
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विकम सवंत)	Additional Particulars / Remark
देवीभागवत	—	धर्मशास्त्र	पूर्ण	—	६/१२	५९८	संस्कृत	कागद				

M-2989

॥ अथश्रीमद्देवीभागवते प्रथमस्कंध प्रारंभः ॥

नानाजी धामनकर

श्रीगणेशायनमः श्रीदक्षिणामूर्त्तिगुरुभ्यांनमः मतोयानिष्ठंतीभवतिचमतेरंतरंतरानकिंचिज्जानातिस्वयमपिमति
र्यामविषयं मतिर्यस्यादेहः स्वयमपिमतिंप्रेरयतियानमोहंल्लेखायैसकलनिगमोत्तंसमणये १ तरुणेंदुमौलितरुणी-
मरुणांकरुणारसेनपरिपूर्णां वंदेसमंदहसितामंकुशपाशौवराभयेदधतीं २ नमःश्रीशंकराचार्यपादाज्ञायोपकारिणे
यस्यप्रत्युपकारायनमइत्येवकेवलं ३ श्रीमल्लक्ष्मवतींलक्ष्मींमातरंदेशिकोत्तमां पितरंरंगनाथाख्यंदेशिकोत्तममाश्रये
४ काशीनाथंगुरुंनत्वाश्रीधराख्यंगुरुंतथा अन्येचसंतिगुरवस्तान्सर्वानभिवंद्यच ५ रत्नजीप्रेरितेनैवपुराणान्य
वलोक्यच शैवोपनामकेनैवनीलकंठेनकेनचित् ६ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यानंक्रिय
तेसम्यक्किलकाख्यंमुहत्तरं ७ तत्रतावत्पुराणेषुभागवतद्वयंप्रसिद्धमेकंमहापुराणांतर्गतमपरमुपपुराणांतर्गतं
लोकेप्युपलंभोद्वयोर्देवीभागवतनाम्नाविष्णुभागवतनाम्नाचास्त्येव तत्रैकंमहापुराणांतर्गतमन्यदुपपुराणांतर्गतमि
त्यपिनिर्विवादमेव तथापिकिंदेवीभागवतंमहापुराणमन्यदुपपुराणमथवाविष्णुभागवतंमहापुराणमन्यदुपपुराण
मितिसंशये केचिद्विष्णुभागवतमेवमहापुराणमितिवदंति केचिद्देवीभागवतमेवमहापुराणमितिवदंति तत्रप्रथमप
क्षैकदेशिनःकेचिदुपपुराणेषुद्वितीयंभागवतंनास्त्येवमहापुराणेष्वेवैकंभागवतंप्रसिद्धं तच्चविष्णुभागवतमेवनदे
वीभागवतं देवीभागवतंतुनिर्मूलमेवेतिवदंति द्वितीयपक्षैकदेशिनोपिविष्णुभागवतंबोपदेवकृतमितिवदंति वस्तुतस्तू
भयोरपिपुराणयोःपुराणमतभेदेनमहापुराणत्वमुपपुराणत्वंच ननुमहापुराणेष्वेवैकंभागवतंप्रसिद्धं नतूपपुराणेषुद्विती
यमस्तीतिचेन्न कूर्मगरुडपाद्मादिषूपपुराणेषुद्वितीयस्यस्पष्टपरिगणनात् तथाहिहेमाद्रौदानप्रस्तावेकूर्मपुराणेऽ
ष्टादशपुराणान्युक्त्वा अन्यान्युपपुराणानिमुनिभिःकथितानितु आद्यंसनत्कुमारोक्तंनारसिंहमतःपरमित्यादि परा
शरोक्तंप्रवरंतथाभागवतद्वयमिति तथागारुडेतत्त्वरहस्येद्वितीयांशेधर्मकांडेप्रथमाध्यायेप्रथमतोमहापुराणा-

नांसात्विकादिभेदेनविभागमुक्त्वालघुपुराणानांसात्विकादिभेदेनविभागप्रदर्शनपरेग्रंथेष्वुक्तं पुराणंभागवतंदौ-
र्गंनंदिप्रोक्तंतथैवच पाशुपत्यंरेणुकंचभैरवंचतथैवचेति तथातत्पूर्वमपि विष्णुधर्मोत्तरेचैवतत्रभागवतंतथेति
तंत्रंभागवतंतथेतिपाठेपितंत्रंशास्त्रमित्यर्थः तद्विशेषणेनचोत्तमत्वंसूचितं तथापाद्मेशकुनपरीक्षायां ब्राह्मंपाद्मं
वैष्णवंचमार्तंडंनारदेरितमित्यादि तथैवगदितंरामपुराणंकापिलंतथा वाराहंब्रह्मवैवर्तंशकुनेषुप्रशस्यते शैवंभा
गवतंदौर्गंभविष्योत्तरमेवचेति तथापाद्मेभागवतमाहात्म्यएकोनविंशोऽध्यायेउपपुराणेषु शैवमादिपुराणंचदेवीभाग
वतंतथेति तथामधुसूदनसरस्वतीकृतसर्वशास्त्रार्थसंग्रहेष्वुपपुराणमध्येभागवतंपरिगणितं नागोजीभट्टादिभिश्च
धर्मशास्त्रग्रंथेष्वेवमन्यैरपिनिबंधकारैरिति ननुदेवीभागवतस्य तत्रभागवतंपुण्यंपंचमंवेदसंमितं इतिप्रथमा-
ध्यायस्थस्ववचनेनाष्टादशमहापुराणेषुपंचममिदंपुराणमितिस्वस्यमहापुराणत्वंबोधयतः कथमन्यपुराणमुपपुरा
णत्वंबोधयेन्नह्येवंकश्चिद्दृष्टचरमितिचेन्न नारदीयशिववायव्यादित्यपुराणानांस्वमुखेनान्यमुखेनवामहापुराणत्वेनज्ञा
यमानानामन्यपुराणैरुपपुराणत्वस्यव्यवस्थापनात् पुराणमतभेदेनैकस्यापिपुराणस्यमहापुराणत्वोपपुराणत्वसिद्धौत
द्विरोधाभावात् पुराणभेदेनमतभेदस्तुबहुशःप्रसिद्धः वैष्णवपुराणेषुसात्विकत्वंशैवपुराणेषुतामसत्वं वैष्णवपुरा
णमतेनशैवपुराणेषुसात्विकत्वंवैष्णवपुराणेषुतामसत्वं दशशैवपुराणानिसात्विकानिविदुर्बुधाः तामसानिचचत्वा
रिवैष्णवानिप्रचक्षते इतिस्कांदे शैवपुराणमतेनेत्येवंप्रकारेणेति तथाहि नारदीयस्यपुराणस्यस्वांतर्गतमहापुराण
ग्रंथसूच्यास्वमुखेनैवस्वात्मनोमहापुराणत्वंबोधयतः मद्वयंभद्वयंचैवब्रत्रयंवचतुष्टयं आलिंपाग्निपुराणानिकूस्कंगा
रुडमेवच इतिवचनेनवक्ष्यमाणमुद्गलपुराणवचनेनचमहापुराणबहिर्भूतत्वंबोध्यते आलिंपाग्नीत्यत्राशब्देनादित्य
पुराणंतथाशैवपुराणस्यस्वमुखेनस्वस्यमहापुराणत्वंबोधयतोमद्वयंभद्वयमित्येववचनंतद्बहिर्भूतत्वंबोधयति ननु

वायव्यंपुराणमेवशैवंशिवप्रतिपादकत्वात्तस्यचवचतुष्टयपदेनसंग्रहात्तदुदाहरणंनसंभवतीतिचेन्न मुद्गलपुराणे ब्राह्मं
चवैष्णवंपाद्मंशैवंभागवतंतथा भविष्यंब्रह्मवैवर्त्तंमार्कंडेयंचवामनं आग्नेयंवायवंमात्स्यमितिवचनेनशैववायव्यपु
राणयोःपरस्परंपृथक्त्वेनपरिगणनात् तथावायव्यपुराणस्यस्ववचनेनस्वस्यमहापुराणत्वंबोधयतोवक्ष्यमाणशैवपुरा
णवचनंमहापुराणबहिर्भूतत्वंबोधयति तथादित्यपुराणस्याप्यालिंपाभिपुराणानीतिक्वचित्पुराणसंमतपाठेनमहापुराण
त्वं अनापलिंगकूस्कारव्यमिति क्वचित्पुराणसंमतपाठेनमहापुराणबहिर्भूतत्वंयथाचैतेषांचतुर्णांक्वचित्पुराणेषुमहापुराण
त्वेनक्वचिच्चोपपुराणत्वेनग्रहणं तथादेवीभागवतस्यापिभविष्यतीतिकोविरोधः मतभेदेनोभयोरपिवचनयोःप्रमाण-
त्वात् ननु अन्यान्युपपुराणानिमुनिभिःकथितानित्वित्यादिवचनैरुपपुराणानिव्यासान्यमुनिकृतान्येवसंति देवीभागव
तंतुव्यासकृतमेवेति तस्यकथमुपपुराणेष्वंतर्भावइतिचेन्न नारदशैववायव्यादित्यपुराणेषुव्यासकृतत्वेपिकस्यचित्पु
राणमतेउपपुराणत्वदर्शनात्तादृशनियमस्यास्वीकारात्प्रायशस्तथासत्त्वाभिप्रायेणतुतद्वचनं इत्थंभागवतद्वयस्यमहा
पुराणमध्येउपपुराणमध्येचसत्त्वसिद्धौकस्यपुराणस्यमतेकिंभागवतंमहापुराणांतर्गतमितिचेदुच्यते शैवपुराणमतेमा
त्स्यपुराणमतेच देवीभागवतमेवमहापुराणमिति तथाहिशैवपुराणेउत्तरखंडेमध्यमेश्वरमाहात्म्येशिवाल्लब्धवरेणव्या
सेनमहापुराणानिप्रणीतानीत्युक्त्यनंतरंतेषांनामान्यष्टादशोक्त्वातेषांयोगरूढानांनाम्नांनिर्वचनंतत्रैवकृतं तद्यथा
यत्रवक्तास्वयंतंडेब्रह्मासाक्षाच्चतुर्मुखः तस्माद्ब्राह्मंसमाख्यातंपुराणंप्रथमंमुने तंडेइतिमुनिसंबोधनं पद्मकल्पस्य
माहात्म्यंतत्रयस्मादुदाहृतं तस्मात्पाद्मंसमाख्यातंपुराणंचद्वितीयकं पराशरकृतंयत्तुपुराणंविष्णुबोधकं तदेवव्या
सकथितंपुत्रपित्रोरभेदतः यत्रपूर्वोत्तरेखंडेशिवस्यचरितंबहु शैवमेतत्पुराणंहिपुराणज्ञावदंतिच भगवत्याश्चदु
र्गायाश्चरितंयत्रविद्यते तत्तुभागवतंप्रोक्तंनतुदेवीपुराणकं नारदोक्तंपुराणंतुनारदीयंप्रचक्षते यत्रवक्ताभवत्तंडेमा

र्कंडेयोमहामुनिः मार्कंडेयपुराणंहितदाख्यातंचसप्तमं अग्नियोगात्तदाग्नेयंभविष्योक्तेर्भविष्यकं विवर्तनाद्ब्रह्मण
स्तुब्रह्मवैवर्तमुच्यते लिंगस्यचरितोक्तत्वात्पुराणंलिंगमुच्यते वराहस्यचवाराहंपुराणंद्वादशंमुने यत्रस्कंदःस्वयंश्रो-
तावक्तासाक्षान्महेश्वरः तत्तुस्कांदंसमाख्यातंवामनस्यतुवामनं कौर्मंकूर्मस्यचरितंमात्स्यंमत्स्यस्यकीर्तितं गरुडस्त
स्वयंवक्तायत्तद्गारुडसंज्ञकं ब्रह्मांडचरितोक्तत्वाद्ब्रह्मांडपरिकीर्तितमिति अत्रक्वचिद्वक्तृसंबंधः क्वचिच्छ्रोतृसंबंधः
क्वचित्प्रतिपाद्यमुख्यदेवताचरित्रसंबंधः प्रवृत्तिनिमित्तमितिस्पष्टमेवदर्शितं तत्रभागवतनाम्नोनिर्वचनवाक्यमेतत् भ
गवत्याश्चदुर्गायाश्चरितंयत्रविद्यते तत्तुभागवतंप्रोक्तंनतुदेवीपुराणकमिति अनेनचवाक्येनभगवत्याइदंभागवतमि
तिव्युत्पत्त्याग्रंथप्रतिपाद्यमुख्यदेवताचरितसंबंधः प्रवृत्तिनिमित्तमितिस्पष्टमेवदर्शितं कासाभगवतीत्यपेक्षायामाह दु
र्गायाइति तत्तुभागवतंतुशब्दोनिश्चयार्थकः तदेवभागवतपदवाच्यंप्रोक्तमित्यर्थः नतुपुराणांतरमतप्राप्तंविष्णुभा
गवतंमहापुराणांतर्गतंभागवतमित्यर्थइति शैवपुराणेनस्वमतंप्रदर्शितं कश्चिदेतत्पुराणांतरमतेनोपपुराणंजानीयात्त
त्राह नतुदेवीपुराणकमिति पुराणकमित्यत्रकप्रत्ययोल्पार्थकः अल्पेइतिसूत्रात्पुराणकमल्पंपुराणमितियावत् दे
व्याःपुराणकंदेवीपुराणकं यदिदमुक्तंतद्देव्याउपपुराणंनैवास्तीत्यर्थः अनेनचवाक्येनान्यस्यमहापुराणत्वनिषेधेनस्वा
भिप्रेतस्यचोपपुराणत्वनिषेधेनश्रीमद्देवीभागवतस्यैवमहापुराणत्वंबोधयति व्यासः मुख्यत्वेनभगवतीचरितप्रतिपाद
कस्यमहापुराणमध्येकस्यचित्पुराणस्यान्यस्याभावात् ननुनारदादिपुराणवचनबलाद्विष्णुभागवतस्यमहापुराणां-
तर्गतत्वेनिर्विघ्नंनिश्चिते तद्बलाद्भागवतद्वयस्यमतभेदेनमहापुराणत्वकल्पनापेक्षयायत्किंचिद्भगवतीचरितस्या
स्मिन्वचनेग्रहणेनानेनवचनेनविष्णुभागवतनाम्नएवनिरुक्तिःकृतेतिकुतोनकल्प्यते वर्ततेचतत्रविष्णुभागवतेदश
मस्कंधेकिंचिद्विंध्यवासिन्याश्चरितमितिचेन्न तथासतिमुनेर्विष्णुभागवतविषयएवतात्पर्यसत्वेभगवतइदंभागवत

मित्येवव्युत्पत्तिंकुर्यान्नहिकेनचिन्मुनेःशिरसिभारःस्थापितोयत्स्वाभिप्रेतांयुक्तियुक्तांनिरुक्तिंत्यक्त्वानिष्प्रयोजनो ऽ न
भिप्रेतांनिरुक्तिंकरोति किंच सर्वत्रैतद्वचनप्रकरणे यत्रपूर्वोत्तरेखंडेशिवस्यचरितंबहु शैवमेतत्पुराणंहिपुराणज्ञाव
दंतिचेतिवचनैर्बहुचरितमुख्यचरितसंबंधरूपप्रवृत्तिनिमित्तस्यैवाभिप्रेतत्वंमुनेरवसीयते मतभेदेन पुराणभेदकल्पनातु-
नात्रैवनवीनास्ति पूर्वोक्तयुक्त्यानारदशैववायव्यादित्यपुराणेष्वन्यत्रापिसत्त्वात् अस्तुवागौरवंनहितद्भयान्मुनेस्तात्प
र्यमन्यथाकर्तुंकश्चिदीष्टे तस्मात्पूर्वोक्तंतात्पर्यंविहायान्यतात्पर्येणान्यार्थकरणंमहासाहसमेव ननुलक्षणवाक्यमेत-
त् ततश्चदुर्गाचरितंयत्रवर्ततेतद्भागवतमित्यर्थः तच्चनदेवीभागवतंभवितुमर्हति तस्यतल्लक्षणलक्ष्यत्वेनतुदेवी
पुराणकमितिनिषेधविषयत्वेननिषेधविध्योःसमानविषयत्वापत्तेः किंतुविष्णुभागवतमेव ननुतथाप्येतल्लक्षणम
न्यपुराणेष्वतिप्रसक्तमितिचेन्न यथावृत्रासुरवधलक्षणमन्यपुराणेषु प्रसक्तमपियथालक्षणत्वेनगृहीतं तद्वदत्रापिसत्त्वा
दितिचेन्न पूर्वोक्तनिरुक्तिवचनप्रकरणस्थत्वविरोधात् किंच लक्षणवाक्यमेतदितिपक्षेप्येतस्यलक्षणस्यमहापुराणोद्दे
शेनैवसत्त्वादुपपुराणेष्वस्यप्रसक्त्यभावाद्देवीपुराणकालिकापुराणयोरुपपुराणत्वस्यनिश्चितत्वात्तत्रैतल्लक्षणस्यप्रस-
क्तिरेवनास्तीतिनतुदेवीपुराणकमितिनिषेधोव्यर्थएवस्यात् तस्मादेतद्वचनस्यपूर्वोक्तएवार्थः किंचलक्षणवाक्यमेत
दितिपक्षेयत्किंचिच्चरितंगृह्यतेउतयावच्चरितं यत्किंचिच्चरितस्यसर्वमहापुराणेषुसत्त्वाद्देवीपुराणमात्रनिषेधेननिर्वाहः

तस्माद्देवीपुराणस्यैवनिषेधस्वारस्याद्यावच्चरितंमुख्यत्वेनभगवतीचरित्रमेवग्राह्यं तदातवनाभीष्टार्थसिद्धिः मुख्य
त्वेनविष्णुभागवतेदुर्गाचरितस्याभावान्ममैवत्वभीष्टार्थसिद्धिः निषेधविध्योःसमानविषयकत्वरूपंदूषणंतुनैवसंभवति
प्रकरणबलात्तात्पर्येनिश्चितेतद्विषयंविहायैवनिषेधप्रवृत्तेः वृत्रासुरवधोपेतत्वलक्षणंतुगायत्र्यारंभविशिष्टमितिनतद
तिप्रसक्तंतस्मात्पूर्वोक्तएवतद्वचनार्थइतितद्वचनाद्देवीभागवतंमहापुराणं ननुविष्णुभागवतमितिशिवपुराणमतं अत्रच-

नियमद्वयस्य पूर्वोक्तस्य सत्त्वाद्विष्णुभागवतविषये तथा नियमद्वयाभावादिदं शिवपुराणमतमेव मुख्यमन्यपुराण
मतं त्वेकदेशीति नियमद्वयप्रदर्शकव्यासवाक्येन स्पष्टमेव बोधितमिति सुधियो विभावयंतु किंच शैवमादिपुरा
णं च देवीभागवतं तथा इति पाद्मवचनसंवादितया नवरात्रे तु देवेशि दौर्गं भागवतं पठेत् जपेत्सप्तशतीं चंडीं निय
मेन समाहितः इति दुर्गातरंगिणीधृतयामलवचनेन तथा देवीभागवतं नित्यं पठेद्भक्त्या समाहितः नवरात्रे विशेषे
णश्रीदेवीप्रीतये सुदेति महेशठक्कुरकृतदुर्गाप्रदीपधृतदेवीयामलवचने न च सप्रमाणस्य देवीभागवतस्य सर्वथो
पपुराणमध्ये एव निवेशात् तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसंमितं इति प्रथमस्कंधस्थस्य महापुराणेषु पंचममिदं पु
राणमित्यर्थकस्य देवीभागवतोक्तवचनस्य निरालंबनत्वादप्रामाण्यापत्तेः मन्मते तु तस्य विषयलाभान्नाप्रामाण्यं त
द्वचनप्रामाण्यादपि देवीभागवतमेव महापुराणमिति किंच हेमाद्रौ कालिकापुराणे यदिदं कालिकाख्यं तन्मूलं भाग
वतं स्मृतं इति वचनं तदपि देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति तथाहि अष्टादशभ्यस्तु पृथक् पुराणं यत्प्रदृश्य
ते विजानीध्वं द्विजश्रेष्ठास्तथा तेभ्यो विनिर्गतं इति मात्स्यवचनेनोपपुराणानां महापुराणमूलकत्वनियमादिदं कालिकापु
राणं किंपुराणमूलकमित्याकांक्षायां तस्यानिवर्त्तकमिदं वाक्यं यदिदं कालिकाख्यं पुराणं तन्मूलं तस्य मूलं भागवतं विदु-
रिति हि तस्यार्थो निबंधकारैर्दर्शितः यथान्यान्युपपुराणान्येकैकस्मान्महापुराणान्निर्गतानि तद्वदिदं भागवतादुत्पन्नमि
ति यावत् तच्च भागवतं न वैष्णवं तन्मूलं भवितुमर्हति देव्युपपुराणस्य देवीपुराणमूलकत्वे एव सामंजस्यात् शैवोपपुरा
णानां शैवेभ्य एव वैष्णवोपपुराणानां वैष्णवेभ्य एवोत्पत्तिदर्शनादिति देवीभागवतमेव तन्मूलमिति तस्य महापुराणत्वं सि
द्धं यत्र तु क्वचित्क्वचिन्महापुराणमूलकत्वमप्रसिद्धं तत्र यथायोग्यमनुमेयमिति किंचादित्यपुराणदृष्ट्यापि देवीभागवतमेवम
हापुराणं तथाहि आदित्यपुराणे रक्तासुरवधप्रस्तावे या जघ्ने महिषं दैत्यं क्रूरं वृत्रासुरं तथा साघरक्तासुरं हत्वा स्वारा

ज्यंतेप्रदास्यतीतिवचनं अनेनवचनेनदेवीभागवतेस्वसंमतिर्दर्शिता नहिदेवीभागवतातिरिक्तसर्वपुराणेषुदेवीकृतोवृत्रा
सुरवधः क्वचिदप्यस्ति इंद्रकृतस्यैवतस्यसत्त्वात्केवलंदेवीभागवतएवदेवीकृतःसोस्ति तद्ग्रहणेनतुदेवीभागवते-
स्वसंमतिर्दर्शितेतियुक्तमेव अनंतरंच तत्रैवपुराणदानप्रस्तावे ददातिसूर्यभक्ताययस्तुभागवतंद्विजाः सर्वपापवि
निर्मुक्तःसर्वव्याधिविवर्जितः जीवेद्वर्षशतंसाग्रमंतेवैवस्वतंपदमितिपठितं अत्रचस्वसंमतंभागवतमेवगृहीतुमु
चितं किंचेदंवचनंदेवीभागवतपक्षएवस्वरसतःसंगच्छते प्रथमश्लोकेएकादशद्वादशस्कंधयोश्चसविस्तरंगाय-
त्रीविधानसहस्रनामादेःकथनात्सूर्यस्यगायत्रीदेवतात्वात् तद्भागवतपक्षेतुवैकुंठंगच्छेदित्येववदेदिति किंच यत्रा
धिकृत्यगायत्रींवर्ण्यतेधर्मविस्तरः वृत्रासुरवधोपेतंतद्भागवतमिष्यतइतिमात्स्यवचनमपि देवीभागवतस्यैवमहापु
राणत्वंबोधयति वेदेत्रिपदागायत्रीतिगायत्रीलक्षणंश्रूयते तेनचत्रिपाच्छंदोधिकृत्ययत्रधर्मविस्तरोवर्ण्यतेतद्भागव
तमितितदर्थः त्रिपाच्छंदश्चदेवीभागवतेप्रथमश्लोके सर्वचैतन्यरूपांतामाद्यांविद्यांचधीमहि बुद्धिंयानःप्रचोदयादिति
श्रूयते नविष्णुभागवतेतच्छंदोस्तिमुख्यार्थसंभवेगायत्रीपदस्यलक्षणयाधीमहीत्यर्थकरणेनविष्णुभागवतपरत्व
कल्पनमस्यवचनस्यतुसाहसमेव क्वचित्पुराणेषुयदितादृशान्येवविष्णुभागवतपराणिवचनानिसंति तत्रगत्यंतराभा
वादस्तुलक्षणा उदासीनेमात्स्यवाक्येतुमुख्यविषयसंभवेसानुचिता यद्यप्याधुनिकपुस्तकेषुक्वचिच्चतुश्चरणश्लोको
पिदृश्यतेतथापिसप्तशत्यांगुप्तवतीटीकाकारादिभिस्त्रिपाच्छ्लोकस्यैवव्याख्यातत्वेनसएवसांप्रदायिकःपाठइतिबोध्यं
यत्तुगायत्र्यर्थश्चविष्णुध्यानंनतुशिवशक्तिसूर्यादिध्यानमित्युक्तंतत्तुनास्तिकत्वमूलकमेव मैत्रायणीयानांभर्गोवैरुद्रइति
श्रुतोप्रपंचसारादिसर्वतंत्रेषुपुराणादिषुचशिवसूर्यशक्त्यादिरूपार्थस्योक्तत्वाच्चतदुदाहृतमाग्नेयवाक्यंतुविरोधेत्वनपेक्षं
स्यादसतिह्यनुमानमितिन्यायात्तावकमेवेति किंच हयग्रीवब्रह्मविद्यायत्रवृत्रवधस्तथा गायत्र्याचसमारंभस्तद्वैभा

गवतंविदुरिति पुराणांतरवाक्यमपिदेवीभागवतस्यैवमहापुराणत्वबोधकं तथाहि हयग्रीवनामासुरोदेवीभागवते
प्रथमस्कंधे प्रसिद्धस्तेनोपासिताब्रह्मप्रतिपादिकाविद्यास्त्रीदेवत्योमंत्रः साविद्यायत्र वर्ततेतद्भागवतमित्यर्थः संदे
त्यस्तदुपासिताविद्याचेत्युभयमपितत्रैवप्रथमस्कंधेदर्शितं जपन्नेकाक्षरंमंत्रंमायाबीजात्मकंममेत्यादिना ननुविष्णु
भागवतेपंचमस्कंधेपिहयग्रीवमंत्रस्यसत्त्वादिदंवचनमुभयभागवतसाधारणमितिचेन्न नारदीयेशारदातिलकादिनिबं
धेषुचमंत्राःपुंदेवताःप्रोक्ताविद्याःस्त्रीदेवताःस्मृताः इत्यादिवचनैःस्त्रीदेवत्यमंत्रेष्वेवविद्यापदप्रयोगोनपुंदेवत्यमंत्रेष्वि
तिप्रतिपादनात् क्वचित्पुंदेवत्यमंत्रेतथाप्रयोगस्तुगौणः नचगौणार्थमादायतद्वचनस्यविष्णुभागवतपरत्वंकल्पयितुमु-
चितं लक्षणारूपदोषापत्तेः तस्मान्नतद्वचनमुभयसाधारणमिति देवीभागवतस्यैवमहापुराणत्वंबोधयति किंचसा
रस्वतस्यकल्पस्येतिमात्स्यवचनादपिदेवीभागवतमेवमहापुराणं अत्रह्येवंप्रकरणशुद्धिः ऋषयऊचुः पुराणसं-
ख्यामाचक्ष्वसूतविस्तरतःक्रमादिति मुनिप्रश्नोत्तरंब्रह्मणाभिहितंपूर्वंयत्तद्ब्राह्मंपद्मकल्पवृत्तांताश्रयंपाद्मंवराहकल्प
वृत्तांताश्रयंवैष्णवंश्वेतकल्पवृत्तांताश्रयंवायवीयमित्येवं तत्तत्कल्पवृत्तांताश्रयाणिपुराणान्युक्त्वातदुत्तरं यत्राधिकृ
त्यगायत्रींवर्ण्यतेधर्मविस्तरः वृत्रासुरवधोपेतंतद्भागवतमिष्यतइति सारस्वतस्यकल्पस्यमध्येयेस्युर्नरामराः तद्वृ
त्तांतोद्भवंलोकेतद्भागवतमिष्यते इत्युक्त्वाततोन्यान्यपिमहापुराणान्येवतत्तत्कल्पवृत्तांताश्रयाणिदर्शितानि पश्चादु
पपुराणकथनार्थमुपभेदान्प्रवक्ष्यामीति प्रतिज्ञायपद्मपुराणान्नारसिंहनिर्गतमेवंनंदिसांबादित्यसंज्ञकान्युक्त्वाअन्यो
पपुराणान्यपिमहापुराणेभ्यएवनिर्गतानीति अष्टादशभ्यस्तुपृथक्पुराणंयत्प्रदृश्यते विजानीध्वंद्विजश्रेष्ठास्तदाते
भ्योविनिर्गतमितिवचनेन सूतऋषिरुक्तवान् ततः सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्वंतराणिचेत्यादिनापुराणलक्षणान्युक्त्वा
सात्त्विकेषुचकल्पेषुमाहात्म्यमधिकंहरेः राजसेषुचकल्पेषुमाहात्म्यंब्रह्मणोविदुः तद्वदग्नेश्चमाहात्म्यंतामसेषुशिव-

स्यच संकीर्णेषुसरस्वत्याःपितॄणांचनिगद्यते इतिवचनेनपुराणप्रतिपाद्यहरिब्रह्माग्निहरसरस्वतीपितॄणांमाहात्म्य
संबंधात्कल्पानांसात्त्विकराजसतामससत्त्वसंकीर्णत्वभेदैश्चातुर्विध्यत्वमुक्तवानिति तत्रकल्पानांतत्तद्देवतासंबंधज्ञानं
तुतत्तत्कल्पाश्रिततत्तत्पुराणप्रतिपाद्यमुख्यदेवताज्ञानेनैवबोध्यम् अन्यप्रकारस्यक्वचिदपिपुराणेष्वनुपलंभात्त-
त्रैवंसति सारस्वतस्यकल्पस्यमध्येयेस्युर्नरामराः तद्वृत्तांतोद्भवंलोकेतद्भागवतमिष्यते इतिवचनंभागवतस्य
लक्षणप्रतिपादकंप्रतिपादितं तदर्थस्तुयथागारुडकल्पइत्यत्रगरुडस्यायंगारुडः यथावावाराहकल्पइत्यत्रवराह
स्यायंवाराहइतिव्युत्पत्तिःप्रसिद्धा तद्वदेवसरस्वत्याअयंसारस्वतइतिविग्रहः सरस्वत्यास्तथाकल्पोगौरीकल्प-
स्तथैवचेतिकल्पनामसुसरस्वतीकल्पत्वेनैवकथितत्वाच्च मत्स्यपुराणेउपांत्याध्याये संकीर्णेषुसरस्वत्याःपितॄणां
कल्पउच्यते इतिवचनेनतथैवोक्तत्वाच्चब्रह्मविष्णुरुद्राणांकल्पवद्गौरीलक्ष्म्योःकल्पवच्चसरस्वतीकल्पस्यार्थप्राप्तत्वा
च्चताद्दृशसारस्वतकल्पसंबंधिनोयेदेवमनुष्यास्तद्वृत्तांतस्योद्भवउत्पत्तिर्यस्मात्तत्पुराणंभागवतंविदुः तद्वृत्तांतप्रदर्श
कंयत्पुराणंतद्भागवतसंज्ञकमितियावत् अत्रचतत्तद्देवतानामाविर्भावाश्रयायेयेकल्पास्तेतत्तन्नाम्नाव्यवह्रियंते
एतच्चतत्तन्नामककल्पाश्रितेषुपुराणेषुतत्तद्देवतायाएवमुख्यत्वेनोत्पत्तिप्रदर्शकवाक्यैर्लक्ष्मीकल्पादिकल्पाश्रितकूर्म
पुराणादिषुसर्वत्रप्रसिद्धमेव तथाचमुख्यत्वेनसरस्वत्याआविर्भावप्रतिपादकंपुराणंयत्तद्भागवतमित्यतिरहस्यार्थः
तत्रसारस्वतकल्पइतिपदेनैवकल्पस्यसरस्वतीसंबंधेबोधिते तस्यसंकीर्णत्वंसंकीर्णेषुसरस्वत्याइतिवचनेनेश्वरप्रे
रणांविनापिगृहागतमेव अस्मिंश्चवचनेभागवतपदेनविष्णुभागवतस्यग्रहणंवंध्यापुत्रोपममेवतत्रमुख्यत्वेनसर
स्वत्याविर्भावस्यासत्त्वात् विष्णुभागवतेद्वितीयस्कंधेपाद्मंकल्पमथोशृणुइतिवचनेनस्वमुखेनैवस्वस्यपाद्मकल्पक
थाश्रयत्वस्योक्तत्वात् तद्विरोधाच्चनचपाद्मकल्पएवसारस्वतःसरस्वान्समुद्रस्तस्माज्जातंकमलंसारस्वतंतस्यकल्प

इतिव्युत्पत्त्येतिवाच्यं पद्मकल्पस्यवृत्तांतंतत्रयस्मादुदाहृतं तस्मात्पाद्मंसमाख्यातं इतिपूर्वोदाहृतशिवपुराणवचने
न एतदेवयदापद्ममभूद्धैरण्मयंजगत् तद्वृत्तांताश्रयंतद्वत्पाद्ममित्युच्यतेबुधैः पाद्मंतत्पंचपंचाशत्सहस्राणीहक
थ्यते इतिमत्स्यपुराणवचनेन सारस्वतस्यकल्पस्यमध्येयेस्युर्नरामराः इतिवचनेनचपाद्मकल्पसारस्वतकल्पयोः
पृथक्कथनात् किंचसारस्वतकल्पपाद्मकल्पयोरेकत्वेपद्मकल्पस्यप्रतिपादकंपुराणद्वयंपाद्मंभागवतंचेत्येववदेत् किंच-
पद्मकल्पस्यवृत्तांतमित्यत्राभिव्यक्तपदार्थायेस्वतंत्रालोकविश्रुता इतिन्यायेनपूर्वंबुद्ध्यारूढंप्रसिद्धं पाद्मशब्दंविहाया
प्रसिद्धंसारस्वतशब्दंपाद्मशब्दस्यवाचकंकृत्वासारस्वतपदघटितकल्पनेप्रयोजनाभावः किंचसरस्वत्यास्तथाकल्पइत्या
देःपूर्वोक्तस्यसारस्वतपदनिरुक्त्यर्थकस्यवचनसमूहस्यविरोधश्च नचपाद्मकल्पसारस्वतकल्पयोःपृथक्त्वेत्रिंशत्कल्पे-
षुमत्स्यपुराणांतिमाध्यायेकीर्तितेषुसारस्वतपदेनपाद्मस्यग्रहणंनस्यादितिवाच्यं प्रभासखंडेत्रिंशत्कल्पेषुविष्णुज
कल्मार्चिषकल्पस्कपुमान्कल्पानांग्रहणेपितेषांकल्पानांयथामात्स्यांतिमाध्यायेनग्रहणंतथापाद्मस्यापिनग्रहणमित्य-
स्यतुल्यत्वात् यद्वितेषांपर्यायत्वेनकुत्रचिदंतर्भावःक्रियतेतद्वस्यापिकुत्रचिदंतर्भावोस्तु अतएवविष्णुभागवतस्य
प्रबंधटीकाकारेणपितृकल्पेएवपूर्वान्ह्वेतेपद्मस्योद्भवात्पितृकल्पपदेनपाद्मसंग्रहोवेदितव्यइत्युक्तं पुराणकल्पकथ
नप्रस्तावेसारस्वतकल्पपाद्मकल्पयोःपृथक्त्वकरणेनसारस्वतपदेनपाद्मस्यसर्वथानग्रहणं वस्तुतस्तु त्रिंशत्कल्पा
ब्रह्मणस्त्रिंशत्तिथ्यात्मकाः त्रिंशत्तिथिषुप्रतिपदादिषूत्पद्यंते भवःभुवःस्वःभूर्भुवःस्वइत्यादयस्त्वयस्त्रिंशत्कल्पाः
पाद्माद्यश्चवापुराणोक्तादिनकल्पाब्रह्मणःप्रतिदिवसेषूत्पद्यंतेइतिदिनकल्पतिथिकल्पानांस्वतरांभेदात्तिथिकल्पेषुदिन
कल्पानांपाद्मादीनांनग्रहणमितिसिद्धांतः यत्तुविष्णुभागवतस्यारंभतःपाद्मकल्पकथाश्रयत्वेपिकृष्णजन्मखंडस्यैव
सारस्वतकल्पभवत्वेनतस्यचदशमस्कंधेसत्त्वात् सारस्वतस्यकल्पस्यमध्येयेस्युर्नरामराइतिवचनस्यविष्णुभागवतं

विषयोस्तीत्याहुस्तदसत् कृष्णजन्मखंडस्यसारस्वतकल्पभवत्वप्रतिपादकानांवचनानांनिर्मूलत्वात्समूलत्वेपिय-
स्मिन्पुराणेयस्यकल्पस्यप्रथमतः प्रतिपादनंतत्कल्पप्रतिपादकमेवतत्पुराणमितिनियमः सर्वपुराणेतथादृष्टत्वा
त् तथाचकृष्णजन्मखंडस्यदशमस्कंधेविद्यमानत्वेपिप्रथमतस्तत्कथायाअभावात्पाद्मकल्पकथायाःप्रथमतोविद्य
मानत्वस्यस्वेनैवोक्तत्वाच्च नसारस्वतस्यकल्पस्येतिवचनस्यविष्णुभागवतंविषयः किंचकृष्णजन्मखंडस्ययथादश
मस्कंधेकथनंतथासर्वपुराणेषुतत्कथनंवर्ततएवेतिसर्वपुराणानांतद्वचनविषयत्वंस्यात्तथाचसर्वपुराणानिभागवतपद
वाच्यानिस्युस्तस्मात्सारस्वतकल्पस्ययत्रप्रथमतः प्रतिपादनंसएवतद्वचनस्यविषयोवक्तव्यस्ताद्दशंचदेवीभागवतमे
वास्तीतिदेवीभागवतमेवतद्विषयोवक्तव्यइति किंचशिवपुराणेउमासंहितायां ब्रह्मणासंस्तुतासेयंमधुकैटभना
शने महाविद्याजगद्धात्रीसर्वविद्याधिदेवता द्वादश्यांफाल्गुनस्यैवशुक्लायांसमभून्नृपेतिवचनात्फाल्गुनशुक्लद्वादश्यां
देव्याउद्भवस्तद्दिनेएवसारस्वतकल्पोद्भवस्तदुक्तंहेमाद्रौ कल्पश्राद्धप्रकरणेनागरखंडे सारस्वतस्तुद्वादश्यांशुक्लायां-
फाल्गुनस्यचेति तथाचसरस्वत्याःकल्पइत्यर्थकस्य सारस्वतस्यकल्पस्यमध्येयेस्युर्नरामराइतिवचनस्यसर्वथादेवी
भागवतमेवविषयोनविष्णुभागवतमितिबोध्यं किंचतस्यग्रहणेतस्यहरिमाहात्म्यप्रतिपादकत्वात् तदाश्रितकल्प
स्यसात्विकत्वमेवायास्यति सात्विकेष्वथकल्पेषुमाहात्म्यमधिकंहरेरितिवचनात् ततश्चसंकीर्णेषुसरस्वत्याइतिवचने
नसारस्वतकल्पइतिनाम्नाचपारमहंस्यसामग्र्येवकर्तव्यास्यात् अतोविष्णुभागवतंविहायदेवीभागवतमेवास्यव-
चनस्यविषयोनिच्छतापिवक्तव्यस्तस्मात् सारस्वतस्यकल्पस्येतिवचनाद्देवीभागवतमेवमहापुराणं अस्तिचात्रसर
स्वत्याविर्भावप्रतिपादकंवचनं तदुक्तंदेवीभागवतेप्रथमस्कंधे तस्यास्तुसात्विकीशक्तीराजसीतामसीतथा महा-
लक्ष्मीःसरस्वतीमहाकालीतिताःस्त्रियः तासांतिसृणांशक्तीनांदेहांगीकारलक्षणः सृष्ट्यर्थंचसमाख्यातःसर्गःशास्त्र

विशारदैरिति अंबरीषशुकप्रोक्तं नित्यं भागवतं शृण्विति वचनमपि शुककायप्रोक्तमिति व्युत्पत्त्या देवीभागवतपरमपि संग
च्छते भवति हि देवीभागवतं शुककायैव प्रोक्तं व्यासेनेति किंचाष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः भारताख्यानमखिलं
चक्रे तदुपबृंहणमिति मात्स्यवचनमपि देवीभागवतस्यैव महापुराणत्वं बोधयति अष्टादशपुराणोत्तरं भारतस्य जात
त्वात् भारतोत्तरं च विष्णुभागवतस्य जातत्वात् भारतोत्तरकाले निर्विण्णो व्यासश्चकारेति विष्णुभागवते एवोक्तत्वात्
ननु वेदशाखाः पुराणानि वेदांतं भारतं तथा कृत्वा संमोहसंमूढो भवं राजन्मनस्यपीति देवीभागवते तृतीयस्कंधे एवो
क्तत्वात्तत्रापि सविरोधस्तदवस्थ एवेति चेन्न मन्मते तदानीं ग्रंथो नैव जातः किंतु जनमेजयं प्रति एवं वक्तास्मीति ज्ञानचक्षुषा
ज्ञात्वा भारतात्पूर्वमेव देवीभागवतं कृतमित्यर्थस्य कल्पनात् त्वन्मते तु तथा कल्पयितुं न शक्यते चतुःश्लोकीभागवतो
पदेशस्य जायमानत्वात् उपदेशात्पूर्वं तज्ज्ञानाभावस्यावश्यं कल्पनीयत्वात् यदि तत्रापि पूर्वं व्यासस्य ज्ञानमस्तीति
स्वीक्रियते तदा वक्ष्यमाणः सर्वोप्यर्थवादः स्यात् ततश्च ग्रंथसारस्य भंगप्रसंग इत्यास्तां तावत् वस्तुतस्तु वेदशाखाः
पुराणानीति पाठो संगत इति वक्ष्यते तृतीयस्कंधे तदा न कोपि विरोधः यत्तु पाद्मे भागवतमाहात्म्ये श्रीमद्भागवतकथाश्र
वणाय समागतानां परिगणनप्रसंगे वेदांतानि च वेदाश्च मंत्रास्तंत्राणि संहिताः दश सप्त पुराणानि षट् शास्त्राणि समाययु
रित्युक्तं तत्र व्यासकृतपुराणानामष्टादशत्वादष्टादशेति वक्तव्ये सप्तदशत्वोक्तिः श्रीमद्भागवतस्याष्टादशत्वं गमयति
तस्याष्टादशानंतर्गतत्वे देवीभागवतस्याष्टादशांतर्गतत्वे वा अष्टादशानां श्रोतृत्वसंभवेन श्रोतुमागतानां पुराणानां अष्टा
दशत्वानुक्तेर्निर्बीजत्वप्रसंगात् एवं पाद्मे दश सप्त पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः नाप्तवान्मनसा तोषं भारतेनापि भा
मिनि चकार संहितामेतां श्रीमद्भागवतीं परामिति सप्तदशत्वोक्तिः श्रीमद्भागवतस्यैव एतां संहितामिति निर्दिष्ट
स्याष्टादशत्वं गमयति देवीभागवतस्याष्टादशत्वेऽष्टादशपुराणानीत्यनुक्तेर्निर्बीजत्वप्रसंगादित्याहुस्तदसन् तेषा

मेववचनैर्विष्णुभागवतस्याष्टादशपुराणांतर्गतत्वंनसिध्यति किंतुदेवीभागवतस्यैवेतिवार्धुषिकत्वंकुर्वाणो मूलमेववि
नाशितवानितिन्यायआगतः तथाहि भारतंव्याससमुखाच्छ्रुत्वातत्रसंदिहानः क्रौष्टुकिर्मार्कंडेयंप्रत्यागत्यसंदेहंपृष्टवा
न् तस्मैमार्कंडेयोमार्कंडेयपुराणमुक्तवान् तदुक्तंमार्कंडेयपुराणे तदिदंभारताख्यानंबह्वर्थंश्रुतिविस्तरं तत्वतोज्ञा
तुकामोहंभगवंतमुपस्थितइति तथाचभारतोत्तरंमार्कंडेयपुराणमभवत् तथैवत्वदुक्तरीत्यैवविष्णुभागवतमपि तथाच
भारतात्पूर्वंषोडशपुराणान्येवसिद्धानि तथाचपूर्वोक्तवचनमध्येषोडशेत्येववक्तव्येसप्तदशेत्युक्तत्वात् देवीभाग
वतमेवमहापुराणमन्यथासप्तदशत्वपूर्तिर्नस्यात् तस्मात्तद्वचनाप्रामाण्याद्देवीभागवतमेवमहापुराणमितिसिध्यति
नतुविष्णुभागवतं भारतात्पूर्वंसप्तदशमदीयभागवतसहितानिमार्कंडेयमष्टादशमुभयमतसिद्धमेव विष्णुभागवत-
स्यभारतोत्तरंजायमानत्वेनतन्मध्येतस्यावस्थानस्थलाभावादित्येवंलापनेनापिदोषाभावादितिसुधियोविभावयंतु
यत्तुकिंचपाद्मे वैष्णवंनारदीयंचतथाभागवतंशुभं गारुडंचतथापाद्मंवाराहंशुभदर्शने सात्त्विकानिपुराणानिविज्ञेया
निशुभानिवै इत्युक्त्याचभागवतस्यसात्त्विकत्वमुक्तं सात्त्विकेषुपुराणेष्वितिकौर्मोक्त्याचसात्त्विकपुराणानांविष्णु
परत्वमुक्तं अतोविष्णुपरमेवभागवतमष्टादशपुराणांतर्गतंनतुदेवीभागवतमिति अपिचस्कांदेप्रभासखंडे चतुर्भि
र्भगवान्विष्णुर्द्वाभ्यांब्रह्मातथारविः अष्टादशपुराणेषुशेषेषुभगवान्भवः इत्युक्तं स्कांदेसौरसंहितायांच कथ्यते
दशभिर्विप्राःपुराणैःपरमेश्वरः चतुर्भिर्भगवान्विष्णुर्द्वाभ्यांब्रह्माप्रकीर्तितः एकेनाग्निस्तथैकेनभगवांश्चंडभास्क
रः इत्युक्तमतोपिविष्णुभागवतमष्टादशांतर्गतंनत्वन्यदित्याहुस्तदसत् त्वन्मतेमात्स्योक्तसात्त्विकराजसतामससं-
कीर्णपुराणेषुमध्येत्रयाणांव्यवस्थापूर्ववचनैस्त्वयोक्ता संकीर्णपुराणानांतुनोक्ता तेषांकेषुपुराणेष्वंतर्भावइतिव
द करिष्यामिकुत्रचिदितिचेन्मन्मतेपिश्रीभगवत्याविष्णुशक्तित्वाभिमानेनमंत्राधिष्ठात्रींदेवतांवेदमानोदुर्गांदुर्बोध-

ध्वांतभानुंगुरुंचेतिश्रीक्रमदीपिकोक्तप्रकारेणविष्णुमंत्राणांदुर्गायाअधिष्ठातृत्वेनतयोरैक्याद्वातत्प्रतिपादकभाग
वतस्यवैष्णवेष्वेवांतर्भावात् अतएव हरिर्द्वाभ्यांरविर्द्वाभ्यांद्वाभ्यांचंडीविनायकौ द्वाभ्यांब्रह्मासमाख्यातःशेषेषु
भगवान्शिवः इतिवचनंसंगच्छते वस्तुतस्तुद्वयोरपिभागवतयोरस्मन्मतेप्रमाणत्वात् विष्णुभागवतपक्षपातिनांवच
नानामस्माकंविरोधाभावेनतल्लापनेप्रयोजनाभावएव तथाचनारदीयादिपुराणमतेनश्रीविष्णुभागवतंमहापुराणंतद्वच
नानिप्रसिद्धान्येवेतिनलिखितानि देवीभागवतंतुतन्मतेउपपुराणं शैवमात्स्यपुराणादिमतेतुदेवीभागवतंमहापु
राणं विष्णुभागवतमर्थादुपपुराणमितिसिद्धं अत्रकेचिद्देवीभागवतसंमतित्वेनदेवीयामलतंत्रस्थं श्रीमद्भागवतं
नामपुराणंवेदसंमितं पारीक्षितायोपदिष्टंसत्यवत्यंगजन्मना यत्रदेव्यवताराश्चबहवःप्रतिपादिताइति तथा इदं
रहस्यंचरितंराधोपासनमुत्तमं व्यासायममभक्तायप्रोक्तंपूर्वंमयाद्विजे मत्तोरहस्यंज्ञात्वैवराधामाहात्म्यमुत्तमं ए
तस्यविस्तरंचक्रेश्रीमद्भागवतेतथा नारदेब्रह्मवैवर्त्तेलोकानांहितकाम्ययेति सौभाग्यकल्पलतायांसंहारभैरवतंत्रस्थं
वचनंलिखंति तत्रपरेविवदंते तदुभयमपिगौरवभियानलिख्यतइति तत्रैतस्यसप्रमाणस्यदेवीभागवतस्यक्वचित्
क्वचिद्द्राविडगौडसंप्रदायपाठभेदेनद्वैविध्येऽपिगौडपाठस्यसमंजसत्वात्तमालंब्यैवयथामतिव्याख्यायते तत्रतावद्भ
गवत्युपासनायांकेचिद्भ्रांतावदंति मायारूपायाभगवत्याउपासनाशास्त्रेषूक्ता नथाच मायायामिथ्यात्वान्मुक्तौ
तस्याअनन्वयाच्चाश्रद्धेयेयमुपासनेति ननुनेयंभ्रांतिःतापनीयेमायावाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजतिसर्वमिदंरक्षतिस
र्वमिदंसंहरतितस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्याद्यएतांमायांशक्तिंवेदसमृत्युंजयतिसपाप्मानंतरतिसोमृतत्वंचगच्छतिमह
तींश्रियमश्नुतइतिश्रुतौमायाशक्तिंवेदोपास्तेसमृत्युंजयतीतिकथनेनतथा त्वंवैष्णवीशक्तिरनंतवीर्याविश्वस्यबीजं
परमासिमाया संमोहितंदेविसमस्तमेतदितिस्मृतिभिर्विष्णोःशक्तेर्जडामायायाएवोपास्यत्वकीर्तनादितिचेन्न देव्यथर्व

शिरसि सर्वैवेदेवादेवीमुपनस्थुः कासित्वंमहादेवीसाब्रवीदहंब्रह्मरूपिणी मत्तः प्रकृतिपुरुषात्मकंजगदिति तथा भुवने
श्वर्युपनिषदि अथातोचोपनिषदंव्याख्यास्यामोऽथद्येनांब्रह्मरंध्रेब्रह्मरूपिणीमाप्नोतीतितथाभुवनाधीश्वरीतुर्यातीत-
ताविश्वमोहिनीति तथा भावनोपनिषदिस्वात्मैवललितेतिश्रुतिभिस्तथा त्रिपुरातापनीयस्कंदरीतापनीयादिषुपरोरज
सेसावदोमितिगायत्रीचतुर्थचरणप्रतिपाद्यब्रह्मवाचकत्वेनह्रींकारबीजस्यकथनेनह्रींकारबीजस्यब्रह्मदेवतात्वप्रति
पादकश्चत्वाचतथाकालीतारोपनिषदादिश्रुतिभिस्तथा स्मृतिभिश्चब्रह्मरूपिण्याभगवत्याएवोपासनाकथनात् तथा
हिस्मृतयः सूतसंहितायांपंचमाध्याये अतः संसारनाशायसाक्षिणीमात्मरूपिणीं आराधयेत्परांशक्तिंप्रपंचोल्लासव-
र्जितामिति स्कांदेवेदारण्येश्वरमाहात्म्ये परातुसच्चिदानंदरूपिणीजगदंबिका सैवाधिष्ठानरूपास्याज्जगद्भ्रांतेश्चिदा
त्मनीति कूर्मपुराणेद्वादशाध्याये एतत्प्रदर्शितंविप्रादेव्यामाहात्म्यमुत्तमं सर्ववेदांतवेदेषुनिश्चितंब्रह्मवादिभिः
एकंसर्वगतंसूक्ष्मंकूटस्थमचलंध्रुवं योगिनस्तत्प्रपश्यंतिमहादेव्याःपरंपदमिति परात्परतरंतत्त्वंशाश्वतंशिवमच्युतं
अनंतंप्रकृतौलीनंदेव्यास्तत्परमंपदमिति शुभ्रंनिरंजनंशुद्धंनिर्गुणंदैन्यवर्जितं आत्मोपलब्धिविषयंदेव्यास्तत्परमंप
दमिति हालास्येश्वरमाहात्म्येमायाबीजार्थप्रस्तावे सत्स्वरूपः सदाकारोहकारोधर्मतत्परः चिदाकारःशिवा
कारोरेफःसर्वार्थसिद्धिदः आनंदरूपयोरैक्यादीकारःसर्वकामदः बिंदुनादौतदंतस्थौभवेत्तांमोक्षदावुभौ
सच्चिदानंदरूपंतुप्रोक्तंबीजंमनीषिभिः सच्चिदानंदरूपंयत्परंब्रह्मतदेवहीति देवीभागवते निर्गुणासगुणाचेतिद्वि
धाप्रोक्तामनीषिभिः सगुणारागिभिःसेव्यानिर्गुणातुविरागिभिरिति ब्रह्मांडपुराणेललितोपाख्याने चितिस्तत्प
दलक्ष्यार्थाचिदेकरसरूपिणी इत्यादयोष्टादशपुराणेषूपपुराणेषुचदेव्याःपरब्रह्मत्वप्रतिपादकस्मृतयोद्रष्टव्याः ननुन
हिषोडशीग्रहणाग्रहणयोः क्रियाविषयत्वात्तत्रशाखाभेदेनविकल्पसंभवेऽपिवस्तुस्वरूपस्यैकविधत्वात्तत्रविकल्पासं

संभवेन भगवतीस्वरूपस्य मायास्वरूपत्वप्रतिपादकश्रुत्या सह भगवत्या ब्रह्मरूपत्वप्रतिपादकश्रुतेर्विरोध इति चे-
न्न मायाया वेदांतेषु मिथ्यात्वान्मिथ्यापदार्थस्याधिष्ठाने कल्पितत्वात्तस्याधिष्ठानसत्तातिरिक्तसत्ताभावान्मायायामधिष्ठा
नसत्ताप्रवेशान्मायास्वरूपोपासनायामपि सत्तारूपब्रह्मण एवोपासनासंभवतीत्याशयेन मायास्वरूपत्वप्रतिपादनेपि
विरोधाभावात् यथा ब्रह्मण उपासनायामपि न केवलं ब्रह्मणो ग्रहणं किंतु शक्तिविशिष्टस्यैव शक्तेस्तदतिरेकेणाभा
वात् केवलस्योपासनाऽसंभवाच्च तथा मायोपासनायामपि न केवलमायाया अवस्थानमस्ति येन केवलाया उपासनं सं
भवेत् किंतु ब्रह्माधिष्ठानयुताया एवावस्थानमिति भगवत्या मायारूपत्वप्रतिपादनेऽपि फलतो ब्रह्मस्वरूपमेव भ
गवत्याः सिध्यतीति श्रुत्योः परस्परं विरोधाभावात् तदुक्तं पावकस्योष्णतेवेयमुष्णांशोरिव दीधितिः चंद्रस्य चंद्रिकेवे
यं शिवस्य सहजा ध्रुवेति तथा स्वपदा स्वशिरश्छायां यद्वल्लंघितुमीहते पादोद्देशे शिरो न स्यात्तथेयं बैंदवी कलेति न
था च यथाग्नौ होमे ग्निशक्त्यां होमोर्थसिद्धः एवमग्निशक्त्यां होमेपि वन्हौ होमोऽर्थसिद्ध स्तद्वन्मायाया भगवतीत्वेऽपि ब्रह्म
ण एव भगवतीत्वं सिद्धमिति तस्यैवोपासनायां ग्रहणं मायाया मिथ्यात्वप्रतिपादकेषु वाक्येषु तु ब्रह्मणो मिथ्यात्वाभावा
त्केवलमायाया एव ग्रहणं तस्या मिथ्यात्वेपि तदधिष्ठानस्य सत्यत्वात् उपासकस्योपास्य मायापदार्थांतर्गतस्य ब्रह्मां
शस्य मोक्षदशायामनुस्यूतत्वान्न मुक्तावुपास्यस्वरूपत्यागः अत एवांतर्यामिब्राह्मणे पृथिव्यादिमायांतानां पदार्थानां
यः पृथिव्यां तिष्ठन् यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमंतरो यमयतीत्यादिनांतर्यामिचेतनसंबंधेनैव देवतात्वमु
पवर्णितं तथा च सर्वं खल्विदं ब्रह्मेति श्रुतिरप्यनुगृहीता भवतीत्येतत्सर्वमभिप्रेत्य सूतसंहितायामुक्तं चिन्मात्राश्र
यमायायाः शक्त्याकारे द्विजोत्तमाः अनुप्रविष्टाया संविन्निर्विकल्पा स्वयंप्रभा सदाकारा सदानंदा संसारोच्छेदकारिणी
सा शिवा परमा देवी शिवाभिन्ना शिवंकरीति यद्वा भगवतीस्वरूपप्रतिपादकवाक्येषु ये माया शक्ति कलादि शब्दा-

स्तेलक्षणयामायाविशिष्टशक्तिविशिष्टकलाविशिष्टब्रह्मबोधकास्तथाचमायाविशिष्टंशक्तिविशिष्टंकलाविशिष्टंयद्ब्र
ह्मतद्भगवतीपदवाच्यमितिफलितोर्थः एतेनक्षुधारूपेणसंस्थितानिद्रारूपेणस्मृतिरूपेणेत्यादिकेवलशक्तिवाचकपदानि
व्याख्यातानि तैःपदैस्तत्तच्छक्तिविशिष्टब्रह्मणएवसर्वत्रग्रहणात् अयमेवार्थः कालोत्तरेउक्तः तथाच कालोत्तरे-
शिवंप्रतिदेवीप्रश्नवाक्यं भगवन्देवदेवेशमिथ्यामायेतिविश्रुता तस्याःकथमुपास्यत्वंभवेन्मुक्तावनन्वयात् श्रद्धा
नजायतेक्वापिमिथ्यावस्तुनिकुत्रचित् देव्याउपासनाचेयंश्रुतामायाश्रिताप्रभो संशयंछिंद्धि देवेशरहस्यंवदमेप्रभो
इतिश्रुत्वावचोदेव्याभगवांश्चंद्रशेखरः उवाचवचनंदिव्यंसर्वलोकहितप्रदं नाहंसुमुखिमायायाउपास्यत्वंब्रुवेक्वचित्
मायाधिष्ठानचैतन्यमुपास्यत्वेनकीर्तितं मायाशक्त्यादिशब्दाश्चविशिष्टस्यैवलक्षकाः तस्मान्मायादिशब्दैस्तुब्र
ह्मैवोपास्यमुच्यतइति अत्रपूर्वार्धेनमायाधिष्ठानचैतन्यमित्यनेनप्रथमपक्षउक्तः मायाशक्त्यादीत्यनेनोत्तरार्द्धेनद्वि
तीयःपक्षउपपादितः एतदभिप्रायेणैवब्रह्मांडपुराणेमायावाचकस्यैवह्रींकारस्यमायाविशिष्टब्रह्मवाचकत्वमुक्तं श
क्त्यक्षराणिशेषाणिह्रींकारउभयात्मकइतिउभयात्मकः शिवशक्त्यात्मकइत्यर्थः किंचमायायाः केवलायाउपास्य
त्वंवदन्वादीप्रष्टव्यःतःप्रष्टव्योजडायाउपास्यत्वेतत्तद्देवताविग्रहाणांप्राणेंद्रियमनआत्मजीवादिमत्त्वंकथंभवेत् द्विविधंहिभ
गवतीरूपंस्थूलंसूक्ष्मंच तत्रसूक्ष्मंमुख्यंस्थूलंतुतत्तदुपासकानांदर्शनादिव्यवहारार्थंतत्तदुपासकैरुपासितं सूक्ष्मरू
पमेवस्थूलंरूपंगृह्णाति तत्रैवंसतिसूक्ष्मरूपेचैतन्यानानुप्रवेशेतद्गृहीतेस्थूलरूपेपिचैतन्यस्यानानुप्रवेशेनतत्तद्देवतानां
प्राणनसंभाषणादिव्यवहारोच्छेदएवस्यात्तस्मादनिच्छयापिचैतन्यविशिष्टायाएवतत्तच्छक्तेरुपास्यत्वंवक्तव्यमिति न
न्वेवंचेत्किमर्थंमायादिशब्दैर्व्यवहारोभगवत्याः शास्त्रेक्रियतेलक्षणादिदोषाभावायस्पष्टप्रतिपत्तये ब्रह्मादिशब्दैरे
वकुतोनव्यवहारःक्रियतइतिचेच्छृणु चतुर्व्यूहात्मकंहिब्रह्मणोरूपं विराड्हिरण्यगर्भाव्याकृतब्रह्मरूपं तत्रदेव्यु

पासनाव्यूहांतर्गतस्यकस्यपदार्थस्येतिशंकायां विराड्ढिरण्यगर्भाव्याकृतानांतदधिष्ठातॄणांब्रह्मविष्णुरुद्राणांच मै
त्रायणीयश्रुतौ एकैकगुणमयत्वेनकीर्तनाद्गुणत्रयसाम्यावस्थायामायायाः प्रकृत्यादिशब्दवाच्यत्वेनतस्याश्चतुरीयब्रह्माभि
न्नत्वेनशास्त्रेषूक्तत्वात् तदेवंमायाविशिष्टंतुरीयंब्रह्मैवभगवत्युपासनायांग्राह्यमिति सूहृदर्थप्रदर्शनार्थंतथामायादिश
ब्दैर्व्यवहारस्यसत्त्वात् तथाचमैत्रायणीयश्रुतिः तमोवाइदमेकमग्रआसीत्तत्परेस्यात्तत्परेणेरितंविषमत्वंप्रयात्येतद्वै र
जस्तद्रजःखल्वीरितंविषमत्वंप्रयात्येतद्वैसत्त्वस्यरूपमिति अनेनवाक्येनमायायास्तमःशब्दितायाःपरेणब्रह्मणानित्यसं
बंधप्रदर्शनेनजगत्कारणरूपंसाम्यावस्थात्मकंप्रदर्शितं अग्रेतस्यैवास्तनवोथयोहखलुवावास्यतामसोंशो सौयोयंरु
द्रोयोहखलुवावास्यराजसोंशोसौब्रह्मायोहखलुवावास्यसात्त्विकोंशो सौविष्णुरिति गुणत्रयोपाधित्वंब्रह्मविष्णुरुद्रा-
णांप्रतिपादितंतथापुराणादिषुच सत्त्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तःपरःपुरुषएकइहास्यधत्ते सृष्ट्यादयेहरिवि
रिंचिहरेतिसंज्ञाःश्रेयांसितत्रखलुसत्त्वतनोर्नृणांस्युरित्यादि सर्वपुराणेषुब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकैकगुणवत्त्वमेवप्रतिपा-
दितं नहिमायाप्रकृतिशक्त्यादिशब्दवाच्यंवस्तुब्रह्मातिरिक्ताश्रयकंभवति येनमायादिशब्दैरुपास्यवस्तुमायाविशिष्ट
ब्रह्मातिरिक्तंभवेत्किंतुमायाविशिष्टब्रह्मरूपमेवेति तैःशब्दैरुपास्यवस्तुनिप्रतिपादितेमायाविशिष्टब्रह्मरूपमेवभगव
तीरूपमुपास्यंभवेदितिबोधनार्थमेवमायादिशब्दैर्भगवत्याउपासनकथनमिति ननुतर्हित्वंवैष्णवीशक्तिरनंतवीर्येत्य
त्रापिमायाशब्दोब्रह्मविशिष्टमायावाचकःस्यान्नचेष्टापत्तिः तत्रकेवलायामायायाएवविवक्षितत्वादितिचेन्न नह्यस्मा
भिःसर्वत्रमायाशब्देनमायाविशिष्टंब्रह्मैवसर्वत्रग्राह्यमितिशपथःक्रियते येनातिप्रसंगःस्यात् किंतुक्वचित्संबंधिशब्द-
समभिव्याहारेकेवलमायायाग्रहणंयथात्रैवतथानाशप्रकरणेकेवलमायायाग्रहणं तथासृष्टिस्थलेपि मन्मायाशक्तिसं
क्लृप्तंजगत्सर्वंचराचरं सापिमत्तःपृथग्विभ्रानास्त्येवपरमार्थतइत्यादौ उपासनास्थलेतुतद्विशिष्टब्रह्मणोग्रहणमितियथाय

थमूहनाज्ज्ञेयमितिनथाच त्वंवैष्णवीशक्तिरित्यादौत्वमधिष्ठानब्रह्मरूपिणीसतीवैष्णवीयामायाशक्तिरस्तितद्रू
पिण्यसीत्यर्थः तेनचब्रह्मरूपत्वमेवभगवत्याःप्रतिपादितं एवमन्यत्राप्यूह्यं यद्वाब्रह्मणोजगत्कारणस्योभयात्मक-
त्वात्क्वचिन्मायोपसर्जनब्रह्मणउपासनंतत्रशक्तिःसहायभूताइदंचमतंशिवपुराणादिषुस्पष्टं तस्मात्सहतयादेवंहृदिप-
श्यंतियेशिवं तेषांशाश्वतिकाशांतिर्नेतरेषांकदाचनेत्यादिवचननिचयैः क्वचिच्चब्रह्मोपसर्जनमायायाउपासनंतत्रभगव
तीविषयेब्रह्मोपसर्जनमायायाएवोपासनमितिदर्शयितुंमायाशक्त्यादिशब्दैःशास्त्रेभगवत्याव्यवहारःक्रियतइति इदं
चमतंसर्वतंत्राभिमतंपुराणाभिमतंच शिवेनसहितांदेवींभावयेद्भुवनेश्वरीमितिभुवनेश्वरीपारिजातादिवचननिचया
त्तदुक्तंकूर्मपुराणे अस्यास्त्वनादिसंसिद्धमैश्वर्यमतुलंमहत् तत्संबंधादनंतेषारुद्रेणपरमात्मनेत्यादीनिवचनानिदेवी
भागवतादिसर्वपुराणेषुद्रष्टव्यानि उभयपक्षेपिब्रह्मणश्चिदंशउपासनायामागतएवेतिनमुक्तावुपास्यस्वरूपानन्वयित्वरू-
पंदूषणंनवाऽश्रद्धेयतेति इत्थंभगवत्युपासनायांस्वरूपेनिर्णीतेब्रह्मविष्णुरुद्रशक्त्युपासनासुकस्योपासनावरिष्ठेत्यस्यविचा
रःक्रियते तत्रसर्वंखल्विदंब्रह्मेतिसामानाधिकरण्येनसर्वपदार्थमात्रस्यब्रह्मरूपत्वेपिभक्तानांचेतसोवलंबायपरमेश्वरेण
मलिनशुद्धशुद्धतरशुद्धतमाविभूतयः शुद्धितारतम्येनकल्पिताः ताश्चगीतादिशास्त्रेषुविभूत्यध्यायेछांदोग्यादिषुचप्राणोब्रह्म
आदित्योब्रह्ममनोब्रह्मेत्यादिवाक्यैःप्रदर्शिताः तत्रचसर्वविभूतिषुब्रह्मणःसमानत्वेनावस्थानेपियथापात्रमणिकृपाणदर्पणादिषु
शुद्धितारतम्येनप्रतिबिंबफलनस्यापितारतम्यमेवंविभूतिषुचशुद्धितारतम्येनैवब्रह्मणःप्रसादकरणतारतम्यंप्रतिबिंबफलनतारत
म्यंचेतियाभिर्याभिर्विभूतिभिर्यथायथाप्रतिबिंबफलनप्रसादकरणस्यचतारतम्यंचभवतितथातथातस्याविभूतेरुत्कृष्टत्वमुत्कृष्टतरत्व
मुत्कृष्टतमत्वमित्यादिव्यवहारःसर्वशास्त्रप्रसिद्धोनिर्विवादस्तथाचसतिब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकैकगुणोपाधित्वेनैकैकगुणापेक्षयासा-
म्यावस्थायास्तत्तद्गुणमूलभूतायाआधिक्येनैकैकगुणोपाधिब्रह्मविष्णुरुद्रापेक्षयासाम्यावस्थोपाधिकायाभगवत्याएवोपासनंस

र्वोत्कृष्टं साम्यावस्थायाः सर्वकारणभूतायाः सर्वोत्कृष्टत्वात् किंच प्रथमतो ब्रह्मणि माया तस्या ब्रह्मणा अव्यवहितः संबंधः तदु
त्तरं गुणानामुद्भवान्मायाद्वारकः संबंधो गुणानामिति साम्यावस्थाया मव्यवहितः संबंधो ब्रह्मण इति सैवोपासनामुख्या सर्वोत्कृष्टा
च अत एव सूतसंहितादिषु रीतिरियमुक्ता परतत्त्वप्रकाशस्तु रुद्रस्यैव महत्तरः ब्रह्मविष्ण्वादिदेवानां न तथा मुनिपुंगवा इत्यादि
रुद्रः कथंचित्कार्यार्थिमनुते रुद्ररूपतां न तथा देवताः सर्वाः परिस्फूर्त्यल्पताबलादिति सूतगीतासु ननु ब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकैकगु
णोपाधित्वे सर्वसंमते कथं साम्यावस्थात्मकत्वेनापि तेषां पुराणादिषू पवर्णनमिति चेन्न तदंतर्गतब्रह्मण एव साम्यावस्थात्मकत्वे
न तदभेदात्तेषामपि तदात्मकत्वकथनमित्याशयात् अत एव तापनीये नृसिंहस्य सत्त्वोपहितविष्णोरवतारत्वे सर्वश्रुतिपुराणनिश्चि
ते सत्यपि साम्यावस्थात्मकत्वेन वर्णनं संगच्छते तस्मान्मायाशक्त्याख्यब्रह्मरूपभगवत्युपासनैव मुख्या सर्वोत्कृष्टा चेति सैव स
र्वकामार्थिभिर्मुमुक्षुभिश्चोत्कृष्ट वस्तूपासनेच्छुभिराश्रयणीयेत्यर्थोऽन्यत्रापि पुराणांतरवचनैः स्पष्टमुपपाद्यते तदुक्तं देवीमाहा
त्म्ये ब्रह्मविद्या जगद्धात्री सर्वेषां जननी तथा यया सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरं सैव सेव्या च पूज्या च नान्यद्दैवतांतरमि-
ति तथा तंत्रेषु एवं यः पूजयेद्भक्त्या प्रत्यहं परमेश्वरीं भुक्त्वा भोगान्यथाकामं देवीसायुज्यमाप्नुयात् यो न पूजयते नित्यं चंडि
कां भक्तवत्सलां भस्मीकृत्यास्य पुण्यानि निर्दहेत्परमेश्वरीति अनेन वचनेन भगवत्युपासनायाः संध्यादिकर्मवन्नित्यत्वं नित्य
पदोच्चारणेन स्पष्टमेव बोधितं तथा पुराणांतरे आराध्या परमा शक्तिः सर्वैरपि सुरासुरैः मातुः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये
इति तथा ॐकारं पितृरूपेण गायत्रीं मातरं तथा पितरौ यो न जानाति स विप्रस्त्वन्यरेतज इति तथा कालोत्तरे धिग् धिग्
धिग् धिक् च तज्जन्म यो न पूजयते शिवां जननीं सर्वजगतः करुणारससागरामित्यादि पुराणेषु तंत्रेषु च बहूनि वचनानि द्रष्टव्यानि
विस्तरस्तु मत्कृतशक्तितत्त्वविमर्शिन्यां द्रष्टव्यः अयं चोपोद्घातोक्तार्थोऽस्माभिर्देवीभागवतस्थितौ सप्तशत्यंगषट्कव्या
ख्याने चोक्तः तस्या भगवत्याः पुराणस्य देवीभागवतस्य समंजसगौडपाठानुरोधेन व्याख्यानं यथामति प्रारभ्यते

तत्रतुप्रथमेध्यायेपंचविंशतिपद्यकैः पुराणविषयःप्रश्नऋषीणांसमुदीर्यते १ तत्रादौभगवान्बादरायणोग्रंथप्रतिपाद्यदेवतातत्त्वानुस्मरणल
क्षणंमंगलमाचरति सर्वचैतन्यरूपेति चैतन्यमित्यत्रस्वार्थेष्यञ् चैतन्यमात्मेति शिवसूत्रेतथादर्शनात् तथाचचेतनात्मरूपामित्यर्थः ननु
तथापितस्यनिष्क्रियत्वात् प्रचोदयादितिप्रेरणाकर्तृत्वप्रतिपादनमनन्वितंभवतीत्याशंकायामाह आद्यांविद्यांचेति आद्यामनादिभूतांविद्यांब्रह्म
विषयकशुद्धसत्त्वांतर्मुखप्रतिबिंबविशिष्टवृत्तिरूपांयांतापनीयास्तुरीयोपाधिमाहुः एकैवशक्तिरंतर्मुखतयाविलसंती विद्यातत्त्वरूपिणी तदु
पाधिकआत्मातुरीयइत्युच्यते बहिर्मुखतयाविलसंत्यविद्यातत्त्वरूपिणीतदुपाधिकआत्माप्राज्ञइत्युच्यतेइतितेषांसिद्धांतः चकारःसमुच्चयार्थः
आत्मरूपांतांप्रसिद्धांआद्यांविद्यांचआद्यपदस्यदेहलीदीपकन्यायेनोभयत्रान्वयः तामाद्यांविद्यांचधीमहिध्यायामः ध्यानविषयत्वमुभयोर्भि

सर्वचैतन्यरूपांतामाद्यांविद्यांचधीमहि बुद्धिंयानःप्रचोदयात् १ शौनकउवाच सूतसूतमहाभागधन्यो
सिपुरुषर्षभ यदधीतास्त्वयासम्यक्पुराणसंहिताःशुभाः २

लित्वेव ननुप्रत्येकं समुच्चयार्थचकारात् तथाच मायावि
शिष्टब्रह्मणएवध्यानविषयत्वात्तस्यचशबलत्वेननिष्क्रियत्वाभावात्नप्रचोदयादितिप्रेरणकर्तृत्वमनन्वितमितिबोध्यं येतादृशीसेयंध्याताभगव
तीमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीनोऽस्माकंबुद्धिंध्यानंकर्तुंप्रचोदयात् प्रेरयेत् प्रार्थनायांलिङ् तेनचनिरंतरमस्मच्चेतोवृत्तयस्तदासक्ताभवंत्वित्यर्थः गाय
त्र्याअंतर्यामिब्रह्मप्रतिपादकत्वस्यसर्ववेदसंमतत्वेनगायत्रीपदगायत्रीछंदोघटितमंगलाचरणेनैतद्भागवतप्रतिपाद्यमपिवस्तुमायाविशिष्टांतर्यामिब्रह्म
रूपमितिबोधितं यथाचायमर्थस्तथोपोद्घातेएवदर्शितमग्रेचतत्रतत्रदर्शयिष्यामः तथाचतद्भक्तस्तद्गुणशुश्रूषुरधिकारी फलंचज्ञानप्राप्त्यामोक्षइत्य
ग्रेदर्शयिष्यति १ इत्थंमंगलाचरणंनिर्विघ्नतयाग्रंथसमाप्तिफलकंकृत्वाप्रश्नमुत्थापयति शौनकइति सूतेति वीप्सातिशयप्रेमविषयत्वप्रदर्श
नार्था धन्यत्वेहेतुमाह यदधीताइति अत्यंतंदुर्लभमेवपुराणसंहिताध्ययनंयस्मात्त्वयासंपादितंतस्मात्त्वंधन्यएवेत्यर्थः २ ७ ७

कास्ताः संहितास्तत्राह अष्टादशेति अष्टादशपुराणान्येव पुराणसंहिताइत्यर्थः ३ पंचलक्षणेति तानिचवक्ष्यमाणानि सरहस्यानीति नानामंत्रवि धानशक्तिपातप्रकारप्रतिपादनादिरहस्यार्थसहितानीत्यर्थः ननुतेनोक्तानिमयाश्रुतानिपरंतुतदर्थोममनसिनागतइतिचेत्तत्राह त्वयाज्ञातानी- ति यदितवयोग्यतानस्यात्तर्हिव्यासोनैववदेत् यस्मात्तेनोक्तानितस्मात्त्वयाज्ञातान्येवेतिनिश्चीयतइतिभावः ४ एतादृशस्यतवास्माकंचसमाग मः एतादृशपुण्यक्षेत्रेदुर्लभएव तथापियदस्माभिरनेकजन्मसुपुण्यमाचरितंतद्योगादेवसमागमः सुलभोजातइत्याह अस्माकमिति विश्वसनं तन्नामकंतद्धुत्पत्तिश्चान्यत्रोक्ता मुनिविश्रामदेशोयस्तत्तुविश्वसनंस्मृतमिति ५ अस्त्वेतत्तथापिभवतांकिमभिलषणीयमितिचेत्तत्राह समाजोयमि

अष्टादशपुराणानिकृष्णेनमुनिनानघ कथितानिसुदिव्यानिपठितानित्वयानघ ३ पंचलक्षणयुक्तानिसरहस्यानिमा नद त्वयाज्ञातानिसर्वाणिव्यासात्सत्यवतीसुतात् ४ अस्माकंपुण्ययोगेनप्राप्तस्त्वंक्षेत्रमुत्तमं दिव्यंविश्वसनंपुण्यंकलिदो षविवर्जितं ५ समाजोयंमुनीनांहिश्रोतुकामोस्तिपुण्यदां पुराणसंहितांसूतब्रूहित्वंनःसमाहितः ६ दीर्घायुर्भवसर्वज्ञता पत्रयविवर्जितः कथयाद्यमहाभागपुराणंब्रह्मसंमितं ७ श्रोत्रेंद्रिययुताःसूतनराःस्वादविचक्षणाः नशृण्वंतिपुराणानि वंचिताविधिनाहिते ८ यथाजिव्हेंद्रियाल्हादः षड्रसैःसंप्रपद्यते तथाश्रोत्रेंद्रियाल्हादोवचोभिःसुधियांस्मृतः ९ अश्रोत्राःफ णिनःकामंमुह्यंतिहिनभोगुणैः सकर्णायेनशृण्वंतितेप्यकर्णाःकथंनच १०

ति ६ दीर्घायुर्भवेति अनेनगुरावतिभक्तिः स्वस्मिंश्चा- तिशयेनशुश्रूषावर्ततइतिबोधितं ब्रह्मसंमितंवेदसंमितंवेदार्थस्यैवप्रतिपादकमित्यर्थः नह्यन्यथावेदसंमितत्वंसंभवति ७ श्रोत्रेंद्रियेति स्वादविचक्षणाः स्वादग्रहणपंडिताः संतः श्रोत्रेंद्रिययुताः संतोयदिपुराणानिनशृण्वंतितर्हितेसर्वसामग्रीसत्त्वेपिविधिनादैवेनैववंचिताहतभाग्याइत्यर्थः एतेनस्वस्यश्रव णेऽत्यादरवत्त्वंसूचितं ८ तदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति यथेति ९ अश्रोत्राइति कामंयथेच्छास्यात्तथानभोगुणैः शब्दैः शब्दस्याकाशगुणत्वात् अश्रोत्राअपिफ णिनोदुष्टजातयोपिमुह्यंतितत्रैवंसतिसकर्णाः संतोयेपुराणानिनशृण्वंतितेकथमकर्णाबधिराएवनभवंति चकारएवकारार्थः अकर्णाइत्यत्रयोज्यः बधिराएवते इत्यर्थः १०

यस्मादेवंतस्मात्किंतदाह अतइति ११ ननुसर्वेपिजनाःपुराणश्रवणंविनाकालंक्षपयंत्येव तथाभवंतोपिकुतोनकुर्वंतितत्राह येनकेनेति मूर्खाणांकेनाप्युपाये
नशब्दस्पर्शादिविषयसंबंधनेयद्यपिकालातिवाहनंकालातिक्रमणंस्मृतमनुभूतं तथामूर्खाणांयद्यपिव्यसनैर्दुराचारैःकालातिवाहनंस्मृतंतथापिबुधानानत
थारीतिःकिंत्वन्यैवेत्याह बुधानामिति तथाच्चमहतांरीतिरेवाश्रयणीयेतिभावः १२ ननुबुधान्यायशास्त्रादिचिंतनैरपिकालंक्षपयंति तदेवभवद्भिःकुतोनाद्रिय
तेतत्राह शास्त्राण्यपीति नानार्थवादा स्तावकानिवाक्यानिहेतुमंतिहेतूपन्यासवंति १३ तन्ननतानिसर्वाणिसमानिकिंतुसात्विकादिभेदेनभिन्नानीत्याह सात्वि
कंतत्रेति हेतुनाहेतूपान्यासेनवादेनजल्पवितंडादिनाभियंत्रितंयुक्तं नब्रह्मादिविषयकविचारयुक्तं ततस्तामसत्वमेवतस्ययुक्तमितिभावः अतस्तामसशास्त्रवि

अतःसर्वेद्विजाःसौम्यश्रोतुकामाःसमाहिताः वर्ततेनैमिषारण्येक्षेत्रेकलिभयार्दिताः ११ येनकेनाप्युपायेनकालातिवाहनं
स्मृतं व्यसनैरिहमूर्खाणांबुधानांशास्त्रचिंतनैः १२ शास्त्राण्यपिविचित्राणिजल्पवादयुतानिच "त्रिविधानिपुराणानिशा-
स्त्राणिविविधानिच वितंडाच्छलयुक्तानिगर्वामर्षकराणिच १" नानार्थवादयुक्तानिहेतुमंतिबृहंतिच १३ सात्विकंतत्रवेदांतं
मीमांसाराजसंमतं तामसंन्यायशास्त्रंचहेतुवादाभियंत्रितं १४ तथैवचपुराणानित्रिगुणानिकथानकैः कथितानित्वया-
सौम्यपंचलक्षणवंतिच १५ तत्रभागवतंपुण्यंपंचमंवेदसंमितं कथितंयत्त्वयापूर्वंसर्वलक्षणसंयुतम् १६ छ

दोनबुधाः किंत्वबुधाएवेत्यर्थः १४ ननुतथापियत्किंचित्पुराणंश्रूयतांतत्राह तथैवेति यथाशास्त्राणित्रिगुणानितथैवेत्यर्थः त्रिगुणानिगुणत्रयात्मकब्रह्म
विष्ण्वादिप्रतिपादकत्वात्त्रिगुणानि १५ ननुविष्णुप्रतिपादकंपुराणंसात्विकमस्तितदेवश्रूयतांतत्राह तत्रभागवतमिति गुणत्रयोपाधिहरिहराद्यपेक्ष
यापिगुणत्रयसाम्यावस्थोपाधिसहितायाभगवत्याउत्कृष्टत्वात्तस्याएवपुराणंभागवतंवदनान्यदुत्कृष्टपक्षपातित्वात्सर्वेषामित्यर्थः पंचममिति ब्राह्मंपा
द्मंवैष्णवंचशैवंभागवतंशुभमितिश्लोकेपंचममित्यर्थः अयंचश्लोकःपुराणान्तरेमहापुराणगणनायामुक्तः अतएवैतस्यभागवतस्यमहापुराणत्व
मितिपूर्वमुक्तंनविस्मर्तव्यं कथितमिति पुराणांतरश्रवणप्रसंगेइत्यर्थः १६ छ छ छ छ छ

यदिकथितंतर्हितदेवकिमितिपुनःपृच्छ्यतेतत्राह उद्देशमात्रेणेति सामान्यतोभागवतंपुराणमस्तीत्येतादृशमेवनाममात्रेणोक्तंनतुसविस्तरमित्यर्थः
१७ तदेवाह विस्तरेणेति १८ नन्वन्यंप्रतिकुतोनपृच्छ्यतेतत्राह त्वंत्विति त्वमेवजानासिनान्यइत्यर्थः तत्रहेतुर्गुरुभक्तत्वादिति १९ नन्वन्या-
निपुराणानिश्रुतान्येवसंतितैरेवतृप्तिःकर्तव्येतिचेत्तत्राह श्रुतानीति तत्रदृष्टांतः सुधापानेइति २० ननुभागवतश्रवणात्किंचिदपूर्वमुत्पद्यते
ततश्चस्वर्गादिलोकोभवतीत्येवमभिप्रायेणपृच्छ्यतेचेत्तत्फलंयज्ञादिभिरपिसेत्स्यत्येवेतिचेत्तत्राह धिक्सुधामिति संकटात्संसाररूपात् न
हिकर्मणामुक्तिर्भवतितस्याअविद्यानाशप्रयुक्तत्वात् अविद्यानाशस्यचसाक्षात्कारजन्यत्वात् नहिकर्मणाक्वचिदपिरज्जुसर्पादावविद्यानाशो

उद्देशमात्रेणतदाकीर्तितंपरमाद्भुतं मुक्तिप्रदंमुमुक्षूणांकामदंधर्मदंतथा १७ विस्तरेणतदाख्याहिपुराणोत्त
ममादरात् श्रोतुकामाद्विजाःसर्वेदिव्यंभागवतंशुभं १८ त्वंतुजानासिधर्मज्ञपौराणींसंहितांकिल कृष्णोक्तांगुरुभ-
क्तत्वात्सम्यक्सत्वगुणाश्रयः १९ श्रुतान्यन्यानिसर्वज्ञत्वन्मुखान्निःसृतानिच नैवतृप्तिंव्रजामोऽद्यसुधापानेमराय-
था २० धिक्सुधांपिबतांसूतमुक्तिर्नैवकदाचन पिबन्भागवतंसद्योनरोमुच्येतसंकटात् २१ सुधापाननिमित्तंयत्कृता
यज्ञाःसहस्रशः नशांतिमधिगच्छामःसूतसर्वात्मनावयं २२

दृष्टः तस्मात्कर्मणानैवसंसारनिवृत्तिर्भवति अतएवनकर्मणानप्रज
याधनेनत्यागेनैकेमृतत्वमानशुरितिश्रुतिः कर्मणांमोक्षफलकत्वंवारयति किंतुस्वर्गादिषुसुधापानमेवकर्मफलं तच्चातिनिंद्यमेवमोक्षापेक्षया अ
थचभागवतंकर्णपुटेनपिबंस्तच्छ्रवणजन्यात्मज्ञानेनाविद्यानाशेसतितज्जन्यसंसारान्मुच्येतमुच्यते अतोज्ञानमेवोत्कृष्टंनकर्मेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ज्ञाना
देवहिकैवल्यमिति २१ यदिकर्मभ्योमोक्षःस्यात्तर्हिसकिमेकेनकर्मणोतानेककर्मभिरनेककर्मभिश्चेत्तेषांसंख्यानियमाभावादव्यवस्थैव एकेनकर्म
णाचेदस्माभिर्बहवोयज्ञाःकृताअद्यापिमोक्षोनैवजातस्ततस्तदपिनसंभवतीत्याह सुधापाननिमित्तमिति शांतिंमोक्षं २२ ७

तर्हि किंकर्मभिर्भवतीत्यत्राह मखानामिति २३ विनाज्ञानेनेति ज्ञानादेवहिकैवल्यमितिश्रुतेः कालचक्रइत्यनेन घटीयंत्रवदस्मान्निर्गमनंनैवसंभवती
तिदर्शितं २४ भागवतमेवसंसारनाशकंततस्तदेववदेत्याह अतइति सर्वरसोपेतंभक्तिज्ञानवैराग्यरसोपेतंमुमुक्षूणांसदाप्रियमित्यनेनमुमुक्षवोऽत्रा
धिकारिणइतिदर्शितं २५ इतिश्रीशैवोपनामकलक्ष्मीगर्भजरंगभट्टसूतनीलकंठभट्टकृतेदेवीभागवतस्याभिनवव्याख्यानेतिलकाभिधेप्रथमस्कंधे
प्रथमोध्यायः १ ॥ अध्यायेतुद्वितीयेस्मिन्ग्रंथसंख्यायथार्थतः विषयश्चोच्यतेसम्यक्चत्वारिंशत्सुपद्यकैः १ यथाभवतांधन्यतामत्स

मखानांहिफलंस्वर्गःस्वर्गात्प्रच्यवनंपुनः एवंसंसारचक्रेस्मिन्भ्रमणंचनिरंतरं २३ विनाज्ञानेनसर्वज्ञनैवमुक्तिःकदा
चन भ्रमतांकालचक्रेऽत्रनराणांत्रिगुणात्मके २४ अतःसर्वरसोपेतंपुण्यंभागवतंवद पावनंमुक्तिदंगुह्यंमुमु
क्षूणांसदाप्रियं २५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांप्रथमस्कंधेशौनकप्रश्नोनामप्रथमोऽ
ध्यायः १ ॥ श्रीसूतउवाच धन्योऽहमतिभाग्योहंपावितोऽहंमहात्मभिः यत्पृष्टंसुमहत्पुण्यंपुराणंवेदवि
श्रुतं १ तदहंसंप्रवक्ष्यामिसर्वश्रुत्यर्थसंमतं रहस्यंसर्वशास्त्राणामागमानामनुत्तमं २ नत्वातत्पदपंकजंसुललि
तंमुक्तिप्रदंयोगिनांब्रह्माद्यैरपिसेवितंस्तुतिपरैर्ध्येयंमुनींद्रैःसदा वक्ष्याम्यद्यसविस्तरंबहुरसंश्रीमत्पुराणोत्तमंभ
क्त्यासर्वरसालयंभगवतीनाम्नाप्रसिद्धंद्विजाः ३

मागमेनपुराणश्रवणादेवंममापिधन्यतास्तियुष्मत्समागमेनमन्मुखाद्भागवतस्य
निःसरणादित्याह सूतउवाच धन्योस्मीति अनेनगुरुर्निरभिमानीग्रंथप्रतिपादनश्रद्धावान्दयालुश्चापेक्षितइतिबोधितं १ २ ग्रंथंवक्तुंग्रंथप्रति
पाद्यदेवतातत्त्वानुस्मरणलक्षणंमंगलमाचरतिसूतः नत्वेति तत्पदपंकजं तस्यावेदशास्त्रप्रसिद्धायाभगवत्याःपदपंकजंपदकमलमित्यर्थः भग
वतीनाम्नेति भगवतीपदघटितभागवतनाम्नेत्यर्थः तेनचभगवत्याइदंभागवतमितिव्युत्पत्तिर्दर्शिता देवीभागवतमित्यत्रतुशिवस्यभगवतोभक्तइत्य
र्थेशिवभागवतइतिप्रयोगवत्साधुत्वं देव्याभगवत्याइदमित्यर्थेदेवीपदंतुभगवतइदंभागवतमितिव्युत्पत्तिभ्रमनिरासाय ३ ॥

इत्थंसगुणमूर्तेः पदस्मरणरूपंमंगलंकृत्वामायाविशिष्टब्रह्मरूपसूक्ष्मरूपस्यश्रुतिप्रतिपाद्यस्यभागद्वयसहितस्यसत्त्वात्तत्रैकभागस्यमाया
रूपस्य स्मरणरूपंमंगलमाचरति याविद्येति विद्यांतर्मुखसाम्यावस्थारूपिणीशक्तिर्नतस्यकार्यंकारणंचविद्यते नतत्समश्चाभ्यधिकश्चदृश्यते
परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेस्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचेतिश्वेताश्वतरश्रुतिप्रसिद्धाइच्छाशक्तिरुमाकुमारीतिशिवसूत्रप्रसिद्धाच दुरात्मभिर्दुष्टैर्दु
र्विज्ञेयाध्यानास्पदंप्रापितार्थात्तुयोगिभिरितिशेषः याध्यानास्पदंप्रापितासतीप्रत्यक्षाभवतिनान्योपायैः सासदाममबुद्धिप्रदास्यादितिप्रार्थनायां-
लिङ् ध्यानयोगश्चपरशक्तिसाक्षात्कारहेतुःश्वेताश्वतरेउक्तः तेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति ४ अथद्वितीयब्र

याविद्येत्यभिधीयतेश्रुतिपथेशक्तिःसदाद्यापरासर्वज्ञाभवबंधछित्तिनिपुणासर्वाशयेसंस्थिता दुर्ज्ञेयासुदुरा
त्मभिश्चमुनिभिर्ध्यानास्पदंप्रापिताप्रत्यक्षाभवतीहसाभगवतीबुद्धिप्रदास्यात्सदा ४ सृष्ट्वाखिलंजगदिदंस
दसत्स्वरूपंशक्त्यास्वयात्रिगुणयापरिपातिविश्वं संहृत्यकल्पसमयेरमतेतथैकातांसर्वविश्वजननींमनसा
स्मरामि ५

ह्मरूपभागरूपिण्याभगवत्याःस्मृतिरूपंमंगलमाचरति सृष्ट्वेति यास्वयास्वकीययात्रिगुणयागुणत्र
यविशिष्टयाशक्त्याऽखिलमिदंजगत्सदसत्स्वरूपंव्यवहारदृष्ट्यासत्परमार्थदर्शनेनासत्तदात्मकंसृष्ट्वातद्विश्वंपाति पुनःकल्पसमयेकल्पांत
समयेतद्विश्वंतथापूर्ववत्सृष्टिस्थितिवत्संहृत्यएका एकमेवाद्वितीयंब्रह्मनेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतिप्रतिपाद्यात्मरूपिणी रमतेक्रीडतेस्व-
स्मिन्नेवस्वरूपे तांसर्वविश्वजननींमनसास्मरामि अत्रपूर्ववाक्येनकेवलशक्तिवर्णनेनोत्तरवाक्येनतच्छक्त्याश्रयब्रह्मात्मकभगवतीव
र्णनेनदेवीभागवतप्रतिपाद्यंभगवतीरूपंमायाशबलब्रह्मात्मकमेवनकेवलमायाशक्तिरूपमितिबोधितं अयमेवार्थः सर्वचैतन्यरूपांता
मितिप्रथमश्लोकेउक्त उपोद्घातेचास्माभिरुक्तोग्रेचतत्रतत्रमूलकारएवदर्शयिष्यति ५ ७ ७ ७ ७

तत्रशंकते ब्रह्मेति ननुअखिलमेतद्ब्रह्मासृजतीतिप्रसिद्धंलोकेवेदविद्भिःपौराणिकैश्चतदेवकथितं तथाच कथंभगवतीसृजतीतिपूर्वमुक्तमिति चेत्तत्रसमाधत्ते विष्णोस्त्विति यैःपौराणिकैर्ब्रह्मासृजतीत्युक्तंतैरेवपौराणिकैर्विष्णोस्तु विष्णोरेवनाभिकमलेकिलनिश्चयेनतस्यजन्मउक्तं त थाच तस्यजन्मवत्त्वात्पराधीनत्वंपराधीनत्वेचसतिब्रह्मास्वतंत्रोनहिनैवसृजते किंतुपराधीनतयातथाचयद्भगवत्यधीनतयासृजतेसैवभगवती मुख्यत्वेनजगत्स्रष्ट्रीत्यर्थः ६ ननुब्रह्मणोजन्मविष्णुनाभिकमलेतथाचविष्णोरेवजगत्स्रष्टृत्वमस्त्वितिचेत्तत्राह विष्णुस्त्विति इतिकालेप्रलयकालेवि ष्णुस्तुशेषशयनेस्वपिति तन्नाभिकमलेखलुतस्यब्रह्मणोजन्म अत्रास्मिन्प्रलयकालेसहस्रमौलिःशेषआधारतांगतोविष्णोस्तथाचान्याधारेणस्थित

ब्रह्मासृजत्यखिलमेतदितिप्रसिद्धंपौराणिकैश्चकथितंखलुवेदविद्भिः विष्णोस्तुनाभिकमलेकिलतस्यजन्मतैरुक्त
मेवसृजतेनहिसस्वतंत्रः ६ विष्णुस्तुशेषशयनेस्वपितीतिकालेतन्नाभिपद्ममुकुलेखलुतस्यजन्म आधारतांकिलग
तोत्रसहस्रमौलिःसंबोध्यतांसभगवान्हिकथंमुरारिः ७ एकार्णवस्यसलिलंरसरूपमेवपात्रंविनानहिरसस्थितिर
स्तिकश्चित् यासर्वभूतविषयेकिलशक्तिरूपातांसर्वभूतजननींशरणंगतोऽस्मि ८ योगनिद्रामीलिताक्ष-
विष्णुंदृष्ट्वांबुजेस्थितः अजस्तुष्टावयांदेवींतामहंशरणंव्रजे ९

स्यविष्णोःपरतंत्रत्वात्तादृशपारतंत्र्यविशिष्टोभगवान्मुरारिर्विष्णुः कथंजगत्स्रष्टृत्वेनसंबोध्यतांज्ञायमानतांगच्छेन्नकथमपीत्यर्थः ७ ननुविष्णो राधारःसमुद्रःसएवजगत्स्रष्टास्त्वितिचेत्तत्राह एकार्णवस्येति एकार्णवोहिजलात्मकस्तच्चजलंरसरूपमेवरसस्यचपात्रंविनाक्वचित्कदापिनहिस्थि तिरस्ति एवंपात्रस्याप्यन्याधारस्तस्याप्यन्याधारइतियासर्वरूपविषयेकिलशक्तिरूपास्वतंत्रासर्वाधारशक्तिरूपासैवजगत्स्रष्ट्रीतितांसर्वभूतजन नींशरणंगतोस्मि अतएवपीठपूजादिषुआधारशक्तेरेवसर्वाधारत्वंप्रतिपादितमितिभावः ८ इदानींचरित्रत्रयेप्रथमचरित्रदेवतांमहाकालींस्म रति योगनिद्रेति योगनिद्रयामीलितेऽक्षिणीयस्यसयोगनिद्रामीलिताक्षस्तंअक्ष्णोदर्शनादित्यर्थः ९

एवंसगुणांनिर्गुणांचगुणसाम्यावस्थात्मिकांमायांध्यात्वापुराणंवक्ष्येइतिप्रतिजानाति तामिति सगुणांएकैकगुणविशिष्टमहाकाल्यादिरूपां निर्गुणांगु णत्रयसाम्यावस्थारूपांसाम्यावस्थाश्रयब्रह्मणोग्रहणंतुनिर्गुणापदेनजानं शक्तिशक्तिमतोरभेदात्ततस्तस्यपुनर्नोपादानं १० अष्टादशसहस्राणि श्लोकाइति अनुष्टुप्छंदस्कामहाछंदस्कावासर्वेमिलिताःश्लोकाः तत्रभागवते अष्टादशसहस्राणिसंतीतिग्रंथसंख्योक्ता ११ स्कंधसंख्यामाह स्कंधाइति अध्यायसंख्यामाह त्रिशतमिति त्रिशतमध्यायास्त्रिशतसंख्याकाअध्यायाअष्टादशयुताःपरिकीर्तिताइत्यर्थः अष्टादशाध्यायोत्तरत्रिश-

तांध्यात्वासगुणांमायांमुक्तिदांनिर्गुणांतथा वक्ष्येपुराणमखिलंशृण्वंतुमुनयस्त्विह १० पुराणमुत्तमंपुण्यंश्रीमद्भागवता भिधं अष्टादशसहस्राणिश्लोकास्त्वत्रतुसंस्कृताः ११ स्कंधाद्वादशएवात्रकृष्णेनविहिताःशुभाः त्रिशतंपूर्णमध्या याअष्टादशयुताःस्मृताः १२ विंशतिःप्रथमेतत्रद्वितीयेद्वादशैवतु त्रिंशच्चैवतृतीयेतुचतुर्थेपंचविंशतिः १३ पंचत्रिंशत्तथा- ध्यायाःपंचमेपरिकीर्तिताः एकत्रिंशत्तथाषष्ठेचत्वारिंशच्चसप्तमे १४ अष्टमेतत्त्वसंख्याश्चपंचाशन्नवमेतथा त्रयोदशतुसंप्रो क्तादशमेमुनिनाकिल १५ तथाचैकादशस्कंधेचतुर्विंशतिरीरिताः चतुर्दशैवचाध्यायाद्वादशेमुनिसत्तमाः १६ एवंसंख्यासमा ख्यातापुराणेस्मिन्महात्मना अष्टादशसहस्रीयासंख्याचपरिकीर्तिता १७

ताध्यायाः संतीत्यर्थःद्वात्रिंशत्त्रिशतंपूर्णमध्यायास्तुप्रकी र्तिताइतिप्रवादस्तुविष्णुभागवतविषयकइतिबोध्यं १२ प्रतिस्कंधमध्यायसंख्यामाह विंशतिरिति प्रथमस्कंधेविंशतिरध्यायाः द्वितीयेरविसंख्याः तृतीयेतिथिसंख्याः चतुर्थेपंचाधिकविंशतिसंख्याकाः १३ पंचमेपंचाधिकतिथिसंख्याकाः षष्ठेएकाधिकतिथिसंख्याः सप्तमेचत्वारिंशत्संख्याकाः १४ अष्टमेचतुर्विंशतिसंख्याकाः नवमेपंचाशत्संख्याकाः दशमेत्रयोदशसंख्याकाः १५ एकादशस्कंधेतत्त्वसंख्याकाः द्वादशेचतुर्दशैवाध्यायाः १६ एवमिति इयमध्यायसंख्योक्ता याग्रंथसंख्याअष्टादशसहस्रीसातुपूर्वंपरिकीर्तितेत्यर्थः १७ ७ ७ ७ ७

इदानींसर्वपुराणसामान्यलक्षणमुक्त्वातल्लक्षणंदेवीभागवतेऽस्तीतिवदति सर्गश्चेति इदंसर्वपुराणसामान्यलक्षणं १८ अत्रदेवीभागवतेसर्गशब्देन
कस्यसर्गोभिधीयतेतत्राह निर्गुणेति सच्चिदानंदब्रह्मरूपिणीयाभगवतीत्यर्थः १९ तस्यास्त्विति तस्यायासात्विकीशक्तिस्तथाराजसीतथातामसी
चयाशक्तिस्तच्छक्तिविशिष्टंयत्परंब्रह्मेत्यर्थः तत्महालक्ष्म्यादयोयाःप्रसिद्धाःस्त्रियस्ताःस्त्रियोभवंति साम्यावस्थात्मकब्रह्मरूपिणीमूलदेवतातत्तदे
कैकगुणविशिष्टब्रह्मरूपिण्योमहालक्ष्म्यादयोदेवताइतिभावः अतएवपुराणागमादिष्वासांसच्चिदानंदत्वमुक्तंनतुकेवलजडशक्तिरूपत्वं २० ता
सामिति सृष्ट्यर्थंजगत्सर्जनाययस्तासांतिसृणांशक्तीनांदेहांगीकारीदेहधारणंतल्लक्षणोयःसर्गःसोत्रशास्त्रविशारदैःपंडितैःसर्गशब्देनसमा

सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्वंतराणिच वंशानुचरितंचैवपुराणंपंचलक्षणं १८ निर्गुणायासदानित्याव्यापिकाविकृता
शिवा योगगम्याखिलाधारातुरीयायाचसंस्थिता १९ तस्यास्तुसात्त्विकीशक्तीराजसीतामसीतथा महालक्ष्मीः
सरस्वतीमहाकालीतिताःस्त्रियः २० तासांतिसृणांशक्तीनांदेहांगीकारलक्षणः सृष्ट्यर्थंचसमाख्यातःसर्गःशा
स्त्रविशारदैः २१ हरिद्रुहिणरुद्राणांसमुत्पत्तिस्ततःस्मृता पालनोत्पत्तिनाशार्थंप्रतिसर्गःस्मृतोहिसः २२ सोमसूर्यो
द्भवानांचराज्ञांवंशप्रकीर्तनं हिरण्यकशिप्वादीनांवंशास्तेपरिकीर्तिताः २३

ख्यातइत्यर्थः अस्मिन्पुराणेसर्गशब्देनायमेवगृह्यत
इत्यर्थः तत्रमहाकाल्यादीनामुत्पत्तिःप्रथमस्कंधेपंचमस्कंधेच २१ प्रतिसर्गमाह हरीति अस्मिन्पुराणेप्रतिसर्गशब्देनायमेवगृह्यतइत्यर्थः प्रतिस
र्गोनामानुसर्गोब्रह्मादीनामनंतरोत्पत्तिरूपइत्यर्थः तदुक्तंपुराणांतरे प्रतिसर्गोनुसर्गश्चप्रलयश्चप्रकीर्तितइति तत्रगुणत्रयरूपशक्तीनामुत्पत्तिस्ता-
सांपरिणामश्चब्रह्मादिरूपेणनानाविधाहंकारादिरूपेणचतृतीयस्कंधे त्वंचवेधाःशिवस्त्वेतेदेवामद्गुणसंभवाइत्यनेनोक्तः संक्षेपेणप्रलयरूपप्रति
सर्गोपिनवमस्कंधेसर्वेषांप्रकृतौलयरूपउक्तः २२ सोमेति तेषांयद्वंशप्रकीर्तनंसवंशोऽत्रवंशशब्देनगृह्यतइतिभावः वंशास्तेइति तेऽपिवंशावं
शशब्देनगृह्यंतेइत्यर्थः सोमवंशस्तुसोमात्पुरूरवःपर्यंतंप्रथमस्कंधेउक्तः सूर्यवंशस्तु वैवस्वतमनुमारभ्यहरिश्चंद्रपर्यंतंसप्तमस्कंधेसंक्षेपे-

णोक्तः तदुभयवंशीयान्यराज्ञांकथातुदेवीकथायांविक्षेपबाहुल्यप्रसंगभियानोक्तेतिबोध्यं तदुक्तंसप्तमस्कंधे इत्येवंसूर्यवंशानांराज्ञांवंशप्रकी र्त्तनं सोमवंशोद्भवानांचवर्णनीयंमयाकियदिति २३ स्वायंभुवेति तत्तन्मन्वंतराणिचेति .तान्यत्रमन्वंतरशब्देनोच्यंतइत्यर्थः मन्वंतरकथातुद शमस्कंधेभिहितातेषांवंशानुचरितमपितत्रैव २४ तेषांवंशेति तदत्रवंशानुचरितमित्यर्थः भवंतीति सर्वाणिपुराणानीत्यर्थः यद्यप्यत्रसकल- जगत्सृष्टिरपितृतीयस्कंधादिष्वभिहितातथापिभगवतीवर्णनेएवास्य ग्रंथस्यतात्पर्येनसृष्ट्यादिवर्णनेइतिबोधयितुंमहालक्ष्म्यादीनामवतारएव-

स्वायंभुवमुरवानांचमनूनांपरिवर्णनं कालसंख्यातथातेषांतत्तन्मन्वंतराणिच २४ तेषांवंशानुकथनंवंशानुच रितंस्मृतं पंचलक्षणयुक्तानिभवंतिमुनिसत्तमाः २५ सपादलक्षंचतथाभारतंमुनिनाकृतं इतिहासइतिप्रोक्तंपंच मंवेदसंमितं २६ शौनकउवाच कानितानिपुराणानिब्रूहिसूतसविस्तरं कतिसंख्यानिसर्वज्ञश्रोतुकामावयंत्विह २७ कलिकालविभीताःस्मोनैमिषारण्यवासिनः ब्रह्मणात्रसमादिष्टाश्चक्रंदत्त्वामनोमयं २८ कथितंतेननःसर्वान् गच्छंत्वेतस्यपृष्ठतः नेमिःसंशीर्यतेयत्रसदेशःपावनःस्मृतः २९ कलेस्तत्रप्रवेशोनकदाचित्संभविष्यति तावत्ति ष्ठंतुतत्रैवयावत्सत्ययुगंपुनः ३० तच्छ्रुत्वावचनंतस्यगृहीत्वातत्कथानकं चालयन्निर्गतस्तूर्णंसर्वदेशादिदृक्षया ३१ प्रेत्यात्रचालयंश्चक्रंनेमिःशीर्णोत्रपश्यतः तेनेदंनैमिषंप्रोक्तंक्षेत्रंपरमपावनं ३२ ॐ ॐ

सृष्टिशब्देनोक्तइतिबोध्यं २५ भारतमपिपंचलक्षणवदेवेत्याह सपादेति पंचमंवेदचतुष्टयापेक्षयापंचममितिहासपदवाच्यमित्यर्थः तथापंच लक्षणवदेव २६ भवंतीतिबहुवचनाकांक्षितानिपुराणानिकतिसंख्यानिसंतीतिपृच्छतिशौनकः कतीति २७ युष्माकंवैराग्यंनास्तिकथंवक्तव्यं तत्राह कलिकालेति तेनवैराग्यमस्तीत्युक्तंभवति पुण्योदेशोनास्तीतिचेत्तत्राह नैमिषेति कथंतस्यपुण्यदेशत्वंतत्राह ब्रह्मणेति २८ २९ ३० तस्यब्रह्मणस्तत्कथानकंकथारूपंवचनंश्रुत्वातच्चक्रंगृहीत्वेत्यन्वयः चालयन्निति अर्थाच्चक्रं ३१ ३२ ॐ ॐ

३३ युष्माकंसात्विकेकर्मणिश्रद्धानास्तीतिचेत्तत्राह पशुहीनाइति यज्ञाःदर्शपूर्णमासादयोयेपुरोडाशसाध्याःपशुरहिताश्चतएवप्रायःकृतास्ते नकदाचित्पशुसहितयज्ञाकरणेऽपिनसात्विकत्वहानिः अवश्यपशुसाध्यस्ययागस्यब्राह्मणेनावश्यकर्तव्यत्वात् युष्माकमवकाशोनास्तीतिचेत्त त्राह कालातिवाहनमिति ३४ पुराणंहीति नाममात्रेणैवतानिपुराणान्युक्त्वा मुख्यविषयंभागवतंवदेत्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ सक

कलिप्रवेशोनैवात्रतस्मात्स्थानंकृतंमया मुनिभिःसिद्धसंघैश्चकलिभीतैर्महात्मभिः ३३ पशुहीनाःकृतायज्ञाः पुरोडाशादिभिःकिल कालातिवाहनंकार्यंयावत्सत्ययुगागमः ३४ भाग्ययोगेनसंप्राप्तःसूतत्वंचात्रसर्वथा कथया द्यपुराणंहिपावनंब्रह्मसंमतं ३५ सूतशुश्रूषवःसर्वेवक्तात्वमतिमानघ निर्व्यापारावयंनूनमेकचित्तास्तथैवच ३६ त्वं सूतभवदीर्घायुस्तापत्रयविवर्जितः कथयाद्यपुराणंहिपुण्यंभागवतंशिवम् ३७ यत्रधर्मार्थकामानांवर्णनंविधिपूर्व- कं विद्यांप्राप्यतयामोक्षःकथितोमुनिनाकिल ३८ द्वैपायनेनमुनिनाकथितंयच्चपावनं नतृप्यामोवयंसूतकथांश्रु त्वामनोरमां ३९ सकलगुणगणानामेकपात्रंपवित्रमखिलभुवनमातुर्नाट्यवद्यद्विचित्रं निखिलमलगणानांना शकृत्कामकंदंप्रकटयभगवत्यानामयुक्तंपुराणं ४० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २ ७ सूतउवाच शृण्वंतुसंप्रवक्ष्यामिपुराणानिमुनीश्वराः यथाश्रुतानितत्त्वेनव्यासात्सत्यवतीसुतात् १ मद्वयं भद्वयंचैवब्रत्रयंवचतुष्टयं अनापलिंगकूस्कानिपुराणानिपृथक्पृथक् २

लेति अखिलभुवनमातुर्भगवत्यानाट्यमस्तियस्मि न् तन्नाट्यवद्यच्चविचित्रं भगवत्यानामेतिभगवतीपदघटितमित्यर्थः ४० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २ ७ त्रिचत्वा रिंशत्श्लोकैरष्टपुराणाख्यासंख्यका तत्तद्युगीयव्यासाश्चकथ्यंतेस्मिंस्तृतीयके १ शृण्वंत्विति १ मद्वयमिति मशब्देनमकाराद्यक्षरयुक्तंपुराणंगृ ह्यते तस्यद्वयंतथाचमार्कंडेयंमात्स्यमितिचसिद्धं एवंसर्वत्रव्याख्येयंअस्मिन्पद्यकेऽष्टादशपुराणानामाद्याक्षरग्रहणेनसंग्रहःकृतः २ ७

अधुनातानिपुराणानिनाम्नासंख्ययाचपृथक्पृथगाह चतुर्दशेति ग्रहसहस्रंनवसहस्रं ३ ४ ५ ६ वायव्यमिति यस्यसंख्येतिशेषः यस्यसं
ख्याषट्शतानि अथचसंख्यातःसंख्यया चतुर्विंशतिःचतुर्विंशतिसंख्याकानिसहस्राणियानिसान्वसंख्येत्यर्थः ७ ८ ९ १० ११ पुराणेति

चतुर्दशसहस्रंचमात्स्यमाद्यंप्रकीर्तितं तथाग्रहसहस्रंतुमार्कंडेयंमहाद्भुतं ३ चतुर्दशसहस्राणितथापंचश-
तानिच भविष्यंपरिसंख्यातंमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ४ अष्टादशसहस्रंवैपुण्यंभागवतंकिल तथाचायुतसं
ख्याकंपुराणंब्रह्मसंज्ञकं ५ द्वादशैवसहस्राणिब्रह्मांडंचशताधिकं तथाष्टादशसाहस्रंब्रह्मवैवर्तमेवच ६ अ
युतंवामनाख्यंचवायव्यंषट्शतानिच चतुर्विंशतिसंख्यातःसहस्राणितुशौनक ७ त्रयोविंशतिसाहस्रंवैष्णवं
परमाद्भुतं चतुर्विंशतिसाहस्रंवाराहंपरमाद्भुतं ८ षोडशैवसहस्राणिपुराणंचाग्निसंज्ञितं पंचविंशतिसाहस्रंनार
दंपरमंमतं ९ पंचपंचाशत्सहस्रंपद्माख्यंविपुलंमतं एकादशसहस्राणिलिंगाख्यंचातिविस्तृतं १० एकोनविंश-
त्साहस्रंगारुडंहरिभाषितं सप्तदशसहस्रंचपुराणंकूर्मभाषितं ११ एकाशीतिसहस्राणिस्कंदाख्यंपरमाद्भुतं पु
राणाख्याचसंख्याचविस्तरेणमयानघाः १२ तथैवोपपुराणानिशृण्वंतुऋषिसत्तमाः सनत्कुमारंप्रथमंनारसिंहं
ततःपरं १३ नारदीयंशिवंचैवदौर्वाससमनुत्तमं कापिलंमानवंचैवतथाचौशनसंस्मृतं १४ वारुणंकालिका-
ख्यंचसांबंनंदिकृतंशुभं सौरंपाराशरप्रोक्तमादित्यंचातिविस्तरं १५ माहेश्वरंभागवतंवासिष्ठंचसवि
स्तरं एतान्युपपुराणानिकथितानिमहात्मभिः १६

पुराणनामानितत्संख्याचमयाप्रोक्तेतिशेषः १२ १३ १४ १५
भागवतमिति लोकेदेवीभागवतविष्णुभागवतनाम्नाभागवतद्वयस्यैवप्रसिद्धत्वेनदेवीभागवतस्यपंचमंवेदसंमितमितिवचनेनस्वेनैवस्व-
स्यमहापुराणत्वस्यनिश्चितत्वेनार्थादुपपुराणेषुभागवतपदेनविष्णुभागवतस्यैवग्रहणं १६ ७ ७ ७

भारतात्पूर्वमेव महापुराणानि कृतानीत्याह अष्टादशेति यद्यप्यत्रोपपुराणकथनोत्तरमेवेदं वचनं पठितं तथापि पुराणांतरे अष्टादशमहापुरा
णोत्तरमेव भारतस्योत्पत्तेरुक्तत्वादत्रापि अष्टादशपुराणपदेन महापुराणानामेव ग्रहणं तथा चाष्टादश महापुराणानि कृत्वा भारताख्यानं व्यासः चक्रे
इत्यर्थः तदुपबृंहितं तैः पुराणैर्भारताख्यानमुपबृंहितं वर्धितमित्यर्थः अयं भावः अष्टादशपुराणानि व्यासेन प्रथमतः कृत्वा तत्रत्यं सारांशं प्रगृह्य भारतं
प्रणीतं तथा च भारतापेक्षया भारतोक्तार्थस्याष्टादशसु विस्तृतत्वेन तदुपबृंहितत्वमव्याहतमेवेति एतद्वचनादपि देवीभागवतमेव महापुराणं विष्णुभाग
वतस्य भारतोत्तरं जायमानत्वस्य भारतोत्तरं निर्विण्णो व्यासश्चकारेति विष्णुभागवतवचनेनैव बोधितत्वाद्भारतात्पूर्वं विद्यमानेषु महापुराणेषु विष्णुभागवत-
स्य प्रवेशाभावात् ननु मार्कंडेयपुराणे प्रथमेध्याये उक्तं भारतं व्यासमुखाच्छ्रुत्वा तत्र संदिहानः क्रौष्टुकिः मार्कंडेयं प्रत्यागत्य तत्रत्यं संदेहं पृष्टवांस्तत्संदेहनिवृत्त्यर्थं

अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः भारताख्यानमतुलं चक्रे तदुपबृंहितं १७ मन्वंतरेषु सर्वेषु द्वापरे द्वापरे युगे
प्रादुः करोति धर्मार्थी पुराणानि यथाविधि १८ द्वापरे द्वापरे विष्णुर्व्यासरूपेण सर्वदा वेदमेकं स बहुधा कुरुते हित
काम्यया १९ अल्पायुषोल्पबुद्धींश्च विप्राञ्ज्ञात्वा कलावथ पुराणसंहितां पुण्यां कुरुतेऽसौ युगे युगे २० स्त्रीशूद्र
द्विजबंधूनां न वेदश्रवणं मतं तेषामेव हितार्थाय पुराणानि कृतानि च २१

मार्कंडेयो मार्कंडेयपुराणमुक्तवानिति तथा च मार्कंडेय
पुराणं भारतोत्तरं जातमिति निश्चीयते ततश्च भारतात्पूर्वं सप्तदशपुराणान्येव संतीति अष्टादशपुराणानि कृत्वेति वचनमसंगतमेवेति चेन्न प्रथमतः क
थामात्रं व्यासमुखाच्छ्रुतं न तु ग्रंथरूपं तत्कथामात्रश्रवणेनैव जातसंदेहः क्रौष्टुकिर्मार्कंडेयं प्रत्यागत्य संदेहं पृष्टवानिति मार्कंडेयपुराणाभिप्रायः अष्टाद
शपुराणग्रंथं तदुत्तरं कृत्वा भारतग्रंथः कृत इति अष्टादशपुराणानि कृत्वेति वचनाभिप्रायकल्पनेन न विरोधाभावादिति १७ नन्वेतानि पुराणानि कस्मिन्यु
गे जायंते तत्राह मन्वंतरेष्विति युगानामेकसप्तत्या मन्वंतरमिहोच्यते ते च मनवश्चतुर्दश तथा च प्रतिमन्वंतरं द्वापरे द्वापरे युगे करुणानिधिर्व्यासः केवलं धर्म
बुद्ध्यैव पुराणविभागं प्रादुष्करोति १८ व्यासो विष्णुरेव वेदविभागं च करोतीत्याह द्वापरेति १९ २० २१ ७ ७ ७

अष्टाविंशतितमेयुगेसत्यवतीसूनुर्ममगुरुर्व्यासोऽभवत् अनंतरेयुगेद्रौणिरश्वत्थामाभविष्यतीत्यन्वयः २२ २३ अतीताइति अष्टाविंशतितम
युगस्थान्व्यासात्पूर्वंसप्तविंशतिर्व्यासाजाताइत्यर्थः २४ व्यासनामानिपृच्छंति ऋषयइति ब्रूहिसूतेति कूर्मपुराणेतु एकादशेतुनहुषःशततेजास्त
तःपरं त्रयोदशेतथाधर्मस्तुरुक्षुस्तुचतुर्दशे त्र्य्यारुणिःपंचदशेषोडशेतुधनंजयः कृतंजयःसप्तदशेह्यष्टादशेऋतंजयः ततोव्यासोभरद्वाजस्तस्मा

मन्वंतरेसप्तमेत्रशक्रभेवैवस्वताभिधे अष्टाविंशतिमेप्राप्तेद्वापरेमुनिसत्तमाः २२ व्यासःसत्यवतीसूनुर्गुरुर्मेधर्म
वित्तमः एकोनत्रिंशत्संप्राप्तेद्रौणिर्व्यासोभविष्यति २३ अतीतास्तुतथाव्यासाःसप्तविंशतिरेवच पुराणसंहिता
स्तैस्तुकथितास्तुयुगेयुगे २४ ऋषयऊचुः ब्रूहिसूतमहाभागव्यासाःपूर्वयुगोद्भवाः वक्तारस्तुपुराणानांद्वा
परेद्वापरेयुगे २५ सूतउवाच द्वापरेप्रथमेव्यस्ताःस्वयंवेदाःस्वयंभुवा प्रजापतिर्द्वितीयेतुद्वापरेव्यासकार्य
कृत् २६ तृतीयेचोशनाव्यासश्चतुर्थेतुबृहस्पतिः पंचमेसविताव्यासःषष्ठेमृत्युस्तुद्वापरे २७ मघवासप्तमेप्रा
प्तेवसिष्ठस्त्वष्टमेस्मृतः सारस्वतस्तुनवमेत्रिधामादशमेतथा २८ एकादशेऽथत्रिवृषोभरद्वाजस्ततःपरं त्रयो
दशेचांतरिक्षोधर्मश्चापिचतुर्दशे २९ त्र्य्यारुणिःपंचदशेषोडशेतुधनंजयः मेधातिथिःसप्तदशेव्रतीह्यष्टादशे
तथा ३० अत्रिरेकोनविंशेऽथगोतमस्तुततःपरं उत्तमश्चैकविंशेऽथहर्यात्मापरिकीर्तितः ३१ वेनोवाजश्रवाश्चैवसामा
मुष्यायणस्तथा तृणबिंदुस्तथाव्यासोभार्गवस्तुततःपरं ३२

दूर्ध्वंतुगौतमः वाजश्रवाश्चैकविंशेतस्माच्छुष्मायणःपरः तृ
णबिंदुस्त्रयोविंशेवाल्मीकिस्तुततःपरं पंचविंशेतथाशक्तिःषड्विंशेतुपराशरः सप्तविंशेतथाव्यासोजातूकर्ण्योमहामुनिः अष्टाविंशेस्मृतोव्या
सःपराशरस्रुतःपरः इत्यन्यथाव्यासाउक्ताः कल्पभेदेनतुव्यवस्था २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ उत्तमोहर्यात्माचैकएव
एकविंशेअयंजातः द्वाविंशेवेनोवाजश्रवाः त्रयोविंशेसोमोमुष्यायणः चतुर्विंशेतृणबिंदुःततोभार्गवः ३२ ७ ७

ततः शक्तिस्ततोजातुकर्ण्यस्ततः कृष्णद्वैपायनः ३३ ३४ ३५ व्यासेनेति इदंपुराणंव्यासेनप्रथमतः कृत्वापश्चादिदमत्यंतंशुभमिति विज्ञायज्ञात्वायस्मै
कस्मैनोक्तंकुतः सर्वोत्कृष्टत्वात् किंतुअयोनिजः पुत्रः कीदृशोमहात्मासर्वोत्तमगुणवान् अरणिसंभवोऽयोनिजश्चवैराग्ययुक्तश्चतस्मैपाठितं तस्मादि
दंसर्वोत्तममित्यत्रकः संदेहः ३६ ननुतवापिव्यासेनोक्तमस्तीतिचेत्तत्राह श्रुतमिति व्यासेनैतादृशंपुराणंमांवक्तव्यमिति ममभाग्यंक्वास्ति किंतुमुख्य
त्वेनशुकायोक्तंमयातुतत्सहाध्यायित्वेनश्रुतमिति ननुतत्सहाध्यायित्वंतवतस्यव्यासस्येष्टमितिचेत्तत्राह प्रसादादिति एतत्सहाध्यायित्वंमयामह
तायत्नेनप्रसादादेवलब्धंनतुसहजंतयेतिभावः ननुतथापिप्रसादयोग्यस्तुत्वमसितत्राह करुणानिधेश्चेति नाहंयोग्यः किंतुगुरुरेवकरुणानिधिरत

ततः शक्तिर्जातुकर्ण्यः कृष्णद्वैपायनस्ततः अष्टाविंशतिसंख्येयंकथितायामयाश्रुता ३३ कृष्णद्वैपायनात्प्रोक्तंपुराणं
चमयाश्रुतं श्रीमद्भागवतंपुण्यंसर्वदुःखौघनाशनं ३४ कामदंमोक्षदंचैववेदार्थपरिबृंहितं सर्वागमरसारामंमुमुक्षूणांस
दाप्रियं ३५ व्यासेनकृत्वाऽतिशुभंपुराणंशुकायपुत्रायमहात्मनेयत् वैराग्ययुक्तायचपाठितंवैविज्ञायचैवारणिसंभवाय
३६ श्रुतंमयातत्रतथागृहीतंयथार्थवद्व्यासमुखान्मुनींद्राः पुराणगुह्यंसकलंसमेतंगुरोःप्रसादात्करुणानिधेश्च ३७ स्क
तेनपृष्टः सकलंजगादद्वैपायनस्तत्रपुराणगुह्यं अयोनिजेनाद्भुतबुद्धिनावैश्रुतंमयातत्रमहाप्रभावं ३८ श्रीमद्भागवतामरांघ्रि
पफलास्वादादरः सत्तमाः संसारार्णवदुर्विगाह्यसलिलंसंतर्तुकामः शुकः नानाख्यानरसालयंश्रुतिपुटैःप्रेम्णाशृणोदद्भुतं त-
च्छ्रुत्वानविमुच्यतेकलिभयादेवंविधः कःक्षितौ ३९ स्तत्प्रसादप्राप्तसहाध्यायित्वेनमयेदंभागवतंव्यासमुखाच्छ्रुतमितिभावः ३७ तत्रापिप्रष्टा

शुकएवाहंतुश्रोतैवकेवलमित्याह स्कंनेनेति स्कंतेनपुत्रेणशुकेनेत्यर्थः ३८ महत्त्वंपुराणस्यवर्णयति श्रीमद्भागवतेति अयमपिशुकः हेसत्तमाइतिऋषिसं
बोधनं संसारार्णवस्यदुर्विगाह्यंयत्सलिलं तत्संतर्तुकामः सन् अमरांघ्रिपः कल्पतरुर्वेदरूपस्तस्यफलंश्रीमद्भागवतात्मकंयदमरांघ्रिपफलंतस्यस्वादे आद
रोयस्यैतादृशः सन्नानाख्यानमेवरसस्तस्यालयंपुराणमिदमद्भुतंप्रेम्णा श्रुतिपुटैः कर्णपुटैरशृणोत् एतादृशंमहाभागवतंश्रुत्वाकलिभयान्नमुच्यतेएवंविधः
पुरुषः क्षितौकोस्तिनकोपीत्यर्थः ३९

ननुशुकादयोमहांतोभागवतश्रवणेनमुक्ताभवंतुपापिनस्तुकथंमुक्ताःस्युरितिचेत्तत्राह पापीयानपीति अतिशयेनपापवानपिपुनश्चवेदोक्तधर्मरहितोऽ
पितथास्वाचारेणहीनआशयोंतःकरणंयस्याचारसंस्कारहीनांतःकरणवानपीत्यर्थः एतादृशोऽपिसनृपुनर्व्याजेनापिकपटेनापियोभगवतीनामांकितंभ
गवतीपदघटितंसुंदरमिदंप्रकृतं श्रीमत्पुराणोत्तमंशृणोतिसोऽप्यत्रभोगकलापंविपुलंभुक्त्वादेहावसाने निश्चलंकूटस्थंश्रेष्ठपदंयोगिभिःप्राप्यंगच्छती-
त्यर्थः तदुक्तं शिवापदाराधनतत्पराणांभोगश्चमोक्षश्चकरस्थएवेति ४० ननुज्ञानंविनानमोक्षइति सिद्धांतस्तथाचैतस्यज्ञानाभावेनकेवलपुराणश्र
वणमात्रेणकथंमोक्षउक्तइतिचेत्तत्राह यानिर्गुणेति निर्गुणाब्रह्मरूपिणीहरिहरादिभिर्महद्भिरप्यलभ्याविद्याविद्याविषयःसतांज्ञानिनांप्रियतमा अ

पापीयानपिवेदधर्मरहितःस्वाचारहीनाशयोव्याजेनापिशृणोतियःपरमिदंश्रीमत्पुराणोत्तमं भुक्त्वाभोगकलापमत्र
विपुलंदेहावसानेऽचलंयोगिप्राप्यमवाप्नुयाद्भगवतीनामांकितंसुंदरं ४० यानिर्गुणाहरिहरादिभिरप्यलभ्याविद्यास
तांप्रियतमाथसमाधिगम्या सातस्यचित्तकुहरेप्रकरोतिभावंयःसंशृणोतिसततंतुसतीपुराणं ४१ संप्राप्यमानुष
भवंसकलांगयुक्तंपोतंभवार्णवजलोत्तरणायकामं संप्राप्यवाचकमहोनशृणोतिमूढःसोवंचितोऽत्रविधिनासुखदं
पुराणं ४२

थापिसमाधिनानिर्विकल्पसमाधिनैवगम्याज्ञेया एतादृशीयासर्वोत्कृष्टाभगवतीब्रह्मरूपिणीसातस्यपुरुषस्यचित्त
कुहरेभावंस्थितिंकरोति कस्यपुरुषस्ययःपुरुषःसततंसतीपुराणंसतीदेवीतस्याःपुराणंतुसंशृणोतितस्यपुरुषस्येत्यर्थः एतद्भागवतश्रवणेनचि
द्रूपिण्यादेव्याअनुभवस्ततश्चभोगमोक्षौजायेते ततश्चसर्वोत्तममेतद्भागवतमितिभावः ४१ इदानींसूतोजनानाक्रोशति संप्राप्येति यःपुरुषोमानुषभ
वंमनुष्यजातौजन्मसंप्राप्यकीदृशंजन्मसकलानिसशक्तिकान्यंगानिनतुविकलानितद्युक्तं तथावाचकंपुराणवक्तारमपिसंप्राप्ययोमूढोभवार्णवजलस्योत्त
रणार्थेपीनंपोतभूतंसुखदंमोक्षसुखदंपुराणंदेवीभागवताख्यंनशृणोतिसविधिनादैवेनवंचितोहतभाग्यइत्यर्थः ४२ ॥ ॥

यः पुरुषो मानुषत्वे मनुष्यजातौ कर्णयुगुलं प्राप्य रागी सन् परापवादान् सततं शृणोति सः सर्वार्थदं पुरुषार्थचतुष्टयपदं रसनिधिं रसो वै स इति श्रुतिप्रतिपादितो रस आत्मा तस्य निधिं स्थानभूतं पुराणं देवीभागवताख्यं नष्टो मंदबुद्धिः कुतो न शृणुते इत्याक्रोशति सूतः ४२ इति श्रीदेवीभागवतव्याख्याने तिलकाभिधे प्रथमस्कंधे तृतीयोध्यायः ३ ७ पंचषष्टिश्लोकवर्यैर्देवी सर्वोत्तमेति च शुकजन्मप्रसंगेन भण्यते स्मिंश्चतुर्थके १ तत्र पूर्वाध्याये विज्ञाय चैवारणिसंभवायचेत्युक्तं तत्प्रश्नबीजमुपलभ्य मुनयः पृच्छंति सौम्येति हे सौम्य सूत कस्यां व्यासस्य भार्यायां शुकः सुतः पुत्रो जातः इत्येकः प्रश्नः कथं केन प्रकारेण जात इति द्वितीयः किंच कीदृशः कीदृग्गुणवानिति तृतीयः येनैतादृशी स्कसंहिता पठिता सनसाधारणगुण इत्यर्थः १ ननु

यः प्राप्य कर्णयुगुलं पटु मानुषत्वे रागी शृणोति सततं च परापवादान् सर्वार्थदं रसनिधिं विमलं पुराणं नष्टः कुतो न शृणुते भुवि मंदबुद्धिः ४२ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ३ ७ ऋषय ऊचुः सौम्य व्यासस्य भार्यायां कस्यां जातः सुतः शुकः कथं वा कीदृशो येन पठितेयं स्कसंहिता १ अयोनिजस्त्वया प्रोक्तस्तथा चारणिजः शुकः संदेहोस्ति महांस्तत्र कथयाद्य महामते २ गर्भयोगी श्रुतः पूर्वं शुको नाम महातपाः कथं च पठितं तेन पुराणं बहुविस्तरं ३ सूत उवाच पुरा सरस्वतीतीरे व्यासः सत्यवतीसुतः आश्रमे कलविंकौ तु दृष्ट्वा विस्मयमागतः ४ जातमात्रं शिशुं नीडे मुक्तमंडान्मनोहरं तांम्रास्यं शुभसर्वांगं पिच्छांकुरविवर्जितं ५

शुकोरणिसंभूतोस्तीति मयोक्तं ततश्चायं प्रश्नो न घटना प्रांचतीति चेत्सत्यं तदेव तु संदेहास्पदमरणौ वीर्यपातासंभवादित्याह अयोनिज इति अयोनिजः कुतो यतो रणिसंभवस्ततः २ किंच गर्भयोगीति न हि योगिनः कृतकृत्यस्य ज्ञानार्थमन्यपुराणाद्यपेक्षास्तीत्यभिप्रायेणाह कथं चेति ३ इति ऋषिप्रश्नत्रयमुपलभ्याह पुरा सरस्वतीतीर इति अनेन चायोनिज इत्येव पक्षं स्थापयति गर्भयोगित्वं तस्य वास्तवं न भवति किंतु नावकलेनोक्तं देवीभागवतश्रवणोत्तरमेव तु तस्य योगित्वं वक्ष्यतीति भावः कलविंकौ चटकौ ४ विस्मयकारणमाह जातमात्रमिति ५ ७

६ ७ मनुष्यव्यवहारतुल्यः पक्षिव्यवहार इत्याश्चर्यहेतुः काममिति कामंयथेष्टंमनसासमचिंतयत् विचारितवान् ८ विचारमेवाह तिरश्चा
मिति मनुष्यास्तु पुत्रोस्माकंसेवांकरिष्यतीतिसेवाफलेच्छया पुत्रेप्रेमकुर्वंतितत्र किंचित्रंतदभावेपिपक्षिषुप्रेमदर्शनादितिभावः ९ पक्षिषुपुत्रकर्तृक
सेवाया असंभावनांदर्शयति किमेताविति वध्वाःस्नुषायाः १० ११ १२ १३ एवंसेवासंभावानायामपिपुत्रेप्रेमकुर्वंतितस्मात्पुत्रः संसारेऽधिक

नौतुभक्ष्यार्थमत्यंतंरतौश्रमपरायणौ शिशोश्चंचुपुटेभक्ष्यंक्षिपंतौचपुनःपुनः ६ अंगेनांगानिबालस्यघर्षयंतौ
मुदान्वितौ चुंबंतौचसुखंप्रेम्णाकलविंकौशिशोः शुभम् ७ वीक्ष्यप्रेमाद्भुतंतत्रबालेचटकयोस्तदा व्यासश्चिंता
तुरःकामंमनसासमचिंतयत् ८ तिरश्चामपियत्प्रेमपुत्रेसमभिलक्ष्यते किंचित्रंयन्मनुष्याणांसेवाफलमभीप्सतां
९ किमेतौचटकौचास्यविवाहंस्रुखसाधनं विरच्यसुखिनौस्यातांदृष्ट्वावध्वामुखंशुभं १० अथवावार्द्धकेप्राप्तेप
रिचर्यांकरिष्यति पुत्रःपरमधर्मिष्ठःपुण्यार्थंकलविंकयोः ११ अर्जयित्वाथवाद्रव्यंपितरौतर्पयिष्यति अथवाप्रेत
कार्याणिकरिष्यतियथाविधि १२ अथवाकिंगयाश्राद्धंगत्वासंवितरिष्यति नीलोत्सर्गंचविधिवत्सकरिष्यतिबालकः
१३ संसारेऽत्रसमाख्यातंसुखानामुत्तमंसुखं पुत्रगात्रपरिष्वंगोलालनंचविशेषतः १४ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्व
र्गोनैवचनैवच पुत्रादन्यतरंनास्तिपरलोकस्यसाधनं १५ मन्वादिभिश्चमुनिभिर्धर्मशास्त्रेषुभाषितं पुत्रवान्स्व
र्गमाप्नोतिनापुत्रस्तुकथंचन १६ दृश्यतेऽत्रसमक्षंतन्नानुमानेनसाध्यते पुत्रवान्मुच्यतेपापादाप्तवाक्यंचशाश्व
तं १७

इतिभावः तदेवाह संसारेइति १४ शास्त्रमप्येवमेवाहेत्याह अपुत्रस्येति पुत्रादन्यतरत्भिन्नं १५ १६
दृश्यतइति इदंनानुमानेनसाध्यंमेपुत्रस्यावश्यकत्वंकिंतुसमक्षंप्रत्यक्षमेवदृश्यते यथाप्रत्यक्षंप्रमाणमत्रवर्ततेतथाप्तवाक्यमपिवर्ततएवेत्याह
पुत्रवानिति पापान्सर्वक्लेशरूपान् इतिशाश्वतंचिरंतनमाप्तवाक्यंवर्तत इत्यर्थः १७ ५ ५ ५ ५

यदुक्तंप्रत्यक्षंतन्निदर्शयति आतुरइति १८ १९ २० एवमिति बहुविधांचिंतांविचारंव्यासःकृत्वातस्यपुत्राभावादुष्णंसंतापयुक्तंयथास्यात्तथा
बहुधानेकप्रकारैर्निःश्वस्यविमनाःसंबभूवह २१ ततःपुत्रोत्पत्तिरीश्वरानुग्रहंविनानभवतिपरमेश्वरानुग्रहश्चतपोविनानभवतीत्यर्थंमतिशये

आतुरोमृत्युकालेऽपिभूमिशय्यागतोनरः करोतिमनसाचिंतांदुःखितःपुत्रवर्जितः १८ धनंमेविपुलंगेहेपात्राणि
विविधानिच मंदिरंसुंदरंचैतत्कोऽस्यस्वामीभविष्यति १९ मृत्युकालेमनस्तस्यदुःखेनभ्रमतेयतः अतोस्यदुर्गति
र्नूनंभ्रांतचित्तस्यसर्वथा २० एवंबहुविधांचिंतांकृत्वासत्यवतीसुतः निःश्वस्यबहुधाचोष्णंविमनाःसंबभूवह २१
विचार्यमनसात्यर्थंकृत्वामनसिनिश्चयं जगामचतपस्तप्तुंमेरुपर्वतसंनिधौ २२ मनसाचिंतयामासकंदेवंससुपा
स्महे वरप्रदाननिपुणंवांछितार्थप्रदंतथा २३ विष्णुंरुद्रंसुरेंद्रंवाब्रह्माणंवादिवाकरं गणेशंकार्तिकेयंचपावकं
वरुणंतथा २४ एवंचिंतयतस्तस्यनारदोमुनिसत्तमः यदृच्छयासमायातोवीणापाणिःसमाहितः २५ तंदृष्ट्वा
परमप्रीतोव्यासःसत्यवतीसुतः कृत्वार्घ्यमासनंदत्त्वापप्रच्छकुशलंमुनिं २६ श्रुत्वाथकुशलप्रश्नंपप्रच्छसुनिस
त्तमः चिंतातुरोसिकस्मात्त्वंद्वैपायनवदस्वमे २७ व्यासउवाच अपुत्रस्यगतिर्नास्तिनसुखंमानसेततः तदर्थं
दुःखितश्चाहंचिंतयामिपुनःपुनः २८ तपसातोषयाम्यद्यकंदेवंवांछितार्थदं इतिचिंतातुरोस्म्यद्यत्वामहंशरणं
गतः २९ सर्वज्ञोसिमहर्षेत्वंकथयाशुकृपानिधे कंदेवंशरणंयामियोमेपुत्रंप्रदास्यति ३० सूतउवाच इतिव्यासे
नपृष्टस्तुनारदोवेदविन्मुनिः उवाचपरयाप्रीत्याकृष्णंप्रतिमहामनाः ३१ नारदउवाच पाराशर्यमहाभाग
यत्त्वंपृच्छसिमामिह तमेवार्थंपुरापृष्टःपित्रामेमधुसूदनः ३२ ५ ५ ५ ५

न मनसाविचिंत्यतपसिनिश्चयंकृत्वाजगाम २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ५ ५

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ त्वन्नाभीति अहंसर्वजगत्कर्तात्वत्पुत्रस्ततस्त्वत्तःकोन्योस्त्यधिकस्तथापित्वंध्यायसितस्मादस्त्यन्योधि
कोदेवस्तंदेवंहेमापतेलक्ष्मीपतेमांब्रूहीत्यर्थः ३८ तदेवोपपादयति जानाम्यहमिति ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ तथा

ध्यानस्थंचहरिंदृष्ट्वापितामेविस्मयंगतः पर्यपृच्छतदेवेशंश्रीनाथंजगतःपतिं ३३ कौस्तुभोद्भासितंदिव्यंशंखच
क्रगदाधरं पीतांबरंचतुर्बाहुंश्रीवत्सांकितवक्षसं ३४ कारणंसर्वलोकानांदेवदेवंजगद्गुरुं वासुदेवंजगन्नाथंत
प्यमानंमहत्तपः ३५ ब्रह्मोवाच देवदेवजगन्नाथभूतभव्यभवत्प्रभो तपश्चरसिकस्मात्त्वंकिंध्यायसिजना
र्दन ३६ विस्मयोयंममात्यर्थंत्वंसर्वजगतांप्रभुः ध्यानयुक्तोसिदेवेशकिंचचित्रमतःपरं ३७ त्वन्नाभिकमला
ज्जातःकर्ताहमखिलस्यह त्वत्तःकोप्यधिकोस्त्यत्रतंदेवंब्रूहिमापते ३८ जानाम्यहंजगन्नाथत्वमादिःसर्वकारणं
कर्तापालयिताहर्तासमर्थःसर्वकार्यकृत् ३९ इच्छयातेमहाराजसृजाम्यहमिदंजगत् हरःसंहरतेकालेसोपित्तेवच
नेसदा ४० सूर्योभ्रमतिचाकाशेवायुर्वातिशुभाशुभः अग्निस्तपतिपर्जन्योवर्षतीशत्वदाज्ञया ४१ त्वंतुध्याय
सिकंदेवंसंशयोयंमहान्मम त्वत्तःपरंनपश्यामिदेवंवैभुवनत्रये ४२ कृपांकृत्वावदस्वाद्यभक्तोस्मितवसुव्रत म
हतांनैवगोप्यंहिप्रायःकिंचिदितिस्मृतिः ४३ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यहरिराहप्रजापतिं शृणुष्वैकमनाब्रह्मंस्त्वांब्रवी
मिमनोगतं ४४ यद्यपित्वांशिवंमांचस्थितिसृष्ट्यंतकारणं तेजानंतिजनाःसर्वेसदेवासुरमानुषाः ४५ स्रष्टा
त्वंपालकश्चाहंहरःसंहारकारकः कृताःशक्त्येतिसंतर्कःक्रियतेवेदपारगैः ४६ ७ ७

प्येतेब्रह्मविष्ण्वादयोदृश्याःपरिच्छिन्नाःकार्यरूपाः शक्त्याकृताइत्यत्रतर्कोनुमानंवेदपारगैःपुरुषैर्वेदार्थानुसारेणाक्रियते ४६ ७ ७

४७ तत्कर्मकरणेइति अयंभावः ब्रह्मविष्ण्वादयःकस्मादुत्पन्नाइति जिज्ञासायांवेदरसिकाः पुरुषाः प्रथमतोमायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतु
महेश्वरं तयोर्विभूतिलेशोवैजगदेतच्चराचरं नतस्यकार्यंकारणंचविद्यतेनतत्समश्चाप्यधिकश्चदृश्यते परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेस्वाभा
विकीज्ञानबलक्रियाचेति मायावाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजतिसर्वमिदंरक्षति सर्वमिदंसंहरतितस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्यादित्यादिश्रुतीः पर्या
लोचयंति ततस्तदर्थानुसारेणैवानुमानंकल्पयंति तच्चेत्थं योयोव्यवहारःसशक्तिपूर्वःव्यवहारत्वात्प्राकृतपुरुषव्यवहारवदित्यनुमानंकल्पयंति
तत्रास्माकंजन्मादिव्यवहारस्तथाजन्मोत्तरंजगत्सर्जनादिव्यवहारश्चशक्तिपूर्वकएवेतिनिश्चिन्वंति व्यतिरेकंचपश्यंति नहिशक्तिरहितःस्पंदितुमपि

जगत्संजननेशक्तिस्त्वयितिष्ठतिराजसी सात्विकीमयिरुद्रेचतामसीपरिकीर्तिता ४७ तयाविरहितस्त्वंनतत्कर्म
करणेप्रभुः नाहंपालयितुंशक्तःसंहर्तुंनापिशंकरः ४८ तदधीनावयंसर्वेवर्तामःसततंविभो प्रत्यक्षेचपरोक्षेचदृष्टां
तंशृणुसुव्रत ४९ शेषेस्वपिमिपर्यंकेपरतंत्रोनसंशयः तदधीनःसदोत्तिष्ठेकालेकालवशंगतः ५० तपश्चरामिस
ततंतदधीनोस्म्यहंसदा कदाचित्सहलक्ष्म्याचविहरामियथासुखं ५१ कदाचिद्दानवैःसार्द्धंसंग्राममंप्रकरोम्यहं दा
रुणंदेहदमनंसर्वलोकभयंकरं ५२ प्रत्यक्षंतवधर्मज्ञतस्मिन्नेकार्णवेपुरा पंचवर्षसहस्राणिबाहुयुद्धंमयाकृतं ५३
तौकर्णमलजौदुष्टौदानवौमदगर्वितौ देवदेव्याःप्रसादेननिहतौमधुकैटभौ ५४

समर्थःकश्चिदितितस्माच्छुत्यनुमाना–
भ्यामस्माकंशक्तिपूर्वकत्वंनिश्चितं तस्मात्पराशक्तिजन्याएववयमिति ४८ यतएवंतस्माद्वयंसर्वेतदधीनाइत्याह तदधीनाइति प्रत्यक्षेचपरोक्षे
चेति अस्माकंप्रत्यक्षेव्यवहारेपरोक्षेचव्यवहारेपराधीनत्वंस्पष्टमेव तत्रदृष्टांतमुदाहरणंशृणु ४९ स्वपिमीति प्रलयकालीनव्यवहारस्यब्रह्मणोदृश्यमा
नत्वाभावेनपरोक्षत्वंप्रलयकालेचतदधीनःशक्त्यधीनएवस्वपिमि तथैवकालेसृष्टिकालेसदोत्तिष्ठेउत्तिष्ठामितदधीनःसन्नित्यर्थः स्वापजागरयोः
क्षणमेकमपिन्यूनाधिकंकर्तुंमयानशक्यतेतस्मात्परतंत्रएवाहमस्मीतिभावः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ७ ७ ७

तदेति प्रथमतो मधुकैटभयुद्धसमये मद्बलं नष्टं अनंतरं तौ देव्या विमोहितौ मयि च बलं तद्धननयोग्यं देव्या स्थापितं तदा सर्वप्रपंचस्य मद्बलस्य च
कारणं भगवतीरूपं न किं त्वया ज्ञातमस्ति ततः पुनः किं पृच्छसीत्यर्थः ५५ यदिच्छेति यस्या भगवत्या इच्छया प्रथमतः स्त्रीरूपेण स्थितो मणिद्वी
पे नंतरमहं पुरुषो भूत्वा महार्णवे चरामि वसामि तस्मात्तदधीन एवाहमस्मीति भावः इयं कथा वक्ष्यमाणा कोलेति प्रथमांतं लुप्तविभक्तिकं जात
इति शेषः ५६ नाभवमिति तस्मात्स्वेच्छया वामाः कुटिला या वराहादियोनयस्तासु नाभवं नासं किं तु पराधीन एव सन्नभवमित्यर्थः ५७ किं च यदि
मम स्वातंत्र्यं स्यात्तदा नीचयोनिषु मम जन्म नैव स्यान्न हि लोके कश्चन स्वतंत्रो हीनयोनिषु जन्म वांछतीत्याह विहायेति ५८ अन्यच्च मम पराधीनता

तदा त्वया न किं ज्ञातं कारणं तु परात्परं शक्तिरूपं महाभाग किं पृच्छसि पुनः पुनः ५५ यदिच्छा पुरुषो भूत्वा विच
रामि महार्णवे कच्छपः कोलसिंहश्च वामनश्च युगे युगे ५६ न कस्यापि प्रियो लोके तिर्यग्योनिषु संभवः नाभवं स्वे
च्छया वामवराहादिषु योनिषु ५७ विहाय लक्ष्म्या सह संविहारं को याति मत्स्यादिषु हीनयोनिषु शय्यां च मुक्त्वा ग
रुडासनस्थः करोति युद्धं विपुलं स्वतंत्रः ५८ पुरा पुरस्ते ऽज शिरो मदीयं गतं धनुर्ज्यास्खलनात्क्वचापि त्वया तदा वाजि
शिरो गृहीत्वा संयोजितं शिल्पिवरेण भूयः ५९ हयाननो ऽहं परिकीर्तितश्च प्रत्यक्षमेतत्तव लोककर्तः विडंबनेयं
किल लोकमध्ये कथं भवेदात्मपरो यदि स्यां ६०

याः प्रत्यक्षमुदाहरणमुच्यते पुरेति हे अज ते तव पुरो ऽग्रदेशे मदीयं शिरो
धनुषो ज्याया मौर्व्याः स्खलनात्त्रोटनात्क्वचापि कस्मिन्नपि देशे गतं पुरा पूर्वं तदा वाजिशिरो ऽश्वशिरो गृहीत्वा शिल्पिवरेण त्वष्ट्रा त्वया संयोजितं त्वदाज्ञ
या त्वष्ट्रा संयोजितमित्यर्थः तथा चाहं कथं सर्वेश्वरः स्वतंत्रो भवामि न हीश्वरस्येदृशी दशा जायते तस्मात्परतंत्र एवाहमस्मीति भावः ५९ हयाननो ऽहमि
ति तदाहं हयाननो हयग्रीवनाम्ना इति परिकीर्तितः इदं हे लोककर्तः लोकोत्पादक ब्रह्मंस्तव प्रत्यक्षमेवास्ति यदि पुनरात्मपरः स्वतंत्रो ऽहं स्यां भवेयं तदेयं वि
डंबना लोकमध्ये कथं भवेन्न कथमपीत्यर्थः तस्मादपि पराधीन एवाहमस्मीति जानीहीति भावः ६० ❀ ❀ ❀

तदेवाह तस्मादिति शेषंस्पष्टं ६१ यत्पृष्टंकंध्यायसीतितस्योत्तरमाह तामेवशक्तिमिति शक्तिमितिसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपिणींदेवीमि-
त्यर्थः ६२ ६३ ६४ अत्रक्वचित्पुस्तकेषुशेषेस्वपिमिपर्यंके इत्यतःपूर्वंममभार्यावरारोहामहालक्ष्मीरितिश्रुतेत्यादिपंचश्लोकाःसंतिअग्रेचहयान
नोहंपरिकीर्तितश्चेतिश्लोकोत्तरंतस्मान्नाहंस्वतंत्रोस्मीत्यादिपंचश्लोकानसंतितत्पक्षेतेषांतदुक्तार्थस्याध्याहारःकर्त्तव्यःस्यादिति ६५ इतिश्रीदेवी

तस्मान्नाहंस्वतंत्रोस्मिशक्त्यधीनोस्मिसर्वथा तामेवशक्तिंसततंध्यायामिचनिरंतरं ६१ नातःपरतरंकिंचिज्ज्ञा
नामिकमलोद्भव नारदउवाच इत्युक्तंविष्णुनातेनपद्मयोनेस्तुसन्निधौ ६२ तेनचाप्यहमुक्तोस्मितथैवमुनिपुंग
व तस्मात्त्वमपिकल्याणपुरुषार्थाप्तिहेतवे ६३ असंशयंहृदंभोजेभजदेवीपदांबुजं सर्वदास्यतिसादेवीयद्यदि
ष्टंभवेत्तव ६४ सूतउवाच नारदेनैवमुक्तस्तुव्यासःसत्यवतीसुतः देवीपादाब्जनिष्णातस्तपसेप्रययौगिरौ ६५
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ ७ ऋषयऊचुः सूतास्माकंमनःकामंमग्नंसंश
यसागरे यथोक्तंमहदाश्चर्यंजगद्विस्मयकारकम् १ यन्मूर्द्धामाधवस्यापिगतोदेहात्पुनःपरं हयग्रीवस्ततोजातः
सर्वकर्ताजनार्दनः २ वेदोपिस्तौतियंदेवंदेवाःसर्वेयदाश्रयाः आदिदेवोजगन्नाथःसर्वकारणकारणः ३ तस्या-
पिवदनंछिन्नंदैवयोगात्कथंतदा तत्सर्वंकथयाशुत्वंविस्तरेणमहामते ४ सूतउवाच शृण्वंतुमुनयःसर्वेसाव
धानाःसमंततः चरितंदेवदेवस्यविष्णोःपरमतेजसः ५ ७ ७ ७ ७

भागवतव्याख्यायांतिलकाभिधायांप्रथमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ ७ द्वादशाधिकपद्यैस्तुशतसंख्यैर्हयास्ययोः कथयातुमहादेव्या
महोत्कर्षोनिगद्यते १ हयग्रीवरूपंप्रश्नबीजमुपलभ्यकथाप्रसंगमध्येएवऋषयःपृच्छंतिसूतेति १ सर्वकर्त्तेति यंवेदोपिस्तौतियश्चसर्व
कर्तातस्यापिहयग्रीवत्वंप्राप्तमित्याश्चर्यंकथंनभवेदितिभावः २ ३ ४ ५ ७ ७ ७ ७

युद्धमिति दैत्यैः समंदारुणंक्रूरं ६ शुभेस्थानेइति वैकुंठेदेवाः प्रत्यहमागत्यनिद्राभंगंकरिष्यंतीति देवभीत्यावैकुंठंत्यक्त्वाक्वचिदेकांतस्थानइत्यर्थः धनुःसज्यमिति वक्रीभूतंधरास्थितंतद्धनुःकंठदेशेअवलंब्ययोगिजनवत्कंठदेशेतद्धनुषोद्वितीयकोट्यांस्थापयित्वेत्यर्थः ७ दत्त्वेति सर्वशरीरस्यभारंतस्यांधनुःकोट्यांस्थापयित्वेत्यर्थः दैवयोगाच्चेति ईश्वरस्यश्रांतत्वंनिद्रावशगत्वमनुचितमपिदैवयोगात्प्रारब्धयोगादागतमित्यर्थः तथाचतादृशानामपिप्रारब्धाधीनत्वंततश्चपराधीनत्वमस्तीतिध्वनितं ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ वम्रीकीटविशेषः

कदाचिद्दारुणंयुद्धंकृत्वादेवःसनातनः दशवर्षसहस्राणिपरिश्रांतोजनार्दनः ६ समदेशेशुभेस्थानेकृत्वापद्मासनंविभुः अवलंब्यधनुःसज्यंकंठदेशेधरास्थितं ७ दत्त्वाभारंधनुष्कोट्यांनिद्रामापरमापतिः श्रांतत्वाद्दैवयोगाच्चजातस्तत्रातिनिद्रितः ८ तदाकालेनकियतादेवाःसर्वेसवासवाः ब्रह्मेशसहिताःसर्वेयज्ञंकर्तुंसमुद्यताः ९ गताःसर्वेथवैकुंठंद्रष्टुंदेवंजनार्दनं देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंमखानामधिपंप्रभुं १० अदृष्ट्वातंतदातत्रज्ञानदृष्ट्याविलोक्यते यत्रास्तेभगवान्विष्णुर्जग्मुस्तत्रतदासुराः ११ ददृशुस्तेतदेशानंयोगनिद्रावशंगतं विचेतनंविभुंविष्णुंतत्रासांचक्रिरेसुराः १२ स्थितेषुसर्वदेवेषुनिद्रासक्तेजगत्पतौ चिंतामापुःसुराःसर्वेब्रह्मरुद्रपुरोगमाः १३ तानुवाचततःशक्रःकिंकर्तव्यंसुरोत्तमाः निद्राभंगःकथंकार्यश्चिंतयंतुसुरोत्तमाः १४ तमुवाचतदाशंभुर्निद्राभंगेस्तिदूषणं कार्यंचैवप्रकर्तव्यंयज्ञस्यसुरसत्तमाः १५ उत्पादितातदावम्रीब्रह्मणापरमेष्ठिना तयाभक्षयितुंतत्रधनुषोग्रंधरास्थितं १६

यस्यभाषायाबालवीतिनाम इयंचाख्यायिकाशतपथब्राह्मणेचतुर्दशेकांडेप्रवर्ग्यारंभेऽभिहितासयः सविष्णुर्यज्ञः ससयः सयज्ञोसोसआदित्यस्तद्धदेयंशोविष्णुर्नशशाकसंयंतुंतदिदमप्येतर्हिनैवसर्वइवयशः शक्नोतिसंयंतुंसतिसृधन्वामादायापचक्रामसधनुरार्त्न्यांशिरउपस्तभ्यतस्थौतंदेवाअनभिधृष्णुवंतःसंमंतंपरिण्यविशंतताहवम्र्यऊचुः इमावैवम्र्योयदुपदीकाःयोस्यज्यामप्यद्यात्किमस्मैप्रयच्छेतेत्यन्नाद्यमस्मैप्रयच्छेमे

त्यादिना वम्रीतथोपदीकाचेति हेमचंद्रकोशश्च ननुनिद्राभंगजदोषाभावार्थंयदिकीटविशेषउत्पादितस्तर्हितद्वारानिद्राभंगेकृतेपिनिद्राभंगजदो
षोदेवानांतदवस्थएवेतिचेन्नकार्यंचैवप्रकर्त्तव्यंयज्ञस्यसुरसत्तमाइतिपूर्ववचनेनयज्ञार्थंदोषकरणेपिप्रत्यवायाभावात्तर्हिकिमर्थंकीटउत्पादितःस्वेनै
वकुतोननिद्राभंगःकृतइतिचेदुच्यते साक्षान्निद्राभंगेविष्णुकोपस्यसंभावनास्तिकीटद्वाराभंगेतुतथानास्तीत्याशयात् १६ ननुकीटद्वाराकथं-

भक्षितेऽग्रेतदाऽनिम्नंगमिष्यतिशरासनं तदानिद्राविमुक्तोसौदेवदेवोभविष्यति १७ देवकार्यंतदासर्वंभविष्यति
नसंशयः सवम्रींसंदिदेशाथदेवदेवःसनातनः१८ नमुवाचतदावम्रीदेवदेवस्यमापतेः निद्राभंगःकथंकार्योदेव-
स्यजगतांगुरोः १९ निद्राभंगःकथाछेदोदंपत्योःप्रीतिभेदनं शिशुमातृविभेदश्चब्रह्महत्यासमंस्मृतं २० तत्कथंदे
वदेवस्यकरोमिस्करवनाशनं किंफलंभक्षणाद्देवयेनपापंकरोम्यहं २१ सर्वःस्वार्थवशोलोकःकुरुतेपातकंकिल
तस्मादहंकरिष्यामिस्वार्थमेवप्रभक्षणं २२ ब्रह्मोवाच तवभागंकरिष्यामोमरवमध्येयथाशृणु तेनत्वंकुरुका
र्यंनोविष्णुंबोधयमाचिरं २३ होमकर्मणिपार्श्वेचहविर्दानात्पतिष्यति तंतेभागंविजानीहिकुरुकार्यंत्वरान्विता
२४ सूतउवाच इत्युक्ताब्रह्मणावम्रीधनुषोग्रंत्वरान्विता चरवादसंस्थितंभूमौविमुक्ताज्यातदाभवत् २५ प्र
त्यंचायांविमुक्तायांमुक्ताकोटिस्तथोत्तरा शब्दःसमभवद्घोरस्तेनत्रस्ताःस्करास्तदा २६ ब्रह्मांडंक्षुभितंसर्वंवसु
धाकंपितातदा समुद्राश्चसमुद्विग्नास्त्रेसुश्चजलजंतवः २७

निद्राभंगोभविष्यतितत्रयुक्तिमाह भक्षितेग्रेइति अ
निम्नमितिछेदः अधःकोट्यांभक्षितायांप्रत्यंचायांमुक्तायांद्वितीयाकोटिरूर्ध्वंगमिष्यतितदाधिकस्पर्शेननिद्राभंगोभविष्यतीतिभावः १७ १८
निद्राभंगइति यद्यपिभवतांयज्ञार्थेनिद्राभंगकरणेपिदोषोनतथापिममयज्ञाधिकारित्वाभावात्सममास्त्येवेतिभावः १९ २० २१ २२ २३
पार्श्वेकुंडाद्बहिःपार्श्वदेशेइत्यर्थः २४ २५ २६ २७ ७९ ७९ ७९ ७९ ७९

२८ अस्तंगतोभवदितिनिःष्प्रभोजानइत्यर्थः २९ एवंचिंतयतांतेषामिति अत्रपुरोदेशेइतिशेषः ३० ननुयस्मिन्क्षणेप्रत्यंचामुक्तातस्मिन्नेवक्षणेमू
र्द्धाछिन्नइतियुक्तिमत् अत्रतुप्रथमतःकियत्कालपर्यंतमुत्पाताजातास्ततोमूर्द्धाछिन्नइत्युक्तमितियुक्तिविरोधइतिचेन्न मूर्द्धछेदोत्तरमेवोत्पातायद्यपि
जातास्तथाप्युत्पातकोलाहलव्याकुलतयादेवैर्मूर्द्धछेदोनज्ञातइतितदभिप्रायेणतथोक्तेःतदेवस्पष्टयतिअंधकारइति शांतेतूत्पातेपूर्वंछिन्नमपिशि

ववुर्वातास्तथाचोग्राःपर्वताश्चचकंपिरे उल्कापातामहोत्पाताबभूवुर्दुःखशंसिनः २८ दिशोघोरतराश्चासन्सूर्योप्य
स्तंगतोभवत् चिंतामापुःसुराःसर्वेकिंभविष्यतिदुर्दिने २९ एवंचिंतयतांतेषांमूर्द्धाविष्णोःसकुंडलः गतःसमुकुटः
क्वापिदेवदेवस्यतापसाः ३० अंधकारेतदाघोरेशांतेब्रह्महरौतदा शिरोहीनंशरीरंतुददृशातेविलक्षणं ३१ दृष्ट्वाकबंधं
विष्णोस्तेविस्मिताःसुरसत्तमाः चिंतासागरमग्नाश्चरुरुदुःशोककर्शिताः ३२ हानाथकिंप्रभोजातमत्यद्भुतममानुषं
वैशसंसर्वदेवानांदेवदेवसनातन ३३ मायेयंकस्यदेवस्ययथातेद्यशिरोहृतं अच्छेद्यस्त्वमभेद्योसिअप्रदाह्योसि
सर्वदा ३४ एवंगतेत्वयिविभोमरिष्यंतिचदेवताः कीदृशस्त्वयिनःस्नेहःस्वार्थेनैवरुदामहे ३५ नायंविघ्नःकृतोदै
त्यैर्नयक्षैर्नचराक्षसैः देवैरेवकृतःकस्यदूषणंचरमापते ३६ पराधीनाःसुराःसर्वेकिंकुर्मःक्वव्रजामच शरणंनैव
देवेशसुराणांमूढचेतसां ३७ नचैषासात्त्विकीमायाराजसीनचतामसी ययाछिन्नंशिरस्तेद्यमायेशस्यजगद्गुरोः ३८
क्रंदमानांस्तदादृष्ट्वादेवान्शिवपुरोगमान् बृहस्पतिस्तदोवाचशमयन्वेदवित्तमः ३९

रोनंतरंददृशातेइत्यर्थः ३१ ३२
वैशसंदुःखं ३३ ३४ ३५ देवैरिति अस्माभिःस्वहस्तेनैवायंविघ्नःकृतइतिभावः ३६ ३७ नचैषेति मायामायेशंनक-
दापिमोहयति किंत्वन्यमेवेतिभावः इयमुक्तिस्त्वद्यापिसर्वैश्वर्याभगवत्यामहिमानमज्ञात्वाविष्णोर्मायेशत्वंज्ञात्वास्थितानामितिबोध्यं अस्मि
न्सिद्धांतेतुविष्णोर्मायेशत्वाभावाद्देव्याएवमायेशत्वात् ३८ ३९ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

४० ४१ इंद्रस्तुसंतापेनबृहस्पतिमतंखंडयतिदैवमेवेति ४२ ४३ कृत्तंछिन्नंनखेनेतिशेषः ४४ ४५ वासःकमलेइति इंद्रस्ये
वेत्यर्थः ४६ ४७ अनेकोदाहरणैर्ब्रह्मविष्णुरुद्रादिसर्वदेवानामनीश्वरत्वमल्पज्ञत्वंपराधीनत्वंमायामोहितत्वंचोपपाद्यअनंतरंविघ्ननिवा
रणार्थंसर्वस्वकार्यसिद्ध्यर्थंसर्वेश्वर्याः सर्वज्ञायाःस्वतंत्रायाःमायेशायाभगवत्याआराधनाकर्तव्येत्याह चिंतयंत्विति ४८ ४९ ५० ब्रह्म

रुदितेनमहाभागाःक्रंदितेनतथापिकिं उपायश्चात्रकर्तव्यःसर्वथाबुद्धिगोचरः ४० दैवंपुरुषकारश्चदेवेशसदृशावु-
भौ उपायश्चविधातव्योदैवात्फलतिसर्वथा ४१ इंद्रउवाच दैवमेवपरंमन्येधिक्पौरुषमनर्थकं विष्णोरपिशि
रश्छिन्नंस्फुराणांचैवपश्यतां ४२ ब्रह्मोवाच अवश्यमेवभोक्तव्यंकालेनापादितंचयत् शुभंवाप्यशुभंवापिदैवं-
कोतिक्रमेत्पुनः ४३ देहवान्सुखदुःखानांभोक्तानैवात्रसंशयः यथाकालवशात्कृत्तंशिरोमेशंभुनापुरा ४४ तथै
वलिंगपातश्चमहादेवस्यशापतः तथैवाद्यहरेर्मूर्द्धापतितोलवणांभसि ४५ सहस्रभगसंप्राप्तिर्दुःखंचैवशची
पतेः स्वर्गाद्भ्रंशस्तथावासःकमलेमानसेसरे ४६ एतेदुःखस्यभोक्तारःकेनदुःखंनभुज्यते संसारेस्मिन्महाभा-
गास्तस्माच्छोकंत्यजंतुवै ४७ चिंतयंतुमहामायांविद्यांदेवींसनातनीं साविधास्यतिनःकार्यंनिर्गुणाप्रकृतिःपरा ४८
ब्रह्मविद्यांजगद्धात्रींसर्वेषांजननींतथा ययासर्वमिदंव्याप्तंत्रैलोक्यंसचराचरं ४९ सूतउवाच इत्युक्त्वावैसु
रान्वेधानिगमानादिदेशह देहयुक्तान्स्थितानग्रेसुरकार्यार्थसिद्धये ५० ब्रह्मोवाच स्तुवंतुपरमांदेवींब्रह्मवि-
द्यांसनातनीं गूढांगींचमहामायांसर्वकार्यार्थसाधनीं ५१ ॐ ॐ ॐ ॐ

विद्यामिति अत्रसर्वत्रमयोक्तोपोद्घातरीत्याब्रह्मविद्यामायादिशब्दामायाविशिष्टब्रह्मवाचकाइतिनविस्मर्तव्यं यथागजशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्य
स्यगजेतिसंज्ञातथाप्रथमंमायाशरीरेप्रविष्टचैतन्यस्यमायाशक्तिरितिसंज्ञाप्रथमाततोविद्यादिशरीरेप्रविष्टस्यविद्यादिसंज्ञा ५१ ॐ

५२ ५३ निर्गुणेइत्यनेनब्रह्मरूपिणीमहामायेइत्यनेनब्रह्मैकदेशशक्तिरूपिणीफलतोमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीतिफलितम् अत्रसर्वत्रदेवी
स्तोत्रेषुपुराणतंत्रोक्तेषु देव्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपत्वाद्धेतोः क्वचिद्ब्रह्मत्वेनवर्णनंक्वचिन्मायात्वेनवर्णनमुभयमपिसंगच्छतेइतिबोध्यं ५४ उ
द्गीथइति उद्गीथेप्रणवेअर्द्धमात्राबिंदुर्द्धचंद्ररूपिणीयासात्वमसिवाच्यवाचकयोरभेदादर्द्धमात्रात्मकत्वमुक्तमितिबोध्यं तत्रार्द्धमात्रापरंपद
मितिवचनादर्द्धमात्रावाच्यत्वेनब्रह्मप्रतिपादितं तादृशार्द्धमात्रात्मकत्वोक्त्याचब्रह्मरूपत्वंभगवत्याःस्पष्टमेवोक्तं तदुक्तंमार्कंडेयपुराणे अर्द्ध
मात्रास्थितानित्यायानुच्चार्याविशेषतइति ५५ त्वांसंस्तुमइति हेअंबत्वांसंस्तुमःकीदृशींभुवनत्रयस्यसंविधानमुत्पादनंतत्रदक्षांकुशलां

तच्छ्रुत्वावचनंतस्यवेदाःसर्वांगसुंदराः तुष्टुवुर्ज्ञानगम्यांतांमहामायांजगत्स्थितां ५२ वेदाऊचुः नमोदेवि
महामायेविश्वोत्पत्तिकरेशिवे निर्गुणेसर्वभूतेशिमातःशंकरकामदे ५३ त्वंभूमिःसर्वभूतानांप्राणःप्राणवतां
तथा धीःश्रीःकांतिःक्षमाशांतिःश्रद्धामेधाधृतिःस्मृतिः ५४ त्वमुद्गीथेर्द्धमात्रासिगायत्रीव्याहृतिस्तथा जयाच
विजयाधात्रीलज्जाकीर्त्तिःस्पृहादया ५५ त्वांसंस्तुमोंबभुवनत्रयसंविधानदक्षांदयारसयुतांजननींजनानां वि
द्यांशिवांसकललोकहितांवरेण्यांवाग्बीजवासनिपुणांभवनाशकर्त्रीं ५६ ब्रह्माहरःशौरिसहस्रनेत्रवाग्वह्नि-
सूर्याभुवनाधिनाथाः तेत्वत्कृताःसंतिततोनमुख्यामातायतस्त्वंस्थिरजंगमानां ५७

वरेण्यांश्रेष्ठांवाग्बीजंवाग्भवोमंत्र
स्तत्रयोवासस्तस्मिन्निपुणांपंडितांनिरंतरंवाग्भवबीजोपासकेस्तत्रबीजेप्रतिबिंबितत्वेनदृश्यत्वात्तद्बीजोपासकानांझटित्यनुभवाच्चतत्रावश्यंवा
सोविद्यतइतिजायतइतिभावः भवनाशकर्त्रींज्ञानप्रदानेनेतिभावः ५६ ननुब्रह्मादयःसंतितेकिमितिस्वकार्यार्थंनस्तूयंतेतत्राह ब्रह्मेति ब्रह्मातथा
हरःतथाशौरिश्चसहस्रनेत्रश्चवाक्चसरस्वतीचवह्निश्चसूर्यश्चेतियेभुवनाधिनाथाःसंतितेत्वत्कृतास्त्वयोत्पादिताः कस्मादितिचेद्यतस्त्वंस्थिरजंगमानां-
मातातस्मात्त्वयैवोत्पादितास्ततस्तस्माद्धेतोस्तेनमुख्याअतोनास्माभिस्तेस्तूयंतेइत्यर्थः नहिमुख्यपक्षपातंविहायामुख्यपक्षपातंकश्चित्करोतीतिभावः
५७

नन्वहमेवजगत्स्रष्ट्रीतिचेत्तस्मिन्जगतिनीचोच्चप्राणिकल्पनयावैषम्यनैर्घृण्येममस्यातामितिचेत्तत्राह सकलभुवनेति हेजननिसकलभुवनमेतद्यदा
कर्तुकामात्वमसितदाविष्णुरुद्राजमुख्यान्विष्ण्वादिप्रभृतीन्स्मरान्सृजसिसृष्टैश्चतैः स्थितिलयजननंसमाहारद्वंद्वः सृष्टिस्थितिसंहारान्कारयसिक
थमेकरूपाईषदपिविकाराभावात् अविकृतरूपेत्यर्थः अतोनवैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिस्तवेतिभावः यथाराजास्वसेवकैः स्वस्वकर्मानुरूपेक्रिय
माणेकर्मणिनवैषम्यनैर्घृण्येप्राप्नोतितद्वत् ननुकथंममाविकृतरूपत्वमितिचेत्तत्राह नखल्विति हेदेवितवकथंचित्केनापिप्रकारेणसंसारलेशः संसा
रगंधोनखल्वस्तिनैवास्तीत्यतोऽविकृतरूपत्वमेवनिर्विभ्रमस्त्येवेतिभावः तथाचश्रुतिः असंगोह्ययंपुरुषोसंगोनहिसज्जतइति ५८ किंचहेमातः त्वांसं
स्तुमइतिप्रतिज्ञामात्रमस्माभिः कृतंस्तुतिंकर्तुमवलोक्यतेचेत्कथमपिकर्तुंनशक्यतइत्याह नतेरूपमिति हेमातस्तेरूपंसगुणंवानिर्गुणंवावेत्तुंज्ञातुं-

सकलभुवनमेतत्कर्तुकामायदात्वंसृजसिजननिदेवान्विष्णुरुद्राजमुख्यान् स्थितिलयजननंतैः कारयस्येकरूपा
नखलुतवकथंचिद्देविसंसारलेशः ५८ नतेरूपंवेत्तुंसकलभुवनेकोपिनिपुणोननाम्नांसंख्यांतेकथितुमिहयो-
ग्योस्तिपुरुषः यदल्पंकीलालंकलयितुमशक्तः सतुनरः कथंपारावाराकलनचतुरः स्याद्दतमतिः ५९ ॐ

सकलभुवनेद्वैतप्रपंचेकोपिपुरुषोनिपुणः समर्थोनास्ति तथाचश्रुतिः यस्याः स्वरूपंब्रह्मादयोनविजानंतितस्मादुच्यते अज्ञेयेति कोअद्धावे
दकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविसृष्टिः अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयतआबभूवेति यतोवाचोनिवर्तंते अप्राप्यमनसासहेति
च अस्त्वेनत्तवरूपंदुर्ज्ञेयंदूरंतवनाम्नांसंख्यामपिकथितुंकथयितुमिहयोग्यः पुरुषोनास्तियथायंदृष्टांतः कोसौयथाअल्पंस्वल्पंकीलालंवापीस
रोवरस्थंजलंतत्कलयितुमुल्लंघयितुमशक्तोयोनरऋतमतिः सत्यमतिः प्रामाणिकइत्यर्थः सकथंपारावारः सरित्पतिस्तस्याकलनमुल्लंघनंतत्र
चतुरः स्यात्समर्थः स्यान्नकथमपीत्यर्थः तद्वदेवपरिच्छिन्नानांनाम्नामनंतंनयोवेदसत्रिपादस्यामृतंदिवीतिश्रुतिप्रतिपाद्यमनंतंरूपंकथंजानीया
न्नकथमपीत्यर्थः तथाचनामरूपज्ञानाभावात्कथंस्तवः संभवेदितिभावः ५९ ॐ ॐ ॐ ॐ

माभून्ममरूपज्ञानंमाभून्ममनामसंख्याज्ञानं तथापिसृष्ट्यादिकर्तृत्वादिगुणजालमेवगृहीत्वाकुतःस्तवोनसंभवेदितिचेत्तत्राह नदेवानामिति हेभगवति देवानांमध्येतवानंतविभवमनंतवैभवमेकोपिदेवोनजानातितवजगत्सर्जनादिवैभवंकोपिनजानातीत्यर्थः कुतइतिचेत्तत्राह त्वमिहभुवनैकासीतित्वमिहसंसारेभुवनानन्नाम्नीभुवनेश्वरीनाम्नीजननीजगज्जनयित्रीएकाऽसहायाअसि एकैवसर्वत्रवर्ततेतस्मादेकेति एकमेवाद्वितीयंब्रह्म नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतिभ्यांइत्थमेकासत्यपिसकलंविश्वंमिथ्याकथंरचयसिनतद्बुद्धिगम्यमस्ति तथाचजगत्सर्जनसामग्रीज्ञानाभावेनैवंजगत्सृजसीतिस्तोतुंनशक्यतइतिभावः ननुमिथ्याजगदहंसृजामीत्यत्रकिंप्रमाणंतत्राह प्रमाणंत्विति तथाचश्रुतिः त्रयमेतत्स्वप्नंसुषुप्तंमायामात्रमिति तुच्छेनाभ्वपिहितंयदासीदिति ६० नन्वहमेकैवजगद्रचयामीतिचेत्संकल्पविकल्पविशिष्टत्वेनममविकारित्वंस्यात्तथाहमेवविविधरूपेतिममपरिणामित्वंचस्यात् तथा

नदेवानांमध्येभगवतितवानंतविभवंविजानात्येकोपित्वमिहभुवनैकासिजननी कथंमिथ्याविश्वंसकलमपिचैकारचयसिप्रमाणंत्वेतस्मिन्निगमवचनंदेविविहितम् ६० निरीहैवासित्वंनिखिलजगतांकारणमहोचरित्रंतेचित्रंभगवतिमनोनोव्यथयति कथंकारंवाच्यःसकलनिगमागोचरगुणप्रभावःस्वंयस्मात्स्वयमपिनजानासिपरमं ६१

जगद्रचनक्रियायाइच्छापूर्वकत्वान्ममापीच्छावत्त्वेनित्यतृप्तत्वनित्यानंदतयोर्मयिभंगश्चस्यात्तत्राह निरीहैवासित्वमिति हेभगवतित्वंनिरीहैवनिरिच्छैवाविकृतरूपैवासि श्रुतिप्रतिपाद्याविकृतरूपस्यकेनाप्यपलपितुमशक्यत्वात् अस्तुतर्हिममाविकृतरूपत्वंजगत्कारणत्वमसंभवान्मास्तु नह्यविकृतोविकाराभाववान्कश्चित्किंचिदपिकर्तुंशक्नोति पाषाणादिष्वदर्शनादितिचेत्तत्राह निखिलजगतामिति हेभगवतियद्यपित्वंनिरीहासितथापिनिखिलजगतांकारणमपित्वमेवासि अविकृतरूपस्यैवब्रह्मणोनासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्रजोनोव्योमापरोयत् तुच्छेनाभ्वपिहितंयदासीत्तपसस्तन्महिनाजायतैकं कामस्तदग्रेसमवर्तताधीत्यादिश्रुतिभिर्जगत्कारणत्वस्याप्युक्तत्वेनतस्यापिजगत्कारणत्वस्यत्वय्यपलपितुमशक्यत्वात् ननुतर्हिमय्यरूपेद्वितीयेसक्रियत्वमक्रियत्वंचतमःप्रकाशवद्विरुद्धंधर्मद्वयंकथंसंभवेदितिचेत्तत्राह चरित्रंतेचित्रमिति हेमातर्यद्यपिविरुद्धधर्मद्वयवत्त्वमेकस्यनसंभवतितथापिश्रु

त्याविरुद्धधर्मद्वयस्यापिप्रतिपादनात्तस्याप्यपलापानर्हत्वात्तदपित्वय्यद्वितीयेब्रह्मणिसंभवत्येव कथमेकत्राद्वितीयेविरुद्धधर्मद्वयवत्त्वंसंभवेदितिचेत्ते इदंचि
त्रंविचित्रंचरित्रमेवनोमनोव्यथयतिमोहयति नैतदस्मद्बुद्धिगम्यमित्यर्थः इदमनिर्वचनीयमेवास्तीतिभावः यतइदमनिर्वचनीयंततः सकलनिगमानाम
गोचराःगुणायस्यप्रभावस्यसतेप्रभावःपामरैरस्माभिःकथंकारंवाच्योनकथमपीत्यर्थः हेमातर्वयंनजानीमइतितावद्दूरंतिष्ठतुयस्मात्त्वयमपित्वंस्वस्व
कीयमनिर्वचनीयप्रभावंपरममुत्कृष्टंनजानासि तदान्यःकथंजानीयात्नकथमपीत्यर्थः तथाचश्रुतिः योऽस्याध्यक्षःपरमेव्योमन् सोअंगवेदयदिवा
नवेदेति अयंभावः विरुद्धयोरेकत्रसहावस्थानासंभवरूपंयद्दूषणमुद्भावितंतत्रकिंसत्ययोरेकत्रावस्थानासंभवः आहोस्वित्सत्यमिथ्यापदार्थयोरेकत्रावस्था
नासंभवः आद्यपक्षेतुनास्मत्सिद्धांतोदूषणविषयः नह्यस्माभिर्विरुद्धयोःसत्ययोरेकत्रावस्थानंमन्यतेब्रह्मणःसत्यत्वाज्जगतश्चमिथ्यात्वात् द्वितीयपक्षेतु
सत्यमिथ्यापदार्थयोरज्जुसर्पादौसहावस्थानस्यदृष्टत्वान्नविरोधः तथाचब्रह्मणःपरमार्थनिष्क्रियत्वेऽपरिणामित्वेसत्यपिअनिर्वचनीयमिथ्याशक्तियोगादस्मा

**नकिंजानासित्वंजननिमधुजिन्मौलिपतनंशिवेकिंवाज्ञात्वाविविदिषसिशक्तिंमधुजितः हरेःकिंवामातर्दुरितततिरेषाबल
वतीभवत्याःपादाब्जेभजननिपुणेक्वास्तिदुरितं ६२**

दार्थाध्यासोजगत्सर्जनादिकंचसर्वंभविष्यतीतिसर्वमनवद्यमिति ६१ नन्वस्त्वेतद्यद्भव
द्भिःप्रार्थ्यतेतत्प्रार्थ्यतामितिचेत्तत्राह नकिंजानासित्वमिति हेजननियदर्थमस्माभिर्भवतीप्रार्थ्यतेतन्मधुजितोविष्णोर्मौलिपतनं सर्वज्ञात्वंनजाना
सिकिंकिमस्माभिस्तद्वक्तव्यंसर्वज्ञायास्तवाग्रे सत्यंजानामिततःकिमुच्यतइतिचेज्ज्ञात्वापिमौलिपतनंयद्युपेक्षसेतत्रकिंकारणमेतस्यस्वशक्त्याभिमा
नोजातः ततस्तस्यमधुजितःशक्तिंमौलिपतनंज्ञात्वापिविविदिषसिकिंज्ञातुमिच्छसिकिं इदमप्यनुचितंत्वत्प्रसादादेवानेनमधुर्दैत्योजितस्ततस्तस्याल्प
शक्तिपरीक्षाभवादृश्याद्रष्टुमनुचितैवेतिमधुजित्पदेनबोधितं ननुनैतत्कारणमन्यदेवकिंचित्कारणमस्तीतिचेत्तत्किंहरेर्दुरितततिःपातकसंततिर्ब
लवतीप्राधान्यद्रूपमस्त्युतान्यत् यदिप्रथमपक्षस्तर्हिसोपिनसंभवति यतोभवत्याःपादाब्जेयद्भजनंतस्मिन्निपुणेप्रवीणेविष्णौदुरितंक्वास्तिदेवीभक्तेपातक
संभावनास्वप्नेपिनास्ति तदुक्तं छित्त्वाभित्त्वाचभूतानिहत्वासर्वमिदंजगत् देवींनमतिभक्त्यायोनसपापैःप्रलिप्यतइति ६२ ७ ७

अन्यत्कारणंचेत्तत्किंदेवेषूपेक्षावाहरेर्मस्तकपतनेविलक्षणस्वरूपदर्शनचमत्कारोवेत्याह उपेक्षेति इयंसुरसमूहेयातवोपेक्षानिविषमाकर्तुमयोग्या
साकिंकारणं यद्वाहरेर्मूर्ध्नोमस्तकस्यनाशःसएवेदमाश्चर्यजनकंकारणंवामतं विच्छिन्नशिरस्कपुरुषदर्शनेचमत्कारात् इतिकारणद्वयंसंभाव्यखंड
यति महद्दुःखमिति यदीदंकारणद्वयंनदामहदेवदुःखंअस्माकंनिरालंबनत्वापातात् अस्माकंसर्वोप्याश्रयस्त्वैवत्वंयदीत्थंकरोषितर्हिवयंमृताएवे
तिभावः तस्मादिदमपिकारणद्वयमसंभाव्येव किंचहेमातस्त्वंजननरूपंयन्महद्दुःखंतच्छेदेकुशलासीतिवेदसिद्धांतस्तदाविष्णोर्मौलेर्विघटनंसंयोजनं
तस्मिन्विलंबःकथमभूदितिनजानीमस्तदपेक्षयाकिमत्रभारोधिकोस्तित्वयैतादृशसमयेक्षणमात्रमपिविलंबोनकर्त्तुंयोग्यइतिभावः ६३ अथा

उपेक्षाकिंचेयंतवस्मरसमूहेतिविषमाहरेर्मूर्ध्नोनाशोमतमिहमहाश्चर्यजनकं महद्दुःखंमातस्त्वमसिजननच्छेदकुश-
लानजानीमोमौलेर्विघटनविलंबःकथमभूत् ६३ ज्ञात्वादोषंसकलसुरतापादितंदेविचित्तेकिंवाविष्णावमरजनितं
दुष्कृतंपातितंते विष्णोर्वाकिंसमरजनितःकोपिगर्वोतिवेगाच्छेत्तुंमातस्तवविलसितंनैवविद्मोत्रभावं ६४ किंवा
दैत्यैःसमरविजितैस्तीर्थदेशेसुरम्येघोरंतप्त्वाभगवतिवरंलब्धवद्भिर्भवत्याः अंतर्द्धानंगमितमधुनाविष्णुशीर्ष-
भवानिद्रष्टुंकिंवाविगतशिरसंवास्मदेवंविनोदः ६५

नेकानिकारणानिसंभावयंति ज्ञात्वेति हेदेविसकलस्मराणांसमूहःसकलस्म
रतातयासंपादितंनानाप्रकारकंदोषंज्ञात्वातस्यादुःखजननायइदंशिरश्छेदनंकृतंत्वया राजनाशेप्रजानांदुःखसंभवात् किंवाप्रजाकृतंपापंराज
नीतिन्यायेनामरजनितंदुष्कृतंविष्णौदेवराजेविद्यमानंतेत्वयापातितं किंवाविष्णोःसमरजनितोयः कोप्यनिर्वचनीयोऽतिगर्वोऽस्तितंवाछेत्तुंतवैत
द्विलसितमिति अत्रैतद्विषयेतेभावंनैवविद्मोमूढत्वात् ६४ किंवादैत्यैःसमरेयुद्धेदेवैर्विजितैस्तीर्थदेशेसुरम्येघोरंतपस्तप्त्वाभवत्याःसकाशाद्वरंल
ब्धवद्भिरिदंविष्णुशीर्षमंतर्धानंतिरोधानंगमितंप्रापितं यद्वाहेभवानिविगतशिरसंवास्मदेवंद्रष्टुंतवायंविनोदोवा ६५ ७ ७

सिंधोःपुत्र्यांलक्ष्म्यांहे आद्येत्वंरोषितासि रुष्टासिकिं कस्मादपराधादेनांनाथहीनांगतधवांप्रेक्षसे नैतत्तवोचितंलक्ष्मीस्तुनान्याकाचिदस्ति किंतुतवस्वांशजैवतस्मात्तेत्वयास्वांशजातायालक्ष्म्याअपराधःक्षंतव्यः अथचैनंविष्णुमुत्थाप्यमांलक्ष्मींमोदितांहर्षितांकुरुष्व ६६ किंचयद्यद्दोषका रणंमनसित्वयाज्ञातमस्तितत्रसर्वत्रक्षमांविधायवयमनुग्रहणीयाइत्याह एतेइति हेभगवतितवजगत्कार्येषुसृष्ट्यादिषुमुख्याअधिकारिणस्त्वां सततंनमंति त्वदनुग्रहादेवप्रथितप्रभावाः संतिभतस्तदभिमानमंगीकृत्यसकलाधिनाथंदेवमुत्थाप्य हेदेविशोकार्णवात्तारयदेवान् ६७ हेऽबह

सिंधोःपुत्र्यांरोषिताकिंत्वमाद्येकस्मादेनांप्रेक्षसेनाथहीनां क्षंतव्यस्तेस्वांशजातापराधोप्युत्थाप्यैनंमोदितांमांकुरु-
ष्व ६६ एतेसुरास्त्वांसततंनमंतिकार्येषुमुख्याःप्रथितप्रभावाः शोकार्णवात्तारयदेविदेवानुत्थाप्यदेवंसकलाधिनाथं
६७ मूर्द्धागतःक्वांबहरेर्नविघ्नोनान्योस्त्युपायःखलुजीवनेद्य यथासुधाजीवनकर्मदक्षातथाजगज्जीवितदासिदेवि ६८
सूतउवाच एवंस्तुतातदादेवीगुणातीतामहेश्वरी प्रसन्नापरमामायावेदैःसांगैश्चसामगैः ६९ तानुवाचतदावाणी
चाकाशस्थाशरीरिणी देवान्प्रतिस्फुरवैःशब्दैर्जनानंदकरीशुभा ७० माकुरुध्वंस्फुराश्चिंतांस्वस्थास्तिष्ठतुचामराः स्तु
ताहंनिगमैःकामंसंतुष्टास्मिनसंशयः ७१ यःपुमान्मानुषेलोकेस्तोत्स्येतांमामकींस्तुतिं पठिष्यतिसदाभक्त्यासर्वान्का
मानवाप्नुयात् ७२ शृणोतिवास्तोत्रमिदंमदीयंभक्त्यात्रिकालंसततंनरोयः विमुक्तदुःखःसभवेत्सुखीचवेदोक्तमेतन्न
नुवेदतुल्यं ७३ शृण्वंतुकारणंचाद्ययद्गतंवदनंहरेः अकारणंकथंकार्यंसंसारेत्रभविष्यति ७४ ॐ ॐ

रेर्मूर्द्धाक्वगत इत्येवंप्रथमंवयंनविद्मः दूरतस्तंतंमूर्द्धानमानीयदेहसंयोजनमिति विष्णोस्त्वांविनान्योप्युपायोजीवनायनास्ति अस्मिन्संकटेयथादेवानांसुधाऽमृतंजीवनरूपेकर्मणिदक्षा तथाहेदेवित्वंजगतोद्वैतप्रपंचस्यजीवितदाजीवनदात्वमेवासि अतोयथेच्छसितथाकुर्विति-भावः ६८ सामगैःसामगायकैः ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ॐ ॐ ॐ ॐ

मनोरममिति धन्यमस्यामुखमित्यभिप्रायेणनिर्व्याजंजहासेत्यर्थः ७५ हसतीति कपटेनहसतीतितयाज्ञातमित्यर्थःविरूपमिति अद्याव-ध्यनेनमन्मुखेनकदापिविरूपताद्दृष्टानचहास्यंकृतं अद्यकेनकारणेनविरूपताद्दृष्टाहास्यंचानेनकृतमित्यर्थः ७६ ननुविरूपतानैवदृष्टाकेवलं-हास्यमेवकृतमितिचेत्तत्राह विनापीति निष्कारणंहास्यंनैवभवतीत्यर्थः विरूपताकारणंहास्येऽस्तीतियथातर्कितंतथाकारणांतरमपित्तर्कयति सपत्नीवेति ७७ ततःकोपयुतेति तमोगुणेति ननुमहालक्ष्म्याःसात्त्विकत्वात् तमोगुणत्वमप्रसिद्धंतत्राह तामसीति तस्मिन्नेवकालेतामसी-

उदधेस्तनयांविष्णुःसंस्थितामंतिकेप्रियां जहासवदनंवीक्ष्यतस्यास्तत्रमनोरमं ७५ तयाज्ञातंहरिर्नूनंकथंमांह सतिप्रभुः विरूपंहरिणादृष्टंमुखंमेकेनहेतुना ७६ विनापिकारणेनाद्यकथंहास्यस्यसंभवः सपत्नीवाकृताते नमन्येऽन्यावरवर्णिनी ७७ ततःकोपयुताजातामहालक्ष्मीस्तमोगुणा तामसीतुतदाशक्तिस्तस्यादेहेसमाविशत् ७८ केनचित्कालयोगेनदेवकार्यार्थसिद्धये प्रविष्टातामसीशक्तिस्तस्यादेहेतिदारुणा ७९ तामस्याविष्टदेहा-सात्तुकोपातिशयंतदा शनकैःसमुवाचेदमिदंपततुतेशिरः ८० स्त्रीस्वभावाच्चभावित्वात्कालयोगाद्विनिर्गतः अविचार्यतदादत्तःशापःस्वसुखनाशनः ८१ सपत्नीसंभवंदुःखंवैधव्यादधिकंत्विति विचिंत्यमनसेत्युक्तंताम सीशक्तियोगतः ८२ अनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभता अशौचंनिर्दयत्वंचस्त्रीणांदोषाःस्वभावजाः ८३

शक्तिर्देहेसमाविशत् नतुपूर्वमित्यर्थः ७८ किंकारणमितिचेत्तत्राह केनचित्कालेति विपरीतकालयोगेनेत्यर्थः परिणामस्तुतस्यशुभएवास्तीत्याह देवका र्यार्थेति देवकार्यसिद्ध्यर्थंचेत्यर्थः ७९ ८० शापदानेकारणांतरमाह स्त्रीस्वभावादिति अविवेकतएवप्रायःस्त्रीणांप्रवृत्तेः भावित्वादवश्यंभावित्वात् का लयोगात्सांप्रतंविपरीतकालागमनात् ८१ स्वहस्तेनकथंवैधव्यंसंपादितमितिचेद्वैधव्यापेक्षयासपत्नीसंभवदुःखस्यासोढत्वादित्याह सपत्नीति ८२ स्त्रीणांदो षाःस्वभावजाइति तामसस्त्रीणांतमोगुणाद्देनेदोषाःस्वभावजाइत्यर्थः तेनसात्त्विकस्त्रीणामुत्तमागुणाभवंतीतिबोध्यं यद्यपिलक्ष्म्याःसात्त्विकत्वमस्तितथाप्या गंतुकतामसीशक्तियोगादित्थंजातमितिभावः ८३

८४ देवकार्यार्थसिद्ध्येइति यदुक्तंतदेवाह अन्यच्चेति ८५ ८६ जपन्नेकाक्षरमिति अनेनचमायाबीजंभगवत्यामायाशबलब्रह्मरूपिण्यामुख्यमस्तीत
रमंत्रापेक्षयेतिबोधितं यथाचतारादिकामंत्राः सामान्यब्रह्मवाचकाः इदंतंत्रविदांस्पष्टंतस्मान्मायाबीजमेवमुख्यंशाक्तंरूपं एतदेवबोधयितुमत्रममेत्यु
क्तं ८७ ध्यायन्मांतामसींशक्तिमिति यद्यपिमायाबीजस्यमायाशबलब्रह्मैवार्थोनतामसीशक्तिः तथाप्येतस्यमंत्रस्यसर्वात्मकत्वाद्दैत्यस्यचतामसत्वात्ता

सशीर्षवास्कदेवंतंकरोम्यद्ययथापुरा शिरोस्यशापयोगेननिमग्नंलवणांबुधौ ८४ अन्यच्चकारणंकिंचिद्वर्त्तते
स्करसत्तमाः भवतांचमहत्कार्यंभविष्यतिनसंशयः ८५ पुरादैत्योमहाबाहुर्हयग्रीवोतिविश्रुतः तपश्चक्रेसर
स्वत्यास्तीरेपरमदारुणं ८६ जपन्नेकाक्षरंमंत्रंमायाबीजात्मकंमम निराहारोजितात्माचसर्वभोगविवर्जितः
८७ ध्यायन्मांतामसींशक्तिंसर्वभूषणभूषितां एवंवर्षसहस्रंचतपश्चऽक्रेतिदारुणं ८८ तदाहंतामसंरूपंकृत्वातत्र
समागता दर्शनेपुरतस्तस्यध्यातंतत्तेनयादृशं ८९ सिंहोपरिस्थितातत्रतमवोचंदयान्विता वरंब्रूहिमहाभा-
गददामितवसुव्रत ९० इतिश्रुत्वावचोदेव्यादानवःप्रेमपूरितः प्रदक्षिणांप्रणामंचचकारत्वरितस्तदा ९१ दृ
ष्ट्वारूपंमदीयंसप्रेमोत्फुल्लविलोचनः हर्षाश्रुपूर्णनयनस्तुष्टावसचमांतदा ९२ हयग्रीवउवाच नमोदेव्यैमहा
मायेसृष्टिस्थित्यंतकारिणि भक्तानुग्रहचतुरेकामदेमोक्षदेशिवे ९३ धरांबुतेजःपवनखपंचानांचकारणं त्वंगंध
रसरूपाणांकारणंस्पर्शशब्दयोः ९४ घ्राणंचरसनाचक्षुस्त्वक्श्रोत्रमिंद्रियाणिच कर्मेंद्रियाणिचान्यानित्वत्तःस
र्वंमहेश्वरि ९५

मसींशक्तिमेवध्यात्वामायाबीजमेवजजापेत्यर्थः ८८ तामसंरूपमिति यद्यप्यहंसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपिणीमा
याबीजवाच्यातथापितस्यध्यानानुरोधेनैवमयापितामसंरूपंधृतमित्यर्थः तदेवस्पष्टयति ध्यातंतत्तेनयादृशमिति ८९ ९० ९१ ९२ ९३ धरां
बुतेजइति धरापृथ्वीअंबुजलंतेजोऽग्निःपवनोवायुःखमाकाशएतेपंचपंचपदार्थास्तेषांकारणं ९४ ९५ ७ ७

९६ ९७ ९८ ९९ हयग्रीवाच्चेति हयग्रीवोजगतीतलेनैवास्तितथाचतस्मान्मृत्युर्याचितोपिनैवभविष्यतीतिगूढोभिसंधिर्दैत्यस्य १०० १०१
२ सपीडयतीति सदुष्टात्मापीडयिष्यतीत्यर्थः नतुयथाश्रुतोवर्तमानार्थःकर्तव्यः तथासतितस्मिन्दुष्टेदैत्येसतिदेवानांयज्ञादिकंनादृशदुष्टदैत्यपीडा

श्रीदेव्युवाच किंतेभीष्टंवरंब्रूहियांछितंयद्ददामितत् परितुष्टास्मिभक्त्यातेतपसाचाद्भुतेनच ९६ हयग्रीवउवाच यथामेमरणंमातर्नभवेत्तत्तथाकुरु भवेयममरोयोगीतथाजेयःसुरासुरैः ९७ देव्युवाच जातस्यहिध्रुवंमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यच मर्यादाचेदृशीलोकेभवेच्चकथमन्यथा ९८ एवंत्वंनिश्चयंकृत्वामरणेराक्षसोत्तम वरंवरयचेष्टंतेविचार्यमनसाकिल ९९ हयग्रीवउवाच हयग्रीवाच्चमेमृत्युर्नान्यस्माज्जगदंबिके इतिमेवांछितंकामंपूरय स्वमनोगतं १०० देव्युवाच गृहंगच्छमहाभागकुरुराज्यंयथासुखं हयग्रीवादृतेमृत्युर्नतेनूनंभविष्यति १ इतिदत्त्वावरंतस्माअंतर्द्धानंगतातदा मुदंपरमिकांप्राप्यसोपिस्वभवनंगतः २ सपीडयतिदुष्टात्मामुनीन्वेदांश्चसर्वशः नकोपिविद्यतेतस्यहंताद्यभुवनत्रये ३ तस्माच्छीर्षंहयस्यास्यसमुद्धृत्यमनोहरं देहेऽत्रविशिरोविष्णोस्त्वष्टासंयोजयिष्यति ४ हयग्रीवोथभगवान्हनिष्यतितमासुरं पापिष्ठंदानवंक्रूरंदेवानांहितकाम्यया ५ सूतउवाच एवंसुरांस्तदाभाष्यशर्वाणीविररामह देवास्तदातिसंतुष्टास्तमूचुर्देवशिल्पिनं ६ देवाऊचुः कुरुकार्यंसुराणांवैविष्णोःशीर्षाभियोजनं दानवप्रवरंदैत्यंहयग्रीवोहनिष्यति ७ सूतउवाच इतिश्रुत्वावचस्तेषांत्वष्टाचातित्वरान्वितः वाजिशीर्षंचकर्ताशुखड्गेनसुरसन्निधौ ८ विष्णोःशरीरेतेनाशुयोजितंवाजिमस्तकं हयग्रीवोहरिर्जातोमहामायाप्रसादतः ९ ७ ७ ७ ७ ७ ७

परिज्ञानाभावश्चासंगतएवस्यात् भविष्यद्दैत्यकथाकथनेतुनकोपिदोषः ३ विशिरोविष्णोःविगतशिरस्कविष्णोर्देहेइत्यर्थः ४ ५ ६ ७ ८ ९

कियतेति एतत्कालादूर्ध्वंबहुकालेनदैत्योजातस्तेनदेवाउपद्रुताः ततोहयग्रीवेणनाशितस्सइतिबोध्यम् १० ११ १२ इतिश्रीदेवीभागवत
तिलकेप्रथमस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ ७ चतुर्भिरधिकैश्चत्वारिंशच्छ्लोकैरतःपरं मधुकैटभयोर्युद्धोद्योगःसम्यगुदीर्यते १ तत्रचतुर्थेऽ
ध्यायेमधुकैटभाभ्यांसहपंचवर्षसहस्राणि बाहुयुद्धंमयाकृतमितिभगवतोपवर्णितंतत्प्रश्नबीजमुपलभ्यऋषयःपृच्छंति सौम्ययच्चेति १ कस्मा

कियतातेनकालेनदानवोमददर्पितः निहतस्तरसासंख्ये देवानांरिपुरोजसा १० यइदंशुभमाख्यानंशृण्वंतिभु
विमानवाः सर्वदुःखविनिर्मुक्तास्तेभवंतिनसंशयः ११ महामायाचरित्रंचपवित्रंपापनाशनं पठतांशृण्वतांचै
वसर्वसंपत्तिकारकं ११२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेहयग्रीवावतारकथनंनामपंचमोऽध्यायः५
७ ऋषयऊचुः सौम्ययच्चत्वयाप्रोक्तंशौरेर्युद्धंमहार्णवे मधुकैटभयोःसार्द्धंपंचवर्षसहस्रकं १ कस्मात्तौ
दानवौजातौतस्मिन्नेकार्णवेजले महावीर्यौदुराधर्षौदेवैरपिसुदुर्जयौ २ कथंतावसुरौजातौकथंचहरिणाहतौ
तदाचक्ष्वमहाप्राज्ञचरितंपरमाद्भुतं ३ श्रोतुकामावयंसर्वेत्वंवक्ताचबहुश्रुतः दैवाच्चात्रैवसंजातःसंयोगश्चतथाव-
योः ४ मूर्खेणसहसंयोगोविषादपिसुदुर्जरः विज्ञेनसहसंयोगःसुधारससमःस्मृतः ५ जीवंतिपशवःसर्वेखादं
तिमेहयंतिच जानंतिविषयाकारंव्यवायसुखमद्भुतं ६ नतेषांसदसज्ज्ञानंविवेकोनचमोक्षदः पशुभिस्तेसमाज्ञेयाये
षांनश्रवणादरः ७ मृगाद्याःपशवःकेचिज्जानंतिश्रावणंसुखं अश्रोत्राःफणिनश्चैवमुमुहुर्नादपानतः ८ पंचानामिंद्रि
याणांवैशुभेश्रवणदर्शने श्रवणाद्वस्तुविज्ञानंदर्शनाच्चित्तरंजनं ९

दिति कस्मादुत्पन्नावित्यर्थः २ कथंतावसुराविति दानवापेक्ष-
यासुरावतिक्रूरौ इमौत्वसुरावेवनदानवौदनोरनुत्पन्नत्वात्तथापिदानवसदृशत्वाद्दानवावित्युक्तं ३ ४ ५ ६ इतःपरंपुराणवक्तुरुत्साहायश्रोता
रःस्वोत्साहंप्रकटयंति नतेषामिति ७ मृगाद्याइति मृगाद्याअपिपशवइत्यर्थः तद्वत्फणिनोपीत्यर्थः ८ श्रवणदर्शनेइति पंचेंद्रियाणांमध्येश्रवणेंद्रि

यंदर्शनेंद्रियंचश्रुभंकल्याणकरमित्यर्थः तदेवाह श्रवणादिति ९ १० ११ सात्त्विकश्रवणस्यापित्रिविधंभेदमाह सात्त्विकमिति १२ १३ राजसंश्रवणमपित्रिविधमाह साहित्यमिति नवरसात्मकःशृंगारइत्यर्थः उत्तममिति परस्त्रीगमनजन्यदोषाभावात् मध्यममिति तत्रस्वल्पदोषात् अ

श्रवणंत्रिविधंप्रोक्तंसात्त्विकंराजसंतथा तामसंचमहाभागाःसुज्ञोक्तंनिश्चयान्वितं १० सात्त्विकंवेदशास्त्रादिसाहित्यंचैवराजसं तामसंयुद्धवार्ताचपरदोषप्रकाशनं ११ सात्त्विकंत्रिविधंप्रोक्तंप्रज्ञावद्भिश्चपंडितैः उत्तमंमध्यमंचैव तथैवाधममित्युत १२ उत्तमंमोक्षफलदंस्वर्गदंमध्यमंतथा अधमंभोगदंप्रोक्तंनिर्णीयविदितंबुधैः १३ साहित्यंचैवत्रिविधंस्वीयायांचोत्तमंस्मृतं मध्यमंवारयोषायांपरोढायांतथाधमं १४ तामसंत्रिविधंज्ञेयंविद्वद्भिःशास्त्रदर्शिभिः आततायिनियुद्धंयत्तदुत्तमसुदाहृतं १५ मध्यमंचापिविद्वेषात्पांडवानांयथारिभिः अधमंनिर्निमित्तंतु विवादेकलहेतथा १६ तदत्रश्रवणंमुख्यंपुराणस्यमहामते बुद्धिप्रवर्द्धनंपुण्यंततःपापप्रणाशनं १७ तदाख्याहिमहाबुद्धेकथांपौराणिकींशुभां श्रुतांद्वैपायनात्पूर्वंसर्वार्थस्यप्रसाधिनीं १८ सूतउवाच यूयंधन्यामहाभागाधन्योऽहंपृथिवीतले येषांश्रवणबुद्धिश्चममापिकथनेकिल १९ पुराचैकार्णवेजातेविलीनेभुवनत्रये शेषपर्यंकसुप्तेचदेवदेवेजनार्दने २० विष्णुकर्णमलोद्भूतौदानवौमधुकैटभौ महाबलौचतौदैत्यौविवृद्धौसागरेजले २१ क्रीडमानौस्थितौतत्रविचरंतावितस्ततः तावेकदामहाकायौक्रीडासक्तौमहार्णवे २२ ७ ७

धममिति दोषबहुत्वात् १४ १५ १६ तदत्रश्रवणंमुख्यमिति सात्त्विकश्रवणभेदत्रयमध्येऽपिमुख्यंप्रथमंमोक्षप्रदं यदुक्तंसात्त्विकंश्रवणंतदात्मकंपुराणश्रवणमस्तीत्यर्थः बुद्धिप्रवर्धनमिति सूक्ष्मात्मरूपवस्तुविषयकबुद्धेः प्रवर्द्धनंकारणमित्यर्थः १७ १८ १९ पुरेति अवांतरप्रलयेइत्यर्थः २० २१ २२

भ्रातराविवेति एकोदरजन्यत्वाभावान्नमुख्यौभ्रातरौकिंतुपरस्परप्रेम्णाभ्रातृतुल्यावित्यर्थः तौचिंतामवापतुर्विचारंचक्रतुरित्यर्थः तमेवविचारमाह नाकारणमिति कारणंविनाकार्यंनैवभवतीत्यर्थः २३ २४ केनसृष्टमिति निमित्तकारणप्रश्नःकथंजातमित्युपादानकारणप्रश्नः जले स्थिताविति अत्रकथमितिशेषः २५ आवांवेति अत्राप्युभयकारणप्रश्नः २६ २७ शक्तिर्महाबलेति सर्वेपिजलेनिमज्जंतिवयंतुननिमग्नास्त

चिंतामवापतुश्चित्तेभ्रातराविवसंस्थितौ नाकारणंभवेत्कार्यंसर्वत्रैषापरंपरा २३ आधेयंतुविनाधारंनतिष्ठतिकथंचन आधाराधेयभावस्तुभातिनोचित्तगोचरः २४ क्वतिष्ठतिजलंचेदंसुखरूपंसुविस्तरं केनसृष्टंकथंजातंमग्नावावांजलेस्थितौ २५ आवांवाकथमुत्पन्नौकेनवोत्पादितावुभौ पितरौकेतिविज्ञानंनास्तिकामंतथावयोः २६ सूतउवाच एवंकामयमानौतौजग्मतुर्नविनिश्चयं उवाचकैटभस्तत्रमधुंपार्श्वेस्थितंजले २७ कैटभउवाच मधोवामत्रसलिलेस्थातुंशक्तिर्महाबला वर्ततेभ्रातरचलाकारणंसाहिमेमता २८ तयाततमिदंतोयंतदाधारंचतिष्ठति साएवपरमादेवीकारणंचतथावयोः २९ एवंविबुध्यमानौतौचिंताविष्टौयदासुरौ तदाकाशेश्रुतंताभ्यांवाग्बीजंसुमनोहरं ३० गृहीतंचततस्ताभ्यांतस्याभ्यासोदृढःकृतः तदासौदामिनीदृष्टाताभ्यांखेचोत्थिताशुभा ३१ ताभ्यांविचारितंतत्रमंत्रोयंनात्रसंशयः तथाध्यानमिदंदृष्टंगगनेसगुणंकिल ३२ निराहारौजितात्मानौतन्मनस्कौसमाहितौ बभूवतुर्विचिंत्यैवंजपध्यानपरायणौ ३३ एवंवर्षसहस्रंतुताभ्यांतप्तंमहत्तपः प्रसन्नापरमाशक्तिर्जातासापरमातयोः ३४

त्रकारणंकश्चिच्छक्तिविशेषःकल्प्यः तथाचएकत्रध्यास्याबाधकाभावेनान्यत्रापितादृशशक्तेरेवकारणत्वकल्पनेननिर्वाहेकारणांतरगवेषणोपयोगाभावात्सैवशक्तिरस्माकमपिकारणमितिभावः २८ तदेवस्पष्टयति तयाततमिति २९ ३० गृहीतमिति उपदेशतयास्वीकृतमित्यर्थः अभ्यासोजपरूपः सौदामिनीति जप्तोमंत्रएवतेजोरूपेणदृष्टिगोचरोऽभूदित्यर्थः ३१ ध्यानमिति पाशांकुशपुस्तकाक्षमालाधरंसरस्वतीध्यानमित्यर्थः ३२ ३३ ३४

३५ ३६ ३७ वांछितमिति स्वेच्छयेत्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ यदि निर्बलस्तर्हि शुभमासनमिदं क्वाति दूरमित्यर्थः ४२ ४३ ४४ इ

खिन्नौ तौ दानवौ दृष्ट्वा तपसे कृतनिश्चयौ तयोरनुग्रहार्थाय वागुवाच शरीरिणी ३५ वरं वां वांछितं दैत्यौ ब्रूतां परमसंमतं ददामि परितुष्टास्मि युवयोस्तपसा किल ३६ सूत उवाच इति श्रुत्वा तु तां वाणीं दानवावूचतुस्तदा स्वेच्छया मरणं देवि वरं नौ देहि सुव्रते ३७ वागुवाच वांछितं मरणं दैत्यौ भवेतां मत्प्रसादतः अजेयौ देवदैत्यैश्च भ्रातरौ नात्र संशयः ३८ सूत उवाच इति दत्तवरौ देव्या दानवौ मददर्पितौ चक्रतुः सागरे क्रीडां यादोगणसमन्वितौ ३९ कालेन कियता विप्रा दानवाभ्यां यदृच्छया दृष्टः प्रजापतिर्ब्रह्मा पद्मासनगतः प्रभुः ४० दृष्ट्वा तु मुदितौ तावस्तां युद्धकामौ महाबलौ तमूचतुस्तदा तत्र युद्धं नौ देहि सुव्रत ४१ नो चेत्पद्मं परित्यज्य यथेष्टं गच्छ मा चिरं यदि त्वं निर्बलश्चासि क्व योग्यं शुभमासनं ४२ वीरभोग्यमिदं स्थानं कातरोसि त्यज्याशु वै तयोरिति वचः श्रुत्वा चिंतामाप प्रजापतिः ४३ दृष्ट्वा च बलिनौ वीरौ किं करोमीति तापसः चिंताविष्टस्तदा तस्थौ चिंतयन्मनसा तदा ४४ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ६ ७ सूत उवाच तौ वीक्ष्य बलिनौ ब्रह्मा तदोपायाननचिंतयत् सामदानभिदादींश्च युद्धांतान्सर्वतंत्रवित् १ न जानेऽहं बलं नूनमेतयोर्वीर्यथातथं अज्ञाते तु बले कामं नैव युद्धं प्रशस्यते २ स्तुतिं करोमि चेदद्य दुष्टयोर्मदमत्तयोः प्रकाशितं भवेन्नूनं निर्बलत्वं मया स्वयं ३ वधिष्यति तदैकोपि निर्बलत्वे प्रकाशिते दानं नैवाद्य योग्यं वा भेदः कार्यो मया कथं ४ विष्णुं प्रबोधयाम्यद्य शेषे सुप्तं जनार्दनं चतुर्भुजं महावीर्यं दुःखहा स भविष्यति ५ इति संचिंत्य मनसा पद्मनालगतोऽब्जजः जगाम शरणं विष्णुं मनसा दुःखनाशकं ६ ७

तिश्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे षष्ठोध्यायः ६ ७ पंचाशद्भिरतः श्लोकैः पद्मजस्तु पराम्बिकां मधुकैटभयोर्भीत्या तुष्टावेति निगद्यते १ १ २
३ ४ ५ ६

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ नूनंशक्तिसमाक्रांतइति यद्ययंस्वतंत्रः स्यात्तर्हिजागृयादेवनचजागर्तितस्मात्परवशएवायंनमुख्यईश्वरः-
परश्चात्रविलक्षणशक्तिरूपः कल्प्यः सर्वत्रकारणापरिज्ञानेशक्तेरेवकारणत्वस्यकल्पनादितिनिश्चयेनायंशक्तिसमाक्रांतइत्यर्थः १५ १६ निश्च

तुष्टावबोधनार्थंतंशम्भोः संबोधनैर्हरिं नारायणंजगन्नाथंनिस्पंदंयोगनिद्रया ७ ब्रह्मोवाच दीननाथहरेवि-
ष्णोवामनोत्तिष्ठमाधव भक्तार्थिहृन्हृषीकेशसर्वावासजगत्पते ८ अंतर्यामिन्नमेयात्मन्वासुदेवजगत्पते दु
ष्टारिनाशनैकाग्रचित्तचक्रगदाधर ९ सर्वज्ञसर्वलोकेशसर्वशक्तिसमन्वित उत्तिष्ठोत्तिष्ठदेवेशदुःखनाशनपाहि
मां १० विश्वंभरविशालाक्षपुण्यश्रवणकीर्तन जगद्योनेनिराकारसर्गस्थित्यंतकारक ११ इमौदैत्यौमहाराजहं
तुकामौमदोन्द्धतौ नजानास्यखिलाधारकथंमांसंकटेगतं १२ उपेक्षसेऽतिदुःखार्तंयदिमांशरणंगतं पालकत्वं
महाविष्णोनिराधारंभवेत्ततः १३ एवंस्तुतोपिभगवान्नबुबोधयदाहरिः योगनिद्रासमाक्रांतस्तदाब्रह्माप्य-
चिंतयत् १४ नूनंशक्तिसमाक्रांतोविष्णुर्निद्रावशंगतः नजागारनधर्मात्माकिंकरोम्यद्यदुःखितः १५ हं
तुकामावुभौप्राप्तौदानवौमदगर्वितौ किंकरोमिक्वगच्छामिनास्तिमेशरणंक्वचित् १६ इतिसंचिंत्यमनसानि
श्चयंप्रतिपद्यच तुष्टावयोगनिद्रांतामेकाग्रहृदयस्थितः १७ विचार्यमनसाप्येवंशक्तिर्मेरक्षणेक्षमा यया
ह्यचेतनोविष्णुः कृतोस्तिस्पंदवर्जितः १८ व्यस्कुर्यथानजानातिगुणान्शब्दादिकानिह तथाहरिर्नजानातिनि
द्रामीलितलोचनः १९ नजहातियतोनिद्रांबहुधासंस्तुतोप्यसौ मन्येनास्यवशेनिद्रानिद्रयायंवशीकृतः २०

यंप्रतिपद्यचेति परशक्त्यैवायंवशीकृतइति निश्चयंकृत्वातामेवपरांशक्तिंयोगनिद्रारूपांयोगनिद्राविशिष्टचैतन्यरूपांतुष्टावेत्यर्थः नह्यन्यथाचै
तन्यसत्तांविहाययोगनिद्रायाः स्वतःसत्तासंभवतितस्याः सदसद्विलक्षणत्वात् १७ तदेवाह विचार्येति १८ १९ २० ६ ६

२१ सिंधुजायाइति सिंधुजालक्ष्मीस्तस्याअपियदायंवशेवर्त्तते तदायोगनिद्रावशेवर्त्ततेइत्यत्रकिमाश्चर्यमितिभावः २२ वशेप्यस्याइति के
षामप्यस्माकंनस्वातंत्र्यं अभीष्टोद्योगेनानभीष्टस्यजायमानत्वात् २३ २४ घटयिष्यतीति युद्धेउद्योगंकरिष्यतीत्यर्थः २५ २६ सकल
वेदवचोभिरिति अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णांबह्वींप्रजांजनयंतींसरूपामिति मायावाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजति सर्वमिदंरक्षति सर्व
मिदंसंहरति तस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्यादिति सर्वेवैदेवादेवीमुपतस्थुः कासित्वंमहादेवि साब्रवीदहंब्रह्मरूपिणीमत्तःप्रकृतिपुरुषात्मकं

योयस्यवशमापन्नःसतस्यकिंकरःकिल तस्माच्चयोगनिद्रेयंस्वामिनीमापतेर्हरेः २१ सिंधुजायाअपिवशेयया-
स्वामीवशीकृतः नूनंजगदिदंसर्वंभगवत्यावशीकृतं २२ अहंविष्णुस्तथाशंभुःसावित्रीचवरमाप्युमा सर्वेवयंवशेप्य
स्यानात्रकिंचिद्विचारणा २३ हरिरप्यवशःशेतेयथान्यःप्राकृतोजनः ययाभिभूतःकावार्त्ताकिलान्येषामहात्मनां २४ स्तौ
म्यद्ययोगनिद्रांवैययामुक्तोजनार्द्दनः घटयिष्यतियुद्धेचवासुदेवःसनातनः २५ इतिकृत्वामतिंब्रह्मापद्मनालास्थितस्त
दा तुष्टावयोगनिद्रांतांविष्णोरंगेषुसंस्थितां २६ श्रीब्रह्मोवाच देवित्वमस्यजगतःकिलकारणंहिज्ञातंमयासकल
वेदवचोभिरंब यद्विष्णुरप्यखिललोकविवेककर्त्तानिद्रावशंचगमितःपुरुषोत्तमोद्य २७ कोवेदतेजननिमोहविलास-
लीलांमूढोस्म्यहंहरिरयंविवशश्चशेते ईदृक्कृतयासकलभूतमनोनिवासेविद्वत्तमोविबुधकोटिषुनिर्गुणायाः २८

जगदित्यादिवे
दवाक्यैरित्यर्थः प्रत्यक्षमप्यत्रप्रमाणमित्याह यद्विष्णुरपीति सकलदेववरोविवेकवानपिविष्णुर्यद्यस्मान्निद्रावशंगमितःप्रापितस्त्वया तस्मात्तवकारण
तायांकःसंदेहइत्यर्थः २७ कोवेदेति हेजननिसकलभूतमनोनिवासेंतर्यामिरूपिणियस्मात्कारणादहंविष्णुःशिवश्चैतेवयंसर्वदेववरिष्ठाःस्मोऽथापि-
अहंमूढोधुनैवास्मिविष्णुश्चत्वदधीनःशेते वयमेतादृशाअपितवमोहस्यविलासरूपांलीलांनजानीमोमोहितत्वात्तस्मादस्मदपेक्षयाविबुधकोटिषुमध्ये
विद्वत्तमःपंडितोनिर्गुणायास्तवमोहविलासलीलामीदृक्तया कोवेदनकोपीत्यर्थः २८

ननुसांख्यामांजडेतिवदंतितदाजडायाममप्रार्थनेकिंफलमितिचेत्तत्राह सांख्याइति चैतन्यभावश्चैतन्यसत्तातद्रहितामित्यर्थः त्रिगुणंप्रधानंस्वतंत्रं जडमितितेषांसिद्धांतः यद्यपितेवदंतितथापित्वंकिंतादृशासिनैवतादृश्यसीत्यर्थः कुतइतिचेत् यदित्वंजडापरतंत्रातदासर्वेश्वरोविष्णुस्त्वयाचैतन्यता विरहितःकथंविहितः नहींद्रजालमिंद्रजालकर्त्तुर्व्यामोहकंनवांधकारःप्रकाशनाशकरः तस्मात्त्वंनजडापरतंत्रावाकिंतुब्रह्मविष्ण्वाद्युत्पादकमायाविशिष्टस्वतंत्रचैतन्यरूपेत्यर्थः २९ ननुतर्हितेसांख्याःकिमितितथावर्णयंतीतिचेत्तवस्वरूपापरिज्ञानादित्याह नात्यमिति यांमुनिगणाः संध्येतिनाम परिकल्प्यगुणांस्तादृशानेवोत्तमान्परिकल्प्यनियतंत्रिकालंध्यायंतिसाहेभवानित्वंसगुणागुणत्रयविशिष्टविविधप्रकारमनेकप्रकारंनात्यंतनोषि

सांख्यावदंतिपुरुषंप्रकृतिंचयांतांचैतन्यभावरहितांजगतश्चकर्त्रीं किंतादृशासिकथमत्रजगन्निवासश्चैतन्यताविर हितोविहितस्त्वयाद्य २९ नात्यंतनोषिसगुणाविविधप्रकारंनोवेत्तिकोपितवकृत्यविधानयोगं ध्यायंतियांमुनिगणा नियतंत्रिकालंसंध्येतिनामपरिकल्प्यगुणान्भवानि ३० बुद्धिर्हिबोधकरणाजगतांसदात्वंश्रीश्चासिदेविसततंसुखदा- करणां कीर्तिस्तथामतिधृतीकिलकांतिरेवश्रद्धारतिश्चसकलेषुजनेषुमातः ३१ नातःपरंकिलवितर्कशतैःप्रमा णंप्राप्तंमयायदिहदुःखगतिंगतेन त्वंचात्रसर्वजगतांजननीतिसत्यंनिद्रालुतांवितरताहरिणात्रदृष्टम् ३२ ७

यथाजडाद्गोमयादेरपिवृश्चिकादीनामुत्पत्तिः तथाचेतनात्पुरुषादेरपिजडानांकेशनखादीनामुत्पत्तिस्तदनुभूयकोपिपुरुषोजडाद्वाचेतनाद्वाजगद्भ वतीतिनिश्चयमप्राप्यतवयत्कृत्यंजगत्सर्जनादिकंतस्यविधानंकारणंतस्मिन् योगःसंबंधस्तवचैतन्यरूपस्यास्तितंयोगंनवेत्तिनजानाति मोहित- त्वादतोन्यथावर्णनंकुर्वंतीतिभावः ३० किंचसर्वत्रबुद्ध्यधिरूपात्वमेवासितस्माद्यस्मिन्पुरुषेयथाबुद्ध्यधिरूपेणतिष्ठसितथासव्यवहारंकरोतिन तस्यापराधःकश्चिदस्तीत्याह बुद्धिर्हीति बोधकरणाज्ञानकरणा ३१ ननुयथातेषांमतान्ययथार्थानितथातवापिमतंकिंनस्यादितिचेत्तत्राह नातःपरमिति यद्यस्मादिहदुःखगतिंगतेनदुःखमार्गप्राप्तेनमयानिद्रालुतांवितरतास्वीकुर्वताहरिणाहेतुनात्वंमायाशबलब्रह्मरूपासर्वजगतां

जननीतिसत्यंदृष्टंप्रत्यक्षंदृष्टं अतःपरमस्मादधिकंवितर्कशतैरनेकवितर्कैर्निष्पन्नंप्रमाणमनुमानादिकंनप्राप्तंतस्मात्प्रत्यक्षस्यप्रबलत्वान्मन्मत
मेवमुख्यंनह्यन्यथासर्वेश्वरोजडयास्वतंत्रयाबद्धःस्यादिति ३२ अहमेवजानामिनान्योजानातीतिमयाभक्तिवशेनोच्यते वस्तुतस्तुतवरूपंवेदाअपि
नजानंतितत्रममकाकथेत्याह त्वंदेवीति यतोवेदोपिनूनमखिलार्थतयाखिलरूपेणसर्वस्वरूपेणनवेदेत्यर्थः कुतोनवेदेतिचेत्तत्राह यस्मादिति यस्मा
त्कारणाच्छ्रुतिस्त्वदुद्भवंत्वत्तउद्भवंजन्मआप्नुवानाप्राप्तवतीत्यनंतरंजायमानाकथंत्वद्रूपंजानीयान्नकथमपीत्यर्थः तथाचश्रुतिः आर्वाग्देवाअस्य

त्वंदेविवेदविदुषामपिदुर्विभाव्यावेदोपिनूनमखिलार्थतयानवेद यस्मात्त्वदुद्भवमसौश्रुतिराप्नुवानाप्रत्यक्षमेवसकलं
तवकार्यमेतत् ३३ कस्तेचरित्रमखिलंभुविवेदधीमान्नाहंहरिर्नचभवोनसुरास्तथान्ये ज्ञातुंक्षमाश्चमुनयोनममात्मजा
श्चदुर्वाच्यएवमहिमातवसर्वलोके ३४ यज्ञेषुदेवियदिनामनतेवदंतिस्वाहेतिवेदविदुषोहवनेकृतेपि नप्राप्नुवंतिसत
तंमखभागधेयंदेवास्त्वमेवविबुधेष्वपिवृत्तिदासि ३५ त्राताव्वयंभगवतिप्रथमंत्वयावैदेवारिसंभवभयादधुनातथैव
भीतोस्मिदेविवरदेशरणंगतोस्मिघोरंनिरीक्ष्यमधुनासहकैटभंच ३६ नोवेत्तिविष्णुरधुनाममदुःखमेतज्ज्ञानेत्वयास-
विवशीकृतदेहयष्टिः मुंचादिदेवमथवाजहिदानवेंद्रौयद्रोचतेतवकुरुष्वमहानुभावे ३७

विसर्जनेनाथाकोवेदयत आब
भूवेति यतोवाचोनिवर्तंतेअप्राप्यमनसासहेति ननुश्रुतिर्देवीतउद्भूतेत्यत्रकिंप्रमाणंतत्राह प्रत्यक्षमेवेति सर्वंहैतजातंत्वत्तएवोद्भूतंततस्तदंतःपातिनो
वेदाः किंत्वत्तोनोद्भूताअपितूद्भूताइत्यर्थः तथाचश्रुतिः वेदोहमवेदोहमितिदेव्यथर्वशिरसि अस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेतदृग्वेदोयजुर्वेदःसामवेदो
थर्ववेदइत्यादि ३३ वेदाअपिनजानंतितदान्यःकोवेदेत्याह कस्तेचरित्रमिति ३४ अधुनादेवानांजीवनंतवैकदेशस्वाहाशक्त्यधीनमित्याह यज्ञेष्विति ३५
त्रातावयमिति पूर्वकल्पेरक्षिताइत्यर्थः मधुकैटभयुद्धस्यब्रह्मोत्पत्तिसमयेजायमानत्वादेतयोःपूर्वमन्यदेत्यस्याश्रुतत्वाच्च ३६ ३७ ७

यदिमदिच्छयैवसर्वंजायतेतर्हिसर्वेजनामांकुतोनभजंतितत्राह जानंतियेनतवेति हेदेवितवप्रभावंयेनजानंतितेऽन्यान्भजंति तेमूढचित्ताएव ततस्तैरनादृतेपिवस्तुनिनहिबुद्धिमतामनादरोभवति अहंतुप्रमाणतस्त्वामेवसर्वोत्कृष्टांजानामि किंतत्रप्रमाणंतदाह यद्विष्णुरपीति बुद्धिमंतस्त्वां भजंत्येवेतिभावः ३८ सिंधूद्भवालक्ष्मीरपित्वयावशीकृतंतंनबोधयितुंशक्ता किंचसापित्वयावशीकृतेवयतः साविष्णोःशक्तिरस्तिततएवसान

जानंतियेनतवदेविपरंप्रभावंध्यायंतितेहरिहरावपिमंदचित्ताः ज्ञातंमयाद्यजननिप्रकटंप्रमाणंयद्विष्णुरप्यति-
तरांविवशोथशेते ३८ सिंधूद्भवापिनहरिंप्रतिबोधितुंवैशक्तापतिंतववशानुगमद्यशक्त्या मन्येत्वयाभगवतिप्र
सभंरमापिप्रस्वापितानबुबुधेविवशीकृतेव ३९ धन्यास्तएवभुविभक्तिपरास्तवांघ्रौत्यक्त्वान्यदेवभजनंत्वयिलीनभा
वाः कुर्वंतिदेविभजनंसकलंनिकामंज्ञात्वासमस्तजननींकिलकामधेनुं ४० धीकांतिकीर्तिशुभवृत्तिगुणादयस्ते
विष्णोर्गुणास्तुपरिहृत्यगताःक्वचाद्य बंदीकृतोहरिरसौननुनिद्रयात्रशक्त्यातवैवभगवत्यतिमानवत्याः ४१ त्वंश
क्तिरेवजगतामखिलप्रभावात्वन्निर्मितंचसकलंखलुभावमात्रं त्वंक्रीडसेनिजविनिर्मितमोहजालेनाट्येयथाविहर
तेस्वकृतेनटोवै ४२ विष्णुस्त्वयाप्रकटितःप्रथमंयुगादौदत्ताचशक्तिरमलाखलुपालनाय त्रातंचसर्वमखिलंविवशीकृ
तोद्ययद्वोचतेतवतथांबकरोषिनूनं ४३ सृष्ट्वात्रमांभगवतिप्रविनाशितुंचेन्नेच्छास्तितेकुरुदयांपरिहृत्यमौनं कस्मा
दिमौप्रकटितौकिलकालरूपौयद्वाभवानिहसितुंनुकिमिच्छसेमां ४४ ज्ञातंमयातवविचेष्टितमद्भुतंवैकृत्वाखिलंजग-
दिदंरमसेस्वतंत्रा लीनंकरोषिसकलंकिलमांतथैवहंतुंत्वमिच्छसिभवानिकिमत्रचित्रं ४५

बुबुधेबोधंप्राप्तवती ३९ ४०
४१ ४२ ४३ सृष्ट्वेति नाशितुमिच्छानास्तिचेन्मौनंपरिहृत्यदयांकुर्वित्यन्वयः इमौदैत्यौकस्मात्कारणात्प्रकटितौ इतिनजानेइतिशेषः स्वयमेवोत्प्रेक्ष ति यद्वेति मांहसितुंकिमिच्छसेननुएतावुत्पादितौवा ४४ यदिमांहंतुमेतावुत्पादितौतर्हिमहान्प्रतापस्तवमशकवधेगजस्येवेत्याह ज्ञातमिति ४५

किंचकाममिति यदिममवधार्थमेवोत्पादितावेतौतर्हिमातरद्यैवकामंयथेष्टंममवधंकुरुष्वमेमरणजंदुःखंनैवास्तिकिंतुत्वयैवयःप्रथमंजगतःकर्त्ता-
विहितोऽथसएवायंदैत्याहतोमृतइदंगरिष्ठमयशस्तवभवतिइदमेवमहद्दुःखकरमितिभावः ४६ उत्तिष्ठेति हेदेविबाललीलेकोमललीलेउत्तिष्ठइहाद्भु
तंरूपंभयंकरंरूपंकुरु कृत्वाचमद्वधेच्छायद्यस्तितर्हिस्वहस्तेनैवमद्वधंकुरुनदैत्यहस्तेनाथवाइमौदैत्यौवाजहि उभयमपिनकरोषिचेद्धरिंप्रबोधयस
इमौनिहनेदिदंसर्वकार्यजातंतवसाध्यंभवति ४७ तामसीनिद्राभिमानिनीत्यर्थः तदुक्तंशिवपुराणेउमासंहितायां ब्रह्मणासंस्तुतासेयंमधुकैटभनाश-
ने महाविद्याजगन्मातासर्वविद्याधिदेवता द्वादश्यांफाल्गुनस्यैवशुक्लायांसमभून्नृपेति अस्यामेवतिथौ सारस्वतस्तुद्वादश्यांशुक्लायांफाल्गुनस्यच

कामंकुरुष्ववधमद्यममैवमातर्दुःखंनमेमरणजंजगदंबिकेऽत्र कर्त्तात्वयैवविहितःप्रथमंसचायंदैत्याहतोथमृतइत्यय
शोगरिष्ठं ४६ उत्तिष्ठदेविकुरुरूपमिहाद्भुतंत्वंमांवात्विमौजहियथेच्छसिबाललीले नोचेत्प्रबोधयहरिंनिहनेदिमौ-
यस्त्वत्साध्यमेतदखिलंकिलकार्यजातम् ४७ सूतउवाच एवंस्तुतातदादेवीतामसीतत्रवेधसा निःसृत्यहरिदेहा
त्तुसंस्थितापार्श्वतस्तदा ४८ त्यक्त्वांगानिचसर्वाणिविष्णोरतुलतेजसः निर्गतायोगनिद्रासानाशायचतयोस्तदा ४९
विस्पंदितशरीरोसौयदाजातोजनार्दनः धातापरमिकांप्राप्तोमुदंदृष्ट्वाहरिंततः ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुरा
णेप्रथमस्कंधेविष्णुप्रबोधेनामसप्तमोध्यायः ७ ॥ ऋषयऊचुः संदेहोत्रमहाभागकथायांतुमहाद्भुतः वेद
शास्त्रपुराणेश्चनिश्चितंतुसदाबुधैः १

कल्पःसमभवदिति हेमाद्रिधृतनागरखंडवचनात्सारस्वतकल्पस्योत्पत्तिः सएवसरस्वत्या अयमि
तिव्युत्पत्त्यासारस्वतकल्पप्रादुर्भावोव्यासेनात्रस्पष्टीकृतोवेदितव्यइति ४८ ४९ विस्पंदितशरीरःकंपितशरीरः ५० इतिश्रीदेवीभागवतटिलकेप्र
थमस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ ॥ पंचाशत्पद्यकैरेकोत्तरैःसंरंभतोधुना अध्यायेत्वष्टमेप्रोक्तःसम्यगाराध्यनिर्णयः १ पूर्वाध्यायेपरश
क्त्याविष्णुःसर्वेश्वरोपिविवशीकृतइतिश्रुत्वाऋषयःपृच्छंति संदेहोत्रेति अत्रसंदेहशब्दोलक्षणयाश्चर्यपरःतदेवाह वेदेति १ ॥

२ त्रयएतेत्रेति सर्वदेवमध्ये एतद्देवत्रयमेवमुख्यंकारणंचसर्वस्येदमेवेत्यर्थः ३ तेषामभेदमाह एकामूर्तिरिति तेषांगुणभेदमाह रजइति ४ त्रया णांमध्ये विष्णुरेवमुख्यइत्याह तेषामिति ५ इत्थंसर्ववरिष्ठोपियोगमाययाकथंस्वापितःकथंवासविवशःपराधीनोजातः ६ जीवनस्तस्यविज्ञानचेष्टि तंचकुतोहेतोःक्वगतमित्यन्वयः संदेहोयमाश्चर्यमिदमित्यर्थः एतादृशस्येयंदशाश्चर्यजनिकैवअतोयथाशुभंस्यात्तथाकथयेत्यर्थः ७ कासेति साश

ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चत्रयोदेवाःसनातनाः नातःपरतरंकिंचिद्ब्रह्मांडेस्मिन्महामते २ ब्रह्मासृजतिलोकान्वैविष्णुः पात्यखिलंजगत् रुद्रःसंहरतेकालेत्रयएतेत्रकारणं ३ एकामूर्तिस्त्रयोदेवाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः रजःसत्त्वतमो- भिश्चसंयुताःकार्यकारकाः ४ तेषांमध्येहरिःश्रेष्ठोमाधवःपुरुषोत्तमः आदिदेवोजगन्नाथःसमर्थःसर्वकर्मसु ५ नान्यःकोपिसमर्थोस्तिविष्णोरतुलतेजसः सकथंस्वापितःस्वामीविवशोयोगमायया ६ क्वगतंतस्यविज्ञानंजीवन श्चेष्टितंकुतः संदेहोयंमहाभागकथयस्वयथाशुभं ७ कासाशक्तिःपुराप्रोक्तायथाविष्णुर्जितःप्रभुः कुतोजा- ताकथंशक्ताकाशक्तिर्वदस्वमत ८ यस्तुसर्वेश्वरोविष्णुर्वासुदेवोजगद्गुरुः परमात्मापरानंदःसच्चिदानंदविग्र- हः ९ सर्वकृत्सर्वभृत्स्रष्टाविरजःसर्वगःशुचिः सकथंनिद्रयानीतःपरतंत्रःपरात्परः १० एतदाश्चर्यभूतोहिसंदे होनःपरंतप छिंधिज्ञानासिनासूतव्यासशिष्यमहामते ११ सूतउवाच कःसंदेहंछिनत्त्येनंत्रैलोक्येसचराचरे मु ह्यंतिमुनयःकामंब्रह्मपुत्राःसनातनाः १२ नारदःकपिलश्चैवप्रश्नेस्मिन्मुनिसत्तमाः किंब्रवीमिमहाभागादुर्घटेस्मिन् विमर्शने १३

क्तिःकीदृशीत्यर्थः कुतोजातेति कस्मात्कारणाज्जातेत्यर्थः कथंविष्णुंजेतुंशक्तासमर्थेत्यर्थः काशक्तिरिति तस्याःशक्तेः काशक्तिरस्तियथाशक्त्यायुतास्वयंशक्तिर्विष्णुंवशीकरोति ८ पुनराश्चर्यमुपपादयति यस्त्विति ९ नीतइति स्वाधीनतामितिविशेषः १० आ श्चर्यभूतइति आश्चर्यात्मकःसंदेहइत्यर्थः ११ १२ नारदइतिपूर्वान्वयि १३ ७ ७ ७ ७

१४ तेसर्वेइति देवाद्याइत्यर्थः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ इतरेनैय्यायिकैकदेशिनइत्यर्थः २४ ससेति पूर्वोक्तानिपं चसाक्षिरूपंषष्ठमैतिह्यंससममितिसप्तप्रमाणानि एतैरिति एतैरनेकधाभेदभिन्नैःप्रमाणैर्दुर्ज्ञेयंयत्परंब्रह्मतदेवपरमंमुख्यंजगत्कारणमस्ती तिवेदांताआहुरितिशेषः २५ एवमेतानिसर्वमतानिवेदेएवसंतितत्रकिंमतंमुख्यमितिविमर्शोदुर्घटएवतथापियत्रश्रुतिवाक्यानांपरस्परंविरोध

देवेषुविष्णुःकथितःसर्वगःसर्वपालकः यतोविराडिदंसर्वमुत्पन्नंसचराचरं १४ तेसर्वेसमुपासंतेनत्वादेवंपरात्प रं नारायणंहृषीकेशंवासुदेवंजनार्दनं १५ तथाकेचिन्महादेवंशंकरंशशिशेखरं त्रिनेत्रंपंचवक्त्रंचशूलपाणिंवृ षध्वजं १६ तथावेदेषुसर्वेषुगीतंनाम्नात्रियंबकं कपर्दिनंपंचवक्त्रंगौरीदेहार्द्धधारिणं १७ कैलासवासनिरतंसर्व शक्तिसमन्वितं भूतवृंदयुतंदेवंदक्षयज्ञविघातकं १८ तथासूर्यंवेदविदःसायंप्रातर्दिनेदिने मध्याह्नेतुमहा भागास्तुवंतिविविधैस्तवैः १९ तथावेदेषुसर्वेषुसूर्योपासनमुत्तमं परमात्मेतिविख्यातंनामतस्यमहात्मनः२० अग्निःसर्वत्रवेदेषुसंस्तुतोवेदवित्तमैः इंद्रश्चापित्रिलोकेशोवरुणश्चतथापरः २१ यथागंगाप्रवाहैश्चबहुभिः परिवर्तते तथैवसर्वदेवेषुविष्णुःप्रोक्तोमहर्षिभिः २२ त्रीण्येवहिप्रमाणानिपठितानिस्फपंडितैः प्रत्यक्षंचानुमा नंचशब्दंचैवतृतीयकं २३ चत्वार्य्येवेतरेप्राहुरुपमानयुतानिच अर्थापत्तियुतान्यन्येपंचप्राहुर्महाधियः २४ स सपौराणिकाश्चैवप्रवदंतिमनीषिणः एतैःप्रमाणैर्दुर्ज्ञेयंयद्ब्रह्मपरमंचतत् २५ वितर्कश्चात्रकर्तव्योबुद्ध्याचैवाग मेनच निश्चयात्मिकयायुक्त्याविचार्यंचपुनःपुनः २६ स्तत्रोपक्रमोपसंहारादिलिंगैःश्रुतितात्पर्यंनिर्णीयतात्पर्यवतीश्रुतिः

प्रबलेतिसिद्धांतउत्तरमीमासायामुक्तः ननुतेनसिद्धांतेनब्रह्मैवजगत्कारणमितिसिद्ध्यतीतिचेत्तत्रानुमानेनागमेनश्रुतिवाक्येनचतद्ब्रह्मकिंसशक्तिकं जगत्कारणमुतशक्तिरहितमितिविचारःकर्तव्यइत्याह वितर्कइति अनुमानमित्यर्थः बुद्ध्येत्यस्यार्थोनिश्चयात्मिकयायुक्त्येति २६ ७२

प्रत्यक्षइति किंचमतिमताप्रत्यक्षतोयद्विज्ञानंतदपिचिंत्यंग्राह्यंप्रमाणत्वेनेत्यर्थः शिष्टमार्गःशिष्टाचारस्तदनुसारिणादृष्टांतेनव्याप्तिग्राहकेणा
पिसततमनुमेयमितिशेषः २७ तमेवदृष्टांतमाह विद्वांसोपीति किंतद्गीयतेनेनदाह द्रुहिणेति इत्थमनेकदृष्टांतैर्वस्तुमात्रेशक्तिमत्त्वव्याप्तिर्ग्राह्येति
भावः २८ २९ साद्येति यासर्वस्मिन्नाद्याशक्तिरस्तिसाशक्तिःपरिणतानन्तच्छक्तिरूपेणेत्यर्थः ३० ३१ ३२ तथेति विद्वांसोवदंतीत्यन्वयः ३३
एवमिति यथाअत्रसर्वपदार्थत्वावच्छेदेनशक्तिमत्त्वव्याप्तिर्गृहीतातथाब्रह्मणोपिपदार्थत्वावच्छिन्नत्वेनशक्तिरस्तिसाचशक्तिः सामर्थ्यरूपानस्वाश्र

प्रत्यक्षतस्तद्विज्ञानंचिंत्यंमतिमतासदा दृष्टांतेनापिसततंशिष्टमार्गानुसारिणा २७ विद्वांसोपिवदंत्येवंपुराणैःपरि
गीयते द्रुहिणेसृष्टिशक्तिश्चहरौपालनशक्तिता २८ हरेसंहारशक्तिश्चसूर्येशक्तिःप्रकाशिका धराधरणशक्तिश्च
शेषेकूर्मेतथैवच २९ साद्याशक्तिःपरिणतासर्वस्मिन्याप्रतिष्ठिता दाहशक्तिस्तथावह्नौसमीरेप्रेरणात्मिका ३० शि
वोपिशिवतांयातिकुंडलिन्याविवर्जितः शक्तिहीनस्तुयःकश्चिदसमर्थःस्मृतोबुधैः ३१ एवंसर्वत्रभूतेषुस्थावरेषुचरेषु
च ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंब्रह्मांडेस्मिन्महातपाः ३२ शक्तिहीनंतुनिंद्यंस्याद्वस्तुमात्रंचराचरं अशक्तःशत्रुविजयेगमने
भोजनेतथा ३३ एवंसर्वगताशक्तिःसाब्रह्मेतिविविच्यते सोपास्याविविधैःसम्यग्विचार्यास्फधियासदा ३४ ७

याद्भिन्नाभासतेअग्निशक्त्यादावदृष्टत्वात् किंत्वभिन्नैव तदेवदर्शयितुमेवंसर्वगताशक्तिःसाब्रह्मेतिविविच्यतेइत्यनेनस्वाश्रयाभेदएवोक्तः तथा
चश्रुतिप्रतिपाद्यंब्रह्ममायावाएषानारसिंहीतिनतस्यकार्यंकरणंचविद्यतेपरास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेइत्यादिश्रुतिभिरनुमानादिभिश्चसशक्तिकमेवज
गत्कारणमितिनदेवोपास्यमितिभावः एतेनकासाशक्तिरित्यस्योत्तरंब्रह्मसामर्थ्यरूपाशक्तिरस्तीतिबोधितंसोपास्येति यतोब्रह्मभिन्नानशक्तिस्तत
स्तस्याभजनेऽग्निशक्त्यांहोमेग्नौहोमस्यार्थसिद्धत्ववद्ब्रह्मणउपासनंजातमेवेतिसर्वेषांकारणभूतासैवशक्तिःसाम्यावस्थात्मिकोपास्येत्यर्थः ३४

ब्रह्मविष्णुरुद्रादिषुप्रसिद्धेष्वन्वयव्यतिरेकंदर्शयंस्तेषामेकैकगुणवत्तयान्यूनत्वेननोपासनार्हत्वंश्रीभगवत्यपेक्षयेतिदर्शयति विष्णौचेति ३५ ३६
कुतोजातेत्यस्योत्तरमाह शक्तिःकरोतीति यासर्वस्यकर्त्रीसाकस्मादुत्पद्येतानवस्थाप्रसंगादितिभावः अतएवशक्तेःशक्त्यंतरकल्पनमप्यनुचितमित्य
र्थाद्बोध्यं ३७ ३८ ३९ सगुणेति एकैकगुणविशिष्टेत्यर्थः निर्गुणासाम्यावस्थोपाधिकब्रह्मरूपेत्यर्थः ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

विष्णौचसात्त्विकीशक्तिस्तस्याहीनोप्यकर्मकृत् द्रुहिणेराजसीशक्तिर्ययाहीनोह्यसृष्टिकृत् ३५ शिवेचतामसीशक्ति
स्त यासंहारकारकः इत्यूह्यंमनसासर्वंविचार्यचपुनःपुनः ३६ शक्तिःकरोतिब्रह्मांडंसावैपालयतेऽखिलं इच्छयासंहरत्ये
षाजगदेतच्चराचरं ३७ नविष्णुर्नहरःशक्रोनब्रह्मानचपावकः नसूर्योवरुणःशक्ताःस्वेस्वेकार्येकथंचन ३८ तयायु
क्ताहिकुर्वंतिस्वानिकार्याणितेस्फुराः सैवकारणकार्येषुप्रत्यक्षेणावगम्यते ३९ सगुणानिर्गुणासातुद्विधाप्रोक्तामनी-
षिभिः सगुणारागिभिःसेव्यानिर्गुणातुविरागिभिः ४० धर्मार्थकाममोक्षाणांस्वामिनीसानिराकुला ददातिवांछिता
न्कामान्पूजिताविधिपूर्वकं ४१ नजानंतिजनामूढास्तांसदामाययावृताः जानंतोपिनराःकेचिन्मोहयंतिपरानपि ४२
पंडिताःस्वोदरार्थंवैपाखंडानिपृथक्पृथक् प्रवर्तयंतिकलिनाप्रेरितामंदचेतसः ४३ कलावस्मिन्महाभागानानाभेदस-
मुत्थिताः नान्येयुगेतथाधर्मावेदबाह्याःकथंचन ४४ विष्णुश्चरत्यसावुग्रंतपोवर्षाण्यनेकशः ब्रह्माहरस्त्रयोदेवा
ध्यायंतःकमपिप्रभुं ४५ कामयानाःसदाकामंतेत्रयःसर्वदैवहि यजंतियज्ञान्विविधान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः
४६ तेवैशक्तिंपरांदेवींब्रह्माख्यांपरमात्मिकां ध्यायंतिमनसानित्यंनित्यांमत्वासनातनीं ४७ ७

यदिब्रह्मादयोमुख्यास्तर्हितेऽन्यंकिमितिभजेयुर्भजंतिचतस्मान्नतेमुख्याःकिंतुपराशक्तिरेवेतिभावः ४६ परंब्रह्मैवतस्यारूपंमान्यदस्तीत्य
भिप्रायेणब्रह्मात्मिकामित्युक्तं स्पष्टीकृतंचैतदस्माभिरुपोद्घाते ४७ ७ ७ ७ ७

४८ ४९ यथागजशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यगज इतिव्यवहारस्तथाप्रथमतोमायाशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यमायाशक्तिरितिव्यवहारस्तदनंतरंगु
णोत्पादादेकैकगुणविशिष्टमायाशबलब्रह्मणएवब्रह्मविष्णुरुद्रइत्यादिव्यवहारस्तथाचसर्वकारणंब्रह्ममायाशक्तिसहितमेवभवतीतिमायाशक्तिदे
वीभगवतीत्यादिमुख्यशब्दैरेवोपास्येत्याह शक्तिरेवेति ५० ५१ इतिश्रीशैवोपनामकरंगभट्टसुनलक्ष्मीगर्भजनीलकंठकृतेदेवीभागवतव्या

तस्माच्छक्तिःसदासेव्याविद्वद्भिःकृतनिश्चयैः निश्चयःसर्वशास्त्राणांज्ञातव्योमुनिसत्तमाः ४८ कृष्णाच्छ्रुतंमयाचैत
त्तेनज्ञातंतुनारदात् पितुःसकाशात्तेनापिब्रह्मणाविष्णुवाक्यतः ४९ नश्रोतव्यंनमंतव्यमन्येषांवचनंबुधैः शक्तिरेव
सदासेव्याविद्वद्भिःकृतनिश्चयैः ५० प्रत्यक्षमपिद्रष्टव्यमशक्तस्यविचेष्टितं अतःसर्वेषुभूतेषुज्ञातव्याशक्तिरेव
हि ५१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेऽष्टमोध्यायः ८ ॥ सूतउवाच यदाविनिर्गता-
निद्रादेहात्तस्यजगद्गुरोः नेत्रास्यनासिकाबाहुहृदयेभ्यस्तथोरसः १ निःसृत्यगगनेतस्थौतामसीशक्तिरुत्तमा
उदतिष्ठज्जगन्नाथोजृंभमाणःपुनःपुनः २ तदापश्यत्स्थितंतत्रभयत्रस्तंप्रजापतिं उवाचचमहातेजामेघगंभीरया
गिरा ३ विष्णुरुवाच किमागतोसिभगवंस्तपस्त्यक्त्वात्रपद्मज कस्माच्चिंतातुरोसित्वंभयाकुलितमानसः ४
ब्रह्मोवाच त्वत्कर्णमलजौदेवदैत्यौचमधुकैटभौ हंतुंमांसमुपायातौघोररूपौमहाबलौ ५ भयात्तयोःसमा-
यातस्त्वत्समीपंजगत्पते त्राहिमांवासुदेवाद्यभयत्रस्तंविचेतसं ६ ॥ ॥ ॥

ख्यानेतिलकाभिधेप्रथमस्कंधेऽष्टमोध्यायः ८ ॥ सप्ताशीतिमहाश्लोकैर्मधुकैटभयोर्वधः देवीप्रसादाद्धरिणाकृतइत्येतदुच्यते
१ मधुकैटभवधकथायांप्रसंगागतंविचारंसमाप्यपुनस्तामेवकथामुत्थापयतिसूतः यदाविनिर्गतेति यदादेहात्सानिद्रानिद्राभिमानिनीदेव-
तानिर्गतातदासानिद्राभिमानिनीमहाकालीतामसीशक्तिर्गगनेमूर्तिमतीतस्थौतयोर्दैत्ययोर्मोहार्थं १ २ ३ ४ ५ ६

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ नमम्लतुर्नम्लानौबभूवतुः १८

विष्णुरुवाच तिष्ठाद्यनिर्भयोजातस्तौहनिष्याम्यहंकिल युद्धायाजग्मतुर्मूढौमत्समीपंगतायुषौ ७ सूतउवाच एवंवदतिदेवेशेदानवौतौमहाबलौ विचिन्वानावजंचोभौसंप्राप्तौमदगर्वितौ ८ निराधारौजलेतत्रसंस्थितौविगत ज्वरौ तावूचतुर्मदोन्मत्तौब्रह्माणंमुनिसत्तमाः ९ पलायित्वासमायातःसन्निधावस्यकिंततः युद्धंकुरुहनिष्या वःपश्यतोस्यैवसन्निधौ १० पश्चादेनंहनिष्यावःसर्वभोगोपरिस्थितं त्वमद्यकुरुसंग्रामंदासोस्मीतिचवावद ११ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंविष्णुस्तावुवाचजनार्दनः कुरुतांसमरंकामंमयादानवपुंगवौ १२ हरिष्यामिमदंचाहंयुव योर्मत्तयोःकिल आगच्छेतांमहाभागौश्रद्धाचेद्वांमहाबलौ १३ सूतउवाच श्रुत्वातद्वचनंचोभौक्रोधव्याकुललो चनौ निराधारौजलस्थौचयुद्धोद्युक्तौबभूवतुः १४ मधुश्चकुपितस्तत्रहरिणासहसंयुगं कर्तुंप्रचलितस्तूर्णंकैटभ स्तथास्थितः १५ बाहुयुद्धंतयोरासीन्मल्लयोरिवमत्तयोः श्रांतेमधौकैटभस्तुसंग्राममकरोत्तदा १६ पुनर्मधुः कैटभश्चयुयुधातेपुनःपुनः बाहुयुद्धेनरागांधौविष्णुनाप्रभविष्णुना १७ प्रेक्षकस्तुतदाब्रह्मादेवीचैवांतरिक्षगा नमम्लतुस्तदातौतुविष्णुस्तुम्लानिमाप्तवान् १८ पंचवर्षसहस्राणियदाजातानियुध्यता हरिणाचिंतितंतत्रकार णंमरणेतयोः १९ पंचवर्षसहस्राणिमयायुद्धंकृतंकिल नश्रांतौदानवौघोरौश्रांतोहंचैतदद्भुतं २० क्वगतंमेबलं शौर्यंकस्माच्चेमावनामयौ किमत्रकारणंचिंत्यंविचार्यमनसात्विह २१ इतिचिंतापरंदृष्ट्वाहरिंहर्षपराङ्मुखौ ऊ चतुस्तौमदोन्मत्तौमेघगंभीरनिःस्वनौ २२ नचनोचेद्बलंविष्णोयदिश्रांतोसियुद्धतः ब्रूहिदासोस्मिवांनूनंकृत्वाशिरसि चांजलिं २३ नचेद्युद्धंकुरुष्वाद्यसमर्थोसिमहामते हत्वात्वांनिहनिष्यावःपुरुषंचचतुर्मुखं २४ ७

१९ २० २१ २२ २३ २४ ५ ७ ५ ७

२५ २६ २७ विश्रमणंविश्रामः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ वरदांभुवनेश्व

सूतउवाच श्रुत्वातद्भाषितंविष्णुस्तयोस्तस्मिन्महोदधौ उवाचवचनंश्लक्ष्णंसामपूर्वंमहामनाः २५ हरिरुवा
च श्रांतेभीतेत्यक्तशस्त्रेपतितेबालकेतथा प्रहरंतिनवीरास्तेधर्मएषसनातनः २६ पंचवर्षसहस्राणिकृतंयुद्धंम
यात्विह एकोहंभ्रातरौवांचबलिनौसदृशौतथा २७ कृतंविश्रमणंमध्येयुवाभ्यांचपुनःपुनः तथाविश्रमणंकृत्वायु
ध्येहंनात्रसंशयः २८ तिष्ठतांहियुवांतावद्बलवंतौमदोत्कटौ विश्रम्याहंकरिष्यामियुद्धंवान्यायमार्गतः २९ सूतउ
वाच इतिश्रुत्वावचस्तस्यविश्रब्धौदानवोत्तमौ संस्थितौदूरतस्तत्रसंग्रामेकृतनिश्चयौ ३० अतिदूरेचतौदृष्ट्वावा-
सुदेवश्चतुर्भुजः दध्यौचमनसातत्रकारणंमरणेतयोः ३१ चिंतनाज्ज्ञानमुत्पन्नंदेवीदत्तवरावुभौ कामंवांछितमरणौ
नमम्लतुरतस्त्विमौ ३२ वृथामयाकृतंयुद्धंश्रमोयंमेवृथागतः करोमिचकथंयुद्धमेवंज्ञात्वाविनिश्चयं ३३ अकृ
तेचतथायुद्धेकथमेतौगमिष्यतः विनाशंदुःखदौनित्यंदानवौवरदर्पितौ ३४ भगवत्यावरोदत्तस्तयासोपिच
दुर्घटः मरणंचेच्छयाकामंदुःखितोपिनवांछति ३५ रोगग्रस्तोपिदीनोपिनमुमूर्षतिकश्चन कथंचेमौमदोन्म
त्तौमर्तुकामौभविष्यतः ३६ नन्वद्यशरणंयामिविद्यांशक्तिंसुकामदां विनातयानसिध्यंतिकामाःसम्यक्प्रस
न्नया ३७ एवंसंचिंत्यमानस्तुगगनेसंस्थितांशिवां अपश्यद्भगवान्विष्णुर्योगनिद्रांमनोहरां ३८ कृतांजलिर
मेयात्मातांचतुष्टावयोगवित् विनाशार्थंतयोस्तत्रवरदांभुवनेश्वरीं ३९ विष्णुरुवाच नमोदेविमहामाये-
सृष्टिसंहारकारिणि अनादिनिधनेचंडिभुक्तिमुक्तिप्रदेशिवे ४०

रीमिति यद्यपिसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीभुवने
श्वरीनतामसीशक्तिस्तथापिसाम्यावस्थात्मकभुवनेश्वर्येवतमोगुणयुक्तासतीमहाकालीपदवाच्येतितामस्यामहाकाल्याश्रीभुवनेश्वर्याअभेदस्यसत्त्वा
त्तामस्याःशक्तेर्भुवनेश्वरीतिनाम्नाव्यवहारःकृतः ३९ ४०

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० वक्रयादृशेतिकटाक्षेणेत्यर्थः ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ पुरा

नतेरूपंविजानामिसगुणंनिर्गुणंतथा चरित्राणिकुतोदेविसंख्यातीतानियानिते ४१ अनुभूतोमयातेद्यप्रभा
वश्चातिदुर्घटः यदहंनिद्रयालीनःसंजातोस्मिविचेतनः ४२ ब्रह्मणाचातियत्नेनबोधितोपिपुनःपुनः नप्रबु
द्धःसर्वथाहंसंकोचितषड्डिंद्रियः ४३ अचेतनत्वंसंप्राप्तःप्रभावात्तवचांबिके त्वयामुक्तःप्रबुद्धोहंयुद्धंचबहुधाकृ
तं ४४ श्रांतोहंनचतौश्रांतौत्वयादत्तवरौवरौ ब्रह्माणंहंतुमायातौदानवौमदगर्वितौ ४५ आहूतौचमयाकामं-
द्वंद्वयुद्धायमानदे कृतंयुद्धंमहाघोरंमयाताभ्यांमहार्णवे ४६ मरणेवरदानंतेननतोज्ञातंमहाद्भुतं ज्ञात्वाहंशरणंप्रा
प्तस्त्वामद्यशरणप्रदा ४७ साहाय्यंकुरुमेमातःखिन्नोहंयुद्धकर्मणा दृप्तौतौवरदानेनतवदेवार्तिनाशने ४८ हं
तुंमामुद्यतौपापौकिंकरोमिक्वयामिच इत्युक्त्वासातदादेवीस्मितपूर्वमुवाचह ४९ प्रणमंतंजगन्नाथंवासुदेवंसना
तनं देवदेवहरेविष्णोकुरुयुद्धंपुनःस्वयं ५० वंचयित्वात्विमौशूरौहंतव्यौचविमोहितौ मोहयिष्याम्यहंनूनंदा
नवौवक्रयादृशा ५१ जहिनारायणाशुत्वंमममायाविमोहितौ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंविष्णुस्तस्याःप्रीतिर
सान्वितं ५२ संग्रामस्थलमासाद्यतस्थौतत्रमहार्णवे तदायातौचतौधीरौयुद्धकामौमहाबलौ ५३ वीक्ष्यवि
ष्णुंस्थितंतत्रहर्षयुक्तौबभूवतुः तिष्ठतिष्ठमहाकामकुरुयुद्धंचतुर्भुज ५४ दैवाधीनौविदित्वाद्यनूनंजयपराज
यौ सबलोजयमाप्नोतिदैवाज्जयतिदुर्बलः ५५ सर्वथैवनकर्त्तव्यौहर्षशोकौमहात्मना पुरावैबहवोदैत्याजि
तादानववैरिणा ५६ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

वैइति दानववैरिणामयापुराबहवोदैत्याजिताइतिहर्षोनकर्त्तव्यः अधुनाचानयोर्मधुकैटभयोःसार्धंयुद्धतःपराजितइतिशोकोपिनकर्त्तव्यः ५६ ॐ

५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७०

अधुनाचानयोःसार्द्धंयुध्यमानःपराजितः सूतउवाच इत्युक्त्वातौमहाबाहूयुद्धायसमुपस्थितौ ५७ वीक्ष्यवि-
ष्णुर्जघानाशुमुष्टिनाद्भुतकर्मणा तावप्यतिबलोन्मत्तौजघ्नतुर्मुष्टिनाहरिं ५८ एवंपरस्परंजातंयुद्धंपरमदारुणं
युध्यमानौमहावीर्यौदृष्ट्वानारायणस्तदा ५९ अपश्यत्सम्मुखंदेव्याःकृत्वादीनांदृशंहरिः सूतउवाच तंवीक्ष्यता
दृशंविष्णुंकरुणारससंयुतं ६० जहासातीवताम्राक्षीवीक्षमाणातदासुरौ तौजघानकटाक्षैश्चकामबाणैरिवापरैः
६१ मंदस्मितयुतैःकामप्रेमभावयुतैरनु दृष्ट्वामुमुहतुःपापौदेव्यावक्रविलोकनं ६२ विशेषमितिमन्वानौकामबा
णातिपीडितौ वीक्ष्यमाणौस्थितौतत्रतांदेवींविशदप्रभां ६३ हरिणापिचतदृष्टंदेव्यास्तत्रचिकीर्षितं मोहितौतौ
परिज्ञायभगवान्कार्यवित्तमः ६४ उवाचतौहसन्श्लक्ष्णंमेघगंभीरयागिरा वरंवरयतांवीरौयुवयोर्योभिवांछितः
६५ ददामिपरमप्रीतोयुद्धेनयुवयोःकिल दानवाबहवोदृष्टायुध्यमानामयापुरा ६६ युवयोःसदृशःकोपिनदृष्टोन
चवैश्रुतः तस्मात्तुष्टोस्मिकामंवैनिस्तुलेनबलेनच ६७ भ्रात्रोश्चवांछितंकामंप्रयच्छामिमहाबलौ सूतउवाच
तच्छ्रुत्वावचनंविष्णोःसाभिमानौस्मरातुरौ ६८ वीक्षमाणौमहामायांजगदानंदकारिणीं तमूचतुश्चकामार्तौवि
ष्णुंकमललोचनौ ६९ हरेनयाचकावावांत्वंकिंदातुमिहेच्छसि ददावतुभ्यंदेवेशदातारौनौनयाचकौ ७० प्रार्थयत्वं
हृषीकेशमनोभिलषितंवरं तुष्टौस्वस्तवयुद्धेनवासुदेवाद्भुतेनच ७१ तयोस्तद्वचनंश्रुत्वाप्रत्युवाचजनार्दनः भवेतांम
द्यमेतुष्टौममवध्यावुभावपि ७२ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंविष्णोर्दानवौचातिविस्मितौ वंचितावितिमन्वानौतस्थ
तुःशोकसंयुतौ ७३

७१ ७२ ७३ ७ ७ ७ ७

७४ ७५ ७६ ७७ निर्जलंजलरहितंस्थलमित्यर्थः ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ मेदिनीति मधुकैटभवधेजातेपश्चा
द्वाराहेणयदापृथिव्युन्दृतातदासामेदोयुक्ताजातेति मेदोस्तियस्यामितिव्युत्पत्तेर्मेदिनीतिनामजातमित्यर्थः ८४ महाविद्येति यस्मात्कारणात्स

विचार्यमनसातौतुदानवौविष्णुमूचतुः प्रेक्ष्यसर्वंजलमयंभूमिंस्थलविवर्जितां ७४ हरेयोयंवरोदत्तस्त्वयापूर्वं
जनार्द्दन सत्यवागसिदेवेशदेहितंवांछितंवरं ७५ निर्जलेविपुलेदेशेहनस्वमधुसूदन वध्यावावांतुभवतःसत्य
वाग्भवमाधव ७६ स्मृत्वाचक्रंतदाविष्णुस्तावुवाचहसन्हरिः हन्म्यद्यवांमहाभागौनिर्जलेविपुलेस्थले ७७ इत्यु
क्त्वादेवदेवेशऊरूकृत्वातिविस्तरौ दर्शयामासतौतत्रनिर्जलंचजलोपरि ७८ नास्त्यत्रदानवौवारिशिरसीमुं
चतामिह सत्यवागहमद्यैवभविष्यामिचवांतथा ७९ तदाकर्ण्यवचस्तथ्यंविचिंत्यमनसाचतौ वर्द्धयामासतुर्दे
हंयोजनानांसहस्रकं ८० भगवान्द्विगुणंचक्रेजघनंविस्मितौतदा शीर्षेसंदधतांतत्रजघनेपरमाद्भुते ८१ रथां
गेनतदाछिन्नेविष्णुनाप्रभविष्णुना जघनोपरिवेगेनप्रकृष्टेशिरसीतयोः ८२ गतप्राणौतदाजातौदानवौमधुकै
टभौ सागरःसकलोव्याप्तस्तदावैमेदसातयोः ८३ मेदिनीतिततोजातंनामपृथ्व्याःसमंततः अभक्ष्यामृत्तिकाते
नकारणेनमुनीश्वराः ८४ इतिवःकथितंसर्वंयत्पृष्टोस्मिस्फुनिश्चितं महाविद्यामहामायासेवनीयासदाबुधैः ८५
आराध्यापरमाशक्तिःसर्वैरपिसुरासुरैः नातःपरतरंकिंचिदधिकंभुवनत्रये ८६ सत्यंसत्यंपुनःसत्यंवेदशास्त्रार्थ-
निर्णयः पूजनीयापराशक्तिर्निर्गुणासगुणाथवा ८७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेनवमोध्यायः ९

र्वश्रुतिप्रतिपाद्यसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपाभगवती सर्वकारणकारणाएकैकगुणोपाधिब्रह्माद्यपेक्षयासर्वोत्कृष्टाततः सैवोपास्याध्येयाज्ञेया
चेतिभावः ८५ ८६ ८७ इतिश्रीदेवीभागवततिलके प्रथमस्कंधेनवमोध्यायः ९ ७ ७

षट्त्रिंशत्सद्यकैः सार्धैर्वरदानंशिवस्यच व्यासायपुत्रविषयंजातमित्येतदीर्यते १ पूर्वंव्यासेपुत्रलाभार्थमनुष्ठानंचिकीर्षयापर्वतंगतेसतिकस्यदेव
स्याराधनाकर्तव्येतिजिज्ञासायांसत्यांनारदसमागमेजातेनारदेनब्रह्मविष्णुसंवादमुखेनभगवत्येवसर्वोत्कृष्टाआराध्येतिस्थापितंमध्येप्रसंगागताः
कथाः समापिताः भगवत्याआराधनेनकथंपुत्रोत्पत्तिर्जातेतित्वद्याप्यवशिष्टंतदृषयःपृच्छंतिसूतेति १ कृष्णातोवेदव्यासात् २ ३ तपश्चचा

ऋषयऊचुः सूतपूर्वंत्वयाप्रोक्तंव्यासेनामिततेजसा कृत्वापुराणमखिलंशुकायाध्यापितंशुभं १ व्यासेनतुतप
स्तप्त्वाकथमुत्पादितःशुकः विस्तरंब्रूहिसकलंयच्छ्रुतंकृष्णतस्त्वया २ सूतउवाच प्रवक्ष्यामिशुकोत्पत्तिंव्यासा
त्सत्यवतीसुतात् यथोत्पन्नःशुकःसाक्षाद्योगिनांप्रवरोमुनिः ३ मेरुशृंगेमहारम्येव्यासःसत्यवतीसुतः तप-
श्चचारसोत्युग्रंपुत्रार्थंकृतनिश्चयः ४ जपन्नेकाक्षरंमंत्रंवाग्बीजंनारदाच्छ्रुतं ध्यायन्परांमहामायांपुत्रकामस्त
पोनिधिः ५ अग्नेर्भूमेस्तथावायोरंतरिक्षस्यचाप्ययं वीर्येणसंमितःपुत्रोममभूयादितिस्मह ६ अतिष्ठत्स
गताहारःशतसंवत्सरंप्रभुः आराधयन्महादेवंतथैवचसदाशिवं ७ शक्तिःसर्वत्रपूज्येतिविचार्यचपुनःपुनः
अशक्तोनिंद्यतेलोकेशक्तस्तुपरिपूज्यते ८ यत्रपर्वतशृंगेवैकर्णिकारवनाद्भुते क्रीडंतिदेवताःसर्वेमुनयश्चतपो
धिकाः ९ आदित्यावसवोरुद्रामरुतश्चाश्विनौतथा वसंतिमुनयोयत्रयेचान्येब्रह्मवित्तमाः १० तत्रहेमगिरेः
शृंगेसंगीतध्वनिनादिते तपश्चचारधर्मात्माव्यासःसत्यवतीसुतः ११ ततोस्यतेजसाव्याप्तंविश्वंसर्वंचराचरं
अग्निवर्णाजटाजाताःपाराशर्यस्यधीमतः १२

रेति शक्तिरेवाराध्येतिनारदाच्छ्रुत्वातस्यावाग्भवंबीजंनारदेनोपदिष्टंगृहीत्वा
तज्जपंस्तपश्चचारेत्यर्थः ४ ५ जपकालेएतादृशींभावनांकृतवानित्याह अग्नेर्भूमेरिति वीर्येणशक्त्येत्यर्थः संमितस्तुल्यः ६ अतिष्ठदिति तपइतिशेषः
यद्यपिव्यासेननारदमुखाद्भगवतींसर्वोत्कृष्टांश्रुत्वापराशक्तेरेवध्यानंकृतंतथापिशक्तेर्ध्यानेकृतेशिवस्यध्यानंजातमेवेत्यभिप्रायेणआराधयन्महादेवमित्युक्तं ७
८ ९ १० ११ १२

१३ १४ १५ अहितमितिछेदः अहितंनेच्छंतीत्यर्थः इत्युक्तंवचनंयस्मैसइत्युक्तवचनःशक्रः १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

ततोस्यतेजआलक्ष्यभयमापशचीपतिः तुरासाहंतदादृष्ट्वाभयत्रस्तंश्रमातुरं १३ उवाचभगवान्रुद्रोमघवंतंतथा स्थितं शंकरउवाच कथमिंद्राद्यभीतोसिकिंदुःखंतेसुरेश्वर १४ अमर्षोनैवकर्त्तव्यस्तापसेषुकदाचन तप श्चरंतिमुनयोज्ञात्वामांशक्तिसंयुतं १५ नत्वेतेऽहितमिच्छंतितापसाःसर्वथैवहि इत्युक्तवचनःशक्रस्तमुवाचवृष ध्वजं १६ कस्मात्तपस्यतिव्यासःकोर्थस्तस्यमनोगतः शिवउवाच पाराशर्यस्तुपुत्रार्थीतपश्चरतिदुश्चरं १७ पू र्णवर्षशतंजातंददाम्यद्यसुतंशुभं सूतउवाच इत्युक्त्वावासवंरुद्रोदयामुदितानन १८ गत्वाऋषिसमीपंतु तमुवाचजगद्गुरुः उत्तिष्ठवासवीपुत्रपुत्रस्तेभविताशुभः १९ सर्वतेजोमयोज्ञानीकीर्तिकर्तातवानघ अखिल स्यजनस्यात्रवल्लभस्तेसुतःसदा २० भविष्यतिगुणैःपूर्णःसात्त्विकैःसत्यविक्रमः सूतउवाच तदाकर्ण्यवचः श्लक्ष्णंकृष्णद्वैपायनस्तदा २१ शूलपाणिंनमस्कृत्यजगामाश्रममात्मनः सगत्वाश्रममेवाशुबहुवर्षश्रमातुरः २२ अरणीसहितंगुह्यंममंथाग्निंचिकीर्षया मंथनंकुर्वतस्तस्यचित्तेचिंताभरस्तदा २३ प्रादुर्बभूवसहसासुतो त्पत्तौमहात्मनः मंथानोरणिसंयोगान्मंथनाच्चसमुद्भवः २४ पावकस्ययथातद्वत्कथंमेस्यात्सुतोद्भवः पुत्रारणि- स्तुयाख्यातासाममाद्यनविद्यते २५ तरुणीरूपसंपन्नाकुलोत्पन्नापतिव्रता कथंकरोमिकांतांचपादयोःशृंख- लासमां २६ पुत्रोत्पादनदक्षांचपातिव्रत्येसदास्थितां पतिव्रतापिदक्षापिरूपवत्यपिकामिनी २७ सदाबंधन- रूपाचस्वेच्छासुखविधायिनी शिवोपिवर्ततेनित्यंकामिनीपाशसंयुतः २८ ७ ७

गुह्यंगुप्तमग्निंममंथेत्यन्वयः २३ मंथानोमंथनदंडः २४ पुत्रारणिःपुत्रजननीकामिनीममनास्ति २५ २६ २७ २८ ७

२९ ३० धृतव्रतइति धृतव्रतोपिपंचबाणेनपरीतांगोविद्धांगआसीत् इत्यर्थः ३१ ३२ हासमेवाह तपस्तस्त्वेति ३३ यदिस्यादतुलमिति इय
मप्सराभोगंदत्वागमिष्यतिनत्वनयागृहस्थाश्रमजन्यंसुखंस्यादितिभावः ३४ गृहस्थाश्रमसंभूतंपुण्यमितिशेषः ३५ ३६ इतिश्रीदेवीभा

कथंकरोम्यहंचात्रदुर्घटंचगृहाश्रमं एवंचिंतयतस्तस्यघृताचीदिव्यरूपिणी २९ प्राप्तादृष्टिपथंतत्रसमीपेगगने-
स्थिता तांदृष्ट्वाचपलापांगींसमीपस्थांवराप्सरां ३० पंचबाणपरीतांगस्तूर्णमासीन्धृतव्रतः चिंतयामासचतदाकिं
करोम्यद्यसंकटे ३१ धर्मस्यपुरतःप्राप्तेकामभावेदुरासदे अंगीकरोमियद्येनांवंचनार्थमिहागतां ३२ हसिष्यंतिमहा-
त्मानस्तापसामांतुविह्वलं तपस्तप्त्वामहाघोरंपूर्णवर्षशतंत्विह ३३ दृष्ट्वाप्सरांचविवशःकथंजातोमहातपाः का
मंनिंदापिभवतुयदिस्यादतुलंसुखं ३४ गृहस्थाश्रमसंभूतंसुखदंपुत्रकामदं स्वर्गदंचतथाप्रोक्तंज्ञानिनांमोक्षदंत
था ३५ नभविष्यतितन्नूनमनयादेवकन्यया नारदाच्चमयापूर्वंश्रुतमस्तिकथानकं ३६ यथोर्वशीवशोराजापराभू
तःपुरूरवाः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेदशमोध्यायः १० छ ऋषयऊचुः कोसौपुरूरवा
राजाकोर्वशीदेवकन्यका कथंकष्टंचसंप्राप्तंतेनराज्ञामहात्मना १ सर्वंकथानकंब्रूहिलोमहर्षणजाधुना श्रोतु-
कामावयंसर्वेत्वन्मुखाब्जच्युतंरसं २ अमृतादपिमिष्टातेवाणीसूतरसात्मिका नतृप्यामोवयंसर्वेसुधयाचयथा
मराः ३ सूतउवाच शृणुध्वंमुनयःसर्वेकथांदिव्यांमनोरमां वक्ष्याम्यहंयथाबुद्ध्याश्रुतांव्यासवरोत्तमात् ४
गुरोस्तुदयिताभार्यातारानामेतिविश्रुता रूपयौवनयुक्तासाचार्वंगीमदविह्वला ५

गवततिलकेप्रथमस्कंधेदशमोध्यायः १०
षडशीतिमहाश्लोकैर्बुधोत्पत्तिस्तुकथ्यते कामबाणैस्तुविद्धत्वंमहतांयत्रभण्यते १ पूर्वाध्यायेयथोर्वशीवशोराजापराभूतःपुरूरवाइत्युक्तंतत्रकोसौ
पुरूरवाःकथमुत्पन्नइतिऋषयःपृच्छंति कोसाविति कष्टंक्लेशः १ २ नतृप्यामइति तयेतिशेषः ३ यथाश्रुतांतथेतिशेषः ४ ५

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ नवदेवगुरुश्चाहमिति हेदेवतवाहंगुरुरस्मीत्यन्वयः किंरक्षितेति किमर्थंरक्षितेत्यर्थः १४ १५ १६
नोचेद्दक्ष्यामीति शापमितिशेषः १७ १८ क्रोधात्तेत्विति ब्राह्मणाःक्रोधादेवदुराराध्याअपूज्याभवंतीत्यर्थः अथक्रोधवर्जिताधर्मशास्त्रज्ञाः

गतेकदाविधोर्धामयजमानस्यभामिनी दृष्टाचशशिनात्यर्थंरूपयौवनशालिनी ६ कामातुरस्तदाजातःश-
शीशशिमुखींप्रति सापिवीक्ष्यविधुंकामंजातामदनपीडिता ७ तावन्योन्यंप्रेमयुक्तौस्मरार्तौचबभूवतुः तारा
शशीमदोन्मत्तौकामबाणप्रपीडितौ ८ रेमातेमदमत्तौतौपरस्परस्पृहान्वितौ दिनानिकतिचित्तत्रजातानिरममाण-
योः ९ बृहस्पतिस्तुदुःखार्तोतारामानयितुंगृहं प्रेषयामासशिष्यंतुनायातासावशीकृता १० पुनःपुनर्यदाशिष्यंप
रावर्तनचंद्रमाः बृहस्पतिस्तदाक्रुद्धोजगामस्वयमेवहि ११ गत्वासोमगृहंतत्रवाचस्पतिरुदारधीः उवाचशशिनंक्रु
द्धःस्मयमानंमदान्वितं १२ किंकृतंकिलशीतांशोकर्मधर्मविगर्हितं रक्षितामममभार्येयंसुंदरीकेनहेतुना १३ नवदे
वगुरुश्चाहंयजमानोसिसर्वथा गुरुभार्याकथंमूढभुक्ताकिंरक्षिताथवा १४ ब्रह्महाहेमहारीचसुरापोगुरुतल्पगः
महापातकिनोह्येतेतत्संसर्गीचपंचमः १५ महापातकयुक्तस्त्वंदुराचारोतिगर्हितः नदेवसदनार्होसियदिभुक्तेयमं
गना १६ मुंचेमामसितापांगींनयामिसदनंमम नोचेद्दक्ष्यामिदुष्टात्मन्गुरुदारापहारिणं १७ इत्येवंभाषमाणंतमु
वाचरोहिणीपतिः गुरुंक्रोधसमायुक्तंकांताविरहदुःखितं १८ इंदुरुवाच क्रोधात्तेतुदुराराध्याब्राह्मणाःक्रोध
वर्जिताः पूजार्हाधर्मशास्त्रज्ञावर्जनीयास्ततोन्यथा १९ आगमिष्यतिसाकामंगृहंतेवरवर्णिनी अत्रैवसंस्थिताबा
लाकातेहानिरिहानघ २०

पूजार्हाभवंति एतेयेपूजार्हाउक्तास्ततस्तेभ्योन्यथान्यप्रका
रायेक्रोधयुक्तास्तेपूजायांवर्जनीयाइतिशास्त्रमर्यादाअतस्त्वंगुरोक्रोधंविहायपूज्योभवनतुतमालंब्यापूज्योभवेतिभावः १९ २०

२१ पातकेकृतेपिचारेणरजः संचारेणरजोदर्शनेनस्त्रीनदुष्यतीतित्वयाबार्हस्पत्यमतेउक्तमितिभावः तदुक्तं प्रायश्चित्तंभवेत्स्त्रीणांयन्मासेर
जसश्च्युतिरिति २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ शीघ्रंनिर्गतइति तस्यनिराशाकरणंविनाशांतिर्नभविष्यतीतिमत्वानिरा-

इच्छयासंस्थिताचात्रस्फुरखकामार्थिनीहिसा दिनानिकतिचित्स्थित्वास्वेच्छयाचागमिष्यति २१ त्वयैवोदाहृतंपूर्वंध
र्मशास्त्रमतंतथा नस्त्रीदुष्यतिचारेणनविप्रोवेदकर्मणा २२ इत्युक्तःशशिनातत्रगुरुरत्यंतदुःखितः जगामस्वगृहंतू-
र्णंचिंताविष्टःस्मरातुरः २३ दिनानिकतिचित्तत्रस्थित्वाचिंतातुरोगुरुः ययावथगृहंतस्यत्वरितश्चौषधीपतेः २४ स्थि
तःक्षत्रानिषिद्धोसौद्वारदेशेरुषान्वितः नाजगामशशीतत्रचुकोपातिबृहस्पतिः २५ अयंमेशिष्यतांयातोगुरुपत्नींतु
मातरं जग्राहबलतोधर्मीशिक्षणीयोमयाधुना २६ उवाचवाचंकोपात्तुद्वारदेशेस्थितोबहिः किंशेषेभुवनेमंदपापाचार
सुराधम २७ देहिमेकामिनींशीघ्रंनोचेच्छापंददाम्यहं करोमिभस्मसान्नूनंनददासिप्रियांमम २८ सूतउवाच क्रू
राणिचैवमादीनिभाषणानिबृहस्पतेः श्रुत्वाद्विजपतिःशीघ्रंनिर्गतःसदनाद्बहिः २९ तमुवाचहसन्सोमःकिमिदंबहुभा
षसे नतेयोग्यासितापांगीसर्वलक्षणसंयुता ३० कुरूपांचस्वसदृशींगृहाणान्यांस्त्रियंद्विज भिक्षुकस्यगृहेयोग्याने
दृशीवरवर्णिनी ३१ रतिःस्वसदृशेकांतेनार्याःकिलनिगद्यते त्वंनजानासिमंदात्मन्कामशास्त्रविनिर्णयं ३२ यथेष्टंग
च्छदुर्बुद्धेनाहंदास्यामिकामिनीं यच्छक्यंकुरुतत्कामंनदेयावरवर्णिनी ३३ कामार्त्तस्यचतेशापोनमांबाधितुमर्ह
ति नाहंददेगुरोकांतांयथेच्छसितथाकुरु ३४ सूतउवाच इत्युक्तःशशिनाचेज्यश्चिंतामापरुषान्वितः जगामतर
सासद्मक्रोधयुक्तःशचीपतेः ३५

शकरणार्थेशीघ्रंनिर्गतइत्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ ३३ कामार्त्तस्येति यद्यपिकामार्त्तानामिंद्रप्रभृतीनां
गौतमादिशापबाधाजातैवतथापिकामार्त्तस्येतीयमुक्तिः यथा मदकलमदिराक्षीनीविमोक्षोहिमोक्षइतितद्वद्बोध्या ३४ शशिनाचेज्यइति इज्योगुरुःश
चीपतेःसद्मगृहं ३५

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ रोहिणीपतिंचंद्रं ४५ ४६ ४७ कलहोवाक्चर्चा ४८ यथातवे

दृष्ट्वाशतक्रतुस्तत्रगुरुंदुःखातुरंस्थितं पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यैःपूजयित्वाकृसंस्थितः ३६ पप्रच्छपरमोदारस्तंतथा
वस्थितंगुरुं काचिंतातेमहाभागशोकार्तोसिमहामुने ३७ केनापमानितोसित्वंममराज्येगुरुश्चमे त्वदधीनमिदंस
र्वंसैन्यंलोकाधिपैःसह ३८ ब्रह्माविष्णुस्तथाशंभुर्येचान्येदेवसत्तमाः करिष्यंतिचसाहाय्यंकाचिंतावदसांप्रतं ३९
गुरुरुवाच शशिनापहृताभार्यातारामममसुलोचना नददातिसदुष्टात्माप्रार्थितोपिपुनःपुनः ४० किंकरोमिसुरेशानत्वमेवश
रणंमम साहाय्यंकुरुदेवेशदुःखितोस्मिशतक्रतो ४१ इंद्रउवाच माशोकंकुरुधर्मज्ञदासोस्मितवसुव्रत आनयिष्याम्यहंनू
नंभार्यांतवमहामते ४२ प्रेषितेचेन्मयादूतेनदास्यतिमदाकुलः ततोयुद्धंकरिष्यामिदेवसैन्यैःसमावृतः ४३ इत्याश्वास्यगुरुंश
क्रोदूतंवक्तुंविचक्षणं प्रेषयामाससोमायवार्ताशंसिनमद्भुतं ४४ सगत्वाशशिलोकंतुत्वरितःसुविचक्षणः उवाचवचनेनैव-
वचनैरोहिणीपतिं ४५ प्रेषितोहंमहाभागशक्रेणत्वांविवक्षया कथितंप्रभुणायच्चतद्ब्रवीमिमहामते ४६ धर्मज्ञो
सिमहाभागनीतिंजानासिसुव्रत अत्रिःपितातेधर्मात्माननिंद्यंकर्तुमर्हसि ४७ भार्यारक्ष्यासर्वभूतैर्यथाशक्तिह्युतं
द्रितैः तदर्थेकलहःकामंभवितानात्रसंशयः ४८ यथातवतथातस्ययत्नःस्याद्दाररक्षणे आत्मवत्सर्वभूतानिचिं
तयत्वंसुधानिधे ४९ अष्टाविंशतिसंख्यास्तेकामिन्योदक्षजाःशुभाः गुरुपत्नींकथंभोक्तुंत्वमिच्छसिसुधानिधे
५० स्वर्गेसदावसंत्येतामेनकाद्यामनोरमाः भुंक्ष्वताःस्वेच्छयाकामंमुंचपत्नींगुरोरपि ५१ ईश्वरायदिकुर्वंतिजुगु-
प्सितमहंतया अज्ञास्तदनुवर्ततेनदाधर्मक्षयोभवेत् ५२ ७ ७ ७

ति यथातवदाररक्षणेस्त्रीरक्षणेयत्नस्तथैवतस्यगुरोःस्यादित्यर्थः ४९ ५० ५१ जुगुप्सितमहंतयेति अहंकारेणेत्यर्थः ५२

५३ भंग्यास्क्तनिनिंदाफलकाधिकार्थवादरूपया ५४ ५५ परोपदेशेकुशलाइति स्वस्मिन्नहल्याजारत्वंकथंनजानासीत्यर्थः ५६ बा
र्हस्पत्यप्रणीतमिति तस्मिंच्छास्त्रेस्त्रियंकामयानांभजन्नदुष्यतीत्युक्तंततोममकोविरोधः ५७ स्वकीयमिति बलिनांप्रबलानांसर्वंकृताकृतरू
पंस्वकीयमेवस्वेनकृतमुत्तममेवभवति दुर्बलानांतुसुकृतामपिनोत्तमंभवतीतिलोकरीतिरियंदर्शिता किंचममभार्यांदेहीतिवदन्बृहस्पतिःक
थंनलज्जतितस्याःमय्यनुरक्तत्वेनमदीयत्वादित्याह स्वीयाचेति यद्वाप्रबलानांसर्वंवस्तुस्वकीयमेवभवतिपरस्यवस्तुनोहरणेसामर्थ्यात्दुर्बला

तस्मान्मुंचमहाभागगुरोःपत्नींमनोरमां कलहस्त्वन्निमित्तोद्यस्कराणांनभवेद्यथा ५३ सूतउवाच सोमःश-
क्रवचःश्रुत्वाकिंचित्क्रोधसमाकुलः भंग्याप्रतिवचःप्राहशक्रदूतंतदाशशी ५४ इंदुरुवाच धर्मज्ञोसिमहाबा-
होदेवानामधिपःस्वयं पुरोधापिचनेताद्दक्युवयोःसदृशीमतिः ५५ परोपदेशेकुशलाभवंतिबहवोजनाः दु
र्लभस्तुस्वयंकर्त्ताप्राप्तेकर्मणिसर्वदा ५६ बार्हस्पत्यप्रणीतंचशास्त्रंगृह्णंतिमानवाः कोविरोधोत्रदेवेशकामयो-
नांभजन्स्त्रियं ५७ स्वकीयंबलिनांसर्वंदुर्बलानांनकिंचन स्वीयाचपरकीयाचभ्रमोयंमंदचेतसां ५८ तारा
मय्यनुरक्ताचयथानतुतथागुरौ अनुरक्ताकथंत्याज्याधर्मतोन्यायतस्तथा ५९ गृहारंभस्तुरक्तायांविरक्तायां
कथंभवेत् विरक्तेयंतदाजाताचकमेनुजकामिनीं ६० नदास्येहंवरारोहांगच्छदूतवदस्वयं ईश्वरोसिसहस्त्रा
क्षयदिच्छसिकुरुष्वतत् ६१

नांतुनकिंचनस्वकीयमपिपरकीयंभवतीत्यर्थः तथाचममप्रबलत्वान्ममैवसावर्ततइतिभा
वः ज्ञानदृष्टिमवलंब्यवदतिस्वीयाचेति ज्ञानिनस्तुममसर्वंस्वकीयमेवभवतीतिभावः ५८ ५९ चकमेनुजकामिनीमिति यदानुजकामिनीं
कनिष्ठबंधुकामिनींसंवर्तभार्यांबृहस्पतिश्चकमेतदाप्रभृतीयंविरक्ताजातेतिकथापाद्मेप्रसिद्धा यद्वा नुजेति प्रथमांतंलुप्तविभक्तिकं तथाचानु
जःसन्कनिष्ठबंधुःसन्नपिबृहस्पतिःकामिनींज्येष्ठबंधोरुतथ्यस्यकामिनींममताभिधांचकमेकृतवानित्यर्थः तदाप्रभृतिविरक्ताजातेतिकथामहाभारते
प्रसिद्धा ६० ६१

६२ ६३ ६४ ६५ साहाय्यंमंत्रादिभिर्बृहस्पतेः शंकरोऽकरोदित्यर्थः ६६ ६७ ६८ ६९ किमन्यायमतिर्जातेति

सूतउवाच इत्युक्तः शशिनादूतः प्रययौशक्रसन्निधिं इंद्रायाचष्टतत्सर्वंयदुक्तंशीतरश्मिना ६२ तुराषाडपि तच्छ्रुत्वाक्रोधयुक्तोबभूवह सेनोद्योगंतथाचक्रेसाहाय्यार्थंगुरोर्विभुः ६३ शुक्रस्तुविग्रहंश्रुत्वागुरुद्वेषात्ततो ययौ माददस्वेतितंवाक्यमुवाचशशिनंप्रति ६४ साहाय्यंतेकरिष्यामिमंत्रशक्त्यामहामते भवितायदिसंग्रा मस्तवचेंद्रेणमारिष ६५ शंकरस्तुतदाकर्ण्यगुरुदाराभिमर्शनं गुरुशत्रुंभृगुंमत्वासाहाय्यमकरोत्तदा ६६ सं ग्रामस्तुतदावृत्तोदेवदानवयोर्द्रुतं बहूनितत्रवर्षाणितारकासुरवत्किल ६७ देवासुरकृतंयुद्धंदृष्ट्वातत्रपितामहः हंसारूढोजगामाशुतंदेशंक्लेशशांतये ६८ राकापतिंतदाप्राहमुंचभार्यांगुरोरिति नोचेद्विष्णुंसमाहूयकरि- ष्यामितुसंक्षयं ६९ भृगुंनिवारयामासब्रह्मालोकपितामहः किमन्यायमतिर्जातासंगदोषान्महामते ७० नि षेधयामासततोभृगुस्तंचौषधीपतिं मुंचभार्यांगुरोरद्यपित्राहंप्रेषितस्तव ७१ सूतउवाच द्विजराजस्तुत च्छ्रुत्वाभृगोर्वचनमद्भुतं ददावथप्रियांभार्यांगुरोर्गर्भवतींशुभां ७२ प्राप्यकांतांगुरुर्हृष्टः स्वगृहंमुदितोययौ ततोदेवास्तथादैत्याययुः स्वान्स्वान्गृहान्प्रति ७३ ब्रह्मास्वसदनंप्राप्तः कैलासंचापिशंकरः बृहस्पतिस्तुसं तुष्टः प्राप्यभार्यांमनोरमां ७४ ततः कालेनकियतातारासूतसुतंशुभं सुदिनेशुभनक्षत्रेतारापतिसमंगुणैः ७५ दृष्ट्वापुत्रंगुरुर्जातंचकारविधिपूर्वकं जातकर्मादिकंसर्वंप्रहृष्टेनांतरात्मना ७६ श्रुतंचंद्रमसाजन्मपुत्र स्यमुनिसत्तमाः दूतंचप्रेषयामासगुरुंप्रतिमहामतिः ७७ ७७ ७७ ७७

तवेतिशेषः ७० औषधीपतिंचंद्रं पित्राहंप्रेषितस्तवेति तवपित्राऽत्रिणेत्यर्थः ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७

७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ इतिश्रीदेवीभागवततिलके प्रथमस्कंधे एकादशोध्यायः ११ ॥ छ ॥ त्रिपंचाशसद्यवर्यैरुत्पन्नस्तुपुरूरवाः देवीप्रसादान्मुक्ताभूदिलेत्येवंहिकथ्यते १ ऋषिभिःपुरूरवसोवृत्तांतप्रश्नेकृते कोसौपुरूरवा इत्याकांक्षानिवृत्त्यर्थंसोमवंशोद्भव

नचायंतवपुत्रोस्तिममवीर्यसमुद्भवः कथंत्वंकृतवान्कामंजातकर्मादिकंविधिं ७८ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यदूतस्यचबृहस्पतिः उवाचममपुत्रोमेसदृशोनात्रसंशयः ७९ पुनर्विवादःसंजातोमिलितादेवदानवाः युद्धार्थमागतास्तेषांसमाजःसमजायत ८० तत्रागतःस्वयंब्रह्माशांतिकामःप्रजापतिः निवारयामासमुखेसंस्थितान्युद्धदुर्मदान् ८१ तारांपप्रच्छधर्मात्माकस्यायंतनयःशुभे सत्यंवदवरारोहेयथाक्लेशःप्रशाम्यति ८२ तमुवाचासितापांगीलज्जमानाप्यधोमुखी चंद्रस्येतिशनैरंतर्जगामवरवर्णिनी ८३ जग्राहतंसुतंसोमःप्रहृष्टेनांतरात्मना नामचक्रेबुधइतिजगामस्वगृहंपुनः ८४ ययौब्रह्मास्वकंधामसर्वेदेवाःसवासवाः यथागतंगतंसर्वैःसर्वशःप्रेक्षकैर्जनैः ८५ कथितेयंबुधोत्पत्तिर्गुरुक्षेत्रेचसोमतः यथाश्रुतामयापूर्वंव्यासात्सत्यवतीसुतात् ८६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे प्रथमस्कंधेबुधोत्पत्तिर्नाम एकादशोध्यायः ११ ॥ छ ॥ सूतउवाच ततःपुरूरवाजज्ञेइलायांकथयामिवः बुधपुत्रोऽतिधर्मात्मायज्ञकृद्दानतत्परः १ सुद्युम्नोनामभूपालःसत्यवादीजितेंद्रियः सैंधवंहयमारुह्यचचारमृगयांवने २ युतःकतिपयामात्यैर्दंशितश्चारुकुंडलः धनुराजगवंबद्ध्वाबाणसंघंतथाद्भुतं ३

राज्ञांकथास्मिन्पुराणेक्वचिदपि अवश्यंवक्तव्येति पुरूरवसः प्रसंगेनावक्तव्यापिसोमाद्बुधोत्पत्तिरुक्तानतः पुरूरवसउत्पत्तिमाह ततःपुरूरवाइति ततोबुधोत्पत्त्यनंतरंपुरूरवाइलायांकामिन्यांजज्ञेप्रादुर्भूतः बुधपुत्रोबुधादिलायामुत्पन्नइत्यर्थः १ कासाविलेत्याकांक्षायांतदुत्पत्तिंकथयति सुद्युम्नोनामेति अयंसुद्युम्नोवैवस्वतमनोःपुत्रइतिविष्णुभागवते सैंधवंसिंधुदेशोद्भवं २ ३ ॥ छ ॥

४ मेध्यान्यज्ञियान् ५ ६ माधवीवासंती वासंतीमाधवीलतेतिवचनात् ७ ८ कीचकध्वनिनादितमिति वेणवःकीचकास्तेस्युर्येस्वनंत्यनिलोद्धताइतिकोशात्कीचकावेणवः ९ १० ११ १२ यामियास्यामीत्यर्थः १३ १४ किंकृतंकोवापराधःकृतइत्यर्थः १५ १६ १७

सभ्रमंस्तद्वनोद्देशेहन्यमानोरुरून्मृगान् शशांश्चसूकरांश्चैवखड्गांश्चगवयांस्तथा ४ शरभान्महिषांश्चैव सामरान्वनकुक्कुटान् निघ्नन्मेध्यान्पशून्राजाकुमारवनमाविशत् ५ मेरोरधस्तलेदिव्यंमंदारद्रुमराजितं अशोकलतिकाकीर्णंबकुलैरधिवासितं ६ सालैस्तालैस्तमालैश्चचंपकैःपनसैस्तथा आम्रैर्नीपैर्मधूकैश्चमाधवीमंडपावृतं ७ दाडिमैर्नारिकेलैश्चकदलीखंडमंडितं यूथिकामालतीकुंदपुष्पवल्लीसमावृतं ८ हंसकारंडवाकीर्णंकीचकध्वनिनादितं भ्रमरालिरुताराममंवनंसर्वसुखावहं ९ दृष्ट्वाप्रमुदितोराजासुद्युम्नःसेवकैर्वृतः वृक्षान्सुपुष्पितान्वीक्ष्यकोकिलारावमंडितान् १० प्रविष्टस्तत्रराजर्षिःस्त्रीत्वमापक्षणात्ततः अश्वोपिवडवाजातश्चिंताविष्टःसभूपतिः ११ किमेतदितिचिंतार्तश्चिंत्यमानःपुनःपुनः दुःखंबहुतरंप्राप्तःसुद्युम्नोलज्जयान्वितः १२ किंकरोमिकथंयामिगृहंस्त्रीभावसंयुतः कथंराज्यंकरिष्यामिकेनवापंचितोह्यहम् १३ ऋषयऊचुः सूतान्धर्यमिदंप्रोक्तंत्वयायल्लोमहर्षण सुद्युम्नःस्त्रीत्वमापन्नोभूपतिर्देवसन्निभः १४ किंतत्कारणमाचक्ष्ववनेतत्रमनोहरे किंकृतंतेनराज्ञावविस्तरंवदसुव्रत १५ सूतउवाच एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयःसनकादयः दिशोवितिमिराभासाकुर्वंतःसमुपागमन् १६ तस्मिंश्चसमयेतत्रशंकरःप्रमदायुतः क्रीडासक्तोमहादेवोविवस्त्राकामिनीशिवा १७ उत्संगे संस्थिताभर्तूरममाणामनोरमा तान्विलोक्यांबिकादेवीविवस्त्राव्रीडिताभृशं १८ ७

भर्तूरममाणाइतिरोरीतिलोपेद्रलोपेतिदीर्घः १८ ७ ७ ७ ७ ७

पर्यधात् परिधानं कृतवती १९ प्रसंगं प्रवृत्तिं क्रीडायां २० ह्रीयुतां लज्जायुक्तां स्वरवं तेइति तेयथासुखंस्यात्तथाप्रकरोमीत्यर्थः २१ मोहान्मोहा
दपीत्यर्थः २२ २३ तैःसहेति यैःसचिवैःसहतद्वनंगतस्तैःसहैवस्त्रीत्वंप्राप्तइत्यर्थः २४ २५ स्त्रीत्वेइति स्त्रीत्वेप्राप्तेसति इलेतिनामप्राप्तं

भर्तुरंकात्समुत्थाय वस्त्रमादाय पर्यधात् लज्जाविष्टास्थिता तत्र वेपमानातिमानिनी १९ ऋषयोपि तयोर्वीक्ष्य प्र-
संगं रममाणयोः परिवृत्य ययुस्तूर्णं नरनारायणाश्रमं २० ह्रीयुतां कामिनीं वीक्ष्य प्रोवाच भगवान् हरः कथं ल
ज्जातुरासि त्वं सुखंते प्रकरोम्यहं २१ अद्यप्रभृति योमोहात् पुमान् कोपि वरानने वनं च प्रविशेदेतत्स वै योषिद्भवि
ष्यति २२ इति शप्तं वनं तेन ये जानंति जनाः क्वचित् वर्जयंतीह ते कामं वनं दोषसमृद्धिमत् २३ स्वद्युम्नस्तु तदज्ञाना
त् प्रविष्टः सचिवैः सह तथैव स्त्रीत्वमापन्नस्तैः सहेति न संशयः २४ चिंताविष्टः स राजर्षिर्न जगाम गृहं ह्रिया
विचचार बहिस्तस्माद्वनदेशादितस्ततः २५ इलेति नाम संप्राप्तं स्त्रीत्वे तेन महात्मना विचरंस्तत्र संप्राप्तो बुधः सो
मसुतो युवा २६ स्त्रीभिः परिवृतां तां तु दृष्ट्वा कांतां मनोरमां हावभावकलायुक्तां चकमे भगवान् बुधः २७ सा
पितं चकमे कांतं बुधं सोमसुतं पतिं संयोगस्तत्र संजातस्तयोः प्रेम्णा परस्परं २८ स तस्यां जनयामास पुरूरवस-
मात्मजं इलायां सोमपुत्रस्तु चक्रवर्तिनमुत्तमं २९ सा प्रासूत सुतं बाला चिंताविष्टा वने स्थिता सस्मार स्वकुलाचा
र्यं वसिष्ठं मुनिसत्तमं ३० स तदास्य दशां दृष्ट्वा स्वद्युम्नस्य कृपान्वितः अतोषयन्महादेवं शंकरं लोकशंकरं ३१ तस्मै
स भगवांस्तुष्टो प्रददौ वांछितं वरं वसिष्ठः प्रार्थयामास पुंस्त्वं राज्ञः प्रियस्य च ३२ ❀

इत्यन्वयः निकटस्थमंत्रिभिरिलेति नामस्थापितमित्यर्थः ईडस्तुताविस्यस्य रूपमिला स्तुत्या डलयोरभेदः ह्रस्वपाठस्तु संज्ञाशब्दत्वा
ज्ज्ञातः २६ २७ २८ २९ ३० स तदास्येति स्वद्युम्नस्येत्यर्थः ३१ ३२ ❀ ❀

मृतांकुर्वन्निति अयंस्त्रीत्वंप्राप्स्यतीतिवाक्यंममिथ्यानैवभवेद्यथापितवप्रार्थनानुरोधेनमासंपुमान्भविष्यतिपुनर्मासंस्त्रीभविष्यतिपुनर्मासंपुरुषइत्युवाचेत्यर्थः ३३ ३४ हर्म्येषुगृहाभ्यंतरेचेत्यर्थः नाभ्यनंदन् आसांप्रजानांस्त्रीरूपोराजेतिलोकनिंदयेतिभावः ३५ नृपतिःसुद्युम्नोराज्यंप्रतिष्ठां तन्नामकंपुरंचदत्वेत्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ कोवेत्तीति एतदखिलंतवैश्वर्यंमादृशेकृपणेदयांचेयत्तयाकोवेत्ति

शंकरस्तुनिजांवाचमृतांकुर्वन्नुवाचह मासंपुमांस्तुभवितामासंस्त्रीभूपतिःकिल ३३ इत्थंप्राप्यवरंराजाजगामस्वगृहंपुनः चक्रेराज्यंसधर्मात्मावसिष्ठस्याप्यनुग्रहात् ३४ स्त्रीत्वेतिष्ठतिहर्म्येषुपुंस्त्वेराज्यंप्रशास्तिच प्रजास्तस्मिन्समुद्विग्नानाभ्यनंदन्महीपतिं ३५ कालेतुयौवनंप्राप्तःपुत्रःपुरूरवास्तदा प्रतिष्ठांनृपतिस्तस्मैदत्वाराज्यंवनंययौ ३६ गत्वातस्मिन्वनेरम्येनानाद्रुमसमाकुले नारदान्मंत्रमासाद्यनवाक्षरमनुत्तमं ३७ जजापमंत्रमत्यर्थंप्रेमपूरितमानसः परितुष्टातदादेवीसगुणातारिणीशिवा ३८ सिंहारूढास्थिताचाग्रेदिव्यरूपामनोरमा वारुणीपानसंमत्तामदाघूर्णितलोचना ३९ दृष्ट्वातांदिव्यरूपांचप्रेमाकुलितलोचनः प्रणम्यशिरसाप्रीत्यातुष्टावजगदंबिकां ४० इलोवाच दिव्यंचतेभगवतिप्रथितंस्वरूपंदृष्टंमयासकललोकहितानुरूपं वंदेत्वदंघ्रिकमलंसुरसंघसेव्यंकामप्रदंजननिचापिविमुक्तिदंच ४१ कोवेत्तितेबहुविमर्त्यतनुर्निकामंमुह्यंतियत्रमुनयश्चसुराश्चसर्वे ऐश्वर्यमेतदखिलंकृपणेदयांचदृष्ट्वैवदेविसकलंकिलविस्मयोमे ४२ शंभुर्हरिःकमलजोमघवारविश्चवित्तेशवह्निवरुणाःपवनश्चसोमः जानंतिनैववसवोपिहितेप्रभावंबुध्येत्कथंतवगुणानगुणोमनुष्यः ४३

नकोपीत्यर्थः विस्मयोमेइति अहोभगवत्यांकियदैश्वर्यंतिष्ठतिकियतीचपामरेदयास्तीति ४२ कुतआश्चर्यमितिचेत्तत्राह शंभुरिति एतेमहाप्रभाववंतोऽपितवप्रभावंनजानंतितदाऽगुणोगुणशून्योमनुष्यःकथंबुध्येत् जानीयान्नकथमपीत्यर्थः यतोनजानातिततएवाश्चर्यमितिभावः ४३

४४

विष्णुर्जानातीतिचेत्तत्राह जानातीति सत्यंविष्णुर्जानातिकिंतुसात्त्विकींशक्तिंलक्ष्मीरूपामेवकेवलंजानाति नसाम्यावस्थात्मिकांतुरीयांनिर्गुणां
तथाकोब्रह्माराजसींशक्तिमेवकेवलंजानाति तथाहरउमांतामसीमेवकेवलंजानाति नत्तुपुनर्निर्गुणामेकैकशक्तिज्ञातारएवैतेनतुरीयरूपनि
र्गुणज्ञातारइत्यर्थः ४४ एतादृशीत्वंसर्वोत्कृष्टापिस्वभक्तस्यातिसुलभासीत्याह क्वाहमिति हेमातरहंमंदमतिःक्वतथातवायंमयिसुप्रसादःक्वा
तिदूरमित्यर्थः तथापिमादृशानपिसेवकांस्त्वयिभावयुक्तान्यद्यस्मात्कारणाद्द्यसेदयांकरोषि तस्मात्स्वभक्तविषयेतवचरितंकरुणासमेतमस्ती
तिजानेनिश्चिनोमिततःस्वभक्तस्यातिसुलभासीतिसत्यमेवेतिभावः ४५ तवैकैकशक्तेरपिप्रभावज्ञाब्रह्मादयोनसंतिकिंपुनस्तवमूलशक्तेरि

जानातिविष्णुरमितद्युतिरंबसाक्षात्त्वांसात्त्विकीमुदधिजांसकलार्थदांच कोराजसींहरउमांकिलतामसींत्वांवे
दांबिकेनतुपुनःखलुनिर्गुणांत्वां ४४ क्वाहंस्कमंदमतिरप्रथितप्रभावः क्वायंतवातिनिपुणोमयिसुप्रसादः जाने
भवानिचरितंकरुणासमेतंयत्सेवकांश्चदयसेत्वयिभावयुक्तान् ४५ वृत्तस्त्वयाहरिरसौवनजेशयापिनैवाचर-
त्यपिमुदंमधुसूदनश्च पादौतवादिपुरुषःकिलपावकेनकृत्वाकरोतिचकरेणशुभौपवित्रौ ४६ ७

त्याह वृत्तइति वनजंजीवनंभुवनंवनमितिकोशाद्वनंजलंतस्माज्जातंवनजंकमलंवनजस्येशास्वामिनीकमलवासिनीत्यर्थः तयापरशक्त्यंशभू
तयात्वंवृत्तोऽपिधातूनामनेकार्थत्वात् विवाहितोपिमधुसूदनश्चमधुदैत्यनाशकोपिमहापराक्रमवान् विष्णुर्मुदंहर्षंकृत्वानैवाचरतिव्यवहरति अह
मेतस्यानयोग्योस्मीत्यभिप्रायेणलक्ष्मींप्राप्यापिनहर्षेणव्यवहरतीत्यर्थः अतएवसर्वदाध्यानस्थएवभवतीतिभावः नन्वेवंचेत्किमितिपरयालक्ष्म्यास्व
पादसंवाहनंकारयतीतिचेत्तत्राह पादौतवादिपुरुषइति नस्वपादसंवाहनमादिपुरुषःकारयति किंतुलोकोद्धारार्थंतवपावकेनशुद्धिकारकेणहस्ते
ननिजौपादौशुभौपवित्रौकरोतिचतथाच विष्णुरेकशक्तिप्रभावज्ञोऽपिनभवतिकुतःपुनर्मूलशक्तेःप्रभावज्ञइत्यर्थः ४६ ७

तवोत्कृष्टत्वादेववक्ष्यमाणंसंभवतीत्युत्प्रेक्षते वांच्छत्यहोइति अशोकवृक्षस्यहिस्वभावः पादताडनेनवर्धयतीतितथाचस्ववर्धनार्थंपादताडनं
सइच्छतीत्युच्यतेतथाचतादृशाशोकइवातिकामं यथेष्टंयथास्यात्तथाप्रमुदितोहर्षितोविष्णुःपुरुषस्तवपादाहतिंत्वत्कृतपादताडनंवांच्छतितदिदम
होआश्चर्यमित्यर्थः तांचपादाहतिंसकलदेवनुतंस्मरार्त्तंपतिंपादेप्रणतंचदृष्ट्वारुषिताकुपितात्वंकरोषिनदेतत्तवोत्कृष्टत्वाभावेनसंगच्छतइतिभावः
४७ किंचवक्षःस्थलइति हेदेवितस्यविष्णोर्वक्षःस्थलेपर्यंकवत्सदैववससिकीदृशीघनेमेघेकृष्णवर्णेसौदामिनीविद्युल्लतेव तेनकिंतन्हृदयेवासेनासौ

वांच्छत्यहोहरिरशोकइवातिकामंपादाहतिंप्रमुदितःपुरुषःपुराणः तांत्वंकरोषिरुषिताप्रणतंचपादेदृष्ट्वापतिंस
कलदेवनुतंस्मरार्त्तं ४७ वक्षःस्थलेवससिदेविसदैवतस्यपर्यंकवत्सुचरितेविपुलेऽतिशांते सौदामिनीवसुघनेसुवि-
भूषितेचकिंतेनवाहनमसौजगदीश्वरोपि ४८ त्वंचेज्जहासिमधुसूदनमंबकोपान्निर्वार्चितोपिसभवेत्किलशक्तिहीनः प्र
त्यक्षमेवपुरुषंस्वजनास्त्यजंतिशांतंश्रियोज्झितमतीवगुणैर्वियुक्तं ४९ ब्रह्मादयःसुरगणानतुकिंयुवत्योयेत्वत्पदांबुजमह
र्निशमाश्रयंति मन्येत्वयैवविहिताःखलुतेपुमांसःकिंवर्णयामितवशक्तिमनंतवीर्ये ५०

जगदीश्वरोपितेतववाहनंनजातः किंतुजा
तएवेतितवैकदेशशक्तेरेवंमहिमाकिंपुनस्तवमूलप्रकृतेरितिभावः ४८ ४९ ननुत्वंयुवतीभावंगतोसितततस्त्वंममानुग्रहयोग्योनासीतिचेत्तत्रा
ह ब्रह्मादयइति येत्वत्पादांबुजमहर्निशमाश्रयंतितेब्रह्मादयःकिंयुवत्योनजाताःकिंतुकदाचिन्मणिद्वीपेगताःसंतोजाताएव तथाचतेयथात्वदनुग्रहयो
ग्याएवमहमप्यस्मीतिभावः मन्येत्वयैवेति सांप्रतंपुमांसोपितेत्वयैवकृताः एवंयदिमांकरोषिपुमांसंतर्हिकिमहंनस्यांकिंतुभविष्याम्येव ननुकिंमयि
युवत्याःपुरुषत्वप्रदायिकाशक्तिरस्तितत्राह किंवर्णयामीति हेअनंतवीर्येतवशक्तिमहंपामरःकिंवर्णयामियावेदानामप्यविषयाइत्यर्थः ५०

त्वंनापुमानिति अपुमानितिच्छेदः नचपुमान्साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मणिलिंगत्रयाभावात् इतिमेविकल्पोवितर्कोमनसिवर्तत एव तर्हिकथंभजनं क्रियतेगुणज्ञानाभावादितिचेत्तत्राह याकासीति गुणज्ञानाभावेप्येवंरीत्यापिकिंभजनंनसंभवतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः अस्तीत्येवोपलब्धव्यइति अतोहेदेवित्वांतादृशींतांनमामिभावोभक्तिस्तद्युक्तः किंनांतेचलांभक्तिंवांछामिनान्यत्किंचिदिति ५१ सायुज्यमात्मनीति देवीतुष्टासतीज्ञानप्रदा

त्वंनाऽपुमान्नचपुमानितिमेविकल्पोयाकासिदेविसगुणाननुनिर्गुणावा तांत्वांनमामिसततंकिलभावयुक्तोवां-
छामिभक्तिमचलांत्वयिमातरंते ५१ सूतउवाच इतिस्तुत्वामहीपालोजगामशरणंतदा परितुष्टाददौदेवी
तत्रसायुज्यमात्मनि ५२ सुद्युम्नस्तुततःप्रापपदंपरमकंस्थिरं तस्यादेव्याःप्रसादेनमुनीनामपिदुर्लभं ५३
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेसुद्युम्नस्तुतिर्नामद्वादशोऽध्यायः १२ ॥ सूतउवाच सुद्युम्ने
तुदिवंयातेराज्यंचक्रेपुरूरवाः सगुणश्चसुरूपश्चप्रजारंजनतत्परः १ प्रतिष्ठानेपुरेरम्येराज्यंसर्वनमस्कृतं
चकारसर्वधर्मज्ञःप्रजारक्षणतत्परः २ मंत्रःसुगुप्तस्तस्यासीत्परत्राभिज्ञतातथा सदैवोत्साहशक्तिश्चप्रभु
शक्तिस्तथोत्तमा ३ सामदानादयःसर्वेवशगास्तस्यभूपतेः वर्णाश्रमान्स्वधर्मस्थान्कुर्वन्राज्यंशशासह ४ य
ज्ञांश्चविविधांश्चक्रेसराजाबहुदक्षिणान् दानानिचविचित्राणिददावथनराधिपः ५ तस्यरूपगुणौदार्यशील
द्रविणविक्रमान् श्रुत्वोर्वशीवशीभूताचकमेतंनराधिपं ६ ब्रह्मशापाभितप्तासामानुषंलोकमास्थिता गुणि-
नंतंनृपंमत्वावरयामासमानिनी ७

नेनात्मनिब्रह्मरूपेसायुज्यमैक्यंददौदेवीप्रसादादात्मानुभवेनब्रह्मरूपोऽभवदित्यर्थः ५२ ५३ इति श्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ ॥ चतुस्त्रिंशच्छ्लोकवर्यैःपुरूरवसउत्तमं उर्वश्याश्चरितंचैववैराग्यार्थमिहोच्यते १ १ २ मं-
त्रःसुगुप्तइति तस्यराज्ञोमंत्रोगुप्तोऽन्यैरविदितआसीत् परत्रपरमंत्रेतुतस्यराज्ञोऽभिज्ञतासीदेतादृशश्चतुरइत्यर्थः २ ४ ५ ६ ७

समयमिति संकेतमेवाह एतावुरणकाविति उरणकोमेषोमयात्वन्निकटेन्यस्तोएनौरक्षस्व ८ घृतमिति किंच हेनृपमेममभक्षणंघृतमेवनान्य त्किंचित्किंचान्यत्रमैथुनात्त्वांनग्नंनेक्षेनपश्येहमिति यदिमत्प्रतिज्ञात्रयंत्वयानिर्वाह्यतेतर्हित्वन्निकटेअहंस्थास्यामिनोचेद्गमिष्यामीति घृतंमेभक्ष

समयंचेदृशंकृत्वास्थितातत्रवरांगना एतावुरणकौराजन्न्यस्तौरक्षस्वमानद ८ घृतंमेभक्षणंनित्यंनान्यत्किं चिन्नृपाशनं नेक्षेत्वांचमहाराज नग्नमन्यत्रमैथुनात् ९ भाषाबंधस्त्वयंराजन्यदिभग्नोभविष्यति तदात्यक्त्वा गमिष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहं १० अंगीकृतंचनृपाज्ञाकामिन्याभाषितंतुयत् स्थिताभाषणबंधेनशापानुग्रहका म्यया ११ रेमेतदासभूपालोलीनोवर्षगणान्बहून् धर्मकर्मादिकंत्यक्त्वाचोर्वश्यामदमोहितः १२ एकचित्तस्तु संजातस्तन्मनस्कोमहीपतिः नशशाकतयाहीनःक्षणमप्यतिमोहितः १३ एवंवर्षगणांतेतुस्वर्गस्थःपाकशास नः उर्वशीनागतांदृष्ट्वागंधर्वानाहदेवराट् १४ उर्वशीमानयध्वंभोगंधर्वाःसर्वएवहि हृत्वोरणौगृहात्तस्य भूपतेःसमयेकिल १५ उर्वशीरहितंस्थानंमदीयंनातिशोभते येनकेनाप्युपायेनतामानयतकामिनीं १६ इत्युक्तास्तेऽथगंधर्वाविश्वावसुपुरोगमाः ततोगत्वामहागाढतमसिप्रत्युपस्थिते १७ जह्रुस्तावुरणौदेवा रममाणंविलोक्यतं चक्रंदतुस्तदातौतुह्रियमाणौविहायसा १८ उर्वशीतदुपाकर्ण्यक्रंदितंसुतयोरिव कुपितोवाचराजानंसमयोऽयंकृतोमया १९ नष्टाहंतवविश्वासान्हृतौचोरैर्ममोरणौ राजन्पुत्रसमावेतौत्वं किंशेषेस्त्रियासमः २०

णमिति अमृतंवाआज्यमितिश्रुतेःदेवानांचामृताशित्वात् ९ १० शापानुग्रहकाम्ययेति शापमो क्षकामनयेत्यर्थः ११ लीनोऽन्तर्गृहेस्थितइत्यर्थः १२ नशशाकेति तयाहीनोऽवस्थातुंनसमर्थोबभूव १३ १४ समयेनेनाज्ञातकाले इत्यर्थः १५ १६ १७ चक्रंदतुराह्वानंरोदनंवाचक्रतुः १८ समयोयमिति मयायःसमयःकृतःसनष्टइतिशेषः १९ २०

२१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ अनागसमनपराधिनंनत्यक्तुमर्हसीत्यन्वयः २८ कुतइतिचेत्तत्राह संदेहइति यद्यस्माद्धेतोःसदेहो यःपूर्वंत्वयातिप्रेम्णाभुक्तः सोयंदेहोत्रपतति त्वयादूरदेशंहृतस्त्वदुद्देशेनदूरदेशंप्राप्नोतिकोमलइतिकृत्वा किंचहेवरोरुएनंदेहंकाकाद्यकाःखा

हृतास्म्यहंकुनाथेननपुंसावीरमानिना उरणौमेगतौचाद्यसदाप्राणप्रियौमम २१ एवंविलप्यमानांतांदृष्ट्वा-राजाविमोहितः नग्नएवययौतूर्णंपृष्ठतःपृथिवीपतिः २२ विद्युत्प्रकाशितातत्रगंधर्वैर्नृपवेश्मनि नग्नभूतस्त्वयादृष्टोभूपतिर्गंतुकामया २३ त्यक्त्वोरणौगताःसर्वेगंधर्वाःपथिपार्थिवः नग्नोजग्राहतौश्रांतोजगामस्वगृहंप्रति २४ तदोर्वशींगतांदृष्ट्वाविललापातिदुःखितः नग्नंवीक्ष्यपतिंनारीगतासावरवर्णिनी २५ क्रंदन्सदेशदेशेषुबभ्रामनृपतिःस्वयं तच्चित्तोविह्वलःशोचन्विवशःकाममोहितः २६ भ्रमन्वैसकलांपृथ्वींकुरुक्षेत्रेददर्श-तां दृष्ट्वासंहृष्टवदनःप्राहसूक्तंनृपोत्तमः २७ अयेजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि मांत्वंत्वन्मानसंक्रांतंवशगंचाप्यनागसं २८ सदेहोयंपतत्यत्रदेविदूरंहृतस्त्वया खादंत्येनंवृकाःकाकास्त्वयात्यक्तंवरोरुयत् २९ एवंविलपमानंतंराजानंप्राहचोर्वशी दुःखितंकृपणंश्रांतंकामार्तंविवशंभृशं ३० उर्वश्युवाच मूर्खोसिनृपशार्दूलज्ञानंकुत्रगतंतव क्वापिसख्यंनचस्त्रीणांवृकाणामिवपार्थिव ३१ नविश्वासोहिकर्त्तव्यःस्त्रीषुचौरेषुपार्थिवैः गृहंगच्छस्वसुखंभुंक्ष्वमाविषादेमनःकृथाः ३२ इत्येवंबोधितोराजानविवेदातिमोहितः दुःखंचपरमंप्राप्तःस्वैरिणीस्नेहयंत्रितः ३३ सूतउवाच इतिसर्वंसमाख्यातमुर्वशीचरितंमहत् वेदेविस्तरितंचैतत्संक्षेपात्कथितंमया ३४ इति श्रीदे० भा० म० पु० प्र० त्रयोदशोऽध्यायः १३

दंतिवर्त्तमानसामीप्येलट् त्वयात्यक्तंमृतमधुनैवभक्षयिष्यंतीत्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ ३३ वेदेविस्तरितमितिबह्वृचिमामृथाइतिसूक्तेनेत्यर्थः ३४ स्त्रीसंगिनामित्थंगतिर्भवतितस्मात्स्त्रीसंगःसर्वथाश्रीभगवदुपासकैस्त्याज्यइत्यवांतरतात्पर्यं इतिश्री देवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेत्रयोदशोध्यायः १३

सप्तभिश्लोकवर्यैस्तु शुकस्योत्पत्तिरीर्यते यत्रधर्मोगृहस्थानांकर्त्तव्यत्वेनचोच्यते १ दृष्टांतत्वेनोपात्तां पुरूरवः कथांसमाप्य प्रकृतां शुकोत्पत्तिंकथयति दृष्ट्वेति नमेयोग्येति गृहस्थाश्रमयोग्यानेत्यर्थः यतोप्सराइयंभवति १ मांप्रतिशापमयंविसृजेदितिहेतोःसाप्सराभयभीताअभवदित्याह भयभीतेति २ शुकीति कीरांगनारूपमित्यर्थः विस्मयमिति अहोअधुनैवेयंविलक्षणाकामिनीकथंशुकीजातेतिविस्मयइत्यर्थः ३ दर्शनादेवेति अप्सरोरूपदर्शनादेवेत्यर्थः विस्मितंप्रफुल्लंजातं विस्मितःप्रफुल्लः ४ निगृह्णन्मानसमिति निरुन्दंकुर्वन्नपिनियंतुंनशशाकेत्यर्थः प्रसृतमिति विषये

श्रीसूतउवाच दृष्ट्वातामसितापांगींव्यासश्चिंतापरोभवत् किंकरोमिनमेयोग्यादेवकन्येयमप्सराः१ एवंचिंतयमानंतुदृष्ट्वाव्यासंतदाप्सराः भयभीताहिसंजाताशापंमांविसृजेदयं २ साकृत्वाथशुकीरूपंनिर्गताभयविह्वला कृष्णास्तविस्मयंप्राप्तोविहंगींतांविलोकयन् ३ कामस्तदेहेव्यासस्यदर्शनादेवसंगतः मनोतिविस्मितंजातंसर्वगात्रेषुविस्मितः ४ सतुधैर्येणमहतानिगृह्णन्मानसंमुनिः नशशाकनियंतुंचसव्यासःप्रसृतंमनः ५ बहुशोगृह्यमाणंचघृताच्यामोहितंमनः भावित्वान्नैवविधृतंव्यासस्यामिततेजसः ६ मंथनंकुर्वतस्तस्य मुनेरग्निचिकीर्षया अरण्यामेवसहसातस्यशुक्रमथापतत् ७ सोविचिंत्यतथापातंममंथारणिमेवच तस्माच्छुकःसमुद्भूतोव्यासाकृतिमनोहरः ८ विस्मयंजनयन्बालःसंजातस्तदरण्यजः यथाध्वरेसमिद्धोग्निर्भातिहव्येनदीप्तिमान् ९

षुव्यापृतमित्यर्थः ५ नैवविधृतमिति नविधृतंनिरुन्दंअभवदितिशेषः ६ ७ सोविचिंत्येति अविचिंत्येतिछेदः नगणयित्वेत्यर्थः ननुवीर्यपातानंतरंप्रायश्चित्तंकृत्वैवमंथनंकर्त्तव्यंनत्कथमविचिंत्येत्युक्तमितिचेन्न यतोयज्ञेकर्मणियज्ञांगवैकल्येएवप्रायश्चित्तंनान्यथेतिमन्यतेमुनिः यद्वाऽरण्यांपतितंवीर्यमविचिंत्याविज्ञायेत्यर्थः वीर्यपातानंतरंप्रायश्चित्तंकृत्वैवमंथनंकृतंपरंत्वरण्यांपतितमित्येवनज्ञातमित्यर्थकल्पनात् व्यासाकृतिश्चासौमनोहरश्चेतिसमस्तं ८ अरणयजः अरण्यकाष्ठजइत्यर्थः शम्याअरण्यकाष्ठत्वात् यथाध्वरेति तथायंदीप्तिमानितिशेषः ९

किमेतदिति कामिन्यभावेकथंपुत्रोत्पत्तिरितिविचिंत्यचिंतांकृत्वाशिवस्यवरदानादेतदभवदितितर्कयामासेतिशेषः १० ११ १२ खादाकाशात्
१३ १४ १५ १६ १७ १८ उपतस्थुर्मनसिस्फुरणंप्राप्नुवन्नित्यर्थः १९ घृताच्याःसंभवेतदेति घृताच्याःशुकीरूपंसंभवेशुकोत्पत्ति

व्यासस्तत्कृतमालोक्यविस्मयंपरमंगतः किमेतदितिसंचिंत्यवरदानाच्छिवस्यवै १० तेजोरूपीशुकोजातोप्य
रणीगर्भसंभवः द्वितीयोग्निरिवात्यर्थंदीप्यमानःस्वतेजसा ११ विलोकयामासतदाव्यासस्तुमुदितंसुतं दिव्येन
तेजसायुक्तंगार्हपत्यमिवापरं १२ गंगांतःस्नापयामाससमागत्यगिरेस्तदा पुष्पवृष्टिस्तुखाज्जाताशिशोरुपरिना
पसाः १३ जातकर्मादिकंचक्रेव्यासस्तस्यमहात्मनः देवदुंदुभयोनेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः १४ जगुर्गंधर्वपतयोमु
दितास्तेदिदृक्षवः विश्वावसुर्नारदश्चतुंबरःशुकसंभवे १५ तुष्टुवुर्मुदिताःसर्वेदेवाविद्याधरास्तथा दृष्ट्वाव्या
सस्तुतंदिव्यमरणीगर्भसंभवं १६ अंतरिक्षात्सपातोर्व्यांदंडःकृष्णाजिनंशुभं कमंडलुस्तथादिव्यःशुकस्यार्थे
द्विजोत्तमाः १७ सद्यःसववृधेबालोजातमात्रोतिदीप्तिमान् तस्योपनयनंचक्रेव्यासोविद्याविधानवित् १८ उ
त्पन्नमात्रंतंवेदाःसरहस्याःससंग्रहाः उपतस्थुर्महात्मानंयथास्यपितरंतथा १९ यतोदृष्टंशुकीरूपंघृताच्याः
संभवेतदा शुकेतिनामपुत्रस्यचकारमुनिसत्तमाः २० बृहस्पतिमुपाध्यायंकृत्वाव्यासस्तुतस्तदा व्रतानिब्रह्म
चर्यस्यचकारविधिपूर्वकं २१ सोधीत्यनिखिलान्वेदान्सरहस्यान्ससंग्रहान् धर्मशास्त्राणिसर्वाणिकृत्वागुरुकु
लेशुकः २२ गुरवेदक्षिणांदत्वासमावृत्तोमुनिस्तदा आजगामपितुःपार्श्वेकृष्णद्वैपायनस्यच २३ दृष्ट्वाव्यासः
शुकंप्राप्तंप्रेम्णोत्थायससंभ्रमः आलिलिंगमुहुर्घ्राणंमूर्ध्नितस्यचकारह २४

समयेदृष्टंयतोयस्मात्कारणात् तस्मादेवतदातस्मि
न्कालेशुकेतिसंधिरार्षः शुकइतिनामचकारेत्यर्थः यदुद्देशेनवीर्यंपतितंसातस्यमातेतिशुकीमातास्येतिशुकनामकरणतात्पर्यं २० २१ २२ २३ घ्राणंमूर्ध्नीति
मस्तकावघ्राणंकृतवानित्यर्थः २४

आश्वास्येतिपुत्राध्ययनंश्रुत्वासम्यकृत्वयाध्ययनंकृतमित्याश्वास्येत्यर्थः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ अभ्यासेसमीपे ३२ तत्त्वेन

पप्रच्छकुशलंव्यासस्तथाचाध्ययनंशुचिः आश्वास्यस्थापयामासशुकंतत्राश्रमेशुभे २५ दारकर्मततोव्यासः शुकस्यपर्यचिंतयत् कन्यांमुनिसुतांकांतामपृच्छदतिवेगवान् २६ शुकंप्राहसुतंव्यासोवेदोधीतस्त्वयानघ धर्मशास्त्राणिसर्वाणिकुरुभार्यांमहामते २७ गार्हस्थ्यंचसमासाद्ययजदेवान्पितॄनथ ऋणान्मोचयमांपुत्रप्राप्यदारान्मनोरमान् २८ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गोनैवचनैवच तस्मात्पुत्रमहाभागकुरुष्वाद्यगृहाश्रमं २९ कृत्वागृहाश्रमंपुत्रसुखिनंकुरुमांशुक आशामेमहतीपुत्रपूरयस्वमहामते ३० तपस्तप्त्वामहाघोरंप्राप्तोसित्वमयोनिजः देवरूपीमहाप्राज्ञपाहिमांपितरंशुक ३१ सूतउवाच इतिवादिनमभ्यासेप्राप्तःप्राहशुकस्तदा विरक्तःसोतिरक्तंतंसाक्षात्पितरमात्मनः ३२ शुकउवाच किंत्वंवदसिधर्मज्ञवेदव्यासमहामते तत्त्वेनशाधिशिष्यंमांत्वदाज्ञांकरवाण्यलं ३३ व्यासउवाच त्वदर्थेयत्तपस्तप्तंमयापुत्रशतंसमाः प्राप्तस्त्वंचातिदुःखेनशिवस्याराधनेनच ३४ ददामितववित्तंतुप्रार्थयित्वाथभूपतिं सुखंभुंक्ष्वमहाप्राज्ञप्राप्ययौवनमुत्तमं ३५ शुकउवाच किंसुखं मानुषेलोकेब्रूहितातनिरामयं दुःखविद्धंसुखंप्राज्ञानवदंतिसुखंकिल ३६ स्त्रियंकृत्वामहाभागभवामितद्वशानुगः सुखंकिंपरतंत्रस्यस्त्रीजितस्यविशेषतः ३७ कदाचिदपिमुच्येतलोहकाष्ठादियंत्रितः पुत्रदारैर्निबद्धस्तुनविमुच्येतकर्हिचित् ३८ विण्मूत्रसंभवोदेहोनारीणांतन्मयस्तथा कांप्रीतिंतत्रविप्रेंद्रविबुधःकर्तुमिच्छति ३९ अयोनिजोहंविप्रर्षेयोनौमेकीदृशीमतिः नवांछाम्यहमग्रेपियोनावेवसमुद्भवं ४०

परमार्थदृष्ट्येत्यर्थः पूर्वोक्तंतुत्वयालौकिकदृष्ट्योक्तमितिभावः ३३ परमार्थदृष्ट्येवेदमुक्तमित्यभिप्रायेणव्यासआह ३४ ३५ निरामयं दुःखेनासंभिन्नमित्यर्थः दुःखविद्धंतुसुखंनैवसुखंभवतीतिपंडितावदंतीत्याह दुःखविद्धमिति ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

४८

४१ विस्तारिताविचारिताइत्यर्थः तत्रापिनशांतिर्लब्धातेषांहिंसामयत्वादित्याह हिंसेति ४२ ४३ ४४ कृत्वेति एतत्त्रासादेवबृहस्पतिंप्र-
णम्य ज्ञानप्राप्त्यर्थंत्वत्समीपमागतोस्मीत्यर्थः ४५ नभचक्रवत् नक्षत्रचक्रवदित्यर्थः ४६ निजतत्त्वविचारणादितिल्यब्लोपेपंचमीतंविहायेत्यर्थः
मूढानांस्फरवबुद्धिः संसारेत्वकिंचित्करेत्याह मूढानामिति ४७ सधर्माइतिश्वाश्वसूकरैः सधर्मासमानधर्मवानित्यर्थः समासांतविधेरनित्यत्वात्

विट्स्फरवंकिंमुवांछामित्यक्त्वात्मस्फरवमद्भुतं आत्मारामश्चभूयोपिनभवत्यतिलोलुपः ४१ प्रथमंपठितावेदामयावि
स्तारिताश्चते हिंसामयास्तेपठिताः कर्ममार्गप्रवर्त्तकाः ४२ बृहस्पतिर्गुरुःप्राप्तःसोपिमग्नोगृहार्णवे अविद्याग्रस्त
हृदयःकथंतारयितुंक्षमः ४३ रोगग्रस्तोयथावैद्यःपररोगचिकित्सकः तथागुरुर्मुमुक्षोर्मेगृहस्थोयंविडंबना ४४ कृ
त्वाप्रणामंगुरवेत्वत्समीपमुपागतः त्राहिमांतत्त्वबोधेनभीतंसंसारसर्पतः ४५ संसारेस्मिन्महाघोरेभ्रमणंनभचक्र
वत् नचविश्रमणंक्कापिसूर्यस्येवदिवानिशि ४६ किंस्फरवंतातसंसारेनिजतत्त्वविचारणात् मूढानांसुरवबुद्धिस्त
विट्स्फकीटस्फरवंयथा ४७ अधीत्यवेदशास्त्राणिसंसारेरागिणश्चये तेभ्यःपरोनमूरवोस्तिसधर्माःश्वाश्वसूकरैः
४८ मानुष्यंदुर्लभंप्राप्यवेदशास्त्राण्यधीत्यच बध्यतेयदिसंसारेकोविमुच्येतमानवः ४९ नातःपरतरंलोकेक्वचि
दाश्चर्यमद्भुतं पुत्रदारगृहासक्तःपंडितःपरिगीयते ५० नबाध्यतेयःसंसारेनरोमायागुणैस्त्रिभिः सविद्वान्सचमे
धावीशास्त्रपारंगतोहिसः ५१ किंवृथाध्ययनेनात्रदृढबंधकरेणच पठितव्यंतदेवाशुमोचयेद्भवबंधनात् ५२ गृ
ह्णातिपुरुषंयस्माद्गृहंतेनप्रकीर्तितं क्वसुरवंबंधनागारेतेनभीतोस्म्यहंपितः ५३

धर्मादनिचूकेवलादित्यनिजभावः ४८ मानुष्य-
मिति एतादृशोयदिबध्येततर्हिमोक्षोच्छेदएवस्यादितिभावः ४९ ५० तर्हिकःपंडितस्तत्राह नबाध्यतइति कूटस्थवस्त्वनुभवेनगुणत्रयासंबन्द्ध
इत्यर्थः ५१ भवबंधनादत्रयदितिशेषः ५२ गृह्णातीति बध्नातीत्यर्थः ५३ ७ ७ ७

५४ व्यासस्तुकुटुंबेशुचौदेशेस्वाध्यायमधीयानोधार्मिकान्विदधदित्यादिछांदोग्यश्रुतिमनुसृत्यगृहस्थाश्रमंश्रेष्ठत्वेनकथयति नगृहंबंधनागारमि
ति नहिजडंगृहंपुरुषंबध्नातिनचान्यद्बंधनेकारणमस्तिकिंतुमनसआसक्तिमात्रंकारणंतांविहायसंसारंकुर्वाणोमुच्यतएवेत्यर्थः ५५ ५६ ब्रह्मचारीति

येबुधामंदमतयोविधिनामुषिताश्चये तेप्राप्यमानुषंजन्मपुनर्बंधंविशंत्युत ५४ व्यासउवाच नगृहंबंधनागा
रंबंधनेनचकारणं मनसायोविनिर्मुक्तोगृहस्थोपिविमुच्यते ५५ न्यायागतधनःकुर्वन्वेदोक्तंविधिवत्क्रमात् गृह
स्थोपिविमुच्येतश्राद्धकृत्सत्यवाक्शुचिः ५६ ब्रह्मचारीयतिश्चैववानप्रस्थोव्रतस्थितः गृहस्थंसमुपासंतेमध्या
ह्नातिक्रमेसदा ५७ श्रद्धयाचान्नदानेनवाचासूनृतयातथा उपकुर्वंतिधर्मस्थागृहाश्रमनिवासिनः ५८ गृहाश्रमा
त्परोधर्मोनदृष्टोनचवैश्रुतः वसिष्ठादिभिराचार्यैर्ज्ञानिभिःसमुपाश्रितः ५९ किमसाध्यंमहाभागवेदोक्तानिच
कुर्वतः स्वर्गमोक्षंचसज्जन्मयद्यद्वांछतितद्भवेत् ६० आश्रमादाश्रमंगच्छेदितिधर्मविदोविदुः तस्मादग्निंस
माधायकुरुकर्माण्यतंद्रितः ६१ देवान्पितॄन्मनुष्यांश्चसंतर्प्यविधिवत्कृत पुत्रमुत्पाद्यधर्मज्ञसंयोज्यचगृहाश्र
मे ६२ त्यक्त्वागृहंवनंगत्वाकर्तासिव्रतमुत्तमं वानप्रस्थाश्रमंकृत्वासंन्यासंचततःपरं ६३ इंद्रियाणिमहाभाग
मादकानिसुनिश्चितं अदारस्यदुरंतानिपंचैवमनसासह ६४ तस्माद्दारान्प्रकुर्वीततज्जयायमहामते वार्द्धके
तपआतिष्ठेदितिशास्त्रोदितंवचः ६५ विश्वामित्रोमहाभागतपःकृत्वातिदुश्चरं त्रीणिवर्षसहस्राणिनिराहारो
जितेंद्रियः ६६ मोहितश्चमहातेजावनेमेनकयास्थितः शकुंतलासमुत्पन्नापुत्रीतद्वीर्यजाशुभा ६७ दृष्ट्वादाश
सुतांकालींपितामपराशरः कामबाणार्दितःकन्यांतांजग्राहोडुपेस्थितः ६८

गृहस्थाश्रमेवसंस्तेभ्योभैक्ष्यंदत्वातत्पुण्यभागी
भवतीत्यर्थः ५७ उपकुर्वंतीति पुण्यादिदानेनेत्यर्थः ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८

६९ ७० एतन् ग्रंथस्यावांतरतात्पर्यंतु ज्ञानाधिऽकारप्राप्तिपर्यंतंकर्ममार्गोनिष्कामनयाऽश्रयितव्यइति इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेचतुर्दशो ध्यायः १४ छ सप्तषष्टिश्लोकवर्यैः शुकवैराग्यमुच्यते श्रीदेव्याचोपदेशश्चहरयेकृतउच्यते १ पितुर्वाक्यंश्रुत्वाशुकउवाच नाहमिति गृहंजायासं

ब्रह्मापिस्वसुतांदृष्ट्वापंचबाणप्रपीडितः धावमानश्चरुद्रेणमूर्छितश्चनिवारितः ६९ तस्मात्त्वमपिकल्याणकुरुमे वचनंहितं कुलजांकन्यकांवृत्वावेदमार्गंसमाश्रय ७० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेचतुर्दशोध्यायः १४ छ श्रीशुकउवाच नाहंगृहंकरिष्यामिदुःखदंसर्वदापितः वागुरासदृशंनित्यंबंधनंसर्वदेहिनां १ ध नचिंतातुराणांहिकुतःसुखंतातदृश्यते स्वजनैःखलुपीड्यंतेनिर्धनालोलुपाजनाः २ इंद्रोपिनसुखीतादृग्यादृशो- भिक्षुनिस्पृहः कोन्यःस्यादिहसंसारेत्रिलोकीविभवेसती ३ तपंतंतापसंदृष्ट्वामघवादुःखितोभवन् विघ्नान्बहु विधानस्यकरोतिर्चादिवस्पतिः ४ ब्रह्मापिनसुखीविष्णुर्लक्ष्मींप्राप्यमनोरमां खेदंप्राप्नोतिसततंसंग्रामैरसुरैःस ह ५ करोतिविपुलान्यत्नांस्तपश्चरतिदुश्चरं रमापतिरपिश्रीमान्कस्यास्तिविपुलंसुखं ६ शंकरोपिसदादुःखी भवत्येवचवेद्म्यहं तपश्चर्यांप्रकुर्वाणोदैत्ययुद्धकरःसदा ७ कदाचिन्नसुखीशेतेधनवानपिलोलुपः निर्धनस्तु कथंतातसुखंप्राप्नोतिमानवः ८ जानन्नपिमहाभागपुत्रंवावीर्यसंभवं नियोक्ष्यसिमहाघोरेसंसारेदुःखदे सदा ९ जन्मदुःखंजरादुःखंदुःखंचमरणेतथा गर्भवासेपुनर्दुःखंविष्ठामूत्रमयेपितः १० तस्मादतिशयंदुःखं तृष्णालोभसमुद्भवं याञ्चायांपरमंदुःखंमरणादपिमानद ११

बंधंगृहस्थाश्रमंवावागुरामृगबंधिनीरज्जुसदृशंबंध कं १ २ त्रिलोकीविभवेसतिइंद्रोपिनसुखीत्यन्वयः ३ इंद्रदुःखंकथयति तपंतमिति भवन्नितिशत्रंतंव्याससंबोधनं ४ ५ ६ ७ ८ जानन्नपीति इत्थंजानन्नपिमामौरसंपुत्रंकथमेवंनियोजयसीत्यर्थः ९ १० ११ छ छ

मरणंचेति अपमानएवमरणंप्रतिदिनं १२ १३ विरक्तस्यनैवदुःखमित्याह एकोदरस्येति १४ १५ १६ प्रारब्धंसंचितंवर्तमानंचत्रिविधं कर्ममूलजमविद्याजन्यंयथानश्येदित्यन्वयः १७ १८ भोगैर्वीर्यंहरति पूर्णंधनंमनश्चकुटिलभाषणैः स्तेनश्चोरः १९ २० २१ अश्रूणिने

प्रतिग्रहधनाविप्रानबुद्धिबलजीवनाः पराशापरमंदुःखंमरणंचदिनेदिने १२ पठित्वासकलान्वेदान्शास्त्राणि चसमंततः गत्वाचधनिनांकार्यास्तुतिःसर्वात्मनाबुधैः १३ एकोदरस्यकाचिंतापत्रमूलफलादिभिः येनकेनाप्युपायेनसंतुष्याचप्रपूर्यते १४ भार्यापुत्रास्तथापौत्राःकुटुंबेविपुलेसति पूरणार्थंमहद्दुःखंधक्कस्वंपितरद्भुतं १५ योगशास्त्रंवदममज्ञानशास्त्रंस्त्रकरखाकरं कर्मकांडेखिलेतातनरमेहंकदाचन १६ वदकर्मक्षयोपायंप्रारब्धंसंचितंतथा वर्तमानंयथानश्येत्त्रिविधंकर्ममूलजं १७ जलूकेवसदानारीरुधिरंपिबतीतिवै मूर्खस्तुनविजानातिमोहितो भावचेष्टितैः १८ भोगैर्वीर्यंधनंपूर्णंमनःकुटिलभाषणैः कांताहरतिसर्वस्वंकःस्तेनस्तादृशोपरः १९ निद्रासुखविनाशार्थंमूर्खस्तुदारसंग्रहं करोतिवंचितोधात्रादुःखायनसुखायच २० सूतउवाच एवंविधानिवाक्यानिश्रुत्वाव्यासःशुकस्यच संप्रापमहतींचिंतांकिंकरोमीत्यसंशयं २१ तस्यसुस्रुवुरश्रूणिलोचनाद्दुःखजानिच वेपथुश्चशरीरेभूद्ग्लानिंप्रापमनस्तथा २२ शोचंतंपितरंदृष्ट्वादीनंशोकपरिप्लुतं उवाचपितरंव्यासंविस्मयोत्फुल्ललोचनः २३ अहोमायाबलंचोग्रंयन्मोहयतिपंडितं वेदांतस्यचकर्तारंसर्वज्ञंवेदसंमितं २४ नजानेकाचसामायाकिंस्वित्सातीवदुष्करा यामोहयतिविद्वांसंव्यासंसत्यवतीसुतं २५ पुराणानांचवक्ताचनिर्माताभारतस्यच विभागकर्तावेदानांसोपिमोहमुपागतः २६

त्रजलानिवेपथुःकंपः २२ २३ वेदसंमितंवेदवत्प्रमाणवाक्यं २४ काचसेति काप्यनिर्वचनीयेत्यर्थः किंस्विदितिवितर्केदुष्करयत्नसाध्येत्यर्थः २५ २६

व्यासशांत्यर्थंदेवींप्रार्थयति तांयामीति अंतर्यामिरूपिणीमित्यर्थः २७ २८ ईश्वरोविष्णुः २९ ३० ३१ कोयमिति अयंव्यासो
ममकः नकोपितथाहंशुकएतस्यकः नकोप्यथापिकीदृशोयंभ्रमएतस्यममगृहस्थाश्रमेणकल्याणंभवत्विति कथंचेहपंचभूतात्मकेमेदेहेपि

तांयामिशरणंदेवींयामोहयतिवैजगत् ब्रह्मविष्णुहरादींश्चकथान्येषांचकीदृशी २७ कोप्यस्तित्रिषुलोकेषुयो
नमुह्यतिमायया यन्मोहंगमिताःपूर्वंब्रह्मविष्णुहरादयः २८ अहोबलमहोवीर्यंदेव्याखलुविनिर्मितं माययैव
वशंनीतःसर्वज्ञईश्वरःप्रभुः २९ विष्णुवंशसभवोव्यासइतिपौराणिकाजगुः सोपिमोहार्णवेमग्नोभग्नपोतोव
णिग्यथा ३० अश्रुपातंकरोत्यद्यविवशःप्राकृतोयथा अहोमायाबलंचैतदुस्त्यजंपंडितैरपि ३१ कोयंकोहंकथंचेह
कीदृशोयंभ्रमःकिल पंचभूतात्मकेदेहेपितापुत्रेतिवासना ३२ बलिष्ठाखलुमायेयंमायिनामपिमोहिनी य
याभिभूतःकृष्णोपिकरोतिरोदनंद्विजः ३३ सूतउवाच तांनत्वामनसादेवींसर्वकारणकारणां जननींसर्वदे-
वानांब्रह्मादीनांतथेश्वरीं ३४ पितरंप्राहदीनंतंशोकार्णवपरिप्लुतं अरणीसंभवोव्यासंहेतुमद्वचनंशुभं ३५
पाराशर्यमहाभागसर्वेषांबोधदःस्वयं किंशोकंकुरुषेस्वामिन्यथाज्ञःप्राकृतोनरः ३६ अद्याहंतवपुत्रोस्मिन
जानेपूर्वजन्मनि कोहंकस्त्वंमहाभागविभ्रमोयंमहात्मनि ३७ कुरुधैर्यंप्रबुध्यस्वमाविषादेमनःकृथाः मोह
जालमिमंमत्वामुंचशोकंमहामते ३८ क्षुधानिवृत्तिर्भक्ष्येणनपुत्रदर्शनेनच पिपासाजलपानेनयातिनैवात्मजेक्ष
णात् ३९ घ्राणंसुखंसुगंधेनकर्णजंश्रवणेनच स्त्रीसुखंतुस्त्रियानूनंपुत्रोहंकिंकरोमिते ४० तापुत्रइत्येवंरूपावासनाआश्र

र्येमेतदित्यर्थः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ विभ्रमोयंमहात्मनीति कथमितिशेषः ३७ ३८ ३९ पुत्रोहंकिंकरोमीति ममोपयोगःकइत्यर्थः ननुपितुःपरलोकक्रि
यार्थंपुत्रोपेक्षितइतिचेन्न तद्वचनस्यकर्मठश्रद्धाजाड्याभिप्रायकत्वात् अतएवब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेदितिसंन्यासोब्रह्मचारिणामुक्तइतिभावः ४०

अजीगर्तेनब्राह्मणेनातएवस्वपुत्रोद्रव्यंगृहीत्वाहरिश्चंद्रायपशवर्थेसमर्पितइत्याह अजीगर्तेनेति तस्माद्द्रव्यमेवसुखदंनपुत्रादिकमित्यर्थः इयंक थासमस्कंधेवक्ष्यमाणास्ति ४१ ४२ दैवज्ञइति दैवस्यसूक्ष्मत्वात्सूक्ष्मज्ञइत्यर्थः ४३ ४४ वृद्धगामिनीवृद्धाश्रयिण्यपीयंमतिरित्यर्थः ४५ ४६ चतुर्थाश्रमयोग्यस्यशुकपुत्रस्यैतद्भागवतोपदेशादन्योपियोविरक्तःपुत्रसदृशःप्रियश्चतस्माएवैतद्भागवतंवक्तव्यंनान्यस्माइतिसूचितं ब्रह्म संमितंवेदसंमितं ४७ भूषणंमुख्यंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मप्रतिपादकत्वादेतस्यसर्वपुराणश्रेष्ठत्वंयुक्तमेव अन्यपुराणानांतुसाम्यावस्थमायाज

अजीगर्तेनपुत्रोपिहरिश्चंद्रायभूभुजे पशुकामाययज्ञार्थंदत्तोमौल्येनसर्वथा ४१ सुखानांसाधनंद्रव्यंधनात्सुख समुच्चयः धनमर्जयलोभश्चेत्पुत्रोहंकिंकरोम्यहं ४२ मांप्रबोधयबुद्ध्यात्वंदैवज्ञोसिमहामते यथामुच्येयमत्यंत- गर्भवासभयान्मुने ४३ दुर्लभमानुषंजन्मकर्मभूमाविहानघ तत्रापिब्राह्मणत्वंवैदुर्लभंचोत्तमेकुले ४४ बद्धोहमि तिमेबुद्धिर्नापसर्पतिचित्ततः संसारवासनाजालेनिविष्टावृद्धगामिनी ४५ सूतउवाच इत्युक्तस्तदाव्यासःपुत्रे- णामितबुद्धिना प्रत्युवाचशुकंशांतंचतुर्थाश्रममानसं ४६ व्यासउवाच पठपुत्रमहाभागमयाभागवतंकृतं शु भंचातिविस्तीर्णंपुराणंब्रह्मसंमितं ४७ स्कंधाद्वादशतत्रैवपंचलक्षणसंयुतं सर्वेषांचपुराणानांभूषणंममसंमतं ४८ सदसज्ज्ञानविज्ञानंश्रुतमात्रेणजायते येनभागवतेनेहतत्पठत्वंमहामते ४९ वटपत्रशयानायविष्णवे बालरूपिणे केनास्मिबालभावेननिर्मितोहंचिदात्मना ५० ७ ७ ७

न्यैकैकसत्त्वादिगुणोपाधिहरिहरब्रह्मादिकप्रतिपादकत्वान्नमुख्यत्वमितिभावः ४८ सदसज्ज्ञानविज्ञानमिति येनश्रुतमात्रेणसत्ब्रह्मजगदसदेतयोः सदसतोर्ब्रह्मजगतोःसत्त्वेनासत्त्वेनचज्ञानंपरोक्षज्ञानंविज्ञानमपरोक्षज्ञानंचजायतइत्यर्थः ४९ इदंभागवतंकेनकस्माउपदिष्टमितिचेत्तत्राह वटपत्रइ- ति कथंभूतायकेनकारणेनाहंबालभावेनस्थितोस्मि किंचकेनचिदात्मनाकेनचेतनेनपुरुषेणाहंनिर्मितोस्मि ५० ७ ७

किमर्थंकस्मैप्रयोजनायचनिर्मितोस्मिकेनद्रव्येणपृथिव्यादिद्रव्यमध्येकेनद्रव्येणाहंनिर्मितोस्मि किंचेदमखिलंसर्वमहंकथंजानामिज्ञास्यामीत्येवंप्र
कारेणचिंतयतेइत्यर्थः ५१ एतत्सर्वशंकानिवृत्त्यर्थंसर्वार्थदंवाक्यंभगवत्याश्लोकार्धेनप्रोक्तं किंतत् सर्वंखलुइदंजगदहमेवसनातनमस्मि बाधायां
सामानाधिकरण्येनसर्वंदृश्यमात्रंमिथ्यारूपंनास्ति किंतुअहंसनातनब्रह्मरूपाकालत्रयाबाध्यासच्चिदानंदरूपिण्यहमेवास्मि अनेनवाक्येनसर्वंख
ल्विदंब्रह्मेतिवाक्यस्यार्थउक्तः ननुमिथ्याजगतोभावेपिचेतनांतरसंभावनास्यात्तदर्थंनेहनानास्तिकिंचनेत्यस्यार्थमुपदिशति नान्यदस्तिसनातन

किमर्थंकेनद्रव्येणकथंजानामिचाखिलं इत्येवंचिंत्यमानायमुकुंदायमहात्मने ५१ श्लोकार्द्धेनतयाप्रोक्तंभगवत्या-
खिलार्थदं सर्वंखल्विदमेवाहंनान्यदस्तिसनातनं ५२ तद्वचोविष्णुनापूर्वंसंविज्ञातंमनस्यपि केनोक्तावागियंस-
त्याचिंतयामासचेतसा ५३ कथंवेद्मिप्रवक्तारंस्त्रीपुंसोवानपुंसकं इतिचिंताप्रपन्नेनधृतंभागवतंहृदि ५४ पुनः
पुनःकृतोच्चारस्तस्मिन्नेवास्तचेतसा वटपत्रेशयानःसन्नभूच्चिंतासमन्वितः ५५ तदाशांताभगवतीप्रादुरासचतुर्भु-
जा शंखचक्रगदापद्मवरायुधधराशिवा ५६ दिव्यांबरधरादेवीदिव्यभूषणभूषिता संयुतासदृशीभिश्चसर्वा-
भिःस्वविभूतिभिः ५७ प्रादुर्बभूवतस्याग्रेविष्णोरमिततेजसः मंदहास्यंप्रयुंजानामहालक्ष्मीःशुभानना ५८ सू-
तउवाच तांतथासंस्थितांदृष्ट्वाहृदयेकमलेक्षणः विस्मितःसलिलेतस्मिन्निराधारांमनोरमां ५९ रतिर्भूतिस्तथाबुद्धि-
र्मतिःकीर्तिःस्मृतिर्धृतिः श्रद्धामेधास्वधास्वाहाक्षुधानिद्रादयागतिः ६० तुष्टिःपुष्टिःक्षमालज्जाजृंभातंद्राचशक्तयः सं
स्थिताःसर्वतःपार्श्वेमहादेव्याःपृथक्पृथक् ६१ मिति मत्तोन्यद्भिन्नंसनातनंद्वितीयंचेतनमपिनास्तितथाचसर्वदृश्यनिषेधेनचेतनांतरनिषेधे
नचैकमेवाद्वितीयंब्रह्मेतिमहावाक्यार्थउपदिष्टोभवति तेनचत्वयायद्यच्चिंत्यतेतत्स्यसर्वस्यकारणंसच्चिदानंदरूपिण्यद्वितीयानिर्वचनीयशक्तिमत्यहमेवभगव
त्यस्मीत्युपदिष्टंभवति ५२ तद्वचइति विज्ञातंविधृतमित्यर्थः ५३ भागवतमर्धश्लोकरूपंतद्धृतंहृदितस्यजपंचकारेत्यर्थः ५४ अस्तचेतसास्थापितचेतसा ५५
५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१

६२ तांलक्ष्मींताश्चपरिवारशक्तीश्च ६३ ६४ ६५ देवींदृश्यमानामुत्प्रेक्षते ममेयंजननीति दर्शनंकेनचिदिति केनचिदनिर्वचनीयेनदेवताविशेषेणवाकेनापिहेतुनाकारणेनदर्शनमद्यदत्तंवा ६६ अत्रनिश्चयाभावेकिंवामयावक्तव्यं क्वचिदादेशेमया गंतव्यंनवागंतव्यमितिकिमप्यहंनजानेकेवलंबालभावादतंद्रितोमौनमास्थायाश्रित्यतिष्ठेयमित्येवंमयास्मिन्समयेकर्तव्यंनान्यदितिभावः ६७ इतिश्रीदेवीभागवततिलके प्रथमस्कंधेपंचदशोध्यायः १५ ५ एकषष्टिश्लोकवर्ग्येदेवीभाषणपूर्वकं उपदिष्टंशुकायैतत्पुराणमितिचोच्यते १ किंविस्मितोह्यसीति यद्यहं

वरायुधधराः सर्वानानाभूषणभूषिताः मंदारमालाकुलिता मुक्ताहारविराजिताः ६२ तांदृष्ट्वाताश्चसंवीक्ष्यतस्मिन्नेकार्णवेजले विस्मयाविष्टहृदयःसंबभूवजनार्दनः ६३ चिंतयामाससर्वात्मादृष्ट्वामायातिविस्मितं कुतोभूताः-स्त्रियःसर्वाःकुतोहंवटतल्पगः ६४ अस्मिन्नेकार्णवेघोरेन्यग्रोधःकथमुत्थितः केनाहंस्थापितोस्म्यत्रशिशुंकृत्वाशुभाकृतिः ६५ ममेयंजननीनोवामायावाकापिदुर्घटा दर्शनंकेनचित्त्वद्य दत्तंवाकेनहेतुना ६६ किंमयाचात्रवक्तव्यंगंतव्यंवानवाक्वचित् मौनमास्थायतिष्ठेयंबालभावादतंद्रितः ६७ इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणेप्रथमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ ७ व्यासउवाच दृष्ट्वातंविस्मितंदेवंशयानंवटपत्रके उवाचसस्मितंवाक्यंविष्णोकिंविस्मितोह्यसि १ महाशक्त्याःप्रभावेणत्वंमांविस्मृतवान्पुरा प्रभवेप्रलयेजाते भूत्वाभूत्वापुनःपुनः २

नवीनात्वदपरिचितादेवीवामायावास्यां नदातवविस्मयोयुक्तोनचतथास्तिकिंतुनवैवशक्तिरस्मिइतिभावः १ ननुतर्हिमयाकुतोनस्मर्यतइतिचेत्तत्राह महाशक्त्याइति महाशक्तिर्मायाशबलब्रह्मरूपिणीतस्याःप्रभावेणावरणरूपेणत्वंमांविस्मृतवान् अतोमांनस्मरसि ननुममाधुनैवजन्मतथाचतवममचसंबंधोनैवकदापिजातस्ततःकथमुच्यतेविस्मृतवानसीतिचेत्तत्राह पुरेति पुरापूर्वप्रभवेसृष्टौतथापूर्वेप्रलयेजातेत्वंपुनःपुनर्भूत्वाभूत्वाउत्पद्योत्पद्यतिष्ठसीतिशेषः तथाचतस्मिंस्तस्मिञ्जन्मन्यहंत्वच्छक्तिरभवंतांमांनजानासीत्यतोविस्मृतवानित्युक्तंसत्यमेवेतिभावः २

ननुकासामहाशक्तिस्तत्राह निर्गुणेति साम्यावस्थोपाधिकेत्यर्थः तर्ह्यहंकस्तत्राह सगुणस्त्वमिति तर्हित्वंकासितत्राह तथाप्यहमिति यथात्वंस
गुणस्तथैवाहंसगुणास्मीत्यर्थः तवकोसौगुणस्तत्राह सात्त्विकीति सात्विकीयाशक्तिस्तांमामिकांमत्संबंधिनींविद्धिसत्त्वगुणात्मिकाहमित्यर्थः ३
किमर्थमुत्पादितोस्मीत्यस्योत्तरमाह त्वन्नाभीति ४ ५ सगुणान्गुणसहितान्पंचभूतानित्यर्थः पुल्लिंगमार्षं ६ ७ ८ तेनेति सृष्ट्यादिनि-

निर्गुणासापराशक्तिःसगुणस्त्वंतथाप्यहं सात्त्विकीकिलयाशक्तिस्तांशक्तिंविद्धिमामिकां ३ त्वन्नाभिकमलाद्ब्रह्मा
भविष्यतिप्रजापतिः सकर्त्तासर्वलोकस्यरजोगुणसमन्वितः ४ सतदातपआस्थायप्राप्यशक्तिमनुत्तमां रजसा
रक्तवर्णंचकरिष्यतिजगत्त्रयं ५ सगुणान्पंचभूतांश्चसमुत्पाद्यमहामतिः इंद्रियाणींद्रियेशांश्चमनःपूर्वान्समंततः
६ करिष्यतिततःसर्गंतेनकर्त्तासउच्यते विश्वस्यास्यमहाभागत्वंवैपालयितातथा ७ तद्भ्रुवोर्मध्यदेशाच्चक्रोधाद्रु
द्रोभविष्यति तपःकृत्वामहाघोरंप्राप्यशक्तिंतुतामसीं ८ कल्पांतेसोपिसंहर्ताभविष्यतिमहामते तेनाहंत्वामुपा
यातासात्त्विकींत्वमवेहिमां ९ स्थास्येहंत्वत्समीपस्थासदाहंमधुसूदन हृदयेतेकृतावासाभवामिसततंकिल १०
विष्णुरुवाच श्लोकस्यार्द्धंमयापूर्वंश्रुतंदेविस्फुटाक्षरं तत्केनोक्तंवरारोहेरहस्यंपरमंशिवं ११ तन्मेब्रूहिवरारोहे
संशयोयंवरानने निर्द्धनोहियथाद्रव्यंतत्स्मरामिपुनःपुनः १२ व्यासउवाच विष्णोस्तद्वचनंश्रुत्वामहालक्ष्मीःस्मि
तानना उवाचपरयाप्रीत्यावचनंचारुहासिनी १३ ५ ५ ५ ५

मित्तेन ९ १० तत्केनोक्तमिति अत्रययोक्तंश्लोकार्द्धंसामूर्तिर्विष्णुनादृष्टाअस्तिअतएवतृतीयस्कंधेमणिद्वीपाधिवासिनींदृष्ट्वा
विष्णुनोक्तं गायंतीदोलयंतीचबालभावान्मयेक्षितेति तस्मात्केनोक्तमित्यत्रययाश्लोकार्धमुक्तंसानदर्थमुक्त्वातिरोहितास्मकाभवती-
किंतत्त्वाभवतीतितस्याःस्वरूपनिर्धारणार्थोयंप्रश्नइतिमंतव्यं ११ १२ १३ ५ ५ ५

१४ यांनिर्गुणांगुणत्रयोपचयापचयरहितसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणींनजानासित्वंतयामूलदेव्याभुवनेश्वर्यातत्प्रकटीकृतमित्याह त
यातत्प्रकटीकृतमिति भागवतमिति भगवत्यामायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याप्रतिपादकमर्धश्लोकात्मकंसूत्रभूतमेवसर्ववेदसारंसर्वंखल्विदंब्रह्म
नेहनानास्तिकिंचनेतिसर्ववेदतात्पर्यार्थप्रतिपादकवाक्यार्थाभिलापकंपुराणमंत्ररूपंप्रकटीकृतंविद्धि १५ नन्वेतादृशंरहस्यंभुवनेश्वर्यापामराय

महालक्ष्मीरुवाच शृणुशौरेवचोमह्यंसगुणाहंचतुर्भुज मांजानासिनजानासिनिर्गुणांसगुणालयां १४ त्वंजानी-
हिमहाभागतयातत्प्रकटीकृतं पुण्यंभागवतंविद्धिवेदसारंशुभावहं १५ कृपांचमहतींमन्येदेव्याःशत्रुनिषूदन
ययाप्रोक्तंपरंगुह्यंहितायतवसुव्रत १६ रक्षणीयंसदाचित्तेनविस्मार्यंकदाचन सारंहिसर्वशास्त्राणांमहाविद्याप्र
काशितं १७ नातःपरंवेदितव्यंवर्ततेभुवनत्रये प्रियोसिखलुदेव्यास्त्वंतेनतेव्याहृतंवचः १८ व्यासउवाच
इतिश्रुत्वावचोदेव्यामहालक्ष्म्याश्चतुर्भुजः दधारहृदयेनित्यंमत्वामंत्रमनुत्तमं १९ कालेनकियतातत्रतन्नाभिकम
लोद्भवः ब्रह्मादैत्यभयात्रस्तोजगामशरणंहरेः २० ततःकृत्वामहायुद्धंहत्वातौमधुकैटभौ जजापभगवान्वि-
ष्णुःश्लोकार्द्धंविशदाक्षरं २१ जपंतंवासुदेवंचदृष्ट्वादेवःप्रजापतिः पप्रच्छपरमप्रीतःकंजजःकमलापतिं २२ किं
त्वंजपसिदेवेशत्वत्तःकोप्यधिकोस्तिवै यत्स्मृत्वापुंडरीकाक्षप्रीतोसिजगदीश्वर २३ ७

बालकायमह्यंकिमित्युपदिष्टमितिचेत्तत्राह कृपांचेति नान्यदत्रकारणंपश्यामिकेवलंभगवतीकृपैवात्रकारणंमन्ये ययास्वमुखेनैवातिरहस्य
मुक्तं १६ महाविद्याश्रीभुवनेश्वरीतयाप्रकाशितं १७ इदंयदित्वयानुभूयतेतदातःपरंकिमपिवेदितव्यमवशिष्टंनैवास्ति वाचारंभणंविका-
रोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमिति ब्रह्मैवेदममृतंपुरस्ताद्ब्रह्मपश्चाद्दक्षिणतश्चोत्तरेण अधश्चोर्ध्वंचप्रसृतंब्रह्मैवेदंविश्वंवरिष्ठमित्यादिश्रुतिभिः
सर्वकारणज्ञानेनकार्यमात्रज्ञानस्यप्रतिज्ञानात् १८ १९ २० २१ २२ २३ ७ ७

क्रियाकारणेति कार्यकारणलक्षणेनितात्पर्यं २४ सासर्वाधिष्ठानकूटस्थब्रह्मरूपिण्यस्तीत्याह यस्याधारेइति अत्रसंधिरार्षः यस्याआधारे इतितुछेदः अभेदेभेदमारोप्ययस्याआधारेइत्युक्तं यदात्मकेआधारेइतितुरहस्यं महार्णवेमहार्णवसदृशेगंभीरे अगाधेआधारइत्यन्वयः २५ २६ २७ २८ विस्तारइति व्यासकृतविस्तारइत्यर्थः तथायुगेकृतयुगेहिरण्यगर्भकृतविस्तारइत्यर्थः द्वादशस्कंधेहिरण्यगर्भकृत

हरिरुवाच मयित्वयिचयाशक्तिःक्रियाकारणलक्षणा विचारयमहाभागयासाभगवतीशिवा २४ यस्याधारेज गत्सर्वंतिष्ठत्यत्रमहार्णवे साकारायामहाशक्तिरमेयाचसनातनी २५ ययाविसृज्यतेविश्वंजगदेतच्चराचरं सैषा प्रसन्नावरदानृणांभवतिमुक्तये २६ साविद्यापरमामुक्तेर्हेतुभूतासनातनी संसारबंधहेतुश्चसैवसर्वेश्वरेश्वरी २७ अहंत्वमखिलंविश्वंतस्याश्चिच्छक्तिसंभवं विद्धिब्रह्मन्नसंदेहःकर्तव्यःसर्वदानघ २८ श्लोकार्द्धेनतयाप्रोक्तंत द्भैभागवतंकिल विस्तारोभवितातस्यद्वापारादौयुगेतथा २९ व्यासउवाच ब्रह्मणासंगृहीतंचविष्णोस्तुनाभि पंकजे नारदायचतेनोक्तंपुत्रायामितबुद्धये ३० नारदेनतथामह्यंदत्तंहिमुनिनापुरा मयाकृतमिदंपूर्णंद्वादश स्कंधविस्तरं ३१ तत्पठस्वमहाभागपुराणंब्रह्मसंमितं पंचलक्षणयुक्तंचदेव्याश्चरितमुत्तमं ३२ तत्त्वज्ञानरसोपे तंसर्वेषामुत्तमोत्तमं धर्मशास्त्रसमंपुण्यंवेदार्थेनोपबृंहितं ३३ वृत्रासुरवधोपेतंनानाख्यानकथायुतं ब्रह्मवि- द्यानिधानंतुसंसारार्णवतारकं ३४ गृहाणत्वंमहाभागयोग्योसिमतिमत्तरः पुण्यंभागवतंनामपुराणंपुरुषर्षभ ३५ अष्टादशसहस्राणांश्लोकानांकुरुसंग्रहं अज्ञाननाशनंदिव्यंज्ञानभास्करबोधकं ३६ सुखदंशांतिदंधन्यंदीर्घा युष्यकरंशिवं शृण्वतांपठतांचेदंपुत्रपौत्रविवर्धनं ३७

विस्तारस्यवक्ष्यमाणत्वात् २९ ३० पूर्णमिति ब्रह्मणाशतकोटिवि स्तारंकृत्वानारदायोपदिष्टंतेनमह्यमुपदिष्टंतस्यसारांशंगृहीत्वामयाद्वादशस्कंधपरिमितंपूर्णंकृतमित्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

शिष्योयमितिसूतइत्यर्थः ३८ ३९ नलेभेशर्मकर्मात्मेति ननुसर्वक्लेशशांत्यर्थंभागवतंप्रणीतंतच्छ्रुत्वापियदिनशांतिस्तदाभागवतप्रणयनं व्यर्थमेवकिंचशुकोपिमहान्विरक्तःकर्मानासक्तमतिरतएवगृहस्थाश्रमानाकांक्षीतिपूर्वमुक्तंतच्छांत्यर्थंचभागवतंप्रणीतंतत्कथमत्रोच्यते नलेभेशर्मकर्मात्मेतिचेत्सत्यंनात्रकर्मात्मेत्यनेनकर्मासक्तमतिरित्यर्थः किंतुगृहस्थाश्रमिणांकर्मिणांसंसर्गाद्यज्ञोपवीतशिखासूत्रसंबंधाच्चकर्मण्या

शिष्योयंममधर्मात्मालोमहर्षणसंभवः पठिष्यतित्वयासार्द्धंपुराणींसंहितांशुभां ३८ सूतउवाच इत्युक्तंतेनपुत्रायमह्यंचकथितंकिल मयागृहीतंतत्सर्वंपुराणंचातिविस्तरं ३९ शुकोधीत्यपुराणंतुस्थितोव्यासाश्रमेशुभे नलेभेशर्मकर्मात्माब्रह्मात्मजइवापरः ४० एकांतसेवीविकलःसशून्यइवलक्ष्यते नात्यंतभोजनासक्तोनोपवासरतस्तथा ४१ चिंताविष्टंशुकंदृष्ट्वाव्यासःप्राहसुतंप्रति किंपुत्रचिंत्यतेनित्यंकस्माद्व्यग्रोसिमानद ४२ आस्सेध्यानपरोनित्यमृणग्रस्तइवाधनः काचिंतावर्ततेपुत्रमयितातेतुतिष्ठति ४३ सुखंभुंक्ष्वयथाकामंमुंचशोकंमनोगतं ज्ञानंचिंतयशास्त्रोक्तंविज्ञानेचमतिंकुरु ४४ नचेन्मनसितेशांतिर्वचसाममसुव्रत गच्छत्वंमिथिलांपुत्रपालितांजनकेनह ४५ सतेमोहंमहाभागनाशयिष्यतिभूपतिः जनकोनामधर्मात्माविदेहःसत्यसागरः ४६ तंगत्वानृपतिंपुत्रसंदेहंस्वंनिवर्तय वर्णाश्रमाणांधर्मांस्त्वंपृच्छपुत्रयथातथं ४७ जीवन्मुक्तःसराजर्षिर्ब्रह्मज्ञानमतिःशुचिः सत्यवक्तातिशांतश्चयोगीयोगप्रियःसदा ४८

सत्त्यभावेपिसंन्यासाश्रमंविनाकर्मत्यक्तुंनशक्यतइतिकर्मात्मेत्युक्तं तथाचायमर्थः श्रीमद्देवीभागवतप्रतिपाद्योर्थःसंन्यासाश्रमंविनाचित्तविक्षेपादिनानानुभवितुंशक्यते ततश्चकथंममसंन्यासाश्रमपुरःसरंतदनुभवःस्यादितिचिंतयानलेभेशर्मकर्मात्मेत्युक्तमितिनकश्चिद्दोषगंधोपीति ४० तदेवाह एकांतसेवीति विकलःसशून्यइवेति संन्यासातिरिक्ताश्रमेसुखलेशाभावाद्युक्तमेवविकलत्वं ४१ चिंत्यतइतिप्रयोगः ४२ ४३ शास्त्रोक्तंभागवतोक्तं विज्ञानेतद्भागवतोक्तार्थानुभवे ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

४९ जीवन्मुक्तोविदेहश्चेति यदिजीवन्मुक्तोस्तितर्हिकामक्रोधाद्यभावात्कथंराज्यंशास्तियदितत्सत्त्वाद्राज्यंशास्तितर्हिजीवन्मुक्तः कथंतमःप्रकाशव
द्विरुद्धस्वभावत्वादुभयोर्व्यवहारयोरित्यर्थः ५० ५१ ५२ अस्मिन्पक्षेदेहपातएवमोक्षःसौगतानामस्तितद्वदयंमोक्षःसंपन्नःयावज्जीवंराज्यं

सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यव्यासस्यामिततेजसः प्रत्युवाचमहातेजाःशुकश्चारणिसंभवः ४९ दंभोयंकिलधर्मा
त्मन्भातिचित्तेममाधुना जीवन्मुक्तोविदेहश्चराज्यंशास्तिमुदान्वितः ५० वंध्यापुत्रइवाभातिराजासौजनकःपितः कु
र्वन्राज्यंविदेहःकिंसंदेहोयंममाद्भुतः ५१ द्रष्टुमिच्छाम्यहंभूपंविदेहंनृपसत्तमं कथंतिष्ठतिसंसारेपद्मपत्रमिवांभसि
५२ संदेहोयंमहांस्तातविदेहेपरिवर्तते मोक्षःकिंवदतांश्रेष्ठसौगतानामिवापरः ५३ कथंभुक्तमभुक्तंस्यादकृतंचकृ
तंकथं व्यवहारःकथंत्याज्यइंद्रियाणांमहामते ५४ मातापुत्रस्तथाभार्याभगिनीकुलटातथा भेदाभेदःकथंनस्याद्य
द्येतन्मुक्तताकथं ५५ कटुक्षारंतथातीक्ष्णंकषायंमिष्टमेवच रसनायदिजानातिभुंक्तेभोगाननुत्तमान् ५६ शीतोष्ण
सुखदुःखादिपरिज्ञानंयदाभवेत् मुक्तताकीदृशीतातसंदेहोयंममाद्भुतः ५७ शत्रुमित्रपरिज्ञानंवैरंप्रीतिकरंसदा
व्यवहारेपरेतिष्ठन्कथंनकुरुतेनृपः ५८ चौरंवातापसंवापिसमानंमन्यतेकथं असमायदिबुद्धिःस्यान्मुक्ततातर्हि
कीदृशी ५९ दृष्टपूर्वोनमेकश्चिज्जीवन्मुक्तश्चभूपतिः शंकेयंमहतीतातगृहेमुक्तःकथंनृपः ६० दिदृक्षामहती
जाताश्रुत्वातंभूपतिंतथा संदेहविनिवृत्त्यर्थंगच्छामिमिथिलांप्रति ६१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथ
मस्कंधेषोडशोध्यायः १६

कृत्वात्मानुभवाभावेपिमोक्षःसिध्यतीत्याह मोक्षःकिमिति ५३ ननुज्ञानिनांभुक्तमप्य
भुक्तंकृतमप्यकृतमस्तीतिनदोषइतिचेत्तत्राह कथंभुक्तमिति ५४ ५५ भुंक्ते भोगानन्यथाकथंभोगःस्यादितिभावः ५६ ५७ ५८
५९ ६० ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेषोडशोध्यायः १६ ॐ ॐ ॐ

षट्षष्टिश्लोकवर्यैस्तुजनकस्यपरीक्षणं मिथिलायांगतःकर्तुंशुकइत्येतदीर्यते १ इत्युक्त्वेति १ २ वर्तनइति वर्तेतेत्यर्थः ३ ४ ममभातेति

सूतउवाच इत्युक्त्वापितरंपुत्रःपादयोःपतितःशुकः बद्धांजलिरुवाचेदंगंतुकामोमहामनाः १ आपृच्छेत्वांमहाभा गयाह्यंतेवचनंमया विदेहान्द्रष्टुमिच्छामिपालितान्जनकेनतु २ विनादंडंकथंराज्यंकरोतिजनकःकिल धर्मेनवर्त तेलोकोदंडश्चेन्नभवेद्यदि ३ धर्मस्यकारणंदंडोमन्वादिप्रहितःसदा सकथंवर्ततेतातसंशयोयंमहान्मम ४ म ममातास्त्रियंवंध्यातद्वद्भातिविचेष्टितं पृच्छामित्वांमहाभागगच्छामिचपरंतप ५ सूतउवाच तंदृष्ट्वागंतुकामंचशु कंसत्यवतीसुतः आलिंग्योवाचपुत्रंतंज्ञानिनंनिस्पृहंदृढं ६ व्यासउवाच स्वस्त्यस्तुशुकदीर्घायुर्भवपुत्रमहामते सत्यांवाचंप्रदत्त्वामेगच्छतातयथासुखं ७ आगंतव्यंपुनर्गत्वाममाश्रममनुत्तमं नकुत्रापिचगंतव्यंत्वयापुत्रक थंचन ८ सुखंजीवामिपुत्राहंदृष्ट्वातेमुखपंकजं अपश्यन्दुःखमाप्नोमिप्राणस्त्वमसिमेसुत ९ दृष्ट्वात्वंजनकंपु त्रसंदेहंविनिवर्त्यच अत्रागत्यसुखंतिष्ठवेदाध्ययनतत्परः १० सूतउवाच इत्युक्तःसोभिवाद्यार्यंकृत्वाचैवप्र दक्षिणां चलितस्त्वरसातीवधनुर्मुक्तःशरोयथा ११ संपश्यन्विविधान्देशान्लोकांश्चवित्तधर्मिणः वनानिपा दपांश्चैवक्षेत्राणिफलितानिच १२ तापसांस्तप्यमानांश्चयाजकान्दीक्षयान्वितान् योगाभ्यासरतान्योगिवानप्र- स्थान्वनौकसः १३ शैवान्पाशुपतांश्चैवसौराञ्छाक्तांश्चवैष्णवान् वीक्ष्यनानाविधान्धर्मान्जगामातिस्मयन् मुनिः १४ वर्षद्वयेनमेरुंचसमुल्लंघ्यमहामतिः हिमाचलंचवर्षेणजगाममिथिलांप्रति १५ ७

यदिमातावंध्यातदावक्तुरभावादिदंवाक्यमेवनस्यात्तद्वद्दंडोयदिनस्यात्तर्हिधर्मएवनस्याद्यदिपुनर्दंडोस्तितदाशमाद्यभावात् ज्ञानमेवनस्यादितिभा वः ५ ६ सत्यांवाचंपुनरागमिष्यामीत्येवंरूपां ७ ८ ९ १० ११ १२ योगिवानप्रस्थानितिसमस्तं १३ १४ १५ ७

मध्येमिथिलामध्ये १६ क्षत्ताद्वारपालः १७ निसृत्येतिमौनमास्थायद्वारदेशंमुक्त्वाद्वारस्याग्रेतस्थौइत्यर्थः १८ चलनंचेति आगमनमित्यर्थः १९
२० ततोयथेष्टंगच्छेत्यर्थः २१ यदर्थमिति मन्मतेत्वयंज्ञानीनस्थितःकिंतुपित्रायंज्ञानीनिश्चितस्तत्राश्चर्यंममजातमितिद्रष्टुमागतः सज्ञानप्र

प्रविष्टोमिथिलामध्येपश्यन्सर्वर्द्धिमुत्तमां प्रजाश्चस्फखिताःसर्वाःसदाचाराःसुसंस्थिताः १६ क्षत्त्रानिवारितस्तत्रक
स्त्वमत्रसमागतः किंतेकार्यंवदस्वेतिपृष्टस्तेननचाब्रवीत् १७ निसृत्यनगरद्वारात्स्थितःस्थाणुरिवाचलः विस्मितो
तिहसंस्तस्थौवचोनोवाचकिंचन १८ प्रतीहारउवाच ब्रूहिमूकोसिकिंब्रह्मन्किमर्थंत्वमिहागतः चलनंचविनाका-
र्यंनभवेदितिमेमतिः १९ राजाज्ञयाप्रवेष्टव्यंनगरेऽस्मिन्सदाद्विज अज्ञातकुलशीलस्यप्रवेशोनात्रसर्वथा २० ते
जस्वीभासिनूनंत्वंब्राह्मणोवेदवित्तमः कुलंकार्यंचमेब्रूहियथेष्टंगच्छमानद २१ शुकउवाच यदर्थमागतोस्म्यत्र
तस्मात्संवचनात्तव विदेहनगरंद्रष्टुंप्रवेशोयत्रदुर्लभः २२ मोहोयंममदुर्बुद्धेःसमुल्लंघ्यगिरिद्वयं राजानंद्रष्टुकामो
हंपर्यटन्समुपागतः २३ वंचितोहंस्वयंपित्रादूषणंकस्यदीयते भ्रामितोहंमहाभागकर्मणावामहीतले २४ धना
शापुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणं सामेनास्तितथाप्यत्रसंप्राप्तोस्मिभ्रमात्किल २५ निराशस्यस्फखंनित्यंयदिमोहेन
मज्जति निराशोहंमहाभागमग्नोस्मिन्मोहसागरे २६ क्वमेरुर्मिथिलाक्वेयंपद्भ्यांचसमुपागतः परिभ्रमफलंकिंमे-
वंचितोविधिनाकिल २७ प्रारब्धंकिलभोक्तव्यंशुभंवाप्यथवाशुभं उद्यमस्तद्वशेनित्यंकारयत्येवसर्वथा २८

काशास्तस्यानुभूतोमयायन्मादृशानांप्रवेशाभावइतिभावः २२ २३ २४ २५ मोहसागरेइति अतोमयादुःखमासंनतत्रान्यापराधइत्यर्थः
२६ २७ नन्वेवंक्लेशंभुक्त्वानिरर्थकःकिमर्थमागतस्त्वमितिचेत्तत्राह प्रारब्धमिति अवश्यंप्रारब्धंकर्मभोक्तव्यंउद्यमउद्योगस्तत्तद्वशेनित्यंवर्त्त
तेतमितिशेषोत्रकर्त्तव्यः तमुद्योगंतत्प्रारब्धंसर्वथाकारयतिव्यापारं उद्योगोयत्नोव्यापारंकरोतितेनोद्योगेनप्रारब्धंकर्मकारयतिनतत्रमद

धीनताकाचिदस्तीतिभावः हृक्रोरन्यतरस्यामितिद्विकर्मत्वं २८ विदेहोनामभूपतिरितियत्रेतिशेषः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५
प्रतीहारस्त्वयंज्ञानीवाज्ञानीवेतिबुभुत्सयाअप्रकृतमेवपृच्छति किंकरस्वमिति शुभमिच्छताकार्यंकर्तव्यंकिं ३६ यद्वैविध्यमिति यतोद्विविधो
जनस्ततोद्वैविध्यंसर्वत्रवर्तते द्वैविध्यमेवाह रागीचैवविरागीचेति किंजात्यानयोर्भेदोनेत्याह तयोश्चित्तमिति चित्तद्वैविध्यादेवरागिविरागिद्वै

नतीर्थंनचवेदोत्रयदर्थमिहमेश्रमः अप्रवेशःपुरेजातोविदेहोनामभूपतिः २९ इत्युक्त्वाविररामाशुमौनीभूतइव
स्थितः ज्ञातोहिप्रतीहारेणज्ञानीकश्चिद्द्विजोत्तमः ३० सामपूर्वमुवाचासौतंक्षत्तासंस्थितंमुनिं गच्छभोयत्रतेकार्यं
यथेष्टंद्विजसत्तम ३१ अपराधोममब्रह्मन्यन्निवारितवानहं तत्क्षंतव्यंमहाभागविमुक्तानांक्षमाबलं ३२ शुकउवाच
किंतेत्रदूषणंक्षत्तःपरतंत्रोसिसर्वदा प्रभुकार्यंप्रकर्तव्यंसेवकेनयथोचितं ३३ नभूपदूषणंचात्रयदहंरक्षितस्त्वया
चोरशत्रुपरिज्ञानंकर्तव्यंसर्वथाबुधैः ३४ ममैवसर्वथादोषोयदहंसमुपागतः गमनंपरगेहेयल्लघुतायाश्चकारणं ३५
प्रतीहारउवाच किंकरवंद्विजकिंदुःखंकिंकार्यंशुभमिच्छता कःशत्रुर्हितकर्ताकोब्रूहिसर्वममाद्यवै ३६ शुकउवाच
द्वैविध्यंसर्वलोकेषुसर्वत्रहिद्विविधोजनः रागीचैवविरागीचतयोश्चित्तंद्विधापुनः ३७ विरागीत्रिविधःकामंज्ञातोज्ञा-
तश्चमध्यमः रागीचद्विविधःप्रोक्तोमूर्खश्चचतुरस्तथा ३८ चातुर्यंद्विविधंप्रोक्तंशास्त्रजंमतिजंतथा मतिस्त्व
द्विविधालोकेयुक्तायुक्तेतिसर्वथा ३९

विध्यंनस्वतइतिभावः ३७ तत्रविरागिणोंतर्भेदमाह विरागीत्रिविधइति ज्ञा
तःलोकैरेतस्यवैराग्यंस्पष्टमेवज्ञायतइतितीव्रवैराग्यवान्ज्ञातइत्युच्यते अज्ञातश्चमंदवैराग्यवांल्लोकैरज्ञातवैराग्यवान् मध्यमस्तुलोकैःकिंचिज्ज्ञा
तवैराग्यवान् रागिणोप्यवांतरभेदमाह रागीत्विति ३८ मतिजंशास्त्राविरुद्धमयुक्तमतिरहितंमत्यातर्कितविषयंएकं शास्त्रविषयकंचातुर्यं
द्वितीयंशिष्टलौकिकव्यवहारविषयकंतृतीयं तच्चाशिष्टव्यवहारविषयकमितिफलितोर्थः ३९ ७ ७ ७

४० ४१ धनंप्राप्येति एतेनकिंसुखंकिंदुःखमित्यस्योत्तरमुक्तंभवति ४२ किंकार्यमित्यस्योत्तरमाह कार्यंतस्येति येनसुखंभवतिसउ
पायःकर्तव्यः कःशत्रुरित्यस्योत्तरमाह तस्यारातिरिति ४३ ननुसुखदुःखकार्यशत्रुमित्राणिमूर्खचतुरयोःसमानितदामूर्खचतुरयोःकोभेदस्त
त्राह चतुरोनैवमुह्येतेति शास्त्रावलोकनजज्ञानयुक्तायुक्तमत्योःसत्त्वान्नतस्यमोहोमूर्खस्यतुसोस्तीतिनयोर्भेदः ४४ इत्थंरागिद्वैविध्यंतत्सुख

प्रतीहारउवाच यदुक्तंभवताविदुन्नार्थज्ञोहंद्विजोत्तम तत्सर्वंविस्तरेणाद्ययथार्थंवदसत्तम ४० शुकउवाच
रागोयस्यास्तिसंसारेसरागीत्युच्यतेध्रुवं दुःखंबहुविधंतस्यसुखंचविविधंपुनः ४१ धनंप्राप्यसुतान्दारान्मानंच
विजयंतथा तदप्राप्यमहद्दुःखंभवत्येवक्षणेक्षणे ४२ कार्यंतस्यसुखोपायःकर्तव्यंसुखसाधनं तस्यारातिःस-
विज्ञेयःसुखविघ्नंकरोतियः ४३ सुखोत्पादयितामित्रंरागयुक्तस्यसर्वदा चतुरोनैवमुह्येतमूर्खःसर्वत्रमुह्यति ४४
विरक्तस्यात्मरक्तस्यसुखमेकांतसेवनं आत्मानुचिंतनंचैववेदांतस्यचचिंतनं ४५ दुःखंतदेतत्सर्वंहिसंसारकथ
नादिकं शत्रवोबहवस्तस्यविज्ञस्यशुभमिच्छतः ४६ कामःक्रोधःप्रमादश्चशत्रवोविविधाःस्मृताः बंधुःसंतोष
एवास्यनान्योस्तिभुवनत्रये ४७ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यमत्वातंज्ञानिनंद्विजं क्षत्ताप्रवेशयामासकक्षांचा
तिमनोरमां ४८ नगरंवीक्ष्यमाणःसंस्थैविध्यजनसंकुलं नानाविपणद्रव्याढ्यंक्रयविक्रयकारकं ४९ रागद्वेषयु
तंकामलोभमोहाकुलंतथा विवदत्सुजनाकीर्णंवस्तुपूर्णमहत्तरं ५०

दुःखकार्यशत्रुमित्राण्युपपाद्यत्रिविधविरागि
णोपिसुखदुःखकार्यशत्रुमित्राण्युपपादयति विरक्तस्येति आत्मानुचिंतनंचैवेत्यादिःकार्यनिर्देशः ४५ दुःखंतदेतदिति दुःखनिर्देशः शत्रवो
बहवइतिशत्रुनिर्देशः ४६ बंधुःसंतोषइति मित्रनिर्देशः एतेनज्ञानलाभायहेयोपादेयमुक्तंभवति रागिणोव्यवहारस्यहेयत्वात् विरक्तव्यवहारस्योपादेयत्वा
दिति ४७ ४८ तत्स्यजनस्यक्रयविक्रयकारकत्वेपिनगरस्यतदभेदात् क्रयविक्रयकारकत्वमुक्तं यथाग्रामःकरोतीति ४९ ५०

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

पश्यन्सत्रिविधांल्लोकान्प्रासरद्राजमंदिरं प्राप्तःपरमतेजस्वीद्वितीयइवभास्करः ५१ निवारितश्चतत्रैवप्रतीहा
रेणकाष्ठवत् तत्रैवचस्थितोद्वारिमोक्षमेवानुचिंतयन् ५२ छायायामातपेचैवसमदर्शीमहातपाः ध्यानंकृत्वात
थैकांतेस्थितःस्थाणुरिवाचलः ५३ तंमुहूर्तादिवागत्यराज्ञोमात्यःकृतांजलिः प्रावेशयत्ततःकक्षांद्वितीयांराजवेश्मनः
५४ तत्रदिव्यंमनोरम्यंपुष्पितंदिव्यपादपं तद्वनंदर्शयित्वातुकृत्वाचातिथिसत्क्रियां ५५ वारमुख्याःस्त्रियस्तत्र
राजसेवापरायणाः गीतवादित्रकुशलाःकामशास्त्रविशारदाः ५६ ताआदिश्यचसेवार्थंशुकस्यमंत्रिसत्तमः नि
र्गतःसदनात्तस्माद्व्यासपुत्रःस्थितःसदा ५७ पूजितःपरयाभक्त्याताभिःस्त्रीभिर्यथाविधि देशकालोपपन्नेननाना-
न्नेनातितोषितः ५८ ततोंतःपुरवासिन्यस्तस्यांतःपुरकाननं रम्यंसंदर्शयामासुःरंगनाःकाममोहिताः ५९ स
युवारूपवान्कांतोमृदुभाषीमनोरमः दृष्ट्वातामुमुहुःसर्वास्तंचकाममिवापरं ६० जितेंद्रियंमुनिंमत्वासर्वाःपर्यच
रंस्तदा आरणेयस्तुशुद्धात्मामातृभावमकल्पयत् ६१ आत्मारामोजितक्रोधोनहृष्यतिनतप्यति पश्यंस्तासां-
विकारांश्चस्वस्थएवसतस्थिवान् ६२ तस्मैशय्यांसुरम्यांचददुर्नार्यःसुसंस्कृतां परार्ध्यास्तरणोपेतांनानोपस्क
रसंवृतां ६३ सकृत्वापादशौचंचकुशपाणिरतंद्रितः उपास्यपश्चिमांसंध्यांध्यानमेवान्वपद्यत ६४ याममेकंस्थितो
ध्यानेसुष्वापतदनंतरं सुप्त्वायामद्वयंतत्रचोदतिष्ठत्ततःशुकः ६५ पाश्चात्यंयामिनीयामंध्यानमेवान्वपद्यत स्ना-
त्वाप्रातःक्रियाःकृत्वापुनरास्तेसमाहितः ६६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेसप्तदशोध्यायः १७

६३ ६४ ६५ ६६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ ७ ७

अर्धाधिकेकेषष्ट्यातुजनकेनमहात्मना वैराग्याद्युपदेशाच्चशुकायकृतउच्यते १ पुरोग्रदेशेपुरोहितंकृत्वा १ २ ३ ४ ५ ६ गुरोःपितुरपि
मयानांगीकृतमित्यन्वयः ७ ८ ९ १० ११ पृच्छेत्यस्योत्तरश्लोकस्थसंदेहपदेनान्वयः तस्यजनकस्यवचःश्रुत्वामामेहितरसावेगे

सूतउवाच श्रुत्वातमागतंराजामंत्रिभिःसहितःशुचिः पुरःपुरोहितंकृत्वागुरुपुत्रंसमभ्ययात् १ कृत्वार्हणां
नृपःसम्यग्दत्त्वासनमनुत्तमं पप्रच्छकुशलंगांचविनिवेद्यपयस्विनीं २ सचतांनृपपूजांवैप्रत्यगृह्णाद्यथाविधि
पप्रच्छकुशलंराज्ञेस्वंनिवेद्यनिरामयं ३ कृत्वाकुशलसंप्रश्नमुपविष्टंस्वासने शुकंव्याससुतंशांतंपर्यपृच्छतपा
र्थिवः ४ किंनिमित्तंमहाभागनिस्पृहस्यचमांप्रति जातंह्यागमनंब्रूहिकार्यंतन्मुनिसत्तम ५ शुकउवाच व्या
सेनोक्तोमहाराजकुरुदारपरिग्रहं सर्वेषामाश्रमाणांचगृहस्थाश्रमउत्तमः ६ मयानांगीकृतंवाक्यंमत्वाबंधंगुरो
रपि नबंधोस्तीतितेनोक्तोनाहंतत्कृतवान्पुनः ७ इतिसंदिग्धमनसंमत्वामांमुनिसत्तमः उवाचवचनंतथ्यंमि
थिलांगच्छमाशुचः ८ याज्योस्तिजनकस्तत्रजीवन्मुक्तोनराधिपः विदेहोलोकविदितःपातिराज्यमकंटकं ९
कुर्वन्राज्यंतथाराजामायापाशैर्नबध्यते त्वंबिभेषिकथंपुत्रवनवृत्तिःपरंतप १० पश्यतंनृपशार्दूलंत्यजमोहंम
नोगतं कुरुदारान्महाभागपृच्छवाभूपतिंचतं ११ संदेहंतेमनोजातंकथयिष्यतिपार्थिवः तच्छ्रुत्वावचनंतस्य
मामेहितरसात्कृत १२ संप्राप्तोहंमहाराजत्वत्पुरेचतदाज्ञया मोक्षकामोस्मिराजेंद्रब्रूहिकृत्यंममानघ १३ तप
स्तीर्थव्रतेज्याश्चस्वाध्यायस्तीर्थसेवनं ज्ञानंवावद्राजेंद्रमोक्षंप्रतिचकारणं १४ जनकउवाच शृणुविप्रेणक
र्तव्यंमोक्षमार्गाश्रितेनयत् उपनीतोवसेदादौवेदाभ्यासायवैगुरौ १५ नेत्यर्थः १२ १३ तपस्तीर्थेति यद्य

पिदेवीभागवतश्रवणेनायंतृप्तएवास्तितथाप्युपदेशार्थमागतइतिगुरुंप्रतिस्वज्ञानमाच्छाद्यैवमुच्यतइतिबोध्यं १४ १५

१६ न्यायवृत्तिः न्यायप्राप्तयजनयाजनादिवृत्तिः १७ १८ १९ २० अष्टचत्वारिंशत् निषेकादिस्मशानांताः २१ २२ शुकस्स्वाभिप्रेतंमु
ख्यंप्रष्टव्यंपृच्छति उत्पन्नइति हृदिबुद्धौवैराग्येउत्पन्नेज्ञानंपरोक्षज्ञानंविज्ञानमपरोक्षज्ञानंतयोः संभवेप्राप्तौसत्यांकिमवश्यमाश्रमेषुगृह-
स्थाश्रमादिष्वेववस्तव्यमाहोस्विद्वनेषुवावस्तव्यमित्यर्थः अयंभावः ममश्रीदेवीभागवतश्रवणेनानुभवस्तुजातस्ततस्तस्यैवपरिशीलनार्थं

अधीत्यवेदवेदांतान्दत्वाचगुरुदक्षिणां समावृतस्तुगार्हस्थ्येसदारोनिवसेन्मुनिः १६ न्यायवृत्तिस्तुसंतोषी
निराशीगतकल्मषः अग्निहोत्रादिकर्माणिकुर्वाणःसत्यवाक्शुचिः १७ पुत्रंपौत्रंसमासाद्यवानप्रस्थाश्रमेवसेत् त
पसाषड्रिपून्जित्वाभार्यांपुत्रेनिवेश्यच १८ सर्वानग्नीन्यथान्यायमात्मन्यारोप्यधर्मवित् वसेत्तुर्याश्रमेश्रांतःशुद्धे
वैराग्यसंभवे १९ विरक्तस्याधिकारोस्तिसंन्यासेनान्यथाक्वचित् वेदवाक्यमिदंतथ्यंनान्यथेतिमतिर्मम २० शु
काष्टचत्वारिंशद्वैसंस्कारावेदबोधिताः चत्वारिंशद्गृहस्थस्यप्रोक्तास्तत्रमहात्मभिः २१ अष्टौचमुक्तिकामस्यप्रो
क्ताःशमदमादयः आश्रमादाश्रमंगच्छेदितिशिष्टानुशासनं २२ श्रीशुकउवाच उत्पन्नेहृदिवैराग्येज्ञानविज्ञान
संभवे अवश्यमेववस्तव्यमाश्रमेषुवनेषुवा २३ जनकउवाच इंद्रियाणिबलिष्ठानिनियुक्तानिमानद अप
क्वस्यप्रकुर्वंतिविकारांस्ताननेकशः २४ भोजनेच्छांसुखेच्छांचशय्येच्छामात्मजस्यच यतीभूत्वाकथंकुर्याद्विका
रेसमुपस्थिते २५

गृहस्थाश्रमेविक्षेपबाहुल्याद्वैराग्यातिशयेनचित्तंवनंगंतुमुत्सुकंभवति पितुस्तुमतंगृहस्थाश्रमेएवप्रथमतःपरिशील
नंकृत्वापश्चाद्वानप्रस्थाश्रमंकृत्वापश्चात्संन्यासंकृत्वावनंगंतव्यमितितन्निर्णयार्थमहमत्रागतोस्मिततस्तन्निर्णयंवदेति जनकस्तुक्रमेणाश्रमादाश्रमांत
रंगच्छेन्नसहसेतिव्यासपक्षमेवानुभवोपपत्तिभ्यांस्थापयति २३ इंद्रियाणीति बलिष्ठानीति अपक्वदशायांकोमलवैराग्येणयद्यपींद्रियजयोजातइति
प्रतिभातितथापिनतत्रविश्वासआस्थेयः कालांतरेतस्यैवपुरुषस्यवासनावशादन्यथाव्यवहारस्यदृश्यमानत्वादितिभावः २४ विकारेसमुपस्थितइति वा
सनावशादितिभावः आत्मजस्यचपुत्रस्यचेच्छामितिशेषः २५

अतः आश्रमक्रमआस्थेयः पक्ववैराग्यपर्यंतमित्याह दुर्जरमिति २६ तदतिक्रमेदोषमाह ऊर्ध्वंसुप्तइति ननुकदाचिदिंद्रियप्राबल्यात्संन्यासस्थै-
र्यरीत्याभ्रंशेपिपुनः प्रायश्चित्तादिनाशुद्धिर्भविष्यति यदितुभ्रंशोनस्यात्तर्हिकृतार्थतैवेतिचेत्तत्राह परिव्रज्येति प्रायश्चित्ताद्यभावादितिभावः २७
तस्मात्संन्यासेत्वरानविधेयेत्याह यथापिपीलिकेति २८ विहंगइति विघ्नशंकामुदस्यविहंगोयातिपरंतुश्रांतोभवतित्वरयागमनात् २९ ३० ननु
गृहस्थाश्रमेविक्षेपबाहुल्यमितिचेत्तत्राह गृहस्थाश्रमेति रागद्वेषौवियुज्यउदासीनोभवेदित्यर्थः ३१ ३२ एवंविधःकोमुक्तइतिचेत्तत्राह पश्याहमिति ३३

दुर्जरंवासनाजालंनशांतिमुपयातिवै अतस्तत्क्षमनार्थायक्रमेणचपरित्यजेत् २६ ऊर्ध्वंस्कप्तःपतत्येवनशयानःप
तत्यधः परिव्रज्यपरिभ्रष्टोनमार्गंलभतेपुनः २७ यथापिपीलिकामूलाच्छाखायामधिरोहति शनैःशनैःफलंया-
तिस्कंधेनपदगामिनी २८ विहंगस्तरसायातिविघ्नशंकामुदस्यवै श्रांतोभवतिविश्रम्यस्कंधंयातिपिपीलिका २९ मन
स्तुप्रबलंकाममजेयमकृतात्मभिः अतःक्रमेणजेतव्यमाश्रमानुक्रमेणच ३० गृहस्थाश्रमसंस्थोपिशांतःस्कमतिरात्म
वान् नचहृष्येन्नचतपेल्लाभालाभेसमोभवेत् ३१ विहितंकर्मकुर्वाणस्त्यजन्चिंतान्वितंचयत् आत्मलाभेनसं
तुष्टोमुच्यतेनात्रसंशयः ३२ पश्याहंराज्यसंस्थोपिजीवन्मुक्तोयथानघ विचरामियथाकामंनमेकिंचित्प्रजायते
३३ भुंजानोविविधान्भोगान्कुर्वन्कार्याण्यनेकशः भविष्यामियथाहंत्वंतथामुक्तोभवानघ ३४ कथ्यतेखलुयद्दृश्य
मदृश्यंबध्यतेकुतः दृश्यानिपंचभूतानिगुणास्तेषांतथापुनः ३५ भुंजानइति यथाहमुदासीनवदासीनोरागद्वेषादिरहितोभगव-
तीप्रीत्यर्थंसर्वाणिकर्माणिकुर्वन् जीवन्मुक्तःसन्देहांतेमुक्तोविदेहमुक्तोभविष्यामितथात्वमपिसदाचारंकुर्वन्मुक्तोभवेत्यर्थः ३४ ज्ञानमुपदिशति क
थ्यतइति यत्खलुजडंजगत् अविद्यादिकंदृश्यंकथ्यतेतेनदृश्येनपरमार्थतोऽदृश्यमात्मतत्त्वंकुतः केनहेतुनाबध्यतेनकेनापीत्यर्थः तस्मिन्द्रदृश्याधी
नत्वात् नहिदीपभानुप्रभयाप्रकाशिताघटादयोदीपभानूप्रतिबध्नंतितत्रदृश्यादृश्यशब्दार्थमाह दृश्यानीति इदमुपलक्षणमविद्यादेः ३५

आत्मातुअनुमानेनगम्योज्ञेयोऽतएवादृश्योनप्रत्यक्षःसर्वसाक्षित्वात् साक्षिप्रकाशरूपआत्माइतिफलितं किंचनिर्विकारोनिरंजनश्चइदमुपलक्षणमसंगित्वादिधर्माणां ३६ ननुतर्हिबंधः केनहेतुनानुभूयतइतिचेत्तत्राह मनस्त्विति अविद्याजन्यांतःकरणावच्छिन्नोजीवोमनोवृत्त्यास्वाविद्ययास्वकूटस्थमात्मानमज्ञात्वाबुद्ध्याद्यध्यासेनबुद्ध्यादिनिष्ठधर्मांश्छत्रिन्यायेनकर्तृत्वभोक्तृत्वबद्धत्वमुक्तत्वादीनात्मन्यतिदिशतितेनचसुखदुःखादीन्बुद्धिनिष्ठानात्मन्यारोपयति तस्मान्मनएवकारणंसुखदुःखानांनान्यदितिभावः जातेत्विति कर्मोपासनादिभिर्भगवतीप्रीत्यर्थमाचरितैः श्रवणमनननिदिध्यासनादिभिश्चात्मानुभवेनाविद्यानाशेनमनसिनिर्मलेऽविद्यारहितेजातेसर्वंनिर्मलमेवभवति निःशंकमेवभवति ननुपूर्वव

आत्मागम्योऽनुमानेनप्रत्यक्षोनकदाचन सकथंबध्यतेब्रह्मन्निर्विकारोनिरंजनः ३६ मनस्तत्कसुखदुःखानांमहत्तांकारणंद्विज जातेतुनिर्मलेह्यस्मिन्सर्वंभवतिनिर्मलं ३७ भ्रमन्सर्वेषुतीर्थेषुस्नात्वास्नात्वापुनःपुनः निर्मलंनमनोयावत्तावत्सर्वंनिरर्थकं ३८ नदेहोनचजीवात्मानेंद्रियाणिपरंतप मनएवमनुष्याणांकारणंबंधमोक्षयोः ३९ शुद्धोमुक्तःसदैवात्मानवैबध्येतकर्हिचित् बंधमोक्षौमनःसंस्थौतस्मिन्शांतेप्रशाम्यति ४० शत्रुर्मित्रमुदासीनभेदाःसर्वेमनोगताः एकात्मत्वेकथंभेदःसंभवेद्द्वैतदर्शनात् ४१ जीवोब्रह्मसदैवाहंनात्रकार्याविचारणा भेदबुद्धिस्तुसंसारेवर्त्तमानाप्रवर्त्तते ४२ अविद्येयंमहाभागविद्याचतन्निवर्तनं विद्याविद्येचविज्ञेयेसर्वदैवविचक्षणैः ४३

न्मोहावृतंततश्चनदुःखादिकमनुभवतीत्यर्थः ३७ हेशुकेदंरहस्यंसर्वप्राणिभिरवश्यमाश्रयितव्यंइदमनाश्रित्यसर्वंकृतमप्यकृतमेवभवतीत्याह भ्रमन्निति ३८ ३९ ४० द्वैतदर्शनात् द्वैतदर्शनंविहायैकात्मत्वेलब्धेकथंभेदःसंभवेत्नकथमपीत्यर्थः ४१ संसारेवर्तमानाअविद्यावस्थायांवर्त्तमानाभेदबुद्धिःजीवब्रह्मभेदबुद्धिःप्रवर्त्ततेउत्पद्यतइत्यर्थः ४२ कस्मादुत्पद्यतइतिचेत्तत्राह अविद्येयमिति अविद्याकारणमस्याइत्यर्थः तन्निवर्त्तकंतन्नाशकंविद्याचविद्येवब्रह्मविषयिणीनिर्विकल्पकवृत्तिरेवनान्यत् अतोविचक्षणैस्तएवविद्याविद्येज्ञातव्येपुरुषार्थहेतुत्वात् ४३

नन्वविद्यानाशेपिविद्यायाः सत्त्वाद्द्वैतंतदवस्थमेवेतिकथंभवताऽद्वैतंप्रतिपाद्यतेचेत्तत्राह विनातपमिति छायायाः सुखमातपंविनाकथंज्ञायतेतथा विद्ययाविनाकथंविद्यांवेत्तिनकथमपीत्यर्थः अयंभावः अविद्याकार्यमेवविद्यातयाचविद्ययाऽविद्यानाशेसतिकेतकरजोन्यायेनाविद्यासहितास्वयमपि- विद्यानश्यतिततश्चनद्वैतापत्तिरिति ४४ ४५ ज्ञानमुपसंहरति गुणागुणेष्विति कोदोषइतिअसंगत्वादित्यर्थः यद्यप्येवंवर्त्ततेतथापिमहद्भिर्लोक

विनातपंहिछायायाज्ञायतेचकथंसुखं अविद्ययाविनातद्वत्कथंविद्यांचवेत्तिवै ४४ गुणागुणेषुवर्ततेभूतानिचतथै
वच इंद्रियाणींद्रियार्थेषुकोदोषस्तत्रचात्मनः ४५ मर्यादासर्वरक्षार्थंकृतावेदेषुसर्वशः अन्यथाधर्मनाशःस्यात्सौ
गतानामिवानघ ४६ धर्मनाशेविनष्टःस्याद्वर्णाचारोनिवर्तितः अतोवेदप्रदिष्टेनमार्गेणगच्छतांशुभं ४७ श्रीशुक
उवाच संदेहोवर्त्ततेराजन्ननिवर्ततिमेक्वचित् भवताकथितंयत्तच्छृण्वतोमेनराधिप ४८ वेदधर्मेषुहिंसास्यादध
र्मबहुलाहिसा कथंमुक्तिप्रदोधर्मोवेदोक्तोबतभूपते ४९ प्रत्यक्षेणत्वनाचारःसोमपानंनराधिप पशूनांहिंसनंत
द्वद्भक्षणंचामिषस्यच ५० सौत्रामणौतथाप्रोक्तःप्रत्यक्षेणसुराग्रहः द्यूतक्रीडातथाप्रोक्ताव्रतानिविविधानिच ५१
श्रूयतेस्मपुराह्यासीच्छशबिंदुर्नृपोत्तमः यज्वाधर्मपरोनित्यंवदान्यःसत्यसागरः ५२ गोप्ताचधर्मसेतूनांशास्ताचो
त्पथगामिनां यज्ञाश्चविहितास्तेनबहवोभूरिदक्षिणाः ५३ चर्मणांपर्वतोजातोविंध्याचलसमःपुनः मेघांबुप्ला
वनाज्जातानदीचर्मण्वतीशुभा ५४ सोपिराजादिवंयातःकीर्तिरस्याचलाभुवि एवंधर्मेषुवेदेषुनमेबुद्धिःप्रवर्तते ५५
स्त्रीसंगेनसदाभोगेसुखमाप्नोतिमानवः अलाभेदुःखमत्यंतंजीवन्मुक्तःकथंभवेत् ५६ संग्रहार्थंवेदमर्यादावश्यंपालनीयेत्य-
भिप्रायेणाह मर्यादेति ४६ ४७ ४८ संदेहमेवाह वेदधर्मेष्विति ४९ ५० व्रतानीतिब्रह्मचारिपुंश्चल्योर्मैथुनादीनि ५१ ५२ ५३ ५४
नमेबुद्धिःप्रवर्त्तते स्वर्गाद्यनित्यफलकत्वाद्वेदोक्तकर्मणइतिभावः ५५ किंचत्वयाजीवन्मुक्ततोक्तातत्रापिसंदेहोस्तीत्याह स्त्रीसंगेचेति ५६

साहिंसेति अहिंसेतिच्छेदः अहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थेभ्यइतिश्रुतेः उपाधियोगतइति रागरूपोपाधिनाकृतातुहिंसैवभवति ५७ ५८ अहिंसांचेति आर्द्रेंधनोपाधिनावन्हेः सधूमत्वंअन्यथानिर्धूमत्वंतथारागाद्युपाधिनापश्चालंभस्यहिंसात्वमन्यथाहिंसात्वाभावइति ५९ रागादिरहितकर्मणः ईश्वरप्रसादरहितफलाभावात्कृतमपिकर्माकृतमेवभवति पुनःकुतस्तस्यहिंसादिदोषदुष्टत्वमिथ्याह अरागेणचेति ६० गृहस्थानांत्विति रागिणामित्यर्थः ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेऽष्टादशोध्यायः १८ ७ अर्धाधिकाष्टपंचाशच्छ्लोकैर्जनकवाक्यतः शांतस्यशुकदेवस्यविवाहा

जनकउवाच हिंसायज्ञेषुप्रत्यक्षात्साहिंसापरिकीर्तिता उपाधियोगतोहिंसानान्यथेतिविनिर्णयः ५७ यथाचेंधनसंयोगादग्नौधूमःप्रवर्तते तद्वियोगात्तथातस्मिन्निर्धूमत्वंविभातिवै ५८ अहिंसांचतथाविद्धिवेदोक्तांमुनिसत्तम रागिणांसापिहिंसैवनिस्पृहाणांनसामता ५९ अरागेणचयत्कर्मतथाहंकारवर्जितं अकृतंवेदविद्वांसःप्रवदंतिमनीषिणः ६० गृहस्थानांतुहिंसैवयायज्ञेद्विजसत्तम अरागेणचयत्कर्मतथाहंकारवर्जितं ६१ साहिंसैवमहाभागमुमुक्षूणांजितात्मनां इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेअष्टादशोध्यायः १८ ७ श्रीशुकउवाच संदेहोयंमहाराजवर्ततेहृदयेमम मायामध्येवर्तमानःसकथंनिस्पृहोभवेत् १ शास्त्रज्ञानंचसंप्राप्यनित्यानित्यविचारणं त्यजतेनमनोमोहंसकथंमुच्यतेनरः २

दिकमुच्यते १ पूर्वाध्यायेनिस्पृहस्यारागिणोदेवेश्वरप्रीत्यर्थंक्रियमाणेवैदिकेकर्मणिहिंसा नभवतीत्युक्तंतत्रनिस्पृहत्वमेवाक्षिपति संदेहोयमिति नहिजलमध्येविद्यमानोजलेनासंबद्धोभवति एवंमायायांविद्यमानोमायागुणैःकथमसंबद्धःस्यादितिभावः १ ननुवेदांतशास्त्रश्रवणजन्यबोधेनविवेकोजागरूकएवेतिनिस्पृहतास्यादितिचेत्तत्राह शास्त्रज्ञानंचेति ज्ञानंसंप्राप्ययावद्योगादिकंनसाधितंतावन्मनोमोहंनत्यजते आत्मनेपदमार्षं शास्त्रजन्यबोधस्यपरोक्षत्वादित्यभिमानः तथाचकेवलशास्त्रजन्यबोधेननकथंचिन्निस्पृहतासंभवति ततश्चसंसारेविद्यमानोनरःकथंमुच्यतेनकथमपीत्यर्थः तस्मात्संसारंविहाययोगादिनिष्ठोभवेदित्येषसिद्धांतइतितात्पर्यं २

अंतर्गतमिति अविद्यारूपमंतर्गतंतमोनशास्त्रजन्यपरोक्षज्ञानेननश्यति किंतुयोगजन्यज्ञानभास्करोदयेनैवेत्यर्थः ३ ४ स्वयंचत्वंजीवन्मुक्तो
स्मीतिवदसितदपिनसांप्रतमित्याह वित्तेषणेतिबोधविरुद्धधर्माणांदर्शनाद्बोधाभावएवनिश्चीयतइत्यर्थः ५ ६ ७ ८ मन्यसेत्वमुतनमन्यसेइति

अंतर्गतंतमश्छेत्तुंशास्त्राद्बोधोहिनक्षमः यथाननश्यतितमःकृतयादीपवर्तया ३ अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्तव्यःसर्व
दाबुधैः सकथंराजशार्दूलगृहस्थस्यभवेत्तथा ४ वित्तेषणानतेशांतातथाराजसुरेषणा जयेषणाचसंग्रामेजीव
न्मुक्तःकथंभवेः ५ चोरेषुचोरबुद्धिस्तेसाधुबुद्धिस्तुतापसे स्वपरत्वंतवाप्यस्तिविदेहस्त्वंकथंनृप ६ कटुतीक्ष्णक
षायाम्लरसान्वेत्सिशुभाशुभान् शुभेषुरमतेचित्तंनाशुभेषुतथानृप ७ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्चतवराजन्भवंति-
हि अवस्थास्तुयथाकालंतुरीयातुकथंनृप ८ पदात्यश्वरथेभाश्चसर्वेवैवशगाममस्वाम्यहंचैवसर्वेषामन्यसेत्वं
नमन्यसे ९ मिष्टमत्सिसदाराजन्मुदितोविमनास्तथा मालायांचतथासर्पेसमदृक्कनृपोत्तम १० विमुक्तस्तुभ
वेद्राजन्समलोष्टाश्मकांचनः एकात्मबुद्धिःसर्वत्रहितकृत्सर्वजंतुषु ११ नमेघरमतेचित्तंगृहदारादिषुक्वचित्
एकाकीनिस्पृहोत्यर्थंचरेयमितिमेपतिः १२ निःसंगोनिर्ममःशांतःपत्रमूलफलाशनः मृगवद्विचरिष्यामिनिर्द्वंद्वो-
निष्परिग्रहः १३ किंमेगृहेणवित्तेनभार्ययाचस्वरूपया विरागमनसःकामंगुणातीतस्यपार्थिव १४ चिंत्यसेविविधा
कारंनानारागसमाकुलं दंभोयंकिलतेभातिविमुक्तोस्मीतिभाषसे १५ कदाचिच्छत्रुजाचिंताधनजाचकदाचन क
दाचित्सैन्यजाचिंतानिश्चिंतोसिकदानृप १६ वैखानसायेमुनयोमिताहाराजितव्रताः तेपिमुह्यंतिसंसारेजानंतोपिह्यस
त्यतां १७

वदेत्यर्थः ९ समदृक्केति मालासर्पादिभेदबुद्धेः सत्त्वात्कुत्वंसमदृक्नैवसमदृगसीत्यर्थः १० विमुक्तस्यत्वेनानिलक्षणानिदर्शयंनइत्याह
विमुक्तस्त्विति ११ स्वाभिप्रायमाह नमेघेति १२ १३ १४ त्वंदांभिकोविमुक्तोभासीत्याह चिंत्यसेइति १५ १६ एतादृशामहांतोपिजगतोस

स्वतांजानंतोपिमुह्यंतितदातवकाकथाजीवन्मुक्ततायाइत्याह वैखानसायइति १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ नह्येवंविधे
आचरणेजीवन्मुक्ततासंभवति नचजीवन्मुक्ततायांसत्यामेतादृशाचरणसंभवस्तस्मान्नामतएवविदेहानत्वर्थतइत्यर्थः २७ शुकवाक्यंश्रुत्वाजनकउ
वाच सत्यमुक्तमिति त्वयायदुच्यतेतत्साधनंसत्यमेवास्मद्गुरोर्व्यासस्यममचेष्टमेवतत् विवादस्त्वयमेवत्वयोच्यते वनंगतेसतिविक्षेपाभावःसंभवतिअ

तववंशसमुत्थानांविदेहाइतिभूपते कुटिलंनामजानीहिनान्यथेतिकदाचन १८ विद्याधरोयथामूर्खोजन्मांधस्तुदि
वाकरः लक्ष्मीधरोदरिद्रश्चनामतेषांनिरर्थकं १९ तववंशोद्भवायेयेश्रुताःपूर्वमयानृपाः विदेहाइतिविख्यातानाम-
तःकर्मतोनने २० निमिनामाभवद्राजापूर्वंतवकुलेनृप यज्ञार्थंसतुराजर्षिर्वसिष्ठंस्वगुरुंमुनिं २१ निमंत्रयामासत
दातमुवाचनृपंमुनिः निमंत्रितोस्मियज्ञार्थंदेवेंद्रेणाधुनाकिल २२ कृत्वातस्यमखंपूर्णंकरिष्यामितवापिवै तावत्कु
रुष्वराजेंद्रसंभारंतुशनैःशनैः २३ इत्युक्त्वानिर्ययौसोथमहेंद्रयजनेमुनिः निमिरन्यंगुरुंकृत्वाचकारमखमुत्तमं
२४ तच्छ्रुत्वाकुपितोत्यर्थंवसिष्ठोनृपतिंपुनः शशापचपतत्वद्यदेहस्तेगुरुलोपक २५ राजापितंशशापाथतवापिचप
तत्वयं अन्योन्यशापात्पतितौतावेवचमयाश्रुतं २६ विदेहेनचराजेंद्रकथंशप्तोगुरुःस्वयम् विनोदइवमेचित्तेविभा-
तिनृपसत्तम २७ जनकउवाच सत्यमुक्तंत्वयानात्रमिथ्याकिंचिदिदंमतं तथापिशृणुविप्रेंद्रगुरुर्ममस्कपूजितः
२८ पितुःसंगंपरित्यज्यत्वंवनंगंतुमिच्छसि मृगैःसहस्कसंबंधोभवितातेनसंशयः २९ स्माभिरुच्यते गुणागुणेषुवर्तंतइ-
तिनिश्चयेनात्रैवंवसतोगृहेष्वेवसाधनादिकंकुर्वतोविक्षेपाभावोभवतीति तत्रतथापिशृणुहेविप्रेंद्रशुकममतुपूजितोव्यासोगुरुर्यदाहतदेवसत्यमि-
तिशेषः २८ कुतइतिचेत्त्वन्मतेदोषस्यसत्त्वादित्याह पितुःसंगमिति पितुःसंगत्रासेनवनंगतस्यमृगसंगःपंचमहाभूतसंगस्त्वपरिहार्यएवेतिनिःसंग
तावनंगतस्यापिदुर्लभाहारादिचिंताप्युभयत्राप्यपरिहार्याएवेति तत्रापिचित्तसमाधानविवेकादिकमपेक्षितमेवेतिगृहस्थाश्रमत्यागेबीजाभावः

किंचलोकसंग्रहार्थंकर्मकुर्वतः सकललोककल्याणकरत्वंगृहस्थाश्रमएवसंभवति अपरिपक्वकषायस्यपक्वताप्यस्मिन्नेवाश्रमेभवति ततोगृहस्थाश्रमे एवापरिपक्वकषायेनस्थातव्यं अतएवास्मत्पूर्वजेरेतदभिप्रायेणैवजीवन्मुक्तत्वसिद्धौसत्यामपिव्यवहारःकृत इतिनत्वदुद्भावितानि दूषणानिमत्पूर्वजे षुसंतियस्तुपरिपक्वकषायः सतुनैवविधेःकिंकरोनचससंदेहंकरोतित्वंतुसंदेहमग्नोस्यतः पित्रोक्तमेवकुरुत्वापरिपक्वकषायत्वादितिसप्तश्लोकानांसं

महाभूतानिसर्वत्रनिःसंगःकभविष्यसि आहारार्थंसदाचिंतानिश्चिंतःस्याःकदामुने ३० दंडाजिनकृताचिंतायथात्र वनेपिच तथैवराज्यचिंतामेचिंतयानस्यवानवा ३१ विकल्पोपहतस्त्वंवैदूरदेशमुपागतः नमेविकल्पसंदेहोनिर्वि कल्पोस्मिसर्वथा ३२ स्वपंस्वपिमिविप्राहंस्वखंभुंजामिसर्वदा नबद्धोस्मीतिबुद्ध्याहंसर्वदैवसुखीमुने ३३ त्वंतुदुः खीसदैवासिबद्धोहमितिशंकया इतिशंकांपरित्यज्यसुखीभवसमाहितः ३४ देहोयंममबंधोयंनममेतिचमुक्तता तथाधनंगृहंराज्यंनममेतिचनिश्चयः ३५ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यशुकःप्रीतमनाभवत् आपृच्छ्यतंज गामाशुव्यासस्याश्रममुत्तमं ३६ आगच्छंतंसुतंदृष्ट्वाव्यासोपिसुखमाप्तवान् आलिंग्याघ्रायमूर्द्धानंपप्रच्छकुश लंपुनः ३७ स्थितस्तत्राश्रमेरम्येपितुःपार्श्वेसमाहितः वेदाध्ययनसंपन्नःसर्वशास्त्रविशारदः ३८ जनकस्यदशांदृ ष्ट्वाराज्यस्थस्यमहात्मनः सनिर्वृतिंपरांप्राप्यपितुराश्रमसंस्थितः ३९ पितृणांसुभगाकन्यापीवरीनामसुंदरी शुकश्चकारपत्नीतांयोगमार्गस्थितोपिहि ४० सतस्यांजनयामासपुत्रांश्चत्वारएवहि कृष्णंगौरप्रभंचैवभूरिंदेवश्रुतं तथा ४१

पिंडितोर्थः २९ ३० ३१ विकल्पोपहतस्त्वमिति विवेकाभावात् अतएवात्रागतोसि अतोगृहस्थाश्रमेएवसम्यङ्निश्चयंसंपाद्यानंतरं संन्यासंकुर्वित्यर्थः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० चत्वारएवहीति कृष्णनामाएकः गौरप्रभोद्वितीयः भूरिस्तृतीयः देवश्रुतश्चतुर्थः कू र्मपुराणेतुपंचपुत्रा उक्ताः शुकस्याप्यभवन्पुत्राःपंचात्यंततपस्विनः भूरिश्रवाःप्रभुःशंभुःकृष्णोगौरश्चपंचमः कन्याकीर्तिमतीचैवेति ४१

कीर्तिनाम्नींकन्यां विभ्राजराज्ञःपुत्रोअणुहनामा ४२ ब्रह्मदत्तनामकःशुकदौहित्रः ४३ ४४ नारदेनमायाबीजस्यभुवनेश्वरीमंत्रस्योपदेशःकृतस्तेनप्रभावेणश्रीभुवनेश्वरीप्रसादात्तस्यज्ञानमभवत् ४५ शुककथामाह कैलासेति ४६ ध्यानमास्थायेति गृहस्थाश्रमेएवकर्मोपासनायोगादिभिःपक्वकषायेजातेसतीतिशेषः सिद्धिंचेति अणिमादिकांसिद्धिंप्राप्तइत्यर्थः ४७ महातेजाःसदेहएवेतोनिर्गतःसूर्यवद्विरराजाकाशे

कन्यांकीर्तिंसमुत्पाद्यव्यासपुत्रःप्रतापवान् ददौविभ्राजपुत्रायत्वणुहायमहात्मने ४२ अणुहस्यसुतःश्रीमान् ब्रह्मदत्तःप्रतापवान् ब्रह्मज्ञःपृथिवीपालःशुककन्यासमुद्भवः ४३ कालेनकियतातत्रनारदस्योपदेशतः ज्ञानंपरमकंप्राप्ययोगमार्गमनुत्तमं ४४ पुत्रेराज्यंनिधायाथगतोबदरिकाश्रमं मायाबीजोपदेशेनतस्यज्ञानंनिरर्गलं ४५ नारदस्यप्रसादेनजातंसद्योविमुक्तिदं कैलासशिखरेरम्येत्यक्त्वासंगंपितुःशुकः ४६ ध्यानमास्थायविपुलंस्थितःसंगपराङ्मुखः उत्पपातगिरेःशृंगात्सिद्धिंचपरमांगतः ४७ आकाशगोमहातेजाविरराजयथारविः गिरेःशृंगंद्विधाजातंशुकस्योत्पतनेतदा ४८ उत्पाताबहवोजाताःशुकश्चाकाशगोभवत् अंतरिक्षेयथावायुःस्तूयमानःसुरर्षिभिः ४९ तेजसातिविराजन्वैद्वितीयइवभास्करः व्यासस्तुविरहाक्रांतःक्रंदन्पुत्रेतिचासकृत् ५० गिरेःशृंगेगतस्तत्रशुकोयत्रस्थितोभवत् क्रंदमानंतदादीनंव्यासंमत्वाश्रमाकुलं ५१ सर्वभूतगतःसाक्षीप्रतिशब्दमदात्तदा तत्राद्यापिगिरेःशृंगेप्रतिशब्दःस्फुटोभवत् ५२ रुदंतंतंसमालक्ष्यव्यासंशोकसमन्वितं पुत्रपुत्रेतिभाषंतंविरहेणपरिप्लुतं ५३ शिवस्तत्रसमागत्यपाराशर्यमबोधयत् व्यासशोकंमाकुरुत्वंपुत्रस्तेयोगवित्तमः ५४

गिरेःशृंगंद्विधाजातमिति महापुरुषवियोगेनेत्यर्थः ४८ यथावायुरितिसूत्रात्मेत्यर्थः ४९ ५० ५१ सर्वभूतगतइति अनेनचवाक्येनशुकआकाशंप्रतिगतोव्यष्टिदेहंसमष्टौविलाप्यव्यापकरूपेणस्थितइत्यवगम्यते प्रतिशब्दमिति तवममचात्मरूपेणाभेदएवास्तिकिमितिमदर्थंशोकःक्रियतइत्येवंप्रतिशब्दइत्यर्थः ५२ ५३ ५४

परमांगतिंब्रह्मरूपत्वं अशोकंब्रह्मविजानतात्वयाब्रह्मरूपेणस्थितस्यशुकस्यस्वस्यचभेदाभावेनतन्नाशतद्वियोगशंकयावाशोकोनकर्तव्यइ त्याह तस्येति ५५ ५६ छायामिति पुत्रसमानाकृतिं ५७ ५८ ५९ श्रीदेवीभागवतश्रवणेनशुकस्यैतत्फलंजातंएतादृशोयंश्रीदेवीभाग वतश्रवणमहिमेत्यवांतरतात्पर्यं इतिश्रीदेवीभागवततिलकेप्रथमस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ ॥ चतुःसप्ततिपद्यैस्तुशुकनिर्गमनोत्त

परमांगतिमापन्नोदुर्लभांचाकृतात्मभिः तस्यशोकोनकर्तव्यस्त्वयाशोकंविजानता ५५ कीर्त्तिस्तेविपुलाजा तातेनपुत्रेणचानघ व्यासउवाच नशोकोयातिदेवेशकिंकरोमिजगत्पते ५६ अतृप्तेलोचनेमेद्यपुत्रदर्शनलालसे म हादेवउवाच छायांद्रक्ष्यसिपुत्रस्यपार्श्वस्थांसुमनोहरां ५७ तांवीक्ष्यमुनिशार्दूलशोकंजहिपरंतप सूतउवाच तदाददर्शव्यासस्तुछायांपुत्रस्यसुप्रभां ५८ दत्वावरंहरस्तस्मैतत्रैवांतरधीयत अंतर्हितेमहादेवेव्यासःस्वाश्र ममभ्यगात् ५९ शुकस्यविरहेणापितप्तःपरमदुःखितः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेएकोनविं शोऽध्यायः १९ ॥ ऋषयऊचुः शुकस्तुपरमांसिद्धिमासवान्देवसत्तमः किंचकारततोव्यासस्तन्नो ब्रूहिसविस्तरं १ सूतउवाच शिष्याव्यासस्ययेप्यासन्वेदाभ्यासपरायणाः आज्ञामादायतेसर्वेगताःपूर्वंमही तले २ असितोदेवलश्चैववैशंपायनएवच जैमिनिश्चसुमंतुश्चगताःसर्वेतपोधनाः ३ ॥

रं व्यासश्चकारयत्कृत्यंतत्समासेनकथ्यते १ एतावत्पर्यंतंकथंशुकेनपुराणमधीतमितिप्रथमप्रश्नस्योत्तरंदत्तंमध्येप्रसंगागताःकथाश्चोक्ताइदा नींश्रीदेवीभागवतप्रतिपादकाचार्यस्यव्यासस्यगुरोःकथांगुरुभक्ताऋषयःपृच्छंति शुकस्त्विति तन्नोब्रूहीति यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागु रौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइतिश्रुतेरस्मभ्यंश्रीगुरोःकथांब्रूहीत्यभिप्रायः १ शिष्याव्यासस्येति पूर्वंशिष्याआज्ञामादायगतास्तज्जन्यं दुःखंजातमेवाचार्यस्य परंतुशुकदेवस्यरवेनतन्नष्टंशुकदेवनिर्गमनेतुतदुभयमप्येकवारमेवदुःखंप्रादुर्भूतमित्याह २ ३ ॥

व्यासः शोकसमाक्रांतइति एतादृशमहानुभावानामपिसंसारजन्यक्लेशसंभवान्नसंसारे आसक्तोभवेत्किंतुतस्माद्विरज्यैतैवेतितुरहस्यं ४ मुक्तामिति व्यासस्यपुलिनेजन्मोत्तरंव्यासंगृहीत्वागतेनपराशरेणमुक्तापिव्यासेनमुक्ताजातैवेत्यभिप्रायेणेयमुक्तिः ५ ६ ७ दाशराजोपीति सच

तानेतान्वीक्ष्यपुत्रंचलोकांतरितमप्युत व्यासः शोकसमाक्रांतोगमनायाकरोन्मतिं ४ सस्मारमनसाव्यासस्तां निषादकृतांशुभां मातरंजान्हवीतीरेमुक्तांशोकसमन्वितां ५ स्मृत्वासत्यवतींव्यासस्त्यक्त्वातंपर्वतोत्तमं आजगाममहातेजाजन्मस्थानंस्वकंमुनिः ६ द्वीपंप्राप्याथपप्रच्छक्वगतासावरानना निषादास्तंसमाचख्युर्दत्ताराज्ञेतुकन्यका ७ दाशराजोपिसंपूज्यव्यासंप्रीतिपुरःसरं स्वागतेनाभिसत्कृत्यप्रोवाचविहितांजलिः ८ दाशराजउवाच अद्यमेसफलंजन्मपावितंनःकुलंमुने देवानामपिदुर्दर्शंयज्जातंतवदर्शनं ९ यदर्थमागतोसित्वंतद्ब्रूहिद्विजसत्तम अपिदाराधनंपुत्रास्त्वदायत्तमिदंविभो १० सरस्वत्यास्तटेरम्येचकाराश्रममंडलं व्यासस्तपःसमायुक्तस्तत्रैवाससमाहितः ११ सत्यवत्याःसुतौजातौशंतनोरमितद्युतेः मत्वातौभ्रातरौव्यासःसुखमापवनेस्थितः १२ चित्रांगदःप्रथमजोरूपवान्शत्रुतापनः बभूवनृपतेःपुत्रःसर्वलक्षणसंयुतः १३ विचित्रवीर्यनामासौद्वितीयःसमजायत सोपिसर्वगुणोपेतःशंतनोःसुखवर्धनः १४ गांगेयःप्रथमस्तस्यमहावीरोबलाधिपः तथैवतौसुतौजातौसत्यवत्यामहाबलौ १५ ❁ ❁ ❁ ❁

सत्यवत्याःपिता ८ ९ १० सरस्वत्याइति तत्प्रार्थनोत्तरंतस्ययथायोग्यमुत्तरंदत्वासरस्वतीतीरेतपश्चर्यार्थमाश्रमंचकारेत्यर्थः ११ शंतनोःसकाशादित्यर्थः मत्वेति ममभ्रातरौसुखिनौस्तइतिमत्वा १२ प्रथमश्चित्रांगदः १३ द्वितीयोविचित्रवीर्यः १४ तयोःपूर्वंगंगातोराज्ञःशंतनोःसकाशात्प्रथमतःपुत्रोगांगेयनामकोजातः अनंतरंसत्यवत्यांपुत्रद्वयंजातं १५ ❁ ❁

१६ १७ भीष्मइति तस्यज्येष्ठपुत्रत्वात्पितृकार्येधिकारः १८ चित्रांगदमिति पितरिमृतेस्वस्यराज्याधिकारसत्त्वेपिपितरंप्रतिनाहंराज्यंविवा
हंवाकरिष्यामित्वंसत्यवतींवृणु इतिसत्यवतीविवाहसमयेप्रतिज्ञातत्वाच्चित्रांगदंसत्यवतीज्येष्ठपुत्रमेवराज्येस्थापयामास ताद्दशसत्यरूपस्यदे

शंतनुस्तान्सुतान्वीक्ष्यसर्वलक्षणसंयुतान् अमंस्ताजय्यमात्मानंदेवादीनांमहामनाः १६ अथकालेनकियताशंत
नुःकालपर्ययात् तत्याजदेहंधर्मात्मादेहीजीर्णमिवांबरं १७ कालधर्मगतेराज्ञिभीष्मश्चक्रेविधानतः प्रेतकार्याणि
सर्वाणिदानानिविविधानिच १८ चित्रांगदंततोराज्येस्थापयामासवीर्यवान् स्वयंनकृतवान्राज्यंतस्माद्देवव्रतोभवत्
१९ चित्रांगदस्तुवीर्येणप्रमत्तःपरदुःखदः बभूवबलवान्वीरःसत्यवत्यात्मजःशुचिः २० अथैकदामहाबाहुःसैन्येनम
हतावृतः प्रचचारवनोद्देशान्पश्यन्वध्यान्मृगान्रुरून् २१ चित्रांगदस्तुगंधर्वोदृष्वातंमार्गगंनृपं उत्ततारांतिकंभूमे
र्विमानवरमास्थितः २२ तत्राभूच्चमहद्युद्धंतयोःसद्दशवीर्ययोः कुरुक्षेत्रेमहास्थानेत्रीणिवर्षाणितापसाः २३
इंद्रलोकमवापाशुगंधर्वेणहतोरणे भीष्मःश्रुत्वाचकाराशुतस्यौर्ध्वदेहिकंतदा २४ गांगेयःकृतशोकस्तुमंत्रिभिःपरिवा
रितः विचित्रवीर्यनामानंराज्येशंचचकारह २५ मंत्रिभिर्बोधितापश्चाद्गुरुभिश्चमहात्मभिः स्वपुत्रंराज्यगंदृष्वा
पुत्रशोकहतापिच २६ सत्यवत्यतिसंतुष्टाबभूववरवर्णिनी व्यासोपिभ्रातरंकृत्वाराजानंमुदितोभवत् २७ यौ
वनंपरमंप्राप्तःसत्यवत्याःसुतःशुभः चकारचिंतांभीष्मोपिविवाहार्थंकनीयसः २८ ७

वानांव्रतस्यपरिपालनाद्देवव्रतनामाभवत् १९ २० २१ २२ २३ २४ विचित्रवीर्यनामानमितिद्वितीयंपुत्रं २५ २६ अतिसंतु
ष्टेति चित्रांगदेहतेभीष्मस्यराज्याधिकारसत्त्वेपिमत्पुत्रायैवराज्यंदत्तमितिहेतोरित्यर्थः २७ २८ ७ ७

काशिराजसुतास्तिस्रःसर्वलक्षणसंयुताः तेनराज्ञाविवाहार्थंस्थापिताश्चस्वयंवरे २९ राजानोराजपुत्राश्चसमाहू-
ताःसहस्रशः इच्छास्वयंवरार्थंवैपूज्यमानाःसमागताः ३० तत्रभीष्मोमहातेजास्ताजहारबलेनवै निर्मथ्यराजकं
सर्वंरथेनैकेनवीर्यवान् ३१ सजित्वापार्थिवान्सर्वांस्ताश्चादायमहारथः बाहुवीर्येणतेजस्वीह्यासमादगजाह्वयं ३२
मातृवद्भगिनीवच्चपुत्रीवच्चिंतयन्किल तिस्रःसमानयामासकन्यकावामलोचनाः ३३ सत्यवत्यैनिवेद्याशुसद्द्विजाना
हूयसत्वरः देवज्ञान्वेदविदुषःपर्यपृच्छच्छुभंदिनं ३४ कृत्वाविवाहसंभारंयदावैभ्रातरंनिजं विचित्रवीर्यंधर्मिष्ठं
विवाहयितुमुद्यतः ३५ तदाज्येष्ठाप्युवाचेदंकन्यकाजाह्नवीसुतं लज्जमानासितापांगीतिसृणांचारुलोचना ३६
गंगापुत्रकुरुश्रेष्ठधर्मज्ञकुलदीपक मयास्वयंवरेशाल्वोवृतोस्तिमनसानृपः ३७ वृताहंतेनराज्ञावैचित्तेप्रेमसमाकु
ले यथायोग्यंकुरुष्वाद्यकुलस्यास्यपरंतप ३८ तेनाहंवृतपूर्वास्मित्वंचधर्मभृतांवरः बलवानसिगांगेययथेच्छ
सितथाकुरु ३९ सूतउवाच एवमुक्तस्तयातत्रकन्ययाकुरुनंदनः अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातरंसचिवांस्तथा
४० सर्वेषांमतमाज्ञायगांगेयोधर्मवित्तमः गच्छेतिकन्यकांप्राहयथारुचिवरानने ४१ विसर्जिताथसातेनगताशा
ल्वनिकेतनं उवाचतंवरारोहाराजानंमनसेप्सितं ४२ विनिर्मुक्तास्मिभीष्मेणत्वन्मनस्केतिधर्मतः आगतास्मि-
महाराजगृहाणाद्यकरंमम ४३ धर्मपत्नीतवात्यंतंभवामिनृपसत्तम चिंतितोसिमयापूर्वंत्वयाहंनात्रसंशयः ४४

४५ ४६ ४७ मुक्तांत्वयेति प्रथमतोहस्तेनसंस्पृश्यरथेस्थापितापश्चान्मुक्तामित्यर्थः ततस्त्वन्निमित्तंममजन्मव्यर्थंभवतीति त्वं मांगृहाणेत्यभिप्रायः ४८ अन्यचित्तामन्यासक्तामित्यर्थः ४९ ५० राज्ञोविचित्रवीर्यस्य ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

शाल्वउवाच गृहीतात्वंवरारोहेभीष्मेणपश्यतोमम रथेसंस्थापितातेननग्रहीष्येकरंतव ४५ परोच्छिष्टांच कःकन्यांगृह्णातिमतिमान्नरः अतोहंनग्रहीष्यामित्यक्तांभीष्मेणमातृवत् ४६ रुदतीविलपंतीसात्यक्तानेनम-हात्मना पुनर्भीष्मंसमागत्यरुदंतीचेदमब्रवीत् ४७ शाल्वोमुक्तांत्वयांवीरनगृह्णातिगृहाणमां धर्मज्ञोसिम-हाभागमरिष्याम्यन्यथाह्यहं ४८ भीष्मउवाच अन्यचित्तांकथंत्वांवैगृह्णामिवरवर्णिनि पितरंस्वंवरारोहे व्रजशीघ्रंनिराकुला ४९ तथोक्तासातुभीष्मेणजगामवनमेवहि तपश्चकारविजनेतीर्थेपरमपावने ५० द्वेभार्ये चातिरूपाढ्येतस्यराज्ञोबभूवतुः अंबालिकाचांबिकाचकाशिराजसुतेशुभे ५१ राजाविचित्रवीर्योसौताभ्यांस हमहाबलः रेमेनानाविहारैश्चगृहेचोपवनेतथा ५२ वर्षाणिनवराजेंद्रःकुर्वन्क्रीडांमनोरमां प्रापासौमरणंभूयो गृहीतोराजयक्ष्मणा ५३ मृतेपुत्रेतिदुःखार्ताजातासत्यवतीतदा कारयामासपुत्रस्यप्रेतकार्याणिमंत्रिभिः ५४ भीष्ममाहतदैकांतेवचनंचातिदुःखिता राज्यंकुरुमहाभागपितुस्तेशंतनोःसुत ५५ भ्रातुर्भार्यांगृहाणत्वंवंशंच परिरक्षय यथाननाशमायातिययातेर्वंशइत्युत ५६ भीष्मउवाच प्रतिज्ञामेश्रुतामातःपित्रर्थेयामयाकृता ना-हंराज्यंकरिष्यामिनचाहंदारसंग्रहं ५७ सूतउवाच तदाचिंतातुराजाताकथंवंशोभवेदिति नालसाद्विसुखंमह्यंस मुत्पन्नेह्यराजके ५८

५७ नालसाद्विसुखमिति अराजकेसमुत्पन्नेअलसात्सुखंनैवास्तिआलस्यंनैवकर्तव्यमित्यर्थः ५८

क्षेत्रजमिति विचित्रवीर्यस्यक्षेत्रेन्यस्मात्पुरुषाज्जातमित्यर्थः ५९ ६० पौत्रमिति तवपौत्रस्तमित्यर्थः ६१ ६२ ६३ ६४ ६५

गांगेयस्तामुवाचेदंमाचिंतांकुरुभामिनि पुत्रंविचित्रवीर्यस्यक्षेत्रजंचोपपादय ५९ कुलीनंद्विजमाहूयवध्वा सहनियोजय नात्रदोषोस्तिवेदेपिकुलरक्षाविधौकिल ६० पौत्रंचैवंसमुत्पाद्यराज्यंदेहिशुचिस्मिते अहंचपालयिष्यामितंस्यशासनमेवहि ६१ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकानीनंस्वसुतंमुनिं जगाममनसाव्यासंद्वैपायनमकल्मषं ६२ स्मृतमात्रस्ततोव्यासआजगामसतापसः कृत्वाप्रणामंमात्रेथसंस्थितोदीप्तिमान्मुनिः ६३ भीष्मेण पूजितःकामंसत्यवत्याचमानितः तस्थौतत्रमहातेजाविधूमोग्निरिवापरः ६४ तमुवाचमुनिंमातापुत्रमुत्पादयाधुना क्षेत्रेविचित्रवीर्यस्यसुंदरंतववीर्यजं ६५ व्यासःश्रुत्वावचोमातुराप्तवाक्यममन्यत ओमित्युक्त्वास्थितस्तत्रऋतु कालमचिंतयत् ६६ अंबिकाचयदास्नातानारीऋतुमतीतदा संगंप्राप्यमुनेःपुत्रमसूतांधंमहाबलं ६७ जन्मांधंचसुतंवीक्ष्यदुःखितासत्यवत्यति द्वितीयांचवधूमाहपुत्रमुत्पादयाशुवै ६८ ऋतुकालेथसंप्राप्ते व्यासेनसहसंगता तथाचांबालिकारात्रौगर्भंनारीदधारसा ६९ सोपिपांडुःसुतोजातोराज्ययोग्योनसंमतः पुत्रार्थंप्रेरयामासवर्षांतेचपुनर्वधूं ७० आहूयचततोव्यासंसंप्रार्थ्यमुनिसत्तमं प्रेषयामासरात्रौसाशयनागारसुत्तमं ७१ छ छ छ छ छ

६६ असूतांधमिति व्यासतेजसानिमीलितनेत्रागर्भंदधारतस्मादिदमन्यपुराणेस्पष्टं ६७ ६८ ६९ पांडुःसुतइति व्यासतेजसाऊष्मणादग्धास्यामितिहेतोः स्वशरीरंचंदनेनोपालिप्यसंगंकृतवतीतस्मादिदमप्यन्यत्रस्पष्टं ७० ७१

नगताचेति तत्तेजः सहनशक्त्यभावादितिभावः ७२ ७३ ७४ इत्थमनेनग्रंथसंदर्भेणास्मिन्संसारे महतामप्येवंदशाजायते तस्मात्संसाराद्विरज्यश्रीभगवदुपासनयातज्ज्ञानेनचसंसारंनिरस्यमुक्तोभवेदितिबोधितं श्रीमच्छैवकुलोत्सन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः

नगताचवधूस्तत्र प्रेष्यासंप्रेषितातया तस्यांचविदुरोजातोदास्यांधर्मांशतःशुभः ७२ एवंव्यासेनतेपुत्राधृतरा ष्ट्रादयस्त्रयः उत्पादितामहावीरावंशरक्षणहेतवे ७३ एतद्वःसर्वमाख्यातंतस्यवंशसमुद्भवं व्यासेनर क्षितोवंशोभ्रातृधर्मविदानघाः ७४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांप्रथ मस्कंधेविंशोध्यायः २०

श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १

देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवाञ्छुभां स्कंधस्तुप्रथमस्तस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः २ इतिश्रीमच्छैवकुलोत्सन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भजनीलकंठभट्टकृतेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधानेप्रथमस्कंधेविंशोध्यायः २०

इतिश्रीमद्देवीभागवते प्रथमस्कंधः समाप्तः

अथश्रीमद्देवीभागवते द्वितीयस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ जीवायदंशभूतायस्यावेदाभवंतिनिःश्वसितं ॥ तामेतांचिद्रूपांमायाशक्तेः पराश्रयं वंदे ॥१॥ अथाष्टचत्वारिंशद्भिः श्लोकैर्व्यासस्यधीमतः ॥ जन्मोच्यतेयत्रदेव्यामहिमातीवभासते ॥१॥ पूर्वाध्यायेपराशरसुतस्यव्यासस्यमाताशंतनोःपत्नीतिविरुद्धंश्रुत्वाश्चर्यवंत ऋषयः पृच्छंति आश्चर्यकरमेतत्तइति गर्भहेतुकमिति अस्पष्टकारणमित्यर्थः ॥१॥ तमेवसंदेहमाह मातात्र्यासस्येति ॥२॥ सतीस्वभवनेस्थितेति पराशरपत्नीपतिव्रता कथंशंतनुराज्ञाविवाहितेतिविरुद्धंभातीत्यर्थः ॥३॥ ४॥ ५॥ परमांशक्तिसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मस्वरूपिणींयदाहगीतासु अप

ऋषयऊचुः आश्चर्यकरमेतत्तेवचनंगर्भहेतुकं संदेहोऽत्रसमुत्पन्नःसर्वेषांनस्तपस्विनां १ माताव्यासस्यमेधाविन्नाम्नासत्यवतीतिच विवाहितापुराज्ञातताराज्ञाशंतनुनायथा २ तस्याःपुत्रः कथंव्यासः सतीस्वभवनेस्थिता ईदृशीसाकथंराज्ञापुनःशंतनुनावृता ३ तस्यांपुत्रावुभौजातौतत्त्वंकथयसुव्रत विस्तरेणमहाभागकथांपरमपावनीं ४ उत्पत्तिंवेदव्यासस्यसत्यवत्यास्तथापुनः श्रोतुकामाःपुनःसर्वेऋषयःसंशितव्रताः ५ सूतउवाच प्रणम्यपरमांशक्तिंचतुर्वर्गप्रदायिनीं आदिशक्तिंवदिष्यामिकथांपौराणिकींशुभां ६ यस्योच्चारणमात्रेणसिद्धिर्भवतिशाश्वती व्याजेनापिहिबीजस्यवाग्भवस्यविशेषतः ७ सम्यक्सर्वात्मनासर्वैः सर्वकामार्थसिद्धये स्मर्तव्यासर्वथादेवीवांछितार्थप्रदायिनी ८ राजोपरिचरोनामधार्मिकः सत्यसागरः चेदिदेशपतिः श्रीमान्बभूवद्विजपूजकः ९

रेयमितस्त्वन्यांविद्धिमेप्रकृतिंपरां जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदितिसैवादिशक्तिः ६ यस्योच्चारेतियस्यवाग्भवस्यबीजस्यव्याजेनकपटेनाप्युच्चारणेनसिद्धिर्मोक्षोज्ञानंवाभवति तेनवाग्भवबीजेनस्मर्तव्यायाभगवती वांछितार्थप्रदायिनीदेवीतांप्र णम्येत्युत्तरेणान्वयः ७ ८ कथामाह राजोपरिचरइति विमानेनोर्ध्वंनिरंतरंगमनादुपरिचरनामकत्वं ९ ५ ५ ५ ५

१० तेनविमानेनयातीत्यन्वयः नभूमाविति भूमिगमनंतेनत्यक्तमितिभावः ११ १२ १३ वसोरुपरिचरस्यपत्नीकामान्स्वमनोरथान्पुत्रविषयान् १४
तदहरिति यस्मिन्दिनेऽद्यऋतुकालोऽस्तीतिगिरिकयापत्न्योक्तं तस्मिन्नेवदिनेपितरआहुरस्मच्छ्राद्धार्थंमृगान्जहीति १५ तत्रोभयोर्वाक्ययोरगमन

तपसातस्यतुष्टेनविमानंस्फाटिकंशुभं दत्तमिंद्रेणतत्तस्मैसुंदरंप्रियकाम्यया १० तेनारूढस्सर्वत्रयाति
दिव्येनभूपतिः नभूमावुपरिस्थोसौतेनोपरिचरोवसुः ११ विख्यातःसर्वलोकेषुधर्मनित्यःसभूपतिः तस्य
भार्यावरारोहागिरिकानामसुंदरी १२ पुत्राश्चास्यमहावीर्याः पंचासन्नमितौजसः पृथग्देशेषुराजानः
स्थापितास्तेनभूभुजा १३ वसोस्तुपत्नीगिरिकाकामान्कालेन्यवेदयत् ऋतुकालमनुप्राप्तास्नातापुं
सवनेशुचिः १४ तदहःपितरश्चैनमूचुर्जहिमृगानिति तच्छ्रुत्वाचिंतयामासभार्यामृतुमतींतथा १५
पितृवाक्यंगुरुंमत्वाकर्तव्यमितिनिश्चितं चचारमृगयांराजागिरिकांमनसास्मरन् १६ वनेस्थितःसरा
जर्षिश्चित्तेसस्मारभामिनीं अतीवरूपसंपन्नांसाक्षाच्छ्रियमिवापरां १७ तस्यरेतःप्रचस्कंदस्मर
तस्तांचकामिनीं वटपत्रेतुतद्राजास्कन्नमात्रंसमाक्षिपत् १८ इदंवृथापरिस्कन्नंरेतोवैनभवेत्कथं
ऋतुकालंचविज्ञायमतिंचक्रेनृपस्तदा १९ अमोघंसर्वथावीर्यंममचैतन्नसंशयः प्रियायैप्रेषया
म्येतदितिबुद्धिमकल्पयत् २० शुक्रप्रस्थापनेकालंमहिष्याःप्रसमीक्ष्यसः अभिमंत्र्याथतद्वीर्यं
वटपर्णपुटेकृतं २१

गमनप्रयोजकयोर्विरोधेपिपितृवाक्यंगमनप्रयोजकंगमनाभावप्रयोजकस्त्रीवाक्यतोगुरुंश्रेष्ठंनिश्चितंमत्वाकर्तव्यंतदेवेतिनिश्चित्ये-
तिशेषः चचारगतवान् गुरुमित्यत्रविभक्तिलोपाभावआर्षः १६ १७ समाक्षिपत्स्थापितवान् १८ १९ २० कालंनक्षत्रानुरूपंयोग्यं २१

पार्श्वस्थंपालितंश्येनमित्यर्थः अतएवतस्यभाषाज्ञानात्तंप्रत्युवाचेतिसंगच्छते २२ २३ २४ २५ २६ २७ एतस्मिन्नेवसमयेत
योर्युद्धसमयेऽधोभूमौजातंवृत्तमाह काचिदितिसमनुप्राप्तंयमुनातीरेइत्यर्थः २८ चचारजलेइत्यर्थाज्ज्ञेयं २९ ३० ३१ तस्याःशफ

पार्श्वस्थंश्येनमाभाष्यराजोवाचद्विजंप्रति गृहाणेदंमहाभागगच्छशीघ्रंगृहंमम २२ मत्प्रियार्थमिदंसौ
म्यगृहीत्वात्वंगृहंनय गिरिकायैप्रयच्छाशुतस्यास्त्वार्तवमद्यवै २३ सूतउवाच इत्युक्त्वाप्रददौपर्णंश्येनायनृ
पसत्तमः सगृहीत्वोत्पपाताशुगगनंगतिवित्तमः २४ गच्छंतंगगनंश्येनंधृत्वाचंचुपुटेपुटं तमपश्यदथायांतं
तंखगंश्येनस्तथापरः २५ आमिषंसतुविज्ञायशीघ्रमभ्यद्रवत्खगं तुंडयुद्धमथाकाशेतावुभौसमचक्रतुः
२६ युध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापियमुनांभसि खगौतौनिर्गतौकामंपुटकेपतितेतदा २७ एतस्मिन्समये
काचिदद्रिकानामचाप्सरा ब्राह्मणंसमनुप्राप्तंसंध्यावंदनतत्परं २८ कुर्वतीजलकेलिंसाजलेमग्नाचचा
रसा जग्राहचरणंनारीद्विजस्यवरवर्णिनी २९ प्राणायामपरःसोथदृष्ट्वातांकामचारिणीं शशापभ
वमत्स्यीत्वंध्यानविघ्नकरीयतः ३० साशप्ताविप्रमुख्येनबभूवयमुनाचरी शफरीरूपसंपन्नाह्यद्रिकाच
वराप्सरा ३१ श्येनपादपरिभ्रष्टंतच्छुक्रमथवासवी जग्राहतरसाभ्येत्यसाद्रिकामत्स्यरूपिणी ३२
अथकालेनकियतामत्स्यींतांमत्स्यजीविनः संप्राप्तेदशमेमासेबबंधुस्तांमनोरमां ३३ उदरंविददारा
शुसतस्यामत्स्यजीविनः युग्मंविनिःसृतंतस्मादुदरान्मानुषाकृति ३४

रीरूपप्राप्तिसमयोऽथ
श्येनपादपरिभ्रष्टवीर्यपातसमयएकएवजातस्ततस्तद्वीर्यंसाजग्राहेत्याहश्येनेति ३२ दशमेमासेगर्भस्येत्यर्थः ३३ ३४

३५ राज्ञेतद्देशस्थराज्ञेउपरिचराय यस्यवीर्यमस्तितस्मैराज्ञे इतिफलितं स्रुतंजग्राहेति स्ववीर्यजंपुत्रं स्वसमानाकारत्वेनज्ञात्वास्वयंजग्राहेत्यर्थः
३६ ३७ कालिकेतिवसुनोपरिचरेणराज्ञाकालिकानाम्नी कन्यकातुयेनानीतातस्मैजलजीविनेदत्तालब्धनिधेरर्धभागस्य राज्ञोऽधिकारादवशिष्टार्ध

बालः कुमारः स्रुभगस्तथाकन्याशुभानना दृष्ट्वाश्चर्यमिदंसोऽथविस्मयंपरमंगतः ३५ राज्ञेनिवेदया
मासपुत्रौद्वौतुझषोद्भवौ राजापिविस्मयाविष्टः स्रुतंजग्राहतंशुभं ३६ समत्स्योनामराजासौधार्मिकः सत्यसं
गरः वसुपुत्रोमहातेजाः पित्रातुल्यपराक्रमः ३७ कालिकावसुनादत्तातरसाजलजीविने नाम्नाकालीतिवि
ख्यातातथामत्स्योदरीतिच ३८ मत्स्यगंधेतिनाम्नावैगुणेनसमजायत विवर्धमानादाशस्यगृहेसावास
वीशुभा ३९ ऋषयऊचुः अद्रिकामुनिनाशप्तामत्स्यीजातावराप्सरा विदारिताचदाशेनमृताचभक्षि
तापुनः ४० किंबभूवपुनस्तस्याअप्सरायावदस्वतत् शापस्यांतंकथंसूत कथंस्वर्गमवापसा ४१
सूतउवाच शप्तायदासामुनिनाविस्मितासंबभूवह स्तुतिंचकारविप्रस्यदीनेवरुदतीतदा ४२ दयावान्ब्रा
ह्मणःप्राहतांतदारुदतींस्त्रियं माशोकंकुरुकल्याणिशापांतंतेवदाम्यहं ४३ मत्क्रोधशापयोगेनमत्स्य
योनिंगताशुभे मानुषौजनयित्वात्वंशापमोक्षमवाप्स्यसि ४४ इत्युक्तातेनसाप्रापमत्स्यदेहंनदी
जले बालकौजनयित्वासामृतामुक्ताचशापतः ४५ संत्यज्यरूपंमत्स्यस्यदिव्यरूपमवाप्यच जगा
मामरमार्गंचशापांतेवरवर्णिनी ४६ एवंजातावरापुत्रीमत्स्यगंधावरानना पुत्रीचपाल्यमानासादाशगेहेव्य
वर्धत ४७ मत्स्यगंधातदाजाताकिशोरीचातिसुप्रभा तस्यकार्याणिकुर्वाणावासवीचातिसुप्रभा ४८

स्ययेनलब्धस्तस्याधिकारात् ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ६९ ६९ ६९

इतिश्रीदेवीभागवततिलके द्वितीयस्कंधे प्रथमोऽध्यायः १ अर्धाधिकैकपंचाशच्छ्लोकै रथपराशरात् दाशकन्योदरे जन्म वेदव्यासस्य कथ्यते १ एवं व्यासमातुर्जन्मोक्त्वा पराशरप्रसंगमाह एकदेति १ २ दाशो निषादः मत्स्यगंधामिति उपमानाच्चेतीत्वाभावश्छांदसः ३ ४ वास

इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे मत्स्यगंधोत्पत्तिर्नाम प्रथमोऽध्यायः १ सूतउवाच एकदा तीर्थयात्रायां व्रजन्पाराशरो मुनिः आजगाम महातेजाः कालिंद्यास्तट मुत्तमं १ निषादमाह धर्मात्मा कुर्वंतं भोजनं तदा प्रापयस्व परं पारं कालिंद्या उडुपेन मां २ दाशः श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं कुर्वाणो भोजनं तटे उवाच तां स्रुतां बालां मत्स्यगंधां मनोरमां ३ उडुपेन मुनिं बाले परं पारं नयस्व ह गंतुकामोऽस्ति धर्मात्मा तापसोऽयं शुचिस्मिते ४ इत्युक्ता सा तदा पित्रा मत्स्यगंधाथ वासवी उडुपे मुनिमासीनं संवाहयति भामिनी ५ व्रजन् सूर्यस्रुतातोये भावित्वाद्दैवयोगतः कामार्तस्तु मुनिर्जातो दृष्ट्वा तां चारुलोचनां ६ गृहीतुकामः स मुनिर्दृष्ट्वा व्यंजितयौवनां दक्षिणेन करेणैनामस्पृशद्दक्षिणे करे ७ तमुवाचासितापांगी स्मितपूर्वमिदं वचः कुलस्य सदृशं वः किं श्रुतस्य तपसश्च किं ८ त्वं वै वसिष्ठदायादः कुलशीलसमन्वितः किं चिकीर्षसि धर्मज्ञ मन्मथेन प्रपीडितः ९ दुर्लभं मानुषं जन्म भुवि ब्राह्मणसत्तम तत्रापि दुर्लभं मन्ये ब्राह्मणत्वं विशेषतः १० कुलेन शीलेन तथा श्रुतेन द्विजोत्तमस्त्वं किल धर्मविच्च अनार्यभावं कथमागतोऽसि विप्रेंद्र मां वीक्ष्य च मीनगंधां ११

वीवस्रु राजस्य स्वपत्यं वासवी ५ ६ गृहीतुकामो भोक्तुकामः ७ स्मितपूर्वमिति अनेन साप्यंतः कामातुरासीदिति बोधितं स्त्रीजातित्वात्तु शृंगारवर्धनार्थमुपहासं करोति कुलस्य सदृशमिति वः ऋषीणां कुलस्य श्रुतस्याधीतस्य तपसश्च किमिदं सदृशं भवति युष्माकं किं नीचपरस्त्रीगमनादिकं धर्मोऽस्तीत्यभिप्रायः ८ ९ १० ११ ७ ७ ७ ७ ७ ७

१२ इत्थंमंदहासपूर्वकनिषेधेनातिकामातुरं वीक्ष्यमनसिविचारयामासेत्याह अहोइति अयंद्विजोमांग्रहीष्यन् भोक्ष्यन् मंदबुद्धिस्त्वबुद्धिर्जातः प्रथमंकामेनतदुत्तरंमांहस्तेइतिशेषः हस्तेगृहीत्वाजलेशृंगाररसेमग्नएवास्यमनोयतः पंचबाणेनकामेनातिविद्धंततोव्याकुलंजातं अस्मिन् समये अस्यप्रतीपंविरुद्धंकर्तुंनकोपिसमर्थः शापभयादितिविचारयामास १३ विचार्यकिंकृतवतीतदाह इतिसंचिंत्येतिपरंपारंनयामीति तत्र

मदीयेशरीरेद्विजामोघबुद्धेशुभंकिंसमालोक्यपाणिंग्रहीतुं समीपंसमायासिकामातुरस्त्वंकथंनाभिजानासिधर्मंस्वकीयं १२ अहोमंदबुद्धिर्द्विजोयंग्रहीष्यन्जलेमग्नएवाद्यमांवैगृहीत्वा मनोव्याकुलंपंचबाणातिविद्धंनकोपीहशक्तःप्रतीपंहिकर्तुं १३ इतिसंचिन्त्यसाबालातमुवाचमहामुनिं धैर्यंकुरुमहाभागपरंपारंनयामि वै १४ सूतउवाच पराशरस्तुतच्छ्रुत्वावचनंहितपूर्वकं करंत्यक्त्वास्थितस्तत्रसिंधोःपारंगतःपुनः १५ मत्स्यगंधांप्रजग्राहमुनिःकामातुरस्तदा वेपमानातुसाकन्यातमुवाचपुरःस्थितं १६ दुर्गंधाहंमुनिश्रेष्ठकथंत्वंनोपशंकसे समानरूपयोःकामसंयोगस्तुसुखावहः १७ इत्युक्तेनतुसाकन्याक्षणमात्रेणभामिनीकृतायोजनगंधातुसुरूपाचवरानना १८ मृगनाभिसुगंधांतांकृत्वाकांतांमनोहरां जग्राहदक्षिणेपाणौमुनिर्मन्मथपीडितः १९ ग्रहीतुकामंतंप्राहनाम्नासत्यवतीशुभा मुनेपश्यतिलोकोऽयंपिताचैवतटस्थितः २० पशुधर्मोनमेप्रीतिंजनयत्यतिदारुणः प्रतीक्षस्वमुनिश्रेष्ठयावद्भवतियामिनी २१

गत्वायदिच्छसितत्कुर्वित्यर्थः १४ सिंधोर्नद्याः १५ वेपमानेति कामातुरोपिमुनिर्ममदौर्गंध्यमनुभूयमध्यएवमांत्यक्ष्यतीतिभीत्यावेपमानास्वदोषंस्वमुखेनवर्णयति तस्यमुनेः प्रियत्वेनस्वीकारार्थं स्त्रीणांस्वभावएवायं १६ किमुवाचतदाह दुर्गंधाहमिति १७ १८ मृगनाभिशब्देन कस्तूरी १९ २० पशुधर्मोमैथुनधर्मः इदंवाक्यंमुनेः कामोद्दीपनार्थं किंचाधुनाकालोपिनास्तीत्याह प्रतीक्षस्वेति २१ ७ ७

महानूदोषइति प्राणान्वाएते प्रस्कंदंतियेदिवारत्यासंयुज्यंतइतिप्रश्नोपनिषच्छ्रुतेर्दिवासंगेमहान्दोषः किंचमानवा अपिपश्यंतीतिलोकनिंदाचास्तीति
भावः २२ २३ नीहारंभाषायांधुवाराइतिप्रसिद्धं श्रुत्युक्तदोषस्तु तपोबलेनशमयिष्यामीतिमुनेरभिप्रायः २४ २५ २६ २७ २८

रात्रौव्यवायउद्दिष्टोदिवानमनुजस्यहि दिवासंगेमहान्दोषः पश्यंतिकिलमानवाः २२ कामंयच्छमहाबुद्धे
लोकनिंदादुरासदा तच्छ्रुत्वावचनंतस्यायुक्तमुक्तमुदारधीः २३ नीहारंकल्पयामासशीघ्रंपुण्यबलेन
वै नीहारेचसमुत्पन्नेतटेतिमसायुते २४ कामिनीतंमुनिंप्राहमृदुपूर्वमिदंवचः कन्याहंद्विजशार्दूलभुक्त्वा
गंतासिकामतः २५ अमोघवीर्यस्त्वंब्रह्मन्कागतिर्मेभवेदिति पितरंकिंब्रवीम्यद्यसगर्भाचेद्भवाम्यहं २६
त्वंगमिष्यसिभुक्त्वामांकिंकरोमिवदस्वतत् पराशरउवाच कांतेद्यमत्प्रियंकृत्वाकन्यैवत्वंभविष्यसि २७
वृणीष्वचवरंभीरुयंत्वमिच्छसिभामिनि सत्यवत्युवाच यथामेपितरौलोकेनजानीतोहिमानद २८ कन्या
व्रतंनमेहन्यात्तथाकुरुद्विजोत्तम पुत्रश्चत्वत्समःकामंभवेदद्भुतवीर्यवान् २९ गंधोयंसर्वदामेस्याद्यौवनं
चनवंनवं पराशरउवाच शृणुसुंदरिपुत्रस्तेविष्णुवंशसंभवःशुचिः ३० भविष्यतिचविख्यातस्त्रैलोक्येव
रवर्णिनि केनचित्कारणेनाहंजातःकामातुरस्त्वयि ३१ कदापिचनसंमोहोभूतपूर्वोवरानने दृष्ट्वाचाप्स
रसांरूपंसदाहंधैर्यमावहं ३२ दैवयोगेनवीक्ष्यत्वांकामस्यवशगोभवं तत्किंचित्कारणंविद्धिदैवंहिदुर
तिक्रमं ३३ दृष्ट्वाहंचातिदुर्गंधांत्वांकथंमोहमाप्नुयां पुराणकर्तापुत्रस्तेभविष्यतिवरानने ३४ वेद
विद्भागकर्ताचविख्यातश्चत्रिभुवनत्रये सूतउवाच इत्युक्त्वातांवशंयातांभुक्त्वासमुनिसत्तमः ३५

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ भागकर्ताविदविभागकर्त्ता ३५ ६ ६ ६ ६ ६ ६

३६ ३७ ३८ दर्शयिष्यामिवैस्मृतइति अहंत्वयास्मृतोनिजंरूपंदर्शयिष्यामीत्यर्थः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ वेदविस्तारोवि

जगामतरसास्नात्वाकालिंदीसलिलेमुनिः सापिसत्यवतीजातासद्योगर्भवतीसती ३६ सुषुवेयमुनाद्वीपेपुत्रंका
ममिवापरं जातमात्रस्तुतेजस्वीतामुवाचस्वमातरं ३७ तपस्येवमनः कृत्वाविविशेचातिवीर्यवान्
गच्छमातर्यथाकामंगच्छाम्यहमतः परं ३८ तपः कर्तुमहाभागेदर्शयिष्यामिवैस्मृतः मातर्यदाभवेत्कार्यं
तवकिंचिदनुत्तमं ३९ स्मर्तव्योहंतदाशीघ्रमागमिष्यामिभामिनि स्वस्तितेस्तुगमिष्यामित्युक्त्वाचिं
तांस्त्यजस्ववस ४० इत्युक्त्वानिर्ययौव्यासः सापिपित्रांतिकंगता द्वीपेन्यस्तस्तयाबालस्तस्माद्द्वैपायनो
भवत् ४१ जातमात्रोजगामाशुवृद्धिंविष्णुवंशयोगतः तीर्थेतीर्थेकृतस्नानश्चचारतपउत्तमं ४२
एवंद्वैपायनोजज्ञेसत्यवत्यांपराशरात् चकारवेदशाखाश्चप्राप्तंज्ञात्वाकलेर्युगं ४३ वेदविस्तार
करणाद् व्यासनामाभवन्मुनिः पुराणसंहिताश्चक्रेमहाभारतमुत्तमं ४४ शिष्यानध्यापयामासवेदान्
कृत्वाविभागशः सुमंतुंजैमिनिंपैलंवैशंपायनमेवच ४५ असितंदेवलंचैवशुकंचैवस्वमात्मजं सू
तउवाच एतच्चकथितंसर्वंकारणंमुनिसत्तमाः ४६ सत्यवत्याःसुतस्यापिसमुत्पत्तिस्तथाशुभा संश
योत्रनकर्त्तव्यःसंभवेमुनिसत्तमाः ४७ महतांचरितेचैवगुणाग्राह्यामुनेरिति कारणाच्चसमुत्पत्तिःसत्यव
त्याझषोदरे ४८ पराशरेणसंयोगः पुनः शंतनुनातथा अन्यथातुमुनेश्चित्तंकथंकामाकुलंभवेत् ४९
अनार्यजुष्टंधर्मज्ञः कृतवान्सकथंमुनिः सकारणेयमुत्पत्तिः कथिताश्चर्यकारिणी ५०

भागपूर्वकोविस्तारः त
स्यकारणात् व्यासनामाभवत् तदुक्तंसूतसंहितायां व्यस्तवेदतयाव्यासइतिलोकेश्रुतोमुनिरिति ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५०

५१ एतावताग्रंथेनसत्यवतीपराशरस्यविवाहितास्त्रीनास्तीत्युक्तं तथाचसाशंतनुनाविवाहितेतिनविरुद्धमितिभावः ५२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वि
तीयस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ अर्धाधिकैकोनषष्टिश्लोकैः शंतनुनातथा सत्यवत्याविवाहश्चगंगायाश्चोपवर्ण्यते १ यद्यपिसत्यवतीपराशरपत्नीनास्तितत

श्रुत्वापापाच्चनिर्मुक्तोनरोभवतिसर्वथा यएतच्छुभमाख्यानंशृणोतिश्रुतिमान्नरः ५१ नदुर्गतिमवाप्नोतिसुखीभवतिसर्व
दा ५२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांद्वितीयस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २ ऋषयऊचुः
उत्पत्तिस्तुत्वयाप्रोक्ताव्यासस्यामिततेजसः सत्यवत्यास्तथासूतविस्तरेणत्वयानघ १ तथाप्येकस्तुसंदेहश्चित्तेऽस्मा
कंसुसंस्थितः ननिवर्ततिधर्मज्ञकथितेनत्वयानघ २ माताव्यासस्ययाप्रोक्तानाम्नासत्यवतीशुभा साकथंनृपतिंप्रापशं
तनुंधर्मवित्तमं ३ निषादपुत्रींसकथंवृतवान्नृपतिःस्वयं धर्मिष्ठःपौरवोराजाकुलहीनामसंवृतां ४ शंतनोःप्रथमापत्नीका
ह्यभूत्कथयाधुना भीष्मःपुत्रोथमेधावीवसोरंशःकथंपुनः ५ त्वयाप्रोक्तंपुरासूतराजाचित्रांगदःकृतः सत्यवत्याः
सुतोवीरोभीष्मेणामिततेजसा ६ चित्रांगदेहतेवीर्येकृतस्तदनुजस्तथा विचित्रवीर्यनामासौसत्यवत्याःसुतोनृपः ७
ज्येष्ठेभीष्मेस्थितेपूर्वंधर्मिष्ठेरूपवत्यपि कृतवान्सकथंराज्यंस्थापितस्तेनजानता ८ मृतेविचित्रवीर्येतु
सत्यवत्यतिदुःखिता वधूभ्यांगोलकौपुत्रौजनयामाससाकथं ९ कथंराज्यंनभीष्मायददौसावरवर्णि
नी नकृतस्तुकथंतेनवीरेणदारसंग्रहः १० श्चसाशंतनुनावृतेतियुक्तमेव तथापिनिषादपुत्रीसाकथंराज्ञावृतेतिशंकावशिष्टेवेतिमुनयःपृ
च्छंति उत्पत्तिस्त्विति १ २ ३ ४ प्रथमापत्नीकाशंतनोरभूदितिद्वितीयःप्रश्नः यस्यांभीष्मउत्पन्नःसभीष्मोवसोरंशः कथमितितृतीयःप्रश्नः ५ ६ ७ ज्येष्ठेभीष्मे
स्थितेसतिकनिष्ठः कथंराज्यंप्राप्तवानितिचतुर्थःप्रश्नः ८ कुलीनानांकुलेमृतेभर्तरिविचित्रवीर्ये अन्यस्मात्पुरुषाद्वेदव्यासात्कथंगोलकावुत्पादिताविति
पंचमःप्रश्नः ९ भीष्मेणवीर्यवताकथंनविवाहः कृतइतितस्मैराज्यंचमात्राकथंनदत्तमितिषष्ठसप्तमौप्रश्नौ १० ६५ ६५

व्यासोपिधर्मात्मा कथंभ्रातुर्विचित्रवीर्यस्यभार्यायांपुत्रावुत्पादितवानित्यष्टमः प्रश्नः ११ भ्रातुश्चैवदाराणामितिशेषः १२ शिष्टाचारेणहिश्रुतिरनुमीयते सकिंशिष्टाचार एतादृशइतिनवमः प्रश्नः १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ प्रतीपमिति

अधर्मस्तुकृतःकस्माद्व्यासेनामिततेजसा ज्येष्ठेनभ्रातृभार्यायांपुत्रावुत्पादिताविति ११ पुराणकर्त्ताधर्मात्मा सकथंकृतवान्मुनिः सेवनंपरदाराणांभ्रातुश्चैवविशेषतः १२ जुगुप्सितमिदंकर्मसकथंकृतवान्मुनिः शिष्टाचारःकथंसूतवेदानुमितिकारकः १३ व्यासशिष्योसिमेधाविन्संदेहंछेत्तुमर्हसि श्रोतुकामावयंसर्वेधर्मक्षेत्रेकृतक्षणाः १४ सूतउवाच इक्ष्वाकुवंशप्रभवोमहाभिषइतिस्मृतः सत्यवान्धर्मशीलश्चचक्रवर्तीनृपोत्तमः १५ अश्वमेधसहस्रेणवाजपेयशतेनच तोषयामासदेवेंद्रंस्वर्गंप्रापमहामतिः १६ एकदाब्रह्मसदनंगतोराजामहाभिषः सुराःसर्वेसमाजग्मुःसेवनार्थंप्रजापतिं १७ गंगामहानदीतत्रसंस्थितासेवितुंविभुं तस्यावासः समुद्भूतंमारुतेनतरस्विना १८ अधोमुखाःसुराः सर्वेनविलोक्यैवतांस्थिताः राजामहाभिषस्तांतुनिःशंकःसमपश्यत १९ सापितंप्रेमसंयुक्तंनृपंज्ञातवतीनदी दृष्ट्वातौप्रेमसंयुक्तौनिर्लज्जौकाममोहितौ २० ब्रह्माचुकोपतौतूर्णंशशापचरुषान्वितः मर्त्यलोकेषुभूपालजन्मप्राप्यपुनर्दिवं २१ पुण्येनमहताविष्टस्त्वमवाप्स्यसिसर्वथा गंगांतथोक्तवान्ब्रह्मावीक्ष्यप्रेमवतींनृपे २२ विमनस्कोतुतौतूर्णंनिःसृतौब्रह्मणोंतिकात् सनृपान्चिंतयित्वाथभूर्लोकेधर्मतत्परान् २३ प्रतीपंचिंतयामासपितरंपुरुवंशजं एतस्मिन्समयेचाष्टौवसवःस्त्रीसमन्विताः २४

प्रतीपंराज्ञोदरेजन्मप्राप्यमितिचिंतयामासेत्यर्थः इत्थंमहाभिषस्यराज्ञः शंतनुरूपेणावतरणमुक्त्वा गंगाया अवतारणप्रकारंतस्या उदरे वसूनामवतारप्रकारंचाह एतस्मिन्समयेइति २४ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ वारुणिर्वसिष्ठः ३५ ३६ ३७ ३८ अनुसंव

वसिष्ठस्याश्रमंप्राप्तारममाणायदृच्छया पृथ्वादीनांवसूनांचमध्येकोपिवसूत्तमः २५ द्यौर्नामात
स्यभार्याथनंदिनींगांददर्शह दृष्ट्वापतिंसापप्रच्छकस्येयंधेनुरुत्तमा २६ द्यौस्तामाहवसिष्ठस्यगो
रियंशृणुसुंदरि दुग्धमस्याःपिबेद्यस्तुनारीवापुरुषोथवा २७ अयुतायुर्भवेन्नूनंसदैवागतयौवनः त
च्छ्रुत्वासुंदरीप्राहमृत्युलोकेस्तिमेसखी २८ उशीनरस्यराजर्षेःपुत्रीपरमशोभना तस्यहेतोर्महाभागसवत्सांगांप
यस्विनीं २९ आनयस्वाश्रमश्रेष्ठंनंदिनींकामदांशुभां यावदस्याःपयःपीत्वासखीममसदैवहि ३० मानुषे
षुभवेदेकाजरारोगविवर्जिता तच्छ्रुत्वावचनंतस्याद्यौर्जहारचनंदिनीं ३१ अवमन्यमुनिंदांतंपृथ्वाद्यैःसहि
तोनघः हृतायामथनंदिन्यांवसिष्ठस्तुमहातपाः ३२ आजगामाश्रमपदंफलान्यादायसत्वरः नापश्यतय
दाधेनुंसवत्सांस्वाश्रमेमुनिः ३३ मृगयामासतेजस्वीगव्हरेषुवनेष्वपि नासादितायदाधेनुश्चुकोपातिशयं
मुनिः ३४ वारुणिश्चापिविज्ञायध्यानेनवसुभिर्हृतां वसुभिर्मेहृताधेनुर्यस्मान्मामवमन्यवै ३५ तस्मा
त्सर्वेजनिष्यंतिमानुषेषुनसंशयः एवंशशापधर्मात्मावसूंस्तान्वारुणिः स्वयं ३६ श्रुत्वाविमनसःसर्वेप्रय
युर्दुःखिताश्चते शप्ताःस्मइतिजानंतऋषिंतमुपचक्रमुः ३७ प्रसादयंतस्तमृषिंवसवःशरणंगताः मु
निस्तानाहधर्मात्मावसून्दीनान्पुरःस्थितान् ३८ अनुसंवत्सरंसर्वेशापमोक्षमवाप्स्यथ येनेयंविहृताधेनुर्नंदि
नीममवत्सला ३९ तस्माद्द्यौर्मानुषेदेहेदीर्घकालंवसिष्यति तेशप्ताःपथिगच्छंतींगंगांदृष्ट्वासरिद्वरां ४०

त्सरमितियुष्माकंजन्मनोयः संवत्सरस्तत्पूर्तेः पश्चादित्यर्थः जन्मसंवत्सरमध्येएवजन्ममरणेभविष्यतइत्यर्थः ३९ ४० ६९ ६९

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ प्रतीपोयदास्तुतिंचक्रेतदेत्यर्थः वरवर्णिनीवरार्थिनीगंगा ४७ दक्षिणेरूरुभेइति

ऊचुस्तांप्रणताः सर्वेशप्तांचिंतातुरांनदीं भविष्यामोवयंदेविकथंदेवाःसुधाशनाः ४१ मानुषाणांचजठरेचिंतेयंमहतीहिनः तस्मात्त्वंमानुषीभूत्वाजनयास्मान्सरिद्वरे ४२ शंतनुर्नामराजर्षिस्तस्यभार्याभवानघे जातान्जातान्जलेचास्मान्निक्षिपस्वसुरापगे ४३ एवंशापविनिर्मोक्षोभविता नात्रसंशयः तथेत्युक्ताश्चतेसर्वेजग्मुर्लोकंस्वकंपुनः ४४ गंगापिनिर्गतादेवीचिंत्यमानापुनःपुनः महाभिषोनृपोजातःप्रतीपस्यसुतस्तदा ४५ शंतनुर्नामराजर्षिर्धर्मात्मासत्यसंगरः प्रतीपस्तुस्तुतिंचक्रेसूर्यस्यामिततेजसः ४६ तदाचसलिलात्तस्मान्निःसृतावरवर्णिनी दक्षिणंशालसंकाशमूरुंभेजेशुभानना ४७ अंकेस्थितांस्त्रियंचाहमापृच्छत्किंवरानने ममोरावास्थितासित्वंकिमर्थंदक्षिणेशुभे ४८ सातमाहवरारोहायदर्थंराजसत्तम स्थितास्म्यंकेकुरुश्रेष्ठकामयानांभजस्वमां ४९ तामवोचदथोराजारूपयौवनशालिनीं नाहंपरस्त्रियंकामाद्गच्छेयंवरवर्णिनीं ५० स्थितादक्षिणमूरुंमेत्वमाश्लिष्यचभामिनि अपत्यानांस्नुषाणांचस्थानंविद्धिशुचिस्मिते ५१ स्नुषामेभवकल्याणिजातेपुत्रेतिवांछिते भविष्यतिचमेपुत्रस्तवपुण्यान्नसंशयः ५२ तथेत्युक्त्वागतासावैकामिनीदिव्यदर्शना राजाचापिगृहंप्रासश्चिंतयंस्तांस्त्रियंपुनः ५३ ततःकालेनकियताजातेपुत्रेवयस्विनि वनंजिगमिषूराजापुत्रंवृत्तांतमूचिवान् ५४

इदंकन्यायाः स्थानंकामातुरात्वंकथमाश्रितवत्यसीत्यर्थः ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ वयस्विनितरुणे ५४ ६९ ६९

वृत्तांतं काचित्स्त्रीसमागत्यममदक्षिणोरौस्थिता कामातुरांतांसमीक्ष्यमयानिर्भर्त्सितासापुनः प्रार्थितवतीमयाप्रोक्ताममभविष्यतः सुतस्यपत्नीभवेति
सातदुपश्रुत्यगतेति ५५ भजेथाइति ममसत्यवाक्यपालनार्थमित्यर्थः ५६ ५७ परांबिकांसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीं ५८

वृत्तांतंकथयित्वातुपुनरूचेनिजंसुतं यदिप्रयातिसाबालात्वांवनेचारुहासिनी ५५ कामयानावरारोहा तांभजेथामनोरमां नप्रष्टव्यात्वयाकासिमन्नियोगान्नराधिप ५६ धर्मपत्नींचतांकृत्वाभवितात्वंसुखीकिल सूतउवाच एवंसंदिश्यतंपुत्रंभूपतिःप्रीतमानसः ५७ दत्त्वाराज्यश्रियंसर्वांवनंराजाविवेशह तत्रापिचतपस्तप्त्वासमाराध्यपरांबिकां ५८ जगामस्वर्गंराजासौदेहंत्यक्त्वास्वतेजसा राज्यंप्रापमहातेजाःशंतनुःसार्वभौमिकं ५९ प्रजांवैपालयामासधर्मदंडोमहीपतिः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ श्रीः सूतउवाच प्रतीपेऽथदिवंयातेशंतनुःसत्यविक्रमः बभूवमृगयाशीलोनिघ्नन्व्याघ्रान्मृगान्नृपः १ सकदाचिद्वनेघोरेगंगातीरेचरन्नृपः ददर्शमृगशावाक्षींसुंदरींचारुभूषणां २ दृष्ट्वातांनृपतिर्मग्नःपित्रोक्तेयंवरानना रूपयौवनसंपन्नासाक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा ३ पिबन्मुखांबुजंतस्यानतृप्तिमगमन्नृपः हृष्टरोमाभवत्तत्रव्यासचित्तइवानघ ४ महाभिषंसापिमत्वाप्रेमयुक्ताबभूवह किंचिन्मंदस्मितंकृत्वातस्थावग्रेनृपस्यच ५ वीक्ष्यतामसितापांगींराजाप्रीतमनाभृशं उवाचमधुरंवाक्यंसांत्वयन्श्लक्ष्णयागिरा ६

५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ एकोनसप्ततिश्लोकैर्गंगायाः सहशंतनोः विवाहः कथ्यतेतत्रवसूनांजन्मचोच्यते १ प्रतीपस्यभगवतीप्रसादादुत्तमपदप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तांतमाह प्रतीपेयेति १ २ मग्नोमग्नचित्तइत्यर्थः ३ व्यासचित्तस्तस्यांमग्नचित्तइत्यर्थः ४ महाभिषमिति तस्यादेवतात्वाद्दिव्यज्ञानेनायंब्रह्मसभायांदृष्टोमहाभिषराजाभवतीतिमत्वेत्यर्थः ५ ६ ७ ८ ९

अप्सरापीतिटाबंतत्वंछांदसं ७ ८ राजातांनाभिजानातीति दिव्यज्ञानाभावादितिभावः ९ १० भावित्वादिति स्त्रीजातेरवश्यंपतिरपेक्षि
तएवेतिहेतोर्येवाकोवापिपतिरपेक्षितएवतत्रापिसदृशोमनोरूपोयदिलब्धस्तर्हितंकानवांछतिसर्वापिवांछत्येवेत्यर्थः ११ वाग्बंधेनपणेन स

देवीवात्वंचवामोरुमानुषीवावरानने गंधर्वीवाथयक्षीवानागकन्याप्सरापिवा ७ यासिकासिवरारोहेभार्यामेभ
वसुंदरि प्रेमयुक्तस्मितैवत्वंधर्मपत्नीभवाद्यमे ८ सूतउवाच राजातांनाभिजानातिगंगेयमितिनिश्चितं म
हाभिषंसमुत्पन्नंनृपंजानातिजान्हवी ९ पूर्वप्रेमसमायोगाच्छ्रुत्वावाचंनृपस्यतां उवाचनारीराजानंस्मितपूर्व
मिदंवचः १० स्त्र्युवाच जानामित्वांनृपश्रेष्ठप्रतीपतनयंशुभ कानवांच्छतिचार्वंगीभावित्वात्सदृशंपतिं ११
वाग्बंधेननृपश्रेष्ठचरिष्यामिपतिंकिल शृणुमेसमयंराजन्वृणोमित्वांनृपोत्तम १२ यच्चकुर्यामहंकार्यंशुभंवायदिवाशु
भं ननिषेध्यात्वयाराजन्नवक्तव्यंतथाऽप्रियं १३ यदाचत्वंनृपश्रेष्ठनकरिष्यसिमेवचः तदामुक्त्वागमिष्यामियथेष्टंदेश
मारिष १४ स्मृत्वाजन्मवसूनांसाप्रार्थनापूर्वकंहृदि महाभिषस्यप्रेमाथविचिंत्यैवचजान्हवी १५ तथेत्युक्ताथसादेवीचकार
नृपतिंपतिं एवंवृतानृपेणाथगंगामानुषरूपिणी १६ नृपस्यमंदिरंप्राप्तासाशुभगावरवर्णिनी नृपतिस्तांसमासाद्यचिक्रीडो
पवनेशुभे १७ सापितंरमयामासभावज्ञावैवरांगना नबुबोधनृपःक्रीडन्गतान्वर्षगणानथ १८ सतयामृग
शावाक्ष्याशच्याशतक्रतुर्यथा सासर्वगुणसंपन्नासोपिकामविचक्षणः १९

मयंपणं १२ तथाप्रियं अप्रियमितिछेदः १३ तदेति तदात्वांमुक्त्वात्यक्त्वायथेष्टंदेशंगमिष्यामीत्यर्थः यथेष्टंदेशमारिषेत्यत्रदेशपदोत्तर
विभक्तिलोपश्छांदसः १४ स्मृत्वेति इत्थंकार्यद्वयहेतोर्जान्हवीशंतनोःपत्नीजातेतिशेषः १५ यद्वापणंश्रुत्वाराज्ञातथास्त्वित्यंगीकृतपणाजान्हवी
कार्यद्वयहेतोर्नृपतिंपतिंचकारेत्यन्वयः १६ १७ १८ १९ ६ ६ ६ ६ ६ ६

२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ तंदृष्ट्वेति तयोर्नामानमित्यर्थः पतन्पदेनमस्कुर्वन्नित्यर्थः २८ पुषामिपो

रेमातेमंदिरेदिव्येरमानारायणाविव एवंगच्छतिकालेसादधारन्नृपतेस्तदा २० गर्भंगंगावसुंपुत्रंसुषुवेचारुलोचना जातमात्रंसुतंवारिचिक्षेपैवंद्वितीयके २१ तृतीयेथचतुर्थेथपंचमेषष्ठएवच सप्तमेवाहतेपुत्रेराजाचिंतापरोभवत् २२ किंकरोम्यद्यवंशोमेकथंस्यात्सुस्थिरोभुवि सप्तपुत्राहतानूनमनयापापरूपया २३ निवारयामियदिमांत्यक्त्वायास्यतिसर्वथा अष्टमोयंसुसंप्राप्तोगर्भोमेमनसीप्सितः २४ नवारयामिचेदद्यसर्वथेयंजलेक्षिपेत् भवितावानवाचाग्रेसंशयोयंममाद्भुतः २५ संभवेपिचदुष्टेयंरक्षयेद्वानरक्षयेत् एवंसंशयितेकार्येकिंकर्तव्यंमयाधुना २६ वंशस्यरक्षणार्थेहियत्नःकार्यःपरोमया ततःकालेयदाजातःपुत्रोयमष्टमोवसुः २७ सुनेर्येनहृताधेनुर्नंदिनीस्त्रीजितेनहि तंदृष्ट्वानृपतिःपुत्रंतामुवाचपतन्पदे २८ दासोस्मितवतन्वंगिप्रार्थयामिशुचिस्मिते पुत्रमेकंपुषाम्यद्यदेहिजीवंतमद्यमे २९ हिंसिताःसप्तपुत्रामेकरभोरुत्वयाशुभाः अष्टमंरक्षसुश्रोणिपतामितवपादयोः ३० अन्यद्दैप्रार्थितंतेद्यददाम्यथचदुर्लभं वंशोमेरक्षणीयोद्यत्वयापरमशोभने ३१ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गेवेदविदोविदुः तस्माद्द्यवरारोहेप्रार्थयाम्यष्टमंसुतं ३२ इत्युक्तापिगृहीत्वातंयदागंतुंसमुत्सुका तदातिकुपितोराजातामुवाचातिदुःखितः ३३ पापिष्ठेकिंकरोम्यद्यनिरयान्नबिभेषिकिं कासिपापकराणांत्वंपुत्रीपापरतासदा ३४ यथेच्छंगच्छवातिष्ठपुत्रोमेस्थीयतामिह किंकरोमित्वयापापेवंशांतकरयानया ३५ एवंवदतिभूपालेसागृहीत्वासुतंशिशुं गच्छंतीवचनंकोपसंयुतासमुवाचह ३६

षयामीत्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ ३३ पापकराणांपापिनामित्यर्थः ३४ ३५ ३६

पुत्रकामेति हेराजन् पुत्रकामाहंपुत्रंगृहीत्वागमिष्यामिवनेचैनंपुत्रंपालयामिपालयिष्यामि इहैवकुतोनपाल्यते इतिचेद्यतः समयोयोमयापणः कृतः सनष्टइति हेतोः कुतोनष्टइतिचेन्ममवचनंपूर्वोक्तंत्वया अन्यथाकृतमितिहेतोः ३७ तत्रपुत्रंपालयिष्यसीत्यत्रकिंप्रमाणमितिचेदहंगंगास्मिततो मद्वचनंसत्यं

पुत्रकामास्कृतंत्वेनंपालयामिवनेगतः समयोमेगमिष्यामिवचनंह्यन्यथाकृतं ३७ गंगांमांवैविजानीहिदेवकार्यार्थ मागतां वसवस्तुपुराशप्तावसिष्ठेनमहात्मना ३८ व्रजंतुमानुषींयोनिंस्थितांचिंतातुरास्तुमां दृष्ट्वेदंप्रार्थयामासु र्जननीनोभवानघे ३९ तेभ्योदत्त्वावरंजातापत्नीतेनृपसत्तम देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थजानीहिसंभवोमम ४० सप्ततेवसवः पुत्रामुक्ताःशापाद्देषस्तुते कियंतंकालमेकोयंतवपुत्रोभविष्यति ४१ गंगादत्तमिमंपुत्रंगृहाणशंतनोस्वयं वसुंदेवंविदि त्वैनंस्फुरवंभुंक्ष्वसकृतोद्भवं ४२ गांगेयोयंमहाभागभविष्यतिबलाधिकः अद्यतत्रनयाम्येनंयत्रत्वंवैमयावृतः ४३ दास्या मियौवनप्राप्तंपालयित्वामहीपते नमातृरहितःपुत्रोजीवेन्नचसुखीभवेत् ४४ इत्युक्त्वांतर्दधेगंगातंगृहीत्वाचब लकं राजाचातीवदुःखार्तःसंस्थितोनिजमंदिरे ४५ भार्याविरहजंदुःखंतथापुत्रस्यचाद्भुतं सर्वदाचिंतयन्नास्तेरा ज्यंकुर्वन्महीपतिः ४६ एवंगच्छतिकालेऽथनृपतिर्मृगयांगतः निघ्नन्मृगगणान्बाणैर्महिषान्सूकरानपि ४७ गंगातीर मनुप्राप्तःसराजाशंतनुस्तदा नदींतोकजलांदृष्ट्वाविस्मितःसमहीपतिः ४८ तत्रापश्यत्कुमारंतंमुंचंतंविशिखान् बहून् आकृष्यचमहाचापंक्रीडंतंसरितस्तटे ४९ तंवीक्ष्यविस्मितोराजानस्मजानातिकिंचन नोपलेभेस्मृतिं भूपःपुत्रोयंममवानवा ५० दृष्ट्वाप्यमानुषंकर्मबाणेषुलघुहस्ततां विद्यांवाप्रतिमांरूपंतस्यवैस्मरसन्निभं ५१

जानीहीत्यभिप्रायेणाह गंगामिति तर्हित्वंममपत्नीकुतोजातातथापुत्राश्चत्वयाकथंहिंसिताइतिचेत्तत्राह वसवस्त्विति ३८ ३९
४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५ ५ ५ ५

५२ कोयमिति अयंबालोममसुतोऽन्योवाकश्चनास्तीत्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

पप्रच्छविस्मितोराजाकस्यपुत्रोसिचानघ नोवाचकिंचिद्वीरोऽसौमुंचन्शिलीमुखानथ ५२ अंतर्धानगतःसो थराजाचिंतातुरोभवत् कोयंममसुतोबालःकिंकरोमिव्रजामिकं ५३ गंगांतुष्टावभूपालःस्थितस्तत्रसमाहितः दर्शनंसाददावाथचारुरूपायथापुरा ५४ दृष्ट्वातांचारुसर्वांगींबभाषेनृपतिःस्वयं कोयंगंगेगतोबालोमम त्वंदर्शयाधुना ५५ गंगोवाच पुत्रोयंतवराजेंद्ररक्षितश्चाष्टमोवसुः ददामितवहस्तेतुगांगेयोयंमहातपाः ५६ कीर्तिकर्ताकुलस्यास्यभवितातवसुव्रत पाठितस्त्वखिलान्वेदान्धनुर्वेदंचशाश्वतं ५७ वसिष्ठस्याश्रमेदि व्येसस्थितोयंसुतस्तव सर्वविद्याविधानज्ञःसर्वार्थकुशलःशुचिः ५८ यद्वेद्जामदग्न्योसौतद्वेदायंसुतस्तव गृहाण गच्छराजेंद्रसुखीभवनराधिप ५९ इत्युक्त्वांतर्दधेगंगादत्त्वापुत्रंनृपायवै नृपतिस्तुमुदायुक्तोबभूवातिसुखान्वितः ६० समालिंग्यसुतंराजासमाघ्रायचमस्तकं समारोप्यरथेपुत्रंस्वपुरंसप्रचक्रमे ६१ गत्वागजाव्हयंराजाचकारोत्सवमु त्तमं दैवज्ञंचसमाहूयपप्रच्छचशुभंदिनं ६२ समाहृत्यप्रजाःसर्वाःसचिवान्सर्वशःशुभान् यौवराज्येथगां गेयंस्थापयामासपार्थिवः ६३ कृत्वातंयुवराजानंपुत्रंसर्वगुणान्वितं सुखमाससधर्मात्मानसस्मारचजान्हवीं ६४ सूतउवाच एतद्वःकथितंसर्वंकारणंवसुशापजं गांगेयस्यतथोत्पत्तिंजान्हव्याःसंभवंतथा ६५ गंगाव तरणंपुण्यंवसूनांसंभवंतथा यःशृणोतिनरःपापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ६६ पुण्यंपवित्रमाख्यानंकथितंमुनिस त्तमाः यथामयाश्रुतंव्यासात्पुराणंवेदसंमितं ६७

६३ नसस्मारेति पुत्रसुखेनजान्हवीविरहजदुःखस्यनाशात्तां नसस्मारेत्यर्थः ६४ ६५ ६६ ६७ ६७ ६७ ६७

६८ ६९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके द्वितीयस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ एकोनषष्ठिश्लोकैरस्तु सत्यवत्यतिसुंदरी वृताशंतनुनाराज्ञाकथेयंसम्यगी
र्यते १ गंगयासहशंतनोर्विवाहादिकंश्रुत्वा सत्यवतीविवाहकथांपृच्छंति वसूनामिति १ २ ३ ४ पुत्रेणसहभीष्मेण सहकुमारेणस्कंदेन

श्रीमद्भागवतंपुण्यंनानाख्यानकथान्वितं द्वैपायनमुखोद्भूतंपंचलक्षणसंयुतं ६८ शृण्वतांसर्वपापघ्नंशुभ
दंसुखदंतथा इतिहासमिमंपुण्यंकीर्तितंमुनिसत्तमाः ६९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेच
तुर्थोऽध्यायः ४ ऋषयऊचुः वसूनांसंभवःसूतकथितःशापकारणात् गांगेयस्यतथोत्पत्तिः कथिता
लोमहर्षणे १ माताव्यासस्यधर्मज्ञनाम्नासत्यवतीसती कथंशंतनुनाप्राप्ताभार्यागंधवतीशुभा २ तन्म
माचक्ष्वविस्तारंदाशपुत्रीकथंवृता राज्ञाधर्मवरिष्ठेनसंशयंछिंधिसुव्रत ३ सूतउवाच शंतनुर्नामराजर्षिर्मृग
यानिरतःसदा वनंजगाममिघ्नन्वैमृगांश्चमहिषानुरुरून् ४ चत्वार्येवतुवर्षाणिपुत्रेणसहभूपतिः रममाणः
सुखंप्रापकुमारेणयथाहरः ५ एकदाविक्षिपन्बाणान्विनिघ्नन्खड्गसूकरान् सकदाचिद्वनंप्राप्तः कालिंदींसरि
तांवरां ६ महीपतिरनिर्देश्यमजिघ्रद्गंधमुत्तमं तस्यप्रभावमन्विच्छन्संचचारवनंतदा ७ नमंदारस्यगंधोयंमृ
गनाभिमदस्यन चंपकस्यनमालत्यानकेतक्यामनोहरः ८ नचानुभूतपूर्वोऽयंवातिगंधवहःशुभः कुतोऽयमेतिवा
युर्वैममघ्राणविमोहनः ९ इतिसंचिंत्यमानोसौबभ्रामवनमंडलं मोहितोगंधलोभेनशंतनुःपवनानुगः १० सददर्श
नदीतीरेसंस्थितांचारुदर्शनीं शृंगारसहितांकांतांसुस्थितांमलिनांबरां ११

५ सकदाचिदिति प्रथमंवनंप्राप्तः पश्चाद्वनमध्यस्थांसरिद्वरांकालिंदींयमुनांप्राप्त इत्यर्थः ६ अनिर्देश्यंनिर्णेतुमशक्यंतस्यगंधस्यप्र
भवमुत्पत्तिस्थानं ७ ८ गंधवहोवायुः ९ पवनानुगः पवनमनुलक्ष्मीकृत्यगंता १० ११

१२ १३ १४ गंगां स्मरन् कामवशंगतः कामेन रूढचित्तः सन् यया गंगया हं त्यक्तः सैव गंगा त्वियं न स्यादिति तां गंगां स्मरन् पप्रच्छेत्यर्थः

दृष्ट्वा तामसितापांगीं विस्मितः स महीपतिः अस्या देहस्य गंधोयमिति संजातनिश्चयः १२ तदद्भुतं रूपमतीव सुंदरं तथैव गंधोखिललोकसंमतः वयश्च तादृग्नवयौवनं शुभं दृष्ट्वैव राजा किल विस्मितोभवत् १३ केयं कुतो वा समुपागताधुना देवांगना वा किमु मानुषी वा गंधर्वपुत्री किल नागकन्या जाने कथं गंधवतीं नु कामिनीं १४ संचिंत्य चैवं मनसा नृपोसौ न निश्चयं प्रापयदा ततः स्वयं गंगां स्मरन् कामवशंगतोथ पप्रच्छ कांतां तटसंस्थितां च १५ कासि प्रिये कस्य सुतासि कस्मादिह स्थितात्वं विजने वरोरु एकाकिनी किं वद चारुनेत्रे विवाहिता वा न विवाहितासि १६ संजातकामोहमरालनेत्रे त्वां वीक्ष्य कांतां च मनोरमां च ब्रूहि प्रिये यासि चिकीर्षसि त्वं किं चेति सर्वं मम विस्तरेण १७ इत्येवमुक्ता सुदती नृपेण प्रोवाच तं सस्मितमंबुजेक्षणा दाशस्य पुत्रीं त्वमवेहि राजन् कन्यां पितुः शासनसंस्थितां च १८ तरीमिमां धर्मनिमित्तमेव संवाहयामीह जले नृपेंद्र पिता गृहे मेद्य गतोस्ति कामं सत्यं ब्रवीम्यर्थपते तवाग्रे १९ इत्येवमुक्त्वा विरराम बाला कामातुरस्तां नृपतिर्बभाषे कुरुप्रवीरं कुरु मां पतिं त्वं वृथा न गच्छेन्ननु यौवनं ते २० न चास्ति पत्नी मम वै द्वितीया त्वं धर्मपत्नी भव मे मृगाक्षि दासोस्मि तेहं वशगः सदैव मनोभवस्तापयति प्रिये मां २१ गता प्रिया मां परिहृत्य कांता नान्या वृता हं विधुरोस्मि कांते त्वां वीक्ष्य सर्वावयवातिरम्यां मनोतिजातं विवशं मदीयं २२ श्रुत्वामृतास्वादरसं नृपस्य वचोतिरम्यं खलु दाशकन्या उवाच तं सात्त्विकभावयुक्ता कृत्वातिधैर्यं नृपतिं सुगंधा २३

१५ १६ अरालनेत्रे कुटिलनेत्रे १७ १८ धर्मनिमित्तमेवेति अस्माकं दानानामार्य धर्मोस्तीति तन्निमित्तमित्यर्थः १९ २० २१ विवशं कामाधीनमिति यावत् २२ अतिधैर्यमिति अनेन सापि कामातुरा जातेति बोधितं २३

यदात्थराजन्निति हेराजन्यत्तवाभिलषितंतदेतन्ममाप्यभिलषितमित्यर्थः २४ नस्वैरिणीनकुलटाहमस्मि अपितु कुलीनस्य दाशस्य पुत्री २५ ननुत्वत्पिताप्रष्ट
व्यइत्यवकाशः कामांधस्यममनैवास्तीतिचेत्तत्राह मनोभवइति यथामांपुनर्नवयौवनांमनोभवोदुनोतिक्लेशयतितथानृपत्वांकिंदुनोतिनैवदुनोति पुरुषापेक्षया
अष्टगुणितकामस्यस्त्रीषुसत्त्वात् तथाप्यहंयथाधैर्येणनविव्हलास्मि एवंत्वयातत्रापिकामोद्भवेपिधृतिः कुलाचारपरंपरासुयोग्यारक्षणीयेत्यर्थः २६ २७

यदात्थराजन्मयितत्त्तथैवमन्येहमेतत्तुयथावचस्ते नास्मिस्वतंत्रात्वमवेहिकामंदातापितामेर्थयतंत्वमाशु २४ नस्वै
रिणीह्यस्म्यपिदाशपुत्रीपितुर्वशेहंसततंचरामि सचेद्ददातिप्रथितः पितामेगृहाणपाणिंवशगास्मितेहं २५ मनोभवस्त्वां
नृपकिंदुनोतियथापुनर्मांनवयौवनांच दुनोतितत्रापिहिरक्षणीयाधृतिः कुलाचारपरंपरासु २६ सूतउवाच इत्याकर्ण्य
वचस्तस्यानृपतिःकाममोहितः गतोदाशपतेर्गेहंतस्यायाचनहेतवे २७ दृष्ट्वानृपतिमायांतंदाशोतिविस्मयंगतः प्रणामं
नृपतेःकृत्वा कृतांजलिरभाषत २८ दाशउवाच दासोस्मितवभूपालकृतार्थोहंतवागमे आज्ञांदेहिमहाराजयदर्थ
मिहचागमः २९ राजोवाच धर्मपत्नींकरिष्यामिसुतामेतांतवानघ त्वयाचेद्दीयतेमह्यंसत्यमेतद्ब्रवीमिते ३० दा
शउवाच कन्यारत्नंमदीयंचेद्यत्त्वंप्रार्थयसेनृप दातव्यंतुप्रदास्यामिनत्वदेयंकदाचन ३१ तस्याःपुत्रोमहाराजत्वदंते
पृथिवीपतिः सर्वथाचाभिषेक्तव्योनान्यःपुत्रस्तवेतिवै ३२ सूतउवाच श्रुत्वावाक्यंतुदाशस्यराजाचिंतातुरोभवत् गां
गेयंमनसाकृत्वानोवाचनृपतिस्तदा ३३ कामातुरोगृहंप्राप्तश्चिंताविष्टोमहीपतिः नसस्नौबुभुजेनाथनसुष्वापगृहंगतः ३४

२८ २९ ३० प्रार्थयसेचेदित्यन्वयः दातव्यंतु अवश्यंदातव्यमेवास्तितद्गृहस्थ नगृहे स्थापनीयंत्वादृशोयदिप्रार्थयते तदावश्यंदास्यामि ३१ पु
त्रस्तवेतिवैइति इतियदितवेष्टंतदा दास्यामीत्यर्थः ३२ गांगेयंमनसाराज्याधिपंकृत्वा मत्कन्तरं नोवाच गांगेय सदृशेपुत्रेसति कथमेतस्याः पुत्राय राज्यं
देयमितिभावः ३३ तस्याः पुत्रायराज्यदानेनिष्टेपिसात्विष्टेवेत्याह कामातुरइति ३४ ७ ७ ७ ७ ७

देवव्रतोभीष्मः ३५ ३६ दुःखंपितुरितिशेषः योदुःखंपितुर्ननाशयति सपुत्रः ऋणंप्रागूजन्मनिगृहीतंपित्रात द्ग्रहीतुमागतोस्तीति धिक्ताद्दशंपुत्रमि त्यर्थः ३७ ३८ सुतोहरिश्चंद्रेति दासार्पितोलक्षणयादासत्वेनार्पितइत्यर्थः इयंकथासप्तमस्कंधेवक्ष्यमाणा ३९ तथाजीगर्तस्येति इयम पिकथासप्तमस्कंधेवक्ष्यमाणा गाधिसुतेनविश्वामित्रेण ४० पित्राज्ञयेति गुरोरनुज्ञागुरोः पितुर्जमदग्नेरित्यर्थः ४१ नक्षमोस्मिनूनमिति

चिंतातुरंतुतंदृष्ट्वापुत्रोदेवव्रतस्तदा गत्वापृच्छन्महीपालंतदसंतोषकारणं ३५ दुर्जयःकोस्तिशत्रुस्तेकरोमिवशगंतव काचिंतान्नृपशार्दूलसत्यंवदनृपोत्तम ३६ किंतेनजातेनसुतेनराजन्दुःखंनजानातिननाशयेद्यः ऋणंग्रहीतुंसमुपा गतोसौप्रागूजन्मजंनात्रविचारणास्ति ३७ विमुच्यराज्यंरघुनंदनोपितातातज्ञयादाशरथिस्तुरामः वनंगतोलक्ष्मण जानकीभ्यांसहैवशैलंकिलचित्रकूटं ३८ सुतोहरिश्चंद्रनृपस्यराजन्योरोहितश्चेतिप्रसिद्धनामा क्रीतोथपित्राविप णोद्यतश्चदासार्पितोविप्रगृहेतुनूनं ३९ तथाजिगर्तस्यसुतोवरिष्ठोनाम्नाशुनःशेपइतिप्रसिद्धः क्रीतस्तुपित्राप्यथ यूपबद्धःसंमोचितोगाधिसुतेनपश्चात् ४० पित्राज्ञयाजामदग्न्येनपूर्वंछिन्नंशिरोमातुरितिप्रसिद्धं अकार्यमप्याचरितं चतेनगुरोरनुज्ञाचगरीयसीकृता ४१ इदंशरीरंतवभूपतेनक्षमोस्मिनूनंवदकिंकरोम्यहं नशोचनीयंमयिवर्तमा नेष्यसाध्यमर्थंप्रतिपादयाम्यदः ४२ प्रब्रूहिराजंस्तवकास्तिचिंतानिवारयाम्यद्यधनुर्गृहीत्वा देहेनमेचेच्चरितार्थता वाभवत्त्वमोघाभवताश्चिकीर्षा ४३ धिक्तंसुतंयःपितुरीप्सितार्थेक्षमोपिसन्नप्रतिपादयेद्यः जातेनकिंतेनसुतेनकामंपितु र्नचिंतांहिसमुद्धरेद्यः ४४

यद्यपिकिमपिभवत्प्रियंकर्तुनक्षमः समर्थोस्मितथाप्यहंकिंकरोमीतिवदमयाकिंकर्तव्यमितिवदेत्यर्थः अदः इदमित्यर्थः ४२ देहेनेति यदिकार्यकरणेममदेहः पततितदादेहेनचरितार्थताममजाता ममदेहःसार्थकोजातः अथवाकार्यंजातंतदाभवत श्चिकीर्षाअमोघासफलाजाताउभयतोपिफलमेवास्तीत्यर्थः ४३ समुद्धरेत् नाशयेत् ४४ ५ ५ ५

४५ ४६ मृधेयुद्धेऽकस्मात् ४७ ४८ ४९ वित्तेति यूयंपृष्ट्वानृपस्यवार्तांवित्तजानीत ५० विदितार्थोज्ञा

सूतउवाच निशम्येतिवचस्तस्यपुत्रस्यशंतनुर्नृपः लज्जमानस्तमनसातमाहत्वरितंसुतं ४५ राजोवाच चिंतामेमहतीपुत्रयस्त्वमेकोसिमेसुतः शूरोतिबलवान्मानीसंग्रामेष्वपराङ्मुखः ४६ एकापत्यस्यमेतातवृथेदंजीवितंकिल मृतेत्वयिमृधेक्वापिकिंकरोमिनिराश्रयः ४७ एषामेमहती चिंतातेनाद्यदुःखितोस्म्यहं नान्याचिंतास्तिमेपुत्रयांतवाग्रेवदाम्यहं ४८ सूतउवाच तदाकर्ण्यार्थिगांगेयोमंत्रिवृद्धानपृच्छत नमांवदतिभूपालोलज्जयाद्यपरिप्लुतः ४९ वित्तवार्तांनृपस्याद्यपृष्ट्वायूयंविनिश्चयात् सत्यंब्रुवंतुमांसर्वंतत्करोमिनिराकुलः ५० तेच्छ्रुत्वातेनृपंगत्वासंविज्ञायचकारणं शशंसुर्विदितार्थस्तुगांगेयस्तदचिंतयत् ५१ सहितस्तैर्जगामाशुदाशस्यसदनंतदा प्रेमपूर्वमुवाचेदंविनम्रोजान्हवीसुतः ५२ गांगेयउवाच पित्रेदेहिसुतांतेद्यप्रार्थयामिसुमध्यमां मातामेस्तुसुतेयंतेदासोस्म्यस्याःपरंतप ५३ दाशउवाच त्वंगृहाणमहाभागपत्नींकुरुनृपात्मज पुत्रोस्यानभवेद्राजावर्तमानेत्वयीतिवै ५४ गांगेयउवाच मातेयंममदाशेयीराज्यंनैवकरोम्यहं पुत्रोस्याःसर्वथाराज्यंकरिष्यतिनसंशयः ५५ दाशउवाच सत्यवाक्यंमयाज्ञातंपुत्रस्तेबलवान्भवेत् सोपिराज्यंबलान्नूनंगृह्णीयादितिनिश्चयः ५६

तार्थः ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ सत्यवाक्यमितित्वंयद्यपिसत्यवाक्यतयाराज्यंनकरिष्यसि तथापित्वत्सुतस्तुबलाद्राज्यंगृह्णीयान्ममदौहित्रस्येत्यर्थः ५६ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

मयाविवाहे कृते सत्येतद्भयं ततोविवाहमेवाहंनकरिष्यामीति भीष्मं भयंकरं व्रतं मया कृतमिति जानीहि ५७ झषजीवको मत्स्यजीवनो दाशराजा ५८ ननु व्यासमाता अन्यस्त्री कथं तेन विवाहितेति चेत्तत्राह नजानातीति. तदुदरे व्यासस्य जन्म राजा न जानाति कन्यैवेयमिति निश्चितमतिरि त्यर्थः एतेन धर्मज्ञेन राज्ञा कथं दाशकन्या अन्यस्त्री विवाहितेति दूषणं निरस्तं कामातुरत्वाच्चाश्लाघ्यमप्याचरितमहो भगवत्या अंतर्यामि रूपिण्या अयं महिमायद कार्यमपि महद्भिः कारयति कारयित्वा च स्वोपासनाबलेन सर्वान्महीकरोतीति अतएव वक्ष्यति सप्तमस्कंधे सोमसूर्योद्भवा राजानः सर्वे शक्त्युपासनया महत्त्वं प्राप्ता इति ५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके द्वितीयस्कंधे टीकायां पंचमोऽध्यायः ५ ७ ७ ७

गांगेयउवाच नदारसंग्रहं नूनं करिष्यामि हि सर्वथा सत्यमेव वचनं तात मया भीष्मं व्रतं कृतं ५७ सूतउवाच एवं कृतां प्रतिज्ञां तु निशम्य झषजीवकः ददौ सत्यवतीं तस्मै राज्ञे सर्वांगशोभनां ५८ अनेन विधिना तेन वृता सत्यवती प्रिया नजानाति परं जन्म व्यासस्य नृपसत्तमः ५९ इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे पंचमोध्यायः ५ सूतउवाच एवं सत्यवती तेन वृता शंतनुना किल द्वौ पुत्रौ च तथा जातौ मृतौ कालवशादपि १ व्यासवीर्यात्तु संजातो धृतराष्ट्रोंऽध एव च मुनिं दृष्ट्वाथ कामिन्या नेत्रसंमीलने कृते २

एकसप्ततिपद्यैस्तु व्यासात्पुत्रत्रयोद्भवः पांडवानां तथोत्पत्तिः संक्षेपादिह कथ्यते १ तृतीयाध्याये ये प्रश्नाः कृतास्तेषां सर्वेषामुत्तरमेतत्स र्यंतं दत्तं कथं गोलकावुत्पादिताविति शंकाकेवलमवशिष्टा तदर्थमाह एवं सत्यवतीति द्वौ पुत्रौ चित्रांगदविचित्रवीर्यौ वंशाभावे गोलकाव प्युत्पाद नीयाविति वेदाज्ञया गोपालकौ वंशसंरक्षणार्थमुत्पादिताविथ्याह कालवशादपि इदमुत्तरान्वयि यतो वंशोच्छेदकालः समागतस्तद्वशादेवेत्यर्थः एते न धार्मिकेण व्यासेन कथं भ्रातृभार्यागमनं कृतमिति शंका निरस्ता वंशोच्छेदप्राप्तावेतादृश कर्मकरणे वेदाज्ञायाः सत्त्वादिति इदं कलियुगातिरिक्तपरं १ अंधत्वे निमित्तमाह मुनिं दृष्ट्वेति जटिलं व्यासं दृष्ट्वा तत्रानुरागाभावेन स्त्रिया नेत्रनिमीलने कृते सति तन्निमित्तवशादंधो जात इत्यर्थः २ ७ ७

श्वेतरूपेति मुनिं दृष्ट्वा तत्रानुरागाभावान्निर्लोभा श्वेता जातेति हेतोः स्वस्मिन्ननुरागाभावाद्व्यासस्य कोप उत्पन्नस्तस्माद्धेतोः पुनः पांडुः श्वेत उत्पन्नः ३ यदा पुनर्वर्षांते विचित्रवीर्यपत्नी प्रेषिता सा न गता तया स्वकीयदासी प्रेषिता तया शृंगारादिरसैः कामकलाविदा कामशास्त्राभिज्ञया दास्या व्यासः संतोषितस्तत्संतोषवशात् सम्यक् पुत्रो विदुर उत्पन्नः ४ प्रथमाध्यायमारभ्य एतावत्पर्यंतं ऋषिभिर्ये ये प्रश्नाः कृतास्तेषा सुत्तरमेतत्पर्यंतं सूतेन क्रमेण दत्तमितः परमपृष्टमपि ऋषिभिः पांडवाख्यानं जनमेजयपर्यंतं सूतेन कथ्यते तत्प्रयोजनं त्वग्रे जनमेजयाय स्वपूर्वज दुर्गतिं गत पांडवोद्धारार्थं व्यासो देवीभागवतं कथयामासेति वक्तव्यमस्ति तत्र के पांडवाः किं चैतैर्दुरितमाचरितं को जनमेजय इत्याकांक्षा स्यात्तन्निवृत्त्यर्थम् प्रकृतमपृष्टमप्याख्यानं पांड

श्वेतरूपस्ततो जाता दृष्ट्वा व्यासं नृपात्मजा व्यासकोपात्समुत्पन्नः पांडुस्तेन न संशयः ३ संतोषितस्तया व्यासो दास्या कामकलाविदा विदुरस्तु समुत्पन्नो धर्मांशः सत्यवाक् शुचिः ४ राज्ये संस्थापितः पांडुः कनीयानपि मंत्रिभिः अंधत्वाद्धृतराष्ट्रोऽसौ नाधिकारे नियोजितः ५ भीष्मस्यानुमते राज्यं प्राप्तः पांडुर्महाबलः विदुरोऽप्यथ मेधावी मंत्रकार्ये नियोजितः ६ धृतराष्ट्रस्य द्वे भार्ये गांधारी सौबली स्मृता द्वितीया च तथा वेश्या गार्हस्थ्येषु प्रतिष्ठिता ७ पांडोरपि तथा पत्न्यौ द्वे प्रोक्ते वेदवादिभिः शौरसेनी तथा कुंती माद्री च मद्रदेशजा ८ गांधारी सुषुवे पुत्रशतं परमशोभनं वैश्याप्येकं रूतं कांतं युयुत्सुं सुषुवे प्रियं ९ कुंती तु प्रथमं कन्या सूर्यात्कर्णमनोहरं सुषुवे पितृगेहस्था पश्चात्पांडुपरिग्रहः १०

वानां वक्तुमारभते राज्ये संस्थापित इति ननु शुकाय भागवतोपदेशसमये जनमेजयोत्पत्त्यभावेन जनमेजयायोपदिष्टं भागवतमिति कथा शुकोपदिष्टभागवते असंगतेति चेन्न व्यासस्य सर्वज्ञत्वेन जनमेजयं प्रत्येवं वक्तास्मीत्यभिप्रायेण पूर्वमेव ग्रंथं भविष्याख्यान घटितं कृत्वा शुकायोपदिदेशेति कल्पनात् ५ ६ सौबली सुबलस्यापत्यं कन्या ७ शूरसेनस्यापत्यं कन्या शौरसेनी मद्रदेशजा मद्रदेशराजजेत्यर्थः ८ ९ १०

जनित उत्पादितः विवाहितायाः पुनर्विवाहोऽसंगत इत्यर्थः ११ पित्रा यदि सा न विवाहिता तर्हि सूर्यात्कर्णः कथमुत्पन्नः कन्यावस्थायां व्यभिचारेणोत्पत्तौ तु पुनः कन्या कथं जाता कन्यात्वाभावे पांडुना कथं सा विवाहितेत्याह सूर्यात्कर्ण इति १२ यदेति बाल्यभावे यदा स्थिता कुंती त

ऋषय ऊचुः किमेतत्सूत चित्रं त्वं भाषसे मुनिसत्तम जनितश्च सुतः पूर्वं पांडुना सा विवाहिता ११ सूर्यात्कर्णः कथं जातः कन्यायां वद विस्तरात् कन्या कथं पुनर्जाता पांडुना सा विवाहिता १२ सूत उवाच शूरसेनसुता कुंती बालभावे यदा द्विजाः कुंतीभोजेन राज्ञा तु प्रार्थिता कन्यका शुभा १३ कुंतीभोजेन सा बाला पुत्री तु परिकल्पिता सेवनार्थं तु दीप्तस्य विहिता चारुहासिनी १४ दुर्वासास्तु मुनिः प्राप्तश्चातुर्मास्ये स्थितो द्विजः परिचर्याकृता कुंत्या मुनिस्तोषं जगाम ह १५ ददौ मंत्रं शुभं तस्यै येनाहूतः सुरः स्वयं समायाति तथा कामं पूरयिष्यति वांछितं १६ गते मुनौ ततः कुंती निश्चयार्थं गृहे स्थिता चिंतयामास मनसा कं सुरं समचिंतये १७ उदितश्च तदा भानुस्तया दृष्टो दिवाकरः मंत्रोच्चारे तथा कृत्वा चाहूतस्तिग्मगुस्तदा १८ मंडलान्मानुषं रूपं कृत्वा सर्वातिपेशलं अवातरत्तदाकाशात्समीपे तत्र मंदिरे १९ दृष्ट्वा देवं समायांतं कुंती भानुं सुविस्मिता वेपमाना रजोदोषं प्राप्ता सद्यस्तु भामिनी २० कृतांजलिः स्थिता सूर्यं बभाषे चारुलोचना सुप्रीता दर्शनेनाद्य गच्छ त्वं निजमंडलं २१ सूर्य उवाच आहूतोस्मि कथं कुंति त्वया मंत्रबलेन वै न मां भजसि कस्मात्त्वं समाहूय पुरोगतं २२

दा कुंतीभोजेन राज्ञा मम कन्या नास्ति भवत्कन्या ममास्त्विति प्रार्थितः शूरसेनस्तस्मै कन्यां दत्तवानित्यर्थः १३ दीप्तस्याग्निहोत्रस्थितस्याग्नेः १४ १५ येन मंत्रेण सुरो वायो वा को वा समायाति समायास्यति १६ १७ १८ पेशलं सुंदरं १९ रजोदोषं रजस्वला जातेत्यर्थः २० सुप्रीतास्मि त्वं गच्छ मम त्वद्दर्शनातिरिक्तं प्रयोजनांतरं नास्तीत्यर्थः २१ २२ ६ ६ ६ ६

२३ नदुर्वाच्यादुर्वाक्यविषयानास्मियतोऽहंकुलकन्यास्मि २४ वाच्यतांनिंद्यतां २५ २६ २७ २८ एकाधात्रीवेदना
न्योजनः २९ ३० ३१ कांचितामिति अहंत्वदाज्ञाधारकास्थितास्मियद्यत्त्वयाज्ञाप्यते तत्सर्वंक्रियतेततः कांचितामाधत्सेधारयसि

कामार्तोस्म्यसितापांगीभजमांभावसंयुतं मंत्रेणाधीनताप्राप्तंक्रीडितुंनयमामिति २३ कुंत्युवाच कन्या
स्म्यहंतुधर्मज्ञसर्वसाक्षिन्नमाम्यहं तवाप्यहंनदुर्वाच्याकुलकन्यास्मिसुव्रत २४ सूर्यउवाच लज्जामे
महतीचाद्ययदिगच्छाम्यहंवृथा वाच्यतांसर्वदेवानांयास्याम्यत्रनसंशयः २५ शप्स्यामितंद्विजंचाऽद्ययेन
मंत्रःसमर्पितः त्वांचापिसुभृशंकुंतिनोचेन्मांत्वंभजिष्यसि २६ कन्याधर्मःस्थिरस्तेस्यान्नज्ञास्यंति
जनाःकिल मत्समस्तुतथापुत्रोभवितातेवरानने २७ इत्युक्त्वातरणिःकुंतींतन्मनस्कांसुलज्जितां भु
क्त्वाजगामदेवेशोवरंदत्त्वातिवांछितं २८ गर्भंदधारसुश्रोणीसुगुप्तेमंदिरेस्थिता धात्रीवेदप्रियाचैकान
मातानजनस्तथा २९ गुप्तःसद्मनिपुत्रस्तुजातश्चातिमनोहरः कवचेनातिरम्येणकुंडलाभ्यांसमन्वि
तः ३० द्वितीयइवसूर्यस्तुकुमारइवचापरः करेकृत्वाथधात्रेयीतामुवाचसुलज्जितां ३१ कांचिंतांकर
भोरुत्वमाधत्सेऽद्यास्थितास्म्यहं मंजूषायांसुतंकुंतीमुंचंतीवाक्यमब्रवीत् ३२ किंकरोमिसुतार्ताहंत्यजेत्वां
प्राणवल्लभं मंदभाग्यत्यजामित्वांसर्वलक्षणसंयुतं ३३ पातुत्वांसगुणागुणाभगवतीसर्वेश्वरीचांबिकास्त
न्यंसेवददातुविश्वजननीकात्यायनीकामदा द्रक्ष्येऽहंसुखपंकजंसुललितंप्राणप्रियाहंकदात्यक्त्वात्वांवि
जनेवनेरविसुतंदुष्टायथास्वैरिणी ३४

नैतादृशीचिंतास्तीत्यर्थः ततोमंजूषायांस्थापितंपुत्रंनद्यांत्यक्तु
मिच्छंती कुंतीप्राहेत्यर्थः ३२ ३३ सर्वेश्वरींभगवतींस्मृत्वाशिषोददातिपातुत्वामिति ३४ ५ ५ ५

सुतप्रियेतिसंबोधनद्वयं ३५ धात्रीहस्तइति गंगायांत्यक्तुंददौ ३६ ३७ अधिरथस्यसूतस्यभार्याराधातयासुतः प्रार्थितः पुत्रत्वेनस्वी

पूर्वस्मिन्नपिजन्मनित्रिजगतांमातानचाराधितानध्यातंपदपंकजंसुखकरंदेव्याः शिवायाश्चिरं तेनाहंसुकृत
दुर्भगास्मिसततंत्यक्त्वापुनस्त्वांवनेतप्स्यामिप्रियपातकंस्मृतवतीबुद्ध्याकृतंयत्स्वयं ३५ सूतउवाच
इत्युक्त्वातंसुतंकुंतीमंजूषायांधृतंकिल धात्रीहस्तेददौभीताजनदर्शनतस्तथा ३६ स्नात्वात्रस्तातदाकुं
तीपितृवेश्मन्युवासस मंजूषांवहमानाचप्राप्ताह्यधिरथेनवै ३७राधासूतस्यभार्यावैतयासौप्रार्थितःसुतः
कर्णोऽभूद्बलवान्वीरः पालितः सूतसद्मनि ३८ कुंतीविवाहिताकन्यापांडुनासास्वयंवरे माद्रीचैवाप
राभार्यामद्रराजसुताशुभा ३९ मृगयारममाणस्तुवनेपांडुर्महाबलः जघानमृगबुद्ध्यातु रममाणंमुनिं
वने ४० शप्तस्तेनतदापांडुर्मुनिनाकुपितेनच स्त्रीसंगंयदिकर्तासितदातेमरणंध्रुवं ४१ इतिशप्तस्तु
मुनिनापांडुः शोकसमन्वितः त्यक्त्वाराज्यंवनेवासंचकारभृशदुःखितः ४२ कुंतीमाद्रीचभार्येद्वेजग्मतुः
सहसंगते सेवनार्थंसतीधर्मसंश्रितेमुनिसत्तमाः ४३ गंगातीरेस्थितः पांडुर्मुनीनामाश्रमेषुच शृ
ण्वानोधर्मशास्त्राणिचकारदुश्चरंतपः ४४ कथायांवर्तमानायांकदाचिद्धर्मसंश्रितं अशृणोद्वचनंराजा
सुपुष्टंमुनिभाषितं ४५ अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गेगंतुंपरंतप येनकेनाप्युपायेनपुत्रस्यजननंचरेत् ४६

कृतइत्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ५ ५ ५ ५

अंशजः स्ववीर्यजः पुत्रिकापुत्रः कन्यापुत्रः अस्यांजायमानः पुत्रोममेति संकेतितः क्षेत्रजो यस्तल्पजः प्रमीतस्य क्लीबस्य व्याधितस्य वा स्वध
र्मेणनियुक्तायांसपुत्रः क्षेत्रजः स्मृतइति मनुः गोलक इत्येकः स्वक्षेत्रे स्वस्त्रियां मृते भर्तरि जायमानो गोलकः अमृतेजारजः कुंडः सहोढजस्तु
गर्भेस्थितोगर्भिण्यांपरिणीतायांयः परिणीतायां सवोढुः पुत्रः कानीनः पितृवेश्मनि कन्यातुयंपुत्रंजनयेद्रहः तंकानीनंवदेन्नाम्नेति क्रीतोमौल्येनगृही

अंशजः पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रजोगोलकस्तथा कुंडः सहोढः कानीनः क्रीतः प्राप्तस्तथावने ४७ दत्तःकेना
पिचाशक्तोधनग्राहिस्कृताःस्मृताः उत्तरोत्तरतःपुत्रानिकृष्टा इतिनिश्चयः ४८ इत्याकर्ण्य तदाप्राहकुंतीं
कमललोचनां स्कृतमुत्पादयाशुत्वंमुनिंगत्वातपोन्वितं ४९ ममाज्ञयानदोषस्तेपुराराज्ञामहात्मना व
सिष्ठाज्जनितःपुत्रःसौदासेनेतिमेश्रुतं ५० तंकुंतीवचनंप्राहममंत्रोऽस्तिकामदः दत्तोदुर्वाससापूर्वंसि
द्धिदःसर्वथाप्रभो ५१ निमंत्रयेऽहंयंदेवंमंत्रेणानेनपार्थिव आगच्छेत्सर्वथासौवैममपार्श्वेनियंत्रि
तः ५२ भर्तुर्वाक्येनसातत्रस्मृत्वाधर्मंस्कुरोत्तमं संगम्यसुषुवेपुत्रंप्रथमंचयुधिष्ठिरं ५३ वायोर्वृकोदरं
पुत्रंजिष्णुंचैवशतक्रतोः वर्षेवर्षेत्रयःपुत्राःकुंत्याजातामहाबलाः ५४ माद्रीप्राहपतिंपांडुंपुत्रंमेकुरुसत्त
म किंकरोमिमहाराजदुःखंनाशयमेप्रभो ५५ प्रार्थितापतिनाकुंतीददौमंत्रंदयान्विता एकपुत्रप्रबंधेनमा
द्रीपतिमतेस्थिता ५६ स्मृत्वातदाश्विनौदेवौमद्रराजसुतासुतौ नकुलंसहदेवंश्चसुषुवेवरवर्णिनी ५७

तः वनेप्राप्तश्च ४७ अशक्तोपुत्रपालनासामर्थ्येकेनापिदत्तः एतेधनग्राहिस्कृताभवंति ४८ ४९ ५० ५१ ५२
संगम्यमिथुनीभूय ५३ ५४ पुत्रंमेइतिदेहीतिशेषः कुरुसत्तमेतिसंबोधनं यद्वापुत्रंमेकुरु हेसत्तमेतिसंबोधनं ५५ एकपुत्रप्रबंधे
न एकपुत्रोद्देशेन ५६ तदनंतरं माद्री अश्विनीकुमारौ स्मृत्वा मद्रराजस्कृतासानकुलः सहदेवश्चेत्येतौस्कृषवे इतिसंबंधः ५७ ६५

५८ आगतवैशसः प्राप्तमरणः ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ पांडोः शापंसमाज्ञायकस्येमेपुत्राइतिस

एवंतेपांडवाः पंचक्षेत्रोत्पन्नाः सुरात्मजाः वर्षवर्षांतरेजातावनेतस्मिन्द्विजोत्तमाः ५८ एकस्मिन्सम येपांडुर्माद्रींदृष्ट्वाथनिर्जने आश्रमेचातिकामार्तोजग्राहागतवैशसः ५९ मामामामेतिबहुधानिषिद्धोपि तयाभृशं आलिलिंगप्रियांदैवात्पपातधरणीतले ६० यथावृक्षगतावल्लीछिन्नेपततिवैद्रुमे तथासा पतिताबालाकुर्वतीरोदनंबहु ६१ प्रत्यागतातदाकुंतीरुदतीबालकास्तथा मुनयश्चमहाभागाः श्रु त्वाकोलाहलंतदा ६२ मृतः पांडुस्तदासर्वेमुनयः संशितव्रताः सहाग्निभिर्विधिंकृत्वागंगातीरेतदा दहन् ६३ चक्रेसहैवगमनंमाद्रीदत्त्वासुतौशिशू कुंत्यैधर्मंपुरस्कृत्यसतीनांसत्यकामतः ६४ जलदा नादिकंकृत्वामुनयस्तत्रवासिनः पंचपुत्रयुतांकुंतीमनयन्हस्तिनापुरं ६५ तांप्राप्तांचसमाज्ञायगांगेयो विदुरस्तथा नागराधृतराष्ट्रस्यसर्वेतत्रसमाययुः ६६ पप्रच्छुश्चजनाः सर्वेकस्यपुत्रावरानने पांडोःशा पंसमाज्ञायकुंतीदुःखान्वितातदा ६७ तानुवाचसुराणांवैपुत्राः कुरुकुलोद्भवाः विश्वासार्थंसमाहूताः कुंत्या सर्वेसुरास्तदा ६८ आगत्यखेतदातैस्तुकथितंनः सुताः किल भीष्मेणसत्कृतंवाक्यंदेवानांसत्कृताः सु ताः ६९ गतानागपुरंसर्वेतानादायसुतान्वधूं भीष्मादयः प्रीतचित्ताः पालयामासुरर्थतः ७० एवंपार्थाः समुत्पन्नागांगेयेनाथपालिताः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६

वैपप्रच्छुः ६७ ६८ तैः सुरैर्नोऽस्माकंदेवानांसुताइतिकथितं ६९ वधूंकुंतींच अर्थतोयथायोग्यंधनादिभिः इतिश्रीदेवीभागव ततिलकेद्वितीयस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

अष्टषष्टिश्लोकवर्यैः पांडवानांकथनकं मृतानांदर्शनंदेवीप्रसादादिहकथ्यते १ पंचानामिति १ जिष्णुनार्जुनेनहरिसंमतेसति कृष्णा
नुमतेनेत्यर्थः २ ३ वैराटीविराटकन्याउत्तराकुलांतेकुलक्षयेसति सपुत्रोगर्भएवाश्वत्थामबाणाग्निनामृतः ४ पुनः द्रौणिरश्वत्थामात

सूतउवाच पंचानांद्रौपदीभार्यासामान्यासापतिव्रता पंचपुत्रास्तुतस्याः स्युर्भर्तृभ्योऽतीवसुंदराः १ अ
र्जुनस्यतथाभार्याकृष्णस्यभगिनीशुभा सुभद्रायाहृतापूर्वंजिष्णुनाहरिसंमते २ तस्यांजातोमहा
वीरोनिहतोऽसौरणाजिरे अभिमन्युर्हतास्तत्रद्रौपद्याश्चसुताःकिल ३ अभिमन्योर्वराभार्यावैराटीचा
तिसुंदरा कुलांतेसुषुवेपुत्रंमृतोबाणाग्निनाशिशुः ४ जीवितःसतुकृष्णेनभागिनेयःसुतःस्वयं द्रौणि
बाणाग्निनिर्दग्धः प्रतापेनाद्भुतेनच ५ परिक्षीणेषुवंशेषुजातोयस्माद्भूरःसुतः तस्मात्परिक्षितोनामवि
ख्यातःपृथिवीतले ६ निहतेषुचपुत्रेषुधृतराष्ट्रोऽतिदुःखितः तस्थौपांडवराज्येचभीमवाग्बाणपीडितः
७ गांधारीचतथातिष्ठत्पुत्रशोकातुराभृशं सेवांतयोर्दिवारात्रंचकारार्तोयुधिष्ठिरः ८ विदुरोऽप्यतिध
र्मात्माप्रज्ञानेत्रमबोधयत् युधिष्ठिरस्यानुमतेभ्रातृपार्श्वेव्यतिष्ठत ९ धर्मपुत्रोऽपिधर्मात्माचकारसेवनंपि
तुः पुत्रशोकोद्भवंदुःखंतस्याविस्मारयन्निव १० यथाशृणोतिवृद्धोऽसौतथाभीमोतिरोषितः वाग्बाणेनाह
नत्तंतुश्रावयन्संस्थिताञ्जनान् ११ मयापुत्राहताःसर्वेदुष्टस्यांधस्यतेरणे दुःशासनस्यरुधिरंपीतंहृद्यं
तथाभृशं १२ भुनक्तिपिंडमंधोऽयंमयादत्तंगतत्रपः ध्वांक्षवद्भाश्ववच्चापिवृथाजीवत्यसौजनः १३

स्यबाणाग्निनिर्दग्धोभागिनेयोभगिन्याअपत्यं अद्भुतप्रतापेनकृष्णेनजीवितइत्यन्वयः ५ तस्यपुत्रस्यजीवितस्यपरिक्षितनामकिन्नि
मित्तंतत्राह परिक्षीणेष्विति ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ ६५ ६५ ६५ ६५

धर्मात्माधर्मराजः १४ धर्मजंयमधर्माज्जातंयुधिष्ठिरं १५ १६ १७ १८ १९ निर्वापकामिनेपुत्रपिंडप्रदानकामवते २० मा
रुतिर्भीमसेनः २१ अंधोऽप्येतादृशदुष्टोधृतराष्ट्रोपीत्यर्थः २२ दुरात्मनादुःशासनेन सभायामितिशेषः २३ २४ मागधं

एवंविधानिरोक्षाणिश्रावयत्यनुवासरं आश्वासयतिधर्मात्मामूर्खोऽयमितिच ब्रुवन् १४ अष्टाद
शैववर्षाणिस्थित्वातत्रैवदुःखितः धृतराष्ट्रोवनेयानंप्रार्थयामासधर्मजं १५ अयाचतधर्मपुत्रं
धृतराष्ट्रोमहीपतिः पुत्रेभ्योऽहंददाम्यद्यनिर्वापविधिपूर्वकं १६ वृकोदरेणसर्वेषांकृतमत्रौर्ध्वदेहिकं नकृ
तंममपुत्राणांपूर्ववैरमनुस्मरन् १७ ददासिचेद्धनंमह्यंकृत्वाचैवौर्ध्वदेहिकं गमिष्येऽहंवनंतप्तुंतपः
स्वर्गफलप्रदं १८ एकांतेविदुरेणोक्तोराजाधर्मसुतः शुचिः धनंदातुंमनश्चक्रेधृतराष्ट्रायचार्थिने
१९ समाहूयनिजान्सर्वानुवाचपृथिवीपतिः धनंदास्येमहाभागाः पित्रेनिर्वापकामिने २० तच्छ्रुत्वाव
चनंभ्रातुर्ज्येष्ठस्यामिततेजसः संग्रहेऽस्यमहाबाहुर्मारुतिःकुपितोब्रवीत् २१ धनंदेयंमहाभाग
दुर्योधनहितायकिं अंधोऽपिस्फुरवमाप्नोतिमूर्खत्वंकिमतःपरं २२ तवदुर्मंत्रितेनाथदुःखंप्राप्तावनेवयं
द्रौपदीचमहाभागासमानीतादुरात्मना २३ विराटभवनेवासःप्रसादात्तवसुव्रत दासत्वंचकृतंसर्वै
र्मत्स्यस्यामितविक्रमैः २४ देवितात्वंनचेज्ज्येष्ठःप्रभवेत्संक्षयःकथं सूपकारोविराटस्यहत्वाभूवंतु
मागधं २५ बृहन्नलाकथंजिष्णुर्भवेद्बालस्यनर्तकः कृत्वावेषंमहाबाहुर्योषायावासवात्मजः २६ गां
डीवशोभितौहस्तौकृतौकंकणशोभितौ मानुषंचवपुःप्राप्यकिंदुःखंस्यादतःपरं २७

जरासंधंहत्वालब्ध
यशाअहंविराटस्यसूपकारोऽभूवमेतादृशःक्षयः कथंस्यात्त्वंज्येष्ठोदेवितायूतव्यसनीनचेदित्यर्थः २५ वासवात्मजोदेवेंद्रजः २६ २७

दृष्ट्वेति अर्जुनस्यमूर्ध्निकृतांवेणींलोचनेकज्जलंच दृष्ट्वा दुःखितस्य ममतदाक्रूरत्वंस्याद्यद्यहंधृतराष्ट्रं असिंगृहीत्वातरसावेगेनमस्तके छेद्मिछेत्स्यामिना
न्यथेत्यर्थः २८ अपृष्ट्वाभीष्मादिभिरविचार्येत्यर्थः येनदुष्टेनमयागृहेमयाक्रूरविद्यानिर्मितेलाक्षागृहेग्निर्निक्षिप्तः निर्दग्धोसौदुष्टात्मास्मद्दैवेनैवकेव
लंनत्वस्माकंरक्षकः कश्चिदासीदेतादृशंमहद्दुःखमस्माभिस्त्वत्प्रसादादेवलब्धमितिभावः २९ नतथेति अयंमनसिखेदोद्यापिवर्ततइत्यर्थः ३०

दृष्ट्वावेणींकृतांमूर्ध्निकज्जलंलोचनेतथा असिंगृहीत्वातरसाछेद्म्यहंनान्यथाक्रूरत्वं २८ अपृष्ट्वाचमही
पालंनिक्षिप्तोऽग्निर्मयागृहे दग्धुकामश्चपापात्मानिर्दग्धोऽसौपुराचनः २९ कीचकानिहताःसर्वेत्वामपृ
ष्ट्वाजनाधिप नतथानिहताःसर्वेसभार्याधृतराष्ट्रजाः ३० मूर्खत्वंतवराजेंद्रगंधर्वेभ्यश्चमोचिताः दुर्योधना
दयःकामंशत्रवोनिगडीकृताः ३१ दुर्योधनहितायाद्यधनंदातुंत्वमिच्छसि नाहंददेमहीपालसर्वथाप्रेरितस्त्व
या ३२ इत्युक्त्वानिर्गतेभीमेत्रिभिःपरिवृतोनृपः ददौवित्तंसुबहुलंधृतराष्ट्रायधर्मजः ३३ कारयामास
विधिवत्पुत्राणांचौर्ध्वदेहिकं ददौदानानिविप्रेभ्योधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ३४ कृत्वौर्ध्वदेहिकंसर्वंगांधारी
सहितोनृपः प्रविवेशवनंतूर्णंकुंत्याचविदुरेणच ३५ संजयेनपरिज्ञातोनिर्गतोऽसौमहामतिः पुत्रैर्नि
वार्यमाणापिशूरसेनसुतागता ३६ विलपन्भीमसेनोऽपितथान्येचापिकौरवाः गंगातीरात्परावृत्य
ययुःसर्वेगजाव्हयं ३७ तेगत्वाजान्हवीतीरेशतयूपाश्रमंशुभं कृत्वातृणैःकुटींतत्रतपस्तेपुःस
माहिताः ३८ गतान्यब्दानिषट्तेषांयदायाताहितापसाः युधिष्ठिरस्तुविरहादनुजानिदमब्रवीत् ३९

गंधर्वेणनिगडीकृताबद्धा दुर्योधनादयः शत्रवस्त्वयामोचिता इदंतवमूर्खत्वमेव एतादृशेषुदयानैवविधेयेत्यर्थः ३१ ३२ त्रिभिरर्जुननकुलसहदेवैः
३३ ३४ ३५ शूरसेनसुताकुंती ३६ ययुरिति तान्वनंप्रेषयित्वा ३७ ३८ यदायाताहितापसायुधिष्ठिरादयस्तदारभ्येत्यर्थः ३९ ६५

मातरंकुंतीं पितरौधृतराष्ट्रगांधार्याविति ४० ४१ ४२ ४३ अंबिकासुतोधृतराष्ट्रः ४४ ४५ ४६ ४७ धर्मांशत्वादुभयोर्यम

स्वप्नेदृष्टामयाकुंतीदुर्बलावनसंस्थिता मनोमेजायतेद्रष्टुंमातरंपितरौतथा ४० विदुरंचमहात्मानं संजयंचमहामतिं रोचतेयदिवःसर्वान्व्रजामइतिमेमतिः ४१ ततस्तेभ्रातरःसर्वेसुभद्राद्रौपदीतथा वैराटीचमहाभागातथानागरिकोजनः ४२ प्राप्ताःसर्वजनैःसार्धंपांडवादर्शनोत्सुकाः शतयूपाश्रमंप्रा प्यददृशुःसर्वएवते ४३ विदुरोनयदादृष्टोधर्मस्तंपृष्टवांस्तदा क्वास्तेसविदुरोधीमांस्तमुवाचांबिका सुतः ४४ विरक्तश्चरतेक्षत्तानिरीहोनिष्परिग्रहः कुत्राप्येकांतसंवासीध्यायतेंतःसनातनं ४५ गंगांग च्छन्दृष्टोयैःक्विवनेराजायुधिष्ठिरः ददर्शविदुरंक्षामंतपसासंशितव्रतं ४६ दृष्ट्वोवाचमहीपालोवंदेऽहंत्वां युधिष्ठिरः तस्थौश्रुत्वाचविदुरःस्थाणुभूतइवानघ ४७ क्षणेनविदुरस्यास्यान्निःसृतंतेजअद्भुतं ली नंयुधिष्ठिरस्यास्येधर्मांशत्वात्परस्परं ४८ क्षत्ताजहौतदाप्राणाञ्शुशोचातियुधिष्ठिरः दाहार्थंतस्यदेहस्य कृतवानुद्यमंनृपः ४९ शृण्वतस्तुतदाराज्ञोवागुवाचाशरीरिणी विरक्तोऽयंनदाहार्होयथेष्टंगच्छभूपते ५० श्रुत्वा तेभ्रातरःसर्वेसस्नुर्गंगाजलेऽमले गत्वानिवेदयामासुर्धृतराष्ट्रायविस्तरात् ५१ स्थितास्तत्राश्रमेसर्वेपांड वानागरैःसह तत्रसत्यवतीसूनुर्नारदश्चसमागतः ५२ मुनयोऽन्येमहात्मानश्चागताधर्मनंदनं कुंतीप्राहत दाव्यासंसंस्थितंशुभदर्शनं ५३ कृष्णकर्णस्तुपुत्रोमेजातमात्रस्तुवीक्षितः मनोमेतप्यतेसर्वंदर्शयस्वत पोधन ५४ समर्थोऽसिमहाभागकुरुमेवांछितंप्रभो गांधार्युवाच दुर्योधनोरणेगच्छद्वीक्षितोनमयामुने ५५

धर्मजन्यत्वात् ४८ ४९ विरक्तोज्ञानीत्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ हेरुष्णकृष्णद्वैपायनेत्यर्थः ५४ ५५ ७

५६ ५७ सनातनींनित्यांदेवींसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणींभुवनेश्वरीमित्यर्थः ५८ ५९ पुरुषारामांपुरुषाश्रयांचैतन्याभिन्ना मित्यर्थः ६० ६१ ६२ साम्यावस्थांवर्णयति इमंजीवलोकंजीवसमुदायंचित्तेहिरण्यगर्भात्मकेसमष्टौसमाधायसंस्थाप्यतदेकतांनीत्वे त्यर्थः तंलिंगकोशंचसमदृष्टिलिंगशरीरात्मकंहिरण्यगर्भंचेत्यर्थः तंहिरण्यगर्भंगुणैः पृथग्भिन्नैः सत्त्वादिभिश्चसहितंसमाधौसाम्यावस्थात्मके

तंदर्शयमुनिश्रेष्ठ पुत्रंमेत्वंसहानुजं सुभद्रोवाच अभिमन्युंमहावीरंप्राणादप्यधिकंप्रियं ५६
द्रष्टुकामास्मिसर्वज्ञदर्शयाद्यतपोधन सूतउवाच एवंविधानिवाक्यानिश्रुत्वासत्यवतीसुतः ५७
प्राणायामंततः कृत्वादध्यौदेवींसनातनीं संध्याकालेऽथसंप्राप्तेगंगायांमुनिसत्तमः ५८ सर्वा
स्तांश्चसमाहूययुधिष्ठिरपुरोगमान् तुष्टावविश्वजननींस्नात्वापुण्यसरिज्जले ५९ प्रकृतिंपुरुषारामां
सगुणांनिर्गुणांतथा देवदेवींब्रह्मरूपांमणिद्वीपाधिवासिनीं ६० यदानवेधानचविष्णुरीश्वरोनवास
वोनैवजलाधिपस्तथा नवित्तपोनैवयमश्चपावकस्तदासिदेवित्वमहंनमामितां ६१ जलंनवायुर्नधरानचां
बरंगुणानतेषांचनचेंद्रियाण्यहं मनोनबुद्धिर्नचतिग्मगुःशशीतदासिदेवित्वमहंनमामितां ६२ इमंजीवलो
कंसमाधायचित्तेगुणैर्लिंगकोशंचनीत्वासमाधौ स्थिताकल्पकालंनयस्यात्मतंत्रानकोप्यस्तिवेत्ताविवेकं
गतोपि ६३ प्रार्थयत्येषमांल्लोकोमृतानांदर्शनंपुनः नाहंक्षमोऽस्मिमातस्त्वंदर्शयाशुजनान्मृतान् ६४
सूतउवाच एवंस्तुतातदादेवीमायाश्रीभुवनेश्वरी स्वर्गादाहूयसर्वान्वैदर्शयामासपार्थिवान् ६५

सुषुप्तिद्वारानीत्वास्थितात्वंकल्पकालंयावत्कल्पस्यपरिमाणंतावंतंकालंस्वतंत्रासतीनयसितस्मिन्समयेविवेकंगतोज्ञानवान्वेत्तातवकोपि नास्त्येतादृशीत्वंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीसर्वोत्तरेत्यर्थः यावान्प्रपंचस्यकालस्तावानेवप्रलयस्यापीतितुपुराणेप्रसिद्धं ६३ ६४ ६५

६६ ६७ इंद्रजालमित्यनेनजगतोमिथ्यात्वप्रतिपादनात् मिथ्याभूतसंसारादेतादृशनामीश्वरानुगृहीतानामपीदृशीदशाजायतइति विरक्तोभूत्वाभगवतीस्वरूपंमोक्षार्थंविचिंतयेदित्यवांतरतात्पर्यं व्यासकथांव्यासेश्रीभुवनेश्वर्यनुग्रहकथां ६८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ पंचाशत्पद्यकैरेकेनोनैर्नष्टंहरेः कुलं कीर्तयित्वोत्तरासूनोर्वृत्तंचपरिगीयते १ ततइति पांडवानांहस्तिनापुरग

दृष्ट्वाकुंतीचगांधारीस्नुभद्राचविराटजा पांडवामुमुदुः सर्वेवीक्ष्यप्रत्यागतान्स्वकान् ६६ पुनर्विसर्जितास्तेनव्यासेनामिततेजसा स्मृत्वादेवींमहामायामिंद्रजालमिवोद्यतं ६७ तदापृष्ट्वाययुः सर्वेपांडवामुनयस्तथा राजानागपुरंप्राप्तः कुर्वन्व्यासकथांपथि ६८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ सूतउवाच ततोदिनेतृतीयेचधृतराष्ट्रः सभूपतिः दावाग्निनावनेदग्धः सभार्यः कुंतिसंयुतः १ संजयस्तीर्थयात्रायांगतस्त्यक्त्वामहीपतिं श्रुत्वायुधिष्ठिरोराजानारदाद्दुःखमाप्तवान् २ षट्त्रिंशेथगतेवर्षेकौरवाणांक्षयात्पुनः प्रभासेयादवाः सर्वेविप्रशापात्क्षयंगताः ३ तेपीत्वामादिरांमत्ताःकृत्वायुद्धंपरस्परं क्षयंप्राप्तामहात्मानः पश्यतोरामकृष्णयोः ४ देहंतत्याजरामस्तुकृष्णः कमललोचनः व्याधबाणहतः शापंपालयन्भगवान्हरिः ५ वसुदेवस्ततच्छ्रुत्वादेहत्यागंहरेरथ जहौप्राणाञ्शुचीन्कृत्वाचित्तेश्रीभुवनेश्वरीं ६

मनोत्तरं १ नारदाच्छ्रुत्वेत्यन्वयः २ षट्त्रिंशेथेति कौरवाणांक्षयादनंतरं षट्त्रिंशेवर्षेगतेसत्यथप्रभासेयादवाइत्यन्वयः ३ पश्यतोरामकृष्णयोरित्यनेनेश्वरयोरपिभावित्वस्यापरिहारकत्वमुक्तंभवति ४ एवंरामकृष्णयोरपिदुर्दशांदर्शयति देहंतत्याजेति ५ भुवनेश्वरींचित्तेकृत्वेत्यन्वयः ६

७ ८ निष्क्रामयज्जनमिति वासुदेवेनस्वशक्त्यातत्पुरंसमुद्रमध्येनिर्मितंतस्मिन्नीश्वरेगतेसतीश्वरेणस्वशक्त्यपकर्षान्निश्चयेनसमु
द्रोनगरींप्लावयिष्यतीतिभयेननिष्क्रामयन्निष्कासितवानित्यर्थः ९ १० ११ इंद्रप्रस्थेति अनिरुद्धसुतोवज्रनामायादवानांराजाकृतः
१२ कथितंदुःखमिति ममहतीशक्तिः क्वगतेतिदुःखंकथितमित्यन्वयः १३ पुनर्युगेइति अधुनाशक्तिर्हरिणापहृतासापुनर्हरेर

अर्जुनस्तुततोगत्वाप्रभासेचातिदुःखितः संस्कारंतत्रसर्वेषांयथायोग्यंचकारह ७ समीक्ष्याथहरे
र्देहंकृत्वाकाष्ठस्यसंचयं अष्टाभिःसहपत्नीभिर्दाहयामासपार्थिवः ८ देहंरामस्यरेवत्यासहदग्ध्वा
विभावसौ अर्जुनोद्वारकामेत्यपुरान्निष्क्रामयज्जनं ९ पुरीसावासुदेवस्यप्लावितोदधिनाततः अ
र्जुनःसर्वलोकान्वैगृहीत्वानिर्गतस्तदा १० कृष्णपत्न्यस्तदामार्गेचोराभीरैश्चलुंठिताः धनंसर्वंगृही
तंचनिस्तेजाश्चार्जुनोभवत् ११ इंद्रप्रस्थेसमागम्यवज्रोराजाकृतस्तदा अनिरुद्धसुतोनाम्नापार्थेना
मिततेजसा १२ व्यासायकथितंदुःखंतेनोक्तोसौमहारथः पुनर्यदाहरिस्त्वंचभवितासिमहामते १३
तदातेजस्तवात्युग्रंभविष्यतिपुनर्युगे तच्छ्रुत्वाक्वनंपार्थोगत्वानागपुरेर्जुनः १४ दुःखितोधर्मराजानंवृ
त्तांतंसर्वमब्रवीत् देहत्यागंहरेःश्रुत्वायादवानांक्षयंतथा १५ गमनायमतिंचक्रेराजाहिमाचलंप्रति ष
ट्त्रिंशद्वार्षिकंराज्येस्थापयित्वोत्तरासुतं १६ निर्जगामवनंराजाद्रौपद्याभ्रातृभिःसह षट्त्रिंशच्चैव
वर्षाणिकृत्वाराज्यंगजाह्वये १७ गत्वाहिमाचलेषट्तेजहुःप्राणान्पृथासुताः परिक्षिदपिराजर्षिः
प्रजाःसर्वाःसुधार्मिकः १८ अपालयच्चराजेंद्रोषष्टिवर्षाण्यतंद्रितः बभूवमृगयाशीलोजगामचवनंमहत् १९

वतारेजातेतवापिचावतारेजातेआयास्यतिनमध्यमे १४ १५ उत्तरासुतंपरिक्षितं १६ १७ १८ १९

२० घर्मेणोष्णजन्यजलेन २१ तृषातुरः तृषापीडितः २२ आरोपितेपीत्यर्थः २३ गविजातस्तन्नामक इत्यर्थः २४ महाशा
क्तइति पराशक्तेरुपासकइत्यर्थः तत्पुत्रंयस्यकंठेसर्पआरोपितस्तस्यपुत्रमित्यर्थः २५ लंबितः स्थापितः २६ २७ २८ २९ ममद्वेषा

विद्धंमृगंविचिन्वानोमध्याह्नेभूपतिः स्वयं तृषितश्चपरिश्रांतः क्षुधितश्चोत्तरास्फुतः २० राजाघर्मेण
संतप्तोददर्शमुनिमंतिके ध्यानेस्थितंमुनिंराजाजलंपप्रच्छचातुरः २१ नोवाचकिंचिन्मौनस्थश्शुकोप
नृपतिस्तदा मृतंसर्पंतदादायधनुःकोट्यातृषातुरः २२ कलिनाविष्टचित्तस्तुकंठेतस्यन्यवेशयत्
आरोपितेतथासर्पेनोवाचमुनिसत्तमः २३ नचचालुसमाधिस्थोराजापिस्वगृहंगतः तस्यपुत्रोतितेज
स्वीगविजातोमहातपाः २४ महाशाक्तोथशृश्वावक्रीडमानोवनांतिके मित्राण्याहुश्चतत्पुत्रंपितुः
कंठेतवाधुना २५ लंबितोस्तिमृतःसर्पः केनापीतिमुनीश्वर तेषांतद्वचनंश्रुत्वाचुकोपातिशयंतदा २६
शशापनृपतिंक्रुद्धो गृहीत्वाशुकरेजलं पितुःकंठेद्यमेयेनविनिक्षिप्तोमृतोरगः २७ तक्षकः सप्तरात्रेणतं
दशेत्पापपूरुषं मुनेःशिष्योथराजानंसमुपेत्यगृहेस्थितं २८ शापंनिवेदयामासमुनिपुत्रेणचार्पितं
अभिमन्युसुतःश्रुत्वाशापंदत्तंद्विजेनवै २९ अनिवार्यंचविज्ञायमंत्रिवृद्धानुवाचह शप्तोहंद्विजरू
पेणममद्वेषादसंशयं ३० किंविधेयंमयामात्याउपायश्चिंत्यतामिह मृत्युःकिलानिवार्योसौवदंतिवेद
वादिनः ३१ यत्नस्तथापिशास्त्रोक्तः कर्तव्यःसर्वथाबुधैः उपायवादिनः केचिन्नवदंतिमनीषिणः
३२ विज्ञोपायेनसिध्यंतिकार्याणिनेतरस्यच मणिमंत्रौषधीनांवैप्रभावाःखलुदुर्विदाः ३३

न्मापराधादित्यर्थः ३० ३१ ३२ विज्ञोपायेन अभिज्ञकृतोपायेनदुर्लभा अप्यर्थाः सिध्यंतीत्यर्थः दुर्विदाअचिंत्याइत्यर्थः ३३ ६५

३४ भवितव्येनविश्वासः कार्योभवितव्यमाश्रित्यैवनिरुद्योगेन स्थातव्यमितिन किंतूद्योगोपिकर्तव्यइत्यर्थः ३५ अयंसर्पदष्टोनेनप्रत्यक्षंसंजी वितः इतिप्रत्यक्षंदृष्टांतंप्रथमंपश्यंतुमयोच्यमानमालोचयंतु तंतथाविधंनिश्चित्यदिविपृथिव्यांवायः कोपिपुरुषोविद्यतेक्वचित्सआनेयइतिशे षः ३६ ननुदैवंप्रारब्धमेवमुख्यमितिकेचिद्वदंतितत्राह दैवमतिमिति एतादृशोनिरुद्यमस्तुपुरुषोविरक्तोदैवेप्रारब्धेनिश्चयात्मिकांमतिंकृत्वायस्ति ष्ठतिसयतिर्भूत्वाभिक्षार्थंगृहस्थानांगृहंयाति नतुगृहस्थाश्रमेतिष्ठति अतोममगृहस्थाश्रमिणोनतन्मतंयुक्तमितिभावः ३७ उद्योगस्तदाश्र

नभवेदितिकिंतैस्तुमणिमद्भिःसुसाधितैः सर्पदष्टापुराभार्यामुनेःसंजीवितामृता ३४ दत्त्वार्धमायुषस्तेनमुनिनासा वराप्सरा भवितव्येनविश्वासःकर्तव्यःसर्वथाबुधैः ३५ प्रत्यक्षंतत्रदृष्टांतंपश्यंतुसचिवाःकिल दिविकोपिपृ थिव्यांवादृश्यतेपुरुषःक्वचित् ३६ दैवमतिंसमाधाययस्तिष्ठेत्तुनिरुद्यमः विरक्तस्तुयतिर्भूत्वाभिक्षार्थंयातिसर्वथा ३७ गृहस्थानांगृहेकाममाहूतोवाथवान्यथा यदृच्छयोपपन्नंचक्षिप्तंकेनापिवामुखे ३८ उद्यमेनविनाचास्यादुदरे संविशेत्कथं प्रयत्नश्चोद्यमेकार्योयदासिद्धिंनयातिचेत् ३९ तदादैवंस्थितंचेतिचित्तमालंबयेद्बुधः मंत्रिणऊचुः कोमुनिर्येनदत्त्वार्धमायुषोजीविताप्रिया ४० कथंमृतामहाराजतन्नोब्रूहिसविस्तरं राजोवाच भृगोर्भार्यावरारो हापुलोमानामसुंदरी ४१ तस्यांतुच्यवनोनाममुनिर्जातोतिविश्रुतः च्यवनस्यचशर्यातिःसुकन्यानामसुंदरी ४२

मेप्यपेक्षितोन्यथानिर्वाहादितितन्मतेपिदूषणमस्त्येवेत्याह गृहस्थानामितिआहूतोथवानाहूतोवायदृच्छतिगृहस्थगृहंप्रतियतिः सउद्यो गेनैव गच्छति नतुकेवलंदैवेन तथायदृच्छयोपात्तंकेनापिमुखेनिक्षिप्तमन्नमुद्योगेनविनायत्नंविनाकथमुदरेसंविशेत् नकथमपीत्यर्थः तस्मा द्विरक्तोप्युद्योगप्रधानएवेतिभावः ३८ तदेवाह उद्यमेनेति ३९ यदोद्यमेकृतेपिकार्यंनसिध्यतितदादैवंप्रबलमितिनिश्चयः कर्तव्यः नतुततः पूर्वमि त्याह तदादैवंस्थितंचेति ४० ४१ सुंदरीति शर्यातेः सुकन्याशोभनाकन्याच्यवनस्यसुंदरीपत्नीआसीदित्यर्थः ४२ ६५ ६५

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ प्रमद्वरामिति तदर्थस्तु महाभारते प्रमदाभ्योवरासातु सत्त्वरूपगुणान्विता ततः प्रमद्वरेत्यस्यानामचक्रेमहा नृषिरिति ४८ ४९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ८ अर्धाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैर्वृत्तंरुरोः पुरः कीर्तयित्वा गुप्तगेहे राज्ञोवास

तस्यांजज्ञेसुतः श्रीमान्प्रमतिर्नामविश्रुतः प्रमतेस्तुप्रियाभार्याप्रतापीनामविश्रुता ४३ रुरुर्नामसुतो जातस्तथापरमतापसः तस्मिंश्चसमयेकश्चित्स्थूलकेशश्चविश्रुतः ४४ बभूवतपसायुक्तोधर्मात्मा सत्यसंमतः एतस्मिन्नंतरेमान्यामेनकाचवराप्सराः ४५ क्रीडांचक्रेनदीतीरे सर्वलोकातिसुंदरी गर्भं विश्वावसोःप्राप्यनिर्गतावरवर्णिनी ४६ स्थूलकेशाश्रमेगत्वाविससर्जवराप्सरा कन्यकांचनदीतीरेत्रि षुलोकेषुसुंदरीं ४७ दृष्ट्वानाथांतदाकन्यांजग्राहमुनिसत्तमः पुपोषस्थूलकेशस्तुनाम्नाचक्रेप्रमद्वरां ४८ साकालेयौवनप्राप्तासर्वलक्षणसंयुता रुरुर्दृष्ट्वाथतांबालांकामबाणार्दितोह्यभूत ४९ इतिश्रीदेवीभा गवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ८ परिक्षिदुवाच कामार्तः समुनिर्गत्वारुरुःस्तु सो निजाश्रमे पितापप्रच्छदीनंतंकिंरुरोविमनाअसि १ सतमाहातिकामार्तः स्थूलकेशस्यचाश्रमे क न्याप्रमद्वरानामसामेभार्याभवेदिति २ सगत्वाप्रमतिस्तूर्णंस्थूलकेशंमहामुनिं प्रमुद्यस्तुमुखं कृत्वाययाचेतांवराननां ३ ददौवाचंस्थूलकेशःप्रदास्यामिशुभेहनि विवाहार्थंचसंभारंरचया मासतुर्वने ४ प्रमतिःस्थूलकेशश्चविवाहार्थंसमुद्यतौ बभूवतुर्महात्मानौसमीपस्थौतपोवने ५

स्तयोच्यते १ कामार्तः कामपीडितःसन् विमनाः खिन्नः १ २ प्रमतिः पिता प्रमुद्य स्वभाषणेनमोहयित्वातिसंकटेन स्तुमुखंप्रस न्नं ३ शुभेहनिप्रदास्यामीतिवाचमित्यर्थः ततोवाक्यनिश्चयोत्तरंसंभारंसामग्रीमुभावपिसंबंधिनौरचयामासतुः ४ समीपस्थौ दूरदेशादागत्यसमीपदेशस्थौ ५

६ ७ ८ ९ सजीवामिवेति मृतापितेजस्विनीत्यर्थः १० ११ १२ १३ १४ १५ रूरवंतर्हीति
अनयाविनेतिशेषः अतः प्रपतामीत्यर्थः वर्तमानसामीप्येलट् पतिष्यामीतितुफलितं १६ इत्थंप्रथमतोमरणनिश्चयंकृत्वापुनर्मनसा

तस्मिन्नवसरेकन्यारममाणागृहांगणे प्रसुप्तंपन्नगंपादेनास्पृशच्चारुलोचना ६ दृष्टातुपन्नगेना
थसाममारवरांगना कोलाहलस्तदाजातोमृतांदृष्ट्वाप्रमद्वरां ७ मिलितामुनयःसर्वेचुक्रुशुःशोक
संयुताः भूमौतांपतितांदृष्ट्वापितातस्यातिदुःखितः ८ रुरोदविगतप्राणांदीप्यमानांस्वतेजसा रुरुः
श्रुत्वातदाक्रंदन्दर्शनार्थंसमागतः ९ ददर्शपतितांतत्रसजीवामिवकामिनीं रुदंतंस्थूलकेशंच
दृष्ट्वान्यानृषिसत्तमान् १० रुरुःस्थानाद्बहिर्गत्वारुरोदविरहाकुलः अहोदैवेनसर्पोयंप्रेषितःपरमा
द्भुतः ११ ममशर्मविघातायदुःखहेतुरयंकिल किंकरोमिक्वगच्छामिमृतामेप्राणवल्लभा १२ न
वैजीवितुमिच्छामिवियुक्तःप्रिययानया नालिंगितावरारोहानमयाचुंबितामुखे १३ नपाणिग्रहणंप्राप्तं
मंदभाग्येनसर्वथा लाजाहोमस्तथाचाग्नौनकृतस्त्वनयासह १४ मानुष्यंधिगिदंकामंगच्छंत्वद्यममास
वः दुःखितस्यनवामृत्युर्वांछितःसमुपैतिहि १५ रूरवंतर्हिकथंदिव्यमाप्यतेभुविवांछितं प्रपतामिह्रदे
घोरेपावकेप्रपताम्यहं १६ विषमद्मिगलेपाशंकृत्वाप्राणांस्त्यजाम्यहं विलप्यैवंरुरुस्तत्रविचार्यमनसा
पुनः १७ उपायंचिंतयामासस्थितस्तस्मिन्नदीतटे मरणात्किंफलंमेस्यादात्महत्यादुरत्यया १८ दुःखित
श्चपितामेस्याज्जननीचातिदुःखिता दैवस्तुष्टोभवेत्कामंदृस्वामांत्यक्तजीवितं १९

विचार्यउपायंचिंतयामासेतिवक्ष्यमाणेनान्वयः १७ १८ दैवोविधिः पुल्लिंगमार्षं १९ ५ ५ ५ ५

सर्वोलोकः यदर्थंप्राणोदेयस्तस्याः स्त्रियाअपिपरलोकेकउपकारः स्यादित्याह उपकारइति २० ननुतद्वासनयामरणेपरलोकेसाप्राप्स्यतितत्राह मृतेमय्यात्मेति आत्मघातव्यतिरिक्तस्यतदर्थंकर्माचरितवतस्तद्वासनयातत्फलंभवति नात्मघातिनस्तस्यत्वेतदर्थमेतन्मृतप्रियाप्रयोजनायाधोगतेरेवश्र

सर्वंप्रमुदितश्चस्यान्मत्क्षयेनात्रसंशयः उपकारःप्रियायाःकःपरलोकेभवेदपि २० मृतेमय्यात्मघाते नविरहात्पीडितेपिच परलोकेप्रियासापिनमेस्यादात्मघातिनः २१ एतदर्थंमृतेदोषामयिनैवामृते पुनः विमृश्यैवंरुरुस्तत्रस्नात्वाचम्यशुचिःस्थितः २२ अब्रवीद्वचनंकृत्वाजलंपाणावसौमुनिः यन्मयासुकृतंकिंचित्कृतंदेवार्चनादिकं २३ गुरवःपूजिताभक्त्याहुतंजप्तंतपःकृतं अधीतास्त्व खिलावेदागायत्रीसंस्मृतायदि २४ रविराराधितस्तेनसंजीवतुममप्रिया यदिजीवेन्नमेकांता त्यजेप्राणानहंततः २५ इत्युक्त्वातज्जलंभूमौचिक्षेपाराध्यदेवताः राजोवाच एवंविलपतस्त स्यभार्ययादुःखितस्यच २६ देवदूतस्तदाभ्येत्यवाक्यमाहरुरुंततः देवदूतउवाच माकार्षीःसाह संब्रह्मन्कथंजीवेन्मृताप्रिया २७ गतायुरेषासुश्रोणीगंधर्वाप्सरसोःसुता अन्यांकामयचार्वंगीं मृतेयंचाविवाहिता २८ किंरोदिषिसुदुर्बुद्धेकाप्रीतिस्तेऽनयासह रुरुरुवाच देवदूतनचान्यांवैवरि ष्याम्यहमंगनां २९ यदिजीवेन्नजीवेद्वामर्तव्यंचाधुनामया राजोवाच विदित्वेतिहठंतस्यदेवदूतो मुदान्वितः ३० उवाचवचनंतथ्यंसत्यंचातिमनोहरं उपायंशृणुविप्रेंद्रविहितंयत्सुरैःपुरा ३१

वणादित्यर्थः २१ तस्मान्मयिमृतेदोषाएवभवेयुर्नामृते २२ २३ २४ २५ २६ देवदूतइति सर्वपुण्यकर्मणः शपथेकृतेसति देवेनेश्वरेणबोधनार्थंप्रेषितोदूतोयंदेवदूतइतिबोध्यं २७ २८ २९ ३० ३१ ६७ ६७ ६७ ६७

३२ स्वर्गलोकात्समागत इत्यन्वयः ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ प्रेषयामासेति येनमुनिनाशा

आयुषोर्द्धप्रदानेनजीवयाशुप्रमद्वरां रुरुरुवाच आयुषोर्धंप्रयच्छामिकन्यायैनात्रसंशयः ३२
अद्यप्रत्यावृतप्राणाप्रोत्तिष्ठतुममप्रिया विश्वावसुस्तदातत्रविमानेनसमागतः ३३ ज्ञात्वापुत्रींमृ
तांचाशुस्वर्गलोकात्प्रमद्वरां ततोगंधर्वराजश्च देवदूतश्चसत्तमः ३४ धर्मराजमुपेत्येदं वचनंप्रत्यभा
षतां धर्मराजरुरोःपत्नीसुताविश्वावसोस्तथा ३५ मृताप्रमद्वराकन्यादष्टासर्पेणचाधुना सारुरो
रायुषोर्धेनमर्तुकामस्यसूर्यज ३६ समुत्तिष्ठतुतन्वंगीव्रतचयोप्रभावतः धर्मउवाच विश्वावसुस्त
तांकन्यांदेवदूतयदीच्छसि ३७ उत्तिष्ठत्वायुषोर्धेनरुरुंगंत्वात्वमर्पय राजोवाच एवमुक्तस्ततोगत्वा
जीवयित्वाप्रमद्वरां ३८ रुरोःसमर्पयामासदेवदूतस्त्वरान्वितः ततःशुभेह्निविधिनारुरुणापिविवाहि
ता ३९ इत्थंचोपाययोगेनमृताप्युज्जीवितातदा उपायस्तुप्रकर्तव्यःसर्वथाशास्त्रसंमतः ४० मणिमंत्रौष
धीभिश्चविधिवत्प्राणरक्षणे इत्युक्त्वासचिवान्राजाकल्पयित्वासुरक्षकान् ४१ कारयित्वाथप्रासादंसाप्रभू
मिकमुत्तमं आरुरोहोत्तरासूनुःसचिवैःसहतत्क्षणं ४२ मणिमंत्रधराःशूराःस्थापितास्तत्ररक्षणे प्रेष
यामासभूपालोमुनिंगौरमुखंततः ४३ प्रसादार्थंसेवकस्यक्षमस्वेतिपुनःपुनः ब्राह्मणान्सिद्धमंत्रज्ञा
न्रक्षणार्थंमितस्ततः ४४ मंत्रीपुत्रस्थितस्तत्रस्थापयामासदंतिनः नकश्चिदारुहेत्तत्रप्रासादेचातिरक्षिते ४५

पोदत्तस्तंमुनिंप्रतिसेवकस्य ममप्रसादार्थंपुनःपुनः क्षमस्वेतिप्रार्थयितुंगौरमुखंमुनिंप्रेषयामासेत्यन्वयः ४३ ब्राह्मणानिति इतस्ततोयत्रकु
त्रचिद्विद्यमानान् सिद्धमंत्रज्ञान् रक्षणार्थं आनिनायेत्यर्थः ४४ ४५ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰

वातोपीति विनिवार्यते सेवकैरन्यस्य प्रवेशे तत्र कावार्तेति भावः ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ इतिदेवीभागवततिलके द्वितीयस्कंधे नवमोऽध्यायः ९ अष्टाधिकैः षष्टिपद्यैस्तक्षकद्विजयोः कथां समाप्य तक्षकेणाथो राजा मृत इतीर्यते १ तस्मिन्नेव दिने इति यस्मिन्दिने कश्यपो गृहान्निर्ग

वातोपि न चरेत्तत्र प्रवेशे विनिवार्यते भक्ष्यभोज्यादिकं राजा तत्रस्थश्च चकार सः ४६ स्नानसंध्यादिकं कर्म तत्रैव विनिवर्त्यच राजकार्याणि सर्वाणि तत्रस्थश्चाकरोन्नृपः ४७ मंत्रिभिः सह संमंत्र्य गणयन्दिवसानपि कश्चिच्च कश्यपो नाम ब्राह्मणो मंत्रिसत्तमः ४८ शुश्राव च तथा शापं प्राप्तं राज्ञा महात्मना सधनार्थी द्विजश्रेष्ठः कश्यपः समचिंतयत् ४९ व्रजामि तत्र यत्रास्ते शप्तो राजा द्विजेन ह इति कृत्वा मतिं विप्रः स्वगृहान्निःसृतः पथि ५० कश्यपो मंत्रविद्विद्वान् धनार्थी मुनिसत्तमः ५१ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे नवमोऽध्यायः ९ सूत उवाच तस्मिन्नेव दिने नाम्ना तक्षकस्तं नृपोत्तमं शप्तं ज्ञात्वा गृहान्तूर्णं निःसृतः पुरुषोत्तमः १ वृद्धब्राह्मणवेषेण तक्षकः पथि निर्गतः अपश्यत्कश्यपं मार्गे व्रजंतं नृपतिं प्रति २ तमपृच्छत्पन्नगो सौ ब्राह्मणं मंत्रवादिनं क्व भवांस्त्वरितो याति किं च कार्यं चिकीर्षति ३ कश्यप उवाच परिक्षितं नृपश्रेष्ठं तक्षकश्च प्रधक्ष्यति तत्राहं त्वरितो यामि नृपं कर्तुमपज्वरं ४ मंत्रोस्ति मम विप्रेंद्र विषनाशकरः किल जीवयिष्याम्यहं तं वै जीवितव्ये धुना किल ५ तक्षक उवाच अहं स पन्नगो ब्रह्मन् तं धक्ष्यामि महीपतिं निवर्तस्व न शक्तस्त्वं मया दष्टं चिकित्सितुं ६

तस्तस्मिन्नेवेत्यर्थः पुरुषोत्तमः पुरुषाकृतिः सन् १ २ ३ अपज्वरं शांतं ४ जीवितव्ये आयुष्ये सति तदभावे ब्रह्मणापि जीवयितुमशक्यत्वादिति ५ अहं स इति यस्य विषं नाशयितुमिच्छसि सोहं तक्षकोस्मि राजानमधुनैव धक्ष्यामि भस्मसात्करिष्यामि ६ ६७ ६७ ६७ ६७

असंदेहंमृतशरीरं ७ ८ न्यग्रोधंवटं ९ १० ११ १२ १३ नगंवृक्षं १४ किमर्थमिति किंधनलोभार्थमित्थंप्रयासंकरो
षि अथवाप्रतिष्ठार्थमित्यर्थः १५ हेपन्नगनृपतिंशसंमत्वाविद्ययासंजीविन्यानृपसत्तममुपकर्तुंवित्तार्थंच गृहादहंनिःसृतइत्यन्वयः १६

कश्यपउवाच अहंदष्टंत्वयासर्पनृपंशप्तंद्विजेनवै जीवयिष्याम्यसंदेहंकामंमंत्रबलेनवै ७ तक्षकउ-
वाच यदित्वंजीवितुंयासिमयादष्टंनृपोत्तमं मंत्रशक्तिबलंविप्रदर्शयत्वंममानघ ८ धक्ष्याम्येनंचन्यग्रो
धंविषदंष्ट्राभिरद्यवै कश्यपउवाच जीवयिष्येत्वयादष्टंदग्धंवापन्नगोत्तम ९ सूतउवाच अदशत्पन्नगोवृ
क्षंभस्मसाच्चचकारतं उवाचकश्यपंभूयोजीवयेनंद्विजोत्तम १० दृष्ट्वाभस्मीकृतंवृक्षंपन्नगेनविषाग्निना स
र्वंभस्मसमाहृत्यकश्यपोवाक्यमब्रवीत् ११ पश्यमंत्रबलंमेद्यन्यग्रोधंपन्नगोत्तम जीवयाम्यद्यवृक्षंवैपश्य
तस्तेमहाविष १२ इत्युक्त्वाजलमादायकश्यपोमंत्रवित्तमः सिषेचभस्मराशिंतंमंत्रितेनैववारिणा १३ त
द्वारिसेचनाज्जातोन्यग्रोधःपूर्ववच्छुभः विस्मयंतक्षकःप्राप्तोदृष्ट्वातंजीवितंनगं १४ तमाहकश्यपंनागःकिमर्थं
तेपरिश्रमः संपादयामितंकामंब्रूहिवाडववांछितं १५ कश्यपउवाच वित्तार्थीनृपतिंमत्वाशसंपन्नगनिःसृ
तः गृहादहंचोपकर्तुंविद्ययानृपसत्तमं १६ तक्षकउवाच वित्तंगृहाणविप्रेंद्रयावदिच्छसिपार्थिवात् ददामि
स्वगृहंयाहिस्वकामोहंभवाम्यतः १७ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकश्यपःपरमार्थवित् चिंतयामासमनसाकिंकरोमि
पुनःपुनः १८ धनंगृहीत्वास्वगृहंप्रयामियद्यहंपुनः भविष्यतिनमेकीर्तिर्लोकेलोभसमाश्रयात् १९

स्वकामोहमिति अतस्तवगमनादहंस्वकामः पूर्णकामोभवामिभविष्यामीत्यर्थः १७ १८ राजानंनगत्वातक्षकान्मध्येएवधनग्रह
णे धनंतुलब्धंपरंतुराजसंजीवनजन्यामहतीकीर्तिर्नस्यात् १९ ५ ५ ५ ५ ५

गमनेतुफलत्रयंभविष्यतीत्याह जीवितेयेति २० २१ उपेक्षेयं कथमुपेक्षांकुर्यामहं २२ मयाधार्मिकेराज्ञिजीविते सर्वजनसुखंस्यादित्यपि
महाफलं अजीवितेतुदोषप्राप्तिश्चफलं २३ अहोधनलोभेनदुष्टेनानेन धार्मिकोराजानरक्षितः प्रजाश्चनाशिताइत्यपकीर्तिःस्यादित्यर्थः २४

जीवितेथनृप श्रेष्ठकीर्तिःस्यादचलामम धनप्राप्तिश्चबहुधाभवेत्पुण्यंचजीवनात् २० रक्षणीयंयशःकामं
धिग्धनंयशसाविना सर्वस्वंरघुणापूर्णंदत्तंविप्रायकीर्तये २१ हरिश्चंद्रेणकर्णेनकीर्त्यर्थंबहुविस्तरं उपेक्षे
यंकथंभूपंदह्यमानंविषाग्निना २२ जीवितेद्यमयाराज्ञि सुखंसर्वजनस्यच अराजकेप्रजानाशोभविता
नात्रसंशयः २३ प्रजानाशस्यपापंमेभविष्यतिमृतेनृपे अपकीर्तिश्चलोकेषुधनलोभाद्भविष्यति २४ इति
संचिंत्यमनसाध्यानंकृत्वासकश्यपः गतायुषंचनृपतिंज्ञातवान्बुद्धिमत्तरः २५ आपन्नमृत्युंराजानंज्ञात्वाध्या
नेनकश्यपः गृहंययौसधर्मात्माधनमादायतक्षकात् २६ निवर्त्यकश्यपंसर्पःसप्तमेदिवसेनृपं हंतुकामोजगा
माशुनगरंनागसाह्वयं २७ शुश्रावनगरस्यांतेप्रासादस्थंपरीक्षितं मणिमंत्रौषधैःकामंरक्षमाणमतंद्रितं २८
चिंताविष्टस्तदानागोविप्रशापभयाकुलः चिंतयामासयोगेनप्रविशेयंगृहंकथं २९ वंचयामिकथंचैनंराजा
नंपापकारिणं विप्रशापाद्भुतंमूढंविप्रपीडाकरंशठं ३० पांडवानांकुलेजातःकोपिनैतादृशोभवेत् तापसस्यगले
येनमृतःसर्पोनिवेशितः ३१ कृत्वाविगर्हितंकर्मजानन्कालगतिंनृपः रक्षकान्भवनेकृत्वाप्रासादमभिगम्यच ३२

इतिविचार्याधुनामयाकिंकर्तव्यमितिनिश्चेतुंयोगजज्ञानेनध्यानंकृतवांस्तास्मिंश्चध्यानेगतायुषंनृपतिंज्ञातवान् २५ २६ २७ २८
विप्रशापभयाकुलइति यदिराजामयानदश्यते तदाराजशापदाता ब्राह्मणोमांशपेदितिभयाकुल इत्यर्थः योगेनकेनोपायेनेत्यर्थः २९
३० ३१ ३२

मृत्युंवंचयतेराजावर्तते ह्यनिराकुलः तंकथंधक्षयिष्यामिविप्रवाक्येनचोदितः ३३ नजानातिचमंदात्मा मरणेह्यनिवर्तनं तेनासौरक्षकान्स्थाप्यसौधारूढोह्यमोदते ३४ यदिदैवविहितोमृत्युर्दैवेनामिततेजसा सकथंपरिवर्तेत कृतैर्यत्नैस्तु कोटिभिः ३५ पांडवस्यचदायादोजानन्मृत्युंगतंनृपः जीवनेमतिमा-स्थायस्थितःस्थानेनिराकुलः ३६ दानपुण्यादिकंराजा कर्तुमर्हतिसर्वथा धर्मेणहन्यतेव्याधिर्येनायुःशाश्वतंभवेत् ३७ कृत्वामृत्युविधिंकृत्वास्नानदानादिकाःक्रियाः मरणंसर्वलोकाय नरकायान्यथाभवेत् ३८ द्विजपीडाकृतंपापंपृथग्वास्यचभूपतेः विप्रशापस्तथाघोरआसन्नेमरणेकिल ३९ नकोपिब्राह्मणःपार्श्वेयएवंप्रतिबोधयेत् वेधसाविहितोमृत्युरनिवार्यस्तु सर्वथा ४० इतिसंचिंत्यसर्पोसौस्वान्नागान्निकटेस्थितान् कृत्वातापसवेषांस्तान्प्राहिणोत्सुभुजंगमान् ४१ फलमूलादिकंगृह्यराज्ञेनागोथतक्षकः स्वयंचकीटरूपेणफलमध्येससारह ४२ निर्गतास्तेतदानागाःफलान्यादायसत्वराः तेराजभवनंप्राप्यस्थिताःप्रासादसन्निधौ ४३ रक्षकास्तापसान्दृष्ट्वापप्रच्छुस्तच्चिकीर्षितं ऊचुस्तेभूपतिंद्रष्टुंप्रासाऽस्मोद्यतपोवनात् ४४

भावेमरणंनरकायभवेदितिभयान्नचतथायंकरोतितस्मान्मृत्युंजितवानहमितिजानातीत्यर्थः ३८ द्विजपीडाकृतंपापमस्यजातंतथाविप्रशापोपिजातस्ताबुभावप्यासन्नमरणेएवभवतोनान्यथातस्मादयमासन्नमरण इत्यर्थः इदंस्वयंनजानात्येतादृशोमूढोयमितिभावः ३९ ४० ४१ गृह्येतित्यबंतमार्षंसंगृह्येत्यर्थः ससारहगतवान् ४२ ४३ ४४ ७ ७

४५ ४६ राज्ञःअसंदर्शनमितिच्छेदः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ किंकार्यमितिपृच्छध्वंप्रातरागमनंयुष्माकं

अभिमन्युसुतंवीरंकुलार्कचारुदर्शनं परिवर्द्धयितुंप्राप्तामंत्रैराथर्वणैस्तथा ४५ निवेदयध्वंराजानं
दर्शनार्थागतान्मुनीन् कृत्वाभिषेकान्यास्यामोदत्त्वामिष्टफलानिच ४६ भारतानांकुलेक्वापिनदृष्टा
द्वाररक्षकाः नश्रुतंतापसानांतुराज्ञोऽसंदर्शनंकिल ४७ आरोहामोवयंतत्रयत्रराजापरीक्षितः आ
शीर्भिर्वर्द्धयित्वैनंदत्त्वाज्ञाःप्रव्रजामहे ४८ सूतउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तेषांतापसानांतुरक्षकाः प्रत्यूचु
स्तान्द्विजान्मत्वानिदेशंभूपतेर्यथा ४९ नाद्यवोदर्शनंविप्राराज्ञःस्यादितिनोमतिः श्वःसर्वतापसैर
त्रत्वागंतव्यंनृपालये ५० अनारोहस्तुप्रासादोविप्राणांमुनिसत्तमाः विप्रशापभयाद्राज्ञाविहितो
स्तिनसंशयः ५१ तदोचुस्तानथोविप्राःफलमूलजलानिच विप्राशिषश्चराज्ञेथप्राहयंतुसुरक्षकाः
५२ तेगत्वानृपतिंप्रोचुस्तापसानागतान्जनाः राजोवाचानयध्वंवैफलमूलादिकंचयत् ५३ पृच्छध्वं
तापसान्कार्यंप्रातरागमनंपुनः प्रणामंकथयध्वंमेनाद्यसंदर्शनंमम ५४ तेगत्वाथसमादायफलमू
लादिकंचयत् राज्ञेसमर्पयामासुर्बहुमानपुरःसरं ५५ गतेषुतेषुनागेषुविप्रवेषावृतेषुच फलान्यादो
यराजासौसचिवानिदमब्रवीत् ५६ सुहृदोभक्षयंत्वद्यफलान्येतानिसर्वशः अभ्यहंचैकमेतद्वैफलं
विप्रार्पितंमहत् ५७ इत्युक्त्वातत्फलंदत्त्वासुहृद्भ्यश्चोत्तरासुतः करेकृत्वाफलंपक्वंददारनृपतिः स्वयं
५८ विदारितंफलंराज्ञातत्रकृमिरभूदणुः सकृष्णनयनस्ताम्रोदृष्टोभूपतिनास्वयं ५९

भवत्विति शेषः ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६० ६० ६० ६०

नमेभयमिति सप्तमदिवसस्यास्तंगतेसवितरितक्षकस्याभावेनतक्षकविषजन्यमरणभयस्यगतत्वादितिभावः ६० अथब्राह्मणशापसा र्थक्याय ग्रीवायामेनंकीटंस्थापयामि सचमांदशतुतेन दष्टेसतितक्षकसदृशकीटदंशनेनापियथाकथंचिद्ब्राह्मणवाक्यसार्थक्यंभविष्यतीत्यभि प्रायेणाह अंगीकरोमीति ब्राह्मणवाक्यनैरर्थक्याभावायेत्यर्थः ६१ अस्तंयातेइति अस्तगमनसमयेएवेतिभावः तथाचदैवेवमरणेनब्राह्मणशा-

तंदृष्ट्वानृपतिःप्राहसचिवान्विस्मितानथ अस्तमभ्येतिसविताविषादद्यनमेभयं ६० अंगीकरोमितंशापं कृमिकोमांदशत्वयं एवमुक्त्वासराजेंद्रोग्रीवायांसंन्यवेशयत् ६१ अस्तंयातेदिवानाथेधृतःकंठेथकी टकः तक्षकस्तुतदाजातःकालरूपोभयानकः ६२ राजासंवेष्टितस्तेन दष्टश्चापिमहीपतिः मंत्रिणोविस्म यंप्राप्तारुरुदुर्भृशदुःखिताः ६३ घोररूपमहिंवीक्ष्यदुद्रुवुस्तेभयार्दिताः चुक्रुशूरक्षकाःसर्वेहाहा कारोमहानभूत् ६४ वेष्टितोभोगिभोगेनविनष्टबहुपौरुषः नोवाचनृपतिःकिंचिन्नचचालोत्तरास्फ तः ६५ उत्थिताग्निशिखाघोराविषजातक्षकाननात् प्रजज्वालनृपंत्वाशुगतप्राणंचकारह ६६ हत्वा शुजीवितंराज्ञस्तक्षकोगगनेगतः जगद्दग्धंतुकुर्वाणंददृशुस्तंजनाइह ६७ सपपातगतप्राणोराजादग्ध इवद्रुमः चुक्रुशुश्चजनाःसर्वेमृतंदृष्ट्वानराधिपं ६८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेपरीक्षिन्मर णंनामदशमोध्यायः १० सूतउवाच गतप्राणंतुराजानंबालंपुत्रंसमीक्ष्यच चक्रुश्चमंत्रिणःसर्वेपरलोकस्यसत्क्रि याः १

पोयथार्थोजातइतिबोध्यं अंगीकरोमीत्यनेनराज्ञउन्मादश्चध्वनितः ६२ ६३ ६४ नचचालधैर्यादिति शेषः ६५ ६६ ६७ ६८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेदशमोध्यायः १० सार्धपंचाधिकैःषष्टिपद्यैश्चजनमेजयः सर्पस त्रेकृतोद्योगआस्तिकेननिवारितः १ गतप्राणमिति १ ५ ५ ५ ५ ५ ५

प्रथमंदुर्मरणेनमृतस्यामंत्रकंदाहमाह गंगातीरेइति पश्चात्पालाशविधिना अगरुचंदनकाष्ठयुक्तायांचितायांमध्येरोपयन्स्थापितवंतइत्यर्थः २ तत्रपालाशविधौहेतुमाह दुर्मरेणेति मरणंमरोदुर्मरोदुर्मृतिस्तेन मृतस्यौर्ध्वदेहिकाः क्रियाः समंत्रकाश्चक्रुरित्यर्थः

गंगातीरेदग्धदेहंभस्मप्रायंमहीपतिं अगरुभिश्चाभियुक्तायांचितायामध्यरोपयन् २ दुर्मरेणमृतस्यास्यचक्रुश्चैवौर्ध्वदेहिकीं क्रियांपुरोहितास्तस्यवेदमंत्रैर्विधानतः ३ ददुर्दानानिविप्रेभ्योगाःसुवर्णयथोचितं अन्नंबहुविधंतत्रवस्त्राणिविविधानिच ४ सुमुहूर्तेसुतंबालंप्रजानांप्रीतिवर्धनं सिंहासनेशुभेतत्रमंत्रिणःसंन्यवेशयन् ५ पौराजानपदालोकाश्चक्रुस्तंनृपतिंशिशुं जनमेजयनामानंराजलक्षणसंयुतं ६ धात्रेयीशिक्षयामास राजचिन्हानिसर्वशः दिनेदिनेवर्धमानःसबभूवमहामतिः ७ प्राप्तेचैकादशेवर्षेतस्मैकुलपुरोहितः यथोचितांददौविद्यांजग्राहसयथोचितां ८ धनुर्वेदंकृपःपूर्णंददावस्मैसुसंस्कृतं अर्जुनाययथाद्रोणःकर्णायभार्गवोयथा ९ संप्राप्तविद्योबलवान्बभूवदुरतिक्रमः धनुर्वेदेतथावेदेपारगःपरमार्थवित् १० धर्मशास्त्रार्थकुशलःसत्यवादीजितेंद्रियः चकारराज्यंधर्मात्मापुराधर्मसुतोयथा ११ ततःसुवर्णवर्माख्योराजाकाशिपतिःकिल वपुष्टमांशुभांकन्यांददौपारिक्षितायच १२ सतांप्राप्यासितापांगींमुमुदेजनमेजयः काशिराजसुतांकांतांप्राप्यराजाययथापुरा १३ विचित्रवीर्योमुमुदेसुभद्रांचयथार्जुनः विजहारमहीपालोवनेषूपवनेषुच १४

३ ४ ५ ६ ७ ददौविद्यांगायत्रींक्षत्रियजातेस्तस्मिन्कालेव्रतबंधस्यसत्त्वात् ८ ९ तथावेदेस्वशाखायां १०

११ १२ १३ १४ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

१५ १६ तक्षकेणपरिक्लिष्टइति वैरस्यतक्षकेणकृतस्यापचितिंप्रतिक्रियामुत्तंकस्यगुरोःपत्न्याराजपत्नीकुंडलानयनार्थमुत्तंकेप्रेषितेसचोत्तंको
राजपत्नींप्रार्थयित्वातयादत्तेकुंडलेसंगृह्यमार्गमध्येक्वचित्सरसिकुंडलेतीरेस्थापयित्वास्नानार्थमुत्ततारतस्मिन्नेवसमयेतक्षकोप्यागत्यकुंडलेपहृत
वाननंतरंमहतायासेनतेकुंडलेउत्तंकेनलब्धेतद्दिनात्तक्षकेणसहोत्तंकस्यवैरमासीदितिकथामहाभारतेप्रसिद्धा १७ परीक्षितसुतोजनमेजयः कुर्या

तयाकमलपत्राक्ष्याशच्याशतक्रतुर्यथा प्रजास्तस्यसुसंतुष्टाबभूवुःस्करवलालिताः १५ मंत्रिणःकर्मकुश
लाश्चक्रुःकार्याणिसर्वशः एतस्मिन्नेवकालेतुमुनिरुत्तंकनामकः १६ तक्षकेणपरिक्लिष्टोहस्तिनापुर
मभ्यगात् वैरस्यापचितिंकोस्यप्रकुर्यादितिचिंतयन् १७ परीक्षितसुतंमत्वातंनृपंसमुपागतः कार्या
कार्यंनजानासिसमयेनृपसत्तम १८ अकर्तव्यंकरोष्यद्यकर्तव्यंनकरोषिवै किंत्वांसंप्रार्थयाम्यद्यगताम
र्षनिरुद्यमं १९ अवैरज्ञमतंत्रज्ञंबालचेष्टासमन्वितं जनमेजयउवाच किंवैरंनमयाज्ञातंनकिंप्रति
कृतंमया २० तद्वदत्वंमहाभागकरोमियदनंतरं उत्तंकउवाच पितातेनिहतोभूपतक्षकेणदुरात्मना
२१ मंत्रिणस्त्वंसमाहूयपृच्छस्वपितृनाशनं सूतउवाच तच्छ्रुत्वावचनंराजापप्रच्छमंत्रिसत्तमान्
२२ ऊचुस्तेद्विजशापेनदष्टःसर्पेणवैमृतः जनमेजयउवाच शापोत्रकारणंराज्ञःशप्तस्यमुनिनाकिल २३ त
क्षकस्यतुकोदोषोब्रूहिमेमुनिसत्तम उत्तंकउवाच तक्षकेणधनंदत्त्वाकश्यपःसन्निवारितः २४

दितिमत्वातंनृपंसमुपागतःसन्बभाषेइतिशेषः १८ १९ अतंत्रज्ञमशास्त्रज्ञंनहिशास्त्रज्ञःसन्पितृशत्रोःक्षयंनकुर्यादित्यर्थः किंवैरमिति यद्भ
वतावैरमुच्यतेतत्किमितिवदनतन्मयाज्ञातमस्तीत्यर्थः नकिंप्रतिकृतमिति वैरंज्ञात्वामयानतत्प्रतिकृतमितिनैवास्तीत्यर्थः तथास्तिचेत्तदपि
वदेत्यर्थः २० करोमिकरिष्यामिवर्तमानसामीप्येलट् २१ २२ २३ शापेनमृतस्यदोषस्तक्षकेनैवसंभवतीत्यर्थः २४ ७

ब्राह्मणशापात्तक्षकेणदंशः कर्तव्यः संजीवयिता कश्यपो ब्राह्मणोधनंदत्वाकिमितिनिवारितः नचतदभावेतस्यकाचित्क्षतिरभूत्तस्मात्सएव तस्यापराधइत्यर्थः इत्थमपराधेसतक्षकोवैरीतवपितृहानकिमितिवदेत्याह नसकिमिति नन्वेतादृशापराधिनः शिक्षाकेनकृतेतिचेत्तत्राह

नसकिंतक्षकोवैरीपितृहातवभूपते भार्यारुरोःपुराभूपदष्टासर्पेणसामृता २५ अविवाहितातुमुनिनाजीविताचपुनःप्रिया रुरुणापिकृतातत्रप्रतिज्ञाचातिदारुणा २६ यंयंसर्पंप्रपश्यामितंतंहन्म्यायुधेनवै एवंकृत्वाप्रतिज्ञांसशस्त्रपाणीरुरुस्तदा २७ व्यचरत्पृथिवींराजन्निघ्नन्सर्पान्यतस्ततः एकदासवनेघोरंडुंडुभंजरसान्वितं २८ अपश्यद्दंडमुद्यम्यहंतुंतंसमुपाययौ अभ्यहनूरुषितोविप्रस्तमुवाचाथडुंडुभः २९ नापराध्नोमितेविप्रकस्मान्मामभिहंसिवै रुरुरुवाच प्राणप्रियामेदयितादष्टासर्पेणसामृता ३० प्रतिज्ञेयंतदासर्पदुःखितेनमयाकृता डुंडुभउवाच नाहंदशामितेन्येवैयेदशंतिभुजंगमाः ३१ शरीरसमयोगेननमांहिंसितुमर्हसि उत्तंकउवाच श्रुत्वातांमानुषींवाणींसर्पेणोक्तांमनोहरां ३२ रुरुःपप्रच्छ कोसित्वंकस्माड्डुंडुभतांगतः सर्पउवाच ब्राह्मणोहंपुराविप्रसखामेखगमाभिधः ३३ विप्रोधर्मभृतांश्रेष्ठःसत्यवादीजितेंद्रियः समयावंचितोमौर्ख्यात्सर्पंकृत्वाचतार्णकं ३४ भयंचप्रापितोत्यर्थमग्निहोत्रगृहेस्थितः तेनभीतेनशप्तोहंविव्हलेनातिवेपिना ३५

भार्येति २५ २६ हन्मिहनिष्यामीत्यर्थः २७ डुंडुभंअजगरं २८ २९ तेतुभ्यंनापराध्नोमिद्रोहंकरोमि ३० इयमिति सर्पजातिर्हंतव्येत्येवंरूपेत्यर्थः दंशकसर्पविषयेसाप्रतिज्ञातवास्तिनाहदंशकइत्याह नाहमिति ३१ ३२ खगमः खेचरइत्यन्वर्थनामा ३३ तार्णकंतृणनिर्मितंसर्पंकृत्वा वंचितः ३४ भयंप्रापितइतितात्पर्यं ३५ ७ ७ ७ ७ ७ ७

३६ ३७ ३८ ३९ यज्ञादन्यत्रदयाकर्तव्या यज्ञेतुहिंसैवकर्तव्या नसायाज्ञिकीहिंसाहिंसाभवति अहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थे
भ्यइतिश्रुतेरित्याह यज्ञादन्यत्रेति ४० ४१ एवंप्रकारेणरुरुणाबालास्त्रीमृतासंजीविताग्रुषोर्धदानेनततोविवाहिताच पुनरनंतरंपूर्ववैर
मनुस्मरन्सर्पाणांतेनकदनंनाशनंकृतं ततःशापांतंकृत्वाहिंसनंपरित्यक्तमित्यन्वयः त्वंतुवैरमिति इदमाश्चर्यममभातीत्यर्थः ४२ ४३

भवसर्पोमंदबुद्धेयेनाहंधर्षितस्त्वया मयाप्रसादितोत्यर्थंसर्पेणासोद्विजोत्तमः ३६ मामुवाचाथत
त्क्रोधात्किंचिच्छांतिमवाप्यच रुरुस्तेमोचिताशापस्यास्यसर्पभविष्यति ३७ प्रमतेस्तुसुतोनूनमिति
मांसोब्रवीद्वचः सोहंसर्पोरुरुस्त्वंचशृणुमेपरमंवचः ३८ अहिंसापरमोधर्मोविप्राणांनात्रसंशयः दयास
र्वत्रकर्तव्याब्राह्मणेनविजानता ३९ यज्ञादन्यत्रविप्रेंद्रनहिंसायाज्ञिकीमता उत्तंकउवाच सर्पयो
नेर्विनिर्मुक्तोब्राह्मणोसोरुरुस्ततः ४० कृत्वातस्यचशापांतंपरित्यक्तंचहिंसनं विवाहितातेनबाला
मृतासंजीवितापुनः ४१ कदनंसर्वसर्पाणांकृतंवैरमनुस्मरन् त्वंतुवैरंसमुत्सृज्यवर्तसेपन्नगेष्वथ
४२ विमन्युर्भरतश्रेष्ठपितृघातकरेषुवै अंतरिक्षेमृतस्तातःस्नानदानविवर्जितः ४३ तस्योद्धारं
चराजेंद्रकुरुहत्वाथपन्नगान् पितुर्वैरंनजानातिजीवन्नेवमृतोहिसः ४४ दुर्गतिस्तेपितुस्तावद्या
वत्तान्नहनिष्यसि अंबामखमिषंकृत्वाकुरुयज्ञंनृपोत्तम ४५ सर्पसत्रंमहाराजपितुर्वैरमनु
स्मरन् सूतउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाराजाजन्मेजयस्तदा ४६

४४ अंबामखोवक्ष्यमाणोनवरा
त्रोत्सवः यावत्तान्नहनिष्यसीतिस्वशत्रुनाशनेतस्यवासनाया अवशिष्टत्वात्तयावासनया दुर्गतिर्युक्तैव ४५ जन्मेजयइति जन्मनैवातिशुद्धे
नशत्रूनेजितवान्यतः एजृकंपनेधातोर्हिजन्मेजयइतिश्रुतः इतिवचनात् शकंध्वादित्वात्पररूपे जन्मेजय इत्यपिसाधु ४६ ६७ ६७

४७ ४८ ४९ मापयित्वेति परिच्छिद्येत्यर्थः ५० ५१ तदंगत्वेसतितादृशवेद्याद्यंगत्वेसतिसर्पसत्रंविधेयंना

नेत्राभ्यामश्रुपातंचचकारातीवदुःखितः धिङ्मामस्तुसुदुर्बुद्धेर्वृथामानकरस्यवै ४७ पितायस्यगतिं
घोरांप्राप्तःपन्नगपीडितः अद्याहंमखमारभ्यकरोम्यपचितिंपितुः ४८ हत्वासर्पानसंदिग्धोदीप्यमानेवि
भावसौ आहूयमंत्रिणःसर्वान्राजावचनमब्रवीत् ४९ कुर्वंतुयज्ञसंभारंयथार्हंमंत्रिसत्तमाः गं
गातीरेशुभांभूमिंमापयित्वाद्विजोत्तमैः ५० कुर्वंतुमंडपंस्वस्थाःशतस्तंभंमनोहरं वेदीयज्ञस्यक
र्तव्यामामाद्यसचिवाःखलु ५१ तदंगत्वेविधेयंवैसर्पसत्रंसुविस्तरं तक्षकस्तुपशुस्तत्र होतोत्तंकोम
हामुनिः ५२ शीघ्रमाहूयतांविप्राःसर्वज्ञावेदपारगाः सूतउवाच मंत्रिणस्तुतदाचक्रुर्भूपवाक्यैर्विचक्ष
णाः ५३ यज्ञस्यसर्वसंभारंवेदींयज्ञस्यविस्तृतां हवनेवर्तमानेतुसर्पाणांतक्षकोगतः ५४ इंद्रंप्रतिभया
र्तोहंत्राहिमामितिचाब्रवीत् भयभीतंसमाश्वास्यस्वासनेसंनिवेश्यच ५५ ददावभयमत्यर्थंनिर्भयोभवपन्न
ग तमिंद्रशरणंज्ञात्वामुनिर्दत्ताभयंतथा ५६ उत्तंकोह्वयदुद्विग्नःसेंद्रंकृत्वानिमंत्रणं स्मृतस्तदात
क्षकेणयायावरकुलोद्भवः ५७ आस्तिकोनामधर्मात्माजरत्कारुसुतोमुनिः तत्रागत्यमुनेर्बालस्तुष्टावज
नमेजयं ५८ राजातमर्चयामासदृष्ट्वाबालंसुपंडितं अर्चयित्वानृपस्तंतुछंदयामासवांछि
तैः ५९ सतुवव्रेमहाभागयज्ञोयंविरमत्विति सत्यबद्धोनृपस्तेनप्रार्थितश्चपुनस्तथा ६०

न्यथेत्यर्थः ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ उत्तंकोह्वयत् आहूतवान्सेंद्रंतक्षकंप्रथमतः पुरोवाक्यादिभिर्निमंत्रणंकृत्वे
त्यर्थः ५७ ५८ वांछितैरिति वांछितंवृण्वित्युक्तवानित्यर्थः ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

वैशंपायनइति प्रथमांतंछांदसत्वाल्लुप्तविभक्त्यंतं ६१ भारतश्रवणेनापिशांतिर्नजाते तिव्यासंपप्रच्छेत्याह व्यासमिति ६२ ६३ संग्रामेम-
हतिरणे रणेसामान्ये ६४ मरणंमेपितुर्नभूदितिगृहेवाविधिपूर्वकमित्यनेनान्वेति ६५ दुर्गतिंगतइति परिक्षितोदुर्गतिश्चमहाभारतेप्युक्ता
अपृच्छत्ससतदाराजामंत्रिणस्तान्सुदुःखितः उत्तंकस्यैवसान्निध्येपितुः स्वर्गगतिं प्रतीति ६६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वितीयस्कंधेए-

होमंनिर्वर्तयामाससर्पाणांमुनिवाक्यतःभारतंश्रावयामासवैशंपायनविस्तरात् ६१ श्रुत्वापिनृपतिःकामंनशांतिम-
भिजग्मिवान् व्यासंपप्रच्छभूपालोमम शांतिःकथंभवेत् ६२ मनोनिदत्यतेकामंकिंकरोमिवदस्वमे पितामेदुर्भग
स्यैवंमृतःपार्थसुतात्मजः ६३ क्षत्रियाणांमहाभागसंग्रामेमरणंवरं रणेवामरणंव्यासगृहेवाविधिपूर्वकं ६४
मरणंनपितुर्मेभूदंतरिक्षेमृतोवशः शांत्युपायंवदस्वात्रत्वंचसत्यवतीसुत ६५ यथास्वर्गंव्रजेदाशुपितामेदु-
र्गतिंगतः ६६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वितीयस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ सूतउवाच तच्छ्रुत्वावच
नंतस्यव्यासःसत्यवतीसुतः उवाचवचनंतत्रसभायांनृपतिंचतं १ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिपुराणंगु
ह्यमद्भुतं पुण्यंभागवतंनामनानाख्यानयुतंशिवं २ अध्यापितंमयापूर्वंशुकायात्मसुतायवै श्रावयामिनृपत्वांहि
रहस्यंपरमंमम ३ धर्मार्थकाममोक्षाणांकारणंश्रवणात्किल शुभदंसुखदंनित्यंसर्वागमसमुद्धृतं ४ जनमेजयउ-
वाच आस्तिकोयंसुतःकस्यविघ्नार्थंकथमागतः प्रयोजनंकिमत्रास्यसर्पाणांरक्षणेप्रभो ५ छ छ

कादशोऽध्यायः ११ चतुःषष्टिश्लोकवर्यैरास्तिकस्यसमुद्भवः श्रीमद्भागवतस्यापिमाहात्म्यमतिकथ्यते १ तच्छ्रुत्वेति भारतादिश्रवणे-
नममचित्तशांतिर्नजातेतिममपितादुर्गतिंगतइतिचजन्मेजयवाक्यंश्रुत्वेत्यर्थः १ २ ३ श्रवणात्कारणमित्यन्वयः सर्वागमस
मुद्धृतं सर्ववेदेभ्यःसारंगृहीत्वाकृतमित्यर्थः ४ विघ्नार्थंसर्पसत्रविघ्नार्थं ५ छ छ छ छ

इदंप्रथममतउक्त्वानंतरं सर्वपुराणंवदेत्यर्थः ६ स्वपूर्वजाः स्ववंशजाः ७ ततस्तमाहुरिति तंजरत्कारुंनतपितर आहुः येनदारकरणेन
नोस्माकं तृप्तिः स्यात्तथाकुर्वित्यर्थः तथाचत्वयिसुतेसति वयंस्वर्गेव्रजामस्तथा कुर्वित्यर्थः ८ इत्थंपूर्वजवाक्यंश्रुत्वा जरत्कारुस्तानाह सतानिति समानांनाम्नासमानांयस्याः कन्यायानाम ममनामचसमानमेकमस्तिपुनरयाचितांमयाप्रार्थितां पुनरतिवशानुगामतिवश्या

कथयैतन्महाभागविस्तरेणकथानकं पुराणंचतथासर्वंविस्तराद्वदसुव्रत ६ व्यासउवाच जरत्कारुर्मुनिः शांतो
नचकारगृहाश्रमं तेनदृष्टावनेगर्तेलंबमानाः स्वपूर्वजाः ७ ततस्तमाहुः कुरुपुत्रदारान्यथाचनः स्यात्परमाहितृप्तिः स्वर्गेव्रजामः खलुदुःखमुक्तावयंसदाचारयुतेसुतेवै ८ सतानुवाचाथलभेसमानामयाचितांचातिवृशानुगांच तदागृहारंभमहंकरोमिब्रवीमितथ्यंममपूर्वजावै ९ इत्युक्त्वातान्जरत्कारुर्गतस्तीर्थान्प्रतिद्विजः तदेवपन्नगाः शप्ता मात्राग्नौनिपतंत्विति १० कश्यपस्यमुनेःपत्न्यौकद्रुश्चविनितातथा दृष्टादित्यरथेचाश्वमूचतुश्चपरस्परं ११ तंदृष्ट्वाचतदाकद्रुर्विनतामिदमब्रवीत् किंवर्णोयंहयोभद्रेसत्यंप्रब्रूहिमाचिरं १२ विनतोवाच श्वेतएवाश्वराजोयंकिंवात्वंमन्यसेशुभे ब्रूहिवर्णंत्वमप्यस्यतततस्तुविपणावहे १३ कद्रुरुवाच कृष्णवर्णमहंमन्येहयमेनंशुचिस्मिते एहिसार्धंमयादिव्यंदासीभावायभामिनि १४ सूतउवाच कद्रुश्चस्वसुतानाह सर्वान्सर्पान्वशेस्थितान् वालान्श्यामान्प्रकुर्वंतुयावंतोश्वशरीरके १५ ७ ७ ७ ७

मेतादृशींकन्यांयद्यहंलभे प्राप्नुयांतर्हिगृहारंभंविवाहंकरोमिकरिष्यामीत्यर्थः ९ अग्नौयूयंपतंत्वितिमात्राशप्ताइत्यर्थः १० तत्रकामाताकथंवाशप्ताइति सर्ववृत्तांतमाह कश्यपस्येतिऊचतुर्वक्ष्यमाणं ११ किंतत्तदाहतंदृष्ट्वेति १२ १३ दासीभावायेति यस्याः पराभवः सातस्यादासीतिदासीभवनायदिव्यपणंकुर्वित्यर्थः १४ वालानश्वस्यकेशान् श्यामान्स्वकृष्णशरीरवेष्टनेन १५ ७ ७

गमिष्यथपतंत्वित्यर्थः १६ कर्बुरंबहुलकृष्णवर्णकं वर्णभोगकैः नानावर्णविशिष्टस्वशरीरैः १७ १८ १९ रविसारथिररुणः
२० वांगरुडारुणयोः २१ वृथाक्षता व्यर्थखंडिता हंसपत्न्यादासीजाताततोदासीभावादधिकंदुःखंकिंब्रवीमि वृथाकृतेत्यपिपाठः

नेतिकेचनतत्राहुस्तानथासोशशापह जन्मेजयस्ययज्ञेवैगमिष्यथहुताशनं १६ अन्येचक्रुर्हयंसर्पाः
कर्बुरंवर्णभोगकैः वेष्टयित्वास्यपुच्छंतुमातुःप्रियचिकीर्षया १७ भगिन्योचसुसंयुक्तेगत्वाददृशतुर्हयं
कर्बुरंतंहयंदृष्ट्वाविनताचातिदुःखिता १८ तदाजगामगरुडःसुतस्तस्यामहाबलः सदृष्ट्वामातरंदीनामपृच्छ
त्पन्नगाशनः १९ मातःकथंत्वंदीनासिरुदितेर्वविभासिमे जीवमानेमयित्वंतेतथान्यैरविसारथौ
२० दुःखितासिततोवांधिग्जीवितंचारुलोचने किंजातेनत्वतेनाथयदिमातासुदुःखिता २१ शंसमे
कारणंमातःकरोमिविगतज्वरां विनतोवाच सपत्न्यादास्यहंपुत्रकिंब्रवीमिवृथाक्षता २२ वहमांसा
ब्रवीत्यद्यतेनास्मिदुःखितात्वत गरुडउवाच वहिष्येहंतत्रकिलयत्रसागंतुमुत्सुका २३ माशोकं
कुरुकल्याणिनिश्चिंतांत्वांकरोम्यहं व्यासउवाच इत्युक्तासागतापार्श्वंकद्रोश्चविनतातदा २४
दासीभावमपाकर्तुंगरुडोपिमहाबलः उवाहतांसपुत्रांवैसिंधोःपारंजगामह २५ गत्वातांगरुडःप्राह
ब्रूहिमातर्नमोस्तुते कथंमुच्येतमेमातादासीभावादसंशयं २६ कद्रूरुवाच अमृतंदेवलोकात्त्वंबला
दानीयमेसुतान् समर्पयत्वताद्याशुमातरंमोचयाबला २७ व्यासउवाच इत्युक्तःप्रययौशीघ्रमिंद्र
लोकंमहाबलः कृत्वायुद्धंजहाराशुसुधाकुंभंखगोत्तमः २८

२२ वहमामिति स्वस्कंधेमांस्थापयित्वा
यत्रदेशेगंतुमिच्छामितंदेशंमांवहप्रापयेत्यर्थः २३ २४ २५ कथंमुच्येततद्वदेत्यर्थः २६ २७ २८ ६९

२९ संजहारापहृतवानित्यर्थः यदासर्पाःस्नातुंस्नानंकर्तुंगतास्तदेत्यर्थः विपतेःपक्षिराजस्य ३० लीढा अमृतकुंभस्थानस्थितानांकुशानाममृतद्रवयुक्तत्वबुद्ध्या आस्वादिताजिह्वयानतः कुशानांतीक्ष्णाग्रत्वान्मध्येजिह्वाःस्फालिताः ३१ ३२ महामुनिरस्तीतिशेषः सनाम

समानीयामृतंमात्रेवैनतेयः समर्पयत् मोचिताविनतातेनदासीभावादसंशयं २९ अमृतंसंजहारेंद्रः स्नातुंसर्पायदागताः दासीभावाद्विनिर्मुक्ताविनताविपतेर्बलात् ३० तत्रास्तीर्णाःकुशास्तैस्तुलीढाःपन्नगनायकैः द्विजिह्वास्तेसुसंपन्नाःकुशाग्रस्पर्शमात्रतः ३१ मात्राशप्ताश्चयेनागावासुकिप्रमुखाःशुचा ब्रह्माणंशरणंगत्वातेहोचुःशापजंभयं ३२ तानाहभगवान्ब्रह्माजरत्कारुर्महामुनिः वासुकेर्भगिनींतस्मै अर्पयध्वंसनामकां ३३ तस्यांयोजायतेपुत्रःस वस्त्राताभविष्यति आस्तीक इतिनामासौभवितानात्रसंशयः ३४ वासुकिस्तुतदाकर्ण्यवचनंब्रह्मणःशिवं वनंगत्वातुतांतस्मैददौविनयपूर्वकं ३५ सनामांतांमुनिर्ज्ञात्वाजरत्कारुरुवाचतं अप्रियंमेयदाकुर्यात्तदातांसंत्यजाम्यहं ३६ वाग्बंधंताद्दृशंकृत्वामुनिर्जग्राहतांस्वयं दत्वाचवासुकिःकामंभवनंस्वंजगामह ३७ कृत्वापर्णकुटींशुभ्रांजरत्कारुर्महावने तयासहसुखंप्रापरममाणःपरंतप ३८ एकदाभोजनंकृत्वासुप्तोसौमुनिसत्तमः भगिनीवासुकेस्तत्रसंस्थितावरवर्णिनी ३९ नसंबोधयितव्योहंत्वयाकांतेकथंचन इत्युक्त्वातुगतोनिद्रांमुनिस्तांसुदतींतदा ४० रविरस्तगिरिंप्राप्तःसंध्याकालउपस्थिते किंकरोमिनमेशांतिस्त्यजेन्मांबोधितःपुनः ४१ धर्मलोपभयाद्भीताजरत्कारुरचिंतयत् नोचेत्प्रबोधयाम्येनंसंध्याकालोवृथाव्रजेत् ४२

कां समाननामकां जरत्कारु नामिकामित्यर्थः
३३ ३४ ३५ तंवासुकिं ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ जरत्कारुर्जरत्कारुमुनेःपत्नी ४२ ६५

धर्मनाशापेक्षयाममत्यागंकरिष्यति अथवाममरणंस्यादिदंवरंनतुधर्मनाश इत्यर्थः ४३ ४४ ४५ ४६ तदस्तीतितवभ्रातुर्य
इष्टः पुत्रः सतवगर्भे स्तीत्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ भव्यंकृतंसम्यक्कृतमित्यर्थः ५२ यत्त्वयोक्तंभारतंसकलंश्रुतंदा

धर्मनाशाद्वरंत्यागस्तथापिमरणंध्रुवं धर्महानिर्नराणांहिनरकायभवेत्पुनः ४३ इतिसंचिंत्यसाबाला
तंमुनिंप्रत्यबोधयत् संध्याकालोपिसंजातउत्तिष्ठोत्तिष्ठसुव्रत ४४ उत्थितोसौमुनिःकोपात्तामुवाचव्र
जाम्यहं त्वंतुभ्रातृगृहंयाहिनिद्राविच्छेदकारिणी ४५ वेपमानाब्रवीद्वाक्यमित्युक्तामुनिनातदा भ्रात्रा
दत्तायदर्थंतत्कथंस्यादमितप्रभ ४६ मुनिःप्राहजरत्कारुंतदस्तीतिनिराकुलः गतासासुनिनात्यक्तावासु
केःसदनंतदा ४७ पृष्टाभ्रात्राब्रवीद्वाक्यंयथोक्तंपतिनातदा अस्तीत्युक्त्वाचहित्वामांगतोसौमुनिसत्तमः
४८ वासुकिस्तुतदाकर्ण्यसत्यवाग्मुनिरित्युत विश्वासंचपरंकृत्वाभगिनींतांसमाश्रयत् ४९ ततःकाले
नकियताजातोसौमुनिबालकः आस्तीकइतिनामासौविख्यातःकुरुसत्तम ५० तेनायंरक्षितोयज्ञस्तव
पार्थिवसत्तम मातृपक्षस्यरक्षार्थंमुनिनाभावितात्मना ५१ भव्यंकृतंमहाराजमानितोयंत्वयामुनिः
यायावरकुलोत्पन्नोवासुकेर्भगिनीसुतः ५२ स्वस्तितेस्तुमहाबाहोभारतंसकलंश्रुतं दानानिबहुदत्तानि
पूजितामुनयस्तथा ५३ कृतेनस्तुकृतेनापिनपितास्वर्गतिंगतः पावितंनकुलंकृत्स्नंत्वयाभूपतिसत्तम ५४

नानिनानाविधानिदत्तानितथापिमेचित्तशांतिर्नजातानवापितुःस्वर्गोभूदितितत्तथैवास्तीत्याह भारतंसकलमिति ५३ अद्याप्येभिःकर्म
भिरपित्वयानकुलंपावितं अतोमयायदुच्यतेत्वत्कल्याणार्थंतच्छृण्वित्यभिप्रायः ५४ ७ ७ ७ ७

तत्किंतदाह देव्याश्चायतनमिति तदुक्तंशिवपुराणे योदेवींस्थापयेत्स्कंदप्रासादे भक्तिभावतः त्रैलोक्यंस्थापितंतेनयतः सर्वमयीशिवा नानेनसदृशोधर्मो देवीस्थापनकर्मणा तुष्टायांखलुतस्यांतुसंतुष्टंभुवनत्रयं यःकरोतिनरोभक्त्यादेवीप्रासादमद्भुतं सकोटिकुलमुद्धृत्यमणिद्वीपेविराजिते कुलकोटिसमायुक्तोदेवीलोकेवसेन्नरः ज्ञानंदिव्यंपरंप्राप्यकैवल्यंमोक्षमाप्नुयात् इत्यादिवचनानिपुराणांतरेष्वपिद्रष्टव्यानि ५५ राज्यंचकारान्मोक्षंच ५६ देवीमखंनवरात्रोत्सवादिकंज्योतिष्टोमादिकं कोटिहोमादिकंचदेवीप्रीत्यर्थंकृतं देवीमखशब्देनोच्यते तंदेवीमखंकृत्वाश्रीदेवीभागवतंशृणु अनेनवचनेननवरात्रोत्सवेदेवीभागवतपारायणविधिः प्रदर्शितः अतोवश्यंनवरात्रचतुष्टयेदेवीभागवतपारायणंकर्तव्यंश्रोतव्यंच ५७ किंफलंतच्छ्रवणेनेतिचे

देव्याश्चायतनंभूपविस्तीर्णंकुरुभक्तितः येनवैसकलासिद्धिस्तवस्याज्जनमेजय ५५ पूजितापरयाभक्त्या शिवासकलदासदा कुलवृद्धिंकरोत्येवराज्यंचसुस्थिरंसदा ५६ देवीमखंविधानेनकृत्वापार्थिवसत्तम श्रीमद्भागवतंनामपुराणंपरमंशृणु ५७ त्वामहंश्रावयिष्यामिकथांपरमपावनां संसारतारिणींदिव्यांनानारससमाहृतां ५८ नश्रोतव्यंपरंचास्मात्पुराणाद्विद्यतेभुवि नाराध्यंविद्यतेराजन्देवीपादांबुजादृते ५९ तेसभाग्याःकृतप्रज्ञाधन्यास्तेनृपसत्तम येषांचि[illegible]सदादेवीवसतिप्रेमसंकुले ६० सुदुःखितास्तेदृश्यंतेभुविभारतभारते नाराधितामहामायायैर्जनैश्चसदांबिका ६१ ब्रह्मादयःसुराःसर्वेयदाराधनतत्पराः वर्ततेसर्वदाराजंस्तां नसेवेतकोजनः ६२

संसारतारिणीमिति केवलंदेवीभागवतश्रवणेनैवदेवीप्रसादेजातेसंसारान्मुक्तोभवतीतिमहाफलंश्रवणेनेतिभावः ५८ अस्मात्पुराणादधिकंसमंवान्यत्पुराणंश्रोतव्यंनैवभुविविद्यते अस्यपुराणस्यसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मप्रतिपादकत्वादन्येषांचपुराणानामेकैकसत्त्वादिगुणोपाधिहरिहरब्रह्मादिप्रतिपादकत्वात् अतएवसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याभगवत्याएकैकसत्त्वादिगुणोपाधिहरिहराद्यपेक्षयासर्वोत्कृष्टत्वादेवदेवीपादांबुजादृतेआराध्यंनैवास्तितदेवसर्वैराराध्यमितिभावः ५९ ६० ६१ मनुष्यैर्भगवतीसर्वदाराध्येत्यत्रकिंवक्तव्यमितिकैमुतिकन्यायेनाह ब्रह्मादयइति ६२

विष्णवेयदनुत्तममिति पूर्वोक्तार्धश्लोकात्मकं यद्भागवतं साक्षाद्भगवत्यास्वमुखेनैव विष्णवे उपदिष्टं यस्मात्तस्मादनेन सदृशं महाफलं किमन्यत्स्यान्न किमपीति भावः ६३ यदुक्तं ममचित्तशांतिर्नजातापितॄणामुद्धारोपिनजात इतितत्राह तेनश्रुतेनेति ६४ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नो रंगनाथात्मजः सुधीः

यइदंशृणुयान्नित्यंसर्वान्कामानवाप्नुयात् भगवत्यासमाख्यातंविष्णवेयदनुत्तमं ६३ तेनश्रुतेनतेराजश्चित्तशांतिर्भविष्यति पितॄणांचाक्षयःस्वर्गःपुराणश्रवणाद्भवेत् ६४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे द्वितीयस्कंधेश्रोतृप्रवक्तृप्रसंगोनाम द्वादशोऽध्यायः १२ स्कंधश्चायंसमाप्तः

श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवांश्शुभां २ स्कंधोद्वितीयस्तस्यास्तुसमासोभूच्छुभार्थदः इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजश्रीलक्ष्मीगर्भसंभवनीलकंठकृते देवीभागवतव्याख्याने तिलकाभिधेद्वितीयस्कंधे द्वादशोऽध्यायः समाप्तः १२ श्रीमहालक्ष्मीप्रसन्नाऽस्तु ५ ५ ५ ५

इतिश्रीमद्देवीभागवतेद्वितीयस्कंधः समाप्तः

अथश्रीमद्देवीभागवते तृतीयस्कंधः प्रारंभः

श्रीगणेशायनमः पाशांकुशवराभीतिधरांदेवींचिदात्मिकां वंदेसमंदहसितांमणिद्वीपाधिवासिनीं १ पंचाशत्पद्यकैरर्धश्लोकोनैर्भुवनेश्वरीं स
म्यक्पृष्टवतेराज्ञेनिर्णयःसम्यगुच्यते २ सर्वैर्भगवत्येवाराध्यापूज्याचेतिव्यासवाक्यंश्रुत्वाजनमेजयः पृच्छति भगवन्निति यज्ञंयजनीयंपूज्य
मित्यर्थः अंबाभिधमंबासंज्ञकंतत्त्वमित्यर्थः यत्त्वयाप्रोक्तंतत्रकासाअंबाकिंस्वरूपाकथंकेनप्रकारेणोत्पन्नाकुत्रकस्मिन्देशेकालेवाउत्पन्नाकस्मा
त्कारणादुत्पन्नाकिंगुणाकिंगुणवतीसाच १ तस्यादेव्यामखोयज्ञोयस्त्वयाप्रोक्तः सकीदृशस्तस्यमखस्यस्वरूपंकीदृशंतथाविधानंचकीदृ

श्रीगणेशायनमः जनमेजयउवाच भगवन्भवताप्रोक्तंयज्ञमंबाभिधंमहत् साकाकथंसमुत्पन्नाकुत्रक
स्माच्चकिंगुणा १ कीदृशश्चमखस्तस्याःस्वरूपंकीदृशंतथा विधानंविधिवद्ब्रूहिसर्वज्ञोसिदयानिधे २ ब्र
ह्मांडस्यतथोत्पत्तिंवदविस्तरतस्तथा यथोक्तंयादृशंब्रह्मन्नखिलंवेत्सिभूसुर ३ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चत्रयो
देवामयाश्रुताः सृष्टिपालनसंहारकारकाःसगुणास्त्वमी ४ स्वतंत्रास्तेमहात्मानःपाराशर्यवदस्वमे आहोस्वि
त्परतंत्रास्तेश्रोतुमिच्छामिसांप्रतं ५ मृत्युधर्माश्चतेनोवासच्चिदानंदरूपिणः अधिभूतादिभिर्युक्तानवादुःखै
स्त्रिधात्मकैः ६ कालस्यवशगानोवातेस्मरेंद्रामहाबलाः कथंतेवैसमुत्पन्नाःकस्मादितिचसंशयः ७ हर्षशो
कयुतास्तेवैनिद्रालस्यसमन्विताः सप्तधातुमयास्तेषांदेहाःकिंवान्यथामुने ८ कैर्द्रव्यैर्निर्मितास्तेवैकैर्गुणैरिंद्रि
यैस्तथा भोगश्चकीदृशस्तेषांप्रमाणमायुषस्तथा ९ शंतत्सर्वंविधिवद्ब्रूहि यतस्त्वंसर्वज्ञोसि २ यथोक्तंयादृशंपृष्टंमयात

त्सर्वंत्वंवेत्सि ३ ४ तेकिंस्वतंत्राआहोस्वित्परतंत्राइत्यपिपाराशर्यवद ५ मृत्युधर्माजीवावाआहोस्वित्सच्चिदानंदरूपिणस्तेब्रह्मादयः तथाधिभौ
तिकाधिदैविकाध्यात्मिकैस्त्रिधात्मकैस्त्रिविधैर्दुःखैस्तेयुक्ताअथवानयुक्ताः ६ इतिचसंशयोस्तीतिशेषः ७ हर्षशोकयुतास्तेसंतिकिमन्यथावेतिपा
दत्रयेणसंबध्यते ८ कैर्द्रव्यैरिति तेषांदेहाःपांचभौतिकाउतन ९ ५ ५ ५ ५ ५

१० ब्रह्मादीनामिति इदमुपलक्षणं जनमेजयेन कृतानां सर्वेषां प्रश्नानां ११ एतदेवेति ननु जनमेजयेन प्रश्ना अन्यविधाः कृता व्यासस्य नारदं प्रति प्रश्नास्तु अन्यविधाः संतितत्कथमुच्यते एतदेव मयेति चेन्न एतदेवेत्यस्यैतत्सदृशमित्यर्थात् त्वया प्रश्नाः कृतास्तत्सदृशा एव प्रश्ना मया नारदं प्रति कृतास्तेषां प्रश्नानां प्रत्युत्तरं नारदो दत्तवांस्तेनैव त्वत्प्रश्नानां समाधानं भविष्यति नत्वत्प्रश्नानां पृथक्प्रतिवचनं देयं भवतीति भावः

निवासस्थानमप्येषां विभूतिं च वदस्व मे श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मन्विस्तरेण कथामिमां १० व्यास उवाच दुर्गमः प्रश्नभारोयं कृतो राजंस्त्वयाधुना ब्रह्मादीनां समुत्पत्तिः कस्मादिति महामते ११ एतदेव मया पूर्वं पृष्टोऽसौ नारदो मुनिः विस्मितः प्रत्युवाचेदमुत्थितः शृणु भूपते १२ कस्मिंश्चित्समये चाहं गंगातीरस्थितं मुनिं अपश्यं नारदं शांतं सर्वज्ञं वेदवित्तमं १३ दृष्ट्वाहं मुदितो गत्वा पादयोरपतन्मुनेः तेनाज्ञप्तः समीपेस्य संविष्टश्च वरासने १४ श्रुत्वा कुशलवार्तां वै तमपृच्छं विधेः स्रुतं निविष्टं जाह्नवीतीरे निर्जने सूक्ष्मवालुके १५ मुने तिविततस्यास्य ब्रह्मांडस्य महामते कः कर्त्ता परमः प्रोक्तस्तन्मे ब्रूहि विधानतः १६ कस्मादेतत्समुत्पन्नं ब्रह्मांडं मुनिसत्तम अनित्यं वाथानित्यं तदाचक्ष्व द्विजोत्तम १७ एककर्तृकमेतद्धा बहुकर्तृकमन्यथा अकर्तृकं न कार्यं स्याद्विरोधोऽयं विभाति मे १८ इति संदेहसंदोहे मग्नं मां तारयाधुना विकल्पकोटीः कुर्वाणं संसारेस्मिन्प्रविस्तरे १९ ब्रुवंति शंकरं केचिन्मत्वा कारणकारणं सदाशिवं महादेवं प्रलयोत्पत्तिवर्जितं २०

अतएव जनमेजयेन कृतप्रश्नानां प्रत्येकं प्रतिवचनं व्यासो न दत्तवानिति बोध्यं उत्थित आविर्भूतो मदग्रे प्रकटीभूतः १२ १३ १४ १५ १६ १७ विरोधोयमिति कृतिजन्यत्वाभावे कार्यत्वमेव न स्यादिति विरोधः १८ १९ या विकल्पकोटीस्ता अहमुक्तवानित्याह ब्रुवंति शंकरमिति २०

२१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

आत्मारामंस्मरेशंचत्रिगुणंनिर्मलंहरं संसारतारकंनित्यंसृष्टिस्थित्यंतकारणं २१ अन्येविष्णुंस्तुवंत्येनंसर्वेषां
प्रभुमीश्वरं परमात्मानमव्यक्तंसर्वशक्तिसमन्वितं २२ भुक्तिदंमुक्तिदंशांतंसर्वादिंसर्वतोमुखं व्यापकंविश्वश
रणमनादिनिधनंहरिं २३ धातारंचतथाचान्येब्रुवंतिसृष्टिकारणं तमेवसर्ववेत्तारंसर्वभूतप्रवर्तकं २४
चतुर्मुखंस्मरेशानंनाभिपद्मभवंविभुं स्रष्टारंसर्वलोकानांसत्यलोकनिवासिनं २५ दिनेशंप्रवदंत्यन्येसर्वेशं
वेदवादिनः स्तुवंतिचैवगायंतिसायंप्रातरतंद्रिताः २६ यजंतिचतथायज्ञेवासवंचशतक्रतुं सहस्राक्षंदेवदे
वंसर्वेषांप्रभुमुल्बणं २७ यज्ञाधीशंसुराधीशंत्रिलोकेशंशचीपतिं यज्ञानांचैवभोक्तारंसोमपंसोमपप्रियं २८
वरुणंचतथासोमंपावकंपवनंतथा यमंकुबेरंधनदंगणाधीशंतथापरे २९ हेरंबंगजवक्त्रंचसर्वकार्यप्रसाधकं स्मर
णात्सिद्धिदंकामंकामदंकामगंपरं ३० भवानींकेचनाचार्याःप्रवदंत्यखिलार्थदां आदिमायांमहाशक्तिंप्रकृतिंपुरु
षानुगां ३१ ब्रह्मैकतासमापन्नांसृष्टिस्थित्यंतकारिणीं मातरंसर्वभूतानांदेवतानांतथैवच ३२ अनादिनिधनां
पूर्णांव्यापकांसर्वजंतुषु ईश्वरींसर्वलोकानांनिर्गुणांसगुणांशिवां ३३ वैष्णवींशांकरींब्राह्मींवासवींवारुणींतथा
वाराहींनारसिंहींचमहालक्ष्मींतथाद्भुतां ३४ वेदमातरमेकांचविद्यांभवतरोःस्थिरां सर्वदुःखनिहंत्रींचस्मरणात्सर्व
कामदां ३५ मोक्षदांचमुमुक्षूणांकामदांचफलार्थिनां त्रिगुणातीतरूपांचगुणविस्तारकारकां ३६ निर्गुणां
सगुणांतस्मात्तांध्यायंतिफलार्थिनः निरंजनंनिराकारंनिर्लेपंनिर्गुणंकिल ३७

३५ ३६ वेदांतिमतमाह निरंजनामिति ३७ ६ ६ ६ ६ ६

२

३८विराट्स्वरूपवादिमतमाह सहस्रशीर्षेति ३९ ५० अनेकेश्वरवादिमतमाह नैकोपीति गृहप्रासादादि विचित्रं कार्यमनेक कर्तृकं दृष्टं तथेदंजगत्का
र्यमप्येनक कर्तृकमेवेतिभावः ५१ अनीश्वरंस्वभावादेवेदंजगदभूदितिकेषांचिन्मतमाह अनीश्वरमिति तन्मतसाधकमाह नकदापीश
जन्यामिति यदीदं जगदीशजन्यंस्यात्तदचिंतितमनिर्वचनीयंकिमितिस्यान्नहि कुलालकर्तृकोघटोऽनिर्वचनीयोस्ति तस्मादचिंतितत्वादनिर्व

अरूपंव्यापकंब्रह्मप्रवदंतिमुनीश्वराः वेदोपनिषदिप्रोक्तस्तेजोमयइतिक्वचित् ३८ सहस्रशीर्षापुरुषःस
हस्रनयनस्तथा सहस्रकरकर्णश्चसहस्रास्यस्सहस्रपात् ३९ विष्णोःपादमथाकाशंपरमंसमुदाहृ
तं विराजंविरजंशांतंप्रवदंतिमनीषिणः ५० पुरुषोत्तमंतथाचान्येप्रवदंतिपुराविदः नैकोपीतिवदंत्य
न्येप्रभुरीशःकदाचन ५१ अनीश्वरमिदंसर्वंब्रह्मांडमितिकेचन नकदापीशजन्यंचजगदेतदचिंति
तं ५२ सदेवेदमनीशंचस्वभावोत्थंसदेदृशं अकर्त्तासौपुमान्प्रोक्तःप्रकृतिस्तुतथाचसा ५३ एवं
वदंतिसांख्याश्चमुनयःकपिलादयः एतेसंदेहसंदोहाःप्रभवंतितथापरे ५४ विकल्पोपहतंचेतःकिंक
रोमिमुनीश्वर धर्माधर्मविवक्षायांनमनोमेस्थिरंभवेत् ५५ कोधर्मःकीदृशोधर्मश्चिन्हंनैवोपलभ्यते
देवाःसत्त्वगुणोत्पन्नाःसत्यधर्मव्यवस्थिताः ५६ पीड्यंतेदानवैःपापैःपुत्रधर्मव्यवस्थिताः धर्मस्थिताःसदाचाराः
पांडवाममवंशजाः ५७ दुःखंबहुविधंप्राप्तास्तत्रधर्मस्यकास्थितिः अतोमेहृदयंतातवेपतेतीवसंशये ५८

चनीयत्वात्स्वभावादेवजन्यंनत्वीशजन्यमित्यर्थः ५२ सांख्यमतंप्राह अकर्तेति तथाचसेति कर्त्रीत्यर्थः ५३ ५४ ५५ यत्र
कल्याणंतिष्ठतितत्रधर्मोपितिष्ठतीतिधर्मस्यकल्याणंचिन्हंज्ञेयमितिचेत्तत्राह देवाः सत्त्वगुणोत्पन्नइति ५६ धर्मिष्ठानांदेवानांममवंशजानां
पांडवानांचधर्मिष्ठत्वेपि अकल्याणोपहतत्वाद्यत्र कल्याणंतत्रधर्मस्तिष्ठतीत्यत्रव्याप्त्यभावान्नधर्मचिन्हंज्ञातुंशक्यतइतिभावः ५७ ५८

४९ ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ चत्वारिंशत् श्लोकवर्यैरर्धश्लोकाधिकैरथ विमानेनगतिर्ब्रह्मादीनामिहतुकथ्यते १ यत्त्वयेति हेमहाबाहोयत्त्वयाऽहं पृष्टोयान्यान् प्रश्नांस्त्वं मांप्रत्य कार्षीस्तान् सर्वान्प्रश्नान् मुनीश्वरोनारदोमयापृष्टः नारदंप्रतितान् सर्वान् प्रश्नान न्यांश्चप्रश्नान्कृतवानित्यर्थः अत्रव्यासउवाचेत्यतउत्तरं यत्त्वयाचेत्यतःपूर्वमेकादशश्लोकादाक्षिणात्यपाठेसंतिपरंतुसोपपाठः संगत्यग्रहात्पुनरुक्तिदोषाच्च गौडपाठेप्राचीनपुस्तकेषुचतेषामनुपलंभाच्च १ ततस्तदुत्तरं नारदः किमुवा

कुरुमेऽसंशयंचेतः समर्थोसिमहामुने त्राहिसंसारवार्द्धेस्त्वंज्ञानपोतेनमांमुने ४९ मज्जंतंचोत्ततंचमग्नंमोहजलाविले ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ व्यासउवाच यत्त्वयाचमहाबाहोपृष्टोहंकुरुसत्तम तान्प्रश्नान्नारदःप्राह मयापृष्टोमुनीश्वरः १ नारदउवाच व्यासकिंतेब्रवीम्यद्यपुराऽयंसंशयोमम उत्पन्नोहृदयेत्यर्थंसंदेहासारपीडितः २ गत्वाऽहंपितरंस्थानेब्रह्माणममितौजसं अपृच्छंयस्त्वयापृष्टोव्यासाद्यप्रश्नउत्तमः ३ पितुःकुतःसमुत्पन्नंब्रह्मांडमखिलंविभो भवत्कृतेनवासम्यक्किंवाविष्णुकृतंत्विदं ४ रुद्रकृतंवाविश्वात्मन् ब्रूहिसत्यंजगत्पते आराधनीयःकःकामंसर्वोत्कृष्टश्चकःप्रभुः ५ तत्सर्वंवदमेब्रह्मन्संदेहांश्छिधिचानघ निमग्नोत्यास्मिसंसारेदुःखरूपेनृतोपमे ६ संदेहांदोलितंचेतोनप्रशाम्यतिकुत्रचित् नतीर्थेषुनदेवेषुसाधनेष्वितरेषुच ७

चतदाह व्यासकिंते इति संदेहासारेण संदेहधारासंपातेन २ अद्ययस्त्वयापृष्टः प्रश्नस्तथाविधमन्यं प्रश्नंब्रह्माणं प्रत्यहं कृतवांस्तत्प्रत्युत्तरं यदेवब्रह्माप्राहतदेवत्वत्प्रश्नानां प्रतिवचनं भविष्यतीतिभावः ३ भवत्कृतेनभवद्व्यापारेणेत्यर्थः अस्योत्पन्नामितिशेषः ४ आराधनीयः पूज्यः सर्वदेवेषुकः सर्वोत्कृष्टश्चकः ५ ६ ७

८ ९ १० हेसुतत्वयाकृतंदुर्बोधंप्रश्नंकिंब्रवीमि यद्विष्णोरपिनिश्चयाद्वक्तुमशक्यंभवतीत्यन्वयः ११ एतस्यज्ञातारागीबहिर्मुखःको
पिनास्तिकिंतुयोंतर्मुखोज्ञानीसएवजानाति तथाचश्रुतिः तेध्यानयोगानुगताअपश्यन् देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति १२ तत्रविष्ण्वादिभिरप्यज्ञे
यत्वेपूर्वकथामाह एकार्णवेइति नष्टेस्थावरजंगमेसतिप्रलयकालेऽनंतरमात्मन आकाशः संभूत इत्येवंरीत्याभूतमात्रेपंचभूतमात्रेऽन्यपदा

अविज्ञायपरंतत्त्वंकुतः शांतिः परंतप विकीर्णबहुधाचित्तंनैकत्रास्थिरतांव्रजेत् ८ कंस्मरामियजेकंवा
कंव्रजाम्यर्चयामिकं स्तौमिकंनाभिजानामिदेवंसर्वेश्वरेश्वरं ९ नारदउवाच ततोमांप्रत्युवाचेदंब्र
ह्मालोकपितामहः मयासत्यवतीसूनोकृतेप्रश्नेसुदुस्तरे १० ब्रह्मोवाच किंब्रवीमिसुताद्याहंदुर्बोधं
प्रश्नमुत्तमं त्वयाशक्यंमहाभागविष्णोरपिसुनिश्चयात् ११ रागीकोपिनजानातिसंसारेस्मिन्महामते
विरक्तश्चविजानातिनिरीहोयोविमत्सरः १२ एकार्णवेपुराजातेनष्टेस्थावरजंगमे भूतमात्रेसमुत्पन्नेसंजज्ञे
कमलादहं १३ नापश्यंतरणिंसोमंनवृक्षान्नचपर्वतान् कर्णिकायांसमाविष्टश्चिंतामकरवंतदा १४
कस्मादहंसमुद्भूतःसलिलेस्मिन्महार्णवे कोमेत्राताप्रभुःकर्त्तासंहर्तावायुगात्यये १५ नचभूर्वि
द्यतेस्पष्टायदाधारंजलंत्विदं पंकजंकथमुत्पन्नंप्रसिद्धंरूढियोगयोः १६ पश्याम्यद्यास्यपंकंतंमूलं
वैपंकजस्यच भविष्यतिधरातत्रमूलंनास्त्यत्रसंशयः १७

र्थरहितेउत्पन्नेसतितदानीमहंकमलाज्जज्ञेउत्पन्नः १३ १४ १५ पंकजंहिपंकाज्जातं पंकस्त्वत्रनास्तिततः पंकजंकथमुत्प
न्नं १६ मादृश्यतामत्रपंकस्तथापिकार्येणपंकजेनकारणस्यपंकस्यानुमानादस्त्येव सकुत्रचिदितिनिश्चित्यतंपंकंपश्यामीतिनिश्चयः कृ
तवानित्याह पश्यामीति पंकस्यापिधरामूलंसापितत्रस्यादितिपंकान्वेषणेनधरापिप्राप्तासाभवेदितिभावः १७ ७ ७

नावापंतांधरणींतंपंकंचनावापंनप्राप्तवानहं १८ १९ २० युद्धाययुद्धंकर्तुं २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ तदाविलोकितौ देव्याकटाक्षेणप्रथमंविलोकितौततोविमोहितौततोहरिणानिपातिताविति पूर्ववृत्तांतःस्मारितः २९ रुद्रस्तत्रैवसंप्राप्तइतिवचनेनायंरुद्रोब्रह्मलला

उत्तरन्सलिलेतत्रयावद्वर्षसहस्रकं अन्वेषमाणोधरणींनावापंतांयदातदा १८ तपस्तपेतिचाकाशेवागभू
दशरीरिणी ततोमयातपस्तप्तंसंपद्मेवर्षसहस्रकं १९ सृजेतिपुनरुद्भूतावाणीतत्रश्रुतामया विमूढो
हंतदाकर्ण्यकिंसृजामिकरोमिकिं २० तदादैत्यावतिप्राप्तौदारुणौमधुकैटभौ ताभ्यांविभीषितश्चाहंयु
द्धायमकरालये २१ ततोहंनालमालंब्यवारिमध्यमवातरं तदातत्रमयादृष्टःपुरुषःपरमाद्भुतः २२ मेघश्याम
शरीरस्तुपीतवासाश्चतुर्भुजः शेषशायीजगन्नाथोवनमालाविभूषितः २३ शंखचक्रगदापद्मायुधैः
सुविराजितः तमद्राक्षंमहाविष्णुंशेषपर्यंकशायिनं २४ योगनिद्रासमाक्रांतमविस्पंदिनमच्युतं श
यानंतंसमालोक्यभोगिभोगोपरिस्थितं २५ चिंताममाद्भुताजाताकिंकरोमीतिनारद मयास्मृतातदा
देवीस्तुतानिद्रास्वरूपिणी २६ देहान्निर्गत्यसादेवीगगनेसंस्थिताशिवा अवितर्क्यशरीरासादि-
व्याभरणमंडिता २७ विष्णोर्देहंविहायाशुविरराजनभःस्थिता उदतिष्ठदमेयात्मातयामुक्तोज
नार्दनः २८ पंचवर्षसहस्राणिकृतवान्युद्धमुत्तमं तदाविलोकितौदैत्यौहरिणाविनिपातितौ २९ उत्सं
गंविमलंकृत्वातत्रैवनिहतौचतौ रुद्रस्तत्रैवसंप्राप्तोयत्रावांसंस्थितावुभौ ३०

टादुत्पन्नाद्वक्ष्यमाणाद्रुद्रादन्य एवेतिनिःसंशयमेवबोध्यते अतएवकूर्मपुराणादिपुराणेषुब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकत्रिमूर्तिरहितस्तुरीयोरुद्रोस्तीत्युक्तं एतावांस्तुविशेषः क्वचित्पुरा
णेषुब्रह्मललाटोद्भवस्यमूर्तित्रयांतर्गतत्वमस्यतुरीयत्वंक्वचित्त्वस्यैवमूर्तित्रयांतर्गतत्वंतस्यब्रह्मललाटोद्भवस्यतुनतुरीयत्वंनापितृतीयत्वमिति ३०

३१ ३२ विशिष्टानि सृष्टिस्थितिसंहाररूपाणीत्यर्थः ३३ ३४ ३५ ३६ गतसाध्वसागतभयाः ३७
३८ ३९ ४० ४१ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधे द्वितीयोध्यायः २ ससषष्टिश्लोकवर्यैर्विमानस्थाहरादयः ददृशुस्तेदे

त्रिभिः संवीक्षितास्माभिःस्वच्छा देवीमनोहरा संस्तुता परमाशक्तिरुवाचास्मानवस्थितान् ३१ कृपावलो
कनैः कृत्वापावनैर्मुदितानथ देव्युवाच काजेशाः स्वानिकार्याणि कुरुध्वंसमतंद्रिताः ३२ सृष्टिस्थिति
विशिष्टानि हतावेतौमहासुरौ कृत्वास्वानिनिकेतानिवसध्वंविगतज्वराः ३३ प्रजाश्चतुर्विधाः सर्वाः
सृजध्वंस्वविभूतिभिः ब्रह्मोवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्याः पेशलंसुखदंमृदु ३४ अब्रूमतामशक्ताः
स्मकथंकुर्मस्त्विमाः प्रजाः नमहीविततामातःसर्वत्रविततंजलं ३५ नभूतानिगुणाश्चापितन्मात्राणींद्रियाणि
च तदाकर्ण्यवचोस्माकंशिवाजातास्मितानना ३६ झटित्येवागतंतत्रविमानंगगनाच्छुभं सोवाचास्मि
न्सुराः कामंविशध्वंगतसाध्वसाः ३७ विमानेब्रह्मविष्ण्वीशादर्शयाम्यद्यचाद्भुतं तन्निशम्यवचस्तस्या
ओमित्युक्त्वापुनर्वयं ३८ समारुह्योपविष्टाःस्मोविमानेरत्नमंडिते मुक्तादामसुसंवीतेकिंकिणीजालशब्दि
ते ३९ सुरसद्मनिभेरम्येत्रयस्तत्राविशंकिताः सोपविष्टांस्ततोदृष्ट्वादेव्यस्मान्विजितेंद्रियान् ४० स्वशक्त्या
तद्विमानं वैनोदयामासचांबरे ४१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे अष्टादशसाहस्र्यांसंहितायां तृतीयस्कंधे
द्वितीयोध्यायः २ ब्रह्मोवाच विमानंतन्मनोवेगंयत्रस्थानांतरेगतं नजलंतत्रपश्यामोविस्मिताः स्मोवयंतदा १
वृक्षाः सर्वफलारम्याः कोकिलारावमंडिताः महीमहीधराः कामंवनान्युपवनानिच २

वदेवीमितिसम्यगिहोच्यते १ विमानस्यांबरगमनानंतरंजातंवृत्तमाह विमानंतन्मनोवेगमिति १ २

निर्झरागिरिप्रस्रवणानि ३ ४ स्वर्गोयमित्यस्माकंप्रत्यभिज्ञाजाता परंतुसस्वर्गोयमस्मत्सृष्टिस्थस्वर्गापेक्षयान्यः केननिर्मितइ
त्यद्भुतमाश्चर्यंतदाजातं ५ तत्रयदाविमानमागतंतास्मिन्समयेतत्स्वर्गस्थोदेवराजोमृगयांकर्तुंबहिर्निर्गतः सोस्माभिर्दृष्टः तस्मिन्नेवस्थ
लेस्थितैरस्माभिः पूर्वदृष्टायांबिकासापिविमानोपरिस्थितादृष्टा ६ मृगयांकर्तुंगतमित्यनेनस्वर्गाद्बहुदूरंयदाविमानंस्थितंतत्कालिकोवृत्तांतए

नार्यश्चपुरुषाश्चैवपशवश्चयसरिद्वराः वाप्यःकूपास्तडागाश्चपल्वलानिचनिर्झराः ३ पुरतोनगरंरम्यंदि
व्यप्राकारमंडितं यज्ञशालासमायुक्तंनानाहर्म्यविराजितं ४ प्रत्यभिज्ञातदाजाताप्यस्माकंप्रेक्ष्यत
त्पुरं स्वर्गोयमितिकेनासोनिर्मितोस्तिमहाद्भुतः ५ राजानंदेवसंकाशंव्रजंतंमृगयांवने अस्माभिः सं
स्थितादृष्टाविमानोपरिचांबिका ६ क्षणाच्चचालगगनेविमानंपवनेरितं मुहूर्ताद्गाततःप्राप्तंदेशेचान्येमनो
हरे ७ नंदनंचवनंतत्रदृष्टमस्माभिरुत्तमं पारिजाततरोश्छायासंश्रितासुरभिःस्थिता ८ चतुर्दंतोगजस्त
स्याः समीपेसमवस्थितः अप्सरसांतत्रवृंदानिमेनकाप्रभृतीनिच ९ क्रीडंतिविविधैर्भावैर्गाननृत्यसम
न्वितैः गंधर्वाःशतशस्तत्रयक्षाविद्याधरास्तथा १० मंदारवाटिकामध्येगायंतिचरमंतिच दृष्टःश
तक्रतुस्तत्रपौलोम्यासहितःप्रभुः ११ वयंतुविस्मिताश्चास्मदृष्ट्वात्रैविष्टपंतदा यादःपतिंकुबेरंचयमंसूर्यंविभावसुं १२

तत्पर्यंतमुपपादितोऽथयदामुहूर्तांतरेणविमानंस्वर्गनिकटेगतंतत्कालिकंवृत्तांतमाह क्षणाच्चचालेति देशेचान्यइति स्वर्गनिकटेदेशइत्य
र्थः ७ सुरभिः स्थितादृष्टेत्यर्थः ८ ९ १० रमंतिचेति तेचदृष्टाइत्यर्थः इंद्रासनेइंद्रोपिदृष्टइत्याह शतक्रतुरिति मृगयांकृत्वागतः
स्वासनेस्थितोदृष्टइत्यर्थः ११ यादःपतिंवरुणं १२ ध ध ध ध ध

विस्मिताइति अस्मत्सृष्टिस्थदेवतापेक्षयान्य एते कस्मादागताइतिविस्मिताइत्यर्थः तस्मिन्नेवसमयेयः सिंहासनेस्थितइंद्रोदृष्टः सतस्मा त्पुरान्निर्गतोदेवराजश्च शब्दोनिश्चयार्थकः देवराज एवनरवाह्यायावनिः शिबिकारूपातस्यांस्थितोदृष्टः १३ १४ १५ १६ १७

विलोक्यविस्मिताश्चास्मवयंतत्रसुरान्स्थितान् तदाविनिर्गतोराजापुरात्तस्मात्सुमंडितात् १३ देवराजइ वाक्षोभ्योनरवात्यावनौस्थितः विमानस्थावयंतच्चचचालतरसागतं १४ ब्रह्मलोकंतदादिव्यंसर्वदेवनमस्कृ तं तत्रब्रह्माणमालोक्यविस्मितोहरकेशवो १५ सभायांतत्रवेदाश्चसर्वेसांगाःस्वरूपिणः सागराः सरि तश्चैवपर्वताःपन्नगोरगाः १६ मामूचतुश्चतुर्वक्त्रःकोयंब्रह्मासनातनः ताववोचमहंनैवजानेसृष्टिपतिंप तिं १७ कोहंकोयंकिमर्थंवाभ्रमोऽयंममचेश्वरौ क्षणादथविमानंतच्चचालाशुमनोजवं १८ कैलासशिख रेप्राप्तंरम्येयक्षगणान्विते मंदारवाटिकारम्येकीरकोकिलकूजिते १९ वीणामुरजवाद्यैश्चनादितेसुरवदेशि वे यदाप्राप्तंविमानंतत्तदेवसदनाच्छुभात् २० निर्गतोभगवांच्छंभुर्वृषारूढस्त्रिलोचनः पंचाननोदशभुजः कृतसोमार्द्धशेखरः २१ व्याघ्रचर्मपरीधानोगजचर्मोत्तरीयकः पार्ष्णिरक्षौमहावीरौगजाननषडाननौ २२ शिवेनसहपुत्रौद्वौव्रजमानौविरेजतुः नंदिप्रभृतयःसर्वेगणपार्श्ववराश्चते २३ जयशब्दंप्रयुंजाना व्रजंतिशि वपृष्ठगाः तंवीक्ष्यशंकरंचान्यंविस्मितास्तत्रनारद २४ मातृभिःसंशयाविष्टस्तत्राहंन्यवसंमुने क्षणात्तस्माद्गिरेः शृंगाद्विमानंवातरंहसा २५ वैकुंठसदनंप्राप्तंरमारमणमंदिरं असंभाव्याविभूतिश्चतत्रदृष्टामयाकृत २६

१८ १९ २० २१ २२ २३ शंकरमिति एतच्छंकराद्विमानस्थाच्छंकरादन्यामित्यर्थः २४ मातृभिः सहितंशं करमित्यन्वयः २५ २६ छ छ छ छ छ छ छ

सदनाग्रेइति यद्वैकुंठस्थितोविष्णुस्तद्वैकुंठसदनाग्रे इत्यर्थः ययौ ग्रासवान् इमेब्रह्मादयोऽन्यब्रह्मांडस्था एते दृष्टाइतिबोध्यं २७
२८ २९ ३० ३१ मंदारपारिजातेति अतिशोभितोमणिद्वीपदेशइतिशेषः अतएवाग्रेतस्मिन्द्वीपइत्युक्तं संगच्छते
३२ ३३ ३४ शिवाकारः पर्यंको ब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वराः पर्यंकखुराः सदाशिवस्तुफलकस्थानीयः ततः शिवाकारोजातः इदं

विसिष्मियेतदाविष्णुर्दृष्ट्वातत्पुरमुत्तमं सदनाग्रेययौतावद्धरिः कमललोचनः २७ अतसीकुसुमाभा सःपीतवासाश्चतुर्भुजः द्विजराजाधिरूढश्चदिव्याभरणभूषितः २८ वीज्यमानस्तदालक्ष्म्याकामिन्या चामरैःशुभैः तंवीक्ष्यविस्मिताःसर्वेवयंविष्णुंसनातनं २९ परस्परंनिरीक्षंतःस्थितास्तस्मिन्वरासने तत श्चचालतरसाविमानंवातरंहसा ३० सुधासमुद्रःसंप्राप्तोमिष्टवारिमहोर्मिमान् यादोगणसमाकीर्ण श्चलद्वीचिविराजितः ३१ मंदारपारिजाताद्यैःपादपैरतिशोभितः नानास्तरणसंयुक्तोनानाचित्रविचित्रितः ३२ मुक्तादामपरिक्लिष्टोनानादामाविराजितः अशोकबकुलाख्यैश्चवृक्षैःकुरुबकादिभिः ३३ संवृतःसर्वतःसौम्यैःकेतकीचंपकैर्वृतः कोकिलारावसंघुष्टोदिव्यगंधसमन्वितः ३४ द्विरेफातिरणत्कारैरंजितःपरमाद्भुतः तस्मिन्द्वीपेशिवाकारःपर्यंकःसुमनोहरः ३५ रत्नालिखचितोत्यर्थंनानारत्नविराजितः दृष्टोऽस्माभिर्विमानस्थैर्दूरतःपरिमंडितः ३६ नानास्तरणसंछन्नइंद्रचापसमन्वितः पर्यंकप्रवरेतस्मिन्नुपविष्टावरांगना ३७

सप्तमस्कंधेस्पष्टं अत्रमणिद्वीपस्थानंब्रह्मांडाद्बहिरस्तीति द्वादशस्कंधेवक्ष्यते सुमेरुमध्यशृंगेभवतीतिब्रह्मांडपुराणेललितोपाख्यानेस्पष्टं तत्परिमाणंतद्वर्णनंतत्रैवस्पष्टं दुर्वासःकृतेस्तवरत्नेशिवरहस्यद्वितीयांशेच ३५ रत्नालयोरलभ्रमराः ३६ इंद्रचापसमन्वित इंद्रचापवदनेकवर्णविशिष्टमणिसमन्वित इत्यर्थः ३७

३८ ३९ वरपाशांकुशेति आयुधस्थानानिवामाधः करमारभ्यदक्षिणाधःकरपर्यंतंतदुक्तंमहासंमोहनेतंत्रे दक्षिणेचांकुशंदद्याद्वा
मेपाशंप्रदापयेत् अभयंदक्षिणेदद्याद्वरंवामेप्रदापयेदिति दशपटल्यामपिभुवनेशीध्याने दक्षेंकुशाभयेप्रोक्तेवामेपाशमथेष्टदमिति इष्टदंवरं
आयुधार्थस्तुप्रपंचसारेभुवनेश्वरीपटले श्रीमच्छंकरभगवत्पादैर्विस्तरेणोपपादित इतिततएवावधार्यः भुवनेश्वरी सर्वभुवनेश्वरीत्यर्थः
भुवनेश्वरीपदनिरुक्तिस्तुभुवनेश्वरीपारिजातेभुवनेश्वरीहृदयेदक्षिणामूर्तिसंहितायांच इदंचध्यानंदेव्यथर्वशिरसि हृत्पुंडरीकमध्यस्थां
प्रातःसूर्यसमप्रभांपाशांकुशधरांसौम्यांवरदाभयहस्तकां त्रिनेत्रांरक्तवसनांभक्तकामदुघांभजे इत्युक्तं ५० ह्रींकारजपनिष्ठैस्त्विति

रक्तमाल्यांबरधरा रक्तगंधानुलेपना स्मेरस्मेरनयनाकांताविद्युत्कोटिसमप्रभा ३८ स्मेरचारुवद
नारक्तदंतच्छदविराजिता रमाकोट्यधिकाकांत्यासूर्यबिंबनिभाखिला ३९ वरपाशांकुशाभीष्ट
धराश्रीभुवनेश्वरी अदृष्टपूर्वादृष्टासासुंदरीस्मितभूषणा ५० ह्रींकारजपनिष्ठैस्तुपक्षिवृंदैर्निषेविता
अरुणा करुणामूर्तिःकुमारीनवयौवना ५१ सर्वशृंगारवेषाढ्यामंदस्मितमुखांबुजा उद्यत्पीनकुच
द्वंद्वनिर्जितांभोजकुड्मला ५२ नानामणिगणाकीर्णभूषणैरुपशोभिता कनकांगदकेयूरकिरीटप
रिशोभिता ५३ कनच्छ्रीचक्रताटंकविटंकवदनांबुजा हृल्लेखाभुवनेशीतिनामजापपरायणैः ५४

यदापक्षिगणोपिह्रींकारंजपति तदान्येजपंतिह्रींकारबीजमित्यत्रकिंवक्तव्यं ५१ उद्यत्पीनेति स्तनद्वयेनकमलकुड्मलेजितेइ
त्यर्थः ४२ ४३ कनच्छ्रीचक्रताटंकेति कनद्दीप्यमानेयेश्रीचक्राकारेत्रिपुरसुंदरीचक्राकारेताटंकेरत्नकुंडलेताभ्यांविटंकं
सुंदरं वदनारविंदंयस्याःसाहृल्लेखाभुवनेशीति हृल्लेखापदव्युत्पत्तिस्तुभुवनेश्वरीरहस्येउक्ता हृदिलेखेवजागर्तिप्राणशक्तिरियंपरा
हृल्लेखाकथ्यतेतस्मादिति त्रिपुरतापनीयश्रुतिरपि हृदयागारवासिनीहृल्लेखेति भुवनेशीपदव्युत्पत्तिस्तुभुवनेशीपारिजातेभुवने

श्रीहृदये दक्षिणामूर्तिसंहितायांच व्योमबीजे महेशानी कैलासादिमतिष्ठितं वह्निबीजात्सुवर्णादिनिष्पन्नं बहुधाप्रिये तेनायंवर्ततेलो
को भूमंडलसमास्थितः तुर्यस्वरेण पाताले शेषरूपेण धार्यते महाभूमंडलं तस्मात्पातालस्यापि नायिका अतएव महेशानी भुवनेशी
ति कथ्यते बिंदुचंद्रामृतं देवीप्लावयंती जगत्त्रयं द्रवरूपाभवेत्तस्मात्सृजंतीचार्धमात्रया अतएवमहेशानी भुवनेशीतिकथ्यतइति
भुवनेश्वर्युपनिषदि भुवनाधीश्वरी तुर्यातीताविश्वविमोहिनीति मंत्रार्थस्तु हालास्यमाहात्म्ये उक्तः सचोपोद्घाते एवदर्शितः ४४ हृल्लेखाद्या

सखीवृंदैः स्तुतानित्यं भुवनेशीमहेश्वरी हृल्लेखाद्याभिरमरकन्याभिः परिवेष्टिता ४५ अनंगकु
सुमाद्याभिर्देवीभिः परिवेष्टिता देवीषट्कोणमध्यस्था यंत्रराजोपरिस्थिता ४६ दृष्ट्वातांविस्मिताः स
र्वेवयंतत्रस्थिताभवन् केयंकांताचकिन्नामनजानीमोऽत्रसंस्थिताः ४७ सहस्रनयनारामासह
स्रकरसंयुता सहस्रवदनारम्याभातिदूरादसंशयं ४८ नाप्सरानापिगंधर्वीनेयंदेवांगनाकिल इ
तिसंशयमापन्नास्तत्रनारदसंस्थिताः ४९ तदासौभगवान्विष्णुर्दृष्ट्वातांचारुहासिनीं उवाचांबांस्व
विज्ञानात्कृत्वामनसिनिश्चयं ५०

अमरकन्याः ४५ अनंगकुसुमाद्याश्चयंत्रावरणदेवता इदमुपलक्षणं सेवार्थमागतानामन्यदेवतानामपि तदुक्तं ब्रह्मांडपुराणे से
वार्थमागतास्तत्र ब्रह्माणी ब्रह्मकोटयः लक्ष्मीनारायणानांच कोटयः समुपागताः गौरीकोटिसहस्राणां रुद्राणामपिकोटयइति
यंत्रमाह देवीषट्कोणेति षड्गुणितयंत्रमध्यस्थेत्यर्थः तच्चयंत्रं प्रपंचसारे स्पष्टं यद्वा पद्ममष्टदलं बाह्ये वृत्तं षोडशभिर्दलैः
विलिखेत्कर्णिकामध्ये षट्कोणमतिसुंदरमितिशारदोक्तंग्राह्यं ४६ ४७ इतियावच्चतुर्भुजां पश्यंतितावदेवसैवमूर्तिर्विराड्रूपेण दृश्यमाना
भवदित्याह सहस्रनयनारामेति विराट्स्वरूपं देव्यास्तु सप्तमस्कंधे स्पष्टं ४८ ४९ स्वविज्ञानात्स्वकीयस्मरणात् ५० ७

एषेति यन्नोस्माकं कारणंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपंतदिदंतर्ह्यव्याकृतमासीत्तन्नामरूपाभ्यांव्याक्रियतइत्यादिश्रुतिप्रतिपाद्यंमाया
वाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजतिसर्वमिदंरक्षतिसर्वमिदंसंहरतितस्मान्मायामेतांशक्तिंविद्यादिति अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णांनतस्यका
र्यंकारणंचेत्यादिश्रुतिप्रतिपाद्यंच तदेषाभगवतीतस्यैवमुख्यामूर्तिरियमितिभावः परंब्रह्मैवसर्वकारणमायाशबलितंभक्तानुग्रहार्थमिदंरू
पंदधारेत्यर्थः ५१ इच्छेति इच्छाशक्तिरुमाकुमारीतिशिवसूत्रप्रतिपाद्या तत्किंजडानेत्याह नित्यानित्यस्वरूपिणीति नित्यंब्र
ह्मानित्यंमायातदुभयरूपिणीमायाशबलब्रह्मरूपिणीत्यर्थः तथाचभगवत्याउभयात्मकत्वात् कदाचिद्ब्रह्मरूपेणैववर्णनंकदाचित्तच्छ
क्तिरूपेणैववर्णनमितीच्छाशक्तिरूपत्वेनवर्णनेपिदोषाभावः तथाचस्मृतिः ह्रींकारउभयात्मकइति शिवशक्त्यात्मकइत्यर्थः ह्रींब्रह्मे

एषाभगवतीदेवीसर्वेषांकारणंहिनः महाविद्यामहामायापूर्णाप्रकृतिरव्यया ५१ दुर्ज्ञेयाल्पधि
यांदेवीयोगगम्यादुराशया इच्छापरात्मनःकामंनित्यानित्यस्वरूपिणी ५२ दुराराध्याल्पभाग्यै
श्चदेवीविश्वेश्वरीशिवा वेदगर्भाविशालाक्षीसर्वेषामादिरीश्वरी ५३ एषासंहृत्यसकलंविश्वंक्री
डतिसंक्षये लिंगानिसर्वजीवानांस्वशरीरेनिवेश्यच ५४ सर्वबीजमयीह्येषाराजतेसांप्रतंसुरौ
विभूतयःस्थिताःपार्श्वेपश्यतांकोटिशःक्रमात् ५५ दिव्याभरणभूषाढ्यादिव्यगंधानुलेपनाः प
रिचर्यापराःसर्वाःपश्यतांब्रह्मशंकरौ ५६

तिश्रुतेश्च ५२ वेदगर्भावेदजनयित्री अस्य
महतोभूतस्यनिःश्वसितमेतदृग्वेदइत्यादिश्रुतेः मंमैवाज्ञापराशक्तिर्वेदसंज्ञापुरातनी ऋग्यजुःसामरूपेणसर्गादौसंप्रवर्ततेइति
कूर्मपुराणेद्वादशाध्यायेश्रीभगवत्युक्तेश्च ५३ कारणस्वरूपंभगवत्याविशदयति एषासंहृत्येति सर्वजीवानामिति व्यष्टिलिंगशरीराणि
तद्वासनाश्चसमष्टौसूत्रात्मनिस्थापयित्वा तत्समष्टिलिंगशरीरंसवासनंस्वशरीरेप्रलयकालेसंनिवेश्यस्थापयित्वाएकाकिनीक्रीडति ५४,५५,५६

५७ ५८ ५९ मूलप्रकृतिरेवैषेति एवंवर्णनंजडशक्तिरूपत्वेनक्रियते भुवनेश्वर्याजडाजडरूपत्वेनविद्यमानत्वात् ६० द्रष्टासौजीवोदृश्यमिदंसर्वविश्वंतस्योभयविश्वस्याप्येषैव कारणं यथासुदीप्तात्पावकाद्विस्फुलिंगाइतिश्रुतेजीवविश्वविभागस्यकारणब्रह्माधीनत्वात् ६१ ६२ सैषेति अनयैवममार्धश्लोकात्मकभागवतस्यरहस्यभूतस्योपदेशः कृतइत्यस्यामूर्तिदर्शनेन

धन्यावयंमहाभागाः कृतकृत्याः स्मसांप्रतं यदत्रदर्शनंप्राप्ताभगवत्याः स्वयंत्विदं ५७ तपस्तप्तंपुरायत्नात्तस्येदंफलमुत्तमं अन्यथादर्शनंकुत्रभवेदस्माकमादरात् ५८ पश्यंतिपुण्यपुंजायेयेवदान्यास्तपस्विनः रागिणोनैवपश्यंतिदेवींभगवतींशिवां ५९ मूलप्रकृतिरेवैषासदापुरुषसंगता ब्रह्मांडंदर्शयत्येषाकृत्वावैपरमात्मने ६० द्रष्टासौदृश्यमखिलंब्रह्मांडंदेवतास्सुरो तस्यैषाकारणंसर्वामायासर्वेश्वरीशिवा ६१ क्वाहंवाक्वसुराः सर्वेरमाद्याः स्मरयोषितः लक्षांशेनतुलामस्यानभवामः कथंचन ६२ सैषावरांगनानामयादृष्टावैमहार्णवे बालभावेमहादेवीदोलयंतीवमांमुदा ६३ शयानंवटपत्रेचपर्यंकेसुस्थिरेदृढे पादांगुष्ठंकरेकृत्वानिवेश्यमुखपंकजे ६४ लेलिहंतंचक्रीडंतमनेकैर्बालचेष्टितैः रममाणंकोमलांगंवटपत्रपुटेस्थितं ६५ गायंतीदोलयंतीचबालभावान्मयिस्थिते सेयंसुनिश्चितंज्ञानंजातंमेदर्शनादिव ६६ कामंनोजननीसैषाश्रृणुतांप्रवदाम्यहं अनुभूतंमयापूर्वंप्रत्यभिज्ञासमुत्थिता ६७ इति श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ ६७

ममप्रत्यभिज्ञासमुत्थितातस्यश्लोकार्धस्यार्थस्तु सर्वंखल्विदंब्रह्माहमेवेति तस्माद्यामयादृष्टासैवेयंसाचसर्वकारणत्वंस्वस्याह तस्मादियंसर्वकारणमेवेतिभावः ननुकस्यामवस्थायामियंत्वयादृष्टातत्राह बालभावेइति ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृ० तृतीयोऽध्यायः ३

एकोनपंचाशत्पद्यैः स्त्रीभावगमनोत्तरं विष्णुनायकृतंस्तोत्रंश्रीदेव्याइतिकथ्यते १ श्रीदेवीदर्शनोत्तरंब्रह्मादीनांवृत्तमाह ब्रह्मोवाचेति इतिपूर्वो क्तां बालावस्थाकथांब्रह्मणेविष्णुरुक्त्वा पुनर्ब्रह्माणंविष्णुराह इत्युक्त्वेति १ २ तत्रस्थायद्देशोवारयिष्यंतितास्मिन्नेवदेशेस्थिताः स्तुतिंकरि ष्यामस्तावतादयार्द्रासर्वज्ञा देवीज्ञास्यत्यस्माकंस्तुतिं कृपांच करिष्यतीत्यर्थः ३ नारदंप्रतिब्रह्माह इत्युक्तेइति ४ हरिवाक्यंश्रुत्वा अहंहरश्चो

ब्रह्मोवाच इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुः पुनराहजनार्दनः वयंगच्छे मपार्श्वेऽस्याः प्रणमंतः पुनः पुनः १
सेयंवरामहामायादास्यत्येषावरान्हिनः स्तुवामः संनिधिंप्राप्यनिर्भयाश्चरणांतिके २ यदिनोवारयिष्यंति
द्वारस्थाः परिचारकाः पठिष्यामश्चतत्रस्थाः स्तुतिंदेव्याःसमाहिताः ३ ब्रह्मोवाच इत्युक्तेहरिणावाक्येसु
प्रहृष्टौसुसंस्थितौ जातौप्रमुदितौकामंनिकटेगमनायच ४ ओमित्युक्त्वाहरिंसर्वेविमानात्त्वरिता
स्त्रयः उत्तीर्यनिर्गताद्वारिशंकमानामनस्यलं ५ द्वारस्थान्वीक्ष्यतान्सर्वान्देवीभगवतीतदा स्मितंकृ
त्वाचकाराशुतांस्त्रीन्स्त्रीरूपधारिणः ६ वयंयुवतयोजाताः सुरूपाश्चारुभूषणाः विस्मयंपरमंप्राप्ता
गतास्तत्संनिधिंपुनः ७ सादृष्ट्वानःस्थितांस्तत्रस्त्रीरूपांश्चरणांतिके व्यलोकयतचार्वंगीप्रेमसंपूर्णया
दृशा ८ प्रणम्यतांमहादेवींपुरतःसंस्थितावयं परस्परंलोकयंतः स्त्रीरूपाश्चारुभूषणाः ९ पाद
पीठंप्रेक्ष्यमाणानानामणिविभूषितं सूर्यकोटिप्रतीकाशंस्थितास्तत्रवयंत्रयः १०

भौप्रमुदितौजातौनिकटेश्रीदेवीसमीपेगमनायतदाहरिंप्रत्योमित्यंगीकारवाक्यमुक्त्वास्थितौततः सर्वेवयंविमानादुत्तीर्यतत्रगताइत्याह ओमित्युक्त्वेति ५ स्त्रीरूपधारिणइति तेवयंत्रयस्त्रीरूपाजाता इत्यर्थः ६ ७ ८ ९ पादपीठंसिंहासने अनेनदासमर्यादाबोधिता यद्दासेनस्वामिमुखनिरीक्षणंनविधेयंकिंतुपादयोरेवदृष्टिःस्थापनीयेति १० ५ ५ ५

११ १२ मारुतवाद्यंवेण्वादिकं १३ तदुत्तरं श्रीभुवनेश्वर्याः स्वपादनखमध्येएवानेककोटिब्रह्मांडानि दर्शितानीत्याह शृणुना रदेति १४ १५ १६ १७ १८ चनेत्यव्ययमप्यर्थकं नखमध्यस्थितमपीत्यर्थः १९ २० २१ इतिदर्शनेनेय

काश्चिद्रक्तांबरास्तत्रसहचर्यःसहस्रशः काश्चिन्नीलांबरानार्यस्तथापीतांबराःशुभाः ११ देव्यः सर्वाःशुभाकाराविचित्रांबरभूषणाः विरेजुःपार्श्वतस्तस्याःपरिचर्यापराःकिल १२ जगुश्चननृतु श्चान्याःपर्युपासंतताःस्त्रियः वीणामारुतवाद्यानि वादयंत्योमुदान्विताः १३ शृणुनारदवक्ष्या मियदृष्टंतत्रचाद्भुतं नखदर्पणमध्येवैदेव्याश्चरणपंकजे १४ ब्रह्मांडमखिलंसर्वंतत्रस्थावरजंगमं अहंविष्णुश्चरुद्रश्चवायुरग्निर्यमोरविः १५ वरुणःशीतगुस्त्वष्टाकुबेरःपाकशासनः पर्वताःसागरानद्यो गंधर्वाप्सरसस्तथा १६ विश्वावसुश्चित्रकेतुःश्वेतश्चित्रांगदस्तथा नारदस्तुंबरुश्चैवहाहाहूहूस्तथैव च १७ अश्विनौवसवःसाध्याःसिद्धाश्चपितरस्तथा नागाःशेषादयःसर्वेकिन्नरोरगराक्षसाः १८ वैकुंठोब्रह्मलोकश्चकैलासःपर्वतोत्तमः सर्वंतदखिलंदृष्टंनखमध्यस्थितंचन १९ मज्जन्मपंकजंत त्रस्थितोहंचतुराननः शेषशायीजगन्नाथस्तथाचमधुकैटभौ २० श्रीभगवानुवाच एवंदृष्टंमयातत्र पादपद्मनखेस्थितं विस्मितोहंततोवीक्ष्यकिमेतदितिशंकितः २१ विष्णुश्चविस्मयाविष्टःशंकरश्चतथा स्थितः तांतदामेनिरेदेवींवयंविश्वस्यमातरं २२ ततोवर्षशतंपूर्णंव्यतिक्रांतंप्रपश्यतः सुधामयेशिवेद्वीपेवि हारंविविधंतदा २३ सख्यइवतदातत्रमेनिरेस्मानवस्थितान् देव्यःप्रमुदिताकारानानाभरणमंडिताः २४

मेव सर्वकारणेत्यस्माकंनिश्चयोजातइत्याह विश्वस्यमातरमिति २२ २३ २४ ७ ७ ७

२५ २६ २७ संसारारणयेसंसारयोनये पंचकृत्यविधात्र्येपंचकृत्यानितु पंचविधंतत् कृत्यंसृष्टिस्थितिसंहतितिरोभावाः त
द्वदनुग्रहकरणं प्रोक्तंसततोदितस्यास्येतिवचनोक्तानिपंचकृत्यानितेषांविधात्रीकर्त्री २८ सर्वाधिष्ठानरूपायै सर्वविवर्तरूपंमिथ्याजगत्तदधि
ष्ठानाविकृतब्रह्मरूपेत्यर्थः तथाचब्रह्मांडपुराणेमिथ्याजगदधिष्ठानेति कूटस्थायै देहद्वयाधिष्ठानंकूटवन्निर्विकारंचैतन्यंकूटस्थंतद्रूपायै अर्ध
मात्रार्थः परंब्रह्म अर्धमात्रात्मिकादेवीब्रह्मानंदैकविग्रहा भुवनाधीश्वरी तुर्यातीताविश्वविमोहिनीतिश्रुतेः अकारोभगवान्ब्रह्माउकारोविष्णु

वयमप्यतिरम्यत्वाद्भूविमविमोहिताः प्रहृष्टमनसः सर्वेपश्यन्भावान्मनोरमान् २५ एकदातांमहादे
वींदेवींश्रीभुवनेश्वरीं तुष्टावभगवान्विष्णुर्युवतीभावसंस्थितः २६ श्रीभगवानुवाच नमोदेव्यैप्र
कृत्यैचविधात्र्यैसततंनमः कल्याण्यैकामदायैचवृद्ध्यैसिद्ध्यैनमोनमः २७ सच्चिदानंदरूपिण्यै
संसारारणयेनमः पंचकृत्याविधात्र्यैतेभुवनेश्य्यैनमोनमः २८ सर्वाधिष्ठानरूपायैकूटस्थायैनमो
नमः अर्धमात्रार्थभूतायैहृल्लेखायैनमोनमः २९ ज्ञातंमयाखिलमिदंत्वयिसन्निविष्टंत्वत्तोऽस्यसं
भवलयावपिमातरद्य शक्तिश्चतेऽस्यकरणेविततप्रभावाज्ञाताऽधुनासकललोकमयीतिनूनं ३०
विस्तार्यसर्वमखिलं सदसद्विकारंसंदर्शयस्यविकलंपुरुषायकाले तत्त्वैश्चषोडशभिरेवचसप्तभिश्चभा
सींद्रजालमिवनः किलरंजनाय ३१

रुच्यते मकारोभगवान्रुद्रअर्धमात्रापरंपदं अर्धमात्रास्थितानित्येतिस्मृ
तेश्च तद्रूपिण्यैहृल्लेखायैप्रत्यगात्मभूतायै २९ इत्थंनिर्गुणब्रह्मरूपत्वेनवर्णयित्वाकारणब्रह्मत्वेनस्तौति ज्ञातमिति त्वयिसन्नि
विष्टंस्थितमित्यर्थः तेब्रह्मरूपिण्या अस्यजगतः करणेयाशक्तिर्मयाख्यासकललोकमयीतिप्रसिद्धास्तिसाज्ञातामया नखदर्पणमध्येऽनेकब्रह्मांडदर्शनात् स
र्वंखल्विदमेवाहंनान्यदस्तिसनातनमितिभगवत्युक्तेश्च तस्मात्सर्वकारणभूतात्वमेवासीतिभावः ३० इत्थंकारणब्रह्मरूपिणींवर्णयित्वामायाशक्तिमात्रांवर्णयति विस्तार्येति

सत् आकाशवायुरूपममूर्त्तंभूतद्वयं असत् तेजोजलभूमिरूपंमूर्त्तंभूतत्रयं तयोर्विकारंतत्परिणामरूपंसर्वंजगत् विस्तार्यपुरुषायचेतनायभो
क्त्रेदर्शयसि किमर्थंरंजनायतस्यनानाप्रकारैर्भोगंकर्त्तुमित्यर्थः एतादृशीषोडशभिस्तत्वैः सांख्योक्तैस्तद्रूपैः परिणता तथासप्तभिश्चमहदाद्यैस्तत्वै
स्तद्रूपैः परिणतात्वंनोऽस्माकमिंद्रजालमिवविलक्षणाभासि अनिर्वचनीयेत्यर्थः यदाहुः सांख्याः मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः
सप्त षोडशकस्तुविकारइति ३१ त्वामृतेकिमपिवस्तुनैवास्तीतिव्याप्तिमाह नत्वामिति यद्वस्तुभासतेतन्नामरूपाविशिष्टमेवभासते
तच्चनामरूपंत्वद्रूपमेवततस्तवव्याप्तिरव्याहतेतिभावः ३२ प्रीणासीति इदंविश्वंप्रकटीकरोष्युत्पादयसितथाप्रीणासि अंतर्भावित

नत्वामृतेकिमपिवस्तुगतंविभातिव्याप्यैवसर्वमखिलंत्वमवस्थितासि शक्तिंविनाव्यवहृतोपुरुषोप्य
शक्तोबंभण्यतेजननिबुद्धिमताजनेन ३२ प्रीणासिविश्वमखिलंसततंप्रभावैःस्वैस्तेजसाचसकलं
प्रकटीकरोषि अत्स्येवदेवितरसाकिलकल्पकाले कोवेददेवि चरितंतववैभवस्य ३३ त्रातावयंजननि
तेमधुकैटभाभ्यांलोकाश्चतेस्कवितताः खलुदर्शितावै नीताःस्कखस्यभवनेपरमांचकोटिंयद्दर्शनंतवभवा
निमहाप्रभावं ३४ नाहंभवोनचविरिंचिविवेदमातः कोन्योहिवेत्तिचरितंतवदुर्विभाव्यं कानीह
संतिभुवनानिमहाप्रभावेह्यस्मिन्भवानिचरितेरचनाकलापे ३५ ण्यर्थात्तोषयसितेनत्वंकरुणावत्यसीतिभाति प्र
लयकालेसर्वमत्सिभक्षयसितेनचक्रूरेतिभासीतितेवैभवस्यैश्वर्यस्यचरितंकोवेदनकोपीत्यर्थः ३३ अस्त्वन्यत्रकथंचिदस्मासुतुत्वमतिकरुणा
वत्यसीतिनिदर्शनमाह त्रातावयमिति रक्षिता मधुकैटभाभ्यांसकाशात् स्कखस्यभवनेमणिद्वीपेनीता आनीताः परमांचकोटिंनीताः प्रापिताः यद्य
स्मात्तवमहाप्रभावंदर्शनंजातंतस्मादित्यर्थः नह्येतत्करुणामंतरासंभवतितस्मादस्मासुकरुणावत्येवेतिभावः ३४ नाहंभवइति या
नीहनखदर्पणेदृष्टानिभुवनानितादृशान्यन्यानिकानिकतिसंख्यानितवास्मिन्प्रभावेचरितेरचनाकलापरूपेसंतितानिकोवेदनकोपीत्यर्थः ३५

अस्माभिरिति यथास्मिन्भुवने अस्माभिर्ब्रह्मादयो दृष्टाः संतितथान्येषु भुवनेषु किंनसंतिसंत्येव कथमिदं भविष्यतीतिचेत्तववैभवस्यचरितंकोवेदनकोपी
त्यर्थः तववैभवेनसंभविष्यतीतिभावः ३६ ३७ जननीसुतयोर्मातापुत्रयोरिवव्याप्तिःसंबंधः स्वस्वामिभावः सदैवभूयात् ३८ यतः सर्व
ज्ञतायाः परिसमाप्तेर्नितांतभूमिश्चरमभूमिस्त्वमसि इंगितमभिप्रेतं ३९ किंसत्यमेतन्नसत्यमित्यर्थः यतस्तवेच्छयातवशक्तियुक्तावयं

अस्माभिरत्रभुवनेहरिरन्य एवदृष्टः शिवः कमलजः प्रथितप्रभावः अन्येषुदेविभुवनेषुनसंतिकिंतेकिंविद्म
देविविततंतवसुप्रभावं ३६ याचेंऽबतेंऽघ्रिकमलंप्रणिपत्यकामंचित्तेसदावसतुरूपमिदंतवैतत् नामापि
वक्त्रकुहरेसततंतवैवसंदर्शनंतवपदांबुजयोःसदैव ३७ भृत्योऽयमस्तिसततंमयिभावनीयंत्वांस्वामिनीतिम
नसाननुचिंतयामि एषावयोरविरताकिलदेविभूयाद्व्याप्तिःसदैवजननीसुतयोरिवार्ये ३८ त्वंवेत्सिसर्व
मखिलंभुवनप्रपंचंसर्वज्ञतापरिसमाप्तिनितांतभूमिः किंपामरेणजगदंबनिवेदनीयंयद्युक्तमाचरभवा
नितवेंगितंस्यात् ३९ ब्रह्मासृजत्यवतिविष्णुरुमापतिश्चसंहारकारकइयंतुजनेप्रसिद्धिः किंसत्यमेतदपि
देवितवेच्छयावैकर्तुंक्षमावयमजेतवशक्तियुक्ताः ४० धात्रीधराधरसुतेनजगद्बिभर्तिआधारशक्तिरखि
लंतववैबिभर्ति सूर्योपिभातिवरदेप्रभयायुतस्तेत्वंसर्वमेतदखिलंविरजाविभासि ४१ ब्रह्माहमीश्वरवरः
किलतेप्रभावात्सर्वेवयंजनियुतानयदातुनित्याः केऽन्येसुराःशतमखप्रमुखाश्चनित्यानित्यात्वमेवजननीप्रकृतिःपुराणा ४२

कर्तुं क्षमानान्यथातस्मादित्यर्थः ४० त्वंप्रथमतोविरजानिर्गुणात्मरूपिणीविभासिपश्चात्तेप्रभयायुतः सूर्योविभाति तथाचश्रुतिः
तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीति ४१ तेप्रभावात्तवशक्तेर्वयंसर्वेजनिमंतोजन्मवंतोननित्यास्ततोऽन्योस्मदपेक्ष
याजन्मवान् कोनित्यः स्यान्नकोपीत्यर्थः किंतुत्वमेवनित्येत्यर्थः ४२ ७ ७ ७ ७

त्वंचेदिति यदिपुरुषंपुराणंत्वंदयसेदयांकरोषि ब्रह्माकारमनोवृत्तिरूपब्रह्मविद्याप्रदानेनतदासस्वस्वरूपंजानीयादितिशेषः इदंतवसन्निधिगोहं
जानेनिश्चिनोमि अन्यथाविद्यावत्त्वेनानेकाहंकारादिधर्मवांस्तमः प्रकृतिर्मूढप्रकृतिरेवस्यात् विभुरहमनादिरहमनीहोहमीशोहमित्यादयोहंकार
धर्मास्तद्वान्स्यात्सपुरुषस्तथाचनंक्ष्यत्येवेतिभावः ४३ ४४ सुरपूर्वजानांदेवादिजीवानामपिसंजीवनायरक्षणाय मोक्षायचाम्नायरूपः शा
स्त्ररूपोऽन्नसत्रस्थानीयोनिगमएवविहितोभवत्येतादृशीत्वंदयावत्यसीत्यर्थः ४५ मोक्षार्थमेवेति समुद्रतरंगवदनादिनिधनस्यब्रह्मणो

त्वंचेद्भवानिदयसेपुरुषंपुराणंजानेऽहमद्यतवसंनिधिगः सदैव नोचेदहंविभुरनादिरनीहईशोविश्वात्म
धीरितितमः प्रकृतिः सदैव ४३ विद्यात्वमेवननुबुद्धिमतांनराणांशक्तिस्त्वमेवकिलशक्तिमतांसदैव त्वं
कीर्तिकांतिकमलामलतुष्टिरूपामुक्तिप्रदाविरतिरेवमनुष्यलोके ४४ गायत्र्यसिप्रथमवेदकलात्वमेव
स्वाहास्वधाभगवतीसगुणार्द्धमात्रा आम्नायएवविहितोनिगमोभवत्यासंजीवनायसततंसुरपूर्वजानां
४५ मोक्षार्थमेवरचयस्यखिलंप्रपंचंतेषांगताः खलुयतोननुजीवभावं अंशाअनादिनिधनस्यकि
लानघस्यपूर्णार्णवस्यविततांहियथातरंगाः ४६ जीवोयदातुपरिवेत्तितवैवकृत्यंत्वंसंहरस्यखिलमेत
दितिप्रसिद्धं नाट्यंनटेनरचितंविततथैंतरंगेकार्येकृतेविरमसेप्रथितप्रभावा ४७

येंशाजीवभावंगतास्तेषांमोक्षप्राप्त्यर्थमेवस्वप्रयोजनाभावेऽपिप्रपंचंकष्टेनरचयस्येतादृश्यतिदयावत्यसीतिभावः ४६ जीवोयदेति यदा
जीवः कृत्यंकर्त्तृत्वादिकंतवैवत्वत्कर्त्तृकमेवपरिवेत्तिजानातिनस्वकर्तृकं स्वयंत्वसंगोदासीनएवाहमितिविवेकतोजानाति तथाअखिलमे
तत्त्वमेवसंहरसीत्यपिप्रसिद्धंजानाति तदात्वंजीवस्यासंगत्वादिज्ञानस्यसत्त्वाद्विरमसेउपशमंप्राप्नोषिस्वकृत्यात् तत्रदृष्टांतोयथा विततेमि
थ्यारूपेंऽतरंगेऽतिरहस्येचमत्काररूपेकार्येकृतेनटेनरचितंनाट्यंयथाविरमतेतथेत्यर्थः ४७ ७ ७ ७

त्रातात्वमेवेति मोहमयाद्भवाब्धेः सकाशान्ममत्रातात्वमेवनान्यः एमिअस्यशरणमितिशेषः महार्तिदेचेत्युत्तरेणकाले इत्यनेनान्वेति अंतका
ले नाशकाले इत्यर्थः ४८ ४९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ चत्वारिंशत्पद्यैकैस्तुषट्पद्यैरधिकैरथ
हरस्तुत्यनंतरं ब्रह्मस्तुतिरत्रापिवर्ण्यते १ ब्रह्मानारदंप्रत्याह इत्युक्त्वेति १ यदीति हेदेवियदिहरिस्तवविभावजः पराक्रमाज्जातः तर्हि
तदनुतस्यविष्णोरनुपश्चाज्जायमानः पद्मजोब्रह्मापितवोद्भवस्त्वज्जन्यएव यदैवमस्तितत्राहंसद्गुणस्तमोगुणवान्तवत्वज्जन्योनकिं अपि

त्रातात्वमेवममर्मोहमयाद्भवाब्धेस्त्वामंबिकेसततमेमिमहार्तिदेच रागादिभिर्विरचितेवितथेकिलांतेमामे
वपाहिबहुदुःखकरेचकाले ४८ नमोदेविमहाविद्येनमामिचरणौतव सदाज्ञानप्रकाशंमेदेहिसवार्थदेशिवे
४९ इतिश्रीदेवीभागवतेम० णेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायां तृतीयस्कंधे चतुर्थोध्यायः ४ ब्रह्मोवाच
इत्युक्त्वाविरतेविष्णौदेवदेवेजनार्दने उवाचशंकरः शर्वःप्रणतःपुरतःस्थितः १ शिवउवाच यदिहरिस्तव
देविविभावजस्तदनुपद्मजएवतवोद्भवः किमहमत्रतवापिनसद्गुणःसकललोकविधौचतुराशिवे २ त्वम
सिभूःसलिलंपवनस्तथाखमपिवन्हिगुणश्चतथापुनः जननितानिपुनःकरणानिचत्वमसिबुद्धिमनोप्यथहंकृतिः
३ नचविदंतिवदंतिचयेऽन्यथाहरिहराजकृतंनिखिलंजगत् तवकृतास्त्रयएवसदैवतेविरचयंतिजगत्सचराचरं ४

तुत्वज्जन्यएवगुणत्रयस्यत्वत्संबंधित्वादस्माकंचतदात्मकत्वात् यतस्त्वंसकललोकविधानेचतुरासिततोऽस्माकंजननंत्वयाकथंकृतमित्यत्र
किमाश्चर्यं २ त्वमसीति वन्हिगुणस्वरूपताप्रतिपादनंवन्हिस्वरूपताप्रतिपादनस्याप्युपलक्षणं करणानिज्ञानेंद्रियकर्मेंद्रियाणि अथाहंकृ
तिरहंकारः शकंध्वादित्वात्पररूपं ३ नचविदंतीति येनिखिलंजगद्विष्णुहरब्रह्मकृतमित्यन्यथावदंतितेनशास्त्रसिद्धांतंविदंतिजानंति य
तस्तेत्रयस्तवकृतास्त्वयाकृताएवजगद्विरचयंति तस्मात्त्वमेवसकलजगत्कर्त्रीतिसिद्धांतइत्यर्थः ४ ५ ६

ननुपंचमहाभूतैरेवजगदुत्पद्यतांनेश्वरस्योपयोगइतिचेत्तत्राह अवनीति यदिपंचभूतैर्विषयसहितैर्गुणसहितैः शब्दस्पर्शादिसहितैश्च जगद्भवेदिति
मतंतदातद्भूतपंचकंतवकलांचिदंशरूपमृतेकथंस्फुटंभवेत्तस्यभूतपंचकस्यदृश्यत्वेनकार्यत्वात्कार्यस्यकर्त्रपेक्षत्वात्कश्चिच्चेतनः कर्तापेक्षितएवे
तित्वमेवजगत्कर्त्रीतिभावः ५ एकोहंबहुस्यांप्रजायेय इंद्रोमायाभिः पुरूरूपईयतइतिश्रुतेरेकैवत्वमनेकरूपाभवसीत्याह भवसीति विवि
धवेषैर्येविलासाः क्रीडास्तासुकुतूहलैराश्चर्यैरमसेक्रीडसे विरमसेक्रीडानंतरंप्रलयकालेविरामंचप्राप्नोषि तथाचव्याससूत्रं लोकवत्तुलीला
कैवल्यमिति ६ अस्माकयत्कर्तृत्वंतत्तुत्वत्सृष्टपदार्थेष्वेवाकारांतरोत्पादकत्वंघटंप्रतिकुलालस्येवेत्याह सकललोकेति एतेवयंभवाम

अवनिवायुखवह्निजलादिभिःसविषयैःसगुणैश्चजगद्भवेत् यदितदाकथमद्यचतत्स्फुटंप्रभवतीतितवांबकलामृते
५ भवसिसर्वमिदंसचराचरंत्वमजविष्णुशिवाकृतिकल्पितं विविधवेषविलासकुतूहलैर्विरमसेरमसेंऽबयथारुचि ६
सकललोकसिसृक्षुरहंहरिः कमलभूश्चभवामयदांऽबिके तवपदांबुजपांसुपरिग्रहंसमधिगम्यतदाननुचक्रिम ७
यदिदयार्द्रमनानसदांऽबिकेकथमहंविहितश्चतमोगुणः कमलजश्चरजोगुणसंभवःसुविहितःकिमुसत्त्वगुणोहरिः
८ यदिनतेविषमामतिरंबिकेकथमिदंबहुधाविहितंजगत् सचिवभूपतिभृत्यजनावृतंबहुधनैरधनैश्चसमाकुलं ९

जगत्कर्तारोभवाम कदायदात्वत्पदरजोभूजलादिकंसमधिगम्यप्राप्यतस्याकारविशेषंचक्रिमकृतवंतस्तदेत्यर्थः इतिपूर्वकल्पीयकथास्मारिता
७ यदिदयार्द्रेति यदिदेवित्वंदयावतीनासितदाप्रलयकालेसुषुप्तिमूर्च्छागतेभ्योऽस्मभ्यंतत्तद्गुणोपाधिकंज्ञानयोग्यंदेहंकोदद्याद्यतोदेहोदत्तस्त
स्माद्दयावतीत्वात्त्वमस्यपिदयांकुर्विंतिभावः ८ ननुममसर्वेप्राणिनःसमाएवेतिकथंतान्विहायत्वदुपर्येवदयाकर्त्तव्येतिचेत्तत्राह यदिनतेइति
यदितवविषमामतिर्नास्तिकिंतुसमैवतर्हिसर्वेप्राणिनः समदुःखसुखाः किमितिनकृताविषमाश्चकृतास्तत्प्राणिकृतकर्मवशात्तस्मात्तवापिजगत्क
र्मवशाद्विषमामतिरस्त्येवेतिमय्यपिभक्तिप्रेमयुक्तेदयांकुर्विंतिभावः ९ ७ ७ ७ ७ ७

ननुयुष्मत्पूर्वंजगन्मयाकेनसाधनेननिर्मितंतत्राह तवगुणाइति तवगुणत्रयमेवजगत्कर्तुंसमर्थमित्यर्थः तर्हिभवंतः कथंजगतांकारणमितिचेत्त त्राह हरिहरेति त्वत्सृष्टपदार्थानांपंचमहाभूतानामाकारविशेषरूपाणांत्रिजगतांकारणंवयंत्वयारचिताः त्वत्सृष्टपदार्थेष्वहंकारादिषुजगदाका रविशेषोत्पादकत्वमेवास्माकंकारणत्वंनततोतिरिक्तमित्यर्थः १० यदित्वद्गुणानांकर्तृत्वंनस्यात्तदाह परिचितानीति मयाहरिणाचविमान

तवगुणास्त्रयएवसदाक्षमाःप्रकटनावनसंहरणेषुवै +हरिहरद्रुहिणाश्चक्रमात्त्वयाविरचितास्त्रिजगतांकिलकार णं १० परिचितानिमयाहरिणातथाकमलजेनविमानगतेनवै पथिगतैर्भुवनानिकृतानिवाकथयकेनभवानिन वानिच ११ सृजसिपासिजगज्जगदंबिकेस्वकलयाकियदिच्छसिनाशितुं रमयसेस्वपतिंपुरुषंसदात वगतिंनहिविद्मवयंशिवे १२ जननिदेहिपदांबुजसेवनंयुवतिभावगतानपिनः सदा पुरुषतामधि गम्यपदांबुजाद्विरहिताः क्वलभेमसुखंस्फुटं १३ नरुचिरस्तिममांबपदांबुजंतवविहायशिवेभुवनेष्व लं निवसितुंनरदेहमवाप्यचत्रिभुवनस्यपतित्वमवाप्यवै १४ सुदतिनास्तिमनागपिमेरतिर्युव तिभावमवाप्यतवांतिके पुरुषताक्वसुखायभवत्यलंतवपदंनयदीक्षणगोचरं १५ त्रिभुवनेषुभव त्वियमंबिकेममसदैवहिकीर्तिरनाविला युवतिभावमवाप्यपदांबुजंपरिचितंतवसंसृतिनाशनं १६

गतेनकमलजेनचएतैरस्माभिः पथिगतानिनवानिभुवनानिदृष्टानितानिकेनकृतानीतिकथय नह्यस्माकंतत्कर्तृत्वंकिंतुत्वद्गुणानामेवेतिभावः ११ तस्मात्त्वमेवजगत्स्रष्ट्रीत्याह सृजसीति कथंजगदेकाकिनीसृजसीतितवलीलांनविद्मइतिभावः १२ भगवतीसान्निध्यंप्रार्थयते जन नीति १३ १४ १५ परिचितं सेवितं १६

\+ हरिरहंद्रुहिणश्चकृतास्त्वया त्रिजगतांत्रितयंकिलकारणम् इत्यपिपाठः

१७ एतादृशंत्वत्पदांबुजंयेनभजंतितेहतभाग्याइत्याह तपसीति विभवेऐश्वर्येतपोरूपेसत्यपिपराभवोमोक्षात्सकाशात्परिकल्पितोजातस्तेषामित्य र्थः १८ नस्मान्नतपसेति नकर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेनामृतत्वमानशुरित्यादिश्रुतेः अहमेवस्वयमिदंवदामिजुष्टंदेवेभिरुतमानुषेभिः यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमितंब्रह्माणंतमृषिंतंसुमेधामितिश्रुतेश्च तवपदाब्जनिषेवणाद्यथामुक्तिः साचझटितिभवतितथानकुत्रापीतिभावः १९

भुविविहायतवांतिकसेवनंकइहवांछतिराज्यमकंटकं त्रुटिरसौकिलयातियुगात्मतांननिकटंयदितेंघ्रिसरोरुहं १७ तपसियेनिरतामुनयोमलास्तवविहायपदांबुजपूजनं जननितेविधिनाकिलवंचिताः परिभवोविभवेपरिकल्पितः १८ नतपसानदमेनसमाधिनानचतथाविहितैःक्रतुभिर्यथा तवपदाब्जपरागनिषेवणाद्भवतिमुक्तिरजेभवसागरात् १९ कुरुदयांदयसेयदिदेविमांकथयमंत्रमनाविलमद्भुतं समभवंप्रजपन्सुखितोह्यहंसुविशदंचनवार्णमनुत्तमं २० प्रथमजन्मनिचाधिगतोमयातदधुनानविभातिनवाक्षरा कथयकामदमद्यभवार्णवाज्जननितारयतारयतारके २१ ब्रह्मोवाच इत्युक्तासातदादेवीशिवेनाद्भुततेजसा उच्चचारांबिकामंत्रंप्रस्फुटंचनवाक्षरं २२ तंगृहीत्वामहादेवःपरांमुदमवापह प्रणम्यचरणौदेव्यास्तत्रैवावस्थितःशिवः २३ जपन्नवाक्षरंमंत्रंकामदंमोक्षदंतथा बीजयुक्तंशुभोच्चारंशंकरस्तस्थिवांस्तदा २४

प्रजपन्सुखितःसमभवमित्यन्वयः २० नवाक्षरइति नवार्णश्चंडिकामंत्रइत्यर्थः तद्विधानंचनवमस्कंधांतिमाध्यायेवक्ष्यति ननुनवार्णमंत्रोस्तीत्येवप्रथमतस्त्वयाकथंज्ञातमितिचेत्तत्राह प्रथमजन्मनीति पूर्वजन्मनिमयागुरोः सकाशादधिगतःप्राप्तःस्थितः सइहजन्मन्यधुनानविभातिविस्मृतत्वात्तथापिसंस्कारस्तुतिष्ठतितस्मात्स्मरणंजातमितिभावः अनेनचब्रह्मादीनांजीवत्वंस्पष्टमेवोक्तं २१ २२ २३ बीजयुक्तंवाक्काममायायुक्तं २४ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

२५ नवेदाइति वेदास्त्वामेवंसर्वज्ञत्वादिविशिष्टांकलयितुंज्ञातुंपटवोनासन्इतिनकिंतर्हिपटवएव यतस्त्वांसकलजनधात्रीमविकलांक्षुद्रकर्मणियज्ञादिषुनोचुस्तदेतत्त्वन्महिमज्ञानाभावेसंभवातिकिंनैवसंभवतितस्माज्ज्ञानंतएवते ननुतर्हिसर्वथानजानंतिमामतोनोचुरित्येवकिंनस्यात्तत्राह स्वाहाभूतेति यदित्वांसर्वथानजानंतितर्हित्वदेकदेशभूतशक्तिः स्वाहाभूताकथंसकलमखहोमेषुविहितातैस्तस्माज्ज्ञानंतएवते अतएवतववेदैकवेद्यत्वमस्त्येव यतस्त्वंक्षुद्रकर्मणिनविहिताततएवत्वंसर्वज्ञासर्वोत्तराजाता नत्विंद्रादिक्षुद्रदेवगणपंक्तिस्थाजातेतिभावः २६

तंतथावस्थितंदृष्ट्वाशंकरंलोकशंकरं अवोचंतांमहामायांसंस्थितोहंपदांतिके २५ नवेदास्त्वामेवंकलयितुमिहासन्नपटवोयतस्तेनोचुस्त्वांसकलजनधात्रीमविकलां स्वाहाभूतादेवीसकलमखहोमेषुविहितातदात्वंसर्वज्ञाजननिखलुजातात्रिभुवने २६ कर्त्ताहंप्रकरोमिसर्वमखिलंब्रह्मांडमत्यद्भुतंकोन्योस्तीहचराचरेत्रिभुवनेमत्तःसमर्थःपुमान् धन्योस्म्यत्रनसंशयःकिलयदाब्रह्मास्मिलोकातिगोमग्नोहंभवसागरेप्रविततेगर्वाभिवेशादिति २७ अद्याहंतवपादपंकजपरागादानगर्वेणवैधन्योस्मीतियथार्थवादनिपुणोजातःप्रसादाच्चते याचेत्वांभवभीतिनाशचतुरांमुक्तिप्रदांचेश्वरींहित्वामोहकृतंमहार्तिनिगडंत्वद्भक्तियुक्तंकुरु २८

भक्त्याभिनिवेशात्स्वधन्यतांवर्णयति कर्ताहमितिश्लोकद्वयेन कर्त्ताहंधन्योस्मीत्याद्येतादृशाभिमानेनकेवलगर्वाभिनिवेशान्मोहसागरेमग्नःस्थितःविलक्षणगुणाभावेभिमानस्यमूर्खधर्मत्वात् २७ यद्यप्येतावत्कालपर्यंतमेतादृशःस्थितस्तथाप्यद्याहंधन्योस्मीतिवक्ता यथार्थवादनिपुणोयथार्थवक्ताजातोस्मिमहद्गुणलाभात् कोसौमहद्गुणस्तत्राह तवपादपंकजपरागस्यादानंग्रहणंतस्ययोगर्वः सएवमहान्गुणस्तेन अनेनचभक्तिनिर्भरोदर्शितः यतएतादृशीभक्तिर्निर्गुणस्यापिदुराचारवतोमहत्त्वप्रदा तस्मान्महार्तिनिगडंहित्वात्वद्भक्तियुक्तंकुरुइत्येवप्रार्थनाममेतिभावः २८ ७ ७ ७ ७ ७

अतइति हेशिवेत्वदाविष्कृतात्सरोजादहंजातः कथंमुक्तः स्यामितिचिंतयायुक्तस्तवाज्ञाकरः किंकरोस्मीतिनूनंमांनिश्चित्यभवाब्धौमोहेनाविवेकेमग्नंमामतोभक्तिप्रदानेनपाहिरक्षय २९ येतवाद्यंपवित्रंचरित्रंजगत्सर्जनादिरूपंनजानंतितेमांप्रभुंवदंति तथायेयाजकाः स्वर्गकामास्तेपितेप्रभावंनजानंति यतोमोक्षार्थंत्वामनाराध्यस्वर्गार्थमिंद्रादिदेवानेवयथेष्टंयजंतिमोहिताएवतवमाययैते इतिभावः तदुक्तंब्रह्मांडपुराणे अश्रुतासःश्रुतासश्चयज्वानोयेप्ययज्वनः स्वर्यंतोनापेक्षंतेइंद्रमग्निंचयेविदुः सिकताइवसंयंतिरश्मिभिः समुदीरिताः

अतोहंचजातोविमुक्तःकथंस्यांसरोजादमेयात्त्वदाविष्कृताद्धि तवाज्ञाकरःकिंकरोस्मीतिनूनंशिवेपाहिमांमोहमग्नंभवाब्धौ २९ नजानंतियेमानवास्तेवदंतिप्रभुंमांतवाद्यंचरित्रंपवित्रं यजंतीहयेयाजकाःस्वर्गकामानतेतेप्रभावंविदंत्येवकामं ३० त्वयानिर्मितोहंविधित्वेविहारंविकर्तुंचतुर्धाविधायादिसर्गं अहंवेद्मिकोन्योविवेदादिमायेक्षमस्वापराधंत्वहंकारजंमे ३१ श्रमंयेष्टधायोगमार्गेप्रवृत्ताःप्रकुर्वंतिमूढाःसमाधौस्थितावै नजानंतितेनाममोक्षप्रदंवासमुच्चारितंजातुमातर्मिषेण ३२

अस्माल्लोकादमुष्माच्चेत्याहचारण्यकश्रुतिरिति ३० त्वयेति आदिसर्गंचतुर्धाडजस्वेदजजरायुजोद्भिज्जादिरूपेणविधायविहारंसंसारसर्जनादिरूपंविशेषेण कर्तुमहं विधित्वेविधित्वपदव्यांत्वयानिर्मितउत्पादितः सन्नहंकारादहंवेद्मिसर्वमन्त्तःकोन्योविवेदेति वृत्तिमान्जातस्तदहंकारजमपराधंक्षमस्वनहित्वयानिर्मितस्यैवमपराधोयुक्तइतिभावः ३१ श्रममिति मिषेणापिव्याजेनापियन्नामश्रीदेव्याः समुच्चारितंजातुकदाचिदपिननिरंतरंतथापितन्नामोच्चारितंमोक्षप्रदंभवति इत्थंसतिमोक्षार्थंयेऽष्टांगयोगादिसाधनश्रमंकुर्वंतितेमूढाएव तदुक्तंमहाकालसंहितायां सहेलंवासलीलंवायस्याः स्मरणमात्रतः करामलकवन्मुक्तिस्तांनसेवेतकोजनइति ३२ ६७ ६७ ६७ ६७ ६७ ६७

विचारेपरेइति यथायोगिनोमूढाएवंसांख्याअपिमूढाएवेत्याह विचारेपरेइति तत्त्वसंख्याविधानेतत्त्वसंख्याविधानवतिविचारेपदेस्थानेमोहिताएते
भवाब्धौकिंनमूढाअपितुमूढाएव यतःसंसारमुक्तिप्रदात्वमेवासिततस्त्वन्नामविहायतस्मिन्पदेमोहितामूढाः कथंनस्युरित्यर्थः ३३ अस्तुमू
ढानामियंवार्त्तापूर्णाज्ञानिनस्तुत्वयिप्रेम्णोऽतिशयात्त्वन्नामकदापिनत्यजंतीत्याह परंतस्त्वेति आद्यैर्हरिहरादिभिर्जनैः परंतत्त्वज्ञानमनुभूत
तोपिकिंनिमेषार्धमपिशिवाचांबिकाशक्तिरीशेतिनामत्यजंतिनैवत्यजंतीत्यर्थः तदुक्तंभुवनेशीसंहितायां आत्मानुभूतिनिष्णाताद्वैतभावविवर्जि

विचारेपरेतत्त्वसंख्याविधानेपदेमोहितानामतेसांविहाय नकिंतेविमूढाभवाब्धौभवानित्वमेवासिसंसारमु
क्तिप्रदावै ३३ परंतत्त्वविज्ञानमाद्यैर्जनैर्यैरजेचानुभूतंत्यजंत्येवतेकिं निमेषार्धमात्रंपवित्रंचरित्रंशिवा
चांबिकाशक्तिरीशेतिनाम ३४ नकिंत्वंसमर्थासिविश्वंविधातुंदृशैवाशुसर्वंचतुर्धाविभक्तं विनोदार्थमेवं
विधिंमांविधायादिसर्गेकिलेदंकरोषीतिकामं ३५ हरिःपालकःकिंत्वयासौमधोर्वातथाकैटभाद्रक्षितःसिंधु
मध्ये हरःसंहृतःकिंत्वयासौनकालेकथंमेभ्रुवोर्मध्यदेशात्सजातः ३६ नतेजन्मकुत्रापिदृष्टंश्रुतंवाकुतःसं
भवस्तेनकोपीहवेद किलाद्यासिशक्तिस्त्वमेकाभवानिस्वतंत्रैःसमस्तैरतोबोधितासि ३७ त्वयासंयुतोहं
विकर्तुंसमर्थोहरिस्त्रातुमंबत्वयासंयुतश्च हरःसंप्रहर्तुंत्वयैवेहयुक्तःक्षमानाद्यसर्वेत्वयाविप्रयुक्ताः ३८

ताः तेपिप्रेम्णाभजंत्येनामित्थंसर्वोत्तमाशिवेति ३४ ३५ हरिःपालकइति यःसिंधुमध्येत्वयामधोर्वाकैटभाद्वारक्षितोहरिरसौजगतःपालकः
किंभवतिनैवभवतीत्यर्थः यःस्वरक्षणेसमर्थोनसकथमन्यपालनेसमर्थःस्यादितिभावः तथासर्वसंहारकोयदिहरस्त्वयाकिंकालेप्रलयकालेनसंहृ
तोननाशितः किंतुसंहृतएवयदिनाशितस्तर्हिसकथंमेभ्रुवोर्मध्यदेशात्संजातस्तस्मात्सोपिसर्वसंहारकोननहिसर्वसंहारकमन्यःसंहरेत्तस्मान्मुख्या
सृष्टिस्थितिसंहारकर्त्रीत्वमेवासीतिभावः ३६ स्वतंत्रैर्वेदैरित्यर्थः ३७ त्वयाविप्रयुक्तावियुक्ताःक्षमानेत्यन्वयः ३८ ६ ६

अल्पाशयानामल्पबुद्धीनांविवादास्पदेस द्वासद्वेत्यादिविकल्पास्पदे ३९ निर्गुणोपीश्वरस्तवविनोदंसंपश्यतीतिविधिज्ञाः शास्त्रज्ञावदंतीत्य
न्वयः एतादृशीत्वंमहाचमत्कारकर्त्री यस्याश्चमत्कृतिंनिरीहोपीश्वरोवेदितुमिच्छतीति ४० इत्थंदेवींस्तुत्वास्वमनसिस्थितांशंकांदूरीकर्तुंपृच्छति
दृष्टादृष्टविभेदेस्मिन्निति दृष्टादृष्टयोर्मूर्तामूर्तयोर्विभेदोयस्मिन्संसारे दृश्यादृश्यराशिद्वयात्मके इत्यर्थः तस्मिन्संसारेत्वत्तः प्रागाधारभूतस्त
वपरः पुमान्भवति आधाराधेययोः पूर्वापरीभावस्यलोकदृष्ट्योक्तत्वात् नतुवास्तविकः पूर्वापरीभावउभयोरप्यनादित्वस्यवेदसिद्धत्वात् त
थाचैकात्वंसचैकइतितत्त्वद्वयंसिद्धं अनेनतत्त्वद्वयेनैवसर्वप्रपंचनिर्वाहेतृतीयस्योपयोगाभावान्नान्यः कोपितृतीयोस्तीत्थंप्रमेयेपदार्थेश्रुत्या

**यथाहंहरिः शंकरः किंतथान्येनजातानसंतीहनोवाभविष्यन् नमुख्यंतिकेस्मिंस्तवात्यंतचित्रेविनोदेविवादा
स्पदेत्याशयानां ३९ अकर्तागुणस्पष्टएवाद्यदेवोनिरीहोनुपाधिः सदेवाकलश्च तथापीश्वरस्तेवितीर्णंवि
नोदंस्रुसंपश्यतीत्याहुरेवंविधिज्ञाः ४० दृष्टादृष्टविभेदेस्मिन्प्राक्त्वत्तोवैपुमान्परः नान्यःकोपितृतीयो
स्तिप्रमेयेसुविचारिते ४१ नमिथ्यावेदवाक्यंवैकल्पनीयंकदाचन विरोधोयंमयात्यंतंहृदयेतुविशंकि
तः ४२ एकमेवाद्वितीयंयद्ब्रह्मवेदावदंतिवै साकिंत्वंवाप्यसौवाकिंसंदेहंविनिवर्त्तय ४३ निःसंशयं
नमेचेतःप्रभवत्यविशंकितं द्वित्वैकत्वविचारेऽस्मिन्निमग्नंक्षुल्लकंमनः ४५**

युक्त्यालाघवेनचविचारितेपदार्थद्वय
मेवसिध्यति अविचारितेतुमतांतरेऽनेकानितत्त्वानिजातान्येवेतितदुपयोगाभावः ४१ तत्रैकमेवाद्वितीयंब्रह्म नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतिवाक्यं
कदापिमिथ्यानैवकल्पनीयं सर्वप्रमाणमूर्धन्यत्वात् तत्रैवंसतिपदार्थद्वयमनुभवेनभासतेश्रुतिस्त्वद्वैतंवक्ति तस्माच्छ्रुत्यनुभवयोर्महान्विरोधो
मया हृदयेविशंकितस्तर्कितइत्यर्थः ४२ तत्रश्रुतिप्रामाण्यादात्मव्यतिरिक्तस्यामिथ्यात्वंवक्तव्यंतदा किंत्वमात्मरूपास्युतासौपुरुषइतिसंदेहंविनि
वर्तय मिथ्यापदार्थभजनेश्रद्धायाअजायमानत्वादितिनिर्णयआवश्यकइतिभावः ४३ द्वित्वैकत्वेति द्वैतंसत्यंवाद्वैतंसत्यंवेतिविचारेइत्यर्थः ४४

स्वसुखेनापिस्वसुखेनैवेत्यर्थः बहुपुण्ययोगेनतवपादयोः संगतिर्लब्धास्तिततएतादृशंरहस्यमेवप्रष्टव्यमितिभावः ४५ येनज्ञानेनत्वांपरमांश
क्तिंज्ञात्वाभवसागरान्मुक्तःस्यामित्यर्थः ४६ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ पंचाशीतिमहापद्यैरर्धश्लोकाधिकै
रथ श्रीदेव्याउपदेशश्चब्रह्मणेकृतईर्यते १ ब्रह्मप्रश्नोत्तरं श्रीदेवीनिजरूपोपदेशंचकारेत्याह इतिपृष्टेति १ सदैकत्वमिति यत्त्वयो
क्तमद्वैतंसत्यंचेद्वैतस्यमिथ्यात्वाद्वैतांतर्गत एवमायादिपदार्थःसंभवतीतिमिथ्यापदार्थभजनेश्रद्धानजायतइतित्वंब्रह्मरूपिण्यसिवाततोभि
न्नासिचेति तत्रैतदुच्यते सत्यमद्वैतमेवतथाप्यद्वैतरूपाद्ब्रह्मणोनाहंभिन्नास्मिशक्तेश्चशक्ताव्यतिरेकात् अग्न्यादिशक्तीनामग्न्येर्व्यति
रेकेणादर्शनात् द्विविधंहिशक्तिरूपंकार्यंकारणंच तत्रकार्यरूपमावरणविक्षेपादिरूपं तत्तुशक्तिमद्रूपात्पृथगेवभासते अहमज्ञोहंसुखी

स्वसुखेनापिसंदेहंछेत्तुमर्हसिमामकं पुण्ययोगाच्चमेप्राप्तासंगतिस्तवपादयोः ४५ पुमानसित्वंस्त्रीवासि
वदविस्तरतोमम ज्ञात्वाहंपरमांशक्तिंमुक्तःस्यांभवसागरात् ४६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृती
यस्कंधेपंचमोध्यायः ५ ब्रह्मोवाच इतिपृष्टामयादेवीविनयावनतेनच उवाचवचनंश्लक्ष्णमाद्याभग
वतीहिसा १ देव्युवाच सदैकत्वंनभेदोस्तिसर्वदैवममास्यच योसौसाहमहंयोसौभेदोस्तिमतिवि
भ्रमात् २

दुःखीचेत्याद्यनुभवात् अग्निरूपाद्भिन्नत्वेनभासमानदाहस्फोटादिशक्तिकार्यवत् यच्चकारणभूतंमहा
मायारूपंनतच्छक्तिमतोब्रह्मणः पृथगवभासते अग्नेर्दाहादिकार्याभिन्नदाहादिकार्यजनकशक्तेर्भेदेनादर्शनात्त्वात्मन्यावरणविक्षेपभिन्नावरणविक्षेपज
नकमहामायाशक्तेरनुभवाच्च तस्याः सद्भावेतर्हिकिंप्रमाणमितिचेदावरणविक्षेपरूपकार्यान्यथानुपपत्तिः श्रुत्यादिकंचेतिब्रूमः तत्रैवंसतियथा
मौह्लेमेग्निशक्त्याह्लोमोर्थसिद्धोयथावाग्निशक्तौह्लोमेग्नोहोमोर्थसिद्ध एवंब्रह्मोपासनायामपिममोपासनार्थादेवसिद्धा ममोपासनायामपिब्रह्मोपासना
र्थादेवसिद्धा तथाचोभयत्रमायोपासनायांब्रह्मोपासनायांचमायाविशिष्टब्रह्मरूपमेवोपास्यंभवति तथाचममोभयात्मकत्वादेकस्यभागस्य

मायारूपस्य ममं मिथ्यात्वेपि द्वितीयभागस्य ब्रह्मरूपस्य ममसत्यत्वान्नाद्वैतश्रुतिविरोधो नचोपासनायामश्रद्धा स्यादयंतुभ्रमः सर्वेषां मायोपासनामा
याएव ब्रह्मोपासना ब्रह्मणएवेति तस्मात्केवलमायायाः कारणभूताया ब्रह्मानधिष्ठिताया उपास्यत्वासंभवेन मायाविशिष्टं ब्रह्मैव सर्वेषामुपास्यमि
ति तदेवचममनुरव्यंस्वरूपमिति नकश्चिद्दोषलेशइति इदंसर्वमुपोद्घातेएवस्पष्टीकृतंतदेतत्सर्वंमनसि निधाय श्रीदेव्युवाच सदैकत्वमिति
तदुक्तं पावकस्योष्णतेवेयमुष्णांशोरिवदीधितिः चंद्रस्यचंद्रिकेवेयं शिवस्य सहजाध्रुवेति योसौपरमात्मा सएवाहमस्मि अहंयास्मि सएवयो
सौपरमात्मा सोस्ति शक्तिशक्तिमतोरभेदात् मतिविभ्रमादिति शक्तिः शक्तिमतोभिन्नेति भेदो भ्रममूलकएवेत्यर्थः २ आवयोः शक्तिशक्ति
मतोरंतरंभेदः कार्यरूपेणशक्तिः शक्ताद्भिन्नेतिरूपस्तं योवेद अर्थात्कारणशक्तिरूपस्य ब्रह्मणासहाभेदं योवेद सपुरुषोमायाशक्तिज्ञानसमये

आवयोरंतरंसूक्ष्मंयोवेदमतिमान्नृहिसः विमुक्तःसतुसंसारान्मुच्यतेनात्रसंशयः ३ एकमेवाद्वितीयंवैब्रह्म
नित्यंसनातनं द्वैतभावंपुनर्यातिकालउत्पित्सुसंज्ञके ४ यथादीपस्तथोपाधेर्योगात्संजायतेद्विधा छायेवादर्शम
ध्येवाप्रतिबिंबंतथावयोः ५ भेदउत्पत्तिकालेवैसर्गार्थंप्रभवत्यज दृश्यादृश्यविभेदोऽयंद्वैविध्येसतिसर्वथा ६

एवतदभिन्नब्रह्मज्ञानवान्सन्ज्ञानसमयेएवविमुक्तः सन्नपिदेहांते संसारान्मुच्यते विदेहकैवल्यंप्राप्नोतीत्यर्थः यद्वावयोरंतरंनाम्नैवभेदोनस्व
रूपतो भेदस्तं योवेदेति समानार्थं ३ यद्येकमेवब्रह्मतर्हीदंद्वैतंकस्मादागतमितिचेत्तत्राह एकमेवेति कालेउत्पित्सुसंज्ञकेउत्पादनेच्छावतिका
ले सृष्टिकालेइत्यर्थः ४ यथादीपइति यथादीपएकः सन्नप्युपाधियोगादनेकधाभवति तथामायातत्कार्योपाधिभेदादात्मैकोपिद्विधानेक
दृश्यादृश्यकोटिभेदेनद्विधाभवति यथामुखमेकमप्युपाधिदर्पणभेदात्प्रतिबिंबरूपेणबहुधाभवति यथावापुरुषस्यछायोपाधिभेदादनेकधाभव
ति तथैवावयोः प्रतिबिंबंमायाकार्यांतःकरणरूपोपाधिष्वनेकधाभवति ५ किमर्थमयंभेदोभवतितत्राह सर्गार्थमिति अयंभावः नियत
कालपरिपाकानांकर्मणांमध्ये परिपक्वानामुपभोगेनक्षयादितरेषांचापरिपक्वानांभोगासंभवेनतदर्थायाः सृष्टेरनुपयोगात्स्वाकृतःप्रलयोभवति

तस्मिन्प्रलयेसर्वजगद्बीजरूपेणमायायांलीनंभवति मायाचग्रस्तसमस्तप्रपंचाब्रह्माभेदेनतिष्ठति तदानिस्तरंगसमुद्रकल्पंब्रह्मनिरीहंतथैवति
ष्ठति यदधिकृत्योच्यते नासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्रजोनोव्योमापरोयदित्यादितुच्छेनाभ्वपिहितमित्यंतंपरिपक्वेषुतुकर्मसुतत्तत्का
लकर्मवशात्क्षेत्रस्थंबीजंयथोच्छूनंभवति तथैवाद्वैतंनिरीहंब्रह्मापिकालकर्मवशादुच्छूनंभवति पश्चादंकुरस्ततः शाखास्ताभ्यः पत्राणित
तः पुष्पंततः फलमेवंक्षेत्रबीजवदत्रापिमायाबीजादंकुरादिकंजायते सचोच्छूनतादिपरिणामोमायाया एवनब्रह्मणस्तस्यनिरवयवत्वान्माया
याश्चसावयवत्वात्परिणामेसावयववस्तुनएवापेक्षणात् ब्रह्मतुविवर्तोपादानंतद्भिन्नामायायाः सत्तास्फूर्त्योरभावेनपरिणामायोगात् तथाच

नाहंस्त्रीनपुमांश्चाहंनक्लीबंसर्गसंक्षये सर्गेसतिविभेदःस्यात्कल्पितोयंधियापुनः ७ अहंबुद्धिरहंश्री
श्चधृतिःकीर्तिःस्मृतिस्तथा श्रद्धामेधादयालज्जाक्षुधातृष्णातथाक्षमा ८ कांतिःशांतिःपिपासा
चनिद्रातंद्राजराजरा विद्याविद्यास्पृहावांछाशक्तिश्चाशक्तिरेवच ९ वसामज्जाचत्वक्चाहंदृ
ष्टिर्वागनृतानृता परामध्याचपश्यंतीनाड्योहंविविधाश्चयाः १० किंनाहंपश्यसंसारेमद्वियुक्तंकिम
स्तिहि सर्वमेवाहमित्येवनिश्चयंविद्धिपद्मज ११

मायायांतत्कार्येचब्रह्मण अनुस्यूतत्वाद्यावंतोमायाभेदास्तावंतएवब्रह्मणोभेदाः सर्गार्थंजाताइति यदेवंजातंतदाद्वैविध्येसतिदृश्यादृश्यभे
दोपिसर्वथाजातः ६ तथाचाहंमायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्येवनपुरुषरूपावानवास्त्रीरूपेत्याह नाहंस्त्रीति सर्वसंक्षयेप्रलयेइदंकिमपिनास्ति
अहंपुरुषोवास्त्रीवेतिपुनःसर्गेसतिजीवानुग्रहार्थमयंभेदोमयाधियास्ववृत्त्यात्मिकयाकल्पितः ७ भेदानामानंत्येप्युदाहरणार्थंकांश्चिद्भेदानाह
अहंबुद्धिरिति ८ ९ १० सर्वमेवाहमिति एकोहंबहुस्यांप्रजायेयइंद्रोमायाभिः पुरुरूपईयतइतिश्रुतेर्मायाविशिष्टंब्रह्मैवसर्वाकारेणभा
सतइतिमद्वियुक्तंवस्तुकिमस्ति नैवास्तीत्यर्थः यदिस्यात्तर्हितद्वंध्यापुत्रोपममसदेवस्यादिति ११ ६९ ६९ ६९

वितताव्यापिका १२ १३ १४ प्रविशामितानिति तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदितिश्रुतेः तान्पदार्थानित्यर्थः अनेनचांतर्यामित्वं भगवत्यास्वस्योक्तं निमित्तंतमिति सकरोतीतितंपुरुषंनिमित्तमात्रंविधायाहमेवसर्वंकरोमीत्यर्थः १५ हिमाशीतलाचंद्रिकेत्यर्थः १६

एतैर्मेनिश्चितैरूपैर्विहीनांकिंवदस्वमे तस्मादहंविधेचास्मिन्सर्गेवैविततावभवं १२ नूनंसर्वेषुदेवेषु नानानामधराह्यहं भवामिशक्तिरूपेणकरोमिचपराक्रमं १३ गौरीब्राह्मीतथारौद्रीवाराहीवैष्णवी शिवा वारुणीचाथकौबेरीनारसिंहीचवासवी १४ उत्पन्नेषुसमस्तेषुकार्येषुप्रविशामितान् करोमिसर्वकार्याणिनिमित्तंतंविधायवै १५ जलेशीतंतथावह्नावौष्ण्यंज्योतिर्दिवाकरे निशानाथेहिमाकामंप्रभवामियथातथा १६ मयात्यक्तंविधेनूनंस्पंदितुंनक्षमंभवेत् जीवजातंचसंसारेनिश्चयोयंब्रुवेत्वयि १७ अशक्तःशंकरोहंतुंदैत्यान्किलमयोज्झितः शक्तिहीनंनरंब्रूतेलोकश्चैवातिदुर्बलं १८ रुद्रहीनंविष्णुहीनंनवदंतिजनाःकिल शक्तिहीनंयथासर्वेप्रवदंतिनराधमं १९ अशक्तःप्रोच्यतेलोकेनारुद्रःकोपिकथ्यते पतितःस्खलितोभीतःशांतःशत्रुवशंगतः २० तद्विद्धिकारणंशक्तिर्यथात्वंचसिसृक्षसि भविताचयदायुक्तःशक्त्याकर्त्तातदाखिलं २१ तथाहरिस्तथाशंभुस्तथेंद्रोथविभावसुः शशीसूर्योयमस्त्वष्टावरुणःपवनस्तथा २२ धरास्थिरातदाधर्तुंशक्तियुक्तायदाभवेत् अन्यथाचेदशक्तास्यात्परमाणोश्चधारणे २३ तथाशेषस्तथाकूर्मोयेऽन्येसर्वेचदिग्गजाः मद्युक्तावैसमर्थाश्चस्वानिकार्याणिसाधितुं २४

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ ६९ ६९ ६९ ६९

यदिच्छामिति यद्यदिच्छामितत्तत्सर्वंस्वातंत्र्येणकरोमिनमत्तोन्यःकोप्यस्तीत्यर्थः २५ ननुयदित्वमेवसर्वस्वरूपान्तर्हितवनिरंतरंवि
द्यमानत्वात्सर्वप्रपंचस्यापिविद्यमानतास्त्येवेति जगन्मयोत्पाद्यतेइतितववचनंनसंगच्छेत अथचयदित्वत्सकाशात्त्वत्तोतिरिक्तमेवज
गदपूर्वमुत्पद्यतइतिमतं तदात्वंसर्वरूपासीतिवचनंनसंगच्छेतइतिशंकांनिराकर्त्तुमाह तत्त्वानांचैवेति हेब्रह्मन् सर्वेषांतत्त्वानामसतांभाव
संदेह उत्पत्तिसंदेहः कदापिनैवकर्त्तव्यः असतउत्पत्त्याद्याश्रयत्वायोगात् नह्यसन्वंध्यापुत्रउत्पत्त्याद्याश्रयोभवति किंतुसद्रूपेणसतांविद्य
मानानामेवतत्त्वानामुत्पत्तिरितिजानीहि २६ ननुतर्हिसतांविद्यमानानांतत्त्वानामुत्पत्त्याद्याश्रयत्वमपिनसंभवतीतिचेदाविर्भावतिरोभा

जलंपिबामिसकलंसंहरामिविभावसुं पवनंस्तंभयाम्यद्ययदिच्छामितथाचरं २५ तत्त्वानांचैवस
र्वेषांकदापिकमलोद्भव असतांभावसंदेहःकर्तव्योनकदाचन २६ कदाचित्प्रागभावःस्यात्प्रध्वंसाभा
वएववा मृत्पिंडेषुकपालेषुघटाभावोयथातथा २७ अद्यात्रपृथिवीनास्तिक्वगतेतिविचारणे संजा
ताइतिविज्ञेया अस्यास्तुपरमाणवः २८ शाश्वतंक्षणिकंशून्यंनित्यानित्यंसकर्त्तृकं अहंकाराग्रिमं
चैवसप्तभेदैर्विवक्षितं २९

वावेवसत्कार्यवादेउत्पत्तिप्रलयौनान्यावित्याह कदाचिदिति यथाविद्यमानस्यैवघट
स्यमृत्पिंडेषुप्रागभावःआविर्भावजनकः यथावाकपालेषुघटादेर्विद्यमानस्यैवाभावः प्रध्वंसाभावः तिरोभावजनकः तथैवकारणात्मनाविद्यमाना
नांतत्त्वानामाविर्भावतिरोभावावेवोत्पत्तिप्रलयौनान्याविति नसत्कारणवादेसर्वात्मत्वंममव्याहतमितिभावः २७ अत्रसत्कार्यवादेअनुभ
वमाह अद्यात्रेति अद्यात्रपृथिवीघटंरूपानास्तिध्वंसेसतिसाक्वगतेतिविचारणेसति लोकाअस्याघटरूपायाःपृथिव्याः परमाणवोजाता
इतिवदंति तथाचपरमाणुरूपेणघटस्यविद्यमानतास्त्येवेतिलोकसिद्धएवसत्कार्यवादइति २८ इत्थंभगवत्युपदिश्याज्ञापयति शा
श्वतमिति शाश्वतमित्यादिपरस्परविरुद्धविशेषणैर्महत्तत्त्वस्यापिमायाजन्यत्वादनिर्वचनीयत्वंसूचितं अहंकारस्याग्रेप्रथमतोभवंसप्तभे

दैर्महदाद्याः प्रकृतयः समेत्येवरूपैर्भेदैर्विवक्षितंमहत्तत्त्वादेरन्येषांतत्वानांसत्त्वात्स्वस्यापिस्वांतर्भावविवक्षयासप्ततोक्तिः २९ ३० इतःपरम
स्मात्स्थानाद्भवंतोव्रजंतुनिर्गत्यचेदंकुर्वंत्वित्याह व्रजंत्विति देवभाविताः प्रारब्धेनोत्पादिताः ३१ ३२ ३३ ३४ बीजान्महत्तत्वात्
३५ तस्मिन्बीजेकिंकिमस्तितत्राह लिंगेति लिंगशरीराणिकर्मजीवसहितानिसंति तानियथापुरापूर्ववत्पृथक्कुरु ३६ सामग्र्यंतरमाह का

गृहाणाजमहत्तत्वमहंकारस्तदुद्भवः ततःसर्वाणिभूतानिरचयस्वयथापुरा ३० व्रजंतुस्वानिधिष्ण्यानि
विरच्यनिवसंतुवः स्वानिस्वानिचकार्याणिकुर्वंतुदेवभाविताः ३१ गृहाणेमांविधेशक्तिंसुरूपांचारुहासिनीं
महासरस्वतींनाम्नारजोगुणयुतांवरां ३२ श्वेतांबरधरांदिव्यांदिव्यभूषणभूषितां वरासनसमारूढांक्रीडार्थं
सहचारिणीं ३३ एषासहचरीनित्यंभविष्यतिवरांगना मावमंस्थाविभूतिंमेमत्वापूज्यतमांप्रियां ३४
गच्छत्वमनयासार्द्धंसत्यलोकंबताशुवै बीजाच्चतुर्विधंसर्वंसमुत्पादयसांप्रतं ३५ लिंगकोशाश्चजीवै
स्तैःसहिताःकर्मभिस्तथा वर्ततेसंस्थिताःकालेतान्कुरुत्वंयथापुरा ३६ कालकर्मस्वभावाख्यैःकारणैःसक
लंजगत् स्वभावस्वगुणैर्युक्तंपूर्ववत्सचराचरं ३७ माननीयस्त्वयाविष्णुःपूजनीयश्चसर्वदा सत्वगुणप्रधान
त्वादधिकःसर्वतःसदा ३८ यदायदाहिकार्यंवोभविष्यतिदुरत्ययं करिष्यतिपृथिव्यांवैअवतारंतदाहरिः
३९ तिर्यग्योनावथान्यत्रमानुषींतनुमाश्रितः दानवानांविनाशंवैकरिष्यतिजनार्दनः ४० भवोयंतेसहाय
श्चभविष्यतिमहाबलः समुत्पाद्यसुरान्सर्वान्विहरस्वयथासुखं ४१

लकर्मस्वभावाख्यैः कारणैरिति एभिः
कारणैः स्वभावभूताः स्वगुणाः सत्त्वादयः शब्दादयश्चतैश्चयुक्तं पूर्ववत्कुर्वित्यर्थः योयस्यगुणोयद्यस्यप्रारब्धंयोयस्यफलभोगस्यकालोयोयस्यस्व
भावभूतोगुणस्तस्मिन्कालेतादृशकर्मगुणानुरोधेनतादृशंफलंदेयमित्यर्थः ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ६७ ६७

४२ मन्नामस्वाहेति ४३ ४४ ४५ एताश्चान्याश्चेत्यस्य हरिष्यंतीतिपूर्वेणान्वयः ४६ नवाक्षरमिमंमंत्रमिति सच दुर्गायानवार्णः प्रसिद्धः एतद्विधानंनवमस्कंधांतिमाध्यायेवक्ष्यति ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२

ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यानानायज्ञैःसदक्षिणैः यजिष्यंतिविधानेनसर्वान्वःस्रुसमाहिताः ४२ मन्नामो च्चारणात्सर्वेमखेषुसकलेषुच सदातृप्ताश्चसंतुष्टाभविष्यध्वंसुराःकिल ४३ शिवश्चमाननीयोवैसर्वथा यत्तमोगुणः यज्ञकार्येषुसर्वेषुपूजनीयःप्रयत्नतः ४५ यदापुनःस्रुराणांवैभयंदैत्याद्भविष्यति शक्तयोमेत दोत्पन्नाहरिष्यंतिस्रुविग्रहाः ४५ वाराहीवैष्णवीगौरीनारसिंहीसदाशिवा एताश्चान्याश्चकार्याणिकुरुत्वं कमलोद्भव ४६ नवाक्षरमिमंमंत्रंबीजध्यानयुतंसदा जपन्सर्वाणिकार्याणिकुरुत्वंकमलोद्भव ४७ मंत्राणामुत्तमोयंवैत्वंजानीहिमहामते हृदयेतेसदाधार्यःसर्वकामार्थसिद्धये ४८ इत्युक्त्वामांजगन्मा ताहरिंप्राहशुचिस्मिता विष्णोव्रजगृहाणेमांमहालक्ष्मींमनोहरां ४९ सदावक्षःस्थलेस्थानेभविताना त्रसंशयः क्रीडार्थंतेमयादत्ताशक्तिःसर्वार्थदाशिवा ५० त्वयेयंनावमंतव्यामाननीयाचसर्वदा लक्ष्मीनारायणाख्योयंयोगोवैविहितोमया ५१ जीवनार्थंकृतायज्ञादेवानांसर्वथामया अविरोधेनसं गेनवर्तितव्यंत्रिभिःसदा ५२ त्वंचवेधाःशिवस्त्वेतेदेवामद्गुणसंभवाः मान्याःपूज्याश्चसर्वेषांभविष्यंतिन संशयः ५३ येविभेदंकरिष्यंतिमानवामूढचेतसः निरयंतेगमिष्यंतिविभेदान्नात्रसंशयः ५४ योहरिःसशिवः साक्षाद्यःशिवःसस्वयंहरिः एतयोर्भेदमातिष्ठन्नरकायभवेन्नरः ५५

५३ ५४ ५५ ६ ६ ६ ६ ६ ६ ६

अपरो गुणभेदोस्तीति यूयं तत्कार्येषु तत्तद्गुणयुक्ता भवितारः अन्यकार्येषु त्वन्यगुणयुक्ता इति गुणत्रयात्मकत्वमेव सर्वेषामिति भावः ५६ यदा यो
गुणो मुख्यस्तदान्यौ गुणौ गौणत्वे एव स्थितौ स्यातां ५७ ५८ वाग्बीजं कामराजं चेति अयं च त्र्यक्षरो भुवनेशीमंत्रो भुवनेशीसंहितायां प्रसिद्धः

तथैव द्रुहिणो ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा अपरो गुणभेदोस्ति शृणु विष्णो ब्रवीमि ते ५६ मुख्यः सत्त्वगुणस्ते
स्तु परमात्मविचिंतने गौणत्वेपि परौ ख्यातौ रजोगुणतमोगुणौ ५७ लक्ष्म्या सह विकारेषु नानाभेदेषु स
र्वदा रजोगुणयुतो भूत्वा विहरस्वानया सह ५८ वाग्बीजं कामराजं च मायाबीजं तृतीयकं मंत्रोयं त्वं रमाकां
त मद्दत्तः परमार्थदः ५९ गृहीत्वा जपतं नित्यं विहरस्व यथासुखं न ते मृत्युभयं विष्णो न कालप्रभवं भयं
६० यावदेष विहारो मे भविष्यति सुनिश्चयः संहरिष्याम्यहं सर्वं यदा विश्वं चराचरं ६१ भवंतोपि तदा नूनं
मयि लीना भविष्यथ स्मर्तव्योयं सदा मंत्रः कामदो मोक्षदस्तथा ६२ उद्गीथेन च संयुक्तः कर्तव्यः शुभमिच्छ
ता कारयित्वाथ वैकुंठं वस्तव्यं पुरुषोत्तम ६३ विहरस्व यथाकामं चिंतयन्मां सनातनीं ब्रह्मोवाच इत्यु
क्त्वा वासुदेवं सा त्रिगुणा प्रकृतिः परा ६४ निर्गुणा शंकरं देवमवोचदमृतं वचः देव्युवाच गृहाण हर गौ
रीं त्वं महाकालीं मनोहरां ६५ कैलासं कारयित्वा च विहरस्व यथासुखं मुख्यस्तमोगुणस्तेस्तु गौणौ सत्त्वर
जोगुणौ ६६ विहारासुरनाशार्थं रजोगुणतमोगुणौ तपस्तप्तुं तथा कर्तुं स्मरणं परमात्मनः ६७ शर्व सत्त्व
गुणः शांतो गृहीतव्यः सदानघ सर्वथा त्रिगुणा यूयं सृष्टिस्थित्यंतकारकाः ६८

ध्यानपूजादियंत्रादिकं च तत्रैव स्पष्टं ५९ ६० विहारः क्रीडा जगत्सर्जनादिरूपा ६१ ६२ उद्गीथेनेति प्रणवेन संयुक्तोयं मंत्रो जप्य इ
त्यर्थः तथा च प्रणवादिचतुरक्षरो मंत्रः संपन्नः ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ६९ ६९

६९ ७० समयइति सृष्ट्यादिसमयेसगुणासमाधिसमयेनिर्गुणा सदाहमिति अहंहेशंभोकार्यंकदापिनास्मिममानादिसिद्ध
त्वेनोत्पत्त्यभावात्किंतुसर्वकारणरूपैवास्मीत्यर्थः ननुनिर्गुणायास्तवकारणत्वमपिकथमितिचेत्तत्राह सगुणेतिनममसदानिर्गुणत्वं किंतुपर
मात्माभिन्नांतर्हितगुणत्रयसाम्यावस्थायामुद्भूतगुणाभावेननिर्गुणाहं सृष्ट्यादिदशायांतुसगुणैवास्मि ततश्चकारणत्वंनविरुध्यतइतिभावः
७१ कारणत्वंविशदयति महत्तत्त्वमिति शब्दादयः शब्दस्पर्शादयोगुणाइत्यर्थः ७२ कार्यकारणरूपेणेति पूर्वपूर्वस्यकारणत्वमुत्तरोत्तरस्य
कार्यत्वंतद्रूपेणसंसरंतेपरिणमंत्यहर्निशंनकदाचिद्विरामोस्ति तत्रमहत्तत्त्वमव्यक्तात्केनक्रमेणोत्पद्यतेतत्राह सदुद्भूतस्त्वहंकारइति अहंकारोद्वि

एभिर्विहीनंसंसारे वस्तुनैवात्रकुत्रचित् वस्तुमात्रंतुयद्दृश्यंसंसारेत्रिगुणंहितत् ६९ दृश्यंचनिर्गुणंलोकेनभू
तंनोभविष्यति निर्गुणःपरमात्मासौनतुदृश्यःकदाचन ७० सगुणानिर्गुणाचाहंसमयेशंकरोत्तमा सदाहंका
रणंशंभोनचकार्यंकदाचन ७१ सगुणाकारणत्वाद्वैनिर्गुणापुरुषांतिके महत्तत्त्वमहंकारोगुणाःशब्दादयस्तथा
७२ कार्यकारणरूपेणसंसरंतेत्वहर्निशं सदुद्भूतस्त्वहंकारस्तेनाहंकारणंशिवा ७३ अहंकारश्चमे
कार्यंत्रिगुणोसौप्रतिष्ठितः अहंकारान्महत्तत्त्वंबुद्धिःसापरिकीर्तिता ७५

विधः एकः पराहंतारूपोद्वितीयोमहत्तत्त्वादुत्पन्नः पराहंतारूपश्चबृहदारण्यके सोवेदाहंब्रह्मास्मिति वृत्तिरूपउक्तः तथाचसृष्टिसमयेयःप्रथ
मोभावोव्यक्तस्यपरावाणीरूपोयमहमस्मीत्युत्पन्नःपराहंतारूपःसोहंकारःसदुद्भूतःसदेवसोम्येदमग्रआसीदित्यत्रोक्तात्सतउत्पन्नइत्यर्थः तेनहेतुनाहमव्य
क्तरूपाकारणंपराहंतारूपाहंकारस्येत्यर्थः ७३ सचपराहंतारूपोहंकारोपिमत्कार्यभूतोगुणत्रयात्मकः प्रतिष्ठितोस्ति सर्वस्यैवपदार्थस्यजातमात्रस्य
गुणत्रयात्मकत्वात् तथाचाव्यक्तात्प्रथमंपराहंतारूपोहंकारउत्पन्नस्ततोहंकारान्महत्तत्त्वमुत्पन्नमित्याह अहंकारान्महत्तत्वमिति बुद्धिःसमष्टि
बुद्धिरित्यर्थः एतेनसांख्योक्तंमहत्तत्त्वमनाश्रितंभवति ७५ ६५ ६५ ६५ ६५ ६५

तन्महत्तत्वंहिकार्यं अहंकारोहिपराहंतारूपस्तस्यमहत्तत्वस्यकारणमित्यर्थः तस्मादहंकारोद्वितीयउत्पन्नस्तस्मादहंकारात्तन्मात्रापरपर्यायाणि सूक्ष्मभूतान्युत्पन्नानि द्वितीयाहंकारस्योत्पत्तिरनेनवाक्येनार्थाद्बोधिता ७५ कारणंपंचभूतानांतानीति तानिसूक्ष्मभूतानिपंचीकृतानांपंचभूतानांकारणंभवंति अपंचीकृतभूतेभ्यः पंचीकृतपंचमहाभूतोत्पत्तिर्भवतीत्यर्थः सर्वप्रपंचस्यसमुद्भवेउत्पत्तिसमये तत्रपंचभूतानांसात्विकांशेभ्यः पंचज्ञानेंद्रियाणिभवंति पंचभूतानांराजसांशेभ्यः कर्मेंद्रियाणिभवंति मनस्तुपंचभूतानांमिलितसात्विकांशेभ्योभवति तथाप्राणोपिपंचभूतानांमिलितराजसांशेभ्योभवति ७६ तत्रकर्मेंद्रियाणिपंचपंचज्ञानेंद्रियाणिपंचभूतानिमनश्चषोडशमित्येवंकार्यमिंद्रियरूपंकारणंमहा

महत्तत्त्वंहिकार्यंस्यादहंकारोहिकारणं तन्मात्राणित्वहंकारादुत्पद्यंतेसदैवहि ७५ कारणंपंचभूतानांतानिसर्वसमुद्भवे कर्मेंद्रियाणिपंचैवपंचज्ञानेंद्रियाणिच ७६ महाभूतानिपंचैवमनःषोडशमेवच कार्यंचकारणंचैवगणोयंषोडशात्मकः ७७ परमात्मापुमानाद्योनकार्यंनचकारणं एवंसमुद्भवःशंभोसर्वेषामादिसंभवे ७८ संक्षेपेणमयाप्रोक्तस्तवतत्रसमुद्भवः व्रजंत्वद्यविमानेनकार्यार्थंममसत्तमाः ७९

भूतरूपंमिलित्वायंगुणसमुदायः षोडशात्मकोभवतियदधिकृत्योच्यतेषोडशकस्तुविकारइति ७७ एवमष्टौप्रकृतयः षोडशविकाराश्चोक्ताः सोयंसर्वोपिपरिणामोमायाया एवनपरमात्मनइत्याह परमात्मेति परमात्मानकस्यचित्कार्यं नकस्यापिकारणमुपादानंभवति किंतुविवर्तकारणमेवभवतीत्यर्थः एवंसमुद्भवइति आदिसंभवेआदिसर्गेईश्वरकृतसृष्टौसर्वेषामुद्भवोमत्तःसकाशादेवंभवतीतिसंक्षेपेणात्रोक्तमित्यर्थः ७८ पूर्वोक्तंश्रीदेव्यादत्तंमहत्तत्त्वंगृहीत्वाचतुर्मुखादिभिः क्रियमाणाव्यष्टिदेहादिसृष्टिर्जीवसृष्टिरित्थंमहासृष्टिंव्यष्टिसृष्टिंचोक्त्वानंतरमाह व्रजंत्विति ७९ ७ ७ ७
७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

विषमेसंकटे इदानीमुपासनास्वरूपमाह स्मर्तव्याहमिति परमात्मोपासनायामपिनकेवलं परमात्मास्मर्तव्योमायायास्तदभिन्नाया वन्हिशक्तिवन्त्यक्तुमशक्यत्वात्तथाशक्त्युपासनायामपिनकेवलाशक्तिः स्मर्तव्या परमात्मनस्तदभिन्नस्यवन्हिवत्त्युक्तुमशक्यत्वात्त स्मान्मायाविशिष्टंब्रह्मैवोभयत्रदेवतेतिब्रह्मोपासकैः शक्त्युपासकैश्चतदेवोपास्यंध्येयंज्ञेयंचेति ८० तदभिप्रायेणाह उभयो

स्मरणाद्दर्शनंतुभ्यंदास्येहंविषमेस्थिते स्मर्तव्याहंसदादेवाःपरमात्मासनातनः ८० उभयोःस्मरणादेवकार्यसिद्धिरसंशयं ब्रह्मोवाच इत्युक्त्वाविससर्जास्मान्दत्त्वाशक्तीःसुसंस्कृतान् ८१ विष्णवेथमहालक्ष्मीं महाकालींशिवायच महासरस्वतींमह्यंस्थानात्तस्माद्विसर्जिताः ८२ स्थलांतरंसमासाद्यतेजाताःपुरुषावयं चिंतयंतःस्वरूपंतत्प्रभावंपरमाद्भुतं ८३ विमानंतत्समासाद्यसंरूढास्तत्रवैत्रयः नद्वीपो नसानसादेवीस्सुधासिंधुस्तथैवच पुनर्दृष्टंविमानंवैतत्रास्माभिर्नचान्यथा ८४ आसाद्यतस्मिन्वितते विमाने प्राप्तावयंपंकजसन्निधौच महार्णवेयत्रहतोदुरत्ययौमुरारिणातौमधुकैटभाख्यौ ८५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ ब्रह्मोवाच एवंप्रभावासादेवीमयादृष्टाथविष्णुना शिवेनापिमहाभागतास्तादेव्यःपृथक्पृथक् १ व्यासउवाच इत्याकर्ण्यपितुर्वाक्यंनारदोमुनिसत्तमः पप्रच्छपरमप्रीतःप्रजापतिमिदंवचः २ नारदउवाच पुमानाद्योविनाशीयोनिर्गुणोच्युतिरव्ययः दृष्टश्चैवानुभूतश्चतद्वदस्वपितामह ३

रितिसर्वंचेदमुपोद्धातेस्पष्टं ८१ मह्यंदत्त्वेतिशेषः ८२ ८३ ८४ ८५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ द्विपंचाशत्पद्यकैस्तुप्रोक्तंतत्त्वस्वरूपकं गुणानांभेदसंस्थानैः साधिदैवमथोच्यते १ तास्तादेव्यआवरणदेवताः १ २ अच्युतिर्नाशरहितः दृष्टश्चैवेति सनेत्रेणदृष्टोनुभूतश्चस्यात्तंयथादृष्टंयथानुभूतंचवद ३ ६९ ६९ ६९

यथात्रिगुणास्थूलरूपाशक्तिर्मणिद्वीपे करचरणादिविशिष्टादृष्टा तथानिर्गुणापिदृष्टास्यान्नथाचसानिर्गुणाकीदृशीतितस्या अपिस्वरूपंब्रूहि ४ एतत्प
रमात्मदेव्योर्दर्शनार्थंबहुतपस्तप्तंतथापितौनलब्धावित्याह यदर्थमिति ५ ६ ७ ८ दृश्यंचनश्वरमिति यस्माद्धेतोर्यद्यद्दृ
श्यंतत्तन्नश्वरमितिव्याप्तिस्तस्मात्परमात्मनोनश्वरत्वाभावान्नदृश्यत्वंदृश्यत्वेनश्वरत्वंस्यादेवेत्यर्थः एतेन प्रथमाध्यायोक्तस्यसाकाकथमुत्पन्ने
तिजनमेजयप्रश्नस्योत्तरंव्यासेननारदब्रह्मसंवादमुखेनोक्तमितिबोध्यं ९ १० विश्वासेनेति अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेनचोभयोरि

त्रिगुणावीक्षिताशक्तिर्निर्गुणाकीदृशीपितः तस्याःस्वरूपंमेब्रूहिपुरुषस्यचपद्मज ४ यदर्थंचमयातप्तं
श्वेतद्वीपेमहातपः दृष्टासिद्धामहात्मानस्तापसागतमन्यवः ५ परमात्मानसंप्राप्तोमयाऽसौदृष्टिगोचरः
पुनःपुनस्तपस्तीव्रंकृतंतत्रप्रजापते ६ भवतासगुणाशक्तिर्दृष्टातातमनोरमा निर्गुणानिर्गुणश्चैवकीदृशौ
तौवदस्वमे ७ व्यासउवाच इतिपृष्टःपितातेननारदेनप्रजापतिः उवाचवचनंतथ्यंस्मितपूर्वंपितामहः ८
ब्रह्मोवाच निर्गुणस्यमुनेरूपंनभवेदृष्टिगोचरं दृश्यंचनश्वरंयस्माद्रूपंदृश्यतेकथं ९ निर्गुणादुर्गमा
शक्तिर्निर्गुणश्चतथापुमान् ज्ञानगम्यौमुनीनांतुभावनीयौतथापुनः १० अनादिनिधनौविद्धिसदाप्रकृतिपू
रुषौ विश्वासेनाभिगम्यौतौनाविश्वासेनकर्हिचित् ११ चैतन्यंसर्वभूतेषुयत्तद्विद्धिपरात्मकं तेजःसर्वत्र
गंनित्यंनानाभावेषुनारद १२ तंचतांचमहाभागव्यापकौविद्धिसर्वगौ ताभ्यांविहीनंसंसारेनकिंचिद्वस्तुविद्यते १३

तिश्रुत्यनुभवविश्वासेनैवज्ञेयावित्यर्थः ११ तत्रतयोर्व्यापकत्वमाह चैतन्यमिति नानाभावेषु नानाजीवेषु १२ यथाचैतन्यंव्यापकंतथातांतदभि
न्नांशक्तिमपिव्यापकांविद्धितस्मादुभावपिव्यापकौ ताभ्यांविहीनमिति तथाचश्रुतिः मायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरं तयोर्विभूतिलेशोवैज
गदेतच्चराचरमिति १३ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

ताविति तौचपृथग्नोपास्यौकिंतुमिश्रीभूतावेवोपास्यौतयोर्निरंतरंमिश्रीभूतयोरेवसत्त्वात्पृथक्त्वेनैकस्याप्यवस्थानाभावादितिभावः अतएवशास्त्रेदे
व्याउपासनायोक्तासाजडायामिथ्याभूतायाउक्तेतिनभ्रमितव्यं तथाचमायाविशिष्टंब्रह्मैवदेवीपदवाच्यंमायापदशक्त्यादिपदवाच्यमितिसिद्धांतः
स्पष्टंचेदमुपोद्घाते १४ तदेवस्पष्टयति याशक्तिरिति अंतरंभेदः सूक्ष्ममपिनवेद १५ यावत्पर्यंतंसत्त्वादिशुद्ध्यावैराग्यंनास्ति
तावत्पर्यंतंसर्वशास्त्राण्यप्यधीत्यतयोः परमात्मदेव्योर्नाममात्रकृतंसूक्ष्ममंतरंभेदनजानातिकिंतुस्वरूपतएवमूढोभेदंजानातिविरक्तः सत्त्व
शुद्धस्तुतयोः स्वरूपतोभेदंनैवजानातीतिभावः १६ ननुतद्वैराग्यंकुतोदुर्लभमितिचेत्तत्राह अहंकारेति सर्वविश्वंदेहादिष्वहंकारेणव्याप्तं

तौविचिंत्यौसदादेहेमिश्रीभूतौसदाऽव्ययौ एकरूपौचिदात्मानौनिर्गुणौनिर्मलावुभौ १४ याशक्तिः प
रमात्माऽसौयोऽसौसापरमामता अंतरंनैतयोःकोपिसूक्ष्मंवेदचनारद १५ अधीत्यसर्वशास्त्राणिवेदा
न्सांगांश्चनारद नजानातितयोःसूक्ष्ममंतरंविरतिंविना १६ अहंकारकृतंसर्वंविश्वंस्थावरजंगमं कथं
तद्रहितंपुत्रभवेत्कल्पशतैरपि १७ निर्गुणंसगुणःपुत्रकथंपश्यतिचक्षुषा सगुणंचमहाबुद्धेचेतसासंवि
चारय १८ पित्तेनाच्छादिताजिव्हाचक्षुश्चमुनिसत्तम कटुपीतंविजानातिरसंरूपंनतत्तथा १९ गु
णैःसमावृत्तंचेतःकथंजानातिनिर्गुणं अहंकारोद्भवंतच्चतद्विहीनंकथंभवेत् २०

तद्विश्वंकल्पशतैरपिकथंतद्रहितंस्यान्नचतत्सत्त्वेवैराग्यंभवतिततोवैराग्यंदुर्लभमिति १७ तस्मान्निर्गुणंपरमात्मानंस्वयंसगुणोहंकारादिवि
शिष्टः पुरुषः कथंचक्षुषापश्यतिनकथमपीत्यर्थः तस्माद्योग्यताभावात्सगुणमेवाधिकारप्राप्तिपर्यंतंचेतसासंविचारयोपास्व १८ दृष्टांतमाह
पित्तेनेति रसंरूपंनेति यथार्थरसंयथार्थरूपंनजानातीत्यर्थः १९ दार्ष्टांतिकमाह गुणैरिति तद्विहीनंगुणविहीनं अहंकारस्यगुणत्रयात्म
कत्वेनतदुद्भूतस्यचेतसस्तन्मयत्वेनकथंतस्यचेतसोगुणरहितत्वंस्यादित्यर्थः २० ७ ७ ७

नयावद्गुणविच्छेदस्तावत्तयोः परमात्मदेव्योर्दर्शनाशापिनास्तीत्याह यावन्नेति २१ २२ २३ २४ त्रयाणामहंकारणं तिस्रः
शक्तयः ज्ञानजनिकाशक्तिः सात्विकस्य क्रियाजनिकाशक्तीराजसस्य पृथिव्याद्यर्थरूपकार्यजनिकाशक्तिस्तामसस्येत्याह त्रायाणामिति
२५ २६ तामस्याइतितामसाहंकारसंबंधिद्रव्यजनकशक्तेः सकाशाच्छब्दादिगुणानामुत्पत्तिः २७ एतेभ्योगुणेभ्यः शब्दैकगुणमाकाश

यावन्नगुणविच्छेदस्तावत्तद्दर्शनंकुतः तंपश्यतितदाचित्तेयदाहंकारवर्जितः २१ नारदउवाच
स्वरूपंदेवदेवेशत्रयाणामेवविस्तरात् गुणानांयत्स्वरूपोस्तिह्यहंकारस्त्रिरूपकः २२ सात्विकोराजस
श्चैवतामसश्चतथापरः विभेदेनस्वरूपाणिवदस्वपुरुषोत्तम २३ यज्ज्ञात्वाविप्रमुच्येहंज्ञानंतद्वद
मेप्रभो गुणानांलक्षणान्येवविततानिविभागशः २४ ब्रह्मोवाच त्रयाणांशक्तयस्तिस्रस्तद्ब्रवीमि
तवानघ ज्ञानशक्तिःक्रियाशक्तिरर्थशक्तिस्तथापरा २५ सात्विकस्यज्ञानशक्तीराजसस्यक्रियात्मि
का द्रव्यशक्तिस्तामसस्यतिस्रश्चकथितास्तव २६ तेषांकार्याणिवक्ष्यामिशृणुनारदतत्वतः तामस्या
द्रव्यशक्तेश्चशब्दस्पर्शसमुद्भवः २७ रूपंरसश्चगंधश्चतन्मात्राणिप्रचक्षते शब्दैकगुणमाकाशंवायुः
स्पर्शगुणस्तथा २८ स्तरूपैकगुणोभिश्चजलंरसगुणात्मकं पृथ्वीगंधगुणाज्ञेयासूक्ष्माण्येतानि
नारद २९ दशैतानिमिलित्वातुद्रव्यशक्तियुतानिवै तामसाहंकारजःस्यात्सर्गस्तदनुवृत्तिकः ३०
राजस्याश्चक्रियाशक्तेरुत्पन्नानिशृणुष्वमे श्रोत्रंत्वग्रनाचक्षुर्घ्राणंचैवचपंचमं ३१

मित्यादिक्रमेणसूक्ष्माणितन्मा
त्रापरपर्यायाणिपंचभूतान्युत्पद्यंतइत्याह शब्दैकगुणमिति २८ २९ पुनर्वक्ष्यमाणरीत्यापंचीकरणेकृतेसतिद्रव्यशक्तियुततामसाहंकारानुवृत्तियुक्तो
ब्रह्मांडसर्गोजायतइत्याह दशैतानीति ३० राजसाहंकारसंबंधिक्रियाजनकशक्तेःकार्याण्याह राजस्याइति पंचज्ञानेंद्रियाणिपंचकर्मेंद्रियाणिपंचप्राणा

श्चोत्पद्यंतइत्यर्थः ३१ ३२ ३३ साधनानिकिलेति साधनानिकरणसंज्ञकानींद्रियाण्येतानीत्यर्थः किंचक्रियाशक्तियुक्तत्वात्क्रियाश
क्तिमयानि एतेषांसर्वेषामुपादानंविवर्तोपादानंतुचिदनुवृत्तिश्चिदेववर्त्ततइत्यर्थः यद्वाउपादानंसमवायिकारणंतुचिदनुवृत्तिश्चितोनुवृत्तिरनुस्यूत
तायस्यांमायायांसामायोच्यतइत्यर्थः मायैवसर्वेषांपरिणामोपादानमित्यर्थः ३४ समुद्भवाअर्शआद्यजंतं सात्त्विकादहंकारादधिष्ठातृदेवता
दिशोवायुश्चेतिवक्ष्यमाणाउत्पन्नाइत्यर्थः ३५ अत्रज्ञानेंद्रियाधिष्ठातृदेवताकथनंकर्मेंद्रियाधिष्ठातृदेवतानामुपलक्षणंवैकारिकादहंकाराद्द्वयो
रप्युत्पन्नत्वाच्चंद्रोब्रह्मेतिचतुष्टयंतुवृत्तिभेदेनचतुर्धाभिन्नस्यांतःकरणस्याधिष्ठात्रितिबोध्यं ३६ ३७ वृत्तिभेदेनैवमनसश्चतुष्टयात्मकत्वंन

ज्ञानेंद्रियाणिचैतानितथाकर्मेंद्रियाणिच वाक्पाणिपादपायुश्चगुह्यांतानिचपंचवै ३२ प्राणोपानश्चव्या
नश्चसमानोदानवायवः पंचदशामिलित्वैवराजसःसर्गउच्यते ३३ साधनानिकिलैतानिक्रियाशक्तिमयानि
च उपादानंकिलैतेषांचिदनुवृत्तिरुच्यते ३४ ज्ञानशक्तिसमायुक्ताःसात्त्विकाच्चसमुद्भवाः दिशोवायुश्चसू
र्यश्चवरुणश्चाश्विनावपि ३५ ज्ञानेंद्रियाणांपंचानांपंचाधिष्ठातृदेवताः चंद्रोब्रह्मातथारुद्रःक्षेत्रज्ञश्चच
तुर्थकः ३६ इत्यंतःकरणाख्यस्यबुद्ध्यादेश्चाधिदैवतं चत्वार्येवतथाप्रोक्ताःकिलाधिष्ठातृदेवताः ३७
मनसासहचैतानिनूनंपंचदशैवतु सात्त्विकस्यतुसर्गोयंसात्त्विकाख्यःप्रकीर्तितः ३८

स्वरूपतः स्वरूपतस्त्वेकत्वमेवेति पंचज्ञानेंद्रियाणि पंचकर्मेंद्रियाणिपंचप्राणाइतिपंचदशवस्तूनि एकेनमनसायुक्तानिषोडशविकारेगणितानि
षोडशैवभवंतिनत्वधिकानीतिभावः तदुक्तंमूलभूतात्ततोव्यक्ताद्विकृतात्परवस्तुनः आसीत्किलमहत्तत्त्वंगुणांतःकरणात्मकं अभूत्तस्माद
हंकारस्त्रिविधःसृष्टिभेदतः वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिधा वैकारिकादहंकाराद्देवावैकारिकादश दिग्वातार्कप्रचेतोश्विवन्हींद्रोपेंद्रमित्र
काः तैजसादिंद्रियाण्यासंस्तन्मात्राक्रमयोगतः भूतादिकादहंकारात्पंचभूतानिजज्ञिरइतिशारदायांअंत्रेंद्रियसृष्टिविषयेपंचभूतसृष्टिविषये

चशैवसांख्यवेदांतिनांपरस्परंबहुविरोधोदृश्यते तथापिसृष्टेर्मायिकत्वेनमिथ्यात्वात्तत्रादराभावेनयथाकथंचिदिंद्रजालवदृश्यमानस्यनिरु
क्तिर्मूढजनबुद्धिशंकानिवारणार्थंकांचिदपिप्रक्रियामाश्रित्यकर्तव्येत्यभिप्रायेणग्रंथकृदुक्तासृष्टिर्मतांतरविरुद्धेतिनमंतव्यमिति ३८ इत्थं
तत्त्वसृष्टिमुपपाद्योपासनार्थमायाशक्तिविशिष्टब्रह्मणोभगवतीपदवाच्यस्यद्विविधंरूपमाह स्थूलसूक्ष्मादिभेदेनेतिनिदानमिति
ज्ञानरूपंसर्वाधिष्ठानंनिदानंविवर्तादिकारणमित्यर्थः ३९ तत्तूत्तमाधिकारिज्ञानगम्यमेवनतुमध्यमाधिकारिध्यानगम्यं नतोम
ध्यमाधिकारिणउपासनार्थंद्वितीयंस्थूलरूपमस्तीत्याह साधकस्येति सूक्ष्ममेवेति मायाशक्तेरूपद्वयमंतर्मुखबहिर्मुखरूपभेदे
न तत्रांतर्मुखंरूपंतुपराहंतारूपमुत्तमाधिकारिज्ञानविषयोबहिर्मुखंरूपंतुतदपेक्षयास्थूलंभवतिततोबहिर्मुखमायाशक्त्याकारविशि

स्थूलसूक्ष्मादिभेदेनद्वेरूपेपरमात्मनः ज्ञानरूपंनिराकारंनिदानंतत्प्रचक्षते ३९ साधकस्यतुध्या
नादौस्थूलरूपंप्रचक्षते शरीरंसूक्ष्ममेवेदंपुरुषस्यप्रकीर्तितं ४० ममचैवशरीरंवैसूत्रमित्यभिधीय
ते स्थूलंशरीरंवक्ष्यामिब्रह्मणःपरमात्मनः ४१ शृणुनारदयत्नेनयच्छ्रुत्वाविप्रमुच्यते तन्मात्रा
णिपुरोक्तानिभूतसूक्ष्माणियानिवै ४२ पंचीकृत्यतुतान्येवपंचभूतसमुद्भवः पंचीकरणभेदोयंशृ
णुसंवदतःकिल ४३

ष्टंब्रह्मरूपंमध्यमाधिकारिभिरुपास्यमित्यर्थः अक्षरार्थस्तुपुरुषस्यपरमात्मनोलिंगदेहापेक्षयासूक्ष्ममेवेदंबहिर्मुखमायाकाररूपमंत
र्मुखमायाकारापेक्षयातुस्थूलंशरीरंप्रकीर्तितंततस्तदुपास्यमित्यर्थः ४० ममचेति ममचयच्छरीरंसूत्रंसूत्रसंज्ञकंतदपिपरमात्मनःस्थू
लंशरीरमित्यभिधीयते ततस्तद्विशिष्टःपरमात्माप्युपास्यइत्यर्थः अथस्थूलतमंविराट्शरीरमाह स्थूलंशरीरमिति ४१ प्रथममस्योत्पत्तिमा
ह शृण्विति ४२ तान्येवेति तान्येवसूक्ष्मभूतानीश्वरेणपंचीकृत्यपंचभूतसमुद्भवः कृतइत्यर्थः ४३ ७ ७

प्रथमंरस तन्मात्रामिति रस तन्मात्रांमन स्युपादायनिश्चित्यत द्वेधाकल्पयेदितिशेषः अनंतरंयथातत्स्थूलमुदकंभवतितथाकल्पयेत्
४४ कयाकल्पनयातथाभवतितत्स्वयमेवाह शिष्टानामिति यथारसतन्मात्राद्विधाकृतातथावशिष्टभूततन्मात्राअपिद्विधा
कर्तव्याः तत्र सर्वेष्वर्धभागस्तथैवस्थापनीयोऽवशिष्टार्धभागस्यांशान् पृथक् पृथक् चतुर्धाकृत्वास्वस्वार्धभागरहितेर्धभागेतानंशा
न् मेलयेत्तथाचरसतन्मात्रार्द्धभागेउदकेरसतन्मात्रातिरिक्तभूततन्मात्रार्धभागचतुःखंडान्मिश्रयेन्मेलयेदेवंकृतेरसमयेस्थूलजले
जातइत्यर्थः ४५ ततोनंतरमेवमेवतदाभूतविभागेइतरेषांचतुर्णांभूतानांपंचीकरणेनविभागेजातेतस्मिन्पंचीकृतपंचभूतात्मकेधिष्ठानतयाचैतन्य
स्यप्रवेशेजातेपिप्रतिबिंबतयाप्रवेशउच्यतेचैतन्येचप्रवेशितइति तस्यप्रतिबिंबरूपचैतन्यस्यप्रवेशात् पंचभूतात्मकेदेहे अहमितिसंशयस्तादात्म्यरूपः सं

प्रथमंरसतन्मात्रासुपादायमनस्यपि कल्पयेच्चतथातंद्वेयथाभवतिचोदकं ४४ शिष्टानांचैवभूतानामंशान्
कृत्वापृथक्पृथक् उदकेमिश्रयेच्चांशान्कृतेरसमयेततः ४५ तदाभूतविभागेचचैतन्येचप्रवेशिते चै
तन्यस्यप्रवेशात्तुतदाहमितिसंशयः ४६ प्रतीयमानेतेनैवविशेषेणाभिमानतः आदिनारायणोदेवोभगवानि
तिचोच्यते ४७ घनीभूतेथभूतानांविभागेस्पष्टतांगते वृद्धिंप्राप्यगुणैश्चेत्थमेकैकगुणवृद्धितः ४८ आ
काशस्यगुणश्चैकः शब्दएवनचापरः शब्दस्पर्शौचवायोश्चद्वौगुणौपरिकीर्तितौ ४९

शयोमनोवृत्तिरूपउत्पद्यते तस्य
देहेहमिति तदात्म्यमुत्पद्यत इति फलितं ४६ तत्स्थूलदेहाभिमानविशिष्टंचैतन्यं वैश्वानर इत्यादिनारायण इत्यादिसंज्ञाभिरुच्यते ४७ पंचीकृत
पंचभूतानांगुणवृद्ध्यास्वरूपमाह घनीभूतेइति घनीभूते पंचीकरणेन दृढीभूते सति विभागे आकाशादिरूपेणविभागेस्पष्टतांगतेसति पूर्वोक्तर
सतन्मात्रागुणैः कारणभूतैवृद्धिंप्राप्यकारणगुणाःकार्यगुणानारभंतइतिन्यायाद्गुणवृद्धिंप्राप्यैकैकगुणवृद्धितोयुक्तानि एकैकभूतानिभवंतीत्यर्थः ४८
कयाकयागुणवृद्ध्याकिंकिंभूतंयुक्तमस्तितन्नाम्नानिर्दिशति आकाशस्येति ४९ ५ ५ ५

५० एवमिति एवंपंचीकृतभूतात्मकमेवब्रह्मांडमुत्पद्यतइत्यर्थः ५१ सर्वेजीवइति एतेसर्वेजीवामिलित्वैवसर्वजीवाविद्याभिरेवब्रह्मांड
स्योत्पत्तिरित्यर्थः जीवाविद्याभिरेवब्रह्मांडंकल्पितंस्वकर्मफलभोगार्थमितिभावः नत्वीश्वरस्यतत्कल्पनेकिंचित्फलमस्ति किंबहुनेश्वरोपिजीवाविद्या
भिरेवकल्पितइतिरहस्यं कतिजीवाः संतितत्राह चतुरशीतीति तदेतत्स्थूलतमंरूपमप्युपास्यं तथाचएतावतासर्वग्रंथेनसर्वामहासृष्टिरीश्वरक
र्तृकाजीवसृष्टिश्चोपपादितातस्यांसृष्टौविद्यमानजीवानामुत्तमाधिकारिणांज्ञानधनंतुरीयंप्रणवमायाबीजवाच्यंब्रह्मज्ञेयमुक्तं मध्यमाधिकारिणांतु
स्थूलसूक्ष्मकारणदेहावच्छिन्नंब्रह्मवैश्वानरसूत्रहिरण्यगर्भाव्याकृतसंज्ञकंव्यष्टौविश्वतैजसप्राज्ञसंज्ञकंप्रणवमायाबीजावयववर्णत्रयवाच्यमुपास्य

अग्नेःशब्दश्चस्पर्शश्चरूपमेतेत्रयोगुणाः शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वारोवैजलस्यच ५० स्पर्शशब्दरसा
रूपंगंधश्चपृथिवीगुणाः एवंमिलितयोगैश्चब्रह्मांडोत्पत्तिरुच्यते ५१ सर्वेजीवामिलित्वैवब्रह्मांडांशस
मुद्भवाः चतुरशीतिलक्षाश्चप्रोक्तावैजीवजातयः ५२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेसप्त
मोऽध्यायः ७ ब्रह्मोवाच सर्गोयंकथितस्तातयत्पृष्टोहंत्वयाधुना गुणानांरूपसंस्थांवैशृणुष्वैकाग्रमान
सः १ सत्त्वंप्रीत्यात्मकंज्ञेयंसुखात्प्रीतिसमुद्भवः आर्जवंचतथासत्यंशौचंश्रद्धाक्षमाधृतिः २ अनु
कंपातथालज्जाशांतिःसंतोषएवच एतैःसत्त्वप्रतीतिश्चजायतेनिश्चलासदा ३

मुक्तंभवतिचतुष्पादेवचब्रह्ममांडू
क्यादिषुप्रतिपादितंतद्वाचकावर्णाश्चप्रतिपादिताइतिबोध्यं ५२ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ एकाधिकैश्चपंचा
शत्पद्यैरथचतुर्मुखः गुणानांरूपसंस्थांवैकथयामासविस्तरात् सर्गोयमिति दृश्यमात्रस्यसर्गइत्यर्थः १ गुणानांमुमुक्षिभिर्हेयोपादेयत्व
ज्ञानार्थंस्वरूपंकार्यंचाह प्रीत्यात्मकमिति सत्त्वाद्धिसर्वत्रसुखंभवति सुखेजातेसर्वपदार्थस्यसुखदत्वात्तत्रप्रीतिरुत्पद्यते तस्माद्धेतोःसत्त्वंप्रीत्या
त्मकमित्यर्थः २ एतैर्लक्षणैः सत्कार्यभूतैः कारणस्यसत्त्वस्यप्रतीतिर्निश्चयोजायतेमयिसत्त्वंनिश्चलमुत्पन्नमिति ३ ५ ६

सत्त्वस्यकार्यांतराण्यप्याह श्वेतवर्णमिति ४ ननुश्रद्धाकिमनेकविधास्ति यस्मादत्रोच्यतेऽसच्छ्रद्धानिवारकमितिचेदस्त्येवेत्याह सात्वि
कीति सात्विक्यतिरिक्तासतीश्रद्धेत्यर्थः ५ अप्रीतिकरमिति रजोहिदुःखप्रदंसर्वत्रदुःखेजातेसर्वपदार्थेष्वप्रीतिर्जायतइत्यप्रीतिक
रमुच्यते तदेवाह अप्रीतिरिति ६ ७ रजसेति रजःकार्याण्येतानीत्यर्थः प्रत्येतव्यमिति एतैर्लक्षणैरजःकार्यभूतैर्मयि

श्वेतवर्णंतथासत्त्वंधर्मेप्रीतिकरंसदा सच्छ्रद्धोत्पादकंनित्यमसच्छ्रद्धानिवारकं ४ सात्त्विकीरा
जसीचैवतामसीचतथापरा श्रद्धातुत्रिविधाप्रोक्तामुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ५ रक्तवर्णंरजःप्रोक्तम
प्रीतिकरमद्भुतं अप्रीतिर्दुःखयोगत्वाद्भवत्येवस्तुनिश्चिता ६ प्रद्वेषोथतथाद्रोहोमत्सरःस्तंभएव
च उत्कंठाचतथानिद्राश्रद्धातत्रचराजसी ७ मानोदमस्तथागर्वोरजसाकिलजायते प्रत्येत
व्यंरजस्त्वेतैर्लक्षणैश्चविचक्षणैः ८ कृष्णवर्णंतमःप्रोक्तंमोहनंचविषादकृत् आलस्यंचतथाज्ञानं
निद्रादैन्यंभयंतथा ९ विवादश्चैवकार्पण्यंकौटिल्यंरोषएवच वैषम्यंवातिनास्तिक्यंपरदोषानुदर्शनं
१० प्रत्येतव्यंतमस्त्वेतैर्लक्षणैःसर्वथाबुधैः तामस्याश्रद्धयायुक्तंपरतापोपपादकं ११ सत्त्वंप्रकाश
यितव्यंनियंतव्यंरजःसदा संहर्तव्यंतमःकामंजनेनशुभमिच्छता १२

कारणभूतोरजोगुणोस्तीतिज्ञेयमित्यर्थः ८ ९ १० परतापोपपादकमिति पूर्वान्वयितमोगुणलक्षणं ११ किमर्थमेतानिलक्ष
णान्युक्तानितत्राह सत्त्वंप्रकाशयितव्यमिति सत्त्ववृद्धिर्यथाभवतितथाकर्त्तव्यमित्यर्थः नहितत्सत्त्वलक्षणज्ञानमंतरासंभवति हेयो
पादेययोः स्वरूपज्ञानस्यापेक्षितत्वादितिभावः १२ ५ ५ ५ ५ ५

अन्योन्येति एतेऽन्योन्याभिभवात्परस्पराभिभवाद्विरुध्यंतीतिस्वभावएषां ततश्चसत्त्वस्थैर्येणेतरयोरभिभवः कर्तव्यइतिभावः १३ १४ १५ मयेत्युक्तंवचोज्ञात्वेत्यन्वयः ज्ञातंतदनुभूतमिति हेमहामतेश्रवणाद्दर्शनाच्चैवसपदितत्कालमेवफलेसतियत्परिज्ञातंफलजनकत्वेनपरिज्ञातंतदेवज्ञातंश्रुतमनुभूतंचभवति यत्तुसंस्कारानुभवात्संस्कारजन्यस्मरणाज्ज्ञातंतत्रतत्कालेतत्पदार्थस्यानुभवाभावेनफलस्याभावान्नतज्ज्ञातंजायते नहिगंगातीरेआम्राद्दृष्टाइतिस्मरणेनकिंचित्फलमास्तितदुत्तरंतदनुभवस्यैवसफलत्वात् तथाचयत्रकर्मणिफ

अन्योन्याभिभवाच्चैतेविरुध्यंतिपरस्परं तथान्योन्याश्रयाःसर्वेनतिष्ठंतिनिराश्रयाः १३ सत्त्वंनकेवलंक्वापिनरजोनतमस्तथा मिलिताश्चसदासर्वेतेनान्योन्याश्रयाःस्मृताः १४ अन्योन्यमिथुनाश्चैवविस्तारंकथयाम्यहं शृणुनारदयज्ज्ञात्वामुच्यतेभवबंधनात् १५ संदेहोत्रनकर्तव्योज्ञात्वेत्युक्तंमयावचः ज्ञातंतदनुभूतंयत्परिज्ञातंफलेसति १६ श्रवणाद्दर्शनाच्चैवसपद्येवमहामते संस्कारानुभवाच्चैवपरिज्ञातंनजायते १७ श्रुतंतीर्थंपवित्रंचश्रद्धोत्पन्नाचराजसी निर्गतस्तत्रतीर्थेवैदृष्टंचैवयथाश्रुतं १८ स्नातस्तत्रकृतंकृत्यंदत्तंदानंचराजसं स्थितस्तत्रकियत्कालंरजोगुणसमावृतः १९ रागद्वेषान्ननिर्मुक्तःकामक्रोधसमावृतः पुनरेवगृहंप्राप्तोयथापूर्वंतथास्थितः २० श्रुतंचनानुभूतंवैतेनतीर्थंमुनीश्वर नप्राप्तंचफलंयस्मादश्रुतंविद्धिनारद २१ निष्पापत्वंफलंविद्धितीर्थस्यमुनिसत्तम कृषेःफलंयथालोकेनिष्पन्नान्नस्यभक्षणं २२

लंनदृश्यतेतत्कृतमकृतमेवतादृशंचराजसंतामसंवाकर्मभवतीतिभावः १६ १७ तदेवाह श्रुतमिति राजसीति फलंभवतुवामावालोकागच्छंतिमयापिगंतव्यमित्येवंरूपेत्यर्थः १८ राजसंफलंभवतुवामावेत्यकत्करूपं १९ २० तत्रफलाभावात्तत्तीर्थंतेननश्रुतंनाप्यनुभूतमित्यर्थः २१ किंतत्रतीर्थस्यफलंतत्राह निष्पापत्वमिति २२ ७ ७ ७ ७

ननुपापस्यामूर्तत्वात्पापंनगतमिति कथंज्ञायतइतिचेत्पापकार्याणांकामादीनांदृश्यमानत्वेतेनकार्येणकारणस्यपापस्यानुमानादित्याह पापदेहविकाराइ
ति २३ २४ २५ आपीडितंआसमंताद्दुढं महार्घममूल्यंबीजमित्यर्थः हितावृत्तिरियंवृत्तिर्हिताकल्याणकरीउदाहृताय द्यपितथापिफलाभावे
निराशःकृतइत्यर्थः २६ २७ दार्ष्टांतिकेयोजयति तद्वदिति २८ ऐकैकस्यकारणवशादुत्कटत्वेजातेन्ययोरभिभवोभवतीत्याह सत्त्वमिति

पापदेहविकारायेकामक्रोधादयःपरे लोभोमोहस्तथातृष्णाद्वेषोरागस्तथामदः २३ असूयेर्ष्याक्ष
माशांतिःपापान्येतानिनारद ननिर्गतानिदेहाच्चुतावत्पापयुतोनरः २४ कृतेतीर्थेयदैतानिदेहान्ननिर्ग
तानिचेत् निष्फलःश्रमएवैकःकर्षकस्ययथातथा २५ श्रमेणापीडितंक्षेत्रंकृष्टाभूमिःसुदुर्घटा
उप्तंबीजंमहार्घंचहितावृत्तिरुदाहृता २६ अहोरात्रंपरिक्लिष्टोरक्षणार्थंफलोत्सुकः कालेसुसस्तुहेमं
तेवनेव्याघ्रादिभिर्भृशं २७ भक्षितंशलभैःसर्वंनिराशश्चकृतःपुनः तद्वत्तीर्थश्रमःपुत्रकष्टदोनफलप्रदः
२८ सत्त्वंसमुत्कटंजातंप्रवृद्धंशास्त्रदर्शनात् वैराग्यंतत्फलंजातंतामसार्थेषुनारद २९ प्रसह्याभिभव
त्येवतद्रजस्तमसीउभे रजःसमुत्कटंजातंप्रवृद्धंलोभयोगतः ३० तत्तथाभिभवत्येवतमःसत्त्वेतथाउ
भे तमस्तथोत्कटंभूत्वाप्रवृद्धंमोहयोगतः ३१ तत्सत्त्वरजसीचोभेसंगम्याभिभवत्यपि विस्तरंक
थयाम्यद्ययथाभिभवतीतिवै ३२ यदासत्त्वंप्रवृद्धंवैमतिर्धर्मेस्थितातदा नचिंतयतिबाह्यार्थंरजस्त
मःसमुद्भवं ३३ अर्थंसत्त्वसमुद्भूतंगृह्णातिचनचान्यथा अनायासकृतंचार्थंधर्मंयज्ञंचवांछति ३४

शास्त्रंविवेकशास्त्रंवेदांततद्दर्शनंसत्त्वोद्रेकेकारणमुक्तं तेनदर्शनेनतामसार्थेषुराजसेषुचवैराग्यंफलं २९ तत्सत्त्वंप्रसह्यबलात्कारेण ३० ३१
३२ विवृद्धसत्त्वस्यलक्षणमाह यदासत्त्वमिति ३३ नचान्यथारजस्तमःसमुद्भूतंबाह्यार्थंनगृह्णातीत्यर्थः ३४

मोक्षार्थीसन् राजसेषुतामसेषुनकामंकुरुत इत्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ परंस्परजनकत्वमुपपादय
ति सत्त्वंकदाचिच्चेति ४६ ४७ कस्मिन्स्थलेस्थितागुणा इत्थकार्यंकुर्वंतितत्राह बुद्धिस्थाइति यथाएकैकोत्कटत्वेप्येकैकंस्वकार्यंचोक्तंकुर्वं

सात्त्विकेष्वेवभोगेषुकामंवैकुरुतेतदा राजसेषुनमोक्षार्थीतामसेषुपुनः कुतः ३५ एवंजित्वारजःपूर्वंततश्चत
मसोजयः सत्त्वंचकेवलंपुत्रतदाभवतिनिर्मलं ३६ यदारजःप्रवृद्धंवैत्यक्त्वाधर्मान्सनातनान् अन्यथाकुरुते
धर्मान्श्रद्धांप्राप्यतुराजसीं ३७ राजसादर्थसंवृद्धिस्तथाभोगस्तुराजसः सत्त्वंविनिर्गतंतेनतमसश्चापिनिग्र
हः ३८ यदातमोविवृद्धंस्यादुत्कटंसंबभूवह तदावेदनविश्वासोधर्मशास्त्रेतथैवच ३९ श्रद्धांचतामसींप्राप्यक
रोतिचधनात्ययं द्रोहंसर्वत्रकुरुतेनशांतिमधिगच्छति ४० जित्वासत्त्वंरजश्चैवक्रोधनोदुर्मतिःशठः वर्तते
कामचारेणभावेषुविततेषुच ४१ एकंसत्त्वंनभवतिरजश्चैकंतमस्तथा सदैवाश्रित्यवर्ततेगुणामिथुनध
र्मिणः ४२ रजोविनानसत्त्वंस्याद्रजःसत्त्वंविनाक्वचित् तमोविनानचैवैतेवर्ततेपुरुषर्षभ ४३ तमस्ताभ्यांवि
हीनंतुकेवलंनकदाचन सर्वेमिथुनधर्माणोगुणाःकार्यांतरेषुवै ४४ अन्योन्यसंश्रिताःसर्वेतिष्ठंतिनावियो
जिताः अन्योन्यजनकाश्चैवयतःप्रसवधर्मिणः ४५ सत्त्वंकदाचिच्चरजस्तमसीजनयत्युत कदाचित्तुरजः
सत्त्वतमसीजनयत्यपि ४६ कदाचित्तुतमःसत्त्वरजसीजनयत्युभे जनयंत्येवमन्योन्यंमृत्पिंडश्चघटंयथा
४७ बुद्धिस्थास्तेगुणाःकामान् बोधयंतिपरस्परं देवदत्तविष्णुमित्रयज्ञदत्तादयोयथा ४८

तितथामिथुनीभूयापि उभयगुणकंकार्यमुत्पादयंतीतिदृष्टांतमुखेनाह देवदत्तेति यथादेवदत्तादयस्त्रयोमिलित्वाकार्यंकुर्वंतियथावास्त्री
पुरुषोमिथुनीभूयकार्यमुत्पादयतस्तथेत्यर्थः ४८ ५ ५ ५ ५ ५

युग्मभावंमिथुनीभावंपरस्परंयांतीत्यर्थः ४९ तदेवदर्शयतिरजसोमिथुनेमत्त्वमिति रजःसत्त्वरूपमेकंमिथुनमित्यर्थः एवमन्यदप्यूह्यंयथारज
सोमिथुनेसत्त्वंगौणंस्त्रीस्थानापन्नंयथावासत्त्वस्यामिथुनेरजोगौणंस्त्रीस्थानापन्नंतथैवसत्त्वतमोमिथुनंरजस्तमोमिथुनमित्याह उभेतेसत्त्वर
जसीइतिसत्त्वस्यमिथुनेतमस्तमसोमिथुनेसत्त्वंतथारजसोमिथुनेतमस्तमसोमिथुनेरजइत्यर्थः एकंप्रधानंपुरुषभावापन्नमितरद्गौणंस्त्रीभावाप

यथास्त्रीपुरुषश्चैवमिथुनौचपरस्परं तथागुणाःसमायांतियुग्मभावंपरस्परं ४९ रजसोमिथुनेसत्त्वंस
त्त्वस्यमिथुनेरजः उभेतेसत्त्वरजसीतमसोमिथुनेविदुः ५० नारदउवाच इत्येतत्कथितंपित्रागुणारूप
मनुत्तमं श्रुत्वाप्येतत्सएवाहंततोपृच्छंपितामहं ५१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेऽष्टमो
ध्यायः ८ नारदउवाच गुणानांलक्षणंतातभवताकथितंकिल नतृप्तोस्मिपिबन्मिष्टंत्वन्मुखात्प्रच्युतंरसं
१ गुणानांसुपरिज्ञानंयथावदनुवर्णय येनाहंपरमांशांतिमधिगच्छामिचेतसि २ व्यासउवाच
इतिपृष्टस्तुपुत्रेणनारदेनमहात्मना उवाचचजगत्कर्तारजोगुणसमुद्भवः ३ ब्रह्मोवाच शृणुनारदव
क्ष्यामिगुणानांपरिवर्णनं सम्यग्नाहंविजानामियथामतिवदामिते ४ सत्त्वंतुकेवलंनैवकुत्रापिपरिलक्ष्य
ते मिश्रीभावात्तुतेषांवैमिश्रत्वंप्रतिभातिवै ५

न्नमित्यर्थः एतेषांमिथुनानांबुद्धौवर्तमानतोत्पद्यमानोभयात्मक
कार्येणप्रत्येतव्या ५० ५१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेऽष्टमोध्यायः ८ अष्टाधिकैस्तुचत्वारिंशत्पद्यैनारदेनच गुणानांलक्ष
णंपृष्टंपुनरेवोपवर्ण्यते १ मुमुक्षुभिर्गुणानांहेयोपादेयत्वज्ञानार्थंस्वरूपंकार्यंचपुनराह गुणानामिति १ २ ३ ४ सत्त्वंतुकेवलमिति एके
कगुणोन्यगुणासहायः कुत्रापिनतिष्ठति तेषांगुणानांपरस्परंमिश्रीभावात्तुमिश्रत्वमेवसर्वदास्ति ५ ६ ७

मिश्रीभावादेवगुणानांसुखदुःखमोहात्मकत्वंभवतिनान्यथेतिदृष्टांतमुखेनाह यथाकाचिदिति ६ ७ यथैकैवस्त्रीसुखदुःखमोहात्मिकाव्यक्तिभेदेन भिन्नंप्रतिकालभेदेनवाएकांव्यक्तिंप्रतिभवतितथैवसत्त्वंभवतीत्याह एवंसत्त्वेनेति स्त्रीत्वमापादितेनेतिस्त्रीस्थानापन्नमित्यर्थः तेनसत्त्वेनकस्यचित्पुरुषस्य सुखजनिकावृत्तिर्जनिताभवति तस्यैवपुरुषस्यकालांतरेन्यथादुःखमोहात्मिकारजसःसंबंधिनीतमसोवासंबंधिनीवृत्तिर्जनिताभवति ८ एवं रजोयदास्त्रीकृतंस्त्रीभावापन्नंतथातमोयदास्त्रीभावापन्नंस्त्रीस्थानत्वेनकल्पितंतदातेनरजसातमसावादुःखात्मिकामोहात्मिकावाकस्यचित्पुरुषस्य

यथाकाचिद्वरानारीसर्वभूषणभूषिता हावभावयुताकामंभर्तृप्रीतिकरीभवेत् ६ मातापित्रोस्तथा सैवबंधुवर्गस्यप्रीतिदा दुःखंमोहंसपत्नीषुजनयत्यपिसैवहि ७ एवंसत्त्वेनतेनैवस्त्रीत्वमापादितेनच रजसस्तमसश्चैवजनितावृत्तिरन्यथा ८ रजसास्त्रीकृतेनैवंतमसाचतथापुनः अन्योन्यस्यसमा योगादन्यथाप्रतिभातिवै ९ अवस्थानात्स्वभावेषुनवैजात्यंतराणिच लक्ष्यंतेविपरीतानियो गान्नारदकुत्रचित् १० यथारूपवतीनारीयौवनेनविभूषिता लज्जामाधुर्ययुक्ताचतथाविनयसं युता ११ कामशास्त्रविधिज्ञाचधर्मशास्त्रेपिसंमता भर्तुःप्रीतिकरीभूत्वासपत्नीनांचदुःखदा १२ मोहदुःखस्वभावस्थासत्त्वस्थेत्युच्यतेजनैः तथासत्त्वंविकुर्वाणमन्यभावंविभातिवै १३

वृत्तिर्जनिताभवति तस्यैवपुरुषस्यकालांतरेसुखवृत्तिरुत्पाद्यते नचैतद्गुणानामन्यगुणसहायताभावःसंभवतितस्मान्मिश्रीभूताएवगुणाइतिज्ञेयमित्याह अन्यो न्यस्येति ९ अवस्थानात्स्वभावेष्विति यदिगुणाएकैकाएवस्युर्नमिश्रीभूतास्तदातेषांस्वभावेष्ववस्थानादेकरूपैववृत्तिःस्यान्नजात्यंतरा णिस्युः लक्ष्यंतेतुविपरीतानिजात्यंतराणि कदाचित्सुखात्मकंकदाचिद्दुःखात्मकंकदाचिन्मोहात्मकमितितस्मान्मिश्रीभूताएवगुणाइतिभावः १० यथारूपवतीत्यारभ्यचौरैरुद्रुतेतिपर्यंतंपाठः पुनरुक्तार्थकोपिदृष्टांतदार्ष्टांतिकयोरुपसंहारार्थमितिबोध्यं ११ १२ १३ ६५ ६५

दृष्टांतांतरमाह चौरैरिति सेनाराजसेना १४ जनयंतिएतेदृष्टांतार्थायथातथागुणाः विपरीतप्रतीतिंजनयंतीत्यर्थः यथेति दुर्दिनंमेघच्छन्नोदिवसः
१५ तमोरूपंनिबिडांधकारप्रायं १६ १७ १८ प्रोषितभर्तृकाणांविरहिणीनांकामिनीनांस्वभावस्थाइति एतेयथादृष्टांताएवमेतेगुणाःस्व
भावस्थाअन्यगुणसाहाय्येनविपरीताभांतितस्मान्मिश्रीभूताएवेतिभावः १९ सत्त्वादिगुणोद्रेकेसतिजायमानानिलक्षणान्याह लक्षणानीति
२० लघुस्वरूपमाह यदांगानीति लघून्येवनभारवंति तान्राजसांस्तामसान्वाविषयांन्नगृह्णातीत्यर्थः २१ जृंभामिति जृंभांस्तंभंशरीर

चौरैरुपद्रुतानांहिसाधूनांस्करवदाभवेत् दुःखामूढाचदस्यूनांसैवसेनातथागुणा १४ विपरीतप्रती
तिंवैजनयंतिस्वभावतः यथाचदुर्दिनंजातंमहामेघघनावृतं १५ विद्युत्स्तनितसंयुक्तंतिमिरेणावगुं
ठितं सिंचद्भूमिंप्रवर्षद्वैतमोरूपमुदाहृतं १६ यदेतत्कर्षकाणांवैतदेवातीवदुर्दिनं बीजोपस्कर
युक्तानांस्करवदंप्रभवत्युत १७ अप्रच्छन्नगृहाणांचदुर्भगानांविशेषतः तृणकाष्ठगृहीतानांदुःखदंगृह
मेधिनां १८ प्रोषितभर्तृकाणांवैमोहदंप्रवदंत्यपि स्वभावस्थागुणाःसर्वेविपरीताविभांतिवै १९ ल
क्षणानिपुनस्तेषांश्रृणुपुत्रब्रवीम्यहं लघुप्रकाशकंसत्त्वंनिर्मलंविशदंसदा २० यदांगानिलघून्येवनेत्रा
दीनींद्रियाणिच निर्मलंचतथाचेतोगृह्णातिविषयान्नतान् २१ तदासत्त्वंशरीरेवैमंतव्यंचसमुत्कटं
जृंभांस्तंभंचतंद्रांचचलंचैवरजःपुनः २२ यदातदुत्कटंजातंदेहेयस्यचकस्यचित् कलिंमृगयतेक
तुंगंतुग्रामांतरंतथा २३ चलचित्तश्चसोत्यर्थंविवादेचोद्यतस्तथा गुरुमावरणंकामंतमोभवतितद्यदा २४

गुरुतांतंद्रांचयदापश्यतितदाचलंरजः समुत्कटंजातमित्यन्वयः २२ तमोलक्षणमाह कलिमिति कलिः कलहः एतानिलक्षणानियदाभवंतितदातत्तमउ
त्कटंजातमितिज्ञेयमित्यर्थः २३ २४

गुरुमावरणमित्यस्यार्थमाह यदांगानीति आवृतानितमसेत्यर्थः शून्यंज्ञानादन्यं २५ मिश्रीभूता गुणाः कार्यंकुर्वंतीतिश्रुत्वानारदः शंकते विभिन्नेति यथाशत्रवोमिलिताः
कार्यंनकुर्वंति तथागुणाः परस्परंशत्रवः संतः कथंमिलित्वाकार्यंकुर्वंतीत्यर्थः २६ २७ दीपवृत्तयइतितथाचयथादीपवर्तिकातैलानि परस्परविरुद्धान्यपिमिलित्वाघटार्थ
प्रकाशनमेकं कुर्वंतितद्वद्गुणाअपीतिभावः २८ २९ ३० इत्थमेतावत्पर्यंतंब्रह्मणानारदंप्रत्युक्तंनारदोव्यासंप्रत्युक्तवानित्याह एवंप्रकृतिजाइति अत्रनारदउवाचेत्यनेनैवना
रदब्रह्मसंवादसमाप्तेः सिद्धत्वात्सापुराणेनोक्तेतिबोध्यं ३१ तेवैविश्वस्यकारणंतेवैप्रकृतिसंबंधिनोगुणाएवनान्योविश्वस्यकारणमित्यर्थः इ

यदंगानि गुरूण्याशुप्रभवंत्यावृतानिच इंद्रियाणिमनःशून्यंनिद्रांनैवाभिवांछति २५ गुणानांलक्षणा
न्येवंविज्ञेयानीहनारद नारदउवाच विभिन्नलक्षणाःप्रोक्ताःपितामहगुणास्त्रयः २६ कथमेकत्रसं
स्थानेकार्यंकुर्वंतिशाश्वतं परस्परंमिलित्वाहिविभिन्नाःशत्रवःकिल २७ एकत्रस्थाःकथंकार्यंकुर्वंती
तिवदस्वमे ब्रह्मोवाच शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिगुणास्तेदीपवृत्तयः २८ प्रदीपश्चयथाकार्यंप्रकरोत्यर्थ
दर्शनं वर्तिस्तैलंयथार्चिश्चविरुद्धाश्चपरस्परं २९ विरुद्धंहितथातैलमग्निनासहसंगतं तैलंवर्तिवि
रोध्येवपावकोपिपरस्परं ३० एकत्रस्थाःपदार्थानांप्रकुर्वंतिप्रदर्शनं नारदउवाच एवंप्रकृतिजाःप्रोक्ता
गुणाःसत्यवतीसुत ३१ विश्वस्यकारणंतेवैमयापूर्वंयथाश्रुतं व्यासउवाच इत्युक्तंनारदेनाथममस
र्वंसविस्तरं ३२ गुणानांलक्षणंसर्वंकार्यंचैवविभागशः आराध्यापरमाशक्तिर्ययासर्वमिदंततं ३३

त्युक्तमितिहेराजन्जनमेजययत्त्वयापृष्टंतदेवोद्दिश्यमयापृष्टोनारदोमांप्रत्येवमुक्तवानित्यर्थः ३२ इत्थंसंवादश्रवणेनजनमेजयस्यसर्वप्रश्नस
माधानेजातेपिसंवादनिर्गलितार्थनिगमनस्थानीयंव्यासआह आराध्येति हेराजन्यतोययादेव्यासर्वमिदंव्याप्तं याचजगत्सृष्टिस्थितिक्षयतिरोधा
नानुग्रहपंचकृत्यकर्त्रीउत्पत्तिस्थितिक्षयरहितागुणत्रयसमुद्भूतपंचभूतसमुद्भूतदेहवतामेकैकगुणाभिमानिब्रह्मादिजीवानांसृष्टिस्थितिक्षयकारिणी

साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीश्रीदेवीहेयगुणांस्तत्कार्याणिच ज्ञात्वाकर्मोपासनादिभिर्वेदांतशास्त्रश्रवणादिभिश्च हेयगुणांस्तत्कार्याणि
चनिरुध्यग्राह्यंसत्त्वगुणंतत्कार्याणिच ज्ञात्वातंसंपाद्यसत्त्वगुणोद्रेकेण युक्तेनपुरुषेणसैवसर्वोत्कृष्टादेवी सर्ववेदांततात्पर्यभूमिराराध्या ज्ञेयाच
मोक्षकामेनेत्यर्थः ३३ कार्यभेदे मोक्षरूपेकार्येब्रह्माभिन्नानिर्गुणा आराध्या तदन्यकामेतु सगुणागुणविशिष्टेयमेवमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणी
श्रीदेवीजगत्कर्त्रीनकेवलंब्रह्मनवाब्रह्मादयोदेवाइत्याह अकर्तेति ३४ ३५ ३६ ३७ साचैवकारणमिति यानिमयानारदंमति

सगुणानिर्गुणाचैवकार्यभेदेसदैवहि अकर्तापुरुषःपूर्णोनिरीहःपरमोऽव्ययः ३४ करोत्येषामहामायावि
श्वंसदसदात्मकं ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रः सूर्यश्चंद्रःशचीपतिः ३५ अश्विनौवसवस्त्वष्टाकुबेरोयादसांप
तिः वन्हिर्वायुस्तथापूषासेनानीश्चविनायकः ३६ सर्वेशक्तियुताःशक्ताःकर्तुंकार्याणिस्वानिच अन्यथातेप्य
शक्तावैप्रस्पंदितुमनीश्वराः ३७ साचैवकारणंराजन्जगतःपरमेश्वरी समाराधयतांभूपकुरुयज्ञंजना
धिप ३८ पूजनपरयाभक्त्यातस्याएवविधानतः महालक्ष्मीर्महाकालीतथामहासरस्वती ३९ ईश्वरीस
र्वभूतानांसर्वकारणकारणं सर्वकामार्थदाशांतासुखसेव्यादयान्विता ४० नामोच्चारणमात्रेणवांछि
तार्थफलप्रदा देवैराराधितापूर्वंब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ४१ मोक्षकामैश्चविविधैस्तापसैर्विजितात्म
भिः अस्पष्टमपियन्नामप्रसंगेनापिभाषितं ४२

जगत्कारणानिशंकितानितानितानि सर्वाणिन स्वस्वशक्तिंविहाय जगत्कर्तुंसमर्थानितस्मात्साशक्तिरेवजगत्कारणंसैवसर्वोत्कृष्टाध्येयाज्ञेयाचेति म
मनारदस्यसंवादेनारदस्य ब्रह्मणश्च संवादेनिर्णीतमित्यर्थः यज्ञमंबामखमित्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ अस्पष्टंयथावद्वर्णरहितमि
त्यर्थः प्रसंगेनापिदेवतानामबुद्धिरहितेनापिपुरुषेणान्यप्रसंगेनापीत्यर्थः ४२ ६५ ६५ ६५ ६५

इतरदेवतास्त्वाराधनेनैवयत्किंचित्फलंददति इयंतुअशुद्धनामोच्चारणेप्रसंगेनापिकृतेपुरुषार्थचतुष्टयंददातीतिकथंनसर्वैःसेव्येतिभावः तदुदाह
रणमाह ऐऐइति ४३ ४४ प्रत्यक्षएवेति अस्माकंमुनीनांभगवतीनाममहिमस्वरूपंनानाप्रकारकजातसिद्धिभिर्वारंवारंप्रत्यक्षमेवास्तिनसंश
योस्माकंतत्रेतिभावः ४५ ४६ अक्षरमिति ऐकाराक्षरमित्यर्थः ४७ हेराजन्नेतादृशीदयार्द्राभगवतीसर्वोत्कृष्टाभक्तकामकल्पद्रुमास्तीति

ददातिवांछितानर्थान्दुर्लभानपिसर्वथा ऐऐइतिभयार्तेनदृष्ट्वाव्याघ्रादिकंवने ४३ बिंदुहीनमपीत्यु
क्तंवांछितंप्रददातिवै तत्रसत्यव्रतस्यैवदृष्टांतोनृपसत्तम ४४ प्रत्यक्षएवचास्माकंमुनीनांभाविता
त्मनां ब्राह्मणानांसमाजेषुतस्योदाहरणंबुधैः ४५ कथ्यमानंमयाराजन्श्रुतंसर्वंसविस्तरं अ
नक्षरोमहामूर्खोनाम्नासत्यव्रतोद्विजः ४६ श्रुत्वाक्षरंकोलमुखात्समुच्चार्यस्वयंततः बिंदुहीनंप्रसं
गेनजातोऽसौविबुधोत्तमः ४७ ऐकारोच्चारणाद्देवीतुष्टाभगवतीतदा चकारकविराजंतंदयार्द्रापर
मेश्वरी ४८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेनवमोध्यायः ९ जनमेजयउवाच को
सौसत्यव्रतोनामब्राह्मणोद्विजसत्तमः कस्मिन्देशेसमुत्पन्नःकीदृशश्चवदस्वमे १ कथंतेनश्रुतःशब्दःक
थमुच्चारितःपुनः सिद्धिश्चकीदृशीजातातस्यविप्रस्यतत्क्षणात् २ कथंतुष्टाभवानीसासर्वज्ञासर्वसंस्थि
ता विस्तरेणवदस्वाद्यकथामेतांमनोरमां ३ सूतउवाच इतिपृष्टस्तदाराज्ञाव्यासःसत्यवतीसुतः उ
वाचपरमोदारंवचनंरसवच्छुचि ४

सैवाराध्येतिभावः ४८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेनवमोध्यायः ९
पंचषष्टिश्लोकवर्यैर्वाग्बीजमहिमामहान् सत्यव्रतकथायोगात्प्रोच्यतेभक्तिकारकः १ पूर्वाध्यायांतेप्रश्नबीजमुपलभ्यकोसौसत्यव्रतः कथंतेनप्रसंगेना
स्पष्टनामोच्चारणंकृतंकाचतेनसिद्धिर्जातेतिपरमभावुकोराजापृच्छति कोसाविति १ २ ३ ४ ५ ६ ७

५ ६ ७ ८ ९ १० आराधनीयतमः सर्वोत्कृष्टः पूज्यतमश्चेत्यर्थः ११ १२ १३ पराप्रकृतिः साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपि
णी तदुक्तंगीतासु भूमिरापोनलोवायुः खंमनोबुद्धिरेवच अहंकारइतीयंमेभिन्नाप्रकृतिरष्टधा अपरेयमितस्त्वन्यांविद्धिमे प्रकृतिंपरां जीवरूपांम
हाबाहोययेदंधार्यतेजगदिति जीवरूपांचैतन्यरूपां तथासूतसंहितायां चिन्मात्राश्रयमायायाः शक्त्याकारेद्विजोत्तमाः अनुप्रविष्टायासंविन्निर्वि

व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकथांपौराणिकींशुभां श्रुतामुनिसमाजेषुमयापूर्वंकुरूद्वह ५ एकदा
हंकुरुश्रेष्ठकुर्वंस्तीर्थाटनंशुचि संप्राप्तोनैमिषारण्यंपावनंमुनिसेवितं ६ प्रणम्याहंमुनीन्सर्वान्स्थितस्त
त्रवराश्रमे विधिपुत्रास्तुयत्रासन्जीवन्मुक्तामहाव्रताः ७ कथाप्रसंगएवासीत्तत्रविप्रसमागमे ज
मदग्निस्तुपप्रच्छमुनीनेवंसमास्थितः ८ जमदग्निरुवाच संदेहोस्तिमहाभागाममचेतसितापसाः
समाजेषुमुनीनांवैनिःसंदेहोभवाम्यहं ९ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रोमघवावरुणोनलः कुबेरःपवनस्त्वष्टा
सेनानीश्चगणाधिपः १० सूर्योऽश्विनौभगःपूषानिशानाथोग्रहास्तथा आराधनीयतमःकोत्रवांछिता
र्थफलप्रदः ११ सुखसेव्यश्चसततंचाशुतोषश्चमानदाः ब्रुवंतुमुनयःशीघ्रंसर्वज्ञाःसंशितव्रताः १२
एवंप्रश्नेकृतेतत्रलोमशोवाक्यमब्रवीत् जमदग्नेशृणुष्वैतद्यत्पृष्टंवैत्वयाधुना १३ सेवनीयतमाशक्तिःस
र्वेषांशुभमिच्छतां पराप्रकृतिराद्याचसर्वगासर्वदाशिवा १४ देवानांजननीसैवब्रह्मादीनांमहात्मनां
आदिप्रकृतिमूलंसासंसारपादपस्यवै १५

कल्पास्वयंप्रभा सदाकारासदानंदासंसारोच्छेदकारिणी साशिवापरमादे
वीशिवाभिन्नाशिवंकरीति शिवाभिन्नाब्रह्माभिन्नेत्यर्थः जगदंकुररूपिण्याशक्त्यायदवच्छिन्नंचैतन्यंसामूलप्रकृतिः पराशक्तिरितिचोच्यते इ
तितट्टीकायांमाधवः १४ संसारवृक्षस्यमूलंमूलभूतेत्यर्थः सेवितासतीवरदानार्थंसदैवार्द्रचित्तायाभवतीत्यर्थः १५

१६ यथाप्राप्तंफलमित्यर्थः १७ १८ तमसानाम्नीनदीतत्तीरं १९ २० २१ २२ २३ २४ काम्येति काम्य
कर्मभ्रंशेकाम्यसिद्धिर्नस्यादितिभावः संजातेप्राप्ते २५ शब्दविवर्जितोमूकः २६ सर्वप्राणिशरीरेश्वासोच्छ्वासःसुदुर्ग्रहःस्वाधीनोनास्ति

स्मृताचोच्चारितादेवीददातिकिलवांछितं सर्वदैवार्द्रचित्तासावरदानायसेविता १६ इतिहासंप्रवक्ष्या
मिश्रृण्वंतुमुनयःशुभं अक्षरोच्चारणादेवयथाप्राप्तंद्विजेनवै १७ कोसलेषुद्विजःकश्चिद्देवदत्तेतिविश्रु
तः अनपत्यश्चकारेष्टिंपुत्रायविधिपूर्वकं १८ तमसातीरमास्थायकृत्वामंडपमुत्तमं द्विजानाहूय
वेदज्ञान्सत्रकर्मविशारदान् १९ कृत्वावेदींविधानेनस्थापयित्वाविभावसून् पुत्रेष्टिंविधिवत्तत्रचका
रद्विजसत्तमः २० ब्रह्माणंकल्पयामाससुहोत्रंमुनिसत्तमं अध्वर्युंयाज्ञवल्क्यंचहोतारंचबृहस्पतिं
२१ प्रस्तोतारंतथापैलमुद्गातारंचगोभिलं सभ्यानन्यान्मुनीन्कृत्वाविधिवत्प्रददौवसु २२ उद्गा
तासामगःश्रेष्ठःसप्तस्वरसमन्वितं रथंतरमगायत्तुस्वरितेनसमन्वितं २३ तदास्यस्वरभंगोभूत्कृते
श्वासेमुहुर्मुहुः देवदत्तश्चुकोपाशुगोभिलंप्रत्युवाचह २४ मूर्खोसिमुनिमुख्याद्यस्वरभंगस्त्वयाकृ
तः काम्यकर्मणिसंजातेपुत्रार्थंयजतश्चमे २५ गोभिलस्तुतदोवाचदेवदत्तंसुकोपितः मूर्खस्तेभविता
पुत्रःशठःशब्दविवर्जितः २६ सर्वप्राणिशरीरेतुश्वासोच्छ्वासःसुदुर्ग्रहः नमेत्रदूषणंकिंचित्स्वरभंगेम
हामते २७ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यगोभिलस्यमहात्मनः शापाद्भीतोदेवदत्तस्तमुवाचातिदुःखितः २८
कथंक्रुद्धोसिविप्रेंद्रवृथामयिनिरागसि अक्रोधनाहिमुनयोभवंतिसुखदाःसदा २९

तथाचमदपराधाभावेदुर्वाक्यंवदतस्तवपुत्रस्तथैवस्यादिति २७ २८ २९ ७ ७ ७

३० नदुक्तं वरंपुत्रादपुत्रत्वंमूर्खेश्चेद्भविताकृतइति ३१ ३२ ३३ देशेवसमानोवासंकुर्वाणः ३४ ३५ ३६ ३७

स्वल्पेपराधेविप्रेंद्रकथंशप्तस्त्वयात्यहं अपुत्रोहंसुतस्तःप्राप्तापयुक्तःपुनःकृतः ३० मूर्खपुत्रादपुत्रत्वंवरंवेदविदोविदुः तथापिब्राह्मणोमूर्खःसर्वेषांनिंद्यएवहि ३१ पशुवच्छूद्रवच्चैवनयोग्यःसर्वकर्मसु किंकरोमीहमूर्खेणपुत्रेणाद्विजसत्तम ३२ यथाशूद्रस्तथामूर्खोब्राह्मणोनात्रसंशयः नपूजार्होनदानार्होनिंद्यश्चसर्वकर्मसु ३३ देशेवैवसमानश्चब्राह्मणोवेदवर्जितः करदःशूद्रवच्चैवमंतव्यःसेच भूभुजा ३४ नासनेपितृकार्येषुदेवकार्येषुसद्विजः मूर्खःसमुपवेश्यश्चकार्यस्यफलमिच्छता ३५ राज्ञाशूद्रसमोज्ञेयोनयोज्यःसर्वकर्मसु कर्षकस्तुद्विजःकार्योब्राह्मणोवेदवर्जितः ३६ विनाविप्रेणकर्तव्यंश्राद्धंकुशचटेनवै नतुविप्रेणमूर्खेणश्राद्धंकार्यंकदाचन ३७ आहारादधिकंचान्नंनदातव्यमपंडितेदातानरकमाप्नोतिग्रहीतातुविशेषतः ३८ धिग्राज्यंतस्यराज्ञोवैयस्यदेशेऽबुधाजनाः पूज्यंतेब्राह्मणामूर्खादानमानादिकैरपि ३९ आसनेपूजनेदानेयत्रभेदोनचाण्वपि मूर्खपंडितयोर्भेदोज्ञातव्योविबुधेनवै ४० मूर्खायत्रसुगर्विष्ठादानमानपरिग्रहैः तस्मिन्देशेनवस्तव्यंपंडितेनकथंचन ४१ असतामुपकारायदुर्जनानांविभूतयः पिचुमंदःफलाढ्योपिकाकैरेवोपभुज्यते ४२ भुक्त्वान्नंवेदविद्विप्रोवेदाभ्यासंकरोतिवै क्रीडंतिपूर्वजास्तस्यस्वर्गेप्रमुदिताःकिल ४३

३८ देशेअबुधाइतिच्छेदः ३९ ४० ४१ असतामिति यथापिचुमंदोनिंबःफलाढ्योपिकाकैरेवोपभुज्यतेसयथाऽसतांकाकानामुपकारायतथेत्यर्थः ४२ ४३ ६५ ६५ ६५ ६५ ६५

५४ ५५ ५६ कल्पकोपनाः बहुकालपर्यंतं कोपवंतः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

गोभिलातः किमुक्तं वैत्वयावेदविदुत्तम संसारेमूर्खपुत्रत्वंमरणादतिगर्हितं ५४ कृपांकुरुमहाभा
गशापस्यानुग्रहंप्रति दीनोद्धारणशक्तोसिपतामितवपादयोः ५५ लोमशउवाच इत्युक्त्वादेवदत्तस्त
पतितस्तस्यपादयोः स्तुवन्दीनत्हृदत्यर्थंकृपणःसाश्रुलोचनः ४६ गोभिलस्तुतदातत्रदृष्ट्वातंदीनचेतसं
क्षणकोपामहांतोवैपापिष्ठाः कल्पकोपनाः ४७ जलंस्वभावतः शीतंपावकातपयोगतः उष्णंभवतितच्छी
घ्रंतद्विनाशिशिरंभवेत् ४८ दयावान्गोभिलस्त्वाहदेवदत्तंसुदुःखितं मूर्खोभूत्वासुतस्तेवैविद्वानपिभवि
ष्यति ४९ इतिदत्तवरःसोथमुदितोभूद्द्विजर्षभः इष्टिंसमाप्यविप्रान्वैविससर्जयथाविधि ५० काले
नकियतातस्यभार्यारूपवतीसती गर्भंदधारकालेसारोहिणीरोहिणीसमा ५१ गर्भाधानादिकंकर्मचका
रविधिवद्द्विजः पुंसवनविधानंचश्रृंगारकरणंतथा ५२ सीमंतोन्नयनंचैवकृतंवेदविधानतः ददौदानानि
मुदितोमत्वेष्टिंसफलांतथा ५३ शुभेह्निसुषुवेपुत्रंरोहिणीरोहिणीयुते दिनेलग्नेशुभेत्यर्थंजातकर्मचका
रसः ५४ पुत्रदर्शनकंकृत्वानामकर्मचकारच उतथ्यइतिपुत्रस्यकृतंनामपुराविदा ५५ सचाष्टमेतथा
वर्षेशुभेवैशुभवासरे तस्योपनयनंकर्मचकारविधिवत्पिता ५६ वेदमध्यापयामासगुरुस्तंवैव्रतेस्थितं नो
च्चचारतथोतथ्यःसंस्थितोमुग्धवत्तदा ५७ बहुधापाठितःपित्रानदधारमतिंशठः मूढवत्तिष्ठतेऽत्यर्थंतंशुशो
चपितातदा ५८ एवंकुर्वन्सदाभ्यासंजातोद्वादशवार्षिकः नवेदविधिवत्कर्तुंसंध्यावंदनकंविधिं ५९

५४ ५५ ५६ ५७ , ५८ ५९ ६ ६ ६ ६ ६

६० ६१ ६२ ६३ उटजंकुटिं वन्यांवृत्तिं फलमूलाशनरूपां ६४ ६५ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेदशमोध्यायः १० अष्टपंचाशद्भिरेवपद्यैः सत्यव्रतस्यह वाग्बीजोच्चारणात्सिद्धिर्जातेतिपरिगीयते १ वनंगतस्योतथ्यस्यवृत्तमाह लोमशः

मूर्खोभूदतिलोकेषुगतावार्तातिविस्तरं ब्राह्मणेषुचसर्वेषुतापसेष्वितरेषुच ६० जहासलोकस्तंविप्रंयत्र तत्रगतंवने पितामातानिनिंदाथमूर्खंतमतिभर्त्सयन् ६१ निंदितोथजनैःकामंपितृभ्यामथबांधवैः वैराग्यमगमद्विप्रोजगामवनमध्यसौ ६२ अंधोवरस्तथापंगुर्नमूर्खस्तुवरःसुतः इत्युक्तोसोपितृभ्यांवै विवेशकाननंप्रति ६३ गंगातीरेशुभेस्थानेकृत्वोटजमनुत्तमं वन्यांवृत्तिंचसंकल्प्यस्थितस्तत्रसमाहितः ६४ नियमंचपरंकृत्वानासत्यंप्रब्रवीम्यहं स्थितस्तत्राश्रमेरम्येब्रह्मचर्यव्रतोहिसः ६५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेदशमोध्यायः १० लोमशउवाच नवेदाध्ययनंकिंचिज्ज्ञानातिनजपंतथा ध्यानंनदेवतानांचनचैवाराधनंतथा १ नासनंवेदविप्रोसौप्राणायामंतथापुनः प्रत्याहारंतुनोवेदभूतशुद्धिंचकारणं २ नमंत्रंकीलकंजाप्यंगायत्रींचनवेदसः शौचंस्नानविधिंचैवतथाचमनकंपुनः ३ प्राणाग्निहोत्रंनोवेदबलिदानंनचातिथिं नसंध्यांसमिधोहोमंविवेदचतथासुनिः ४ सोकरोत्प्रातरुत्थाययत्किंचिद्दंतधावनं स्नानंचशूद्रवत्तत्रगंगायांमंत्रवर्जितं ५ फलान्यादायवन्यानिमध्याह्नेपियदृच्छया भक्ष्याभक्ष्यपरिज्ञानंनजानातिशठस्तथा ६ सत्यंब्रूतेस्थितस्तत्रनानृतंवदतेपुनः जनैःसत्यतपानामकृतमस्यद्विजस्यवै ७

नवेदेति १ कारणंसर्वेश्वरंचनवेद २ ३ ४ तर्हितत्रकिमकरोत्तत्राह सोकरोदिति ५ ६ सत्यमेवतपोयस्यससत्यतपा अयंचऋषिः सत्यइतिसत्यतपाराथीतरइतितैत्तिरीयश्रुतिप्रसिद्धः ७

नाहितंकस्यचित्कुर्यादितिजानातीतिशेषः चिंतयन्निितीति इतिवक्ष्यमाणप्रकारेण ८ ९ १० अदुग्धदोहेति नविद्यतेदुग्धंपयोदोहेदोहने यस्याःसा ११ किंन्विति दैवंविधिंकिंनुकिमर्थंनिंदामियतोममकर्मैवेदृशंभवतिविधेः कर्मानुरूपमेवफलदातृत्वात् १२ १३ १४ १५ इदंन

नाहितंकस्यचित्कुर्यान्नतथापिहितंक्वचित् सुखंस्वपितितत्रैवनिर्भयश्चिंतयन्निति ८ कदामेमरणंभाविदुःखं जीवामिकानने जीवितंधिङ्मूर्खस्यतरसामरणंध्रुवं ९ दैवेनाहंकृतोमूर्खोनान्योत्रकारणंमम प्राप्यचैवो त्तमंजन्मवृथाजातंममाधुना १० यथावंध्यासुरूपाचयथावानिष्फलोद्रुमः अदुग्धदोहाधेनुश्चतथाहंनिष्फ लःकृतः ११ किंनुनिंदाम्यहंदैवंनूनंकर्ममसेदृशं नदत्तंपुस्तकंकृत्वाब्राह्मणायमहात्मने १२ नवैविद्या मयादत्तापूर्वजन्मनिनिर्मला तेनाहंकर्मयोगेनशठोस्मिचद्विजाधमः १३ नचतीर्थेतपस्तप्तंसेवितानचसा धवः नद्विजाःपूजिताद्रव्यैस्तेनजातोस्मिदुष्टधीः १४ वर्ततेमुनिपुत्राश्चवेदशास्त्रार्थपारगाः अहंसुमू ढःसंजातोदैवयोगेनकेनचित् १५ नजानामितपस्तप्तुंकिंकरोमिस्कसाधनं मिथ्यायंमेत्रसंकल्पोनमेभाग्यं शुभंकिल १६ दैवमेवपरंमन्येधिक्पौरुषमनर्थकं वृथाश्रमकृतंकार्यंदैवाद्भवतिसर्वथा १७ ब्रह्मावि ष्णुश्चरुद्रश्चशक्राद्याःकिलदेवताः कालस्यवशगाःसर्वेकालोहिदुरतिक्रमः १८ एवंविधान्वितर्कांस्तुकु र्वाणोहर्निशंद्विजः स्थितस्तत्राश्रमेतीरेजाह्नव्याःपावनेस्थले १९ विरक्तःसतुसंजातःस्थितस्तत्राश्रमेद्वि जः कालातिवाहनंशांतश्चकारविजनेवने २० एवंस्थितस्यतुवनेविमलोदकेवैवर्षाणितत्रनवपंचगतानि कामं नाराधनंनचजपंनविवेदमंत्रंकालातिवाहनमसौकृतवान्वनेवै २१

मयाकृतमितिसंकल्पःपश्चात्तापोपिमिथ्येत्यतो भाग्यंमेशुभंनास्तिततःपश्चात्तापेपिनसत्कर्मभवितुमर्हतीति १६ वृथेति श्रमेणपोरुषेणकृतंकार्यंदैवात्सर्वथावृथाभवति १७ १८ १९ २० २१

सत्यंवदतीतिव्रतमित्यन्वयः अतएवसत्यतपाइतिनामजातमित्यर्थः २२ २३ कोलोवराहः २४ २५ सारस्वतंबीजमिति ऐऐइ
तिशब्दंचकारेत्यर्थः स्वभावएवायंमनुष्याणांदुःखातुरं दृष्ट्वा ऐऐइति शब्दउच्चारणीयइति २६ नज्ञातवानिति मयायदुच्चारितंतद्बीजमस्तीतिन

जानातितस्यवितंतंव्रतमेवलोकः सत्यंवदत्यपिमुनिःकिलनामजातं जातंयशश्चसकलेषुजनेषुकामंस
त्यव्रतोयमनिशंनमृषाभिभाषी २२ तत्रैकदातुमृगयांरममाणएवप्राप्तोनिषादनिशठोधृतचापबाणः
क्रीडन्वनेतिविपुलेयमतुल्यदेहःक्रूराकृतिर्हननकर्मणिचातिदक्षः २३ तेनातिकृष्टेनशरेणविद्धःको
लःकिरातेनधनुर्धरेण पलायमानोभयविह्वलश्चमुनेःसमीपंविद्रुतोजगाम २४ विकंपमानोरुधिरार्द्रदे
होयदाजगामाश्रममंडलंवै कोलस्तदातीवदयार्द्रभावंप्राप्तोमुनिस्तत्रसमीक्ष्यदीनं २५ अग्रेव्रजं
तंरुधिरार्द्रदेहं दृष्ट्वामुनिःसूकरमाशुविद्धं दयाभिवेशादतिकंपमानःसारस्वतंबीजमथोच्चचार २६
अज्ञातपूर्वंचतथाश्रुतंचदैवान्मुखेवैसमुपागतंच नज्ञातवान्बीजमसौविमूढोममज्जशोकेसमुनिर्महात्मा
२७ कोलःप्रविश्याश्रममंडलंतद्गतोनिकुंजेप्रविलीयगूढं अप्राप्तमार्गोदृढनिर्विण्णचेताःप्रवेपमानः
शरपीडितत्वात् २८ ततःक्षणादाकर्णांतकृष्टंचापंदधानोतिकरालदेहः प्राप्तस्तदंतेसचमृग्यमाणो
निषादराजःकिलकालएव २९ दृष्ट्वामुनिंतत्रकुशासनेस्थितंनाम्नातुसत्यव्रतमद्वितीयं व्याधःप्रणम्य
प्रमुखेस्थितोसोपप्रच्छकोलःक्वगतोद्विजेश ३०

ज्ञातवान् अथचतंसूकरंदृष्ट्वाशोकेममज्जच २७ निकुंजेनिबिडवृक्षदेशेप्रविलीयादृश्योभूत्वा २८ ततइतिसूकरेआश्रमंप्रविश्या
नंतरंनिबिडवनेगतेसतिततोनंतरमेवाकर्णांतं कृष्टंकर्णंश्रोत्रेंद्रियंतत्पर्यंतंकृष्टचापंदधानइत्यर्थः २९ ३० ६५ ६७

किलआगतोस्मीत्यत्रसंध्यभावआर्षः ३१ ३२ सत्यमिति भवान्सत्यंब्रवीतु ३३ वितर्कमग्नः संदेहमग्नः संदेहमेवाह सत्यमिति नदृष्टइ
त्युच्चारितेममसत्यव्रतंभग्नंनभवेत्किं अपितुभवेदेव ३४ अतोगतःकोलः शरविद्धदेहइत्यमृषासत्यंवक्तव्यमितिचेत्तत्राह कथंब्रवीमीति हिंसा
दोषभयादपिसत्यंकथंब्रवीमीति ततउभयतोदोषान्मृषावामृषाकथंब्रवीमीति कथंब्रवीमीतिवाक्यंदेहलीदीपकन्यायेनान्वयः सत्येउक्तेयंहनिष्य
त्येवेत्याह क्षुधार्दितइति ३५ सत्यंनसत्यमिति येनसत्यभाषणेनहिंसाभवति तत्सत्यंसत्यंनभवति किंतुदयान्वितंदययान्यकल्याणा

जानामितेहंसुव्रतंप्रसिद्धंतेनाद्यपृच्छेममबाणविद्धः क्षुधार्दितंमेसकलंकुटुंबंबिभर्त्तुकामःकिल
आगतोस्मि ३१ वृत्तिर्ममैषाविहिताविधात्रानान्यास्तिविप्रेंद्रकरोतंब्रवीमि भर्तव्यमेवेहकुटुंबमंज
साकेनाप्युपायेनशुभाशुभेन ३२ सत्यंब्रवीत्वद्यसत्यव्रतोसिक्षुधातुरोवर्त्ततेपोष्यवर्गः क्वासौगतः
सूकरोबाणविद्धःपृच्छाम्यहंवाडवब्रूहितूर्णं ३३ तेनेतिपृष्टःसमुनिर्महात्मावितर्कमग्नःप्रबभूवकामं स
त्यव्रतंमेऽद्यभवेन्नभग्नंनदृष्टइत्युच्चरितेनकिंवै ३४ गतोऽत्रकोलःशरविद्धदेहःकथंब्रवीम्यद्यमृषामृ
षावा क्षुधार्दितोऽयंपरिपृच्छतीवदृष्ट्वाहनिष्यत्यपिसूकरंवै ३५ सत्यंनसत्यंखलुयत्रहिंसादयान्वि
तंचानृतमेवसत्यं हितंनराणांभवतीहयेनतदेवसत्यंनतथान्यथैव ३६ हितंकथंस्यादुभयोर्विरुद्ध
योस्तदुत्तरंकिंनयथामृषावचः विचारयन्वाडवधर्मसंकटेनप्रापवक्तुंवचनंयथोचितं ३७

र्थंप्रयुज्यमानमप्यनृतंसत्यमेवभवति ३६ यद्यप्यन्यकल्याणार्थमनृतमपिसत्यंतथाचममानृतकथनेऽत्रदोषोनास्तितथाप्युभयंसंरक्षितंस्या
च्चेत्सर्वतोवरमितिमनसिविचारयन्नाह हितंकथंस्यादिति उभयोर्विरुद्धयोःप्रसंगेममहितंकथंस्यात्तस्योत्तरंचमयाकिंवक्तव्यंयेनममवचोमृषानस्यादि
तिविचारयन्सन् हेवाडवहेजमदग्नेधर्मसंकटेयथोचितंवचनंवक्तुंनप्रापनसमर्थोबभूव ३७ ५ ५ ५

बाणाहतमिति हेजमदग्ने अस्मिन्समयेनिजबीजतोनिजबीजवाग्भवबीजोच्चारतोदेवीप्रसन्नासतीविद्यांब्रह्मविद्यांदुरापांददौतस्मैसत्यव्रताय यया
विद्ययाबाणाहतंदयान्वितंकोलंवीक्ष्यतदंतेविचारांतेतेनसत्यव्रतेनवचः समुदाहृतं यद्वायद्वचः ऐऐइतिसमुदाहृतंतेनवचसेत्यन्वयः ३८ तदेवा
हबीजोच्चारणेति ३९ ४० यदुक्तंत्वयावराहःकेनमार्गेणगतइतितत्रदर्शनवदनयोरेककर्तृत्वेएवेदंसंभवति नचदर्शनवदनकर्तृत्वमेकस्या
स्तिकिंतुभिन्नस्यैवेत्याह यापश्यतीति याअनश्नन्नन्योभिचाकशीतिश्रुतिप्रतिपाद्यासर्वसाक्षिणीसापश्यति तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासा
सर्वमिदंविभातीतिश्रुत्यासर्वप्रकाशकत्वस्यचितिशक्तेरेवप्रतिपादनात् तथाचसापश्यति सायापश्यतिनसाब्रूतेवदनकर्तृत्वंबुद्धेरेवनचितिशक्तेः

बाणाहतंवीक्ष्यदयान्वितंचकोलंतदंतेसमुदाहृतंवचः तेनप्रसन्नानिजबीजतःशिवाविद्यांदुरापांप्रददौचतस्मै
३८ बीजोच्चारणतोदेव्याविद्याप्रस्फुरिताखिला वाल्मीकेश्चयथापूर्वंतथासद्यभवत्कविः ३९ तमुवाचद्विजो
व्याधंसंमुखस्थंधनुर्धरं सत्यकामस्तुधर्मात्माश्लोकमेकंदयापरः ४० यापश्यतिनसाब्रूतेयाब्रूतेसानपश्यति
अहोव्याधस्वकार्यार्थिन्किंपृच्छसिपुनःपुनः ४१ इत्युक्तस्तुतदातेनगतोसोपशुहापुनः निराशःसूकरेतस्मिन्प
रावृत्तोनिजालये ४२ ब्राह्मणस्तुकविर्जातःप्रचेतसइवापरः प्रसिद्धःसर्वलोकेषुनाम्नासत्यव्रतोद्विजः ४३
सारस्वतंततोबीजंजजापविधिपूर्वकं पंडितश्चातिविख्यातोद्विजोऽसौधरणीतले ४४

याब्रूतेबुद्धिर्नसापश्यति नविषयंप्रकाशयति तस्याःजडत्वात् ननुसत्यानृतेमिथुनीकृत्ययथालोकेचितिशक्तिजडशक्त्योरेकत्वमाध्यासिकंस्वीकृ
त्ययएवपश्यतिसएवब्रूतेइतिव्यवहारोदृश्यते तथाभवताप्यवहारः कुतोनक्रियतइतिचेदध्यासकारणस्याविद्यारूपस्यमय्यभावादित्यभिप्रायः
इत्थंसत्यहोव्याधस्वकार्यार्थिन्मांप्रतिपुनःपुनः किंपृच्छसिनैतत्प्रष्टुंयोग्यमित्यर्थः ४१ परावृत्तइति अयंज्ञानीवर्त्ततेपूज्योनातिशयप्रश्नार्होयमितिम
त्वापरावृत्तइत्यर्थः ४२ प्रचेतावरुणःसचश्रुतिसिद्धोज्ञानी ४३ ४४ ६ ६ ६ ६

४५ अत्रत्यमेवसत्यव्रतमुनेराख्यानंलघुस्तवेश्रीमदाचार्यैरपिसंगृहीतं दृष्ट्वासंभ्रमकारिवस्तुसहसाऐऐइतिव्याहृतंयेनाकूतवशादपीहवर देबिंदुंविनाप्यक्षरं तस्यापिध्रुवमेवदेवितरसाजातेतवानुग्रहेवाचःसूक्तिसुधारसद्रवमुचोनिर्यातिवक्त्रांबुजात् यन्नित्येतवकामराजमपरंमंत्राक्ष रंनिष्कलंतत्सारस्वतमित्यवैतिविरलःकश्चिज्जनश्चेद्भुवि आख्यानंप्रतिपर्वसत्यतपसोयत्कीर्तयंतोद्विजाःप्रारंभेप्रणवास्पदप्रणयतांनीत्वोच्च रंतिस्फुटमिति तथापृथ्वीधराचार्यैरपि ऋक्सामयोर्यजुषिसंधिवशादुदीर्णबीजंसरस्वतिसकृत्तवयेजपंति तेसत्यवाक्यमुनिवद्धिदितत्रयीका

प्रतिपर्वसुगायंतिब्राह्मणायद्यशःसदा आख्यानंचातिविस्तीर्णंस्तुवंतिमुनयःकिल ४५ तच्छ्रुत्वासद नंतस्यसमागम्यतदाश्रमे येनत्यक्तःपुरातेनगृहंनीतोतिमानतः ४६ तस्माद्राजन्सदासेव्यापूजनीया चभक्तितः आदिशक्तिःपरादेवीजगतांकारणंहिसा ४७ तस्यायज्ञंमहाराजकुरुवेदविधानतः सर्वका मप्रदंनित्यंनिश्चयंकथितंपुरा ४८ स्मृतासंपूजिताभक्त्याध्याताचोच्चारितास्तुता ददातिवांछितान र्थान्कामदातेनकीर्त्यते ४९ अनुमानमिदंराजन्कर्त्तव्यंसर्वथाबुधैः दृष्ट्वारोगयुतान्दीनान्क्षुधितान्नि र्धनान्शठान् ५० जनानार्तांस्तथामूर्खान्पीडितान्वैरिभिःसदा दासानाज्ञाकरान्क्षुद्रान्विकलान्विह्व लानथ ५१ अतृप्तान्भोजनेभोगेसदार्त्तानजितेंद्रियान् तृष्णाधिकानशक्तांश्चसदाधिपरिपीडितान् ५२ तथाविभवसंपन्नान्पुत्रपौत्रविवर्धनान् पुष्टदेहांश्चसंभोगैःसंयुतान्वेदवादिनः ५३

आथर्वणादिकमवाप्यसुखीभवंतीति येनत्यक्तस्तेनपित्रेत्यर्थः ४६ एतादृशमहाफलदात्रीयत्किंचिन्मिषेणस्मृताभगवतीतस्मादन्यदेवताविहा येयमेवाराध्येत्याह तस्मादिति ४७ ४८ तेनकारणेनकामदेतिलोकेकीर्त्यते ४९ सुखिनोजनान्दृष्ट्वैतैर्भगवत्याराधितास्तीत्यनु मानंकर्त्तव्यं दुःखिनोदृष्ट्वायतएतेदुःखिनस्तस्मादेतैर्भगवतीनाराधितेत्यनुमानंकर्त्तव्यमितिसमुदायार्थः ५० ५१ ५२ ५३ ६

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ सप्ताशीतिमहापद्येरंबायज्ञविधिर्महान् यथावत्प्रोच्यतेयेनमुक्तोभवतिमानवः १ पूर्वाध्यायांतेअंबायज्ञस्यमहाफलत्वंश्रुत्वातद्यज्ञविधिंराजापृच्छति वदयज्ञेति १ २ त्रिविधमिति सर्वकर्मविधिदृष्टेनकर्मणानुष्ठानेनत्रिविधंज्ञेयमित्यर्थः ३ त्रैविध्यमाह सात्त्विकमिति ४ ज्ञानिनांविमुक्तानांगुणोज्झितंज्ञान

राजलक्ष्म्यायुतान्शूरान्वशीकृतजनानथ स्वजनैरवियुक्तांश्चसर्वलक्षणलक्षितान् ५४ व्यतिरेकान्वयाभ्यांचविचेतव्यंविचक्षणैः एभिर्नपूजितादेवीसर्वार्थफलदाशिवा ५५ समाराधिताचतथानृभिरेभिःसदांबिका यतोमीसुखिनःसर्वेसंसारेस्मिन्नसंशयः ५६ व्यासउवाच इतिराज-ञ्छ्रुतंतत्रमयामुनिसमागमे लोमशस्यमुखात्कामंदेवीमाहात्म्यमुत्तमं ५७ इतिसंचिंत्यराजेंद्रकर्तव्यंचसदार्चनं भक्त्यापरमयादेव्याःप्रीत्याचपुरुषर्षभ ५८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ राजोवाच वदयज्ञविधिंसम्यग्देव्यास्तस्याःसमंततः श्रुत्वाकरोम्यहंस्वामिन्यथाशक्तित्वतंद्रितः १ पूजाविधिंचमंत्रांश्चहोमद्रव्यमसंशयं ब्राह्मणाःकतिसंख्याश्चदक्षिणाश्चतथापुनः २ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेव्यायज्ञंविधानतः त्रिविधंतुसदाज्ञेयंविधिदृष्टेनकर्मणा ३ सात्त्विकंराजसंचैवतामसंचतथापरं मुनीनांसात्त्विकंप्रोक्तंनृपाणांराजसंस्मृतं ४ तामसंराक्षसानांवैज्ञानिनांतुगुणोज्झितं विमुक्तानांज्ञानमयंविस्तरात्प्रब्रवीमिते ५ देशःकालस्तथाद्रव्यंमंत्राश्चब्राह्मणास्तथा श्रद्धाचसात्त्विकीयत्रतंयज्ञंसात्त्विकंविदुः ६

मयमित्यर्थः ५ तत्रसात्त्विकरूपमाह देशइति सात्त्विकोदेशोवाराणस्यादिः कालउत्तरायणादिर्द्रव्यंन्यायार्जितं मंत्रावैदिकाःब्राह्मणाःश्रोत्रियाः श्रद्धाचआस्तिक्यबुद्धिः

सात्त्विकीविषयसौंदर्यजनितरागाद्यकलुषिता ६ ७ ८ ९ यद्येतादृशीसामग्रीनास्तितर्हितत्रतत्कर्मणः फलंनैवभवति तत्रदृष्टांतमाह
प्रत्यक्षंतवेति १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ किमत्रेति परमेश्वरेकेशवेसत्यपिधर्ममूर्तौयुधिष्ठिरेसत्यपितादृ

द्रव्यशुद्धिःक्रियाशुद्धिर्मंत्रशुद्धिश्चभूमिप भवेद्यदितदापूर्णफलंभवतिनान्यथा ७ अन्यायोपार्जितेनै
वद्रव्येणसुकृतंकृतं नकीर्तिरिहलोकेचपरलोकेनतत्फलं ८ तस्मान्न्यायार्जितेनैवकर्तव्यंसुकृतंस
दा यशसेपरलोकायभवत्येवसुखायच ९ प्रत्यक्षंतवराजेंद्रपांडवैस्तुमखःकृतः राजसूयःक्रतुव
रःसमाप्तवरदक्षिणः १० यत्रसाक्षाद्धरिःकृष्णोयादवेंद्रोमहामनाः ब्राह्मणाःपूर्णविद्याश्चभारद्वाजादय
स्तथा ११ कृत्वायज्ञंसुसंपूर्णमासमात्रेणपांडवैः प्राप्तंमहत्तरंकष्टंवनवासश्चदारुणः १२ पीडनंचै
वपांचाल्यास्तथाद्यूतेपराजयः वनवासोमहत्कष्टंक्वगतंमखजंफलं १३ दासत्वंचविराटस्यकृतंसर्वै
र्महात्मभिः कीचकेनपरिक्लिष्टाद्रौपदीचप्रमद्वरा १४ आशीर्वादाद्द्विजातीनांक्वगताःशुद्धचेतसां भ
क्तिर्वावासुदेवस्यक्वगतातत्रसंकटे १५ नरक्षितातदाबालाकेनापिद्रुपदात्मजा प्राप्तकेशग्रहाकाले
साध्वीचवरवर्णिनी १६ किमत्रचिंतनीयंवैधर्मवैगुण्यकारणं केशवेसतिदेवेशेधर्मपुत्रेयुधिष्ठिरे
१७ भवितव्यमितिप्रोक्तेनिष्फलःस्यात्तदागमः वेदमंत्रास्तथान्येवैवितथाःस्युरसंशयं १८

शयज्ञोत्तरमेतादृशोमहाननर्थोजातस्तस्मात्तत्रधर्मवैगुण्यंजातमितिकिमत्रचिंतनीयंविचारणीयं जातमेवधर्मवैगुण्यमित्येवनिश्चेतव्य
मित्यर्थः १७ ननुधर्मवैगुण्यंतत्रनजातंकिंतुतेषांपांडवानांभवितव्यंप्रारब्धंतथैवस्थितमतस्तथाफलंजातमितिचेत्तत्राह भवितव्यमितिप्रोक्तेइति
यदिप्रारब्धमेवमुख्यंनपुरुषार्थइतिमतंस्वीक्रियतेतदागमोनुष्ठानप्रतिपादकोव्यर्थएवस्यात् यथाप्रारब्धंस्यात्तथाभविष्यत्यागमस्तत्रकिंकरिष्यतीति १८

वचनेवेदवचनेफलप्रतिपादकेसत्यपितत्रविश्वासः कस्यापिनस्यात् यद्यस्माकंप्रारब्धंस्यात्तदानुष्ठानमंतरापितत्कार्यंभविष्यति नोचेदनुष्ठानेकृते
पिनभविष्यतीति भवितव्यंभवत्येववचनेप्रतिपादके सत्यपिकिंफलमित्यक्षरार्थः १९ ननुतर्हिफलप्रतिपादकवेदः किमर्थमितिचेत्सोपित्वन्म
तेऽर्थवादःस्यादित्याह आगमोपीति एतानिसर्वाणिदूषणानित्वन्मतेस्युरित्यर्थः भवितव्यमेवमुख्यमितिमतेहृदिकृतेसति २० उभयमि
ति तस्माद्दैवंपुरुषकारश्चेत्युभयंफलसिद्धिंप्रतिकारणमितिवक्तव्यं ततश्चपुरुषव्यापारेव्यंगमेवफलंभवतीतिसिद्धं २१ तर्ह्यह कृतेकर्म

साधनंनिष्फलंसर्वमुपायश्चनिरर्थकः भवितव्यंभवत्येववचनेप्रतिपादके १९ आगमोप्यर्थवादः
स्याक्रियाःसर्वानिरर्थकाः स्वर्गार्थंचतपोव्यर्थंवर्णधर्मश्चवैतथा २० सर्वप्रमाणंव्यर्थंस्याद्भवितव्ये
कृतेहृदि उभयंचापिमंतव्यंदैवंचोपायएवच २१ कृतेकर्मणिचेत्सिद्धिर्विपरीतायदाभवेत् वैगुण्यं
कल्पनीयंस्यात्प्रज्ञैःपंडितमौलिभिः २२ तत्कर्मबहुधाप्रोक्तंविद्वद्भिःकर्मकारिभिः कर्तृभेदान्मंत्रभे
दाद्द्रव्यभेदात्तथापुनः २३ यथामघवतापूर्वंविश्वरूपोवृतोगुरुः विपरीतंकृतंतेनकर्ममातृसुखाय
वै २४ देवेभ्योदानवेभ्यस्तुस्वस्तीत्युक्त्वापुनःपुनः असुरामातृपक्षीयाःकृतंतेषांचरक्षणं २५ दै
त्यान्दृष्ट्वातुसंतुष्टांश्चुकोपमघवातदा शिरांसितस्यवज्रेणचिच्छेदतरसाहरिः २६ क्रियावैगुण्य
मत्रैवकर्तृभेदादसंशयं नोचेत्पंचालराजेनरोषेणापिकृताक्रिया २७ भारद्वाजविनाशायपुत्रस्यो
त्पादनायच धृष्टद्युम्नःसमुत्पन्नोवेदीमध्याच्चद्रौपदी २८

णीति २२ २३ अत्रानेकोदाहरणान्याह य
थेति मातृहिताय मातृपक्षीयदैत्यहितायेत्यर्थः २४ २५ तस्यविश्वरूपस्य २६ वैगुण्येसतिविपरीतंफलंभवतीत्युक्त्वानोचेद्वैगु
ण्यंतदाधिकंफलंभवतीत्याह नोचेदिति कर्मवैगुण्यंनचेदित्यर्थः २७ भारद्वाजोद्रोणः पुत्रोपिलब्धोद्रौपद्यप्यधिकालब्धा २८ ६५ ६५

पुरेति एकपुत्रार्थं कृतेयत्नेचत्वारः पुत्राउत्पन्नाइत्यर्थः २९ उपसंहरति अतइति ३० ३१ ३२ किंतत्रवैगुण्यंपांडवानांमखेजातमि
तिचेत्तत्राह कुद्रव्येति अनेकराजवधपूर्वकंसंपादितत्वात्कुद्रव्यत्वंधनस्येत्यर्थः ३३ तस्माद्दुर्लभः सात्त्विकोयज्ञोस्तिसचवैखानसादि
सात्त्विकमुनीनामेवसंभवतिनान्यस्येत्याह सात्त्विकस्त्विति ३४ ऋष्यंऋषिभ्योहितं ३५ वियूपाः पशुबंधनस्तंभरहिताइत्यर्थः अपशु

पुरादशरथेनापिपुत्रेष्टिस्तुकृतायदा अपुत्रस्यसुतास्तस्यचत्वारःसंप्रजज्ञिरे २९ अतःक्रियाकृतायु
क्त्यासिद्धिदासर्वथाभवेत् अयुक्त्याविपरीतास्यात्सर्वथानृपसत्तम ३० पांडवानांयथायज्ञेकिंचिद्वै
गुण्ययोगतः विपरीतंफलंप्राप्तंनिर्जितास्तेदुरोदरे ३१ सत्यवादीतथाराजन्धर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः
द्रौपदीचतथासाध्वीतथान्येप्यनुजाःशुभाः ३२ कुद्रव्ययोगाद्वैगुण्यंसमुत्पन्नंमखेथवा साभिमानैःकृ
ताद्वापिदूषणंसमुपास्थितं ३३ सात्त्विकस्तुमहाराजदुर्लभोवैमखःस्मृतः वैखानसमुनीनांहिविहितोसौ
महामखः ३४ सात्त्विकंभोजनंयेवैनित्यंकुर्वंतितापसाः न्यायार्जितंचवन्यंचतथाऋष्यंसुसंस्कृतं ३५
पुरोडाशपरानित्यंवियूपामंत्रपूर्वकाः श्रद्धाधिकामखाराजन्सात्त्विकाःपरमाःस्मृता ३६ राजसाद्रव्यबहुलाः
सयूपाश्चसुसंस्कृताः क्षत्रियाणांविशांचैवसाभिमानाश्चवैमखाः ३७ तामसादानवानांवैसक्रोधामदव
र्द्धकाः सामर्षाःसंस्कृताःक्रूरामखाःप्रोक्तामहात्मभिः ३८ मुनीनांमोक्षकामानांविरक्तानांमहात्मनां मान
सस्तुस्मृतोयागःसर्वसाधनसंयुतः ३९ ऽभि

कायज्ञाइतितात्पर्यं ३६ ३७ ३८ तत्रसात्त्विकदेवीमखोपिबाह्याभ्यंतरभेदेनद्विविधः बाह्यस्तुवैदिकमंत्रादिपूर्वोक्तसात्त्विकसाधन
निर्वृत्तोगृहस्थानांस्वकल्याणार्थिनामाभ्यंतरस्तुमोक्षकामानामित्याह मुनीनामिति ३९ ५ ५ ५

मानसमंबायज्ञंस्तौति अन्येष्विति ४० ४१ मानसांबायज्ञस्याधिकारिणमाह प्रथमंत्विति ४२ ४३ मंडपंमानसं ४४ ४५ तथैवमानसमेव ४६ ४७ वायुष्वेवाग्निभावनाकार्येत्याह पावकाइति ४८ ४९ उदानःसभ्य आर्षउकारलोपः निर्गुणंदोषरहितमि

अन्येषुसर्वयज्ञेषुकिंचिन्न्यूनंभवेदपि द्रव्येणश्रद्धयावापिक्रिययाब्राह्मणैस्तथा ४० देशकालपृथग्द्र व्यसाधनैःसकलैस्तथा नान्योभवतिपूर्णोवैयथाभवतिमानसः ४१ प्रथमंतुमनःशोध्यंकर्तव्यंगुण वर्जितं शुद्धेमनसिदेहोवैशुद्धएवनसंशयः ४२ इंद्रियार्थपरित्यक्तंयदाजातंमनःशुचि तदातस्यमख स्यासौप्रभवेदधिकारवान् ४३ तदासौमंडपंकृत्वाबहुयोजनविस्तृतं स्तंभैश्चाविपुलैःश्लक्ष्णैर्यज्ञि यद्रुमसंभवैः ४४ वेदींचविशदांतत्रमनसापरिकल्पयेत् अग्नयोपितथास्थाप्याविधिवन्मनसाकिल ४५ ब्राह्मणानांचवरणंतथैवप्रतिपाद्यच ब्रह्माध्वर्युस्तथाहोताप्रस्तोताविधिपूर्वकं ४६ उद्गाता प्रतिहर्ताचसभ्याश्चान्येयथाविधि पूजनीयाःप्रयत्नेनमनसैवद्विजोत्तमाः ४७ प्राणोपानस्तथाव्या नःसमानोदानएवच पावकाःपंचएवैतेस्थाप्यावेद्यांविधानतः ४८ गार्हपत्यस्तदाप्राणोपानश्चाहव नीयकः दक्षिणाग्निस्तथाव्यानःसमानश्चावसथ्यकः ४९ सभ्योदानःस्मृताह्येतेपावकाःपरमोत्कटाः द्रव्यंचमनसाभाव्यंनिर्गुणंपरमंशुचि ५० मनएवतदाहोतायजमानस्तथैवतत् यज्ञाधिदेवताब्रह्मनि र्गुणंचसनातनं ५१ फलदानिर्गुणाशक्तिःसदानिर्वेददाशिवा ब्रह्मविद्याखिलाधाराव्याप्यसर्वत्रसंस्थिता ५२

त्यर्थः ५० मनएवेति संकल्पविकल्पात्मकमित्यर्थः तथैवतदिति तदहंकारवृत्तिविशिष्टंमनएव यजमान इत्यर्थः ५१ निर्गुणाशक्तिरिति साम्याव स्थमायारूपिणी फलदात्रीयाशक्तिःसाचदेवतेत्यर्थः तथाच साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीभगवतीदेवतेतिफलितं ५२

तदुद्देशेनमायाविशिष्टब्रह्मरूपभगवत्युद्देशेनद्रव्यंमनसाकल्पितंयत्स्यात्तदिदंद्रव्यमेतावदाहुतिकर्मैतैर्मंत्रैरेतेष्वग्निषुमयाहूयतेइतिभावनामयएवहो
मोभगवतीप्रीत्यर्थंकर्त्तव्य इतिमानसिकहोमोत्तरंपश्चान्निजंचित्तंनिरालंबंनिराश्रयंनिर्विषयंकृत्वाकुंडलीमुखमार्गेणसुषुम्नारंध्रेणतान्प्राणाग्नीन्ब्र
ह्मणिभगवतीपदवाच्येहुनेद्विलापयेत् ५३ इत्थंप्राणलयेजातेसंकल्पविकल्पावपिमनसोनायासेनलीनौभवत एवप्राणमनसोर्दुग्धांबुवन्मिलितत्वा
त् तदुक्तं दुग्धांबुवत्संमिलितावुभौतौतुल्यक्रियौमानसमारुतौतौ तत्रैकनाशादपरस्यनाशस्तत्रैकवृत्तेप्यपरप्रवृत्तिरिति इत्थंप्राणलयेसंकल्प
विकल्पलयेचसमाधिर्भवति तस्मिन्समाधौस्वात्मभूतांमहेश्वरींस्वाभिन्नांभगवतींनिर्विकल्पचेतसिध्यायेत् ५४ इत्थंध्यायतोयदेवंज्ञानंभवति

**तदुद्देशेनतद्द्रव्यंहुनेत्प्राणाग्निषुद्विजः पश्चाच्चित्तंनिरालंबंकृत्वाप्राणानपिप्रभो ५३ कुंडलीमुखमा
र्गेणहुनेद्ब्रह्मणिशाश्वते स्वानुभूत्यास्वयंसाक्षात्स्वात्मभूतांमहेश्वरीं ५४ समाधिनैवयोगेनध्यायेच्चे
तस्यनाकुलः सर्वभूतस्थमात्मानंसर्वभूतानिचात्मनि ५५ यदापश्यतिभूतात्मातदापश्यतितांशिवां
दृष्ट्वातांब्रह्मविद्भूयात्सच्चिदानंदरूपिणीं ५६ तदामायादिकंसर्वंदग्धंभवतिभूमिप प्रारब्धंकर्ममात्रंतुया
वद्देहंचतिष्ठति ५७ जीवन्मुक्तस्तदाजातोमृतोमोक्षमवाप्नुयात् कृतकृत्योभवेत्तातयोभजेज्जगदंबिकां ५८**

तदात्मस्वरूपभगवत्याः साक्षात्कारोजातइतिज्ञेयमित्याह सर्वभूतस्थमात्मानमिति सर्वभूतेष्वधिष्ठानतयास्थितमात्मानंयदानुभवतिसर्वभूतानिचरज्जु
सर्पवन्मयिकल्पितानीतियदापश्यति तदाभगवतीसाक्षात्कारोजातइतिबोध्यमित्यर्थः ५५ इत्थमात्मरूपिण्याभगवत्याः साक्षात्कारेजातेसनरोब्रह्मवि
द्भूयात् आत्मनोब्रह्मणश्चैकत्वात् ५६ इत्थंयदाभगवत्याः साक्षात्कारोभवतितदामायाविद्याद्यंधकाररूपसकलसंसारकारणंदग्धंभवतीत्याह तदामा
यादिकमिति तर्हिदेहः कथंतिष्ठतीतिचेत्प्रारब्धकर्मशेषादित्याह प्रारब्धंकर्ममात्रंत्विति तस्यमुक्तेषुवत्स्ववेगसमाप्तिंविनापतनाभावात् ५७ तावता
ज्ञानेनजीवन्मुक्तःसन्मृतोमोक्षमवाप्नुयात् तत्रनसंदेहइत्याह जीवन्मुक्तइति ५८ ७ ७ ७ ७

श्रोतव्याचसैवेत्यर्थः ५९ ६० क्षयोन्मुखत्वमेवाह अग्निष्टोमेनेति ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ देवीबीजंमाया
बीजंतद्विधानज्ञाः ६७ ६८ ६९ ७० ७१ कपूणानिकुत्सितानि इमानिसर्वाणिदुष्टसाधनानिसंतिचेत्संतुयद्येकंसा

तस्मात्सर्वप्रयत्नेनध्येयाश्रीभुवनेश्वरी श्रोतव्याचैवमंतव्या गुरुवाक्यानुसारतः ५९ राजन्नेवंकृतो
यज्ञोमोक्षदोनात्रसंशयः अन्येयज्ञाःसकामास्तुप्रभवंतिक्षयोन्मुखाः ६० अग्निष्टोमेनविधिवत्स्वर्ग
कामोयजेदिति वेदानुशासनंचैतत्प्रवदंतिमनीषिणः ६१ क्षीणेपुण्येमृत्युलोकंविशंतिचयथामति
तस्मात्तुमानसःश्रेष्ठोयज्ञोप्यक्षयएवसः ६२ नराज्ञासाधितुंयोग्योमखोसौजयमिच्छता तामसस्तु
कृतःपूर्वंसर्पयज्ञ स्त्वयाधुना ६३ वैरंनिर्वाहितंराजंस्तक्षकस्यदुरात्मनः यत्कृतेनिहताःसर्पास्त्वयाग्नौ
कोटिशःपरे ६४ देवीयज्ञंकुरुष्वाद्यविततंविधिपूर्वकं विष्णुनायःकृतःपूर्वंसृष्ट्यादौनृपसत्तम ६५ त
थात्वंकुरुराजेंद्रविधिंतेप्रब्रवीम्यहं ब्राह्मणाःसंतिराजेंद्रविधिज्ञावेदवित्तमाः ६६ देवीबीजविधानज्ञा
मंत्रमार्गविचक्षणाः याजकास्तेभविष्यंतियजमानस्त्वमेवहि ६७ कृत्वायज्ञंविधानेनदत्त्वापुण्यंम
खार्जितं समुद्धरमहाराजपितरंदुर्गतिंगतं ६८ विप्रावमानजंपापंदुर्घटंनरकप्रदं तथैवशापजो
दोषःप्राप्तःपित्रातवानघ ६९ तथादुर्मरणंप्राप्तंसर्पदंशेनभूभुजा अंतरालेतथामृत्युर्नभूमौकुशसंस्त
रे ७० नसंग्रामेनगंगायांस्नानदानादिवर्जितं मरणंतेपितुस्तत्रसौधेजातंकुरूद्वह ७१ कपूणानिचस
र्वाणिनरकस्यनृपोत्तम तत्रैकंकारणंतस्यनजातंचातिदुर्लभं ७२

धनंस्यात्तर्हिमनुष्योमुक्त एवतदपिसाधनंतस्यनजातमितिप्राह तत्रैकंकारणमिति ७२ ६ ६ ६

किंतन्मोक्षकारणंतदाह यत्रयत्रास्थितइति यत्रकुत्रापिस्थितइत्यर्थः ७३ ममकिंचात्रदुःखदमिति देहातिरिक्तोहमस्मिममदुःखदंकिमत्रा
स्तिनकिमपीत्यर्थः ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ निर्वेदंवैराग्यं ८० ८१ ८२ दैवंप्रारब्धंमुख्यंमत्वावैराग्य

यत्रयत्रास्थितःप्राणीज्ञात्वाकालंसमागतं साधनानामभावेपिह्यवशश्च्यातिसंकटे ७३ यदानिर्वेदमा
यातिमनसानिर्मलेनवै पंचभूतात्मकोदेहोममकिंचात्रदुःखदं ७४ पतत्वद्ययथाकामंमुक्तोहंनिर्गुणोव्य
यः नाशात्मकानितत्त्वानितत्रकापरिदेवना ७५ ब्रह्मैवाहंनसंसारीसदामुक्तःसनातनः देहेनममसं
बंधःकर्मणाप्रतिपादितः ७६ तानिसर्वाणिभुक्तानिशुभानिचेतराणिच मनुष्यदेहयोगेनसुखदुःखा
नुसाधनात् ७७ विमुक्तोतिभयाद्धोरादस्मात्संसारसंकटात् इत्येवंचिंत्यमानस्तुस्नानदानविवर्जि
तः ७८ मरणंचेदवाप्नोतिसमुच्येज्जन्मदुःखतः एषाकाष्ठापराप्रोक्तायोगिनामपिदुर्लभा ७९
पितातेनृपशार्दूलश्रुत्वाशापंद्विजोदितं देहेममत्वंकृतवान्ननिर्वेदमवाप्तवान् ८० निरोगोममदेहोयंरा
ज्यंनिहतकंटकं कथंजीवाम्यहंकामंमंत्रज्ञानानयंतुवै ८१ औषधंमणिमंत्रेचयंत्रंपरमकंतथा
आरोहणंतथासौधेकृतवान्नृपतिस्तदा ८२ नस्नानंनकृतंदानंनदेव्याःस्मरणंकृतं नभूमौशयनंचै
वदैवंमत्वापरंतथा ८३ मग्नोमोहार्णवेघोरेमृतःसौधेऽहिनाहतः कृत्वापापंकलेर्योगात्तापसस्यावमा
नजं ८४ अवश्यमेवनरकएतैराचरणैर्भवेत् तस्मात्त्वंपितरंपापात्समुद्धरनृपोत्तम ८५ सूतउवाच
इतिश्रुत्वावचस्तस्यव्यासस्यामिततेजसः साश्रुकंठोतिदुःखार्तोबभूवजनमेजयः ८६

मास्थायनस्थितइत्यर्थः ८३ अहिनासर्पेणहतः ८४ ८५ ८६ ६५ ६५ ६५

८७ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधे द्वादशोध्यायः १२ अर्धाधिकैरष्टपंचाशत्पद्यैरंबिकामखः विष्णुनाचकृतः स्वार्थमितिसम्यगिहोच्यते १ पूर्वाध्यायांतेविष्णुनादेवीमखः कृतइतिश्रुत्वापरमभावुकोजनमेजयः पृच्छति हरिणाचेति पितामह हे पूर्वजव्यास १ २ ३ ४ कदा

धिगिदंजीवितंमेद्यपितामेनरकेस्थितः तत्करोमियथैवाद्यस्वर्गेयात्युत्तरासुतः ८७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेद्वादशोध्यायः १२ राजोवाच हरिणातुकथंयज्ञःकृतःपूर्वंपितामह जगत्कारणरूपेणविष्णुनाप्रभविष्णुना १ केसहायास्तुतत्रासन्ब्राह्मणाःकेमहामते ऋत्विजोवेदतत्त्वज्ञास्तन्मेब्रूहिपरंतप २ पश्चात्करोम्यहंयज्ञंविधिदृष्टेनकर्मणा श्रुत्वाविष्णुकृतंयागमंबिकायाःसमाहितः ३ व्यासउवाच राजन्शृणुमहाभागविस्तरंपरमाद्भुतं यथाभगवतायज्ञःकृतश्चविधिपूर्वकः ४ विसर्जितायदादेव्यादत्वाशक्तीश्चतास्त्रयः काजेशाःपुरुषाजाताविमानवरमास्थिताः ५ प्राप्तामहार्णवंघोरंत्रयस्तेविबुधोत्तमाः चक्रुःस्थानानिवासार्थंसमुत्पाद्यधरास्थिताः ६ आधारशक्तिरचलामुक्तादेव्यास्वयंततः तदाधारास्थिताजाताधरामेदःसमन्विता ७ मधुकैटभयोर्मेदःसंयोगाद्येदिनीस्मृता धारणाच्चधराप्रोक्तापृथ्वीविस्तारयोगतः ८ महीचापिमहीयस्त्वाद्भूतासाशेषमस्तके गिरयश्चकृताःसर्वेधारणार्थंप्रविस्तराः ९ लोहकीलंयथाकाष्ठेतथातेगिरयःकृताः महीधरामहाराजप्रोच्यंतेविबुधैर्जनैः १० जातरूपमयोमेरुर्बहुयोजनविस्तरः कृतोमणिमयैःशृंगैःशोभितःपरमाद्भुतः ११ मरीचिर्नारदोत्रिश्चपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः दक्षोवसिष्ठइत्येतेब्रह्मणःप्रथिताःसुताः १२

यज्ञः कृतइत्याशंकांनिवर्तयन् प्रथमंतत्समयमाह विसर्जिता इति यदामणिद्वीपाधिवासिन्याभुवनेश्वर्याशक्तीर्दत्वातेत्रयोब्रह्मादयोविसर्जितास्तदनंतरंते त्रयो युवतीभावंविहायपुरुषाजाताः तदनंतरमितिसर्वत्रयोज्यं ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

दक्षकन्यास्त्रयोदशकश्यपस्यस्त्रियस्ताभ्योदेवादैत्याश्चोत्पन्नाः १३ १४ १५ अतिसुंदराः कन्याः १६ १७ रमारमणं

मरीचेः कश्यपोजातोदक्षकन्यास्त्रयोदश ताभ्योदेवाश्चदैत्याश्चसमुत्पन्नाह्यनेकशः १३ ततस्तुका
श्यपीसृष्टिःप्रवृत्ताचातिविस्तरा मनुष्यपशुसर्पादिजातिभेदैरनेकधा १४ ब्रह्मणश्चार्धदेहात्तुम
नुःस्वायंभुवोभवत् शतरूपातथानारीसंजातावामभागतः १५ प्रियव्रतोत्तानपादौसुतौतस्याबभू
वतुः तिस्रःकन्यावरारोहाह्यभवन्नतिसुंदराः १६ एवंसृष्टिंसमुत्पाद्यभगवान्कमलोद्भवः चकारब्र
ह्मलोकंचमेरुशृंगेमनोहरं १७ वैकुंठंभगवान्विष्णूरमारमणमुत्तमं क्रीडास्थानंसुरम्यंचसर्वलोको
परिस्थितं १८ शिवोपिपरमंस्थानंकैलासाख्यंचकारह समासाद्यभूतगणंविजहारयथारुचि १९
स्वर्गस्त्रिविष्टपोमेरुशिखरोपरिकल्पितः तच्चस्थानंसुरेंद्रस्यनानारत्नविराजितं २० समुद्रमथनात्प्राप्तः
पारिजातस्तरूत्तमः चतुर्दंतस्तथानागःकामधेनुश्चकामदा २१ उच्चैःश्रवास्तथाश्वोवैरंभाद्यप्सरस
स्तथा इंद्रेणोपात्तमखिलंजातंवैस्वर्गभूषणं २२ धन्वंतरिश्चंद्रमाश्चसागराच्चसमुद्भवौ स्वर्गेस्थि
तौविराजेतेदेवौबहुगणैर्वृतौ २३ एवंसृष्टिःसमुत्पन्नात्रिविधानृपसत्तम देवतिर्यङ्मनुष्यादिभेदैर्वि
विधकल्पिता २४ अंडजाःस्वेदजाश्चैवचोद्भिज्जाश्चजरायुजाः चतुर्भेदैःसमुत्पन्नाजीवाःकर्मयुताः
किल २५ एवंसृष्टिंसमासाद्यब्रह्मविष्णुमहेश्वराः विहारंस्वेषुस्थानेषुचक्रुःसर्वेयथेप्सितं २६
एवंप्रवर्तितेसर्गेभगवान्प्रभुरच्युतः महालक्ष्म्यासमंतत्रचिक्रीडभुवनेस्वके २७

रमाक्रीडास्थानंवैकुंठं १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ ६५

इत्थमेतावत्पर्यंतंब्रह्मविष्णुरुद्रानस्वतंत्राः किंतुपरशक्त्यधीनाःपराशक्तेरुत्पन्नत्वान्मृत्युधर्माणस्तापत्रययुक्ताःपांचभौतिकदेहवंतोयावत्क
ल्पपर्यंतमायुष्यवंतोवैकुंठब्रह्मलोककैलासवासिनइतिप्रथमाध्यायोक्तप्रश्नस्योत्तरमुक्तंभवतिब्रह्मांडोत्पत्तिकथनेनचतत्प्रश्नस्याप्युत्तरंनिरूपितंअं
बायज्ञविषयप्रश्नस्योत्तरंकिंचित्पूर्वंदत्तमग्रेच दास्यतीतिबोध्यं एतावत्पर्यंतंपूर्वंजातेकथितेसत्यनंतरंजातंवृत्तमाह एकस्मिन्समयइति २८ २९
३० ३१ ३२ ३३ देव्याबीजंमायाबीजंह्लेखाशक्तिदेव्याख्याइतिमंत्रकोशात् मायाबीजस्यनामानिमालिनीशिववल्लरी वातावर्तिः

एकस्मिन्समयेविष्णुर्वैकुंठेसंस्थितःपुरा सुधासिंधुस्थितंद्वीपंसस्मारमणिमंडितं २८ यत्रदृष्टामहामा
यामंत्रश्चासादितःशुभः स्मृत्वातांपरमांशक्तिंस्त्रीभावंगमितोयया २९ यज्ञंकर्तुंमनश्चक्रेअंबिकायार
मापतिः उत्तीर्यभुवनात्तस्मात्समाहूयमहेश्वरं ३० ब्रह्माणंवरुणंशक्रंकुबेरंपावकंयमं वसिष्ठंकश्यपंद
क्षंवामदेवंबृहस्पतिं ३१ संभारंकल्पयामासयज्ञार्थंचातिविस्तरं महाविभवसंयुक्तंसात्त्विकंचमनोहरं
३२ मंडपंविततंतत्रकारयामासशिल्पिभिः ऋत्विजोवरयामाससप्तविंशतिसुव्रतान् ३३ चितिंचकारया
मासवेदीश्चैवसुविस्तराः प्रजेपुर्ब्राह्मणामंत्रान्देव्याबीजसमन्वितान् ३४ जुहुवुस्तेहविःकामंविधिवत्परि
कल्पिते कृतेतुविततेहोमेवागुवाचाशरीरिणी ३५ विष्णुंतदासमाभाष्यसुस्वरामधुराक्षरा विष्णोत्वं
भवदेवानांहरेश्रेष्ठतमःसदा ३६ मान्यश्चपूजनीयश्चसमर्थश्चसुरेष्वपि सर्वेत्वामर्चयिष्यंतिब्रह्माद्याश्चस
वासवाः ३७

कलावाणीबीजंशक्तिश्चकुंडलीतिमंत्रकोशाच्चतेनसमन्वितान् ३४ जुहुवुरिति तेब्राह्मणाविधिवत्परिकल्पितेवह्नौयथेष्टंहविर
ष्टद्रव्यरूपंजुहुवुः कोटिहोमादिकंचक्रुरित्यर्थः तदुक्तंभुवनेश्वरीसंहितायां अश्वत्थोदुंबरप्लक्षन्यग्रोधसमिधस्तिलाः सिद्धार्थपायसाज्यानिद्रव्याण्यष्टौविदुर्बुधाः यथेष्ट
संख्यापूर्तिरेकैकद्रव्येणयथाविभागंकृत्वाकर्तव्या द्रव्यन्यूनतायामंतिमद्रव्यावृत्तिराधिक्येंतिमद्रव्याहुतिद्वयंत्रयंवाएकीकृत्यैकैकमंत्रेणहोमः ३५ ३६ ३७

प्रभविष्यंतीति त्वयीतिशेषः भक्त्यातत्सहितामानवाइत्यन्वयः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ अतएवदेवीप्रसादाद्विष्णोरधिका

प्रभविष्यंतिभोभक्त्यामानवाभुविसर्वतः वरदस्त्वंचसर्वेषांभवितामानवेषुवै ३८ कामदःसर्वदेवानांप
रमःपरमेश्वरः सर्वयज्ञेषुमुख्यस्त्वंपूज्यःसर्वैश्चयाज्ञिकैः ३९ त्वांजनाःपूजयिष्यंतिवरदस्त्वंभविष्यसि
श्रयिष्यंतिचदेवास्त्वांदानवैरतिपीडिताः ४० शरणस्त्वंचसर्वेषांभवितापुरुषोत्तम पुराणेषुचसर्वे
षुवेदेषुविततेषुच ४१ त्वंवैपूज्यतमःकामंकीर्तिस्तवभविष्यति यदायदाहिधर्मस्यग्लानिर्भवतिभू
तले ४२ तदांशेनावतीर्यांशुकर्तव्यंधर्मरक्षणं अवताराःसुविख्याताःपृथिव्यांतवभागशः ४३
भविष्यंतिधरायांवैमाननीयामहात्मनां अवतारेषुसर्वेषुनानायोनिषुमाधव ४४ विख्यातःसर्वलोके
षुभवितामधुसूदन अवतारेषुसर्वेषुशक्तिस्तेसहचारिणी ४५ भविष्यतिममांशेनसर्वकार्यप्रसाधि
नी वाराहीनारसिंहीचनानाभेदैरनेकधा ४६ नानायुधाःशुभाकाराःसर्वाभरणमंडिताः ताभिर्युक्तस्स
दाविष्णोसुरकार्याणिमाधव ४७ साधयिष्यसितत्सर्वंमद्दत्तवरदानतः तास्त्वयानावमंतव्याःसर्वदा
गर्वलेशतः ४८ पूजनीयाःप्रयत्नेनमाननीयाश्चसर्वथा नूनंताभारतेखंडेशक्तयःसर्वकामदाः ४९ भविष्यं
तिमनुष्याणांपूजिताःप्रतिमासुच तासांतवचदेवेशकीर्तिःस्यादखिलेष्वपि ५० द्वीपेषुसप्तस्वपिचविख्याता
भुविमंडले ताश्चत्वांवैमहाभागमानवाभुविमंडले ५१ अर्चयिष्यंतिवांछार्थंसकामाःसततंहरे अर्चासु
चोपहारैश्चनानाभावसमन्विताः ५२ पूजयिष्यंतिवेदोक्तैर्मंत्रैर्नामजपैस्तथा महिमातवभूर्लोकेस्वर्गेचमधुसूदन ५३

लोकेप्रसिद्धिः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ महिमेति एवंतवमहिमाभविष्यतीत्यर्थः ५३

खसंभवाआकशजन्या ५४ ५५ ५६ ५७ प्रकृतिविषयेमूलप्रकृतौतस्याः प्रकृतेर्भुवनेश्वर्याः ५८ इतिश्रीदेवीभागवततिलके
तृतीयस्कंधेत्रयोदशोध्यायः १३ त्रिपंचाशत्पद्यकैस्तुराजप्रश्नोत्तरंततः वैभवंप्रोच्यतेसम्यग्यथावद्भुवनेशितुः १ विष्णुकृतमंबायज्ञं

पूजनाद्देवदेवेशवृद्धिमेष्यतिमानवैः व्यासउवाच इतिदत्त्वावरान्वाणीविरराम खसंभवा ५४ भगवा
नपिप्रीतात्माह्यभवच्छ्रवणादिव समाप्यविधिवद्यज्ञंभगवान्हरिरीश्वरः ५५ विसर्जयित्वातान्देवान्
ब्रह्मपुत्रान्मुनीनथ जगामानुचरैःसार्द्धंवैकुंठंगरुडध्वजः ५६ स्वानिस्वानिचधिष्ण्यानिपुनःसर्वेसुरास्त
तः मुनयोविस्मितावार्ताकुर्वंतस्तेपरस्परं ५७ ययुःप्रमुदिताःकामंस्वाश्रमान्पावनानथ श्रुत्वावाणींपर
मविशदांव्योमजांश्रोत्ररम्यांसर्वेषांवैप्रकृतिविषयेभक्तिभावश्चजातः चक्रुःसर्वेद्विजमुनिगणाःपूजनंभ
क्तियुक्तास्तस्याःकामंनिखिलफलदंचागमोक्तंमुनींद्राः ५८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेत्रयोदशोऽ
ध्यायः १३ जनमेजयउवाच श्रुतोवैहरिणाक्लृप्तोयज्ञोविस्तरतोद्विज महिमानंतथांबायावदविस्तरतोमम १
श्रुत्वादेव्याश्चरित्रंवैकुर्वेमखमनुत्तमं प्रसादात्तवविप्रेंद्रभविष्यामिचपावनः २ व्यासउवाच शृणुराज
न्प्रवक्ष्यामिदेव्याश्चरितमुत्तमं इतिहासंपुराणंचकथयामिसुविस्तरं ३ कोसलेषुनृपश्रेष्ठःसूर्यवंशसमुद्भ
वः पुष्यपुत्रोमहातेजाध्रुवसंधिरितिस्मृतः ४ धर्मात्मासत्यसंधश्चवर्णाश्रमहितेरतः अयोध्यायांसमृद्धा
यांराज्यंचक्रेशुचिव्रतः ५ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चान्येतथाद्विजाः स्वांस्वांवृत्तिंसमास्थायतद्राज्येधर्म
तोभवन् ६ नचौराःपिशुनाधूर्त्तास्तस्यराज्येचकुत्रचित् दंभाःकृतघ्नामूर्खाश्चवसंतिकिलमानवाः ७

श्रुत्वापुनर्भगवतीमहिम्नोबुभुत्सुर्जनमेजयःपृच्छति श्रुतइति १ २ ३ ४ ५ धर्मतोधर्मेणयुक्ताअभवन्नित्यर्थः ६ ७

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ दभाग्यादिति सुदर्शनस्यमंदभाग्यात्तस्मिन्सुदर्शनेमं

एवंवैवर्तमानस्यनृपस्यकुरुसत्तम द्वेपत्न्यौरूपसंपन्नेह्यास्तुःकामभोगदे ८ मनोरमाधर्मपत्नीसुरूपाति
विचक्षणा लीलावतीद्वितीयाचसापिरूपगुणान्विता ९ विजहारसपत्नीभ्यांगृहेषूपवनेषुच क्रीडागिरौदी
र्घिकासुसौधेषुविविधेषुच १० मनोरमाशुभेकालेसुषुवेपुत्रमुत्तमं सुदर्शनाभिधंपुत्रंराज्यलक्षणसंयुतं
११ लीलावत्यपितत्पत्नीमासेनैकेनभामिनी सुषुवेसुंदरंपुत्रंशुभेपक्षदिनेतथा १२ चकारनृपतिस्तत्र
जातकर्मादिकंद्वयोः ददौदानानिविप्रेभ्यःपुत्रजन्मप्रमोदितः १३ प्रीतिंतयोःसमांराजाचकारसुतयोर्नृप
नृपश्चकारसौहार्देष्वंतरंनकदाचन १४ चूडाकर्मतयोश्चक्रेविधिनानृपसत्तमः यथाविभवमेवासौप्री
तियुक्तःपरंतपः १५ कृतचूडौसुतौकामंजह्रतुर्नृपतेर्मनः क्रीडमानावुभौकांतौलोकानामनुरंजकौ १६
तयोःसुदर्शनोज्येष्ठोलीलावत्याःसुतःशुभः शत्रुजित्संज्ञकःकामंचाटुवाक्योबभूवह १७ नृपतेःप्रीतिजनकौ
मंजुवाक्चारुदर्शनः प्रजानांवल्लभःसोभूत्तथामंत्रिजनस्यवै १८ यथातस्मिन्नृपःप्रीतिंचकारगुणयोगतः
मंदभाग्यान्मंदभावोनतथावैसुदर्शने १९ एवंगच्छतिकालेतुध्रुवसंधिर्नृपोत्तमः जगामवनमध्येसौ
मृगयाभिरतःसदा २० निघ्नन्मृगान्रुरून्कंबून्सूकरान्गवयाञ्छशान् महिषाञ्छरभान्खड्गांश्चि
क्रीडन्नृपतिर्वने २१ क्रीडमानेनृपेतत्रवनेघोरेऽतिदारुणे उदतिष्ठन्निकुंजात्तुसिंहःपरमकोपनः २२

दभावो नृपतिर्यथाशत्रुजितिप्रीतिंचकारतथासुदर्शनेप्रीतिंनचकारेत्यर्थः १९ २० कंबूनिति कंबुः शंखेस्त्रियांपुंसिशंबुकेवलयेगजे इतिमेदि
नीकोशाद्गजानित्यर्थः २१ २२ ७ ७ ७ ७ ७ ७

२३ २४ २५ २६ २७ सोपिराजापि तत्रागत्यसिंहेनेतिशेषः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

राज्ञाशिलीमुखेनादौविद्धःक्रोधवशंगतः दृष्ट्वाग्रेनृपतिंसिंहोननादमेघनिःस्वनः २३ कृत्वाचोर्ध्वंसलांगूलंप्रसा
रितबृहत्सटः हंतुंनृपतिमाकाशादुत्पपाताति कोपनः २४ नृपतिस्तरसावीक्ष्यदधारासिंकरेतदा वामेचर्म
समादायस्थितःसिंहइवापरः २५ सेवकास्तस्ययेसर्वेतेपिबाणान्पृथक्पृथक् अमुंचन्कुपिताःकामंसिंहोप
रिरुषान्विताः २६ हाहाकारोमहानासीत्संप्रहारश्चदारुणः उत्पपाततत:सिंहोनृपस्योपरिदारुणः २७ तंपतं
तंसमालोक्यखड्गेनाभिहनन्नृपः सोपिक्रूरैर्नखाग्रैश्चतत्रागत्यविदारितः २८ सनखैराहतोराजापपातचसमा
रवै चुक्रुशुःसैनिकास्तेतुनिर्जघ्नुर्विशिखैस्तदा २९ मृतःसिंहोपितत्रैवभूपतिश्चतथामृतः सैनिकैर्मंत्रिमुख्या
श्चतत्रागत्यनिवेदिताः ३० परलोकगतंभूपंश्रुत्वातेमंत्रिसत्तमाः संस्कारंकारयामासुर्गत्वातत्रवनांतिके ३१
परलोकक्रियांसर्वांवसिष्ठोविधिपूर्वकं कारयामासतत्रैवंपरलोकसुखावहां ३२ प्रजाःप्रकृतयश्चैववसिष्ठ
श्चमहामुनिः सुदर्शनंनृपंकर्त्तुंमंत्रंचक्रुःपरस्परं ३३ धर्मपत्नीसुतःशांतःपुरुषश्चसुलक्षणः अयंनृपास
नार्हश्चत्यब्रुवन्मंत्रिसत्तमाः ३४ वसिष्ठोपितथैवाहयोग्योयंनृपतेःसुतः बालोपिधर्मवान्राजानृपासनमि
हार्हति ३५ कृतेमंत्रेमंत्रिवृद्धैर्युधाजिन्नामपार्थिवः तत्राजगामतरसाश्रुत्वातूज्जयिनीपतिः ३६ मृतं
जामातरंश्रुत्वालीलावत्याःपितातदा तत्राजगामत्वरितोदौहित्रप्रियकाम्यया ३७ वीरसेनस्तथायातःसुद
र्शनहितेच्छया कलिंगाधिपतिश्चैवमनोरमापितानृपः ३८

३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ५ ५ ५ ५ ५ ५

साध्वससंस्थितौभयसंस्थितोभयंकरावित्यर्थः ३९ ज्येष्ठःकइति यद्यपिवयसाज्येष्ठःसुदर्शनस्तथापिगुणेनज्येष्ठः शत्रुजिदेवभवतीतियुधा

उभौतौसैन्यसंयुक्तौनृपौसाध्वससंस्थितौ चक्रतुर्मंत्रिमुख्यैस्तैर्मंत्रंराज्यस्यकारणात् ३९ युधाजित्तुतदा पृच्छज्ज्येष्ठःकःसुतयोर्द्वयोः राज्यंप्राप्नोतिज्येष्ठोवैनकनीयान्कदाचन ४० वीरसेनोपितत्राह धर्मपत्नीसुतःकिल राज्यार्हःसयथाराजञ्शास्त्रज्ञेभ्योमयाश्रुतं ४१ युधाजित्पुनराहेदंज्येष्ठोयंचयथागुणैः राजलक्षणसंयुक्तोनतथायंसुदर्शनः ४२ विवादोत्रसुसंपन्नोनृपयोस्तत्रलब्धयोः कःसंदेहमपाकर्तुंक्षमःस्याददतिसंकटे ४३ युधाजिन्मंत्रिणःप्राहयूयंस्वार्थपराःकिल सुदर्शनंनृपंकृत्वाधनंभोक्तुंकिलेच्छथ ४४ युष्माकंतुविचारोयंमयाज्ञातस्तथेंगितैः शत्रुजित्सबलस्तस्मात्संमतोवोनृपासने ४५ मयिजीवतिकःकुर्यात्कनीयांसंनृपंकिल त्यक्त्वाज्येष्ठंगुणार्हंचसेनयाचसमन्वितं ४६ नूनंयुद्धंकरिष्यामितस्मिन्खड्गस्यमेदिनी धारयाचद्विधाभूयाद्युष्माकंतत्रकाकथा ४७ वीरसेनस्तुतच्छ्रुत्वायुधाजितमभाषत वालौद्वौसदृशप्रज्ञौकोभेदोत्रविचक्षण ४८ एवंविवदमानौतौसंस्थितौनृपतीसदा प्रजाश्चऋषयश्चैवबभूवुर्व्यग्रमानसाः ४९ समाजग्मुश्चसामंताःससैन्याःक्लेशतत्पराः विग्रहंचाभिकांक्षंतःपरस्परमतंद्रिताः ५० निषादाद्याययुस्तत्रशृंगवेरपुराश्रयाः राजद्रव्यमुपाहर्तुंमृतंश्रुत्वामहीपतिं ५१ पुत्रौचबालकौश्रुत्वाविग्रहंचपरस्परं चौरास्तत्रसमाजग्मुर्देशदेशांतरादपि ५२

जितोऽभिप्रायः ४० ४१ ४२ ४३ ४४ तस्मात्सुदर्शनात्सबलोधर्मपत्नीजन्यत्वाच्छत्रुजिदेवनृपासनेसंमतोनान्यइत्यर्थः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२

५३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेचतुर्दशोध्यायः १४ एकषष्टिश्लोकवर्यैर्युधाजिद्वीरसेनयोः दौहित्रार्थमहायुद्धमभूदितितुवर्ण्यते १ तौयु-
धाजिद्वीरसेनौयुद्धकामौजातौतदुत्तरंसंग्रामःप्रवृत्तइत्याह संयुगेत्वसतीति आहवाययुद्धार्थंसंगृहीतशस्त्रयोः संग्रामेसतिविमर्दःसंघर्षोबभूव १ पृथुलबा-
हुः पुष्टबाहुश्चासौयुधाजिच्चेतिकर्मधारयःससमरेसंस्थितः २ ३ ४ तंयुधाजितंतेनैवयुधाजितैवासौवीरसेनः ५ पिशितंमांसं विहगवृंदैःपक्षिवृंदैः

संमर्दस्तत्रसंजातःकलहेसमुपस्थिते युधाजिद्वीरसेनश्चयुद्धकामौबभूवतुः ५३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृ
तीयस्कंधेचतुर्द०१४ व्यासउवाच संयुगेत्वसनितत्रभूपयोराहवायसमुपात्तशस्त्रयोः क्रोधलोभवशयोःसमंततःसं
बभूवतुमुलस्तुविमर्दः १ संस्थितःससमरेधृतचापःपार्थिवःपृथुलबाहुयुधाजित् संयुतःस्वबलवाहनादिकैराह
वायकृतनिश्चयोनृपः २ वीरसेनइहसैन्यसंयुतःक्षात्रधर्ममनुसृत्यसंगरे पुत्रिकात्मजहितायपार्थिवःसंस्थितः
सुरपतेःसमतेजाः ३ सबाणवृष्टिंविससर्जपार्थिवोयुधाजितंवीक्ष्यरणेस्थितंच गिरिंतडित्वानिवतोयवृष्टिभिः
क्रोधान्वितःसत्यपराक्रमोऽसौ ४ तंवीरसेनोविशिखैःशिलाशितैःसमावृणोदाशुगमैरजिह्मगैः चिच्छेदबाणैश्च-
शिलीमुखानसौतेनैवमुक्तानतिवेगपातिनः ५ गजरथतुरगाणांसंबभूवातियुद्धंसुरनरमुनिसंघैर्वीक्षितंचातिघोरं वि-
ततविहगवृंदैरावृतंव्योमसद्यःपिशितमशितुकामैःकाकगृध्रादिभिश्च ६ तत्राद्भुताक्षतजसिंधुरुवाहघोरावृंदेभ्यएवग
जवीरतुरंगमानां त्रासावहानयनमार्गगतानराणांपापात्मनांरविजमार्गभवेवकामं ७ कीर्णानिभिन्नपुलिनेनरमस्तकानि
केशावृतानिचविभांतियथैवसिंधौ तुंबीफलानिविहितानिविहर्तुकामैर्बालैर्यथारविसुताप्रभवैश्चनूनं ८

६ क्षतजंरक्तंत-
स्यसिंधुर्नदीउवाहनिर्गतागजवीरतुरंगमानांवृंदेभ्यःसमुदायेभ्यः कीदृशी रविजःसूर्यजोयमस्तस्यलोकस्यमार्गेभवायावैतरणीनदीसापापात्मनांपापिनां
यथानयनमार्गगतात्रासावहातद्वदित्यर्थः ७ कीर्णानीति भिन्नंनाशितंप्रवाहवेगेनपुलिनंतटंयेनतस्मिन्प्रवाहेरक्तमयेकेशावृतानिनरमस्तकानियोध

मस्तकानिकीर्णानिविक्षिप्तानिकथंविभांतियथारविसुतायमुनानत्तीरप्रभवैर्विहर्तुकामैर्बालैस्तुंबीफलानिसिंधौयमुनायांविहितानिस्थापितानिन्नि
थैवनद्यदित्यर्थः ८ वीरमिति मृतंवीरंदृष्ट्वातस्योपरिगृध्रोभ्रमनियत्तदहमसौजीवोनिजशरीरंकांतंरणेपतितंपुनःप्रवेष्टुंकांक्षतीच्छतीतिमन्ये ९
तस्मिन्धारातीर्थेमृतानांस्वर्गतानांवृत्तमाह आजाविति आजौयुद्धे सुरवधूंस्वर्वेश्यां १० तद्वदेवान्यस्यवृत्तमाह एकोहतइति देवांगनांस्वर्वेश्यां
समधिगम्यप्राप्यतयायुतोविमानेयावत्तिष्ठतितावदेवतस्यमृतदेहस्यप्रियास्त्रीहुतवहेग्नौसतीभूत्वादेहंसमर्प्यपत्यासहस्वदेहंदग्ध्वादिव्यदेहाभू-

वीरंमृतंभुविगतंपतितंरथाद्वैगृध्रःपलार्थमुपरिभ्रमतीतिमन्ये जीवोप्यसौनिजशरीरमवेक्ष्यकांतंकांक्षत्यहोतिवि-
वशोपिपुनःप्रवेष्टुं ९ आजौहतोपिनृवरःसुविमानरूढःस्वांकेस्थितांसुरवधूंप्रवदत्यभीष्टं पश्याधुनाममशरीरमिदंपृ
थिव्यांबाणाहतंनिपतितंकरभोरुकांतं १० एकोहतस्तुरिपुणैवगतोंतरिक्षंदेवांगनांसमधिगम्ययुतोविमाने ताव-
त्प्रियाहुतवहेसुसमर्प्यदेहंजग्राहकांतमबलासबलास्वकीया ११ युद्धेमृतौचसुभटौदिविसंगतौतावन्योन्यशरस्त्र
निहतौसहसंप्रयातौ तत्रैवजग्मतुरलंपरमाहितास्त्वावेकाप्सरोर्थविहितौकलहाकुलौच १२ कश्चिद्युवासमधिगम्य
सुरांगनांवैरूपाधिकांगुणवतींकिलभक्तियुक्तः स्वीयान्गुणान्प्रवितताम्प्रवदंस्तदासौतांप्रेमदामनुचकारचयोगयुक्तः
१३ भौमंरजोतिविततंदिविसंस्थितंचराविंचकारतरणिंचसमावृणोधत् मग्नंतदेवरुधिरांबुनिधावकस्मात्प्रादुर्बभूवरविर
प्यतिकांतियुक्तः १४

त्वासबलास्वकीयातस्यैवस्त्रीकांतंस्वपतिंजग्राहेत्यर्थः ११ तस्मिन्युद्धेमृतानामन्यमपिचमत्कारमाह युद्धेमृतौइति
अत्रयौभटौपरस्परंयुद्धंकृत्वादिवंगतौतौतत्राप्येकायाप्सरासःसमानपुण्यसाध्यातदर्थंतत्रापिकलहाकुलौभूत्वासंजग्मतुरितिचमत्कारः १२ कश्चिदिति क
श्चिद्युवायुद्धेमृतःसुरांगनांस्वापेक्षयाधिकगुणवतींप्राप्यसामयिगुणाभावाद्विरज्येतेतिभियायथासास्वस्मिन्प्रेमदानुकूलगुणदर्शनेनभविष्यतितथास्वीयान्गु-
णान्प्रवदन्सन्तांप्रेमदामुद्दिश्यानुचकारतद्गुणानुरूपमेवानुकरणंकृतवानित्यर्थः योगयुक्तःप्रेमयुक्तः १३ भौमंरजइति यद्युद्धसमयेसेनयोःसंमर्दादु-

त्थितंभौमंरजोदिविगतंतरणिंसूर्यंसमावृणोद्यच्चदिवसेपिरात्रिंचकारतद्रजोयुद्धमध्येऽ कस्मादनायासेनरुधिरांबुनिधौरक्तसमुद्रेमग्नंयदाभवत्तदानि-
कांनियुक्तोरविरपिसहसाप्रादुर्बभूवेत्याश्चर्यमेवंमहाभयंकरंयुद्धमभूदितितात्पर्यं १४ कश्चिदिति अनुकूलः शब्दः अयंब्रह्मचारीत्यनुकूलशब्दो

कश्चिद्धतस्तुगगनंकिलदेवकन्यांसंप्राप्यचारुवदनांकिलभक्तियुक्तां नांगीचकारत्वतुरोव्रतनाशभीतोयास्यत्ययंम
मवृथात्द्यनुकूलशब्दः १५ संग्रामेसंवृतेतत्रयुधाजित्पृथिवीपतिः जघानवीरसेनंतंबाणेस्तीव्रैःसुदारुणैः १६ नि-
हतःसपपातोर्व्यांछिन्नमूर्धामहीपतिः प्रभग्नंतद्बलंसर्वंनिर्गतंचचतुर्दिशं १७ मनोरमाहतंश्रुत्वापितरंरणमूर्द्धनि भ-
यत्रस्ताथसंजातापितुर्वैरमनुस्मरन् १८ हनिष्यतियुधाजिद्वैपुत्रंममदुराशयः राज्यलोभेनपापात्मासेतिचिंतापराभ
वत् १९ किंकरोमिक्वगच्छामिपितामेनिहतोरणे भर्त्ताचापिमृतोदैवपुत्रोयंममबालकः २० लोभोतीवचपापिष्ठ
स्तेनकोनवशीकृतः किंनकुर्यात्तदाविष्टःपापंपार्थिवसत्तमः २१ पितरंमातरंभ्रातॄन्गुरून्स्वजनबांधवान् हंतिलो-
भसमाविष्टोजनोनात्रविचारणा २२ अभक्ष्यभक्षणंलोभादगम्यागमनंतथा करोतिकिलतृष्णार्तोधर्मत्यागंतथापुनः
२३ नसहायोस्तिमेकश्चिन्नगरेत्रमहाबलः यदाधारेस्थितात्वाहंपालयामिसुतंशुभं २४ हतेपुत्रेनृपेणाद्यकिंकरिष्या
म्यहंपुनः नमेत्रातास्तिभुवनेयेनाहंसुस्थितात्वहं २५ सापिवैरयुताकामंसपत्नीसर्वदाभवेत् लीलावतीनमेपुत्रेभ
विष्यतिदयावती २६ युधाजितिसमायातेनेनमेनिःसरणंभवेत् ज्ञात्वाबालंसुतंसोद्यकारागारंनयिष्यति २७

वृथास्यादितिभियेत्यर्थः १५   १६   १७   १८   १९   २०   २१   २२
२३ पालयामिपालयिष्यामि २४   २५   २६   २७   ७

एवमनर्थाः पूर्वंबहवोजाताइत्याह श्रूयतेहीति २८ अल्पकमल्पंपर्वविवर्ज्जं २९ कथांतरमाह सपत्न्यैइति गर्भनाशार्थंगर्भनाशरूपमर्थमुद्दिश्ये-
त्यर्थः ३० ३१ ३२ अवशान्स्वाधीनाः ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ वाराणस्यावनेइत्यन्वयः ३९ ४० नगरान्निर्गमनोपायमा

श्रूयतेहिपुरेंद्रेणमातुर्गर्भगतःशिशुः कृंतितःसप्तधापश्चात्कृतास्तेसप्तसप्तधा २८ प्रविश्यचोदरंमातुःकरेकृत्वा-
ल्पकंपविं एकोनपंचाशदपितेत्वभवन्मरुतोदिवि २९ सपत्न्यैगरलंदत्तंसपत्न्यानृपभार्यया गर्भनाशार्थमुद्दिश्य
पुरैतद्धिमयाश्रुतं ३० जातस्तुबालकःपश्चाद्देहेविषयुतःकिल तेनासौसगरोनामविख्यातोभुविमंडले ३१ जीवमानो-
ऽथभर्त्तरिकैकेय्यानृपभार्यया रामःप्रव्राजितोज्येष्ठोमृतोदशरथोनृपः ३२ मंत्रिणस्त्ववशाःकामंयेमेपुत्रंसुदर्शनं
राजानंकर्त्तुकामंवैयुधाजिद्वशगाश्चते ३३ नमेभ्रातातथाशूरोयोमेबंधात्प्रमोचयेत् महत्कष्टंचसंप्राप्तंमयावैदैवयो-
गतः ३४ उद्यमःसर्वथाकार्यःसिद्धिर्दैवाद्धिजायते उपायंपुत्ररक्षार्थंकरोम्यद्यत्वरान्विता ३५ इतिसंचिंत्यसाबालाविद
ल्लंचातिमानिनं निपुणंसर्वकार्येषुनित्यंमंत्रिवरोत्तमं ३६ समाहूयतमेकांतेप्रोवाचबहुदुःखिता गृहीत्वाबालकंह
स्तेरुदतीदीनमानसा ३७ पितामेनिहतःसंख्येपुत्रोयंबालकस्तथा युधाजिद्बलवान्राजाकिंविधेयंवदस्वमे ३८ तामु
वाचविदल्लोसौनात्रस्थातव्यमेवच गमिष्यामोवनेकामंवाराणस्याःपुनःकिल ३९ तत्रमेमातुलःश्रीमान्वर्त्ततेबलवत्तरः
सुबाहुरितिविख्यातोरक्षितासभविष्यति ४० युधाजिद्दर्शनोत्कंठमनसानगराद्बहिः निर्गत्यरथमारुह्यगंतव्यंनात्रसं-
शयः ४१ इत्युक्तातेनसाराज्ञीगत्वालीलावतींप्रति उवाचपितरंद्रष्टुंगच्छाम्यद्यसुलोचने ४२ इत्युक्त्वारथमारुह्यसैरं
ध्रीसंयुतानदा विदल्लेनचसंयुक्तानिःसृतानगराद्बहिः ४३

ह युधाजिद्दर्शनोत्कंठेति युधाजिद्राज्ञोदर्शनोत्कंठचेतसाम-
यादर्शनार्थंराज्ञोगम्यतइत्यभिप्रायंबहिर्दर्शयित्वेत्यर्थः ४१ पितरंयुधाजितं ४२ ४३ ७ ७ ७

पितरंगतजीवितमिति वीरसेनंच पितरंसंस्कार्येत्यर्थः ४४ ४५ ४६ ४७ त्रिकूटपर्वतंचित्रकूटं ४८ ४९ कस्यपरिग्रहःकस्यस्त्रीत्य-

त्रस्तात्धार्तातिकृपणापितुःशोकसमाकुला दृष्ट्वायुधाजितंभूपंपितरंगतजीवितं ४४ संस्कार्यचत्वरायुक्तावे
पमानाभयाकुला दिनद्वयेनसंप्राप्ताराज्ञीभागीरथीतटं ४५ निषादैर्लुंठितातत्रगृहीतंसकलंवसु रथंचापिगृहीत्वा
तेनिर्गतादस्यवःशठाः ४६ रुदतीसुतमादायचारुवस्त्रामनोरमा निर्ययौजान्हवीतीरेसैरंध्रीकरलंबिता ४७ आरु-
ह्यचभयाच्छीघ्रमुडुपंसाभयाकुला तीर्त्वाभागीरथींपुण्यांययौत्रिकुटपर्वतं ४८ भारद्वाजाश्रमंप्राप्तात्वरयाचभया
कुला संवीक्ष्यतापसांस्तत्रसंजानानिर्भयातदा ४९ मुनिनासाततःपृष्टाकासिकस्यपरिग्रहः कष्टेनात्रकथंप्राप्ता
सत्यंब्रूहिशुचिस्मिते ५० देवीवामानुर्षीवासिबालपुत्रावनेकथं राज्यभ्रष्टेववामोरुभासित्वंकमलेक्षणे ५१
एवंसामुनिनापृष्टानोवाचवरवर्णिनी रुदतीदुःखसंतप्ताविदल्लंचसमादिशत् ५२ विदल्लस्तमुवाचेदंध्रुवसंधिर्नृपो
त्तमः तस्यभार्याधर्मपत्नीनाम्नाचेयंमनोरमा ५३ सिंहेननिहतोराजासूर्यवंशीमहाबलः पुत्रोयंनृपतेस्तस्यना-
म्नाचैवसुदर्शनः ५४ अस्याःपितातिधर्मात्मादौहित्रार्थेमृतोरणे युधाजिद्भयसंत्रस्तासंप्राप्ताविजनेवने ५५ त्वामे
वशरणंप्राप्ताबालपुत्रानृपात्मजा त्राताभवमहाभागत्वमस्यामुनिसत्तम ५६ आर्तस्यरक्षणंपुण्यंयज्ञाधिकमुदा
हृतं भयत्रस्तस्यदीनस्यविशेषफलदंस्मृतं ५७ ऋषिरुवाच निर्भयावसकल्याणिपुत्रंपालयसुव्रते नतेभयं-
विशालाक्षिकर्त्तव्यंशत्रुसंभवं ५८ पालयस्वसुतंकांतंराजातेयंभविष्यति नात्रदुःखंतथाशोकः कदाचित्संभवि
ष्यति ५९ व्यासउवाच इत्युक्तामुनिनाराज्ञीस्वस्थासासंबभूवह उटजेमुनिनादत्तेवीतशोकातदावसत् ६०

र्थः ५० ५१ विदल्लंस्वमंत्रिणंवक्तुंसमादिशदाज्ञापितवती ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

सैरंध्रीसहितातत्रविदल्लेनचसंयुता ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ षष्टिश्लोकैर्युधाजित्तुसुदर्शनजिघां

सैरंध्रीसहितातत्रविदल्लेनचसंयुता सुदर्शनंपालयानान्यवसत्सामनोरमा ६१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे ष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ व्यासउवाच युधाजित्तथसंग्रामाद्गत्वायोध्यांमहाबलः मनोरमांचपप्रच्छसुदर्शनजिघांसया १ सेवकान्प्रेषयामासक्वगतेतिमुहुर्वदन् शुभेदिनेथदौहित्रंस्थापयामासचासने २ मंत्रिभिश्चवसिष्ठेनमंत्रैराथर्वणैःशुभैः अभिषिक्तश्चसंपूर्णैःकलशैर्जलपूरितैः ३ भेरीशंखनिनादैश्चतूर्याणांचाथनिस्वनैः उत्सवस्तुनगर्यांवैसंबभूवकुरूद्वह ४ विप्राणांवेदपाठैश्चबंदिनांस्तुतिभिस्तथा अयोध्यामुदितेवासीज्जयशब्दैःसुमंगलैः ५ हृष्टपुष्टजनाकीर्णास्तुतिवादित्रनिःस्वना नवेतस्मिन्महीपालेपूर्वभौनूतनेवसा ६ केचित्साधुजनायेवैचक्रुःशोकंगृहेस्थिताः सुदर्शनंविचिंत्याद्यक्वगतोसौनृपात्मजः ७ मनोरमातिसाध्वीसाक्वगतासुतसंयुता पितास्यानिहतःसंख्येराज्यलोभेनवैरिणा ८ इत्येवंचिंत्यमानास्तेसाधवःसमबुद्धयः अतिष्ठन्दुःखितास्तत्रशत्रुजिद्वशवर्तिनः ९ युधाजिदपिदौहित्रंस्थापयित्वाविधानतः राज्यंचमंत्रिसात्कृत्वाचलितःस्वांपुरींप्रति १० श्रुत्वासुदर्शनंतत्रमुनेर्नानाश्रमेस्थितं हंतुकामोजगामाशुचित्रकूटंसपर्वतं ११ निषादाधिपतिंशूरंपुरस्कृत्यबलाभिधं दुर्दर्शाख्यमगादाशुश्रृंगवेरपुराधिपं १२ श्रुत्वामनोरमातत्रबभूवातिसुदुःखिता आगच्छंतंबालपुत्राभयार्त्तासैन्यसंयुतं १३ तमुवाचातिशोकार्त्तामुनिंसाश्रुविलोचना किंकरोमिक्वगच्छामियुधाजित्समुपस्थितः १४

सया भारद्वाजाश्रमंप्राप्तइतिसम्यगिहोच्यते १ भारद्वाजाश्रमेमनोरमायांगतायामनंतरंजातंवृत्तमाह युधाजित्त्वथेति मनोरमांचकारात्तत्सुतंच १ २ ३ ४ ५ पूर्णनगरीनूतनेवबभौ ६ ७ ८ ९ १० ११ बलाभिधंनिषादाधिपतिंश्रृंगवेरपुराधिपंदुर्दर्शाख्यंपुरस्कृत्यराजाऽगादित्यर्थः १२ १३ १४

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ स्वामिन्हेभारद्वाज २६

पितामेनिहतोऽनेनदौहित्रोभूपतिःकृतः सुतंमेहंतुकामोत्रसमायातिबलान्वितः १५ पुराश्रुतंमयास्वामिन्पांडवावै वनेस्थिताः मुनीनामाश्रमेपुण्येपांचाल्यासहितास्तदा १६ गतास्तेमृगयांपार्थाभ्रातरःपंचएवते द्रौपदीसंस्थितातत्रमुनीनामाश्रमेशुभे १७ धौम्योत्रिर्गालवःपौलोजाबालिर्गौतमोभृगुः च्यवनश्चात्रिगोत्रश्चकण्वश्चैवजतुःक्रतुः १८ वीतिहोत्रःसुमंतुश्चयज्ञदत्तोथवत्सलः राशासनःकहोडश्चयवक्रीयज्ञकृत्क्रतुः १९ एतेचान्येचमुनयोभारद्वाजादयःशुभाः वेदपाठयुताःसर्वेसंस्थिताश्चाश्रमेस्थिताः २० दासीभिःसहितातत्रयाज्ञसेनीस्थितामुने आश्रमेचारुसर्वांगीनिर्भयामुनिसंवृते २१ पार्थामृगानुगास्तावत्प्रयाताश्चवनाद्वनं धनुर्बाणधरावीरापंचैवशत्रुतापनाः २२ तावत्सिंधुपतिःश्रीमान्मार्गस्थोबलसंयुतः आगतश्चाश्रमाभ्यासेश्रुत्वातुनिगमध्वनिं २३ श्रुत्वावेदध्वनिंराजामुनीनांभावितात्मनां उत्तताररथात्तूर्णंदर्शनाकांक्षयानृपः २४ यदानिरगमत्तत्रभृत्यद्वयसमन्वितः वेदपाठयुतान्वीक्ष्यमुनीनुद्यमसंस्थितः २५ कृतांजलिपुटःस्वामिन्संस्थितोथजयद्रथः आश्रमेमुनिभिर्जुष्टेभूपतिःसंविवेशह २६ तत्रोपविष्टंराजानंद्रष्टुकामाःस्त्रियस्तदा आययुर्मुनिभार्याश्चकोयमित्यब्रुवन्नृप २७ तासांमध्येवरारोहायाज्ञसेनीसमागता जयद्रथेनदृष्टासारूपेणश्रीरिवापरा २८ तांविलोक्यासितापांगींदेवकन्यामिवापरां पप्रच्छनृपतिर्धौम्यंकेयंश्यामावरानना २९ भार्याकस्यसुताकस्यनाम्नाकावरवर्णिनी रूपलावण्यसंयुक्ताशचीववसुधांगता ३० बर्बूलवनमध्यस्थालवंगलतिकायथा राक्षसीवृंदगानूनंरंभेवाभातिभामिनी ३१ ७ ७ ७

२६ २७ २८ २९ ३० बर्बूलाःकंटकवृक्षाः ३१

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

सत्यंवदमहाभागकस्येयंवल्लभाबला राजपत्नीवचाभातिनैषामुनिवधूर्द्विज ३२ धौम्यउवाच पांडवानांप्रियाभा-
र्याद्रौपदीशुभलक्षणा पांचालीसिंधुराजेंद्रवसत्यत्रवराश्रमे ३३ जयद्रथउवाच क्वगताःपांडवाःपंचशूराःसंप्रतिविश्रु
ताः वसंत्यत्रवनेवीरावीतशोकामहाबलाः ३४ धौम्यउवाच मृगयार्थंगताःपंचपांडवारथसंस्थिताः आगमिष्यंतिम-
ध्याह्नेमृगानादायपार्थिवाः ३५ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यउदतिष्ठदसौनृपः द्रौपदीसन्निधौगत्वाप्रणम्येदमुवाचह ३६ कुशलं
तेवरारोहेक्वगताःपतयश्चते एकादशगतान्यद्यवर्षाणिवचनेकिल ३७ द्रौपदीतुतदोवाचस्वस्तितेस्तुनृपात्मज विश्रम-
स्वाश्रमाभ्यासेक्षणादायांतिपांडवाः ३८ एवंब्रुवत्यांतस्यांतुलोभाविष्टःसभूपतिः जहारद्रौपदींवीरोनादृत्यमुनिसत्तमा
न् ३९ कस्यचिन्नैवविश्वासःकर्त्तव्यःसर्वथाबुधैः कुर्वन्दुःखमवाप्नोतिदृष्टांतस्त्वत्रवैबलिः ४० वैरोचनसुतःश्री-
मान्धर्मिष्ठःसत्यसंगरः यज्ञकर्त्ताचदाताचशरण्यःसाधुसंमतः ४१ नाधर्मेनिरतःक्वापिप्रल्हादस्यचपौत्रकः एकोन
शतयज्ञान्वैसचकारसदक्षिणान् ४२ सत्त्वमूर्तिःसदाविष्णुःसेव्यःसयोगिनामपि निर्विकारोपिभगवान्देवकार्यार्थ
सिद्धये ४३ कश्यपाच्चसमुद्भूतोविष्णुःकपटवामनः राज्यंछलेनत्द्दृतवान्महींचैवससागरां ४४ सोभवत्सत्यवा
ग्राजाबलिर्वैरोचनिस्तदा कपटंकृतवान्विष्णुरिंद्रार्थंतुमयाश्रुतं ४५ अन्यःकिंनकरोत्येवंकृतंवैसत्त्वमूर्तिना वामनं
रूपमास्थाययज्ञपातंचिकीर्षता ४६ नचविश्वसितव्यंवैकदाचित्केनचित्तथा लोभश्चेनसिचेत्स्वामिन्कीदृक्पापप-
कृतंभयं ४७ लोभाहताःप्रकुर्वंतिपापानिप्राणिनःकिल परलोकाद्भयंनास्तिकस्यचित्कर्हिचिन्मुने ४८

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

प्रपतंतिनरकेइतिशेषः ५० सर्वोव्यवहारोलोभमूलकएवेतिदर्शयति अन्यस्यानीयतेइति तेदेवाअन्यस्यपुरुषस्यवित्तमानीयतेभ्यः प्रयच्छंतिम
नीषितंधनंवाणिज्यादिव्यवहारेणवातस्माद्देवाअपिपरस्वादानतत्पराएवेत्यर्थः ५१ ५२ ग्रहणकालइति यस्माद्यावत्परिमितंवार्धुषिकंप्राप्त्यंतस्मात्त

मनसाकर्मणावाचापरस्वादानहेतुतः प्रपतंतिनराःसम्यग्लोभोपहतचेतसः ४९ देवानाराध्यसततंवांछंतिचधनंनराः
नदेवास्तत्करेकृत्वासमर्थादातुमंजसा ५० अन्यस्यानीयतेवित्तंप्रयच्छंतिमनीषितं वाणिज्येनाथदानेनचौर्येणापिब-
लेनवा ५१ विक्रयार्थंगृहीत्वान्नधान्यवस्त्रादिकंबहु देवानर्चयतेवैश्योमहर्घ्रंमेभवेदिति ५२ नात्रकिंपरवित्तेच्छावा-
णिज्येनपरंतप ग्रहणकालेसंप्राप्तेमहर्घंचापिकांक्षति ५३ एवंहिप्राणिनःसर्वेपरस्वादानतत्पराः वर्ततेसततंब्रह्मन्विश्वा-
सःकीदृशःपुनः ५४ वृथातीर्थंवृथादानंवृथाध्ययनमेवच लोभमोहवृतानांवैकृतंतदकृतंभवेत् ५५ तस्मादेनंमहा
भागविसर्जयगृहंप्रति सपुत्राहंवसिष्यामिजानकीर्वाद्विजोत्तम ५६ इत्युक्तोसौमुनिस्तावद्गत्वासुधाजितंनृपं उवाचव
चनंराज्ञेभारद्वाजःप्रतापवान् ५७ गच्छराजन्यथाकामंस्वपुरंनृपसत्तम नेयंमनोरमाप्येतिबालपुत्रासुदुःखिता
५८ सुधाजिदुवाच मुनेमुंचहठंसौम्यविसर्जयमनोरमां नचयास्याम्यहंमुक्त्वानेष्याम्यद्यबलात्पुनः ५९ ऋ-
षिरुवाच नयस्वयदिशक्तिस्तेबलेनाद्यममाश्रमात् विश्वामित्रोयथाधेनुंवसिष्ठस्यमुनेःपुरा ६० इतिश्रीदेवीभा
गवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६ छ छ छ छ छ

दपेक्षयाधिकंकांक्षति ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ विश्वा
मित्रइति सयथानीतवांस्तथात्वंनय तस्यगतिवत्तवापिगतिर्भविष्यतीतितात्पर्यं ६० इतिश्रीदेवीभागवतनिलकेतृतीयस्कंधेषोडशोध्या
यः १६ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुविश्वामित्रकथोत्तरं कामबीजस्यसंप्राप्तीराजपुत्रस्यकथ्यते १ मुनिवाक्यश्रवणोत्तरंराजायत्कृतवांस्तदाह इत्याकर्ण्येति अवनीपतिर्युधाजित् १ स्वमतमाह नयामिनेष्यामि २ ३ हन्मिहनिष्यामि ४ यतामियत्नंकरिष्यामि ५ राज्ञोमनस्यश्रवणानंतरंमंत्रीमुनिनाविश्वामित्रस्यदृष्टांतउक्तस्तदभिप्रायमुपवर्ण्यराजानंसाहसान्निवारयतीत्याह साहसमिति ६ दृष्टांतमुपपादयन्दृष्टांतोक्तेरभिप्रायमाह पुरेति गाधिरा-

व्यासउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यमुनेस्तत्रावनीपतिः मंत्रिवृन्दंसमाहूयपप्रच्छतमतंद्रितः १ किंकर्तव्यंसुबुद्धेत्रमयाद्यवद्सुव्रत बलान्नयामितांकामंसपुत्रांचसुभाषिणीं २ रिपुरल्पोपिनापेक्ष्यःसर्वथाशमभिच्छता राजयक्ष्मेवसंवृद्धो मृत्यवेपरिकल्पयेत् ३ नात्रसैन्यंनयोद्धास्तियोमामत्रनिवारयेत् गृहीत्वाहन्मितंतत्रदौहित्रस्यरिपुंकिल ४ निष्कंटकंभवेद्राज्यंयताम्यद्यबलादहं हतेसुदर्शनेनूनंनिर्भयोसौभवेदिति ५ प्रधानउवाच साहसंनहिकर्त्तव्यंश्रुतंराजन्मुनेर्वचः विश्वामित्रस्यदृष्टांतःकथितस्तेनमारिष ६ पुरागाधिसुतःश्रीमान्विश्वामित्रोतिविश्रुतः विचरन्सनृपश्रेष्ठोवसिष्ठाश्रममभ्यगात् ७ नमस्कृत्यचतंराजाविश्वामित्रःप्रतापवान् उपविष्टोनृपश्रेष्ठोमुनिनादत्तविष्टरः ८ निमंत्रितोवसिष्ठेनभोजनायमहात्मना ससैन्यश्चस्थितोराजागाधिपुत्रोमहायशाः ९ नंदिन्यासादितंसर्वंभक्ष्यभोज्यादिकंचयत् भुक्त्वाराजाससैन्यश्चवांछितंतत्रभोजनं १० प्रतापंतंचनंदिन्याःपरिज्ञायसपार्थिवः ययाचेनंदिनींराजावसिष्ठंमुनिसत्तमं ११ विश्वामित्रउवाच मुनेधेनुसहस्त्रंतेघटोध्नीनांददाम्यहं नंदिनींदेहिमेधेनुंप्रार्थयामिपरंतप १२ वसिष्ठउवाच होमधेनुरियंराजन्नददामिकथंचन सहस्त्रंचापिधेनूनांतवेदंतवतिष्ठतु १३

ज्ञःसुतः ७ मुनिनावसिष्ठेन ८ ९ नंदिन्यासादितंनंदिन्याकामधुक्कन्यया स्वस्तनेभ्योनिष्काश्यदत्तंवांछितंयस्ययदपेक्षितंतत् १० ११ घटोध्नीनांघटवदूधोयासांगवांतासांबहुदुग्धवतीनामितितात्पर्यं १२ नददामिनदास्यामि तवेदंतवैवतिष्ठतु १३ ७ ७ ७ ७ ७ ७

१४ गृहान्निष्काश्येत्यर्थः १५ १६ यंत्रितांहस्तपादादिषुबद्धां १७ १८ १९ हंभेति गवांशब्दस्यानुकरणं २० २१ २२ २३ २४ तथाहेराजन्मुनिनादृष्टां

विश्वामित्रउवाच अयुतंवाथलक्षंवाददामिमनसेप्सितं देहिमेनंदिनींसाधोग्रहीष्यामिबलादथ १४ वसिष्ठउवाच कामंगृ हाणनृपतेबलादद्ययथारुचि नाहंददामितेराजन्स्वेच्छयानंदिनींगृहान् १५ तच्छ्रुत्वानृपतिर्भृत्यानादिदेशमहाबलान् नयध्वं नंदिनींधेनुंबलदर्पसुसंस्थिताः १६ तेभृत्याजगृहुर्धेनुंहठादाक्रम्ययंत्रितां वेपमानामुनिंप्राहसुरभिःसाश्रुलोचना १७ मुनेत्यज सिमांकस्मात्कर्षयंतिसुयंत्रितां मुनिस्तांप्रत्युवाचेदंत्यजेनाहंसुदुग्धदे १८ बलान्नयतिराजासौपूजितोद्यमयाशुभे किंक रोमिनचेच्छामित्यक्तुंत्वांमनसाकिल १९ इत्युक्तामुनिनाधेनुःक्रोधयुक्ताबभूवह हंभारवंचकाराशक्रूरशब्दंसुदारुणं २० उद्गतास्तत्रदेहात्तुदैत्याघोरतरास्तदा सायुधास्तिष्ठतिष्ठेतिब्रुवंतःकवचावृताः २१ सैन्यंसर्वंहतंतैस्तुनंदिनीप्रतिमोचिता ए- काकीनिर्गतोराजाविश्वामित्रोतिदुःखितः २२ हतपापोतिदीनात्मानिंदन्क्षात्रबलंमहत् ब्राह्मंबलंदुराराध्यंमत्वातपसिसंस्थि तः २३ तस्त्वाबहूनिवर्षाणितपोघोरंमहावने ऋषित्वंप्रापगाधेयस्त्यक्त्वाक्षात्रंविधिंपुनः २४ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रमाकृ- थावैरमद्भुतं कुलनाशकरंनूनंतापसैःसहसंयुगं २५ मुनिवर्यव्रजाद्यत्वंसमाश्वास्यतपोनिधिं सुदर्शनोपिराजेंद्रतिष्ठत्वत्रय थासुखं २६ बालोयंनिर्धनःकिंतेकरिष्यतिनृपाहितं वृथातेवैरभावोयमनाथेदुर्बलेशिशौ २७ दयासर्वत्रकर्त्तव्यादैवाधी नमिदंजगत् ईर्ष्ययाकिंनृपश्रेष्ठयद्भाव्यंतद्भविष्यति २८ वज्रंतृणायतेराजन्दैवयोगान्नसंशयः तृणंवज्रायतेक्वापिसम- येदैवयोगतः २९ शशकोहंतिशार्दूलंमशकोवैयथागजं साहसंमुंचमेधाविन्कुरुमेवचनंहितं ३०

तोदत्तोयंतस्येदंतात्पर्यं त्वयापिसाहसंक्रियतेचेत्त्वापितथैवावस्थाभविष्यतीतियस्मादेवंतस्मादित्याह तस्मादिति २५ २६ २७
२८ २९ ३० ध्र ध्र ध्र

३१ ३२ उपचयंवृद्धिं ३३ एकस्मिन्निति कस्मिंश्चित्समयेविदल्लंमंत्रिणंमुनिपुत्रोहास्यवशात्क्लीबेतिनाम्नामंत्रयत् ३४ सुदर्शनस्त्विति तद्वाक्यंसुदर्शनः श्रुत्वातस्यनाम्नआद्यमेकाक्षरंप्रारब्धवशादनुस्वारायुतमनुस्वारेणविहीनमपिचित्तेदधारस्थापयामास पुनःपुनःप्रोवाचजजापचेत्यर्थः तेनबकारेउक्तेप्युपांशू-

व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्ययुधाजिन्नृपसत्तमः प्रणम्यतंमुनिंमूर्ध्नाजगामस्वपुरंनृपः ३१ मनोरमापिस्वस्थाभूदाश्रमेतत्रसंस्थिता पालयामासपुत्रंतंसुदर्शनमृतव्रतं ३२ दिनेदिनेकुमारोसौजगामोपचयंततः मुनिबालगतःक्रीडन्निर्भयःसर्वतःशुभः ३३ एकस्मिन्समयेतत्रविदल्लंसमुपागतं क्लीबेतिमुनिपुत्रस्तमामंत्रयत्तदंतिके ३४ सुदर्शनस्तुतच्छ्रुत्वादधारैकाक्षरंस्फुटं अनुस्वारायुतंतच्चप्रोवाचातिपुनःपुनः ३५ बीजंवैकामराजाख्यंगृहीतंमनसातदा जजापबालकोत्यर्थंधृत्वाचेतसिसादरं ३६ भावियोगान्महाराजकामराजाख्यमद्भुतं स्वभावेनैवतेनेत्थंगृहीतंबालकेनवै ३७ तदासोपंचमेवर्षेप्राप्यमंत्रमनुत्तमं ऋषिच्छंदोविहीनंचध्यानंन्यासविवर्जितं ३८ प्रजपन्मनसानित्यंक्रीडत्यपिस्वपित्यपि विसस्मारनतंमंत्रंज्ञात्वासारमितिस्वयं ३९ वर्षेचैकादशेप्राप्तेकुमारोसौनृपात्मजः मुनिनाचोपनीतोथवेदमध्यापितस्तथा ४० धनुर्वेदंतथासांगंनीतिशास्त्रंविधानतः अभ्यस्तासकलाविद्यातेनमंत्रबलादिव ४१ कदाचित्सोपिप्रत्यक्षंदेवीरूपंददर्शह रक्तांबरंरक्तवर्णरक्तसर्वांगभूषणं ४२ गरुडेवाहनेसंस्थांवैष्णवींशक्तिमद्भुतां दृष्ट्वाप्रसन्नवदनःसबभूवनृपात्मजः ४३ वनेतस्मिन्स्थितःसोथसर्वविद्यार्थतत्त्ववित् मातरंसेवमानस्तुविजहारनदीतटे ४४ शरासनंचसंप्राप्तंविशिखाश्चशिलाशिताः तूणीरंकवचंतस्मैदत्तंचांबिकयावने ४५ एतस्मिन्समयेपुत्रीकाशीराजस्यसुप्रिया नाम्नाशशिकलादिव्यासर्वलक्षणसंयुता ४६

स्वारणाद्बकारमश्रुत्वाक्लीत्येवनामचमत्कृतमस्तीत्यभिप्रायेणजजापेत्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६

४७ ४८ ४९ वरंवरययत्तवेष्टंतद्वरयप्रार्थय अथचममभक्तः सुदर्शनिस्तवकामप्रदः पतिरस्तुमेवचनात् ५१ ५२ ५३
५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

शुश्रावनृपपुत्रंतंवनस्थंचसुदर्शनं सर्वलक्षणसंपन्नंशूरंकाममिवापरं ४७ बंदीजनमुखाच्छ्रुत्वाराजपुत्रंसुसंमतंच
कर्मेमनसातंवैवरंवरयितुंधिया ४८ स्वप्नेतस्याःसमागम्यजगदंबानिशांतरे उवाचवचनंचेदंसमाश्वास्यसुसंस्थिता
४९ वरंवरयसुश्रोणिममभक्तःसुदर्शनः सर्वकामप्रदस्तेस्तुवचनान्ममभामिनि ५० एवंशशिकलादृष्ट्वास्वप्नेरूपंमनो
हरं अंबायावचनंस्मृत्वाजहर्षभृशमानिनी ५१ उत्थितासामुदायुक्तापृष्टामात्रापुनःपुनः प्रमोदकारणंबालानोवा-
चातित्रपान्विता ५२ जहासमुदमापन्नास्मृत्वास्वप्नंमुहुर्मुहुः सखीप्राहतदान्यांवैस्वप्नवृत्तंसविस्तरं ५३ कदाचि
त्साविहारार्थमवापोपवनंशुभं सखीयुक्ताविशालाक्षीचंपकैरुपशोभितं ५४ पुष्पाणिचिन्वतीबालाचंपकाधः
स्थिताबला अपश्यद्ब्राह्मणंमार्गेआगच्छंतंत्वरान्वितं ५५ तंप्रणम्यद्विजंश्यामाबभाषेमधुरंवचः कुतोदेशान्म
हाभागकृतमागमनंत्वया ५६ द्विजउवाच भारद्वाजाश्रमाद्बालेनूनमागमनंमम जातंवैकार्ययोगेनकिंपृच्छसि
वदस्वमे ५७ शशिकलोवाच तत्राश्रमेमहाभागवर्णनीयंकिमस्तिवै लोकातिगंविशेषेणप्रेक्षणीयतमंकिल ५८
ब्राह्मणउवाच ध्रुवसंधिसुतःश्रीमानास्तेसुदर्शनोनृपः यथार्थनामासुश्रोणिवर्ततेपुरुषोत्तमः ५९ तस्यलोचन-
मत्यंतंनिष्फलंप्रतिभातिमे येनदृष्टोनवामोरुकुमारस्तुसुदर्शनः ६० एकत्रनिहिताधात्रागुणाःसर्वेसिसृक्षुणा
गुणानामाकरंद्रष्टुंमन्येतेनैवकौतुकात् ६१

कौतुकात्सर्वगुणानामेकमाकरंद्रष्टुंतेनैवविधात्रैकस्मिन्सुदर्शने सर्वे
गुणानिहिताइत्यहंमन्ये ६१ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

६२ इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृ॰ १७ पंचाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथनिजांसुतां विवाहयितुमुद्युक्तः काशीराजइतीर्यते १ इत्थंशशिकलांसुदर्शनस-
माचारं ब्राह्मणउक्त्वागतवानित्याह श्रुत्वेति १ २ यच्छ्रवणादनुदेहेविकारउत्पन्नइतिसखींप्राहेत्यन्वयः ३ अज्ञातंरसविज्ञानंयस्यएतस्यश्रृंगाररस
सविज्ञानंलोकैर्नज्ञातमित्यर्थः अधुनैवसंप्राप्तयौवनइत्यर्थः ४ ५ ६ शंकल्याणंहर्म्येगृहेनवनेपिनदीर्घिकायांवाप्यामपिन ७ प्रीणयं

तवयोग्यःकुमारोसौभर्त्ताभवितुमर्हति योगोयंविहितोप्यासीन्मणिकांचनयोरिव ६२ इति॰दे॰ भा॰म॰तृ॰स॰ १७
व्यासउवाच श्रुत्वातद्वचनंश्यामाप्रेमयुक्ताबभूवह प्रतस्थेब्राह्मणस्तस्मात्स्थानादुक्त्वासमाहितः १ सानुपूर्वानुरागा
द्वैमग्नाप्रेम्णातिचंचला कामबाणहतेवासगतेतस्मिन्द्विजोत्तमे २ अथकामार्दिताप्राहसखींछंदोनुवर्तिनीं विकारश्च
समुत्पन्नोदेहेयच्छ्रवणादनु ३ अज्ञातरसविज्ञानंकुमारंकुलसंभवं दुनोतिमदनःपापःकिंकरोमिक्वयामिच ४ स्व-
प्नेष्ठुवामयादृष्टःपंचबाणइवापरः तपतेमेमनोत्यर्थंविरहाकुलितंमृदु ५ चंदनंदेहलग्नंमेविषवद्भातिभामिनि स्त्रगियं
सर्पवच्चैवचंद्रपादाश्चवन्हिवत् ६ नचहर्म्येवनेशंमेदीर्घिकायांनपर्वते नदिवाननिशायांवानसुखंसुखसाधनैः ७ नशय्या
नचतांबूलंनगीतंनचवादनं प्रीणयंतिमनोमेद्यनतृप्तेममलोचने ८ प्रयाम्यद्यवनेतत्रयत्रासौवर्ततेशठः भीतास्मिकु
ललज्जायाःपरतंत्रापितुस्तथा ९ स्वयंवरंपितामेद्यनकरोतिकरोमिकिं दास्यामिराजपुत्रायकामंसुदर्शनायवै+ १०
संत्यन्येपृथिवीपालाःशतशःसंभृतर्द्धयः रमणीयानमेतेद्यराज्यहीनोप्यसौमतः ११

तियेतेऽपचाराइत्यर्थः ८ शठइत्यनेनातिप्रेमाविरहाकुलचित्तत्वंसूचितं प्रयामियास्यामि परंतुकुललज्जायाःसकाशाद्भीतास्मितथापिपितुः परतं-
त्रास्मिततोनमयागंतुंशक्यतइतिभावः ९ यद्यद्यमेसुदर्शनेनैवविवाहंकरिष्यतितर्हिसुदर्शनायराजपुत्रायकामंमैथुनंदास्यामि १० संत्यन्येइ-
तिनमेतेमताइतिशेषः ११ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७
+ दास्यस्मिराजपुत्रस्यकामंसुदर्शनस्यवै इतिपाठःसमीचीनः

तस्याश्चित्तेसुसंस्थितइति१२ इयंयाचित्तस्थैवंस्थितिः सावाग्बीजस्यजपंकरोतियाशशिकलातज्जपाद्यासिद्धिस्तस्याः सकाशादेवोपस्थिता १३

व्यासउवाच एकाकीनिर्धनश्चैवबलहीनःसुदर्शनः वनवासीफलाहारस्तस्याश्चित्तेसुसंस्थितः १२ वाग्बीजस्यजपा त्सिद्धिस्तस्याएषाप्युप स्थिता सोपिध्यानपरोत्यंतंजजापमंत्रमुत्तमं १३ स्वप्नेपश्यत्यसौदेवींविष्णुमायामखंडितां विश्व मातरमव्यक्तांसर्वसंपत्करांबिकां १४ शृंगवेरपुराध्यक्षोनिषादःसमुपेत्यतं ददौरथवरंतस्मैसर्वोपस्करसंयुतं १५ चतुर्भि स्तुरगैर्युक्तंपताकावरमंडितं जैत्रंराजसुतंज्ञात्वाददौचोपायनंतदा १६ सोपिजग्राहतंप्रीत्यामित्रत्वेनसुसंस्थितं वन्यैर्मूल फलैःसम्यगर्चयामासशंबरं १७ कृतातथ्येगतेतस्मिन्निषादाधिपतौतदा मुनयःप्रीतियुक्तास्तेतमूचुस्तापसामिथः १८ राजपुत्रध्रुवंराज्यंप्राप्स्यसित्वंचसर्वथा स्वल्पैरहोभिरव्यग्रःप्रतापान्नात्रसंशयः १९ प्रसन्नातेंबिकादेवीवरदाविश्वमो हिनी सहायस्तुसुसंपन्नोनचिंतांकुरुसुव्रत २० मनोरमांतथोचुस्तेमुनयःसंशितव्रताः पुत्रस्तेद्यधराधीशोभविष्यतिशुचि स्मिते २१ सातानुवाचतन्वंगीवचनंवोस्तुसत्फलं दासोयंभवतांविप्राः किंचित्रंसदुपासनात् २२ नसैन्यंसचिवाःकोशोनसहायश्चकश्चन केनयोगेनपुत्रोमेराज्यंप्राप्तुमिहार्हति २३ आशीर्वादैश्चवोनूनंपुत्रोयंमेमहीपतिः भविष्यतिन संदेहोभवंतोमंत्रवित्तमाः २४ व्यासउवाच रथारूढःसमेधावीयत्रयातिसुदर्शनः अक्षौहिणीसमावृतइवभातिसते- जसा २५ प्रतापोमंत्रबीजस्यनान्यःकश्चनभूपते एवंवैजपतस्तस्यप्रीतियुक्तस्यसर्वथा २६

१४ १५ जैत्रंजयकारिणं १६ तंरथमुपायनभूतंजग्राह मित्रत्वेनस्थितंशंबरंनिषादमर्चयामास १७ तंराजपुत्रं १८ १९ २० २१ २२ २३ अन्यत्साधनंमत्पुत्रस्यराज्यप्राप्तौनदृश्यतेभवतामाशीर्वादैरेवकेवलंभवेत् २४ रथारूढइति एकएवसन्नक्षौहिणीसमावृतइवभाति २५ कुत एवमितिचेन्मंत्रमहिमायमित्याह प्रतापइति एवंवैएवंफलजातमित्यर्थः २६ ७ ७ ७ ७ ७

गुरोर्मंत्रमप्राप्यजपत एवंसिद्धिरनुभूतायस्तुसद्गुरोर्बीजंकामराजाख्यमद्भुतंसंप्राप्यजपेत्ससर्वान्कामानवाप्नुयादित्याह संप्राप्येति २७ प्रसंगा
ज्जनमेजयायश्रीदेवीमहिमानमनुवदतिव्यासः नतदस्तीति शिवायाःसकाशादित्यर्थः २८ २९ ३० बुद्धिःकीर्तिरिति इत्यादिरूपैःसर्वेषांकल्या
णकर्त्री प्रत्यक्षंस्पष्टमेवभासते ३१ ३२ ३३ ३४ सुदर्शनेनेति तस्मात्तस्यकथमेवंफलंनस्यादित्यभिप्रायः ३५ ब्रह्मेति ब्रह्मरूपिण्याः संविदए-

संप्राप्यसद्गुरोर्बीजंकामराजाख्यमद्भुतं जपेद्यस्तुशुचिःशांतःसर्वान्कामानवाप्नुयात् २७ नतदस्तिपृथिव्यांवादिविवा-
पिसुदुर्लभं प्रसन्नायाःशिवायाश्चयदप्राप्यंनृपोत्तम २८ तेमंदास्तेऽतिदुर्भाग्यारोगैस्तेसमभिद्रुताः येषांचित्तेनवि-
श्वासोभवेदंबार्चनादिषु २९ यामातासर्वदेवानांयुगादौपरिकीर्तिता आदिमातेतिविख्यातानाम्नातेनकुरूद्वह ३० बु-
द्धिःकीर्तिर्धृतिर्लक्ष्मीःशक्तिःश्रद्धामतिःस्मृतिः सर्वेषांप्राणिनांसावैप्रत्यक्षंवैविभासते ३१ नजानंतिनरायेवैमोहितामाय
याकिल नभजंतिकुतर्कज्ञाद्देवींविश्वेश्वरींशिवां ३२ ब्रह्माविष्णुस्तथाशंभुर्वासवोवरुणोयमः वायुरग्निःकुबेरश्चत्व
ष्टापूषाश्विनौभगः ३३ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेदेवामरुद्गणाः सर्वेध्यायंतितांदेवींसृष्टिस्थित्यंतकारिणीं ३४ को
नसेवेतविद्वान्वैतांशक्तिंपरमात्मिकां सुदर्शनेनसाज्ञातादेवीसर्वार्थदाशिवा ३५ ब्रह्मैवसातिदुःष्प्रापाविद्याविद्यास्व-
रूपिणी योगगम्यापराशक्तिर्मुमुक्षूणांचवल्लभा ३६ परमात्मस्वरूपंकोवेत्तुमर्हतितांविना यासृष्टिंत्रिविधांकृत्वा
दर्शयत्यखिलात्मने ३७

वदेवीपदवाच्यत्वमितिभावः तथाचश्रुतिः सर्वेवैदेवादेवीमुपतस्थुःकासित्वंमहादेवीसाब्रवीदहंब्रह्मरू
पिणीमत्तःप्रकृतिपुरुषात्मकंजगदितिमुमुक्षूणांचवल्लभेति मुमुक्षवोहिसर्वंविहायमहाप्रेम्णांस्वात्मरूपांसंविदमेवपरिशीलयंतितस्मात्तेषांप्रियेत्यर्थः
३६ मायाविशिष्टंब्रह्मैवदेवीतत्रब्रह्मभागरूपेणवर्णनंकृत्वामायाभागरूपेणापिवर्णयतिपरमात्मस्वरूपमिति सर्वपुराणतंत्रादिषुवेदेषुचेत्थमेव
रीतिः देव्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपत्वात्क्वचिन्मायोपसर्जनब्रह्मरूपत्वेनवर्णनंक्वचिद्ब्रह्मोपसर्जनमायारूपत्वेनवर्णनमितीदंचास्माभिरसकृदुक्तंनवि-

स्मर्त्तव्यं ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ शौर्यशुल्कश्चशौर्यमेवशुल्कंयस्मिन्सइत्यर्थः यस्यशौर्येवर्ततेतेनसर्वान्राज्ञोजित्वाकन्याहरणीयेति ४३

सुदर्शनस्तुतांदेवींमनसापरिचिंतयन् राज्यलाभात्परंप्राप्यसुखंवैकाननेस्थितः ३८ सापिचंद्रकलात्यर्थंकामबा-
णप्रपीडिता नानोपचारैरनिशंदधारदुःखितंवपुः ३९ तावत्तस्याःपिताज्ञात्वाकन्यांपुत्रवरार्थिनीं सुबाहुःकारयामा-
सस्वयंवरमतंद्रितः ४० स्वयंवरस्तुत्रिविधोविद्वद्भिःपरिकीर्तितः राज्ञांविवाहयोग्योवैनान्येषांकथितःकिल ४१ इ-
च्छास्वयंवरश्चैकोद्वितीयश्चपणाभिधः यथारामेणभग्नंवैत्र्यंबकस्यशरासनं ४२ तृतीयःशौर्यशुल्कश्चशूराणांप-
रिकीर्तितः इच्छास्वयंवरंतत्रचकारनृपसत्तमः ४३ शिल्पिभिःकारितामंचाःशुभैरास्तरणैर्युताः तताश्चविवि-
धाकाराःसुक्लृप्ताःसभ्यमंडपाः ४४ एवंकृतेतिसंभारेविवाहार्थंसुविस्तरे सखींशशिकलाप्राहदुःखिताचारुलोच
ना ४५ इदंमेमातरंब्रूहित्वमेकांतेवचोमम मयावृतःपतिश्चित्तेध्रुवसंधिसुतःशुभः ४६ नान्यंवरंवरिष्यामि
तमृतेवैसुदर्शनं समेभर्त्तानृपसुतोभगवत्याप्रतिष्ठितः ४७ व्यासउवाच इत्युक्तासासखीगत्वामातरंप्राहसत्व
रा वैदर्भींविजनेवाक्यंमधुरंमंजुभाषिणी ४८ पुत्रीतेदुःखिताप्राहसाध्वित्वांमन्मुखेनयत् शृणुत्वंकुरुक-
ल्याणितद्धितंत्वरिताधुना ४९ भारद्वाजाश्रमेपुण्येध्रुवसंधिसुतोस्तियः समेभर्त्तावृतश्चित्तेनान्यंभूपंवृणोम्य
हं ५० व्यासउवाच राज्ञीतद्वचनंश्रुत्वास्वपतौगृहमागते निवेदयामासतदापुत्रीवाक्यंयथातथं ५१ तच्छ्रु
त्वावचनंराजाविस्मितःप्रहसन्मुहुः भार्यामुवाचवैदर्भींसुबाहुस्तुऋतंवचः ५२ सुभ्रुजानासिबालोसौराज्या-
न्निष्कासितोवने एकाकीसहमात्रावैवसतेनिर्जनेवने ५३ ॐ ॐ ॐ

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ सूनृतमित्यपिपाठः ५२ ५३

५४ ब्रूहीति अस्मिन्स्वयंवरेस्थितिमंतःप्रतिष्ठिताराजानआगमिष्यंतितस्मादेताद्दशंसर्वेषांविप्रियंवाक्यंकदापित्वयानवक्तव्यमितिशेषः इतिपु-
त्रींब्रूहीति ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः १८ द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुसुदर्शनयुतान्नृपाः स्वयंवरेसमाजग्मुरिति

तत्कृतेनिहतोराजावीरसेनोयुधाजिता सकथंनिर्धनोभर्त्तायोग्यःस्याच्चारुलोचने ५४ ब्रूहिपुत्रींततोवाक्यंकदाचि
दपिविप्रियं आगमिष्यंतिराजानःस्थितिमंतःस्वयंवरे ५५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेऽष्टादशोऽ
ध्यायः १८ व्यासउवाच भर्त्रासाभिहिताबालांपुत्रींकृत्वांकसंस्थितां उवाचवचनंश्लक्ष्णंसमाश्वास्यशुचिस्मि
तां १ किंवृथासुदतित्वंहिविप्रियंममभाषसे पितातेदुःखमाप्नोतिवाक्येनानेनसुव्रते २ सुदर्शनोतिदुर्भाग्योराज्यभ्र
ष्टोनिराश्रयः बलकोशविहीनश्चपरित्यक्तस्तुबांधवैः ३ मात्रासहवनंप्राप्तःफलमूलाशनःकृशः नतेयोग्योवरोयंवै
वनवासीचदुर्भगः ४ राजपुत्राःकृतप्रज्ञारूपवंतःसुसंमताः तवार्हाःपुत्रिसंत्यन्येराजचिन्हैरलंकृताः ५ भ्रा-
तास्यवर्त्ततेकांतःसराज्यंकोसलेषुवै करोतिरूपसंपन्नःसर्वलक्षणसंयुतः ६ अन्यच्चकारणंसुभ्रुशृणुयच्चम
याश्रुतं युधाजित्सततंतस्यवधकामोस्तिभूमिपः ७ दौहित्रंस्थापितस्तेनराज्येकृत्वातिसंगरं वीरसेनंनृपंहत्वासं
मंत्र्यसचिवैःसह ८ भारद्वाजाश्रमंप्राप्तंहंतुकामःसुदर्शनं मुनिनावारितःपश्चाज्जगामनिजमंदिरं ९ शशिकलोवा
च मातर्ममेप्सितःकामेवनस्थोपिनृपात्मजः शर्यातिवचनेनैवसुकन्याचपतिव्रता च्यवनंचयथाप्राप्यपतिशुश्रू
षणेरता १०

सम्यक्कथोच्यते १ भर्त्रेति साराजपत्नी भर्त्राराज्ञेत्यर्थः १ २ ३ ४ राजचिन्हैश्छत्रचामरादि-
भिः ५ ६ ७ अतिसंगरमतिसंग्रामं ८ ९ एवंमातुर्वचनंवाक्यंसुदर्शनप्रत्याख्यानाभिप्रायकंश्रुत्वाशशिकलोवाच मातर्ममेप्सि
तइति कामेमन्मनोरथविषये तत्रदृष्टांतमाह शर्यातीति राज्ञोवचनेनसुकन्यानाम्नीशर्यातिसुताच्यवनंवृद्धंपतिंप्राप्यपतिशुश्रूषणेरताऽन-

थैवममराज्यादिलोभोनास्तिकिंतुभर्त्तृशुश्रूषणमेवाभिलषितंतत्तुममसुदर्शनेपत्यावस्त्येवेतिभावः १० भर्तृशुश्रूषणमेवस्त्रीणांपरोधर्मइत्याह भर्त्रिति ११ किंचसुदर्शनविषयेममभगवत्याआज्ञाप्यस्तीत्याह भगवत्येति समादिष्टंतंसुदर्शनंवरंपतिमृतेइत्यन्वयः संश्रयामिसंश्रयिष्यामि

भर्तृशुश्रूषणंस्त्रीणांस्वर्गदंमोक्षदंतथा अकैतवकृतंनूनंसुखदंभवतिस्त्रियाः ११ भगवत्यासमादिष्टंस्वप्नेवरमनुत्तमं तमृतेहंकथंचान्यंसंश्रयामिनृपात्मजं १२ मच्चित्तभित्तौलिखितोभगवत्यासुदर्शनः तंविहायप्रियंकांतंकरिष्येहंनचापरं १३ व्यासउवाच प्रत्यादिष्टाथवैदर्भीतयाबहुनिदर्शनैः भर्त्तारंसर्वमाचष्टपुत्र्योक्तंवचनंभृशं १४ विवाहस्यादिनादर्वागागातंश्रुतसमन्वितं द्विजंशशिकलातत्रप्रेषयामाससत्वरं १५ यथानवेदमेतातोतथागच्छसुदर्शनं भारद्वाजाश्रमेब्रूहिमद्वाक्यात्तरसाविभो १६ पित्रामेसंभृतःकामंमदर्थेनस्वयंवरः आगमिष्यंतिराजानोबलयुक्ताह्यनेकशः १७ मयात्वंवैधृतश्चित्तेसर्वथाप्रीतिपूर्वकं भगवत्यासमादिष्टःस्वप्नेममसुरोपम १८ विषमग्निंहुताशंवाप्रपतामिप्रदीपिते वरयेत्वदृतेनान्यंपितृभ्यांप्रेरितापिवा १९ मनसाकर्मणावाचासंवृतस्त्वंमयावरः भगवत्याःप्रसादेनशर्मावाभ्यांभविष्यति २० आगंतव्यंत्वयात्रैवदैवंकृत्वापरंबलं यदधीनंजगत्सर्वंवर्ततेसचराचरं २१ भगवत्यायदादिष्टंनतन्मिथ्याभविष्यति यद्वशेदेवताःसर्वावर्तंतेशंकरादयः २२ वक्तव्योसौत्वयाब्रह्मन्नेकांतेवैनृपात्मजः यथाभवतिमेकार्यंतत्कर्तव्यंत्वयानघ २३ इत्युक्त्वादक्षिणांदत्वामुनिर्व्यापारितस्तया गत्वासर्वंनिवेद्याशुतत्रप्रत्यागतोद्विजः२४

१२ १३ प्रत्यादिष्टाप्रत्याख्याता १४ अस्मिन्समयेशशिकलायत्कृतवतीतदाह विवाहस्येति १५ १६ मदर्थेनमत्प्रयोजनेनस्वयंवरःसंभृतःसंपादितः १७ हेसुरोपमत्वंभगवत्यास्वप्नेसमादिष्टोदर्शितआज्ञप्तोमयाचित्तेधृतइत्यन्वयः १८ १९ २० २१ २२ वक्तव्योसाविति हेब्रह्मन्मद्वाक्यान्नृपात्मजःसुदर्शनस्त्वयैवंवक्तव्यः २३ तत्रशशिकलायद्देशेतत्रप्रत्यागतः २४ ७ ७ ७ ७ ७

मुनिनाभारद्वाजेनप्रेरितोगमनेनिश्चयंचकार २५ २६ किंविचिंत्येति किमाश्रयंविचिंत्यस्वयंवरेगच्छसीत्यन्वयः २७ २८ २९ ३० आदेशादा-
ज्ञया ३१ ३२ ३३ अग्रतोंबिकापातु तेनवाग्रतोऽग्रदेशेस्थितांबिकात्वांपात्वित्यर्थः ३४ उत्तरत्राप्येवमेवार्थः ३५ ३६ गिरिसंबंधिनोयेदुर्गा

सुदर्शनस्तुतज्ज्ञात्वानिश्चयंगमनेतदा चकारमुनिनानेनप्रेरितःपरमादरात् २५ व्यासउवाच गमनायोद्यतंपुत्रंतमुवाच
मनोरमा वेपमानातिदुःखार्ताजातत्रासाश्रुलोचना २६ कुत्रगच्छसितत्राद्यसमाजेभूभृतांकिल एकाकीकृतवैरश्च
किंविचिंत्यस्वयंवरे २७ युधाजिद्धंतुकामस्त्वांसमेष्यातिमहीपतिः नतेन्योस्तिसहायश्चतस्मान्माव्रजपुत्रक २८ ए-
कपुत्रातिदीनास्मितवाधारानिराश्रया नार्हसित्वंमहाभागनिराशांकर्त्तुमद्यमां २९ पितामेनिहतोयेनसोपितत्रागतोनृपः
एकाकिनंगतंतत्रयुधाजित्त्वांहनिष्यति ३० सुदर्शनउवाच भवितव्यंभवत्येवनात्रकार्याविचारणा आदेशाच्चज
गन्मातुर्गच्छाम्यद्यस्वयंवरे ३१ माशोकंकुरुकल्याणिक्षत्रियासिवरानने नबिभेमिप्रसादेनभगवत्यानिरंतरं ३२
व्यासउवाच इत्युक्त्वारथमारुह्यगंतुकामंसुदर्शनं दृष्ट्वामनोरमापुत्रमाशीर्भिश्चाभ्यमोदयत् ३३ अग्रतस्तेंबि-
कापातुपार्वतीपातुपृष्ठतः पार्वतीपार्श्वयोःपातुशिवासर्वत्रसांप्रतं ३४ वाराहीविषमेमार्गेदुर्गादुर्गेषुकर्हिचित् कालि
काकलहेघोरेपातुत्वांपरमेश्वरी ३५ मंडपेतत्रमातंगीतथासौम्यास्वयंवरे भवानीभूपमध्येतुपातुत्वांभवमोचनी ३६
गिरिजागिरिदुर्गेषुचामुंडाचत्वरेषुच कामगाकाननेष्वेवंरक्षतुत्वांसनातनी ३७ विवादेवैष्णवीशक्तिरवतात्त्वांरघूद्वह
भैरवीचरणेसौम्यशत्रूणांवैसमागमे ३८ सर्वदासर्वदेशेषुपातुत्वांभुवनेश्वरी महामायाजगद्धात्रीसच्चिदानंदरूपिणी
३९ व्यासउवाच इत्युक्त्वातंतदामातावेपमानाभयाकुला उवाचाहंत्वयासार्द्धमागमिष्यामिसर्वथा ४०

स्तेषुपूर्वोक्तादुर्गास्तुस्थलदुर्गाः ३७ ३८ ३९ ४०

४१ ४२ राघवः रघुकुलोत्पन्नः सुदर्शनः ४३ ४४ दौहित्रेणशत्रुजिता ४५ ४६ कामरूदेशंपातीतिकामरूपः ४७ ४८ ४९ ५०
किन्नुसांप्रतमिति युधाजित्प्रमुखास्त्रिषष्ट्यक्षौहिणीसहिताःप्राणहारकाः शत्रवःसर्वेसमागताः अस्मिन्समाजेएकाकिनआगमनंकिन्नुसांप्रतं

निमिषार्द्धंविनात्वांवैनाहंस्थातुमिहोत्सहे सहैवनयमांवत्सयत्रतेगमने मतिः ४१ इत्युक्त्वानिःसृतामाताधात्रेयीसंयुतातदा विप्रैर्दत्ताशिषःसर्वेनिर्ययुर्हर्षसंयुताः ४२ वाराणस्यांततःप्राप्तोरथेनैकेनराघवः ज्ञातःसुबाहुनातत्रपूजितश्चार्हणादिभिः ४३ निवेशार्थंगृहंदत्तमन्नपानादिकंतथा सेवकंसमनुज्ञाप्यपरिचर्यार्थमेवच ४४ मिलितास्त्वथराजानोनानादेशाधिपाःकिल युधाजिदपिसंप्राप्तोदौहित्रेणसमन्वितः ४५ करूषाधिपतिश्चैवतथामद्रेश्वरोनृपः सिंधुराजस्तथावीरोयोन्द्धामाहिष्मतीपतिः ४६ पांचालःपर्वतीयश्चकामरूपोतिवीर्यवान् कार्णाटश्चोलदेशीयोवैदर्भश्चमहाबलः ४७ अक्षौहिणीत्रिषष्टिश्चमिलितासंख्ययातदा वेष्टितानगरीसातुसैन्यैःसर्वत्रसंस्थितैः ४८ एतेचान्येचबहवःस्वयंवरदिदृक्षया मिलितास्तत्रराजानोवरवारणसंयुताः ४९ अन्योन्यनृपपुत्रास्तइत्यूचुर्मिलितास्तदा सुदर्शनोनृपसुतोत्रागतोस्तिनिराकुलः ५० एकाकीरथमारुह्यमात्रासहमहामतिः विवाहार्थमिहायातःकाकुत्स्थःकिन्नुसांप्रतं ५१ एतान्राजसुतांस्त्यक्त्वाससैन्यान्सायुधानथ किमेनंराजपुत्रीसावरिष्यतिमहाभुजं ५२ युधाजिदथराजेंशस्तानुवाचमहीपतीन् अहमेनंहनिष्यामिकन्यार्थेनात्रसंशयः ५३ केरलाधिपतिःप्राहतंतदानीतिसत्तमः नात्रयुद्धंप्रकर्तव्यंराजन्निच्छास्वयंवरे ५४ बलेनहरणंनास्तिनात्रशुल्कस्वयंवरः कन्येच्छयात्रवरणंविवादःकीदृशस्त्विह ५५

योग्यंनयोग्यमितितात्पर्यं ५१ ५२ ५३ नीतिसत्तमोनीतिज्ञः इच्छास्वयंवरेकन्यायायस्मिन्निच्छाभवतिसतयावरणीयइतिमर्यादायाःसत्त्वान्नात्रयुद्धंकर्तव्यमित्यर्थः ५४ बलेनेति अस्मिन्निच्छास्वयंवरेबलेनहरणंनास्ति नतुशौर्यशुल्कएववर्त्ततेनात्रशुल्कोस्ति किंतर्हितत्राह कन्ये-

च्छयेति ५५ किंचास्यापराधाभावेनकथमेनंहनिष्यसीत्याह अन्यायेनेति ५६ ५७ जगत्पतिःपरमेश्वरोस्त्येवशास्ताकश्चिद्दिलक्षणः ५८ ५९
कथंतं नवरिष्यतीति यदिकन्यायाइच्छास्तितर्हितंकथंनवरिष्यति यदिनास्तितर्हिनवविवादेनापिकिंफलं कन्येच्छायाःस्वतंत्रत्वात् ६० कंवासां
प्रतंस्वीकरिष्यतितेंस्वीकरोतु ६१ ६२ इ॰देवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ एकसप्ततिपद्यैस्तुराज्ञांतत्र परस्परं संवा

अन्यायेनत्वयापूर्वमसौराज्यात्प्रवासितः दौहित्रायार्पितंराज्यंबलवन्नृपसत्तम ५६ काकुत्स्थोयंमहाभागकोसलाधिपतेःसु-
तः कथमेनंराजपुत्रंहनिष्यसिनिरागसं ५७ लप्स्यसेतत्फलंनूनमनयस्यनृपोत्तम शास्तास्तिकश्चिदायुष्मान्जगतोस्य
जगत्पतिः ५८ धर्मोजयतिनाधर्मःसत्यंजयतिनानृतं माऽनयंकुरुराजेंद्रत्यजपापमतिंकिल ५९ दौहित्रस्तवसंप्राप्तःसो-
पिरूपसमन्वितः राज्ययुक्तस्तथाश्रीमान्कथंतंनवरिष्यति ६० अन्येराजसुताःकामंवर्ततेबलवत्तराः कन्यास्वयंवरेकन्या
स्वीकरिष्यतिसांप्रतं ६१ वृतेतथाविवादःकःप्रवदंतुमहीभुजः परस्परंविरोधोत्रनकर्तव्योविजानता ६२ इतिश्रीदेवीभा
गवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ व्यासउवाच इतिवादिनिभूपालेकेरलाधिपतौतदा प्रत्युवाचम-
हाभागयुधाजिदपिपार्थिवः १ नीतिरित्थंमहीपालयद्ब्रवीतिभवानिह समाजेपार्थिवानांवैसत्यवाग्विजितेंद्रियः २ यो
ग्येषुवर्तमानेषुकन्यारत्नंकुलोद्वह अयोग्योर्हतिभूपालोन्यायोयंतवरोचते ३ भागंसिंहस्यगोमायुर्भोक्तुमर्हतिवाकथं
तथासुदर्शनोयंवैकन्यारत्नंकिमर्हति ४ बलंवेदोहिविप्राणांभूभुजांचापजंबलं किमन्याय्यंमहाराजब्रवीम्यहमिहाधुना५

दंतुविनिर्वर्त्यकन्याबोधउदीर्यते १ केरलाधिपतिवाक्यानंतरंयुधाजिद्वाक्यमाहेत्याह इतिवादिनीति महाभागहेजनमेजय १ नीतिरित्थमिति इयं
नीतिःकिमित्यर्थः २ अयंन्यायस्तवैवरोचते नान्यस्येत्याह ३ असांप्रतंतवमतमित्याह भागमिति सिंहस्यभागंगोमायुःशृगालःकथंभोक्तुमर्हति
नकथमपीत्यर्थः ४ ५ ७ ७ ७ ७ ७ ७

यदुक्तमिच्छास्वयंवरइतितत्राह बलंशुल्कमिति निर्बलराजानांसस्वयंवरवीर्यवतांराज्ञांतुबलमेवशुल्कंपरिकीर्तितं शुल्कंवरादिदेयेस्याद्दरादर्थग्रहेस्त्रि-
यामितिमेदिनीकोशाच्छुल्कंवरादर्थग्रहरूपंपरिकीर्तितं नान्यत् तस्यशुल्कविवाहरूपस्यस्पष्टरूपमाह बलवानेवेति ६ यतोराज्ञांबलमेवशुल्कंतस्मात्कन्यां
बलवानेवगृह्णात्वबलस्तुकदाचनकदापिनगृह्णातितिपणंकृत्वात्रविवाहेनीतिर्ममाभिलषितोयंन्यायोविधीयतांक्रियतां अस्वीकारेदोषमाह अन्यथेति ७ ८
राजन्निति पणरूपापूर्वोक्ताराजभिर्निश्चितानीतिर्न्यायस्त्वयाकार्यात्रस्वयंवरेत्यस्मदभिलषितमस्तीत्यर्थः ९ नवयच्चिकीर्षितंतत्तुत्वमपिवदेत्याह किंतेइ

बलंशुल्कंयथाराज्ञांविवाहेपरिकीर्तितं बलवानेवगृह्णातुनाबलस्तुकदाचन ६ तस्मात्कन्यांपणंकृत्वानीतिरत्रविधीयतां
अन्यथाकलहःकामंभविष्यतिमहीभुजां ७ एवंविवादेसंवृत्तेराज्ञांतत्रपरस्परं आहूतस्तुसभामध्येसुबाहुर्नृपसत्तमः ८
समाहूयनृपाःसर्वेतमूचुस्तत्त्वदर्शिनः राजन्नीतिस्त्वयाकार्याविवाहेऽत्रसमाहिता ९ किंतेचिकीर्षितंराजंस्तद्ब्रूहिस्वसमा
हितः पुत्र्याःप्रदानंकस्मैतेरोचतेनृपचेतसि १० सुबाहुरुवाच पुत्र्यामेमनसाकामंवृतःकिलसुदर्शनः मयानिवारिता-
त्यर्थंनसाप्रत्येतिमेवचः ११ किंकरोमिसुतायामेनवशेवर्ततेमनः सुदर्शनस्तथैकाकीसंप्राप्तोऽस्तिनिराकुलः १२ व्या
सउवाच संपन्नभूभुजाःसर्वेसमाहूयसुदर्शनं ऊचुःसमागतंशांतमेकाकिनमनंद्गिताः १३ राजपुत्रमहाभागकेनाहूतोऽ
सिसुव्रत एकाकीयःसमायातःसमाजेभूभृतामिह १४ नवैसैन्यंनसचिवानकोशोनबृहद्बलं किमर्थंचसमायातस्तत्त्वंब्रू
हिमहामते १५ युद्धकामानृपतयोवर्ततेऽत्रसमागमे कन्यार्थंसैन्यसंपन्नाःकिंत्वंकर्तुमिहेच्छसि १६

ति त्वयापणस्तुनकृतोऽथविवाहार्थंप्रवृत्तोसि तस्मात्पुत्र्याःप्रदानंकस्मैतेरोचतेतद्वदेत्यर्थः १० कामंयथेष्टंसुदर्शनोवृत्तःप्रत्येतिस्वीकरोति ११ सुता
यामनोमेवशेनास्तीत्यर्थः तथायथातस्याःकन्यायाअभिप्रायस्तथैवसुदर्शनोप्यनाहूतोमयात्रप्राप्तः तेनजानामिनूनंकन्ययैवायमाहूतइति १२
सुबाहुवचनंश्रुत्वाकेनाहूतस्त्वंकिमर्थमत्रागतोसीत्यभिप्रायेणसुदर्शनंपप्रच्छेत्याह संपन्नभूभुजाइति शिष्टाभूभुजाइत्यर्थः १३ १४ १५ १६

१७ त्वयिसैन्यविहीनेदृष्टेसत्यस्माभिर्दयावशाद्याथातथ्यंमर्शआद्यजंतंयाथातथ्यविशिष्टंवाक्यंसत्यंवाक्यमुदाहृतमुक्तंतदुत्तरंगच्छाथवातिष्ठयथेष्टंस्यात्तथा कुर्वित्यर्थः १८ १९ केनाहूतःकिमर्थमागतोसीत्यस्योत्तरमाह अत्रेतिनकेनाप्याहूतःकिंतुभगवतीप्रेरणयैवस्वयंवरंद्रष्टुमागतोस्मीतिभावः २० किंत्वंकर्तुमि-

भ्रातातेसुबलःशूरःसंप्राप्तोऽस्तिजिघृक्षया युधाजिच्चमहाबाहुःसहायंकर्तुमागतः १७ गच्छवातिष्ठराजेंद्रयाथातथ्यमुदाहृतं त्वयिसैन्यविहीनेनयथेष्टं कुरुसुव्रत १८ सुदर्शनउवाच नबलंनसहायोमेनकोशोदुर्गसंश्रयः नमित्राणिनसौहार्दंननृपारक्षकामम १९ अत्रस्वयंवरंश्रुत्वाद्रष्टुकामइहागतः स्वप्नेदेव्याप्रेरितोऽस्मिभगवत्यानसंशयः २० नान्यच्चिकीर्षितंमेऽद्यमामाहजगदीश्वरी तयायद्विहितंतच्चभवितायनसंशयः २१ नशत्रुरस्तिसंसारेकोऽप्यत्रजगतीश्वराः सर्वत्रपश्यतामेऽद्यभवानींजगदंबिकां २२ यःकरिष्यतिशत्रुत्वंमयासहनृपात्मजाः शास्तातस्यमहाविद्यानाहंजानामिशत्रुतां २३ यद्भावितद्भविभवितानान्यथानृपसत्तमाः काचिंतात्यत्रकर्तव्यादेवाधीनोऽस्मिसर्वदा २४ देवभूतमनुष्येषुसर्वभूतेषुसर्वदा सर्वेषांतत्कृताशक्तिर्नान्यथानृपसत्तमाः २५ सायंचिकीर्षतिभूपंतंकरोतिनृपाधिपाः निर्धनंवानरंकामंकाचिंतावैतदाममम २६ तामृतेपरमांशक्तिंब्रह्मविष्णुहरादयः नशक्ताःस्पंदितुंदेवाःकाचिंतामेनदानृपाः २७ अशक्तोवासशक्तोवायादृशस्तादृशस्त्वहं नदाज्ञयानृपाद्यैवसंप्राप्तोऽस्मिस्वयंवरे २८

हेच्छसीत्यस्योत्तरमाह नान्यदिति मांजगदीश्वरीयदाहत्वयात्रगंतव्यमितितस्मात्तद्वाक्यपरिपालनादन्यन्ममचिकीर्षितंनास्त्येव युद्धंभविष्यतितदातवकावस्थेतिचेत्तत्राह तयेति २१ २२ २३ २४ २५ २६ तामृतेइति तदुक्तंसूतसंहितायांयज्ञवैभवखंडेत्रयोदशाध्याये यस्तुब्रह्मत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः सतस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकः यस्तुविष्णुत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकः यस्तुरुद्रत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकइति २७ २८ ७ ७ ७ ७

२९ ३० ३१ ३२ त्वत्कृतेनत्वदाचरणेनदयादिष्टाप्रेरितानस्मात्त्वांवयंब्रवीमोब्रूमोनान्यथेत्यर्थः ३३ ३४ ३५ ३६ नकेवलंकर्मवशगः

सायदिच्छतितत्कुर्यान्ममकिंचिंतनेनवै नात्रशंकाप्रकर्तव्यासत्यमेतद्ब्रवीम्यहं २९ जयेपराजयेलज्ज्ञानमेऽत्राणव
पिपार्थिवाः भगवत्यास्तुलज्जास्तितदधीनोऽस्मिसर्वदा ३० व्यासउवाच इतितस्यतदाकर्ण्यवचनंराजसत्तमाः ऊ-
चुःपरस्परंप्रेक्ष्यनिश्चयज्ञानराधिपाः ३१ सत्यमुक्तंत्वयासाधोनमिथ्याकर्हिचिद्भवेत् तथाप्युज्जयनीनाथस्त्वांहंतुंपरिकां
क्षति ३२ त्वत्कृतेनदयादिष्टात्वांब्रवीमोमहामते यद्युक्तंतत्त्वयाकार्यंविचार्यमनसानघ ३३ सुदर्शनउवाच सत्यमुक्तं
भवद्भिश्चकृपावद्भिःसुहृज्जनैः किंब्रवीमिपुनर्वाक्यमुक्त्वानृपतिसत्तमाः ३४ नमृत्युःकेनचिद्बाध्यःकस्यचिद्वाकदाचन
दैवाधीनमिदंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं ३५ स्ववशोऽयंनजीवोऽस्तिस्वकर्मवशगःसदा तत्कर्मत्रिविधंप्रोक्तंविद्वद्भिस्त
त्त्वदर्शिभिः ३६ संचितंवर्तमानंचप्रारब्धंचतृतीयकं कालकर्मस्वभावैश्चततंसर्वमिदंजगत् ३७ नदेवोमानुषंहंतुंश
क्तःकालागमंविना हतंनिमित्तमात्रेणहंतिकालःसनातनः ३८ यथापितामेनिहतःसिंहेनामित्रकर्षणः तथामातामे-
होप्येवंयुद्धेयुधाजिताहतः ३९ यत्नकोटिंप्रकुर्वाणोहन्यतेदैवयोगतः जीवेद्वर्षसहस्राणिरक्षणेनविनानरः ४०
नाहंबिभेमिधर्मिष्ठाःकदाचिच्चयुधाजितः दैवमेवपरंमत्वासुस्थितोऽस्मिसदानृपाः ४१ स्मरणंसततंनित्यंभगवत्याः
करोम्यहं विश्वस्यजननीदेवीकल्याणंसाकरिष्यति ४२ पूर्वार्जितंहिभोक्तव्यंशुभंवाप्यशुभंतथा स्वकृतस्यचभोगेन
कोहक्शोकोविजानतां ४३ स्वकर्मफलयोगेनप्राप्यदुःखमचेतनः निमित्तकारणेवैरंकरोत्यल्पमतिःकिल ४४

किंतुकालकर्मस्वभाववशगश्चेत्याह कालेति स्वभावोमूलभूताप्रकृतिः नतंव्याप्तंतद्वशगमित्यर्थः ३७ तदेवोपपादयति नदेवइति ३८ ३९ ४०
४१ ४२ ४३ अचेतनोबुद्धिरहितोमूढोनिमित्तकारणेदुःखस्येत्यर्थः ४४ छ छ छ छ

४५ एकाकीत्यादिपूर्वान्वयि ४६ भगवत्यावाक्यमितिशेषः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ श्रुतपुण्यंकंवरिष्यतीत्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६

ननथाहंविजानामिवैरंशोकंभयंतथा निःशंकमिहसंप्राप्तःसमाजेभूभृतामिह ४५ एकाकीद्रष्टुकामोहंस्वयंवरमनुत्त मं भविष्यनिचयज्ञाव्यंप्राप्तोऽस्मिनचंडिकाज्ञया ४६ भगवत्याःप्रमाणंमेनान्यंजानामिसंयतः तत्कृतंचसुखंदुःखं भविष्यतिनचान्यथा ४७ युधाजित्सुखमाप्नोतुनमेवैरंनृपोत्तमाः यत्करिष्यतिमेवैरंसप्राप्स्यतिफलंतथा ४८ व्यासउवाच इत्युक्तास्तेतथातेनसंतुष्टाभूभुजःस्थिताः सोऽपिस्वमाश्रमंप्राप्यसुस्थितःसंबभूवह ४९ अ परेह्निशुभेकालेनृपाःसंमंत्रिताःकिल सुबाहुनानृपेणाथरुचिरेष्वस्वमंडपे ५० दिव्यास्तरणयुक्तेषुमंचेषुरचितेषु च उपविष्टाश्चराजानःशुभालंकरणैर्युताः ५१ दिव्यवेषधराःकामंविमानेष्वमराइव दीप्यमानाःस्थितास्तत्रस्व यंवरदिदृक्षया ५२ इतिचिंतापराःसर्वेकदासाप्यागमिष्यति भाग्यवंतंनृपश्रेष्ठंश्रुतपुण्यंवरिष्यति ५३ यदा- सुदर्शनंदैवात्स्वजासंभूषयेदिह विवादोवैनृपाणांचभवितानात्रसंशयः ५४ इत्येवंचिंत्यमानास्तेभूपामंचेषु संस्थिताः वादित्रघोषःसुमहानुत्थितोनृपमंडपे ५५ अथकाशीपतिःप्राहसुतांस्नातांस्वलंकृतां मधूकमाला संयुक्तांक्षौमवासोविभूषितां ५६ विवाहोपस्करैर्युक्तांदिव्यांसिंधुसुतोपमां चिंतापरांसुवसनांस्मितपूर्वमिदं वचः ५७ उत्तिष्ठपुत्रिसुभगेकरेधृत्वाशुभांस्रजं व्रजमंडपमध्येत्वसमाजंपश्यभूभुजां ५८ गुणवान्रूपसंपन्नःकु लीनश्चनृपोत्तमः तवचित्तेवसेद्यस्तुतंवृणुष्वसुमध्यमे ५९ देशदेशाधिपाःसर्वेमंचेषुरचितेषुच संविष्टाःपश्यत न्वंगिवरयस्वयथारुचि ६० ७ ७ ७ ७ ७

सिंधुसुतालक्ष्मीः चिंतापरांभगवतीध्यानपरां ५७ ५८ ५९ ६०

६१अन्याव्यभिचारिण्यः६२ ६३ संकल्पयंतीति मांदृष्ट्वेयंमेभवतादितिनेसंकल्पयंति भवतादित्याशीर्लोटितातङ् ६४ ६५ ६६ कुर्वेइति वार-
स्त्रियाकथंकृतंकुर्वेइत्यर्थः ६७ ननुवृन्दसंप्रदायएवमेवास्तिसच्चलयाप्याश्रयणीयइतिचेत्तत्राह वृन्दैरिति ६८ तत्रदोषमाह सामान्येति य

व्यासउवाच तंतथाभाषमाणंवैपितरंमितभाषिणी उवाचवचनंबालाललितंधर्मसंयुतं ६१ शशिकलोवाच ना
हंदृष्टिपथेराज्ञांगमिष्यामिपितःकिल कामुकानांनरेशानांगच्छंत्यन्याश्चयोषितः ६२ धर्मशास्त्रेश्रुतंतातमयेदंवचनं
किल एकएववरोनार्यानिरीक्ष्यःस्यान्नचापरः ६३ सतीत्वंनिर्गतंतस्यायाप्रयातिबहूनथ संकल्पयंतितेसर्वेदृष्ट्वामे
भवतात्विति ६४ स्वयंवरेस्त्रजंधृत्वायदागच्छतिमंडपे सामान्यासातदाजाताकुलटेवापरावधूः ६५ वारस्त्रीवि-
पणेगत्वायथावीक्ष्यनरान्स्थितान् गुणागुणपरिज्ञानंकरोतिनिजमानसे ६६ नैकभावायथावेश्यावृथापश्यति
कामुकं तथाहंमंडपेगत्वाकुर्वेवारस्त्रियाकृतं ६७ वृन्दैरेतैःकृतंधर्मंनकरिष्यामिसांप्रतं पत्नीव्रतंतथाकामंचरिष्ये
हंधृतव्रता ६८ सामान्याप्रथमंगत्वाकृत्वासंकल्पितंबहु वृणोतिचैकंनह्यहंवृणोमिकथमद्यवै ६९ सुदर्शनो-
मयापूर्वंवृतःसर्वात्मनापितः तमृतेनान्यथाकर्तुमिच्छामिनृपसत्तम ७० विवाहविधिनादेहिकन्यादानंशुभेदिने
सुदर्शनायनृपतेयदीच्छसिशुभंमम ७१ इतिश्रीदेवीभाग०महापुराणेतृतीयस्कंधेविंशोऽध्यायः २० व्यासउ-
वाच सुबाहुरपितच्छ्रुत्वायुक्तमुक्तंतयातदा चिंतावितिष्टोबभूवाशुकिंकर्त्तव्यमितःपरं १

थाकाचित्सामान्यास्त्रीप्रथमंस
भायांगत्वामनसिबहुपुरुषसंघंसंकल्पितंकृत्वापश्चात्स्वभाग्येलिखितमेकमेववृणोतितथासामान्यावत्कथमद्यपुरुषंवृणोम्यहंपतिव्रतासती-
त्यर्थः ६९ ७० ७१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेविंशोध्यायः २० अर्धाधिकैःषष्टिपद्यैराज्ञांकोलाहलेसति कन्यायाःसंमतोराजा-
स्थितइत्येतदुच्यते १ कन्यावाक्योत्तरंचिंताग्रस्तोराजायच्चकारतदुच्यते सुबाहुरपीति कन्ययातुसम्यगुक्तंपरंतुमयाकिंकर्तव्यमितिचिंताविष्टोब-

भूवेत्यर्थः १ २ नायातीति इतीतिशेषः ३ प्रत्यादेष्टुंप्रत्याख्यातुं ४ ५ ६ मात्राजनन्या ७ वःसद्नानियूयंव्रजंत्वित्यर्थः ८ ९ खेदितानाडितासतीयदिम्रियेतेत्यर्थः १० किमेतयेति एतयादुष्टयामंदभाग्ययाभवतांकिंफलंभविष्यतियदर्थमेतावानाग्रहोभवद्भिःक्रियते ११

संगताःपृथिवीपालाःससैन्याःसपरिग्रहाः उपविष्टाश्चमंचेषुयोद्धुकामामहाबलाः २ यदिब्रवीमितान्सर्वान्सुतानायातिसांप्रतं तथापिकोपसंयुक्ताहन्युर्मांदुष्टबुद्धयः ३ नमेसैन्यबलंतादृग्नदुर्गबलमद्भुतं येनाहंनृपतीन्सर्वान्प्रत्यादेष्टुमिहोत्सहे ४ सुदर्शनस्तथैकाकीत्यसहायोऽधनःशिशुः किंकर्त्तव्यंनिमग्नोऽहंसर्वथादुःखसागरे ५ इति चिंतापरोराजाजगामनृपसंन्निधौ प्रणम्यतानुवाचाथप्रश्रयावनतोनृपः ६ किंकर्त्तव्यंनृपाःकामं नैतिमेमंडपेसुता बहुशःप्रेर्यमाणापिसामात्रापिमयापिच ७ मूर्ध्नापतामिपादेषुराज्ञांदासोऽस्मिसांप्रतं पूजादिकंगृहीत्वाद्यव्रजंतुसदनानिवः ८ ददामिबहुरत्नानिवस्त्राणिचगजान्रथान् गृहीत्वाद्यकृपांकृत्वाव्रजंतुभवनान्युत ९ नवशेमेसुताबालायदिम्रियेतखेदिता तदामेस्यान्महद्दुःखंतेनचिंतातुरोस्म्यहं १० भवंतःकरुणावंतोमहाभाग्यामहौजसः किमेतयादुहित्रामेमंदयादुर्विनीतया ११ अनुग्राह्योऽस्मिवःकामंदासोहमितिसर्वथा सुतासुतेवमंतव्याभवद्भिःसर्वथामम १२ व्यासउवाच श्रुत्वासुबाहुवचनंनोचुःकेचनभूमिपाः युधाजिच्चक्रोधताम्राक्षस्तमुवाचरुषान्वितः १३ राजन्मूर्खोऽसिकिंब्रूषेकृत्वाकार्यंसुनिंदितं स्वयंवरःकथंमोहाद्रचितःसंशयेसति १४ मिलिताभूभुजःसर्वेत्वयाहूताःस्वयंवरे कथमद्यनृपागंतुंयोग्यास्तेस्वगृहान्प्रति १५ अवमान्यनृपान्सर्वांस्त्वंकिंसुदर्शनायवै दातुमिच्छसिपुत्रींचकिमनार्यमतःपरं १६

१२ १३ १४ १५ अवमान्येति पुत्रींदातुंकिमिच्छसि यदीच्छसितर्हितोऽस्मात्परमधिकमनार्यमश्लाघ्यंकिमस्ति महानपराधस्तवतदेत्यर्थः १६ ७ ७ ७ ७

विचार्येति शुभमिच्छनापुरुषेणादौकार्यंसाध्यमसाध्यंवेतिविचार्यपश्चादारब्धव्यं त्वयातुराजन्नजानतातत्कार्यंकृतमतः फलंभविष्यतीत्यर्थः १७
१८ दौहित्रार्थैवेमांकन्यांदास्यामीतिमेविनिश्चयोऽस्ति १९ २० मुनिकृतेमुनिसंकोचार्थं २१ २२ संबंधीभवेति ममेतिशेषः २३ २४ २५ २६

विचार्यपुरुषेणादौकार्यंवैशुभमिच्छता आरब्धव्यंत्वयातत्तुकृतंराजन्नजानता १७ एतान्विहायनृपतीन्बलवाहन
संयुतान् वरंसुदर्शनंकर्त्तुंकथमिच्छसिसांप्रतं १८ अहंत्वांहन्मिपापिष्ठतथापश्चात्सुदर्शनं दौहित्रायाद्यमेकन्यां
दास्यामीतिविनिश्चयः १९ मयितिष्ठतिकोन्योऽस्तियःकन्यांहर्त्तुमिच्छति सुदर्शनःकियानद्यनिर्धनोनिर्बलःशिशुः
२० भारद्वाजाश्रमेपूर्वमुक्तोमुनिकृतेमया नाद्याहंमोचयिष्यामिसर्वथाजीवितंशिशोः २१ तस्माद्विचार्यसम्य-
क्त्वंपुत्र्याचभार्ययासह दौहित्रायप्रियांकन्यांदेहिमेसुभ्रुवंकिल २२ संबंधीभवदत्त्वात्वंपुत्रीमेतांमनोरमां उ-
च्चाश्रयःप्रकर्तव्यःसर्वदाशुभमिच्छता २३ सुदर्शनायदत्त्वात्वंपुत्रींप्राणप्रियांशुभां एकाकिनेप्यराज्यायकिं-
सुखंप्राप्तुमिच्छसि २४ "कुलंवित्तंबलंरूपंराज्यंदुर्गंसुहृज्जनम् दृष्ट्वाकन्याप्रदातव्यानान्यथासुखमृच्छ-
ति" १ "परिचिंतयधर्मत्वंराज्यनीतिंचशाश्वतीं कुरुकार्यंयथायोग्यंमाकृथामतिमन्यथा २५ सुहृदसिममात्य
र्थंहितंतेप्रब्रवीम्यहं समानयसुतांराजन्मंडपेतांसखीवृतां २६ सुदर्शनमृतेचेयंवरिष्यतियदाप्यसौ विग्रहोमे
तदानस्याद्विवाहोस्तुतवेप्सितः २७ अन्येनृपतयःसर्वेकुलीनाःसबलाःसमाः विरोधःकीदृशस्त्वेनंवृणोत्व-
दिनृपोत्तम २८

बहुयदित्वयाप्रार्थ्यतेनहीदंस्वीकरोमीत्याह सुदर्शनमृतइति सुदर्शनंविहाययंवाकंवानृपतिमियंक-
न्यावरिष्यतितदासौविग्रहोनस्यात्तदातवेप्सितोविवाहास्तुनोचेन्नेतिभावः २७ विरोधःकीदृशइतिविरोधःकिंविषयइत्यर्थः स्वयमेववदति
एनंवृणोत्वदीति एनंसुदर्शनमियंकन्यायदिवृणोतिवृणुयात्तर्हिनद्विषयेविरोधोनान्यराजविषयइत्यर्थः २८

अन्यथेति यदिसुदर्शनायदास्यसीत्यर्थः अतोनिरर्थकंमयासहविरोधंदुःसाध्यंमागच्छमाव्रजेत्यर्थः २९ ३० पुत्रींब्रूहीति एतादृशेकलहेजा
तेप्राप्तेमयाशक्यंयत्किंकर्तव्यंतस्मात्त्वदृशोऽस्मितवयद्युक्तंभासतेतेनथाकुर्विंतिपुत्रींब्रूहीत्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

अन्यथाहंहरिष्येऽघबलात्कन्यामिमांशुभां माविरोधंसुदुःसाध्यंगच्छपार्थिवसत्तम २९ व्यासउवाच युधाजितास-
मादिष्टः सुबाहुःशोकसंयुतः निःश्वसन्भवनंगत्वाभार्यांप्राहशुचावृतः ३० पुत्रींब्रूहिसुधर्मज्ञेकलहेसमुपस्थिते
किंकर्तव्यंमयाशक्यंतदृशोऽस्मिसुलोचने ३१ व्यासउवाच साश्रुत्वापतिवाक्यंतुगत्वाप्राहसुतांतिके वृत्तंराजा
तिदुःखार्तःपितातेऽद्यापिवर्त्तते ३२ त्वदर्थेविग्रहःकामंसमुत्पन्नोऽद्यभूभृतां अन्यंवरयसुश्रोणिसुदर्शनमृतेनृपं
३३ यदिसुदर्शनंवत्सेहठात्त्वंवैवरिष्यसि युधाजित्त्वांचमांचैवहनिष्यतिबलान्वितः ३४ सुदर्शनंचराजासौब
लमत्तःप्रतापवान् द्वितीयस्तेपतिःपश्चाद्भविताकलहेसति ३५ तस्मात्सुदर्शनंत्यक्त्वावरयान्यंनृपोत्तमं स्वस्मि
च्छामिचेन्मत्यंतुभव्यंवामृगलोचने इतिमात्राबोधितांतांपश्चाद्राजाप्यबोधयत् ३६ उभयोर्वचनंश्रुत्वानिर्भयो-
वाचकन्यका कन्योवाच सत्यमुक्तंनृपश्रेष्ठजानासिव्रतंमम ३७ नान्यंवृणोमिभूपालंसुदर्शनमृतेक्वचित्
बिभेषियदिराजेंद्रनृपेभ्यःक्लिकातरः ३८ सुदर्शनायदत्त्वामांविसर्जयपुराद्बहिः समारथेसमारोप्यनिर्गमिष्यतितेनपुरात् ३९ भवितव्यंतुपश्चाद्धिभविष्यतिनचान्यथा नात्रचिंतात्वयाकार्याभवितव्येनृपोत्तम ४० यद्भावितद्भवत्येवस
र्वथानात्रसंशयः राजोवाच नपुत्रिसाहसंकार्यंमतिमद्भिःकदाचन ४१ बहुभिर्नविरोद्धव्यमितिवेदविदोविदुः
विरुद्धक्ष्यामिकथंकन्यांदत्त्वाराजसुतायच ४२ राजानोवैरसंयुक्ताःकिंनकुर्युरसांप्रतं

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

पणेकृतेकलहोनभविष्यतीत्याह यदितइति ४३ ४४ ४५ कामंपणं ४६ ४७ ४८ ४९ सर्वेषामिति येयेपणंसाधयिष्यंतितेषांसर्वेषांवशगाभवि
ष्यामीत्यर्थः नत्वेकेनैवपणःसाधनीयइतिपणसमयेनियमःक्रियते किंतुसमुदायोद्देशेनेति ५०एतदेवाह एकःपालयितेति त्रिभिर्योद्वाभ्यांवापणः साध्यतेतदैकाक-

यदितेरोचतेवत्सेपणंसंविदधाम्यहं ४३ जनकेनयथापूर्वंकृतःसीतास्वयंवरे शैवंधनुर्यथातेनधृतंकृत्वापणंतथा ४४ तथा-
हमपितन्वंगिकरोम्यद्यदुरासदं विवादोयेनराज्ञांवैकृतेसतिशमंव्रजेत् ४५ पालयिष्यतियःकामंसतेभर्ताभविष्य-
ति सुदर्शनस्तथान्योवायःकश्चिद्बलवत्तरः ४६ पालयित्वापणंत्वांवैवरयिष्यति सर्वथा एवंकृतेनृपाणांतुविवादःशमि-
तोभवेत् ४७ सुखेनाहंविवाहंतेकरिष्यामिततःपरं कन्योवाच संदेहेनैवमज्जामिमूर्खकृत्यमिदंयतः ४८ मयासुदर्श-
नःपूर्वंधृतश्चेतसिनान्यथा कारणंपुण्यपापानांमनएवमहीपते ४९ मनसाविधृतंत्यक्त्वाकथमन्यद्वृणेपितः कृते
पणेमहाराजसर्वेषांवशगात्वहं ५० एकःपालयिताद्वौवाबहवोवाभवंतिचेत् किंकर्तव्यंतदातातविवादेसमुपस्थिते ५१
संशयाधिष्ठितेकार्येमतिंनाहंकरोम्यतः माचिंतांकुरुराजेंद्रदेहिसुदर्शनायमां ५२ विवाहंविधिनाकृत्वाशंविधा-
स्यतिचंडिका यन्नामकीर्तनादेवदुःखौघोविलयंव्रजेत् ५३ तांस्मृत्वापरमांशक्तिंकुरुकार्यमतंद्रितः गत्वावदनृ-
पेभ्यस्त्वंकृतांजलिपुटोद्यवै ५४ आगंतव्यंचश्वःसर्वैरिहभूपैःस्वयंवरे इत्युक्त्वात्वंविसृज्याशुसर्वंनृपतिमंडलं ५५
विवाहंकुरुरात्रौमेवेदोक्तविधिनानृप पारिबर्हंयथायोग्यंदत्वातस्मैविसर्जय ५६

५८
न्याकस्यभविष्यतीतिविवादेसमुपस्थितेकिंकर्तव्यं नकश्चिदत्रोपायोविद्यतेतस्माद्द्वाभ्यांत्रिभ्योवासाकन्यादेयेतिप्रसंगः स्यात्ततश्चमहाननर्थःपणे
कृतेसतिभविष्यतीत्यर्थः ५१ संशयाधिष्ठितेसंशयविषयइत्यर्थः अयंवापतिरयंवापतिरितिपतिविषयेसंशयेकुलटावदहंमतिंनकरोमिपतिव्रतासतीतिभा
वः ५२ विवाहंविधिनाकृत्वासुदर्शनायमांदेहीतिपूर्वेणान्वयः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५७ ५७ ५७ ५७ ५७

५७ ५८ ५९ ६० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ अष्टाधिकैश्चत्वारिंशत्पद्यैरथवर्ण्यते सुदर्शनविवाहश्चसु-
बाहोश्चैवकन्यया १ कन्यावाक्यंश्रुत्वायच्चकारराजानदाह श्रुत्वेति कामंयथेष्टंश्वोवाश्वएव १ कार्यंविवाहरूपं २ नयिष्येआनयिष्ये ३ नवि-

गमिष्यतिगृहीत्वामांध्रुवसंधिसुतः किल कदाचित्तेनृपाः क्रुद्धाः संग्रामंकर्तुमुद्यताः ५७ भविष्यंतितदादेवी
साहाय्यंनः करिष्यति सोपिराजासुतैस्तैस्तुसंग्रामंविदधास्यति ५८ देवान्मृधेमृतेतस्मिन्मरिष्याम्यहमप्युत
स्वस्तितेस्तुगृहेतिष्ठत्वंमांसहसैन्यकः ५९ एकैवाहंगमिष्यामितेनसार्धंरिरंसया व्यासउ॰ इतितस्यवचः श्रु
त्वाराजासौकृतनिश्चयः ६० मतिंचक्रेतथाकर्तुंविश्वासंप्रतिपद्यच इति॰दे॰भा॰म॰तृ॰एकविंशो॰२१ व्यासउ॰
श्रुत्वासुतंवाक्यमनिंदितात्मानृपांश्चगत्वानृपतिर्जगाद व्रजंतुकामंशिबिराणिभूपाः श्वोवाविवाहंकिलसंविधास्ये १ भ-
क्ष्याणिपेयानिमयार्पितानिगृह्णंतुसर्वेमयिसुप्रसन्नाः श्वोभाविकार्यंकिलमंडपेत्रसमेत्यसर्वैरिहसंविधेयम् २ नाथा
तिपुत्रीकिलमंडपेद्यकरोमिकिंभूपतयोत्रकामं प्रातः समाश्वास्यसुतांनयिष्येगच्छंतुतस्माच्छिबिराणिभूपाः
३ नविग्रहोबुद्धिमतांनिजाश्रितेनकृपाविधेयासततंत्वपत्ये विधायतांप्रातरिहानयिष्येसुतांतुगच्छंतुनृपायथेष्टं
४ इच्छापणंवापरिचिंत्यचित्तेप्रातः करिष्याम्यथसंविवाहं सर्वैः समेत्यात्रनृपैः समेतैः स्वयंवरः सर्वमतेनकार्यः
५ श्रुत्वानृपास्तेवितथंविदित्वावचोययुः स्वानिनिकेतनानि विधायपार्श्वेनगरस्यरक्षांचक्रुः क्रियामध्यदिनोदिता
श्च ६ ७ ७

ग्रहइति विग्रहोनयुक्तइतिशेषः प्रातरिहसुतामानयिष्ये अधुनातांकृपांविधाययथेष्टंनृपागच्छंतु ४ कथंश्वोवि
वाहंकारयिष्यसीतिचेत्तत्राह इच्छापणंवेति इच्छापणंवाशौर्यपणंवायथाभवतांमनीषितंवर्ततेतथाचित्तेपणंपरिचिंत्येत्यर्थः ५ अवितथंसत्यं
नगरस्यपार्श्वेआसमंताद्रक्षांविधायकदाचिद्राजाछलंविधास्यतीतिशंकया ६ ७ ७ ७ ७

* शिवाज्ञयेत्यपिपाठः

आर्यजनैःपुरोहितादिभिः ७ तस्यार्हणांपूजां ८ ९ मनोरमायाश्चिंताममपुत्रायकन्यांदास्यतिवानदास्यतीतिसाशशामनिधिकन्यकासमांकुबेरकन्यकासमांमेने आत्मानंत्वनुत्तममल्पंकन्यापेक्षयामेने महतांविवाहेएषैवरीतिः १० ११ चतुष्कयुक्तेइत्यर्थः १२ आव्हायपत्पित्रादिनेत्यर्थः

सुबाहुरप्यार्यजनैःसमेतश्चकारकार्याणिविवाहकाले पुत्रींसमाहूयगृहेसुगुप्तेपुरोहितैर्वेदविदांवरिष्टैः ७ स्नानादिकंकर्मवरस्यकृत्वाविवाहभूषाकरणंतथैव आनाय्यवेदीरचिते गृहेवैतस्यार्हणांभूमिपतिश्चकार ८ सविष्टरंचाचमनीयमर्घ्यंवस्त्रद्वयंगामथकुंडलेद्वे समर्प्यतस्मैविधिवन्नरेंद्रएच्छत्सुतादानमहीनसत्वः ९ सोप्यग्रहीत्सर्वमदीनचेताःशशामचिंताथमनोरमायाः कन्यांसुकेशींनिधिकन्यकासमांमेनेतदात्मानमनुत्तमंच १० सुपूजितंभूषणवस्त्रदानैर्वरोत्तमंतंसचिवास्तदानीं निन्युश्चतेकौतुकमंडपांतर्मुदान्विताबीतभयाश्चसर्वे ११ समाप्तभूषांविधिवद्विधिज्ञाःस्त्रियश्चतांराजसुतांसुयाने आरोप्यनिन्युर्वरसंनिधानंचतुष्कयुक्तेकिलमंडपेवै १२ अग्निंसमाधायपुरोहितःसहुत्वायथावच्चतदंतराले आव्हाययत्तौकृतकौतुकौतुवधूवरौप्रेमयुतौनिकामं १३ लाजाविसर्गंविधिवद्विधायकृत्वाहुताशस्यप्रदक्षिणांच तौचक्रतुस्तत्रयथोचितंतत्सर्वंविधानंकुलगोत्रजातं १४ शतद्वयंचाश्वयुजांरथानांसुभूषितंचापिशरौघसंयुतं ददौनृपेंद्रस्तुसुदर्शनायसुपूजितंपारिबर्हंविवाहे १५ मदोत्कटान्हेमविभूषितांश्चगजान्गिरेःशृंगसमानदेहान् शतंसपादंनृपसूनवेसोददावथप्रेमयुतोनृपेंद्रः १६ दासीशतंकांचनभूषितंचकरेणुकानांचशतंसुचारु समर्पयामाससवरायराजाविवाहकालेमुदितो—नुवेलं १७ छ छ छ छ छ

१३ लाजाविसर्गंलाजाहोमं १४ १५ सपादंपंचविंशत्यधिकंशतमित्यर्थः १६ करेणुकानांशतं १७ छ छ छ छ

संभृतभूषितमितिकर्मधारयः आविकानिऊर्णावस्त्राणि १८ १९ क्रमेलकानां उष्ट्राणांच २० इत्थंपारिबर्हैर्वरायदत्त्वावरमातरंत्तो षयन्ति मनोरमामिति २१ हेभूपतेकुलस्यवृद्धिरप्यस्त्वित्यर्थः ममदुर्भगायाःसूनवेत्वयाकन्यादत्तातनरस्तवकल्याणंभवत्वस्माच्चाधिकंनकिंचि न्ममाभिलषणीयमस्ति २२ अथास्मिन्समयेतवमहत्तरास्तुतिःकर्त्तव्यापरंतुसास्तुतिःस्तुतिविषयस्यपरकीयत्वेस्तुतिंकर्त्तुंबंदिजनवत्कथिताशक्तिमत्त्वेएव

अदात्पुनर्दाससहस्त्रमेकंसर्वायुधैःसंभृतभूषितंच रत्नानिवासांसियथोचितानिदिव्यानिचित्राणितथाविकानि १८ ददौ पुनर्वासगृहाणितस्मैरम्याणिदीर्घाणिविचित्रितानि सिंधूद्भवानांतुरगोत्तमानामदात्सहस्त्रद्वितयंसुरम्यं १९ क्रमेलका नांचशतत्रयंवैप्रत्यादिशृङ्गारभृतांसुचारु शतद्वयंवैशकटोत्तमानांतस्मैददौधान्यरसैःप्रपूरितं २० मनोरमांराजस्त तांप्रणम्यजगादवाक्यंविहितांजलिःपुरः दासोस्मितेराजसुतेवरिष्ठेतद्ब्रूहियत्स्यात्तुमनोगतंते २१ तंचारुवाक्यानि जगादसापिस्वस्त्यस्तुतेभूपकुलस्यवृद्धिः समानिताहंममसूनवेत्वयादत्तायतोरत्नवरास्वकन्या २२ नबंदिपुत्रीन्नृप मागधीवास्तोमीहकिंत्वांस्वजनंमहत्तरं सुमेरुतुल्यस्त्वकृतःसुतोद्यमेसंबंधिनाभूपतिनोत्तमेन २३ अहोतिचित्रंनृप तेश्चरित्रंपरंपवित्रंनवकिंवदामि यद्भ्रष्टराज्यायसुतायमेद्यदत्तात्वयापूज्यसुतावरिष्ठा २४ वनाधिवासायकिलाध नायपित्राविहीनायविसैन्यकाय सर्वानिमान्भूमिपतीन्विहायफलाशनायार्थविवर्जिताय २५ समानवित्तेथकुलेबले चदद्दातिपुत्रींनृपतिश्चभूयः नकोपिमेभूपसुतेर्थहीनेगुणान्वितांरूपवतींचदद्यात् २६ वैरंतुसर्वैःसहसंविधायनृपैर्व रिष्ठैर्बलसंयुतैश्च सुदर्शनायाथसुतार्पितामेकिंवर्णयेधैर्यमिदंत्वदीयं २७ ॥

संभवतिनचात्रैतदुभयमस्तितवस्वजन त्वान्ममचकुलीनायाबंदिजनत्वाभावादित्याह नबंदिपुत्रीति २३ पूज्यस्यसुता २४ कथंभूतायममसुतायतत्राह वनाधिवासायेति २५ बलेबलव तीत्यर्थःहेभूपमेर्थहीनेसुतेनकोपिदद्यादित्यन्वयः २६ २७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

निशम्येति राज्यंत्वंगृहाणाहंतुतवसेनाधिपतिर्भवामिभविष्यामीत्यर्थः २८ वनेथवापुरेसवासोमेनमनोनमान्योस्ति एतादृशक्षेत्रवासंविहायनान्यत्र-
गंतव्यमित्यर्थः २९ कुपितनृपभयंत्वयानैवकर्तव्यमित्याह नृपास्त्विति द्वावपरावुपायौदानभेदौनैस्त्रिभिस्तेषांसांत्वनंजातंचेद्वरं नोचे युद्धमहं
करिष्येत्वयानभीतिःकर्त्तव्येत्यर्थः ३० ननुयुद्धेतवपराजयेममभयंतदवस्थमेवेतिचेत्तत्राह जयाजयाविति यद्यपितौदैववशौनथापियतो धर्मस्ततोज

निशम्यवाक्यानिनृपःप्रहृष्टःकृतांजलिर्वाक्यमुवाचभूयः गृहाणराज्यंममसुप्रसिद्धंभवामिसेनापतिरद्यचाहं २८ नो-
चेत्तदर्धंप्रतिगृह्यचात्रसुतान्वितारायफलानिभुंक्ष्व विहायवाराणसिकानिवासंवनेपुरेवासमतोनमेस्ति २९ नृपास्तु
संत्येवरुषान्वितावैगत्वाकरिष्येप्रथमंतुसांत्वनं ततःपरंद्वावपरावुपायौनोचेत्ततोयुद्धमहंकरिष्ये ३० जयाजयौदैवव-
शौतथापिधर्मेजयोनैवकृतेप्यधर्मे तेषांकिलाधर्मवतांनृपाणांकथंभविष्यत्यनुचिंतितंवै ३१ आकर्ण्यतद्भाषितमर्थव-
च्चजगादवाक्यंहितकारकंतं मनोरमामानमवाप्यतस्मात्सर्वात्मनामोदयुताप्रसन्ना ३२ राजन्शिवंतेस्तुकुरुष्वरा
ज्यंत्यक्त्वाभयंत्वंस्वसुतैःसमेतः सुतोपिमेनूनमवाप्यराज्यंसाकेतपुर्यांप्रचरिष्यतीह ३३ विसर्जयास्मान्निजस-
द्मगंतुंशिवंभवानीतवसंविधास्यति नकापिचिंताममभूपवर्ततेसंचिंतयंत्याःपरमांबिकांवै ३४ दोषागताविविध
वाक्यपदैरसालैरन्योन्यभाषणपदैरमृतोपमैश्च प्रातर्नृपाःसमधिगम्यकृतंविवाहंरोषान्वितानगरबाह्यगतास्तथो
चुः ३५ ७ ७

यइतिनियमाद्धर्मेमयैतादृशेकृतेजयएवममभविष्यति अधर्मेपि अधर्मेतुकृतेनैवजयस्त-
स्मात्तेषामनुचिंतितमभिलषितंकथंभवेन्नकथमपीत्यर्थः ३१ ३२ राज्यमवाप्येति अनंतकोटिब्रह्मांडनायिकाश्रीभुवनेश्वरीभगवतीप्रसादादि-
तिरहस्यं साकेतपुर्यामयोध्यायां ३३ तदेवाह विसर्जयेति परमांबिकांसच्चिदानंदरूपिणीं ३४ दोषागतेति एवंवदतोःसंबंधिनोर्भाषणैरेवदो
षारात्रिर्गतानंतरंप्रातःकृतंविवाहंनृपाः समधिगम्यज्ञात्वानगरबाह्यगतास्तथावक्ष्यमाणप्रकारेणोचुः ३५ ७ ७ ७

अयैवेति अस्मत्प्रतारणाकर्तारंसुबाहुंतंबालंसुदर्शनंचहत्वातांकन्यांलक्ष्मींराज्ञोलक्ष्मींचगृहीमोयद्येतन्नक्रियतेतर्हिलज्जामवाप्यनिजसद्मनि
जगृहंकथंव्रजेम ३६ विवाहनिश्चयःकथंभवताज्ञातइतिचेत्तत्रोचुः शृण्वंत्विति मृदंगशब्दामधुराअपिनिजबाहुल्यात्क्रूरान्शंखस्वनानभिभवंति
एतैर्लक्षणैर्विवाहःकृतइतिमन्यामहे ३७ करपीडनंकन्याकरग्रहणंचकारांतर्भावितणिजर्थं त्वात्कारयामासेत्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१

अ येवतंनृपकलंकधरंचहत्वाबालंतथैवकिलतंनविवाहयोग्यं गृह्णीमतांशशिकलांनृपतेश्चलक्ष्मींलज्जामवाप्यनि
जसद्मकथंव्रजेम ३६ शृण्वंतुतूर्यनिनदान्किलवाद्यमानान्शंखस्वनानभिभवंतिमृदंगशब्दाः गीतध्वनिंचविवि-
धंनिगमस्वनंचमन्यामहेनृपतिनाऽत्रकृतोविवाहः ३७ अस्मान्प्रतार्यवचनैर्विधिवच्चकारवैवाहिकेनविधिनाकरपी
डनंवै कर्तव्यमद्यकिमहोप्रविचिंतयंतुभूपाःपरस्परमतिंचसमर्थयंतु ३८ एवंवदत्सुनृपतिष्वथकन्यकायाःकृत्वा
विवाहविधिमप्रतिमप्रभावः भूपान्निमंत्रयितुमाशुजगामराजाकाशीपतिःस्वसुहृदैःप्रथितप्रभावैः ३९ आगच्छं
तंचतंदृष्ट्वानृपाःकाशीपतिंतदा नोचुःकिंचिदपिक्रोधान्मौनमाधायसंस्थिताः ४० सगत्वाप्रणिपत्याहकृतांजलि
रभाषत आगंतव्यंनृपैःसर्वैर्भोजनार्थंगृहेमम ४१ कन्ययासौवृतोभूपःकिंकरोमिहिताहितं भवद्भिस्तुशमःका
र्योमहांतोहिदयालवः ४२ तन्निशम्यवचस्तस्यनृपाःक्रोधपरिप्लुताः प्रत्यूचुर्भुक्तमस्माभिःस्वगृहंनृपतेव्रज
४३ कुरुकार्याण्यशेषाणियथेष्टंसुकृतंकृतं नृपाःसर्वेप्रयांत्वद्यस्वानिस्वानिगृहाणिवै ४४ सुबाहुरपितच्छ्रुत्वा
जगामशंकितोगृहं किंकरिष्यंतिसंविग्नाःक्रोधयुक्तानृपोत्तमाः ४५

४२ हेनृपतेस्वगृहेव्रजेत्येवास्माकंप्रार्थनाभवतोन्यत्सर्व
मेवास्माभिर्लब्धंपूर्णकामावयंजाताइत्यर्थः ४३ सुकृतंकृतंहेराजंस्त्वयासुकृतंपुण्यंकृतंसम्यक्संपादितं अस्मदवज्ञयेत्यर्थः इत्थंराजानमुक्त्वा
परस्परंवदंति नृपाइति ४४ तच्छ्रुत्वास्तुतिनिंदाफलकंवाक्यंश्रुत्वानेमेसांत्वनयोग्याइतिमत्वैतेसंविग्नादुःखेनक्रोधयुक्ताःकिंकरिष्यंतीतिनजानेइ

निशंकिनोगृहंजगाम ४५ समयंसंकेतं ४६ केचनोचुरिति उदासीनाइत्यर्थः ४७ उत्तरकार्याणिवरवधूप्रस्थापनविषयाणि ४८ इतिश्रीदेवी-
भागवततिलकेतृतीयस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ पंचाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथमहारणे शत्रवोनिहतादेव्येत्येवमर्थोत्रवर्ण्यते १ तस्मैइति गौरवभो
ज्यानिगौरवेणमानेनभोज्यानिमानपुरःसरंभोज्यानीत्यर्थः १ २ मार्गरोधनंकृतंराजभिरितिशेषः ३ ४ भारद्वाजाश्रममिति भारद्वाजमुनेराज्ञया

गतेतस्मिन्महीपालाश्चक्रुश्चसमयंपुनः रुद्ध्वामार्गंग्रहीष्यामःकन्यांहत्वासुदर्शनं ४६ केचनोचुःकिमस्माकंहंतते
ननृपेणवै दृष्ट्वातुकौतुकंसर्वंगमिष्यामोयथागतं ४७ इत्युक्त्वातेनृपाःसर्वमार्गमाक्रम्यसंस्थिताः चकारोत्तरका
र्याणिसुबाहुःस्वगृहंगतः ४८ इतिश्रीदेवीभाग० महापुराणेतृतीयस्कंधेद्वाविंशोध्यायः २२ व्यासउवाच तस्मै
गौरवभोज्यानिविधायविधिवत्तदा वासराणिचषड्राजाभोजयामासभक्तितः १ एवंविवाहकार्याणिकृत्वासर्वाणि
पार्थिवः पारिबर्हंप्रदत्त्वाथमंत्रयन्सचिवैःसह २ दूतैस्तुकथितंश्रुत्वामार्गसंरोधनंकृतं बभूवविमनाराजासुबाहुर
मितद्युतिः ३ सुदर्शनस्तदोवाचश्वशुरंसंशितव्रतः अस्मान्विसर्जयाशुत्वंगमिष्यामोत्यशंकिताः ४ भारद्वाजा-
श्रमंपुण्यंगत्वातत्रसमाहिताः निवासायविचारोवैकर्त्तव्यःसर्वथानृप ५ नृपेभ्यश्चनकर्त्तव्यंभयंकिंचित्त्वयाऽनघ
जगन्माताभवानीमेसाहाय्यंवैकरिष्यति ६ व्यासउवाच तस्येतिमतमाज्ञायजामातुर्नृपसत्तमः विससर्जधनंदत्त्वा
प्रतस्थेसोपिसत्वरः ७ बलेनमहताविष्टोययावङ्गनृपोत्तमः सुदर्शनोवृतस्तत्रचचालपथिनिर्भयः ८

वयमत्रागताःपुनस्तमृषिंद्रष्टुंभारद्वाजाश्रमंगत्वास्थास्यामःपश्चादस्माभिस्तस्मिन्नाश्रमेस्थेयमुततवगृहेस्थेयमितिविचारःकर्तव्योनमध्येइतिभावः ५ इद
मुत्तरंपूर्वराज्ञामद्गृहेस्थेयमित्युक्तंतस्येतिबोध्यं ६ सोपिसुदर्शनोपि ७ अनुपश्चान्नृपोत्तमःसुबाहुः वृतोविवाहितः ८ ७ ७
७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

९ सुदर्शनःशिवांशरणंजगामपत्न्यासहनिर्भयोजानोमंत्रजपप्रादुर्भावादित्यर्थः १० ११ १२ राघवेणसुदर्शनेन १३ परस्परजिघांसतांराज्ञांशंखाभेर्यश्चनेदुरित्यर्थः १४ १५ अग्रतःसर्वसैन्यस्यतुसुदर्शनमुपस्थितः प्राप्तस्तेनयुधाजितासहितः शत्रुजिच्चोपस्थितइतिपूर्वेणान्वयः १६ किमर्थंभ्रातरंसुदर्शी

रथैःपरिवृतःशूरःसदारोरथसंस्थितः गच्छन्ददर्शसैन्यानिनृपाणांरघुनंदनः ९ सुबाहुरपितान्वीक्ष्यचिंताविष्टोबभूवह विधिवत्साशिवांचित्तेजगामशरणंमुदा १० जजापैकाक्षरंमंत्रंकामराजमनुत्तमं निर्भयोवीतशोकश्चपत्न्यासहनवोढ-या ११ इतःसर्वेमहीपालाःकृत्वाकोलाहलंतदा उत्थिताःसैन्यसंयुक्ताहंतुकामास्तुकन्यकां १२ काशीराजस्तुतान्दृष्ट्वा हंतुकामोबभूवह निवारितस्तदात्यर्थंराघवेणजिगीषता १३ तत्रापिनेदुःशंखाश्चभेर्यश्चानकदुंदुभिः सुबाहोश्चनृपाणांचपरस्परजिघांसतां १४ शत्रुजित्तुसुसंवृत्तःस्थितस्तत्रजिघांसया युधाजित्तत्सहायार्थंसन्नद्धःप्रबभूवह १५ केचिच्चप्रेक्षकास्तस्यसहानीकैःस्थितास्तदा युधाजिदग्रतोगत्वासुदर्शनमुपस्थितः १६ शत्रुजित्तेनसहितोहंतुंभ्रा-तरमानुजः परस्परंतुबाणौघैस्तनक्षः क्रोधमूर्छिताः १७ संमर्दःसुमहांस्तत्रसंप्रवृत्तःसुमार्गणैः काशीपतिस्तदातू-र्णंसैन्येनबहुनावृतः १८ साहाय्यार्थंजगामाशुजामातरमनिंदितं एवंप्रवृत्तेसंग्रामेदारुणेलोमहर्षणे १९ प्रादुर्बभूव सहसादेवीसिंहोपरिस्थिता नानायुधधरारम्यावरभूषणभूषिता २० दिव्यांबरपरीधानामंदारस्रक्सुसंयुता तांदृष्ट्वातेऽथ भूपालाविस्मयंपरमंगताः २१ केयंसिंहसमारूढाकुतोवेतिसमुत्थिता सुदर्शनस्तुतांवीक्ष्यसुबाहुमितिचाब्रवीत् २२ प-श्यराजन्महादेवीमागतांदिव्यदर्शनां अनुग्रहायमेनूनंप्रादुर्भूतादयान्विता २३ निर्भयोहंमहाराजजातोस्मिनिर्भयादपि सुदर्शनःसुबाहुश्चतामालोक्यवराननां २४

नंहंतुंअनुजएवानुजःप्रज्ञादित्वादण् ततक्षुश्चिच्छिदुस्तेत्रयः १७ १८ १९ २०

२१ विस्मयमेवाह केयमिति २२ २३ २४ छ छ छ छ

तस्यादर्शनेनमुदितावित्यन्वयः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ केसरिणाआदत्तांगृहीतांआदत्तामितिछेदः३३ ३४ कर्मारेणलोहका
रेणपरिमार्जितांस्तीक्ष्णीकृतान् ३५ सुदर्शनंहंतुकामःसुदर्शनस्यैवोपरीत्यर्थः ३६ ३७ तत्रसंप्राप्ताजगदंबिकातुमुलंयुद्धंचकारेत्यन्वयः य

प्रणामंचक्रतुस्तस्यामुदितौदर्शनेनच ननादचतथासिंहोगजास्त्रस्ताश्चकंपिरे २५ ववुर्वातामहाघोरादिशश्चासन्सुदारु
णाः सुदर्शनस्तदाप्राहनिजंसेनापतिंप्रति २६ मार्गेव्रजलंतरसाभूपालायत्रसंस्थिताः किंकरिष्यंतिराजानःकुपितादु-
ष्टचेतसः २७ शरणार्थंचसंप्राप्तादेवीभगवतीहिनः निरातंकैश्चगंतव्यंमार्गेस्मिन्भूपसंकुले २८ स्मृतामयामहादेवी
रक्षणार्थमुपागता तच्छ्रुत्वावचनंसेनापतिस्तेनपथाव्रजत् २९ युधाजित्तुसुसंक्रुद्धस्तानुवाचमहीपतीन् किंस्थि
ताभयसंत्रस्तानिघ्नंतुकन्यैकान्वितं ३० अवमन्यचनःसर्वान्बलहीनोबलाधिकान् कन्यांगृहीत्वासंयातिनिर्भयस्तर
साशिशुः ३१ किंभीताःकामिनींवीक्ष्यसिंहोपरिसुसंस्थितां नोपेक्ष्योहिमहाभागाहंतव्योत्रसमाहितैः ३२ हत्वैनंसं
ग्रहीष्यामःकन्यांचारुविभूषणां नायंकेसरिणादत्तांछेत्तुमर्हतिजंबुकः ३३ इत्युक्त्वासैन्यसंयुक्तःशत्रुजित्सहितस्त
दा योद्धुकामःसुसंप्राप्तोयुधाजित्क्रोधसंवृतः ३४ मुमोचविशिखांस्तूर्णंसमपुंखाञ्छिलाशितान् धनुराकृष्यकर्णांतं
कर्मारपरिमार्जितान् ३५ हंतुकामःसुदुर्मेधाःसुदर्शनमथोपरि सुदर्शनस्तुतान्बाणैश्चिच्छेदापततःक्षणात् ३६
एवंयुद्धेप्रवृत्तेथचुकोपचंडिकाभृशं दुर्गादेवीमुमोचाथबाणान्युधाजितंप्रति ३७ नानारूपातदाजातानानाशस्त्रधरा
शिवा संप्राप्तातुमुलंतत्रचकारजगदंबिका ३८ शत्रुजिन्निहतस्तत्रयुधाजिदपिपार्थिवः पतितौतौरथाभ्यांतुजयश
ब्दस्तदाभवत् ३९ विस्मयंपरमंप्राप्ताभूपाःसर्वेविलोक्यतान् निधनंमातुलस्यापिभागिनेयस्यसंयुगे ४०

यपिपामरेषुमनुष्ये
षुभगवत्याः शस्त्रधारणमनुचितंतथापिभक्तवात्सल्यादनुचितमपिकर्मभगवतीकरोतीत्यनेनबोधितं ३८ ३९ मातुलस्यापीति मातुलभागिनेयौसुबा

होराज्ञः तौंचयुधाजित्पक्षपातिनौस्थितौ ४० ४१ ४२ ४३ नाहमिति अहंसगुणोगुणत्रयबद्धात्ममतिर्धियातवनिर्गुणायाःसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिण्यागतिंपराक्रमंव्याप्तिंवापरिचिंतयन्वाङ्मनसयोरविषयत्वान्नजानामि तदाकिंस्तोमि स्तुतिविषयस्यैवज्ञानाभावात् ४४ त्वांस्तौमीति यतस्त्वंसर्वमनोनियंत्रीततस्त्वांकिंस्तौमिमनसोविषयत्वाभावादितिभावः किंस्तूयतइति सर्वव्यापकमात्मरूपंकिंस्तूयतेनस्तूयते मनोविषयत्वाभावात्तथैवतदात्माभिन्नांत्वांमनोविषयत्वाभावात्किंस्तौमिनकिमपीत्यर्थः ४५ ब्रह्माहरश्चेति एतादृशाब्रह्माद्योमहांतोऽनिशंस्तुवंतोपितवगुणानामंतंनगताः तथाचश्रुतिः यस्याःस्वरूपंब्रह्मादयोनविजानंतितस्मादुच्यतेऽज्ञेयायस्याअंतोनविद्यतेतस्मादुच्यतेनंतेति यदेत्थमस्तितदाहमप्रसिद्धोगुणैःसत्वादिभि

सुबाहुरपितद्दृष्ट्वानिधनंसंयुगेतयोः तुष्टावपरमप्रीतोदुर्गांदुर्गतिनाशिनीं ४१ सुबाहुरुवाच नमोदेव्यैजगद्धात्र्यैशिवायैसततंनमः दुर्गायैभगवत्यैतेकामदायैनमोनमः ४२ नमःशिवायैशांत्यैतेविद्यायैमोक्षदेनमः विश्वव्याप्त्यैजगन्मातर्जगद्धात्र्यैनमःशिवे ४३ नाहंगतिंतवधियापरिचिंतयन्वैजानामिदेविसगुणःकिलनिर्गुणायाः किंस्तौमिविश्वजननिप्रकटप्रभावांभक्तार्तिनाशनपरांपरमांचशक्तिं ४४ वाग्देवतात्वमसिसर्वगतैवबुद्धिर्विद्यामतिश्चगतिरप्यसिसर्वजंतोः त्वांस्तौमिकिंत्वमसिसर्वमनोनियंत्रीकिंस्तूयतेहिसततंखलुचात्मरूपं ४५ ब्रह्माहरश्चहरिरप्यनिशंस्तुवंतोनांतंगताःसुरवराःकिलतेगुणानाम् क्वाहंविभेदमतिरंबगुणैर्वृतोवैवक्तुंक्षमस्तवचरित्रमहोप्रसिद्धः ४६ सत्संगतिःकथमहोनकरोतिकामंप्रासंगिकापिविहिताखलुचित्तशुद्धिः जामातुरस्यविहितेनसमागमेनप्राप्तंमयाद्भुतमिदंतवदर्शनंवै ४७

र्बद्धोविभेदमतिर्जीवब्रह्मभेदमतिरज्ञस्तवचरित्रंवक्तुंकस्मिन्काले क्षमोनकस्मिन्नपीत्यर्थः ४६ ममचित्तशुद्ध्यभावाद्यद्यपिभवत्यादर्शनयोग्यतानास्तितथापिभवच्चरणकमलनिमग्नांतःकरणानांसतांसंगत्याकः कामोनसिध्येदपितुसिध्यत्येवेत्याह सत्संगतिरिति सत्संगतिःकामंमनोरथंकथंनकरोतिसंपादयति अपितुकरोत्येव भगवत्याःस्वस्मिन्भक्तिंकुर्वाणापेक्षयास्वभक्तेभक्तिंकुर्वाणेऽधिकप्रेमयुक्तत्वात् तदुक्तंदेवीपुराणे मद्भ

स्यपेक्षयाभक्तेममभक्तिस्तुसिद्धिदेति ननुचित्तशुद्धिंविनाकथंमद्दर्शनार्हतेतिचेत्साचित्तशुद्धिर्भगवद्भक्तदर्शनप्रसंगेनानायासेनापिविहिताभव-
तिकृताभवति एतादृशोभगवद्भक्तदर्शनमहिमेतिभावः कोसौममभक्तस्त्वेतादृशोमिलितइतिचेदस्यजामातुःसुदर्शनस्यतवभक्तस्ययदृच्छयावेनवि
हितेनसमागमेनचप्राप्तंमयाद्भुतमिदंतवदर्शनंवै ४७ इदानींस्वस्यधन्यतांवर्णयति ब्रह्मापीति शमदमादिसमाधिभिर्विनापिप्राप्तंततोमत्स

ब्रह्मापिवांछतिसदैवहरोहरिश्चसेंद्राःसुराश्चमुनयोविदितार्थतत्त्वाः यद्दर्शनंजननितेऽद्यमयादुरापंप्राप्तंविनादमशमादि
समाधिभिश्च ४८ क्वाहंसुमंदमतिराशुतवावलोकःक्वेदंभवानिभवभेषजमद्वितीयं ज्ञातासिदेविसततंकिलभावयुक्ताभ-
क्तानुकंपनपरामरवर्गपूज्या ४९ किंवर्णयामितवदेविचरित्रमेतद्यद्रक्षितोस्तिविषमेत्रसुदर्शनोयं शत्रूहतौसुबलिनौतर
सात्वयायद्भक्तानुकंपिचरितंपरमंपवित्रं ५० नाश्चर्यमेतदितिदेविविचारितेर्थेत्वंपासिसर्वमखिलंस्थिरजंगमंवै त्रात
स्त्वयाचविनिहत्यरिपुर्दयातःसंरक्षितोयमधुनाध्रुवसंधिसूनुः ५१ भक्तस्यसेवनपरस्ययशोतिदीप्तंकर्त्तुंभवानिरचितं
चरितंत्वयैतत् नोचेत्कथंसुपरिगृह्यसुतांमदीयांयुद्धेभवेत्कुशलवान्नवयशीलः ५२ शक्तासिजन्ममरणादिभया-
न्विहर्तुंकिंचित्रमत्रकिलभक्तजनस्यकामं त्वंगीयसेजननिभक्तजनैरपारात्वंपापपुण्यरहितासगुणागुणाच ५३
त्वद्दर्शनादहमहोसुकृतीकृतार्थोजातोस्मिदेविभुवनेश्वरिधन्यजन्मा बीजंनतेनभजनंकिलवेद्मिमातर्ज्ञातस्तवाद्य
महिमाप्रकटप्रभावः ५४ व्यासउवाच एवंस्तुतातदादेवीप्रसन्नवदनाशिवा उवाचतंनृपंदेवीवरंवरयसुव्रत ५५
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः २३ मोन्यःकोवाधन्योस्तीतिभावः ४८ ज्ञातासीति अ-
थापिमयाज्ञातासिदृष्टासिततोमदन्यःकोस्तिधन्यः कथंभूतात्वंभावयुक्तभक्तेष्वनुकंपनपरा ४९ ५० ५१ ५२ कामंमनोरथंकर्तुंशक्तासीति
किंचित्रमित्यन्वयः अतएवत्वंभक्तैर्गीयसे ५३ ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवतटिलकेतृतीयस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः २३ ७ ७ ७

पंचाशद्भिस्तथाश्लोकैः श्रीदेवीमहिमोच्यते दुर्गादेव्यानिवासश्च काश्यांक्रुनइतीर्यते १ तस्याइति १ २ ३ ४ त्वंपराशक्तिर्दुर्गादेवीतिनाम्नासंस्थि
ताभवेतिशेषः ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ अथोइत्योकारांतोनिपातः १२ भक्तानुकंपीति सकलोपिजनोदेवादिलोकोभक्तानुकंप्यस्ति विमुक्तभक्ते

व्यासउवाच तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाभवान्यासन्नृपोत्तमः प्रोवाचवचनंतत्रसुबाहुर्भक्तिसंयुतः १ सुबाहुरुवाच एकतोदेव
लोकस्यराज्यंभूमंडलस्यच एकतोदर्शनंतेवैनचतुल्यंकदाचन २ दर्शनात्सदृशंकिंचित्त्रिषुलोकेषुनास्तिमे कंवरंदेवियाचेहंकृतार्थोस्मिधरातले ३ एतदिच्छाम्यहंमातर्याचितुंवाछितुंवरं तवभक्तिःसदामेस्तुनिश्चलात्यनपायिनी ४ नग
रेत्रत्वयामातःस्थातव्यंममसर्वदा दुर्गादेवीतिनाम्नावैत्वंशक्तिरिहसंस्थिता ५ रक्षात्वयाचकर्तव्यासर्वदानगरस्यह य
थासुदर्शनस्त्रातोरिपुसंघादनामयः ६ तथात्ररक्षाकर्त्तव्यावाराणस्यास्त्वयांबिके यावत्पुरीभवेद्भूमौसुप्रतिष्ठासुसंस्थि
ता ७ तावत्त्वयात्रस्थातव्यंदुर्गेदेविकृपानिधे वरोयंममतेदेयःकिमन्यत्प्रार्थयाम्यहं ८ विविधान्सकलान्कामान्दे-
हिमेविद्विषोजहि अभद्राणांविनाशंचकुरुलोकस्यसर्वदा ९ व्यासउवाच इतिसंप्रार्थितादेवीदुर्गादुर्गार्तिनाशिनी
तमुवाचनृपंतत्रस्तुत्वावैसंस्थितंपुरः १० दुर्गोवाच राजन्सदानिवासोमेमुक्तिपुर्यांभविष्यति रक्षार्थंसर्वलोका
नांयावत्तिष्ठतिमेदिनी ११ अथोसुदर्शनस्तत्रसमागम्यमुदान्वितः प्रणम्यपरयाभक्त्यातुष्टावजगदंबिकां १२ अ-
होकृपातेकथयाम्यहंकिंत्रातस्त्वयायत्किलभक्तिहीनः भक्तानुकंपीसकलोजनोस्तिविमुक्तभक्तेरवनंव्रतंते १३ त्वं
देविसर्वंसृजसिप्रपंचंश्रुतंमयापालयसिस्वसृष्टं त्वमत्सिसंहारपरेचकालेनतेत्रचित्रंममरक्षणंवै १४ करोमिकिंते
वददेविकार्यंक्ववाव्रजामीत्यनुमोदयाशु कार्येविमूढोस्मितवाज्ञयाहंगच्छामितिष्ठेविहरामिमातः १५

र्भक्तिरहितस्यपुरुष-
स्यत्वनंनकोपिकरोतिनेनवव्रतंतुनादृशभक्तिरहितस्यपुरुषस्याप्यवनंकर्त्तव्यमिति १३ १४ करोमीति किंतेकार्यंमयाकर्तव्यमितिवदेत्यर्थः १५ ७

१६ १७ १८ अर्चाप्रतिमा १९ २० चैत्रेमाघेऽश्विनेआषाढेनवरात्रेइत्यन्वयः इतिनवरात्रचतुष्टयेपीत्यर्थः २१ बुधैर्महोत्सवःपूजाकार्येत्यर्थः २२

व्यासउवाच तंतथाभाषमाणंतुदेवीप्राहदयान्विता गच्छायोध्यांमहाभागकुरुराज्यंकुलोचितं १६ स्मरणीयासदा
हंतेपूजनीयाप्रयत्नतः शंविधास्याम्यहंनित्यंराज्येतेनृपसत्तम १७ अष्टम्यांचचतुर्दश्यांनवम्यांचविशेषतः ममपू
जाप्रकर्तव्याबलिदानविधानतः १८ अर्चामदीयानगरेस्थापनीयालयानघ पूजनीयाप्रयत्नेनत्रिकालंभक्तिपूर्वकं
१९ शरत्कालेमहापूजाकर्त्तव्याममसर्वदा नवरात्रविधानेनभक्तिभावयुतेनच २० चैत्रेऽश्विनेतथाषाढेमाघेका-
र्योमहोत्सवः नवरात्रेमहाराजपूजाकार्याविशेषतः २१ कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांममभक्तिसमन्वितैः कर्तव्यानृपशा
र्दूलतथाष्टम्यांसदाबुधैः २२ व्यासउवाच इत्युक्त्वांतर्हितादेवीदुर्गादुर्गार्तिनाशिनी नतासुदर्शनेनाथस्तुताच
बहुविस्तरं २३ अंतर्हितांतुतांदृष्ट्वाराजानःसर्वएवते प्रणेमुस्तंसमागम्ययथाशक्रंसुरास्तथा २४ सुबाहुरपि
तंनत्वास्थितश्चाग्रेमुदान्वितः ऊचुःसर्वेमहीपाला अयोध्याधिपतिंतदा २५ त्वमस्माकंप्रभुःशास्तासेवकास्तेवयं-
सदा कुरुराज्यमयोध्यायांपालयास्मान्नृपोत्तम २६ त्वत्प्रसादान्महाराजदृष्टाविश्वेश्वरीशिवा आदिशक्तिर्भवा
नीसाचतुर्वर्गफलप्रदा २७ धन्यस्त्वंकृतकृत्योसिबहुपुण्योधरातले यस्माच्चत्वत्कृतेदेवीप्रादुर्भूतासनातनी २८ न
जानीमोवयंसर्वेप्रभावंनृपसत्तम चंडिकायास्तमोयुक्तामाययामोहिताःसदा २९ धनदारसुतानांचचिंतनेऽभिरताः
सदा मग्नामहार्णवेघोरेकामक्रोधझषाकुले ३० पृच्छामस्त्वांमहाभागसर्वज्ञोसिमहामते केयंशक्तिःकुतोजाता
किंप्रभावावदस्वतत् ३१ भवत्वंनौश्चसंसारेसाधवोऽतिदयापराः तस्मान्नोवदकाकुत्स्थदेवीमाहात्म्यमुत्तमं ३२

२३ २४ अ
योध्याधिपतिंसुदर्शनं २५ २६ २७ त्वत्कृतेत्वदर्थं २८ २९ ३० ३१ भवत्वंनौश्चेति त्वंसंसारेसंसाररूपेसमुद्रेनौर्भवनौकाभवास्मांस्तारय

तुं यतःसाधवोनिदयापराभवंति ३२ ३३ ३४ ३५ चतुर्व्यूहात्मकंहिभगवत्याःस्वरूपंक्रमेणदर्शयति सर्वस्याद्येति एकापालयित्रीसात्त्विकीम
हालक्ष्मीर्विष्णुशक्तिःसर्वप्रपंचस्याद्येयं द्वितीयातु सृजतेयारजोरूपासत्त्वरूपाच पालनेइतिपुनरुक्तिरनुवादरूपासंहारेतमोरूपायासेयंतृतीयाश
क्तिः एतासांनामानिप्रथमस्कंधएवोक्तानि तस्यास्तुसात्त्विकीशक्तीराजसीतामसीतथा महालक्ष्मीःसरस्वतीमहाकालीतिताःस्त्रियइति
ननुरहस्येतुसत्वाख्येनातिशुद्धेनगुणेनेंदुप्रभांदधाविति वचनेनमहालक्ष्मीरजोगुणासरस्वतीसत्त्वगुणेतिलभ्यतइतिचेन्न कल्पभेदेनगुणभेदव्य
वस्थायाःसुस्थत्वात् एतासांशक्तीनांशक्तस्वरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रयंविहायावस्थानासंभवेनतद्गुणविशिष्टंब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिनामकमिति

यत्प्रभावाचसादेवीयत्स्वरूपायदुद्भवा तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामस्त्वंब्रूहिनृवरोत्तम ३३ व्यासउवाच इतिपृष्टस्तदातेस्तुध्रुवसंधिसुतोनृपः विचिंत्यमनसादेवींतानुवाचमुदान्वितः ३४ सुदर्शनउवाच किंब्रवीमिमहीपालास्तस्याश्चरितमुत्तमं ब्रह्मादयोनजानंतिसेशाःसुरगणास्तथा ३५ सर्वस्याद्यामहालक्ष्मीर्वरेण्याशक्तिरुत्तमा सात्त्विकीयंमहीपालजगत्पालनतत्परा ३६ सृजतेयारजोरूपासत्त्वरूपाचपालने संहारेचतमोरूपात्रिगुणासासदामता ३७ निर्गुणापरमाशक्तिःसर्वकामफलप्रदा सर्वेषांकारणंसाहिब्रह्मादीनांनृपोत्तमाः ३८ निर्गुणासर्वथाज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपाः सगुणासुखसेव्यासाचिंतनीयासदाबुधैः ३९

बोध्यं ३६ ३७ निर्गुणेति अथयागुणत्रयकारणभूतासाम्यावस्थात्मिकासानिर्गुणा तस्याअपिपराशक्तित्वेनब्रह्माश्रयंविनावस्थानासंभवेनसाम्यावस्थमायोपाधिकंब्रह्मैवपराशक्तिर्याभुवनेश्वरीशब्दवाच्यंभवतिसर्वंचेदमुपोद्घातेस्पष्टं तत्रनिर्गुणासर्वेषांकारणमित्याह सर्वेषांकारणंसाहीति सर्वकारणस्यानवस्थाभियाकस्माद्प्युत्पत्त्यभावेननित्यत्वमुक्तंतेनचकेयंशक्तिःकुतोजातेत्यस्योत्तरंदत्तंभवति ३८ रूपचतुष्टयमध्येप्याह निर्गुणेति अयोगिभिरितिच्छेदः अयोगिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गुणाज्ञातुमशक्यायोगिबुद्धिगम्यैवसेत्यर्थः तथाचश्वेताश्वेतरे तेध्यानयोगानुगताअ

पश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति मध्यमाधिकारिणामयोगिनांतुसगुणामहालक्ष्म्यादिरूपाचिंतनीयेत्यर्थः तद्द्वारामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपा-
स्यत्वमितिरहस्यं सर्वंचेदंमत्कृतशक्तितत्त्वविमर्शिन्यांस्पष्टं ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ प्रकृतयोऽयोध्यावासिनोम

राजानऊचुः बालएववनंप्राप्तस्त्वंतुनूनंभयातुरः कथंज्ञातात्वयादेवीपरमाशक्तिरुत्तमा ४० उपासिताकथंचैव
पूजिताचकथंनृप याप्रसन्नातुसाहाय्यंचकारत्वरयान्विता ४१ सुदर्शनउवाच बालभावान्मयाप्राप्तंबीजंतस्याः
सुसंमतं स्मरामिप्रजपन्नित्यंकामबीजाभिधंनृपाः ४२ ऋषिभिःकथ्यमानासामयाज्ञाताऽम्बिकाशिवा स्म-
रामितांदिवारात्रंभक्त्यापरमयापरां ४३ व्यासउवाच तन्निशम्यवचस्तस्यराजानोभक्तितत्पराः तांमत्वापरमां
शक्तिंनिर्ययुःस्वगृहान्प्रति ४४ सुबाहुरगमत्काश्यांतमापृच्छ्यसुदर्शनं सुदर्शनोपिधर्मात्मानिर्जगामसुकोस
लान् ४५ मंत्रिणस्तुनृपंश्रुत्वाहतंशत्रुजितंमृधे जितंसुदर्शनंचैवबभूवुःप्रेमसंयुताः ४६ आगच्छंतंनृपंश्रुत्वा
तंसाकेतनिवासिनः उपायनान्युपादायप्रययुःसंमुखेजनाः ४७ तथाप्रकृतयःसर्वेनानोपायनपाणयः ध्रुवसं-
धिसुतंमत्वामुदिताःप्रययुःप्रजाः ४८ स्त्रियोपसंयुतःसोथप्राप्यायोध्यांसुदर्शनः संमान्यसर्वलोकांश्चययौ
राजनिवेशनं ४९ बंदिभिस्तूयमानस्तुवंद्यमानश्चमंत्रिभिः कन्याभिःकीर्यमाणश्चलाजैःसुमनसैस्तथा ५०
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेचतुर्विंशोध्यायः २४ व्यासउवाच गत्वायोध्यांनृपश्रेष्ठोगृहंराज्ञः
सुदृहृतः शत्रुजिन्मातरंप्राह प्रणम्यशोकसंकुलां १ मातर्नतेमयापुत्रःसंग्रामेनिहतःकिल नपितातेयुधाजिच्चशपे
तेचरणौतथा २

हाजनाः ४८ ४९ सुमनसैःपुष्पैः ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेचतुर्विंशोध्यायः २४ छ छ
पंचश्लोकाधिकैश्चत्वारिंशत्पद्यैर्निजांबिकां तोषयित्वापुरेदेवीस्थापितेत्युच्यतेपरा १ सुदर्शनस्यायोध्यागमनोत्तरंकृत्यमाह गत्वेति १ २ छ

संख्येयुन्दे् ३ सुखासुखानित्यशआद्यजंतं ४ ५ ६ ७ आत्माधीनमंतःकरणाधीनंन नात्मानंनांतः करणंशोषयेत् ८ दारुमयीपुत्तलीनटादी

दुर्गयातौहतौसंख्येनापराधोममात्रवै अवश्यंभाविभावेषुप्रतीकारोनविद्यते ३ नशोकोत्रत्वयाकार्योमृतपुत्रस्य मानिनि स्वकर्मवशगोजीवोभुंक्तेभोगान्सुखासुखान् ४ दासोस्मितवभोमातर्यथामममनोरमा तथात्वमपि धर्मज्ञेनभेदोस्तिमनागपि ५ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं तस्मान्नशोचितव्यंतेसुखेदुःखेकदाचन ६ दुःखे दुःखाधिकान्पश्येत्सुखेपश्येत्सुखाधिकं आत्मानंशोकहर्षाभ्यांशत्रुभ्यामिवनार्पयेत् ७ दैवाधीन मिदंसर्वंनात्माधीनंकदाचन नशोकेनतदात्मानंशोषयेन्मतिमान्नरः ८ यथादारुमयीयोषानटादीनांप्रचेष्टते तथास्वकर्मवशगोदेहीसर्वत्रवर्तते ९ अहंवनगतोमातर्नभिवंदुःखमानसः चिंतयन्स्वकृतंकर्मभोक्तव्यमितिवेद्मिच १० मृतोमाता महोत्रैवविधुराजननीमम भयातुरागृहीत्वामानिर्ययोगहनंवनं ११ लुंठितातस्करैर्मार्गेवस्त्रहीनातथा कृता पाथेयंचहृतंसर्वंबालपुत्रानिराश्रया १२ मातागृहीत्वामांप्राप्ताभारद्वाजाश्रमंप्रति विदलोयंसमायात-स्तथा धात्रेयिकाबला १३ मुनिभिर्मुनिपत्नीभिर्दयायुक्तैःसमंततः पोषिताःफलनीवारैर्वयंतत्रस्थितास्त्रयः १४ दुःखंनमेतदात्यासीत्सुखंनाद्यधनागमे नवैरंनचमात्सर्यममचित्तेतुकर्हिचित् १५ नीवारभक्षणंश्रेष्ठंराजभोगात्परंतपे तदाशीनरकंयातिननीवाराशनःक्वचित् १६ धर्मस्यावरणंकार्यंपुरुषेणविजानता संजित्येंद्रियवर्गंवैयथानन रकंव्रजेत् १७ मानुष्यंदुर्लभंमातःखंडेस्मिन्भारतेशुभे आहारादिसुखंनूनंभवेत्सर्वासुयोनिषु १८ प्राप्यतंमानुषंदेहंकर्तव्यंधर्मसाधनं स्वर्गमोक्षप्रदंनृणांदुर्लभंचान्ययोनिषु १९

नामित्यस्यवशगेतिशेषः ९ १० ११ १२ १३ १४

१५ तदाशीराजभोगाशी १६ यथाननरकंव्रजेत्तथा धर्माचरणंकर्त्तव्यं १७ १८ १९ ६ ६ ६ ६

२० लीलावतीतुनवनापराधः किंतुममैवेत्याह सापराधास्मीति २१ नसुतंशत्रुजितंवारयितुंशक्ताहंनदास्यमस्तित्रधीनत्वादितिभावः यत्कृत
मिति यद्यद्दुष्टंकर्मकृतंतत्तत्सर्वंतेनैवयुधाजिताकृतं २२ त्वंतयोर्मरणेकारणंनैवासि २३ २४ २५ २६ २७ कस्मैप्रयोजनायमुहूर्तप्रश्नइ-

व्यासउवाच इत्युक्त्वासानदातेनलीलावत्यतिलज्जिता पुत्रशोकंपरित्यज्यतमाहाश्रुविलोचना २० सापराधा
स्मिपुत्राहंकृतापित्रायुधाजिता हत्वामातामहंतेनहृतंराज्यंतुयेनवै २१ नतंवारयितुंशक्तानदाहंनसुतंमम य
त्कृतंकर्मतेनैवनापराधोस्तिमेस्रुत २२ तौमृतौस्वकृतेनैवकारणंत्वंतयोर्नच नाहंशोचामितंपुत्रसदाशोचामित
त्कृतं २३ पुत्रत्वमसिकल्याणभगिनीमेमनोरमा नक्रोधोनचशोकोमेत्वयिपुत्रमनागपि २४ कुरुराज्यंमहाभा
गप्रजाःपालयसुव्रत भगवत्याःप्रसादेनप्राप्तमेतदकंटकं २५ तदाकर्ण्यवचोमातुर्नत्वातांनृपनंदनः जगामभक्त
वनंरम्यंयत्रपूर्वंमनोरमा २६ न्यवसत्तत्रगत्वातुसर्वानाहूयमंत्रिणः दैवज्ञानथपप्रच्छमुहूर्तंदिवसंशुभं २७
सिंहासनंतथाहैमंकारयित्वामनोहरं सिंहासनेस्थितांदेवींपूजयिष्येसदाप्यहं २८ स्थापयित्वासनेदेवीं धर्मार्थ
काममोक्षदां राज्यंपश्चात्करिष्यामियथारामादिभिःकृतं २९ पूजनीयासदादेवीसर्वैर्नागरिकैर्जनैः माननीयाशि
वाशक्तिःसर्वकामार्थसिद्धिदा ३० इत्युक्तामंत्रिणस्तेतुचक्रुर्वैराजशासनं प्रासादंकारयामासुःशिल्पिभिःसुम-
नोरमं ३१ प्रतिमांकारयित्वाथमुहूर्तेथशुभेदिने द्विजानाहूयवेदज्ञान्स्थापयामासभूपतिः ३२ हवनंविधिवत्कृ
त्वापूजयित्वाथदेवतान् प्रासादेमतिमान्देव्याःस्थापयामासभूमिपः ३३ उत्सवस्तत्रसंवृत्तोवादित्राणांचनिःस्व
नैः ब्राह्मणानांवेदघोषैर्गानैस्तुविविधैर्नृप ३४

तिचेत्तत्राह सिंहासनंतथाहैममिति देवीस्थापनार्थमित्यर्थः २८ २९ अथमंत्रिण
आज्ञापयति पूजनीयेति ३० ३१ ३२ प्रासादेमतिमान्देव्याइति मूर्तिमितिशेषः पूर्वंसामान्यतःस्थापनमुक्तमत्रतुक्रमेणेतिनपुनरुक्तिः ३३ ३४

३५ कृत्वेति कृत्वाविख्यातो बभूवेत्यन्वयः अंबिकाचदेवीविख्याताबभूवेत्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ इति श्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेपंचविंशोध्यायः २५ द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुनवरात्रविधिंनृपः पप्रच्छतस्मैप्रोवाचव्यासइत्येतदुच्यते १ नव

व्यासउवाच प्रतिष्ठाप्यशिवांदेवींविधिवद्वेदवादिभिः पूजांनानाविधांराजाचकारातिविधानतः ३५ कृत्वापूजाविधिं राजाराज्यंप्राप्यस्वपैतृकं विख्याताचांबिकादेवीकोसलेषुबभूवह ३६ राज्यंप्राप्यनृपःसर्वसामंतकनृपानथ वशेचक्रेतिधर्मिष्ठान्सद्धर्मविजयीनृपः ३७ यथारामःस्वराज्येभूद्दिलीपस्यरघुर्यथा प्रजानांवैसुखंतद्वन्मर्यादापितथाभवत् ३८ धर्मेवर्णाश्रमाणांचचतुष्पाद्भवत्तथा नाधर्मेरमतेचित्तंकेषामपिमहीतले ३९ ग्रामेग्रामेचप्रासादांश्चक्रुःसर्वेजनाधिपाः देव्याःपूजातदाप्रीत्याकोसलेषुप्रवर्त्तिता ४० सुबाहुरपिकाश्यांतुदुर्गायाःप्रतिमांशुभां कारयित्वाच प्रासादंस्थापयामासभक्तितः ४१ तत्रतत्स्याजनाःसर्वेप्रेमभक्तिपरायणाः पूजांचक्रुर्विधानेनयथाविश्वेश्वरस्यह ४२ विख्यातासाबभूवाथदुर्गादेवीधरातले देशेदेशेमहाराजतस्याभक्तिर्व्यवर्द्धत ४३ सर्वत्रभारतेलोकेसर्ववर्णेषुसर्वथा भजनीयाभवानीतुसर्वेषामभवत्तदा ४४ शक्तिभक्तिरताःसर्वेमानिनश्चाभवन्नृप आगमोक्तैरथस्तोत्रैर्जपध्यानपरायणाः ४५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेपंचविंशोध्यायः २५ जनमेजयउवाच नवरात्रेतुसंप्राप्तेकिंकर्त्तव्यंद्विजोत्तम विधानंविधिवद्ब्रूहिशरत्कालेविशेषतः १ किंफलंखलुकस्तत्रविधिःकार्योमहामते एतद्विस्तरतोब्रूहिकृपयाद्विजसत्तम् २ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिनवरात्रव्रतंशुभं शरत्कालेविशेषेणकर्तव्यंविधिपूर्वकं ३ वसंतेचप्रकर्त्तव्यंतथैवप्रेमपूर्वकं द्वावृतूयमदंष्ट्राख्यौनूनंसर्वजनेषुवै ४

रात्रोत्सवःकर्त्तव्यइतिपूर्वाध्यायांतेउक्तंतस्य विधिंजनमेजयःपृच्छति नवरात्रेतुसंप्राप्तइति १ २ ३ ऋतुद्वयंकिमित्यवश्यंकर्त्तव्यंतत्राह द्वावृतूइति ४

५ ६ ७ अमावास्यांचेति पूर्वेद्युरमावास्यायांपूजासामग्रीसंपादनीयेत्यर्थः एकभुक्तंत्विति अमावास्यायामेकवारंभोजनंहविष्याशनरूपंकार्यं ८ अमावास्यायामेवमंडपादिकंकार्यंकर्तव्यमित्याह मंडपस्त्विति शुभेस्थलेइत्यनेनभूशोधनादिकमुक्तंभवति समस्थलेनिम्नोन्नतरहिते प्राचीसाधनपूतेइत्यर्थः हस्तषोडशेति तदुक्तंशारदायां पंचभिःसप्तभिर्हस्तैर्नवभिर्वामितांतरं षोडशस्तंभसंयुक्तंचत्वारस्तेषुमध्यगाः

शरद्वसंतनामानौदुर्गमौप्राणिनामिह तस्माद्यत्नादिदंकार्यंसर्वत्रशुभमिच्छता ५ द्वावेवसुमहाघोरावृतूरोगकरौनृणां वसंतशरदावेवजननाशकरावुभौ ६ तस्मात्तत्रप्रकर्त्तव्यंचंडिकापूजनंबुधैः चैत्रेऽश्विनेशुभेमासेभक्तिपूर्वंनराधिप ७ अमावास्यांचसंप्राप्यसंभारंकल्पयेच्छुभं हविष्यंचाशेनकार्यमेकभुक्तंतुतद्दिने ८ मंडपस्तुप्रकर्त्तव्यःसमेदेशेशुभेस्थले हस्तषोडशमानेनस्तंभध्वजसमन्वितः ९ गौरमृद्गोमयाभ्यांचलेपनंकारयेत्ततः तन्मध्येवेदिकाशुभ्राकर्तव्याचसमास्थिरा १० चतुर्हस्ताचहस्तोच्छ्रापीठार्थंस्थानमुत्तमं तोरणानिविचित्राणिवितानंचप्रकल्पयेत् ११ रात्रौद्विजानथामंत्र्यदेवीतत्त्वविशारदान् आचारनिरतान्दांतान्वेदवेदांगपारगान् १२ प्रतिपद्दिवसेकार्यंप्रातःस्नानंविधानतः नद्यांनदेतडागेवावाप्यांकूपेगृहेथवा १३ प्रातर्नित्यंपुरःकृत्वाद्विजानांवरणंततः अर्घ्यपाद्यादिकंसर्वंकर्तव्यंमधुपूर्वकं १४ वस्त्रालंकरणादीनिदेयानिचस्वशक्तितः वित्तशाठ्यंनकर्तव्यंविभवेसतिकर्हिचित् १५ विप्रैःसंतोषितैःकार्यंसंपूर्णंसर्वथाभवेत् नवपंचत्रयश्चैकोदेव्याःपाठेद्विजाःस्मृताः १६

इति तत्रसप्तभिर्नवभिर्हस्तैर्मिलित्वाषोडशहस्ताःसंपन्नाः इदंचोत्तममानं ९ १० ११ अमावास्यायामेवरात्रावृत्विङ्निमंत्रणंकार्यमित्याहरात्राविति १२ १३ मधुपूर्वकंमधुपर्कपूर्वकमित्यर्थः १४ १५ विप्रैःसंतोषितैःकार्यंनिजंसंपूर्णंभवेन्नान्यथातस्मात्तेषांसंतोषःकार्यइत्यर्थः देव्याःपाठेसप्तशत्याख्यस्तोत्रपाठेकर्त्तव्येदेवीभागवतपाठेकर्त्तव्येचेत्यर्थः तदुक्तंदुर्गातरंगिण्यांयामले नवरात्रेतुदेवेशिदौर्गंभा

गवतंपठेत् जपेत्सप्तशतींचंडींनियमेनसमाहितइति महेशठक्कुरकृतदुर्गाप्रदीपेदेवीयामलेच देवीभागवतंभक्त्यापठेन्नित्यमतंद्रितः नवरात्रेविशेषेणश्री देवीप्रीतयेसुदेति द्विजाःस्मृताः शक्त्यनुसारेणलघुगुर्वनुष्ठानानुसारेणच १६ एकब्राह्मणपक्षेआह वरयेदिति तत्रादौस्वस्तिवाचनंकार्यमित्याह १७ तदनंतरंदेवीस्थापनमाह वेद्यामिति१८ १९ अष्टादशभुजावाप्रतिमाकार्यातद्ध्यानंत्वक्षस्रक्परशूगदेषुकुलिशमित्यादिकंप्राधानिकरहस्याज्ज्ञेयं २० अर्चाभावेप्रतिमायाअप्यभावेतस्मिन्सिंहासनेनवार्णमंत्रसंयुतंमध्येलिखितंनवार्णमंत्रेणसंयुतंप्रत्यासत्यानवार्णमंत्रस्यैवयंत्रंस्थापयेदित्यर्थः

वरयेद्ब्राह्मणंशांतंपारायणकृतेतदा स्वस्तिवाचनकंकार्यंवेदमंत्रविधानतः १७ वेद्यांसिंहासनंस्थाप्यक्षौमवस्त्रसमन्वितं तत्रस्थाप्यांबिकादेवीचतुर्हस्तायुधान्विता १८ रत्नभूषणसंयुक्तामुक्ताहारविराजिता दिव्यांबरधरासौम्यासर्वलक्षणसंयुता १९ शंखचक्रगदापद्मधरासिंहेस्थिताशिवा अष्टादशभुजावापिप्रतिष्ठाप्यासनातनी २० अर्चाभावेतथायंत्रंनवार्णमंत्रसंयुतं स्थापयेत्पीठपूजार्थंकलशंतत्रपार्श्वतः २१ पंचपल्लवसंयुक्तंवेदमंत्रैःसुसंस्कृतं सुतीर्थजलसंपूर्णंहेमरत्नैःसमन्वितं २२ पार्श्वेपूजार्थसंभारान्परिकल्प्यसमंततः गीतवादित्रनिर्घोषान्कारयेन्मंगलाय वै २३ तिथौहस्तान्वितायांचनंदायांपूजनंवरं प्रथमेदिवसेराजन्विधिवत्कामदंनृणां २४

तद्यंत्रंतदावरणदेवताश्चमंत्रमहोदध्यादिग्रंथेषुस्पष्टाः स्थापयेदितितत्रवेद्यांपार्श्वतः सिंहासनस्यदक्षिणभागेकलशंकलशस्थापनविधानेनस्थापयेत् सचविधिर्ग्रंथांतरेस्पष्टएवक्वचित्सिंहासनस्याग्रेपिकलशस्थापनमुक्तं ननुस्थानद्वयेदेवीस्थापनस्यकिंप्रयोजनमितिचेन्नसिंहासनेनित्यपूजामूर्तेः स्थापनस्यकलशेतुनैमित्तिकनवरात्रपूजार्थंदेव्याःस्थापनस्याभिहितत्वात्तथाचकलशेएवप्राणादिस्थापनंसिंहासनस्थमूर्तौतुपूर्वंजातमेवेतिनतत्रतद्विधेयं तदुक्तंदेवीपुराणेनित्यपूजाकृतेग्रेकलशंस्थापयेत्ततइतिनित्यपूजाकृतेर्नित्यपूजामूर्तेरित्यर्थः २१ कलशस्थापनप्रकारमाह पंचपल्लवेति २२ पार्श्वेस्तस्यैनिशेषः २३ नंदायांहस्तनक्षत्रयुतानंदाप्रतिपत्तिथिस्तस्यांपूजनंसर्वोत्तममित्यर्थः २४ ७ ७ ७ ७

नियमंसंकल्पंतत्स्वरूपमाह उपवासेनेति २५ २६ उपवासाद्यशक्तावाह यथाशक्तीति २७ करजंपुष्पजातिविशेषः २८ ब्रह्मकापुष्पैर्ब्राह्मीपुष्पैरित्यर्थः
२९ ३० पूर्णफलैर्बिल्वफलैः ३१ मांसाशनंयेकुर्वंतीति यद्यपिमांसाशनंब्राह्मणैरपिक्रियतेतथापिब्राह्मणस्यकालिकापुराणादिषुसाक्षाद्बलिदानस्य
निषेधकथनात्क्षत्रियविषयकएवायंविधिरितिबोध्यं तथाचशारदायां ब्राह्मणोनियतःशुद्धःसात्त्विकंबलिमाहरेदिति तथाहिंसापुक्तोबलिस्त्वाद्यवर्णं
हित्वाप्रशस्यतेइति आद्यवर्णंब्राह्मणवर्णंहित्वात्यक्त्वेत्यर्थः तथाकालिकापुराणे सिंहव्याघ्रादिकंदत्त्वाचात्मवध्यामवाप्नुयात् मद्यंदत्त्वाब्राह्मणस्तुब्राह्म-
ण्यादेवहीयते अवश्यंविहितोयत्रबलिस्तत्रद्विजःपुनः पिष्टेनापिघृतेनापिनिर्मितंतुसमर्पयेदि छांदोग्यश्रुतिरपि अहिंसन्सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थेभ्य

नियमंप्रथमंकृत्वापश्चात्पूजांसमाचरेत् उपवासेननक्तेनचैकभुक्तेनवापुनः २५ करिष्यामिव्रतंमातर्नवरात्रमनुत्त
मं साहाय्यंकुरुमेदेविजगदंबममाखिलं २६ यथाशक्तिप्रकर्तव्योनियमोव्रतहेतवे पश्चात्पूजाप्रकर्त्तव्याविधिव
न्मंत्रपूर्वकं २७ चंदनागरुकर्पूरैःकुसुमैश्चसुगंधिभिः मंदारकरजाशोकचंपकैःकरवीरकैः २८ मालतीब्रह्म-
कापुष्पैस्तथाबिल्वदलैःशुभैः पूजयेज्जगतांधात्रींधूपैर्दीपैर्विधानतः २९ फलैर्नानाविधैरर्घ्यंप्रदातव्यंचतत्रवै ना
रीकेलैर्मातुलिंगैर्दाडिमीकदलीफलैः ३० नारंगैःपनसैश्चैवतथापूर्णफलैःशुभैः अन्नदानंप्रकर्तव्यंभक्तिपूर्वंनराधि
प ३१ मांसाशनंयेकुर्वंतितैःकार्यंपशुहिंसनं महिषाजवराहाणांबलिदानंविशिष्यते ३२ देव्यग्रेनिहतायांतिपश
वःस्वर्गमव्ययं नहिंसापशुजातत्रनिघ्नतांतत्कृतेऽनघ ३३ अहिंसायाज्ञिकीप्रोक्तासर्वशास्त्रविनिर्णये देवतार्थेविसृ
ष्टानांपशूनांस्वर्गतिर्ध्रुवा ३४

इति नहिंस्यात्सर्वभूतानीत्यपि ३२ ननुदेव्यतिरिक्तदेवतासुशास्त्रेबलिदानमनुक्त्वादेव्युपासनायामेव
किमितिबलिदानंशास्त्रेषूक्तमितिचेदत्रसमाहितंदुर्गाप्रदीपेयामले ब्रह्मविद्याजीवदशानिहंत्रीतिश्रुतौश्रुतंतत्तस्मात्कारणाद्देव्याबलिदानंप्रियंमतमिति य
तःकारणाद्देवीब्रह्मविद्याधिष्ठात्रीभवति ब्रह्मविद्यायाश्चस्वभावोजीवदशानाशयितव्येतितस्माद्देव्याःप्रियोबलिर्भवतीतितदर्थः नहिंसापशुजातत्रेति ३३ अहिंसा

याज्ञिकीप्रोक्तेनिचक्षत्रियोद्देशेनैवतस्यचित्तेजायमानांहिंसाशंकानिवृत्त्यर्थंनब्राह्मणोद्देशेनेतिबोध्यं ३४ मानतइति होमानुसारेणैकहस्तादिदश
हस्तांतमानतइत्यर्थः तदुक्तंशारदायां दशहस्तांतमन्येषामिति मुष्टिमात्रमितंकुंडंशतार्धेसंप्रचक्षते शतहोमेऽरत्निमात्रमित्यादि अत्रहोम
स्तुतत्तत्कल्पोक्तएवग्राह्योयोयत्रोक्तोनित्यनैमित्तिककाम्यभेदेन ३५ ३६ सुधामयैरमृतमयैर्मिष्टैरित्यर्थः ३७ कुमारीपूजनेपक्षानाह ए

होमार्थंचैवकर्तव्यंकुंडंचैवत्रिकोणकं स्थंडिलंवाप्रकर्त्तव्यंत्रिकोणंमानतःशुभं ३५ त्रिकालंपूजनंनित्यंनानाद्र
व्यैर्मनोहरैः गीतवादित्रनृत्यैश्चकर्त्तव्यश्चमहोत्सवः ३६ नित्यंभूमौचशयनंकुमारीणांचपूजनं वस्त्रालंकरणैर्दि
व्यैर्भोजनैश्चसुधामयैः ३७ एकैकांपूजयेन्नित्यमेकवृद्ध्यातथापुनः द्विगुणंत्रिगुणंवापिप्रत्येकंनवकंचवा ३८ वि
भवस्यानुसारेणकर्तव्यंपूजनंकिल वित्तशाठ्यंनकर्तव्यंराजञ्छक्तिमखेसदा ३९ एकवर्षानकर्त्तव्याकन्यापूजाविधौ
नृप परमज्ञातुभोगानांगंधादीनांचबालिका ४० कुमारिकातुसाप्रोक्ताद्विवर्षायाभवेदिह त्रिमूर्तिश्चत्रिवर्षाचक
ल्याणीचतुरब्दिका ४१ रोहिणीपंचवर्षाचषड्वर्षाकालिकास्मृता चंडिकासप्तवर्षास्यादष्टवर्षाचशांभवी ४२ नवव
र्षाभवेद्दुर्गासुभद्राद्वादशवार्षिकी अतऊर्ध्वंनकर्त्तव्यासर्वकार्यविगर्हिता ४३ एभिश्चनामभिःपूजाकर्तव्याविधिसं
युता तासांफलानिवक्ष्यामिनवानांपूजनेसदा ४४ कुमारीपूजिताकुर्याद्दुःखदारिद्र्यनाशनं शत्रुक्षयंधनायुष्यंब
लवृद्धिंकरोतिवै ४५ त्रिमूर्तिपूजनादायुस्त्रिवर्गस्यफलंभवेत् धनधान्यागमश्चैवपुत्रपौत्रादिवृद्धयः ४६ छ

कैकामिति प्रत्यहमेकैकमित्येकःपक्षः एकैकवृद्ध्येतितुद्वितीयः द्विगुणत्रिगुणवृद्ध्येतितुतृतीयचतुर्थपक्षौ प्रत्येकंप्रत्यहंनवकंचवानवनवकुमारीणांपूजन
मित्युत्तमःपक्षः ३८ शक्तिमखेंबायज्ञे ३९ एकवर्षानकर्तव्येति तत्रहेतुर्यतःसागंधादिभोगानामज्ञाततः ४० द्विवर्षादिदशवर्षांतानांपूज्यानांकुमारीणां
नामानितत्पूजाफलंतासांपूजामंत्राश्चोच्यंते कुमारिकातुसेति ४१ ४२ नकर्तव्यापूजार्थंनकर्त्तव्येत्यर्थः ४३ ४४ ४५ ४६ छ

४७ ४८ ४९ ५० ५१ श्रीमंत्रयुक्तैरन्यैर्मंत्रैर्वा ५२ तान्मंत्रानेवाह कुमारस्येति कुमारस्यबालकस्यस्कंदस्यवातत्त्वानिरहस्यभूतानिवस्तू-
नियासृजनीत्यर्थः कादीन्ब्रह्मादीनपिदेवान् ५३ सत्त्वादिभिः सत्त्वादिगुणैस्त्रिमूर्तिर्महालक्ष्म्यादिरूपिणी तैःसत्व दिगुणैरेवनानारूपिणी
प्रस्ताररीत्यात्रिकालव्यापिनीकालत्रयाबाध्याचिद्रूपिणी ५४ ५५ रोहयंतीअंकुरीभूतानिकुर्वंती ५६ ५७ ५८ अकारणादिति यस्याः समुत्प-

विद्यार्थीविजयार्थीचराज्यार्थीयश्चपार्थिवः सुखार्थीपूजयेन्नूनंकल्याणींसर्वकामदां ४७ कालिकांशत्रुनाशार्थंपूजये
द्भक्तिपूर्वकं ऐश्वर्यधनकामश्चचंडिकांपरिपूजयेत् ४८ पूजयेच्छांभवींनित्यंनृपसंमोहनायच दुःखदारिद्र्यनाशायसं
ग्रामेविजयायच ४९ क्रूरशत्रुविनाशार्थंतथोग्रकर्मसाधने दुर्गांचपूजयेद्भक्त्यापरलोकसुखायच ५० वांछितार्थ-
स्यसिद्ध्यर्थंसुभद्रांपूजयेत्सदा रोहिणीरोगनाशायपूजयेद्विधिवन्नरः ५१ श्रीरस्त्वितिचमंत्रेणपूजयेद्भक्तितत्परः
श्रीयुक्तमंत्रैरथवाबीजमंत्रैरथापिवा ५२ कुमारस्यचतत्त्वानियासृजत्यपिलीलया कादीनपिचदेवांस्तान्कुमारींपूज
याम्यहं ५३ सत्त्वादिभिस्त्रिमूर्तिर्यातैर्हिनानास्वरूपिणी त्रिकालव्यापिनीशक्तिस्त्रिमूर्तिंपूजयाम्यहं ५४ कल्या
णकारिणीनित्यंभक्तानांपूजिताऽनिशं पूजयामिचतांभक्त्याकल्याणींसर्वकामदां ५५ रोहयंतीचबीजानिप्राग्ज-
न्मसंचितानिवै यादेवीसर्वभूतानांरोहिणींपूजयाम्यहं ५६ कालीकालयतेसर्वंब्रह्मांडंसचराचरं कल्पांतसमयेयातां
कालिकांपूजयाम्यहं ५७ चंडिकांचंडरूपांचचंडमुंडविनाशिनीं तांचंडपापहरिणींचंडिकांपूजयाम्यहं ५८ अकारणा
त्समुत्पत्तिर्यन्मयैःपरिकीर्तिता यस्यास्तांसुखदांदेवींशांभवींपूजयाम्यहं ५९ दुर्गात्त्रायतिभक्तंयासदादुर्गार्तिनाशिनी
दुर्ज्ञेयासर्वदेवानांतांदुर्गांपूजयाम्यहं ६० सुभद्राणिचभक्तानांकुरुतेपूजितासदा अभद्रनाशिनींदेवींसुभद्रांपूजया
म्यहं ६१

त्तिर्यन्मयैर्यत्स्वरूपैर्वेदैरकारणादेवपरिकीर्तिता यस्याआविर्भावोकारणादेवभवति स्वस्मादेवस्वयमाविर्भवतिनान्यतइत्यर्थः ५९ ६० ६१

६२ नवरात्रपूजाक्रमस्त्वनुष्ठानग्रंथादवसेयः गौरवादत्रनलिख्यते इतिश्रीदेवीभागवततिलके तृतीयस्कंधेषड्विंशोऽध्यायः २६ सप्ताधिकैस्तु
पंचाशत्पद्यैरथकुमारिकाः कथयित्वावर्जनीयामाहात्म्यमपिचोच्यते १ वर्जनीयाः कुमारिकाआह हीनांगीमिति न्यूनांगीमित्यर्थः गंधेनदुर्गंधेन
स्फुरितंयुक्तमतएवहीनंयस्यास्तां विशालंअंगं वेःशालच्छंकरश्चौ विशालकुलसंभवांदुष्टकुलसंभवामित्यर्थः १ रक्तपुष्पादिकानांकितारक्त-
पुष्पंस्त्रीरजआदिनायौवनचिन्हंतेनान्वितां २ क्षामांकृशांगर्भसमुद्भूतामतिबालामेकदिनादिजातां गोलकांमृतभर्तृमातृजातांविधवाजन्या

एभिर्मंत्रैःपूजनीयाः कन्यकाःसर्वदाबुधैः वस्त्रालंकरणैर्माल्यैर्गंधैरुच्चावचैरपि ६२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुरा
णेतृतीयस्कंधेषड्विंशोध्यायः २६ व्यासउवाच हीनांगींवर्जयेत्कन्यांकुष्ठयुक्तांव्रणांकितां गंधस्फुरितहीनांगींवि
शालकुलसंभवां १ जात्यंधांकेकरांकाणींकुरूपांबहुरोमशां संत्यजेद्रोगिणींकन्यांरक्तपुष्पादिनांकितां २ क्षामां
गर्भसमुद्भूतांगोलकांकन्यकोद्भवां वर्जनीयाःसदाचैताःसर्वपूजादिकर्मसु ३ अरोगिणींसुरूपांगींसुंदरींव्रणवर्जितां
एकवंशसमुद्भूतांकन्यांसम्यक्प्रपूजयेत् ४ ब्राह्मणीसर्वकार्येषुजयार्थेनृपवंशजा लाभार्थेवैश्यवंशोत्थामतावाशू
द्रवंशजा ५ ब्राह्मणैर्ब्रह्मजाःपूज्याराजन्यैर्ब्रह्मवंशजाः वैश्यैस्त्रिवर्गजाःपूज्याश्चतस्रःपादसंभवैः ६ कारुभि
श्चैववंशोत्थायथायोग्यंप्रपूजयेत् नवरात्रविधानेनभक्तिपूर्वंसदैवहि ७ अशक्तोनियतंपूजांकर्तुंचेन्नवरात्रके
अष्टम्यांचविशेषेणकर्तव्यंपूजनंसदा ८ पुराष्टम्यांभद्रकालीदक्षयज्ञविनाशिनी प्रादुर्भूतामहाघोरायोगिनीकोटि
भिःसह ९

मित्यर्थः कन्यकोद्भवामविवाहितकन्याजन्यां ३ एकवंशसमुद्भूतामजारजामित्यर्थः ४ ५ पादसंभवैः शूद्रैश्चतस्रोवर्णचतुष्टयजन्याःकन्यापूज्या
इत्यर्थः ६ कारुभिरिति कारुर्विश्वकर्मणिनात्रिषुकारकशिल्पिनोरितिमेदिनीकोशात्कारुभिःशिल्पिभिःस्वस्ववंशोत्थाःपूजयेच्छूद्रापेक्षयैतेष्वयंविशेषः
७ ८ ९

अतइति तदुक्तमीशानसंहितायाम् एकादशीकोटिसहस्त्रतुल्याजन्माष्टमीपर्वतराजपुत्र्याः ततोपिशुक्लागणिताशतेनपराशरव्यासवसिष्ठसुरव्यैरिति१०
आमिषैर्मांसैरिदंक्षत्रियादिपरं ११ १२ १३ विप्राणांचैवभोजनैरेतैःसर्वैर्व्रतंसंपूर्णंभवतीत्यर्थः १४ १५ १६ १७ १८ १९ इयंविधवाव्रतंनकृतव-

अतोष्टम्यांविशेषेणकर्त्तव्यंपूजनंसदा नानाविधोपहारैश्चगंधमाल्यानुलेपनैः १० पायसैरामिषैर्होमैर्ब्राह्मणानांचभो
जनैः फलपुष्पोपहारैश्चतोषयेज्जगदंबिकां ११ उपवासेत्वशक्तानांनवरात्रव्रतेपुनः उपोषणत्रयंप्रोक्तंयथोक्तंफलदंनृप १२
सप्तम्यांचतथाष्टम्यांनवम्यांभक्तिभावतः त्रिरात्रकरणात्सर्वंफलंभवतिपूजनात् १३ पूजाभिश्चैवहोमैश्चकुमारीपूज
नैस्तथा संपूर्णंतद्व्रतंप्रोक्तंविप्राणांचैवभोजनैः १४ व्रतानियानिचान्यानिदानानिविविधानिच नवरात्रव्रतस्यास्यनै
वतुल्यानिभूतये १५ धनधान्यप्रदंनित्यंसुखसंतानवृद्धिदं आयुरारोग्यदंचैवस्वर्गदंमोक्षदंतथा १६ विद्यार्थीवाध
नार्थीवापुत्रार्थीवाभवेन्नरः तेनेदंविधिवत्कार्यंव्रतंसौभाग्यदंशिवं १७ विद्यार्थीसर्वविद्यांवैप्राप्नोतिव्रतसाधनात्
राज्यभ्रष्टोनृपोराज्यंसमवाप्नोतिसर्वथा १८ पूर्वजन्मनियैर्नूनंनकृतंव्रतमुत्तमं तेव्याधिनोदरिद्राश्चभवंतिपुत्रव-
र्जिताः १९ वंध्याचयाभवेन्नारीविधवाधनवर्जिता अनुमातत्रकर्तव्यानेयंकृतवतीव्रतं २० नवरात्रव्रतंप्रोक्तंनकृ
तंयेनभूतले सकथंविभवंप्राप्यमोदतेचतथादिवि २१ रक्तचंदनसंमिश्रैःकोमलैर्बिल्वपत्रकैः भवानीपूजिताये
नसभवेन्नृपतिःक्षितौ २२ नाराधितायेनशिवासनातनीदुःखार्तिहासिद्धिकरीजगद्वरा दुःखावृतःशत्रुयुतश्चभू
तलेनूनंदरिद्रोभवतीहमानवः २३ यांविष्णुरिंद्रोहरपद्मजौतथावह्निःकुबेरोवरुणोदिवाकरः ध्यायंतिसर्वार्थसमाप्ति
नंदितास्तांकिंमनुष्यानभजंतिचंडिकां २४

तीत्यनुमाऽनुमितिःकर्त्तव्येत्यर्थः यतइयंविधवाजातातनइतिभावः २० २१ २२
२३ सर्वार्थानांसमाप्तिःसमवाप्तिःप्राप्तिस्तयानंदिताइत्यर्थः २४ ७ ७ ७ ७

स्वाहेति स्वाहास्वधानामरूपोयोमनुस्तत्प्रभावे र्मुदाहर्षेणहरंति वदंति यन्नामयुग्मंस्वाहास्वधेत्येवंरूपंश्रुतिभिर्वेदमंत्रांतेइत्यर्थः यतस्तृप्यंतिततोयज्ञेषुश्राद्धेषुचवेदमंत्रांतेस्वाहास्वधेतिप्रयुंजतइत्यर्थः २५ व्यासोजनान्शोचति यस्येच्छयेति २६ नैकोस्तीति तयाशक्त्याविहीनः सन्यथेच्छंस्पंदितुंशक्तियुतःसामर्थ्ययुतोभवतिएतादृशोनैकोप्यस्तीत्यर्थः २७ अर्थचतुष्टयंधर्मार्थकाममोक्षरूपंवा छन्नित्यर्थः २८ मुच्यतइ-ति तदुक्तमुमासंहितायां प्रायश्चित्तंनपापानांयेषांनेषांतुनाशने प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंजगदंबापदस्मृतिः स्मरणेनैवदुर्गायानिमिषार्द्धेनयत्फलं ननद्व

स्वाहास्वधानाममनुप्रभावैस्तृप्यंतिदेवाःपितरस्तथैव यज्ञेषुसर्वेषुमुदाहरंतियन्नामयुग्मंश्रुतिभिर्मुनींद्राः २५ यस्येच्छयास्रृजतिविश्वमिदंप्रजेशोनानावतारकलनंकुरुतेहरिश्च नूनंकरोतिजगतःकिलभस्मशंभुस्तांशर्मदांनभजतेनुकथंमनुष्यः २६ नैकोस्तिसर्वभुवनेषुतयाविहीनोदेवोनरोथविहगःकिलपन्नगोवा गंधर्वराक्षसपिशाचनगेषुनूनंयःस्पंदितुंभवतिशक्तियुतोयथेच्छं २७ तांनसेवेतकश्चंडींसर्वकामार्थदांशिवां व्रतंनस्यानकः कुर्याद्वाञ्छन्नर्थचतुष्टयं २८ महापातकसंयुक्तोनवरात्रव्रतंचरेत् मुच्यतेसर्वपापेभ्योनात्रकार्याविचारणा २९ पुराकश्चिद्वणिक्दीनोधनहीनःसुदुःखितः कुटुंबीचाभवत्कश्चित्कोसलेनृपसत्तम ३० अपत्यानिबहून्यस्याभवन्क्षुत्पीडितानिच भक्ष्यंकिंचित्तुसायाह्नेप्रापुस्तस्यचबालकाः ३१ भुंक्तेस्मकार्यकर्तासौपरस्याथबुभुक्षितः कुटुंबभरणंतत्रचकारातिनिराकुलः ३२ सदाधर्मरतःशांतःसदाचारश्चसत्यवाक् अक्रोधनश्चधृतिमान्निर्मदश्चानसूयकः ३३

क्तुंसमर्थोस्तिशिवोवर्षशतैरपि विष्णुनामसहस्त्रेभ्यःशिवनाम विशिष्यते शिवनामसहस्त्रेभ्योदेवीनामविशिष्यते ससाधकोमहाज्ञानीयश्चदुर्गापदानुगः नचभुक्तिर्नवामुक्तिर्नगतिर्नगतिर्नदिनि विनादुर्गांजगद्धात्रींनिष्फलंजीवनंभवेदिति चरमेजन्मनिपरंश्रीदेवीभक्तिमान्भवेदिति २९ दीनोदुःखी ३० सायाह्नेकिंचित्प्रापुर्नेदरपरिमितमित्यर्थः ३१ भुंक्तेस्मेति बुभुक्षितःपरस्यकार्यकर्तासावपिसायाह्नेएवभुंक्तेस्मेतन्वयः ३२ ३३

३४ ३५ ३६ ३७ ३८ मयाविसर्जितोयतोरुदन्बालोगेहाद्गतोऽनइत्यन्वयः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

संपूज्यदेवतानित्यंपितॄनप्यतिथींस्तथा भुंजानेपोष्यवर्गेथिकृतवान्भोजनंवणिक् ३४ एवंगच्छतिकालेवैसुशीलोना
मतोगुणैः दारिद्र्यार्तोद्विजंशांतंपप्रच्छातिबुभुक्षितः ३५ सुशीलउवाच भोभूदेवकृपांकृत्वावदस्वाद्यमहामते क-
थंदारिद्र्यनाशःस्यादितिमेनिश्चयेनवै ३६ धनेषणामेनैवास्तिधनीस्यामितिमानद कुटुंबभरणार्थंवैपृच्छामित्वांद्वि-
जोत्तम ३७ पुत्रीसुतस्तुमेबालोभक्षार्थीरोदतेभृशं तावन्मात्रंगृहेनान्नंमुष्टिमेकांददाम्यहं ३८ विसर्जितोयतो-
गेहाद्गतोबालोरुदन्मया अतोमेदह्यतेत्यर्थंकिंकरोमिधनंविना ३९ विवाहोस्तिसुतायामेनास्तिवित्तंकरोमिकिं दश
वर्षाधिकायास्तुदानकालोपियात्यलं ४० तेनशोचामिविप्रेंद्रसर्वज्ञोसिदयानिधे तपोदानंव्रतंकिंचिद्ब्रूहिमंत्रंजपंत
था ४१ येनाहंपोष्यवर्गस्यकरोमिद्विजपोषणं तावन्मेस्याद्धनप्राप्तिर्नाधिकंप्रार्थयेकिल ४२ त्वत्प्रसादात्कुटुंबंमेसु
खितंप्रभवेदिह तत्कुरुष्वमहाभागज्ञानेनपरिचिंत्यच ४३ व्यासउवाच इतिपृष्टस्तथातेनब्राह्मणःसंशितव्रतः उ
वाचपरमप्रीतस्तंवैश्यंनृपसत्तम ४४ वैश्यवर्यकुरुष्वाद्यनवरात्रव्रतंशुभं पूजनंभगवत्याश्चहवनंभोजनंतथा ४५
वेदपारायणंशक्तिजपहोमादिकंतथा कुरुष्वाद्ययथाशक्तितवकार्यंभविष्यति ४६ एतस्मादपरंकिंचिद्व्रतंनास्तिधरातले
नवरात्राभिधंवैश्यपावनंसुखदंतथा ४७ ज्ञानदंमोक्षदंचैवसुखसंतानवर्द्धनं शत्रुनाशकरंकामंनवरात्रव्रतंसदा ४८
राज्यभ्रष्टेनरामेणसीताविरहितेनच किष्किंधायांव्रतंचैतत्कृतंदुःखातुरेणवै ४९ प्रतप्तेनापिरामेणसीताविरहव
न्हिना विधिवत्पूजितादेवीनवरात्रव्रतेनवै ५० तेनप्राप्तार्थवैदेहीकृत्वासेतुंमहार्णवे हत्वामंदोदरीनाथंकुंभकर्णं
महाबलं ५१ मेघनादंसुतंहत्वाकृत्वाभूपंविभीषणं पश्चादयोध्यामागत्यप्राप्तंराज्यमकंटकं ५२ ५० ५१ ५२ ६७

५३ मायाबीजाभिधंभुवनेश्वरीमंत्रमित्यर्थः ५४ ५५ ५६ ५७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेसप्तविंशोऽध्यायः २७ एकोनसप्तति
श्लोकैर्नवरात्रिप्रसंगतः रामायणकथाराज्ञापृष्टाव्यासेनचोच्यते १ पूर्वाध्यायेराज्यभ्रष्टेनरामेणनवरात्रव्रतंकृतंतेनतत्कल्याणंजातमितिवर्णितंतत्प्र

नवरात्रव्रतस्यास्यप्रभावेनविशांवर सुखंभूमितलेप्राप्तंरामेणामिततेजसा ५३ व्यासउवाच इतिविप्रवचःश्रुत्वासवैश्य स्तंद्विजंगुरुं कृत्वाजग्राहसन्मंत्रंमायाबीजाभिधंनृप ५४ जजापपरयाभक्त्यानवरात्रमतंद्रितः नानाविधोपहारैश्चपूजया मासस्सादरं ५५ नवसंवत्सरंचैवमायाबीजपरायणः नवमेवत्सरांतेतुमहाष्टम्यांमहेश्वरी ५६ अर्धरात्रेतुसंजातेप्रत्य- क्षंदर्शनंददौ नानावरप्रदानैश्चकृतकृत्यंचकारतं ५७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेसप्तविंशोऽध्या यः २७ जनमेजयउवाच कथंरामेणतच्चीर्णंव्रतंदेव्याःसुखप्रदं राज्यभ्रष्टःकथंसोथकथंसीताहृतापुनः १ व्यासउवाच राजादशरथःश्रीमानयोध्याधिपतिःपुरा सूर्यवंशवरश्चासीद्देवब्राह्मणपूजकः २ चत्वारोजज्ञिरेतस्यपु त्रालोकेषुविश्रुताः रामलक्ष्मणशत्रुघ्नाभरतश्चेतिनामतः ३ राज्ञःप्रियकराःसर्वेसदृशागुणरूपतः कौसल्यायाःसुतो रामः कैकेय्याभरतःस्मृतः ४ सुमित्रातनयौजातौयमलौद्वौमनोहरौ तेजातावैकिशोराश्चधनुर्बाणधराःकिल ५ सू नवःकृतसंस्काराभूपतेःसुखवर्द्धकाः कौशिकेनतदागत्यप्रार्थितोरघुनंदनः ६ राघवंमखरक्षार्थंसूनुंषोडशवार्षि कं तस्मैसाथददौरामंकौशिकायसलक्ष्मणं ७ तौसमेत्यमुनिंमार्गेजग्मतुश्चारुदर्शनौ ताटकानिहतामार्गेराक्षसी घोरदर्शना ८ रामेणैकेनबाणेनमुनीनांदुःखदासदा यज्ञरक्षाकृतातत्रसुबाहुर्निहतःशठः ९ मारीचोथमृतप्रायोनि क्षिप्तोबाणवेगतः एवंकृत्वामहत्कर्मयज्ञस्यपरिरक्षणं १०

श्नबीजमुपलभ्यराजापृच्छतिकथंरामेणतच्चीर्णमिति १ सूर्यवं- शेवरउत्कृष्टः २ ३ ४ ५ कौशिकेनविश्वामित्रेणरघुनंदनोदशरथः ६ ७ ८ ९ मारीचसुबाहूदैत्यौ १० ७ ७ ७

११ १२ उपयेमेविवाहंकृतवान्स्वीकृतवानितिवा १३ कुशध्वजोजनकबंधुः १४ १५ धुरंराज्यभारं १६ १७ एकेनवरेणभरतायराज्यंद्वि-

गत्वास्तेमिथिलांसर्वे रामलक्ष्मणकौशिकाः अहल्यामोचिताशापान्निःपापासाकृताबला ११ विदेहनगरेतौतुजग्म
तुर्मुनिनासह बभंजशिवचापंचजनकेनपणीकृतं १२ उपयेमेततःसीतांजानकींचरमांशजां लक्ष्मणायददौराजा
पुत्रीमेकांतथोर्मिलां १३ कुशध्वजसुतेकन्येप्रापतुर्भ्रातरावुभौ तथाभरतशत्रुघ्नौसुशीलौशुभलक्षणौ १४ एवंदा
रक्रियास्तेषांभ्रातॄणांचाभवन्नृप चतुर्णांमिथिलायांतुयथाविधिविधानतः १५ राज्ययोग्यंसुतंदृष्ट्वाराजादशर
थस्तदा राघवायधुरंदातुंमनश्चक्रेनिजायवै १६ संभारंविहितंदृष्ट्वाकैकेयीपूर्वकल्पितौ वरौसंप्रार्थयामासभ-
र्त्तारंवशवर्तिनं १७ राज्यंसुतायचैकेनभरतायमहात्मने रामायवनवासंचचतुर्दशसमास्तथा १८ रामस्तुवचना
त्तस्याःसीतालक्ष्मणसंयुतः जगामदंडकारण्यंराक्षसैरुपसेवितं १९ राजादशरथःपुत्रविरहेणप्रपीडितः जहौ-
प्राणानमेयात्मापूर्वशापमनुस्मरन् २० भरतःपितरंदृष्ट्वामृतंमातृकृतेनवै राज्यमृद्धंनजग्राहभ्रातुःप्रियचिकी
र्षया २१ पंचवट्यांवसन्रामोरावणावरजांवने शूर्पणखांविरूपांवैचकारातिस्मरातुरां २२ खरादयस्तुतांदृष्ट्वा
छिन्ननासांनिशाचराः चक्रुःसंग्राममतुलंरामेणामिततेजसा २३ सजघानखरादींश्चदैत्यानतिबलान्वितान् मु
नीनांहितमन्विच्छन्रामःसत्यपराक्रमः २४ गत्वाशूर्पणखालंकांखरदूषणघातनं दूषिताकथयामासरावणायच
राघवात् २५ सोपिश्रुत्वाविनाशंतंजातःक्रोधवशःखलः जगामरथमारुह्यमारीचस्याश्रमंतदा २६ कृत्वाहेममृ-
गंनेतुंप्रेषयामासरावणः सीताप्रलोभनार्थायमायाविनमसंभवं २७

तीयेनवरेणार्थाद्रामायवनवासंवव्रेइत्यर्थः १८ १९
२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ कृत्वेति सीताप्रलोभनप्रयोजनायतंहेममृगंकृत्वासीतांनेतुमित्यन्वयः रामंदूरदेशंनेतुमितिवा २७ ७

२८ २९ ३० सारंगोमृगरूपःपशुः ३१ ३२ समारीचोमृगरूपस्तेनरामेणनिहतोतिबलाच्चुक्रोश ३३ ३४ ३५ रामवधादपीति रामवधेजा-
तेपित्वामसहायामाश्रमेमुक्त्वाहंनगच्छेआत्मनेपदमार्षंकिंपुनारामेजीवतिसतीत्यर्थः ३६ ३७ त्दृतंवैइति यदावधेजातेपिनगमिष्यामितदा-
त्दृतमेवदूरदेशंप्रतिमायाविनेतिज्ञात्वाकथंगमिष्यामीतिभावः यद्वाराघवसदृशंपराक्रमिणंमायाविनाकेनचिद्दृत्येनत्दृतंदृष्टोपद्रवयुक्तेतादृशेदेशे-

सोथहेममृगोभूत्वासीतादृष्टिपथंगतः मायावीचातिचित्रांगश्चरन्प्रबलमंतिके २८ तंदृष्ट्वाजानकीप्राहराघवंदैववनो
दिता चर्मानयस्वकांतेतिस्वाधीनपतिकायथा २९ अविचार्यथरामोपितत्रसंस्थाप्यलक्ष्मणं सशरंधनुरादाययर्योमृ
गपदानुगः ३० सारंगोपिहरिंदृष्ट्वामायाकोटिविशारदः दृश्यादृश्योबभूवाथजगामचवनांतरं ३१ मत्वाहस्तगतंरा
मःक्रोधाकृष्टधनुःपुनः जघानचातितीक्ष्णेनशरेणकृत्रिमंमृगं ३२ सहतोतिबलात्तेनचुक्रोशाभृशदुःखितः हाल-
क्ष्मणहतोस्मीतिमायावीनश्वरःखलः ३३ सशब्दस्तुमुलस्तावज्जानक्यासंश्रुतस्तदा राघवस्यैतिसामत्वादीनादेव
रमब्रवीत् ३४ गच्छलक्ष्मणतूर्णंत्वंहतोसौरघुनंदनः त्वामाव्हयतिसौमित्रेसाहाय्यंकुरुसत्वरं ३५ तत्राहलक्ष्मणः
सीतामंबरामवधादपि नाहंगच्छेद्यमुक्त्वात्वामसहायामिहाश्रमे ३६ आज्ञामेराघवस्यात्रतिष्ठेतिजनकात्मजे तद
तिक्रमभीतोहंनत्यजामितवांतिकं ३७ त्दृतंवैराघवंदृष्ट्वावनेमायाविनाकिल त्यक्त्वात्वांनाधिगच्छामिपदमेकंशु
चिस्मिते ३८ कुरुधैर्यंनमन्येद्यरामंहंतुंक्षमंक्षितौ नाहंत्यक्त्वागमिष्यामिविलंघ्यरामभाषितं ३९ रुदतीसुद-
तीप्राहतंतदाविधिनोदिता अक्रूरावचनंक्रूरंलक्ष्मणंशुभलक्षणं ४० अहंजानामिसौमित्रेसानुरागंचमांप्रति
प्रेरितंभरतेनैवमदर्थमिहसंगतं ४१ नाहंतथाविधानारीस्वैरिणीकुहकाधम मृतेरामेपतिंत्वान्नकर्तुमिच्छामिकामतः
४२

त्वांत्यक्त्वापदमेकमपिनाधिगच्छामिनगमिष्यामीत्यर्थः ३८ रामंहंतुंक्षितौक्षमःसमर्थस्त्वंनमन्येनैवतादृशोस्तीत्यर्थः ३९ ४० मदर्थमत्प्राप्त्यर्थं ४१ हेकु

हकहे अधमस्वैरिणीकुलटा ४२ ४३ ४४ ४५ किंवदसीति एनादृशवदनेनने ऽत्यनिष्टंभाविभवतीत्यहंधियाजानेजानामि ४६ अग्रजस्यराम-
स्यचिन्हांकितौपादौभूम्यांपश्यंस्तेनमार्गेणययावित्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ सौधार्हासौधयुक्तमहागृहेवस्तुमर्हा ५२ दिव्यंदिष्ट्येति मं

नागमिष्यतिचेद्रामोजीवितंसंत्यजाम्यहं विनातेननजीवामिविधुरादुःखिताभृशं ४३ गच्छवातिष्ठसौमित्रेनजा
नेहतवेप्सितं क्वगतंतेत्रसौहार्दंज्येष्ठेधर्मरतेकिल ४४ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यालक्ष्मणोदीनमानसः प्रोवाचरुद्धकंठ
स्तुतांतदाजनकात्मजां ४५ किमात्थक्षितिजेवाक्यंमयिक्रूरतरंकिल किंवदस्यत्यनिष्टंतेभाविजानेधियान्यहं ४६
इत्युक्त्वानिर्ययौवीरस्तांत्यक्त्वाप्ररुदन्भृशं अग्रजस्यययौपश्यन्शोकार्तःपृथिवीपते ४७ गतेऽथलक्ष्मणेत
त्ररावणःकपटाकृतिः भिक्षुवेशंततःकृत्वाप्रविवेशतदाश्रमे ४८ जानकीतंयतिंमत्वादत्वार्घवन्यमादरात् भै-
क्ष्यंसमर्पयामासरावणायदुरात्मने ४९ तांपप्रच्छसदुष्टात्मानम्रपूर्वंमृदुस्वरं कासिपद्मपलाशाक्षिवनेचैकाकि-
नीप्रिये ५० पिताकस्तेथवामोरुभ्राताकःकःपतिस्तव सुदेवैकाकिनीचात्रस्थितासिवरवर्णिनी ५१ निर्जनेवि
पिनेकिंत्वंसौधार्हात्वमसिप्रिये उटजेमुनिपत्नीवदेवकन्यासमप्रभा ५२ व्यासउवाच इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रत्युवा
चविदेहजा दिव्यंदिष्ट्यायतिंज्ञात्वामंदोदर्याःपतिंतदा ५३ राजादशरथःश्रीमांश्चत्वारस्तस्यवैसुताः तेषांज्ये-
ष्ठःपतिर्मेस्तिरामनाम्नेतिविश्रुतः ५४ विवासितोथकैकेय्याकृतेभूपतिनावरे चतुर्दशसमारामोवसतेत्रसलक्ष्मणः
५५ जनकस्यसुताचाहंसीतानाम्नेतिविश्रुता भंक्त्वाशैवंधनुःकामंरामेणाहंविवाहिता ५६ रामबाहुबलेनात्र
वसामोनिर्भयावने कांचनंमृगमालोक्यहंतुमेनिर्गतःपतिः ५७ लक्ष्मणोपिपुनश्श्रुत्वारवंभ्रातुर्गतोऽधुना तयोर्बाहु
बलादत्रनिर्भयाहंवसामिवै ५८ दोदर्याःपतिंरावणंदिष्ट्याप्रारब्धवशेन यतिंदिव्यंज्ञात्वा ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ७ ७

५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ रुद्रचापभयादिति ममाराध्योयोरुद्रस्तस्यचापभंगेमयाकृतेतस्यावमानोभविष्यतीतिहेतोर्मयास्व
यंवरेनागतंपुनर्ममबलंनास्तीतिभावः ६८ ६९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८ पंचाधिकेभ्यःपंचाश

मयेदंकथितंसर्ववृत्तांतंवनवासके तेत्रागत्यार्हणांतेवैकरिष्यंतियथाविधि ५९ यतिर्विष्णुस्वरूपोसितस्मात्त्वंपू
जितोमया आश्रमोविपिनेघोरेकुतोस्तिरक्षसांकुले ६० तस्मात्त्वांपरिपृच्छामिसत्यंब्रूहिममाग्रतः कोसित्रिदंडि
रूपेणविपिनेत्वंसमागतः ६१ रावणउवाच लंकेशोहंमरालाक्षिश्रीमान्मंदोदरीपतिः त्वत्कृतेतुकृतंरूपंमयेत्थं
शोभनाकृते ६२ आगतोहंवरारोहेभगिन्याप्रेरितोत्रवै जनस्थानेहतौश्रुत्वाभ्रातरौखरदूषणौ ६३ अंगीकु-
रुनृपंमांत्वंत्यक्त्वातंमानुषंपतिं त्हृतराज्यंगतश्रीकंनिर्बलंवनवासिनं ६४ पट्टराज्ञीभवत्वंमेमंदोदर्युपरिस्फुटं
दासोस्मितवतन्वंगिस्वामिनीभवभामिनि ६५ जेताहंलोकपालानांपतामितवपादयोः करंगृहाणमेऽद्यत्वंसना-
थंकुरुजानकि ६६ पितातेयाचितःपूर्वंमयावैत्वत्कृतेबले जनकोमामुवाचेत्थंपणबंधोमयाकृतः ६७ रुद्रचाप
भयान्नाहंसंप्राप्तस्तुस्वयंवरे मनोमेसंस्थितंतावन्निमग्नंविरहातुरं ६८ वनेत्रसंस्थितांश्रुत्वापूर्वानुरागमोहितः
आगतोस्म्यसितापांगिसफलंकुरुमेश्रमं ६९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेअष्टाविंशोऽध्यायः
२८ व्यासउवाच तदाकर्ण्यवचोदुष्टंजानकीभयविव्हला वेपमानास्थिरंकृत्वामनोवाचमुवाचह १ पौलस्त्यकि
मसद्वाक्यंत्वमात्थस्मरमोहितः नाहंवैस्वैरिणीकिंतुजनकस्यकुलोद्भवा २ गच्छलंकांदशास्यत्वंरामस्त्वांवैहनिष्य-
ति मत्कृतेमरणंतत्रभविष्यतिनसंशयः ३

त्पद्यैःसीतात्हृतेःपरं रामःशोकंचकारेतिभण्यतेविस्तरादिह १ रावणवाक्य-
श्रवणोत्तरंयज्जातंनदाह तदाकर्ण्येति १ २ ३ ७ ७ ७ ७ ७ ७

वन्हिसन्निधावग्निहोत्रसंबंधिगार्हपत्यसंन्निधौलोकान्दुःखादिनारावयतिसलोकरावणः ४ निजंराक्षसरूपं ५ ६ ७ तंजटायुषंहत्वातांजानकींचगृही
त्वागतइत्यन्वयः लंकायामित्यस्योत्तरेणान्वयः दुरात्मनालंकायामशोकवनिकायांकुररीवक्रंदतीस्थापितेत्यर्थः ८ ९ हे अनुजलक्ष्मणासमंविषमं१०

इत्युक्त्वापर्णशालायांगतासावन्हिसन्निधौ गच्छगच्छेतिवदतीरावणंलोकरावणं ४ सोथकृत्वानिजंरूपंजगामोटज
मंतिकं बलाज्जग्राहतांबालांरुदतींभयविव्हलां ५ रामरामेतिक्रंदंतींलक्ष्मणेतिमुहुर्मुहुः गृहीत्वानिर्गतःपापोरथमारो
प्यसत्वरः ६ गच्छन्नरुणपुत्रेणमार्गेरुद्धोजटायुषा संग्रामोभून्महारौद्रस्तयोस्तत्रवनांतरे ७ हत्वातंतांगृहीत्वाचगतोसौ
राक्षसाधिपः लंकायांक्रंदतीतानकुररीवदुरात्मना ८ अशोकवनिकायांसास्थापिताराक्षसीयुता स्ववृत्तान्नैवचलिता
सामदानादिभिःकिल ९ रामोपितंमृगंहत्वाजगामादायनिर्वृतः आयांतंलक्ष्मणंवीक्ष्यकिंकृतंतेनुजासमं १० एका
किनींप्रियांहित्वाकिमर्थंत्वमिहागतः श्रुत्वास्वनंतुपापस्यराघवस्त्वब्रवीदिदं ११ सौमित्रिस्त्वब्रवीद्वाक्यंसीतावाग्बा
णताडितः प्रभोत्राहंसमायातःकालयोगान्नसंशयः १२ तदातौपर्णशालायांगत्वावीक्ष्यातिदुःखितौ जानक्यान्वेषणे
यत्नमुभौकर्तुंसमुद्यतौ १३ मार्गमाणौतुसंप्राप्तौयत्रासौपतितःखगः जटायुःप्राणशेषस्तुपतितःपृथिवीतले १४ ते
नोक्तंरावणेनाद्यहृतासौजनकात्मजा मयानिरुद्धःपापात्मापातितोहंमृधेपुनः १५ इत्युक्त्वासौगतप्राणःसंस्कृतोराघ
वेणवै कृत्वोर्ध्वदैहिकंरामलक्ष्मणौनिर्गतौततः १६ कबंधंघातयित्वासौशापाच्चामोचयत्प्रभुः वचनात्तस्यहरिणासख्यं
चक्रेथराघवः १७ हत्वाचवालिनंवीरंकिष्किंधाराज्यमुत्तमं सुग्रीवायददौरामःकृतसख्यायकार्यतः १८ तत्रैववार्षि
कान्मासांस्तस्थौलक्ष्मणसंयुतः चिंतयन्जानकींचित्तेदशाननहृतांप्रियां १९

श्रुत्वेति पापस्यदुष्टस्यमारीचेःस्वनंश्रुत्वाप्रि-
यामेकाकिनींहित्वाकिमर्थंत्वमिहागतइतीदंराघवोब्रवीत् ११ १२ १३ १४ पातितस्तेनेतिशेषः १५ १६ तस्यकबंधस्य हरिणावानरेणसुग्रीवेण१७ १८
१९

२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० कथंदुःखंभविष्यतीत्यनुभविष्यतीत्यर्थः नन्नवेद्मिअहमितिशेषः ३१ ३२ नियंतृ

लक्ष्मणंप्राहरामस्तुसीताविरहपीडितः सौमित्रेकैकयसुताजातापूर्णमनोरथा २० नप्राप्ताजानकीनूनंनाहंजीवामितांवि
ना नागमिष्याम्ययोध्यायामृतेजनकनंदिनीं २१ गतंराज्यंवनेवासोमृतस्तातोहृताप्रिया पीडयन्मांसदुष्टात्मादैवोग्रे
किंकरिष्यति २२ दुर्ज्ञेयंभवितव्यंहिप्राणिनांभरतानुज आवयोःकागतिस्तातभविष्यतिसुदुःखदा २३ प्राप्यजन्मम
नोर्वंशेराजपुत्रावुभौकिल वनेतिदुःखभोक्तारौजातौपूर्वकृतेनच २४ त्यक्त्वात्वमपिभोगांस्तुमयासहविनिर्गतः दै
वयोगाच्चसौमित्रेभुंक्ष्वदुःखंदुरत्ययं २५ नकोप्यस्मत्कुलेपूर्वंमत्समोदुःखभाङ्नरः अकिंचनोऽक्षमःक्लिष्टोनभू-
तोनभविष्यति २६ किंकरोम्यद्यसौमित्रेमग्नोस्मिदुःखसागरे नचास्तितरणोपायोत्द्यसहायस्यमेकिल २७ नवित्तं
नबलंवीरत्वमेकःसहचारकः कोपंकस्मिन्करोम्यद्यभोगेस्मिन्स्वकृतेनुज २८ गतंहस्तगतंराज्यंक्षणादिंद्रसभोपमं
वनेवासस्तुसंप्राप्तःकोवेदविधिनिर्मितं २९ बालभावाच्चवैदेहीचलिताचावयोःसह नीतादैवेनदुष्टेनश्यामादुःखतरांद-
शां ३० लंकेशस्यगृहेश्यामाकथंदुःखंभविष्यति पतिव्रतासुशीलाचमयिप्रीतिपुताभृशं ३१ नचलक्ष्मणवैदेहीसा
तस्यवशगाभवेत् स्वैरिणीववरारोहाकथंस्याज्जनकात्मजा ३२ त्यजेत्प्राणान्नियंतृत्वेमैथिलीभरतानुज नरावणस्य
वशगाभवेदितिसुनिश्चितं ३३ मृताचेज्जानकीवीरप्राणांस्त्यक्ष्याम्यसंशयं मृताचेदसितापांगीकिंमेदेहेनलक्ष्मण
३४ एवंविलपमानंतंरामंकमललोचनं लक्ष्मणःप्राहधर्मात्मासांत्वयन्नृतयागिरा ३५ धैर्यंकुरुमहाबाहोत्यक्त्वाकात
रतामिह आनयिष्यामिवैदेहींहत्वातंराक्षसाधमं ३६ आपदिसंपदितुल्याधैर्याद्भवंतितेधीराः अल्पधियस्तुनिमग्नाः
कष्टेभवंतिविभवेपि ३७ त्वेरावणेननियंतृत्वेस्वीकृतेसतीत्यर्थः नियंतृत्वंस्वीकृत्ययदिबलात्कारंकुर्यादितितात्पर्यं ३३ ३४ ३५ ३६ आपदिसं

पदीति आपदिसत्यांसंपदिसत्यामित्यर्थः तुल्याः समचित्ताइत्यर्थः निमग्नाःकष्टेइति अल्पधियस्तुविभवेपिसतिकष्टेनिमग्नाभवंति ३७ ३८ ३९ ४०

संयोगोविप्रयोगश्चदैवाधीनावुभावपि शोकस्तुकीदृशस्तत्रदेहेनात्मनिचक्कचित् ३८ राज्याद्यथावनेवासोवैदेह्याहरणंय-
था तथाकालेसमीचीनेसंयोगोपिभविष्यति ३९ प्राप्तव्यंसुखदुःखानांभोगान्निवर्तनंक्कचित् नान्यथाजानकीजानेत
स्माच्छोकंत्यजाधुना ४० वानराःसंतिभूयांसोगमिष्यंतिचतुर्दिशं शुद्धिंजनकनंदिन्या आनयिष्यंतितेकिल ४१
ज्ञात्वामार्गस्थितिंतत्रगत्वाकृत्वापराक्रमं हत्वातंपापकर्माणमानयिष्यामिमैथिलीं ४२ ससैन्यंभरतंवापिसमाहूयस
हानुजं हनिष्यामोवयंशत्रुंकिंशोचसिवृथाग्रज ४३ रघुणैकरथेनैवजितासर्वादिशःपुरा तद्वंशजःकथंशोकंकर्त्तुमर्हसि
राघव ४४ एकोहंसकलान्जेतुंसमर्थोस्मिसुरासुरान् किंपुनस्ससहायोवैरावणंकुलपांसनं ४५ जनकंवासमा-
नीयसाहाय्येरघुनंदन हनिष्यामिदुराचारंरावणंसुरकंटकं ४६ सुखस्यानंतरंदुःखंदुःखस्यानंतरंसुखं चक्रनेमिरि
वैकंतन्नभवेद्रघुनंदन ४७ मनोतिकातरंयस्यसुखदुःखसमुद्भवे सशोकसागरेमग्नोनसुखीस्यात्कदाचन ४८ इंद्रे
णव्यसनंप्राप्तंपुरावैरघुनंदन नहुषःस्थापितोदेवैःसर्वैर्मघवतःपदे ४९ स्थितःपंकजमध्येचबहुवर्षगणानपि अज्ञा
तवासंमघवाभीतस्त्यक्त्वानिजंपदं ५० पुनःप्राप्तंनिजस्थानंकालेविपरिवर्तिते नहुषःपतितोभूमौशापादजगराकृ
तिः ५१ इंद्राणींकामयानस्तुब्राह्मणानवमन्यच अगस्तिकोपात्संजातःसर्पदेवोमहीपतिः ५२ तस्माच्छोकोनकर्त
व्योव्यसनेसतिराघव उद्यमेचित्तमास्थायस्थातव्यंवैविपश्चिता ५३ सर्वज्ञोसिमहाभागसमर्थोसिजगत्पते किंप्रा-
कृतइवात्यर्थंकुरुषेशोकमात्मनि ५४ व्यासउवाच इतिलक्ष्मणवाक्येनबोधितोरघुनंदनः त्यक्त्वाशोकंतथात्यर्थंब-
भूवविगतज्वरः ५५

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ अज्ञातवासंकृतवानितिशेषः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ अत्यर्थमति

शयितं ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुनारदोव्रतमाहहि रामश्चकारतच्चापिसम्यगेतदि
होच्यते १ लक्ष्मणभाषणानंतरंजायमानंकृत्यमाह एवंताविति संविदंविचारं १ तंराममुपतस्थिवान् २ रामस्तंदृष्ट्वोत्थायवृषंश्रेष्ठमासनंददौ ३ ४
५ ६ ७ ८ ९ कबरंकेशपाशं १० संस्पर्शदूषितं परस्पर्शदूषितंदेहंत्यक्तुमिच्छंतीत्यन्वयः ११ १२ व्यालीस्रगिवेति संभ्रमाद्व्यालीस्रगिव-

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेतृतीयस्कंधेएकोनत्रिंशोध्यायः २९ व्यासउवाच एवंतौसंविदंकृत्वायावत्तू
ष्णींबभूवतुः आजगामतदाकाशान्नारदोभगवानृषिः १ रणयन्महतींवीणांस्वरग्रामविभूषितां गायन्बृहद्रथं
सामतदातमुपतस्थिवान् २ दृष्ट्वातंरामउत्थायददावथवृषंशुभं आसनंचार्घपाद्यंचकृतवानमितद्युतिः ३ पूजां
परमिकांकृत्वाकृतांजलिरुपस्थितः उपविष्टःसमीपेतुकृताज्ञोमुनिनाहरिः ४ उपविष्टंतदारामंसानुजंदुःखमान
सं पप्रच्छनारदःप्रीत्याकुशलंमुनिसत्तमः ५ कथंराघवशोकार्त्तोयथावैप्राकृतोनरः हृतांसीतांनजानामि राव
णेनदुरात्मना ६ सुरसद्मगतश्चाहंश्रुतवाञ्जनकात्मजां पौलस्त्येनहृतांमोहान्मरणंस्वमजानता ७ तवजन्मच
काकुत्स्थपौलस्त्यनिधनायवै मैथिलीहरणंजातमेतदर्थंनराधिप ८ पूर्वजन्मनिवैदेहीमुनिपुत्रीतपस्विनी रावणे
नवनेदृष्टातपस्यंतीशुचिस्मिता ९ प्रार्थितारावणेनासौभवभार्येतिराघव तिरस्कृतस्तयासौवैजग्राहकबरंबलात्
१० शशापतत्क्षणंरामरावणंतापसीभृशं कुपितात्यक्तुमिच्छंतीदेहंसंस्पर्शदूषितं ११ दुरात्मंस्तववनाशार्थंभविष्या
मिधरातले अयोनिजावरानारीत्यक्त्वादेहंजहावपि १२ सेयंरमांशासंभूतागृहीतातेनरक्षसा विनाशार्थंकुलस्यैव
व्यालीस्रगिवसंभ्रमात् १३ तवजन्मचकाकुत्स्थतस्यनाशायचामरैः प्रार्थितस्यहरेरंशादजवंशेप्यजन्मनः १४

स्रग्बुद्ध्यागृहीत्वाव्यालीवसर्पिणीवेत्यर्थः रमायाःशापेनपूर्वजन्मनिमुनिपुत्रीत्वंजातं तत्कथातुस्कांदेप्रसिद्धा सैवद्वितीयजन्मनिसीताभवत्१३अ-

जोनामरघुपुत्रस्तस्यवंशे १४ यतएतादृशः परमेश्वरस्त्वंसीताचपरमैश्वर्यंशभूतानतः कुरुधैर्यमित्याह कुरुधैर्यमिति त्वांध्यायंतीत्यनेनपातिव्रत्यभंगोनजात
इतिबोधितं१५ उदरक्षुधयापीडितासतीरावणस्यवश्याभविष्यतीतिचेत्तत्राह कामधेनुपयइति १६ १७ अस्त्वेतत्तस्याःपातिव्रत्यंयदिसाप्राप्स्यतितर्हि
तदुपयोगाययनोचेन्ममकिंफलंतस्येतिचेत्तत्राह उपायमिति १८ १९ विशंसितैःशस्तैःदशांशंहवनंजपदशांशमित्यर्थः २० २१ २२ २३ २४ २५

कुरुधैर्यमहाबाहोतत्रसावर्त्ततेवशा सतीधर्मरतासीतात्वांध्यायंतीदिवानिशं १५ कामधेनुपयःपात्रेकृत्वामघवता-
स्वयं पानार्थंप्रेषितंतस्याःपीतंचैवामृतंतथा १६ सुरभीदुग्धपानात्साक्षुत्तृड्दुःखविवर्जिता जाताकमलपत्राक्षीवर्त-
तेवीक्षितामया १७ उपायंकथयाम्यद्यतस्यनाशायराघव व्रतंकुरुष्वश्रद्धावानाश्विनेमासिसांप्रतं १८ नवरात्रोपवा
संचभगवत्याःप्रपूजनं सर्वसिद्धिकरंरामजपहोमविधानतः १९ मेध्यैश्चपशुभिर्देव्याबलिंदत्वाविशंसितैः दशांशं
हवनंकृत्वासुशक्तस्त्वंभविष्यसि २० विष्णुनाचरितंपूर्वंमहादेवेनब्रह्मणा तथामघवताचीर्णंस्वर्गमध्यस्थितेनवै २१ सु
खिनारामकर्तव्यंनवरात्रव्रतंशुभं विशेषेणचकर्तव्यंपुंसाकष्टगतेनवै २२ विश्वामित्रेणकाकुत्स्थकृतमेतन्नसंशयः
भृगुणाथवसिष्ठेनकश्यपेनतथैवच २३ गुरुणाहृतदारेणकृतमेतन्महाव्रतं तस्मात्त्वंकुरुराजेंद्ररावणस्यवधायच
२४ इंद्रेणवृत्रनाशायकृतंव्रतमनुत्तमं त्रिपुरस्यविनाशायशिवेनापिपुराकृतं २५ हरिणामधुनाशायकृतंमेरौम
हामते विधिवत्कुरुकाकुत्स्थव्रतमेतदतंद्रितः २६ श्रीरामउवाच कादेवीकिंप्रभावासाकुतोजाताकिमाह्वया व्रतं
किंविधिवद्ब्रूहिसर्वज्ञोसिदयानिधे २७ नारदउवाच शृणुरामसदानित्याशक्तिराद्यासनातनी सर्वकामप्रदादेवीपूजिता
दुःखनाशिनी २८

मधुनाशायेति यद्यपितस्मिन्समयेव्रतंकर्त्तुमवकाशोनजातोनिद्रोत्तरमव्यवहितकालेएवयुद्धस्यजायमानत्वात् तथापिममजयोभवे
त्वहंव्रतंकरिष्यामीतितस्मिन्समयेसंकल्प्यानंतरंकृतमित्यत्रतात्पर्यत् २६ २७ प्रश्नचतुष्टयस्यक्रमेणोत्तरमाह शृणुरामेति हेरामयानित्याकालत्रयाबाध्याआ

द्यासर्वादिकारणभूताब्रह्मरूपान्वसनातन्यनादिसिद्धाशक्तिर्जडरूपामायाख्यावह्नौवह्निशक्तिवद्ब्रह्मणिस्थिता एतदुभयात्मकमायाविशिष्टंब्रह्मरूपंतत्त्वंसा देवीदेवीपदवाच्यंभवति यथागजशरीरेप्रविष्टंचैतन्यंगजनामकंभवति तथाजगत्कारणमायाशरीरेप्रविष्टंप्रथमतश्चैतन्यंमुख्यतयामायाशक्तिप्रकृतिसंज्ञकंभवति अतएवोत्कृष्टंप्रथमंदेवीतत्त्वंभवतितदनंतरंदेवीतत्त्वमेवतत्तद्गुणोपाधिषुप्रविष्टंब्रह्मविष्ण्वादिसंज्ञांभजतेतदेवपंचतन्मात्रासुप्रविष्टंतथामहाभूतेषुप्रविष्टंतत्तत्संज्ञांभजतेइतिदेवीरूपमेवसर्वमितिसर्ववेदसिद्धांतोजागर्ति नपुनर्वैष्णवशैवमतापभ्रंशाः कीदृशीसायापूजिता सतीदुःखनाशिनीजननमरणादिसर्वसंसारदुःखनाशिनीसर्वकामप्रदाधर्मकामार्थमोक्षप्रदाभवति एतेनकादेवीतिरामप्रश्नोत्तरंदत्तंभवति इदंभगवत्याःस्वरूपंबृहदारण्यकेगार्गिब्राह्मणेस्पष्टंतत्रहि पृथिव्यादिकंकस्मिन्नोतंप्रोतंचेतिगार्ग्याप्रथमेप्रश्नेकृतेयाज्ञवल्क्येनपराकाशशब्दितायांचिदंबरशक्तौमायायामोतंप्रोतंचेत्युक्तेरितिपुनःसाचिदंबरशक्तिःपराकाशशब्दितामायाकस्मिन्नोताचप्रोताचेत्यभिप्रायेणसाहोवाच यदूर्ध्वंयाज्ञवल्क्यदिवोयदवाक्पृथिव्यांयदंतराद्यावा

कारणंसर्वजंतूनांब्रह्मादीनांरघूद्वह तस्याःशक्तिंविनाकोपिस्पंदितुंनक्षमोभवेत् २९ विष्णोःपालनशक्तिःसाकर्तृशक्तिःपितुर्मम रुद्रस्यनाशशक्तिःसात्वन्याशक्तिःपराशिवा ३०

पृथिवीइमेयद्भूतंचभवच्चभविष्यच्चेत्याचक्षतेकस्मिन्नेवतदोतंचप्रोतंचेतिगार्ग्याप्रश्नेकृतेब्रह्मण्येवसाशक्तिरोताचप्रोताचेत्यभिप्रायेणयाज्ञवल्क्यसहोवाचयदूर्ध्वंगार्गिदिवोयदवाक्पृथिव्यायदंतराद्यावापृथिवीइमेयद्भूतंचभवच्चेत्याचक्षते आकाशएवतदोतंचप्रोतंचेतिकस्मिन्नाकाशओतप्रोतश्चेतिसहोवाचएतद्वैतदक्षरंगार्गिब्राह्मणाअभिवदंत्यस्थूलमनण्वह्रस्वमित्यादिनोत्तरंदत्तवान् तेनचग्रंथेनेदमेवभगवतीस्वरूपंप्रतिपादितंभवतिस्पष्टीकृतंचैतदस्माभिर्बृहदारण्यकटीकायांनीलकंठ्यामितीहोपरम्यते अथकिंप्रभावासेतिपृष्टस्योत्तरमाह कारणमिति सर्वजंतूनामितीदंसर्वजडाजडप्रपंचस्योपलक्षणं तथाचसर्वकर्तृत्वमेवास्याःप्रभावइत्यर्थः तथाचश्रुतिः तथाक्षरात्संभवतीहविश्वमिति मायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरं तयोर्विभूतिलेशोवैजगदेतच्चराचरमिति २८ अधुनाकुतोजानेतिपृष्टस्योत्तरमाह तस्याःशक्तिंविनेति तस्याब्रह्मरूपिण्याभगवत्याःसंविदःशक्तिर्मायाख्यातांविनाकोपिप्राणीस्पंदितुंचलितुंक्षमःसमर्थोनैवभवेत् २९ किंचविष्णोरिति विष्ण्वादीनांशक्तित्रयमपिसैवेत्यर्थःकासातत्राह अन्याशक्तिरिति पराशिवायात्वन्याशक्तिःपर-

ब्रह्मशक्तिः सैवविष्ण्वादिशक्तित्रयरूपिणीत्यर्थः ३० किंबहुनायच्चकिंचिदिति यदेतादृशोयदीयायाः शक्तेर्महिमातदानादृशशक्तिमत्याब्रह्मरूपिण्याभग
वत्याउत्पत्तिः कुतोभवेन्नकुतोपीत्यर्थः नहिसर्वकारणस्योत्पत्तिःकस्मादपिसंभवत्यनवस्थापातादितिभावः ३१ सर्वादित्वमेववर्णयन्नुत्पत्तिराहित्यंद्रढयति
नब्रह्मेति ३२ यदासर्वाभावस्तदासाप्रकृतिःपूर्णापुरुषेणपरचिद्रूपेणसंयुतानिर्गुणासाम्यावस्थारूपायुगादौविहरति ३३ साभूत्वेति सैवपश्चात्सगुणागुणत्रय
संभिन्नाभूत्वातत्तद्गुणोपाधिभिःपूर्वंब्रह्मादीन्संसृज्योत्पादयित्वातेभ्यः शक्तीश्चदत्वाभुवनत्रयंकरोति ३४ तांज्ञात्वेति तांब्रह्मरूपिणींज्ञात्वानिर्विकल्पचेत
सास्वाभेदेनसाक्षात्कृत्यजंतुर्जीवोजन्मादिरूपसंसाररूपबंधनान्मुच्यते तथाचश्रुतिः ब्रह्मवेदब्रह्मैवभवतीति साविद्येति परमायाविद्यानिर्विकल्पवृत्तिरूपा

यच्चकिंचित्क्वचिद्वस्तु सदसद्भुवनत्रये तस्यसर्वस्ययाशक्तिस्तदुत्पत्तिःकुतोभवेत् ३१ नब्रह्मानयदाविष्णुर्नरुद्रोनदिवाकरः
नचेंद्राद्याःसुराःसर्वेनधरानधराधराः ३२ तदासाप्रकृतिःपूर्णापुरुषेणपरेणवै संयुताविहरत्येवयुगादौनिर्गुणाशिवा ३३
साभूत्वासगुणापश्चात्करोतिभुवनत्रयं पूर्वंसंसृज्यब्रह्मादीन्दत्वाशक्तीश्चसर्वशः ३४ तांज्ञात्वामुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारब
धनात् साविद्यापरमाज्ञेयावेदाद्यावेदकारिणी ३५ असंख्यातानिनामानितस्याब्रह्मादिभिःकिल गुणकर्मविधानैस्तुक-
ल्पितानिचकिंब्रुवे ३६ अकारादिक्षकारांतैःस्वरैर्वर्णैस्तुयोजितैः असंख्येयानिनामानिभवंतिरघुनंदन ३७ रामउवाच
विधिंमेब्रूहिविप्रर्षेव्रतस्यास्यसमासतः करोम्यद्यैवश्रद्धावान्श्रीदेव्याःपूजनंतथा ३८

साभगवतीब्रह्मरूपिणीज्ञेया ब्रह्मणोविद्याश
रीरत्वात् तदुक्तं शक्तिःशरीरमधिदैवतमंतरात्माज्ञानंक्रियाकरणमासनजालमिच्छा ऐश्वर्यमायतनमावरणानिचत्वंकिंतन्नयद्भवसिदेविशशांकमौलेः एतादृ-
श्या भगवत्याश्चिद्रूपिण्याउत्पत्तिर्मनसापिनसंभाव्येत्यर्थः ३५ अथकिमाह्वयेतिपृष्टस्योत्तरमाह असंख्यातानीति हेरामश्रीभगवत्यानामैकमस्तीतिनैवमयावक्तव्यं
किंतुयावंतःपदार्थास्तेसर्वेभगवतीरूपाएकैवसर्वत्रवर्ततेतस्मादुच्यतेएकेतिश्रुतेः एकोहंबहुस्यांप्रजायेयेतिश्रुतेः तथाचयावंतःपदार्थास्तेषांगुणकर्मभेदेनविधानेनब्रह्मादिभि
रसंख्येयानिनामानिकल्पितानियदेत्थंरामवर्ततेतदेदंनामभवतीदंनेतिकथंब्रुवेतस्मात्सर्वाणिनामान्यस्याएवभवंतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः तन्नामरूपाभ्यामेवव्याक्रियतइति ३६
तदेवस्पष्टयति अकारादिक्षकारांतैरिति ३७ ३८

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ अकूपारःसमुद्रः ५० ५१ ५२ ५३

नारदउवाच पीठंकृत्वासमेस्थानेसंस्थाप्यजगदंबिकां उपवासान्नवैवत्वंकुरुरामविधानतः ३९ आचार्योहंभविष्या
मिकर्मण्यस्मिन्महीपते देवकार्यविधानार्थमुत्साहंप्रकरोम्यहं ४० व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंसत्यंमत्वारामःप्रताप-
वान् कारयित्वाशुभंपीठंस्थापयित्वांबिकांशिवां ४१ विधिवत्पूजनंतस्याश्चकारव्रतवान्हरिः संप्राप्तेचाश्विनेमा
सितस्मिन्गिरिवरेतदा ४२ उपवासपरोरामःकृतवान्व्रतमुत्तमं होमंचविधिवत्तत्रबलिदानंचपूजनं ४३ भ्रा-
तरौचक्रतुःप्रेम्णाव्रतंनारदसंमतं अष्टम्यांमध्यरात्रेतुदेवीभगवतीहिसा ४४ सिंहारूढाददौतत्रदर्शनंप्रतिपूजिता गि
रिशृंगेस्थितोवाचराघवंसानुजंगिरा ४५ मेघगंभीरयाचेदंभक्तिभावेनतोषिता देव्युवाच रामराममहाबाहोतुष्टास्म्य
द्यव्रतेनते ४६ प्रार्थयस्ववरंकामंयत्तेमनसिवर्तते नारायणांशसंभूतस्त्वंवंशेमानवेनघे ४७ रावणस्यवधार्थे
वप्रार्थितस्त्वमरैरसि पुरामत्स्यतनुंकृत्वाहत्वाघोरंचराक्षसं ४८ त्वयावैरक्षितावेदाःसुराणांहितमिच्छता भूत्वा
कच्छपरूपस्तुधृतवान्मंदरंगिरिं ४९ अकूपारंप्रमंथानंकृत्वादेवानपोषयत् कोलरूपंपुराकृत्वादशनाग्रेणमेदिनीं
५० धृतवानसियद्रामहिरण्याक्षंजघानच नारसिंहींतनुंकृत्वाहिरण्यकशिपुंपुरा ५१ प्रल्हादंरामरक्षित्वाहतवा
नसिराघव वामनंवपुरास्थायपुराछलितवान्बलिं ५२ भूत्वेंद्रस्यानुजःकामंदेवकार्यप्रसाधकः जमदग्निसुत-
स्त्वंमेविष्णोरंशेनसंगतः ५३ कृत्वांतंक्षत्रियाणांतुदानंभूमेरदाद्द्विजे तथेदानींतुकाकुत्स्थजातोदशरथात्मजः
५४ प्रार्थितस्तुसुरैःसर्वैरावणेनातिपीडितैः कपयस्तेसहायावैदेवांशाबलवत्तराः ५५

द्विजेद्विजाधिकरणे ५४ ५५ ७ ७ ७ ७ ७

५६ ५७ ५८ इत्युक्त्वेति इतिवरंदत्त्वेत्यर्थः ५९ ६० ६१ ६२ नतुल्यानीति तानिपुराणान्येकैकगुणोपाधिक-
ब्रह्मविष्ण्वादिप्रतिपादकानीदंतुदेवीभागवतंतद्गुणमूलभूतसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपपराशक्तिप्रतिपादकमतोनैनत्तुल्यानितानि पुराणा-

भविष्यंतिनरव्याघ्रमच्छक्तिसंयुतात्वमी शेषांशोप्यनुजस्ते यंरावणात्मजनाशकः ५६ भविष्यतिनसंदेहःकर्त
व्योत्रत्वयानघ वसंतेसेवनंकार्यंत्वयातत्रातिश्रद्धया ५७ हत्वाथरावणंपापंकुरुराज्यंयथासुखं एकादशसहस्रा
णिवर्षाणिपृथिवीतले ५८ कृत्वाराज्यंरघुश्रेष्ठगंतासित्रिदिवंपुनः व्यासउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीरामस्तुप्रीत
मानसः ५९ समाप्यतद्व्रतंचक्रेप्रयाणंदशमीदिने विजयापूजनंकृत्वादत्त्वादानान्यनेकशः ६० कपिपतिबलि
युक्तःसानुजःश्रीपतिश्चप्रकटपरमशक्त्याप्रेरितःपूर्णकामः उदधितटगतोसौसेतुबंधंविधायात्यहनदमरश-
त्रुंरावणंगीतकीर्तिः ६१ यःशृणोतिनरोभक्त्यादेव्याश्चरितमुत्तमं सभुक्त्वाविपुलान्भोगान्प्राप्नोतिपरमं-
पदं ६२ संत्यन्यानिपुराणानिविस्तराणिबहूनिच श्रीमद्भागवतस्यास्यनतुल्यानीतिमेमतिः ६३ इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांतृतीयस्कंधेत्रिंशोध्यायः ३० छ छ छ

नानाजी

नीतिभावः ६३ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजःसुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहित
स्यच तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवांच्छुभां २ तृतीयस्कंधएतस्याःसमासोभूच्छुभार्थदः तेनतुष्यतुसादेवीसच्चिदानंदरूपिणी ३
इतिश्रीदेवीभागवततिलकेतृतीयस्कंधेत्रिंशोऽध्यायः ३० श्रीकृष्णार्पणमस्तु छ छ छ
छ छ छ छ छ छ छ छ

इतिश्रीमद्देवीभागवते तृतीयस्कंधः समाप्तः

॥ अथश्रीमद्देवीभागवतेचतुर्थस्कंधप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः यदुन्मेषनिमेषाभ्यांजगतःप्रलयोद्भवौ वंदेतांभुवनेशानींसच्चिदानंदरूपिणीं १ अष्टाधिकैश्चचत्वारिंशद्भिःपद्यैरनंतरं कृष्णावतारसंप्रश्नोराज्ञाकृतउदीर्यते १ पूर्वाध्यायांतेरामावतारपर्यंतमवताराःश्रीभगवत्यधीनास्तयायथायथाप्रेर्यंतेतथातथातेकुर्वंतीत्युक्तं नतुकृष्णावतारस्तदधीनउक्तः तथाचतस्येश्वरशक्तियुक्तत्वेनतस्यदुर्दशातदाश्रितानांयादवानांपांडवानांदुर्दशाकिमितिजातेत्यभिप्रायेण किंच जगतःकारणंश्रीभुवनेश्वरीभगवतीमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीतिसर्ववेदसिद्धंतस्याश्चवैषम्यनैर्घृण्यराहित्येनोच्चावचसृष्टिकल्पनंकिंनिमित्तमभवदिततन्निमित्तपरिचयार्थंचजनमेजयःपृच्छति वासवेयमुनिश्रेष्ठेति वासव्याःसुगंधायाःअपत्यंवासवेयःस्त्रीभ्योढगितिढक् हेव्यास १ २ ३

ॐ नमोभगवत्यै॰ जनमेजयउ॰ वासवेयमुनिश्रेष्ठसर्वज्ञाननिधेऽनघ प्रष्टुमिच्छाम्यहंस्वामिन्नस्माकंकुलवर्धन १ शूरसेनसुतःश्रीमान्वसुदेवःप्रतापवान् श्रुतंमयाहरिर्यस्यपुत्रभावमवाप्तवान् २ देवानामपिपूज्योभून्नाम्नाचानकदुंदुभिः कारागारेकथंबद्धःकंसस्यधर्मतत्परः ३ देवक्याभार्ययासार्द्धंकिमागःकृतवानसौ देवक्याबालषट्कस्यविनाशश्चकृतःपुनः ४ तेनकंसेनकस्माद्वैययातिकुलजेनच कारागारेकथंजन्मवासुदेवस्यवैहरेः ५ गोकुलेचकथंनीतोभगवान्सात्वतांपतिः गतोजन्मांतरंकस्मात्पितरौनिगडेस्थितौ ६ देवकीवसुदेवौचकृष्णस्यामिततेजसः कथंनमोचितौवृद्धौपितरौहरिणामुना ७ जगत्कर्तुंसमर्थेनस्थितेनजनकोदरे प्राक्तनंकिंतयोःकर्मदुर्विज्ञेयंमहात्मभिः ८

आगोपराधः येनापराधेनकारागारेबद्धस्तादृशमागःकिंकृतवानित्यर्थः ४ ययातेःकुलमुत्तममेवतदुद्भवेनापिकंसेनकुलीनेनेत्यर्थः ५ गतोजन्मांतरमिति क्षत्रियवंशजःसन्गोपालवंशजत्वविशिष्टंलोकदृष्ट्याजन्मांतरंकस्माद्गतइत्यर्थः पितरावित्यस्योत्तरत्रान्वयः ६ ७ ननुप्राक्तनकर्मवशात्तौबद्धौतत्रहरिःकिंकरिष्यतीतिचेत्तत्राह प्राक्तनंकिमिति यत्रपरमात्मनोजन्माभवत्तत्रप्राक्तनंकिमवशिष्टं यन्महात्मभिरपिदुर्ज्ञेयं नहितस्मिन्सतिपरमेश्वरस्यजन्मस्यादितिभावः ८

किंचकेतेपुत्राइति शिलायांयेविपोथिताइतिशेषस्तेकेपूर्वजन्मनिस्थिताइत्यर्थः ९ १० किंवदंत्याजनश्रुत्यामनोमोहयतीवेति क्वचिदीश्व
रवच्चरितेनक्वचिज्जीववच्चरितेनकिमयमीश्वरोवाजीवोवेतिमनसोमोहोभवतीत्यर्थः ११ किंचनरनारायणाविति १२ १३ जितषड्
गुणोजितकामक्रोधादिषङ्गोजगत्स्थेम्नेजगत्कल्याणाय १४ १५ विद्यमानशरीरौताविति पूर्वदेहंपरित्यज्यैवदेहांतरगमनंसंभवति

जन्मवैवासुदेवस्ययत्रासीत्परमात्मनः केतेपुत्राश्चकाबालायाकंसेनविपोथिता ९ शिलायांनिर्गताव्योम्नि
जातात्वष्टभुजापुनः गार्हस्थ्यंचहरेर्ब्रूहिबहुभार्यस्यचानघ १० कार्याणितत्रतान्येवदेहत्यागंचतस्यवै किं
वदंत्याश्रुतंयत्तन्मनोमोहयतीवमे ११ चरितंवासुदेवस्यत्वमाख्याहियथातथं नरनारायणौदेवौपुराणावृषि
सत्तमौ १२ धर्मपुत्रौमहात्मानौतपश्चेरतुरुत्तमं यौमुनीबहुवर्षाणिपुण्येबदरिकाश्रमे १३ निराहारौजिता
त्मानौनिस्पृहौजितषड्गुणौ विष्णोरंशौजगत्स्थेम्नेतपश्चेरतुरुत्तमं १४ तयोरंशावतारौहिजिष्णुकृष्णौ
महाबलौ प्रसिद्धौमुनिभिःप्रोक्तौसर्वज्ञैर्नारदादिभिः १५ विद्यमानशरीरौतौकथंदेहांतरंगतौ नरनारा
यणौदेवौपुनःकृष्णार्जुनौकथं १६ यौचक्रतुस्तपश्चोग्रंमुक्त्यर्थंमुनिसत्तमौ तौकथंप्रापतुर्देहौप्राप्तयोगौ-
महातपौ १७ शूद्रःस्वधर्मनिष्ठस्तुदेहांतेक्षत्रियस्तुसः शुभाचारोमृतोयोवैसशूद्रोब्राह्मणोभवेत् १८ ब्रा
ह्मणोनिस्पृहःशांतोभवरोगाद्विमुच्यते विपरीतमिदंभातिनरनारायणौचतौ १९

नचतदिहास्ति तथाचकथंतयोर्देहांतरगमनमित्यर्थः १६ किंच यौचक्रतुरिति मुक्त्यर्थंतपस्यतोर्देहांतरगमनफलंविरुद्धंकथम
भूदितिप्रश्नार्थः १७ यद्यत्तपसायद्यत्फलंभवतितदाह शूद्रइति १८ एवंनियमेसतिनरनारायणयोर्ब्राह्मणयोर्ज्ञानिनो-
र्विपरीतंक्षत्रियजन्मफलंकथमभूदित्याह विपरीतमिति १९ ६७ ६७ ६७ ६७

विपरीतफलकारणंतर्कयति केनताविति २० किंच यादवानामिति सकथंजातइतिवदेतिशेषः २१ कृष्णास्यापीति गांधार्याःशा
पेनेश्वरस्यापिकृष्णास्यकुलक्षयः कथंजातइत्यपिवदेत्यर्थः २२ वासुदेवेवर्तमानेपुत्रस्यहरणंकथंकृतमित्यन्वयः २३ किंचतेनकृतंहरणं

तपसाशोषितात्मानोक्षत्रियौतौबभूवतुः केनतौकर्मणाशांतौजातौशापेनवापुनः २० ब्राह्मणोक्ष-
त्रियोजातोकारणंतन्मुनेवद यादवानांविनाशश्चब्रह्मशापादितिश्रुतः २१ कृष्णस्यापिहिगांधार्याः
शापेनैवकुलक्षयः प्रद्युम्नहरणंचैवशंबरेणकथंकृतं २२ वर्तमानेवासुदेवेदेवदेवेजनार्दने पुत्रस्यसूति
कागेहाद्धरणंचातिदुर्घटं २३ द्वारकादुर्गमध्याद्धिहरिवेश्मदुरत्ययात् नज्ञातंवासुदेवेनतत्कथंदिव्यचक्षुषा
२४ संदेहोऽयंमहान्ब्रह्मन्निःसंदेहंकुरुप्रभो यत्पत्न्योवासुदेवस्यदस्युभिर्लुंठिताहृताः २५
स्वर्गतेदेवदेवेतुतत्कथंमुनिसत्तम संशयोजायतेब्रह्मंश्चित्तांदोलनकारकः २६ विष्णोरंशःसमु-
द्भूतःशौरिर्भूभारहारकृत् सकथंमथुराराज्यंभयात्त्यक्त्वाजनार्दनः २७ द्वारवत्यांगतःसाधोससैन्यः
ससुहृद्गणः अवतारोहरेःप्रोक्तोभूभारहरणायवै २८ पापात्मनांविनाशायधर्मसंस्थापनायच तत्क-
थंवासुदेवेनचौरास्तेननिपातिताः २९ यैर्हृतावासुदेवस्यपत्न्यःसंलुंठिताश्चताः स्तेनास्तेकिंनविज्ञाताःस
र्वज्ञेनसतापुनः ३० भीष्मद्रोणवधःकामंभूभारहरणेमतः अविताश्चमहात्मानःपांडवाधर्मतत्पराः ३१

वासुदेवेनदिव्यचक्षुषाकथंनज्ञातं यदर्थंमहामोहेनिमग्नइत्याह नज्ञातमिति २४ किंचयत्पत्न्यइति २५ स्वर्गतेवैकुंठंगते २६ किं
च विष्णोरिति २७ २८ २९ ३० भीष्मद्रोणादयोधर्मात्मानोपिभूभारकारकाइतिज्ञात्वा तेषांवधस्तस्यमतइष्टोजा
तस्तथासनितेषांस्तेनानांकथंतेनवधोनकृतइतिवदेत्यभिप्रायः ३१ ५ ५ ५

किंचकृष्णभक्ताइति ३२ ३३ कृगतंसुकृतंचतदिति ननुपूर्वमेवोक्तंराजसूयःसांगोयज्ञोनजातइतितत्कथमत्रशंक्यते कृगतंसुकृतंच तदितिचेन्न एतादृशवासुदेवादिसर्वज्ञपुरुषसान्निध्येकथंसांगोयज्ञोनजातइत्यत्रैवप्रश्नतात्पर्यात् तदेवाह किंतत्पापमिति येनपापेनसांगो यज्ञोनजातइतिकृत्वादुःखेनपीडितास्तत्पापंकिमित्यर्थः ३४ किंचद्रौपदीति ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ किंचराजसूयमिति

कृष्णभक्ताःसदाचारायुधिष्ठिरपुरोगमाः तेकृत्वाराजसूयंचयज्ञराजंविधानतः ३२ दक्षिणाविविधादत्त्वा-
ब्राह्मणेभ्योऽतिभावतः पांडुपुत्रास्तुदेवांशावासुदेवाश्रितामुने ३३ घोरंदुःखंकथंप्राप्ताःकृगतंसुकृतंचतत्
किंतत्पापंमहारौद्रंयेनतेपीडिताःसदा ३४ द्रौपदीचमहाभागावेदीमध्यात्समुत्थिता रमांशजाचसाध्वीच
कृष्णभक्तियुतातथा ३५ साकथंदुःखमतुलंप्रापघोरंपुनःपुनः दुःशासनेनसाकेशेगृहीतापीडिताभृशं ३६
रजस्वलासभायांतुनीताभीतैकवाससा विराटनगरेदासीजातामत्स्यस्यसापुनः ३७ धर्षिताकीचकेना-
थरुदतीकुररीयथा हृताजयद्रथेनाथक्रंदमानातिदुःखिता ३८ मोचितापांडवैःपश्चाद्बलवद्भिर्महात्मभिः
पूर्वजन्मकृतंपापंकिंतद्येनचपीडिताः ३९ दुःखान्यनेकान्याप्तास्तेकथयाद्यमहामते राजसूयंक्रतुवरंकृत्वा
तेममपूर्वजाः ४० दुःखंमहत्तरंप्राप्ताःपूर्वजन्मकृतेनवै देवांशानांकथंतेषांसंशयोयंमहान्हिमे ४१ सदाचा
रैस्तुकौंतेयैर्भीष्मद्रोणादयोहताः छलेनधनलोभार्थंजानानैर्नश्वरंजगत् ४२

४० ममपूर्वजाःपूर्वजन्मकृतपापेनदुःखंप्राप्ताइतिवक्तव्यं तदपिनसंभवति देवांशानांतेषांपूर्वजन्माभावाद्देवानांचपरमेश्वराधिका रिपुरुषत्वात्पापसंभावनाभावस्तथाचदेवांशानांतेषांकथंदुःखसंभवइत्ययंसंशयोमेवर्ततइत्यर्थः ४१ किंचसदाचारैरस्त्विति नश्वरमिथ्या जगज्जानानैर्ज्ञानवद्भिः सदाचारैः कथंहताइत्यर्थः ४२ ६२ ६२ ६२ ६२

किंचप्रेरिताइति वासुदेवेनेश्वरेणकथंपापेप्रेरिताइत्यर्थः ४३ लोभेनयोधान्नहत्वानविनाश्यभिक्षाटनादिनाजीवनंवरं नतुलोभेनयोधान्हत्वा-
राज्यभोगोवर इत्यर्थः ४४ किंच विच्छिन्नस्त्विति ४५ तादृशमहानुभावादुत्पन्नेवंशेजायमानःसविराटतनयाउत्तरातस्याःसुतःपरीक्षि
त्तापसस्यगलेसर्पंकथंन्यस्तवानित्यर्थः ४६ ४७ ४८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेप्रथमोध्यायः १ षष्टिश्लो

प्रेरितावासुदेवेनपापेघोरेमहात्मना कुलंक्षयितवंतस्तेहरिणापरमात्मना ४३ वरंभिक्षाटनंसाधोर्नीवारे
र्जीवनंवरं योधान्हत्वालोभेनशिल्पेनजीवनंवरं ४४ विच्छिन्नस्तुत्वयावंशोरक्षितोमुनिसत्तम समुत्पा
द्यकृतानाशकृगोलकाञ्शत्रुनाशनान् ४५ सोल्पेनैवतुकालेनविराटतनयासुतः तापसस्यगलेसर्पन्यस्तवान्क
थमद्भुतं ४६ नकोपिब्राह्मणंद्वेष्टिक्षत्रियस्यकुलोद्भवः तापसंमौनसंयुक्तंपित्राकिंतत्कृतंमुने ४७ एतैः
रन्यैश्चसंदेहैर्विकलंमेमनोधुना स्थिरंकुरुपितःसाधोसर्वज्ञोसिदयानिधे ४८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापु
राणेचतुर्थस्कंधेजनमेजयप्रश्नोनामप्रथमोध्यायः १ सूतउवाच एवंपृष्टःपुराणज्ञोव्यासःसत्यवती
सुतः परीक्षितिसुतंशांतंततोवैजनमेजयं १ उवाचसंशयच्छेत्तृवाक्यंवाक्यविशारदः व्यासउवाच
राजन्किमेतद्वक्तव्यंकर्मणोगहनागतिः २ दुर्ज्ञेयाकिलदेवानांमानवानांचकाकथा यदासमुत्थितंचैत
द्ब्रह्मांडंत्रिगुणात्मकं ३

कैर्विचित्रस्यप्रपंचस्यचकारणंदेवादीनांचसर्वेषांकर्मैवेत्येतदुच्य
ते १ इत्थंजनमेजयेनानेकविधान्कृतान्प्रश्नान्श्रुत्वा तेषांसर्वेषांप्रश्नानांसमाधानंप्रपंचस्यदेवादीनांचकर्माधीनत्वमिति व्यासउवाचेतिशौन-
कादीन्प्रतिसूतआह एवंपृष्टःपुराणज्ञइति १ किमुवाचतदाह राजन्किमिति एतत्त्वयापृष्टंकिंवक्तव्यंयतोदेवानामपिकर्मणांगहनाकष्टा
गतिर्दुर्ज्ञेयाभवति यदादेवादीनामपिकर्मणैवंगतिस्तदामानवानांकाकथा तस्मात्किंवक्तव्यमित्यर्थः २ कर्माधीनत्वमेवसर्वेषामाह यदेति अत्रतदेति
शेषः ३

कर्मबीजसमुद्भवाः कर्मरूपकारणजन्याः ४ देहसंयोगोऽयंत्रिविधकर्मरहितः कदापिननिष्ठति ५ तत्रकर्माणित्रिविधानिसंतीत्याह शु भाशुभैरिति शुभानिसात्त्विकानि अशुभानितामसानि मिश्राणिराजसानि तेषांस्वरूपंच तृतीयस्कंधे सत्त्वादिगुणनिरूपणप्रकरणेस्पष्टीकृ तं ६ तानिचप्रत्येकंत्रिविधानीत्याह संचितानीति एवंकर्मणांत्रैविध्यंभवतीत्यर्थः ७ यद्यपिब्रह्मादयईश्वराः संतितथापितेकर्मणैवेश्वराजाता इतिकर्मवशत्वंतेषामस्त्येवेत्याह ब्रह्मादीनामिति पूर्वजन्मनिकश्चिद्विद्यमानेजीवः कर्मोपासनातिशयेन हिरण्यगर्भोभवति सोबिभेत् सनैववेरमेइ

कर्मणैवसमुत्पत्तिः सर्वेषांनात्रसंशयः अनादिनिधनाजीवाः कर्मबीजसमुद्भवाः ४ नानायोनिषुजायंतेम्रियंते चपुनःपुनः कर्मणारहितोदेहसंयोगोनकदाचन ५ शुभाशुभैस्तथामिश्रैः कर्मभिर्वेष्टितंत्विदं त्रिविधानिहिता न्याहुर्बुधास्तत्त्वविदश्चये ६ संचितानिभविष्याणिप्रारब्धानितथापुनः वर्तमानानिदेहेस्मिंस्त्रैविध्यंकर्मणांकि ल ७ ब्रह्मादीनांचसर्वेषांतद्वशत्वंनराधिप सुखदुःखजरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ८ कामक्रोधौचलोभश्च सर्वेदेहगतागुणाः दैवाधीनाश्चसर्वेषांप्रभवंतिनराधिप ९ रागद्वेषादयोभावाः स्वर्गेपिप्रभवंतिहि देवानां- मानवानांचतिरश्चांचतथापुनः १० विकाराः सर्वएवैतेदेहेनसहसंगताः पूर्ववैरानुयोगेनस्नेहयोगेनवैपुनः ११ उत्पत्तिः सर्वजंतूनांविनाकर्मनविद्यते कर्मणाभ्रमतेसूर्यः शशांकः क्षयरोगवान् १२

तिबृहदारण्यकश्रुतेः कर्मभि र्बद्धएवसः पूर्वजन्मकृतश्रवणादिसाधनसंस्कारवशादेवहिरण्यगर्भजन्मनिज्ञानवांश्च भवतीत्येतदपिबृहदारण्यकएवोक्तं कर्माधीनस्य तस्यहिरण्यगर्भस्यैवावताराएते ब्रह्मविष्णुहरादयइति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रेइत्यादिश्रुत्योक्तं तथाच कर्माधीनहिरण्यगर्भांशत्वाद्ब्रह्मादीना मपिकर्माधीनत्वंभवत्येवेतिभावः ८ दैवाधीनाः कर्माधीनाइत्यर्थः ९ देवानांमानवानांचतिरश्चांसर्वेषामपिकर्माधीनत्वस्यतुल्यत्वादि त्याह देवानामिति १० पूर्ववैरानुयोगेनेत्यर्धंपूर्वान्वयि ११ कर्माधीनत्वंनिगमयतिउत्पत्तिरिति १२ ६९ ६९

ननुकस्मादेतादृशंदुर्घटंकर्मोसन्नमितिचेत्तत्राह अनादीति बीजांकुरवदेतस्यानादित्वादनादित्वंअनिधनत्वंतु मोक्षपर्यंतावस्थानात् तदेतादृ
शकर्मसंभवेसर्वस्योत्पत्तौकारणंभवतीत्यर्थः तेनकारणेनसर्वंजगच्छाश्वतं प्रवाहरूपेणनित्यंभवतीत्यर्थः तथाचकैवल्यश्रुतिः पुनश्चजन्मांतरक
र्मयोगात्सएवजीवःस्वपितिप्रबुद्धइति कर्मणएवकारणत्वंदर्शयति तथाच नैतादृशंकर्मकस्मादप्युत्पन्नंभवितुमर्हतीत्यर्थः अतएवाहुःषडस्माक-
मनादयइति १३ इत्थंकर्मसद्भावेआगमंप्रदर्श्यार्थापत्तिमप्याह नित्यनित्येति इदंजगन्नित्यं प्रलयरहितमाहोस्विदनित्यंप्रलयसहितंभवति
इतिविचारेसदामुनयोनिमग्नाः १४ कुतोनिमग्नास्तत्राह नजानंतीति यतोनित्यंवानित्यंवेतिनजानंतिततोनिमग्नाइत्यर्थः ननुजगन्नश्व
रंभाति ततोनित्यकोटिः कथमुत्थितेतिचेदनुमित्येत्याह मायायामितिकारणस्यनित्यत्वेकार्यमपिसदेवस्यादित्यर्थः १५ तदेवाह कार्याभावइ

कपालीचतथारुद्रः कर्मणैवनसंशयः अनादिनिधनंचैतत्तूकारणंकर्मसंभवे १३ तेनेहशाश्वतंसर्वंजगत्स्था
वरजंगमं नित्यानित्यविचारेत्रनिमग्नामुनयःसदा १४ नजानंतिकिमेतद्धिनित्यंवानित्यमेवच मायायांवि
द्यमानायांजगन्नित्यंप्रतीयते १५ कार्याभावःकथंवान्यःकारणेसतिसर्वथा मायानित्याकारणंचसर्वेषांस
र्वदाकिल १६ कर्मबीजंततोनित्यंचिंतनीयंसदाबुधैः भ्रमत्येवजगत्सर्वंराजन्कर्मनियंत्रितं १७

ति अतोहेतोर्नि
त्यत्वकोटिःसमुत्थितेत्यर्थः ननुमायैवानित्यास्यादितिचेन्नेत्याह मायानित्येति मोक्षपर्यंतंनित्येत्यर्थः १६ तर्हिप्रत्यक्षोपलभ्यमानस्यजगतोनश्वरत्वस्यकागति
रितिचेत्तदन्यथानुपपत्याकर्मरूपबीजस्यसहकारिकारणस्यानित्यत्वंकल्पनीयमित्याह कर्मबीजंततोनित्यमिति अनित्यंकर्मबीजंसहकारिकारणंबुद्धोचिंतनी
यमित्यर्थः तस्माज्जगतउत्पत्तिप्रलयान्यथानुपपत्त्यापिकर्मसद्भावःसिद्धइतिभावः तस्मिंश्चानित्येकर्मणिस्वीकृतेयदाप्रारब्धंकर्मोत्तिष्ठतितदामायाविसृ
जतियदाप्रारब्धंसर्वप्राणिनांनश्यति तदाकारणभूतायामायायानित्यत्वेपिसहकारिकारणस्यकर्मणोभावाज्जगतःप्रलयोभवतीतिसर्वंसमंजसं १७

४

यदिकर्मनियंत्रितंजगन्नस्यात्तदेश्वराणांकथमेतादृशीगतिर्भवेदित्याह नानायोनिष्विति इच्छयायदिनानायोनिषुअधर्ममयेषुदेशेजन्मनस्या त्तदादेवादीनांकर्मनियंत्रितत्वंनस्यान्नचेच्छयाकश्चनदुःखेषुपततितस्माद्देवादीनामपिकर्मनियंत्रितत्वमेवेतिभावः १८ इच्छयादेवादीनांनाना-

नानायोनिषुराजेंद्रनानाधर्ममयेषुच इच्छयाचभवेज्जन्मविष्णोरमिततेजसः १८ युगेयुगेष्वनेकासुनीचयो निषुतत्कथं त्यक्त्वावैकुंठसंवासंसुखभोगाननेकशः १९ विण्मूत्रमंदिरेवासंसंत्रस्तःकोऽभिवांछति पुष्पावच यलीलाचजलकेलिसुखासनं २० त्यक्त्वागर्भगृहेवासंकोऽभिवांछतिबुद्धिमान् तूलिकांमृदुसंयुक्तांदिव्यां शय्यांविनिर्मितां २१ त्यक्त्वाधोमुखवासंचकोऽभिवांछतिपंडितः गीतंनृत्यंचवाद्यंचनानाभावसमन्वितं २२ मुक्त्वाकोनरकेवासंमनसापिविचिंतयेत् सिंधुजाद्भुतभावानांरसंत्यक्त्वासुदुस्त्यजं २३ विण्मूत्ररसपानं चकइच्छेन्मतिमान्नरः गर्भवासात्परोनास्तिनरकोभुवनत्रये २४ तद्भीताश्चप्रकुर्वंतिमुनयोदुस्तरंतपः हित्वाभोगंचराज्यंचवनेयांतिमनस्विनः २५ यद्भीतास्तुविमूढात्माकस्तंसेवितुमिच्छति गर्भेतुदंतिकृमयो जठराग्निस्तपत्यधः २६ वपासंवेष्टनंक्रूरंकिंसुखंतत्रभूपते वरंकालगृहेवासोबंधनंनिगडैर्वरं २७ कल्पमात्रंक्षणंनैवगर्भवासःक्वचिच्छुभः गर्भवासेमहद्दुःखंदशमासनिवासनं २८ तथानिःसरणेदुःखं- योनियंत्रेऽतिदारुणे बालभावेतथादुःखंमूकाज्ञभावसंयुतं २९ क्षुत्तृडावेदनाशक्तःपरतंत्रोऽतिकातरः क्षुधितेरुदितेबालेमाताचिंतातुरातदा ३०

जन्मभोक्तृत्वमितिवक्तारमुपहसति युगेयुगेष्विति १९ २० २१ अधोमुखवासंबाल्यावस्थायांगर्भेवा २२ २३ २४ २५ यद्भीतास्त्विंतिपूर्वेणान्वयः २६ ग र्भवेष्टनंमांसवपा २७ २८ २९ ३० ६५ ६५ ६५ ६५

भेषजंपातुमिच्छंतीज्ञात्वाव्याधिव्यथांदृढां नानाविधानिदुःखानिबालभावेभवंतिवै ३१ किंसुखंविबुधाहृ
ष्ट्वाजन्मवांच्छंतिचेच्छया संग्राममममरैःसार्धसुखंत्यक्त्वानिरंतरं ३२ कर्तुमिच्छेच्चकोमूढःश्रमदंसुखनाश
नं सर्वथैवनृप श्रेष्ठसर्वेब्रह्मादयःसुराः ३३ कृतकर्मविपाकेनप्राप्नुवंतिसुखासुखे अवश्यमेवभोक्तव्यंकृ
तंकर्मशुभाशुभम् देहवद्भिर्नृभिर्देवैस्तिर्यग्भिश्चनृपोत्तम ३४ तपसादानयज्ञैश्चमानवश्चेंद्रतांव्रजेत्
क्षीणेपुण्येऽथशक्रोपिपतत्येवनसंशयः ३५ रामावतारयोगेनदेवावानरतांगताः तथाकृष्णसहायार्थंदेवायो
दवतांगताः ३६ एवंयुगेयुगेविष्णुरवतराननेकशः करोतिधर्मरक्षार्थंब्रह्मणाप्रेरितोभृशं ३७ पुनःपुन
र्हरेरेवनानायोनिषुपार्थिव अवताराभवंत्यन्येरथचक्रवदद्भुताः ३८ दैत्यानांहननंकर्मकर्तव्यंहरिणास्वयं
अंशांशेनपृथिव्यांवैकृत्वाजन्ममहात्मना ३९ तदहंसंप्रवक्ष्यामिकृष्णजन्मकथांशुभां सएवभगवान्विष्णु
रवतीर्णोयदोःकुले ४०

रथचक्रवत्परिवर्तनमित्यर्थः ३८ ३९ ४० ५१ ५२ ५९

इत्थंसर्वप्रपंचस्यसामान्यतःकर्मजन्यत्वमुपपादितं अयंभावः सच्चिदानंदरूपिण्याभगवत्यानित्यतृप्तायाजगत्कल्पनेनकिंचित्फलमस्ति किंतुनानाकर्म
भिर्बद्धाःप्राणिनोजगत्सर्जनाभावेविषयाभावाद्भोगासंभवेनतथैवबद्धाःस्युरिति तेषांभोगेनकर्मक्षयार्थंस्वप्रयोजनाभावेऽपिकेवलंप्राणिदयामवलं
ब्यैवभगवत्याजगत्सर्जनेप्रवृत्तिः तत्रयथायथायस्यकर्मवर्ततेतथातथातस्यफलंदेयमिति नभगवत्यावैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिः नचप्रपंचेसति
कर्मोद्भवस्तस्मिन्सतितन्निमित्तः प्रपंचइत्यन्योन्याश्रयोवैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिश्चतदवस्थैवेतिचेन्न बीजांकुरवत् कर्मणांप्रपंचस्यचानादि
त्वात् यदाहुःषडस्माकमनादयइति अतएवबृहदारण्यके पूर्वजन्मनिकृतकर्मोपासनस्ययजमानस्यहिरण्यगर्भपदप्राप्तौसत्यांकर्मबद्धत्वादेवे

कश्यपस्यमुनेरंशोवासुदेवःप्रतापवान् गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावतः ४१ कश्यपस्यचद्वेपत्न्यौ-
शापादत्रमहीतले अदितिःसुरसाचैवमासतुःपृथिवीपते ४२ देवकीरोहिणीचोभेभगिन्यौभरतर्षभ व
रुणेनमहाञ्शापोदत्तःकोपादितिश्रुतं ४३ राजोवाच किंकृतंकश्यपेनागोयेनशप्तोमहानृषिः सभार्यःस
कथंजातस्तद्वदस्वमहामते ४४ कथंचभगवान्विष्णुस्तत्रजातोऽस्तिगोकुले वासीवैकुंठनिलयेरमापतिरखं
डितः ४५ निदेशात्कस्यभगवान्वर्ततेप्रभुरव्ययः नारायणःसुरश्रेष्ठोयुगादिःसर्वधारकः ४६

श्वरस्यापिहिरण्यग
र्भस्यभियारत्यादिकंसोबिभेत्सनैवरेमेइत्यादिनोक्तं अनंतरंचसोवेदाहंब्रह्मास्मि इत्यनेनतत्त्वज्ञानमप्युक्तं यदाहिरण्यगर्भस्यापिकर्मबद्धत्वंत
दातदवतारेषुहरिब्रह्मादिषुतदवतारावतारेषुरामकृष्णादिषुकर्मबद्धत्वेकाकथेति अधुनाशापादिविशेषकर्मबद्धत्वंचवदन्पूर्वप्रश्नानामुत्तरमप्याह
कश्यपस्यमुनेरंशइति गोवृत्तिःपशुपालवृत्तिः ४१ कश्यपस्यऋषेःपत्न्यावदितिसुरसाचेत्येवंनाम्नाबभूवतुस्तेवरुणशापाद्देवकीरो
हिणीजातइत्यर्थः ४२ ४३ येनशप्तइतियेनागसापराधेनसभार्यःसऋषिःकथंशप्तोजातइत्यन्वयः ४४ ४५
गोकुलेवैकुंठापेक्षयातिनिकृष्टे कस्यनिदेशादाज्ञयैतादृशोवर्ततेभवतीत्यर्थः ४६ ४७ ४८ ४९

४७ ४८ दुष्टत्वमेवोपपादयति कामःक्रोधइति ४९ वचनंविश्वासभाषणं विमर्शोविचारोविकत्थनंवल्गनं एवमिदंस
र्वमनुभूतमित्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ रक्षागृहे

सकथंसदनंत्यक्त्वाकर्मवानिवमानुषे करोतिजननंकस्मादत्रमेसंशयोमहान् ४७ प्राप्यमानुषदेहंतुकरोतिच
विडंबनं भावान्नानाविधांस्तत्रमानुषेदुष्टजन्मनि ४८ कामःक्रोधोमर्षशोकोवैरंप्रीतिश्चकर्हिचित् सुखंदुः
खंभयं — नृणांदैन्यमार्जवमेवच ४९ दुष्कृतंसुकृतंचैववचनंहननंतथा पोषणंचलनंतापोविमर्शश्चविक
त्थनं ५० लोभोदंभस्तथामोहःकपटंशोचनंतथा एतेचान्येतथाभावामानुष्येसंभवंतिहि ५१ सकथंभग
वान्विष्णुस्त्यक्त्वासुखमनश्वरं करोतिमानुषंजन्मभावैरेतैरभिद्रुतं ५२ किंसुखंमानुषंप्राप्यभुविजन्म
मुनीश्वर किंनिमित्तंहरिःसाक्षाद्गर्भवासंकरोतिवै ५३ गर्भदुःखंजन्मदुःखंबालभावेतथापुनः यौवनेकाम
जंदुःखंगार्हस्थ्येतिमहत्तरं ५४ दुःखान्येतान्यवाप्नोतिमानुषेद्विजसत्तम कथंसभगवान्विष्णुरवतारान्पु
नःपुनः ५५ प्राप्यरामावतारंहिहरिणाब्रह्मयोनिना दुःखंमहत्तरंप्राप्तंवनवासेऽतिदारुणे ५६ सीता
विरहजंदुःखंसंग्रामश्चपुनःपुनः कांतात्यागोप्यनेनैवमनुभूतोमहात्मना ५७ तथाकृष्णावतारेपिजन्मरक्षा
गृहेपुनः गोकुलेगमनंचैवगवांचारणमित्कृत ५८ कंसस्यहननंकष्टाद्द्वारकागमनंपुनः नानासंसारदुःखा
निभुक्तवान्भगवान्कथं ५९ स्वेच्छयाकःप्रतीक्षेतमुक्तोदुःखानिज्ञानवान् संशयंछिंद्धिसर्वज्ञममचित्तप्रशां
तये ६० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेद्वितीयोध्यायः २

कारागृहे ५८ ५९ नह्येन-
त्स्वेच्छयाकश्चित्करोति-किंत्वन्याधीनतयैवेत्याह स्वेच्छयेति ६० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ ६७

सार्धपंचाधिकैःपंचाशद्भिः पद्यैरनंतरं अदितेःशापकथनंविस्तरादिहवर्ण्यते १ देवकीकेनशापेनजातेतिराज्ञापृष्टे व्यासउवाच कारणानीति
मुख्यंकारणंतुकर्मेत्यक्तमवांतरकारणानितुबहूनिसंतीत्यर्थः नहरेर्देवक्याएवकिंतु सर्वेषांदेवानामवतारेष्वित्यर्थः १ २ धेनुमिति जात्यैक
वचनं उत्तरत्रधेनवइतिवचनाद्वरुणस्यसंबंधिनीमाहरत् आत्द्दतवान्वरुणेनस्वधेन्वर्थेयाचमानोपिकश्यपोनददावित्यर्थः ३ ४ मत्तउन्मत्तः

व्यासउवाच कारणानिबहून्यत्राप्यवतारे हरेःकिल सर्वेषांचैवदेवानामंशावतरणेष्वपि १ वसुदेवाव
तारस्यकारणंशृणुतत्त्वतः देवक्याश्चैवरोहिण्याअवतारस्यकारणं २ एकदाकश्यपःश्रीमान्यज्ञार्थंधेनुमा
हरत् याचितोऽयंबहुविधंनददौधेनुमुत्तमां ३ वरुणस्तुततोगत्वाब्रह्माणंजगतःप्रभुं प्रणम्योवाचदी-
नात्मास्वदुःखंविनयान्वितः ४ किंकरोमिमहाभागमत्तोऽसौनददातिगां शापोमयाविसृष्टोस्मैगोपालो
भवमानुषे ५ भार्येद्वेअपितत्रैवभवेतांचातिदुःखिते यतोवत्सारुदंत्यत्रमातृहीनाःसुदुःखिताः ६ मृत
वत्साऽदितिस्तस्माद्भविष्यतिधरातले कारागारनिवासाच्चतेनापिबहुदुःखिता ७ व्यासउवाच
तच्छ्रुत्वावचनंतस्ययादोनाथस्यपद्मभूः समाहूयमुनिंतत्रतमुवाचप्रजापतिः ८ कस्मात्त्वयामहाभागलो
कपालस्यधेनवः हृताःपुनर्नदत्ताश्चकिमन्यायंकरोषिवै ९ जानन्न्यायंमहाभागपरवित्तापहारणं
कृतवान्कथमन्यायंसर्वज्ञोऽसिमहामते १० अहोलोभस्यमहिमामहतोऽपिनमुंचति लोभंनरकदंनूनंपा
पाकरमसंमतं ११

अतोमयाशापोविसृष्टः ५ तत्रैवमानुषेएव वत्सारुदंतित्वयादत्तानांगवामित्यर्थः ६ तेनकारणेने-
त्यर्थः तेनापितेनैवकारणेनइतिशापेदत्तेऽपिनददातीत्याश्चर्यंब्रह्माणंप्रत्युक्तवानितिभावः ७ ८ ९ १० अहोलोभस्येति
योलोभोमहतोपीतिद्वितीयाबहुवचनं तानपिनमुंचतीत्यर्थः लोभंनरकदमित्यस्योत्तरत्रतमित्यनेनान्वयः ११ ६७ ६७

१२ १३ अमेध्यवरइतिच्छेदः यतोदुरात्मनाकृतस्नेहस्ततोदुराचारइत्यर्थः १४ १५ १६ १७ अदितेःशापांतरमप्याह तथे-
ति १८ शोकस्त्विति अस्मिन्विषयेममशोकोभवतीत्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ मयोदितंयद्व्रतंतस्यांतेइत्यर्थः तस्याःकिं

कश्यपोपिनतंत्यक्तुंसमर्थःकिंकरोम्यहं सर्वदेवाधिकस्तस्माल्लोभोवैकलितोमया १२ धन्यास्तेमुनयःशांताजितोयै-
र्लोभएवच वैखानसैःशमपरैःप्रतिग्रहपराङ्मुखैः १३ संसारेबलवाञ्शत्रुर्लोभोऽमेध्यवरःसदा कश्यपोपिदुराचा
रःकृतस्नेहोदुरात्मना १४ ब्रह्मापितंशशापाथकश्यपंमुनिसत्तमं मर्यादारक्षणार्थंहिपौत्रंपरमवल्लभं १५ अं
शेनत्वंपृथिव्यांवैप्राप्यजन्मयदोःकुले भार्याभ्यांसंयुतस्तत्रगोपालत्वंकरिष्यसि १६ व्यासउवाच एवंशप्तःक
श्यपोऽसौवरुणेनचब्रह्मणा अंशावतारणार्थायभूभारहरणायच १७ तथादित्यादितिःशप्ताशोकसंतप्तयाभृशं
जाताजाताविनश्येरंस्तवपुत्रास्तुसप्तवै १८ जनमेजयउवाच कस्माद्दित्याचभगिनीशप्तेंद्रजननीमुने का
रणंवदशापेचशोकस्तुमुनिसत्तम १९ सूतउवाच पारीक्षितेनपृष्टस्तुव्यासःसत्यवतीसुतः राजानंप्रत्युवाचेदं-
कारणंसुसमाहितः २० व्यासउवाच राजन्दक्षसुतेद्वेतुदितिश्चादितिरुत्तमे कश्यपस्यप्रियेभार्येबभूवतुरु
रुक्रमे २१ अदित्यामघवापुत्रोयथाभूदतिवीर्यवान् तदातुतादृशंपुत्रंचकमेदितिरोजसा २२ पतिमाहासिता
पांगीपुत्रंमेदेहिमानद इंद्रतुल्यबलंवीरंधर्मिष्ठंवीर्यवत्तमं २३ तामुवाचमुनिःकांतेस्वस्थाभवमयोदिते व्रतां
तेभवितातुभ्यंशतक्रतुसमःसुतः २४ सातथेतिप्रतिश्रुत्यचकारव्रतमुत्तमं निषिक्तंमुनिनागर्भंबिभ्राणासुमनोह
रं २५ भूमौचकारशयनंपयोव्रतपरायणा पवित्राधारणायुक्ताबभूववरवर्णिनी २६

चित्पुत्रजनकंव्रतमुक्तमितितात्पर्यं २४ २५ २६ ६२ ६२

शुभ्रांशुश्वेतवर्णा गर्भिणीस्वभावत्वाच्छुक्लवर्णस्य २७ २८ २९ ३० ३१ अहितंशत्रुं ३२ ३३ ३४

एवंजातःसुसंपूर्णोयदागर्भोतिवीर्यवान् शुभ्रांशुमतिदीप्तांगींदितिंदृष्ट्वातुदुःखिता २७ मघवत्सदृशःपुत्रोभवि
ष्यतिमहाबलः दित्यास्तदाममसुतोतेजोहीनोभवेत्किल २८ इतिचिंतापरापुत्रमिंद्रंचोवाचभामिनी शत्रुस्तेऽद्य
समुत्पन्नोदितिगर्भेऽतिवीर्यवान् २९ उपायंकुरुनाशायशत्रोरद्यविचिंत्यच उत्पत्तिरेवहंतव्यादित्यागर्भस्यशोभन ३०
वीक्ष्यतामसितापांगींसपत्नीभावमास्थितां दुनोतिहृदयेचिंतासुखमर्मविनाशिनी ३१ राजयक्ष्मेवसंवृद्धोनष्टोनै-
वभवेद्रिपुः तस्मादंकुरितंहन्याद्बुद्धिमानहितंकिल ३२ लोहशंकुरिवक्षिप्तोगर्भोवैहृदयेमम येनकेनाप्युपाये-
नपातयाद्यशतक्रतो ३३ सामदानबलेनापिहिंसनीयस्त्वयासुतः दित्यागर्भोमहाभागममचेदिच्छसिप्रियं
३४ व्यासउवाच श्रुत्वामातृवचःशक्रोविचिंत्यमनसाततः जगामापरमातुःससमीपममराधिपः ३५ ववं
देविनयात्सादोदित्याःपापमतिर्नृप प्रोवाचविनयेनासौमधुरंविषगर्भितं ३६ इंद्रउवाच मातस्त्वंव्रतयुक्तासि-
क्षीणदेहातिदुर्बला सेवार्थमिहसंप्राप्तःकिंकर्तव्यंवदस्वमे ३७ पादसंवाहनंतेऽहंकरिष्यामिपतिव्रते गुरुशुश्रूषणात्पु
ण्यंलभतेगतिमक्षयां ३८ नमेकिमपिभेदोस्तितथादित्याशपेकिल इत्युक्त्वाचरणौस्पृष्ट्वासंवाहनपरोभवत् ३९
संवाहनसुखंप्राप्यनिद्रामापसुलोचना श्रांताव्रतकृशासुप्ताविश्वस्तापरमासती ४० तांनिद्रावशमापन्नांविलो
क्यप्राविशत्तनुं रूपंकृत्वातिसूक्ष्मंचशस्त्रपाणिःसमाहितः ४१ उदरंप्रविवेशाशुतस्यायोगबलेनवै गर्भंच-
कर्तवज्रेणसप्तधापविनायकः ४२ रुरोदचतदाबालोवज्रेणाभिहतस्तथा मारुदेतिशनैर्वाक्यमुवाचमघवानमुं ४३

३५ ३६ ३७ ३८ अदित्याममभ्रात्रासहतवभेदःकिमपिमेनास्तीत्यर्थः ३९ ४० ४१ पविनायकःपविधारकः ४२ मघवानमुमिति मघ
वाबहुलमितिसिद्धं अमुंबालं ४३

सप्तधेति सप्तशकलेषुमध्येएकैकंशकलंसप्तधासप्तधाकृत्वेत्यर्थः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ मरीचिनं

शकलानिपुनःसप्तसप्तधाकर्तितानिच तदाचैकोनपंचाशन्मरुतश्चाभवन्नृप ४४ तदाप्रबुद्धासुदतीज्ञात्वाग
र्भंतथाकृतं इंद्रेणछलरूपेणचुकोपभृशदुःखिता ४५ भगिनीकृतंतुसाबुद्ध्वाशशापकुपितातदा अदितिंमघवं
तंचसत्यव्रतपरायणा ४६ यथामेकर्तितोगर्भस्तवपुत्रेणछद्मना तथातन्नाशमायातुराज्यंत्रिभुवनस्यतु ४७
यथागुप्तेनपापेनममगर्भोनिपातितः अदित्यापापचारिण्याययथामेघातितःसुतः ४८ तस्याःपुत्रास्तुनश्यंतुजाता
जाताःपुनःपुनः कारागारेवसत्वेषापुत्रशोकातुराभृशं ४९ अन्यजन्मनिचाप्येवंमृतापत्याभविष्यति व्यासउवाच
इत्युत्सृष्टंतदाश्रुत्वाशापंमरीचिनंदनः ५० उवाचप्रणयोपेतोवचनंशमयन्निव माकोपंकुरुकल्याणिपुत्रा-
स्तेबलवत्तराः ५१ भविष्यंतिसुराःसर्वेमरुतोमघवत्सखाः शापोयंतववामोरुत्वष्टाविंशेथद्वापरे ५२ अंशेन
मानुषंजन्मप्राप्यभोक्ष्यतिभामिनी वरुणेनापिदत्तोऽस्तिशापःसंतापितेनच ५३ उभयोःशापयोगेनमानुषीयं
भविष्यति व्यासउवाच पतिनाश्वासितादेवीसंतुष्टासाभवत्तदा ५४ नोवाचविप्रियंकिंचित्ततःसावरवर्णि-
नी इतितेकथितंराजन्पूर्वशापस्यकारणं ५५ अदितिर्देवकीजातास्वांशेनन्नृपसत्तम इतिश्रीदेवीभागवतेम
हापुराणेचतुर्थस्कंधेतृतीयोध्यायः ३ राजोवाच विस्मितोऽस्मिमहाभागश्रुत्वाख्यानंमहामते संसारोऽ
यंपापरूपःकथंमुच्येतबंधनात् १

दनःकश्यपः ५० ५१ मघवत्सखाः राजाहःसखिभ्यष्टजितिटच्समासांतः ५२ ५३ इयमदितिः ५४
५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेतृतीयोध्यायः ३ अर्धाधिकैर्द्विपंचाशत्पद्यैरयनिरंतरं अधर्मेचस्थितंसर्वंजगदित्येतदीर्यते १ पूर्वाध्यायेइंद्रादीना
मपिमहतांगर्भहननाद्यधर्माचरणंदृष्ट्वाविस्मितोराजापृच्छति विस्मितोस्मीति अयंपापरूपःसंसारः अस्माद्बंधनात्संसाररूपान्मनुष्यःकथंमुच्येत नास्मा-
न्मोचनाशाभवतीत्यर्थः १ ५९

कुतइतिचेत्तत्राह कश्यपस्यापीति दायादः पुत्रउत्तमकुलोत्पन्नोपीत्यर्थः त्रैलोक्याधिपत्येऽपिजुगुप्सितंकर्मकृतवांस्तदान्यःकोनकुर्याज्जुगुप्सितंनिंद्यंकर्म स
र्वोपिकुर्यादेव ततश्चसंसारान्मोक्षोदुर्लभइतिभावः २ किंतज्जुगुप्सितंकर्मकृतवांस्तत्राह गर्भंप्रविश्येति शपथंकृत्वाहननंकृतवानित्यर्थः ३ ४ नकेवलंस
एवकृतवान्किंत्वन्येऽपिधर्मात्मानोमत्पितामहादयोपिदुष्टंकर्मगुरुज्येष्ठवधादिकंकृतवंतस्तदेतदाश्चर्यमित्याह पितामहामइति ५ तथान्येऽपीत्याह-
भीष्मद्रोणइति वासुदेवेनविरुद्धधर्मेणगुरुज्येष्ठवधादिरूपेणनोदिताः प्रेरिताः नहीश्वरस्याधर्मेप्रेरकत्वंयुक्तं ६ तदेवाह असारतामिति-

कश्यपस्यापिदायादस्त्रिलोकीविभवेसति कृतवानीदृशंकर्मकोनकुर्याज्जुगुप्सितं २ गर्भंप्रविश्यबालस्य-
हननंदारुणंकिल सेवामिषेणमातुश्चकृत्वाशपथमद्भुतं ३ शास्ताधर्मस्यगोप्ताचत्रिलोक्याःपतिरच्युत कृ
तवानीदृशंकर्मकोनकुर्यादसांप्रतं ४ पितामहामेसंग्रामेकुरुक्षेत्रेतिदारुणं कृतवंतस्तथाश्चर्यंदुष्टंकर्मजग-
द्गुरो ५ भीष्मोद्रोणःकृपःकर्णोधर्मांशोपियुधिष्ठिरः सर्वेविरुद्धधर्मेणवासुदेवेननोदिताः ६ अ
सारतांविजानंतःसंसारस्यसुमेधसः देवांशाश्चकथंचक्रुर्निंदितंधर्मतत्पराः ७ कास्थाधर्मस्यविप्रेंद्रप्रमाणं
किंविनिश्चितं चलच्चित्तोस्मिसंजातःश्रुत्वाचैतत्कथानकं ८ आप्तवाक्यंप्रमाणंचेदाप्तःकःपरदेहवान् पुरु
षोविषयासक्तोरागीभवतिसर्वथा ९

नहिसंसारेऽसारतांजानतांतदाग्रहेणाधर्माचरणंसांप्रतं ७ एतादृशानांयदेत्थमाचरणं
तदाधर्मस्यावस्थानेकाआस्थाकाश्रद्धानकापीत्यर्थः किंचप्रमाणभूतंवस्तुकिमस्तिविनिश्चितं नकिमपीत्यर्थः धर्मस्याचरणेएतेधर्मात्मानःप्रमाण
मितिस्थितं यदात्वेतएवाधर्माचरणवंतस्तदाप्रमाणंकिमवशिष्टंनकिमपीत्यर्थः धर्मस्याचरणेएतादृशंकथानकंश्रुत्वाचलच्चित्तोस्मीत्याह चलच्चित्तो-
स्मीति ८ किंचागमोप्युच्छिन्नः एतादृशाचरणवतामाप्तत्वाभावादाप्तवाक्यमागमइत्यस्यविषयाभावादित्याह आप्तवाक्यमिति आप्तःकोनकोप्य
स्तीत्यर्थः योयोहिपरदेहवान् उत्कृष्टदेहवान् देहतादात्म्यवानित्यर्थः ससर्वोपिपुरुषोविषयासक्तोरागीसर्वथाभवति ततोनाप्तोस्तीत्यर्थः ९

तदेवाह रागोद्वेषइतियतःसर्वस्यपुरुषस्यार्थनाशाद्द्वेषोभवेदेवासंशयं द्वेषाच्चस्वार्थसिद्धयेअसत्यवचनंवक्तव्यमेवेतिनियमस्ततोनाप्तोस्तीत्यर्थःआप्तोहि
हितकारीयथार्थवक्ता यदातुसर्वेस्वहितकारिणःस्वहितार्थमनर्थमप्याचरंतितदाप्तःक्वतिष्ठतीत्यर्थः १० आप्तासंभवमेवाह जरासंधेति ११
अत्यंतसात्त्विकविष्णोरपिस्वहितार्थछलकर्तृत्वादाप्तत्वाभावोयथातथाअर्जुनोपियज्ञरूपेविनिर्मितेउत्पादितेकार्येछलकारीभवतितस्मादाप्तोनास्ती
त्यर्थः १२ कथमर्जुनस्यछलकारित्वंतदाह कीदृशोयमिति यत्रशिशुपालवधादिरूपोनर्थोजातःसयज्ञःकीदृशःसात्त्विकोवाराजसोवाकृतःस-

रागोद्वेषोभवेन्नूनमर्थनाशादसंशयं द्वेषादसत्यवचनंवक्तव्यंस्वार्थसिद्धये १० जरासंधविघातार्थेहरिणासत्त्वमू
र्तिना छलेनरचितंरूपंब्राह्मणस्यविजानता ११ तदाप्तःकःप्रमाणंकिंसत्त्वमूर्तिरपीदृशः अर्जुनोऽपितथैवात्रका
र्येयज्ञविनिर्मिते १२ कीदृशोऽयंकृतोयज्ञःकिमर्थेशमवर्जितः परलोकपदार्थेवायशसेवान्यथाकिल १३
धर्मस्यप्रथमःपादःसत्यमेतच्छ्रुतेर्वचः द्वितीयस्तुतथाशौचंदयापादस्तृतीयकः १४ दानंपादश्चतुर्थश्चपुरा
णज्ञावदंतिवै तैर्विहीनःकथंधर्मस्तिष्ठेदिहसुसंमतः १५ धर्महीनंकृतंकर्मकथंतत्फलदंभवेत् धर्मेस्थिराम
तिःक्वापिनकस्यापिप्रतीयते १६ छलार्थंचयदाविष्णुर्वामनोभूज्जगत्प्रभुः येनवामनरूपेणवंचितोऽसौबलि
र्नृपः १७ विहर्ताशतयज्ञस्यवेदाज्ञापरिपालकः धर्मिष्ठोदानशीलश्चसत्यवादीजितेंद्रियः १८

चशमवर्जितःकिमर्थंकृतःनहिकिमत्रछलंनास्तीतिसच्चपरलोकार्थेवायशसेवान्यथान्यफलार्थेवाकृतःस्यादित्यर्थः १३ तदपिफलंनसंभवतीत्याह ध
र्मस्यप्रथमःपादइति १४ तैःपादैः १५ धर्महीनमिति तथाच पांडवैःसत्यदयादिविवर्जितैःकृतंयज्ञरूपंकर्मकथंतत्फलदंभवेन्नकथ-
मपीत्यर्थः तस्मात्सोपिदांभिकोयज्ञस्तत्कर्तारःकथमाप्ताभवेयुरित्यर्थः १६ किंच छलार्थंचेतियदाविष्णुरपिछलार्थंवामनो
भूत्तदाप्तःकोऽवशिष्टइतिभावः किंवामनेनकृतमितिचेत्तत्राह येनेति १७ १८ ७ ७ ७

संत्वेतेछलिनस्तत्रममजातामाशंकांप्रथमंवदपश्चान्मयापृष्टस्यार्थस्योत्तरंवदेत्यभिप्रायेणाह जितंकेनेति हेकृष्णव्यास तयोर्मध्येबलिनावाजितं वामनेनवाजितंचानयोर्मध्येकउत्कृष्टइत्यर्थः १९ २० बलिरेवस्वसत्यान्नचलितइतिसएवविष्णोरधिकइतिप्रतिभाति तथाचेश्वरस्या सत्वभंगच्छलकर्तृत्वाच्चेतिगूढोऽभिसंधिर्नृपस्येतिराजवाक्यंश्रुत्वाराजाभिप्रेतमेवव्यासआह जितंवैबलिनेति भूमिंदास्यामीतिप्रति- ज्ञातस्यसत्यस्यपरिपालनात् तदेवाह दत्तेति २१ २२ सत्यंस्तौति सत्यादन्यतरादिति २३ २४ तस्मादिति तयामायया

स्थानात्सप्रभ्रंशितोकस्माद्विष्णुनाप्रभविष्णुना जितंकेनतयोःकृष्णबलिनावामनेनवा १९ छलकर्मविदाचार्यसं देहोत्रमहान्मम वंचयित्वावंचितेनसत्यंवदद्विजोत्तम २० पुराणकर्तात्वमसिधर्मज्ञश्चमहामतिः व्यासउवाच जितंवैबलिनाराजन्दत्तायेनचमेदिनी २१ त्रिविक्रमोपिनाम्नायःप्रथितोवामनोभवत् छलनार्थमिदंराजन्वा मनत्वंनराधिप २२ संप्रासंहरिणाभूयोद्वारपालत्वमेवच सत्यादन्यतरन्नास्तिमूलंधर्मस्यपार्थिव २३ दुःसाध्यं देहिनाराजन्सत्यंसर्वात्मनाकिल मायाबलवतीभूपत्रिगुणाबहुरूपिणी २४ ययेदंनिर्मितंविश्वंगुणैःशबलितंत्रि भिः तस्माच्छलवतासत्यंकुतोविद्धंभवेन्नृप २५ मिश्रेणजनितश्चैवस्थितिरेषासनातनी वैखानसाश्चमुनयोनिः संगानिष्प्रतिग्रहाः २६ सत्ययुक्ताभवंत्यत्रवीतरागागततृषः दृष्टांतदर्शनार्थायनिर्मितास्तेचतादृशाः २७

च्छलवतापु रुषेणसत्यंकुतोऽविद्धमनाश्रितंभवेन्नकुतोपीत्यर्थः अविद्धमितिच्छेदः २५ मिश्रेणेतिप्रायोऽयंजनोमिश्रेणरजोगुणेनजनितोनिर्मितः तथाचै तादृशस्यरजोगुणयुक्तस्यसत्यंदुर्लभमेवभवति यद्यपिराजन्मायायाकलुषितःसर्वजनोभवतितथापितयैवमाययाछलरहिताअपिप्राणिनःसत्यपरि पालकावैखानसाद्यामुनयोदृष्टांतप्रदर्शनायकल्पितास्तथाचतादृशमायाविशिष्टपरमेश्वरस्यभगवतीपदवाच्यस्याप्तत्वंभविष्यतितस्यावाचोवेदरूपा याआप्तवाक्यत्वंतस्यप्रामाण्यंचभविष्यतीतिनकापिचिंतास्तीतितात्पर्येणाह वैखानसाश्चमुनयइति २६ २७ ६१ ६२

अन्यदिति तादृशऋषिभ्योऽन्यज्जीवजातमित्यर्थः नैकंवाक्यमिति यतःसर्वस्यजीवजातस्यगुणमिश्रितत्वं ततएवतेषांमतेनार्थस्यभिन्नत्वात्तदनु
भवानुवादिनांपुराणानांस्मृतीनांवेदेष्वपितदनुभावानुवादस्यार्थवादभागेसत्त्वाद्वेदवाक्यानांचनैकंवाक्यंकिंतुभिन्नभिन्नमेवप्रतिभातीत्यर्थः २८
तदेवाह सगुणइति २९ ३० ३१ ३२ सानुक्रीडतीति सामायातैःसहानुक्रीडतीत्यर्थः ३३ कार्यकारणभावमाह असत्यइ-

अन्यत्सर्वंशबलितंगुणैरेभिस्त्रिभिर्नृप नैकंवाक्यंपुराणेषुवेदेषुनृपसत्तम २८ धर्मशास्त्रेषुचांगेषुसगुणैरचितेष्वि
ह सगुणःसगुणंकुर्यान्निर्गुणोनकरोतिवै २९ गुणास्तेमिश्रिताःसर्वेनपृथग्भावसंगताः निर्व्यलीकेस्थिरेधर्मेमतिः
कस्यापिनस्थिरा ३० भवोद्भवेमहाराजमाययामोहितस्यवै इंद्रियाणिप्रमाथीनितदासक्तंमनस्तथा ३१ करोति
विविधान्भावान्गुणैस्तैःप्रेरितोभृशं ब्रह्मादिस्तंबपर्यंताःप्राणिनःस्थिरजंगमाः ३२ सर्वेमायावशाराजन्सानु
क्रीडतितैरिह सर्वान्वैमोहयत्येषाविकुर्वत्यनिशंजगत् ३३ असत्योजायतेराजन्कार्यवान्प्रथमंनरः इंद्रिया-
र्थांश्चिंतयानोनप्राप्नोतियदानरः ३४ तदर्थंछलमादत्तेछलात्पापेप्रवर्तते कामःक्रोधश्चलोभश्चवैरिणोबलवत्त
राः ३५ कृताकृतंनजानंतिप्राणिनस्तद्वशंगताः विभवेसत्यहंकारःप्रबलःप्रभवत्यपि ३६ अहंकाराद्भवे
न्मोहोमोहान्मरणमेवच संकल्पाबहवस्तत्रविकल्पाःप्रभवंतिच ३७ ईर्ष्यासूयातथाद्वेषःप्रादुर्भवतिचेतसि
आशातृष्णातथादैन्यंदंभोधर्ममतिस्तथा ३८ प्राणिनांप्रभवंत्येतेभावामोहसमुद्भवाः यज्ञदानानितीर्थानिव्र-
तानिनियमास्तथा ३९

ति कार्यवान्कार्येच्छावान्पुरुषःप्रथममसत्योभवत्यसत्येनापिकार्यंसंपादयिष्यामीत्यसत्याभिसंधिमान्भवतीत्य
र्थः ३४ ३५ विभवेसतीति एतादृशासत्यादिस्वीकारेणापिकार्यसिद्धौसत्यामहंकारोभवतिततोमोहोमोहान्मरणंनाशोभवतीत्यर्थः अन्यान्यपिमोह
कार्याण्याह संकल्पाइति ३६ ३७ ३८ येपियज्ञादिकर्तारस्तेपिमायाजन्याहंकारेणयुक्ताः कुर्वंतीतितेमायावशगाएवेत्याह यज्ञदानानीति ३९

सचाहंकारोमहादुष्टइतिवैराग्यार्थमाह अहंभावकृतमिति शौचवच्छुद्धिमन्नेत्यर्थः ४० रागलोभेति सर्वांगमपिकर्मरागलोभात्कृतंशुद्धिवर्जितं भवति ततोहंकारवद्रागलोभावपित्याज्याविति भावः अतोऽहंकारंरागलोभौविहायप्रथमंद्रव्यशुद्धिर्द्रष्टव्येत्याह प्रथममिति ४१ ४२ मनःशुद्धिफलमाह मनोतिनिर्मलमिति ४३ कर्मशुद्धिमाह कर्तारइति ४४ ४५ तच्चकर्मपरनाशायनकर्तव्यमित्याह शत्रूणामि

अहंकाराभिभूतस्तुकरोतिपुरुषोन्वहं अहंभावकृतंसर्वंप्रभवेद्दैनशौचवत् ४० रागलोभात्कृतंकर्मसर्वांगंशुद्धवर्जितं प्रथमंद्रव्यशुद्धिश्चद्रष्टव्याविबुधैःकिल ४१ अद्रोहेणार्जितंद्रव्यंप्रशस्तंधर्मकर्मणि द्रोहार्जितेनद्रव्येणयत्करोतिशुभंनरः ४२ विपरीतंभवेत्तत्तुफलकालेनृपोत्तम मनोऽतिनिर्मलंयस्यससम्यक्फलभाग्भवेत् ४३ तस्मिन्विकारयुक्तेतुनयथार्थफलंलभेत् कर्तारःकर्मणांसर्वेआचार्यऋत्विजादयः ४४ स्युस्तेविशुद्धमनसस्तदापूर्णंभवेत्फलं देशकालक्रियाद्रव्यकर्तृणांशुद्धतायदि ४५ मंत्राणांचतदापूर्णंकर्मणांफलमश्नुते शत्रूणांनाशमुद्दिश्यस्ववृद्धिंपरमांतथा ४६ करोतिस्कृतंतद्विपरीतंभवेत्किल स्वार्थसक्तःपुमान्नित्यंनजानातिशुभाशुभं ४७ दैवाधीनःसदाकुर्यात्पापमेवनसत्कृतं प्राजापत्याःसुराःसर्वेह्यसुराश्चनदुद्भवाः ४८ सर्वेतेस्वार्थनिरताःपरस्परविरोधिनः सत्त्वोद्भवाःसुराःसर्वेप्युक्तावेदेषुमानुषाः ४९ रजोद्भवास्तामसास्तुतिर्यञ्चःपरिकीर्तिताः सत्त्वोद्भवानांतैर्वैरंपरस्परमनारतं ५० तिरश्चामत्रकिंचित्रंजातिवैरसमुद्भवे सदाद्रोहपरादेवास्तपोविघ्नकरास्तथा ५१ असंतुष्टाद्वेषपराःपरस्परविरोधिनः अहंकारसमुद्भूतःसंसारोऽयंयतोनृप ५२

ति ४६ स्वार्थमपिनकर्मकुर्यात्किंत्वीश्वराराधनबुद्ध्यैवेत्याह स्वार्थसक्तइति स्वार्थकरणेदोषमुद्भावयतिनजानातीति ४७ दैवाधीनःप्रारब्धाधीनःसत्कृतंपुण्यं ४८ परस्परेति यतःस्वार्थपरास्ततइत्यर्थः मानुषारजोद्भवाइत्यन्वयः ४९ ५० ५१ ५२

तस्माद्देवादिभिर्मम पूर्वजादिभिश्च कथं पापं कृतमिति शंकावसर एव नास्ति मायांतःपातित्वात्सर्वस्य जीवजातस्य तस्य मायाप्रेरणयैवाचरणादतः संसा
रनाशाय मायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्येव भगवत्याराध्येति भावः इति श्रीदेवीभागवततिलके चतुर्थस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ४ एकाधिकैश्च पंचाश
त्पद्यैश्च निखिलं जगत् मायया वृतमित्युक्त्वा नारायणकथोच्यते १ पूर्वाध्यायांते रागद्वेषविहीनस्तु स कथं जायते नृपेत्युक्तं तदेव विशदयति
अथ किमिति कश्चिदिति शक्रद्रुहस्त्वइत्यर्थः १ २ ३ देवाः सेर्ष्या इत्युक्तं तत्रोदाहरणमाह द्रोहपर इति द्रोहपरे जने द्रोहपरो भवेदिति-

रागद्वेषविहीनस्तु स कथं जायते नृप इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ४
व्यास उवाच अथ किं बहुनोक्तेन संसारेऽस्मिन्नृपोत्तम धर्मात्माऽद्रोहबुद्धिस्तु कश्चिद्भवति कर्हिचित् १
रागद्वेषावृतं विश्वं सर्वं स्थावरजंगमं आद्येयुगेऽपि राजेंद्र किमद्य कलिदूषिते २ देवाः सेर्ष्याश्च सद्रोहाश्छलक
र्मरताः सदा मानुषाणां तिरश्चां च का वार्ता नृप गण्यते ३ द्रोहपरे द्रोहपरो भवेदिति समानता अद्रोहिणि तथा
शांते विद्वेषः खलता स्मृता ४ यः कश्चित्तापसः शांतो जपध्यानपरायणः भवेत्तस्य जपे विघ्नकर्ता वै मघवा परं
५ सतां सत्ययुगं साक्षात्सर्वदैवासतां कलिः मध्यमो मध्यमानां तु क्रियायोगौ युगे स्मृतौ ६ कश्चित्कदाचिद्भवति
सत्यधर्मानुवर्तकः अन्यथान्ययुगानां वै सर्वे धर्मपरायणाः ७

समानता साम्यता सर्वत्र वर्तते अद्रोहिणि शांते तु विद्वेषो यः सा खल
ता दुष्टता सा क्वचिदेवास्ति न सर्वत्रेत्यर्थः ४ इंद्रो देवराजोपि संस्तां खलतां स्वीकृतवांस्ततः परं किमवशिष्टमित्याह यः कश्चिदिति तापसोऽद्रोहाभाववांस्त
स्मिञ्जपविघ्नकर्तृता खलतेंद्रस्य ५ नन्वेवं चेत्कथं धर्मस्थितिः स्यादिति चेत्तत्राह सतामिति सर्वयुगेषु त्रिविधा नराः संति साधवोऽसाधवो मध्यमाश्च तत्र सतां स
र्वयुगं सत्ययुगमेवासतां सर्वयुगं कलिरेव यस्मिन्युगे क्रियायोगौ व्यवस्थितौ स मध्यमः कालो द्वापरत्रेतात्मकः मध्यमानां भवति तथा च ये साधवो मध्यमाश्च तदाश्रयेण
धर्मः स्थास्यतीति भावः ६ ननु तर्हि साधवो नैव संतीति कथं पूर्वमुक्तमिति चेद्बहवो न संतीत्यभिप्रायेणेत्याह कश्चित्कदाचिदिति अन्यथा बहवस्त्वन्ययुगानां ये
धर्मास्तत्परायणाः सर्वे भवंतीत्यर्थः ७

अनुक्रमणिका.

प्रथमस्कंधस्य.

द्वितीयस्कंधस्य.

तृतीयस्कंधस्य.

चतुर्थ स्कंधस्य.

पंचम स्कंधस्य.

षष्ठस्कंधस्य.

सप्तमस्कंधस्य.

अष्टम स्कंधस्य.

नवम स्कंधस्य.

द्वादशस्कंधस्य.

नानाजी धामणकर

ननुकिमितिबहवस्तथाभवंतिसर्वेपिसत्यभाजःसाधवःकुतोनभवंतीतिचेत्तत्राह वासनेति शब्दवासनानांपुण्यसाध्यत्वादल्पत्वं मलिनवासनानांस्वभा वत्वाद्बहुत्वं तथाचवासनाबहुत्वात्ताद्दशानामपिबहुत्वमित्यर्थः ८ यद्यपिबहुत्वंतेषांतथापिमलिनवासनाविनाशायैवभवंतीतिनिश्चित्यतासामाचरणं कदापिनकुर्यादितिभावः इत्थमेतत्पर्येतंकिमर्थंशापोजातोदेवकीवसुदेवयोःकथंकृष्णेंद्रप्रभृतयोदेवाश्छलेनाधर्माचरणवंतः पांडवादयश्चकथ मधर्मशीलाइत्यस्योत्तरंदत्तमधुनानरनारायणयोर्मुक्त्यर्थंतपः कुर्वतोः कथंदेहांतरप्राप्तिर्मनुष्यदेहेनेतिप्रश्नस्योत्तरमाह ब्रह्मणोत्हृदयादिति ९

वासनाकारणंराजन्सर्वत्रधर्मसंस्थितो तस्यांवैमलिनायांतुधर्मोपिमलिनोभवेत् ८ मलिनावासनासत्यंवि नाशायेतिसर्वथा ब्रह्मणोत्हृदयाज्जातःपुत्रोधर्मइतिस्मृतः ९ ब्राह्मणःसत्यसंपन्नोवेदधर्मरतःसदा दक्षस्यदुहितारोहिस्तादशमहात्मना १० विवाहविधिनासम्यगमुनिनागृहधर्मिणा तास्वजीजनयत्पु त्रान्धर्मःसत्यवतांवरः ११ हरिंकृष्णंनरंचैवतथानारायणंनृप योगाभ्यासरतोनित्यंहरिःकृष्णोब भूवह १२ नरनारायणौचैवचेरतुस्तपउत्तमं प्रालेयाद्रिंसमागत्यतीर्थेबदरिकाश्रमे १३ तपस्वि षुधुरीणौतौपुराणौमुनिसत्तमौ गृणंतौतत्परंब्रह्मगंगायाविपुलेतटे १४ हरेरंशौस्थितौतत्रनरनारायणा वृषी पूर्णवर्षसहस्रंतुचक्रातेतपउत्तमं १५ तापितंचजगत्सर्वंतपसासचराचरं नरनारायणाभ्यांचश क्रःक्षोभंतदाययौ १६ चिंताविष्टःसहस्राक्षोमनसासमकल्पयत् किंकर्तव्यंधर्मपुत्रौतापसौध्यानसंयुतौ १७ सिद्धार्थौस्रूभृशंश्रेष्ठमासनंमेयहीष्यतः विघ्नःकथंप्रकर्तव्यस्तपोयेनभवेन्नहि १८

१० ११ १२ प्रालेयाद्रिं हिमालयं १३ तत्परंब्रह्मगायत्रीसंज्ञकमित्यर्थः १४ १५ १६ कुतश्चिंताकिंचक ल्पितवांस्तदुभयमप्याह किंकर्तव्यमिति आसनंममेतिशेषः विघ्नइतिकामंक्रोधंवोसाद्ययेनविघ्नेनतपोनभवेत्तत्ताद्दशोविघ्नःकथंकर्तव्यइत्यर्थः १७ १८

१९ २० २१ २२ दातुंयातोस्म्यहं ऋषीहेऋषीतंवरंदातुंयातःप्राप्तोस्मीत्यर्थः २३ २४ दृषःइंद्रः २५ २६
२७ २८ नाश्रमात्स्वकादाश्रमनिमित्ततपसोनचलितावित्यर्थः २९ ३० कुतोनचलितौतत्रनिमित्तमाह चिंतयं

उत्पाद्यकामंक्रोधंचलोभंवाप्यतिदारुणं इत्युद्दिश्यसहस्राक्षःसमारुह्यगजोत्तमं १९ विघ्नकामस्तुतरसा
जगामगंधमादनं गत्वातत्राश्रमेपुण्येतावपश्यच्छतक्रतुः २० तपसादीप्तदेहौतुभास्कराविवचोदितौ
ब्रह्मविष्णूकिमेतौवैप्रकटौवाविभावसू २१ धर्मपुत्रावृषीवेतौतपसाकिंकरिष्यतः इतिसंचिंत्यतौदृष्ट्वा
तदोवाचशचीपतिः २२ किंवाकार्यंमहाभागौब्रूतंधर्मसुतौकिल ददामिवांवरंश्रेष्ठंदातुंयातोस्म्यहंऋषी
२३ अदेयमपिदास्यामितुष्टोस्मितपसाकिल व्यासउवाच एवंपुनःपुनःशक्रस्तावुवाचपुरःस्थितः २४
नोचतुस्तावृषीध्यानसंस्थितौदृढचेतसौ ततोवैमोहिनींमायांचकारभयदांवृषः २५ वृकान्सिंहांश्चव्याघ्रां
श्चसमुत्पाद्याविभीषयत् वर्षंवातंतथावह्निंसमुत्पाद्यपुनःपुनः २६ भीषयामासतौशक्रोमायांकृत्वा
विमोहिनीं भयतोपिवशंनीतौनतौधर्मसुतौमुनी २७ नरनारायणौदृष्ट्वाशक्रःस्वभुवनंगतः व
रदानेप्रलुब्धौननभीतौवह्निवायुतः २८ व्याघ्रसिंहादिभिःक्रांतौचलितौनाश्रमात्स्वकात् नतयो
र्ध्यानभंगंवैकर्तुंकोपिक्षमोभवत् २९ इंद्रोपिसदनंगत्वाचिंतयामासदुःखितः चलितौभयलोभाभ्यां
नेमौमुनिवरोत्तमौ ३० चिंतयंतौमहाविद्यामादिशक्तिंसनातनीं ईश्वरींसर्वलोकानांपरांप्रकृतिमद्भुतां ३१

ताविति महाविद्यांश्रीभुवनेश्वरींपरांप्रकृतिंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीं विद्धिमेप्रकृतिंपरां जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदितिगीतोक्तां ३१

बहुमायावित्सोपीत्यर्थः ध्यायतांमनोवशयितुमितिशेषः यन्मूलाइति यत्पराशक्तिमूलाःसकलादेवासुरकृतमायाभवंतीतितांपरांशक्तिमि-
तिपूर्वेणान्वयः ३२ तेकथंबाधितुमिति अन्येनबाधितुमित्यर्थः येगतकल्मषाध्यायंतितेइत्यन्वयः तृतीयस्कंधोक्तंभुवनेश्वरी
मंत्रमाह वाग्बीजमिति ३३ बाधितुंकोपिनक्षमइति तदुक्तंमुंडमालायां पार्वतीचरणद्वंद्वभजनात्किंकरोभवेत् स्वर्गभोगश्चमो

ध्यायतांकःक्षमोलोकेबहुमायाविदप्युत यन्मूलाःसकलामायादेवासुरकृताःकिल ३२ तेकथंबाधितुंशक्ता
ध्यायंतिगतकल्मषाः वाग्बीजंकामबीजंचमायाबीजंतथैवच ३३ चिंत्तेयस्यभवेत्तंतुबाधितुंकोऽपिनक्षमः
माययामोहितःशक्रोभूयस्तस्यप्रतिक्रियां ३४ कर्तुंकामवसंतौतुसमाहूयाब्रवीद्वचः मनोभववसंतेनरत्यायुक्तो
व्रजाधुना ३५ अप्सरोभिःसमायुक्तस्त्वरसागंधमादनं नरनारायणौतत्रपुराणावृषिसत्तमौ ३६ कुरुतस्त
पएकांतेस्थितौबदरिकाश्रमे गत्वातत्रसमीपेतुतयोर्मन्मथमार्गणैः ३७ चित्तंकामातुरंकार्यंकुरुकार्यंममाधु
ना मोहयित्वोच्चाटयित्वाविशिखैस्ताडयाशुच ३८ वशीकुरुमहाभागमुनीधर्मसुतावपि कोह्यस्मि
न्सर्वसंसारेदेवोदैत्योथमानवः ३९ यस्तेबाणवशंप्राप्तोनयातिभृशताडितः ब्रह्माहंगिरिजानाथश्चंद्रोव
ह्निर्विमोहितः ४० गणनाकानयोःकामत्वद्बाणानांपराक्रमे वारांगनागणोपेतःसहायार्थमयेरितः ४१

क्षश्चशाक्तानांनभवेत्किमु शाक्तानांचैवनिंदांयेकुर्वंतिहिनराधमाः तेषांलोहितपानंवैकुर्वंतिभैरवीगणाः भैरवाश्चैवभैरव्यःसदाहिंसंति-
पामरान् शाक्तान्हिंसंतिनिंदंतिगर्जंतिबहुजल्पकाः छिनत्तितेषांदेवेशीशिरांसिहरवल्लभेति प्रतिक्रियांपरिहारं ३४ ३५ ३६
हेमन्मथ मार्गणैः ३७ ३८ ३९ नयातीति मोहमितिशेषः ४० ४१ ९ ९ ९ ९

४२ तववाञ्छितंतुभ्यंददामीत्यर्थः ४३ तौनसामान्याविंत्याह प्रलोभिताविति ४४ माययाकृत्वाभयमितिशेषः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ गच्छत्वंचेति तौपराशक्तिदेवीभक्तौवर्तेतेतत्रसंदेहोनास्तितथापित्वंयत्नंतुकुरुयदग्रेभविष्यतितद्र

आगमिष्यतितत्रैवरंभादीनांमनोरमा एकातिलोत्तमारंभाकार्यसाधयितुंक्षमा ४२ त्वमेवैकः क्षमःकामंमिलि-
तैःकस्तुसंशयः कुरुकार्यमहाभागददामितववांच्छितं ४३ प्रलोभितौमयात्यर्थंवरदानैस्तपस्विनौ स्था
नान्नचलितौशांतौवृथायंमेगतःश्रमः ४४ तथावैमाययाकृत्वाभीषितौतापसौभृशं तथापिनोत्थितौस्था
नाद्देहरक्षापरौनतौ ४५ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाशक्रंप्राहमनोभवः वासवाद्यकरिष्यामिकार्यं
तेमनसेप्सितं ४६ यदिविष्णुंमहेशंवाब्रह्माणंवादिवाकरं ध्यायंतौतौतदास्माकंभवितारौवशौसुनी
४७ देवीभक्तंवशीकर्त्तुंनाहंशक्तःकथंचन कामराजंमहाबीजंचिंतयंतंमनस्यलं ४८ तांदेवींचेन्महा
शक्तिंसंश्रितौभक्तिभावतः नतदाममबाणानांगोचरौतापसौकिल ४९ इंद्रउवाच गच्छत्वंचमहा-
भागसर्वैस्तत्रसमुद्यतैः कार्यममातिदुःसाध्यंकर्त्तव्यंहितमनुत्तमं ५० व्यासउवाच इतितेनसमादि
ष्टाययुःसर्वेससुद्यताः यत्रतौधर्मपुत्रौद्वौतेपातेदुष्करंतपः ५१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेच
तुर्थस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ व्यासउवाच प्रथमंतत्रसंप्राप्तोवसंतःपर्वतोत्तमे पुष्पिताःपादपाःसर्वेद्विरे
फालिविराजिताः १

वत्वित्यर्थः सर्वैःसमुद्यतैःसहेत्यर्थः ५० ५१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ अर्धा
धिकैरष्टपंचाशद्भिःपद्यैर्नरायजः उर्वशींससृजेचेतिकथेयंसमुदीर्यते १ पूर्वाध्यायांतेवसंतागमनमुपवर्णितंतदनंतरंजातंवृत्तमाह प्रथमंतत्रेति तेन
वसंतागमनेनपुष्पिताःपादपाःवृक्षाःबभुःशोभिताइत्यर्थः द्विरेफालिविराजिताःभ्रमरपंक्तिविराजिताः १ ६५ ६५

२ नगोत्तमान्बृहद्वृक्षान् ३ ४ प्रमाथीनिबलवंति अस्वाधीनानीत्यर्थः ५ पूरयन्पंचमार्गणान्पंचबाणान्पूर्णा
न्व्यापकान्कुर्वन्नित्यर्थः पंचबाणैःसर्वांस्ताडयन्निति भावः ६ ७ भ्रमरालिर्भ्रमरपंक्तिः ८ ९ १० ११ इति

आम्राश्चबकुलारम्यास्तिलकाःकिंशुकाःशुभाः सालास्तालास्तमालाश्चमधूकाःपुष्पिताबभुः २ बभूवुःको
किलालापावृक्षाग्रेषुमनोहराः वल्योपिपुष्पिताःसर्वाआलिलिंगुर्नगोत्तमान् ३ प्राणिनःस्वासुभार्यासुप्रेमयु
क्ताःस्मरातुराः बभूवुश्चातिमत्ताश्चक्रीडासक्ताःपरस्परं ४ ववुर्मंदाःसुगंधाश्चसुस्पर्शादक्षिणानिलाः इंद्रि
याणिप्रमाथीनिमुनीनामपिचाभवन् ५ रतियुक्तस्ततःकामःपूरयन्पंचमार्गणान् चकारत्वरितस्तत्रवासंब-
दरिकाश्रमे ६ रंभातिलोत्तमाद्याश्चगत्वातत्रवराश्रमे गानंचक्रुःसुगीतज्ञाःस्वरतानसमन्वितं ७ तच्छ्रु
त्वामधुरोद्गीतंकोकिलानांचकूजितं भ्रमरालिविरावंचप्रबुद्धौतौमुनीश्वरौ ८ ऋतुराजमकालेतुदृष्ट्वातोपु-
ष्पितंवनं जातोश्चिंतापरोतत्रनरनारायणावृषी ९ किमद्यशिशिरापायःसंवृत्तःसमयंविना प्राणिनोवि
ह्वलाःसर्वेलक्ष्यंतेतिस्मरातुराः १० कालधर्मविपर्यासःकथमद्यदुरासदः नरंनारायणःप्राहविस्मयोत्फुल्ल
लोचनः ११ नारायणउवाच पश्यभ्रातरिमेवृक्षाःपुष्पिताःप्रतिभांतिवै कोकिलालापसंघुष्टाभ्रमरा
लिविराजिताः १२ शिशिरंभीममातंगंदारयन्स्वरखरैर्नखैः वसंतकेसरीप्राप्तःपलाशकुसुमैर्मुने १३

मनसिऋतुकालविपर्यासंचिंतयित्वानारायणउवाचयत्तदाह पश्येति १२ भीममातंगंशीतभयप्रदानेनभीमंभयंकरंमातंगंगजंशिशिरऋतु
रूपंपलाशकुसुमात्मकैःस्वस्यखरैःकठिनैर्नखैर्दारयन्प्राप्तोवसंतकेसरीवसंतरूपःसिंहोवर्तत इत्यर्थः १३ ५ ६

नकेवलंस्वयमेवप्राप्तःकिंतु लक्ष्मीनृसिंह वक्तस्ययाशक्तिर्वसंतलक्ष्मीःसापिप्राप्तेतिवदन्वसंतलक्ष्मींवर्णयति रक्ताशोकेति रक्तोनवीनपल्लवयोगाद्योऽशोकोऽ-
शोकवृक्षःसएवकरौयस्याःसाकिंशुकःपुष्पितपलाशवृक्षःसएवांघ्रीचरणौयस्याः नीलोयोऽशोकोहरितपल्लवयोगात्सएवकचाःकेशायस्याः १४ बि
ल्ववृक्षफलान्येवस्तनौयस्याः मंजर्यएवकर्णौयस्याः १५ सिंधुवारमेवनखानियस्याः १६ बर्हिवृंदोमयूरवृंदःसएवकलापोभूषणंयस्याः
सारसः पुष्कराह्वस्तुसारसइतिकोशस्तस्यस्वनएवनूपुरेयस्याः वासंतीमाधवीलता तद्रूपाबद्धारशनाकटिसूत्रंययासाचलंतोयेमत्ताहंसास्तएवगतिर्य

रक्ताशोककरातन्वीदेवर्षेकिंशुकांघ्रिका नीलाशोककचाश्यामाविकासिकमलानना १४ नीलेंदीवरनेत्रासाबि-
ल्ववृक्षफलस्तनी प्रोत्फुल्लकुंदरदनामंजरीकर्णशोभिता १५ बंधुजीवाधराशुभ्रासिंधुवारनखाद्भुता पुंस्कोकि
लस्वरापुण्याकदंबवसनाशुभा १६ बर्हिवृंदकलापाचसारसस्वननूपुरा वासंतीबद्धरशनामत्तहंसगतिस्तथा
१७ पुत्रजीवांशुकन्यस्तरोमराजिविराजिता वसंतलक्ष्मीःसंप्राप्ताब्रह्मन्बदरिकाश्रमे १८ अकालेकि
मियंप्राप्ताविस्मयोऽयंममाधुना तपोविघ्नकरानूनंदेवर्षेपरिचिंतय १९ श्रूयतेसुरनारीणांगानंध्यानविनाशनं
आवयोस्तपिभंगायकृतंमघवताकिल २० ऋतुराडन्यथाकालेप्रीतिंसजनयेत्कथं विघ्नोऽयंविहितोभातिभो
तेनासुरशत्रुणा २१

स्याः १७ कदंबवृक्षाधोयेपुत्रजीवावृक्षास्तएवकदंबवृक्षरूपंयत्पूर्वोक्तमंशुकंवस्त्रंतस्मि
न्न्यस्ताक्षिप्ताआच्छादितायारोमराजीरोमपंक्तिस्तयाविराजिता कदंबवृक्षाणांवस्त्रत्वकल्पनातदधःस्थितपुत्रजीवानांरोमराजिकल्पनेतिबोध्यं
१८ १९ तपिभंगायतपिस्तपिक्रियातपश्चर्येत्यर्थःतस्याभंगाय २० ऋतुराडिति अन्यथामदुक्तार्थाभावेऽकालेसमयाभावेऽपि
ऋतुराड्वसंतःकथंप्रीतिंजनयेन्नकथमपीत्यर्थः असुरशत्रुणेंद्रेण २१ ६९ ६९ ६९ ६९

२२ विप्राग्र्येद्विजश्रेष्ठे २३ २४ २५ २६ विद्युन्मालाचसाचांबुजाक्षीचेति क्वचित्तुविद्युन्मालांबुजाक्ष्योचेतिपाठस्तदा-

वाताःसुगंधाःशीताश्चसमायांतिमनोहराः नान्यत्कारणमस्तीहशतक्रतुकृतिंविना २२ इतिब्रुवतिविप्राग्र्येदे
वेनारायणेविभो सर्वेदृष्टिपथंप्राप्तामन्मथप्रमुखास्तदा २३ ददर्शभगवान्सर्वान्नरोनारायणस्तथा वि
स्मयाविष्टमनसौबभूवतुरुभावपि २४ मन्मथंमेनकांचैवरंभांचैवतिलोत्तमां पुष्पगंधांसुकेशींचमहाश्वे
तांमनोरमां २५ प्रमद्वरांघृताचींचगीतज्ञांचारुहासिनीं चंद्रप्रभांचसोमांचकोकिलालापमंडितां
२६ विद्युन्मालांबुजाक्षींचतथाकांचनमालिनीं एताश्चान्यावरारोहादृष्टास्ताभ्यांतदांतिके २७ तासां
अष्टसहस्राणिपंचाशदधिकानिच वीक्ष्यतौविस्मितौजातौकामसैन्यंसुविस्तरं २८ प्रणम्याग्रेस्थिताः
सर्वादेववारांगनास्तदा दिव्याभरणभूषाढ्यादिव्यमाल्योपशोभिताः २९ जगुश्छलेनताःसर्वाःपृथि
व्यामतिदुर्लभं तत्तथावस्थितंदिव्यंमन्मथादिविवर्धनं ३० शुश्रावभगवान्विष्णुर्नरोनारायणस्तदा
श्रुत्वाप्रोवाचतास्तत्रप्रीत्यानारायणोमुनिः ३१ आस्यतांसुखमत्रैवकरोम्यातिथ्यमद्भुतं भवत्योऽतिथिध
र्मेणप्राप्ताःस्वर्गात्सुमध्यमाः ३२ व्यासउवाच साभिमानस्तुसंजातस्तदानारायणोमुनिः इंद्रेणप्रेषि-
तानूनंतथाविघ्नचिकीर्षया ३३ वराक्यःकाइमाःसर्वाःसृजाम्यद्यनवाःकिंल एताभ्योदिव्यरूपाश्चदर्शयामितपो
बलं ३४

स्त्रीद्वयं २७ २८ देववारांगनाअप्सरसः २९ यथाशास्त्रेणोक्तंतथावस्थितमित्यर्थः ३० ३१ ३२ ३३
अभिमानस्वरूपमाह वराक्यइति ३४ ६८ ६८ ६८ ६८ ६८ ६८

इतिसंचिंत्येति तरसावेगेनोरुंकरेणप्रताड्यसर्वांगसुंदरींनारीमुत्पादयामास ३५ नारायणेति हियतोनारायणोरुसंभूताततस्तस्माद्धेतो-
रुर्वशीतिनाम्नाऽभवदित्यर्थः ऊरुमश्नात्याश्रयत्युत्पत्तिस्थानत्वेनेत्युर्वशीतिव्युत्पत्तेः पृषोदरादित्वान्ह्रस्वत्वं दद्दशुरिति ताइंद्रेणप्रेषितास्तासुर्वशींददृशुः
दृष्ट्वापरमंविस्मयंययुःप्रापुः ३६ तासांचेति इंद्रप्रेषितानांस्त्रीणांपरिचर्यार्थंतावतीःपंचाशदधिकषोडशसहस्रसंख्याकाअतिसुंदरीस्ताभ्यो
ष्यतिसुंदर्यः ३७ प्रणेमुरिति तानारायणोत्पन्नास्त्रियोंजलिंकृत्वापुरःस्थितास्तौमुनीनरनारायणौप्रणेमुरित्यर्थः ३८ तदनंतरमिंद्रप्रे

इतिसंचिंत्यमनसाकरेणोरुंप्रताड्यवै तरसोत्पादयामासनारींसर्वांगसुंदरीं ३५ नारायणोरुसंभूता ह्युर्वशीति
ततःशुभा ददृशुस्ताःस्थितास्तत्रविस्मयंपरमंययुः ३६ तासांचपरिचर्यार्थंतावतीश्चातिसुंदरीः प्रादु-
श्चकारतरसातदामुनिरसंभ्रमः ३७ गायंत्यश्चहसंत्यश्चनानोपायनपाणयः प्रणेमुस्तामुनीसर्वाःस्थिताःकृ-
त्वांजलिंपुरः ३८ तांवीक्ष्यविभ्रमकरींतपसोविभूतिंदेवांगनाहिमुमुहुःप्रविमोहयंत्यः ऊचुश्चतौप्रमुदितान-
नपद्मशोभारोमोद्गमोल्लसितचारुनिजांगवल्त्यः ३९ कुर्युःकथंस्तुतिमहोतपसोमहत्त्वंधैर्यंतथैवभवतामभिवीक्ष्य
बालाः अस्मत्कटाक्षविषदिग्धशरेणदग्धःकोवानतत्रभवतांमनसोव्यथान ४०

षिताःस्तुतिंचक्रुरित्याह तांवीक्ष्येति अन्यान्प्रविमोह त्योऽपिदेवानांविभ्रम-
करींस्वस्यापिमोहकरींतपसोविभूतिंदृष्ट्वातौनरनारायणौप्रत्यूचुः कथंभूतारोमोद्गमेनरोमांचोद्गमेनचारवःसुंदरानिनिजांगवल्योनिजांगलतायासांताः ३९
कुर्युःकथमिति हेदेवौवयंबालामूढाभवतांतपसोमहत्त्वंतथैवधैर्यंमनसोप्यविषयमभिवीक्ष्यस्तुतिंकथंकुर्युर्नकथमपीत्यर्थः अस्मत्कटाक्षएवकज्जलरूप
विषेणादिग्धोयुक्तः शरस्तेनदग्धः कोवापृथिव्यांनभवति अपितुसर्वोभवत्येव तत्रतस्मिन्सत्यपिभवतांमनसोव्यथाविकारोनेतिपरमाश्चर्यंभवतामि
तिभावः ४० ६ ६ ६ ६

अतएवयूयंनसाधारणोकिंतुपरमेश्वरस्यांशभूतावेवेत्यस्माभिर्ज्ञातावित्याहुः ज्ञाताविति नरहरेर्विष्णोः हेभगवंतौकपटेनागतानामप्य-
स्माकंकोवाभाग्योदयोजातोयेनभवद्दर्शनमस्माभिर्लब्धमित्याह सेवानिमित्तमिति नोस्माकंगमनमागमनमिहभवत्सेवानिमित्तंन किंतुकामंयथेच्छंहरेरिं
द्रस्यशतमखस्यकार्यंभक्तपोविधातरूपंविधातुंकर्तुमेव ४१ तादृशदुष्टानामस्माकंयुवयोर्दर्शनंकेनभाग्येन संपादितंतत्संचितंभाग्यंखलुन

ज्ञातोयुवांनरहरेः परमांशभूतौदेवौमुनीशमृदमादिनिधीसदैव सेवानिमित्तमिहनोगमनंनकामंकार्यंहरेःश
तमखस्यविधातुमेव ४१ भाग्येनकेनयुवयोः किलदर्शनंनः संपादितंनविदितंखलुसंचितंतत् चित्तंक्षमं
निजजनेविहितंयुवाभ्यामस्मद्विधेकिलकृतागसितापमुक्तं ४२ कुर्वंतिनैवविबुधास्तपसोव्ययंवैशापेनतु-
च्छफलदेनमहानुभावाः व्यासउवाच इत्थंनिशम्यवचनंसुरकामिनीनांताबूचतुर्मुनिवरौविनयानतानां
४३ प्रीतौप्रसन्नवदनौजितकामलोभौधर्मात्मजौनिजतपोरुचिशोभितांगौ नरनारायणावूचतुः ब्रुवंतु
वांछितान्कामान्ददावस्तुष्टमानसौ ४४ यांतुस्वर्गंगृहीत्वेमामुर्वशींचारुलोचनां उपायनमियंबालागच्छत्व
द्यमनोहरा ४५ दत्ताऽवाभ्यांमघवतः प्रीणनायोरुसंभवा स्वस्त्यस्तुसर्वदेवेभ्योयथेष्टंप्रव्रजंतुच ४६ न
कस्यापितपोविघ्नंप्रकर्तव्यमतः परम् देव्यऊचुः क्वगच्छामोमहाभागप्राप्तास्तेपादपंकजं नारायणसुरश्रे
ष्ठभक्त्यापरमयामुदा ४७ वांछितंचेद्वरंनाथददासिमधुसूदन तुष्टः कमलपत्राक्षब्रवीमोमनसेप्सितं ४८ पति
स्त्वंभवदेवेशवरमेनंपरंतप भवामः प्रीतियुक्तास्त्वांसेवितुंजगदीश्वर ४९ विदितमस्माभिः किंचास्मद्विधेऽस्मत्सदृशेनिजजनेकृ

तागसिकृतापराधेचित्तंक्षमंशापादिकर्तुंसमर्थमपियुवाभ्यांतापमुक्तंसंतापरहितंकृतं अहोऽतिधन्याभवतांक्षमेतिभावः ४२ इयंचरीतिर्भवद्विधानांमहानु
भावानांकेनाभिप्रायेणेतितमभिप्रायमाह कुर्वंतीति ४३ ४४ इयंबालाराजानमिदं प्रत्युपायनंगच्छतु ४५ आवाभ्यांनरनारायणाभ्यां ४६ ४७ ४८
४९

५० त्वयापंचाशदधिकषोडशसहस्रास्त्रियउत्पादितास्ताःस्वर्गंगच्छंतु तावत्संख्यकाएववयमत्रस्थास्यामइतिभावः ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेषष्ठोध्यायः ६ पंचाधिकैश्चपंचाशद्भिःपद्यैःसमनंतरं अहंकारादतं

त्वयाचोत्पादितानार्यःसंत्यन्याश्चारुलोचनाः उर्वश्याद्यास्तथायांतुस्वर्गंवैभवदाज्ञया ५० स्त्रीणांषोडशसाहस्रंतिष्ठत्वत्रशतार्धकं सेवांतेत्रकरिष्यामोयुवयोस्तापसोत्तमौ ५१ वांछितंदेहिदेवेशसत्यवाग्भवमाधव आशाभंगोहिनारीणांहिंसनंपरिकीर्तितं ५२ कामार्तानांचमुनिभिर्धर्मज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः भाग्ययोगादिहप्राप्ताःस्वर्गात्प्रेमपरिप्लुताः ५३ त्यक्तुंनार्हसिदेवेशसमर्थोसिजगत्पते नारायणउवाच पूर्णवर्षसहस्रंतुतपस्तप्तंमयात्रवै ५४ जितेंद्रियेणचार्वंग्यःकथंभंगंकरोम्यतः नेच्छाकामेसुखेकाचित्सुखघ्नेविनाशके ५५ पशूनामपिसाधर्म्येरमेतमतिमान्कथं अप्सरसऊचुः शब्दादीनांचपंचानांमध्येस्पर्शसुखंवरं ५६ आनंदरसमूलंवैनान्यदस्तिसुखंकिल अतोस्माकंमहाराजवचनंकुरुसर्वथा ५७ निर्भरंसुखमासाद्यचरस्वगंधमादने यदिवांछसिनाकंत्वंनाधिकोगंधमादनात् ५८ रमस्वात्रशुभेस्थानेप्राप्यसर्वाःसुरांगनाः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेषष्ठोःध्यायः ६ व्यासउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तासांधर्मपुत्रःप्रतापवान् विमर्शमकरोच्चित्तेकिंकर्तव्यंमयाधुना १ "हास्योहंमुनिवृन्देषुभविष्याम्यद्यसंगमात्" अहंकारादिदंप्राप्तंदुःखंनात्रविचारणा मूलंधर्मविनाशस्यप्रथमंयदहंकृतिः २

विश्वंवैराग्यार्थमिहोच्यते १ रमस्वात्रशुभेस्थानेप्राप्यसर्वाःसुरांगनाः इत्यप्सरसांप्रार्थनांश्रुत्वानारायणोविचारंकृतवानित्याह इत्याकर्ण्येति विमर्शंविचारं १ इतिविचारंकृत्वा प्रथमतइदंसंकटंकस्मान्मूलादुत्पन्नमितितन्मूलंशोधितवानित्याह अहंकारादिदंप्राप्तमिति २

ननुकुतोधर्मविनाशस्यमूलमहंकारइतिचेत्तत्राह मूलमितियतःसंसारवृक्षस्यमूलमहंकारस्ततस्तस्मिन्संसारेयद्भवतिशुभंवाशुभंवातस्यसर्वस्यमूल
महंकारएवेत्यर्थः काएतावराक्योहमेतदपेक्षयाप्यतिसुंदरीरुत्पादयिष्यामीत्यहंकारस्वरूपंतुपूर्वमुक्तमेवात्राहंकारपदेनस्मारितं पुनःस्वयमेववद
ति दृष्ट्वेति ३ वारांगनागणंजुष्टमत्रसमागतंदृष्ट्वाहंमौनंसमाधायनस्थितःकिंतुतेनसाकंभाषणादिकंकृतंतेनाहंदुःखभाजनंजातः किंचधर्मस्य-
तपसोव्ययोपिजातस्तपोबलात्तासामुत्पादनेनेत्याह उत्पादिताइति ४ तासामुत्पत्त्यैवस्वर्गस्यनिर्वाहोजातइतिमत्वा ताःस्वर्गस्थादे
वांगनामांबाधितुंप्रवृत्ताः यद्यहंकारमवलंब्यतानोत्पादिताःस्युस्तदाऽयंप्रसंगःकिमित्युपस्थितःस्यात्तस्मादूर्णनाभिरिवलूताकीटइवस्वकृतेनै

मूलंसंसारवृक्षस्ययतःप्रोक्तोमहात्मभिः दृष्ट्वामौनंसमाधायनस्थितोहंसमागतं ३ वारांगनागणंजुष्टंतेना
संदुःखभाजनं उत्पादितास्तथानार्योमयाधर्मव्ययेनवै ४ तास्तुमांबाधितुंवृत्ताःकामार्त्ताःप्रमदोत्तमाः
ऊर्णनाभिरिवाद्याहंजालेनस्वकृतेनवै ५ बद्धोस्मिसुदृढेनात्रकिंकर्त्तव्यमितःपरं यदिर्चितांसमुत्सृज्य-
संत्यजाम्यबलाइमाः ६ शप्त्वाभ्रष्टाग्रजिष्यंतिसर्वाभग्नमनोरथाः मुक्तोहंसंचरिष्यामिविजनेपरमंतपः
७ तस्मात्क्रोधंसमुत्पाद्यत्यक्ष्यामिसुंदरीगणं व्यासउवाच इतिसंचिंत्यमनसामुनिर्नारायणस्तदा ८ विम
र्शमकरोच्चित्तेसुखोत्पादनसाधने द्वितीयोयंमहाशत्रुःक्रोधःसंतापकारकः ९

वजालेनाहंबद्धइत्यर्थः ५ इतिमनसि
स्वापराधंविनिश्चित्यातःपरंकिंकर्त्तव्यमितिविचारयामासेत्याह किंकर्तव्यमितःपरमितिततएकमुपायंविचारितवानित्याहयदीति यदीमास्त्यजामितर्हि
शापंदत्त्वागमिष्यंति तथाप्याभिर्मुक्तोहंतपःसंचरिष्यामीतिमहत्फलंभविष्यतीत्यर्थः ६ ७ इतिविचार्यतस्यैवनिश्चयःकृतइत्याह तस्मात्क्रोध
मिति ८ इतिनिश्चित्यमनसापुनर्नारायणोविमर्शमकरोदित्याह विमर्शमिति कीदृशोविमर्शइत्याह द्वितीयोयमिति एकोहंकारशत्रुरवलंबि-
तस्तस्येदंफलंजातं पुनर्द्वितीयस्यक्रोधस्यावलंबेबहुदुःखमेवभविष्यतीत्यर्थः ९ ५९ ५९ ५९ ५९

तस्यदुष्टत्वमेवाह कामादिति १० दीर्घिकांनदीं ११ १२ १३ १४ ताभ्यामावाभ्यामहंकारक्रोधाभ्यां १५ १६ १७ कथमिति सोपिप्रल्हा

कामादप्यधिकोलोकेलोभादपिचदारुणः क्रोधाभिभूतःकुरुतेहिंसांप्राणविघातिनीं १० दुःखदांसर्वभूतानांन
रकारामदीर्घिकां यथाग्निर्घर्षणाज्जातःपादपंप्रदहेत्तथा ११ देहोत्सन्नस्तथाक्रोधोदेहंदहतिदारुणः व्यासउ
वाच इतिसंचिंत्यमानंतंभ्रातरंदीनमानसं १२उवाचवचनंतथ्यंनरोधर्मसुतोनुजः नरउवाच नारायण
महाभागकोपंयच्छमहामते १३ शांतंभावंसमाश्रित्यनाशयाहंकृतिंपरां पुराहंकारदोषेणातपोनष्टंकिला
वयोः १४ संग्रामश्चाभवत्ताभ्यामावाभ्यामसुरेणह दिव्यवर्षसहस्रंतुप्रल्हादेनमहाद्भुतं १५ दुःखंबहुतरं
प्राप्तंतत्रावाभ्यांसुरोत्तम तस्मात्क्रोधंपरित्यज्यशांतोभवमुनीश्वर १६ "शांतत्वंतपसोमूलंमुनिभिःपरिकी
र्तितम्" व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाशांतोभूद्धर्मनंदनः जनमेजयउवाच संशयोऽयंमुनिश्रेष्ठप्र-
ल्हादेनमहात्मना १७ विष्णुभक्तेनशांतेनकथंयुद्धंकृतंपुरा कृतवंतौकथंयुद्धंनरनारायणावृषी १८
तापसौधर्मपुत्रौद्वौसुशांतमानसावुभौ समागमःकथंजातस्तयोर्दैत्यसुतस्यच १९ संग्रामस्तुकथंताभ्यां
कृतस्तेनमहात्मना प्रल्हादोप्यतिधर्मात्माज्ञानवान्विष्णुतत्परः २० नरनारायणौतद्वत्तापसौसत्त्वसं-
स्थितौ तेनताभ्यांसमुद्भूतंवैरंयदिपरस्परं २१ तदातपसिधर्मेचश्रमएवहिकेवलं कृजपःकृतपश्चर्यापु
रासत्ययुगेपिच २२ तादृशैर्निर्जितंचित्तंक्रोधाहंकारसंभृतं नक्रोधोनचमात्सर्यमहंकारांकुरंविना २३

दः शांतस्तावपिनरनारायणौशांतौतथाचक्रोधाहंकारयोरभावात्कथंयुद्धमित्यर्थः १८ १९ २० २१ २२ २३

२४ २५ २६ २७ २८ कोऽप्यस्तित्रिभुवनत्रये एतादृशायदाहंकरयुक्तास्तदाहंकारविनिर्मुक्तः कोप्यस्तिनकोपीत्यर्थः २९ नि
गडैःशृंखलाभिः ३० ३१ ३२ मीमांसकानामिति कर्मैवप्रधानंसर्वैःकर्त्तव्यं नतुब्रह्मज्ञानादिकमस्तिसंभवतिवेतिमतं ३३ इत्थंजनमे

अहंकारात्समुत्पन्नाःकामक्रोधादयःकिल वर्षकोटिसहस्रंतुतपःकृत्वातिदारुणं २४ अहंकारांकुरेजातेव्य
र्थंभवतिसर्वथा यथासूर्योदयेजातेतमोरूपंनतिष्ठति २५ अहंकारांकुरस्याग्रेतथापुण्यंनतिष्ठति प्रल्हादो
पिमहाभागहरिणासमयुध्यत २६ तदाव्यर्थंकृतंसर्वंसुकृतंकिलभूतले नरनारायणौशांतौविहायपरमंतपः
२७ कृतवंतौयदायुद्धंक्कशमःसुकृतंपुनः ईदृग्भ्यांसत्त्वयुक्ताभ्यामजेयायद्यहंकृतिः २८ मादृशानांच-
कावार्तामुनेऽहंकारसंक्षये अहंकारपरित्यक्तोनकोप्यस्तिजगत्त्रये २९ नभूतोभविितानैवयस्त्यक्तस्तेनस
र्वथा मुच्यतेलोहनिगडैर्बद्धःकाष्ठमयैस्तथा ३० अहंकारनिबद्धस्तुनकदाचिद्विमुच्यते अहंकाराद्वृतंसर्वं
जगत्स्थावरजंगमं ३१ भ्रमत्येवहिसंसारेविष्ठामूत्रप्रदूषिते ब्रह्मज्ञानंकुतस्तावत्संसारेमोहसंवृते ३२ म
तंमीमांसकानांवैसंमतंभातिसुव्रत महांतोऽपिसदायुक्ताःकामक्रोधादिभिर्मुने ३३ मादृशानांकलाव-
स्मिन्काकथामुनिसत्तम व्यासउवाच कार्यंवैकारणाद्भिन्नंकथंभवतिभारत ३४ कटकंकुंडलंचैवसुवर्ण
सदृशंभवेत् अहंकारोद्भवंसर्वंब्रह्मांडंसचराचरं ३५ पटस्तंतुवशःप्रोक्तस्तद्वियुक्तःकथंभवेत् मायागुणैस्त्रि-
भिःसर्वंरचितंस्थिरजंगमं ३६ जयेनाहंकारमयत्वंसर्वस्योक्तंतदेवव्यासःस्थापयति कार्यमिति अहंकारस्यसर्वकार्यंतत्कारणादहंकारात्कथंभि
न्नंभवतिनहिकटकंकुंडलंवासुवर्णाद्भिन्नंभवति किंतु सुवर्णसदृशंसुवर्णमेवभवतितद्वदित्यर्थः ३४ तदेवाह अहंकारोद्भवमिति ३५ पटस्तंतुवशस्तंत्वनतिरिक्तोयथा
तथातद्वियुक्तंअहंकारवियुक्तंकथंचराचरंभवेन्नकथमपीत्यर्थः यद्यप्यहंकारवृतमेवसर्वंभवतितथापिमायागुणैस्त्रिभिर्महत्त्वादिकैःसर्वंरचितं तथाचमायामयत्वात्सर्वंमि-
थ्याभवतीतिज्ञानिनांकापरिदेवनाखेदोनकापीत्यर्थः ३६

पुनरहंकारात्तत्वंस्थापयति ब्रह्माविष्णुरिति ३७ ३८ ३९ शांतेपरमात्मसुखेस्थितइत्यर्थः ४० ४१ कृत्वेति शास्त्राण्यप्यधीत्यतीर्थाटनादिकंचकृत्वा
पस्याऽहंकारस्ययोगाद्विषयासक्तः सन्सर्वकर्मकरोतिचौरवद्दांभिकः स्वांतःस्थितदुर्गुणापहारकः ४२ ४३ विद्वोत्रास्तीति अत्रकृतादिषुयत्रकलौस्पर्द्धाद्रोहलो-
भादयःसंतितत्रकाकथेत्यर्थः ४४ एवंविधोऽस्तीति यथात्वयाज्ञातोऽहंकारमयः संसारस्तथैवास्तिनतत्रसंदेहइत्यर्थः तर्हिसाधवोनैवसंतीतिचेन्नतथावक्तव्यं

सतृणंस्तंबपर्यंतंकातत्रपरिदेवना ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रस्तेचाहंकारमोहिताः ३७ भ्रमंत्यस्मिन्महागाधेसंसारे
नृपसत्तम वसिष्ठनारदाद्याश्चमुनयोज्ञानिनःपरं ३८ तेभिभूताःसंसरंतिसंसारेऽस्मिन्पुनःपुनः नकोप्यस्तिनृपथ्वे
ष्वत्रिषुलोकेषुदेहभृत् ३९ एभिर्मायागुणैर्मुक्तः शांतआत्मासुखेस्थितः कामक्रोधौतथालोभोमोहोऽहंका
रसंभवः ४० नमुंचंतिनरंसर्वंदेहवंतंनृपोत्तम अधीत्यवेदशास्त्राणिपुराणानिविचिंत्यच ४१ कृत्वातीर्था
टनंदानंध्यानंचैवसुरार्चनं करोतिविषयासक्तःसर्वकर्मचचोरवत् ४२ विचारयतिनोपूर्वंकामसमोहमदान्वितः
कृतेयुगेऽपित्रेतायांद्वापरेकुरुनंदन ४३ विद्वोऽत्रास्तिचधर्मोपिकाकथाद्यकलौपुनः स्पर्द्धासदैवसद्रोहालो
भामर्षौचसर्वदा ४४ एवंविधोऽस्तिसंसारोनात्रकार्याविचारणा साधवोविरलालोकेभवंतिगतमत्सराः
४५ जितक्रोधाजितामर्षादृष्टांतार्थंव्यवस्थिताः राजोवाच तेधन्याःकृतपुण्यास्तेमदमोहविवर्जिताः
४६ जितेंद्रियाःसदाचाराजितंतैर्भुवनत्रयं दुनोमिपातकंस्मृत्वापितुर्ममहात्मनः ४७

श्रीभगवत्यनुग्रहवंतोऽहंका
रादिबाधारहिताविरलाः संत्येववैखानसादयः पूर्वमुक्तादृष्टांतदर्शनार्थमित्याह साधवइति ४५ ४६ सर्वप्रपंचस्याहंकारबाधापीडितत्वोक्त्याहंकारस्य
चमायाजन्यत्वोक्त्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपभगवत्याआराधनयाहंकारादिबाधारहितोभवतीतिमुनेर्गूढोभिसंधिः हेमुनेएतादृशींसंसारावस्थांदृष्ट्वा
मस्त्रिादीनांचाचरणंममाचरणंचदृष्ट्वाकथमस्माकंगतिर्भविष्यतीतिभियाचित्तेऽहंदुनोमिखेदंप्राप्नोमीत्याह दुनोमीति ४७ ७ ७

ममाग्रतोमत्संमुखं ४८ ४९ अस्त्वेतद्दुःखकरंक्रियानस्यखेदः कर्तव्यः प्रकृतांयुद्धकथांविस्तराद्वर्णयेत्याह कथंयुद्धमिति ५० ५१
५२ ५३ प्रधनंयुद्धं ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलके चतुर्थस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ अर्धाधिकैःसप्तचत्वारिंश

कृतस्तपस्विनःकंठेमृतसर्पोह्यघंविना अतस्तस्यमुनिश्रेष्ठभविताकिंममाग्रतः ४८ नजानेबुद्धिसंमो
हात्किंवाकार्यंभविष्यति मधुपश्यतिमूढात्माप्रपातंनैवपश्यति ४९ करोतिनिंदितंकर्मनरकान्नबिभेति
च कथंयुद्धंपुरावृत्तंविस्तरात्तद्वदस्वमे ५० प्रल्हादेनयथाचोग्रंनरनारायणस्यवै प्रल्हादस्तुकथंयातःपाता
लात्तद्वदस्वमे ५१ सारस्वतेमहातीर्थेपुण्येबदरिकाश्रमे नरनारायणौशांतौतापसौमुनिसत्तमौ ५२
कृतवंतौतथायुद्धंहेतुनाकेनमानद वैरंभवतिवित्तार्थेदारार्थेवापरस्परं ५३ एषणारहितौकस्माच्चक्रतुःप्र
धनंमहत् प्रल्हादोपिचधर्मात्माज्ञात्वादेवौसनातनौ ५४ कृतवान्सकथंयुद्धंनरनारायणौमुनी एतद्वि
स्तरतोब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामिकारणं ५५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेसप्तमोऽध्यायः
७ सूतउवाच इतिपृष्टस्तदाविप्रोराजापारीक्षितेनवै उवाचविस्तरात्सर्वंव्यासःसत्यवतीसुतः १ जनमे
जयोपिधर्मात्मानिर्वेदंपरमंगतः चित्तंदुश्चरितंमत्वावैराटीतनयस्यवै २

श्लोकैरतःपरं प्रल्हादनारायणयोःसमाग
मउदीर्यते १ राजापिकिंचिद्यत्पृष्टवानितितदभिप्रायमाह जनमेजयोपीति वैराटीविराटतनयोत्तरातस्याःसुतःपरीक्षित्तस्यचित्तंदुश्चरितंदुराचारंमत्वेत्यर्थः २

३ तेनतस्येति तेनपितृत्राणेनतस्यपितृत्राणकर्तुः पुत्रेतिनामसार्थकमन्वर्थकंस्यान्नान्यथेत्यर्थः ४ औत्तरेयमुत्तरायाअपत्यं स्त्रीभ्योढगि-
तिढग् ५ पितुर्गतिमिति इतिपूर्वश्लोकोक्तप्रकारेणपितुर्दुर्गतिंश्रुत्वेत्यर्थः महाभारतेपिपरीक्षिद्राज्ञोदुर्गतिरुक्ता तद्वचनंच अपृच्छ

तस्यैवोद्धरणार्थायचकारसततंमनः विप्रावमानपापेनयमलोकंगतस्यवै ३ पुन्नामनरकाद्यस्मात्त्रायते
पितरंस्वकं पुत्रेतिनामसार्थंस्यात्तेनतस्यमुनीश्वराः ४ सर्पदष्टंनृपंश्रुत्वाहर्म्योपरिमृतंतथा विप्रशापादौ
त्तरेयंस्नानदानविवर्जितं ५ पितुर्गतिंनिशम्यासौनिर्वेदंगतवान्नृपः परीक्षितोमहाभागस्संतप्तोभयविह्व
लः ६ पप्रच्छाथमुनिंव्यासंगृहागतमनिंदितः नरनारायणस्येमांकथांपरमविस्तृतां ७ व्यासउवाच
सयदानिहतोरौद्रोहिरण्यकशिपुर्नृप अभिषिक्तस्तदाराज्येप्रल्हादोनामतत्सुतः ८ तस्मिञ्शासतिदे-
त्येंद्रेदेवब्राह्मणपूजके मखैर्भूम्यांनृपतयोयजंतःश्रद्धयान्विताः ९ ब्राह्मणाश्चतपोधर्मतीर्थयात्राश्चकुर्वते
वैश्याश्चस्वस्ववृत्तिस्थाःशूद्राःशुश्रूषणेरताः १० नृसिंहेनचपातालेस्थापितःसोथदैत्यराट् राज्यंचकारतत्रैवप्र-
जापालनतत्परः ११ कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथच्यवनाख्योमहातपाः जगामनर्मदांस्नातुंतीर्थेवैव्याल्हतीश्वरं १२
रेवांमहानदींदृष्ट्वाततस्तस्यामवातरत् उत्तरंतंप्रजग्राहनागोविषभयंकरः १३ गृहीतोभयभीतस्तुपाता
लेमुनिसत्तमः सस्मारमनसाविष्णुंदेवदेवंजनार्दनं १४

त्सतदाराजामंत्रिणस्तान्सुदुःखितः उत्तंकस्यैव-
सान्निध्येपितुःस्वर्गगतिंप्रतीति ६ ७ तत्प्रश्नोत्तरंव्यासोयदुक्तवांस्तदाह सयदेति ८ ९ १० ११
व्याल्हतीश्वरंव्याल्हतीश्वरसंबंधितीर्थे १२ तस्यांस्नानार्थमवातरत् १३ १४ ॐ ॐ ॐ ॐ

१५ १६ १७ १८ १९ २० किंमेमघवतेति यदहंप्रेषितोदूतकार्यंकुर्वाणस्तवनगरेप्राप्तवानितिमघवतें-
द्रेणममकार्यंकिमस्तिनकिमपीत्यर्थः २१ तर्हिकिमर्थमागतस्तत्राह विद्धीति स्वनेत्रंज्ञानचक्षुषं २२ २३ २४

संस्मृतेपुंडरीकाक्षेनिर्विषोभून्महोरगः नप्रापच्यवनोदुःखंनीयमानोरसातलं १५ द्विजिव्हेनमुनिस्त्यक्तो
निर्विण्णेनातिशंकिना मांशपेतमुनिःक्रुद्धस्तापसोऽयंमहानिति १६ चचारनागकन्याभिःपूजितोमुनि
सत्तमः विवेशाप्यथनागानांदानवानांमहत्पुरं १७ कदाचिद्भृगुपुत्रंतंविचरंतंपुरोत्तमे ददर्शदैत्यराजोऽसौ
प्रल्हादोधर्मवत्सलः १८ दृष्ट्वातंपूजयामासमुनिंदैत्यपतिस्तदा पप्रच्छकारणंकिंतेपातालागमनेवद १९
प्रेषितोऽसिकिमिंद्रेणसत्यंब्रूहिद्विजोत्तम दैत्यविद्वेषयुक्तेनममराज्यदिदृक्षया २० च्यवनउवाच किंमेमघ
वताराजन्यदहंप्रेषितःपुनः दूतकार्यप्रकुर्वाणःप्राप्तवान्नगरेतव २१ विद्धिमांभृगुपुत्रंतंस्वनेत्रंधर्मतत्परं
माशंकांकुरुदैत्येंद्रवासवप्रेषितस्यवै २२ स्नानार्थंनर्मदांप्राप्तःपुण्यतीर्थेनृपोत्तम नद्यामेवावतीर्णोऽहंगृहीत
श्चमहाहिना २३ जातोऽसौनिर्विषःसर्पोविष्णोःसंस्मरणादिव मुक्तोऽहंतेननागेनप्रभावात्स्मरणस्यवै २४
अत्रागतेनराजेंद्रमयासंतवदर्शनं विष्णुभक्तोऽसिदैत्येंद्रतद्भक्तंमांविचिंतय २५ व्यासउवाच तन्निश
म्यवचःश्लक्ष्णंहिरण्यकशिपोःसुतः पप्रच्छपरयाप्रीत्यातीर्थानिविविधानिच २६ प्रल्हादउवाच पृथिव्यां
कानितीर्थानिपुण्यानिमुनिसत्तम पातालेचतथाकाशेतानिनोवदविस्तरात् २७ च्यवनउवाच मनो
वाक्कायशुद्धानांराजंस्तीर्थंपदेपदे तथामलिनचित्तानांगंगापिकीकटाधिका २८

तद्भक्तमिति अयंशास्त्रो-
पीतिसप्तमस्कंधेवक्ष्यति २५ २६ २७ कीकटाधिकाकीकटदेशापेक्षयाधिका २८ ६२

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ कोटिस्नातः कोटिवारंस्नातइतिमध्यमपदलोपिसमासः

प्रथमंचेन्मनःशुद्धंजातंपापविवर्जितं तदातीर्थानिसर्वाणिपावनानिभवंतिवै २९ गंगातीरेहिसर्वत्रवसं
तिनगराणिच व्रजाश्चैवाकराग्रामाःसर्वेखेटास्तथापरे ३० निषादानांनिवासाश्चकैवर्तानांतथापरे हू
णवंगखसानांचम्लेच्छानांदैत्यसत्तम ३१ पिबंतिसर्वदागांगंजलंब्रह्मोपमंसदा स्नानंकुर्वंतिदैत्येंद्रत्रि-
कालंस्वेच्छयाजनाः ३२ तत्रैकोऽपिविशुद्धात्मानभवत्येवमारिष किंफलंतर्हितीर्थस्यविषयोपहतात्मसु
३३ कारणंमनएवात्रनान्यद्राजन्विचिंतय मनःशुद्धिःप्रकर्तव्यासततंशुद्धिमिच्छता ३४ तीर्थवासी
महापापीभवेत्तत्रान्यवंचनात् तत्रैवाचरितंपापमानंत्यायप्रकल्प्यते ३५ यथेंद्रवारुणंपक्कमिष्टंनैवोपजा-
यते भावदुष्टस्तथातीर्थेकोटिस्नातोनशुध्यति ३६ प्रथमंमनसःशुद्धिःकर्तव्याशुभमिच्छता शुद्धेम-
नसिद्रव्यस्यशुद्धिर्भवतिनान्यथा ३७ तथैवाचारशुद्धिःस्यात्ततस्तीर्थेप्रसिध्यति अन्यथातुकृतंसर्वंव्यर्थं
भवतितत्क्षणात् ३८ हीनवर्णस्यसंसर्गंतीर्थेगत्वासदात्यजेत् भूतानुकंपनंचैवकर्तव्यंकर्मणाधिया ३९
यदिपृच्छसिराजेंद्रतीर्थंवक्ष्याम्यनुत्तमं प्रथमंनैमिषंपुण्यंचक्रतीर्थंचपुष्करं ४० अन्येषांचैवतीर्थानांसंख्या
नास्तिमहीतले पावनानिचस्थानानिबहूनिनृपसत्तम ४१ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंराज्ञानैमिषंगं
तुमुद्यतः नोदयामासदैत्यान्वैहर्षनिर्भरमानसः ४२ प्रल्हादउवाच उत्तिष्ठंतुमहाभागागमिष्यामो
द्यनैमिषं द्रक्ष्यामःपुंडरीकाक्षंपीतवाससमच्युतं ४३

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ५ ५ ५

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ इतिश्रीदेवीभागवतनिलकेचतुर्थस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ८ अर्धाधिकैःपंचपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरं प्रल्हादनारायणयोर्युद्धमत्रानुवर्ण्यते १ प्रल्हादस्यसरस्वतीतीर्थप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तमाह कुर्वंस्तीर्थविधिमिति १ अ

व्यासउवाच इत्युक्ताविष्णुभक्तेनसर्वेतेदानवास्तदा तेनैवसहपातालान्निर्ययुःपरयामुदा ४४ तेसमेत्यचदैतेयादानवाश्चमहाबलाः नैमिषारण्यमासाद्यस्नानंचक्रुर्मुदान्विताः ४५ प्रल्हादस्तत्रतीर्थेषुचरन्दैत्यैःसमन्वितः सरस्वतींमहापुण्यांददर्शविमलोदकां ४६ तीर्थेतत्रनृपश्रेष्ठप्रल्हादस्यमहात्मनः मनःप्रसन्नंसंजातंस्नात्वासारस्वतेजले ४७ विधिवत्तत्रदैत्येंद्रःस्नानदानादिकंशुभे चकारातिप्रसन्नात्मातीर्थेपरमपावने ४८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ८ व्यासउवाच कुर्वंस्तीर्थविधिंतत्रहिरण्यकशिपोःसुतः न्यग्रोधंसुमहच्छायमपश्यत्पुरतस्तदा १ ददर्शबाणानपरान्नानाजातीयकांस्तदा गृध्रपक्षयुतांस्तीव्राञ्शिलाधौतान्महोज्वलान् २ चिंतयामाससमनसाकस्येमेविशिखास्त्विह ऋषीणामाश्रमेपुण्येतीर्थेपरमपावने ३ एवंचिंतयतातेनकृष्णाजिनधरौमुनी समुन्नतजटाभारौदृष्टौधर्मसुतौतदा ४ तयोरग्रेधृतेशुभ्रेधनुषीलक्षणान्विते शार्ङ्गमाजगवंचैवतथाक्षय्यौमहेषुधी ५ ध्यानस्थौतौमहाभागौनरनारायणावृषी दृष्ट्वाधर्मसुतौतत्रदैत्यानामधिपस्तदा ६ क्रोधरक्तेक्षणस्तौतुप्रोवाचासुरपालकः किंभवद्भ्यांसमारब्धोदंभोधर्मविनाशनः ७ नश्रुतंनैवदृष्टंहिसंसारेऽस्मिन्कदापिहि तपसश्चरणंतीव्रंतथाचापस्यधारणं ८

पराःउत्कृष्टान्नानाजातीयकान्भल्लादिजातिसंभिन्नान् २ ३ ४ आजगवंपिनाकः ५ ६ ७ ८

विरोधोयमिति तपश्चरणचापधारणयोर्ब्राह्मणक्षत्रियधर्मत्वादेकत्रावस्थानेविरोधइत्यर्थः अस्त्वेतत्कलिप्रियंकलौयोग्यमेतदनुष्ठानमस्मिन्नाद्ये सत्ययुगेतुकथंयुक्तमित्यर्थः ९ १० ११ विरोधोयमित्युक्तंतत्रकिमधिकाराभावाद्वासामर्थ्याभावाद्वानाद्यउभयोरप्युभ-

विरोधोऽयंयुगेचाद्येकथंयुक्तंकलिप्रियं ब्राह्मणस्यतपोयुक्तंतत्रकिंचापधारणं ९ क्वजटाधारणंदेहेक्वेषुधी चविडंबनौ धर्मस्याचरणंयुक्तंयुवयोर्दिव्यभावयोः १० व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वानरःप्रोवा चभारत कातेचिंतात्रदैत्येंद्रवृथातपसिचावयोः ११ सामर्थ्येसतियःकुर्यात्तत्संपद्येततस्यहि आवां- कार्यद्वयेमंदसमर्थौलोकविश्रुतौ १२ युद्धेतपसिसामर्थ्यंत्वंपुनःकिंकरिष्यसि गच्छमार्गेयथाकामंकस्माद त्रविकत्थसे १३ ब्राह्मंतेजोदुराराध्यंनत्वंवेदविमोहितः विप्रचर्चानकर्तव्याप्राणिभिःसुखमीप्सुभिः १४ प्रल्हादउवाच तापसौमंदबुद्धीस्थोमृषावांगर्वमोहितौ मयितिष्ठतिदैत्येंद्रेधर्मसेतुप्रवर्तके १५ नयुक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन्नधर्माचरणंपुनः काशक्तिस्तवयुद्धेऽस्तिदर्शयाद्यतपोधन १६ व्यासउवाच तदाकर्ण्यवचस्तस्यनरस्तंप्रत्युवाचह युध्यस्वाद्यमयासार्द्धंयदितेमतिरीदृशी १७ अद्यतेस्फोटयिष्या मिमूर्द्धानमसुराधम युद्धेश्रद्धानतेपश्चाद्भविष्यतिकदाचन १८ व्यासउवाच तन्निशम्यवचस्तस्यदैत्यें द्रःकुपितस्तदा प्रल्हादोबलवानत्रप्रतिज्ञामारुरोहसः १९ येनकेनाप्युपायेनजेष्यामितावुभावपि नरनारायणौदांतावृषीतापसमन्वितौ २० व्यासउवाच इत्युक्त्वावचनंदैत्यःप्रतिगृह्यशरासनं आकृष्यत रसाचापंज्याशब्दंचचकारह २१

यत्राधिकारान्नद्वितीयोयत्रसामर्थ्याभावस्तत्रत- थास्तुनात्रतथास्तीत्याह सामर्थ्येसतीति १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

२२ समीक्ष्येति नरःस्वसृष्टान्स्वेनत्यक्तान्बाणांश्छिन्नान्समीक्ष्येत्यन्वयः २३ २४ २५ अस्मिन्नेवसमयेनारायणोपिधनुरादा

मुमोचबहुशःक्रोधात्प्रल्हादोपरिपार्थिव तान्दैत्यराजस्तपनीयपुंखैश्चिच्छेदबाणैस्तरसासमेत्य २२ समी
क्ष्यछिन्नांश्वनरःस्वसृष्टानन्यान्मुमोचाशुरुषान्वितोवै दैत्याधिपस्तानपितीव्रवेगैश्छित्त्वाजघानोरसितंमु
नींद्रं २३ नरोपितंपंचभिराशुगैश्चक्रुद्धोहनद्दैत्यपतिंबाहुदेशे सेंद्राःसुरास्तत्रतयोर्हियुद्धंद्रष्टुंविमानैर्गगन-
स्थिताश्च २४ नरस्यवीर्येयुधिसंस्थितस्यतेतुष्टुवुर्दैत्यपतेश्चभूयः ववर्षदैत्याधिपआत्तचापःशिलीमुखा
नंबुधरोयथापः २५ आदायशार्ङ्गंधनुरप्रमेयंमुमोचबाणान्छितहेमपुंखान् बभूवयुद्धंतुमुलंतयोस्तुज
यैषिणोःपार्थिवदेवदैत्ययोः २६ ववर्षुराकाशपथेस्थितास्तेपुष्पाणिदिव्यानिप्रहृष्टचित्ताः चुकोपदैत्याधि
पतिर्हरौसमुमोचबाणानतितीव्रवेगान् २७ चिच्छेदतान्धर्मसुतःसुतीक्ष्णैर्धनुर्विमुक्तैर्विशिखैस्तदाशु न
तोनारायणंबाणैःप्रल्हादश्चातिकर्षितैः २८ ववर्षसुस्थितंवीरंधर्मपुत्रंसनातनं नारायणोऽपितंवेगान्मुक्तै
र्बाणैःशिलाशितैः २९ तुतोदातीवपुरतोदैत्यानामधिपंस्थितं सन्निपातोऽबरेतत्रदिदृक्षूणांबभूवह ३० देवा
नांदानवानांचकुर्वतांजयघोषणं उभयोःशरवर्षेणछादितेगगनेतदा ३१ दिवापिरात्रिसदृशंबभूवतिमिरं
महत् ऊचुःपरस्परंदेवादैत्याश्चातीवविस्मिताः ३२ अदृष्टपूर्वंयुद्धंवैवर्ततेऽद्यसुदारुणं देवर्षयोऽथगंधर्वा
यक्षकिन्नरपन्नगाः ३३ विद्याधराश्चारणाश्चविस्मयंपरमंययुः नारदःपर्वतश्चैवप्रेक्षणार्थंस्थितोमुनी ३४

ययुद्धार्थंप्रवृत्तइत्याह आदायेति २६ हरौनारायणे २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

३५ नेदृशमित्यस्यतारकासुरयुद्धमित्येनेनान्वयः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६

नारदःपर्वतंप्राहनेदृशंचाभवत्पुरा तारकासुरयुद्धंचतथावृत्रासुरस्यच ३५ मधुकैटभयोर्युद्धंहरिणानेदृशं
कृतं प्रल्हादःप्रबलःशूरोयस्मान्नारायणेनच ३६ करोतिसदृशंयुद्धंसिद्धेनाद्भुतकर्मणा व्यासउवाच
दिनेदिनेतथारात्रौकृत्वाकृत्वापुनःपुनः ३७ चक्रतुःपरमंयुद्धंतौनदादैत्यतापसौ नारायणस्तुचिच्छेदप्र
ल्हादस्यशरासनं ३८ तरसैकेनबाणेनसचान्यद्धनुराददे नारायणस्तुतरसामुक्त्वान्यंचशिलीमुखं ३९
तदैवमध्यतश्चापंचिच्छेदलघुहस्तकः छिन्नंछिन्नंपुनर्दैत्योधनुरन्यत्समाददे ४० नारायणस्तुचिच्छेद-
विशिखैराशुकोपितः छिन्नेधनुषिदैत्येंद्रःपरिघंसुसमाददे ४१ जघानधर्मजंतूर्णबाह्वोर्मध्येऽतिकोपनः
तमायांतंसबलवान्मार्गणैर्नवभिर्मुनिः ४२ चिच्छेदपरिघंघोरंदशभिस्तमताडयत् गदामादायदैत्यें
द्रःसर्वायसमयींदृढां ४३ जानुदेशेजघानाशुदेवंनारायणंरुषा गदयाचापिगिरिवत्संस्थितःस्थिरमानसः
४४ धर्मपुत्रोऽतिबलवान्मुमोचाशुशिलीमुखान् गदांचिच्छेदभगवांस्तदादैत्यपतेर्दृढां ४५ विस्मयंपरमं
जग्मुःप्रेक्षकागगनेस्थिताः सतुशक्तिंसमादाय प्रल्हादःपरवीरहा ४६ चिक्षेपतरसाक्रुद्धोबलान्नारायणो
रसि तामापतंतींसंवीक्ष्यबाणेनैकेनलीलया ४७ सप्तधाकृतवानाशुसप्तभिस्तंजघानह दिव्यवर्षसहस्रं
तुलयुद्धंपरमंतयोः ४८ जातंविस्मयदंराजन्सर्वेषांतत्रचाश्रमे तदाजगामतरसापीतवासाश्चतुर्भुजः ४९
प्रल्हादस्याश्रमंतत्रजगादचगदाधरः चतुर्भुजोरमाकांतोरथांगदरपद्मभृत् ५०

४७ ४८ ४९

आजगामजगादचप्रल्हादंप्रतिभाषितवानित्यर्थः ५०

५१ ५२ सुराणांसुरैःसाकमित्यर्थः मयाशतंसमाःशतसंवत्सरंसंग्रामः कृतएतादृशेनशूरेणमयाकस्माद्धेतोर्नजिताविति महान्विस्मयइत्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेनवमोध्यायः ९ पंचाशद्भिरथश्लोकैर्हरयेभृगुणापुनः शापोदत्तोयतःकृष्णोजातइत्येतदीर्यते १ पूर्वाध्यायस्थकथांश्रुत्वासंभावितमेतदितिपुनःपुनर्विमृश्यसंशयवान्पृच्छति जनमेजयः संदेहोयमिति १ २ तपिंत

दृष्ट्वातमागतंतत्रहिरण्यकशिपोःसुतः प्रणम्यपरयाभक्त्याप्रांजलिःप्रत्युवाचह प्रल्हादउवाच देवदेवजगन्नाथभक्तवत्सलमाधव ५१ कथंनजितवानाजावहमेतौतपस्विनौ संग्रामस्तुमयादेवकृतःपूर्णंशतंसमाः ५२ सुराणांनजितौकस्मादितिमेविस्मयोमहान् विष्णुरुवाच सिद्धाविमौमदंशौचविस्मयःकोत्रमारिष ५३ तापसौचजितात्मानौनरनारायणाजितौ गच्छत्वंवितलंराजन्कुरुभक्तिंममाचलां ५४ नाभ्यांकुरुविरोधंत्वंतापसाभ्यांमहामते व्यासउवाच इत्याज्ञप्तोदैत्यराजोनिर्ययावसुरैःसह ५५ नरनारायणौभूयस्तपोयुक्तौबभूवतुः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेनवमोऽध्यायः ९ जनमेजयउवाच संदेहोयंमहानत्रपाराशर्यकथान्के नरनारायणौशांतौवैष्णवांशौतपोधनौ १ तीर्थाश्रयौसत्वयुक्तौवन्याशनपरौसदा धर्मपुत्रौमहात्मानौतापसौसत्यसंस्थितौ २ कथंरागसमायुक्तौजातौयुद्धेपरस्परं संग्रामंचक्रतुःकस्मात्त्यक्त्वातपमनुत्तमं ३ प्रल्हादेनसमंपूर्णंदिव्यवर्षशतंकिल हित्वाशांतिसुखंयुद्धंकृतवंतौकथंमुनी ४ कथंतौचक्रतुर्युद्धंप्रल्हादेनसमंमुनी कथयस्वमहाभागकारणंविग्रहस्यवै ५

पिक्रियां ३ वर्षशतमिति अत्रतथोत्तरत्रयुद्धस्यशतसंवत्सरपरिमाणकत्वोक्त्यापूर्वत्रदिव्यंसहस्रंवित्यत्रसहस्रशब्दोनेकपर्यायोबहूनामनुरोधस्यन्याय्यत्वात् ४ ५ ६ ६

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ कृष्णहेकृष्णद्वैपायनतत्रैवंसनिकारणांतराभावाद्युद्धंकृतंनत्केवलमहंकारेणैव कृतमितिनिश्चीयते तदप्यतिदोषकरं अहंकारेणकृतस्यातिदोषाधायकत्वात् किंतत्रप्रमाणमितिचेत्तत्राह श्रुतोमयेति १४ १५ कीदृशोहंकारस्तस्येतिचेत्तत्राह शब्दोच्चारणमात्रेणेति मयाज्योतिष्टोमःकृतोमयाश्वमेधःकृतइतिसाभिनिवेशंकर्मणामभिलापःकृतस्तादृशशब्दो-

"कामिनीकनकंकार्यकारणंविग्रहस्यवै"युद्धबुद्धिःकथंजातातयोश्चतद्विरक्तयोः तथाविधंतपस्तसंताभ्यांचके नहेतुना ६ मोहार्थंसुखभोगार्थंस्वर्गार्थंवापरंतप कृतमत्युत्कटंताभ्यांतपःसर्वफलप्रदं ७ मुनिभ्यांशांतचित्ताभ्यांप्रासंकिंफलमद्भुतं तपसापीडितोदेहःसंग्रामेणपुनःपुनः ८ दिव्यवर्षशतंपूर्णंश्रमेणपरिपीडितौ नराज्यार्थेधनेवापिनदारेषुगृहेषुच ९ किमर्थंतुकृतंयुद्धंताभ्यांतेनमहात्मना निरीहःपुरुषःकस्मात्प्रकुर्याद्युद्धमीदृशं १० दुःखदंसर्वथादेहेजानन्धर्मंसनातनम् सुबुद्धिःसुखदानीहकर्माणिकुरुतेसदा ११ नदुःखदानिधर्मज्ञस्थितिरेषासनातनी धर्मपुत्रौहरेरंशौसर्वज्ञौसर्वभूषितौ १२ कृतवंतौकथंयुद्धंदुःखंधर्मविनाशकं त्यक्त्वाततःसमाधींतंसुखारामंमहत्फलं १३ संयुगंदारुणंकृष्णनैवमूर्खोपिवांच्छति श्रुतोमयाययातिस्तुच्युतःस्वर्गान्महीपतिः १४ अहंकारभवात्पापात्पातितःपृथिवीतले यज्ञकृद्दानकर्ताचधार्मिकःपृथिवीपतिः १५ शब्दोच्चारणमात्रेणपातितोवज्रपाणिना अहंकारमृतेयुद्धंनभवत्येवनिश्चयः १६ किंफलंतस्ययुद्धस्यमुनेःपुण्यविनाशनं व्यासउवाच राजन्संसारमूलंहित्रिविधःपरिकीर्तितः १७ अहंकारस्तुसर्वज्ञैर्मुनिभिर्धर्मनिश्चयैः सकथंमुनिनात्यक्तुंयोग्योदेहभृताकिल १८

च्चारणमात्रेणेत्यर्थः ननुतेनययातिनाहंकारःकृतोस्तुनरनारायणाभ्यांत्वहंकारोनकृतइतिचेत्तत्राह अहंकारमृतइतिनिश्चयइत्यत्रइतीतिशेषः १६ किंचकिंफलमिति तपोबलेनकृतेयुद्धेपुण्यविनाशस्यस्पष्टत्वात् १७ त्रिविधःसात्त्विकादिभेदेन १८ ५ ५

कारणेनविनेति कारणेनाहंकारेणविनारहितंकार्यंजगद्रूपंनैवभवतीतिनिश्चयस्तस्माद्राजंस्त्वयायद्दिनिश्चितमहंकारमृतेऽुद्दंनभवत्येवनिश्चयइतितत्सम्य
गेवेतिभावः यद्यच्चेष्टितंतत्सर्वमहंकारेणैवेत्याह तपोदानमिति १९ २० २१ २२ २३ २४ भ्रमणंसर्वदास्मृतमिति अहंकारेणैवे-

कारणेनविनाकार्यंनभवत्येवनिश्चयः तपोदानंतथायज्ञाःसात्त्विकाश्चभवंतिते १९ राजसाश्चमहाभागतामसा
श्चकलहस्तथा क्रियास्वल्पापिराजेंद्रनाहंकारंविनाक्वचित् २० शुभावाप्यशुभावापिप्रभवत्यपिनिश्चयः अहंका
राद्बंधकारीनान्योस्तिजगतीतले २१ तेनेदंरचितंविश्वंकथंतद्रहितंभवेत् ब्रह्मारुद्रस्तथाविष्णुरहंकारयुतास्त्व
मी २२ अन्येषांचैवकावार्तामुनीनांवसुधाधिप अहंकारावृतंविश्वंभ्रमतींद्रचराचरं २३ पुनर्जन्मपुनर्मृत्युःस
र्वकर्मवशानुगं देवतिर्यङ्मनुष्याणांसंसारेस्मिन्महीपते २४ रथांगवद्सर्वार्थेभ्रमणंसर्वदास्मृतं विष्णोरप्यवता
राणांसंख्यांजानातिकःपुमान् २५ विततेस्मिंस्तुसंसारउत्तमाधमयोनिषु नारायणोहरिःसाक्षान्मात्स्यंवपुरुपा
श्रितः २६ कामठंसौकरंचैवनारसिंहंचवामनं युगेयुगेजगन्नाथोवासुदेवोजनार्दनः २७ अवतारानसंख्यातान्क
रोतिविधियंत्रितः वैवस्वतेमहाराजसप्तमेभगवान्हरिः २८ मन्वंतरेऽवतारान्वैचक्रेतान्शृणुतत्त्वतः भृगुशापान्म
हाराजविष्णुर्देववरःप्रभुः २९ अवतारानसंख्यातान्कृतवानखिलेश्वरः राजोवाच संदेहोयंमहाभागत्वदयेम
मजायते ३० भृगुणाभगवान्विष्णुःकथंशप्तःपितामह हरिणाचमुनेस्तस्यविप्रियंकिंकृतंमुने ३१ यद्रो
षाद्भृगुणाशप्तोविष्णुर्देवनमस्कृतः व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिभृगोःशापस्यकारणं ३२

त्यर्थः विष्णोरप्यवता
राणामिति अहंकाराभिनिवेशादेवविष्णोरवतारायेजातास्तेषांसंख्यामित्यर्थः २५ २६ २७ २८ २९ प्रश्नबीजमुपलभ्यराजोवाच
संदेहोयमिति ३० ३१ ३२

यदेति अभवदितिशेषःसंख्यंयुद्धं ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

पुराकश्यपदायादोहिरण्यकशिपुर्नृपः यदातदासुरैःसार्द्धंकृतंसंख्यंपरस्परं ३३ कृतेसंख्येजगत्सर्वंव्याकुलंसम
जायत हतेतस्मिन्नृपेराजाप्रल्हादःसमजायत ३४ देवान्सपीडयामासप्रल्हादःशत्रुकर्षणः संग्रामोह्यभवद्घोरः
शक्रप्रल्हादयोस्तदा ३५ पूर्णंवर्षशतंराजंल्लोकविस्मयकारकं देवैर्युद्धंकृतंचोग्रंप्रल्हादस्तुपराजितः ३६ निर्वेदं
परमंप्राप्तोज्ञात्वाधर्मंसनातनम् विरोचनसुतंराज्येप्रतिष्ठाप्यबलिंनृप ३७ जगामसतपस्तप्तुंपर्वतेगंधमा
दने प्राप्यराज्यंबलिःश्रीमान्सुरैर्वैरंचकारह ३८ ततःपरस्परंयुद्धंजातंपरमदारुणं ततःसुरैर्जितादैत्याइं
द्रेणामिततेजसा ३९ विष्णुनाचसहायेनराज्यभ्रष्टाःकृतानृप ततःपराजितादैत्याःकाव्यस्यशरणंगताः ४०
किंत्वंनकुरुषेब्रह्मन्साहाय्यंनःप्रतापवान् स्थातुंनशक्नुमोह्यत्रप्रविशामोरसातलं ४१ यदित्वंनसहायोसि
त्रातुंमंत्रविदुत्तमः व्यासउवाच इत्युक्तःसोब्रवीद्दैत्यान्काव्यःकारुणिकोमुनिः ४२ माभैष्टधारयिष्यामिते
जसास्वेनभोसुराः मंत्रैस्तथौषधीभिश्चसाहाय्यंवःसदैवहि ४३ करिष्यामिकृतोत्साहाभवंतुविगतज्वराः
व्यासउवाच ततस्तेनिर्भयाजातादैत्याःकाव्यस्यसंश्रयात् ४४ देवैःश्रुतस्तुवृत्तांतःसर्वश्चारमुखात्किल
तत्रसंमंत्र्यतेदेवाःशक्रेणचपरस्परं ४५ मंत्रंचक्रुःसुसंविग्नाःकाव्यमंत्रप्रभावतः योद्धुंगच्छामहेतूर्णं
यावन्नच्यावयंतिवै ४६

४ यावन्नच्यावयंतिवैइति यावद्दैत्यामंत्रबलेनास्मान्नस्वस्थानाच्च्यावयंतितावदित्यर्थः ४६ ६ ५ ५

४७ ४८ ४९ तान्प्रययुःकिलेति तान्दैत्यानित्यर्थः ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेदशमोऽध्यायः १० समाधि
कैश्चपंचाशत्पद्यैःशक्रक्रूरेरथ मंत्रलाभार्थगमनकथासम्यगिहोच्यते १ एवंकाव्यमंत्रसामर्थ्यवशाद्देवेषुगतेषुततोदैत्यानाहूयकाव्यउवाचेत्याह त

प्रसह्यहत्वाशिष्टांस्तुपातालंप्रापयामहे दैत्याञ्जग्मुस्ततोदेवाःसंरुष्टाःशस्त्रपाणयः ४७ जग्मुस्तान्विष्णुसहिता-
दानवान्हरिणोदिताः वध्यमानास्तुतेदैत्याःसंत्रस्ताभयपीडिताः ४८ काव्यस्यशरणंजग्मूरक्षरक्षेतिचाब्रुवन्
ताञ्छुक्रःपीडितान्दृष्ट्वादेवैर्दैत्यान्महाबलान् ४९ माभैष्टेतिवचःप्राहमंत्रौषधबलाद्विभुः दृष्ट्वाकाव्यंसुराःसर्वेत्य
क्त्वातान्प्रययुःकिल ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेदशमोऽध्यायः १० व्यासउवाच त-
थागतेषुदेवेषुकाव्यस्तान्प्रत्युवाचह ब्रह्मणापूर्वमुक्तंयच्छृणुध्वंदानवोत्तमाः १ विष्णुर्दैत्यवधेयुक्तोहनिष्यति
जनार्दनः वाराहरूपंसंस्थायहिरण्याक्षोयथाहतः २ यथानृसिंहरूपेणहिरण्यकशिपुर्हतः तथासर्वान्कृतो
त्साहोहनिष्यतिनचान्यथा ३ नमेमंत्रबलंसम्यक्प्रतिभातियथाहरिं जेतुंयूयंसमर्थाःस्युर्मयात्राताःसुरा-
नथ ४ तस्मात्कालंप्रतीक्षध्वंकियंतंदानवोत्तमाः अहमद्यमहादेवंमंत्रार्थंप्रव्रजामिवै ५ प्राप्यमंत्रान्महा
देवादागमिष्यामिसांप्रतं युष्मभ्यंतान्प्रदास्यामियथार्थंदानवोत्तमाः ६ दैत्याऊचुः पराजिताःकथंस्था
तुंपृथिव्यांमुनिसत्तम शक्ताभवामोऽप्यबलास्तावत्कालंप्रतीक्षितुं ७ निहताबलिनःसर्वेकेचिच्छिष्टाश्चदानवाः
नाद्ययुक्ताश्चसंग्रामेस्थातुमेवंसुखावहाः ८

थागतेष्विति १ २ नचान्यथेत्युक्तमित्यर्थः ३ तस्मान्नैतयाविद्ययानया
सामग्र्यातेषांपराजयोभविष्यतीत्यभिप्रायेणाह नमेमंत्रबलमिति सुरानथसुरानपिजेतुंसमर्थाइत्यन्वयः ४ ५ ६ ७ ८ ९

इतिदैत्यवाक्यंश्रुत्वाशक्रआह यावदहमिति ९ १० ११ १२ मंत्रंमंत्रजन्यंबलमास्थायाश्रित्येत्यर्थः १३ भृगुर्भृगुपुत्रः
शक्रइत्यर्थः १४ काव्येगतेदेवाआगत्यास्मान्नाशयिष्यंतीतिभियासामार्थंप्रल्हादंप्रेषयामासुरित्याह दानवाइति १५ नम्रतायुतंनम्रमि

शक्रउवाच यावदहंमंत्रविद्यामानयिष्यामिशंकरात् तावद्भवद्भिःस्थातव्यंतपोयुक्तैःशमान्वितैः ९ साम
दानादयःप्रोक्ताविद्वद्भिःसमयोचिताः देशंकालंबलंवीरैर्ज्ञात्वाशक्तिबलंबुधैः १० सेवायसमयेकार्याशत्रू
णांशुभकाम्यया स्वशक्त्युपचयेकालेहंतव्यास्तेमनीषिभिः ११ तदद्यविनयंकृत्वासामपूर्वंछलेनवै तिष्ठ-
ध्वंस्वनिकेतेषुमदागमनकांक्षया १२ प्राप्यमंत्रान्महादेवादागमिष्यामिदानवाः युध्यामहेपुनर्देवान्मांत्रमा-
स्थायवैबलं १३ इत्युक्त्वाथभृगुस्तेभ्योजगामकृतनिश्चयः महादेवंमहाराजमंत्रार्थंमुनिसत्तमः १४
दानवाःप्रेषयामासुःप्रल्हादंसुरसन्निधौ सत्यवादिनमव्यग्रंसुराणांप्रत्ययप्रदं १५ प्रल्हादस्तुसुरान्प्राहप्र
श्रयावनतोनृपः असुरैःसहितस्तत्रवचनंनम्रतायुतं १६ न्यस्तशस्त्रावयंसर्वेनिःसन्नाहास्तथैवच देवास्तपश्च
रिष्यामःसंवृतावल्कलैर्युताः १७ प्रल्हादस्यवचःश्रुत्वासत्याभिव्याहृतंतुतत् ततोदेवान्यवर्ततविज्वरामुदिता
श्चते १८ न्यस्तशस्त्रेषुदैत्येषुविनिवृत्तास्तदासुराः विश्रब्धाःस्वगृहान्गत्वाक्रीडासक्ताःसुसंस्थिताः १९
दैत्यादंभंसमालंब्यतापसास्तपिसंयुताः कश्यपस्याश्रमेवासंचक्रुःकाव्यागमेच्छया २० काव्योगत्वाथकैलासंम
हादेवंप्रणम्यच उवाचविभुनापृष्टःकिंतेकार्यमितिप्रभुः २१

त्यर्थः १६ निःसन्नाहायुद्धार्थंनिरुद्यो
गा अतोयुष्माभिर्वैरंविहायदयाविधेयेत्यर्थः १७ सत्यमभिव्याहृतंभाषणंप्रल्हादस्यतच्छ्रुत्वादेवान्यवर्ततयुद्धादितिशेषः मुदिताश्चाभ-
वन्नित्यर्थः १८ १९ तपिसंयुताःतपःक्रियायुक्ताः २० २१ ६२ ६२ ६२ ६२

असुराणांजयायचेतिप्रभुःशुक्राचार्यउवाचेतिशेषः २२ २३ २४ २५ अर्वाक्शिराःसन्कणधूमंयदिपास्यसीत्यर्थःएतद्व्रतंकठि-
नमयंनकरिष्यति ततोमंत्रानपिनदास्यामीतिभावः २६ २७ २८ मंत्रतत्पराविचारनिष्ठाः २९ ३० ३१ उत्से

मंत्रानिच्छाम्यहंदेवयेनसंतिबृहस्पतौ पराजयायदेवानामसुराणांजयायच २२ व्यासउ
वाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यसर्वज्ञःशंकरःशिवः चिंतयामासमनसाकिंकर्त्तव्यमतःपरं २३ सुरेषुद्रोहबुद्ध्यासौ
मंत्रार्थमिहसांप्रतं प्राप्तःकाव्योगुरुस्तेषांदैत्यानांविजयायच २४ रक्षणीयामयादेवाइतिसंचिंत्यशंकरः दुष्क
रंव्रतमत्युग्रंतमुवाचमहेश्वरः २५ पूर्णवर्षसहस्रंतुकणधूममवाक्शिराः यदिपास्यसिभद्रंतेततोमंत्रानवा-
प्स्यसि २६ इत्युक्तोसौप्रणम्येशंबाढमित्यब्रवीद्वचः व्रतंचराम्यहंदेवत्वयाज्ञप्तःसुरेश्वर २७ व्यासउवा
च इत्युक्त्वाशंकरंकाव्यश्चकारव्रतमुत्तमं धूमपानरतःशांतोमंत्रार्थकृतनिश्चयः २८ ततोदेवाःपरिज्ञात्वाका
व्यंव्रतरतंतदा दैत्यान्दंभरतांश्चैवबभूवुर्मंत्रतत्पराः २९ विचार्यमनसासर्वेसंग्रामायोद्यतानृप ययुर्धृतायुधास्त
त्रयत्रतेदानवोत्तमाः ३० तानागतान्समीक्ष्याथसायुधान्दंशितांस्तथा आसंस्तेभयसंविग्नादैत्यादेवान्समंत
तः ३१ उत्सेतुःसहसातेवैसन्नद्धान्भयकर्शिताः अब्रुवन्वचनंतथ्यंतेदेवान्बलदर्पितान् ३२ न्यस्तशस्त्रे
भयवतिआचार्येव्रतमास्थिते दत्वाभयंपुरादेवाःसंप्राप्तानोजिघांसया ३३ सत्यंवःक्वगतंदेवाधर्मश्चश्रुति
नोदितः न्यस्तशस्त्रानहंतव्याभीताश्चशरणंगताः ३४

तुर्देवान्प्रत्याजग्मुःसन्नद्धाःशस्त्रास्त्रैर्युक्तान्
३२ न्यस्तशस्त्रइति एतेषुपुराप्रथममभयंदत्वापुनर्जिघांसयानोस्मान्प्राप्ताःइदंकिमित्यर्थः ३३ ३४ ६ ६६

कुहकेनकपटेनतेनहेतुनाभवतांतपोदुष्टभावेनवर्ततइत्यस्माभिर्ज्ञातंतेनकारणेनदुष्टान्प्रतिदुष्टाभूत्वायुध्यामोयुद्धंकुर्मइत्यर्थः ३५ ३६ ३७
३८ ३९ ४० पदंपदपद्धतिमनुलक्ष्यलक्षीकृत्यगच्छंतोभिजग्मुः ४१ ४२ सनिद्रान्निद्रायुक्तानित्यर्थः ४३ ४४ हेइंद्रमां-

देवाऊचुः भवद्भिःप्रेषितःकाव्योमंत्रार्थंकुहकेनच तपोज्ञातंह्हियुष्माकंतेनयुध्यामएवहि ३५ सज्जा
भवंतुयुद्धायसंरब्धाःशस्त्रपाणयः शत्रुश्छिद्रेणहंतव्यएषधर्मःसनातनः ३६ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वाव-
चनंदैत्याविचार्यचपरस्परं पलायनपराःसर्वेनिर्गताभयविह्वलाः ३७ शरणंदानवाजग्मुर्भीतास्तेकाव्यमातरं दृ
ष्ट्वातानतिसंतप्तानभयंचददावथ ३८ काव्यमातोवाच नभेतव्यंनभेतव्यंभयंत्यजतदानवाः मत्सन्निधौवर्तमा
नान्नभीर्भवितुमर्हति ३९ तच्छ्रुत्वावचनंदैत्याःस्थितास्तत्रगतव्यथाः निरायुधाह्यसंभ्रांतास्तत्राश्रमवरेऽसुराः
४० देवास्तान्विद्रुतान्वीक्ष्यदानवांस्तेपदानुगाः अभिजग्मुःप्रसह्यैतानविचार्यबलाबलं ४१ तत्रागताःसुराःसर्वेहंतुं
दैत्यान्समुद्यताः वारिताःकाव्यमात्रापिजघ्नुस्तानाश्रमस्थितान् ४२ हन्यमानान्सुरैर्दृष्ट्वाकाव्यमातातिवेपिता उ
वाचसर्वान्सनिद्रांस्तपसावैकरोम्यहं ४३ इत्युक्त्वाप्रेरितानिद्रातानागत्यपपातच सेंद्रानिद्रावशंयातादेवामूकव
दास्थिताः ४४ इंद्रंनिद्राजितंदृष्ट्वादीनंविष्णुरभाषत मांत्वंप्रविशभद्रंतेनयेत्वांचसुरोत्तम ४५ एवमुक्तस्त
तोविष्णुंप्रविवेशपुरंदरः निर्भयोगतनिद्रश्चबभूवहरिरक्षितः ४६ रक्षितंहरिणादृष्ट्वाशक्रंतत्रगतव्यथं काव्य-
मातातनतःक्रुद्धावचनंचेदमब्रवीत् ४७ मघवंस्त्वांभक्षयामिसविष्णुंवैतपोबलात् पश्यतांसर्वदेवानामीदृशंमेत
पोबलं ४८ व्यासउवाच इत्युक्तौतुतयादेवौविष्ण्विंद्रौयोगविद्यया अभिभूतौमहात्मानौस्तब्धौतौसंबभूवतुः ४९

प्रविशत्वामहमन्यत्रनयेप्रापयामिभद्रंतेनास्तुतवेत्यर्थः ४५ ४६ ४७ ४८ योगविद्ययातस्यायोगजशक्त्या ४९ ६२

५० अभिभूतोऽशक्तः ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेएकादशोऽ
ध्यायः ११ एकोनषष्टिश्लोकैस्तुविष्णोःशापादनंतरं प्रेषिताच्छक्रसेवार्थेजयंतीतिनिगद्यते १ भृगुपत्नीवधानंतरंजातंकृत्यमाह तंदृष्ट्वेति-

विस्मितास्तुतदादेवादृष्ट्वातावतिबाधितौ चक्रुःकिलकिलाशब्दंततस्तेदीनमानसाः ५० क्रोशमानान्सुरान्दृ
ष्ट्वाविष्णुंप्राहशचीपतिः विशेषेणाभिभूतोस्मित्वत्तोहंमधुसूदन ५१ जह्येनांतरसाविष्णोयावन्नोनदहेत्स्व
भौ तपसादर्पितांदुष्टांमाविचारयमाधव ५२ इत्युक्तोभगवान्विष्णुःशक्रेणप्रथितेनच चक्रंसस्मारतरसाघृ-
णांत्यक्त्वाथमाधवः ५३ स्मृतमात्रंतुसंप्राप्तंचक्रंविष्णुवशानुगं दधारचकरेक्रुद्धोवधार्थेशक्रनोदितः ५४
गृहीत्वातत्करेचक्रंशिरश्चिच्छेदरंहसा हतांदृष्ट्वातुतांशक्रोमुदितश्चाभवत्तदा ५५ देवाश्चातीवसंतुष्टाहरिंज
यजयेतिच तुष्टुवुर्मुदिताःसर्वेसंजाताविगतज्वराः ५६ इंद्राविष्णूतुसंजातौतत्क्षणाद्धृदयव्यथौ स्त्रीवधाच्छंक
मानौनुभृगोःशापंदुरत्ययं ५७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ व्या
सउवाच तंदृष्ट्वातुवधंघोरंतुक्रोधभगवान्भृगुः वेपमानोऽतिदुःखार्तःप्रोवाचमधुसूदनं १ भृगुरुवाच अ
कृतंतेकृतंविष्णोजानन्पापंमहामते वधोयंविप्रजातायामनसाकर्तुमक्षमः २ आख्यातस्त्वंसत्त्वगुणःस्मृतो
ब्रह्माचराजसः तथासौतामसःशंभुर्विपरीतंकथंस्मृतं ३ तामसस्त्वंकथंजातःकृतंकर्मातिनिंदितं अवध्या-
स्त्रीत्वयाविष्णोहताकस्मान्निरागसा ४ शपामित्वांदुराचारंकिमन्यत्प्रकरोमिते विधुरोहंकृतःपापत्वयाहं
शक्रकारणात् ५

१ अकृतमितितेत्वयाऽकृतमकार्यंकृतमित्यर्थः विप्रजातायाविप्रकन्यायाअयंवधोमनसापिकर्तुमक्षमः सत्व-
याखाक्षात्कृतइत्यर्थः २ कथंस्मृतंकथंजातमित्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

कीटयोनिः कृष्णसर्पइत्यर्थः ६ ७ ८ यत्पृष्टंभृगुशापःकथंजातइतिसाकथात्रसमापितातदुपसंहरति ततस्तेनाथेति धर्मेनष्टेसतीर्थः ९ १० ११ अद्यत्वामितिवाक्यंबौद्धस्त्रीविषयंप्रत्यक्षायास्तुमृतत्वादित्युक्त्वामनसिसंकल्पंकरोति यदीति १२ यदिस-

नशपेहंतथाशक्रंशपेत्वांमधुसूदन सदाछलपरोसित्वंकीटयोनिर्दुराशयः ६ येचत्वांसात्विकंप्राहुस्तेमूर्खा मुनयःकिल तामसस्त्वंदुराचारःप्रत्यक्षंमेजनार्दन ७ अवतारामृत्युलोकेसंतुमच्छापसंभवाः प्रायोगर्भभवंदुःखंभुंक्ष्वपापाज्जनार्दन ८ व्यासउवाच ततस्तेनाथशापेननष्टेधर्मेपुनःपुनः लोकस्यचहितार्थायजायतेमानुषेष्विह ९ राजोवाच भृगुभार्याहतातत्रचक्रेणामिततेजसा गार्हस्थ्यंचपुनस्तस्यकथंजातंमहात्मनः १० व्यासउवाच इतिशप्त्वाहरिंरोषात्तदादायशिरस्त्वरन् कायेसंयोज्यतरसाभृगुः प्रोवाचकार्यवित् ११ अद्यत्वांविष्णुनादेविहतांसंजीवयाम्यहं यदिकृत्स्नोमयाधर्मोज्ञायतेचरितोपिवा १२ तेनसत्येनजीवेतयदिसत्यंब्रवीम्यहं पश्यंतुदेवताःसर्वाममतेजोबलंमहत् १३ अद्भिस्तांप्रोक्ष्यशीताभिर्जीवयामितपोबलात् सत्यंशौचंतथावेदायदिमेतपसोबलं १४ व्यासउवाच अद्भिःसंप्रोक्षितादेवीसद्यःसंजीवितातदा उत्थितापरमप्रीताभृगोर्भार्याशुचिस्मिता १५ ततस्तांसर्वभूतानिदृष्ट्वासुप्तोत्थितामिव साधुसाध्वितितंतांतुतुष्टुवुःसर्वतोदिशं १६ एवंसंजीवितातेनभृगुणावरवर्णिनी विस्मयंपरमंजग्मुर्देवाःसेंद्रा-विलोक्यतत् १७

त्यमिति यदिचाहंसत्यंब्रवीमितेनसत्येनतेनधर्माचरणेनचेयंजीवेदितिमनसिसंकल्पंकृत्वादेवान्वदति १३ १४ १५ तंभृगुंतांतत्पत्नीं १६ १७ ६१ ६२ ६३ ६४

किंकरिष्यतीति प्रथमतोस्मत्क्रोधेनैवगतस्ततोमातृवधंश्रुत्वाद्विगुणितक्रोधेनकिंकरिष्यतीतिनजानेइत्यर्थः १८ अक्षेममितिच्छेदः मंत्रा र्थमंत्रप्राप्त्यर्थमतिदारुणमधोमुखतया धूम्रपानादिकं १९ २० २१ तत्रगत्वामेभयंहरेत्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६

इंद्रःसुरानथोवाचमुनिनार्जीविताऽसती काव्यस्तप्स्यातपोघोरंकिंकरिष्यतिमंत्रवित् १८ व्यासउवाच गतानिद्रासुरेंद्रस्यदेहेक्षेममभून्नृप स्मृत्वाकाव्यस्यवृत्तांतंमंत्रार्थमतिदारुणं १९ विमृश्यमनसाशक्रोजयं तींस्वसुतांतदा उवाचकन्यांचार्वंगींस्मितपूर्वमिदंवचः २० गच्छपुत्रिमयादत्ताकाव्यायत्वंतपस्विने समा राधयतन्वंगिमत्कृतेतंवशंकुरु २१ उपचारैर्मुनिंतैस्तैःसमाराध्यमनःप्रियैः भयंमेतरसागत्वाहरतत्रवराश्रमे २२ सापितुर्वचनंश्रुत्वातत्रागच्छन्मनोरमा तमपश्यद्विशालाक्षीपिबंतंधूममाश्रमे २३ तस्यदेहंसमालोक्य स्मृत्वावाक्यंपितुस्तदा कदलीदलमादायवीजयामासतंमुनिं २४ निर्मलंशीतलंवारिसमानीयसुवासितं पा नायकल्पयामासभक्त्यापरमयालघु २५ छायांवस्त्रातपत्रेणभास्करेमध्यगेसति रचयामासतन्वंगीस्वयंध र्मेस्थितासती २६ फलान्यानीयदिव्यानिपक्वानिमधुराणिच मुमोचाग्रेमुनेस्तस्यभक्ष्यार्थंविहितानिच २७ कु शाःप्रादेशमात्राश्चहरिताःशुकसन्निभाः दधाराग्रेथपुष्पाणिनित्यकर्मसमृद्धये २८ निद्रार्थंकल्पयामाससंस्तरंप ल्लवान्वितं तस्मिन्मुनौन्वादरस्थाच्चकारव्यजनंशनैः २९ हावभावादिकंकिंचिद्विकारजननंचतत् नचकारजयं तीसाशापभीतामुनेस्तदा ३० स्तुतिंचकारतन्वंगीगीर्भिस्तस्यमहात्मनः सुभाषिण्यनुकूलाभिःप्रीतिकर्त्रीभिर- प्युत ३१ प्रबुद्धेजलमादायददावाचमनायच मनोनुकूलंसततंकुर्वतीव्यचरत्तदा ३२

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ६२ ६२ ६२ ६२

३३ ३४ ३५ यच्चकिंचिदिति हेब्रह्मन् यच्चकिंचिदपिवस्तुविद्यतेलोकेयच्चत्वंप्रतिपश्यसिचक्षुषा यच्चकस्यचित्कस्यापिवाच्यंवचनविषयो न तस्यसर्वस्याभिभावकत्वेनयुक्तस्त्वंभविष्यसीत्यर्थः सर्वजेताभविष्यसीतितात्पर्यं ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

इंद्रोपिसेवकांस्तत्रप्रेषयामासचातुरः प्रवृत्तिंज्ञातुकामोवैमुनेस्तस्यजितात्मनः ३३ एवंबहूनिवर्षाणिपरिचर्यापराभवत् निर्विकाराजितक्रोधाब्रह्मचर्यपरासती ३४ पूर्णेवर्षसहस्रेतुपरितुष्टोमहेश्वरः वरेणछंदयामासकाव्यंप्रीतमनाहरः ३५ ईश्वरउवाच यच्चकिंचिदपिब्रह्मन्विद्यतेभृगुनंदन प्रतिपश्यसियत्सर्वंयच्चवाच्यंनकस्यचित् ३६ सर्वाभिभावकत्वेनभविष्यसिनसंशयः अवध्यःसर्वभूतानांप्रजेशश्चद्विजोत्तमः ३७ व्यासउवाच एवंदत्वावरान्शंभुस्तत्रैवांतरधीयत काव्यस्तामथसंवीक्ष्यजयंतींवाक्यमब्रवीत् ३८ कासिकस्यासिसुश्रोणिब्रूहिकिंतेचिकीर्षितं किमर्थमिहसंप्राप्ताकार्यंवदवरोरुमे ३९ किंवांछसिकरोम्यद्यदुष्करंचेत्सुलोचने प्रीतोस्मित्वत्कृतेनाद्यवरंवरयसुव्रते ४० ततःसातुमुनिंप्राहजयंतीमुदितानना चिकीर्षितंमेभगवंस्तपसाज्ञातुमर्हसि ४१ काव्यउवाच ज्ञातंमयातथापित्वंब्रूहियन्मनसेप्सितं करोमिसर्वथाभद्रंप्रीतोस्मिपरिचर्यया ४२ जयंत्युवाच शक्रस्याहंसुताब्रह्मन्पित्रातुभ्यंसमर्पिता जयंतीनामतश्चाहंजयंतावरजामुने ४३ सकामास्मित्वयिविभोवांछितंकुरुमेऽधुना रंस्येत्वयामहाभागधर्मतःप्रीतिपूर्वकं ४४ शक्रउवाच मयासहत्वंसुश्रोणिदशवर्षाणिभामिनी सर्वैर्भूतैरदृश्याचरमस्वेहयदृच्छया ४५ व्यासउवाच एवमुक्त्वागृहंगत्वाजयंत्याःपाणिमुद्वहन् तयासहावसद्देव्यादशवर्षाणिभार्गवः ४६ अदृश्यःसर्वभूतानांमाययासंवृतःप्रभुः दैत्यास्तमागतंश्रुत्वाकृतार्थंमंत्रसंयुतं ४७

४२ जयंतस्यावरजाकनिष्ठभगिनी ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ छ

४८ चिंतापराश्चतेऽतिदीनाश्चेत्यर्थः ४९ संवृतंमाययाआच्छन्नं ५० ५१ ५२ सुसंवृतंमाययाआच्छन्नंतद्रूपंशुक्राचार्यरूपमा स्थायाश्रित्येत्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६ विद्यांप्राप्तांसदाशिवादित्यर्थात् ५७ ५८ ५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थ-

अभिजग्मुर्गृहेतस्यमुदितास्तेदिदृक्षवः नापश्यन्रममाणंतेजयंत्यासहसंयुतं ४८ तदाविमनसःसर्वेजाताभग्नोद्यमाश्चते चिंतापरातिदीनाश्चवीक्ष्यमाणाःपुनःपुनः ४९ अदृष्ट्वातंतुसंवृतंप्रतिजग्मुर्यथागतं स्वगृहान्दैत्यवर्यास्तेचिंताविष्टाभयातुराः ५० रममाणंतथाज्ञात्वाशक्रःप्रोवाचतंगुरुं बृहस्पतिंमहाभागंकिंकर्त्तव्यमितःपरं ५१ गच्छाद्यदानवान्ब्रह्मन्मायया त्वंप्रलोभय अस्माकंकुरुकार्यंत्वंबुद्ध्यासंचिंत्यमानद ५२ तच्छ्रुत्वावचनंकाव्यं रममाणंसुसंवृतं ज्ञात्वातद्रूपमास्थायदैत्यान्प्रतिययौगुरुः ५३ गत्वातत्रातिभक्त्यासौदानवान्समुपाह्वयत् आगतास्तेसुराःसर्वेददृशुःकाव्यमग्रतः ५४ प्रणम्यसंस्थिताःसर्वेकाव्यंमत्वातिमोहिताः नविदुस्तेगुरोर्मायांकाव्यरूपविभाविनीं ५५ तानुवाचगुरुःकाव्यरूपःप्रच्छन्नमायया स्वागतंममयाज्यानांप्राप्तोहंवोहितायवै ५६ अहंवोबोधयिष्यामिविद्यांप्राप्तांममायया तपसातोषितःशंभुर्युष्मत्कल्याणहेतवे ५७ तच्छ्रुत्वाप्रीतमनसोजातास्तेदानवोत्तमाः कृतकार्यंगुरुंमत्वाजहर्षुस्तेविमोहिताः ५८ प्रणेमुस्तेमुदायुक्तानिरातंकागतव्यथाः देवेभ्यश्चभयंत्यक्त्वातस्थुःसर्वेनिरामयाः ५९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेद्वादशोध्यायः १२ राजोवाच किंकृतंगुरुणापश्चाद्भृगुरूपेणवर्तता छलेनैवहिदैत्यानांपौरोहित्येनधीमता १

स्कंधेद्वादशोध्यायः १२ हि षष्टिश्लोकवर्यैस्तुदेवानांगुरुणातथा शुक्ररूपेणतेदैत्यावंचिताइतिकथ्यते १ इत्थंदेवगुरुणाशुक्राचार्यरूपेणदैत्येषुसंतोषितेषुतदनंतरंजातंवृत्तं पृच्छति किंकृतमिति भृगुरूपेणलक्षणयाभृगुपुत्ररूपेणेत्यर्थः छलेनकपटेनदैत्यानांसंबंधिपौरोहित्येनयुक्तेनेतिशेषः १ ६२ ६२

इत्येकंप्रश्नंकृत्वाद्वितीयंप्रश्नमाह गुरुःसुराणामिति नहिमुनेश्छलकर्तृत्वंयुक्तमितिभावः २ धर्मशास्त्रेष्विति येनसत्येनपरमात्मापरंब्रह्मल-
भ्यतेप्राप्यते तथाचश्रुतिः सत्येनलभ्यस्तपसाह्येषआत्मेति ३ ४ ननुलोभार्थमसत्यवक्ताजातइतिचेत्तत्राह आहारादधिकमितिअतिलोभे
नबहुतरेधनेसंपादितेपि आहारादधिकमन्नंकेपिनभोक्ष्यंति आहारपरिपूर्तिपर्यंतंतुप्रारब्धंदास्यत्येवेतिज्ञात्वाकिमर्थंव्यर्थायुःक्षपणार्थंलोभंकुर्वती-

गुरुःसुराणामनिशंसर्वविद्यानिधिस्तथा कृतोंगीरसएवासौसकथंछलकृन्मुनिः २ धर्मशास्त्रेषुसर्वेषुसत्यं
धर्मस्यकारणं कथितंमुनिभिर्येनपरमात्मापिलभ्यते ३ वाचस्पतिस्तथामिथ्यावक्ताचेद्वानवान्प्रति कःसत्य
वक्तासंसारेभविष्यतिगृहाश्रमी ४ आहारादधिकंभोज्यंब्रह्मांडविभवेपिन तदर्थंमुनयोमिथ्याप्रवर्ततेक
थंमुने ५ शब्दप्रमाणमुच्छेदंशिष्टाभावेगतंनकिं छलकर्मप्रवृत्तेवाविगीतत्वंगुरौकथं ६ देवाःसत्त्वसमु
द्भूताराजसामानवाःस्मृताः तिर्यंचस्तामसाःप्रोक्ताउत्पत्तौमुनिभिःकिल ७ अमराणांगुरुःसाक्षान्मिथ्या
वादीस्वयंयदि तदाकःसत्यवक्तास्याद्राजसस्तामसःपुनः ८ क्वस्थितिस्तस्यधर्मस्यसंदेहोयंममात्मनः कागतिः
सर्वजंतूनांमिथ्याभूतेजगत्त्रये ९ हरिर्ब्रह्माशचीकांतस्तथान्येसुरसत्तमाः सर्वेछलविधौदक्षामनुष्याणांचका
कथा १० कामक्रोधाभिसंतप्तालोभोपहतचेतसः छलेदक्षाःसुराःसर्वेमुनयश्चतपोधनाः ११ वसिष्ठोवामदे
वश्चविश्वामित्रोगुरुस्तथा एतेपापरताःकात्रगतिर्धर्मस्यमानद १२

त्यर्थः ५ किंचाविगीतशिष्टाहितकारिणोत्वाप्तास्ते
षांवाक्यंप्रमाणमित्याप्तवाक्यागमइत्यस्यार्थः तत्रमहतांसर्वेषामेवमाचरणेक्वाविगीतत्वमनिंदितत्वंतिष्ठतितदभावेक्वाप्तस्तदभावेशब्दप्रमाणमुच्छेदं
नाशंप्रतिकथंनगतमित्याह शब्दप्रमाणमिति अविगीतत्वमिति अविगीतत्वाभावेनिंदितत्वाभावेशिष्टत्वस्याप्यभावोयतोविगीतत्वस्यैवशिष्टत्वा
त् ६ तदुच्छेदमेवद्रढयति देवाःसत्त्वसमुद्भूताइति ७ ८ ९ १० ११ १२ .६५

आर्यत्वंशिष्टत्वं १३ १४ इतिजनमेजयवाक्यंश्रुत्वाव्यासस्तदुक्तमेवस्थापयति किंविष्णुरिति विष्णुर्वास्तुब्रह्मावास्तुयोयोदेहवान्सपू-
र्वोक्तदोषरूपविकारैर्युक्तएवभवतिनान्यथेत्यन्वयः १५ चातुर्यादिति धौर्त्यादित्यर्थः १६ कथंधौर्त्यादितिज्ञातमितिचेत्तत्राह संप्रा
प्तेइति संकटस्यप्रसंगेतस्यधौर्त्यंबहिर्निःसरतीत्यर्थः दृष्टाश्चैवंबहुविधाःपरोपदेशेचतुराःस्वयमेकांतेकामिनीकज्जलविषादिग्धकटाक्षशरेणता

इंद्रोग्निश्चंद्रमावेधाःपरदाराभिलंपटाः आर्यत्वंभुवनेष्वेषुस्थितंकुत्रमुनेवद १३ वचनंकस्यमंतव्यमुपदेशधि
यानघ सर्वेलोभाभिभूतास्तेदेवाश्चमुनयस्तदा १४ व्यासउवाच किंविष्णुःकिंशिवोब्रह्मामघवाकिंबृहस्प-
तिः देहवान्प्रभवत्येवविकारैःसंयुतस्तदा १५ रागीविष्णुःशिवोरागीब्रह्मापिरागसंयुतः रागवान्किमकृत्यंवै
नकरोतिनराधिपः रागवानपिचातुर्याद्विदेहइवलक्ष्यते १६ संप्राप्तेसंकटेसोपिगुणैःसंबाध्यतेकिल कारणाद्र
हितंकार्यंकथंभवितुमर्हति १७ ब्रह्मादीनांचसर्वेषांगुणाएवहिकारणं पंचविंशत्समुद्भूतादेहास्तेषांनचान्यथा
१८ कालेमरणधर्मास्तेसंदेहःकोत्रतेनृप परोपदेशेविस्पष्टंशिष्टाःसर्वेभवंतिच १९ विप्लुतिर्ह्यविशेषेणस्वका
र्येसमुपस्थिते कामःक्रोधस्तथालोभद्रोहाहंकारमत्सराः २० देहवान्कःपरित्यक्तुमीशोभवतितान्पुन संसारो
यंमहाराजसदैवेवंविधःस्मृतः २१

डितामोहिताजाताएवेतिभावः

इदंराजन्नाश्चर्यंकिंतुस्वभावएवसर्वेषामित्याह कारणाद्रहितमिति गुणत्रयंहिसर्वेषांकारणं तस्यगुणत्रयस्यप्रारब्धवशातउपचयापचयेस-
ति क्वचित्कदाचित्कस्यचिदपिविषयाचरणंभवत्येवनहिकारणाद्रहितंकार्यंकदापितिष्ठतीत्यर्थः १७ पंचविंशत्समुद्भूताआर्षप्रयोगः
पंचविंशतितत्त्वसमुद्भूताइत्यर्थः १८ १९ विप्लुतिरिति स्वकार्येप्राप्तेसर्वेषांविप्लुतिःस्वभावच्युतिर्भवतीत्यर्थः अनुपद
मेवैतद्व्याख्यातं २० २१ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

२२कालवशेनगुणव्यत्ययमेवदेवादिषुदर्शयति कदाचिदिति रमारंगेणरंजितइत्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० संदिग्धःस
म्यग्दिग्धोयुक्तः ३१ ३२ तस्मादिति गुणत्रयबद्धत्वादित्यर्थः ३३ भ्रातुर्यवीयसइति उत थ्योज्येष्ठोबृहस्पतिर्मध्यमआनर्तःकनिष्ठस्तस्य-
भार्यागुरुणालंभिताभुक्तेत्यर्थः ३४ गार्हस्थ्यंसंसारासक्तिमित्यर्थः नहिसंसारासक्तः सन्संसारान्मुक्तोभवेत्तस्मात्संसारासक्तिंविहायसंसारनाशायोद्योगःकर्त-

नान्यथाप्रभवत्येवशुभाशुभमयःकिल कदाचिद्भगवान्विष्णुस्तपश्चरतिदारुणं २२ कदाचिद्विविधान्यज्ञान्वित
नोतिसुराधिपः कदाचित्तुरमारंगरंजितःपरमेश्वरः २३ रमतेकिलवैकुंठेतद्वशस्तरुणोविभुः कदाचिद्दानवैःसार्द्धंयु
द्धंपरमदारुणं २४ करोतिकरुणासिंधुस्तद्बाणापीडितोभृशं कदाचिज्जयमाप्नोतिदैवात्सोपिपराजयं २५ सुखदुः
खाभिभूतोऽसौभवत्येवनसंशयः शेषेशेतेकदाचिद्वैयोगनिद्रासमावृतः २६ कालेजागर्तिविश्वात्मास्वभावप्रतिबो
धितः शर्वोब्रह्माहरिश्चैतइंद्राद्यायेसुरास्तथा २७ मुनयश्चविनिर्माणैःस्वायुषोविचरंतिहि निशावसानेसंजातेज
गत्स्थावरजंगमं २८ म्रियतेनात्रसंदेहोनृपकिंचित्कदापिच स्वायुषोंतेपद्मजाद्याःक्षयमिच्छंतिपार्थिव २९ प्रभवंति
पुनर्विष्णुहरशक्रादयःसुराः तस्मात्कामादिकान्भावान्देहवान्प्रतिपद्यते ३० नात्रतेविस्मयःकार्यःकदाचिदपि
पार्थिव संसारोयंतुसंदिग्धःकामक्रोधादिभिर्नृप ३१ दुर्लभस्तद्विनिर्मुक्तःपुरुषःपरमार्थवित् योबिभेतीहसंसारे
सदारान्नकरोत्यपि ३२ विमुक्तःसर्वसंगेभ्योविचरत्यविशंकितः तस्माद्बृहस्पतेर्भार्याशशिनालंभितापुनः ३३ गुरु
णालंभिताभार्यातथाभ्रातुर्यवीयसः एवंसंसारचक्रेस्मिन्रागलोभादिभिर्वृतः ३४ गार्हस्थ्यंचसमास्थायकथंमुक्तो
भवेन्नरः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनहित्वासंसारसारतां ३५

व्यइत्यर्थः तथाचयेसंसारासक्तिराहितास्तएवाप्ताइति नाप्तवाक्यप्रमाणोच्छेदरूपंदूषणं
तवेतिभावः ननुसंसारासक्तिराहित्यंतेनसंसारनाशश्चात्यंतासंभाव्येव स्वभावभूतगुणानांनाशासंभवादितिचेद्यस्यागुणैरयंबद्धस्तस्याएवोपासनयासर्वंभविष्यती
त्याह तस्मात्सर्वप्रयत्नेनेति हित्वेतिवैराग्यमवलंब्येत्यर्थः ३५

३६ विमृद्योपमृद्यनाशयित्वेत्यर्थः ३७ नान्यःपंथेति तथाचश्रुतिः नान्यःपंथाविद्यतेयनायेति ३८ कोन्योस्तीति यासर्वकर्त्रीसायदिदयां
नकरोतितदातदिच्छामुल्लंघ्यान्यःकःसमर्थोस्तिसर्वेषांतदधीनत्वादितिभावः ३९ सेवितेतिसेवितेत्यर्थः ४० निश्रेणिकाग्रेति निश्रेणिकासोपा-
नपंक्तिस्तस्याअग्रंप्राप्यतस्मादधःपतिताइत्येवजानीमहइत्यर्थः तदुक्तं आसाद्यजन्ममनुजेषुचिराद्दुरापंतत्रापिपाटवमवाप्यनिजेंद्रियाणां नाभ्यर्चयं
तिजगतांजनयित्रियेत्वांनिश्रेणिकाग्रमधिरुह्यपुनःपतंतीति अहंकारावृतमिति ४१ यस्यामायाजन्यगुणत्रयेणतज्जन्याहंकारेणतज्जन्यासत्यादि-

आराधयेन्महेशानींसच्चिदानंदरूपिणीं तन्मायागुणतश्छन्नंजगदेतच्चराचरं ३६ भ्रमत्युन्मत्तव-
त्सर्वंमदिरामत्तवन्नृप तस्याआराधनेनैवगुणान्सर्वान्विमृद्यच ३७ मुक्तिंभजेतमतिमान्नान्यःपंथा
स्त्वितःपरः आराधितामहेशानीनयावत्कुरुतेकृपां ३८ तावद्भवेत्कस्वंकस्मात्कोन्योस्तिदययायु
तः करुणासागरामेतांभजेत्तस्मादमायया ३९ यस्यास्तुभजनेनैववर्जीवन्मुक्तत्वमश्नुते मानुष्यंदुर्लभंप्राप्य
सेवितानमहेश्वरी ४० निश्रेणिकाग्रात्पतिताअधइत्येवविद्महे अहंकारावृतंविश्वंगुणत्रयसमन्वितं ४१ असत्येनापिसंब
द्धंमुच्यतेकथमन्यथा हित्वासर्वंततःसर्वैःसंसेव्याभुवनेश्वरी ४२ राजोवाच किंकृतंगुरुणातत्रकाव्यरूपधरे
णच कदाशुक्रःसमायातस्तन्मेब्रूहिपितामह ४३ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामियत्कृतंगुरुणातदा
कृत्वाकाव्यस्वरूपंचप्रच्छन्नेनमहात्मना ४४ गुरुणाबोधितादैत्यामत्वाकाव्यंस्वकंगुरुं विश्वासंपरमंकृत्वाब
भूवुस्तन्मयास्तदा ४५

दोषेणसंबद्धंजगद्भवतितस्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्याभगवत्याअराधनेनैवसर्वंगलितंनष्टंभविष्यतीति
सैवसच्चिदानंदरूपिणीभुवनेश्वरीसर्वैराराध्येतिभावः ४२ इत्थंजनमेजयस्यधर्मात्मनोधर्मनाशसंदर्शनक्षुभितेंद्रियांतःकरणस्यभगवत्याराधन-
नावलंबेनस्वास्थ्यमभिधायावस्थितंमुनिंप्रतितत्स्वास्थ्यश्रवणसमुद्यदानंदोजनमेजयःपुनःप्रकृतामेवकथांपृच्छति किंकृतमिति हेपितामहश्रेष्ठ ४३ ४४
तन्मयास्तत्परायणाः ४५

भृगुंभृगुपुत्रधियेत्यर्थः ४६ एतत्पर्यंतंगुरुवृत्तांतंवर्णयित्वाकाव्यवृत्तांतंवर्णयति दशवर्षात्मकेकालेइति ४७ ४८ ४९ उप-
संयांनिशरणंगच्छंति ५० ५१ ५२ ५३ स्वेनबृहस्पतिनाकृतंप्रणीतंजैनंधर्मंजैनशास्त्रंतान्दैत्यांश्छलेनबोधयंतमित्यर्थः ५४

विद्यार्थंशरणंप्राप्ताभृगुंमत्वातिमोहिताः गुरुणाविप्रलब्धास्तेलोभात्कोवानमुह्यति ४६ दशवर्षात्मकेकालेसंपू
र्णसमयेतदा जयंत्यासहक्रीडित्वाकाव्योयाज्यानचिंतयत् ४७ आशयाममामार्गंतिपश्यंतःसंस्थितााःकिल ग-
त्वातान्वैप्रपश्येऽहंयाज्यानतिभयातुरान् ४८ मादेवेभ्योभयंतेषांमद्भक्तानांभवेदिति संचिंत्यबुद्धिमास्थायज
यंतींप्रत्युवाचह ४९ देवानेवोपसंयांतिपुत्रामेचारुलोचने समयस्तेऽद्यसंपूर्णोजातोयंदशवार्षिकः ५० तस्माद्ग-
च्छाम्यहंदेविद्रष्टुंयाज्यान्सुमध्यमे पुनरेवागमिष्यामितवांतिकमनुद्रुतः ५१ तथेतितमुवाचाथजयंतीध-
र्मवित्तमा यथेष्टंगच्छधर्मज्ञनतेधर्मंविलोपये ५२ तच्छ्रुत्वावचनंकाव्योजगामत्वरितस्ततः अपश्यद्दानवानां-
सपार्श्वेवाचस्पतिंतदा ५३ छद्मरूपधरंसौम्यंबोधयंतं छलेनतान् जैनंधर्मंकृतंस्वेनयज्ञनिंदापरंतथा ५४
भोदेवरिपवःसत्यंब्रवीमिभवतांहितं अहिंसापरमोधर्मोहंतव्याह्याततायिनः ५५ द्विजैर्भोगरतैर्वेदेदर्शितंहिंस
नंपशोः जिह्वास्वादपरैःकाममहिंसैवपरामता ५६ एवंविधानिवाक्यानिवेदशास्त्रपराणिच ब्रुवाणंगुरुमाकर्ण्यवि
स्मितोऽसौभृगोःसुतः ५७ चिंतयामासमनसाममद्वेष्योगुरुःकिल वंचिताःकिलधूर्तेनयाज्यामेनात्रसंशयः ५८
धिग्लोभंपापबीजंवैनरकद्वारमूर्जितं गुरुरप्यनृतंब्रूतेप्रेरितोयेनपाप्मना ५९ प्रमाणंवचनंयस्यसोपिपाखंडधार-
कः गुरुःसुराणांसर्वेषांधर्मशास्त्रप्रवर्तकः ६०

बृहस्पतिमतमाह भोदेवरिपवइति आततायिनोपिअहंतव्याइतिछेदःनहंत-
व्याइत्यर्थः ५५ वेदोक्तापिहिंसानकर्तव्येत्याह द्विजैरिति ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६१

६१ ६२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेत्रयोदशोध्यायः १३ अर्धाधिकैःसप्तपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरं दैत्यानांशक्रसंभाषिर्वंचिता
नामिहोच्यते १ दैत्याध्ययनंबृहस्पतिकर्तृकंश्रुत्वादैत्यान्प्रतिशक्रउवाचेत्याह इतिसंचिंत्यमनसेति १ २ ३ ४ सतानितिः

किंकिंनलभतेलोभान्मलिनीकृतमानसः अन्योपिगुरुरप्येवंजातःपाखंडपंडितः ६१ शैलूषवेष्टितंसर्वंपरिगृह्यद्वि
जोत्तमः वंचयत्यतिसंमूढान्दैत्यान्याज्यान्ममाप्यसौ ६२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेत्रयोदशो॥
ध्यायः १३ व्यासउवाच इतिसंचिंत्यमनसातानुवाचहसन्निव वंचितामत्स्वरूपेणदैत्याःकिंगुरुणाकिल
१ अहंकाव्योगुरुश्चायंदेवकार्यप्रसाधकः अनेनवंचितायूयंमद्याज्यानात्रसंशयः २ माश्रद्धध्वंवचोस्यार्या-
दांभिकोयंमदाकृतिः अनुगच्छतमांयाज्यास्त्यजतैनंबृहस्पतिं ३ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यदृष्ट्वातौसदृशौपुनः वि
स्मयंपरमंजग्मुःकाव्योयमितिनिश्चिताः ४ सतान्वीक्ष्यसुसंभ्रांतान्गुरुर्वाक्यमुवाचह गुरुर्वोवंचयत्येषमद्रूपो
यंबृहस्पतिः ५ प्राप्तोवंचयितुंयुष्मान्देवकार्यार्थसिद्धये माविश्वासंवचस्यस्यकुरुध्वंदैत्यसत्तमाः ६ प्राप्ताविद्या
मयाशंभोर्युष्मानध्यापयामितां देवेभ्योविजयंनूनंकरिष्यामिनसंशयः ७ इतिश्रुत्वागुरोर्वाक्यंकाव्यरूपधरस्यते
विश्वासंपरमंजग्मुःकाव्योयमितिनिश्चयात् ८ काव्येनबहुधातत्रबोधिताःकिलदानवाः बुबुधुर्नगुरोर्मायामो-
हिताःकालपर्ययात् ९ एवंतेनिश्चयंकृत्वाततोभार्गवमब्रुवन् अयंगुरुर्नोधर्मात्माबुद्धिदश्चहितेरतः १० दशव
र्षाणिसततमयंनःशास्तिभार्गवः गच्छत्वंकुहकोभासिनास्माकंगुरुरप्युत ११ इत्युक्त्वाभार्गवंमूढानिर्भर्त्स्यच
पुनःपुनः जगृहुस्तंगुरुंप्रीत्याप्रणिपत्याभिवाद्यच १२

सुसंभ्रांतान्मोहितान्मद्रूपेणायंबृहस्पतिर्वोयुष्मान्वंचयतिवंचयिष्यतीत्यर्थः
५ ६ ७ ८ काव्येनवास्तविकेन कालपर्ययान् कालवैपरीत्येनगुरोर्बृहस्पतेर्माययामोहिताइत्यर्थः ९ १० ११ तंगुरुंबृहस्पतिंशक्राचार्यरू
पेणजगृहुः १२ ६५

१३ १४ १५ १६ ततःशप्तानिति भार्गवेणशप्तान्दैत्याञ्ज्ञात्वाक्रुद्धोयंशक्रोदैत्याञ्छिवात्प्राप्तान्मंत्रान्नोपदेक्ष्यतीतिकृतकार्योह-
मितिमत्वाजगामेत्यर्थः १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ अंतर्मलिनः कपटी २४ २५ २६

काव्यस्तुतन्मयान्दृष्ट्वाञ्चुकोपाथशशापच दैत्यान्विबोधितान्मत्वागुरुणाचातिवंचितान् १३ यस्मान्मयाबोधिता
वैगृह्णीयुर्नचमेवचः तस्मात्प्रनष्टसंज्ञावैपराभवमवाप्स्यथ १४ मदवज्ञाफलंकामंस्वल्पेकालेह्यवाप्स्यथ तदा-
स्यकपटंसर्वपरिज्ञातंभविष्यति १५ व्यासउवाच इत्युक्त्वासौजगामाशुभार्गवःक्रोधसंयुतः बृहस्पतिर्मु
दंप्राप्यतस्थौतत्रसमाहितः १६ ततःशप्तान्गुरुर्ज्ञात्वादैत्यांस्तान्भार्गवेणहि जगामतरसात्यक्त्वास्वरूपंस्वंवि
धायच १७ गत्वोवाचतदाशक्रंकृतंकार्यंमयाध्रुवं शप्ताःशुक्रेणतेदैत्यामयात्यक्ताःपुनःकिल १८ निराधाराः
कृतानूनंयतध्वंसुरसत्तमाः संग्रामार्थंमहाभागशापदग्धामयाकृताः १९ इतिश्रुत्वागुरोर्वाक्यंमघवासुदमासवा
न् जहर्षुश्चसुराःसर्वेप्रतिपूज्यबृहस्पतिं २० संग्रामायमतिंचक्रुःसंविचार्यमिथःपुनः निर्ययुर्मिलिताःसर्वेदान
वाभिमुखाःसुराः २१ सुरान्समुद्यताञ्ज्ञात्वाकृतोद्योगान्महाबलान् अंतर्हितंगुरुंचैवबभूवुश्चिंतयान्विताः २२
परस्परमथोचुस्तेमोहितास्तस्यमायया सचप्राज्ञोमहात्मानोयातोसौरुष्टमानसः २३ वंचयित्वागतःपापोगुरुः
कपटपंडितः भ्रातृस्त्रीलंपनःप्रायोमलिनोंतर्बहिःशुचिः २४ किंकुर्मःक्वचगच्छामःकथंकाव्यंप्रकोपितं कु-
र्वीमहिसहायार्थंप्रसन्नंहृष्टमानसं २५ इतिसंचिंत्यतेसर्वेमिलिताभयकंपिताः प्रल्हादंपुरतःकृत्वाजग्मुस्ते-
भार्गवंपुनः २६ प्रणेमुश्चरणौतस्यमुनेर्मौनिभृतस्तदा भार्गवस्तानुवाचाथरोषसंरक्तलोचनः २७ मयाप्रबोधि
तायूयंमोहितागुरुमायया नगृहीतंवचोयोग्यंतदायाज्याहितंशुचि २८

२७ हेयाज्याः २८ ७ ७

२९ ३० ३१ ३२ शैलूषेणत्वद्रूषधारिणाबृहस्पतिना ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९
४० ४१ ४२ अद्येति यद्यप्यहंमहादेवात्प्राप्तमंत्रस्तथापिभवतामयंपराजयकालोस्त्यतः कालयोगाद्देवैर्जिताःसंतःसकृदेकवा-

तदावगणितश्चाहंभवद्भिस्तद्रूशंगतैः प्राप्तंनूनंमदोन्मत्तैर्ममावमानजंफलं २९ तत्रगच्छतसद्भ्रष्टायत्रासौकपटा
कृतिः वंचकःसुरकार्यार्थीनाहंतद्बुद्धिवंचकः ३० व्यासउवाच एवंब्रुवंतंशक्रंतंवाक्यसंदिग्धयागिरा प्रल्हाद
स्तंतदोवाचगृहीत्वाचरणौततः ३१ प्रल्हादउवाच भार्गवाद्यसमायातान्याज्यानस्मांस्तथातुरान् त्यक्तुंनार्ह
सिसर्वज्ञत्वद्धितांस्तनयान्हिनः ३२ गतेत्वयितुमंत्रार्थेशैलूषेणदुरात्मना त्वद्रूपमधुरालापैर्वयंतेनप्रवंचिताः
३३ अज्ञानकृतदोषेणनैवकुप्यंतिशांतिमान् सर्वज्ञस्त्वंविजानासिचित्तंनःप्रवणंत्वयि ३४ ज्ञात्वानस्तपसा
भावंत्यजकोपंमहामते ब्रुवंतिमुनयःसर्वेक्षणकोपाहिसाधवः ३५ जलंस्वभावतःशीतंवन्ह्यातपसमागमात्
भवत्युष्णंवियोगाच्चशीतत्वमनुगच्छति ३६ क्रोधश्चांडालरूपोवैत्यक्तव्यःसर्वथाबुधैः तस्माद्रोषंपरित्य-
ज्यप्रसादंकुरुसुव्रत ३७ यदिनत्यजसिक्रोधंत्यजस्यस्मान्सुदुःखितान् त्वयात्यक्तामहाभागगमिष्यामोरसात-
लं ३८ व्यासउवाच प्रल्हादस्यवचःश्रुत्वाभार्गवोज्ञानचक्षुषा विलोक्यसुमनाभूत्वातानुवाचहसन्निव ३९
नभेतव्यंनगंतव्यंदानवावारसातलं रक्षयिष्यामिवोयाज्यान्मन्त्रैरवितथैःकिल ४० हितंसत्यंब्रवीम्यद्यशृणुध्वं
तत्तुनिश्चयं वचनंममधर्मज्ञाःश्रुतंयद्ब्रह्मणःपुरा ४१ अवश्यंभाविनोभावाःप्रभवंतिशुभाशुभाः दैवंनचान्यथा
कर्तुंक्षमःकोपिधरातले ४२ अद्यमंदबलायूयंकालयोगादसंशयं देवैर्जिताःसकृच्चापिपातालंप्रतिपत्स्यथ ४३

रंपातालंप्रतिपत्स्यथगमिष्यथेत्यर्थः ४३ ५ ५ ५ ५ ५ ५

तदेवस्पष्टमाह प्राप्तःपर्यायकालइतिव्यत्ययकालइत्यर्थः ४४ मूर्द्धनिदेवानाक्रम्यतेषांमस्तकेचरणंदत्त्वेत्यर्थः ४५ ४६ इदंवामनरूपेणहरिणापिपूर्वमुक्तमस्तीत्याह यदेति हृतमितिराज्यमित्यर्थः ४७ ४८ पौत्रस्त्वेतिबलिरित्यर्थः इतिवामनवाक्यंनवपौत्रोबलिःश्रुत्वा

प्राप्तःपर्यायकालोवइतिब्रह्माभ्यभाषत भुक्तंराज्यंभवद्भिश्चपूर्णंसर्वंसमृद्धिमत् ४४ युगानिदशपूर्णानिदेवानाक्रम्यमूर्द्धनि दैवयोगाच्चयुष्माभिर्भुक्तंत्रैलोक्यमूर्जितं ४५ सावर्णिकेमनोराज्यंपुनस्तत्तुभविष्यति पौत्रस्त्रैलोक्यविजयीराज्यंप्राप्स्यतितेबलिः ४६ यदावामनरूपेणहृतंदेवेनविष्णुना तदेवचभवत्पौत्रः प्रोक्तोदेवेनजिष्णुना ४७ हृतंयेनबलेराज्यंदेववांछार्थसिद्धये त्वमिंद्रोभविताचाग्रेस्थितेसावर्णिकेमनौ ४८ भार्गवउवाच इत्युक्तोहरिणापौत्रस्तवप्रल्हादसांप्रतं अदृश्यःसर्वभूतानांगुप्तश्चरतिभीतवत् ४९ एकदावासवेनासौबलिर्गर्दभरूपभाक् शून्येगृहेस्थितःकामंभयभीतःशतक्रतोः ५० पृष्टश्चबहुधातेनवासवेनबलिस्तदा किमर्थंगार्दभंरूपंकृतवान्दैत्यपुंगव ५१ भोक्तात्वंसर्वलोकस्यदैत्यानांचप्रशासिता नलज्जाखररूपेणतवराक्षससत्तम "तस्यतद्वचनंश्रुत्वादैत्यराजोबलिस्तदा ५२ प्रोवाचवचनंशक्रंकोत्रशोकःशतक्रतो यथाविष्णुर्महातेजामत्स्यकच्छपतांगतः ५३ तथाहंखररूपेणसंस्थितःकालयोगतः यथात्वंकमलेलीनःसंस्थितोब्रह्महत्यया ५४ पीडितश्चतथाह्यद्यस्थितोहंखररूपधृक् दैवाधीनस्यकिंदुःखंकिंसुखंपाकशासन ५५ कालःकरोतिवैनूनंयदिच्छतियथातथा भार्गवउवाच इतितोबलिदेवेशौकृत्वासंविदमुत्तमां ५६

भीतवत्सर्वभूतानामदृश्यःसन्गुप्तश्चरतीत्यर्थः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ६७ ६९ ६९ ६९

५७ ५८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ अर्धश्लोकाधिकैरेकसप्ततिश्लोकवर्यकैः देवदानवयोर्युद्धशांतिर्देव्याकृ
तोच्यते १ युद्धेयुष्माभिःकृतेपिजयोनभविष्यतिकिंतुपराजयएवेतिभार्गववाक्यंश्रुत्वाप्रल्हादोदैत्यानुवाचेत्याह इतितस्येति १ २ दैवं

प्रबोधंप्रापतुःकामंयथास्थानंचजग्मतुः इत्येतत्तेसमाख्यातामयादैवबलिष्ठता ५७ दैवाधीनंजगत्सर्वंसदेवासुरमानु
षं इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः१४ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाभार्गवस्यमहा
त्मनः प्रल्हादस्तुसुसंहृष्टोबभूवनृपनंदन १ ज्ञात्वादैवंबलिष्ठंचप्रल्हादस्तानुवाचह कृतेपियुद्धेनजयोभविष्य
तिकदाचन २ तदातेजयिनःप्रोचुर्दानवामदगर्विताः संग्रामस्तुप्रकर्तव्योदैवंकिंनविदामहे ३ निरुद्यमा
नांदैवंहिप्रधानमसुराधिप केनदृष्टंक्ववादृष्टंकीदृशंकेननिर्मितं ४ तस्माद्युद्धंकरिष्यामोबलमास्थायसांप्र
तं भवाग्रेदैत्यवर्यत्वंसर्वज्ञोसिमहामते ५ इत्युक्तस्तैस्तदाराजन्प्रल्हादःप्रबलारिहा सेनानीश्चतदाभूत्वा
देवान्युद्धेसमाह्वयत् ६ तेपितत्रासुरान्दृष्ट्वासंग्रामेसमुपस्थितान् सर्वसंभृतसंभारादेवास्तान्समयोधयन्
७ संग्रामस्तुतदाघोरःशक्रप्रल्हादयोरभवत् पूर्णंवर्षशतंतत्रमुनीनांविस्मयावहः ८ वर्तमानेमहायुद्धे-
शक्रेणप्रतिपालिताः जयमापुस्तदादैत्याःप्रल्हादप्रमुखानृप ९ तदेवेंद्रोगुरोर्वाक्यात्सर्वदुःखविनाशिनीं
सस्मारमनसादेवींमुक्तिदांपरमांशिवां १० इंद्रउवाच जयदेविमहामायेशूलधारिणिचांबिके शंखचक्रगदा-
पद्मखड्गहस्तेऽभयप्रदे ११

किमिति अनुकूलंप्रतिकूलंवेत्यर्थः ३ यत्त्वयोक्तंदैवंप्रतिकूलंवर्ततेजयोनभविष्यतीति तदेतद्भाषणंनिरुद्यमानांपौ
रुषहीनानांभवति पराक्रमवद्भिस्तुपौरुषमेवप्रधानतयामंतव्यमदृष्टंतुक्वयावर्ततेकिंदृष्टंवर्ततेकेनवानिर्मितमिति केनदृष्टंनैवादृष्टमस्तीतिभावः ४ ५ ६ ७
भवत् अभवदित्यर्थः आगमशास्त्रस्यनित्यत्वादडागमाभावः ८ ९ १० ११

शक्तिदर्शननायिकेइति शैवशाक्तसौरगाणेशवैष्णवनास्तिकमतप्रतिपादकानिषड्दर्शनानिसंति तत्रशक्तिदर्शनस्यनायिकातन्मतस्यमुख्यत्वेनप्रतिपाद्या-
श्रीभुवनेश्वरीदेवतास्तीतितदेतत्षड्दर्शनपूजायांस्पष्टं तदभिप्रायेणोच्यते शक्तिदर्शननायिकेइति दशतत्त्वात्मिकेमातरिति शैवशाक्तसौरवैष्णवत्रैपुरादि-
मतभेदेनतत्त्वान्यनेकानिसंति तत्रशक्तिदर्शनमतेश्रीभुवनेश्वर्यादशतत्त्वानिसंति कचिन्नवतत्त्वान्यपि तदुक्तंशारदायां निवृत्त्याद्याःकलाःपंचतत्त्वो
बिंदुःकलापुनः नादःशक्तिःसदापूर्वःशिवश्चप्रकृतेर्विदुरिति तत्त्वशब्देनसर्वप्रपंचस्ययत्रांतर्भावस्तत्तत्त्वमुच्यते तथाच तदभिप्रायेणोच्यते दशत
त्त्वात्मिकेमातरिति महाबिंदुस्वरूपिणि सितशोणबिंदुयुगुलमिश्रणाज्जायमानोमिश्रबिंदुर्महाबिंदुरितिकामकलारहस्येस्पष्टं तद्व्याख्यायांचा
स्माभिर्विशदीकृतंतदभिप्रायेणोच्यतेमहाबिंदुस्वरूपिणीतिसाम्यावस्थमायाविशिष्टंब्रह्ममहाबिंदुस्तत्स्वरूपिणि १२ प्राणाग्निहोत्रविद्येतइति

नमस्तेभुवनेशानिशक्तिदर्शननायिके दशतत्त्वात्मिकेमातर्महाबिंदुस्वरूपिणि १२ महाकुंडलिनीरूपेसच्चिदानंद
रूपिणि प्राणाग्निहोत्रविद्येतेनमोदीपशिखात्मिके १३ पंचकोशांतरगतेपुच्छब्रह्मस्वरूपिणि आनंदकलि-
केमातःसर्वोपनिषदर्चिते १४ मातःप्रसादसुमुखीभवहीनसत्त्वांस्त्रायस्वनोजननिदैत्यपराजितान्वै त्वंदेविनःशर
णदाभुवनेप्रमाणाशक्तासिदुःखशमनेखिलवीर्ययुक्ते १५ ध्यायंतियेपिसुखिनोनितरांभवंतिदुःखान्विताविगतशो
कभयास्तथान्ये मोक्षार्थिनोविगतमानविमुक्तसंगाःसंसारवारिधिजलंप्रतरंतिसंतः १६ प्राणाग्निहोत्रप्रपंचयागाख्यो

द्वौयागौ तयोर्द्वयोरपिदेवताभुवनेश्वरी तदेतत्तंत्रेषुस्पष्टं तदभिप्रायेणोच्यते प्राणाग्निहोत्रविद्येतितद्देवतेत्यर्थः नमोदीपशिखात्मिकेइति दीपशिखाव
न्हिशिखातदात्मिकेइत्यर्थः तथाचश्रुतिः तस्यमध्येवन्हिशिखाअणीयोर्ध्वव्यवस्थिता नीलतोयदमध्यस्थाविद्युल्लेखेवभास्वरेति १३ पुच्छब्रह्मस्वरू-
पिणीतिब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिवाक्योक्तानंदमयकोशपुच्छभूतब्रह्मरूपिणीत्यर्थः सर्वोपनिषदर्चितेइति सर्वेवेदायत्पदमामनंतितपांसिसर्वाणीतिश्रुतेः
१४ हीनसत्त्वान्हीनपराक्रमान् १५ दुःखान्वितेति अन्येयेनध्यायंतितेदुःखान्विताश्चतेअविगतशोकभयाश्चेतिकर्मधारयः तथाभवंति मोक्षार्थिनोयेध्या-
यंतीत्यनुषंगः १६

आर्तिहरःप्रतापोयस्याः त्वंदेविविश्वेति सत्त्वगुणंविनारक्षणाभावस्तमोगुणंविनासंहाराभावोमातुस्तुपुत्रविषयेसत्त्वगुणएवास्तिलवतुजगज्जनन्याजगतोर-
क्षणान्मारणाच्चोभयगुणवत्त्वमस्तीतितनवैताहशविलक्षणचरितंकोवेदनकोपीत्यर्थः १७ माभून्मच्चरितंमंदबुद्धीनांविषयःसुबुद्धीनांतुविषयःस्यादि-

त्वंदेविविश्वजननिप्रथितप्रभावासंरक्षणार्थमुदितार्तिहरप्रतापा संहर्तुमेतदखिलंकिलकालरूपाकोवेत्तितेंबचरितं
ननुमंदबुद्धिः १७ ब्रह्माहरश्चहरिदश्वरथोहरिश्चइंद्रोयमोथवरुणोऽग्निसमीरणौच ज्ञातुंक्षमानमुनयोपिमहा
नुभावायस्याःप्रभावमतुलंनिगमागमाश्च १८ धन्यास्तएवतवभक्तिपरामहांतःसंसारदुःखरहिताःसुखसिंधुम
ग्नाः येभक्तिभावरहितानकदापिदुःखांभोधिंजनिक्षयतरंगमुमेतरंति १९ येवीज्यमानाःसितचामरैश्चक्रीडंति
धन्याःसिबिकाधिरूढाः तैःपूजितात्वंकिलपूर्वदेहेनानोपहारैरितिचिंतयामि २० येपूज्यमानावरवारणस्थाविला-
सिनीवृंदविलासयुक्ताः सामंतकैश्चोपनतैर्व्रजंतिमन्येहितैस्त्वंकिलपूजितासि २१ व्यासउवाच एवंस्तुतामघ
वतादेवीविश्वेश्वरीतदा प्रादुर्बभूवतरसासिंहारूढाचतुर्भुजा २२ शंखचक्रगदापद्मान्बिभ्रतीचारुलोचना र
क्तांबरधरादेवीदिव्यमाल्यविभूषणा २३ तानुवाचसुरान्देवीप्रसन्नवदनागिरा भयंत्यजंतुभोदेवाःशंविधास्ये-
किलाधुना २४ इत्युक्त्वासातदादेवीसिंहारूढातिसुंदरी जगामतरसातत्रयत्रदैत्यामदान्विताः २५ प्रल्हाद-
प्रमुखाःसर्वेदृष्ट्वादेवींपुरःस्थितां ऊचुःपरस्परंभीताःकिंकर्त्तव्यमितस्तदा २६ देवंनारायणंचात्रसंप्राप्ताचंडि
काकिल महिषांतकरीनूनंचंडमुंडविनाशिनी २७

तिचेत्तत्राह ब्रह्माहरश्चेति एतेमहांतोपिनजानंतितदैतदपेक्षयाधिकबु
द्धिमंतःकेसंति तस्मादेतद्विषयेसर्वएवमंदबुद्धयइत्यर्थः तथाचश्रुतिःयतोवाचोनिवर्त्तंतइति १८ धन्याइति येभक्तिरहितास्तेजनिक्षयतरंगवंतंदुः
खांभोधिंहेउमेनकदापितरंति १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ ६२ ६२ ६१

२८ नयोद्धव्यंकिंतुपलाय्यगंतव्यमित्यन्वयः २९ ३० दैत्यान्प्रत्युक्त्वाप्रल्हादंप्रत्याह महाभागेति ३१ ३२ ३३ मालासर्पवदिति मा
लायांयथासर्पभ्रमस्तद्वच्चराचरंयस्यांभातितस्यैसर्वाधिष्ठानब्रह्मरूपायैह्रींकारमूर्त्तयेश्रीभुवनेश्वर्यैनमोस्त्वित्यर्थः ३४ अन्येब्रह्मविष्ण्वादयः ३५

निहनिष्यतिनःसर्वानंबिकानात्रसंशयः वक्रदृष्ट्यायथापूर्वंनिहतोमधुकैटभौ २८ एवंचिंतातुरान्वीक्ष्यप्रल्हा
दस्तानुवाचह योद्धव्यंनाथगंतव्यंपलाय्यदानवोत्तमाः २९ नमुचिस्तानुवाचाथपलायनपरानिह हनिष्यतिज
गन्माताक्रुषिताकिलहेतिभिः ३० तथाकुरुमहाभागयथादुःखंनजायते ब्रजामोद्यैवपातालंतांस्तुत्वातदनुज्ञ
या ३१ प्रल्हादउवाच स्तौमिदेवींमहामायांसृष्टिस्थित्यंतकारिणीं सर्वेषांजननींशक्तिंभक्तानामभयंकरीं
३२ व्यासउवाच इत्युक्त्वाविष्णुभक्तस्तुप्रल्हादःपरमार्थवित् तुष्टावजगतांधात्रींकृतांजलिपुटस्तदा ३३
मालासर्पवदाभातियस्यांसर्वंचराचरं सर्वाधिष्ठानरूपायैतस्यैह्रींमूर्त्तयेनमः ३४ त्वत्तःसर्वमिदंविश्वंस्थावरंजं
गमंतथा अन्येनिमित्तमात्रास्तेकर्त्तारस्तवनिर्मिताः ३५ नमोदेविमहामायेसर्वेषांजननीस्मृता कोभेदस्तव
देवेषुदैत्येषुस्वकृतेषुच ३६ मातुःपुत्रेषुकोभेदोप्यशुभेषुशुभेषुच तथैवदेवेष्वस्मासुनकर्त्तव्यस्त्वयाधुना ३७
यादृशास्तादृशामातःसुतास्तेदानवाःकिल यतस्त्वंविश्वजननीपुराणेषुप्रकीर्तिता ३८ तेपिस्वार्थपरानूनंतथैव
वयमप्युत नांतरंदैत्यसुरयोर्भेदोयंमोहसंभवः ३९ धनदारादिभोगेषुवयंसक्तादिवानिशं तथैवदेवादेवशिको-
भेदोसुरदेवयोः ४० तेपिकश्यपदायादावयंतत्संभवाःकिल कुतोविरोधसंभूतिर्जातामातस्तवाधुना ४१

सर्वेषामिति देवादीनांदैत्यादीनांचेत्यर्थः तदास्वेनकृतेषुदेवेषुदैत्येषुकोभेदः भेदोनापेक्षितइत्यर्थः ३६ ३७ ३८
३९ ४० ४१ ५२ ५ ५२ ५२ ५२ ५२

नतथेति त्वयिसर्वसमुद्भवेसर्वकारणेनतथाविरोधकर्त्तृत्वंविहितंशास्त्रेणेत्यर्थः तर्हिकिंतत्राह साम्यतैवेति ४२ ४३ कःअविरोधीतिच्छे
दः तवगुणमहिमाएवायंयद्विरोधकर्त्तृत्वमितिभावः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१

नतथाविहितंमातस्त्वयिसर्वसमुद्भवे साम्यतैवत्वयास्थाप्यादेवेष्वस्मासुचैवहि ४२ गुणव्यतिकरात्सर्वेसमुत्प-
न्नाःसुरासुराः गुणान्विताभवेयुस्तेकथंदेहभृतोमराः ४३ कामःक्रोधश्चलोभश्चसर्वदेहेषुसंस्थिताः वर्तंते
सर्वदातस्मात्कोविरोधीभवेज्जनः ४४ त्वयामिथोविरोधोयंकल्पितःकिलकौतुकात् मन्यामहेविभेदेनत्नू
नंयुद्धदिदृक्षया ४५ अन्यथाखलुभ्रातृणांविरोधःकीदृशोनघे त्वंचेन्नेच्छसिचामुंडेवीक्षितुंकलहंकिल
४६ जानामिधर्मंधर्मज्ञेवेद्मिचाहंशतक्रतुं तथापिकलहोस्माकंभोगार्थंदेविसर्वदा ४७ एकःकोपिनशास्ता
स्तिसंसारेत्वांविनांबिके स्पृहावतस्तुकःकर्तुंक्षमतेवचनंबुधः ४८ देवासुरैरयंसिंधुर्मथितःसमयेक्वचित् विष्णुना
विहितोभेदःसुधारत्नच्छलेनवै ४९ त्वयासौकल्पितःशौरिःपालकत्वेजगद्गुरुः तेनलक्ष्मीःस्वयंलोभाद्गृहीतामर
सुंदरी ५० ऐरावतस्तथेंद्रेणपारिजातोथकामधुक् उच्चैःश्रवाःसुरैःसर्वंगृहीतंवैष्णवेच्छया ५१ अनयंतादृशंकृ
त्वाजानादेवास्तुसाधवः "अन्यायिनःसुरानूनंपश्यत्वंधर्मलक्षणं" संस्थापिताःसुरानूनंविष्णुनाबहुमानिना ५२
नूनंदैत्याःपराभूवन्पश्यत्वंधर्मलक्षणं क्वधर्मःकीदृशोधर्मःक्वकार्यंक्वचसाधुता ५३ कथयामिचकस्याग्रेसिद्धंमै
मांसिकंमतं तार्किकायुक्तिवादज्ञाविधिज्ञावेदवादकाः ५४ उक्ताःसकर्तृकंविश्वंविवदंतेजडात्मकाः कर्ता
भवतिचेदस्मिन्संसारेविततेकिल ५५ विरोधःकीदृशस्तत्रचैककर्मणिवैमिथः वेदेनैकमतिःकस्माच्छास्त्रेष्व
पितथापुनः ५६

संस्थापिताःस्वस्थानेष्वितिशेषः ५२ ५३ मैमांसिकमितिनिरीश्वरंमतमित्यर्थः ५४ ५५ क्रोधेनाह वेदेनैकमतिरिति ५६

५७ ५८ ५९ शप्तोगर्भगतोबाल इति अयंभावः बृहस्पतिनाकनिष्ठबंधोरानर्तस्यकामिनीभुक्ताचकाराज्ज्येष्ठबंधोरुतथ्यस्यकामिनीममतानाम्नीगर्भवतीबलाद्भुक्तातत्रयदातांबलान्मैथुनार्थंजग्राह तदागर्भस्थबालउवाचात्रस्थलमतिसंकुचितंद्वितीयोगर्भोनस्थास्यति ततोमैथुनंमाकुर्विति तदगणयित्वातथैवमैथुनंकृतवांस्तद्वीर्यंगर्भस्थबालःपदाघातेनबहिश्चिक्षेप ततःक्रुद्धोबृहस्पतिस्त्वमंधोभवेतिगर्भस्थबालकंशशाप-

नैकवाक्यंवचस्तेषामपिवेदविदांपुनः यतःस्वार्थपरंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं ५७ निस्पृहःकोपिसंसारेनभवेन्नभविष्यति शशिनाचगुरोर्भार्याहृताज्ञात्वाबलादपि ५८ गौतमस्यतथेंद्रेणजानताधर्मनिश्चयं गुरुणानुजभार्याचभुक्तागर्भवतीबलात् ५९ शप्तोगर्भगतोबालःकृतश्चांधस्तथापुनः विष्णुनाचशिरश्छिन्नंराहोश्चक्रेणवैबलात् ६० अपराधंविनाकामंतदासत्त्ववतांबिके पौत्रोधर्मवतांशूरःसत्यव्रतपरायणः ६१ यज्वादानपतिःशांतःसर्वज्ञःसर्वपूजकः कृत्वाथवामनंरूपंहरिणाछलवेदिना ६२ वंचितोऽसौबलिःसर्वंहृतंराज्यंपुराकिल तथापिदेवान्धर्मस्थान्प्रवदंतिमनीषिणः ६३ वदंतिचाटुवादांश्चधर्मवादाञ्जयंगताः एवंज्ञात्वाजगन्मातर्यथेच्छसितथाकुरु ६४ शरणादानवाःसर्वंजहिवारक्षवापुनः श्रीदेव्युवाच सर्वेगच्छत पातालंतत्रवासंयथेप्सितं ६५ कुरुध्वंदानवाःसर्वेनिर्भयागतमन्यवः कालःप्रतीक्ष्योयुष्माभिःकारणंसशुभेऽशुभे ६६ सुनिर्वेदपराणांहिसुखंसर्वत्रसर्वदा त्रैलोक्यस्यचराज्येपिनसुखंलोभचेतसां ६७ कृतेपिनसुखंपूर्णसस्पृहाणांफलैरपि तस्मात्त्यक्त्वामहीमेतांप्रयातवधमहीतलं ६८ ममाज्ञांपुरतःकृत्वासर्वेविगतकल्मषाः व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंदेव्यास्तथेत्युक्त्वारसातलं ६९

तिभारेनेड्यंकथाप्रसिद्धा ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७. कृतेपिकृतयुगेपिसस्पृहाणांनराणांफलैःप्राप्तैरपिनसुखमित्यन्वयः ६८ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

७० ७१इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेपंचदशोध्यायः १५ सप्तविंशतिभिःश्लोकैःपरांबायाः परेच्छया हरेर्नानावतारास्तुजायं-
तइतिकथ्यंते १ भृगुशापंसोपस्करंश्रुत्वानंतरंतच्छापेनविष्णोरवताराःकस्मिन्कस्मिन्युगेकतिजाताइतिपृच्छति भृगुशापादिति १

प्रणम्यदानवाःसर्वेगताःशक्त्याभिरक्षिताः अंतर्दधेततोदेवीदेवाःस्वभुवनंगताः ७० त्यक्त्वावैरंस्थिताः
सर्वेतेतदादेवदानवाः एतदाख्यानमखिलंयःशृणोतिवदत्यथ ७१ सर्वदुःखविनिर्मुक्तःप्रयातिपदमुत्तमं
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेपंचदशोध्यायः १५ जनमेजयउवाच भृगुशापान्मुनिश्रे
ष्ठहरेरद्भुतकर्मणः अवताराःकथंजाताःकस्मिन्मन्वंतरेविभो १ विस्तराद्वदधर्मज्ञअवतारकथांहरेः पा-
पनाशकरींब्रह्मञ्छ्रुतांसर्वसुखावहां २ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिअवतारान्हरेर्यथा यस्मि-
न्मन्वंतरेजातायुगेयस्मिन्नराधिप ३ येनरूपेणयत्कार्यंकृतंनारायणेनवै तत्सर्वंनृपवक्ष्यामिसंक्षेपेणत
वाधुना ४ धर्मस्यैवावतारोभूच्चाक्षुषेमनुसंभवे नरनारायणौधर्मपुत्रौख्यातौमहीतले ५ अथवैव-
स्वताख्येस्मिन्द्वितीयेतुयुगेपुनः दत्तात्रेयोवतारोत्रेःपुत्रत्वमगमद्धरिः ६ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रस्त्रयोमीदे
वसत्तमाः पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्यात्रेर्भार्ययावृताः ७ अनसूयात्रिपत्नीचसतीनामुत्तमासती ययासंप्रा
र्थितादेवाःपुत्रत्वमगमंस्त्रयः ८ ब्रह्माभूत्सोमरूपस्तुदत्तात्रेयोहरिःस्वयं दुर्वासारुद्ररूपोसौपुत्रत्वंतेप्रप
दिरे ९ नृसिंहस्यावतारस्तुदेवकार्यार्थसिद्धये चतुर्थेतुयुगेजातेद्विधारूपोमनोहरः १०

२ ३ ४ चाक्षुषेमनुसंभवेचाक्षुषेमन्वंतरे ५ अथेति द्वितीययुगेवैवस्वतेमन्वंतरेइत्यर्थः अत्रेःपुत्रत्वं हरिरगमत्सदत्ता
त्रेयावतारइत्यर्थः ६ अत्रेर्भार्ययावृताःप्रार्थिताः ७ तदेवाह अनसूयेति ८ ९ द्विधारूपः मनुष्यसिंहात्मकः १०

११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ एतेसर्वेप्यवताराःश्रीभगवतीच्छये
वजायंते तदधीनैवैतेषांचेष्टेत्याह भवंतीति २० २१ २२ यस्यामायारूपायाउपाधितस्त्रिधाब्रह्मविष्णुरुद्रभेदेनसा–

हिरण्यकशिपोःसम्यग्वधायभगवान्हरिः चक्रेरूपंनारसिंहंदेवानांविस्मयप्रदं ११ बलेर्नियमनार्थायश्रेष्ठे
त्रेतायुगेतथा चकाररूपंभगवान्वामनंकश्यपान्मुने: १२ छलयित्वामखेभूपंराज्यंतस्यजहारह पाताले
स्थापयामासबलिंवामनरूपधृक् १३ युगेचैकोनविंशेथत्रेतारव्येभगवान्हरिः जमदग्निसुतोजातोरामोनाम
महाबलः १४ क्षत्रियांतकरःश्रीमान्सत्यवादीजितेंद्रियः दत्तवान्मेदिनींकृत्स्नांकश्यपायमहात्मने १५
योवैपरशुरामाख्योहरेरद्भुतकर्मणः अवतारस्तुराजेंद्रकथितःपापनाशनः १६ त्रेतायुगेरघोर्वंशेरामोदशर
थात्मजः नरनारायणांशौद्वौजातौभुविमहाबलौ १७ अष्टाविंशेयुगेशस्तौद्वापारेऽर्जुनशौरिणौ धराभा
रावतारार्थंजातौकृष्णार्जुनौभुवि १८ कृतवंतौमहायुद्धंकुरुक्षेत्रेतिदारुणं एवंयुगेयुगेराजन्नवताराह
रेःकिल १९ भवंतिबहवःकामंप्रकृतेरनुरूपतः प्रकृतेरखिलंसर्ववशमेतज्जगत्त्रयं २० यथेच्छतितथै
वेयंभ्रमयत्यनिशंजगत् पुरुषस्यप्रियार्थंसारचयत्यखिलंजगत् २१ सृष्टाप्युराद्दिभगवाञ्जगदेतच्चराचरं
सर्वादिःसर्वगश्चासौदुर्ज्ञेयःपरमोऽव्ययः २२ निरालंबोनिराकारोनिस्पृहश्चपरात्परः उपाधितस्त्रिधाभा
तियस्याःसाप्रकृतिःपुरा २३ उत्पत्तिकालयोगात्साभिन्नाभातिशिवातदा साविश्वंकुरुतेकामंसापालयति
कामदा २४

त्विकराजसतामसभेदेनवाभातिपरमात्मा सामायाप्रकृतिशब्दवाच्येत्यर्थः २३ ननुसाकिंब्रह्मणोभिन्नानेत्या
ह उत्पत्तीति उत्पत्तिकालेयदासाबहिर्मुखतांप्रयाति तदासाभिन्नाभाति अंतर्मुखातुब्रह्माभिन्नैववर्तते इतिभावः साविश्वमिति २५

२५ २६ एवंपूर्वोक्तप्रकारेण २७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेषोडशोध्यायः १६ पंचाधिकैश्चपंचाशत्प
द्यैरथसुरांगनाः नारायणाश्रमेप्राप्ताःकथातासामिहोच्यते १ एतावत्पर्यंतंप्रासंगिकींकथांसमाप्यप्रकृतांनारायणाश्रमेप्राप्तानांवारांग

कल्पांतेसंहरत्येवत्रिरूपाविश्वमोहिनी तयायुक्तोसृजद्ब्रह्माविष्णुःपातितयान्वितः २५ रुद्रःसंहरतेकामंत
यासंमिलितःशिवः साचैवोत्पाद्यकाकुत्स्थंपुरावैनृपसत्तमं २६ कुत्रचित्स्थापयामासदानवानांजयायच
एवमस्मिंश्चसंसारेसुखदुःखान्विताःकिल २७ भवंतिप्राणिनःसर्वेविधितंत्रनियंत्रिताः इतिश्रीदेवीभागव
तेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेषोडशोध्यायः १६ जनमेजयउवाच वारांगनास्त्वयाख्यातानरनारायणाश्र
मे एकंनारायणंशांतंकामयानाःस्मरातुराः १ शप्तुकामस्तदाजातोमुनिर्नारायणश्चताः निवारितोनरेणाथ
भ्रात्राधर्मविदानृप २ किंकृतंमुनिनातेनव्यसनेसमुपस्थिते ताभिःसंकल्पितेनार्थकामार्थाभिर्भृशंमुने
३ शक्रेणोत्पादिताभिश्चबहुप्रार्थनयापुनः याचितेनविवाहार्थेकिंकृतंतेनजिष्णुना ४ इत्येतच्छ्रो
तुमिच्छामिचरितंतस्यमोक्षदं नारायणस्यमेब्रूहिविस्तरेणपितामह ५ व्यासउवाच शृणुराजन्प्र
वक्ष्यामिकथांतस्यमहात्मनः धर्मपुत्रस्यधर्मज्ञविस्तरेणवदामिते ६ शप्तुकामस्तुसंदृष्टोनरेणाथयदा
हरिः वारितोऽसौसमाश्वास्यमुनिर्नारायणस्तदा ७ शांतकोपस्तदोवाचतास्तपस्वीमहामुनिः स्मि
तपूर्वमिदंवाक्यंमधुरंधर्मनंदनः ८ अस्मिञ्जन्मनिचार्वंग्यःकृतसंकल्पवानहं आवाभ्यांचनकर्तव्यःस
र्वथादारसंग्रहः ९

नानांकथांपृच्छति वारांगनाइति वारांगनाभिःस्मरातुराभिः प्रार्थितोनारायणस्तावारांगनाःशप्तुंप्रवृत्तोनरेणनिवारितइ
तिपूर्वमुक्तं तदनंतरंनारायणःकिंकृतवानितिब्रूहीतिसमुदायार्थः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ आवाभ्यांनरनारायणाभ्यां ९ ९ ९ ९

१० शृंगारेस्मिन्निति अस्मिञ्छृंगाररसेस्थायीभावोरसस्तुरतिरेवसाचमयाब्रह्मचर्यव्रतधारणेनत्यक्तातत्तोभवतीनांसंबंधंकथंक
रोमिकरिष्येइत्यर्थः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ उर्वशी

तस्माद्गच्छंतुत्रिदिवंकृपांकृत्वाममोपरि धर्मज्ञानप्रकुर्वंतिव्रतभंगंपरस्यवै १० शृंगारेस्मिन्रसेनूनंस्था
यीभावोरतिःस्मृतः कथंकरोमिसंबंधंतदभावेसुलोचनाः ११ कारणेनविनाकार्यंनभवेदितिनिश्चयः
कविभिःकथितंशास्त्रेस्थायीभावोरसःकिल १२ धन्यःसुचारुसर्वांगःसभाग्योहंधरातले प्रीतिपात्रंय
तोजातोभवतीनामकृत्रिमं १३ भवतीभिःकृपांकृत्वारक्षणीयंव्रतंमम भविष्यामिमहाभागाःपतिरप्य
न्यजन्मनि १४ अष्टाविंशेविशालाक्ष्योद्वापरेस्मिन्धरातले देवानांकार्यसिद्ध्यर्थंप्रभविष्यामिसर्वथा
१५ तदाभवत्योमद्दाराःप्राप्यजन्मपृथक्पृथक् भूपतीनांसुताभूत्वापत्नीभावंगमिष्यथ १६ इ
त्याश्वास्यहरिस्तास्तुप्रतिश्रुत्यपरिग्रहं व्यसर्जयत्सभगवाञ्जग्मुश्चविगतज्वराः १७ एवंविसर्जिता
स्तेनगताःस्वर्गंतदांगनाः शक्रायकथयामासुःकारणंसकलंपुनः १८ आश्रुत्यमघवांस्ताभ्योवृत्तांतंतस्य
विस्तरात् तुष्टावतंमहात्मानंनारीर्दृष्ट्वातथोर्वशीः १९ इंद्रउवाच अहोधैर्यंमुनेःकामंतथैवचतपो
बलं येनोर्वश्यःस्वतपसाताहग्रूपाःप्रकल्पिताः २० इतिस्तुत्वाप्रसन्नात्माबभूवसुरराट्ततः नाराय
णोपिधर्मात्मातपस्याभिरतोभवत् २१ इत्येतत्सर्वमाख्यातंमुनेर्वृत्तांतमद्भुतं नारायणस्यसकलंनर
स्यचमहामुने २२

रितिबहुवचनेनउर्वशीसहशतात्पंचाशदधिकषोडशसहस्रपरिमितास्तासांपरिचर्यार्थंयाउत्पादिताःपूर्वमु
क्तास्ताग्रह्यंते तथाचनारायणेनोत्पादितस्त्रीभिः सहोर्वशीस्वर्गंप्रतिप्रेषितेतिभावः १९ २० २१ २२ ६

तौहिकृष्णार्जुनौवीरौभूभारहरणायच जातौतौभरतश्रेष्ठभृगोःशापवशादिह २३ राजोवाच कृष्णा
वतारचरितंविस्तरेणवदस्वमे संदेहोममचित्तेस्तितंनिवारयमानद २४ ययोःपुत्रत्वमापन्नौहर्यनंतौम-
हाबलौ देवकीवसुदेवौतौदुःखभाजौकथंमुने २५ कंसेननिगडेबद्धौपीडितौबहुवत्सरान् ययोःपुत्रोहरिः
साक्षात्तपसातोषितोभवत् २६ जातोसौमथुरायांतुगोकुलेसकथंगतः कंसंहत्वाद्वारवत्यांनिवासंकृत-
वान्कथं २७ पित्रादिसेवितंदेशंसमृद्धंपावनंकिल त्यक्त्वादेशांतरेनार्यैगतवान्सकथंहरिः २८ कुलं
चद्विजशापेनकथमुत्सादितंहरेः भारावतारणंकृत्वावासुदेवःसनातनः २९ देहंमुमोचतरसाजगामन्वदिवंह-
रिः पापिष्ठानांचभारेणव्याकुलाभूच्चमेदिनी ३० तेहतावासुदेवेनपार्थेनामितकर्मणा लुंठितायैर्हरेः
पत्न्यस्तेकथंननिपातिताः ३१ भीष्मोद्रोणस्तथाकर्णोबाल्हीकोप्यथपार्थिवः वैराटोथविकर्णश्चधृष्ट
द्युम्नश्चपार्थिवः ३२ सोमदत्तादयःसर्वेनिहताःसमरेनृप तेषामुत्तारितोभारश्चौराणांनद्धतःकथं ३३
कृष्णपत्न्यःकथंदुःखंप्राप्ताःप्रांतेपतिव्रताः संदेहोयंमुनिश्रेष्ठचित्तेमेपरिवर्तते ३४ वसुदेवस्तुधर्मा
त्मापुत्रदुःखेनतापितः त्यक्तवान्सकथंप्राणानपमृत्युंजगामह ३५ पांडवाधर्मसंयुक्ताःकृष्णेचनि
रताःसदा तेकथंदुःखभोक्तारोह्यभवन्मुनिसत्तम ३६ द्रौपदीचमहाभागाकथंदुःखस्यभागिनी वेदी
मध्याच्चसंजातालक्ष्म्यंशसंभवाकिल ३७

ति एवंतादृशसामर्थ्यवतांचौराणांभारः

३८ ३९ ४० समर्थेनेश्वरेणहरिणैतेषांदैवमन्यथाकथंनकृतंनहीश्वरस्यकिंचिद्दुर्घटमस्तीतिभावः ४१ ४२ ४३

सभायांचसमानीतारजोदोषसमन्विता बालादुःशासनेनाथकेशग्रहणकर्शिता ३८ पीडितासिंधुरा-
ज्ञाथवनमध्यगतासती तथैवकीचकेनापिपीडितारुदतीभृशं ३९ पुत्राःपंचैवतस्यास्तुनिहताद्रौणिना
गृहे सुभद्रायाःसुतोयुद्धेबालएवनिपातितः ४० तथाचदेवकीपुत्राःषट्कंसेननिषूदिताः समर्थेनापि-
हरिणादैवंनकृतमन्यथा ४१ यादवानांतथाशापःप्रभासेनिधनंपुनः कुलक्षयेतथातीव्रतत्पत्नीनांच-
लुंठनं ४२ विष्णुनाचेश्वरेणापिसाक्षान्नारायणेनच उग्रसेनस्यसेवावैदासवत्सततंकृता ४३ संदे
होयंमहाभागतत्रनारायणेमुनौ सर्वजंतुसमानत्वंव्यवहारेनिरंतरं ४४ हर्षशोकादयोभावाःसर्वेषांसदृ-
शाःकथं ईश्वरस्यहरेर्जाताकथमप्यन्यथागतिः ४५ तस्माद्विस्तरतोब्रूहिकृष्णस्यचरितंमहत् अलौ
किकेनहरिणाकृतंकर्ममहीतले ४६ हताश्चायुःक्षयेदैत्याःक्लेशेनमहतापुनः क्वैश्वर्यशक्तिःप्रथिताहरि
णामुनिसत्तम ४७ रुक्मिणीहरणेनूनंगृहीत्वाथपलायनं कृतंहिवासुदेवेनचौरवच्चरितंतदा ४८
मथुरामंडलंत्यक्त्वासमृद्धंकुलसत्तम जरासंधभयात्तेनद्वारकागमनंकृतं ४९ तदाकेनापिनज्ञातोभ
गवान्हरिरीश्वरः किंचित्प्रब्रूहिमेब्रह्मन्कारणंव्रजगोपनं ५० एतेचान्येचबहवःसंदेहावासवीसुत नाशया
श्चमहाभागसर्वज्ञोसिद्विजोत्तम ५१

नरनारायणेपरमेश्वरेमुनौसर्वजंतुसमानत्वंसर्वजीवसमानत्वंकथमिति

संदेहः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ६१

५२ ५३ ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेसप्तदशोध्यायः १७ षष्टिश्लोकैर्दुष्टराजभराक्रांतातुमेदिनी
ब्रह्माणंशरणंगत्वास्वदुःखंसान्यवेदयत् १ कृष्णावतारंवर्णयति राजवाक्यंश्रुत्वाव्यासआह शृणुराजन्निति तत्र कृष्णावतारस्यकारणं
नान्यदस्ति किंतुश्रीसच्चिदानंदरूपिण्याः सकलजगन्नियंत्र्याः सृष्ट्यादिपंचकृत्यविधायिन्याःसकलांतर्यामिन्याभगवत्यालीलयैवजगत्स

गोप्यस्तथैकःसंदेहोल्हृदयान्ननिवर्तते पांचाल्याःपंचभर्तृत्वंलोकेकिंनजुगुप्सितं ५२ सदाचारंप्रमाणंहिप्र
वदंतिमनीषिणः पशुधर्मःकथंतैस्तुसमर्थैरपिसंश्रितः ५३ भीष्मेणापिकृतंकिंवादेवरूपेणभूतले गोल-
कोत्तुसमुत्पाद्ययत्तुवंशस्यरक्षणं ५४ धिग्धर्मनिर्णयःकामंमुनिभिःपरिदर्शितः येनकेनाप्युपायेनपुत्रोत्पाद
नलक्षणः ५५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ व्यासउवाच शृ
णुराजन्प्रवक्ष्यामिकृष्णस्यचरितंमहत् अवतारकारणंचैवदेव्याश्चरितमद्भुतं १ धरैकदाभराक्रांतारु
दतीचातिकर्शिता गोरूपधारिणीदीनाभीतागच्छत्त्रिविष्टपं २ पृष्टाशक्रेणकिंतेद्यवर्ततेभयमित्यथ
केनवैपीडितासित्वंकिंतेदुःखंवसुंधरे ३ तच्छ्रुत्वेलातदोवाचशृणुदेवेशमेऽखिलं दुःखंपृच्छसियत्त्वंमे-
भाराक्रांतास्मिमानद ४ जरासंधोमहापापीमागधेषुपतिर्मम शिशुपालस्तथाचैद्यःकाशिराजःप्रतापवान्
५ रुक्मीचबलवान्कंसोनरकश्चमहाबलः शाल्वःसौभपतिःक्रूरःकेशीधेनुकवत्सकौ ६ सर्वधर्मविही
नाश्चपरस्परविरोधिनः पापाचारामदोन्मत्ताःकालरूपाश्चपार्थिवाः ७ तैरहंपीडिताशक्रभाराक्रांता
क्षमाविभो किंकरोमिक्वगच्छामिचिंतामेमहतीस्थिता ८

ष्टुंप्रवृत्तायाःप्रेरणैवकारणमित्यभिप्रायेणैव आह अवतारकार
णंचेति देव्याश्चरितंप्रेरणारूपं १ २ ३ इलापृथ्वी ४ ५ ६ ७ ८ ९ ९

पीडिताहंवराहेणेति यदिवराहेणाहंजलान्नोद्धृतास्यात्तदाकिमित्येतादृशंदुःखंममभवेत्तस्मात्तेनैवाहंपीडितेत्यर्थः ९ तदेवाह यतोहमिति
१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ हेमूर्हेधरणि १८ इतिब्रह्मवाक्यंश्रुत्वाधरोवाच

पीडिताहंवराहेणविष्णुनाप्रभविष्णुना शक्रजानीहिहरिणादुःखाद्दुःखतरंगता ९ यतोहंदुष्टदैत्येनकश्यप
स्यात्मजेनवै हृताहंहिरण्याक्षेणमग्नास्मिन्महार्णवे १० तदासूकररूपेणविष्णुनानिहतोप्यसौ उद्धृ
ताहंवराहेणस्थापिताहिस्थिराकृता ११ नोचेद्रसातलेस्वस्थास्थितास्यांसुखशायिनी नशक्तास्म्यद्यदेवेश-
भारंवोढुंदुरात्मनां १२ अग्रेदुष्टःसमायातिह्यष्टाविंशस्तथाकलिः तदाहंपीडिताशक्रगंतास्म्याशुरसातलं
१३ तस्मात्त्वंदेवदेवेशदुःखरूपार्णवस्यच पारदोभवभारंमेहरपादौनमामिते १४ इंद्रउवाच इलेकिंते
करोम्यद्यब्रह्माणंशरणंव्रज अहंतत्रागमिष्यामिसतेदुःखंहरिष्यति १५ तच्छ्रुत्वात्वरितापृथ्वीब्रह्मलोकं
गतातदा शक्रोपिपृष्ठतःप्राप्तःसर्वदेवपुरःसरः १६ सुरभीमागतांतत्रदृष्ट्वोवाचप्रजापतिः महींज्ञात्वामहा
राजध्यानेनसमुपस्थितां १७ कस्माद्रुदसिकल्याणिकिंतेदुःखंवदाधुना पीडितासिचकेनत्वंपापाचारेणभू
र्वद १८ धरोवाच कलिरायातिदुष्टोयंबिभेमितद्भयादहं पापाचाराःप्रजास्तत्रभविष्यंतिजगत्पते १९
राजानश्चदुराचाराःपरस्परविरोधिनः चौरकर्मरताःसर्वेराक्षसाःपूर्ववैरिणः २० तान्हत्वानृपतीन्भारंहरमे
द्यपितामह पीडितास्मिमहाराजसैन्यभारेणभूभृतां २१ ब्रह्मोवाच नाहंशक्तस्त्वयादेविभारावतर-
णेतव गच्छावःसदनंविष्णोर्देवदेवस्यचक्रिणः २२ सतेभारापनोदंवैकरिष्यतिजनार्दनः पूर्वंप्रयापितेकार्येचिं
तितंसुविचार्यच २३ कलिरायातीति १९ २० २१ तयेतिइंद्रवदित्यर्थः २२ २३ ६७ ६७ ६७ ६७

सुरश्रेष्ठेतींद्रंप्रतिब्रह्मणोवाक्यं २४ २५ २६ भूतपूर्वमिति पूर्वभूतमित्यर्थः २७ कोनवेत्तिकोपिनवेत्तीत्यर्थः २८
२९ कारणंपप्रच्छेत्यन्वयः ३० तेत्वयेत्यर्थः ३१ ३२ ३३ योगमायेति गुणत्रयजनकसाम्यावस्थामायांत-

तत्रगच्छसुरश्रेष्ठयत्रदेवोजनार्दनः व्यासउवाच इत्युक्त्वावेदकर्तासौपुरस्कृत्यसुरांश्चगां २४ ज
गामविष्णुसदनंहंसारूढश्चतुर्मुखः तुष्टाववेदवाक्यैश्चभक्तिप्रवणमानसः २५ ब्रह्मोवाच सहस्रशीर्षात्वमसि
सहस्राक्षःसहस्रपात् त्वंवेदपुरुषःपूर्वंदेवदेवःसनातनः २६ भूतपूर्वंभविष्यच्चवर्तमानंचयद्विभो अमरत्वं
त्वयादत्तमस्माकंचरमापते २७ एतावान्महिमातेऽस्तिकोनवेत्तिजगत्त्रये त्वंकर्तास्यवितासिहंतात्वंसर्वगति
रीश्वरः २८ व्यासउवाच इतीडितःप्रभुर्विष्णुःप्रसन्नोगरुडध्वजः दर्शनंचददौतेभ्योब्रह्मादिभ्योमला
शयः २९ पप्रच्छस्वागतंदेवान्प्रसन्नवदनोहरिः ततस्त्वागमनेतेषांकारणंचसविस्तरं ३० तमुवाचाब्ज
जोनत्वाधरादुःखंचसंस्मरन् भारावतरणंविष्णोकर्तव्यंतेजनार्दन ३१ भुविधृत्वाऽवतारंत्वंद्वापारांते-
समागते हत्वादुष्टान्नृपानुर्व्याहरभारंदयानिधे ३२ विष्णुरुवाच नाहंस्वतंत्रएवात्रनब्रह्मानशिव
स्तथा नेंद्रोग्निर्नयमस्त्वष्टानसूर्योवरुणस्तथा ३३ योगमायावशेसर्वमिदंस्थावरजंगमं ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं
ग्रथितंगुणसूत्रतः ३४ यथासास्वेच्छयापूर्वंकर्तुमिच्छतिसुव्रत तथाकरोतिसुहितावयंसर्वेपितद्वशाः
३५ यद्यहंस्यांस्वतंत्रोवैचिंतयंतुधियाकिल कुतोभवंमत्स्यवपुःकच्छपोवामहार्णवे ३६ तिर्यग्योनि-
षुकोभोगःकाकीर्तिःकिंसुखंपुनः किंपुण्यंकिंफलंतत्रक्षुद्रयोनिगतस्यमे ३७

सूरवायोगमायेत्युच्यते ३४ ३५
यद्यहमिति नहिस्वतंत्रःकश्चित्स्वेच्छयादुःखांभोधौनिमज्जति ३६ ननुभोगाद्यर्थत्वमवतारंगृहीतवानितिचेत्तत्राह तिर्यग्योनिष्विति ३७

३८ क्षतजैरुधिरैः ३९ ४० ४१ आखेटकंमृगहननादिरूपं ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७

कोलोवाथनृसिंहोवावामनोवाभयंकुनः जमदग्निसुतःकस्मात्संभवेयंपितामह ३८ नृशंसंवाकथंकर्मक्ष्-
तवानस्मिभूतले क्षतजैस्तुह्रदान्सर्वान्पूरयेयंकथंपुनः ३९ तत्कथंजमदग्नेश्चपुत्रोभूत्वाद्विजोत्तमः क्षत्रि
यान्हतवानाजौनिर्दयोगर्भगानपि ४० रामोभूत्वाथदेवेंद्रप्राविशद्दंडकंवनं पदातिश्चीरवासाश्चजटावल्क-
लवान्पुनः ४१ असहायोह्यपाथेयोभीषणेनिर्जनेवने कुर्वन्नाखेटकंतत्र व्यचरंविगतत्रपः ४२ नज्ञातवा
न्मृगंहेमंमाययापिहितस्तदा उटजेजानकींत्यक्त्वानिर्गतस्तत्सदानुगः ४३ लक्ष्मणोपिचतांत्यक्त्वानिर्गतो
मत्पदानुगः वारितोपिमयात्यर्थंमोहितःप्राकृतैर्गुणैः ४४ भिक्षुरूपंततःकृत्वारावणःकपटाकृतिः जहा
रतरसारक्षोजानकींशोककर्शितां ४५ दुःखार्तेनमयातत्ररुदितंचवनेवने सुग्रीवेणचमित्रत्वंकृतंकार्यव
शान्मया ४६ अन्यायेनहतोवालीशापाच्चैवनिवारितः सहायान्वानरान्कृत्वालंकायांचलितंपुनः ४७
बद्धोहंनागपाशैश्चलक्ष्मणश्चममानुजः विसंज्ञोपतितौदृष्ट्वावानराविस्मयंगताः ४८ गरुडेनतदागत्य
मोचितौभ्रातरौकिल चिंतामेमहतीजातादैवंकिंवाकरिष्यति ४९ हृतंराज्यंवनेवासोमृतस्तातःप्रि-
यांहृता युद्धंकष्टंददात्येवमग्रेकिंवाकरिष्यति ५० प्रथमंतुमहादुःखमराज्यस्यवनाश्रयं राजपुत्र्यान्वि
तस्यैवधनहीनस्यमेसुराः ५१ वराटिकापिपित्रामेनदत्तावननिर्गमे पदातिरसहायोहंधनहीनश्चनिर्गतः
५२ चतुर्दशैववर्षाणिनीतानिचतदामया क्षात्रंधर्मंपरित्यज्यव्याधवृत्त्यामहावने ५३

४८ ४९

ददात्येवमिति दैवमित्यनुषंगः दैवंविधिर्ददातीत्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

५४ ५५ ५६ ५७ एवंरामावतारेइति इयंरामायणादिषुप्रसिद्धास्तीतिनविविच्यदर्शिता ५८ ५९ नह्येतादृशीं
विडंबनांस्वतंत्रःकश्चित्स्वेच्छयास्वस्यकरोति तस्मादनेकदृष्टांतैरेवंविधैर्विजानीहि हेब्रह्मन्नहंपरतंत्रएवेतिसमुदायार्थः ६० इतिश्रीदेवीभा
गवततिलकेचतुर्थस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः १८ अर्धाधिकैश्चषट्चत्वारिंशत्पद्यैर्हविर्भुजः विष्णवाज्ञयापराशक्तेःस्तुतिंचक्रुःसमाहिताः १

देवासुरेजयःप्राप्तोनिहतोसौमहासुरः आनीताचपुनःसीताप्राप्ताऽयोध्यामयातथा ५४ वर्षाणिकतिचि-
त्तत्रसुखंसंसारसंभवं प्राप्तंराज्यंचसंपूर्णंकोसलानधितिष्ठता ५५ पुरैवंवर्तमानेनप्राप्तराज्येनवैतदा लो
कापवादभीतेनत्यक्तासीतावनेमया ५६ कांताविरहजंदुःखंपुनःप्राप्तंदुरासदं पातालंसागतापश्चाद्भूरां
भित्त्वाधरात्मजा ५७ एवंरामावतारेपिदुःखंप्राप्तंनिरंतरं परतंत्रेणमेनूनंस्वतंत्रःकोभवेत्तदा ५८ प-
श्चात्कालवशात्प्राप्तःस्वर्गोमेभ्रातृभिःसह परतंत्रस्यकावार्तावक्तव्याविबुधेनवै ५९ परतंत्रोस्म्यहंनूनंप
द्मयोनेनिशामय तथात्वमपिरुद्रश्चसर्वेचान्येसुरोत्तमाः ६० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कं
धेऽष्टादशोध्यायः १८ व्यासउवाच इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुःपुनराहप्रजापतिं यन्मायामोहितःसर्व
स्तत्त्वंजानातिनोजनः १ वयंमायावृत्ताःकामंनस्मरामोजगद्गुरुं परमंपुरुषंशांतंसच्चितानंदमव्ययं
२ अहंविष्णुरहंब्रह्माशिवोहमितिमोहिताः नजानीमोवयंधातःपरंवस्तुसनातनं ३

इत्युक्त्वेति हेब्रह्मन्न
हमीश्वरइतिभ्रमस्त्वयास्तिनासौयुक्तइत्याह यन्मायामोहितइतियन्मायामोहितोयद्यस्मात्परमात्मनोयामायाशक्तिस्तयामोहितः सर्वोजनस्त
त्त्वंपरमात्मतत्त्वंनजानाति १ तयामाययावृता आच्छादितावयं तस्मात्तंजगद्गुरुंजगज्जनकंनस्मरामोमायाभ्रमणेनभ्रांताएवास्मेत्यर्थः ततश्चेतर
जीववदस्माकंविद्यमानत्वान्नेश्वरत्वमितिभावः २ तदेवभ्रांतत्वंस्वस्याह अहंविष्णुरिति ३ ६१ ६१ ६१ ६१ ६१

यन्मायेति यद्यस्मात्कारणादित्यर्थः परवान्पराधीनइत्यर्थः तत्रदृष्टांतोयथादारुपांचालीकाष्ठपुत्तलीमायिकस्यवशेभवति तथाहंपराधीनो
वर्तेइत्यर्थः ४ ननुसपरमात्माकवर्ततेकीदृशश्चास्तीतिचेत्सव्यापकःसर्वत्रैवास्तिसच्चिदानंदरूपः नचक्षुषासद्रष्टुंशक्योनिर्गुणत्वान्निरव
यवत्वाच्च कथंतर्हितस्यध्यानादिकंकर्तव्यमितिचेत्तस्यपरमात्मनोयामुख्यामूर्तिस्तस्याध्यानेनैवेतिब्रूमः सामूर्तिः कथमस्तीतिचेत्तत्राह
भवतापीति विभूतिर्मूर्तिरित्यर्थः तथाचयामणिद्वीपेपूर्वंभवताहृष्टाभगवतीसैवपरमात्मनोमुख्यामूर्तिरित्यर्थः ५ श्रुतानवचसापिचे
ति यावत्पर्यंतंसानदृष्टास्थितातावत्पर्यंतंवचसापिनश्रुताऽतिरहस्यभूतेत्यर्थः भक्तानुग्रहार्थंपरमात्मनैवाकारविशेषोमायावि
शिष्टब्रह्मणासंगृहीतइतितत्त्वं मंदारविटपाःसंत्यस्मिन्नितिव्युत्पत्त्याअर्शआद्यजंतोमंदारविटपशब्दःरासमंडलेरासःक्रीडा=

यन्मायामोहितश्चाहंसदावर्तेपरात्मनः परवान्दारुपांचालीमायिकस्ययथावशे ४ भवतापितथादृष्टा
विभूतिस्तस्यचाद्भुता कल्पादौभवयुक्तेनमयाप्चिसुधार्णवे ५ मणिद्वीपेथमंदारविटपेरासमंडले
समाजेतत्रसादृष्टाश्रुतानवचसापिच ६ तस्मात्तांपरमांशक्तिंस्मरंत्वद्यसुराःशिवां सर्वकामप्रदांमाया
माद्यांशक्तिंपरात्मनः ७

विशेषस्तस्यमंडलेस्थानेमणिद्वीपइत्यर्थः समाजेसर्वदेवतानामित्यर्थः ६ तस्मादिति
यस्मादहंनेश्वरस्तस्मात्तामित्यर्थः आद्यांशक्तिंपरात्मनइति अत्रकेवलमायायाउपास्यत्वकेथनेपितस्याब्रह्माश्रयंविहायावस्थानासंभवात्केव
लायाग्रहणेपिमायाविशिष्टब्रह्मणएवग्रहणंभविष्यतीत्यभिप्रायेणक्वचित्केवलायाउपास्यत्वोक्तिरितिबोध्यं स्पष्टीकृतंचैतदस्माभिःशक्तित
त्त्वविमर्शिन्यां सर्वथापिब्रह्मोपासनाशक्तिसहितब्रह्मणएवयथातथाशक्त्युपासनापिब्रह्मविशिष्टशक्तेरेवेतिनशक्त्युपासनायांब्रह्मांशत्याग
इत्यसकृदावेदितमेवाधस्तात् मायाविशिष्टब्रह्मणएवभगवतीत्वात्तस्यचभागद्वयवत्त्वात्क चिद्ब्रह्मभागमादायवर्णनेक्वचिन्मायाभागमादायव-
र्णनेपिदोषाभावः अतएवसर्वत्रश्रुतिपुराणतंत्रादिषुक्वचिद्भगवत्याब्रह्मरूपत्वेनवर्णनंक्वचिन्मायारूपत्वेनवर्णनंसंगच्छते ७ ६७

भुवनेश्वरींमणिद्वीपेद्दष्टांपरमात्मनोमूर्त्तिं ८ पाशांकुशेति आयुधक्रमस्त्वस्माभिस्तृतीयस्कंधव्याख्यायामुक्तोवेदितव्यः ९ ऊर्णनाभादि-
ति यथाऊर्णनाभात्कीटविशेषाच्चेतनादनायासेनतंतुर्जडोविजातीयउत्पद्यते यथावाविभावसोरग्नेरनायासेनसजातीयस्फुलिंगाउत्पद्यंते तथा-
यज्जगच्चेतनाचेतनात्मकमनायासेनतस्याभगवत्याःसकाशान्निर्गतंतांश्रीभुवनेश्वरींवयंनताःस्मेत्यर्थः तथाचश्रुतिः यथोर्णनाभिःसृजतेगृण्ह
तेचयथापृथिव्यामोषधयःसंभवंति यथासतःपुरुषात्केशलोमानितथाक्षरात्संभवतीहविश्वमिति यथासुदीप्तात्पावकाद्विस्फुलिंगाःसहस्रशः

व्यासउवाच इत्युक्ताहरिणादेवाब्रह्माद्याभुवनेश्वरीं सस्मरुर्मनसादेवींयोगमायांसनातनीं ८ स्मृ
तमात्रातदादेवीप्रत्यक्षंदर्शनंददौ पाशांकुशवराभीतिधरादेवीजपारुणा ९ दृष्ट्वाप्रमुदितादेवास्तुष्टु
वुस्तांसुदर्शनां देवाऊचुः ऊर्णनाभाद्यथातंतुर्विस्फुलिंगाविभावसोः १० तथाजगद्यदेतस्यानिर्ग
तंतांनतावयं यन्मायाशक्तिसंक्लृप्तंजगत्सर्वंचराचरं ११ तांचितांभुवनाधीशांस्मरामःकरुणार्णवां
यदज्ञानाद्भवोत्पत्तिर्यज्ज्ञानाद्भवनाशनं १२ संविद्रूपांचतांदेवींस्मरामःसाप्रचोदयात् महालक्ष्म्यैचवि
द्महेसर्वशक्त्यैचधीमहि तन्नोदेवीप्रचोदयात् १३

प्रभवंतेसरूपाः तथाक्षराद्विविधाःसोम्यभावाःप्रजायंते तत्रचैवापियंतीतिच १० यन्मायेति यस्यामायाशक्त्यासंक्लृप्तंसर्वंचराचरं
जगद्भवतिस्वयंतुनिर्विकारेव ११ तांचितांचिद्रूपांभुवनाधीशांभुवनेश्वरींकरुणार्णवांस्मरामः मायाशक्त्येतिपदेनजगतोमिथ्यात्वंबोधितं
मायायामिथ्यात्वात् तथाचश्रुतिः त्रयमेतत्स्वप्नंसुप्तंमायामात्रंचिदेकरसोह्ययमात्मेति यज्ज्ञानादिति यस्याभगवत्याज्ञाना-
द्भवनाशनंरज्जुज्ञानात्सर्पस्यनाशनमिवभवति १२ तांसंविद्रूपांदेवींस्मरामः सास्मृतादेवीस्वस्मरणेनिरंतरमस्माकंप्रचोदयात्प्रेरयतु
अथर्वदेव्यथर्वशिरसिस्थितांगायत्रींस्तोत्रप्रसंगेनाह महालक्ष्म्यैचविद्महेइति अत्रपदद्वयेचतुर्थीद्वितीयार्थेःअर्थस्तुस्पष्टएव १३ ६७

मह्यापृथिव्याइत्यर्थः १४ यद्यंबुजाक्षिकमलाक्षियदित्वंकदाचित्क्रूरान्देवान्नदयसे नदयांकरोषि तर्हितेरणमुखेशेरैःप्रहर्त्तुंक्षमाःकिं नकथम
पीत्यर्थः एतत्तवानुग्रहंविनानक्षमाःकस्मिन्नपिकार्येइत्येतत्त्वयैवगदितंबोधितंननुनिश्चयेन केनगदितमितिचेत्तत्राह यक्षरूपंधृत्वेति अनेनचतलव
कारोपनिषदुक्तकथास्मारिता तत्रहिदेवासुरसंग्रामेपरमेश्वरीप्रसादादेवदेवैर्जयेलब्धेतामगणय्यास्माकमेवायंजयोऽस्माकमेवायंमहिमेत्यभिमान
वंतोबभूवुः ततस्तेषामभिमानखंडनपुरःसरमनुग्रहंकर्तुंयक्षरूपेणभगवतीप्रादुर्भूता ततःकिमिदंयक्षमस्तीतिपरीक्षार्थंप्रथममग्निर्गतः तमग्निं
यक्षरूपाभगवत्युवाच कोसीति तामग्निराह अग्निर्वाहमस्मिजातवेदावाअहमस्मीति ततोयक्षरूपिणीप्रोवाच तस्मिंस्त्वयिकिंवीर्यमिति

मातर्नताःस्मभुवनार्तिहरेप्रसीदशंनोविधेहिकुरुकार्यमिदंदयार्द्रे भारंहरस्वविनिहत्यसुरारिवर्गमह्याम
ह्रीश्वरिसततांकुरुशंभवानि १४ यद्यंबुजाक्षिदयसेनसुरान्कदाचित्किंतेक्षमारणमुखेसिशरैःप्रहर्तुं
एतत्त्वयैवगदितंननुयक्षरूपंधृत्वातृणंदहहुताशपदाभिलापैः १५ कंसःकुजोथयवनेंद्रसुतश्चकेशी-
बार्हद्रथोबकबकीखरशाल्वमुख्याः येन्येतथानृपतयोभुविसंतितांस्त्वंहत्वाहरस्वजगतोभरमाशुमातः १६

ततोग्निरुवाचइत्यपिइदंसर्वंदहेयं यदिदंपृथिव्यामिति ततोयक्षरूपंतस्मिंस्तृणंनिदधौ तस्याग्रेतृणंस्थापितवान् एतद्दहेतिचयक्ष
रूपमुवाच तत्तृणंदग्धुंजातवेदाःसर्वप्रकारेणोद्योगंकृतवांस्तथापितत्तृणंदग्धुं नशशाकेत्येवंप्रकारेणवाय्विंद्रयोरप्यभिमानखंडनो
त्तरं उमारूपधारणेनतेषामनुग्रहःकृतइत्युक्तं नह्येतत्तवानुग्रहंविनासंभवति तस्मादस्मासुतवदयास्त्येवेतिभावः अक्षरार्थस्तुयक्षरू
पंयजनीयरूपं सर्वोत्तमतेजोमयरूपंधृत्वा हेहुताश तृणंदह इत्यादिपदाभिलापैः पदानामुच्चारणैर्गदितमित्यन्वयः स्पष्टीकृतंचै
तदस्माभिःकेनोपनिषद्भाष्यटीकायांचंद्रिकाभिधानायां १५ कुजोभौमः यवनेंद्रसुतःकालीययवनः बकीपूतना
खरःखरासुरः १६ ६८ ६८ ६८ ६८ ६८

कियांस्तवानुग्रहोस्मासुवर्तनइतिकियद्वर्णनीयमित्याह येविष्णुनाननिहताइति तेतेदैत्यास्तेतवसुखकरंमुखंसुसमीक्ष्यमाणाः संख्येयुद्धेलील
यात्वयाशरैर्विनिहताइत्यहोभगवत्याःसामर्थ्यमस्मासुचाव्याजकरुणेतिभावः १७ शक्तिंविनेति हेदेवदेवि हेरजनीशकलावतंसेचंद्रखंडमौ
लेसर्वेसुरास्तवशक्तिंविनाचलितुमपिनेश्वराः नन्वनंतोधारणायुक्तोधरांबिभर्त्तिनमच्छक्तियुक्तएवमन्येपिइतिचेत्साधारणाकिंत्वच्छक्तेरन्या
स्ति किंतुत्वच्छक्तिरेवेत्यभिप्रायेणाह किंधारणाविरहितइति १८ इत्थंदेवसंघस्तुत्युत्तरंपृथगिंद्रःस्तौति वाचाविनेति हेभगवति वाचासर-

येविष्णुनाननिहताःकिलशंकरेणयेवाविगृह्यजलजाक्षिपुरंदरेण तेतेमुखंसुखकरंसुसमीक्ष्यमाणास्संख्ये
शरैर्विनिहतानिजलीलयाते १७ शक्तिंविनाहरिहरप्रमुखाःसुराश्चनैवेश्वराविचलितुंतवदेवदे
वि किंधारणाविरहितःप्रभुरप्यनंतोधर्तुंधरांचरजनीशकलावतंसे १८ इंद्रउवाच वाचाविनाविधिरलं
भवतीहविश्वंकर्तुंहरिःकिमुरमारहितोथपातुं संहर्तुमीशउमयोज्झितईश्वरःकिंतेताभिरेवसहिताःप्रभवः-
प्रजेशाः १९ विष्णुरुवाच कर्तुंप्रभुर्नद्रुहिणोनकदाचनाहंनापीश्वरस्तवकलारहितस्त्रिलोक्याः क
र्तुंप्रभुत्वमनघेऽत्रतथाविहर्तुंत्वंवैसमस्तविभवेश्वरिभासिनूनं २० व्यासउवाच एवंस्तुतातदादेवी
तानाहविबुधेश्वरान् किंतत्कार्यंवदंत्वद्यकरोमिविगतज्वराः २१

स्वत्याविनाविधिर्ब्रह्माविश्वंकर्त्तुमलंसमर्थोभव-
तीहकिमुनकिमपीत्यर्थः किंतुतेत्रयोपिप्रजेशाः ताभिःसरस्वतीलक्ष्मीगौरीसंज्ञकाभिस्तवशक्तिभिर्युक्ताएवप्रभवःसमर्थाइत्यर्थः १९
अथेंद्रस्तुत्यनंतरंविष्णुःस्तौति कर्त्तुंप्रभुरिति जगत्कर्त्तुंप्रभुर्नद्रुहिणोनकदाचिदहंनापीश्वरःशिवस्तवकलारहितःसन् किंच त्रिलोक्याः
प्रभुत्वमपिकर्त्तुंनप्रभुरितिपूर्वानुषंगेणयोजनीयंतथाविहर्त्तुंनाशितुमपिनप्रभुः किंतुहेसमस्तविभवेश्वरि नूनंनिश्चयेनत्वमेवभासि सर्वश
क्त्यात्मनासर्वप्रभुत्वेनसर्वोत्कर्षेणेतिभावः २० २१ ६७ ६७ ६७ ६७ ६७

२२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ यदुक्तं भवद्भिस्त्वयापूर्वे यथानिपातितादैत्यास्तथैवतेपिनाशयितव्याइतितत्किं नवीनमेतत्किंतुसर्वप्रपंचरूलंसृष्ट्यादिकमदधीनमेव तस्मान्मदन्यः कोवानाशयितास्यादेतेषामतो मयैवैतेनि

असाध्यमपिलोकेस्मिंस्तत्करोमिसुरेप्सितं शंसंतु भवतांदुःखंधरायाश्चसुरोत्तमाः २२ देवाऊचुः वसुधेयंभराक्रांतासंप्राप्ताविबुधान्प्रति रुदतीवेपमानाचपीडितादुष्टभूभुजैः २३ भारापहरणंचास्याःकर्त्तव्यंभुवनेश्वरि देवानामीप्सितंकार्यमेतदेवाधुनाशिवे २४ घातितस्तुपुरामातस्त्वयामहिषरूपभृत् दानवोऽतिबलाक्रांतस्तत्सहायाश्चकोटिशः २५ तथाशुंभोनिशुंभश्चरक्तबीजस्तथापरः चंडमुंडौमहावीर्यौतथैवधूम्रलोचनः २६ दुर्मुखोदुःसहश्चैवकरालश्चातिवीर्यवान् अन्येचबहवःक्रूरास्त्वयैवचनिपातिताः २७ तथैवचसुरारींश्चजहिसर्वान्मदोद्धरान् "भारंहर धरायाश्चदुर्धरंदुष्टभूभुजाम्" व्यासउवाच इत्युक्तासातदादेवीदेवानांह्यंबिकाशिवा २८ संप्रहस्यासितापांगीमेघगंभीरयागिरा श्रीदेव्युवाच मयेदंचिंतितंपूर्वमंशावतरणंसुराः २९ भारावतरणंचैवयथास्याद्दुष्टभूभुजां मयासर्वेनिहंतव्यादैत्यांशायेमहीभुजः ३० मागधाद्यामहाभागाःस्वशक्त्यामंदतेजसः भवद्भिरपिस्वैरंशैरवतीर्यधरातले ३१ मच्छक्तियुक्तैःकर्त्तव्यंभारावतरणंसुराः कश्यपोभार्ययासार्द्धंदिविजानांप्रजापतिः ३२ यादवानांकुलेपूर्वंभवितानकदुंदुभिः तथैवभृगुशापाद्धिभगवान्विष्णुरव्ययः ३३

हंतव्याइत्यभिप्रायेणाह मयासर्वेइति ३० ३१ ३२ मदवतारात्पूर्वंप्रथमंयादवानांकुलआनकदुंदुभिर्वसुदेवोभविताभवत्वित्यर्थः तथैवेति सयथाशापादंशेनभवितातथैवेत्यर्थः ३३

६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

३४ ३५ उपचितौवर्धितौ ३६ भूभुजामिति किंवंतोयंशब्दः ३७ यमौयमलौनकुलसहदेवावित्यर्थः ३८ ३९ ४०
४१ ४२ ४३ ४४ ४५ भगवतीवचनेनदुष्टनाशेविश्वस्ताः संतुष्टाबभूवुरित्यर्थः ४६ इतिश्रीदेवीभागवतति

अंशेनभवितातत्रवसुदेवसुतोहरिः तदाहंप्रभविष्यामियशोदायांचगोकुले ३४ कार्यंसर्वंकरिष्यामिसुराणां सुरसत्तमाः कारागारेगतंविष्णुंप्रापयिष्यामिगोकुले ३५ शेषंचदेवकीगर्भात्प्रापयिष्यामिरोहिणीं मच्छक्त्यो-पचितौतौचकर्त्तारौदुष्टसंक्षयं ३६ दुष्टानांभुभुजांकामंद्वापरांतेसुनिश्चितं इंद्रांशोप्यर्जुनःसाक्षात्करिष्यतिब लक्षयं ३७ धर्मांशोपिमहाराजोभविष्यतियुधिष्ठिरः वाय्वंशोभीमसेनश्चाश्विन्यंशौयमावपि ३८ वसोरं-शोथगांगेयःकरिष्यतिबलक्षयं व्रजंतुचभवंतोद्यधराभवतुसुस्थिरा ३९ भारावतरणंनूनंकरिष्यामिसुरोत्तमाः कृत्वानिमित्तमात्रांस्तान्स्वशक्त्याहंनसंशयः ४० कुरुक्षेत्रेकरिष्यामिक्षत्रियाणांचसंक्षयं असूयेर्ष्याम तिस्तृष्णाममताभिमतास्पृहा ४१ जिगीषामदनोमोहोदोषैर्नंक्ष्यंतियादवाः ब्राह्मणस्यचशापेनवंशनाशो-भविष्यति ४२ भगवानपिशापेनत्यक्ष्यत्येतत्कलेवरं भवंतोपिनिजांगेश्चसहायाःशार्ङ्गधन्वनः ४३ प्रभवं तुसनारीकामथुरायांचगोकुले व्यासउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीयोगमायापरात्मनः ४४ सधरावैसुराः सर्वेजग्मुःस्वान्यालयानिच धरापिसुस्थिराजातातस्यावाक्येनतोषिता ४५ औषधीवीरुधोपेताबभूव जनमेजय प्रजाश्चसुखिनोजाताद्विजाश्चापुर्महोदयं ४६ संतुष्टामुनयःसर्वेबभूवुर्धर्मतत्पराः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९

लकेचतुर्थस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

सार्धाष्टाशीतिपद्यैस्तुदेवीमाहात्म्यवर्णनं क्रियतेवासुदेवाद्यायवतारकथोच्यते १ इत्थंदेवादिष्ववतारसंकल्पंजातमभिधायपुनर
वतारकथांप्रवर्तयतिशृणुभारतेति प्रभासेकुरुक्षेत्रेचयोगमाययाक्षपितंनाशनं सैन्यस्येत्यर्थस्तदपिशृण्वित्यर्थः क्षपितमित्यत्रभावेक्तः
१ २ यद्यप्यवतारेकारणद्वयमुक्तंतथापिमुख्यंकारणंमहामायेच्छैवशापस्तुगौणनिमित्तत्वेनमाययैवविहितइत्याह क्षितिभारे
ति क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तंयद्धरातले विष्णोर्जन्मतद्रूपोयंयोगःसमाययैवविहितोनान्यत्कारणंतत्रेतिमेमतिः सिद्धांतः ३ ननु
मायाकिमेतादृशीसर्वनियंत्रीवर्ततेययाविष्णोरपिजन्मापादितमितिचेद्बूतैतएवसर्वनियंत्रीत्याह किंचित्रमिति यदाब्रह्मादीनंतर्या-

व्यासउवाच शृणुभारतवक्ष्यामिभारावतरणंतथा कुरुक्षेत्रेप्रभासेचक्षपितंयोगमायया १
यदुवंशेसमुत्पत्तिर्विष्णोरमिततेजसः भृगुशापप्रतापेनमहामायाबलेनच २ क्षितिभारसमुत्तारनि
मित्तमितिमेमतिः माययाविहितोयोगोविष्णोर्जन्मधरातले ३ किंचित्रंनृपदेवीसाब्रह्मविष्णुसुरा
नपि नर्तयत्यनिशंमायात्रिगुणानपरान्किमु ४ गर्भवासोद्भवंदुःखंविण्मूत्रस्नायुसंयुतं विष्णो
रापादितंसम्यग्ययाविगतलीलया ५ पुरारामावतारेपिनिर्जरावानराःकृताः विदितंतेयथाविष्णु
र्दुःखपाशेनमोहितः ६

मिरूपेणनर्तयति तदापराञ्जीवान्नर्तयतीतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः ४ ययाविगतलीलयाप्रसिद्धलीलयाय
येत्यर्थः दुःखस्यविण्मूत्रस्नायुसंयुतत्वमेकदेहाश्रितत्वेन ५ यथाविष्णोर्जन्ममानुषंमाययाऽऽपादितंतथापुरारामाव
तारेपिनिर्जरादेवावानराःकृताः किंच विष्णुर्देवोरामचंद्रोदुःखपाशेनमोहितः कृतएतदुभयमपितेविदितमस्त्येव नत
द्वक्तव्यमस्तीत्याह पुरेति ६ ६ ६ ६ ६ ६

अहंममेति पाशेनस्कंदढेनेत्येनदुःखपाशेनेत्यनेनान्वेति यतोमायाधीनंसर्वंतस्मात्तांमायामेवसर्वेयोगिनःसमुपासतइत्याह योगिनइति मुक्तसं-
गास्त्यक्तसर्वैषणानकेवलंमुमुक्षवएवभगवतींसमाराधयंती किंतर्हिमुक्तिकामाभोगेच्छावंतोपीत्यर्थः तदुक्तंयत्रास्तिमोक्षोनहितत्रभोगोयत्रास्तिभोगोन
हितत्रमोक्षः श्रीसुंदरीपादयुगार्चकानांभोगश्चमोक्षश्चकरस्थएवेति शिवपुराणेपि भोगमोक्षप्रदात्रीचशिवैवपरिकीर्तितेति ७ ननुयोगिनोप्येनां किंसमा
राधयंतीतिन्वेत्किमेतत्तवाश्चर्यंजातमेतादृशींकोनसेवेतेत्याह यद्भक्तिलेशेति ८ भुवनेशीति यःकश्चनपुरुषोहेभुवनेशिमांपाहीतिविवक्षयायावद्भुवनेशी

अहंममेतिपाशेनस्कंदढेननराधिप योगिनोमुक्तसंगाश्चभुक्तिकामामुमुक्षवः ७ तामेवसमुपासंतेदेवींविश्वेश्वरीं
शिवां यद्भक्तिलेशलेशांशलेशलेशलवांशकं ८ लब्ध्वामुक्तोभवेज्जंतुस्तांनसेवेतकोजनः भुवनेशीत्यवक्त्रेद
दातिभुवनत्रयं ९ मांपाहीत्यस्यवचसोदेयाभावादृणान्विता विद्याविद्येतितस्याद्वेरूपेजानीहिपार्थिव १० विद्य-
यामुच्यतेजंतुर्बध्यतेऽविद्ययापुनः ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चसर्वेतस्यावशानुगाः ११ अवताराःसर्वएवयंत्रिताइव-
दामभिः कदाचिच्चसुखंभुंक्तेवैकुंठक्षीरसागरे १२ कदाचित्कुरुतेयुद्धंदानवैर्बलवत्तरैः हरिःकदाचिद्यज्ञान्वैवित-
तान्प्रकरोतिच १३ कदाचिच्चतपस्तीव्रंतीर्थेचरतिसुव्रत कदाचिच्छयनेशेतेयोगनिद्रामुपाश्रितः १४ नस्वतंत्रःकदाचि
च्चभगवान्मधुसूदनः तथाब्रह्मातथारुद्रस्तथेंद्रोवरुणोयमः १५ कुबेरोग्नीरवींदूचतथान्येसुरसत्तमाः मुनयःस
नकाद्याश्चवसिष्ठाद्यास्तथापरे १६ तिसंबोधनांतमुच्चारयतितावदेवभुवनेशीतिनामवक्त्रे उच्चारणकालएवभुवनत्रयंददातिपरमे-
श्वरंकरोति ९ पश्चात्तेनपुरुषेणमांपाहीत्युक्तेत्रैलोक्याद्धिकपदार्थस्यदेयस्याभावात्तस्यभक्तस्यशिवाऋणीभवति एतादृशींभक्तकामदुघांभक्तफलप्रदाना
तुरांकोन सेवेतेत्यभिप्रायः नन्वेकस्याएवबधकत्वमोचकत्वंचकथंसंभवतीतिचेद्रूपभेदस्वीकारेणोभयस्यापिसंभवादित्याह विद्याविद्येति अविद्यायामंतरेवर्तमानाःस्वयं
धीराःपंडितंमन्यमानाइतिश्रुतेः संप्राप्यविद्यांगुरुवक्त्रगम्यामितिश्रुतेश्च १० येतादृशीनदधीनंसर्वंवर्ततइत्याह ब्रह्माविष्णुरिति ११ १२ १३ १४ १५ १६

१७ १८ १९ अभिधानतइति निर्जरादेवाअभिधानतोनाम्नेवामरानत्वर्थतइत्यर्थः प्रलयकालेमरणात्तदेवाह उत्पत्तीति २० २१ षड्भावविकाराणां देहधर्मत्वादमरत्वंनिर्जरत्वंचयथानसंभवतितथादुःखेसतिक्रीडायाअसंभवाद्देवत्वमपिनसंभवतीत्याह कथंदेवाश्चेति क्रीडार्थकदिवुधातोरेतद्रूपं २२ जलजानामिति यतोदेवाआयुषोंतेमराःस्मृताः म्रियंतेइतिमराः तस्मान्म्रियमाणानांजलजकीटमशकानामुपमाकथमेषांनभवतिभव-

सर्वेभावशगानित्यंपांचालीवनरस्यच नसिप्रोतायथागावोविचरंतिवशानुगाः १७ तथैवदेवताःसर्वाःकालपाश नियंत्रिताः हर्षशोकादयोभावानिद्रातंद्रालसादयः १८ सर्वेषांसर्वदाराजन्देहिनांदेहसंश्रिताःअमरानिर्जराः प्रोक्तादेवाश्चग्रंथकारकैः १९ अभिधानतश्चार्थतोनतेनूनंताहशाःक्वचित् उत्पत्तिस्थितिनाशाख्याभावायेषांनिरंत रं २० अमरास्तेकथंवाच्यानिर्जराश्चकथंपुनः कथंदुःखाभिभूतावाजायंतेविबुधोत्तमाः २१ कथंदेवाश्चव क्तव्याव्यसनेक्रीडनंकथं क्षणादुत्पत्तिनाशश्चदृश्यतेतस्मिन्नसंशयः २२ जलजानांचकीटानांमशकानांत थापुनः उपमानकथंचैषामायुषोंतेमराःस्मृताः २३ ततोवर्षायुषश्चापिशतवर्षायुषस्तथा मनुष्यात्ह्यमरादे वास्तस्माद्ब्रह्मापरःस्मृतः २४ रुद्रस्तथातथाविष्णुःक्रमशश्चभवंतिहि नश्यंतिक्रमशश्चैववर्द्धंतिचोत्तरोत्तरं २५ नूनंदेहवतोनाशोमृतस्योत्पत्तिरेवच चक्रवद्भ्रमणंराजन्सर्वेषांनात्रसंशयः २६ मोहजालावृतोजंतुर्मुच्यतेनकदाच ने मायायांविद्यमानायांमोहजालंननश्यति २७ उत्पत्तिकालउत्पत्तिःसर्वेषांनृपजायते तथैवनाशःकल्यांतेब्र ह्मादीनांयथाक्रमं २८

त्येवेत्यर्थः २३ ततोवर्षायुषश्चापीति ततोजन्मादिषड्भावविकाराद्ययामनुष्यावर्षायुषःकेचित् केचिच्छतवर्षा- युषस्तथैवदेवाअमराअपिसंति यथायस्यतपश्चर्या तस्मान्मनुष्यामरसंघाद्ब्रह्मापरोधिकायुष्यवान् २४ तथारुद्रस्तथाविष्णुरप्यधिकायुष्यवा न् परंतुसर्वेपिक्रमशोभवंत्युत्पद्यंतेनश्यंतिचेतिषड्भावविकारवंतएवसर्वेइत्यर्थः २५ तदेवाह नूनंदेहवतइति २६ २७ २८ ५७

सर्वेषांजन्मनाशौमायैवकरोति तत्रयस्ययथाकर्मतदनुरोधेनतस्यनिमित्तंकल्पयित्वातेननिमित्तेननाशयतितस्माद्यन्नाशेयोनिमित्तंसतंघातयतिहंतीत्य
र्थः स्वार्थेणिच् तद्यद्भगवतीजनितविधिनानिर्मितंतदन्यथानैवभवेत् २९ तत्तथैवेति विधिनिर्मितप्रकारेणैवेत्यर्थः ३० तद्वैरिसंभवाराहुसंभवेत्यर्थः ३१ ३२
३३ जनार्तिहापिकामार्त्तोजातएतादृशोमहामायाप्रभावइतिभावः ३४ तन्निदाघवशात्तत्संतापवशादित्यर्थः संतापेनापिश्यामवर्णत्वं कोपेनत्वास्या-

निमित्तंयस्तुयन्नाशेसघातयतितंनृप नान्यथातद्भवेन्नूनंविधिनानिर्मितंतुयत् २९ जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखंवासुख
मेववा तत्तथैवभवेत्कामंनान्यथेहविनिर्णयः ३० सर्वेषांसुखदौदेवौप्रत्यक्षौशशिभास्करौ ननश्यतितयोःपीडाकृवि
त्तद्वैरिसंभवा ३१ भास्करस्यसुतोमंदःक्षयीचंद्रःकलंकवान् पश्यराजन्विधेःसूत्रंदुर्वारंमहतामपि ३२ वेदकर्त्ताज
गद्धर्ताबुद्धिदस्तुचतुर्मुखः सोपिविक्लवतांप्राप्तोदृष्ट्वापुत्रींसरस्वतीं ३३ शिवस्यापिमृताभार्यासतीदग्ध्वाक-
लेवरं सोभवद्दुःखसंतप्तोकामार्त्तश्चजनार्तिहा ३४ कामाग्निदग्धदेहस्तुकालिंद्यांपतितःशिवः सापिश्यामजला-
जातातन्निदाघवशान्नृप ३५ कामार्तोरममाणस्तुनग्नःसोपिभृगोर्वनं गतःप्राप्तोथभृगुणाशप्तःकामातुरोभृशं ३६
पतत्वद्यैवतेलिंगंनिर्लज्जेतिभृशंकिल पपौचामृतवापिंचदानवैर्निर्मितांसुदे ३७ इंद्रोपिचवृषोभूत्वावाहनत्वंगतःक्षि
तौ आद्यस्यसर्वलोकस्यविष्णोरेवविवेकिनः ३८ सर्वज्ञत्वंगतंकुत्रप्रभुशक्तिःकुतोगता यद्धेममृगविज्ञानंनज्ञातंह
रिणाकिल ३९ राजन्मायाबलंपश्यरामोऽपिकाममोहितः रामोविरहसंतप्तोरुरोदभृशमातुरः ४० योपृच्छत्सपाद
पान्मूढःक्वगताजनकात्मजा भक्षितावात्हृताकेनरुदन्नुच्चतरंततः ४१ लक्ष्मणाहंमरिष्यामिकांताविरहदुःखितः
त्वंचापिममदुःखेनमरिष्यसिवनेऽनुज ४२

वदनंमषीवर्णमभूत्तदेत्यादौप्रसिद्धं ३५ ३६ हेनिर्लज्जतेलिंगमद्यैवपतत्विति भृशंशप्तइतिप्र
र्णेनान्वयः पपाविति शिव एवेत्यर्थः इयंकथाशिव पुराणेस्पष्टा ३७ विष्णोःसर्वज्ञत्वंयद्यस्तितर्हितत्कुत्रगतमित्यनेनान्वयः ३८ ३९ ४० ४१ ४२

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० इत्थंसर्वदेवानांनानाविधादुर्दशामायैवतत्तदनादिकर्मयोगेन कृतेत्याह किंब्रवीमीति ए-
तेनादौअध्यायारंभेमध्येवाजनमेजयेनदेवादीनामित्थंदशाकिमितिजाताइतियत्पृष्टंकिंतंतस्यसर्वस्याप्युत्तरमिदमुक्तमितिवेदितव्यंतस्मादेताह

आवयोर्मरणंज्ञात्वामातामममरिष्यति शत्रुघ्नोप्यतिदुःखार्तःकथंजीवितुमर्हति ४३ सुमित्राजीवितंजह्यात्पु
त्रव्यसनकर्शिता पूर्णकामाथकैकेयीभवेत्पुत्रसमन्विता ४४ हासीतेक्वगताऽसित्वंमांविहायस्मरातुरा एह्येहि
मृगशावाक्षिमांजीवयकृशोदरि ४५ किंकरोमिक्व गच्छामित्वदधीनंचजीवितं समाश्वासयदीनंमांप्रियंजन
कनंदिनि ४६ एवंविलपतातेनरामेणामिततेजसा वनेवनेभ्रमतानेक्षिताजनकात्मजा ४७ शरण्यःसर्वलो-
कानांरामःकमललोचनः शरणंवानराणांसगतोमायाविमोहितः ४८ सहायान्वानरान्कृत्वाबबंधवरुणालयं
जघानरावणंवीरंकुंभकर्णसहोदरं ४९ आनीयचततःसीतांरामोदिव्यमकारयत् सर्वज्ञोपिहृतांमत्वारावणेनदुरा-
त्मना ५० किंब्रवीमिमहाराजयोगमायाबलंमहत् ययाविश्वमिदंसर्वंभ्रामितंभ्रमतेकिल ५१ एवंनानावतारेत्रवि
ष्णुःशापवशंगतः करोतिविविधाश्चेष्टादैवाधीनःसदैवहि ५२ तवाहंकथयिष्यामिकृष्णस्यापिविचेष्टितं प्रभवं
मानुषेलोकेदेवकार्यार्थसिद्धये ५३ कालिंदीपुलिनेरम्येह्यासीन्मधुवनंपुरा लवणोमधुपुत्रस्तुतत्रासीद्दानवोब
ली ५४ द्विजानांदुःखदःपापोवरदानेनगर्वितः निहतोसौमहाभागलक्ष्मणस्यानुजेनवै ५५ शत्रुघ्नेनाथसंग्रामेतंनि
हत्यमहोत्कटं वासितामधुरानामपुरीपरमशोभना ५६ सतत्रपुष्कराक्षौद्वौपुत्रौशत्रुनिषूदनः निवेश्यराज्येमतिमा
न्कालेप्राप्तेदिवंगतः ५७ सूर्यवंशक्षयेतांतुयादवाःप्रतिपेदिरे मधुरांमुक्तिदांराजन्ययातितनयाःपुरा ५८

शानेकदुर्दशा।

प्रहाणायादिशक्तिर्मायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीभगवतीसर्वप्रकारेणसर्वैराराध्येतिरहस्यं ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८

५९ ६० माधवोलक्ष्मीपतिः ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ निहत्यैनांस्थितस्येतिशेषः ६६ इत्थंविमर्शंप्रथमतः कृत्वापुनर्विचारांतरमक
रोदित्याह इयंपितृष्वसेति ममपितुःस्थानीयाद्देवकादुत्पन्नाममस्वसाभगिन्यस्तीत्यर्थः शाकपार्थिवादित्वात्साधुत्वं ६७ इतिद्वितीयविचारोत्तरंतृ

शूरसेनाभिधःशूरस्तत्राभून्मेदिनीपतिः माथुराञ्छूरसेनांश्च बुभुजेविषयान्नृप ५९ तत्रोत्पन्नःकश्यपांशःशापाच्च
वरुणस्यवै वसुदेवोतिविख्यातःशूरसेनसुतस्तदा ६० वैश्यवृत्तिरतःसोभून्मृतेपितरिमाधवः उग्रसेनोबभूवाथकंसस्त
स्यात्मजोमहान् ६१ अदितिर्देवकीजातादेवकस्यसुतातदा शापाद्वैवरुणस्याथकश्यपानुगताकिल ६२ दत्तासावसु
देवायदेवकेनमहात्मना विवाहेरचितेतत्रवागभूद्गगनेतदा ६३ कंसकंसमहाभागदेवकीगर्भसंभवः अष्टमस्तुसुतः
श्रीमांस्तवहंताभविष्यति ६४ तच्छ्रुत्वावचनंकंसोविस्मितोभून्महाबलः दैववाचंतुतांमत्वासत्यांचिंतामवापसः
६५ किंकरोमीतिसंचिंत्यविमर्शमकरोत्तदा निहत्यैनांनमेमृत्युर्भवेदद्यैवसत्वरं ६६ उपायोनान्यथाचास्मिन्कार्येसु
त्सुभयावहे इयंपितृष्वसापूज्याकथंहन्मीत्यचिंतयत् ६७ पुनर्विचारयामासमरणंमेस्त्यहोस्वसा पापेनापिप्रकर्त
व्यादेहरक्षाविपश्चिता ६८ प्रायश्चित्तेनपापस्यशुद्धिर्भवतिसर्वदा प्राणरक्षाप्रकर्तव्याबुधैरप्येनसातथा ६९
विचिंत्यमनसाकंसःखड्गमादायसत्वरः जग्राहतांवरारोहांकेशेष्वाकृष्यपापकृत् ७० कोशात्खड्गमुपाकृष्य
हंतुकामोदुराशयः पश्यतांसर्वलोकानांनवोढांतांचकर्षह ७१ हन्यमानांचतांदृष्ट्वाहाहाकारोमहानभूत् वसुदेवानुगा
वीरायुद्धायोद्यतकार्मुकाः ७२ मुंचमुंचेतिप्रोचुस्तंतेतदाद्भुतसाहसाः कृपयामोचयामासुर्देवकींदेवमातरं ७३ तद्युद्ध
मभवद्घोरंधीराणांचपरस्परं वसुदेवसहायानांकंसेनचमहात्मना ७४ वर्तमानेतथायुद्धेदारुणेलोमहर्षणे कंसंनिवा
रयामासुर्वृद्धायेयदुसत्तमाः ७५

तीयविचारंपुनरकरोदित्याह पुनरिति यतोमेमरणंस्वसाभगिनीयंभवति ततोवश्यंहंतव्येवेतिशेषः ६८ ६९
७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५

७६ भूतभाषितमात्रेणाकाशवाण्येत्यर्थः ७७ तवशत्रुणास्यवसुदेवस्यवाशत्रुणानर्हितेनोदितेतिकुतोनस्यादित्यर्थः ७८ वसुदेवस्यगृहस्यवसुदेवपत्न्याः
७९ ८० पितृष्वसेति पितृस्थानीयाद्देवकादुत्पन्नातवस्वसाभगिनीत्यर्थः पितृव्यभगिनीतिफलितं मध्यमपदलोपीसमासः भवितव्यमिति यद्येनतत्र

पितृष्वसेयंतेवीरपूजनीयाचबालिशा नहंतव्यात्वयावीरविवाहोत्सवसंगमे ७६ स्त्रीहत्यादुःसहावीरकीर्तिघ्नीपा
पकृत्तमा भूतभाषितमात्रेणनकर्तव्याविजानता ७७ अंतर्हितेनकेनापिशत्रुणातवचास्यवा उदितेतिकुतोन-
स्याद्वागनर्थकरीविभो ७८ यशसस्तेविघातायवसुदेवगृहस्यच अरिणारचितावाणीगुणमायाविदानृप ७९
बिभेषिवीरस्त्वंभूत्वाभूतभाषितभाषया यशोमूलविघातार्थमुपायस्त्वरिणाकृतः ८० पितृष्वसानहंतव्याvि
वाहसमयेपुनः भवितव्यंमहाराजभवेच्चकथमन्यता ८१ एवंतैर्बोध्यमानोसौनिवृत्तोनाभवद्यदा तदातंवसुदेवो
पिनीतिज्ञःप्रत्यभाषत ८२ कंससत्यंब्रवीम्यद्यसत्याधारंजगत्त्रयं दास्यामिदेवकीपुत्रानुत्पन्नांस्तववशः ८३
जातंजातंसुतंतुभ्यंनदास्यामियदिप्रभो कुंभीपाकेतदाघोरेपततुममपूर्वजाः ८४ श्रुत्वार्यवचनंसत्यंपौरवायेपु
रःस्थिताः ऊचुस्तेत्वरिताःकंसंसाधुसाधुपुनःपुनः ८५ नमिथ्याभाषतेक्वापिवसुदेवोमहामनाः केशंसुचमहा
भागस्त्रीहत्यापातकंतथा ८६ व्यासउवाच एवंप्रबोधितःकंसोयदुवृद्धैर्महात्मभिः क्रोधंत्यक्त्वास्थितस्तत्र
सत्यवाक्यानुमोदितः ८७ ततोदुंदुभयोनेदुर्वादित्राणिचसस्वनुः जयशब्दास्तुसर्वेषामुत्पन्नास्तत्रसंसदि प्रसा
द्यकंसंप्रतिमोच्यदेवकींमहायशाःशूरसुतस्तदानीं ८८ जगामगेहंस्वजनानुवृत्तोनवोढयावीतभयस्तरस्वी
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेविंशोध्यायः २०

सकाशात्तववधोदैवेननिश्चितःस्यात्तदास्यावधेनकिंभविष्यति केना
पिप्रकारेणतववधोभविष्यत्येवनहिभवितव्यंक्वचिदन्यथाभवतीत्यर्थः ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ इतिश्रीदेवीभागवतेटी॰चतु॰विंशो॰
२०

अर्धाधिकैश्चतुःपंचाशद्भिः श्लोकैरनंतरं देवकीतनयान्सप्तजघानेतिकथोच्यते १ विवाहोत्तरंगृहागमनेजातेऽनंतरंजातंवृत्तमाह अथेति वसुदेवेनसंगता मिथुनीभावंप्राप्ता १ २ ३ वरोरुसमयमिति हेमहाभागे मयाशपथेनयदात्वंमोचिता तदामयाकृतंस्वसुतार्पणेसमयंपणंजानासीत्यन्वयः ४ ततःकिमितिचेत्तत्राह इमंपुत्रमिति हेसुकेशांते शोभनकेशांते ततःपणसत्यतायै इमंपुत्रंतेभ्रातृसूनवे त्वत्पितृभ्रातुरुग्रसेनस्यसूनवे पुत्रायकंसायदास्यामी-

व्यासउवाच अथकालेतुसंप्राप्तेदेवकीदेवरूपिणी गर्भंदधारविधिवद्वसुदेवेनसंगता १ पूर्णेथदशमेमासेसुषुवेसुतमुत्तमं रूपावयवसंपन्नंदेवकीप्रथमंयदा २ तदाहवसुदेवस्तांसत्यवाक्यानुमोदितः भाविलाच्चमहाभागेदेवकींदेवमातरं ३ वरोरुसमयंमेत्वंजानासिस्वसुतार्पणे मोचितात्वंमहाभागेशपथेनमयातदा ४ "इमंपुत्रंसुकेशांतेदास्यामिभ्रातृसूनवे खलेकंसेविनाशार्थंदैवेकिंवाकरिष्यसि" विचित्रकर्मणांपाकोदुर्ज्ञेयोह्यकृतात्मभिः ५ सर्वेषांकिलजीवानांकालपाशानुवर्तिनां भोक्तव्यंस्वकृतंकर्मशुभंवायदिवाशुभं ६ प्रारब्धंसर्वथैवात्रजीवस्यविधिनिर्मितं देवक्युवाच स्वामिन्पूर्वकृतंकर्मभोक्तव्यंसर्वथानृभिः ७ तीर्थैस्तपोभिर्दानैर्वाकिंनयातिक्षयंहि तत् लिखितोधर्मशास्त्रेषुप्रायश्चित्तविधिर्नृप ८ पूर्वार्जितानांपापानांविनाशायमहात्मभिः ब्रह्महाहेमहारीचसुरापोगुरुतल्पगः ९ द्वादशाब्दव्रतेचीर्णेशुद्धिंयातियतस्ततः मन्वादिभिर्यथोद्दिष्टंप्रायश्चित्तंविधानतः १० तथाकृत्वानरःपापान्मुच्यतेवानवानघ विगीतवचनास्तेकिंमुनयस्तत्त्वदर्शिनः ११ याज्ञवल्क्यादयःसर्वेधर्मशास्त्रप्रवर्तकाः भवितव्यंभवत्येवयद्येवंनिश्चयःप्रभो १२

त्यर्थः नन्वेतत्त्वयादयालुनाकथंक्रियतइतिचेत्तत्राह विचित्रकर्मणामिति ५ ६ प्रारब्धकर्माधीनत्वान्मयैतत्क्रियतइत्यभिप्रायः ७ तन्नदैवंदेवकीशंकते तीर्थैरिति यथातीर्थादिसेवनैरन्यत्पातकंनश्यतितथाप्रारब्धमपिनक्षयंयातिकिमित्यर्थः ८ ९ १० यदितदुक्तप्रायश्चित्तैःप्रारब्धंननश्यतितदातेकिंविगीतवचनामिथ्यावचनाःसंतीत्यर्थः ११ १२ ६

यदिप्रारब्धाधीनमेवसर्वंतदाआयुर्वेदमंत्रशास्त्रोक्ताउपायामिथ्यैवस्युः प्रारब्धानुकूलताभावेतैःकार्यस्याजायमानत्वात् सतिचानुकूलेप्रारब्धे तेनैवकार्यसिद्धौ तेषामनुपयोगाभावादितिभावः किंचैवंपूर्वोक्तप्रकारेणसर्वंदैवनिर्मितं प्रारब्धनिर्मितंचेत्सर्वोप्युद्यमोवृथैवस्यादित्याह उद्यमस्त्विति १३ १४ किंचप्रारब्धप्राबल्येस्वीक्रियमाणेप्रमाणंवेदरूपंपरमेश्वरेणवृथैवपरिभाषितंस्यात्पूर्वोक्तयुक्त्याप्रारब्धप्रातिकूल्येतेनवेदोक्तानुष्ठानेनफलाजननात्तदानुकूल्येतेनैवप्रजननात्तस्योपयोगाभावादित्याह यदातदेति यदावेदस्यमिथ्यार्थवादित्वंतदाधर्मोच्छेदएवकुतोनस्यादित्याह वितथेइति १५ तस्मादुद्योगएवप्रधानोयतउद्योगेनैवसिद्धिर्घटादेःसस्यादेश्चदृश्यते नहिकुलालादयोहित्वोद्योगंप्रारब्धमेवाश्रित्यतिष्ठंतोघटा। सिद्धिंप्राप्नुवंतीत्याह उद्यमेचकृतइति

आयुर्वेदःसमिथ्यैवमंत्रवादास्तथाखिलाः उद्यमस्तुवृथासर्वमेवंचेद्दैवनिर्मितं १३ भवितव्यंभवत्येवप्रवृत्तिस्तुनिरर्थका अग्निष्टोमादिकंव्यर्थंनियतंस्वर्गसाधनं १४ यदातदाप्रमाणंहिवृथैवपरिभाषितं वितथेतत्प्रमाणेतुधर्मोच्छेदः कुतोनहि १५ उद्यमेचकृतेसिद्धिःप्रत्यक्षेणैवसाध्यते तस्मादत्रप्रकर्त्तव्यःप्रपंचश्चित्तकल्पितः १६ यथायंबालकःक्षेमंप्राप्नोतिममपुत्रकः मिथ्यायदिप्रकर्तव्यंवचनंशफ़भमिच्छता १७ नतत्रदूषणंकिंचित्प्रवदंतिमनीषिणः वसुदेवउवाच निशामयमहाभागेसत्यमेतद्ब्रवीमिते १८ उद्यमःखलुकर्तव्यःफलंदैववशानुगं त्रिविधानीहकर्माणिसंसारेऽत्रपुराविदः १९ प्रवदंतीहजीवानांपुराणेष्वागमेषुच संचितानिचजीर्णानिप्रारब्धानिसुमध्यमे २०

तस्मादिति यतउद्योगःप्रधानस्तस्मादत्रचित्तकल्पितः कश्चनप्रपंचउपायःकर्तव्यइत्यर्थः १६ ननुमयामिथ्याकथंकृत्वापुत्रःसंरक्षणीयइतिचेत्तत्राह मिथ्येति इतिशब्दोप्यर्थकोनिपातानामनेकार्थत्वात् तथाच शफ़भंजीवरक्षणादिरूपमिच्छतापुरुषेणमिथ्यापिकर्तव्यमित्यर्थः जीवरक्षणार्थेमिथ्यावदनेपिदोषाभावइतिभावः १७ १८ यदुक्तमुद्योगःप्रधानइतितन्नसंभवति सर्वसामग्रीसमवधानेपि पुत्राद्युत्पत्त्यदर्शनात्तस्माद्दैवंप्रारब्धमेवमुख्यंफलसिद्धिंप्रति उद्योगस्तु-सहायभूतएवसर्वत्रेत्याह उद्यमस्तुप्रकर्तव्यइति यदुक्तंप्रायश्चित्तादिनाप्रारब्धंनंक्ष्यतिवाननंक्ष्यतीतितत्राह त्रिविधानीहेति १९ संचितानीति एकासंचितकोटिरेकाप्रारब्धकोटिरेकावर्तमानकोटिरित्यर्थः २०

४१

कर्मणांस्वीकारेफलंजीवानामुच्चावचगतिरूपमस्तीत्याह बीजभूतानीति २१ तदेवविशदयति पूर्वदेहमिति २२ २३ २४ कर्मभिरितिसंचि
तेभ्यः कर्मभ्यः पृथक्कृतैः पक्कैःकर्मभिरित्यर्थः २५ तंकालंतस्मिंल्लिंगदेहाविर्भावकालेइत्यर्थः योजयत्यर्थात्सर मेश्वरोंतः कर्माणिप्राकृतानिसंचि
तानितथादेहेनानेनभाव्यानिवर्तमानानिचेत्यर्थः २६ तथाप्रारब्धानिचजीवेनत्रिविधानिभोक्तव्यान्येवेत्यर्थः प्रायश्चित्तेनतु सर्वाणिननश्यंति
किंतुकानिचिदेवेत्याह प्रायश्चित्तेनेति २७ प्रारब्धानांतुभोगादेवक्षयइत्याह प्रारब्धेति २८ तेनेति यतस्तस्यभोगेनैवक्षयस्तेनहेतुनातस्मार-

वर्तमानानिवामोरुत्रिविधानीहदेहिनां शुभाशुभानिकर्माणिबीजभूतानियानिच २१ बहुजन्मसमुत्थानिकाले
तिष्ठंतिसर्वथा पूर्वदेहंपरित्यज्यजीवःकर्मवशानुगः २२ स्वर्गंवानरकंवापिप्राप्नोतिस्वकृतेनवै दिव्यंदेहंचसंप्रा
प्ययातनादेहमर्थजं २३ भुनक्तिविविधान्भोगान्स्वर्गेवानरकेथवा भोगांतेचयदोत्सत्तेःसमयस्तस्यजायते २४
लिंगंदेहेनसहितंजायतेजीवसंज्ञितं तदैवसंचितेभ्यश्चकर्मभ्यःकर्मभिःपुनः २५ योजयत्येवतंकालंकर्माणिप्रा
कृतानिच देहेनानेनभाव्यानिशुभानिचाशुभानिच २६ प्रारब्धानिचजीवेनभोक्तव्यानिसुलोचने प्रायश्चि
त्तेननश्यंतिवर्तमानानिभामिनि २७ संचितानितथैवाशुयथार्थविहितेनच प्रारब्धकर्मणांभोगात्संक्षयोना
न्यथाभवेत् २८ तेनायंतेकुमारोवैदेयःकंसायसर्वथा नमिथ्यावचनंमेस्तिलोकनिंदाभिदूषितं २९ अनित्येस्मिं
स्तुसंसारेधर्मसारेमहात्मनां दैवाधीनंहिसर्वेषांमरणंजननंतथा ३० तस्माच्छोकोनकर्त्तव्योदेहिनाहिनिरर्थकः
सत्यंयस्यगतंकांतेवृथातस्यैवजीवितं ३१

स्मरक्षयायकुमारः कंसायसर्वथादेयइत्यर्थः यत्त्वयोक्तंजीवरक्षार्थेमिथ्यापिवक्तव्य-
मिति तत्परकीयविषयेजीवरक्षार्थंवक्तव्यं नस्वकीयजीवरक्षार्थमन्यथास्वरक्षार्थंसर्वोपिमिथ्यावदतीतिकोपिसत्यत्यागेनदोषवान्नस्यात्तस्मान्नस्व-
कीयविषयेममवचनंमिथ्यास्तीत्याह नमिथ्येति लोकनिंदयाभिदूषितंवचनमित्यन्वयः २९ इत्थंतस्याः शंकानिरासंकृत्वातदनुमत्यर्थंतांबोधयतिअनि-
त्येइति ३० ३१

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ क्षेमंव्याहृतवानिति अयंबालोगृहंगच्छत्वितिक्षेमकल्याणकरंवाक्यं

इहलोकोगतोयस्मात्परलोकःकुतस्ततः अतोदेहिसुतंस्कं घ्नुकंसायप्रददाम्यहं ३२ सत्यसंस्तरणाद्देविशुभमग्रे भविष्यति कर्त्तव्यंसुकृतंपुंभिःसुखेदुःखेसतिप्रिये ३३"सत्यसंरक्षणाद्देविशुभमेवभविष्यति"व्यासउवाच इत्युक्तवतिकांतेसादेवकीशोकसंयुता ददौपुत्रंप्रसूतंचवेपमानामनस्विनी ३४ वसुदेवोपिधर्मात्माआदायस्वसुतंशिशुं जगामकंससदनंमार्गेलोकैरभिष्टुतः ३५ लोकाऊचुः पश्यंतुवसुदेवंभोलोकाएवंमनस्विनं स्ववाक्यमनुरुध्यैवबालमादाययात्यसौ ३६ मृत्यवेदातुकामोयंसत्यवागनसूयकः सफलंजीवितंचास्यधैर्यंपश्यंतुचाद्भुतं ३७ यःपुत्रंयातिकंसायदातुंकालात्मनेपिहि व्यासउवाच इतिसंस्तूयमानस्तुप्राप्तःकंसालयंनृप ३८ ददावस्मैकुमारंतंजातमात्रममानुषं कंसोपिविस्मयंप्राप्तोदृष्ट्वाधैर्यंमहात्मनः ३९ गृहीत्वाबालकंप्राहस्मितपूर्वमिदंवचः धन्यस्त्वंशूरपुत्राद्यज्ञातःपुत्रसमर्पणात् ४० ममंमृत्युर्नचायंवैगिराप्रोक्तस्तुचाष्टमः नहंतव्योमयाकामंबालोयंयातुतेगृहं ४१ अष्टमस्तुप्रदातव्यस्त्वयापुत्रोमहामते इत्युक्त्वावसुदेवायददावाशुखलःशिशुं ४२ गच्छत्वयंगृहेबालःक्षेमंव्याहृतवान्नृप तमादायतदाशौरिर्जगामस्वगृहंमुदा ४३ कंसोपिसचिवानाहवृथाकिंघातयेशिशुं अष्टमाद्देवकीपुत्रान्ममृत्युरुदाहृतः ४४ अतःकिंप्रथमंबालंहत्वापापंकरोम्यहं साधुसाध्विति तेप्युक्त्वासंस्थितामंत्रिसत्तमाः ४५ विसर्जितास्तुकंसेनजग्मुस्तेस्वगृहान्प्रति गतेषुतेषुसंप्राप्तोनारदोमुनिसत्तमः ४६ अभ्युत्थानार्घ्यपाद्यादिचकारोग्रसुतस्तदा पप्रच्छकुशलंराजातत्रागमनकारणं ४७ नारदस्तंतदोवाचस्मितपूर्वमिदंवचः कंसकंसमहाभागगतोहंहेमपर्वतं ४८

नृपःकंसोव्याहृतवान्कथितवानित्यर्थः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ हेमपर्वतंसुमेरुं ४८

४९ ५० ५१ ५२ संमेलनेति यदातेनैकत्रमिलितास्तदासर्वेपरस्परापेक्षयाअष्टमाएवेत्यर्थः ५३ ५४ इतिश्रीदेवीभागवतेनीलकंठीयेचतुर्थस्कंधे

तत्रब्रह्मादयोदेवामंत्रंचक्रुःसमाहिताः देवक्यांवसुदेवस्यभार्यायांसुरसत्तमः ४९ वधार्थंतवविष्णुश्चजन्मचात्रक
रिष्यति तत्कथंनहतःपुत्रस्त्वयानीतंविजानता ५० कंसउवाच अष्टमंचहनिष्येहंमृत्युंमेदेवभाषितं नारद
उवाच नजानासिनृपश्रेष्ठराजनीतिंशुभाशुभं ५१ मायाबलंचदेवानांनत्वंवेत्सिवदामिकिं रिपुरल्पोपिशू
रेणनोपेक्ष्यःशुभमिच्छता ५२ संमेलनक्रियायांतुसर्वेतेह्यष्टमाःस्मृताः मूर्खत्वमरिसंत्यागःकृतोयंजानता
त्वया ५३ इत्युक्त्वाशुगतःश्रीमान्नारदोदेवदर्शनः गतेथनारदेकंसःसमाहूयाथबालकं ५४ पाषाणेपोथयामा
ससुखंप्रापचमंदधीः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेएकविंशोध्यायः २१ जनमेजयउवाच
किंकृतंपातकंतेनबालकेनपितामह योजातमात्रोनिहतस्तथातेनदुरात्मना १ नारदोपिमुनिश्रेष्ठोज्ञानवान्धर्म
तत्परः कथमेवंविधंपापंकृतवान्ब्रह्मवित्तमः २ कर्ताकारयितापापेतुल्यपापौस्मृतौबुधैः सकथंप्रेरयामास
मुनिःकंसंखलंतदा ३ संशयोयंमहान्मेत्रब्रूहिसर्वंसविस्तरं येनकर्मविपाकेनबालकोनिधनंगतः ४ व्यासउ
वाच नारदःकौतुकप्रेक्षीसर्वदाकलहप्रियः देवकार्यार्थमागत्यसर्वमेतच्चकारह ५ नमिथ्याभाषणेबुद्धि
र्मुनेस्तस्यकदाचन सत्यवक्तासुराणांसकर्तव्येनिरतःशुचिः ६ एवंषड्बालकास्तेनजातजातानिपातिताः
षड्गर्भाःशापयोगेनसंभूयमरणंगताः ७ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामितेषांशापस्यकारणं स्वायंभुवेंतरेपुत्रामरीचेःष
ण्महाबलाः ८ ऊर्णायांन्चैवभार्यायामासन्धर्मविचक्षणाः ब्रह्माणंजहसुर्वीक्ष्यसुतांयभितुमुद्यतं ९ एकविंशोध्यायः २१

द्वाधिकैश्चैवपंचाशत्पद्यैरथधरातले केषामंशैर्नृपाजातास्तदेतत्सम्यगुच्यते १ पूर्वाध्यायकथांश्रुत्वाजनमेजयःपृच्छति किंकृतमिति १ २ ३ ४ ५ ६
७ ८ ९

१० अवतारे परे द्वितीये जन्मनीत्यर्थः ज्ञानसंयुक्ता इति दैत्यस्वभावं त्यक्त्वा ज्ञानयुक्ता जाता इत्यर्थः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ वैरेणहेतुनेत्यर्थः युष्माभिर्हापित इति यतो युष्माभिर्मयि स्नेहो हापितस्त्यक्तो मदाराधनं विहाय मच्छत्रोर्ब्रह्मणो मद्दाराधनं कुर्वद्भिस्ततो युष्मान्छत्रुभूतांस्त्य

शशापतांस्तदा ब्रह्मादैत्ययोनिंविशंत्वधः कालनेमिसुताजातास्तेषड्गर्भाविशांपते १० अवतारेपरेतेतुहिरण्यकशिपोःसुताः जातास्तेज्ञानसंयुक्ताःपूर्वशापभयान्नृप ११ तस्मिञ्जन्मनिशांताश्चतप श्चक्रुःसमाहिताः तेषांप्रीतोभवद्ब्रह्माषड्गर्भाणांवरान्ददौ १२ ब्रह्मोवाच शप्तायूयंमयापूर्वंक्रोधयुक्तेनपुत्रकाः तुष्टोस्मिवोमहाभागाब्रुवंतुवांछितंवरं १३ व्यासउवाच तेतुश्रुत्वावचस्तस्यब्रह्मणःप्रीतमानसाः ब्रह्माणमब्रुवन्कामंसर्वेकार्यार्थतत्पराः १४ गर्भाऊचुः पितामहाद्यतुष्टोसिदेहिनोवांछितंवरं अवध्यादेवतैःसर्वैर्मानवैश्चमहोरगैः १५ गंधर्वसिद्धपतिभिर्वधोमाभूत्पितामह व्यासउवाच तानुवाचततोब्रह्मासर्वमेतद्भविष्यति १६ गच्छंतुवोमहाभागाःसत्यमेवनसंशयः दत्त्वावरंततोब्रह्मामुदितास्तेतदाभवन् १७ हिरण्यकशिपुःक्रुद्धस्तानुवाचकुरूद्वह यस्माद्विहायमांपुत्रास्तोषितोवैपितामहः १८ वरेणप्रार्थितोत्यर्थंबलवंतोयतोभवन् युष्माभिर्हापितःस्नेहस्ततोयुष्मांस्त्यजाम्यहं १९ यूयंव्रजंतुपातालेषड्गर्भाविश्रुताभुवि पातालेनिद्रयाविष्टास्तिष्ठंतुबहुवत्सरान् २० ततस्तुदेवकीगर्भेवर्षेवर्षेपुनःपुनः पितावःकालनेमिस्तुतत्रकंसोभविष्यति २१ सएवजातमात्रान्वोवधिष्यतिसुदारुणः व्यासउवाच एवंशप्तास्तदातेनगर्भेजातान्पुनःपुनः २२

जामीत्यर्थः १९ यूयमिति पातालेव्रजंत्वित्येकः शापः भुविषड्गर्भाभवतेतिद्वितीयः तस्यैवव्याख्यानंपातालेइति २० भुविकस्यागर्भेजन्मेतिचेत्तत्राह ततस्त्विति पितावइति प्राग्जन्मस्थइत्यर्थः २१ २२ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

जघानेति ब्रह्मणादत्तमवध्यत्वंतुहिरण्यकशिपुशापोत्तरंनक्षत्ररूपेणतेषामवस्थानरूपंपुराणांतरेषूक्तमितिबोध्यं २३ २४ पतितइतिगर्भइति शेषः २५ २६ २७ विष्णुशेषकश्यपावतारान्राजाश्रुत्वाअन्यदेवांशावतारबुभुत्सयापृच्छति अन्येचयेंशादेवानामिति २८ २९ ३०

जघानदेवकीपुत्रान्षड्गर्भाञ्छापनोदितः शेषांशःसप्तमस्तत्रदेवकीगर्भसंस्थितः २३ विस्रंसितश्चगर्भोसौयोगेनयोगमायया नीतश्चरोहिणीगर्भेकृत्वासंकर्षणंबलात् २४ पतितःपंचमेमासिलोकेख्यातिंगतस्तदा कंसोपिज्ञानवांस्तत्रदेवकीगर्भपातनं २५ मुदंप्रापसदुष्टात्माश्रुत्वावार्तांसुखावहां अष्टमेदेवकीगर्भेभगवान्सात्वतांपतिः २६ उवासदेवकार्यार्थंभारावतरणायच राजोवाच वसुदेवःकश्यपांशःशेषांशश्चतदाभवत् २७ हरेरंशस्तथाप्रोक्तोभवतामुनिसत्तम अन्येचयेंशादेवानांतत्रजातास्तुतान्वद २८ भारावतरणार्थंवैक्षितेःप्रार्थनयानघ व्यासउवाच सुराणामसुराणांचयेयेंशाभुविविश्रुताः २९ तानहंसंप्रवक्ष्यामिसंक्षेपेणशृणुष्वतान् वसुदेवःकश्यपांशोदेवकीचतथादितिः ३० बलदेवस्त्वनंतांशोवर्तमानेषुतेषुच योसौधर्मसुतःश्रीमान्नारायणइतिश्रुतः ३१ तस्यांशोवासुदेवस्तुविद्यमानेमुनौतदा नरस्तस्यानुजोयस्तुतस्यांशोर्जुनएवच ३२ युधिष्ठिरस्तुधर्मांशोवाय्वंशोभीमइत्युत अश्विन्यंशौततःप्रोक्तौमाद्रीपुत्रौमहाबलौ ३३ सूर्यांशःकर्णआख्यातोधर्मांशोविदुरःस्मृतः द्रोणोबृहस्पतेरंशस्तत्सुतस्तुशिवांशजः ३४ समुद्रःशंतनुःप्रोक्तोगंगाभार्यामताबुधैः देवकस्तुसुमाख्यातोगंधर्वपतिरागमे ३५ वसुर्भीष्मोविराटस्तुमरुद्गणइतिस्मृतः अरिष्टस्यसुतोहंसोधृतराष्ट्रःप्रकीर्तितः ३६

३१ ३२ ३३ तत्सुतोश्वत्थामा ३४ आगमेपुराणशास्त्रेषुगंधर्वपतिराख्यातइत्यर्थः ३५ हंसनामाअरिष्टस्यअरिष्टनेमिदैत्यस्यसुतःपुत्रोधृतराष्ट्र इत्यर्थः ३६ ५९ ५९ ५९ ५९ ५९ ५९

तथापरइति मरुद्गणइत्यर्थः ३७ सोमप्ररुर्यादवः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ अनुल्हादोदैत्यःलंबोदैत्यः ४४ ४५ ४६ द्रो

मरुद्गणःकृपःप्रोक्तःकृतवर्मातथापरः दुर्योधनःकलेरंशःशकुनिंविद्धिद्वापरं ३७ सोमपुत्रःसुवर्चाख्यःसोमप्र
रुरुदाल्दतः पावकांशोधृष्टद्युम्नःशिखंडीराक्षसस्तथा ३८ सनत्कुमारस्यांशस्तुप्रद्युम्नःपरिकीर्तितः द्रुपदोव
रुणस्यांशोद्रौपदीचरमांशजा ३९ द्रौपदीतनयाःपंचविश्वेदेवांशजाःस्मृताः कुंतिःसिद्धिर्धृतिर्माद्रीमतिर्गो-
धारराजजा ४० कृष्णापत्न्यस्तथासर्वादेववारांगनाःस्मृताः राजानश्चतथासर्वेअसुराःशक्रनोदिताः ४१ हि
रण्यकशिपोरंशःशिशुपालउदाल्दतः विप्रचित्तिर्जरासंधःशल्यःप्रल्हादइत्यपि ४२ कालनेमिस्तथाकंसःके
शीहयशिरास्तथा अरिष्टोबलिपुत्रस्तुककुद्मीगोकुलेहतः ४३ अनुल्हादोधृष्टकेतुर्भगदत्तोथबाष्कलः
लंबःप्रलंबःसंजातःखरोसौधेनुकोभवत् ४४ वाराहश्चकिशोरश्चदैत्यौपरमदारुणौ मल्लौतावेवसंजातौख्या
तौचाणूरमुष्टिकौ ४५ दितिपुत्रस्तथारिष्टोगजःकुवलयाभिधः बलिपुत्रीबकीख्याताबकस्तद्नुजःस्मृतः
४६ यमोरुद्रस्तथाकामःक्रोधश्चैवचतुर्थकः तेषामंशैस्तुसंजातोद्रोणपुत्रोमहाबलः ४७ अंशावतरणेपू
र्वंदैतेयाराक्षसास्तथा जाताःसर्वेसुरांशास्तेक्षितिभारावतारणे ४८ एतेषांकथितंराजन्नंशावतरणंनृप
सुराणांचासुराणांचपुराणेषुप्रकीर्तितं ४९ यदाब्रह्मादयोदेवाःप्रार्थनार्थंहरिंगताः हरिणाचतदादत्तौकेशौ
खलुसितासितौ ५० श्यामवर्णस्ततःकृष्णःश्वेतःसंकर्षणस्तथा भारावतरणार्थंतौजातौदेवांशसंभवौ ५१

णपुत्रइति नकेवलंपूर्वमुक्तंशिवांशजएवेतिमंतव्यंकिंतुचतुर्णामयमंशइतिभावः ४७ ४८ ४९ सितासिताविति तयाश्चकृष्णः
पूर्वोक्तरीत्यानारायणस्यासितकेशस्यच अवतारः बलरामस्तुशेषस्यसितकेशस्यचावतारः अर्जुनस्तुनरस्यैव ५० ५१ ६१ ६१

५२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेद्वाविंशोध्यायः २२ अर्धाधिकेर्द्विपंचाशत्पद्यैर्जन्मनिरूपणं वासुदेवस्यतल्लीलाःकीर्त्यंते चततःपरं १ हतेषुषट्स्विति औग्रसेनिनाकंसेन सप्तमेचगर्भेपतितेसति १ नारदस्यवचनान्मरणंस्वंविचिंतयन्नित्यन्वयः २ समयइति अवतारकालप्राप्तिसम-
यइत्यर्थः अंशेनवसुदेवेभक्षितान्न द्वारागत्यतदनंतरंयथाक्रमंवीर्यद्वारादेवकीगर्भेप्रवेशमकरोदित्यर्थः ३ यथेच्छयास्वेच्छयाननुपरेच्छयेत्यर्थः न-

अंशावतरणंचैतच्छृणोतिभक्तिभावतः सर्वपापविनिर्मुक्तोमोदतेस्वजनैर्वृतः ५२ इतिश्रीदेवीभागवतेम-
हापुराणेचतुर्थस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ व्यासउवाच हतेषुषट्सुपुत्रेषुदेवक्याऔग्रसेनिना सप्तमेपतिते
गर्भेवचनान्नारदस्यच १ अष्टमस्यचगर्भस्यरक्षणार्थमतंद्रितः प्रयत्नमकरोद्राजामरणंस्वंविचिंतयन् २
समयेदेवकीगर्भेप्रवेशमकरोद्धरिः अंशेनवसुदेवेतुसमागत्ययथाक्रमं ३ तदेयंयोगमायाचयशोदायांयथे-
च्छया प्रवेशमकरोद्देवीदेवकार्यार्थसिद्धये ४ रोहिण्यास्तनयोरामोगोकुलेसमजायत यतःकंसभयोद्विग्ना
संस्थितासाचकामिनी ५ कारागारेततःकंसोदेवकींदेवसंस्तुतां स्थापयामासरक्षार्थंसेवकान्समकल्पयत्
६ वसुदेवस्तुकामिन्याःप्रेमतंतुनियंत्रितः पुत्रोत्पत्तिंचसंचिंत्यप्रविष्टःसहभार्यया ७ देवकीगर्भगोवि-
ष्णुर्देवकार्यार्थसिद्धये संस्तुतोमरसंघैश्चव्यवर्धतयथाक्रमं ८ संजातेदशमेतत्रमासेऽथश्रावणेशुभे प्रा
जापत्यर्क्षसंयुक्ते कृष्णापक्षेष्टमीदिने ९ कंसस्तुदानवान्सर्वानुवाचभयविव्हलः रक्षणीयाभवद्भिश्चदेवकी
गर्भमंदिरे १०

स्याभगवत्याःस्वतंत्रत्वात् ४ ५ रक्षार्थंतस्याइतिशेषः ६ पुत्रोत्पत्तिंचसंचिंत्येति कामिन्याःप्रेमतंतुनियंत्रि-
तोबद्धः स्वस्यपुत्रोत्पत्तिंसंचिंत्यस्वस्यपुत्रोत्पत्त्यर्थंभार्ययासहांतःपुरेप्रविष्टइत्यर्थः ७ ८ प्राजापत्यर्क्षेरोहिणीनक्षत्रे ९ अष्टमीदिनेत
स्याश्चेष्टयाप्रसवकालमालक्ष्यदानवान्कंसउवाचेत्याह कंसस्त्विति १०

११ अष्टमेसुतेइति कथंभूतेसुतेदुःखरूपेइत्यर्थः कथंभूतेदुःखेनिवृत्तिव र्जितेनाशव र्जिते अतिशयितदुःखरूपेइत्यर्थः १२ १३ १४ १५

अष्टमोदेवकीगर्भःशत्रुर्मेप्रभविष्यति रक्षणीयःप्रयत्नेनमृत्युरूपःसबालकः ११ हत्वैनंबालकंदैत्याःसुखंस्व
प्स्यामिमंदिरे निवृत्तिवर्जितेदुःखेनाशितेचाष्टमेसुते १२ खड्गप्रासधराःसर्वेतिष्ठंतुधृतकार्मुकाः निद्रातंद्रा
विहीनाश्चसर्वत्रनिहितेक्षणाः १३ व्यासउवाच इत्यादिश्यासुरगणान्कंसोऽतिभयविह्वलः मंदिरंस्वंजगा
माशुनलेभेदानवःसुखं १४ निशीथेदेवकीतत्रवसुदेवमुवाचह किंकरोमिमहाराजप्रसवावसरोमम १५ ब
हवोरक्षपालाश्चतिष्ठंत्यत्रभयानकाः नंदपत्न्यामयासार्द्धंकृतोस्तिसमयःपुरा १६ प्रेषितव्यस्त्वयापुत्रोमं-
दिरेममानिनि पालयिष्याम्यहंतत्रतवातिमनसाकिल १७ अपत्यंतेप्रदास्यामिकंसस्यप्रत्ययायवै
किंकर्त्तव्यंप्रभोचाद्यविषमेसमुपस्थिते १८ व्यत्ययःसंततेःशौरेकथंकर्तुंक्षमोभवेः दूरेतिष्ठस्वकांताद्यलज्जा
मेद्यदुरत्यया १९ परावृत्त्यसुखंस्वामिन्नन्यथाकिंकरोम्यहं इत्युक्त्वातंमहाभागंदेवकीदेवसंमतं २० बालकंसु
षुवेतत्रनिशीथेपरमाद्भुतं तंदृष्ट्वाविस्मयंप्रापदेवकीबालकंशुभं २१ पतिंप्राहमहाभागाहर्षोत्फुल्लकलेवरा
पश्यपुत्रमुखंकांतदुर्लभंहितवप्रभो २२ अद्यैनंकालरूपोऽसौघातयिष्यतिभ्रातृजः वसुदेवस्तथेत्युक्त्वात
मादायकरेसुतं २३ अपश्यच्चाननंतस्यसुतस्याद्भुतकर्मणः वीक्ष्यपुत्रमुखंशौरिश्चिंताविष्टोबभूवह २४ किं
करोमिकथंनस्याद्दुःखमस्यकृतेमम एवंचिंतातुरेतस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी २५ वसुदेवंसमाभाष्यगगने-
विशदाक्षरा वसुदेवगृहीत्वैनंगोकुलंनयसत्वरः २६

१६ १७ १८ संततेर्व्यत्यययोर्व्यत्यासः कथंकर्त्तुंक्षमोभवेस्त्वमिति
शेषः शौरेइतिसंबोधनं १९ हेस्वामिन्मुखंपरावृत्त्यदूरेतिष्ठेतिपूर्वेणान्वयः २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ ६७

२७ २८ तमादाययथावाशऋइति ननुजातंजातंसुतंतुभ्यंनदास्यामियदिप्रभो कुंभीपाकेतदाघोरेपतंतुममपूर्वजाइति वसुदेवेनप्रतिज्ञातत्वात्स्वसत्यता
पालनार्थंकंसायपुत्रःकथंनदत्तइतिचेन्न स्वसत्यत्वपालनापेक्षयासत्यसंकल्पस्याकाशवाणीरूपेणवदतोभगवतोवचनपालनस्याभ्यर्हितत्वात्सितृणा-
मुद्धारंतुभगवान्करिष्यतीत्याशयात् २९ कटिदध्नीकटिप्रमाणा प्रमाणेद्वयसजितिदध्नच्प्रत्ययः ३० ३१ पशुसंज्ञितांगवांविभूतिमित्यर्थः

रक्षपालास्तथासर्वेमयानिद्राविमोहिताः विवृतानिकृतान्यष्टकपाटानिचशृंखलाः २७ मुक्त्वैनंनंदगेहेत्वं
योगमायांसमानय श्रुत्वैवंवसुदेवस्तुतस्मिन्कारागृहेगतः २८ विवृतंद्वारमालोक्यबभूवतरसानृप तमादा
ययथावाशुद्वारपालैरलक्षितः २९ कालिंदीतटमासाद्यपूरंदृष्ट्वासुनिश्चितं तदैवकटिदध्नीसाबभूवाशऋस
रिद्वरा ३० योगमायाप्रभावेणततारानकदुंदुभिः गत्वातुगोकुलंशौरिर्निशीथेनिर्जनेपथि ३१ नंदद्वारि-
स्थितःपश्यन्विभूतिंपशऋसंज्ञितां तदैवतत्रसंजातायशोदागर्भसंभवा ३२ योगमायांशजादेवीत्रिगुणा-
दिव्यरूपिणी जातांतांबालिकांदिव्यांगृहीत्वाकरपंकजे ३३ तत्रागत्यददौदेवीसैरंध्रीरूपधारिणी वसुदे
वःसुतंदत्त्वासैरंध्रीकरपंकजे ३४ तामादाययथौशीघ्रंबालिकांमुदिताशयः कारागारेततोगत्वादेवक्याः
शयनेसुतां ३५ निक्षिप्यसंस्थितःपार्श्वेचिंताविष्टोभयातुरः रुरोदसुस्वरंकन्यातदैवागतसंज्ञकाः ३६
उत्तस्थुःसेवकाराज्ञःश्रुत्वातद्रुदितंनिशि तमूचुर्भूपतिंगत्वात्वरितास्तेतिविह्वलाः ३७ देवक्याश्चसुतो-
जातःशीघ्रमेहिमहामते तदाकर्ण्यवचस्तेषांशीघ्रंभोजपतिर्ययौ ३८ प्रावृतंद्वारमालोक्यवसुदेवमथाव्ह
यत् कंसउवाच सुतमानयदेवक्यावसुदेवमहामते ३९

३२ ३३ तत्रागत्येति देवकार्यार्थिसर्वेश्वरीदेवीसैरंध्रीरूपधारिणी
सतीतांबालांजातांकरपंकजेगृहीत्वातत्रवसुदेवसमीपआगत्यवसुदेवायददावित्यन्वयः वसुदेवोपिसुतंसैरंध्रीकरपंकजेदत्त्वातांबालिकामादाययथावित्य
न्वयः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

मृत्कर्मेचाष्टमोगर्भस्तन्निहन्मिरिपुंहरिं व्यासउवाच श्रुत्वाकंसवचःशौरिर्भयत्रस्तविलोचनः ५० तामादाय सुतांपाणौददौचाश्रुरुदन्निव दृष्ट्वाथदारिकांराजाविस्मयंपरमंगतः ५१ देववाणीवृथाजातानारदस्यचभाषितं वसुदेवःकथंकुर्याद्भुतंसंकटेस्थितः ५२ रक्षपालाश्चमेसर्वेसावधानानसंशयः कुतोत्रकन्यकाकामंक्कगतःससु तःकिल ५३ संदेहोत्रनकर्तव्यःकालस्यविषमागतिः इतिसंचिंत्यतांबालांगृहीत्वापादयोःखलः ५४ पोथयामा सपाषाणेनिर्घृणःकुलपांसनः साकरान्निःसृताबालायया वाकाशमंडलं ५५ दिव्यरूपातदाभूत्वातमुवाचमृदु स्वना किंमयाहतयापापजातस्तेबलवान्रिपुः ५६ हनिष्यतिदुराराध्यःसर्वथात्वांनराधमं इत्युक्त्वासागताक- न्यागगनंकामगाशिवा ५७ कंसस्तुविस्मयाविष्टोगतोनिजगृहंतदा आनाय्यदानवान्सर्वानिदंवचनमब्रवीत् ५८ बकधेनुकवत्सादीन्क्रोधाविष्टोभयातुरः गच्छंतुदानवाःसर्वेममकार्यार्थसिद्धये ५९ जातमात्राश्चहंतव्या बालकायत्रकुत्रचित् पूतनैषाव्रजत्वद्यबालघ्नीनंदगोकुलं ६० जातमात्रान्विनिघ्नंतीशिशूंस्तत्रममाज्ञया धे नुकोवत्सकःकेशीप्रलंबोबकएवच ६१ सर्वेतिष्ठंतुतत्रैवममकार्यचिकीर्षया इत्याज्ञाप्यासुरान्कंसोययौनिज गृहंखलः ६२ चिंताविष्टोतिदीनात्माचिंतयित्वैवतंपुनः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेत्रयोविं शोध्यायः २३ व्यासउवाच प्रातर्नंदगृहेजातःपुत्रजन्ममहोत्सवः किंवदंत्यथकंसेनश्रुताचारमुखादपि १

धेत्रयोविंशोध्यायः २३ द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुकाश्चित्कृष्णकथाःशुभाः कथ्यंतेमोहितासर्वेमाययेतिबुभुत्सया १ पूर्वाध्याये पूतनैषाव्रजत्वद्यबालघ्नी नंदगोकुलमि त्युक्तं तत्रगोकुलेकृष्णाविर्भावज्ञानंकंसस्यकथंजातमितिराज्ञोमनसिशंकास्यात्तन्निरासार्थंस्वयमेवव्यासआह किंवदंतीजनश्रुतिःसाश्रुताचार मुखादपिपुत्रोत्सवइत्यर्थः १

द्वितीयंज्ञानकारणमाह जानातीति २ तेनकारणेनकंसोगोकुलंप्रतिकृष्णजन्मशंकयासमाविष्टोयुक्तो भवदित्यर्थः तृतीयंज्ञानकारणंप्राह नारदेनेति कारणंज्ञानकारणमित्यर्थः ३ ४ ५ इत्थंगोकुलेकृष्णाविर्भावज्ञानकारणंकंसस्योपपाद्यकृष्णजन्मोत्तरंकृष्णवृत्तंकिंचिद्वर्णयति पूतनेति

जानातिवसुदेवस्यदारास्तत्रवसंतिहि पशवोदासवर्गश्चसर्वेतेनंदगोकुले २ तेनशंकासमाविष्टोगोकुलंप्रतिभारत नारदेनापितत्सर्वंकथितंकारणंपुरा ३ गोकुलेयेचनंदाद्यास्तत्सत्यश्चसुरांशजाः देवकीवसुदेवाद्याःसर्वेतेशत्रवःकिल ४ इतिनारदवाक्येनबोधितोऽसौकुलाधमः जातःकोपमनाराजन्कंसःपरमपापकृत् ५ पूतनानिहतातत्रकृष्णेनामिततेजसा बकोवत्सासुरश्चापिधेनुकश्चमहाबलः ६ प्रलंबोनिहतस्तेनतथागोवर्धनोधृतः श्रुत्वैतत्कर्मकंसस्तुमेनेमरणमात्मनः ७ तथाविनिहतःकेशीज्ञात्वाकंसोतिदुर्मनाः धनुर्यागमिषेणाशुतावानेतुंप्रचक्रमे ८ अक्रूरंप्रेषयामासक्रूरःपापमतिस्तदा आनेतुंरामकृष्णौचवधायामितविक्रमौ ९ रथमारोप्यगोपालौगोकुलाद्गांदिनीसुतः आगतोमथुरायांतुकंसादेशेस्थितःकिल १० तावागत्यतदातत्रधनुर्भंगंचचक्रतुः हत्वाथराजकंकामंगजंचाणूरमुष्टिकं ११ शलंचतोशलंचैवनिजघानहरिस्तदा जघानकंसंदेवेशःकेशेष्वाकृष्यलीलया १२ पितरौमोचयित्वाग्रगतदुःखौचकारह उग्रसेनायराज्यंतद्ददावरिनिषूदनः १३ वसुदेवस्तयोस्तत्रमौंजीबंधनपूर्वकं कारयामासविधिवद्व्रतबंधंमहामनाः १४ उपनीतौतदातौतुगतौसांदीपनालयं विद्याःसर्वाःसमभ्यस्यमथुरामागतौपुनः १५ जातौद्वादशवर्षीयौकृतविद्यौमहाबलौ मथुरायांस्थितौवीरौसुतावानकदुंदुभेः १६ मागधस्तुजरासंधोजामातृवधदुःखितः कृत्वासैन्यसमाजंसमथुरामागतःपुरीं १७

६ ७ ८ ९ गांदिनीसुतोऽक्रूरः १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ जामातृवधः कंसवधः १७ ६९

ससप्तेति कृष्णेनसंग्रामंसप्तदशवारमासाद्यकृत्वाजरासंधोमधुपुर्यांनिवासिनाकृष्णेनजितइत्यन्वयः १८ १९ २० २१ २२ २३ अतएवक्षी-

ससप्तदशवारंतुकृष्णेनकृतबुद्धिना जितःसंग्राममासाद्यमधुपुर्यांनिवासिना १८ पश्चात्त्वप्रेरितस्तेनसकाल-
यवनाभिधः सर्वम्लेच्छाधिपःशूरोयादवानांभयंकरः १९ श्रुत्वायवनमायांतंकृष्णःसर्वान्यदूत्तमान् आनाय्य
चनथारामसुवाचमधुसूदनः २० भयंनोत्रसमुत्पन्नंजरासंधान्महाबलात् किंकर्तव्यंमहाभागायवनःसमु
पतिवै २१ प्राणत्राणंप्रकर्तव्यंत्यक्त्वागेहंबलंधनं सुखेनस्थीयतेयत्रसदेशःखलुपैतृकः २२ सदोद्वेगकरःकामं
किंकर्तव्यःकुलोचितः शैलसागरसान्निध्येस्थातव्यंसुखमिच्छता २३ यत्रवैरिभयंनस्यात्स्थातव्यंतत्रपंडितैः
शेषशय्यांसमाश्रित्यहरिःस्वपितिसागरे २४ तथैवचभयाद्भीतःकैलासेत्रिपुरार्दनः तस्मान्नात्रैवस्थातव्यम-
स्माभिःशत्रुतापितैः २५ द्वारवत्यांगमिष्यामःसहिताःसर्वएववै कथितागरुडेनाद्यरम्याद्वारवतीपुरी २६
रैवताचलसान्निध्येसिंधुकूलेमनोहरा व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतथ्यंसर्वेयादवपुंगवाः २७ गमनाय-
मतिंचक्रुःसकुटुंबाःसवाहनाः शकटानितथोष्ट्राश्ववाम्यश्वमहिषास्तथा २८ धनपूर्णानिकृत्वातेनिर्ययुर्नग
राद्बहिः रामकृष्णौपुरस्कृत्यसर्वेतेसपरिच्छदाः २९ अग्रेकृत्वाप्रजाःसर्वाश्चेलुःसर्वेयदूत्तमाः कतिचिद्दिव
सैःप्रापुःपुरींद्वारवतींकिल ३० शिल्पिभिःकारयामासजीर्णोद्धारंहिमाधवः संस्थाप्येयादवास्तत्रतावे
तौबलकेशवौ ३१ तरसामथुरामेत्यसंस्थितौनिर्जनांपुरीं तदातत्रैवसंप्राप्तोबलवान्यवनाधिपः ३२ ज्ञात्वे
नमागतंकृष्णोनिर्ययौनगराद्बहिः पदातिरग्रेतस्याभूद्यवनस्यजनार्दनः ३३ पीतांबरधरःश्रीमान्प्रहसन्मधुसू
दनः तंदृष्ट्वाप्युरतोयांतंकृष्णंकमललोचनं ३४

राब्धौकैलासेचहरिहरौस्थितावित्याह शेषेति २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२
३३ ३४

३५ ३६ ३७ ३८ ३९ अहरदिति शिशुपालस्यस्वयंवराद्रुक्मिणीमहरत् ४० तदनंतरंराक्षसेनविवाहेनदारविधिंचक्रेहरिरित्यर्थः ४१
४२ ४३ ४४ ४५ वृत्रासुरादयइति यथावृत्रासुरादयोआदिपदेनरक्तासुरादयोगृहीतास्तेदैत्यालीलयैवहतास्तांदेवीमिति पूर्वेणान्वयः ४६

यवनोपिपदातिःसन्पृष्ठतोनुगतःखलः प्रसुप्तोयत्रराजर्षिर्मुचुकुंदोमहाबलः ३५ प्रययौभगवांस्तत्रसंकालय
वनोहरिः तत्रैवांतर्दधेविष्णुर्मुचुकुंदंसमीक्ष्यच ३६ तत्रैवयवनःप्राप्तःसुप्तभूतमपश्यत मत्वातंवासुदेवंसपादे
नाताडयन्नृपं ३७ प्रबुद्धःक्रोधरक्ताक्षस्तंददाहमहाबलः तंदग्ध्वामुचुकुंदोथददर्शकमलेक्षणं ३८ वा
सुदेवंसुदेवेशंप्रणम्यप्रस्थितोवनं जगामद्वारकांकृष्णोबलदेवसमन्वितः ३९ उग्रसेनंनृपंकृत्वाविजहारय-
थारुचि अहरद्रुक्मिणींकामंशिशुपालस्वयंवरात् ४० राक्षसेनविवाहेनचक्रेदारविधिंहरिः ततोजांबवतीं
सत्यांमित्रविंदांचभामिनीं ४१ कालिंदींलक्ष्मणांभद्रांतथानाग्नजितींशुभां पृथक्पृथक्समानीयाप्युपयेमे
जनार्दनः ४२ अष्टावेवमहीपालपत्न्यःपरमशोभनाः प्रासूतरुक्मिणीपुत्रंप्रद्युम्नंचारुदर्शनं ४३ जातकर्मादि
कंतस्यचकारमधुसूदनः हृतोसौसूतिकागेहाच्छंबरेणबलीयसा ४४ नीतश्चस्वपुरींबालोमायावत्यैसमर्पि
तः वासुदेवोहृतंदृष्ट्वापुत्रंशोकसमन्वितः ४५ जगामशरणंदेवींभक्तियुक्तेनचेतसा वृत्रासुरादयोदैत्यालील
यैवययाहताः ४६ ततोसौयोगमायायाश्चकारपरमांस्तुतिं वचोभिःपरमोदारैरक्षरैःस्तवनैःशुभैः ४७ श्रीकृ०उ० मा
तर्मयातितपसापरितोषितात्वंप्राग्जन्मनिप्रसुमनादिभिरर्चितासि धर्मात्मजेनबदरीवनखंडमध्येकिंविस्मृतो
जननितेत्वयिभक्तिभावः ४८ सूतीगृहादपहृतःकिमुबालकोमेकेनापिदुष्टमनसाप्यथकौतुकाद्वा मानापहारकरणाय
ममाद्यनूनंलज्जातवांबखलुभक्तजनस्ययुक्ता ४९

४७ मातरिति मयानारायणसंज्ञकेनहेजननिसभक्तिभावस्तेत्वयाविस्मृतःकिं ४८ दु
ष्टमनसा शत्रुणाभयवाकेन

च्चित्कौतुकान्मानापहारकरणायममाभिमानापहारणंकर्त्तुंसूतीगृहादपहृतइत्यर्थः उभयथापिहेंब भक्तजनस्यलज्जानवयुक्ताअपेक्षितेत्यर्थः ४९ ममैवदोषात्मा
रब्धरूपादित्यर्थः ५० ५१ नोवेद्म्यहमिति यदाहमेवसर्वेश्वरत्वेनाभिमतोनवेद्मितेचरितं तदाल्पविदेवाल्पज्ञएवदेहीकोवेदनकोपीत्यर्थः हृर्तापुत्रहरणकर्त्ताभ
टैर्नचवीक्षितइत्यर्थः इयंतवकल्पिताजवनिकामायांतर्धानपटोभवतीत्यर्थः ५२ केनापिप्रकारेणान्येनपुत्रोममनीतइतिनैवप्रतिभात्यथपुत्रस्तुनदृश्यते तस्मात्त्व-
वैवेयंमायेतिभावः नन्वेतादृशीमायामयाक्कदर्शितास्तीतिचेद्बलदेवजन्मसमयइत्याह चित्रमिति ममपुरतोममैवाग्रदेशेऽर्धसमयेदशमासात्मकजन्मसमयस्यार्धस

दुर्गोमहाननितरांनगरीसुगुप्तातत्रापिमेतिसदनंकिलमध्यभागे अंतःपुरेचपिहितंननुसूतिगेहंबालोहृतःखलुतथापिममैव
दोषात् ५० नाहंगतःपरपुरंनचयादवाश्वरक्षावतीचनगरीकिलवीरवर्यैः मायातवैवजननिप्रकटप्रभावामेबालकःपरिहृतः
कुहकेनकेन ५१ नोवेद्म्यहंजननितेचरितंसुगुप्तंकोवेदमंदमतिरल्पविदेवदेही क्कासौगतोममभटैर्नचवीक्षितोवाहर्तो
बिकेजवनिकातवकल्पितेयं ५२ चित्रंनतेत्रपुरतोममगातृगर्भान्नीतस्त्वयार्धसमयेकिलमाययासौ यंरोहिणीहलधरं
सुषुवेप्रसिद्धंदूरेस्थितापतिपरामिथुनंविनापि ५३ सृष्टिंकरोषिजगतामनुपालनंचनाशंतथैवपुनरप्यनिशंगुणैस्त्वं कोवे
दतेंबचरितंदुरितांतकारिप्रायेणसर्वमखिलंविहितंत्वयैतत् ५४ उत्पाद्यपुत्रजननप्रभवंप्रमोदंदत्त्वापुनर्विरहजं किंल
दुःखभारं त्वंक्रीडसेसुललितैःखलुतैर्विहारैर्नोचेत्कथंममसुताप्तिरतिर्हृथास्यात् ५५

मयेपंचमेमासिमातृगर्भाद्देवकीगर्भादस्मै
पुत्रस्त्वयानीतःकोसावितिचेत्तत्राहयंरोहिणीति असावित्यर्थः ननुदेवक्युदरान्मयानीतः पुत्रस्तदुदरेस्थापितइतिकुतस्तस्याःपत्युःसकाशादेवपुत्रोजात
इत्यस्त्विति चेत्तत्राह मिथुनंविनापीति पत्युर्वसुदेवस्यकारागृहेस्थितत्वेनतत्संयोगासंभवेनपुत्रस्यतन्मिथुनजन्यत्वाभावात् ननुव्यभिचारेणैवपुत्रो
जातोस्त्विति चेत्तत्राह पतिपरेति पतिव्रतेत्यर्थः ततश्चनव्यभिचारसंभवः तथाचान्यस्यउदराद्गर्भापहरणाकर्त्र्यास्तवसूतिगृहात्पुत्राहरणेनचित्रंनाश्चर्य
मित्यर्थः ५३ किंचजगत्सृष्टिस्थितिसंहारकर्त्र्यास्तवेतादृशकरणेकिंचित्रमित्यभिप्रायेणाह सृष्टिंकरोषीति ५४ ५५ ६२ ६२ ६२

५६ सीमेति लोकेसुतजन्मसुखस्यसीमाभवति तदीयनाशःपुत्रस्यनाशोदुःखस्यसीमाभवति ततोमेप्रथमेपुत्रेनष्टेत्हृदयंस्फुटतीवद्विधाभवत्येवेत्यर्थः ५७
यज्ञंकरोमीति अंबायज्ञंकरिष्यामीत्यर्थः वर्तमानसामीप्येलट् पुत्रप्राप्त्युत्तरंत्वत्प्रीत्यर्थंनानायज्ञान्व्रताद्यनुष्ठानानिचकरिष्यामीत्यर्थः ५८ ५९ ६०
६१ ६२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेचतुर्विंशोध्यायः २४ अशीतिपद्यवर्यैस्तुकिंचिज्ज्ञत्वंहरादिषु प्रतिपाद्यपराशक्तेःसर्वेशत्वमुदीर्यते १
इत्थंपूर्वाध्यायांते श्रीभगवतीप्रसादात्प्रद्युम्नप्राप्तिंकृष्णस्यश्रुत्वासंशयाविष्टोराजापृच्छति संदेहोमेमुनिश्रेष्ठेति ननुराज्ञाप्रथमस्कंधारंभेप्येतादृशाएव-

मातास्यरोदितिभृशंकुररीवबालादुःखंतनोतिममसन्निधिगासदेव कष्टंनवेत्सिललितेप्रमितप्रभावेमातस्त्वमेवशरणं
भवपीडितानां ५६ सीमासुखस्यसुतजन्मतदीयनाशोदुःखस्यदेविभवनेविबुधावदंति तत्किंकरोमिजननिप्रथमेप्रन
ष्टेपुत्रेसमाद्यत्हृदयंस्फुटतीवमातः ५७ यज्ञंकरोमितवतुष्टिकरंव्रतंवादेवंचपूजनमथाखिलदुःखहात्वं मातःसुतोऽत्र
यदिजीवतिदर्शयाशुत्वंवैक्षमासकलशोकविनाशनाय ५८ व्यासउवाच एवंस्तुतातदादेवीकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा
प्रत्यक्षदर्शनाभूत्वातमुवाचजगद्गुरुं ५९ श्रीदेव्युवाच शोकंमाकुरुदेवेशशापोऽयंतेपुरातनः तस्ययोगेनपुत्रस्तेशंबरे-
णहृतोबलात् ६० अतस्तेषोडशेवर्षेहत्वातंशंबरंबलात् आगमिष्यतिपुत्रस्तेमत्प्रसादान्नसंशयः ६१ व्यासउवाच
इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीचंडिकाचंडविक्रमा भगवानपिपुत्रस्यशोकंत्यक्त्वाऽभवत्सुखी ६२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे
चतुर्थस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः २४ राजोवाच संदेहोमेमुनिश्रेष्ठजायतेवचनात्तव वैष्णवांशेभगवतिदुःखोत्पत्तिंविलो
क्यच १

प्रश्नाःकृतामुनिनाचमायाधीनत्वाद्ब्रह्मादिदेवानांसंभवतिसर्वमेतदित्युत्तरंदत्तं पुनर्द्वितीयवारंतृतीयवारंतथैवप्रश्नोराज्ञाकृतोमुनिनाचतथै
वोत्तरमभिहितं पुनरंतेतथैवप्रश्नोराज्ञाक्रियतेमुनिनाचतथैवोत्तरमभिधीयते तथाचैतादृशपुनरुक्तेर्दोषरूपायाःकिंप्रयोजनमितिचेन्न सर्वप्राणिजातस्यावांतर
सृष्ट्यादिकर्तृषुब्रह्मादिषुश्रीभगवतीकल्पितसत्त्वाद्येकैकगुणोपाधिषु श्रीभगवत्यधीनेषुपरिच्छिन्नेषु असर्वज्ञत्वासर्वशक्तिमत्त्वेषुश्रीभगवतीसृष्टसमष्टि-

प्रपंचेवावांतरजीवव्यष्टिसृष्ट्यादिकर्तृत्वश्रवणाल्लोकानांसर्वज्ञत्वसर्वशक्तिमत्त्वसर्वेश्वरत्वभ्रमोबहुकालंप्रवृत्तोस्तितदुच्छेदायपुनःपुनःसमानप्रश्नोत्तरयोः सत्त्वात् नहिबहुकालवासनावासितांतःकरणस्यसकृदुपदेशेननिर्वाहोस्ति राजातुपराशक्तिपरमभक्तोलोकानांतादृशवासनामुच्छेदयितुंप्रवृत्तोनकथं- पुनःपुनस्तादृक्प्रश्नान्कुर्यादिति ननुकृष्णावतारकथाखंडितैवोक्ता तथारामावतारकथापिसाप्यनेकवारमुक्तेतिननिष्प्रयोजनमेतादृशंकथनं क्वचिदस्ती तिचेन्न तेषामसर्वज्ञतादिप्रतिपादनार्थग्रंथस्यसत्त्वेनतत्कथाकथनेआसक्त्यभावबोधनार्थंतथाकथनात् नह्यत्रराज्ञोव्यासस्यवाकृष्णरामादिकथावर्णनेतात्पर्यमस्तिकिंतुश्रीभगवतीगुणानुवर्णनेएवतात्पर्यं तस्याश्चसर्वज्ञत्वंसर्वोत्तमत्वंचप्रतिपादयितुंप्रवृत्तोतत्रयदितदितरत्ररामकृष्णादिषुतत्सर्वज्ञत्वा

नारायणांशसंभूतोवासुदेवःप्रतापवान् कथंससूतिकागाराद्धृतोबालोहरेरपि २ सुगुप्तनगरेरम्येगुप्तेऽथसूतिकागृहे प्रविश्यतेनदैत्येनगृहीतोऽसौकथंशिशुः ३ नज्ञातोवासुदेवेनचित्रमेतन्ममाद्भुतं जायतेमहदाश्चर्यंचित्तेसत्यवतीसुत ४ ब्रूहितत्कारणंब्रह्मन्नज्ञातंकेशवेनयत् हरणंतत्रसंस्थेनशिशोर्वासूतिकागृहात् ५ व्यासउवाच माया बलवतीराजन्नराणांबुद्धिमोहिनी शांभवीविश्रुतालोकेकोवामोहंनगच्छति ६ मानुषंजन्मसंप्राप्यगुणाःसर्वेपिमानुषाः भवंतिदेहजाःकामंनदेवानासुरास्तदा ७ क्षुत्तृण्निद्राभयंतंद्राव्यामोहःशोकसंशयः हर्षश्चैवाभिमानश्चजरामरणमेवच ८ अज्ञानंग्लानिरप्रीतिरीर्ष्यासूयामदश्रमः एतेदेहभवाभावाःप्रभवंतिनराधिप ९

दिकंस्यात्तदाभगवत्यांस्थितंसर्वज्ञत्वादिकमाकुलंभवेत् अतस्तेषामत्रैवयत्किंचित्कथाप्रदर्शनेनासर्वज्ञतादिकंपरतंत्रत्वादिकंतेषांप्रतिपादयितुंतथाकथनात् तात्पर्यंतुश्रोतृवक्त्रोस्तेषामसर्वज्ञत्वादिकंप्रतिपाद्यसर्वज्ञत्वंसर्वेश्वरत्वंस्वतंत्रत्वंसर्वोत्तमत्वंचश्रीभगवत्यामेवास्तीत्यत्रेति १ नारायणांशेति नारायणांशसंभूतोयस्तस्यहरेरित्यन्वयः २ ३ ४ ५ एतत्सर्वंतंकृष्णस्यासर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंचप्रतिपादितंशंकित्राराज्ञाव्यासस्तुतदेवासर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंचतेषांस्थापयति मायेति ६ नदेवानासुरास्तदेति तदामानुषभावप्राप्तिकालेनदेवानदेवस्वभावावास्तिष्ठंति तथानासुरादैत्यस्वभावास्तिष्ठंतीत्यर्थः ७ ८ ९ ६१

नकेवलंकृष्णावतारएवासर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंच किंतुरामाद्यवतारेपीत्याह यथाहेममृगमिति १० ११ १२ १३ १४ १५ कुपितोरघुनंदनइति अनेनसाधनेनेत्थमग्रेभ-
विष्यतीत्यज्ञात्वैवप्रारब्धवशेनैवेदंसर्वमकरोदितिभावः १६ १७ १८ १९ २० खरांतकःखरदैत्यनाशनोरामोमानुषंदेहमाश्रित्यप्रारब्धकर्मयोगान्मानुषचेष्टितंचक्रेइ

यथाहेममृगंरामोनबुबोधपुरोगतं जानक्याहरणंचैवजटायुमरणंतथा १० अभिषेकदिनेरामोवनवासंनवेदच तथानज्ञातवान्रा
मःस्वशोकान्मरणंपितुः ११ अज्ञवद्विचचारासौपश्यमानोवनेवने जानकींनविवेदायरावणेनहृतांबलात् १२ सहायान्वानरान्कृ
त्वाहत्वाशक्रसुतंबलात् सागरेसेतुबंधंचकृत्वोत्तीर्यसरित्पतिं १३ प्रेषयामाससर्वासुदिक्षुतान्कपिकुंजरान् संग्रामंकृतवान्घो
रंदुःखंप्रापरणाजिरे १४ बंधनंनागपाशेनप्रापरामोमहाबलः गरुडान्मोक्षणंपश्चादन्वभूद्रघुनंदनः १५ अहनद्रावणंसंख्येकुं
भकर्णमहाबलं मेघनादंनिकुंभंचकुपितोरघुनंदनः १६ अदूष्यत्वंचजानक्यानविवेदजनार्दनः दिव्यंचकारयामासज्वलितेऽ
ग्नौप्रवेशनं १७ लोकापवादाच्चपरंततस्तत्याजतांप्रियां अदूष्यांदूषितांमत्वासीतांदशरथात्मजः १८ नज्ञातौस्वसुतौतेनरामेण
चकुशीलवौ मुनिनाकथितौतौवुतस्यपुत्रौमहाबलौ १९ पातालगमनंचैवजानक्याज्ञातवान्नच राघवःकोपसंयुक्तोभ्रातरंहंतुमु
द्यतः २० कालस्यागमनंचैवनविवेदखरांतकः मानुषंदेहमाश्रित्यचक्रेमानुषचेष्टितं २१ तथैवमानुषान्भावान्नात्रकार्याविचार
णा पूर्वंकंसभयात्प्रासोगोकुलेयदुनंदनः २२ जरासंधभयात्पश्चाद्द्वारवत्यांगतोहरिः अधर्मंकृतवान्कृष्णोरुक्मिण्याहरणंच
यत् २३ शिशुपालहृतायाश्चजानन्धर्मंसनातनं शुशोचबालकंकृष्णःशंबरेणहृतंबलात् २४ मुमोदजानन्पुत्रंतंहर्षशोक
युतस्ततः सत्यभामाज्ञयायत्तुयुयुधेस्वर्गतःकिल २५ इंद्रेणपादपार्थंतुस्त्रीजितत्वंप्रकाशयन् जहारकल्पवृक्षंयःपराभूयश
तक्रतुं २६

त्यर्थः २१ रामावतारेदृष्टांतभूतेऽज्ञत्वमसर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंचाचरणेनदर्शयित्वादार्ष्टांतिकेकृष्णावतारेदर्शयति पूर्वंकंसभयादिति २२ २३ धर्मंजानन्स-
श्शिशुपालेनहृतायारुक्मिण्याइत्यन्वयः अनेनचाधर्मनिष्ठत्वंकृष्णस्यबोधितं २४ स्वर्गतःस्वर्गेगतइत्यर्थः सार्वविभक्तिकस्तसिर्वा २५ २६ ६१ ६१

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ पुरतोऽग्रेस्थितस्यशंभोःस्तुतिंचकारेत्यन्वयः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

मानिनीमानरक्षार्थंहरिश्चित्रधरःप्रभुः बद्धावृक्षेहरिंसत्यानारदायददौपतिं २७ दत्वाथकनकंकृष्णंमोचयामासभामिनी दृ
ष्ट्वापुत्रान्पुरुगुणान्प्रद्युम्नप्रमुखानथ २८ कृष्णंजांबवतीदीनायया‍चेसंततिंशुभां सययौपर्वतंकृष्णस्तपस्याकृतनिश्चयः २९
उपमन्युर्मुनिर्यत्रशिवभक्तःपरंतपः उपमन्युंगुरुंकृत्वादीक्षांपाशुपतींहरिः ३० जग्राहपुत्रकामस्तुमुंडीदंडीबभूवह उग्रंतत्र
तपस्तेपेमासमेकंफलाशनः ३१ जजापशिवमंत्रंतुशिवध्यानपरोहरिः द्वितीयेतुजलाहारस्तिष्ठन्नेकपदाहरिः ३२ तृतीयेवायु
भक्षस्तुपादांगुष्ठाग्रसंस्थितः षष्ठेतुभगवान्रुद्रःप्रसन्नोभक्तिभावतः ३३ दर्शनंचददौतत्रसोमःसोमकलाधरः आजगामवृषा
रूढःसुरैरिंद्रादिभिर्वृतः ३४ ब्रह्मविष्णुयुतःसाक्षाद्यक्षगंधर्वसेवितः संबोधयन्वासुदेवंशंकरस्तमुवाचह ३५ तुष्टोस्मिकृ-
ष्णतपसातवोग्रेणमहामते ददामिवांछितान्कामान्ब्रूहियादवनंदन ३६ मयिदृष्टेकामपूरेकामशेषोनसंभवेत् व्यासउवाच
तंदृष्ट्वाशंकरंतुष्टंभगवान्देवकीसुतः ३७ पपातपादयोस्तस्यदंडवत्प्रेमसंयुतः स्तुतिंचकारदेवेशोमेघगंभीरयागिरा ३८ स्थि
तस्तुपुरतःशंभोर्वासुदेवःसनातनः कृष्णउवाच देवदेवजगन्नाथसर्वभूतार्तिनाशन ३९ विश्वयोनेसुरारिघ्नमस्त्रैलोक्य-
कारक नीलकंठनमस्तुभ्यंशूलिनेतेनमोनमः ४० शैलजावल्लभायाथयज्ञघ्नायनमोस्तुते धन्योहंकृतकृत्योहंदर्शनात्तव
सुव्रत ४१ जन्ममेसफलंजातंनत्वातेपादपंकजं बद्धोहंमोहमयैःपाशैःसंसारेस्मिञ्जगद्गुरो ४२ शरणंतेद्यसंप्राप्तोरक्षणार्थंत्रिलो
चन संप्राप्यमानुषंजन्मखिन्नोहंदुःखनाशन ४३ त्राहिमांशरणंप्राप्तंभवभीतंभवाधुना गर्भवासेमहद्दुःखंप्राप्तंमदनदाहक
४४ जन्मतःकंसभयजमनुभूतंचगोकुले जातोहंनंदगोपालोबल्लवाज्ञाकरस्तथा ४५ गोरजःकीर्णकेशस्तुभ्रमन्वृंदावनेघने
म्लेच्छराजभयत्रस्तोगतोद्वारवतींपुनः ४६ त्यक्त्वापैत्र्यंशुभंदेशंमाथुरंदुर्लभंविभो ययातिशापबद्धेनतस्मैदत्तंभयाद्विभो ४७

४६ ४७

५८

४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

राज्यंसुपुष्टमपिचधर्मरक्षापरेणच उग्रसेनस्यदास्यत्वंकृतंवैसर्वदामया ४८ राजासौयादवानांवैकृतोनःपूर्वजैःकिल गार्हस्थ्यं
दुःखदंशंभोस्त्रीवश्यंधर्मखंडनं ४९ पारतंत्र्यंसदाबंधमोक्षवार्तात्रदुर्लभा रुक्मिण्यास्तनयान्दृष्ट्वाभार्याजांबवतीमम ५० प्रेरया
मासपुत्रार्थेतपसेमदनांतक सकामेनमयातप्तंतपःपुत्रार्थमघवै ५१ लज्जाभवतिदेवेशप्रार्थनायांजगद्गुरो कस्त्वामाराध्य
देवेशंमुक्तिदंभक्तवत्सलं ५२ प्रसन्नंयाचतेमूढःफलंतुच्छंविनाशियत् सोयंमायाविमूढात्मायाचेपुत्रंसुखंविभो ५३ का
मिन्याप्रेरितःशंभोमुक्तिदंत्वांजगत्पते जानामिदुःखदंशंभोसंसारंदुःखसाधनं ५४ अनित्यंनाशधर्माणंतथापिविरतिर्न
मे शापान्नारायणांशोहंजातोस्मिन्क्षितिमंडले ५५ भोक्तुंबहुतरंदुःखंमायापाशेनयंत्रितः व्यासउवाच इत्युक्तवंतंगो-
विंदंप्रत्युवाचमहेश्वरः ५६ बहवस्तेभविष्यंतिपुत्राःशत्रुनिषूदन स्त्रीणांषोडशसाहस्रंभविष्यतिशतार्धकं ५७ तासुपु-
त्रादशदशभविष्यंतिमहाबलाः इत्युक्त्वोपररामाशुशंकरःप्रियदर्शनः ५८ उवाचगिरिजादेवीप्रणतंमधुसूदनं कृष्ण
कृष्णमहाबाहोसंसारेस्मिन्नराधिप ५९ गृहस्थप्रवरोलोकेभविष्यतिभवानिह ततोवर्षशतांतेतुद्विजशापाज्जनार्दन ६० गां
धार्यश्चतथाशापाद्भवितातेकुलक्षयः परस्परंनिहत्याजौपुत्रास्तेशापमोहिताः ६१ गमिष्यंतिक्षयंसर्वेयादवाश्चतथापरे
सानुजस्त्वंतथादेहंत्यक्त्वायास्यसिवैदिवं ६२ शोकस्तत्रनकर्तव्योभवितव्यंप्रतिप्रभो अवश्यंभाविभावानांप्रतीकारोनवि
द्यते ६३ तत्रशोकोनकर्तव्योनूनंममतंसदा अष्टावक्रस्यशापेनभार्यास्तेमधुसूदन ६४ चौरेभ्योग्रहणंकृष्णगामि
ष्यंतिमृतेत्वयि व्यासउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेशंभुःसोमःससुरमंडलः ६५ उपमन्युंप्रणम्याथकृष्णोपिद्वारकांययौ तस्मा
द्ब्रह्मादयोराजन्संतियद्यप्यधीश्वराः ६६

६५ एतावत्पर्यंतंकृष्णस्याल्पज्ञत्वंपरतंत्रत्वंस्त्रीजितत्वमनीश्वरत्वंमूढत्वंचोपपादितं तदेवमुपसंहरन्श्री-

भगवत्याः सर्वज्ञत्वंसर्वोत्तमत्वंसर्वेश्वरत्वंसर्वाराध्यत्वंचश्रुत्यागमसिद्धमुपसंहरति तस्मादिति यस्माद्धेतोरेतादृशी।विडंबनैतादृशावनाराणांभवति तस्माद्य
द्यपिब्रह्मादयोऽस्मदपेक्षयाधीश्वराःपरमेश्वराःसंति ६६ तथापिनसर्वापेक्षयापरमेश्वराः किंतुमायायाःकल्लोलास्तरंगास्तेषांवेगेनक्षुभितांतराःसंति य
थाकाष्ठपुत्तलिकापुरुषाधीनातद्वदुपमायेषामेतादृशास्तदधीनामायाधीनाःसंति तस्मान्मुख्यासर्वापेक्षयासर्वेश्वरीसैवास्तीतिभावः ६७ साचनस्वातंत्र्येणज
गत्प्रेरयति किंतुप्राक्तनकर्मानुरोधेनान्यथोच्चावचप्राणिकर्तृत्वेनवैषम्यनैर्घृण्येस्यातामित्याह यथायथेति मायापरब्रह्मस्वरूपिणीतिपदेनमायाविशि
ष्टब्रह्मस्वरूपिणीस्पष्टमेवोक्तं ६८ यस्मादेवंतस्मान्नवैषम्यमितियदितस्याःस्वातंत्र्येणेच्छानास्तितर्हिकिमर्थमन्यकर्मानुरुध्यसाजगत्करोतीतिचेत्त

तथापिमायाकल्लोलयोगसंक्षुभितांतराः तदधीनाःस्थिताःसर्वेकाष्ठपुत्तलिकोपमाः ६७ यथायथापूर्वभवंकर्मतेषांत
थातथा प्रेरयत्यनिशंमायापरब्रह्मस्वरूपिणी ६८ नवैषम्यंननैर्घृण्यंभगवत्यांकदाचन केवलंजीवमोक्षार्थंयततेभुवने
श्वरी ६९ यदिसानैवसृज्येतजगदेतच्चराचरं तदामायाविनाभूतंजडंस्यादेवनित्यशः ७० तस्मात्कारुण्यमाश्रित्य
जगज्जीवादिकंचयत् करोतिसततंदेवीप्रेरयत्यनिशंचतत् ७१ तस्माद्ब्रह्मादिमोहेस्मिन्कर्तव्यःसंशयोनहि मायां
तःपातिनःसर्वेमायाधीनाःसुरासुराः ७२ स्वतंत्रासैवदेवेशीस्वेच्छाचारविहारिणी तस्मात्सर्वात्मनाराजन्सेवनीया
महेश्वरी ७३ नातःपरतरंकिंचिदधिकंभुवनत्रये एतद्विजन्मसाफल्यंपराशक्तेःपदस्मृतिः ७४

त्राह जीवमोक्षार्थमि
ति ६९ तदेवोपपादयति प्रलयकालेजगन्मायायांलीनंतथैवतिष्ठेन्नतुमुक्तंभवेत्तत्तत्कर्मानुरोधेन जगत्सर्जनेतुकर्मोपासनाकरणेनश्रवणमनना
दिनाचात्मसाक्षात्कारेणजगन्मुक्तंभवेत्तस्मात्कारुण्यमवलंब्यस्वेच्छयाविहारेपिप्राणिमोक्षार्थंजगज्जीवादिकंकरोतिकर्मानुरोधेनतदेवप्रेरयतिचे-
तिभावः मायाविनाभूतंमायायांलीनमित्यर्थः जडंबुद्धिरहितमित्यर्थः ७० ७१ तस्माद्धेराजन्ब्रह्मादीनांकथंमोहोभवतीत्यादिपूर्वोक्तःसंशय-
स्त्वयानैवकर्तव्यइत्याह तस्मादिति तत्रहेतुमाह मायांतःपातिनइति ७२ तर्हिस्वतंत्रःकोस्तीतिचेत्तत्राह स्वतंत्रासैवदेवेशीति ७३ ७४ ६९

७५ ७६ ७७ आत्मरूपांत्वदाज्ञात्वेति तथाच श्वेताश्वतरोपनिषदि ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन्देवात्मशक्तिं स्वगुणैर्निगूढामिति ७८
७९ ८० ८१ ८२ देवीलोके पूर्वोक्ते मणिद्वीपे पुराणं पंचममिति ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवं च शैवं भागवतं तथेति महापुराणसंग्रहवाक्ये पुरा
णांतरेषु पंचमत्वेन गृहीतमित्यर्थः ८३ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नो रंगनाथात्मजः सुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतो नीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवत-

माभूत्तत्रकुलेजन्मयत्रदेवीनदैवतं अहंदेवीनचान्योस्मिब्रह्मैवाहंनशोकभाक् ७५ इत्यभेदेनतांनित्यांचिंतयेज्ज
गदंबिकां ज्ञात्वागुरुमुखवादेनांवेदांतश्रवणादिभिः ७६ नित्यमेकाग्रमनसाभावयेदात्मरूपिणीं मुक्तोभवतितेे
नाशुनान्यथाकर्मकोटिभिः ७७ श्वेताश्वतरादयःसर्वेऋषयोनिर्मलाशयाः आत्मरूपांत्वदाज्ञात्वाविमुक्ताभव
बंधनात् ७८ ब्रह्मविष्ण्वादयस्तद्वद्गौरीलक्ष्म्यादयस्तथा तामेवसमुपासंतेसच्चिदानंदरूपिणीं ७९ इतिते
कथितंराजन्यद्यत्पृष्टंत्वयानघ प्रपंचतापत्रस्तेनकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ८० एतत्तेकथितंराजन्मयाख्यानमु
नुत्तमं सर्वपापहरंपुण्यंपुराणंपरमाद्भुतं ८१ यइदंशृणुयान्नित्यंपुराणंवेदसंमितं सर्वपापविनिर्मुक्तोदेवीलो
केमहीयते ८२ सूतउवाच एतन्मयाश्रुतंव्यासात्कथ्यमानंसविस्तरं पुराणंपंचमंनूनंश्रीमद्भागवताभिधं
८३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेपंचविंशोध्यायः २५

स्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यांयः
कृतवान्सम्यक्तिलकाख्यांशुभार्थदां २ चतुर्थस्कंधएतस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः प्रीयतांतेनमेदेवीभुवनेशीमहेश्वरी ३ इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरं
गनाथात्मजलक्ष्मीगर्भजनीलकंठविरचितेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधेचतुर्थस्कंधेपंचविंशोध्यायः २५ ६५ ६५ ६५

इतिश्रीमद्देवीभागवतेचतुर्थस्कंधस्समाप्तः

नानाजी धामनकर

॥ अथश्रीमद्देवीभागवते पंचमस्कंधः प्रारंभः ॥ ७

श्रीगणेशायनमः॥ ॥अजांदुस्तरसंसारसमुद्रपरिशोषिणीं वंदेसमंदहासिनांबालकोटिरविप्रभां १ चतुर्भिरधिकैःपंचाशद्भिःश्लोकैरथोनरं विष्णोरपेक्षयारुद्रःश्रेष्ठइत्येवकीर्त्यते २ पूर्वाध्यायांतेब्रह्मादीनांश्रीभगवत्यधीनत्वमल्पज्ञत्वंपरिच्छिन्नत्वंचोपपाद्यश्रीभगवत्याःश्रुत्यागमयुक्तिभिः स्वतंत्रत्वंसर्वज्ञत्वंसर्वेश्वरत्वंव्यापकत्वंसर्वकारणत्वंचोपपादितंतदुपपादनप्रसंगेशिवस्यसशक्तिकस्य कृष्णाराध्यत्वंप्रतिपादितंतत्रऋषयःसाशंकाः पृच्छंति भवताकथितंसूतेति १ अविस्तरेणप्रोच्यमानेनःसंदेहोजायतइत्यन्वयः २ तपस्तप्तंपुत्रार्थंतस्मिंस्तपसिशिवस्याराधनंसर्वोत्तमत्व बुद्ध्याकृतमिदमेकं ३ तथापूर्णयाव्यापिकायाजगन्मातुरंशभूतयापार्वत्यायद्वरप्रदानंकृतमिदंद्वितीयं ४ तत्रईश्वरेणापीति ईश्वरेण कृष्णेन-

ऋषयऊचुः भवताकथितंसूतमहदाख्यानमुत्तमं कृष्णस्यचरितंदिव्यंसर्वपातकनाशनं १ संदेहोऽत्रमहाभागवासुदेवकथानके जायतेनःप्रोच्यमानेऽविस्तरेणमहामते २ वनेगत्वातपस्तप्तंवासुदेवेनदुष्करं विष्णोरंशावतारेणशिवस्याराधनंकृतं ३ वरप्रदानंदेव्याचपार्वत्यायत्कृतंपुनः जगन्मातुश्चपूर्णायाःश्रीदेव्याअंशभूतया ४ ईश्वरेणापिकृष्णेनकुतस्तौसंप्रपूजितौ न्यूनतावाकिमस्त्यस्यतद्वदंसंशयोमम ५ सूतउवाच शृणुध्वंकारणंतत्रमयाव्यासश्रुतंचयत् प्रब्रवीमिमहाभागाःकथांकृष्णगुणान्विताम् ६ वृत्तांतंव्यासतःश्रुत्वावैराटीसुतजस्तदा पुनःपप्रच्छमेधावीसंदेहंपरमंगतः ७ जनमेजयउवाच सम्यक्सत्यवतीसूनोश्रुतं परमकारणं तथापिमनसोवृत्तिःसंशयंनविमुंचति ८

स्वतोन्यूनतारहितेन कुतस्तौशक्तिशिवौपूजितौकिंप्रयोजनंतस्यतयोःपूजने तदेवंप्रकारेणसंशयोममभवतीत्यर्थः५ तत्रकृष्णेनशिवपूजनइत्यर्थः व्यासश्रुतंव्यासाच्छ्रुतंकारणमित्यर्थः ६ यथामांप्रतिभवद्भिःप्रश्नःकृतएवंव्यासंप्रत्यपि जनमेजयेनप्रश्नःकृतस्तत्रतेनयदुत्तरंदत्तंतदेवभवद्भिरुत्तरंबोध्यमित्याह वृत्तांतमिति पूर्वोक्तवृत्तांतं कृष्णेनशिवशक्त्योराराधनाकृतेत्येवंरूपंवैराटीसुतजोवैराटीविराटस्यापत्यंकन्योत्तरातस्याःसुतःपरिक्षितिस्तस्माज्जातोजनमेजयइत्यर्थः७ परमकारणमुत्कृष्टंकारणंमायाविशिष्टब्रह्मरूपंश्रीभगवतीपदवाच्यमित्यर्थः तच्छ्रुत्वापिमनोवृत्तिःसंशयंनविमुंचति ८

कोसंशय इतिचेत्तत्राह कृष्णेनेति ९ १० तपआचरदिति सर्वेश्वरस्यविष्णोःशिवाराधनंनेदंयुक्तमित्यर्थः ११ व्यासोंगीकरोति सत्य
मिति देवानांकार्येषुक्षमःसमइत्यर्थः १२ यद्यपीत्थमस्तितथापिकारणद्वयसत्त्वात्तपश्चर्याशिवोद्देशेनतेन कृतेत्यभिप्रायेणकारणद्वयेप्रथम
कारणमाह तथापीति मनुष्यदेहापेक्षयाशिवादिदेवतादेहानामुत्कृष्टत्वान्मनुष्यदेहधारिभिः श्रीराम कृष्णादिभिर्धर्ममार्गप्रवर्त्तकैःशि

कृष्णेनाराधितःशंभुस्तपस्तप्त्वातिदारुणं विस्मयोऽयंमहाभागदेवदेवेनविष्णुना ९ यःसर्वात्मापिसर्वेशः
सर्वसिद्धिप्रदःप्रभुः सकथंकृतवान्घोरंतपःप्राकृतवद्धरिः १० जगत्कर्त्तुंक्षमःकृष्णस्तथापालयितुंक्षमः
संहर्त्तुमपिकस्मात्सदारुणंतपआचरत् ११ व्यासउवाच सत्यमुक्तंत्वयाराजन्वासुदेवोजनार्दनः क्षमःसर्वे
षुकार्येषुदेवानांदैत्यसूदनः १२ तथापिमानुषंदेहमाश्रितःपरमेश्वरः कृतवान्मानुषान्भावान्वर्णाश्रमस
माश्रितान् १३ वृद्धानांपूजनंचैवगुरुपादाभिवंदनं ब्राह्मणानांतथासेवादेवताराधनंतथा १४ शोकेशोका-
भियोगश्चहर्षेहर्षसमुन्नतिः दैन्यंनानापवादाश्चस्त्रीषुकामोपसेवनं १५ कामःक्रोधस्तथालोभःकालेकालेभ
वंतिहि तथागुणमयेदेहेनिर्गुणत्वंकथंभवेत् १६ सौबलीशापजाद्दोषात्तथाब्राह्मणशापजात् निधनंयादवा
नांतुकृष्णदेहस्यमोचनं १७ हरणंलुंठनंतत्तत्पत्नीनांनराधिप अर्जुनस्यास्त्रमोक्षेचक्लीबत्वंतस्करेषुच
१८ अज्ञत्वंहरणेगेहात्तस्यकर्म्मानिरुद्धयोः एवंमानुषदेहेऽस्मिन्मानुषंखलुचेष्टितं १९

वादिपूजनेनकृतेचरिष्ठपक्षपातित्वात्सर्वेषांकेपिशिवादिपूजनंनकुर्युरतः कृष्णादिभिःशिवादिपूजनंकृतमित्यर्थः १३ १४ १५
गुणमयेसत्त्वादिगुणनिर्मितेगुणवृत्तयोनियमेनभविष्यंत्येवेत्यर्थः १६ मनुष्यदेहसंबंधादज्ञत्वमप्यतएवागतमित्याह सौबलीशापजादिति
सौबलीगांधारीब्राह्मणोऽष्टावक्रः १७ १८ १९ ७ ७ ७ ७

इत्थंप्राकृतदृष्ट्यापिशिवाराधकत्वंकृष्णस्योपपाद्यपरमार्थदृष्ट्याविष्णोरपेक्षयाशिवएवोत्कृष्टइति विष्णोरपिशिवाराधकत्वमस्तिकिंपुन
स्तदवताराणांरामकृष्णादीनामित्यभिप्रायेणद्वितीयंकारणमाह विष्णोरंशावतारेति विष्णोरवतारोधर्मात्मजोनारायणस्तदवतारःकृ-
ष्णस्तस्मिन् शिवसेवनेकिंचित्रमित्यर्थः २० शिवस्यविष्णोरपेक्षयोत्कृष्टत्वंप्रतिपादयति सहिसर्वेश्वरइति यतःसशिवः सुषुप्तस्थानं
कारणदेहस्तस्यनाथोधिपतिस्तत्स्वरूपोऽतोलिंगसूक्ष्मदेहाभिमानिनस्तत्स्वरूपस्यविष्णोरपिकारणंजनकःशिवः कारणदेहस्याज्ञानरूपस्य
लिंगदेहजनकत्वात् २१ यतोविष्णोरपिकारणंशिवोविष्णुनाचसर्वदापूजितस्ततोहितदंशभूतास्तस्यविष्णोरंशभूतायेकृष्णरामाद्यास्तैःकथंनसशिवःपूज्य

विष्णोरंशावतारेस्मिन्नारायणमुनेस्तथा अंशजेवासुदेवेत्रकिंचित्रंशिवसेवने २० सहिसर्वेश्वरोदेवोवि
ष्णोरपिचकारणं सुषुप्तस्थाननाथःसविष्णुनाचप्रपूजितः २१ तदंशभूताःकृष्णाद्यास्तैःकथंनसपूज्यते
अकारोभगवान्ब्रह्माप्युकारःस्याद्धरिःस्वयं २२ मकारोभगवान्रुद्रोप्यर्धमात्रामहेश्वरी उत्तरोत्तरभावेना
प्युत्तमत्वंस्मृतंबुधैः २३

तेऽपितुसर्वथापूज्यतएवेत्यर्थः शिवस्यसुषुप्तस्थाननाथत्वमुपपादयति अकारइति प्रणवेहिचत्वारोभागाअकारोकारमकारार्धमात्रारूपादेहेपिचत्वारो
भागाश्चतुष्पाद्ब्रह्मरूपाःस्थूलसूक्ष्मकारणतुरीयरूपास्तेचब्रह्मविष्णुरुद्रपरंब्रह्मपदवाच्यास्तापनीयादिषुप्रसिद्धास्तत्राकारोब्रह्मवाचकउकारोविष्णुवाचको
मकारोरुद्रवाचकोर्धमात्राचिद्रूपश्रीदेवीवाचिकेत्यर्थः तुरीयेप्यंतर्मुखस्वाभिन्नमायायासत्त्वान्मायाविशिष्टब्रह्मरूपत्वंपूर्वंदेव्याउक्तंनविरुध्यते तुरीयस्य
नित्यत्वमपिमायावैशिष्ट्येपिमायाकार्यत्वस्याभावाद्बोध्यं मायारहितंतुतुरीयातीतमितिनृसिंहतापिन्यांस्पष्टं २२ एतेषांचतुर्णांभागाना
मुत्तरोत्तरभावेनब्रह्मापेक्षयाविष्णुरुत्तमस्तदपेक्षयारुद्रस्तदपेक्षयाचिद्रूपासंविद्भगवत्युत्तमेत्येवंरीत्योत्तमत्वंबुधैःस्मृतमित्यर्थः तथाचविष्णोरपेक्षयो
त्तरस्थानस्थितरुद्रस्योत्तमत्वाद्विष्णुपूज्यत्वमव्याहतमितिभावः २३ ७ ७ ७

यतएवमतआह अतइति यतः सर्वापेक्षयोत्तरस्थानस्थिताचिद्रूपाभगवतीततोभगवत्येवसर्वशास्त्रेषूत्तमास्मृतेत्यर्थः साचनित्यात्रिकालाबा
ध्यास्तीत्याह अर्धमात्रेति २४ विष्णोरपेक्षयारुद्रस्योत्तमत्वमुपसंहरति विष्णोरप्यधिकइति २५ ननुब्रह्मणउत्पन्नस्यरुद्रस्यकथंविष्णोर
धिकत्वंतत्राह इच्छयेति ब्रह्मणासृष्ट्यर्थंशिवस्याराधनाकृता तन्मनोरथपूर्त्यर्थंस्वेच्छयास्वांशेनशिवस्तस्माद्ब्रह्मणोवक्त्राद्दूरदानार्थमुद्ब
भावुत्पन्नोमूलरुद्रांशभूतोद्वितीयोरुद्रःसइत्यर्थः २६ यःपुनर्मूलरुद्रांशभूतोब्रह्मणोललाटादुत्पन्नःसोपिसर्वेषांविष्ण्वादीनांपूज्योस्तित
दामूलरुद्रः सर्वेषांपूज्योस्तीत्यत्रकाकथेत्यर्थः शिवस्योत्तमत्वेहेत्वंतरमुपपादयति देवीतत्वस्येति देवीतत्त्वंसंवित्तत्वंतत्सान्निध्यंकारणदे

अतःसर्वेषुशास्त्रेषुदेवीसर्वोत्तमास्मृता अर्धमात्रास्थितानित्यायानुच्चार्याविशेषतः २४ विष्णोरप्यधिको-
रुद्रोविष्णुस्तुब्रह्मणोऽधिकः तस्मान्नसंशयःकार्यःकृष्णेनशिवपूजने २५ इच्छयाब्रह्मणोवक्त्राद्दूरदा
नार्थमुद्भवौ मूलरुद्रस्यांशभूतोरुद्रनामाद्वितीयकः २६ सोपिपूज्योऽस्तिसर्वेषांमूलरुद्रस्यकाकथा देवी
तत्त्वस्यसांनिध्यादुत्तमत्वंस्मृतंशिवे २७ अवताराहरेरेवंप्रभवंतियुगेयुगे योगमायाप्रभावेननात्रकार्या
विचारणा २८ यानेत्रपक्ष्मपरिसंचलनेनसम्यग्विश्वंसृजत्यवतिहंतिनिगूढभावा सैवाकरोतिसततंद्रुहि
णाच्युतेशान्नानावतारकलनेपरिभूयमानान् २९

द्रस्यतदभिमानिनोरुद्रस्यवर्तते विष्णोर्लिंगदेहाभिमा निनोलिंगदेह
स्यच कारणदेहेन व्यवधानात्तद्द्वारासान्निध्यमितिविष्णोरपेक्षयारुद्रस्याधिक्यंनिःसंशयमित्यर्थः इदंसर्वंसूतसंहितायां सौरसंहितायांच
स्पष्टं परतत्त्वप्रकाशस्तुरुद्रस्यैवमहत्तरः नतथासर्वदेवानांसान्निध्याभावहेतुत इत्यादि विष्णोस्तुतत्त्वसंबंधोरुद्रद्वारकएवहीत्यादि नापु-
राणांतरेषुचस्पष्टमितिबोध्यं २७ इत्थंविष्णोरपेक्षयाशिवस्योत्तमत्वंप्रतिपाद्यपुनःसर्वापेक्षयाश्रीदेव्याउत्तमत्वंवर्णयति अवताराइति २८
यानेत्रेति नेत्रोन्मीलनेनेत्यर्थः परिभूयमानान् नानावतारकलनेग्रहणेदुःखैःपरिभवंप्राप्यमानानित्यर्थः २९ ७

सूतीगृहात्प्रसवगृहाद्व्रजनं गोकुलं प्रति कृष्णस्येत्यर्थः पशुपालराज्ञो नंदस्य भवने संगोपितो दैत्यादिभ्यो रक्षितः श्रीकृष्णोऽनयैव भीतचित्तः श्रीकृष्णो ननु निश्चयेन श्रीद्वारकाप्रणयने ऽप्यनयैव देव्या विनियोजित इत्यर्थः ३० निर्मायेति षोडशसहस्राधिकाः शतार्धकाः पंचाशत्संख्याका नार्योऽपि पंचाशदधिकषोडशसहस्रनार्योऽपि राजकन्यारूपाः स्वयमेव भगवती निर्माय तथा स्वकलास्वशक्तिस्तस्याः सकाशात्समुत्था अष्टाष्टसंख्याका नायिकाः स्वयमेव देवी निर्माय तासां विलासवशगं कृष्णं विधाय अनया देव्या लोकाभिमतो भगवान्कृष्ण आसां स्त्रीणां दासी

सूतीगृहाद्व्रजनमप्यनयानियुक्तं संगोपितश्च भवने पशुपालराज्ञः संप्रापितश्च मथुरां विनियोजितश्च श्रीद्वारकाप्रणयने ननु भीतचित्तः ३० निर्माय षोडशसहस्रशतार्धकास्ता नार्योऽष्टसंमततराः स्वकलासमुत्थाः तासां विलासवशगं तु विधाय कामं दासीकृतो हि भगवाननयाप्यनंतः ३१ एकापि बंधनविधौ युवतीसमर्था पुंसो यथा सुदृढलोहमयं तु दाम किं नाम षोडशसहस्रशतार्धकाश्च तं स्वीकृतं शुकमिवाति निबंधयंति ३२ सात्राजितीवशगतेन मुदान्वितेन प्राप्तं सुरेंद्रभवनं हरिणा तदानीं कृत्वा मृधं मघवता वितृतस्तरूणामीशः प्रियासदनभूषणतां य आप ३३

कृत इत्यर्थः सर्वचेष्टितं श्रीभगवतीकृतमेवेति भावः ३१ एकापीति लोहमयं दाम श्रृंखला इत्थं स्त्रीबंधनेन हि कश्चित्स्वतंत्रः पतेत्तस्मात्पराबाप्रेरितस्तदधीन एव कृष्णः सर्वं करोतीत्यर्थः ३२ स्त्रीसंबंधादनेकदुःखानि कृष्णेन प्राप्तानि तत्र कानिचिद्वर्णयति सात्राजितीति स त्राजितस्यापत्यं कन्या सत्यभामा तरूणामीशः पारिजातो यस्तरुः प्रियासदनभूषणतां सत्यभामागृहालंकारतां प्रापेत्यर्थः ३३ छ छ छ छ

कृष्णस्याधर्मकारित्वमुपपादयति योभीमजामिति निखिलान्धर्मान्करोत्युत्पादयतियोविधिस्तंविधित्सुः कर्तुमिच्छुर्धर्मात्मापिभी
मजांरुक्मिणींशिशुपालेनहृतां तत्पत्नीं ताञ्शिशुपालादीञ्जित्वातांरुक्मिणीमन्यपत्नींस्वस्यधर्मपत्नीत्वेनजग्राहासौपरकलत्रहृतोयोवि
धिर्जातःसकोधर्मोवाऽधर्मोवेतिभावः नत्वेतादृशाधर्माचरणेस्त्रीजनितदुःखभोगेचस्वतंत्रःकश्चित्प्रवर्तेनतस्माच्छ्रीभगवत्यधीनएवस
र्वव्यवहारःकृष्णरामादीनामितिभावः ३४ ननुकेनप्रकृत्यंशेनवशीकृताःकृष्णादयोन्यथास्वदुःखजनकमप्यनिष्टाचरणंकुर्वंतीतिचेत्तत्राह

योभीमजांहिहृतवाञ्शिशुपालकादीञ्जित्वाविधिंनिखिलधर्मकृतंविधित्सुः जग्राहतांनिजबलेनचधर्म
पत्नींकोसौविधिःपरकलत्रहृतोविजातः ३४ अहंकारवशःप्राणीकरोतिचशुभाशुभं विमूढोमोहजाले
नतत्कृतेनातिपातिना ३५ अहंकाराद्धिसंजातमिदंस्थावरजंगमं मूलाङ्कुरिहरादीनामुग्रात्मकृतिसंभवात्
३६ अहंकारपरित्यक्तोयदाभवतिपद्मजः तदाविमुक्तोभवतिनोचेत्संसारकर्मकृत् ३७ तन्मुक्तस्तुविमु
क्तोहिबन्धस्त्वहृशतांगतः ननारीनधनंगेहंनपुत्रानसहोदराः ३८ बंधनंप्राणिनांराजन्नहंकारस्तुबंधकः
अहंकर्तामयाचेदंकृतंकार्यंबलीयसा ३९ करिष्यामिकरोम्येवंस्वयंबध्नातिप्राणभृत् कारणेनविनाकार्यंन
संभवतिकर्हिचित् ४० यथानदृश्यतेजातोमृत्पिंडेनविनाघटः विष्णुःपालयिताविश्वस्याहंकारसम
न्वितः ४१

अहंकारवशइति प्रकृतिजन्याहंकारवशइत्यर्थः ३५ नकेवलंप्राणिचेष्टाएवाहंकारजन्याःकिंतुसर्वःप्रपं
चोपीत्याह अहंकाराद्धीति प्रकृतिसंभवादहंकारादित्यर्थः उग्रादन्यथाकारिणः ३६ ३७ ३८ ३९ ननुकुतएव
महंकारस्यव्याप्तिरितिचेत्कारणस्याहंकारस्यसर्वप्रपंचरूपकार्येनुगमादित्याह कारणेनेति ४० दृष्टांतमाह यथेति विष्णुरहंकारे
णवशीकृतइत्यत्रार्थापत्तिमपिप्रमाणयति विष्णुरिति ४१ ७ ७ ७

कथंमयाजगत्पालितंस्यादितिचिंतायाआकारः ४२ ४३ अहंकारस्यत्रैविध्यमाह त्रिविधइति ४४ ब्रह्मविष्णुशिवादि-
देहेषुविद्यमानःपुरुषोहंकारःसात्विकादिभेदेनत्रिविधइत्यर्थः त्रिषुतेषुत्रिविधाहंकारास्तिष्ठतीत्याह त्रिविधस्त्रिष्विति ४५ ४६
ननुविष्णोरहंकारवशत्वेनजीववज्जीवत्वमेवजातमितिलोकस्तमीश्वरमितिवदंतितत्राह मायाविमोहिताइति मनीषिणोपियेमायामोहितामं

अन्यथासर्वदाचिंतांबुधौमग्नःकथंभवेत् अहंकारविमुक्तस्तुयदाभवतिमानवः ४२ अवतारप्रवाहेषुकथं
मज्जेच्छुभाशयः मोहमूलमहंकारःसंसारस्तत्समुद्भवः ४३ अहंकारविहीनानांनमोहोनचसंसृतिः त्रिविधःपु
रुषःप्रोक्तःसात्विकोराजसस्तथा ४४ तामसस्तुमहाराज ब्रह्मविष्णुशिवादिषु त्रिविधास्त्रिषुराजेंद्रकाजेशा-
दिषुसर्वदा ४५ अहंकारःसदाप्रोक्तोमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः अहंकारेणतेनैवबद्धाएतेनसंशयः ४६ माया
विमोहितामंदाःप्रवदंतिमनीषिणः करोतिस्वेच्छयाविष्णुरवतारानेकशः ४७ मंदोपिदुःखगहनेगर्भवा-
सेतिसंकटे नकरोतिमतिंविद्वान्कथंकुर्यात्सचक्रभृत् ४८ कौसल्यादेवकीगर्भेविष्ठामलसमाकुले स्वेच्छ
याप्रवदंत्यज्ञागतोहिमधुसूदनः ४९ वैकुंठसदनंत्यक्त्वागर्भवासेस्फुरवंनुकिं चिंताकोटिसमुत्थानेदुःख
देविषसंमिते ५० तपस्तप्त्वाक्रतून्कृत्वादत्वादानान्यनेकशः नवांच्छंतियतोलोकागर्भवासंस्फुदुः
खदं ५१

दास्तेविष्णुःस्वेच्छयावतारान्करोतीतिवदंतिनत्वमोहितास्तेतुपरतंत्रएवविष्णुरस्तीतिवदंतीत्यर्थः ४७ तत्रार्था
पत्तिंप्रमाणयति मंदोपीति गर्भवासेमंदोपिमतिंनकरोतिनदाचक्रभृत्स्वतंत्रईश्वरश्चेत्कथंकुर्यात्करोतिचतस्मान्नेश्वरःसइत्यर्थः ४८
वैष्णवाविष्णोर्गर्भवासगमनंस्वेच्छयेतिवदंतिनतुपरेच्छयेत्याह कौसल्येति ४९ नत्वंडयति वैकुंठेति ५० ५१

५२ तस्माद्विष्ण्वादयः पराशक्तिवशा एव न स्वतंत्राः न केवलं त एव किंतु सर्वप्रपंचोप्येवमेवेत्याह जानीहित्वमिति ५३ ५४ ॐ इतिश्रीदेवीभागवततिलके पंचमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः १ पंचाशद्भिरथश्लोकैर्देवीमाहात्म्यवर्णने जनमेजयपृष्टा सा महिषोत्पत्तिरुच्यते १ पूर्वस्कंधे श्रीभगवत्या एव सर्वोत्तमत्वं सर्वेशत्वं सर्वशक्तिचक्रवर्तित्वं सर्वव्यापकत्वं सर्वज्ञत्वं सर्वांतर्यामित्वं सकल

सकथं भगवान्विष्णुः स्ववशश्चेज्जनार्दनः गर्भवासरुचिर्भूयाद्भवेत्स्ववशता यदि ५२ जानीहि त्वं महाराज योगमायावशे जगत् ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतं देवमानुषतिर्यगं ५३ मायातंतीनिबद्धा ये ब्रह्मविष्णुहरादयः भ्रमंति बंधमायांति लीलया चोर्णनाभिवत् ५४ इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः १ राजोवाच योगेश्वर्याः प्रभावोऽयं कथितश्चातिविस्तरात् ब्रूहि तच्चरितं स्वामिञ्छ्रोतुं कौतूहलं मम १ महादेवीप्रभावं वै श्रोतुं को नाभिवांछति यो जानाति जगत्सर्वं तदुत्पन्नं चराचरं २ व्यास उवाच शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते श्रद्दधानाय शांताय न ब्रूयात्सत्तु मंदधीः ३ पुरा युद्धमभूद्घोरं देवदानवसैन्ययोः पृथिव्यां पृथिवीपाल महिषाख्ये महीपतौ ४ महिषो नाम राजेंद्रश्चकार तप उत्तमं गत्वा हेमगिरौ चोग्रं देवविस्मयकारकं ५

कल्याणगुणरत्नाकरत्वं श्रुतिस्मृतियुक्तिभिरागमानुभवेन च श्रुत्वा परमपराशक्तिभक्तो जनमेजयो राजा पराशक्तिकृतावताराणाम कलकर्महिमानं श्रोतुं पृच्छति योगेश्वर्याः प्रभावोयमिति १ २ ३ कदा युद्धमभूदितिचेत्तत्राह पृथिव्यामिति महिषाख्ये महीपतौ पृथिव्यां सतीत्यर्थः ४ महिषस्य देवसेनया युद्धे कस्मात्पराक्रमो जात इति चेत्तत्राह महिषो नामेति ५ ६ ७

६ ७ ८ ९ १० एकंमरणस्यस्थानंनिमित्तंपरित्यज्ययोयथेच्छंवरस्तंब्रूहीत्यर्थः ११ योषामांकाहनिष्यति नहितस्याःशक्तिरस्तिमांहंतुंतस्मात्पुरुषान्मृत्युर्मास्तुयोषितोमृत्युरस्तिचेदस्तुनममतनोभयमस्तीत्यर्थः १२ १३ ननरेभ्यइति पुंस्त्वविशिष्टेभ्योयत्किंचित्प्राणिभ्यइत्यर्थः नरपदस्यसर्वप्राण्युपलक्षणार्थत्वात् १४ १५ माहिषंरूपंमहिषाकारंरूपमि

वर्षाणामयुतंपूर्णंचिंतयन्हृदिदेवतां तस्यतुष्टोमहाराजब्रह्मालोकपितामहः ६ तत्रागत्याब्रवीद्वाक्यंहंसारूढश्चतुर्मुखः वरंवरयधर्मात्मन्ददामितववांछितं ७ महिषउवाच अमरत्वंदेवदेववांच्छामिद्रुहिणप्रभो यथामृत्युभयंनस्यात्तथाकुरुपितामह ८ ब्रह्मोवाच उत्पन्नस्यध्रुवंमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यच सर्वथामरणोत्पत्तीसर्वेषांप्राणिनांकिल ९ नाशःकालेनसर्वेषांप्राणिनांदैत्यपुंगव महामहीधराणांचसमुद्राणांचसर्वथा १० एकंस्थानंपरित्यज्यमरणस्यमहीपते प्रब्रूहितंवरंसाधोयस्तेमनसिवर्त्तते ११ महिषउवाच नदेवान्मानुषाद्दैत्यान्मरणंमेपितामह पुरुषान्नचमेमृत्युर्योषामांकाहनिष्यति १२ तस्मान्मेमरणंनूनंकामिन्याःकुरुपद्मज अबलाहंतमांहंतुंकथंशक्ताभविष्यति १३ ब्रह्मोवाच यदाकदापिदैत्येंद्रनार्यास्तेमरणंध्रुवं ननरेभ्योमहाभागमृतिस्तेमहिषासुर १४ व्यासउवाच एवंदत्वावरंतस्मैययौब्रह्मानिजालयं सोपिदैत्यवरःप्रापनिजंस्थानंमुदान्वितः १५ राजोवाच महिषःकस्यपुत्रोऽसौकथंजातोमहाबली कथंचमाहिषंरूपंप्राप्तंतेनमहात्मना १६

त्यर्थः महात्मनेत्यनेनायंशिवावतारइतिकालिकापुराणेउक्तं साकथास्मारिता तत्रहिरंभासुरतपस्याप्रसन्नस्यशिवस्यांशोयंजन्मत्रयेतत्सुतोमहिषः सचतपसाममदेवीसायुज्यंभवत्विति वरप्रार्थितवानित्यादिकं आदिसृष्टावुग्रचंडमूर्त्यात्वंनिहतःपुरा द्वितीयसृष्टौतुभवान्भद्रकाल्यामयाहतः दुर्गारूपेणाधुनात्वांहनिष्यामिसहानुगमित्युक्तं १६ ७

१७ १८ रसालवटोवटयक्षिणीस्थानंयक्षपुर्यामस्तीतिवटयक्षिणीविधानतंत्रेषुस्पष्टं १९ तत्रकरंभोजलेमग्नस्तपश्चकार रं
भस्तुपंचाग्निसाधनंचकार सरंभस्त्विति सप्रसिद्धोरंभइत्यर्थः २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८

व्यासउवाच दनोःपुत्रौमहाराजविख्यातौक्षितिमंडले रंभश्चैवकरंभश्चद्वावास्तांदानवोत्तमौ १७ तावपु
त्रौमहाराजपुत्रार्थेतेपतुस्तपः बहून्वर्षगणान्कामंपुण्येपंचनदेजले १८ करंभस्तुजलेमग्नश्चकारपरमं
तपः वृक्षंरसालवटंप्राप्यसरंभोऽग्निमसेवत १९ पंचाग्निसाधनासक्तःसरंभस्तुयदाऽभवत् ज्ञात्वाशचीप
तिर्दुःखमुद्ययौदानवौप्रति २० गत्वापंचनदेतत्रग्राहरूपंचकारह वासवस्तुकरंभंतंतदाजग्राहपादयोः २१
निजघानचतंदुष्टंकरंभंवृत्रसूदनः भ्रातरंनिहतंश्रुत्वारंभःकोपपरंगतः २२ स्वशीर्षंपावकेहोतुमैच्छच्छि
त्वाकरेणह केशपाशेगृहीत्वाशुवामेनक्रोधसंयुतः २३ दक्षिणेनकरेणोग्रंगृहीत्वाखड्गमुत्तमं छिनत्तिशीर्षंत-
त्तावद्वह्निनाप्रतिबोधितः २४ उक्तश्चदैत्यमूर्खोसिस्वशीर्षंछेत्तुमिच्छसि आत्महत्यातिदुःसाध्याकथंत्वंकर्तुमुद्य
तः २५ वरंवरयभद्रंतेयस्तेमनसिवर्तते माम्रियस्वमृतेनाद्यकिंतेकार्यंभविष्यति २६ व्यासउवाच त
च्छ्रुत्वावचनंरंभःपावकस्यसुभाषितं ततोब्रवीद्वचोरंभस्त्यक्त्वाकेशकलापकं २७ यदितुष्टोसिदेवेशदेहिमे-
वांछितंवरं त्रैलोक्यविजयीपुत्रःस्यान्मेपरबलार्दनः २८ अजेयःसर्वथासस्याद्देवदानवमानवैः कामरू
पीमहावीर्यःसर्वलोकाभिवंदितः २९

सर्वलोकाभिवंदितइति शिवस्यांशइत्यर्थः कालिकापुराणेमहिषस्यशिवां-
शस्यैवोक्तत्वात् नन्वग्निंप्रतिशिवांशोममपुत्रोभवत्विति प्रार्थनयापिकथंशिवांशःपुत्रोभविष्यतिनह्यग्न्यधीनःशिवोस्तीतिचेन्न अग्निर्वैरुद्र
इतिश्रुतेरग्नेःशिवस्वरूपत्वात्स्वप्रार्थनयैवस्वांशस्यजायमानत्वात् २९ ७ ७ ७

३० ३१ ३२ ३३ ३४ ननुराक्षसस्यापिनानाविधसुंदरीर्विहायपशुजातीयमहिषीगमनंकथंरुचिकरंजातमि

पावकस्तंतथेत्याहभविष्यतितवेप्सितं पुत्रस्तवमहाभागमरणाद्विरमाधुना ३० यस्यांचित्तंतुरंभत्वंप्रमदा
यांकरिष्यसि तस्यांपुत्रोमहाभागभविष्यतिबलाधिकः ३१ व्यासउवाच इत्युक्तोवह्निनारंभोवचनंचित्तरंज-
नं श्रुत्वाप्रणम्यप्रययौवह्निंतंदानवोत्तमः ३२ यक्षैःपरिवृतंस्थानंरमणीयंश्रियान्वितं दृष्ट्वाचक्रेतदाभावंम
हिष्यांदानवोत्तमः ३३ मत्तायांरूपपूर्णायांविहायान्यांचयोषितं सासमागाच्चतरसाकामयंतीमुदान्विता ३४ रं
भोपिगमनंचक्रेभवितव्यप्रणोदितः सातुगर्भवतीजातामहिषीतस्यवीर्यतः ३५ तांगृहीत्वाथपातालंप्रविवेशम
नोहरं महिषेभ्यश्चतांरक्षन्प्रियामनुमतांकिल ३६ कदाचिन्महिषश्चान्यःकामार्तस्तामुपाद्रवत् स्वयमागत्य
तंहंतुंदानवःसमुपाद्रवत् ३७ स्वरक्षार्थंसमागम्यमहिषंसमताडयत् सोपितंनिजघानाशुशृंगाभ्यांकाममो-
हितः ३८ ताडितस्तेनतीक्ष्णाभ्यांशृंगाभ्यांहृदयेभृशं भूमौपपाततरसाममारचविमूर्च्छितः ३९ मृतेभर्त्त
रिसादीनाभयार्ताविद्रुताभृशं सावेगात्तंवटंप्राप्ययक्षाणांशरणंगता ४० पृष्ठतस्तुगतस्तत्रमहिषःकामपीडि
तः कामयानस्तुतांकामीबलवीर्यमदोद्धतः ४१ रुदतीसाभृशंदीनादृष्टायक्षैर्भयातुरा धावमानंचतंवीक्ष्यय-
क्षास्त्रातुंसमाययुः ४२ युद्धंसमभवद्घोरंयक्षाणांचहयारिणा शरेणताडितस्तूर्णंपपातधरणीतले ४३

तिचेत्तत्राह भवितव्येति ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ भर्त्तरिरंभसंज्ञकेमृतेसतीत्यर्थः ४० ४१ तंमहिषंतयासहमै
थुनार्थंधावमानं ४२ हयारिणामहिषेण शरेण यक्षक्षिप्तशरेण॰ ४३

परमंप्रियंयक्षाणांमित्रवर्गांतर्गतमित्यर्थः ४४ ४५ वार्यमाणापीति गर्भिण्याःसती गमनेनाधिकारइति वार्यमाणापिपतिवियोगदुः
खमसहमानागर्भवत्येवविभावसुंप्रविवेश ४६ तस्मिन्नेवसमयेमहिष्यांमृतायांचितामध्याद्गर्भस्थितोमहिषोबहिःसमुत्तस्थौनिर्गतः त
स्मिन्नेवसमयेमृतोरंभोपिपुत्रवात्सल्याद्रक्तबीजस्यरूपांतरंकृत्वानिर्गतः ४७ रक्तबीजोप्यसौजातइति असौरंभएवचितामध्याद्रूपांतरंकृ

मृतंरंभंसमानीययक्षास्तेपरमंप्रियं चितायांरोपयामासुस्तस्यदेहस्यशुद्धये ४४ महिषीसापतिंदृष्ट्वाचि
तायांरोपितंतदा प्रवेष्टुंसामतिंचक्रेपतिनासहपावकं ४५ वार्यमाणापियक्षैःसाप्रविवेशहुताशनं ज्वालामालाकु
लंसाध्वीपतिमादायवल्लभं ४६ महिषस्तुचितामध्यात्समुत्तस्थौमहाबलः रंभोप्यन्यद्वपुःकृत्वानिःसृतःपुत्रवत्स
लः ४७ रक्तबीजोप्यसौजातोमहिषोऽपिमहाबलः अभिषिक्तस्तुराज्येसौहयारिरसुरोत्तमैः ४८ एवंसमा
हिषोजातोरक्तबीजश्चवीर्यवान् अवध्यस्तुसुरैर्दैत्यैर्मानवैश्चनृपोत्तम ४९ इत्येतत्कथितंराजञ्जन्मतस्यम
हात्मनः वरप्रदानंचतथाप्रोक्तंसर्वंसविस्तरं ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेमहिषासुरो
त्पत्तिर्नामद्वितीयोऽध्यायः २ व्यासउवाच एवंसमहिषोनामदानवोवरदर्पितः प्राप्यराज्यंजगत्सर्वं
वशेचक्रेमहाबलः १ पृथिवींपालयामाससागरांतांभुजार्जितां एकच्छत्रांनिरातंकांवैरिवर्गविवर्जितां
२

त्वानिर्गतोरक्तबीजोजातोमहिषासुरोपिपूर्वोक्तप्रकारेणैवंजातइत्यर्थः ४८ ४९ ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कं
धेद्वितीयोऽध्यायः२ त्रिपंचाशत्पद्यकेस्तुदेवेंद्रसमरोद्यतः महासुरःस्वसैन्यस्यसमुद्योगंचकारह १ पूर्वाध्यायेमहिषासुरस्यबलाधिक्य-
कारणंतपस्यादिकमुपपाद्य तेनेंद्रेणसाकंकथंयुद्धंकृतमित्याकांक्षायांयुद्धप्रसंगमुपपादयति एवमिति १ २ ७ ७

सेनानीः सेनापतिः ताम्रोदैत्यस्तु सेनायुतसमावृतः अत्रायुतशब्दो बह्वर्थको बहुसेनावृतो धनाध्यक्षो भांडारगृहाधिपतिर्महिषासु
रस्यासीदित्यर्थः ३ असिलोमादयोऽवांतरसेनापतयः ४ ५ येबलोदग्रा बलेनक्रूराः क्षात्रधर्मो युद्धेचाप्यपलायनमित्यादिस्तस्मिन्येऽव-
स्थितास्तेतु निहताइत्यर्थः येतु तदन्येतेतु करदाः कृताइत्यर्थः ६ यज्ञभागसमर्पकायज्ञभागंमहिषासुरायसमर्पयामासुरित्यर्थः महि

सेनानीश्चिक्षुरस्तस्यमहावीर्योमदोत्कटः धनाध्यक्षस्तथाताम्रः सेनायुतसमावृतः ३ असिलोमातथोद
र्कोबिडालाख्यश्चबाष्कलः त्रिनेत्रोऽथतथाकालबंधकोबलदर्पितः ४ एतेसैन्ययुताःसर्वे दानवामेदिनींतदा
आवृत्यसंस्थिताःकाममृद्धांसागरमेखलां ५ करदाश्चकृताःसर्वेभूमिपालाःपुरातनाः निहतायेबलो
दग्राःक्षात्रधर्मव्यवस्थिताः ६ ब्राह्मणावशगाजाता यज्ञभागसमर्पकाः महिषस्यमहाराजनिखिलेक्षितिमंड
ले ७ एकातपत्रंतद्राज्यंकृत्वासमहिषासुरः स्वर्गंजेतुंमनश्चक्रेवरदानेनगर्वितः ८ प्रणिधिंप्रेषयामासहया
रिस्तुशचीपतिं ससंदेशहरंशीघ्रमाहूयोवाचदैत्यराट् ९ गच्छवीरमहाबाहो दूतत्वंकुरुमेनघ ब्रूहिशक्रंदिवंग
त्वानिःशंकःसुरसन्निधौ १० मुंचस्वर्गंसहस्राक्षयथेष्टंगच्छमाचिरं सेवांवाकुरुदेवेशमहिषस्यमहात्मनः ११
सत्वांसंरक्षयेन्नूनंराजाशरणमागतं तस्मात्त्वंशरणंयाहिमहिषस्यशचीपते १२ नोचेद्वज्रंगृहाणाशुयुद्धाय
बलसूदन पूर्वैर्जितोऽसिचास्माकंजानामितवपौरुषं १३

षस्यक्षितिमंडले एवंसर्वेब्राह्मणावशगाजाताइत्यन्वयः ७ ८ प्रणिधिमिति प्रसिद्धेभूषितेख्याते प्रणिधिर्नानुचरेपरे इतिमेदिनीको
शात्प्रणिधिमनुचरं हयारिर्महिषासुरःशचीपतिंप्रतिप्रमत्तः प्रेषयामासेत्यर्थः कथंप्रेषयामासनदाह ससंदेशेति ९ १० ११ १२
पूर्वैरिति अस्माकंपूर्वैः पूर्वजैस्त्वंनित्यंजितोसि नवपौरुषंकियद्वर्त्ततेनदहंजानामीत्यर्थः १३ छ छ

अहल्याजारेति अहल्याजारेत्यनेनःस्त्रीयोनिकुट्टने एव नव पौरुषंनान्यत्रेतिबोधितं व्रजवेतिराज्यंत्यक्त्वेत्यर्थः इत्येववाक्यंब्रूहिश-
क्रंप्रतीतिदैत्यराडुवाच ततःसदूतोपिशक्रंप्रतिगत्वेत्थमुवाचेत्यर्थाद्बोध्यमुत्तरश्लोकानुरोधात् १४ तदाशक्रः किमुवाचदूतंप्रतितदाह
तच्छ्रुत्वेति १५ तवप्रभोःस्वामिनो महिषासुरस्यास्यमदरूपरोगस्यचिकित्सामौषधंकरिष्यामि १६ १७ १८ तृणादइति

अहल्याजारविज्ञातंबलंतेसुरसंघप युध्यस्वव्रजवाकामंयत्रतेरमतेमनः १४ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावच
नंतस्यशक्रःक्रोधसमन्वितः उवाचतंनृपश्रेष्ठस्मितपूर्वंवचस्तदा १५ नजानेऽहंसुमंदात्मन्यतस्त्वंमदर्दर्पितः
चिकित्सांसंकरिष्यामिरोगस्यास्यप्रभोस्तव १६ अतःपरंकरिष्यामि मूलस्यास्यनिमूलनं गच्छदूततथाब्रू
हितस्याग्रेममभाषितं १७ शिष्टैर्दूतानहंतव्यास्तस्मात्त्वांविसृजाम्यहं युद्धेच्छाचेत्समागच्छत्वरितोमहिषी
सुत १८ हयारेत्वद्बलंज्ञातंतृणादस्त्वंजडाकृतिः शृंगयोस्तेकरिष्यामिसुदृढंचशरासनं १९ दर्पःश्रृंगबला
त्तेऽस्तिविदितंकारणंमया विषाणेपरिच्छित्वानेसंहरिष्यामितद्बलं २० यद्बलेनातिपूर्णस्त्वंजातोऽसिबलदर्पितः कु
शलस्त्वंतदाघातेनयुद्धेमहिषाधम २१ व्यासउवाच इत्युक्तोऽसौसुरेंद्रेणसदूतस्त्वरितोगतः जगाममहिषंम
त्तंप्रणम्यप्रत्युवाचह २२ दूतउवाच राजन्देवाधिपःकामंनत्वांविगणयत्यसौ मन्यतेस्वबलंपूर्णंदेवसैन्यसमावृतः
२३ यदुक्तंतेनमूर्खेणकथमन्यद्ब्रवीम्यहं प्रियंसत्यंचवक्तव्यंभृत्येनपुरतःप्रभोः २४

तृणभक्षणएवबलंनान्यत्रेतिभावः १९ २० तदाघातेश्रृंगाभ्यामाघातेएवकुशलोनयुद्धेइत्यर्थः २१ २२ २३ यदुक्त
मिति यत्तेनमूर्खेणेंद्रेणोक्तंतस्माद्न्यदन्यथाकथंब्रवीमिकथंवक्तव्यमित्यर्थः कुतइतिचेत्तत्राह प्रियंसत्यमिति इंद्रोक्तादन्यस्यभिन्नस्यक
थनेसत्यबाधःस्यादितिभावः २४ ७ ७ ७

तत्रनीतिशास्त्रंप्रमाणयतिप्रियंसत्यमिति २५ किंच सत्यंहित्वादेवराजेनानुक्तमपिकेवलंप्रियंवाक्यंत्वत्संतोषार्थेवक्तव्यं तथापितदान
वकार्यमिंद्रस्थानलाभोनभविष्यतीत्याह केवलमिति ननुतर्हिममकायार्थमिंद्रेणयत्परुषंवाक्यमुक्तंतदेववदेतिचेत्तत्राह परुषंचेति प्रभोरग्रे
शुभमिच्छतापुरुषेणपरुषंवाक्यमपिनवक्तव्यंमर्यादाभावप्रसंगादितिभावः २६ ननुभवतुममामर्यादा तथापियत्तेनोक्तंपरुषंवाक्यंसत्यंतदे

प्रियंसत्यंचवक्तव्यंप्रभोरग्रेशुभेच्छुना इतिनीतिर्महाराजजागर्तिशुभकारिणी २५ केवलंचेत्प्रियंब्रूयांनतेका
र्यंभविष्यति परुषंचनवक्तव्यंकदाचिच्छुभमिच्छता २६ यथारिपुमुखाद्वाचःप्रसरंतिविषोपमाः तथाभृत्यमु
खान्नाथनिःसरंतिकथंगिरः २७ यादृशानीहवाक्यानितेनोक्तानिमहीपते तादृशानिनमेजिव्हावक्तुमर्हतिकर्हिचि
त् २८ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यहेतुगर्भंतृणाशनः भृशंकोपपरीतात्माबभूवमहिषासुरः २९
समाहूयाब्रवीद्दैत्यान्क्रोधसंरक्तलोचनः लांगूलंपृष्ठदेशेचकृत्वामूत्रंपरित्यजन् ३० भोभोदैत्याःसुरेंद्रोऽसौयुद्ध
कामोऽस्तिसर्वथा बलोद्योगंकुरुध्वंवैजेतव्योऽसौसुराधमः ३१ मदग्रेकोभवेच्छूरःकोटिशश्चेत्तथाविधाः
नबिभेम्येकतःकामंहनिष्याम्यद्यसर्वथा ३२ शूरःशांतेष्वसौनूनंतपस्विषुबलाधिकः बलकर्त्ताहिकुहकोलंप
टःपरदारहृत् ३३ अप्सरोबलसंमत्तस्तपोविघ्नकरःखलः छिद्रप्रहरणःपापोनित्यंविश्वासघातकः ३४
नमुचिर्निहतोयेनकृत्वासंधिंदुरात्मना शपथान्विविधानादौकृत्वाभीतेनछद्मना ३५ ववदेतिचेत्तत्राह यथारिपुमु

खादिति कथंगिरइति अतिकठोरामयावक्तुमनर्हाअतिनीचावाचस्तेनोक्ताइत्यर्थः २७ तदेवस्पष्टमाह यादृशानीहेति २८ २९
मूत्रंपरित्यजन्मूत्रयन्नित्यर्थः वृषभमहिषयोरयंस्वभावोदर्शितः ३० ३१ ३२ शांतेषुसौम्येष्वसौशूरोनमादृशेष्वित्यर्थः
तथातपस्विषुतपःक्लेशेषुबलाधिकोनमादृशेषु ३३ ३४ ३५ ७ ७ ७

३६ ३७ ३८ प्रतिकर्तुंविपरीतंकर्तुं ३९ ४० ४१ ४२ हेचराःदूतास्तानाहूतान्दानवान्सैन्येशान्कुर्वं

विष्णुस्तुकपटाचार्यःकुहकःशपथाकरः नानारूपधरःकामंबलछद्मप्रपीडितः ३६ कृत्वाकोलाकृतिं
येनहिरण्याक्षोनिपातितः हिरण्यकशिपुर्येननृसिंहेनचघातितः ३७ नाहंतद्वशगोनूनंभवेयंदनुनंदनाः
विश्वासंनैवगच्छामिदेवानांकुत्रकर्हिचित् ३८ किंकरिष्यतिमेविष्णुरिंद्रोवाबलवत्तरः रुद्रोवापिनमेशक्तः
प्रतिकर्तुंरणांगणे ३९ त्रिविष्टपंग्रहीष्यामिजित्वेंद्रंवरुणंयमं धनदंपावकंचैवचंद्रसूर्यौविजित्यच ४०
यज्ञभागभुजःसर्वेभविष्यामोऽद्यसोमपाः जित्वादेवसमूहंचविहरिष्यामिदानवैः ४१ नमेभयंसुरेभ्य
श्चवरदानेनदानवाः मरणंननरेभ्यश्चनारीकिंमेकरिष्यति ४२ पातालपर्वतेभ्यश्चसमाहूयवरान्वरान्
दानवान्ममसैन्येशान्कुर्वंतुत्वरिताश्चराः ४३ एकोऽहंसर्वदेवेशान्विजेतुंदानवाःक्षमः शोभार्थंवःसमाहू
यनयामिसुरसंगमे ४४ शृंगाभ्यांचक्षुराभ्यांचहनिष्येऽहंसुरान्किल नमेभयंसुरेभ्यश्चवरदानप्र
भावतः ४५ अवध्योऽहंसुरगणैरसुरैर्मानवैस्तथा तस्मात्सज्जाभवंत्वद्यदेवलोकजयायवै ४६
जित्वासुरालयंदैत्याविहरिष्यामिनंदने मंदारकुसुमापीडादेवयोषित्समन्विताः ४७ कामधेनुपयोसि
क्ताःसाधुपानप्रमोदिताः देवगंधर्वगीतादिनृत्यलाससमन्विताः ४८ उर्वशीमेनकारंभाघृताचीचति
लोत्तमा प्रमद्वरामहासेनामिश्रकेशीमदोत्कटा ४९

तुभवंतइत्यर्थः ४३ वोयुष्मान् शोभार्थंयुद्धशोभार्थंसमाहूयनयामीत्यर्थः ४४ ४५ ४६ जित्वेति येनकारणेनसुरा
लयंजितानंदनेविहरिष्याम्यहंतत्कुरुतेत्यर्थः मद्योगाद्यूयमपिसुखिनोभविष्यथेत्याह मंदारकुसुमापीडाइति ४७ ४८ ४९

नानासवान्यनेकविधामदिराः ५० ५१ यज्ञेऽस्माकंविजयार्थंकाम्यानुष्ठानरूपेयज्ञेइत्यर्थः ५२ ५३ इतिश्री

विप्रचित्तामप्रभृतयोनृत्यगीतविशारदाः रंजयिष्यंतिवःसर्वान्नानासवनिषेवणैः ५० सर्वेसज्जाभवंत्व द्यरोचतांगमनंदिवि संग्रामार्थंस्फुरैःसार्द्धंकृत्वामंगलमुत्तमं ५१ रक्षणार्थंचसर्वेषांभार्गवंमुनिसत्तमं स माहूयचसंपूज्यस्थाप्ययज्ञेगुरुंपरं ५२ व्यासउवाच इतिसंदिश्यदैत्येंद्रान्महिषःपापधीस्तदा जगामल रितोराजन्भवनंस्वंमुदान्वितः ५३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेभगवतीमाहात्म्येदैत्यसै न्योद्योगोनामतृतीयोऽध्यायः ३ व्यासउवाच गतेदूतेस्फुरंद्रोपिसमाहूयस्फुरानथ यमवायुधना- ध्यक्षवरुणानिदमूचिवान् १ महिषोनामदैत्येंद्रोरंभपुत्रोमहाबलः वरदर्पमदोन्मत्तोमायाशतविचक्षणः २ तस्यदूतोद्यसंप्राप्तःप्रेषितस्तेनभास्फुराः स्वर्गकामेनलुब्धेनमामुवाचेदृशंवचः ३ त्यजदेवालयंशक्र यथेच्छंव्रजवासव सेवांवाकुरुदैत्यस्यमहिषस्यमहात्मनः ४ दयावान्दानवेंद्रोसौसतेवृत्तिंविधास्यति नतेषुभृत्यभूतेषुनकुप्यतिकदाचन ५ नोचेद्युद्धायदेवेशसेनोद्योगंकुरुस्वयं गतेमयिसदैत्येंद्रस्त्वरितः समुपैष्यति ६ इत्युक्त्वासगतोदूतोदानवस्यदुरात्मनः किंकर्त्तव्यमतःकार्यंचिंतयध्वंस्फुरोत्तमाः ७ दुर्बलोपिनचोपेक्ष्यःशत्रुर्बलवतास्फुराः विशेषेणसदोद्योगीबलवान्बलदर्पितः ८ उद्यमःकिलकर्त्तव्यो यथाबुद्धियथाबलं देवाधीनोभवेन्नूनंजयोवाथपराजयः ९

देवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ पंचाशद्भिरथश्लोकैर्विमर्शोदेवसंसदि बृहस्पतियुतेदैवेन्द्रारब्धइतिकीर्त्यते १ दूतगमनानंतरंदेवलोकेजातंवृत्तमाह गतेदूतइति १ २ ३ ४ नतेषुनम्रेषु॰ ५ ६ ७ ८ ९

संधियोगोमैत्रीयोगोयतोनिरर्थकः खलेसंधियोगस्ततःसर्वथासाधुभिर्भवद्भिःपुनःपुनर्विचार्यकर्तव्यमित्यन्वयः १० ननुसंधियोगासंभवेयुद्धा

संधियोगोनचात्रास्तिखलेसंधिर्निरर्थकः सर्वथासाधुभिःकार्यंविचार्यंचपुनःपुनः १० यानमप्यधुनानैवक
र्तव्यंसहसापुनः प्रेक्षकाःप्रेषणीयाश्चशीघ्रगाःक्रमवेशकाः ११ इंगितज्ञाश्चनिःसंगानिस्पृहाःसत्यवादिनः
सेनाभियोगंप्रस्थानंबलसंख्यायथार्थतः १२ वीराणांचपरिज्ञानंकृत्वायांतुत्वरान्विताः ज्ञात्वादैत्यपतेस्त-
स्यसैन्यस्यचबलाबलं १३ करिष्यामिततस्तूर्णंयानंवादुर्गसंग्रहं विचार्यखलुकर्तव्यंकार्यंबुद्धिमतासदा सह
साविहितंकार्यंदुःखदंसर्वदाभवेत् १४ तस्माद्विमृश्यकर्तव्यंसुखदंसर्वथाबुधैः नात्रभेदोविधिर्न्याय्योदानेषु
चसर्वथा १५ एकचित्तेषुकार्येऽस्मिंस्तस्माच्चाराव्रजंतुवै ज्ञात्वाबलाबलंतेषांपश्चान्नीतिर्विचार्यंच १६ विधेया
विधिवत्तज्ज्ञैस्तेषुकार्यपरेषुच अन्यथाविहितंकार्यंविपरीतफलप्रदं १७ सर्वथातद्भवेन्नूनमज्ञानमौषधं
यथा व्यासउवाच इतिसंचिंत्यतेःसर्वैःप्रणिधिंकार्यवेदिनं १८ प्रेषयामासदेवेंद्रःपरिज्ञानायपार्थिवः
दूतस्तत्वरितोगत्वासमागम्यसुराधिपं १९ निवेदयामासतदासर्वसैन्यबलाबलं ज्ञात्वातद्बलमुद्योगंतुराषाड
तिविस्मितः २० देवानचोदयत्तूर्णंसमाहूयपुरोहितं मंत्रंमंत्रविदांश्रेष्ठंचकारत्रिदशेश्वरः २१ उवाचांगिरस
श्रेष्ठंसमासीनंवरानने इंद्रउवाच भोभोदेवगुरोविद्वन्किंकर्त्तव्यंवदस्वनः २२ सर्वज्ञोऽसिसमुत्पन्नेका
र्येत्वंगतिरधनः दानवोमहिषोनाममहावीर्योमदान्वितः २३

र्थयानमेवतर्हिकर्तव्यमितिचेत्तस्याप्यधुनापरबलावेक्षणात्पूर्वंसमयोनास्तीत्याह यानमिति तर्ह्यधुनाकिंकर्त्तव्यमितिचेत्तत्रस्वाभिप्रायमाह प्रेक्ष-
काइति ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ प्रणिधिं १८ १९ २० २१ २२ २३

२४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ तौदुःखसुखदौ

योद्धुकामःसमायाति बहुभिर्दानवैर्वृतः तत्रप्रतिक्रियाकार्यात्वयामंत्रविदाधुना २४ तेषांशक्रस्तथात्वमेवि
ग्रहेत्रास्त्रसंमतः व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंप्राह तुरासाहंबृहस्पतिः २५ विचिंत्यमनसाकामंकार्यसाधनत-
त्परः गुरुरुवाच स्वस्थोभवसुरेंद्रत्वंधैर्यमालंब्यमारिष २६ व्यसनेचसमुत्पन्नेनत्याज्यंधैर्यमाशुवै जयाज
यौसुराध्यक्षदैवाधीनौसदैवहि २७ स्थातव्यंधैर्यमालंब्यतस्माद्बुद्धिमतासदा भवितव्यंभवत्येवजानन्नेवशतक्र
तो २८ उद्यमःसर्वथाकार्योयथापौरुषमात्मनः मुनयोपिहिमुक्त्यर्थमुद्यमैकरताःसदा २९ दैवाधीनंचजानंतो-
योगध्यानपरायणाः तस्मात्सदैवकर्त्तव्योव्यवहारोदितोद्यमः ३० सुखंभवतुवामावादैवेकापरिदेवना विना
पुरुषकारेणकदाचित्सिद्धिमाप्नुयात् ३१ अंधवत्पंगुवत्कामंनतथामुदमाहवेत् कृतेपुरुषकारेपियदिसिद्धिर्न-
जायते ३२ नतत्रदूषणंतस्यदैवाधीनेशरीरिणि कार्यसिद्धिर्नसैन्येऽस्तिनमंत्रेनचमंत्रणे ३३ नरूथेनायुधेनूनं
दैवाधीनासुराधिप बलवान्क्लेशमाप्नोतिनिर्बलःसुखमश्नुते ३४ बुद्धिमान्सुधितःशेतेनिर्बुद्धिर्भोगवान्भवेत्
कातरोजयमाप्नोतिशूरोयातिपराजयं ३५ दैवाधीनेतुसंसारेकामंकापरिवेदना उद्यमेयोजयेन्नूनंभवितव्यं
सुराधिप ३६ दुःखदेसुखदेवापितत्रतोनविचिंतयेत् दुःखेदुःखाधिकान्पश्येत्सुखेपश्येत्सुखाधिकान्
३७ आत्मानंहर्षशोकाभ्यांशत्रुभ्यामिवनार्पयेत् धैर्यमेवावगंतव्यंहर्षशोकौद्वयेबुधैः ३८ अधैर्याद्वाह
शंदुःखंनतुधैर्यस्थितादृशं दुर्लभंसहनत्वंवैसमयेसुखदुःखयोः ३९

३७ ३८ ३९

४० ४१ ४२ सप्तैकषोडशादिभ्यइति सप्तमहदाद्याः सप्तविकृतयः एकशब्देनमूलप्रकृतिः षोडशशब्देनषोडशविकाराः
४३ तदेवाह प्रकृतिर्विकृतिर्नाहमिति ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचम-

हर्षशोकोद्भवोयत्रनभवेद्बुद्धिनिश्चयात् किंदुःखंकस्यवादुःखंनिर्गुणोहंसदाव्ययः ४० चतुर्विंशतिरिक्तो-
स्मिकिंमेदुःखंसुखंचकिं प्राणस्यक्षुत्पिपासेद्वे मनसःशोकमूर्च्छने ४१ जरामृत्युशरीरस्यषड्भिर्मिरहितःशिवः
शोकमोहौशरीरस्यगुणौकिंमेऽत्रचिंतने ४२ शरीरंनाहमथवातत्संबंधीनचाप्यहं सप्तैकषोडशादिभ्याविभिन्नो
हंसदासुखी ४३ प्रकृतिर्विकृतिर्नाहंकिंमेदुःखंसदापुनः इतिमत्वासुरेशत्वंमनसाभवनिर्ममः ४४ उपायः
प्रथमोयंतेदुःखनाशेशतक्रतो ममतापरमंदुःखंनिर्ममत्वंपरंसुखं ४५ संतोषादपरंनास्तिसुखस्थानंशचीपते
अथवायदिनज्ञानंममत्वनाशनेकिल ४६ ततोविवेकःकर्तव्योभवितव्येसुराधिप प्रारब्धकर्मणांनाशोनभोगा
लक्ष्यतेकिल ४७ यद्भावितद्भवत्येवंकार्याचिंतासुखदुःखयोः सुरैःसर्वैःसहायैर्वाबुद्ध्यावातवसत्तम ४८
सुखंक्षयायपुण्यस्यदुःखंपापस्यमारिष तस्मात्सुखःक्षयेहर्षःकर्त्तव्यसर्वथाबुधैः ४९ अथवामंत्रयित्वा
द्यकुरुयत्नंयथाविधि कृतेयत्नेमहाराजभवितव्यंभविष्यति ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचम
स्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ व्यासउवाच इतिश्रुत्वासहस्राक्षःपुनराहबृहस्पतिं युद्धोद्योगंकरिष्यामिहयारे-
र्नाशनायवै १ नोद्यमेनविनाराज्यंनसुखंनचवैयशः निरुद्यमंप्रशंसंतिकातरानचसोद्यमाः २ स्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४

सप्ताधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथमहामृधे देवैःकृतोदैत्यसेनापराजयउदीर्यते १ पूर्वाध्यायांतेकृतेयत्नेमहाराजभवितव्यंभविष्यतीति बृहस्पति
वाक्यंश्रुत्वा देवराजआहेत्याह इतिश्रुत्वेति १ सोद्यमाःपराक्रमिणोनप्रशंसंतीत्यर्थः २ ७ ७

तद्देवाह यतीनामिति ३ ४ ५ केवलंरक्षोघ्नान्मंत्रान्पठमत्कल्याणार्थमन्यत्सर्वमहंकरिष्यामीत्यर्थः ६ ७ युध्यतोजयेपरा
जयेवासंदिग्धेनत्वप्रेरयामीत्यन्वयः ८ ९ नमयेति भवतांयुद्धेयद्भाविदुःखंसुखंवातन्मयानज्ञातंतज्ज्ञानंममनास्तीत्यर्थः ननुत्वंभाविवे
त्सीतिप्रसिद्धितः कथमेवंवदसीतिचेत्तत्राह यद्भार्याहरणेइति यदिममभाविज्ञानमस्तितदाममभार्यायांशशिनाहृतायांजायमानंदुःखंम

यतीनांभूषणंज्ञानंसंतोषोहिद्विजन्मनां उद्यमःशत्रुहननंभूषणंभूतिमिच्छतां ३ उद्यमेनहतस्त्वाष्ट्रोनमुनिर्ब
लएवच तथैनंनिहनिष्यामिमहिषंमुनिसत्तम ४ बलंदेवगुरुस्त्वंमेवज्रमायुधमुत्तमं सहायस्तुहरिर्नूनंतथो
मापतिरव्ययः ५ रक्षोघ्नान्पठमेसाधोकरोम्यद्यसमुद्यमं स्वसैन्याभिनिवेशंचमहिषप्रतिमानद ६ व्यासउ
वाच इत्युक्तोदेवराजेनवाचस्पतिरुवाचह सुरेंद्रंयुद्धसंरक्तंस्मितपूर्वंवचस्तदा ७ बृहस्पतिरुवाच प्रेरया
मिनचाहंत्वांनचनिर्वारयाम्यहं संदिग्धेऽत्रजयेकामंयुध्यतश्चपराजये ८ नतेत्रदूषणंकिंचिद्भवितव्येशचीपते
सुखंवायदिवादुःखंविहितंचभविष्यति ९ नमयातत्परिज्ञातंभाविदुःखंसुखंतथा यद्भार्याहरणेप्राप्तंपुरा
वासववेत्सिहि १० शशिनामेहृताभार्यामित्रेणामित्रकर्शन स्वाश्रमस्थेनसंप्राप्तंदुःखंसर्वंसुखंवापहं ११ बुद्धि
मान्सर्वलोकेषुविदितोऽहंसुराधिप क्वमेगतातदाबुद्धिर्यदाभार्याहृताबलात् १२ तस्मादुपायःकर्तव्योबुद्धि-
मद्भिःसदानरैः कार्यसिद्धिःसदानूनंदैवाधीनासुराधिप १३

यापूर्वंज्ञातमेवस्यात्तदुपायश्चमयाकृतएवस्यान्नचकृतस्तस्मान्ममभाविज्ञानंनास्तीत्यर्थः ननुभाविज्ञानंतववर्ततएवतथापितत्परिहारो
वश्यभावित्वात्त्वयानकृतइतिचेत्तदाभाविज्ञानंनिरर्थकमेवयद्भवितव्यंतद्भविष्यति कुरुयुद्धंत्वंममभाविज्ञानसमाचारस्यनप्रकृतेउपयोगइतिगू
ढोऽभिसंधिः १० ११ १२ १३ ७ ७ ७ ७

१४ १५ १६ भीतभीतोस्मीतिभीतादपिभीतोऽतिभीत इत्यर्थः १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४

व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंसत्यंगुरोःसार्द्धंशचीपतिः ब्रह्माणंशरणंगत्वानत्वावचनमब्रवीत् १४ पितामह
हस्कराध्यक्षदैत्योमहिषसंज्ञकः ग्रहीतुकामःस्वर्गंमे बलोद्योगंकरोत्यलं १५ अन्यच्चदानवाःसर्वेतत्सैन्यं-
समुपस्थिताः योद्धुकामामहावीर्याःसर्वेयुद्धविशारदाः १६ तेनाहंभीतभीतोऽस्मित्वत्सकाशमिहागतः सर्व
ज्ञोऽसिमहाप्राज्ञसाहाय्यंकर्त्तुमर्हसि १७ ब्रह्मोवाच गच्छामःसर्वएवाद्यकैलासंत्वरितावयं शंकरंपुरतः
कृत्वाविष्णुंचबलिनांवरं १८ ततोयुद्धंप्रकर्त्तव्यंसर्वैःस्करगणैःसह मिलित्वामंत्रमाधाय देशंकालंविचिंत्यच
१९ बलाबलमविज्ञायविवेकमपहायच साहसंतुप्रकुर्वाणोनरस्तपनमृच्छति २० व्यासउवाच तन्निशम्यसह
स्राक्षःकैलासंनिर्जगामह ब्रह्माणंपुरतःकृत्वालोकपालसमन्वितः २१ तुष्टावशंकरंगत्वावेदमंत्रैर्महेश्वरं प्रस
न्नंपुरतःकृत्वाप्ययौविष्णुपुरंप्रति २२ स्तुत्वातंदेवदेवेशंकार्यंप्रोवाचचात्मनः महिषात्तद्भयंचोग्रं वरदानमदोद्धतात्
२३ तदाकर्ण्यभयंतस्यविष्णुर्देवानुवाचह करिष्यामोवयंयुद्धंहनिष्यामस्तुदुर्जयं २४ व्यासउवाच इति
तेनिश्चयंकृत्वाब्रह्मविष्णुहरीश्वराः स्वानिस्वानिसमारुह्यवाहनानिययुःस्कराः २५ ब्रह्माहंससमारूढोवि
ष्णुर्गरुडवाहनः शंकरोवृषभारूढोवृत्रहागजसंस्थितः २६ मयूरवाहनस्कंदोयमोमहिषवाहनः कृत्वा
सैन्यसमायोगंयावत्तेनिर्ययुःस्कराः २७ तावद्दैत्यबलंप्राप्तं दृष्टंमहिषपालितं तत्राभूत्तुमुलंयुद्धंदेवदानव
सैन्ययोः २८

हरीश्वराः हरिःसूर्यः ईश्वरःशंकरः २५ २६ २७ २८

२९ ३० ३१ ३२ सइंद्रःकरेशुंडादंडे ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ सतुछित्त्वेति सए

बाणैःखड्गैस्तथाप्रासैर्मुसलैश्चपरश्वधैः गदाभिःपट्टिशैःशूलैश्चक्रैश्चशक्तितोमरैः २९ मुद्गरैर्भिंदिपालैश्च
हलैश्चैवातिदारुणैः अन्यैश्चविविधैरस्त्रैर्निर्जघ्नुस्तेपरस्परं ३० सेनानीश्चिक्षुरस्तस्यगजारूढोमहाबलः मघ
वंतंपंचभिस्तैःसायकैःसमताडयत् ३१ तुराषाडपितांश्छित्त्वाबाणैर्बाणांस्त्वरान्वितः हृदयेचार्द्धचंद्रेणताडया
मासतत्क्षणात् ३२ बाणाहतस्तुसेनानीःप्रापमूर्च्छांगजोपरि करिणंवज्रघातेनसजघानकरेततः ३३ तद्धज्रा
भिहतोनागोभग्नःसैन्यंजगामह दृष्ट्वातंदैत्यराट्क्रुद्धोबिडालाख्यमथाब्रवीत् ३४ गच्छवीरमहाबाहोजहींद्रं
मदगर्वितं वरुणादीन्परान्देवान्हत्वागच्छममांतिकं ३५ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्यबिडालाख्योम-
हाबलः आरुह्यवारणंमत्तंजगामत्रिदशाधिपं ३६ वासवस्तंसमायांतंदृष्ट्वाक्रोधसमन्वितः जघानविशिखै-
स्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ३७ सतुछित्त्वाशरांस्तूर्णंस्वशरैश्चापनिःसृतैः पंचाशद्भिर्जघानाशुवासवंचशिलीमु
खैः ३८ तथेंद्रोपिचतान्बाणांश्छित्त्वाकोपसमन्वितः जघानविशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ३९ सतुछि-
त्वाशरांस्तूर्णंस्वशरैश्चापनिःसृतैः गदयाताडयामासगजंतस्यकरोपरि ४० स्वकरेनिहतोनागश्चकारार्तस्व
रंमुहुः परिवृत्यजघानाशुदैत्यसैन्यंभयातुरः ४१ दानवस्तुगजंवीक्ष्यपरावृत्यगतंरणात् समाविश्यरथेरम्ये-
जगामाशुसुरान्रणे ४२ तुराषाडपितंवीक्ष्यरथस्थंपुनरागतं आहनद्विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः
४३ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

चेंद्रश्चापनिःसृतैःस्वशरैस्तूर्णंतस्यशरांश्छित्त्वातस्यदैत्यस्यगजंकरोपरिशुंडायांगदयाताडयामासेत्यन्वयः ४० ४१ ४२ ४३

४४ जयंतंस्वपुत्रं ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ संग्रामांगणतःसंग्रामस्थलात् ५४ ५५

सोपिक्रुद्धश्चकारोग्रांबाणवृष्टिंमहाबलः बभूवतुमुलंयुद्धंतयोस्तत्रजयैषिणोः ४४ इंद्रस्तुबलिनंदृष्ट्वाकोपे
नाकुलितेंद्रियः जयंतमग्रतःकृत्वायुयुधेतेनसंयुतः ४५ जयंतस्तुशितैर्बाणैस्तंजघानस्तनांतरे पंचभिः
प्रबलाकृष्टैरसुरंमदगर्वितं ४६ सबाणाभिहतस्तावन्निपपातरथोपरि अतिवाह्यरथंसूतोनिर्जगामरणाजिरा
त् ४७ तस्मिन्विनिर्गतेदैत्येबिडालाख्येऽथमूर्च्छिते जयशब्दोमहानासीद्दुंदुभीनांचनिस्वनः ४८ सुराःप्रमु
दिताःसर्वेतुष्टुवुस्तंशचीपतिं जगुर्गंधर्वपतयोननृतुश्चाप्सरोगणाः ४९ चुकोपमहिषःश्रुत्वाजयशब्दंसुरैः
कृतं प्रेषयामासतत्रैवताम्रंपरमदापहं ५० ताम्रस्तुबहुभिःसार्द्धंसमागम्यरणाजिरे शरवृष्टिंचकाराशुतडित्वानि
वसागरे ५१ वरुणःपाशमुद्यम्यजगामत्वरितस्तदा यमश्चमहिषारूढोदंडमादायनिर्ययौ ५२ तत्रयुद्धमभूद्घोरं
देवदानवयोर्मिथः बाणैःखड्गैश्चमुसलैःशक्तिभिश्चपरश्वधैः ५३ दंडेननिहतस्ताम्रोयमहस्तोद्यतेनच नचचा
लमहाबाहुःसंग्रामांगणतस्तदा ५४ चापमाकृष्यवेगेनमुक्तवांतीव्रांश्शिलीमुखान् इंद्रादीनहनत्तूर्णंताम्रस्त
स्मिन्रणाजिरे ५५ तेपिदेवाःशरैर्दिव्यैर्निशितैश्चशिलाशितैः निजघ्नुर्दानवान्क्रुद्धा तिष्ठस्तिष्ठेतिचुक्रुशुः ५६
निहतस्तैःसुरैर्दैत्योमूर्च्छामापरणांगणे हाहाकारोमहानासीद्दैत्यसैन्येभयातुरे ५७ इतिश्रीदेवीभागवतेम
हापुराणेपंचमस्कंधेदैत्यसैन्यपराजयोनामपंचमोऽध्यायः ५ व्यासउवाच ताम्रेथमूर्छितेदैत्येमहि
षःक्रोधसंयुतः समुद्यम्यगदांगुर्वीं देवानुपजगामह १ ५६ ५७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेपंचमो
ऽध्यायः ५ अर्द्धाधिकैःपंचपंचाशद्भिःश्लोकैरनंतरं देवदानवसैन्यस्ययुद्धंजातमुदीर्यते १ पूर्वाध्यायांतेताम्रेदैत्येमूर्छितेसति

तदुत्तरंजातंवृत्तमाह तान्मेति १ बलिभुजःकाकाः २ ३ ४ ५ ६ शांबरीलोकेसाबरीतिवदंति ७ ८ ९ १० ११ तत्राजग्मुश्चेति ननुपूर्वंब्रह्मादयोयुद्धार्थमागताइत्युक्तमेवपुनस्तत्राजग्मुरितिकथमुच्यतइतिचेदुच्यते आगताएवब्रह्मादयोदेवराजस्य

तिष्ठंत्वद्य सुराःसर्वेहन्म्यहंगदयाकिल सर्वेबलिभुजःकामंबलहीनाःसदैवहि २ इत्युक्त्वासौगजारूढं संप्राप्यमदगर्वितः जघानगदयातूर्णंबाहुमूलेमहाभुजः ३ सोपिवज्रेणघोरेणचिच्छेदाशुगदांचतां प्रहर्तुं- कामस्त्वरितोजगाममहिषंप्रति ४ हयारिरपिकोपेनखड्गमादायसुप्रभं ययाविद्रंमहावीर्यंप्रहरिष्यान्निवांति कं ५ बभूवचतयोर्युद्धंसर्वलोकभयावहं आयुधैर्विविधैस्तत्रमुनिविस्मयकारकं ६ चकाराशुतदादैत्योमा यांमोहकरींकिल शांबरींसर्वलोकघ्नींमुनीनामपिमोहिनीं ७ कोटिशोमहिषास्तत्रतद्रूपास्तत्पराक्रमाः ददृशुः सायुधाःसर्वेनिघ्नंतोदेववाहिनीं ८ मघवाविस्मितस्तत्रदृष्ट्वातांदैत्यनिर्मितां बभूवातिभयोद्विग्नोमायांमोहकरीं किल ९ वरुणोपिसुसंभ्रस्तस्तथैवधननायकः यमोहुताशनःसूर्यःशीतरश्मिर्भयातुरः १० पलायनपराःसर्वेब भूवुर्मोहिताःसुराः ब्रह्मविष्णुमहेशानांस्मरणंचक्रुरुद्यताः ११ तत्राजग्मुस्त्रयकाजेशाःस्मृतमात्राःसुरोत्तमाः हंसताक्ष्यवृषारूढास्त्रातुकामावरायुधाः १२ शौरिस्तांमोहिनींदृष्ट्वासुदर्शनमथोज्ज्वलं मुमोचतत्तेजसैवमायासा विलयंगता १३ वीक्ष्यतान्महिषस्तत्रसृष्टिस्थित्यंतकारिणः योद्धुकामःसमादायपरिघंसमुपाद्रवत् १४ महिषा स्व्योमहावीरःसेनानीश्चिक्षुरस्तथा उग्रास्यश्चोग्रवीर्यश्चदुद्रुवुर्युद्धकामुकाः १५ असिलोमाभिनेत्रश्चबाष्कलों धकएवच एतेचान्येचबहवोयुद्धकामाविनिर्ययुः १६ सन्नद्धाधृतचापास्तेरथारूढामदोद्धताः परिवव्रुःसुरान्सर्वा न्वृकाइववसुवत्सकान् १७ युध्यमानस्यपृष्ठतोबहुदूरदेशेस्थितायदेंद्रस्यसंकटमुपस्थितंतदातेनस्मृताअग्रेआगताइत्यत्रतात्पर्यात् १२ १३ १४ १५ १६ १७

वृकाइवस्रुवत्सकान्यथावृकाः स्रुवत्सान्परिवभ्रुस्तथेत्यर्थः १७ १८ १९ २० २१ २२ महेशांधकयोरिति अत्रमहेशोविष्णुः

बाणवृष्टिंततश्चक्रुर्दानवामदगर्विताः स्रुराश्चापितथाचक्रुःपरस्परजिघांसवः १८ अंधकोहरिमासाद्यपंचबा
णाञ्शिलाशितान्॥ मुमोचविषसंदिग्धान्कर्णाकृष्टान्महाबलान् १९ वास्रुदेवोप्यसंप्राप्तान्विशिखानाशुगैस्तदा
चिच्छेदतान्पुनःपंचमुमोचारिपुनाशनः २० तयोःपरस्परंयुद्धंबभूवहरिदैत्ययोः बाणासिचक्रमुसलैर्गदाशक्तिपर
श्वधैः २१ महेशान्धकयोर्युद्धंतुमुलंलोमहर्षणं पंचाशद्दिनपर्यंतबभूवच्चपरस्परं २२ इंद्रबाष्कलयोस्तद्वन्महिषा
स्रुररुद्रयोः यमत्रिनेत्रयोस्तद्वन्महाहनुधनेशयोः २३ असिलोमवरुणयोर्युद्धंपरमदारुणं गरुडंगदयादैत्योज
घानहरिवाहनं २४ सगदापातखिन्नांगोनिःश्वसन्नवतिष्ठत शौरिस्तंदक्षिणेनाशुहस्तेनपरिसांत्वयन् २५ स्थिरं
चकारदेवेशोवैनतेयंमहाबलं समाकृष्यधनुःशार्ङ्गंमुमोचविशिखान्बहून् २६ अंधकोपरिकोपेनहंतुकामोजनार्दनः
दानवोऽपिचतान्बाणांश्चिच्छेदस्वशरैःशितैः २७ पंचाशद्भिर्हरिःकोपाज्जघानचशिलाशितैः वास्रुदेवोपितांस्तूर्णंवंच-
यित्वाशरोत्तमान् २८ चक्रंमुमोचवेगेनसहस्रारंस्रुदर्शनं त्यक्तंस्रुदर्शनंदूरात्स्वचक्रेणन्यवारयत् २९ ननर्दचमहा
राजदेवान्संमोहयन्निव दृष्ट्वातुविफलंजातंचक्रंदेवस्यशार्ङ्गिणः ३० जग्मुःशोकंस्रुराःसर्वेजहर्षुर्दानवास्तथा वा
स्रुदेवोपितरसा दृष्ट्वादेवाञ्छुचावृतान् ३१ गदांकौमोदकींधृत्वादानवंसमुपाद्रवत् तंजघानातिवेगेनमूर्ध्निमा
यावीनहरिः ३२ सगदाभिहतोभूमौनिपपातातिमूर्च्छितः तंतथापतितंवीक्ष्यहयारिरतिकोपनः ३३ आजगाम
रमानाथंत्रासयन्नतिगर्जितैः वास्रुदेवोपितंदृष्ट्वासमायांतंक्रुधान्वितं ३४

महिषास्रुररुद्रयोरित्यत्रतुरुद्रोमहादेवः
यमत्रिनेत्रयोरित्यत्रतुत्रिनेत्रोदैत्यः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ७ ७

३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ पार्वतान्पर्वतसंबंधिनः ४९ हरिःह

चापज्यानिनदंचोग्रंचकारनंदयन्सुरान् शरवृष्टिंचकाराशुभगवान्महिषोपरि ३५ सोऽपिचिच्छेदबाणौघैस्ता
ञ्छरान्गगनेरितान् तयोर्युद्धमभूद्राजन्परस्परभयावहं ३६ गदयाताडयामासकेशवोमस्तकोपरि सगदाभि-
हतोमूर्ध्निपपातोर्व्यांसमूर्छितः ३७ हाहाकारामहानासीत्सैन्येतस्यसुदारुणः सविहायव्यथांदैत्योमुहूर्तादुत्थि
तःपुनः ३८ गृहीत्वापरिघंशीर्षेजघानमधुसूदनं परिघेणाहतस्तेनमूर्च्छामापजनार्दनः ३९ मूर्छितंतंसुवा
हाशुजगामगरुडोरणात् पराङ्मुखेजगन्नाथेदेवाइंद्रपुरोगमाः ४० भयंप्रापुःसुदुःखार्ताश्चुक्रुशुश्चरणाजिरे
क्रंदमानान्सुरान्वीक्ष्यशंकरःशूलभृत्तदा ४१ महिषंतरसाभ्येत्यप्राहरद्रोषसंयुतः सोपिशक्तिंमुमोचाथशंकरस्यो
रसिस्फुटं ४२ जगर्जसचदुष्टात्मावंचयित्वात्रिशूलकं शंकरोपितदापीडांनप्रापोरसिताडितः ४३ तंजघानत्रिशूले
नकोपादरुणलोचनः संलग्नंशंकरंदृष्ट्वामहिषेणदुरात्मना ४४ आजगामहरिस्तावत्त्यक्त्वामूर्छांप्रहारजां महि
षस्तुतदावीक्ष्यसंप्राप्तौहरिशंकरौ ४५ युद्धकामौमहावीर्यौचक्रशूलधरौवरौ कोपयुक्तोबभूवासौदृष्ट्वातौसमु
पागतौ ४६ जगामसंमुखस्तावत्संग्रामार्थंमहाभुजः माहिषंवपुरास्थायधुन्वन्पुच्छंसमुत्कटं ४७ चकार
भैरवंनादंत्रासयन्नमरानपि धुन्वन्शृंगेमहाकायोदारुणोजलदोयथा ४८ शृंगाभ्यांपार्वतान्शृंगांश्चिक्षेपभृश
मुत्कटान् दृष्ट्वातौतुमहावीर्यौदानवंदेवसत्तमौ ४९ चक्रतुर्बाणवृष्टिंचदानवोपरिदारुणां कुर्वाणौबाणवृष्टिंतौदृष्ट्वा
हरिहरौहरिः ५० चिक्षेपगिरिशृंगंतुपुच्छेनावृत्यदारुणं आपतंतंगिरिंवीक्ष्यभगवान्सात्वतांपतिः ५१ विशिखैःशतधा
चक्रेचक्रेणाशुजघानतं हरिश्चक्राहतःसंरब्धेमूर्छामापसदैत्यराट् ५२

यारिरित्यर्थः ५० ५१ ५२

५३ ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ एकोनषष्टिश्लोकैस्तुपराभूतास्तुनिर्जराः कैलासेगमनं

उत्तस्थौचक्षणान्नूनंमानुषंवपुरास्थितः गदापाणिर्महाघोरोदानवःपर्वतोपमः ५३ मेघनादंननादोच्चैर्भीषय
न्नमरानपि नच्छुत्वाभगवान्विष्णुःपांचजन्यंसमुज्वलं ५४ पूरयामासतरसाशब्दंकर्तुंस्वरस्वरं तेनशब्देनशंखस्यभ
यत्रस्ताश्चदानवाः बभूवुर्मुदिताद्देवाऋषयश्चतपोधनाः ५५ इतिश्रीदे॰भ॰पं॰अध्यायः ६ व्यासउवाच असुराना
हिषोदृष्ट्वाविषण्णमनसस्तदा त्यक्त्वातन्माहिषंरूपंबभूवमृगराडसौ १ कृत्वानादंमहाघोरंविस्तार्यचमहासटा
पपातसुरसेनायांत्रासयन्नखदर्शनैः २ गरुडंचनखाघातैःकृत्वारुधिरविप्लुतं जघानचभुजेविष्णुंनखाघातेनकेसरी ३
वासुदेवोपितंदृष्ट्वाचक्रमुद्यम्यवेगवान् हंतुकामोहरिःकाममवापाशुक्रुधान्वितः ४ यावद्दूयरिपुंवेगाच्चक्रेणाभिज-
घानतं तावत्सोऽतिबलःश्रृंगीश्रृंगाभ्यांन्यहनद्धरिं ५ वासुदेवोविषाणाभ्यांताडितोरसिविह्वलः पलायनपरोवेगाज्ज
गामभुवनंनिजं ६ गतंदृष्ट्वाहरिंकामंशंकरोपिभयान्वितः अवध्यंतंपरंमत्वाययौकैलासपर्वतं ७ ब्रह्मापिचनि
जंधामत्वरितःप्रययौभयात् मघवावज्रमालंब्यतस्थावाजौमहाबलः ८ वरुणःशक्तिमालंब्यधैर्यमालंब्यसं
स्थितः यमोपिदंडमादाययत्तःसमरतत्परः ९ ततोयक्षाधिपःकामंबभूवरणतत्परः पावकःशक्तिमादायत
त्राभूद्युद्धमानसः १० नक्षत्राधिपतिःसूर्यःसमवेतौस्थिताबुभौ वीक्ष्यतंदानवश्रेष्ठंयुद्धायकृतनिश्चयौ ११ एत
स्मिन्नंतरेक्रुद्धंदैत्यसैन्यंसमभ्यगात् विसृजन्बाणजालानिक्रूराहिसदृशानिच १२

चक्रुःशर्मदंशंकरंप्रति १ पूर्वाध्यायांते
ऽसुरान्विषण्णानवलोक्यमहिषोयच्चकारतदाह असुरानिति १ २ नखाघातेनभुजेभुजस्थलेविष्णुंजघानेत्यर्थः ३ ४ श्रृंगीश्रृंगाभ्यामिति
सिंहरूपंत्यक्त्वाश्रृंगीमहिषोभूत्वास्वश्रृंगाभ्यांहरिंन्यहनद्धातितवानित्यर्थः ५ भुवनंवैकुंठं ६ ७ आजौयुद्धे ८ ९ १० नक्षत्राधिपतिश्चंद्रः ११ १२

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ पयस्विनींकामदुघांत्यक्तांप्राप्येत्यन्वयः २० २१ २२ २३ २४ २५ स्वजनैःस्वस्माद्ब्रह्म

कृत्वाहिमाहिषंरूपंभूपतिःसंस्थितस्तदा देवदानवयोधानांनिनादस्तुमुलोभवत् १३ ज्याघातश्वतलाघातो
मेघनादसमोभवत् संग्रामेस्मिन्महाघोरे देवदानवसेनयोः १४ शृंगाभ्यांपार्वतान्शृंगांश्चिक्षेपचमहाबलः जघा
नस्फुरसंघांश्चदानवोमदगर्वितः १५ खुरघातैस्तथादेवान्पुच्छस्यभ्रमणेनच सजघानरुषाविष्टोमहिषःपरमाद्भुतः
१६ ततोदेवाःसगंधर्वाभयमाजग्मुरुद्धताः मघवामहिषंदृष्ट्वापलायनपरोऽभवत् १७ संगरंसंपरित्यज्यगतेशक्रे
शचीपतौ यमोधनाधिपःपाशीजग्मुःसर्वेभयातुराः १८ महिषोऽतिजयंमत्वाजगामस्वगृहंततः ऐरावतंगजंप्रा
प्यत्यक्तमिंद्रेणगच्छता १९ तथोच्चैःश्रवसंभानोःकामधेनुंपयस्विनीं स्वसैन्यसंवृतस्तूर्णंस्वर्गंगंतुंमनोदधे २०
तरसादेवसदनंगत्वासमहिषासुरः जग्राहस्फुरराज्यंवैत्यक्तंदेवैर्भयातुरैः २१ इंद्रासनेतथारम्येदानवःसमुपावि-
शत् दानवान्स्थापयामास देवानांस्थानकेषुसः २२ एवंवर्षशतंपूर्णंकृत्वायुद्धंसुदारुणं अवापेंद्रपदंकामंदानवो
मदगर्वितः २३ निर्जरानिर्गतानाकात्तेनसर्वेतिपीडिताः एवंबहूनिवर्षाणिबभ्रमुर्गिरिगह्वरे २४ श्रांताःसर्वेतदा
राजन्ब्रह्माणंशरणंययुः प्रजापतिंजगन्नाथंरजोरूपंचतुर्मुखं २५ पद्मासनंवेदगर्भंसेवितंमुनिभिःस्वजैः म
रीचिप्रमुखैःशांतैर्वेदवेदांगपारगैः २६ किन्नरैःसिद्धगंधर्वैश्चारणोरगपन्नगैः तुष्टुवुर्भयभीतास्तेदेवदेवंजगद्गुरुं
२७ देवाऊचुः धातःकिमेतदखिलार्तिहरांबुजन्मजन्माभिवीक्ष्यनदयांकुरुषेस्फुरान्यत् संपीडितान्रणजिता
नस्फुराधिपेनस्थानच्युतान्गिरिगुहाकृतसन्निवासान् २८ पुत्रान्पिताकिमपराधशतैःसमेतान्संत्यज्यलोभरहितः
कुरुतेनिदुःस्थान् यस्त्वंस्फुरांस्तवपदांबुजभक्तियुक्तान्दैत्यार्दितांश्चकृपणान्यदुपेक्षसेऽद्य २९ णोजातेर्मानसैःपुत्रैरित्यर्थः २६

२७ अंबुजन्मकमलंतस्मिंस्तस्माद्वाजन्मयस्येत्यर्थः २८ अतिदुःस्था

न्दुष्टस्थानस्थितानित्यर्थः २९ जलनिधेर्निर्गतांनिधिभूतांगांकामधेनुं ३० ३१ ३२ शिवंमंगलं कंब्रह्माणंपरिमुच्येत्यर्थः ३३

अमरभुवनराज्यंतेन भुक्तंनितांतं मखहविरपियोग्यंब्राह्मणेरादादाति स्मरतरुवरपुष्पंसेवतेऽसौदुरात्माज लनिधिनिधिभूतांगामसौसेवतेतां ३० किंवागृणीमः सुरकार्यमद्भुतंजानासिदेवेशसुरारिचेष्टितं ज्ञानेनसर्वत्व मशेषकार्यवित्तस्मात्प्रभोते प्रणताःस्मपादयोः ३१ यत्रापिकुत्रापिगतान्सुरानसौनानाचरित्रैःखलुपापमानसः पीडांकरोत्येवसदुष्टचेष्टितस्त्वंजानासिदेवेशविधेहिशंविभो ३२ नोचेद्वयंदावमहाग्निपीडिताःकंशांतिकृतारमनंत तेजसं यामःप्रजेशंशरणंसुरेष्टंधातारमाद्यंपरिमुच्यकंशिव ३३ व्यासउवाच इतिस्तुत्वासुराःसर्वेप्रणेमुस्तंप्र जापतिं बद्धांजलिपुटाःसर्वेविषण्णवदनाभृशं ३४ तांस्तथापीडितान्दृष्ट्वातदालोकपितामहः उवाचश्लक्ष्ण यावाचास्मरंसंजनयन्निव ३५ ब्रह्मोवाच किंकरोमिसुराःकामंदानवोवरदर्पितः स्त्रीवध्योऽसौनपुंवध्यो विधेयंतत्रकिंपुनः ३६ व्रजामोऽद्यस्मराःसर्वेकैलासंपर्वतोत्तमं शंकरंपुरतःकृत्वासर्वकार्यविशारदं ३७ ततोव्रजामवैकुंठंयत्रदेवोजनार्दनः मिलित्वादेवकार्यंचविमृशामोविशेषतः ३८ इत्युक्त्वाहंसमारुह्यब्र ह्माकार्यसमुच्चये देवांश्चपृष्ठतःकृत्वाकैलासाभिमुखोययौ ३९ तावच्छिवोपितरसाज्ञात्वाध्यानेनपद्मज आगच्छंतंस्मरैःसार्द्धंनिर्गतःस्वगृहाद्बहिः ४० दृष्ट्वापरस्परंतौतुकृताभिवादनौभृशं प्रणतौचसुरैःसर्वैः संतुष्टौसंबभूवतुः ४१ आसनानिपृथग्दत्त्वादेवेभ्योगिरिजापतिः उपविष्टेषुतेष्वेवनिषसादासनेस्वके ४२ कृत्वातुकुशलप्रश्नंब्रह्माणंवृषभध्वजः पप्रच्छकारणंदेवान्कैलासागमनेविभुः ४३

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ७ ७

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ हेविभोब्रह्मन्सुरापूर्वमिदंकार्यमनर्थरूपंवरदानाद्भवतैवकृतं नैतादृशोवरोदुष्टेभ्योदेयइतिभावः४९

शिवउवाच किमत्रागमनंब्रह्मन्कृतंदेवैःसवासवैः भवताचमहाभागब्रूहितत्कारणंकिल ४४ ब्रह्मोवाच
महिषेणसुरेशानपीडिताःस्वर्निवासिनः भ्रमंतिगिरिदुर्गेषुभयत्रस्ताःसवासवाः ४५ यज्ञभुग्महिषोजातः
स्तथान्येसुरशत्रवः पीडितालोकपालाश्चत्वामद्यशरणंगताः ४६ मयातेभवनंशंभोप्रापिताःकार्यगौरवात् य
द्युक्तंतद्विधत्स्वाद्यसुरकार्यंसुरेश्वर ४७ त्वयिभारोऽस्तिसर्वेषांदेवानांभूतभावन व्यासउवाच इतितद्वच
नंश्रुत्वाशंकरःप्रहसन्निदं ४८ वचनंश्लक्ष्णयावाचाप्रोवाचपद्मजंप्रति शिवउवाच भवतैवकृतंकार्यंवर
दानात्पुराविभो ४९ अनर्थदंचदेवानांकिंकर्तव्यमतःपरं ईदृशोबलवाञ्छूरःसर्वदेवभयप्रदः ५० कासम
र्थवरानारीतंहंतुंमददर्पितं नमेभार्यानतेभार्यासंग्राममंगंतुमर्हति ५१ गत्वैवतेमहाभागेयुयुधातेकथंपुनः
इंद्राणीचमहाभागनयुद्धकुशलास्तिहि ५२ कन्याहंतुंसमर्थास्तितंपापंमददर्पितं ममेदंमतमद्यैवगत्वादेवंज
नार्दनं ५३ स्तुत्वातंदेवकार्यायप्रेरयामःसुसत्वरं सोऽतिबुद्धिमतांश्रेष्ठोविष्णुःसर्वार्थसाधने ५४ मिलित्वा
वासुदेवंवैकर्त्तव्यंकार्यचिंतनं प्रपंचेनचबुद्ध्याससंविधास्यतिसाधनं ५५ व्यासउवाच इतिरुद्रवचःश्रुत्वा
ब्रह्माद्याःसुरसत्तमाः उत्थितास्तेनथेत्युक्त्वाशिवेनसहसत्वराः ५६ स्वकीयैर्वाहनैःसर्वेययुर्विष्णुपुरंप्रति-
मुदिताःशकुनान्दृष्ट्वाकार्यसिद्धिकराञ्शुभान् ५७ ववुर्वाताःशुभाःशांताःसुगंधाःशुभशंसिनः पक्षिणश्च
शिवावाचस्तत्रोचुःपथिसर्वशः ५८ निर्मलंचाभवद्व्योमदिशश्चविमलास्तथाः गमनेनचदेवानांसर्वंशुभमिवाभ
वत् ५९

५० ५१ महाभागेसरस्वतीपार्वत्यौ ५२ ५३ ५४ प्रपंचेनकपटेनापीत्यर्थः ५५ ५६ ५७ शकुनानेवाह ववुर्वाताइति ५८ शु

भमिवशस्भमेवाभवन् ५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ षट्सप्ततिश्लोकवर्यैर्जगद्वाज्वलन्महः पलाशसमिधोदग्धुमुत्पन्नमितिकीर्त्यते १ कैलासान्निर्गतादेवा वैकुंठंददृशुरित्याह तरसेति विष्णुवल्लवं विष्णुपालितं १ २

इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ७ व्यासउवाच तरसातेऽथसंप्राप्य वैकुंठंविष्णुवल्लवं ददृशुः सर्वशोभाढ्यं दिव्यगृहविराजितं १ सरोवापीसरिद्भिश्चसंयुतंसुरवर्दुशुभं हंससारसचक्राह्वैः कूजद्भिश्चविराजितं २ चंपकाशोककल्हारमंदारबकुलावृतैः मल्लिकातिलकाम्रातयुतैः कुरबकादिभिः ३ कोकिलारावसन्नादैः शिखंडैर्नृत्यरंजितैः भ्रमरारावरम्यैश्चदिव्यैरुपवनैर्युतं ४ सुनंदनंदनाद्यैश्चपार्षदैर्भक्तितत्परैः संस्तुवद्भिर्युतंभक्तैरनन्यभववृत्तिभिः ५ प्रासादैरत्नरचितैः कांचनैश्चित्रमंडितैः अभ्रंलिहैर्विराजद्भिः संयुतंशुभसद्मकैः ६ गायद्भिर्देवगंधर्वैर्नृत्यद्भिरप्सरोगणैः रंजितंकिन्नरैःशश्वद्रक्तकंठैर्मनोहरैः ७ मुनिभिश्चतथा शांतैर्वेदपाठकृतादरैः स्तुवद्भिः श्रुतिसूक्तैश्चमंडितंसदनंहरेः ८ तेचविष्णुगृहंप्राप्य द्वारपालौशुभाकृती वीक्ष्योचुर्जयविजयौहेमयष्टिधरौस्थितौ ९ गत्वैकोप्युभयोर्मध्येनिवेदयतुसंगतान् द्वारस्थान्ब्रह्मरुद्रादीन्विष्णुदर्शनलालसान् १० व्यासउवाच विजयस्तद्वचः श्रुत्वागत्वाथविष्णुसन्निधौ सर्वान्समागतान्देवान्प्रणम्योवाचसत्वरः ११ विजयउवाच देवदेवमहाराजरमाकांतसुरारिहन् समागताः सुराः सर्वेद्वारितिष्ठंतिवैविभो १२ ब्रह्मारुद्रस्तथेंद्रश्चवरुणः पावकोयमः स्तुवंतिवेदवाक्यैस्त्वाममरादर्शनार्थिनः १३ व्यासउवाच

३ ४ ५ ६ ७ ८ तेदेवाविष्णुगृहंप्राप्य द्वारपालौजयविजयौप्रत्यूचुः ९ किमूचुस्तदाह गत्वैकोपीति उभयोर्मध्येएकोगत्वासंगतान्द्वारस्थानस्मान्निवेदयतु १० समागतान्देवानुवाचेत्यर्थः ११ १२ १३ छ छ

सुरान्प्रतीत्यर्थः १४ १५ १६ १७ हेनिर्जरा आसनेषुविशंतुवो युष्माकंकुशलंकथयंतु १८ १९ २० २१ २२ २३

तच्छ्रुत्वावचनंविष्णुर्विजयस्यरमापतिः निर्जगामगृहात्तूर्णंसुरान्समधिकोत्सवः १४ गत्वावीक्ष्यहरिर्देवा न्द्वारस्थाञ्श्रमकर्शितान् प्रीतिप्रवणयादृष्ट्याप्रीणयामासदुःखितान् १५ प्रणेमुस्तेसुराःसर्वेदेवदेवंजनार्द नं तुष्टुवुश्चसुरारिघ्नंवाग्भिर्वेदविनिश्चितं १६ देवाऊचुः देवदेवजगन्नाथसृष्टिस्थित्यंतकारक दयासिंधो महाराजत्राहिनःशरणागतान् १७ विष्णुरुवाच विशंतुनिर्जराःसर्वेकुशलंकथयंतुवः आसनेषुकिमर्थंवैमि लिताःसमुपागताः १८ चिंतातुराःकथंजाताविषण्णादीनमानसाः ब्रह्मरुद्रेणसहिताःकार्यंप्रब्रूतसत्वरं १९ देवाऊचुः महिषेणमहाराजपीडिताःपापकर्मणा असाध्येनातिदुष्टेनवरदृप्तेनपापिना २० यज्ञभागानसोभुंक्ते ब्राह्मणैःप्रतिपादितान् अमरागिरिदुर्गेषुछन्नसंतिचभयातुराः २१ वरदानेनधातुःसदुर्जयोमधुसूदन तस्मात्त्वांश रणंप्राप्ताज्ञात्वातत्कार्यगौरवं २२ समर्थोऽसिसमुद्धर्तुंदैत्यमायाविशारद कुरुकृष्णवधोपायंतस्यदानवमर्दन २३ धात्रातस्मैवरोदत्तोऽप्यवध्योऽस्तिनरैःकिल कास्त्रीत्वेवंविधाबालायाहन्यात्तंशठंरणे २४ उमामावाशची विद्याकासमर्थास्यघातने महिषस्यातिदुष्टस्यवरदानबलादपि २५ विचिंत्यबुध्यायत्सर्वंमरणस्यास्यकारणं कुरुकार्यंचदेवानांभक्तवत्सलभूधर २६ व्यासउवाच श्रुत्वातद्वचनंविष्णुस्तानुवाचहसन्निव युद्धंकृतं- पुरास्माभिस्तथापिनमृतोऽप्यसौ २७ अद्यसर्वसुराणांवैतेजोभीरूपसंपदा उत्पन्नाचेद्वरारोहासाहन्यात्तंर णेबलात् २८ हयारिंवरदृप्तंचमायाशतविशारदं हंतुंयोग्याभवेन्नारीशक्त्यंशैर्निर्मिताहिनः २९ नरैःपुंव्यक्तिभि रित्यर्थः स्त्रीहनिष्यतीतिनेत्याह कास्त्रीत्वेवमिति २४ मावालक्ष्मीर्वा २५ २६ २७ अद्यसर्वेति तेजोभिःशक्त्यंशैरूपंश्वेतकृष्णादि तेनयदियुक्ता

वरारोहास्त्री उत्पन्नास्यात्तदासातंदैत्यंहन्यादित्यर्थः २८ २९ नन्वस्माकंशक्त्यंशैर्निर्मितानारीकथंस्यान्नह्यस्माकंतत्सामर्थ्यम
स्तितत्राह प्रार्थयंतुचेति यूयमपिस्वतेजोंशान्प्रार्थयंतु तथास्माकंस्त्रियश्चतथापुनःप्रार्थयंतुसर्वैःस्त्रीपुरुषैरपिपराशक्तिःप्रार्थनीयेति-
भावः ययाप्रार्थनयोत्पन्नैस्तेजोंशैस्तेजोराशिःस्त्रीयथाभवेत्तथाप्रार्थयंत्वित्यर्थः ३० ३१ एवंविधानारीयदापराशक्तिप्रसादाद्भविष्यति
तदैनंहनिष्यतीत्याह सर्वायुधेति ३२ स्वयमेवोद्बभाविति इत्थंपराशक्तिः सर्वैर्मिलितैःप्रार्थनीयेतिसंकल्पंयावत्कुर्वंतितावत्तादृशसं

प्रार्थयंतुचतेजोंशान्स्त्रियोऽस्माकंतथापुनः उत्पन्नैस्तैश्चतेजोंशैस्तेजोराशिर्भवेद्यथा ३० आयुधानिवयं
दद्मःसर्वेरुद्रपुरोगमाः तस्यैसर्वाणिदिव्यानित्रिशूलादीनियानिच ३१ सर्वायुधधरानारीसर्वतेजःसमन्विता
हनिष्यतिदुरात्मानंतंपापंमदगर्वितं ३२ व्यासउवाच इत्युक्तवतिदेवेशेब्रह्मणोवदनात्ततः स्वयमेवोद्बभौतेजो
राशिश्चातीवदुःसहः ३३ रक्तवर्णंशुभाकारंपद्मरागमणिप्रभं किंचिच्छीतंतथाचोष्णंमरीचिजालमंडितं ३४
निःसृतंहरिणादृष्टंहरेणचमहात्मना विस्मितौतौमहाराजबभूवतुरुरुक्रमौ ३५ शंकरस्यशरीरात्तुनिःसृ
तंमहदद्भुतं रौप्यवर्णमभूत्तीव्रंदुर्दर्शंदारुणंमहत् ३६ भयंकरंचदैत्यानांदेवानांविस्मयप्रदं घोररूपंगिरिप्र
ख्यंतमोगुणमिवापरं ३७

ल्पेपराशक्तिरितिस्मरणमात्रेणैवभक्तकामदुघाभगवतीपराशक्तिरप्रार्थितापि त्वत्संप्रतिगौरि
वस्वयमेव तत्तच्छक्त्यंशरूपैःपुरतः प्रादुर्बभूवेत्यहोभक्तवात्सल्यंभगवत्याइतिभावः तदुक्तंचतुर्थस्कंधे भुवनेशीत्येववक्त्रेददा
तिभुवनत्रयं मांपाहीतिवचोवक्त्रेदेयाभावादृणान्वितेतिव्याख्यातंचैतदस्माभिःपुरस्तादेव ३३ अयंचावतारः पुराणांतरप्रसिद्धेकात्या
यनाश्रमेकात्यायनशिष्यंस्त्रीरूपेणमोहयंतंमाहिषंदृष्ट्वाकात्यायनःस्त्रीत्वांहनिष्यतीतिशप्तवानितितदाश्रमेएवरूपधारणमितिकालि-
कापुराणेस्पष्टं आश्विनकृष्णचतुर्दश्यामयमवतारः तच्छुक्लाष्टम्यांतद्वधः नवम्यांपूजा दशम्यांविसर्जनंकृतंदैवैरितिचतत्रोक्तं ३४ ३५ ३६ ३७

श्वेतंसत्वगुणोपेतमिति ब्रह्मणःकोपेपिरजआधिक्येनशिवस्यतमोगुणप्राधान्येनकोपेपितमोगुणस्याधिक्येनविष्णुकोपस्यपालनमू
लकत्वेनसत्वाधिक्यवत्तयात्रिगुणाएषेतिध्वन्यते तदुक्तंवैकृतिकरहस्ये सर्वदेवशरीरेभ्योयाविर्भूतामहाप्रभा त्रिगुणासामहालक्ष्मीःसा
क्षान्महिषमर्दिनीतिस्पष्टीकृतंचैतदस्माभिःसप्तशत्यंगषट्कव्याख्याने तत्रापिरजःसत्त्वयोराधिक्यं देवानांरजःसत्त्वमयत्वात् ३८ ३९

ततोविष्णुशरीरात्तुतेजोराशिमिवापरं श्वेतंसत्त्वगुणोपेतंप्रादुरासमहाद्युति ३८ ततश्चेंद्रशरीरात्तुचित्र
रूपंदुरासदं आविरासीत्सुसंवृत्तंतेजःसर्वगुणात्मकं ३९ कुबेरयमवन्हीनांशरीरेभ्यःसमंततः निश्चक्रा
ममहत्तेजोवरुणस्यतथैवच ४० अन्येषांचैवदेवानांशरीरेभ्योऽतिभास्वरं निर्गतंतन्महातेजोराशिरासीन्म-
होज्ज्वलः ४१ तंदृष्ट्वाविस्मिताःसर्वेदेवाविष्णुपुरोगमाः तेजोराशिंमहादिव्यंहिमाचलमिवापरं ४२ पश्य
तांतत्रदेवानांतेजःपुंजसमुद्भवा बभूवातिवरानारीसुंदरीविस्मयप्रदा ४३ त्रिगुणासामहालक्ष्मीःसर्वदेवश
रीरजा अष्टादशभुजारम्यात्रिवर्णाविश्वमोहिनी ४४ श्वेताननाकृष्णनेत्रासंरक्ताधरपल्लवा ताम्रपाणित
लाकांतादिव्यभूषणभूषिता ४५ अष्टादशभुजादेवीसहस्रभुजमंडिता संभूताऽसुरनाशायतेजोराशि
समुद्भवा ४६ जनमेजयउवाच कृष्णदेवमहाभागसर्वज्ञमुनिसत्तम विस्तरंब्रूहितस्यास्त्वंशरीरस्यसमु
द्भवं ४७

४० ४१ तंतेजोराशिमित्यर्थः ४२ ४३ ४४ श्वेताननेति शिवस्यश्वेतत्वात्तदंशजन्याननस्यापिश्वेतत्वं यद्यपिनेत्रत्रयस्य
वर्णत्रयत्वमग्रेवक्ष्यति तथापिकज्जलाभिप्रायेणकृष्णनेत्रत्वमत्रोक्तमितिबोध्यं एवंसर्वदेवांशजावयवेषुतत्तद्देवरूपसदृशरूपवत्त्वंबोध्यं तदु
क्तंवैकृतिकरहस्ये स्वेताननानीलभुजासुश्वेतस्तनमंडला रक्तमध्यारक्तपादारक्तजंघोरुरुन्मदा सुचित्रजघनाचित्रमाल्यांबराविभूषणा चित्रानु
लेपनाकांतिरूपसौभाग्यशालिनीति एवंचरूपेणापित्रिगुणात्मत्वंसूचितंस्वस्यचित्रत्वादेवचित्रमाल्यादिधारणं ४५ ४६ ४७

४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ नहिब्रह्माहरिरिति तथाचश्रुतिः यस्याःस्वरूपंब्रह्मादयोनविजानंतितस्मादुच्यतेऽज्ञेयेति

एकीभूतंचसर्वेषांतेजःकिंवापृथक्स्थितं अंगानिचैवतस्यास्तुसर्वतेजोमयानिवा ४८ भिन्नभागविभागेनजा तान्यंगानियानितु मुखनासाक्षिभेदेनसर्वत्रैकभवानिच ४९ ब्रूहितद्विस्तरंव्यासशरीरांगसमुद्भवं बभूवयस्य देवस्यतेजसोऽगंयदद्भुतं ५० आयुधाभरणादीनिदत्तानियैर्यथायथा तत्सर्वंश्रोतुकामोऽस्मित्वन्मुखांबुज निर्गतं ५१ नहितृप्याम्यहंब्रह्मन्सुधामयरसंपिबन् चरितंचमहालक्ष्म्यास्त्वन्मुखांभोजनिःसृतं ५२ सूतउ वाच इतितस्यवचःश्रुत्वाराज्ञःसत्यवतीसुतः उवाचमधुरंवाक्यंप्रीणयन्निवभूपति ५३ व्यासउवाच शृणुरा जन्महाभागविस्तरेणब्रवीमिते यथामतिकुरुश्रेष्ठतस्यादेहसमुद्भवं ५४ नहिब्रह्माहरिःसाक्षान्नरुद्रोनचवास वः याथातथ्येनतद्रूपंवक्तुमीशःकदाचन ५५ कथंजानाम्यहंदेव्यायद्रूपंयादृशंयतः वाचारंभणमात्रंत दुत्पन्ने- तिब्रवीमियत् ५६ सानित्यासर्वदैवास्तेदेवकार्यार्थसिद्धये नानारूपात्वेकरूपाजायतेकार्यगौरवात् ५७ यथा नटोरंगगतोनानारूपोभवत्यसौ एकरूपस्वभावोऽपिलोकरंजनहेतवे ५८ तथैषादेवकार्यार्थमरूपापिस्वलील या करोतिबहुरूपाणिनिर्गुणासगुणानिच ५९ कार्यकर्मानुसारेणनामानिप्रभवंतिहि धात्वर्थगुणयुक्तानिगौ णानिसुबहून्यपि ६० तद्बुध्यनुसारेणप्रब्रवीमिनराधिप यथातेजःसमुद्भूतंरूपंतस्यामनोहरं ६१ शंकर स्यचयत्तेजस्तेनतन्मुखपंकजं श्वेतवर्णंशुभाकारमजायतमहत्तरं ६२ केशास्तस्यास्तथास्निग्धायाम्येनतेज- साभवन्

५५ ५६ ५७ ५८ स्वलीलयेति तथाचव्याससूत्रं लोकवत्तुलीलाकैवल्यमिति ५९ यथातस्याःकार्यानुसारेणरूपभेदएवंनानाकर्मा चरणात्पाठकपाचकवद्धात्वर्थगुणयोगाद्गौणानिनामानिकालीतारासुंदरीभुवनेश्वरीदुर्गेत्यादिकानिप्रभवंतीत्यर्थः अनेनचानंतरूपत्वमनंतनामवत्त्वं

च बोधितं तदुक्तं असंख्येयानि नामानि तस्या ब्रह्मादिभिः सुरैः गुणकर्मविधानाद्यैः कल्पितानि च किं ब्रुवे इति ६० ६१ ६२ ६३ ६४

वक्त्राग्राश्चातिदीर्घा वै मेघवर्णा मनोहराः ६३ नयनत्रितयं तस्या जज्ञे पावकतेजसा कृष्णं रक्तं तथा श्वेतं वर्णत्रयविभूषितं ६४ वक्रे स्निग्धे कृष्णवर्णे संध्ययोस्तेजसा भ्रुवौ जाते देव्याः सुतेजस्के कामस्य धनुषी वते ६५ वायोश्च तेजसा शस्तौ श्रवणौ संबभूवतुः नातिदीर्घौ नातिह्रस्वौ दोलाविव मनोभुवः ६६ तिलपुष्पसमाकारा नासिका सुमनोहरा संजाता स्निग्धवर्णा वै धनदस्य च तेजसा ६७ दंताः शिखरिणः श्लक्ष्णाः कुंदाग्रसदृशाः समाः संजाताः सुप्रभा राजन् प्राजापत्येन तेजसा ६८ अधरश्चातिरक्तोस्याः संजातो रुणतेजसा उत्तरोष्ठस्तथा रम्यः कार्तिकेयस्य तेजसा ६९ अष्टादशभुजाकारा बाहवो विष्णुतेजसा वसूनां तेजसांगुल्यो रक्तवर्णास्तथाभवन् ७० सौम्येन तेजसा जातं स्तनयोर्युग्ममुत्तमं ऐंद्रेणास्यास्तथा मध्यं जातं त्रिवलिसंयुतं ७१ जंघोरू वरुणस्याथ तेजसा संबभूवतुः नितंबः स तु संजातो विपुलस्तेजसा भुवः ७२ एवं नारी शुभाकारा सुरूपा सुस्वरा भृशं समुत्पन्ना तथा राजंस्तेजोराशिसमुद्भवा ७३ तां दृष्ट्वा सुष्टुसर्वांगीं सुदतीं चारुलोचनां मुदं प्रापुः सुराः सर्वे महिषेण प्रपीडिताः ७४ विष्णुस्त्वाह सुरान्सर्वान् भूषणान्यायुधानि च प्रयच्छंतु शुभान्यस्यै देवाः सर्वाणि सांप्रतं ७५ स्वायुधेभ्यः समुत्पाद्य तेजोयुक्तानि सत्वरः समर्पयंतु सर्वेऽद्य देव्यै नानायुधानि वै ७६ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे देवीमाहात्म्ये स्वरूपोद्भवो नामाऽष्टमोऽध्यायः ८ व्यास उवाच देवा विष्णुवचः श्रुत्वा सर्वे प्रमुदितास्तदा ददुश्च भूषणान्याशु वस्त्राणि स्वायुधानि च १

वक्रे स्निग्धे इति द्विवचनं भ्रुवोर्विशेषणं ६५ ६६ ६७ शिखरिणः साग्रा दंताः प्राजापत्येन तेजसा दक्षादितेजसा ब्रह्मणस्तेजसा पादावित्यनेन न विरोधः ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ इति श्रीदेवी॰ अध्यायः ८ अर्धाधिकैः सप्तषष्टिपद्यैरथ महायुधैः

अर्चितानिर्जरैर्देवीकथ्येयंसम्यगुच्यते १ इत्थंविष्णुवाक्यश्रवणानंतरं यद्देवैःकृतंतदुच्यते देवाइति १ क्षीरोदश्चांबरेइति अस्मिन्स्थलेसप्तश
तीपाठव्याख्यातारोनानाविधमन्वयंकृत्वानानाविधमर्थंकल्पयंतितेचदेवीभागवतोक्तार्थेनविरुद्धाःसंतीत्यत्रोक्तार्थेन सप्तशतीपाठोक्तार्थेनच-
यथानविरोधस्तथाव्याख्यायते क्षीरोदइत्यारभ्यददावित्यंतमेकंवाक्यंसप्तशत्यामपि क्षीरोदश्चामलंहारमजरेचतथांबरे इत्यंतमेकंवाक्यंद
त्तवानित्यस्यपूर्वश्लोकस्यानुवृत्तिः तेनोभयोरेकवाक्यता अनंतरंच चूडामणिमित्यारभ्य तेजोवंतिचसर्वशइत्यंतमेकंवाक्यमत्रविश्वकर्मा कर्त्ता स

क्षीरोदश्चांबरेदिव्येरक्तेसूक्ष्मेतथाजरे निर्मलंचतथाहारंप्रीतस्तस्यैसमंडितं २ ददौचूडामणिंदिव्यंसूर्यकोटि-
समप्रभं कुंडलेचतथाशुभ्रेकटकानिभुजेषुवै ३ केयूरान्कंकणान्दिव्यान्नानारत्नविराजितान् ददौतस्यैविश्वकर्माप्र
सन्नेंद्रियमानसः ४ नूपुरौसुस्वरौकांतौनिर्मलौरत्नभूषितौ ददौसूर्यप्रतीकाशौत्वष्टातस्यैसुपादयोः ५ तथाग्रैवेय-
कंरम्यंददौतस्यैमहार्णवः अंगुलीयकरत्नानितेजोवंतिचसर्वशः ६ अम्लानपंकजांमालांगंधाढ्यांभ्रमरानुगां तस्यै
वैजयंतींचवरुणःसंप्रयच्छत ७ हिमवानथसंतुष्टोरत्नानिविविधानिच ददौचवाहनंसिंहंकनकाभंमनोहरं ८
भूषणैर्भूषितादिव्यैःसाराराजवराशुभा सिंहारूढावरारोहासर्वलक्षणसंयुता ९ विष्णुश्चक्रात्समुत्पाद्यददाव
स्यैरथांगकं सहस्रारंस्फुदीप्तंचदेवारिशिरसांहरं १० स्वत्रिशूलात्समुत्पाद्यशंकरःशूलमुत्तमं ददौदेव्यैसुरा
रीणांकृंतनंभयनाशनं ११ वरुणश्चप्रसन्नात्माददौशंखंसमुज्ज्वलं घोषवंतंस्वशंखात्तुसमुत्पाद्यसुमंगलं १२
हुताशनस्तथाशक्तिंशतघ्नींसुमनोजवां भायच्छत्तुप्रसन्नात्मातस्यैदैत्यविनाशिनीं १३ इषुधिंबाणपूर्णंचचापंचा
द्भुतदर्शनं

प्तशत्यामपिचूडामणिमित्यारभ्याभेद्यंचदंशनमित्यंतमेकंवाक्यं तत्रापिविश्वकर्माकर्त्तातेनतयोर्वाक्ययोरप्येकवाक्यतेति अ
म्लानपंकजांमालामित्यारभ्यवरुणंसंप्रयच्छते त्यंतमेकंवाक्यं वरुणः कर्त्ता सप्तशत्यामप्यम्लानपंकजामित्यारभ्यपंकजंचातिशोभनमि
त्यंतमेकंवाक्यंतत्रापिजलधिशब्देनवरुणएवकर्त्ताग्राह्यस्तेनतयोरप्येकवाक्यतेत्यक्षरार्थस्तुव्याख्यायते क्षीरोदःसमुद्रोवस्त्रद्वयमेकंरत्नहारं
चददावित्यर्थः २ चूडामणिंकुंडलेकटकानिकेयूरान्कंकणानिविश्वकर्माददौ नूपुरावपित्वष्टाविश्वकर्मैवददौ ग्रैवेयकमंगुलीयकरत्नान्यपिमहार्णवो

महार्णवसदृशागाधस्तहृदयो विश्वकर्मैवददावित्यर्थः सप्तशत्यैकवाक्यत्वात् ३ ४ ५ ६ वैजयंतीं मालामुरसि शिरसि अम्लानपंकजां मालां वरुणो ददावित्यर्थः ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ घंटाशतनिनादिनीमिति गदाया विशेषणं अनेकघंटासंबंधा गदेत्यर्थः त्वष्टा विश्वकर्मा गदामस्त्राणि कवचं चादादित्येकं वाक्यं सप्तशतीपाठानुरोधात् २० २१ २२ २३ २४ पृथिव्यामिति पृथिव्यां यांतःस्थिता पृथिव्या यान ज्ञाता अविषयत्वात् या पृथिवीं स्वकार्येयमयति नियमयति तां परां देवतामीश्वरीमंतर्यामिरूपि

मारुतो दत्तवांस्तस्यै दुराकर्षं खरस्वरं १४ स वज्राद्वज्रमुत्पाद्य ददाविंद्रो ऽतिदारुणं घंटामैरावतात्तूर्णं स्फ शब्दां चातिसुंदरां १५ ददौ दंडं यमः कामं कालदंडसमुद्भवं येनांतं सर्वभूतानामकरोत्काल आगते १६ ब्रह्मा कमं डलुं दिव्यं गंगावारिप्रपूरितं ददावस्यै मुदा युक्तो वरुणः पाशमेव च १७ कालः खड्गं तथा चर्म प्रायच्छत्तु नराधिप परशुं विश्वकर्मा च तीक्ष्णमस्यै ददावथ १८ धनदस्तु सुरापूर्णं पानपात्रं सुवर्णजं पंकजं वरुणश्चादाद्दिव्यं दिव्यंम नोहरं १९ गदां कौमोदकीं त्वष्टा घंटाशतनिनादिनीं अदात्तस्यै प्रसन्नात्मा सुरशत्रुविनाशिनीं २० अस्त्राण्यनेक रूपाणि तथाभेद्यं च दंशनं ददौ त्वष्टा जगन्मात्रे निजरश्मीन्दिवाकरः २१ सायुधां भूषणैर्युक्तां दृष्ट्वा ते विस्मयं गताः तुष्टुवुस्तां सुरा देवीं त्रैलोक्यमोहिनीं शिवां २२ देवा ऊचुः नमः शिवायै कल्याण्यै शांत्यै पुष्ट्यै नमो नमः भगवत्यै नमो देव्यै रुद्राण्यै सततं नमः २३ कालरात्र्यै तथांबायै इंद्राण्यै ते नमो नमः सिद्ध्यै बुद्ध्यै तथा वृद्ध्यै वैष्णव्यै ते नमो नमः २४ पृथिव्यां या स्थिता पृथ्व्या न ज्ञाता पृथिवी च या अंतःस्थिता यमयति वंदे तामीश्वरीं परां २५ मायायां या स्थिता ज्ञा ना मायया न च तामजां अंतःस्थिता प्रेरयति प्रेरयित्रीं नुमः शिवां २६ णीं वंदे तथा चांतर्यामब्राह्मणं यः पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिव्या आंतरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमंतरो यमयति स त आत्मांतर्याम्यमृत इति २५ मायायामिति या मायायां स्थिता या मायया न च ज्ञाता तामजां या यांतःस्थिता प्रेरयति तां प्रेरयित्रीं शिवां नुम इत्यर्थः अत्र प्रत्याहारन्यायेन पृथिवीमाययोरंतर्यामिस्वरूपत्वस्य भगव

स्याः प्रतिपादनेनसर्वप्रपंचांतर्यामित्वंभगवत्याः प्रतिपादितंभवतीतिबोध्यं २६ २७ २८ त्वमेकेति कार्यस्यदेवादिप्रपंचस्यसर्वकारण
भूतश्रीभगवत्यधीनत्वादितिभावः २९ ३० अद्यैवेति शीघ्रमित्यर्थः कालिकापुराणेचतुर्दश्यामवतीर्णयाभगवत्याष्टम्यांकृतवधस्यकीर्तनात्

कल्याणंकुरुभोमातस्त्राहिनः शत्रुतापितान् जहिपापंहयारिंत्वंतेजसास्वेनमोहितं २७ खलंमायाविनंघोरंस्त्रीव
ध्यंवरदर्पितं दुःखदंसर्वदेवानांनानारूपधरंशठं २८ त्वमेकासर्वदेवानांशरणंभक्तवत्सले पीडितान्दानवेनाद्यत्रा
हिदेविनमोऽस्तुते २९ व्यासउवाच एवंस्तुतातदादेवीसुरैःसर्वसुखप्रदा तानुवाचमहादेवीस्मितपूर्वंशुभंवचः ३०
देव्युवाच भयंत्यजंतुगीर्वाणामहिषान्मंदचेतसः हनिष्यामिरणेह्येववरदृप्तंविमोहितं ३१ व्यासउवाच इत्युक्त्वा
सासुरान्देवीजहासातीवसुस्वरं चित्रमेतच्चसंसारेभ्रममोहयुतंजगत् ३२ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याःसेंद्राश्चान्येसु
रास्तथा कंपयुक्ताभयत्रस्तावर्त्ततेमहिषात्किल ३३ अहोदेवबलंघोरंदुर्जयंसुरसत्तमैः कालःकर्त्तास्तिदुःखानां-
सुखानांप्रभुरीश्वरः ३४ सृष्टिपालनसंहारेसमर्थाअपितेयदा मुह्यंतिक्लेशसंतप्तामहिषेणप्रपीडिताः ३५ इति
कृत्वास्मितंदेवीसाट्टहासंचकारह उच्चैःशब्दंमहाघोरंदानवानांभयप्रदं ३६ चकंपेवसुधातत्रश्रुत्वातच्छब्दम
द्भुतं चेलुश्चपर्वताःसर्वेचुक्षोभाब्धिश्चवीर्यवान् ३७ मेरुश्चचालशब्देनदिशःसर्वाःप्रपूरिताः भयंजग्मुःस्तदाश्रु
त्वादानवास्तंस्वनंमहत् ३८ जयपाहीतिदेवास्तामूचुःपरमहर्षिताः. महिषोऽपिस्वनंश्रुत्वाचुकोपमदगर्वितः
३९ किमेतदितितान्दैत्यान्पप्रच्छस्वनशंकितः गच्छंतुत्वरितादूताज्ञातुंशब्दसमुद्भवं ४० कृतःकेनायमत्युग्रःश-
ब्दःकर्णव्यथाकरः देवोवादानवोवापियोभवेत्स्वनकारकः ४१

३१ हासकारणमाह चित्रमेतच्चेति एतादृशामहांतोपिब्रह्मा
द्याःकालवशान्महिषासुराद्भयंप्राप्ता इत्यहोप्रारब्धमतीवचित्रमस्तीतिभावः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ असंभाष्येति स्त्रीसंभाषणस्यवीराणामश्लाघ्य

गृहीत्वानंदुरात्मानंमत्समीपंनयंत्विह हनिष्यामिदुराचारंगर्जंतंस्मयदुर्मदं ४२ क्षीणायुष्यंमंदमतिंनयामि
यमसादनं पराजिताःसुराःकामंनगर्जंतिभयातुराः ४३ नासुराममवश्यास्तेकस्येदंमूढचेष्टितं त्वरितामासु
पायांतुज्ञात्वाशब्दस्यकारणं ४४ अहंगत्वाहनिष्यामितंपापंवितथश्रमं व्यासउवाच इत्युक्तास्तेनतेदूतादेवीं
सर्वांगसुंदरीं ४५ अष्टादशभुजांदिव्यांसर्वाभरणभूषितां सर्वलक्षणसंपन्नांवरायुधधरांशुभां ४६ दधतींचष
कंहस्तेपिबंतींचमुहुर्मधु संवीक्ष्यभयभीतास्तेजग्मुस्त्रस्ताःसुशंकिताः ४७ सकाशेमहिषस्याशुतमूचुःस्वन
कारणं देवाऊचुः देवीदैत्येश्वरप्रौढादृश्यतेकाचिदंगना ४८ सर्वांगभूषणानारीसर्वरत्नोपशोभिता नमानु
षीनासुरीसादिव्यरूपामनोहरा ४९ सिंहारूढायुधधराचाष्टादशकरावरा सानादंकुरुतेनारीलक्ष्यतेमदगर्वि-
ता ५० सुरापानरताकामंजानीमोनसभर्तृका अंतरिक्षस्थितादेवास्तांस्तुवंतिमुदान्विताः ५१ जयेतिपाहिनश्चे
तिजहिशत्रुमितिप्रभो नजानेकावरारोहाकस्यवासापरिग्रहः ५२ किमर्थमागताचात्रकिंचिकीर्षतिसुंदरी द्रष्टुं
नैवसमर्थाःस्मतत्तेजःपरधर्षिताः ५३ शृंगारवीरहास्यादयारौद्राद्भुतरसान्विता दृष्ट्वैवंविधांनारीमसंभाष्य
समागताः ५४ वयंत्वदाज्ञयाराजन्किंकर्तव्यमतःपरं महिषउवाच गच्छवीरमयादिष्टोमंत्रिश्रेष्ठबलान्वितः
५५ सामादिभिरुपायैस्त्वंसमानयशुभाननां नायातियदिसानारीत्रिभिःसामादिभिस्त्विह ५६ अहत्वातांवरा
रोहांत्वमानयममांतिकं करोमिपट्टमहिषींतामरालध्रुवंमुदा ५७ लादितिभावः ५४ ५५ ५६ अहत्वेति माणो-
नगच्छतीत्येवंशिक्षयित्वानयेत्यर्थः ५७

५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेनवमोऽध्यायः ९ षट्षष्टि-
श्लोकवर्यैस्तुदूतसंवादकीर्तनं क्रियतेयत्रदोषास्तुदैत्यानांभांतिसर्वतः १ पूर्वाध्यायांते दूतवाक्यंश्रुत्वादेवीयदाहतदुच्यते इतितस्येति १

प्रीतियुक्तासमायातियदिसामृगलोचना रथभंगोयथानस्यात्तथाकुरुममेप्सितं ५८ श्रवणान्मोहितोऽस्म्यद्य
तस्यारूपस्यसंपदा व्यासउवाच महिषस्यवचःश्रुत्वापेशलंमंत्रिसत्तमः ५९ जगामतरसाकामंगजाश्वरथसंयु
तः गत्वादूरतरंस्थित्वातामुवाचमनस्विनीं ६० विनयावनतःश्लक्ष्णंमंत्रीमधुरयागिरा प्रधानउवाच कासित्वं
मधुरालापेकिमत्रागमनंकृत ६१ पृच्छतित्वांमहाभागेमन्मुरवेनममप्रभुः संजेतासर्वदेवानामवध्यस्तुनरैःकि
ल ६२ ब्रह्मणोवरदानेनगर्वितश्चारुलोचने दैत्येश्वरोऽसौबलवान्कामरूपधरःसदा ६३ श्रुत्वात्वांसमुपायातां
चारुवेषांमनोहरां द्रष्टुमिच्छतिराजामेमहिषोनामपार्थिवः ६४ मानुषंरूपमादायत्वत्समीपंसमेष्यति यथारु
च्येतचार्वंगितथामन्यामहेवयं ६५ तत्त्वंहिमृगशावाक्षिसमीपंतस्यधीमतः नोचेदिहानयाम्येनंराजानंभक्तित
त्परं ६६ करभोरुवदा शुत्वंसंविधेयंमयातथा इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेदेवीमाहात्म्येनवमोऽध्यायः ९
व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यप्रमदोत्तमा तमुवाचमहाराजमेघगंभीरयागिरा १ देव्युवाच मंत्रिवर्य-
सुराणांवैजननींविद्धिमांकिल महालक्ष्मीमितिख्यातांसर्वदैत्यनिषूदिनीं २ प्रार्थिताऽहंसुरैःसर्वैर्महिषस्यवधा
य्च पीडितैर्दानवेंद्रेणयज्ञभागबहिष्कृतैः ३ तस्मादिहागतास्म्यद्यतद्वधार्थंकृतोद्यमा एकाकिनीनसैन्येनसंयु
तामंत्रिसत्तम ४ यत्त्वयाहंसामपूर्वंकृत्वास्वागतमादरात् उक्तामधुरयावाचातेनतुष्टास्मितेऽनघ ५ नोचेद्धन्मि
दृशात्वांवैकालाग्निसमयाकिल कस्यप्रीतिकरंनस्यान्माधुर्यवचनंखलु ६ २ ३ ४ ५ कालाग्निसमयासदृशया ६

गच्छतमिति तंमहिषंप्रतिगच्छेत्यर्थः ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ यद्यस्मादित्यर्थः स्त्रीवध्यत्वेऽवशिष्टेसतीतिशेषः

गच्छत्वंमहिषंपापंवदमद्वचनादिदं गच्छपातालमद्युनाजीवितेच्छायदस्तिते ७ नोचेत्कृतागसंदुष्टंहनिष्यामि
रणांगणे मद्बाणक्षुण्णदेहस्त्वंगंतासियमसादनं ८ दयालुत्वंममेदंत्वंविदित्वागच्छसत्वरं हतेत्वयिसुरामूढ
स्वर्गंप्राप्स्यंतिसत्वरं ९ तस्माद्गच्छस्वत्यक्त्वैकामेदिनींचससागरां पातालंतरसामंदयावद्बाणानमेऽपतन् १०
युद्धेच्छाचेन्मनसितेतत्तिष्ठोहित्वरितोसुर वीरैर्महाबलैःसर्वैर्नयामियमसादनं ११ युगेयुगेमहामूढहतास्त्वत्सदृशाः
किल असंख्यातास्तथात्वांवैहनिष्यामिरणांगणे १२ साफल्यंकुरुशस्त्राणांधारणेतुश्रमोऽन्यथा तद्युध्यस्वम
यासार्द्धंसमरेस्मरपीडितः १३ मागर्वंकुरुदुष्टात्मन्यन्मेऽस्तिब्रह्मणोवरः स्त्रीवध्यत्वेत्वयामूढपीडिताः स्फुर
सत्तमाः १४ कर्त्तव्यंवचनंधातुस्तेनाहंत्वामुपागता स्त्रीरूपमतुलंकृत्वासत्यंहंतुंकृतागसं १५ यथेच्छंगच्छवा
मूढपातालंपन्नगावृतं हित्वाभूःस्फुरसद्माद्यजीवितेच्छायदस्तिते १६ व्यासउवाच इत्युक्तःसततोदेव्यामंत्रिश्रेष्ठो
बलान्वितः प्रत्युवाचनिशम्यासौवचनंहेतुगर्भितं १७ देविस्त्रीसदृशंवाक्यंब्रूषेत्वंमदगर्विता क्वासौक्वत्वंकथं
युद्धमसंभाव्यमिदंकिल १८ एकाकिनीपुनर्बालाप्रारब्धयौवनामृदुः महिषोऽसौमहाकायोदुर्विभाव्योहिसंगतं
१९ सैन्यंबहुविधंतस्यहस्त्यश्वरथसंकुल पदातिगणसंविद्धनानायुधविराजितं २० कःश्रमःकरिराजस्यमाल-
तीपुष्पमर्दने मारणेतववामोरुमहिषस्यतथारणे २१ यदित्वांपरुषंवाक्यंब्रवीमिस्वल्पमप्यहं शृंगारेतद्विरुद्धं
हिरसभंगाद्बिभेम्यहं २२ राजास्माकंसुररिपुर्वर्त्ततेत्वयिभक्तिमान् साममेवमयावाच्यंदानयुक्तंतथावचः २३ तस्मिन्

वशिष्टेसतिब्रह्मणोवरोवर्त्ततइत्यत्रगर्वंमाकुर्वित्यर्थः तर्हिकास्त्रीहनिष्यतीतिचेदहमेवहनिष्यामीत्याह त्वयेति १४ कृतागसंत्वांहंतुंसमुपागतेत्यन्वयः

१५ १६ १७ स्त्रीसदृशमप्रौढं १८ १९ २० २१ हियतःश्रृंगारेपरुषंवाक्यंविरुद्धंभवति ततोरसभंगाद्बिभेमिततोनपरुषंव
कुंशक्नोमीत्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ सचिवएवसाचिवः २९ ३० ३१ यदुक्तंस्त्रीस्वभावेति यत्त्वयोक्तंम्

नोचेदन्यमहमद्यैवबाणेनत्वांमृषावदां मिथ्याभिमानचतुरांरूपयौवनगर्वितां २४ स्वामीमेमोहितःश्रुत्वारूपंते
भुवनातिगं तत्प्रियार्थेप्रियंकामंवक्तव्यंत्वयियन्मया २५ राज्यंतवधनंसर्वंदासस्तेमहिषःकिल कुरुभावंविशालाक्षि
त्यक्त्वारोषंमूर्तिमदं २६ पतामिपादयोस्तेऽहंभक्तिभावेनभामिनि पट्टराज्ञीमहाराज्ञोभवशीघ्रंशुचिस्मिते २७ त्रै
लोक्यविभवंसर्वंप्राप्स्यसित्वमनाविलं सुखंसंसारजंसर्वंमहिषस्यपरिग्रहात् २८ देव्युवाच शृणुसाचिववक्ष्या
मिवाक्यानांसारमुत्तमं शास्त्रदृष्टेनमार्गेणचातुर्यमनुचिंत्यच २९ महिषस्यप्रधानस्त्वंमयाज्ञातंधियाकिल पशुबु
द्धिस्वभावोऽसिवचनात्तवसांप्रतं ३० मंत्रिणस्त्वादृशायस्यसकथंबुद्धिमान्भवेत् उभयोःसदृशोयोगःकृतोऽयंविधि
नाकिल ३१ यदुक्तंस्त्रीस्वभावासितद्विचारयमूढकिं पुमान्नाहंतत्स्वभावाऽभवंस्त्रीरूपधारिणी ३२ याचितंमरणं
पूर्वंस्त्रियात्वत्प्रभुणायथा तस्मान्मन्येऽतिमूर्खोऽसौनवीररससवित्तमः ३३ कामिन्यामरणंक्लीबरतिदंभूरिदुःखदं प्रार्थि
तंप्रभुणातेनमहिषेणात्मबुद्धिना ३४ तस्मात्स्त्रीरूपमाधायकार्यकर्त्तुमुपागता कथंबिभेमित्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रावि
रोधकैः ३५ विपरीतंयदादैवंतृणंवज्रसमंभवेत् विधिश्चेत्सुमुखःकामंकुलिशंतूलवत्तदा ३६ किंसैन्यैरायुधैःकिं
वाप्रपंचैर्दुर्गसेवनैः मरणंसांप्रतंयस्यतस्यसैन्यैस्तुकिंफलं ३७

दस्त्रीस्वभावासीतितत्रविचारयकिमहंपुमान्नास्मितत्स्वभावापु
रुषस्वभावाकिंपुमान्नाहंमायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्याममपुंप्रकृत्युभयात्मकत्वात्पुरुषस्वभावत्वमस्त्येव ननुकिमर्थंतर्हिस्त्रीवेषोधृतइतिचेद्देवै
र्महिषवधार्थंप्रार्थितास्त्रीवेषाऽभवमित्याह अभवंस्त्रीवेषधारिणीति ३२ तदेवाहयाचितमिति ३३ ३४ ३५ यदुक्तमेकाकिनीतितत्रोत्तरमाह विपरीत
मिति ३६ ३७

किंचतवमहिषासुरान्ममृत्युर्यदिकल्पितःस्यात्तर्हिसभविष्यत्येव तत्राहमेकाकिनीस्यामपिचेत्किंसैन्ययुतावेदपिकिमित्याह यदायमिति ३८ ३९ ननुमहिषासुरस्यवरोवर्त्ततेततस्तस्यमरणाभावात्कथंतं हनिष्यसित्वंतत्राह ब्रह्मादीनामिति महिषासुरबुद्ध्याह भवनइति ४० ये

यदायंदेहसंबंधोजीवस्यकालयोगतः तदैवलिखितंसर्वसुखदुःखंतथामृतिः ३८ यस्ययेनप्रकारेणमरणं दैवनिर्मितं तस्यतेनैवजायेतनान्यथेतिविनिश्चयः ३९ ब्रह्मादीनांयथाकालेनाशोत्पत्तीविनिर्मिते तथैवभवतः कामंकिमन्येषांविचार्यते ४० येमृत्युधर्मिणस्तेषांवरदानेनदर्पिताः मरिष्यामोनमन्यंतेतेमूढामंदचेतसः ४१ तस्माद्गच्छनृपंब्रूहिवचनंममसत्वरं यदाज्ञापयतेभूपरत्नत्कर्त्तव्यंत्वयाकिल ४२ मघवा स्वर्गमाप्नोतुदेवाःसंतु हविर्भुजः यूयंप्रयातपातालंयदिजीवितुमिच्छथ ४३ अन्यथाचेन्मतिमिंदंमहिषस्यदुरात्मनः तद्युध्यस्वमयासा र्द्धंमरणायकृतादरः ४४ मन्यसेसंगरेभग्नादेवाविष्णुपुरोगमाः दैवंहिकारणंतत्रवरदानंप्रजापतेः ४५ व्यासउ वाच इतिदेव्यावचःश्रुत्वाचिंतयामासदानवः किंकर्त्तव्यंमयाद्युक्तंगंतव्यंवानृपंप्रति ४६ विवाहार्थमिहाज्ञप्तोरा ज्ञाकामातुरेणवै तत्कथंविरसंकृत्वागच्छेयंनृपसन्निधौ ४७ इयंबुद्धिःसमीचीनायद्गच्छामिकलिंविना यथागतं तथाशीघ्रंराज्ञेसंवेदयाम्यहं ४८ सप्रमाणंपुनःकार्यंराजामतिमतांवरः करिष्यतिविचार्यैवसचिवैर्निपुणैःसह ४९ सहसानमयायुद्धंकर्त्तव्यमनयासह जयेपराजयेवापिभूपतेरप्रियंभवेत् ५० यदिमांसुंदरीहन्याद्धंवाहन्मितां पुनः येनकेनाप्युपायेनसकुप्येत्पार्थिवःकिल ५१ तस्मात्तत्रैवगत्वाहंबोधयिष्यामितंनृपं यथाद्याभिहितंदेव्यायथारु चिकरोतुसः ५२

मृत्युधर्मिणइति येमरणधर्मिणोदेवास्तेषांवरेणामृताभवामइतियेजानंतितेमूढाइत्यर्थः ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ देव्याइत्यस्याग्रेतदनंतरमितिशेषः ५२ ७ छ

५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ इतिश्रीदेवीभागवतति

व्यासउवाच इतिसंचिंत्यमेधावीजगामनृपसन्निधौ प्रणम्यतमुवाचेदंकृतांजलिरमात्यजः ५३ मंत्र्युवाच
राजन्देवीवरारोहासिंहस्योपरिसंस्थिता अष्टादशभुजारम्यावरायुधधरापरा ५४ सामयोक्तामहाराजमहिषं
भजभामिनि महिषीभवराज्ञस्त्वंत्रैलोक्याधिपतेःप्रिया ५५ पट्टराज्ञीत्वमेवास्यभवितानात्रसंशयः सतवाज्ञा
करोजातोवशवर्तीभविष्यति ५६ त्रैलोक्यविभवंभुक्त्वाचिरकालंवरानने महिषंपतिमासाद्ययोषितांसुभगाभव
५७ इतिमद्वचनंश्रुत्वासास्मयावेशमोहिता मामुवाचविशालाक्षीस्मितपूर्वमिदंवचः ५८ महिषीगर्भसंभूतंप
शूनामधमंकिल बलिंदास्याम्यहंदेव्येसुराणांहितकाम्यया ५९ कामूढाकामिनीलोकेमहिषंवैपतिंभजेत् मादृ
शीमंदबुद्धेकिंपशुभावंभजेदिह ६० महिषीमहिषनाथंसम्भृंगाभृंगसंयुतं कुरुतेक्रंदमानावैनाहंतत्सदृशीशठा
६१ करिष्येऽहंमृधेयुद्धंहनिष्येत्वांस्मरांप्रियं गच्छवादुष्टपातालंजीवितेच्छायदस्तिते ६२ परुषंतुतयावाक्य
मित्युक्तंनृपमत्तया तच्छ्रुत्वाऽहंसमायातःप्रविचिंत्यपुनःपुनः ६३ रसभंगंविचिंत्यैवनयुद्धंतुमयाकृतं आज्ञां
विनातवात्यंतंकथंकुर्यांदृथोद्यमं ६४ सातीवचबलोन्मत्तावर्ततेभूपभामिनी भवितव्यंनजानामिकिंवाभाविभ
विष्यति ६५ कार्येस्मिंस्त्वंप्रमाणंनोमंत्रोऽतीवदुरासदः युद्धंपलायनंश्रेयोनजानेऽहंविनिश्चयं ६६ इतिश्रीदे०
दशमोऽध्यायः १० व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वामहिषोमदविव्हलः मंत्रिवृद्धान्समाहूयराजावचनमब्र
वीत् १ लकेपंचमस्कंधेदशमोऽध्यायः १० सप्तषष्टिश्लोकवर्यैर्महिषासुरसंसदि विमृश्यतामन्दूतस्तुप्रेषितश्चेतिकीर्त्यते १ इत्थं
पूर्वाध्यायांतेमंत्रिवर्यभाषणमुपन्यस्यतदुत्तरंजातंवृत्तमाह इतितस्येति १ ७ ७ ७ ७

विश्रब्धंनिश्चितं २ सामादिषूपायेषुकउपाय इत्यर्थः ३ सत्यमिति वक्तव्यंहिद्विविधंसत्यंप्रियंचेत्यर्थः तयोर्मध्येएकंविबुधैर्हित करंविचार्यकार्यंस्वीकार्यमित्यर्थः ४ किंतद्धितकरंतत्स्वयमेवाहुः सत्यंचेति प्रियंचाहितकृदिति सत्यमुच्यतेचेद्राज्ञः क्रोधोभवि-

राजोवाच मंत्रिणः किंचकर्तव्यंविश्रब्धंब्रूतमाचिरं आगतादेवविहितामायेयंशांबरीवकिं २ कार्येस्मिन्निपुणायूयमुपायेषुविचक्षणाः सामादिषुचकर्त्तव्यः कोत्रमत्यंब्रुवंतुच ३ मंत्रिणऊचुः सत्यसदेववक्तव्यंप्रियंच नृपसत्तम कार्यंहितकरंनूनंविचार्यंविबुधैःकिल ४ सत्यंचाहितकृद्राजन्प्रियंचाहितकृद्भवेत् यथौषधंनृणांलोकेत्वप्रियंरोगनाशनं ५ सत्यस्यश्रोतामंताचदुर्लभः पृथिवीपते वक्तापिदुर्लभः कामंबहवश्चाटुभाषकाः ६ कथंब्रूमोऽत्रनृपतेविचारेगहनेत्विह शुभंवाप्यशुभंवापिकोवेत्तिभुवनत्रये ७ राजोवाच स्वस्वमत्यनुसारेणब्रुवंत्वद्यपृथक्पृथक् येषांहियादृशोभावस्तच्छ्रुत्वाचिंतयाम्यहं ८ बहूनांमतमाज्ञायविचार्यचपुनःपुनः यच्छ्रेयस्तद्धिकर्त्तव्यंकार्यंकार्यविचक्षणैः ९ व्यासउवाच तस्यैवंवचनंश्रुत्वाविरूपाक्षोमहाबलः उवाचतरसावाक्यंरंजयन्पृथिवीपतिं १० विरूपाक्षउवाच राजन्नारीवराकीयंसाब्रूतेमदगर्विता बिभीषिकामात्रमिदंज्ञातव्यंवचनंत्वया ११ कोबिभेतिस्त्रियोवाक्यैर्दुरुक्तैरणदुर्मदैः अनृतंसाहसंचेतिजानन्नारीविचेष्टितं १२ जित्वात्रिभुवनंराजन्नंधकांताभयेनवै दीनत्वेप्ययशोनूनंवीरस्यभुवनेभवेत् १३ तस्माद्याम्यहमेकाकीयुद्धायचंडिकांप्रति हनिष्येतांमहाराजनिर्भयोभवसांप्रतं १४ सेनावृतोऽहंगत्वातांशरस्त्रास्त्रैर्विविधैःकिल निषूदयामिदुर्मर्षांचंडिकांचंडविक्रमा १५

ष्यतीतिभियाराज्ञोहितकरमपिसत्यंवाक्यंहित्वातन्मनोरंजनायासत्यंकार्यनाशकरंचयन्निष्टंतद्वक्तव्यंतदेतदत्रप्रियपदवाच्यंतच्चाहितकृदेवभवेत् तद्भिन्नमप्रियंसत्यंवाक्यंहितकृदितिभावः तत्रदृष्टांतमाह यथौषधमिति ५ चाटुभाषकाः मनोनुकूलवक्तारः ६ ७ ८ ९ १०

११ १२ दीनत्वेस्वीकृते इत्यर्थः १३ यामिगच्छामीत्यर्थः १४ १५ १६ १७ १८ १९ हावोयमिति योरसवित्तमः सयोयंमा
निनीनांहावस्तंवेत्ति वक्रोक्तिरिति कामिन्यावक्रोक्तिः प्रियंप्रतिपुरुषंप्रतिपरायणंभवति सुखाश्रयभूताभवति २० स्त्रियोत्ददृ्धंनसर्वे
जानंति किंतुकोपिचतुरः कामशास्त्रविचक्षणएवजानातीत्याह वेत्तीति तर्हित्वमेवतद्धृदयवेत्तासितनरस्तद्वाक्यार्थंवर्णयेतिचेत्तदाह यदुक्त
मिति २१ हेतुगर्भमिति कारणगर्भतात्पर्यांतर विशिष्टमित्यर्थः किंतत्तात्पर्यांतरंतदाह बाणास्त्विति नप्रसिद्धाबाणाअत्रविवक्षिताः

बद्ध्वासर्पमयैःपाशैरानयिष्येतवांतिकं वशगातुसदातेस्यात्पश्यराजन्बलंमम १६ व्यासउवाच विरूपाक्ष
वचःश्रुत्वादुर्धरोवाक्यमब्रवीत् सत्यमुक्तंवचोराजन्विरूपाक्षेणधीमता १७ ममापिवचनंश्लक्ष्णंश्रोतव्यंधीमता-
त्वया कामातुरैषास्फुदतीलक्ष्यतेप्यनुमानतः १८ भवत्येवंविधाकामंनाधिकारूपगर्विता भीषयित्वावरारोहात्वांव
शेकर्त्तुमिच्छति १९ हावोयंमानिनीनांवैतंवेत्तिरसवित्तमः वक्रोक्तिरेषाकामिन्याःप्रियंप्रतिपरायण २० वेत्तिकोपि
नरःकामंकामशास्त्रविचक्षणः यदुक्तंनामबाणैस्त्वांवधिष्येरणमूर्द्धनि २१ हेतुगर्भमिदंवाक्यंज्ञातव्यंहेतुवित्तमैः
बाणास्तुमानिनीनांवैकटाक्षाएवविश्रुताः २२ पुष्पांजलिमयाश्चान्येव्यंग्यानिवचनानिच काशक्तिरन्यबाणानांप्र
रणेत्वयिपार्थिव २३ नाहृशीनांनसाशक्तिर्ब्रह्मविष्णुहरादिषु ययोक्तंनेत्रबाणैस्त्वांहनिष्येमदंपार्थिवं २४ विपरीतंप
रिज्ञातंतेनारसर्वविदाकिल पातयिष्यामिशय्यायांरणमध्यांपतितंव २५ विपरीतरतिक्रीडाभाषणंज्ञेयमेवतन् करिष्ये
विगतप्राणंयदुक्तंवचनंतया २६

किंतुकटाक्षाः २२ पुष्पांजलिमयाइति यथाकटाक्षाःपूर्वोक्ताभिप्रायास्तथापुष्पांजलिमयाव्यंग्यवचनानिनर्मोक्तयश्च
बाणाइत्यर्थः ननुसुखबाणाःकुतोनात्रविवक्षिताइतिचेदसंभवान्नतेऽत्रविवक्षिताइत्याह काशक्तिरिति २३ तादृशीनांशृंगारवतीनांस्त्रीणामन्यबाणानांप्रेरणेका
शक्तिः किंशब्दःक्षेपार्थः नैवशक्तिरित्यर्थः याशक्तिर्ब्रह्माविष्णुहरादिषुनास्तितस्माद्यन्तयोक्तंबाणैस्त्वांवधिष्येइतितस्यायमभिप्रायइत्याह २४ २५ यच्च

तयोक्तं तव पतिं महिषासुरं रणे शय्यायां रणरूपायां शय्यायां पातयिष्यामीति तस्यायमभिप्राय इत्याह विपरीतरतीति २६ यच्च तयोक्तं करिष्ये विग नप्राणमिति तस्यायमभिप्राय इत्याह वीर्यप्राणा इति तद्धि हीनं वीर्यविहीनं करिष्यामीत्येव तद्वचनार्थः एतादृशव्यंग्याधिक्येन नर्मोक्त्याधिक्येन वा

वीर्यप्राणा इति प्रोक्तं तद्धि हीनं न चान्यथा व्यंग्याधिक्येन वाक्येन वरयत्युत्तमा नृप २७ तद्धैर्विचारतो ज्ञेयं रसग्रंथ विचक्षणैः इति ज्ञात्वा महाराज कर्त्तव्यं रससंयुतं २८ सामदान द्वयं तस्या नान्योपायोऽस्ति भूपते रुष्टा वा गर्विता वापि वशगा मानिनी भवेत् २९ तादृशैर्मधुरैर्वाक्यैरानयिष्ये तवांतिकं किं बहूक्तेन मे राजन् कर्तव्या वशवर्तिनी ३० गत्वा मया धुनैवेयं किंकरी व सदैवते व्यास उवाच इत्थं निशम्य तद्वाक्यं ताम्रस्तत्त्वविचक्षणः ३१ उवाच वचनं राजन्निशामय मयो- दितं हेतुमद्धर्मसहितं रसयुक्तं नयान्वितं ३२ नैषा कामातुरा बाला नानुरक्ता विचक्षणा व्यंग्यानि नैव वाक्यानि तयोक्ता नि तु मानद ३३ चित्रमत्र महाबाहो यदेकावरवर्णिनी निरालंबा समायाति चित्ररूपा मनोहरा ३४ अष्टादशभुजा नारी न श्रुता न च वीक्षिता केनापि त्रिषु लोकेषु पराक्रमवती शुभा ३५ आयुधान्यपि तावंति धृतानि बलवंति च विपरीतमिदं मन्ये स वै कालकृतं नृप ३६ स्वप्नानि दुर्निमित्तानि मया दृष्टानि वै निशि तेन जानाम्यहं नूनं वैशसं समुपागतं ३७ कृष्णांबरधरा नारी रुदती च गृहांगणे दृष्टा स्वप्ने प्युषः काले चिंतनव्यस्तदत्ययः ३८ विकृताः पक्षिणो रात्रौ रोरुवंति गृहे गृहे उत्पाता विवि धा राजन् प्रभवंति गृहे गृहे ३९ तेन जानाम्यहं नूनं कारणं किंचिदेव हि यत्त्वां प्रार्थयते बाला युद्धाय कृतनिश्चया ४० नैषा स्ति मानुषी नो वा गांधर्वी न तथासुरी

स्येन सात्युत्तमा कामिनी त्वां वरयतीति यन्मयोच्यते तद्धै रसग्रंथविचक्षणैः शृंगारशास्त्रनिपुणैर्विचारतो - ज्ञेयं निश्चेतव्यमित्यर्थः २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ तेन स्वप्नेन तदत्ययो येन स्वप्नो दृष्टस्तदत्ययो ध्वंसो नियतं चिंतितव्य इत्यर्थः ३८ ३९ तेनेति तेन दुःस्वप्नादिना किंचिदन्यदेव कारणमस्माकं मरणरूपमस्या अवतारस्य जानामि अनुमिनोमीत्यर्थः किंच त्वत्यक्षतो पीदं नि

श्रीयत इत्याह यत्त्वामिति ४० नन्वनया कथं मम वधो भविष्यतीति तत्राह नैषास्तीति विलक्षणशक्तिमत्त्वाद्भविष्यतीत्यर्थः ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ हंतव्या नान्यथेति यदि संग्रामे न वशगा तदा हंतव्या यद्यन्यथा वशगा स्यात्तदा न हंतव्या किंतु कामं यथेष्टं माननीयेत्यर्थः ४६ ४७

देवैः कृते यं ज्ञातव्या माया मोहकरी विभो ४१ कातरत्वं न कर्तव्यं ममैतन्मतमित्यलं कर्त्तव्यं सर्वथा युद्धं यद्भाव्यं तद्भविष्यति ४२ को वेद दैवकर्त्तव्यं शुभं वाप्यशुभं तथा अवलंब्य धियाधैर्यं स्थातव्यं वै विचक्षणैः ४३ जीवितं मरणं पुंसां दैवाधीनं नराधिप कोपि नैवान्यथा कर्त्तुं समर्थो भुवनत्रये ४४ महिष उवाच गच्छ त्वं त्वं महाभाग युद्धाय कृतनिश्चयः तामानय वरारोहां जित्वा धर्मेण मानिनीं ४५ न भवेद्वशगा नारी संग्रामे यदि सा तव हंतव्या नान्यथा कामं माननीया प्रयत्नतः ४६ वीरस्त्वमसि सर्वज्ञ कामशास्त्रविशारदः येन केनाप्युपायेन जेतव्या वरवर्णिनी ४७ त्वरन्वीर महाबाहो सैन्येन महता वृतः तत्र गत्वा त्वया ज्ञेया विचार्य च पुनः पुनः ४८ किमर्थमागता चेयं ज्ञातव्यं तद्धि कारणं कामाद्वा वैरभावाद्वा माया कस्येयमित्युत ४९ आदौ तन्निश्चयं कृत्वा ज्ञातव्यं तच्चिकीर्षितं पश्चाद्युद्धं प्रकर्त्तव्यं यथायोग्यं यथाबलं ५० कातरत्वं न कर्त्तव्यं निर्दयत्वं तथा न च यादृशी हि मनस्तस्याः कर्त्तव्यं तादृशं त्वया ५१ व्यास उवाच इति तद्भाषितं श्रुत्वा ताम्रः कालवशं गतः निर्गतः सैन्यसंयुक्तः प्रणम्य महिषं नृपं ५२ गच्छन्मार्गे दुरात्मासौ शकुनान्वीक्ष्य दारुणान् विस्मयं च भयं प्राप यममार्गप्रदर्शकान् ५३ स गत्वा तां समालोक्य देवीं सिंहोपरि स्थितां स्तूयमानां सुरैः सर्वैः सर्वायुधविभूषितां ५४ तामुवाच विनीतः सन् वाक्यं मधुरया गिरा सामभावं समाश्रित्य विनयावनतः स्थितः ५५ देवि दैत्येश्वरः सुभ्रु त्वद्रूपगुणमोहितः स्पृहां करोति महिषस्त्वत्पाणिग्रहणाय च ५६ भावं कुरु विशालाक्षि तस्मिन्नमरदुर्जये पतिं तं प्राप्य मृद्वंगि नंदने विहराद्भुते ५७ सर्वांगसुंदरं देहं प्राप्य सर्वसुखास्पदं सुखं सर्वात्मना ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः ५८

४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८

५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ कष्टंप्राप्यापिसंग्रामेजयसंदेहइत्यन्वयः ६५ ६६ ६७ इतिश्रीदे·पं·एकादशोऽध्यायः ११ पंच
षष्टिश्लोकवर्यैस्ताम्रस्यागमनोत्तरं दैत्यौचप्रेषितौतेनश्रुतौबाष्कलदुर्मुखौ १ ताम्रवाक्यश्रवणोत्तरंजगदंबिकायदाहतदुच्यते तन्निशम्ये

करभोरुकिमर्थंतेगृहीतान्यायुधान्यलं पुष्पकंदुकयोग्यास्तेकराःकमलकोमलाः ५९ भ्रूचापेविद्यमानेऽपिधनुषा
किंप्रयोजनं कटाक्षाविशिखाःसंतिकिंबाणैर्निष्प्रयोजनैः ६० संसारेदुःखदंयुद्धंनकर्त्तव्यंविजानता लोभासक्ताःप्र
कुर्वंतिसंग्रामंचपरस्परं ६१ पुष्पैरपिनयोद्धव्यंकिंपुनर्निशितैःशरैः भेदनंनिजगात्राणांकस्यतज्जायतेमुदे ६२ तस्मा-
त्त्वमपितन्वंगिप्रसादंकर्त्तुमर्हसि भर्त्तारंभजमेनाथंदेवदानवपूजितं ६३ सतेऽत्रवांछितंसर्वंकरिष्यतिमनोरथं त्वं
पट्टमहिषीराज्ञःसर्वथानात्रसंशयः ६४ वचनंकुरुमेदेविप्राप्स्यसेसुखमुत्तमं संग्रामेजयसंदेहःकष्टंप्राप्यनसंशयः
६५ जानासिराज्यनीतिंत्वंयथावद्वरवर्णिनि भुंक्ष्वराज्यसुखंपूर्णंवर्षाणामयुतायुतं ६६ पुत्रस्तेभविताकांतःसोऽ
पिराजाभविष्यति यौवनेक्रीडयित्वांतेवार्द्धक्येसुखमाप्स्यसि ६७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेदेवी
माहात्म्येएकादशोऽध्यायः ११ व्यासउवाच तन्निशम्यवचस्तस्यताम्रस्यजगदंबिका मेघगंभीरयावाचाहसंती
तमुवाचह १ देव्युवाच गच्छताम्रपतिंब्रूहिमुमूर्षुंमंदचेतसं महिषंचातिकामार्त्तंमूढंज्ञानविवर्जितं २ यथातेम
हिषीमाताप्रौढायवसभक्षिणी नाहंतथाश्रृंगवतीलंबपुच्छामहोदरी ३ नकामयेऽहंदेवेशंनैवविष्णुंनशंकरं धनदं
वरुणंनैवब्रह्माणंनचपावकं ४ एतान्देवगणान्हित्वापशुंकेनगुणेनवै वृणोम्यहंवृथालोकेगर्हणामेभवेदिति ५
नाहंपतिंवरानारीवर्त्ततेमेपतिःप्रभुः सर्वकर्त्तासर्वसाक्षीत्वकर्तानिःस्पृहःस्थिरः ६ ति १ २ यवसंतृणं यथात्वंतथात्व-
ज्जातीयानाहंयन्मामभिकांक्षसीतिभावः ३ किंचनकामयेहमिति ४ ५ निःस्पृहःस्थिरइतिभगवत्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपत्वेनपुंप्रकृत्य

भयात्मकत्वात्तस्यकेवलमायास्वरूपत्वाभिमानेनेयमुक्तिरितिबोध्यं ६ ७ ८ प्रबुध्येति इत्य० युध्यतामित्यर्थः जलवाहकं जलवाह
कत्वेनमहिषःप्रसिद्धोस्तीत्यर्थः ९ १० यत्त्वयोक्तंमहिषेणसंबंधेसुखंभविष्यतीतितत्राहकामंसदृशयोरिति ११ तदेवोपपादयति मूर्खे-

निर्गुणोनिर्ममोनंतोनिरालंबोनिराश्रयः सर्वज्ञःसर्वगःसाक्षीपूर्णःपूर्णाशयःशिवः ७ सर्वावासःक्षमःशांतः
सर्वदृक्सर्वभावनः तंत्यक्त्वामहिषमंदंकथंसेवितुमुत्सहे ८ प्रबुध्ययुध्यतांकामंकरोमियमवाहनं अथवामनु
जानांवैकरिष्येजलवाहकं ९ जीवितेच्छास्तिचेत्पापगच्छपातालमाशुवै समस्तैर्दानवैर्युक्तस्त्वन्यथाहन्मिसंगरे १०
कामंसदृशयोर्योगःसंसारेसुखदोभवेत् अन्यथादुःखदोभूयादज्ञानाद्यदिकल्पितः ११ मूर्खस्त्वमसियद्रूपे
पतिंमेभजभामिनि क्वाहंक्वमहिषःशृंगीसंबंधःकीदृशोद्वयोः १२ गच्छयुध्यस्ववाकामंहनिष्येऽहंसबांधवं य
ज्ञभागंदेवलोकंनोचेत्यक्त्वासुखीभव १३ व्यासउवाच इत्युक्त्वासातदादेवीजगर्जभृशमद्भुतं कल्पांतसदृशं
नादंचक्रेदैत्यभयावहं १४ चकंपेवसुधाचेलुस्तेनशब्देनभूधराः गर्भाश्चदैत्यपत्नीनांसस्रंसुर्गर्जितस्वनात् १५
ताम्रस्त्श्रुत्वाचतंशब्दंभयत्रस्तमनास्तदा पलायनंततःकृत्वाजगाममहिषांतिकं १६ नगरेतस्ययेदैत्यास्तेपिचिं
तामवाप्नुवन् बधिरीकृतकर्णाश्चपलायनपरानृप १७ तदाक्रोधेनसिंहोपिननादभृशमुत्कटः तेननादेनदैतेया
भयंजग्मुरपिस्फुटं १८ ताम्रंसमागतंदृष्ट्वाहयारिरपिमोहितः चिंतयामाससचिवैःकिंकर्तव्यमतःपरं १९ दुर्ग
ग्रहोवाकर्तव्योयुद्धंनिर्गत्यवापुनः पलायनेकृतेश्रेयोभवेद्वादानवोत्तमाः २० बुद्धिमंतोदुराधर्षाःसर्वशास्त्रविशार
दाः मंत्रःखलुप्रकर्तव्यःसुगुप्तःकार्यसिद्धये २१ मंत्रमूलंस्मृतंराज्यंयदिसस्यात्सुरक्षितः मंत्रिभिश्चसदाचारे
विधेयःसर्वथाबुधैः २२ स्त्वमसीति १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

भूतिमिच्छतामंत्रोगुप्तःकर्त्तव्यइत्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ राजन्निति इयंकस्यपत्नीकिमर्थमत्रागते

मंत्रभेदेविनाशःस्याद्राज्यस्यभूपतेस्तथा तस्माद्भेदभयाद्गुप्तःकर्त्तव्योभूतिमिच्छता २३ तदत्रमंत्रिभिर्वाच्यंवचनं
हेतुमद्धितं कालदेशानुसारेणविचिंत्यनीतिनिर्णयं २४ यायोषात्रसमायाताप्रबलादेवनिर्मिता एकाकिनीनिरालंबा
कारणंतद्विचिंत्यतां २५ युद्धंप्रार्थयतेबालाकिमाश्चर्यमतःपरं श्रेयोऽत्रविपरीतंवाकोवेत्तित्रिभुवनत्रये २६ नबहूनांजयो
प्यस्तिनैकस्यचपराजयः दैवाधीनौसदाज्ञेयौयुद्धेजयपराजयौ २७ उपायवादिनःप्राहुर्दैवंकिंकेनवीक्षितं अदृष्टमि
तियन्नामप्रवदंतिमनीषिणः २८ तत्सत्त्वेपिप्रमाणंकिंकातराशावलंबनं नसमर्थजनानांहिदैवंकुत्रापिलक्ष्यते
२९ उद्यमोदैवमेतौहिशूरकातरयोर्मतं विचिंत्याद्यधियासर्वंकर्त्तव्यंकार्यमादरात् ३० व्यासउवाच इतिराज्ञोव
चःश्रुत्वाहेतुगर्भंमहायशाः बिडालाख्योमहाराजमित्युवाचकृतांजलिः ३१ राजन्नेषाविशालाक्षीज्ञातव्यायत्नतःपु
नः किमर्थमिहसंप्राप्ताकुतःकस्यपरिग्रहः ३२ मरणंतेपरिज्ञायास्त्रियःसर्वात्मनासुरैः प्रेषितापद्मपत्राक्षीसमुत्पा
द्य स्वतेजसा ३३ तेपिछन्नाःस्थिताःस्वेऽत्रसर्वेयुद्धदिदृक्षवः समयेऽस्याःसहायास्तेभविष्यंतियुयुत्सवः ३४ पुर
तःकामिनींकृत्वातेवैविष्णुपुरोगमाः वधिष्यंतिचनःसर्वान्सात्वांयुद्धेहनिष्यति ३५ एतच्चिकीर्षितंतेषांमयाज्ञातंन
राधिप भवितव्यस्यनज्ञानंवर्त्ततेममसर्वथा ३६ योद्धव्यंनत्वयाद्येतिनाहंवक्तुंक्षमःप्रभो प्रमाणंत्वंमहाराजकार्येऽत्र
देवनिर्मिते ३७ त्वदर्थेऽस्माभिरनिशंमर्तव्यंकार्यगौरवात् विहर्तव्यंत्वयासार्धमेषधर्मोनुजीविनां ३८ विचारोत्रमहा
नस्तियदेकाकामिनीनृप युद्धंप्रार्थयतेऽस्माभिःससैन्यैर्बलदर्पितैः ३९

तिप्रथमंज्ञातव्यानततःपश्चाद्विचारःकर्तव्य

इत्यर्थः ३२ ननुतवमनसिकेयमस्तीत्यागतंतत्राह मरणंतेइति स्त्रियःसकाशात्तेमरणंसुरैःसर्वात्मनापरिज्ञायेत्यन्वयः ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ रसस्यशृंगाररसस्यस्थायीभावोनाम विभावेनानुभावेनव्यक्तःसंचारिणातथा रस

दुर्मुखउवाच राजन्युद्धेजयोनाद्यभविनावेद्म्यहंकिल पलायनंनकर्त्तव्यंयशोहानिकरंनृणां ४०
इंद्रादीनांसयुगेऽपिनकृतयज्जुगुप्सितं एकाकिनींस्त्रियंप्राप्यकाहिकुर्यात्पलायनं ४१ तस्माद्युद्धंप्रकर्त्तव्यं
मरणंवारणेजयःयद्भावितद्भवत्येवकात्रचिंताविपश्यतः ४२ मरणेऽत्रयशःप्राप्तिर्जीवनेचतथासुखं उभयम
नसाकृत्वाकर्त्तव्ययुद्धमद्यवै ४३ पलायनेयशोहानिर्मरणंचायुषःक्षये तस्माच्छोकोनकर्त्तव्योजीवितेमरणे
तथा ४४ व्यासउवाच दुर्मुखस्यवचःश्रुत्वाबाष्कलोवाक्यमब्रवीत् प्रणतःप्रांजलिर्भूत्वाराजानंवाक्यको-
विदः ४५ बाष्कलउवाच राजंश्चिंतानकर्त्तव्याकार्येऽस्मिन्कातराप्रिये अहमेकोहनिष्यामिचंडींचंचललोचनां
४६ उत्साहस्तुप्रकर्त्तव्यःस्थायीभावोरसस्यच भयानकोभवेद्वैरीवीरस्यनृपसत्तम ४७ तस्मात्त्यक्त्वाभयं
भूपकरिष्येयुद्धमद्भुतं नयिष्यामिनरेंद्राहंचंडिकायमसादनं ४८ नबिभेमियमाद्देवात्कुबेराद्वरुणादपि
वायोर्वन्हेस्तथाविष्णोःशंकराच्छशिनोरवेः ४९ एकाकिनीतथानारीकिंपुनर्मदगर्विता अहंतांनिहनिष्यामिवि
शिखैश्चशिलाशितैः ५० पश्यबाहुबलंमेद्यविहरस्वयथासुखं भवतात्रनगंतव्यंसंग्रामेप्यनयासमं ५१ व्या
सउवाच एवंब्रुवतिराजेंद्रंबाष्कलेमदगर्विते प्रणम्यनृपतिंतत्रदुर्द्धरोवाक्यमब्रवीत् ५२ दुर्द्धरउवाच महिषा
हंविजेष्यामिदेवींदेवविनिर्मितां अष्टादशभुजांरम्यांकारणाच्चसमागतां ५३ राजन्भीषयितुंत्वांवैमायैषानिर्मि
तासुरैः

तामेतैरत्यादिःस्थायीभावःसचेतसइत्युक्तलक्षणश्चेतसश्चमत्कारः यद्यपिरसएवस्थायीभावोनरसस्यसंबंधीतथापिरसस्येति
षष्ठीराहोःशिरइतिवज्ज्ञेया यद्वारसस्यचित्तस्येत्यर्थोवा वैरीवीररसस्यतुभयानकोभावोवैरीत्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० भीषयंतिप्रभुंसदेति तस्मात्त्वांयेमंत्रिणोभीषयंतितेशत्रुपक्षीयास्तवनाशकराइतिभावः
६१ ६२ ६३ ६४ ६५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ पंचाशच्छ्लोकवर्यैस्तुद्वाबाष्कलदुर्मुखौ यम

विभीषिकेयंविज्ञायत्यजमोहंमनोगतं ५४ राजनीतिरियंराजन्मंत्रिकृत्यंतथाशृणु सात्त्विकाराजसाःकेचित्ता
मसाश्चतथापरे ५५ मंत्रिणस्त्रिविधालोकेभवंतिदानवाधिप सात्त्विकाःप्रभुकार्याणिसाधयंतिस्वशक्तिभिः ५६
आत्मकृत्यमकुर्वंतिस्वामिकार्याविरोधनः एकचित्ताधर्मपरामंत्रशास्त्रविशारदाः ५७ राजसाभिन्नचित्ताश्च
स्वकार्यनिरताःसदा कदाचित्स्वामिकार्यंतेप्रकुर्वंतियदृच्छया ५८ तामसालोभनिरताःस्वकार्यनिरताःसदा प्र
भुकार्यंविनाश्यैवस्वकार्यंसाधयंतिते ५९ समयेतेविभिद्यंतेपरैस्तुपरवंचिताः स्वच्छिद्रंशत्रुपक्षीयान्निर्दिशंतिगृह
स्थिताः ६० कार्यभेदकरानित्यंकोशगुप्तासिवत्सदा संग्रामेऽथसमुत्पन्नेभीषयंतिप्रभुंसदा ६१ विश्वासस्तुनकर्त
व्यस्तेषांराजन्कदाचन विश्वासेकार्यहानिःस्यान्मंत्रहानिःसदैवहि ६२ खलाःकिंकिंनकुर्वंतिविश्वस्तालोभतत्पराः
तामसाःपापनिरताबुद्धिहीनाःशठास्तथा ६३ तस्मात्कार्यंकरिष्यामिगत्वाहंरणमस्तके चिंतात्वयानकर्तव्यासर्व
थानृपसत्तम ६४ गृहीत्वानांदुराचारामागमिष्यामिसत्वरः पश्यमेऽद्यबलंधैर्यंप्रभुकार्यंस्वशक्तितः ६५ इतिश्रीदे
वीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कं॰ द्वादशो॰ध्यायः १२ व्यासउवाच इत्युक्त्वातौमहाबाहूदैत्यौबाष्कलदुर्मुखौ
जग्मतुर्मददिग्धांगौसर्वशास्त्रास्त्रकोविदौ तौगत्वासमरेदेवीमूचतुर्वचनंतदा दानवौचमदोन्मत्तौमेघगंभीरयागि
रा २ देविदेवाजितायेनमहिषेणमहात्मना वरयत्वंवरारोहेसर्वदैत्याधिपंनृप ३ सकुलामानुषंरूपंसर्वलक्षणसंयुतं लोकंग-

तावेतदुच्यतेक्रूरनायकौ १ राजाज्ञांपूर्वाध्यायांतोक्तांपरिगृह्यबाष्कलदुर्मुखौनिर्गताविन्याह इत्युक्त्वेति १ २ ३

४ ५ संसारस्फुरवंविषयस्फुरवं ६ जाल्मेति हेजाल्मत्वंकाममोहितानारीयंभवति इतिकिंमांजानासियद्यस्मात्तथाविधाहंमहिषंशठं
भजेयमित्यर्थः ७ किंतुकुलांगनाहमस्मि तथाचकुलांगनानामिदंवृत्तम स्तीत्याह कुलशीलगुणैस्तुल्यमिति रूपचातुर्यबुद्ध्यादिभिर-

भूषितंभूषणैर्दिव्यैस्त्वामेष्यतिरहःकिल ॥ ४ ॥ त्रैलोक्यविभवंकामंत्वमेष्यसिशुचिस्मिते महिषेपरमंभावंकुरुकांतेम
नोगतं ५ कृत्वापतिंमहावीरंसंसारसुखमद्भुतं त्वंमाप्स्यसिपिकालापेयोषितांखलुवांछितं ६ श्रीदेव्युवाच
जाल्मत्वंकिंविजानासिनार्यहंकाममोहिता मंदबुद्धिबलात्यर्थंभजेयंमहिषंशठं ७ कुलशीलगुणैस्तुल्यंतंभजंति
कुलस्त्रियः अधिकंरूपचातुर्यबुद्धिशीलक्षमादिभिः ८ कात्वकामातुरानारीभजेच्चपशुरूपिणं पशूनामधमंनूनं
महिषंदेवरूपिणी ९ गच्छतंमहिषंतूर्णंभूपंबाष्कलदुर्मदौ वदतंतद्वचोदैत्यंगजतुल्यंविषाणिनं १० पातालंगच्छवा-
भ्येत्यसंग्रामंकुरुवामया रणेजातेसहस्राक्षोनिर्भयःस्यादितिध्रुवं ११ हत्वाहंत्वांगमिष्यामिनान्यथागमनंमम इत्थं
ज्ञात्वास्फुदुर्बुद्धेयथेच्छसितथाकुरु १२ मामनिर्जित्यभूभागेनस्थानंतेकदाचन भविष्यतिचतुष्पाददीर्घविवागिरिकंदरे १३
व्यासउवाच इत्युक्तौतौतयादैत्यौकोपाकुलितलोचनौ धनुर्बाणधरौवीरौयुद्धकामौबभूवतुः १४ कृत्वास्फविपुलंनादंदे
वीसानिर्भयास्थिता उभौचचक्रतुस्तीव्रांबाणवृष्टिंकुरूद्वह १५ भगवत्यपिबाणौघान्मुमोचदानवोपरि कृत्वातिमधु
रंनादंदेवकार्यार्थसिद्धये १६ तयोस्तुबाष्कलस्तूर्णंसंमुखोभूद्रणांगणे दुर्मुखःप्रेक्षकस्तत्रदेवीमभिमुखःस्थितः
१७ तयोर्युद्धमभूद्घोरंदेवीबाष्कलयोस्तदा बाणासिपरिघाघातैर्भयदंमंदचेतसां १८ ततःक्रुद्धाजगन्माताहत्वातं
युद्धदुर्मदं जघानपंचभिर्बाणैःकर्णाकृष्टैःशिलाशितैः १९ दानवोऽपिशरान्देव्याश्चिच्छेदनिशितैःशरैः

धिकमित्यर्थः स्वस्माद्रू
पचातुर्यबुद्ध्यादिभिरधिक मपीत्यर्थः ८ ९ गच्छतमितिलोट्मध्यमपुरुषद्विवचनांतंतथैव वदतमित्यपि १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ तिष्ठतिष्ठेतिभाषमाणइत्यर्थः २८ २९ ३० ३१ ३२ यथेति वैतरणी

सप्तभिस्ताडयामासदेवींसिंहोपरिस्थितां २० सापितंदशभिस्तीक्ष्णैःस्रुपीतैःसायकैःखलं जघानतच्छरांश्छित्वाज
हासचमुहुर्मुहुः २१ अर्द्धचंद्रेणबाणेनचिच्छेदचशरासनं बाष्कलोऽपिगदांगृह्यदेवींहंतुमुपाययौ २२ आगच्छंतंगदा
पाणिंदानवमदगर्वितं चंडिकास्वगदापातैःपातयामासभूतले २३ बाष्कलःपतितोभूमौमुहूर्त्तादुत्थितःपुनः चिक्षेपच
गदांसोऽपिचंडिकांचंडविक्रमः २४ तमागच्छंतमालोक्यदेवीशूलेनवक्षसि जघानबाष्कलंक्रुद्धापपातचममारसः २५
पतितेबाष्कलेसैन्यंभग्नंतस्यदुरात्मनः जयेतिचमुदादेवाश्चुक्रुशुर्गगनेस्थिताः २६ तस्मिंश्चनिहतेदैत्येदुर्मुखोऽति
बलान्वितः आजगामरणेदेवींक्रोधसंरक्तलोचनः २७ तिष्ठतिष्ठाबलेसोऽपिभाषमाणःपुनःपुनः धनुर्बाणधरःश्रीमान्
रथस्थःकवचावृतः २८ तमागच्छंतमालोक्यदेवीशंखमवादयत् कोपयंतीदानवंतंज्याघोषंचचकारह २९ सोऽपि
बाणान्मुमोचाशुतीक्ष्णानाशीविषोपमान् स्वबाणैस्तान्महामायाचिच्छेदचननादच ३० तयोःपरस्परंयुद्धंबभूवतुमुलं
नृप बाणशक्तिगदाघातैर्मुसलैस्तोमरैस्तथा ३१ रणभूमौनदाजातारुधिरौघवहानदी पतितानितदातीरेशिरांसि
प्रबभुस्तदा ३२ यथासंतरणार्थायधर्मकिंकरनायकैः तुंबीफलानिनीतानिनवशिक्षापरैर्मुदा ३३ रणभूमिस्तदाघोरा
बभूवातीवदुर्गमा शरीरैःपतितैर्भूमौखाद्यमानैर्वृकादिभिः ३४ गोमायुसारमेयाश्चकाकाःकंकाअयोमुखाः गृध्राः
श्येनाश्चखादंतिशरीराणिदुरात्मनां ३५ ववौवायुश्चदुर्गंधोमृतानांदेहसंगतः अभूत्किलकिलाशब्दःखगानांपलभ
क्षिणां ३६ तदाचुकोपदुष्टात्मादुर्मुखःकालमोहितः देवीमुवाचगर्वेणकृत्वाचोर्ध्वंकरंशुभं ३७ गच्छचंडिहनिष्यामि
त्वामद्यैवस्फबालिशे दैत्यंवाभजवामोरुमहिषंमदगर्वितं ३८ संतरणायेत्यर्थः ३३ ३४ गोमायुःशृगालःसारमेयःश्वा ३५ ३६ ३७ ३८

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ मौलिमत् किरीटवदित्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचम-

देव्युवाच आसन्नमरणःकामंप्रलपस्यद्यमोहितः अद्यैवत्वांहनिष्यामियथायंबाष्कलोहतः ३९ गच्छवातिष्ठवामंद मरणंयदिरोचते हत्वात्वांवैवधिष्यामिबालिशंमहिषीसुतं ४० तच्छ्रुत्वावचनंतस्यादुर्मुखोमर्तुमुद्यतः मुमोचबाणवृष्टिंतुचंडिकांप्रतिदारुणाम् ४१ सापितांनरसाछित्त्वाबाणवृष्टिंशितैःशरैः जघानदानवंक्रुद्धावृत्रंवज्रधरोयथा ४२ तयोःपरस्परंयुद्धंसंजातंचातिकर्कशं भयदंकातराणांचभूराणांबलवर्धनं ४३ देवीचिच्छेदतरसाधनुस्तस्यकरेस्थितं तथैवपंचभिर्बाणैर्बभंजरथमुत्तमं ४४ रथेभग्नेमहाबाहुःपदातिर्दुर्मुखस्तथा गदांगृहीत्वादुर्धर्षांजगामचंडिकांप्रति ४५ चकारसगदाघातंसिंहमौलौमहाबलात् नचचालहरिःस्थानात्ताडितोऽपिमहाबलः ४६ अंबिकातंसमालोक्यगदापाणिंपुरःस्थितं खड्गेनशितधारेणशिरश्चिच्छेदमौलिमत् ४७ छिन्नेचमस्तकेभूमौपपातदुर्मुखोमृतः जयशब्दंतदाचक्रुर्मुदितानिर्जराभृशं ४८ तुष्टुवुस्तांतदादेवींदुर्मुखेनिहतेऽमराः पुष्पवृष्टिंतथाचक्रुर्जयशब्दंनभस्थिताः ४९ ऋषयःसिद्धगंधर्वाःसविद्याधरकिन्नराः जहर्षुस्तंहतंदृष्ट्वादानवंरणमस्तके ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ व्यासउवाच दुर्मुखंनिहतंश्रुत्वामहिषःक्रोधमूर्च्छितः उवाचदानवान्सर्वान्किंजातमितिचासकृत् १ निहतौदानवौभूरौरणेदुर्मुखबाष्कलौ तन्व्यातत्परमाश्चर्यंपश्यंतुदैवचेष्टितं २ कालोहिबलवान्कर्त्ताऽसततंसुखदुःखयोः नराणांपरतंत्राणांपुण्यपापानुयोगतः ३ निहतौदानवश्रेष्ठौकिंकर्तव्यमतःपरं ब्रुवंतुमिलिताःसर्वेयद्युक्तंकार्यसंकटे ४ व्यासउवाच एवंब्रुवतिराजेंद्रमहिषेऽतिबलान्विते

स्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३

षट्पंचाशन्महापद्मैर्दैत्यौतौताम्रचिक्षुरौ महामृधेहतौदेव्याकथ्येयंसमुदीर्यते १ दुर्मुखवधोत्तरंजातंवृत्तमाह दुर्मुखमिति १ दैवचेष्टितंप्रारब्धचेष्टितमित्यर्थः २ ३ ४

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ दुनोतिखेदयतीत्यर्थः १६ ननुयुद्धेक्षत्रियायशः प्राप्नुवंतितद्वदहमपिप्राप्स्यामी

चिक्षुरारव्यस्तुसेनानीस्तमुवाचमहारथः ५ राजन्नहंहनिष्यामि कामिनींनास्त्रीविहिंसने इत्युक्त्वास्वबलैर्युक्तःप्रययौ रथसंयुतः ६ द्वितीयंपार्ष्णिरक्षंतुकृत्वाताम्रंमहाबलं महतासैन्यघोषेणपूरयन्गगनंदिशः ७ तमागच्छंतमालोक्यदेवी भगवतीशिवा चकारशंखज्याघोषंघंटानादंमहाद्भुतं ८ तत्रस्तस्तेनशब्देनतेचसर्वेसुरारयः किमेतदितिभाषंतोदुद्रुवु र्भयकंपिताः ९ चिक्षुरारव्यस्तुतान्दृष्ट्वापलायनपरायणान् उवाचातिवसंक्रुद्धःकिंभयंवःसमागतं १० अद्यैवाहंहनि-ष्यामिबाणैर्बालांमदोन्नतां तिष्ठंतुत्रभयंत्यक्त्वादैत्याःसमरमूर्द्धनि ११ इत्युक्त्वादानवश्रेष्ठश्चापपाणिर्बलान्वितः आग त्यसंगरेदेवीमित्युवाचगतव्यथः १२ किंगर्ज्जसिविशालाक्षिभीषयन्कातरान्नरान् नाहंबिभेमितन्वंगिश्रुत्वातेऽद्यविचेष्टि तं १३ स्त्रीवधेदूषणंज्ञात्वात्वांथैवाकीर्तिसंभवं उपेक्षांकुरुतेचित्तंमदीयंवामलोचने १४ स्त्रीणांयुद्धंकटाक्षैश्चतथा हावैश्चसुंदरि नशस्त्रैर्विहितंक्वापित्वादृशीनांकदाचन १५ पुष्पैरपिनयोद्धव्यंकिंपुनर्निशितैःशरैः भवादृशीनांदेहेषु दुनोतुमालतीदलं १६ धिग्जन्ममानुषेलोकेक्षात्रधर्मानुजीविनां लालितोऽयंप्रियोदेहःकृंतनीयःशितैःशरैः १७ तै लाभ्यंगैःपुष्पवातैस्तथामिष्टान्नभोजनैः पोषितोऽयंप्रियोदेहोघातनीयःपरेषुभिः १८ देहंछित्त्वासिधाराभिर्धनंभु-ज्जायतेनरः धिग्धनंदुःखदंपूर्वंपश्चात्किंसुखदंभवेत् १९ त्वमप्यज्ञेववामोरुयुद्धमाकांक्षसेयतः सुखंसंभोगजंत्य-क्त्वाकंगुणंवेत्सिसंगरे २० खड्गपातंगदाघातंभेदनंचशिलीमुखैः मरणांतेतुसंस्कारोगोमायुमुखकर्षणं २१ तस्यैवकविभि र्धूर्तैःकृतंचातीवशंसनं रणेमृतानांस्वःप्राप्तिरर्थवादोऽस्तिकेवलः २२

तिचेत्तेषामपिधिक्कारएवास्तीत्याह धिग्जन्मेतियेषांधर्मोलालितो-ऽयंप्रियोदेहःशरैःकृतनीयइति १७ नदेवस्पष्टयतितैलाभ्यंगैरिति १८ १९ २० मत्युतदुर्गुणाएवरणेसंतीत्याह खड्गपातमिति २१ ननुतर्हिदुर्गुणवतो-

रणस्यकिमर्थंकविभिः प्रशंसनंकृतमितिचेद्धूर्तकविभिस्तत्कृतमप्रामाणिकमेवेत्याह तस्यैवेति २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

तस्माद्गच्छवरारोहेयत्रतेरमतेमनः भजवाभूपतिंनाथंहयारिंस्फुरमर्द्दनं २३ व्यासउवाच एवंब्रुवाणंतंदैत्यंप्रोवा
चजगदंबिका किंमृषाभाषसेमूढबुद्धिमानिवपंडितः २४ नीतिशास्त्रंनजानासिविद्यांचान्वीक्षिकींतथा नसेवितास्त्व
यावृद्धाज्ञानधर्ममतिरस्तिते २५ मूर्खसेवापरोयस्मात्तस्मात्त्वंमूर्खएवहि राजधर्मंनजानासिकिंब्रवीषिममाग्रतः २६
संग्रामेमहिषंहत्वाकृत्वारुधिरकर्दमं यशस्तंभंस्थिरंकृत्वागमिष्यामियथासुखं २७ देवानांदुःखदातारंदानवंमद
गर्वितं हनिष्येऽहंदुराचारंयुद्धंकुरुस्थिरोभव २८ जीवितेच्छास्तिचेन्मूढमहिषस्यतथातव तदागच्छंतुपातालंदानवाः
सर्वएवते २९ मुमूर्षायदिवश्चित्तेयुद्धंकुर्वंतुसत्वराः सर्वानेववधिष्यामिनिश्चयोऽयंममाधुना ३० व्यासउवाच तच्छ्रु
त्वावचनंतस्यादानवोबलदर्पितः मुमोचबाणवृष्टिंतांघनवृष्टिमिवापरां ३१ चिच्छेदतस्यसाबाणान्स्वबाणैर्निशितैस्तदा
जघानतंतुथाघोरैराशीविषसमैःशरैः ३२ युद्धंपरस्परंतत्रबभूवविस्मयप्रदं गदयाघातयामासतंरथाज्जगदंबिका
३३ मूर्च्छांप्रापसदुष्टात्मागदयाभिहतोभृशं मुहूर्तद्वयमात्रंतुरथोपस्थइवाचलः ३४ तंतथामूर्च्छितंदृष्ट्वाताम्रः
परबलार्द्दनः आजगामरणेयोद्धुंचंडिकांप्रतिचापलः ३५ आगच्छंतंतुतंवीक्ष्यहसंतीप्राहचंडिका एह्येहिदानवश्रेष्ठ
यमलोकंनयाम्यहं ३६ किंभवद्भिःसमायातैरबलैश्चगतायुषैः महिषःकिंगृहेमूढःकरोतिजीवनोद्यमं ३७ किंभ
वद्भिर्हतैर्मेद्यमापिविफलश्रमः अहतेमहिषेपापेस्फुरशत्रौदुरात्मनि ३८ तस्माद्यूयंगृहंगत्वामहिषंप्रेषयंत्विह पश्ये
न्मांसोपिमंदात्मायादृशीनादृशींस्थिता ३९ ताम्रस्तद्वचनंश्रुत्वाबाणवृष्टिंचकारह

३१ ३२ रथात्स्वरथात्स्ववाहनात्सिंहादित्य
र्थः ३३ रथोपस्थइवरथोपर्येवेत्यर्थः ३४ ३५ ३६ किंभवद्भिरिति भवद्भिरागतैः किंफलंभवतांपतिरेवकुतोनायाति समहिषोगृहेस्थित्वाकिंजीवनोद्यमं

करोति ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ वसंतेचकिंशुकाइवरणेराक्षसाइत्यन्वयः ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ पंचबाणानांविभागमाह एकेनेति

चंडिकांप्रतिकोपेन कर्णाकृष्टशरासनः ४० भगवत्यापितान्माक्षीसमाकृष्यशरासनं बाणान्मुमोचतरसा हंतुकामासुरा
हितं ४१ चिक्षुराख्योऽतिबलवान्मूर्च्छांत्यक्त्वोत्थितःपुनः गृहीत्वासशरंचापंतस्थौतत्संमुखःक्षणात् ४२ चिक्षुराख्यश्च
ताम्रश्चद्वावप्यतिबलोत्कटौ युयुधातेमहावीरौसहदेव्यारणांगणे ४३ कुपिताचमहामायाववर्षशरसंततिं चकारदानवान्स
र्वान्बाणक्षततनुच्छदान् ४४ असुराःक्रोधसंमूढाबभूवुःशरताडिताः चिक्षिपुःशरजालानिदेवींप्रतिरुषान्विताः ४५
बभुस्तेराक्षसास्तत्रकिंशुकाइवपुष्पिणः शिलीमुखक्षताःसर्वेवसंतेचवनेरणे ४६ बभूवतुमुलंयुद्धंताभ्यांसहसंयुगे
विस्मयंपरमंजग्मुर्देवायेप्रेक्षकास्थिताः ४७ ताम्रोमुसलमादायलोहजंदारुणंदृढं जघानमस्तकेसिंहंजहासचननर्दच ४८
नर्दमानंनदातंतुदृष्ट्वादेवीरुषान्विता खड्गेनशितधारेणशिरश्छिच्छेदसत्वरा ४९ छिन्नेशिरसिताम्रस्तुविशीर्षोमुसलीबली
बभ्रामक्षणमात्रंतुपपातरणमस्तके ५० पतितंताम्रमालोक्यचिक्षुराख्योमहाबलः खड्गमादायतरसादुद्रावचंडिकांप्रति ५१
भगवत्यपितंदृष्ट्वाखड्गपाणिमुपागतं दानवंपंचभिर्बाणैर्जघानतरसारणे ५२ एकेनपातितंखड्गंद्वितीयेनतुतत्करः कं
ठाच्चमस्तकंतस्यकृंतितंचापरैःशरैः ५३ एवंतौनिहतौक्रूरौराक्षसौरणदुर्मदौ भग्नंसैन्यंतयोस्तूर्णंदिक्षुसंत्रस्तमानसं ५४
देवाश्चमुदिताःसर्वेदृष्ट्वातौनिहतौरणे पुष्पवृष्टिंमुदाचक्रुर्जयशब्दंनभःस्थिताः ५५ ऋषयोदेवगंधर्वावेतालाःसिद्धचारणाः
ऊचुस्तेजयदेवीतिचांबिकेतिपुनःपुनः ५६ इतिश्रीदे॰भा॰म॰पु॰पं॰स्कं॰अध्यायः १४ व्यासउ॰ तौतयानिहतौश्रुत्वा
महिषोविस्मयान्वितः

अपरैःशरैरवशिष्टैस्त्रिभिरित्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६ इतिश्रीदे॰भा॰तिलकेपंचम
स्कं॰अध्यायः १४ समाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथमहारणे असिलोमादयःसर्वेनिहताइतिकीर्त्यंते १ इत्थंपूर्वाध्यायांतेताम्रचिक्षुरयोर्व-

धानंतरंजातंवृत्तमाह् तावितिः १ २ ३ ४ ५ ६ दुःखसंतापेत्युत्तरान्वयि ७ ८ ९ १० ११ तद्भोगजंनाशात्मकमनित्यंत्या
ज्यमित्यन्वयः तस्मात्त्वमपिब्रह्मज्ञानंसंपाद्यसुखीभवयुद्धादुपरमंकुर्वितिभावः ननुसौगतानांमतेपरलोकएवनास्तिदूरतोब्रह्मज्ञानं तथाच
तन्मतेयुद्धसंभवोस्तीतिचेत्तत्राह सौगतानामिति १२ तन्मतेपिपरलोकभयाभावात् विषयसुखमेवभोक्तव्यमित्यायातीत्याह तथापीति

प्रेषयामासदैतेयास्तद्वधार्थंमहाबलान् १ असिलोमबिडालाख्यप्रमुखान्युद्धदुर्मदान् सैन्येनमहतायुक्तान्सायुधा
न्सपरिच्छदान् २ तेतत्रददृशुर्देवींसिंहस्योपरिसंस्थितां अष्टादशभुजांदिव्यांखड्गखेटकधारिणीं ३ असिलोमा
ग्रतोगत्वातामुवाचहसन्निव विनयावनतःशांतोदेवींदैत्यवधोद्यतां ४ असिलोमोवाच देविब्रूहिवचःसत्यंकिमर्थमिहसुं
दरि आगतासिकिमर्थंवाहंसिदैत्यान्निरागसः ५ कारणंकथयाद्यत्वंत्वयासंधिंकरोम्यहं कांचनंमणिरत्नानिभाजनानि
वराणिच ६ यानीच्छसिवरारोहेगृहीत्वागच्छमाचिरं किमर्थंयुद्धकामासिदुःखसंतापवर्द्धनं ७ कथयंतिमहात्मानोयुद्धं
सर्वसुखापहं कोमलेतीवतेदेहेपुष्पघातासहेभृशं ८ किमर्थंशस्त्रसंपातान्सहसीतीविस्मये चातुर्यस्यफलंशांतिः
सततंसुखसेवनं ९ तत्किमर्थंदुःखहेतुंसंग्रामंकर्तुमिच्छसि संसारेऽत्रसुखंग्राह्यंदुःखंहेयमितिस्थितिः १० तत्सुखं
द्विविधंप्रोक्तंनित्यानित्यप्रभेदतः आत्मज्ञानंसुखंनित्यमनित्यंभोगजंस्मृतं ११ नाशात्मकंतुतत्त्याज्यंवेदशास्त्रार्थचिंत
कैः सौगतानांमतंचेत्त्वंस्वीकरोषिवरानने १२ तथापियौवनंप्राप्यभुंक्ष्वभोगाननुत्तमान् परलोकस्यसंदेहोयदितेऽ
स्तिकृशोदरि १३ स्वर्गभोगपरानित्यंभवभामिनिभूतले अनित्यंयौवनंदेहेज्ञात्वेतिसुकृतंचरेत् १४

ननुममनवेदांतिमतंना
पिसौगतंमतंकिंतुमीमांसकमतं तथाचतन्मतेपरलोकस्यसत्वाद्युद्धंपरलोकप्राप्त्यर्थमावश्यकमितिचेत्तत्राह परलोकस्येति १३ तन्मते
स्वर्गसुखस्यसर्वोत्तमत्वात्तत्प्राप्त्यर्थं कर्मादिकं कुर्वित्यर्थः १४ छ छ छ

१५ १६ दयाधर्मोस्येति अस्यपुरुषस्यदेहोदयाधर्मोदयैवधर्मोयस्यसदयाधर्मस्तथास्ति अथवास्यपुरुषस्यप्राणाःसत्येप्रतिष्ठिताः

परोपतापनंकार्यंवर्जनीयंसदाबुधैः अविरोधेनकर्त्तव्यंधर्मार्थकामसेवनं १५ तस्मात्त्वमपिकल्याणिमतिंधर्मेसदा कुरु अपराधंविनादैत्यान्कस्मान्मारयसेऽम्बिके १६ दयाधर्मोऽस्यदेहोऽस्तिसत्येप्राणाःप्रकीर्तिताः तस्माद्दयानयासत्यं रक्षणीयंसदाबुधैः१७ कारणंवदकस्मात्त्वंदानवानांवधेनृप देव्युवाच त्वयापृष्टंमहाबाहोकिमर्थमिहमागता १८ तदहंसंप्रवक्ष्यामिहननेचप्रयोजनं विचरामिसदादैत्यसर्वलोकेषुसर्वदा १९ न्यायान्यायौचभूतानांपश्यंतीसाक्षिरूपि णी नमेकदापिभोगेच्छानलोभोनचवैरिता २० धर्मार्थंविचराम्यत्रसंसारेसाधुरक्षणं व्रतमेतत्तुनियतंपालयामिनिजं सदा २१ साधूनांरक्षणंकार्यंहंतव्यायेऽप्यसाधवः वेदसंरक्षणंकार्यमवतारैरनेकशः २२ युगेयुगेतएवाहमवतारान्बि भर्मिच महिषस्तुदुराचारोदेवान्वैहंतुमुद्यतः २३ ज्ञात्वाहंतद्वधार्थंभोप्राप्तास्मिराक्षससाधुना तद्वनिष्येदुराचारंसुरशत्रुं महाबलं २४ गच्छवातिष्ठकामंत्वंसत्यमेतदुदाहृतं ब्रूहिवानंदुरात्मानंराजानंमहिषीसुतं २५ किमन्यान्प्रेषयस्यत्रत्वं स्वयंयुद्धंकुरुष्वह संधिंचेत्कर्त्तुमिच्छास्तिराज्ञस्त्वमयासह २६ सर्वेगच्छंतुपातालंवैरंत्यक्त्वायथासुखं देवद्रव्यंतु- यत्किंचिद्धृतंजित्वारणेसुरान् २७ तद्दत्त्वायांतुपातालंप्रह्लादोयत्रतिष्ठति व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंदेव्याअसिलोमापु रःस्थितः २८ बिडालाख्यंमहावीरंपप्रच्छप्रीतिपूर्वकं असिलोमोवाच श्रुतंतेऽद्यबिडालाख्यभवान्याकथितंवचन् २९ एवंगतेकिंकर्त्तव्योविग्रहःसंधिरेववा बिडालाख्यउवाच नसंधिकामोऽस्तिनृपोभिमानीयुद्धेचमृत्युंनियतंहिजा- नन् ३० हस्याहतान्प्रेरयतेतथास्मान्देवंहिकोतिक्रमितुंसमर्थः

सत्येनैवप्राणानांरक्षणात् तस्माद्दयासत्यंचरक्षणीयमित्याह त स्मादिति १७ १८ १९ पतःसाक्षिरूपिणीततइत्यर्थः २० साधुरक्षणमित्येतदुत्तरान्वयि २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ एवंगतेएवंप्राप्तेइत्यर्थः ३०

किं तत्कठोरवाक्यंतदाह गच्छंतीति३१ एतादृशफल्गुवाक्येन राजाकदाचिनबोधनीयोवीरैरेतादृशंनीतिशास्त्रमप्यस्तीत्याह नफल्गु

दुःसाध्यएवास्तिवह सेवकानांधर्मःसदामानविवर्जितानां ३० आज्ञापराणांवशवर्त्तिकानांपांचालिकानामिवसू
त्रभेदात् गत्वाकथंतस्यपुरस्त्वयान्नमयापिवक्तव्यमिदंकठोरं ३१ गच्छतुपातालमितश्चसर्वंदत्वाथरत्नानिधनं-
स्फुराणां प्रियंहिवक्तव्य म सत्यमेवनचप्रियंस्याद्धितकृत्तुभाषितं सत्यंप्रियंनोभवतीहकामंमौनंततोबुद्धिमतांप्र
तिष्ठितं नफल्गुवाक्यैःप्रतिबोधनीयोराजानुवीरैरितिनीतिशास्त्रं ३२ ननूनंतत्रगंतव्यंहितंवावक्तुमादरात् मृष्टुं
वापिगतेराजाकोपयुक्तोभविष्यति ३३ इतिसंचिंत्यकर्त्तव्यंयुद्धेप्राणस्यसंशये स्वामिकार्यंपरंमत्वामरणंतृणवत्त
था ३४ व्यासउवाच इतिसंचिंत्यनौवीरौसंस्थितौयुद्धतत्परौ धनुर्बाणधरौतत्रसन्नद्धौरथसंगतौ ३५ प्रथमंतुवि
डालाख्यःसप्तबाणान्मुमोचह असिलोमास्थितोदूरेप्रेक्षकःपरमास्त्रवित् ३६ चिच्छेदतांस्तथाप्राप्तानंबिकास्व
शरैःशरान् बिडालाख्यंत्रिभिर्बाणैर्जघानचशिलाशितैः ३७ प्राप्यबाणव्यथांदैत्यःपपातसमरांगणे मूर्च्छितोऽथ
ममाराशुदानवोदैवयोगतः ३८ बिडालाख्येहतेदृष्ट्वारणेशक्तिशरोत्करैः असिलोमाधनुष्पाणिःसंस्थितोयुद्ध
तत्परः ३९ ऊर्ध्वंसव्यंकरंकृत्वातामुवाचमितंवचः देविजानामिमरणंदानवानांदुरात्मनां ४० तथापियुद्धंकर्त्तव्यं
पराधीनेनवैमया महिषोमंदबुद्धिश्चनजानातिप्रियाप्रिये ४१ तदग्रेनैववक्तव्यंहितंचैवाप्रियंमया मर्त्तव्यंवीरधर्मेण
शुभंवाप्यशुभंभवेत् ४२ दैवमेवपरंमन्येधिक्पौरुषमनर्थकं पतंतिदानवास्तूर्णंतवबाणहताभुवि ४३ इत्युक्त्वा
शरवृष्टिंसचकारदानवोत्तमः देवीचिच्छेदतान्बाणैरप्राप्तांस्तुनिजांतिके ४४

वाक्यैरिति ३२ ३३ ३४ ३५ ३६
३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ७ ७ ७

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ हतशेषादैत्याराजानंप्रतिगत्वाकिमूचुस्तदाह असिलोमेति

अन्यैर्विव्याधतंतूर्णमसिलोमानमाशुगैः वीक्षितामरसंघैश्चकोपपूर्णाननानदा ४५ शुशुभेदानवःकामंबाणैर्वि
न्नतनुःकिल स्रवद्रुधिरधारःसम्प्रफुल्लःकिंशुकोयथा ४६ असिलोमागदांगुर्वीलौहीमुद्यम्यवेगतः दुद्रावचंडिकां-
कोपात्सिंहंमूर्ध्निजघानह ४७ सिंहोऽपिनखराघातैस्तंददारभुजांतरे अगणय्यगदाघातंकृतंतेनबलीयसा ४८
उत्पत्यतरसादैत्योगदापाणिःसुदारुणः सिंहमूर्ध्निसमारुह्यजघानगदयांबिकां ४९ कृतंतेनप्रहारंतुवंचयित्वावि
शांपते खड्गेनशितधारेणशिरश्चिच्छेदकंठतः ५० छिन्नेशिरसिदैत्येंद्रःपपाततरसाक्षितौ हाहाकारोमहानासीत्से
न्येतस्यदुरात्मनः ५१ जयदेवीतिदेवास्तांतुष्टुवुर्जगदंबिकां देवदुंदुभयोनेदुर्जगुश्चनृपकिन्नराः ५२ निहतौदानवौ
वीक्ष्यपतितौचरणांगणे निहताःसैनिकाःसर्वेतत्रकेसरिणाबलात् ५३ भक्षिताश्चतथाकेचिन्निशेषंतद्रणंकृतं भ
ग्नाःकेचिद्गतामंदामहिषंप्रतिदुःखिताः ५४ चुक्रुशूरुरुषुश्चैवत्राहित्राहीतिभाषणेः असिलोमबिडालाख्यौनिह
तौनृपसत्तम ५५ अन्येयेसैनिकाराजन्सिंहेनभक्षिताश्चते एवंब्रुवंतोराजानंतदाचक्रुश्चवैशसं ५६ तच्छ्रुत्वावच
नंतेषांमहिषोदुर्मनास्तदा बभूवचिंताकुलितोविमनादुःखसंयुतः ५७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेपं
चदशोऽध्यायः १५ व्यासउवाच तेषांतद्वचनंश्रुत्वाक्रोधयुक्तोनराधिपः दारुकंप्राहतरसारथमानयमेऽद्भुतं १
सहस्रखरसंयुक्तंपताकाध्वजभूषितं आयुधैःसंयुतंशुभ्रंसुचक्रंचारुकूबरं २ सूतोपिरथमानीयतमुवाचत्वरा
न्वितः राजन्रथोयमानीतोद्वारितिष्ठतिभूषितः ३ ५५.५६५७ इतिश्री॰देवीभा॰पंचदशोऽध्यायः१५ अर्धाधिकेःपंचषष्टिपद्यैरथ

सविस्तरं महिषासुरसंवादोदेव्याजातउदीर्यते १ पूर्वाध्यायांतेहतशेषादैत्यास्त्राहित्राहीतिभाषणैराजानंप्रतिगत्वारुरुदुरित्युक्तंतदुत्तरंजातंवृत्तमाह

तेषामिति १ २ ३ ४ माहिषदेहंत्यक्त्वामानुषदेहधारणेकारणमाह विचार्येति मांशृंगिणंमहिषंदृष्ट्वादेवीविमनाभविष्यतीतिमनसाविचार्येत्य
न्वयः ५ तमेवविचारमाह नारीणामिति ६ ७ किंचममापिमहिषदेहस्यनास्यांविजातीयायांसुखंस्याद्विषयसुखस्यसजातीयएवविद्यमान

सर्वायुधसमायुक्तोवरास्तरणसंयुतः आनीतंतंरथंज्ञात्वादानवेंद्रोमहाबलः ४ मानुषंदेहमास्थायसंग्रामेगंतुमुद्यतः
विचार्यमनसाचेतिदेवीमांप्रेक्ष्यदुर्मुखं ५ शृंगिणंमहिषंनूनंविमनासाभविष्यति नारीणांचप्रियंरूपंतथाचातुर्यमित्यपि
६ तस्माद्रूपंचचातुर्यंकृत्वायास्याम्यितांप्रति यथामांवीक्ष्यसाबालाप्रेमयुक्ताभविष्यति ७ ममापिचतदेवस्यात्सुखंनान्य
स्वरूपतः इतिसंचिंत्यमनसादानवेंद्रोमहाबलः ८ त्यक्त्वातन्माहिषंरूपंबभूवपुरुषःशुभः सर्वायुधधरःश्रीमां-
श्चारुभूषणभूषितः ९ दिव्यांबरधरःकांतःपुष्पबाणइवापरः रथोपविष्टःकेयूरस्त्रग्वीबाणधनुर्धरः १० सेनापरि
वृतोदेवींजगाममदगर्वितः मनोज्ञंरूपमास्थायमानिनीनांमनोहरं ११ तमागतंसमालोक्यदैत्यानामधिपंतदा बहुभिःसं
वृतंवीरैर्देवीशंखमवादयत् १२ सशंखनिनदंश्रुत्वाजनविस्मयकारकं समीपमेत्यदेव्यास्तुतामुवाचहसन्निव १३ देवि
संसारचक्रेस्मिन्वर्तमानोजनःकिल नरोवाथतथानारीसुखंवांछतिसर्वथा १४ सुखंसंयोगजंनॄणांनासंयोगेभवेदिह
संयोगोबहुधाभिन्नस्तान्ब्रवीमिशृणुष्वह १५ भेदान्सुप्रीतिहेतूत्थान्स्वभावोत्थाननेकशः तत्रप्रीतिभवानादौकथयामि
यथामति १६

त्वात् तस्मात्तस्याःप्रीत्यर्थंमदर्थंचमनुष्यरूपमेवमयाधार्यमित्याह ममापीति ८ ९ पुष्पबाणोमदनः १० ११ १२
१३ १४ संयोगजंपदार्थसंबंधजन्यमित्यर्थः असंयोगेपदार्थसंबंधाभावेसुखंतुनैवभवतीत्यर्थः तानिति संयोगस्यतान्भेदान्ब्रवीमीत्यन्वयः
१५ भेदानांत्रैविध्यमाह सुप्रीतीति केचित्संयोगाःप्रीत्युत्थाःप्रीतिःप्रेमतद्धेतुकाएव नान्यत्कारणांतरंलोभादिकंविद्यते यथामातापित्रोःपुत्रेणसंयोगः
प्रेमनिमित्तएवतादृशसंयोगस्यसुखजनकत्वमक्षतमेवतादृशाःकेचित्संयोगाइत्यर्थः तथाकेचिद्धेतूत्थालोभादिरूपहेतुजन्यायथाभ्रातुःसंयोगः

सच्चमामुपकरिष्यतीतिलोभमूलकएवनस्मात्तादृशाःसंयोगाहेतूत्थाइत्युच्यंते तथास्वभावोत्थास्वभावेनप्रसंगेनैवजायमानाःकेचित्संयोगायथा
पांथानांनहितेषांसंयोगेप्रीतिर्वालोभोवाकारणंसंभवतिकिंतुस्वभावएवतथाचतादृशाःसंयोगाःस्वभावोत्थाइत्युच्यंतेइत्यर्थः तत्रप्रीत्युत्थानामुदा
हरणमाह तत्रप्रीतिभवानिति १६ मातापित्रोःपुत्रेणसंयोगःप्रीतिजन्यःप्रथमःसचतादृशप्रीतिजन्यःसंयोगाउत्तमएवोत्तमसुखजनकत्वात्पुत्ररू
पप्रियपदार्थदर्शनमात्रेणैवतत्रनिरतिशयसुखस्योद्भवात् हेतूत्थानामुदाहरणमाह भ्रातुर्भ्रात्रेति कारणादिति भ्रातुर्भ्रात्रायःसंयोगःउपकार
मूलकःसुखजनकोनदर्शनमात्रेणयथापितापुत्रयोःसचसंयोगोमध्यमः भ्रात्रोपकारकृतेतत्संयोगस्यपूर्वापेक्षयाल्पसुखजनकत्वादित्यर्थः१७

मातापित्रोस्तुपुत्रेणसंयोगस्तूत्तमःस्मृतः भ्रातुर्भ्रात्रातथायोगःकारणान्मध्यमोमतः १७ उत्तमस्यसुखस्यैवदातृ
त्वादुत्तमःस्मृतः तस्मादल्पसुखस्यैवप्रदातृत्वाच्चमध्यमः १८ नाविकानांतुसंयोगःस्मृतःस्वाभाविकोबुधैः
विविधावृतचित्तानांप्रसंगपरिवर्तिनां १९ अत्यल्पसुखदातृत्वात्कनिष्ठोयंस्मृतोबुधैः अत्युत्तमस्तुसंयोगःसंसारेसु
खदःसदा २० नारीपुरुषयोःकांतेसमानवयसोःसदा संयोगोयःसमाख्यातःसएवात्युत्तमःस्मृतः २१ अत्युत्तमसु
खस्यैवदातृत्वात्सतथाविधः चातुर्यरूपवेषाद्यैःकुलशीलगुणैस्तथा २२ परस्परसमुत्कर्षःकथ्यतेहिपरस्परं अनयोःसं
योगयोःकुतोमध्यमोत्तमत्वंतदाह उत्तमस्यसुखस्येति बहुसुखदातृत्वादुत्तमत्वमित्यर्थः तस्मादल्पसुखस्यैवेति तस्मात्पूर्वसुखापेक्ष
याल्पसुखप्रदातृत्वान्मध्यमत्वमित्यर्थः १८ स्वभावोत्थसंयोगस्यस्वरूपंतत्कनिष्ठत्वंचाहनाविकानामिति नावाचरंतितेनाविकाःपांथस्थाइत्य
र्थः तेषांविविधावृतचित्तानामनेकदेशेष्वनेककार्यार्थंव्याकुलचित्तानांप्रसंगपरिवर्तिनांकार्यांतरप्रसंगेनैकत्रमिलितानांयःसंयोगःस्वाभाविकइ
त्यर्थः १९ सत्वल्पसुखदातृत्वात्कनिष्ठइत्याह अत्यल्पेति संत्येतेसंयोगास्त्रिविधाःअल्पमध्यमोत्तमसुखप्रदत्वात्त्रिप्रकारास्तथापिनतेष्वत्युत्तम
सुखदातृत्वादत्युत्तमःसंयोगोस्ति सतुभिन्नएवतेभ्योस्तीत्याह अत्युत्तमस्तुसंयोगइति यःसोत्युत्तमःसंयोगःसएवसंसारेऽत्युत्तमसुखप्रदइत्यर्थः
२०

सकोसाविति चेत्तत्राह नारीपुरुषयोरिति २१ कुतस्तस्यात्युत्तमत्वं तत्राह अत्युत्तम स्फुरवस्यैवेति तथाविधोत्युत्तम इत्यर्थः चातुर्यरूपेति २२ चातुर्यादिभिः परस्परसमुत्कर्षोन्योन्यसमुत्कर्षोहि यतः परस्परंकथ्यते स्त्रीचातुर्यादिगुणैः पुरुषंवर्णयति पुरुषश्चातुर्यादिगुणैस्स्त्रियंवर्णयतितत स्मात्सोत्युत्तम एवात्रसंयोग इत्यर्थः एतावत्पर्यंतं संयोगस्वरूपविभागकथनस्य प्रयोजनमाह तंचेदिति २३ कथंवीरत्वं तवेति चेत्तत्राह नानावि

तंचेत्करोषि संयोगं वीरेणचमयासह २३ अत्युत्तम स्फुरवस्यैव प्राप्तिः स्यात्तेनसंशयः नानाविधानि रूपाणि करोमि स्वेच्छया प्रिये २४ इंद्रादयः स्फुराः सर्वे संग्रामे विजिता मया रत्नानि यानि दिव्यानि भवनेस्मिन्ममाधुना २५ भुंक्ष्वत्वं तानि सर्वाणि यथेष्टं देहि वायथा पट्टराज्ञी भवाद्यत्वं दासोस्मि तवसुंदरि २६ वैरं त्यजेहं देवैस्तु तववाक्यान्नसंशयः यथा- त्वं स्फुरवमाप्नोषि तथाहं करवाणिवै २७ आज्ञापय विशालाक्षि तथाहं प्रकरोम्यथ चित्तमेतवरूपेण मोहितं चारुभाषि- णि २८ आतुरोऽस्मि वरारोहे प्राप्तस्ते शरणंकिल प्रपन्नंपाहि रंभोरु कामबाणैः प्रपीडितं २९ धर्मोणामुत्तमोधर्मः शर णागतरक्षणं त्वदीयोस्म्यसितापांगि सेवकोहं कृशोदरि ३० मरणांतं वचः सत्यं नान्यथा प्रकरोम्यहं पादोनतोस्मि तन्वंगित्य क्तानानायुधानिते ३१ दयांकुरु विशालाक्षि तप्तोस्मि काममार्गणैः जन्मप्रभृति चार्वंगि दैन्यं नाचरितं म या ३२ ब्रह्मादीनीश्वरान्प्राप्य त्वयितद्विदधाम्यहं चरितं मम जानंति रणे ब्रह्मादयः स्फुराः ३३ सोप्यहं तवदासोस्मि मन्मुखंपश्य भामिनि व्यास उवाच इतिब्रुवाणं तंदैत्यं देवीभगवतीहि सा ३४ प्रहस्य सस्मितं वाक्यमुवाच वरव र्णिनी देव्युवाच नाहं पुरुषमिच्छामि परमंपुरुषं विना ३५

धानीति २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० मरणांतमिति तेवचो मरणांतं मरणपर्यंतमन्यथा न करोमि न करिष्यामि सत्यमेतज्जानीहीत्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ नाहंपुरुषमिच्छामीति अत्रभगव त्यामायाविशिष्टब्रह्मस्वरूपत्वात्पुंप्रकृत्युभयात्मकत्वेपि स्वस्य प्रकृतिरूपत्वाभिमानमाश्रित्य भगवत्येदमुच्यते ऽलंकारार्थमिति बोध्यं ३५

इच्छास्म्यहमिति परास्यशक्तिर्द्विविधैवश्रूयतेस्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचेतिश्रुत्युक्तबलशब्दोदितेत्यर्थः इच्छाशक्तिरुमाकुमारीति-
शिवसूत्रोदिताचेत्यर्थः ३६ चैतन्यप्रतिबिंबरूपमित्यर्थः तस्यप्रतिबिंबस्यसंयोगादहंजडापिसचेतनास्मीत्यर्थः ३७ नन्वन्यसंबंधात्कथम
न्यस्यचेतनत्वमितिचेत्तद्दृष्टांतवशात्संभवतीत्याह अयस्कांतस्येति तथाचनाहंप्राकृतांगनास्मियन्मांत्वमित्थंभाषसेकिंतुसर्वैश्वर्यहमस्मीति

तस्यचेच्छास्म्यहंदैत्यसृजामिसकलंजगत् समांपश्यतिविश्वात्मातस्याहंप्रकृतिःशिवा ३६ तत्सान्निध्यवशा
देवचैतन्यंमयिशाश्वतं जडाहंतस्यसंयोगात्प्रभवामिसचेतना ३७ अयस्कांतस्यसान्निध्यादयसश्चेतनायथा नग्रा
म्यसुखवांछामेकदाचिदपिजायते ३८ मूर्खस्त्वमसिमंदात्मन्यत्स्त्रीसंगंचिकीर्षसि नरस्यबंधनार्थायशृंखलास्त्री
प्रकीर्तिता ३९ लोहबद्धोपिमुच्येतस्त्रीबद्धोनैवमुच्यते किमिच्छसिचमंदात्मन्मूत्रागारस्यसेवनं ४० शमंकुरुसु
खायत्वंशमात्सुखमवाप्स्यसि नारीसंगमहदुःखंजानन्किंत्वंविमुह्यसि ४१ त्यजवैरंसुरैःसार्द्धंयथेष्टंविचरा-
वनौ पातालंगच्छवाकामंजीवितेच्छायदस्तिते ४२ अथवाकुरुसंग्रामंबलवत्यस्मिसांप्रतं प्रेषिताहंसुरैःसर्वैः
स्तवनाशायदानव ४३ सत्यंब्रवीमियेनाद्यत्वयावचनसौहृदं दर्शितंतेनतुष्टास्मिजीवगच्छयथासुखं ४४ स
तांसप्तपदीमैत्रीतेनमुंचामिजीवितं मरणेच्छास्तिचेद्युद्धंकुरुवीरयथासुखं ४५ हनिष्यामिमहाबाहोत्वामहंनात्र
संशयः व्यासउवाच इतितस्यावचःश्रुत्वादानवःकाममोहितः ४६ भावः ननुतथापितवग्राम्यसुखेच्छास्तिवानवेतिचेत्त
त्राह नग्राम्येति ममसर्वैश्वरत्वान्नकाचित्पीडास्तीतिभावः ३८ यच्चाहंपंडितइतिमदग्रेस्वचातुर्यंदर्शयसितन्ननत्वंपंडितः किंतुमूर्खएवासीत्याह
मूर्खस्त्वमसीति तत्रहेतुमाह यत्स्त्रीसंगमिति तस्यदुष्टत्वमाह नरस्येति ३९ ४० ४१ ४२ ४३ एतादृशंमृदुवचनंनत्वद्भयान्मयोच्य
तेकिंतुत्वयावचनसौहृदमेतावत्पर्यंतंदर्शितंतद्वशादित्याह सत्यंब्रवीमीति अनोजीवन्सन्गच्छयथासुखं नयुद्धंकुर्विति भावः ४४ ४५ ४६

त्वया वारंवारं युद्धंकुर्वित्युच्यतेतत्रनतेयुद्धादहंबिभेमिकिंतुकोमलांगीकथंहंतव्येतिभयादित्याह बिभेम्यहमिति ४७ ४८ ४९ ५० ५१
केवलंशोभाभाव एवनकिंतुस्त्रीहत्यापितवहनने भविष्यतीत्याह स्त्रीहत्येति बलात्कारेणत्वांनेष्यामीत्यपिसामर्थ्यंमयिवर्ततेतथापितत्रबला
त्कारेणभोगेसुखासंभवान्नतत्क्रियतइत्याह गृहीत्वात्वामिति ५२ ५३ यतइति यतःपुरुषस्यसुखंकांतामुखांबुजादृतेनस्यात्तस्मात्तथै

उवाचश्लक्ष्णयावाचामधुरंवचनंततः बिभेम्यहंवरारोहेत्वांप्रहर्तुंवरानने ४७ कोमलाचारुसर्वांगीनारीनरविमोहिनी
जित्वाहंहरिहरादींश्चलोकपालांश्चसर्वशः ४८ किंत्वयासहयुद्धंमेयुक्तंकमललोचने रोचतेयदिचार्वंगिविवाहंकुरुमां
भज ४९ नोचेद्गच्छयथेष्टंतेदेशंयस्मात्समागता नाहंत्वांप्रहरिष्यामियतोमैत्रीकृतात्वया ५० हितमुक्तंशुभंवाक्यंत
स्माद्गच्छयथासुखं काशोभामेभवेदंतेहत्वात्वांचारुलोचनां ५१ स्त्रीहत्याबालहत्याचब्रह्महत्यादुरत्यया गृहीत्वा
त्वांगृहंनूनंगच्छाम्यद्यवरानने ५२ तथापिमेफलंनस्याद्बलाद्भोगसुखंकुतः प्रब्रवीमिसुकेशित्वांविनयावनतोयतः ५३
पुरुषस्यसुखंनस्यादृतेकांतामुखांबुजात् तत्तथैवहिनारीणांनस्याच्चपुरुषंविना ५४ संयोगेसुखसंभूतिर्वियोगेदुःख
संभवः कांतासिरूपसंपन्नासर्वाभरणभूषिता ५५ चातुर्यंत्वयिकिंनास्तियतोमांनभजस्यहो तवोपदिष्टंकेनेदंभोगानां
परिवर्जनं ५६ वंचितासिप्रियालापैर्वैरिणाकेनचित्त्विह मुंचाग्रहमिमंकांतेकुरुकार्यंसुशोभनं ५७ सुखंतवममापिस्या
द्विवाहेविहितेकिल विष्णुर्लक्ष्म्यासहाभातिसावित्र्याचसहात्मभूः ५८ रुद्रोभातिचपार्वत्याशच्याशतमखस्तथा का
नारीपतिहीनाचसुखंप्राप्नोतिशाश्वतं ५९

वनारीणामपिपुरुषंविनानस्यात्तुल्यन्यायत्वादुभयोरित्यर्थः ५४ संयोगेति इदंकिंनजाना-
सीतिशेषः ५५ इदंपुरुषसंगविषयंचातुर्यंतवकिंनास्तीत्यर्थः कांतायाइदंचातुर्यमवश्यमपेक्षितमितिभावः ननुविषयोनकर्तव्यइतिमांप्रतिकेनचिदुक्त
मस्तीत्यतआहतवोपदिष्टमिति ५६ ५७ ५८ शच्याशतमखस्तथेति तथाहमपित्वयाशोभांप्राप्स्यामीतिशेषः ५९ ७ ७

६० ६१ ६२ अथवामेहितैरिति मेममाहितैःशत्रुभिर्दैवैर्ममसुखविध्वंसिभिरयंझषध्वजोमकरध्वजोवारितःकिमित्यर्थः तेनकारणेनासौ त्वयिनप्रहरतीत्यर्थः ६३ ६४ मंदोदरीवपश्चात्तापमित्यन्वयः सातन्वंगीअनुकूलंपतिंपरित्यज्यपश्चाच्छठंपतिंचकार कदायदाकामार्ताजाना

येनत्वमसितापांगिनकरोषिपतिंशुभं कामःक्वाद्यगतःकांतेयस्त्वांबाणैःसुकोमलैः ६० मादनैःपंचभिःकामंनताडयतिमंदधीः मन्येहऽमिवकामोपिदयावांस्त्वयिसुंदरि ६१ अबलेतिचमन्वानोनप्रेरयतिमार्गणान् मनोभवस्यवैरंवाकिमप्यस्तिमयासह ६२ तेनचत्वय्यरालाक्षिनमुंचतिशिलीमुखान् अथवामेऽहितैर्दैवैर्वारितोऽसौझषध्वजः ६३ सुखविध्वंसिभिस्तेनत्वयिनप्रहरत्यपि त्वंकामांमृगशावाक्षिपश्चात्तापंकरिष्यसि ६४ मंदोदरीवतन्वंगिपरित्यज्यशुभंनृप अनुकूलंपतिंपश्चात्साचकारशठंपतिं ६५ कामार्ताचयदाजातामोहेनव्याकुलांतरा इतिश्री देवीभागवतेमहापुराणेदेवीचरित्रेषोडशोऽध्यायः १६ व्यासउवाच इतिश्रुत्वावचस्तस्यदेवीपप्रच्छदानवं कासामंदोदरीनारीकोसौत्यक्तोनृपस्तया १ शठःकोवानृपःपश्चात्तन्मेब्रूहिकथानकं विस्तरेणयथाप्राप्तंदुःखंवनितयापुनः २ महिषउवाच सिंहलोनामदेशोऽस्तिविख्यातःपृथिवीतले धनपादपसंयुक्तोधनधान्यसमृद्धिमान् ३ चंद्रसेनाभिधस्तत्रराजाधर्मपरायणः न्यायदंडधरःशांतःप्रजापालनतत्परः ४ सत्यवादीमृदुःशूरस्तितिक्षुर्नीतिसागरः शास्त्रवित्सर्वधर्मज्ञोधनुर्वेदेऽतिनिष्ठितः ५ तस्यभार्यावरारोहासुंदरीशुभगाशुभा सदाचारातिसुमुखीपतिभक्तिपरायणा ६ नाम्नागुणवतीकांतासर्वलक्षणसंयुता सुषुवेप्रथमेगर्भेपुत्रींसाचातिसुंदरीं ७

पश्चात्पूर्वपत्यलाभेनपश्चात्तापंप्राप्तवतीत्यर्थः ६५ इति॰ देवीभागवततिलकेपं॰षोडशोऽध्यायः१६ एकषष्टिश्लोकवर्यैर्मंदोदर्याःकथानकं देवीबोधायदैत्येनकथ्यतेचेतिकथ्यते १ मंदोदरीदृष्टांतंश्रुत्वालीलावशाद्देवीपृच्छतीत्याह इतिश्रुत्वेति १ वनितयामंदोदर्या २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ उत्तानचरणोत्थुत्तानपादः २२ २३ २४ २५

पिताचार्तिवसंतुष्टःपुत्रींप्राप्यमनोरमां मंदोदरीतिनामास्याःपिताचक्रेमुदान्वितः ८ इंदोःकलेवचात्यर्थंववृधेसादि
नेदिने दशवर्षायदाजाताकन्याचातिमनोहरा ९ वरार्थंनृपतिश्चिंतामवापचदिनेदिने मद्रदेशाधिपःशूरःस्रुधन्वाना
मपार्थिवः १० तस्यपुत्रोऽतिमेधावीकंबुग्रीवोऽतिविश्रुतः ब्राह्मणैःकथितोराज्ञेसयुक्तोस्यावरःशुभः ११ सर्वलक्षणसं
पन्नःसर्वविद्यार्थपारगः राज्ञापृष्टातदाराज्ञीनाम्नागुणवतीप्रिया १२ कंबुग्रीवायकन्यांस्त्वांदास्यामिवरवर्णिनी सा
तुपत्युर्वचःश्रुत्वापुत्रींपप्रच्छसादरं १३ विवाहंतेपिताकर्तुंकंबुग्रीवेणवांच्छति तच्छ्रुत्वामातरंप्राहवाक्यंमंदोदरीतदा
१४ नाहंपतिंकरिष्यामिनेच्छामेऽस्तिपरिग्रहे कौमारंव्रतमास्थायकालंनेष्यामिसर्वथा १५ स्वातंत्र्येणचरिष्यामित
पस्तीव्रंसदैवहि पारतंत्र्यंपरंदुःखंमातःसंसारसागरे १६ स्वातंत्र्यान्मोक्षमित्याहुःपंडिताःशास्त्रकोविदाः तस्मान्मु
क्ताभविष्यामिपत्यामेनप्रयोजनं १७ विवाहेवर्तमानेतुपावकस्यचसन्निधौ वक्तव्यंवचनंसम्यक्त्वदधीनास्मिसर्वदा
१८ श्वश्रूदेवरवर्गाणांदासीत्वंश्वशुरालये पतिचित्तानुवर्तित्वंदुःखाद्दुःखतरंस्मृतं १९ कदाचित्पतिरन्यांवाकामि
नींचभजेद्यदि तदामहत्तरंदुःखंसपत्नीसंभवंभवेत् २० तदेर्ष्याजायतेपत्योःक्लेशश्चापिभवेदथ संसारेक्वसुखं
मातर्नारीणांचविशेषतः २१ स्वभावात्परतंत्राणांसंसारेस्वप्नधर्मिणि श्रुतंमयापुरामातरुत्तानचरणात्मजः
२२ उत्तमःसर्वधर्मज्ञोध्रुवाद्वरजोनृपः पत्नींधर्मपरांसाध्वींपतिभक्तिपरायणां २३ अपराधंविनाकांतांत्यक्त
वान्विपिनेप्रियां एवंविधानिदुःखानिविद्यमानेतुभर्त्तरि २४ कालयोगान्मृतेतस्मिन्नारीस्याद्दुःखभाजनं वैधव्यंप
रंदुःखंशोकसंतापकारकं २५ परोषितेपतित्वेपिदुःखंस्यादधिकंगृहे मदनाग्निविदग्धायाःकिंसुखंपतिसंगजं २६ परोषिते

देशांतरंगतेइत्यर्थः २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

तस्मात्पतिर्नकर्त्तव्यःसर्वथेतिमतिर्मम एवंप्रोक्तातदामातापर्तिप्राहनृपात्मजा २७ नचवांच्छतिभर्त्तारंकौमारव्रत
धारिणी व्रतजाप्यपरानित्यंसंसाराद्विमुखीसदा २८ नकांक्षतिपतिंकर्त्तुंबहुदोषविचक्षणा भार्यायाभाषितंश्रुत्वा
तथैवसंस्थितोनृपः २९ विवाहोनकृतःपुत्र्याज्ञातात्वाभावविवर्जितां वर्त्तमानागृहेष्वेवंपित्रामात्राचरक्षिता ३० यौवनस्यां
कुराजातानारीणांकामदीपकाः तथापिसावयस्याभिःप्रेरितापिपुनःपुनः ३१ चकमेनपतिंकर्त्तुंज्ञानार्थपदभाषिणी ए
कदोद्यानदेशेसाविहर्त्तुंबहुपादपे ३२ जगामसुमुखीप्रेम्णासैरंध्रीगणसेविता रेमेकृशोदरीतत्रापश्यत्कुसुमितालताः
३३ पुष्पाणिचिन्वतीरम्यावयस्याभिःसमावृता कोसलाधिपतिस्तत्रमार्गेदैववशात्तदा ३४ आजगाममहावीरोवीर
सेनोऽतिविश्रुतः एकाकीरथमारूढःकतिचित्सेवकैर्वृतः ३५ सैन्यंचपृष्ठतस्तस्यसमायातिशनैःशनैः दृष्टस्तस्यावय
स्याभिर्दूरतःपार्थिवस्तदा ३६ मंदोदर्यैतथाप्रोक्तंसमायातिनरःपथि रथारूढोमहाबाहूरूपवान्मदनोपरः ३७ मन्ये
हंनृपतिःकश्चित्संप्राप्तोभाग्यवशादिह एवंब्रुवत्यांतत्रासौकोसलेंद्रःसमागतः ३८ दृष्ट्वातामसितापांगींविस्मयंप्रापभूपतिः
उत्तीर्यसरथात्तूर्णंपप्रच्छपरिचारिकां ३९ केयंबालाविशालाक्षीकस्यपुत्रीवदाशुमे एवंपृष्टास्तुसैरंध्रीतमुवाचशुचि
स्मिता ४० प्रथमंब्रूहिमेवीरपृच्छामित्वांसुलोचन कोऽसित्वंकिमिहायातःकिंकार्यंवदसांप्रतं ४१ इतिपृष्टस्तुसैरं
ध्यातामुवाचमहीपतिः कोसलोनामदेशोस्तिपृथिव्यांपरमाद्भुतः ४२ तस्यपालयिताचाहंवीरसेनाभिधःप्रिये वाहिनी
पृष्ठतःकामंसमायातिचतुर्विधा ४३ मार्गभ्रमादिहप्राप्तंविद्धिमांकोसलाधिपं सैरंध्र्युवाच चंद्रसेनसुतारा जन्नाम्ना-
मंदोदरीकिल ४४ उद्यानेरंतुकामेयंप्राप्ताकमललोचना श्रुत्वातद्भाषितंराजाप्रत्युवाचप्रसाधिकां ४५

४२ ४३ ४४ प्रसाधिकां

कुट्टिनीमित्यर्थः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

सैरंध्रिचतुरासित्वंराजपुत्रींप्रबोधय् ककुत्स्थवंशजश्चाहंराजास्मिचारुलोचने ४६ गांधर्वेणविवाहेनपतिंमांकुरुका
मिनि नमेभार्यास्तिसुश्रोणिवयसाद्भुतयौवनां ४७ वांच्छामिरूपसंपन्नांसुकुलांकामिनींकिल अथवातेपितामह्यं
विधिनादातुमर्हति ४८ अनुकूलपतिश्चाहंभविष्यामिनसंशयः महिषउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यसैरंध्रीप्राहतां
तदा ४९ प्रहस्यमधुरंवाक्यंकामशास्त्रविशारदा मंदोदरिनृपःप्राप्तःसूर्यवंशसमुद्भवः ५० रूपवान्बलवान्कांतो
वयसात्वत्समःपुनः प्रीतिमान्नृपतिर्जातस्त्वयिसुंदरिसर्वथा ५१ पितापितेविशालाक्षिपरितप्यतिसर्वथा विवाहकालं
तेज्ञात्वात्वांचवैराग्यसंयुतां ५२ इत्याहास्मान्सन्नृपतिर्विनिःश्वस्यपुनःपुनः पुत्रींप्रबोधयत्वेतांसैरंध्र्यःसेवनेरताः ५३
वक्तुंशक्तावयंनत्वांहठधर्मरतांपुनः भर्त्तुःशुश्रूषणंस्त्रीणांपरोधर्मोब्रवीन्मुनिः ५४ भर्त्तारंसेवमानावैनारीस्वर्गमवा
प्नुयात् तस्मात्कुरुविशालाक्षिविवाहंविधिपूर्वकं ५५ मंदोदर्युवाच नाहंपतिंकरिष्यामिचरिष्येतपअद्भुतं निवारय
नृपंबालेकिंमांपश्यतिनिस्त्रपः ५६ सैरंध्र्युवाच दुर्जयोदेविकामोऽसौकालस्तुदुरतिक्रमः तस्मान्मेवचनंतथ्यंकर्त्तुमर्ह
सिसुंदरि ५७ अन्यथाव्यसनंनूनमापतेदितिनिश्चयः इतितस्यावचःश्रुत्वाकन्योवाचतथासखीं ५८ यद्यद्भवेत्त
द्भवतुदैवयोगादसंशयं नविवाहंकरिष्येऽहंसर्वथापरिचारिके ५९ महिषउवाच इतितस्यास्तुनिर्बंधंज्ञात्वाप्राहनृपं
पुनः गच्छराजन्यथाकामंनेयमिच्छतिसत्पतिं ६० नृपस्तुतद्वचःश्रुत्वानिर्गतःसहसेनया कोसलान्विमनाभूत्वाका
मिनींप्रतिनिःस्पृहः ६१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ महिषउवाच तस्यास्तुभगिनी
कन्यानाम्नाचेंदुमतीशुभा विवाहयोग्यासंजातासुरूपावरजायदा १ ६० ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेसप्तद
शोऽध्यायः १७ सप्ततिश्लोकवर्यैस्तुमंदोदर्याःकथानकं समाप्यमहिषस्यापिवधएवात्रकथ्यते १ तस्मिन्राजनिगतेऽनंतरंजातंवृत्तमाह तस्यास्तु

भगिनीति तस्यामंदोदर्याः १ २ ३ विटंधूर्त्तंसामंदोदरी ४ मद्राधिपंमद्रराजानं ५ तत्परस्तदुद्योगवान् ६ तंमद्राधिपं ७ चारु

तस्याविवाहःसंवृत्तःसंजातश्चस्वयंवरः राजानोबहुदेशीयाःसंगतास्तत्रमंडपे २ तयावृतोनृपःकश्चिद्बलवान्रूपसंयुतः कुलशीलसमायुक्तःसर्वलक्षणसंयुतः ३ तदाकामातुराजातावीटंवीक्ष्यनृपंतुसा चकमेदैवयोगात्तुशठंचातुर्यभूषितं ४ पितरंप्राहतन्वंगीविवाहंकुरुमेपितः इच्छाम्यद्यसमुद्भूतादृत्वामद्राधिपंत्विह ५ चंद्रसेनोपितच्छ्रुत्वापुत्र्यायद्भाषितंरहः प्रसन्नेनैवमनसातत्कार्येतत्परोऽभवत् ६ तमाहूयनृपंगेहेविवाहविधिनाददौ कन्यांमंदोदरींतस्मैपारिबर्हंतथाबहु ७ चारुदेष्णोपितांप्राप्यसुंदरींमुदितोभवत् जगामस्वगृहंतुष्टोराजापिसहितःस्त्रिया ८ रेमेनृपतिशार्दूलःकामिन्याबहुवासरान् कदाचिद्दासपत्न्यासरममाणोरहःकिल ९ सैरंध्र्याकथितंतस्यैतयादृष्टःपतिस्तथा उपालंभंददौतस्मैस्मितपूर्वंरुषान्विता १० कदाचिदपिसामान्यांरहोरूपवतींनृपः क्रीडयन्लालयन्दृष्टःखेदंप्रापतदैवसा ११ नज्ञातोयंशठःपूर्वंयदादृष्टःस्वयंवरे किंकृतंतुमयामोहाद्वंचिताहंनृपेणह १२ किंकरोम्यद्यसंतापंनिर्लज्जेनिर्घृणेशठे काप्रीतिरीदृशेपत्यौधिगद्यममजीवितं १३ अद्यप्रभृतिसंसारेसुखंत्यक्तंमयाखलु पतिसंभोगजंसर्वंसंतोषोऽद्यमयाकृतः १४ अकर्तव्यंकृतंकार्यंतज्जातंदुःखदंमम देहत्यागःक्रियतेचेद्धत्यातीवदुरत्यया १५ पितृगेहंव्रजाम्याशुतत्रापिनसुखंभवेत् हास्ययोग्यासखीनांतुभवेयंनात्रसंशयः १६ तस्मादत्रैवसंवासोवैराग्ययुतयामया कर्त्तव्यःकालयोगेनत्यक्त्वाकामसुखंपुनः १७ महिषउवाच इतिसंचिंत्यसानारीदुःखशोकपरायणा स्थितापतिगृहंत्यक्त्वासुखंसंसारजंततः १८ तस्मात्त्वमपिकल्याणिमामनादृत्यभूपतिं

देष्णोराजामद्राधिपस्तांप्राप्यतयास्त्रियासहितइत्यर्थः

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ पतिगृहंपतिशयनागारमित्यर्थः संसारजंसुखंचह्रिलेत्यर्थः १८ तस्मादितिमंदोदरीवत्त्वमपी-

त्यर्थः कापुरुषंकुत्सितपुरुषं १९ २० इत्थंविनोदार्थंमंदोदरीकथाभगवत्यापृष्टासाश्रुताधुनाविनोदंविहाययथार्थभाषणमाह मंदा

अन्यंकापुरुषंमंदंकामार्तासंश्रयिष्यसि १९ वचनंकुरुमेतथ्यंनारीणांपरमंहितं अकृत्वापरमंशोकंलप्स्यसेनात्रसंशयः
२० देव्युवाच मंदात्मन्गच्छपातालंयुद्धंवाकुरुसांप्रतं हत्वात्वामसुरान्सर्वान्गमिष्यामियथासुखं २१ यदायदाहि
साधूनांदुःखंभवतिदानव तदातेषांचरक्षार्थंदेहंसंधारयाम्यहं २२ अरूपायाश्चमेरूपमजन्मायाश्चजन्मच सुराणांर
क्षणार्थायविद्धिदैत्यविनिश्चितं २३ सत्यंब्रवीमिजानीहिप्रार्थिताहंसुरैःकिल त्वद्वधार्थंहयारेत्वां हत्वास्थास्यामिनिश्च
ला २४ तस्माद्युध्यस्ववागच्छपातालमसुरालयं सर्वथात्वांहनिष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहं २५ व्यासउवाच इत्युक्तः
सतयादेव्याधनुरादायदानवः युद्धकामस्थितस्तत्रसंग्रामांगणभूमिषु २६ मुमोचतरसाबाणान्कर्णाकृष्टाञ्छि-
लाशितान् देवीचिच्छेदतान्बाणैःक्रोधान्मुक्तैरयोमुखैः २७ तयोःपरस्परंयुद्धंसंबभूवभयप्रदं देवानांदानवानांचपर
स्परजयैषिणां २८ मध्येदुर्द्धरआगत्यमुमोचचशिलीमुखान् देवींप्रतिविषासक्तान्कोपयन्नतिदारुणान् २९ ततो
भगवतीक्रुद्धातंजघानशितैःशरैः दुर्द्धरस्तपपातोर्व्यांगतासुर्गिरिशृंगवत् ३० तंतथानिहतंदृष्ट्वात्रिनेत्रःपरमास्त्रवित्
आगत्यसप्तभिर्बाणैर्जघानपरमेश्वरीं ३१ अनागतांस्तुचिच्छेददेवीतान्विशिखैःशरान् त्रिशूलेनत्रिनेत्रंतुजघानज
गदंबिका ३२ अंधकस्त्वाजगामाशुहतंदृष्ट्वात्रिलोचनं गदयालोहमय्याशुसिंहंविव्याधमस्तके ३३ सिंहस्तुन
खघातेनतंहत्वाबलवत्तरं चखादतरसामांसमंधकस्यरुषान्वितः ३४ तान्रणेनिहतान्वीक्ष्यदानवोविस्मयंगतः
चिक्षेपतरसाबाणानतितीक्ष्णाञ्छिलाशितान् ३५

त्वमन्निति २१ अहंनप्राकृतास्मिकिंतुसर्वेश्वरीं किमर्थंतर्हिअत्रागतासीतिचेत्तत्राह य
दायदेति २२ नदेवस्पष्यति अरूपायाइति अजन्मायाश्चेत्यत्रडाबुभाभ्यामन्यतरस्यामितिडाप् २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० त्रिनेत्रोदैत्यः ३१ ३२ ३३ ३४

दानवोविस्मयंगतः सचमहिषासुरः ३५ दैत्यंवक्षसीतिमहिषासुरमित्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० करेकृत्वेति शुंडायांगृहीत्वेत्य
र्थः ४१ ४२ ४३ अष्टापदी अष्टापदीचंद्रमल्लाशरभेकर्कटेपुमानितिमेदिनीकोशादष्टापदीशरभः ४४ ४५ तयोर्द्वयष्टापदिनोःपु

द्विधाचक्रेशरान्देवीतानप्राप्तांश्शिलीमुखैः गदयाताडयामासदैत्यंवक्षसिचांबिका ३६ सगदाभिहतोमूर्छामवा
पामरबाधकः विषत्ववपीडांपापात्मापुनरागत्यसत्वरः ३७ जघानगदयासिंहंमूर्ध्निक्रोधसमन्वितः सिंहोपिनरवघा
तेनतंददारमहासुरं ३८ विहायपौरुषंरूपंसोपिसिंहोबभूवह नखैर्विदारयामासदेवीसिंहंमदोत्कटं ३९ तंचकेस
रिणंवीक्ष्यदेवीक्रुद्धात्वयोमुखैः शरैरवाकिरत्तीक्ष्णैःक्रूरैराशीविषैरिव ४० त्य क्त्वासोहरिरूपंतुगजोभूत्वामदस्रवः
शैलश्रृंगंकरेकृत्वाचिक्षेपचंडिकांप्रति ४१ आगच्छंतंगिरेःश्रृंगंदेवीबाणैःशिलाशितैः चकारतिलशःखंडान्जज
हासजगदंबिका ४२ उत्पत्यचतदासिंहस्तस्यमूर्ध्निव्यवस्थितः नखैर्विदारयामासमहिषंगजरूपिणं ४३ विहा
यगजरूपंचबभूवाष्टापदीनया हंतुकामोहरिंकोपाद्दारुणोबलवत्तरः ४४ तंवीक्ष्यशरभंदेवीखड्गेनचरुषान्वि-
ता उत्तमांगेजघानाशुसोपिताम्प्राहरत्तदा ४५ तयोःपरस्परंयुद्धंबभूवातिभयप्रदं माहिषंरूपमास्थायश्रृंगाभ्यां
प्राहरत्तदा ४६ पुच्छप्रभ्रमणेनाशुश्रृंगाघातैर्महासुरः ताडयामासतन्वंगींघोररूपोभयानकः ४७ पुच्छेनपर्व
ताञ्शृंगेगृहीत्वाभ्रामयन्बलात् प्रेषयामासपापात्माप्रहसन्परयामुदा ४८ तामुवाचबलोन्मत्तास्तिष्ठदेविरणांग
णे अद्याहंत्वांहनिष्यामिरूपयौवनभूषितां ४९ मूर्खासिमदमत्ताद्ययन्मयासहसंगरं करोषिमोहितातीवमृषाबल
वतीखरा ५० हत्वात्वांनिहनिष्यामिदेवान्कपटपंडितान् येनारींपुरतःकृत्वाजेतुमिच्छंतिमांशठाः ५१

नस्तद्रूपंविहायमाहिषं
रूपमास्थायश्रृंगाभ्यांप्राहरत् ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ७ ७ ७ ७

५२ माधवींसुरां ५३ हंतुकामा महासुरमित्यस्यायमभिप्रायः महिषासुरस्य कालिकापुराणोक्तरीत्याशिवांशत्वात्तस्यचबुद्धिपुरः सरंहन

देव्युवाच मागर्वंकुरुमंदात्मंस्तिष्ठतिष्ठरणांगणे करिष्यामिनिरातंकान्हत्वात्वांसुरसत्तमान् ५२ पीत्वाद्यमाधवीं मिष्टांशातयामिरणेधम देवानांदुःखदंपापंमुनीनांभयकारकं ५३ व्यास उवाच इत्युक्त्वाचषकंहैमंगृहीत्वासुरया युतं पपौपुनःपुनःक्रोधाद्धंतुकामामहासुरं ५४ पीत्वाद्राक्षासवंमिष्टंशूलमादायसत्वरा दुद्रावदानवंदेवीहर्षयन्दे वतागणान् ५५ देवास्तांतुष्टुवुःप्रेम्णाचक्रुःकुसुमवर्षणं जयजीवेतितेप्रोचुर्दुंदुभीनांचनिस्वनैः ५६ ऋषयःसिद्धगंध र्वाःपिशाचोरगचारणाः किन्नराःप्रेक्ष्यसंग्राममुदितागगनेस्थिताः ५७ सोपिनानाविधान्देहान्कृत्वाकृत्वापुनःपुनः माया मयान्जघानाजौ देवींकपटपंडितः ५८ चंडिकापिचतंपापंत्रिशूलेनबलाद्धृदि ताडयामासतीक्ष्णेनक्रोधादरुणलोचना ५९ ताडितोऽसौपपातोर्व्यांमूर्च्छामापमुहूर्तकं पुनरुत्थायचामुंडांपद्भ्यांवेगादताडयत् ६० विनिहत्यपदाघातैर्जहासचमुहु र्मुहुः रुरावदारुणंशब्दंदेवानांभयकारकं ६१ ततोदेवीसहस्रारंसुनाभंचक्रमुत्तमं करेकृत्वाजगादोच्चैःसंस्थितंम हिषासुरं ६२ पश्यचक्रंमदांधाद्यतवकंठनिकृंतनं क्षणमात्रंस्थिरोभूत्वायमलोकंव्रजाधुना ६३ इत्युक्त्वादारुणंच क्रंमुमोचजगदंबिका शिरश्छिन्नंरथांगेनदानवस्यतदारणे ६४ सुस्रावरुधिरंचोष्णंकंठनालाद्गिरेर्यथा गैरिका द्यरुणंप्रौढंप्रवाहमिवनेर्झरं ६५ कबंधस्तस्यदैत्यस्यभ्रमन्वैपतितःक्षितौ जयशब्दश्चदेवानांबभूवसुखवर्द्धनः ६६ सिंहस्त्वतिबलस्तत्रपलायनपरानथ दानवान्भक्षयामाससक्षुधार्तइवसंगरे ६७ मृतेचमहिषेक्रूरेदानवाभयपीडिताः मृतशेषाश्चयेकेचित्पातालंतेययुर्नृप ६८ आनंदंपरमंजग्मुर्देवास्तस्मिन्निपातिते मुनयोमानवाश्चैवयेचान्येसाधवःक्षितौ ६९

नायोग्यत्वादेवंमदिरांपीत्वातद्वधार्थंदेव्यामदांधत्वंस्वीकृतमिति ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८

६९ ७० ननुमहिषवधोमार्कंडेयपुराणेन्यथोक्तोदेवीभागवतेचान्यथोक्तस्तत्राप्युक्तं पुराकल्पेयथावृत्तंभातिकल्पांतथैवच प्रवर्त्ततेस्वयंदेवीदैत्या
नांनाशनायवै तथैवजायतेयुद्धंतथैवाभिदशागम इतिरामवृत्तांतवर्णनेकालिकापुराणादितिचेन्न तत्रवचनेप्रायशइत्यध्याहारेणदोषाभावात् अतएवह
रिवंशादिषूत्पत्तिक्रमभेदोपिनदोषाधायकइति इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेष्टादशोऽध्यायः १८ अर्धाधिकैस्त्रिचत्वारिंशत्संख्यपद्यैरनंतरं
देवैःकृतामहादेव्याःस्तुतिरित्येतदुच्यते १ स्तोतुकामादेवाआगत्यकिंचक्रुस्तदुच्यते अथेति १ तत्रप्रथमतःसृष्टिस्थितिसंहारकर्तृत्वेनसर्वेश्वर
त्वंभगवत्याःसहेतुकंवर्णयंति ब्रह्मेति हेभगवतियस्माद्ब्रह्मातवैवशक्त्यायुक्तोजगत्सृजति तथाविष्णुरिदंजगदवतिपालयति तथांतकालेप्रलय

चंडिकापिरणंत्यक्त्वाशुभेदेशेयसंस्थिता देवास्तत्राययुःशीघ्रंस्तोतुकामाःसुखप्रदां ७० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुरा
णेपंचमस्कंधेमहिषासुरवधोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ व्यासउवाच अथप्रमुदिताःसर्वेदेवाइंद्रपुरोगमाः महिषंनि
हतंदृष्ट्वातुष्टुवुर्जगदंबिकां १ देवाऊचुः ब्रह्मासृजत्यवतिविष्णुरिदंमहेशःशक्त्यातवैवहरतेननुचांतकाले ईशानतेपि
चभवंतितयाविहीनास्तस्मात्त्वमेवजगतःस्थितिनाशकर्त्री २ कीर्तिर्मतिःस्मृतिगतीकरुणादयात्वंश्रद्धाधृतिश्चवसुधाक
मलाजयाच पुष्टिःकलाथविजयागिरिजाजयात्वंतुष्टिःप्रमात्वमसिबुद्धिरुमारमाच ३

कालेतवैवशक्त्यायुक्तोमहेशःशिवोजगत्सं
हरते यस्माच्चतयाशक्त्याविहीनास्तेब्रह्मादयोजगत्सृष्टिस्थितिनाशेषुनेशानसमर्थास्तस्मादन्वयव्यतिरेकात्त्वमेवजगतःस्थितिनाशकर्त्री इदंसृष्टिकर्तृ
त्वस्याप्युपलक्षणं त्वमेवसर्वेश्वरीतिभावः तथाचश्रुतिः कासित्वंमहादेविसाब्रवीदहंब्रह्मस्वरूपिणीमत्तःप्रकृतिपुरुषात्मकंजगत् मायावाएषाना
रसिंहीसर्वमिदंसृजतिसर्वमिदंरक्षतिसर्वमिदंसंहरतीत्यादिः सूतसंहितायांच यस्तुब्रह्मत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाही
नोनिरर्थकः यस्तुविष्णुत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः सातस्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकः यस्तुरुद्रत्वमापन्नःशिवोयोमुनिसत्तमाः सात
स्यापिभवेच्छक्तिस्तयाहीनोनिरर्थकइति २ यस्मात्त्वंमहाकारणस्वरूपातस्मात्सर्वकार्यरूपापिजातैव कार्यस्यकारणानन्यत्वादितिवदन्सुरव्यानि

रूपाणिविभूतिस्थानापन्नान्युपासनार्थमनुवद न्ति किर्तिरिरिति स्मृतिगतीतिद्वंद्वः अजपाजपामंत्ररूपेत्यर्थः गिरिजारुद्रशक्तिरुमा ईश्वरशक्तिः २ किंपुनरे तावत्स्वरूपैवाहमस्मीतिन्चेत्तत्राह सर्वत्वमेवविदितेति सर्वकारणरूपायास्तवकार्यमात्रस्वरूपत्वात्सर्वात्मकत्वमस्त्येवेत्यर्थः ननुतदेत च्छक्तिस्वरूपत्वमेवप्रथमतः किमितिप्रतिपादितमितिचेदाभिर्विना व्यवहारस्यासंभवादासांमुरव्यत्वेनोपासकानांविभूतिस्वरूपप्रदर्शनार्थंप्रतिपादित मित्यभिप्रायेणाह आभिर्विनेति कर्त्तुंव्यवहारमित्यर्थः सकललोकनिवासभूमेइतिदेवीसंबोधनं सर्वाधिष्ठानरूपिणीत्यर्थः ४ अधुनाधारणाशक्ति रूपांविभूतिंवर्णयति त्वंधारणाननुचेदिति हेभगवति त्वंधारणाशक्तिरूपानुनिश्चयेननचेदसितदाकूर्मनागाविलांपृथ्वीधर्तुंकथंक्षमौभवेतांनकथमपी त्यर्थः तथाचसर्वाधारशक्तिरूपात्वमसीतिभावः तथाचश्रुतिः अहंरुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुतविश्वदेवैः अहंमित्रावरुणोभाविभर्मीत्यादिः ५

विद्याक्षमाजगतिकांतिरपीहमेधासर्वत्वमेवविदिताभुवनत्रयेस्मिन् आभिर्विनातवतुशक्तिभिराशुकर्तुंकोवाक्षमःसकल
लोकनिवासभूमे ४ त्वंधारणाननुनचेदसिकूर्मनागौधर्तुंक्षमौकथमिलामपितौभवेतां पृथ्वीनचेत्त्वमसिवागगनेकथंस्थास्य-
त्येनदंबनिखिलंबहुभारयुक्तं ५ येवास्तुवंतिमनुजाअमरान्विमूढामायागुणैस्तवचतुर्मुखविष्णुरुद्रान् शुभ्रांशुवन्हियमवायु
गणेशमुख्यान्किंत्वाम्रृतेजननितेप्रभवंतिकार्ये ६ येजुह्वतिप्रवितते‌ऽल्पधियोंऽबयज्ञेवन्हौसुरान्समधिकृत्यहविःसमृद्धं

इत्यंसर्वैश्वर्यात्वयिसत्यांयेन्यदेवताउपासते तेतवमायागुणैर्विमूढाएवेत्याह येवास्तुवंतीति वाशब्दस्त्वर्थकः येतुमनुजाअमरांश्चतुर्मुखविष्णुरुद्रांस्तथा शुभ्रांशुश्चंद्रस्तत्प्रभृतीन्स्तुवंति तेतवमायागुणैर्विमूढाएवमोहिताएव नस्वोपास्यदेवतांकल्याणदायिनींमुख्यत्वेनाराध्यांजानंतीतिभावः किंत्वांशक्ति रूपामृतेविहायकार्येकार्यविषयेतेदेवाःप्रभवंति समर्थाभवंति यतोमूढैराराध्यंतेकिंतुनैवप्रभवंतिर्त्वच्छक्तियुक्ताएवतेभक्तकार्यंकर्तुंक्षमास्ततस्त्वामेवकुतोन भजंतीतिभावः तदुक्तंशिवपुराणेउमासंहितायां येनस्तुवंतिदेवेशींसर्वकारणकारणां मायागुणैर्मोहितास्तेहतभाग्यानसंशयइति ६ एवमन्यदेव तोपासकोपहासंकृत्वाश्रोत्रियोपहासमाह येजुह्वतिप्रवितनइति हेभगवति अथानंतरंयेप्रविततेविस्तृतेयज्ञे सुरानिंद्रादीन्देवान्समधिकृत्योद्दिश्य

समृद्धंविपुलंहविर्जुह्वतितेपि अल्पधियएव यतस्तस्मिन्यज्ञेत्वंस्वाहारूपा नचेदसिनप्रयुज्यसेचेत्तदातेदेवाअद्धासाक्षात्तद्धुतंहविराप्नुःप्राप्नुयुःकिंनैव प्राप्नुयुस्ततस्त्वदधीनमेवतेषांजीवितमितितनस्तस्माद्धेतोस्त्वामेवमूढाःकिंनयजंतिकुतोनयजंतीत्यर्थः यतोनयजंतितत्तोल्पधियएवतेइतिभावः तथाचब्र ह्मांडपुराणेललितोपाख्याने अश्रुतासःश्रुतासश्चयज्वानोयेप्ययज्वनः स्वर्यंतोनापेक्षंतेइंद्रमग्निंचयेविदुः सिकताइवसंयांतिरश्मिभिःसमदीरिताः अ स्माल्लोकादमुष्माच्चेत्याहचारण्यकश्रुतिरिति काठकेपि प्लवाह्येतेदृढायज्ञरूपा अष्टादशोक्तमवरंयेषुकर्मेति ७ ननुतेषांदेवानांभोगप्रदत्वाल्लोकास्ताने वभजंतीतिचेत्तत्राह भोगप्रदासीति हेभगवतिभवतित्वमेवचराचराणांभोगप्रदासि यतःस्वांशैःसप्तप्रकृतिविकृतिरूपैः षोडशविकारैश्चनित्यंप्रा णिनांजीवनंप्राणानंददासिप्रारब्धकर्मभोगार्थं नहितद्विरहितानांजीवहीनानांप्रारब्धभोगःसंभवति तस्मात्प्रारब्धकर्मभोगानुसारेणजीवनदातृत्वात्त्व

स्वाहानचेत्त्वमसितेकथमापुरद्धात्वामेवकिंनहियजंतिततोहिमूढाः ७ भोगप्रदासिभवतीहचराचराणांस्वांशैर्ददासिख लुजीवनमेवनित्यं स्वीयान्सुरान्जननिपोषयसीहयद्वत्तद्वत्परानपिचपालयसीतिहेतोः ८ मातःस्वयंविरचितान्विपिनेविनो दाद्वंध्यान्पलाशरहितांश्चकटूंश्चवृक्षान् नोच्छेदयंतिपुरुषानिपुणाःकथंचित्तस्मात्त्वमप्यतितरांपरिपासिदैत्यान् ९

मेवभोगप्र दासीत्यर्थः तत्रहेतुमप्याह स्वीयानिति यथास्वीयान्सुरान्पोषयसि इहप्रपंचेतद्वत्परान् क्रूरानपिभोगजीवितदानेनापिपालयसीतिहेतोस्त्वमेवभोगप्र दासीत्यर्थः नहिपूर्वोक्तदेवानांभोगप्रदत्वेतेदेवाःस्वशत्रुभ्योदैत्येभ्योपिभोगंददतीतिंयुज्यते दैत्यभोगप्रणाशार्थमेवतेषामुद्योगात्तस्मात्तद्देवेभ्योव्यतिरिक्ता त्वमेवभोगप्रदासीतिभावः ८ ननुदुष्टान्दैत्यान्किमित्यहंपालयामीतिचेत्तत्राह मातःस्वयमिति हेभगवतिमातर्यस्मात्कारणाद्विपिनेऽरण्येविनोदा- लीलयावंध्यानफलान्पलाशरहितान्पत्ररहितान् कटूंश्चवृक्षान्स्वयंविरचितानुत्पादितान्निपुणाःपंडिताः पुरुषानोच्छेदयंतिकथंचित्कथमपि तस्मात्त्वमपि तद्वदेवतेषांनिकृष्टकर्मभिस्त्वानुत्पाद्यदैत्यान्नोछेदयसिकिंतुपालयस्येवेत्यर्थः तदुक्तं विषवृक्षोपिसंवर्ध्यस्वयंछेत्तुमसांप्रतमिति ९ नन्वेवचेत्तेषा मुच्छेदोनुचितएवेतिकथंमयातेनिरंतरंहन्यंतेइतिचेत्तत्राह यत्त्वंतुहंसीति हेभगवति त्वंकरुणारसप्रमाद्दानेवदेहांतरेपिस्वर्गादिष्वपिदेवांगनानांस्करत-

रूपास्फुकेलिषुक्रीडास्फ़मनि येषामरातीनांशत्रूणांतानरातीन्शरैरणमूर्ध्निहंसि यत्तत्तेचरित्रमिदमनुचिंतनं किंत्वीप्सितपूरणायतेषांमनोरथपूरणायै
वनहेषार्थमित्यर्थः अयंभावः यद्यहंदेवानांभोगेच्छून्दैत्यान्नहनिष्यामितदातेषांकथंतद्भोगसिद्धिः नहितेनामसमक्षतयोयागादिभिःस्वर्गंगमिष्यंति नतर्हि
तात्स्फुरवंप्राप्स्यंतितस्माद्देतान्मच्छस्त्रपूतान्कृत्वास्वर्गंप्रापयिष्यामीतिमनीषयातेषांकल्याणार्थमेववधोनान्यप्रयोजनइति तदुक्तं लालनेताडनेमातुर्नाका
रुण्यंयथार्भके तद्वदेवमहेशस्यनियंतुर्गुणदोषयोरिति १० ननुस्वर्गस्फुरवार्थमेवयदितानहंहन्मितर्हितावन्मात्रंकार्यंममेच्छयापिभवितुमर्हतिममेच्छ
यैवसर्वसृष्टेर्जातत्वात्तथाचकिमर्थंदैत्यवधफल्गुकार्यार्थमवतारग्रहणमितिचेत्तत्राह चित्रंत्वमीति हेजननियेषांकृतेयेषांदैत्यानामर्थेतेतवदेहनिबंधनंदे
हग्रहणंभवति तेदनुजादैत्यास्त्वच्चिंतितेनत्वदिच्छयाअस्फुभिःप्राणैरहितानसंतीतियत्तच्चित्रमेवाश्चर्यमेव त्वदिच्छयैवतेषांमरणंस्वर्गप्राप्तिश्चानायासेनैवापे

यत्त्वंतुहंसिरणमूर्ध्निशरैररातीन्देवांगनास्फुरतकेलिमतीन्विदित्वा देहांतरेपिकरुणारसमाददानातत्तेचरित्रमिदमीप्सि
तपूरणाय १० चित्रंत्वमीयदस्फुभिरहितानसंतित्वच्चिंतितेनदनुजाःप्रथितप्रभावाः येषांकृतेजननिदेहनिबंधनंतेक्रीडारस
स्त्वनचान्यतरोऽत्रहेतुः ११ प्राप्तेकलावहहदुष्टतरेचकालेनत्वांभजंतिमनुजाननुवंचितास्ते धूर्तैःपुराणचतुरैर्हरिशंकराणां
सेवापराश्चविहितास्तवनिर्मितानां १२ क्षितानतुतदर्थमवताराऽपेक्षास्ति तदेतत्कुतोनजानमित्याश्चर्यमेवास्माकंभाति तर्हिममावतार
ग्रहणेकोहेतुर्भवद्भिर्योजितइतिचेत्क्रीडारसएवात्रहेतुर्नान्यतरःस्वार्थेतरप् नान्यइत्यर्थः अवतारंगृहीत्वानानालीलाःकर्तव्यास्तल्लीलाकीर्तनेनश्रवणेन
चभक्तिवृद्धिः पवित्रताचभविष्यतीतिक्रीडारसएवात्रहेतुरितिभावः तदुक्तंशिवपुराणेउमासंहितायां यदिच्छावैभवंसर्वंतस्यादेहग्रहःस्मृतः लील
यासापिभक्तानांगुणवर्णनहेतवे सापिलीलापीत्यर्थःदेहग्रहोऽवतारः ११ एवमेतादृशवैभवांत्वांजनानभजंतियतोधूर्तैस्तेवंचिताइतिजनानाक्रोश
ति प्राप्तेकलाविति दुष्टेकलौप्राप्तेसतिसाधनांतररहितस्यातिपापिनोपिस्मरणमात्रेणचतुर्विधपुरुषार्थदांत्वांभगवतींयेनभजंतितेधूर्तैःपुराणचतुरैर्न
तुनिश्चयेनवंचिताः वंचयित्वाचतवनिर्मितानांत्वयोत्पादितानांहरिशंकरादीनांसेवापराश्चविहिता इत्यहहलोकस्यभाग्यमित्यमस्तीतिभावः १२

पुनरपिजनानाक्रोशति ज्ञात्वेति तववशांस्त्वदधीनानसुरार्दितान्दैत्यपीडितान्विभग्नान्खंडिताभिमानान् एतादृशान्देवाञ्ज्ञात्वापियेभजं-
तीत्यन्वयः दीपकंदीपमित्यर्थः अन्योर्थःस्पष्टः तदुक्तमुमासंहितायानभजंतिमहादेवींकरुणारससागरां अंधकूपेपतंत्येतेघोरेसंसाररूपिणी
ति १३ ननुतर्हिकैरहमाराधितास्मीतिचेत्तत्राहुः विद्यात्वमेवेति असुरवदाअविद्यापिहेमातस्त्वमेवनराणांजनार्तिहरा पित्वमेवसर्वस्वरूपात्व
मेवासीत्यर्थः सैतादृशीत्वंमोक्षार्थिभिर्मुनिभिःकलितासिआराधितासि अज्ञैर्नाराधितासीत्यार्थिकार्थकथनं १४ तर्हियेमांनभजंतितेषांका
गतिर्भवतीतिचेत्तत्राह ब्रह्माहरश्चेति १५ पुनर्जनानाक्रोशति चंडीति चडिकोपइतिधातोश्चंडीतिरूपंनिष्पन्नंसकलजगद्भयंकरंब्रह्ममायाविशिष्टंचं

ज्ञात्वासुरांस्त्ववशानसुरार्दितांश्चयेवैभजंतिसुविभावयुताविभग्नान् धृत्वाकरेसुविमलंखलुदीपकंतेकूपेपतंतिमनुजा
विजलेतिघोरे १३ विद्यात्वमेवसुरवदासुरवदाप्यविद्यामातस्त्वमेवजननार्तिहरानराणां मोक्षार्थिभिस्तुकलिताकिलमंदधी
भिर्नाराधिताजननिभोगपरैस्तथाज्ञैः १४ ब्रह्माहरश्चहरिरप्यनिशंशरण्यंपादांबुजंतवभजंतिसुरास्तथान्ये तद्वैनयेऽ
त्पमतयोमनसाभजंतिभ्रांताःपतंतिसततंभवसागरेते १५ चंडित्वदंघ्रिजलजोत्थरजःप्रसादैर्ब्रह्माकरोतिसकलंभुवनंभ
वादौ शौरिश्चपातिखलुसंहरतेहरस्तुत्वांसेवतेनमनुजस्त्विहदुर्भगोऽसौ १६ वाग्देवतात्वमसिदेविसुरासुराणांवक्तुंनते
ऽमरवराःप्रभवंतिशक्ताः त्वंचेन्मुखेवससिनैवयदैवतेषांयस्माद्भवंतिमनुजानहितद्विहीनाः १७ डीपदवाच्यं ब्रह्मणोभयंकरत्वंच-

भीषास्माद्वातःपवतइतिश्रुतौ महद्भयंवज्रमुद्यतमितिश्रुतौकंपनादित्यधिकरणेचवर्णितं त्वदंघ्रिजलजंतवांघ्रिकमलंतस्मादुत्थितंरजःपंचमहाभूतरूपं
अन्यत्स्पष्टोर्थः १६ इयंयायथाकथंचिदस्माभिःस्तुतिःक्रियतेसासतीवाऽसतीवेतिनवयंविद्मोयतोवाग्देव तयात्वयायथामुखेस्थितयाप्रेर्यतेतथाकुर्मइ-
त्याह वाग्देवतेति हेदेविसुरासुराणांवाग्देवतात्वमसि कुतइतिचेद्यस्मात्तेषांमुखेयदैवयदापित्वंचेन्नैववससिवासंकरोषि तदातेमरवराउपलक्षणतयादै
त्याअपिवक्तुंशक्तानैवप्रभवंतितस्मादित्यर्थः केयंव्याप्तिर्गृहीतेतिचेद्यन्मनुजास्त्वद्विहीनावाग्देवताविहीनामूकामुखेसत्यपिनैवभवंतिवदंतितस्मात्तन्नगृहीताव्या

स्मिरितिभावः १७ अधुनादेवतास्कप्रत्येकंदोषंदर्शयंस्तद्भक्तानुपहसति शंभोर्हरिरिति हेजननिकुपितेन भृगुणाहरिःशप्तस्तुशप्तएवका
मंयथेच्छंमीनोबभूवतथाकमठःकूर्मस्तथासूकरस्तुवराहोपिपश्चादनंतरंनृसिंहइतिएवंप्रकारेणयश्छलकृद्वामनोपिबभूवेतिपराधीनाये
वतारास्तान्सेवतांपुरुषाणांमृतिभयंकिंनस्यादपितुस्यादेव येशापदग्धाःस्वस्यकल्याणंकर्तुंनशक्नुवंतितैःपरस्यकल्याणंकथंक्रियतेइति
भावः १८ शंभोःपपातेति यस्यशंभोःसतीवियोगादरण्यगतस्यभृगोःशापाल्लिंगंपतितमिदंपुराणादिषुप्रसिद्धं स्वलिंगपालनेपियोनसमर्थस्तं
शिवंयेभजंतितेषामिहपरत्रवाकथंसुखंभूयान्नकथमपीत्यर्थः १९ योभूद्गजाननेति हेमातः महेशाच्छिवादभूत्कोसौगजाननश्चासौगणाधिपतिश्च
तंशिवपुत्रंयेभजंतितेनराविततथ्यप्रपन्नाअकल्याणकरेदेवेकल्याणकरत्वदेवबुद्धिमापन्नाभ्रांताएव शिवाराधनेनतुकल्याणंनैवजायते कुतःपुनस्सु

शप्तोहरिस्तुभृगुणाकुपितेनकामंमीनोबभूवकमठःखलुसूकरस्तु पश्चान्नृसिंहइतियश्छलकृद्धरायांतान्सेवतांज-
ननिमृत्युभयंनकिंस्यात् १८ शंभोःपपातभुविलिंगमिदंप्रसिद्धंशापेनतेनचभृगोर्विपिनेगतस्य तंयेनराभुविभजंति
कपालिनंतुतेषांसुखंकथमिहापिपरत्रमातः १९ योभूद्गजाननगणाधिपतिर्महेशात्तंयेभजंतिमनुजावितथप्रपन्नाः
जानंतितेनसकलार्थफलप्रदात्रीं त्वांदेविविश्वजननींसुखसेवनीयां २० चित्रंत्वयारिजनतापिदयार्द्रभावाद्धत्वारणेशि
तशरैर्गमिताद्युलोकं

स्त्वाराधनेनेतिभावः किमर्थमेतादृशंभवतीतिचेत्तत्राह जानंतितेनेति सुखसेवनीयांस्मरणमात्रेणापिचतुर्विधपुरु-
षार्थदांविश्वमातरंनजानंतीतिहेतोः नहितादृशज्ञानेसतिउत्कृष्टपक्षपातंविहायनिकृष्टपक्षपातंकश्चित्करोति तस्मात्तेमूढत्वात्तथाकुर्वंतीतिभावः तदुक्तं
शिवपुराणेउमासंहितायां गंगांविहायतृष्यर्थंमरुवारियथाव्रजेत् विहायदेवींतद्भिन्नंतथादेवांतरंव्रजेदिति यस्याःस्मरणमात्रेणपुरुषार्थचतुष्टयं
अनायासेनलभते कस्त्यजेत्तांनरोत्तमइतिसूतसंहितायामपि करुणासागरामेतांयःपूजयतिशांकरीं किंनसिध्यतितस्येष्टंतस्याएवप्रसादतइति २०
श्रीदेवींसंतोषयितुंकांचिच्चमत्कारवार्तांकुर्वंति चित्रमिति हेदेवि चित्रमयमेकोविलक्षणश्चमत्कारइत्यर्थः कोसावितिचेच्छृणु त्वयारिजनतापि-

शत्रुसमूहोपि दयार्द्रभावान्निशितशरैरणे हत्वा द्युलोकं स्वर्गलोकं गमिताप्रापितेति नहि दयायां सत्यां दयाविषयस्य वधः संभवति नन्वशत्रुविषये कस्यापि दयोद्भवो भवति तस्मादिदमुभयमपि विद्यमानमाश्चर्यमेव ननु किमर्थं मयातेषां दैत्यानामुपरि आश्चर्यकारणभूता दया संपादितेति चेत्तत्राह नोचेत्स्वकर्मेति स्वस्या स्वरसमूहस्य यत्तामसं कर्म तेन निचितेन संपादितेन निरयेन नरकेन नितांतमत्यंतं यथास्यात्तथा दुःखापेक्षयाप्यतिदुःखस्य गतिः प्राप्तिस्तद्रूपामापदं नोचेत् यदि दयानक्रियते चेत्तदा पतेत् प्राप्नुयात्सा रिजननेति हेतोरित्यर्थः अस्क्षरयोनिष्पापियं देवताद्दृशी दयानदाभक्तेषु किय नीस्यादितिनन्विष्म इति गूढोऽभिसंधिः निरतिशयदयावत्त्वमनेनवर्णितं २१ ननुवीराणां पराक्रमवर्णन एव संतोषो भवति न तत्तो भवद्भिर्मम पराक्रमः कुतो न वर्ण्यते तत्राह

नोचेत्स्वकर्मनिचितेनिरयेनितांतं दुःखातिदुःखगतिमापदमापतेत्सा २१ ब्रह्माहरश्च हरिरप्युत गर्वभावाज्जानंति तेऽपि विबुधानतवप्रभावं केऽन्येभवंति मनुजा विदितुं समर्थाः संमोहितास्तव गुणैरमितप्रभावैः २२ क्लिश्यंति तेपि मुनयस्तव दुर्विभाव्यं पादांबुजं नहि भजंति विमूढचित्ताः सूर्याग्निसेवनपराः परमार्थतत्त्वं ज्ञातं न तैः श्रुतिशतैरपि वेदसारं २३

ब्रह्माहरश्चेति गर्वभावादहंकारादृततत्त्वात्ता दृशाः परिच्छिन्ना ब्रह्मादयोपि तव प्रभावं न जानंति यदा तदा तवामितप्रभावैरतुलप्रभावैर्गुणैः सत्त्वादिभिः संमोहिताः केन्ये अस्मदादयः प्रभावं विदितुं समर्था भवंति न केपीत्यर्थः तथा च श्रुतिः यस्याः स्वरूपं ब्रह्मादयो न विजानंति तस्मादुच्यते ऽज्ञेयेति २२ ननु यथा मत्प्रभावस्तथा मत्स्वरूपमपि केनापि न ज्ञायते चेत्कथमुच्यते भगवत्याराधनान्मुक्तो भवतीति नहि प्रभावस्वरूपज्ञानं विनाराधनं संभवतीति चेत्तत्राह क्लिश्यंति तेपीति हेमातः ये मुनयस्तव रूपं दुर्विभाव्यमिति निमत्वा तव पादांबुजं नहि भजंति अथ च दृश्यमानसूर्याग्निसेवनपरा अग्निहोत्रादिकर्मनिष्णाता भवंति ते विमूढचित्ताः क्लिश्यंत्येव क्लेशं प्राप्नुवंत्येव यतः श्रुतिशतैः सर्ववेदैरपि प्रतिपादितमत एव वेदसारं परमार्थतत्त्वं तैर्न ज्ञातं न तत इत्यर्थः अयं भावः नहि ब्रह्मरूपिण्या भगवत्या रूपं केनचिदुपलभ्यते स्पष्टतया किंत्वस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेन चोभयोः अस्तीत्येवोपलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदतीति श्रुत्यक्तरीत्या तथा नेति नेतीति प्रतिपादितरीत्या च निषेधावधिभूता काचिदस्ति भगवतीति सत्तामात्रोपलब्ध्यैव तदाराधनस्य संभवा

त् तत्रक्लेशं मन्वाना येतां सच्चिदानंदरूपिणीं नभजंतिनते क्लिश्यंतीति युक्तमेवेति तथाच श्रुतिः योवाएतदक्षरमविदित्वागार्गिअस्मिंल्लोकेजु होतिद दातितपस्यत्यपिबहूनिवर्षसहस्राण्यंतवानेवास्यलोकोभवतीति २३ ननुतर्हिसर्वोत्कृष्टांस्फलभांसर्वफलदांममोपासनांकिमितिमू ढाःपरित्यजंतिव्यर्थमितिचेत्तत्राह मन्येइति हेमातस्तवगुणाः सत्त्वादयोहिस्वबुद्धिरचितैः पुरुषबुद्धिरचितैर्विविधागमैर्नानातंत्रैर्मोहकैर्हेतुभिर्लो कान्विष्णवीशभास्करगणेशदेवतापरान् तत्तत्प्राणिप्रारब्धवशेन तत्तद्देवतोपासकान्विधायतवभक्तिभावानधिमुखान्कुर्वंतीतिमन्ये ऽहं तत्त स्माद्धेतोस्तवोपासनांपरित्यजंतिस्वभावइत्यर्थः २४ ननुमद्गुणैरेवतेषांबुद्धिर्विपरीतामयेवं कृतेति भवता कथंज्ञायत इति तत्रोच्यते. कुर्वंति येतवेति हेऽबमातर्ये पुरुषाः स्वोक्तागमैः पुरुषप्रणीतागमैः कथंभूतैः हरिहरार्चनभक्तियोगैः हरिहरार्चनभक्तिप्रतिपादकैस्तादृशागमैस्तद्व्यदेशैरित्यर्थः नराग्र्यान् प्राणान् तवपदा-

मन्येगुणास्तवकृधि प्रथितप्रभावाः कुर्वंतियेहिविमुखाननुभक्तिभावात् लोकान्स्वबुद्धिरचितैर्विविधागमैश्चविष्णवीश भास्करगणेशपरान्विधाय २४ कुर्वंतियेतवपदाद्विमुखान्नराग्र्यान् स्वोक्तागमैर्हरिहरार्चनभक्तियोगैः तेषांनकुप्य- सिदयांकुरुषेंऽबिकेत्वंतान्मोहमंत्रनिपुणान्प्रथयस्यलंच २५ तुर्येयुगेभवतिचातिबलंगुणस्यतुर्यस्यतेनमथितान्यसदाग मानि त्वांगोपयंतिनिपुणाः कवयःकलौवैत्वत्कल्पितान्करगणानपिसंस्कृर्वंति २६ -द्विमुखान्कुर्वंतितेषां संबंधसामान्येषष्ठी

तान्नकुप्यसीत्यर्थः किंच तेषुदयांचकुरुषे किंच तान्मोहमंत्रनिपुणान्वश्याकर्षणादिमंत्रनिष्णातानलंपूर्णंप्रथयसिविस्तारयसि धनादिनावंश वृद्ध्यादिनाचेत्यर्थः अयंभावः यदित्वदन्यदेवतोपासनात वैषानास्तितर्हित द्देवतोपासकानांतद्देवतामंत्रागमोपदेष्टॄणांच कल्याणंकथंकरोषिनाशयोग्या हिते करोषिच कल्याणंयत्किंचित्क्षुल्लकफलप्रदानेन तस्मादपितवाभिमतमेवेतिज्ञायतेतस्मात्त्वयेवस्वगुणैः प्रारब्धवशात्तेषांविपरीताबुद्धिः कृतेति निश्चीयतइति २५ ननु यद्यहमेवस्वगुणैस्तेषांविपरीतबुद्धिंकरोमितर्हिसत्ययुगेपितथाविधाःकुतोनसंतिसर्वेमदाराधकाएवकुतः संतीतिचेत्तत्राह तु र्ययुगेइति तुर्येसत्ययुगेतुर्यगुणस्यातिशुद्धसत्त्वगुणस्यमिश्रितस्यगुणत्रयापेक्षयातुर्यत्वात् तस्यतुर्यगुणस्यातिबलंप्राबल्यंभवति तेनहेतुनासत्य

युगेसदागमान्यसच्छास्त्राणिमथितान्युन्मथितानिभवंति कलौतुतुर्यगुणस्याभावाद्गुणत्रयस्यातिप्रबलत्वात्कवयोनिपुणाः कवित्वाभिमानिनस्त्वां गोपयंतिनोपासतेमंदभाग्यत्वादथचत्वत्कल्पितान् हरिब्रह्मादीन्सुरान्संस्कुर्वंतिभजंते इत्यर्थः अयंभावः सत्ययुगेसर्वेउत्तमप्रारब्धवंतः संतिनतस्त्वयातस्मिन्युगेसुखदायकः सत्त्वगुणएवस्थापितस्तदनुगुणास्त्वोपासनाचस्थापिता कलियुगेतुदुष्टप्रारब्धत्वात्ते दुःखदायकागुणास्त्वयास्थापितास्तद्गुणानुरोधेनचस्वातिरिक्तदेवानामल्पफलदानांचोपासनास्थापितेतितस्मिन्युगेसर्वेत्वदाराधकाः संतिनान्यदेवताराधकाइति २६ अस्त्वियंपामराणांकथात्वदुपासकास्तुधन्याएवेत्याह ध्यायंतीति तदुक्तंसुमासंहितायां तेधन्याःकृतकृत्याःस्फुर्धन्यातेषांप्रसूःकुलं येषांचित्तंभवेल्लीनंब्रह्मदेव्यांपरसंविदीति २७ अधुनामायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्याभगवत्याःपुंप्रकृत्यात्मकत्वात्केवलप्रकृतिरूपत्वेनापितांवर्णयति चिच्छक्तिरिति चिच्छक्ति

ध्यायंतिमुक्तिफलदांभुवियोगसिद्धांविद्यांपरांचमुनयोऽतिविशुद्धसत्त्वाः तेनाप्नुवंतिजननीजठरेतुदुःखंधन्यास्तएवमनुजास्त्वयियेविलीनाः २७ चिच्छक्तिरस्तिपरमात्मनितेनसोपिव्यक्तोजगत्सुविदितोभवकृत्यकर्त्ता कोन्यस्त्वयाविरहितःप्रभवत्यमुष्मिन्कर्तुंविहर्तुमपिसंचलितुंस्वशक्त्या २८ तत्त्वानिचिद्विरहितानिजगद्विधातुंकिंवाक्षमानिजगदंबयतोजडानि किंचेंद्रियाणिगुणकर्मयुतानिसंतिदेवित्वयाविरहितानिफलंप्रदातुं २९

शब्देनचैतन्यमुच्यते तदुक्तंसंक्षेपशारीरके चिच्छक्तिःपरमेश्वरस्यविमलाचैतन्यमेवोच्यतइति हेमातः साचिच्छक्तिःपरमात्मन्यस्तितेनकारणेनसोपिपरमात्माव्यक्तोनामरूपात्मकोभवतितथा-जगत्सुविदितःप्रसिद्धस्तथाभवकृत्यकर्त्ता प्रपंचसृष्टिस्थितिसंहृतिकर्ताभवति कःपुरुषोस्मात्परमात्मनोन्यस्त्वद्विरहितःस्वशक्त्यैवामुष्मिन्प्रपंचेकर्तुंविहर्तुंतथासंचलितुंप्रभवतिनकोपीत्यर्थः यद्यस्तितर्हितत्रापित्वंशक्तिरूपाभवस्येव एतादृशीत्वंसकलकारणामहनीयेतिभावः तदुक्तंदक्षिणा-मूर्तिसंहितायांशक्त्याविनाशिवेसूक्ष्मेनामधामनविद्यतइति २८ ननुमाभूच्चिच्छक्तिस्तत्त्वान्येवचतुर्विंशतिसंख्यानिमहदादीनिजगत्करिष्यंतीतिचेत्तत्राह तत्त्वानीति चिद्विरहितानिचिच्छक्तिविरहितानीत्यर्थः तान्यपिजडत्वान्नजगत्कर्तुंफलंप्रदातुंवासमर्थानीत्यर्थस्तथैवेंद्रियाण्यपीतिसंपीडितोर्थः २९

अस्माकंदेवानांतुसर्वभावेनत्वमेवपालयिष्यसीत्याह देवामरवेष्वपीति हेऽबतलंचेत्स्वाहारूपातत्रयज्ञेषुनिमित्तभूतासाधनभूतानासितर्हिमुनिभि
र्विधिवत्प्रतिपादितंमरवेषुहुतंस्वभागंकिंदेवागृण्हीयुर्नगृण्हीयुरित्यर्थः यस्मादेवंतस्मात्त्वमेव देवान्पालयसि देवेषुपालितेषुदेवपालितंविश्वंत्वयैवपा
लितंभवतीत्यर्थः ३० हेभगवति वयंस्तुतिंकर्त्तुंप्रवृत्ताएवकेवलंनस्तुतिंकर्त्तुंयोग्यास्तवसकलकारणायामनोवाचामगोचरत्वात्तवचरितस्यब्रह्मादि
बुद्धीनामप्यविषयत्वादित्याह सर्वंत्वयेदमिति मनुजाइत्युपलक्षणंदेवानां ३१ नकेवलंब्रह्मादयएवत्वांनजानंतीतिकिंतुवेदाअपितवगतिंयथार्थतया

देवामरवेष्वपिहुतंमुनिभिःस्वभागंगृण्हीयुरंबविधिवत्प्रतिपादितंकिं स्वाहानचेत्त्वमसितत्रनिमित्तभूतातस्मात्त्वमेव
नतुपालयसीवविश्वं ३० संवंर्त्ल्वयेदमखिलंविहितंभवादौ त्वंपासिवैहरिहरप्रमुखान्दिगीशान् कालेऽसिविश्वम
पितेचरितंभवाद्यंजानंतिनैवमनुजाःक्वनुमंदभाग्याः ३१ हत्वासुरंमहिषरूपधरंमहोग्रंमातस्त्वयासुरगणःकिलर
क्षितोऽयं कांतेस्तुतिंजननिमंदधियोविदामोवेदागतिंतवयथार्थतयानजग्मुः ३२ कार्यंकृतंजगतिनोयदसौदुरात्मा
वैरीहतोभुवनकंटकदुर्विभाव्यः कीर्तिःकृतानतुजगत्सुकृपाविधेयात्वस्मांश्चपाहिजननिप्रथितप्रभावे ३३ व्या
सउवाच एवंस्तुतासुरैर्देवीतानुवाचमृदुस्वरा अन्यत्कार्यंचदुःसाध्यंब्रुवंतुसुरसत्तमाः ३४ यदायदाहिदेवानांका
र्यंस्यादतिदुर्घटं स्मर्तव्याहंतदाशीघ्रंनाशयिष्यामिचापदं ३५ देवाऊचुः सर्वंकृतंत्वयादेविकार्यंनःखलुसांप्रतं य
दयंनिहतःशत्रुरस्माकंमहिषासुरः ३६ स्मरिष्यामोयथातेंबसदैवपदपंकजं तथाकुरुजगन्मातर्भक्तिंत्वय्यप्यचंचलां ३७

नजानंति तदाकांतेस्तुतिंकर्त्तुंवयंजानीमइत्याह हत्वासुरासुरमिति यथार्थतयायाथातथ्येननजग्मुःनप्राप्नुयुः तथाचश्रुतिः यतोवाचोनिवर्तंतइ
ति ३२ अधुनावतारंगृहीत्वादेव्याकृतमुपकारंवर्णयति कार्यंकृतमिति भुवनकंटकश्चासौदुर्विभाव्यश्चेतिकर्मधारयः कृपाविधेयाजगत्सुहे
जननिप्रथितप्रभावात्वमस्मांश्चपाहीत्यन्वयः ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

अपराधसहस्रेति सर्वनिजजनेषु स्वत्वपिपुत्रापराधंनिर्व्याजव्स्यामातैवसहतेनान्यइतिज्ञात्वा सर्वजगद्योनिंमातरंसर्वजगतोदेवींकुतोजनानभजंतेकुतःस्वकल्याणात्प्रच्यवंतेइतिजनानाक्रोशति तथाचव्याससूत्रं योनिश्चहिगीयते ३८ नकेवलंभगवत्याजगद्योनित्वंकिंतुसर्वजीवसखित्वमप्यस्तीतिवक्तुंद्वासुपर्णेतिश्रुतिमर्थतःपठति द्वौसुपर्णाविति अस्मिन्देहरूपेवृक्षेद्वौसुपर्णौपक्षिसदृशौद्वौजीवपरमात्मानौस्तःतयोर्निरंतरंसख्यमस्तिकदाप्युभयोर्वियोगाभावात्एवंरीत्याऽनयोस्तृतीयःसखानैवास्ति यएतस्यजीवस्यापराधंसहेतइत्यर्थः ३९ यस्मादेवंतस्माज्जी

अपराधसहस्राणिमातैवसहतेसदा इतिज्ञात्वाजगद्योनिंनभजंतेकुतोजनाः ३८ द्वौसुपर्णौतुदेहेस्मिंस्तयोःसख्यंनिरंतरं नान्यःसखातृतीयोस्तियोपराधंसहेतहि ३९ तस्माज्जीवःसखायंतांहित्वाकिंनुकरिष्यति पापात्मामंदभाग्योऽसौसूकरमानुषयोनिषु ४० प्राप्यदेहंसुदुष्प्रापंनस्मरेत्त्वांनराधमः मनसाकर्मणावाचाब्रूमःसत्यंपुनःपुनः ४१ सुखेवाप्यथवादुःखेत्वंनःशरणमद्भुतं पाहिनःसततंदेविसर्वैस्तववरायुधैः ४२ अन्यथाशरणंनास्तित्वत्पदांबुजरेणुतः व्यासउवाच एवंस्तुतास्तुरैर्देवीतत्रैवांतरधीयत ४३ विस्मयंपरमंजग्मुर्देवास्तांवीक्ष्यनिर्गतां इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः १९ जनमेजयउवाच अथाद्भुतंवीक्ष्यमुनेप्रभावंदेव्याजगच्छांतिकरंपरंच नतृप्तिरस्तिद्विजवर्यशृण्वतःकथामृतंतेमुखपद्मजातं १ अंतर्हितायांचतदाभवान्यांचक्रुश्चकिंदेवपुरोगमास्ते

वःस्वसखायंपरमेश्वरींभगवतींपरसंविदंहित्वाकिंनुकरिष्यतिस्वकल्याणंनहिशक्नुतःकल्याणंसंभवति नवागत्यंतरमस्तीत्यर्थः तस्मादियमेवभगवतीपितृमातृसखिस्थानासर्वैर्जीवैराराध्येतिभावः तथाचश्रुतिः द्वासुपर्णासयुजासखायेति ४० ४१ ४२ ४३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः१९ पंचाशद्भिरथश्लोकैरंतर्धानोत्तरंतुयत् अभूद्वृत्तंजगत्क्षेमतद्वैवोपवर्ण्यते १ श्रीदेव्याअंतर्धानोत्तरंजनमेजयःपृच्छति अथेति अद्भुतप्रभावंवीक्ष्यतत्कथामृतंशृण्वतोमेतृप्तिर्नास्तीत्यन्वयः १ नराणांमध्येऽल्पपुण्ये

रित्यन्वयः तद्दुरापमेवश्रुत्वेतिशेषः २ तच्छ्रुत्वा अल्पभाग्याद्भिन्नः कस्तृप्तिमाप्नोतीत्यर्थः ३ ४ ५ तेभ्योमुक्तेभ्योरहितैरित्यन्वयः ६
इत्येवमनुमेयमित्यन्वयः ७ ८ उदरमेवोदरं तत्पूर्तिमात्रमपिनैवाप्नुवंतीत्यर्थः ९ १० भगवत्या आराधनाद्देवैहिकंपारलौकिकंस्कंधंधर्मार्थ

देव्याश्चरित्रंपरमंपवित्रंदुरापमेवाल्पपुण्यैर्नराणां २ कस्तृप्तिमाप्नोतिकथामृतेनाभिन्नोऽल्पभाग्यात्पटुकर्णरंध्रः पीतं
नृयेनामरतांप्रयातिधिक्तान्नरान्येनपिबंतिसादरं ३ लीलाचरित्रंजगदंबिकायारक्षान्वितंदेवमहामुनीनां संसारवा
र्द्धेस्तरणंनृणांकथंकृतज्ञाहिपरित्यजेयुः ४ मुक्ताश्चयेचैवमुमुक्षवश्चसंसारिणोरोगयुताश्चकेचित् तेषांसदाश्रोत्रपुटै
श्चपेयंसर्वार्थदंवेदविदोवदंति ५ तथाविशेषेणमुनेनृपाणांधर्मार्थकामेषुसदारतानां मुक्ताश्चयस्मात्खलुतत्पिबंतिकथं
नपेयंरहितैश्चतेभ्यः ६ यैःपूजितापूर्वभवेभवानीसत्कुंदपुष्पैरथचंपकैश्च बिल्वैर्दलैस्तेभुविभोगयुक्तानृपाभवंतीत्यनु
मेयमेवं ७ येभक्तिहीनाःसमवाप्यदेहंतंमानुषंभारतभूमिभागे येनार्चितातेधनधान्यहीनारोगान्विताःसंततिवर्जिताश्च
८ भ्रमंतिनित्यंकिलदासभूताआज्ञाकराःकेवलभारवाहाः दिवानिशंस्वार्थपराःकदापिनैवाप्नुवंत्योदरपूर्तिमात्रं ९
अंधाश्चमूकाबधिराश्चखंजाःकुष्ठान्वितायेभुविदुःखभाजः तत्रानुमानंकविभिर्विधेयंनाराधितातैःसततंभवानी १०
येराजभोगान्वितऋद्धिपूर्णाःसंसेव्यमानाबहुभिर्मनुष्यैः दृश्यंतियेवाविभवैःसमेतास्तैःपूजितांबेत्यनुमेयमेव ११ तस्मा
त्सत्यवतीसूनोदेव्याश्चरितमुत्तमं कथयस्वकृपांकृत्वादयावानसिसांप्रतं १२ हत्वातंमहिषंपापंस्तुतासंपूजितासुरैः क्व
गतासामहालक्ष्मीःसर्वतेजःसमुद्भवा १३ कथितंतेमहाभागगतांतर्द्धानमाशुसा स्वर्गेवामृत्युलोकेवासंस्थिताभुवनेश्व
री १४ लयंगतावातत्रैववैकुंठेवासमाश्रिता अथवाहेमशैलेसातत्त्वतोमेवदाधुना १५

कामंमोक्षरूपंचसिद्ध्यतीतिप्रकरणार्थः ११ १२
१३ कथितमिति तेलयांतर्धानंगतेत्युक्तंतत्रांतर्धानोत्तरंसाभुवनेश्वरीस्वर्गेवामृत्युलोकेवाक्वसंस्थितेतिवदेत्यर्थः १४ लयंगतेति तस्मिन्नेवस्थलेलयंगतास्यु

लशरीरस्य भूम्यादिक्रमेणस्वात्मनिलीनावेत्यर्थः हेमशैलेस्कमेरौवा १५ १६ १७ १८ मायाशक्तिः मायाशक्तिविशिष्टब्रह्मरूपिणीभगवती

व्यासउवाच पूर्वंमयातेकथितंमणिद्वीपंमनोहरं क्रीडास्थानंसदादेव्यावल्लभंपरमंस्मृतं १६ यत्रब्रह्माहरिःस्थाणुःस्त्रीभावंतेप्रपेदिरे पुरुषत्वंपुनःप्राप्यस्वानिकार्याणिचक्रिरे १७ यःसुधासिंधुमध्येऽस्तिद्वीपःपरमशोभनः नानारूपैःसदातत्रविहारंकुरुतेंबिका १८ स्कतासंपूजितादेवैःसातत्रैवगतानाशिवा यत्रसंक्रीडतेनित्यंमायाशक्तिःसनातनी १९ देवास्तांनिर्गतांवीक्ष्यदेवींसर्वेश्वरींतथा रविवंशोद्भवंचक्रुर्भूमिपालंमहाबलं २० अयोध्याधिपतिंवीरंशत्रुघ्नंनामपार्थिवं सर्वलक्षणसंपन्नंमहिषस्यासनेशुभे २१ दत्वाराज्यंतदातस्मैदेवाइंद्रपुरोगमाः स्वकीयैर्वाहनैःसर्वेजग्मुःस्वान्यालयानिते २२ गतेषुतेषुदेवेषुपृथिव्यांपृथिवीपते धर्मराज्यंबभूवाथप्रजाश्चसुखितास्तथा २३ पर्जन्यःकालवर्षीचधराधान्यगुणावृता पादपाःफलपुष्पाढ्याबभूवुःसुखदाःसदा २४ गावश्चक्षीरसंपन्नाघटोध्न्यःकामदानृणां नद्यःस्कमार्गगाःस्वच्छाःशीतोदाःखगसंयुताः २५ ब्राह्मणावेदतत्त्वाश्चयज्ञकर्मरतास्तथा क्षत्रियाधर्मसंयुक्तादानाध्ययनतत्पराः २६ शस्त्रविद्यारतानित्यंप्रजारक्षणतत्पराः न्यायदंडधराःसर्वेराजानःशमसंयुताः २७ अविरोधस्तुभूतानांसर्वेषांसंबभूवह आकराधनदानॄणांप्रजागोयूथसंयुताः २८ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चनृपसत्तम देवीभक्तिपराःसर्वेसंबभूवुर्धरातले २९ सर्वत्रयज्ञयूपाश्चमंडपाश्चमनोहराः मखैःपूर्णाधराश्चासन्ब्राह्मणैःक्षत्रियैःकृतैः ३० पतिव्रतधरानार्यःसुशीलाःसत्यसंयुताः पितृभक्तिपराःपुत्राआसन्धर्मपरायणाः ३१ नपाखंडंनवाऽधर्मःकुत्रापिपृथिवीतले वेदवादाःशास्त्रवादानान्येवादास्तथाऽभवन् ३२

श्रीभुवनेश्वरीयत्रमणिद्वीपेपर्वतेतत्रतदंशभूतासागतेत्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ २४ घटवदूधोयासांताघटोध्न्यःऊधसोनङित्यनड्‌देशेबहुव्रीहेरूधसोङीषितिङीष् २६ २७ २८ २९ ब्राह्मणैःक्षत्रियैःकृतैर्मखैर्धराःपृथिव्यःपू

र्णाआसन्नित्यर्थः ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

कलहोनैवकेषांचिन्नदैन्यंनाशुभामतिः सर्वत्रसुखिनोलोकाःकालेचमरणंतथा ३३ सुहृदांनवियोगश्चनापद
श्चकदाचन नानावृष्टिर्नदुर्भिक्षंनमारीदुःखदानृणां ३४ नरोगोनचमात्सर्यंनविरोधःपरस्परं सर्वत्रसुखसंपन्नानराना
र्यःसुखान्विताः ३५ क्रीडंतिमानवाःसर्वेस्वर्गेदेवगणाइव नचौरानैवपाखंडावंचकादंभकास्तथा ३६ पिशुनालंप
टाःस्तब्धान्बभूवुस्तदानृप नवेदद्वेषिणःपापामानवाःपृथिवीपते ३७ सर्वधर्मरतानित्यंद्विजसेवापरायणाः त्रिधा-
त्वात्सृष्टिधर्मस्यत्रिविधाब्राह्मणास्ततः ३८ सात्त्विकाराजसाश्चैवतामसाश्चतथापरे सर्वेवेदविदोदक्षाःसात्त्विकाःसत्त्व
वृत्तयः ३९ प्रतिग्रहविहीनाश्चदयादमपरायणाः यज्ञांस्तेसात्त्विकैरन्नैःकुर्वाणाधर्मतत्पराः ४० पुरोडाशविधानैश्च
पशुभिर्नकदाचन दानमध्ययनंचैवयजनंतुतृतीयकं ४१ त्रिकर्मरसिकास्तेवैसात्त्विकाब्राह्मणानृप राजसावेद
विद्वांसःक्षत्रियाणांपुरोहिताः ४२ षट्कर्मनिरताःसर्वेविधिवन्मांसभक्षकाः यजनंयाजनंदानंतथैवचप्रतिग्रहः ४३
अध्ययनंतुवेदानांतथैवाध्यापनंतुषट् तामसाःक्रोधसंयुक्तारागद्वेषपराःपुनः ४४ राज्ञांकर्मकरानित्यंकिंचिदध्ययने
रताः महिषेनिहतेसर्वेसुखिनोवेदतत्पराः ४५ बभूवुर्व्रतनिष्णातादानधर्मपरास्तथा क्षत्रियाःपालनेयुक्तावैश्याव
णिजवृत्तयः ४६ कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदवृत्तयःपरे एवंप्रमुदितोलोकोमहिषेविनिपातिते ४७ अनुद्वेगःप्रजानां
वैसंबभूवधनागमः बहुक्षीराःशुभागावोनद्यश्चैवबहूदकाः ४८ वृक्षाबहुफलाश्चासन्मानवारोगवर्जिताः नाधयोने
तयःक्वापिप्रजानांदुःखदायकाः ४९ ननिधनमुपयांतिप्राणिनस्तेऽप्यकालेसकलविभवयुक्तारोगहीनाःसदैव निगम
विहितधर्मतत्पराश्चंडिकायाश्चरणसरसिजानांसेवनेदक्षचित्ताः ५०

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० इतिश्रीदेवीभागव

ततिलकेपंचमस्कंधेविंशोऽध्यायः २० अर्धाधिकैःषष्टिपद्यैःशुंभासुरकथोच्यते स्वस्थानाच्चामरादीनांच्यवनंसम्यगीर्यते १ देव्याश्चरित्र-
मेकमुत्काापुनरपिदेव्याश्चरित्रंद्वितीयंव्यासःकथयति श्रृणुराजन्निति १ २ ३ परिचरैःसेवकैःसहहताविल्यन्वयः ५ ६ हेमाचलेशुभ

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेविंशोऽध्यायः २० व्यासउवाच श्रृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेव्याश्चरितमुत्त
मं सुखदंसर्वजंतूनांसर्वपापप्रणाशनं १ यथाशुंभोनिशुंभश्चभ्रातरौबलवत्तरौ बभूवतुर्महावीरावबध्यौपुरुषैःकि
ल २ बहुसेनायुतौशूरौदेवानांदुःखदौसदा दुराचारौमदोत्सिक्तौबहुदानवसंयुतौ ३ हतावंबिकयातौतुसंग्रामेतीव
दारुणे देवानांचहितार्थायसर्वैःपरिचरैःसह ४ चंडमुंडौमहाबाहूरक्तबीजोतिदारुणः धूम्रलोचननामाचनिहतास्ते
रणांगणे ५ तान्निहत्यसुराणांसाजहारभयमुत्तमं स्तुतासंपूजितादेवैर्गिरौहेमाचलेशुभे ६ राजोवाच कावेता
वसुरावादौकथंतौबलिनांवरौ केनसंस्थापितौचेहस्त्रीवध्यत्वंकुतोगतौ ७ तपसावरदानेनकस्यजातौमहाबलौ क
थंचनिहतौसर्वंकथयस्वसविस्तरं ८ व्यासउवाच श्रृणुराजन्कथांदिव्यांसर्वपापप्रणाशिनीं देव्याश्चरितसंयुक्तांस
र्वार्थफलदांशुभां ९ पुराशुंभनिशुंभौद्वावसुरौभूमिमंडले पातालतश्चसंप्राप्तौभ्रातरौशुभदर्शनौ १० तौप्राप्तयौव
नौचैवचेरतुस्तपउत्तमं अन्नोदकंपरित्यज्यपुष्करेलोकपावने ११ वर्षाणामयुतंयावद्योगविद्यापरायणौ एकत्रैवासनं
कृत्वातेपातेपरंतपः १२ तयोस्तुष्टोऽभवद्ब्रह्मासर्वलोकपितामहः तत्रागतश्चभगवानारुह्यवरदापतिं १३ तावुभौ
चजगत्स्रष्टादृष्ट्वाध्यानपरौस्थितौ उत्तिष्ठतंमहाभागौतुष्टोऽहंतपसाकिल १४ वांछितंवांवरंकामंददामिब्रुवतामिह
कामदोऽहंसमायातोदृष्ट्वावांतपसोबलं १५

भेइत्यंतंसूत्ररूपेणचरित्रमुक्तंतद्व्याख्यानायराजापृच्छति कावेताविति ७ ८ ९
१० ११ १२ वरदापतिंहंसं १३ १४ तपसोबलमिति इतिब्रह्मोवाचेतिशेषः १५ ध

१६ १७ १८ १९ २० वोयुष्माकमिदंप्रार्थनीयंसर्वथाविपरीतंकिंविपरीतमेवंकथमित्यर्थः विपरीतत्वमेवाह अदेयमिति २१

इतिश्रुत्वावचस्तस्यप्रबुद्धौतौसमाहितौ प्रदक्षिणक्रियांकृत्वाप्रणामंचक्रतुस्तदा १६ दंडवत्प्रणिपातंचकृत्वातौदुर्बलाकृती ऊचतुर्मधुरांवाचंदीनौगद्गदयागिरा १७ देवदेवदयासिंधोभक्तानामभयप्रद अमरत्वंचनौब्रह्मन्देहितुष्टोऽसि-चेद्विभो १८ मरणादपरंकिंचिद्भयंनास्तिधरातले तस्माद्याच्ञसंत्रस्तौयुष्माकंशरणंगतौ १९ माहित्वंदेवदेवेशजगत्कर्तःक्षमानिधे परिस्फोटयविश्वात्मन्सद्योमरणजंभयं २० ब्रह्मोवाच किमिदंप्रार्थनीयंवोविपरीतंतुसर्वथा अदेयंसर्वथासर्वैःसर्वेभ्योभुवनत्रये २१ जातस्यहिध्रुवंमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यच मर्यादाविहितालोकेपूर्वंविश्वकृताकिल २२ मर्तव्यंसर्वथासर्वैःप्राणिभिर्नात्रसंशयः अन्यंप्रार्थयतांकामंददामियच्चवांछितं २३ व्यासउवाच तदाकर्ण्यवचस्तस्यसंविमृश्यचदानवौ ऊचतुःप्रणिपत्याथब्रह्माणंपुरतःस्थितं २४ पुरुषैरमराद्यैश्चमानवैर्मृगपक्षिभिः अवध्यत्वंकृपासिंधोदेहिनौवांछितंवरं २५ नारीबलवतीकास्तियानौनाशंकरिष्यति नबिभीवःस्त्रियःकामंत्रैलोक्येसचराचरे २६ अवध्यौभ्रातरौस्यावांनरेभ्यःपंकजोद्भव भयंनस्त्रीजनेभ्यश्चस्वभावादबलाहिसा २७ व्यासउवाच इतिश्रुत्वातयोर्वाक्यंप्रददौवांछितंवरं ब्रह्माप्रसन्नमनसाजगामाथस्वमालयं २८ गतेऽथभवनेतस्मिन्दानवौस्वगृहंगतौ भृगुंपुरोहितंकृत्वाचक्रतुःपूजनंतदा २९ शुभेऽह्निशुभनक्षत्रेजातरूपमयंशुभं कृत्वासिंहासनंदिव्यंराज्यार्थंप्रददौमुनिः ३० शुंभायज्येष्ठभूतायददौराज्यासनंशुभं सेवनार्थंतदैवाशुसंप्राप्तादानवोत्तमाः ३१ चंडमुंडौमहावीरौभ्रातरौबलदर्पितौ संप्राप्तौसैन्यसंयुक्तौरथवाजिगजान्वितौ ३२

२२ २३ २४ २५

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ६ ५ ६

३३ संगतःस्थितः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ पालादिक्पालाइंद्रसहि

धूम्रलोचननामाचतद्रूपश्चंडविक्रमः शुंभंचभूपतिंकृत्वातदागाद्बलसंयुतः ३३ रक्तबीजस्तथाशूरोवरदान
बलाधिकः अक्षौहिणीभ्यांसंयुक्तस्तत्रैवागत्यसंगतः ३४ तस्यैकंकारणंराजन्संग्रामेयुध्यतःसदा देहाद्रुधिरसं
पातस्तस्यशस्त्राहतस्यच ३५ जायतेचयदाभूमावुत्पद्यतेत्व्यनेकशः तादृशाःपुरुषाःक्रूराबहवःशस्त्रपाणयः ३६
संभवंतितदाकारास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः युद्धंपुनस्तेकुर्वंतिपुरुषारक्तसंभवाः ३७ अतःसोपिमहावीर्यःसंग्रामे-
तीवदुर्जयः अवध्यःसर्वभूतानांरक्तबीजोमहासुरः ३८ अन्येचबहवःशूराश्चतुरगसमन्विताः शुंभंचनृपतिंमत्वा
बभूवुस्तस्यसेवकाः ३९ असंख्यातातदाजातासेनाशुंभनिशुंभयोः पृथिव्याःसकलंराज्यंगृहीतंबलवत्तया
४० सेनायोगंतदाकृत्वानिशुंभःपरवीरहा जगामनरसास्वर्गेशचीपतिजयायच ४१ चकारासौमहायुद्धंलोकपा
लैःसमंततः वृत्रहावज्रपातेनताडयामासवक्षसि ४२ सवज्राभिहतोभूमौपपातदानवानुजः भग्नंबलंतदातस्यानि
शुंभस्यमहात्मनः ४३ भ्रातरंमूर्च्छितंकृत्वाशुंभःपरबलार्दनः तत्रागत्यसुरान्सर्वांस्ताडयामाससायकैः ४४
कृतंयुद्धंमहत्तेनशुंभेनाक्लिष्टकर्मणा निर्जितास्तुसुराःसर्वेसेंद्राःपालाश्चसर्वशः ४५ ऐंद्रंपदंतदातेनगृहीतं
बलवत्तया कल्पपादपसंयुक्तंकामधेनुसमन्वितं ४६ त्रैलोक्यंयज्ञभागाश्चहृतास्तेनमहात्मना नंदनंचवनं
प्राप्यमुदितोभून्महासुरः ४७ सुधायाश्चैवपानेनसुखमापमहासुरः कुबेरंसचनिर्जित्यतस्यराज्यंचकारह ४८
अधिकारंतथाभानोःशशिनश्चचकारह यमंचैवविनिर्जित्यजग्राहतत्पदंतथा ४९ वरुणस्यतथाराज्यंचकारव
न्हिकर्मच वायोःकार्यंनिशुंभश्चचकारस्वबलान्वितः ५०

ताः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५०

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेएकविंशोऽध्यायः

ततोदेवाविनिर्धूताह्रतराज्याह्रतश्रियः संत्यज्यनंदनंसर्वेनिर्ययुर्गिरिगव्हरे ५१ ह्रताधिकारास्तेसर्वेबभ्रमुर्विजने
वने निरालंबानिराधारानिस्तेजस्कानिरायुधाः ५२ विचेरुरमराःसर्वेपर्वतानांगुहास्रुच उद्यानेषुचशून्येषुनदीनांगव्हरे
षुच ५३ नम्रापुस्तेसुखंक्कापिस्थानभ्रष्टाविचेतसः लोकपालामहाराजदैवाधीनंसुखंकिल ५४ बलवंतोमहाभागा
बहुज्ञाधनसंयुताः कालेदुःखंतथादैन्यमाप्नुवंतिनराधिप ५५ चित्रमेतन्महाराजकालस्यैवविचेष्टितं यःकरोतिनरंताव
द्राजानंभिक्षुकंततः ५६ दातारंयाचकंचैवबलवंतंतथाबलं पंडितंविकलंकामंशूरंचातीवकातरं ५७ मखानांचशतंकृ
त्वाप्राप्येंद्रासनमुत्तमं पुनर्दुःखंपरंप्राप्तंकालस्यगतिरीदृशी ५८ कालःकरोतिधर्मिष्ठंपुरुषंज्ञानसंयुतं तमेवातीवपापि
ष्ठंज्ञानलेशविवर्जितं ५९ नविस्मयोऽत्रकर्तव्यःसर्वथाकालचेष्टिते ब्रह्मविष्णुहरादीनामपीदृक्कष्टचेष्टितं ६० विष्णु
र्जननमाप्नोतिसूकरादिषुयोनिषु हरःकपालीसंजातःकालेनैवबलीयसा ६१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचम-
स्कंधेभगवतीमाहात्म्येएकविंशोऽध्यायः २१ व्यासउवाच पराजिताःसुराःसर्वेराज्यंशुंभःशशासह एवंव
र्षसहस्रंतुजगामनृपसत्तम १ भ्रष्टराज्यास्ततोदेवाश्चिंतामापुःसुदुस्तरां गुरुंदुःखातुरास्तेतुपप्रच्छुरिदमादृताः
२ किंकर्तव्यंगुरोब्रूहिसर्वज्ञत्वंमहामुनिः उपायोस्तिमहाभागदुःखस्यविनिवृत्तये ३ उपचारपरानूनंवेदमंत्राःसहस्र
शः वांछितार्थकरानूनंसूत्रैःसंलक्षिताःकिल ४ इष्टयोविविधाःप्रोक्ताःसर्वकामफलप्रदाः ताःकुरुष्वमुनेनूनंत्वंजा
नासिचतत्क्रियाः ५ विधिःशत्रुविनाशाययथोद्दिष्टःसदागमे तंकुरुष्वाद्यविधिवद्यथानोदुःखसंक्षयः ६ २१ सप्ताधिकैश्चपंचा
शत्पद्यैरथस्फुरैःस्तुना प्रादुर्भूतापरादेवीदेवकार्यार्थमुच्यते १ देवपराजयोनंतरंजातंवृत्तमाह पराजिताइति १ गुरुंबृहस्पतिं २ ३ ४ ५ ६

हे आंगिरस अंगिरागोत्रोद्भव ७ एकांतफलप्रदाः नियमेनफलप्रदाः ८ ९ तदाइष्टयः किंकरिष्यंतीत्यर्थः १० ११ ननुदैवमेवप्रबलंचेदुपा यःकिमितिकर्त्तव्यइतिचेत्तत्राह दैवमिति १२ सिद्धांतस्त्वयमस्तीत्याह दैवंचैवाप्युपायश्चेति १३ १४ १५ १६ १७ १८ अनुष्ठाने मुख्योमंत्रःकोवास्तीतिचेत्तत्राह मायाबीजेति सचमायाविशिष्टब्रह्मणोवाचकः न्हींकारउभयात्मकइतिब्रह्मांडपुराणात्तथाचमायाविशिष्टब्रह्मवा-चकभुवनेश्वरीमंत्रेणसामायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीभुवनेश्वरीदेवताराध्येत्यर्थः तत्पुरश्चरणेमायाबीजपुरश्चरणेरताः आसक्ताइत्यर्थः तत्संख्या

भवेदांगिरसाद्यैवतथात्वंकर्त्तुमर्हसि दानवानांविनाशायअभिचारंयथामति ७ बृहस्पतिरुवाच सर्वेमंत्राश्चवेदो क्तादैवाधीनफलाश्चते नस्वतंत्राः स्फराधीशातथैकांतफलप्रदाः ८ मंत्राणांदेवतायूयंतेतुदुःखैकभाजनं जाताःस्म कालयोगेनकिंकरोमिप्रसाधनं ९ इंद्राग्निवरुणादीनांपूजनंयज्ञकर्मसु तेयूयंविपदंप्राप्ताःकरिष्यंतिकिमिष्टयः १० अवश्यंभाविभावानांप्रतीकारोनविद्यते उपायस्त्वथकर्त्तव्यइतिशिष्टानुशासनं ११ दैवंहिबलवत्केचित्प्रवदंतिमनीषिणः उपायवादिनांदैवंप्रवदंतिनिरर्थकं १२ दैवंचैवाप्युपायश्चद्वावेवाभिमतौनृणां केवलंदैवमाश्रित्यनस्था तव्यंकदाचन १३ उपायःसर्वथाकार्योविचार्यस्वधियापुनः तस्माद्ब्रवीमिवःसर्वान्संविचार्यपुनःपुनः १४ पुराभगव तीतुष्टाजघानमहिषासुरं युष्माभिस्संस्तुतादेवीवरदानंददावय १५ आपदंनाशयिष्यामिसंस्मृतावःसदैवहि य दायदावादेवेशआपदोदैवसंभवाः १६ प्रभवंतितदाकामंस्मर्तव्याहंसुरैःसदा स्मृताहंनाशयिष्यामियुष्माकंपर मापदः १७ तस्माद्धिमाचलेगत्वापर्वतेसुमनोहरे आराधनंचंडिकायाःकुरुध्वंप्रेमपूर्वकं १८ मायाबीजविधान ज्ञास्तत्पुरश्चरणेरताः जानाम्यहंयोगबलात्प्रसन्नासाभविष्यति १९

चशारदायां प्रजपेन्मंत्रविन्मंत्रंद्वात्रिंशल्लक्षमानतः त्रिस्वादुयु क्तैर्जुहुयादष्टद्रव्यैर्दशांशनइति दक्षिणामूर्तिसंहितायांतु रविलक्षंजपेद्विद्यामिति द्वादशलक्षात्मकंपुरश्चरणमुक्तं हालास्यमाहात्म्येतु एकलक्षजपेनैवसालोक्यं

स्याद्रुद्रलक्षतः सामीप्यंचैवसायुज्यंचतुर्लक्षजपात्सुने इत्यनेनलक्षचतुष्टयात्मकमपिपुरश्चरणमभिहितं १९ २० २१ २२ २३
महामायांमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीं भुवनेश्वरीमित्यर्थः २४ तेतुभ्यमित्यर्थः सदानंदरूपेब्रह्मरूपेइत्यर्थः २५ आदिदेवोहिरण्यगर्भस्तदाद
योयेदेवास्तत्स्वरूपे हिरण्यगर्भःसमवर्त्ततांग्रेइतिश्रुतेः २६ कांतिशांतीतिद्वंद्वः तथाकीर्तिमेधेइत्यत्रापि विश्वस्यबीजंमायाविशिष्टब्र

दुःखस्यांतोऽद्ययुष्माकंदृश्यतेनात्रसंशयः तस्मिन्शैलेसदादेवीतिष्ठतीतिमयाश्रुतं २० स्तुतासंपूजितासद्योवां
छितार्थान्प्रदास्यति निश्चयंपरमंकृत्वागच्छध्वंवोहिमालयं २१ सुराःसर्वाणिकार्याणिसावःकामंविधास्यति व्यास
उवाच इतितस्यवचःश्रुत्वादेवास्तेप्रययुर्गिरिं २२ हिमालयंमहाराजदेवीध्यानपरायणाः मायाबीजंत्द्दानित्यंजपं
तःसर्वएवहि २३ नमश्चक्रुर्महामायांभक्तानामभयप्रदां तुष्टुवुःस्तोत्रमंत्रैश्चभक्त्यापरमयायुताः २४ नमोदेविविश्वेश्व
रिप्राणनाथेसदानंदरूपेसुरानंददेते नमोदानवांतप्रदेमानवानामनेकार्थदेभक्तिगम्यस्वरूपे २५ नतेनामसंख्यांनते
रूपमीदृक्तथाकोपिवेदादिदेवादिरूपे त्वमेवासिसर्वेषुशक्तिस्वरूपाप्रजासृष्टिसंहारकालेसदैव २६ स्मृतिस्त्वंधृतिस्त्वं
त्वमेवासिबुद्धिर्जरापुष्टितुष्टीधृतिःकांतिशांती सुविद्यासुलक्ष्मीर्गतिःकीर्तिमेधेत्वमेवासिविश्वस्यबीजंपुराणं २७
यदायैःस्वरूपैःकरोषीहकार्यंसुराणांचतेभ्योनमामोऽद्यशांत्यै क्षमायोगनिद्रादयात्वंविवक्षास्थितासर्वभूतेषुशस्तैः
स्वरूपैः २८ कृतंकार्यमादौत्वयायत्सुराणांहतोऽसौमहारिर्मदांधोहयारिः दयातेसदासर्वदेवेषुदेविप्रसिद्धापुराणेषुवेदे
षुगीता २९ किमत्रास्तिचित्रंयदंबासुतंस्वंमुदापालयेत्पोषयेत्सम्यगेव यतस्त्वंजनित्रीसुराणांसहायाकुरुष्वैककार्य
नेनकार्यंसमग्रं ३०

ह्मरूपमव्यक्तं २७ तेभ्योरूपेभ्यइत्यर्थःशांत्यैकल्याणायेत्यर्थः तान्येवरूपाण्याह क्षमायोगनिद्रेति २८ कृतंकार्यमिति
यद्यस्मात्कारणात्त्वयायत्कार्यमादौकृतंकिंतत्सुराणांमहारिःशत्रुर्हयारिर्महिषासुरस्त्वयाहतइतितस्मात्कारणात्सर्वदेवेषुतेदयासदाप्रसिद्धा साद्यावेदेषुपुरा

णेषुच गीतावर्णितेत्यर्थः २९ इयंयादयात्वयाकृतात्रकिंचित्रंमातुःस्वभावएवायंयत्पुत्रेषुदयाकर्त्तव्येत्याह किमत्रास्तीति यतस्त्वंसुराणांज
नित्रीसहायाचासिततःएकचित्तेनास्माकंसमग्रंसर्वकार्यंकुरुष्वनपुनर्महिषवधःकृतइतितावन्मात्रेणसंतोषंकुर्वित्यर्थः ३० एतेषांस्तुतिभक्तिश्रद्धा
दिकंदृष्ट्वाहंकार्यंकरिष्यामीत्याशांमाकुरुअस्माकंतज्ज्ञानाभावादित्याह नवातेइति तेगुणानामियत्तांतथातवस्वरूपंचनजानीमहेवयंयेनस्तुतिं
कर्त्तुंसमर्थाभवेम तर्हिकिमर्थंमयानुग्रहःकर्त्तव्यइतिचेत्तत्राह कृपापात्रमिति ३१ नन्वत्रमहान्श्रमोभवतितत्तोनाहमेतत्कार्यंकरिष्यामीतिचेत्तत्राह

नवातेगुणानामियत्तांस्वरूपंवयंदेविजानीमहेविश्ववंद्ये कृपापात्रमित्येवमत्वातथास्मान्भयेभ्यःसदापाहिपातुंसमर्थे
३१ विनाबाणपातैर्विनामुष्टिघातैर्विनाशूलखड्गैर्विनाशक्तिदंडैः रिपून्हंतुमेवासिशक्ताविनोदात्तथापीहलोकोपकारायलीला
३२ इदंशाश्वतंनैवजानंतिमूढा नकार्यंविनाकारणंसंभवेद्वा वयंतर्कयामोऽनुमानप्रमाणात्त्वमेवासिकर्त्तास्यविश्वस्यचेति ३३
अजःसृष्टिकर्त्तामुकुंदोविताऽयंहरोनाशकृद्वैपुराणेप्रसिद्धः नकिंत्वत्प्रसूतास्त्रयस्तेयुगादौत्वमेवासिसर्वस्यतेनैवमाता
३४ त्रिभिस्त्वंपुराराधितादेविदत्तात्वयाशक्तिरुग्राचतेभ्यःसमग्रा त्वयासंयुतास्तेप्रकुर्वंतिकामंजगत्पालनोत्पत्तिसंहार
मेव ३५

विनाबाणपातैरिति अनायासेनैवेच्छामात्रेणैवसकलजगत्सर्जनवद्रिपून्हंतुंत्वंशक्तासमर्थासि किमर्थंतर्हिमयादैत्यनाशार्थमवताराधृताइतिचे
त्लोकैरवतारचेष्टावर्णनंकर्तव्यंतेनचतस्यकल्याणंभवितव्यमितिलोकोपकारायैवावतारलीलाइत्याह तथापीति ३२ नन्विदंवाक्यंयोजगत्कर्त्तास्तितंप्रतिवक्तव्यंना
हंतथाविधास्मीतिचेत्तत्राह इदंशाश्वतमिति मूढालोकाअपिइदंजगच्छाश्वतंनैवजानंतिजननमरणादिपरिणामवत्त्वात् तथाचजगतःकार्यत्वमुत्पत्त्याश्रयत्वा
त्सिद्धंतच्चकार्यंकारणंविनानैवसंभवेत् वानिश्चयेन तच्चकारणंनकेवलमात्मानिर्विकारत्वात् नकेवलंजडं तस्यनानाविधनियतभोगवज्जगज्जनकत्वासंभवात्
अथोअन्यथानुपपत्तिरूपानुमानेनमायाविशिष्टचेतनब्रह्मरूपिणीत्वमेवजगत्कारणमितिवयंकल्पयामइत्यर्थः ३३ नन्वहंजगत्कर्त्रीचेत्कथंब्रह्मादयःसृष्ट्यादि
कर्तारइतिप्रसिद्धमितिचेत्तत्राह अजःसृष्टिकर्त्तेति अविताइतिच्छेदः सत्यंतेजगत्कर्त्तारःपरंतुतेदेहवत्त्वादुत्पत्तिमंतएवतथाचतेषामपिकार्यत्वात्तत्रापिकारणापेक्षा

यांत्वमेवसर्वकारणंपर्यवस्यसीतिभावः तथाचश्रुतिर्मैत्रायणीयानां तमोवाइदमेकवासत्परेस्यात्तत्परेणेरितंविषमत्वंप्रयातियदेत द्रजइत्यारभ्य
ब्रह्मादीनांमायाविशिष्टब्रह्मणएवोत्पत्तिःप्रतिपादितेति ३४ तदेवस्पष्टयति त्रिभिस्त्वमिति ३५ इत्थंया त्वंसर्वेश्वरीत्वांयेनभजंतितेमूढाएवेत्याह ते
किंनेति यतयस्तेपीत्यर्थः तथायेवैष्णवायास्तेपिदंभार्दांभिका एवमूढा एवेत्याह येवैष्णवाइति ३७ ननुकिमितितेमूढाइतिचेत्तेवैष्णवाद्यायान्विष्ण्वादिदेवान्भजं
तितेदेवाअपियांदेवानांपराशक्तिभजतितामभजंतस्तेकथंनमूढाइत्याह हरिहरादिभिरपीति नहिराजसेवकसेवनकर्त्ताराजानंभजतिमुख्यत्वेन नतेकेवलंमू

तेकिंनमंदमतयोयतयोविमूढास्त्वांयेनविश्वजननींसमुपाश्रयंति विद्यांपरांसकलकामफलप्रदांतांमुक्तिप्रदांविबुधवृंद
स्तुवंदितांघ्रिं ३६ येवैष्णवाःपाशुपताश्चसौरादंभास्तएवप्रतिभांतिनूनं ध्यायंतिनत्वांकमलांचलज्ज्वांकांतिंस्थितिंकीर्तिम
थापिपुष्टिं ३७ हरिहरादिभिरप्यथसेवितात्वमिहदेववरैरसुरैस्तथा भुविभजंतिनयेऽल्पधियोनराजननितेविधिनाखलु
वंचिताः ३८ जलधिजापदपंकजरंजनंजतुरसेनकरोतिहरिःस्वयं त्रिनयनोऽपिधराधरजांघ्रिपंकजपरागनिषेवणतत्प
रः ३९ किमपरस्यनरस्यकथानकैस्तवपदाब्जयुगंनभजंतिके विगतरागगृहाश्चदयाक्षमांकृतधियोमुनयोपिभ
जंतिते ४० देवित्वदंघ्रिभजनेनजनारतायेसंसारकूपपतिताःपतिताःकिलामी तेकुष्ठगुल्मशिरआधियुताभवंतिदारिद्र्य
दैन्यसहितारहिताःसुखौघैः ४१ येकाष्ठभारवहनेयवसावहारेकार्येभवंतिनिपुणाधनदारहीनाः जानीमहेल्पमति
भिर्भवदंघ्रिसेवापूर्वेभवेजननितैर्नकृताकदापि ४२

ढा अपितुविधिनावंचिता अपीत्याह विधिनेति ३८ कथंहरिहरादयोभजंतीतित
त्स्वरूपमाह जलधिजेति जलधिजारमाजतुलाक्षा स्पष्टमन्यत् ३९ एतादृशाब्रह्मादयोमहांतोपियदात्वांभजंतितदापरस्यकाकथेत्याह किमपर
स्यनरस्येति येत्यक्तैषणाज्ञानिनस्तेपित्वदंशभूतांदयांक्षमांचभजंतीत्यर्थः ४० येत्वांनभजंतितेषांगतिरीदृशीभवतीत्याह देवित्वदंघ्रीति भजनेन
रता इत्यन्वयः ४१ यवसंतृणंतस्यावहारोभक्षणं स्पष्टमन्यत् ४२ छ छ छ छ

व्यास उवाच एवंस्तुतास्तदैः सर्वैरंबिकाकरुणान्विता प्रादुर्बभूवतरसारूपयौवनसंयुता ४३ दिव्यांबरधरादेवी दिव्यभूषणभूषिता दिव्यमाल्यसमायुक्तादिव्यचंदनचर्चिता ४४ जगन्मोहनलावण्यासर्वलक्षणलक्षिता अद्वितीयस्व रूपासा देवानांदर्शनंगता ४५ जान्हव्यांस्नातुकामासानिर्गतागिरिगव्हरात् दिव्यरूपधरादेवीविश्वमोहनमोहिनी ४६ देवान्स्तुतिपरानाहमेघगंभीरयागिरा प्रेमपूर्वंस्मितंकृत्वाकोकिलामंजुवादिनी ४७ देव्युवाच भोभोस्तदरवराःकात्रभव द्भिःस्तूयतेभृशं किमर्थंब्रूतवःकार्यंचिंताविष्टाःकुतःपुनः ४८ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यामोहितारूपसं पदा प्रेमपूर्वंत्दुत्साहास्ताभूचुःस्तदसत्तमाः ४९ देवाऊचुः देविस्तुमस्त्वांविश्वेशिप्रणताःस्मकृपार्णवे पाहिनःस र्वदुःखेभ्योसंविग्नान्दैत्यतापितान् ५० सुरात्वयामहादेविनिहत्यास्तदकंटकं महिषंनोवरोदत्तःस्मर्त्तव्याहंसदापदि ५१ स्मरणाद्दैत्यजांपीडांनाशयिष्याम्यसंशयं तेनत्वंसंस्मृतादेविनूनमस्माभिरित्यपि ५२ अद्यशुंभनिशुंभौद्वावस्तरौ घोरदर्शनौ उत्पन्नौविघ्नकर्त्तारावहन्यौपुरुषैःकिल ५३ रक्तबीजश्चबलवांश्चंडमुंडौतथास्तरौ एतैरन्यैश्चदेवानांत्दृतं राज्यंमहाबलैः ५४ गतिरन्यानचास्माकंत्वमेवासिमहाबले कुरुकार्यंस्तराणांवैदुःखितानांस्तमध्यमे ५५ देवास्त्व दंघ्रिभजनेनिरताःसदैवतेदानवैरतिबलैर्विपदंस्तनीताः तान्देविदुःखरहितान्कुरुभक्तियुक्तान्मातस्त्वमेवशरणंभवदुःखि तानां ५६ सकलभुवनरक्षादेविकार्यात्वयाद्यस्वकृतमितिविदित्वाविश्वमेनद्युगादौ जननिजगतिपीडांदानवादर्पयुक्ताःस्व बलमदसमेतास्तेप्रकुर्वंतिमाताः ५७ इति॰दे॰महापु॰द्वाविंशोऽध्यायः २२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेद्वाविंशोऽ ध्यायः २२ अर्धाधिकैश्चषट्त्रिंशत्श्लोकैरथस्तरैःस्तुता कौशिकीतिगिरौतत्रप्रादुर्भूतेतिचोच्यते १ ॥ ॥ ॥

देववाक्यश्रवणोत्तरं पार्वतीयत्कृत्यंचकारतदाह एवंस्तुतेति १ कौशिकीति कोशान्निर्गताकौशिकी तदुक्तं शरीरकोशाद्यत्तदेस्याःपा
र्वत्यानिःसृतांबिका कौशिकीतिसमस्तेषुततोलोकेषुगीयतइति पृषोदरादित्वात्साधुत्वं तदुक्तंवैकृतिकरहस्ये गौरीदेहसमुद्भूतायासत्त्वै-
कगुणाश्रया साक्षात्सरस्वतीप्रोक्ताशुंभासुरनिबर्हिणी दधौवाष्टभुजाबाणमुसलेशूलचक्रभृत् शंखंघंटांलांगलंचकार्मुकंवसुधाधिप ए
षासंपूजिताभक्त्यासर्वज्ञत्वंप्रयच्छतीति २ निःसृतायामिति पार्वत्यास्तनुव्यत्ययाच्छरीरपरिणामात् तस्यांकौशिक्यांनिःसृतायांनिर्गतायां

व्यासउवाच एवंस्तुतातदादेवीदैवतैःशत्रुतापितैः स्वशरीरात्परंरूपंप्रादुर्भूतंचकारह १ पार्वत्यास्तुशरीराद्वै
निःसृताचांबिकायदा कौशिकीतिसमस्तेषुततोलोकेषुपठ्यते २ निःसृतायांतुतस्यांसापार्वतीतनुव्यत्ययात् कृष्णारूपा
थसंजाताकालिकासाप्रकीर्तिता ३ मषीवर्णामहाघोरादैत्यानांभयवर्द्धिनी कालरात्रीतिसाप्रोक्तासर्वकामफलप्रदा ४
अंबिकायाःपरंरूपंविरराजमनोहरं सर्वभूषणसंयुक्तंलावण्यगुणसंयुतं ५ ततोंबिकातदादेवानित्युवाचहसस्मिता
तिष्ठंतुनिर्भयायूयंहरिष्यामिरिपूनिह ६ कार्यंवःसर्वथाकार्यंविहरिष्याम्यहंरणे निशुंभादीन्वधिष्यामियुष्माकंसुखहेतवे
७ इत्युक्त्वासातदादेवीसिंहारूढामदोत्कटा कालिकांपार्श्वतःकृत्वाजगामनगरीरिपोः ८ सागत्वोपवनेतस्थावंबिका
कालिकान्विता जगावथकलंतत्रजगन्मोहनमोहनं ९ श्रुत्वातन्मधुरंगानंमोहमीयुःखगामृगाः मुदंचपरमांप्रापुरमरा
गगनेस्थिताः १० तस्मिन्नवसरेतत्रदानवौशुंभसेवकौ चंडमुंडाभिधौघोरौरममाणौयदृच्छया ११ आगतौददृशातेतुतां
तदादिव्यरूपिणीं अंबिकांगानसंयुक्तांकालिकापुरतःस्थितां १२ दृष्ट्वातांदिव्यरूपांचदानवौविस्मयान्वितौ

सत्यांसासैवकौशिकी

अथानंतरंकृष्णारूपासंजातातदासाकृष्णवर्णत्वात्कालिकेतिप्रकीर्तितेत्यर्थः ३ तस्याध्यानमाह मषीवर्णेति इयमेवकालरात्रिरित्यर्थः ४ अंबिकायाइति
यस्याःशरीरात्कौशिक्युत्पन्नातस्याःपार्वत्याइत्यर्थः ५ ततोंबिकापार्वतीत्यर्थः ६ ७ कालिकांस्वशरीरान्निर्गतांकौशिकीमित्यर्थः ८ जगन्मोहनस्य

कामस्यापिमोहनंमोहकारकं कलंमधुरंजगौ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ संसारेनिश्चितंनास्तीत्यन्वयः १९ २० २१ वैधसं-

जग्मतुस्तरसापार्श्वंशुंभस्यनृपसत्तम १३ तौगत्वातौसमासीनंदैत्यानामधिपंगृहे ऊचतुर्मधुरांवाणींप्रणम्यशिरसा
नृपं १४ राजन्हिमालयात्कामंकामिनीकाममोहिनी संप्राप्तासिंहमारूढासर्वलक्षणसंयुता १५ नेदृशीदेवलोकेस्तिन
गंधर्वपुरेतथा नदृष्टानश्रुताक्कापिपृथिव्यांप्रमदोत्तमा १६ गानंचतादृशंराजन्करोतिजनरंजनं मृगास्तिष्ठंतितत्पार्श्वेमधु
रस्वरमोहिताः १७ ज्ञायतांकस्यपुत्रीयंकिमर्थमिहचागता गृह्यतांराजशार्दूलतवयोग्यास्तिकामिनी १८ ज्ञात्वानयगृहे
भार्यांकुरुकल्याणलोचनां निश्चितंनास्तिसंसारेनारीत्वेवंविधाकिल १९ देवानांसर्वरत्नानिगृहीतानित्वयानृप कस्मान्ने
मांवराराहांगृह्णासिनृपोत्तम २० इंद्रस्यैरावतःश्रीमान्पारिजाततरुस्तथा गृहीतोश्वःसप्तमुखस्त्वयानृपबलात्किल
२१ विमानंवैधसंदिव्यंमरालध्वजसंयुतं त्वयाऽऽत्तंरत्नभूतंतद्बलेननृपचाद्भुतं २२ कुबेरस्यनिधिःपद्मस्त्वयाराजन्स-
मात्हृतः छत्रंजलपतेःशुभ्रंगृहीतंतत्त्वयाबलात् २३ पाशश्चापिनिशुंभेनभ्रात्रात्तवनृपोत्तम गृहीतोस्तिहठात्कामंव
रुणस्याजितस्यच २४ अम्लानपंकजांतुभ्यंमालांजलनिधिर्ददौ भयात्तवमहाराजरत्नानिविविधानिच २५ मृत्योःशक्ति
र्यमस्यापिदंडःपरमदारुणः त्वयाजित्वाहृतःकामंकिमन्यद्वर्ण्यतेनृप २६ कामधेनुर्गृहीताद्यवर्ततेसागरोद्भवा मेनका
द्याश्चवशेराजंस्तवतिष्ठंतिचाप्सराः २७ एवंसर्वाणिरत्नानित्वयात्तानिबलादपि कस्मान्नगृह्यतेकांतारत्नमेषावरांगना
२८ सर्वाणितेगृहस्थानिरत्नानिविशदान्यथ अनयासंभविष्यंतिरत्नभूतानिभूपते २९ त्रिषुलोकेषुदैत्येंद्रनेदृशीवर्ततेप्रिया
तस्मात्तामानयाशुत्वंकुरुभार्यांमनोहरां ३० व्यासउ॰ इतिश्रुत्वातयोर्वाक्यंमधुरंमधुराक्षरं प्रसन्नवदनःप्राहसुग्रीवंसंनि
धौस्थितं ३१ गच्छसुग्रीवदूतत्वंकुरुकार्यंविचक्षण

ब्रह्मणःसंबंधीत्यर्थः मरालोहंसः त्वयाआत्तंगृहीतमित्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ २७ त्वया
त्तानित्वयागृहीतानि कांतारत्नंस्त्रीरत्नं २८ २९ ३० ३१ ३२

३३ रसाभासः भेदेकपदस्यावश्यंजायमानत्वात्कपदंविनाभेदासंभवात्सनितांस्मिन्कपदेरसाभासएवभवतीत्यर्थः निग्रहेदंडे ३४ ३५ ३६

वक्तव्यंचतथानत्रयथाभ्येतिकृशोदरी ३२ उपायौद्वौप्रयोक्तव्यौकांतास्कस्कविचक्षणैः सामदानावितिप्राहुःश्रृंगाररसकोविदाः ३३ भेदेप्रयुज्यमानेपिरसाभासस्तुजायते निग्रहेरसभंगःस्यात्तस्मात्तौदूषितौबुधैः ३४ सामदानमुखैर्वा क्यैःश्लक्ष्णैर्नर्मयुतैस्तथा कानयातिवशेदूतकामिनीकामपीडिता ३५ व्यासउवाच स्कंदीवस्तुवचःश्रुत्वाशुंभोक्तंसुप्रियंपटु जगामतरसानत्रयत्रास्तेजगदंबिका ३६ सोऽपश्यत्सुमुखींकांतांसिंहस्योपरिसंस्थितां प्रणम्यमधुरंवाक्यमुवाचजगदंबिकां ३७ दूतउवाच वरोरुत्रिदशारातिःशुंभःसर्वांगसुंदरः त्रैलोक्याधिपतिःशूरःसर्वजिद्राजतेनृपः ३८ तेनाहंप्रेषितःकामंत्वत्सकाशंमहात्मना त्वद्रूपश्रवणासक्तचित्तेनातिविदूयता ३९ वचनंतस्यतन्वंगिश्रृणुप्रेमपुरस्सरं प्रणिपत्ययथाप्राहदैत्यानामधिपस्त्वयि ४० देवामयाजिताःसर्वेत्रैलोक्याधिपतिस्त्वहं यज्ञभागानहंकांतेगृह्णामीहास्थितःसदा ४१ हृतसाराकृतानूनंक्षीरोमर्यारत्नवर्जिता यानिरत्नानिदेवानांतानिचाह्रतवाहनं ४२ भोक्ताहंसर्वरत्नानांत्रिषुलोकेषुभामिनि वशानुगाःसुराःसर्वेममदैत्याश्चमानवाः ४३ त्वद्गुणैःकर्णमागत्यप्रविश्यत्त्हृदयांतरं त्वदधीनःकृतःकामंकिंकरोस्मिकरोमिकिं ४४ त्वमाज्ञापयरंभोरुतत्करोमिवशानुगः दासोऽहंतवचार्वंगिरक्षमांकामबाणतः ४५ भजमांत्वंमरालाक्षितवाधीनंस्मराकुलं त्रैलोक्यस्वामिनीभूत्वाभुंक्ष्वभोगाननुत्तमान् ४६ तवचाज्ञाकरःकांतेभवामिमरणावधि अवध्योऽस्मिवरारोहेसदेवासुरमानुषैः ४७ सदासौभाग्यसंयुक्ताभविष्यसिवरानने यत्रतेरमतेचित्तंतत्रक्रीडस्वसुंदरि ४८ इतितस्यवचश्चित्तेविमृश्यमदमंथरे वक्तव्यंयद्भवेत्प्रेम्णातद्ब्रूहिमधुरंवचः ४९ शुंभायचंचलापांगिनह्वीम्यहमाशवे ३७ ३८

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ७ ७

५१ ५२ द्वात्रिंशल्लक्षणानिकाशीखंडेएकादशाध्याये पंचसूक्ष्मःपंचदीर्घःसप्तरक्तःषडुन्नतः त्रिपृथुर्लघुगंभीरोद्वात्रिंशल्लक्षणस्त्विति

व्यासउवाच तद्दूतवचनंश्रुत्वास्मितंकृत्वासुपेशलं ५० तंप्राहमधुरंवाचंदेवीदेवार्थसाधका श्रीदेव्युवाच जानाम्यहंनिशुं
भंचशुंभंचातिबलंनृपं ५१ जेतारंसर्वदेवानांहंतारंचैवविद्विषां राशिंसर्वगुणानांचभोक्तारंसर्वसंपदां ५२ दातारंचातिशूरं
चसुंदरंमन्मथाकृतिं द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युक्तमवध्यंसुरमानुषैः ५३ ज्ञात्वासमागतास्म्यत्रद्रष्टुकामामहासुरं रत्नंकनक-
मायातिस्वशोभाधिकवृद्धये ५४ तत्राहंस्वपतिंद्रष्टुंदूरादेवागतास्मिवै दृष्टामयासुराःसर्वेमानवाश्चविमानदाः ५५ गं
धर्वाराक्षसाश्चान्येयेचातिप्रियदर्शनाः सर्वेशुंभभयाद्दीनावेपमानाविचेतसः ५६ श्रुत्वाशुंभगुणानत्रप्राप्तास्म्यद्यदिदृ
क्षया गच्छदूतमहाभागब्रूहिशुंभंमहाबलं ५७ निर्जनेश्लक्ष्णयावाचावचनंवचनान्मम त्वांज्ञात्वाबलिनांश्रेष्ठंसुंदराणां
चसुंदरं ५८ दातारंगुणिनंशूरंसर्वविद्याविशारदं जेतारंसर्वदेवानांदक्षंचोग्रंकुलोत्तरं ५९ भोक्तारंसर्वरत्नानांस्वाधी
नंस्वबलोन्नतं पतिकामास्म्यहंसत्यंतवयोग्यानराधिप ६० स्वेच्छयानगरेतेऽत्रसमायातामहामते ममास्तिकारणंकिंचि
द्विवाहेराक्षसोत्तम ६१ बालभावाद्धृतंकिंचित्कृतंराजन्मयापुरा क्रीडंत्याचवयस्याभिःसहैकांतेयदृच्छया ६२ स्वदेहबलदर्पे
णसर्वासांपुरतोरहः मत्समानबलःशूरोरणेमांजेष्यतिस्फुटं ६३ तंवरिष्याम्यहंकामंज्ञात्वातस्यबलाबलं जहसुर्वचनंश्रु
त्वासख्योविस्मितमानसाः ६४ किमेतयाकृतंक्रूरंव्रतमद्भुतमाशुवै तस्मात्त्वमपिराजेंद्रज्ञात्वामेहीदृशंबलं ६५ जित्वामांस्वब
लेनात्रविवाहंकुरुसुंदर "त्वंवातवानुजोभ्रातासमेत्यसमरांगणे ६६ जित्वामांस्वबलेवात्रविवाहःसंविधीयतां "इति॰दे॰
भा॰म॰पु॰पं॰स्कं॰अध्यायः २३ त्रिलघुस्त्रिगंभीरइत्यर्थः एतन्नारव्यापितत्रैवस्पष्टानि महाभारतेचप्रसिद्धितानि ५३ स्वस्यशोभायाअधिकवृद्ध्यर्थं

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ इतिश्रीदे॰भा॰नि॰पं॰स्कं॰अध्यायः २३ अर्धाधिकैःषष्टिपद्यैर्दूतसंवादकीर्तनं क्रियतेयत्रदैत्या

नांकामार्थंमरणंस्मृतं १ तस्मात्परस्त्रियंनैवकामयेन्मतिमान्नरः इतिदर्शयितुंकामवर्णनंसम्यगीर्यते २ देवीवाक्यश्रवणोत्तरंदूतोयदाहतद्ब्रवीति देव्या इति १ २ युधिसांप्रतंयुद्धयोग्येत्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७ ८ तेतवकेशेषुअथवातेदैत्याइत्यर्थः ९ १० ११ १२ १३

व्यासउवाच देव्यास्तद्वचनंश्रुत्वासदूतःप्राहविस्मितः किंब्रूषेरुचिरापांगिस्त्रीस्वभावाद्धिसाहसात् १ इंद्राद्यानिर्जिता येनदेवादैत्यास्तथापरे तंकथंसमरेदेविजेतुमिच्छसिभामिनि २ त्रैलोक्येनादृशोनास्तियःशुंभंसमरेजयेत् कात्वंकमलपत्राक्षि तस्याग्रेयुधिसांप्रतं ३ अविचार्यनवक्तव्यंवचनंक्वापिसुंदरि बलंस्वपरयोर्ज्ञात्वावक्तव्यंसमयोचितं ४ त्रैलोक्याधिपतिःशुंभस्तवरूपेणमोहितः त्वांचप्रार्थयतेराजाकुरुतस्येप्सितंप्रिये ५ त्यक्त्वामूर्खस्वभावंत्वंसंमान्यवचनंमम भजशुंभंनिशुंभंवाहितमेतद्ब्रवीमिते ६ शृंगारःसर्वथासर्वैःप्राणिभिःपरयामुदा सेवनीयोबुद्धिमद्भिर्नवानाशुत्तमोयतः ७ नागमिष्यसिचेद्बालेसक्रुद्धःपृथिवीपतिः अन्यानाज्ञाकरान्प्रेष्यबलान्नेष्यतिसांप्रतं ८ केशेष्वाकृष्यतेनूनंदानवाबलदर्पिताः त्वांनयिष्यंतिवामोरुतरसाशुंभसन्निधौ ९ सलज्जांरक्षतन्वंगिसाहसंसर्वथात्यज मानिनागच्छतत्पार्श्वेमानपात्रंयतोऽसिवै १० कुयुद्धंनिशितैर्बाणैःकुरुस्वरतिसंगजं सारासारंपरिच्छिद्यकुरुमेवचनंपटु ११ भजशुंभंनिशुंभंवालब्ध्वासिपरमंशुभं देव्युवाच सत्यंदूतमहाभागप्रवक्तुंनिपुणोह्यसि १२ निशुंभशुंभौजानामिबलवंतावितिध्रुवं प्रतिज्ञामेकृताबाल्यादन्यथासाकथंभवेत् १३ तस्माद्ब्रूहिनिशुंभंचशुंभंवाबलवत्तरं विनायुद्धंनमेभर्त्ताभविताकोऽपिसोऽथवा १४ जित्वामांतरसाकामंकरंगृह्णातुसांप्रतं युद्धेच्छयासमायातांविद्धिमामबलांनृप १५ युद्धंदेहिसमर्थोऽसिवीरधर्मंसमाचर बिभेषियदिशूलाग्रात्तद्गच्छपातालमाचिरं १६ त्रिदिवंचधरांत्यक्त्वाजीवितेच्छायदस्तिते इतिदूतवदाशुत्वंगत्वास्वपतिमादरात् १७ स विचार्ययथायुक्तंकरिष्यतिमहाबलः संसारेदूतधर्मोऽयंयत्सत्यंभाषणंकिल १८

१४ १५ १६ १७ १८

१९ २० २१ सत्यंप्रियंचवक्तव्यमिति प्रभोरग्रेसत्यंप्रियंचवाक्यंवक्तव्यमितिहिनीतिशास्त्रंवर्तते तेनहेतुनाहेराजन्नहंचिंतापरोस्मीत्यर्थः कु
तश्चिंतापरइतिचेत्तत्राह सत्यंप्रियंचेति यदिसत्यमुच्यतेतर्हितत्कर्णकठोरत्वादप्रियमेवभवति यदितुयथामनोरंजनंभवतितथावक्तव्यंतर्हिकार्यहानि

शत्रोःपत्नीचधर्मज्ञतथात्वंकुरुमाचिरं व्यासउवाच अथतद्वचनंश्रुत्वानीतिमद्बलसंयुतं १९ हेतुयुक्तंप्रगल्भंचविस्मि
तःप्रययौतदा गत्वादैत्यपतिंदूतोविचार्यचपुनःपुनः २० प्रणम्यपादयोःप्रह्वःप्रत्युवाचनृपंचतं राजनीतिकरंवाक्यंमृदु
पूर्वंप्रियंवचः २१ दूतउवाच सत्यंप्रियंचवक्तव्यंतेनचिंतापरोस्म्यहं सत्यंप्रियंचराजेंद्रवचनंदुर्लभंकिल २२ अप्रियंवद
तांकामंराजाकुप्यतिसर्वथा साक्षात्कुतःसमायाताकस्यवाकिंबलाबला २३ नज्ञानगोचरंकिंचित्किंब्रवीमिविचेष्टितं
युद्धकामामयादृष्टागर्विताकटुभाषिणी २४ तयायत्कथितंसम्यक्तच्छृणुष्वमहामते मयाबाल्यात्प्रतिज्ञेयंकृतापूर्वंवि
नोदतः २५ सखीनांपुरतःकामंविवाहेप्रतिसर्वथा योमांयुद्धेजयेद्धद्धाद्दर्पंचविधुनोतिवै २६ तंवरिष्याम्यहंकामं
पतिंसमबलंकिल नमेप्रतिज्ञामिथ्यासाकर्तव्यानृपसत्तम २७ तस्माद्युद्धमस्वधर्मज्ञजित्वामांस्ववशंकुरु तयेतिव्या
हृतंवाक्यंश्रुत्वाहंसमुपागतः २८ यथेच्छसिमहाराजतथाकुरुतवप्रियं सायुद्धार्थंकृतमतिःसायुधासिंहगामिनी २९
निश्चलावर्ततेभूपयद्योग्यंतद्विधीयतां व्यासउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यसुग्रीवस्यनराधिपः ३० पप्रच्छभ्रातरंशूरंस
मीपस्थंमहाबलं शुंभउवाच भ्रातःकिमत्रकर्तव्यंब्रूहिसत्यंमहामते ३१ नार्येकायोद्धुकामास्तिसमाह्वयतिसांप्रतं
अहंगच्छामिसंग्रामेत्वंवागच्छबलान्वितः ३२

रतोहिसत्यप्रियात्मकंवाक्यंदुर्लभमित्यर्थः २२ अथराजकार्यानुरोधेनसत्य
मेववक्तव्यंतदातस्यकर्णकठोरत्वाद्राजासर्वथाकुप्यतीत्यर्थः एतादृशमतिकठोरंवक्तुमयोग्यंतयोदाहृतमितिभावः अबलाकिंबलेत्यन्वयः २३
इदंकिंचिदपिज्ञानगोचरंनभवति मयाकिंवक्तव्यमित्यर्थः २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

यद्रोचतेतवेतिशेषः ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ रक्षणीयानहंतव्येत्यर्थः ३९ ४० ४१ असाधूनांदैत्यानामित्यर्थः
तदुक्तं ततःषष्ट्यासहस्राणामसुराणांद्रुतंययाविति मार्कंडेयपुराणे षष्टिसहस्रासुरैःसहितइत्यर्थः ४२ रम्योपवनसंस्थितांददर्शेत्यन्वयः

यद्रोचतेनिशुंभाद्यतत्कर्तव्यंमयाकिल निशुंभउवाच नमयानत्वयावीरगंतव्यंरणमूर्द्धनि ३३ प्रेषयस्वमहारा
जत्वरितधूम्रलोचनं सगत्वातांरणेजित्वागृहीत्वाचारुलोचनां ३४ आगमिष्यतिशुंभात्रविवाहःसंविधीयतां व्या
सउवाच तन्निशम्यवचस्तस्यशुंभोभ्रातुःकनीयसः ३५ कोपात्संप्रेषयामासपार्श्वस्थंधूम्रलोचनं शुंभउवाच
धूम्रलोचनगच्छाशुसैन्येनमहतावृतः ३६ गृहीत्वानयतांमुग्धांस्ववीर्यमदमोहितां देवोवादानवोवापिमनुष्योवा
महाबलः ३७ तत्पार्ष्णिग्राहतांप्राप्तोहंतव्यस्तरसालया तत्पार्श्ववर्तिनींकालींहत्वासंगृह्यतांपुनः ३८ शीघ्रमत्र
समागच्छकृत्वाकार्यमनुत्तमं रक्षणीयात्वयासाध्वीमुंचंतीमृदुमार्गणान् ३९ यत्नेनमहतावीरमृदुदेहाकृशोदरी
तत्सहायाश्चहंतव्यायेरणेशस्त्रपाणयः ४० सर्वथासानहंतव्यारक्षणीयाप्रयत्नतः व्यासउवाच इत्यादिष्टस्तदा
राज्ञानरसाधूम्रलोचनः ४१ प्रणम्यशुंभंसैन्येनवृतःशीघ्रंययौरणे असाधूनांसहस्राणांषष्ट्यातेषांवृतस्तथा
४२ सददर्शनतोदेवींरम्योपवनसंस्थितां दृष्ट्वातांमृगशावाक्षींविनयेनसमन्वितः ४३ उवाचवचनंश्लक्ष्णंहेतु
मद्रसभूषितं शृणुदेविमहाभागेशुंभस्त्वद्विरहातुरः ४४ दूतंप्रेषितवान्पार्श्वेतवनीतिविशारदः रसभंगभयो
द्विग्नःसामपूर्वंत्वयिस्वयं ४५ तेनागत्यवचःप्रोक्तंविपरीतंवरानने वचसातेनमेभर्त्ताचिंताविष्टमनानृप ः ४६ ब
भूवरसमार्गज्ञेशुंभःकामविमोहितः दूतेनतेनतज्ञातंहेतुगर्भंवचस्तव ४७ योमांजयतिसंग्रामेयदुक्तंकठिनंवचः

४३ ४४ ४५ तेनदूतेनवचस्त्वदुक्तमित्यर्थः ४६ ४७

यदुक्तंत्वयाकठिनंगूढतात्पर्यंवचोवाक्यमित्यर्थः नज्ञातइति तवाभिप्रेतःसंग्रामस्तेनमूढेननज्ञातइत्यर्थः ४८ कोसौद्विविधःसंग्रामस्त
माह रतिजोथोत्साहजश्चेति पात्रभेदमाह रतिजस्त्वयीति ४९ इदंतवाभिप्रेतमहंजानामिनपूर्वंमेषितोमूढोदूतइत्यर्थः ५१ तस्मादहंपूर्वापे

नज्ञातस्तेनसंग्रामोद्विविधःखलुमानिनि ४८ रतिजोऽथोत्साहजश्चपात्रभेदेविवक्षितः रतिजस्त्वयिवामोरुश
त्रोरुत्साहजःस्मृतः ४९ स्त्रखदःप्रथमःकांतेदुःखदश्चासिजःस्मृतः जानाम्यहंवरारोहेभवत्यामानसंकिल ५०
रतिसंग्रामभावस्तेहृदयेपरिवर्तते इतितज्ज्ञोविदित्वामांत्वत्सकाशंनराधिपः ५१ प्रेषयामासशुंभोऽद्यबलेनमहता
वृतं चतुरासिमहाभागेश्रृणुमेवचनंमृदु ५२ भजशुंभंत्रिलोकेशंदेवदर्पनिबर्हणं पट्टराज्ञीप्रियाभूत्वाभुंक्ष्वभोगा
ननुत्तमान् ५३ जेष्यतित्वांमहाबाहुःशुंभःकामबलार्थवित् विचित्रान्कुरुहावांस्त्वंसोपिभावान्करिष्यति ५४ भ
विष्यतिकालिकेयंतत्रवैनर्मसाक्षिणी एवंसंगरयोगेनपतिर्मेपरमार्थवित् ५५ जित्वात्वांस्त्रखशय्यायांपरिश्रांतांक
रिष्यति रक्तदेहान्नखाघातैर्दंतैश्चखंडिताधरां ५६ स्वेदक्लिन्नांप्रभग्नांत्वांसंविधास्यतिभूपतिः भवितामानसःका
मोरतिसंग्रामजस्तव ५७ दर्शनादुशएवास्तेशुंभःसर्वात्मनाप्रिये वचनंकुरुमेपथ्यंहितंकृच्चापिपेशलं ५८ भज
शुंभंगणाध्यक्षंमानिनीयातिमानिनी मंदभाग्याश्वतेनूनंशस्त्रयुद्धप्रियाश्वये ५९ नत्वदर्हासिकांतेत्वंसदास्त्ररतवल्ल
भे अशोकंकुरुराजानंपादघातविकासितं ६० बकुलंसीधुसेकेनतथाकुरुबकंकुरु इतिश्रीदेवीभागव
तेमहापुराणेपंचमस्कंधेदेवीमाहात्म्येचतुर्विंशोऽध्यायः २४ व्यासउवाच

क्षयाचतुरासिवचनंममश्रृणित्याह
चतुरासीति ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ सीधुसेकेनस्यमुखमदिरासेकेनबकुलवृक्षंतथाकुरुबकवृक्षं वि कासित मिवराजानं
पादघातेनविकासितं विकसितमित्यर्थः पादघातेनाशोकवृक्षस्यसीधुसेकेनबकुलकुरुबकयोर्द्वयोर्लोकप्रसिद्धत्वात् ६० इतिश्रीदे॰ पंचमस्कंधे

चतुर्विंशोऽध्यायः २४ षष्टिश्लोकैर्महादेव्याहतोऽसौधूम्रलोचनः विचारःशंभसदसिजातइत्यपिकीर्त्यते १ धूम्रलोचनवाक्यविरामो
त्तरंजातंवृत्तमाह इत्युक्त्वाविरराभेति कालीकोशिकी १ विदूषकोसीति विदूषकश्चाडुवटौपरनिंदाकरेपिचेतिमेदिनी शैलूषोनटः

इत्युक्त्वाविरराभासौवचनंधूम्रलोचनः प्रत्युवाचतदाकालीप्रहस्यललितंवचः १ विदूषकोसिजाल्मत्वंशैलूष
इवभाषसे वृथामनोरथांश्चित्तेकरोषिमधुरंवदन् २ बलवान्बलसंयुक्तःप्रेषितोसिदुरात्मना कुरुयुद्धंवृथावादंमुंच
मूढमतेऽधुना ३ हत्वाशुंभंनिशुंभंचत्वदन्यान्वाबलाधिकान् देवीकुद्धाशराघातैर्व्रजिष्यातिनिजालयं ४ क्वासौमंद
मतिःशुंभःक्ववाविश्वविमोहिनी अयुक्तःखलुसंसारेविवाहविधिरेतयोः ५ सिंहीकिंत्वतिकामार्ताजंबुकंकुरुतेपतिं
करिणीगर्दभंवापिगवयंस्करभिःकिमु ६ गच्छशुंभंनिशुंभंचवदसत्यंवचोमम कुरुयुद्धंनचेद्याहिपातालंतरसाधुना ७
व्यासउवाच कालिकायावचःश्रुत्वासदैत्योधूम्रलोचनः तामुवाचमहाभागक्रोधसंरक्तलोचनः ८ दुर्दर्शेत्वांनि-
हत्याजौसिंहंचमदगर्वितं गृहीत्वैनांगमिष्यामिराजानंप्रत्यहंकिल ९ रसभंगभयात्कालिबिभेमित्विहसांप्रतं नो
चेत्त्वांनिशितैर्बाणैर्हन्म्यद्यकलहप्रिये १० कालिकोवाच किंविकत्थसिमंदात्मन्नायंधर्मोधनुष्मतां स्वशक्त्यामुंचविशि
खान्गंतासियमसंसदि ११ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंदैत्यःसंगृह्यकार्मुकंदृढं कालिकांतांशरासारैर्ववर्षातिशिला
शितैः १२ देवास्तुप्रेक्षकास्तत्रविमानवरसंस्थिताः तांस्तुवंतोजयेत्यूचुर्देवींशक्रपुरोगमाः १३ तयोःपरस्परंयुद्धं
प्रवृत्तंचातिदारुणं बाणखड्गगदाशक्तिमुसलादिभिरुत्कटं १४ कालिकाबाणपातैस्तुहत्वापूर्वंखरानथ बभंजतद्र
थंव्यूढंजहासचमुहुर्मुहुः १५ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ आजौयुद्धे एनांसुंदरीमंबिकां अहंराजानंप्रतीत्यन्व
यः ९ तर्हितत्कार्यंकुतोनकरोषिचेत्तत्राह रसभंगेति १० नायंधर्मोमुखेनवल्गनरूपः ११ १२ १३ १४ खरान्रथवाहान्रासभान् १५

१६ १७ १८ १९ २० २१ यदेति यदायस्मिन्कालेक्षिपतेत्यर्जतितास्मिन्नेवकालेसांबिकायस्याःशरीरात्कौशिकीनिर्गतासा सुंदरी अंबिकाहुंकारेणैवहुंकारोच्चारणेनैवतंभस्मचकारकाष्ठंभस्मचकारेतिवत्प्रयोगः तथाचांबिकयासहुंकारेणनाशितोनतुकालिकया तदुक्तं

सचान्यंरथमारूढःकोपेनप्रज्वलन्निव बाणवृष्टिंचकारोग्रांकालिकोपरिभारत १६ सापिचिच्छेदतरसातस्यबाणानसंगतान् मुमोचान्यानुग्रवेगान्दानवोपरिकालिका १७ तैर्बाणैर्निहतास्तस्यपार्ष्णिग्राहाःसहस्रशः बभंजच रथंवेगात्सूतंहत्वाखरानपि १८ चिच्छेदतद्धनुःसद्योबाणैरुरगसन्निभैः मुदंचक्रेस्फुराणांसाशंखनादंतथाकरोत् १९ विरथःपरिघंगृह्यसर्वलोहमयंदृढं आजगामरथोपस्थंकुपितोधूम्रलोचनः २० वाचानिर्भर्त्सयन्कालींकरालःकालसन्निभः अद्यैवत्वांहनिष्यामिकुरूपेपिंगलोचने २१ इत्युक्त्वासहसागत्यपरिघंक्षिपतेयदा हुंकारेणैवतंभस्मचकारतरसांबिका २२ दृष्ट्वाभस्मीकृतंदैत्यंसैनिकाभयविह्वलाः चक्रुःपलायनंसद्योहातातेत्यब्रुवन्पथि २३ देवास्तंनिहतंदृष्ट्वादानवंधूम्रलोचनं मुमुचुःपुष्पवृष्टिंतेमुदितागगनेस्थिताः २४ रणभूमिस्तदाराजन्दारुणासमपद्यत निरंतैर्दानवैरश्वैःखरैश्चवारणैस्तथा २५ गृध्राःकाकावटाःश्येनावरफाजंबुकास्तथा ननृतुश्चुक्रुशुःप्रेतान्पतितान्रणभूमिषु २६ अंबिकातद्रणस्थानंत्यक्त्वादूरंस्थलांतरे गत्वाचकारचाप्युग्रंशंखनादंभयप्रदं २७ तंश्रुत्वादरशब्दंतुशुंभःसद्मनिसंस्थितः दृष्ट्वाथदानवान्भग्नानागतान्रुधिरोक्षितान् २८ छिन्नपादकराक्षांश्चभग्नान्चकारोपितानपि भग्नपृष्ठकटिग्रीवान्क्रंदमानाननेकशः २९ वीक्ष्यशुंभोनिशुंभश्चवक्वगतोधूम्रलोचनः कथंभग्नाःसमायातानानीताकिंवरानना ३०

मार्कंडेयपुराणे हुंकारेणैवतंभस्मसाचकारांबिकाननइति २२ पथिहातातेत्यब्रुवन्नित्यन्वयः २३ २४ निरंतैर्निर्गतप्राणैर्दानवादिभिर्दारुणाभयंकरासमपद्यतेत्यन्वयः २५ वटवरफाः वटवरफशब्देनपिशाचविशेषाः तदुक्तंशूलिनीमंत्रविधाने सह

स्तंभजपेन्मंत्रंशूलिन्यायंस्पृश नरः यदाश्ववरफाश्चैवनस्पृशंतिकदाचनेति चुकुशुः कोलाहलंचक्रुः रणभूमिषु प्रेतान्पतितान्दृष्ट्वेतिशेषः
२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ यदासर्वेतेनकेसरिणानिपातिताः यदानरथाभग्नाबाणपातैर्हयाश्चविनिपतित्ता
स्तदागगनस्थाइत्यन्वयः ३४ भग्नंबलंधूम्रलोचनंपातितंचदृष्ट्वाऽस्माभिर्जयोनैवभवेत्तवेतिनिश्चयः कृतइत्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८

सैन्यंकुत्रगतंमंदाः कथयंतुयथोचितं कस्यायंशंखनादोऽद्यश्रूयतेभयवर्द्धनः ३१ गणाऊचुः बलंचपातितंसर्वं-
निहतोधूम्रलोचनः कृतंकालिकयाकर्मरणभूमावमानुषं ३२ शंखनादोंबिकायास्तुगगनंव्याप्यराजते हर्षदः सुर
संघानांदानवानांचशोककृत् ३३ यदानिपातिताः सर्वेतेनकेसरिणाविभो रथभग्नहयाश्चैवबाणपातैर्विनाशिताः ३४
गगनस्थाः सुराश्चक्रुः पुष्पवृष्टिंमुदान्विताः दृष्ट्वाभग्नंबलंसर्वंपतितंधूम्रलोचनं ३५ निश्चयस्तुकृतोस्माभिर्जयो
नैवभवेदिति विचारंकुरुराजेंद्रमंत्रिभिर्मंत्रवित्तमैः ३६ विस्मयोयंमहाराजयदेकाजगदंबिका भवद्भिः सहयुद्धाय
संस्थितासैन्यवर्जिता ३७ निर्भयैकाकिनीबालासिंहारूढामदोत्कटा चित्रमेतन्महाराजभासतेऽद्भुतमंजसा ३८
संधिर्वाविग्रहोवाद्यस्थानान्निर्याणमेववा मंत्रयित्वामहाराजकुरुकार्यंयथारुचि ३९ तत्सन्निधौबलंनास्तितथापि
शत्रुतापन पार्ष्णिग्राहाः सुराः सर्वेभविष्यंतिकिलापदि ४० समयेतत्समीपस्थौज्ञातौचहरिशंकरौ लोकपालाः
समीपेऽद्यवर्तंतेगगनेस्थिताः ४१ रक्षोगणाश्चगंधर्वाः किन्नरामानुषास्तथा तत्सहायाश्चमंतव्याः समयेसुरतापन
४२ अस्माकंमतिमानेनज्ञायतेसर्वथेदृशं अंबिकायासहायास्तुनैवकार्यंकदाचन ४३ एकानाशयितुंशक्ताजग-
त्सर्वंचराचरं

संधिर्मैत्री नियहः शत्रुत्वं स्थानमुदासीनतयावस्थानं निर्याणंपलायनं ३९ ४० समयेति तावपिहरिशंकरौसमयेसहा
यौभविष्यतइतिशेषः ४१ रक्षोगणाः भूतगणाः ४२ वस्तुतस्तस्याः सहायापेक्षैवनास्तीत्याह. अंबिकायाइति ४३ ४४

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ अभोग्येति अस्मात्कारणात्पराभवरूपादत्र समागतांबिकानूनमभोग्यानसेवनीयेतियुक्तंपलायनंवायुक्तं

काकथादानवानांतुसर्वेषामितिनिश्चयः ४४ इतिज्ञात्वामहाभागयथारुचितथाकुरु हितंसत्यंमितंवाक्यंवक्तव्यम
नुयायिभिः ४५ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतेषांशुंभःपरबलार्दनः कनीयांसंसमानीयपप्रच्छरहसिस्थितः ४६
भ्रातःकालिकयायुद्धेवनिहतोधूम्रलोचनः बलंचशातितंसर्वंगणाभग्नाःसमागताः ४७ अंबिकाशंखनादंवैकरोति
मदगर्विता ज्ञानिनांचैवदुर्ज्ञेयागतिःकालस्यसर्वथा ४८ तृणंवज्रायतेनूनंवज्रंचैवतृणायते बलवान्बलहीनःस्याद्दैव
स्यगतिरीदृशी ४९ पृच्छामित्वांमहाभागकिंकर्तव्यमितःपरं अभोग्याचांबिकानूनंकारणादत्रवागता ५० युक्तंपला
यनंवीरयुद्धंवावदसत्वरं लघुंज्येष्ठंविजानामित्वामहंकार्यसंकटे ५१ निशुंभउवाच नवापलायनंयुक्तंनदुर्गग्र
हणंतथा युद्धमेवपरंश्रेयःसर्वथैवानयानघ ५२ ससैन्योऽहंगमिष्यामिरणेतुप्रवराश्रितः हत्वानामागमिष्यामि-
तरसात्वबलामिमां ५३ अथवाबलवद्दैवादन्यथाचेद्भविष्यति मृतेमयित्वयाकार्यंविमृश्यचपुनःपुनः ५४ इतितस्य
वचःश्रुत्वाशुंभःप्रोवाचचानुजं तिष्ठत्वंचंडमुंडौद्वौगच्छेतांबलसंयुतौ ५५ शशांकग्रहणायाऽत्रनयुक्तंगजमोच
नं चंडमुंडौमहावीरौतांहंतुंसर्वथाक्षमौ ५६ इत्युक्त्वाभ्रातरंशुंभंसंभाष्यचमहाबलौ उवाचवचनंराजाचंडमुंडौ
पुरःस्थितौ ५७ गच्छतांचंडमुंडौद्वौस्वसैन्यपरिवारितौ हंतुंनामबलांशीघ्रंनिर्लज्जांमदगर्वितां ५८ गृहीत्वाथनि
हत्याजौ कालिकांपिंगलोचनां आगम्यतांमहाभागौकृत्वाकार्यंमहत्तरं ५९

युद्धंवायुक्तमित्यन्वयः ५० ५१ ५२
५३ अन्यथेति बलवद्दैवादहमेवमरिष्यामिचेदित्यर्थः तदेतिशेषाः तस्यमृतेमयीत्यत्रान्वयः ५४ ५५ ५६ ५७
नामबलांकालिकांहंतुमित्यर्थः ५८ गृहीत्वेति कालिकांनिहत्याथनामांबिकांगृहीत्वेत्यर्थः ५९ ६ ६

६० इतिश्रीदेवीभागवततिलके पंचमस्कंधे पंचविंशोऽध्यायः २५ अर्धाधिकैः पंचषष्टिपद्यैरथ भयंकरं युद्धंसमभवद्घोरं श्रीदेव्याश्चंडमुंडयोः
१ चंडमुंडाज्ञानंतरंजातं वृत्तमाह इत्याज्ञप्ताविति १ २ तुराषाडिंद्रस्तस्य विजयेनोद्धतमुन्मत्तं ३ ४ ५ स्वपरयोर्बलंविमृश्यवि-

सानायातिगृहीतापिगर्विताचांबिकायदि तदाबाणैर्महातीक्ष्णैर्हतंव्याहवमंडिता ६० इतिश्रीदेवीभागवते महा
पुराणे पंचमस्कंधे पंचविंशोऽध्यायः २५ व्यासउवाच इत्याज्ञप्तौ तदावीरौ चंडमुंडौ महाबलौ जग्मतुस्त्वरसैवाजौ सैन्ये
नमहतान्वितौ १ दृष्ट्वातत्रस्थितांदेवींदेवानांहितकारिणीं ऊचतुस्तौ महावीर्यौ तदासामान्वितंवचः २ बालेत्वंकिंनजानासि
शुंभंरूरबलार्दनं निशुंभंचमहावीर्यंतुराषाड्विजयोद्धतं ३ त्वमेकासिवरारोहेकालिकासिंहसंयुता जेतुमिच्छसिदुर्बुद्धेशु
भंसर्वबलान्वितं ४ मतिदः कोपितेनास्तिनारीवापिनरोऽपिवा देवास्त्वांप्रेरयंत्येवविनाशायतवैवते ५ विमृश्यकुरु
तन्वंगिकार्यंस्वपरयोर्बलं अष्टादशभुजत्वात्त्वंगर्वंचकुरुषेमृषा ६ किंभुजैर्बहुभिर्व्यर्थैरायुधैःकिंश्रमप्रदैः शुंभस्याग्रेसुरा
णांवैजेतुःसमरशालिनः ७ ऐरावतकरच्छेतुर्दंतिदारणकारिणः जयिनःसुरसंघानांकार्यंकुरुमनोगतं ८ वृथागर्वाय
सेकांते कुरुमेवचनंप्रियं हितंतवविशालाक्षिसुखदंसुखनाशनं ९ दुःखदानिचकार्याणित्याज्यानिदूरतोबुधैः सुख
दानिचसेव्यानिशास्त्रतत्त्वविशारदैः १० चतुरासिपिकालापेपश्यशुंभबलंमहत् प्रत्यक्षंरूरसंघानांमर्दनेनमहोदयं ११
प्रत्यक्षंचपरित्यज्यवृथैवानुमितेनकिल संदेहसहितेकार्येनविपश्चित्प्रवर्तते १२ शत्रुःरूराणांपरमःशुंभःसमरदुर्जयः
तस्मात्त्वांप्रेरयंत्यत्र देवादक्षेशपीडिताः १३ तस्मात्तद्वचनैःस्निग्धैर्वंचितासिशशन्विस्मिते दुःखायतवदेवानांशिक्षास्वार्थस्य-
साधिका १४ चार्यकार्यंकुर्वित्यर्थः ६ ७ ८ ९ १० ११ वृथैवानुमितेति देवबलमपिमहोदयंबलत्वाद्दैत्यबलवदित्यनुमिति वृथैव तत्र
दैत्यसंबंधित्वस्योपाधित्वादित्यर्थः १२ १३ तवदुःखायदेवानांशिक्षाभवतिस्वार्थस्यचसाधिकाभवतीदंकथंत्वयानज्ञातमित्यर्थः १४

१५ १६ १७ १८ १९ वरस्तुनःपत्यपेक्षाममनास्तीत्याह नमेइति स्वामिनोसर्वेश्वरीत्यर्थः २०. २१ २२ २३ २४ २५

कार्यमित्रंपरिक्षिप्यधर्ममित्रंसमाश्रयेत् देवाःस्वार्थपराःकामंत्वामहंसत्यमब्रुवं १५ भजशुंभंसुरेशानं-
जेतारंभुवनेश्वरं चतुरंसुंदरंशूरंकामशास्त्रविशारदं १६ ऐश्वर्यंसर्वलोकानांप्राप्स्यसेशुंभशासनात् नि
श्चयंपरमंकृत्वाभर्तारंभजशोभने १७ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाचंडस्यजगदंबिका मेघगंभीरयाने
नदंजगर्जपुनरब्रवीत् १८ गच्छजाल्ममृषाकिंत्वंभाषसेवंचकंवचः त्यक्त्वाहरिहरादींश्चशुंभंकस्माद्भजेपतिं
१९ नमेकश्चित्पतिःकार्योनकार्यपतिनासह स्वामिनीसर्वभूतानामहमेवनिशामय २० शुंभामेबहवोदृष्टा-
निशुंभाश्चसहस्रशः घातिताश्चमयापूर्वंशतशोदैत्यदानवाः २१ ममाग्रेदेववृंदानिविनष्टानियुगेयुगे ना
शंयास्यंतिदैत्यानांयूथानिपुनरद्यवै २२ कालएवागतोस्त्यत्रदैत्यसंहारकारकः वृथात्वंकुरुषेयत्नंरक्षणा
यात्मसंततेः २३ कुरुयुद्धंवीरधर्मरक्षायैत्वंमहामते मरणंभाविदुस्त्याज्यंयशोरक्ष्यंमहात्मभिः २४ किं
तेकार्यंनिशुंभेनशुंभेनचदुरात्मना वीरधर्मंपरंप्राप्यगच्छस्वर्गंसुरालयं २५ शुंभोनिशुंभश्चैवान्येयेन्चा
त्रतवबांधवाः सर्वेतवानुगाःपश्चादागमिष्यंतिसांप्रतं २६ क्रमशःसर्वदैत्यानांकरिष्याम्यद्यसंक्षयं विषा
दंत्यजमंदात्मन्कुरुयुद्धंविशांपते २७ त्वामहंनिहनिष्यामिभ्रातरंतवसांप्रतं ततःशुंभंनिशुंभंचरक्तबी
जंमदोत्कटं २८ अन्यांश्चदानवान्सर्वान्हत्वाहंसमरांगणे गमिष्यामियथास्थानंतिष्ठवागच्छवाद्भुतं २९ गृहा
णास्त्रंवृथापुष्टकुरुयुद्धंमयाधुना किंजल्पसिमृषावाक्यंसर्वथाकातरप्रियं ३० व्यासउवाच तयेत्थंप्रेरि-
तौदैत्यौचंडमुंडौक्रुधान्वितौ ज्याशब्दंतरसाघोरंचक्रतुर्बलदर्पितौ ३१

२६ २७ २८ २९ ३० ३१

३२ ३३ ३४ ३५ कर्षकाणांक्षेत्रकर्षकाणांभयप्रदैर्धान्यादिभक्षणेनभयदायकैः शलभैरिव ३६ ३७ घनसन्निभंकृष्णव
र्णं ३८ ललाटफलकादंबिकायाललाटदेशादित्यर्थः ३९ शुष्कानिर्जलायावापीगंभीरातयासममंतर्गतगतविदुदरंयस्याअतिक्षुधिते

सापिशंखस्वनंचक्रेपूरयंतीदिशोदश सिंहोपिकुपितस्तावन्नादंसमकरोद्बली ३२ तेननादेनशक्राद्याजहृषु
रमरास्तदा मुनयोयक्षगंधर्वाःसिद्धाःसाध्याश्चकिन्नराः ३३ युद्धंपरस्परंतत्रजातंकातरभीतिदं चंडिकाचंडयो-
स्तीव्रंबाणखड्गगदादिभिः ३४ चंडमुक्तांश्शरान्देवीचिच्छेदनिशितैःशरैः मुमोचपुनरुग्रासाचंडिकापन्नगानि
व ३५ गगनंछादितंतत्रसंग्रामेविशिखैस्तदा शलभैरिवमेघांतेकर्षकाणांभयप्रदैः ३६ मुंडोपिसैनिकैःसार्द्धं
पपाततरसारणे मुमोचबाणवृष्टिंवैक्रुद्धःपरमदारुणः ३७ बाणजालंमहद्दृष्ट्वाक्रुद्धातत्रांबिकाभृशं कोपेनवद
नंतस्याबभूवघनसन्निभं ३८ कदलीपुष्पनेत्रंचभृकुटीकुटिलंतदा निष्क्रांताचतदाकालीललाटफलकाद्द्रुतं
३९ व्याघ्रचर्मांबराक्रूरागजचर्मोत्तरीयका मुंडमालाधराघोराशुष्कवापीसमोदरा ४० खड्गपाशधरातीवभी
षणाभयदायिनी खट्वांगधारिणीरौद्राकालरात्रिरिवापरा ४१ विस्तीर्णवदनाजिह्वांचालयंतीमुहुर्मुहुः वि
स्तारजघनावेगाज्जघानासुरसैनिकान् ४२ करेकृत्वामहावीरांस्तरसासारुषान्विता मुखेचिक्षेपदंतैर्यान्
पिपेषदशनैःशनैः ४३ गजान्घंटान्वितान्हस्तेगृहीत्वानिदधौमुखे सारोहान्भक्षयित्वाजौसाट्टहासंचकारह ४४
तथैवतुरगानुष्ट्रांस्तथासारथिभिःसह निक्षिप्यवक्त्रेदशनैश्चर्वयंत्यतिभैरवं ४५ हन्यमानंबलंप्रेक्ष्यचंडमुंडौ
महासुरौ छादयामासतुर्देवींबाणासारैरनंतरैः ४६ चंडश्चंडकरच्छायंचक्रंचक्रधरायुधं चिक्षेपतरसादेवीन-
नादचमुहुर्मुहुः ४७

नि तात्पर्यं ४० ४१ ४२ ४३ ४४ अतिभैरवंयथास्यात्तथाचर्वयतिवर्तमानसामीप्येभूतेलट्चचर्वेत्यर्थः ४५

अनंतरैर्व्यवधानरहितैः ४६ चंडकरच्छायंसूर्यसदृशं चक्रधरोविष्णुस्तदायुधंसुदर्शनं लक्षणयातद्वदित्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५०

नदंतंवीक्ष्यतंकालीरथांगंचरविप्रभं बाणेनैकेनचिच्छेदसुप्रभंतत्सुदर्शनं ४८ तंजघानशरैस्तीक्ष्णैः
श्चंडचंडीशिलाशितैः मूर्छितोऽसोपपातोर्व्यांदेवीबाणार्दितोभृशं ४९ पतितंभ्रातरंवीक्ष्यमुंडोदुःखार्दित-
स्तदा चकारशरवर्षंचकालिकोपरिकोपतः ५० चंडिकामुंडनिर्मुक्तांशरवृष्टिंसुदारुणां ईषिकास्त्रैर्बलान्मु
क्तैश्चकारतिलशःक्षणात् ५१ अर्धचंद्रेणबाणेनताडयामासतंपुनः पतितोऽसौमहावीर्योमेदिन्यांमदव-
र्जितः ५२ हाहाकारोमहानासीद्दानवानांबलेतदा जहर्षुरमराःसर्वेगगनस्थागतव्यथाः ५३ विहायमूर्छांचं
डस्तुसंगृह्यमहतींगदां तरसाताडयामासकालिकांदक्षिणेभुजे ५४ वंचयित्वागदाघातंतंबबंधमहासुरं
तरसाबाणपाशेनमंत्रमुक्तेनकालिका ५५ उत्थितस्तुतदामुंडोबद्धंदृष्ट्वानुजंबलात् आजगामसुसन्नद्धः
शक्तिंकृत्वाकरेदृढां ५६ आगच्छंतंतदाकालीदानवंवीक्ष्यसत्वरं बबंधतरसातंतुद्वितीयभ्रातरंभृश ५७
गृहीत्वातौमहावीर्यौचंडमुंडौशशाविव कुर्वतीविपुलंहासमाजगामांबिकांप्रति ५८ आगत्यतामथोवाचगृ-
हाणेमौपशूप्रिये रणयज्ञार्थमानीतौदानवौरणदुर्जयौ ५९ तावानीतौतदावीक्ष्यचंडिकातौवृकाविव अंबिका
कालिकांप्राहमाधुरीसंयुतंवचः ६० वधंमाकुरुमामुंचचतुरासिरणप्रिये देवानांकार्यसंसिद्धिःकर्तव्यातरसालया ६१

मंत्रैरभिमंत्रिताईषिकाःशलाकाईषिकास्त्रं ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ यज्ञेपशुवधस्यापेक्षितत्वा
द्रणयज्ञेतदुद्देशेनेमौपशूमयानीताविस्याह रणयज्ञार्थमिति ५९ ६० वधंमाकुर्विति वधांहिंसांमाकुरु तर्हिकिंमोचनीयौतत्राह मामुंचे
ति तर्हिबध्वास्थापनीयौतत्राह चतुरासीति हेरणप्रियेचतुरासित्वंमद्वाक्ययोरर्थंविचार्यदेवानांकार्यसिद्धिस्तरसाकर्तव्यात्वयेत्यर्थः

रणेयज्ञबुद्ध्याऽनयोःपशुबुद्ध्याच हननेयागीयहिंसायाहिंसात्वाभावाद्दोषोपिनभविष्यतिदेवानांकार्यसिद्धिश्चभविष्यतीतितदभिप्रायइति
६१ कालिकादेवीमाहेत्याह इतितस्याइति ६२ महत्कार्येदेव्यर्थबलिदानकर्तव्यमितिदेव्याअभिप्रायंज्ञात्वाकालिकयाग्रेमहादैत्यवधादिमहा
कार्यसिद्ध्यर्थंपशुबुद्ध्याश्रीदेव्यग्रेतौहताविति गूढाभिसंधिः ६३ ६४ अत्रयद्यंबिकाशब्देनकौशिकीमातागृह्यतेतदांबिकायाललाटफल
कान्निःसृतायाःकाल्याश्चंडमुंडौनिहत्यागतायाअंबिकयैवचामुंडेतिनामकरणंकृतमित्यर्थःसंपद्यते यदित्वंबिकाशब्देनकौशिक्येवगृह्यतेतदाकौ
शिकीललाटफलकान्निःसृतायाःकाल्याश्चंडमुंडौनिहत्यागतायाः कौशिक्यैवचामुंडेतिनामकरणंकृतमित्यर्थःसंपद्यते मार्कंडेयपुराणेतूभयपक्षौ

व्यासउवाच इतितस्यावचःश्रुत्वाकालिकाप्राहतांपुनः शुद्धयज्ञेऽतिविख्यातेखड्गयूपेप्रतिष्ठिते ६२ आलंभंचकरि
ष्यामियथाहिंसानजायते इत्युक्त्वासातदादेवीखड्गेनशिरसीतयोः ६३ चकर्त्ततरसाकालीपपौचरुधिरंमुदा एवंदैत्यौ
हतौदृष्ट्वामुदितोवाचचांबिका ६४ कृतंकार्यंसुराणांतेददाम्यद्यवरंशुभं चंडमुंडौहतौयस्मात्तस्मात्तेनामकालिके ६५
चामुंडेतिसुविख्यातंभविष्यतिधरातले इतिश्रीदे॰भ॰पं॰चंडमुंडवधेषड्विंशोऽध्यायः २६ श्रीव्यासउवाच हतौ
तौदानवौदृष्ट्वाहतशेषाश्चसैनिकाः पलायनंततःकृत्वाजग्मुःसर्वेनृपंप्रति १ भिन्नांगाविशिखैःकेचित्केचिच्छिन्नकरास्त
था रुधिरस्रावदेहाश्चरुदंतोभिययुःपुरे २ संभवतःप्राचस्तुद्वितीयपक्षमेवसप्तशतीव्याख्यायांसमाश्रयंति परंत्वंबिकाशब्दस्य
कौशिकीजनन्यांशक्तेःपूर्वमुभयपुराणयोरुक्तत्वात्सैवात्रमात्यायुक्तत्वादितिप्रथमपक्षएवज्यायानितिममप्रतिभाति चामुंडेति पृषोदरादित्वात्सा
धुः ६५ इतिश्रीदेवीभागवतटीकायांपंचमस्कंधेदेवीभगवतीमाहात्म्येचंडमुंडवधेषड्विंशोऽध्यायः २६ अधोधिकैस्त्रिषष्ट्यात्मपद्यैरथस
विस्तरं रक्तबीजासुरस्यात्रयुद्धंसम्यगिहोच्यते १ चंडमुंडवधोत्तरंजातंवृत्तमाह हतावितावित्ति २ बुंबारवमिति हस्तमु-
खसंयोगेनक्रियमाणःशब्दोबुंबारवःकस्मिंश्चिदनर्थेसंप्राप्तेएवंतंशब्दंलोकाःकुर्वंति ३

४ दासेरकपदातिभिरिति दासेरकस्तुकरभेदासिपुत्रेचधीवरेइतिमेदिनी दासेरकाश्चपदातयश्चेति द्वंद्व कर्मधारयोवा दासेरकाउष्ट्रावा ५ कुल्यानदी शोणितमेवजलंतस्यप्रापिका मांसमेवातिशयितः कर्दमोयस्यां केशरूपशैवालवती भग्नरथास्तेषांचक्रैरावर्तस्थानापन्नैर्विराजिता

गत्वादैत्यपतिंसर्वेचक्रुर्बुंबारवंमुहुः रक्षरक्षमहाराजभक्षयत्यद्यकालिका ३ तयाहतौमहावीरौचंडमुंडौस्फुरार्द्दनौ भक्षिताःसैनिकाःसर्वेवयंभग्नाभयातुराः ४ भीतिदंचरणस्थानंकृतंकालिकयाप्रभो पातितैर्गजवीराश्वैर्दासेरकपदातिभिः ५ शोणितौघवहाकुल्याकृतामांसातिकर्दमा केशशैवलिनीभग्नरथचक्रविराजिता ६ छिन्नबाह्वादिमच्छादयाशीर्षतुंबीफलान्विता भयदाकातराणांवैस्फुराणांमोदवर्द्धिनी ७ कुलंरक्षमहाराजपातालंगच्छसत्वरं क्रुद्धादेवीक्षयंसद्यः करिष्यतिनसंशयः ८ सिंहोपिभक्षयत्याजौदानवान्दनुजेश्वर तथैवकालिकादेवीहंतिबाणैरनेकधा ९ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रमरणायमृषामतिं करोषिस्रहितोष्णात्वाशंभेनकुपिताशयः १० किंकरिष्यतिनार्येषाक्रूराकुलविनाशिनी यस्याहेतोर्महाराज हंतुमिच्छसिबांधवान् ११ दैवाधीनौमहाराजलोकेजयपराजयौ अल्पार्थायमहद्दुःखंबुद्धिमान्नप्रकल्पयेत् १२ चित्रंपश्यविधेःकर्मयदधीनंजगत्प्रभो निहताराक्षसाःसर्वेस्त्रियापश्यैकयानया १३ जेतात्वंलोकपालानांसैन्ययुक्तोहिसांप्रतं एकाप्रार्थयतेबालायुद्धायेतिस्फुसंभ्रमः १४ पुरात्वयातपस्तप्तंपुष्करेदेवनायने वरदानायसंप्राप्तोब्रह्मालोकपितामहः १५ धात्रोक्तस्त्वंमहाराजवरंवरयसुव्रत तदालयामरत्वंचप्रार्थितंब्रह्मणःकिल १६ देवदैत्यमनुष्येभ्योनभवेन्मरणंमम सर्वकिन्नरयक्षेभ्यःपुल्लिंगवाचकादपि १७ तस्मात्त्वांहंतुकामैषाप्राप्तायोषिद्वराप्रभो युद्धंमाकुरुराजेंद्रविचार्यैवंप्रियाधुना १८ देवीत्वेषामहामायाप्रकृतिःपरमामना कल्पांतकालेराजेंद्रसर्वसंहारकारिणी १९

छिन्नायेबाहुपादास्तएवमत्स्यास्तैर्युक्ता शीर्षाण्येवतुंबीफलानितद्युक्ता ७ ८ ९ १० किंकरिष्यतीति किमनयाफलमित्यर्थः ११ १२ १३ सुसंभ्रमआश्चर्यं १४ १५ १६ १७ १८ १९

२० २१ २२ २३ २४ २५ जीविताशायुष्माकंबलीयस्यस्तीत्यर्थः २६ ममदैवाधीनत्वनिश्चयात्सानास्तीत्याह दैवाधीनमिति २७

उत्पादयित्रीलोकानांदेवानामीश्वरीशुभा त्रिगुणातामसीदेवीसर्वशक्तिसमन्विता २० अजय्याचाक्षयानित्यासर्वज्ञाचसदार्दिना वेदमाताचगायत्रीसंध्यासर्वस्थलालया २१ निर्गुणासगुणासिद्धासर्वसिद्धिप्रदाऽव्यया आनंदानंददागौरी देवानामभयप्रदा २२ एवंज्ञात्वामहाराजवैरभावंत्यजानया शरणंव्रजराजेंद्रदेवीत्वांपालयिष्यति २३ आज्ञाकरोभवेत्तस्याःसंजीवयनिजंकुलं हतशेषाश्चयेदैत्यास्तेभवंतुचिरायुषः २४ व्यासउवाच इतितेषांवचःश्रुत्वाशुंभःसुरबलार्दनः उवाचवचनंतथ्यंवीरवर्यगुणान्वितं २५ शुंभउवाच मौनंकुर्वंतुभोमंदायूयंभग्नारणाजिरात् शीघ्रंगच्छंतुपातालंजीविताशाबलीयसी २६ दैवाधीनंजगत्सर्वंकाचिंताऽत्रजयेमम देवास्तथैवब्रह्माद्यादैवाधीनावयंयथा २७ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रोयंयमोग्निर्वरुणस्तथा सूर्यश्चंद्रस्तथाशक्रःसर्वेदैववशाःकिल २८ काचिंतातर्हिमेमंदायद्भावितद्भविष्यति उद्यमस्तादृशोभूयाद्यादृशीभवितव्यता २९ सर्वथैवंविचार्यैवनशोचंतिबुधाःक्वचित् स्वधर्मंनत्यजंतीहज्ञानिनोमरणाद्भयात् ३० सुखंदुःखंतथैवायुर्जीवितंमरणंनृणां कालेभवतिसंप्राप्तेसर्वथादैवनिर्मितं ३१ ब्रह्मापततिकालेस्वेविष्णुश्चपार्वतीपतिः नाशंगच्छंत्यायुषोंतेसर्वेदेवाःसवासवाः ३२ तथाहमपिकालस्यवशगःसर्वथाधुना नाशंजयंवागंतास्मिस्वधर्मपरिपालनात् ३३ आहूतोप्यनयाकामंयुद्धायाबलयाकिल कथंपलायनपरोजीवेयंशरदांशतं ३४ करिष्याम्यद्यसंग्रामंयद्भावितद्भवत्विह जयोवामरणंवापिस्वीकरोमियथातथा ३५ दैवंमिथ्येतिविद्वांसोवदंत्युद्यमवादिनः युक्तियुक्तंवचस्तेषांयेजानंत्यभिभाषितं ३६

२८ २९ ३० ३१ ३२ इत्थंकालवशत्वेसर्वेषांसमाने यथातेयुद्धंत्यजतितथाहमपीत्याह तथाहमपीति ३३ ३४ ३५ दैवाधीनत्वपक्षेपीदमुत्तरंमयादत्तं उद्यमाधीनत्वपक्षेतुसर्वथायोद्धव्यमित्येवायातीत्या

ह दैवंमिथ्येति तेषांवचोयुक्तियुक्तं इत्थंयेभिभाषितंशास्त्रंजानंतितेवदंतीत्यर्थः ३६ तत्रयुक्तिमाह उद्यमेनविनेति तद्भविष्यतीति अत्रेतिशेषः
३७ तस्यसत्त्वेकिमिति तस्यदृष्टस्यसत्त्वेकिंप्रमाणंनप्रमाणमस्तीत्यर्थः अदृश्यमदृष्टंकथंदृश्यतेतस्मादहृश्यत्वाभावान्नप्रत्यक्षंप्रमाणमदृष्टसत्त्वेइत्यर्थः
३८ तस्माद्दृष्टाभावादवलंबंविनैवाश्चर्यंविनेवैषाचित्तस्यधारणास्थापनादुःखेदुःखविषये ३९ चक्रीति वर्तुलंपाषाणद्वयंपिष्टसाधनंचक्रीपदवाच्यंलोके
चक्कीतिवदंति ४० ननूद्यमेकृतेपिकचित्कार्यंनभवतितस्मादुद्योगोप्यकिंचित्करःकिंतुदैवमेवप्रधानमितिचेत्तत्राह कदाचिदिति कार्यानुरूपोद्योगेभवत्येवका
र्यं कार्यबाहुल्येउद्योगन्यूनतायांनकार्यंभवतीतिनतन्निर्वाहार्थमदृष्टापेक्षास्तीत्यर्थः ४१ प्रत्यक्षप्रमाणाभावेप्यागमस्यादृष्टविषयेप्रामाण्यमस्त्येवेतिचेद्येवेदप्रा

उद्यमेनविनाकामंनसिध्यंतिमनोरथाः कातराएवजल्पंतियद्भाव्यंतद्भविष्यति ३७ अदृष्टंबलवन्मूढाःप्रवदंतिनपंडि
ताः प्रमाणंतस्यसत्त्वेकिमदृश्यंदृश्यतेकथं ३८ अदृष्टंक्वापिदृष्टंस्यादेषामूर्खविभीषिका अविलंबंविनैवैषादुःखेचित्त
स्यधारणा ३९ चक्रीसमीपेसंविष्टासंस्थितापिष्टकारिणी उद्यमेनविनापिष्टंनभवत्येवसर्वथा ४० उद्यमेचकृतेकार्य-
सिद्धिःस्यात्येवसर्वथा कदाचित्तस्यन्यूनत्वेकार्यंनैवभवेदपि ४१ देशंकालंचविज्ञायस्वबलंशत्रुजंबलं कृतंकार्यंभवत्येवबृ
हस्पतिवचोयथा ४२ व्यासउवाच इतिनिश्चित्यदैत्येंद्रोरक्तबीजंमहासुरं प्रेषयामाससंग्रामेसैन्येनमहतावृतं ४३ शुंभ
उवाच रक्तबीजमहाबाहोगच्छत्वंसमरांगणे कुरुयुद्धंमहाभागयथातेबलमाहितं ४४ रक्तबीजउवाच महाराजनते
कार्याचिंतास्वल्पतरापिवा अहमेनांहनिष्यामिकरिष्यामिवशेतव ४५ पश्यमेयुद्धचातुर्यंक्वेयंबालासुरप्रिया दासींतेऽहं
करिष्यामिजित्वेमांसमरेबलात् ४६ व्यासउवाच इत्याभाष्यकुरुश्रेष्ठरक्तबीजोमहासुरः जगामरथमारुह्यस्वसैन्यपरिवा
रितः ४७

माण्यवादिनस्तान्प्रतीत्थंवक्तव्यं नवयंतादृशाःकिंतुप्रत्यक्षमेकेचार्वाकाइति नास्तिकमतावलंबिनइत्याह देशंकालंचेति देशकालावप्युद्योग
स्यसामग्रीभूतेकल्प्येतेइतिभावः कोभवतामाचार्यइतिचेत्तत्राह बृहस्पतीतिबार्हस्पत्यंशास्त्रमित्यर्थः४२ ४३ अयंरक्तबीजोमहिषासुरस्योत्पत्तिसमयेचितामध्यान्निर्गतोदे
हांतरेणरंभासुरएवेतिपूर्वमुक्तं ४४ ४५ ४६ ४७

शैलोपरिस्थितामिति यद्यपि देवी शंभस्योपवने स्थितेति पूर्वमुक्तं तथापि चंडमुंडवधानंतरं सर्वदैत्यानां वधे विस्तीर्णस्थलस्यापेक्षितत्वाल्लोकासंकुलिते विस्तीर्णे देशे हिमालये गतवती भगवतीति वा शैलोपर्येव तस्योपवनमासीदिति वा बोध्यं ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ परंतु यत्किंचिन्मयोच्यते न

हस्त्यश्वरथपादातिवृंदैश्च परिवेष्टितः निर्जगाम रथारूढो देवीं शैलोपरिस्थितां ४८ तमागतं समालोक्य देवी शंखमवादयत् भयदं सर्वदैत्यानां देवानां मोदवर्द्धनं ४९ श्रुत्वा शंखस्वनं चोग्रं रक्तबीजोऽतिवेगवान् गत्वा समीपे चामुंडां बभाषे वचनं मृदु ५० रक्तबीज उवाच बाले किं मां भीषयसि मत्वा त्वं कातरं किल शंखनादेन तन्वंगि वेत्सि किं धूम्रलोचनं ५१ रक्तबीजोऽस्मि नाम्नाहं त्वत्सकाशमिहागतः युद्धेच्छा चेत्प्रिकालापे सज्जा भव भयं न मे ५२ पश्याद्य मे बलं कांते दृष्टा ये कातरास्त्वया नाहं पंक्तिगतस्तेषां कुरु युद्धं यथेच्छसि ५३ वृद्धाश्च सेविताः पूर्वं नीतिशास्त्रं श्रुतं त्वया पठितं चार्थविज्ञानं विद्वद्गोष्ठीकृता यथवा ५४ साहित्यतंत्रविज्ञानं चेदस्ति नवकंदरि शृणु मे वचनं पथ्यं तथ्यं प्रमितिबृंहितं ५५ रसानां च नवानां वै द्वावेव मुख्यतां गतौ शृंगारकः शांतिरसो विद्वज्जनसभासु च ५६ तयोः शृंगार एवादौ नृपभावे प्रतिष्ठितः विष्णुर्लक्ष्म्या सहास्ते वै सावित्र्या चतुराननः ५७ शच्येंद्रः शैलसुतया शंकरः सह शेरते वल्या वृक्षो मृगो मृग्या कपोत्या च कपोतकः ५८ एवं सर्वे प्राणभृतः संयोगरसिका भृशं अप्राप्तभोगविभवा ये चान्ये कातरा नराः ५९ भवंति यतयस्ते वै मूढा दैवेन वंचिताः असंसाररसज्ञास्ते वंचिता वंचनापरैः ६० मधुरालापनिपुणैरतः शांतिरसे हिते क्व ज्ञानं क्व च वैराग्यं वर्तमाने मनोभवे ६१

च श्रुत्वा पथ्यात् युद्धं कुर्वित्याह वृद्धाश्चेति सर्वेषां वाक्यानां चेदस्तीत्यनेनान्वयः ५४ ५५ रसानामिति विद्वत्सभासु शृंगाररसः शांतिरसश्चेति द्वावेव मुख्यत्वेन गणितौ ५६ नृपभावे संसारशक्तिरूपे नृपस्वभावे इत्यर्थः अस्मिन् रसे के सक्ता इति चेत्तत्राह विष्णुर्लक्ष्म्येति ५७ ५८ शांतिरसे के सक्ता इति चेद्धतभाग्या इत्याह अप्राप्तभोगविभवा इति ५९ ६० ये कुत्राप्युपयोगिनो न संति अंधपंगुमूढादयस्ते शांतिरसे निमग्ना इत्यर्थः किंच ज्ञानं

भवतिचेत्सापिशांतिः रसोस्तुनदेवतुसर्वथादुर्लभमित्याह कृत्तानमिति ६१ ६२ ६३ चामुंडाललाटान्निःसृताकालिकाकोशान्निर्गता अंबिकानयोर्जननी इतिश्रीदेवीभा॰पं॰सप्तविंशोऽध्यायः २७ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुरक्तबीजासुरेणह देव्यासहमहायुद्धमभूदितिचवर्ण्यते १ रक्त-

लोभेक्रोधेचदुर्द्धर्षेमोहेमतिविनाशके तस्मात्त्वमपिकल्याणिकुरुकांतंमनोहरं ६२ शुंभंसुराणांजेतारंनिशुंभंवामहाबलं व्यासउवाच इत्युक्त्वारक्तबीजोऽसौविररामपुरःस्थितः ६३ श्रुत्वाजहासचामुंडाकालिकाचांबिकातथा इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेसप्तविंशोऽध्यायः २७ व्यासउवाच कृत्वाहास्यंततोदेवीतमुवाचविशांपते मेघगंभीरयावाचायुक्तियुक्तमिदंवचः १ पूर्वमेवमयाप्रोक्तंमंदात्मन्किंविकत्थसे दूतस्याग्रेयथायोग्यंवचनंहितसंयुतं २ सदृशोममरूपेणबलेनविभवेनच त्रिलोक्यांयदिकोपिस्यात्तंपतिंप्रवृणोम्यहं ३ ब्रूहिशुंभंनिशुंभंचप्रतिज्ञामेपुराकृता तस्माद्युध्यस्वजित्वामांविवाहंविधिवत्कुरु ४ त्वंवैतदाज्ञयाप्राप्तस्तस्यकार्यार्थसिद्धये संग्रामंकुरुपातालंगच्छवापतिनासह ५ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंदेव्याःसदैत्योऽमर्षपूरितः मुमोचतरसाबाणान्सिंहस्योपरिदारुणान् ६ अंबिकातांञ्शरान्वीक्ष्यगगनेपन्नगोपमान् चिच्छेदसायकैस्तीक्ष्णैर्लघुहस्ततयाक्षणात् ७ अन्यैर्जघानविशिखैरक्तबीजंमहासुरं अंबिकाचापनिर्मुक्तैःकर्णाकृष्टैःशिलाशितैः ८ देवीबाणहतःपापोमूर्च्छामापरथोपरि पतितेरक्तबीजेतुहाहाकारोमहानभूत् ९ सैनिकाश्चुक्रुशुःसर्वेहताःस्मइतिचाब्रुवन् ततोडुंबारवंश्रुत्वाशुंभःपरमदारुणं १०

बीजवाक्यंश्रुत्वादेवीयदाहतदुच्यते कृत्वाहास्यमिति १ पूर्वमेवेति हेमंदात्मन्पूर्वंप्रेषितस्यदूतस्याग्रेयथायोग्यंहितसंयुतंवचनंमयापूर्वमेवप्रोक्तंपुनस्त्वंकिमर्थंविकत्थसइत्यन्वयः २ तत्किमुक्तमितिचेत्तदाह सदृशोममेति प्रवृणोमिवर्तमानसामीप्येभविष्यतिलड्वरिष्यामीत्यर्थः ३ इतिप्रतिज्ञेत्यर्थः ४ ५ ६ ७ अन्यैरितिस्थूलाग्रैरित्यर्थः ८ तेनचरक्तंननिर्गतंमूर्च्छाचजातेत्युभयंयुक्तमेव ९ १०

११ १२ १३ १४ कालीविस्तारितानना सतीतेन नादेन मुक्ता जाता तथा तेषां नादं स्वमुखेनाकरोदित्यर्थः १५ १६ आयते विस्तीर्णे

उद्योगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेश ह शुंभ उवाच निर्यांतु दानवाः सर्वे कांबोजाः स्वबलैर्वृताः ११ अन्येऽप्यतिबलाः शूराः कालकेया विशेषतः व्यास उवाच इत्याज्ञप्तं बलं सर्वं शुंभेन च चतुर्विधं १२ निर्जगाम मदाविष्टं देवी समरमंडले त मागतं समालोक्य चंडिका दानवं बलं १३ घंटानादं चकाराशु भीषणं भयदं मुहुः ज्यास्वनं शंखनादं च चकार जगदंबि का १४ तेन नादेन सा जाता काली विस्तारितानना श्रुत्वा तन्निनदं घोरं सिंहो देव्याश्च वाहनं १५ जगर्ज सोऽपि बल वान् जनयन्भयमद्भुतं तन्निनादमुपश्रुत्य दानवाः क्रोधमूर्छिताः १६ सर्वे चिक्षिपुरस्त्राणि देवीं प्रति महाबलाः त स्मिन्नेवायने युद्धे दारुणे लोमहर्षणे १७ ब्रह्मादीनां च देवानां शक्तयश्चंडिकां ययुः यस्य देवस्य यद्रूपं यथाभूषणवाहनं १८ तादृग्रूपास्तदा देव्यः प्रययुः समरांगणे ब्रह्माणी वरटारूढा साक्षसूत्रकमंडलुः १९ आगता ब्रह्मणः शक्तिः ब्रह्मा णी ति प्रतिश्रुता वैष्णवी गरुडारूढा शंखचक्रगदाधरा २० पद्महस्ता समायाता पीतांबरविभूषिता शांकरी तु वृषारूढा त्रिशूलवरधारिणी २१ अर्धचंद्रधरा देवी तथाहिवलया शिवा कौमारी शिखिसंरूढा शक्तिहस्ता वरानना २२ युद्धका मा समायाता कार्तिकेयस्वरूपिणी इंद्राणी सुष्टुवदना श्वेतगजवाहना २३ वज्रहस्तातिभूषाढ्या संग्रामाभिमुखी ययौ वाराही सूकराकारा प्रोद्यमेनासनामता २४ नारसिंही नृसिंहस्य बिभ्रती सदृशं वपुः याम्या च महिषारूढा दंड हस्ताभयप्रदा २५ समायाताथ संग्रामे यमरूपा सुविस्मिता तथैव वारुणी शक्तिः कौबेरी च मदोत्कटा २६ एवंविधा स्तथाकारा ययुः स्वस्वबलैर्वृताः आगतास्ताः समालोक्य देवी मुदमवाप च २७

१७ १८ वरटो हंसः १९ २० २१ शिखिसंरूढा मयूरा रूढेत्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ तथाकाराः यस्य देवस्य या शक्तिस्तस्य देवस्य आकारस्तथाकारो यासां ता इत्यर्थः २७

२८ २९ येचान्येदानवाःस्थितास्तान्दैत्यबलंचसर्वंहत्वेत्यर्थः ३० ३१ ३२ ३३ अतिविशिष्टतेजसः कौशिक्याः सविधेस्वयंगंतुमशक्त
स्तादेवशक्तीरीशानोदेव्यैदर्शयित्वा कौशिक्याः स्वशक्तेःपार्वत्याःसकाशात्प्रादुर्भूतत्वेनधृष्टतयाईशानएवतथोक्तवानितिभावः स्वस्यापिसहायन

स्वस्थासुमुदिरेदेवादैत्याश्चभयमाययुः ताभिःपरिवृतस्तत्रशंकरोलोकशंकरः २८ समागम्यचसंग्रामेचंडिकामिदमु
वाचह हन्यंतामसुराःशीघ्रंदेवानांकार्यसिद्धये २९ निशुंभंचैवशुंभंचयेचान्येदानवाःस्थिताः हत्वादैत्यबलंसर्वंकृत्वा
चनिर्भयंजगत् ३० स्वानिस्वानिचधिष्ण्यानिसमागच्छंतुशक्तयः देवायज्ञभुजःसंतुब्राह्मणायजनेरताः ३१ प्राणि
नःसंतुसंतुष्टाःसर्वेस्थावरजंगमाः शमंयांतुतथोत्पाताईतयश्चतथापुनः ३२ घनाःकालेप्रवर्षंतुकृषिर्बहुफलात-
था व्यासउवाच एवंब्रुवतिदेवेशेशंकरेलोकशंकरे ३३ चंडिकायाःशरीरात्तुनिर्गताशक्तिरद्भुता भीषणातिप्रचंडा
चशिवाशतनिनादिनी ३४ घोररूपाथपंचास्यमित्युवाचस्मितानना देवदेवव्रजाशुत्वंदैत्यानामधिपंप्रति ३५ दूतत्वं
कुरुकामारेब्रूहिशुंभंस्मराकुलं निशुंभंचमदोत्सिक्तंवचनान्ममशंकर ३६ मुत्काचित्रिविष्टपंयांतुयूयंपातालमाशु
वै देवाःस्वर्गंसुखंयांतुनराःषाड्स्वासनंशुभं ३७ प्राप्नोतुत्रिदिवंस्थानंयज्ञभागांश्चदेवताः जीवितेच्छास्तयुष्माकं
यदिस्यात्तुमहत्तरा ३८ तर्हिगच्छंतुपातालंतरसायत्रदानवाः अथवाबलमास्थाययुद्धेच्छामरणायचेत् ३९ तदाग
च्छंतुतृप्यंतुमच्छिवाःपिशितेनवः व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्याःशूलपाणिस्त्वरान्वितः ४० गत्वाहदैत्यराजानं
शुंभंसदसिसंस्थितं शिवउवाच राजन्दूतोहमंबायास्त्रिपुरांतकरोहरः ४१

प्रदर्शनेनेषद्दुष्प्रभगवतीतस्योत्तरंनाह किंतुतस्याः
सकाशादुत्पन्नाकाचिच्छक्तिरित्याह चंडिकायाःशरीरात्विति शिवाशतनिनादिनी शतशब्दोनंतवाची शिवानांशतेननिनादिनीतिविग्रहः निनदद्नंतशि-
वास्वतेत्यर्थः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ मच्छिवाः यामयासहानिनदंत्यःप्रादुर्भूताःपिशितंमांसं ४० ४१ ७

४२ ४३ इत्युवाचमहाराज्ञीति त्यक्त्वास्वर्गमिति पारभ्याश्रुवैएतत्पर्यंतमितिशब्दार्थः ४४ देवीवाक्यंदेव्यावाक्यंहितकृदमृतसन्निभंत्र्या

त्वत्सकाशमिहायातोहितंकर्त्तुंतवाखिलं त्यक्त्वास्वर्गंतथाभूमिंयूयंगच्छंतुसत्वरं ४२ पातालंयत्रप्रल्हादोबलिश्च बलिनांवरः अथवामरणेच्छाचेत्तर्ह्यागच्छंतुसत्वरं ४३ संग्राममेवोहनिष्यामिसर्वानेवाहमाशुवै इत्युवाचमहाराज्ञीयुष्म त्कल्याणहेतवे ४४ व्यासउ० इतिदैत्यवरान्देवीवाक्यममृतसन्निभं हितकृच्छ्रावयित्वासमत्यायातश्चमूलभृत् ४५ ययासौप्रेरितःशंभुर्दूतत्वदानवान्प्रति शिवदूतीतिविख्याताजातात्रिभुवनेखिले ४६ तेपिश्रुत्वावचोदेव्याःशंकरोक्तंसुदु ष्करं युद्धायनिर्ययुःशीघ्रंदंशिताःशस्त्रपाणयः ४७ तरसारणमागत्यचंडिकांप्रतिदानवाः निर्जघ्नुश्चशरैस्तीक्ष्णैःकर्णा कृष्टैःशिलाशितैः ४८ कालिकाशूलपातैस्तान्गदाशक्तिविदारितान् कुर्वतीव्यचरत्तत्रभक्षयंतीचदानवान् ४९ कमंडलुजलाक्षेपगतप्राणान्महाबलान् ब्रह्माणीचाकरोत्तत्रदानवान्समरांगणे ५० माहेश्वरीवृषारूढात्रिशूलेनाति रंहसा जघानदानवान्संख्येपातयामासभूतले ५१ वैष्णवीचक्रपातेनगदापातेनदानवान् गतप्राणांश्चकाराशुच्चोत्त मांगविवर्जितान् ५२ ऐंद्रीवज्रप्रहारेणपातयामासभूतले ऐरावतकराघातपीडितान्दैत्यपुंगवान् ५३ वाराहीतुंडघातेन दंष्ट्राग्रपातनेनच जघानक्रोधसंयुक्ताशतशोदैत्यदानवान् ५४ नारसिंहीनखैस्तीव्रैर्दारितान्दैत्यपुंगवान् भक्षयंतीच चाराजौननादचमुहुर्मुहुः ५५ शिवदूतीसाट्टहासैःपातयामासभूतले तांश्चखादाथचामुंडाकालिकाचत्वरान्विता ५६ शि खिसंस्थाचकौमारीकर्णाकृष्टैःशिलाशितैः निजघानरणेशत्रून्देवानांचहितायवै ५७ वारुणीपाशसंबद्धान्दैत्यान्समर मस्तके पातयामासतत्पृष्ठेमूर्च्छितान्गतचेतनान् ५८ वर्धित्वाश्मूलभृच्छिवःप्रत्यायातइत्यर्थः ४५ययेति कौशिकीतउद्भूतयेत्यर्थः

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८

५९ ६० ६१ ६२ ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके पंचमस्कंधेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८ षष्टिश्लोकै रक्तबीजवधाख्यानं सविस्तरं कीर्तयि
त्वाथ शुंभस्य युद्धायोद्योगईर्यते १ रक्तबीजस्य प्रभावं वर्णयति वरदानमिदं तस्येति शिवेनार्पितं समर्पितं रंभासुर एवाग्निमध्यान्निर्गतो रक्त

एवंमातृगणेनाजावतिवीर्यपराक्रमं मर्दितं दानवंसैन्यंपलायनपरंत्वभूत् ५९ हुंकारवस्तुरुमहानभूत्तत्रबलार्णवे
पुष्पवृष्टिंतदादेवाश्चक्रुर्देव्यागणोपरि ६० तच्छ्रुत्वानिनदंघोरंजयशब्दंचदानवाः रक्तबीजश्चुकोपाशु दृष्ट्वादैत्यान्पला
यितान् ६१ गर्जमानांस्तथादेवान्वीक्ष्यदैत्योमहाबलः रक्तबीजस्तु तेजस्वीरणमभ्याययौतदा ६२ सायुधोरथसंविष्टः
कुर्वंज्याशब्दमद्भुतं आजगामतदादेवींक्रोधरक्तेक्षणोद्यतः ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेऽ
ष्टाविंशोऽध्यायः २८ व्यासउवाच वरदानमिदंतस्य दानवस्याशिवार्पितं अत्यद्भुततरंराजन्शृणुतत्प्रब्रवीम्यहं १
तस्यदेहाद्रक्तबिंदुर्यदापततिभूतले समुत्पतंतिदैत्यास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः २ असंख्यानामहावीर्यादानवारक्तसंभ
वाः भववंचितिरुद्रेण दत्तोऽस्त्यसद्भुतोवरः ३ सतेनवरदानेनदर्पितःक्रोधसंयुतः अभ्यगात्तरसासंख्येहंतुंदेवींस
कालिकां ४ सदृष्ट्वावैष्णवींशक्तिंगरुडोपरिसंस्थितां शक्त्याजघानदैत्येंद्रस्तांवैकमललोचनां ५ गदयावारयामा
सशक्तिःसाशक्तिसंयुता अताडयच्चचक्रेणरक्तबीजंमहासुरं ६ रथांगाहतदेहात्तु बहुस्रुश्रावशोणितं वज्राहतगि-
रेःशृंगान्निर्झरइवगैरिकाः ७ यत्रयत्रयदाभूमौपतंतिरक्तबिंदवः समुत्तस्थुस्तदाकाराःपुरुषाश्चसहस्रशः ८
ऐंद्रीतमसुरंघोरंवज्रेणाभिजघानच रक्तबीजंक्रुद्धाविष्टानिःससारचशोणितं ९ ततस्तत्क्षतजाज्जातारक्तबीजा
स्त्वनेकशः तद्वीर्यास्तत्तदाकाराःसायुधायुद्धदुर्मदाः १०

बीजोजात इति महिषासुरोत्पत्तौ पूर्वमुक्तं स एव पश्चात्तपस्ययाशिवाद्वरंलब्ध
वानित्याह अत्यद्भुततरमिति तद्वरदानमत्यद्भुततरंनैतत्सदृशमन्यत्रक्वापिदृष्टमित्यर्थः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ क्षतजाद्रुधिरात् १०

११ तुंडघातेन वाराही देव्यहनत् १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० आगमिष्यनीति आगमिष्यति

ब्रह्माणी ब्रह्मदंडेन कुपिताऽप्यहनद्भृशं माहेश्वरी त्रिशूलेन दारयामास दानवं ११ नारसिंही नखाघातैस्तं विव्याध महास्वरं अहनत्तुंडघातेन क्रुद्धा तं राक्षसाधमं १२ कौमारी च तथा शक्त्या वक्षस्येनमताडयत् सोऽपि क्रुद्धः शरासारैर्बिभेद निशितैश्च ताः १३ गदाशक्तिप्रहारैस्तु मातॄः सर्वाः पृथक्पृथक् शक्तयस्तं शराघातैर्विविधुस्तत्प्रकोपिताः १४ तस्य शस्त्राणि चिच्छेद चंडिका स्वशरैः शितैः जघानान्यैश्च विशिखैस्तं देवी कुपिता भृशं १५ तस्य देहाच्च सुस्राव रुधिरं बहुधा तु यत् तस्मात्तत्सदृशाः शूराः प्रादुरासन्सहस्रशः १६ रक्तबीजैर्जगद्व्याप्तं रुधिरौघसमुद्भवैः सन्नद्धैः सायुधैः कामं कुर्वद्भिर्युद्धमद्भुतं १७ प्रहृष्टतश्च तान्दृष्ट्वा रक्तबीजाननेकशः भयभीताः सुरास्तत्र विषण्णाः शोककर्षिताः १८ कथमद्य क्षयं दैत्या गमिष्यंति सहस्रशः महाकाया महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः १९ एकैव चंडिका त्वत्रास्ति तथा काली च मातरः एताभिर्दानवाः सर्वे जेतव्याः कष्टमेव तत् २० निशुंभो वाथ शुंभो वा सहसा बलसंवृतः आगमिष्यति संग्रामे ततोऽनर्थो महान्भवेत् २१ व्यास उवाच एवं देवा भयोद्विग्नाश्चिंतामापुर्महत्तरां यदा तदांबिका प्राह कालीं कमललोचनां २२ चामुंडे कुरु विस्तीर्णं वदनं त्वरिता भृशं मच्छस्त्रपातसंभूतं रुधिरं पिब सत्वरा २३ भक्षयंती चर रणे दानवानद्य कामतः हनिष्यामि शरैस्तीक्ष्णैर्गदासिमुसलैस्तथा २४ तथा कुरु विशालाक्षि पानं तद्रुधिरस्य च बिंदुमात्रं यथा भूम्यां न पतेदपि सांप्रतं २५ भक्ष्यमाणास्तदा दैत्या न चोत्पत्स्यंति चापरे एवमेषां क्षयो नूनं भविष्यति न चान्यथा २६

चेदित्यर्थः २१ २२ २३ दानवान्भक्षयंती रणे चर व्रजेत्यर्थः अहं दैत्यान्हनिष्यामि त्वं तान्हतान्भक्षयेत्यर्थः २४ किंच तथेति तद्रुधिरस्य पानमपि तथा कुरु यथा भूम्यां बिंदुमात्रमपि लेशमात्रमपि सांप्रतं न पतेदित्यर्थः २५ किमनेन भविष्यतीति चेत्तत्राह भक्ष्यमाणा इति २६

घातयिष्यास्यहमितिपूर्वानुवादंकृत्वाग्रेकर्तव्यमाह घातयिष्यामीति २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

घातयिष्याम्यहं दैत्यंत्वंभक्षयचसत्वरा पिबंतीक्षतजंसर्वंयतमानारिसंक्षये २७ इत्थंदैत्यक्षयंकृत्वा दत्वाराज्यंसुरालयं इंद्रायसुस्थिरंसर्वंगमिष्यामोयथासुखं २८ व्यासउवाच इत्युक्तांबिकयादेवीचामुंडाचंडविक्रमा पपौचक्षतजं सर्वंरक्तबीजशरीरजं २९ अंबिकातंजघानाशुखड्गेनमुसलेनच चखाददेहशकलांश्चामुंडातान्कृशोदरी ३० सोपिक्रुद्धोगदाघातैश्चामुंडांसमघातयत् तथापिचपपावाशुक्षतजंतमभक्षयत् ३१ येऽन्येरुधिरजाःक्रूरारक्तबीजामहाबलाः तेपिनिष्पातितासर्वभक्षितागतशोणिताः ३२ कृत्रिमाभक्षिताःसर्वेयस्तस्वाभाविकोसुरः सोपिप्रपातितोहत्वाखड्गेनातिविखंडितः ३३ रक्तबीजेहतेरौद्रेयेचान्येदानवारणे पलायनंततःकृत्वागतास्तेभयकंपिताः ३४ हाहेतिविब्रुवंतस्तेशंभंमोचुःसुविह्वलाः रुधिरारक्तदेहाश्चविगतास्त्राविचेतसः ३५ राजन्नंबिकयारक्तबीजोसौविनिपातितः चामुंडानस्यदेहात्तुपपौसर्वंचशोणितं ३६ येचान्येदानवाःशूरावाहनेनातिरंहसा सिंहेननिहताःसर्वेकाल्याचभक्षिताःपरे ३७ वयंत्वांकथितुंराजन्नागतायुद्धचेष्टितं चरितंचतथादेव्याःसंग्रामेपरमाद्भुतं ३८ अजेयेयंमहाराजसर्वथादैत्यदानवैः गंधर्वासुरयक्षैश्चपन्नगोरगराक्षसैः ३९ अन्यास्तत्रागतादेव्यइंद्राणीप्रमुखाभृशं युध्यमानामहाराजवाहनैरायुधैर्युताः ४० ताभिःसर्वंहतंसैन्यंदानवानांवरायुधैः रक्तबीजोपिराजेंद्रतरसाविनिपातितः ४१ एकापिदुःसहादेवीकिंपुनस्ताभिरन्विता सिंहोपिहंतिसंग्रामेराक्षसानमितप्रभः ४२ अतोविचार्यसचिवैर्यद्युक्तंतद्विधीयतां नवैरमनयायुक्तंसंधिरेवसुखप्रदः ४३ आश्चर्यमेतदखिलंयन्नारीहंतिराक्षसान् रक्तबीजोपिनिहतःपीतंतस्यापिशोणितं ४४ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० नान्स्वकीयान्सर्वान्निहत्यविपुलंयशोयुद्धमरणंजहित्वास्वप्राणत्राणायगच्छामिगमिष्यामिकिमि

अन्येनिपातितादैत्याःसंग्रामेंबिकयानृप चामुंडयाचमांसंवैभक्षितंसकलंरणे ४५ वरंपातालगमनंनस्याःसेवाथवाव
रा ननुयुद्धंमहाराजकार्यमंबिकयासह ४६ ननारीप्राकृतात्ह्येषादेवकार्यार्थसाधिनी मायेयंप्रबलादेवीक्षपयंतीयमुत्थिता
४७ व्यासउवाच इतितेषांवचस्तथ्यंश्रुत्वाकालविमोहितः मुमूर्षुःप्रत्युवाचेदंशुंभःप्रस्फुरिताधरः ४८ शुंभउवाच
यूयंगच्छंतुपातालंशरणंवाभयातुराः हनिष्याम्यहमद्यैवतांचनाश्वसमुद्यतः ४९ जित्वासर्वान्सुरानाजौकृत्वाराज्यं
सुपुष्कलं कथंनारीभयोद्विग्नःपातालंप्रविशाम्यहं ५० निहत्यपार्षदान्सर्वान्रक्तबीजमुखान्रणे प्राणत्राणायगच्छा
मिहित्वाकिंविपुलंयशः ५१ मरणंत्वनिवार्यंवैप्राणिनांकालकल्पितं तद्भयंजन्मनोपात्तंत्यजेत्कोदुर्लभंयशः ५२ नि
शुंभाहंगमिष्यामिरथारूढोरणाजिरे हत्वातामागमिष्यामिनागमिष्यामिचान्यथा ५३ त्वंतुसेनायुतोवीरपार्ष्णिग्राहोभ
वस्वमे तरसानांशरैस्तीक्ष्णैर्नारीनिंनययमालये ५४ निशुंभउवाच अहमद्यहनिष्यामिगत्वादुष्टांचकालिकां आगमि
ष्याम्यहंशीघ्रंगृहीत्वातामथांबिकां ५५ माचिंतांकुरुराजेंद्रवराकायास्त्वत्कारणे क्वैषाबालाक्वमेबाहुवीर्यंविश्ववश
करं ५६ त्यक्त्वार्तिविपुलांभ्रातर्भुंक्ष्वभोगाननुत्तमान् आनयिष्याम्यहंकामंमानिनींमानसंयुतां ५७ मयितिष्ठतितेरा
जन्नयुक्तंगमनंरणे गत्वाहमानयिष्यामितवार्थेविजयश्रियं ५८ व्यासउवाच इत्युक्त्वाभ्रातरंज्येष्ठंकनीयान्बलगर्वितः
रथमास्थायविपुलंसन्नद्धःस्वबलावृतः ५९ जगामतरसातूर्णंसंगरेकृतमंगलः संस्तुतोबंदिसूतैश्चसायुधःसपरिष्क
रः ६०

त्यर्थः ५१ मरणंत्विति प्राणिनांकालकल्पितंमरणमनिवार्यमेवयदाजन्मगृहीतंतंदैवतद्भयमुपात्तंनतस्माद्भयाद्दुर्लभंयशःकस्त्यजेन्नकोपीत्यर्थः
५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेएकोनत्रिंशोध्यायः २९

चतुःषष्टिमहापद्येर्निशुंभवधउच्यते यत्रदेव्यादानवानांपराक्रमउदीर्यते १ निशुंभेनयुद्धार्थंकृतनिश्चयानंतरंजातंवृत्तमाह निशुंभइति १ २

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ व्यासउवाच निशुंभोनिश्चयंकृत्वामरणायजयायवा सोद्यमःसबलःशूरोरणेदेवीमुपाययौ १ नामाजगामशुंभोपिस्वबलेनसमावृतः प्रेक्षकोभूद्रणेराजासंग्रामरसपंडितः २ गगनेसंस्थितादेवास्तदाभ्रपटलावृताः दिदृक्षवस्तुसंग्रामेसेंद्रायक्षगणास्तथा ३ निशुंभोथरणेगत्वाधनुरादायशार्ङ्गकं चकारशरवृष्टिंसभीषयंजगदंबिकां ४ मुंचंतंशरजालानिनिशुंभंचांडिकारणे वीक्ष्यादायधनुःश्रेष्ठंजहाससुस्वरंमुहुः ५ उवाचकालिकांदेवीपश्यमूर्खत्वमेतयोः मरणायागतौकालिमत्समीपमिहाधुना ६ दृष्ट्वादैत्यवधंघोरंरक्तबीजात्ययंतथा जयाशांकुरुतस्त्वेतौमोहितौमममायया ७ आशाबलवतीह्येषानजहातिनरंक्वचित् भग्नंहृतबलंनष्टंगतपक्षंविचेतनं ८ आशापाशनिबद्धौद्वौयुद्धायसमुपागतौ निहंतव्यौमयाकालिरणेशुंभनिशुंभकौ ९ आसन्नमरणावेतौसंप्राप्तौदैवमोहितौ पश्यतांसर्वदेवानांहनिष्याम्यहमद्यतौ १० व्यासउवाच इत्युक्त्वाकालिकांचंडीकर्णाकृष्टशरोत्करैः छादयामासतरसानिशुंभंपुरतःस्थितं ११ दानवोपिशरांस्तस्याश्चिच्छेदनिशितैःशरैः तयोःपरस्परंयुद्धंबभूवातिभयानकं १२ केसरीकेशजालानिधुन्वानःसैन्यसागरं गाहयामासबलवान्सरसींवारणोयथा १३ नखैर्दंतप्रहारैस्तुदानवान्पुरतःस्थितान् चखादचविशीर्णांगान्गजानिवमदोत्कटान् १४ एवंविमथ्यमानेतुसैन्येकेसरिणातदा अभ्यधावन्निशुंभोथविकृष्टवरकार्मुकः १५

अभ्रपटलावृताइत्यनेनदेव्युपरिच्छायार्थमभ्रपटलमागतमितिबोधितं ३ ४ ५ ६ रक्तबीजस्यात्ययोध्वंसः ममायायामोहितावित्यनेनस्वस्यब्रह्मत्वं स्वमायाशक्तेरतिशयितोमहिमास्तीतिचबोधितं ७ ८ ९ १० ११ १२ गाहयामासप्रविवेशइत्यर्थः १३ १४ १५ छ छ छ छ छ

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ धावमान इति असिनामूर्ध्निसिंहं जघान जगदंबिकां च जघानेत्यर्थः २६ २७ २८

अन्येपिक्रुद्धादैत्येंद्रादेवींहंतुमुपाययुः संदष्टदंतरसनारक्तनेत्राह्यनेकशः १६ तत्राजगामतरसाशुंभःसैन्यसमावृ
तः निहत्यकालिकांकोपाद्गृहीतुंजगदंबिकां १७ तत्रागत्सद्ददर्शाजावंबिकांचपुरःस्थितां रौद्ररसयुतांकांतांशृंगाररससं
युतां १८ तांवीक्ष्यविपुलापांगींत्रैलोक्यवरसुंदरीं स्फुरत्कनयनांरम्यांक्रोधरक्तेक्षणांतथा १९ विवाहेच्छांपरित्यज्य
जयाशांदूरतस्तथा मरणेनिश्चयंकृत्वातस्थावाहितकार्मुकः २० तंतथादानवंदेवीस्मितपूर्वमिदंवचः बभाषेशृणुवतांतेषां
दैत्यानांरणमस्तके २१ गच्छध्वंपामरायूयंपातालंवाजलार्णवं जीविताशांस्थिरांकृत्वात्यक्त्वात्रैवायुधानिच २२ अथ
वामच्छराघातहृतप्राणारणाजिरे प्राप्यस्वर्गस्फुरद्वंसर्वेक्रीडंतुविगतज्वराः २३ कातरत्वंचभूरत्वंनभवत्येवसर्वथा
ददाम्यभयदानंवेयांतुसर्वेयथासुखं २४ व्यासउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यानिशुंभोमदगर्वितः निशितंखड्गमा-
दायचर्मनैवाष्टचंद्रकं २५ धावमानस्तुतरसासिनासिंहंमदोत्कटं जघानातिबलान्मूर्ध्निभ्रामयन्जगदंबिकां २६
ततोदेवीस्वगदयावंचयित्वासिपातनं ताडयामासतंबाह्वोर्मूलेपरशुनातदा २७ खड्गेनानिहतःसोपिबाहुमूलेमहामदः
संस्तभ्यवेदनांभूयोजघानचंडिकांतदा २८ सापिघंटास्वनंघोरंचकारभयदंनृणां पपौपुनःपुनःपानंनिशुंभंहंतुमिच्छ
ति २९ एवंपरस्परंयुद्धंबभूवातिभयप्रदं देवानांदानवानांचपरस्परजयैषिणां ३० पलादाःपक्षिणःक्रूराःसारमेयाश्च
जंबुकाः ननृतुश्चातिसंतुष्टागृध्राःकंकाश्चवायसाः ३१ रणभूर्भातिभूयिष्ठपतितासुरवर्ष्मकैः रुधिरस्रावसंयुक्तैर्ग-
जाश्वदेहसंकुला ३२ पतितान्दानवान्दृष्ट्वानिशुंभोतिरुषान्वितः प्रययौचंडिकांतूर्णंगदामादायदारुणां ३३

निशुंभंहंतुमिच्छति या सेत्यर्थः २९ ३० पलादामांसाशिनः सारमेयाःश्वानः ३१ असुरवर्ष्मकैरसुरशरीरैःगजाश्वदेहसंकुलारणभूरित्यन्वयः ३२ ३३

३४ ३५ ततोयमसादनंगंतासीत्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ परमांगनासर्वकारणभूतासंवि

सिंहंजघानगदयामस्तकेमदगर्वितः प्रहृत्यचस्मितंकृत्वापुनर्देवीमताडयत् ३४ सापितंकुपितातीवनिशुंभंपुरतःस्थितं प्र
हरंतंसमीक्ष्याथदेवीवचनमब्रवीत् ३५ देव्युवाच तिष्ठमंदमतेतावद्यावत्खड्गमिदंतव ग्रीवायांप्रेरयाम्यस्माद्गंतासियमसा
दनं ३६ व्यासउवाच इत्युक्त्वातरसादेवीकृपाणेनसमाहिता चिच्छेदमस्तकंतस्यनिशुंभस्याशुचंडिका ३७ सछिन्नमस्त
कोदेव्याकबंधोतीवदारुणः बभ्रामचगदापाणिस्त्रासयन्देवतागणान् ३८ देवीतस्याशितैर्बाणैश्चिच्छेदचरणौकरौ
पपातोर्व्यांततःपापोगतासुःपर्वतोपमः ३९ तस्मिन्निपतितेदैत्येनिशुंभेभीमविक्रमे हाहाकारोमहानासीत्तत्सैन्येभयकंपि
ते ४० त्यक्त्वायुधानिसर्वाणिसैनिकाःक्षतजाप्लुताः जग्मुर्बुंबारवंसर्वेकुर्वाणाराजमंदिरं ४१ तानागतान्सुसंप्रेक्ष्यशु
भःशत्रुनिषूदनः पप्रच्छक्वनिशुंभोसौकथंभग्नाःपलायिताः ४२ तच्छ्रुत्वावचनंराज्ञस्तेप्रोचुःप्रणताभृशं राजंस्तेनिह
तोभ्राताशेतेसमरमूर्द्धनि ४३ तथानिपातिताःशूरायेचतेप्यनुजानुगाः वयंत्वांकथितुंसर्वंवृत्तांतंसमुपागताः ४४ नि
शुंभोनिहतस्तत्रतयाचंडिकयाधुना नहियुद्धस्यकालोद्यतवराजन्रणांगणे ४५ देवकार्यंसमुद्दिश्यकापीयंपरमांगना
हंतुंदैत्यकुलंनूनंप्राप्तेतिपरिचिंतय ४६ नेषाप्राकृतयोषैवदेवीशक्तिरनुत्तमा अचिंत्यचरिताक्वापिदुर्ज्ञेयादैवतैरपि ४७ ना
नारूपधरातीवमायामूलविशारदा विचित्रभूषणादेवीसर्वायुधधराशुभा ४८ गहनागूढचरिताकालरात्रिरिवापरा अ
पारपारगापूर्णासर्वलक्षणसंयुता ४९ अंतरिक्षस्थितादेवास्तांस्तुवंत्यकुतोभयाः देवकार्यंचकुर्वाणांश्रीदेवींपरमाद्भुतां ५०
पलायनंपरोधर्मःसर्वथादेहरक्षणं रक्षितेकिलदेहेस्मिन्कालेस्मत्सुखवतांगते ५१

रूपिणीश्रीभगवत्यस्तीत्यर्थः ४६ ४७ ४८

४९ ५० ततश्चाधुनेदंकर्तव्यमित्याह पलायनंपरोधर्मइति कालेऽस्मत्सुखवतांगतेऽनुकूलेआगतेइत्यर्थः ५१ ७ ७

५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ अबलयेतिछेदः ५९ ६० इत्थंज्ञात्वायदिच्छसितत्कुर्वित्याह यथातेइति नात्रहेतुरि

संग्रामेविजयोराजन्भवितातेनसंशयः कालःकरोतिबलिनंसमयेनिर्बलंक्वचित् ५२ तंपुनःसबलंकृत्वाजयायोपद
धातिहि दातारंयाचकंकालःकरोतिसमयेक्वचित् ५३ भिक्षुकंधनदातारंकरोतिसमयांतरे विष्णुःकालवशेनूनंब
ह्मावापार्वतीपतिः ५४ इंद्राद्यानिर्जराःसर्वेकालएवप्रभुःस्वयं तस्मात्कालंप्रतीक्षस्वविपरीतंतवाधुना ५५ संसु-
खोदेवतानांचदैत्यानांनाशहेतुकः एकैवचगतिर्नास्तिकालस्याकिलभूपते ५६ नानारूपधराप्यस्तिज्ञातव्यंतस्यचेष्टितं
कदाचित्संभवोनृणांकदाचित्प्रलयस्तथा ५७ उत्पत्तिहेतुःकालोन्यःक्षयहेतुस्तथापरः प्रत्यक्षंतेमहाराजदेवाःसर्वेसवास
वाः ५८ करदास्तेकृताःपूर्वंकालेनसंमुखेनच तेनैवविमुखेनाद्यबलिनोऽबलयास्कृताः ५९ निहतानितरांकालःकरोति
चशुंभाशुंभं नैवात्रकारणंकालीनैवदेवाःसनातनाः ६० यथातेरोचतेराजंस्तथाकुरुविमृश्यच कालोयंनात्रहेतुस्ते-
दानवानांतथापुनः ६१ त्वदग्रतोगतःशक्रोभग्नःसंख्येनिरायुधः तथाविष्णुस्तथारुद्रोवरुणोधनदोयमः ६२ तथा
त्वमपिराजेंद्रवीक्ष्यकालवशंजगत् पातालंगच्छतरसाजीवन्भद्रमवाप्स्यसि ६३ मृतेत्वयिमहाराजशत्रवस्तेमुदान्वि
ताः मंगलानिप्रगायंतोविचरिष्यंतिसर्वतः ६४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेत्रिंशोध्यायः ३०
व्यासउवाच इतितेषांवचःश्रुत्वाशुंभोदैत्यपतिस्तथा उवाचसैनिकान्नाशुकोपाकुलितलोचनः १ शुंभउवाच
जाल्माःकिंब्रूतदुर्वाच्यंकृत्वाजीवितुमुत्सहे निहत्यसचिवान्भ्रातॄन्निर्लज्जोविचरामिकिं २

ति हेतुःस्करवहेतुरनुकूलोनास्तो
त्यर्थः ६१ ६२ ६३ ६४ इतिश्रीदेवीभा०पं० अऽध्यायः ३० एकोनसप्ततिश्लोकैःशुंभासुरवधाश्रिता कथाप्रारभ्यतेदेव्याजगतोमंगलं
कृतं १ निशुंभवधानंतरंजातंकृत्यमाह इतितेषामिति १ दुर्वाच्यंकर्मकृत्वाहंजीवितुमुत्सहेकिमित्यर्थः दुर्वाच्यंकर्मस्वयमेवाह निहत्येति विचरामिकिं-

विचरिष्यामिकिमित्यर्थः २ किंचममयदिमरणकालः समागतः स्यात्तदाकुत्रापिमयागतेसतिकिंमांत्यक्ष्यतीतिवदन्कालस्यमहिमानमाह कालःकर्त्तेति अरूपकेरूपरहितेनास्मिन्नीशेसतीत्यर्थः ३ ४ ननुकालस्यैवाराधनंकर्त्तव्यंतेनसनबाधिष्यतइतिचेत्तत्राह सकालोपीति भावितआ राधितोपिदैवापेक्षयान्यथाकर्त्तुंकश्चित्कार्श्चिदपिनेशतेनसमर्थोभवतीत्यर्थः तस्मात्कालापेक्षयापिदैवमेवमुख्यमितिभावः कालस्यैवमुख्यत्वेतत्त त्कालिकंकार्यंतत्तत्कालेकुतोनस्यात्तस्मान्नकालोमुख्यइत्याह नवर्षतिचेति ५ ६ कस्तर्हिमुख्यइतिचेत्तत्राह कालोनिमित्तमात्रंत्विति ७

कालःकर्त्ताशुभानांवाशुभानांबलवत्तरः काचिंतामममद्वार्यैतस्मिन्नीशेऽप्यरूपके ३ यद्भवतितद्भवतु यत्करोति करोतुतत् नमेचिंतास्तिकुत्रापिमरणाज्जीवनात्तथा ४ सकालोप्यन्यथाकर्त्तुंभावितोनेशतेकश्चित् नवर्षतिचपर्जन्यः श्रावणेमासिसर्वथा ५ कदाचिन्मार्गशीर्षेवापौषेमाघेथफाल्गुने अकालेवर्षतीवाशुतस्मान्मुख्योनचास्त्ययं ६ कालो निमित्तमात्रंतुदैवंहिबलवत्तरं दैवेननिर्मितंसर्वंनान्यथाभवतीत्सदः ७ दैवमेवपरंमन्येधिक्पौरुषमनर्थकं जेतायःसर्व देवानांनिशुंभोप्यनयाहतः ८ रक्तबीजोमहाशूरःसोपिनाशंगतोयदा तदाहंकीर्तिमुत्सृज्यजीविताशांकरोमिकिं ९ प्रा प्तेकालेस्वयंब्रह्मापरार्धद्वयसंमिते निधनंयातितत्रसाजगत्कर्त्तास्वयंप्रभुः १० चतुर्युगसहस्रंतुब्रह्मणोदिवसेकिल प तंतिभवनात्पंचनवचेंद्रास्तथापुनः ११ तथैवद्विगुणेविष्णुर्मरणायोपकल्पते तथैवद्विगुणेकालेशंकरःशांतिमेतिच १२

ननुत्वयापूर्वंजैनमतमाश्रित्यप्रत्यक्षमेकंचार्वाकाइतिबार्हस्पत्यशास्त्रावलंबेतदैवंवेदसिद्धंखंडयित्वापौरुषमेवकार्यसाधकंसाधितमधुनातुकथंदैवंका र्यसाधकमुच्यतइतिचेत्तत्राह दैवमेवपरमिति पौरुषेसत्यपिकार्यस्याजातत्वादनर्थकंकार्यसाधकंपौरुषंधिगित्यर्थः अनेककार्यकारणभावप्रतिबध्यप्रतिबं धकभावकल्पनापेक्षयावेदप्रमाणसिद्धंदैवमेवपरंमुख्यंकार्यसाधकंमन्येइत्यर्थः तस्मात्सर्वस्यदैवाधीनत्वाद्यद्भाविष्यतितद्भवतु मयायोद्धव्यमेवेतिभावः किंचलोकदृष्ट्याप्यधुनाजीविताशांकिंचित्करेत्याह जेतेति ८ करोमिकिंकरिष्यामिकिमित्यर्थः ९ १० ११ १२

१३ १४ १५ तुहिनाचलेहिमाचले निशुंभयुद्धसमयेयुद्धंविहायगृहंगतः पुनःभयर्योगतवानित्यर्थः १६ १७ १८ १९ २०
२१ धैर्येयुद्धधैर्यं २२ २३ कामकांतारतिस्तत्समा रूपेणरतिसदृशीत्यर्थः अतिलावण्यवतीशृंगारंनिजकर्मविहायसर्वान्महाबलान्हंतिवीरक
र्मकरोतिकिमेतदित्यर्थः २४ ममसन्निधौमरालाक्षीहंसलोचनातस्याःसाधनेवशीकारेसमर्थामंत्राअपिनसंतीत्यर्थः २५ किंचसर्वमंत्रमयीय

काचिंतामरणेमूढानिश्चलेदैवनिर्मिते महीमहीधराणांचनाशःसूर्यशशांकयोः १३ जातस्यहिध्रुवंमृत्युर्ध्रुवंजन्मम्रृ
तस्यच अध्रुवेस्मिन्शरीरेतुरक्षणीयंयशःस्थिरं १४ रथोमेकल्प्यतांशीघ्रंगमिष्यामिरणाजिरे जयोवामरणंवापिभवत्व
द्यैवदैवतः १५ इत्युक्त्वासैनिकान्शुंभोरथमास्थायसत्वरः प्रययावंबिकायत्रसंस्थितातुहिनाचले १६ सैन्यंप्रचलि
तंतस्यसंगेतत्रचतुर्विधं हस्त्यश्वरथपादातिसंयुतंसायुधंबहु १७ तत्रगत्वाचलेशुंभःसंस्थितांजगदंबिकां त्रैलोक्य
मोहिनींकांतामपश्यत्सिंहवाहिनीं १८ सर्वाभरणभूषाढ्यांसर्वलक्षणसंवृतां स्तूयमानांसुरैःखस्थैर्गंधर्वयक्षकिन्नरैः
१९ पुष्पैश्चपूज्यमानांचमंदारपादपोद्भवैः कुर्वाणांशंखनिनदंघंटानादंमनोहरं २० दृष्ट्वातांमोहमगमच्छुंभःकामविमो
हितः पंचबाणाहतःकामंमनसासमचिंतयत् २१ अहोरूपमिदंसम्यगहोचातुर्यमद्भुतं सौकुमार्यंचधैर्यंचपरस्परवि-
रोधियत् २२सुकुमारातिनन्वंगीसद्यःप्रकटयौवना चित्रमेतदसौबालाकामभावविवर्जिता २३ कामकांतासमारूपेसर्व
लक्षणलक्षिता अंबिकेयंकिमेतत्तुहंतिसर्वान्महाबलान् २४ उपायःकोत्रकर्तव्योयेनमेवशगाभवेत् नमंत्रावामराला
क्षीसाधनेसन्निधौमम २५ सर्वमंत्रमयीत्येषामोहिनीमदगर्विता सुंदरीयंकथंमेस्याद्वशगावरवर्णिनी २६ पाताल
गमनंमेद्यनयुक्तंसमरांगणात् सामदानविभेदैश्चनेयंसाध्यामहाबला २७ मस्तीतिनकश्चिन्मंत्रएनांवशीकुर्यादित्यभि-
प्रायेणाह सर्वमंत्रमयीति हियतःसर्वमोहिनीनतःसर्वमंत्रमयीत्यर्थः २६ २७ ५ ५ ५

विषमेसंकटे अत्रस्त्रीकृतंस्त्रीहस्तेनकृतंजातंमरणंचमरणमपिनोत्तमंयतस्तद्यशोपहृत्यशोहारकमेवतत इत्यर्थः २८ तदेवस्पष्टयति
मरणमिति २९ अबलेतिछेदः ३० वृथेति सांप्रतमस्मिन्कालेकिंयोज्यानिकिमर्थंयोज्यानि नायंकालः सामवाक्यानामितिभावः तदेवा

किंकर्तव्यंक्वगंतव्यंविषमेसमुपस्थिते मरणंनोत्तमंचात्रस्त्रीकृतंतुयशोपहृत् २८ मरणंऋषिभिःप्रोक्तंसंगरेमं
गलास्पदं यत्तत्समानबलयोर्योधयोर्युध्यतोःकिल२९ प्राप्तेयंदैवरचितानारीनरशतोत्तमा नाशायास्यकुलस्येहस
र्वथातिबलाऽबला ३० वृथाकिंसामवाक्यानिमयायोज्यानिसांप्रतं हननायागताह्येषाकिंतुसाम्नाप्रसीदति ३१ न
दानैश्चालितुंयोग्यानानाशस्त्रविभूषिता भेदस्तत्रविफलःकामंसर्वदेववशानुगा ३२ तस्मात्तुमरणंश्रेयोनसंग्रामे
पलायनं जयोवामरणंवाद्यभवत्येवयथाविधि ३३ व्यासउवाच इतिसंचिंत्यमनसाशुम्भःसत्वाश्रितोभवत् युद्धा
यस्फास्थिरोभूत्वातामुवाचपुरःस्थितां ३४ देवियुध्यस्वकांतेद्यवृथायंतेपरिश्रमः मूर्खासिकिलनारीणांनायंधर्मःक
दाचन ३५ नारीणांलोचनेबाणाभ्रुवावेवशरासनं हावभावास्तुशस्त्राणिपुमाँल्लक्ष्यंविचक्षणः ३६ सन्नाहश्चांगरा-
गोत्ररथश्चापिमनोरथः मंदप्रजल्पितंभेरीशब्दोनान्यःकदाचन ३७ अन्यास्त्रधारणंस्त्रीणांविडंबनमसंशयं लज्जैवभू
षणंकांतेनत्वधार्ष्ट्यंकदाचन ३८ युध्यमानावरानारीकर्कशेवाभिदृश्यते स्तनौसंगोपनीयौवाधनुषःकर्षणंकथं ३९
क्वमंदागमनंकुत्रगदामादायधावनं बुद्धिदाकालिकातत्रचामुंडापरनायका ४०

ह हननायेति ३१ नदानैरिति यतोनानाश
स्त्रविभूषितासर्वसाधनसंपादनेसमर्थातनोयर्किंचिद्धनदानैर्नचालयितुंयोग्यास्तीत्यर्थः भेदस्त्विति यतःसर्वेदेवाअस्यावशाअनुगाःसेवका
श्चसंतिततोभेदोप्यत्रविफलइत्यर्थः ३२ यथाविधियथादैवं ३३ सत्वाश्रितोधैर्याश्रितः ३४ ३५ ३६ सन्नाह उद्योगः अंगरागोहरिचंदनादिः
३७ ३८ ३९ चामुंडापरनायकापरोन्योनायकोयस्याःसापरनायकाचतुरानपरनायकाअनतुरेत्यर्थः ४० छ छ

मंत्रमध्यस्थामंत्रदात्री लालनेपि अरूक्षस्वराकठोरस्वरानत्वेतादृशयालालनंसंभवतीत्यर्थः अतएनांविहायमन्निकटे आगच्छेतिभावः ४१
४२ विलोचनां धा ४३ ४४ ४५ कामकांतारतिः ४६ ४७ प्रेक्षकाहमिति यदिमयिप्रहारंकर्तुंतवहस्तोनप्रसीदति तर्हियथा

चंडिकामंत्रमध्यस्थालालनेऽरूक्षस्वराशिवा वाहनंमृगराडास्तेसर्वसत्त्वभयंकरः ४१ वीणानादंपरित्यज्य घंटानादं
करोषियत् रूपयौवनयोःसर्वविरोधिवरवर्णिनि ४२ यदितेसंगरेच्छास्तिकुरूपाभवभामिनि लंबोष्ठीकुनखीक्रू
राध्वांक्षवर्णाविलोचना ४३ लंबपादाकुदंतीचमार्जारनयनाकृतिः ईदृशंरूपमास्थायतिष्ठयुद्धेस्थिराभव ४४
कर्कशंवचनंब्रूहिततोयुद्धंकरोम्यहं ईदृशींस्कदतींदृष्ट्वानमेपाणिःप्रसीदति ४५ हंतुंत्वांमृगशावाक्षिकामकांतोप
मेमृधे व्यासउवाच इतिब्रुवाणंकामार्त्तंवीक्ष्यतंजगदंबिका ४६ स्मितपूर्वमिदंवाक्यमुवाचभरतोत्तम देव्युवाच
किंविषीदसिमंदात्मन्कामबाणविमोहितः ४७ प्रेक्षकाहंस्थितामूढकुरुकालिकयामृधं चामुंडयावाकुर्वेतेनवयो-
ग्येरणांगणे ४८ प्रहरस्वयथाकामंनाहंत्वांयोद्धुमुत्सहे इत्युक्त्वा कालिकांप्राहदेवीमधुरयागिरा ४९ जह्येनंकालि
केक्रूरेकुरुमेप्रियमाहवे व्यासउवाच इत्युक्त्वाकालिकाकालप्रेरिताकालरूपिणी ५० गदांप्रगृह्यनरसातस्थावाजौक्रु
तोद्यमा तयोःपरस्परंयुद्धंबभूवातिभयानकं ५१ पश्यतांसर्वदेवानांमुनीनांचमहात्मनां गदामुद्यम्यशुंभोथजघान
कालिकांरणे ५२ कालिकादैत्यराजानंगदयान्यहनद्भृशं बभंजास्यरथंचंडीगदयाकनकोज्ज्वलं ५३ खरान्हत्वाजघाना
शुदारुकंदारुणस्वना सपदातिर्गदांगुर्वींसमादायक्रुधान्वितः ५४ कालिकाभुजयोर्मध्येप्रहसन्नहनत्तदा वंचयित्वा
गदापातंखड्गमादायसत्वरा ५५

युद्धार्थंगुरुलंबोष्ठीत्यादिलक्षणांप्रार्थयसितथाकालिकेयमास्तितयैवयुद्धंकुरु अहंकेवलंप्रेक्षिकास्मिप्र
वामि ततोनमयिप्रहारापेक्षेत्यर्थः अथवाचामुंडयाललाटादुद्भूतयाकुरुयुद्धं एतेकौशिकीचामुंडेतवरणांगणेयोग्येभवतइत्यर्थः ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३
दारुकं—

सारथिं५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ अत्रदेवस्कृत्स्तुत्तरंभगवत्सावरदानं तस्याश्चां
तर्धानमनुक्तमपिमार्कंडपुराणादवसेयं ६८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुचरित्रत्रयसेव
कौ राजवैश्यौप्रसिद्धौयौतयोर्वार्तातुकथ्यते १ अत्रपूर्वाध्यायेचारित्रत्रयपाठस्यतच्छ्रवणस्यचसर्वकामप्रदत्वंमोक्षप्रदत्वंचाभिहितं तत्रचरित्रत्रय
पाठेनश्रवणेनवाकस्यसिद्धिर्जातेतिभक्तिमान्राजापृच्छति महिमावर्णितःसम्यगिति केनचाराधितेति ननुभगवत्याःसर्वेब्रह्मादयोदेवाःसर्वेदेवर्ष

चिच्छेदास्यभुजंसव्यंसायुधंचंदनार्चितं सच्छिन्नबाहुर्विरथोगदापाणिःपरिप्लुतः ५६ रुधिरेणसमागम्यकालिकाम
हनत्तदा ॥ कालीचकरवालेनभुजंतस्याथदक्षिणं ५७ चिच्छेदप्रहसंतीसासगदंकिलसांगदं कर्त्तुंपादप्रहारंसकु
पितःप्रययौजवात् ५८ कालीचिच्छेदचरणौखड्गेनास्यत्वरान्विता सच्छिन्नकरपादोपितिष्ठतिष्ठेतिचाब्रुवन् ५९ धाव
मानोययावाशुकालिकांभीषयन्निव तमागच्छंतमालोक्यकालिकाकमलोपमं ६० चकर्त्तमस्तकंकंठाद्रुधिरौघवहंभृशं छि
न्नेसौमस्तकेभूमौपपातगिरिसन्निभः ६१ प्राणाविनिर्ययुस्तस्यदेहादुत्क्रम्यसत्वरं गतासुंपतितंदैत्यंदृष्ट्वादेवाःसवास
वाः ६२ तुष्टुवुस्तांतदादेवींचामुंडांकालिकांतथा ववुर्वाताःशिवास्तत्रदिशश्चविमलाभृशं ६३ बभूवुश्चाग्नयोहोमेप्रद
क्षिणाशिखाःशुभाः हतशेषाश्चयेदैत्याःप्रणम्यजगदंबिकां ६४ त्यक्त्वायुधानितेसर्वेपातालंप्रययुर्नृप एतत्तेसर्वमाख्या
तंदेव्याश्चरितमुत्तमं ६५ शुंभादीनांवधंचैवसुराणांरक्षणंतथा एतदाख्यानकंसर्वेपठंतिभुविमानवाः ६६ शृण्वंतिचसदा
भक्त्यातेकृतार्थाभवंतिहि अपुत्रोलभतेपुत्रान्निर्धनश्चधनंबहु ६७ रोगीचमुच्यतेरोगात्सर्वान्कामानवाप्नुयात् शत्रुतोनभयंतस्य
यइदंचरितंशुभं शृणोतिपठतेनित्यंमुक्तिमान्जायतेनरः ६८ इति॰दे॰भा॰पं॰शुंभवधो॰अध्यायः जनमेजयउ॰ महिमावर्णि
तेसम्यक्चंडिकायास्त्वयामुने केनचाराधितापूर्वंचरित्रत्रययोगतः १ यःसर्वेराजर्षयःसर्वेब्रह्मर्षयोगौरीलक्ष्म्यादिमहादेवताश्चकिंबहुनामा-

णिजातं सर्वमाराधकमस्ति सुरथमात्रं भगवत्याराधनेनैव भवतीति तदाराधनफलं मोक्षकाममुनिभिराराधनान्मोक्षफलं च पूर्वमुक्तमेवेति चेत्तत्राह चरित्रत्रय योगत इति सत्यं पूर्वमुक्तं तथापि भगवत्याराधनमनेकमंत्रजपध्यानसमाधिपूजास्तोत्रपाठैरनेकविधं भवति तत्र चरित्रत्रयस्य क्रमाच्चरित्रत्रयपाठेन श्रवणेन वा कस्य सिद्धिर्जातेति विशेषेण चरित्रत्रयमात्रपाठश्रवणफलं कस्य जातमिति मया पृच्छ्यत इति भावः चरित्रत्रययोगतः केनाराधितेत्यन्वयः १ केन प्राप्तं फल मिति अत्रापि चरित्रत्रययोगत इत्यनुषंजनीयं २ किंचोपासनविधिमपि ब्रूहीत्याह उपासनेति ३ ४ स्वारोचिषेंतर इति स्वारोचिषाधिकारो

प्रसन्ना कस्य वरदा केन प्राप्तं फलं महत् आराध्य कामदां देवीं कथयस्व कृपानिधे २ उपासनाविधिं ब्रह्मन् तथा पूजाविधिं वद विस्तरेण महाभाग होमस्य च विधिं पुनः ३ सूत उवाच इति भूपवचः श्रुत्वा प्रीतः सत्यवतीसुतः प्रत्युवाच नृपं कृष्णो महामायाप्रपूजनं ४ व्यास उवाच स्वारोचिषेंतरे पूर्वं सुरथो नाम पार्थिवः बभूव परमोदारः प्रजापालनतत्परः ५ सत्यवादी कर्मपरो ब्राह्मणानां च पूजकः गुरुभक्तिरतो नित्यं स्वदारगमने रतः ६ दानशीलोऽविरोधी च धनुर्वेदैकपारगः एवं पालयतो राज्यं म्लेच्छाः पर्वतवासिनः ७ बलाच्छत्रुत्वमापन्नाः सैन्यं कृत्वा चतुर्विधं हस्त्यश्वरथपादातिसहितास्तु मदोत्कटाः ८ कोलाविध्वंसिनः प्राप्ताः पृथ्वीग्रहणतत्पराः सुरथः सैन्यमादाय संमुखः समपद्यत ९ युद्धं समभवद्घोरं तस्य तैरतिदारुणैः म्लेच्छानां तु बलं स्वल्पं राज्ञस्तु बलमद्भुतं १०

पलक्षित द्वितीयमन्वंतर इत्यर्थः पूर्वमिति कथाकालापेक्षया ५ ६ अविरोधीति छेदः कस्यापि न शत्रुरित्यर्थः म्लेच्छाः पर्वतवासिन इति यद्यपि ध्रुवस्य पौत्रो नंदिरुन्नामको मुरुबलेन युद्धार्थमागत इति भक्तानिरखंडे उक्तं तथापि तेन स्व सहायार्थं म्लेच्छा आनीता इति बोध्यं अत एव तेषां शत्रुत्वाभावेपि साहाय्यार्थमागतत्वाद्बलाच्छत्रुत्वमापन्ना इत्युक्तं ७ बलाच्छत्रुत्वमिति अनेनाकृत्रिमशत्रुत्वे इत्यर्थः ८ कोलाविध्वंसिन इति कोलाशब्दो नामैकदेशेन नामग्रहणमिति न्यायात्कोलाहलवाचकः तथा च कोलाहलेनान्यायेनैव शत्रुराज्यविध्वंसनशीलाः न तु युद्धनीत्या बलिन इत्यर्थः तथा ते राज्ञा न जिता एव स्युरिति भावः यद्वा कोलाशब्देन राज्ञो नगरीति ब्रह्मवैवर्तके प्रकृतिखंडे दुर्गोपाख्याने उक्तं तस्याः कोलानगर्या विध्वंसिन इति वा ९ १०

पराजितइति दैवयोगादन्यायिनांयुद्धप्रसंगेन्यायवान् राजाकथमन्यायंकुर्यादितिपराजित इत्यर्थः ११ विमनाः सन्प्रधानान्दृष्ट्वेत्यन्वयः १२

तथापितैर्जितोयुद्धे दैवाद्राजापराजितः भग्नश्चस्वपुरप्राप्तः स्वरक्षंदुर्गमंडितं ११ चिंतयामासमेधावीराजानीतिविच
क्षणः प्रधानान्विमनादृष्ट्वाशत्रुपक्षसमाश्रितान् १२ स्थानंगृहीत्वाविपुलंपरिखादुर्गमंडितं कालप्रतीक्षाकर्त्तव्याकिंब्र
युद्धंवरंमतं १३ मंत्रिणःशत्रुवशगामंत्रयोग्याननेकिल किंकरोमीतिमनसाभूपतिःसमचिंतयत् १४ कदाचित्तेगृहीत्वा
मांपापाचाराःपराश्रिताः शत्रुभ्योथप्रदास्यंतितदाकिंवाभविष्यति १५ पापबुद्धिषुविश्वासोनकर्त्तव्यःकदाचन किंनतेवै
प्रकुर्वंतियेलोभवशगानराः १६ भ्रातरंपितरंमित्रंसुहृदंबंधवंतथा गुरुंपूज्यंद्विजं द्वेष्टिलोभाविष्टःसदानरः १७ तस्मा-
न्मयानकर्त्तव्योविश्वासःसर्वथाधुना मंत्रिवर्गेतिपापिष्ठेशत्रुपक्षसमाश्रिते १८ इतिसंचिंत्यमनसाराजापरमदुर्मनाः ए
काकीहयमारुह्यनिर्जगामपुरात्ततः १९ असहायोथनिर्गत्यगहनंवनमाश्रितः चिंतयामासमेधावी क्वगंतव्यंमयापुनः २०
योजनत्रयमात्रेतुमुनेराश्रममुत्तमं ज्ञात्वाजगामभूपालस्तापसस्यसुमेधसः २१ बहुवृक्षसमायुक्तंनदीपुलिनसंश्रितं
निर्वैरश्वापदाकीर्णंकोकिलारावमंडितं २२ शिष्याध्ययनशब्दाढ्यंमृगयूथशतावृतं नीवारान्नसुपक्काढ्यंसुपुष्पफल
पादपं २३ होमधूमसुगंधेनप्रीतिदंप्राणिनांसदा वेदध्वनिसमाक्रांतंस्वर्गादपिमनोहरं २४ दृष्ट्वातमाश्रमंराजाब-
भूवासौमुदान्वितः भयंत्यक्त्वामतिंचक्रेविश्रमायद्विजाश्रमे २५ आसज्यपादपेश्वंतुजगामविनयान्वितः दृष्ट्वातंमुनिमा
सीनंसालच्छायासुसंश्रितं २६ मृगाजिनासनंशांतंतपसातिकृशंक्रतुं अध्यापयंतंशिष्यांश्चवेदशास्त्रार्थदर्शिनं २७

चिंतामेवाह स्थानंगृहीत्वेति १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० सुमेधसस्तस्यतन्नामकस्यमुनेरित्यर्थः
२१ २२ २३ २४ २५ सालच्छायासुसालवृक्षच्छायासु २६ २७ ७ ७

२८ २९ वृसीमासवं ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ शत्रुभ्योमेभयंघोरंवर्ततइत्येकंवाक्यं प्राप्तोस्म्यद्यतवांतिकंमांत्रायस्वे

रहितंक्रोधलोभाद्यैर्द्वंद्वातीतंविमत्सरं आत्मज्ञानरतंसत्यवादिनंशमसंयुतं २८ तंवीक्ष्यभूपतिर्भूमौपपातदंडव
त्तदा तदग्रेश्रुजलापूर्णनयनःप्रेमसंयुतः २९ उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेनतमुवाचतदामुनिः शिष्योददौवृसींतस्मैगुरुणानोदि
तस्तदा ३० उत्थायनृपतिस्तस्यांसमासीनस्तदाज्ञया अर्घ्यपाद्यार्हणंचक्रेस्कमेधाविधिपूर्वकं ३१ पप्रच्छात्रकुतःप्रा
प्तःकुरुत्वंचिंतापरःकथं कथयस्वयथाकामंस्ववृत्तकारणंत्विह ३२ किमागमनकृत्यंतेब्रूहिकार्यंमनोगतं करिष्येवां
च्छितंकाममसाध्यमपियत्तव ३३ राजोवाच सुरथोनामराजाहंशत्रुभिश्चपराजितः त्यक्त्वाराज्यंगृहंभार्यामहंते
शरणंगतः ३४ यदाज्ञापयसेब्रह्मंस्तदहंभक्तितत्परः करिष्यामिनमेत्रातात्वदन्यःपृथिवीतले ३५ शत्रुभ्योमेभ
यंघोरंप्राप्तोस्म्यद्यतवांतिकं त्रायस्वंमुनिशार्दूलशरणागतवत्सल ३६ ऋषिरुवाच निर्भयंवसराजेंद्रनात्रतेशत्रवःकि
ल आगमिष्यंतिबलिनोनिश्चयंतपसोबलात् ३७ नात्रहिंसाप्रकर्तव्यावनवृत्यानृपोत्तम कर्तव्यंजीवनंशस्तेनीवारफल
मूलकैः ३८ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वानिर्भयःसनृपस्तदा उवासाश्रमएवासौफलमूलाशनःशुचिः ३९
कदाचित्सनृपस्तत्र वृक्षच्छायांसमाश्रितः चिंतयामासचिंतार्तोगृहएवगताशयः ४० राज्यंमेशत्रुभिःप्राप्तंम्लेच्छैःपा
परतैःसदा संपीडिताःस्युर्लोकास्तैर्दुराचारैर्गतत्रपैः ४१ गजाश्वतुरगाःसर्वेदुर्बलाभक्ष्यवर्जिताः जाताःस्युर्नात्रसंदे
हःशत्रुणापरिपीडिताः ४२ सेवकाममसर्वेतेशत्रूणांवशवर्तिनः दुःखिताएवजाताःस्युःपालितायेमयापुरा ४३ धनंमे
सुदुराचारैरसद्व्ययपरैःपरैः द्यूतासवभुजिष्यादिस्थानेस्यात्प्रापितंकिल ४४

त्यन्वयः ३६ ३७ ३८ ३९
गृहेगताशयोगतचित्तः ४० ४१ ४२ ४३ भुजिष्यावेश्या ४४ ७ ७ ७ ७

म्लेच्छाः पापबुद्धयो मंत्रिणोपि मे पापबुद्धय एव ४५ ४६ कौशिका जानिस्ते इत्यर्थः ४७ कुतः कस्माद्देशादित्यर्थः किंनामते इत्यर्थः कस्मात्कारणादि

कोशक्षयं करिष्यंति व्यसनैः पापबुद्धयः नपात्रदाननिपुणाम्लेच्छास्ते मंत्रिणोपि मे ४५ इतिचिंतापरोराजा वृक्षमूल स्थितोयदा तदाजगाम वैश्यस्तु कश्चिदार्तिपरस्तथा ४६ नृपेणपुरतोदृष्टः पार्श्वेतत्रोपवेशितः पप्रच्छतंनृपः कोसि- कुतएवागतोवनं ४७ कोसिकस्माच्चदीनोसि हरिणः शोकपीडितः ब्रूहिसत्यंमहाभागमैत्रीसाप्तपदीमता ४८ व्यासउवा च तच्छ्रुत्वावचनंराज्ञस्तमुवाचविशोत्तमः उपविश्यस्थिरोभूत्वामत्वासाधुसमागमं ४९ वैश्यउवाच मित्राहं वैश्य जातीयःसमाधिर्नामविश्रुतः धनवान्धर्मनिपुणः सत्यवागनसूयकः ५० पुत्रदारैर्निरस्तोहंधनलुब्धैरसाधुभिः "कृप णेतिमिषंकृत्वात्यक्तामायांसुदुस्त्यजां" स्वजनेनचसंत्यक्तः प्राप्तोस्मिवनमाशुवै ५१ कोसित्वंभाग्यवान्भासिकथ- यस्वप्रियाधुना राजोवाच सुरथोनामराजाहंदस्युभिःपीडितोभृशं ५२ प्राप्तोस्मिगतराज्योत्रमंत्रिभिःपरिवंचितः दिष्ट्या त्वमत्रमित्रंमेमिलितोसिविशोत्तम ५३ सुखेनविहरिष्यावो वनेत्रशुभपादपे शोकंत्यजमहाबुद्धेस्वस्थोभवविशोत्तम ५४ "अत्रैवचयथाकामंसुखंवर्तिष्वमयासह" वैश्यउवाच कुटुंबंमेनिरालंबंमयाहीनंसुदुःखितं भविष्यति चचिंतातेव्याधिशोकोपतापितं ५५ भार्यादेहेसुखंनोवा पुत्रदेहेनवासुखं इतिचिंतातुरंचेतोनमेशाम्यतिभूमिप ५६ कदाद्रक्ष्येसुतंभार्यांगृहंस्वजनमेवच स्वस्थंनमन्मनोराजन्गृहचिंताकुलंभृशं ५७ राजोवाच यैर्निरस्तोसिपुत्राद्यै रसद्वृत्तैःसुबालिशैः तांदृष्ट्वाकिंसुखंतेद्यभविष्यतिमहामते ५८ हितकारीवरःशत्रुर्दुःखदाःसुहृदःकुतः त स्मात्स्थिरंमनःकृत्वाविहरस्वमयासह ५९ वैश्यउवाच मनोमेनस्थिरंराजन्भवत्यद्यसुदुःखितं चिंतयात्रकुटुंबस्य दुस्त्यजस्यदुरात्मभिः ६०

त्यर्थः ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ये दुःखदास्ते सुहृदः कुतः नैव सुहृदइ त्यर्थः ६०

६१ ६२ ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेपंचमस्कंधेद्वात्रिंशोऽध्यायः ३१ अर्धाधिकैःपंचषष्टिपद्यैर्माहात्म्यमुच्यते श्रीमद्भुवनसुंदर्याराज्ञेपृष्ट
वतेधुना १ मुनिंप्रतिराजागत्वाकिंचकारतदाह मुनेवैश्योयमिति १ २ ३ ४ ५ ६ मानसोमोहोनैवापसरतितत्कारणंकिमित्यर्थः

राजोवाच ममापिराज्यजंदुःखंदुनोतिकिलमानसं पृच्छावोद्यमुनिंशांतंशोकनाशनमौषधं ६१ व्यासउवाच इतिकृ
त्वामतिंतौतुराजावैश्यश्चजग्मतुः मुनिंतौविनयापेतौप्रष्टुंशोकस्यकारणं ६२ गत्वातंप्रणिपत्याहराजाऋषिमनुत्तमं आसीनंस
म्यगासीनःशांतंशांतिमुपागतः ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेद्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ राजोवाच मुने
वैश्योयमधुनावनेमेमित्रतांगतः पुत्रदारैर्निरस्तोयंप्राप्तोत्रममसंगमं १ “ कुटुंबविरहेणासौदुःखितोऽतीवदुर्मनाः नशां
तिमुपयात्येषतथापिममसांप्रतं गतराज्यस्यदुःखेनशोकार्तोस्मिमहामते ” निष्कारणंचमेचिंतात्हृदयान्ननिवर्तते हयामेदुर्ब
लाःस्युःकिंगजाःशत्रुवशंगताः २ भृत्यवर्गस्तथादुःखीजातःस्यात्तुमयाविना कोशक्षयंकरिष्यंतिरिपवोतिबलात्क्षणात् ३ इ
त्येवंचिंतयानस्यनमेनिद्रानवैसुखं जानामीदंजगन्मिथ्यास्वप्नवत्सर्वमेवहि ४ जानतोपिमनोभ्रांतंनस्थिरंभवतिप्रभो को
हंकेऽश्वागजाःकेमीननमेस्तिसहोदराः ५ नपुत्रानचमित्राणियेषांदुःखंदुनोतिमां शत्रोयमितिजानामितथापिममानसः ६
मोहोनैवापसरतिकिंतत्कारणमद्भुतं स्वामिंस्त्वमसिसर्वज्ञःसर्वसंशयनाशकृत् ७ कारणंब्रूहिमोहस्यममास्यचदयानिधे
व्यासउवाच इतिपृष्टस्तदाराज्ञासुमेधामुनिसत्तमः ८ तमुवाचपरंज्ञानंशोकमोहविनाशनं ऋषिरुवाच शृणुराजन्प्र
वक्ष्यामिकारणंबंधमोक्षयोः ९ महामायेतिविख्यातासर्वेषांप्राणिनामिह ब्रह्माविष्णुस्तथेशानस्तुषाराड्वरुणोनिलः १०

७ ८ कारणंबंधमोक्षयोरिति बंधमोक्षयोःकारणेकथितेतदंतर्गतस्यमोहस्यापितदेवकारणमित्यर्थात्कथितंभवतीतिभावः ९ महामायेति गुणत्रयसाम्या
वस्थात्मिका मूलप्रकृतिर्यामहामायेतिव्याख्यातासासर्वेषांप्राणिनांबंधमोक्षयोःकारणमित्यर्थः ब्रह्मादयोपितदधीनाः संतीत्याह ब्रह्माविष्णुरिति १०

११ मायाधीनाश्चेति नत्वद्वैतेब्रह्मणिमायांविनाकश्चित्पदार्थोभासते ततोमायाधीनमेवसर्वमित्यर्थः ननुकर्त्रधीनंकार्यंभवितुमर्हतिनतुमायाधीनमितिचेत्सैवक र्त्र्यस्तिनान्यः कर्त्तास्तीत्याह तयेति १२ यदेवंसर्वंमायामोहजालेनयंत्रितं तदात्वंपामरः कथमहंमोहजालेनयंत्रितइतिकिमाश्चर्यंकरोषीत्याह त्वंकियानिति १३ ननुममब्रह्मज्ञानंवर्ततेततः कुतोनमोहोनष्टइतिचेत्तत्राह ज्ञानिनामपीति तदुक्तंमार्कंडेयपुराणे ज्ञानिनामपिचेतांसिदेवीभगवतीहिसा बलादाकृष्यमोहायमहामायाप्र

सर्वेदेवामनुष्याश्चगंधर्वोरगराक्षसाः वृक्षाश्चविविधावल्ल्यःपशवोमृगपक्षिणः ११ मायाधीनाश्चतेसर्वेभाजनंबंधमोक्षयोः तया सृष्टमिदंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं १२ तद्वशेवर्ततेनूनंमोहजालेनयंत्रितं त्वंकियान्मानुषेष्वेकःक्षत्रियोरजसाविलः १३ ज्ञानिनामपि चेतांसिमोहयत्यनिशंहिसा ब्रह्मेशवासुदेवाद्या ज्ञानेसत्यपिशेषतः १४ तेपिरागवशाल्लोकेभ्रमंतिपरिमोहिताः पुरासत्ययुगेराजन् विष्णुर्नारायणःस्वयं १५ श्वेतद्वीपंसमासाद्यचकारविपुलंतपः वर्षाणामयुतंयावद्ब्रह्मविद्याप्रसक्तये १६ अनश्वरसुखवायासौ चिंतयानस्ततःपरं एकस्मिन्निर्जनेदेशेब्रह्मापिपरमाद्भुते १७ स्थितस्तपसिराजेंद्रमोहस्यविनिवृत्तये कदाचिद्वासुदेवोसौस्थलांतरम तिर्हरिः १८ तस्माद्देशात्समुत्थायजगामान्यदिदृक्षया चतुर्मुखोपिराजेंद्रतथैवनिःसृतःस्थलात् १९ मिलितौमार्गमध्येतुचतुर्मुख चतुर्भुजौ अन्योन्यंपृष्टवंतौतौकस्त्वंकस्त्वमितिस्मह २० ब्रह्माप्रोवाचतंदेवंकर्त्ताहंजगतःकिल विष्णुस्तमाहभोमूर्खजगत्कर्त्ताहमच्युतः २१ त्वंकियान्बलहीनोसिरजोगुणसमाश्रितः सत्त्वाश्रितंहिमांविद्धिवासुदेवंसनातनं २२

प्रच्छतीति ननुकेषांज्ञानिनांसयाचित्ता- निमोहितानीतितत्राह ब्रह्मेशेति ननुब्रह्मज्ञानेनतेषांमायाकार्यस्यमोहस्यकुतोननाशसंभवइतिचेत्तत्राह शेषइति प्रारब्धकर्मभोगपर्यंतंमायाशेषस्यविद्यमान- त्वात्तस्माच्छेषादेवमोहःसंभविष्यतीतिभावः १४ ननुब्रह्मादीनांमोहः कदादृष्टइतिचेद्बहुवारंदृष्टोस्तितत्रैकमुदाहरणमुच्यतइत्याह पुरासत्ययुगेइति १५ ब्रह्मवि द्याप्रसक्तयेतस्याःस्थिरतायैइत्यर्थः अनश्वरसुखवायनित्यानंदस्याखंडितप्राप्त्यर्थंजीवन्मुक्तिदशासिद्ध्यर्थमितियावत् १६ १७ १८ १९ कस्त्वंकस्त्वमिति पितृपुत्रत्वज्ञानमेवप्रथमतोमोहेननष्टं इदमेवप्रथमंमोहस्वरूपमितिभावः २० द्वितीयंमोहमाह ब्रह्माप्रोवाचेति २१ २२ ७

अद्येवेति समीपकालेइत्यर्थः नत्वद्येववर्षाणामयुतंतपश्चरणात् दानवाभ्यांमधुकैटभाभ्यां २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१

मयात्वंरक्षितोद्येव कृत्वायुद्धंसुदारुणं शरणंमेसमायातो दानवाभ्यांप्रपीडितः २३ मयातौनिहतौकामंदानवौमधुकैटभौ कथंगर्वायसेमंदमोहोयंत्यज्यसांप्रतं २४ नमत्तोप्यधिकःकश्चित्संसारेस्मिन्महामते ऋषिरुवाच एवंप्रवदमानौतौब्रह्मवि ष्णूपरस्परं २५ स्फुरदोष्ठौवेपमानौलोहिताक्षौबभूवतुः प्रादुर्बभूवसहसातयोर्विवदमानयोः २६ मध्येलिंगंसुधाश्वेतं- विपुलंदीर्घमद्भुतं आकाशेतरसातत्र वागुवाचाशरीरिणी २७ तौसंबोध्यमहाभागौविवदंतौपरस्परं ब्रह्मन्विष्णोविवादंमा कुरुतांवांपरस्परं २८ लिंगस्यास्यपरंपारमधस्तादुपरिध्रुवं योयातियुवयोर्मध्येसश्रेष्ठोवांसदैवहि २९ एकःप्रयातुपाता लमाकाशमपरोधुना प्रमाणंमेवचःकार्यंस्यत्क्वावादंनिरर्थकं ३० मध्यस्थःसर्वदाकार्योविवादेस्मिन्द्वयोरिह ऋषिरुवाच तच्छ्रुत्वावचनंदिव्यंसज्जीभूतौकृतोद्यमौ ३१ जग्मतुर्मातुमग्रस्थंलिंगमद्भुतदर्शनं पातालमगमद्विष्णुर्ब्रह्माप्याकाशमेव च ३२ परिमातुंमहालिंगंस्वमहत्त्वविवृद्धये विष्णुर्गत्वाकियद्देशंश्रांतःसर्वात्मनायतः ३३ नप्रापांतंसलिंगस्यपरिव- त्यययौस्थलं ब्रह्मागच्छन्ततश्चोर्ध्वेपतितंकेतकीदलं ३४ शिवस्यमस्तकात्प्राप्यपरावृत्तोमुदावृतः आगत्यतरसाब्रह्मावि ष्णवेकेतकीदलं ३५ दर्शयित्वाचवितथमुवाचमदमोहितः लिंगस्यमस्तकादेतद्गृहीतंकेतकीदलं ३६ अभिज्ञानाय चानीतंतवचित्तप्रशांतये श्रुत्वानद्ब्रह्मणोवाक्यंदृष्ट्वाचकेतकीदलं ३७ हरिस्तंप्रत्युवाचेदंसाक्षीकःकथयाधुना यथार्थवा दीमेधावीसदाचारःशुचिःसमः ३८ साक्षीभवतिसर्वत्रविवादेसमुपस्थिते ब्रह्मोवाच दूरदेशात्समायातिसाक्षीकःसमयेधु ना ३९ यत्सत्यंतद्वचःसेयंकेतकीकथयिष्यति इत्युक्त्वाप्रेरितातत्र ब्रह्मणाकेतकीस्फुटं ४०

मातुंपरिच्छेतुं ३२ ३३ ३४

शिवस्यमस्तकात्पतितमित्यन्वयः ३५ वितथमनृत ३६ ३७ ३८ दूरदेशादिति अस्मिन्समयेदूरदेशाद्यस्मिन्स्थलेशिवमस्तकंदृष्टं तस्माद्देशात्कःसाक्षीसमा यातिनकोपीत्यर्थः ३९ ४०

४१ अस्यशिवलिंगमस्तकस्य ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० तस्मादित्येवंनिदर्शनात् ज्ञानिनोपिमोहिताएव महामाययेत्याह ज्ञानिनामपीति ५१ नकेवलंमोहकर्त्री किंतुज्ञानदाबंधमोक्षदापिसैवेत्याह ययेति आत्मनोनिर्विकारस्यैकविधत्वात्तदतिरिक्तस्यसर्वस्यवेद्यजातस्यमायामयत्वादितिभावः ५२ इत्थंपराशक्तेर्महिमानंश्रुत्वाराजापृच्छति भगवन्निति तस्यामेमत्स्वरूपंब्रूहितथाबलंब्रूहितस्याउ-

वचनंप्राहतरसाशार्ङ्गिणंप्रत्यबोधयत् शिवमूर्ध्निस्थितांब्रह्मागृहीत्वामांसमागतः ४१ संदेहोत्रनकर्तव्यस्त्वया विष्णोकदाचन ममवाक्यंप्रमाणंहिब्रह्मापारंगतोस्म्यहं ४२ गृहीत्वामांसमायातःशिवभक्तैःसमर्पितां केतक्यावचनंश्रुत्वाहरिराहस्मयन्निव ४३ महादेवःप्रमाणंमेयद्यसौवचनंवदेत् ऋषिरुवाच तदाकर्ण्यहरेर्वाक्यंमहादेवःसनातनः ४४ कुपितःकेतकींप्राहमिथ्यावादिनिमावद गच्छतोमध्यतःप्राप्तापतितामस्तकान्मम ४५ मिथ्याभिभाषिणीत्यक्तामयात्वंसर्वदैवहि ब्रह्मालज्जापरोभूत्वाननाममधुसूदनं ४६ शिवेनकेतकीत्यक्तातद्दिनात्कुसुमेषुवै एवंमायाबलंविद्धिज्ञानिनामपिमोहदं ४७ अन्येषांप्राणिनंराजन्काकावार्तोविभ्रमंप्रति देवानांकार्यसिद्ध्यर्थंसर्वदैवरमापतिः ४८ दैत्यान्वंचयतेचाशुत्यक्त्वापापभयंहरिः अवतारकरोदेवोनानायोनिषुमाधवः ४९ त्यक्त्वानंदसुखंदैत्ययुद्धंचैवाकरोद्विभुः नूनंमायाबलंचैतन्माधवेपिजगद्गुरौ ५० सर्वज्ञेदेवकार्येशेकावार्तान्यस्यभूपते ज्ञानिनामपिचेतांसिपरमाप्रकृतिःकिल ५१ बलादाकृष्यमोहायप्रयच्छतिमहीपते ययाव्याप्तमिदंसर्वंभगवत्याचराचरं ५२ मोहदाज्ञानदासैवबंधमोक्षप्रदासदा राजोवाच भगवन्ब्रूहिमेतस्याःस्वरूपंबलमुत्तमं ५३ उत्पत्तिकारणंवापिस्थानंपरमकंचयत् ऋषिरुवाच नचोत्पत्तिरनादित्वान्नृपतस्याःकदाचन ५४

त्पत्तेःकारणंतत्स्थानंचब्रूहीत्यर्थः ५३ तत्रतृतीयप्रश्नसमाधानमाह नचोत्पत्तिरिति तत्रहेतुमाह अनादित्वादिति तथाचोत्पत्तेरभावादुत्पत्तिकारणस्याभावइत्यर्थः ५४

नित्यैवेति आमोक्षपर्यंतंविद्यमानत्वादित्यर्थः बलमाह कारणानांचकारणंनिरतिशयपराक्रमवतीसर्वजनकत्वरूपमेवबलमस्याइत्यर्थः स्थान
माह वर्ततेइति सर्वपदार्थेषुशक्तेर्विद्यमानत्वात्सर्वमस्यास्थानंभवतिसर्वव्यापिनीत्यर्थः ५५ तत्रव्यतिरेकमाह शववदिति रूपमाह चिच्छक्ति
रिति यतइयंसर्वव्यापकस्यचितोब्रह्मणइयंशक्तिस्ततोस्यारूपंतदेवब्रह्मैवनचान्यत् नह्यग्निशक्तेरग्निभिन्नंरूपंदृश्यते किंत्वग्निरेव तद्वदियमपि
ब्रह्माभिन्नत्वात्ब्रह्मरूपैवेत्यर्थः तथाचमायोपासनायांमायाविशिष्टब्रह्मरूपमेवोपास्यं तदेवभगवतीरूपमितिफलितं स्फुटीकृतंचैतदस्माभिः स
प्तशत्यंगषट्कव्याख्यानेउपोद्घातेच ५६ ननुदेवैस्तुतासतीउत्पन्नेतिव्यवहारःकिमभिप्रायकइतिचेदाविर्भावतिरोभावमूलकइत्याह आविर्भावेति

नित्यैवसापरादेवीकारणानांचकारणं वर्ततेसर्वभूतेषुशक्तिःसर्वात्मनानृप ५५ शववच्छक्तिहीनस्तुप्राणीभवतिस
र्वथा चिच्छक्तिःसर्वभूतेषुरूपंतस्यास्तदेवहि ५६ आविर्भावतिरोभावौदेवानांकार्यसिद्धये यदास्तुवंतितांदेवामनुजा
श्चविशांपते ५७ प्रादुर्भवतिभूतानांदुःखनाशायचांबिका नानारूपधरादेवीनानाशक्तिसमन्विता ५८ आविर्भवतिका-
र्यार्थस्वेच्छयापरमेश्वरी दैवाधीनानसादेवीयथासर्वेसुरानृप ५९ नकालवशगानित्यंपुरुषार्थप्रवर्तिनी अकर्त्तापुरु
षोद्रष्टादृश्यंसर्वमिदंजगत् ६० दृश्यस्यजननीसैवदेवीसदसदात्मिका पुरुषंरंजयत्येकाकृत्वाब्रह्मांडनाटकं ६१ रं
जितेपुरुषेसर्वंसंहरत्यतिरंहसा तयानिमित्तभूतास्तेब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ६२ कल्पिताःस्वस्वकार्येषुप्रेरितालीलयात्व
मी स्वांशंतेषुसमारोप्यकृतास्तेबलवत्तराः ६३

५७ ५८ ५९ नकालेति दैवस्यकालस्यचतस्याःसकाशादेवोत्पन्नत्वादित्यर्थः अक
र्त्तेति अकर्ता आत्माद्रष्टातदतिरिक्तंसर्वंदृश्यंतस्यसर्वस्यजननीतस्मात्स्वतंत्रेत्यर्थः ६० सदसदात्मिका सत्कारणमसत्कार्यंतदात्मिकाअस्याः पुरुषरंज
नार्थायात्मरंजनार्थायैवस्वेच्छयाजगत्कारणत्वंनतुपराधीनतयेत्यर्थः ६१ यदारंजनादुपरतातदेयमेवसंहरतीत्याह रंजितेइति ननुब्रह्मादयः सृष्टिस्थिति
संहृतिकर्त्तारइतिलोकेप्रवादःकथमितिचेदज्ञानमूलकइत्याह तयेति ६२ कल्पिताइति राजाज्ञयाप्रधानस्यव्यवहारवदत्रापिभगवत्याःशक्त्यातेषांव्यव

हार इति भगवत्येव सृष्ट्यादिकर्त्रीति भावः ६२ अत एव ते ब्रह्मादयो देवास्तां ध्यायंतीत्याह तेतामिति ६४ नाहं तं जानामीति तथा च श्रुतिः यस्या अंतो न विद्यते तस्मादुच्यते ऽनंतेति मायास्वरूपं तन्महिमा च नृसिंहोत्तरतापनीये माया च तमोरूपानुभूतेरित्यादिग्रंथेन विशेषतः स्पष्टीकृत स्तद्भाष्ये च व्याख्यात स्तत एवावधार्यः ६५ इति श्रीदेवीभागवततिलके पंचमस्कंधे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ चतुर्भिरधिकैश्चत्वारिंशत्पद्यैः समर्चनं परांबायाः पृष्टवते राज्ञे प्रोवाच तापसः १ पूर्वाध्याये भगवतीस्वरूपं महत्त्वं च तस्याः सर्वोत्तरं श्रुत्वा तत्पूजनादिकं बुभुत्सू राजा पृच्छति भगवन्निति १ पूजाविधेः

दत्तास्त्र शक्तयस्तेभ्यो गीर्लक्ष्मीर्गिरिजा तथा तेतां ध्यायंति देवेशाः पूजयंति परां मुदा ६४ ज्ञात्वा सर्वेश्वरीं शक्तिं सृष्टि-स्थितिविनाशिनीं एतत्ते सर्वमाख्यातं देवीमाहात्म्यमुत्तमं ६५ मम बुद्ध्यनुसारेण नाहं तं जानामि भूपते इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ राजोवाच भगवन्ब्रूहि मे सम्यक्तस्या आराधने विधिं पूजाविधिं च मंत्रांश्च तथा होमविधिं वद १ ऋषिरुवाच शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तस्याः पूजाविधिं शुभं कामदं मोक्षदं नृणां ज्ञानदं दुःखनाशनं २ आदौ स्नानविधिं कृत्वा शुचिः शुक्लांबरो नरः आचम्य प्रयतः कृत्वा शुभमायतनं निजं ३ ततोऽवलिप्तभूम्यां तु संस्थाप्यासनमुत्तमं तत्रोपविश्य विधिवच्छिराचम्य मुदान्वितः ४ पूजाद्रव्यं सुसंस्थाप्य यथाशक्त्यनुसारतः प्राणा-यामं ततः कृत्वा भूतशुद्धिं विधाय च ५ कुर्यात्प्राणप्रतिष्ठां तु संभारं प्रोक्ष्य मंत्रतः कालज्ञानं ततः कृत्वा न्यासं कुर्याद्यथा विधि ६

फलमाह कामदमिति २ स्नानविधिं वैदिकं तांत्रिकं च कृत्वा यथोक्तवैदिकसंध्यां मंत्रसंध्यां च कृत्वेत्यर्थः ३ ४ भूतशुद्धिं विधायचेति भुवं जले जलं वन्हौ वन्हिं वायौ नभस्यमुं विलाप्य खमहंकारे महत्त्वेऽप्यहंकृतिं महांतं प्रकृतौ मायामात्मनि प्रविलापयेदित्यादिशरीरोत्पत्तिपर्यंतं विधायेत्यर्थः ५ प्राणप्रतिष्ठांत्विति तुशब्दश्चार्थस्तेन मातृकान्यासांतं कर्म कृत्वेत्यर्थः मंत्रतः जप्यमानमंत्रस्यारुद्रमंत्रेणेत्यर्थः केवलं फडितिमंत्रेण वा कालज्ञानं अद्येत्यादिसंकल्पविधिस्तं कृत्वा न्यासं मातृकान्यासादि निजमंत्रन्यासांतं कृत्वा निजदेहे धर्मादिभिः पीठं कल्पयित्वा तत्रांतरपूजां कृत्वा बाह्य पूजामारभेदित्यनुक्तमप्यर्थाद्बोध्यं ध

बाह्यपूजायांयंत्रमाह शुभेइति चकारेणाष्टगंधेनवा अष्टकोणमष्टपत्रंचकाराद्भूपुरमपिविलिखेदित्यर्थः ७ नवाक्षरमंत्रस्येतिदेव्यग्र
पत्रमारभ्याष्टपत्रेष्वष्टावक्षराणिलिखि त्वानवममक्षरंमध्येकर्णिकायांदेव्यग्रेलिखेदित्यर्थः कृत्वेतिप्राणप्रतिष्ठामंत्रेणेत्यर्थः वेदोक्तांवेदमंत्रेणवेत्य
र्थः तत्रमध्येआधारशक्त्यादिपीठमंत्रांतंसंपूज्यदेवीमावाह्यतांमूलमंत्रेणासनाद्युपचारैःपूजयित्वाषट्कोणेषुषडंगानिमंत्रस्यपूजयेत् तत्रक्रमस्तु
शारदायामुक्तः अग्निनैर्ऋत्यवायव्यमध्येदिक्ष्वंगपूजनमितिनवस्वक्षरेषुशैलपुत्र्याद्यानवदुर्गाःपूजयेत् भूपुरेष्विंद्रादीन्वज्रादींश्चपूजयेदिति
यंत्रपूजाप्रकारः ८ यंत्राभावेप्रतिमांवाभगवत्याधातुनिर्मितांकुर्यादित्याह अर्चांवेति प्रतिमांवेत्यर्थः धातवींस्वर्णादिधातुनिर्मितांशिवो

शुभेताम्रमयेपात्रेचंदनेनसितेनच षट्कोणंविलिखेद्यंत्रंचाष्टकोणंततोबहिः ७ नवाक्षरस्यमंत्रस्यबीजा
निविलिखेत्ततः कृत्वायंत्रप्रतिष्ठांचवेदोक्तांसंविधायच ८ अर्चांवाधातवींकुर्यात्पूजामंत्रैःशिवोदितैः पूजनं
पृथिवीपालभगवत्याःप्रयत्नतः ९ कृत्वावाविधिवत्पूजामागमोक्तांसमाहितः जपेन्नवाक्षरंमंत्रंसततंध्यानपूर्व
कं १० होमंदशांशतःकुर्याद्दशांशेनचतर्पणं भोजनंब्राह्मणानांचतद्दशांशेनकारयेत् ११ चरित्रत्रयपाठंच
नित्यंकुर्याद्विसर्जयेत् नवरात्रव्रतंचैवविधेयंविधिपूर्वकं १२

-दितैः यामलादितंत्रोक्तैः तेचमंत्राः प्रपंचसारविवरणेस्पष्टाः
मूलमंत्रेणवापूजाकर्तव्या पूजामुपसंहरतिपूजनमिति ९ कृत्वावेति वाशब्देनवैदिकमंत्रैर्वापूजांकृत्वेत्यर्थः जपेदिति पूजानंतरंऋष्यादि-
न्यासपूर्वकंध्यात्वाजपेदित्यर्थः १० तत्रजपोद्विविधोनित्यः पौरश्चरणिकश्चेति तत्रनित्यजपेनित्यहोमविधिस्तंत्रांतरोक्तउपसंहर्तव्यः नैमित्तिकेतु
पुरश्चरणेदशांशमित्याह होमंदशांशतइति होमद्रव्यंतुतत्तत्कल्पोक्तमेव ११ इत्थंजपंसमाप्यदेव्यग्रेचरित्रत्रयपाठंकुर्यादित्याह चरित्रत्रयमि
ति पाठेचरित्रत्रयंतुयद्यपिदेवीभागवतेऽस्मिन्स्कंधेचरित्रद्वयंप्रथमस्कंधेप्रथमचरित्रमस्तितथावामनपुराणेप्यस्ति तथापिमार्कंडेयपुराणोक्तमेवसं
क्षिप्तत्वाद्ग्राह्यं सचपाठोनित्यः ततःपाठानंतरंदेवींविसर्जयेदित्यर्थः अथावश्यंकर्तव्यंनित्यंनवरात्रव्रतमाह नवरात्रव्रतंचैवेति १२

तत्कालमाह अश्विनेति १३ जप्यमंत्रैर्यस्यमंत्रस्यजपःक्रियतेतन्मंत्रैरनेकमंत्रापेक्षयाबहुवचनं स्रुसंस्कृतैरित्यंतमेकमेवपायसंद्रव्यं आ
हुतिबाहुल्यापेक्षयाबहुवचनं १४ छागमांसेनवेति इदंक्षत्रियपरं कालिकापुराणादिषुवैदिकस्यब्राह्मणस्यनत्राधिकारानुक्तत्वात् १५ अष्टम्या

आश्विनेचतथाचैत्रेशुक्लपक्षेनराधिप नवरात्रोपवासोवैकर्तव्यःशुभमिच्छता १३ होमःस्रुविपुलःकार्योज-
प्यमंत्रैःस्रुपायसैः शर्कराघृतमिश्रैश्चमधुयुक्तैःस्रुसंस्कृतैः १४ छागमांसेनवाकार्योबिल्वपत्रैस्तथाशुभैः ह
यारिकुसुमैरक्तैस्तिलैर्वशिकूरायुतैः १५ अष्टम्यांचचतुर्दश्यांनवम्यांचविशेषतः कर्तव्यंपूजनंदेव्याब्राह्मणानांच
भोजनं १६ निर्धनोधनमाप्नोतिरोगीरोगात्प्रमुच्यते अपुत्रोलभतेपुत्राञ्शुभांश्चवशवर्तिनः १७ राज्यभ्रष्टोनृ
पोराज्यंप्राप्नोतिसार्वभौमिकं शत्रुभिःपीडितोहंतिरिपुमार्याप्रसादतः १८ विद्यार्थीपूजनंयस्तुकरोतिनियतेंद्रियः
अनवद्यांशुभांविद्यांविंदतेनात्रसंशयः १९ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रोवाभक्तिसंयुतः पूजयेज्जगतांधात्रींस
सर्वसुखभाग्भवेत् २० नवरात्रव्रतंकुर्यान्नरनारीगणश्चयः वांछितंफलमाप्नोतिसर्वदाभक्तितत्परः २१ आ
श्विनेशुक्लपक्षेतुनवरात्रव्रतंशुभं करोतिभावसंयुक्तःसर्वान्कामानवाप्नुयात् २२ विधिवन्मंडलंकृत्वापू
जास्थानंप्रकल्पयेत् कलशंस्थापयेत्तत्रवेदमंत्रविधानतः २३ यंत्रंस्रुरुचिरंकृत्वास्थापयेत्कलशोपरि वाप-
यित्वायवांश्चारून्पार्श्वतःपरिवर्तितान् २४

दितिथिषुतुविशेषपूजापिनियमेनकर्तव्येत्याह अष्टम्यामिति १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ नवरात्रविधिमाह
विधिवदिति मंडलंक्षेत्रमृत्तिकयान्नतुरस्रमित्यर्थः २३ यंत्रंपूर्वोक्तंपार्श्वतः कलशस्यसमंततोमूलमंत्रेणयवान्विकिरेदित्यर्थः २४

२५ २६ २७ कन्यकाविधिस्तन्मंत्राश्च तृतीयस्कंधेऽक्ताः २८ २९ होमंपूर्वोक्तद्रव्यैः ३० ३१ ३२ परमंस्थानंमणिद्वीपंदेवीलोकं

कृत्वोपरिवितानंच पुष्पमालासमावृतं धूपदीपसमायुक्तंकर्तव्यंचंडिकागृहं २५ त्रिकालंतत्रकर्तव्यापूजाशक्त्य
नुसारतः वित्तशाठ्यंनकर्त्तव्यंचंडिकायाश्च पूजने २६ धूपैर्दीपैःसनैवेद्यैःफलपुष्पैरनेकशः गीतवाद्यैस्तोत्र-
पाठैर्वेदपारायणैस्तथा २७ उत्सवस्तत्रकर्त्तव्योनानावादित्रसंयुतैः कन्यकानांपूजनंचविधेयंविधिपूर्वकं २८ चंद
नैर्भूषणैर्वस्त्रैर्भक्ष्यैश्चविविधैस्तथा स्रगंधतैलमाल्यैश्चमनसोरुचिकारकैः २९ एवंसंपूजनंकृत्वाहोमंमंत्रविधान
तः अष्टम्यांवानवम्यांवाकारयेद्विधिपूर्वकं ३० ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पारणांदशमीदिने कर्तव्यंशक्ति-
तोदानंदेयंभक्तिपरैर्नृपैः ३१ एवंयःकुरुतेभक्त्यानवरात्रव्रतंनरः नारीवासधवाभक्त्याविधवावापतिव्रता ३२
इहलोकेसुखंभोगान्प्राप्नोतिमनसेप्सितान् देहांतेपरमंस्थानंप्राप्नोतिव्रततत्परः ३३ जन्मांतरेंबिकाभक्तिर्भवत्य
व्यभिचारिणी जन्मोत्तमकुलेप्राप्यसदाचारोभवेद्धिसः ३४ नवरात्रव्रतंप्रोक्तंव्रतानामुत्तमंव्रतं आराधनंशिवाया
स्तुसर्वसौख्यकरंपरं ३५ अनेनविधिनाराजन्समाराधयचंडिकां जित्वारिपूनस्खलितंराज्यंप्राप्स्यस्यनुत्तमं
३६ सुखंचपरमंभूपदेहेऽस्मिन्स्वगृहेपुनः पुत्रदारान्समासाद्यलप्स्यसेनात्रसंशयः ३७ वैश्योत्तमत्वमेवाद्यस
माराधयकामदां देवींविश्वेश्वरींमायांसृष्टिसंहारकारिणीं ३८ स्वजनानांचमान्यस्त्वंभविष्यसिगृहेगतः सुखं
संसारिकंप्राप्ययथाभिलषितंपुनः ३९ देवीलोकेशुभेवासोभवितातेनसंशयः नाराधिताभगवतीयैस्तेनरकभाजि
नः ४० इहलोकेतिदुःखार्तानानारोगैःप्रपीडिताः भवंतिमानवाराजन्शत्रुभिश्चपराजिताः ४१ निष्कलत्राह्यपुत्रा
श्चतृष्णार्ताःस्तब्धबुद्धयः बिल्वीदलैःकरवीरैःशतपत्रैश्चचंपकैः ४२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ देवीलोकेमणिद्वीपे ४० ४१ ४२

४२ ४४ इतिश्रीदेवीभागवततिलके पंचमस्कंधे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ अर्धाधिकैश्चतुःपंचाशत्पद्यैरथभूपतिः वैश्यश्चदेव्याः प्रत्यक्षं दर्शनंप्रापतुर्भृशं १ देवीपूजाविधिंराजावैश्यश्चश्रुत्वामंत्रोपदेशार्थमुभौप्रार्थयेतेइत्याह इतितस्येति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

अर्चिताजगतांधात्रीयैस्तेतीर्थविलासिनः भवंतिकृतपुण्यास्तेशक्तिभक्तिपरायणाः ४३ धनविभवसुखाढ्या-मानवामानवंतः सकलगुणगणानांभाजनंभारतीशाः निगमपठितमंत्रैःपूजितायैर्भवानीनृपतितिलकमुख्यास्तेभवंतीहलोके ४४ इतिश्रीदेवीभा॰म॰पं॰चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वा दुःखितौ वैश्यपार्थिवौ प्रणिपत्यमुनिंप्रीत्याप्रश्रयावनतौभृशं १ हर्षेणोत्फुल्लनयनावूचतुर्वाक्यकोविदौ कृतांजलिपुटौशांतौभक्तिप्रवणचेतसौ २ भगवन्भाविनावद्यशांतौर्दानौशक्त्यान्वितौ तवसूक्तसरस्वत्यागंगयेवभगीरथः ३ साधवःसंभवंतीहपरोपकृतितत्पराः अकृत्रिमगुणारामाःसुखदाःसर्वदेहिनां ४ पूर्वपुण्यप्रसंगेनप्राप्तोयमाश्रमःशुभः तवावाभ्यामहाभागमहादुःखविनाशकः ५ भवंतिमानवाभूमौबहवःस्वार्थतत्पराः परार्थसाधनेदक्षाःकेचित्क्वापिभवादृशाः ६ दुःखितोहंमुनिश्रेष्ठवैश्योयंचातिदुःखितः उभौसंसारसंतप्तौतवाश्रमपदेमुदा ७ दर्शनादेवहेविद्वन्गतंदुःखमिहावयोः देहजंमानसंवाक्यश्रवणादेवसांप्रतं ८ धन्यावावांकृतकृत्यौजातौसूक्तिसुधारसात् पावितौभवताब्रह्मन्कृपयाकरुणार्णव ९ गृहाणास्मत्करौसाधोनयपारंभवार्णवे मग्नौश्यांताविति ज्ञात्वामंत्रदानेनसांप्रतं १० तपःकृत्वातिविपुलंसमाराध्यसुखप्रदां संप्राप्यदर्शनंभूयोयास्यावोनिजमंदिरं ११ वदनात्तवसंप्राप्यदेवीमंत्रंनवाक्षरं स्मरणंचकरिष्यावोनिराहारौधृतव्रतौ १२

९ भवार्णवेमग्नावित्यर्थः मंत्रदानेनपारंनयेत्यन्वयः १० मंत्रंगृहीत्वाकिंकरिष्यतइतिचेत्तत्राह तपःकृत्वेति सुखप्रदांभगवतींसमाराध्येत्यर्थः ततोदर्शनंतस्याःप्राप्यनिजमंदिरंयास्यावइत्यर्थः ११ १२

१३ गुरुदेवतौमंत्रस्यऋषिच्छंदोदैवतंबीजशक्तयश्चार्थात्प्राप्येत्यर्थः अनंतरंमुनिंसंमंत्र्यतदनुज्ञांगृहीत्वाजग्मतुरित्यन्वयः १४ १५ १६ १७

व्यास उवाच इतिसंचोदितस्ताभ्यांसुमेधामुनिसत्तमः ददौमंत्रंशुभंताभ्यांध्यानबीजपुरःसरं १३ तौचप्राप्य मुनेर्मंत्रंसंमंत्र्यगुरुदेवतौ जग्मतुर्वैश्यराजानौनदीतीरमनुत्तमं १४ एकांतेविजनेस्थानेकृत्वासनपरिग्रहं उपविष्टौ स्थिरप्रज्ञौनात्यतीवकृशोदरौ १५ मंत्रजाप्यरतौशांतौचरित्रत्रयपाठकौ निन्यतुर्मासमेकंतुतत्रध्यानपरायणौ १६ तयोर्मासव्रतेनैवजाताप्रीतिरनुत्तमा पादांबुजेभवान्यास्तुस्थिराबुद्धिस्तथाप्यलं १७ कदाचित्पादयोर्गत्वामुनेस्त स्यमहात्मनः कृतप्रणामावागत्यतस्थतुश्चकुशासने १८ नान्यकार्यपरौक्वापिबभूवतुःकदाचन देवीध्यानपरौ नित्यंजपमंत्ररतौसदा १९ एवंजातेसदापूर्णेतत्रसंवत्सरेनृप बभूवतुःफलाहारंत्यक्त्वापर्णाशनौनृप २० वर्षमेकं तपस्तत्रचक्रतुर्वैश्यपार्थिवौ शुष्कपर्णाशनौदांतौजपध्यानपरायणौ २१ पूर्णेवर्षद्वयेजातेकदाचिद्दर्शनंचतौ प्राप तुःस्वप्नमध्येतुभगवत्यामनोहरं २२ रक्तांबरधरांदेवींचारुभूषणभूषितां कदाचिन्नृपतिःस्वप्नेऽप्यपश्यज्जगदंबि कां २३ वीक्ष्यस्वप्नेचतौदेवींप्रीतियुक्तौबभूवतुः जलाहारेस्तृतीयेतुस्थितौसंवत्सरेतुतौ २४ एवंवर्षत्रयंकृत्वा ततस्तौवैश्यपार्थिवौ चक्रतुस्तौतदाचिंतांचित्तेदर्शनलालसौ २५ प्रत्यक्षदर्शनंदेव्यानप्राप्तंशांतिदंनृणां देहत्यागं करिष्यावोदुःखितौभृशमातुरौ २६ इतिसंचिंत्यमनसाराजाकुंडंचकारह त्रिकोणंसुस्थिरंसौम्यंहस्तमात्रप्र- माणतः २७ संस्थाप्यपावकंराजातथावैश्योऽतिभक्तिमान् जुहावासौनिजंमांसंछित्वाछित्वापुनःपुनः २८ तथावैश्योपिदीप्ताग्नौस्वमांसंप्राक्षिपत्तदा रुधिरेणबलिंचास्यैददतुस्तौकृतोद्यमौ २९

दिनमध्येगुरोर्दर्शनंप्राप्याभितिनिय मात्तावन्मात्रकालएवजपध्यानविरामोनान्यकालेइत्यभिप्रायेणाह कदाचिदिति १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ दर्शनलालसौप्रत्यक्षदर्शनलालुसौ- २५ २६ २७ २८ रुधिरेणेति

अयंमांसहोमोबलिदानंस्वगात्ररुधिरेणचेतिद्वयंब्राह्मणातिरिक्तविषयमितिकालिकापुराणादिषुस्पष्टं २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

तदाभगवतीदत्त्वाप्रत्यक्षंदर्शनंतयोः प्राहप्रीतिभरोद्भ्रांतौदृष्ट्वातौदुःखितौभृशं ३० श्रीदेव्युवाच वरंवरय
भोराजन्यत्तेमनसिवांछितं तुष्टाहंतपसातेऽद्यभक्तोसितंमतोमम ३१ वैश्यंप्राहतदादेवीप्रसन्नाहंमहामते
किंतेभीष्टंददाम्यद्यप्रार्थयाशुमनोगतं ३२ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंराजाताम्रुवाचमुदान्वितः देहिमेद्यनिजं-
राज्यंहृतशत्रुबलंबलात् ३३ तमुवाचतदादेवीगच्छराजन्निजंगृहं शत्रवःक्षीणसत्वास्तेगमिष्यंतिपराजिताः
३४ मंत्रिणस्तेसमागम्यतेपतिष्यंतिपादयोः कुरुराज्यंमहाभागनगरेस्वेयथासुखं ३५ कृत्वाराज्यंसुविपुलंव
र्षाणामयुतंनृप देहांतेजन्मसंप्राप्यसूर्याद्भविताम्नुः ३६ व्यासउवाच वैश्यस्तामप्युवाचेदंकृतांजलिपुटः
शुचिः नमेगृहेणकार्यंवैनपुत्रेणधनेनवा ३७ सर्वंबंधकरंमातःस्वप्नवन्नश्वरंस्फुटं ज्ञानंमेदेहिविशदंमो-
क्षदंबंधनाशनं ३८ असारेस्मिंश्चसंसारेमूढामज्जंतिपामराः पंडिताःसंतरंतीहतस्मान्नेच्छंतिसंसृतिं ३९
व्यासउवाच तदाकर्ण्यमहामायावैश्यंप्राहपुरःस्थितं वैश्यवर्यतवज्ञानंभविष्यतिनसंशयः ४० इतिदत्त्वा
वरंताभ्यांतत्रैवांतरधीयत अदर्शनंगतायांतुराजातंमुनिसत्तमं ४१ प्रणम्यहयमारुह्यगमनायमनोद
धे तदैवतस्यसचिवास्तत्रागत्यनृपंप्रजाः ४२ प्रणेमुर्विनयोपेतास्तमूचुःप्रांजलिस्थिताः राजंस्तेशत्रवः
सर्वेपापाश्चनिहतारणे ४३ राज्यंनिष्कंटकंभूपकुरुष्वपुरमास्थितः तच्छ्रुत्वावचनंराजानत्वातंमुनिसत्तमं
४४ आपृच्छ्यनिर्ययौतत्रमंत्रिभिःपरिवारितः संप्राप्यचनिजंराज्यंदारान्स्वजनबांधवान् ४५ ३५ सूर्याज्ज-
न्मसंप्राप्यसावर्णिर्मनुर्भवितेत्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ निहतारणेइति अस्माभिर्युद्धंकृत्वातेरणेनिहताइत्यर्थः ४३ ४४ ४५.

४६ ४७ आराधनेति चरित्रत्रयेणाराधनेनेत्यर्थः ४८ ४९ ५० ५१ ५२ संहितांसंहितैकदेशपंचमस्कंधमित्य-
र्थः ५३ तदेवाह चरितंचंडिकायास्त्विति ५४ ५५ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनी

बुभुजे पृथिवींसर्वांततःसागरमेखलां वैश्योपिज्ञानमासाद्यमुक्तसंगःसमंततः ४६ कालातिवाहनं
तत्रमुक्तबंधश्चकारह तिर्थेषुविचरन्गायन्भगवत्यागुणानथ ४७ एतत्तेकथितंदेव्याश्चरितंपरमाद्भुतं
आराधनफलप्राप्तिर्यथावद्भूपवैश्ययोः ४८ दैत्यानांहननंप्रोक्तंप्रादुर्भावस्तथाशुभः एवंप्रभावासादेवी
भक्तानामभयप्रदा ४९ यःशृणोतिनरोनित्यमेतदाख्यानमुत्तमं सप्राप्नोतिनरःसत्यंसंसारसुखमद्भुतं ५०
ज्ञानदंमोक्षदंचैवकीर्तिदंसुखदंतथा पावनंश्रवणान्नूनमेतदाख्यानमद्भुतं ५१ अखिलार्थप्रदंनृणांस
र्वधर्मसमावृतं धर्मार्थकाममोक्षाणांकारणंपरमंमतं ५२ सूतउवाच जनमेजयेनराज्ञासोपृष्टःसत्यव
तीसुतः उवाचसंहितांदिव्यांव्यासःसर्वार्थतत्त्ववित् ५३ चरितंचंडिकायास्तुशुंभदैत्यवधाश्रितं क
थयामासभगवान्कृष्णःकारुणिकोमुनिः ५४ इतिवःकथितःसारःपुराणानांमुनीश्वराः इतिश्री
देवीभागवतेमहापुराणेपंचमस्कंधेपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ श्रीकृष्णार्पणमस्तु श्रीमज्जगदं
बार्पणमस्तु छ छ छ छ छ छ छ छ

लकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच तिलकाख्यांमहाव्याख्यांसम्यग्यःकृतवाञ्शुभां २ पंचमस्कंध
एतस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः प्रीयतांतेनमेदेवीभुवनेशीमहेश्वरी ३ इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजश्रीलक्ष्मीगर्भजनीलकंठ
कृतेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधेपंचमस्कंधेपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ समाप्तः छ छ

॥ इतिश्री देवीभागवते पंचमः स्कंधः समाप्तः ॥ छ ॥

अथश्रीमद्देवीभागवते षष्ठस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः दरांदोलितदीर्घाक्षीं शृंगाररसवारिधिं कुलीनांकलयेकांचित्कामिनींकाममंजरीं १ षष्ठिश्लोकैर्वृत्रदैत्यवधोदेव्याकथंकृतः इत्याशं-
क्यकथातस्यविस्तरेणोपवर्ण्यते २ तत्रप्रथमतःस्वभक्तिप्रदर्शनेनश्रोतारोमुनयोवक्तारंसूतमुत्साहयंति सूतसूतेति द्विरुक्तिरादरार्था द्वैपायनेति द्वै-
पायनेनकृतमुत्पादितंत्वन्मुखान्निःसृतमित्यर्थः १ वेदेपीति बव्हृचब्राह्मणेपीत्यर्थः २ संख्ये युद्धे ३ ब्रह्मयोनिर्ब्राह्मणः ४ सात्विकानांदे-
वानामेतत्क्रूरंकर्मानुचितमित्याह देवाइति ५ इत्थंदेवानांसात्विकत्वेसतिक्रूरकर्मकरणेमहान्विरोधइत्याह विरोधोत्रेति छलेनेति नहिसात्वि

ऋषयऊचुः सूतसूतमहाभागमिष्टतेवचनामृतं नतृप्ताःस्मोवयंपीत्वाद्वैपायनकृतंशुभं १ पुनस्त्वांप्रष्टुमिच्छामः कथांपौ
राणिकींशुभां वेदेपिकथितांरम्यांप्रसिद्धांपापनाशिनीं २ वृत्रासुरइतिख्यातोवीर्यवांस्त्वष्टुरात्मजः सकथंनिहतःसंख्ये
वासवेनमहात्मना ३ त्वष्टावैसुरपक्षीयस्तत्पुत्रोबलवत्तरः शक्रेणघातितःकस्माद्ब्रह्मयोनिर्महाबलः ४ देवाःसत्वगु-
णोत्पन्नामानुषाराजसास्मृताः तिर्यंचस्तामसाःप्रोक्ताःपुराणागमवादिभिः ५ विरोधोत्रमहान्भातिनूनंशतमखेनह
छलेनबलवान्वृत्रःशक्रेणविनिपातितः ६ विष्णुःप्रेरयितातत्रसतुसत्वधरःपरः प्रविष्टःपविमध्येसछद्मनाभगवान्प्रभुः
७ संधिंविधायसत्येवंमंत्रितोसौमहाबलः हरिभ्यांसत्यमुत्सृज्यजलफेनेनशातितः ८ कृतमिंद्रेणहरिणाकिमेतत्सूत
साहसं महांतोपिचमोहेनवंचिताःपापबुद्धयः ९ अन्यायवर्तिनोत्यर्थंभवंतिसुरसत्तमाः सदाचारेणयुक्तेनदेवाःशिष्ट-
त्वमागताः १० एवंविशिष्टधर्मेणशिष्टत्वंकीदृशंपुनः हत्वावृत्रंतुविश्वस्तंशक्रेणछद्मनापुनः ११

केषुछलसंभवस्तस्यरजोगुणा
दुत्पत्तेरितिभावः ६ किंचसात्विकस्येंद्रस्यप्रेरयिताविष्णुस्तुमहासात्विकस्तेनकथंप्रेरितः क्रूरकर्मणिस्वयमपिकपटेनवज्रमध्येकथंप्रविष्टइत्याह
विष्णुरिति पविर्वज्रं ७ किंच विश्वासघातोप्यनुचितःकथंकृतइत्याह संधिमिति संधिर्मैत्री सत्यंसत्यवाक्यंनाहंहनिष्यामीत्येवंरूपं शातितोना
शितः ८ ९ सदाचारेति युक्तेनशास्त्रानुमतेनसदाचारेणदेवाःशिष्टत्वमागताःप्राप्ताइत्यर्थः १० एवमिति एवंविशिष्टेनैतादृशेनधर्मेणाचरणंतेषांदेवानां

कीदृशंपुनःशिष्टत्वंनकथमपीत्यर्थः ११ किंचैनादृशब्रह्मवध्यायाःफलंतेनेंद्रेणप्राप्तमथवानेत्ययमपिप्रश्नोस्तीत्याह प्राप्तमिति प्रश्नोत्तरमप्याह किं
किंचेति यत्त्वयापुराचतुर्थस्कंधेप्रोक्तं श्रीदेव्यावृत्रासुरवधःकृतइति तच्चापितदुक्तमपिनोस्मान्मोहयतिवृत्रासुरवधःकिंदेव्याकृतअहोस्विदिंद्रेणकृ
तइत्यविवेकमुत्पादयतीत्यर्थः तदुक्तंचतुर्थस्कंधेचतुर्विंशाध्याये वृत्रासुरादयोदैत्यालीलयैवयया हताइति तथादित्यपुराणेपि याजम्रेमहिषंदैत्यंक्रू
रंवृत्रासुरंतथा साधरक्तासुरंहत्वास्वाराज्यंतेप्रदास्यतीति १२ इत्यनेकान्मुनिप्रश्नान्श्रुत्वासूतआहश्रृणवंत्विति १३ १४ सयदाहेति सव्यासस्त्वंराजानं

प्राप्तंपापफलंनोवाब्रह्महत्यासमुद्भवं किंचत्वयापुराप्रोक्तंवृत्रासुरवधःकृतः १२ श्रीदेव्याइतितच्चापिचित्तंमोहयतीहनः
सूतउवाच श्रृण्वंतुमुनयोवृत्तंवृत्रासुरवधाश्रयं १३ यथेंद्रेणचसंप्राप्तंदुःखंहत्यासमुद्भवं एवमेवपुरापृष्टोव्यासःसत्यव
तीसुतः १४ पारीक्षितेनराज्ञापिसयदाहचतद्ब्रुवे जनमेजयउवाच कथंवृत्रासुरःपूर्वंहतोमघवतामुने १५ सहायंविष्णुमा
साद्यछद्मनासात्त्विकेनह कथंचदेव्यानिहतोदैत्योसौकेनहेतुना १६ कथमेकवधोद्वाभ्यांकृतःस्यान्मुनिपुंगव तदेतच्छ्रोतु
मिच्छामिपरंकौतूहलंहिमे १७ महतांचरितंश्रृण्वन्कोविरज्येतमानवः कथयांबावैभवंत्वंवृत्रासुरवधाश्रितं १८ व्या-
सउवाच धन्योसिराजंस्तवबुद्धिरीदृशीजातापुराणश्रवणेऽतिसादरा पीत्वामृतंदेववरास्तुसर्वथापानेवितृष्णाःप्रभवंति
वैपुनः १९ दिनेदिनेऽतेधिकभक्तिभावःकथासुराजन्महनीयकीर्तेः श्रोतायदैकप्रवणःश्रृणोतिवक्तातदाप्रीतमनाब्रवीति
२०

यदाहतदेवाहंब्रुवेकथयामीत्यर्थः राजप्रश्नमाह कथमिति विष्णुसहायमासाद्यवृत्रासुरःपूर्वंकथंकेनप्रकारेणमघवताहतइत्येकःप्रश्नः १५ द्वितीयप्र-
श्नमाह कथंचेति योमघवतानिहतइत्युक्तःसकथंदेव्यानिहतःकेनचहेतुनाकारणेनदेव्यानिहतइतितृतीयःप्रश्नः १६ कथमेकवधइति द्वाभ्यांसमर्था
भ्यामेकस्यवधःकथंकृतइत्याश्चर्यंप्रतिभातीत्यर्थः यद्यपिद्वाभ्यामेकस्यवधोनाश्चर्यभूतस्तथापिश्रुताविंद्रेणकृतइत्युक्तं पुराणेषुतुदेवीकृतइत्युच्यत
इत्याश्चर्यमित्यर्थः १७ १८ पीत्वामृतमिति अमृतंपीत्वातत्स्वादंजानंतोपिदेववराःपानेसुधापानेवितृष्णाभवंति त्वंवैतावत्पर्यंतंश्रुत्वापिनवितृष्णोभ
वसीतिभावः १९ तदेवाह दिनेदि-

नेतइति इदमेवश्रोतुर्युक्तं तदैववक्तापिवक्तुंप्रसीदतीत्याह श्रोनेति २० युद्धमिति वेदेबव्हृचब्राह्मणे तथैवलब्धं यथाकर्मदुर्घटंकृतंतथैवदुःखम-
पिलब्धमित्यर्थः २१ यत्त्वयोक्तंसात्त्विकेनवासवेनक्रूरकर्मकथंकृतमितितत्राह चित्रंकिमत्रेति येमुनयोदेहदुःखंप्रत्यक्षमनुभवंतोनएवपापाड्डीतास्तेपि-
मायामोहिताःसंतोनिंद्यंकर्मचक्रुर्बहवस्तदानित्यंदुःखासंस्पृष्टंस्वर्गसुखंमदांधादेवाअनुभवंतःकथंनमाययामोहिताः तथाचमाययामोहितत्वादिंद्रहरिभ्यां
छद्मनाविनिहतस्त्रिशिराअग्रेवक्ष्यमाणोब्राह्मणस्तथावृत्रोदैत्योविनिहतोत्रऽकिंचित्रंनकिमपीत्यर्थः मायामोहिताःसर्वेकुर्वंतीतिभावः २२ तत्किं

युद्धंपुरावासववृत्रयोर्यद्वेदेप्रसिद्धंचतथापुराणे दुःखंसुरेंद्रेणतथैवलब्धंहत्वारिपुंत्वाष्ट्रमपायमेव २१ चित्रंकिमत्रनृ
पतेहरिवज्रभृद्भ्यांयच्छद्मनाविनिहतस्त्रिशिरोथवृत्रः मायाबलेनमुनयोपिविमोहितास्तेचक्रुश्चनिंद्यमनिशंकिलपा-
पभीताः २२ विष्णुःसदैवकपटेनजघानदैत्यान्सत्त्वात्ममूर्तिरपिमोहमवाप्यकामं कोन्योस्तितांभगवतींमनसापिजेतुं
शक्तःसमस्तजनमोहकरींभवानीं २३ मत्स्यादियोनिषुसहस्रयुगेषुसद्यःसाक्षाद्भवत्यपिययाविनियोजितोत्र नारा
यणोनरसखोभगवाननंतःकार्यंकरोतिविहिताविहितंकदाचित् २४ देहंधनंगृहमिदंस्वजनामदीयंपुत्राःकलत्रमि-
तिमोहमुपेत्यसर्वः पुण्यंकरोत्यथचपापचयंकरोतिमायागुणैरतिबलैर्विकलीकृतोयत् २५ नजातुमोहंक्षपितुंन
रःक्षमःकश्चिद्भवेद्भूपपरावरार्थवित् विमोहितस्तैस्त्रिभिरेवमूलतोवशीकृतात्माजगतीतलेभृशं २६ अथतौमायया
विष्णुवासवौमोहितौभृशं जघ्नतुश्छद्मनावृत्रंस्वार्थसाधनतत्परौ २७

विष्णुरपिमायावशएवेतिचेदस्त्येवेत्याह विष्णुःसदैवे
ति कपटेनेति नैतन्मायामोहितत्वाभावेसंभवतीतिभावः यदाविष्णुरपिमायांजेतुमसमर्थस्तदातदन्यःकःसमर्थःस्यादित्याह कोन्योस्तीति २३ त
देवमायामोहितत्वंसर्वेषांविशदयति मत्स्यादीति ययाविनियोजितइति माययेतिशेषः २४ यद्यस्मान्मायागुणैर्विकलीकृतोमोहितइत्यर्थः अद्वैतेब्र
ह्मणिद्वैतस्यमायाकल्पितत्वान्मायाधीनंसर्वेषांहिताहितकर्तृत्वमुक्तंयुक्तमेव २५ परावरार्थवित् परोर्थःकारणंअवरोर्थःकार्यंतयोविंदपीत्यर्थः मूलतआदितः २६ यत-

एवमतआह्अथेति २७ प्रश्नसमाधानमुपसंहृत्यकथारंभंप्रतिजानीते तदहमिति २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ पादपाग्रेपादयोर्निवेशनं
तथाचाधोमुखनाफलिता ३४ ३५ ३६ ३७ शातयिष्यतिनाशयिष्यति ३८ ३९ ४० ४१ ४२

तदहंसंप्रवक्ष्यामिवृत्तांतमवनीपते कारणंपूर्ववैरस्य वृत्रवासवयोर्मिथः २८ त्वष्टाप्रजापतिर्ह्यासीद्देवश्रेष्ठोमहातपाः देवानांकार्यकर्त्ताचनिपुणोब्राह्मणप्रियः २९ सपुत्रंवैत्रिशिरसमिंद्रद्वेषात्किलासृजत् विश्वरूपेतिविख्यातंनाम्नारूपेणमोहनं ३० त्रिभिःसवदनैःश्रेष्ठैर्व्यरोचतमनोहरैः त्रिभिर्भिन्नानिकार्याणिमुखैःसमकरोन्मुनिः ३१ वेदानेकेनसोधीतेसुरांचैकेनसोपिबत् तृतीयेनदिशःसर्वायुगपच्चनिरीक्षते ३२ त्रिशिराभोगमुत्सृज्यतपश्चक्रेसुदुष्करं तपस्वीसमृदुर्दांतोधर्ममेवसमाश्रितः ३३ पंचाग्निसाधनंकालेपादपाग्रेनिवेशनं जलमध्येनिवासंचहेमंतेशिशिरेतथा ३४ निराहारोजितात्मासौत्यक्तसर्वपरिग्रहः तपश्चचारमेधावीदुष्करंमंदबुद्धिभिः ३५ तंचदृष्ट्वातपस्यंतंखेदमाप शचीपतिः विषादमगमत्तत्रशक्रोयंमास्मभूदिति ३६ दृष्ट्वातस्यतपोवीर्यंसत्यंचामिततेजसः चिंतांचमहतींप्राप त्वनिशंपाकशासनः ३७ विवर्द्धमानस्त्रिशिरामामयंशातयिष्यति नोपेक्ष्यःसर्वथाशत्रुर्वर्धमानबलोबुधैः ३८ तस्मादुपायःकर्तव्यस्तपोनाशायसांप्रतं कामस्तुतपसांशत्रुःकामान्नश्यतिवैतपः ३९ तथैवाद्यप्रकर्तव्यंभोगासक्तोभवेद्यथा इतिसंचिंत्यमनसाबुद्धिमान्बलमर्दनः ४० आज्ञापयत्सोप्सरसस्त्वष्टृपुत्रप्रलोभने उर्वशींमेनकांरंभांघृताचींचतिलोत्तमां ४१ समाहूयाब्रवीच्छक्रस्तास्तदारूपगर्विताः प्रियंकुरुध्वंमेसर्वाःकार्येऽद्यसमुपस्थिते ४२ यूतोमेद्यमहाञ्छत्रुस्तपस्तपतिदुर्जयः कार्यंकुरुतगच्छध्वंप्रलोभयतमाचिरं ४३ शृंगारवेषैर्विविधैर्हावैर्देहसमुद्भवैः प्रलोभयतभद्रंवःशमयध्वंज्वरंमम ४४

यत्तइति संयत्तइत्यर्थः ४३ ४४ ७ ७ ७

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ मूकांधबधिरइवास्थितः दिष्ट्येति अस्मद्भाग्येनेत्यर्थः नशाप्ता

अस्वस्थोहंमहाभागास्तस्यज्ञात्वातपोबलं बलवानासनंमेद्यगृहीष्यत्यविलंबितः ४५ भयंमेसमुपायातंक्षिप्रंनाशयता
बलाः उपकुर्वंतुसहिताःकार्येद्यसमुपस्थिते ४६ तच्छ्रुत्वावचनंनार्यऊचुस्तंप्रणताःपुरः माभयंकुरुदेवेशयतिष्यामः
प्रलोभने ४७ यथानस्याद्भयंतस्मात्तथाकार्यंमहाद्युते नृत्यगीतविहारैश्चमुनेस्तस्यप्रलोभने ४८ कटाक्षैरंगभेदैश्चमो
हयित्वामुनिंविभो लोलुपंवशमस्माकंकरिष्यामोनियंत्रितं ४९ व्यासउवाच इत्याभाष्यहरिंनार्योययुस्त्रिशिरसोंति
कं कुर्वंत्योविविधान्भावान्कामशास्त्रोचितानपि ५० गायंत्यस्तालभेदैस्तान्नृत्यंत्यःपुरतोमुनेः तंप्रलोभयितुंचक्रुर्ना
नाभावान्वरांगनाः ५१ नापश्यत्सतपोराशिरंगनानांविडंबनं इंद्रियाणिवशेकृत्वामूकांधबधिरस्थितः ५२ दिनानिक
तिचित्तस्थुर्नार्यस्तस्याश्रमेवरे कुर्वंत्यागाननृत्यादिप्रपंचानतिमोहदान् ५३ नचचालयदाकामंध्यानात्त्रिशिरामु-
निः परावृत्यतदादेव्यःपुनःशक्रमुपस्थिताः ५४ कृतांजलिपुटाःसर्वादेवराजमथाब्रुवन् श्रांतादीनाभयत्रस्ता
विवर्णवदनाभृशं ५५ देवदेवमहाराजयत्नश्चपरमःकृतः नसशक्योदुराधर्षोधैर्याच्चालयितुंविभो ५६ उपायोन्यः
प्रकर्तव्यःसर्वथापाकशासन नास्माकंबलमेतस्मिंस्तापसेविजितेंद्रिये ५७ दिष्ट्यावयंनशप्ताःस्मयदनेनमहात्मना
मुनिनावन्हितुल्येनतपसाद्योतितेनहि ५८ विसृज्याप्सरसःशक्रश्चिंतयामाससमंदधीः तस्यैवचवधोपायंपापबुद्धिर
सांप्रतं ५९ विसृज्यलोकलज्जांसतथापापभयंभृशं चकारपापबुद्धिंतुतद्वधायमहीपते ६० इतिश्रीदेवीभाग-
वतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेप्रथमोध्यायः १ व्यासउवाच अथसलोभमुपेत्यसुराधिपःसमधिगम्यगजासनसंस्थितः त्रि-
शिरसप्रतिदुष्टमतिस्तदामुनिमपश्यदमेयपराक्रमं १

इति यत्नादिष्ट्येत्यन्वयः ५९ ६० इतिश्रीदे॰तिषेषष्ठ॰प्रथमो॰१ त्रिपंचाशतध -

वर्यैस्त्रिशिरोवधवर्णनं कृत्वा वृत्रासुरोत्पत्तिर्विस्तरेणोपवर्ण्यते १ पूर्वाध्याये पापबुद्धिं तद्धाय चकारेत्युक्तं तदुत्तरं जातं वृत्तमाह अथेति सइंद्रः लोभमु
पेत्य प्राप्य त्रिशिरसं प्रति समधिगम्य गत्वा तं मुनिमपश्यदित्यन्वयः १ परमापदं खेदं २ आसनकामुकः मदीयासने च्छावान् कथमुपेक्ष्य इत्यर्थः

तमभिवीक्ष्य दृढासनसंस्थितं जितगिरं सुसमाधिवशंगतं रविविभावसुसन्निभमोजसा सुरपतिः परमापदमभ्यगात्
२ कथमसौ विनिहंतुमहो मया सुनिरपापमतिः किल संमतः रिपुरयं सुसमिद्धतपोबलः कथमुपेक्ष्य इहासनकामुकः ३
इति विचिंत्य पविं परमायुधं प्रतिमुमोच मुनिं तपसि स्थितं शशिदिवाकरसन्निभमाशुगं त्रिशिरसं सुरसंघपतिः स्व-
यं ४ तदभिघातहतः स धरातले किल पपात ममार च तापसः शिखरिणः शिखरं कुलिशार्दितं निपतितं भुवि वाद्भुत
दर्शनं ५ तं निहत्य मुदमाप सुरेशश्चुक्रुशुश्च मुनयस्तु संस्थिताः हाहतेति भृशमार्तनिस्वनाः किं कृतं शतमखेन पा
पिना ६ विनापराधं तपसां निधिर्हतः शचीपतिः पापमतिर्दुरात्मा फलं किलायं तरसा कृतस्य प्राप्नोतु पापी हननोद्भवस्य ७
तं निहत्य तरसासुरराजो निर्जगाम निजमंदिरमाशु सहतोपि विरराज महात्मा जीवमान इव तेजसां निधिः ८ तं हतं क्षापतितं
भूमौ जीवंतमिव वृत्रहा चिंतामापातिखिन्नांगः किं वा जीवेदयं पुनः ९ विमृश्य मनसातीव तक्षाणं पुरतः स्थितं मघवा वी
क्ष्य तं प्राह स्वकार्यसदृशं वचः १० तक्षंश्छिंधि शिरांस्यस्य कुरुष्व वचनं मम माजीवतु महातेजा भाति जीवन्निव स्वयं ११
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तक्षोवाच विगर्हयन् तक्षोवाच महास्कंधो भृशं भाति परशुर्न तरिष्यति १२ ततो नाहं करिष्यामि का
र्यमेतद्विगर्हितं त्वया वै निंदितं कर्म कृतं सद्भिर्विगर्हितं १३

३ ४ वाद्भुतदर्शनमित्यत्र वाशब्द इवार्थकः भुवि निपतितमिवेत्येवं यो-
ज्यः ५ ६ ७ सहतोपीति हतो मृतोपि जीवमान इव जीववद्विरराज यतस्तेजसां निधिरित्यर्थः ८ किंवेति किं मूर्च्छां प्राप्तोयं पुनर्जीवेदित्यर्थः ९
१० ११ महास्कंध इति स्कंधः कंठो महागजवदच्छेद्यो भाति अत्र मम परशुश्छेदनाय त्वं न तरिष्यति कार्यं कर्तुं समर्थो न भविष्यतीत्यर्थः १२ १३

१४ १५ १६ १७ १८ तंविनेति लोभविषयकवस्तुप्राप्तिंविनेत्यर्थः १९ पशोर्यच्छिरोस्तिसतेभागोभविष्यतिअमंत्रकमपितंभागंगृहीत्वासं
तुष्टोभवेत्यर्थः शुल्केनमौल्येन २० २१ २२ २३ २४ येनमुखेनसर्वादिशःपिबन्निवभक्षयन्निवेक्षतेतस्मादन्नादनान्मुखात्तित्तिरानिःसृ

अहंबिभेमिपापाद्वैमृतस्यैवचमारणे मृतोयंमुनिरस्त्येवशिरसःकृंतनेनकिं १४ भयंकिंतेऽत्रसंजातंपाकशासनकथ्य
तां इंद्रउवाच सजीवइवदेहोयमाभातिविशदाकृतिः १५ तस्माद्बिभेमिमाजीवेन्मुनिःशत्रुरयंमम तक्षोवाच नात्र
किंत्रपसेविद्व क्रूरेणानेनकर्मणा १६ ऋषिपुत्रमिमंहत्वाब्रह्महत्याभयंनकिं इंद्रउवाच प्रायश्चित्तंकरिष्यामिपश्चात्पा
पक्षयायवै १७ शत्रुस्तुसर्वथावध्यश्छलेनापिमहामते तक्षोवाच त्वंलोभाभिहतःपापंकरोषिमघवन्निह १८ तंवि
नाहंकथंपापंकरोमिवदमेविभो इंद्रउवाच मखेषुखलुभागंतेकरिष्यामिसदैवहि १९ शिरःपशोस्तुतेभागंयज्ञेदास्यंति
मानवाः शुल्केनानेनछिंद्धित्वंशिरांस्यस्यकुरुप्रियं २० व्यासउवाच एतच्छ्रुत्वामहेंद्रस्यवचस्तक्षासुदान्वितः कुठा
रेणाशिरांस्यस्यचकर्तसुदृढेनहि २१ छिन्नानित्रीणिशीर्षाणिपतितानियदाभुवि तेभ्यस्तुपक्षिणःक्षिप्रंविनिष्पेतुःस
हस्रशः २२ कलविंकास्तित्तिरयस्तथैवचकपिंजलाः पृथक्पृथग्विनिष्पेतुर्मुखतस्तरसातदा २३ येनवेदानधीतेस्म
सोमंचपिबतेतथा तस्माद्वक्त्रात्किलोत्पेतुःसद्यएवकपिंजलाः २४ येनसर्वादिशःकामंपिबन्निवनिरीक्षते तस्मा
त्तुतित्तिरास्तत्रनिःसृतास्तिग्मतेजसः २५ यत्सुरापंतुतद्वक्त्रंतस्मात्तुचटकाःकिल विनिष्पेतुस्त्रिशिरसएवंतेविह
गानृप २६ एवंविनिःसृतान्दृष्ट्वातेभ्यःशक्रस्तदांडजान् मुमोदमनसाराजञ्जगामत्रिदिवंपुनः २७ गतेशक्रेतुत
क्षापिस्वगृहंतरसाययौ यज्ञभागंपरंलब्ध्वासुदमापमहीपते २८

ताइत्यर्थः तथाचश्रुतिः यत्सोमपानमासीत्सकपिंजलोभव
द्यत्सुरापानंसकलविंकोयदन्नादनंसतित्तिरिरिति २५ चटकाः कलविंकाः २६ मुमोदेति त्रिशिरामृतइतिनिश्चयेन २७ २८ ७ ७

२९ ३० ३१ ३२ ३३ अष्टरात्रमभिचारहोमेकृतेसतीत्यर्थः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ नामकंममनामकरणंकुर्वित्यर्थः ३९ तेनपुत्रेण जाते

इंद्रोयथागृहंगत्वाहत्वाशत्रुंमहाबलं मेनेकृतार्थमात्मानंब्रह्महत्यामचिंतयन् २९ तंश्रुत्वानिहतंत्वष्टापुत्रंपरमधार्मिकं
चुकोपातीवमनसावचनंचेदमब्रवीत् ३० अनागसंमुनिंयस्मात्पुत्रंनिहतवान्मम तस्मादुत्पादयिष्यामितद्वधार्थंसुतंपु
नः ३१ सुराःपश्यंतुमेवीर्यंतपसश्चबलंतथा जानातुसर्वपापात्मास्वकृतस्यफलंमहत् ३२ इत्युक्त्वाग्निंजुहावाथमंत्रैराथ
र्वणोदितैः पुत्रस्योत्पादनार्थायत्वष्टाक्रोधसमाकुलः ३३ कृतेहोमेष्टरात्रंतुसंदीप्ताच्चविभावसोः प्रादुर्बभूवतरसापुरुषः
पावकोपमः ३४ तंदृष्ट्वाग्रेसुतंत्वष्टा तेजोबलसमन्वितं वेगात्प्रकटितंवन्हेर्दीप्यमानमिवानलं ३५ उवाचवचनंत्वष्टासु
तंवीक्ष्यपुरःस्थितं इंद्रशत्रोविवर्द्धस्व प्रतापात्तपसोमम ३६ इत्युक्तेवचनेत्वष्ट्राक्रोधप्रज्वलितेनच सोवर्द्धतदिवंस्त-
ब्ध्वावैश्वानरसमद्युतिः ३७ जातःसपर्वताकारःकालमृत्युसमःस्वराट् किंकरोमीतितंप्राहपितरंपरमातुरं ३८ कुरुमे
नामकंनाथकार्यंकथयसुव्रत चिंतातुरोसिकस्मात्त्वंब्रूहिमेशोककारणं ३९ नाशयाम्यद्यतेशोक मितिमेव्रतमाहितं
तेनजातेनकिंभूयःपिताभवतिदुःखितः ४० पिबामिसागरंसद्यश्चूर्णयामिधराधरान् उद्यंतंवारयाम्यद्य तरणिंतिग्मते
जसं ४१ हन्मींद्रंससुरंसद्योयमंवादेवतांतरं क्षिपामिसागरेसर्वान्समुत्पाट्यचमेदिनीं ४२ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यत्वष्टापु
त्रस्यपेशलं प्रत्युवाचातिमुदितस्तंसुतंपर्वतोपमं ४३ वृजिनात्त्रातुमधुनायस्माच्छक्तोसिपुत्रक तस्माद्वृत्रइतिख्या
तंतवनामभविष्यति ४४ भ्रातातवमहाभागत्रिशिरानामतापसः त्रीणितस्यचशीर्षाणित्वभवन्वीर्यवंतिवै ४५ वेदवे-
दांगतत्वज्ञोसर्वविद्याविशारदः संस्थितस्तपसिप्रायस्त्रिलोकीविस्मयप्रदे ४६

न किंफलं नकिमपि यस्यपुत्रस्यपितादः
खितोभवति ४० ४१ हन्मींद्रमिति इद्रंहन्मिहनिष्यामियमंवान्यद्वादेवतांतरंहन्मिहनिष्यामीत्यर्थः ४२ ४३ वृजिनात्त्रायतइतिवृत्रः पृषोदरादित्वा
ज्जिनशब्दस्यनकारादेशः ४४ ४५ ४६

४७ ४८ चकारउत्पादितवान् ४९ ५० ५१ ५२ ५३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ षष्टिश्लोकैर्देवसेना

शक्रेणतुहतःसोद्यवज्रघातेनसांप्रतं विनापराधंसहसाछिन्नानिमस्तकानिच ४७ तस्मात्त्वंपुरुषव्याघ्रजहिशक्रंकृ-
तागसं ब्रह्महत्यायुतंपापंनिस्त्रपंदुर्मतिंशठं ४८ इत्युक्त्वाचतदात्वष्टापुत्रशोकसमाकुलः आयुधानिचदिव्यानि-
चकारविविधानिच ४९ ददावस्मैसहस्राक्षवधायप्रबलानिच खड्गशूलगदाशक्तितोमरप्रमुखानिवै ५० शार्ङ्गं
धनुस्तथाबाणंपरिघंपट्टिशंतथा चक्रंदिव्यंसहस्रारंसुदर्शनसमप्रभं ५१ तूणीरौचाक्षयौदिव्यौकवचंचातिसुंद
रं रथंमेघप्रतीकाशंदृढंभारसहंजयं ५२ युद्धोपकरणंसर्वंकृत्वापुत्रायपार्थिव दत्वासौप्रेरयामासत्वष्टाक्रोधस
मन्वितः ५३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ व्यासउवाच कृतस्वस्त्ययनोवृत्रो-
ब्राह्मणैर्वेदपारगैः निर्जगामरथारूढोहंतुंशक्रंमहाबलः १ तदेवराक्षसाःक्रूराःपुरादेवपराजिताः समाजग्मुश्च
सेवार्थंवृत्रंज्ञात्वामहाबलं २ इंद्रदूतास्तुतंदृष्ट्वायुद्धायतुसमागतं वेगादागत्यवृत्तांतंशशंसुस्तस्यचेष्टितं ३ दूता
ऊचुः स्वामिन्श्छीघ्रमिहायातिवृत्रोनामरिपुस्तव बलवान्स्यंदनेरूढस्त्वष्ट्राचोत्पादितःकिल ४ अभिचारेण
नाशार्थंनवक्रोधान्वितेनवै पुत्राघाताभितप्तेनदुःसहोराक्षसैर्युतः ५ यत्नंकुरुमहाभागशीघ्रमायातिसांप्रतं मे-
रुमंदरसंकाशोघोरशब्दोतिदारुणः ६ एतस्मिन्नंतरेतत्रभीतादेवगणाभृशं आगत्योचुःसुरपतिंशृण्वंतंदूतभा
षितं ७ गणाऊचुः मघवन्दुर्निमित्तानिभवंतित्रिदशालये बहूनिभयशंसीनिपक्षिणांविरुतानिच ८ काका
गृध्रास्तथाश्येनाःकंकाद्यादारुणाःखगाः रुदंतिविकृतैःशब्दैरुत्कारैर्भवनोपरि ९ ७ ७ ७

पराजयकथोत्तरं पित्राज्ञयातपस्यार्थंवृत्रोगतउदीर्यते १ त्वष्टुः प्रेरणोत्तरंजातंवृत्तमाह कृतस्वस्त्ययनइति १ २ ३ ४ नवनाशार्थमित्यन्वयः ५ ६ ७ ८
९

१० ११ दिविउत्पाताभवंति भूम्यंतरिक्षजाश्चोत्पातानभवंतीत्यर्थः १२ १३ १४ १५ १६ १७ अलकाः केशाः खतः आकाशतः पतंति १८

चीचीकूचीतिनिनदान्कुर्वंतिविहगाभृशं वाहनानांचनेत्रेभ्योजलधाराःपतंत्यधः १० श्रूयतेतिमहाञ्छब्दोरुद-
तीनांनिशासुच राक्षसीनांमहाभागभवनोपरिदारुणः ११ प्रपतंतिध्वजास्तूर्णंविनावातेनमानद प्रभवंतिम-
होत्पातादिविभूम्यंतरिक्षजाः १२ कृष्णांबरधरानार्योभ्रमंतिचगृहेगृहे यांतुयांतुगृहात्तूर्णंब्रुवंत्योविकृताननाः
१३ रात्रौस्वप्नेषुकांतानांसुप्तानांनिजमंदिरे केशाँल्लुनंतिराक्षस्योभीषयंत्योभृशातुराः १४ एवंविधानिदेवेशभूकं
पोल्कादयस्तथा गोमायवोरुदंतिस्मनिशायांभवनांगणे १५ सरटानांचजालानिप्रभवंतिगृहेगृहे अंगप्रस्फुरणा
दीनिदुर्निमित्तानिसर्वशः १६ व्यासउवाच इतितेषांवचःश्रुत्वाचिंतामापसुरेश्वरः बृहस्पतिंसमाहूयपप्रच्छचमनो
गतं १७ इंद्रउवाच ब्रह्मन्किंसुतघोराणिनिमित्तानिभवंतिवै वाताश्चदारुणावांतिप्रपतंत्यलकाःखतः १८ सर्वज्ञोसि
महाभागसमर्थोविघ्ननाशने बुद्धिमाञ्छक्रतत्त्वज्ञोदेवतानांगुरुस्तथा १९ कुरुशांतिविधानज्ञशत्रुक्षयविधायिनीं
यथामेनभवेद्दुःखंतथाकार्यंविधीयतां २० बृहस्पतिरुवाच किंकरोमिसहस्राक्षत्वयाघदुष्कृतंकृतं अनागसंमु-
निंहत्वाकिंफलंसमुपार्जितं २१ अत्युग्रपुण्यपापानांफलंभवतिसत्वरं विचार्यखलुकर्तव्यंकार्यंतज्ज्ञैतिमिच्छ
ता २२ परोपतापनंकर्मनकर्तव्यंकदाचन नसुखंविंदतेप्राणीपरपीडापरायणः २३ मोहाल्लोभाद्ब्रह्महत्याकृ
ताशक्रत्वयाधुना तस्यपापस्यसहसाफलमेतदुपागतं २४ अवध्यःसर्वदेवानांजातोसौवृत्रसंज्ञकः हंतुंत्वांसस
मायातिदानवैर्बहुभिर्वृतः २५ आयुधानिचसर्वाणिवज्रतुल्यानिवासव त्वष्ट्रादत्तानिदिव्यानिगृहीत्वासमुपस्थि
तः २६

१९ २० २१ अत्युग्रेति यतःसत्वरंफलंभवतिततोविचार्यकर्तव्यमित्यन्वयः २२ २३ २४ २५ २६

देवेंद्रेति हेदेवेंद्र प्रलयंकुर्वन्नागच्छति अस्यमृत्युर्नैवभविष्यति तादृशपराक्रमवतःपुरुषस्याभावादितिभावः २७ गंधर्वाइत्यस्यपलायि-

समागच्छतिदुर्द्धर्षोरिथारूढःप्रतापवान् देवेंद्रप्रलयंकुर्वन्नास्यमृत्युर्भविष्यति २७ कोलाहलस्तदाजानस्तथाब्रुव
तिवाक्पतौ गंधर्वाःकिन्नरायक्षामुनयश्चतपोधनाः २८ सदनानिविहायैवामराःसर्वेपलायिताः तदृष्ट्वामहदा-
श्वर्यंशक्रश्चिंतापरायणः २९ आज्ञापयामासतदासेनोद्योगायसेवकान् आनयध्वंवसून्रुद्रानश्विनौचादिवाकरान्
३० पूषणंचभगंवायुंकुबेरंवरुणंयमं विमानेषुसमारुह्यसायुधाःसुरसत्तमाः ३१ समागच्छंतुतरसाशत्रुरायाति
सांप्रतं इत्याज्ञाप्यसुरपतिःसमारुह्यगजोत्तमं ३२ बृहस्पतिंपुरोधायनिर्गतोनिजमंदिरात् तथैवत्रिदशाःसर्वे-
स्वंस्वंवाहनमास्थिताः ३३ युद्धायकृतसंकल्पानिर्ययुःशस्त्रपाणयः वृत्रोथदानवैर्युक्तःसंप्राप्तोमानसोत्तरं ३४ प
र्वतंदेवतावासंरम्यंपादपशोभितं इंद्रोप्यागत्यसंग्रामंचकारमानसोत्तरे ३५ पर्वतेदेवतायुक्तोवाचस्पतिपुरःसरः
तत्राभूद्दारुणंयुद्धंवृत्रवासवयोस्तदा ३६ गदासिपरिघैःपाशैर्बाणैःशक्तिपरश्वधैः मानुषेणप्रमाणेनसंग्रामःशरदां
शतं ३७ बभूवभयदोनृणामृषीणांभावितात्मनां वरुणःप्रथमंभग्नस्ततोवायुगणःकिल ३८ यमोविभावसुःशक्रः
सर्वेतेनिर्गतारणात् पलायनपरान्दृष्ट्वादेवानिंद्रपुरोगमान् ३९ वृत्रोपिपितरंप्रागादाश्रमस्थंसुदान्वितं प्रणम्यप्रा
हत्वष्टारंपितःकार्यंमयाकृतं ४० देवाविनिर्जिताःसर्वेसेंद्राःसमरसंस्थिताः विद्रुतास्तेगताःस्थानंयथासिंहान्मृगा
गजाः ४१ इंद्रःपदातिरगमन्मयाऽनीतोगजोत्तमः ऐरावतोयंभगवन्गृहाणाद्विरदोत्तमं ४२ नहतास्तेमयातस्मादयु
क्तंभीतमारणं आज्ञापयपुनस्तातकिंकरोमितवेप्सितं ४३

ताइत्यन्वयः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

मानुषेणेति मनुष्याणांशतवर्षपरिमितकालपर्यंतमित्यर्थः ३७ बभूवेति अस्यसंग्रामइत्यनेनान्वयः ३८ ३९ ४० मृगागजायथासिंहाद्विद्रुताइत्यर्थः ४१ ४२
४३

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेतृ-

निर्जरानिर्गताःसर्वेभयभीताःसमातुराः इंद्रोप्यैरावतंत्यक्त्वाभयभीतःपलायित्तः ४४ व्यासउवाच इतिपुत्रवचःश्रु
त्वात्वष्टाप्राहमुदान्वितः पुत्रवानद्यजातोस्मिसफलंममजीवितं ४५ त्वयाहंपावितःपुत्रगतोमेमानसोज्वरः निश्चलं
मेमनोजातंदृष्ट्वावीर्यंतवाद्भुतं ४६ शृणुवक्ष्याम्यहंपुत्रहितंतेद्यनिशामय तपःकुरुमहाभागसावधानःस्थिरासनः
४७ विश्वासोनैवकर्तव्यःकेषांचित्पाकशासनः शत्रुस्तेछलकर्ताऽस्तिनानाभेदविशारदः ४८ तपसाप्राप्यते-
लक्ष्मीस्तपसाराज्यमुत्तमं तपसाबलवृद्धिःस्यात्संग्रामेविजयस्तथा ४९ आराध्यद्रुहिणंदेवंलब्ध्वावरमनुत्तमं
जहिशक्रंदुराचारंब्रह्महत्यासमावृतं ५० सावधानःस्थिरोभूत्वाधातारंभजशंकरं वांछितंसवरंदद्यात्संतुष्टश्च
तुराननः ५१ तोषयित्वाविश्वयोनिंब्रह्माणममितौजसं अविनाशित्वमासाद्यजहिशक्रंकृतागसं ५२ वैरंमनसि
मेपुत्रवर्ततेसुतघातजं नशांतिमनुगच्छामिनस्वपामिसुखेनह ५३ तापसोमेहतःपुत्रोनिरागाःपाप्मनायतः नविं
दामिस्फरवंपुत्रत्वमासुन्द्वरदुःखितं ५४ व्यासउवाच तदाकर्ण्यपितुर्वाक्यंवृत्रःक्रोधयुतस्तदा आज्ञामादायचपितु
र्जगामतपसेमुदा ५५ गंधमादनमासाद्यपुण्यांदेवधुनींशुभां स्नात्वाकुशासनंकृत्वासंस्थितश्चस्थिरासनः ५६
त्यक्त्वान्नवारिपानंचयोगाभ्यासपरायणः ध्यायन्विश्वसृजंचित्तेसोपविष्टःस्थिरासने ५७ मघवातंतपस्यंतं
ज्ञात्वाचिंतातुरोत्यभूत् गंधर्वान्प्रेषयामासविघ्नार्थंपाकशासनः ५८ यक्षांश्चपन्नगान्सर्पान्किंनरानमितौज
सः विद्याधरानप्सरसोदेवदूताननेकशः ५९ उपायास्तैःकृताःसम्यक्तपोविघ्नायमायिभिः नचचालततोध्याना
त्वाष्ट्रःपरमतापसः ६० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ तीयोध्यायः ३ ७ ७ ७

द्विषद्भिश्लोकवर्यैस्तु वृत्रेणवरगर्वितः देवाः सर्वेपराभूताः शंकरंशरणंययुः १ तपोविघ्नकरगंधर्वगमनोत्तरंजातंवृत्तमाह निर्गताइति १ २

व्यासउवाच निर्गतास्तेपरावृत्तास्तपोविघ्नकराःसुराः निराशाःकार्यसंसिद्ध्यैतंदृष्ट्वादृढचेतसं १ जातेवर्षशतेपूर्णेब्र
ह्मालोकपितामहः तत्राजगामतरसाहंसारूढश्चतुर्मुखः २ आगत्यतमुवाचेदंत्वष्टृपुत्रसुखीभव त्यक्त्वाध्यानवरंब्रू
हिददामितववांछितं ३ तपसातेद्यतुष्टोस्मित्वांदृष्ट्वाचातिकर्शितं वरंवरयभद्रंते मनोभिलषितंतव ४ व्यासउवाच वृत्र
स्तदातिविशदांपुरतोनिशम्यवाचंसुधांसमरसांजगदेककर्तुः संत्यज्ययोगकलनांसहसोदतिष्ठत्संजातहर्षनयनाश्रुकलाक
लापः ५ पादौप्रणम्यशिरसाप्रणयाद्विधातुर्बद्धांजलिःपुरतएवसमाससाद प्रोवाचतंसुवरदंतपसाप्रसन्नंप्रेम्णाति
गद्गदगिराविनयेननम्रः ६ प्राप्तंमयासकलदेवपदंप्रभोद्ययद्दर्शनंतवसुदुर्लभमाशुजातं वांछास्तिनाथमनसिप्रवणेदु
रापातांप्रब्रवीमिकमलासनवेत्सिभावं ७ मृत्युश्चमाभवतुमेकिललोहकाष्ठशुष्कार्द्रवंशनिचयैरपरैश्चशस्त्रैः वृद्धिंप्र-
यातुममवीर्यमतीवयुद्धेयस्माद्भवामिसबलैरमरैरजेयः ८ व्यासउवाच इत्थंसंप्रार्थितोब्रह्मातमाहप्रहसन्निव उत्तिष्ठ
गच्छभद्रंतेवांछितंसफलंसदा ९ नशुष्केणनचार्द्रेणनपाषाणेनदारुणा भविष्यतिचतेमृत्युरितिसत्यंब्रवीम्यहं १०
इतिदत्वावरंब्रह्माजगामभुवनंपरं वृत्रस्तुतंवरंलब्ध्वामुदितःस्वगृहंययौ ११ शशंसपितुरग्रेतद्वरदानंमहामतिः त्व-
ष्टातुमुदितःप्राप्तंपुत्रंप्राप्तवरंतदा १२ स्वस्तितेस्तुमहाभागजहिशक्रंरिपुंमम हत्वागच्छत्रिशिरसोहंतारंपापसंयु
तं १३ भवत्वंत्रिदशाधीशःसंप्राप्यविजयंरणे ममाधिंछिंद्धिविपुलांपुत्रनाशसमुद्भवां १४ जीवतोवाक्यकरणात्क्ष
याहेभूरिभोजनात् गयायांपिंडदानाच्चत्रिभिःपुत्रस्यपुत्रता १५

२ ४ योगकलनांध्यानविधिं ५ ६ वेत्सिभावमिति यद्यपित्वंम
मभावमभिप्रायंसर्वज्ञत्वाद्वेत्सितथापीत्यर्थः ७ वंशनिचयैःवंशावेणवस्तेषांकाष्ठत्वेपिपृथगुपादानंगोबलीवर्दन्यायेन ८ ९ १० ११ १२ १३ त्रिशिरसोहंतार
मिंद्रं १४ १५

१६ पापबुद्धिनेति इतिपुत्रंप्राहेतिशेषः १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ गृध्रव्यूहंगृध्रपक्ष्याकारसेनानिवेशं २४ २५ २६ २७ २८

तस्मात्पुत्रममात्यर्थंदुःखंनाशितुमर्हसि त्रिशिराममचित्तात्तुंनापसर्पतिकर्हिचित् १६ सुशीलःसत्यवादीचतापसोवेदवि
त्तमः अपराधंविनातेननिहतःपापबुद्धिना १७ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वावृत्रःपरमदुर्जयः रथमारुह्यतरसानि-
र्जगामपितुर्गृहात् १८ रणदुंदुभिनिर्घोषंशंखनादंमहाबलं कारयित्वाप्रयाणंसचकारमदगर्वितः १९ निर्ययौनयसंयु-
क्तःसेवकानितिसंवदन् हत्वाशक्रंग्रहीष्यामिसुरराज्यमकंटकं २० इत्युक्त्वानिर्जगामाशुस्वसैन्यपरिवारितः मह
तासैन्यनादेनभीषयन्नमरावतीं २१ तमागच्छंतमाज्ञायतुराषाडपिसत्वरः सेनोद्योगंभयत्रस्तःकारयामासभारत
२२ सर्वानाहूयतरसालोकपालानरिंदमः युद्धार्थंप्रेरयन्सर्वान्व्यरोचतमहाद्युतिः २३ गृध्रव्यूहंततःकृत्वासंस्थितः
पाकशासनः तत्राजगामवेगात्तुवृत्रःपरबलार्दनः २४ देवदानवयोस्तावत्संग्रामस्तुमुलोभवत् वृत्रवासवयोःसंख्ये
मनसाविजयैषिणोः २५ एवंपरस्परंयुद्धेसंदीप्तेभयदेभृशं आकूतंदेवताःप्रापुर्दैत्याश्चपरमांमुदं २६ तोमरैर्भिंदिपा
लैश्चखड्गैःपरशुपट्टिशैः जघ्नुःपरस्परंदेवदैत्याःस्वस्ववरायुधैः २७ एवंयुद्धेवर्तमानेदारुणेलोमहर्षणे शक्रंजग्राहस-
हसावृत्रःक्रोधसमन्वितः २८ अपावृत्यमुखेक्षिप्त्वास्थितोवृत्रःशतक्रतुं मुदितोभून्महाराजपूर्ववैरमनुस्मरन् २९
शक्रेग्रस्तेऽथवृत्रेणसंभ्रांतानिर्जरास्तदा चुक्रुशुःपरमार्तास्तेहाशक्रेतिमुहुर्मुहुः ३० अपावृतंमुखेशक्रं ज्ञात्वासर्वे
दिवौकसः बृहस्पतिंप्रणम्योचुर्दीनाव्यथितचेतसः ३१ किंकर्तव्यंद्विजश्रेष्ठत्वमस्माकंगुरुःपरः शक्रोग्रस्तस्तुवृत्रेण
रक्षितोदेवतांतरैः ३२ विनाशक्रेणकिंकुर्मःसर्वेहीनपराक्रमाः अभिचारंकुरुविभोसत्वरःशक्रमुक्तये ३३ ६७

अपावृत्यकवचंवरस्त्राद्यावरणरहितं कृत्वेत्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ६७

जीवन्नस्तीति जीवतोनिष्कासनोपायः प्रथमतः कर्त्तव्यस्तदनंतरमभिचारंचिकीर्षेतिबृहस्पतेरभिप्रायः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

बृहस्पतिरुवाच किंकर्तव्यंसुराःक्षिप्रमोमुखमध्येस्तिवासवः वृत्रेणोत्सादितोजीवन्नस्तिकोष्ठांतरेरिपोः ३४ व्यास उवाच देवाश्चिंतातुराःसर्वेतुरासाहंतथाकृतं दृष्ट्वाविमृश्यतरसाचक्रुर्यत्नंविमुक्तये ३५ अस्तृजंतमहासत्वांजृंभिकां रिपुनाशिनीं ततोविजृंभमाणःसव्यात्तास्योबभूवह ३६ विजृंभमाणस्यततोवृत्रस्यास्यादवापतत् स्वान्यंगान्यपिसं-क्षिप्यनिष्क्रांतोबलसूदनः ३७ ततःप्रभृतिलोकेषुजृंभिकाप्राणिसंस्थिता जहर्षुश्चसुराःसर्वेशक्रंदृष्ट्वाविनिर्गतं ३८ ततःप्रववृतेयुद्धंतयोर्लोकभयप्रदं वर्षाणामयुतंयावद्दारुणंलोमहर्षणं ३९ एकतश्चसुराःसर्वेयुद्धायसमुपस्थिताः एकतोबलवांस्त्वाष्ट्रःसंग्रामेसमवर्तत ४० यदाव्यवर्द्धतरणेवृत्रोवरमदावृतः पराजितस्तदाशक्रस्तेजसातस्यधर्षितः ४१ विव्यथेमघवायुद्धेततःप्राप्यपराजयं विषादमगमन्देवादृष्ट्वाशक्रंपराजितं ४२ जग्मुस्त्यक्त्वारणंसर्वेदेवाइंद्रपुरोगमाः गृहीतंदेवसदनंवृत्रेणागत्यरंहसा ४३ देवोद्यानानिसर्वाणिभुंक्तेसौदानवोबलात् ऐरावतोपिदैत्येनगृहीतोऽसौगजोत्त-मः ४४ विमानानिचसर्वाणिगृहीतानिविशांपते उच्चैःश्रवाहयवरोजातस्तस्यवशेतदा ४५ कामधेनुःपारिजातो-गणश्चाप्सरसांतथा गृहीतंरत्नमात्रंतुतेनत्वष्टृसुतेनह ४६ स्थानभ्रष्टाःसुराःसर्वेगिरिदुर्गेषुसंस्थिताः दुःखमापुः परिभ्रष्टायज्ञभागात्सुरालयात् ४७ वृत्रःसुरपदंप्राप्यबभूवमदगर्वितः त्वष्टातीवसुखंप्राप्यप्रमोदसुतसंयुतः ४८ अमंत्रयन्हितदेवामुनिभिःसहभारत किंकर्तव्यमितिप्राप्तेविचिंत्यभयमोहिताः ४९ जग्मुःकैलासमचलंसुराःशक्रसमन्विताः महादेवंप्रणम्योचुःप्रह्वाःप्रांजलयोभृशं ५० देवदेवमहादेवकृपासिंधोमहेश्वर रक्षास्मान्भयभीतांस्तुवृत्रेणातिपराजितान् ५१

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ यज्ञभागात्सुरालयाच्चपरिभ्रष्टाइत्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१

५२ ५३ ५४ हरेःक्षयंस्थानं ५५ ५६ ५७ क्षयंस्थानं भक्तवत्सलत्वंतुचेननत्वारोपेण ५८ ५९ ६० ६१ ६२ इतिश्री-

गृहीतंदेवसदनंतेनदेवबलीयसा किंकर्त्तव्यमनःशंभोब्रूहिसत्यंशिवाद्यनः ५२ किंकुर्मःक्वचगच्छामःस्थानभ्रष्टा महेश्वर दुःखस्यनाधिगच्छामोविनाशोपायमीश्वर ५३ साहाय्यंकुरुभूतेशव्यथिताःस्मकृपानिधे वृत्रंजहिमदोत्सि क्तंवरदानबलाद्विभो ५४ शिवउवाच ब्रह्माणंपुरतःकृत्वावयंसर्वेहरेःक्षयं गत्वासमेत्यतंविष्णुंचिंतयामोवधोद्यमं ५५ सशक्तश्चछलज्ञश्चबलवान्बुद्धिमत्तरः शरण्यश्चदयाब्धिश्चवासुदेवोजनार्दनः ५६ विनातंदेवदेवेशंनार्थसिद्धिर्भ- विष्यति तस्मात्तत्रचगंतव्यंसर्वकार्यार्थसिद्धये ५७ व्यासउवाच इतिसंचिंत्यतेसर्वेब्रह्माशक्रःसशंकरः जग्मु- र्विष्णोःक्षयंदेवाःशरण्यंभक्तवत्सलं ५८ गत्वाविष्णुपदंदेवास्तुष्टुवुःपरमेश्वरं हरिंपुरुषसूक्तेनवेदोक्तेनजगद्गुरुं ५९ प्रत्यक्षोऽभूज्जगन्नाथस्तेषांसकमलापतिः संमान्यचसुरान्सर्वानित्युवाचपुरःस्थितः ६० किमागताःस्मलोकेशा हरब्रह्मसमन्विताः कारणंकथयध्वंवःसर्वेषांसुरसत्तमाः ६१ व्यासउवाच इतिश्रुत्वाहरेर्वाक्यंनोचुर्देवारमापतिं चिं ताविष्टाःस्थिताःप्रायःसर्वेप्रांजलयस्तथा ६२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ व्यास उवाच तथाचिंतातुरान्वीक्ष्यसर्वान्सर्वार्थतत्त्ववित् प्राहप्रेमभरोद्भ्रांतान्साधवोमेदिनीपते १ विष्णुरुवाच किं- मौनमाश्रितायूयंब्रुवंतुकारणंसुराः सदसद्वापियच्छ्रुत्वायतिष्येतन्निवारणे २ देवाऊचुः किमज्ञातंतवविभोत्रिषु लोकेषुवर्तते सर्ववित्भवान्कार्यंकिंपृच्छसिपुनःपुनः ३ त्वयापूर्वंबलिर्बद्धःशक्रोदेवाधिपःकृतः वामनंवपुरास्था- यक्रांतंत्रिभुवनंपदैः ४

देवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ एकोनषष्टिश्लोकैस्तुदेवाःसर्वेसवासवाः देवींस्तुत्वावरं प्रापुरितिसम्यगिहोच्यते १ मौनमाश्रितेषुदेवेष्वनंतरंजातंवृत्तमाह तथेति १ सदसद्वापीति सत्कारणंवाअस्तुअसत्कारणंवास्तुनत्ब्रुवंत्वित्यर्थः २ ३ ४

५ ६ ७ सामादयः सामदानभेददंडाः तेसर्वेयथायोग्यंकेचित्सुहृत्सुकेचिद्दुर्हृदेषुविशेषतः कर्तव्याइत्यर्थः ८ ९ १० विनासामेति सामविनाप्रतारणंविनायतोऽस्त्ववरेणासौ हृप्तस्तस्माद्विंदंडयोरत्रासंभवात्साम प्रतारणंविनादुःसाध्योयमित्यर्थः ११ १२ संगम्येति तत्रसंगम्यगत्वायथासवक्ष्यतिसमयंसंकेतं तेनसंकेतेन शपथान् कृत्वातंविश्वास्यतेन मित्रत्वंचसमाधायहंतव्यइत्यर्थः १३ अहंतुकिंकरिष्यामि

अमृतंत्वाद्धतंविष्णोदैत्याश्चविनिपातिताः त्वंप्रभुःसर्वदेवानांसर्वापद्विनिवारणे ५ विष्णुरुवाच नभेतव्यंसुरवरा वेद्म्युपायंसुसंमतं तद्दधायप्रवक्ष्यामियेनसौख्यंभविष्यति ६ अवश्यंकरणीयंमेभवतांहितमात्मना बुद्ध्याबले नवार्थेनयेनकेनछलेनवा ७ उपायाःखलुचत्वारःकथितास्तत्त्वदर्शिभिः सामादयःसुहृत्स्वेवदुर्हृदेषुविशेषतः ८ ब्रह्मणास्यवरोदत्तस्तपसाराधितेनच दुर्जयत्वंचसंप्राप्तंवरदानप्रभावतः ९ अजेयःसर्वभूतानांत्वष्टासमुपपादितः ततोबलेनवृद्धिंसप्राप्तःपरपुरंजयः १० दुःसाध्योसौसुराःशत्रुर्विनासामप्रतारणं प्रलोभ्यवशमानेयोहंतव्यस्तुततःपरं ११ गच्छध्वंसर्वगंधर्वायत्रासौबलवत्तरः सामतस्यप्रयुंजध्वंततएनंविजेष्यथ १२ संगम्यशपथान्कृत्वाविश्वास्यसमयेनहि मित्रत्वंचसमाधायहंतव्यःप्रबलोरिपुः १३ अदृश्यःसंप्रवेक्ष्यामिवज्रमस्यवरायुधं साहाय्यंचकरिष्यामिशक्रस्याहंसुरोत्तमाः १४ समयंचप्रतीक्षध्वंसर्वथैवायुषःक्षये मरणंविबुधास्तस्यनान्यथासंभविष्यति १५ गच्छध्वमृषिभिःसार्धंगंधर्वाःकपटावृताः इंद्रेणसहमित्रत्वंकुरुध्वंवाक्यदानतः १६ यथासयातिविश्वासंतथाकार्यंप्रतारणं गुप्तोहंसंप्रवेक्ष्यामिपविंसंछादितंदृढं १७ विश्वस्तंमघवाशत्रुंहनिष्यति नचान्यथा विश्वासस्यकृतेपापंकृत्वाशक्रस्तुपृष्ठतः १८

तत्राह अदृश्यइति १४ अत्रत्वरानकर्तव्याऽऽयुषःक्षयएवमरणंभवतिनान्यथाऽऽयुस्तुतस्याद्यापिवर्ततेइत्याह समयंचेति समयंकालं १५ इंद्रेणसह वृत्रासुरस्यमित्रत्वमित्यर्थः १६ १७ नचान्यथेति एत-

दुक्तप्रकारादन्यः प्रकारस्तस्यमरणेनास्तीत्यर्थः ननुवासवोविश्वासघातंनकुर्यात्तदाकथमस्माकंकार्यंभविष्यतितत्राह विश्वस्त मिति मयाबोधि-
तइतिशेषः १८ किंचात्रदुष्टशत्रुविषयेसदोषोपिनास्तीत्याह नदोषइति शठंशठंप्रति कुर्यादितिन्यायादित्यर्थः १९ किंचयदिपापभियाशाठ्यंन-
क्रियते तदान्यप्रकारेणशूरधर्मेणायंवध्योनैवभवतीत्याह नान्यथेति मयाप्येवंबहुविधंकपटंसंकटेप्राप्तेकृतमित्याह वामनमिति २० किंचायं
सर्वोपिसत्योवामिथ्यावाप्रकारस्तदैवसिध्येद्यदिपरमेश्वर्याजगदंबायाःप्रसादःस्यात्तस्मात्सैवमुख्यत्वेनाराधनीयेत्याह भवंतइति भगवतीं
ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यधर्मस्ययशसः श्रियाः ज्ञानवैराग्ययोश्चापिषण्णांभगइतीर्यते इतिश्लोकोक्तषड्भगरूपैश्वर्यवतीं यद्वा भगंमायासमाख्यातायो
निःसर्वस्यसायतः तद्वतीति नदीशानीनाम्नाभगवतीस्मृतेतिशिवपुराणांतर्गतोमासंहितोक्तेः सर्वकारणत्वाद्योनिस्थानापन्नायामायाशक्तिस्तस्याः

मत्सहायोथवज्रेणशातयिष्यतिपापिनं नदोषोत्रशठेशत्रौ शाठ्यमेवप्रकुर्वतः १९ नान्यथाबलवान्वध्यःशूरधर्मेणजायते
वामनंरूपमाधायमयाऽयंवंचितोबलिः २० कृत्वाचमोहिनीवेषंदैत्याःसर्वेपिवंचिताः भवंतःसहिताःसर्वेदेवींभगवतीं-
शिवां २१ गच्छध्वंशरणंभावैःस्तोत्रमंत्रैःसुरोत्तमाः साहाय्यंसायोगमायाभवतांसंविधास्यति २२ वंदामहेसदादेवीं
सात्त्विकींप्रकृतिंपरां सिद्धिदांकामदांकामांदुरापामकृतात्मभिः २३ इंद्रोपितांसमाराध्यहनिष्यतिरिपुंरणे मोहिनी
सामहामायामोहयिष्यतिदानवं २४

स्वामिनीत्वात्तद्वतीयासच्चिदानंदरूपिणीदेवीसाभगवतीपदेनोच्यते तांभगवतींशिवांमंगलरूपांतद्वा
त्रींवा यद्वा शिवामेतामुमामेनांजडशक्तिंतथैवचेतिसूतसंहितोक्तरीत्यासंविद्रूपामितिवा २१ २२ किंचनिरंतरमस्माभिःसर्वैःसैवाराध्यते ततोस्मिन्सं
कटेतांविहायकमन्यंशरणंव्रजेमेत्यभिप्रायेणाह वंदामहेइति सात्त्विकींशुद्धसत्त्वात्मकमायोपाधिविशिष्टांप्रकृतिं प्रकृतिश्चप्रतिज्ञादृष्टांतानुपरो-
धादितिब्रह्मसूत्रप्रतिपाद्यांसर्वकारणांचिद्रूपांभगवतीमित्यर्थः देवींस्वप्रकाशां तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीतिश्रुतेःसिद्धिदां
मोक्षदांकामदामैहिकपारलौकिककामदां काम्यांसर्वैरभिलषणीयां २३ ननुतदाराधनेकिंसाक्षाद्भविष्यतिनेत्याह मोहिनीति २४ ७, ७

ननुतयामोहितोपिनसमरिष्यति शस्त्रादिनातस्यमृतेरभावादितिचेत्तत्राह प्रसन्नायामिति सर्वंयथासशस्त्रादिरहितोपायेनमरिष्यतितथातत्सर्वंसाध्यंभविष्यति २५ तदप्रसन्नतायांतुसर्वंदुर्लभमेवेत्याह नोचेदिति ननुसर्वोत्तमासा किमर्थमस्मदर्थंक्लेशमाश्रयिष्यतीतिचेत्तत्राह अंतर्यामीति सर्वदातयांतर्यामिरूपिण्या सर्वेक्लेशाआश्रिताएवसंति ननेनवीनाआश्रयितव्याइत्यर्थः यद्वा ननुसर्वोत्तमाकिमर्थमस्माकमुपायंवक्ष्यतीतिचेत्तत्राह

मोहितोमाययावृत्रः सुखसाध्योभविष्यति प्रसन्नायांपरांबायांसर्वंसाध्यंभविष्यति २५ नोचेन्मनोरथावाप्तिर्नकस्यापिभविष्यति अंतर्यामिस्वरूपासासर्वकारणकारणा २६ तस्मात्तांविश्वजननींप्रकृतिंपरमादृताः भजध्वंसात्त्विकेर्भावैःशत्रुनाशायसत्तमाः २७ पुरामयापिसंग्रामंकृत्वापरमदारुणं पंचवर्षसहस्राणिनिहतौमधुकैटभौ २८ स्तुतामयातदात्यर्थंप्रसन्नाप्रकृतिःपुरा मोहितौतौनदादैत्यौछलेनचमयाहतौ २९ विप्रलब्धौमहाबाहूदानवौमदगर्वितौ तथाकुरुध्वंप्रकृतेर्भजनंभावसंयुताः ३० सर्वथाकार्यसिद्धिंसाकरिष्यतिसुरोत्तमाः एवंतेदत्तमतयोविष्णुनाप्रभविष्णुना ३१ जग्मुस्तेमेरुशिखरंमंदारद्रुममंडितं एकांतेसंस्थितादेवाःकृत्वाध्यानंजपंतपः ३२ तुष्टुवुर्जगतांधात्रींसृष्टिसंहारकारिणीं भक्तकामदुघामंबांसंसारक्लेशनाशिनीं ३३ देवाऊचुः देविप्रसीदपरिपाहिसुरान्प्रतप्तान्वृत्रासुरेणसमरेपरिपीडितांश्च दीनार्तिनाशनपरेपरमार्थतत्त्वेप्राप्तांस्त्वदंघ्रिकमलंशरणंसदैव ३४ त्वंसर्वविश्वजननीपरिपालयास्मान्पुत्रानिवातिपतितान्रिपुसंकटेस्मिन् मातर्नतेऽस्त्यविदितंभुवनत्रयेपिकस्मादुपेक्ष्यसिसुरानसुरप्रतप्तान् ३५

अंतर्यामीति सर्वोत्तमायाएवतस्याःअंतर्यामिरूपत्वाद्यद्यच्चेष्टितंतत्सर्वंतत्प्रेरणयैवभवतीतिसाप्रार्थितासतीयथाकार्यंभविष्यतितथैवप्रेरयिष्यतीतिभावः सर्वेषांकारणंमायातस्याअपिकारणाविवर्ताधिष्ठानरूपा यद्यपिमायायाअनादित्वंतथापितद्वृत्तेरुत्पन्नत्वात्तदभिप्रायेणेयमुक्तिरितिबोध्यं २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ प्रतप्तान्संसारतापेन परमार्थसत्यंयत्तत्त्वंब्रह्मरूपंतत्स्वरूपेहेभगवतित्वदंघ्रिकमलंशरणमाश्रयंप्राप्तानित्यन्वयः ३४ ३५

पेक्ष्यसीतिपरस्मैपदमार्षं ३५ अस्मिन्संकटेब्रह्मादयःकिमितिनप्रार्थ्यंतेतत्राह त्रैलोक्यमिति अस्वतंत्रप्रार्थनयाकिंफलंभविष्यतीतिभावः ३६
किंचास्मत्प्रार्थनयैववयंत्वयापालनीयाइतिन किंतुस्वकल्पितरीतिपरिपालनार्थमपिवयंत्वयारक्षणीयाइत्याह मातासुतानिति मातापरिभवा-
त्सुतान्पालयतीतिरीतिर्मर्यादात्वयैवयुगादौरचिताऽज्ञेषुपशुष्व पिदर्शनात् वयंतुनिरपराधाएवततद्धेकरुणारससाब्धेकुतोस्मान्सुतान्मातृभूतास-
तीनपालयसीत्यर्थः ३७ ननुयूयंसापराधामदृत्तलक्ष्मीमदांधाःसंतोनमांभजंतीतिनतोमन्नेत्रकटाक्षविषयानभवथेतिचेत्तत्राह नूनमिति ममांघ्रे-
र्भजनेनाप्तंप्राप्तंपदमिंद्रादिस्थानंयैस्तेयूयंविभवेसतिस्थानप्राप्तौसत्यांसुखस्यभोगेलुब्धाआसक्ताः नचैषेति अस्त्वेवंरीतिरन्यत्र सुतेसुतविषये-

त्रैलोक्यमेतदखिलंविहितंत्वयैवब्रह्माहरिःपशुपतिस्तववासनोत्थाः कुर्वंतिकार्यमखिलंस्ववशानतेतेभ्रूभंगचालनवशा
द्धिहरंतिकामं ३६ मातासुतान्परिभवात्परिपातिदीनान्रीतिस्त्वयैवरचिताप्रकटापराधान् कस्मान्नपालयसिदेविवि
नापराधानस्मांस्त्वदंघ्रिशरणान्करुणारसाब्धे ३७ नूनंमदंघ्रिभजनाप्तपदाःकिलैतेभक्तिंविहायविभवेसुखभोग
लुब्धाः नेमेकटाक्षविषयाइतिचेन्नचैषारीतिःसुतेजननिकर्त्रीरिचापिदृष्टा ३८ दोषोननोत्रजननिप्रतिभातिचित्तेय-
त्तेविहायभजनंविभवेनिमग्नाः मोहस्त्वयाविरचितःप्रभवत्यसौनस्तस्मात्स्वभावकरुणेदयसेकथंन ३९ पूर्वंत्वयाज
ननिदैत्यपतिर्बलिष्ठोव्यापादितोमहिषरूपधरःकिलाजौ अस्मत्कृतेसकललोकभयावहोसौवृत्रंकथंनभयदंविधु-
नोषिमातः ४० शुंभस्तथातिबलवाननुजोनिशुंभस्तौभ्रातरौतदनुगानिहताहतौच वृत्रंतथाजहिखलंप्रबलंदया
र्द्रेमत्तंविमोहययथानभवेद्यथासौ ४१

जननकर्त्रीरिजनन्यांचनैषारीतिःकुत्रापिदृष्टा पुत्रापराधाःसर्वेपिमात्रासोढव्याएवेतिभावः ३८
किंचनायंदोषोस्माकंत्वयामोहेनाछादितंसर्वंयथायथायस्मिन्कार्येप्रेरयसितथाकुर्मइत्याह दोषोनन इति ततोनिरपराधिषुदयाऽवश्यंविधेयेतिभावः ३९ किं
चवयमपराधिनोनाधुनैव किंतुपूर्वमपिस्थितास्तत्र पूर्वंयथास्मदपराधानविगणय्ययथामहिषाद्यौदैत्याह तास्तथाधुनापिवृत्रंकुतोननाशयसीत्याह पूर्वंत्वये-
ति विधुनोषिनाशयसि ४० ४१

त्वदन्यः कोप्यस्मान् रक्षेदित्याशा मनसापि न त्वया कर्तव्येत्याह त्वंपालयाद्येति स्वशक्त्यास्माकं क्लेशजालं निदहेदेतादृशो नैवास्तीत्यर्थः सर्वेषां क्लेश नाशका वयं देवाः अस्मत्क्लेशस्य निवारकः कोन्यः स्यादिति भावः ४२ ननु यथा भवतां मातास्मि तथा दैत्यानामपि भवामि ततश्च कथं मया जनन्या ते हं तव्या इति चेत्तत्राह वृत्रेदयेति दुष्टबुद्धिर्दुराचारः स यदि त्वया न हन्यते तदा स्वपापात्तमो नरकं प्रयास्यति ततस्तत्कल्याणार्थमेव तं जहीति भावः ४३ ननु मच्छरत्रपूताः के स्वर्गं गता इति चेत्तत्राह तेप्रापिता इति सुरवनं नंदनं ये ये त्वया हताः शत्रवो भवंति ते ते सर्वेपि न प्रापिताः किमपि तु प्रापिता एव त था नरकपातभयान्न त्राताः किमपि तु त्राता एव ततो वृत्रः किं कुतो न विनिहंसीत्यर्थः ४४ ननु सम मभक्तोस्ति ततः कथं हंतव्य इति चेत्स तव भक्तो नै-

त्वंपालयाद्य विबुधानसुरेण मातः संतापितान नितरां भयविह्वलांश्च नान्योस्ति कोपि भुवनेषु सुरार्तिहंता यः क्लेशजालम-खिलं निदहेत्स्वशक्त्या ४२ वृत्रे दया तव यदि प्रथिता तथापि जह्येनमाशु जनदुःखकरं खलं च पापात्समुद्धर भवानि शरैः पुनाना नो चेत्प्रयास्यति तमो ननु दुष्टबुद्धिः ४३ ते प्रापिताः सुरवनं विबुधारयो ये हत्वारणेपि विशिखैः किल-पाविताः स्ते त्राता न किं निरयपातभयाद्दयार्द्रे यच्छत्रवोपि न हि किं विनिहंसि वृत्रं ४४ जानीमहे रिपुरसौ तव सेवको न प्रायेण पीडयति नः किल पापबुद्धिः यस्तावकस्त्विह भवेदमरान सौ किं त्वत्पादपंकजरतान्ननु पीडयेद्वा ४५ कुर्मः कथं जननि पूजनमद्य ते ब वपुष्पादिकं तव विनिर्मितमेव यस्मात् मंत्रा वयं च सकलं परशक्तिरूपं तस्माद्भवानि चरणे प्रण तः स्म नूनं ४६

वास्ति यदि तव भक्तः स्यात्तदा त्वत्पादाब्जभजनरतानस्मान्कथं पीडयेदित्याह जानीमह इति तव भक्तस्तु सर्वत्र दे-वीबुद्धिमाश्रितो भवति न च तथाविधः किंचित्पीडयति यतोयं पीडयति तस्मान्न तव भक्त इति भावः ४५ अथ तव पूजया तव संतोष उत्पादनीय इ ति चेदस्माकं निकटे कः पदार्थः पूजायोग्योस्ति येन त्वं संतुष्यसि योस्ति स त्वद्रूपस्त्वैवास्ति ततो नास्माकं पूजायोग्यता किंतु केवलं नमस्कारेणैव-संतुष्टा भवेत्यभिप्रायेणाह कुर्मः कथमिति मंत्रा वयं पूजाकर्त्तारः च कारादन्यदपि पूजायोग्यं ग्रात्द्यं तत्सर्वं परशक्तिरूपमित्यर्थः ४६ छ छ

अथभगवत्युपासकानांधन्यतांवर्णयति धन्यास्तएवेति पोतंनौकां ४७ येयाज्ञिकाइति स्वाहास्वधोच्चारणकर्त्तारस्तेपि धन्याइत्यर्थः ४८ विभव-
मिति मेधादिकंसर्वंविभवमैश्वर्यंकृत्वोत्पाद्यभजतांकृपयातेभ्योददासितदेवेत्यन्वयः ४९ ५० पाशांकुशवराभीतिभिर्लसद्युक्तंबाहुचतुष्टयंय-
स्याः सातत्राभीतिरभयमुद्रा तत्रायुधक्रमस्तुदक्षपदल्यामुक्तः दक्षेंऽकुशाभयेप्रोक्तेवामेपाशमथेष्टदमिति रणच्छब्दायमानंयत्किंकिणिका
नांक्षुद्रघंटिकानांजालंतद्युक्तरशनयाकांच्याबद्धासत्कटिर्यस्याः सा ५१ कलकंठीकोकिलातद्वत्मधुरोरवः शब्दोयस्याः कांतादीप्ताः क्वणंतः

धन्यास्तएवमनुजाह्रिभजंतिभक्त्यापादांबुजंतवभवाब्धिजलेषुपोतं यंयोगिनोपिमनसासततंस्मरंतिमोक्षार्थि
नोविगतरागविकारमोहाः ४७ येयाज्ञिकाःसकलवेदविदोपिनूनंत्वांसंस्मरंतिसततंकिलहोमकाले स्वाहांतुतृ
प्तिजननीमसुरेश्वराणांभूयःस्वधांपितृगणस्यचतृप्तिहेतुं ४८ मेधासिकांतिरसिशांतिरपिप्रसिद्धाबुद्धिस्त्वमेववि
शदार्थकरीनराणां सर्वंत्वमेवविभवंभुवनत्रयेस्मिन्कृत्वाददासिभजतांकृपयासदेव ४९ व्यासउवाच एवंस्तु-
तासुरैर्देवीप्रत्यक्षासाभवत्तदा चारुरूपधरातन्वीसर्वाभरणभूषिता ५० पाशांकुशवराभीतिलसद्बाहुचतुष्ट-
या रणत्किंकिणिकाजालरशनाबद्धसत्कटिः ५१ कलकंठीरवाकांताक्वणत्कंकणनूपुरा चंद्रखंडसमाबद्धरत्नमौ
लीविराजिता ५२ मंदस्मितारविंदास्यानेत्रत्रयविभूषिता पारिजातप्रसूनाच्छनालवर्णसमप्रभा ५३ रक्तांब
रपरीधानारक्तचंदनचर्चिता प्रसादसुमुखीदेवीकरुणारससागरा ५४ सर्वशृंगारवेषाढ्यासर्वद्वैतारणिःपरा
सर्वज्ञासर्वकर्त्रीचसर्वाधिष्ठानरूपिणी ५५

शब्दायमानाः कंकणनूपुरायस्याः सा चंद्रखंडेनार्द्धचंद्रेणसमाबद्धोरत्नमौ
लीरत्नमुकुटस्तेनविराजिता ५२ मंदस्मितमीषद्धास्यंतेनयुक्तमरविंदसदृशमास्यमाननंयस्याः पारिजातवृक्षस्ययत्प्रसूनंपुष्पंत-
स्ययदच्छंनालंतस्ययोवर्णोरक्तस्तेनसमाप्रभायस्याःसारक्तवर्णेत्यर्थः ५३ प्रसादेनप्रसन्नतयासुमुखी ५४ सर्वशृंगारयुक्तवेषे-

णात्म्यायुक्ताशृंगारमूर्तिरित्यर्थः सर्वयदद्वैतमात्मातिरिक्तपदार्थजातंतस्यारणिरुत्पादिकाअतएवसर्वज्ञासर्वकर्त्रीचतथासर्वस्यविवर्ताधिष्ठानं ब्रह्मतद्रूपिणीच ५५ सर्वेवेदांताउपनिषद्भागास्तैःसंसिद्धातदेकप्रतिपाद्येत्यर्थः ५६ वोयत्कार्यंतन्मांब्रुवंत्वित्यन्वयः ब्रूधातोर्द्विकर्मकत्वा त् ५७ यथादेवान्विश्वसतेदेवेषुयथाविश्वसेत्तथाविमोहितंकुर्वित्यर्थः किंचायुधेपिबलंदेहियेनबलेनरिपुर्हतःस्यादित्यर्थः ५८ ५९ इति श्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ अष्टषष्टिश्लोकवर्यैर्वृत्रदैत्यवधाश्रिता कथाप्रारभ्यते यत्रदेव्यास्तुमहिमास्मृतः १ देव्यं

सर्ववेदांतसंसिद्धासच्चिदानंदरूपिणी प्रणेमुस्तांसमालोक्यसुरांदेवींपुरःस्थितां ५६ तानाहप्रणतानंबाकिंवःकार्यंब्रु- वंतुमां देवाऊचुः मोहयैनंरिपुंवृत्रंदेवानामतिदुःखदं ५७ यथाविश्वसतेदेवान्तथाकुरुविमोहितं आयुधेचबलंदेहि हतःस्याद्येनवारिपुः ५८ व्यासउवाच तथेत्युक्त्वाभगवतीतत्रैवांतरधीयत स्वानिस्वानिनिकेतानिजग्मुर्देवामुदान्वि ताः ५९ इतिश्रीदे॰ भा॰ महा॰ षष्ठस्कंधेदेवीमाहात्म्येपंचमोऽध्यायः ५ व्यासउवाच एवंप्राप्तवरादेवाऋषयश्च तपोधनाः ‘‘जग्मुःसर्वेचसंमंत्र्यवृत्रस्याश्रममुत्तमं,, ददृशुस्तत्रतंवृत्रंज्वलंतमिवतेजसा १ धक्ष्यंतमिवलोकांस्त्री न्ग्रसंतमिवचामरान् ऋषयोथततोभ्येत्यवृत्रमूचुःप्रियंवचः २ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंसामयुक्तंरसात्मकं ऋषयऊ चुः वृत्रवृत्रमहाभागसर्वलोकभयंकर ३ व्याप्तंत्वयैतत्सकलंब्रह्मांडमखिलंकिल शक्रेणतववैरंयत्तत्तुसौख्यविघा तकं ४ युवयोर्दुःखदंकामंचिंताव्द्रृद्धिकरंपरं नत्वंस्वपिषिसंतुष्टोनचापिमघवातथा ५ सुखंस्वपितिचिंतार्तोद्व- योर्यद्वैरिजंभयं युवयोर्युध्यतःकालोव्यतीतस्तुमहानिह ६

तदर्धानानंतरंजातंवृत्तांतमाह एवंप्राप्तेति १ विष्णुनापूर्वमुक्तं प्रथमतःसाम्नाविश्वासःकर्तव्यस्ततोविश्वस्तोहंतव्यइतितत्सामार्थंऋषयस्तंवृत्रंप्रत्यागत्योचुरित्याह ऋषयोथेति २ ३ सौख्यविघातकं स्वशत्रोर्नाशचिंतयादग्धचित्तत्वात् ४ नदेवोपपादयति युवयोरिति ५ यद्यस्मात्कारणाद्द्वयोःपरस्परंवैरिजन्यंभयंभवतितस्मादित्यर्थः ६ ७

स्थितिर्मर्यादा ७ संग्रामरसिकाः युद्धेप्रशंसंतीत्युत्तरेणान्वयः पंडिताः शृंगारचतुरास्तु युद्धंनशंसंतियतस्तदिंद्रियार्थविघातकंभवतीत्यर्थः ८
९ विजयार्थंयुद्धंचेत्तत्रापिसंदेहएवेत्याह युद्धइति बाणताडनंतज्जन्यंदुःखंतुनिश्चितमेवभव नितनत्रसंदेहइत्यर्थः कुतोविजयसंदेहः
इतिचेत्तत्राह दैवाधीनमिति १० ११ १२ अरातेःसुखप्रदेस्वमरणात्संग्राममरणात्स्वर्गोभवत्येवसुनिश्चितमितिवचनात्स्वर्गफलार्थंयुद्धं-

पीड्यंतेचप्रजाःसर्वाःसदेवासुरमानवाः संसारेत्रसुखंग्राह्यंदुःखंहेयमितिस्थितिः ७ नसुखंकृतवैरस्यभवतीति
विनिर्णयः संग्रामरसिकाःशूराःप्रशंसंतिनपंडिताः ८ युद्धंशृंगारचतुराइंद्रियार्थविघातकं पुष्पैरपिनयोद्धव्यंकिं
पुनर्निशितैःशरैः ९ युद्धेविजयसंदेहोनिश्चयंबाणताडनं दैवाधीनमिदंविश्वंतथाजयपराजयौ १० दैवाधीनाविनिज्ञा
त्वानयोद्धव्यंकदाचन कालेथभोजनंस्नानंशय्यायांशयनंतथा ११ परिचर्यापराभार्यासंसारेसुखसाधनं किंसुखंयु
ध्यतःसंख्येबाणवृष्टिभयंकरे १२ खड्गपातातिरौद्रेचनतथारातिसुखप्रदे संग्राममरणात्स्वर्गसुखप्राप्तिरितिस्फुटं १३
प्रलोभनपरंवाक्यंनोदनार्थंनिरर्थकं छित्वादेहंव्यथांप्राप्यशृगालकरटादिभिः १४ पश्चात्स्वर्गसुखावाप्तिंकोवावां-
छतिमंदधीः सख्यंभवतुतेवृत्रशक्रेणसहनित्यदा १५ अवाप्स्यसिसुखंत्वंचशक्रश्चापिनिरंतरं वयंचतापसाःस
र्वेगंधर्वाश्चनिजाश्रमे १६ सुखवासंगमिष्यामःशांतेवैरेऽधुनेववां संग्रामेयुवयोर्धीरवर्तमानेदिवानिशं १७ पी
ड्यंतेमुनयःसर्वेगंधर्वाःकिन्नरानराः सर्वेषांशांतिकामानांसख्यमिच्छामहेवयं १८ मुनयस्त्वंचशक्रश्चप्राप्नुवंतु
सुखंकिल मध्यस्थाश्चवयंवृत्रयुवयोःसख्यकारणे १९

युक्तमितिचेत्तत्राह संग्रामइति १३ युद्धेनोदनार्थंप्रेरणार्थम-
र्थवादःसनतुतत्रतात्पर्यमित्यर्थः छित्वेति कोनामपुरुषोबाणव्यथांप्राप्यश्टगालकरटादिभिः देहंछित्वापश्चात्स्वर्गसुखावाप्तिंवांछतिन
कोपीतिभावः यद्वाशृगालकरटादिभिर्देहंभक्षयित्वेतिशेषः १४ यतएवंततःसख्यंभवत्विति १५ १६ १७ सर्वेषांशांतिकामानांसौख्यायेति
शेषः १८ १९

ननुभवंतोपितत्पक्षीयास्तनः भवतांकोविश्वासस्तत्राह शपथमिति तदेवविशदयति शक्रस्त्विति २० २१ २२ समूलोहवाएषपरिशुष्यति
योनृतमभिवदतीतिप्रश्नोपनिषदिश्रुतेःसत्यभयंसर्वेषामस्तीतिभावः ततः किंतत्राह तस्मादिति २३ २४ २५ यूयंसाधवश्छलकारणंछलं
चनविदुरतःसख्यार्थंभवद्भिःप्रार्थ्यतेतथापिनायंसख्ययोग्यइतिनीतिशास्त्रवचनमाह कृतवैरेइति कृतवैरेशत्रौशठेकपटवति स्तब्धेबु

शपथंकारयित्वात्रयोजयामोमिथःप्रियं शक्रस्तुशपथान्कृत्वायथोक्तांश्चतवाग्रतः २० चित्तंतेप्रीतिसंयुक्तं
करिष्यतितुसांप्रतं सत्याधाराधरानूनंसत्येनचदिवाकरः २१ तपत्ययंयथाकालंवायुःसत्येनवात्यथ उदन्वानपि
मर्यादांसत्येनैवनमुंचति २२ तस्मात्सत्येनसख्यंवांभवत्वद्ययथासुखं एकत्रशयनंक्रीडाजलकेलिःसुखासनं
२३ युवाभ्यांसर्वथाकार्यंकर्त्तव्यंसख्यमेत्यच व्यासउवाच महर्षिवचनंश्रुत्वातानुवाचमहामतिः २४ अव-
श्यंभगवंतोमेमाननीयास्तपस्विनः भवंतोमुनयःक्वापिनामिथ्यावादिनोभृशं २५ सदाचाराःसुशांताश्चनवि
दुश्छलकारणं कृतवैरेशठेस्तब्धेकामुकेचगतत्रिषि २६ निर्लज्जेनैवकर्तव्यंसख्यमतिमतासदा निर्लज्जोयंदु
राचारोब्रह्महालंपटःशठः २७ नविश्वासस्तुकर्त्तव्यःसर्वथैवेदृशेजने भवंतोनिपुणाःसर्वेनद्रोहमनयःसदा २८
अनभिज्ञास्तुशांतत्वाच्चित्तानामतिवादिनां मुनयऊचुः जंतुःकृतस्यभोक्तावैशुभस्यत्वशुभस्यच २९ द्रोहंकृ-
त्वाकुतःशांतिमाप्नुयान्नष्टचेतनः विश्वासघातकर्तारोनरकंयांतिनिश्चयं ३०

द्धिरहिते कामुकेविषयिणिगतत्रिषि
अपगतकीर्तौ २६ निर्लज्जेसख्यंनकर्तव्यमिति नीतिरित्यर्थः एतेषांमध्येकोसौवासवइतिचेत्तत्राह निर्लज्जोयमिति सर्वदुर्गुणवानितिभा
वः २७ २८ यूयंसाधवोऽतिवादिनांकपटिनांचेतसामनभिज्ञाअतोभवद्भिःप्रार्थ्यते परंतुदुष्टमध्यस्थताभवद्भिर्नस्वीकार्येत्यभिप्रायेणाह अ
नभिज्ञाइति मुनयस्तुयद्येतादृशंशपथंकृत्वाविश्वासघातंकरिष्यतितर्हितस्यसफलंभोक्ष्यतीत्यभिप्रायेणाहुः जंतुःकृतस्येति २९ ३०

ब्रह्महंतॄणांतथासुरापानांचनिष्कृतिरस्तीत्यर्थः ३१ अतःसर्वथाऽस्मद्वचनात्त्वयासख्यंकर्तव्यमितिभावः समयमिति परंतुतत्रसमयंसंकेन
मेतादृशंभवद्भिःस्वीक्रियतेचेन्मयासख्यंक्रियतइत्येवंरूपंब्रूहि तेनैवसमयेनशपथोत्तरमुभयोःसंधिर्मैत्रीस्यादित्यर्थः ३२ ३३ ३४ एवमि-

दुःखंचसमवाप्नोतिनूनंविश्वासघातकः निष्कृतिर्ब्रह्महंतॄणांसुरापानांचनिष्कृतिः ३१ विश्वासघातिनांनैवमि-
त्रद्रोहकृतामपि समयंब्रूहिसर्वज्ञयथातेचेतसिध्रुवं ३२ तेनैवसमयेनाद्यसंधिःस्यादुभयोःकिल वृत्रउवाच न-
शुष्केणनचार्द्रेणनाश्मनानचदारुणा ३३ नवज्रेणमहाभागनदिवानिशिनैवच वध्योभवेयंविप्रेंद्राःशक्रस्यसह
दैवतैः ३४ एवंमेरोचतेसंधिःशक्रेणसहनान्यथा व्यासउवाच ऋषयस्तंतदाप्राहुर्बाढमित्येवचादृताः ३५ सम
यंश्रावयामासुस्तत्रानीयसुरेश्वरं इंद्रोपिशफथांस्तत्रचकारविगतज्वरः ३६ साक्षिणंपावकंकृत्वामुनीनांसन्निधौ
किल वृत्रस्तुवचनैस्तस्यविश्वासमगमत्तदा ३७ बभूवमित्रवच्छक्रेसहचर्यापरायणः कदाचिन्नंदनेचोभौक
दाचिद्गंधमादने ३८ कदाचिदुदधेस्तीरेमोदमानौविचेरतुः एवंकृतेचसंधानेवृत्रःप्रमुदितोभवत् ३९ शक्रोपि
वधकामस्तुतदुपायानचिंतयत् रंध्रान्वेषीसमुद्विग्नस्तदासीन्मघवाभृशं ४० एवंचिंतयतस्तस्यकालःसमभि
वर्तत विश्वासंपरमंप्रापवृत्रःशक्रेतिदारुणे ४१ एवंकतिचिद्दब्दानिगतानिसमयेकृते वृत्रस्यमरणोपायान्म
नसींद्रोप्यचिंतयत् ४२ त्वष्टैकदासुतंप्राहविश्वस्तंपाकशासने पुत्रवृत्रमहाभागश्टणुमेवचनंहितम् ४३ नवि-
श्वासस्तुकर्त्तव्यःकृतवैरेकथंचन मघवाकृतवैरस्तेसदासूयापरःपरैः ४४ लोभान्मत्तोद्वेषरतःपरदुःखोत्स
वान्वितः परदारलंपटःसपापबुद्धिःप्रतारकः ४५

तिएवंसमयःशपथेनक्रियेतचेन्मेममसंधीरोचतइत्यर्थः ३५, ३६, ३७
३८ ३९ रंध्रान्वेषीसंकेतानिरिक्तमरणोपायोरध्रंतदन्वेषी ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

४६ सप्तकृत्वःसप्तकृत्वइति सप्तकृत्वोयथास्यात्तथाप्रथमंगर्भच्छेदंचकार पश्चादेकैकमवयवंसप्तकृत्वश्चकार तेनचैकोनपंचाशन्मरुतो निष्पन्नाइतिपुराणांतरेस्पष्टं अनातुरोमनसिपापभयरहितः ४७ ४८ कदाचिदिति सवासवः ४९ वरदानमिति दिवानिशिचमर

रंध्रान्वेषीद्रोहपरोमायावीमदगर्वितः यःप्रविश्योदरेमातुर्गर्भच्छेदंचकारह ४६ सप्तकृत्वःसप्तकृत्वःक्रंदमान मनातुरः तस्मात्पुत्रनकर्त्तव्योविश्वासस्तुकथंचन ४७ कृतपापस्यकालज्ज्ञापुनःपुत्रप्रकुर्वतः व्यासउवा- च एवंप्रबोधितःपित्रावचनैर्हेतुसंयुतैः ४८ नबुबोधतदावृत्रआसन्नमरणःकिल सकदाचित्समुद्रांतेतम पश्यन्महासुरं ४९ संध्याकालउपास्त्तेमुहूर्तेतीवदारुणे ततःसंचिंत्यमघवावरदानंमहात्मनां ५० संध्येयंवर्तते रौद्रानरात्रिर्नदिवसोनचः हंतव्योयंमयाचाद्यबलेनैवनसंशयः ५१ एकाकीविजनेचात्रसप्राप्तःसमयोचितः एवं विचार्यमनसासस्मारहरिमव्ययं ५२ तत्राजगामभगवानदृश्यःपुरुषोत्तमः वज्रमध्येप्रविश्यासौसंस्थितोभग वान्हरिः ५३ इंद्रोबुद्धिंचकाराशुतदावृत्रवधंप्रति इतिसंचिंत्यमनसाकथंहन्यांरिपुंरणे ५४ अजेयंसर्वथासर्व देवैश्चदानवैस्तथा यद्वृत्रंनहन्म्यद्यवंचयित्वामहाबलं ५५ नश्रेयोममनूनंस्यात्सर्वथारिपुरक्षणात् अपांफेनं नदापश्यत्समुद्रेपर्वतोपमं ५६ नायंशुष्कोनचार्द्रोयंनचशस्त्रमिदंतथा अपांफेनंतदाशक्रोजग्राहकिल्लीलया ५७ परांशक्तिंचसस्मारभक्त्यापरमयायुतः स्मृतमात्रातदादेवीस्वांशंफेनेन्यधापयत् ५८

णंनास्तीयंतुसंध्याभवत्यस्यां मारणेनवरदानंमिथ्यानभवतीत्यर्थः महात्मनांब्रह्मादीनांवरदानमित्यन्वयः ५० ५१ ५२ ५३ कथंहन्यामिति मनसासंचिंत्येत्य- न्वयः ५४ ननुसंकटेनमारणापेक्षयानहंतव्यएवेतिचेत्तत्राह यदिवृत्रमिति ५५ ५६ ५७ स्वांशंपराशक्त्यंशंयेनसदैत्योनंक्ष्यतितत- थांशंदेवीतस्मिन् फेनेन्यधापयत्स्थापितवतीत्यर्थः तेनचातिकोमलोपिफेनपिंडोवज्रादप्यधिकोजातइतिभावः ५८ ७ ७

तदावृतंफेनावृतं ५९ ६० ६१ ६२ देवोद्याने नंदनवने हरिरिंद्रः पराशक्तेः प्रासादं महांतमकरोदित्यर्थः तस्मिन्प्रासादे पद्मरागमणे
रुरुणवर्णरत्नस्यनिर्मितांश्रीभुवनेश्वर्यामूर्तिंपूर्वंयथादर्शनंजातंतथाकृत्वास्थापयामासेत्यर्थः ६३ तदाप्रभृतितस्मात्कालादारभ्यश्रीदेवी-
भुवनेश्वरीदेवानांकुलदेवतंवंशपरंपरोपास्यमिष्टदेवतमभूदित्यर्थः ६४ ६५ ६६ इत्थमिति इत्थंपूर्वोक्त प्रकारेणयतोवृत्रनामकोदैत्यः प-
राशक्तेः प्रवेशः संचरणंतद्युक्त फेनतः फेनपिंडेनशक्रेणसहसाहतस्तस्मात् किंचतयापराशक्त्याकृतोयोदैत्यस्यमोहोदेवमैत्रीकरणेअवि

वज्रंतदावृतंतत्रचकारहरिसंयुतं फेनावृतंपविंतत्रशक्राश्चिक्षेपतंप्रति ५९ सहसानिपपाताशुवज्राहतइवाच-
लः वासवस्तुप्रहृष्टात्माबभूवनिहतेतदा ६० ऋषयश्चमहेंद्रंतमस्तुवन्विविधैस्तवैः हतशत्रुः प्रहृष्टात्मावासवः
सहदैवतैः ६१ देवींसंपूजयामासयत्प्रसादाद्धतोरिपुः प्रसादयामासतदास्तोत्रैर्नानाविधैरपि ६२ देवोद्याने
पराशक्तेःप्रासादमकरोद्धरिः पद्मरागमयींमूर्तिंस्थापयामासवासवः ६३ त्रिकालंमहतींपूजांचक्रुःसर्वेपिनिर्ज
राः तदाप्रभृतिदेवानांश्रीदेवीकुलदेवतं ६४ विष्णुंत्रिभुवनश्रेष्ठंपूजयामासवासवः ततोहतेमहावीर्येवृत्रेदेव
भयंकरे ६५ प्रववौचशिवोवायुर्जहर्षुर्देवतास्तथा हतेतस्मिन्सगंधर्वायक्षराक्षसकिन्नराः ६६ इत्थंवृत्रः
पराशक्तिप्रवेशयुतफेनतः तयाकृतविमोहाच्चशक्रेणसहसाहतः ६७ ततोवृत्रनिहंत्रीतिदेवीलोकेषुगीयते
शक्रेणनिहतत्वाच्चशक्रेणहतउच्यते ६८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्रवधेषष्ठोध्यायः ६
व्यासउवाच अथतंपतितंदृष्ट्वाविष्णुर्विष्णुपुरींययौ मनसाशंकमानस्तुतस्यहत्याकृतंभयं १

वेकस्तस्माच्चेत्यर्थः ६७
ततोवृत्रेति ततस्तस्मात्कारणाद्देवीवृत्रासुरनिहंत्रीतिलोकेषुगीयते यथामधुकैटभवधोविष्णुनाकृतोपिदेवीप्रसादसंतरा तस्याजायमानत्वा
द्देवीकृतइत्युच्यतेतद्वदितिभावः ६८ इतिश्रीदे० भा० षष्ठस्कंधेषष्ठोध्यायः ६ अद्वैर्नियात्रिषस्यातुयुतैः पद्यैरनंतरं गुप्तवासोवासव

स्यनहुषस्याभिषेचनं १ वृत्रवधानंतरंजातंवृत्तमाह अथतमिति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ हरिणाविष्णुनाहरिसंगेनेंद्रसंगेन ८ द्वावेवस्तइति पदार्था नांधर्मार्थकाममोक्षरूपाणांमध्येद्वावेवपदार्थौवक्ष्यमाणौविद्यमानौस्तः द्वावेवचनिधनंनाशंगतौ ननुकौतौनिधनंगतौतत्राह प्रथमश्चतुरी

इंद्रोपिभयसंत्रस्तोययाविंद्रपुरींततः मुनयोभयसंविग्नात्द्यभवन्निहतेरिपौ २ किमस्माभिःकृतंपापंयदसौवं-
चितःकिल मुनिशब्दोवृथाजातःसुरेशस्यचसंगमात् ३ अस्माकंवचनाद्वृत्रोविश्वासमगमत्किल विश्वास
घातिनःसंगाद्वयंविश्वासघातकाः ४ धिगियंममतापापमूलमेवमनर्थकृत् यदस्माभिश्छलंकृत्वाशक्रार्थेर्वंचि-
तोसुरः ५ मंत्रकृद्बुद्धिदाताचप्रेरकःपापकारिणां पापभाक्सभवेन्नूनंपक्षकर्त्तातथैवच ६ विष्णुनापिकृतंपापं
यत्साहाय्यमवाप्तवान् वज्रंप्रविश्ययेनासौपातितःसत्वमूर्तिना ७ नूनंस्वार्थपरःप्राणीनपापान्नाशमश्नुते
हरिणाहरिसंगेनसर्वथादुष्कृतंकृतं ८ द्वावेवस्तुःपदार्थानांद्वावेवनिधनंगतौ प्रथमश्चतुरीयश्चयौत्रिलोक्यां
तुदुर्लभौ ९ अर्थकामौप्रशस्तौद्वौसर्वेषांसंमतौप्रियौ धर्मधर्मेतिवाग्वादोदंभोयंमहतामपि १० मुनयोपिम
नस्तापमेवंकृत्वापुनःपुनः जग्मुःस्वानाश्रमान्नेवविमनस्काहतोद्यमाः ११ त्वष्टातुनिहतंश्रुत्वापुत्रमिंद्रेणभारत
रुरोददुःखसंतप्तोनिर्वेदमगमत्पुनः १२ यत्रासौपतितस्तत्रगत्वावीक्ष्यतथागतं संस्कारंकारयामासविधिवत्पा
रलौकिकं १३

यश्चेति धर्ममोक्षावित्यर्थः यौत्रिलोक्यांदुर्लभौतौधर्ममोक्षौसर्वथास्मिन्समयेउच्छिन्नावित्यर्थः ९ कौविद्य मानौस्तस्तत्राह अर्थकामाविति सर्वेर्थकामपरायणाजाताइत्यर्थः ननुनधर्मोद्याप्युच्छिन्नोयतोलोके धर्मः कर्तव्योयंधर्मोयं धर्मइतिवदं-तीतिचेत्तत्राह धर्मधर्मेति वाग्वादोवाचाकेवलंभाषणमेवोर्वरितंनधर्मस्वरूपंकुत्रापिदृश्यतइत्यर्थः ननुसवाग्वादः किमर्थमितिचेद्दंभार्थ-मित्याह दंभोयमिति लोकैर्धार्मिकाएतेरामकृष्णपंडिताइत्येवंवक्तव्यमेतदर्थमित्यर्थः १० ११ १२ १३ . ७ ७

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० ननुयोविष्णुः पूर्ववज्रंप्रविश्यसहायोजातः सकथमिंद्रस्यतदनंतरंसंकटेसहायोनजातस्तत्राह नचापदीति दैवेऽनु-
कूलेसर्वेसहायाभवंतिप्रतिकूलेतुनकोपिकस्यास्तीत्यर्थः २१ तदेवाह दैवेइति २२ २३ २४ दैवेप्रतिकूलेयेतदीयाः स्थितास्तएवतमिंद्रंशेपुरि

स्नात्वास्यसलिलंदत्त्वाकृत्वाचैवौर्ध्वदैहिकं शशापेंद्रंसशोकार्तः पापिष्ठंमित्रघातकं १४ यथामेनिहतः पुत्रःप्र-
लोभ्यशपथैर्भृशं तथेंद्रोपिमहद्दुःखंप्राप्नोतुविधिनिर्मितं १५ इतिशप्त्वासुरेशानंत्वष्टातापसमन्वितः मेरोःशि
खरमास्थायतपस्तेपेसुदुष्करं १६ जनमेजयउवाच हत्वात्वाष्ट्रंसुरेशोथकामवस्थामवाप्तवान् सुखंवादुःखमे-
वाग्रेतन्मेब्रूहिपितामह १७ व्यासउवाच किंपृच्छसिमहाभागसंदेहःकीदृशस्तव अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्म
शुभाशुभं १८ बलिष्ठैर्दुर्बलैर्वापिस्वल्पंवाबहुवाकृतं सर्वथैवहिभोक्तव्यंसदेवासुरमानुषैः १९ शक्रायेत्थंम
तिर्दत्ताहरिणावृत्रघातिने प्रविष्टोथपविंविष्णुः सहायःप्रत्यपद्यत २० नचापदिसहायोभूद्वासुदेवःकथंचन सम
येस्वजनःसर्वःसंसारेस्मिन्नराधिप २१ दैवेविमुखतांप्राप्तेनकोप्यस्तिसहायवान् पितामातातथाभार्याभ्रातावा
थसहोदरः २२ सेवकोवापिमित्रंवापुत्रश्चैवतथौरसः प्रतिकूलेगतेदैवेनकोप्येतिसहायतां २३ भोक्तापापस्य
पुण्यस्यकर्त्ताभवतिसर्वथा वृत्रंहत्वागताःसर्वेनिस्तेजस्कःशचीपतिः २४ शेपुस्तंत्रिदशाःसर्वेब्रह्महेत्यब्रुवंश्श
नैः कोनामशपथान्कृत्वासत्यंदत्त्वावचःपुनः २५ जिघांसतिसुविश्वस्तंमुनिंमित्रत्वमागतं देवगोष्ठ्यांसुराद्या
नेगंधर्वाणांसमागमे २६ सर्वत्रैवकथातस्यविस्तारमगमत्किल किंकृतंदुष्कृतंकर्मशक्रेणाद्यजिघांसता २७ वृ
त्रंछलेनविश्वस्तंमुनिभिश्चप्रतारितं वेदप्रमाणमुत्सृज्यस्वीकृतंसौगतंमतं २८

त्याह शेपुरिति किंचायंब्रह्महेतिशनैःप
रस्परंनिंदांचक्रुरित्याह ब्रह्महेति किंचसर्वत्रतत्तत्स्थलेषुनानाविधावार्ताश्चाभवन्नित्याह कोनामेति २५ देवगोष्ठ्यांदेवस्थाने २६ २७ २८

२९ यथायंविनिपातितस्तथाविपरीतंकर्महरिंशक्रंविनाकोनामाचरेतनकोपीत्यर्थः ३० ३१ इंद्रद्युम्नोपीति पुण्यवानपिकीर्तिसंक्षयात्स

यद्दयंनिहतःशत्रुर्वंचयित्वातिसाहसात् कोनामवचनंदत्वाविपरीतमथाचरेत् २९ विनाशक्रंहरिंवापियथायंविनि
पातितः एवंविधाःकथाश्चान्याःसमाजेष्वभवन्भृशं ३० शुश्रावेंद्रोपिविविधाःस्वकीर्तेर्हानिकारकाः यस्यकी
र्तिर्हतालोकेधिक्तस्यैवकुजीवितं ३१ यंदृष्ट्वापथिगच्छंतंशत्रुःस्मेरसुखोभवेत् इंद्रद्युम्नोपिराजर्षिःपतितः
कीर्तिसंक्षयात् ३२ स्वर्गादकृतपापोसौपापकृत्किंनपात्यते स्वल्पेपराधेपिनृपोययातिःपतितःकिल ३३ नृ
पःकर्कटतांप्राप्तोयुगानष्टादशैवतु भृगुपत्नीशिरश्छेदाद्भगवान्हरिरच्युतः ३४ ब्रह्मशापात्पशोर्योनौसंजा-
तोमकरादिषु विष्णुश्चवामनोभूत्वायाचनार्थंबलेर्गृहे ३५ गतःकिमपरंदुःखंप्राप्नोतिदुष्कृतीनरः रामोपिव
नवासेषुसीताविरहजंबहु ३६ दुःखंचप्राप्तवान्घोरंभृगुशापेनभारत तथेंद्रोपिब्रह्महत्याकृतंप्राप्यमहद्भयं
३७ नस्वास्थ्यंप्रापगेहेऽसौसर्वसिद्धिसमन्विते पौलोमीतंसभार्हीनंदृष्ट्वाप्रोवाचवासवं ३८ निःश्वसंतंभ-
यत्रस्तंनष्टसंज्ञंविचेतनं किंप्रभोद्यभयार्तोसिमृतस्तेदारुणोरिपुः ३९ काचिंतावर्ततेकांततवशत्रुनिषूदन कस्मा
च्छोचसिलोकेशनिःश्वसन्प्राकृतोयथा ४० नान्योस्तिबलवाञ्छत्रुर्येनचिंतापरोभवान् इंद्रउवाच नाराति
र्बलवान्मेस्तिनशांतिर्नसुखंतथा ४१ ब्रह्महत्याभयाद्राज्ञि बिभेमिसततंगृहे नंदनंनसुखाकारंनामृतंनगृहंवनं
४२ गंधर्वाणांतथागेयंनृत्यमप्सरसांपुनः नत्वंसुखकरानारीनानाचसुरयोषितः ४३ नतथाकामधेनुश्चदेव
वृक्षःसुखप्रदः किंकरोमिक्वगच्छामिक्वशर्ममसजायते ४४

तितः किंपुनर्मादृशःपापीत्यर्थः ३२ ३३ इदंकथा-
द्वयंमहाभारतेप्रसिद्धं भृगुपत्नीति इयंचकथात्रैवचतुर्थस्कंधेप्रसिद्धा ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

४५ ४६ ४७ तुराषाडिंद्रऐत्अगच्छत् ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

इतिचिंतापरःकांतेनलभेसुखमात्मनि व्यासउवाच इत्युक्त्वावचनंशक्रःप्रियांपरमकातरां ४५ निर्जगाम
गृहान्मंदोमानसंसरउत्तमं पद्मनालेप्रविष्टोसौभयार्तःशोककर्षितः ४६ नप्रज्ञायतदेवेंद्रस्त्वभिभूतश्चकल्मषैः प्रति
छन्नोवसत्यप्सुचेष्टमानइवोरगः ४७ असहायस्तुराषाडेच्चिंतातोविकलेंद्रियः ततःप्रनष्टेदेवेंद्रेब्रह्महत्याभयार्दि-
ते ४८ सुराश्चिंतातुराश्चासन्नुत्पाताश्चाभवन्नथ ऋषयःसिद्धगंधर्वाभयार्ताश्चाभवन्भृशं ४९ अराजकंजग-
त्सर्वमभिभूतमुपद्रवैः अवर्षणंतदाजातंपृथिवीक्षीणवैभवा ५० विच्छिन्नस्त्रोतसोनद्यःसरांस्यनुदकानिवै एवंव
राजकेजातेदेवतासुनयस्तथा ५१ विचार्यनहुषंचक्रुःशक्रंसर्वेदिवौकसः संप्राप्यनहुषोराजा धर्मिष्ठोपिरजोबलात्
५२ बभूवविषयासक्तःपंचबाणशराहतः अप्सरोभिर्वृतःक्रीडन्देवोद्यानेषुभारत ५३ शक्रपत्नीगुणाञ्छ्रुत्वाच
कमेतांसपार्थिवः ऋषीनाहकिमिंद्राणीनोपगच्छतिमांकिल ५४ भवद्भिश्चामरैःसर्वैःकृतोहंवासवस्त्विहे प्रेष
यध्वंसुराःकामंसेवार्थंममवैशचीं ५५ प्रियंचेन्ममकर्तव्यंसर्वथासुनयोमराः अहमिंद्रोद्यदेवानांलोकानांचतथेश्व
रः ५६ आगच्छतुशचीमत्यंक्षिप्रमद्यनिवेशनं इतितस्यवचःश्रुत्वादेवादेवर्षयस्तथा ५७ गत्वाचिंतातुराःप्रोचुः
पौलोमींप्रणतास्ततः इंद्रपत्निदुराचारोनहुषस्त्वामिहेच्छति ५८ कुपितोस्मानुवाचेदंप्रेषयध्वंशचीमिह किंकुर्म
स्तदधीनाःस्मयेनेंद्रोयंकृतःकिल ५९ तच्छ्रुत्वादुर्मनादेवीबृहस्पतिमुवाचह रक्षमांनहुषाद्ब्रह्मंस्त्वास्मिशरणंगता
६० बृहस्पतिरुवाच नभेतव्यंत्वयादेविनहुषात्पापमोहितात् नत्वांदास्याम्यहंवत्सेत्यक्त्वाधर्मंसनातनं ६१ शर-
णागतमार्तंचयोददातिनराधमः सएवनरकंयातियावदाभूतसंप्लवं ६२

६० ६१ ६२ ६३ ६३

इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ७ अर्द्धाधिकैकसप्तत्या श्लोकानां नहुषे नृपे शच्यासक्तमतौ सा तु देवी चिंतां चकार ह देवीप्र-

स्वस्याभव पृथुश्रोणि नत्यक्ष्ये त्वां कदाचन इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे वृत्रवधे सप्तमोऽध्यायः ७ ७
व्यास उवाच नहुषस्त्वथ तां श्रुत्वा गुरोस्तु शरणं गतां चुक्रोध स्मरबाणार्तस्त्वांगिरसमाशु वै १ देवानाहांगिरा सू
नुर्हंतव्योयं मया किल इतींद्राणीं गृहे मूढो रक्षतीति मया श्रुतं २ इति तं कुपितं दृष्ट्वा देवाः सर्षिपुरोगमाः अब्रुवन्नहुषं
घोरं साम पूर्वं वचस्तदा ३ क्रोधं संहर राजेंद्र त्यज पापमतिं प्रभो निंदंति धर्मशास्त्रेषु परदाराभिमर्दनं ४ शक्रप
त्नी सदा साध्वी जीवमाने पतौ पुनः कथमन्यं पतिं कुर्यात्सुभगा तिपतिव्रता ५ त्रिलोकीशस्त्वमधुना शास्ता धर्मस्य
वै विभो त्वादृशो धर्ममातिष्ठेत्तदा नश्येत्प्रजा ध्रुवं ६ सर्वथा प्रभुणा कार्यं शिष्टाचारस्य रक्षणं वारमुख्याश्च शतशो-
वर्तंते त्र शचीसमाः ७ रतिस्तु कारणं प्रोक्तं शृंगारस्य महात्मभिः रसहानिर्बलात्कारे कृते सति तु जायते ८ उभयोः
सदृशं प्रेम यदि पार्थिवसत्तम तदा वै सुखसंपत्तिरुभयोरुपजायते ९ तस्माद्भावमिमं मुंच परदाराभिमर्शने सद्भावं
कुरु देवेंद्रपदं प्राप्तोस्यनुत्तमं १० ऋद्धिक्षयस्तु पापेन पुण्येनातिविवर्द्धनं तस्मात्पापं परित्यज्य सन्मतिं कुरु पा-
र्थिव ११ नहुष उवाच गौतमस्य यदा भुक्ता दाराः शक्रेण देवताः वाचस्पतेस्तु सोमेन क्व यूयं संस्थितास्तदा १२
परोपदेशे कुशलाः प्रभवंति नराः किल कर्त्ता चैवोपदेष्टा च दुर्लभः पुरुषो भवेत् १३ सादनश्चेंद्रं ददर्श च शचीततः १ बृह

स्पतिना भये दत्ते नदुत्तरं जातं वृत्तमाह नहुष इति आंगिरसं बृहस्पतिं १ इतीत्यस्याहेत्यनेनान्वयः कुतोहं नव्य इत्यत्र हेतुमाह गृहे मूढस्त्वां रक्षती-
ति इति हेतोरिति शेषः २ ३ ४ ५ प्रजा ध्रुवमिति यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जन इति न्यायात्त्वं देवराजोपि सन्परदारलंपटश्चेत्सर्वेपि परदार
लंपटाः भवेयुरित्यर्थः ६ ७ ८ ९ १० ११ देवता इति संबोधनांतं सोमेन चंद्रेण तु वाचस्पतेर्गुरोर्दारा भुक्ता इत्यन्वयः तदा यूयं धर्मज्ञाः क्व स्थितास्तस्मिन्स-
मये नयोरुपदेशः किमिति भवद्भिर्न कृत इति भावः १२
१३

एतस्याइंद्राण्याः सुखमित्यन्वयः १४ १५ १६ १७ अंगिरसः पुत्रंबृहस्पतिं १८ १९ २० २१ कोसावुपायः कर्त्तव्यइतिचेत्तमुपायंस्व
यमेवाह तत्रगत्वेतिपतिमिंद्रंमृतंज्ञात्वाभजेभजिष्ये वर्तमानसामीप्येभविष्यतिलट् इतिसमयंकरोत्वित्यर्थः २२ मेमत्स्वामिनींद्रे इत्यन्व-

मामागच्छतुसादेवीहितंस्यादद्भुतंहिवः एतस्याः परमंदेवाः सुखमेवंभविष्यति १४ अन्यथानहितुष्येहं सत्य
मेतद्ब्रवीमिवः विनयाद्वाबलाद्वापितामाशुप्रापयंत्विह १५ इतितस्यवचः श्रुत्वादेवाश्चमुनयस्तथा तमूचुश्चा
तिसंत्रस्तानहुषंमदनातुरं १६ इंद्राणीमानयिष्यामः सामपूर्वंतवांतिकं इत्युक्त्वातेतदाजग्मुर्बृहस्पतिनिकेतनं
१७ व्यासउवाच तेगत्वांगिरसः पुत्रंप्रोचुः प्रांजलयः सुराः जानीमः शरणंप्राप्तामिंद्राणींतववेश्मनि १८ सा
देयानहुषायाद्यवासवोसौकृतोयतः वृणोत्वियंवरारोहापतित्वेवरवर्णिनी १९ बृहस्पतिः सुरानाहतच्छ्रुत्वा
दारुणंवचः नाहंत्यक्ष्येतुपौलोमींसतींचशरणागतां २० देवाऊचुः उपायोन्यः प्रकर्तव्योयेनसोद्यप्रसीद-
ति अन्यथाकोपसंयुक्तोदुराराध्योभविष्यति २१ गुरुरुवाच तत्रगत्वाशचीभूपंप्रलोभ्यवचसाभृशं
करोतुसमयंबालापतिंज्ञात्वामृतंभजे २२ इंद्रेजीवतिमेकांतकथमन्यंकरोम्यहं अन्वेषणार्थंगंतव्यंमया
तस्यमहात्मनः २३ इतिसासमयंकृत्वावंचयित्वाचभूपतिं भर्त्तुरानयनेयत्नंकरोतुममवाक्यतः २४ इ
तिसंचिंत्यतेसर्वेबृहस्पतिपुरोगमाः नहुषंसहिताजग्मुरिंद्रपत्न्यादिवौकसः २५ तानागतान्समीक्ष्याहे
तदाकृत्रिमवासवः जहर्षचमुदायुक्तस्तांवीक्ष्यमुदितोब्रवीत् २६ अद्यास्मिवासवः कांतेभजमांचारुलोच
ने पतित्वेसर्वलोकस्यपूज्योहंविहितः सुरैः २७ यः ननुपतिर्मृतइतिज्ञानंकथंभविष्यतीतिचेन्मयान्वेषणार्थंगंतव्यंत-

दाभविष्यतीत्याशयेनाह अन्वेषणार्थमिति २३ २४ इंद्रपत्न्यासहिताइत्यन्वयः २५ कृत्रिमवासवोनहुषः २६ २७ ७ ७

२८ मेत्हृदिस्थितः संदेहस्तस्यनिर्णयंयावत्कुर्वेइत्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ हयमेधः किंदेवनो

इत्युक्त्वासानृपंप्राहवेपमानात्रपायुता वरमिच्छाम्यहंराजंस्त्वत्तःप्राप्तंसुरेश्वर २८ किंचित्कालंप्रतीक्षस्व-
यावत्कुर्वेविनिर्णयं इंद्रोस्तीतिनवास्तीतिसंदेहोमेहृदिस्थितः २९ ततस्त्वांसमुपस्थास्येकृत्वानिश्चयमात्म
नि तावत्क्षमस्वराजेंद्रसत्यमेतद्ब्रवीमिते ३० नहिविज्ञायतेशक्रोनष्टःकिंवाक्वगतः एवमुक्तःसइंद्राण्या
नहुषःप्रीतिमानभूत् ३१ व्यसर्जयत्सतांदेवींतथेत्युक्त्वामुदान्वितः साविसृष्टानृपेणाशुगत्वाप्राहसुरान्स-
ती ३२ इंद्रस्यागमनेयत्नंकुरुताद्यकृतोद्यमाः श्रुत्वातद्वचनंदेवाइंद्राण्यारसवच्छुचि ३३ मंत्रयामासुरेका
ग्राःशक्रार्थंनृपसत्तम तेगत्वावैष्णवंधामतुष्टुवुःपरमेश्वरं ३४ आदिदेवंजगन्नाथंशरणागतवत्सलं ऊचुश्चै
नंसमुद्विग्नावाक्यंवाक्यविशारदाः ३५ देवदेवसुरपतिर्ब्रह्महत्याप्रपीडितः अदृश्यःसर्वभूतानांक्वापितिष्ठति
वासवः ३६ त्वद्धियानिहतेविप्रेब्रह्महत्यावृतःप्रभो त्वंगतिस्तस्यभगवन्नस्माकंचतथैवहि ३७ त्राहिनःप
रमापन्नान्मोक्षंतस्यविनिर्दिश देवानांवचनंश्रुत्वाकातरंविष्णुरब्रवीत् ३८ यजतामश्वमेधेनशक्रपापनिवृ
त्तये पुण्येनहयमेधेनपावितःपाकशासनः ३९ पुनरेष्यतिदेवानामिंद्रत्वमकुतोभयः हयमेधेनसंतुष्टादेवी
श्रीजगदंबिका ४० ब्रह्महत्यादिपापानिनाशयिष्यत्यसंशयः यस्याःस्मरणमात्रेणपापजालंविनश्यति ४१
किंपुनर्वाजिमेधेनतत्प्रीत्यर्थंकृतेनच इंद्राणीकुरुतान्नित्यंभगवत्याःप्रपूजनं ४२ आराधनंशिवायास्तुसुरव-
कारिभविष्यति नहुषोपिजगन्मातुर्मायियामोहितःकिल ४३

द्वेशेनकर्त्तव्यस्तत्राह हयमेधेनसंतुष्टेति श्रीदेवीप्रीत्यर्थमश्वमे
धःकर्तव्यइत्यर्थः ४० कैमुतिकन्यायेनाह यस्याःस्मरणमात्रेणेति ४१ इतींद्रकर्तव्यमुक्त्वाशचीकर्तव्यमाह इंद्राणीकुरुतान्नित्यमिति ४२
४३

एनसापापेन ४४ ४५ जग्मुस्तंदेशमिति पूर्वंदेवैर्ज्ञात एवदेशोनहुषभयान्नप्रकटीकृतोऽथवातस्मिन्समयेबहुतरंशोधंकृत्वातंदेशंजग्मुरितिवा
र्थः कर्त्तव्यः ४६ ४७ ४८ कालाकांक्षी उदयकालंप्रतीक्षमाणोनहुषभयाद्यस्मिन्स्थलेऽश्वमेधः कृतस्तत्स्थलंपरित्यज्य देवानामप्यगोचरेक
चिज्जलेपद्मनालेकस्मिंश्चित्व्यतिष्ठत स्थितवानित्यर्थः अतएवसवासवइंद्राण्यानज्ञात इतिवक्ष्यमाणग्रंथेननविरोधः अन्यथादेवैर्ज्ञात-
त्वादिंद्राण्याज्ञातएवेतितद्विरोधः स्यादेवेति ४९ स्थानेस्वस्थानेदेवागता इत्यर्थः ५० किमदृश्यइति यज्ञकालेप्रकटोजातः पुनः कथमदृश्यो

विनाशंस्वकृतेनाशुगमिष्यत्येनसासुराः पावितश्चाश्वमेधेनतुराषाडपिवैभवं ४४ प्राप्स्यत्यचिरकालेनस्वमा
सनमनुत्तमं तेतुश्रुत्वाशुभांवाणींविष्णोरमिततेजसः ४५ जग्मुस्तंदेशमनिशंयत्रास्तेपाकशासनः तमाश्वास्य
सुराःशक्रंबृहस्पतिपुरोगमाः ४६ कारयामासुरखिलंहयमेधंमहाक्रतुं विभज्यब्रह्महत्यांतुवृक्षेषुचनदीषुच ४७
पर्वतेषुपृथिव्यांचस्त्रीषुचैवाक्षिपद्विभुः तांविसृज्यचभूतेषुविपाकःपाकशासनः ४८ विज्वरःसमभूद्भूयः काला
कांक्षीस्थितोजले अदृश्यःसर्वभूतानांपद्मनालेव्यतिष्ठत ४९ देवास्तुनिर्गताःस्थानेकृत्वाकार्यंतदद्भुतं पौलोमी
तुगुरुंप्राह दुःखिताविरहाकुला ५० कृतयज्ञोपिमेभर्त्ताकिमदृश्यःपुरंदरः कथंद्रक्ष्येप्रियंस्वामिंस्तमुपायंवदस्व
मे ५१ बृहस्पतिरुवाच त्वमाराधयपौलोमिदेवींभगवतींशिवां दर्शयिष्यतितेनाथंदेवीविगतकल्मषं ५२
आराधिताजगद्धात्रीनहुषंवारयिष्यति मोहयित्वानृपंस्थानात्पातयिष्यतिचांबिका ५३ इत्युक्तासातदातेनपु
लोमतनयानृप जग्राहमंत्रंविधिवद्गुरोर्देव्याः ससाधनं ५४

जातइत्यर्थः ५१ ५२ केवलंदर्शनेनापिकिंफलं यदितस्यराज्य-
प्राप्तिर्नस्यात्तस्मात्तस्यराज्यप्राप्त्युपायमपिवदेत्यभिप्रायंशच्याजानन्नाह आराधितेति पातयिष्यतीति ततइंद्रस्यराज्यप्राप्तिर्भविष्यतीत्यर्थः
५३ पुलोमतनयाशचीगुरोः सकाशात्ससाधनंमंत्रंसिद्धिसाधनसहितंमंत्रंविधिवद्दीक्षयोक्तविधिनाजग्राहेत्यर्थः साधनंतुऋष्यादिन्यासादिपुर

श्चरणां तंमंत्रकल्पोक्तमात्थं ५४ को सौ मंत्रो गृहीतइतिचेत्तत्राह विद्यामिति श्रीभुवनेश्वरींमहाविद्यांप्राप्येत्यन्वयः ह्ल्लेखात्मकश्रीभुवनेश्वरीमंत्रंप्राप्ये त्यर्थः अयंचमंत्रः सर्वमंत्रोत्तमोत्तमः मुख्यत्वेनमायाविशिष्टब्रह्मप्रतिपादकत्वाद् तएवैतन्मंत्रस्यैवमायाबीजशक्तिबीजप्रकृतिबीजदेवीप्रण- वेत्यादयः संज्ञाः स्पष्टीकृतंचैतद्विस्तरेणसप्रमाणमस्माभिः शक्तितत्त्वविमर्शिन्यां मंत्रशास्त्रविदांवैदिकानामुपनिषद्भागविदांचस्पष्टमेवैतत् ५५ त्यक्तेति पुरश्चरणोक्तव्रतपराभूत्वेत्यर्थः ५६ हंसवाहिनीत्यनेनभुवनेश्वर्याहंसोवाहनमस्तीतिबोधितं ५७ कोटिसूर्येत्यादिनातेजोव-

विद्यांप्राप्यगुरोर्देवीदेवींश्रीभुवनेश्वरीं सम्यगाराधयामासबलिपुष्पार्चनैः शुभैः ५५ त्यक्तान्यभोगसंभारा ताप- सीवेषधारिणी चकारपूजनंदेव्याः प्रियदर्शनलालसा ५६ कालेनकियतातुष्टाप्रत्यक्षंदर्शनंददौ सौम्यरूपधरादेवी वरदाहंसवाहिनी ५७ कोटिसूर्यप्रतीकाशाचंद्रकोटिसुशीतला विद्युत्कोटिसमानाभाचतुर्वेदसमन्विता ५८ पा शांकुशाभयवरान्दधतीनिजबाहुभिः आपादलंबिनींस्वच्छांमुक्तामालांचबिभ्रतीं ५९ प्रसन्नस्मेरवदनालोचनत्र- यभूषिता आब्रह्मकीटजननीकरुणामृतसागरा ६० अनंतकोटिब्रह्मांडनायिकापरमेश्वरी सौम्यानंतरसैर्युक्त स्तनद्वयविराजिता ६१ सर्वेश्वरीचसर्वज्ञाकूटस्थाक्षररूपिणी तामुवाचप्रसन्नासाशक्रपत्नींकृतोद्यमां ६२ मेघ गंभीरशब्देनमुदमाददतीभृशं देव्युवाच वरंवरयसुश्रोणि वांछितंशक्रवल्लभे ६३ ददाम्यद्यप्रसन्नास्मिपूजिता- सुभृशंत्वया वरदाहंसमायातादर्शनंसहजंनमे ६४

स्यातिशयोद्योतितः चतुर्वेदसमन्वितेति चतुर्दिक्षुविद्यमानैश्चतुर्भिर्वेदैः स्तुति कुर्वद्भिः समन्विता वेदचतुष्टयप्रतिपाद्येतिनेनबोधितं ५८ पाशांकुशेति आयुधध्यानंपूर्वमुक्तंनविस्मर्तव्यं आयुधार्थस्तुश्रीमच्छंकराचार्यैः प्रपंचसारे भुवने श्वरीपटलेउक्तः धातूद्धौस्तोरक्षणव्यापकार्थत्वित्यादिग्रंथेनसततएवावगंतव्योनेहवितन्यते आपादेति मुक्ताफलानांवैजयंतीमालेत्यर्थः ५९ ६० सौम्यानंतेति सौम्याःशांतिदात्यादयोयेऽनंतरसामोक्षदायकास्तैर्युक्तंपरिपूर्णंस्तनद्वयंतेनविराजिताअतिपुष्टस्तनयोरुत्प्रेक्षेयं ६१ कूटस्थाक्षरंब्रह्म तद्रूपिणी ६२ ६३ शक्र

पत्नीमुत्साहयति वरदाहंसमायातेति ६४ अनेककोटीनि तदुक्तमुमासंहितायांशिवपुराणे वक्तुंशक्यंनतत्पुण्यंयेनदेवीप्रदृश्यतइति इत्युक्तेति
देव्याउक्तासाशक्रपत्नीपुरोऽग्रदेशेप्रणतासतीतांदेवींभगवतीमाहेत्यन्वयः ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ तांशक्रपत्नींसादेव्यादत्तादूतीगृहीत्वास्वपत्युः
सान्निध्यंप्रापयामासेत्यन्वयः ७० अत्रस्वशब्देनशचीविवक्षिता परमेश्वरीमिति शक्रपत्नीविशेषणं ७१ इतिश्रीदे० भा० षष्ठस्कंधेऽष्टमो

अनेककोटिजन्मोत्थपुण्यपुंजैर्हिलभ्यते इत्युक्त्वासातदादेवींतामाह प्रणतापुरः ६५ शक्रपत्नीभगवतींप्रसन्नां
परमेश्वरीं वांछामिदर्शनंमातःपत्युःपरमदुर्लभं ६६ नहुषाद्भयनाशंचस्वपदप्रापणंतथा देव्युवाच गच्छत्वमन
यादूत्यासार्धंश्रीमानसंसरः ६७ यत्रमेमूर्तिरचलाविश्वकामाभिधामता तत्रपश्यसिशक्रंत्वंदुःखितंभयविह्वलं
६८ मोहयिष्यामिराजानंकालेनकियतापुनः स्वस्थाभवविशालाक्षिकरोमितववांछितं ६९ भ्रंशयिष्यामिभू
पालंमोहितंत्रिदशासनात् व्यासउवाच देवीदूतींतांगृहीत्वाशक्रपत्नींत्वरान्विता ७० प्रापयामाससान्निध्यंस्व
पत्युःपरमेश्वरीं साद्दृष्ट्वातंपतिंबालासुरेशंगुप्तसंस्थितं ७१ मुदिताभूद्वरंवीक्ष्यबहुकालाभिवांछितं इतिश्रीदेवी
भा० म० षष्ठस्कंधेशक्रदर्शनंनामअष्टमोऽध्यायः ८ व्यासउवाच तांवीक्ष्यविपुलापांगींरहःशोकसमन्वितां
आखंडलःप्रियांभार्यांविस्मितश्चाब्रवीत्तदा १ कथमत्रागताकांतेकथंज्ञातस्त्वयात्वहं दुर्ज्ञेयःसर्वभूतानांसं
स्थितोस्मिशुभानने २ शच्युवाच देवदेव्याःप्रसादेनज्ञातोस्यद्यभवानिह पुनस्तस्याःप्रसादेनप्राप्तास्मि-
त्वांदिवस्पते ३ नहुषोनामराजर्षिःस्थापितोभवदासने त्रिदशैर्मुनिभिश्चैवसमांबाधतिनित्यशः ४

ध्यायः ८

सप्तषष्टिश्लोकवर्यैर्जगदंबाप्रसादतः नहुषस्याप्यधःपातोविस्तरेणोपवर्ण्यते १ इंद्रदर्शनेशच्याकृतेसतितदुत्तरंजातंवृत्तमाह तांवी-
क्ष्येति १ २ प्राप्तास्मीति तस्याएवप्रसादेनतवदर्शनमधुनाजातंपुनस्तस्याएवप्रसादेनत्वांप्राप्तास्मिप्राप्स्यामीत्यर्थः ३ ४ ७ ७

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ परेणेति कामेन भिन्नंसंभिन्नंचित्तंयस्याः सातिचंचलानारीकोटिभिरुपायैः परेणान्येनरक्षितापतिव्रता

पतिंमांकुरुचार्वंगितुरासाहंसुराधिपं एवंवदतिमांपाप्माकिंकरोमिबलार्दन ५ इंद्रउवाच कालाकांक्षीवरारोहेसं
स्थितोस्मियदृच्छया तथात्वमपिकल्याणिसुस्थिरंस्वमनःकुरु ६ व्यासउवाच इत्युक्तातेनसादेवीपतिनाति
प्रशंसिना निःश्वसंत्याहतंशक्रंवेपमानातिदुःखिता ७ कथंतिष्ठेमहाभागपापात्मामांवशानुगां करिष्यतिम
दोन्मत्तोवरदानेनगर्वितः ८ देवाश्चमुनयःसर्वेमामूचुस्तद्भयाकुलाः तंभजस्ववरारोहेदेवराजंस्मरातुरं ९ बृह
स्पतिस्तुशत्रुघ्नवाडवोबलवर्जितः कथंमांरक्षितुंशक्तोभवेद्देवानुगःसदा १० तस्माच्चिंतास्तिमहतीनार्यहंवशव
र्तिनी अनाथाकिंकरिष्यामिविपरीतेविधौविभो ११ नार्यस्म्यहंनकुलटात्वच्चित्तातिपतिव्रता नास्तिमेशरणंतत्र
योमांरक्षतिदुःखितां १२ इंद्रउवाच उपायंप्रब्रवीम्यद्यतंकुरुष्ववरानने शीलंतेदुःस्थितेकालेपरित्रातंभविष्य-
ति १३ परेणरक्षितानारीनभवेच्चपतिव्रता उपायैःकोटिभिःकामभिन्नचित्तातिचंचला १४ शीलमेवहिना
रीणांसदारक्षतिपापतः तस्मात्त्वंशीलमास्थायस्थिराभवशुचिस्मिते १५ यदात्वांनहुषोराजा बलादाकर्षयेत्ब
लः तदात्वंसमयंकृत्वागुसंवंचयभूपतिं १६ एकांतेनत्समीपत्वंगत्वावदमदालसे ऋषियानेनदिव्येन मामुपेहि
जगत्पते १७ एवंतववशेप्रीताभविष्यामीतिमेव्रतं इतितंवदसुश्रोणितदातुपरिमोहितः १८ कामांधःसमुनी
न्यानेयोजयिष्यतिपार्थिवः अवश्यंतापसोभूपंशापदग्धंकरिष्यति १९ साहाय्यंजगदंबातेकरिष्यतिनसंशयः
जगदंबापदस्मर्तुःसंकटंनकदाचन २० नैवभवेदित्यन्वयः १४ किंतुतत्राह शीलमेवेति तस्याःशीलंस्वभावोवासनात्म-
कस्तांरक्षतीत्यर्थः शीलंसद्वासनामास्थाय १५ नहुषबाधापरिहारोपायमाह यदात्वामिति खलोदुष्टः १६ १७ १८ १९ २० ७ ७

यदिजायेनेति यदिकदाचिद्दुःखंजायेततदाज्ञेयंतद्दुःखंममस्वस्तयेकल्याणायभवति अग्रेमहत्कल्याणंभवतीतिज्ञेयमित्यर्थः २१ २२ तथेत्यु-
क्तेति यथेंद्रेणोक्तंतथैवोक्त्वास्थितेतिशेषः इतिशब्दएवार्थकः तथैवोक्तेतिपाठःसुगमः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९

यदिजायेततच्चापिज्ञेयंतत्स्वस्तयेकिल तस्मात्सर्वप्रयत्नेनमणिद्वीपाधिवासिनीं २१ भजत्वंभुवनेशानींगु-
रुवाक्यानुसारतः व्यासउवाच इत्याख्याताशचीतेनजगामनहुषंप्रति २२ तथेत्युक्त्वातिविश्वस्ताभावि
कार्यकृतोद्यमा नहुषस्तांसमालोक्यमुदितोवाक्यमब्रवीत् २३ स्वागतंसत्यवचनेत्वदधीनोस्मिकामिनि दासो
हंतवसत्येनपालितंवचनंत्वया २४ यदागतासमीपेमेतुष्टोस्मिमितभाषिणि नचव्रीडात्वयाकार्याभक्तंमांभ-
जसुस्मितं २५ कार्यंवदविशालाक्षिकरिष्यामितवप्रियं शच्युवाच सर्वकृतंत्वयाकार्यंममकृत्रिमवासव
२६ मनोरथोस्तिमेदेवशृणुचित्तेधुनाविभो वांछितंकुरुकल्याणत्वद्वशाहमतःपरं २७ ब्रवीमिमनसोत्साहंत्वंतं
स्वमां शच्युवाच कथंब्रवीमिराजेंद्रप्रत्ययोनास्तिमेतव २९ शपथंकुरुराजेंद्रयत्करोमिप्रियंतव राजानःस-
त्यवचसोदुर्लभाएवभूतले ३० पश्चाद्वशीम्यहंराजञ्ज्ञात्वासत्येनयंत्रितं कृतेचेद्वांछितेभूपसदातेवशवर्तिनी
३१ भविष्यामितुराषाडेसत्यमेतद्वचोमम नहुषउवाच अवश्यमेवकर्त्तव्यंवचनंतवसुंदरि ३२ शपामिसुकृ-
तेनाहंयज्ञदानकृतेनवै शच्युवाच इंद्रस्यहरयोवाहागजश्चैवरथस्तथा ३३ गरुडोवासुदेवस्ययमस्यमहिषस्त
था वृषभःशंकरस्यापिब्रह्मणोवरटापतिः ३४

३० मेवांछितेकृतेसतीत्यन्वयः ३१ ३२ ३३ तवयत्प्रियंतत्करोमिकरिष्यामीत्येवंविषयंशपथंकुर्वित्यर्थः
वरटापतिर्हंसः ३४ ७ ७ ७

३५ ३६ सर्वाधिकस्यतवसर्वोत्तमंऋषिवाहनमेवोचितमित्याह सर्वदेवाधिकंत्वामिति ३७ ३८ महादेव्यावरदानसमयेयदुक्तंनहुषंमोहयि-
ष्यामीतितन्मोहनमस्मिन्समयेकृतमित्याह मोहितस्त्विति महादेव्याकृतेनोत्पादितेनमोहेनेत्यर्थः ३९ ४० नत्वल्पेति हियतोयोमुनीन्वा

मयूरःकार्तिकेयस्यगजास्यस्यतुमूषकः इच्छाम्यहमपूर्वंवैवाहनंतेसुराधिप ३५ यन्नविष्णोर्नरुद्रस्यनासुरा
णांनरक्षसां वहंतुत्वांमहाराजमुनयःसंशितव्रताः ३६ सर्वेशिबिकयाराजन्नेतद्धिममवांछितं सर्वदेवाधिकं॰
त्वांवैजानामिवसुधाधिप ३७ तेनतेतेजसोवृद्धिर्वांछाम्यहमतंद्रिता व्यासउवाच तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाप्रह
स्यज्ञानदुर्बलः ३८ मोहितस्तुमहादेव्याकृतमोहेनतत्क्षणं उवाचवचनंभूपःसंस्तुवन्वासवप्रियां ३९ नहुषउ
वाच सत्यमुक्तंत्वयातन्विवाहनंरुचिरंमम करिष्यामिसुकेशांतेवचनंतवसर्वथा ४० नत्वल्पवीर्योभवतियो
वाहान्कुरुतेमुनीन् अहमारुह्ययानेनत्वामेष्यामिशुचिस्मिते ४१ सप्तर्षयोमांवक्ष्यंतिसर्वेदेवर्षयस्तथा समर्थं
त्रिषुलोकेषुज्ञात्वामांतपसाधिकं ४२ व्यासउवाच इत्युक्त्वातांसुसंतुष्टोविससर्जहरिप्रियां मुनीनाहूयसर्वा-
स्तानित्युवाचस्मरान्वितः ४३ नहुषउवाच अहमिंद्रोद्यभोविप्राःसर्वशक्तिसमन्वितः कार्यमत्रप्रकुर्वंतुभवंतो
विगतस्मयाः ४४ इंद्रासनंमयाप्राप्तंसनेंद्राणीमामुपैतिच आकारिताचमांब्रूतेप्रेमपूर्वमिदंवचः ४५ मुनियाने
नदेवेंद्रमामुपैहिसुराधिप देवदेवमहाराजमत्प्रियंकुरुमानद ४६ एतत्कार्यंमुनिश्रेष्ठाममात्यंतंदुरासदं भव-
द्भिस्तुप्रकर्तव्यंसर्वथैवदयालुभिः ४७ मनोदहतिमेकामःशक्रपत्न्यांप्रवर्तितं भवंतःशरणंमेद्यकुरुध्वंकार्यमद्भु
तं ४८

हान्कुरुतेसोल्पवीर्योनभवति तस्मात्तेनवाहनेनममतेजसोवृद्धिर्भविष्यतीतियत्त्वयोक्तंतत्सत्यमेवेतिभावः ४१ यदाहम
नेनयानेनागमिष्यामितदामांसप्तर्षयएवंवक्ष्यंतीत्याह सप्तर्षयइति ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

४९ ५० ५१ मुनिमस्तकंपादेनास्पृशत् अगस्तिंचकशयाताडयामासेत्यन्वयः ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ तंमु

अगस्तिप्रमुखास्तस्यश्रुत्वावाक्यमसत्करं अंगीचक्रुश्चभावित्वात्कृपयापरमर्षयः ४९ अंगीकृतेथतद्वा-
क्येमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः मुदंप्रापनृपःकामंपुलोमीकृतमानसः ५० आरुह्यशिबिकांरम्यांसंस्थितस्त्वरयान्वि
तः वाहान्कृत्वामुनीन्दिव्यान्सर्पसर्पेतिचाब्रवीत् ५१ कामार्तःसोस्पृशन्मूढःपादेनमुनिमस्तकं अगस्तिंतापसः
श्रेष्ठंलोपामुद्रापतिंतदा ५२ वातापिभक्षकर्तारंसमुद्रस्यापिशोषकं कशयाताडयामासपंचबाणशराहतः ५३
इंद्राणीहृतचित्तोसौसर्पेतिप्रब्रुवन्मुनिं तंशशापमुनिःक्रुद्धःकशाघातमनुस्मरन् ५४ सर्पोभवदुराचारवनेघोर
वपुर्महान् बहुवर्षसहस्राणियत्रक्लेशोमहान्भवेत् ५५ विचरिष्यसिवीर्येणपुनःस्वर्गमवाप्स्यसि दृष्ट्वायुधिष्ठि
रंनामतवमोक्षोभविष्यति ५६ प्रश्नानामुत्तरंश्रुत्वाधर्मपुत्रमुखात्ततः व्यासउवाच एवंशप्तःसराजर्षिःस्तुत्वा-
तंमुनिसत्तमं ५७ स्वर्गात्सपातसहसासर्परूपधरोभवत् बृहस्पतिस्ततोगत्वातरसामानसंप्रति ५८ इंद्राय
सर्ववृत्तांतंकथयामासविस्तरात् तच्छ्रुत्वामघवाराज्ञःस्वर्गात्प्रच्यवनादिकं ५९ मुदितोभून्महाराजःस्थितस्त
त्रैववासवः देवाश्चमुनयोदृष्ट्वानहुषंपतितंभुवि ६० जग्मुःसर्वेपितत्रैवयत्रेंद्रःसरसिस्थितः तमाश्वास्यसुराः
सर्वेमुनिभिःसहितास्तदा ६१ स्वर्गेसमानयामासुर्मानपूर्वंशचीपतिं समागतंततःशक्रंसर्वेतेमुनयःसुराः ६२
स्थापयित्वासनेपश्चादभिषेकंदधुःशिवं इंद्रोपिस्वासनंप्राप्यशच्यासहसुरालये ६३ चिक्रीडनंदनेरम्येकान-
नेप्रेमयुक्तया एवमिंद्रेणसंप्राप्तंदुःखंपरमदारुणं ६४ छ छ छ छ छ

निसत्तममगस्तिंस्तुत्वास्तोत्रेणसंतोष्येत्यर्थः ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

६५ ६६ तथाचयथेंद्रेणदुष्टंकर्मकृतंतथातेनतस्यफलभुक्तमेवेतिभावः ६७ इतिश्रीदेवीभा॰तिलकेषष्ठस्कंधेनवमोऽध्यायः ९
एकाधिकैस्तुचत्वारिंशत्पद्यैस्त्रिविधस्यह कर्मणोरूपकथनंजंतुर्येनतुबध्यते १ पूर्वाध्यायांतेअवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभमि

हत्वासुरंकामरूपंविश्वरूपंमहामुनिं पुनर्देव्याःप्रसादेनस्वस्थानंप्राप्तवान्नृप ६५ एतत्तेसर्वमाख्यातंवृ-
त्रासुरवधाश्रयं यत्पृष्टोऽहंत्वयाराजन्कथानकमनुत्तमं ६६ यादृशंकुरुतेकर्मतादृशंफलमाप्नुयात् अव
श्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं ६७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेवृत्रवधोनामनवमोऽ
ध्यायः ९ जनमेजयउवाच कथितंचरितंब्रह्मञ्छक्रस्याद्भुतकर्मणः स्थानभ्रंशस्तथादुःखप्राप्तिरुक्ता
विशेषतः १ यत्रदेवाधिदेव्याश्चमहिमातीववर्णितः संदेहोऽत्रममाप्यस्तियच्छक्रोपिमहातपाः २ देवा-
धिपत्यमासाद्यदुःखहंदुःखमन्वभूत् मखानांतुशतंकृत्वाप्राप्तंस्थानमनुत्तमं ३ देवेशत्वंचसंप्राप्यकस्मा
द्भ्रष्टःस्थानादसौकथं एतत्सर्वंसमाचक्ष्वकारणंकरुणानिधे ४ सर्वज्ञोसिमुनिश्रेष्ठपुराणानांप्रवर्तकः ना-
वाच्यंमहतांकिंचिच्छिष्येचश्रद्धयान्विते ५ तस्मात्कुरुमहाभागमत्संदेहापनोदनं सूतउवाच इतिपृष्टः
सराजावैतदासत्यवतीसुतः ६ त्युक्तं तत्रेंद्रेणशताश्वमेधात्मकंसर्वोत्तमंशुभकर्मैवाचरितंकिमितितस्याकल्याणं-
जातमितिपृच्छति कथितंचरितमिति अद्भुतकर्मणःअद्भुतंब्रह्मवध्यारूपंकर्मयस्यतस्यशक्रस्येत्यन्वयः तस्यकर्मणःफलमपिस्थान-
भ्रंशोदुःखप्राप्तिश्चोक्ता १ परंतुतत्रसंदेहोवर्ततइत्याह संदेहोत्रेति कोसौतमाह यच्छक्रोपीति २ दुःखहंदुःखहंतृदेवाधिपत्यमिंद्र
त्वंप्राप्यापिदुःखमन्वभूदित्यर्थः तदेवस्पष्टयति मखानामिति ३ यस्मादेवंविधःसंदेहोभवतितस्मात्तस्यसंदेहस्यनाशकंकिमर्थंदुःखम
भूत्तस्यचकारणमेतत्सर्वंसमाचक्ष्वकथय ४ ५ संदेहापनोदनमिति अयंभावः शताश्वमेधानांफलंस्वर्गोनचसस्वर्गोमिथ्येएवशताश्व

मेधकर्मजन्यपुण्यनाशमंतरानष्टोभवितुमर्हतिदृढतरकारणास्याविद्यमानत्वात् नचमध्येततोपिदृढतरस्यकारणस्यब्रह्मवध्यारूपस्य
जातत्वात्तस्यफलंदुःखंमध्येएवजातमितिचेदेतादृशपुण्यकर्तुर्दुष्टेकर्मणिब्रह्मवध्यारूपेएवकथंप्रवृत्तिरितिसंदेहोजागरूकएवेति ६ ७
तस्यप्रथमतःकर्मत्रैविध्यंवर्णयतिकर्मणस्त्विति त्रैविध्यमेवाह संचितंवर्तमानंचेति ८ तत्रसंचितस्वरूपमाह अनेकेति तदपिसंचि
तंत्रिविधमस्तीत्याह सात्त्विकमिति॰ननुतत्संचितंकर्मबहुकालव्यवधानेननष्टमेवस्यादितिचेन्नेत्याह अवश्यमिति नतुतन्नष्टंकिंतुनि
जरूपेणास्थितमस्तितत्सुकृतदुष्कृतात्मकंकालांतरेऽवश्यमेवभोक्तव्यमित्यर्थः १० तदेवस्पष्टयति जन्मजन्मनीति ११ संचितस्व

तमाहातिप्रसन्नात्मायथानुक्रमसुत्तरं व्यासउवाच निबोधनृपतिश्रेष्ठकारणंपरमाद्भुतं ७ कर्मणस्तुत्रिधाप्रोक्ता
गतिस्तत्त्वविदांवरैः संचितंवर्तमानंचप्रारब्धमितिभेदतः ८ अनेकजन्मसंजातंप्राक्तनंसंचितंस्मृतं सात्त्विकं-
राजसंकर्मतामसंत्रिविधंपुनः ९ शुभंप्राप्यशुभंभूपसंचितंबहुकालिकं अवश्यमेवभोक्तव्यंसुकृतंदुष्कृतंतथा
१० जन्मजन्मनिजीवानांसंचितानांचकर्मणां निःशेषस्तुक्षयोनाभूत्कल्पकोटिशतैरपि ११ क्रियमाणंचयत्कर्म
वर्तमानंतदुच्यते देहंप्राप्यशुभंवापित्यशुभंवासमाचरेत् १२ संचितानिपुनर्मध्यात्समाहृत्यकियान्किल देहारं-
भेचसमयेकालःप्रेरयतीवतत् १३ प्रारब्धंकर्मविज्ञेयंभोगात्तस्यक्षयःस्मृतः प्राणिभिःखलुभोक्तव्यंप्रारब्धंनात्र
संशयः १४ पुराकृतानिराजेंद्रह्यशुभानिशुभानिच अवश्यमेवकर्माणिभोक्तव्यानीतिनिश्चयः १५

रूपमुपपाद्यवर्तमान
स्वरूपमाह क्रियमाणमिति तस्यैवविशेषेणस्वरूपमाह देहंप्राप्येति अस्मिन्देहेऽधुनायत्क्रियतेतत्दित्यर्थः १२ प्रारब्धस्वरूपमाह संचितानामि-
ति संचितानांकर्मणांमध्यात्कानिचित्त्यक्तानिकर्माणिसमाहृत्यकियान्कालोदेहारंभसमयेतदारंभावच्छिन्नेकालेतानिकर्माणिप्रेरयतिफल-
दानार्थंप्रारब्धंकर्मविज्ञेयमित्यर्थः १३ तस्यप्रारब्धकर्मणोभोगादेवक्षयइत्याह भोगादिति १४ एवंक्रमेणसर्वाणिसंचितानिभोक्तव्यानीत्या

ह पुराकृतानीति १५ कैर्भोक्तव्यानितत्राह देवैरिति संचितकर्माभावेदेहारंभएवनस्यात्तस्माद्देवादीनांदेहप्राप्त्यासंचितकर्मतेषामप्यनुमीय-
त इत्यभिप्रायेणकर्मदेहयोः कार्यकारणभावउच्यते कर्मैवहिमहाराजेति १६ तथाचबृहदारण्यकेश्रुतिः तदेवसक्तःसहकर्मणैति लिंगंमनोयत्रनि-
षिक्तमस्येति कैवल्योपनिषदि पुनश्चजन्मांतरकर्मयोगात्सएवजीवः स्वपितिप्रबुद्धइति एवंकर्मणोदेहकारणत्वं प्रसाध्यब्रह्मादीनामपिदेह
वत्त्वात्कर्माधीनत्वमस्तीत्याह ब्रह्मेति १७ तत्रप्रमाणमाह अन्यथेति १८ कारणंयस्त्वित्यस्यार्धस्यपूर्वेणदेहसंबंधइत्यनेनान्वयः देहिनः सु
खदुःखयोर्भोगस्यकारणंयस्तुदेहसंबंधः सोन्यथाब्रह्मादीनांकर्मानधीनत्वेनकथंस्यादितिविशिष्टोन्वयः इत्थंकर्मणांत्रैविध्यमुपपाद्य यद्राज्ञा

देवैर्मनुष्यैरसुरैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः कर्मैवहिमहाराजदेहारंभस्यकारणं १६ कर्मक्षयेजन्मनाशः प्राणिनांनात्रसंशयः
ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रइंद्राद्याश्चसुरास्तथा १७ दानवायक्षगंधर्वाः सर्वेकर्मवशाःकिल अन्यथादेहसंबंधः कथंभवतिभूपते
१८ कारणंयस्तुभोगस्यदेहिनः सुखदुःखयोः तस्मादनेकजन्मोत्थसंचितानांचकर्मणां १९ मध्येवेगःसमायातिकस्य-
चित्कालपाकतः तत्प्रारब्धवशात्पुण्यंकरोतिचयथातथा २० पापंकरोतिमनुजस्तथादेवादयोपिच तथानारायणो
राजन्नरश्चधर्मजावुभौ २१ जातौकृष्णार्जुनौकाममंशौनारायणस्यतौ पुराणपीठिकेयंवैमुनिभिःपरिकीर्तिता २२

पृष्टंदेवेशत्वंचसंप्राप्यभ्रष्टःस्थानादसौकथमिति तत्समाधानमाह तस्मादिति कर्मणांमध्येकस्यचित्कर्मणः कालेनपरिपाकवशाद्वेगः समा-
यातीत्यर्थः १९ तत्प्रारब्धेति यस्यवेगःसमायातितदेवप्रारब्धंतस्मात्प्रारब्धवशाद्यथापुण्यंकरोतितथापापमपिकरोतीत्यर्थः २० तथाचयथापुण्येन प्रार-
ब्धेनपुण्यकर्मकृत्वैंद्रंपदंलब्धं तथापापेनप्रारब्धेनब्रह्महत्यांकृत्वास्थानभ्रंशोपींद्रस्यजातइतिनशंकावसरइतिभावः नकेवलमिंद्रएवकर्मव
शगइत्याश्चर्यंकर्तव्यंकिंतुनारायणादयः सर्वेपिकर्मवशगाइत्याह तथानारायणइति धर्मजाविति देवांशयोरपिकर्माधीनत्वमस्त्येवेत्यर्थः २१
नारायणांशावित्यत्रकिंप्रमाणंतत्राह पुराणपीठिकेयमिति पुराणक्रमएवात्रप्रमाणमित्यर्थः २२ ◌ ◌ ◌ ◌ ◌

तत्रैवप्रमाणांतरंवचनमाह देवांशइति अर्चतेइत्यार्षःप्रयोगः २३ २४ २५ २६ २७ इत्थंदेवानांकर्मवशत्वमुपपाद्यसर्वप्राणिनांकर्मव
शत्वमुपपादयति शरीरीति २८ २९ दैवाधीनत्वेनिदर्शनंपांडवानामाह पांडवाइति स्वबाहुबलेनराजसूयः क्रतूत्तमस्तैःकृतइतिशेषः ३०

देवांशःसतुविज्ञेयोयोयोभवेद्विभवाधिकः नाकृषिःकुरुतेकाव्यंनारुद्रोरुद्रमर्चति २३ नादेवांशोददात्यन्नंनाविष्णुःपृ
थिवीपतिः इंद्रादग्नेर्यमाद्विष्णोर्धनदादिति भूपते २४ प्रभुत्वंचप्रभावंचकोपंचैवपराक्रमं आदायक्रियतेनूनंशरीर
मितिनिश्चयः २५ यःकश्चिद्बलवांल्लोकेभाग्यवानथभोग्यवान् विद्यावान्दानवान्वापिसदेवांशःप्रपठ्यते २६ त
थैवैतेसमाख्याताःपांडवाःपृथिवीपते देवांशोवासुदेवोपिनारायणसमद्युतिः २७ शरीरंप्राणिनांनूनंभाजनं-
सुखदुःखयोः शरीरीप्राप्नुयात्कामंसुखंदुःखमनंतरं २८ देहीनास्तिवशःकोपिदैवाधीनःसदैवहि जननंमर-
णंदुःखंसुखंप्राप्नोतिचावशः २९ पांडवास्तेवनेजाताःप्राप्तास्तुस्वगृहंपुनः स्वबाहुबलतःपश्चाद्राजसूयंक्र
तूत्तमं ३० वनवासंपुनःप्राप्ताबहुदुःखकरंपरं अर्जुनेनतपस्तप्तंदुष्करंत्वधजितेंद्रियैः ३१ संतुष्टैस्तुसुरैर्दत्तं
वरदानंपुनःशुभं नरदेहकृतंपुण्यंक्वगतंवनवासजं ३२ नरदेहेतपस्तप्तंचोग्रंबदरिकाश्रमे नार्जुनस्यशरीरेतत्फ
लदंसंबभूवह ३३ प्राणिनांदेहसंबंधेगहनाकर्मणोगतिः दुर्ज्ञेयासर्वथादेवैर्मानवानांतुकाकथा ३४ वासुदेवोपिसं
जातःकारागारेतिसंकटे नीतोसौवसुदेवेननंदगोपस्यगोकुलं ३५ एकादशैववर्षाणिसंस्थितस्तत्रभारत पुनःस
मथुरांगत्वाजघानोग्रसुतंबलात् ३६ मोचयामासपितरौबंधनात्क्लिष्टदुःखितौ उग्रसेनंचराजानंचकारमथुरापुरे ३७

३१ क्वगतमिति एतादृशंपुण्यकर्मवंतोपिदैवाधीनत्वाद्दुःखंप्राप्ताइतिभावः ३२ नदेवस्पष्टयति नरदेहइति फलदंन संबभूवेत्यर्थः यतोन
तादृशपुण्यानुरूपंफलंदृश्यतेऽर्जुनस्येतिभावः ३३ तस्मादाह प्राणिनामिति ३४ वासुदेवस्यापिकर्माधीनत्वमाह वासुदेवोपीति ३५ ३६
३७

३८ ३९ ४० ४१ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधे दशमोध्यायः १० अर्धाधिकैः पंचषष्टिश्लोकैर्धर्मायुगोद्भवाः कथ्यंतेय
त्रसदसद्भर्नस्यचविनिर्णयः १ पूर्वाध्यायांतेवासुदेवकथांश्रुत्वातत्रसंदिहानोराजापृच्छति भारावतारेति कृष्णयोरिति अर्जुनस्यापिहरेरं-
शत्वाभिप्रायेणाह कृष्णत्वव्यवहारो बलरामस्यवा हरेः श्वेतकेशोद्भवत्वात्कृष्णत्वव्यवहारास्तथाच कृष्णयोरित्यस्यकृ
ष्णार्जुनयोरित्यर्थः कृष्णबलरामयोरित्यर्थोवा संशयइतिशेषः १ अवतारकथांसंक्षेपेणवर्णयति पृथिवीति २

जगामद्वारवत्यांसम्लेच्छराजभयात्पुनः सर्वभाविवशात्कृष्णःकृतवान्पौरुषंमहत् ३८ कृत्वाकार्याण्यनेकानिद्वारवत्यांजना
र्दनःदेहंत्यक्त्वाप्रभासेतुसकुटुंबोदिवंगतः ३९ पुत्राःपौत्राश्चसुहृदोभ्रातरोजामयस्तथा प्रभासेयादवाःसर्वेविप्रशापात्क्षयंग
ताः४० एवंतेकथिताराजन्कर्मणोगहनागतिः वासुदेवोपिव्याधस्यबाणेननिधनंगतः ४१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहा
पुराणेषष्ठस्कंधेदशमोऽध्यायः १० जनमेजयउवाच भारावतरणार्थायकथितंजन्मकृष्णयोः संशयोयंद्विज-
श्रेष्ठहृदयेममतिष्ठति १ पृथिवीगोस्वरूपेणब्रह्माणंशरणंगता द्वापरांतेतिदीनार्तागुरुभारप्रपीडिता २ वे
धसाप्रार्थितोविष्णुःकमलापतिरीश्वरः भूभारोत्तरणार्थायसाधूनांरक्षणायच ३ भगवन्भारतेखंडेदेवैःसह-
जनार्दनः अवतारंगृहाणाशुवसुदेवगृहेविभो ४ एवंसंप्रार्थितोधात्राभगवान्देवकीसुतः बभूवसहरामेणभू
भारोत्तारणायवै ५ कियानुत्तारितोभारोहत्वादुष्टाननेकशः ज्ञात्वासर्वान्दुराचारान्पापबुद्धिनृपानिह ६ हतो
भीष्मोहतोद्रोणोविराटोद्रुपदस्तथा बाल्हीकःसोमदत्तश्चकर्णोवैकर्तनस्तथा ७

३ ४ ५ कियानितिदुष्टान्सर्वान्ज्ञात्वातांश्चहत्वाभारः कियानुत्तारितोनकिमपीत्यर्थः ६ ननुभीष्मादीन्निह-
त्यभारउत्तारितएवनेतिकथमुच्यतेतत्राह हतेभीष्मइति एतेएकैकाएवहताइत्यर्थः ७ ७ ७ ७ ७

नत्यवशिष्टाःकेनत्राह यैर्लुंठितंधनमिति एतेसर्वेदुष्टाअवशिष्टाएवेत्यर्थः ८ भारावतरणमिति भारावतारप्रतिज्ञांकृत्वाऽवतारोगृहीतस्तत्रसर्वदुष्टानामवशि
ष्टत्वादवतारंगृहीत्वाभारावतरणंकिंकृतंनकिमपीत्यर्थः ९ पश्यतःरामकृष्णोकथंनताःप्रजानाशितवंताविति शेषः १० समाधत्तेराजन्निति अयंभा

यैर्लुंठितंधनंसर्वंहृताश्चहरियोषितः कथंननाशितादुष्टायेस्थिताःपृथितले ८ आभीराश्चशकाम्लेच्छानिषादाःको
टिशस्तथा भारावतरणंकिंनत्कृतंकृष्णेनधीमता ९ संदेहोयंमहाभागननिवर्ततिचित्ततः कलावस्मिन्प्रजाःसर्वाः
पश्यतःपापनिश्चयाः १० व्यासउवाच राजन्यस्मिन्युगेयादृक्प्रजाभवतिकालतः नान्यथातद्भवेन्नूनंयुगधर्मोत्र
कारणं ११ येधर्मरसिकाजीवास्तेवैसत्ययुगेभवन् धर्मार्थरसिकायेतुतेवैत्रेतायुगेभवन् १२ धर्मार्थकामरसिका
द्वापरेचाभवन्युगे अर्थकामपराःसर्वेकलावस्मिन्भवंतिहि १३ युगधर्मस्तुराजेंद्रनयातिव्यत्ययंपुनः कालःक-
र्तास्तिधर्मस्यत्वधर्मस्यचवैपुनः १४ राजोवाच येतुसत्ययुगेजीवाभवंतिधर्मतत्पराः कुत्रतेऽद्यमहाभागति
ष्ठंतिपुण्यभागिनः १५ त्रेतायुगेद्वापरेवायेदानव्रतकारकाः वर्ततेमुनयःश्रेष्ठकुत्रब्रूहिपितामह १६ कलावद्य-
दुराचारायेऽत्रसंतिगतत्रपाः आद्येयुगेक्वयास्यंतिपापिष्ठादेवनिंदकाः १७ एतत्सर्वंसमाचक्ष्वविस्तरेणमहामते
सर्वथाश्रोतुकामोस्मियदेतन्द्धर्मनिर्णयं १८ व्यासउवाच येवैकृतयुगेराजन्संभवंतीवमानवाः कृत्वातेपुण्यक
र्माणिदेवलोकान्व्रजंतिवै १९

वः दुष्टाचाराद्विविधाः पुरुषाःएकेयुगधर्मेणदुष्टाचाराःपरेवेदधर्मोच्छेदार्थमवतीर्णादैत्यादुराचारास्त-
त्रावतारंगृहीत्वायेवेदधर्मोच्छेदंकर्तुंक्षत्रियगृहेऽवतीर्णादैत्यकुलेवायेऽवतीर्णादैत्यास्तएवनाशितानतुकालस्वभावेनदुराचारास्तेननाशितास्तेषां
नाशनेसर्वेपिकलिस्वभावदुष्टाःसंतीतिसर्वेषांमारणप्रसंगेनप्रजोच्छेदएवस्यादिति नान्यथातद्भवेदिति नतानाशयितुंशक्यंतइत्यर्थः११नानेवयु
गधर्मानुपपादयति येधर्मरसिकाइति १२ १३ १४ प्रसंगागतमाहवैराग्यार्थं येतुसत्ययुगेइति १५ १६ १७ १८ १९ ५

२० २१ नद्युगस्थारजकादयोनीचाअपिधर्मतः स्वधर्माचरणात्स्वर्गंयांतीत्यन्वयः कलावस्मिन्निति अस्मिन्कलौयेपापाचारास्तेनरकंयांती-
त्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७ व्यत्ययोभवेदिति सत्ययुगेपापंकेचित्कुर्वंति कलियुगेपिकेचित्पुण्यंकुर्वंतीत्येवंरूपइत्यर्थः व्यत्ययां

ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चनृपसत्तम स्वधर्मनिरतायांतिलोकान्कर्मजितान्किल २० सत्यंदयातथादानंस्वदा
रगमनंतथा अद्रोहःसर्वभूतेषुसमतासर्वजंतुषु २१ एतत्साधारणंधर्मंकृत्वासत्ययुगेपुनः स्वर्गंयांतीतरेवर्णाधर्म-
तोरजकादयः २२ तथात्रेतायुगेराजन्द्वापरेऽथयुगेतथा कलावस्मिन्युगेपापेनरकंयांतिमानवाः २३ तावत्तिष्ठं-
तितेतत्रयावत्स्याद्युगपर्ययः पुनश्चमानुषेलोकेभवंतिभुविमानवाः २४ यदासत्ययुगस्यादिःकलेरंतश्चपार्थिव
तदास्वर्गात्पुण्यकृतोजायंतेकिलमानवाः २५ यदाकलियुगस्यादिर्द्वापरस्यक्षयस्तथा नरकात्पापिनःसर्वेभवंति
भुविमानवाः २६ एवंकालसमाचारोनान्यथाभूत्कदाचन तस्मात्कलिरसत्कर्तातस्मिंस्तुतादृशीप्रजा २७ कदा-
चिद्दैवयोगात्तुप्राणिनांव्यत्ययोभवेत् कलौयेसाधवःकेचिद्द्वापरेसंभवंतिते २८ तथात्रेतायुगेकेचित्केचित्स
त्ययुगेतथा दुष्टाःसत्ययुगेयेतुतेभवंतिकलावपि २९ कृतकर्मप्रभावेनप्राप्नुवंत्यसुखानिच पुनश्चतादृशंकर्म
कुर्वंतियुगभावतः ३० जनमेजयउवाच युगधर्मान्महाभागब्रूहिसर्वानशेषतः यस्मिन्वैयादृशोधर्मोज्ञातुमिच्छा
मितंतथा ३१ व्यासउवाच निबोधनृपशार्दूलदृष्टांतंतेब्रवीम्यहं साधूनामपिचेतांसियुगभावाद्भ्रमंतिहि ३२
पितुर्यथातेराजेंद्रबुद्धिर्विप्रावहेलने कृतावैकलिनाराजन्धर्मज्ञस्यमहात्मनः ३३

तरमप्याह कलौयेसाधवइति २८ २९
३० ३१ युगधर्मामयाप्रोच्यंतेतान्सावधानतयासमाचर नोचेद्युगधर्मानुरोधेनबुद्धेर्भ्रंशःस्यात्कस्यबुद्धेर्भ्रंशोजातइतिचेच्छृणुतंदृष्टांतमित्य
भिप्रायेणाह निबोधेति हिनिश्चयेन साधूनामपिचेतांसियुगभावात्युगप्रभावात्भ्रमंतिमोहंप्राप्नुवंति तत्रवक्ष्यमाणंदृष्टांतंनिबोधशृण्वित्यर्थः
३२ ३३

३४ यस्मादेवंतस्मादाह प्रयत्नेनेति सावधानेनचेतसेत्यर्थः ३५ अथयुगधर्मानाह नूनमिति पराशक्त्यर्चनंपूजाजपध्यानादितस्मिन्रताः
३६ गायत्र्यासक्ताःप्रणवासक्ताश्चेत्यर्थः मायाबीजंभुवनेश्वरीमंत्रस्तस्यैवजापिनोमुख्यत्वेनजपशीलाः ३७ ३८ ३९ ४० परांबा

अन्यथाक्षत्रियोराजाययातिकुलसंभवः तापसस्यगलेसर्पंमृतंकस्मादयोजयत् ३४ सर्वयुगबलंराजन्वेदित-
व्यंविजानता प्रयत्नेनहिकर्तव्यंधर्मकर्मविशेषतः ३५ नूनंसत्ययुगेराजन्ब्राह्मणावेदपारगाः पराशक्त्यर्चन
रतादेवीदर्शनलालसाः ३६ गायत्रीप्रणवासक्तागायत्रीध्यानकारिणः गायत्रीजपसंसक्तामायाबीजैकजा-
पिनः ३७ ग्रामेग्रामेपरांबायाप्रासादकरणोत्सुकाः स्वकर्मनिरताःसर्वेसत्यशौचदयान्विताः ३८ त्र्युक्त
कर्मनिरतास्तत्त्वज्ञानविशारदाःअभवन्क्षत्रियास्तत्रप्रजाभरणतत्पराः ३९ वैश्यास्तुकृषिवाणिज्यगोसेवानि
रतास्तथा शूद्राःसेवापरास्तत्रपुण्येसत्ययुगेनृप ४० परांबापूजनासक्ताःसर्ववर्णाःपरेयुगे तथात्रेतायुगे
किंचिन्न्यूनाधर्मस्यसंस्थितिः ४१ द्वापरेचविशेषेणन्यूनासत्ययुगस्थितिः पूर्वंयेराक्षसाराजंस्तेकलौब्रा-
ह्मणाःस्मृताः ४२ पाखंडनिरताःप्रायोभवंतिजनवंचकाः असत्यवादिनःसर्वेवेदधर्मविवर्जिताः ४३ दांभि
कालोकचतुरामानिनोवेदवर्जिताः शूद्रसेवापराःकेचिन्नानाधर्मप्रवर्तकाः ४४ वेदनिंदाकराःक्रूराधर्मभ्र-
ष्टातिवादुकाः यथायथाकलिर्वृद्धिंयातिराजंस्तथातथा ४५ धर्मस्यसत्यमूलस्यक्षयःसर्वात्मनाभवेत् तथै
वक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चधर्मवर्जिताः ४६ असत्यवादिनःपापास्तथावर्णेतराःकलौ शूद्रधर्मरताविप्राःप्र-
तिग्रहपरायणाः ४७

पूजनेति परेयुगेसत्येसर्वेपिवर्णाःपरांबापूजनासक्ताभवंतीत्यर्थः ४१ प्रसंगेनावांतरंकलौकंचि
द्विशेषमाह पूर्वंयेराक्षसाइति तेपिकलियुगेधर्मनाशार्थंब्राह्मणाभवंतीत्यर्थः ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ६९ ६९

कामचारायथेष्टाचारवत्यः ४८ ४९ ननुयदिधर्मश्रेष्ठस्तर्हिकिमितिकलौधर्मंनाचरंतितत्राह आहारशुध्येति ५० शुद्धेचित्तइति आ-
हारशुध्यासत्वशुद्धिस्तच्छुद्धौधर्मप्रकाशस्तथाचकलावाहारशुध्याद्यभावान्नधर्मबुद्धिर्जायतइत्यर्थः तथाचछंदोग्यश्रुतिः आहार-

भविष्यंतिकलौराजन्युगेवृद्धिंगताःकिल कामचाराःस्त्रियःकामलोभमोहसमन्विताः ४८ पापामिथ्याभिवा
दिन्यःसदाक्लेशरतानृप स्वभर्तृवंचकानित्यंधर्मभाषणपंडिताः ४९ भवंत्येवंविधानार्यःपापिष्ठाश्चकलौयुगे आ
हारशुद्ध्यानृपतेचित्तशुद्धिस्तुजायते ५० शुद्धेचित्तेप्रकाशःस्याद्धर्मस्यनृपसत्तम वृत्तसंकरदोषेणजायतेधर्मसं
करः ५१ धर्मस्यसंकरेजातेनूनंस्याद्वर्णसंकरः एवंकलियुगेभूपसर्वधर्मविवर्जिते ५२ स्ववर्णधर्मवार्तेषानकुत्रा-
प्युपलभ्यते महांतोपिच धर्मज्ञाअधर्मंकुर्वतेनृप ५३ कलिस्वभावएवैषःपरिहार्योनकेनचित् तस्मादत्रमनु-
ष्याणांस्वभावात्पापकारिणां ५४ निष्कृतिर्नहिराजेंद्रसामान्योपायतोभवेत् जनमेजयउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञ
सर्वशास्त्रविशारदः ५५ कलावधर्मबहुलेनराणांकागतिर्भवेत् यद्यस्तितदुपायश्चेद्दययातंवदस्वमे ५६
व्यासउवाच एकएवमहाराजतत्रोपायोस्तिनापरः सर्वदोषनिरासार्थंध्यायेद्देवीपदांबुजं ५७ नसंत्यघानि
तावंतियावतीशक्तिरस्तिहि नाम्निदेव्याःपापदाहेतस्माद्भीतिःकुतोनृप ५८ अवशेनापियन्नामलीलयोच्चारितं
यदि किंकिंददातितज्ज्ञातुंसमर्थानहरादयः ५९

शुध्यासत्वशुद्धिस्तच्छुद्धौध्रुवास्मृतिरिति धर्मबुध्यभावेकोदोषस्तत्राह
वृत्तसंकरेति वृत्तंवर्णाश्रमाचारस्तत्संकरदोषेणधर्मसंकरोभवतीत्यर्थः ब्राह्मणाचरणंशूद्रेणशूद्राचरणंब्राह्मणेनकृतंचेद्धर्मसंकरोभवत्येवे
तिभावः ५१ ५२ ५३ ५४ पापनिष्कृत्युपायंराजापृच्छतिभगवन्सर्वधर्मज्ञेति ५५ ५६ देवीपदांबुजंमायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्यादेव्याःपदांबुजमित्यर्थः
५७ नसंत्यघानीति देव्यानाम्निपापदाहेपापदाहविषयेयावतीशक्तिरस्तितावंत्यघानिपापानिनैवसंतीत्यर्थः यस्मादेवंतस्मात्कलियुगाद्भीतिर्भयंकुतो
भवति कलियुगभयेनकिंचित्कारणमस्तीत्यर्थः ५८ ५९

६० नामस्मरणंचरेत् कुर्यादित्यर्थः ६१ ६२ इदानींसर्वेप्राणिनः पराशक्तिमंत्रमजपाख्यंनिरंतरंजपंतिजन्मनआरभ्यमरणपर्यंतं तथा-
प्ययंमंत्रोस्तीतिमायाकृतमोहेननजानंतितनोनमुक्ताभवंतीत्याह मायायावैभवमित्यंतेनजननानाक्रोशति अजपांनामगायत्रीमिति तदु-
क्तमजपांनामगायत्रींजीवोजपतिनित्यशः अजपांजपतोनित्यंपुनर्जन्मनविद्यतइतिअजपामंत्रविधानंतुदक्षिणामूर्तिसंहितायांस्पष्टं६३

प्रायश्चित्तंतुपापानांश्रीदेवीनामसंस्मृतिः तस्मात्कलिभयाद्राजन्पुण्यक्षेत्रेवसन्नरः ६० निरंतरंपरांबायाना
मसंस्मरणंचरेत् छित्वाभित्वाचभूतानिहत्वासर्वमिदंजगत् ६१ देवींनमतिभक्त्यायोनसपापैर्विलिप्यते रह-
स्यंसर्वशास्त्राणांमयाराजन्नुदीरितं ६२ विमृश्यैतदशेषेणभजदेवीपदांबुजं अजपांनामगायत्रींजपंतिनिरवि
लाजनाः ६३ महिमानंनजानंतिमायायावैभवंमहत् गायत्रींब्राह्मणाःसर्वेजपंतिहृदयांतरे ६४ महिमानंन
जानंतिमायायावैभवंमहत् एतत्सर्वंसमाख्यातंयत्पृष्टंतत्त्वयानृप ६५ युगधर्मव्यवस्थायांकिंभूयःश्रोतुमिच्छ
सि इतिश्रीदेवीभा० म० षष्ठस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ राजोवाच तीर्थानिभुविपुण्यानिब्रूहिमेमुनिसत्तम
गम्यानिमानवैर्देवैः क्षेत्राणिसरितस्तथा १ फलंचयादृशंयत्रतीर्थेषुस्नानदानतः विधिंतुतीर्थयात्रायांनियमां
श्चविशेषतः २ व्यासउ० श्रृणुराजन्प्रवक्ष्यामितीर्थानिविविधानिच येषुतीर्थेषुदेवीनांप्रशस्तान्यायनानिच ३

यथाऽजपांसर्वेजपंतितथैवगायत्रीमपिसर्वेब्राह्मणाजपंति तथापितस्यामहिमानंनजानंतिततोनमुक्ताभवंतीत्याह गायत्रीमिति गायत्रीमहि
मातुसर्वत्रैवप्रसिद्धउपपादितश्चास्माभिर्बृहदारण्यकटीकायांसप्तमाध्यायइति ६४ ६५ इतिश्रीदे० भा० ति० ष० एकादशोऽध्यायः ११ चतुःस-
प्ततिपद्यैस्तुतीर्थयात्राप्रसंगतः आडीबकंमहायुद्धंविस्तरेणोपवर्ण्यते १ पूर्वाध्यायांते तस्मात्कलिभयाद्राजन्पुण्यक्षेत्रेवसन्नरः निरंतरंपरां
बायानामसंस्मरणंचरेदित्युक्तं तत्रकानितानिपुण्यक्षेत्राणीतिराजापृच्छति तीर्थानिभुवीति १ विशेषतोब्रूहीत्यन्वयः २ येषुतीर्थेषुदेवीनांलुलि

नादेवीनांप्रशस्तान्यायनानिस्थानानिविद्यंतेतानीत्यर्थः अयनमेवायनं ३ तमसानदी ४ ५ ६ सर्वदोघवहास्तुयाइति असमुद्रगासुसमुद्रगाः श्रेष्ठाः समुद्रगास्त्वपिसर्वदाजलवहाः श्रेष्ठास्ताः सर्वदाजलवहाः श्रावणादौश्रावणभाद्रपदयोरादौमासद्वयंसर्वारजस्वलाः प्रोक्ताइत्यर्थः ७ ग्राम्य

नदीनांजान्हवीश्रेष्ठायमुनाचसरस्वती नर्मदागंडकीसिंधुर्गोमतीतमसातथा ४ कावेरीचंद्रभागाचपुण्यावेत्रवती शुभा चर्मण्वतीचसरयूस्तापीसाभ्रमतीतथा ५ एताश्चकथिताराजन्नन्याश्चशतशःपुनः नासांसमुद्रगाःपुण्याः स्वल्पपुण्यात्द्यनब्धिगाः ६ समुद्रगानांताःपुण्याः सर्वदोघवहास्तुयाः मासद्वयंश्रावणादौताश्चसर्वारजस्वलाः ७ भवंतिवृष्टियोगेनग्राम्यवारिवहास्तथा पुष्करंचकुरुक्षेत्रंधर्मारण्यंसुपावनं ८ प्रभासंचप्रयागंचनैमिषारण्यमेव च विश्रुतंचार्बुदारण्यंशैलाश्चपावनास्तथा ९ श्रीशैलश्चसुमेरुश्चपर्वतोगंधमादनः सरांसिचैवपुण्यानि मानसं सर्वविश्रुतं १० तथाबिंदुसरःश्रेष्ठमक्षोदंनामपावनं आश्रमास्तुतथापुण्यामुनीनांभावितात्मनां ११ विश्रुतस्तु सदापुण्योख्यातोबदरिकाश्रमः नरनारायणौयत्रतेपानेनौमुनीतपः १२ वामनाश्रमआख्यानःशतयूपाश्रम-स्तथा येनयत्रतपस्तप्तंतस्यनाम्नातिविश्रुतः १३ एवंपुण्यानिस्थानानित्वसंख्यानानिभूतले मुनिभिःपरिगृहीतानिपावनानिमहीपते १४ एषुस्थानेषुसर्वत्रदेवीस्थानानिभूपते दर्शनात्पापहारीणिवसंतिनियमेनच १५ कथयिष्यामितान्यग्रेप्रसंगेनचकानिचित् तीर्थानिनृपदानानिव्रतानिचमखास्तथा १६

वारिवहाइति ग्रामोपयोगिजलवहाः नसमुद्रगामिन्यइत्यर्थः क्षेत्राण्याह पुष्करमिति ८ ९ शैलानाह श्रीशैलश्चेति सरोवराण्याह सरांसीति १० ११ १२ १३ १४ एष्विति-सर्वेष्वेतेषुस्थानेषुदेवीस्थानानिसंतीत्यर्थः १५ अग्रेसमस्कंधे कानिचिद्देवीस्थानानिकथयिष्यामीत्यर्थः तीर्थादिषुनियमानाह तीर्थानी-ति हेनृपतीर्थानिदानानिव्रतानिमखास्तपांसिसर्वाणिद्रव्यशुद्धिक्रियाशुद्धिमनःशुद्धिसापेक्षाणितदपेक्षयाफलदानिभवंतिनस्वतइत्यर्थः

अतस्तीर्थादिषुवसन्शुद्धित्रयंसंपादयेदितितात्पर्यं १६ तत्रद्रव्यशुद्धिः क्रियाशुद्धिः कदाचित्सिध्येन्मनःशुद्धिस्तुसर्वथादुःसाध्येत्याह कदा-
चिदिति १८ १९ २० २१ २२ देहजंमलमिति तीर्थानिदेहमेवक्षालयंतिनतुमानसंमलमित्यर्थः २३ २४ २५ २६ ननुयदितीर्थादिसेव-
नान्नचित्तशुद्धिस्तर्हिसाकस्माद्भवतितत्राह यदिस्यादिति हेभूपते यदिदैवयोगेनज्ञाननिष्ठस्यसत्संगोविशेषेणनिरंतरस्यात्तदासएवसत्सं-

तपांसिपुण्यकर्माणिसापेक्षाणिमहीपते द्रव्यशुद्धिंक्रियाशुद्धिंमनःशुद्धिमपेक्ष्यच १७ पावनानिहितीर्थानितपां
सिचव्रतानिच कदाचिद्द्रव्यशुद्धिःस्यात्क्रियाशुद्धिःकदाचन १८ दुर्लभामनसःशुद्धिःसर्वेषांसर्वदानृप मनस्तु
चंचलंराजन्ननेकविषयाश्रितं १९ कथंशुद्धंभवेद्राजन्नानाभावसमाश्रितं कामक्रोधौतथालोभोत्यहंकारोमद
स्तथा २० सर्वविघ्नकरात्ह्येतेतपस्तीर्थव्रतेषुच अहिंसासत्यमस्तेयंशौचमिंद्रियनिग्रहः २१ स्वधर्मपालनंराज
न्सर्वतीर्थफलप्रदं नित्यकर्मपरित्यागान्मार्गसंसर्गदोषतः २२ व्यर्थंतीर्थाधिगमनंपापमेवावशिष्यते क्षालयंति-
हितीर्थानिसर्वथादेहजंमलं २३ मानसंक्षालितुंतानिनसमर्थानिवैनृप शक्तानियदिचेत्तानिगंगातीरनिवासिनः
२४ मुनयोद्रोहसंयुक्ताःकथंस्युर्भावितेश्वराः वसिष्ठसदृशाःप्रब्रह्माविश्वामित्रादयःकिल २५ रागद्वेषरताःसर्वे
कामक्रोधाकुलाःसदा चित्तशुद्धिमयंतीर्थंगंगादिभ्योतिपावनं २६ यदिस्याद्दैवयोगेनक्षालयत्यंतरंमलं विशे-
षेणतुसत्संगोज्ञाननिष्ठस्यभूपते २७ नवेदानचशास्त्राणिनव्रतानितपांसिच नमखानचदानानिचित्तशुद्धेस्तु
कारणं २८ वसिष्ठोब्रह्मणःपुत्रोवेदविद्याविशारदः रागद्वेषान्वितःकामंगंगातीरसमाश्रितः २९ ७

गः आंतरंमलंमानसंमलंक्षालयतिनान्यइत्यर्थः यदिदैवयोगेनेत्यनेनसत्संगस्यातिदुर्लभत्वंबोधितं २७ २८ तथाचकलिभयार्दितस्तृतीयच-
तुर्थस्कंधयोःप्रतिपादितांद्रव्यशुद्धिंक्रियाशुद्धिंचसंपाद्यपुण्यक्षेत्रेवसन्ज्ञाननिष्ठसत्समागमेनशास्त्रश्रवणादिनामानसींशुद्धिंवैरा ——

ग्यादिनासंपाद्यदेवीनामानिगृण्हन्श्रीदेवीसमाराधनपरोभवेदितिसर्वप्रकरणार्थः अत्रद्रव्यक्रियाचित्तशुद्धीनांमध्येसर्वेषांव्रतनियमानामंतर्भाव मभिप्रेत्यराज्ञापृष्टाअपितीर्थव्रतनियमानोक्ताइतिबोध्यं तत्रचित्तशुद्धिरतिदुर्लभेतिदर्शयितुंवसिष्ठविश्वामित्रयोः कथांप्रस्तौति वसिष्ठोब्रह्मण- इति गंगातीरस्थितोपिरागद्वेषान्वितश्चित्तशुद्धिरहितइत्यर्थः एतादृशानांमहतामपियतोनचित्तशुद्धिस्ततः सादुर्लभैवेतिभावः २९ रागद्वे

आडीबकंमहायुद्धंविश्वामित्रवसिष्ठयोः जातंनिरर्थकंद्वेषाद्देवानांविस्मयप्रदं ३० विश्वामित्रोबकस्तत्रजातःपरम तापसः शप्तःसतुवसिष्ठेनहरिश्चंद्रस्यकारणात् ३१ कौशिकेनवसिष्ठोपिशप्त्वाडीदेहभाक्कृतः शापादाडीबकौजा तौतौमुनीविशदप्रभौ ३२ निवासंप्रापतुस्तीरेसरसोमानसस्यच चक्रतुर्दारुणंयुद्धंनखचंचुप्रताडनैः ३३ वर्षाणा मयुतंयावत्तावृषीरोषसंयुतौ युयुधातेमदोन्मत्तौसिंहाविवपरस्परं ३४ राजोवाच कथंतौमुनिशार्दूलौतापसौ धर्मतत्परौ परस्परंवैरपरौसंजातौकेनहेतुना ३५ शापंपरस्परंकेनकारणेनमहामती दत्तवंतौमिथःक्लेशकारकौदुः खदौनृणां ३६ व्यासउवाच हरिश्चंद्रोनृपश्रेष्ठस्त्रिशंकुतनयःपुरा बभूवरविवंशीयोरामचंद्रस्यपूर्वजः ३७ अनपत्यःसराजर्षिर्वरुणायमहाक्रतुं प्रतिजज्ञेपुत्रकामोनरमेधंदुरासदं ३८ वरुणस्तस्यसंतुष्टोयज्ञस्यनियमे कृते दधारगर्भंराज्ञस्तुभार्यापरमसुंदरी ३९ राजाबभूवसंतुष्टोदृष्ट्वाभार्यांसदोहदां चकारविधिवत्कर्मगर्भसं स्कारकारकं ४० सुषुवेननयंनारीसर्वलक्षणसंयुतं मुदंप्रापनृपस्तत्रपुत्रेजानेविशांपते ४१

षान्वितत्वेकिंप्रमाण- मितिचेद्युद्धमेवप्रमाणमित्याह आडीबकमिति आडिश्चबकश्चयोद्धारौयस्मिन्युद्धेतद्युद्धमाडीबकं आडिःशरारिः शरारिराटिराडि श्चेतिकोशः आडीबकमित्यत्रान्येषामपीतिपूर्वपदस्यदीर्घः ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ प्रतिजज्ञइति ममपुत्रोभवतुतेन पुत्रेणनरमेधंमहाक्रतुंहेवरुणत्वस्त्रीत्यर्थंकरिष्यामीतिप्रतिज्ञांकृतवानित्यर्थः ३८ दधारगर्भमिति तेनवरुणसंतोषेणेतिशेषः ३९ ४० ४१

दोग्ध्रीर्दुग्धवतीः ४२ यादसांपतिर्वरुणः ४३ ४४ ४५ ४६ भवामिभविष्यामीत्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४-

कृतवाञ्जातकर्मादिसंस्कारविधिमुत्तमं ददौहिरण्यंगादोग्ध्रीर्ब्राह्मणेभ्योविशेषतः ४२ जन्मोत्सवेनिसंवृत्तेगेहेवैयाद
सांपतिः आजगाममहाराजविप्रवेषधरस्तथा ४३ पूजितःपार्थिवेनाथदत्वाविधिवदासनं कार्येपृष्टेब्रवीद्वाक्यंवरु
णोस्मीतिभूपतिं ४४ कुरुयज्ञंसुतंकृत्वापशुंपरमपावनं सत्यवाग्भवराजेंद्रसंकल्पस्तुत्वयाकृतः ४५ तच्छ्रुत्वा
वचनंराज्ञाविव्हलोतिव्यथाकुलः संस्तभ्याधिंनृपःप्राहवरुणसत्कृतांजलिः ४६ स्वामिन्करोमितंयज्ञंसर्वथा-
विधिपूर्वकं मयातेयत्प्रतिज्ञातंभवामिसत्यवागहं ४७ पूर्णेमासेविशुध्येतधर्मपत्नीसुरोत्तम विशुद्धायांतुभार्या
यांकर्तव्यःसपशुर्मखः ४८ व्यासउवाच इत्युक्तेवचनेराज्ञावरुणःस्वगृहंगतः राजाबभूवसंतुष्टःकिंचिच्चिं
तातुरस्तथा ४९ पूर्णेमासिपुनःपाशीपरीक्षार्थंनृपालये आजगामद्विजोभूत्वासुवेषःसुष्टुभाषकः ५० कृता
र्हणंसुखासीनंभूपतिस्तंसुरोत्तमं उवाचविनयोपेतोहेतुगर्भवचस्तदा ५१ असंस्कृतंसुतंस्वामिन्यूपेबध्नामितंक-
थं संस्कृत्यक्षत्रियंकृत्वायजेहंयज्ञमुत्तमं ५२ दयसेयदिदेवत्वंज्ञात्वादीनंस्वसेवकं असंस्कृतस्यबालस्यनाधि
कारोस्तिकुत्रचित् ५३ वरुणउवाच प्रतारयसिराजेंद्रकृत्वासमयमग्रतः दुस्त्यजस्तवजानामिसुतस्नेहोत्वपु-
त्रिणः ५४ गृहंव्रजामिभूपालवचनात्तवकोमलात् कियत्कालंप्रतीक्ष्याहमागमिष्यामितेगृहं ५५ भवितव्यंत्व
यातातदासत्यवचोन्वितं अन्यथात्वयिमुंचामिकोपंशापसमन्वितं ५६ राजोवाच समावर्तनकर्मांतेसर्वथा-
यादसांपते कृत्वापुत्रंपशुंयज्ञेयजिष्येविधिपूर्वकं ५७ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंराज्ञोवरुणःप्रीतमानसः
तथेत्युक्त्वाययौनूनंनृपस्तुसुस्थितोभवत् ५८

५५ ५६ ५७ ५८

५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ कृत्वेति समयमितिशेषः ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२

रोहिताख्यइतिख्यातः सुतस्तस्य विबुद्धिमान् संजातश्चतुरः सर्वविद्यानांच विशारदः ५९ यज्ञस्य कारणं
येनज्ञातं सर्वं सविस्तरं भयभीतस्ततः सोतिमत्वा मरणमात्मनः ६० कृत्वापलायनंवीरोगतोसौगिरिगह्वरे
अगम्ये नृपतिस्थाने स्थितस्तत्र भयातुरः ६१ प्राप्ते काले थ वरुणो यज्ञार्थी नृपतेर्गृहं गत्वा तमाह भूपालं कुरु यज्ञं
विशांपते ६२ प्रम्लानवदनो राजा तमाह व्यथितेंद्रियः किंकरोमि गतः क्वापि सुतो मे सुरसत्तम ६३ श्रुत्वा तद्वच
नं राज्ञः कुपितो यादसांपतिः शशाप तं नृपं कोपादसत्यवादिनं भृशं ६४ जलोदराभिधो व्याधिर्देहे भवतु ते नृप
यतः प्रतारितश्चाहं कृत्वा कपटपंडित ६५ इति शप्त्वा ययौ धाम स्वकं पाशधरस्तदा राजा चिंतातुरस्तस्थौ भ
वने व्याधिपीडितः ६६ यदाति व्याधितो राजा रोगेण शापजेन ह तदा शुश्राव पुत्रोपि पितरं व्याधिपीडितं ६७
पांथिकः प्राह पुत्रं हि पिता ते भृशदुःखितः जलोदरविकारेण शापजेन नृपात्मज ६८ विनष्टजीवितं तेद्य वृ
था जातस्य दुर्मते यत्त्यक्त्वा पितरं दुःस्थं प्राप्तोसि गिरिगह्वरं ६९ किमनेन शरीरेण प्राप्तं ते जन्मनः फलं देहदं दुःखितं
कृत्वा स्थितोस्यत्र सुताधम ७० प्राणास्त्याज्याः पितुः कार्ये सत्पुत्रेणेति निश्चयः त्वदर्थं दुःखितो राजा क्रंदति व्या
धिपीडितः ७१ व्यास उवाच तदाकर्ण्य वचस्तथ्यं पांथिकाद्धर्मसंयुतं यदा चक्रे मनो गंतुं द्रष्टुं तातं व्यथातुरं ७२ तदा
विप्रवपुर्भूत्वा वासवस्तमुपागमत् रहः प्राह हितं वाक्यं दयावानिव भारत ७३ मूर्खोसि राजपुत्र त्वं गमनाय मतिं वृथा क
रोषि पितरं त्वद्य न जानासि व्यथायुतं ७४ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे द्वादशोऽध्यायः १२

७३ ७४ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधे द्वादशोऽध्यायः १२ ६ ६ ६

चतुर्भिरधिकैः पंचाशद्भिः पद्यैरनंतरं शुनःशेपकथां तेच युद्धमाडीबकं स्मृतं १ पितुर्गृहे गम्यते नेति तातवनरमेधं त्वत्पशुकं करिष्यति तस्मा न्मागमस्तत्रेत्यभिप्रायेण पितुर्वृत्तांतमिंद्रो बोधयति साहसमिति प्रियं पुत्रपशुंकृत्वा कथितो वेदेषूक्तो मरवो नरमेधो वरुणाय पूर्वप्रतिज्ञात इ-

इंद्रउवाच साहसंकृतवान्राजा पूर्वं यत्कथितो मरवः वरुणाय प्रतिज्ञातः पुत्रंकृत्वा पशुं प्रियं १ गते त्वयि पिता पुत्रं बद्ध्वा यूपे घृणाः पुनः पशुंकृत्वा महाबुद्धे वधिष्यति व्यथातुरः २ इत्थं निषिद्धस्तत्सुतः शक्रेणामिततेज-सा स्थितस्तत्रैव मायेशी मायया मोहितो भृशं ३ यदा पुनः पुनः श्रुत्वा पितरं रोगपीडितम् गमनाय मतिं चक्रे त देंद्रः प्रत्यषेधयत् ४ हरिश्चंद्रोतिदुःखार्तः पप्रच्छ गुरुमंतिके स्थितं वसिष्ठमेकांते सर्वज्ञं हितनत्परं ५ राजो वाच भगवन्किं करोम्यद्य कातरोस्मि व्यथाकुलः त्राहि मां दुःखमनसं महाव्याधिभयातुरं ६ वसिष्ठउवाच शृ णु राजन्नुपायोस्ति रोगनाशं प्रति स्तुतः त्रयोदशविधाः पुत्राः कथिता धर्मसंग्रहे ७ तस्मात्क्रीतं सुतं कृत्वा यज-स्व मरवमुत्तमं द्रव्यं दत्त्वा यथोद्दिष्टमानयस्व द्विजोत्तमं ८ एवं कृते मरवे भूप रोगनाशो भविष्यति वरुणोपि-प्रसन्नात्मा भविष्यति यथासुखं ९ व्यासउवाच इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा प्रोवाच मंत्रिणं अन्वेषय महाबु द्धे विषयेषु त्वं तु यत्नतः १० कदाचित्कोपि लोभार्थी ददाति स्वसुतं पिता समानय धनं दत्त्वा यावत्प्रार्थयते त्व सौ ११ सर्वथैव समानेयो यज्ञार्थे द्विजबालकः नकार्या कृपणा बुद्धिस्त्वया मत्कार्यहेतवे १२ छ छ

ति यत्तद्राजा साहसं कृतवानित्यर्थः १ ततः किं तत्राह गते त्वयीति अघृण इति छेदः व्यथातुरः पीडितः २ स्थितस्तत्रैवेति पितृगृहं नगत इत्यर्थः मायेशी मायास्वामिनी भगवती ब्रह्मचिद्रूपिणी तस्या मायया मोहित इत्यर्थः ३ ४ ५ ६ त्रयोदशविधा इति औरसक्षेत्र जदत्त्रिमकृत्रिमाद्यो मनुस्मृतिप्रसिद्धाः धर्मसंग्रहे धर्मशास्त्रे ७ ८ ९ विषयेषु देशेषु १० असौ पिता यावद्धनं प्रार्थयते तावद्दत्त्वेत्यन्वयः ११ १२

द्विजवादिनःब्राह्मणस्येत्यर्थः प्रार्थनास्वरूपमाह द्रव्येणदेहीति इतिप्रार्थनीयइतिशेषः १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

प्रार्थनीयस्त्वयापुत्रः कस्यचिद्विजवादिनः द्रव्येणदेहियज्ञार्थंकर्तव्योसौपशुःकिल १३ इतिसंचोदितस्तेनसचि
वःकार्यहेतवे अन्वेषयामासपुरेग्रामेग्रामेगृहेगृहे १४ एवमन्वेषतस्तस्यविषयेकश्चिदातुरः निर्द्धनस्त्रिसुत
श्चासीदजीगर्तेतिनामतः १५ तस्यपुत्रंशुनःशेपंमध्यमंमंत्रिसत्तमः आनयामासदत्त्वार्थंप्रार्थितंयद्धनंतदा
१६ समानीयशुनःशेपंसचिवःकार्यतत्परः राज्ञेनिवेदयामासपशुयोग्यंद्विजात्मजं १७ राजातिमुदितस्तेन
विप्रानानीयसर्वतः कारयामाससंभारान्यज्ञार्थंवेदवित्तमान् १८ प्रारब्धेतुमखेतत्रविश्वामित्रोमहामुनिः ब
द्धंदृष्ट्वाशुनःशेपंनिषिषेधनृपंतदा १९ राजन्मासाहसंकार्षीर्मुंचैनंद्विजबालकं प्रार्थयाम्यहमायुष्मन्सुखं
तेद्यभविष्यति २० क्रंदत्ययंशुनःशेपः करुणामांदुनोत्यपि दयावान्भवराजेंद्रकुरुमेवचनंनृप २१ परदेह
स्यरक्षार्थंस्वदेहंयेदयापराः ददतिक्षत्रियाःपूर्वंस्वर्गकामाःशुचिव्रताः २२ तंस्वदेहस्यरक्षार्थंहंसिद्विजसुतं
बलात् पापंमाकुरुराजेंद्रदयावान्भवबालके २३ सर्वेषांसदृशीप्रीतिर्देहेवेत्सिस्वयंनृप मुंचैनंबालकंत
स्मात्प्रमाणंयदिमेवचः २४ व्यासउवाच अनादृत्यचतद्वाक्यंराजादुःखातुरोभृशं नमुमोचमुनिस्त
स्मैचुकोपातीवतापसः २५ उपदेशंददौतस्मैशुनःशेपायकौशिकः मंत्रंपाशधरस्याथदयावान्वेदवित्तमः
२६ शुनःशेपोपितंमंत्रमसकृद्व्यधकर्शितः प्लुतस्वरेणचुक्रोशसंस्मरन्वरुणंभृशं २७ स्तुवंतंमुनिपुत्रंतंज्ञा-
त्वावैयादसांपतिः तत्रागत्यशुनःशेपंमुमोचकरुणार्णवः २८ ७ ७ ७ ७

तंद्विजसुतंस्वदेहस्यरक्षार्थंहंसीदमनुचितमितिभावः २३ २४ २५ पाशधरस्यवरुणस्य २६ प्लुतस्वरेणाक्रोशनञ्जजापेत्यर्थः २७ २८

मृतेर्मरणान्मोचितंमुक्तंकृतवानित्यर्थः २९ गाधिजोविश्वामित्रः ३० ३१ राज्यमद्भुतमिति इयंकथाविस्तरेणसप्तमस्कंधेवक्ष्यते ३२
३३ ३४ जाल्ममूर्ख३५ ३६ ३७ नीडंपक्षिगृहं३८ ३९

रोगहीनंनृपंकृत्वावरुणःस्वगृहंययौ विश्वामित्रस्तुतंपुत्रंकृतवान्मोचितंमृतेः २९ नकृतंवचनंराज्ञाकौ-
शिकस्यमहात्मनः रोषंदधारमनसाराजोपरिसगाधिजः ३० एकस्मिन्समयेराजाहयारूढोवनंगतः सूकरं
हंतुकामस्तुमध्यान्हेकौशिकीतटे ३१ वृद्धब्राह्मणवेषेणविश्वामित्रेणवंचितः सर्वस्वंप्रार्थितंतस्यगृहीतंराज्य
मद्भुतं ३२ पीडितोसौहरिश्चंद्रोयजमानोयतोभृशं वसिष्ठःकौशिकंप्राहवनेप्राप्तंयदृच्छया ३३ क्षत्रियाधमदुर्बुद्धेवृ
थाब्राह्मणवेषभृत् बकधर्मवृथाकिंत्वंगर्ववहसिदांभिक ३४ कस्मात्त्वयानृपश्रेष्ठोयजमानोममाप्यसौ अपरा
धंविनाजाल्मगमितोदुःखमद्भुतं ३५ बकध्यानपरोयस्मात्तस्मात्त्वंवैबकोभव इतिशप्तोवसिष्ठेनकौशिकः
प्राहतंपुनः ३६ त्वमप्याडिर्भवायुष्मन्बकोहंयावदेवहि व्यासउवाच एवंपरस्परंदत्त्वाशापंतौक्रोधपीडितौ
३७ अंडजौतरसाजातौसरस्याडीबकौमुनी एकस्मिन्पादपेनीडंकृत्वासौबकरूपभाक् ३८ विश्वामित्रःस्थि
तस्तत्रदिव्येसरसिमानसे अन्यस्मिन्पादपेकृत्वावसिष्ठोनीडमुत्तमं ३९ आडीरूपधरस्तत्रस्थावन्योन्यंद्वेषतत्प
रौ दिनेदिनेतौसंग्रामंचक्रतुःक्रोधसंयुतौ ४० दुःखदंसर्वलोकानांक्रंदमानावुभौभृशं चुंचुपक्षप्रहारैस्तु
नखाघातैःपरस्परं ४१ जघ्नतूरुधिराक्लिन्नौपुष्पिताविवकिंशुकौ एवंबहूनिवर्षाणिपक्षिरूपधरौमुनी ४२
स्थितौतत्रमहाराजशापपाशेनयंत्रितौ राजोवाच कथंमुक्तौमुनिश्रेष्ठौशापाद्वसिष्ठकौशिकौ ४३ तन्ममाच
क्ष्वविप्रर्षेपरंकौतूहलंहिमे व्यासउ० युध्यमानावुभौदृष्ट्वाब्रह्मालोकपितामहः ४४

४० ४१ ४२ ४३ ४४ ७

अनिमिषैर्गणैः ४५ ४६ ४७ मैत्रावरुणिनाशांतेनवसिष्ठेनापीत्यर्थः ४८ ४९ चित्तशुद्धेर्दौर्लभ्यदर्शनार्थमियंकथादृष्टांतार्थंगृहीता तामुपसंहरतितस्माद्राजन्निति ५० निरर्थकमित्यस्योत्तरत्रान्वयः ५१ एतादृशीदुर्लभाचित्तशुद्धिः कथंसाधनीयेतिचेत्तत्राह वासनारहितमिति सत्संगपूर्वोक्तंकृत्वावेदांतश्रवणादिनाचित्तंवासनारहितंयदाभवतितदातच्छुद्धमितिकथ्यतेतथाकृत्वातीर्थादिषुवसेदित्य

तत्राजगामानिमिषैर्वृतःसर्वैर्दयापरैः तावाश्वास्यजगत्कर्त्तायुध्यतोर्विनिवार्यच ४५ शापंसंमोचयामासतयोःक्षिप्तंपरस्परं ततोजग्मुःसुराःसर्वेस्वानिधिष्ण्यानिपद्मभूः ४६ सत्यलोकंजगामाशुहंसारूढः प्रतापवान् विश्वामित्रोप्यगात्तूर्णंवसिष्ठस्स्वाश्रमंगतः ४७ मिथःस्नेहंततःकृत्वाप्रजापत्युपदेशतः मैत्रावरुणिनाप्येवंकृतंयुद्धमकारणं ४८ कौशिकेनसमंभूपदुःखदंचपरस्परं कोनाममानवोलोकेदेवोवादानवोपिवा ४९ अहंकारजयंकृत्वासर्वदासुखभाग्भवेत् तस्माद्राजंश्चित्तशुद्धिर्महतामपिदुर्लभा ५० यत्नेनसाधनीयासातद्विहीनंनिरर्थकं तीर्थदानतपःसत्यंयत्किंचिद्धर्मसाधनं ५१ "श्रद्धात्रिविधाप्रोक्तासात्त्विकीराजसीतथा तामसीसर्वदेहेषुदेहिनांधर्मकर्मसु १ सात्त्विकीदुर्लभालोकेयथोक्तफलदासदा तदर्धफलदाप्रोक्ताराजसीविधिसंयुता २ तामसीत्वफलाराजन्नतुकीर्तिकरीपुनः कामक्रोधाभिभूतानांजनानांनृपसत्तम ३" वासनारहितंकृत्वातच्चित्तंश्रवणादिना तीर्थादिषुवसेन्नित्यंदेवीपूजनतत्परः ५२ देवीनामानिवचसागृह्णंस्तस्यागुणान्स्तुवन् ध्यायन्तस्याःपदांभोजंकलिदोषभयार्दितः ५३ एवंतुकुर्वतस्तस्यनकदाचित्कलेर्भयं अनायासेनसंसारान्मुच्यतेपातकीजनः ५४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेत्रयोदशोध्यायः १३

र्थः किंकुर्वन्वसेत्तत्राह देवीपूजनतत्परइति ५२ ५३ एवंकुर्वतः किंफलंभवतितत्राह एवंत्विति मुच्यतेश्रीभगवत्यनुग्रहेणज्ञानप्राप्तिद्वारेणेत्यर्थः ५४ इतिश्री

दे॰ भा॰ षष्ठस्कं॰ त्रयोदशोऽध्यायः १३ एकोनसप्ततिश्लोकैर्वसिष्ठस्यतुशापतः मैत्रावरुणिताजाता साकथाप्रोच्यतेधुना १ वसिष्ठस्यपूर्वाध्याये मैत्रावरुणिरितिनामोक्तं तत्रकेनप्रवृत्तिनिमित्तेनतन्नामजातमितिराजापृच्छति मैत्रावरुणिरित्युक्तमिति यदिमित्रावरुणयोरपत्यमित्यर्थः तर्हिब्रह्मणस्तनुजस्यतन्नामकथंजातमित्यर्थः तस्मात्किमसाविति असौवसिष्ठः किं तयोर्मित्रावरुणयोः कर्मतस्तन्नाम प्राप्तवानथवागुणतइत्यर्थः २ ३ यस्मान्मित्रावरुणयोरपत्यमितिशेषस्तस्मादित्यन्वयः ४ चित्रमेतदिति राज्ञः शापोमुनिंलग्नः प्राप्तएतदाश्चर्यमित्यर्थः ५ किमसौकिमर्थमित्यर्थः मूलत आदितः ६ पूर्वमिति तृतीयचतुर्थस्कंधयोरित्यर्थः मायामयः सर्वः प्रपंचोमायायास्त्रिभिर्गुणैः सर्वदाव्याप्तस्तेचगुणाः सर्वदोपचयापचयविशिष्टास्तथाच यदासत्वगुणोपचयस्तदानींचाअप्युत्तमंकर्मकुर्वंति यदारजस्तमोगुणोपचयस्तदामहांतोपिनीचंकर्मकुर्वंतीति महांतंप्रतिकथंशापोदत्तइत्याश्चर्यंनकर्तव्यमित्यर्थः ७ तदेवस्पष्टयति धर्मकरोत्विति ननुतेसर्वेधर्मकर्तारः सात्विकाः प्रतिभांतितत्राह सर्वेषांत्विति नोज्वलंनसात्विकं तद्धर्मादिकमित्यर्थः ८ ९

जनमेजयउवाच मैत्रावरुणिरित्युक्तंनामतस्यमुनेःकथं वसिष्ठस्यमहाभागब्रह्मणस्तनुजस्यह १ किमसौकर्मतोनामप्राप्तवान्गुणतस्तथा ब्रूहिमेवदतांश्रेष्ठकारणंतस्यनामजं २ व्यासउवाच निबोधनृपतिश्रेष्ठवसिष्ठोब्रह्मणःसुतः निमिशापात्तनुंत्यक्त्वापुनर्जातोमहाद्युतिः ३ मित्रावरुणयोर्यस्मात्तस्मात्तन्नामविश्रुतं मैत्रावरुणिरित्यस्मिंल्लोकेसर्वत्रपार्थिव ४ राजोवाच कस्माच्छप्तःसधर्मात्माराज्ञाब्रह्मात्मजोमुनिः चित्रमेतन्मुनिंलग्नोराज्ञःशापोतिदारुणः ५ अनागसंमुनिंराजाकिमसौशप्तवान्मुने कारणंवदधर्मज्ञतस्यशापस्यमूलतः ६ व्यासउवाच कारणंतुमयाप्रोक्तंनवपूर्वंविनिश्चितं संसारोयंत्रिभिर्व्याप्तोराजन्मायागुणैःकिल ७ धर्मकरोतुभूपालश्चरंतुतापसास्तपः सर्वेषांतुगुणैर्विद्धंनोज्वलंतद्भवेदिह ८ कामक्रोधाभिभूताश्च राजानोमुनयस्तथा लोभाहंकारसंयुक्ताश्चरंतिदुश्चरंतपः ९

१० विधेर्बलात्प्रारब्धप्रेरिततमोगुणबलादित्यर्थः ११ १२ नन्वेतादृशामहांतः किमितिगुणत्रयवेगदमनंनाचरंतितत्राह पराशक्तिप्रभा वोयमिति तर्हिकोपिमुक्तोनस्यादितिचेत्तत्राह यस्यानुग्रहमिति १३ बंधमोक्षादिकंसर्वंतदिच्छयाभवतीत्याह मंहांतोपीति अद्यापितेस्वसे- वार्थंब्रह्मादयोमहांतोपिस्थापिताः नमोचिताः अथचपामराअपिसत्यव्रतादयस्तृतीयस्कंधोक्तप्रकारेणमोचिताः अत्रमहाराज्ञ्याःपराशक्तेरि च्छैवकारणंनान्यदित्यर्थः १४ ननुतर्हिस्वतंत्रायास्तस्याः परमैश्वर्यमनसिकिमस्तितत्राह तस्यास्त्विति तर्हिकिंकर्तव्यमितिचेत्तद्भूयंमाकार्षी

यजंतिक्षत्रियायज्ञान्रजोगुणसमावृताः ब्राह्मणास्तुतथाराजन्नकोपिसत्त्वसंयुतः १० ऋषिणासौनिमिः श- प्तस्तेनशप्तोमुनिःपुनः दुःखाद्दुःखतरंप्राप्तावुभावपिविधेर्बलात् ११ द्रव्यशुद्धिःक्रियाशुद्धिर्मनसःशुद्धिरुज्ज्व ला दुर्लभाप्राणिनांभूपसंसारेत्रिगुणात्मके १२ पराशक्तिप्रभावोयंनोल्लंघ्यःकेनचित्कचित् यस्यानुग्रहमि च्छेत्सामोचयत्येवतंक्षणात् १३ महांतोपिनमुच्यंतेहरिब्रह्महरादयः पामराअपिमुच्यंतेतथोसत्यव्रतादयः १४ तस्यास्तुहृदयंकोपिनवेत्तिभुवनत्रये तथापिभक्तवश्येयंभवत्येवसुनिश्चितं १५ तस्मात्तद्भक्तिरास्थेयादो षनिर्मूलनायच रागदंभादियुक्ताचेत्साभक्तिर्नाशिनीभवेत् १६ इक्ष्वाकुकुलसंभूतोनिमिर्नामनराधिपः रूप वान्गुणसंपन्नोधर्मज्ञोलोकरंजकः १७ सत्यवादीदानपरोयाजकोज्ञानवाञ्छुचिः द्वादशस्तनयोधीमान्प्र जापालनतत्परः १८ पुरंनिवेशयामासगौतमाश्रमसन्निधौ जयंतुपुरसंज्ञंतुब्राह्मणानांहितायसः १९

र्यतोभक्तवश्याभगवतीतिनिश्चितंभवतिततोनकिंचिद्भयमस्तीत्यभिप्रायेणाह तथापीति १५ यस्मादेवंतस्मादिति दोषनिर्मूलनायगुणत्रयोच्छेदायेत्य र्थः परंतुसाभक्तिर्निर्व्याजाचेत्कल्याणकरीनोचेदनर्थकरीत्याह रागदंभादीति इदंनिर्व्याजभक्तेरावश्यकत्वद्योतनार्थंबिभीषिकामात्रंवस्तुतस्तुसहेलं वासलीलंवायस्याःस्मरणमात्रतः सिद्धयोष्टौकरस्थाःस्युरंतेमुक्तिश्चशाश्वतीत्यादिवचनैर्यथाकथंचिदपिदेव्याभक्तिःसिद्धिदायिनीतिबोध्यं १६ अथ कथांप्रस्तौति इक्ष्वाकुविति १७ इक्ष्वाकोर्द्वादशस्तनयोनिमिः १८ ब्राह्मणानामग्रहारं-

जयंतपुरसंज्ञकं निवेशयामासेत्यन्वयः १९ २० इक्ष्वाकुंपितरंदृष्ट्वा तदनुज्ञामादायेतिशेषः २१ २२ २३ २४ २५ २६ किंदेवतोद्देशेन
यज्ञइतिचेत्तत्राह यस्मिन्यज्ञेइति श्रीदेवीप्रीत्यर्थंयज्ञः क्रियतइत्यर्थः २७ २८ इंद्रोपिदेवीमखंकर्तुमुद्युक्तोमयादीक्षांगमितः प्रापितो-

बुद्धिस्तस्यसमुत्पन्नायजेयमितिराजसी यज्ञेनबहुकालेनदक्षिणासंयुतेनच २० इक्ष्वाकुंपितरंदृष्ट्वायज्ञ
कार्यायपार्थिव कारयामाससंभारंयथोद्दिष्टंमहात्मभिः २१ भृगुमंगिरसंचैववामदेवंचगौतमं वसिष्ठंचपुल
स्त्यंचऋचीकंपुलहंक्रतुं २२ मुनीनामंत्रयामाससर्वज्ञान्वेदपारगान् यज्ञविद्याप्रवीणांश्चतापसान्वेदवित्तमा
न् २३ राजासंभृतसंभारः संपूज्यगुरुमात्मनः वसिष्ठंप्राहधर्मज्ञोविनयेनसमन्वितः २४ यजेयंमुनिशार्दूल
याजयस्वकृपानिधे गुरुस्त्वंसर्ववेत्तासिकार्यमेकुरुसांप्रतं २५ यज्ञोपकरणंसर्वंसमानीतंसुसंस्कृतं पंचवर्षस
हस्रंतुदीक्षांकर्तुमतिश्रमे २६ यस्मिन्यज्ञेसमाराध्यादेवीश्रीजगदंबिका तत्प्रीत्यर्थमहंयज्ञंकरोमिविधिपूर्व-
कं २७ तच्छ्रुत्वासौनिमेर्वाक्यंवसिष्ठःप्राहभूपतिं इंद्रेणाहंवृतःपूर्वंयज्ञार्थंनृपसत्तम २८ पराशक्तिमखंक
र्तुमुद्युक्तःपाकशासनः सदीक्षांगमितोदेवःपंचवर्षशतात्मिकां २९ तस्मात्त्वमंतरंतावत्प्रतिपालयपार्थिव इं
द्रयज्ञेसमाप्तेत्रकृत्वाकार्यंदिवस्पतेः ३० आगमिष्याम्यहंराजंस्तावत्त्वंप्रतिपालय राजोवाच मयानिमंत्रिता
श्चान्येमुनयोयज्ञकारणात् ३१ संभाराःसंभृताःसर्वेपालयामिकथंगुरो इक्ष्वाकूणांकुलेब्रह्मन्गुरुस्त्वंवेदवि
त्तमः ३२ कथंत्यक्त्वाद्यमेकार्यमुद्यतोगंतुमाशुवै नतेयुक्तंद्विजश्रेष्ठयदुत्सृज्यमखंमम ३३ गंतासिधनलो
भेनलोभाकुलितचेतनः निवारितोपिराज्ञासजगामेंद्रमखंगुरुः ३४

स्ति तथाचमध्येआगमनंसमनसंभवतित्वंत-
द्यज्ञसमाप्त्युत्तरं प्रारंभंकुर्वित्यर्थः २९ ३० प्रतिपालयकालमितिशेषः ३१ पालयामिकथंकथंपालयिष्यामीत्यर्थः ३२ ३३ ३४

राजापिविमनाभूत्वागौतमंप्रत्यपूजयत् इयाजहिमवत्पार्श्वेसागरस्यसमीपतः ३५ दक्षिणाबहुलादत्ताविप्रेभ्योम-
खकर्मणि निमिनापंचसाहस्त्रीदीक्षातत्रकृतानृप ३६ ऋत्विजःपूजिताःकामंधनैर्गोभिर्मुदायुतः शक्रयज्ञेसमाप्ते-
तुपंचवर्षशतात्मके ३७ आजगामवसिष्ठस्तुराज्ञःसत्रदिदृक्षया आगत्यसंस्थितस्तत्रदर्शनार्थंनृपस्यच ३८ तदा
राजाप्रसुप्तस्तुनिद्रयापहृतोभृशं नासौप्रबोधितोभृत्यैर्नागतस्तुमुनिंनृपः ३९ वसिष्ठस्यततोमन्युःप्रादुर्भूतोऽवमान
तः अदर्शनान्निमेस्तत्रचुकोपमुनिसत्तमः ४० शापंचदत्तवांस्तस्मैराज्ञेमन्युवशंगतः यस्मात्त्वंमांगुरुंत्यक्त्वा कृत्वा
न्यंगुरुमात्मनः ४१ दीक्षितोसिबलान्मंदमामवज्ञायपार्थिव वारितोपिमयातस्माद्विदेहस्त्वंभविष्यसि ४२ पतत्विदंश
रीरंतेविदेहोभवभूपते व्यासउवाच इतितद्व्याहृतंश्रुत्वाराज्ञस्तुपरिचारकाः ४३ सद्यःप्रबोधयामासुर्मुनिमाहुःप्रकोपि
तं कुपितंतंसमागत्यराजाविगतकल्मषः ४४ उवाचवचनंश्लक्ष्णंहेतुगर्भंचयुक्तिमत् ममदोषोनधर्मज्ञगतस्त्वंतृ
ष्णयाकुलः ४५ हित्वामांयजमानंवैप्रार्थितोपिमयाभृशं नलज्जसेद्विजश्रेष्ठकृत्वाकर्मजुगुप्सितं ४६ संतोषेब्रा
ह्मणश्रेष्ठजानन्धर्मस्यनिश्चयं पुत्रोसिब्रह्मणःसाक्षाद्वेदवेदांगवित्तमः ४७ नवेत्सिविप्रधर्मस्यगतिंसूक्ष्मांदुरत्य
यां आत्मदोषंमयिज्ञात्वामृषामांशप्तुमिच्छसि ४८ त्याज्यस्तुसुजनैःक्रोधोचांडालादधिकोयतः वृथाक्रोध-
परीतेनमयिशापःप्रपातितः ४९ तवापिचपतत्वद्यदेहोयंक्रोधसंयुतः एवंशप्तोमुनीराज्ञाराजाचमुनिनातथा ५०
परस्परंप्राप्यशापंदुःखितौतौबभूवतुः वसिष्ठस्त्वतिचिंतार्तोब्रह्माणंशरणंगतः ५१ निवेदयामासतथाशापंभूपकृ
तंमहत् वसिष्ठउवाच राज्ञाशप्तोस्मिदेहोयंपतत्वद्यतवेतिवै ५२

हेपितर्मेजनकंवद कस्योदरेमयाजन्मग्राह्यं ५३ किंच तथामेइति तथातद्द्देवमेंदेहसंयोगः पूर्ववत्समुपद्यतांप्राप्नुयात् यदाकारोयंदेहस्तदाकार-
एवद्वितीयोदेहोभवत्वित्यर्थः तथायादृशंज्ञानमस्मिन्देहेस्तितादृशमेवतस्मिन्देहेप्यस्त्वित्यर्थः ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ जीवांशेनलिंगदे-

किंकरोमिपितःप्राप्तंकष्टंकायप्रपातजं अन्यदेहसमुत्पत्तौजनकंवदसांप्रतं ५३ तथामेदेहसंयोगःपूर्ववत्समुपद्यतां
यादृशंज्ञानमेतस्मिन्देहेतत्रास्तुतत्स्थितः ५४ समर्थोसिमहाराजप्रसादंकर्तुमर्हसि वसिष्ठस्यवचःश्रुत्वाब्रह्मा-
प्रोवाचतंसुतं ५५ मित्रावरुणयोस्तेजस्त्वंप्रविश्यस्थिरोभव तस्माद्योनिजःकालेभवितात्वंनसंशयः ५६ पु
नर्देहंसमासाद्यधर्मयुक्तोभविष्यसि भूतात्मावेदवित्कामंसर्वज्ञःसर्वपूजितः ५७ एवमुक्तस्तदापित्राप्रययो-
वरुणालयं कृत्वाप्रदक्षिणंप्रीत्याप्रणम्यचपितामहं ५८ विवेशसतयोर्देहेमित्रावरुणयोःकिल जीवांशेनवसिष्ठो
थत्यक्त्वादेहमनुत्तमं ५९ कदाचित्तूर्वशीराजन्नागतावरुणालयं यदृच्छयावरारोहासखीगणसमावृता ६०
दृष्ट्वातामप्सरांदिव्यांरूपयौवनसंयुतां जातौकामातुरौदेवौतदातामूचतुर्नृप ६१ विवशौचारुसर्वांगीदेवकन्यांम-
नोरमां आवांत्वमनवद्यांगिवरयस्वसमाकुलौ ६२ विहरस्वयथाकामंस्थानेऽस्मिन्वरवर्णिनि तथोक्तासाततोदेवी-
ताभ्यांतत्रस्थितावशा ६३ कृत्वाभावंस्थिरंदेवीमित्रावरुणयोर्गृहे सागृहीत्वातयोर्भावंसंस्थिताचारुदर्शना ६४
तयोस्तुपतितंवीर्यंकुंभेदैवाद्दनावृते तस्माज्जातौमुनीराजन्द्वावेवातिमनोहरौ ६५ अगस्तिःप्रथमस्तत्रवसिष्ठ-
श्चापरस्तथा मित्रावरुणयोर्वीर्यात्तापसावृषिसत्तमौ ६६ प्रथमस्तुवनंप्राप्तोबालएवमहातपाः इक्ष्वाकुस्तुवसि
ष्ठंतंबालंवव्रेपुरोहितं ६७ वंशस्यास्यसुखार्थंतेपालयामासपार्थिव विशेषेणमुनिंज्ञात्वाप्रीत्यायुक्तोबभूवह ६८

हेनविवेशेत्यन्वयः ५९ ६० तौमित्रावरुणौ ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ तेवंशस्यसुखार्थंपालनायेतिराजानंप्रतिव्यासोक्तिः ६८

६९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुनिमेर्देहांतरेगतिं प्रोक्त्वाराज्ञांहैहयानांकथाप्रारभ्य ते धुना १ पूर्वाध्यायेवसिष्ठदेहप्राप्तिकथांश्रुत्वानिमेर्देहांतरप्राप्तिंपृच्छति देहप्राप्तिरिति नतथेतिवसिष्ठवत्स्थूलदेहोनप्राप्तइत्यर्थः २ तर्हिकी दृशंदेहंप्राप्तवानितिचेत्तत्रकथाप्रस्तूयते यदेति ३ अस्मिन्यज्ञेत्वसंपूर्णइति अद्यापियज्ञोनसंपूर्णोदीक्षायुक्तश्चराजामध्येएवाधुनामरिष्य- तितनश्चकिंकर्तव्यमितिचिंतांचक्रुरित्यर्थः ४,५ तदनंतरंमंत्रशक्त्यातस्यलिंगदेहंतस्मिन्नेवदेहे यज्ञसमाप्तिपर्यंतंस्तंभयामासुरित्याह मंत्रैर्बहुविधै-

एतत्तेसर्वमाख्यातंवसिष्ठस्यचकारणं शापाद्देहांतरप्राप्तिर्मित्रावरुणयोःकुले ६९ इतिश्रीदेवीभा॰ म॰ षष्ठस्कं- धेचतुर्दशोऽध्यायः १४ जनमेजयउवाच देहप्राप्तिर्वसिष्ठस्यकथिताभवताकिल निमिःकथंपुनर्देहंप्राप्तवानि तिमेवद १ व्यासउवाच वसिष्ठेनचसंप्राप्तःपुनर्देहोनराधिप निमिनानतथाप्राप्तोदेहःशापादनंतरं २ य- दाशप्तोवसिष्ठेनतदातेब्राह्मणाःक्रतौ ऋत्विजोयेवृतताराज्ञातेसर्वेसमचिंतयन् ३ किंकर्त्तव्यमहोऽस्माभिः शापदग्धोमहीपतिः अस्मिन्यज्ञेत्वसंपूर्णेदीक्षायुक्तश्चधार्मिकः ४ किंकर्त्तव्यंकार्यमेतद्विपरीतमभूत्कि ल अवश्यंभाविभावत्वादशक्ताःस्मनिवारणे ५ मंत्रैर्बहुविधैर्देहंतदातस्यमहात्मनः रक्षितंधारयामासुःकिं चिच्छ्वसनसंयुतं ६ गंधैर्माल्यैश्चविविधैःपूज्यमानंमुहुर्मुहुः मंत्रशक्त्याप्रतिष्टभ्यनिर्विकारंसुपूजितं ७ समाप्तिंचक्रतौतत्रदेवाःसर्वेसमागताः ऋत्विग्भिस्तुस्तुताःसर्वेसुप्रीताश्चाभवन्नृप ८ विज्ञप्तामुनिभिःस्तो त्रैर्निर्विण्णात्मानमब्रुवन् प्रसन्नाःस्ममहीपालवरंवरयसुव्रत ९

रिति किंचिच्छ्वसनेति यथाश्वासोच्छ्वाससंयु- क्तंकिंचित्स्यात्तथेत्यर्थः ६ ७ देवायज्ञेहविषासंतुष्टाइंद्रादयः ८ विज्ञप्ताइति एतादृशीराज्ञोवस्थाजातेतिमुनिभिर्बोधिताइत्यर्थः तेविज्ञप्तादेवानिर्विण्णात्मानंखिन्नात्मानंराजानमब्रुवन्नित्यर्थः ९ ७ ७ ७ ७

यज्ञेनानेनापूर्वेकृते सति दिव्यंजन्मविधीयते प्राप्यतेइत्यर्थः अतोदेवदेहंनृदेहंवायत्तेमनसिवांछितंभवतितंदेहंवरयेत्यर्थः १० इत्यइति
यथात्तेपुरोधाउपाध्यायोवसिष्ठस्तच्छापात्पूर्वदेहंत्यक्त्वायथासुखंमृत्युलोके एवतद्देहसदृशद्वितीयदेहधारणंकृत्वाहसोगर्वितस्तिष्ठति त-
थातवापेक्षितंचेत्तदपिवरयेत्यर्थः निमेरात्मेति अनेनचराज्ञावसिष्ठशापेनदेहाभिमानंत्यक्त्वागंतुकामोब्राह्मणैर्मंत्रबलेनस्तंभितस्तद्देहाभि
मानंत्यक्त्वालिंगात्माभिमानेनस्थितइतिबोधितं ११ सर्वसत्वानांसर्वजीवानांदृष्टौममवासोभवत्वित्यर्थः १२ १३ एतत्त्वयाप्रार्थितंदातुम-

यज्ञेनानेनराजर्षेवरंजन्मविधीयते देवदेहंनृदेहंवायत्तेमनसिवांछितं १० इत्युक्तः कामंपुरोधास्तेमृत्युलोकेयथासुखं
एवमुक्तोनिमेरात्मासंतुष्टस्तानुवाचह ११ नदेहेममवांछास्तिसर्वदैवविनश्वरे वासोमेसर्वसत्वानांदृष्टावस्तुसुरो
त्तमाः १२ नेत्रेषुसर्वभूतानांवायुभूतश्चराम्यहं एवमुक्ताः सुरास्तत्रनिमेरात्मानमब्रुवन् १३ प्रार्थयत्वंमहा-
राजदेवींसर्वेश्वरींशिवां मखेनानेनसंतुष्टासातेभीष्टंविधास्यति १४ सदेवैरेवमुक्तस्तुप्रार्थयामासदेवतां स्तो
त्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्भक्त्यागद्गदयागिरा १५ प्रसन्नासातदादेवीप्रत्यक्षंदर्शनंददौ कोटिसूर्यप्रतीकाशंरूपंप्रलय
पदीपितं १६ दृष्ट्वाप्रमुदिताः सर्वेकृतकृत्याश्चचेतसि प्रसन्नायांदेवतायांराजावव्रेवरंनृप १७ ज्ञानंतद्विमलंदे
हियेनमोक्षोभवेदपि नेत्रेषुसर्वभूतानांनिवासोमेभवेदिति १८ ततःप्रसन्नादेवेशीप्रोवाचजगदंबिका ज्ञानं
तेविमलंभूयात्प्रारब्धस्यावशेषतः १९ नेत्रेषुसर्वभूतानांनिवासोपिभविष्यति निमिषंयांतिचक्षूंषित्वत्कृ
तेनैवदेहिनां २०

स्माकंशक्तिर्नास्तिपरतंत्राणांयस्मिन्यस्मिन्कार्येवयंभगवत्यानियुक्तास्तदेवकर्तुंशक्नुमोयदितवतथेच्छास्ति
तर्हिभगवतीमेवप्रार्थयेत्याह प्रार्थयत्वमिति १४ देवतांसच्चिदानंदरूपिणींभगवतीं १५ रूपमिति तृतीयस्कंधोक्तप्रकारकं १६ १७
राज्ञाप्रथमंज्ञानंयाचितमित्याह ज्ञानंचेति किंचयावत्प्रारब्धंकर्मनभुक्तंतावन्नेत्रेषुवासोभवत्विति द्वितीयंवरंवव्रेइत्याह नेत्रेष्विति १८ १९
निवासोवायुरूपेणेत्यर्थः २०

सनिमिषानेत्रनिमीलनवंतइत्यर्थः निमीलनादेर्वायुकार्यत्वादितिभावः पुनश्चानिमिषाइति येसनिमिषास्तएवानिमिषाअपिभविष्यंति नव वायुरूपस्य निवासादित्यर्थः अनिमिषाउन्मीलनवंतइत्यर्थः नकेवलंमानवाएवएतादृशाः किंतुसुराअपिइत्याह सुराइति २१ २२ समा

नववासात्सनिमिषामानवाःपशवस्तथा पतंगाश्चभविष्यंति पुनश्चानिमिषाःसुराः २१ इतिदत्त्वावरंतस्मैतदा श्रीपरदेवता आमंत्र्यचमुनीन्सर्वांस्तत्रैवांतर्हिताभवत् २२ अंतर्हितायांदेव्यांतुमुनयस्तत्रसंस्थिताः वि- चिंत्यविधिवत्सर्वेनिमेर्देहंसमाहरन् २३ अरणिंतत्रसंस्थाप्य ममंथुर्मंत्रवत्तदा मंत्रहोमैर्महात्मानः पुत्रहेतोर्नि- मेरथ २४ अरण्यांमथ्यमानायांपुत्रःप्रादुरभूत्तदा सर्वलक्षणसंपन्नःसाक्षान्निमिरिवापरः २५ अरण्याम थनाज्जातस्तस्मान्मिथिरितिस्मृतः येनायंजनकाज्जातस्तेनासौजनकोभवत् २६ विदेहस्तुनिमिर्जातो यस्मा त्तस्मात्तदन्वये समुद्भूतास्तुराजानोविदेहाइतिकीर्तिताः २७ एवंनिमिसुतोराजाप्रथितोजनकोभवत् नग- रीनिर्मितातेन गंगातीरेमनोहरा २८ मिथिलेतिसुविख्यातागोपुराट्टालसंयुता धनधान्यसमायुक्ताहट्टशा- लाविराजिता २९ वंशेस्मिन्येपिराजानस्तेसर्वेजनकास्तथा विख्यानाज्ञानिनः सर्वेविदेहाःपरिकीर्तिताः ३० एतत्तेकथितंराजन्निमेराख्यानमुत्तमं शापाद्यस्यविदेहत्वंविस्तरादुदितंमया ३१ राजोवाच भगवन्भवताप्रो क्तं निमिशापस्यकारणं श्रुत्वासंदेहमापन्नंमनोमेनीवचंचलं ३२ वसिष्ठोब्राह्मणःश्रेष्ठोराज्ञश्चैवपुरोहितः पु त्रःपंकजयोनेस्तुराज्ञाशप्तःकथंमुनिः ३३ गुरुंचब्राह्मणंज्ञात्वानिमिनानकृताक्षमा यज्ञकर्मशुभंकृत्वाकथं क्रोधमुपागतः ३४ ज्ञात्वाधर्मस्यविज्ञानंकथमिक्ष्वाकुसंभवः क्रोधस्यवशमापन्नःशप्तवान्ब्राह्मणंगुरुं ३५

हरन्मथनार्थंगृहीतवंतः २३ २४ २५ मिथिरिति पृषोदरादित्वात्साधुत्वं अनेनकारणेनजनकनामाभवदित्यर्थः २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

३६ ३७ तेनापिपुरुषेणदेहमध्यस्थाएतेरिपवोदुर्ज्ञेयाइत्यर्थः जेतुमशक्याइतितात्पर्यं ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४
सत्वैकांतव्यवस्थितौसत्त्वस्यनिरंतरमवस्थिताविर्त्यर्थः सर्वत्रदेवादिसर्वप्राणिमात्रदेहेष्वित्यर्थः ४५ समभावः साम्यावस्थानंक
दापीत्यर्थः ४६ एकंपरमात्मानमेकांमायांचहित्वासर्वेगुणत्रयेणबद्धाइत्याह निर्गुणइति ४७ ४८ तयोरैक्यमिति चंद्रचंद्रिकयो-

व्यासउवाच क्षमातिदुर्लभाराजन्प्राणिभिरजितात्मभिः क्षमावान्दुर्लभोलोकेसुसमर्थोविशेषतः ३६ स
र्वसंगपरित्यागीमुनिर्भवतुतापसः निद्राक्षुधोर्विजेताचयोगाभ्यासेसुनिष्ठितः ३७ कामःक्रोधस्तथालोभो
ह्यहंकारश्चतुर्थकः दुर्ज्ञेयादेहमध्यस्थारिपवस्तेनसर्वथा ३८ नभूतपूर्वःसंसारेनचैववर्त्ततेधुना भवितानपु
मान्कश्चिद्योजयेत्तरिपूनिमान् ३९ नस्वर्गेनचभूलोकेब्रह्मलोकेहरेःपदे कैलासेनेदृशःकश्चिद्योजयेत्तरिपूनि
मान् ४० मुनयोब्रह्मपुत्राश्चतथान्येतापसोत्तमाः तेपिगुणत्रयाविद्धाःकिंपुनर्मानवाभुवि ४१ कपिलःसां-
ख्यवेत्ताचयोगाभ्यासरतःशुचिः तेनापिदैवयोगाद्धिप्रदग्धाःसगरात्मजाः ४२ तस्माद्राजन्नहंकारात्संजा
तंभुवनत्रयं कार्यकारणभावात्तुनहियुक्तंकथंभवेत् ४३ ब्रह्मागुणत्रयाविष्टोविष्णुश्चैवाथशंकरः प्रभवं-
तिशरीरेषुतेषांभावाःपृथक्पृथक् ४४ मानवानांचकावार्तासत्वेकांतव्यवस्थितौ गुणानांसंकरोराजन्सर्वत्र
समवस्थितः ४५ कदाचित्सत्त्ववृद्धिःस्यात्कदाचिद्रजसःकिल कदाचित्तमसोवृद्धिःसमभावःकदाचन ४६
निर्गुणःपरमात्मासौनिर्लेपःपरमोव्ययः अलक्ष्यःसर्वसत्वानामप्रमेयःसनातनः ४७ तथैवपरमाशक्तिर्निर्गु-
णाब्रह्मसंस्थिता दुर्ज्ञेयाचाल्पमतिभिःपूर्वभूतव्यवस्थितिः ४८ परात्मनःस्तथाशक्तेस्तयोरैक्यंसदैवहि अ-
भिन्नंतद्वपुर्ज्ञात्वामुच्यतेसर्वदोषतः ४९

रिवद्वह्निदाहकतयोरिवेतिभावः नहिशक्तिमतःशक्तिःक्वचित्पृथगुपलभ्यतइति सा-

चशक्तिर्यदांऽतर्मुखातिष्ठतितदाब्रह्माभेदेनभासते यदापुनर्बहिर्मुखातिष्ठतितदाचैतन्यात्पृथक्भासतेतथाचाभिन्नंतद्वपुरित्यनेनांत
र्मुखशक्तिविशिष्टमभिन्नब्रह्ममायारूपमुक्तंभवतितद्वपुर्ज्ञात्वासर्वदोषादविद्यारूपाद्गुणत्रयादिरूपान्मुच्यतइत्यर्थः ४९ अयमेवस
र्ववेदसिद्धांतइत्याह तज्ज्ञानादेवेति तथाचश्रुतिः तेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामितिश्वेताश्वेतरे तदु-
क्तंमुमासंहितायां मायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायाविब्रह्मशाश्वतं अभिन्नंतद्वपुर्ज्ञात्वामुच्यतेभवबंधनादिति अंतर्मुखाशक्तिरेवविद्येति

तज्ज्ञानादेवमोक्षःस्यादितिवेदांतडिंडिमः योवेदसविमुक्तोस्मिन्संसारेत्रिगुणात्मके ५० ज्ञानंतुद्विवि
धंप्रोक्तंशाब्दिकंप्रथमंस्मृतं वेदशास्त्रार्थविज्ञानात्तच्चवेद्बुद्धियोगतः ५१ विकल्पास्तत्रबहवोभवंतिमति
कल्पिताः “ कुतर्ककल्पिताःकेचित्सुतर्ककल्पिताःपरे वितर्कैर्विभ्रमोत्पत्तिर्विभ्रमाद्बुद्धिभ्रंशता बु
द्धिभ्रंशाज्ज्ञाननाशःप्राणिनांपरिकीर्तितः ” अनुभवाख्यंद्वितीयंतुज्ञानंतद्दुर्लभंनृप ५२ तत्तदाप्राप्यते
तस्यवेत्तुःसंगोयदाभवेत् शब्दज्ञानान्नकार्यस्यसिद्धिर्भवतिभारत ५३ तस्मान्नानुभवंज्ञानंसंभवत्य
तिमानुष अंतर्गतंतमश्छेत्तुंशाब्दबोधोहिनक्षमः ५४ यथाननश्यतितमःकृतयादीपवार्तया तत्कर्मय
न्नबंधायसाविद्यायाविमुक्तये ५५ आयासायापरंकर्मविद्यान्याशिल्पनैपुणं शीलंपरहितत्वंचकोपाभा-
वःक्षमाधृतिः ५६ संतोषश्चेतिविद्यायाःपरिपाकोज्वलंफलं विद्ययातपसावापियोगाभ्यासेनभूपते ५७

शैवागमाच्च ५० शाब्दिकमितिशब्दश्रवणमात्रेणजायमानंपरोक्षमित्यर्थः ५१ तत्रमतिकल्पिताविर्तकाः संशयविपर्यासादिरूपाबह
वोजायंतइतिनतज्ज्ञानंमोक्षदायकमित्यर्थः अनुभवाख्यमिति अपरोक्षमित्यर्थः ५२ तत्तदेति तदपरोक्षज्ञानंयदावेत्तुरनुभवितुःसं
गोभवेत्तदैवभवेदित्यर्थः ५३ संभवत्यतिमानुषमिति सहजतयानसंभवतिकिंतुमहतायासेनेतिभावः ५४ ५५ ५६ इदमेतावत्पर्यंत

मप्रकृतंकिमर्थमुक्तंतत्राह विद्ययेति ५७ कामादिशत्रुनाशसाधनमुक्तमित्यर्थः ५८ तथाचनिमेस्तादृशसाधनाभावेनमनोजयाभावात्क्रोधादेः संभवान्निमिनामुनौक्षमानविहितेत्यर्थः ५९ कृताक्षमेतिशेषः यथाययातिनापूर्वंशुक्रेकृतागसिक्षमाकृतातथानिमिनानकृतेत्यर्थः संक्षेपतस्तांकथामाह भृगुपुत्रेणेति ६० ६१ कश्चित्सौम्यइत्यत्रययातिदृष्टांतः कश्चित्क्रूरइत्यत्रहैहयदृष्टांतइत्याह हैहयाइति ६२ पातकंपृष्ठतःकृत्वातदगण

विनाकामादिशत्रूणांनैवनाशःकदाचन " मनस्तुचंचलंराजन्स्वभावादतिदुर्ग्रहं तादृशःसर्वथाप्राणीत्रिविधोभुवनत्रये " कामक्रोधाद्योभावाश्चित्तजाःपरिकीर्तिताः ५८ तेतदानभवंत्येवयदावैनिर्जितंमनः तस्मात्तुनिमिना राजन्नक्षमाविहितामुनौ ५९ यथाययातिनापूर्वंकृताशुक्रेकृतागसि भृगुपुत्रेणशप्तोपिययातिर्नृपसत्तमः ६० नशशापमुनिंक्रोधाज्जरांराजागृहीतवान् कश्चित्सौम्योभवेत्कश्चित्क्रूरोभवतिपार्थिवः ६१ स्वभावभेदान्नृपते कस्यदोषोऽत्रकल्प्यते हैहयाभार्गवान्पूर्वंधनलोभात्पुरोहितान् ६२ ब्राह्मणान्मूलतःसर्वांश्चिच्छिदुः क्रोधमूर्च्छिताः पातकंपृष्ठतःकृत्वाब्रह्महत्यासमुद्भवं ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ जनमेजयउवाच कुलेकस्यसमुत्पन्नाःक्षत्रियाहैहयाश्चये ब्रह्महत्यामनादृत्यनिजघ्नुर्भार्गवांश्चये १ वैरस्यकारणंतेषांकिंमेब्रूहिपितामह निमित्तेनविनाक्रोधंकथंकुर्वंतिसत्तमाः २ वैरंपुरोहितैःसार्द्धंकस्मात्तेषामजायत नाल्पहेतोर्हितद्वैरंक्षत्रियाणांभविष्यति ३ अन्यथाब्राह्मणान्पूज्यान्कथंजघ्नुरनागसः बाहुजाबलवंतोपि पापभीताःकथंनते ४

यित्वेत्यर्थः ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ एकाधिकेश्चपंचाशत्सर्वैरथतुहैहयैः भार्गवानिहतालोभाद्ब्राह्मणाइतिकथ्यते १ पूर्वाध्यायांते हैहयाभार्गवान्पूर्वंधनलोभात्पुरोहितानितिश्रुत्वाराजापृच्छति कुलेकस्येति १ २ ३ अन्यथामहत्कारणाभावे बाहुजाःक्षत्रियाः ४ ७ ७ ७ ७

५ ६ पारीक्षितेइतिसंबोधनमार्षःप्रयोगः ७ ८ हरेरिवहरेरेवेत्यर्थः निपातानामनेकार्थत्वात् शाक्तःपराशक्तेरुपासकः ९ १० ११

स्वल्पेपराधेकोहन्याद्बाडवान्क्षत्रियर्षभः संदेहोमेमुनिश्रेष्ठकारणंवक्तुमर्हसि ५ सूतउवाच इतिपृष्टस्त-
दानेनराज्ञासत्यवतीसुतः उवाचपरमप्रीतःकथांसंस्मृत्यचेतसा ६ व्यासउवाच शृणुपरीक्षितेवार्तांक्ष
त्रियाणांपुरातनीं आश्चर्यकारिणींसम्यग्विदितांचपुरामया ७ कार्तवीर्येतिनाम्नाभूद्धैहयःपृथिवीपतिः
सहस्रबाहुर्बलवानर्जुनोधर्मतत्परः ८ दत्तात्रेयस्यशिष्योभूदवतारोहरेरिव सिद्धःसर्वार्थदःशाक्तोभृगूणां-
याज्यएवसः ९ यज्वापरमधर्मिष्ठःसदादानपरायणः ददौवित्तंभृगुभ्योसौकृत्वायज्ञाननेकशः १० धनि
नस्तेद्विजाजाताभृगवोनृपदानतः हयरत्नसमृद्ध्याढ्याःसंजाताःप्रथिताभुवि ११ स्वर्यातेनृपशार्दूले
कार्तवीर्यार्जुनेपुनः हैहयानिर्द्धनाजाताःकालेनमहतानृप १२ धनकार्यसमुत्पन्नेहैहयानांकदाचन या-
चितुंवैभिजग्मुस्तान्भृगूंस्तेहैहयान्नृप १३ विनयंक्षत्रियाःकृत्वाप्ययाचंतधनंबहु नददुस्तेतिलो
भार्त्तानास्तिनास्तीतिवादिनः १४ भूमौचनिदधुःकेचिद्भृगवोधनमुत्तमं ददौकेचिन्द्विजातिभ्योज्ञात्वाक्ष
त्रियतोभयं १५ कृत्वास्थानांतरेद्रव्यंब्राह्मणाभयविह्वलाः त्यक्त्वाश्रमान्ययुःसर्वेभृगवस्तृष्णयान्विताः १६
याज्यांश्चदुःखितान्दृष्ट्वानददुर्लोभमोहिताः पलायित्वागताःसर्वेगिरिदुर्गानुपाश्रिताः १७ ततस्तेहैहया
स्तानदुःखिताःकार्यगौरवात् भृगूणामाश्रमाञ्जग्मुर्द्रव्यार्थेक्षत्रियर्षभाः १८ भृगूंस्तुनिर्गतान्वीक्ष्यशू
न्यांस्त्यक्त्वागृहानथ चखनुर्भूतलंतेत्रद्रव्यार्थंहैहयाभृशं १९ खननाधिगतंवित्तंकेनचिद्भृगुवेश्मनि ददृशुःक्ष
त्रियाःसर्वेतद्वित्तंश्रमकर्शिताः २०

१२ १३ १४ १५ आश्रमान्गृहाणिययुः पर्वतादिषु १६ याज्यान्यजमानान् १७ १८ १९ खन-

तारवननकर्त्राकेनचित्पुरुषेण २० यत्रतत्रेति अन्येष्वपिस्थलेषुखननादुत्पन्नंभूरिद्रव्यमित्यर्थः २१ निर्भिद्यखनित्वेत्यर्थः २२ अति
चिन्वत्सुअतिशयेनान्वेषणंकुर्वत्सु निजघ्नुरिति युष्माकंनिकटेद्रव्येसतिनास्तिद्रव्यमितिभवद्भिः कथमुक्तमित्यपराधेनेत्यर्थः २३ २४

यत्रतत्रसमुत्पन्नंभूरिद्रव्यंमहीतलात् तदातेपार्श्वभागस्थब्राह्मणानांगृहाण्यपि २१ निर्भिद्यहैहयाद्र-
व्यंददृशुर्धनलिप्सया ब्राह्मणाश्चुक्रुशुःसर्वेभीताश्चशरणंगताः २२ अतिचिन्वत्सु विप्राणांभवनान्निसृ
तंबहु निजघ्नुस्तांच्छरैःकोपाद्द्विजांच्छरणागतान् २३ ययुस्तेगिरिदुर्गांश्चयत्रवैभृगवःस्थिताः आगर्भादनु
कृंततश्चेरुश्चैवमहीमिमां २४ प्राप्तान्प्राप्तान्भृगून्सर्वान्निजघ्नुर्निशितैःशरैः आबालवृद्धानपरानवमन्यच
पातकं २५ एवमुत्पाद्यमानेषुभार्गवेषुयतस्ततः हन्युर्गर्भांश्चनारीणांगृहीत्वाहैहयाभृशं २६ रुरुदुस्ताः
स्त्रियःकामंकुरर्यइवदुःखिताः गर्भाश्चकृंतितायासांक्षत्रियैःपापनिश्चयैः २७ अन्येप्याहुश्चतान्दृष्टान्मु
नयस्तीर्थवासिनः मुंचंतुक्षत्रियाःक्रोधंब्राह्मणेषुभयावहं २८ अयुक्तमेतदारब्धंभवद्भिःकर्मगर्हितं यं
द्गर्भान्भृगुपत्नीनांनिहन्युःक्षत्रियर्षभाः २९ अत्युग्रपुण्यपापानामिहैवफलमाप्नुयात् तस्माज्जुगुप्सितं
कर्मत्यक्तव्यंभूतिमिच्छता ३० तानाहुर्हैहयाःक्रुद्धामुनीनथदयापरान् भवंतःसाधवःसर्वेनार्थज्ञाःपाप
कर्मणां ३१ एभिर्हृतंधनंसर्वंपूर्वजानांमहात्मनां वंचयित्वाछलाभिज्ञैर्मणिपाटच्चौरैरिव ३२ एतेभ्यनार-
कादंभास्ताद्दशाबकवृत्तयः उत्पन्नेचमहाकार्येप्रार्थितावियेनते ३३ नददुःप्रार्थितंविप्राःपादस्वल्पमपि-
याचिताः नास्तीतिवादिनस्तस्मादुःखितान्वीक्ष्ययाजकान् ३४

२५ एवमुत्पाद्यमानेषुनश्यमानेषुब्राह्मणेषुपश्चाद्गर्भान्
हन्युरित्यर्थः २६ २७ २८ २९ ३० पापकारिणामर्थज्ञाअभिप्रायज्ञाभवंतोनेत्यर्थः ३१ पाटच्चौरैश्चौरैरिवेत्यर्थः ३२ ३३ पादस्वल्पमपीति एक

मुद्रिकायाः सपादमुद्रिकांदास्यामइतिपादद्दत्ध्येत्यर्थः याज्यकान् स्वार्थेकप्रत्ययोयाज्यानित्यर्थः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९
४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ कथंहैहयैर्धार्मिकैःस्वगुरवोहिंसिताइतियत्पृष्टंराज्ञातत्समाधानमाह लोभएवेत्यादिना

धनंप्राप्तंकार्तवीर्याद्भिक्षितंकेनहेतुना नकृताः क्रतवः किंतैर्दानंचार्थिषुभूरिशः ३५ नसंचितव्यंविप्रैस्तुध
नंक्वापिकदाचन यष्टव्यंविधिवद्देयंभोक्तव्यंचयथासुखं ३६ द्रव्येचौरभयंप्रोक्तंतथाराजभयंद्विजाः वन्हे-
र्भयंमहाघोरंतथाधूर्तभयंमहत् ३७ येनकेनाप्युपायेन धनंत्यजतिरक्षकं अथवासौमृतोयातिद्रव्यंत्यक्त्वा
त्वसद्गतिं ३८ पादेद्दन्द्यातथास्माभिः प्रार्थितंविनयान्वितैः तथापिलोभसंदिग्धैर्नदत्तंनःपुरोहितैः ३९
दानंभोगस्तथानाशोधनस्यगतिरीदृशी दानभोगौकृतीनांचनाशःपापात्मनांकिल ४० नदातानचयोभो
क्ताकृपणोगुप्तितत्परः राज्ञासौसर्वथादंड्योसंचकोदुःखभाङ्नरः ४१ तस्माद्वयंगुरूनेतान्वंचकान्
ब्राह्मणाधमान् हंतुंसमुद्यतांसर्वेनक्रोद्धव्यंमहात्मभिः ४२ व्यासउवाच इत्युक्त्वाहेतुमद्वाक्यंतानाश्वा
स्यमुनीनथ विचेरुश्चविचिन्वानाभृगुदारानुनेकशः ४३ भयार्ताभृगुपत्न्यस्तुहिमवंतंधराधरं प्रपेदिरे
रुदत्यश्चवेपमानाःकृशाभृशं ४४ एवंतेहैहयैर्विप्राःपीडिताधनकामुकैः निहताश्चयथाकामंसंर-
ब्धैःपापकर्मभिः ४५ लोभएवमनुष्याणांदेहसंस्थोमहारिपुः सर्वदुःखाकरःप्रोक्तोदुःखदःप्राणना
शकः ४६ सर्वपापस्यमूलंहि सर्वदातृष्णयान्वितः विरोधकृत्त्रिवर्णानांसर्वार्तिःकारणंतथा ४७ लो-
भात्त्यजतिधर्मंवैकुलधर्मंतथैवहि मातरंभ्रातरंहंतिपितरंबांधवंतथा ४८ गुरुंमित्रंतथाभार्यांपुत्रंचभगिनींत-
था लोभाविष्टोनकिंकुर्यादकृत्यंपापमोहितः ४९

४६ ४७ ४८ ४९

तथाक्रोधात्कामादहंकारात्किंन कुर्यादित्यन्वयः ५० ५१ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेषोडशोध्यायः १६ एकोनस-
प्ततिश्लोकैः श्रीदेवीरूपयाततः भृगुवंशास्थितिंप्रोच्यहैहयोत्पत्तिरुच्यते १ भृगूणांपत्न्योगिरिदुर्गादिषुगताइतिपूर्वाध्यायेउक्तं

क्रोधात्कामादहंकाराल्लोभएवमहारिपुः प्राणांस्त्यजतिलोभेनकिंपुनस्यादनावृतं ५० "पूर्वजास्तेमहारा
जधर्मज्ञाःसत्पथेस्थिताः पांडवाःकौरवाश्चैवलोभेननिधनंगताः १ यत्रभीष्मश्चद्रोणश्चकृपःकर्णश्चबाल्हि
कः भीमसेनोधर्मपुत्रस्तथैवार्जुनकेशवौ २ तथापियुद्धमत्युग्रंकृतंतैश्चपरस्परं कुटुंबकदनंभूरिकृतं
लोभातुरैरिह ३ हतोद्रोणोहतोभीष्मस्तथैवपांडवात्मजाः भ्रातरःपितरःपुत्राःसर्वेवैनिहताःरणे ॥ त-
स्माल्लोभाभिभूतस्तुकिंनकुर्यान्नरःकिल हैहयैर्निहताःसर्वेभृगवःपापबुद्धिभिः ५१ इतिश्रीदेवीभागवते
महापुराणेषष्ठस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६ जनमेजयउवाच कथंताश्चस्त्रियःसर्वाभृगूणांदुःखसागरात्
मुक्तावंशःपुनस्तेषांब्राह्मणानांस्थिरोभवत् १ हैहयैःकिंकृतंकार्यंहत्वाताऩ्ब्राह्मणानपि क्षत्रियैर्लोभसं
युक्तैःपापाचारैर्वदस्वतत् २ नतृप्तिरस्तिमेब्रह्मन्पिबतस्तेकथामृतं पावनंसुखदंनृणांपरलोकेफलप्रदं ३
व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकथांपापप्रणाशिनीं यथास्त्रियस्तुतामुक्तादुःखात्तस्माद्दुरत्ययात् ४
भृगुपत्न्योयदाराजन्हिमवंतंगिरिंगताः भयत्रस्तातिभम्राशाहैहयैःपीडिताभृशं ५ गौरींतत्रतुसंस्थाप्य
मृन्मयींसरितस्तटे उपोषणपराश्चक्रुर्निश्चयंमरणंप्रति ६ स्वप्नेगत्वातदादेवीप्राहताःप्रमदोत्तमाः युष्मासु
मध्येकस्याश्चिद्भविताचोरुजःपुमान् ७

तदुत्तरंजातंवृत्तंराजापृच्छति कथंताश्चेति कथंमुक्ताइत्यन्वयः किंचतेषां
ब्राह्मणानामनंतरंवंशःकथंस्थिरोभवत्अचलितइत्यर्थः १ किंच हैहयैरप्यनंतरंकिं कृतमितिपृच्छति हैहयैरिति २ ३ ४ ५ ६ ७

योयुष्मासुमध्येकस्याश्चित्स्त्रियःऊरुंभित्वापुमान्भविष्यतिसमदंशोभवतीतिभगवतीप्राहेत्याह मदंशइति शक्तिसंभिन्नोमच्छ-

मदंशशक्तिसंभिन्नःसवःकार्यंविधास्यति इत्यादिश्यपरांबासापश्चाद‌ंतर्हिताभवत् ८ जागृतास्तुततःसर्वा
मुदमापुर्वरांगनाः काचित्तासांभयोद्विग्नाकामिनीचतुराभृशं ९ दधारचोरुणेकेनगर्भंसाकुलसंन्दूये पला
यनपराहृष्टाक्षत्रियैर्ब्राह्मणीयदा १० विव्हलातेजसायुक्तातदातेदुद्रुवुर्भृशं गृह्यतांवध्यतांनारीसगर्भा-
यातिसत्वरा ११ इतिब्रुवंतःसंप्राप्ताःकामिनींखड्गपाणयः साभयार्तातुतान्दृष्ट्वारुरोदसमुपागतान् १२
गर्भस्यरक्षणार्थंसाचुक्रोशातिभयातुरा रुदतींमातरंश्रुत्वादीनांत्राणविवर्जितां १३ निराधारांक्रंदमा-
नांक्षत्रियैर्भृशतापितां गृहीतामिवसिंहेनसगर्भांहरिणींतथा १४ साश्रुनेत्रांवेपमानांसंक्रुध्य बालक-
स्तदा भित्वोरुंनिर्जगामाशुगर्भःसूर्यइवापरः १५ मुष्णन्दृष्टीःक्षत्रियाणांतेजसाबालकःशुभः दर्शना-
त्बालकस्याशुसर्वेजाताविलोचनाः १६ बभ्रमुर्गिरिदुर्गेषुजन्मांधाइवक्षत्रियाः चिंतितंमनसासर्वैःकि
मेतदितिसांप्रतं १७ सर्वेचक्षुर्विहीनायज्जाताःस्मबालदर्शनात् ब्राह्मण्यास्तुप्रभावोयंसतीव्रतबलंम
हत् १८ क्षणाद्धामोघसंकल्पाःकिंकरिष्यंतिदुःखिताः इतिसंचिंत्यमनसानेत्रहीनानिराश्रयाः १९
ब्राह्मणींशरणंजग्मुर्हैहयागतचेतसः प्रणेमुस्तांभयत्रस्ताःकृतांजलिपुटाश्चते २० ऊचुश्चैनांभयोद्वि
ग्नांदृष्ट्यर्थंक्षत्रियर्षभाः प्रसीदसुभगेमातःसेवकास्तेवयंकिल २१

क्तियुक्तइत्यर्थः ८ ९ दधारेति इयमपि
शक्तिस्तस्याःश्रीभगवत्यनुग्रहादेवलब्धेतिबोध्यं १० ११ १२ १३ १४ १५ मुष्णन्नपहरन्पराशक्त्यंशत्वात्विलोच-
नाअंधाः १६ सांप्रतमस्मिन्कालेकिमेतदित्यर्थः १७ १८ १९ २० २१ ७

२२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ हेपुत्रकाहेराजानः ३३ ३४ गर्भस्थेनानेनेत्यर्थः ३५ कुतःप्रतापोयंबा-

कृतापराधारंभोरुक्षत्रियाःपापबुद्धयः दर्शनात्तवतन्वंगिजाताःसर्वेविलोचनाः २२ मुखंतेनैवपश्यामोजन्मांधाइव
भामिनि अद्भुतंतेतपोवीर्यंकिंकुर्मःपापकारिणः २३ शरणंतेप्रपन्नाःस्मदेहिचक्षूंषिमानदे अंधत्वंमरणादुग्रंकृपां
कर्तुंत्वमर्हसि २४ पुनर्दृष्टिप्रदानेनसेवकान्क्षत्रियान्कुरु उपरम्यचगच्छेमसहिताःपापकर्मणः २५ अतःपरं
नकर्तव्यमीदृशंकर्मकर्हिचित् भार्गवाणांतुसर्वेषांसेवकाःस्मवयंकिल २६ अज्ञानाद्यत्कृतंपापंक्षंतव्यंतत्त्वया
धुना वैरंनातःपरंक्वापिभृगुभिःक्षत्रियैःसह २७ कर्त्तव्यंशपथैःसम्यग्वर्तितव्यंतुहेहयैः सपुत्राभवसुश्रोणि
प्रणताःस्मवयंचते २८ प्रसादंकुरुकल्याणिनद्विष्यामःकदाचन व्यासउवाच इतितेषांवचःश्रुत्वाब्राह्मणीविस्मया
न्विताऽऽश्वतानाहप्रणतान्दुःस्थानाश्वास्यगतलोचनान् गृहीतानमयादृष्टिर्युष्माकंक्षत्रियाःकिल ३० नाहंरुषा-
न्वितासत्यंकारणंशृणुताद्ययत् अयंचभार्गवोनूनमूरुजःकुपितोद्यवः ३१ चक्षूंषितेनयुष्माकंस्तंभितानिरुषा
नृपाः स्वबंधून्निहतान्ज्ञात्वागर्भस्थानपिक्षत्रियैः ३२ अनागसोधर्मपरांस्तापसान्धनकाम्यया गर्भानपिय
दायूयंभृगूणांघ्नतपुत्रकाः ३३ तदायमूरुणागर्भोमयावर्षशतंधृतः षडंगश्चाखिलोवेदोगृहीतोनेनचांजसा
३४ गर्भस्थेनापिबालेनभृगुवंशविवृद्धये सोपिपितृवधान्नूनंक्रोधेद्धोहंतुमिच्छति ३५ भगवत्याःप्रसादेन
जातोयंममबालकः तेजसायस्यदिव्येनचक्षूंषिमुषितानिवः ३६ तस्मादौर्वंसुतंमेद्ययाचध्वंविनयान्विताः
प्रणिपातेनतुष्टोसौदृष्टिंवःप्रतिमोक्ष्यति ३७ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वावचनंतस्याहेहयास्तुष्टुवुश्चतं प्रणेमुर्विनयो
पेताऊरुजंमुनिसत्तमं ३८

लस्येतिचेत्तत्राह भगवत्याइति ३६ औौर्वमूरुभवं ३७ ३८ ७ ७ ७

ममाख्यानकृतंवचः ममाख्यानेनकृतंलब्धमिदंवक्ष्यमाणंवचनमित्यर्थः तद्वैराग्यार्थेपठध्वमित्यभिप्रायः ३९ किंतद्वचनंतदाह अवश्यंभावि

सुसंतुष्टोबभूवाथतानुवाचविचक्षुषः गच्छध्वंस्वगृहान्भूपाममाख्यानकृतंवचः ३९ अवश्यंभाविभावास्तेभवं
तिदेवनिर्मिताः नात्रशोकस्तुकर्तव्यःपुरुषेणविजानता ४० पूर्ववद्दृषयःसर्वेप्राप्नुवंतुयथासुखं व्रजंतुवि
गतक्रोधाभवनानियथासुखं ४१ इतितेनसमादिष्टाहैहयाःप्राप्तलोचनाः और्वमामंत्र्यजग्मुस्तेसदनानियथारु
चि ४२ ब्राह्मणीतंसुतंदिव्यंगृहीत्वास्वाश्रमंगता पालयामासभूपालतेजस्विनमतंद्रिता ४३ एवंतेकथितंरा
जन्भृगूणांतुविनाशनं लोभाविष्टैःक्षत्रियैश्चयत्कृतंपातकंकिल ४४ जनमेजयउवाच श्रुतंमयामहत्कर्म
क्षत्रियाणांचदारुणं कारणंलोभएवात्रदुःखदश्चोभयोस्तुसः ४५ किंचित्प्रष्टुमिहेच्छामिसंशयंवासवीसुत हैं
हयास्तेकथंनाम्नाख्याताभुविनृपात्मजाः ४६ यदोस्तुयादवाःकामंभरताद्भारतास्तथा हैहयःकोपिराजाभूत्ते
षांवंशेप्रतिष्ठिताः ४७ तदहंश्रोतुमिच्छामिकारणंकरुणानिधे हैहयास्तेकथंजाताःक्षत्रियाःकेनकर्मणा ४८
व्यासउवाच हैहयानांसमुत्पत्तिंशृणुभूपसविस्तरां पुरातनांसुपुण्यांचकथांपापप्रणाशिनीं ४९ कस्मिंश्चित्सम
येभूपसूर्यपुत्रःसुशोभनः रेवंतनामाविख्यातोरूपवानमितप्रभः ५० उच्चैःश्रवसमारुह्यहयरत्नंमनोहरं ज
गामविष्णुसदनंवैकुंठंभास्करात्मजः ५१ भगवद्दर्शनाकांक्षीहयारूढोयदागतः हयस्थस्तुयदादृष्टोलक्ष्म्या
सौरविनंदनः ५२ रमावीक्ष्यहयंदिव्यंभ्रातरंसागरोद्भवं रूपेणविस्मितातस्यतस्थौस्तंभितलोचना ५३ भ
गवानपितंदृष्ट्वाहयारूढंमनोहरं आगच्छंतंरमांविष्णुःपप्रच्छप्रणयात्प्रभुः ५४ ७ ७ ७

भावाइति ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४

स्मरतेजस्तनुःस्मरवत्तेजोयस्याः सातनुर्यस्येत्यर्थः ५५ ५६ ५७ हरिमश्वंदृष्ट्वा ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

कोयमायातिचार्वंगिहयारूढइवापरः स्मरतेजस्तनुःकांतेमोहयन्भुवनत्रयं ५५ प्रेक्ष्यमाणानदालक्ष्मीस्त-
च्चित्तादैवयोगतः नोवाचवचनंकिंचित्स्पृष्टापिचपुनःपुनः ५६ व्यासउवाच अश्वासक्तमतिंवीक्ष्यकामिनीम-
तिमोहितां पश्यंतींपरमप्रेम्णाचंचलाक्षींचचंचला ५७ तामाहभगवान्क्रुद्धःकिंपश्यसिसुलोचने मोहिता-
चहरिंदृष्ट्वापृष्टानैवाभिभाषसे ५८ सर्वत्ररमसेयस्माद्रमातस्माद्भविष्यसि चंचलत्वाच्चलेत्येवंसर्वथैवन
संशयः ५९ प्राकृताचयथानारीनूनंभवतिचंचला तथात्वमपिकल्याणिस्थिरानैवकदाचन ६० त्वंहयंमत्स-
मीपस्थासमीक्ष्ययदिमोहिता वडवाभववामोरुमर्त्यलोकेतिदारुणे ६१ इतिशप्तारमादेवीहरिणादैवयोगतः
रुरोदवेपमानासाभयभीतातिदुःखिता ६२ तमुवाचरमानाथंशंकितात्वारुहासिनी प्रणम्यशिरसादेवंस्वप
तिंविनयान्विता ६३ देवदेवजगन्नाथकरुणाकरकेशव स्वल्पेऽपराधेगोविंदकस्माच्छापंददासिमे ६४ न
कदाचिन्मयादृष्टःक्रोधस्तेहीदृशःप्रभो क्वगतस्तेमयिस्नेहःसहजोनतुनश्वरः ६५ वज्रपातस्तुशत्रौवैकर्त्त
व्योनसुहृज्जने सदाहंवरयोग्यातेशापयोग्याकथंकृता ६६ प्राणांस्त्यक्ष्यामिगोविंदपश्यतोऽद्यतवाग्रतः
कथंजीवेत्वयाहीनाविरहानलतापिता ६७ प्रसादंकुरुदेवेशशापादस्मात्सुदारुणात् कदामुक्तासमीपंते
प्राप्नोमिसुखदंविभो ६८ हरिरुवाच यदातेभविताप्रुत्रःपृथिव्यांमत्समःप्रिये तदामांप्राप्यतन्वंगिसुखिता
त्वंभविष्यसि ६९ इतिश्रीदेवीभागवतेम०पु०षष्ठस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

६८ ६९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुहैहयस्यकथोच्यते भगवत्याः प्रसादेनवंशोयमितिकीर्त्यते १ भगवनालक्ष्म्यांशप्तायामनंतरंकिं वृत्तंजातामिति

जनमेजयउवाच इतिशप्ताभगवतासिंधुजाकालयोगतः कथंसावडवाजातारेवंतेनचकिंकृतं १ कस्मिन्देशे
स्थितादेवीवडवारूपधारिणी संस्थितैकाकिनीबालापरोषितपतिकायथा २ कालंकियंतमायुष्मन्वियुक्ता
पतिनारमा संस्थिताविजनेरण्येकिंकृतंचतयापुनः ३ समागमंकदाप्राप्तावासुदेवस्यसिंधुजा पुत्रःकथंत-
याप्राप्तोनारायणवियुक्तया ४ एत दृत्तांतमार्यैशकथयस्वसविस्तरं श्रोतुकामोस्मिविप्रेंद्रकथाख्यानम
नुत्तमं ५ सूतउवाच इतिपृष्टस्तदाव्यासःपरिक्षित्तनयेनवै कथयामासभोविप्राःकथामेतांसुविस्तरां ६
व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकथांपौराणिकींशुभां पावनींसुखदांकर्णेविशदाक्षरसंयुतां ७ रेवंतस्तु
रमांदृष्ट्वाशप्तांदेवेनकामिनीं भयार्तःप्रययौदूरात्प्रणम्यजगतांपतिं ८ पितुःसकाशंत्वरितोवीक्ष्यकोपंजगे
त्पतेः निवेदयामासकथांभास्करायसशापजां ९ दुःखितासारमादेवीप्रणम्यजगदीश्वरं आज्ञप्तामानुषंलो
कंप्राप्ताकमललोचना १० सूर्यपत्न्यातपस्तप्तंयत्रपूर्वंसुदारुणं तत्रैवसायययावाशुवडवारूपधारिणी ११ का
लिंदीतमसासंगेसुपर्णाक्षस्यचोत्तरे सर्वकामप्रदेस्थानेसुरम्यवनमंडिते १२ तत्रस्थितामहादेवंशंकरंवां-
छितप्रदं दध्यौचैकेनमनसाशूलिनंचंद्रशेखरं १३ पंचाननंदशभुजंगौरीदेहार्द्धधारिणं कर्पूरगौरदेहाभं-
नीलकंठंत्रिलोचनं १४ व्याघ्राजिनधरंदेवंगजचर्मोत्तरीयकं कपालमालाकलितंनागयज्ञोपवीतिनं १५

पृच्छति इतिशप्तेति १ २ ३ ४ ५ ६ कर्णेकर्णयोरित्यर्थः ७ ८ ९ रेवंतकथांसमाप्यरमायाःकथामाह दुःखितेति १० सूर्य
पत्न्याछायया ११ तदेवस्थलमाह कालिंदीतमसेति तमसानाम्नीनदी १२ १३ १४ १५ ७

१६ परंदेवंमहादेवं १७ १८ अश्विनीवडवा १९ २० २१ २२ यादृशस्तादृशइति यादृशोस्तिसाधुर्वाऽसाधुर्वातादृशः सेव्य

सागरस्यसुताकृत्वाहयीरूपंमनोहरं तस्मिंस्तीर्थेरमादेवी चकारदुश्चरंतपः १६ ध्यायमानापरंदेवंवैराग्यंसमुपाश्रिता दिव्यंवर्षसहस्रंतु गतंतत्रमहीपते १७ ततस्तुष्टोमहादेवोवृषारूढस्त्रिलोचनः प्रत्यक्षोभून्महेशानः पार्वतीसहितः प्रभुः १८ तत्रेत्यसगुणःशंभुस्तामाहहरिवल्लभां तपस्यंतींमहाभागामश्विनीरूपधारिणीं १९ किंतपस्यसिकल्याणिजगन्मातर्वदस्वमे सर्वार्थदःपतिस्तेस्ति सर्वलोकविधायकः २० हरिंत्यक्त्वाद्यमांकस्मात्स्तौषिदेविजगत्पतिं वासुदेवंजगन्नाथंभुक्तिमुक्तिप्रदायकं २१ वेदोक्तंवचनंकार्यंनारीणांदेवताप-तिः नान्यस्मिन्सर्वथाभावःकर्तव्यःकर्हिचित्क्वचित् २२ पतिशुश्रूषणंस्त्रीणांधर्मएवसनातनः यादृशस्तादृशःसेव्यःसर्वथाशुभकाम्यया २३ नारायणस्तुसर्वेषांसेव्योयोग्यःसदैवहि तंत्यक्त्वादेवदेवेशंकिंमांध्याय-सिसिंधुजे २४ लक्ष्मीरुवाच आशुतोषमहेशानशप्ताहंपतिनाशिव मांसमुद्धरदेवेशशापादस्माद्दयानिधे २५ तदोक्तंहरिणाशंभोशापानुग्रहकारणं विज्ञप्तेनमयाकामंदयायुक्तेनविष्णुना २६ यदातेभविता पुत्रस्तदाशापस्यमोक्षणं भविष्यतिचवैकुंठवासस्तेकमलालये २७ इत्युक्त्वाहंतपस्तप्तुमागतास्मितपोव-ने आराधितोमयादेवत्वंसर्वार्थप्रदायकः २८ पतिसंगंविनापुत्रंदेवदेवलभेकथं सतुतिष्ठतिवैकुंठेत्य-क्त्वादीनामनागसं २९ वरंमेदेहिदेवेशयदितुष्टोसिशंकर तवतस्यद्विधाभावोनास्तिनूनंकदाचन ३०

इत्यर्थः २३ २४ आशुतोषशीघ्रंप्रसादकर २५ तदोक्तमिति यदाशापोदत्तस्तदा मयाप्रार्थितेनविष्णुनोक्तमित्यर्थः

२६ २७ २८ वामांस्त्रियमनागसमनपराधिनीं २९ ३० ६५ ७

यस्त्वंसोसौविष्णुः योसौविष्णुः सत्वमित्यर्थः ३१ अन्यथायुवयोः शिवविष्ण्वोर्भेदसत्त्वे ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

मयैतद्गिरिजाकांतज्ञातंपत्युःपुरोहर यस्त्वंसोऽसौपुनर्योसौसत्वंनास्त्यत्रसंशयः ३१ एकत्वंचमयाज्ञात्वाम-यातेस्मरणंकृतं अन्यथाममदोषस्त्वामाश्रयंत्याभवेच्छिव ३२ शिवउवाच कथंज्ञातस्त्वयादेविममतस्यचसु-दरि ऐक्यभावोहरेर्नूनंसत्यमेवदसिंधुजे ३३ एकत्वंचनजानंतिदेवाश्चमुनयस्तथा ज्ञानिनोवेदतत्त्वज्ञाः कुतर्कोपहताःकिल ३४ मद्भक्तावासुदेवस्यनिंदकाबहवस्तथा विष्णुभक्तास्तुबहवोममनिंदापरायणाः ३५ भवंतिकालभेदेनकलौदेविविशेषतः कथंज्ञातस्त्वयाभद्रेदुर्ज्ञेयोत्यकृतात्मभिः ३६ सर्वथालैक्यभावस्तु हरेर्ममचदुर्लभः व्यासउवाच इतिसाशंभुनापृष्टातुष्टेनहरिवल्लभा ३७ वृत्तांतंतस्यविज्ञातंप्रवक्तुमुपचक्र मे शिवंप्रतिरमातत्रप्रसन्नवदनाभृशं ३८ लक्ष्मीरुवाच एकदादेवदेवेशविष्णुर्ध्यानपरोरहः दृष्टोम-यातपःकुर्वन्पद्मासनगतोयदा ३९ तदाहंविस्मितादेवंतमपृच्छंपतिंकिल प्रबुद्धंसुप्रसन्नंचज्ञात्वावि नयपूर्वकं ४० देवदेवजगन्नाथयदाहंनिर्गतार्णवात् मथ्यमानात्सुरैर्दैत्यैःसर्वैर्ब्रह्मादिभिःप्रभो ४१ वी क्षिताश्चमयासर्वेपतिकामतयातदा वृतस्त्वंसर्वदेवेभ्यःश्रेष्ठोसीतिविनिश्चयात् ४२ त्वंकंध्यायसिसर्वे-शसंशयोयंमहान्मम प्रियोसिकैटभारेमेकथयस्वमनोगतं ४३ विष्णुरुवाच शृणुकांतेप्रवक्ष्यामियंध्या यामिसुरोत्तमं आशुतोषंमहेशानंगिरिजावल्लभंहृदि ४४ कदाचिद्देवदेवोमांध्यायत्यमितविक्रमः ध्यायाम्यहंचदेवेशंशंकरंत्रिपुरांतकं ४५ शिवस्याहंप्रियःप्राणःशंकरस्तुतथामम उभयोरंतरंनास्तिमि थःसंसक्तचेतसोः ४६

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६

नरकंयांतितेनूनंयेद्विषंतिमहेश्वरं भक्तामम विशालाक्षिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहं ४७ इत्युक्तंदेवदेवेनविष्णुना
प्रभविष्णुना एकांतेकिलपृष्टेनमयाशैलसुताप्रिय ४८ तस्मात्त्वांवल्लभांविष्णोर्ज्ञात्वाध्यानवतीत्यहं तथा-
कुरुमहेशानयथामेप्रियसंगमः ४९ व्यासउवाच इतिश्रियोवचःश्रुत्वाप्रत्युवाचमहेश्वरः तामाश्वास्यप्रि
यैर्वाक्यैर्यथार्थवाक्यकोविदः ५० स्वस्थाभवपृथुश्रोणितुष्टोहंतपसातव समागमस्तेपतिनाभविष्यतिन
संशयः ५१ अत्रैवहयरूपेणभगवाञ्जगदीश्वरः आगमिष्यतितेकामंपूर्णंकर्तुंमयेरितः ५२ तथाहंप्रेर
यिष्यामितंदेवंमधुसूदनं यथासौहयरूपेणत्वामेष्यतिमदातुरः ५३ पुत्रस्तेभवितासुभ्रुनारायणसमःक्षि
तौ भविष्यतिसभूपालःसर्वलोकनमस्कृतः ५४ सुतंप्राप्यमहाभागेत्वंतेनपतिनासह गंतासिदिविवै-
कुंठंप्रियातस्यभविष्यसि ५५ एकवीरेतिनाम्नासौख्यातिंयास्यतितेसुतः तस्मात्तुहैहयोवंशोभुविवि
स्तारमेष्यति ५६ परंतुविस्मृतासित्वंत्वद्धृदिस्थांपरमेश्वरीं मदांधामत्तचित्ताचतेनतेफलमीदृशं ५७ अत-
स्तद्दोषशांत्यर्थंत्वद्धृदिस्थांपरदेवतां शरणंयाहिसर्वात्मभावेनजलधेःसुते ५८ अन्यथातवचित्तंतुकथंग-
च्छेद्धयोत्तमे व्यासउवाच इतिदत्त्वावरंदेव्यैभगवान्भैलजापतिः ५९ अंतर्धानंगतःसाक्षाद्रुमयासहि-
तःशिवः सापितत्रैवचार्वंगीसंस्थिताकमलासना ६० ध्यायंतीचरणांभोजंदेव्याःपरमशोभनं देवासुरशिरोरत्न
निघृष्टनखमंडलं ६१ परंत्वेतत्कार्यसिद्ध्यर्थमहमेकंरहस्यंवदामितच्छृण्वित्याह परंतु विस्मृतासित्वमिति ५७ ५८ अन्यथेति यदि-
सच्चिदानंदरूपिण्यांभगवत्यांतवचित्तमासक्तंस्यात्तर्हिहयोत्तमेसूर्यस्याश्वेकथंचित्तंगतंस्यात्तस्माद्भगवत्यांतवचित्तस्यासक्तिर्नास्तीत्यर्थः ५९ ६० निघृ

ष्टनखमंडलंचरणांभोजमित्यर्थः ६१ ६२ इति॰दे॰भा॰टी॰ षष्ठस्कंधे अष्टादशोऽध्यायः १८ पंचाधिकैश्च पंचाशत्पद्यैरथ हरेर नात् अभिन्याभभ·

प्रेमगद्गदयावाचातुष्टावचमुहुर्मुहुः प्रतीक्ष्यमाणाभर्तारंहयरूपधरंहरिं ६२ इतिश्रीदेवीभा॰ म॰ षष्ठस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः १८ व्यासउ॰ तस्यैदत्त्वावरंशंभुः कैलासंत्वरितोययौ रम्यंदेवगणैर्जुष्टमप्सरोभिश्चमंडितं १ तत्रगत्वा चित्ररूपंगणंकार्यविशारदं प्रेषयामासवैकुंठेलक्ष्मीकार्यार्थसिद्धये २ शिवउ॰ चित्ररूपहरिंगत्वाब्रूहित्वंवचनान्मम यथासौदुःखितांपत्नींविशोकांचकरिष्यति ३ इत्युक्तश्चित्ररूपोथनिर्जगामत्वरान्वितः वैकुंठंपरमंस्थानंवैष्णवैश्चगणैर्वृतं ४ नानाद्रुमगणाकीर्णवापीशतविराजितं संजुष्टंहंसकारंडमयूरशुककोकिलैः ५ उच्चप्रासादसंयुक्तंपताकाभिरलंकृतं नृत्यगीतकलापूर्णमंदारद्रुमसंयुतं ६ बकुलाशोकतिलकचंपकालिविमंडितं कूजितैर्विहगानांतुकर्णाल्हादकरैर्युतं ७ संवीक्ष्यभवनंविष्णोर्द्वास्थौप्राहप्रणम्यच जयविजयनामानौवेत्रपाणीस्थितावुभौ ८ चित्ररूपउवाच भोनिवेदयतांशीघ्रंहरयेपरमात्मने दूतंप्राप्तंहरस्यात्रप्रेरितंशूलपाणिना ९ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यजयःपरमबुद्धिमान् गत्वाहरिंप्रणम्याहकृतांजलिपुटःपुरः १० देवदेवरमाकांतकरुणाकरकेशव द्वारितिष्ठतिदूतोत्रशंकरस्यसमागतः ११ आज्ञापयप्रवेष्टव्योनवेतिगरुडध्वज चित्ररूपधरोप्यस्तिनजानेकार्यगौरवं १२ इत्याकर्ण्यहरिःप्राहजयंप्रज्ञातकारणः प्रवेशयात्ररुद्रस्यभृत्यंसमयसंस्थितं १३ इत्याकर्ण्यजयस्तूर्णंगत्वातंपरमाद्भुतं एहीत्याकारयामासजयःशंकरसेवकं १४ प्रवेशितोजयेनाथचित्ररूपस्तथाकृतिः प्रणम्यदंडवद्विष्णुंकृतांजलिपुटःस्थितः १५

वत्पुत्रइतिसम्यगिहोच्यते १ शंभुवरदानोत्तरंजातंवृत्तंव्यासआह तस्यै दत्त्वेति १ २ ३ ४ ५ ६ चंपकालिश्चंपकपंक्तिः ७ ८ ९ १० ११ १२ प्रज्ञातकारणः सर्वज्ञत्वात् १३ १४ ७ ७ ७

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ अरिमंडलेशत्रुमंडलेनिंदितमित्यर्थः

दृष्ट्वातंविस्मयंप्राप्भगवान्गारुडध्वजः चित्ररूपधरंशंभोःसेवकंविनयान्वितं १६ पप्रच्छतंस्मितंकृत्वाचित्ररूपं
रमापतिः कुशलंदेवदेवस्यसकुटुंबस्यचानघ १७ कस्मात्त्वंप्रेषितोस्यत्रब्रूहिकार्यंहरस्यकिं अथवादेवतानांच
किंचित्कार्यंसमुत्थितं १८ दूतउवाच किमज्ञातंतवास्तीहसंसारेगरुडध्वज वर्तमानंत्रिकालज्ञयदहंप्रब्रवीमिवै
१९ प्रेषितोस्मिभवेनात्रविज्ञप्तुंत्वांजनार्दन हरस्यवचनाद्वाक्यंप्रब्रवीमित्वयिप्रभो २० तेनोक्तमेतद्देवेशभार्यातै
कमलालया तपस्तपतिकालिंदीतमसासंगमेविभो २१ हयीरूपधरादेवीसर्वार्थसिद्धिदायिनी ध्यातुंयोग्यामरग
णैर्मानवैर्यक्षकिन्नरैः २२ विनातयानरःकोपिसुखभागीभवेद्भुवि तांत्यक्त्वापुंडरीकाक्षप्राप्नोषिकिंसुखंहरे २३
दुर्बलोपिस्त्रियंयातिनिर्धनोपिजगत्पते विनापराधंचविभोकिंत्यक्ताजगदीश्वरी २४ दुःखंप्राप्नोतिसंसारे
यस्यभार्याजगद्गुरो धिक्तस्यजीवितंलोकेनिंदितंत्वरिमंडले २५ सकामारिपवस्तेघदृष्ट्वातांदुःखितांभृशं
त्वांवियुक्तंचरमयाहसिष्यंतिदिवानिशं २६ रमांरमयदेवेशत्वदुत्संगगतांकुरु सर्वलक्षणसंपन्नांसुशीलां-
चसुरूपिणीं २७ सुखितोभवतांप्राप्यवल्लभांचारुहासिनीं कांताविरहजंदुःखंस्मराम्यहमनातुरः २८
ममभार्यामृताविष्णोदक्षयज्ञेसतीयदा तदाहंदुःसहंदुःखंभुक्तवानंबुजेक्षण २९ संसारेस्मिन्नरःकोपिमा
भून्मत्सदृशोपरः मनसाकरवंशोकंतस्याविरहपीडितः ३० कालेनमहताप्राप्तामयागिरिसुतापुनः तपस्त
प्त्वातिदुःसाध्यंदग्ध्वाकामंरुषाविभो ३१ हरेकिंसुखमापन्नंत्वयासंत्यज्यकामिनीं एकाकीतिष्ठताकालंसहस्र
वत्सरात्मकं ३२

२५ दुःस्थितांदुःखितामित्यर्थः रमयावियुक्तंत्वामित्यन्वयः २६ २७ स्मराम्यहमितिशिवोक्तिः २८ २९ ३० ३१
३२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० वडवायाइदंवाडवं ४१ ४२ ४३ ४४ सदयंममममनः सुतंत्यक्त्वागंतुंक

गत्वाश्वास्यमहाभागांसमानयनिजालयं माभूत्कोपीहसंसारेविमुक्तोरमयातया ३३ कृत्वातुरगरूपंत्वंभजना
त्कमलालयां उत्पाद्यपुत्रमायुष्मंस्तामानयशुचिस्मितां ३४ व्यासउवाच हरिराकर्ण्यतद्वाक्यंचित्ररूपस्यभा
रत तथेत्युक्त्वातुतंदूतंप्रेषयामासशंकरं ३५ गतेदूतेथभगवान्वैकुंठात्कामसंयुतः जगामधृत्वातत्राशुवा
जिरूपंमनोहरं ३६ यत्रसावडवारूपंकृत्वातपतिसिंधुजा विष्णुस्तंदेशमासाद्यतामपश्यन्हयींस्थितां ३७
सापितंवीक्ष्यगोविंदंहयरूपधरंपतिं ज्ञात्वावीक्ष्यस्थितासाध्वीविस्मितासाश्रुलोचना ३८ तयोस्तुसंगमस्तत्र
प्रवृत्तोमन्मथार्त्तयोः कालिंदीतमसासंगेपावनेलोकविश्रुते ३९ सगर्भासातदाजातावडवाहरिवल्लभा सुषुवे
सुंदरंबालंतत्रैवसुगुणोत्तरं ४० तामाहभगवान्वाक्यंप्रहस्यसमयाश्रितं त्यजाद्यवाडवंदेहंपूर्वदेहाभवाधुना
४१ गमिष्यावःस्ववैकुंठमावांकृत्वानिजंवपुः तिष्ठत्वत्रकुमारोयंत्वयाजातःसुलोचने ४२ लक्ष्मीरुवा॰
स्वदेहसंभवंपुत्रंकथंहित्वाव्रजाम्यहं स्नेहःसुदुस्त्यजःकामंस्वात्मजस्यसुरर्षभ ४३ कागतिःस्यादमेयात्म
न्बालस्यास्यनदीतटे अनाथस्यासमर्थस्यविजनेल्पतनोरिह ४४ अनाश्रयंसुतंत्यक्त्वाकथंगंतुंमनोमम स-
मर्थंसदयंस्वामिन्भवेदंबुजलोचन ४५ दिव्यदेहौततोजातौलक्ष्मीनारायणावुभौ विमानवरसंविष्टौस्तूयमानौ
सुरैर्दिवि ४६ गंतुकामंपतिंप्राहकमलाकमलापतिं गृहाणेमंसुतंनाथनाहंशक्तास्मिहापितुं ४७ प्राणप्रियो-
स्तिमेपुत्रःकांत्यात्वत्सदृशःप्रभो गृहीत्वैनंगमिष्यावोवैकुंठंमधुसूदन ४८ हरिरुवाच माविषादंप्रियेकर्तुंत्वम
र्हसिवरानने तिष्ठत्वयंसुखेनात्ररक्षामेविहितात्विह ४९ थंसमर्थंभवेदित्यन्वयः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधे एकोनविंशोऽध्यायः १९ चतुर्भिरधिकैः पंचाशद्भिः पद्यैः सुत

कार्यंकिमपिवामोरुवर्ततेमहदद्भुतं निबोधकथयाम्यद्यसुतस्यात्रविमोचने ५० तुर्वसुर्नामविख्यातोययातिन
नुजोभुवि हरिवर्मेतिपित्रास्यकृतंनामसुविश्रुतं ५१ सराजापुत्रकामोद्यतपस्तपतिपावने तीर्थेवर्षशतंजातंन
स्यवैकुर्वतस्तपः ५२ तस्यार्थेनिर्मितः पुत्रोमयायंकमलालये तत्रगत्वानृपंसुभ्रुप्रेरयिष्यामिसांप्रतं ५३ त-
स्मैदास्याम्यहंपुत्रंपुत्रकामस्यकामिनि गृहीत्वास्वगृहंराजाप्रापयिष्यतिबालकं ५४ व्यासउ० इत्याश्वास्य
प्रियांपद्मांकृत्वारक्षांचबालके विमानवरमारुह्यप्रययौप्रिययासह ५५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कं
धेएकोनविंशोऽध्यायः १९ जनमेजयउवाच संशयोयंमहानत्रजातमात्रः शिशुस्तथा मुक्तः केनगृहीतोसा
वेकाकीविजनेवने १ कागतिस्तस्यबालस्यजातासत्यवतीसुत व्याघ्रसिंहादिभिर्हिंस्रैर्गृहीतोनातिबालकः
२ व्यासउवाच लक्ष्मीनारायणौतस्मात्स्थानाच्चचलितौयदा तदैवतत्रचंपाख्यः प्राप्तोविद्याधरः किल ३
विमानवरमारूढः कामिन्यासहितोनृप मदनालसयाकामंक्रीडमानोयदृच्छया ४ विलोक्यतंशिशुंभूमावेका
किनमनुत्तमं देवपुत्रप्रतीकाशंरममाणंयथासुखं ५ विमानात्तरसोत्तीर्यचंपकस्तंशिशुंजवात् जग्राहेचसुदं
प्रापनिधिंप्राप्ययथाधनः ६ गृहीत्वाचंपकः प्रादाद्देव्यैतंमदनोपमं मदनालसायैबालंजातमात्रंमनोहरं ७ सा-
गृहीत्वाशिशुंप्रेम्णासरोमांचासविस्मया मुखंचुचुंबबालस्यकृत्वातुहृदयेभृशं ८ आलिंगितश्चुंबितश्च
तयासोप्रीतिपूर्वकं उत्संगेचकृतस्तन्व्यापुत्रभावेनभारत ९ स्यह हरेः कथानकंसम्यग्जयीजातस्यचोच्यते १ सुतमरण्ये
त्यक्त्वानारायणेगतेसतिसंशयितोराजापृच्छति संशयोयमिति १ नातिबालकइति अतिबालकोव्याघ्रादिभिः कथंनभक्षितइत्यर्थः २ ३ ४ ५
६ ७ ८ तन्व्याकृशांग्या ९ ५

१० त्र्यंबकपाणिनात्र्यंबकं धनुस्तत्पाणौयस्यतेनशिवेन ११ १२ अमुंपुत्रंकरिष्यामिवेदमंत्रेणेत्यर्थः १३ तांगृहीत्वा तंचबालकं

कृत्वांकेतौसमारूढौविमानंदंपतीमुदा पतिंपप्रच्छचार्वंगीप्रहस्यमदनालसा १० कस्यायंबालकः कांतत्यक्तः के
नचकानने पुत्रोयंममदेवेनदत्तस्त्र्यंबकपाणिना ११ चंपकउवाच प्रियेगत्वाद्यपृच्छेयंशक्रंसर्वज्ञमाशुवै देवो
वादानवोवापिगंधर्वोवाशिशुः किल १२ तेनाज्ञप्तः करिष्यामिपुत्रंप्राप्तंवनादमुं अदृष्ट्वानैवकर्तव्यंकार्यंकिंचि-
न्मयाध्रुवं १३ इत्युक्त्वातांगृहीत्वातंविमानेनाथचंपकः ययौशक्रपुरंतूर्णंहर्षेणोत्फुल्ललोचनः १४ प्रणम्य
पादयोः प्रीत्याचंपकस्तुशचीपतिं निवेद्यबालकंप्राहकृतांजलिपुटः स्थितः १५ देवदेवमयालब्धस्तीर्थेपरमपा
वने कालिंदीतमसासंगेबालकोयंसमप्रभः १६ कस्यायंबालकः कांतः कथंत्यक्तः शचीपते आज्ञाचेत्तवदे
वेशकुर्वेहंबालकंसुतं १७ अतीवसुंदरोबालः प्रियायावल्लभः सुतः कृत्रिमस्तुसुतः प्रोक्तोधर्मशास्त्रेषुसर्व
था १८ इंद्रउवाच पुत्रोयंवासुदेवस्यवाजिरूपधरस्यह हैहयोयंमहाभागलक्ष्म्यांजातः परंतपः १९ उत्पादि
तोभगवताकार्यार्थेकिलबालकः दातुंनृपतयेनूनंययातितनयायच २० हरिणाप्रेरितः सोद्यराजापरमधार्मि
कः आगमिष्यतिपुत्रार्थंतीर्थेतास्मिन्मनोरमे २१ तावत्त्वंगच्छतत्रैवगृहीत्वाबालकंशुभं यावन्नयातिनृपति
र्ग्रहीतुंहरिणेरितः २२ गत्वातत्रविमुंचैनंविलंबंमाकृथावर अदृष्ट्वाबालकंराजादुःखितश्चभविष्यति २३ त-
स्माच्चंपकमुंचैनंराजाप्राप्नोतुपुत्रकं एकवीरेतिनाम्नायंख्यातः स्यात्पृथिवीतले २४

गृहीत्वेत्यर्थः १४ १५ तम-
सासंगेसंगमे १६ १७ कृत्रिमस्तुसुतइति तथाचमनुः सदृशंतुप्रकुर्याद्यंगुणदोषविचक्षणं पुत्रंपुत्रगुणैर्युक्तंसविज्ञेयश्चकृत्रिमइति १८
१९ २० २१ २२ वरेतिसंबोधनं २३ एकवीरेति इदंद्वितीयंनाम एकवीरेतिबाहुलकात्साधु २४ ❀ ❀ ❀

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ अनुद्घातरथेन अप्रतिहतगतिमतारथेनेत्यर्थः

व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाचंपकस्त्वरयान्वितः जगामपुत्रमादायस्थलेतस्मिन्महीपतिः २५ मुमोचबालकं
तत्रयत्रपूर्वस्थितोत्यभूत् आरुत्यस्वविमानंतुययोस्वाश्रममंडलं २६ तंदेवकमलाकांतोलक्ष्म्यासहजगद्गुरुः वि
मानवरमारूढोजगामनृपतिंप्रति २७ दृष्टस्तदातेननृपेणविष्णुःसमुत्तरंस्तत्रविमानमुख्यात् जहर्षराजाहरिद-
र्शनेनपपातभूमौखलुदंडवच्च २८ उत्तिष्ठवत्सेतिहरिःपतंतमाश्वासयद्भूमिगतंस्वभक्तं सोप्युत्सुकोवासुदे
वंपुरःस्थंतुष्टावभक्त्यामुखरीकृतोथ २९ देवाधिदेवाखिललोकनाथकृपानिधेलोकगुरोरमेश मंदस्यमेते
खिलदर्शनंयत्सुदुर्लभंयोगिजनैरलभ्यं ३० येनिःस्पृहास्तेविषयैरपेतास्तेषांत्वदीयंखलुदर्शनंस्यात् आ
शापरोहंभगवन्ननंतयोग्योनतेदर्शनेदेवदेव ३१ इतिस्तुतस्तेननृपेणविष्णुस्तमाहवाक्येनसुधामयेन वृणी
ष्वराजन्मनसेप्सितंतेददामितुष्टस्तपसातवेति ३२ तंतांनृपस्तंप्रणिपत्यपादयोःप्रोवाचविष्णुंपुरतःस्थितं
च तपस्तुतस्मंहिमयासुतार्थेपुत्रंददस्वात्मसमंमुरारे ३३ श्रुत्वानृपप्रार्थितमादिदेवस्तमाहराजानममो
घवाक्यं ययातिसूनोव्रजतत्रतीर्थेकलिंदकन्यातमसाप्रसंगे ३४ मयाद्यपुत्रस्तुयथेप्सितस्तेतत्रैवमुक्तो
स्त्यमितप्रभावः लक्ष्म्याःप्रसूतोममवीर्यजश्चकृतस्तवार्थेथगृहाणराजन् ३५ श्रुत्वाहरेर्वाक्यमतीवमृष्टंसंतु
ष्टचित्तःप्रबभूवराजा हरिस्तुदत्वेतिवरंजगामवैकुंठलोकंरमयायुतश्च ३६ गतेहरौसोथययातिसूनुर्य-
यावनुद्घातरथेनराजा प्रेमान्वितस्तत्रसुतोस्तियत्रवचोनिशम्येतिजनार्दनस्य ३७ सतत्रगत्वातिमनोहरंतंदद
र्शबालंभुविखेलमानं मुखेनिवेश्यैककरेणकृत्वाश्लक्ष्णंपदांगुष्ठमनन्यसत्त्वः ३८ निशम्येतिजनार्दनस्येति इतिपूर्वोक्तप्रका-
रकं ३७ ३८

३९ ४० नेत्रांबुनाश्रुजलेनावरुद्धकंठ अवमदुःखंनीचदुःखं नरकपातजन्यंतद्भीतेरित्यर्थः ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ गायन-

तंवीक्ष्यपुत्रंमदनस्वरूपंनारायणांशंकमलाप्रसूतं हरिप्रभावंहरिवर्मनामा हर्षप्रफुल्लाननपंकजोभूत् ३९ गृह्णन्सुवेगात्करपंकजाभ्यांबभूवप्रेमार्णवमग्नदेहः मूर्द्धन्युपाघ्रायमुदान्वितोसौनंदराजासुतमालिलिंग ४० मुखंसमीक्ष्यातिमनोहरंतमुवाचनेत्रांबुनिरुद्धकंठः दत्तोसिदेवेनजनार्दनेन मांत्राहिपुत्रावमदुःखभीतेः ४१ तप्तंमयापुत्रतपस्त्वदर्थंसुदुष्करंवर्षशतंचपूर्णं तेनैवतुष्टेनरमाप्रियेणदत्तोसिसंसारसुखोदयाय ४२ मातारमात्वांतनुजंमदर्थेत्यक्त्वागतासाहरिणासमेता धन्यातुसायाप्रहसंतमेकंकृत्वासुतंत्वांमुदितानना स्यात् ४३ त्वमेवसंसारसमुद्रनौकारूपःकृतःपुत्रलक्ष्मीधरेण इत्येवमुक्त्वानृपतिःसुतंतंमुदासमादाययौगृहाय ४४ पुरीसमीपेनृपमागतंतमाकर्ण्यसर्वेसचिवास्तुराज्ञः ययुःसमीपेनृपतेश्चलोकाःसोपायनास्तेसपुरोहिताश्च ४५ बंदीजनागायनकाश्चसूताःसमाययुःसंमुखमाशुराज्ञः नृपःपुरंप्राप्यपुरःसमागतंजनंसमाश्वास्यवाक्यैश्चदृष्ट्या ४६ सपूजितःपौरजनेनराजाविवेशपुत्रेणयुतोनगर्यां मार्गेषुलाजैःकुसुमैःसमंताद्विकीर्यमाणोनृपतिर्जगाम ४७ गृहंसमृद्धंसचिवैःसमेतःसुतंसमादायमुदाकराभ्यां राज्ञ्यैददौचाथसुतंमनोज्ञंसद्यःप्रसूतंचमनोभवाभं ४८ राज्ञीगृहीत्वाभिनवंतनूजंपप्रच्छराजानमनिंदितासा राजन्कुतश्चैषसुतःसुजन्माप्राप्तस्त्वयामन्मथतुल्यरूपः ४९ केनैषदत्तःकथयाशुकांतवृत्तोमदीयंप्रदत्तं सुतेन नृपस्तदोवाचमुदान्वितोसौप्रियेरमेशेनसुतोहिमत्थं ५० लोलाक्षिदत्तःकमलासमुत्थोजनार्दनांशोयमहीनसत्त्वः सातंगृहीत्वामुदमापराज्ञीराजाचकारोत्सवमद्भुतंच ५१

काःगायकाः ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१

५२ ५३ ५४ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेविंशोऽध्यायः २० अर्द्धाधिकैकषष्ट्यातुश्लोकानामभिषेचने एकवीर-

ददौचदानंकिलयाचकेभ्योगीतानिवाद्यानिबहूनिनेदुः कृत्वोत्सवंभूपतिरात्मजस्यनामैकवीरेतिचकारविश्रुतं ५२ सुखंचसंप्राप्यमुदान्वितोसौननंददेवाधिपतुल्यवीर्यः पुत्रंहरेरूपगुणानुरूपंसंप्राप्यवंशस्यऋणाच्चमुक्तः ५३ इतिसकलसुराणामीश्वरेणार्पितंतं सकलगुणगणाढ्यंपुत्रमासाद्यराजा विविधसुखविनोदैर्भार्ययासेव्यमानोव्यहरतनिजगेहे शक्रतुल्यप्रतापः ५४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेविंशोऽध्यायः २०
व्यासउवाच जातकर्मादिसंस्कारांश्चकारनृपतिस्तदा दिनेदिनेजगामाशुवृद्धिंबालःसुलालितः १ नृपःसंसारजंप्राप्यसुखंपुत्रसमुद्भवं ऋणत्रयविमोक्षंचमेनेनेनमहात्मना २ षष्ठेन्नप्राशनंतस्यकृत्वामासियथाविधि तृतीयेथतथावर्षेचूडाकरणमुत्तमं ३ चकारब्राह्मणान्द्रव्यैःसंपूज्यविविधैर्धनैः गोभिश्चविविधैर्दानैर्याचकानितरानपि ४ वर्षेचैकादशेतस्यमौंजीबंधनकर्मवै कारयित्वाधनुर्वेदमध्यापयतपार्थिवः ५ अधीतवेदंपुत्रंतंराजधर्मविशारदं दृष्ट्वातस्याभिषेकायमतिंचक्रेजनाधिपः ६ पुष्यार्कयोगसंयुक्तेदिवसेनृपसत्तमः कारयामाससंभारानभिषेकार्थमादरात् ७ द्विजानाहूयवेदज्ञान्सर्वशास्त्रविचक्षणान् अभिषेकंचकारासौविधिवत्स्वात्मजस्यह ८ जलमानीयतीर्थेभ्यःसागरेभ्यश्चपार्थिवः स्वयंचकारविधिवदभिषेकंशुभेदिने ९ धनंदत्त्वाथविप्रेभ्योराज्यंपुत्रेनिवेश्यसः जगामवनमेवाशुस्वर्गकामःसभूपतिः १० एकवीरंनृपंकृत्वासंमान्यसचिवानथ भार्ययासहभूपालःप्रविवेशवनंवशी ११

स्यचकृतेऽनंतरंवृत्तमुच्यते १ राज्ञःपुत्रःप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तमाह जातकर्मादीति १ मेनेमानितवान् षष्ठेमासीत्यन्वयः २ याचकानितरानपिमूकांधादीन्संपूज्यचूडाकरणंचकारेत्यन्वयः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११

पार्वतींभगवतींचिंतयामासेत्यर्थः १२ दिष्टांतेप्रारब्धकर्मसमाप्तावित्यर्थः १३ १४ १५ १६ १७ १८ होमधूमेनावृतआका

मैनाकशिखरेराजाकृत्वानार्नीयमाश्रमं नित्यंपत्रफलाहारश्चिंतयामासपार्वतीं १२ एवंसनृपतिःकृत्वादिष्टांतेस
हभार्यया मृतोसौवासवंलोकंगतःपुण्येनकर्मणा १३ इंद्रलोकंपिताप्राप्तइतिश्रुत्वाथहैहयः चकारवेदनिर्दिष्टंक
र्मचैवौर्ध्वदैहिकं १४ कृत्वोत्तराःक्रियाःसर्वाःपितुःपार्थिवनंदनः राज्यंचकारमेधावीपित्रादत्तंसुसंमतं १५
एकवीरोथधर्मज्ञःप्राप्यराज्यमनुत्तमं बुभुजेविविधान्भोगान्सचिवैश्चसुमानितः १६ एकस्मिन्दिवसेराजामंत्रि
पुत्रैःसमन्वितः जगामजान्हवीतीरेहयारूढःप्रतापवान् १७ संपश्यन्पादपान्रम्यान्कोकिलालापसंयुतान् पुष्पि
तान्फलसंयुक्तान्षट्पदालिविराजितान् १८ मुनीनामाश्रमान्दिव्यान्वेदध्वनिनिनादितान् होमधूमावृताका-
शान्मृगशावसमावृतान् १९ केदारान्शालिसंपक्वान्गोपिकाभिःसुरक्षितान् प्रफुल्लपंकजारामान्निकुंजांश्चम
नोरमान् २० प्रेक्षमाणःपियालांस्तुचंपकान्पनसद्रुमान् बकुलांस्तिलकान्नीपान्मंदारांश्चप्रफुल्लितान् २१ शा-
लांस्तालतमालांश्चजंबूचूतकदंबकान् सगच्छन्जान्हवीतोयेप्रफुल्लंशतपत्रकं २२ पंकजंचातिगंधाढ्यमप-
श्यदवनीपतिः दक्षिणेजलजस्याथपार्श्वेकमललोचनां २३ कनकाभांसुकेशींचकंबुग्रीवांकृशोदरीं बिंबोष्ठीं
सुंदरींकिंचित्समुद्यत्तनुपयोधरां २४ सुनासांचारुसर्वांगीमपश्यत्कन्यकांनृपः रुदतींतांसखींत्यक्त्वाविव्हलांदुः
खपीडितां २५ साश्रुनेत्रांक्रंदमानांविजनेकुररीमिव संवीक्ष्यराजापप्रच्छकन्यकांशोककारणं २६ सुनसेब्रू-
हिकासित्वंकस्यपुत्रीशुभानने गंधर्वीदेवकन्याथकथंरोदिषिसुंदरि २७

शोयेषुतेआश्रमाइत्यर्थः १९ २० २१
२२ २३ किंचित्समुद्यत्तनुपयोधरांअंकुरितयौवनामित्यर्थः २४ तांसखींवक्ष्यमाणां २५ २६ २७ ७ ७ ७

२८ अरालभ्रु कुटिलभ्रु इतितस्याः संबोधनं २९ ३० ३१ ३२ दैवंचमानुषं दैवंमानुषमुभयमपीत्यर्थः ३३ ३४ विपत्तिरहितइ

कथमेकाकिनीबालेत्यक्ताकेनपिकस्वरे पतिस्तेक्वगतः कांतेपितावाब्रूहिसांप्रतं २८ किंतेदुःखमरालभ्रुकथयाद्य ममांतिके करोमिदुःखनाशंतेसर्वथैवकृशोदरि २९ नराज्येममतन्वंगिपीडांकोपिकरोत्यलं नभयंचौरजंकां तेनराक्षसभयंतथा ३० मयिशासतिभूपालेनोत्पातादारुणाभुवि भयंनव्याघ्रसिंहेभ्योनभयंकस्यचिद्भवेत् ३१ वदवामोरुकस्मात्त्वंविलापंजान्हवीतटे करोषित्राणहीनात्रकिंतेदुःखंवदस्वमे ३२ हन्म्यहंदुःखमत्युग्रं प्राणिनांपृथिवीतले दैवंचमानुषंकांतेव्रतमेतन्ममाद्भुतं ३३ विशाललोचनेब्रूहिकरोमितवचिंतितं इत्युक्तेव चनेराज्ञाश्रुत्वोवाचमृदुस्वना ३४ शृणुराजेंद्रवक्ष्यामिममशोकस्यकारणं विपत्तिरहितःप्राणीकथंरुदतिभू-पते ३५ प्रब्रवीमिमहाबाहोयदर्थंरोरवीम्यहं तवराज्यादन्यदेशेराजापरमधार्मिकः ३६ रम्योनाममहाराजसं तानरहितोभृशं तस्यभार्यासुविख्यातारुक्मरेखेतिनामतः ३७ सुरूपाचतुरासाध्वीसर्वलक्षणसंयुता अपु त्रादुःखिताकांतमित्युवाचपुनःपुनः ३८ किंजीवितेनमेनाथधिग्वृथाजीवितंमम वंध्यायाःसुखहीनायात्वपु-त्रायाधरातले ३९ इत्येवंभार्ययाभूपःप्रेरितोमखमुत्तमं चकारब्राह्मणांस्तज्ज्ञानाहूयविधिवत्तदा ४० पुत्र कामोधनंभूरिददावथयथोदितं हूयमानेघृतेत्यर्थंपावकादतिसुप्रभात् ४१ आविर्बभूवचार्वंगीकन्यकाशुभ लक्षणा बिंबोष्ठीसुदतीसुभ्रूःपूर्णचंद्रनिभानना ४२ कनकाभासुकेशांतारक्तपाणितलामृदुः सुरक्तनयना तन्वीरक्तपादतलाभृशं ४३ हुताशनात्समुद्भूताहोत्रासास्वीकृतातदा होताप्रोवाचराजानंगृहीत्वातांसुमध्य मां ४४

ति विपत्तिहीनः कथंरुदतिनैवरुदतीत्यर्थः तस्माद्रोदनेनविपत्त्यनुमानंकुर्वित्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

एकावलीवमुक्तामालेव ४५ ४६ ४७ ४८ हेसुभगेसुतांगृहाणेत्येवमाभाष्येत्यर्थः ४९ ५० ५१ पुत्रवृद्ध्यापुत्रवर्द्धनसमानवर्द्धनेनेत्यर्थः ५२ पुत्रींसुतस्थानीयामत्वासुतजन्मनिजायमानउत्सवः तस्यराज्ञोगृहेतद्दिनेसंप्रवृत्तः ५३ सुबुद्धेमन्मथाकृ-

राजन्पुत्रींगृहाणेमांसर्वलक्षणसंयुतां एकावलीवसंभूताहूयमानाद्धुताशनात् ४५ नाम्नाचैकावलीलोकेख्याता पुत्रीभविष्यति सुखितोभवभूपालपुत्र्यापुत्रसमानया ४६ संतोषंकुरुराजेंद्रदत्तादेवेनविष्णुना होतुर्वाक्यंनृपःश्रुत्वादृष्ट्वातांकन्यकांशुभां ४७ जग्राहपरमप्रीतोहोत्रादत्तांसुसंमतां गृहीत्वानृपतिस्तांतुददौपत्न्यैवराननां ४८ आभाष्यरुक्मरेखायैगृहाणसुभगेसुतां सातांकमलपत्राक्षींप्राप्यकन्यांमनोरमां ४९ जहर्षमुदिताराज्ञी पुत्रंप्राप्ययथासुखं चकारमंगलंकर्मजातकर्मादिकंशुभं ५० पुत्रजन्मसमुत्थंयत्तत्सर्वंविधिवत्ततः समाप्यचमरवंराजाद्विजेभ्योदक्षिणांशुभां ५१ दत्त्वाविसृज्यविप्रेंद्रान्मुदंप्रापमहीपतिः दिनेदिनेऽसितापांगीपुत्रवृद्ध्याभृशंबभौ ५२ मुदंचपरमांप्रापनृपभार्यासुतान्विता उत्सवस्तद्दिनेतस्यप्रवृत्तःसुतजन्मनः ५३ पुत्रीपुत्रसमात्यर्थंबभूववल्लभाकिल राज्ञोमंत्रिसुताचाहंसुबुद्धेमन्मथाकृते ५४ यशोवतीचमेनामसमानंवयआवयोः वयस्याहंकृताराज्ञाक्रीडनायतयासह ५५ सदासहचरीजाताप्रेमयुक्तादिवानिशं एकावलीगंधवंतियत्रपद्मानिपश्यति ५६ तत्रसारमतेबालानान्यत्रसुखमाप्नुयात् सुदूरेजान्हवीतीरेभवंतिकमलान्यपि ५७ रममाणातत्रयातामत्समेतासखीयुता मयानिवेदितंराजन्पुत्रीतेकमलाकरान् ५८

नेइतिराज्ञःसंबोधनंतेनचत्वयिममासक्तिर्वर्ततेइतियशोवत्याबोधितं ५४ आवयोःराजकन्यायाःममचेत्यर्थः वयस्यासखी ५५ एकावल्याःस्वभावमाह गंधवंतीति ५६ ५७ तस्यास्तत्कर्मजान्हवीतीरदूरदेशस्थकमलग्रहणरूपंमयाराज्ञेनिवेदितं कथंनिवेदितंतत्राह राजन्निति ५८ ॥ ॥

निर्जनेवनेतथाचकस्मिंश्चिद्दिवसेव्याघ्रादिभिरुपद्रुतास्यादितिभावः इत्थंमयानिवेदितेसति गृहेजलाशयान् कृत्वातत्रपुष्पितान्भ्रमरावृता
न्कमलान्पुंस्त्वमार्ष वापयित्वारोपयित्वा ऽ सौकन्यापित्राथजान्हवीनीरंगंतुंनिवारिता तथापीत्युत्तेरश्लोकेनान्वयः ५९
६० ६१ ७ इतिश्रीदेवीभागवतनिलकेषष्ठस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ ७ ७ पंचषष्टि-

प्रेक्षमाणातिदूरेसाप्रयातिनिर्जनेवने निषेधिताथपित्रासौगृहेकृत्वाजलाशयान् ५९ कमलान्वापयित्वाथपुष्पि
तान्भ्रमरावृतान् तथापिनिर्ययौबालाकमलासक्तचेतना ६० तदाराज्ञारक्षपालाःप्रेरिताःशस्त्रपाणयः एवंर
क्षायुतातन्वीमत्तसमेतासखीयुता ६१ क्रीडार्थंजान्हवीतोयेनित्यमायातियातिच इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुरा
णेषष्ठस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ यशोवत्युवाच प्रातरुत्थायतन्वंगीचलितावसखीयुता चामरैर्वीज्यमाना-
सारक्षिताबहुरक्षिभिः १ सायुधैश्चातिसन्नद्धैःसहितावरवर्णिनी क्रीडार्थमत्रराजेंद्रसंप्राप्तानलिनींशुभां २ अ
हमप्यनयासार्द्धंगंगातीरेसमागता अप्सरोभिःसमेताचकमलैःक्रीडमानया ३ एकावलीतथाचाहंजातेक्रीडाप
रेयदा सहसैवतदायातोदानवोबलसंयुतः ४ कालकेतुरितिख्यातोराक्षसैर्बहुभिर्युतः परिघासिगदाचापबाण
तोमरपाणिभिः ५ दृष्टाचैकावलीतेनरूपयौवनशालिनी द्वितीयाकामपत्नीचक्रीडमानासुपंकजैः ६ मयोक्तैकावली
राजन्कोयंदैत्यःसमागतः गच्छावोरक्षपालानांमध्येपंकजलोचने ७ विमृश्यैवंसखीचाहंत्वरयैवगतेभयात् मध्ये
वैसैनिकानांतुसायुधानानांनृपात्मज ८ कालकेतुस्तुतांदृष्ट्वामोहिनींमदनातुरः गदांगुर्वींगृहीत्वातु धावमानःसमागतः ९

श्लोकवर्यैरेकावल्याःकथानकं यशोवतीप्राहराज्ञेइतिसम्यगिहोच्यते १ पूर्वाध्यायोक्तवृत्तोत्तरंयशोवतीवृत्तंकथयतिप्रातरुत्थायेति १ २ ३
४ ५ ६ रक्षपालानांमध्येयास्यावइतिमयातदेकावल्युक्ता ७ तदनंतरंतयैवंविमृश्याहंसासखीएकावलीचोभेसैनिकानांमध्येदैत्यभयात्त्वरयैव
गतेइत्यन्वयः ८ ९

१० एनामेकावलींत्यजमांगृहाणइतिमयोक्तोपीत्यर्थः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ रत्याक्रीडयाहंतवदासोस्मिकस्मा

रक्षकान्दूरतःकृत्वाजग्राहांबुजलोचनां त्रस्तांवेपथुसंयुक्तांक्रंदमानांकृशोदरीं १० त्यजैनांमांगृहाणेतिमयाचोक्तो
पिदानवः नमांजग्राहकामार्तस्तांगृहीत्वाविनिःसृतः ११ तिष्ठतिष्ठेतिभाषंतोरक्षकास्तंमहाबलं प्रतिषिध्युतुसं
ग्रामंचक्रुर्विस्मयकारकं १२ तस्यापिराक्षसाःक्रूराःसर्वतःशस्त्रपाणयः युयुधूरक्षकैःसार्धंस्वामिकार्यकृतोद्य
माः १३ संग्रामस्तुतदाजातःकालकेतोस्तथारणे निहत्यरक्षकान्सर्वान्गृहीत्वैनांमहाबलः १४ युक्तोराक्षससै
न्येननिर्जगामपुरंप्रति वीक्ष्यतांरुदतींबालांगृहीतांदानवेनतु १५ पृष्ठतोहंगतातत्रयत्रनीतासखीमम विक्रोशं
तीयथासामांपश्येदितिपदानुगा १६ सापिमामागतांवीक्ष्यकिंचित्स्वस्थाभवत्तदा गताहंतत्समीपेतुतामाश्लाष्यपु
नःपुनः १७ सामांप्राप्यातिदुःखार्तास्तंभस्वेदसमाकुला कंठेगृहीत्वामांभूपरुरोदभृशदुःखिता १८ समामाह
कालकेतुःप्रीतिपूर्वमिदंवचः समाश्वासयभीतांत्वंसखींचंचललोचनां १९ प्राप्तंममाद्यनगरंदेवलोकसमंप्रिये
दासोस्मितवरत्याहिकस्माक्रंदसिकातरा २० कथयैनांसखींतेघस्वस्थाभवसुलोचने इत्युक्त्वामांसखींपार्श्वे
समारोप्यरथोत्तमे २१ जगामतरसादुष्टःपुरेस्वस्यमनोहरे सैन्येनमहतायुक्तःप्रफुल्लवदनांबुजः २२ एकावलीं
तथामांचसंस्थाप्यधवलेगृहे राक्षसान्गृहरक्षार्थंकल्पयामासकोटिशः २३ द्वितीयेदिवसेसोथमामुवाचरहोनृपः
प्रबोधयसखींबालांशोचंतींविरहातुरां २४ पत्नीमेभवसुश्रोणिसुखंभुंक्ष्वयथेप्सितं राज्यंत्वदीयेचंद्रास्येसेवको
हंसदातव २५ पुनरुक्तंमयावाक्यंश्रुत्वातद्भाषितंखरं नाहंक्षमाप्रियंवक्तुंत्वमेनांकथयप्रभो २६

क्रंदसिरोदिषीतिसखींक-
थयेत्युत्तरेणान्वयः २० हेसुलोचनेस्वस्थाभवेत्यपिकथयेत्यन्वयः २१ २२ २३ २४ २५ अप्रियमिति छेदः २६ ५२ ५२ ५२ ५२

इत्युक्तेति इतिमयावचनेउक्तेसतीत्यर्थः २७ मंत्रोवशीकरणइत्यर्थः अनेनत्वय्यहमत्यंतंमोहितोस्मीतिबोध्यते २८ २९ ३० राजसुतायदातुंपित्राकल्पितेनेस
र्थः मयाचमनसाहैहयएववृतइत्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ रारटीमिवल्गानांकरोमीत्यर्थः ३६ ३७ सांप्रतमस्मिन्काले ३८ हैहयइति यद्यपिहय्याअपत्यमित्यर्थेस्त्रीप्रत्यये

इत्युक्तेवचनेदुष्टोमदनक्षतमानसः उवाचविनयादेनांसखीक्षामोदरींप्रियां २७ कृशोदरित्वयामंत्रोनिक्षिप्तोस्ति
ममोपरि तेनमेत्हृदयंकांतेत्वत्तंनेवशतांगतं २८ तेनाहंतवदासोद्यकृतोस्मीतिविनिश्चयः भजमांकामबाणेनपी-
डितंविवशंभृशं २९ यौवनंयातिरंभोरुचंचलंदुर्लभंतथा सफलंकुरुकल्याणिपतिंमांपरिरभ्यच ३० एकावल्यु
वाच पित्राहंकल्पितापूर्वंदातुंराजसुतायवै हैहयस्तुमहाभागसमयामनसावृतः ३१ कथमन्यंभजेकांतंत्यक्त्वा
धर्मंसनातनं कन्याधर्मंविहायाद्यवेत्सिशास्त्रविनिश्चयं ३२ यस्मैदद्यात्पिताकामंकन्यातंपतिमाप्नुयात् परतंत्रास
दाकन्यानस्वातंत्र्यंकदाचन ३३ इत्युक्तोपितयापापीविरराामनमोहितः नमुमोचविशालाक्षींमांचपार्श्वस्थितांतथा
३४ पातालविवरेतस्यपुरंपरमसंकटे राक्षसैरक्षितंदुर्गमंडितंपरिखावृतं ३५ तत्रतिष्ठतिदुःखार्तासखीमेप्राणव
ल्लभा तेनाहंविरहेणात्ररारटीमिसुदुःखिता ३६ एकवीरउवाच कथंत्वमत्रसंप्राप्तापुरात्तस्यदुरात्मनः विस्मयो
मेमहानत्रतत्त्वंब्रूहिवरानने ३७ त्वयात्वकथितंवाक्यंसंदिग्धंभातिभामिनि हैहयार्थेकल्पितासापित्रेतिममसांप्र
तं ३८ हैहयोनामराजाहंनान्योस्तिपृथिवीपतिः मदर्थेकथितासाकिंसखीतवसुलोचना ३९ ढगितिटकिहायेवइत्येकरूपंनसिध्यति

तथापिपृषोदरादित्वान्हैहयपदस्यसाधुत्वंबोध्यं यद्वाहेशब्देननामैकदेशेननामग्रहणमितिन्यायान्हेषाशब्दस्यग्रहणं तथाचहेशब्देनहेषाश
ब्देनतंशब्दंकुर्वन्हयपतिगच्छतीतिहेहयोश्वस्तस्यायंहैहयइति यद्वाहेभक्तइत्युच्चार्यहयनिगच्छतीतिहेहयोविष्णुस्तस्यायंहैहयइतिव्युत्प
त्यासाधुत्वंबोध्यं मदर्थेकथितासाकिमिति यदिमदर्थेसाकथितातर्हिममैवसास्त्रीसंकटेपतितेत्यर्थः ३९ ७ ७ ७

४० इदंवर्तमानंराज्ञेनिवेदितंकिंवानेतिवदेतिशेषः ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५०

एतन्मेसंशयंसुभ्रुछेत्तुमर्हसिभामिनि अहंतामानयिष्यामितंहत्वाराक्षसाधमं ४० स्थानंदर्शयमेतस्ययदिजानासि सुव्रते राज्ञेनिवेदितंकिंवातत्पित्रेचातिदुःखिता ४१ यस्यैषावल्लभापुत्रीनकिंजानातितांहृतां नोद्यमःकिंकृ-तस्तेनततोमोचनहेतवे ४२ बंदीकृतांसुतांज्ञात्वाकथंतिष्ठतिसुस्थिरः असमर्थोनृपःकिंवाकारणंब्रूहिसत्वरं ४३ त्वयामेपहृतंचेतोगुणानुक्त्वात्यमानुषान् सख्याःपंकजपत्राक्षिकृतःकामवशोभृशं ४४ कदापश्यामितांकांतांमो-चयित्वातिसंकटात् इतिमेहृदयंचाद्यकरोत्यतिमनोरथं ४५ ब्रूहिमेगमनोपायंपुरेतस्यातिदुर्गमे कथंत्वमागतात-स्मात्संकटाद्वनहृद ४६ यशोवत्युवाच बालभावान्मयामंत्रोभगवत्याविशांपते प्राप्तोस्तिब्राह्मणात्सिद्धात्स बीजध्यानपूर्वकः ४७ तत्रावस्थितयाराजन्मयाचित्तेविचारितं आराधयामिसततंचंडिकांचंडविक्रमां ४८ सा-देवीसेवितकामंबंधमोक्षंकरिष्यति भक्तानुकंपिनीशक्तिःसमर्थासर्वसाधने ४९ याविश्वंसृजतेशक्त्यापालय त्येवसापुनः कल्पांतेसहरत्येवनिराकारानिराश्रया ५० इतिसंचिंत्यमनसादेवींविश्वेश्वरींशिवां ध्यात्वारक्तांबरां-सौम्यांसुरक्तनयनांहृदि ५१ संस्मृत्यमनसारूपंमंत्रजाप्यपराभवं उपासितामयादेवीमासमेकंसमाधिना ५२ स्वप्नेममसमायाताभक्तिभावेनतोषिता मामाहामृतयावाचाकिंसुप्तासीतिचंडिका ५३ उत्तिष्ठयाहितरसागंगा तीरंमनोहरं आगमिष्यतितत्रासौहैहयोनृपपुंगवः ५४ एकवीरोमहाबाहुःसर्वशत्रुविमर्दनः दत्तात्रेयेणमन्मंत्रो महाविद्याभिधःपरः ५५ दत्तोस्मैसोपिसततंमामुपास्तेऽतिभक्तितः मय्यासक्तमतिर्नित्यंममपूजापरायणः ५६

५१ ५२ ५३ ५४ महाविद्याभिधःश्रीविद्यामंत्रइत्यर्थः ५५ ५६ छ छ छ छ छ छ

मामेवसर्वभूतेष्वितिं सर्वंमदात्मकंपश्यतीत्यर्थः ५७ मासुतोलक्ष्मीसुतइत्यर्थः ५८ ५९ ६० ६१ ६२ तस्माज्जायमानात्त्वमाद्
पसरणंगमनंयुक्तमितिमत्वेत्यर्थः ६३ महादेवीप्रसादतोमार्गज्ञानंशीघ्रगतिर्मयाप्राप्तेत्यन्वयः ६४ कस्त्वंकस्येति यद्यपि हैहयोना-
मराजाहंनान्योस्तिपृथिवीपतिरित्यनेनराजवाक्येनसंदेहस्यनिवृत्तत्वात्क स्त्वमितिप्रश्नोनयुक्तस्तथापिएकावलीलोभार्थमिदंराज्ञोक्तंवासु-

मामेवसर्वभूतेषुध्यायन्नास्तेचमत्परः सतेदुःखविनाशंवैकरिष्यतिमहामतिः ५७ मासुतोविहरंस्तत्रतवत्राता
भविष्यति हत्वातंराक्षसंघोरंमोचयिष्यतिमानिनीं ५८ एकावलीमेकवीरःसर्वशास्त्रविशारदः पश्चात्सेवप
तिःकार्यस्त्वयाराजसुतःशुभः ५९ इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीप्रबुद्धाहंतदैवहि कथितंस्वप्नवृत्तांतंदेव्याश्चाराधनंतथा
६० प्रसन्नवदनाजाताश्रुत्वासाकमलेक्षणा विशेषेणचसंतुष्टामामुवाचशुचिस्मिता ६१ गच्छतत्रत्वरायुक्ताकु-
रुकार्यंममप्रिये सत्यवाक्याभगवतीसावांमोक्षंविधास्यति ६२ इत्याज्ञप्तातयाचाहंसख्यावैप्रेमयुक्तया मत्वो
पसरणंयुक्तंतस्मात्स्थानात्तदानृप ६३ चलिताहंततःशीघ्रंमहादेवीप्रसादतः मार्गज्ञानंशीघ्रगतिर्मयाप्राप्तानृपा-
त्मज ६४ इत्येतत्कथितंसर्वंकारणंममदुःखजं कस्त्वंकस्यसुतश्चेतिवदवीरयथातथा ६५ इतिश्रीदेवीभागव
तेमहापुराणेषष्ठस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ व्यासउवाच तस्यास्तुवचनंश्रुत्वारमापुत्रःप्रतापवान् प्रफुल्लवदनां
भोजस्तामुवाचविशांपते १ राजोवाच रंभोरुयस्त्वयापृष्टोवृत्तांतोविशदाक्षरः हैहयोहंचैकवीरनाम्नासिंधुसुतासु
तः २

ख्यत्वेनसराजायमेवास्तीतितद्दशादुक्तमितिसंदेहाविष्टायशोवतीपुनःपृच्छति कस्त्वंकस्येति यथातथासत्यंवदेत्यर्थः
६५ इतिश्रीदेवीभागवतति० षष्ठस्कंधेद्वाविंशोध्यायः २२ अर्धाधिकैश्चषट्षष्टिश्लोकैर्हैहयभूभृता कालकेतोर्महायुद्धंजातमित्येतदुच्य
ते१ यशोवतीवाक्यंश्रुत्वाराजोवाचेत्याह तस्यास्त्विति १ रंभेरुयायःपृष्टोवृत्तांतोमद्विषयकस्तंश्रृणुविशेषः २ ७ ७ ७

३ ४ ५ किंतद्वाक्यंतदाह एकावल्यायचइति मयाहेहयोवृतस्त्वंहैहयं विनान्यंनवृणोमीतिनिश्चय इतिदानवाग्रेवचएकावल्या॰
प्रोक्तमित्यन्वयः ६ तेनवाक्येनेति श्राविनेतेनेतिशेषः वांयुवयोः ७ ८ वदमामिति उपायमितिशेषः प्रापयितुंक्षमेति यतस्त्वस्मात्स्थ-

मनोमेयत्त्वयानूनंपरतंत्रंकृतंकिल किंकरोमिक्वगच्छामिविरहेणातिपीडितः ३ प्रथमंरूपमाख्यातंसर्वलोका
तिगंत्वया तेनमेविह्वलंजातंकामबाणाहतंमनः ४ ततस्तस्यागुणाःप्रोक्तास्तैस्तुचित्तंहृतंपुनः यत्त्वयोक्तंपुन-
र्वाक्यंतेनमेविस्मयोभवत् ५ एकावल्याश्चवचःप्रोक्तंदानवाग्रेमयावृतः हैहयस्त्वंविनानान्यंवृणोमीतिविनिश्चयः
६ तेनवाक्येनतन्वंगिभृत्योहमधुनाकृतः त्वयातस्याःसुकेशांतेब्रूहिकिंकरवाणिवां ७ स्थानंतस्यनजानामि
राक्षसस्यदुरात्मनः गतिर्मेनास्तिगमनेपुरेतस्मिन्सुलोचने ८ वदमांत्वंविशालाक्षितत्रमांप्रापयितुंक्षमा प्रा
पयाशुसखींतेसायत्रतिष्ठतिसुंदरी ९ हत्वातंराक्षसंक्रूरंमोचयिष्यामिसांप्रतं विवशांशोकसंतप्तांराजपुत्रीं
तवप्रियां १० विमुक्तदुःखांकृत्वाशुप्रापयिष्यामितेपुरं पित्रेचास्याःप्रदास्यामिकन्यामेकावलीमहं ११ पश्चा
द्विवाहकर्त्तासौराजापुत्र्याःपरंतपः एवंतेमनसःकामोममचापिप्रियंवदे १२ भविष्यतिसुसंपूर्णःसाधनेनतवा-
धुना दर्शयाशुपुरंतस्यपश्यमेत्वंपराक्रमं १३ यथाहन्मिदुराचारंपरदारापहारकं तथाकुरुप्रियंकर्तुंशक्तासि
वरवर्णिनि १४ मार्गंदर्शयतस्याद्यपुरस्यदुर्गमस्यच व्यासउवाच तन्निशम्यप्रियंवाक्यंमुदिताचयशोवती १५
तमुवाचस्मापुत्रंगमनोपायमादरात् मंत्रंगृहाणराजेंद्रभगवत्यास्तुसिद्धिदं १६ दर्शयिष्यामितस्याद्यपुरंराक्षसपा
लितं सज्जोभवमहाभागगमनायमयासह १७

लान्त्वमागतासिनतस्तदुपायाभिज्ञासीत्यर्थः ९ १० ११ १२ १३ यथाह
न्मिहनिष्यामितथाकुर्वित्यर्थः इत्येतत्प्रियंकर्तुंत्वंशक्तासिनवदेवीभक्तियुक्तत्वात् १४ १५ १६ १७ ६

१८ १९ २० दत्तात्रेयाद्दैवयोगात्प्राप्तमादिति दैवयोगात्काकतालीयन्यायेन प्राप्तादित्यर्थः योगेश्वरीमहामंत्रमिति त्रिलोक्यास्तिलक
वद्भूषणभूतत्वात्त्रिलोकीतिलकइत्यभिधायस्य सत यावि धंमंत्रं ह्रीं गौरिरुद्रदयिते योगेश्वरी हुं फट् स्वाहेत्येतद्रूपं योगेश्वरीमंत्रंजग्राहेत्यर्थः अ

सैन्येनमहतायुक्तस्तत्रयुद्धंभविष्यति कालकेतुर्महावीरोराक्षसैर्बलिभिर्वृतः १८ तस्मान्मंत्रंगृहीत्वात्वंव्रजत-
त्रमयासह दर्शयिष्यामितेमार्गंपुरस्यास्यदुरात्मनः १९ हत्वातंपापकर्माणंमोचयाशुसखींमम श्रुत्वातद्वचनंवीरो
मंत्रंजग्राहसत्वरः २० दत्तात्रेयाद्दैवयोगात्प्राप्ताज्ज्ञानिवराच्छुभात् योगेश्वरीमहामंत्रंत्रिलोकीतिलकाभिधं २१
तेनसर्वज्ञताजातासर्वांतश्चारितातथा तयासहजगामाशुपुरंतस्यसुदुर्गमं २२ रक्षितंराक्षसैर्घोरैःपातालमिवप
न्नगैः यशोवत्याचसैन्येनमहतासंयुतोनृपः २३ तमायांतंसमालोक्यदूतास्तस्यभयातुराः क्रोशंतोभिययुःपा
र्श्वंकालकेतोस्तरस्विनः २४ तमूचुःसहसागत्वाराक्षसंकाममोहितं एकावलीसमीपस्थंकुर्वंतंविनयान्बहून् २५
दूताऊचुः राजन्यशोवतीनारीकामिन्याःसहचारिणी आयातिसहसैन्येनराजपुत्रेणसंयुता २६ जयंतोवामहा
राजकार्तिकेयोथवानुकिं आगच्छतिबलान्मत्तोवाहिनीसहितःकिल २७ संयतोभवराजेंद्रसंग्रामःसमुपस्थि
तः देवपुत्रेणयुध्यस्वत्यजवाकमलेक्षणां २८ इतोदूरेस्तिसैन्यंतद्योजनत्रयमात्रतः सज्जोभवमहीपालदुं-
दुभिंघोषयाशुवै २९ व्यासउवाच तेषांतद्वचनंश्रुत्वाराक्षसःक्रोधमूर्च्छितः राक्षसान्प्रेरयामाससायुधान्सब
लान्बहून् ३० गच्छध्वंराक्षसाःसर्वेसम्मुखाःशस्त्रपाणयः तानाज्ञाप्यकालकेतुःपप्रच्छप्रणयान्वितः ३१

यंमंत्रोगौरीतंत्रादिषुप्रसिद्धोन्यासादिकंशारदातिलकटीकायामुक्तंनवमपटले घटार्गलायंत्रविधाने २१ सर्वांतश्चारितेति तेनमंत्रप्रभा
वेनपृथिव्यादिभूतभेदेनशक्तिश्चजातेत्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ जयंतोवेति इंद्रपुत्रइत्यर्थः २७ २८ २९ ३० ३१

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ एवंवदंत्यमीति तेयशोवतीवयस्यासखीनंवीरंसमानीयकृतोद्यमास्तेतिष्ठतीत्ये

एकावलींसमीपस्थांविवशांभृशदुःखितां कोयमायातितन्वंगिपितातेवापरःपुमान् ३२ त्वदर्थेसैन्यसंयुक्तो ब्रूहिसत्यंकृशोदरि पितातेयदिसंप्राप्तोनेतुंत्वांविरहातुरः ३३ ज्ञात्वातेपितरंसम्यक्संग्रामंनकरोम्यहं आनयित्वा गृहेपूजांरत्नैर्वस्त्रैर्हयैः शुभैः ३४ करोमितस्यचातिथ्यंगृहेप्राप्तस्यसर्वथा अन्यश्चेद्यदिसंप्राप्तस्तंहन्मिनिशितैः शरैः ३५ आनीतःकिलकालेनमरणायमहात्मना तस्माद्वदविशालाक्षिकोयमायातिमंदधीः ३६ अज्ञात्वामां दुराधर्षंकालरूपंमहाबलं एकावल्युवाच नजानेहंमहाभागकोयमायातिसत्वरः ३७ नमेस्तिविदितःकोपि-स्थितायास्तवबंधने नायंपितामेनभ्राताकोप्यन्योस्तिमहाबलः ३८ किमर्थमिहचायातिनाहंवेदविनिश्चयं दैत्य उवाच एवंवदंत्यमीदूतावयस्यातेयशोवती ३९ समानीयचतंवीरमागतेतिकृतोद्यमा क्वगतासासखीकांतेविद-ग्धाकार्यनिश्चये ४० नान्यःकोपिममारातिर्योमेप्रतिबलोभवेत् व्यासउ॰ एतस्मिन्नंतरेदूतास्तत्रान्येवैसमा गताः ४१ तेहोचुस्त्वरितानाभीताःकालकेतुंगृहेस्थितं किंस्वस्थोसिमहाराजसमीपेसैन्यमागतं ४२ निर्गच्छ नगरात्तूर्णंसैन्येनमहतावृतः इतितेषांवचःश्रुत्वाकालकेतुर्महाबलः ४३ रथमारुह्यत्वरितोनिर्ययौस्वपुराद्बहिः एकवीरोपिसहसाहयारूढःप्रतापवान् ४४ आगतस्तत्रकामिन्याविरहेणसमाकुलः युद्धंतयोरभूत्तत्रवृत्रवास वयोरिव ४५ शस्त्रास्त्रैर्बहुधामुक्तैरादीपितदिगंतरं वर्तमानेतदायुद्धेकातरणांभयावहे ४६ गदयाताडयामासदै-त्यंसिंधुसुतात्मजः सगतासुःपपातोर्व्यांवज्राहतइवाचलः ४७

वममीदूतावदंतीत्यन्वयः ३९ तथाचसासखीत्वयैवप्रेषिता स्यात्सा कुत्रयाप्रेषितेतिवदेत्याह क्वगतेति ४० त्वत्कृतएवायंशत्रुरस्तिनान्यइत्याह ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७

४८ ४९ स्कंधावारेग्रामप्रांतभागे स्कंधावारः पुरांतः स्यादितिकोशः स्कंधावारः सेनावा स्कंधावारस्तुकटकइतित्रिकांडशेषः ५० ५१ क
थितेति तस्याग्रेत्वंमयाकथितातेनहेतुनासौत्वयिपूर्णानुरागः परिपूर्णप्रेमाजानइत्यर्थः ५२ ५३ कौमारप्राप्तयेति कौमारेणवयसाप्राप्ता-

पलायित्वागताः सर्वेराक्षसाभयपीडिताः यशोवतीततोगत्वावेगादेकावलींतदा ४८ उवाचमधुरांवाणींवि-
स्मितांमुदिताभृशं एत्थालिनृपपुत्रेणदानवोसौनिपातितः ४९ एकवीरेणधीरेणयुद्धंकृत्वासुदारुणं स्कं-
धावारेप्यसौराजातिष्ठत्यद्यभ्रमातुरः ५० दर्शनंकांक्षमाणस्तेश्रुतरूपगुणास्तव पश्यतंकुटिलापांगि मनोभवसमं
नृप ५१ कथितात्वंमयापूर्वंतस्याग्रेजान्हवीतटे पूर्णानुरागः संजातस्तेनासौविरहातुरः ५२ वांछतित्वांचारुरूपां
द्रष्टुंनृपतिनंदनः सातस्यावचनंश्रुत्वागमनायमनोदधे ५३ लज्जमानाभृशंभीत्याकौमारप्राप्तयातया कथंत
स्यमुखंद्रक्ष्येकुमारीत्यवशाभृशं ५४ समांग्र ह्लातिकामार्तइतिचिंताकुलासती यशोवत्यासुतातत्रनरयान
स्थितायर्यौ ५५ स्कंधावारेतिमलिनामलिनांबरधारिणी नामागतांविशालाक्षींदृष्ट्वाराजसुतोब्रवीत् ५६ दर्श-
नंदेहितन्वंगितृषितेनयनेमम कामातुरंचतंवीक्ष्यतांचलज्जाभरावृतां ५७ नीतिनिज्ञाशिष्टमार्गज्ञातमुवाचयशो-
वती राजपुत्रपिताप्यस्यास्त्वामेनांदातुमिच्छति ५८ एषापित्वद्वशानूनंभवितासंगमस्तव कालंप्रतीक्ष्यरा-
जेंद्रनयेनांपितुरंतिकं ५९ सविवाहविधिंकृत्वादास्यतीतिविनिश्चयः सेतस्यावचनंतथ्यंमत्वासैन्यसमन्वि-
तः ६० समेतःकामिनीभ्यांतुययौतत्पितुराश्रमं राजपुत्रींतथायातांश्रुत्वाप्रेमसमन्वितः ६१

यात्भीतिस्तयाभीत्या
लज्जमानेत्यन्वयः कौमारात्कथंभीत्युद्भवस्तदाह कथंतस्येति बलात्कारेणमांग्र ह्रीष्य तीतिहेतोरित्यर्थः ५४ तदेवाह समांग्र ह्लातीति
ग्र ह्रीष्यतीत्यर्थः ५५ ५६ ५७ ५८ भवितेति विवाहोत्तरंसंगमोभविष्यतीत्यर्थः ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

६२ ६३ ६४ यशोवत्यासमन्वितामिति तस्मैयशोवत्यपि दत्तेत्यर्थः ६५ ६६ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः
२३ एकषष्टिश्लोकवर्यैर्ज्ञानिप्रारब्धयोगतः विक्षेपशक्तिकार्यंतुतिष्ठत्येवेतिचोच्यते १ हैहयकथांश्रुत्वासंशयितोराजापृच्छति भगवंस्त्वन्मु

प्रययौसम्मुखस्तूर्णंसन्निवैःपरिवेष्टितः बहुभिर्दिवसैर्दृष्टापुत्रीसामलिनांबरा ६२ यशोवत्यातुवृत्तांतःकथितोविस्त
रात्पुनः एकवीरंमिलित्वासौगृहमानीयचादरात् ६३ पुण्येऽह्निकारयामासविवाहंविधिपूर्वकं पारिबर्हंततोद-
त्वासंपूज्यविधिवत्तदा ६४ पुत्रींविसर्जयामासयशोवत्यासमन्वितां एवंविवाहेसंवृत्ते रमापुत्रोमुदान्वितः ६५
गृहंप्राप्यबहून्भोगान्बुभुजेप्रिययासमं बभूवतस्यांपुत्रस्तु कृतवीर्याभिधः किल ६६ तत्सुतःकार्तवीर्यस्तुवं-
शोयंकथितोमया इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेत्रयोविंशोऽध्यायः २३ राजोवाच भगवंस्त्वन्मु-
खांभोजाच्छ्रुतंदिव्यकथारसं नतृप्तिमधिगच्छामिपिबंस्तुसुधयासमं १ विचित्रमिदमाख्यानंकथितंभव-
तामम हैहयानांसमुत्पत्तिर्विस्तराद्विस्मयप्रदा २ परंकौतूहलंमेत्रयद्विष्णुःकमलापतिः देवदेवोजगन्नाथःसृ
ष्टिस्थित्यंतकारकः ३ सोप्यश्वभावमापन्नोभगवान्हरिरच्युतः परतंत्रःकथंजातःस्वतंत्रःपुरुषोत्तमः ४ ए
तन्मेसंशयंब्रह्मञ्छेत्तुमर्हसिसांप्रतं सर्वज्ञस्त्वंमुनिश्रेष्ठब्रूहिवृत्तांतमद्भुतं ५ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रव-
क्ष्यामिसंदेहस्यास्यनिर्णयं यथाश्रुतमयापूर्वंनारदान्मुनिसत्तमात् ६

खांभोजादित्यादिना १ २ कोसौविस्मयस्तमाह प
रंकौतूहलंमेत्रेति ३ ४ ५ अयंभावःविष्ण्वादयःकिंज्ञानिनउताज्ञानिनःयदिज्ञानिनस्तदातेषांमायायाअविवेकस्यचनाशात्कथमेतदविवेक
जन्यहयरूपधारणादिकमाचरणमथयद्यज्ञानिनस्तर्हिसंसारेकेपिज्ञानिनोनसंतीतिविवेकोपदेशप्रतिपादकंशास्त्रंकर्मोपासनाप्रतिपादकं शा-
स्त्रंचव्यर्थंस्यात्तद्धिचित्तशुद्धिसंपादनद्वाराज्ञानेउपयुज्यते यदितुज्ञानमेवदुर्लभंतदातदुपयोगार्थंतदाचरणस्यानर्थक्यमेवेति शृणुरा-

जन्निति अत्रसमाधानकर्तुरयमभिप्रायः विष्यवादयोमहांतोज्ञानिनएव परंतुमायायाःशक्तिद्वयमस्ति एकमावरणशक्त्यात्मकंरूपमपरं
विक्षेपशक्त्यात्मकंरूपंतत्रज्ञानेनतेषामावरणशक्तिरूपेनष्टेपिविक्षेपशक्तिरूपंयावत्कालपर्यंतंप्रारब्धकर्मणादेहस्तिष्ठतितावत्कालप
र्यंतंतिष्ठत्येव तथाचतेषांज्ञानित्वेपिप्रारब्धकर्मप्रेरितविक्षेपशक्त्याहयरूपधारणादिकंपरतंत्रतादिकंचसर्वंसंभवत्येवेति नज्ञानिपुरुषो-
च्छेदोनवाकर्मोपासनाज्ञानकांडानांवैय्यर्थ्यं तस्यतावदेवचिरंयावन्नविमोक्ष्येऽथसंपत्स्यइतिश्रुत्यातदावरणशक्तिनाशमात्रेणजीवन्मुक्ते

ब्रह्मणोमानसःपुत्रोनारदोनामतापसः सर्वज्ञःसर्वगःशांतःसर्वलोकप्रियःकविः ७ सचैकदामुनिश्रेष्ठोविचर
न्पृथिवीमिमां वादयन्महतींवीणांस्वरतानसमन्विताम् ८ बृहद्रथंतरादीनांसाम्नांभेदाननेकशः गायन्गायत्रमभृ
तंसंप्राप्तोथममाश्रमं ९ शम्याप्राशंमहातीर्थंसरस्वत्याःसुपावनं निवासंमुनिमुख्यानांशर्मदंज्ञानदंतथा १० त
मागतमहंप्रेक्ष्यब्रह्मपुत्रंमहाद्युतिं अभ्युत्थानादिकंसर्वंकृतवानर्चनादिकं ११ अर्घ्यपाद्यविधिंकृत्वातस्यासन-
स्थितस्यच उपविष्टःसमीपेहंमुनेरमिततेजसः १२ दृष्ट्वाविश्रमिणंशांतंनारदंज्ञानपारदं तमपृच्छमहंराजन्य-
त्पृष्टोहंत्वयाधुना १३ असारेस्मिंस्तुसंसारेप्राणिनांकिंसुखंमुने नपश्यामिविनिश्चित्यकदाचित्कुत्रचित्क्वचित्
१४ द्वीपेजातोजनन्याहंसंत्यक्तस्तत्क्षणादपि अनाश्रयोवनेवृद्धिंप्राप्तःकर्मानुसारतः १५ तपस्तप्तंमयाचोग्रंप
र्वतेबहुवार्षिकं पुत्रकामेनदेवर्षेशंकरःसमुपासितः १६

विदेहमोक्षस्यचसंभवादिति एतदर्थेपिष्टंभावार्थमेवायंसर्वोपिस्कंध
समाप्तिपर्यंतोग्रंथोवेदितव्यस्तदुक्तंवाराहे ज्ञानेनावरणेनष्टेविक्षेपस्त्ववशिष्यतइति ६ ७ ८ ९ निवासंस्थानभूतं १० ११ १२ तमपृच्छम-
हमिति त्वयायःप्रश्नःकृतस्तत्रममाप्यज्ञानंपूर्वंस्थितमितिभावः १३ कुत्रचित्क्वचिदिति तथाचसुखाभावेकिमर्थंमहांतोपिसंसारमोहिताःकर्मा
णिकुर्वंतीतिभावः १४ ननुसंसारेसुखंनास्तीतित्वयाकथंनिश्चितमितिचेत्स्वानुभवेनैवेत्याह द्वीपेजातइति १५ १६ ७ ७ ७

वेदानांसारंश्रीदेवीभागवतं आदितः प्रथमतः आरंभत इत्यर्थः १७ १८ कृत्वाचिंतयित्वेत्यर्थः १९ मिथ्येतिजानन्नपिमायापाशेननियंत्रि-
तोबद्धः २० राज्ञाशंतनुना २१ २२ गंगापुत्रेणभीष्मेण २३ २४ २५ स्त्रीराज्यविमुखेनेति स्त्रीविमुखेनराज्यविमुखेनचभीष्मेणेत्यर्थः

ततोमयाशुकः प्राप्तः पुत्रोज्ञानवतांवरः पाठितस्तुमयासम्यग्वेदानांसारमादितः १७ सत्यक्त्वामांगतः क्वापिरुदंतंवि
रहातुरं लोकाल्लोकांतरंसाधोवचनात्तवबोधितः १८ ततोहंपुत्रसंतप्तस्त्यक्त्वामेरुंमहागिरिं मातरंमनसाकृत्वासंप्रा
प्तःकुरुजांगलं १९ पुत्रस्नेहादनितरांकृशांगः शोकसंयुतः जानन्मिथ्येतिसंसारंमायापाशनियंत्रितः २० ततोरा-
ज्ञाहृतांज्ञात्वामातरंवासवींशुभां स्थितोत्रैवाश्रमंकृत्वासरस्वत्यास्तटेशुभे २१ शंतनुःस्वर्गतिंप्राप्तोविधुरा
जननीस्थिता पुत्रद्वययुतासाध्वीभीष्मेणप्रतिपालिता २२ चित्रांगदःकृतोराजागंगापुत्रेणधीमता कालेन
सोपिमेभ्राताभृतःकामसमद्युतिः २३ ततःसत्यवतीमातानिमग्नाशोकसागरे चित्रांगदंमृतंपुत्रंरुरोदभृ-
शमातुरा २४ संप्राप्तोहंमहाभागज्ञात्वातांदुःखितांसतीं आश्वासितामयात्यर्थंभीष्मेणचमहात्मना २५
विचित्रवीर्यस्त्वपरोवीर्यवान्पृथिवीपतिः कृतोभीष्मेणभ्रातावैस्त्रीराज्यविमुखेनह २६ काशिराजसु-
तेरम्येविजित्यपृथिवीपतीन् भीष्मेणानीयस्वबलात्कन्यकेद्वेसमर्पिते २७ सत्यवत्याशुभेकालेविवाहःपरि
कल्पितः भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्यतदाहंसुखितोभवं २८ पुनःसोपिमृतोभ्रातायक्ष्मणापीडितोभृशं अनपत्यायु
वाधन्वीमातामेदुःखिताभवत् २९ काशिराजसुतेद्वेतुमृतंदृष्ट्वापतिंतदा पतिव्रताधर्मपरेभगिन्यौसंबभूवतुः ३०
तेऊचतुःसतींश्वश्रूंरुदतींभृशदुःखितां पतिनासहगामिन्यौभविष्यावोहुताशने ३१ पुत्रेणसहतेश्वश्रुस्वर्गंगत्वाथनं
दने सुखेनविहरिष्यावः पतिनासहसंयुते ३२

२६ २७ २८ २९ ३० तेकाशिराजसुतेऊचतुः ३१ श्वश्रुइतिसंबोधनंसंयुते

मिलितेसपत्न्यौ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

निवारितेतदामात्रावध्वौतस्मान्महोद्यमात् स्नेहभावंसमाश्रित्यभीष्मस्यवचनात्तदा ३३ गांगेयेनचमात्रामे
संमन्त्र्यचपरस्परं कृत्वौर्ध्वदैहिकंसर्वंसंस्मृतोहंगजाव्हये ३४ स्मृतमात्रस्तुमात्रावैज्ञात्वाभावंमनोगतं तरसैवा
गतश्चाहंनगरंनागसाव्हयं ३५ प्रणम्यमातरंमूर्ध्नासंस्थितोथकृतांजलिः तामब्रवंसुतसागींपुत्रशोकेनकर्शि
तां ३६ मातरस्त्वयाकिमाहूतोमनसाहंतपस्विनि आज्ञापयमहत्कार्यंदासोस्मिकरवाणिकिं ३७ त्वंमेतीर्थं
परंमातर्दैवश्चप्रथितःपरः आगतश्चिंतितश्चात्रब्रूहिकृत्यंतवप्रियं ३८ व्यासउवाच इत्युक्त्वाहंस्थितस्तत्रमा
तुरग्रेयदामुने तदासामामुवाचेदंपश्यंतीभीष्ममंतिके ३९ पुत्रतेद्यमृतोभ्राताषीडितोराजयक्ष्मणा तेनाहं
दुःखिताजातावंशच्छेदभयादिह ४० तस्मात्त्वमद्यमेधाविन्मयाहूतःसमाधिना गांगेयस्यमतेनात्रपाराशर्या
र्थसिद्धये ४१ कुलंस्थापयनष्टंत्वंशंतनोर्नामकारणात् रक्षमांदुःखतःकृष्णवंशच्छेदभयाद्रुतं ४२ का
शिराजसुतेभार्येभ्रातुस्तवयवीयसः साधोर्विचित्रवीर्यस्यरूपयौवनभूषिते ४३ ताभ्यांसंगम्यमेधाविन्
पुत्रोत्पादनकंकुरु रक्षस्वभारतंवंशंनात्रदोषोस्तिकर्हिचित् ४४ व्यासउ० इतिमातुर्वचःश्रुत्वाजातश्चि
तातुरोप्यहं लज्जयाकुलचित्तस्तामब्रुवंविनयानतः ४५ मातःपापाधिकंकर्मपरदाराभिमर्शनं ज्ञात्वाधर्म
पथंसम्यक्करोमिकथमादरात् ४६ तथायवीयसोभ्रातुर्वधूःकन्याप्रकीर्तिता व्यभिचारंकथंकुर्यामधीत्यनि
गमानहं ४७ अन्यायेननकर्तव्यंसर्वथाकुलरक्षणं नतरंतिहिसंसारात्सितरःपापकारिणः ४८ लोकाना
मुपदेष्टायःपुराणानांप्रवर्तकः सकथंकुत्सितंकर्मज्ञात्वाकुर्यान्महाद्भुतं ४९ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

यापुत्रशोकातितप्तातयामात्रेत्यन्वयः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ भविष्यतिसुतःपुत्रेति हेपुत्र सुतोभवि-
ष्यतिकिमित्यर्थः रात्रौगर्भधारणमनयाकृतंनवेतिप्रश्नार्थः ५९ ६० कथंपुत्रेति हेपुत्रव्यास ते पुत्रोंधो भविष्यतीतिकथंत्वयाशापोदत्तो

पुनरुक्तोत्यहंमात्रारुदत्याभृशमंतिके पुत्रशोकातितप्तायावंशरक्षणकाम्यया ५० पाराशर्यनतेदोषोवचनान्ममपुत्रक
गुरूणांवचनंतथ्यंसदोषमपिमानवैः ५१ कर्त्तव्यमविचार्यैवशिष्टाचारप्रमाणतः वचनंकुरुमेपुत्रनतेदोषोत्रमानद
५२ पुत्रस्यजननंकृत्वासुखिनींकुरुमातरं विशेषेणतुसंतप्तांमग्नांशोकार्णवेसुत ५३ इतितांब्रुवतींश्रुत्वातदासुरन-
दीसुतः मामुवाचविशेषज्ञःसूक्ष्मधर्मस्यनिर्णये ५४ द्वैपायनविचारोत्रनकर्त्तव्यस्त्वयानघ मातुर्वचनमादायवि
हरस्वयथासुखं ५५ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वामातुश्चप्रार्थनंतथा निःशंकोहंतदाजातःकार्येतस्मिन्जु
गुप्सिते ५६ अंबिकायांप्रवृत्तोहमृतुमत्यांमुदानिशि मयिविमनसायांतुतापसेकुत्सितेभृशं ५७ शप्तामया
सासुश्रोणीप्रसंगेप्रथमेतदा अंधस्तेभवितापुत्रोयतोनेत्रेनिमीलिते ५८ द्वितीयेन्हिमुनिश्रेष्ठपृष्टोमात्रारहःपु
नः भविष्यतिसुतःपुत्रकाशिराजसुतोदरे ५९ मयोक्ताजननीतत्रव्रीडानम्रमुखेनह विनेत्रोभवितापुत्रोमातःशा
पान्ममैवहि ६० तयानिर्भर्त्सितस्तत्रकठोरवचसासुने कथंपुत्रत्वयाशप्तापुत्रस्तेंधोभविष्यति ६१ इतिश्रीदे-
वीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः २४ व्यासउवाच वासवीचकिताजाताश्रुत्वामेवाक्यमीदृशं दा
शेयीमामुवाचेदंपुत्रार्थेभृशमातुरा १

नेदमुचितंकृतमितिभावः ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेचतुर्विंशोऽ
ध्यायः २४ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुस्वमोहमुपपादयन् व्यासोज्ञानिवराणांचमोहेपृच्छतिकारणं १ पुनरपिव्यासःस्वमोहंस्वदुःखमुप-
पादयति वासवीचकितेति दाशेयीदाशादाशपत्नीनस्याःकन्यासत्यवतीस्त्रीभ्योढगितिढक् यद्यपिसामत्स्योदरेजाता तथापिसादाशे

नकन्यात्वेनस्वीकृतेतितत्पत्न्याअपिसाकन्याजातेति सत्यवतीदाशेयी १ २ संगंतस्यांकृत्वापुत्रंजनयेत्यर्थः ३ ४ ५
६ ७ रूपेति कामातुरेमयिप्रीत्यकरणाद्रोषसंभवइत्यभिप्रायः ८ मामननुरूपं दृष्ट्वागर्वेणस्वसौंदर्याभिमानेनयदियतस्त्वं पांडुवर्णाजाता

अंबालिकावधूर्धन्याकाशिराजसुतासुत भार्याविचित्रवीर्यस्यविधवाशोकसंयुता २ सर्वलक्षणसंपन्नारूप-
यौवनशालिनी तस्यांजनयसंगंत्वंकृत्वापुत्रंसुसंमतं ३ नांधोराज्याधिकारीस्यात्तस्मात्पुत्रंमनोहरं उत्पादय
राजपुत्र्यांवच्चनान्ममानद ४ इत्युक्तोहंतदामात्रास्थितस्तत्रगजाह्वये यावदृतुमतीजाताकाशिराजसुतासुते
५ एकांतेशयनागारेप्राप्तासामसन्निधौ लज्जमानासुकेशांतास्वश्वश्रूवचनात्तदा ६ दृष्ट्वामांजटिलंदांतंता
पसंरसवर्जितं सास्वेदवदनाजातापांडुराविमनाभृशं ७ कुपितोहंनदादृष्ट्वाकामिनींनिशिसंगतां वेपमानांस्थि
तांपार्श्वेत्वब्रवंनामहंरुषा ८ दृष्ट्वामांयदिगर्वेणपांडुवर्णासमावृता अतस्तेतनयःपांडुर्भविष्यतिसुमध्यमे ९
इत्युक्त्वानिशितत्रैवस्थितोंबालिकयायुतः भुक्त्वातांनिशिनिर्यातःस्थानमापृच्छ्यमातरं १० ततस्ताभ्यां
सुतौकालेप्रसूतावंधपांडुरौ धृतराष्ट्रश्चपांडुश्चप्रथितौसंबभूवतुः ११ मातामेविमनाजातातादृशौवीक्ष्यतौसुतौ
ततःसंवत्सरस्यांतेमामाहूयतदाब्रवीत् १२ द्वैपायनसुतौजातौराज्ययोग्यौननादृशौ अन्यंमनोहरंपुत्रंसमुत्पादय
मेप्रियं १३ तथेतिसामयाप्रोक्तामुदिताजननीतदा अंबिकांप्रार्थयामाससुतार्थेकालआगते १४ पुत्रिव्यासंसमा
लिंग्यपुत्रमुत्पादयाद्भुतं कुरुवंशस्यकर्तारंराज्ययोग्यंवरानने १५ वधूर्लज्जान्विताकिंचिन्नोवाचवचनंतदा ग
तोहंशयनागारमातुस्तद्वचनान्निशि १६ दासींविचित्रवीर्यस्यरूपयौवनसंयुता प्रेषितांबिकयातत्रविचित्राभ
रणांबरा १७

ननइत्यर्थः ९ तांभुक्त्वानिर्यातइत्यर्थः १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

१८ १९ २० २१ मयाहेतुनात्रयःपुत्राअभवन्नित्यर्थः मायाद्वन्द्विगतेति परक्षेत्रोद्भवेपुत्रेन्यस्त्रीषुजायमानेपुत्रेममायाद्वन्द्विगतेत्यर्थः ममपुत्राएतेइति-
भावोजातइत्यर्थः २२ तदेवाह विस्मृतइति २३ २४ तयामाययाकिंकृतंतदाह मातरिस्नेहेति संवृतमासक्तं एतादृशंममचित्तंमायामो-

चंदनारक्तदेहासापुष्पमालाविभूषिता आयाताहावसंयुक्तासुकेशीहंसगामिनी १८ पर्य्यंकेमांसमावेश्यसं-
स्थिताप्रेमसंयुता प्रसन्नोहंतदातस्याविलासेनाभवंमुने १९ रात्रौसंक्रीडितंप्रेम्णा तयासहमयाभृशं वरोद
त्तःपुनस्तस्यैप्रसन्नेनतुनारद २० सुभगेभवितापुत्रःसर्वलक्षणसंयुतः सुरूपःसर्वधर्मज्ञःसत्यवादीशमे
रतः २१ सतदाविदुरोजातस्त्रयःपुत्रामयाभवन् मायाद्वन्द्विगतासाधो परक्षेत्रोद्भवेमम २२ विस्मृतःशु
कसंबंधीविरहःशोककारणं दृष्ट्वात्रीन्स्वसुतान्कामंवीर्यवान्वीर्यसंमतान् २३ मायाबलवतीब्रह्मन्दु-
स्त्यजाप्यकृतात्मभिः अरूपाचनिरालंबाज्ञानिनामपिमोहिनी २४ मातरिस्नेहसंबद्धंतथापुत्रेषुसंवृ-
तं नमेचित्तंवनेशांतिमगान्मुनिवरोत्तम २५ दोलारूढंमनोजातंकदाचिद्धस्तिनापुरे पुनःसरस्वतीतीरे
नचैकत्रव्यवस्थितिः २६ कदाचिच्चिंतयन्ज्ञानंमानसेप्रतिभातिवै केमीपुत्राःक्कमोहोयंनश्राद्धार्हामृत
स्यमे २७ व्यभिचारोद्भवाःकिंमेसुखदाःस्युःसुताःकिल मायाबलवतीमोहंवितनोतिहिमानसे २८ जानन्मो
हांधकूपेस्मिन्पतितोहंमृषामुने इत्यकुर्वंरहस्तापंकदाचित्सुसमाहितः २९

हितंवनेशांतिंनागात्नप्राप्तवदित्यर्थः २५ २६
ननुतवविवेकाभावान्मायामोहितत्वंयुक्तमेवेतिचेद्विवेकोप्यतिनिर्मलोस्ति तथापिमायामोहितत्वमस्तीत्याश्चर्यमित्याह कदाचिदितिचिंतय न्विचार
यन्स्थितोहंयदातदाकदाचिन्ममानसेइत्यर्थः केमीति अमीपुत्राः केमेमृतस्यश्राद्धार्हाअपिन श्राद्धकारिणोनभवंतितथासतितेष्वयंमोहःक्क
निरर्थकस्तेषुमोहइतिज्ञानमित्यर्थः २७ २८ तथाचज्ञानिनोपिमेमायाऽवमोहोनगच्छतिदुःखादिकंचजायतइतिदर्शितं २९ ७ ७

यदापांडुर्नृपोराज्यंप्रापतदाममनः प्रसन्नंजातमित्यर्थः इयमपिमायैव ३० ३१ सशापमिति स्त्रीसंभोगेकृतेसतितवमरणंभविष्यती-
त्येवंरूपं ३२ तदामामिति इयमपिमायैवेतिभावः ३३ ब्रह्मजातटेसरस्वतीतटे ३४ ३५ ३६ ३७ पतिनासहाग्निंप्रवि-

राज्यंप्रापततःपांडुर्बलवान्भीष्मसंमतः तदाममनोजातंप्रसन्नंसुतकारणात् ३० कुंतीमाद्रीसुरूपेद्वेभा-
र्येतस्यबभूवतुः शूरसेनकृताकुंतीमद्रराजसुतापरा ३१ सशापंद्विजतःप्राप्यकामिनीद्वयसंयुतः पांडुर्निर्वेदमाप
न्नस्त्यक्त्वाराज्यंवनंगतः ३२ तदामामाविशच्छोकःश्रुत्वापुत्रंवनेस्थितं गतोहंतत्रयत्रासौभार्याभ्यांसहसं-
स्थितः ३३ तमाश्वास्यवनेपांडुंपुनःप्राप्तोगजाह्वये धृतराष्ट्रंसमाभाष्यत्वगमंब्रह्मजातटे ३४ क्षेत्रजान्पंच
पुत्रान्ससमुत्पाद्यवनाश्रमे धर्मतोवायुतःशक्रादश्विभ्यांपंचपांडवान् ३५ युधिष्ठिरोभीमसेनस्तथैवार्जुनइ
त्यपि कुंतीपुत्राःसमाख्याताधर्मानिलसुरेशजाः ३६ नकुलःसहदेवश्चमद्रराजसुतासुतौ कदाचित्तुरहो-
माद्रींसमालिंग्यमहीपतिः ३७ मृतःशापात्तुमुनिभिःसंस्कृतोहुतभुङ्मुखे माद्रीतत्रसतीभूत्वाप्रविष्टापति
नासह ३८ स्थितापुत्रयुताकुंतीज्वलितेजातवेदसि मुनयःसुतसंयुक्तांशूरसेनकृतांतदा ३९ दुःखितांप
तिहीनांतामानिन्युर्गजसाह्वये समर्पितायभीष्मायविदुरायमहात्मने ४० श्रुत्वाहंसुखदुःखाभ्यांपीडितस्तु
परात्मभिः भीष्मेणपालितोःपुत्राःपांडोरितिविचिंत्यते ४१ विदुरेणतथाप्रीत्याधृतराष्ट्रेणधीमता दुर्योधनो
दयस्तस्यपुत्रायेक्रूरमानसाः ४२ एकत्रास्थितिमापन्नाविरोधंचक्रुरद्भुतं द्रोणाचार्यस्तुसंप्राप्तस्तत्रभी-
ष्मेणमानितः ४३

ष्टेत्यर्थः ३८ ३९ ४० परात्मभिःपरदेहैःपीडितइयमपिमायेत्यर्थः भीष्मेणेति भीष्मेणविदुरेणधृ-
तराष्ट्रेणतेपांडोःपुत्राःपालितााइतिविचिंत्यदुर्योधनादयस्तस्य धृतराष्ट्रस्यपुत्राविरोधंचक्रुरित्यन्वयः ४१ ४२ ४३

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ मग्नोहमिति इयमपिमायैवेत्यर्थः ४९ वनेपश्यन्नन्वेषमाणइत्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

अध्यापनायपुत्राणांपुरेतस्मिन्निवासितः कर्णःकुंत्यापरित्यक्तोजातमात्रःशिशुर्यदा ४४ सूतेनपालितोनद्यां प्राप्तश्चाधिरथेनह दुर्योधनप्रियश्चाभूत्कर्णःशूरतमस्तथा ४५ परस्परंविरोधोभूद्भीमदुर्योधनादिषु धृतराष्ट्रस्तु संचिंत्यक्लेशंपुत्रेषुतेषुच ४६ निवासंकल्पयामासपांडवानांमहात्मनां विरोधशमनायैवनगरेवारणावते ४७ दुर्योधनेनतत्रैवद्रोहाज्जतुगृहाणिवै कारितानिचदिव्यानिप्रेष्यमित्रंपुरोचनं ४८ श्रुत्वाजतुगृहेदग्धान्पांडवान्पृथयायुतान् पौत्रभावान्मुनिश्रेष्ठमग्नोहंव्यसनार्णवे ४९ शोकातुरोभृशंशून्येवनेपश्यन्नहर्निशं दृष्टाम-यैकचक्रायांपांडवादुःखकर्शिताः ५० ततस्तुष्टमनाश्चाहंजातःपार्थान्विलोक्यच प्रेरितास्तेमयातूर्णंद्रुपदस्य पुरंप्रति ५१ तेनतास्तत्रदुःखार्ताविप्रवेषधराःकृशाः मृगचर्मपरीधानाःसभायांसंस्थितास्तदा ५२ कृत्वा पराक्रमंजिष्णुःसजित्वाद्रुपदात्मजां चक्रुर्विवाहंमानिन्याःपंचैवमातृवाक्यतः ५३ दृष्ट्वाविवाहंतेषांतुमुदितो हंभृशंतदा ततोनागाव्हयंप्राप्तापांचालीसहितामुने ५४ निवासंखांडवप्रस्थंधृतराष्ट्रेणकल्पितं पांडवानांहि जश्रेष्ठवसुदेवसुतेनवै ५५ तर्पितःपावकस्तत्रविष्णुनासहजिष्णुना राजसूयःकृतोयज्ञस्तदाहंमुदितोभवं ५६ दृष्ट्वाथविभवंतेषांतथामयकृतांसभां दुर्योधनोतिसंतप्तोदुरोदरमथाकरोत् ५७ दुर्द्यूतवेदीशकुनिःरनक्षज्ञश्च-धर्मजः ९हृतंराज्यंधनंसर्वंयाज्ञसेनीचकर्षिता ५८ वनेद्वादशवर्षाणिपांडवास्तेविवासिताः पांचालीसहितास्ते नदुःखंमेजनिताभृशं ५९ एवंनारदसंसारेसुखदुःखात्मकेभृशं निमग्नोहंभ्रमेणैवजानन्धर्मंसनातनं ६०

५६ ५७ ५८ ५९ जानन्धर्मंसनातनमिति ब्रह्मविद्यांतत्साधनंचसर्वंजानन्नित्यर्थः ६० ६१ ६२ ६३

६१ ६२ ज्ञानिनोपिममकथमनेकेषु पूर्वोक्तेषुस्थलेषुमायामोहसुखदुःखादिकं चजातमित्यर्थः मोहादीनामनेकेषुस्थानेषुदर्शनार्थमे
वैतावत्पर्यंतं प्रसिद्धकथायाउपन्यासः ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः २५ सप्ताधिकैश्वपंचाशत्पद्यैरथतु-

कोहंकस्यसुतास्तेऽमीकामाताकिंसुखंपुनः येनमेत्हृदयंमोहाद्भ्रमतीतिदिवानिशं ६१ किंकरोमिक्वगच्छा-
मिसंतोषोनाधिगच्छति दोलारूढंमनोमेत्रचंचलंनस्थिरंभवेत् ६२ सर्वज्ञोसिमुनिश्रेष्ठसंदेहंमेनिवर्तय
तथाकुरुयथाहंस्यांसुखितोविगतज्वरः ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः
२५ व्यासउवाच इतिमेवचनंश्रुत्वानारदःपरमार्थवित् मामाहचस्मितंकृत्वापृच्छंतंमोहकारणं १ नारद
उवाच पाराशर्य्यपुराणज्ञकिंपृच्छसिसुनिश्चयं संसारेस्मिन्विनामोहंकोपिनास्तिशरीरवान् २ ब्रह्मा
विष्णुस्तथारुद्रःसनकःकपिलस्तथा माययावेष्टिताःसर्वेभ्रमंतिभववर्त्मनि ३ ज्ञानिनंमांजनोवेत्तिभ्रां-
तोहंसर्वलोकवत् शृणुमेपूर्ववृत्तांतंप्रब्रवीमिसुनिश्चितम् ४

नारदःस्वमोहस्यैवमाहात्म्यंनिजगादेतिचोच्यते १

इतिमेइति इतिमेपूर्वोक्तवाक्यंश्रुत्वामांनारदआहेत्यन्वयः १ संसारेस्मिन्निति अयंभावः ज्ञानिनोपिममकथंमायामोहदुःखादिकंजायतइ
तित्वयापृष्टंतत्रनायंज्ञानमहिमायेनविक्षेपरूपसंसारोच्छेदोभवेत् किंतुमायायाःशक्तिद्वयमस्ति एकाऽवरणशक्तिरपराविक्षेपरूपातत्र-
ज्ञानेसत्यावरणरूपशक्तेर्नाशेपिविक्षेपशक्तिःप्रारब्धकर्मक्षयपर्यंतंतथैवतिष्ठतितयाचपूर्ववदेवकदाचिन्मोहादिकंजायतेतस्मात्कथंममवि-
चारवतोपिमोहादिकमितिनाश्चर्यंकिंतुदेहवतःस्वभावएवायमिति २ नकेवलंजीवानामेवमोहादिकंजायतेइतिमंतव्यं किंत्वीश्वराणामपीत्या
ह ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रइति तेषांमोहःप्रथमस्कंधमारभ्यबहुषुस्थलेषुपूर्वमुपपादितएव माययावेष्टिताइति वेष्टितत्वात्ज्ञानिनामपितेषांवि
क्षेपशक्तिर्वर्ततएवअतएवतेभववर्त्मनिभ्रमंतिनीचमत्स्यादियोनिषु यतोदेवादीनामपीदृशीदशाततोमनुष्याणांकिंविचार्यमितिभावः ३ किंचहेव्या

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ मग्नोहमिति इयमपिमायैवेत्यर्थः ४९ वनेपश्यन्नन्वेषमाणइत्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

अध्यापनायपुत्राणांपुरेतस्मिन्निवासितः कर्णःकुंत्यापरित्यक्तोजातमात्रःशिशुर्यदा ४४ सूतेनपालितोनद्यां प्राप्तश्चाधिरथेनह दुर्योधनप्रियश्चाभूत्कर्णःशूरतमस्तथा ४५ परस्परंविरोधोभूद्बालमुदुर्योधनादिषु धृतराष्ट्रस्तु संचिंत्यक्लेशंपुत्रेषुतेषुच ४६ निवासंकल्पयामासपांडवानांमहात्मनां विरोधशमनायैव नगरेवारणावते ४७ दुर्योधनेनतत्रैवद्रोहाज्जतुगृहाणिवै कारितानिचदिव्यानिप्रेष्यमित्रंपुरोचनं ४८ श्रुत्वाजतुगृहेदग्धान्पांडवा न्पृथयायुतान् पौत्रभावान्मुनिश्रेष्ठमग्नोहंव्यसनार्णवे ४९ शोकातुरोभृशशून्येवनेपश्यन्नहर्निशं दृष्टाम- यैकचक्रायांपांडवादुःखकर्शिताः ५० ततस्तुष्टमनाश्चाहंजातःपार्थान्विलोक्यच प्रेरितास्तेमयातूर्णंद्रुपदस्य पुरंप्रति ५१ तेनतास्तत्रदुःखार्ताविप्रवेषधराःकृशाः मृगचर्मपरीधानाःसभायांसंस्थितास्तदा ५२ कृत्वा पराक्रमंजिष्णुःसजित्वाद्रुपदात्मजां चक्रुर्विवाहंमानिन्याःपंचैवमातृवाक्यतः ५३ दृष्ट्वाविवाहंतेषांतुमुदितो हंभृशंतदा ततोनागाव्हयेप्राप्तापांचालीसहितामुने ५४ निवासंखांडवप्रस्थंधृतराष्ट्रेणकल्पितं पांडवानांद्वि जश्रेष्ठवसुदेवसुतेनवै ५५ तर्पितःपावकस्तत्रविष्णुनासहजिष्णुना राजसूयःकृतोयज्ञस्तदाहंमुदितोभवं ५६ दृष्ट्वाथविभवंतेषांतथामयकृतांसभां दुर्योधनोतिसंतप्तोदुरोदरमथाकरोत् ५७ दुर्द्यूतवेदीशकुनिःरनक्षज्ञश्च- धर्मजः ९६तंराज्यंधनंसर्वंयाज्ञसेनीचक्लेशिता ५८ वनेद्वादशवर्षाणिपांडवास्तेविवासिताः पांचालीसहितास्त नदुःखंमेजनिताभृशं ५९ एवंनारदसंसारे सुखदुःखात्मकेभृशं निमग्नोहंभ्रमेणैवजानन्धर्मसनातनं ६०

५६ ५७ ५८ ५९ जानन्धर्मसनातनमिति ब्रह्मविद्यांतत्साधनंचसर्वंजानन्नित्यर्थः ६० छ छ छ

६१ ६२ ज्ञानिनोपिममकथमनेकेषु पूर्वोक्तेषुस्थलेषुमायामोहसुखदुःखादिकं चजातमित्यर्थः मोहादीनामनेकेषुस्थानेषुदर्शनार्थमे
वैतावत्पर्यंतंप्रसिद्धकथायाउपन्यासः ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः २५ सप्ताधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथतु-

कोहंकस्यसुतास्तेऽमीकामाताकिंसुखंपुनः येनमेहृदयंमोहाद्भ्रमतीतिदिवानिशं ६१ किंकरोमिक्वगच्छा-
मिसंतोषोनाधिगच्छति दोलारूढंमनोमेत्रचंचलंनस्थिरंभवेत् ६२ सर्वज्ञोसिमुनिश्रेष्ठसंदेहंमेनिवर्तय
तथाकुरुयथाहंस्यांसुखितोविगतज्वरः ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः
२५ व्यासउवाच इतिमेवचनंश्रुत्वानारदःपरमार्थवित् मामाहचस्मितंकृत्वापृच्छंतंमोहकारणं १ नारद
उवाच पाराशर्य्यपुराणज्ञकिंपृच्छसिसुनिश्चयं संसारेस्मिन्विनामोहंकोपिनास्तिशरीरवान् २ ब्रह्मा
विष्णुस्तथारुद्रःसनकःकपिलस्तथा माययावेष्टिताःसर्वेभ्रमंतिभववर्त्मनि ३ ज्ञानिनंमांजनोवेत्तिभ्रां-
तोहंसर्वलोकवत् शृणुमेपूर्ववृत्तांतंप्रबवीमिसुनिश्चितम् ४

नारदः स्वमोहस्यैवमाहात्म्यंनिजगादेतिचोच्यते १

इतिमेइति इतिमेपूर्वोक्तवाक्यंश्रुत्वामांनारदआहेत्यन्वयः १ संसारेस्मिन्निति अयंभावः ज्ञानिनोपिममकथंमायामोहदुःखादिकंजायतइ
तित्वयापृष्टंतत्रनायंज्ञानमहिमायेनविक्षेपरूपसंसारोच्छेदोभवेत् किंतुमायायाःशक्तिद्वयमस्ति एकाऽवरणशक्तिरपराविक्षेपरूपातत्र-
ज्ञानेसत्यावरणरूपशक्तेर्नाशेपिविक्षेपशक्तिःप्रारब्धकर्मक्षयपर्यंतंतथैवतिष्ठतितयाचपूर्ववदेवकदाचिन्मोहादिकंजायतेतस्मात्कथंममवि-
चारवतोपिमोहादिकमितिनाश्चर्यंकिंतुदेहवतःस्वभावएवायमिति २ नकेवलंजीवानामेवमोहादिकंजायतेइतिमंतव्यं किंत्वीश्वराणामपीत्या
ह ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रइति तेषांमोहःप्रथमस्कंधमारभ्यबहुषुस्थलेषुपूर्वमुपपादितएव माययावेष्टिताइति वेष्टितत्वाज्ज्ञानिनामपितेषांवि
क्षेपशक्तिर्वर्ततएवअतएवतेभववर्त्मनिभ्रमंतिनीचमत्स्यादियोनिषु यतोदेवादीनामपीदृशीदशाततोमनुष्याणांकिंविचार्यमितिभावः ३ किंचहेव्या

समांजनोज्ञानिनं वेत्तितत्राहमपिज्ञानीसन्नपिसर्वलोकवत्पामरजनवदज्ञातएवकस्मादितिचेत् शृणुममलोकातीतांदुर्दशामित्याह शृण्विति ४ ५ पर्वतश्चाहंपर्वतनामाममभागिनेयोमुनिरहंचेत्यर्थः ननुब्रह्मपुत्रस्यनारदस्यकथंपर्वतोभागिनेयइतिचेत्सप्तमस्कंधे दक्षा

दुःखंमयायथापूर्वमनुभूतंमहत्तरं स्वकृतेनचमोहेनभार्यार्थेवासवीसुत ५ एकदापर्वतश्चाहंदेवलोकान्महीतलं प्राप्तौविलोकनार्थायभारतंखंडमुत्तमं ६ भ्रमंतौसुहितावुर्व्यांपश्यंतौतीर्थमंडलं पावनानिचस्थानानिमुनीनामाश्रमाञ्छुभान् ७ शपथंदेवलोकात्तुकृत्वापूर्वंपरस्परं चलितौसमयंचेमंसंमंत्र्यनिश्चयेनवै ८ चित्तवृत्तिस्तुवक्तव्यायादृशीयस्यजायते शुभावाप्यशुभावापिनगोप्तव्याकदाचन ९ भोजनेच्छाधनेच्छापिरतीच्छावाभवेदपि यादृशीयस्यचित्तेतुकथनीयापरस्परं १० इत्यावांसमयंकृत्वास्वर्गाद्भूलोकमागतौ एकचित्तौमुनीभूतौविचरंतौयथेच्छया ११ एवंभ्रमंतौलोकेस्मिन्ग्रीष्मांतेसमुपागते संजयस्यपुरंरम्यंसंप्राप्तौनृपतेःपुनः १२ तेनसंपूजितौभक्त्याराज्ञासंमानितौभृशं स्थितौतत्रगृहेतस्यचातुर्मास्यंमहात्मनः १३ वार्षिकाश्चतुरोमासादुर्गमाःपथिसर्वदा तस्मादेकत्रविबुधैःस्थातव्यमितिनिश्चयः १४ अष्टौमासांस्तुप्रवसेत्सदाकार्यवशाद्द्विजः वर्षाकालेनगंतव्यंप्रवासेसुखमिच्छता १५ इतिसंचिंत्यमनसासंजयस्यगृहेतदा संस्थितौमानितौराज्ञाकृतातिथ्यौमहात्मना १६ दमयंतीतिविख्यातातस्यपुत्रीमहीपतेः आज्ञप्तापरिचर्यार्थंसुदतीसुंदरीभृशं १७ विवेकज्ञाविशालाक्षीराजपुत्रीकृतोद्यमा सेवनंसर्वकालेचव्यदधादुभयोरपि १८

न्नारदस्यद्वितीयजन्मनोवक्ष्यमाणत्वेनद्वितीयजन्मस्थोयंभागिनेयइत्यभिप्रायेणास्याउक्तेःसत्त्वात् ६ ७ ८ चित्तवृत्तिस्तुवक्तव्येति भूतलेनाविधंवस्तुदृष्टायस्ययादृशीजायेतचित्तवृत्तिःसातेनवक्तव्येत्यर्थः अयमेवोभाभ्यांसंकेतःकृतः ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

१९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

स्नानार्थमुदकंकालेभोजनंमिष्टमायतं मुखवासंतथाचान्यंयदिष्टंतद्ददातिसा १९ मनोभिलषितान्कामानुभयो
रपिकन्यका व्यंजनासनशय्यादीन्वांछितान्यप्यकल्पयत् २० एवंसंसेव्यमानौतुस्थितौराज्ञोगृहेकिल वेदा
ध्ययनसंशीलावावांवेदव्रतेरतौ २१ अहंवीणांकरेकृत्वासाधयित्वास्वरोत्तमं गायन्त्रंसामसुस्वादमगांकर्णर-
सायनं २२ राजपुत्रीतुतच्छ्रुत्वासामगानंमनोहरं बभूवमयिरागाढ्याप्रीतियुक्ताविशारदा २३ दिनेदिनेनुरा-
गोस्यामपिवृद्धिंगतःपरः समापिप्रीतियुक्तायांमनोजातंस्पृहापरं २४ ममनेस्यन्चसाकन्याभोजनादिषुकर्हि-
चित् अकरोदंतरंकिंचित्सेवाभेदंरसान्विता २५ स्नानायोष्णजलंमह्यंपर्वतायचशीतलं दधिमह्यंतथातक्रंप
र्वतायाप्यकल्पयत् २६ शयनास्तरणंशुभ्रंमदर्थेपर्यकल्पयत् प्रीत्यापरमयायद्वत्पर्वतायननादृशं २७
विलोकयतिमांप्रेम्णासुंदरीनचपर्वतं ततोस्यास्तादृशंदृष्ट्वापर्वतःप्रेमकारणं २८ मनसाचिंतयामासकिमेत
दितिविस्मितः पप्रच्छमांरहःसम्यग्ब्रूहिनारदसर्वथा २९ राजपुत्रीत्वयिप्रेमकरोतिमुदिताभृशं ददाति
भक्ष्यभोज्यानिस्नेहयुक्तासमंततः ३० नतथामयिभेदोत्रसंदेहंजनयत्यसौ मन्यतेत्वांपतिंकर्तुंसर्वथासंज
यात्मजा ३१ तवापितादृशंभावंजानामिलक्षणैरहं नेत्रवक्त्रविकारैश्चज्ञायतेप्रीतिकारणं ३२ सत्यंवदन
तेमिथ्यावक्तव्यंवचनंमुने स्वर्गतःसमयंकृत्वाचलितौसंस्मराधुना ३३ नारदउवाच पृष्टोहंपर्वतेनेदंका
रणंतुहठाधुदा तदाहंव्रीडयाक्रांतःसंजातश्चाब्रवंपुनः ३४ पर्वतैषाविशालाक्षीपतिंमांकर्तुमुद्यता म
मापिमानसोभावोवर्ततेस्यांविशेषतः ३५

२७ - २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ७

तच्छ्रुत्वावचनंसत्यंपर्वतःकोपसंयुतः मामुवाचमुनिर्वाक्यंधिग्धिगितिपुनःपुनः ३६ प्रथमंशपथान्कृत्वावंचितो
हंत्वयायतः भववानरवक्त्रस्त्वंशापाच्चममित्रध्रुक् ३७ इतिशप्तस्तुतेनाहंकुपितेनमहात्मना सहसात्यभवंक्रू
रः शाखामृगमुखस्तदा ३८ मयापिनकृतातस्मिन्क्षमामातुभगिनीसुते सोपिशप्तोतिकोपाद्वैमास्वर्गेतेगतिःकिल
३९ स्वल्पेऽपराधेयस्मान्मांशप्तवानसिपर्वत तस्मात्तवापिमंदात्मन्मृत्युलोकेस्थितिःकिल ४० पर्वतस्तुगत
स्तस्मान्नगराद्विमनाभृशं अहंवानरवक्त्रस्तुसंजातस्तत्क्षणादपि ४१ दृष्ट्वामांवानरंक्रूरंराजपुत्रीविलक्षणा
विमनातीवसंजातावीणाश्रवणलालसा ४२ व्यासउवाच ततःकिमभवद्ब्रह्मन्कथंशापान्निवर्तितः मानुषा-
स्यःपुनर्जातोभवान्ब्रूहियथाविधि ४३ पर्वतःक्वगतोभूयःसंगमोयुवयोरभूत् कदाकुत्रकथंसर्वविस्तरेणवद
स्वह ४४ नारदउवाच किंब्रवीमिमहाभागमायायाश्चरितंमहत् दुःखितोहंभृशंतत्रपर्वतेरुषितेगते ४५
पुनःसेवापरात्यर्थंराजपुत्रीममाभवत् गतेथपर्वतेकामंस्थितस्तत्रैवसद्मनि ४६ अहंदुःखान्वितोदीनस्तथावा
नरवन्मुखः विशेषेणातुचिंतार्तःकिंमेस्यादितिचिंतयन् ४७ संजयोथसुतांदृष्ट्वाकिंचित्प्रकटयौवनां विवाहा
र्थेराजसुतामपृच्छत्सचिवंतदा ४८ विवाहकालःसंप्राप्तःसुतायाममसांप्रतं योग्यंवरंममब्रूहिराजपुत्रंसुसं
मतं ४९ रूपौदार्यगुणैर्युक्तंशूरंसुकुलसंभवं विवाहंविधिवत्पुत्र्याःकरोमिकिलसांप्रतं ५० प्रधानस्त्वब्र
वीद्राजन्राजपुत्रात्यनेकशः वर्त्ततेभुविपुत्र्यास्तेयोग्याःसर्वगुणान्विताः ५१ यस्मिन्नुचिस्तेराजेंद्रतमाहूय-
नृपात्मजं देहिकन्याधनंभूरिहस्त्यश्वरथसंयुतं ५२

५३ ५४ ५५ ५६ तिमिंगिलविवर्जिते सुखविघातकपदार्थरहितेनादसिंधावित्यर्थः ५७ इतिश्रीदेवीभागवततिलके षष्ठस्कं-
धेषड्विंशोऽध्यायः २६ षट्पंचाशत्पद्यवर्यैर्विवाहो नारदस्यह प्रोच्यते यत्रमोहस्य महिमातीववर्ण्यते १ पूर्वाध्याये दमयंतीस्वाभिप्रायंधा

नारदउवाच पितुश्चिकीर्षितंज्ञात्वादमयंतीतदानृपं धात्र्यामुखेनवाक्यज्ञातमुवाचरहःस्थितम् ५३ धात्र्युवाच
दमयंतीमहाराजपुत्रीतेमामथाब्रवीत् पितरंब्रूहिधात्रेयिवचनान्मेसुखान्वितं ५४ मयावृतोथमेधावीनारदोम
हतीयुतः नादमोहितयाकामंनान्यःकोपिप्रियोमम ५५ कुरुमेवांछितंतातविवाहंमुनिनासह नान्यंवरिष्येधर्म
ज्ञनारदंतुपतिंविना ५६ मग्नाहंनादसिंधौवैनक्रहीनेरसात्मके अक्षारेसुखसंपूर्णेतिमिंगिलविवर्जिते ५७
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेषड्विंशोऽध्यायः २६ नारदउवाच तत्पुत्र्यावचनंश्रुत्वाराजाधात्रीमु-
खात्ततः भार्यांप्रोवाचकैकेयींसमीपस्थांसुलोचनां १ राजोवाच यदुक्तंवचनंकांतेधात्र्यातत्तुत्वयाश्रुतं वृतो
यंनारदःकामंमुनिर्वानरवक्त्रभाक् २ किमिदंचिंतितंपुत्र्याबुद्धिहीनविचेष्टितं कथमस्मैमयादेयाकन्याहरिसु
खायसा ३ क्वासौभिक्षुःकुरूपःक्व दमयंतीममात्मजा विपरीतमिदंकार्यंनविधेयंकदाचन ४ तामेकांतेस्त्र
केशांतेनिवारयहठात्सुतां युक्त्यामुनिरतांमुग्धांशास्त्रदृष्टानुसारया ५ इतिभर्तृवचःश्रुत्वाजननीतामथाब्र-
वीत् क्वतेरूपंमुनिःक्वासौवानरास्योऽधनःपुनः ६ कथंमोहमवाप्तासिभिक्षुकेचतुरापुनः लताकोमलदेहात्वंभ
स्मरूक्षतनुस्त्वयं ७ वार्तावानरवक्त्रेणकथंयुक्तातवानघे काप्रीतिःकुत्सितेपुंसिभविष्यतिशुचिस्मिते ८ वरस्ते
राजपुत्रोस्तुमाकुरुत्वंवृथाहठं पितातेदुःखमाप्नोतिश्रुत्वाधात्रीमुखाद्वचः ९

श्चैप्रोवाचेत्युक्तं तदुत्तरंजातंवृत्तमाह तत्पुत्र्यावचन-
मिति १ २ बुद्धिहीनंयथास्यात्तथाविचेष्टितमित्यर्थः ३ ४ हेसुकेशांतेशास्त्रदृष्टानुसारयायुक्त्यामुनिरतांमुग्धांनिवारयेत्यन्वयः ५ ६ ७ ८ ९ छ

बुबूलवृक्षः कंटकवृक्षः १० दासेरकायदास्याः पुत्रो दासेरः क्षुद्राभ्योवेतिपक्षेढक् सएवदासेरकः उष्ट्रोवा ११ १२ अमुनानारदेन १३ १४

लग्नांबुबूलवृक्षेणकोमलांमालतीलतां दृष्ट्वाकस्यमनःखेदंचतुरस्यनगच्छति १० दासेरकायतांबूलीदलानि कोमलानिकः ददातिभक्षणार्थायमूर्खोपिधरणीतले ११ वीक्ष्यत्वांकरसंलग्नांनारदस्यसमीपतः विवाहेवर्तमानेतुकस्यचेतोनदत्यति १२ कुसुखेनसमंवार्तानरुचिंजनयत्यतः आमरणात्तुकथंकालःक्षपितव्यस्त्वयामुना १३ नारदउवाच इतिमातुर्वचःश्रुत्वादमयंतीभृशातुरा मातरंप्राहतन्वंगीमयिसाकृतनिश्चया १४ किंसुखेनचरूपेणमूर्खस्यचधनेनकिं किंराज्येनाविदग्धस्यरसमार्गाविदोस्यच १५ हरिण्योपिवनेधन्यायानादेनविमोहिताः गातुःप्राणान्प्रयच्छंतिधिङ्मूर्खान्मानुषान्भुवि १६ नारदोवेत्तियांविद्यांमातःसप्तस्वरात्मिकां तृतीयःकोपिनोवेदशिवादन्यःपुमान्किल १७ मूर्खेणसहसंवासोमरणंतत्क्षणेक्षणे रूपवान्धनवांस्त्याज्योगुणहीनोनरःसदा १८ धिङ्मैत्रीमूर्खभूपालेवृथागर्वसमन्विते गुणज्ञेभिक्षुकेश्रेष्ठावचनात्सुखदायिनी १९ स्वरज्ञोग्रामवित्कामूर्च्छनाज्ञानभेदभाक् दुर्लभःपुरुषश्चाष्टरसज्ञोदुर्बलोपिवै २० यथानयतिकैलासंगंगान्वैवसरस्वती तथानयतिकैलासंस्वरज्ञानविशारदः २१ स्वरमानंतुयोवेदसदेवोमानुषोपिसन् सप्तभेदंनयोवेदसपशुःसुरराडपि २२ मूर्च्छनातानमार्गंतुश्रुत्वामोदंनयातियः सपशुःसर्वथाज्ञेयोहरिणाःपशवोनहि २३ वरंविषधरःसर्पःश्रुत्वानादंमनोहरं अश्रोत्रोपिमुदंयातिधिक्सकर्णंश्चमानवान् २४ बालोपिसुस्वरंगेयंश्रुत्वामुदितमानसः जायतेकिंतुतेदृष्ट्वानजानंतिधिगस्तुतान् २५

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ सप्तभेदंषड्जादिसप्तभेदसंहितंगानमित्यर्थः २२ हरिणाःपशवोनहितेषांगानलुब्धत्वस्यसत्त्वात् २३ सकर्णांश्चेति यतोमुदंनयांतीतिशेषः २४ २५

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ वानरास्योहं तत्रैवस्थित इत्यर्थः ३३ यतोवानराननस्ततोदुःखसंतप्त इत्यर्थः ३४ ३५ ३६ ३७

पितामेकिंनजानातिनारदस्यगुणान्बहून् द्वितीयःसामगोनास्तित्रिषुलोकेषुतत्समः २६ तस्मादसौमयानूनंवृतः पूर्वसमागमात् पश्चाच्छापवशाज्जातोवानरास्योगुणाकरः २७ किन्नरानप्रियाःकस्यभवंतितुरगाननाः गान विद्यासमायुक्ताःकिंसुखेनवरेणह २८ पितरंब्रूहिमेमानर्वृतोयंमुनिसत्तमः तस्मात्त्वमाग्रहंत्यक्त्वादेहितस्मैच मांमुदा २९ नारदउवाच इतिपुत्र्यावचःश्रुत्वाराज्ञीराज्ञेन्यवेदयत् आग्रहंसुंदरीज्ञात्वासुतायानारदमुने ३० विवाहंकुरुराजेंद्रदमयंत्याःशुभेदिने मुनिनासचसर्वज्ञोवृतोसौमनसानया ३१ नारदउवाच इतिसंचोदितो राज्ञ्यासंजयःपृथिवीपतिः चकारविधिवत्सर्वविधिंवैवाहिकंततः ३२ एवंदारग्रहंकृत्वावानरास्यःपरंतप स्थि तस्तत्रैवमनसादह्यमानेनचान्वहं ३३ यदागच्छद्राजसुतासेवार्थंममसन्निधौ अभवंदुःखसंतप्तस्तदाहंवा नराननः ३४ दमयंतीतुमांवीक्ष्यप्रफुल्लवदनांबुजा शोकंवानरवक्त्रत्वान्नचकारकदाचन ३५ एवंगच्छतिका लेतुसहसापर्वतोमुनिः कुर्वंस्तीर्थान्यनेकानिद्रष्टुंमांसमुपागतः ३६ मयातिमानितःप्रेम्णापूजितश्चयथावि धि आसीनआसनेदिव्येवीक्ष्यमांदुःखितोह्यभूत् ३७ कृतदारंवानरास्यंदीनंचिंतातुरंभृशं दयावान्मामुवा चेदंपर्वतोमातुलंकृशं ३८ मयानारदकोपात्त्वंशप्तोसिमुनिसत्तम निष्कृतंतस्यशापस्यकरोम्यद्यनिशामय ३९ भवत्वंचारुवदनोममपुण्येननारद दृष्ट्वाराजसुतांचित्तेकृपाजातामामाधुना ४० नारदउवाच मयापिप्रवणंचित्तं कृत्वाश्रुत्वास्यभाषितं अनुग्रहःकृतःसद्यस्तस्यशापस्यतत्क्षणात् ४१ भागिनेयतवाप्यस्तुगमनंसुरसद्मनि शा पस्यानुग्रहंकामंकृतोयंपर्वताधुना ४२

३८ ३९ ४० अस्यभाषितंशापोद्धाररूपंश्रुत्वाचित्तंप्रवणंकृत्वाअनुग्रहःकृतइत्यन्वयः ४१ ४२

४३ ४४ ४५ ४६ एतत्तेसर्वमाख्यातमिति ज्ञानिनोपिममभायामोहसुखदुःखादिकंविक्षेपरूपमस्त्येवेत्येतदाख्यातंकथितमित्यर्थः
४७ यावत्कालपर्यंतंगुणत्रयजन्योदेहस्तिष्ठति तावत्कालपर्यंतंमायामोहसुखदुःखादिकंविक्षेपजातंसर्वस्यापिभविष्यत्येवनतत्रप्रतिका
रोस्तीत्याह संसारेस्मिन्निति ४८ ४९ सर्वथामुनेइति तथाचगुणत्रयवैषम्यंनियमेनभविष्यत्येवनतश्चमोहादिकंभविष्यत्येवेति५०

नारदउवाच जातोहंचारुवदनोवचनात्तस्यपश्यतः राजपुत्रीतुसंतुष्टामातरंप्राहसत्वरं ४३ मातस्तेसुसुखोजा
तोजामाताचमहाद्युतिः वचनात्पर्वतस्याद्यमुक्तशापोमुनेरभूत् ४४ तच्छ्रुत्वावचनंराज्ञ्या कथितंतत्तुराजनि य
यौद्रष्टुंमुनिंतत्रसंजयःप्रीतिमांस्तदा ४५ धनंसमर्पितंराज्ञासंतुष्टेनतदामहत् मत्थंचभागिनेयायपारिबर्हंमहा
त्मना ४६ एतत्तेसर्वमाख्यातंवर्तनंयत्पुरातनं मायायाबलमाहात्म्यंयत्त्वनुभूतंयथामया ४७ संसारेस्मिन्म
हाभागमायागुणकृतेऽनृते तनुभृत्सुसुखीनास्तिनभूतोनभविष्यति ४८ कामक्रोधौतथालोभोमत्सरोमम
तातथा अहंकारोमदःकेनजिताःसर्वेमहाबलाः ४९ सत्त्वंरजस्तमश्चैवगुणास्त्रयइमेकिल कारणंप्राणि
नांदेहसंभवेसर्वथामुने ५० कस्मिंश्चित्समयेव्यासवनेऽहंविष्णुनासह गच्छन्हास्यविनोदेनस्त्रीभावंगमि
तःक्षणात् ५१ राजपत्नीत्वमापन्नोमायाबलविमोहितः पुत्राःप्रसूताबहवोगेहेतस्यनृपस्यह ५२ व्यास
उवाच संशयोयंमहान्साधोश्रुत्वातेवचनंकिल कथंनारीत्वमापन्नस्त्वंमुनेज्ञानवान्भृशं ५३ कथंचपुरुषो
जातोब्रूहिसर्वमशेषतः कथंपुत्रास्त्वयाजाताःकस्यराज्ञोगृहेंजसा ५४ एतदाख्याहिचरितंमायायामहदद्भुतं
मोहितंचेययासर्वमिदंस्थावरजंगमं ५५ नतृप्तिमधिगच्छामिश्रृण्वंस्तवकथामृतं सर्वग्रंथार्थतत्त्वंचसर्वसंशयना
शनं ५६

स्वस्यमायामोहादिकंप्रदर्शयितुमेकांकथामुपपाद्यद्वितीयामुपपादयति कस्मिंश्चित्समयइति ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

इतिश्रीदे॰ भा॰ तिलके षष्ठस्कंधेसप्तविंशोऽध्यायः २७ अष्टाधिकैश्चतुः पंचाशत्पद्यैर्नारदः पुनः स्वकथांवदतिप्राज्ञइत्येतत्सम्यगीर्यते १ पूर्वाध्यायांतेराजप्रश्नकथनोत्तरंजातंवृत्तमाह निशामयेति मुनिभिरपिमायाबलंसुदुर्ज्ञेयमित्यन्वयः १ तदेवविशदयति मायामोहि-

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेसप्तविंशोऽध्यायः २७ नारदउवाच निशामयमुनिश्रेष्ठगदतोमु-
निसत्कथां मायाबलंसुदुर्ज्ञेयंमुनिभिर्योगिवित्तमैः १ माययामोहितंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं ब्रह्मादिस्तंबपर्यं
तमजयादुर्विभाव्यया २ कदाचित्सत्यलोकाद्वैश्वेतद्वीपेमनोहरे गतोहंदर्शनाकांक्षीहरेरद्भुतकर्मणः ३ वादयन्म
हतींवीणांस्वरतानविभूषितां गायत्रंगायमानस्तुसामसप्तस्वरान्वितं ४ दृष्टोमयादेवदेवश्चक्रपाणिर्गदाधरः
कौस्तुभोद्भासितोरस्कोमेघश्यामश्चतुर्भुजः ५ पीतांबरपरीधानोमुकुटांगदराजितः लक्ष्म्यासहविलासिन्या
क्रीडमानोमुदायुतः ६ वीक्ष्यमांकमलादेवीगतांतर्धानमंतिकात् सर्वलक्षणसंपन्नासर्वभूषणभूषिता ७
नारीणांप्रवराकांतारूपयौवनगर्विता सुप्रियावासुदेवस्यवरचामीकरप्रभा ८ अंतर्गृहंगतांदृष्ट्वासिंधुजांव्यं
जनान्वितां मयापृष्टोदेवदेवोवनमालीजगत्प्रभुः ९ भगवन्देवदेवेशपद्मनाभमुरारिहन् कथंचमागतांदृष्ट्वा
मामागच्छंतमंतिकात् १० नाहंविटोनवाधूर्तोतापसोहंजगद्गुरो जितेंद्रियोजितक्रोधोजितमायोजनार्दन ११
नारदउवाच निशम्यवचनंकिंचिद्गर्वयुक्तंजनार्दनः उवाचमांस्मितंकृत्वावीणावन्मधुरांगिरं १२ विष्णुरुवाच
नारदैवंविधानीतिर्नस्थातव्यंकदाचन पतिंविनाऽन्यसान्निध्येकस्यचिद्योषयाक्वचित् १३ ६७ ६७

तमिति २ ३ गायत्रंसामेत्यन्वयः ४ ५ ६ अंतर्धानंगता अदृश्यतांगतांतर्गृहेगतेत्यर्थः ७ ८ व्यंजनान्वितांवरस्त्रांतव्यंजितस्त
नीमित्यर्थः ९ मांदृष्ट्वामालक्ष्मीः कथंगताकिमर्थंगतेत्यर्थः १० ११ १२ १३

द्वैश्च दुर्जयेत्यर्थः एवंसति यत्त्वयोक्तमहंजितमायोस्मीति तदेवंवाक्यंत्वयाकदापिनवक्तव्यमित्याह यत्त्वयोक्तमिति १५ यतःशिवा द्योपितामजांमायांजेतुंनसमर्थास्तस्मादित्याह नाहंशिवइति कस्त्वमिति यतएवंतस्मात्कस्त्वंपामरस्तस्याजयेक्षमस्तथान्येवाके- क्षमानकेपीत्यर्थः १६ देहंधारयन्मायांजयतीति कथंसंभवेन्मायाजयेदेहस्याप्यसंभवः स्यात्कारणाभावे कार्यस्यानवस्थितेरित्याह देवदेह मिति १७ ननुमायाजितेवज्ञानिभिरावरणाभावात्केवलंविक्षेपशक्तिरेवावशिष्टास्तीतिचेत्सैवविक्षेपशक्तिर्मायानयाबद्धत्वंनदधीनमोहसुख

मायासुदुर्जयाविद्वन्योगिभिर्जितमारुतैः सांख्यवद्भिर्निराहारैस्तापसैश्चजितेंद्रियैः १४ देवैश्चमुनिशार्दूलयत्त्वयो- क्तंवचोधुना जितमायोस्मिगीतज्ज्ञनैवंवाच्यंकदाचन १५ नाहंशिवोनवाब्रह्माजेतुंतांप्रभवंप्रजां मुनयःसनकाद्या श्चकस्त्वंकोऽन्येक्षमाजये १६ देवदेहंनृदेहंवातिर्यग्देहमथापिवा बिभृयाद्यःशरीरंचसकथंतांजयेद्जां १७ त्रियुत स्तांकथंमायांजेतुंशक्तःपुमान्भवेत् वेदविद्योगविद्वापिसर्वज्ञोविजितेंद्रियः १८ कालोपितस्यारूपंहिरूपहीनःस्वरू- पकृत् तद्वशेवर्ततेदेहीविद्वान्मूर्खोथमध्यमः १९ कालःकरोतिधर्मज्ञंकदाचिद्विकलंपुनः स्वभावात्कर्मतोवापिदुर्ज्ञेयं तस्यचेष्टितं २० नारदउवाच इत्युक्त्वाविरतोविष्णुरहंविस्मयमानसः तमब्रवंजगन्नाथंवासुदेवंसनातनं २१ रमा पतेकथंरूपामायासाकीदृशीपुनः किंयद्बलाक्वसंस्थानाकस्याधारावदस्वमे २२ द्रष्टुकामोस्मितंमायांदर्शयाशुम- हीधरःज्ञातुमिच्छामितांसम्यक्प्रसादंकुरुमापते २३ विष्णुरुवा॰ त्रिगुणासाखिलाधारासर्वज्ञासर्वसंमता अजेयाने- करूपाचसर्वंव्याप्यस्थिताजगत् २४ दुःखादिमत्त्वंचसंभवत्येवेत्याह त्रियुतस्तामिति त्रियुतोगुणत्रययुतइत्यर्थः कथंजेतुंशक्तइत्यन्वयः विक्षेपशक्तिस्तुस्थास्यत्येवेतिभावः १८ ननुजगतोमायाधीनत्वेकालाधीनत्वंकथंलोकेरुच्यतइतिचेत्कालोपिमायायाएवरूपमित्यभिप्रायेणेत्याह कालोपितस्यारूपंहीति आत्मातिरिक्तस्यमायामयत्वादित्यर्थः १९ २० २१ २२ प्रसादंकुर्विति मायावैभवंवदेत्यर्थः २३ तत्रकथंरूपेत्यस्योत्तरंत्रिगु

णासेति कस्याधारेत्यस्योत्तरमखिलाधारेति कियद्बलेत्यस्योत्तरमजेयेति सर्वतोबलवतीत्यर्थः कीदृशीत्यस्योत्तरं सर्वज्ञेतिकसंस्थानेत्य

दिदृक्षायदितेचित्तेनारदारोहणंकुरु गरुडेमत्समेतोद्यगच्छावोन्यत्रसांप्रतं २५ दर्शयिष्यामितेमायांदुर्जयामजि
तात्मभिः दृष्ट्वातांब्रह्मपुत्रत्वंमाविषादेमनःकृथाः २६ इत्युक्त्वादेवदेवोमांसस्मारविनतासुतं स्मृतमात्रस्तुग-
रुडोतदागाद्धरिसन्निधौ २७ आगतंगरुडंवीक्ष्यआरुरोहजनार्दनः समारोप्यचमांपृष्ठेगमनायकृतादरः २८
चलितेविनतापुत्रोवैकुंठाद्वायुवेगवान् प्रेरितोयत्रकृष्णेनगंतुकामेनकाननं २९ महावनानिदिव्यानिसरांसिस
रितस्तथा पुरग्रामाकरादींश्चखेटखर्वटगोव्रजान् ३० मुनीनामाश्रमान्रम्यान्वापीश्चसुमनोहराः पल्वलानि
विशालानिन्ह्रदान्पंकजभूषितान् ३१ मृगाणांचवराहाणांवृंदान्यप्यवलोक्यच गतावावांकान्यकुब्जसमीपंगरु
डासनौ ३२ तत्ररम्यंसरोदिव्यंदृष्टंपंकजमंडितम् हंसकारंडवाकीर्णंचक्रवाकोपशोभितं ३३ नानावर्णैःप्रफुल्लैश्च
पंकजैरुपरंजितं शुचिमिष्टजलंभृंगयूथनादविराजितं ३४ मामाहभगवान्वीक्ष्यतडागंपरमाद्भुतं स्पर्धकंचोद
धेःक्षीरंमिष्टंवारिविशेषतः ३५ श्रीभगवानुवाच पश्यनारदगंभीरसरःसारसनादितं सर्वत्रपंकजैश्छन्नंस्व
च्छनीरप्रपूरितं ३६ अत्रस्नात्वागमिष्यावः कान्यकुब्जंपुरोत्तमं इत्युक्त्वागरुडादाशुमामुत्तार्यव्यतारयत् ३७
विहस्यभगवांस्तत्रजग्राहममतर्जनीं स्तुवन्सरोवरंभूयस्तीरमामनयत्प्रभुः ३८ विश्रम्यतटभागेतुस्निग्धच्छायेम
नोहरे मामुवाचमुनेस्नानंकुरुत्वंविमलेजले ३९ पश्चादहंकरिष्यामितडागेस्मिन्सुपावने साधूनामिवचेतांसिज-
लानिनिर्मलानिच ४०

स्योत्तरंसर्वव्याप्यसंस्थितेतिप्रश्नवाक्यैःसुप्सुपेतिसमासः २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०
३१ ३२ ३३ ३४ उदधेःस्पर्धकंस्पर्धाकरं ३५ ३६ व्यतारयत्गमितवान् ३७ ३८ ३९ ४०

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कं-

सुरभीणिपरागैस्तुपंकजानांविशेषतः इत्युक्तोहंभगवतामुक्त्वावीणांमृगाजिनं ४१ स्नानायकृतधीस्तीरेगतःप्रे
मसमन्वितः पादौप्रक्षाल्यहस्तौचशिखांबध्वाकुशग्रहं ४२ कृत्वाचम्यशुचिस्तोयेस्नातवानस्मितज्जले यदात
स्मिन्जलेरम्येस्नातोहंपश्यतोहरेः ४३ विहायपौरुषंरूपंप्राप्तःस्त्रीत्वमनुत्तमं हरिर्गृहीत्वावीणांमेतथाकृष्णा
जिनंशुभं ४४ आरुह्यगगनंतूर्णंजगामस्वगृहंक्षणात् ततोहंस्त्रीत्वमापन्नश्चारुभूषणभूषितः ४५ तत्क्षणा
न्मनसाजातापूर्वदेहस्यविस्मृतिः विस्मृतोसौजगन्नाथोमहतीविस्मृतापुनः ४६ संप्राप्यमोहिनीरूपंतडागान्नि
र्गतोबहिः अपश्यंनलिनीजुष्टंसरस्तद्विमलोदकं ४७ किमेतदितिमनसाऽकरवंविस्मयंमुहुः एवंचिंतयमान
स्यनारीरूपधरस्यमे ४८ सहसादृक्पथंप्राप्यतत्रतालध्वजोनृपः गजाश्वरथवृंदैश्चसंवृतोरथसंस्थितः ४९
युवाभूषणसंवीतोदेहवानिवमन्मथः वीक्ष्यमांभूपतिस्तत्रदिव्यभूषणभूषितां ५० राकाचंद्रमुखींयोषांविस्म
यंपरमंगतः पप्रच्छकासिकल्याणिकस्यपुत्रीसुरस्यवा ५१ मानुषस्यचवाकांतेगंधर्वस्योरगस्यच एकाकिनीक
थंबालारूपयौवनभूषिता ५२ विवाहिताथकन्यावासत्यंवदसुलोचने किंपश्यसिसुकेशांतेतडागेस्मिन्सुमध्यमे
५३ चिकीर्षितंपिकालापेब्रूहिमन्मथमोहिनी भुंक्ष्वभोगान्मरालाक्षिमयासहकृशोदरि ५४ वांछितान्मनसा
नूनंकृत्वामांपतिमुत्तमं इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८ नारदउवाच इत्युक्तो
हंतदातेनराज्ञातालध्वजेनच विमृश्यमनसात्यर्थंतमुवाचविशांपते १ ७ ७ ७

धेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८ षट्षष्टिश्लोकवर्यैस्तुस्त्रीभावंगमितस्यच नारदस्यपुनःसम्यक्पुरुषप्राप्तिरुच्यते १ तालध्वजसमागमानंतरंजातं-

वृत्तमाह इत्युक्तइति १ २ सुकृतंकल्याणं ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ पूर्वदेहंपुंभावंमुनिजन्मचनस्मृतवानित्यर्थः १७

राजन्नाहंविजानामिपुत्रीकस्येतिनिश्चयं पितरौक्वचमेकेनस्थापिताचसरोवरे २ किंकरोमिक्वगच्छामिकथंमेसुकृतं
भवेत् निराधारास्मिराजेंद्र चिंतयामिचिकीर्षितं ३ दैवमेवपरंराजन्नास्त्यत्रपौरुषंमम धर्मज्ञोसिमहीपालयथेच्छसि
तथाकुरु ४ नवाधीनास्म्यहंभूपनमेकोप्यस्तिपालकः नपितानचमाताचनस्थानंनचबांधवाः ५ इत्युक्तोसौमयाराजाबभूवमदनातुरः मांनिरीक्ष्यविशालाक्षींसेवकानित्युवाचह ६ नरयानमानयध्वंचतुर्वाह्यंमनोहरं आरोहणार्थमस्यास्तुकौशेयांबरवेष्टितं ७ मृद्वास्तरणसंयुक्तंमुक्ताजालविभूषितं चतुरस्रंविशालंचसुवर्णरचितंशुभं ८ नस्यतद्वचनंश्रुत्वाभृत्याःसत्वरगामिनः आनिन्युःशिबिकांदिव्यांमदर्थेवस्त्रवेष्टितां ९ आरूढाहंतदातस्यांतस्य-
प्रियचिकीर्षया मुदितोसौगृहेनीत्वामांतदापृथिवीपतिः १० विवाहविधिनाराजाशुभेलग्नेशुभेदिने उपयेमेचमांतत्रहुतभुक्सन्निधौततः ११ तस्याहंवल्लभाजाताप्राणेभ्योपिगरीयसी सौभाग्यसुंदरीत्येवंनामतत्रकृतंमम १२ रममाणोमयासार्धंसुखमापमहीपतिः नानाभोगविलासैश्चकामशास्त्रोदितैस्तथा १३ राजकार्याणिसंत्यज्यक्री-
डासक्तोदिवानिशं नासौविवेदगच्छंतंकालंकामकलारतः १४ उद्यानेषुचरम्येषुवापीषुचगृहेषुच हर्म्येषुवरशैलेषुदीर्घिकासुवरासुच १५ वारुणीमदमत्तोसौविहरन्काननेशुभे विसृज्यसर्वकार्याणिमदधीनोबभूवह १६ व्यासाहंतेनसंसक्ताक्रीडारसवशीकृता स्मृतवान्पूर्वदेहंनपुंभावंमुनिजन्मच १७ ममैवायंपतिर्योषाहंपत्नीषुप्रियासती पट्टराज्ञीविलासज्ञासफलंजीवितंमम १८

पत्नीष्वस्यान्यपत्नीषुमध्येप्रियासत्यहमेवास्ययोषानान्येत्यर्थः १८

१९ ब्रह्मविज्ञानमिति अनेनचब्रह्मविज्ञानेजातेपिपुनः संस्काररूपेणदग्धबीजवत्स्थितस्यावरणशक्तिरूपस्याज्ञानस्यमायाबलात्प्रादुर्भा-

इतिचिंतयतीतस्मिन्प्रेमबद्धादिवानिशं क्रीडासक्तासुखेलुब्धातंस्थितावशवर्तिनी १९ विस्मृतंब्रह्मविज्ञानंब्रह्मज्ञा नंचशाश्वतं धर्मशास्त्रपरिज्ञानंतदासक्तमनाःस्थिता २० एवंविहरतस्तत्रवर्षाणिद्वादशैवतु गतानिक्षणवत्कामक्री डासक्तस्यमेमुने २१ जातागर्भवतीचाहंमुदंप्रापनृपस्तदा कारयामासविधिवद्गर्भसंस्कारकर्मच २२ अपृच्छद्दो- हदंराजाप्रीणयन्मांपुनःपुनः नाब्रुवंलज्जमानाहंनृपंप्रीतमनाभृशं २३ संपूर्णेदशमेमासिपुत्रोजातस्ततोमम शु- भेन्हिग्रहनक्षत्रलग्नताराबलान्विते २४ बभूवनृपतेर्गेहेपुत्रजन्ममहोत्सवः राजापरमसंतुष्टोबभूवसुतजन्मतः २५ सूतकांतेसुतंवीक्ष्यराजामुदमवापह अहंभूमिपतेश्चासंप्रियाभार्यापरंतप २६ ततोवर्षद्वयांतेवैपुनर्गर्भोमि याधृतः द्वितीयस्तुसुतोजातः सर्वलक्षणसंयुतः २७ सुधन्वेतिसुतस्याथनामचक्रेनृपस्तदा वीरवर्मेतिज्ये ष्ठस्यब्राह्मणैःप्रेरितस्त्वयं २८ एवंद्वादशपुत्राश्चप्रसूताभूपसंमताः मोहितोहंतदातेषांप्रीत्यापालनलाल ने २९ पुनरष्टसुताःकालेकालेजाताःस्वरूपिणः गार्हस्थ्यंमेततःपूर्णंसंपन्नंसुखसाधनं ३० तेषांदार क्रियाःकालेकृताराज्ञायथोचिताः स्नुषाभिश्चतथापुत्रैःपरिवारोमहानभूत् ३१ ततःपौत्रादिसंभूतास्ते- पिक्रीडारसान्विताः आसन्नानारसोपेतामोहवृद्धिकराभृशं ३२

र्योस्मिन्नेवजन्मनिभवतीतिबोधितमेतादृशमहो मायाबलमितिभावः ननुब्रह्मज्ञानेजातेपिपुनरज्ञानस्योद्भवेब्रह्मज्ञानंनिरर्थकमेवेतिचेन्न सकृद्ब्रह्मज्ञानेनदग्धास्याज्ञानस्यसंस्कार- रूपेणदग्धबीजवत्स्थितस्यतस्मिन्नेवदेहेप्रादुर्भावेपि तस्यजन्मांतरदायकत्वाभावात्ब्रह्मज्ञानसार्थकत्वसिद्धेः तीर्थेश्वपचगृहेवानष्टस्मृतिरपि त्यजन्प्राणान्ज्ञानसमकालमेवकैवल्यंयाति हतशोकइतिपरमार्थसारंपतंजल्युक्तेरिति २० २१ २२ दोहदंगर्भिणीमनोरथं २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ अहंनारदोभगवतामाययावंचितोस्मीतिमयामनसानकदापिचिंतितमेतादृशंमायाबलंप्रबलमिति

कदाचित्सुखमैश्वर्यंकदाचिद्दुःखमद्भुतं पुत्रेषुरोगजनितंदेहसंतापकारकं ३३ परस्परंकदाचित्तुविरोधोभू-
त्सुदारुणः पुत्राणांवाबधूनांचतेनसंतापसंभवः ३४ सुखदुःखात्मकेघोरेमिथ्याचारकरेभृशं संकल्पज-
नितेक्षुद्रेमग्नोहंमुनिसत्तम ३५ विस्मृतंपूर्वविज्ञानंशास्त्रज्ञानंतथागतं योषाभावेविलीनोहंगृहकार्येषुसर्व
था ३६ अहंकारस्तुसंजातोभृशंमोहविवर्धकः एतेमेबलिनःपुत्राःस्नुषाःस्वकुलसंभवाः ३७ एतेपुत्राः
सुसन्नद्धाःक्रीडंतिममवेश्मसु धन्याहंखलुनारीणांसंसारेस्मिन्नहोभृशं ३८ नारदोहंभगवतावंचितो
माययाकिल नकदाचिन्मयाप्येवंचिंतितंमनसाकिल ३९ राजपत्नीशुभाचाराबहुपुत्रापतिव्रता धन्याहं
किलसंसारेकृष्णेवंमोहितस्त्वहं ४० अथकश्चिन्नृपःकामंदूरदेशाधिपोमहान् अरातिभावमापन्नःपति-
नासहमानद ४१ कृत्वासैन्यसमायोगंरथैश्चवारणैर्युतं आजगामकान्यकुब्जेपुरेयुद्धमचिंतयन् ४२ वे-
ष्टितंनगरंतेनराज्ञासैन्ययुतेनच ममपुत्राश्चपौत्राश्चनिर्गतानगरात्तदा ४३ संग्रामस्तुमुलस्तत्रकृतस्तै-
स्तैनपुत्रकैः हतारणेसुताःसर्वेवैरिणाकालयोगतः ४४ राजाभग्नस्तुसंग्रामादागतःस्वगृहंपुनः श्रुतंमया
मृताःपुत्राःसंग्रामेभृशदारुणे ४५ सहत्वामेसुतान्पौत्राननुगतोराजाबलान्वितः क्रंदमानात्वहंतत्रगतास
मरमंडले ४६ दृष्ट्वातान्पतितान्पुत्रान्पौत्रांश्चदुःखपीडितान् विलपाम्यहमायुष्मञ्छोकसागरसंप्लवे ४७
हापुत्राःक्वगतामेद्यहाहतास्मिदुरात्मना दैवेनातिबलिष्ठेनदुर्वारेणातितापिना ४८ ७ ७ ७

भावः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ शोकंनिरर्थ-

एतस्मिन्नंतरेनत्रभगवान्मधुसूदनः कृत्वारूपंद्विजस्यागाद्दृद्धःपरमशोभनः ४९ सुवासावेदविल्कामं
मत्समीपंसमागतः मामुवाचातिदीनांसक्रंदमानारणाजिरे ५० ब्राह्मणउवाच किंविषीदसितन्वंगिभ्र-
मोयंप्रकटीकृतः मोहेनकोकिलालापेपतिपुत्रगृहात्मके ५१ कात्वंकस्याःसुताःकेमीचिंतयात्मगतिंपरां
उत्तिष्ठरोदनंत्यक्त्वास्वस्थाभवसुलोचने ५२ स्नानंचतिलदानंचपुत्राणांकुरुकामिनि परलोकगतानां-
चमर्यादारक्षणायवै ५३ कर्तव्यंसर्वथातीर्थेस्नानंतुनगृहेक्वचित् मृतानांकिलबंधूनांधर्मशास्त्रस्यनिर्ण
यः ५४ नारदउवाच इत्युक्त्वातेनविप्रेणवृद्धेनप्रतिबोधिता उत्थिताहंनृपेणाथयुक्ताबंधुभिरावृता ५५
अग्रतोद्विजरूपेणभगवान्भूतभावनः चलिताहंततस्तूर्णंतीर्थंपरमपावनं ५६ हरिर्मांकृपयातत्रपुंतीर्थेसर-
सिप्रभुः नीत्वाहभगवान्विष्णुर्द्विजरूपीजनार्दनः ५७ स्नानंकुरुतडागेस्मिन्पावनेगजगामिनि त्यजशोकं-
क्रियाकालःपुत्राणांचनिरर्थकं ५८ कोटिशस्तेमृताःपुत्राजन्मजन्मसमुद्भवाः पितरःपतयश्चैवभ्रातरोजा
मयस्तथा ५९ केषांदुःखंत्वयाकार्यंभ्रमेस्मिन्मानसोद्भवे वितथेस्वप्नसदृशेतापदेदेहिनामिह ६० नारदउवा
च इतितस्यवचःश्रुत्वातीर्थेपुरुषसंज्ञिके प्रविष्टास्नातुकामाहंप्रेरितातत्रविष्णुना ६१ मज्जनादेवतीर्थेषु
पुमाञ्जातःक्षणादपि हरिर्वीणांकरेकृत्वास्थितस्तीरेस्वदेहवान् ६२ उन्मज्ज्यचमयातीरेदृष्टःकमललोचनः
प्रत्यभिज्ञानदाजाताममचित्तेद्विजोत्तम ६३ संचिंतितंमयातत्रनारदोहमिहागतः हरिणासहस्त्रीभावंप्रा-
सोमायाविमोहितः ६४ कंत्यजायंपुत्राणांक्रियाकालोस्तीत्यर्थः ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

६५ केनहेतुनेतिविस्मृतइत्यर्थः ६६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेषष्ठस्कंधेएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ अधिकेंश्चैवपंचाशत्पद्यैरथहरिःस्व
यं नारदायमहामायामहिमानंवदत्यपि १ नारदस्यपुरुषभावप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तमाह मांहस्वेति १ २ ३ नववियहेणयदिप्राणाबहिर्निर्गि

इतिचिंतापरश्चाहंयदाजातस्तदाहरिः मामाहनारदागच्छकिंकरोषिजलेस्थितः ६५ विस्मृतोहंतदास्मृत्वास्त्री
भावंदारुणंभृशं पुनःपुरुषभावश्चसंपन्नःकेनहेतुना ६६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेएकोन-
त्रिंशोऽध्यायः २९ नारदउवाच मांहस्त्वानारदंविप्रंविस्मितोसौमहीपतिः क्वगतामममभार्यासाकुतोयंमुनि
सत्तमः १ विललापनृपस्तत्रहाप्रियेतिमुहुर्मुहुः क्वगतामांपरित्यज्यविलपंतंवियोगिनं २ विनात्वांविपुल
श्रोणिवृथामेजीवितंगृहं राज्यंकमलपत्राक्षिकिंकरोमिशुचिस्मिते ३ नप्राणामेबहिर्यांतिविरहेणतवाधुना
गतोवैप्रीतिधर्मस्तुत्वामृतेप्राणधारणात् ४ विलपामिविशालाक्षिदेहिप्रत्युत्तरंप्रिये क्वगतासामयिप्रीतिर्या-
भूत्प्रथमसंगमे ५ विमग्नाकिंजलेसुभ्रुभक्षितामत्स्यकच्छपैः गृहीतावरुणेनाशुममदौर्भाग्ययोगतः ६ ध
न्यासुचारुसर्वांगियात्वंपुत्रैःसमागता अकृत्रिमस्तुपुत्रेषुस्नेहस्तेमृतभाषिणि ७ नयुक्तमधुनायन्मांविहाय
त्रिदिवंगता विलपंतंपतिंदीनंपुत्रस्नेहनयंत्रिता ८ उभयंमेगतंकांतेपुत्रास्त्वंप्राणवल्लभा तथापिमरणंना
स्तिदुःखितस्यभृशंप्रिये ९ किंकरोमिक्वगच्छामिरामोनास्तिमहीतले रामाविरहजंदुःखंजानातिरघुनंद
नः १० विधिनानिष्ठुरेणात्रविपरीतंकृतंभुवि दंपत्योर्मरणंभिन्नंसर्वथासमचित्तयोः ११ च्छंतितदपिवरं परंतुतेपि

बहिर्ननिर्गच्छंतीत्याह नप्राणाइति प्राणधारणात्प्राणधारणंव्याप्ययावज्जीवमित्यर्थः ४त्वामृतेप्रीतिधर्मोगतउच्छिन्नइत्यर्थः इतः
परंयावज्जीवंकुत्रापिप्रीतिर्नस्थास्यतीत्यर्थः ४ मयियातवप्रीतिःस्थितासाधुनागतेत्यन्वयः ५ ६ पुत्रैःसहसमागतामृतेत्यर्थः ७
८ ९ १० ११

पतिनासहेति तथापुरुषस्यापिस्त्रियासहज्वलनंकुतोनकृतमितिभावः १२ १३ १४ १५ १६ १७ यद्भूतंयदुत्पन्नंतद्यथोत्पन्नंतथागतंतत्रखेदअनुचित

उपकारस्तुनारीणांसुनिभिर्विहितःकिल यदुक्तंधर्मशास्त्रेषुज्वलनंपतिनासह १२ एवंविलपमानंतंराजानंभगवान्हरिः निवारयामासतदावचनैर्युक्तियोजितैः १३ श्रीभगवानुवाच किंविषीदसिराजेंद्रक्वगतातेप्रियांगना नश्रुतं किंत्वयाशास्त्रंनकृतोसौबुधाश्रयः १४ कासाकस्त्वंक्वसंयोगोवियोगःक्वीदृशस्तव प्रवाहरूपसंसारेनृणांनौतरतामिव १५ गृहेगच्छनृपश्रेष्ठत्वथातेरुदितेनकिं संयोगश्चवियोगश्चदैवाधीनःसदानृणां १६ अनयासहतेराजन्संयोगस्त्विहसंवृतः मुक्तात्वयाविशालाक्षीसुंदरीतनुमध्यमा १७ नदृष्टोपितरावस्यास्त्वयाप्राप्तासरोवरे काकतालिप्रसंगेनयद्भूतंतत्तथागतं १८ माशोकंकुरुराजेंद्रकालोहिदुरतिक्रमः कालयोग्यंसमासाद्यभुंक्ष्वभोगान्गृहेयथा १९ यथागतागतासातुतथैववरवर्णिनी यथापूर्वंतथातत्रगच्छकार्यंकुरुप्रभो २० रुदितेनतवाद्यैवनागमिष्यतिकामिनी वृथाशोचसिपृथ्वीशयोगयुक्तोभवाधुना २१ भोगःकालवशादेतितथैवप्रतियातिच नात्रशोकस्तुकर्तव्योनिष्फलेभववर्त्मनि २२ नैकत्रसुखसंयोगोदुःखयोगस्तुनैकतः घटिकायंत्रवत्कामंभ्रमणंसुखदुःखयोः २३ मनःकृत्वास्थिरंभूपकुरुराज्यंयथासुखं अथवान्यस्यदायादेवनंसेवयसांप्रतं २४ दुर्लभोमानुषोदेहःप्राणिनांक्षणभंगुरः तस्मिन्प्राप्तेतुकर्तव्यंसर्वथैवात्मसाधनं २५ जिह्वोपस्थरसोराजन्पशुयोनिषुवर्तते ज्ञानंमानुषदेहेवैनान्यासुचकुयोनिषु २६ तस्माद्गच्छगृहंत्यक्त्वाशोकंकांतासमुद्भवं माययेयंभगवत्यास्तुययासंमोहितंजगत् २७

इतिभावः १८ १९ २० २१ २२ २३ दायादे पुत्रेन्यस्यस्थापयित्वेत्यर्थः २४ २५ २६ मायेयमिति भगवत्याः सच्चिदानंदरूपिण्याः देव्याइयंदृश्यमानासर्वामायाभवतिकासामाया ययाजगत् सर्वंसदेवासुरमानुषंसंमोहितंभवतितथान्नमायामयत्वा

त्सर्वस्यमिथ्यात्वमुक्तंभवति मिथ्यात्वादेवमिथ्यापदार्थस्याधिष्ठानज्ञानमंतरानाशाभावादधिष्ठानरूपसच्चिदानंदात्मिकायाभगवत्याःसा
क्षात्कारोऽवश्यंसंपादनीयोमायामयप्रपंचनाशनार्थमितिभावः २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

नारदउवाच इत्युक्तोहरिणाराजाप्रणम्यकमलापतिं कृत्वास्नानविधिंसम्यक्जगामनिजमंदिरं २८ दत्त्वा
राज्यंस्वपौत्रायप्राप्यनिर्वेदमद्भुतं वनंजगामभूपालस्तत्त्वज्ञानमवाप्च २९ गतेराजन्यहंवीक्ष्यभगवंतमधो
क्षजं तमब्रवंजगन्नाथंहसंतंमेथुनःपुनः ३० वंचितोहंत्वयादेवज्ञातंमायाबलंमहत् स्मरामिचरितंसर्वंस्त्री
देहेयत्कृतंमया ३१ ब्रूहिमेदेवदेवेशप्रविष्टोहंसरोवरे विगतंपूर्वविज्ञानंस्नानादेवकुतोहरे ३२ योषिद्देहंसमासा
द्यमोहितोहंजगद्गुरो पतिंप्राप्यनृपश्रेष्ठंपुलोमीवासवंयथा ३३ मनस्तदेवतच्चित्तंदेहःसचपुरातनः लिंगंतदेवदे
वेशस्मृतेर्नाशःकथंहरे ३४ विस्मयोयंमहान्मेत्रज्ञाननाशंप्रतिप्रभो कथयाद्यरमाकांतकारणंपरमंचयत् ३५
नारीदेहमयाप्राप्यभुक्ताभोगाह्यनेकशः सुरापानंकथंनित्यंविधिहीनंचभोजनं ३६ मयानदेवनज्ञातंनारदोह
मितिस्फुटं जानाम्यद्ययथासर्वंविविक्तंनतथानदा ३७ विष्णुरुवाच पश्यनारदमायावीविलासोयंमहाम
ते देहेषुसर्वजंतूनांदशाभेदात्ह्यनेकशः ३८ जाग्रत्स्वप्नःसुषुप्तिश्चतुरीयादेहिनांदशा तथादेहांतरप्राप्तेसंदे
हःकीदृशःपुनः ३९

यत्त्वयोक्तंविविक्तमधुनायथाजानामितथातदास्त्रीभावसमयेविवेकःक्वगतइतितत्रनैवंसंदेहंकुरु सर्प
भ्रमस्थलेविवेकज्ञानस्यकुत्राप्यसत्त्वादित्याह पश्यनारदेति ननुभ्रमस्थलेकुतोनविवेकस्तिष्ठतीतिचेन्मायावीविलासादित्याह माया-
विविलासोयमिति तत्रानुभवंप्रसिद्धमाह दशाभेदाइति ३८ तादशाआह जाग्रदिति एताश्चतस्रोदशायद्यपिभ्रमरूपाआत्मनिति-
ष्ठंतितथापितद्दशानुभवसमयेउप्रदेशमंतरानकस्यापिभ्रमोयमितिविवेकज्ञानंभवति यथायंदृष्टांतस्तथात्वयिदेहांतरप्राप्तेसतिभ्र

मोयमितिनत्वयाज्ञानमतोदृष्टांतानुरोधेन पुनः कीदृशः संदेहोत्रसंदेहस्थलंनैनतदित्यर्थः नहिरज्जुसर्पादिभ्रमस्थलेसदुपदेशंविनाविवेकज्ञानंभवतिमायाविनोविलासएवायंयःस्वमाययासत्यमपिसत्यमिवदर्शयतीति ३९ इदमेवानेकदृष्टांतोपपादनेनविशदयति सुप्तोनरइति यथासुप्तोनरः सुप्तिसमयेसुप्तिरितिनजानातिप्रबुद्धस्तुसुप्तोहमेतावंतंकालमितिजानातितथैनिशेषस्तथासर्वज्ञानंभ्रम-

सुप्तोनरोनजानातिनशृणोतिवदत्यपि पुनःप्रबुद्धोजानातिसर्वज्ञानमशेषतः ४० निद्रयाचाल्पतेचित्तंभवंति स्वप्नसंभवाः नानाविधामनोभेदामनोभावात्यनेकशः ४१ गजोमांहंतुमायातिनशक्तोस्मिपलायने किंकरोमिनमेस्थानंयत्रगच्छामिसत्वरः ४२ मृतंपितामहंस्वप्नेपश्यतिस्वगृहागतं संयोगस्तेनवार्ताचभोजनंसहमन्यते ४३ प्रबुद्धःखलुजानातिस्वप्नेदृष्टंसुखासुखं स्मृत्वासर्वजनेभ्यस्तुविस्तरात्प्रवदत्यपि ४४ स्वप्नेकोपिनजानातिभ्रमोयमितिनिश्चयः यथातथैवविभवोमायायादुर्गमःकिल ४५ नाहंनारदजानामिपारंपरमदुर्घटं गुणानांकिलमायायानैवशंभुर्नपद्मजः ४६ कोन्योज्ञातुंसमर्थोभून्माननोमंदधीःपुनः मायागुणपरिज्ञानंनकस्यापिभवेदिह ४७ गुणत्रयकृतंसर्वंजगत्स्थावरजंगमं विनागुणैर्नसंसारोवर्ततेकिंचिदप्यदः ४८

स्थलेस्तीत्यर्थः तस्मिन्समयेतस्यतत्वंनजानातीत्यर्थः ४० स्वप्नदृष्टांतमस्मिन्नेवार्थेआह निद्रयेति ४१ नानेवनानाविधमनोभावानाह गजोमामिति ४२ ४३ जानातिस्मरतीत्यर्थः ४४ उपसंहरतियथातथैवेति ४५ ननुमाया एवमघटितघटनापटीयस्त्वंकीदृशमितिचेत्तन्नकोपिजानातीत्याह नाहंनारदेति गुणानांपारमित्यन्वयः ४६ ४७ येनज्ञेयंसगुणत्रयांतर्गतोवातदतीतोवा यदितदतीतस्तदासपरमात्मैवास्तिनिर्विकारोनान्यस्तस्यचनिर्विकारत्वाघटितघटनापटीयस्त्वंनेनज्ञातुमशक्यं यदितुगुणत्रयांतर्गतस्तदापश्चाज्जायमानस्यार्वाचीनस्यकथंतज्ज्ञानंसंभवेन्नहिपुत्रस्यपितृकृतस्यजननव्यापारस्यज्ञानसंभवस्तस्मान्नको

पिमायायावैभवंजानातीत्याह गुणत्रयकृतंसर्वमिति ४८ तदेवोपपादयति अहंसत्वेति ४९ ५० तथाचश्रुतिर्मायावैभवस्यदुर्ज्ञे यत्वंदर्शयति कोअद्धावेदकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविसृष्टिः अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयतआबभूव इयंविसृ ष्टिर्यतआबभूवयदिवादधेयदिवान योअस्याध्यक्षःपरमेव्योमन्सोअंगवेदयदिवानवेदेति ५१ तर्हि किंकर्तव्यमेतत्परिज्ञानाये तिचेत्तत्राह तस्मादिति नकिंचिन्मायावैभवपरिज्ञानेफलमस्ति किंतर्हि संसारोमायामयोमिथ्याभूतोमायाविनिर्मितो दुर्घटोपारोसारभूतो

अहंसत्वप्रधानोस्मिरजस्तमःसमन्वितः नकदाचित्त्रिभिर्हीनोभवामिभुवनेश्वरः ४९ तथाब्रह्मापितातत्वर जोमुख्यःप्रकीर्तितः तमःसत्वसमायुक्तोनताभ्यामुज्झितःकिल ५० शिवस्तथातमोमुख्योरजःसत्वसमा वृतः गुणत्रयविहीनस्तुनैवकोपिमयाश्रुतः ५१ तस्मान्मोहोनकर्तव्यःसंसारेऽस्मिन्मुनीश्वर मायाविनिर्मि तेसारेपारेपरमदुर्घटे ५२ दृष्टामायात्वयाद्यैवभुक्ताभोगात्ह्यनेकशः किंपृच्छसिमहाभागतस्याश्चरितम द्भुतं ५३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेषष्ठस्कंधेत्रिंशोऽध्यायः ३० व्यासउवाच निशामयमहाराजब्र वीमिविशदाक्षरं माहात्म्यंखलुमायायानारदात्तुमयाश्रुतं १ मयापुनर्मुनिःपृष्टोनारदःसर्ववित्तमः श्रुत्वाकथां मुनेस्तस्यनारीदेहसमुद्भवां २ ब्रूहिनारदपश्चात्किंकथितंहरिणातदा क्वगतश्चजगन्नाथोभवतासहमाधवः ३

स्तीतिज्ञात्वातस्मिन्मोहोनकर्तव्यः किंतुयेनमायाविनामायाविशिष्टब्रह्मणानिर्मितोयंसंसारस्तांमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणींभगवतींजपेद्ध्या येत्प्रमेत्तन्निष्ठस्तत्परायणएवभवेदितिभावः तदुक्तंसूतसंहितायां ततःसर्वंसमुत्सृज्यपूर्णांपरमसंविदं स्वात्मनैवानुसंधायपुनस्तच्चविस र्जयेत् स्वानुभूत्यास्वयंसाक्षात्स्वात्मभूतांमहेश्वरीं पूजयेदादरेणैवपूजासापुरुषार्थदेति ५२ उपसंहरति दृष्टेति ५३ इतिश्रीदे०ति०षष्ठस्कंधेत्रिं शोध्यायः ३० षष्टिश्लोकैर्महामायामहिमासंनिगद्यते तन्नाशनेभगवतीध्यानादिकमिहोच्यते १ विष्णुनानारदायोपदेशेकृतेनंतरंजातंवृत्तमाह निशामयेति १ २ ३

४ ५ ६ ७ ८ चिंतातुरंविक्ष्यस्थितेनपित्राहं पृष्टइत्यर्थः मुनेइतिव्यासस्संबोधनं ९ १० बृस्यामासने ११ १२ १३

नारदउवाच इत्युक्त्वाभगवांस्तस्मिंस्तडागेतिमनोहरे आरुह्यगरुडंगंतुंवैकुंठेचमनोदधे ४ मामुवाचरमाकांतोयथेष्टंगच्छनारद एहिवाममलोकंत्वंयथारुचितथाकुरु ५ ब्रह्मलोकंगतश्चाहमापृच्छ्यमधुसूदनं भगवानपिदेवेशस्तत्क्षणाद्गरुडासनः ६ वैकुंठमगमत्तूर्णमिमादिश्ययथासुखं तथाहंपितृसदनंगतोयातेजनार्दने ७ चिंतयन्सकलंदुःखंसुखंचपरमाद्भुतं गत्वाप्रणम्यपितरंस्थितोयावत्पुरःपितुः ८ तावत्पृष्टोमुनेपित्रावीक्ष्यचिंतातुरंतुमां ब्रह्मोवाच क्वगतोसिमहाभागकस्माच्चिंतातुरःसुत ९ स्वस्थनैवाद्यपश्यामिमनस्तेमुनिसत्तम केनापिवंचितोसित्वंदृष्ट्वाकिंचिदद्भुतं १० विषण्णंगतविज्ञानंपश्यामित्वांकथंसुत नारदउवाच इतिपृष्टस्तदापित्राबृस्यांसमुपवेश्यच ११ तमब्रवंस्ववृत्तांतंमायाबलसमुद्भवं वंचितोहंपितःकामंविष्णुनाप्रभविष्णुना १२ स्त्रीभावंगमितःकामंवर्षाणिसुबहून्यपि अनुभूतंमहद्दुःखंपुत्रशोकसमुद्भवं १३ प्रबोधितोहंतेनैवमृदुवाक्यामृतेनच पुनःसरोवरेस्नात्वाजातोहंनारदःपुमान् १४ किमेतत्कारणंब्रह्मन्यन्मोहमगमंतदा विस्मृतंपूर्वविज्ञानंतन्मयस्तरसाकृतः १५ एतन्मायाबलंब्रह्मन्नजानेहंदुरत्ययं ज्ञानहानिकरंजातंमूलंमोहस्यविस्फुटं १६ अनुभूतंमयासम्यक्ज्ञातंसर्वंशुभाशुभं कथंत्वंजितवांस्तातत्नमुपायंवदस्वमे १७ नारदउवाच विज्ञप्तोसौमयाधाताप्रीतिपूर्वमतःपरं मामुवाचस्मितंकृत्वापितामेवासवीसुत १८ छ छ

१४ अहंमोहमगमंगतवानित्यर्थः विस्मृतंमयेतिशेष तन्मयोमोहमयोऽहंतरसावेगेनकृतः किमस्यकारणमित्यर्थः १५ १६ हेतातत्तामेवातिदुर्घटकारिणींमायांत्वंकथंजितवानित्यर्थः १७ १८ छ छ

१९ २० कालकर्मेति मायोपादानकारणंकालकर्मादिकंनिमित्तकारणंसाधनंसामग्रीभूतंतैर्निमित्तकारणैर्वृतायुक्तामायास्तीत्यर्थः तथाचश्रुतिः काल
स्वभावोनियतिर्यदृच्छाभूतानियोनिःपुरुषइतिचिंत्येतिश्वेताश्वतरेतथाचानेकसामग्रीविशिष्टामायातिप्रबलाथतएकैकसामग्रीनाशोपिकेनापिकर्तुं
नशक्यतेकुतःपुनःसकलसामग्रीसहितायास्तस्यानाशइति २१ वयंसर्वेविमोहिताइति अज्ञानिनआवरणशक्त्याविक्षेपशक्त्याच मो-

ब्रह्मोवाच दुर्जयैषासुरैःसर्वैर्मुनिभिश्चमहात्मभिः तापसैर्ज्ञानयुक्तैश्चयोगिभिःपवनाशनैः १९ नाहंतांस-
र्वथाज्ञातुंशक्तोमायांमहाबलां विष्णुर्ज्ञातुंनशक्तश्चतथाशंभुरुमापतिः २० दुर्ज्ञेयासामहामायासृष्टिस्थित्यन्त
कारिणी कालकर्मस्वभावाद्यैर्निमित्तकारणैर्वृता २१ शोकंमाकुरुमेधाविंस्तत्रमायामहाबले नचैवविस्मयः
कार्योवयंसर्वेविमोहिताः २२ नारदउवाच पित्रेत्युक्तस्तदाव्यासतमापृच्छ्यगतस्मयः आगतोस्म्यत्रपरम
न्वैतीर्थानिचवराणिच २३ तस्मात्त्वमपिसंत्यज्यमोहंकौरवनाशजं कालक्षयंसुखासीनःस्थानेस्मिन्कुरुस
त्तम २४ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं निश्चयंहृदयेकृत्वाविचरस्वयथासुखं २५ व्यासउवाच
इत्युक्त्वानारदोराजन्गतोमांप्रतिबोध्यच अहंतच्चिंतयन्वाक्यंयदुक्तंमुनिनातदा २६ स्थितःसरस्वतीतीरे
कल्पेसारस्वतेवरे कालातिवाहनायैतत्कृतंभागवतंमया २७

हिताःवयंज्ञानिनस्तुविक्षेपशक्त्याविमोहितायावद्देह-
धारणपर्यंतमित्यर्थः २२ कौरवनाशजंपूर्वमध्यायद्वयेनत्वयोक्तंमोहं सुखासीनः सुखेभूमानंदेसंविद्रूपिण्यांभगवत्यामासीनः
स्थितस्तन्निष्ठोभूत्वेत्यर्थः २३ कालक्षयंकुरुनजगत्तन्मोहादिकंचावलोकय जीवन्मुक्तिलाभार्थंभगवत्यांसमाधिनिष्ठोभवेत्यर्थः
२४ यदिसमाधिमतोपिकदाचित्प्रारब्धवशेनचित्तंव्युत्थितंभवेत्तदाविक्षेपोभोक्तव्यएवनतत्रोपायोस्तीत्याह अवश्यमेवेति २५
२६ कल्पेसारस्वतेवरइति सारस्वतकल्पेजायमानायाःकथादेव्याविर्भावादिकास्ताःगृहीत्वामयैतद्देवीभागवतंकृतमित्यर्थः य-

द्वा सारस्वतकल्पे एवमयैतद्भागवतंकृतमित्यर्थः कालातिवाहनेति समाधेर्व्युत्थितस्य चित्तस्यविक्षेपबाधामाभूत्किंतुभगवतीगुणानु वर्णनेनकालोगच्छतुनदर्थमित्यर्थः तदुक्तंमात्स्ये सारस्वतस्यकल्पस्यमध्येयेस्युर्नरामराः तद्वृत्तांतोद्भवंलोकेतद्भागवत मिष्यतइति २७ २८ मायैवैतेषांसर्वभावानांकारणंसर्वस्यदृश्यमात्रस्यापि सर्वकारणमित्यत्रनसंदेहः कर्तव्यइत्याह संदेहोत्रनकर्तव्यइति पां

पुराणमुत्तमंभूप सर्वसंशयनाशनं नानाख्यानसमायुक्तंवेदप्रामाण्यसंश्रितं २८ संदेहोत्रनकर्तव्यःसर्वथा- नृपसत्तम यथेंद्रजालिकःकश्चित्पांचालीदारवींकरे २९ कृत्वानर्तयतेकामंस्वेच्छयावशवर्तिनीं तथानर्तय तेमायाजगत्स्थावरजंगमं ३० ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंसदेवासुरमानुषं पंचेंद्रियसमायुक्तंमनश्चितानुवर्तनं ३१ गुणास्तुकारणंराजन्सर्वेषांसर्वथात्रयः कार्यकारणसंयुक्तंभवतीतिविनिश्चयः ३२ भिन्नभिन्नस्वभावास्ते गुणामायासमुद्भवाः शांतोघोरस्तथामूढस्त्रयस्तुविविधायतः ३३ तत्समेतःपुमान्नित्यंतद्विहीनः कथंभवेत् नभवत्येवसंसारेरहितस्तंतुभिःपटः ३४ तथागुणैस्त्रिभिर्हीनोनदेहीतिविनिश्चयः देवदेहोमनुष्योवातिरश्चोवा नराधिपः ३५ गुणैर्विरहितोनस्यान्मृद्विहीनोघटोयथा ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रस्त्रयश्चामीगुणाश्रयाः ३६ क- दाचित्प्रीतियुक्तास्तेतथाप्रीतियुताःपुनः तथाविषादयुक्तास्तेभवंतिगुणयोगतः ३७ ब्रह्माकदाचित्सत्वस्थ स्तदाशांतः समाधिमान् प्रीतियुक्तोभवेत्सर्वभूतेषुज्ञानसंयुतः ३८ पुनःसत्वविहीनस्तुरजोगुणसमावृतः तदाभवद्घोररूपः सर्वत्राप्रीतिसंयुतः ३९

चालींपुत्तलींदारवींदारुनिर्मितां २९ ३० ३१ गुणास्त्विति मायागुणा एवेत्यर्थः ३२ विविधास्त्रयोगुणाः प्रस्तारेकृतेत्रयाणांनवभेदाभवंतिपुनर्नवानांप्रस्तारे पुनस्तावतांप्रस्तारेएवंक्रमेणानंताभेदागु णानांभवंतीत्यर्थः ३३ एवंगुणानामनंतत्वंप्रसाध्यतेषांव्याप्त्यामायाव्याप्तिमाहतत्समेतइति ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

४० माधवोविष्णुरपितथैवेत्याह माधवोपीति ४१ ४२ ४३ ४४ मन्वादयोपितथैवेत्याह सूर्यवंशोद्भवाइति ४५ यस्मादेवंतस्मान्माया-
व्याप्तंमायामयमेवसर्वमित्याह मायाधीनमिति यस्मादिदंसर्वंमायाधीनंतस्माद्विष्णुःसर्वज्ञःसन्कथंहयरूपंधृतवानित्यादिःसंदेहोनकर्तव्यइ-

यदातमोगुणाविष्टोबाहुल्येनभवेद्विधिः तदाविषादसंपन्नोमूढोभवतिनान्यथा ४० माधवोपिसदासत्वसंश्रितःसर्वथा
भवेत् यदाशांतःप्रीतियुक्तोभवेज्ज्ञानसमन्वितः ४१ सएवरजआधिक्यादप्रीतिसंयुतोभवेत् घोरश्चसर्वभू-
तेषुगुणाधीनोरमापतिः ४२ रुद्रोपिसत्वसंयुक्तःप्रीतिमाञ्छांतिमान्भवेत् रजोनिमीलितःसोपिघोरःप्रीति
विवर्जितः ४३ तमोगुणयुतःसोपिमूढोविषादयुग्भवेत् एतेयद्विगुणाधीनाब्रह्मविष्णुहरादयः ४४ सूर्यवंशो
द्भवास्तद्वत्सोमवंशभवाअपि मन्वादयश्चयेप्रोक्ताश्चतुर्दशयुगेयुगे ४५ अन्येषांचैवकावार्तासंसारेस्मिन्नृपोत्त
म मायाधीनंजगत्सर्वंसदेवासुरमानुषं ४६ तस्माद्राजन्नकर्तव्यःसंदेहोत्रकदाचन देहीमायापराधीनश्चेष्टतेतत
द्वशानुगः ४७ साचमायापरेतत्त्वेसंविद्रूपेऽस्तिसर्वदा तदधीनाप्रेरिताचतेनजीवेषुसर्वदा ४८ ततोमायावि
शिष्टांतांसंविदंपरमेश्वरीं मायेश्वरींभगवतींसच्चिदानंदरूपिणीं ४९

त्याह तस्माद्राजन्निति सर्वोपिदेही मायाधीनइ
त्यर्थः ४६ ४७ ननुमायायाजडत्वात्कथं जगद्वशीकर्तुंसमर्थेतिचेत्तत्राह साचमायेति संविद्रूपेसविद्रूपिण्यांभगवत्यांतिष्ठतितदधीनासर्व
दासंविद्रूपाधीनास्तितेनसंविद्रूपेणसर्वदाजीवेप्रेरितावास्तितथाचसंविद्रूपिण्याभगवत्याश्चेतनत्वात्तत्प्रेरितमायाधीनत्वंजगतःसंभवती
त्यर्थः ननुप्रवर्तकत्वंचाप्यस्यमाययानस्वभावतइतिसूतसंहितोक्तेः प्रवर्तनाशक्तिरपिमायायाएवास्तित्वेत्सत्यं चेतनाश्रितत्वमेव-
मायायानस्वातंत्र्येणावस्थानंमायायाअस्तितत्संबंधादेवतस्याश्चेतनत्वमित्यत्रैवग्रंथस्यतात्पर्यात् तथाचश्रुतिःमैत्रायणीयानां तमोवाइ
दमग्रआसीदेकंतत्परेस्यात्तत्परेणेरितंविषमत्वंप्रयातीति ४८ नन्वेतादृशमायायानिवृत्तिः केनभविष्यतीतिचेदधिष्ठानभूतसंविद्रूपभ-

गवत्याराधनेनेत्याह ततोमायाविशिष्टांतामिति मायेश्वरींमायाया अंतर्यामिभूतांमायाया अधिष्ठानभूतांसंविदंभगवतीमित्यर्थः ४९ ध्यायेदिति ध्यानादिनाकिंभविष्यतितदाह तेनसासदयेति योयंबध्नातिनदाराधनेनसमुक्तोभवतीतिन्यायादितिभावः ५० ननुमायानोमोचनेऽपिकुत्रचिद्वर्तमानासामायाकालांतरेबाधिष्यत्येवेतिचेत्तत्राह स्वमायांसंहरत्येवेति मायायामिथ्यात्वात्मिथ्यापदार्थस्याधिष्ठानेकल्पितत्वादधिष्ठानज्ञानेनरज्जुसर्पादेः कल्पितस्यनिःशेषंनाशदर्शनान्मायाधिष्ठानभूतस्वसंविद्रूपस्यानुभूतिः साक्षात्कारस्तत्प्रदानतः प्रदानेननिःशेषांस्वमायांसंहरत्येवनाशयत्येवेत्यर्थः तथाचनिःशेषनाशात्कालांतरेबाधशंकानास्तीतिभावः तदुक्तंसूतसंहि-

ध्यायेत्तथाराधयेच्चप्रणमेच्चजपेदपि तेनसासदयाभूत्वामोचयत्येवदेहिनं ५० स्वमायांसंहरत्येवस्वानुभूतिप्रदानतः भुवनंखलुमायास्यादीश्वरीतस्यनायिका ५१ भुवनेशीततःप्रोक्तादेवीत्रैलोक्यसुंदरी तद्रूपेयदिसक्तंस्याच्चित्तंभूमिपतेसदा ५२ माययाकिंभवेत्तत्रसदसद्भूतयानृप तस्मान्मायानिरासार्थंनान्यद्दैवतांतरं ५३ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

तायां अधिष्ठानावशेषोहिनाशःकल्पितवस्तुनइति मायेश्वरीत्वादेवभगवत्याभुवनेश्वरीतिनामेत्याह भुवनंखलुमायास्यादिति ५१ ननुतस्याअनुग्रहोप्यतिप्रयत्नसाध्योदुर्घटएवेतिचेत्तत्राह तद्रूपेइति तस्याअनुग्रहोस्तुवामावा तस्याः संविद्रूपेयदिचित्तंसक्तं तदासक्तरूपस्वभावेनैवसदसद्भूतयासदसद्विलक्षणमाययाकिंभवेन्नकिमपीत्यर्थः नहिवन्हिसान्निध्येशैत्यबाधाभवति नचवन्हेस्तस्मिन्पुरुषेऽनुग्रहोऽस्ति किंतुवन्हिस्वभावएवायंतद्वदत्रापीतिभावः ५२ ननुब्रह्मविष्ण्वादिदेवतानुग्रहेणापिमायानाशोभविष्यतीतिचेत्तत्राह नान्यद्दैवतांतरमिति नहिरज्जुसर्पोहरिहरादिदेवताराधनेनतदनुग्रहेणाश्वमेधादिकर्मणावाकदाचिदपिनश्यति किंत्वधिष्ठानभूतरज्जुज्ञानादेव तद्वदत्रापिरज्जुसर्पवद्भासमानायामायायानहरिहराद्युपासनया नाशोनवाश्वमेधादिकर्मभिर्नाशः किंतुमायाधिष्ठानभूतसंविद्रूपभग॰

वत्या राधनानुभवे नैवेतिभावः ५३ तत्रैवयुक्त्यंतरमाह तमोराशिमिति यथातमोनाशयितुंनद्वितीयंतमः शक्तंसमर्थंभवेत्किंतु भानुप्र-
भाचंद्रप्रभाविद्युत्प्रभावन्हिप्रभाएवसमर्थाभवंतितद्वदत्रापिमायांधकारनाशेमायांधकाररूपामायामयाहरिहरादयोनमायांनाशयितुं
समर्थाः किंतुस्वप्रकाशसंविद्रूपिण्येवभगवतीतिभावः ५४ यस्मादेवंतस्मात्सैवसच्चिदानंदरूपिणीभगवतीसमाराध्येत्याह तस्मादिति ५५
उपसंहरतिसम्यगिति ५६ पूर्वार्धेयंपुराणस्येति तेनचपूर्वार्धोत्तरार्धभेदेनभागद्वयवदिदंपुराणमस्तीतिबोधितंतेनच ततोभागवतंप्रोक्तंभाग
द्वयविभूषितमित्यादिनापुराणवचनमपिदेवीभागवतपरमेवनविष्णुभागवतपरंविष्णुभागवतदशमस्कंधस्यपूर्वार्धोत्तरार्द्धभेदेनभागद्वयवत्त्वेऽपि-

समर्थंतुविनादेवींसच्चिदानंदरूपिणीं तमोराशिंनाशयितुंशक्तंनैवतमोभवेत् ५४ किंतुभानुप्रभाचंद्रविद्युद्वन्हिप्रभादयः तस्मा
न्मायेश्वरीमंबांस्वप्रकाशांतुसंविदं ५५ आराधयेदतिप्रीत्यामायागुणनिवृत्तये इतिसम्यग्मयाख्यातंवृत्रासुरवधादिकं ५६ य
त्पृष्टंराजशार्दूलविमृन्यच्छ्रोतुमिच्छसि पूर्वार्धेयंपुराणस्यकथितस्तवसुव्रत ५७ यत्रदेव्यास्तुमहिमाविस्तरेणोपपादितः
एतद्रहस्यंश्रीमातुर्नदेययस्यकस्यचित् ५८ देयंभक्तायशांतायदेवीभक्तिरतायच शिष्यायज्येष्ठपुत्रायगुरुभक्तियुताय
च ५९ इदमखिलकथानांसारभूतंपुराणंनिखिलनिगमतुल्यंसत्प्रमाणानुविद्धं पठतिपरमभावाद्यःशृणोतीहभक्त्यास-
भवतिधनवान्वैज्ञानवान्मानवोत्र ६० इतिश्रीदे॰म॰पु॰षष्ठस्कंधेभगवतीमहात्म्येएकत्रिंशोऽध्यायः ३१

सर्वपुराण-
स्यभागद्वयवत्त्वाभावात् ५७ ५८ ५९ ग्रंथपाठफलंवदति इदमखिलकथानामिति ६० श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजः सुधीः श्री
लक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यांयःकृतवान्सम्यग्विशदर्थांतुनिर्मलां २ तिल
काख्यांतुतस्यास्तुपूर्वार्धेऽतमगाच्छुभः षष्ठस्कंधःसमाप्तोऽत्रतेनतुष्यतुपार्वती ३ इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजश्रीलक्ष्मी
गर्भजनीलकंठकृतेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिदेएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीकृष्णार्पणमस्तु शुभंभवतु छ छ छ

घाणेकर

इतिश्रीमद्देवीभागवते षष्ठस्कंधः समाप्तः ६

अथश्रीदेवीभागवतेसप्तमस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः॥ अनंतकोटिब्रह्मांडजननीपदपंकजं नमामियन्नतेर्नश्येद्दुर्घसंसारपंकजं १ अर्धश्लोकाधिकैरष्टत्रिंश-
च्छ्लोकैरतःपरं सूर्यसोमोद्भवानांच कथाप्रारभ्यतेधुना २ पूर्वाध्याये सूर्यवंशोद्भवास्तद्दक्सोमवंशोद्भवा अपील्फ्कर्क तत्रतामेव कथांराजापृष्टवानि
तिसूतआह श्रुत्वैतामिति तापसाइतिमुनिसंबोधनं १ २ ३ ननुकाकर्दनपरीक्षावन्निरर्थकंतेषांराज्ञांचरितकथनेकिंफलमितिचेत्तत्राह

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीभगवत्यैनमः सूतउवाच श्रुत्वैतांतापसादिव्यांकथांराजामुदान्वितः व्यासंपप्रच्छ
धर्मात्मापरीक्षितसुतःपुनः१ जनमेजयउवाच स्वामिन्सूर्यान्वयानांचराज्ञांवंशस्यविस्तरं तथासोमान्वयानांच
श्रोतुकामोस्मिसर्वथा २ कथयानघसर्वज्ञकथांपापप्रणाशिनीं चरितंभूपतीनांचविस्तराद्वंशयोर्द्वयोः ३ तेहिसर्वे
पराशक्तिभक्ताइतिमयाश्रुतं देवीभक्तस्यचरितंशृण्वन्कोस्तिविरक्तिभाक् ४ इतिराजर्षिणापृष्टोव्यासःसत्यवती-
सुतः तमुवाचमुनिश्रेष्ठःप्रसन्नवदनोमुनिः ५ व्यासउवाच निशामयमहाराजविस्तराद्वदतोमम सोमसूर्यान्वया
नांचतथान्येषांसमुद्भवं ६ विष्णोर्नाभिसरोजाद्वैब्रह्माभूच्चतुराननः तपस्तत्त्वासमाराध्यमहादेवींसुदुर्गमां ७ तया
दत्तवरोधाताजगत्कर्तुंसमुद्यतः नाशकन्मानुषींसृष्टिंकर्तुंलोकपितामहः ८ विचिंत्यबहुधाचित्तेसृष्ट्यर्थंचतुराननः नवि
स्तारंजगामाशुरचितापिमहात्मनः ९ ससर्जमानसान्पुत्रान्सप्तसरव्यान्प्रजापतिः मरीचिरंगिराअत्रिश्च वसिष्ठःपुलहःक्र
तुः पुलस्त्यश्चेतिविरव्याताःसप्तैतेमानसाःसुताः १० रुद्रोरोषात्समुत्पन्नोप्युत्संगान्नारदोभवत् दक्षोंगुष्ठात्तथान्येपि-
मानसाःसनकादयः ११

तेहिसर्वेपराशक्तीति कोस्तिविरक्तिभाक्नकोपीत्यर्थः देवीचरितकथनापेक्षयापिदेवीभक्तचरितकथनंदेव्याअतिप्रियंभवतितस्माद्दे
नोर्देवीभक्तानांराज्ञांवंशयोःकथांकथयेत्यर्थः तदुक्तंदेवीपुराणे मद्भक्त्यपेक्षयाभक्तेममभक्तिस्तुसिद्धिदेति ४ ५ तथान्येषामिति तत्संगेनान्येषामपिराज्ञामित्यर्थः ६
महादेवींसुदुर्गमामितिमायाबीजंजजापेत्यर्थः तदुक्तमुमासंहितायां सृष्ट्यर्थंभगवान्ब्रह्मामायाबीजंपरात्परं जजापयत्प्रसादेनसृष्टिकर्ताभवद्विभुरिति ७ ८ रचितापिसृष्टि
स्तथापितस्याविस्ताराजगामेत्यन्वयः ९ १० ११

१२ मानसः सुत इति यद्यप्युत्संगान्नारदोभवदिति पूर्वमुक्तं तथापि नारदस्य कस्मिंश्चित्कल्पे मनसोप्युद्भवात्तदभिप्रायेण मानसत्वोक्तिरिति बोध्यं

वामांगुष्ठाद्दक्षपत्नी जाता सर्वांगसुंदरी वीरिणी नाम विख्याता पुराणेषु महीपते १२ असिक्नीति च नाम्नासा यस्यां जातोथ नारदः देवर्षिप्रवरः कामं ब्रह्मणो मानसः स्मृतः १३ जनमेजय उवाच अत्र मे संशयो ब्रह्मन्यदुक्तं भवता वचः वीरिण्यां नारदो जातो दक्षादिति महातपाः १४ कथं दक्षस्य पत्न्यां तु वीरिण्यां नारदो मुनिः जातो हि ब्रह्मणः पुत्रो धर्मज्ञस्तापसोत्तमः १५ विचित्रमिदमाख्यातं भवता नारदस्य च दक्षाज्जन्मास्य भार्यायां तद्वदस्व सविस्तरं १६ पूर्वदेहः कथं मुक्तः शापात्कस्य महात्मना नारदेन बहुज्ञेन कस्माज्जन्म कृतं मुने १७ व्यास उवाच ब्रह्मणा सौम्यादिष्टो दक्षः स्रष्टव्यर्थमादितः प्रजाः सृजेति स भृशं वृद्धिहेतोः स्वयंभुवा १८ ततः पंचसहस्रांश्च जनयामास वीर्यवान् दक्षश्च जातिपः पुत्रान् वीरिण्यां बलवत्तरान् १९ दृष्ट्वा तान्नारदः पुत्रान्सर्वान्वर्द्धयिषून्प्रजाः उवाच प्रहसन्वाचं देवर्षिः कालनोदितः २० भुवः प्रमाणमज्ञात्वा स्रष्टुकामाः प्रजाः कथं लोकानां हास्यतां यूयं गमिष्यथ न संशयः २१ पृथिव्यावै प्रमाणं तु ज्ञात्वा कार्यः समुद्यमः कृतो सौ सिद्धिमायाति नान्यथेति विनिश्चयः २२ बालिशा बत यूयं वै यदज्ञात्वा भुवस्तलं समुद्यताः प्रजाः कर्तुं कथं सिद्धिर्भविष्यति २३ व्यास उवाच नारदेनैवमुक्तास्ते हर्यश्वा दैवयोगतः अन्योन्यमूचुः सहसा सम्यगाह मुनिः किल २४ ज्ञात्वा प्रमाणमुर्व्याः स्म करवं स्रक्ष्यामहे प्रजाः इति संचिंत्य ते सर्वे प्रयाताः प्रेक्षितुं भुवः २५ तलं सर्वं परिज्ञातुं वचनान्नारदस्य च प्राच्यां केचिद्गताः कामं दक्षिणस्यां तथापरे २६ प्रतीच्यामुत्तरस्यां तु कृतोत्साहाः समं ततः दक्षः पुत्रानगतान्दृष्ट्वा पीडितः सुकृशश्च भृशं २७

१३ १४ १५ १६ जन्मद्वितीरं कृतं गृहीतमित्यर्थः कस्य शापादित्यन्वयः १७ वृद्धिहेतोर्जगतद्वस्थं १८ १९ २० हास्यतामिति युष्मान्दृष्ट्वा लोका हसिष्यंतीत्यर्थः २१ २२ बालिशा इति स्थलाभावे प्रजाः क्वस्थास्यंतीति भावः २३ २४ २५ २६ २७

प्रजार्थमुद्यमंकर्त्तुमुद्यताइत्यन्वयः २८ यद्वचनंपूर्वमुक्तंतदेवमाहेत्यन्वयः तदेववाक्यमाह बालिशाइति २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५
३६ द्वेकन्येअंगिरसेकृशाश्वायददावित्यर्थः तथैवांगिरसेपुनरिति पुनर्द्वेअवशिष्टेकन्येअंगिरसेतन्नाम्नेमुनयेददौ तदुक्तंकूर्मपुराणे सप्तविंशतिसो

अन्यानुत्पादयामासप्रजार्थंकृतनिश्चयः तेपितत्रोद्यताःकर्त्तुंप्रजार्थमुद्यमंस्फुताः २८ नारदःप्राहतान्दृष्ट्वापूर्ववद्व-
चनंमुनिः बालिशाबतयूयंवैयदज्ञात्वाप्रुवःकिल २९ प्रमाणंतुप्रजाःकर्त्तुंप्रवृत्ताःकेनहेतुना श्रुत्वावाक्यंमुनेस्तेपि
मत्वासत्यंविमोहिताः ३० जग्मुःसर्वेयथापूर्वंभ्रातरश्चलितास्तथा तान्कृतान्प्रस्थितान्दृष्ट्वादक्षःकोपसमन्वितः ३१
शशापनारदंरोषात्पुत्रशोकसमुद्भवात् दक्षउवाच नाशितामेकृतायस्मात्तस्मान्नाशंमवाप्नुहि ३२ पापेनानेनदुर्बुद्धे
गर्भवासंव्रजेतिच पुत्रोमेभवकामंत्वंयतोमेभ्रंशिताःसुताः ३३ इतिशप्तस्ततोजातोवीरिण्यांनारदोमुनिः षष्टिं
भूयोसृजत्कन्यावीरिण्यामितिनःश्रुतं ३४ शोकंविहायपुत्राणांदक्षःपरमधर्मवित् तासांत्रयोदशप्रादात्कश्यपा
यमहात्मने ३५ दशधर्मायसोमायसप्तविंशतिभूपते द्वेचैवभृगवेप्रादाच्चतस्त्रोरिष्टनेमिने ३६ द्वेचैवांगिरसेकन्येत
थैवांगिरसेपुनः तासांपुत्राश्चपौत्राश्चदेवाश्चदानवास्तथा ३७ जाताबलसमायुक्ताःपरस्परविरोधकाः रागद्वेषान्वि
ताःसर्वेपरस्परविरोधिनः ३८ सर्वेमोहवृताःशूराह्यभवन्नतिमायिनः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेप्रथ
मोऽध्यायः १ जनमेजयउवाच ममाख्याहिमहाभागराज्ञांवंशंस्फुविस्तरं सूर्यान्वयप्रसूतानांधर्मज्ञानांविशेषतः १ व्या
सउवाच शृणुभारतवक्ष्यामिरविवंशस्यविस्तरं यथाश्रुतंमयापूर्वंनारदादृषिसत्तमात् २ मायचतस्त्रोऽरिष्टनेमिने द्वेचैव
भृगुपुत्रायद्वेकृशाश्वायधीमते द्वेचैवांगिरसेनद्वत्तेषांवक्ष्येयविस्तरमिति ३७ ३८ इतिश्रीदेवीभागवतातिलकेसप्तमस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ पंचष
ष्टिश्लोकवर्यैः सूर्यसोमान्वयस्यच विस्तारोवर्ण्यतेसम्यकृदेवीभक्तियुतस्यच १ सूर्यसोमवंशविस्तारं राजापृच्छति ममाख्याहीति १ २

ममाश्रमे आजगामेतिव्यासोक्तिः २ ४ ५ सप्तमेस्मिन् मनोःकुलेइतिवैवस्वतमनोरित्यर्थः ६ ७ समासव्यासौसंक्षेपविस्तारौ कुत्रचित्संक्षेपः

एकदानारदःश्रीमान्सरस्वत्यास्तटेशुभे आजगामाश्रमेपुण्येविचरन्स्वेच्छयामुनिः ३ प्रणम्यशिरसापादौतस्याग्रेसंस्थितस्त
दा ततस्तस्यासनंदत्वाकृत्वार्हणमथादरात् ४ विधिवत्पूजयित्वातमुक्तवान्वचनंत्विदं पावितोहंमुनिश्रेष्ठपूज्यस्यागमनेनवै ५
कथांकथयसर्वज्ञराज्ञांचरितसंयुतां राजानोयेसमाख्याताःसप्तमेस्मिन्मनोःकुले ६ तेषामुत्पत्तिरतुलाचरितंपरमाद्भुतं श्रोतुका
मोस्म्यहंब्रह्मन्सूर्यवंशस्यविस्तरं ७ समाख्याहिमुनिश्रेष्ठसमासव्यासपूर्वकं इतिपृष्टोमयाराजन्नारदःपरमार्थवित् ८ उवा
चप्रहसन्प्रीतःसमाभाष्यमुदान्वयं नारदउवाच शृणुसत्यवतीसूनोराज्ञांवंशमनुत्तमं ९ पावनंकर्णसुखदंधर्मज्ञानादिभि
र्युतं ब्रह्मापूर्वंजगत्कर्तानाभिपंकजसंभवः १० विष्णोरितिपुराणेषुप्रसिद्धःपरिकीर्तितः सर्वज्ञःसर्वकर्तासौस्वयंभूःसर्वशक्ति
मान् ११ तपस्तप्त्वासविश्वात्मावर्षाणामयुतंपुरा सृष्टिकामःशिवांध्यात्वाप्राप्यशक्तिमनुत्तमां १२ पुत्रानुत्पादयामासमान
सान्शुभलक्षणान् मरीचिःप्रथितस्तेषामभवत्सृष्टिकर्मणि १३ तस्यपुत्रोतिविख्यातःकश्यपःसर्वसंमतः त्रयोदशैवत
स्यासन्भार्यादक्षसुताःकिल १४ देवाःसर्वेसमुत्पन्नादैत्यायक्षाश्चपन्नगाः पशवःपक्षिणश्चैवतस्मात्सृष्टिस्तुकाश्यपी १५
देवानांप्रथितःसूर्योविवस्वान्नामतस्यतु तस्यपुत्रःसविख्यातोवैवस्वतमनुर्नृपः १६ तस्यपुत्रस्तथेक्ष्वाकुःसूर्यवंशविवर्द्धनः
नवाभवन्सुतास्तस्यमनोरिक्ष्वाकुपूर्वजाः १७ तेषांनामानिराजेंद्रशृणुष्वैकमनाःपुनः इक्ष्वाकुरथनाभागोधृष्टःशर्यातिरेवच
१८ नरिष्यंतस्तथाप्रांशुर्नृगोदिष्टश्चसप्तमः करुषश्चपृषध्रश्चनवैतेमानवाःस्मृताः १९ इक्ष्वाकुस्तुमनोःपुत्रःप्रथमः
समजायत तस्यपुत्रशतंचासीज्ज्येष्ठोविकुक्षिरात्मवान् २० कुत्रचिद्विस्तारः ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ इक्ष्वाकुःपूर्वं

जातोयेषांनवानांतेनवपुत्रास्तस्यमनोर्वैवस्वतस्याभवन् १७ तेषांनामान्याह तेषामिति १८ प्रांशोरेवपुराणांतरेकविरितिसंज्ञा नवैतइति इक्ष्वाकुरहितानवतत्सहितास्तुदशै
वेतिबोध्यं कूर्मपुराणेतुनवैवोक्ताः १९ पुत्रशतमध्येज्येष्ठपुत्रोविकुक्षिरित्यर्थः २०

नवानामिति नवानांपुत्राणांमध्येकेषांचिदित्यर्थः सर्वेषांवंशाकथनात् २१ २२ २३ २४ २५ रविपुत्राभ्यामिति अश्विनीकुमाराभ्यांविहितोनेत्र

नवानांवंशविस्तारंसंक्षेपेणनिशामय शूराणांमनुपुत्राणांमनोरंतरजन्मनां २१ नाभागस्यतुपुत्रोभूदंबरीषःप्रतापवान् ध
र्मज्ञःसत्यसंधश्चप्रजापालनतत्परः २२ धृष्टस्यधार्ष्टकंक्षत्रंब्रह्मभूतमजायत संग्रामकातरंसम्यक्ब्रह्मकर्मरतंतथा २३ श
र्यातेस्तनयश्चाभूदानर्तोनामविश्रुतः सुकन्याचतथापुत्रीरूपलावण्यसंयुता २४ च्यवनायसुतादत्ताराज्ञाप्यंधायसुंदरी मु
निःसुलोचनोजातस्तस्याःशीलगुणेनहि २५ विहितोरविपुत्राभ्यामश्विभ्यामितिनःश्रुतं जनमेजयउवाच संदेहोयंमहान्ब्र
ह्मन्कथायांकथितस्त्वया २६ यद्राज्ञामुनयेंधायदत्तापुत्रीसुलोचना कुरूपागुणहीनावानारीलक्षणवर्जिता २७ पुत्रीय
दाभवेद्राजातदांधायप्रयच्छति ज्ञात्वांधंसुसुखींकस्माद्दत्तवान्नृपसत्तमः २८ कारणंब्रूहिमेब्रह्मन्ननुग्राह्योस्मिसर्वदा सू
तउवाच इतिराज्ञोवचःश्रुत्वापरीक्षितसुतस्यवै २९ द्वैपायनःप्रसन्नात्मानमुवाचहसन्निव व्यासउवाच वैवस्वतसुतःश्री
मान्शर्यातिर्नामपार्थिवः ३० तस्यस्त्रीणांसहस्राणिचत्वार्यासन्परिग्रहाः राजपुत्र्यःसुरूपाश्चसर्वलक्षणसंयुताः ३१
पत्न्यःप्रेमयुताःसर्वाःप्रियाराज्ञःसुसंमताः एकापुत्रीतुतासांवैसुकन्यानामसुंदरी ३२ पितुःप्रियाचमातॄणांसर्वासांचा
रुहासिनी नगरान्नातिदूरेभूत्सरोमानससन्निभं ३३ बद्धसोपानमार्गंचस्वच्छपानीयपूरितं हंसकारंडवाकीर्णंचक्रवाकोपशो
भितं ३४ दात्यूहसारसाकीर्णंसर्वपक्षिगणावृतं पंचधाकमलोपेतंचंचरीकसुसेवितं ३५ पार्श्वतश्चद्रुमाकीर्णंवेष्टितं
पादपैःशुभैः सालैःस्तमालैःसरलैःपुन्नागाशोकमंडितं ३६ वटाश्वत्थकदंबैश्चकदलीखंडराजितं जंबीरैर्बीजपूरैश्चखर्जू
रैःपनसैस्तथा ३७

सुखःसुखनइत्यर्थः २६ २७ २८ २९ ३० परिग्रहाःपरिगृहीताविवाहिताइत्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ दात्यूहःकालकंटकः
पुष्कराह्वस्तुसारसइत्यमरः चंचरीकोभ्रमरः ३५ ३६ ३७ ७ ७ ७

क्रमुकः पूगवृक्षः कांचनद्रुमो भाषया कचनार इति प्रसिद्धोस्ति ३८ ३९ ४० भार्गवो भृगुपुत्रः ४१ ४२ परांबिकां सच्चिदानंदरूपिणीं भगवतीं ध्यायन्नास्ते इत्यर्थः तस्यैवं भगवतीं ध्यायतः शरीरोपरि वल्मीकमभवदित्याह सवल्मीक इति ४३ मृत्पिंड इवासेत्यर्थः ४४ ४५

क्रमुकैर्नारिकेलैश्च केतकैः कांचनद्रुमैः यूथिकाजालकैः शस्तैः संवृतं मल्लिकागणैः ३८ जंब्वाम्रतिंतिणीभिश्च करंजकुटजावृतं पलाशनिंबखदिरबिल्वामलकमंडितं ३९ बभूव कोकिलाराव केकास्वनविराजितं तत्समीपे शुभदेशे पादपानां गणावृते ४० भार्गवश्च्यवनः शांतस्तापसः संस्थितो मुनिः ज्ञात्वा सो विजनं स्थानं तपस्तेपे समाहितः ४१ कृत्वा दृढासनं मौनमाधाय जितमारुतः इंद्रियाणि च संयम्य त्यक्ताहारस्तपोनिधिः ४२ जलपानादिरहितो ध्यायन्नास्ते परांबिकां सवल्मीकोभवद्राजंल्लताभिः परिवेष्टितः ४३ कालेन महता राजन्समाकीर्णः पिपीलिकैः तथा स संवृतो धीमान्मृत्पिंड इव सर्वतः ४४ कदाचित्स महीपालः कामिनीगणसंवृतः आजगाम सरो राजन्विहर्तुमिदमुत्तमं ४५ शर्यातिः सुंदरीदत्तसंयुतः सलिलेऽमले क्रीडासक्तो महीपालो बभूव कमलाकरे ४६ सुकन्या वनमासाद्य विजहार सखीवृता सुमनांसि विचिन्वंती चंचला चंचलोपमा ४७ सर्वाभरणसंयुक्ता रणच्चरणनूपुरा चंक्रममाणा वल्मीकं च्यवनस्य समासदत् ४८ क्रीडासक्तोपविष्टा सा वल्मीकस्य समीपतः ददर्श चास्य रंध्रे वै खद्योत इव ज्योतिषी ४९ किमेतदिति संचिंत्य समुद्धर्तुं मनो दधे गृहीत्वा कंटकं तीक्ष्णं त्वरमाणा कृशोदरी ५० सा दृष्टा मुनिना बाला समीपस्था कृतोद्यमा विचरंती सुकेशांता मन्मथस्येव कामिनी ५१ तां वीक्ष्य सुदतीं तत्र क्षामकंठस्तपोनिधिः तामभाषत कल्याणीं किमेतदिति भार्गवः ५२

४६ चंचलोपमा विद्युत्समाना ४७ चंक्रममाणा गमनं कुर्वती समासदत् प्राप्तवती ४८ ज्योतिषी नेत्रस्थे समाधिकाले नेत्रयोरुन्मीलनस्य सत्त्वात् ४९ ५० मुनिना तस्मिन्नेव काले समाधेर्व्युत्थितेन मुनिनेत्यर्थः ५१ ५२

५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः२

दूरंगच्छविशालाक्षितापसोहंवरानने मांभिंदस्वाद्यवल्मीकंकंटकेनकृशोदरि ५३ तेनेदंप्रोच्यमानापिसाचास्यनभृणोतिवै किंसुखल्विदमित्युक्त्वानिर्बिभेदास्यलोचने ५४ दैवेननोदिताभित्त्वाजगामनृपकन्यका क्रीडंतीशंकमानासाकिंकृतंतुमयेति च ५५ चुक्रोधसतथाविद्धनेत्रःपरममन्युमान् वेदनाभ्यर्दितःकामंपरितापंजगामह ५६ शकृन्मूत्रनिरोधोभूत्सैनिकानांतुतत्क्षणात् विशेषेणतुभूपस्यसामात्यस्यसमंततः ५७ गजोष्ट्रतुरगाणांचसर्वेषांप्राणिनांतदा ततोरुद्धेशकृन्मूत्रेशर्यातिर्दुःखितोभवत् ५८ सैनिकैःकथितंतस्मैशकृन्मूत्रनिरोधनं चिंतयामासभूपालःकारणंदुःखसंभवे ५९ विचिंत्याह ततोराजासैनिकान्स्वजनांस्तथा गृहमागत्यचिंतार्तःकेनेदंदुष्कृतंकृतं ६० सरसःपश्चिमेभागेवनमध्येमहातपाः च्यवनस्तापसस्तत्रतपश्चरतिदुश्चरं ६१ केनाप्यपकृतंतत्रतापसेऽग्निसमप्रभे तस्मात्पीडासमुत्पन्नासर्वेषामितिनिश्चयः ६२ तपोवृद्धस्यवृद्धस्यवरिष्ठस्यविशेषतः केनाप्यपकृतंमन्येभार्गवस्यमहात्मनः ६३ ज्ञातंवायदिवाज्ञातंतस्येदंफलमुत्तमं कैश्चिद्दुष्टैःकृतंतत्रहेलनंतापसस्यह ६४ इतिपृष्टास्तमूचुस्तेसैनिकावेदनार्दिताः मनोवाक्कायजनितंनविद्मोपकृतंवयं ६५ इतिश्रीदेवीभा॰म॰सप्तमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २ व्यासउवाच इतिपप्रच्छतान्सर्वान्राजाचिंताकुलस्तथा पर्यपृच्छत्सुहृद्वर्गंसाम्नाचोग्रतयापिच १ पीड्यमानंजनंवीक्ष्यपितरंदुःखितंतथा विचिंत्यशूलभेदंसासुकन्याचेदमब्रवीत् २ वनेमयापितस्तत्रवल्मीकोवीरुधावृतः क्रीडंत्यासुदृढोदृष्टश्छिद्रद्वयसमन्वितः ३ तत्रखद्योतवद्दीप्तज्योतिषीवीक्षितेमया सूच्याविद्धेमहाराजपुनःखद्योतशंकया ४

अर्धाधिकैश्चतुःषष्टिपद्यैःपुत्रीसुकन्यका च्यवनायमुदादत्तानृपेणेतितुकथ्यते १ तान्सैनिकान्राजापृष्ट्वानंतरंसुहृद्वर्गंपप्रच्छेत्याह इतिपप्रच्छेति साम्नाशांत्याउग्रतयाक्रोधेन १ २ वीरुधावृतोवृक्षौषध्यावृतः ३ ४

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ ननुत्वयाशापोनदत्तस्तर्हिकिमित्येतादृशीनिष्कारणादशाजातेतिचेत्तत्राह अपराधंपरंकृत्वेति
शिवोपियदित्राताभवतितथापिदेवीभक्तस्यापराधंकृत्वाकोजनःसुखंलभेतनकोपीत्यर्थः देवीभक्तापराधस्यदुःखदातृत्वंस्वभावएवनतुकारणां

जलक्लिन्नातदासूचीमयादृष्टापितःकिल हाहेतिचश्रुतःशब्दोमंदोवल्मीकमध्यतः ५ तदाहंविस्मितारराजन्किमेतदिति
शंकया नजानेकिंमयाविद्धंतस्मिन्वल्मीकमंडले ६ राजाश्रुत्वातुशर्यातिःसुकन्यावचनंमृदु मुनेस्तत्खेलनंज्ञात्वाव-
ल्मीकंक्षिप्रमभ्यगात् ७ तत्रापश्यत्तपोवृद्धंच्यवनंदुःखितंभृशं स्फोटयामासवल्मीकंमुनिदेहावृतंभृशं ८ प्रणम्यदंड
वद्भूमौराजातंभार्गवंप्रति तुष्टावविनयोपेतस्तमुवाचकृतांजलिः ९ पुत्र्याममममहाभागक्रीडंत्यादुष्कृतंकृतं अज्ञानाद्बाल
याब्रह्मन्कृतंतत्क्षंतुमर्हसि १० अक्रोधनाहिमुनयोभवंतीतिमयाश्रुतं तस्मात्त्वमपिबालायाःक्षंतुमर्हसिसांप्रतं ११
व्यासउवाच इतिश्रुत्वावचस्तस्यच्यवनोवाक्यमब्रवीत् विनयोपनतंदृष्ट्वाराजानंदुःखितंभृशं १२ च्यवनउवाच
राजन्नाहंकदाचिद्वैकरोमिक्रोधमण्वपि नमयादत्तशापस्त्वंदुहित्रापीडनेकृते १३ नेत्रपीडासमुत्पन्नाममचाद्यनिराग
सः तेनपापेनजानामिदुःखितस्त्वंमहीपते १४ अपराधंपरंकृत्वादेवीभक्तस्यकोजनः सुखंलभेत्यदपिभूवेत्राताशिवः
स्वयं १५ किंकरोमिमहीपालनेत्रहीनोजरावृतः अंधस्यपरिचर्यांचकःकरिष्यतिपार्थिव १६ राजोवाच सेवकाबहवः
सेवांकरिष्यंतितवानिशं क्षमस्वमुनिशार्दूलस्वल्पक्रोधाहितापसाः १७ च्यवनउवाच अंधोहंनिर्जनोराजंस्तपस्तप्तुंक
थंक्षमः त्वदीयाःसेवकाःकिंतेकरिष्यंतिममप्रियं १८ क्षमापयसिचेन्मांत्वंकुरुमेवचनंनृप देहिमेपरिचार्यार्थंकन्यांकम
ललोचनां १९ तुष्टोनयामहाराजपुत्र्यातवमहामते करिष्यामितपश्चाहंसामेसेवांकरिष्यति २० तरंविघ्नतइतिभावः तदुक्तंमुंडमा

लायां शाक्तान्हिंसंतिगर्जंतिनिंदंतिबहुजल्पकाः छिनत्तितेषांदेवेशीशिरांसिहरवल्लभेति १५ १६ १७ १८ १९ २० ६ ६

२१ २२ २३ २४ २५ २६ यौवनेइति आत्मतुल्यमात्मानुरूपमपिपतिंप्राप्यकामोदुर्जयोस्तितदाविलोचनमंधंवृद्धंपतिंप्राप्यकामोदुर्जयोस्तीतिकिं

एवंकृतेसुखंमेस्यात्तवचैवभविष्यति संतुष्टेमयिराजेंद्रसैनिकानांनसंशयः २१ विचिंत्यमनसाभूपकन्यादानंसमा
चर नचात्रदूषणंकिंचित्तापसोहंयतव्रतः २२ व्यासउवाच शर्यातिर्वचनंश्रुत्वामुनेश्चिंतातुरोभवत् नदास्येप्यथवा
दास्येकिंकिंचिन्नोवाचभारत २३ कथमंधायवृद्धायकुरूपायसुतामिमां देवकन्योपमांदत्वासुखीस्यामात्मसंभवां २४
कोवात्मनःसुखार्थायपुत्र्याःसंसारजंसुखं हरतेऽल्पमतिःपापोजानन्नपिशुभाशुभं २५ प्राप्यसाच्यवनंसुभ्रूःपंचबा
णशरार्दिता अंधंवृद्धंपतिंप्राप्यकथंकालंनयिष्यति २६ यौवनेदुर्जयःकामोविशेषेणासुरूपया आत्मतुल्यंपतिंप्राप्यकिंतु
वृद्धंविलोचनं २७ गौतमंतापसंप्राप्यरूपयौवनसंयुता अहल्यावासवेनाशुवंचितावरवर्णिनी २८ शप्ताचपतिनापश्चा
ज्ज्ञात्वाधर्मविपर्ययं तस्माद्भवतुमेदुःखंनददामिसुकन्यकां २९ इतिसंचिंत्यशर्यातिर्विमनाःस्वगृहंययौ सचिवांश्च
समादायमंत्रंचक्रेतिदुःखितः ३० भोमंत्रिणोब्रुवंत्वद्यकिंकर्तव्यंमयाधुना पुत्रीदेयाथविप्रायभोक्तव्यंदुःखमेववा
३१ विचारयध्वंमिलिताहितंस्यान्ममवैकथं मंत्रिणऊचुः किंब्रूमोऽस्मिन्महाराजसंकटेतिदुरासदे ३२ दुर्भगाय-
सुकन्येषाकथंदेयातिसुंदरी व्यासउवाच तदाचिंताकुलंवीक्ष्यपितरंमंत्रिणस्तदा ३३ सुकन्याप्तिंगितंज्ञात्वाप्रह
स्येदमुवाचह पितःकस्माद्भवानद्यचिंताव्याकुलितेंद्रियः ३४ मत्कृतेदुःखसंविग्नोविषण्णवदनोसिवै अहंगत्वामु
निंतत्रसमाश्वास्यमयार्दितं ३५ करिष्यामिप्रसन्नंतमात्मदानेनवैपितः इतिराजावचःश्रुत्वाभाषितंयत्सुकन्यया ३६
तामुवाचप्रसन्नात्मासचिवानांचशृण्वतां कथंपुत्रित्वमंधस्यपरिचर्यांवनेऽबला ३७ मुवक्तव्यंसर्वथैवदुर्जयइतिभावः २७ २८

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

करिष्यसिजरार्तस्यक्रोधनस्यविशेषतः कथमंधायचानेनरूपेणारतिसन्निभां ३८ ददामिजरयाग्रस्तदेहायस्वरव
वांछया पित्रापुत्रीप्रदातव्यावयोज्ञातिबलायच ३९ धनधान्यसमृद्धायनाधनायकदाचन कृतेरूपंविशालाक्षिक्वासौ
वृद्धोवनेचरः ४० कथंदेयामयापुत्रीतस्मैचातिवरायच उटजेनियतंवासोयस्यनित्यंमनोहरे ४१ कथमंबुजपत्राक्षिकृत्य
र्नीयामयातव मरणंमेवरंप्राप्तंसैनिकानांतथैवच ४२ नतेप्रदानमंधायरोचतेपिकभाषिणि भवितव्यंभवत्येवधैर्यंने
वत्यजाम्यहं ४३ स्वस्थिराभवस्वश्रोणिनदास्येंऽधायकर्हिचित् राज्यंतिष्ठतुवायातुदेहोयंचतथैवमे ४४ नत्वांदास्या
म्यहंतस्मैनेत्रहीनायबालके स्वकन्यातंतदाप्राहश्रुत्वातद्वचनंपितुः ४५ प्रसन्नवदनातीवनेहयुक्तमिदंवचः स्वकन्यो
वाच नमेचिंतापितःकार्यादेहिमामुनयेधुना ४६ स्वस्वंभवतुसर्वेषांलोकानांमत्कृतेनहि सेवयिष्यामिसंतुष्टापतिंपर
मपावनं ४७ भक्त्यापरमयाचापिवृद्धंचविजनेवने सतीधर्मपराचाहंचरिष्यामिस्वसंमतं ४८ नभोगेच्छास्तिमेतात-
स्वस्थंचित्तंममानघ व्यासउवाच तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यामंत्रिणोविस्मयंगताः ४९ राजाचपरमप्रीतोजगाममुनिसन्निधौ
गत्वाप्रणम्यशिरसातमुवाचतपोधनं ५० स्वामिन्गृहाणपुत्रींमेसेवार्थंविधिवद्विभो इत्युक्त्वाकरस्मैददौपुत्रींविवाहविधि
नानृपः ५१ प्रतिगृह्यमुनिःकन्यांप्रसन्नोभार्गवोभवत् पारिबर्हंनजग्राहदीयमानंनृपेणह ५२ कन्यामेवाग्रहीत्कामं
परिचर्यार्थमात्मनः प्रसन्नेस्मिन्मुनौजातंसैनिकानांस्वस्वंतदा ५३ राज्ञश्चपरमाल्हादःसंजातस्तत्क्षणादपि दत्वा
पुत्रींयदाराजागमनायगृहंप्रति ५४ मतिंचकारतन्वंगीतदोवाचनृपंस्वता स्वकन्योवाच गृहाणममवासांसिभूष-
णानिचमेपितः ५५ वल्कलंपरिधानायप्रयच्छाजिनमुत्तमं वेषंतुमुनिपत्नीनांकृत्वातपसिसेवनं ५६

५६

५७ चरिष्यामिसेवांकरिष्यामिपत्युः ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः३

करिष्यामितथातातयथातेकीर्तिरच्युता भविष्यातिभुवःपृष्ठेतथास्वर्गेरसातले ५७ परलोकस्सुखायाहंचरिष्यामिदिवा
निशं दत्वांधायचवृद्धायसुंदरींयुवतींतुमां ५८ चिंतात्वयानकर्तव्याशीलनाशसमुद्भवा अरुंधतीवसिष्ठस्यधर्मपत्नीयथा
सुवि ५९ तथैवाहंभविष्यामिनात्रकार्याविचारणा अनसूयायथासाध्वीभार्याऽत्रेःप्रथिताभुवि ६० तथैवाहंभविष्यामिपु
त्रीकीर्तिकरीतव सुकन्यावचनंश्रुत्वाराजापरमधर्मवित् ६१ दत्वाजिनंरुरोदाशुवीक्ष्यतांचारुहासिनीं त्यक्त्वाभूष
णवासांसिमुनिवेषधरांसुतां ६२ विवर्णवदनोभूत्वास्थितस्तत्रैवपार्थिव राज्ञ्यःसर्वाःसुतांदृष्ट्वावल्कलाजिनधारि
णीं ६३ रुरुदुर्भृशशोकार्तावेपमानाइवाभवन् तामापृच्छ्यमहीपालोमंत्रिभिःपरिवारितः ६४ ययौस्वनगरंराजा
मुत्क्वापुत्रींसुच्यार्पितां इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ व्यासउवाच गतेराजनि-
साबालापतिसेवापरायणा बभूवचतथाग्नीनांसेवनधर्मतत्परा १ फलान्यादायस्वादूनिमूलानिविविधानिच ददौसा
मुनयेबालापतिसेवापरायणा २ पतिंतप्तोदकेनाशुस्नापयित्वामृगत्वचा परिवेष्ट्यशुभायांतुबृस्यांस्थापितवत्यपि
३ तिलान्यवकुशानग्रेपरिकल्प्यकमंडलुं तमुवाचनित्यकर्मकुरुष्वमुनिसत्तम ४ तमुत्थाप्यकरेकृत्वासमाप्तेनित्यक
र्मणि बृस्यांवासंस्तरेबालाभर्तारंसंन्यवेशयत् ५ पश्चादानीयपक्वानिफलानिचनृपात्मजा भोजयामासच्यवनंनीवा-
रान्नंसुसंस्कृतं ६ भुक्तवंतंपतिंतृप्तंदत्वाचमनमादरात् पश्चाच्चपूगपत्राणिददौचादरसंयुता ७

अर्धाधिकैःपंचपंचाशद्भिः
पद्यैरतःपरं सुकन्यादेवभिषजोःसंवादश्चात्रकथ्यते १ च्यवनायदत्तायाःसुकन्यायाःसमाचारमाह गतेराजनीति १ २ ३ बृस्यामासनेऽ
ग्रेप्रथमं ४ ५ भोजयामासेति भुजधातोःप्रत्यवसानार्थत्वाद्विकर्मकत्वं ६ पूगंक्रमुकंपत्राणिनागवल्लीदलानि ७ ७ ७

शरीरस्यस्वशरीरस्य ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

गृहीतमुखवासं तं संवेश्य च शुभासने गृहीत्वाज्ञां शरीरस्य चकार साधनं ततः ८ फलाहारं स्वयं कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ प्रोवाच प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ९ पादसंवाहनं ते ध करोमि यदि मन्यसे एवं सेवापरा नित्यं बभूव पतितत्परा १० सायंहोमावसाने सा फलान्याहृत्य सुंदरी अर्पयामास मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ११ ततः शेषाणि बुभुजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया सुस्पर्शास्तरणं कृत्वा शाययामास तं मुदा १२ सुप्ते सुखं प्रिये कांता पादसंवाहनं तदा चकार पृच्छती धर्मं कुलस्त्रीणां कृशोदरी १३ पादसंवाहनं कृत्वा निशि भक्तिपरायणा निद्रितं च मुनिं ज्ञात्वा सुष्वाप चरणांतिके १४ शुचौ प्रतिष्ठितं वीक्ष्य तालवृंतेन भामिनी कुर्वाणा शीतलं वायुं सिषेवे स्वपतिं तदा १५ हेमंते काष्ठसंभारं कृत्वाग्निज्वलनं पुरः स्थापयित्वा तथा पृच्छत्सुखं ते स्तीति चासकृत् १६ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जलपात्रं च मृत्तिकां समर्पयित्वा शौचार्थं समुत्थाप्य पतिं प्रिया १७ स्थानाद्दूरे च संस्थाप्य दूरं गत्वा स्थिराभवत् कृतशौचं पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुनः १८ आनीयाश्रममव्यग्रा चोपवेश्यासने शुभे मृज्जलाभ्यां च प्रक्षाल्य पादावस्य यथाविधि १९ दत्त्वाचमनमात्रं तु दंतधावनमाहरत् समर्प्य दंतकाष्ठं च यथोक्तं नृपनंदिनी २० चकारोष्णं जलं शुद्धं समानीतं सुपावनं स्नानार्थं जलमाहृत्य पप्रच्छ प्रणयान्विता २१ किमाज्ञापयसे ब्रह्मन्कृतं वै दंतधावनं उष्णोदकं सुसंपन्नं कुरु स्नानं समंत्रकं २२ वर्तते होमकालोयं संध्या पूर्वा प्रवर्तते विधिवद्धवनं कृत्वा देवतापूजनं कुरु २३ एवं कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनमनिंदिता नित्यपर्यचरत्प्रीत्या तपसा नियमेन च २४ अग्नीनामतिथीनां च शुश्रूषां कुर्वती सदा आराधयामास मुदा च्यवनं सा शुभानना २५ कस्मिंश्चिदथ काले तु रविजावश्विनावुभौ च्यवनस्याश्रमाभ्यासे क्रीडमानौ समागतौ २६ २१ २२ २३ २४ २५ रविजौ सूर्यजौ २६

२७ नासत्यावश्विनौ २८ २९ ३० ३१ अनावृता वनुपानत्कौ चललोचने इति कन्यासंबोधनं ३२ अनावृतोत्तरीयमहापट्टवस्त्ररहिता ३३

जलेस्नात्वातु तां कन्यां निवृत्तां स्वाश्रमं प्रति गच्छंतीं चारुसर्वांगीं रविपुत्राव पश्यतां २७ तां दृष्ट्वा देवकन्याभां गत्वा चांति
कमादरात् ऊचतुः समभिद्रुत्य नासत्यावतिमोहितौ २८ क्षणं तिष्ठ वरारोहे प्रष्टुं त्वां गजगामिनि आवां देवसुतौ प्राप्तौ ब्रूहि स
त्यं शुचिस्मिते २९ पुत्री कस्य पतिः कस्ते कथमुद्यानमागता एकाकिनी तडागेस्मिन्स्नानार्थं चारुलोचने ३० द्वितीयाश्रीरिवाभा
सि कांत्या कमललोचने इच्छामस्तु वयं ज्ञातुं तत्त्वमाख्याहि शोभने ३१ कोमलौ चरणौ कांते स्थितौ भूमावनावृतौ हृदये कु
रुतः पीडां चलंतौ चललोचने ३२ विमानार्हासि तन्वंगि कथं पद्भ्यां व्रजस्यदः अनावृतात्र विपिने किमर्थं गमनं तव ३३ दासीश
तसमायुक्ता कथं न त्वं विनिर्गता राजपुत्र्यप्सरा वासि वद सत्यं वरानने ३४ धन्या माता यतो जाता धन्योसौ जनकस्तव वक्तुं
त्वां नैव शक्तौ च भर्तुर्भाग्यं तवानघे ३५ देवलोकाधिका भूमिरियं चैव सुलोचने प्रचलंश्चरणस्तेद्य संपावयति भूतलं ३६
सौभाग्याश्च मृगाः कामं ये त्वां पश्यंति वै वने ये चान्ये पक्षिणः सर्वे भूरियं चातिपावना ३७ स्तुत्यालं तव चात्यर्थं सत्यं ब्रूहि सु
लोचने पिता कस्ते पतिः क्वासौ द्रष्टुमिच्छास्ति सादरं ३८ व्यास उवाच तयोरिति वचः श्रुत्वा राजकन्याति सुंदरी तावुवाच
त्रपाक्रांता देवपुत्रौ नृपात्मजा ३९ शर्यातितनयां मां वां वित्तं भार्यां मुनेरिह च्यवनस्य सतीं कांतां पित्रा दत्तां यदृच्छया ४०
पतिरंधोस्ति मे देवौ वृद्धश्चातीव तापसः तस्य सेवां महारात्रं करोमि प्रीतमानसा ४१ कौ युवां किमिहायातौ पतिस्तिष्ठति चाश्र
मे तत्रागत्य प्रकुरुतमाश्रमं चाद्य पावनं ४२ तदाकर्ण्य वचो दस्रावूचतुस्तां नराधिप कथं त्वमपि कल्याणि पित्रा दत्ता तपस्विने
४३

३४ नैव शक्तावावामित्यर्थः ३५ यतस्ते चरणो भूतलं संपावयति पवित्रीकरोति ३६ सौभाग्याः अर्शआद्यजंतं सौभाग्यवंत इत्यर्थः ३७

३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ७ ७ ७ ७

सौदामनीति विद्युतो विशेषणं तद्वशास्थाविद्युदतिचंचला भवतीति तवतुल्या देवेष्वपि न दृष्टेत्यर्थः ४४ वरूथः समूहः ४५ ४६ वृथावृत

भ्राजसे ऽस्मिन्वनोद्देशे विद्युत्सौदामनी यथा न देवेष्वपि तुल्या हि तव दृष्टास्ति भामिनी ४४ त्वं दिव्यांबरयोग्यासि शोभसे ना जिनैर्वृता सर्वाभरणसंयुक्ता नीलालकवरूथिनी ४५ अहो विधेर्दुष्कलितं विचेष्टितं यदत्र रंभोरु वने विषीदसि विशालनेत्रेंऽधमिमं पतिं प्रिये मुनिं समासाद्य जरातुरं भृशं ४६ वृथावृतस्तेन भृशं न शोभसे नवं वयः प्राप्य सुनृत्यपंडिते मनोभवेनाशु शराः सुसंधिताः पतंति कस्मिन्पतिरीदृशस्तव ४७ त्वमंधभार्या नवयौवनान्विता कृतासि धात्रा ननु मंदबुद्धिना न चैनमर्हस्यसितायतेक्षणे पतिं त्वमन्यं कुरु चारुलोचने ४८ वृथैव ते जीवितमंबुजेक्षणे पतिं च संप्राप्य मुनिं गतेक्षणं वने निवासं च तथाजिनांबरम्धारणं योग्यतरं न मन्महे ४९ अतो नवद्यांग्युभयोस्त्वमेकं वरं कुरुष्वावहितासु लोचने किं यौवनं मानिनि निःसंकरोषि वृथा मुनिं सुंदरि सेवमाना ५० किं सेवसे भाग्यविवर्जितं तं समुज्झितं पोषणरक्षणाभ्यां त्यक्त्वा मुनिं सर्वसुखापवर्जितं भजानवद्यांग्युभयोस्त्वमेकं ५१ त्वं नंदने चैत्ररथे वने च कुरुष्व कांते प्रथितं विहारं अंधेन वृद्धेन कथं हि कालं विनेष्यसे मानिनि मानहीनं ५२ भूपात्मजा त्वं शुभलक्षणा च जानासि संसारविहारभावं भाग्येन हीना विजने वनेऽत्र कालं कथं वाहयसे वृथा च ५३ तस्माद्भजस्व पिकभाषिणि चारुवक्त्रे एकं द्वयोस्तव सुखाय विशालनेत्रे देवालयेषु च कृशोदरि भुंक्ष्व भोगांस्त्यक्त्वा मुनिं जरठमाशु नृपेंद्रपुत्रि ५४ किं ते सुखं चात्र वने सुकेशि वृद्धेन सार्द्धं विजने मृगाक्षि सेवा तथांधस्य नवं वयश्च किं ते मतं भूपतिपुत्रि दुःखं ५५ शशिमुखि त्वमतीव सुकोमला फलजलाहरणं तव नोचितं इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ४

त्वया यमंध इत्यन्वयः तेनांधेन त्वं न शोभसे ४७ ४८ ४९ उभयोरावयोरित्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ यत्र वने नवं वयस्ते ऽस्ति सेवा चांधस्य वर्तते तत्र किं सुखमित्यन्वयः किं ते मतमिति हे भूपतिपुत्रि ते किं दुःखं मतमभिमतमस्तीत्यर्थः ५५ इति दे० भा० अध्यायः ४

अर्धाधिकैरष्टपंचाशद्भिःश्लोकैरथोच्यते च्यवनस्ययुवावस्थारविपुत्रप्रसादजा १ अश्विनीकुमारभाषणानंतरंजातंवृत्तमाह तयोस्तद्भाषितमिति १

व्यासउवाच तयोस्तद्भाषितंश्रुत्वावेपमानानृपात्मजा धैर्यमालंब्यतौतत्रबभाषेमितभाषिणी १ देवौवांरविपुत्रौच-सर्वज्ञौसुरसंमतौ सतींमांधर्मशीलांचनैवंवदितुमर्हथ २ पित्रादत्तासुरश्रेष्ठौमुनयेयोगधर्मिणे कथंगच्छामितंमार्गंपुं-श्चलीगणसेवितं ३ द्रष्टायंसर्वलोकस्यकर्मसाक्षीदिवाकरः कश्यपाच्चैवसंभूतौनैवंभाषितुमर्हथ ४ कुलकन्यापतिं त्यक्त्वाकथमन्यंभजेन्नरं असारेस्मिन्हिसंसारेजानंतौधर्मनिर्णयं ५ यथेच्छंगच्छतांदेवौशापंदास्यामिवानघौ सुकन्या हंचशर्यातेःपतिभक्तिपरायणा ६ व्यासउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यानासत्यौविस्मितौभृशं तावब्रूतांपुनस्तेनांशंक-मानौभयंमुनेः ७ राजपुत्रिप्रसन्नौतेधर्मेणवरवर्णिनि वरंवरयसुश्रोणिदास्यावःश्रेयसेतव ८ जानीहित्वंप्रमदेनूनमावां देवभिषग्वरौ युवानंरूपसंपन्नंप्रकुर्यावःपतिंतव ९ ततस्त्रयाणामस्माकंपतिमेकतमंवृणु समानरूपदेहानांमध्येचा-तुर्यपंडिते १० सातयोर्वचनंश्रुत्वाविस्मितास्वपतिंतदा गत्वोवाचतयोर्वाक्यंताभ्यामुक्तंयदद्भुतं ११ सुकन्योवाच स्वामिन्सूर्यसुतौदेवौसंप्राप्तौच्यवनाश्रमे दृष्टौमयादिव्यदेहौनासत्यौभृगुनंदन १२ वीक्ष्यमांचारुसर्वांगींजातौकामातु-रावुभौ कथितंवचनंस्वामिन्पतिंतेनवयौवनं १३ दिव्यदेहंकरिष्यावश्चक्षुष्मंतंमुनिंकिल एतेनसमयेनाद्यतंशृणुत्वं मयोदितं १४ समावयवरूपंचकरिष्यावःपतिंतव ततस्त्रयाणामस्माकंपतिमेकतमंवृणु १५ तच्छ्रुत्वाहमिहायाता प्रष्टुंत्वांकार्यमद्भुतं किंकर्तव्यमतःसाधोब्रूह्यस्मिन्कार्यसंकटे १६

२ ३ ४ जानंताविति रविपुत्रयोःसंबोधनं ५ ६ ७ ८ ९ चातुर्यपंडितेइतिसंबोधनं १० ११ १२ १३ एतेनसमयेनेतिपूर्वान्वयि कोसौसमयस्तत्राह तंशृणुत्वमिति मयोदितंवक्ष्यमाणंतंसमयंशृणुइत्य-र्थः १४ समावयवरूपंचास्मत्सदृशावयवरूपवंतमित्यर्थः ततस्त्रयाणामिति तदास्मद्भाग्येयदिलिंलिखितास्यात्तदास्माकमेवभविष्यसीतितयोरविपुत्रयोरभिप्रा-यः १५ १६

कपटंतयोरिति केनाभिप्रायेणेदं तेरुक्तमितितयोः कपटंनजानेहमित्यर्थः १७ १८ १९ क्रियतामिति समयेनपूर्वोक्तपणबंधेनयद्भवद्भ्यांक

देवमायापिदुर्ज्ञेयानजानेकपटंतयोः यदाज्ञापयसर्वज्ञतत्करोमितवेप्सितं १७ च्यवनउवाच गच्छकांतेद्यनासत्यौवच नान्ममस्कृव्रते आनयस्वसमीपंमेशीघ्रंदेवभिषग्वरौ १८ क्रियतामाशुनद्वाक्यंनात्रकार्याविचारणा व्यासउवाच ए वंसासमनुज्ञातात्रगत्वावचोब्रवीत् १९ क्रियतामाशुनासत्यौसमयेनस्कृतोत्तमौ तच्छ्रुत्वाचाश्विनौवाक्यंतस्यास्तौतत्रचा गतौ २० ऊचतूराजपुत्रींतांपतिस्तेवविशत्वपः रूपार्थंच्यवनस्तूर्णंततोंभःप्रविवेशह २१ अश्विनावपिपश्चात्तत्रविष्टौ सरउत्तमं ततस्तेनिःसृतास्तस्मात्सरसस्तत्क्षणात्रयः २२ तुल्यरूपादिव्यदेहायुवानःसदृशाःकिल दिव्यकुंडल भूषाढ्याःसमानावयसस्तथा २३ तेब्रुवन्सहिताःसर्वेवृणीष्ववरवर्णिनि अस्माकमीप्सितंभद्रेपतिंत्वममलानने २४ यस्मिन्वाप्यधिकाप्रीतिस्तंवृणुष्ववरानने व्यासउवाच सादृष्ट्वातुल्यरूपांस्तान्समानवयसस्तथा २५ एकस्वरांस्तुल्य वेषांस्त्रीन्वैदेवसुतोपमान् सातुसंशयमापन्नावीक्ष्यतान्सदृशाकृतीन् २६ अजानतीपतिंसम्यग्व्याकुलासमचिंतय त् किंकरोमित्रयस्तुल्याःकंवृणोमिनवेद्म्यहं २७ पतिंदेवसुतात्वेतेसंशयेपतितास्म्यहं इंद्रजालमिदंसम्यग्देवाभ्या मिहकल्पितं २८ कर्तव्यंकिंमयात्वात्रमरणंसमुपागतं नमयापतिमुत्सृज्यवरणीयःकथंचन २९ देवस्त्वाधुनिकःकु- श्चिदित्येषाममधारणा इतिसंचिंत्यमनसापरांविश्वेश्वरीशिवां ३० दध्यौभगवतींदेवींतुष्टावचकृशोदरी सुकन्यो- वाच शरणंत्वांजगन्मातःप्राप्तास्मिभृशदुःखिता ३१ रक्षमेद्यसतीधर्मंनमामिचरणौतव नमःपद्मोद्भवेदेविनमः शंकरवल्लभे ३२

र्तव्यत्वेनाभिलषितंतत्क्रियतामित्यर्थः २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ देवानामश्विनीकुमाराभ्यां कूटंकपटं चरितमाचरितमित्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

विष्णुप्रियेनमोलक्ष्मिवेदमातःसरस्वति इदंजगत्त्वयासृष्टंसर्वंस्थावरजंगमं ३३ पासित्वमिदमव्यग्रातथाऽसिलोक
शांतये ब्रह्मविष्णुमहेशानांजननीत्वंस्कसंमता ३४ बुद्धिदासित्वमज्ञानांज्ञानिनांमोक्षदासदा आद्यात्वंप्रकृतिःपूर्णा
पुरुषप्रियदर्शना ३५ भुक्तिमुक्तिप्रदासित्वंप्राणिनांविशदात्मनां अज्ञानांदुःखदाक्रामंसत्त्वानांसुखसाधना ३६ सिद्धि
दायोगिनांमव जयदाकीर्तिदापुनः शरणंत्वांप्रपन्नास्मिविस्मयंपरमंगता ३७ पतिंदर्शयमेमातर्मग्नास्मिन्शोकसागरे
देवाभ्यांचरितंकूटंकंदूणोमिविमोहिता ३८ पतिंदर्शयसर्वज्ञेविदित्वामेसतीव्रतं व्यासउवाच एवंस्कतातदादेवीतथा
त्रिपुरसुंदरी ३९ हृदयेस्यास्तदाज्ञानंददावाशुसुखोदयं निश्चित्यमनसातुल्यवयोरूपधरान्सती ४० प्रसमीक्ष्य
तुतान्सर्वान्ववेबालास्वकंपतिं वृतेथच्यवनेदेवौसंतुष्टौतौबभूवतुः ४१ सतीधर्मंसमालोक्यसंप्रीतौददतुर्वरं भगव
त्याःप्रसादेनप्रसन्नौतौसुरोत्तमौ ४२ मुनिमामंत्र्यतरसागमनायोद्यतावुभौ लब्ध्वातुच्यवनोरूपंनेत्रेभार्यांचयौवनं
४३ हृष्टोब्रवीन्महातेजास्तौनासत्याविदंवचः उपकारःकृतोयंमेयुवाभ्यांसुरसत्तमौ ४४ किंब्रवीमिसुखंप्राप्तंसंसा
रेस्मिन्ननुत्तमे प्राप्यभार्यांसुकेशीनांदुःखंमेभवदन्वहं ४५ अंधस्यचातिवृद्धस्यभोगहीनस्यकानने युवाभ्यांनयनेद-
त्तेयौवनंरूपमद्भुतं ४६ संपादितंततःकिंचिदुपकर्तुमहंब्रुवे उपकारिणिमित्रेयोनोपकुर्यात्कथंचन ४७ तंधिगस्तुनरं
देवौभवेच्चऋणवान्भुवि तस्माद्वांवांछितंकिंचिद्दातुमिच्छामिसांप्रतं ४८ आत्मनोऋणमोक्षायदेवेशौनूननस्यच प्रा
र्थितंवांप्रदास्यामियदलभ्यंसुरासुरैः ४९ ब्रुवाथावामनोदिष्टंप्रीतोस्मिसुकृतेनवां श्रुत्वातौतुमुनेर्वाक्यमभिमंत्र्यपरस्प
रं ५० तमूचतुर्मुनिश्रेष्ठंसुकन्यासहितंस्थितं मुनेपितुःप्रसादेनसर्वंनोमनसेप्सितं ५१

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१

चमसग्रहे ग्रहः सोमाधारः पात्रविशेषस्तस्मिन्निषिद्धौ ग्रहेण सोमपानमनयोर्नास्तीति निषिद्धावित्यर्थः ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८

उत्कंठा सोमपानस्य वर्तते नौ सुरैः सह भिषजाविति देवेन निषिद्धौ चमसग्रहे ५२ शक्रेणावितते यज्ञे ब्रह्मणः कनकाचले तस्मात्त्वमपि धर्मज्ञ यदि शक्तोसि तापस ५३ कार्यमेतद्धि कर्तव्यं वांछितं नौ सुसंमतं एतद्विज्ञाय वा ब्रह्मन्कुरु वां सोमपायिनौ ५४ पिपासास्ति सुदुष्प्रापा त्वत्तः सुसुपयास्यति च्यवनस्तु तयोः प्राह तच्छ्रुत्वा वचनं मृदु ५५ यदहं रूपसंपन्नो वयसा च सम-न्वितः कृतो भवद्भ्यां वृद्धः सन्भार्यां च प्राप्तवानिति ५६ तस्माद्युवां करिष्यामि प्रीत्याहं सोमपायिनौ मिषतो देवराजस्य सत्यमेतद्ब्रवीम्यहं ५७ राज्ञस्तु विततेयज्ञे शर्यातेरमितद्युते: इत्याकर्ण्य वचो हृष्टौ तौ दिवं प्रतिजग्मतुः ५८ च्यवनस्तां गृहीत्वा तु जगामाश्रममंडलं इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे पंचमोऽध्यायः ५ जनमेजय उवाच च्यवनेन कथं वै तौ कृतौ सोमपायिनौ वचनं च कथं सत्यं जातं तस्य महात्मनः १ मानुषस्य बलं कीदृग्देवराजबलं प्रति निषिद्धौ भिषजौ तेन कृतौ तौ सोमपायिनौ २ धर्मनिष्ठ तदाश्चर्यं विस्तरेण वद प्रभो चरितं च्यवनस्याद्य श्रोतुकामोस्मि सर्वथा ३ व्यास उवाच निशामय महाराज चरितं परमाद्भुतं च्यवनस्य मखे तस्मिञ्शर्यातेर्भुवि भारत ४ सुकन्यां सुंदरीं प्राप्य च्यवनः स्मरसंनिभः विजहार प्रसन्नात्मा देवकन्यामिवापरः ५ कदाचिदथ शर्यातिभार्या चिंतातुरा भृशं पतिं प्राह वेपमाना वचनं रुदती प्रिया ६ राजन्पुत्री त्वया दत्ता मुनयेऽध्य कानने मृता जीवति वा सा तु द्रष्टव्या सर्वथा लया ७ गच्छ नाथ मुनेस्तावदाश्रमं द्रष्टुमादरात् किं करोति सुकन्या सा प्राप्य नाथं तथाविधं ८ पुत्रीदुःखेन राजर्षे दग्धास्मि सर्वथा हृदि ता मानय विशालाक्षीं तपःक्षामां मदंतिके ९

इतिश्रीदेवीभा० ति० अध्यायः ५ एकषष्टिश्लोकवर्येश्च्यवनेन महात्मना शर्यातिः प्रेरितो यज्ञं चकारेति निगद्यते १ अश्विनीकुमारगमनानंतरं जातं वृत्तं राजा पृच्छति च्यवनेनेति १ २ धर्मनिष्ठेति व्यासः संबोधनं ३ शर्यातेर्मखे च्यवनस्य चरितमित्यन्वयः ४ ५ ६ ७ ८ ९

१० मुनिमपिद्रष्टुमित्यन्वयः ११ १२ १३ १४ १५ मानवेमनोःसंबंधिनिकुलेइत्यन्वयः१६ १७ १८ १९ पुत्र्याविशेषतः कन्याहत्या—

पश्यामिसर्वथापुत्रींकृशांगींवल्कलावृतां अंधंपतिंसमासाद्यदुःखभाजंकृशोदरीं १० शर्यातिरुवाच गच्छामोद्यविशा
लाक्षिसुकन्यांद्रष्टुमादरात् प्रियपुत्रींवरारोहेमुनिंतंशंशितव्रतं ११ व्यासउवाच एवमुक्त्वातुशर्यातिःकामिनींशोकसं-
कुलां जगामरथमारुह्यत्वरितश्चाश्रमंमुनेः १२ गत्वाश्रमसमीपेतुतमपश्यन्महीपतिः नवयौवनसंपन्नंदेवपुत्रोपमंमुनिं
१३ तंविलोक्यामराकारंविस्मयंनृपतिर्गतः किंकृतंकुत्सितंकर्मपुत्र्यालोकविगर्हितं १४ निहतोसौमुनिर्वृद्धस्त्वनयान्यः
पतिःकृतः कामपीडितयाकामंप्रशांतोप्यतिनिर्धनः १५ दुःसहोयंपुष्पधन्वाविशेषेणचयौवने कुलेकलंकःसुमहाननन
यामानवेकृतः १६ धिक्तस्यजीवितंलोकेयस्यपुत्रीहिकुत्सिता सर्वपापेस्तुदुःखायपुत्रीभवतिदेहिनां १७ मयाखलुचि
तंकर्मकृतंस्वार्थस्यसिद्धये च्यवनायांधाययादत्तापुत्रीसर्वात्मनाकिल १८ कन्यायोग्यायदातव्यापित्रासर्वात्मनाकिल ता
दृशंहिफलंप्राप्तंयादृशंवैकृतंमया १९ हन्मिचेदद्यतनयांदुःशीलांपापकारिणीं स्त्रीहत्यादुस्तरास्यान्मेतथापुत्र्याविशेषतः
२० मनुवंशस्त्वविख्यातःसकलंकःकृतोमया लोकापवादोबलवान्दुस्त्याज्यास्नेहशृंखला २१ किंकरोमीतिचिंताब्धौ
यदामग्नःसपार्थिवः सुकन्ययातदादैवाद्दृष्टश्चिंताकुलःपिता २२ सादृष्ट्वातंजगामाशुसुकन्यापितुरंतिके गत्वा
पप्रच्छभूपालंप्रेमपूरितमानसा २३ किंविचारयसेराजन्चिंताव्याकुलिताननः उपविष्टंमुनिंवीक्ष्ययुवानमंबुजेक्षणं २४
एह्येहिपुरुषव्याघ्रप्रणमस्वपतिंमम माविषादंनृपश्रेष्ठसांप्रतंकुरुमानव २५ व्यासउवाच इतिपुत्र्यावचःश्रु-
त्वाशर्यातिःक्रोधपीडितः प्रोवाचवचनंराजापुरस्थांतनयांततः २६

स्त्रीहत्याचेत्युभयमत्रस्यादित्यर्थः २० किंचहंतुमपिनशक्नोमियतो
दुस्त्याज्यास्नेहशृंखलाभवतीत्याह दुस्त्याज्येति २१ २२ २३ २४ २५ पुरःस्थांअग्रस्थां २६ ७ ७

राजोवाच क्वमुनिश्च्यवनः पुत्रिवृद्धोऽधरस्तापसोत्तमः कोयंयुवामदोन्मत्तः संदेहोत्रमहान्मम २७ मुनिः किंनिहतः पापे
त्वयादुष्कृतकारिणि नूतनोसौपतिः कामात्कृतः कुलविनाशिनि २८ सोहंचिंतातुरस्त्वंनपश्याम्याश्रमसंस्थितं किं
कृतंदुष्कृतंकर्मकुलदाचरितंकिल २९ निमग्नोहंदुराचारेशोकाब्धौत्वत्कृतेऽधुना दृष्ट्वेनंपुरुषंदिव्यमदृष्ट्वाच्यवनंमुनिं
३० विहस्यनसुवाचाशुकस्मात्श्रुत्वावचनंपितुः गृहीत्वानीयपितरंभर्तुरंतिकमादशत् ३१ च्यवनोसौमुनिस्तातजामातातेनसंशयः
अश्विभ्यामीदृशःकांतःकृतःकमललोचनः ३२ यदृच्छयात्रसंप्राप्तौनासत्यावाश्रमेमम ताभ्यांकरुणया
नूनंच्यवनस्तादृशःकृतः ३३ नाहंतवसुतातातनथास्यांपापकारिणी यथात्वंमन्यसेराजन्विमूढोरूपसंशये ३४ प्र
णमत्वंमुनिंराजन्भार्गवंच्यवनंपितः आपृच्छकारणंसर्वंकथयिष्यतिविस्तरं ३५ इतिश्रुत्वावचःपुत्र्याःशर्यातिस्त्वरित
स्तदा प्रणनामसुनिंतत्रगत्वापप्रच्छसादरं ३६ राजोवाच कथयस्वस्ववृत्तांतंभार्गवाशुयथोचितं नयनेचकथंप्राप्ते
क्वगतातेजरापुनः ३७ संशयोयंमहान्मेस्तिरूपंदृष्ट्वातिसुंदरं यदविस्तरतोब्रह्मन्श्रुत्वाहंसुखमाप्नुयां ३८ च्यव
नउवाच नासत्यावत्रसंप्राप्तौदेवानांभिषजावुभौ उपकारःकृतस्ताभ्यांकृपयानृपसत्तम ३९ मयाताभ्यांवरोदत्तउपका
रस्यहेतवे करिष्यामिमखेराज्ञोभवंतौसोमपायिनौ ४० एवंमयावयःप्राप्तंलोचनेविमलेतथा स्वस्थोभवमहाराज-
संविशस्वासनेशुभे ४१ इत्युक्तःसतुविप्रेणसभार्यःपृथिवीपतिः सुखोपविष्टःकल्याणीःकथाश्चक्रेमहात्मना
४२ अथनंभार्गवःप्राहराजानंपरिसांत्वयन् याजयिष्यामिराजंस्त्वांसंभारानुपकल्पय ४३ मयाप्रतिश्रुतंताभ्यांकर्तव्यौ
सोमपौयुवां तत्कर्तव्यंनृपश्रेष्ठतवयज्ञेतिविस्तरे ४४

सोममखेअग्निष्टोमयज्ञे ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ एतयोरश्विनोर्ग्रहंसोमपूरितंपात्रंमागृहाण यज्ञेतयोर्निषिद्धत्वा

इंद्रंनिवारयिष्यामिक्रुद्धंतेजोबलेनवै पाययिष्यामिराजेंद्रसोमंसोममखेतव ४५ ततःपरमसंतुष्टःशर्यातिःपृथिवीपतिः
च्यवनस्यमहाराजनद्वाक्यंप्रत्यपूजयत् ४६ समान्यच्यवनराजाजगामनगरंप्रति सभार्यश्चातिसंतुष्टःकुर्वन्वार्तांमुनेःकि
ल ४७ प्रशस्तेहनियज्ञीयेसर्वकामसमृद्धिमान् कारयामासशर्यातिर्यज्ञायतनमुत्तमं ४८ समानीयमुनीन्पूज्यान्वसि
ष्ठप्रमुखानसौ भार्गवोयाजयामासच्यवनःपृथिवीपतिं ४९ विततेतुतथायज्ञेदेवाःसर्वेसवासवाः आजग्मुश्चाश्विनौतत्र
सोमार्थमुपजग्मतुः ५० इंद्रस्तुशंकितस्तत्रवीक्ष्यतावश्विनावुभौ पप्रच्छचसुरान्सर्वान्किमेतौसमुपागतौ ५१ चिकित्स
कौनसोमार्हौकेनानीताविहेतिच नाब्रुवन्नमरास्तत्रराज्ञस्तुविततेमखे ५२ अगृह्णाच्च्यवनःसोममश्विनोर्देवयोस्तदा
शक्रस्तंवारयामासमागृहाणेतयोर्ग्रहं ५३ तमाहच्यवनस्तत्रकथमेतौरवेःसुतौ नग्रहार्हौचनासत्यौब्रूहिसत्यंशची
पते ५४ नसंकरौसमुत्पन्नौधर्मपत्नीसुतौरवेः केनदोषेणदेवेंद्रनार्हौसोमंभिषग्वरौ ५५ निर्णयोऽत्रमखेशक्रकर्तव्यः
सर्वदैवतैः ग्राहयिष्याम्यहंसोमंकृतौतौसोमपौमया ५६ प्रेरितोसौमयाराजामखायमघवन्किल एतदर्थंकरिष्यामि-
सत्यमेवचनंविभो ५७ आभ्यामुपकृतंशक्रतथादत्तनवंवयः तस्मात्प्रत्युपकारस्तुकर्तव्यःसर्वथामया ५८ इंद्र
उवाच चिकित्सकौकृत्तावेतौनासत्यौनिंदितौसुरैः उभावेतौनसोमार्हौमागृहाणेतयोर्ग्रहं ५९ च्यवनउवाच अह
ल्याजारसंयच्छकोपंचाद्यनिरर्थकं वृत्रघ्नकिंहितौसत्यौनसोमार्हौसुरात्मजौ ६० एवंविवादेसमुपस्थितेचनकोपिवाचं
तमुवाचभूप ग्रहंतयोर्भार्गवस्तिग्मतेजाःसंग्राहयामासतपोबलेन ६१ इतिश्रीदे॰भ॰स॰ष॰अध्यायः ६ दित्यर्थः ५३ ५४

५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ ७ ७ ७

द्विपंचाशच्छ्लोकवर्यैः शार्यातेस्तु महामखे अश्विनौ सोमपानेन संतुष्टाविति कीर्त्यते १ अश्विभ्यां ग्रहपात्रदानानंतरं जातं वृत्तमाह दत्तेग्रहेत्विति १ विश्वरूपमिति विश्वरूपस्त्वाष्ट्रस्तस्य कथा षष्ठस्कंधे उक्ता २ ३ ऋतेत्वामिति त्वांविनात्वत्तोभिन्नायथान्ये देवाग्रहमाददते गृह्णंति तथाश्विनावपि

व्यासउवाच दत्तेग्रहेतु राजेंद्र वासवः कुपितोभृशं प्रोवाच च्यवनंतत्र दर्शयन्बलमात्मनः १ माब्रह्मबंधोमर्यादामिमां त्वंकर्तुमर्हसि वधिष्यामि द्विषंतंत्वांविश्वरूपमिवापरं २ च्यवनउवाच मावमंस्थामहात्मानौ रूपद्रविणवर्चसा यौच ऋतुमांमघवन्वृंदारकमिवापरं ३ ऋतेत्वांविबुधाश्चान्ये कथंवाददते ग्रहं अश्विनावपिदेवेंद्र देवौविद्धि परंतपौ ४ इंद्र उवाच भिषजौनार्हतः कामं ग्रहंयज्ञे कथंचन यदि दित्ससि मंदात्मन् शिरश्छेत्स्यामि सांप्रतं ५ व्यासउवाच अनादृत्य तुतद्वाक्यं वासवस्य च भार्गवः ग्रहंतुग्राहयामास मत्सेयन्निवतंभृशं ६ सोमपात्रंयदाताभ्यां गृहीतंतु पिपासया समीक्ष्य बलभिद्देव इदंवचनमब्रवीत् ७ आभ्यामर्थाय सोमंत्वं ग्राहयिष्यसि चेत्स्वयं वज्रंतु प्रहरिष्यामि विश्वरूपमिवापरं ८ वासवेनैवमुक्तस्तु भार्गवश्चातिगर्वितः जग्राहविधिवत्सोमम् अश्विभ्यामतिमन्युमान् ९ इंद्रोपि प्राक्षिपत्कोपाद्वज्रमस्मै स्वमायुधं पश्यतां सर्वदेवानां सूर्यकोटिसमप्रभं १० प्रेरितंचाशनिंप्रेक्ष्य च्यवनस्तपसा ततः स्तंभयामास बाहुंसशक्रस्यामिततेजसः ११ कृत्ययासमहाबाहुरिंद्रं हंतुमिहोद्यतः जुहावाग्नौ श्तंहव्यं मंत्रेणमुनिसत्तमः १२ तत्रकृत्या समुत्पन्ना च्यवनस्य तपोबलात् प्रबलः पुरुषः क्रूरो बृहत्कायो महासुरः १३ मदोनाम महाघोरो भयदः प्राणिनामिह शरीरे पर्वताकारस्तीक्ष्णदंष्ट्रो भयानकः १४ चतस्रश्चायतादंष्ट्रा योजनानांशतंशतं इतरेत्वस्य दशना बभूवुर्दशयोजनाः १५

देवौविद्धि ततस्तयोः कुतोनाधिकार इत्यर्थः ४ ५ ६ ७ आभ्यामिति तृतीयांतं अर्थायस्तस्य प्रयोजनाय ८ जग्राह अंतर्भावितण्यर्थोत्र ग्रहिः ग्राहयामासेत्यर्थः ९ १० स्तंभयामासेति स्वशरीरेन प्राप्तं यावत्तावदित्यर्थः ११ श्रृतंपक्वं १२ १३ १४ १५

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ ननिवारयितुमिति शक्तिभक्तस्यपराशक्तिभक्त

बाहूपर्वतसंकाशावायतौक्रूरदर्शनौ जिह्वातुभीषणाक्रूरालेलिह्यानानभस्तलं १६ ग्रीवातुगिरिशृंगाभाकठिनाभीषणाभृशं नखाव्याघ्रनखप्रख्याःकेशाश्चातीवभीषणाः १७ शरीरंकज्जलाभंचतस्यचास्यंभयानकं नेत्रेदावानलप्रख्येभीषणेतिभयानके १८ हनुरेकास्थितातस्यभूमावेकादिवंगता एवंविधःसमुत्पन्नोमदोनामबृहत्तनुः १९ तंविलोक्यसुराःसर्वेभयमाजग्मुरंहसा इंद्रोपिभयसंत्रस्तोयुद्धायनमनोदधे २० दैत्योपिवदनेकामंवज्रमादायसंस्थितः व्यात्तंनभोघोरदंष्ट्रैर्ग्रसन्निवजगत्त्रयं २१ सभक्षयिष्यन्संक्रुद्धःशतक्रतुमुपाद्रवत् चुक्रुशुश्चसुराःसर्वेहाहताःस्मेतिसंस्थिताः २२ इंद्रस्तंभितबाहुस्तुमुमुक्षुर्वज्रमंतिकात् नशशाकपविंतस्मिन्प्रहर्तुंपाकशासनः २३ वज्रहस्तःसुरेशानस्तंवीक्ष्यकालसन्निभं सस्मारमनसातत्रगुरुंसमयकोविदं २४ स्मरणादाजगामाशुबृहस्पतिरुदारधीः गुरुस्तत्समयंदृष्ट्वाविपत्तिसदृशंमहत् २५ विचार्यमनसाकृत्यंतमुवाचशचीपतिं दुःसाध्योयंमहामंत्रैस्त्वयंवज्रेणवासव २६ असुरोमदसंज्ञस्तुयज्ञकुंडात्समुत्थितः तपोबलमृषेःसम्यक्च्यवनस्यमहाबलः २७ अनिवार्योप्ययंशत्रुस्त्वयादेवैस्तथामया शरणंयाहिदेवेशच्यवनस्यमहात्मनः २८ सनिवारयितानूनंकृत्यामात्मकृतांकिल ननिवारयितुंशक्ताःशक्तिभक्तरुषंक्वचित् २९ व्यासउवाच इत्युक्तोगुरुणाशक्रस्तदागच्छन्मुनिंप्रति प्रणम्यशिरसानम्रस्तमुवाचभयान्वितः ३० क्षमस्वमुनिशार्दूलशमयासुरमुद्यतं प्रसन्नोभवसर्वज्ञवचनंतेकरोम्यहं ३१ सोमार्हावश्विनावेतावद्यप्रभृतिभार्गव भविष्यतःसत्यमेतद्वचोविप्रप्रसीदमे ३२

स्यरोषंकोपंब्रह्मापिनिवारयितुं

नशक्तःकःपुनरन्यःस्यात् च्यवनस्तुमहाशक्तिभक्तस्ततोदुःसाध्यइतिभावः २९ ३० ३१ ३२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

मिथ्यातेनोद्यमोत्द्येषभवत्वेवतपोधन जानेत्वमपिधर्मज्ञमिथ्यानैवकरिष्यसि ३३ सोमपावश्विनावेतौत्वत्कृतौचसदैव
हि भविष्यतश्चशर्यातेःकीर्तिस्तुविपुलाभवेत् ३४ मयायद्धिकृतंकर्मसर्वथामुनिसत्तम परीक्षार्थंतुविज्ञेयंतववीर्यप्र
काशनं ३५ प्रसादंकुरुमेब्रह्मन्मदंसंहरचोत्थितं कल्याणंसर्वदेवानांतथाभूयोविधीयतां ३६ एवमुक्तस्तुशक्रेण-
च्यवनःपरमार्थवित् संजहारततःकोपंसमुत्पन्नंविरोधजं ३७ देवमाश्वास्यसंविग्नंभार्गवस्तुमदंततः व्यभजत्स्त्रीषुपा
नेषुद्यूतेषुमृगयास्वच ३८ मदंविभज्यदेवेंद्रमाश्वास्यचकृतिंभिया संस्थाप्यचस्वरान्सर्वान्मरवंतस्यन्यवर्तयत् ३९ त
तस्तुसंस्कृतंसोमंवासवायमहात्मने अश्विभ्यांसर्वधर्मात्मापाययामासभार्गवः ४० एवंतौच्यवनेनार्याविश्विनौरविपु
त्रकौ विहितौसोमपौराजन्सर्वथातपसोबलात् ४१ सरस्तद्दपिविख्यातंजातंयूपविमंडितं आश्रमस्तुमुनेःसम्यक्पृ
थिव्यांविश्रुतोभवत् ४२ शर्यातिरपिसूतुष्टोत्वभवत्तेनकर्मणा यज्ञंसमाप्यनगरेजगामसचिवैर्वृतः ४३ राज्यंच
कारधर्मज्ञोमनुपुत्रःप्रतापवान् आनर्तस्तस्यपुत्रोभूदानर्त्ताद्रेवतोऽभवत् ४४ सोऽतःसमुद्रेनगरींविनिर्मायकुशस्थ
लीं आस्थितोभुक्तविषयानानर्तादीनरिंदमः ४५ तस्यपुत्रशतंजज्ञेककुद्मिज्येष्ठमुत्तमं पुत्रीचरेवतीनाम्नासुंदरीशु
भलक्षणा ४६ वरयोग्यायदाजातातदाराजाचरेवतः चिंतयामासराजेंद्रोराजपुत्रान्कुलोद्भवान् ४७ रैवतंनामचगि
रिमाश्रितःपृथिवीपतिः चकारराज्यंबलवानानर्तेषुनराधिपः ४८ विचिंत्यमनसाराजाकस्मैदेयामयासुता गत्वापृ
च्छामिब्रह्माणंसर्वज्ञंसुरपूजितं ४९ इतिसंचिंत्यभूपालःसुतामादायरेवतीं ब्रह्मलोकंजगामाशुप्रष्टुकामःपितामहं ५०
यत्रदेवाश्चयज्ञाश्चछंदांसिपर्वतास्तथा अब्धयःसरितश्चापिदिव्यरूपधराःस्थिताः ५१

५० ५१

५२ शाक्तानांसर्वोत्तरोमहिमास्तीत्यवांतरतात्पर्यं तदुक्तंमुंडमालायां स्वर्गेमर्त्येचपातालेनास्तिशाक्तात्पराक्रमी सौराणांगाणपत्यानांवैष्णवानांतथैवच
तदंतेनैवशाक्ताःस्फःक्रमशःक्रमशःप्रिये शृणुदेविवरारोहेनास्तिशाक्तात्परोजनः शाक्तोहिशंकरःसाक्षात्परब्रह्मस्वरूपभागिति इतिश्रीदेवीभा॰तिलके–

ऋषयःसिद्धगंधर्वाःपन्नगाश्चारणास्तथा तस्थुःप्रांजलयःसर्वेस्तुवंतश्चपुरातनाः ५२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ जनमेजयउवाच संशयोऽयंमहान्ब्रह्मन्वर्त्ततेममानसे ब्रह्मलोकंगतोराजारेवतीसंयुतःस्वयं १ मयापूर्वंश्रुतंकृत्स्नंब्राह्मणेभ्यःकथांतरे ब्राह्मणोब्रह्मविच्छांतोब्रह्मलोकमवाप्नुयात् २ राजाकथंगतस्तत्ररेवतीसंयुतःस्वयं सत्यलोकेऽतिदुष्प्राप्येभूर्लोकादितिसंशयः ३ मृतःस्वर्गमवाप्नोतिसर्वशास्त्रेषुनिर्णयः "मानुषेणतुदेहेन ब्रह्मलोकेगतिःकथं" स्वर्गात्पुनःकथंलोकेमानुषेजायतेगतिः ४ एतन्मेसंशयंविद्वन्छेत्तुमर्हसिसांप्रतं यथाराजागतस्तत्रप्रष्टुकामःप्रजापतिं ५ व्यासउवाच मेरोस्तुशिखरेराजन्सर्वेलोकाःप्रतिष्ठिताः इंद्रलोकोवन्हिलोकोयाचसंयमिनीपुरी ६ तथैवसत्यलोकश्चकैलासश्चतथापुनः वैकुंठश्चपुनस्तत्रवैष्णवंपदमुच्यते ७ यथार्जुनःशक्रलोकेगतःपार्थोधनुर्धरः पंचवर्षाणिकौंतेयःस्थितस्तत्रसुरालये ८ मानुषेणैवदेहेनवासवस्यचसन्निधौ तथैवान्येपिभूपालाः ककुत्स्थप्रमुखाःकिल ९ स्वर्लोकंगतयःपश्चाद्दैत्याश्चापिमहाबलाः जित्वेंद्रसदनंप्राप्यसंस्थितास्तत्रकामतः १० महाभिषुःपुराराजाब्रह्मलोकंगतःस्वराट् आगच्छंतींनृपोगंगामपश्यच्चातिसुंदरीं ११ वायुनांबरमस्यास्तुदेवादपहृतंनृप किंचिन्नग्नान्नृपेणाथदृष्टासासुंदरीतथा १२ स्मितंचकारकामार्त्तःसाचकिंचिज्जहासवै ब्रह्मणातौतदादृष्टौशप्तौयातौवसुंधरां १३

सप्त॰सप्तमोऽध्यायः ७ षट्पंचाशन्महापद्यैरेवतस्यकथानकं समाप्यवंशविस्तारं पुनाराज्ञांसमुच्यते १ ब्रह्मलोकंरेवतोगतइतिराजाश्रुत्वासंशयितःपृच्छति संशयोयमिति ब्रह्मलोकंगतस्तद्विषयसंशयइत्यर्थः१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ पश्चात्पूर्वंस्वर्लोकंगतयआसन्नित्यर्थः१० ११ १२
यातौवसुंधरामितिइयंकथापूर्वमुक्ता॰१३

१४ १५ १६ १७ १८ १९ गांधर्वेगानेप्रचलितेसतिलब्धक्षणोलब्धावकाशः क्षणंक्षणपरिमितलब्धावकाशइत्यर्थः २० २१ २२ संभवा-

वैकुंठेपिस्फुराः सर्वेपीडितादैत्यदानवैः गत्वाहरिंजगन्नाथमस्तुवन्कमलापतिं १४ संदेहोनात्रकर्त्तव्यः सर्वथानृपसत्तम गम्याः सर्वेपिलोकाः स्युर्मानवानांनराधिप १५ अवश्यंकृतपुण्यानांतापसानांनराधिप पुण्यसद्भावएवात्रगमनेकारणंनृप १६ तथैवयजमानानांयज्ञेनभावितात्मनां जनमेजयउवाच रेवतोरेवतींकन्यांगृहीत्वाचारुलोचनां १७ ब्रह्मलोकंगतः पश्चात्किंकृतं तेनभूभुजा ब्रह्मणाकिंसमादिष्टंकस्मैदत्ताकृतापुनः १८ तत्सर्वंविस्तराद्ब्रह्मन्कथयत्वममाधुना व्यासउवाच निशामयमही पालराजारेवतकः किल १९ पुत्र्यावरंपरिप्रष्टुंब्रह्मलोकंगतोयदा आवर्त्तमानेगांधर्वेस्थितोलब्धक्षणः क्षणं २० शृण्वन्नतृप्यत्कृष्टा त्मासभायांतुसकन्यकः समाप्तेतत्रगांधर्वेप्रणम्यपरमेश्वरं २१ दर्शयित्वाकृतांतस्मैस्वाभिप्रायंन्यवेदयत् राजोवाच वरंकथ यदेवेशकन्येयंममपुत्रिका २२ देयाकस्मैमयाब्रह्मन्प्रष्टुंत्वांसमुपागतः बहवोराजपुत्रामेवीक्षिताः कुलसंभवाः २३ कस्मिंश्चिन्मेम नःकामंनोपतिष्ठतिचंचलं तस्मात्त्वांदेवदेवेशप्रष्टुमत्रागतोस्म्यहं २४ तदाज्ञापयसर्वज्ञयोग्यंराजकृतंवरं कुलीनंबलवंतंचसर्व लक्षणसंयुतं २५ दातारंधर्मशीलंचराजपुत्रंसमादिश व्यासउवाच तदाकर्ण्यजगत्कर्त्तावचनंनृपतेस्तदा २६ तमुवाचहसन्वा क्यंदृष्ट्वाकालस्यपर्ययं ब्रह्मोवाच राजपुत्रास्त्वयाराजन्वरायेत्हृदयेकृताः २७ ग्रस्ताः कालेनतेसर्वेसपितृपौत्रबांधवाः सप्तविं शतिमोद्यैवद्वापरस्तुप्रवर्त्तते २८ वंशजास्तेमृताः सर्वेपुरीदैत्यैर्विलुंठिता सोमवंशोद्भवस्तत्रराजाराज्यंप्रशास्तिहि २९ उग्रसेन इतिख्यातोमथुराधिपतिः किल ययातिवंशसंभूतोराजामाथुरमंडले ३० उग्रसेनात्मजः कंसः सुरद्वेषीमहाबलः दैत्यांशः पितरं साधिकारागारेन्यवेशयत् ३१ स्वयंराज्यंचकाराशुनृपाणांमदगर्वितः मेदिनीचातिभारार्ताब्रह्माणंशरणंगता ३२ दुष्टराजन्यसैन्या नांभारेणातिसमाकुला अंशावतरणंतत्रगदितंसुरसत्तमैः ३३ उत्पन्नाः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ अस्याःकथायास्तात्पर्यंतुक्षणभंगुरःसंसारोस्तिनतत्रासक्तिःकर्त्तव्याकिंतुपरमेश्वर्याआरा

वासुदेवःसमुत्पन्नःकृष्णःकमललोचनः देवक्यांदेवरूपिण्यांयोसौनारायणोमुनिः ३४ तपश्चचारदुःसाध्यंधर्मपुत्रःसनातनः
गंगातीरेनरसखःपुण्येबदरिकाश्रमे ३५ सोवतीर्णोयदुकुलेवासुदेवोतिविश्रुतः तेनासौनिहतःपापःकंसःकृष्णेनसत्तम ३६ उ
ग्रसेनायराज्यंवैदत्तंहत्वाखलंकृतं कंसस्यश्वशुरःपापोजरासंधोमहाबलः ३७ आगत्यमथुरांक्रोधाच्चकारसंगरंमुदा कृष्णेनासौजि
तःसंख्येजरासंधोमहाबलः ३८ प्रेषयामासयुद्धायसबलंयवनंततः श्रुत्वायातंमहाशूरंससैन्यंयवनाधिपं ३९ "कृष्णस्तुमथुरां
त्यक्त्वापुरींद्वारवतीमगात् प्रभग्नांतांपुरींकृष्णःशिल्पिभिःसहसंगतैः १ कारयामासदुर्गाढ्यांहट्टशालाविमंडितां जीर्णोद्धारंपुरः
कृत्वावासुदेवःप्रतापवान् २ उग्रसेनंचराजानंचकारवशवर्त्तिनं" यादवान्स्थापयामासद्वारवत्यांयदूत्तमः वासुदेवस्तुतत्राद्यवर्त्त
तेबांधवैःसह ४० तस्याग्रजःसविख्यातोबलदेवोहलायुधः शेषांशोमुसलीवीरोवरोस्त्कृतवसंमतः ४१ संकर्षणायदेत्द्याशुकन्यांक
मललोचनां रेवतींबलभद्रायविवाहविधिनाततः ४२ दत्वापुत्रींनृपश्रेष्ठगच्छत्वंबदरिकाश्रमं तपस्तप्तुंसुसारामंपावनंकामदंनृणां ४३
व्यासउवाच इतिराजासमादिष्टोब्रह्मणापद्मयोनिना जगामतरसाराजन्द्वारकांकन्ययान्वितः ४४ ददौतांबलदेवायकन्यांवैशुभलक्षणां
ततस्तत्स्वातपस्तीव्रंनृपतिःकालपर्यये ४५ जगामत्रिदशावासंत्यक्त्वादेहंसरित्तटे राजोवाच भगवन्महदाश्चर्यंभवतासमुदाहृतं ४६ रेव
तस्कस्थितस्तत्रब्रह्मलोकेसुतार्थनः युगानांतुगतंतत्रशतमष्टोत्तरंकिल ४७ कन्याप्युच्चान्संजातारराजावातितरांत्रुकिं एतावंतंतथाका
लमायुःपूर्णंतयोःकथं ४८ व्यासउवाच नजराक्षुत्पिपासावानमृत्कर्नभयंपुनः नतुग्लानिःप्रभवतिब्रह्मलोकेसदाऽनघ ४९ मे
रुंगतस्यशर्यातेःसंततीराक्षसैर्हता गताकुशस्थलींत्यक्त्वाभयभीताइतस्ततः ५० मनोश्चक्षुवतःपुत्रउत्पन्नोवीर्यवत्तरः इक्ष्वाकुरि
तिविख्यातःसूर्यवंशकरस्सुसः ५१ धनमेवकर्त्तव्यमिति ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ मेरुंगतस्यस्वर्गंगतस्यशर्यातेःमरणोत्तरमित्यर्थः ५० इत्थंशर्यातिकु

थांसमाप्येक्ष्वाकोर्वंशमाह मनोरिति क्षुवतइतिक्षुतंकुर्वतोवैवस्वतमनोर्घ्राणतउत्पन्नइत्यर्थः ५१ देवींध्यात्वेति नारदोपदेशतोदीक्षांप्राप्यतन्मंत्रजपपुरःसरं देवींध्यात्वातपआतिष्ठदित्यन्वयः ५२ ततोदेवीप्रसादेनसूर्यवंशश्चलितइत्याह तस्यपुत्रशतमिति ५३ अनेनचसर्वेपिसूर्यवंशीयाराजानोदेवीपदांबुजरताइतिबोधितं मूलपुरुषस्यदेवीभक्तत्वात् पुत्रशतविभागमाह अयोध्यायामिति ५४ उत्तरापथदेशस्येतिपूर्वदेशस्याप्युपलक्षणं दक्षिणस्यामिति पश्चिमायाउपलक्षणं तदुक्तं

वंशार्थंतपआतिष्ठद्देवींध्यात्वानिरंतरं नारदस्योपदेशेनप्राप्यदीक्षामनुत्तमां ५२ तस्यपुत्रशतंराजन्निक्ष्वाकोरितिविश्रुतं विकुक्षिःप्रथमस्तेषांबलवीर्यसमन्वितः ५३ अयोध्यायांस्थितोराजाइक्ष्वाकुरितिविश्रुतः शकुनिप्रमुखाःपुत्राःपंचाशद्बलवत्तराः ५४ उत्तरापथदेशस्यरक्षितारःकृताःकिल दक्षिणस्यांतथाराजन्नादिष्टास्तेनतेकृताः ५५ चत्वारिंशत्तथाष्टौचरक्षणार्थंमहात्मना अन्यौद्वौसंस्थितौपार्श्वेसेवार्थंतस्यभूपतेः ५६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेअष्टमोऽध्यायः ८ व्यासउवाच कदाचिदष्टकाश्राद्धेविकुक्षिंपृथिवीपतिः आज्ञापयदसंमूढोमांसमानयसत्वरं १ मेध्यंश्राद्धार्थमधुनावनेगत्वासुतादरात् इत्युक्तोसौतथेत्याशुजगामवनमस्त्रभृत् २ गत्वाजघानबाणैःसवराहान्सूकरान्मृगान् शशांश्चापिपरिश्रांतोबभूवाथबुभुक्षितः ३ विस्मृतात्वाष्टकातस्यशशंचाददसौवने शेषंनिवेदयामासपित्रेमांसमनुत्तमं ४ प्रोक्षणायसमानीतंमांसंदृष्ट्वागुरुस्तदा अनर्हमितितज्ज्ञात्वाचुकोपमुनिसत्तमः ५ भुक्तशेषंतुनश्राद्धेप्रोक्षणीयमितिस्थितिः राज्ञेनिवेदयामासवसिष्ठःपाकदूषणं ६

भागवतेनवमस्कंधे क्षुवतस्तुमनोर्जज्ञइक्ष्वाकुर्घ्राणतःसुतः तस्यपुत्रशतज्येष्ठाविकुक्षिनिमिदंडकाः तेषांपुरस्तादभवन्नार्यावर्तेनृपानृप पंचविंशतिपश्चाच्चत्रयोमध्येपरेन्यतइति ५५ ५६ इतिश्रीदे० तिलकेसप्तमस्कंधे० अध्यायः ८ अर्धाधिकत्रिषष्ट्यात्पुपद्यानासुद्रवस्तथा कुकुत्स्थस्यप्रथमतरस्ततोमांधातुरुच्यते १ इक्ष्वाकोश्चरितमाह कदाचिदिति अष्टकाश्राद्धेपित्रादिमातृमध्यंचतथामातामहांतिममित्युक्तलक्षणे पृथ्वीपतिरिक्ष्वाकुः १ २ ३ आदत् अभक्षयत् ४ गुरुर्वसिष्ठः ५ भुक्तशेषमिति श्राद्धोद्देशेनयदन्नंनिष्काशितंतन्मध्यात्किंचिदन्नंभक्षितंचेद्यदवशिष्टमन्नंतद्भुक्तशेषंजातमित्यर्थः ६ ७

७ शशभक्षणात्शशादोजातः ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ तस्यकस्मात्कारणादेतादृशंसामर्थ्यमितिचेत्तत्राह पराशक्तेः प्रसादेनेति परा

पुत्रस्यकर्मतज्ज्ञात्वाभूपतिर्गुरुणोदितं चुकोपविधिलोपात्तंदेशान्निःसारयत्ततः ७ शशादइतिविख्यातोनाम्नाजातोनृपात्मजः गतोवनेशशादस्तुपितृकोपादसंभ्रमः ८ वन्येनवर्त्तयन्कालंनीतवान्धर्मतत्परः पितर्युपरतेराज्यंप्राप्तंतेनमहात्मना ९ शशादस्त्वकरोद्राज्यमयोध्यायाःपतिःस्वयं यज्ञाननेकशःपूर्णान्चकारसरयूतटे १० शशादस्याभवत्पुत्रःककुत्स्थइतिविश्रुतः तस्यैवनामभेदाद्वैइंद्रवाहःपुरंजयः ११ जनमेजयउवाच नामभेदःकथंजातोराजपुत्रस्यचानघ कारणंब्रूहिमेसर्वंकर्मणायेनचाभवत् १२ व्यासउवाच शशादेस्वर्गतेराजाककुत्स्थइतिचाभवत् “राज्यंचकारधर्मज्ञोपितृपैतामहंबलात्” एतस्मिन्नंतरेदेवादैत्यैःसर्वेपराजिताः १३ जग्मुस्त्रिलोकाधिपतिंविष्णुंशरणमव्ययं तान्प्रोवाचमहाविष्णुस्तदादेवान्सनातनः १४ विष्णुरुवाच पार्ष्णिग्राहंमहीपालंप्रार्थयंतुशशादजं सहानिष्यतिवैदैत्यान्संग्रामेसुरसत्तमाः १५ आगमिष्यतिधर्मात्मासाहाय्यार्थेधनुर्धरः पराशक्तेःप्रसादेनसामर्थ्यंतस्यचातुलं १६ हरेःस्तुवचनाद्देवाययुःसर्वेसवासवाः अयोध्यायांमहाराजशशादतनयंप्रति १७ नानागतान्सुरान्राजापूजयामासधर्मतः पप्रच्छगमनेराजाप्रयोजनमतंद्रितः १८ राजोवाच धन्योहंपावितश्चास्मिजीवितंसफलंमम यदागत्यगृहेदेवाददुश्चदर्शनंमहत् १९ ब्रुवंतुकृत्यंदेवेशादुःसाध्यमपिमानवैः करिष्यामिमहत्कार्यंसर्वथाभवतामहं २० देवाऊचुः साहाय्यंकुरुराजेंद्रसखाभवशचीपतेः संग्रामेजयदैत्येंद्रान्दुर्जयान्त्रिदशैरपि २१ पराशक्तिप्रसादेनदुर्लभंनास्तितेक्वचित् विष्णुनाप्रेरितास्त्वेवमागतास्तवसन्निधौ २२ राजोवाच पार्ष्णिग्राहोभवाम्यद्यदेवानांसुरसत्तमाः इंद्रोमेवाहनंतत्रभवेद्यदिसुराधिपः २३

शक्त्युपासकस्यराज्ञस्तस्याएवप्रसादात्सामर्थ्यंभावइतिभावः १६ १७ १८ १९ २० २१ श्रीभगवतीप्रसादेनतवनकिंचिद्दुर्लभमित्याह पराशक्तीति २२ पार्ष्णिग्राहःसंरक्षिता २३

देवकृते देवार्थं २४ पत्रं वाहनं २५ रुद्रस्य यथा वृषभस्तथेत्यर्थः २६ येनास्येति येन कारणेनास्येंद्रस्य वृषभरूपस्य ककुदि स्थितस्तेन कारणेनेत्यर्थः २७ २८ तेषां दैत्यानां धनं देवेभ्यो दत्तवानित्यर्थः पप्रच्छेति स्वनगरं गंतुं देवानिति शेषः अनेन प्रकारेण राजर्षीरिंद्रस्य च सखा बभूवेत्याह

संग्रामं तु करिष्यामि दैत्यैर्देवकृतेऽधुना आरुह्येंद्रं गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहं २४ तदोचुर्वासवं देवाः कर्तव्यं-कार्यमद्भुतं पत्रं भव नरेंद्रस्य त्वं कालज्ज्ञ शचीपते २५ लज्जमानस्तदा शक्रः प्रेरितो हरिणा भृशं बभूव वृषभस्तूर्णं रुद्रस्येवापरो महान् २६ तमारुरोह राजासौ संग्रामगमनाय वै स्थितः ककुदि येनास्य ककुत्स्थस्तेन चाभवत् २७ इंद्रो वाहः कृतो येन तेन नाम्नेंद्रवाहकः पुरंजितं तु दैत्यानां तेनाभूच्च पुरंजयः २८ जित्वा दैत्यान्महाबाहुर्धनं तेषां प्रदत्तवान् पप्रच्छ चैवं राजर्षीरिति सख्यं बभूव ह २९ ककुत्स्थश्चाति विख्यातो नृपतिस्तस्य वंशजाः काकुत्स्था भुवि राजानो बभूवुर्बहुविश्रुताः ३० ककुत्स्थस्याभवत्पुत्रो धर्मपत्न्यां महाबलः अनेनाविश्रुतस्तस्य पृथुः पुत्रश्च वीर्यवान् ३१ विष्णोरंशः स्मृतः साक्षात्पराशक्तिपदार्चकः विश्वरंधिस्तु विज्ञेयः पृथोः पुत्रो नराधिपः ३२ चंद्रस्तस्य सुतः श्रीमान्राजवंशकरः स्मृतः तत्सुतो युवनाश्वस्तु तेजस्वी बलवत्तरः ३३ शावंतो युवनाश्वस्य जज्ञे परमधार्मिकः शावंती निर्मिता तेन पुरी शक्रपुरीसमा ३४ बृहदश्वस्तु पुत्रोऽभूच्छावंतस्य महात्मनः कुवलयाश्वः सुतस्तस्य बभूव पृथिवीपतिः ३५ धुंधुनामा हतो दैत्यस्तेनासौ पृथिवीतले॥ धुंधुमारेति विख्यातं नाम प्रापाति विश्रुतं ३६ पुत्रस्तस्य दृढाश्वस्तु पालयामास मेदिनीं दृढाश्वस्य सुतः श्रीमान्हर्यश्व इति कीर्तितः ३७

राजर्षीरिति २९ ३० अनेनाविश्रुतः काकुत्स्थनाम्नाविख्यात इत्यर्थः तस्य ककुत्स्थस्य पृथुः पुत्रः ३१ स च पृथुर्विष्णोरंशः पराशक्तेश्च परभक्त इत्याह विष्णोरिति ३२ ३३ शावंतीति तदुक्तं कूर्मपुराणे शावंती निर्मिता तेन गौडदेशे महापुरीति ३४ ३५ ३६ ३७

३८ ३९ मांधातुःपराक्रमंवर्णयति अष्टोत्तरसहस्त्रंत्विति येनमहातीर्थेषुकाश्यादिषुश्रीभगवतीतुष्ट्यर्थमष्टोत्तरसहस्त्रसंख्याकाभगवत्याःप्रासादा निर्मिताएतादृशोयंपरमभगवतीभक्तइत्यर्थः ४० भगवत्यास्तुतुष्ट्यर्थमिति तदुक्तमुमासंहितायां त्रिलोकीस्थापनात्पुण्यंयद्भवेन्मुनिपुंगव तत्कोटिगु णितंपुण्यंश्रीदेवीस्थापनाद्भवेत् मध्येदेवींस्थापयित्वापंचायतनदेवताः चतुर्दिक्षुस्थापयेद्यस्तस्यपुण्यंनगण्यते विष्णोर्नाम्नांकोटिजपाद्ग्रहणेसूर्यचंद्रयोः

निकुंभस्तत्सुतःप्रोक्तोबभूवपृथिवीपतिः बर्हणाश्वोनिकुंभस्यकृशाश्वस्तस्यवैसुतः ३८ प्रसेनजित्कृशाश्वस्य बलवान्सत्यविक्रमः तस्यपुत्रोमहाभागोयौवनाश्वेतिविश्रुतः ३९ यौवनाश्वसुतःश्रीमान्मांधातेतिमहीपतिः अष्टो- त्तरसहस्त्रंतुप्रासादायेननिर्मिताः ४० भगवत्यास्तुतुष्ट्यर्थंमहातीर्थेषुमानद मातृगर्भेनजातोसावुत्पन्नोजनकोदरे ४१ निःसारितस्ततःपुत्रःकुक्षिंभित्वापितुःपुनः राजोवाच नश्रुतंनचदृष्टंवाभवतात्तदुदाहृतं ४२ असंभाव्यंम हाभागतस्यजन्मयथोदितं विस्तरेणवदस्वाद्यमांधातुर्जन्मकारणं ४३ राजोदरेयथोत्पन्नःपुत्रःसर्वांगसुंदरः व्या सउवाच यौवनाश्वोनपत्योभूद्राजापरमधार्मिकः ४४ भार्याणांचशतंतस्यबभूवनृपतेर्नृप राजाचिंतापरःप्रायश्चिं तयामासनित्यशः ४५ अपत्यार्थेयौवनाश्वोदुःखितस्तुवनंगतः ऋषीणामाश्रमेपुण्येनिर्विण्णःसचपार्थिवः ४६ मुमोचदुःखितःश्वासान्तापसानांचपश्यतः दृष्ट्वातुदुःखितंविप्राबभूवुश्चकृपालवः ४७ तमूचुर्ब्राह्मणाराजन्क- स्माच्छोचसिपार्थिव किंतेदुःखंमहाराजब्रूहिसत्यंमनोगतं ४८ प्रतीकारंकरिष्यामोदुःखस्यतवसर्वथा यौवनाश्वउ वाच राज्यंधनंसदश्वाश्चवर्ततेमुनयोमम ४९ भार्याणांचशतंशुद्धंवर्ततेविशदप्रभं नारातिस्त्रिषुलोकेषुकोप्यस्ति बलवान्मम ५०

यत्फलंलभ्यतेतस्माच्छतकोटिगुणोत्तरं शिवनाम्भोजपादेवतस्मात्कोटिगुणोत्तरं श्रीदेवीनामजापात्तुततःकोटिगुणोत्तरं देव्याःप्रासा दकरणात्पुण्यंतुसमवाप्यते स्थापितायेनसादेवीजगन्माताऽत्रयीमयी नतस्यदुर्लभंकिंचिच्छ्रीमातुःकरुणावशादिति ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५०

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ कंधास्यतिकंपास्यतीत्यर्थः मातुरभावात्स्तनपानं कस्य-
शिशुः करिष्यतीत्यर्थः ६२ मांधातेति तदातस्मिन्काले इंद्रो देशिनीं तर्जनीं शिशवे प्रादात् दत्तवान् स्तनस्थाने अथ च इंद्रो वदत् किमिति मांधातेति मां पास्यतीत्यर्थः

आज्ञाकरास्तु सामंता वर्तंते मंत्रिणस्तथा एकं संतानजं दुःखं नान्यत्पश्यामि तापसाः ५१ अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे नैव
च नैव च तस्माच्छोचामि विप्रेंद्राः संतानार्थं भृशं ततः ५२ वेदशास्त्रार्थतत्वज्ञास्तापसाश्च कृतश्रमाः इष्टिं संतानकाम
स्य युक्तां ज्ञात्वा दिशंतु मे ५३ कुर्वंतु मम कार्यं वै कृपा चेदस्ति तापसाः व्यास उवाच तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञः कृपया पूर्णमा
नसाः ५४ कारयामासुरव्यग्रास्तस्येष्टिमिंद्रदेवतां कलशः स्थापितस्तत्र जलपूर्णस्तु वाडवैः ५५ मंत्रितो वेदमंत्रैश्च
पुत्रार्थं तस्य भूपते राजा तद्यज्ञसदनं प्रविष्टस्तृषितो निशि ५६ विप्रान्दृष्ट्वा शयानान्स पपौ मंत्रजलं स्वयं भार्यार्थं संस्कृ
तं विप्रैर्मंत्रितं विधिनाद्भुतं ५७ पीतं राज्ञा तृषार्तेन तदज्ञानान्नृपोत्तम व्युदकं कलशं दृष्ट्वा तदा विप्रा विशंकिताः ५८
पप्रच्छुस्ते नृपं केन पीतं जलमिति द्विजाः राज्ञा पीतं विदित्वा ते ज्ञात्वा दैवबलं महत् ५९ इष्टिं समापयामासुर्गतास्ते मुनयो
गृहान् गर्भं दधार नृपतिस्ततो मंत्रबलादथ ६० ततः काले स उत्पन्नः कुक्षिं भित्वास्य दक्षिणं पुत्रं निष्कासयामासुर्मंत्रि
णस्तस्य भूपतेः ६१ देवानां कृपया तत्र न ममार महीपतिः कं धास्यति कुमारोयं मंत्रिणश्चुक्रुशुर्भृशं ६२ तदेंद्रो दे-
शिनीं प्रादान्मां धातेत्यवदद्वचः सोभवद्बलवान्राजा मांधाता पृथिवीपतिः ६३ तदुत्पत्तिस्तु भूपाल कथिता तव विस्त
रान् इतिश्री देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे नवमोऽध्यायः ९ व्यास उवाच बभूव चक्रवर्ती स नृपतिः
सत्यसंगरः मांधाता पृथिवीं सर्वामजयन्नृपतीश्वरः १

६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके सप्तमस्कंधे नवमोऽध्यायः ९ अष्टाधिके च पंचाशत्पद्यैर
यत्तु सादरं मांधातुश्च कथां प्रोच्य सत्यव्रतकथोच्यते १ मांधातुरुत्पत्त्यनंतरं तस्य वृत्तमाह बभूवेति १ २ २ २

त्रस्तादस्यवोयस्मादितित्रसदस्युः पृषोदरादित्वात्साधुत्वं २ ३ ४ ततोरण्यइतिनाम्नैकदेशेननामग्रहणादनरण्यइत्यर्थः बृहदश्वइत्यनरण्यस्यविशेषणं तदात्मजःपुरुकुत्सात्मजइत्यर्थः तदुक्तंपुराणांतरे त्रसदस्योःपौरकुत्सोयोऽनरण्यस्यदेहकृत् हर्यश्वस्तत्सुतस्तस्मादरुणोतिनबंधनइति

दस्यवोऽस्यभयत्रस्तायपुर्गिरिगुहासुच इंद्रेणास्यकृतंनामत्रसदस्युरितिस्फुटं २ तस्यांबिंदुमतीभार्याशशबिंदोः सुताभवत् पतिव्रतासुरूपाचसर्वलक्षणसंयुता ३ तस्यामुत्पादयामासमांधाताद्वौसुतौनृप पुरुकुत्संसुविख्यातंमुचुकुंदंतथापरं ४ पुरुकुत्सात्ततोरण्यःपुत्रःपरमधार्मिकः पितृभक्तिरतश्चाभूद्बृहदश्वस्तदात्मजः ५ हर्यश्वस्तस्यपुत्रोभूद्धार्मिकःपरमार्थवित् तस्यात्मजस्त्रिधन्वाभूदरुणस्तस्यचात्मजः ६ अरुणस्यसुतःश्रीमान्सत्यव्रतइतिश्रुतः साभूदिच्छाचरःकामीमंदात्मात्यतिलोलुपः ७ सपापात्माविप्रभार्यांत्हृतवान्काममोहितः विवाहेतस्यविघ्नंसचकारनृपतेःसुतः ८ मिलिताब्राह्मणास्तत्रराजानमरुणंनृप ऊचुर्भृशंसुदुःखार्त्ताहाहताःस्मेतिचासकृत् ९ पप्रच्छराजातान्विप्रान्दुःखितान्पुरवासिनः किंकृतंममपुत्रेणभवतामशुभंद्विजाः १० तन्निशम्यद्विजावाक्यंराज्ञोविनयपूर्वकं तदोचुस्त्वरुणंविप्राःकृताशीर्वचनाभृशं ११ ब्राह्मणाऊचुः राजंस्तवसुतेनाद्यविवाहेप्रत्हृताकिल विवाहिताविप्रकन्याबलेनबलिनांवर १२ व्यासउवाच श्रुत्वातेषांवचस्तथ्यंराजापरमधार्मिकः पुत्रमाहदुर्यथानामकृतंतेदुष्टकर्मणा १३ गच्छदूरंसुमंदात्मन्दुराचारगृहान्मम नस्थातव्यंत्वयापापविषयेममसर्वथा १४ कुपितंपितरंप्राहक्कगच्छामीतिवैमुहुः अरुणस्तमथोवाचश्वपाकैःसहवर्त्तय १५ श्वपचस्यकृतंकर्मद्विजदारापहारणं तस्मात्तैःसहसंसर्गंकृत्वातिष्ठयथासुखं १६ नाहंपुत्रेणपुत्रार्थीत्वयाचकुलपांसन यथेष्टंव्रजदुष्टात्मन्कीर्तिनाशःकृतस्त्वया १७

५ ६ १७

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ ७ ७ ७

१८ १९ प्रेरितोसाविति वसिष्ठेनारुणोमहीपतिरयंपुत्रोनिष्कासनीयइतिप्रेरितइत्यर्थः २० तस्मिन्वसिष्ठेनिवारणेपुत्रनिष्कासननिवारणेपराङ्मुखेब-

सनिशम्यपितुर्वाक्यंकुपितस्यमहात्मनः निश्चक्रामपुरात्तस्मात्तरसाश्वपचान्ययौ १८ सत्यव्रतस्तदातत्रश्वपाकैःसहव-
र्तते धनुर्बाणधरःश्रीमान्कवचीकरुणालयः १९ यदानिष्कासितःपित्राकुपितेनमहात्मना गुरुणाथवसिष्ठेनप्रेरितोसौमही
पतिः २० तस्मात्सत्यव्रतस्तस्मिन्बभूवक्रोधसंयुतः वसिष्ठेधर्मशास्त्रज्ञेनिवारणपराङ्मुखे २१ केनचित्कारणेनाथपि
तातस्यमहीपतिः पुत्रार्थेऽसौतपस्तप्तुंपुरंत्यक्त्वावनंगतः २२ नववर्षतदातस्मिन्विषयेपाकशासनः समाद्वादशराजेंद्र
तेनाधर्मेणसर्वथा २३ विश्वामित्रस्तदादारांस्तस्मिंस्तुविषयेनृप संन्यस्यकौशिकीतीरेचचारविपुलंतपः २४ कातरा
तत्रसंजाताभार्यावैकौशिकस्यह कुटुंबभरणार्थायदुःखितावरवर्णिनी २५ बालकान्क्षुधयाक्रांतान्रुदतःपश्यती
भृशं याचमानांश्वनीवारान्कष्टमापपतिव्रता २६ चिंतयामासदुःखार्तातोकान्वीक्ष्यक्षुधातुरान् नृपोनास्तिपुरेत्वद्य
कंयाचेवाकरोमिकिं २७ नमेत्रातास्तिपुत्राणांपतिर्मेनास्तिसन्निधौ रुदंतिबालकाःकामंधिङ्मेजीवनमद्यवै २८
धनहीनांचमांत्यक्त्वातपस्तप्तुंगतःपतिः नजानातिसमर्थोपिदुःखितांधनवर्जितां २९ बालानांभरणंकेनकरोमिप
तिनाविना मरिष्यंतिस्रुताःसर्वेक्षुधयापीडिताभृशं ३० एकंस्रुतंतुविक्रीयद्रव्येणकियतापुनः पालयामिस्रुतानन्याने
षमेविहितोविधिः ३१ सर्वेषांमारणंनाद्यायुक्तंममविपर्यये कालस्यकलनायाहंविक्रीणामितथात्मजं ३२ हृदयंकठि
नंकृत्वासंचिंत्यमनसासती सादर्भरज्ज्वाबध्वाथगलेपुत्रंविनिर्गता ३३ मुनिपत्नीगलेबध्वामध्यमंपुत्रमौरसं शेषस्य-
भरणार्थायगृहीत्वाचलितागृहात् ३४ हिर्मुखे २१ २२ २३ २४ कातराभयभीता २५ नीवारान्अरण्यभवश्यामाकान्

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

३५ काधुनेति अधुनाकात्वंनयसीत्यन्वयः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८
त्यज्यमानमिति धर्मिष्ठंपुत्रंत्यज्यमानंपित्राहष्ट्वानिवारणकारणेसत्यपिवसिष्ठोननिवारयामासततोहेतोस्तस्मिन्मन्युंधारयामासेत्यर्थः ४९ ननुकिंनत

दृष्टासत्यव्रतेनार्तातापसीशोकसंयुता पप्रच्छनृपतिस्तांतुकिंचिकीर्षसिशोभने ३५ रुदतंबालकंकंठेबध्वानयसिका
धुना किमर्थंचारुसर्वांगिसत्यंब्रूहिममाग्रतः ३६ ऋषिपत्न्युवाच विश्वामित्रस्यभार्याहंपुत्रोयंमेनृपात्मज विक्रेतु
मौरसंकामंगमिष्येविषमेस्कृतं ३७ अन्नंनास्तिपतिर्मुक्त्वागतस्तप्तुंनृपकश्चित् विक्रीणामिक्षुधार्तैनंशेषस्यभरणायवै
३८ राजोवाच पतिव्रतेरक्षपुत्रंदास्यामिभरणंतव तावदेवपतिस्तेत्रवनाच्चैवागमिष्यति ३९ वृक्षेतवाश्रमाभ्यासे
भक्ष्यंकिंचिन्निरंतरं बंधयित्वागमिष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहं ४० इत्युक्तासातदातेनराज्ञाकौशिककामिनी विबंधं
तनयंकृत्वाजगामाश्रममंडलं ४१ सोभवद्गालवोनामगलबंधान्महातपाः सातुस्वस्याश्रमेगत्वामुमोदबालकैर्वृता ४२
सत्यव्रतस्तुभक्त्याचकृपयाचपरिप्लुतः विश्वामित्रस्यचमुनेःकलत्रंतद्बभारह ४३ वनस्थितान्मृगान्हत्वावराहान्म
हिषांस्तथा विश्वामित्रवनाभ्यासेमांसंवृक्षेबबंधह ४४ ऋषिपत्नीगृहीत्वातन्मांसंपुत्रानदात्ततः निर्वृतिंपरमांप्रा
पप्राप्यभक्ष्यमनुत्तमं ४५ अयोध्यांचैवराज्यंचतथैवांतःपुरंमुनिः गतेनप्तुंनृपेतस्मिन्वसिष्ठःपर्यरक्षत ४६ सत्यव्रतो
पिधर्मात्मात्ध्यतिष्ठंनगराद्बहिः पितुराज्ञांसमास्थायपशफ़प्रव्रतवान्वने ४७ सत्यव्रतोथकस्माच्चकस्यचित्कारणान्नृ
पः वसिष्ठेचाधिकंमन्युंधारयामासनित्यदा ४८ त्यज्यमानंवनेपित्राधर्मिष्ठंचप्रियंस्कृतं निवारयामासमुनिर्वसि
ष्ठःकारणेनह ४९ पाणिग्रहणमंत्राणांनिष्ठास्यात्सप्तमेपदे जानन्नपिसधर्मात्मावैप्रदारापरिग्रहे ५०

कारणंयस्मिन्सत्यपिवसि
ष्ठेननिवारितइत्युच्यतइतिचेत्तदाह पाणिग्रहणेति सप्तमेपदेसप्तपदीकर्मयदास्यात्तदापाणिग्रहणमंत्राणांनिष्ठासमाप्तिर्भवतिततः पूर्वकन्यापहारेतुनान्यस्य

पत्नी अपहृता किंतु कन्यैवापहृतेति न सोपहारो दोषायेति भावः इदं विप्रदाराणामपरिग्रहे अपहाराभावे कारणं धर्मात्मा जानन्नपि वसिष्ठो न निवा
रयामासेति तस्मिन्चुकोपेति भावः ५० ५१ वृक्षे बबंध विश्वामित्रपत्न्या भक्षणार्थं ५२ ५३ ५४ मस्तकेशंकवः पापचिन्हानि कुष्ठवत्स

कस्मिंश्चिद्दिवसेरण्ये मृगाभावे महीपतिः वसिष्ठस्य च गां दोग्ध्रीमपश्यद्वनमध्यगां ५१ तां जघान क्षुधार्त्तस्तु क्रो
धान्मोहाच्च दस्युवत् वृक्षे बबंध तन्मांसं नीत्वा स्वयमभक्षयत् ५२ ऋषिपत्नीसुतान्सर्वान्भोजयामास तत्तदा शंकमा
ना मृगस्येति न गोरिति च स्मृतं ५३ वसिष्ठस्तु हतां दोग्ध्रीं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तमब्रवीत् दुरात्मन्किं कृतं पापं धेनुघातात्पि
शाचवत् ५४ एवं ते शंकवः क्रूराः पतंतु त्वरितास्त्रयः गोवधाद्दाराहरणात्पितुः क्रोधात्तथा भृशं ५५ त्रिशंकुरिति
नाम्ना वै भुवि विख्यातो भविष्यसि पिशाचरूपमात्मानं दर्शयन्सर्वदेहिनां ५६ व्यास उवाच एवं शप्तो वसिष्ठेन तदा
सत्यव्रतो नृपः चचार च तपस्तीव्रं तस्मिन्नेवाश्रमे स्थितः ५७ कस्माच्चिन्मुनिपुत्रात्तु प्राप्य मंत्रमनुत्तमं ध्यायन्भग
वतीं देवीं प्रकृतिं परमां शिवां ५८ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे दशमोऽध्यायः १० जनमेजय उ
वाच वसिष्ठेन च शप्तोसौ त्रिशंकुर्नृपतेः सुतः कथं शापाद्विनिर्मुक्तस्तन्मे ब्रूहि महामते १ व्यास उवाच सत्य
व्रतस्तथा शप्तः पिशाचत्वमवाप्तवान् तस्मिन्नेवाश्रमे तस्थौ देवीभक्तिपरायणः २ कदाचिन्नृपतिस्तत्र जस्वा संत्रन
वाक्षरं होमार्थं ब्राह्मणान्नत्वा प्रणम्योवाच भक्तितः ३ भूमिदेवाः शृणुध्वं वै वचनं प्रणतस्य मे ऋत्विजो मम सर्वत्र
भवंतः प्रभवंतु ह ४ जपस्य च दशांशेन होमः कार्यो विधानतः भवद्भिः कार्यसिद्ध्यर्थं वेदविद्भिः कृपापरैः ५ सत्यव्र
तोहं नृपतेः पुत्रो ब्रह्मविदां वराः कार्यं मम विधातव्यं सर्वथा सुखहेतवे ६ तत्तित्यर्थः ५५ ५६ ५७ ५८ इति श्रीदे०भा०ति०स०स्कं०

दशमोऽध्यायः १० त्रिपंचाशत्पद्यवर्यैस्त्रिशंकोस्तु कथानकं प्रोच्यते यत्र महिमा भगवत्यास्तु वर्ण्यते १ वसिष्ठेन शप्तो त्रिशंकोः पश्चाज्जातं वृत्तं पृच्छति वसिष्ठेन चेति
१ २ ३ ४ ५ ६

तच्छ्रुत्वाब्राह्मणास्तत्रतमूचुर्नृपतेःस्फुतं शप्तस्त्वंगुरुणाप्राप्तंपिशाचत्वंत्वयाधुना ७ नयागार्होसितस्मात्त्वंवेदेष्व
नधिकारतः पिशाचत्वमनुप्राप्तंसर्वलोकेषुगर्हितं ८ व्यासउवाच तन्निशम्यवचस्तेषांराजादुःखमवापह धि
ग्जीवितमिदंमेद्यकिंकरोमिवनेस्थितः ९ पित्राचाहंपरित्यक्तःशप्तश्चगुरुणाभृशं राज्याद्भ्रष्टःपिशाचत्वमनुप्रा-
प्तःकरोमिकिं १० तदापृथुतरांकृत्वाचितांकाष्ठैर्नृपात्मजः सस्मारचंडिकादेवींप्रवेशमनुचिंतयन् ११ स्मृत्वादेवीं
महामायांचितांप्रज्वलितांपुरः कृत्वास्नात्वाप्रवेशार्थंस्थितःप्रांजलिरग्रतः १२ ज्ञात्वाभगवतीतंतुमर्तुकामंमही
पतिं आजगामतदाकाशंप्रत्यक्षंतस्यचाग्रतः १३ दत्वाथदर्शनंदेवीतमुवाचनृपात्मजं सिंहारूढामहाराजमेघगं
भीरयागिरा १४ देव्युवाच किंत्वंव्यवसितंसाधोहुताशेमातनुंत्यज स्थिरोभवमहाभागपितातेजरसान्वितः १५
राज्यंदत्वावनेतुभ्यंगंतास्तितपसेकिल विषादंत्यजहेवीरपरश्वोहनिभूपते १६ नेतुंत्वामागमिष्यंतिसचिवाश्चपितु
स्तव मत्प्रसादात्पिताचत्वामभिषिच्यनृपासने १७ जित्वाकामंब्रह्मलोकंगमिष्यत्येषनिश्चयः व्यासउवाच इ
त्युक्त्वांतंतदादेवीतत्रैवांतरधीयत १८ राजपुत्रोविरमितोमरणात्पावकात्ततः अयोध्यायांतदागत्यनारदेनमहा
त्मना १९ वृत्तांतःकथितःसर्वोराज्ञेसत्वरमादितः श्रुत्वाराजाथपुत्रस्यतंतथामरणोद्यमं २० खेदमाधायमनसि
शुशोचबहुधानृपः सचिवानाहधर्मात्मापुत्रशोकपरिप्लुतः २१ ज्ञातंभवद्भिरत्युग्रंपुत्रस्यममचेष्टितं त्यक्तोमयाव
नेधीमान्पुत्रःसत्यव्रतोमम २२ आज्ञयासोगतःसद्योराज्यार्हःपरमार्थवित् स्थितस्तत्रैवविज्ञानेधनहीनःक्षमान्वितः २३
वसिष्ठेनतथाशप्तःपिशाचसदृशःकृतः सोद्यदुःखेनसंतप्तःप्रवेष्टुंचहुताशनं २४

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ मुखोद्भवाः ब्राह्मणाः ब्राह्मणोस्यमुखमासीदिति ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

उद्यतः श्रीमहादेव्यानिषिद्धः संस्थितः पुनः तस्माद्गच्छंतुतंशीघ्रंज्येष्ठपुत्रंमहाबलं २५ आश्वास्यवचनैरत्रतर
सैवानयंत्सुत अभिषिच्यकृतंराज्येऔरसंपालनक्षमं २६ वनंयास्यामिशांतोहंतपसेकृतनिश्चयः इत्युक्त्वामं
त्रिणःसर्वान्प्रेषयामासपार्थिवः २७ तस्यैवानयनार्थंहिप्रीतिप्रवणमानसः तेगत्वातंसमाश्वास्यमंत्रिणःपार्थिवा
त्मजं २८ अयोध्यायांमहात्मानंमानपूर्वंसमानयन् दृष्ट्वासत्यव्रतंराजादुर्बलंमलिनांबरं २९ जटाजूटधरंक्रूरं
चिंतातुरमचिंतयत् किंकृतंनिष्ठुरंकर्ममयापुत्रोविवासितः ३० राज्यार्हश्चातिमेधावीजानन्ताधर्मनिश्चयं इति-
संचिंत्यमनसातमालिंग्यमहीपतिः ३१ आसनेस्वसमीपस्थेसमाश्वास्योपवेशयत् उपविष्टंसुतंराजाप्रेमपूर्वंमुवा
चह ३२ प्रेमगद्गदयावाचानीतिशास्त्रविशारदः राजोवाच पुत्रधर्मेमतिःकार्यामाननीयामुखोद्भवाः ३३ न्याया
गतंधनंप्राप्यंरक्षणीयाःसदाप्रजाः नासत्यंक्वापिवक्तव्यंनामार्गेगमनंक्वचित् ३४ शिष्टप्रोक्तंप्रकर्त्तव्यंपूजनीया
स्तपस्विनः हंतव्यादस्यवःक्रूराइंद्रियाणांतथाजयः ३५ कर्त्तव्यःकार्यसिद्ध्यर्थंराज्ञापुत्रसदैवहि मंत्रस्तुसर्वथा
गोप्यःकर्त्तव्यःसचिवैःसह ३६ नोपेक्ष्योल्पोपिकृतिनारिपुःसर्वात्मनासुत नविश्वसेत्परासक्तंसचिवंचतथानृतं
३७ चाराःसर्वत्रयोक्तव्याःशत्रुमित्रेषुसर्वथा धर्मेमतिःसदाकार्यादानंदद्याच्चनित्यशः ३८ शुष्कवादोनकर्त्तव्यो
दुष्टसंगंचवर्जयेत् यष्टव्याविविधायज्ञाःपूजनीयामहर्षयः ३९ नविश्वसेत्स्त्रियंक्वापिस्त्रैणंद्यूतरतंनरं अत्याद
रेणकर्त्तव्योमृगयायांकदाचन ४० द्यूतेमद्येतथागेयेनृत्येवारवधूषुच स्वयंतद्धिमुखोभूयात्प्रजास्तेभ्यश्चरक्षयेत्
४१ ब्राह्मेमुहूर्त्तेकर्त्तव्यमुत्थानंसर्वथासदा स्नानादिकंसर्वविधिंविधायविधिवद्यथा ४२

३८ ३९ ४० तेभ्योद्यूतादिभ्यःप्रजारक्षयेन्नि
वारयेत् ४१ ४२

स्कृद्दीक्षितः गुरूपदेशेन गृहीतदेवीमंत्र इत्यर्थः ४३ देवीचरणोदकमाहात्म्यमाह सकृत्कृत्वेति अत्रत्वेवं पुराणांतरे कथा श्रूयते कश्चि
दृषिः प्रवासी क्वचित्सरसि स्नात्वा देवीपूजां विधाय तत्तीर्थं बिल्वमूले निक्षेप तत्र च टकाः शुकाश्चागत्य तत्तीर्थं तृषिताः पपुः देहपातोत्तरं ते शुकाद
यः कल्पपर्यंतं स्वर्गभोगं भुक्त्वा केचित्प्रद्युम्नभूरिद्युम्नेंद्रद्युम्नकुवलयाश्वयौवनाश्ववध्र्यश्वाश्वपतिशशबिंदुहरिश्चंद्रांबरीषादयो मैत्रायणीयश्रुति

पराशक्तेः परां पूजां भक्त्या कुर्यात्सकृद्दीक्षितः पुत्रैतज्जन्मसाफल्यं पराशक्तेः पदार्चनं ४३ सकृत्कृत्वा महापूजां दे
वीपादजलं पिबन् न जातु जननीगर्भं गच्छेदिति विनिश्चयः ४४ सर्वं दृश्यं महादेवी द्रष्टा साक्षी च सैव हि इति तद्भावभावि
तास्तिष्ठेन्निर्भयचेतसा ४५ कृत्वा नित्यविधिं सम्यग्गंतव्यं सदसि द्विजान् समाहूय च प्रष्टव्यो धर्मशास्त्रविनिर्णयः
४६ संपूज्य ब्राह्मणान्पूज्यान्वेदवेदांतपारगान् गोभूहिरण्यादिकं च देयं पात्रेषु सर्वदा ४७ अविद्वान्ब्राह्मणः
कोपि नैव पूज्यः कदाचन आहारादधिकं नैव देयं मूर्खाय कर्हिचित् ४८ न वा लोभात्त्वया पुत्र कर्तव्यं धर्मलंघनं
अतः परं न कर्तव्यं क्वचिद्विप्रावमाननं ४९ ब्राह्मणा भूमिदेवाश्च माननीयाः प्रयत्नतः कारणं क्षत्रियाणां च द्विजा
एव न संशयः ५० अद्भ्योग्निर्ब्रह्मणः क्षत्रमश्मनो लोहमुत्थितं तेषां सर्वत्रगं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति ५१ त
स्माद्दात्रा विशेषेण माननीयाः सुरवोद्भवाः दानेन विनयेनैव सर्वथा भूतिमिच्छता ५२ दंडनीतिः सदा कार्या धर्म-
शास्त्रानुसारतः कोशस्य संग्रहः कार्यो न्यूनं न्यायागतस्य ह ५३ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कं
धे एकादशोऽध्यायः ११

प्रसिद्धाः परमज्ञानिनो राजानोऽभूवन् केचित्खगाः कण्वजातूकर्ण्यकात्यायनास्फरिपंचशिखवैशंपायनापस्तंबहा
रीतादयो मुनयो ज्ञानिवरा अभूवन्निति ४४ द्रष्टा जीवः साक्षी ईश्वरो दृश्यं सर्वं जगदिदं त्रयं सैव भगवतीत्यर्थः तदुक्तं मुंडमालायां भूतानि दुर्गा भुवनानि दुर्गा नराः स्त्रियश्चापि सुरा
सुरादिकं यद्यद्धि दृश्यं खलु सैव दुर्गा दुर्गास्वरूपादपरं न किंचित् ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० तत्र प्रमाणमाह अद्भ्योग्निरिति स्वासु योनिषु स्वकारणेषु जलादिषु शाम्यति न न त्र
पराक्रमं दर्शयतीत्यर्थः ५१ ५२ ५३

इतिश्रीदेवीभागवततिलके सप्तमस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ चतुःषष्टिश्लोकवर्यैर्विश्वामित्रप्रतापनः त्रिशंकोःस्वर्गवासश्चविस्तारेणोपवर्ण्यते १

व्यासउवाच एवंप्रबोधितःपित्रात्रिशंकुःप्रणतोनृपः तथेतिपितरंप्राहप्रेमगद्गद्यागिरा १ विप्रानाहूयमंत्रज्ञान्वेदशास्त्रविशारदान् अभिषेकायसंभारान्कारयामाससत्वरं २ सलिलंसर्वतीर्थानांसमानाय्यविशांपतिः प्रकृतीश्चसमाहूय सामंतान्भूपतींस्तथा ३ पुण्येन्हिविधिवत्तस्मैददावासनमुत्तमं अभिषिच्यसुतंराज्येत्रिशंकुंविधिवत्पिता ४ तृतीयमाश्रमंपुण्यंजग्राहभार्ययायुतः वनेत्रिपथगाकूलेचचारदुश्चरंतपः ५ कालेप्राप्तेययौस्वर्गंपूजितस्त्रिदशैरपि इंद्रासनसमीपस्थोरराजरविवत्सदा ६ राजोवाच पूर्वंभगवताप्रोक्तंकथायोगेनसांप्रतं सत्यव्रतोवसिष्ठेनशप्तोदोग्ध्रीवधात्किल ७ कुपितेनपिशाचत्वंप्रापितोगुरुणाततः कथंमुक्तःपिशाचत्वादित्येतत्संशयःप्रभो ८ नसिंहासनयोग्योहिभवेच्छापसमन्वितः मुनिनामोचितःशापात्केनान्येनचकर्मणा ९ एतन्मेब्रूहिविप्रर्षेशापमोक्षणकारणं आनीतस्तुकथंपित्रास्वगृहेतादृशाकृतिः १० व्यासउवाच वसिष्ठेनचशप्तोसौसद्यःपैशाचतांगतः दुर्वेषश्चातिदुर्धर्षःसर्वलोकभयंकरः ११ यदेवोपासितादेवीभक्त्यासत्यव्रतेनह तयाप्रसन्नयाराजन्दिव्यदेहःकृतःक्षणात् १२ पिशाचत्वंगतंतस्यपापंचैवक्षयंगतं विपाप्माचातितेजस्वीसंभूतस्तत्कृपामृतात् १३ वसिष्ठोपिप्रसन्नात्माजातःशक्तिप्रसादतः पिताप्रियश्चबभूवास्यप्रेमयुक्तस्त्वनुग्रहात् १४ राज्यंशशासधर्मात्मामृतेपितरिपार्थिव ईजेचविविधैर्यज्ञैर्देवदेवींसनातनीं १५

त्रिशंकोःपितुरुपदेशानंतरंजातंवृत्तमाह एवंप्रबोधितइति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ केनान्येनकर्मणापापाच्छापरूपान्मोचितोमुनिनेत्यर्थः ९ १० देवीकृपयासर्वमेतत्संपन्नमित्याह वसिष्ठेनचेति ११ १२ १३ १४ ईजेचेति विविधैर्नानाविधैरग्निष्टोमाद्यश्वमेधांतैर्यज्ञैःसनातनींनित्यांदेवींश्रीसच्चिदानंदरूपिणींभगवतीमीजेइयाजेत्यर्थः १५ ७ ७

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ उच्छिन्नधर्ममार्गेतिसंबोधनं उच्छिन्नोधर्म

तस्यपुत्रोबभूवाथहरिश्चंद्रः स्मृशोभनः लक्षणैःशास्त्रनिर्दिष्टैःसंयुतश्चातिसुंदरः १६ युवराजंस्मृतंकृत्वात्रिशं
कुःपृथिवीपतिः मानुषेणशरीरेणस्वर्गंभोक्तुंमनोदधे १७ वसिष्ठस्याश्रमंगत्वाप्रणम्यविधिवन्नृपः उवाचवचनंप्रीतः
कृतांजलिपुटस्तदा १८ राजोवाच ब्रह्मपुत्रमहाभागसर्वमंत्रविशारद विज्ञप्तिंमेस्मृमनसाश्रोतुमर्हसितापस १९
इच्छामेद्यसमुत्पन्नास्वर्गलोकस्मृखायच अनेनैवशरीरेणभोगान्भोक्तुममानुषान् २० अप्सरोभिश्चसंवासःक्रीडि
तुंनंदनेवने देवगंधर्वगानंचश्रोतव्यंमधुरंकिल २१ याजयत्वंमखेनाशुतादृशेनमहामुने यथानेनशरीरेणवसेह्यं
कंत्रिविष्टपं २२ समर्थोसिमुनिश्रेष्ठकुरुकार्यंममाधुना प्रापयाशुमखंकृत्वादेवलोकंदुरासदं २३ वसिष्ठउवाच
राजन्मानुषदेहेनस्वर्गेवासःस्मृदुर्लभः मृतस्यहिध्रुवंस्वर्गःकथितःपुण्यकर्मणा २४ तस्माद्विरमेमिसर्वज्ञदुर्ल
भाच्चमनोरथात् अप्सरोभिश्चसंवासोजीवमानस्यदुर्लभः २५ कुरुयज्ञान्महाभागमृतःस्वर्गमवाप्स्यसि व्या
सउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यराजापरमदुर्मनाः २६ उवाचवचनंभूयोवसिष्ठंपूर्वरोषितः नत्वंयाजयसेब्रह्मन्ग
र्वविशाच्चमांयदि २७ अन्यंपुरोहितंकृत्वायक्ष्येहंकिलसांप्रतं तच्छ्रुत्वावचनंतस्यवसिष्ठःकोपसंयुतः २८ शशा
पभूपतिंचेतिचांडालोभवदुर्मते अनेनत्वंशरीरेणश्वपचोभवसत्वरं २९ स्वर्गकृंतनपापिष्ठस्मृरभीवधदूषित ब्र
ह्मपत्नीहरोच्छिन्नधर्ममार्गविदूषक ३० नतेस्वर्गगतिःपापमृतस्यापिकथंचन व्यासउवाच इत्युक्तोगुरुणाराज
न्त्रिशंकुस्तत्क्षणादपि ३१ तत्रतेनशरीरेणबभूवश्वपचाकृतिः कुंडलेश्ममयेवापिजातेतस्यचतत्क्षणात् ३२ मार्गोयेने

त्यर्थः स्मृरभिवधदूषितत्वंब्रह्मपत्नीहरत्वंचपूर्वमुपपादितं ३० ३१ ३२

३३ इदंफलंपराशक्त्युपासकवसिष्ठशापेनजातमित्याह शक्त्युपासकरोषेणेति ३४ तस्माच्छक्तिभक्तापराधंनकुर्यादित्याह तस्मादिति अयंचव-
सिष्ठोगायत्र्युपासकत्वात्पराशक्तिभक्तइत्याह गायत्रीति ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ यदिप्राणांस्त्यजामितदाऽत्महत्याभवि-

देहेचंदनगंधश्चविड्गंधोप्यभवत्तदा नीलवर्णेथसंजातेदिव्येपीतांबरेतनौ ३३ गजवर्णोभवद्देहःशापात्तस्यम
हात्मनः शक्त्युपासकरोषेणफलमेतद्भून्नृप ३४ तस्माच्छ्रीशक्तिभक्तोहिनावमान्यःकदाचन गायत्रीजपनिष्ठोहि
वसिष्ठोमुनिसत्तमः ३५ दृष्ट्वानिंद्यंनिजंदेहंराजादुःखमवाप्तवान् नजगामगृहेदीनोवनमेवाभितोययौ ३६ चिंत
यामासदुःखार्तस्त्रिशंकुःशोकविह्वलः किंकरोमिक्वगच्छामिदेहोमेतीवनिंदितः ३७ कर्त्तव्यंनैवपश्यामियेनमेदुः
खसंक्षयः गृहेगच्छामिचेत्पुत्रःपीडितोद्यभविष्यति ३८ भार्यापिश्वपचंदृष्ट्वानांगीकारंकरिष्यति सचिवानादरिष्यं
तिवीक्ष्यमामीदृशंपुनः ३९ ज्ञातयोबंधुवर्गश्चसंगतानभजिष्यति सर्वैस्त्यक्तस्यमेनूनंजीवितान्मरणंवरं ४० वि
षवाभक्षयित्वाद्यपतित्वावाजलाशये कृत्वावाकंठपाशंचदेहत्यागंकरोम्यहं ४१ अग्नौवाज्वलितेदेहंजुहोमिविधि
वद्धुलात् कृत्वावानशनंप्राणांस्त्यजामिदूषितान्भृशं ४२ आत्महत्याभवेन्नूनंपुनर्जन्मनिजन्मनि श्वपचत्वंचशाप
श्चहत्यादोषाद्भवेदपि ४३ पुनर्विचार्यभूपालश्चेतसासमचिंतयत् आत्महत्यानकर्त्तव्यासर्वथैवमयाधुना ४४ भोक्त
व्यंस्वकृतंकर्मदेहेनानेनकानने भोगेनास्यविपाकस्यभवितासर्वथाक्षयः ४५ प्रारब्धकर्मणांभोगादन्यथानक्षयो
भवेत् तस्मान्मयात्रभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं ४६ कुर्वन्पुण्याश्रमाभ्याशेतीर्थानांसेवनंतथा स्मरणंचांबिकाया
स्तुसाधूनांसेवनंतथा ४७

ष्यतीत्याह अत्महत्येति तयाचकिंभविष्यतितत्राह जन्मनिजन्मनीति प्रतिजन्मनिश्वपचत्वंभवेद्धत्यादोषात्पुनर-
प्येवंविधंशापादिकंचभवेदित्यर्थः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७

साधुसमागमइति सयदाभाग्ययोगात्भविष्यतितदाममकार्यस्यादित्यर्थः ४८ ४९ सचिवानिति स्वापेक्षयाज्येष्ठान्राज्ञोप्यतिप्रियान् ५० ५१

एवंकर्मक्षयंनूनंकरिष्यामिवनेवसन् भाग्ययोगात्कदाचित्तुभवेत्साधुसमागमः ४८ इतिसंचिंत्यमनसात्यत्कास्व
नगरंनृपः गंगातीरंगतःकामंशोचंस्तत्रैवसस्थितः ४९ हरिश्चंद्रस्तदाज्ञात्वापितुःशापस्यकारणं दुःखितःसचिवां
स्तत्रप्रेषयामासपार्थिवः ५० सचिवास्तत्रगत्वाशुतमूचुःप्रश्रयान्विताः प्रणम्यश्वपचाकारंनिःश्वसंतंमुहुर्मुहुः ५१
राजन्पुत्रेणतेनूनंप्रेषितान्समुपागतान् अवेहिसचिवांस्त्वन्नोहरिश्चंद्राज्ञयास्थितान् ५२ युवराजस्ततःप्राहयत्तच्छृ
णुनराधिप आनयध्वंनृपंयूयंसंमान्यपितरंमम ५३ तस्माद्राजन्समागच्छराज्यंप्रतिगतव्यथः सेवांसर्वेकरिष्यंतिस-
चिवाश्चप्रजास्तथा ५४ गुरुंप्रसादयिष्यामःसयथातुदयेतवै प्रसन्नोसौमहातेजादुःखशांतिंकरिष्यति ५५ इतिपु
त्रेणतेराजन्कथितंबहुधाकिल तस्मात्त्वमनमेवाशुरोचनानिजसद्मनि ५६ व्यासउवाच इतितेषांनृपःश्रुत्वाभाषितं
श्वपचाकृतिः स्वगृहगमनायासौनमतिंकृतवानदः ५७ तानुवाचतदावाक्यंव्रजंतुसचिवाःपुरं गत्वापुत्रंमहाभागा
ब्रुवंतुवचनान्मम ५८ नागमिष्याम्यहंपुत्रकुरुराज्यमतंद्रितः मानयन्ब्राह्मणान्देवान्यजन्यज्ञैरनेकशः ५९ नाहंश्व
पचवेषेणगर्हितेनमहात्मभिः आगमिष्याम्ययोध्यायांसर्वेगच्छंतुमान्दिरं ६० पुत्रंसिंहासनेस्थाप्यहरिश्चंद्रंमहाबलं
कुर्वंतुराज्यकर्माणियूयंतत्रममाज्ञया ६१ इत्यादिष्टास्ततस्तेतुरुरुदुश्चातुराभृशं सचिवानिर्ययु स्तूर्णंनत्वातंच्यवना
श्रमात् ६२ अयोध्यायासुपागत्यपुण्येन्हिविधिपूर्वकं अभिषेकंतदाचक्रुर्हरिश्चंद्रस्यमूर्धनि ६३ अभिषिक्तस्तुतेज
स्वीसचिवाश्चनृपाज्ञया राज्यंचकारधर्मिष्ठःपितरंचिंतयन्भृशं ६४ इतिश्रीदे·भा·म·पु·स·स्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२

५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२

द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुहरिश्चंद्रेनृपेसति त्रिशंकोःकौशिकस्यापिसमागमउदीर्यते १ हरिश्चंद्रस्यराज्याभिषेकेकृत्येसत्यनंतरंवृत्तमाह हरिश्चंद्रइति १
२ ३ ४ अस्मिन्समयेनपश्चर्यार्थंबहुकालंगतोविश्वामित्रःस्वगृहमागतइत्याह एवंगच्छतीति ५ ६ विश्वामित्रोदुर्भिक्षकालजंवृत्तांतंभार्यांपृ

राजोवाच हरिश्चंद्रःकृतोराजासचिवैर्नृपशासनात् त्रिशंकुस्तुकथंमुक्तस्तस्माच्चांडालदेहतः १ मृतोवावनमध्येतुगं
गातीरेपरिप्लुतः गुरुणावाकृपांकृत्वाशापात्तस्माद्विमोचितः २ एतद्वृत्तांतमखिलंकथयस्वममाग्रतः चरितंतस्यनृपतेः
श्रोतुकामोस्मिसर्वथा ३ व्यासउवाच अभिषिक्तंसुतंकृत्वाराजासंतुष्टमानसः कालातिक्रमणंतत्रचकारचिंतयन्शिवां
४ एवंगच्छतिकालेतुतपस्तप्त्वासमाहितः द्रष्टुंदारान्सुतादींश्चतदागात्कौशिकोमुनिः ५ आगत्यस्वजनंदृष्ट्वासु
स्थितमुदमाप्तवान् भार्यांपप्रच्छमेधावीस्थितामग्रेसपर्यया ६ दुर्भिक्षेतुकथंकालस्त्वयानीतःसुलोचने अन्नंविनाकथमे
बालाःपालिताःकेनतद्वद ७ अहंतपसिसंबद्धोनागतःशृणुसुंदरि किंकृतंतुत्वयाकांतेविनाद्रव्येणशोभने ८ मया
चिंताकृतातत्रश्रुत्वादुर्भिक्षमद्भुतं नागतोहंविचार्यैवंकिंकरिष्यामिनिर्धनः ९ अहमप्यतिवामोरुपीडितःक्षुधयावने प्र
विष्टश्चौरभावेनकुत्रचिच्छ्वपचालये १० श्वपचंनिद्रितंदृष्ट्वाक्षुधयापीडितोभृशं महानसंपरिज्ञायभक्ष्यार्थंसमुपस्थि
तः ११ यदाभांडंसमुद्घाट्यपक्वंश्वतनुजामिषं गृण्हामिभक्षणार्थायतदादृष्टस्तुतेनवै १२ पृष्टःकस्त्वंकथंप्राप्तो-
गृहेमेनिशिसादरं ब्रूहिकार्यंकिमर्थंत्वमुद्घाटयसिभांडकं १३ इत्युक्तःश्वपचेनाहंक्षुधयापीडितोभृशः तमवो
चंस्वरंशांतेकामंगद्गदयागिरा १४ ब्राह्मणोहंमहाभागतापसःक्षुधयार्दितः चौरभावमनुप्राप्तोभक्ष्यंपश्यामिभांडके
१५ चौरभावेनसंप्राप्तोऽस्म्यतिथिस्तेमहामते क्षुधितोस्मिददस्वत्वंमांसमद्भिसुसंस्कृतं १६ विश्वामित्रउवाच
श्वपचस्तुवचःश्रुत्वामामुवाचसुनिश्चितं भक्ष्यंमाकुरुवर्णाग्र्यजानीहिश्वपचालयं १७

च्छति दुर्भिक्षेतिति ७ ८
९ इत्थंभार्यावृत्तांतंपृष्ट्वास्ववृत्तांतमाह अहमप्यतीति १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

द्विजत्वेब्राह्मणत्वंचेति द्विजत्वेसत्यपिब्राह्मणत्वंदुर्लभमित्यर्थः १८ १९ २० मायातुमागच्छतुमाशब्दोनिषेधार्थकः २१ २२ २३ असदुपाये

दुर्लभंखलुमानुष्यंतत्रापिच्द्विजन्मता द्विजत्वेब्राह्मणत्वंच दुर्लभंवेत्सिकिंनहि १८ दुष्टाहारोनकर्त्तव्यः सर्वथालोक मिच्छता अग्राह्यामनुनाप्रोक्ताः कर्मणासप्तचांत्यजाः १९ त्याज्योहंकर्मणाविप्रश्वपचोनात्रसंशयः निवारयामिभ- क्ष्यात्त्वांनलोभेनांजसाद्विज २० वर्णसंकरदोषोयंमायातुत्वांद्विजोत्तम विश्वामित्रउवाच सत्यंवदसिधर्मज्ञमृतिस्ते विशदांत्यज २१ तथाप्यापदिधर्मस्यसूक्ष्ममार्गंब्रवीम्यहं देहस्यरक्षणंकार्यंसर्वथायदिमानद २२ पापस्यांतेपुनः कार्यंप्रायश्चित्तंविशुद्धये दुर्गतिस्तुभवेत्पापादनापदिनचापदि २३ मरणात्क्षुधितस्याथनरकोनात्रसंशयः तस्मा- त्क्षुधापहरणंकर्त्तव्यंशुभमिच्छता २४ तेनाहंचौर्यधर्मेण देहंरक्षेप्यथांत्यज अवर्षेणचचौर्येणयत्पापंकथितंबुधैः २५ योनवर्षतिपर्जन्यंतत्तुतस्मैभविष्यति विश्वामित्रउवाच इत्युक्तेवचनकांतेपर्जन्यःसहसापतत् २६ गगनाद्धस्तिहस्ता भिर्धाराभिरभिकांक्षिनः मुदितोहंघनंवीक्ष्यवर्षंतंविद्युतासह २७ नदाहंनद्ध्हंत्यत्कानिःसृतःपरयामुदा कथयत्वंव रारोहेकालोनीतस्त्वयाकथं २८ कांतरःपरमःक्रूरःक्षयकृत्प्राणिनामिह व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वापतिमाह प्रियंवदा २९ यथाशृणुमयानीतःकालःपरमदारुणः गतेत्वयिमुनिश्रेष्ठ दुर्भिक्षंसमुपागत ३० अन्नार्थंपुत्रकाःसर्वे बभूवुश्चातिदुःखिताः क्षुधितान्बालकान्वीक्ष्यनीवारार्थंवनेवने ३१ भ्रांताहंचिंतयाविष्टाकिंचित्प्राप्तंफलंनदा ए वंचकतिचिन्मासानीवारेणातिवाहिताः ३२ तदभावेमयाकांतचिंतितंमनसापुनः नभिक्षाकिलदुर्भिक्षेनीवारानापिका नने ३३

सत्यपियःक्षुधितःप्राणत्यागंकरोतिसनरकंप्राप्नोतीत्याह मरणादिति २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० नीवारार्थंअरण्ये भवाःश्यामाकानीवाराइतिनीवाराश्वमेइतिरुद्रभाष्येमाधवः ३१ फलंनीवाररूपंकिंचिदुदरपूर्त्यपरिमितं ३२ ३३ ७ ७

नवृक्षेषुफलान्यासन्नमूलानिधरातले क्षुधयापीडिताबालारुदंतिभृशमातुराः ३४ किंकरोमिक्वगच्छामिकिंब्रवीमि क्षुधार्दितान् एवंविचिंत्यमनसानिश्चयस्तुमयाकृतः ३५ पुत्रमेकंददाम्यद्यकस्मैचिद्धनिनेकिल गृहीत्वातस्यमौल्यंतु तेनद्रव्येणबालकान् ३६ पालयेहंक्षुधार्तांस्तुनान्योपायोस्तिपालने इतिसंचिंत्यमनसापुत्रोयंमहिनोमया ३७ विक्रयार्थंम हाभागक्रंदमानोभृशातुरः क्रंदमानंगृहीत्वेनंनिर्गताहंगतत्रपा ३८ तदासत्यव्रतोमार्गेमामुद्वीक्ष्यभृशातुरां पप्रच्छस चराजर्षिःकस्माद्रोदितिबालकः ३९ तदाहंतमुवाचेदंवचनंमुनिसत्तम विक्रयार्थंनीयतेसौबालकोद्यमयानृप ४० श्रु त्वामेवचनंराजादयार्द्रहृदयस्ततः मामुवाचगृहंयाहिगृहीत्वेनंकुमारकं ४१ भोजनार्थंकुमाराणामामिषंविहितंतव प्रापयिष्याम्यहंनित्यंयावन्मुनिसमागमः ४२ अहन्यहनिभूपालोवृक्षेस्मिन्मृगसूकरान् विन्यस्ययातिहत्वासौप्रस हृदययान्वितः ४३ तेनैवबालकाःकांतपालितास्तजिनाणवात् वसिष्ठेनाथशप्तोसौभूपतिर्ममकारणात् ४४ कस्मिं श्चिद्दिवसेमांसंनप्राप्तंतेनकानने हत्वाद्दोग्ध्रीवसिष्ठस्यतेनासौकुपितोमुनिः ४५ त्रिशंकुरितिभूपस्यकृतंनाममहात्म ना कुपितेनवधाद्धेतोश्चांडालश्चकृतानृपः ४६ तेनाहंदुःखिनाजानातस्यदुःखेनकौशिक श्वपचत्वमसौप्राप्तो मत्कृतेनृपनंदनः ४७ येनकेनाप्युपायेनभवतान्नृपतेःकिल तस्माद्रक्षाप्रकर्तव्यातपसाप्रबलेनह ४८ व्यासउवाच इतिभार्यावचःश्रुत्वाकौशिकोमुनिसत्तमः तामाहकामिनींदीनांसांत्वपूर्वमरिंदम ४९ विश्वामित्रउवाच मोच यिष्यामितंशापान्नृपंकमललोचने उपकारःकृतोयेनकांताराद्रक्षितासिवै ५० विद्यातपोबलेनाहंकरिष्येदुःखसंक्षयं इत्याश्वास्यप्रियांतत्रकौशिकःपरमार्थवित् ५१

मित्यर्थः ४८ ४९ कांतारात्संकटात् ५० ५१

५२ पक्कणेश्वपचग्रामेग्रामाद्बहिर्भूते ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तम

चिंतयामासनृपतेःकथंस्याद्दुःखनाशनं संविमृश्यमुनिस्तत्रजगामयत्रपार्थिवः ५२ त्रिशंकुःपक्कणेदीनःसंस्थि
तःश्वपचाकृतिः आगच्छंतंमुनिंदृष्ट्वाविस्मितोसौनराधिपः ५३ दंडवन्निपपातोर्व्यांपादयोस्तरसामुनेः गृहीत्वातं
करेभूपंपतितंकौशिकस्तदा ५४ उत्थाप्योवाचवचनंसांत्वपूर्वंद्विजोत्तमः मत्कृतेत्वंमहीपालशप्तोसिमुनिनायतः
५५ वांछितंतंकरिष्यामिब्रूहिकिंकरवाण्यहं राजोवाच मयासंप्रार्थितःपूर्वंवसिष्ठोमखहेतवे ५६ मायाजयमु
निश्रेष्ठकरोमिमखमुत्तमं यथेष्टंकुरुविप्रेंद्रयथास्वर्गंव्रजाम्यहं ५७ अनेनैवशरीरेणशक्रलोकंस्फुरद्बलयं कोपं
कृत्वावसिष्ठोसौमामाहेतिस्फुदुर्मते ५८ मानुषेणहिदेहेनस्वर्गवासःकुतस्तव पुनर्मयोक्तोभगवान्स्वर्गेलुब्धेनचान
घ ५९ अन्यंपुरोहितंकृत्वायक्ष्येहयज्ञमुत्तमं तदातेनैवशप्तोहंचांडालोभवपामर ६० इत्येतत्कथितंसर्वंकारणं
शापसंभवं ममदुःखविनाशायसमर्थोसिमुनीश्वर ६१ इत्युक्त्वाविररामासौराजादुःखरुजार्दितः कौशिकोपि
निराकर्तुंशापंतस्यव्यचिंतयत् ६२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ व्यास
उवाच विचिंत्यमनसाकृत्यांगाधिसूनुर्महातपाः प्रकल्प्ययज्ञसंभारान्मुनीनामंत्रयत्तदा १ मुनयस्तंमखंज्ञा
त्वाविश्वामित्रनिमंत्रिताः नागताःसर्वएवैतेवसिष्ठेननिवारिताः २ गाधिसूनुस्तदाज्ञात्वाविमनाश्चातिदुःखितः
आजगामाश्रमंतत्रयत्रासौनृपतिःस्थितः ३ तमाहकौशिकःक्रुद्धोवसिष्ठेननिवारिताः नागताब्राह्मणाःसर्वेयज्ञा
र्थंनृपसत्तम ४

स्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ पंचाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैःस्वर्गंगतेसति त्रिशंकौतुहरिश्चंद्रकथाप्रारभ्यतेधुना १ त्रिशंकु
वाक्यंश्रुत्वाविश्वामित्रःकिंकृतवांस्तदाह विचिंत्येति १ २ ३ ४ ५

वांछितंतेभिलषितंकरोमीत्यर्थः ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ शीघ्रंभूमौयाहि १३ १४ १५ १६ चलितोपिमुनेस्तपःप्र

पश्यमेतपसःसिद्धिंयथात्वांस्वरसद्मनि प्रापयामिमहाराजवांछितंतेकरोम्यहं ५ इत्युक्त्वाजलमादायहस्तेन
मुनिसत्तमः ददौपुण्यंतदातस्मैगायत्रीजपसंभवं ६ दत्वाथसुकृतंराज्ञेतमुवाचमहीपतिः यथेष्टंगच्छराजर्षेत्रि
विष्टपमतंद्रितः ७ पुण्येनममराजेंद्रबहुकालार्जितेनच याहिशक्रपुरींप्रीतःस्वस्तितेस्तुसुरालये ८ व्यासउवाच
इत्युक्तवतिविप्रेंद्रेत्रिशंकुस्तरसाततः उत्पपातयथापक्षीवेगवांस्तपसोबलात् ९ उत्पत्यगगनेराजागतःशक्रपुरींयदा
दृष्टोदेवगणैस्तत्रशक्रस्यचांडालवेषभाक् १० कथितोसौसुरेंद्रायकोयमायातिसत्वरः गगनेदेववद्भायोदुर्दशःश्वपचा-
कृतिः ११ सहसोत्थायशक्रस्तमपश्यत्पुरुषाधमं ज्ञात्वात्रिशंकुमपिसनिर्भर्त्स्यैनरसाब्रवीत् १२ श्वपचःकस-
मायातिदेवलोकेजुगुप्सितः याहिशीघ्रंततोभूमौनात्रस्थातुंत्वयोचितं १३ इत्युक्तःस्खलितःस्वर्गाच्छक्रेणामित्र
कर्शन निपपाततदाराजाक्षीणपुण्योयथामरः १४ पुनश्चुक्रोशभूपालोविश्वामित्रेतिचासकृत् पताम्यरक्षदुःखार्त्तं
स्वर्गाच्चलितमाशुगं १५ तस्यतत्क्रंदितंराजन्पततःकौशिकोमुनिः श्रुत्वातिष्ठेतिहोवाचपतंतंवीक्ष्यभूपतिं १६ वच
नात्तस्यतत्रैवस्थितोसौगगनेनृपः मुनेस्तपःप्रभावेणचलितोपिस्खलयात् १७ विश्वामित्रोप्यपःस्पृष्ट्वाचकारेष्टिंस्व
विस्तरां विधातुंनूतनांसृष्टिंस्वर्गलोकंद्वितीयकं १८ तस्योद्यमंतथाज्ञात्वात्वरितस्तुशचीपतिः तत्राजगामसहसा
मुनिंमतिंतुगाधिजं १९ किंब्रह्मन्क्रियतेसाधोकस्मात्कोपसमाकुलः अलंसृष्ट्यामुनिश्रेष्ठब्रूहिकिंकरवाणिते २०
विश्वामित्रउवाच स्वंनिवासंमहीपालंच्युतंतद्भुवनाद्विभो नयस्वप्रीतियोगेनत्रिशंकुंचातिदुःखितं २१

भावेणतत्रैवस्थितइत्य-
र्थः १७ १८ १९ २० स्वंनिवासंस्वकीयंस्थानंनयस्वेत्यर्थः २१ छ छ छ

ओवाचेत्यत्राङ्पूर्वकः प्रयोगः त्रिशंकोः स्वर्गवासश्च स्कांदे नागरखंडेप्युक्तः तत्र ब्रह्माणं प्रति देववाक्यं सृष्टिसृष्टा स्फार श्रेष्ठविश्वामित्रेण सांप्रतं त-
स्माद्दारयतं गत्वा रचयमेव पितामह तेषां तद्वचनं श्रुत्वा तैरेव सहितो विधिः गत्वोवाच जगन्मित्रं विश्वामित्रं मुनीश्वरं निवृत्तिं कुरु विप्रर्षे सांप्रतं वचनान्मम

व्यासउवाच तस्यतंनिश्चयंज्ञात्वातुराषाडतिशंकितः तपोबलंविदित्वोग्रमोमित्योवाचवासवः २२ दिव्यदेहंनृपंकृ
त्वाविमानवरसंस्थितं आपृच्छ्यकौशिकंशक्रोऽगमन्निजपुरींतदा २३ गतेशक्रेतुवैस्वर्गंत्रिशंकुसहितेततः विश्वामि
त्रःस्फरवंप्राप्यस्वाश्रमेस्फस्थिराभवन् २४ हरिश्चंद्रोथतच्छ्रुत्वाविश्वामित्रोपकारकं पितुःस्वर्गमनंकामंमुदितोराज्यम
न्वशात् २५ अयोध्याधिपतिःक्रीडांचकारसहभार्यया रूपयौवनचातुर्ययुक्तयाप्रीतिसंयुतः २६ अतीतकालेयुव
तीनसागर्भवतीत्व्यभूत् तदाचिंतातुरोराजावभूवातीवदुःखितः २७ वसिष्ठस्याश्रमंगत्वाप्रणम्याशिरसामुनिं अनप
त्यत्वजांचिंतांगुरवेसमवेदयत् २८ देवज्ञोसिभवान्कामंमंत्रविद्याविशारदः उपायंकुरुधर्मज्ञसंततेर्ममसमानद २९ अ
पुत्रस्यगतिर्नास्तिजानासिद्विजसत्तम कस्मादुपेक्षसेजानन्दुःखंममचशक्तिमान् ३० कलविंकास्त्विमेधन्यायेशि
शूंल्लालयंतिहि मंदभाग्योहमनिशंचिंतयामिदिवानिशं ३१ व्यासउवाच इत्याकर्ण्यमुनिस्तस्यनिर्वेदमिश्रितंव
चः संचिंत्यमनसासम्यक्तमुवाचविधेःसुतः ३२ वसिष्ठउवाच सत्यंब्रूषेमहाराजसंसारेस्मिन्नविद्यते अनपत्य
त्वजंदुःखंयत्तथादुःखमद्भुतं ३३ तस्मात्त्वमपिराजेंद्रवरुणंयादसांपतिं समाराधययत्नेनसतेकार्यंकरिष्यति ३४
वरुणादधिकोनास्तिदेवःसंतानदायकः तमाराधयधर्मिष्ठकार्यसिद्धिर्भविष्यति ३५

विश्वामित्रउवाच अनेनैवशरीरेणत्रिशंकुर्द्वि-
जसत्तमः यदि गच्छति तेलोके तत्सृष्टिंनकरोम्यहं ब्रह्मोवाच एष गच्छति भूपालो मया सह त्रिविष्टपं अनेनैव शरीरेण मत्प्रसादान्मुनीश्वरेति २२ २३ २४ २५
२६ २७ २८ २९ ३० ३१ निर्वेदमिश्रितं खेदमिश्रितं ३२ अनपत्यत्वजं यद्दुःखं तथा दुःखं संसारे न विद्यत इत्यन्वयः ३३ ३४ ३५

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ पशुबंधेनपशुपणेन ४५ ४६ ४७ ममाग्रेयद्ब्रवीषिपुत्रंदास्यामीनितद्

दैवंपुरुषकारश्चमाननीयाविमौनृभिः उद्यमेनविनाकार्यसिद्धिःसंजायतेकथं ३६ न्यायतस्तुनरैःकार्यउद्यमस्त त्त्वदर्शिभिः कृतेतस्मिन्भवेत्सिद्धिर्नान्यथानृपसत्तम ३७ इतितस्यवचःश्रुत्वागुरोरमिततेजसः प्रणम्यनिर्ययौराजातप सेकृतनिश्चयः ३८ गंगातीरेशुभेस्थानेकृतपद्मासनोनृपः ध्यायन्पाशधरंचित्तेचचारदुश्चरंतपः ३९ एवंतपस्यत स्तस्यप्रचेताहष्टिगोचरः कृपयाभून्महाराजप्रसन्नमुखपंकजः ४० हरिश्चंद्रमुवाचेदंवचनंयादसांपतिः वरंवरय धर्मज्ञतुष्टास्मितप्रसातव ४१ राजोवाच अनपत्योस्मिदेवेशपुत्रंदेहिसुखप्रदं ऋणत्रयापहारार्थमुद्यमोयंमयाकृतः ४२ नृपस्यवचनंश्रुत्वाप्रगल्भंदुःखितस्यच स्मितपूर्वंततःपाशीतमाहपुरतःस्थितं ४३ वरुणउवाच पुत्रोयदि भवेद्राजन्गुणीमनसिवांछितः सिद्धकार्यस्ततःपश्चात्किंकरिष्यसिमेप्रियं ४४ यदित्वंतेनपुत्रेणमांयजेथाविशंकितः प शुबंधनतेनैवददामिनृपतेवरं ४५ राजोवाच देवमेमास्तुवंध्यत्वंयजिष्येहंजलाधिप पशुंकृत्वासुतंपुत्रंसत्यमेतद्ब्रवी मिते ४६ वंध्यत्वेपरमंदुःखमसत्येभुविमानद शोकाग्निशमनंनृणांतस्माद्देहिसुतंशुभं ४७ वरुणउवाच भविष्य तिसुतःकामंराजन्गच्छगृहायवै सत्यंतद्वचनंकार्यंयद्ब्रवीषिममाग्रतः ४८ व्यासउवाच इत्युक्तोवरुणेनासौहरि श्चंद्रोगृहंययौ भार्यायैकथयामासवृत्तांतंवरदानजं ४९ तस्यभार्याशतंपूर्णंबभूवातिमनोहरं पट्टराज्ञीशुभाशैब्या धर्मपत्नीपतिव्रता ५० कालेगतेथसागर्भंदधारवरवर्णिनी बभूवमुदितोराजाश्रुत्वादोहदचेष्टितं ५१कारयामासविधिवत् संस्कारान्नृपतिस्तदा मासेथदशमेपूर्णेसुषुवेसाशुभेदिने ५२ चनंसत्यंकार्यमित्यर्थः ४८ ४९ शैब्याशिबेरपत्यंकन्या ५० दोह

दोगर्भिणीमनोरथः ५१ ५२ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

५३ आदौजातकर्मचकारततोदानानिददावित्यर्थः ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ षट्षष्टिश्लो
कवर्यैस्तुराज्ञःपुत्रोत्सवेसति वरुणस्यततोवृत्तंयथावदभिधीयते १ राज्ञःपुत्रोत्सवानंतरंजातंवृत्तमाह मद्वृत्तसदनेइति पाशीवरुणः १ यजानेनेति
नरमेधंकुर्वित्यर्थः २ ननुत्वदनुग्रहादेकएवममपुत्रोभूत्तस्मिंश्चदत्तेममपुत्रोनैवास्तितथाचैवंव्यर्थमेवत्वंमयाप्रार्थितइतिभवतीत्यतआह वंध्यत्वमिति

ताराग्रहबलोपेतेपुत्रंदेवसुतोपमं पुत्रेजातेनृपःस्नात्वाब्राह्मणैःपरिवेष्टितः ५३ चकारजातकर्मादौददौदाना-
निभूरिशः राज्ञश्चातिप्रमोदोभूत्पुत्रजन्मसमुद्भवः ५४ बभूवपरमोदाराधनधान्यसमन्वितः विशेषदानसंयुक्तोगी
तवादित्रसंकुलः ५५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ व्यासउवाच मद्वृ
त्तेसदनेतस्यराज्ञःपुत्रमहोत्सवे आजगामतदापाशीविप्रवेषधरःप्रभुः १ स्वस्तीत्युक्त्वानृपंप्राहवरुणोहंनिशामय पु
त्रोजातस्तवाधीशयजानेननृपाधुना २ सत्यंकुरुवचोराजन्यत्प्रोक्तंभवनापुरा वंध्यत्वंतुगतंतेद्यवरदानेनमेकिल ३
इतितस्यवचःश्रुत्वाराजाचिंतांचकारह कथंहन्मिसुतंजातंजलजेनसमाननं ४ लोकपालःसमायातोविप्रवेषेणवीर्यवा
न् नदेवहेलनंकार्यंसर्वथाशुभमिच्छता ५ पुत्रःस्नेहःसुदुश्छेद्यःसर्वथाप्राणिभिःसदा किंकरोमिकथंमेस्यात्सुखं
संततिसंभवं ६ धैर्यमालंब्यभूपालस्तंनत्वाप्रतिपूज्यच उवाचवचनंश्लक्ष्णंयुक्तंविनयपूर्वकं ७ राजोवाच देवदेव
तवाज्ञांकरोमिकरुणानिधे वेदोक्तेनविधानेनमखंचबहुदक्षिणं ८ पुत्रेजातेदशाहेनकर्मयोग्योभवेत्पिता मासेन
शुध्येज्जननीदंपतीतत्रकारणं ९

ममवंध्यत्वंगच्छत्विितिमनीषयैवत्वयाहंप्रार्थितोनपुनःपुत्रोममजीवत्विति तच्चकार्यंतवमयासंपादितंततश्चन
ममप्रार्थनाव्यर्थेतिभावः ३ हन्मिहनिष्यामीत्यर्थः वर्तमानसामीप्येभविष्यतिलट् ४ कीदृशींचिंतांचकारेतितदाह लोकपालइति पुत्रेणदत्तेदेवस्यहेलनंवंचनंभवतिमोहाद्दातुंन
शक्यतेततश्चकिंकर्तव्यमितिचिंतेत्यर्थः ५ ६ ७ ८ दशाहेनदशाहोत्तरमित्यर्थः दंपतीतत्रेति तत्रनरमेधकर्मणिदंपतीजायापत्नीकारणमधिकारिणौततश्चमासप

र्यंतमनधिकारात्कथंयज्ञः कर्तव्य इत्यर्थः ९ १० ११ कृत्वोत्थानिकमिति जातकर्मनामकरणादिकमित्यर्थः आचारं कृत्वायष्टव्यमित्यर्थः १२ १३

सर्वज्ञोसिप्रचेतस्त्वंधर्मंजानासिशाश्वतं कृपांकुरुत्वंवारीशक्षमस्वपरमेश्वर १० व्यास उवाच इत्युक्तस्तु प्रचेतास्तंप्रत्युवाचजनाधिपं स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिकुरुकार्याणिपार्थिव ११ आगमिष्यामिमासांतेयष्टव्यंसर्वथात्वया कृत्वोत्थानिकमाचारंपुत्रस्यनृपसत्तम १२ इत्युक्त्वाश्लक्ष्णयावाचाराजानंयादसांपतिः हरिश्चंद्रोमुदंप्रापगतेपाशिनि पार्थिवः १३ कोटिशः प्रददौगास्ताघटोध्नीर्हेमपूरिताः विप्रेभ्योवेदविद्भ्यश्चतथैवतिलपर्वतान् १४ राजापुत्रमुखंदृ- ष्ट्वासुखमापमहत्तरं नामास्यरोहितश्चेतिचकारविधिपूर्वकं १५ पूर्णेमासेततःपाशीविप्रवेषेणभूपतेः आजगामगृ हेसद्योयजस्वेतिब्रुवन्मुहुः १६ वीक्ष्यतंनृपतिर्देवंनिमग्नःशोकसागरे प्रणिपत्यकृतातिथ्यंतमुवाचकृतांजलिः १७ दि ष्ट्यादेवत्वमायातोगृहंमेपावितंप्रभो मखंकरोमिवारीशविधिवद्वांछितंतव १८ अदंतोनपशुःश्लाघ्यइत्याहुर्वेदवादिनः त स्माद्दंतोद्भवेतेहंकरिष्यामिमहामखं १९ व्यास उवाच इत्युक्तस्तेनवरुणस्तथेत्युक्त्वाययावथ हरिश्चंद्रोमुदंप्राप्य विजहारगृहाश्रमे २० पुनर्दंतोद्भवंज्ञात्वाप्रचेताद्विजरूपवान् आजगामगृहेतस्यकुरुकार्यमितिब्रुवन् २१ भूपालोपि जलाधीशंवीक्ष्यप्राप्तंद्विजाकृतिं प्रणम्यासनसन्मानैःपूजयामाससादरं २२ स्तुत्वाप्रोवाचवचनंविनयाननकंधरः क रोमिविधिवत्कामंमखंप्रबलदक्षिणं २३ बालोप्यकृतचौलोयंगर्भकेशोनसंमतः यज्ञार्थंपशुकरणेमयाश्रुतंसुरवाच्युत २४ तावत्क्षमस्ववारीशविधिंजानासिशाश्वतं कर्तव्यःसर्वथायज्ञोमुंडनांतेशिशोःकिल २५ तस्येतिवचनंश्रुत्वाप्रचेताः प्राहतंपुनः प्रतारयसिमांराजन्पुनःपुनरिदंब्रुवन् २६ अपिनेसर्वसामग्रीवर्ततेनृपतेऽधुना पुत्रस्नेहनिबद्धस्त्वंवंचयस्येवसां प्रतं २७

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ ७ ७

क्षौरकर्मविधिंकृत्वानकर्त्तासिमखंयदि तदाहंदारुणंशापंदास्येकोपसमन्वितः २८ अद्यगच्छामिराजेंद्रवचनात्तव मानद नमृषावचनंकार्यंत्वयेक्ष्वाकुकुलोद्भव २९ इत्याभाष्ययायावाशक्रप्रचेतानृपतेर्गृहात् राजापरमसंतुष्टोननंद भवनेतदा ३० चूडाकरणकालेतुप्रवृत्तेपरमोत्सवे संप्राप्तस्तरसापाशीभवनंनृपतेःपुनः ३१ यदांकेस्रुतमादायराज्ञीनृपतिसन्निधौ उपविष्टाक्रियाकालेतदेववरुणोभ्यगात् ३२ कुरुकर्मेतिविस्पष्टंवचनंकथयन्नृपं विप्ररूपधरःश्रीमान्प्रत्यक्षइवपावकः ३३ नृपतिस्तंसमालोक्यबभूवातीवविह्वलः नमस्कारंतंभीत्याकृतांजलिपुटःपुरः ३४ विधिवत्पूजयित्वातंराजोवाचविनीतवान् स्वामिन्कार्यंकरोम्यद्यमखस्यविधिपूर्वकं ३५ वक्तव्यमस्तितत्रापिश्रृणुष्वैकमनाविभो युक्तंचेन्मन्यसेस्वामिंस्तद्ब्रवीमिनवान्नृतः ३६ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यस्त्रयोवर्णाद्विजातयः संस्कृताश्चान्यथाशूद्राएवंवेदविदोविदुः ३७ तस्मादयंस्रुतोमेद्यशूद्रवद्वर्त्ततेशिशुः उपनीतःक्रियार्हःस्यादितिवेदेस्रुनिर्णयः ३८ राज्ञामेकादशेवर्षेसदोपनयनंस्मृतं अष्टमेब्राह्मणानांचवैश्यानांद्वादशेकिल ३९ दयसेयदिदेवेशदीनंमांसेवकंतव तदोपनीयकर्त्तास्मिपशुनायज्ञमुत्तमं ४० लोकपालोसिधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद मन्यसेयद्वचःसत्यंतद्वच्छभवनंविभो ४१ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वादयावान्यादसांपतिः ओमित्युक्त्वाययावाशुप्रसन्नवदनोनृप ४२ गतेथवरुणेराजाबभूवातिमुदान्वितः स्रुतंप्राप्यस्रुतस्यैवंराज्ञीमुदमवापह ४३ चकारराजकार्याणिहरिश्चंद्रस्तदानृप कालेनव्रजतापुत्रोबभूवदशवार्षिकः ४४ तस्योपवीतसामग्रींविभूतिसदृशींनृपः चकारब्राह्मणैःशिष्टैरन्वितःसचिवैस्तथा ४५

४६ ४७ ४८ देवदत्तेति देवेतिवरुणसंबोधनं ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ आयुष्मन्निति जन्मेजयसंबोधनं ५६

एकादशेस्कृतस्याब्देव्रतबंधविधौनृपः विदधेविधिवत्कार्यंचित्तेचिंतातुरःपुनः ४६ वर्तमानेतथाकार्येउपनीते कुमारके आजगामाथवरुणोविप्रवेषधरस्तदा ४७ तंवीक्ष्यनृपतिस्तूर्णंप्रणम्यपुरतःस्थितः कृतांजलिपुटःप्रीतः प्रत्युवाचसुरोत्तमं ४८ देवदत्तोपवीतोयंपशुर्योग्योस्तुमेस्कृतः प्रसादात्तवमेशोकोगतोवंध्यापवादजः ४९ कर्तुमिच्छाम्यहंयज्ञंप्रभूतवरदक्षिणं समयेशृणुधर्मज्ञसत्यमद्यब्रवीम्यहं ५० समावर्तनकर्मांतेकरिष्यामितवेप्सितं ममोपरिदयांकृत्वातावत्त्वंक्षंतुमर्हसि ५१ वरुणउवाच प्रतारयसिमांराजन्पुत्रप्रेमाकुलोभृशं मुहुर्मुहुर्मतिंकृत्वायुक्तियुक्तांमहामते ५२ गच्छाम्यद्यमहाराजवचसातवनादितः आगमिष्यामिसमयेसमावर्तनकर्मणि ५३ इत्युक्त्वाप्रययौपाशीतमापृच्छ्यविशांपते राजाप्रमुदितःकार्यंचकारचयथोत्तरं ५४ आगतंवरुणंदृष्ट्वाकुमारोतिविचक्षणः यज्ञस्यसमयंज्ञात्वातदाचिंतातुरोभवत् ५५ शोकस्यकारणंराज्ञःपर्यपृच्छदितस्ततः ज्ञात्वात्मवधमायुष्मन्गमनायमतिंदधौ ५६ निश्चयंपरमंकृत्वासंमंत्र्यसचिवात्मजैः प्रययौनगरात्तस्मान्निर्गत्यवनमप्यसौ ५७ गतेपुत्रेनृपःकामंदुःखितोभूद्भृशंतदा प्रेरयामासदूतान्स्वांस्तस्यान्वेषणकाम्यया ५८ एवंगतेथकालेसौवरुणस्तद्गृहंगतः राजानंशोकसंतप्तंकुरुयज्ञमितिब्रुवन् ५९ राजाप्रणम्यतंप्राहदेवदेवकरोमिकिं नजानेक्वापिपुत्रोमेगतस्त्वद्यभयाकुलः ६० सर्वत्रगिरिदुर्गेषुमुनीनामाश्रमेषुच अन्वेषितोमेदूतैस्तुनप्राप्तोयादसांपते ६१ आज्ञापयमहाराजकिंकरोमिगतेस्कृते नमेदोषोत्रसर्वज्ञभाग्यदोषस्तुसर्वथा ६२ व्यासउवाच इतिभूपवचःश्रुत्वाप्रचेताःकुपितोभृशं शशापचनृपंक्रोधाद्दुःखितस्तुपुनःपुनः ६३

नगरान्निर्गत्यवनमेवप्रययावित्यन्वयः ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३

६४ ६५ ६६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ एकोनषष्टिश्लोकैस्तुशुनःशेपवधाश्रया कथामारभ्यतेयत्रविश्वामित्रेणवैरिता १ हरिश्चंद्रेणसंजातापरमारब्धवेगतः १ वरुणशापदानानंतरंजातंवृत्तमाह गतेथेति १ २ तत्राजगामहेतियत्रपुत्रःस्थितस्तत्रेत्यर्थः ३

नृपतेऽहंत्वयायस्माद्वंचसाचप्रवंचितः तस्माज्जलोदरोव्याधिस्त्वांतुदत्वतिदारुणः ६४ व्यासउवाच इतिशप्तोमहीपालःकुपितेनप्रचेतसा पीडिताभूत्तदाराजा व्याधिनादुःखदेनतु ६५ एवंशप्त्वानृपंपाशीजगाममनिजमास्पदं राजाप्राप्यमहाव्याधिंबभूवातीवदुःखितः ६६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ व्यासउवाच गतेथवरुणेराजारोगेणातीवपीडितः दुःखाद्दुःखंपरंप्राप्यव्यथितोभूद्भृशंतदा १ कुमारोसौवनेश्रुत्वा पितरंरोगपीडितं गमनायमतिंराजंश्चकारस्नेहमंत्रितः २ संवत्सरेव्यतीतेतुपितरंद्रष्टुमादरात् गंतुकामंतुतंज्ञात्वाशक्रस्तत्राजगामह ३ वासवस्तुतदारूपंकृत्वाविप्रस्यसत्वरः वारयामासयुक्त्यावैकुमारंगंतुमुद्यतं ४ इंद्रउवाच राजपुत्रनजानासिराजनीतिंसुदुर्लभां अतःकरोषिमूढस्त्वंगमनायमतिंवृथा ५ पितातवमहाभागब्राह्मणैर्वेदपारगैः कारयिष्यतिहोमंतेज्वलितेथविभावसौ ६ आत्माहिवल्लभस्तातसर्वेषांप्राणिनांखलु तदर्थेवल्लभाःसंति पुत्रदारधनादयः ७ आत्मनोदेहरक्षार्थंहत्वात्वांवल्लभंसुतं हवनंकारयित्वासौरोगमुक्तोभविष्यति ८ तस्मात्त्वयानगंतव्यंराजपुत्रपितुर्गृहे मृतेपितरिगंतव्यंराज्यार्थेसर्वथापुनः ९ एवंनिषेधितस्तत्रवासवेननृपात्मजः वनमध्येस्थितःकामंपुनःसंवत्सरंनृप १०

वारयामासेति केवलंदयावशादित्यर्थः ४ ५ तेतवपशूभूतस्यहोमंकारयिष्यतीत्यन्वयः ६ आत्माहिवल्लभइति नवाअरेपत्युःकामायपतिःप्रियोभवत्यात्मनस्तुकामायपतिःप्रियोभवतीत्यादिनानवाअरेसर्वस्यकामायसर्वंप्रियंभवतीतिबृहदारण्यकश्रुतेरनुभवाच्च तदर्थेआत्मार्थइत्यर्थः ७ ८ ९ १०

११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ कार्याधिकारिणंमृतक्रियाधिकारिणं २२ २३ २४ शामित्राय

अत्यंतंदुःखितंश्रुत्वाहरिश्चंद्रंतदात्मजः गमनायमतिंचक्रेमरणेकृतनिश्चयः ११ तुराषाड्द्विजरूपेणतत्रागत्यत्वरोहितं निवारयामाससकृतंयुक्तिवाक्यैःपुनःपुनः १२ हरिश्चंद्रोतिदुःखार्तोवसिष्ठंस्वपुरोहितं पप्रच्छरोगनाशायतत्रोपायंसुनिश्चितं १३ तमाहब्रह्मणःपुत्रोयज्ञंकुरुनृपोत्तम क्रयक्रीतेनपुत्रेणशापमोक्षोभविष्यति १४ पुत्रादशविधाःप्रोक्ताब्राह्मणैर्वेदपारगैः द्रव्येणानीयतस्मात्त्वंपुत्रंकुरुनृपोत्तम १५ वरुणोपिप्रसन्नःसन्स्फुरवकारीभविष्यति लोभात्कोपिद्विजःपुत्रंप्रदास्यतित्वरात्मजः १६ एवंप्रमादितोराजावसिष्ठेनमहात्मना प्रधानंप्रेरयामासतदन्वेषणकाम्यया १७ अजीगर्तोद्विजःकश्चिद्विषयेतस्यभूपतेः तस्यासंश्चत्रयःपुत्रानिर्धनस्यविशेषतः १८ प्रधानेनाप्यसौपृष्टःपुत्रार्थंदुर्बलोद्विजः गवांशतंददामीतिदेहिपुत्रंमखायवै १९ शुनःपुच्छःशुनःशेपःशुनोलांगूलइत्यमी तेषामेकतमंदेहिददामितुगवांशतं २० अजीगर्तस्तुतच्छ्रुत्वाक्षुधयापीडितोभृशं पुत्रंचैकतमंतेभ्योविक्रेतुंवैमनोदधे २१ कार्याधिकारिणंज्येष्ठंमत्वानासावदादमुं कनिष्ठंनाप्यदान्माताममैषइतिवादिनी २२ मध्यमंचशुनःशेपंददौगवांशतेनच आनिनायपशुंचक्रेनरमेधेनराधिपः २३ रुदंतंदुःखितंदीनंवेपमानंभृशातुरं यूपेबद्धंनिरीक्ष्यामुंचुक्रुशुश्चमुनयस्तदा २४ शामित्रायपशुंचक्रेनरमेधेनराधिपः शमितानाददेशस्त्रंतमालंभयितुंशिशुं २५ नाहंद्विजस्कृतंदीनंरुदंतंकरुणंभृशं हनिष्यामिस्वलोभार्थमित्युक्त्वाचाप्यसौतदा २६ इत्युक्त्वाविररामासौकर्मणोदुष्करादथ राजासभासदःप्राहकिंकर्तव्यमितिद्विजाः २७ जातःकिलकिलाशब्दोजनानांक्रोशतांतदा क्रंदमानेशुनःशेपेसभायांभृशमद्भुतं २८ शमितुःकर्मवध

रूपंशामित्रंतस्मैवधायकर्मणेपशुंचक्रेदत्तवानित्यर्थः २५ २६ २७ २८

अजीगर्तोलोभवशात्सुतवधंकर्तुंप्रवृत्तइत्याह अजीगर्तइति २९ ३० सदासूयंति पुत्रेपिद्वेषबुद्धिरित्यर्थः प्रसूयतेउत्पद्यते ३१ ३२ शामि

अजीगर्तस्तदोत्थायतमुवाचनृपोत्तमं राजन्कार्यंकरिष्यामितवाहंसुस्थिरोभव २९ वेतनंद्विगुणंदेहिहनिष्यामिप
शुंकिल कर्त्तव्यंमखकार्यंवैमयातद्धनार्थिना ३० दुःखितस्यधनार्थस्यसदासूयाप्रसूयते व्यासउवाच तच्छ्रुत्वा
वचनंतस्यहरिश्चंद्रोमुदान्वितः ३१ तमुवाचददाम्यद्यगवांशतमनुत्तमं तदाकर्ण्यपितातस्यपुत्रंहंतुंसमुद्यतः ३२
लोभेनाकुलचित्तोसौशामित्रेकृतनिश्चयः समुद्यतंचतंदृष्ट्वाजनाःसर्वेसभासदः ३३ चुक्रुशुर्भृशदुःखार्ताहाहेति
जगदुर्वचः पिशाचोयंमहापापीक्रूरकर्माद्विजाकृतिः ३४ यस्त्वयंस्वसुतंहंतुमुद्यतःकुलपांसनः धिक्चांडालकिमे
तत्तेपापकर्मचिकीर्षितं ३५ हत्वासुतंधनंप्राप्यकिंसुखंतेभविष्यति आत्मावैजायतेपुत्रअंगादिवेदभाषितं ३६ न
त्वंकथंपापबुद्धेत्वमात्मानंहंतुमिच्छसि एवंकोलाहलेतत्रजातेकौशिकनंदनः ३७ समीपंनृपतेर्गत्वातमुवाचदयापरः
विश्वामित्रउवाच राजन्मुंचशुनःशेपंरुदंतंभृशदुःखितं ३८ क्रतुस्तेभवितापूर्णोरोगनाशश्चसर्वथा दयासमंनास्ति
पुण्यंपापंहिंसासमंनहि ३९ रागिणांरोचनार्थायप्रनोदनेयंविचारय आत्मदेहस्यरक्षार्थंपरदेहनिकृंतनं ४० नक
र्तव्यंमहाराजसर्वेतुःशुभमिच्छता दययासर्वभूतेषुसंतुष्टोयेनकेनच ४१ सर्वेंद्रियोपशांत्याचतुष्यत्याशुजग
त्पतिः आत्मवत्सर्वभूतेषुचिंतनीयंनृपोत्तम ४२ जीवितव्यंप्रियंनूनंसर्वेषांसर्वदाकिल त्वमिच्छसिसुखंकर्तुं
देहेहत्वात्वमुंद्विजं ४३ कथंनेच्छेदसौदेहंरक्षितुस्वसुखात्पदं पूर्वजन्मकृतंवैरंनानेनसहतेनृप ४४ येनामुं
हंतुकामस्त्वंद्विजपुत्रंनिरागसं योयंहंतिविनावैरंस्वकामःसततंपुनः ४५ त्रेवधकर्मणिअनेनचलोभाविष्टस्यईदृशीगतिर्जायतेइतिबो

धितं तस्माल्लोभस्त्याज्यइत्यवांतरतात्पर्यं ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ नोदनेयंप्रेरणेयंविधिवाक्येनेत्यर्थः नतुविधिवाक्यानामवश्यहिंसाकरणेतात्पर्यं तदेतद्विचारयनिश्चिन्वि
त्यर्थः किंतुहिंसानिवृत्तावेवतात्पर्यं तदुक्तंभागवते लोकेव्यवायामिषमद्यसेवानित्यास्तिजंतोर्नहितत्रचोदना व्यवस्थितिस्तेषुविवाहयज्ञसुराग्रहैरासुनिवृ
त्तिरिष्टेति ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

हंतारं हंतीति यंहंतिसजननंप्राप्यतंहंतारंपूर्वजन्मस्थंजननांतरेद्वितीयजन्मनिहंतीत्यन्वयः ४६ ४७ ४८ ४९ ५० मेमममवचनस्यकरणात्स्वीकरणा

हंतारंहंतितंप्राप्यजननंजननांतरे जनकोस्यस्कदुशात्मायेनासौतेसमर्पितः ४६ स्वात्मजोधनलोभेनपापाचारःसदुर्मतिः सृष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत् ४७ यजेतचाश्वमेधेननीलंवावृषमुत्सृजेत् देशमध्येचयःकश्चित्पापकर्मसमाचरेत् ४८ षष्ठांशस्तस्यपापस्यराजाभुंक्तेनसंशयः निषेधनीयोराज्ञासौपापंकर्तुंसमुद्यतः ४९ ननिषिद्धस्त्वयाकस्मात्पुत्रविक्रेतुमुद्यतः सूर्यवंशेसमुत्पन्नस्त्रिशंकुतनयःशुभः ५० आर्यस्त्वनार्यवत्कर्मकर्तुमिच्छसिपार्थिव मोचनान्मुनिपुत्रस्यकरणाद्वचनस्यमे ५१ नवदेहस्कस्वराजन्भविष्यत्यविचारणात् पितातेशापयोगेनचांडालत्वमुपागतः ५२ मयासौतेनदेहेनस्वर्लोकंप्रापितःकिल तेनैवप्रीतियोगेनकुरुमेवचनंनृप ५३ मुंचैनंबालकंदीनंरुदंतंभृशमातुरं याचितोसिमयानूनंयज्ञेस्मिन्राजसूयक ५४ प्रार्थनाभंगजंदोषंकथंत्वंनावबुध्यसे मार्थितंसर्वदादेयंमखेस्मिन्नृपसत्तम ५५ अन्यथापापमेवस्यात्तवराजन्नसंशयः व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाकौशिकस्यनृपोत्तमः ५६ प्रत्युवाचमहाराजःकौशिकंमुनिसत्तमं जलोदरेणगाधेयदुःखितोहंभृशंमुने ५७ तस्मान्नमोचयाम्येनमन्यत्प्रार्थयकौशिक नत्वयानिग्रहःकार्यःकार्येस्मिन्ममसर्वथा ५८ तच्छ्रुत्वावचनंराज्ञोविश्वामित्रोतिकोपतः बभूवदुःखसंतप्तोवीक्ष्यदीनंद्विजात्मजं ५९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६ व्यासउवाच रुदंतंबालकंवीक्ष्यविश्वामित्रोदयातुरः शुनःशेपमुवाचेदंगत्वापार्श्वेतिदुःखितं १

दित्यर्थः ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७

निग्रह आग्रहः ५८ ५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधे।षोडशोऽध्यायः १६ एकोनषष्टिश्लोकैस्तुविश्वामित्रेणमोचिते शुनःशेपेहरिश्चंद्रोरोगान्मुक्तइतीर्यते १ राजवाक्यंश्रुत्वाविश्वामित्रोयदकरोत्तदाह रुदंतमिति १ ७ ७ ७

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ भीतेननरकादिति अपुत्रस्यगतिर्नास्तीतिशासनात्पुत्रेमृतेनरकंप्राप्स्यामीतिनरकान्भीतेनेत्यर्थः ९ तदेवाह

मंत्रमप्रचेतसःपुत्रमयोक्तंमनसास्मर जपतस्तवकल्याणंभविष्यतिममाज्ञया २ विश्वामित्रवचःश्रुत्वाशुनःशेपः शुचाकुलः मंत्रंजजापमनसाकौशिकोक्तंस्फुटाक्षरं ३ जपतस्तत्रतस्याशुप्रचेतास्तुकृपाकरः प्रादुर्बभूवसहसा प्रसन्नोनृपबालके ४ दृष्ट्वातमागतंसर्वेविस्मयंपरमंगताः तुष्टुवुर्वरुणंदेवमुदितादर्शनेनते ५ राजातिविस्मितः पादौप्रणनामरुजातुरः बद्धांजलिपुटोदेवंतुष्टावपुरतःस्थितं ६ हरिश्चंद्रउवाच देवदेवकृपासिंधोपापात्माहंसु मंदधीः कृतापराधःकृपणःपाविनःपरमेष्ठिना ७ मयातेपुत्रकामेनदुःखसंस्थेनहेलनं कृतंक्षमाप्यंप्रभुणाकोपरा धःकुदुर्मतेः ८ अर्थीदोषंनजानातितस्मात्पुत्रार्थिनामया वंचितस्त्वंदेवदेवभीतेननरकाद्विभो ९ अपुत्रस्यगति र्नास्तिस्वर्गोनैवचनैवच भीतोहंतेनवाक्येनतस्मात्तेहेलनंकृतं १० नाज्ञस्यदूषणंचिंत्यंनूनंज्ञानवताविभो दुःखितोहं रुजाक्रांतोवंचितःस्वकृतेनह ११ नजानेहंमहाराजपुत्रोमेक्वगतःप्रभो वंचयित्वावनेभीतोमरणान्मांकृपानिधे १२ मयायोद्रविणंदत्वागृहीतोद्विजबालकः यज्ञोयंक्रीतपुत्रेणप्रारब्धस्तवतुष्टये १३ दर्शनंतवसंप्राप्यगतंदुःखंममा द्भुतं जलोदरकृतंसर्वंप्रसन्नेत्वयिसांप्रतं १४ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाराज्ञोरोगातुरस्यच दयावान्देव देवेशःप्रत्युवाचनृपोत्तमं १५ वरुणउवाच मुंचराजन्शुनःशेपंस्तुवंतंमांभृशातुरं यज्ञोयंपरिपूर्णस्तेरोगमुक्तोभ वात्मना १६ इत्युक्त्वावरुणस्तूर्णंराजानंविरुजंतथा चकारपश्यतांतत्रसदस्यानांसुसंस्थितं १७ विमुक्तोसौद्वि जःपाशाद्वरुणेनमहात्मना जयशब्दस्ततस्तत्रसंजातोमखमंडपे १८ राज्ञाप्रमुदितःसद्योरोगान्मुक्तःसुदारुणात् यूपान्मुक्तःशुनःशेपोबभूवातीवसंस्थितः १९ अपुत्रस्येति १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ विद्याप्रदश्चेतिच कारेणजन्मदातापीत्येवंमिलिताःपंचेत्यर्थः २७ २८ २९ ३० ३१

राज्ञातिमिमंमखंपूर्णंचकारविनयान्वितः शुनःशेपस्तदासभ्यानित्युवाच कृतांजलिः २० भोभोसभ्याःस्कधर्मज्ञा ब्रुवंतुधर्मनिर्णयं वेदशास्त्रानुसारेणयथार्थवादिनःकिल २१ पुत्रोहंकस्यसर्वज्ञाःपितामेकोग्रतःपरं भवतांवचनात्तस्यशरणंप्रव्रजाम्यहं २२ इत्युक्तेवचनेतत्रसभ्याःप्रोचुःपरस्परं सभ्याऊचुः अजीगर्तस्यपुत्रोयंकस्यान्यस्यभवेदसौ २३ अंगादंगात्समुद्भूतःपालितस्तेनभक्तितः अन्यस्यकस्यपुत्रोसौप्रभवेदितिनिश्चयः २४ तच्छ्रुत्वावामदेवस्तुतानुवाचसभासदः विक्रीतस्तेनतातेनद्रव्यलोभात्कृतःकिल २५ पुत्रोयंधनदातुश्चराज्ञस्तत्रनसंशयः अथवावरुणस्यैषपाशान्मुक्तोरस्त्यनेनवै २६ अन्नदाताभयत्रातातथाविद्याप्रदश्चयः तथावित्तप्रदश्चैवपंचैतेपितरःस्मृताः २७ तदाकेचित्पितुःप्राहुःकेचिद्राज्ञस्तथापरे वरुणस्येतिसंवादेनिर्णयंनययुश्चते २८ इत्थंसंदेहमापन्नेवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् सभ्यान्विवदतस्तत्रसर्वज्ञःसर्वपूजितः २९ शृणुध्वंभोमहाभागानिर्णयंश्रुतिसंमतं निःस्नेहेनयदापित्राविक्रीतोयंकृतःशिशुः ३० संबंधस्तुगतस्तस्यतद्वैवधनसंग्रहात् हरिश्चंद्रस्यसंजातःपुत्रोसौक्रीतएवच ३१ यूपेबद्धोयदाराज्ञातदातस्यनवैस्कृतः वरुणस्कस्तुनोऽनेनतेनतुष्टेनमोचितः ३२ तस्मान्नायंमहाभागात्ख्यसोपुत्रःप्रचेतसः योयंस्तौतिमहामंत्रैःसोपितुष्टोददातिच ३३ धनंप्राणानन्यशंकराज्यंतथामोक्षंकिलेप्सितं कौशिकस्यसुतश्चायमरिष्टेयेनरक्षितः ३४ मंत्रंदत्त्वामहावीर्यंवरुणस्यातिसंकटे व्यासउवाच श्रुत्वावाक्यंवसिष्ठस्यबाढमूचुःसभासदः ३५ विश्वामित्रस्तुजग्राहतंकरेदक्षिणेतदा एहिपुत्रगृहंमेत्वमित्युक्त्वाप्रेमपूरितः ३६ शुनःशेपोजगामाशुतेनैवसहसत्वरः वरुणस्तुप्रसन्नात्माजगामचस्वमालयं ३७

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

ऋत्विजश्च तथा सभ्याः स्वगृहान्निर्ययुस्तदा राजापि रोगनिर्मुक्तो बभूवातिमुदान्वितः २८ प्रजाः स्म पालयामास-
स प्रसन्नेन चेतसा रोहिताख्यस्ततः श्रुत्वा वृत्तान्तं वरुणस्य ह २९ आजगाम गृहं प्रीतो दुर्गमाद्दूनपर्वतात् दूताश्च
ज्ञानमभ्येत्य प्रोचुः पुत्रं समागतं ४० मुदितोसौ जगामाशु संमुखः कोसलाधिपः दृष्ट्वा पितरमायान्तं प्रेमोद्रिक्तः स
संभ्रमः ४१ दंडवत्पतितो भूमावश्रुपूर्णमुखः शुचा राजापि तं समुत्थाप्य परिरभ्य मुदान्वितः ४२ समाघ्राय सुतं मूर्ध्नि प
प्रच्छ कुशलं पुनः उत्संगे तं समारोप्य मुदितो मेदिनीपतिः ४३ उष्णैर्नेत्रजलैः शीर्षण्यभिषेकमथाकरोत् राज्यं शशास तेना
सौ पुत्रेणातिप्रियेण च ४४ वृत्तान्तं नरमेधस्य कथयामास विस्तरात् राजसूयं क्रतुवरं चकार नृपसत्तमः ४५ वसि
ष्ठं पूजयित्वाथ होतारमकरोद्द्विजः समाप्तेत्वथ यज्ञेशे वसिष्ठो नीव पूजितः ४६ शक्रस्य सदनं रम्यं जगाम मुनिरादरात्
विश्वामित्रोपि तत्रैव वसिष्ठेन च संगतः ४७ मिलित्वा तौ स्थितौ देवसदने मुनिसत्तमौ विश्वामित्रोपि पप्रच्छ वसिष्ठं प्रतिपू
जितं ४८ वीक्ष्य विस्मयचित्तस्त्वं सभायां तु शचीपतेः विश्वामित्र उवाच केयं पूजा त्वया प्राप्ता महती मुनिसत्तम ४९
कृता केन महाभाग सत्यं ब्रूहि ममांतिके वसिष्ठ उवाच यजमानोस्ति मे राजा हरिश्चंद्रः प्रतापवान् ५० राजसूयः कृत
स्तेन राज्ञा प्रवरदक्षिणः नेदृशोपि नृपश्चान्यः सत्यवादी धृतव्रतः ५१ दाता च धर्मशीलश्च प्रजारंजनतत्परः तस्य य
ज्ञे मया पूजा प्राप्ता कौशिकनंदन ५२ "किं पृच्छसि पुनः सत्यं ब्रवीम्यकृत्रिमं द्विज" हरिश्चंद्रसमो राजा न भूतो न भविष्यति
सत्यवादी तथा दाता शूरः परमधार्मिकः ५३ व्यास उवाच इति तस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रोतिकोपनः बभूव क्रोधसंरक्तलो
चनोप्यब्रवीच्च तं ५४

विश्वामित्रोतिकोपन इति त्रिशंकोः स्वपितुरुद्धारकस्य मम शुनःशेपमोचनविषयकं वाक्यं नांगीचकारैतादृशस्यातिदुष्टहरिश्चंद्रस्य प्र-

शंसांमदग्रेकरोतीत्यसूयाकोपकारणं ५४ ५५ ग्लहंपणं ५६ अहंचेदिति त्वयातिसंस्तुतंराजानंहरिश्चंद्रंतंप्रसिद्धमहमसत्यवादिनंनकरिष्या
मिचेन्ममपुण्यंविनश्यतुअन्यथातुनंयद्यहमसत्यवादिनंकरिष्यामितदातवपुण्यमित्यर्थः ५७ ५८ ५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेसप्तद

विश्वामित्रउवाच एवंस्तोषिनृपंमिथ्यावादिनंकपटप्रियं वंचितोवरुणोयेनप्रतिश्रुत्यवरंपुनः ५५ ममजन्मार्जितंपुण्यंत
पसःपठितस्यच त्वदीयंवातितपसोग्लहंकुरुमहामते ५६ अहंचेत्तंनृपंसद्योनकरोम्यतिसंस्कृतं असत्यवादिनंकाममदाता
रंमहारवलं ५७ आजन्मसंचितंसर्वंपुण्यंममविनश्यतु अन्यथात्वत्कृतंसर्वंपुण्यंत्वितिपणावहे ५८ ग्लहंकृत्वाततस्तौतु
विवदंतौमुनीतदा स्वाश्रमंस्वर्गलोकाच्चगतौपरमकोपनौ ५९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः
१७ व्यासउवाच कदाचित्तुहरिश्चंद्रोमृगयार्थंवनंययौ अपश्यद्रुदतींबालांसुंदरींचारुलोचनां १ तामपृच्छन्महारा
जःकामिनींकरुणापरः पद्मपत्रविशालाक्षिकिंरोदिषिवरानने २ केनासिपीडितात्यर्थंकिंतेदुःखंवदाश्रमे कान्वत्वं
विजनेघोरेकस्तेभर्त्तापिताथवा ३ नबाधतेचराज्येमेराक्षसोपिपरांगनां तंहन्मितरसाकांतेयस्त्वांसुंदरिबाधते ४
ब्रूहिदुःखंवरारोहेस्वस्थाभवकृशोदरि विषयेममपापात्मानतिष्ठतिसुमध्यमे ५ इतितस्यवचःश्रुत्वानारीतमब्रवी
न्नृपं प्रमृज्याश्रूणिवदनाद्धरिश्चंद्रंनृपोत्तमं ६ नार्युवाच राजन्मांबाधतेऽत्यर्थंविश्वामित्रोमहामुनिः तपःकरोति
यद्घोरंमदर्थंकौशिकोवने ७ तेनाहंदुःखिताराजन्विषयेतवसुव्रत विद्धिमांकमनांकांतांपीडितांमुनिनाभृशं ८

शोऽध्या-
यः १७ अत्राधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथनृपेणह विश्वामित्रमुनेर्वैरमभूदितितुकीर्त्यते १ वसिष्ठविश्वामित्रयोःपणानंतरंजातंवृत्तमाह कदाचिदिति अप
श्यद्रुदतीमिति इयंविश्वामित्रनिर्मितामाया १ २ ३ ४ ५ ६ मदर्थंसिद्धिरूपिणीयाहमस्मिनस्यैमत्प्रयोजनार्थमित्यर्थः अनेनचकात्वंक
स्तेभर्त्तापितायवेत्यस्योत्तरमर्थाद्दत्तंभवतिसिद्धेःशास्त्रेप्रसिद्धत्वात् ७ ८ ९ ९ ९

तापपरायणंतपश्चर्यापरायणं ९ १० ११ १२ १३ इत्थंनिषिध्यति अनेनत्वसिन्नर्थेतपःकर्तानिरंतरमेवविघ्नैरभिभूयतइत्युक्तंभवति त
स्मान्निष्कामनयाश्रीभगवत्याआराधनंकर्तव्यमित्यवांतरतात्पर्यं १४ वसिष्ठस्यचसंवादमिति वसिष्ठेनायंराजापरमधार्मिकइत्युक्तं यद्ययंपरमधार्मिकस्त

राजोवाच स्वस्थाभवविशालाक्षिनतेदुःखंभविष्यति तमहंवारयिष्यामिमुनिंनापपरायणं ९ इत्याश्वास्यस्त्रियं-
राजानरसामुनिसन्निधौ नत्वाप्रणम्यशिरसानतमुवाचमहीपतिः १० स्वामिन्किंक्रियतेत्यर्थंतपसादेहपीडनं किमर्थंतेस
मारंभोब्रूहिसत्यंमहामते ११ वांछितंतववगाधेयकरोमिसफलंकिल उत्तिष्ठोत्तिष्ठतरसानतपसालमत्परं १२ विषयेमम
सर्वज्ञनकर्तव्यंस्कुदारुणं लोकपीडाकरंघोरंतपःकेनापिकर्हिचित् १३ इत्थंनिषिद्धतंराजाविश्वामित्रागृहंययौ मनसा-
क्रोधमाधायगतोसौकौशिकोमुनिः १४ सगत्वाचिंतयामासनृपकृत्यमसांप्रतं वसिष्ठस्यचसंवादंतपसःप्रतिषेध
नं १५ कोपाविष्टेनमनसाप्रतीकारमथाकरोत् विचिंत्यबहुधाचित्तेदानवंघोरविग्रहं १६ प्रेषयामासतद्देशेविधायसू
कराकृतिं सोतिकायोमहाकोलःकुर्वन्नादंस्कुदारुणं १७ राज्ञश्चोपवनेप्राप्तस्त्रासयन्रक्षकांस्तदा मालतीनांचखंडा
निकदंबानांतथैवच १८ यूथिकानांचवृंदानिकंपयंश्चमुहुर्मुहुः दंतेनविलिखन्भूमिंसमुन्मूलयतेद्रुमान् १९ चंप
कान्केतकीखंडान्मल्लिकानांचपादपान् करवीरानुशीरांश्चनिंबखानशुभान्मृदून् २० मुचुकुंदानशोकांश्चबकुलां
स्तिलकांस्तथा उन्मूल्यकदनंतत्रचकारसूकरोवने २१ वाटिकारक्षकाःसर्वेदुद्रुवुःशस्त्रपाणयः हाहेतिचुक्रुशु
स्तत्रमालाकाराभृशातुराः २२ बाणैःसंताड्यमानोपियदात्रस्तोनवैमृगः रक्षकान्पीडयामासकोलःकालसमद्युतिः
२३ तेनदातिभयाक्रांताराजानंशरणंययुः तमूचुस्त्राहित्राहीतिवेपमानाभयाकुलाः २४

हिंमिमतपसःकथमनेनप्रतिषेधनंकृतं
कथंचवसिष्ठेनपणःकृतइतिप्रष्टव्योवसिष्ठोऽस्मिन्समयेइतिभावः १५ १६ १७ १८ १९ २० वनेसूकरोवृक्षाणांकदनंचकारेत्यर्थः २१ २२ २३ २४

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

तानागतान्समालोक्यभयार्तान्भूपतिस्तदा पप्रच्छकिंभयंकस्मान्मांब्रुवंतुसमागताः २५ नाहंबिभेमिदेवेभ्योराक्षसे
भ्यश्चरक्षकाः कस्माद्भयंसमुत्पन्नंतद्ब्रुवंतुममाग्रतः २६ हन्मिचैकेनबाणेनतंशत्रुंदुर्भगंकिल योमेरातिःसमुत्पन्नोलो
केपापमतिःखलः २७ देवोवादानवोवापितन्निहन्मिशरैःशितैः क्वतिष्ठतिकियद्रूपःकियद्बलसमन्वितः २८ मालाकाराऊ
चुः नदेवोनचदैत्योस्तिनयक्षोनचकिन्नरः कश्चित्कोलोमहाकायोराजंस्तिष्ठतिकानने २९ पुष्पवृक्षानतिमृदून्दंतेनो
न्मूलयत्यसौ विदीर्णंतद्वनंसर्वंसूकरेणातिरंहसा ३० विशिखैरस्ताडितोस्माभिःपृषद्भिर्लकुटैस्तथा नबिभेतिमहाराजहं
तुमस्मानुपाद्रवत् ३१ व्यासउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तेषांराजाकोपसमाकुलः अश्वमारुह्यतरसाजगामोपवनंप्रति ३२
सैन्येनमहतायुक्तोगजाश्वरथसंयुतः पदातिवृंदसहितःप्रययौवनमुत्तमं ३३ तत्रापश्यन्महाकोलंघुर्घुरंतंभयानकं व
नभग्नंचसवीक्ष्यराजाक्रोधयुतोभवत् ३४ चापेबाणंसमारोप्यविकृष्यचशरासनं तंहंतुंसूकरंपापंतरसासमुपाक्रमत्
३५ समालोक्यचराजानंचापहस्तंरुषाकुलं संमुखोभ्यद्रवत्तूर्णंकुर्वन्शब्दंसुदारुणं ३६ तमायांतंसमालोक्यवराहं
विकृताननं मुमोचविशिखंतस्मिन्हंतुकामोमहीपतिः ३७ वंचयित्वाथतद्बाणंसूकरस्तरसाबलात् निर्जगाममहा
वेगात्तमुल्लंघ्यनृपंतदा ३८ गच्छंतंतंसमालोक्यराजाकोपसमन्वितः मुमोचविशिखांस्तीक्ष्णांश्चापमाकृष्ययत्नतः
३९ क्षणंदृष्टिपथंराज्ञःक्षणंचादर्शनंगतः कुर्वन्बहुविधारावंसूकरःसमुपाद्रवत् ४० हरिश्चंद्रोतिकुपितोमृग
स्यानुजगामह अश्वेनवायुवेगेनविकृष्यचशरासनं ४१ इतस्ततस्ततःसैन्यमगमच्चवनांतरं एकाकीनृपतिःकोलं
व्रजंतंसमुपाद्रवत् ४२ मध्यान्हसमयेराजासंप्राप्तोविजनेवने तृषितःक्षुधितोत्यर्थंबभूवश्रांतवाहनः ४३

४० ४१ ४२ ४३

सूकरो दर्शनं प्राप्तो राजा चिंतातुरोऽभवत् मार्गभ्रष्टोऽतिविपिने दारुणे दीनवत्स्थितः ४४ किं करोमि क गच्छामि न सहायोऽस्ति मे वने अज्ञानस्वपथः कुत्र व्रजामीति व्यचिंतयत् ४५ एवं चिंतयतस्तत्र विपिने जनवर्जिते राजा चिंतातुरोऽपश्यन्नदीं स्फुविमलोदकां ४६ वीक्ष्य तां मुदितो राजा पाययित्वा तुरंगमं अश्वादुत्तीर्य विमलं पपौ पानीयमुत्तमं ४७ जलं पीत्वा नृपस्तत्र स्फुरवमाप महीपतिः इयेष नगरं गंतुं दिग्भ्रमेणातिमोहितः ४८ विश्वामित्रस्तु संप्राप्तो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् ननाम वीक्ष्य राजा तं प्रीतिपूर्वं द्विजोत्तमं ४९ तमुवाच गाधिराजः प्रणमंतं नृपोत्तमं स्वस्ति तेऽस्तु महाराज किमर्थमिह चागतः ५० एकाकी विजने राजन् किं चिकीर्षसि मद्वने ब्रूहि सर्वं स्थिरो भूत्वा कारणं नृपसत्तम ५१ राजोवाच सूकरोऽतिमहाकायो बलवान्पुष्पकाननं समुपेत्य ममर्द्दाशु कोमलान्पुष्पपादपान् ५२ तं निवारयितुं दुष्टं करे कृत्वा च कार्मुकं ससैन्योऽहं स्वनगरान्निर्गतो मुनिसत्तम ५३ गतोऽसौ दृक्पथात्पापो मायावी क्वापि वेगवान् पृष्ठतोऽहमपि प्राप्तः सैन्यं क्वापि गतं मम ५४ क्षुधितस्तृषितश्चाहं सैन्यभ्रष्टस्त्विहागतः न जाने पुरमार्गं च न तथा सैन्यगतिं मुने ५५ पंथानं दर्शय विभो व्रजामि नगरं प्रति मया त्वं भाग्ययोगेन प्राप्तस्त्वं विजने वने ५६ अयोध्याधिपतिश्चाहं हरिश्चंद्रोऽतिविश्रुतः राजसूयस्य कर्त्ता च वांछितार्थप्रदः सदा ५७ धनेच्छा यदि ते ब्रह्मन्यज्ञार्थं द्विजसत्तम आगंतव्यमयोध्यायां दास्यामि विपुलं धनं ५८ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः १८ व्यास उवाच इति तस्य वचः श्रुत्वा भूपतेः कौशिको मुनिः प्रहस्य प्रत्युवाचेदं हरिश्चंद्रं तदा नृप १ इति श्रीदे॰भा॰न॰स॰ अध्यायः १८ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तु कौशिकेन महात्मना

ह्रतं राज्यं हरिश्चंद्रनृपतेरिदमुच्यते १ राजवाक्यं श्रुत्वा कौशिको यदकरोत्तदाह इति तस्येति प्रहस्येति धार्मिकस्त्वमस्मिंस्तीर्थे न स्नात्वा कथं गंतुमिच्छसीत्यभिप्रायेण हास्यं चकार॰१

तदेवाह राजन्निति २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० मुनीनांसन्निधौराजसूययज्ञेमयेतद्व्रतंकृतमित्यन्वयः ११ १२

राजंस्तीर्थमिदंपुण्यंपावनंपापनाशनं स्नानंकुरुमहाभागपितॄणांतर्पणंतथा २ कालःशुभतमोस्तीहतीर्थेस्नात्वा
विशांपते दानंददस्वशक्त्यात्रपुण्यतीर्थेतिपावने ३ प्राप्यतीर्थंमहापुण्यमस्नात्वायस्तुगच्छति सभवेदात्महाभू
यइतिस्वायंभुवोब्रवीत् ४ तस्मात्तीर्थवरेराजन्कुरुपुण्यंस्वशक्तितः दर्शयिष्यामिमार्गंतेगंतासिनगरंततः ५ आ
गमिष्याम्यहंमार्गदर्शनार्थंत्वयानघ त्वयासहाद्यकाकुत्स्थतवदानेनतोषितः ६ तच्छ्रुत्वावचनंराजामुनेःकपटमंडि
तं वासांस्युत्तार्यविधिवत्स्नातुमभ्याययौनदीं ७ बंधयित्वाहयंवृक्षेमुनिवाक्येनमोहितः अवश्यंभाविियोगेनत
द्दृशस्तुतदाभवत् ८ राजास्नानविधिंकृत्वासंतर्प्यपितृदेवताः विश्वामित्रमुवाचेदंस्वामिन्दानंददामिते ९
यदिच्छसिमहाभागतत्तेदास्यामिसांप्रतं गावोभूमिंहिरण्यंचगजाश्वरथवाहनं १० नादेयंमेकिमप्यास्तिकृतमेत
द्व्रतपुरा राजसूयेमखश्रेष्ठेमुनीनांसन्निधावपि ११ तस्मात्त्वमिहसंप्राप्तस्तीर्थेस्मिन्प्रवरेमुने यत्तेस्तिवांछितंब्रूहि
ददामितववांछितं १२ विश्वामित्रउवाच मयापूर्वंश्रुताराजन्कीर्तिस्तेविपुलाभुवि वसिष्ठेनचसंप्रोक्तादातानास्ति
महीतले १३ हरिश्चंद्रोनृपश्रेष्ठःसूर्यवंशेमहीपतिः तादृशोनृपतिर्दातानभूतोनभविष्यति १४ पृथिव्यांपर
मोदारस्त्रिशंकुतनयोयथा अतस्त्वांप्रार्थयाम्यद्यविवाहोमेस्तिपार्थिव १५ पुत्रस्यचमहाभागतदर्थंदेहिमेधनं
राजोवाच विवाहंकुरुविप्रेंद्रददामिप्रार्थितंतव १६ यदिच्छसिधनंकामंदातातस्यास्मिनिश्चितं व्यासउवाच
इत्युक्तःकौशिकस्तेनवचनात्तत्परोमुनिः १७ उद्भाव्यमायांगांधर्वींपार्थिवायाप्यदर्शयत् कुमारःस्फकुमारश्चकन्या
चदशवार्षिकी १८

१३ १४ १५ मेपुत्रस्यविवाहोस्तीत्यन्वयः १६ १७ १८

१९ २० २१ २२ वेदिमध्यइति अग्निहोत्रशालायांराजातस्मिन्समयेस्थितः तथाचतस्मिन्वेदिमध्येअग्निहोत्रवेदिमध्येदानंदेहीत्यन्वयः
अयंभावः विवाहकार्यार्थेयद्धनंत्वयाप्रतिश्रुतंतदधुनावरवध्वोःपोषणार्थंनयद्विपुलंधनंतद्दानंदेहिअन्यथात्वत्कृतेविवाहेवरवध्वोर्भिक्षाटनप्रसंगेतवाप-

एतयोःकार्यमप्यद्यकर्तव्यंनृपसत्तम राजसूयाधिकंपुण्यंगृहस्थस्यविवाहतः १९ भविष्यतितवाद्यैवविप्रपुत्रविवा
हतः तच्छ्रुत्वावचनंराजामाययातस्यमोहितः २० तथेतिचप्रतिज्ञायनोवाचाल्पंवचस्तथा तेनदर्शितमार्गोसौनगरंप्रतिज
ग्मिवान् २१ विश्वामित्रोपिराजानंवंचयित्वाश्रमंययौ कृतोद्वाहविधिस्तावद्विश्वामित्रोब्रवीन्नृपं २२ वेदिमध्येनृपाद्य
त्वंदेहिदानंयथेप्सितं राजोवाच किंतेभीष्टंद्विजब्रूहिददामिवांछितंकिल २३ अदेयमपिसंसारेयशःकामोस्मिसांप्र
तं व्यर्थंहिजीवितंतस्यविभवंप्राप्ययेनवै २४ नोपार्जितंयशःशुभ्रंपरलोकसुखप्रदं विश्वामित्रउवाच राज्यंदेहि
महाराजवरायसपरिच्छदं २५ गजाश्वरथरत्नाढ्यंवेदीमध्येतिपावने व्यासउवाच मोहितोमाययातस्यश्रुत्वावा
क्यंमुनेर्नृपः २६ दत्तमित्युक्तवान्राज्यमविचार्ययदृच्छया गृहीतमितितंप्राहविश्वामित्रोतिनिष्ठुरः २७ दक्षिणां
देहिराजेंद्रदानयोग्यांमहामने दक्षिणारहितंदानंनिष्फलंमनुरब्रवीत् २८ तस्माद्दानफलायत्वंयथोक्तांदेहिदक्षिणां
इत्युक्तस्तुतदाराजातमुवाचातिविस्मितः २९ ब्रूहिकियद्धनंतुभ्यंदेयंस्वामिन्मयाधुना दक्षिणानिष्क्रयंसाध वद्याव
त्प्रमाणकं ३० दानपूर्त्यैप्रदास्यामिस्वस्थोभवतपोधन विश्वामित्रस्तुतच्छ्रुत्वातमाहमेदिनीपतिं ३१ हेमभारद्वयंसार्द्धं
दक्षिणांदेहिसांप्रतं दास्यामीतिप्रतिश्रुत्यतस्मैराजातिविस्मितः ३२ कीर्तिःस्यादिति राजानुपोषणार्थंधनंब्राह्मणोयंयत्किंचित्प्रार्थयि
ष्यतितदेतस्मैदेयमित्यभिप्रायेणाह किंतेभीष्टमिति ब्राह्मणस्तुसर्वस्वहरणेच्छयावदतिराजन्देहीति २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ हेमभारद्वयं
सार्धमिति आचितस्यदशमोभागोभारस्तथाचार्धभारेणसहितभारद्वयपरिमाणंसुवर्णदक्षिणांदेहीत्यर्थः राजा दास्यामीत्युक्त्वास्वनिकटेधनाभावात्किंमयेदंकृ

तमित्यतिविस्मितइत्यर्थः ३२ तदैवसैनिकाइति येराज्ञासाकंवनेगतास्तेमार्गपत्रंशादितस्ततोगताइत्युक्तंतेसैनिकाराजानंवीक्षमाणाआगताइत्यर्थः ३३
अंतःपुरेरुम्यगारेगतःचिंताग्रस्तःसन् ३४ स्वकृतमनयंस्मरतिकिंमयेति पाटच्चरैस्तस्करैः ३५ ३६ ३७ गृहंस्त्रीपुरं ३८ ३९

तदैवसैनिकास्तस्यवीक्षमाणाःसमागताः दृष्ट्वामहीपतिंव्यग्रंतुष्टुवुस्तेमुदान्विताः ३३ व्यासउवाच श्रुत्वातेषांवचोरा
जानोक्ताकिंचिच्छुभाशुभं चिंतयन्स्वकृतंकर्मययावंतःपुरेततः ३४ किंमयास्वीकृतंदानंसर्वस्वंयत्समर्पितं वंचितोहंद्वि
जेनात्रवनेपाटच्चरैरिव ३५ राज्यंसोपस्करंतस्मैमयासर्वंप्रतिश्रुतं भारद्वयंसुवर्णस्यसार्धंचदक्षिणापुनः ३६ किंकरोमि
मतिर्भ्रष्टानज्ञातंकपटंमुनेः प्रतारितोहंसहसाब्राह्मणेनतपस्विना ३७ नजानेदैवकार्यंवैह्यादैवकिंभविष्यति इतिचिंता
परोराजागृहंप्राप्तोतिविह्वलः ३८ पतिंचिंतापरंदृष्ट्वाराज्ञीपप्रच्छकारणं किंप्रभोविमनाभासिकाचिंताब्रूहिसांप्रतं ३९
वनात्पुत्रःसमायातोराजसूयःकृतःपुरा कस्माच्छोचसिराजेंद्रशोकस्यकारणंवद ४० नारातिर्विद्यतेकोपिबलवान्दु
र्बलोपिवा वरुणोपिसुसंतुष्टःकृतकृत्योसिभूतले ४१ चिंतयाक्षीयतेदेहोनास्तिचिंतासमामृतिः त्यज्यतांनृपशार्दूल
स्वस्थोभवविचक्षण ४२ तन्निशम्यप्रियावाक्यंप्रीतिपूर्वंनराधिपः प्रोवाचकिंचिच्चिंतायाःकारणंचशुभाशुभं ४३
भोजनंनचकारासौचिंताविष्टस्तथानृपः सुप्त्वापिशयनेशुभ्रेलेभेनिद्रांनभूमिपः ४४ प्रातरुत्थायचिंतार्तोप्यावश्यं
ध्यादिकाःक्रियाः करोतिनृपतिस्तावद्विश्वामित्रःसमागतः ४५ क्षत्त्रानिवेदितोराज्ञेमुनिःसर्वस्वहारकः आगत्यो
वाचराजानंप्रणमंतंपुनःपुनः ४६ विश्वामित्रउवाच राजंस्त्यजस्वराज्यंमेदेहिवाचाप्रतिश्रुतं सुवर्णस्पृशराजेंद्रस
त्यवाग्भवसांप्रतं ४७ हरिश्चंद्रउ० स्वामिन्राज्यंतवेदंमेमयादत्तंकिलाधुना त्यक्त्वान्यत्रगमिष्यामिमाचिंतांकुरुकौशि
क ४८

४० ४१ ४२ शुभाशुभंयथाकथंचिदित्यर्थः ४३ ४४ विश्वामित्रोब्राह्मणवेषेनसमागतइत्यर्थः ४५ सुवर्णस्पृशदक्षिणात्वेनप्रतिज्ञातंदे
हीत्यर्थः ४६ ४७ ४८

४९ दानंददामिराज्यदानमधुनाददामिदक्षिणांतुधनप्राप्युत्तरंकालांतरेदास्यामीत्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७

सर्वस्वंममतेब्रह्मन्गृहीतंविधिवद्विभो सुवर्णंदक्षिणांदातुमशक्तोस्म्यधुनाद्विज ४९ दानंददामितेनाथयावन्मेस्या
द्धनागमः पुनश्चेत्कालयोगेनतदादास्यामिदक्षिणां ५० इत्युक्त्वानृपतिःप्राहपुत्रंभार्यांचमाधवीं राज्यमस्मैप्रदत्तंवैमया
वेद्यांसुविस्तरं ५१ हस्त्यश्वरथसंयुक्तंरत्नहेमसमन्वितं त्यक्त्वात्रीणिशरीराणिसर्वंचास्मैसमर्पितं ५२ त्यक्त्वायोध्यां
गमिष्यामिकुत्रचिद्विजनगव्हरे गृह्णात्विदंमुनिःसम्यक्सज्यंसर्वंसमृद्धिमत् ५३ इत्याभाष्यसुतंभार्यांहरिश्चंद्रःस्व
मंदिरात् विनिर्गतःसुधर्मात्मामानयंस्तंद्विजोत्तमं ५४ व्रजंतंभूपतिंवीक्ष्यभार्यापुत्रावुभावपि चिंतातुरौसुदीनास्यौ
जग्मतुःपृष्ठतस्तदा ५५ हाहाकारोमहानासीन्नगरेवीक्ष्यतांस्तथा चक्रुशुःप्राणिनःसर्वेसाकेतपुरवासिनः ५६
हाराजन्किंकृतकर्मकुतःक्लेशःसमागतः वंचितोसिमहाराजविधिनांपंडितेनह ५७ सर्वेवर्णास्तदादुःखमापुस्तंम
हीपतिं विलोक्यभार्ययासार्धंपुत्रेणचमहात्मनां ५८ निनिंदुर्ब्राह्मणंनंतुदुराचारंपुरौकसः धूर्तोयमितिभाषंतोदुः
खार्ताब्राह्मणादयः ५९ निर्गत्यनगरात्तस्माद्विश्वामित्रःक्षितीश्वरं गच्छंतंतमुवाचेदंसमेत्यनिष्ठुरंवचः ६० दक्षिणा
याःसुवर्णंमेदत्वागच्छनराधिप नाहंदास्यामिवाब्रूहिमयात्यक्तंसुवर्णकं ६१ राज्यंगृहाणवासर्वंलोभश्चेन्द्दृदि
वर्तते दत्तंचेन्मन्यसेराजन्देहियत्तत्प्रतिश्रुतं ६२ एवंब्रुवंतंगाधेयंहरिश्चंद्रोमहीपतिः प्रणिपत्यसुदीनात्माकृतांज
लिपुटोब्रवीत् ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः १९ हरिश्चंद्रउवाच आदत्वाते
हिरण्यंवैनकरिष्यामिभोजनं प्रतिज्ञामेमुनिश्रेष्ठविषादंत्यजसुव्रत १

५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ इतिश्रीदे॰ सप्त॰ अध्यायः १९

अर्धाधिकैःपंचचत्वारिंशच्छ्लोकैरतःपरं दक्षिणादानयत्नश्चराज्ञाकृत इतीर्यते १ राजाविश्वामित्रब्राह्मणंप्रतिकिमुक्तवानतदाह अदत्वेति नकरिष्यामिभोजनमिति

अन्नंत्यक्त्वा फलाहारादिना कालंनेष्यामीत्यर्थः १ २ ३ किंचित्कालमिति मासपरिमितंकालमित्यर्थः अग्रेमाससमाप्तावेव ब्राह्मणस्यागमनात् ४
५ ६ ७ वदाधुनेति एवंराज्ञोक्ते मिथ्यावादीराजाजातइति वसिष्ठंजेष्यामीति ब्राह्मणाभिप्रायः ८ ९ १० ग्राहकमिति अस्यामयोध्यायां यदिकश्चि
द्ग्राहकःस्यात्तर्हि तंपश्यनोचेदहंवाराणस्यांगत्वा सर्वान्मौल्येनदत्वा दासभावंगमिष्यामितदात्वंकांचनंगृहाणाथच संतुष्टोभवेतिपिंडितोर्थः ११ भूधरेति-

सूर्यवंशसमुद्भूतःक्षत्रियोहंमहीपतिः राजसूयस्य यज्ञस्य कर्तावांछितदोनृषु २ कथंकरोमिनाकारंस्वामिन्दत्ताय
इच्छया अवश्यमेवदातव्यमृणंमेद्विजसत्तम ३ स्वस्थोभवप्रदास्यामिस्कवर्णंमनसेप्सितं कंचित्कालंप्रतीक्षस्वयाव
त्प्राप्स्यास्म्यहंधनं ४ विश्वामित्रउवाच कुतस्तेभविताराजन्धनप्राप्तिरतःपरं गतंराज्यंतथाकोशोबलंचैवार्थसा-
धनं ५ वृथाशातेमहीपालधनार्थेकिंकरोम्यहं निर्धनंत्वांचलोभेनपीडयामिकथंनृप ६ तस्मात्कथयभूपालनदास्या
मीतिसांप्रतं त्यक्त्वाशांमहतींकामंगच्छाम्यहमतःपरं ७ व्यासउवाच गच्छन्वाक्यमिदंश्रुत्वाब्राह्मणस्यनृभूपतिः
प्रत्युवाचमुनिंब्रह्मन्धैर्यंकुरुददाम्यहं ८ गच्छन्वाक्यमिदंश्रुत्वाब्राह्मणस्यनृभूपतिः प्रत्युवाचमुनिंब्रह्मन्धैर्यंकु
रुददाम्यहं ९ ममदेहोस्तिभार्यायाःपुत्रस्यचत्वनामशः क्रीत्वादेहंतुतंनूनमृणंदास्यामितेद्विज १० ग्राहकंपश्यवि
प्रेंद्रवाराणस्यांपुरिप्रभो दासभावंगमिष्यामिसदारोहंसपुत्रकः ११ गृहाणकांचनंपूर्णंसार्धभारद्वयंमुने मौल्येनद
त्वासर्वान्नःसंतुष्टोभवभूधर १२ इतिब्रुवन्जगामाथसहपत्न्यासुतान्वितः उमयाकांतयासार्धंयत्रास्तेशंकरःस्वयं
१३ तांदृष्ट्वाचपुरींरम्यांमनसोल्हादकारिणीं उवाचसकृतार्थोस्मिपुरींपश्यन्सुवर्चसं १४ ततोभागीरथींप्राप्य-
स्नात्वादेवादितर्पणं देवार्चनंचनिर्वृत्यकृतवान्दिग्विलोकनं १५

ब्राह्मणसंबोधनं १२ उमयापराशक्त्यासहितो यत्रकाश्यांशंकर
स्तिष्ठतितस्यांकाश्यांजगामेत्यर्थः १३ १४ दिग्विलोकनंकेनमार्गेणगंतव्यमितिसमंतादवलोकितवानित्यर्थः १५

नैषामनुष्यभुक्तेति यदीयंपुरीमनुष्येणभुक्तापालितास्यात्त दामामकिंचित्करंमौल्यंदत्वाकोपिनग्रहीष्यतिपरंतुनथानाकिंतुशूलपाणेः सर्वेश्वरस्यशि
वस्यपरिग्रहोस्तितेनपालितास्तिनतःसर्वेश्वरःशिवोमामकिंचित्करमपिमौल्यंदत्वाग्रहीष्यतीत्यभिप्रायेणकाश्यांजगामेतिभावः १६ १७ १८ १९ २०
पूर्णःसमासइति यस्त्वयादक्षिणादानेप्रतिज्ञातोमासोमासांतेदक्षिणांदास्यामीतिसमासःपूर्णइत्यर्थः तस्यनिमित्तंमासांतेदक्षिणांदास्यामीतिप्रतिज्ञारूपं
२१ २२ २३ २४ कुतःपुष्टानिमित्राणीति येभ्योधनंगृहीत्वास्मैब्राह्मणायदक्षिणांदास्यामितादृशानिपुष्टानिसंपन्नानिममभित्राणिअत्रकाश्यांकुतः

प्रविश्यवसुधापालोदिव्यांवाराणसींपुरीं नैषामनुष्यभुक्तेतिशूलपाणेःपरिग्रहः १६ जगामपद्भ्यांदुःखार्तःसहपत्न्यास
माकुलः पुरींप्रविश्यसनृपोविश्वासमकरोत्तदा १७ ददृशेऽथमुनिश्रेष्ठंब्राह्मणंदक्षिणार्थिनं तंदृष्ट्वासमनुप्राप्तंविनयावनतो
भवत् १८ माहचैवांजलिंकृत्वाहरिश्चंद्रोमहामुनिं इमेप्राणाःसुतश्चायंप्रियापत्नीमुनेनम १९ येननेकृत्यमस्त्याशुगृ
हाणार्घ्यंद्विजोत्तम यच्चान्यत्कार्यमस्माभिस्तन्ममाख्यातुमर्हसि २० विश्वामित्रउ॰ पूर्णःसमासोभद्रंतेदीयतांममदक्षिणा
पूर्वंतस्यनिमित्तंहिस्मर्यतेस्ववचोयदि २१ राजोवाच ब्रह्मन्नाद्यापिसंपूर्णोमासोज्ञानतपोबल तिष्ठत्येकदिनार्धंयत्तत्प्र
तीक्षस्वनापरं २२ विश्वामित्रउ॰ एवमस्तुमहाराजआगमिष्याम्यहंपुनः शापंतवप्रदास्यामिनंचेदद्यप्रयच्छसि २३
इत्युक्त्वाथययौविप्रोराजाचाचिंतयत्तदा कथमस्मैप्रयच्छामिदक्षिणायाप्रतिश्रुता २४ कुतःपुष्टानिमित्राणिकुत्रार्थः
सांप्रतंमम प्रतिग्रहःप्रदुष्टोमेतत्रयाच्ञाकथंभवेत् २५ राज्ञांवृत्तित्रयंप्रोक्तंधर्मशास्त्रेषुनिश्चितं यदिप्राणान्विमुंचामि
ह्यप्रदायचदक्षिणां २६ ब्रह्मस्वहाकृमिःपापोभविष्याम्यधमाधमः अथवाप्रेततांयास्येवरएवात्मविक्रयः २७ संतिनैवसंतीत्यर्थः

२५ प्रतिग्रहःकुतोदुष्ट इत्यत्राह राज्ञांवृत्तित्रयमिति दानाध्ययनयजनरूपंनतुतत्रप्रतिग्रहोस्तितस्मादित्यर्थः ननुद्रव्याभावेतथैवस्थीयतांयन्मुनिःकरिष्यतितत्करोतु
तिचेत्तथैवावस्थानेयदिप्राणान्विमुंचामिममभरणंस्यात्तदाब्रह्मस्वहरणात्पापात्कृमिर्भविष्याम्यथवाप्रेततांपिशाचत्वंयास्यामितदपेक्षयात्मविक्रयःकर्तव्य इदमेववरमित्याह
यदिप्राणानिति २६ २७

२८ २९ नातःपरतरमिति अश्वमेधसहस्राच्च सत्यमेकं विशिष्यते इति स्मृतेः ३० ३१ सत्यं पालनायानृतं पातनाय नरकपातनायेत्यर्थः ३२ शताश्वमेधानिति पार्थिवो ययातिर्नृपः सकृदसत्यवचनादसत्यभाषणात्स्वर्गाच्च्युतः पतित इत्यन्वयः इयं कथा पुराणेषु प्रसिद्धा ३३ वंशवृद्धिकरश्चायमिति यत्त्वं मां बोधयसि दक्षिणादेयेति तत्र मदीयत्वेन प्राणिद्वयमेवावशिष्टं पुत्रो भार्या चेति तत्र पुत्रो वंशवृद्धिकरत्वान्न देय इति शास्त्राज्ज्ञास्ति तथैव भार्या

सूत उवाच राजानं व्याकुलं दीनं चिंतयानमधोमुखं प्रत्युवाच तदा पत्नी बाष्पगद्गदया गिरा २८ त्यज चिंतां महाराज स्वधर्ममनुपालय प्रेतवद्वर्जनीयो हि नरः सत्यबहिष्कृतः २९ नातः परतरं धर्मं वदंति पुरुषस्य च यादृशं पुरुषव्याघ्र स्वसत्यस्यानुपालनं ३० अग्निहोत्रमधीतं च दानाद्याः सकलाः क्रियाः भवंति तस्य वै फल्यं वाक्यं यस्यानृतं भवेत् ३१ सत्यमत्यंतमुदितं धर्मशास्त्रेषु धीमतां तारणायानृतं तद्वत्पतनाया कृतात्मनां ३२ शताश्वमेधनाहृत्य राजसूयं च पार्थिवः कृत्वा राजा स कृत्स्वर्गादसत्यवचनाच्च्युतः ३३ राजोवाच वंशवृद्धिकरश्चायं पुत्रस्तिष्ठति बालकः उच्यतां वक्तुकामासि यद्वाक्यं गजगामिनि ३४ पत्न्युवाच राजन्माभूदसत्यं ते पुंसां पुत्रफलाः स्त्रियः तन्मां प्रदाय वित्तेन देहि विप्राय दक्षिणां ३५ सूत उवाच एतद्वाक्यमुपश्रुत्य ययौ मोहं महीपतिः प्रतिलभ्य च संज्ञां वै विललाप ति दुःखितः ३६ महद्दुःखमिदं भद्रे यत्त्वमेवं ब्रवीषि मे किं न वस्मितसंलापा मम पापस्य विस्मृताः ३७ हाहा त्वया कथं योग्यं वक्तुमेतच्छुचिस्मिते दुर्वाच्यमेतद्वचनं कथं वदसि भामिनि ३८ इत्युक्त्वा नृपतिः श्रेष्ठो न धीरो दारविक्रये निपपात महीपृष्ठे मूर्च्छयाति परिप्लुतः ३९

पि न विक्रेतव्येति ततश्च किं कर्तव्यं मया कथं वा दक्षिणा देयेत्युच्यतां त्वया तद्वाक्यं यतस्त्वं वक्तुकामासि बोधकवाक्यं वक्तुकामासि तत इत्यर्थः इत्थं संकटे किं कर्तव्यं मयेति त्वमेव वदेत्यभिप्रायः ३४ पुत्रफला इति पुत्रे जाते स्त्रीणां फलं नास्तीत्यर्थः ३५ ३६ तव स्मितसंलापाः प्रेम्णा हास्यभाषणानि किं मम विस्मृतानि भवंति यत्त्वदुक्तमेतदहं करिष्यामीति मन्यसे इत्यर्थः ३७ ७ ७

४० शरणोचितोमहास्तरणयुक्तगृहोचितः ४१ ४२ हेदैवेतिविधेःसंबोधनं ४३ ४४ ४५ अग्रेमांतभागेमेजिह्वाशुष्यतीत्यन्वयः

शयानंभुवितंदृष्ट्वामूर्च्छयापिमहीपतिं उवाचेदंसुकरुणंराजपुत्रीसुदुःखिता ४० हामहाराजकस्येदमपध्याना दुपागतं यस्त्वंनिपतितोभूमौरंकवच्छरणोचितः ४१ येनैवकोटिशोवित्तंविप्राणामपवर्जितं सएवपृथिवीनाथोभुवि स्वपितिमेपतिः ४२ हाकष्टंकिंतवानेनकृतंदैवमहीक्षिता यदिंद्रोपेंद्रतुल्योयंनीतःपापामिमांदशां ४३ इत्युक्त्वासा पिसुश्रोणिमूर्च्छितानिपपातह भर्तुर्दुःखमहाभारेणासह्येनातिपीडिता ४४ शिशुर्दृष्ट्वाक्षुधाविष्टःप्राहवाक्यं सुदुःखितः ताततातप्रदेह्यन्नंमातर्मेदेहिभोजनं ४५ क्षुन्मेबलवतीजाताजिह्वाग्रेमेतिशुष्यति इतिश्रीदेवीभा गवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानेविंशोऽध्यायः २० एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोविश्वामित्रोमहातपाः अंत केनसमःक्रुद्धोधनस्वंयाचितुंतदा १ तमालोक्यहरिश्चंद्रःपपातभुविमूर्च्छितः सवारिणातमभ्युक्ष्यराजानमिद मब्रवीत् २ उत्तिष्ठोत्तिष्ठराजेंद्रत्वांददस्वेष्टदक्षिणां ऋणंधारयतांदुःखमहन्यहनिवर्धते ३ आप्यायमानःसतदा हिमशीतेनवारिणा अवाप्यचेतनांराजाविश्वामित्रमवेक्ष्यच ४ पुनर्मोहंसमापेदेत्वथक्रोधंययौमुनिः समाश्वास्य चराजानंवाक्यमाहद्विजोत्तमः ५ विश्वामित्रउवाच दीयतांदक्षिणासामेयदिधैर्यमवेक्ष्यसे सत्येनार्कःप्रतपति सत्येतिष्ठतिमेदिनी ६ सत्येचोक्तःपरोधर्मःस्वर्गःसत्येप्रतिष्ठितः अश्वमेधसहस्रंतुसत्यंचतुलयाधृतं ७ अश्वमे धसहस्राद्धिसत्यमेकंविशिष्यते अथवाकिंममैतेनप्रोक्तेनास्तिप्रयोजनं ८ मदीयांदक्षिणांराजन्नदास्यतिभवा न्यदि अस्ताचलगतेत्वर्केशप्स्यामित्वामतोध्रुवं ९

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेगौडपादानुसारिव्याख्यानेसप्तमस्कंधेविंशोऽध्यायः

२० सप्तविंशतिपद्यैस्तुहरिश्चंद्रेणभूभृता महाञ्छोकःकृतइतिकथानकमिहोच्यते १ इत्थंशिशुभार्याभाषणानंतरंजातंवृत्तमाह एतस्मिन्नंतरेइति २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

अवनेर्दक्षिणादानेन सत्यरक्षणे दुःखीभूत इत्यन्वयः १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ यदित्वयाराज्ञामित्थंधर्मइत्यु
च्यतेतर्हि ब्राह्मणानामपिपरपीडाकरणाभाव एवधर्म इत्यर्थादुक्तमेव भवतितथाच कालवशाद्ब्राह्मणैस्त्वदुपद्रव कर्तृभिर्यथास्वधर्मस्त्यक्तस्तथात्वयाकिमितिन

इत्युक्त्वासययौविप्रोराजाचासीद्भयातुरः दुःखीभूतोवनेनिःस्वोनृशंसधनिनार्दितः १० सूतउवाच एतस्मिन्नंतरेतत्र
ब्राह्मणोवेदपारगः ब्राह्मणैर्बहुभिःसार्धंनिर्ययौस्वगृहाद्बहिः ११ ततोराज्ञीतुतंदृष्ट्वाआयांतंतापसंस्थितं उवाचवाक्यंरा
जानंधर्मार्थसहितंतदा १२ त्रयाणामपिवर्णानांपिताब्राह्मणउच्यते पितृद्रव्यंहिपुत्रेणग्रहीतव्यंनसंशयः १३ तस्माद्यंप्रा
र्थनीयोधनार्थमितिमेमतिः राजोवाच नाहंप्रतिग्रहंकांक्षेक्षत्रियोहंक्रमध्यमे १४ याचनंखलुविप्राणांक्षत्रियाणांनवि
द्यते गुरुर्हिविप्रोवर्णानांपूजनीयोस्तिसर्वदा १५ तस्माद्गुरुर्नयाच्यःस्यात्क्षत्रियाणांविशेषतः यजनाध्ययनंदानंक्ष
त्रियस्यविधीयते १६ शरणागतानामभयंप्रजानांप्रतिपालनं नचाप्येवंतुवक्तव्यंदेहीतिकृपणंवचः १७ ददामीत्येवमेदे
वित्हृदयेनिहितंवचः अर्जितंकुत्रचिद्द्रव्यंब्राह्मणायददाम्यहं १८ पत्न्युवाच कालःसमविषमकरःपरिभवसन्मान
मानदःकालः कालःकरोतिपुरुषंदातारंयाचितारंच १९ विप्रेणविदुषाराजाक्रुद्धेनातिबलीयसा राज्यान्निरस्तःसौ
रव्याच्चपश्यकालस्यचेष्टितं २० राजोवाच असिनातीक्ष्णधारेणवरंजिव्हाद्विधाकृता नतुमानंपरित्यज्यदेहिदेहीति
भाषितं २१ क्षत्रियोहंमहाभागेनयाचेकिंचिदप्यहं ददामिवाहंनित्यंहिभुजवीर्यार्जितंधनं २२ पत्न्युवाच यदितेहिम
हाराजयाचितुंनक्षमंमनः अहंतुन्यापतोदत्तादेवैरपिसवासवैः २३ अहंशास्याचयत्याचरक्ष्यान्नैवमहाद्युते मन्मौल्यं
संगृहीत्वाथगुर्वर्थःसंप्रदीयतां २४ त्यज्यत इत्यभिप्रायेणाह कालःसमविषमकरइति न्यूनाधिककरइत्यर्थः १९ तदेवोपपादयति विप्रेणेति
२० नतुमानमिति मानंक्षत्रियोस्मीत्यभिमानं यद्वामानंशास्त्ररूपंप्रमाणं भाषितंकरिष्यामीतिशेषः २१ ददामिवाहंददाम्येवाहंनतुगृह्णामीत्यर्थः २२ २३ २४

२५ नीचत्वमुपयास्यसीत्यतःपूर्वंनोचेदितिशेषः २६ ब्राह्मणार्थमेतादृशायोग्यकरणेनिंदापिनभविष्यतीत्याह नद्यूतहेतोरिति २७ इतिश्रीदेवीभागव
ततिलकेसप्तमस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ चतुर्भिरधिकैःपंचाशद्भिःपद्यैस्तुभूभृता विक्रीतानिजपत्नीतिकथानकमिहोच्यते १ इत्थंस्वविक्रयेभार्ययाप्रेर्य-

एतद्वाक्यमुपश्रुत्यहरिश्चंद्रोमहीपतिः कष्टंकष्टमितिप्रोच्यविललापातिदुःखितः २५ भार्याचभूयःप्राहेदंक्रियतांव
चनंमम विप्रशापाग्निदग्धत्वान्नीचत्वमुपयास्यसि २६ नद्यूतहेतोर्नचमद्यहेतोर्नराज्यहेतोर्नचभोगहेतोः ददस्वगुर्वर्थ
मतोमयात्वंसत्यव्रतत्वंसफलंकुरुष्व २७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानेएकविंशोऽ
ध्यायः २१ सूतउवाच सतथानोद्यमानस्तुराजापत्न्याःपुनःपुनः प्राहभद्रेकरोम्येषविक्रयंतेसुनिर्घृणः १ नृ
शंसैरपियत्कर्तुंनशक्यंतत्करोम्यहं यदितेभ्राजतेवाणीवक्तुमीदृक्सुनिष्ठुरं २ एवमुक्त्वाततोराजागत्वानगर-
मातुरः अवतार्यतदारंगेतांभार्यांनृपसत्तमः ३ बाष्पगद्गदकंठस्तुततोवचनमब्रवीत् भोभोनागरिकाःसर्वेशृणु
ध्वंवचनंमम ४ कस्यचिद्यदिकार्यंस्याद्दास्याप्राणेष्टयामम सब्रवीतुत्वरायुक्तोयावत्त्वंधारयाम्यहं ५ तेब्रुवन्पंडि
ताःकस्त्वंपत्नींविक्रेतुमागतः राजोवाच किंमांपृच्छथकस्त्वंभोनृशंसोऽहममानुषः ६ राक्षसोवास्मिकठिनस्त
तःपापंकरोम्यहं सूतउवाच तंशब्दंसहसाश्रुत्वाकौशिकोविप्ररूपधृक् ७ वृद्धरूपंसमास्थायहरिश्चंद्रमभाषत
समर्पयस्वमेदासीमहंक्रेताधनप्रदः ८ अस्तिमेवित्तमतुलंसुकुमारीचमेप्रिया गृहकर्मनशक्नोतिकर्तुमस्मात्प्रयच्छ
मे ९ अहंगृह्णामिदासींतुकतिदास्यामितेधनं एवमुक्तेतुविप्रेणहरिश्चंद्रस्यभूपतेः १० माणोनृपःकिमकरोत्तदाह सतयेति

१ २ रंगेराजमार्गे ३ ४ यावदहंस्त्वंधनंधारयामिवदामितद्दातुंयस्यशक्तिःसब्रवीत्वित्यर्थः ५ भोकस्त्वमितिकिमापृच्छथाहंनृशंसःक्रूरोस्मी
त्यन्वयः ६ ७ ८ अस्मात्कारणादित्यर्थः ९ १० छ छ छ

राजादुःखातुरोनवदतीत्यालोच्यस्वयमेवब्राह्मणआह कर्मणश्चेति तवयोषितःकर्मणोवयोरूपशीलानांचानुरूपमित्यन्वयः ११ १२ स्त्रियोमौल्यंस्फ
वर्णस्यकोटिःपुंसस्तुस्फवर्णस्यार्बुदंदशकोटयोमौल्यमित्यर्थः १३ स्त्रियोद्वात्रिंशल्लक्षणानितुविराटपर्वणिद्रौपदीवर्णनेस्पष्टानि पुरुषस्यद्वात्रिंशल्लक्ष

विदीर्णंतुमनोदुःखान्नचैनंकिंचिदब्रवीत् विप्रउवाच कर्मणश्चवयोरूपशीलानांतवयोषितः ११ अनुरूपमिदंवित्तंगृ
हाणार्पयमेबलाम् धर्मशास्त्रेषुयद्दृष्टंस्त्रियोमौल्यंनरस्यच १२ द्वात्रिंशल्लक्षणोपेतादक्षाशीलगुणान्विता कोटिमौल्यंस्फ
वर्णस्यस्त्रियःपुंसस्तथार्बुदं १३ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यहरिश्चंद्रोमहीपतिः दुःखेनमहताविष्टोनचैनंकिंचिदब्रवीत् १४
ततःसविप्रोनृपतेःपुरतोवल्कलोपरि धनंनिधायकेशेषुधृत्वाराज्ञीमकर्षयत् १५ राज्युवाच मुंचमुंचार्यमांसाधो याव
त्पश्याम्यहंसुतं दुर्लभंदर्शनंविप्रपुनरस्यभविष्यति १६ पश्येहपुत्रमामेवंमातरंदास्यतांगतां मांमास्प्राक्षीराजपु
त्रनस्पृश्याहंत्वयाधुना १७ ततःसबालःसहसाहस्त्वाकृष्टांतुमातरं समभ्यधावदंबेतिवदन्साश्रुविलोचनः १८ ह
स्तेवस्त्रंसमाकर्षन्काकपक्षधरःस्खलन् तमागतंद्विजःक्रोधाद्बालमभ्याहनत्तदा १९ वदंस्तथापिसोंबेतिनैवमुंच
तिमातरं राज्युवाच प्रसादंकुरुमेनाथक्रीणीष्वेमंहिबालकं २० क्रीतापिनाहंभविताविनैनंकार्यसाधिका इत्थंममा
ल्पभाग्यायाःप्रसादंकुरुमेप्रभो २१ ब्राह्मणउवाच गृह्यतांवित्तमेतत्तेदीयतांममबालकः स्त्रीपुंसोर्धर्मशास्त्रज्ञैः
कृतमेवहिवेतनं २२ शतंसहस्रंलक्षंचकोटिमौल्यंतथापरैः द्वात्रिंशल्लक्षणोपेतादक्षाशीलगुणान्विता २३ कोटिमौल्यं
स्त्रियःप्रोक्तंपुरुषस्यतथार्बुदं सूतउवाच तथैवतस्यतद्वित्तंपुरःक्षिप्तंपटेपुनः २४ णानितुकाशीखंडे११ध्यायेस्पष्टानि १४ १५

१६ राज्ञीपुत्रंवदति पश्येहेति मांमास्प्राक्षीःस्पर्शंमाकार्षीरित्यर्थः अहमधुनादास्यतांगतात्वयाराजपुत्रेणनस्पृश्याभवामीत्यर्थः १७ १८ काकपक्षधरःक
र्णद्वयोपरिचूडाकाकपक्षः २१ २२ शतंसहस्रमितिगुणतारतम्येनमौल्यतारतम्यं २३ २४ छ छ छ

२५ २६ २७ २८ वियुक्तेति वृक्षस्यच्छायाजडापिवृक्षंनजहातिनथासतिनद्वितीयंनित्यसंयुक्तामममकथमद्यमयावियुक्ताजातेत्यर्थः २९ परस्परं

प्रगृह्यबालकंमात्रासहैकस्थमबंधयत् प्रतस्थेसगृहंक्षिप्रंतयासहमुदान्वितः २५ प्रदक्षिणांतुसाकृत्वाराजा
नुभ्यांप्रणतास्थिता बाष्पपर्याकुलादीनाविदंवचनमब्रवीत् २६ यदिदत्तंयदिहुतंब्राह्मणास्तर्पितायदि तेनपु
ण्येनमेभर्ताहरिश्चंद्रोस्तुवैपुनः २७ पादयोःपतितांदृष्ट्वाप्राणेभ्योपिगरीयसीं हाहेतिचवदन्राजाविललापाकुलें
द्रियः २८ वियुक्तेयंकथंजातासत्यशीलगुणान्विता वृक्षच्छायापिवृक्षंतंनजहातिकदाचन २९ एवंभार्यांवदि
त्वाथसत्संबंद्धंपरस्परं पुत्रंचतमुवाचेदंमांत्वंहित्वाकयास्यसि ३० कांदिशंप्रतियास्यामिकोमेदुःखंनिवारयेत्
राज्यत्यागेनमेदुःखंवनवासेनमेद्विज ३१ यत्पुत्रेणवियोगोमेएवमाहसभूपतिः सद्भर्तृभोग्याहिसदालोकेभा
र्याभवंतिहि ३२ मयात्यक्तासिकल्याणिदुःखेनविनियोजिता इक्ष्वाकुवंशसंभूतंसर्वराज्यसुखोचितं ३३
मामीदृशंपतिंप्राप्यदासीभावंगताह्यसि ईदृशेमज्जमानंमांसुमहच्छोकसागरे ३४ कोमामुद्धरतेदेवीपौरा
णाख्यानविस्तरैः सूतउवाच पश्यतस्तस्यराजर्षेःकशाघातैःसुदारुणैः ३५ घातयित्वातुविप्रेशोनेतुंस
मुपचक्रमे नीयमानौतुतौदृष्ट्वाभार्यापुत्रौसपार्थिवः ३६ विललापातिदुःखार्तोनिश्वस्योष्णंपुनःपुनः यांनवा
युर्नवादित्योनचंद्रोनपृथग्जनाः ३७ दृष्टवंतःपुरापत्नींसेयंदासीत्वमागता सूर्यवंशप्रसूतोयंसुकुमारकरांगु
लिः ३८ संप्राप्तोविक्रयंबालोधिङ्मामस्तुसुदुर्मतिं हाप्रियेहाशिशोवत्समममानार्यस्यदुर्नयः ३९ दैवाधीन
दशांप्राप्तोनमृतोस्मितथापिधिक् सूतउ॰ एवंविलपतोराज्ञोग्रेविप्रोंतरधीयत ४० मात्रासंबंधंपुत्रमप्याह एवंभार्यांवदित्वेति

३० पुत्रमुक्त्वाब्राह्मणंवदतिकांदिशामिति ३१ पुनर्भार्यांवदति सद्भर्तृभोग्याइति ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

४१ अत्रांतरेविश्वामित्रेणागत्य दृष्टंपुत्रभार्याविक्रयेणराज्य दानदक्षिणात्वनेनराज्ञासंपादितातत:परंकेनोपायेनेमंराजानंधर्मात्प्रच्युतंकरिष्यामीति
विमृश्ययदष्टमाध्यायांतेप्रथमंराज्ञोक्तं धनेच्छायदितेब्रह्मन्यज्ञार्थंद्विजसत्तम आगंतव्यमयोध्यायांदास्यामिविपुलंधनमितितद्वाक्यंस्मृत्वातांयज्ञस्यदक्षि
णांराज्ञाप्रतिज्ञातांविश्वामित्रोयाचते यात्वयोक्तेति तत्रयद्यपिराज्ञाराजसूयेतिनामनगृहीतंकिंतुसामान्ययज्ञस्यतथापिराजसूययज्ञस्यैवदक्षिणांग्रही
ष्यामिसएवममाभिमतोनोचेत्सत्यंत्यजेतिब्राह्मणाभिमान: ४२ पुत्रभार्याविक्रयेणसार्द्धहेमभारद्वयाधिकंधनंयल्लब्धंतत्पुरस्कृत्यराजोवाच गृ

वृक्षगेहादिभिस्तुंगैस्तावादायत्वरान्वित: अत्रांतरेमुनिश्रेष्ठस्त्वाजगाममहातपा: ४१ सशिष्य:कौशिकेंद्रोसौ
निष्ठुर:क्रूरदर्शन: विश्वामित्रउवाच यात्वयोक्तापुराराजन्राजसूयस्यदक्षिणा ४२ तांददस्वमहाबाहोयदिसत्यं
पुरस्कृतं हरिश्चंद्रउवाच नमस्करोमिराजर्षेगृहाणेमांस्वदक्षिणां ४३ राजसूयस्ययागस्ययामयोक्तापुरानघ
विश्वामित्रउवाच कुतोलब्धमिदंद्रव्यंदक्षिणार्थंप्रदीयते ४४ एतदाचक्ष्वराजेंद्रयथाद्रव्यंत्वयार्जितं राजोवाच
किमनेनमहाभागकथितेनतवानघ ४५ शोकस्तुवर्धतेविप्रश्रुतेनानेनसुव्रत ऋषिरुवाच अशस्तंनैवगृ
ण्हामिशस्तमेवप्रयच्छमे ४६ द्रव्यस्यागमनंराजन्कथयस्वयथातथं राजोवाच मयादेवीसुताभार्याविक्रीताकोटिसम्मितै: ४७ निष्कै:पुत्रोरोहितारव्योविक्रीतोर्बुदसंख्यया विप्रेकादशकोट्यस्त्वंसुवर्णस्यगृहाणमे ४८ सूतउ० तद्वित्तंसल्पमालक्ष्यदारविक्रयसंभवं शोकाभिभूतंराजानंकुपित:कौशिकोब्रवीत् ४९ ऋषिरुवाच रा
जसूयस्ययज्ञस्यनैषाभवतिदक्षिणा अन्यदुत्पादयक्षिप्रंसंपूर्णायेनसाभवेत् ५० क्षत्रबंधोममेमांत्वंसदृशीयंदिद
क्षिणां मन्यसेतर्हितत्क्षिप्रंपश्यत्वंमेपरंबलं ५१

हाणेमांदक्षिणामिति अस्मिंद्रव्येराज्यदानदक्षिणांसार्द्धभारद्वयपरिमितांगृहाणावशिष्टं
द्रव्यंयज्ञस्यदक्षिणांगृहाणेत्यर्थ: ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ममयथाज्ञानंतपोबलंवर्ततेतथात्वंप्रथमंपश्यपश्चादुत्तमपात्रयो

ग्यांयज्ञदक्षिणांदेहिनेदृशीमत्यांदरिद्रकर्तृकयज्ञयोग्यांदक्षिणांग्रहीष्यामीत्यभिप्रायेणब्राह्मणआह क्षत्रबंधोइति ५१ ५२ ५३ नोत्तरमित्युत्तरं मर्यादानकर्तव्येत्यर्थः ५४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ अष्टात्रिंशन्महाश्लोकेहरिश्चंद्रोहिभूपतिः चांडालेनक्रयक्री तइतिसम्यग्यथोच्यते १ तदादायेति राज्यदानदक्षिणाभूतंसार्द्धहेमभारद्वयपरिमितंधनंगृहीत्वाययावित्यन्वयः १ २ मयाप्रेतेनशवभूतेनातिपापि

तपसोस्यस्कृतमस्यब्राह्मणस्यामलस्यच मत्प्रभावस्यचोग्रस्यशुद्धस्याध्ययनस्यच ५२ राजोवाच अन्यद्दास्यामि भगवन्कालःकश्चित्प्रतीक्ष्यतां अधुनैवास्तिविक्रीतापत्नीपुत्रश्चबालकः ५३ विश्वामित्रउवाच चतुर्भागःस्थितोयोयंदि वसस्यनराधिप एषएवप्रतीक्ष्योमेवक्तव्यंनोत्तरंत्वया ५४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ व्यासउवाच तमेवमुक्त्वाराजानंनिर्घृणंनिष्ठुरंवचः तदादायधनंपूर्णंकुपितःकौशिकोययौ १ विश्वामित्रेगते राजाततःशोकमुपागतः श्वासोच्छ्वासंमुहुःकृत्वाप्रोवाचोच्चैरधोमुखः २ वित्तक्रीतेनयस्यार्तिर्मयाप्रेतेनगच्छति सब्रवीतुत्वराद्युक्तोयामेतिष्ठतिभास्करे ३ अथाजगामत्वरितोधर्मश्चांडालरूपधृक् दुर्गंधोविकृतोरूक्षःश्मश्रुलोदं तुरोघृणी ४ कृष्णोलंबोदरःस्निग्धःकरालःपुरुषाधमः हस्तजर्जरयष्टिश्चशवमाल्यैरलंकृतः ५ चांडालउ॰ अहंगृण्हामिदासत्वेभृत्यार्थःस्नुमहान्मम क्षिप्रमाचक्ष्वमोल्यंकिमेतत्तेसंप्रदीयते ६ व्यासउवाच तंतादृशमुग्रा लक्ष्यक्रूरदृष्टिस्तुनिर्घृणं वदंतमतिदुःशीलंकस्त्वमित्याहपार्थिवः ७ चांडालउवाच चांडालोहमिहख्यातःप्रवीरेति नृपोत्तम शासनेसर्वदातिष्ठमृतचैलापहारकः ८

नावित्तक्रीतेनयस्यार्तिःपीडागच्छतिमयाक्रीतेनयस्योपकारोभवतिसपुरुषस्त्वरायु क्तोममम्मोल्यंब्रवीतु चतुर्थेयामेद्यापिभास्करस्तिष्ठतिनततोभास्करास्तानंतरंममद्रव्यस्योपयोगाभावइतिभावः ३ धर्मइति हरिश्चंद्रपरीक्षार्थंचांडालरूपेण धर्मोप्यागतइत्यर्थः ४ ५ भृत्यार्थोभृत्यप्रयोजनंममसिद्धंभवतीत्यर्थः ६ ७ प्रवीरेतिनाम्नाविख्यातः ८ ७ ७

९ उत्तमस्येति तवाधमस्यगृहेममोत्तमस्यधर्मोनचलिष्यतीत्यर्थः १० एवमेवेति यद्येवंतवमनसिवर्ततेतर्हियोवाकोवामांगृण्हात्विति सामान्य-
तःकिमित्यसत्यमुक्तंब्राह्मणएवमांगृण्हात्विति किमितिनत्वयोक्तंतस्मादेवमेवासत्यभाषणरूपएवाधर्मस्त्वयाकथितःकिमित्यर्थः ममाग्रतोविचार्यवि-

एवमुक्तस्तदाराजावचनंचेदमब्रवीत् ब्राह्मणःक्षत्रियोवापिगृण्हात्वितिमतिर्मम ९ उत्तमस्योत्तमोधर्मोमध्यम
स्यचमध्यमः अधमस्याधमश्चैवइतिप्राहुर्मनीषिणः १० चांडालउवाच एवमेवत्वयाधर्मःकथितोनृपसत्तम अविचा
र्यत्वयाराजन्नधुनोक्तंममाग्रतः ११ विचारयित्वायोब्रूतेसोभीष्टंलभतेनरः सामान्यमेवतस्योक्तमविचार्यत्वयानघ १२
यदिसत्यंप्रमाणंतेगृहीतोसिनसंशयः हरिश्चंद्रउवाच असत्यान्नरकेगच्छेत्सद्यःक्रूरेनराधमः १३ ततश्चांडालता
साध्वीनवरामेत्यसत्यता व्यासउवाच तस्यैवंवदतःप्राप्तोविश्वामित्रस्तपोनिधिः १४ क्रोधामर्षविवृत्ताक्षःप्राहचे
दंनराधिपं चांडालोयमनुस्थंतेदातुंवित्तमुपस्थितः १५ कस्मान्नदीयतेमह्यमशेषायज्ञदक्षिणा राजोवाच भ
गवन्सूर्यवंशोत्थमात्मानंवेद्मिकौशिक १६ कथंचांडालदासत्वंगमिष्येवित्तकामतः विश्वामित्रउवाच यदिचांडाल
वित्तंत्वमात्मविक्रयजंमम १७ नप्रदास्यसिचेत्तर्हिशप्स्यामित्वामसंशयं चांडालादथवाविप्राद्देहिमेदक्षिणाधनं
१८ विनाचांडालमधुनानान्यःकश्चिद्धनप्रदः धननाहंविनाराजन्नयास्यामिनसंशयः १९ इदानीमेवमेवित्तंन
प्रदास्यसिचेन्नृप दिनेघर्घटिकाशेषेतत्त्वांशापाग्निनादहे २० व्यासउवाच हरिश्चंद्रस्ततोराजामृतवच्छ्रितजीवि
तः प्रसीदेतिवदन्पादौऋषेर्जग्राहविह्वलः २१

चारमकृत्वैवकिमधुनोक्तंत्वयेत्यर्थः ११ १२ यदिसत्यमिति यदिसत्यं
प्रमाणंभवतितर्हिमयापूर्ववाक्येनैवत्वंगृहीतोसिनोचेत्सत्यंजहीत्यर्थः १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
मृतवच्छ्रितजीवितःअर्धमृतवदाश्रितजीवनः २१ ७ ७ ७

२२ २३ २४ २५ २६ इत्थंविश्वामित्रेणराजाविक्रीतस्ततोविश्वामित्रएवस्वदासंहरिश्चंद्रंद्रव्यंगृहीत्वाचांडालायार्पयतितदानत्रराज्ञो
नकश्चिदुपायआसीदित्याह चांडालागच्छेति २७ २८ २९ ३० ३१ निर्विकारसुखइति ब्राह्मणोममस्वामीभवतिसयथाप्रेरयति

हरिश्चंद्रउवाच दासोस्म्यार्तोस्मिदीनोस्मित्वद्भक्तश्चविशेषतः प्रसादंकुरुविप्रर्षेकष्टश्चांडालसंकरः २२ भवे
यंवित्तशेषेणतवकर्मकरोवशः तवैवमुनिशार्दूलप्रेष्यश्चित्तानुवर्तकः २३ विश्वामित्रउवाच एवमस्तुमहाराजम
मैवभवकिंकरः किंतुमद्वचनंकार्यंसर्वंदेवनराधिप २४ व्यासउवाच एवमुक्तेथवचनेराजाहर्षसमन्वितः अम-
न्यतपुनर्जातमात्मानंप्राहकौशिकं २५ तवादेशंकरिष्यामिसदैवाहंनसंशयः आदेशयद्विजश्रेष्ठकिंकरोमितवा
नघ २६ विश्वामित्रउवाच चांडालगच्छमद्दासंमौल्यंकिंमेप्रयच्छसि गृहाणदासंमौल्येनमयादत्तंतवाधुना २७
नास्तिदासेनमेकार्यंवित्ताशावर्त्ततेमम व्यासउवाच एवमुक्तेनदातेनश्वपचोत्हृष्टमानसः २८ आगत्यसन्नि
धौतूर्णंविश्वामित्रमभाषत चांडालउवाच दशयोजनविस्तीर्णेप्रयागस्यचमंडले २९भूमिंरत्नमयींकृत्वादास्यते
हंद्विजोत्तम अस्यविक्रयपणेनेयमार्तिश्चमहतात्वया ३० व्यासउवाच ततोरत्नसहस्राणिसुवर्णमणिमौक्तिकैः
चांडालेनप्रदत्तानिजग्राहद्विजसत्तमः ३१ हरिश्चंद्रस्तथाराजानिर्विकारसुखोभवत् अमन्यततथाधैर्याद्विश्वा
मित्रोहिमेपतिः ३२ तत्तदेवमयाकार्यंयदयंकारयिष्यति अथांतरिक्षेसहसावागुवाचाशरीरिणी ३३ अनृणो-
सिमहाभागदत्तासादक्षिणात्वया ततोदिवःपुष्पवृष्टिःपपातनृपमूर्धनि ३४ साधुसाध्वितितंदेवाःप्रोचुःसेंद्राम
होजसः हर्षेणमहताविष्टोराजाकौशिकमब्रवीत् ३५

तथाकरोमिनपुनर्धर्मपालनेममस्वातंत्र्यमस्तीत्यभिप्रायेणेत्यर्थः ३२
हेमहाभागहरिश्चंद्रत्वमनृणोजातोसीत्यन्वयः ३३ ३४ ३५

३६ ३७ तदादायेति चांडालेनदत्तंधनंगृहीत्वाहरिश्चंद्रंतस्यहस्तेदत्त्वाययाविल्यर्थः ३८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेत्रयोविं

राजोवाच त्वंहिमातापितान्चैवत्वंहिबंधुर्महामते यदर्थंमोचितोहंतेक्षणाच्चैवानृणीकृतः ३६ किंकरोमिमहाबा
होश्रेयोमेवचनंतव एवमुक्तेतुवचनेनृपेमुनिरभाषत ३७ विश्वामित्रउवाच चांडालवचनंकार्यमद्यप्रभृतितेनृ
प स्वस्तितेस्त्वितितंप्रोच्यतदादायधनंययौ ३८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानेत्रयो
विंशोऽध्यायः २३ शौनकउवाच ततःकिमकरोद्राजाचांडालस्यगृहेगतः तद्ब्रूहिसूतवर्यत्वंपृच्छतःसत्वरंहिमे १
सूतउवाच विश्वामित्रेगतेविप्रेश्वपचोहृष्टमानसः विश्वामित्रायतद्द्रव्यंदत्त्वाबद्ध्वानरेश्वरं २ असत्योयास्यसी
त्युक्त्वादंडेनाताडयत्तदा दंडप्रहारसंभ्रांतमतीवव्याकुलेंद्रियं ३ इष्टबंधुवियोगार्तमानीयनिजपक्कणे निगडे
स्थापयित्वातंस्वयंसुष्वापविज्वरः ४ निगडस्थस्ततोराजावसंश्चांडालपक्कणे अन्नपानपरित्यज्यसदावैतदशो
चयत् ५ तन्वीदीनमुखीदृष्ट्वाबालंदीनमुखंपुरः मांस्मरत्यसुखाविष्टामोक्षयिष्यतिनोनृपः ६ उपात्तवित्तोवि
प्रायदत्त्वाविप्रंप्रतिश्रुतं रोदमानंसुतंवीक्ष्यमांचसंबोधयिष्यति ७ तातपार्श्वंव्रजामीतिरुदंतंबालकंपुनः तात
तातेतिभाषंतंतथासंबोधयिष्यति ८ नसामांमृगशावाक्षीवेत्तिचांडालतांगतं राज्यनाशःसुहृत्त्यागोभार्या
तनयविक्रयः ९ ततश्चांडालताचेयमहोदुःखपरंपरा एवंसनिवसंनित्यंस्मरंश्चदयितांसुतं १० निनायदि
वसान्राजाचतुरोविधिपीडितः अथान्हिपंचमेतेननिगडान्मोचितोनृपः ११ चांडालेनानुशिष्टश्चमृतचेलाप-
हारणे क्रुद्धेनपरुषैर्वाक्यैर्निर्भर्त्स्यचपुनःपुनः १२

शोऽध्यायः२३ त्रयस्त्रिंशन्महापद्येश्चांडालगृहवर्तनं तदनुज्ञानकारित्वंहरिश्चंद्र
स्यवर्ण्यते १ चांडालाधीनतांप्राप्तस्यहरिश्चंद्रस्यवृत्तमाह ततःकिमकरोदिति १ २ ३ पक्कणेस्थाने ४ ५ शोकमेवाह तन्वीति बालंदृष्ट्वेत्यन्वयः ६ ७ ८
९ १० ११ १२

१३ वीरबाहोस्तन्नामकस्यचांडालस्यायंदंडस्तस्याहंदूतइत्यर्थः १४ १५ शवमंदिरंश्मशानं १६ १७ १८ उत्प्रेक्षांकरोति अर्ध

काश्याश्चदक्षिणेभागेश्मशानंविद्यतेमहत् तद्रक्षस्वयथान्यायंनत्याज्यंतत्त्वयाक्वचित् १३ इमंचजर्जरंदंडं गृहीत्वायाहिमाचिरं वीरबाहोरयंदंडइतिघोषस्तुसर्वतः १४ सूतउवाच कस्मिंश्चिदथकालेतु मृतचैलापहारकः हरिश्चंद्रोभवद्राजाश्मशानेतद्वशानुगः १५ चांडालेनानुशिष्टस्तुमृतचैलापहारिणा राजातेनसमादिष्टोजगामशवमंदिरं १६ पुर्यास्तुदक्षिणेदेशेविद्यमानंभयानकं शवमाल्यसमाकीर्णंदुर्गंधबहुधूमकं १७ श्मशानंघोरसन्नादंशिवाशतसमाकुलं गृध्रगोमायुसंकीर्णंश्ववृंदपरिवारितं १८ अस्थिसंघातसंकीर्णंमहादुर्गंधसंकुलं अर्धदग्धशवास्यानिविकसद्दंतपंक्तिभिः १९ हसंतीवाग्निमध्यस्थकायस्यैवंव्यवस्थितिः नानामृतसुहृन्नादंमहाकोलाहलाकुलं २० हापुत्रमित्रहाबंधोभ्रातर्वत्सप्रियाद्यमे हाप्यतेभागिनेयाहंहामातुलपितामह २१ मातामहपितःपौत्रक्वगतोस्येहिबांधव इतिशब्दैःसमाकीर्णंभैरवैःसर्वदेहिनां २२ ज्वलन्मांसवसामेदच्छमितिध्वनिसंकुलं अग्नेश्चटचटाशब्दोभैरवोयत्रजायते २३ कल्पांतसदृशाकारंश्मशानंतत्सुदारुणं सराजातत्रसंप्राप्तोदुःखादेवमशोचत २४ हाभृत्यामंत्रिणोयूयंक्वतद्राज्यंकुलोचितं हाप्रियेपुत्रमेबालमांत्यक्त्वामंदभाग्यकं २५ ब्राह्मणस्यचकोपेनगतायूयंक्वदूरतः विनाधर्मंमनुष्याणांजायतेनशुभंक्वचित् २६ यत्नतोधारयेत्तस्मात्पुरुषोधर्ममेवहि इत्येवंचिंतयंस्तत्रचांडालोक्तंपुनःपुनः २७

दग्धेति विकसद्दंतपंक्तिभिरर्धदग्धशवास्यानिहसंतिकिमिति अग्निमध्यस्थकायस्यशरीरस्यैवंव्यवस्थितिर्दुर्दशाभवतीति १९ नानामृतानामनेकमृतानांसुहृदांरोदननादोयस्मिन्श्मशानेतत् २० हेमेप्रियाद्याहंत्वयाकथंहाप्यतेत्याज्यतइत्यर्थः २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७

शवानांदर्शनेशवान्वेषणे २८ २९ ३० ३१ नानाशवानांपिंडार्थंयेचोदनाः कृतास्तैर्भक्षितैर्याक्षन्निवृत्तिस्तत्परायणः ३२ ३३
इतिश्रीदेवीभागवततिलकेमहापुराणेगौडपाठानुसारिव्याख्यानेसप्तमस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः २४ अर्धेनैकोननवतिश्लोकैरथतुभूभृतः पुत्रभार्याक
थांसम्यक्कथयामासभूभृते १ चांडालेनहरिश्चंद्रेस्मशानकार्यार्थेनियुक्तेसत्यनंतरंजातंवृत्तमाह एकदात्विति रंतुंक्रीडितुंनातिदूरेनिकटएव १

मलेनदिग्धसर्वांगःशवानांदर्शनेव्रजन् लकुटाकारकल्पश्चधावंश्चापिततस्ततः २८ अस्मिञ्छवइदंमौल्यंश
तंप्राप्स्यामिचाग्रतः इदंममइदंराज्ञइदंचांडालकस्यच २९ इत्येवंचिंतयन्राजाव्यवस्थांदुस्तरांगतः जिर्णैकपट
कृग्रंथिकृतकंथापरिग्रहः ३० चिताभस्मरजोलिप्तमुखबाहूदरांघ्रिकः नानामेदवसामज्जालिप्तपाण्यंगुलिःश्व
सन् ३१ नानाशवौदनकृतक्षुन्निवृत्तिपरायणः तदीयमाल्यसंश्लेषकृतमस्तकमंडलः ३२ नरात्रौनदिवाशेते
हाहेतिप्रवदन्मुहुः एवंद्वादशमासास्तुनीतावर्षशतोपमाः ३३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेचतु
र्विंशोऽध्यायः २४ सूतउवाच एकदातुगतोरंतुंबालकैःसहितोबहिः वाराणस्यानातिदूरेरोहिताख्यःकुमार
कः १ क्रीडांकृत्वाततोदर्भान्ग्रहीतुमुपचक्रमे कोमलानल्पमूलांश्चसाग्राञ्छक्त्यनुसारतः २ आर्यप्रीत्यर्थ-
मित्येकाहस्तयुग्मेनयत्नतः सलक्षणाश्चसमिधोबर्हिरिध्मंसलक्षणं ३ पलाशकाष्ठान्यादायत्वग्निहोमार्थमा
दरात् मस्तकेभारकंकृत्वाखिद्यमानःपदेपदे ४ उदकस्थानमासाद्यतदाबालस्तृषान्वितः भुविभारंविनिक्षिप्य
जलस्थानेनदाशिशुः ५ कामतःसलिलंपीत्वाविश्रम्यचमुहूर्त्तकं वल्मीकोपरिविन्यस्तभारोहर्तुंप्रचक्रमे ६ शक्त्यनुसार

तोभारवहनेयावतीशक्तिःस्वस्यतदनुरोधतइत्यर्थः २ आर्यप्रीत्यर्थमिति वयस्यैःकिमर्थमिदंदर्भाहरणंक्रियतेइतिपृष्टेसतिआर्योममस्वामीब्राह्मणःतत्प्री
त्यर्थमिदंदर्भाहरणंमयाक्रियतइतितान्वयस्यानुक्त्वात्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७ ७

७ बालारोहिताख्यस्यवयस्याः ८ ९ १० ११ निशामुखेसायंकालेरोदनमलक्ष्मीकारकमतिनिषिद्धमित्यर्थः १२ १३ धूसराधूलिभिर्म- लिनेत्यर्थः १४ क्रयमौल्यं गृह्यगृहीत्वेत्यर्थः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ धर्मसंकीर्तनेनकुतःकार्यंनास्तीतिचेत्तत्राह

विश्वामित्राज्ञयातावत्कृष्णसर्पोभयावहः महाविषोमहाघोरोवल्मीकान्निर्गतस्तदा ७ तेनासौबालकोदष्टस्तत्रैवच पपातह रोहिताख्यंमृतंदृष्ट्वाययुर्बालाद्विजालयं ८ त्वरिताभयसंविग्नाःप्रोचुस्तन्मातुरग्रतः हेविप्रदासितेपुत्रःक्रीडां कर्तुंबहिर्गतः ९ अस्माभिःसहितस्तत्रसर्पदष्टोमृतस्ततः इतिसानद्वचःश्रुत्वावज्रपातोपमंतदा १० पपातमूर्च्छिता भूमौछिन्नेवकदलीयथा अथतांब्राह्मणोरुष्टःपानीयेनाभ्यषिंचत ११ मुहूर्त्तांच्चेतनांप्राप्ताब्राह्मणस्तामथाब्रवीत् ब्रा ह्मणउवाच अलक्ष्मीकारकंनिंद्यंजानतीत्वंनिशामुखे १२ रोदनंकुरुषेदुष्टेलज्जातेत्हृदयेनकिं ब्राह्मणेनैवमुक्तासानकिं चिद्वाक्यमब्रवीत् १३ रुरोदकरुणंदीनापुत्रशोकेनपीडिता अश्रुपूर्णमुखीदीनाधूसरामुक्तमूर्धजा १४ अथतांकुपि तोविप्रोराजपत्नीमभाषत धिक्त्वांदुष्टेक्रयंगृह्यममकार्यंविलुंपसि १५ अशक्ताचेत्कथंतर्हिगृहीतंममतद्धनं एवं निर्भर्त्सितातेनक्रूरवाक्यैःपुनःपुनः १६ रुदिताकरुणंप्राहविप्रंगद्गदयागिरा स्वामिन्ममसुतोबालःसर्पदष्टोमृतोबहिः १७ अनुज्ञांमेप्रयच्छस्वद्रष्टुंयास्यामिबालकं दुर्लभंदर्शनंतेनसंजातंममसुव्रत १८ इत्युक्त्वाकरुणंबालापुनरेवरु रोदह पुनस्तांकुपितोविप्रोराजपत्नीमभाषत १९ ब्राह्मणउवाच शठेदुष्टसमाचारेकिंनजानासिपातकं यःस्वामिवेत नंगृह्यतस्यकार्यंविलुंपति २० नरकेपच्यतेसोथमहारौरवपूर्वके उषित्वानरकेकल्पंततोसौकुक्कुटोभवेत् २१ किम नेनाथवाकार्यंधर्मसंकीर्तनेनमे यस्तुपापरतोमूर्खःक्रूरोनीचोऽनृतःशठः २२ यस्त्विति ऊषरेदेशेबीजमिवतद्वाक्यंधर्मशा- स्त्रोपदेशवाक्यंतस्मिन्मूर्खत्वादिधर्मवतिनिष्फलंयनस्तत इत्यर्थः

एहितेइति एहिगृहकार्यार्थमित्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ २७ पादाभ्यंगादिकर्मणापादसंवाहादिनेत्यर्थः २८ अथेति पादसंवाहनानं

तद्वाक्यंनिष्फलंनस्मिन्भवेद्बीजमिवोषरे एहितेविद्यतेकिंचित्परलोकभयंयदि २३ एवमुक्ताथसाविप्रंवेपमानाब्रवी
द्वचः कारुण्यंकुरुमेनाथप्रसीदस्वमुखोभव २४ प्रस्थापयमुहूर्त्तंमांयावद्द्रक्ष्यामिबालकं एवमुक्त्वाथसामूर्ध्नानि
पत्यङ्घ्रिजपादयोः २५ रुरोदकरुणंबालापुत्रशोकेनपीडिता अथाहकुपितोविप्रःक्रोधसंरक्तलोचनः २६ विप्रउ०
किंतेपुत्रेणमेकार्यंगृहकर्मकुरुष्वमे किंनजानासिमेक्रोधंकशाघातफलप्रदं २७ एवमुक्तास्थिताधैर्याद्गृहकर्मचकारह
अर्धरात्रोगतस्तस्याःपादाभ्यंगादिकर्मणा २८ ब्राह्मणेनाथसाप्रोक्तापुत्रपार्श्वंव्रजाधुना तस्यदाहादिकंकृत्वापुनरा
गच्छसत्वरं २९ नलुप्येतयथाप्रातर्गृहकर्ममर्मेतिच ततस्त्वेकाकिनीरात्रौविलपंतीजगामह ३० दृष्ट्वामृतंनिजंपुत्रं
भृशंशोकेनपीडिता यूथभ्रष्टाकुरंगीवविवत्सासौरभीयथा ३१ वाराणस्याबहिर्गत्वाक्षणाद्दृष्ट्वानिजंसुतं शयानंरंक
वद्भूमौकाष्ठदर्भतृणोपरि ३२ विललापातिदुःखार्ताशब्दंकृत्वास्वनिष्ठुरं एहिमेसंमुखंकस्माद्रोषितोसिवदाधुना
३३ आयास्यभिमुखोनित्यमंबेत्युक्त्वापुनःपुनः गत्वास्खलत्पदातस्यपपातोपरिमूर्च्छिता ३४ पुनःसाचेतनांप्रा
प्यदोर्भ्यामालिंग्यबालकं तन्मुखेवदनंन्यस्यरुरोदार्तस्वनैस्तदा ३५ कराभ्यांताडनंचक्रेमस्तकस्योदरस्यच हाबाल
हाशिशोवत्सहाकुमारकसुंदर ३६ हाराजन्क्वगतोसित्वंपश्यमेंबालकंनिजं प्राणेभ्योपिगरीयांसंभूतलेपतितंमृतं
३७ तथापश्यन्मुखंतस्यभूयोजीवितशंकया निर्जीववदनंज्ञात्वामूर्च्छितानिपपातह ३८ हस्तेनवदनंगृह्यपुनरेवम
भाषत शयनंत्यजहेबालशीघ्रंजागृहिभीषणं ३९ निशार्धंवर्धतेवेदशिवाशतनिनादितं भूतप्रेतपिशाचादिडाकिनी
यूथनादितं ४०

तरमित्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ शिवानांशतस्यनिनादःसंजातोयस्मिंस्तादृशमित्यर्थः ४०

अस्तादस्तमारभ्यनेतवमित्राणियदस्याःगृहान्गतानितेषांमध्येत्वमेवैकःकुतोत्रस्थितइतिविलापवाक्यमेतत् ४१ प्रतिशब्दंप्रत्युत्तरं ४२ पुत्रेतिसंबोधनं

मित्राणितेगतान्यस्तात्त्वमेकस्त्वंकुतःस्थितः सूतउवाच एवमुक्त्वापुनस्तन्वीकरुणंप्ररुरोदह ४१ हाशिशोबा
लहावत्सरोहितारव्यकुमारक रेपुत्रप्रतिशब्दंमेकस्मात्त्वन्नप्रयच्छसि ४२ तवाहंजननीवत्सकिंनजानासिपश्यमां
देशत्यागाद्राज्यनाशात्पुत्रभर्त्तास्वविक्रयात् ४३ यद्दासीत्वांचजीवामितांदृष्ट्वापुत्रकेवलं तेजन्मसमयेविप्रैरादिष्टंय
त्वनागत ४४ दीर्घायुःपृथिवीराजःपुत्रपौत्रसमन्वितः शौर्यदानरतिःसत्त्वोगुरुदेवद्विजार्चकः ४५ मातापित्रोस्तुप्रि
यकृत्सत्यवादीजितेंद्रियः इत्यादिसकलंजातमसत्यमधुनासुत ४६ चक्रमत्स्यावातपत्रश्रीवत्सस्वस्तिकध्वजाः
तवपाणितलेपुत्र कलशश्चामरंतथा ४७ लक्षणानितथान्यानित्वद्धस्तेयानिसंतिच तानिसर्वाणिमोघानिसंजातान्य
धुनासुत ४८ हाराजन्पृथिवीनाथ क्वतेराज्यंक्वमंत्रिणः क्वतेसिंहासनंछत्रंक्वतेखड्गःक्वतद्धनं ४९ क्वसायोध्याक्व
हर्म्याणिक्वगजाश्वरथप्रजाः सर्वमेतत्तथापुत्रमांत्यक्त्वाक्वगतोसिरे ५० हाकांतहान्टपागच्छपश्येमंत्वत्सुतंप्रियं ये
नतेरिंगतावक्षःकुंकुमेनावलेपितं ५१ स्वशरीररजःपंकैर्विशालंमलिनीकृतं येनतेबालभावेनमृगनाभिविलेपितः
५२ भ्रंशितोभालतिलकस्तवांकस्थेनभूपते यस्यवक्त्रंमृदालिप्तंस्नेहार्द्धंचुंबितंमया ५३ तन्मुखंमक्षिकालिंग्यंप-
श्येकीटैर्विदूषितं हाराजन्पश्यतंपुत्रंभुविस्थंरंकवन्मृतं ५४ हादेवकिंमयाकृत्यंकृतंपूर्वभवांतरे तस्यकर्मफल
स्येहनपारमुपलक्षये ५५ हापुत्रहाशिशोवत्सहाकुमारकसुंदर एवंतस्याविलापंतेश्रुत्वानगरपालकाः ५६

४३ यज्जीवामितत्त्वांकेवलंदृष्ट्वैवजीवामीत्यर्थः ४४ ४५ ४६ ४७ मोघानिव्यर्थानि ४८ ४९ ५० रिंगताअ
तिबालावस्थान्वलनवता ५१ ५२ ५३ भूपतेइत्यंतंपूर्वान्वयि ५४ ५५ ५६

५७ ५८ ५९ ६० बालघातिनी काचिद्बालघातिनी राक्षसीयं भवतीत्यर्थः ६१ शिशुभान्वेद्यदि राक्षसी नास्तीत्यर्थः अतएव तस्मादाह भ

जागृतास्त्वरिनास्तस्याः पार्श्वमीयुः स्फविस्मिताः जनाऊचुः का त्वं बालस्य कश्चायं पतिस्तेकुत्रतिष्ठति ५७ एकैव
निर्भयारात्रौ कस्मात्त्वमिहरोदिषि एवमुक्ताथसातन्वीनकिंचिद्वाक्यमब्रवीत् ५८ भूयोपिपृष्टासातूष्णींस्तब्धीभूता
बभूवह विललापातिदुःखार्ताशोकाश्रुप्लुतलोचना ५९ अथतेशंकितास्तस्यांरोमांचिततनूरुहाः संत्रस्ताः प्राहुर-
न्योन्यमुद्धृतायुधपाणयः ६० नूनंस्त्रीनभवत्येषायतःकिंचिन्नभाषते तस्माद्बुध्याभवेदेषायत्नतोबालघातिनी ६१
शिशुभान्वेत्तर्हिकिंह्यत्रनिशार्धेतिष्ठतेबहिः भक्षार्थमनयानूनमानीतःकस्यचिच्छिशुः ६२ इत्युक्त्वातेगृहीतासागाढं-
केशेषुसत्वरं भुजयोरपरेश्चैवकेश्चापिगलकेतथा ६३ रवेचरीयास्यतीत्युक्तंबहुभिःशस्त्रपाणिभिः आकृष्यपत्तने
नीताचांडालायसमर्पिता ६४ हेचांडालबहिर्दृष्टात्वस्माभिर्बालघातिनी वध्यतांवध्यतामेषाशीघ्रंनीत्वाबहिःस्थले ६५
चांडालःप्राहनांदृष्टाज्ज्ञातेयंलोकविश्रुता नदृष्टपूर्वाकेनापिलोकडिंभान्यनेकधा ६६ भक्षितान्यनयाभूरिभवद्भिःपुण्य
मार्जितं ख्यातिर्वःशाश्वतीलोकेगच्छध्वंचयथासुखं ६७ द्विजस्त्रीबालयोर्घातीस्वर्णस्तेयीचयोनरः अभिदोवर्त्मघा
तीचमद्यपोगुरुतल्पगः ६८ महाजनविरोधीचतस्यपुण्यप्रदोवधः द्विजस्यापिस्त्रियोवापिनदोषोविद्यतेवधे ६९
अस्यावधश्चमेयोग्यइत्युक्त्वागाढबंधनैः बद्ध्वाकेशेष्वथाकृष्यरज्जुभिस्तामताडयत् ७० हरिश्चंद्रमथोवाचवाचा
परुषयातदा रेदासवध्यतामेषादुष्टात्मामाविचारय ७१ तद्वाक्यंभूपतिःश्रुत्वावज्रपातोपमंतदा वेपमानोथचां
डालंप्राहस्त्रीवधशंकितः ७२ क्षार्थमिति ६२ ६३ ६४ ६५ लोकडिंभानिलोकानांबालकानि ६६ पुण्यमार्जितमेत-
स्यावधेनेत्यर्थः ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ९

अपरंप्रेष्यंसेवकंदेहिसवधंकरिष्यतीत्यर्थः असाध्यमपीति एतद्भिन्नमित्यर्थः ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८०

नशक्तोहमिदंकर्तुंप्रेष्यंदेहिममापरं असाध्यमपियत्कर्मतत्करिष्येत्वयोदितं ७३ श्रुत्वातदुक्तंवचनंश्वपचोवा
क्यमब्रवीत् माभैषीस्त्वंगृहाणासिंवधोस्याःपुण्यदोमतः ७४ बालानामेवभयदानेयंरक्ष्याकदाचन तच्छ्रु
त्वावचनंतस्यराजावचनमब्रवीत् ७५ स्त्रियोरक्ष्याःप्रयत्नेननहंतव्याःकदाचन स्त्रीवधेकीर्तितंपापंमुनिभि
र्धर्मतत्परैः ७६ पुरुषोयःस्त्रियंहन्याज्ज्ञानतोऽज्ञानतोपिवा नरकेपच्यतेसोथमहारौरवपूर्वके ७७ चांडाल
उवाच मावदासिंगृहाणेवंतीक्ष्णविधकलसमप्रभ यत्रैकस्मिन्वधंनीतेबहूनांतुसुखंभवेत् ७८ तस्याहिंसा
कृतानूनंबहुपुण्यप्रदाभवेत् भक्षितान्यनयाभूरिलोकेडिंभानिदुष्टया ७९ तस्मिन्प्रवध्यतामेषालोकःस्वस्थोभ
विष्यति राजोवाच चांडालाधिपतेतीव्रंव्रतंस्त्रीवधवर्जनं ८० आजन्मतस्ततोयत्नंनकुर्यांस्त्रीवधेनव चांडाल
उवाच स्वामिकार्यंविनादुष्टकिंकार्यंविद्यतेपरं ८१ गृहीत्वावेतनंमेद्यकस्मात्कार्यंविलुंपसि यःस्वामीवे
तनंगृत्वास्वामिकार्यंविलुंपति ८२ नरकान्निष्कृतिस्तस्यनास्तिकल्पायुतैरपि राजोवाच चांडालनाथमेदेहि
प्राप्तमन्यत्सुदारुणं ८३ स्वशत्रुंब्रूहितंक्षिप्रंघातयिष्याम्यसंशयं घातयित्वातुतंशत्रुंतवदास्यामिमेदिनीं ८४
देवदेवोरगैःसिद्धैर्गंधर्वैरपिसंयुतं देवेंद्रमपिजेष्यामिनिहत्यनिशितैःशरैः ८५ एतच्छ्रुत्वाततोवाक्यंहरिश्चं
द्रस्यभूपतेः चांडालःकुपितःप्राहवेपमानंमहीपतिं ८६ चांडालउवाच " नैतद्वाक्यंसुघटितंयद्वाक्यं-
दासकीर्तितं " चांडालदासतांकृत्वाश्पूराणांभाषसेवचः दासकिंबहुनानूनंश्रृणुमेगदतोवचः ८७ निर्लज्जत
वचेदस्तिकिंचित्पापभयंहृदि किमर्थंदासतांयातश्चांडालस्यतुवेश्मनि ८८

८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८

८९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेगौडपाठानुसारिव्याख्यानेसप्तमस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः २५ सार्धत्रिसहितैःसप्ततिश्लोकैरथभूभृता ज्ञातास्वकीयपत्नीतिशुशोशाचननःपरं १ चांडालेनराज्ञेस्त्रीवधायखड्गेसमर्पितेततःपरंजातंवृत्तमाह ततोथेति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

गृहाणेनंततःखड्गमस्याश्छिंधिशिरोंबुजं एवमुक्त्वाथचांडालोराज्ञेखड्गंन्यवेदयत् ८९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानेपंचविंशोऽध्यायः २५ सूतउवाच ततोथभूपतिःप्राहराज्ञींस्छित्वाह्यधोमुखः अत्रोपविश्यतांबालेपापस्यपुरतोमम १ शिरस्तेछेदयिष्यामिहंतुंशक्नोतिचेत्करः एवमुक्त्वासमुद्यम्यखड्गंहंतुंगतोनृपः २ नजानातिनृपःपत्नींसानजानातिभूपतिं अब्रवीद्भृशदुःखार्तास्वमृत्युमभिकांक्षती ३ स्त्र्युवाच चांडालशृणुमेवाक्यंकिंचित्त्वंयदिमन्यसे मृतस्तिष्ठतिमेपुत्रोनास्तिदूरेबहिःपुरात् ४ तंदहामिहतंयावदानयित्वानवांकितं तावत्प्रतीक्ष्यतांपश्चादसिनाघातयस्वमां ५ तेनाथबाढमित्युक्ताप्रेषिताबालकंप्रति साजगामातिदुःखार्ताविलपंतीभृदारुणं ६ भार्यातस्यनरेंद्रस्यसर्पदष्टंहिबालकं हापुत्रहावत्सशिशोइत्येवंवदतीमुहुः ७ कृशाविवर्णामलिनापांसुध्वस्तशिरोरुहा श्मशानभूमिमागत्यबालंस्थाप्याविशद्भुवि ८ “राजन्नद्यस्वबालंतंपश्यसीहमहीतले रममाणंस्वसखिभिर्दष्टंदुष्टाहिनामृतं ”तस्याविलापशब्दंतमाकर्ण्यसनराधिपः शवसन्निधिमागत्यवस्त्रमस्याक्षिपत्तदा ९ तांतथारुदतींभार्यांनाभ्यजानातिभूमिपः चिरप्रवाससंतप्तांपुनर्जातामिवाबलां १० सापितंचारुकेशांतंपुराहृष्ट्वाजटालकं नाभ्यजानान्नृपूर्वंशुष्कवृक्षत्वचोपमं ११ भूमौनिपतितंबालंदृष्ट्वाशीविषपीडितं नरेंद्रलक्षणोपेतमचिंतयदसौनृपः १२ अस्यपूर्णेंदुवद्वक्त्रंशुभ्रमुन्नसमव्रणं दर्पणप्रतिमोत्तुंगंकपोलयुगशोभितं १३ नीलान्केशान्कुंचिताग्रान्समान्दीर्घांस्तरंगिणः राजीवसदृशेनेत्रेओष्ठौबिंबफलोपमौ १४ वस्त्रमस्याक्षिपत्तदेति अस्यपुत्रशवस्यमुखोपरियद्वस्त्रंस्थितंतदाक्षिपत्आकर्षितवानित्यर्थः कीदृशःपुत्रोस्तीतिपरिज्ञानार्थमितिभावः ९ भार्यैतिनाभ्यजानाति १० ११ १२ १३

तरंगिणः कुटिलानित्यर्थः १४ १५ १६ १७ स्मृतिमभ्यागतइति मर्मैवायंपुत्रइतिस्वपुत्र स्मृतिर्जातेत्यर्थः १८ तथास्थितः स्थिरंमतिनकिंचिदुवाचेत्यर्थः १९ २०

विशालवक्षादीर्घाक्षोदीर्घबाहून्ननांसकः विशालपादोगंभीरःसूक्ष्मांगुल्यवनीधरः १५ मृणालपादोगंभीरनाभिरुद्धतकं धरः अहोकष्टंनरेंद्रस्यकस्याप्येषकुलेशिशुः १६ जातोनीतः कृतांतेनेनकालपाशाद्दुरात्मना सूतउवाच एवंदृष्ट्वाथतंबालं मातुरंकेप्रसारितं १७ स्मृतिमभ्यागतोराजाहाहेत्यश्रूण्यपातयत् सोप्युवाचच वत्सोमेदशामेतामुपागतः १८ नीतोयदि चघोरेणकृतांतेनात्मनोवशं विचारयित्वाराजासौ हरिश्चंद्रस्तथास्थितः १९ ततोराज्ञीमहादुःखावेशादिदमभाषत राज्ञ्यु वाच हावत्सकस्यपापस्यत्वपध्यानादिदंमहत् २० दुःखमापतितंघोरंतद्रूपंनोपलभ्यते हानाथराजन्भवतामामपास्यसु दुःखितां २१ कस्मिन्संस्थीयतेस्थानेविश्रब्धंकेनहेतुना राज्यनाशःसुहृत्त्यागोभार्यातनयविक्रयः २२ हरिश्चंद्रस्यरा- जर्षेःकिंविधातःकृतंत्वया इतितस्यावचःश्रुत्वाराजास्थानच्युतस्तदा २३ प्रत्यभिज्ञायदेवींतांपुत्रंचनिधनंगतं कष्टंमे सैवपत्नीयंबालकश्चापिमेसुतः २४ ज्ञात्वापपातसंतप्तोमूर्च्छामतिजगामह सापितंप्रत्यभिज्ञायतामवस्थामुपागतं २५ मूर्च्छितानिपपातार्तानिश्चेष्टाधरणीतले चेतनांप्राप्यराजेंद्रोराजपत्नीचतौसमं २६ विलेपतुःसुसंतप्तौशोकभारेण पीडितौ राजोवाच हावत्ससुकुमारंतेवदनंकुंचितालकं २७ पश्यतोमेमुखंदीनंहृदयंकिंनदीर्यते ताततातेतिम धुरंब्रुवाणंस्वयमागतं २८ उपगुह्यकदावक्ष्येवत्सवत्सेतिसौहृदात् कस्यजानुप्रणीतेनपिंगेनक्षितिरेणुना २९ ममो त्तरीयमुत्संगंतथांगमलमेष्यति नवालंममसंभूतंमनोहृदयनंदन ३० "मयासिपित्रामान्पित्राविक्रीतोयेनवस्तुवत्" गतं राज्यमशेषंमेसबांधवधनंमहत् "हीनदैवान्नृशंसेनदृष्टोमेतनयस्ततः" अहंमद्याहिदष्टस्यपुत्रस्याननपंकजं ३१ यस्यापज्ञानादापति

तंतद्रूपमित्यर्थः २१ २२ स्थानच्युतोराज्यभ्रष्टः २३ २४ प्रत्यभिज्ञायेति पूर्वानुभूतचिन्हज्ञानेनेत्यर्थः २५ २६ २७ २८ वक्ष्येकिमितिशेषः २९ पुत्रसुखमद्यापिममनालं संभूतमित्यर्थः ३० ३१

घोरेणविषेणसंतापरूपेण ३२ शैब्यातस्यपत्नी ३३ अयंसइति पूर्वंसंदिग्धंज्ञानंजातमधुनातुनिश्चितंजानमित्यर्थः ३४ ३५ ३६ अपसददितिलुङोरूपं पतितवतीत्यर्थः ३७ ३८ ३९ ४० यस्यास्येति पूर्वंभृत्यतांगताराजानःस्वोत्तरीयैर्लंबायमानैर्भूमिस्पृशैर्वस्त्रैःपादचारिणोग्रेधावमानाविरजस्कंमहीत लंकुर्वंति एतादृशंयस्यैश्वर्यमित्यर्थः कपालसंलग्नेनरकपालयुक्ते घटीपटनिरंतरेशवसंस्कारार्थमानीताअल्पघटाघट्यः शवपटाश्चतैर्निरंतरेवकाशे

निरीक्षन्नद्यघोरेणविषेणाधिकृतोधुना एवमुक्त्वातमादायबालकंबाष्पगद्गदः ३२ परिष्वज्यचनिःश्वेष्टांमूर्च्छयानि पपातह ततस्तंपतितंदृष्ट्वाशैब्याचैवमचिंतयत् ३३ अयंसपुरुषव्याघ्रःस्वरेणैवोपलक्ष्यते विद्वज्जनमनश्चंद्रोहरिश्चं द्रोनसंशयः ३४ तथास्यनासिकातुंगातिलपुष्पोपमाशुभा दंताश्चमुकुलप्रख्याख्यातकीर्तेर्महात्मनः ३५ श्मशानमा गतःकस्माद्यद्येवंसनरेश्वरः विहायपुत्रशोकंसापश्यंतीपतितंपतिं ३६ प्रहृष्टाविस्मितादीनाभर्तृपुत्रार्तिपीडिता वीक्षं तीसातदापसन्मूर्च्छयाधरणीतले ३७ प्राप्यचेतश्चशनकैःसागद्गदमभाषत धित्वांदैवत्वकरुणनिर्मर्यादजुगुप्सित ३८ येनायममरप्रख्योनीतोराजाश्वपाकतां राज्यनाशंसुहृत्त्यागंभार्यातनयविक्रयं ३९ प्रापयित्वापियेनाद्यचांडालोयं- कृतोनृपः नाद्यपश्यामितेछत्रंसिंहासनमथापिवा ४० चामरव्यजनेवापिकोयंविधिविपर्ययः यस्यास्यव्रजतःपूर्वं राजानोभृत्यतांगताः ४१ स्वोत्तरीयैःप्रकुर्वंतिविरजस्कंमहीतलं सोयंकपालसंलग्नेघटीपटनिरंतरे ४२ मृतनिर्माल्य सूत्रांतर्लग्नकेशसुदारुणे वसानिष्यंदसंशुष्कमहापटलमंडिते ४३ भस्मांगारार्धदग्धास्थिमज्जासंघट्टभीषणे गृध्र गोमायुनादार्तेपुष्टक्षुद्रविहंगमे ४४

इत्यर्थः ४१ ४२ मृतानांनिर्माल्यसूत्रंतत्कंठगतपुष्पमालासंबंधितदंतस्तन्मध्येलग्नायेशवकेशास्तैःसुदारु णेभयंकरे वसानिष्यंदेनयुक्तंसंशुष्कंसूर्यकिरणैरेतादृशंखरंयन्महापटलंभूमेस्तेनमंडिते ४३ भस्मचांगाराश्चार्धदग्धशवाश्चास्थीनिचमज्जाचतेषांसंघट्टःसंमर्द स्तेनभीषणे गृध्रगोमायुनांनादैरार्तेयुक्तेपुष्टाःक्षुद्रविहंगमामांसभक्षिणःकाकादयोयस्मिन् ४४ ७ ७

चिताधूमएवायतःपटस्तेननीलीकृतदिगंतरंयस्य कुणपानांशवानांयदास्वादनंभक्षणंतन्मुदासंप्रहृष्टाःसंसक्तानिशाचराराक्षसायस्मिन् ४५ ४६
यदेतन्मन्यतेइति चांडालदासोहमस्मीतियद्भवान्मन्यसेतत्त्वन्नोवामिथ्यावाउततथ्यंवेत्यर्थः ४७ यद्येतदेवंयदिवास्तविकीचांडालदासतेत्यर्थः ४८ यदिधर्मे

चिताधूमायतपटनीलीकृतदिगंतरे कुणपास्वादनमुदासंप्रहृष्टनिशाचरे ४५ चरत्यमेध्येराजेंद्रःश्मशानेदुःखपीडितः एवमुक्त्वाथसंश्लिष्यकंठेराज्ञोनृपात्मजा ४६ कष्टंशोकसमाविष्टाविललापार्तयागिरा राजन्स्वप्नोथतथ्यंवायदेतन्मन्यतेभवान् ४७ तत्कथ्यतांमहाभागमनोवैमुह्यतेमम यद्येतदेवंधर्मज्ञनास्तिधर्मेसहायता ४८ तथैवविप्रदेवादिपूजनेसत्यपालने नास्तिधर्मःकुतःसत्यंनार्जवंनानृतांशता ४९ यत्रत्वंधर्मपरमःस्वराज्यादवरोपितः सूतउवाच इतितस्यावचःश्रुत्वानिःश्वस्योष्णंसगद्गदः ५० कथयामासतन्वंग्यैयथाप्राप्तःश्वपाकतां रुदित्वासातुसुचिरंनिःश्वस्योष्णंसुदुःखिता ५१ स्वपुत्रमरणंभीरुर्यथावत्तंन्यवेदयत् श्रुत्वाराजानथावाक्यंनिपपातमहीतले ५२ मृतपुत्रंसमानीयजिव्हयाविलिहन्मुहुः हरिश्चंद्रमथोप्राहशैब्यागद्गदयागिरा ५३ कुरुष्वस्वामिनःप्रेष्यंछेदयित्वाशिरोमम स्वामिद्रोहोनतेस्त्वद्यमाऽसत्योभवभूपते ५४ माऽसत्यंतवराजेंद्रपरद्रोहस्तुपातकं एतदाकर्ण्यराजातुपपातभुविमूर्च्छितः ५५ क्षणेनचेतनांप्राप्यविललापातिदुःखितः राजोवाच कथंप्रियेत्वयाप्रोक्तंवचनंत्वतिनिष्ठुरं ५६ यदशक्यंभवेद्वक्तुंतत्कर्मक्रियतेकथं पत्न्युवाच मयाचपूजितागौरीदेवाविप्रास्तथैवच ५७ भविष्यसिपतिस्त्वंमेत्वन्यस्मिन्जन्मनिप्रभो श्रुत्वाराजानदावाक्यंनिपपातमहीतले ५८

एवनास्तितदासत्यंकुतस्तदपिनास्तिनथार्जवं तथानृतांशतापिनास्तीत्यर्थः धर्माधर्मयोःफलभेदेहितद्विभागस्तदभावेतद्विभागस्याप्यभावइतिभावः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५
५६ पूजितागौरीत्यनेनपराशक्तेरुपासकेयमस्तीतिबोधितं ५७ ५८ ७ ७ ७ ७

मयाशितुंभोक्तुमित्यर्थः नात्मायत्तःस्वाधीनांतःकरणोयतोहंनास्मीत्यर्थः अननुज्ञातोनाज्ञप्तः ५९ ६० ६१ बलीयसादैवानुयोगेनममैकोपिपुत्रो मृतोऽतःप्राणैर्वियोजनंममवरंपरंतुपरायत्तोस्मिचांडालायत्तोस्मिततस्तस्यानुज्ञामंतरेणदेहत्यागेतस्यऋणस्यावशेषान्नरकदुःखंस्यादितिभावः ६२ ६३

मृतस्यपुत्रस्यतदाचुचुंबदुःखितोसुखं राजोवाच प्रियेनरोचतेदीर्घकालंक्लेशंमयाशितुं ५९ नात्मायत्तोहंतन्वंगिप- श्यमेमंदभाग्यता चांडालेनाननुज्ञातःप्रवक्ष्येज्वलनंयदि ६० चांडालदासतांयास्येपुनरप्यन्यजन्मनि नरकंचवरंप्राप्य खेदंप्राप्स्यामिदारुणं ६१ तापंप्राप्स्यामिसंप्राप्यमहारौरवरौरवे मग्नस्यदुःखजलधौवरंप्राणैर्वियोजनं ६२ एकोपि बालकोयोयमासीद्वंशकरःकृतः ममदैवानुयोगेनमृतःसोपिबलीयसा ६३ कथंप्राणान्विमुंचामिपरायत्तोस्मिदुर्गतः तथापिदुःखबाहुल्यात्त्यक्ष्यामितुनिजांतनुं ६४ त्रैलोक्येनास्तितद्दुःखंनासिपत्रवनेतथा वैतरिण्यांकुतस्तद्वद्यादृशं पुत्रविप्लवे ६५ सोहंकृतशरीरेणदीप्यमानेहुताशने निपतिष्यामितन्वंगिक्षंतव्यंतन्ममाधुना ६६ नवक्तव्यंत्वयाकिं चिदतःकमललोचने ममवाक्यंचतन्वंगिनिबोध्याहृतमानसा ६७ अनुज्ञाताथगच्छत्वंविप्रवेश्मशुचिस्मिते य दिदत्तंयदिहुतंगुरवोयादितोषिताः ६८ संगमःपरलोकेमेनिजपुत्रेणचत्वया इहलोकेकुतस्त्वेतद्भविष्यतिसमीप्सितं ६९ यन्मयाहसतांकिंचिद्रहसित्वांशुचिस्मिते अशेषमुक्तंतत्सर्वंक्षंतव्यंममयास्यतः ७० राजपत्नीतिगर्वेणनाव ज्ञेयःसमेद्विजः सर्वयत्नेनतोष्यःस्यात्स्वामीदेवतवल्लभे ७१ राज्युवाच अहमप्यत्रराजर्षेनिपतिष्येहुताशने दुःखभारासहादेवसहयास्यामिवैत्वया ७२ त्वयासहममश्रेयोगमनंनान्यथाभवेत् सहस्वर्गंचनरकंत्वयाभोक्ष्या मिमानद ७३

इत्थंपूर्वंविमृश्यनरकदुःखादपिपुत्रशोकोदुःसाहइतिमत्वापुनराह तथापीति ६४ तदेवोपपादयतित्रैलोक्येइति ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ छ छ

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानेषड्विंशोऽध्यायः २६ अधिकैश्चैवचत्वारिंशद्भिःपद्यैरतःपरं हरिश्चंद्रस्वर्गवासोवि
स्तरेणोपवर्ण्यते १ राज्ञास्वदेहदहननिश्चयेकृतेनंतरंजातंवृत्तमाह ततःकृत्वेति १ तस्मिन्समयेस्वेष्टदेवतांशताक्षींचिंतयामासेत्याह चिंतयन्निति
पुच्छब्रह्मस्वरूपिणींब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतितैत्तिरीयश्रुतिप्रतिपादितपुच्छब्रह्मस्वरूपिणीमित्यर्थः २ नानायुधेति नानिचायुधानिवक्ष्यमाणाध्यायेस्पष्टानि

श्रुत्वाराजानदोवाचएवमस्तुपतिव्रते इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेहरिश्चंद्रोपाख्यानेषड्विंशोऽध्या
यः २६ सूतउवाच ततःकृत्वाचितांराजाआरोप्यतनयंस्वकं भार्ययासहितोराजाबद्धांजलिपुटस्तदा १ चिंतयन्पर
मेशानींशताक्षींजगदीश्वरीं पंचकोशांतरगतांपुच्छब्रह्मस्वरूपिणीं २ रक्तांबरपरीधानांकरुणारससागरां नाना
युधधरामंबांजगत्पालनतत्परां ३ तस्यचिंतयमानस्यसर्वदेवाःसवासवाः धर्मंप्रमुखतःकृत्वासमाजग्मुस्त्वरा-
न्विताः ४ आगत्यसर्वेप्रोचुस्तेराजञ्छृणुमहाप्रभो अहंपितामहःसाक्षाद्धर्मश्चभगवान्स्वयं ५ साध्याःसविश्वे
मरुतोलोकपालाःसचारणाः नागाःसिद्धाःसगंधर्वारुद्राश्चैवतथाश्विनौ ६ एतेचान्येथबहवोविश्वामित्रस्तथैवच वि
श्वत्रयेणयोमैत्रींकर्तुमिच्छतिधर्मतः ७ विश्वामित्रःसतेप्रीष्टमाहर्तुंसम्यगिच्छति धर्मउवाच माराजन्साहसंकार्षीं
धर्मोहंत्वामुपागतः ८ तितिक्षादमसत्त्वाद्यैस्त्वद्गुणैःपरितोषितः इंद्रउवाच हरिश्चंद्रमहाभागप्राप्तःशक्रोस्मि
तेंतिकं ९ त्वयाद्यभार्यापुत्रेणजितालोकाःसनातनाः आरोहत्रिदिवंराजन्भार्यापुत्रसमन्वितः १० सुदुष्प्रापंनरै
रन्यैर्जितमात्मीयकर्मभिः सूतउवाच ततोमृतमयंवर्षमपमृत्युविनाशनं ११

३ धर्मंधर्माभिमानिनींदेवतां तत्रचिंतयमानस्येत्य
नेनत्वरान्विताइत्यनेनचेदंबोधितंपरमेश्वरीभक्तस्यछलेकृतेशतधामूर्धच्छेदःस्यादितिशीघ्रंतस्यप्रसादःसंपादितव्यइति ४ ५ ६ विश्वामित्रशब्दार्थमाह
विश्वत्रयेणेति विश्वंमित्रंयस्यविश्वामित्रइत्यर्थः धार्मिकजनानांनित्यंमित्रत्वमयमिच्छतीत्यर्थः ७ ८ ९ १० ११

१२ १३ १४ १५ १६ १७ तवैवंभाविनमिति तवधर्मपरीक्षार्थंमयाधर्मेणात्ममाययास्वमाययास्वात्मैवश्वपाकतांनीतइत्यर्थः अन
हमेवचांडालोहमेवचसब्राह्मणःकृष्णासर्पश्चनमत्तोतिरिक्ताश्चांडालब्राह्मणसर्पाःसंतीतिभावः १८ १९ २० २१ २२ २३ २४

इंद्रःप्रासृजदाकाशाच्चितामध्यगतेशिशौ पुष्पवृष्टिश्चमहतीदुंदुभिस्वनएवच १२ समुत्तस्थौमृतःपुत्रोराज्ञस्तस्यम-
हात्मनः सुकुमारतनुःस्वस्थःप्रसन्नप्रीतमानसः १३ ततोराजाहरिश्चंद्रःपरिष्वज्यसुतंतदा सभार्यःस्वाश्रियायुक्तो
दिव्यमाल्यांबरावृतः १४ स्वस्थःसंपूर्णहृदयोमुदापरमयावृतः बभूवतत्क्षणादिंद्रोभूपंचैवमभाषत १५ सभार्यस्त्वं
सपुत्रश्चस्वर्लोकंसद्गतिंपरां समारोहमहाभागनिजानांकर्मणांफलं १६ हरिश्चंद्रउवाच देवराजाननुज्ञातःस्वामि
नाश्वपचेनहि अकृत्वानिष्कृतिंतस्यनारोक्ष्येवैसुरालयं १७ धर्मउवाच तवैवंभाविनंक्लेशमवगम्यात्ममायया आ
त्माश्वपाकतांनीतोदर्शितंतच्चपक्कणं १८ इंद्रउवाच प्रार्थ्यतेयत्परंस्थानंसंभृतैर्मनुजैर्भुवि तदारोहहरिश्चंद्रस्था
नंपुण्यकृतांनृणां १९ हरिश्चंद्रउवाच देवराजनमस्तुभ्यंवाक्यंचेदंनिबोधमे मच्छोकमग्नमनसःकोसलेनगरेनराः
२० तिष्ठंतितानपास्यैवंकथंयास्याम्यहंदिवं ब्रह्महत्यासुरापानंगोवधःस्त्रीवधस्तथा २१ तुल्यमेभिर्महत्पापंभक्तत्यागा
दुदाहृतं भजंतंभक्तमत्याज्यंत्यजतःस्यात्कथंसुखं २२ तैर्विनानप्रयास्यामितस्मात्छक्रदिवंव्रज यदितेसहिताःस्वर्गं
मयायांतिसुरेश्वर २३ ततोहमपियास्यामिनरकंवापितैःसह इंद्रउवाच बहूनिपुण्यपापानितेषांभिन्नानिवैनृप २४
कथंसंघातभोज्यंत्वंभूपस्वर्गमभीप्ससि हरिश्चंद्रउवाच भुंक्तेशक्रनृपोराज्यंप्रभावात्प्रकृतेर्भुवि २५ यजतेचमहायज्ञैःक
र्मपूर्तंकरोतिच तच्चतेषांप्रभावेनमयासर्वमनुष्ठितं २६ उपदादान्नसंत्यक्ष्येतानहंस्वर्गलिप्सया तस्माद्यन्ममदेवेशकिं
चिदस्तिसुचेष्टितं २७ भुंक्तेशक्रेति तेषांप्रभावेनैवायंममधर्मश्चलितोस्ति २५ २६ तथाचतानुपदादान्नाजद्रव्यदातॄन्नसंत्यक्ष्येतैःसहैवस्वर्गंगमिष्या-

त्यर्थः किंचतेषां लोकानांपुण्यंस्वर्गप्रापकंनास्तीतिवदसिचेन्मयायत्पुण्यंकृतंतदेतेषामस्तीत्याह तस्माद्यन्ममेति २७ ननुत्वयैकेनतत्पुण्यंभोक्ष्यतेचेद्बहुकालंभोगायभवतितैःसहभुज्यतेचेत्पुण्यस्यविभागादेकदिनंभोगायैवतद्भविष्यतीतिचेदिष्टापत्तिरित्याह बहुकालोपेति २८ २९ गत्वेति तेसर्वेधर्मादयो

दत्तमिष्टमथोजप्तंसामान्यंतैस्तदस्तुनः बहुकालोपभोज्यंचफलंयन्ममकर्मणं २८ तदस्तुदिनमप्येकंतैःसमंत्वत्प्रसादतः सूतउवाच एवंभविष्यतीत्युक्त्वाशक्रस्त्रिभुवनेश्वरः २९ प्रसन्नचेताधर्मश्चविश्वामित्रश्चगाधिजः गत्वातुनगरंसर्वंचातुर्वर्ण्यसमाकुलं ३० हरिश्चंद्रस्यनिकटेप्रोवाचविबुधाधिपः आगच्छंतिजनाःशीघ्रंस्वर्गलोकंसुदुर्लभं ३१ धर्मप्रसादात्संप्राप्तंसर्वैर्युष्माभिरेवतु हरिश्चंद्रोषितान्सर्वान्जनान्नगरवासिनः ३२ प्राहराजाधर्मपरोदिवमारुह्यतामिति सूतउ॰ तदिंद्रस्यवचःश्रुत्वाप्रीतास्तस्यचभूपतेः ३३ येसंसारेषुनिर्विण्णास्तेधुरंस्वसुतेषुवै कृत्वाप्रहृष्टमनसोदिवमारुरुहुर्जनाः ३४ विमानवरमारूढाःसर्वेभास्वरविग्रहाः तदासंभूतहर्षोस्तेहरिश्चंद्रश्चपार्थिवः ३५ राज्येभिषिच्यतनयंरोहिताख्यंमहामनाः अयोध्याख्येपुरेरम्येहृष्टपुष्टजनान्विते ३६ तनयंसुहृदश्चापिप्रतिपूज्याभिनंद्यच पुण्येनलभ्यांविपुलांदेवादीनांसुदुर्लभां ३७ संप्राप्यकीर्तिमतुलांविमानेसमहीपतिः आसांचक्रेकामगमेक्षुद्रघंटाविराजिते ३८ ततस्तद्धिसमालोक्यश्लोकमेतंतदाजगौ दैत्याचार्योमहाभागःसर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ३९ शुक्रउवाच अहोतितिक्षामाहात्म्यमहोदानफलंमहत् यदागतोहरिश्चंद्रोमहेंद्रस्यसलोकतां ४० सूतउ॰ एतत्तेसर्वमाख्यातंहरिश्चंद्रस्यचेष्टितं यःशृणोतिचदुःखार्तःसस्सुखंलभतेन्वहं ४१ स्वर्गार्थीप्राप्नुयात्स्वर्गंसुतार्थीसुतमाप्नुयात् भार्यार्थीप्राप्नुयाद्भार्यांराज्यार्थीराज्यमाप्नुयात् ४२ इतिश्रीदेवीभा॰म॰स॰अध्यायः २७

ऽयोध्यायांतस्मिन्नेवक्षणेकाशीतोगत्वानगरस्थान्लोकान्स्वर्गगमनायाह्वयामासुरितिशेषः दूतप्रेषणेविलंबःस्यादितितएवयोगिनोगताइतिभावः ३० योगशक्त्यैवतैर्नगरवासिनोप्यानीताइत्याह आगच्छंतीति ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ इतिश्री॰ अध्यायः २७

अशीतिश्लोकवर्यैस्तु शताक्षीमहिमातुलः कथ्यते स्पष्टता यत्र वात्सल्यस्य महेशितुः १ पूर्वोक्ताख्याने संस्तुत्य मष्टव्यं पृच्छति विचित्रमिद मिति १ सा शताक्षी कस्मात्कारणाज्जातेत्याह शताक्षीसेति २ शक्रदधीरिति यद्यप्यशक्रबुद्धिर्देवीगुणश्रवणे तृप्तिं यास्यति न तथापि शक्रबुधी-स्तृप्तिं कोयास्यति न कोपीत्यर्थः तदुक्तं सुमासंहितायां कोविरज्येत मातिमान्गुणश्रवणकर्मणि श्रीमातुर्ज्ञानिनोनित्यं यं त्यजंति कदापिनेति यस्या भग वत्या गुणश्रवणे महाफलं भवति तस्या गुणश्रवणं कोन कुर्यादित्याह पदेपदेइति ३ ४ ५ देवानांत्विति वेदे हिंसाति तदुक्तशस्त्रास्त्रैरस्मान्हिंसंति

जनमेजय उ॰ विचित्रमिदमाख्यानं हरिश्चंद्रस्य कीर्तितं शताक्षीपादभक्तस्य राजर्षेर्धार्मिकस्य च १ शताक्षी सा कुतो जाता देवी भगवती शिवा तत्कारणं वद मुने सार्थकं जन्म मे कुरु २ को हि देव्या गुणाञ्छृण्वंस्तृप्तिं यास्यति शक्रधीः पदे पदेश्वमेध स्य फलमक्षय्यमश्नुते ३ व्यास उ॰ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि शताक्षीसंभवं शुभं तवावाच्यं न मे किंचिद्देवीभक्तस्य विद्यते ४ दुर्गमाख्यो महादैत्यः पूर्वं परमदारुणः हिरण्याक्षान्वये जातो रुरुपुत्रो महाबलः ५ देवानां तु बलं वेदो नाशे तस्य सुरा अ पि नंक्ष्यंत्येव न संदेहो विधेयं तावदेव तत् ६ विमृश्यैतत्तपश्चर्यां गतः कर्तुं हिमालये ब्रह्माणं मनसा ध्यात्वा वायुभक्षो व्य तिष्ठत ७ सहस्रवर्षपर्यंतं चकार परमं तपः तेजसा तस्य लोकास्तु संतप्ताः ससुरासुराः ८ ततः प्रसन्नो भगवान्हंसारूढ श्चतुर्मुखः ययौ तस्मै वरं दातुं प्रसन्नमुखपंकजः ९ समाधिस्थं मीलिताक्षं स्फुटमाह चतुर्मुखः वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते १० तवाद्य तपसा तुष्टो वरदेशोहमागतः श्रुत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणीं व्युत्थितः स समाहितः ११ पूजयित्वा वरं वव्रे वेदान्देहि सुरेश्वर त्रिषु लोकेषु ये मंत्रा ब्राह्मणेषु सुरेष्वपि १२ अपि किंच तदुक्तमंत्रैर्मुनिभिर्होमादिके क्रियमाणे तद्धविर्भक्षणेन देवानां पुष्टिर्भवतीति देवानां बलं वेद इति युक्तमेवेति विधेयं तावदेव तदिति यत एवं तत्तस्मात्कारणाद्देवनाशार्थं तावद्देववेदनाशपर्यंतमेव विधेयं नान्योपायांतरोपयोगोत्रास्तीत्य र्थः ६ इति मनसि विमृश्य वेददातुराराधनादेतत्कार्यं भविष्यतीति तस्याराधनं कर्तव्यमिति मत्वा तदाराधनं कर्तुं गत इत्याह विमृश्यैतदिति ७ ८ हंसारूढो य यावित्यन्वयः ९ १० ११ १२

सान्निध्येममसंत्विति ममैवनिकटेसर्वेवेदाःसंतु एकोपिवेदमंत्रोदेवब्राह्मणादीनांसमीपेमास्त्वित्यर्थः किंचबलमप्यतुलंदेहीत्याह बलंचेति १३ १४ १५ किमिदमिति इदंकिंजातमिदंकिंजातमित्यर्थः १६ १७ निर्जरेषुदेवेषुसजरेषुनिर्बलेषुजातेषुसदैत्योनगरीममरावतींरुरोधेत्याह नि-
र्जराइति १८ तेनदैत्येनतेदेवायोद्धुमशक्ताइत्यर्थः वज्रसदृशोभेद्योयस्यदेहस्तेनासुरेणेत्यर्थः १९ रत्नसानुःसुमेरुः निलयंस्थानंसंस्थिताइत्य-

विद्यंतेतेतुसान्निध्येममसंतुमहेश्वर बलंचदेहियेनस्याद्देवानांचपराजयः १३ इतितस्यवचःश्रुत्वातथास्त्वितिव
चोवदन् जगामसत्यलोकंतुचतुर्वेदेश्वरःपरः १४ ततःप्रभृतिविप्रैस्तुविस्मृतावेदराशयः स्नानसंध्यानित्यहोम
श्राद्धयज्ञजपादयः १५ विलुप्ताधरणीपृष्ठेहाहाकारोमहानभूत् किमिदंकिमिदंचेतिविप्राऊचुःपरस्परं १६ वेदा
भावात्तदस्माभिःकर्तव्यंकिमतःपरं इतिभूमौमहानर्थेजातेपरमदारुणे १७ निर्जराःसजराजानाहविर्भावाद्यभाव
तः रुरोधसतदादैत्योनगरीममरावतीं १८ अशक्तास्तेनतेयोद्धुंवज्रदेहासुरेणच पलायनंतदाकृत्वानिर्गतानि
र्जराःक्वचित् १९ निलयंगिरिदुर्गेषुरत्नसानुगुहासुच संस्थितापरमांशक्तिंध्यायंतस्तेपरांबिकां २० अग्नौहोमा
द्यभावात्तुवृष्ट्यभावोप्यभून्नृप वृष्टेरभावेसंशुष्कंनिर्जलंवापिभूतलं २१ कूपवापीतडागाश्वसरितःशुष्कतांग
ताः अनावृष्टिरियंराजन्नभूच्चशतवार्षिकी २२ मृताःप्रजाश्वबहुधागोमहिष्यादयस्तथा गृहेगृहेमनुष्याणाम
भवच्छवसंग्रहः २३ अनर्थेत्वेवमुद्भूतेब्राह्मणाःशांतचेतसः गत्वाहिमवतःपार्श्वेरिराधयिषवःशिवां २४ समा
धिध्यानपूजाभिर्देवींतुष्टुवुरन्वहं निराहारास्तदासक्तास्तामेवशरणंययुः २५

न्वयः २० वृष्ट्यभावइति अग्नौप्रास्ताहु-
तिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिस्मृते वृष्टिकारणहोमाभावेवृष्टेरप्यभावइत्यर्थः २१ २२ गृहेगृ-
हेइति येमनुष्यामृतास्तान्श्मशानंनेतुंमनुष्यानमिलंतिततःशवानिगृहेएवस्थितानीत्यर्थः २३ २४ २५

देवींप्रार्थयंति दयांकुर्विति नैतच्छ्लाघ्यमिति पामरेष्वेतादृशःकोपोनयुक्तइत्यर्थः २६ ननुयुष्माभिःपातकंकृतमतःक्रोधोममोत्पन्नइतिचे
त्पातककर्त्रीकारयित्रीचत्वमेवनास्माकमपराधोस्तियतस्त्वमंतर्यामिरूपिणीत्याह त्वयेति २७ त्वांसर्वेश्वरींविहायान्यागतिर्नास्तीत्याह नान्येति
अन्येदेवाद्यपोहोमजपाद्यनुष्ठानैरेवफलंप्रयच्छंति तदत्रमंत्राभावप्रयुक्तहोमजपाद्यभावात्तत्कृतानुग्रहस्याप्यसंभवस्त्वंतुस्मरणमात्रेणैवबालके

दयांकुरुमहेशानिपामरेषुजनेषुहि सर्वापराधयुक्तेषुनैतच्छ्लाघ्यंतवांबिके २६ कोपंसंहरदेवेशिसर्वांतर्यामिरूपिणि
त्वयायथाप्रेर्यतेयंकरोतिसतथाजनः २७ नान्यागतिर्जनस्यास्यकिंपश्यसिपुनःपुनः यथेच्छसितथाकर्तुंसमर्था-
सिमहेश्वरि २८ समुद्धरमहेशानिसंकटात्परमोत्थितात् जीवनेनविनास्माकंकथंयास्थितिरंबिके २९ प्रसीदत्वं
महेशानिप्रसीदजगदंबिके अनंतकोटिब्रह्मांडनायिकेतेनमोनमः ३० नमःकूटस्थरूपायैचिद्रूपायैनमोनमः न
मोवेदांतवेद्यायैभुवनेश्यैनमोनमः ३१ नेतिनेतीतिवाक्यैर्याबोध्यतेसकलागमैः तांसर्वकारणांदेवींसर्वभावेन
सन्नताः ३२ इतिसंप्रार्थितादेवीभुवनेशीमहेश्वरी अनंताक्षिमयंरूपंदर्शयामासपार्वती ३३ नीलांजनसमप्रख्यं
नीलपद्मायतेक्षणं सुकर्कशसमोत्तुंगवृत्तपीनघनस्तनं ३४ बाणमुष्टिंचकमलंपुष्पपल्लवमूलकान् शाकादी-
न्फलसंयुक्ताननंतरससंयुतान् ३५ क्षुत्तृड्जरापहान्हस्तैर्बिभ्रतीचमहाधुधान् सर्वसौंदर्यसारंतद्रूपंलावण्यशोभि
तं ३६ कोटिसूर्यप्रतीकाशंकरुणारससागरं दर्शयित्वाजगद्धात्रीसानंतनयनोद्भवाः ३७ जननीवनुसर्वमातृत्वाद्दयांकरोषितत

स्त्वदन्यागतिर्नास्तीतिभावः २८ जीवनेनविनाजलेनविनेत्यर्थः २९ ३० ३१ सकलागमैःसकलैर्वेदैर्नेतिनेतीतिसर्वनिषेधावधित्वेनयाबोध्यतइत्यर्थः ३२
इत्यंसंप्रार्थिताभुवनेश्वरीबहून्यक्षीणिशरीरेकृत्वास्वरूपंदर्शयामासेत्यन्वयः ३३ ३४ एकस्यांमुष्टौबाणान्एकस्मिन्हस्तेकमलंएकस्मिन्हस्तेपुष्पादिकमे
कस्मिन्धनुश्चबिभर्तीत्यर्थः दक्षाधोहस्तादिवामाधोहस्तपर्यंतमायुधध्यानं ३५ ३६ सादेवीअनंतनयनोद्भवाबहुतनयनोद्भवावारिधारामोचयामासेत्य
न्वयः ३७

३८ ननुनेत्रेभ्यः कुतोजलमागतमितिचेल्लोकान्दुःखितान्दृष्ट्वाजगन्मातुःकारुण्यवशाद्रोदनमागतंतद्दर्शादित्याह दुःखितानिति नवरात्रपर्यंतं भगवत्यानेत्रेभ्यअश्रूणिच्युतानितेभ्यःसर्वंजगत्तृसंसजलंजातमित्यहोकियत्पर्यंतंजनवात्सल्यंवर्णनीयंभगवत्याइतिभावः ३९ ४० स्फरसहिता विप्रामिलित्वेत्यर्थः ४१ ४२ शताक्षीत्वमिति अद्यारभ्यशताक्षीतितवनामभवत्वित्यर्थः ४३ इत्थंभगवतीकृपयासजलेलोकेजातेपिबीजौषधीनां

मोचयामासलोकेषुवारिधाराःसहस्रशः नवरात्रंमहावृष्टिरभून्नेत्रोद्भवैर्जलैः ३८ दुःखितान्वीक्ष्यसकलान्नेत्राश्रूणिविमुंचती तर्पितास्तेनतेलोकाओषध्यःसकलाअपि ३९ नदीनदप्रवाहास्तैर्जलैःसमभवन्नृप निलीयसंस्थिताःपूर्वंस्फरास्तेनिर्गताबहिः ४० मिलित्वासस्फराविप्रादेवींसमभितुष्टुवुः नमोवेदांतवेद्येतेनमोब्रह्मस्वरूपिणि ४१ स्वमाययासर्वजगद्विधात्र्यैतेनमोनमः भक्तकल्पद्रुमेदेविभक्तार्थंदेहधारिणि ४२ नित्यतृप्तेनिरुपमेभुवनेश्वरितेनमः अस्मच्छांत्यर्थमतुलंलोचनानांसहस्रकं ४३ त्वयायतोधृतंदेविशताक्षीत्वंततोभव क्षुधयापीडितामातःस्तोतुंशक्तिर्नचास्तिनः ४४ कृपांकुरुमहेशानिवेदानप्याहरांबिके व्यासउवाच इतितेषांवचःश्रुत्वाशाकान्स्वकरसंस्थितान् ४५ स्वादूनिफलमूलानिभक्षणार्थंददौशिवा नानाविधानिचान्नानिपशुभोज्यानियानिच ४६ काम्यानंतरसैर्युक्तान्यानवीनोद्भवद्ददौ शाकंभरीतिनामापितद्दिनात्समभून्नृप ४७ ततःकोलाहलेजातेदूतवाक्येनबोधितः ससैन्यःसायुधोयोद्धुंदुर्गमाख्योस्फरोययौ ४८ सहस्राक्षौहिणीयुक्तःशरान्मुंचंस्त्वरान्वितः रुरोधदेवसैन्यंतद्यद्देव्यग्रेस्थितंपुरा ४९

दग्धत्वाद्भक्षणीयपदार्थाभावात्क्षुधाविष्टाःपुनःप्रार्थयंते क्षुधयापीडिताइति ४४ किंचवेदानपिदेहीत्याह वेदानप्याहरेति ४५ मनुष्यभोज्यानिमनुष्येभ्यःपश्वादिभोज्यानिपश्वादिभ्योददावित्यर्थः ४६ कियत्कालपर्यंतंपूर्तिकरमन्नंश्रीभगवत्यापूरितमितिचेत्तत्राह आनवीनोद्भवमिति सृष्ट्युत्तरंयावन्नवीनमन्नंभवतितावत्कालपर्यंतमित्यर्थः शाकैर्भक्षणात्पोषणाच्छाकंभरीतिनाम ४७ ४८ देव्यग्रस्थंदेवसैन्यंविप्रगणंचस्वसैन्येनरोधयामासेत्यर्थः ४९

५० देवानांब्राह्मणानांचपरितःसमंतात्तेजोमयंचक्रमग्निप्राकाररंरक्षणायचक्रेइत्यर्थः स्वयंतुतस्मादग्निप्राकाराद्बहिर्युद्धार्थंसंस्थितासी
त् ५१ ५२ शरवर्षेणसमाच्छन्नंसूर्यमंडलंयस्मिन् परस्परंशराणांयउद्घर्षोघर्षणंतेनसमुद्भूतोयोग्निस्तेनस्फुरप्रभं शरवर्षेणसूर्येआच्छादितेतद-

तथाविप्रगणंचैवरोधयामाससर्वतः ततःकिलकिलाशब्दःसमभूद्देवमंडले ५० त्राहित्राहीतिवाक्यानिप्रोचुःसर्वे-
द्विजामराः ततस्तेजोमयंचक्रंदेवानांपरितःशिवा ५१ चकाररक्षणार्थायस्वयंतस्माद्बहिःस्थिता ततःसमभवद्युद्धंदे
व्यादैत्यस्यचोभयोः ५२ शरवर्षसमाच्छन्नसूर्यमंडलमद्भुतं परस्परशरोद्घर्षसमुद्भूताग्निस्फुरप्रभं ५३ कठोरज्याटण
त्कारबधिरीकृतदिक्तटं ततोदेवीशरीरात्तुनिर्गतास्तीव्रशक्तयः ५४ कालिकातारिणीबालात्रिपुराभैरवीरमा बगला
चैवमातंगीतथात्रिपुरसुंदरी ५५ कामाक्षीतुलजादेवीजंभिनीमोहिनीतथा छिन्नमस्तागुह्यकालीदशसाहस्रबाहु-
का ५६ द्वात्रिंशच्छक्तयश्चान्याश्चतुःषष्टिमिताःपराः असंख्यातास्ततोदेव्यःसमुद्भूतास्तुसायुधाः ५७ मृदंगशं
खवीणादिनादितंसंगरस्थलं शक्तिभिर्दैत्यसैन्येतुनाशितेक्षौहिणीशते ५८ अग्रेसरःसमभवद्दुर्गमोवाहिनीपतिः श
क्तिभिःसहयुद्धंचचकारप्रथमंरिपुः ५९ महद्युद्धंसमभवद्यत्राभूद्रक्तवाहिनी अक्षौहिण्यस्तुताःसर्वाविनष्टादशभिर्दि
नैः६० ततएकादशेप्राप्तेदिनेपरमदारुणे रक्तमाल्यांबरधरोरक्तगंधानुलेपनः ६१ कृत्वोत्सवंमहांतंतुयुद्धायरथसं-
स्थितः संरंभेणैवमहताशक्तीःसर्वाविजित्यच ६२ महादेवीरथाग्रेतुस्वरथंसन्यवेशयत् ततोभवन्महद्युद्धंदे
व्यादैत्यस्यचोभयोः ६३ महरद्वयपर्यंतंत्हृदयत्रासकारकं ततःपंचदशात्युग्रबाणान्देवीमुमोचह ६४ ग्निप्रकाशेनैवयुद्धमभव

दित्यर्थः ५३ कठोरःकर्कशोयोज्याटणत्कारस्तेनबधिरीकृतंदिक्तटंयस्मिन् ५४ ५५ दशसाहस्रबाहुकेतिगुह्यकाल्याविशेषणं पंचसहस्रहस्तेषुबाणाःपंचसहस्रहस्ते
षुधनूंषीत्यादिकंतस्याध्यानंमहाकालसंहितायांस्पष्टं ५६ द्वात्रिंशच्छक्तयश्चतुःषष्टिशक्तयश्चप्रपंचसारेभुवनेश्वरीपटलेशारदायांचभूतलिपिपटलेस्पष्टाः ५७ ५८ ५९ रक्तवा
हिनीनदी ६० ६१ ६२ ६३ तेषांबाणानांविभागमाह चतुर्भिरिति ६४

ईशितुर्ज्ञीपरमेश्वर्याःपुरोग्रेममारेत्यर्थः ६५ ६६ ६७ ६८ जगद्भ्रमरूपोयोविवर्त्तोन्यथाभावस्तस्यमुख्यकारणरूपेइत्यर्थः ६९ ७० ७१ ७२

चतुर्भिश्चतुरोवाहान्बाणेनैकेनसारथिं द्वाभ्यांनेत्रेभुजौद्वाभ्यांध्वजमेकेनपत्रिणा ६५ पंचभिर्हृदयंतस्याविव्याधजगदंबिका ततोवमन्सरुधिरंममारपुरईशितुः ६६ तस्यतेजस्तुनिर्गत्यदेवीरूपेविवेशह हतेतस्मिन्महावीर्येशांतमासीज्जगत्त्रयं ६७ ततोब्रह्मादयःसर्वेतुष्टुवुर्जगदंबिकां पुरस्कृत्यहरीशानौभक्त्यागद्गदयागिरा ६८ देवाऊचुः जगद्भ्रमविवर्तैककारणेपरमेश्वरि नमःशाकंभरिशिवेनमस्तेशतलोचने ६९ सर्वोपनिषदुद्धुष्टेदुर्गमासुरनाशिनि नमोमायेश्वरिशिवेपंचकोशांतरस्थिते ७० चेतसानिर्विकल्पेनयांध्यायंतिमुनीश्वराः प्रणवार्थस्वरूपांतांभजामोभुवनेश्वरीं ७१ अनंतकोटिब्रह्मांडजननींदिव्यविग्रहां ब्रह्मविष्ण्वादिजननींसर्वभावेर्नतावयं ७२ कःकुर्यात्पामरान्दृष्ट्वारोदनंसकलेश्वरः सदयांपरमेशानींशताक्षीमानरंविना ७३ व्यासउवाच इतिस्तुतासुरैर्देवीब्रह्मविष्ण्वादिभिर्वरैः पूजिताविविधैर्द्रव्यैःसंतुष्टाभूच्चतत्क्षणे ७४ प्रसन्नासातदादेवीवेदानाहृत्यसाददौ ब्राह्मणेभ्योविशेषेणप्रोवाचपिकभाषिणी ७५ ममेयंतनुरुत्कृष्टापालनीयाविशेषतः ययाविनानर्थएषजातोदृष्टोधुनैवाहि ७६ पूज्याहंसर्वदासेव्यायुष्माभिःसर्वदैवहि नातःपरतरंकिंचित्कल्याणायोपदिश्यते ७७ पठनीयंममैतद्धिमाहात्म्यंसर्वदोत्तमं तेनतुष्टाभविष्यामिहरिष्यामितथापदः ७८ दुर्गमासुरहंत्रीत्वाद्दुर्गेतिममनामयः गृण्हातिचशताक्षीतिमायांभित्त्वाव्रजत्यसौ ७९ किमुक्तेनात्रबहुनासारंवक्ष्यामितत्त्वतः संसेव्याहंसदादेवाःसर्वैरपिसुरासुरैः ८० व्यासउ॰ इत्युक्त्वांतर्हितादेवीदेवानांचैवपश्यतां संतोषंजनयंत्येवंसच्चिदानंदरूपिणी ८१

अस्मान्पामरान्दुःखितान्दृष्ट्वायत्परमेश्वर्याभवत्यारोदनंकृतंतत्त्वांशताक्षीमातरंविनाकःकुर्यान्नकोपीत्यर्थः ७३ ७४ ७५ ययाममवेदरूपतन्वाविनामहाननर्थोयंजातोधुनैवभवद्भिर्दृष्टइत्यर्थः ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ७

अत्रशताक्षीशाकंभरीदुर्गादेवतानांजलदानान्नदानदैत्यवधकर्मभेदेननामभेदमात्रएवकेवलंनत्ववतारभेदइतिबोध्यंतदुक्तंवैकृतिकरहस्येशाकंभरीश-
ताक्षीसासैवदुर्गाप्रकीर्तितेति इतिश्रीदे०भा०नि०स०अध्यायः २८ चतुर्भिरधिकैश्चत्वारिंशच्छ्लोकैर्विहायन व्यासवाक्याद्राजवार्तापप्रच्छेतिक
थानकं १ अथवेदव्यासोराज्ञांकथायांजनमेजयचित्तमासक्तंज्ञात्वातत्तोपसृत्यदेवीकथाभिमुखंकर्तुमाह इत्येवमिति नानाविधराज्ञांधर्मात्मनांनाना
विधंचरितंमयाकियद्वर्णनीयंकालस्याल्पत्वादतोदेवीकथामेवपृच्छेतिगूढोभिसंधिः १ ननुकिमितिराज्ञामेतादृशोमहापराक्रमोजातइतिचेत्सर्वेपी-
मेराजानःश्रीदेवीभक्तास्तथादेवीप्रसादादेनादृशमहत्त्वंतेषामागतमित्याह पराशक्तीति पराशक्तिप्रभावतएवमहत्त्वमितिनिश्चितंविद्धीत्यर्थः २ ३

एतत्तेसर्वमाख्यातंरहस्यंपरमंमहत् गोपनीयंप्रयत्नेनसर्वकल्याणकारकं ८२ यइमंशृणुयान्नित्यमध्यायंभक्तितत्परः
सर्वान्कामानवाप्नोतिदेवीलोकेमहीयते ८३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेअष्टाविंशोऽध्यायः २८
व्यासउवाच इत्येवंसूर्यवंश्यानांराज्ञांचरितमुत्तमं सोमवंशोद्भवानांचवर्णनीयंमयाकियत् १ पराशक्तिप्रसादेन
महत्त्वंप्रतिपेदिरे राजन्सुनिश्चितंविद्धिपराशक्तिप्रसादतः २ यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वंश्रीमदूर्जितमेववा तत्तदेवावगच्छत्वं
पराशक्त्यंशसंभवं ३ एतेचान्येचराजानःपराशक्तेरुपासकाः संसारतरुमूलस्यकुठाराअभवन्नृप ४ तस्मात्सर्व
प्रयत्नेनसंसेव्याभुवनेश्वरी पलालमिवधान्यार्थीत्यजेदन्यमशेषतः ५ आमथ्यवेददुग्धाब्धिंप्राप्तंरत्नंमयानृप परा
शक्तिपदांभोजंकृतकृत्योस्म्यहंततः ६

कुठाराच्छेदकाअभवन् ४ पलालमिवतुषमिवपराशक्तिसेवनादन्यंत्यजेदित्यर्थः तथा-
चश्रुतिःपलालमिवधान्यार्थीत्यजेद्ग्रंथमशेषतइति ५ वेदरूपदुग्धाब्धिमथनेनेदंरत्नंपराशक्तिपदांभोजरूपंमयालब्धंततस्तल्ला-
भादहंकृतकृत्योस्मिसार्थकजन्मास्मीत्यर्थः तथाश्रुतिरतिरहस्यत्वंवर्णयति बृहदारण्यके गार्गीब्राह्मणेगार्गिमातिप्राक्षीर्मातेमू
र्धाव्यपतत् अनतिप्रश्न्यांवैदेवनामतिपृच्छसीति ६ ७ ७ ७ ७

श्रीभगवत्याध्यानेनापिसर्वोत्तमत्वंवर्णयति पंचब्रह्मेति ब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरामंचककोणखुरभूताःसदाशिवस्तुचतुर्णांमस्तकोपरिफलकस्थानीयस्तथाचब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवात्मकपंचब्रह्मात्मकंयदासनंतस्मिन्नारूढाभगवत्यतिरिक्ताकान्यादेवतास्तिनकापि ततःस्वस्योत्कर्षंमूढानपिबोधयितुंमहादेव्यापंचब्रह्मासनंस्वस्यस्वीकृतमितीयमेवसर्वोत्कृष्टेतिभावः तथाचभुवनेश्वरीतंत्रेब्रह्मांडपुराणेललितोपाख्यानेच ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चईश्वरश्चसदाशिवः एतेपंचमहाप्रेताःपादमूलेव्यवस्थिताइति ७ ननुपंचब्रह्मातिरिक्तंतेभ्योधिकंवस्तुनास्त्येवेतिचेत्तत्राह पंचभ्यइति ब्रह्मादयःपंचभूम्यादिपंचभूताधिपतयस्तेषांपंचमहाभूतानामुत्पत्तिर्यस्माद्भवतितद्वस्तुवेदेव्यक्तमव्याकृतमित्यादिशब्दैरुच्यते यस्मिन्निदंसर्वंजगत्सूत्रेमणिगणा

पंचब्रह्मासनारूढानास्त्यन्याकापिदेवता ततएवमहादेव्यापंचब्रह्मासनंकृतं ७ पंचभ्यस्त्वधिकंवस्तुवेदेव्यक्तमितीर्यते यस्मिन्नोतंचप्रोतंचसैवश्रीभुवनेश्वरी ८ तामविज्ञायराजेंद्रनैवमुक्तोभवेन्नरः यदाचर्मवदाकाशंवेष्टयिष्यंतिमानवाः ९ तदाशिवामविज्ञायदुःखस्यांतोभविष्यति अतएवश्रुतौप्राहुःश्वेताश्वेतरशाखिनः १० तेध्यान-योगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढां तस्मात्सर्वप्रयत्नेनजन्मसाफल्यहेतवे ११ लज्जयावाभयेनापिभक्त्यावाप्रेमयुक्तया सर्वसंगंपरित्यज्यमनोहृदिनिरुध्यच १२ तन्निष्ठस्तत्परोभूयादितिवेदांतडिंडिमः येनकेनमिषेणापिस्वपंस्तिष्ठन्व्रजन्नपि १३

इवोतंप्रोतंचभवतीतिगार्गीब्राह्मणेतिउक्तंनावतामकृतेकिमायातमितिचेत्तदाह सैवश्रीभुवनेश्वरीतियद्वेदेपंचब्रह्मभ्योधिकमव्याकृतमित्युक्तंसाम्यावस्थमायोपाधिकंब्रह्मसैवास्माकंभुवनेश्वरीभगवतीतिपंचब्रह्मादिकास्त्येववेदेभगवतीतिभावः ८ यदाचर्मेति आकाशंयदाचर्मवत् कृष्णाजिनवन्मानवावेष्टयिष्यंतितदाशिवांभुवनेश्वरीमविज्ञा यनज्ञात्वाभुवनेश्वरीस्वरूपज्ञानंविनापिदुःखस्यसंसारजन्यस्यनाशोभविष्यति नकदापिचर्मवदाकाशवेष्टनंभविष्यति नचकदापिभुवनेश्वरीरूपज्ञानंविनामोक्षोभविष्यतिततोवश्यमेवभुवनेश्वरीस्वरूपज्ञानेयत्नआस्थेयइतिभावः९ अतएवश्वेताश्वेतरेभगवतीध्यानमेवमोक्षसाधनत्वेनोक्तमित्याह अतएवेति १० तामेवश्रुतिंपठति तेध्यानेति ११ तन्निष्ठोभगवतीनिष्ठः १२ १३

१४ तत्रसच्चिदानंदरूपायाभगवत्याध्यानाधिकारप्राप्त्यर्थमादावुपासनांतरमाह विराड्रूपामिति सूत्ररूपांसमष्टिव्यष्टिलिंगरूपदेहां अंतर्या
मिरूपिणीमायाशबलब्रह्मरूपिणीं १५ इत्थंशुद्धेचेतसिजातेनंतरंनिर्गुणब्रह्मस्वरूपिणींध्यायेदित्याह सच्चिदानंदेति १६ १७ १८ इत्थंराज
कथाश्रवणप्रश्नंविहायभगवतीकथाश्रवणप्रश्नःकर्तव्यइतिव्यासाभिप्रायंज्ञात्वाजनमेजयआह गौरीति हेभगवन्त्वयानृतीयस्कंधेषष्ठाध्याये विष्णु
विधमहालक्ष्मीमहाकालीशिवायचमहासरस्वतीमत्यंस्थानात्तस्माद्विसर्जिताइतिवचनेनपूर्वमुक्तंकिमितिगौरीलक्ष्मीसरस्वत्योदेवताःपरांबयामणि

कीर्तयेत्सततंदेवींसवैमुच्येतबंधनात् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनभजराजन्महेश्वरीं १४ विराड्रूपांसूत्ररूपांतथांतर्या
मिरूपिणीं सोपानक्रमतःपूर्वंततःशुद्धेतुचेतसि १५ सच्चिदानंदलक्ष्यार्थरूपांतांब्रह्मरूपिणीं आराधयपरांशक्तिं
प्रपंचोल्लासवर्जितां १६ तस्यांचित्तलयोयःसतस्याआराधनंस्मृतं राजन्नाज्ञांपराशक्तिभक्तानांचरितंमया १७ धा
र्मिकाणांसूर्यसोमवंशजानांमनस्विनां पावनंकीर्तिदंधर्मबुद्धिदंसद्गतिप्रदं १८ कथितंपुण्यदंपश्चात्किमन्य-
च्छ्रोतुमिच्छसि जनमेजयउवाच गौरीलक्ष्मीसरस्वत्योदत्ताःपूर्वंपरांबया १९ हरायहरयेतद्वन्नाभिपद्मोद्भवाय
च तुषाराद्रेश्चदक्षस्यगौरीकन्येतिविश्रुतं २० क्षीरोदधेश्चकन्येतिमहालक्ष्मीरितिश्रुतं मूलदेव्युद्भवानांचकथंकन्या
त्वमन्ययोः २१ असंभाव्यमिदंभातिसंशयोत्रमहामुने छिंद्धिज्ञानासिनातत्त्वंसंशयच्छेदतत्परः २२ व्यासउवा०
शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिरहस्यंपरमाद्भुतं देवीभक्तस्यतेकिंचिदवाच्यंनहिविद्यते २३

द्वीपाधिवासिन्यादेव्याहरायहरयेप
द्मजायचदत्ताइति १९ लोकेत्वित्थंश्रुतमित्याह तुषाराद्रेरिति हिमालयस्यदक्षस्यचकन्यागौरी क्षीरोदधेःकन्यालक्ष्मीरितिश्रुतं २०
नन्वस्त्वेतत्किंतावतेतिचेत्तत्राह मूलदेव्युद्भवानांचेति मूलदेवीतउत्पन्नयोर्गौरीलक्ष्म्योरन्यकन्यात्वंकथमपिनघटतेविरोधादितिभावः २१ न
मिवसंशयंछिंद्धीत्याह २२ २३ ७ ७ ७ ७ ७

देवीत्रयंगौरीलक्ष्मीसरस्वतीत्रयंदेवत्रयायरुद्रविष्णुब्रह्मभ्योदाद्दत्तवतीपरांबिकामणिद्वीपाधिवासिनी २४ हालाहलविषवद्दुःसहत्वाद्धा
लाहलाभिधत्वंदैत्यानां २५ रजताचलंकैलासं २६ २७ ताभ्यांशिवविष्णुभ्यां यद्दृशादिति ययोःशक्त्योर्निमित्तेनतेदैत्याहतास्तयोर्गौरील
क्ष्मीशक्त्योर्निकटेएवास्माभिर्दैत्याहतावयमेतादृशाःपराक्रमिणइत्यभिमानंहरविष्णूचक्रतुरित्यर्थः २९ छलहास्यमिति अस्मत्प्रसादेनैवैता-
भ्यांदैत्याजितास्तत्कथमस्मन्निकटेएवविक्षिप्तवदभिमानंकुर्वात इत्यभिप्रायेणकपटहास्यंतेशक्तीचक्रतुरित्यर्थः तौहरविष्णूतयोःशक्त्योः कप

देवीत्रयंयदादेवत्रयायादात्परांबिका तदाप्रभृतितेदेवाःसृष्टिकार्याणिचक्रिरे २४ कस्मिंश्चित्समयेराजन्दैत्याहा
लाहलाभिधाः महापराक्रमाजातास्त्रैलोक्यंतैर्जितं क्षणात् २५ ब्रह्मणोवरदानेनदर्पितारजताचलं रुरुधुर्निजसे
नाभिस्तथावैकुंठमेवच २६ कामारिःकैठभारिश्चयुद्धोद्योगंचचक्रतुः षष्टिवर्षसहस्राणामभूद्युद्धंमहोत्कटं २७
हाहाकारोमहानासीद्देवदानवसेनयोः महतायप्रयत्नेनताभ्यांतेदानवाहताः २८ स्वस्वस्थानेषुगत्वानावभिमा
नंचचक्रतुः स्वशक्त्योर्निकटेराजन्यद्दृशादेवतेहताः २९ अभिमानंतयोर्ज्ञात्वाछलहास्यंचचक्रतुः महालक्ष्मी-
श्चगौरीचहास्यंदृष्ट्वातयोस्तुतौ ३० देवावतीवसंक्रुद्धौमोहितावादिमायया दुरुक्तंचददतुरवमानपुरःसरं ३१
ततस्तेदेवतेतस्मिन्क्षणेत्यक्त्वातुतौपुनः अंतर्हितेचाभवतांहाहाकारस्तदात्वभूत् ३२ निस्तेजस्कौचनिःशक्तिवि
क्षिप्तौचविचेतनौ अवमानात्तयोःशक्त्योर्जातौहरिहरौतदा ३३ ब्रह्माचिंतातुरोजातःकिमेतत्समुपस्थितं प्रधानौदे
वतामध्येकथंकार्याक्षमावमू ३४

टहास्यंदृष्ट्वा ३० अभिमानखंडननिमित्तमतीवसंक्रुद्धावित्यर्थः नकेवलंसंक्रुद्धौकिंत्वनादिमाययामो
हितौनोत्प्रसादादेवजयेलब्धेपितद्गणय्यकिंमूर्खवच्छलहास्यंक्रियतइतिदुरुक्तंचददतुरित्यर्थः ३१ तौहरविष्णूत्यक्त्वेत्यर्थः अतएवभगवत्यापूर्वमुक्तमेताः
शक्तयोमाननीयानावमान्याःकदाचनेति ३२ विचेतनौविगतधिषणौयतोविक्षिप्तौ ३३ अमूहरिहरौकार्याक्षमौजगत्कार्यासमर्थौकथंजातावित्यर्थः ३४

अकांडेअकालेनिरागसोनिरपराधिनः सर्वकर्मक्षयाभावेपीतिशेषः ३५ प्रतिक्रियाप्रतीकारः कथंकर्तव्योनिमित्तज्ञानाभावेनाहिरोगनिदानज्ञा
नाभावेचिकित्सकाउपायंकुर्वतीति दध्यौनिमित्तज्ञानार्थध्यानंकृतवानित्यर्थः ३६ जानन्निति पराशक्तिप्रकोपरूपंनिदानंजानन्नित्यर्थः साव-
धानोधुनोपायंकरिष्यामीतिविश्वासेनेत्यर्थः ३७ ततआरभ्ययावन्हरिहरौस्वस्थौभविष्यतस्तावत्पर्यंतंतयोःकार्यंपालनसंहाररूपंस्वयमेवब्रह्मास्व

अकांडेकिंनिमित्तेनसंकटंसमुपस्थितं मलयोभवितांकिंवाजगतोस्यनिरागसः ३५ निमित्तंनैवजानेहंकथंकार्याप्रति
क्रिया इतिचिंतातुरोत्यर्थंदध्यौमीलितलोचनः ३६ पराशक्तिप्रकोपात्तुजातमेतदितिस्मह जानंस्तदासावधानःपद्मजो
भून्नृपोत्तम ३७ ततस्तयोश्चयत्कार्यंस्वयमेवाकरोत्तदा स्वशक्तेश्चप्रभावेणकियत्कालंतपोनिधिः ३८ ततस्तयोस्तुस्व
स्त्यर्थंमन्वादीन्स्वसुतानथ आह्वयामासधर्मात्मासनकादींश्चसत्वरः ३९ उवाचवचनंतेभ्यःसन्नतेभ्यस्तपोनिधिः
कार्यसक्तोहमधुनातपःकर्तुंनचक्षमः ४० पराशक्तेस्तुतोषार्थंजगद्भारयुतोस्म्यहं शिवविष्णूचविक्षिप्तौपराशक्तिप्रको
पतः ४१ तस्मात्त्वंपरमांशक्तिंयूयंसंतोषयंत्वथ अत्यद्भुतंतपःकृत्वाभक्त्यापरमयायुताः ४२ यथातौपूर्ववृत्तौचस्या
तांशक्तियुतावपि तथाकुरुतमत्पुत्रायशोवृद्धिर्भवेद्धिवां ४३ कुलेयस्यभवेज्जन्मतयोःशक्त्योस्तुतत्कुलं पावयेज्जगतीं
सर्वांकृतकृत्यंस्वयंभवेत् ४४ व्यासउवाच पितामहवचःश्रुत्वागताःसर्वेवनांतरे रिराधयिषवःसर्वेदक्षाद्याविमलां
तराः ४५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ शक्तिप्रसादादकरोदित्याह ततस्तयोरिति ३८

३९ ४० किंतत्कार्यंतदाह पराशक्तेरिति जगद्भारोजगतःसृष्टिस्थितिसंहाररूपःसचपराशक्तेरेवकार्यंभवतीति मयातत्तोषार्थमवश्यंकर्तव्यइत्यर्थः ४१ ४२
पूर्ववृत्तौपूर्वस्वभावौ ४३ किंचयस्यकुलेतयोःशक्त्योर्जन्मभविष्यतितत्कुलंजगतीतलंपावयेत्स्वयंचकृतकृत्यंभवेदित्याह कुलेयस्येति ४४ ४५ इतिश्रीदेवी-
भागवततिलकेमहापुराणेसप्तमस्कंधेएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ७ ७ ७

एकाधिकश्लोकशतैर्गौरीजन्मसदुच्यते नानापीठोद्भवस्तद्वच्छिवविश्रांतिवर्णनं १ चतुर्मुखाज्ञयामुनयःसस्फराःसर्वेहिमालयेतपश्चर्यार्थंगताइत्य
र्थंततुत्तरंजातंवृत्तमाह ततस्तेति मायाबीजंश्रीभुवनेश्वरीमंत्रः १ २ पाशेति पाशांकुशाभयवरमुद्राहस्तेत्यर्थः ३ विश्वोव्यष्टिस्थूलदेहा-
भिमानी वैश्वानरःसमष्टिस्थूलदेहाभिमानी ४ तैजसोव्यष्टिलिंगदेहाभिमानी सूत्रात्मासमष्टिलिंगदेहाभिमानी तदेवाह यस्मिन्निति ओतमोताग्रथिताइ

व्यासउवाच ततस्ते तु वनोद्देशेहिमाचलनटाश्रयाः मायाबीजजपासक्तास्तपश्चेरुःसमाहिताः १ ध्यायतांपर
मांशक्तिंलक्षवर्षाण्यभून्नृप ततःप्रसन्नादेवीसाप्रत्यक्षंदर्शनंददौ २ पाशांकुशवराभीतिश्चतुर्बाहुस्त्रिलोचना करुणार
ससंपूर्णासच्चिदानंदरूपिणी ३ दृष्ट्वातांसर्वजननींतुष्टुवुर्मुनयोमलाः नमस्तेविश्वरूपायैवैश्वानरस्फमूर्तये ४ नम
स्तैजसरूपायैसूत्रात्मवपुषेनमः यस्मिन्सर्वेलिंगदेहाओतप्रोताव्यवस्थिताः ५ नमःप्राज्ञस्वरूपायैनमोव्याकृतमूर्तये
नमःप्रत्यक्स्वरूपायैनमस्तेब्रह्मसूर्तये ६ नमस्तेसर्वरूपायैसर्वलक्ष्यात्ममूर्तये इतिस्तुत्वाजगद्धात्रींभक्तिगद्गदया
गिरा ७ प्रणेमुश्चरणांभोजंदक्षाद्यामुनयोमलाः ततःप्रसन्नासादेवीप्रोवाचपिकभाषिणी ८ वरंब्रूतमहाभागावरदा
हंसदामता तस्यास्तुवचनंश्रुत्वाहरिविष्ण्वोस्तनोःशमं ९ तयोस्तच्छक्तिलाभंचवव्रिरेनृपसत्तम दक्षोथपुनरप्याह
जन्मदेविकुलेमम १० भवेत्तवांबयेनाहंकृतकृत्योभवेइति जपंध्यानंतथापूजांस्थानानिविविधानिच ११ वदमेपरमेशा
निस्वमुखेनैवकेवलं देव्युवाच पच्छन्त्योरवमानाच्चजातावस्थानयोर्द्वयोः १२ नैतादृशःप्रकर्तव्योमेपराधःकदाचन
अधुनामत्कृपालेशाच्छरीरेस्वस्थतानयोः १३

त्यर्थः ५ प्राज्ञोव्यष्टिकारणदेहाभिमानी अव्याकृतःसमष्टिकारणदेहाभिमानी प्रत्यक्
जीवाधिष्ठानंकूटस्थंब्रह्मब्रह्मसूर्तयेइत्यत्रतुस्वरूपाधिष्ठानंब्रह्मेतिविभागः ६ ७ ८ तनोःशमंशांतिं ९तयोर्हरिहरयोस्तच्छक्तिलाभंगौरीलक्ष्मीशक्तिलाभं
१० ११ जातावस्थातयोरेतादृश्यवस्थाजातेत्यर्थः १२ १३ ७ ७ ७ ७

एकाशक्तिस्त्वद्गृहेतवदक्षस्यगृहेपराशक्तिः क्षीरसागरेजनिष्यतः ताभ्यामिति तादर्थ्येचतुर्थी १४ जपध्यानादिकंयत्पृष्टंतत्रोत्तरमाह मायाबी
जंहीति सत्त्वभुवनेश्वरीमंत्रः त्वत्पुरतइतियदेतन्मयादर्शितंपाशांकुशाभयवरकरंध्यानमित्यर्थः विराट्स्वरूपध्यानंत्वग्रेवक्ष्यति १५ सच्चिदानंदरूपंधाम
मध्यानमित्यर्थः तदुक्तंभुवनेश्वरीत्त्हृदये स्त्रीरूपंवाथपुंरूपंनिष्कलंवामहेश्वरि निष्कामनापरतयाजपेन्मंत्रंसमाहितइति सर्वजगन्ममस्थानंभवतिममसन्
वात्मकत्वादितिस्थानप्रश्नस्योत्तरं १६ १७ १८ शाक्तंमहःपरशक्तेस्तेजइत्यर्थः १९ २० करकोणाहताइति दुंदुभिताडनार्थयष्टिग्रहणेवकाशो-

भविष्यातिच्चतेशक्तीत्वद्गृहेक्षीरसागरे जनिष्यतस्ततस्ताभ्यांप्राप्स्यतःप्रेरितेमया १४ मायाबीजंह्रिमंत्रोमेसुरव्यःप्रिय
करःसदा ध्यानंविराट्स्वरूपंमेथवात्वत्पुरतःस्थितं १५ सच्चिदानंदरूपंवास्थानंसर्वंजगन्मम युष्माभिःसर्वदाचा
हंपूज्याध्येयाचसर्वदा १६ व्यासउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीमणिद्वीपाधिवासिनी दक्षाद्यामुनयःसर्वेब्रह्माणंपुनरा
ययुः १७ ब्रह्मणेसर्ववृत्तांतंकथयामासुरादरात् हरोहरिश्चस्वस्थौतौस्वस्वकार्यक्षमौनृप १८ जातौपरांबकृपयागर्वेण
रहितौतदा कदाचिदथकालेतुमहःशाक्तमवातरत् १९ दक्षगेहेमहाराजत्रैलोक्येप्युत्सवोभवत् देवाःप्रमुदिताःसर्वे
पुष्पवृष्टिंचचक्रिरे २० नेदुर्दुंदुभयःस्वर्गेकरकोणाहतानृप मनांस्यासन्प्रसन्नानिसाधूनाममलात्मनां २१ सरितो-
मार्गवाहिन्यःसुप्रभोभूद्दिवाकरः मंगलायांतुजातायांजातंसर्वत्रमंगलं २२ तस्यानामसतीचक्रेसत्यत्वात्परसंविदः द
दौपुनःशिवायाथ तस्यशक्तिस्तुयाभवत् २३ सापुनर्ज्वलनेदग्धादैवयोगान्मनोर्नृप जनमेजयउ० अनर्थकरमेतत्तेश्रा
वितंवचनंमुने २४

नास्तीत्यतित्वरयाकरकोणेनैवाहताइत्यर्थः २१ मंगलायांमंगंभक्तानांजननमरणासर्पणंलातिगृण्हातिनाशयतिसामंग
ला २२ परसंविदोब्रह्मरूपिण्याः सत्यत्वात्तदवतारत्वादस्याःसतीतिनामचक्रेइत्यर्थः तस्यशक्तिरिति यापूर्वमियंशिवस्यशक्तिरासीत्सेयंशिवायैवदत्ते
तिभावः २३ मनोर्दक्षस्यप्रजापतेः २४ ७ ७ ७

२५ २६ जंबूरसेनोद्भूतायानदीयत्रजांबूनदंस्कृवर्णंभवतितस्येश्वरींतत्स्थानस्थितांदेवीमित्यर्थः २७ २८ मुनिर्दुर्वासाः २९ अंबायादक्षगृहेव
तीर्णायाजगन्मातुर्दर्शनार्थमित्यर्थः ३० ३१ देव्याःप्रसादमिति अश्रुपूर्णेक्षणोमुनिर्देवीप्रसादलब्धेयंमालेतिप्रोवाचेत्यर्थः ३२ शक्तिभक्तायपरशक्त्यु
पासकाय ३३ मनवेदक्षाय ३४ तेनमालागंधेनमोदितोहर्षितःसन्रात्रौपशुकर्मरतोमैथुनासक्तोभवदित्यर्थः ३५ तेनपापेनभगवतीमालायाअप

एतादृशंमहद्वस्तुकथंदग्धंहुताशने यन्नामस्मरणान्नॄणांसंसाराग्निभयंनहि २५ केनकर्मविपाकेनमनोदग्धंनदेव
हि व्यासउ॰ शृणुराजन्पुरावृत्तंसतीदाहस्यकारणं२६ कदाचिदथदुर्वासागतोजांबूनदेश्वरीं ददर्शदेवींतत्रासौमाया
बीजंजजापसः २७ ततःप्रसन्नादेवेशीनिजकंठगतांस्रजं भ्रमद्भ्रमरसंसक्तांमकरंदमदाकुलां २८ ददौप्रसाद-
भूतांतांजग्राहशिरसामुनिः ततोनिर्गत्यतरसाव्योममार्गेणतापसः २९ आजगामसयत्रास्तेदक्षःसाक्षात्सतीपिता सं
दर्शनार्थमंबायाननामचसतीपदे ३० पृष्टोदक्षेणसमुनिर्मालाकस्यास्त्यलौकिकी कथंलब्धात्वयानाथदुर्लभाभुविमान
वैः ३१ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यप्रोवाचाश्रुप्लुतेक्षणः देव्याःप्रसादमतुलंप्रेमसद्गदितांनरः ३२ प्रार्थयामासतांमालांतंमु
निंसतीपिता अदेयंशक्तिभक्तायनास्तित्रैलोक्यमंडले ३३ इतिबुध्यातुतांमालांमनवेसमर्पयन् गृहीताशिरसा
मालामनुनानिजमंदिरे ३४ स्थापिताशयनेयत्रदंपत्योरतिसुंदरे पशुकर्मरतोरात्रौमालागंधेनमोदितः ३५ अभवत्स
महीपालस्तेनपापेनशंकरे शिवेद्वेषमतिर्जातोदेव्यांसत्यांतथानृप ३६ राजंस्तेनापराधेनतज्जन्योदेहएवच सत्यायो
गाग्निनादग्धोसतीधर्मदिदृक्षया ३७

मानरूपापराधजन्यपापेनशिवेदेव्यांचद्वेषबुद्धिरभवदित्यर्थः अनेनचदेवीसंबंधिपदार्थावहेलनेनए
तादृशोमहाननर्थोजातस्तस्मात्तदवहेलनमज्ञानेनापिनकर्तव्यमितिबोधितं ३६ तेनापराधेनशिवद्वेषरूपापराधेनतज्जन्यःशिवापराधिदक्षजन्यःसतीधर्मःप
तिव्रताधर्मःपतिनिंदायामेतादृशंव्रतंपतिव्रताभिराचरणीयमितिदिदृक्षया ३७ ७ ७ ७

तंसतीदेहंत्यक्त्वापुनस्तदेवदेव्यामहोहिमवत्पृष्ठेप्रादुर्बभूवेत्यर्थः ३८ ३९ भद्रकाल्याश्वशिवगणैश्चान्वितः ४० ४१ एतादृशेसर्वस्वनाशेजातेको
पिदयानकरिष्यतितथापिशिवःकरुणानिधित्वाच्चकारेत्याह जातेसर्वस्वेति बस्तवक्त्रेण छागवक्त्रेणतंमनुंदक्षमजीवयज्जीवयामासेत्यर्थः एतेनवीरभद्रेणय-
ज्ञध्वंसःकृतोदक्षस्यचशिरश्छेदितमित्यनुक्तमप्यर्थाद्बोध्यं ४२ यज्ञवाटंयज्ञस्थानं ४३ ४४ भ्रांतचित्तोविक्षिप्तःसन्नित्यर्थः ४५ सत्यायत्रावयवाःपति

पुनश्चहिमवत्पृष्ठेप्रादुरासीत्तुतन्महः जनमेजयउवाच दह्यमानेसतीदेहेजातेकिमकरोच्छिवः ३८ प्राणाधिकासतीत
स्यतद्वियोगेनकातरः व्यासउवाच ततःपरंतुयज्जातंमयावक्तुंनशक्यते ३९ त्रैलोक्यप्रलयोजातःशिवकोपाग्निनानृप
वीरभद्रःसमुत्पन्नोभद्रकालीगणान्वितः ४० त्रैलोक्यनाशनोद्युक्तोवीरभद्रोयदाभवत् ब्रह्मादयस्तदादेवाःशंकरंश
रणंययुः ४१ जातेसर्वस्वनाशेपिकरुणानिधिरीश्वरः अभयंदत्तवांस्तेभ्योबस्तवक्त्रेणतंमनुं ४२ अजीवयन्महात्मा-
सौततःखिन्नोमहेश्वरः यज्ञवाटमुपागम्यरुरोदभृशदुःखितः ४३ अपश्यत्तांसतींवन्ह्नौदह्यमानांतुचित्कलां स्कंधे
प्यारोपयामासहासतीतिवदन्मुहुः ४४ बभ्रामभ्रांतचित्तःसन्नानादेशेषुशंकरः तदाब्रह्मादयोदेवाश्चिंतामापुरनु
त्तमां ४५ विष्णुस्तत्वरयातत्रधनुरुद्यम्यमार्गणैः चिच्छेदावयवान्सत्यास्तत्तस्थानेषुतेपतन् ४६ तत्तस्थानेषुत
त्रासीन्नानामूर्तिधरोहरः उवाचचततोदेवान्स्थानेष्वेतेषुयेशिवां ४७ भजंतिपरयाभक्त्यातेषांकिंचिन्नदुर्लभं नित्यं
संनिहितायत्रनिजांगेषुपरांबिका ४८ स्थानेष्वेतेषुयेमर्त्याःपुरश्चरणकर्मिणः तेषांमंत्राःप्रसिध्यंतिमायाबीजंविशेष
तः ४९ ध्यंतितत्रमोहेनशिवस्स्था स्यतिनोचेत्तांगृहीत्वाब्रह्मांडाद्बहिरपिगमिष्यतीत्यभिप्रायेणसत्यादेव्याअवयवांश्चिच्छेदेत्याह चिच्छेदेति
तत्तत्स्थानेषुनानाविधेषुस्थानेषुतेवयवाश्छेदिताअपतन् ४६ यदर्थमवयवाश्छेदितास्तत्कार्यंतदाजातमित्याह नानामूर्तिधरोहरइति उवाचेति अत्रहरःकर्त्ता
४७ निजांगेषुनिजावयवेषुस्थानेषुपरांबिकादेवीनानारूपैःसंस्थितास्तीत्यर्थः ४८ मायाबीजंविशेषतइति देव्यामुख्योमंत्रोहिमायाबीजंतस्मिन्देव्याःमत्या

सत्यतिशयात् तदुक्तंब्रह्मांडपुराणे ह्रींकारादर्शीबिंबिकेति तथाचनस्यजपेनशीघ्रंसंतुष्टाभगवतीशीघ्रंसिद्धिंददातीत्यर्थः ४९ ५० ५१ ५२

इत्युक्त्वाशंकरस्तेषुस्थानेषुविरहातुरः कालंनिन्येनृपश्रेष्ठजपध्यानसमाधिभिः ५० जनमेजयउवाच कानि-
स्थानानितानिस्युःसिद्धपीठानिचानघ कतिसंख्यानिनामानिकानितेषांचमेवद ५१ तत्रस्थितानांदेवीनांनामा
निचकृपाकर कृतार्थोहंभवेयेनतद्वदाशुमहामुने ५२ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेवीपीठानिसांप्रतं ये
षांश्रवणमात्रेणपापहीनोभवेन्नरः ५३ येषुयेषुचपीठेषूपास्येयंसिद्धिकांक्षिभिः भूतिकामैरभिध्येयातानिवक्ष्या
मितत्वतः ५४ वाराणस्यांविशालाक्षीगौरीमुखनिवासिनी क्षेत्रेवैनैमिषारण्येप्रोक्तासालिंगधारिणी ५५ प्रया
गेललिताप्रोक्ताकामुकीगंधमादने मानसेकुमुदाप्रोक्तादक्षिणेचोत्तरेतथा ५६ विश्वकामाभगवतीविश्वकामप्रपू
रिणी गोमंतेगोमतीदेवीमंदरेकामचारिणी ५७ मदोत्कटाचैत्ररथेजयंतीहस्तिनापुरे गौरीप्रोक्ताकान्यकुब्जेरंभा
तुमलयाचले ५८ एकाम्रपीठेसंप्रोक्तादेवीसाकीर्तिमत्यपि विश्वेविश्वेश्वरींप्राहुःपुरुहूतांचपुष्करे ५९ केदार
पीठेसंप्रोक्तादेवीसन्मार्गदायिनी मंदाहिमवतःपृष्ठेगोकर्णेभद्रकर्णिका ६० स्थानेश्वरीभवानीतुबिल्वकेबिल्वपत्रि
का श्रीशैलेमाधवीप्रोक्ताभद्राभद्रेश्वरीतथा ६१ वराहशैलेतुजयाकमलाकमलालये रुद्राणीरुद्रकोट्यांतुका
लीकालंजरेतथा ६२ शालग्रामेमहादेवीशिवलिंगेजलप्रिया महालिंगेतुकपिलामाकोटेमुकुटेश्वरी ६३ माया
पुर्यांकुमारीस्यात्संतानेललितांबिका गयायांमंगलाप्रोक्ताविमलापुरुषोत्तमे ६४

५३ ५४ गौरीमुखनिवासिनीति
वाराणस्यांगौरीमुखंसतीमुखंपतितंतस्मिन्पीठेमुखरूपेयद्भगवत्यारूपंतस्यविशालाक्षीतिनामेत्यर्थः ५५ दक्षिणेमानसेकुमुदा उत्तरेमानसे-
विश्वकामप्रपूरिणीविश्वकामाख्याभगवतीतिष्ठतीत्यन्वयः ५६ गोमंतेपर्वते ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

६५ ६६ ६७ ६८ पातालेपरमेश्वरीनाम्नी ६९ ७० उष्णतीर्थेष्वभयेतिदेवीविंध्यपर्वतेनितंबादेवीपूर्वोक्ताविंध्यवासिनीच ७१ ७२

उत्पलाक्षीसहस्त्राक्षेहिरण्याक्षेमहोत्पला विपाशायाममोघाक्षीपाडलापुंड्रवर्धने ६५ नारायणीसुपार्श्वेतु त्रिकूटेरुद्रसुंदरी विपुलेविपुलादेवीकल्याणीमलयाचले ६६ सत्त्याद्रावेकवीरातुहरिश्चंद्रेतुचंद्रिका रमणा रामतीर्थेतुयमुनायांमृगावती ६७ कोटवीकोटतीर्थेतुसुगंधामाधवेवने गोदावर्यांत्रिसंध्यातुगंगाद्वारेरतिप्रि या ६८ शिवकुंडेशुभानंदानंदिनीदेविकातटे रुक्मिणीद्वारवत्यांतुराधावृंदावनेवने ६९ देवकीमथुरायां तुपातालेपरमेश्वरी चित्रकूटेतथासीताविंध्येविंध्याधिवासिनी ७० करवीरेमहालक्ष्मीरुमादेवीविनायके आरोग्यावैद्यनाथेतुमहाकालेमहेश्वरी ७१ अभयेत्युष्णतीर्थेषुनितंबाविंध्यपर्वते मांडव्येमांडवीनामस्वाहा माहेश्वरीपुरे ७२ छगलंडेप्रचंडातुचंडिकाऽमरकंटके सोमेश्वरेवरारोहाप्रभासेपुष्करावती ७३ देवमाता सरस्वत्यांपारावारातटेस्मृता महालयेमहाभागापयोष्ण्यांपिंगलेश्वरी ७४ सिंहिकाकृतशौचेतुकार्तिकेत्व तिशांकरी उत्पलावर्तकेलोलासुभद्राशोणसंगमे ७५ मातासिद्धवनेलक्ष्मीरनंगाभरताश्रमे जालंधरेवि श्वमुखीताराकिष्किंधपर्वते ७६ देवीदारुवनेपुष्टिर्मेधाकाश्मीरमंडले भीमादेवीहिमाद्रौतुतुष्टिर्विश्वेश्वरी तथा ७७ कपालमोचनेशुद्धिर्माताकायावरोहणे शंखोद्धारेधरानामधृतिःपिंडारकेतथा ७८ कलातुचंद्र भागायांमच्छोदेशिवधारिणी वेणायाममृतानामबदर्यामुर्वशीतथा ७९ औषधिश्चोत्तरकुरौकुशद्वीपेकु शोदका मन्मथाहेमकूटेतुकुमुदेसत्यवादिनी ८०

७३ तटेसमुद्रतटेपारावारादेवी ७४ ७५ ७६

विश्वेश्वरेक्षेत्रेतुष्टिर्देवी ७७ ७८ ७९ ८० ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

वैश्रवणालये कुबेरालये निधिनाम्नी देवता ८१ ८२ तिलोत्तमेत्यंतमेवाष्टोत्तरशतनामसमाप्तिः चित्ते ब्रह्मकलानामेत्यनेन तु सर्वासामुक्तानां देवतानां मुख्यरूपमुच्यते याचित्ते ब्रह्मकलायाश्च सर्वशरीरिणां शक्तिः सैवैतद्देवतात्मिकेति शेषः ८३ ८४ इमानि सर्वाणि स्था

अश्वत्थे वंदनीया तु निधिर्वैश्रवणालये गायत्री वेदवदने पार्वती शिवसन्निधौ ८१ देवलोके तथेंद्राणी ब्रह्मास्येषु सरस्वती सूर्यबिंबे प्रभा नाम मातॄणां वैष्णवी मता ८२ अरुंधती सतीनां तु रामासु च तिलोत्तमा चित्ते ब्रह्मकला नाम शक्तिः सर्वशरीरिणां ८३ इमान्यष्टशतानि स्युः पीठानि जनमेजय तत्संख्याकास्तदीशान्यो देव्यश्च परिकीर्तिताः ८४ सतीदेव्यंगभूतानि पीठानि कथितानि च अन्यान्यपि प्रसंगेन यानि मुख्यानि भूतले ८५ यः स्मरेच्छृणुयाद्वापि नाम्नामष्टशतमुत्तमं सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीलोकं परं व्रजेत् ८६ एतेषु सर्वपीठेषु गच्छेद्यात्राविधानतः संतर्पयेच्च पित्रादीन्छ्राद्धादीनि विधाय च ८७ कुर्याच्च महतीं पूजां भगवत्या विधानतः क्षमापयेज्जगद्धात्रीं जगदंबां मुहुर्मुहुः ८८ कृतकृत्यं स्वमात्मानं जानीयाज्जनमेजय भक्ष्यभोज्यादिभिः सर्वान्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ८९ सुवासिनीः कुमारीश्च बटुकादींस्तथा नृप तस्मिन्क्षेत्रे स्थिता ये तु चांडालाद्या अपि प्रभो ९० देवीरूपाः स्मृताः सर्वे पूजनीयास्ततो हि ते प्रतिग्रहादिकं सर्वं तेषु क्षेत्रेषु वर्जयेत् ९१ यथाशक्ति पुरश्चर्यां कुर्यान्मंत्रस्य सत्तमः मायाबीजेन देवेशीं तत्तत्पीठाधिवासिनीं ९२ पूजयेदनिशं राजन्पुरश्चरणकृद्भवेत् वित्तशाठ्यं न कुर्वीत देवीभक्तिपरो नरः ९३ य एवं कुरुते यात्रां श्रीदेव्याः प्रीतमानसः सहस्रकल्पपर्यंतं ब्रह्मलोके महीयते ९४

नानि न सतीदेव्यंगभूतानि किंतु कानिचिद्देव्यंगानि यत्र पतितानि तथाविधानि कानिचित्तु रामासु च तिलोत्तमेत्यादीनि प्रसंगेनोक्तानीत्याह सतीदेव्यंगेति ८५ देवीलोकं मणिद्वीपं ८६ यात्राविधानतः पुराणादिषु प्रोक्तेन यात्राविधानेनेत्यर्थः ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४

स्वयंदेवीपुरेमणिद्वीपेस्थितत्वात्तत्रदेवीप्रसादाज्ज्ञानंलब्ध्वाभवांबुधेर्मुक्तोभवतीत्यर्थः ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० इमान्यष्टशतनामानि-
मत्स्यपुराणेपिस्पष्टानि १ २ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेत्रिंशोऽध्यायः ३० श्रीलक्ष्मीमातरंरंगनाथाख्यंपितरंगुरुं नीलकं
ठंमकुरुनेनत्वागीनाविमर्शिनी १ चतुःसप्ततिपद्यैस्तुपार्वत्याख्यंपरंमहः हिमालयेप्रादुरभूदितिसम्यगिहोच्यते २ पूर्वाध्यायेपुनश्चहिमव

वसंतिपितरस्तस्यसोपिदेवीपुरेतथा अंतेलब्ध्वापरंज्ञानंभवेन्मुक्तोभवांबुधेः ९५ नामाष्टशतजापेनबहवः
सिद्धतांगताः यत्रैतल्लिखितंसाक्षात्पुस्तकेवापितिष्ठति ९६ ग्रहमारीभयादीनितत्रनैवभवंतिहि सौभाग्यंव
र्धतेनित्यंयथापर्वणिवारिधिः ९७ नतस्यदुर्लभंकिंचिन्नामाष्टशतजापिनः कृतकृत्योभवेन्नूनंदेवीभक्तिपरायणः
९८ नमंतिदेवतास्तंवैदेवीरूपोहिसस्मृतः सर्वथापूज्यतेदेवैःकिंपुनर्मनुजोत्तमैः ९९ श्राद्धकालेपठेदेतन्नामा
ष्टशतमुत्तमं तृप्तास्तत्पितरःसर्वेप्रयांतिपरमांगतिं १०० इमानिमुक्तिक्षेत्राणिसाक्षात्संविन्मयानिच सिद्धपी
ठानिराजेंद्रसंश्रयेन्मतिमान्नरः १ पृष्टंयत्तत्त्वयाराजन्नुक्तंसर्वंमहेशितुः रहस्यातिरहस्यंचकिंभूयःश्रोतुमि
च्छसि १०२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेत्रिंशोऽध्यायः ३० जनमेजयउवाच धराधरा
धीशमौलावाविरासीत्परंमहः यदुक्तंभवतापूर्वंविस्तरात्तद्वदस्वमे १ कोविरज्येतमतिमान्पिबञ्छक्तिकथा
मृतं सुधांतुपिबतांमृत्युःसनैतच्छृण्वतोभवेत् २ व्यासउवाच धन्योसिकृतकृत्योसिशिक्षितोसिमहात्म
भिः भाग्यवानसियद्देव्यांनिर्व्याजाभक्तिरस्तिते ३ शृणुराजन्पुरावृत्तंसतीदेहेग्निभर्जिते भ्रांतःशिवस्तुबभ्रा
मक्वचिद्देशेस्थिरोभवत् ४ तृष्टेप्रादुरासीत्तुतन्महइत्युक्तंतत्कथांपृच्छति धराधराधीशेति धराधराःपर्वतास्तेषामधीशोहिमालय
स्तस्यमौलावित्यर्थः १ वक्तुरुत्साहार्थंकथाश्रवणेस्वोत्साहंदर्शयति कोविरज्येतेति सुधामपिपिबताममराणांयोमृत्युःसदेवीकथामृतंश्रवणवतोनै
वभवेदित्यर्थः २ ३ ४

५ सौभाग्यरहितमैश्वर्यरहितंतदापराशक्तेः पुण्यश्लोकाया देव्याः पालयित्र्याजगन्मातुरभावाज्ज्ञानमित्यर्थः ६ ७ ग्रहाअपिविपरीतग
तयः शास्तुः सत्यादेव्याअभावाज्जाताइत्यर्थः ८ ९ ब्रह्मणादत्तोवरोयस्मै तादृशस्तस्मिन्नेवसिंधौतारकासुरोभवदित्यर्थः कोसौब्रह्मणा

प्रपंचभानरहितः समाधिगतमानसः ध्यायन्देवीस्वरूपंतुकालंनिन्येसआत्मवान् ५ सौभाग्यरहितंजातं
त्रैलोक्यंसचराचरं शक्तिहीनंजगत्सर्वंसाब्धिद्वीपंसपर्वतं ६ आनंदःशुष्कतांयातः सर्वेषांहृदयांतरे उदासीनाः
सर्वलोकाश्चिंताजर्जरचेतसः ७ सदादुःखोदधौमग्नारोगग्रस्तास्तदाभवन् ग्रहाणांदेवतानांचवैपरीत्यंनवृ-
त्तंतं ८ अधिभूताधिदैवानांसत्यभावान्नृपाभवन् अथास्मिन्नेवकालेतुतारकाख्योमहासुरः ९ ब्रह्मदत्तवरोदे
त्योभवत्त्रैलोक्यनायकः शिवौरसस्तुयःपुत्रःसतेहंताभविष्यति १० इतिकल्पितमृत्युःसदेवदेवैर्महासुरः
शिवौरससुताभावाज्जगर्जचननंदच ११ तेनचोपद्रुताः सर्वेस्वस्थानाच्च्युताः सुराः शिवौरससुताभावा
च्चिंतामापुर्दुरत्ययां १२ नांगनाशंकरस्यास्तिकथंतत्सुतसंभवः अस्माकंभाग्यहीनानांकथंकार्यंभविष्यति
१३ इतिचिंतातुराःसर्वेजग्मुर्वैकुंठमंडले शशंसुर्हरिमेकांतेसचोपायंजगादह १४ कुतश्चिंतातुराः सर्वेका
मकल्पद्रुमाशिवा जागर्तिभुवनेशानीमणिद्वीपाधिवासिनी १५ अस्माकमनयाद्देवतदुपेक्षास्तिनान्यथा शि
क्षेवेयंजगन्मात्राकृतास्मच्छिक्षणायच १६ लालनेताडनेमातुर्नाकारुण्यंयथार्भके तद्वदेवजगन्मातुर्नियंत्र्या
गुणदोषयोः १७ अपराधोभवत्येवतनयस्यपदेपदे कोपरःसहतेलोकेकेवलंमातरंविना १८ वरोदत्तस्तमाह शि
वौरसस्त्विति १० ११ १२ १३ १४ १५ अस्माकमनयादपराधाद्देवभगवत्याउपेक्षास्तिसाचोपेक्षानास्मन्नाशायकिंत्वेतादृशोममापराधो
नकर्तव्यइति शिक्षणायेत्यर्थः १६ तत्रदृष्टांतमाह लालनेति अर्भकेबाले १७ यद्यप्यपराधिनोवयंतथापित्वांमातरंजगज्जननींविनाकोपरःसहे

तास्मदपराधंपदेपदेजायमानमित्यर्थः १८ १९ स्वजाययालक्ष्म्यासहदेव्याआराधनार्थंविष्णुरपिदेवैःसहनिर्जगामेत्यर्थः २० २१ अंबामख
यार्थंयज्ञानानाविधास्तृतीयस्कंधोक्ताज्योतिष्टोमादयस्तद्विधानज्ञाअंबायज्ञंचक्रिरे इत्यर्थः तृतीयादिव्रतानिहिमालयंप्रतिभगवत्यावक्ष्यमाणानि
२२ नामपरायणाःदेवीनामजपिन इत्यर्थः सूक्तपराअहंरुद्रेभिरीत्यादिदेवीसूक्तजापिन इत्यर्थः नामपरायणंतंत्रराजादितंत्रेप्रूक्तंकालनित्यापा
रायणंतस्मिन्नुत्सुकानिष्णाताःकेचिदित्यर्थः २३ मंत्रपारायणं मायाकुंडलिनीक्रियामधुमतीरूह्याचकालीकलामातंगीविजयाजयाभगवतीदेवीशि

तस्माद्यूयंपरांबांतांशरणंयातमाचिरं निर्व्याजयाचित्तवृत्त्यासावःकार्यंविधास्यति १९ इत्यादिश्यसुरान्सर्वान्महा
विष्णुःस्वजायया संयुतोनिर्जगामाशुदेवैःसहसुराधिपः २० आजगाममहाशैलंहिमवंतंनगाधिपं अभवंश्चसुराःस
र्वेपुरश्चरणकर्मिणः २१ अंबायज्ञविधानज्ञाअंबायज्ञंन्नचक्रिरे तृतीयादिव्रतान्याशुचक्रुःसर्वेसुरान्नृप २२ केचित्स
माधिनिष्णाताःकेचिन्नामपरायणाः केचित्सूक्तपराःकेचिन्नामपारायणोत्सुकाः २३ मंत्रपारायणपराःकेचित्कृच्छ्रा
दिकारिणः अंतर्यागपराःकेचित्केचिन्न्यासपरायणाः २४ हृल्लेखयापराशक्तेःपूजांचक्रुरतंद्रिताः इत्येवंबहुव
र्षाणिकालोगाज्जनमेजय २५ अकस्माच्चैत्रमासीयनवम्यांचभृगोर्दिने प्रादुर्बभूवपुरतस्तन्महःश्रुतिबोधितं २६
चतुर्दिक्षुचतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुतं कोटिसूर्यप्रतीकाशंचंद्रकोटिसुशीतलं २७ विद्युत्कोटिसमानाभमरुणंतत्प
रंमहः नैवचोर्ध्वंनतिर्यक्चनमध्येपरिजग्रभत् २८

याशांभवीतिश्लोकोक्तरीत्याभुवनेश्वरीपारिजातेस्पष्टीकृतंतत्परास्तन्निष्णाताःकेचि
दित्यर्थः कृच्छ्रादिव्रतंकृच्छ्रचांद्रायणादिकं अंतर्यागःप्रपंचयागःप्राणाग्निहोत्रंचप्रपंचसारेउक्तंतत्पराःकेचिदित्यर्थः २४ हृल्लेखयामायाबीजमंत्रेणभुवने
श्वरीमंत्रेणेत्यर्थः २५ भृगोर्दिनेभृगुवासरे सतस्मिन्नेवाकाशेस्त्रियमाजगाम बहुशोभमानामिमांहैमवतीमित्यादिश्रुतिबोधितंतन्महःशाक्तंमहःप्रादुर्बभूवे
त्यर्थः २६ वेदचतुष्टयेनचतुर्दिक्षुस्थितेनसेवितमित्यर्थः २७ अरुणमारक्तमनुग्रहार्थंस्वीकृतरजोगुणवत्त्वात् एतद्रूपप्रतिपादितांश्रुतिंपठंतिनैवचोर्ध्वं-

मिति परिजग्रभत्स्थानत्रयेपिनपरिच्छिन्नमित्यर्थः २८ अयोभयंनपुंसकमपिनेत्यर्थः २९ प्रथमनस्तस्यदीप्त्यानेत्रपिधानंजातंपश्चात्तद्देवमहःस्त्री-
रूपेणाभात्प्रकाशंप्रापेत्यर्थः ३० ३१ उद्यदाविर्भवद्यत्पीनंकुचद्वंद्वंतेननिंदितेकमलकुड्मलेयस्याः रणच्छब्दायमानंयत्किंकिणिकाजालंतेनसिं
जशब्दायमानेमंजीरमेखलेनुपूरकांचीभूषणेयस्याः ३२ गलबंधःकंठभूषणं ३३ तनुकेनकेबालकेतकपत्रेणनिष्वेतेसंराजन्योनीलभ्रमरस्तद्वदतिनीले

आद्यंतरहितंनृत्तनहस्ताद्यंगसंयुतं नचस्त्रीरूपमथवानपुंरूपमथोभयं २९ दीप्त्यापिधानंनेत्राणांतेषामासीन्महीपते पुनश्चधैर्यमालंब्ययावत्तेदद्दशुःस्फुराः ३० तावत्तदेवस्त्रीरूपेणाभाद्दिव्यंमनोहरं अतीवरमणीयांगींकुमारींनवयौवनां ३१ उद्यत्पीनकुचद्वंद्वनिंदिताम्भोजकुड्मलां रणत्किंकिणिकाजालसिंजन्मंजिरमेखलां ३२ कनकांगदकेयूरग्रैवेयकविभूषितां अनर्घ्यमणिसंभिन्नगलबंधविराजितां ३३ तनुकेतकसंराजन्नीलभ्रमरकुंतलां नितंबबिंबस्फुभगांरोमराजीविराजितां ३४ कर्पूरशकलोन्मिश्रतांबूलपूरिताननां कनत्कनकताटंकविटंकवदनांबुजां ३५ अष्टमीचंद्रबिंबाभललाटामायतभ्रुवं रक्तारविंदनयनामुन्नसांमधुराधरां ३६ कुंदकुड्मलदंताग्रांमुक्ताहारविराजितां रत्नसंभिन्नमुकुटांचंद्ररेखावतंसिनीं ३७ मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजितां काश्मीरबिंदुनिटिलांनेत्रत्रयविलासिनीं ३८ पाशांकुशवराभीतिचतुर्बाहुंत्रिलोचनां रक्तवस्त्रपरीधानांदाडिमीकुसुमप्रभां ३९ सर्वशृंगारवेषाढ्यांसर्वदेवनमस्कृतां सर्वाशापूरकांसर्वमातरंसर्वमोहिनीं ४० प्रसादस्फुसुखीमंबांमंदस्मितसुखांबुजां अव्याजकरुणामूर्तिंददृशुःपुरतःस्फुराः ४१ दृष्ट्वातांकरुणामूर्तिंप्रणेमुःसकलाःसुराः वक्तुंनाशक्नुवन्किंचिद्बाष्पसंरुद्धनिःस्वनाः ४२

कुंतलेकर्णकपोलमध्यस्थौकेशौयस्याः ३४ कनंतौदीप्यमानौकनकताटंकौताभ्यांविटंकंसुंदरंवदनांबुजंयस्याः ३५ अष्टमीचंद्रोर्धचंद्रः उन्नसांउन्नतनासिकां ३६ ३७ निटिलंललाटं
३८ त्रिलोचनामितिपुनरुक्तिर्लोचनानामतिसौंदर्यबोधनार्था ३९ ४० ४१ यतोबाष्पसंरुद्धनिस्वनास्ततोवक्तुंनाशक्नुवन्नित्यर्थः इतिकर्तव्यतायांमूढाःसर्वे-

विलोकनं कृतवंत एवस्थिताइत्यर्थः ४२ ४३ नमोदेव्यैइतिवैदिकोमंत्रः प्रकृत्यैप्रकृतिश्चप्रतिज्ञादृष्टांतानुपरोधादितिसूत्रप्रतिपाद्यसाम्यावस्थमा-
योपाधिकब्रह्मरूपिण्यै भद्रायैसकलकल्याणगुणरत्नाकरायै नियताःसंयताः ४४ तामग्निवर्णामिति अयमपित्रिरुङ्मंत्रःअग्निसमारुणवर्णां तपसा-
ज्ञानेनज्वलंतींदीप्यमानांसर्वज्ञामित्यर्थः तथाचश्रुतिः तपसाचीयतेब्रह्मेतिमुंडके वैरोचनींविशेषेणदीप्तां कर्मफलेषुनिमित्तेषुब्राह्मणादिभिर्जुष्टांसेवितां
दुर्गामष्टांगयोगात्मकदुःखरूपायासेनप्राप्यांज्ञानेन सुतरसितरणयोग्येसंसारेतरसेतरणायतस्यैदुर्गायैनमोस्त्वित्यर्थः तस्यैइतिशेषः यद्वाअ-
ग्निशब्देनाग्निबीजंरेफोगृह्यते सरकारोवर्णोयस्यामंत्रेस्तितां तपःशब्दोमायावाचकस्तेनतुरीयस्वर ईकारोगृह्यते तेनज्वलंतींतद्युक्तामित्यर्थः विरो

कथंचित्स्थैर्यमालंब्य भक्त्याचानतकंधराः प्रेमाश्रुपूर्णनयनास्तुष्टुवुर्जगदंबिकां ४३ देवाऊचुः नमोदेव्यैम
हादेव्यैशिवायैसततंनमः नमःप्रकृत्यैभद्रायैनियताःप्रणताःस्मतां ४४ तामग्निवर्णांतपसाज्वलंतीं वैरोचनींकर्मफ
लेषुजुष्टां दुर्गांदेवींशरणमहंप्रपद्येसुतरसितरसेनमः ४५ देवींवाचमजनयंतदेवास्तांविश्वरूपाःपशवोवदंति
सानोमंद्रेषमूर्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु ४६

चनःसूर्यस्तेनतद्बीजंहकारोगृह्यते सूर्यस्यबिंद्वात्मकपरमेश्वरत्वेनविंदोश्च
हकारात्मत्वेनप्रपंचसारेतृतीयचतुर्थपटलयोरुक्तत्वात् तेनहकारयुक्तामित्यर्थः तथाचमायाबीजरूपिणींदुर्गांशरणमहमित्यादिपूर्वेणसमानार्थं
नारायणोपनिषद्व्याख्येतुतांदुर्गांदेवींशरणमहंप्रपद्ये कीदृशीमग्निसमानवर्णांतपसास्वकीयसंतापेनज्वलंतीमस्मच्छत्रून्दहंतींविशेषेणरोचतेस्वय
मेवप्रकाशतेइतिविरोचनःपरमात्मानेनदृष्टत्वाद्वैरोचनींकर्मफलेषुस्वर्गपशुपुत्रादिषुनिमित्तभूतेषुजुष्टामुपासकैःसेवितां हेसुतरसिसुष्टुसंसारतर
णहेतोहेदेवि तरसेतारयित्र्यैतुभ्यंनमोस्त्वित्यर्थइत्युक्तंमाधवाचार्यैः ४५ देवींवाचेति देवाःप्राणाः यांदेवींद्योतमानांवाचंवैखरीरूपामजनयंतोत्पा
दितवंतस्तांविश्वरूपाबहुरूपाःपशवोस्मदादयोवदंति सर्वव्यवहारसिद्ध्यर्थंसेयंसर्वव्यवहारोपयोगिनीधेनुःकामदुघामंद्रामादयित्रीप्रतिष्ठामानदा
नादिना इषमूर्जंदुहानान्नबलदात्रीवाग्रूपाभवतिनोस्मान्सुष्टुतासतीउपैतुप्राप्नोत्वित्यर्थः अयमपित्रिरुङ्मंत्रएव ४६

कालरात्रिमिति अयमपिदेव्यथर्वशिरस्थोमंत्रः सर्वमारकस्यापिकालस्यरात्रिर्नाशिकेत्यर्थः प्रलयेकालस्यापिनाशात् ब्रह्मस्तुतांमधुकैटभवध
स्यसमयेब्रह्मणास्तुतांब्रह्मणावेदेनवास्तुतां वैष्णवींविष्णुशक्तिंलक्ष्मीं स्कंदमातरंपार्वतींशिवशक्तिं सरस्वतींब्रह्मशक्तिं अदितिंदेवमातरंदक्ष
दुहितरं सतीनाम्नींएतादृशींनानारूपधरांशिवांभुवनेश्वरींपावनांनमामइत्यर्थः ४७ महालक्ष्म्यैचेति इयमपिदेव्यथर्वशिरस्थागायत्री तत्रचतुर्थी

कालरात्रिंब्रह्मस्तुतांवैष्णवींस्कंदमातरं सरस्वतीमदितिंदक्षदुहितरंनमामःपावनांशिवां ४७ महालक्ष्म्यैचविद्म
हेसर्वशक्त्यैचधीमहि तन्नोदेवीप्रचोदयात् ४८ नमोविराट्स्वरूपिण्यैनमःसूत्रात्ममूर्तये नमोव्याकृतरूपिण्यैन
मःश्रीब्रह्ममूर्तये ४९ यदज्ञानाज्जगद्भातिरज्जुसर्पस्रगादिवत् यज्ज्ञानाल्लयमाप्नोतिनुमस्तांभुवनेश्वरीं ५० नम
स्तत्पदलक्ष्यार्थचिदेकरसरूपिणीं अखंडानंदरूपांतांवेदतात्पर्यभूमिकां ५१ पंचकोशातिरिक्तांतामवस्थात्रयसाक्षि
णीं पुनस्त्वंपदलक्ष्यार्थांप्रत्यगात्मस्वरूपिणीं ५२ नमःप्रणवरूपायैनमोन्ह्रींकारमूर्तये नानामंत्रात्मिकायैतेक
रुणायैनमोनमः ५३ इतिस्तुतातदादेवीमणिद्वीपाधिवासिनी प्राहवाचामधुरयामत्तकोकिलनिःस्वना ५४ श्री
देव्युवाच वदंतुविबुधाःकार्यंयदर्थमिहसंगताः वरदाहंसदाभक्तकामकल्पद्रुमास्मिन् ५५ तिष्ठंत्यांमयिकः
चिंतायुष्माकंभक्तिशालिनां समुद्धरामिमद्भक्त्यादुःखसंसारसागरात् ५६ इतिप्रतिज्ञांमेसत्यांजानीध्वंविबुधोत्त
माः इतिप्रेमाकुलांवाणींश्रुत्वासंतुष्टमानसाः ५७ निर्भयानिर्जराराजन्नूचुर्दुःखंस्वकीयकं देवाऊचुः नाज्ञातं
किंचिदप्यत्रभवत्यास्तिजगत्त्रये ५८

द्वितीयार्थे महालक्ष्मींविद्महेजानीमइत्यर्थः तथासर्वशक्तिंधीमहिध्यायामइत्यर्थः तदितिलु
प्तसप्तम्यंतं तत्तत्रज्ञानेध्यानेचनोस्मान्सादेवीप्रचोदयात्प्रेरयत्वित्यर्थः ४८ चतुष्पात्ब्रह्मात्मिकांनमस्करोतिनमोविराडिति ४९ यदज्ञानाद्यत्स्वरू
पस्यापरिज्ञानादित्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ७

५९ शिवांगजाच्छिवौरसपुत्रात् ६० सर्वज्ञपुरतइति सर्वज्ञायास्तवपुरतोऽस्माभिःपामरैर्जनैः किंवक्तव्यं किंनिवेदनीयं त्वंकिंनजानासीत्य
र्थः एतदुद्देशतइति इदंयदुक्तंतदुद्देशतो मुख्यत्वेनयत्स्थितंतदुक्तं अपरमन्यत्तुदुःखमस्माकंयदस्तितत्किंयत्पर्यंतंवक्तव्यंतत्त्वमेवसर्वज्ञातर्कय
जानीहीत्यर्थः ६१ मुख्यमभिलषितंप्रार्थयंतिसर्वदेति देहहेतवे देहाभिमाननिभिन्नमपरंप्रार्थनीयमित्यर्थः ६२ याहिमालयेअधुनाभवि
ष्यतिसाशिवायदेया साशक्तिर्वःकार्यंस्वजन्यपुत्रद्वारातारकासुरवधरूपंकरिष्यतीत्यर्थः ६३ ६४ ननुहिमालयेकिमितिभवत्यावतारो

सर्वज्ञयासर्वसाक्षिरूपिण्यापरमेश्वरि तारकेणासुरेंद्रेणपीडितास्मोदिवानिशं ५९ शिवांगजाद्वधस्तस्यनि
र्मितोब्रह्मणाशिवे शिवांगनातुनैवास्तिजानासित्वंमहेश्वरि ६० सर्वज्ञपुरतःकिंवावक्तव्यंपामरैर्जनैः एतदुद्देश
तःप्रोक्तमपरंतर्कयांबिके ६१ सर्वदाचरणांभोजेभक्तिःस्यान्नवनिश्चला प्रार्थनीयमिदंमुख्यमपरंदेहहेतवे ६२
इतितेषांवचःश्रुत्वाप्रोवाचपरमेश्वरी ममशक्तिस्तुयागौरीभविष्यतिहिमालये ६३ शिवायसाप्रदेयास्यात्साव:
कार्यंविधास्यति भक्तिर्मच्चरणांभोजेभूयाद्युष्माकमादरात् ६४ हिमालयोहिमनसामामुपास्तेऽतिभक्तितः तत
स्तस्यगृहेजन्ममममप्रियकरंमतं ६५ व्यासउवाच हिमालयोपितच्छ्रुत्वात्यनुग्रहकरंवचः बाष्पैःसंरुद्धकंठा
क्षोमहाराज्ञींवचोब्रवीत् ६६ महत्तरंतंकुरुषेयस्यानुग्रहमिच्छसि नोचेत्क्वाहंजडःस्थाणुःक्वत्वंसच्चित्स्वरू
पिणी ६७ असंभाव्यंजन्मशतैस्त्वत्पितृत्वंममानघे अश्वमेधादिपुण्यैर्वापुण्यैर्वातत्समाधिजैः ६८ गृह्यतेनत्राह हि

मालयोहीति ६५ महाराज्ञींसर्वेश्वरींभुवनेश्वरीं ६६ मद्गृहेत्यात्तुष्टात्वंमद्गृहेवतारंगृण्हासीतिकेवलंमल्लालनार्थमेव वस्तुतस्तुयस्यानुग्रहमिच्छसितं
पुरुषंमहत्तरंकुरुषेकेवलंस्वेच्छयैवेत्याह महत्तरमिति तथाचश्रुतिः यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमि तंब्रह्माणंतमृषिंतंसुमेधामिति इत्यंयदिनास्तितर्हितत्राह
नोचेदिति क्वत्वमतिदूरामनोवाचामविषयगोचरासच्चिदानंदरूपिणी ६७ एतादृश्यास्तवपितृत्वंजनकत्वंममजन्मशतैरनंतजन्मभिरपिअसंभाव्यंसं–

भावनाविषयोपिनभवतितत्त्वत्पितृत्वं त्वंददासितस्मात्त्वदिच्छैवकेवलंकारणंनतुममयोग्यतादिकमित्यर्थः तदेवाह अश्वमेधेति ६८ अथस्वभाग्यंवर्णयति अद्यप्रपंचइति अहोअस्यहिमालयस्यजगन्मातासुताकन्याभवत् धन्योसौभाग्यवानितिप्रपंचेअद्याद्यप्रभृति कीर्तिःस्यादित्यन्वयः ६९ परांशत्यनुग्रहेणप्रेमपूर्णांतःकरणःस्वमुखेनैवस्वभाग्यंपुनर्वर्णयति यस्यास्त्विति कोवास्यान्नकोपीत्यर्थः ७० येषांवंशेमादृशोभाग्यवानस्तितेषांकिंस्थानंब्रह्मलोकाद्यपेक्षयाधिकंकिंनिर्मितंस्यात्तन्नजानेइतिभावः ७१ पुनःप्रार्थयते इदंयथेदमतिदुर्लभंत्वत्पितृत्वंयथात्वयाकरुणयादत्तंतथेत्यन्वयः ७२

अद्यप्रपंचेकीर्तिःस्याज्जगन्मातासुताभवत् अहोहिमालयस्यास्यधन्योसौभाग्यवानिति ६९ यस्यास्तुजठरेसंति ब्रह्मांडानांचकोटयः सैवयस्यसुताजाताकोवास्यात्तत्समोभुवि ७० नजानेस्मत्पितृणांकिंस्थानंस्यान्निर्मितंपरं एतादृशानांवासाययेषांवंशेस्तिमादृशः ७१ इदंयथाचदत्तंमेकृपयाप्रेमपूर्णया सर्ववेदांतसिद्धंचत्वद्रूपंब्रूहिमेतथा ७२ योगंचभक्तिसहितंज्ञानंचश्रुतिसंमतं वदस्वपरमेशानित्वमेवाहंयतोभवे ७३ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रसन्नमुखपंकजा वक्तुमारभतांबासारहस्यंश्रुतिगूहितं ७४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांसप्तमस्कंधेदेवीगीतायामेकत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीदेव्युवाच शृण्वंतुनिर्जराःसर्वेव्याहरंत्यावचोमम यस्यश्रवणमात्रेणमद्रूपत्वंप्रपद्यते १ अहमेवासपूर्वंतुनान्यत्किंचिन्नगाधिप तदात्मरूपंचित्संवित्परब्रह्मैकनामकं २

त्वमेवाहमिति तवममचाभेदोयेनस्यात्तदित्यर्थः ७३ ७४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ पंचाशद्भिरथश्लोकैरात्मतत्त्वनिरूपणं करोतिजगदंबासास्वमुखेनेतिचोच्यते १ हिमालयंपुरस्कृत्यसर्वान्देवान्देवीवरवस्तूपदेशंकरोतिशृण्वंत्विति व्याहरंत्याःकथयंत्याः १ अहमेवेति पूर्वंतुसृष्टेस्तुपूर्वमहमात्मरूपिण्येवासबभूवमत्तोन्यत्किंचिदपिनाससजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्यमात्मतत्त्वमेवासेत्यर्थः तथाचश्रुतिः आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीन्नान्यत्किंचिदिति तदात्मरूपमिति तदेवात्मरूपंचित्संवित्परं

ब्रह्मैकनामकंभवति सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेत्यादिकाजगत्कारणप्रतिपादकश्रुतिषुप्रतिपादकाः शब्दास्तस्यैवात्मस्वरूपस्यवाचकाःसंतीत्यर्थः २ तथाच सर्ववेदप्रतिपाद्यमात्मरूपमेवास्येतिसमन्वयाध्यायोक्तःसर्वपदानांब्रह्मण्यात्मरूपेसमन्वयउक्तोवेदितव्यइतिकीदृक्तदात्मरूपमस्तीतिचेत्तत्राह अप्रत र्क्यमिति अनुमानाविषयः श्रुत्यैकसमधिगम्यमित्यर्थः अनिर्देश्यंश्रुत्यापिजातिगुणक्रियासंज्ञाभिर्निर्देष्टुमशक्यमित्यर्थः अनौपम्यमिति यदितत्स दृशोद्वितीयःपदार्थोजगत्यांस्यात्तदातदुपमानेनसआत्मोपमेयःस्यान्नतुतदस्तितस्मादनौपम्यं अनामयमिति जायतेवर्द्धतइत्यादिषड्भावविकारशून्यमि त्यर्थः तेषांविकाराणांदेहोपाधिनिष्ठत्वादस्यचात्मनोदेहाभावात्तद्विकाररहितमनामयमेवैतदित्यर्थः एतादृशंनिर्गुणंकथंजगत्कारणमितिचेत्तत्राह त स्येति काचिदनिर्वचनीयात्तस्यममात्मरूपस्यस्वतःसिद्धानादिभूताशक्तिरस्ति यामायेत्यादिपदैःसर्वश्रुतौविश्रुताप्रसिद्धास्ति मायांतुप्रकृतिंवि

अप्रतर्क्यमनिर्देश्यमनौपम्यमनामयं तस्यकाचित्स्वतःसिद्धाशक्तिर्मायेतिविश्रुता ३ नसतीसानासतीसानो भयात्माविरोधतः एतद्विलक्षणाकाचिद्वस्तुभूतास्तिसर्वदा ४ पावकस्योष्णतेवेयमुष्णांशोरिवदीधितिः चंद्र स्यचंद्रिकेवेयंममेयंसहजाध्रुवा ५

द्यान्मायावाएषानारसिंहीत्यादिषु ३ सार्काीदृशीवर्ततेतदाह नसतीति अत्रविरोधतइत्या वृत्त्यास्थानत्रयेपियोज्यं ब्रह्मवत्कालत्रयाबाध्यासतीन ब्रह्मज्ञानेनबाध्यत्वरूपविरोधात् नापिवंध्यापुत्रवदसतीव्यावहारिकसत्तावत्त्वविरो धात् नाप्युभयात्मासत्त्वासत्त्वविशिष्टा विरुद्धधर्मयोःसत्वासत्त्वयोरेकत्रसहावस्थानविरोधादतएतत्त्रयविलक्षणाकाचिदनिर्वचनीयावस्तुभू तास्तिसर्वदाअनादिः यावन्मोक्षस्थायिन्यस्तीत्यर्थः तथाचतापनीयश्रुतिः मायाचतमोरूपानुभूतेस्तदेतज्जडंमोहात्मकमनंतंतुच्छमिदंरूपम स्यास्यव्यंजिकानित्यनिवृत्ताविमूढैरात्मैवदृष्टास्यसत्वमसत्वंचदर्शयतीति ४ तत्रदृष्टांतमाह पावकस्येति सहजानादिर्ध्रुवायावन्मोक्षस्थायिनीमा याशक्तिर्ममास्तीत्यर्थः एतेनमायाशक्त्यासद्वितीयत्वंब्रह्मणोस्तीतिकथंजगत्सृष्टेःपूर्वंब्रह्मसजातीयविजातीयस्वगतभेदशून्यमितिशंकापरास्ता श क्तेःशक्त्यनतिरेकात् नहिवह्निशक्तिर्वह्नेःपृथक्त्वेनक्वचित्कदाचिन्गृह्यते किंचद्वितीयःसत्यपदार्थोनास्तीत्येवैकमेवाद्वितीयंब्रह्मेतिश्रुतेरर्थः

तथाचासत्यामाययासद्वितीयत्वेपिदोषाभावात् ५ नन्वेतादृश्याश्चुवनेश्वर्यास्तवोत्त्वनीत्वजीवसर्जने वैषम्यनैर्घृण्यदोषआपतेदितिचेत्तत्राह तस्यां
कर्माणीति जीवाःकर्माणिकालश्चसर्वे अनादयस्तेचस्रुषुप्तौयथाप्रतिदिवसंव्यवहारोलीनोभवतितथासंचरेप्रलयकालेतस्यांमायायामभेदेनलीनाः
स्युः तथाचयथायथायस्यजीवस्यकर्माणिभवंतितथामयाफलंदीयतइतिनममवैषम्यनैर्घृण्यदोषगंधोपीतिभावः ६ तादृशीममशक्तिर्जीवकर्मकाल
विशिष्टातयायुक्ताहं निर्गुणापिबीजात्मतांजगत्कारणतांगतास्मीत्याह स्वशक्तेश्चेति ननुतवशक्तिर्यथात्वांनव्यामोहयतितथाजीवशक्तिरपिजीवंन
व्यामोहयेत्तथाचमुक्ताएवजीवाइतिसृष्टिर्निरर्थिकेतिचेत्तत्राह स्वाधारावरणादिति स्वंमायातस्याधारआत्मातस्यावरणादाच्छादनादस्यामायायादो
षत्वमप्यस्तीत्यर्थः अयंभावः मायायारूपद्वयंमायाविद्यात्मकमस्तिमायाचाविद्याचस्वयमेवभवतीतिश्रुतेः तत्रप्रथमायाममशक्तिर्मायातस्याः

तस्यांकर्माणिजीवानांजीवाःकालाश्चसंचरे अभेदेनविलीनाःस्युःस्रुषुप्तौव्यवहारवत् ६ स्वशक्तेश्चसमायोगा
दहंबीजात्मतांगता स्वाधारावरणात्तस्यादोषत्वंचसमागतं ७ चैतन्यस्यसमायोगान्निमित्तत्वंचकथ्यते प्रपंच
परिणामाच्चसमवायित्वमुच्यते ८ केचित्तांतपइत्याहुस्तमःकेचिज्जडंपरे ज्ञानंमायांप्रधानंचप्रकृतिंशक्तिमप्यजां ९

स्वाश्रयव्यामोहकारित्वाभावेपिजीवाश्रितविद्यारूपस्याद्वितीयमायास्वरूपस्यस्वाश्रयव्यामोहकारित्वमस्त्येवेति तज्जीवमोक्षार्थंसृष्टिःसार्थिकेवेति ७ ननुतथापिलोककार्यमात्रंप्रत्यु
पादानकारणनिमित्तकारणयोरपेक्षास्तिघटादिषुदर्शनाज्जगतउत्पादनकर्त्रीत्वंत्वेकैवेति कथमत्रकारणसद्भावइतिचेत्तत्राह चैतन्यस्येति समायोगान्मायासमागमाच्चैतन्यस्यमायायां
प्रतिबिंबितस्यचिदाभासस्य निमित्तत्वनिमित्तकारणत्वंकथ्यतइत्यर्थः प्रपंचेति प्रपंचरूपेणपरिणामात्समवायित्वमुपादानकारणत्वमुच्यतेमायाया इति
शेषः चिदाभासोनिमित्तकारणंमायोपादानकारणमिति विभागः अधिष्ठानभूतंशुद्धबिंबभूतंचैतन्यंतुविवर्तोपादानमित्यर्थात्सिद्धं ८ तस्यामाया
याःसद्भावप्रतिपादकानिवचनानिश्रुतिप्रोक्तानिकथयति केचित्तामिति केचिच्छाखिन स्तांमायांतपइतिवदंतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः तपसाचीयते
ब्रह्मेतिमुंडके तमःकेचिदितितथाचश्रुतिः नासदासीन्नोसदासीदित्यादि तमआसीत्तमसागुढहमग्रेइति तदेतज्जडमितितापनीयेजडत्वमुक्तं

सऐक्षतलोकानुसृजाइतिश्रुतौज्ञानत्वमुक्तं अजामायाप्रधानप्रकृतिशक्तिपरादयःशब्दाः श्वेताश्वेतरशाखायांप्रसिद्धाः तथाचसर्ववेदसंमतेयंमाये
तिभावः ९ १० तदेवाह एवमिति ननुमायायाजडत्वंमिथ्यात्वंचकुतइतिचेत्तत्राह तस्याइति तस्यादृश्यत्वात्स्वाधिष्ठानज्ञाननाश्यत्वाच्चजड
त्वंमिथ्यात्वंचेत्यर्थः यद्यत्दृश्यंतत्तज्जडंयथाघटादीत्यादिव्याप्तेः स्वाधिष्ठानज्ञाननाश्यत्वंमिथ्यात्वमितिमिथ्यात्वलक्षणात् ११ एवंमायायाजड
त्वंमिथ्यात्वंचोपपाद्यआत्मनस्तदुभयत्वंनास्तीत्युपपादयति चैतन्यस्येति यदिचैतन्यस्यदृश्यत्वंस्यात्तर्हितज्जडमेवभविष्यति यद्यद्दृश्यंतत्तज्जड
मितिव्याप्तेस्तथाचसर्वस्यजडत्वात्प्रकाशकाभावाज्जगदांध्यप्रसंगस्तस्मान्नदृश्यमि त्यर्थः नन्तुतस्यदृश्यत्वाभावेतदस्तित्वेप्रमाणाभावात्तदभाव
एवप्रसज्येतेतिचेत्तत्राह स्वप्रकाशंचेति यदीदंचैतन्यंपरप्रकाश्यंस्यात्तर्हिसपरःकेनान्येनप्रकाशितःसोप्यन्यःकेनप्रकाशितइत्यनवस्थास्यात् नच

विमर्शइतितांप्राहुःशैवशास्त्रविशारदाः अविद्यामितरेप्राहुर्वेदतत्त्वार्थचिंतकाः १० एवंनानाविधानिस्युर्नामानि-
निगमादिषु तस्याजडत्वंदृश्यत्वाज्ज्ञाननाशात्ततोसृती ११ चैतन्यस्यनदृश्यत्वंदृश्यत्वेजडमेवतत् स्वप्रकाशंचचै
तन्यंनपरेणप्रकाशितं १२ अनवस्थादोषसत्त्वान्नस्वेनापिप्रकाशितं कर्मकर्तृविरोधःस्यात्तस्मात्तद्दीपवत्स्वयं १३
प्रकाशमानमन्येषांभासकंविद्धिपर्वत अतएवचनित्यत्वंसिद्धंसंवित्तनोर्मम १४ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादौदृश्यस्यव्यभि
चारतः संविदोव्यभिचारश्चनानुभूतोस्तिकर्हिचित् १५

स्वेनापिस्वप्रकाशितमेकस्यैवकर्तृत्वकर्मत्वविरुद्धधर्मद्वयवत्त्वाभावात्तस्माद
निच्छतापियथादीपःस्वयंप्रकाशःपरप्रकाशकश्चतद्वन्मदीयंचैतन्यमपि हेपर्वतस्वयंभासमानमन्येषांसूर्यादीनांभासकंविद्धीत्यर्थः तथाचश्रुतिः नत
त्रसूर्योनचंद्रतारकंनेमाविद्युतोभांतिकुतोयमग्निःतमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीतियेनसूर्यस्तपतितेजसेद्धइतिच १२ १३ १४ यस्माद्धेतो
र्नित्यत्वंसंविद्रूपस्योक्तंतमेवहेतुमुपपादयति जाग्रदिति अवस्थात्रयेपिदृश्यस्यपदार्थजातस्यव्यभिचारोयतस्तत्संविदोव्यभिचाराभावश्चयतस्तस्मात्सं
विदोनित्यत्वमित्यर्थः ननुसंविदोपिव्यभिचारोस्तुतत्राह संविदइति योहंजागरितंपश्यामिसएवाहंस्वप्नंपश्यामिसएवाहंसुषुप्तंपश्यामीत्यनुभवेयथाव

स्यात्रयस्याभावोनुभूयतेनतथाकर्हिचित्कदापिसंविदोभावोनुभूयतेतस्मादनिच्छतापिसंविदोनित्यत्वमाश्रयणीयमित्यर्थः १५ ननुबौद्धैःसंविदोप्यभा वोनुभूयते अतएवतेबौद्धायत्सत्तत्क्षणिकमितिव्याप्त्याज्ञानस्याप्यनित्यत्वमिच्छंतीतिचेत्तत्राह यदितस्यापीति यदितस्यसंविद्रूपाभावस्यानुभवस्तर्हियेन साक्षिणातस्यसंविद्रूपस्यायमभावोनुभूतःसएवात्रसाक्षीसंविद्वपुर्ज्ञानशरीरोवशिष्टइति साक्षिज्ञानंनित्यमेवसर्वैरंगीकर्तव्यमित्यर्थः १६ तत्रशास्त्रविदनुभ वंप्रमाणयति अतएवेति अधुनात्मनःसुखस्वरूपत्वमुपपादयति आनंदरूपतेति अस्याःसंविदोयतःपरप्रेमास्पदत्वमनुभूयतेतस्मादस्याःसंविदआनंदरूपता सुखस्वरूपतास्तीत्यर्थः नह्यसुखंपरप्रेमास्पदंभवतीति तदुक्तंसूतसंहितायां असुखस्यनहिप्रेमास्पदत्वंपरिदृश्यते १७ तत्रानुभवंदर्शयति मानभूवंही

यदितस्याप्यनुभवस्तर्ह्ययंयेनसाक्षिणा अनुभूतःसएवात्रशिष्टःसंविद्वपुःपुरा १६ अतएवचनित्यत्वंप्रोक्तंसच्छास्त्रको विदैः आनंदरूपताचास्याःपरप्रेमास्पदत्वतः १७ मानभूवंहिभूयासमितिप्रेमात्मनिस्थितं सर्वस्यान्यस्यमिथ्यात्वाद संगत्वंस्फुटमम १८ अपरिच्छिन्नताप्येवमतएवमतामम तच्चज्ञानंनात्मधर्मोधर्मत्वेजडतात्मनः १९ ज्ञानस्यजडशे- षत्वंनदृष्टंनचसंभवि चिद्धर्मत्वंतथानास्तिचितश्चिन्नहिभिद्यते २०

ति हियतोऽहंमाभूवमितिनकिंतुभूयासमेवेति प्रेमसर्वलोकस्या त्मनिस्थितमस्तितत्प्येतदात्मनःसुखस्वरूपताभावेसंभवतितस्मात्प्राणिमात्रस्यानुभवादानंदात्मतासंविदोस्त्येवेत्यर्थः आत्मनोसंगत्वमुपपादयति सर्वस्ये ति सर्वप्रपंचस्यमायानिर्मितत्वेनमिथ्यात्वान्मिथ्यापदार्थस्यसर्पादेरज्ज्वादिष्वसंबंधइवात्मनोपिमिथ्याप्रपंचेनासंबंधादसंगत्वंस्पष्टमेवेत्यर्थः १८ सर्वस्यपरि च्छेदकस्यमिथ्यात्वादेवात्मनःपरिच्छेदोपिनास्तीत्याह अपरिच्छिन्नेति अतएवसर्वस्यमिथ्यात्वादेवममात्मरूपिण्याअपरिच्छिन्नतापिमतेत्यर्थः अत्रके चिज्ज्ञानस्वरूपोनात्माकिंत्वात्मनोधर्मोज्ञानमितिवदंतितन्मतंखंडयति तच्चज्ञानमिति यदिज्ञानमात्मधर्मःस्यात्तदात्मनोजडत्वापत्तिः ज्ञानातिरिक्तस्यजड त्वात्तस्माज्ज्ञानंनात्मनोधर्मइत्यर्थः १९ किंचज्ञानस्यजडशेषत्वंघटादिष्वदर्शनात्कुत्रापिदृष्टंनचसंभवति तमःप्रकाशयोस्तयोर्धर्मधर्मित्वमित्यर्थः नन्वात्मानजडःकिंतुचिद्रूपएवेति तद्धर्मत्वंज्ञानस्यसंभवतीतिचेत्तत्राह चिद्धर्मत्वमिति उभयोश्चितोरेकत्वादात्मनोज्ञानस्यचचिद्रूपस्यनधर्मिधर्मभावः

संभवतीत्यर्थः भेदेहिसतिधर्मधर्मिभावः यदिपुनर्ज्ञानमात्मनश्चिद्रूपाद्भिन्नंस्वीक्रियते तर्हितज्ज्ञानंचितोभिन्नमचिदेवस्यादिति तदुक्तंसूतसंहितायां यज्ञवैभवखंडेचितोन्यशेषताभावाच्चितोचिच्छेषतानहि शरावादिपदार्थानांचेतनत्वप्रसक्तितः चिच्छेषत्वंचनास्त्येवचितश्चिन्नहिभिद्यते भिद्यतेचेद चिच्चित्स्याच्चितोचित्त्वंविरुध्यते तथाचिच्चेतनस्यापिनशेषत्वमवाप्नुयात् शेषत्वेसतितासिद्धिस्तत्सिद्धौशेषताचितः अतोन्यशेषतालोकेचितोप्यंतासाम-न्तीयतइति २० उपसंहरति तस्मादिति तस्मादात्माज्ञानरूपएवेत्यर्थः २१ इत्थंसृष्टेःपूर्वंस्वशक्तिकस्यात्मरूपस्यस्थितिमुक्त्वानंतरंतस्मादात्मनः सृष्टिमाह सपुनरिति सआत्मापुनःकामइच्छाकर्मादृष्टमनेकविधं आदिनाजीवास्तद्युक्तायामायाशक्तिस्तया पूर्वयोजगतोनुभवस्तज्जन्योयःसंस्कार

तस्मादात्माज्ञानरूपःस्फुरद्रूपश्चसर्वदा सत्यःपूर्णोप्यसंगश्चद्वैतजालविवर्जितः २१ सपुनःकामकर्मादियुक्तया स्वीयमायया पूर्वानुभूतसंस्कारात्कालकर्मविपाकतः २२ अविवेकाच्चतत्त्वस्यसिसृक्षावान्प्रजायते अबुद्धिपूर्वःसर्गो यंकथितस्तेनगाधिप २३ एतद्धियन्मयाप्रोक्तंममरूपमलौकिकं अव्याकृतंतदव्यक्तंमायाशबलमित्यपि २४ प्रो च्यतेसर्वशास्त्रेषुसर्वकारणकारणं तत्त्वानामादिभूतंचसच्चिदानंदविग्रहं २५ स्तस्माद्धेतोःकालेनकृतोयःकर्मणांविपाकोनामप रिपाकःफलदानायोन्मुखरूपस्तस्माच्चहेतोरित्यर्थः २२ तत्त्वस्यचतुर्विंशतितत्त्वात्मकस्याविवेकाच्चतस्यतत्त्वस्यपृथक्करणार्थमितितात्पर्यं सिसृक्षा वान्सर्जनेच्छावान्भवतियथाचसुप्तःपुरुषः पूर्वसंस्कारवशेनजागर्तितद्वत्परमात्मापिप्रलयरूपस्वापावस्थातोजागर्ति प्रलयोहिपरमेश्वरस्यस्वापः अबु द्धिपूर्वइति साचेयंस्वापाज्जागरणरूपावस्थानबुद्धिकृता तदानींबुद्धेरभावात्किंतुप्राणिकर्मसंस्कारकृतेति अयंयःसर्गोजागरणरूपस्योत्पत्तिःस बुद्धिकृतोज्ञेयः संस्कारकृतोज्ञेयइत्यर्थः २३ एतत्स्वरूपस्यसर्वोत्तमत्वमाह एतद्धियदिति ममसुख्यमलौकिकंलोकातीतंरूप मित्यर्थः तस्यनामांतराणिवेदोक्तान्याह अव्याकृतमिति २४ २५ ७ ७ ७ ७ ७

सर्वप्राणिनांकर्माणि घनीभूतानियस्मिन्सर्वकर्मसाक्षीत्यर्थः इच्छाज्ञानक्रियाश्रयमिति तथाचश्रुतिः श्वेताश्वेतरेनतस्य कार्यंकरणंचविद्यतेनत त्समश्चाप्यधिकश्चदृश्यते परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेस्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचेति पुराणांतरेपि इच्छाज्ञानाक्रियाचैवरौद्रीब्राह्मीतुवैष्णवी त्रिधाशक्तिस्थितायत्रतत्परंज्योतिरोमिति ह्रींकारमंत्रस्येदमेवतत्त्वंवाच्यमित्याह ह्रींकारेति २६ एवमादितत्त्वस्यस्वस्यमहिमानमुपवर्ण्यतस्मा दादितत्त्वात्ह्रींकारवाच्यादात्मनआकाशःसंभूतइत्यादिक्रमेणअपंचीकृतभूतसृष्टिमाह तस्मादाकाशइति अपंचीकृतआकाशउत्पन्नइत्यर्थः २७ २८ २९ अधुनालिंगदेहोत्पत्तिमाह तेभ्यइति तेभ्यःसूक्ष्मभूतेभ्योमहद्व्यापकंसूत्रमभवत् यत्सूत्रंलिंगमितिपरिचक्षते लिंगशब्देनो

सर्वकर्मघनीभूतमिच्छाज्ञानक्रियाश्रयं ह्रींकारमंत्रवाच्यंतदादितत्त्वंतदुच्यते २६ तस्मादाकाशउत्पन्नःशब्दत- न्मात्ररूपकः भवेत्स्पर्शात्मकोवायुस्तेजोरूपात्मकंपुनः २७ जलंरसात्मकंपश्चात्ततोगंधात्मिकाधरा शब्दैकगुण आकाशोवायुस्पर्शरवान्वितः २८ शब्दस्पर्शरूपगुणंतेजइत्युच्यतेबुधैः शब्दस्पर्शरूपरसैरापोवेदगुणाः स्मृताः २९ शब्दस्पर्शरूपरसगंधैःपंचगुणाधरा तेभ्योभवन्महत्सूत्रंयल्लिंगंपरिचक्षते ३० सर्वात्मकंतत्संप्रोक्तं सूक्ष्मदेहोयमात्मनः अव्यक्तंकारणोदेहःसचोक्तःपूर्वमेवहि ३१ यस्मिञ्जगद्बीजरूपंस्थितंलिंगोद्भवोयतः ततः स्थूलानिभूतानिपंचीकरणमार्गतः ३२ पंचसंख्यानिजायंतेतत्प्रकारस्त्वथोच्यते पूर्वोक्तानिचभूतानिप्रत्येकंवि भजेद्द्विधा ३३

च्यतइत्यर्थः तेभ्योभूतेभ्योवक्ष्यमाणक्रमेणलिंगदेहउत्पन्नइत्यर्थः ३० तत्रसूत्रशब्देनवायुर्गृह्यते वायुर्वैसूत्रंवायुनावैसूत्रेण सर्वाणिभूतानिसंदब्धानीतिश्रुतेः तत्सूत्रंसर्वात्मकंसर्वप्राणात्मकंभवति तत्सूत्रंपरमात्मनःसूक्ष्मदेहइत्यर्थः यत्पूर्वमव्यक्तमित्युक्तंतत्परमात्मनः कारणदेहइत्याह अव्यक्तंकारणोदेहइति ३१ यस्मिन्जगद्बीजरूपंस्थितंयस्माच्चलिंगदेहोद्भवस्तदव्यक्तमितिपूर्वेणान्वयः इत्थंपरमात्मनःसकाशादपंचीकृतभूतोत्पत्तिमुक्त्वा मध्येकारणलिंगदेहस्वरूपंसूक्ष्मंसूक्ष्मभूतोत्पत्तिप्रसंगेनोक्त्वाथपंचीकृतभूतोत्पत्तिमाह ततःस्थूलानीति ततोपंचीकृतभूतोत्पत्त्यनंतरमित्यर्थः ३२ पंचीकरणप्रकारमेवाह

पूर्वोक्तानीति यान्यपंचीकृतभूतानिपूर्वमुक्तानितन्मध्येएकैकंभूतंद्विधाविभजेत्तत्राद्येकैकभूतस्ययोर्धोभागस्तंचतुर्धाविभजेत् विभज्यस्वस्मा
त्स्वस्मादितरद्यद्भूतंतस्ययोद्वितीयोंशोर्धभागात्मकस्तस्मिन्योजनात्तेसर्वेपंचपदार्थाःपंचावयवाभवंतीत्यर्थः ३३ ३४ एवंपंचीकृतभूतानांयत्का
र्यंतत्कार्यंविराड्देहोभवतीत्यर्थः सविराड्देहःपरमेश्वरस्यस्थूलदेहोभवतीत्याह स्थूलदेहोयमात्मनइति आत्मनोममेत्यर्थः अथेंद्रियांतःक
रणप्राणानांपूर्वोक्तलिंगदेहांतर्गतानामुत्पत्तिमाह पंचभूतस्थेति पंचभूतानांयेसत्त्वांशास्तैःप्रत्येकंज्ञानेंद्रियाणिपंचभवंति ३५ मिलितैस्तुतैः
सत्त्वांशैरंतःकरणंभवतीत्याह मिलितैस्तुतैरिति ३६ वृत्तिभेदस्वरूपमाह यदात्विति संकल्पविकल्पकृत्यंयदांतःकरणंकरोतितदातदंतःक

एकैकंभागमेकस्यचतुर्धाविभजेद्द्विरे स्वस्वेतरद्वितीयांशेयोजनात्पंचपंचते ३४ तत्कार्यंचविराड्देहःस्थूलदे
होयमात्मनः पंचभूतस्थसत्त्वांशैःश्रोत्रादीनांसमुद्भवः ३५ ज्ञानेंद्रियाणांराजेंद्रप्रत्येकंमिलितैस्तुतैः अंतःकरण
मेकंस्याद्वृत्तिभेदाच्चतुर्विधं ३६ यदातुसंकल्पविकल्पकृत्यंतदाभवेत्तन्मनइत्यभिख्यं स्याद्बुद्धिसंज्ञंचयदाप्रवे
त्तिस्फनिश्चितंसंशयहीनरूपं ३७ अनुसंधानरूपंतच्चित्तंचपरिकीर्तितं अहंकृत्यात्मवृत्त्यातुतदहंकारतांगतं ३८
तेषांरजोंशैर्जातानिक्रमात्कर्मेंद्रियाणिच प्रत्येकंमिलितैस्तैस्तुप्राणोभवतिपंचधा ३९ हृदिप्राणोगुदेपानोनाभिस्थ-
स्तुसमानकः कंठदेशेप्युदानःस्याद्व्यानःसर्वशरीरगः ४०

रणंमनइत्यभिख्यंमनःसंज्ञकंभवतीत्यर्थः यदासंशयहीनंयथास्या
त्तथासुनिश्चितंवस्तुतदंतःकरणंप्रवेत्तितदातद्बुद्धिसंज्ञकंभवतीत्यर्थः ३७ यदानुसंधानवृत्तिर्भवतितदांतःकरणस्यचित्तमितिसंज्ञेत्यर्थः अ
हंकृत्यात्मवृत्त्येति आत्मशब्दस्वरूपपरः अहंकृतिस्वरूपवृत्त्यातुतदंतःकरणमहंकारतांगतमहंकारसंज्ञांलभतइत्यर्थः ३८ अथकर्मेंद्रिया
णामुत्पत्तिमाह तेषामिति तेषांपंचभूतानांप्रत्येकंरजोंशैःकर्मेंद्रियाणिपंचोत्पद्यंतेतैर्मिलितैस्तुरजोंशैःप्राणापानादिपंचवृत्त्यात्मकःप्राणोभवतीत्य
र्थः ३९ तेषांवायूनांवृत्तिभेदात्तेषांस्थानानिनामानिचाह हृदिप्राणइति ४० ७ ७ ७

अधुनापूर्वोक्तलिंगदेहस्ययावत्स्वरूपमुच्यतेज्ञानेंद्रियाणीतिधियान्वसहितंमनइति मनोबुद्धिश्चेत्यर्थः ४१ एतत्सप्त दशावयवकंसूक्ष्मश-
शरीरंममभवति यल्लिंगसंज्ञकंभवतिनदित्याह एतत्सूक्ष्ममिति इत्थंदेहत्रयस्वरूपमुक्त्वाजीवेश्वरविभागकारणमाह तत्रयाप्रकृतिरिति तत्रै
काशुद्धसत्त्वाभिधानासामायाद्वितीयामलिनसत्त्वप्रधानासाविद्येतिमायाविद्ययोर्भेदः ४२ तत्रयास्वाश्रयंरक्षेन्नावृणुयात्सामायेतिनिगद्यते ४३
तस्यामिति तस्यांवाश्रयाव्यामोहकारिण्यांशुद्धसत्त्वप्रधानायांमायायामीशितुःपरमात्मनोयत्प्रतिबिंबंपततितत्प्रतिबिंबमीश्वरः समाख्यातः
सचेश्वरःस्वाश्रयंव्यापकंब्रह्मतज्ज्ञानवान्भवति माययातदाधारब्रह्मणोनावरणात् ४४ किंचतस्यव्यापकत्वात्कुत्रापितत्ज्ञानस्यावरणाभावा

ज्ञानेंद्रियाणिपंचैवपंचकर्मेंद्रियाणिच प्राणादिपंचकंचैवधियाचसहितंमनः ४१ एतत्सूक्ष्मशरीरंस्यान्ममलिं
गंयदुच्यते तत्रयाप्रकृतिःप्रोक्तासाराजन्द्विविधास्मृता ४२ सत्त्वात्मिकातुमायास्यादविद्यागुणमिश्रिता स्वाश्रयं
यातुसंरक्षेत्सामायेतिनिगद्यते ४३ तस्यांयत्प्रतिबिंबंस्याद्बिंबभूतस्यचेशितुः सईश्वरःसमाख्यातःस्वाश्रयज्ञानवा
न्परः ४४ सर्वज्ञःसर्वकर्ताचसर्वानुग्रहकारकः अविद्यायांतुयत्किंचित्प्रतिबिंबंनगाधिप ४५ तदेवजीवसंज्ञं-
स्यात्सर्वदुःखाश्रयंपुनः द्वयोरपीहसंप्रोक्तंदेहत्रयमविद्यया ४६ देहत्रयाभिमानाच्चाप्यभून्नामत्रयंपुनः प्राज्ञ
स्तुकारणात्मास्यात्सूक्ष्मदेहीतुतैजसः ४७

त्सर्वज्ञोभवति अचिंत्यमायाशक्तिमत्त्वात्सर्वकर्ताचसर्वानुग्रहकर्ताचभवतीत्यर्थः अ
विद्यायामिति मलिनसत्त्वप्रधानायामविद्यायांयत्प्रतिबिंबंतज्जीवसंज्ञंभवतीत्युत्तरेणान्वयः ४५ तज्जीवसंज्ञंमलिनसत्त्वप्रधानाविद्ययातदाश्रयस्य
स्वरूपभूतानंदस्यावरणात्सर्वदुःखाश्रयमसर्वज्ञमव्यापकंचभवतीत्यर्थः द्वयोरपीति द्वयोरपीश्वरजीवयोर्देहत्रयंपूर्वोक्तंभवति ईश्वरस्यावरणाभा
वेपिविक्षेपस्यसत्त्वात् अत्राविद्ययेत्यनेनमायाविद्ययोरुभयोरपिग्रहणं ४६ देहत्रयाभिमानेति उभयोरपिदेहत्रयाभिमानान्नामत्रयंभवतीत्य
र्थः तत्रजीवस्यनामत्रयंवदति प्राज्ञस्त्विति कारणदेहाभिमानीयःसप्राज्ञः सूक्ष्मदेहाभिमानीतुतैजसः ४७ ॐ ॐ

स्थूलदेहीति स्थूलदेहाभिमानीतुविश्वसंज्ञकइत्यर्थः एवमीश्वरोपिदेहत्रयाभिमानादीशसूत्रविराट्पदैःसंप्रोक्तःकथितइत्यर्थः ४८ प्रथमइ
ति प्रथमोजीवोव्यष्टिरूपोव्यष्टिदेहत्रयाभिमानीत्यर्थः परईश्वरस्तुसमष्टिःसमष्टिदेहाभिमानीत्यर्थः ईश्वरस्यमहिमानंवर्णयति सहिसर्वेश्वरइति
तस्यस्वानुभवानंदेननिरंतरंनित्यतृप्तत्वेपिकेवलंजीवानुग्रहकाम्ययाजीवानांमोक्षोभवत्वितीच्छयानानाविधंविश्वंनानाभोगाश्रयंरचयतीतिकरुणासमुद्रई
श्वरइत्यर्थः ४९ सोपीति हेराजन्सोपीश्वरोममब्रह्मरूपिण्यायामायाशक्तिस्तयाप्रेरितएवसर्वंकरोतियतःसईश्वरोमयिब्रह्मरूपिण्यांरज्जुसर्पवदेवक
ल्पितस्ततोमच्छक्त्यधीनएवेत्यर्थः ५० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेदेवीगीतायांद्वात्रिंशोध्यायः ३२ षट्पंचाशन्महापद्यैरपवादपुरःसरं

स्थूलदेही तुविश्वाख्यस्त्रिविधःपरिकीर्तितः एवमीशोपिसंप्रोक्तईशसूत्रविराट्पदैः ४८ प्रथमोव्यष्टिरूपस्तुसम
ष्ट्यात्मापरःस्मृतः सहिसर्वेश्वरःसाक्षाज्जीवानुग्रहकाम्यया ४९ करोतिविविधंविश्वंनानाभोगाश्रयंपुनः मच्छ
क्तिप्रेरितोनित्यंमयिराजन्प्रकल्पितः ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेदेवीगीतायांद्वात्रिंशोऽध्यायः ३२
देव्युवाच मन्मायाशक्तिसंक्लृप्तंजगत्सर्वंचराचरं सापिमत्तःपृथङ्माया नास्त्येवपरमार्थतः १ व्यवहारदृशासेयं
विद्यामायेतिविश्रुता तत्त्वदृष्ट्यातुनास्त्येवतत्त्वमेवास्तिकेवलं २

महाघोरंविश्वरूपंदर्शितंचेतिकथ्यते १ इत्यमध्यारोपमुक्त्वा
पवादमाह मन्मायेति हेपर्वतययामन्मायाशक्त्याचराचरंसर्वंजगत्क्लृप्तंसापिमायामत्तोमत्स्वरूपात्पृथङ्नास्तितस्यामयिकल्पितत्वेनमिथ्या
त्वान्मिथ्यापदार्थस्यचाधिष्ठानसत्तातिरिक्तसत्ताभावात् तस्मादहमेवास्मिपरमार्थतोनान्यत्किंचिद्वस्त्वंतरमस्तीत्यर्थः १ ननुसर्वथाद्वैताभावेज
गत्कथंभाषतेइतिचेत्तत्राह व्यवहारेति अनाद्यविद्याभ्रांतानांयोव्यवहारस्तद्दृशानदृष्ट्याविद्याविद्येतिविश्रुताभवति तत्त्वदृष्ट्यातुब्रह्मदृष्ट्यातु
सानैवास्तिकिंतुतत्त्वमेवकेवलमस्तीत्यर्थः नहिभ्रांतदृष्ट्यारज्जुसर्पवत्कारणाज्ञानसत्त्वेपिरज्जुदृष्ट्याकिंचिदपितद्वर्ततइतिभावः तथाचश्रुतिः ननिरोधोन
चोत्पत्तिर्नबद्धोनचसाधकः नमुमुक्षुर्नवैमुक्तइत्येषापरमार्थतेति तापनीयेचअसत्त्वमरजस्कमतमस्कममायमितिब्रह्मवर्णितं २

ननुयदिप्रपंचोमिथ्यातर्हितद्दंतःपातिजीवोपिमिथ्येतिवक्तव्यं तथाजीवस्यमिथ्यात्वेमोक्षदशायांतस्यावस्थानाभावेनस्वनाशार्थंकदापिजीवो नयत्नंकुर्यादितिमोक्षशास्त्रंव्यर्थमेवेतिचेत्तत्राह साहमिति हेगिरेमायाचाविद्या कर्माणिचतत्तज्जाणिनां नानासंस्काराश्चतैःसहिताहमेवकूटस्थब्र ह्मरूपासर्वंजगत्प्रथमतःसृष्ट्वातदंतस्तन्मध्येघटेआकाशवदादर्शेप्रतिबिंबवद्वाचिदाभासरूपेणप्रविशामि तत्रापिप्राणपुरःसराप्राणमग्रतःकृत्वाप्र विशामि ३ किमर्थमितिचेत्तत्राह लोकांतरगतिरिति यद्यहंप्राणंपुरःसरंकृत्वाप्राणाभिमानंकृत्वानप्रवेक्ष्यामितर्हिममव्यापकत्वाल्लोकांतरगमना दिकंजननमरणादिव्यवहारश्चकथंस्यान्नहिव्यापकस्यगमनागमनंदेहसंबंधोदेहत्यागश्चसंभवतिइतिहेतुनातास्तित्यर्थंप्राणपुरःसरंप्रविशामि तस्मिं श्चप्राणेस्वीकृतेसतितस्यदेहांतरप्रवेशेजन्मतत्त्यागेमरणंतथैवलोकांतरगतिश्चेतिसर्वंसिद्ध्यतीति अयंभावः नकेवलंजीवत्वंचिदाभासस्यैवयेनपूर्वोक्तं

साहंसर्वंजगत्सृष्ट्वातदंतःप्रविशाम्यहं मायाकर्मादिसहितागिरेप्राणपुरःसरा ३ लोकांतरगतिर्नोचेत्कथंस्यादि तिहेतुना यथायथाप्रभवंत्येवमायाभेदास्तथातथा ४ उपाधिभेदाद्भिन्नाहंघटाकाशादयोयथा उच्चनीचादिवस्तूनिभास यन्भास्करःसदा ५ नदुष्यतितथैवाहंदोषैर्लिप्ताकदापिन मयिबुद्ध्यादिकर्तृत्वमध्यस्यैवापरेजनाः ६ दूषणंभवेत् किंतर्हि

अहंकूटस्थरूपिणीतथांतःकरणंतदाश्रयभूताविद्याचिदाभासश्चेतिचतुष्टयंमीलित्वाजीवत्वं तथाचतत्रानेनाविद्यांतःकरणचिदाभासानांनाशेपिकूट स्थब्रह्मांशस्यमुक्तावशेषान्नजीवस्यमोक्षार्थमप्रवृत्तिर्नमोक्षशास्त्रानर्थक्यमिति ननुतर्हितवैकत्वाज्जीवस्याप्येकत्वंस्यादितिचेत्तत्राह यथायथेति यथाव्यापकएकएवाकाशोघटाद्युपाधिभेदेनयथाभिद्यतेतथाविधानेकत्वस्वीकारेणाविद्यानामंतःकरणानांचभेदात्कूटस्थोपिभिद्यतइतिजीवबहुत्वम प्युपपन्नमेवेत्यर्थः तथाचश्रुतिः इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतेयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशेत्ययंवैहरयइति ४ ननुतर्हितवजगदंतःपातित्वेनतद्दोषेणदुष्ट त्वमपिस्यात्तत्राह उच्चनीचादिवस्तूनीति यथासूर्यःसर्वाण्युच्चनीचादिवस्तूनिभासयन्नापिनदुष्यतितथैवाहंकदापिदोषैर्दुष्टानास्मीत्यर्थः ५ ननुसूर्यःसाक्षि भूतोनदुष्यतीतियुक्तं त्वंतुसकलकार्यकर्त्रीतिकर्तृदोषलेपोभविष्यत्येवेतिचेत्तत्राह मयिबुद्ध्यादीति विमूढाबुद्ध्यादिनिष्ठंकर्तृत्वमविवेकेनमय्यात्म

न्यध्यस्यैवात्माकर्मेतिवदंतिनस्फुबुद्धयोविवेकिनः तथाचसूर्यवदहमपिसाक्षिण्येवकर्त्रीतिभावः ६ अज्ञानभेदइति जीवबहुत्ववदीश्वरमूर्तिबहुत्व मपिमायायाभेदान्मायाकल्पितब्रह्मविष्ण्वाद्याकारभेदाद्भवतीतिजीवेश्वरसिद्धिमुपसंहरति जीवेश्वरविभागश्चेति अज्ञानभेदाज्जीवसिद्धिर्मायाभेदादीश्वरसिद्धिरित्यर्थः ७ तत्रदृष्टांतमाह घटाकाशेति ८ ईश्वरबहुत्वंब्रह्मविष्ण्वादिरूपेश्वरबहुत्वमित्यर्थः ९ जीवभेदहेतुंविशदयति देहेंद्रियादीति १०

वदंतिचात्माकर्मेतिविमूढानस्फुबुद्धयः अज्ञानभेदतस्तद्वन्मायायाभेदतस्तथा ७ जीवेश्वरविभागश्चकल्पितोमाययैवतु घटाकाशमहाकाशविभागःकल्पितोयथा ८ तथैवकल्पितोभेदोजीवात्मपरमात्मनोः यथाजीवबहुत्वंचमाययानस्वभावतः ९ तथेश्वरबहुत्वंचमाययानस्वभावतः देहेंद्रियादिसंघातवासनाभेदभेदिता १० अविद्याजीवभेदस्यहेतोर्नान्यःप्रकीर्तितः गुणानांवासनाभेदभेदितायाधराधरः ११ मायासापरभेदस्यहेतुर्नान्यःकदाचन मयिसर्वमिदंप्रोतमोतंचधरणीधर १२ ईश्वरोहंचसूत्रात्माविराडात्माहमस्मिच ब्रह्माहंविष्णुरुद्रौचगौरीब्राह्मीचवैष्णवी १३ सूर्योहंतारकाश्चाहंतारकेशस्तथास्म्यहं पशुपक्षिस्वरूपाहंचांडालोहंचतस्करः १४ व्याधोहंक्रूरकर्माहंसत्कर्माहंमहाजनः स्त्रीपुन्नपुंसकाकारोप्यहमेवनसंशयः १५ यच्चकिंचित्क्वचिद्वस्तुदृश्यतेश्रूयतेपिवा अंतर्बहिश्चतत्सर्वंव्याप्याहंसर्वदास्थिता १६ नतदस्तिमयात्यक्तंवस्तुकिंचिच्चराचरं यद्यस्तिचेत्तच्छून्यंस्याद्वंध्यापुत्रोपमंहितत् १७ रज्जुर्यथासर्पमालाभेदैरेकाविभातिहि तथैवेशादिरूपेणभाम्यहंनात्रसंशयः १८

हेधराधरपर्वत गुणानांयेवासनाभेदाःसात्विकाराजसास्तामसाश्चतैर्भेदितायामायासापरभेदस्यब्रह्मविष्ण्वादीश्वरभेदस्यहेतुर्नान्यइत्यर्थः इदंसूतसंहितांतर्गतसूतगीतायांस्पष्टंव्याख्यातंचतत्रमाधवाचार्यैः ११ यतएकमेवचैतन्यंसर्वात्मकंततोहंसर्वात्मकास्मीत्याह मयीति ओतंप्रोतंग्रथितमित्यर्थः १२ ईश्वरःकारणदेहाभिमानीलिंगदेहाभिमानीसूत्रात्माहिरण्यगर्भः विराट्स्थूलदेहाभिमानी १३ १४ १५ १६ शून्यंस्यादिति मयासद्रूपयात्यक्तंशून्यमसदेवस्यादित्यर्थः १७ १८ ७

अधिष्ठानातिरेकेणेति अधिष्ठा नसत्तातिरेकेणेत्यर्थः यतएतत्कल्पितंजगत्तस्मान्मत्सत्तयैवसत्तावद्भवेन्नान्यथेत्यर्थः १९ समष्ट्यात्मेति सर्वाभिमानिविराट्स्वरूपंयथावदसीत्यर्थः २० पूजयंतश्चेति सर्वेषांभगवतीविराट्स्वरूपदर्शनोत्कत्वात्स्वाभीष्टसंपादनेप्रवृत्तस्यहिमालयस्यतद्वचःसाधुसाध्वीतिपूजयंतइत्यर्थः २१ २२ द्यौर्मस्तकमिति अत्रद्यौःशब्देनसर्वोर्ध्वःसत्यलोकोगृह्यते २३ वायुरेवैतस्यप्राणाः विश्वंस

अधिष्ठानातिरेकेणकल्पितंतन्नभासते तस्मान्मत्सत्तयैवैतत्सत्तावन्नान्यथाभवेत् १९ हिमालयउवाच यथा वदसिदेवेशिसमष्ट्यात्मवपुस्त्विदं तथैवद्रष्टुमिच्छामियदिदेविकृपामयि २० व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वासर्वेदेवाःसविष्णवः ननंदुर्मुदितात्मानःपूजयंतश्चतद्वचः२१ अथदेवमतंज्ञात्वाभक्तकामदुघाशिवा अदर्शयन्निजंरूपं भक्तकामप्रपूरिणी २२ अपश्यंस्तेमहद्दिव्यंविराड्रूपंपरात्परं द्यौर्मस्तकंभवेद्यस्यचंद्रसूर्यौचचक्षुषी २३ दिशः श्रोत्रेवचोवेदाःप्राणोवायुःप्रकीर्तितः विश्वंहृदयमित्याहुःपृथिवीजघनंस्मृतं २४ नभस्तलंनाभिसरोज्योतिश्चक्रमुरःस्थलं महर्लोकस्तुग्रीवास्याज्जनोलोकोमुखंस्मृतं २५ तपोलोकोरराटिस्तुसत्यलोकादधःस्थितः इंद्रादयो बाहवःस्युःशब्दःश्रोत्रंमहेशितुः २६ नासत्यदस्रौनासेस्तोगंधोघ्राणंस्मृतोबुधैः मुखमग्निःसमाख्यातोदिवारात्रीचपक्ष्मणी २७ ब्रह्मस्थानंभ्रूविजृंभोप्यापस्तालुःप्रकीर्तिताः रसोजिह्वासमाख्यातायमोदंष्ट्राःप्रकीर्तिताः २८

र्वात्मकमव्यक्तमित्यर्थः तदस्यरूपस्यहृदयं २४ नभस्तलंभुवर्लोकः २५ सत्यलोकादधःस्थितस्तपोलोकोरराटिर्ललाटमित्यर्थः शब्दःश्रोत्रमिति योस्माकंश्रोत्रविषयःशब्दःसतस्यरूपस्यश्रोत्रंश्रोत्रेंद्रियंभवतीत्यर्थः पूर्वत्रदिशःश्रोत्रे इत्यत्रतुश्रोत्रशब्देनश्रोत्रेंद्रियाधारोगृह्यतइतिनपुनरुक्तिः २६ नासत्यदस्रौअश्विनीकुमारौतावस्यरूपस्यनासेनासापुटेस्तः गंधस्तुघ्राणंघ्राणेंद्रियमित्यर्थः २७ ब्रह्मस्थानंप्रजापतिचतुर्मुखस्थानं तदस्यभ्रूविजृंभोभ्रूविकासः आपोजलानितुतालुःरसनेंद्रियाधारोभवति तद्गतोरसस्तुजिह्वाभवति रसनेंद्रियंभवतीत्यर्थः २८

स्नेहकलाःस्त्रीपुत्रादिस्नेहलेशाः स्वर्गस्तुदृष्टिरेवापांगमोक्षःकटाक्षइत्यर्थः २९ अधर्ममार्गस्तुपृष्ठभागइत्यर्थः ३० महेशितुर्महैश्वर्यादेव्यागिरयःपर्व-
ताअस्थीनीत्यर्थः ३१ कौमारेति त्रिविधंवयोगतिरित्यर्थः ३२ चंद्रमास्त्विति तुशब्दोमनइत्यत्रयोज्यः हेराजन्जनमेजयश्रीजगदंबायाश्चंद्रोमनोपिस्मृ
तइत्यर्थः तेनपूर्वोक्तेनेत्रमध्येगणितस्यचंद्रमसोमनस्त्वमपिबोधितमितिबोध्यं विज्ञानशक्तिर्बुद्धिः साहरिः ३३ अतलादीति अतलादिपातालांतालोकाय
थायोग्यकट्यधोभागतांगताः कटिमारभ्यपादमूलपर्यंतंव्यवस्थिताइत्यर्थः तथाचश्रुतिः अग्निर्मूर्धाचक्षुषीचंद्रसूर्यौदिशःश्रोत्रेवाग्विवृताश्चवेदाः

दंताःस्नेहकलायस्यहासोमायाप्रकीर्तिता स्वर्गस्त्वपांगमोक्षःस्याद्व्रीडोर्ध्वोष्ठोमहेशितुः २९ लोभःस्यादधरोष्ठोस्य
धर्ममार्गस्तुपृष्ठभूः प्रजापतिश्चमेढ्रंस्याद्यःस्रष्टाजगतीतले ३० कुक्षिःसमुद्रागिरयोस्थीनिदेव्यामहेशितुः नद्यो
नाड्यःसमाख्यातावृक्षाःकेशाःप्रकीर्तिताः ३१ कौमारयौवनजरावयोस्यगतिरुत्तमा बलाहकास्तुकेशाःस्युःसंध्येते
वाससीविभो ३२ राजन्श्रीजगदंबायाश्चंद्रमास्तुमनःस्मृतः विज्ञानशक्तिस्तुहरीरुद्रोंतःकरणंस्मृतं ३३ अश्वादि
जातयःसर्वाःश्रोणिदेशेस्थिताविभो अतलादिमहालोकाःकट्यधोभागतांगताः ३४ एतादृशंमहारूपंददृशुःसुरपुंगवाः
ज्वालामालासहस्राढ्यंलेलिहानंचजिह्वया ३५ दंष्ट्राकटकटारावंवमंतंवन्हिमक्षिभिः नानायुधधरंवीरंब्रह्मक्षत्रौदनं
चयत् ३६ सहस्रशीर्षनयनंसहस्रचरणंतथा कोटिसूर्यप्रतीकाशंविद्युत्कोटिसमप्रभं ३७ भयंकरंमहाघोरंहृदक्ष्णो
स्त्रासकारकं ददृशुस्तेसुराःसर्वेहाहाकारंचचक्रिरे ३८ विकंपमानहृदयामूर्छामापुर्दुरत्यया स्मरणंचगतंतेषां
जगदंबेयमित्यपि ३९

वायुःप्राणोहृदयंविश्वमस्यपद्भ्यांपृथिवीत्येषसर्वभूतांतरात्मेति ३४ जिह्वयासर्वजगल्लेलिहानंस्वादयंतं ३५ दंष्ट्रासु
कटकटारावःकटकटेतिशब्दोयस्य ब्रह्मक्षत्रेओदनोयस्य यस्यब्रह्मक्षत्रंचोभेभवतिओदनोमृत्युर्यस्योपसेचनमितिश्रुतेः ३६ ३७ हाहाकारंभयेन
भीतत्वाच्चक्रिरेइत्यर्थः ३८ स्मरणंचगतमिति इयंजगदंबास्माकंपालयित्रीतिस्मरणमपितेषांगतंनष्टमित्यर्थः ३९

अथतइति विभोर्देव्याश्चतुर्दिक्षुयेमूर्तिमंतोवेदाःस्थितास्तेमूर्च्छितादेवान्मूर्च्छितोबोधयामासुर्बुबोधयामासुरित्यर्थः ४० ४१ ४२ सभयाजाताःस्मइत्यर्थः ४३ स्वस्याप्यज्ञेयइति यावान्यत्परिमाणवान्यश्चयादृशस्तवस्वपराक्रमःसतवस्वस्याप्यज्ञेयएवैतादृशोसौतवपराक्रमोस्माकंतदर्वाक्जायमानानांकथंसविषयोभवेन्नकथमपीत्यर्थः तथाचश्रुतिः अर्वाग्देवा अस्याविसर्जनेनाथाकोवेदयतआबभूवेति योस्याध्यक्षःपरमेव्योमन्सोअंगवेदयदिवानवेदेति ४४ ४५ ४६ ४७ यस्मात्संभूतोविधिरितिकर्तव्यतारूपस्तस्मैनमइत्यन्वयः ४८ सप्त

अथतेयेस्थितावेदाश्चतुर्दिक्षुमहाविभो बोधयामासुरत्यग्रंमूर्च्छितोमूर्च्छितान्सुरान् ४० अथतेधैर्यमालंब्य लब्ध्वान्वस्मृतिमुत्तमां प्रेमाश्रुपूर्णनयनारुद्धकंठास्तुनिर्जराः ४१ बाष्पगद्गदयावाचास्तोतुंसमुपचक्रिरे देवाऊचुः अपराधंक्षमस्वांबपाहिदीनांस्त्वदुद्भवान् ४२ कोपंसंहरदेवेशिसभयारूपदर्शनात् कातेस्तुतिःप्रकर्तव्यापामरै र्निर्जरैरिह ४३ स्वस्याप्यज्ञेयएवासौयावान्यश्चस्वविक्रमः तदर्वाग्जायमानानांकथंसविषयोभवेत् ४४ नमस्ते भुवनेशानिनमस्तेप्रणवात्मके सर्ववेदांतसंसिद्धेनमोह्रींकारमूर्तये ४५ यस्मादग्निःसमुत्पन्नोयस्मात्सूर्यश्चचंद्रमाः यस्मादोषधयःसर्वास्तस्मैसर्वात्मनेनमः ४६ यस्माच्चदेवाःसंभूताःसाध्याःपक्षिणएवच पशवश्चमनुष्याश्चतस्मैसर्वात्मनेनमः ४७ प्राणापानौव्रीहियवौतपःश्रद्धाऋतंतथा ब्रह्मचर्यविधिश्चैवयस्मात्तस्मैनमोनमः ४८ सप्तप्राणार्चिषोयस्मात्समिधःसप्तएवच होमाःसप्ततथालोकास्तस्मैसर्वात्मनेनमः ४९ यस्मात्समुद्रागिरयःसिंधवःप्रचरंतिच यस्मादोषधयःसर्वारसास्तस्मैनमोनमः ५०

प्राणार्चिषइति प्राणाश्चार्चिषश्चेतिद्वंद्वः सप्तशीर्षण्याःप्राणास्तस्मादेवप्रभवंतीत्यर्थः तेषांचसप्तार्चिषोदीप्तयःस्वस्वविषयावद्योतनानि तथासप्तसमिधःसप्तविषयाविषयैर्हिप्राणाःसमिध्यंते सप्तहोमास्तद्विषयविज्ञानानि यदस्यविज्ञानंतज्जुहोतीतिश्रुत्यंतरात् तथासप्तलोकाइंद्रियस्थानानि एतेयस्माज्जातास्तस्मैसर्वात्मनेनमः ४९ ५० ५१

५१ तथाचश्रुतिर्मुंडके यस्मादग्निःसमिधोयस्यसूर्यः सोमात्पर्जन्यओषधयःप्रजानामित्यादितस्मादृचःसामयजूंषिदीक्षायज्ञाश्चसर्वेक्रतवोदक्षिणाश्चसं वत्सरोयजमानश्चलोकाःसोमोयत्रपवतेयत्रसूर्यइति ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेदेवीगीतायांत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ पंचाशत्पद्यवर्यैस्तुवैराग्यकथनोत्तरं ज्ञानमेवतुसंपाद्यंमोक्षार्थमितिकथ्यते १ दर्शितंविश्वरूपमनायासेनलब्धमस्माभिरितिसहजमस्तीतिनमंतव्यमिति

यस्माद्यज्ञःसमुद्भूतोदीक्षायूपश्चदक्षिणाः ऋचोयजूंषिसामानितस्मैसर्वात्मनेनमः ५१ नमःपुरस्तात्पृष्ठेचनमस्ते पार्श्वयोर्द्वयोः अधऊर्ध्वंचतुर्दिक्षुमातर्भूयोनमोनमः ५२ उपसंहरदेवेशिरूपमेतदलौकिकं नदेवदर्शयास्माकंरूपंसुंदरसुंदरं ५३ व्यासउवाच इतिभीतान्सुरान्दृष्ट्वाजगदंबाकृपार्णवा संहृत्यरूपंघोरंतद्दर्शयामाससुंदरं ५४ पाशांकुशवराभीतिधरंसर्वांगकोमलं करुणापूर्णनयनंमंदस्मितमुखांबुजं ५५ दृष्ट्वातत्सुंदरंरूपंतदाभीतिविवर्जिताः शांतचित्ताःप्रणेमुस्तेहर्षगद्गदनिस्वनाः ५६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांसप्तमस्कंधेदेवीगीतायांत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ श्रीदेव्युवाच क्वयूयंमंदभाग्यावैक्वेदंरूपंमहाद्भुतं तथापिभक्तवात्सल्यादीदृशंदर्शितंमया १ नवेदाध्ययनैर्योगैर्नदानैस्तपसेज्यया रूपंद्रष्टुमिदंशक्यंकेवलंमत्कृपांविना २ प्रकृतंशृणुराजेंद्रपरमात्मात्रजीवतां उपाधियोगात्संप्राप्तःकर्तृत्वादिकमप्युत ३ क्रियाःकरोतिविविधाधर्माधर्मैकहेतवः नानायोनीस्ततःप्राप्यसुखदुःखैश्चयुज्यते ४ पुनस्तत्संस्कृतिवशान्नानाकर्मरतःसदा नानादेहान्समाप्नोतिसुखदुःखैश्चयुज्यते ५

देवान्प्रतिभगवतीमाह क्वयूयमिति १ २ प्रकृतमिति ब्रह्मविद्योपदेशप्रकरणंहिप्रचलितंपूर्वंमध्येदेवैर्विश्वरूपदर्शनार्थंप्रार्थितासतीविश्वरूपंदर्शयामास उपसंहृतेतुविश्वरूपेपुनःप्रकृतंयदुपदेशप्रकरणंतच्छृण्विति हिमालयंप्रतिभगवतीवदतीतिबोध्यं परमात्मात्रजीवतामिति अमूढोमूढइवव्यवहरन्नास्तेमाययैवेतिश्रुतेरित्यर्थः ३ वैराग्यार्थमाह क्रियाःकरोतीति ४ तत्संस्कृतिःसुखदुःखसंस्कारः ५ ७

एतस्येति एतस्यजन्ममरणप्रबंधरूपस्य संसारस्यविरामःसमाप्तिःकदापिनास्ति अद्यपर्यंतमनंतसृष्टिप्रलयेषुजातेष्वपिजीवसंसारस्यविद्यमानत्वात् इ
त्यंसंसारस्यानादिकालप्रवृत्तत्वमुपपाद्यतन्नाशोपायप्रदर्शनार्थंतन्निदानमाह अज्ञानमेवेति ततःकामोऽभिलाषइच्छेत्यर्थः इच्छातःक्रियाभवतीत्यर्थः ६
यस्मादज्ञानमेवमूलंतस्मादित्याह एतद्धिजन्मेति तथाचश्रुतिः योवाएतदक्षरंगार्ग्यविदित्वास्माल्लोकात्प्रैतिसकृपणइति ७ अज्ञाननाशनसाधनमाह विधैवेति ८
तज्जमज्ञानजंकर्मनपटीयइत्यर्थः तत्रहेतुमाह विरोधाभावतइति नह्यंधकारोंधकारंनाशयतितद्वदज्ञानजन्यकर्मणोप्यज्ञानरूपत्वान्नतेनाज्ञानेनकर्मणावि

घटीयंत्रवदेतस्यनविरामःकदापिहि अज्ञानमेवमूलंस्यात्ततःकामःक्रियास्ततः ६ तस्मादज्ञाननाशाययतेतनि
यतंनरः एतद्धिजन्मसाफल्यंयदज्ञानस्यनाशनं ७ पुरुषार्थसमाप्तिश्चजीवन्मुक्तदशापिच अज्ञाननाशनेशक्ताविद्यै
वतुपटीयसी ८ नकर्मतज्जंनोपास्तिर्विरोधाभावतोगिरे मृत्युनाशाज्ञाननाशेकर्मणानैवभाव्यतां ९ अनर्थदानिक
र्माणिपुनःपुनरुशंतिहि ततोरागस्ततोदोषस्ततोनर्थोमहान्भवेत् १० तस्मात्सर्वप्रयत्नेनज्ञानंसंपादयेन्नरः कुर्वन्नेवे
हकर्माणीत्यतःकर्माप्यवश्यकं ११ ज्ञानादेवहिकैवल्यमतःस्यात्तत्समुच्चयः सहायतांव्रजेत्कर्मज्ञानस्यहितकारिच
१२ इतिकेचिद्वदंत्यत्रतद्विरोधान्नसंभवेत् ज्ञानाद्धृद्ग्रंथिभेदःस्याद्धृद्ग्रंथौकर्मसंभवः १३

रोधइत्यर्थः कर्मणाज्ञाननाशेआशानै
वभाव्यतांनैवकर्तव्येत्यर्थः ९ कर्मणिदोषंवदति अनर्थदानीति १० अत्रसमुच्चयवादिमतमुत्थापयति कुर्वन्नेवेहेति कुर्वन्नेवेहकर्माणिजिजीविषेच्छतंसमा
इतिश्रुत्यायावज्जीवंकर्मविहितं ज्ञानादेवहिकैवल्यमितिश्रुत्याज्ञानमपिसंपाद्यत्वेनोक्तंतत्रयावज्जीवःश्रुतेःसंकोचेप्रमाणाभावाज्ज्ञानंकर्मचसमुच्चयेनयावज्जीवंपुरुषे
णाश्रयणीयमित्यर्थः ११ नन्वज्ञाननाशेज्ञानस्यैवोपयोगात्कर्मकिंकरिष्यतीतिचेत्तत्राह सहायतामिति ज्ञानस्यसहायंभविष्यतिकर्मेत्यर्थः १२ तस्माद्यावज्जीवंकर्म
ज्ञानंचाश्रयणीयमितिमतंकेचिदाहुरित्याह इतिकेचिदिति तत्खंडयति तद्विरोधादिति यदिज्ञानोत्तरंकर्मसंभवेत्तदाज्ञानकर्मणोःसमुच्चयोवक्तव्यःसतुनैवसंभवति
तस्माद्यावज्जीवश्रुतेःसंकोचोज्ञानेनसहावस्थानविरोधाद्धेपतितइत्यर्थः ननुकिमितिकर्मणोज्ञानेनसहावस्थानंनसंभवतितत्राह ज्ञानाद्धृद्ग्रंथीति हृद

यस्यग्रंथिरंतःकरणात्मदेहतादात्म्यरूपस्तस्यज्ञानेनात्मसाक्षात्कारेणाभेदोनाशःस्यान् तस्मिंश्चत्तद्ग्रंथौमनुष्योहंब्राह्मणोहंपरलोकेच्छावानहमित्यादिरू
पेसत्येवकर्मसंभवस्तादृशमधिकारिणमुद्दिश्यैवकर्मविधानात् तस्मात्तयोर्नैकत्रावस्थानंसंभवतीत्यर्थः १३ तदेवदृष्टांतपुरःसरंस्पष्टयति यौगपद्यमिति ता
तस्तस्माद्धेतोस्तयोर्ज्ञानकर्मणोस्तमःप्रकाशयोरिवविरोधाद्यौगपद्यंनसंभवतीतियावज्जीवश्रुतिरज्ञानिविषयकैवेतिभावः १४ तर्हिकियत्पर्यंतंवैदिककर्ममर्यादे
तिचेत्तत्राह तस्मात्सर्वाणीति यथाज्ञानेनसहविरोधाद्यावज्जीवश्रुतेःसंकोचस्तथाज्ञानांगेनसहापिविरोधात्तस्याःश्रुतेर्यावद्वैराग्यादिप्राप्तिपर्यंतमितिसंकोचः
कर्तव्यः तथाचचित्तशुद्ध्यंतमेवकर्माणिहेमहामतेसिद्धानितानिप्रयत्नेनेतियत्नेनश्रद्धादिपुरःसरंचित्तशुद्धिपर्यंतंकुर्यादित्यर्थः १५ तस्यैवमर्यादामाह शमइति

यौगपद्यंनसंभाव्यंविरोधात्तुतनस्तयोः तमःप्रकाशयोर्यद्वद्यौगपद्यंनसंभवि १४ तस्मात्सर्वाणिकर्माणिवैदिका
निमहामते चित्तशुद्ध्यंतमेवस्युस्तानिकुर्यात्प्रयत्नतः १५ शमोदमस्तितिक्षाचवैराग्यसत्त्वसंभवः तावत्पर्यंतमेव-
स्युःकर्माणिनततःपरं १६ तदंतेचैवसंन्यस्यसंश्रयेद्गुरुमात्मवान् श्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठंचभक्त्यानिर्व्याजयापुनः १७ वेदां
तश्रवणंकुर्यान्नित्यमेवमतंद्रितः तत्त्वमस्यादिवाक्यस्यनित्यमर्थंविचारयेत् १८ तत्त्वमस्यादिवाक्यंतुजीवब्रह्मैक्य
बोधकं ऐक्येज्ञातेनिर्भयस्तुमद्रूपोहिप्रजायते १९

शमोंतरिंद्रियनिग्रहोदमोबाह्येंद्रियनिग्रहस्तितिक्षाशीतोष्णादिसहिष्णुत्वं वैराग्य-
मिहामुत्रफलभोगविरागःसत्त्वसंभवोंतःकरणगतसत्त्वस्यशुद्धिः एतत्सिद्धिपर्यंतमेवकर्माणिनततःपरमित्यर्थः १६ तदंतेकर्मत्यागस्तुसंन्यासेनैवकर्तव्यो
नान्यथेत्याह तदंतेचैवेति संन्यस्यसंन्यासाश्रमंगृहीत्वेत्यर्थः विधिनासंपादितकर्मणोविधिनैवत्यागस्ययुक्तत्वादितिभावः संन्यस्यश्रवणंकुर्यादितिवाक्या
त्संन्यासोत्तरंश्रवणार्थंगुरुमाश्रयेत् आत्मवान्स्वाधीनांतःकरणइत्यर्थः श्रोत्रियमधीतवेदवेदार्थं ब्रह्मनिष्ठंब्रह्मानुभविनं निर्व्याजयानिष्कपटयाभक्त्या
तथाचश्रुतिः यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइति १७ गुरुमाश्रित्यवेदांतश्रवणंनित्यमतंद्रितोनामालस्यादिदो
षशून्यःकुर्यादित्याह वेदांतश्रवणमिति १८ किंतद्वाक्यविचारेणफलंभवतितत्राह तत्त्वमस्यादीति मद्रूपोहीति ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेरित्यर्थः १९

कथंवाक्यंविचारणीयमितिचेत्तत्राह पदार्थावगतिरिति वाक्यार्थज्ञानंप्रतिपदार्थज्ञानस्यकारणत्वात्पूर्वंपदपदार्थंज्ञात्वावाक्यार्थंविचारयेदित्यर्थः त
र्हिकोसावत्रपदार्थस्तत्राह तत्पदस्येति हेगिरेपर्वततत्त्वमसीतिवाक्यस्थंयत्तत्पदंतस्यार्थोहंसर्वेश्वरीपरिकीर्तितः तत्पदंभुवनेश्वर्याःषड्गुणैश्वर्यसंपन्ना
याममवाचकमित्यर्थः २० त्वंपदंतुजीववाचकमित्याह त्वंपदस्येति उभयोर्जीवेश्वरयोरैक्यमसिपदेनोच्यतइत्याह उभयोरिति २१ ननुजीवेश्वरयोरत्यंत
विरुद्धधर्मवतोःकथंश्रुत्याभेदःप्रतिपाद्यतेइतिचेद्भागत्यागलक्षणयेत्याह वाच्यार्थयोरिति वाच्यार्थयोर्जीवेश्वरयोर्विरुद्धधर्मवत्त्वादित्यर्थः जीवस्यासर्वज्ञत्व
परिच्छिन्नत्वादयोनिकृष्टधर्माईश्वरस्यसर्वज्ञत्वव्यापकत्वादयउत्कृष्टधर्मास्तथाचविरुद्धधर्मविशिष्टयोस्तयोरैक्यमभेदोनैवघटेतहइदंसत्यमित्यर्थः नर्हि
कथमभेदःप्रतिपाद्यतइतिचेत्तत्राह लक्षणातइति यतोविरुद्धयोरैक्यंनघटतेतस्माच्छ्रुतिस्थयोस्तत्त्वमोस्तत्त्वंपदयोर्लक्षणाकर्तव्येत्यर्थः २२ ननुकस्मिन्नर्थे

पदार्थावगतिःपूर्वंवाक्यार्थावगतिस्ततः तत्पदस्यचवाच्यार्थोगिरेऽहंपरिकीर्तितः २० त्वंपदस्यचवाच्यार्थोजीवए
वनसंशयः उभयोरैक्यमसिनापदेनप्रोच्यतेबुधैः २१ वाच्यार्थयोर्विरुद्धत्वादैक्यंनैवघटेतह लक्षणातःप्रकर्तव्यात
त्वमोःश्रुतिसंस्थयोः २२ चिन्मात्रंतुतयोर्लक्ष्यंतयोरैक्यस्यसंभवः तयोरैक्यंतथाज्ञात्वास्वाभेदेनाद्वयोभवेत् २३
देवदत्तःसएवायमितिवल्लक्षणास्मृता स्थूलादिदेहरहितोब्रह्मसंपद्यतेनरः २४ पंचीकृतमहाभूतसंभूतःस्थूलदेहकः
भोगालयोजराव्याधिसंयुतःसर्वकर्मणां २५ लक्षणाकर्तव्यातत्राह चिन्मात्रंत्विति सर्वज्ञत्वादिविशिष्टंब्रह्मचैतन्यमीश्वरोसर्वज्ञत्वादिवि
शिष्टंब्रह्मचैतन्यंजीवस्तत्रधर्मद्वयंविहायचिन्मात्रमेवभागत्यागलक्षणयाग्राह्यंतस्मिन्गृहीतेतयोर्लक्षणार्थयोरैक्यस्यसंभवोस्तीत्यर्थः ननुतादृशाभेदज्ञानेनकिं
भाविष्यतितत्राह तयोरिति स्वाभेदेनतयोरैक्यंज्ञात्वाद्वयोभवेदिदंमहाफलमस्तीतिभावः २३ ननुलोकेभागत्यागलक्षणाक्वदृष्टेतिचेत्तत्राह देवदत्तःसएवेतिसो
यंदेवदत्तइत्यत्रतत्कालविशिष्टदेवदत्तस्यैतत्कालविशिष्टदेवदत्तस्यभेदेपितत्कालवैशिष्ट्यैतत्कालवैशिष्ट्यरूपधर्मद्वयत्यागेनाविरुद्धांव्यक्तिंभागत्याग
लक्षणयागृहीत्वाभेदप्रत्यभिज्ञाक्रियतेइतितत्रलक्षणास्मृतादृष्टेत्यर्थः अनेनानुभवेनस्थूलादिदेहत्रयरहितोभवतीत्याह स्थूलादिति२४देहत्रयंस्पष्टयति पंची
कृतेति२५

मिथ्यात्वेहेतुर्मायामयत्वनइति २६ २७ अंतःकरणेस्फुरवदुःखादेरवबोधकइत्यर्थः २८ २९ देहत्रयइति स्थूलसूक्ष्मकारणदेहत्रयमध्येएवपंचको-
शाअन्नमयप्राण मयमनोमयविज्ञानमयानंदमयाख्याअंतर्भूताभवंतीत्यर्थः ३० ततश्चदेहत्रयत्यागेनपंचकोशत्यागेसतिब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिश्रुत्युक्तंवस्तुल
भ्यतइत्यर्थः तदेवब्रह्मनेतिनेतीत्यादिवाक्यैःसर्वनिषेधावधित्वेनोच्यतइत्यर्थः ३१ इदंयद्ब्रह्मरूपंतन्नजायतेनोत्पद्यतेनवाम्रियतेतथायमात्माभूत्वानबभूव

मिथ्याभूतोयमाभातिस्फुटंमायामयत्वतः सोयंस्थूलउपाधिःस्यादात्मनोमेनगेश्वर २६ ज्ञानकर्मेंद्रिययुतंप्राणपंचक
संयुतं मनोबुद्धियुतंचैतत्सूक्ष्मंतत्कवयोविदुः २७ अपंचीकृतभूतोत्थंसूक्ष्मदेहोयमात्मनः द्वितीयोयमुपाधिःस्यात्सु
खादेरवबोधकः २८ अनाद्यनिर्वाच्यमिदमज्ञानंतुतृतीयकः देहोयमात्मनोभातिकारणात्मानगेश्वर २९ उपाधि
विलयेजातेकेवलात्मावशिष्यते देहत्रयेपंचकोशाअंतस्थाःसंतिसर्वदा ३० पंचकोशपरित्यागेब्रह्मपुच्छंहिलभ्यते
नेतिनेतीत्यादिवाक्यैर्मममरूपंयदुच्यते ३१ नजायतेम्रियतेतत्कदाचिन्नायंभूत्वानबभूवकश्चित् अजोनित्यःशाश्वतो
यंपुराणोनहन्यतेहन्यमानेशरीरे ३२ हंताचेन्मन्यतेहंतुंहतश्चेन्मन्यतेहतं उभौतौनविजानीतोनायंहंतिनहन्यते ३३
अणोरणीयान्महतोमहीयानात्मास्यजंतोर्निहितोगुहायां तमक्रतुंपश्यतिवीतशोकोधातुप्रसादान्महिमानमस्य ३४
आत्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवतु बुद्धिंतुसारथिंविद्धिमनःप्रग्रहएवच ३५ इंद्रियाणिहयानाहुर्विषयांस्तेषुगोचरा
न् आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ३६

किंतुअनुत्पन्नोनिरंतरंबभूवैवेत्यर्थः तत्रहेतुरजोनित्यइत्यादिः विकारत्रयनिषेधेन
षड्भावविकाराअपिप्रत्याख्यातावेदितव्याः ३२ ३३ अणोरिति अणुतोप्यणुतरःमहतोव्योमादेरपिमहत्तरः गुहायांबुद्धौनिहितःस्थापितस्तत्रानुभवात् तस्या
त्मनोमहिमानंतंधातुप्रसादाच्चित्तप्रसादादक्रतुःसंकल्पविकल्परहितःपश्यति ततोवीतशोकोभवतीत्यर्थः ३४ अथकठवल्ल्युक्तरथरूपकल्पनामाह आत्मानमिति
रथिनंरथस्वामिनमात्मानंविद्धिशरीरमेवरथंविद्धिमनःप्रग्रहमश्वाकर्षणरज्जुभूतंविद्धि ३५ इंद्रियाण्येवहयास्तस्मिन्रथेविद्वांसआहुः गोचरान्गंतव्यमार्गान्वि

षयानाहुर्विषयेष्वेवनिरंतरमस्यगमनात् रथिनःपूर्वोक्तस्यविशिष्टंरूपमाह आत्मेंद्रियेति आत्माचिदाभासः इंद्रियाणिमनश्चैतैस्त्रिभिर्विशिष्टंकूटस्थमि
तिशेषोर्थस्तेनतादृशंकूटस्थंभोक्तेत्याहुर्भोक्तारंरथिनमाहुरित्यर्थः इतिशब्देनकर्मत्वस्याभिधानाद्द्वितीयाभावः ३६ एवंसतियस्तुपुरुषोविद्वानविवेकीभवतिअमन
स्कोऽस्वाधीनमनाश्चभवतिसदाशुचिश्चसत्कर्मरहितइत्यर्थः सपुरुषोनतत्पदंपरमात्मपदंमाप्नोतिकिंतर्हितंसंसारंचाधिगच्छतिसंसारंमत्येवगच्छतीत्यर्थः ३७ य
स्तुतद्विपरीतोभवतितत्राह यस्त्विति यस्माद्भूयोनजायतेतत्पदमित्यर्थः ३८ किंतत्पदंतदाह विज्ञानसारथिरिति मदीयंयत्परमंपदं पद्यतेज्ञानिभिःप्राप्यतेयन्म

यस्त्वविद्वान्भवतिचामनस्कश्चसदाऽशुचिः नतत्पदमवाप्नोतिसंसारंचाधिगच्छति ३७ यस्तुविज्ञानवान्भव
तिसमनस्कःसदाशुचिः सतुतत्पदमाप्नोतियस्माद्भूयोनजायते ३८ विज्ञानसारथिर्यस्तुमनःप्रग्रहवान्नरः सोध्वनः
पारमाप्नोतिमदीयंयत्परंपदं ३९ इत्थंश्रुत्वाचमत्वाचनिश्चित्यात्मानमात्मना भावयेन्मामात्मरूपांनिदिध्यासनतोपि
च ४० योगवृत्तेःपुरास्वस्मिन्भावयेदक्षरत्रयं देवीप्रणवसंज्ञस्यध्यानार्थंमंत्रवाच्ययोः ४१ हकारःस्थूलदेहःस्या
द्रकारःसूक्ष्मदेहकः ईकारःकारणात्मासौह्रींकारोहंतुरीयकं ४२

दीयंपरमरूपंसच्चिदानंदघनंतत्परमंपदमित्यर्थः ३९
उपसंहरतिइत्थमिति श्रुत्वावेदांतश्रवणेन मत्वाश्रुतस्यमननेननिश्चित्यसंशयविपर्यासरहितंपरोक्षतोज्ञात्वासाक्षात्कारार्थमात्मनांतःकरणेनात्मरू
पांमांनिदिध्यासनतएकाग्रचित्तवृत्त्याभावयेदित्यन्वयः ४० इत्थंनिदिध्यासनाभ्यासेनयदासमाधियोग्यतांचित्तस्यभवतितदासमाधेःपूर्वमित्थंध्यानंकृ
त्वासमाधिंकुर्यादित्याह योगवृत्तेरिति समाधिवृत्तेःपुरापूर्वंस्वस्मिन्स्वशरीरेदेवीप्रणवसंज्ञस्यमायाबीजमंत्रस्याक्षरत्रयंवक्ष्यमाणंभावयेत् मंत्रवाच्य
योर्मायाबीजमंत्रार्थयोःसमष्टिव्यष्ट्योर्ध्यानार्थमित्यर्थः ४१ तदेवाक्षरत्रयंतद्देवताभावनास्थानानिचाह हकारइति कारणात्माकार
णदेहरूपईकारइत्यर्थः ह्रींकारोहंतुरीयकं अहंयत्तुरीयकंतद्ध्रींकारवाच्यमित्यर्थइतिदेवीवाक्यमेतत् तुरीयस्यवाचकोह्रींकारइ
तियावत् ४२ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

यथाव्यष्टिदेहेऽक्षरत्रयभावनाकृतातथैवसमष्टिदेहेपिकर्तव्येत्याह एवंसमष्टीति अक्षरत्रयभावनांकृत्वासमष्टिव्यष्ट्योःपिंडब्रह्मांडयोरेकत्वन्यायेनैक त्वंभावयेदित्याह समष्टिव्यष्ट्योरिति ४३ इत्थंप्रथमतोभावनांकृत्वाततोदेवींध्यायेदित्याह समाधीति ४४ समाधिसामग्रीमाह प्राणापानाविति समौकृत्वाप्राणायामाभ्यासेनेत्यर्थः ४५ विलापनप्रकारमाह हकारंविश्वमिति विश्ववैश्वानरात्मकमित्यर्थः विश्वशब्दस्यवैश्वानरोपलक्षणत्वात्एवमु त्तरत्रापि रकारेइति रकारवाच्येसूक्ष्मदेहे हकारवाच्यंस्थूलदेहंविलापयेदित्यर्थः ४६ ईकारेतद्वाच्येकारणदेहेसूक्ष्मदेहंविलापयेदित्यर्थः ह्रींकारे

एवंसमष्टिदेहेपिज्ञात्वाबीजत्रयंक्रमात् समष्टिव्यष्ट्योरेकत्वंभावयेन्मतिमान्नरः ४३ समाधिकालात्पूर्वंतुभा वयत्वेवमादृतः ततोध्यायेन्निलीनाक्षोदेवींमांजगदीश्वरीं ४४ प्राणापानौसमौकृत्वानासाभ्यंतरचारिणौ निवृत्तवि षयाकांक्षोवीतदोषोविमत्सरः ४५ भक्त्यानिर्व्याजयायुक्तोगुहायांनिःस्वनेस्थले हकारंविश्वमात्मानंरकारेप्रविला पयेत् ४६ रकारंतैजसंदेवमीकारेप्रविलापयेत् ईकारंप्राज्ञमात्मानंह्रींकारेप्रविलापयेत् ४७ वाच्यवाचकता- हीनंद्वैतभावविवर्जितं अखंडंसच्चिदानंदंभावयेत्तच्छिखांतरे ४८ इतिध्यानेनमांराजन्साक्षात्कृत्यनरोत्तमः मद्रूप एवभवतिद्वयोरप्येकतायतः ४९ योगयुक्त्यानयाद्रष्टामामात्मानंपरात्परं अज्ञानस्यसकार्यस्यतत्क्षणेनाशकोभवेत् ५० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ हिमालयउवाच योगंवदमहेशानिसां गंसंवित्प्रदायकं कृतेनयेनयोग्योहंभवेयंतत्त्वदर्शने १ ह्रींकारवाच्येब्रह्मणिईकारवाच्यंकारणदेहंविलापयेदित्यर्थः ४७ तच्छिखांतरे

चैतन्याग्निदीपशिखांतरेइत्यर्थः तथाचश्रुतिः तस्याःशिखायामध्येपरमात्माव्यवस्थितइति ४८ एवंध्यानेनसाक्षात्कारोभवतितेनचमद्रूपएवभवतीत्या ह इतिध्यानेनेति ४९ द्रष्टानाशकोभवेदित्यन्वयः विस्तरस्तुमत्कृतेदेवीगीताबृहट्टीकायांद्रष्टव्यः ५० इतिश्रीदे० स० चतुस्त्रिं० ३४ अर्थाधिकद्विषष्ट्यातुश्लो कानामत्रसादरं रोगस्यमंत्रसिद्धेश्चसाधनंसम्यगुच्यते १ पूर्वाध्यायांतेयोगयुक्त्यानयाद्रष्टामामात्मानंपरात्परमितिवाक्येनात्मदर्शनेयोगस्यसाधनत्वमुक्तं

तत्रकीदृशोयोगइतिपृच्छति योगंवदेति संवित्प्रदायकंब्रह्माकारसंवित्साधनमित्यर्थः १ ऐक्यमिति जीवात्मनोरैक्यमभेदविषयकवृत्तिर्यासायोगशब्दे
नोच्यतइत्यर्थः २ तत्प्रत्यूहास्तस्यावृत्तेःशत्रवः केतेषड्नदाह कामक्रोधाविति एतेपदार्थाःप्रसिद्धाएव ३ योगांगैरिति योगांगैर्यमनियमादिभिर्वक्ष्य
माणैःप्रथमस्तांञ्छत्रून्भित्त्वानाशयित्वानंतरंयोगिनोयोगंतांवृत्तिंप्राप्नुयुरित्यर्थः योगांगान्याह यममिति ४ ५ अष्टस्वंगेषुप्रथमांगस्ययमस्य-
स्वरूपमाह अहिंसेति अहिंसापरपीडनाभावः सत्यंसत्यभाषणमस्तेयंचौर्यमात्रस्याभावःब्रम्हचर्यं दर्शनंस्पर्शनंकेलिःकीर्तनंगुह्यभाषणं संकल्पो

नयोगोनभसःपृष्ठेनभूमौनरसातले ऐक्यंजीवात्मनोराहुर्योगंयोगविशारदाः २ तत्प्रत्यूहाःषडाख्यातायोगवि
घ्नकरानघ कामक्रोधौलोभमोहौमदमात्सर्यसंज्ञकौ ३ योगांगैरेवभित्त्वातान्योगिनोयोगमाप्नुयुः यमंनियम
मासनप्राणायामौततःपरं ४ प्रत्याहारंधारणाख्यंध्यानंसार्धंसमाधिना अष्टांगान्याहुरेतानियोगिनांयोगसाधने
५ अहिंसासत्यमस्तेयंब्रह्मचर्यंदयार्जवं क्षमाधृतिर्मिताहारःशौचंचेतियमादश ६ तपःसंतोषआस्तिक्यंदानंदे
वस्यपूजनं सिद्धांतश्रवणंचैवन्हीर्मतिश्चजपोहुतं ७ दशैतेनियमाःप्रोक्तामयापर्वतनायक पद्मासनंस्वस्तिकंचभ
द्रंवज्रासनंतथा ८

ध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवचेत्यष्टविधमैथुनत्यागः दयाभूतेषुकरुणा आर्जवंऋजुतासर्वापेक्षयास्वस्यात्मत्व
ज्ञानं क्षमापमानादिसहनशीलत्वंपृथिवीवत् धृतिःसर्वनाशेपिधीरता मिताहारोद्वौभागौपूरयेदन्नैस्तोयेनैकंप्रपूरयेत् मारुतस्यप्रचारार्थं-
चतुर्थमवशेषयेदितिरीत्याल्पाहारः शौचंबाह्याभ्यंतरशुद्धिः इतिदशसंख्यायमाइत्यर्थः ६ नियमस्वरूपमाह तपइति तपोविध्युक्तानुष्ठानंन
कृच्छ्रादितस्यशरीरक्लेशकारित्वेनयोगोपकारकत्वाभावात् संतोषोनामप्रारब्धेनयदुपस्थापितंतेनैवचेतसस्तृप्तिः आस्तिक्यंवेददेवद्विजगुरुविश्वा
सः दानंयथाशक्तिसत्पात्रेद्रव्यत्यागः देवस्यपरमेश्वरस्यपूजनं सिद्धांतश्रवणंवेदांतश्रवणं न्हीरकार्यकरणेलज्जा मतिःसत्कर्मसच्छास्त्रविषयेज्ञानं
जपोगायत्रीप्रणवभुवनेश्वरीमंत्रप्रभृतिमंत्राणां हुतंनित्यहोमादि ७ आसनान्याह पद्मासनमिति ८ ७ ७

९ व्युत्क्रमादिति पृष्ठदेशाद्धस्तद्वयं परिवर्त्यानीय दक्षिणहस्तेन दक्षपादांगुष्ठं वामपादेन वामांगुष्ठे बध्नीयादित्यर्थः १० ११ सीवन्याइति सीवनी अंडाधःस्याशिरा गुल्फौ वृषणाधःस्थितौ योपादयोः पार्ष्णिभागौ तौ हस्ताभ्यां बंधयेत् १२ १३ १४ १५ इडया वामनासापुटेन षोडशप्रणवोच्चारणेन बाह्यं वायुमाकर्षयेत् यद्यपि मात्रात्र योगशास्त्रोक्ता पारिभाषिकी उक्ता न यापि तस्या अपि वायुपरिच्छेदे एव तात्पर्यं येन वायुपरिच्छेदो भवति तन्न द्रा घ मित्यत्र तात्पर्यात् धारयेत् चतुःषष्टिसंख्या प्रणवोच्चारणपर्यंतं कुंभकं कुर्यादित्यर्थः पुनर्द्वात्रिंशत्प्रणवोच्चारणेन दक्षनासापुटेन विरेचयेदित्यर्थः १६ १७ भूयोभूयःपु

वीरासनमिति प्रोक्तं क्रमादासनपंचकं ऊर्वोरुपरि विन्यस्य सम्यक् पादतले शुभे ९ अंगुष्ठौ च निबध्नीयाद्धस्ताभ्यां व्युत्क्रमात्ततः पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिनां हृदयंगमं १० जानूर्वोरंतरे सम्यक् कृत्वा पादतले शुभे ऋजुकायो विशेद्योगी स्वस्तिकं तत्प्रचक्षते ११ सीवन्याः पार्श्वयोर्न्यस्य गुल्फयुग्मं सुनिश्चितं वृषणाधः पादपार्ष्णी पाणिभ्यां परिबंधयेत् १२ भद्रासनमिति प्रोक्तं योगिभिः परिपूजितं ऊर्वोः पादौ क्रमान्न्यस्य जान्वोः प्रत्यङ्मुखांगुली १३ करौ विदध्यादाख्यातं वज्रासनमनुत्तमं एकं पादमधः कृत्वा विन्यस्योरुं तथोत्तरे १४ ऋजुकायो विशेद्योगी वीरासनमितीरितं इडयाकर्षयेद्वायुं बाह्यं षोडशमात्रया १५ धारयेत्पूरितं योगी चतुःषष्ट्या तु मात्रया सुषुम्नामध्यगं सम्यक् द्वात्रिंशन्मात्रया शनैः १६ नाड्या पिंगलया चैव रेचयेद्योगवित्तमः प्राणायाममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः १७ भूयो भूयः क्रमात्तस्य बाह्यमेवं समाचरेत् मात्रावृद्धिः क्रमेणैव सम्यग्द्वादशषोडश १८ जपध्यानादिभिः सार्धं सगर्भं तं विदुर्बुधाः तदपेतं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः १९

नः पुनः तस्य इडापिंगलादेः पिंगलेडादेः पुनरिडापिंगलादेः पुनः पिंगलेडादेः क्रमात् बाह्यं वायुमेवं समाचरेत् गृण्हीयात्त्यजेच्चेत्यर्थः मात्राणां प्रणवसंख्यानामप्युत्तरोत्तरं वृद्धिः कर्तव्या तथा प्राणायामानामपि प्रथमतो द्वादश तदुत्तरं कतिचित्कालानंतरं षोडशेत्येवं क्रमेण वृद्धिः कर्तव्येत्यर्थः १८ सगर्भविगर्भदेशेन प्राणायामस्य द्वैविध्यमाह जपध्यानादिभिरिति स्वेष्टमंत्रजपध्यानसहितः प्राणायामः सगर्भस्तदपेतस्तद्रहितो विगर्भइ

त्यर्थः १९ कनिष्ठमध्यमोत्तमभेदेनप्राणायामलक्षणमाह क्रमादभ्यस्यतइति प्राणायामेप्रथमतः स्वेदोद्गमोभवति सोधमःप्राणायामःकंपसंयु-
क्तोमध्यमः भूमित्यागोभवतियस्मिन्प्राणायामेसउत्तमः भूमित्यत्कासनमुपर्येवतिष्ठतियदानदासभूमित्यागसंप्रदायः तदुक्तं भूमित्यागंननोस्तनो
तिपरइति २० उत्तमप्राणायामसिद्धिपर्यंतंप्राणायामेकृतेसतिफलमाह उत्तमस्येति गुणावाप्तिः वपुःप्रकाशोज्वलनस्यदीप्तिरल्पाशिताचैवतनोर्लघु-
त्वमित्यादिगुणानामवाप्तिर्भवति यावत्पर्यंतंशीलनमभ्यासइष्यतेतावत्पर्यंतमुत्तरोत्तरगुणवृद्धिरेवभवतीत्यर्थः प्रत्याहारमाह इंद्रियाणामिति विषयेषु

क्रमादभ्यस्यतःपुंसोदेहस्वेदोद्गमोधमः मध्यमःकंपसंयुक्तोभूमित्यागःपरोमतः २० उत्तमस्यगुणावाप्तिर्याव-
च्छीलनमिष्यते इंद्रियाणांविचरतांविषयेषुनिरर्गलं २१ बलादाहरणंतेभ्यःप्रत्याहारोपिधीयते अंगुष्ठगुल्फजानू
रुमूलाधारलिंगनाभिषु २२ हृद्ग्रीवाकंठदेशेषुलंबिकायांततोनसि भ्रूमध्येमस्तकेमूर्ध्निद्वादशांतेयथाविधि २३
धारणंप्राणमरुतोधारणेतिनिगद्यते समाहितेनमनसाचैतन्यांतरवर्तिना २४ आत्मन्यभीष्टदेवानांध्यानंध्यान
मिहोच्यते समत्वभावनानित्यंजीवात्मपरमात्मनोः २५ समाधिमाहुर्मुनयःप्रोक्तमष्टांगलक्षणं इदानींकथयेते
हंमंत्रयोगमनुत्तमं २६

विचरतामिंद्रियाणांतेभ्योनिरर्गलंनिर्विघ्नंयदाहरणंसप्रत्याहारः २१ धारणामाह अंगुष्ठेति २२ २३
धारणमिति अंगुष्ठाद्यवयवेषुयत्प्राणवायोर्धारणंनिरोधःसाधारणेत्यर्थः एतादृशोवायुःस्वाधीनउपेक्षितइतिभावः ध्यानमाह समाहीति अंतः
करणंचैतन्यांतर्वर्तिध्यानेनकृत्वातस्मिन्नात्मनिअभीष्टदेवानांयद्ध्यानंतद्ध्यानशब्देनोच्यतइत्यर्थः २४ समत्वभावनाद्वयोरैक्यभावनासंप्रज्ञातसमा-
धिनैवभवतीतिसमत्वभावनाशब्देनसंप्रज्ञातसमाधिरुच्यते अतएवयोगसूत्रेनद्भाष्येचसंप्रज्ञातसमाधेरेवाष्टस्वयोगांगेषुग्रहणंनिर्विकल्पकस-
माधिस्त्वंगीभवतीत्युक्तं २५ इत्यमष्टांगयोगमभिधायाधुनाशरीरेनाडिस्थानानिआधारचक्रस्वरूपाणितत्ध्यानफलानिचोपदिशति इदानींकथयेतेहमिति
मंत्रयोगंमंत्राणांशारदातिलकोक्तच्छिन्नादिदोषदुष्टानांमंत्राणांसिद्धिप्रदंयोगमित्यर्थः २६ विश्वशरीरमिति पिंडब्रह्मांडयोरेकत्वाच्छरीरमिदंविश्वमेव

भवतिब्रह्मांडमेवभवति तदपिपंचभूतात्मकंचंद्रसूर्याग्निभिर्युक्तंजीवब्रह्मैक्यरूपकंयथाभवतितथेदमप्यस्तीत्याह पंचभूतेति २७ तदर्धेनकोट्यर्द्धे
नसार्धत्रिकोटयइत्यर्थः २८ प्रधानासुषुम्णानाडीमेरुदंडेपृष्ठस्थवंशेस्थितामूलाधारमारभ्यपृष्ठवंशमार्गेणब्रह्मरंध्रपर्यंतंगतेत्यर्थः तस्यावामेइडादक्षि
णेपिंगलाअस्तीत्याह इडावामेइति २९ शक्तिरूपाप्रकृतिरूपा ३० तस्यामध्येसुषुम्नायामध्येविचित्राख्येचित्राख्यनाड्यामित्यर्थः सुषुम्नामूल

विश्वंशरीरमित्युक्तंपंचभूतात्मकंनग चंद्रसूर्याग्नितेजोभिर्जीवब्रह्मैक्यरूपकं२७ तिस्त्रःकोट्यस्तदर्धेनशरीरेनाड्योमताः तासुमुख्यादशप्रो
क्तास्ताभ्यस्तिस्त्रोव्यवस्थिताः २८ प्रधानामेरुदंडेत्रचंद्रसूर्याग्निरूपिणी इडावामेस्थितानाडीशुभ्रातुचंद्ररूपिणी २९ शक्तिरूपातुसानाडी
साक्षादमृतविग्रहा दक्षिणेयापिंगलाख्यापुंरूपासूर्यविग्रहा ३० सर्वतेजोमयीसातुसुषुम्नावन्हिरूपिणी तस्यामध्येविचित्राख्येइच्छाज्ञा
नक्रियात्मक ३१ मध्येस्वयंभूलिंगंतुकोटिसूर्यसमप्रभं तदूर्ध्वंमायाबीजंतुहरात्माबिंदुनादकं ३२ तदूर्ध्वंतुशि
खाकाराकुंडलीरक्तविग्रहा देव्यात्मिकातुसाप्रोक्तामदभिन्नानगाधिप ३३ तद्बाह्येहेमरूपाभंवादिसांतचतुर्दलं
द्रुतहेमसमप्रख्यंपद्मंतत्रविचिंतयेत् ३४ तदूर्ध्वंत्वनलप्रख्यंषड्दलंहीरकप्रभं बादिलांतषड्वर्णेनस्वाधिष्ठानमनुत्त
मं ३५ मूलमाधारषट्काणांमूलाधारंततोविदुः स्वशब्देनपरंलिंगंस्वाधिष्ठानंततोविदुः ३६ तदूर्ध्वंनाभिदेशेतुम
णिपूरंमहाप्रभं मेघाभंविद्युदाभंचबहुतेजोमयंततः ३७ मणिवद्भिन्नंतत्पद्मंमणिपद्मंतथोच्यते दशभिश्चदलैर्यु
क्तंडादिफांताक्षरान्वितं ३८

देशेचित्रानाड्यस्तीति तस्यामध्येतुचित्राख्यानाडीसूक्ष्मातुवर्ततइतिवचनेनतंत्रांतरेउक्तं ३१ मध्येइति
चित्रानाडीमध्येइत्यर्थः हरात्माबिंदुनादकंआत्मामायाहकाररेफइकारबिंदुनादात्मकमित्यर्थः ३२ शिखाकारादीपशिखाकारा ३३ हेमरूपाभंपी
तवर्णं वादिसांतचतुर्दलं चतुर्दलेषुवशषसइतिचत्वारोवर्णाभवंतीत्यर्थः ३४ बादिलांतेति बकारादिलकारांतषड्वर्णैर्युक्तमित्यर्थः ३५ स्वशब्देन
परंलिंगंतस्याधिष्ठानंयतस्तस्मात्स्वाधिष्ठानमित्युच्यतइत्यर्थः ३६ ३७ डादिफांताक्षरैर्युक्तमित्यर्थः ३८ ७ ७

३९ अर्कपत्रैर्द्वादशपत्रैर्युक्तं ककारादिठकारांतानि द्वादशाक्षराणि दलेषु ज्ञेयानि ४० शब्दानाहतं अनाहतो नाम ताडनं विनापि जायमानः शब्दः सो नाहतः शब्दो यस्मिंस्तच्छब्दानाहतं वाहिताग्न्यादित्वात्साधुः ४१ पुरुषाधिष्ठितं रुद्राधिष्ठितमित्यर्थः ४२ स्वरैः षोडशभिरिति षोडशपत्रेषु षोडशस्वराइत्यर्थः जीवस्य हंसस्य परमात्मनोवलोकनाज्जीवं यस्माद्विशुद्धं तनुते तेन तो विशुद्धमित्यन्वयः तत्रानाहतं चक्रं हृदये विशुद्धिचक्रं कंठे आज्ञाचक्रं भ्रूमध्ये इति तु ग्रंथांतरादवसेयं अनाहतः शब्दो मध्यमवाणीरूपो ज्ञेयः ४३ तदूर्ध्वं तु भ्रूमध्ये इत्यर्थः ४४ आज्ञासंक्रमणमिति तस्मिंस्थलेनि

विष्णुनाधिष्ठितं पद्मं विष्ण्वालोकनकारणं तदूर्ध्वेनाहतं पद्ममुद्यदादित्यसंन्निभं ३९ कादिठांतदलैरर्कपत्रैश्च समधिष्ठितं तन्मध्ये बाणलिंगं तु सूर्यायुतसमप्रभं ४० शब्दब्रह्ममयं शब्दानाहतं तत्र दृश्यते अनाहताख्यं तत्पद्मं मुनिभिः परिकीर्तितं ४१ आनंदसदनं तत्तु पुरुषाधिष्ठितं परं तदूर्ध्वं तु विशुद्धाख्यं दलषोडशपंकजं ४२ स्वरैः षोडशभिर्युक्तं धूम्रवर्णं महाप्रभं विशुद्धं तनुते यस्माज्जीवस्य हंसलोकनात् ४३ विशुद्धं पद्ममाख्यातमाकाशाख्यं महाद्भुतं आज्ञाचक्रं तदूर्ध्वं तु आत्मनाधिष्ठितं परं ४४ आज्ञासंक्रमणं तत्र तेनाज्ञेति प्रकीर्तितं द्विदलं हक्षसंयुक्तं पद्मं तत्सुमनोहरं ४५ कैलासाख्यं तदूर्ध्वं तु रोधिनी तु तदूर्ध्वतः एवं त्वाधारचक्राणि प्रोक्तानि तव सुव्रत ४६ सहस्रारयुतं बिंदुस्थानं तदूर्ध्वमीरितं इत्येतत्कथितं सर्वं योगमार्गमनुत्तमं ४७ आदौ पूरकयोगेनाप्याधारे योजयेन्मनः गुदमेढ्रांतरे शक्तिस्तामाकुंच्य प्रबोधयेत् ४८

ह्रितचित्तस्य पुरुषस्य सर्वपदार्थसाक्षात्कारेणैवंभूतमेवं वर्तते एवं भाविष्यतीति ज्ञानेनाज्ञायाइतः परं त्वयैवं कर्तव्यमिति परमेश्वराज्ञायाः संक्रमणं भवति तेन हेतुना नदाज्ञाचक्रमिति कीर्तितमित्यर्थः हक्षवर्णद्वयं संयुतपत्रद्वययुक्तमित्यर्थः ४५ तदूर्ध्वं कैलासचक्रं तदूर्ध्वं रोधिनीचक्रमित्यर्थः अनयोः स्वरूपमस्मत्कृतं देवीगीताबृहट्टीकायां द्रष्टव्यं ४६ सर्वोपरि विद्यमानं सहस्रारचक्रमाह सहस्रारेति बिंदुस्थानं परमात्मस्थानमित्यर्थः इत्येतदिति पूर्वोक्तप्रकारेणैतत्सर्वं ज्ञातव्यमिति शेषः ४७ ज्ञात्वा किं कर्तव्यं तत्राह आदाविति प्रथमतः पूरकयोगेन बाह्यवायुमाकृष्य

कुंभकंकृत्वास्वमनोवायुसहितंमूलाधारेयोजयेन्नरेदित्यर्थः अनंतरंगुदस्यमेढ्रस्यलिंगस्यांतरेमध्येमूलाधारचक्रेइत्यर्थः विद्यमानास्थितायाश-
क्तिकुंडलिनीतामाकुंच्यमूलाधारगतवायुनापीडयित्वाप्रबोधयेत्उत्थापयेदित्यर्थः ४८ लिंगभेदेति तामुत्थाप्यलिंगभेदक्रमेणपूर्वोक्तचक्रगतत‌त्ते-
जोमयस्वयंभ्वादिलिंगानांभेदोभेदनंतन्मार्गेणनयनंतत्क्रमेणैवतांकुंडलिनींशक्तिंबिंदुचक्रेसहस्रारंतत्प्रापयेत् शंभुनेति सहस्रारपद्मस्थितेनशंभु
नातांकुंडलिनीमेकीभूतांसंगतांविभावयेदित्यर्थः ४९ तत्रोत्थितेति तत्रशिवशक्त्योःसंगमेयदुत्थितममृतंद्रुतलाक्षासमानवर्णंतदमृतंतांकुंड
लिनींपाययित्वातेनामृतेनआनंदरसरूपेणतांतृप्तांकुर्यादित्यर्थः ५० षट्चक्रेति पूर्वोक्तानियानिषट्चक्राणितच्चक्रस्थितादेवतालिंगरूपाअमृतधा-

लिंगभेदक्रमेणैवबिंदुचक्रंचप्रापयेत् शंभुनातांपराशक्तिमेकीभूतांविचिंतयेत् ४९ तत्रोत्थितामृतंयच्चद्रुतलाक्षारसो
पमं पाययित्वातुतांशक्तिंमायाख्यायोगसिद्धिदां ५० षट्चक्रदेवतास्तत्रसंतर्प्यामृतधारया आनयेत्तेनमार्गेणमूलाधा
रंततःसुधीः ५१ एवमभ्यस्यमानस्याप्यहन्यहर्निर्निश्चितं जरामरणदुःखाद्यैर्मुच्यतेभवबंधनात् ५२ पूर्वोक्तदूषिता
मंत्राःसर्वेसिध्यंतिनान्यथा येगुणाःसंतिदेव्यामेजगन्मातुर्यथातथा ५३ तेगुणाःसाधकवरेभवंत्येवनचान्यथा इत्येवंक
थितंतातवायुधारणमुत्तमं ५४ इदानींधारणाख्यंतुशृणुष्वावहितोमम दिक्कालाद्यनवच्छिन्नदेव्यांचेतोविधायच ५५
तन्मयोभवतिक्षिप्रंजीवब्रह्मैक्ययोजनात् अथवासमलंचेतोयदिक्षिप्रंनसिध्यति ५६ तदावयवयोगेनयोगीयोगान्स
मभ्यसेत् मदीयहस्तपादादावंगेतुमधुरेनग ५७

रयाशिवशक्तिसमागमोत्थानंदरसरूपामृतधारयासंतर्प्यपुनर्येनैवमार्गेणम-
स्तकंनीताकुंडलिनी तेनैवमार्गेणमूलाधारंतांकुंडलिनीमानयेदित्यर्थः ५१ ५२ पूर्वोक्तेति छिन्नादिदोषदूषितामंत्राअनेनयोगेनसिध्यं
तीत्यर्थः तदुक्तंशारदातिलके इत्यादिदोषदुष्टांस्तान्मंत्रानात्मनियोजयेत् शोधयेद्वायुरूपवनोबद्ध्वायोनिमुद्रयेति ५३ ५४ प्रसंगेनधारणा
स्वरूपंपूर्वमुक्तमेवविषयभेदेनविशदयति इदानीमिति पूर्वमष्टांगयोगनिरूपणेवायुधारणोक्तात्रतुचित्तस्यधारणोच्यतेइत्यर्थः अर्थःस्पष्टएव

५८ इत्थंध्यानयोगकरणे यस्ययावद्योग्यतानास्तितावत्पर्यंतंतेनपुरुषेणकिंकर्तव्यमितिचेत्तत्राह यावन्मनइति ५९ ६० ६१ ६२ विस्तरस्तुम त्कृतदेवीगीताबृहट्टीकायांद्रष्टव्यः इतिश्रीदेवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेपंचत्रिंशोध्यायः ३५ त्रिंशच्छ्लोकैर्मुख्यतत्त्वंब्रह्मरूपंतुवर्ण्यते ब्रह्मविद्या दुर्लभेतियथावदभिधीयते १ अत्रार्धश्लोकोप्यधिकः एतादृशंयोगंसाधयित्वाय त्तुध्येयंतद्वर्णयति श्रीदेव्युवाचेति अत्राविःसन्निहितामित्यादिग्र न्थेवेदंविभ्यंवरिष्ठमित्यंतानांश्रुतयोमुंडकोपनिषदिन्यूनानतिरिक्ताःसंतितास्वश्रुतयोभगवत्पादैःश्रीमच्छंकराचार्यैर्व्याख्याताएवमुंडकोपनिषद्भाष्ये

चित्तंसंस्थापयेन्मंत्रीस्थानस्थानजयात्पुनः विशुद्धचित्तसर्वस्मिन्रूपेसंस्थापयेन्मनः ५८ यावन्मनोलयंयातिदेव्यांसं- विदिपर्वत तावदिष्टमनुंमंत्रीजपहोमैःसमभ्यसेत् ५९ मंत्राभ्यासेनयोगेनज्ञेयज्ञानायकल्पते नयोगेनविनामंत्रोनमंत्रे णविनाहिसः ६० द्वयोरभ्यासयोगोहिब्रह्मसंसिद्धिकारणं तमःपरिवृतेगेहेघटोदीपेनदृश्यते ६१ एवंमायावृतोह्या त्मामनुनागोचरीकृतः इतियोगविधिःकृत्स्नःसांगःप्रोक्तोमयाधुना ६२ गुरूपदेशतोज्ञेयोनान्यथाशास्त्रकोटिभिः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेपंचत्रिंशोध्यायः ३५ श्रीदेव्युवाच इत्यादियोगयुक्तात्माध्यायेन्मांब्रह्मरू पिणीं भक्त्यानिर्व्याजयाराजन्नासनेसमुपस्थितः १ आविःसन्निहितंगुहाचरंनाममहत्पदं अत्रैतत्सर्वमर्पितमेजत्प्राण न्निमिषच्चयत् २ एतज्जानथसदसद्वरेण्यंपरविज्ञानाद्यद्वरिष्ठंप्रजानां यदर्चिमद्यदणुभ्योणुचयस्मिंल्लोकानिहितालोकि नश्च ३

ततस्तासांव्याख्यानंसंक्षेपेणैवक्रियते आविरिति आविःशब्दोनिपातःप्रकाशवाचीब्रह्मविश्वोपलब्ध्यात्मनाप्रकाशमानमेवसदेतिभाव येदित्यर्थः सन्निहितमतिसमीपवर्ति गुहायांबुद्धौचरतितत्रोपलभ्यतेसर्वव्यापकमपीतिगुहाचरंनाम १ पद्यतेसर्वैर्मुनिभिर्योगादिसाधनैःप्राप्यतेइतिपदं महच्चत त्पदंचेतिमहत्पदं यत्रास्मिन्ब्रह्मणिसर्वमाकाशादिसमर्पितंस्थापितंकल्पितमित्यर्थः ततस्तस्यमिथ्यात्वादिदमेवसर्वैःप्राप्यमित्यर्थः किंकिमत्रसमर्पितंतदा ह एजदिति एजच्चलत्पक्ष्यादि प्राणत्प्राणितीतिप्राणत्प्राणन्मनुष्यादि निमिषच्चयन्निमेषादिक्रियावद्यच्चानिमिषंचशब्दात्तत्सर्वंब्रह्मण्येवसमर्पितमित्यर्थः२ए

तज्ज्ञानथेति भगवतीवदति हेदेवाएतन्मद्रूपंब्रह्मजानथावगच्छथ सदसद्वरेण्यंसत्कारणंमायासत्कार्यंजगत्तदुभयापेक्षयावरेण्यंश्रेष्ठं प्रजानां
लोकानांविज्ञानात्परंतज्ज्ञानाविषयइत्यर्थः यतोवरिष्ठंश्रेष्ठंततोनसर्वबुद्धिगम्यमित्यर्थः यदर्चिमत् सूर्यादितेजसामपिप्रकाशकं यतस्ततोतिशय-
दीप्तिमदित्यर्थः यस्मिन्भूरादयोलोकास्तन्निवासिजनालोकिनश्चनिहिताःस्थापिताःकल्पिताइत्यर्थः ३ तदेतदिति तदेतत्सर्वाश्रयमक्षरंब्रह्मसप्रा
णस्तदुतदेववाङ्मनोपितदेतत्सत्यमवितथमनोमृतंतद्वेद्धव्यंमनसाशरेणताडयितव्यंमनःसमाधानंतत्रकर्तव्यमित्यर्थः ४ कथंवेद्धव्यंतदुच्यते धनु-
रिति औपनिषदमुपनिषद्भिर्बोधितं महास्त्रंचेति महच्चतदस्त्रंचेतिमहास्त्रंधनुर्गृहीत्वादायतथोपासाभिर्निशितंसंततमभिध्यानेनतनूकृतंशरंतस्मिन्ध-

तदेतदक्षरंब्रह्मसप्राणस्तदुवाङ्मनः तदेतत्सत्यममृतंतद्वेद्धव्यंसोम्यविद्धि ४ धनुर्गृहीत्वौपनिषदंमहास्त्रंशरंह्युपासा
निशितंसंधयीत आयम्यतद्भावगतेनचेतसालक्ष्यंतदेवाक्षरंसोम्यविद्धि ५ प्रणवोधनुःशरोह्यात्माब्रह्मतल्लक्ष्यमुच्यते
अप्रमत्तेनवेद्धव्यंशरवत्तन्मयोभवेत् ६ यस्मिन्द्यौःपृथिवीचांतरिक्षमोतंमनःसहप्राणैश्चसर्वैः तमेवैकंजानथात्मा
नमन्यावाचोविमुंचथाअमृतस्यैषसेतुः ७

नुषिसंधयीतयोजयेत् शरंसंधायसंस्थाप्यानंतरमायम्याकृष्यसेंद्रियमंतःकरणंस्वविषयाद्विनि
वर्त्यलक्ष्यएवस्थापयित्वेत्यर्थः तद्भावगतेनतस्मिन्ब्रह्मण्यक्षरेलक्ष्येभावनाभावस्तद्गतेनचेतसालक्ष्यंतदेवयथोक्तलक्षणं सौम्यहेपर्वतराजविद्धिताडयेत्यर्थः ५
यदुक्तंधनुरादितदुच्यते प्रणवइति प्रणवओंकारोदेवीप्रणवोवाधनुर्यथेष्वासनलक्ष्येशरस्यप्रवेशकारणंतथाचित्तशरस्याक्षरेलक्ष्येप्रवेशकारणंप्रणवःप्रणवेनत्व
भ्यस्यमानेनसंस्क्रियमाणतदालंबनोप्रतिबंधेनाक्षरेवतिष्ठते यथाधनुषाप्रक्षिप्तइषुर्लक्ष्येऽतःप्रणवोधनुरिवधनुः शरोह्यात्मांतःकरणंहिशरःशरसदृशलक्ष्यवेधना
च्छरइवशरः अस्यलक्ष्यंतुतत्ब्रह्मैवोच्यतइत्याह ब्रह्मतल्लक्ष्यमुच्यतइति अप्रमत्तेनैकाग्रचेतसातल्लक्ष्यंब्रह्मवेद्धव्यंयथाशरोलक्ष्यैकात्मतांप्राप्नोतितथा
देहाद्यात्मप्रत्ययतिरस्कारेणाक्षरैक्यात्म्यंफलमापादयेदित्यर्थः ६ अक्षरस्यदुर्लक्ष्यत्वात्पुनःपुनर्वचनंसुलक्षणार्थं यस्मिन्निति यस्मिन्नक्षरेद्यौःपृथिवीचांतरि
क्षंचप्राणैःसहमनश्चसमर्पितंतमेवैकमात्मानंजानथजानीथ हेदेवायंज्ञात्वाचान्यवाचोपरविद्यारूपाविमुंचथाविमुंचतपरित्यजत यतोऽमृतस्यमोक्षस्यप्राप्तयेयं

सेतुरिवसेतुः संसारमहोदधेस्तरणहेतुरित्यर्थः तथाचश्रुतिः तमेवविदित्वातिमृत्युमेतिनान्यःपंथाविद्यतेयनायेति ७ किंचआराइवयथारथनाभौसमर्पिताअराए वंसंहताःसंप्रविष्टाएवयत्रयस्मिन्हृदयेनाड्यस्तस्मिन्हृदयेबुद्धिप्रत्ययसाक्षिभूतःसएषप्रकृतआत्मांतर्मध्येचरतेचरतिवर्ततेबुत्थ्यादिमत्ययैर्जायमानइवजायमानोंतः करणोपाध्यनुविधायित्वाद्वदंतिलौकिकाः हृष्टोजातः क्रुद्धोजातइति ८ त आत्मानमोमित्येवोंकारलंबनाःसंतोयथोक्तकल्पनयाध्यायथचिंतयत तेषांकल्याणार्थ माशीर्वचनंभगवतीकरुणानिधिर्वदति स्वस्तिनिर्विघ्नमस्तुवोयुष्माकंपारायपरकूलप्राप्तये तमसोविद्यानःपरस्तादविद्यारहितब्रह्मात्मस्वरूपगमनायेत्यर्थः

आराइवरथनाभौसंहतायत्रनाड्यः सएषोंतश्चरतेबहुधाजायमानः ८ ओमित्येवंध्यायथात्मानंस्वस्तिवःपारायतमसः परस्तात् दिव्येब्रह्मपुरेव्योम्निआत्मासंप्रतिष्ठितः ९ मनोमयःप्राणशरीरनेताप्रतिष्ठितोन्नेहृदयंसन्निधाय तद्विज्ञानेनपरिपश्यं तिधीराआनंदरूपममृतंयद्विभाति १० भिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाः क्षीयंतेचास्यकर्माणितस्मिन्दृष्टेपरावरे ११ हिरणमयेपरेकोशेविरजंब्रह्मनिष्कलं तच्छुभ्रंज्योतिषांज्योतिस्तद्यदात्मविदोविदुः १२

सआत्माक्ववर्ततेतत्राह यःसर्वज्ञोयश्चसर्वविद्यस्यैष महिमाविभूतिर्जगत्सर्जनादिरूपोप्रसिद्धः सदिव्येद्योतनवतिब्रह्मपुरेहृदयपुंडरीकेतत्रतस्यप्रकाशमानत्वात्तस्मिन्हृत्कमलेयद्व्योमाकाशस्तस्मिन्प्रतिष्ठितइवोप लभ्यते ९ सह्यात्मामनोवृत्तिभिरेवविभाव्यतइतिमनोमयः प्राणश्चशरीरंचतयोरयंनेता शरीराच्छरीरांतरंप्रतिप्रतिष्ठितोवस्थितोन्नेनपरिणामेपिंडेहृदयेबुद्धिंसंनि धायसमवस्थाप्यतद्विज्ञानेनतत्साक्षात्कारेणपरिपश्यंतिसर्वतःपूर्णंपश्यंतिधीराविवेकिनः आनंदरूपंदुःखासंस्पृष्टममृतंयद्विभातिसर्वदाइत्यर्थः १० अस्या त्मज्ञानस्यफलमभिधीयते भिद्यतेइति हृदयग्रंथिःचिदहंकारतादात्म्यरूपोभिद्यतेनश्यति छिद्यंतेसर्वज्ञेयविषयाःसंशयाःसर्वेषांमिथ्यात्वनिश्चयात् क्षीयंतेनश्यं तिचकर्माणिप्रारब्धातिरिक्तानिसर्वाणितस्मिन्परमात्मनिदृष्टेसाक्षात्कृतेइत्यर्थः ११ उक्तस्यैवार्थस्यसंक्षेपाभिधायकाउत्तरेत्रयोपिमंत्राःहिरणमयेज्योतिर्मयेपरे कोशेआनंदमयेकोशेविरजंउपलक्षणतयागुणत्रयरहितंब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिश्रुत्युक्तंब्रह्म निष्कलंमायारहितमसत्वमरजस्कमतमस्कममायमितिश्रुत्यंतरात्अतए वशुभ्रंस्वच्छं ज्योतिषांसर्वप्रकाशकसूर्यादीनामपिज्योतिःप्रकाशकमित्यर्थः यदात्मविदोज्ञानिनोमहतायासेनविदुस्तद्धिरणमयेपरेकोशेतिष्ठतीत्यन्वयः १२

कथंतज्ज्योतिषांज्योतिरूपमुच्यते नतत्रेति तत्रतस्मिन्नात्मभूतेब्रह्मणिनसूर्योपितद्ब्रह्मप्रकाशयतीत्यर्थः तथाचंद्रतारकंइमाविद्युतोपिनभांतिनप्रकाशयंति कुतोयमग्निःपूर्वापेक्षयास्वल्पज्योतिःप्रकाशयतिनैवप्रकाशयतीत्यर्थः किंबहुनायदिदंजगद्भातितत्तमेवात्मानंस्वप्रकाशत्वाद्भांतंप्रकाशमनुभात्यनुदीप्यतेतस्यैव भासासर्वमिदंसूर्यादिजगद्विभातीत्यर्थः १३ यन्मयोक्तंब्रह्मतदेवसत्यंरज्जुस्थानीयंनान्यंजगत्सर्पस्थानीयंमृषात्वात्तस्मादिदमेवाश्रयणीयमित्यभिप्रायेणनि गमनस्थानीयेनमंत्रेणोपसंहरतिब्रह्मैवेदमिति ब्रह्मैवोक्तलक्षणमितीदंयत्पुरस्तादग्रेब्रह्मैवाविद्यादृष्टीनांप्रत्यवभासमानंतथापश्चाद्ब्रह्मतथादक्षिणतश्चतन्- थोत्तरेणतथैवाधस्तादूर्ध्वंचकिंबहुनाब्रह्मैवेदंविश्वंसमस्तंवरिष्ठमिदंजगत् अब्रह्मप्रत्ययःसर्वोऽविद्यामात्रोरज्वामिवसर्पप्रत्ययोब्रह्मैवेदंपरमार्थसत्यमितिवेदा

नतत्रसूर्योभातिनचंद्रतारकंनेमाविद्युतोभांतिकुतोयमग्निः तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभाति१३ब्रह्मैवेदममृतंपुर स्ताद्ब्रह्मपश्चाद्ब्रह्मदक्षिणतश्चोत्तरेण।अधश्चोर्ध्वंचप्रसृतंब्रह्मैवेदंविश्वंवरिष्ठं१४ एतादृगनुभवोयस्यसकृतार्थोनरोत्तमः ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मानशोचतिनकांक्षति१५द्वितीयाद्वैभयंराजंस्तदभावाद्बिभेतिन नतद्वियोगोमेप्यस्तिमद्वियोगोपितस्यन१६अहमेवससोहंवैनिश्चि तंविद्धिपर्वत मद्दर्शनंतुतत्रस्याद्यत्रज्ञानीस्थितोमम१७नाहंतीर्थेनकैलासेवैकुंठेवानकर्हिचित् वसामिकिंतुमज्ज्ञानिहृदयांभोजमध्यमे१८ मत्पूजाकोटिफलदंसकृन्मज्ज्ञानिनोर्चनं कुलंपवित्रंतस्यास्तिजननीकृतकृत्यका१९विश्वंभरापुण्यवतीचिल्लयोयस्यचेतसः ब्रह्मज्ञानंतुयत्पृष्टंत्व यापर्वतसत्तम२०कथितंतन्मयासर्वंनातोवक्तव्यमस्तिहि इदंज्येष्ठायपुत्रायभक्तियुक्तायशीलिने२१

नुशासनमित्यर्थः१४एतादृशानुभववतः कृतार्थत्वमाह एतादृगिति १५ द्वितीयादिति नदभावात्द्वितीयस्यभयकारणस्याभावात्ब्रह्मविन्नबिभेतीत्यर्थः तेनममकदापिवियोगोनास्तीत्याह नतद्वियोगइति १६ अह मेवेति अहंयास्मिसासज्ज्ञान्यस्तीत्यर्थः सज्ज्ञानीयोस्तिसोहमेवास्मीत्यर्थः व्यतिहारेणदृढाभेदोदर्शितः १७ १८ अहंज्ञानिहृदयेएववतिष्ठामीत्याह नाहंतीर्थेइति १८ कृतकृत्यका स्वार्थेकन्प्रत्ययः १९ यस्यपुरुषस्यचेतसाश्चितिपरमात्मनिलयोजातस्तेनपुरुषेणविश्वंभरापृथिवीपुण्यवतीत्यर्थः २० नातोवक्तव्यमस्तीति इतः परमधिकोवक्तव्यांशोनास्तीत्यर्थः विद्योपदेशपात्रमुपदिशति इदंज्येष्ठायेति २१ ॐ ॐ ॐ

यथोक्ताय शास्त्रोक्तलक्षणयुक्ताय गुरुप्रसादं विना परमेश्वरप्रसादं विना कदापि ब्रह्मविद्या न भवतीत्याह यस्य देवेइति श्रुतिरियं २२ विद्येयमिति
ब्रह्मविद्येत्यर्थः स्फकृतमुपकारं तस्य गुरोः कर्तुमयं शिष्यो यतोसमर्थस्ततोयं शिष्यस्तस्य गुरोर्यावज्जीवपर्यंतं ऋणीत्यर्थः २३ ब्रह्मजन्म ब्रह्मरूपेण जन्म पितृ
जातं जन्म मरणे सति नष्टं भवेन्नेत्यं ब्रह्मरूपेण जातं कदाचिदपि नष्टं भवेन्नत इत्यर्थः २४ अतएव तस्मै न द्रुह्येत् कृतमस्य जानन्निति श्रुतिरपी ममेवार्थं वक्तीत्या

शिष्याय च यथोक्ताय वक्तव्यं नान्यथा क्वचित् यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ २२ तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रका
शंते महात्मनः येनोपदिष्टा विद्येयं स एव परमेश्वरः २३ यस्यायं सुकृतं कर्तुमसमर्थस्ततो ऋणी पित्रोरप्यधिकः प्रोक्तो ब्र
ह्मजन्मप्रदायकः २४ पितृजातं जन्म नष्टं नेत्थं जातं कदाचन तस्मै न द्रुह्येदित्यादि निगमोप्यवदन्नग २५ तस्माच्छास्त्रस्य
सिद्धांतो ब्रह्मदाता गुरुः परः शिवे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न शंकरः २६ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रीगुरुं तोषयेन्नग कायेन म
नसा वाचा सर्वदा तत्परो भवेत् २७ अन्यथा तु कृतघ्नः स्यात्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः इंद्रेणाथर्वणायोक्ता शिरश्छेदप्रतिज्ञ
या २८ अश्विभ्यां कथने तस्य शिरश्छिन्नं च वज्रिणा अश्वीयं तच्छिरो नष्टं दृष्ट्वा वैद्यौ सुरोत्तमौ २९ पुनः संयोजितं स्वीयं
ताभ्यां मुनिशिरस्तदा इति संकटसंपाद्या ब्रह्मविद्या नगाधिप ३०

ह तस्मै न द्रुह्येदिति २५ २६ २७ कृतघ्नेनास्ति निष्कृतिरिति
कृतघ्नेप्रायश्चित्तं नास्तीत्यर्थः इंद्रेणाथर्वणायोक्तेति अत्रेदं बोध्यं दध्यङ्नामाथर्वणो मुनिः स इंद्रं प्रति ब्रह्मविद्यां प्रार्थितवांस्तस्मा इंद्रो ब्रह्मविद्यां प्रोवा
चानंतरमुक्तवानिंद्रो यो यदीमां ब्रह्मविद्यामन्यस्मै वदसि तदैव ते शिरश्छेत्स्यामीति ततः कियता कालेन दध्यञ्चं मुनिं प्रत्यागतावश्विनीकुमारौ ब्रह्मविद्यां प्रार्थि
तवंतौ ताभ्यां मुनिरुवाच यद्यहं ब्रह्मविद्यां वक्ष्यामि तर्हींद्रो मे शिरश्छेत्स्यतीति तच्छ्रुत्वा तौ वैद्यावूचतुस्त्वदीयं शिरश्छित्वास्माभिरन्यत्र स्थाप्यते अश्वीयं मस्तकं तव देहे सं
योज्यते तेन ब्रह्मविद्यामस्मभ्यमुपदिश यदेंद्र आगत्य तच्छिरश्छेत्स्यति तदा वयं पूर्वस्थापितं मुख्यं शिरस्तव देहे संयोजयाव इत्यनंतरं मुख्येनैव मुख्यशिरसा ब्रह्मवि
द्यां वदेति तदनंतरं स मुनिरपि तथैव चकारेति कथा सर्ववेदेषु प्रसिद्धा तां कथां ब्रह्मविद्यां स्तोतुं स्मारयति इंद्रेणाथर्वणायोक्तेति २८ २९ इति संकटेति एता

दृश्यति दुर्लभा ब्रह्मविद्या येन लब्धा स धन्य इत्यन्वयः ३० इति श्रीदेवीभागवततिलके सप्तमस्कंधे देवीगीतायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६
पंचाधिकैश्च चत्वारिंशत्पद्यैरथ सादरं भक्तिस्वरूपमहिमा यथावदनुवर्ण्यते १ पूर्वं यस्य देवे परा भक्तिरित्युक्तं तत्र भक्तिस्वरूपं पृच्छति स्वीयां भक्ति
मिति मध्यमस्य मध्यमाधिकारिणो विरागिणो भक्तिरहितस्यापि दुर्लभं ज्ञानं येन भक्तिहेतुना जायेत तां भक्तिं वदेत्यर्थः १ मोक्षप्राप्तौ त्रयो मार्गाः
कर्मोपासनाज्ञानभेदेन त्रिविधाः तत्र ज्ञानमार्गः साक्षान्मोक्षसाधनमितरौ चित्तशुद्धिद्वारेति विवेकः तानेव मार्गान् दर्शयति कर्मयोग इति
भक्तियोग उपासनायोग इत्यर्थः २ त्रयाणामपि मार्गाणां मध्ये तन्मार्गगामिनां त्रयाणामपि पुरुषाणामयं भक्तियोगः कर्तुं योग्यः शक्यश्च भव

लब्धा येन स धन्यः स्यात्कृतकृत्यश्च भूधर । इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे देवीगीतायां षट्त्रिं
शोऽध्यायः ३६ हिमालय उवाच स्वीयां भक्तिं वदस्वांब येन ज्ञानं सुखेन हि जायेत मनुजस्यास्य मध्यमस्याvि
रागिणः १ देव्युवाच मार्गास्त्रयो मे विख्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तम २
त्रयाणामप्ययं योग्यः कर्तुं शक्योऽस्ति सर्वदा सुलभत्वान्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात् ३ गुणभेदान्मनु-
ष्याणां सा भक्तिस्त्रिविधा मता परपीडां समुद्दिश्य दंभं कृत्वा पुरःसरं ४ मात्सर्यक्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु ताम
सी परपीडादिरहितः स्वकल्याणार्थमेव च ५ नित्यं सकामो हृदये यशोऽर्थी भोगलोलुपः तत्तत्फलसमावाप्त्यै मा
मुपास्तेऽतिभक्तितः ६

ति कुत इति चेदस्य भक्तियोगस्यान्यापेक्षया सुलभत्वान्मानसत्वात् द्रव्यव्ययशरीरायासमंतरेण केवलं म
नोवृत्त्यैव संपाद्यत्वात् यस्मिन् भक्तियोगे कायचित्तद्रव्यव्ययादिपीडनाभावो भवति तस्मादित्यर्थः तस्मात्सर्वैरप्ययं भक्तियोगो नियमेनाश्रयितव्य
इत्यर्थः ३ तत्र भक्तेस्त्रैविध्यमुपदिशति गुणभेदादिति मनुष्याणां मनुष्यसंबंधिनां गुणानां सत्त्वरजस्तमोरूपाणां भेदात् भक्तिरपि त्रिविधा सात्त्विकरा
जसतामसभेदेन त्रिविधा भवतीत्यर्थः त्रिविधभक्तिस्वरूपमाह परपीडामिति अन्यनाशार्थमित्यर्थः ४ ५ ६ ७

भेदबुद्ध्याजीवेश्वरयोर्भेदबुद्ध्यामांसर्वेश्वरींस्वस्मादन्यांभिन्नांजानातियतःपामरः ७ ८ भेदबुद्धिमुपाश्रितइति अयमपिसात्त्विकःपुरुषोभे
दबुद्धिंजीवेश्वरयोःपृथग्बुद्धिमाश्रित्यैवभक्तिंकरोतीत्यर्थः ९ त्रिविधभक्तिस्वरूपमुपदिश्यतिसृणांभक्तीनांमध्येद्वयोर्हेयत्वमेकस्या ग्राह्यत्वमाह पर
भक्तेरिति सापरानुरक्तिरीश्वरेइतिलक्षणलक्षितायाःपरभक्तेःपरप्रेमरूपायाइयंसात्त्विकीभक्तिःप्रापिकाभवति ततइयमाश्रयणीयेतिभावः
नन्वियंपरभक्तिःकुतोनेतिचेत्तत्राह भेदबुद्ध्यवलंबनादिति अस्यांभेदबुद्धिर्वर्ततइत्यात्मसदृशप्रेम्णोत्रासंभवान्नेयंपराभक्तिरित्यर्थः परमे-

भेदबुद्ध्या तुमांस्वस्मादन्यांजानातिपामरः तस्यभक्तिःसमाख्यातानगाधिपतुराजसी ७ परमेशार्पणंक
र्मपापसंक्षालनायच वेदोक्तत्वादवश्यंतत्कर्तव्यंतुमयानिशं ८ इतिनिश्चितबुद्धिस्तुभेदबुद्धिमुपाश्रितः करोति
प्रीतयेकर्मभक्तिःसानगसात्त्विकी ९ परभक्तेःप्रापिकेयंभेदबुद्ध्यावलंबनात् पूर्वप्रोक्तेत्युभेभक्तीनपरप्रापिकेम
ते १० अधुनापरभक्तिंतुप्रोच्यमानांनिबोधमे मद्गुणश्रवणंनित्यंममनामानुकीर्तनं ११ कल्याणगुणरत्नानामाकरा
यांमयिस्थिरं चेतसोवर्तनंचैवतैलधारासमंसदा १२ हेतुस्तुतत्रकोवापिनकदाचिद्भवेदपि सामीप्यसार्ष्टिसायुज्य
सालोक्यानांनचेषणा १३ मत्सेवातोधिकंकिंचिन्नैवजानातिकर्हिचित् सेव्यसेवकताभावात्तत्रमोक्षंनवांछति १४

मात्वात्मन्येवसंभवतिनदेतत्प्रेयःपुत्रात्प्रेयोवित्तात्प्रेयः सर्वस्माद्यदंतरतरमित्यादिश्रुतिभ्यः पूर्वप्रोक्तेइति पूर्वप्रोक्तेद्वेभक्तीतुनपरभ
क्तिप्रापिकेततस्तेउभेअपित्याज्येइत्यर्थः १० परभक्तिस्वरूपमाह अधुनेति ११ तैलधारायथाव्युच्छिन्नानभवतितद्वदिदमपिचेतोध्यानमध्ये
विषयेषुनगच्छतीत्यर्थः १२ हेतुरिति एतादृशध्यानेहेतुःफलंकोवापिकोपिकदाचिदपिनैवभवेत्किंतुकेवलंमत्प्रीत्यर्थंमयि परमानुरागेणैवचे
तसोनुवर्तनंकरोतीत्यर्थः सामीप्यादिलोकेच्छयापिनमदाराधनंकरोतिकिंतुप्रेम्णैवेत्याह सामीप्येति १३ सेव्यसेवकतेति ल्यब्लोपेपंचमी से
वकभावंविहायेत्यर्थः मदाराधनमेवेच्छतिनमोक्षमित्यर्थः १४ ५ ५ ५ ५

स्वाभेदेनैवेति अहमेवसच्चिदानंदरूपिणीभगवत्यस्मीतिभावनयेत्यर्थः १५ १६ १७ ईश्वरहेपर्वतराज भेदवर्जनात् सर्वत्रचैतन्य
रूपेकैवभगवत्यस्तिनद्वितीयेतिभेदनिरासादित्यर्थः १८ मत्स्थानेति तानिचवक्ष्यमाणानिपूर्वोक्तानिचस्थानानि मच्छास्त्रंशक्तिद
र्शनंतथादेवीभागवतंवेदांतंच १९ २० २१ व्रतानीति तानिवक्ष्यमाणानि २२ मदुत्सवेति तेचोत्सवावक्ष्यमाणाः अन्यकृतो-

परानुरक्त्यामामेवार्चिंतयेद्योह्यतंद्रितः स्वाभेदेनैवमांनित्यंजानातिनविभेदतः १५ मद्रूपत्वेनजीवानांचिं
तनंकुरुतेतुयः यथास्वस्यात्मनिप्रीतिस्तथैवचपरात्मनि १६ चैतन्यस्यसमानत्वान्नभेदंकुरुतेतुयः सर्वत्रवर्त-
मानांमांसर्वरूपांचसर्वदा १७ नमतेयजतेचैवाप्याचांडालांतमीश्वर नकुत्रापिद्रोहबुद्धिंकुरुतेभेदवर्जनात् १८
मत्स्थानदर्शनेश्रद्धामद्भक्तदर्शनेतथा मच्छास्त्रश्रवणेश्रद्धामंत्रतंत्रादिषुप्रभो १९ मयिप्रेमाकुलमतीरोमांचिततन
नुःसदा प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्षोकंठगद्गदनिःस्वनः २० अनन्येनैवभावेनपूजयेद्योनगाधिप मामीश्वरींजग
द्योनिंसर्वकारणकारणां २१ व्रतानिममदिव्यानिनित्यनैमित्तिकान्यपि नित्यंयःकुरुतेभक्त्याचित्तशाठ्यविव
र्जितः २२ मदुत्सवदिदृक्षाचमदुत्सवकृतिस्तथा जायतेयस्यनियतंस्वभावादेवभूधर २३ उच्चैर्गायंश्चनामा
निममैवखलुनृत्यति अहंकारादिरहितोदेहतादात्म्यवर्जितः २४ प्रारब्धेनयथायच्चक्रियतेयत्तथाभवेत् नमे
चिंतास्तितत्रापि देहसंरक्षणादिषु २५ इतिभक्तिस्तुयाप्रोक्तापरभक्तिस्तुसास्मृता यस्यांदेव्यतिरिक्तंतुनकिंचि
दपिभाव्यते २६ इत्थंजातापराभक्तिर्यस्यभूधरतत्त्वतः तदैवतस्यचिन्मात्रेमद्रूपेविलयोभवेत् २७

त्सवदर्शनेच्छा
चेत्यर्थः स्वतोपिमदुत्सवकृतिर्मदुत्सवकरणमित्यर्थः २३ २४ प्रारब्धेनेतिप्रारब्धाधीनंसर्वंज्ञात्वाकामपिमत्स्वरूपचिंतनातिरिक्तांचिंतांनक
रोतीत्यर्थः २५ २६ इत्थंपरभक्त्यास्वस्वरूपेचित्तलययोग्यताभवतीत्याह तदैवेति २७ ७ ७ ७

भक्तेस्त्विति यतोज्ञाने सति भक्तिवैराग्ये सांगे संपूर्णे सिध्यतस्तस्माद्भक्तेर्वैराग्यस्य च या परा काष्ठा सा ज्ञानमित्यर्थः तदुक्तं विष्णुभागवते भक्तिः परेशानुभवो विरक्तिरन्यत्र चैष त्रिक एककाल इति २८ मणिद्वीपं पूर्वोक्तं द्वादशस्कंधे वक्ष्यमाणं च २९ चर्च्छति प्राप्नोतीत्यर्थः ३० ३१ संवित्परतनोरिति मत्स्वगात्मविशेषणं तस्य प्राणा इति न तस्य प्राणा उत्क्रामंतीति श्रुतेः ३२ कंठचामीकरेति यथा कंठगतं विद्यमानमेव चामी

भक्तेस्तु या परा काष्ठा सैव ज्ञानं प्रकीर्तितं वैराग्यस्य च सीमा सा ज्ञाने तदुभयं यतः २८ भक्तौ कृतायां यस्यापि प्रारब्धवशतो नग न जायते मम ज्ञानं मणिद्वीपं स गच्छति २९ तत्र गत्वाखिलान्भोगाननिच्छन्नपि चर्च्छति तदंते मम चिद्रूपज्ञानं सम्यग्भवेन्नग ३० तेन मुक्तः सदैव स्याज्ज्ञानान्मुक्तिर्न चान्यथा इहैव यस्य ज्ञानं स्यात्हृद्गतप्रत्यगात्मनः ३१ मम संवित्परतनोस्तस्य प्राणा व्रजंति न ब्रह्मैव संस्तदाप्नोति ब्रह्मैव ब्रह्मवेदयः ३२ कंठचामीकरसमम ज्ञानात्तु तिरोहितं ज्ञानादज्ञाननाशेन लब्धमेव हि लभ्यते ३३ विदिताविदितादन्यन्नगोत्तम वपुर्मम यथादर्शे तथाऽत्मनि यथा जले तथा पितृलोके ३४ छायातपौ यथा स्वच्छौ विविक्तौ तद्वदेव हि मम लोके भवेज्ज्ञानं द्वैतभानविवर्जितं ३५ यस्तु वैराग्यवानेव ज्ञानहीनो म्रियेत चेत् ब्रह्मलोके वसेन्नित्यं यावत्कल्पं ततः परं ३६ शुचीनां श्रीमतां गेहे भवेत्तस्य जनिः पुनः करोति साधनं पश्चात्ततो ज्ञानं हि जायते ३७ अनेकजन्मभी राजन्ज्ञानं स्यान्नैकजन्मना ततः सर्वप्रयत्नेन ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् ३८

करं सुवर्णमज्ञानेन सुवर्णं तिरोभूतं ज्ञानेनाज्ञाननाशे सति तदेव प्राप्यते नान्यत्तद्वदेव विद्यमानमेवात्मरूपमज्ञानेन तिरोभूतं पश्चाज्ज्ञानेनाज्ञाननाशे सति तदेव प्राप्यते नान्यदित्यर्थः ३३ विदिताविदितादिति विदितं कार्यं घटादि अविदितं कारणं मायारूपं तस्मादन्यदित्यर्थः तथा च श्रुतिः अन्यदेव तद्विदितादथो अविदितादधीति एतदर्थस्तु मत्कृते केनोपनिषद्भाष्यव्याख्याने द्रष्टव्यः यथादर्शे प्रतिबिंबं पतति तद्वदात्मन्यस्मिन्देहेनुभवो भवतीत्यर्थः यथा जले प्रतिबिंबं पूर्वापेक्ष्यया विविक्तं तथा पितृलोकेनुभवो भवतीत्यर्थः ३४ मम लोके मणिद्वीपे छायातपयोरिवात्यंतं विविक्तानुभव इत्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८

नोचेन्महान्विनाशइति तथाचश्रुतिः इहचेदवेदीदथसत्यमस्तिनचेदिहावेदीन्महतीविनष्टिरिति प्रथमेवर्णेब्राह्मणवर्णेतत्रापिजन्मदुर्लभं तत्रापिवेदप्राप्तिर्दुर्लभा ३९ ४० संस्कृतत्वंवेदोक्तसंस्कारसंस्कृतत्वं ४१ ४२ श्रवणादिषुप्रवृत्तस्यक्षणेक्षणेऽश्वमेधफलंभवतीत्याह पदेप देइति क्षणेक्षणेइत्यर्थः ४३ उपदेशसारंभगवतीवदति घृतमिवेति पयसिदुग्धेवृत्तमिवभूतेभूतेसर्वदेहेष्वित्यर्थः विज्ञानंब्रह्मवसतितिरोहितं

नोचेन्महान्विनाशःस्याज्जन्मैतद्दुर्लभंपुनः तत्रापिप्रथमेवर्णेवेदप्राप्तिश्चदुर्लभा ३९ शमादिषट्कसंपत्तिर्योग सिद्धिस्तथैवच तथोत्तमगुरुप्राप्तिःसर्वमेवात्रदुर्लभं ४० तथेंद्रियाणांपटुतासंस्कृतत्वंतनोस्तथा अनेकजन्म पुण्यैस्तुमोक्षेच्छाजायतेततः ४१ साधनेसफलेप्येवंजायमानेपियोनरः ज्ञानार्थंनैवयततेतस्यजन्मनिरर्थकं ४२ तस्माद्राजन्यथाशक्त्याज्ञानार्थंयत्नमाश्रयेत् पदेपदेऽश्वमेधस्यफलमाप्नोतिनिश्चितं ४३ घृतमिवपयसि गूढंभूतेभूतेचवसतिविज्ञानं सततंमंथयितव्यंमनसामंथानभूतेन ४४ ज्ञानंलब्ध्वाकृतार्थःस्यादितिवेदां तडिंडिमः सर्वमुक्तंसमासेनकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ४५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेदेवीगी तायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः३७ हिमालयउवाच कतिस्थानानिदेवेशिद्रष्टव्यानिमहीतले मुख्यानिचपवित्रा णिदेवीप्रियतमानिच १ व्रतान्यपितथायानितुष्टिदान्युत्सवाअपि तत्सर्वंवदमेमातःकृतकृत्योयतोनरः २ श्रीदेव्युवाच सर्वंदृश्यंममस्थानंसर्वेकालाव्रतात्मकाः उत्सवाःसर्वकालेषुयतोहंसर्वरूपिणी ३

तन्मनसामंथानभूते नमंथयितव्यंमंथनेनपयःसकाशात्घृतमिवपृथक्कुर्यादित्यर्थः इयमपिश्रुतिरेवकंठरवेणोपात्ता ४४ उपसंहरति सर्वमुक्तमिति ४५ इतिश्रीदे०भा०ति०स० अध्यायः३७ पंचाशद्भिरथार्धेनैःपद्यैरत्रमहोत्सवाः व्रतानिदेव्याःस्थानानिकीर्त्यंतेसंग्रहेणतु १ पूर्वंमत्स्थानदर्शनश्रद्धेत्युक्तंतथाव्रतानिममप्रियाणीत्युक्तं तथामदुत्सवकृतिस्तथेत्युक्तं तत्रतानिकानिस्थानानिव्रतानिचकानिकेतेउत्सवाइत्येतत्सर्वंपृच्छतिकतिस्थानानीति१ २ यस्मादहंसर्वरूपिणीतस्मात्सर्वंदृश्यमात्रं

ममसंविद्रूपिण्याः सर्वाधिष्ठानभूतायाः स्थानंसर्वस्यमयिकल्पितत्वात् तथासर्वेपिकालाव्रतात्मकाः यस्मिन्कालेयद्यत्क्रियतेमत्प्रीत्यर्थंतत्स
र्वंममव्रतमेवममसर्वकालात्मकत्वात्तथाउत्सवाअपीत्यर्थः ३ ४ कोलापुरंदक्षिणदेशे मातुःपुरंसह्याद्रिपर्वते ५ ६ ७ ८ चंद्रला-
नामदेवीकर्नाटेवर्तते ९ १० चिदंबरेहालास्यस्थाने ११ एकांबरस्थानंभुवनेश्वरइतिनाम्नापुरुषोत्तमक्षेत्रसन्निधौवर्तते परशक्त्याभुवनेश्वर्या

तथापिभक्तवात्सल्यात्किंचित्किंचिदथोच्यते शृणुष्वावहितोभूत्वानगराजवचोमम ४ कोलापुरंमहास्थानं
यत्रलक्ष्मीःसदास्थिता मातुःपुरंद्वितीयंचरेणुकाधिष्ठितंपरं ५ तुलजापुरंतृतीयंस्यात्सप्तशृंगंतथैवच हिंगुलाया
महास्थानंज्वालामुख्यास्तथैवच ६ शाकंभर्याःपरंस्थानंभ्रामर्याःस्थानमुत्तमं श्रीरक्तदंतिकास्थानंदुर्गास्थानंत
थैवच ७ विंध्याचलनिवासिन्याःस्थानंसर्वोत्तमोत्तमं अन्नपूर्णामहास्थानंकांचीपुरमनुत्तमं ८ भीमादेव्याःप
रंस्थानंविमलास्थानमेवच श्रीचंद्रलामहास्थानंकौशिकीस्थानमेवच ९ नीलांबायाःपरंस्थानंनीलपर्वतमस्तके
जांबूनदेश्वरीस्थानंतथाश्रीनगरंशुभं १० गुह्यकाल्यामहास्थानंनेपालेयत्प्रतिष्ठितं मीनाक्ष्याःपरमंस्थानंयच्च
प्रोक्तंचिदंबरे ११ वेदारण्यंमहास्थानंस्कंदर्यासमधिष्ठितं एकांबरंमहास्थानंपरशक्त्याप्रतिष्ठितं १२ महालसा
परंस्थानंयोगेश्वर्यास्तथैवच तथानीलसरस्वत्याःस्थानंचीनेषुविश्रुतं १३ वैद्यनाथेतुबगलास्थानंसर्वोत्तमंमतं
श्रीमच्छ्रीभुवनेश्वर्यामणिद्वीपममस्मृतं १४ श्रीमत्त्रिपुरभैरव्याःकामाख्यायोनिमंडलं भूमंडलेक्षेत्ररत्नंमहामा
याधिवासितं १५

प्रतिष्ठितंतत्स्थानंतस्मिन्स्थानेपिभुवनेश्वर्यहंतिष्ठामीत्यर्थः १२ महालसास्थानंदक्षिणदेशेमल्लारिस्थानमितिप्रसि
द्धंतदस्ति योगेश्वरीस्थानंवराडदेशेस्तिचीनेषुचीनदेशेषु १३ मणिद्वीपंतृतीयस्कंधेवर्णितंतन्ममभुवनेश्वर्याःस्मृतमित्यर्थः १४ कामाख्यायामहादेव्याःसती
देहेनावतीर्णायायोनिमंडलंयत्रपतितंकामरूदेशेकालिकापुराणेयस्यमहद्वर्णनंतत्कामाख्यायोनिमंडलंत्रिपुरभैरव्याःस्थानमित्यर्थः तस्यमहिमानंवर्णयति
भूमंडलेइति १५

रजस्वलारजोवतीएतादृशंतज्जागृतंस्थानमित्यर्थः १६ पर्वतात्मकतांगताइति कालिकापुराणेसर्वमेतत्स्पष्टं १७ १८ १९ २०
२१ २२ महाकालेउज्जयिन्यां मध्यमाभिधेमध्यमेश्वरस्थाने २३ नाकुलेस्थानेस्वायंभुवीदेवीवर्ततेइत्यर्थः २४ २५ २६ २७ छगलं

नातःपरतरंस्थानं क्वचिदस्तिधरातले प्रतिमासंभवेद्देवि यत्रसाक्षाद्रजस्वला १६ तत्रत्यादेवताःसर्वाः
पर्वतात्मकतांगताः पर्वतेषुवसंत्येवमहत्योदेवताअपि १७ तत्रत्यापृथिवीसर्वादेवीरूपास्मृताबुधैः नातः
परतरंस्थानंकामाख्यायोनिमंडलात् १८ गायत्र्याश्चपरंस्थानंश्रीमत्पुष्करमीरितं अमरेशेचंडिकास्या
त्प्रभासेपुष्करेक्षिणी १९ नैमिषेतुमहास्थानेदेवीसालिंगधारिणी पुरुहूतापुष्कराक्ष्येआषाढेचरतिस्तथा २०
चंडमुंडीमहास्थानेदंडिनीपरमेश्वरी भारभूतौभवेद्भूतिर्नाकुलेनकुलेश्वरी २१ चंद्रिकातुहरिश्चंद्रेश्रीगिरौ
शांकरीस्मृता जप्येश्वरेत्रिशूलास्यात्सूक्ष्माचाम्रातकेश्वरे २२ शांकरीतुमहाकालेशर्वाणीमध्यमाभिधे के
दाराख्येमहाक्षेत्रेदेवीसामार्गदायिनी २३ भैरवाख्येभैरवीसागयायांमंगलास्मृता स्थाणुप्रियाकुरुक्षेत्रेस्वाय
भुव्यपिनाकुले २४ कनखलेभवेदुग्राविश्वेशाविमलेश्वरे अट्टहासेमहानंदामहेंद्रेतुमहांतका २५ भीमेभीमे
श्वरीप्रोक्तास्थानेवस्त्रापथेपुनः भवानीशांकरीप्रोक्तारुद्राणीत्वर्धकोटिके २६ अविमुक्तेविशालाक्षीमहाभा
गामहालये गोकर्णेभद्रकर्णीस्याद्भद्रास्याद्भद्रकर्णके २७ उत्पलाक्षीसुवर्णाक्षेस्थाणवीशास्थाणुसंज्ञिके कम-
लालयेतुकमलाप्रचंडाछगलंडके २८ कुरंडलेत्रिसंध्यास्यान्माकोटेमकुटेश्वरी मंडलेशेशांडकीस्यात्कालीका
लंजरेपुनः २९ शंकुकर्णेध्वनिःप्रोक्तास्थूलास्यात्स्थूलकेश्वरे ज्ञानिनांहृदयांभोजेहृल्लेखापरमेश्वरी ३०

डकेइदंस्थानंद
क्षिणदेशेसमुद्रसन्निधौतिष्ठति २८ २९ हृल्लेखापदव्युत्पत्तिर्यामलेभुवनेश्वरीरहस्येत्त्वदलेरेखवजागर्तिप्राणशक्तिरियंपरा हृल्लेखा-

कथ्यतेतस्मादिति ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ व्रतमनंततृतीयाख्यमिति इमानितृतीयाव्रतानिमत्स्यपुराणेप्रसिद्धानितद्वि
धिश्चतत्रैवोक्तः ३७ ३८ यत्रप्रदोषकाले ३९ निशामुखेरजनीमुखे तस्मात्प्रदोषव्रतंदेव्याःशिवस्यचसिद्धं ४० ४१ नवरात्रद्वयंचेति

प्रोक्तानीमानिस्थानानिदेव्याःप्रियतमानिच तत्तत्क्षेत्रस्यमाहात्म्यंश्रुत्वापूर्वंनगोत्तम ३१ तदुक्तेनविधानेनपश्चाद्दे
वींप्रपूजयेत् अथवासर्वक्षेत्राणिकाश्यांसंतिनगोत्तम ३२ तत्रनित्यंवसेन्नित्यंदेवीभक्तिपरायणः तानिस्थानानिसं
पश्यन्जपन्देवींनिरंतरं ३३ ध्यायंस्तच्चरणांभोजंमुक्तोभवतिबंधनात् इमानिदेवीनामानिप्रातरुत्थाययःपठे
त् ३४ भस्मीभवंतिपापानितत्क्षणान्नगसत्वरं श्राद्धकालेपठेदेतान्यमलानिद्विजाग्रतः ३५ मुक्तास्तत्पितरःसर्वे
प्रयांतिपरमांगतिं अधुनाकथयिष्यामिव्रतानितवसुव्रत ३६ नारीभिश्चनरैश्चैवकर्त्तव्यानिप्रयत्नतः व्रतमनं
ततृतीयाख्यंरसकल्याणिनीव्रतं ३७ आर्द्रानंदकरंनाम्नातृतीयायांव्रतंचयत् शुक्रवारव्रतंचैवतथाकृष्णाचतुर्द
शी ३८ भौमवारव्रतंचैवप्रदोषव्रतमेवच यत्रदेवोमहादेवोदेवींसंस्थाप्यविष्टरे ३९ नृत्यंकरोतिपुरतःसार्धंदेवैर्नि
शामुखे तत्रोपोष्यरजन्यादौप्रदोषेपूजयेच्छिवां ४० प्रतिपक्षंविशेषेणतद्देवीप्रीतिकारकं सोमवारव्रतंचैवम
मातिप्रियकृन्नग ४१ तत्रापिदेवींसंपूज्यरात्रौभोजनमाचरेत् नवरात्रद्वयंचैवव्रतंप्रीतिकरंमम ४२ एवमन्या
न्यपिविभोनित्यनैमित्तिकानिच व्रतानिकुरुतेयोवैमत्प्रीत्यर्थंविमत्सरः ४३ प्राप्नोतिममसायुज्यंसमेभक्तःसमेप्रियः
उत्सवानपिकुर्वीतदोलोत्सवमुखान्विभो ४४

तच्चशारदंवासंतिकंच चकारेणपूर्वोक्तमपिमाघाषाढस्थंनवरात्रद्वयंग्राह्यं ४२ एव
मन्यान्यपीति अन्यान्युपांगललिताव्रतादीनिव्रतानिपुराणांतरेषुतंत्रांतरेषुप्रसिद्धानीत्यर्थः ४३ दोलोत्सवमुखानिति तद्विधिश्चतत्रैवोक्तः देवीपुराणे
चैत्रशुक्लतृतीयायांकुर्याद्दोलोत्सवंबुधः तृतीयायांयजेद्देवींशंकरेणसमन्वितां कुंकुमागरुकर्पूरमणिवस्त्रसुगंधकैः स्रग्गंधधूपदीपैश्चदमनेनविशेष

तः आंदोलयेत्ततोवत्सशिवोमातुष्टयेसदेति ४४ शयनोत्सवमिति तत्कालश्चवामनपुराणेउक्तः आषाढेपौर्णमासीनउत्तरायात्तृतीयातद्रूपः
तथाजागरणोत्सवकालश्चकार्तिकपौर्णिमासीनउत्तरायावद्यत्तृतीयातद्रूपः शयनोत्सवविधिर्जागरणोत्सवविधिश्चसर्वदेवतासमानोदेवताभेदेनतु
कालभेदएवकेवलंभिन्नः सर्वंचैतद्वामनपुराणेस्पष्टं रथोत्सवमिति तद्विधिश्चोमासंहितायांशिवपुराणे आषाढशुक्लपक्षीयत्तृतीयायांरथोत्सवं देव्याः
प्रियतमंकुर्याद्यथावित्तानुसारतः रथंपृथ्वींविजानीयाद्रथांगेचंद्रभास्करौ वेदानश्वान्विजानीयात्सारथिंपद्मसंभवं नानामणिगणाकीर्णंपुष्पमालाविराजि
तं एवंरथंकल्पयित्वातस्मिन्संस्थापयेच्छिवां लोकसंरक्षणार्थायलोकान्द्रष्टुंपरांबिका रथमध्येसंस्थितेतिभावयेन्मतिमान्नरः रथेप्रचलितेमंदं

शयनोत्सवंयथाकुर्यात्तथाजागरणोत्सवं रथोत्सवंचमेकुर्याद्दमनोत्सवमेवच ४५ पवित्रोत्सवमेवापिश्रा
वणेप्रीतिकारकं ममभक्तःसदाकुर्याद्देवमन्यान्महोत्सवान् ४६ मद्भक्तान्भोजयेत्प्रीत्यातथाचैवसुवासिनीः कुमा
रीर्बटुकांश्चापिमद्बुद्ध्यातद्गतांतरः ४७ वित्तशाठ्येनरहितोयजेदेतान्सुमादिभिः यएवंकुरुतेभक्त्याप्रतिवर्षमतंद्रि
तः ४८ सधन्यःकृतकृत्योसौमत्प्रीतेःपात्रमंजसा सर्वमुक्तंसमासेनममप्रीतिप्रदायकं ४९ नाशिष्यायप्रदातव्यं
नाभक्तायकदाचन इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेदेवीगीतायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८ हिमालयउ०
देवदेविमहेशानिकरुणासागरेंबिके ब्रूहिपूजाविधिंसम्यग्यथावदधुनानिजं १

जयशब्दमुदीरयेत् पाहिदेविजनानस्मान्प्रप
न्नान्दीनवत्सले इतिवाक्यैस्तोषयेच्चनानावादित्रनिःस्वनैः सीमांतेतुरथंनीत्वातत्रसंपूजयेद्रथे नानास्तोत्रैस्ततःस्तुत्वाप्यानयेत्तांस्ववेश्मनीति दम
नोत्सवश्चैत्रपौर्णमास्यांतद्विधिश्चधर्मशास्त्रेतंत्रेषुचप्रसिद्धएव ४५ पवित्रोत्सवमिति सचश्रावणपौर्णमास्यांतद्विधिश्चधर्मशास्त्रेतंत्रेचप्रसिद्धएव
४६ ४७ सुमादिभिःकुसुमादिभिरेतान्कुमारीबटुकब्राह्मणान्पूजयेदित्यर्थः ४८ ४९ इतिश्रीदे०भा०ती०स०स्कं० अध्यायः ३८ शताधिकेष्व
त्वारिंशत्तमेरथपूजनं भगवत्याःकथ्यतेत्रयेनदेवीप्रसीदति १ पूर्वंबहुषुस्थलेषुपूजायामहिमानंश्रुत्वापूजाविधिंपृच्छति देवदेवीति १

१ ३ मूर्तिभेदेनवक्ष्यमाणेन वेदोक्तदीक्षासमन्वितैर्वैदिकीवेदोक्तप्रकारा पूजाकर्तव्येत्यर्थः साचविराट्स्वरूपस्यपूर्वंदेव्यादर्शितस्यध्यानरू
पाप्रथमा द्वितीयातुकरचरणादिविशिष्टांस्फकुमारांभगवतीमूर्तिंध्यात्वावेदोक्तमंत्रैरावाहनादिविसर्जनांतंकुर्यादितिद्वितीयापूजा इत्येवंमूर्तिभेदेन
वैदिकीपूजाद्विविधेत्यर्थः ४ तांत्रिक्याअधिकारिणमाह तंत्रोक्तेति कुंडमंडपादिपुरःसरतांत्रिकमंत्रैर्दीक्षांकुर्वद्भिस्तांत्रिकीतंत्रोक्तविधिना
पूजाकर्तव्येत्यर्थः नज्ञात्वेति यस्ययस्यांपूजायामधिकारस्तन्नज्ञात्वेत्यर्थः विपरीतकंवैदिकस्तांत्रिकंकरोतितांत्रिकोवैदिकंकरोतीत्येवंरूपंयःकु-

श्रीदेव्युवाच वक्ष्येपूजाविधिंराजन्नंबिकायायथाप्रियं अत्यंतश्रद्धयासार्द्धंशृणुपर्वतपुंगव २ द्विविधाामम
पूजास्याद्बाह्याचाभ्यंतरापिच बाह्यापिद्विविधाप्रोक्तावैदिकीतांत्रिकीतथा ३ वैदिक्यर्चापिद्विविधामूर्तिभेदेनभू
धर वैदिकीवैदिकैःकार्यावेददीक्षासमन्वितैः ४ तंत्रोक्तदीक्षावद्भिस्तुतांत्रिकीसंश्रिताभवेत् इत्थंपूजारहस्यंच
नज्ञात्वाविपरीतकं ५ करोतियोनरोमूढःसपतत्येवसर्वथा तत्रयावैदिकीप्रोक्ताप्रथमातांवदाम्यहं ६ यन्मेसा
क्षात्परंरूपंदृष्टवानसिभूधर अनंतशीर्षनयनमनंतचरणंमहत् ७ सर्वशक्तिसमायुक्तंप्रेरकंयत्परात्परं तदेव
पूजयेन्नित्यंनमेद्ध्यायेत्स्मरेदपि ८ इत्येतत्प्रथमार्चायाःस्वरूपंकथितंनग शांतःसमाहितमनादंभाहंकारवर्जि
तः ९ तत्परोभवतद्याजीतदेवशरणंव्रज तदेवचेतसापश्यजपध्यायस्वसर्वदा १० अनन्ययाप्रेमयुक्तभक्त्या
मद्भावमाश्रितः यज्ञैर्यजतपोदानैर्मामेवपरितोषय ११ रोतिमूढःसपतत्येवनरकादिष्वितिशेषः तथाचश्रुतिः योवैस्वांदेवता
मतियजतेप्रस्वायैदेवतायैच्यवतेनपरांप्राप्नोतिपापीयान्भवति अतियजतेत्यजति स्वांदेवतामितिस्वोचितमार्गोपलक्षणं ५ तत्रवैदिक्यर्चायान्-
एवस्वरूपंप्राशस्त्यंचवदतितत्रयावैदिकीति प्रथमामिति वैदिकीतांत्रिकीतयोर्मध्येयाप्रोक्ताप्रथमावैदिकीत्यर्थः ६ ७ ८ शांत्यादियुक्तोवैदिकींपूजां
कुर्यादित्याह शांतःसमाहितइति ९ तत्परस्तन्ममविराट्स्वरूपमेवपरमुत्कृष्टंयस्यसतत्परः १० मामेवविराट्स्वरूपं ११ ७

१२ १३ ननुतर्हिकेवलंकर्मनिरर्थकमितिचेन्नेत्याह धर्मात्संजायतेभक्तिरिति यदिकर्मनाचरितंतदापापक्षयाभावाद्भक्तिरेव दुर्लभास्याद्भ-
क्तेरभावाच्चपरंब्रह्मप्राप्यत्वंनंदुर्लभंस्यादितिकर्माचरणंसार्थकमेवेतिभावः परमितिज्ञानमित्यर्थः १४ तच्चकर्मनान्यशास्त्रोदितंकिंतुवेदोक्तमेवेत्याह
श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितमिति यदुदितंकर्मसधर्मइत्यर्थः १५ किमितिवेदोक्तएवधर्मोनान्यशास्त्रोदितइतिचेत्तत्राह सर्वज्ञादिति सर्वज्ञात्सर्वशक्तेर्मत्तो
मत्स्वरूपाद्वेदःसमुत्थितःसदाममाज्ञानाभावाद्यन्मयोक्तंतत्सत्यमेवेतिश्रुतिर्नोप्रमाणावेदातिरिक्तशास्त्राणित्वसर्वज्ञपुरुषबुद्धिकल्पितानिततश्चाज्ञप्र

इत्थंममानुग्रहतोमोक्ष्यसेभवबंधनात् मत्परायेमदासक्तचित्ताभक्तवरामताः १२ प्रतिजानेभवादस्माद्‌उद्धरा
म्यचिरेणतु ध्यानेनकर्मयुक्तेनभक्तिज्ञानेनवापुनः १३ प्राप्याहंसर्वथाराजन्नतुकेवलकर्मभिः धर्मात्संजायते
भक्तिर्भक्त्यासंजायतेपरं १४ श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितंयत्सधर्मःप्रकीर्तितः अन्यशास्त्रेणयःप्रोक्तोधर्माभासः
सउच्यते १५ सर्वज्ञात्सर्वशक्तेश्चमत्तोवेदःसमुत्थितः अज्ञानस्यममाभावादप्रमाणानचश्रुतिः १६ स्मृत
यश्चश्रुतेरर्थंगृहीत्वैवचनिर्गताः मन्वादीनांस्मृतीनांचततःप्रामाण्यमिष्यते १७ क्वचित्कदाचित्तंत्रार्थकटाक्षे
णपरोदितं धर्मंवदंतितंसोंशस्तुनैवग्राह्योस्तिवैदिकैः १८ अन्येषांशास्त्रकर्तॄणामज्ञानप्रभवत्वतः अज्ञानदो
षदुष्टत्वात्तदुक्तेनप्रमाणता १९ तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थंसर्वथावेदमाश्रयेत् राजाज्ञाचयथालोकेहन्यतेनकदाच
न २०

णीतत्वादप्रमाणान्येवेतितदुक्तोधर्मोधर्माभासोवेदोक्तएवतुधर्मइत्यर्थः १६ ननुमन्वादीस्मृतीनामप्येवंरीत्याप्रामाण्याभाव आगतइ
तिचेत्तत्राह स्मृतयश्चेति श्रुत्यर्थएवतुस्मृतिभिरुच्यतेततोमूलभूत श्रुतेःप्रामाण्यात्तन्मूलकस्मृतीनामपिप्रामाण्यमव्याहतमेवेत्यर्थः १७ ननुमन्वा
दिस्मृतीनांपुराणानांचसप्रमाणत्वे तप्तमुद्राविधानवामाचारादिवेदविरुद्धाचारस्यन पुराणस्मृतिषुसत्वात्प्राह्यत्वंस्यादितिचेत्तत्राह क्वचित्कदाचिदि
ति तंत्रार्थकटाक्षेणतंत्रार्थावलोकनेनपरोदितंवेदातिरिक्तशास्त्रोदितमपिधर्मंवदंति सधर्मःप्रत्यक्षश्रुतिविरुद्धत्वात्तैरुक्तोपिनवैदिकैर्ग्राह्यइत्यर्थः १८ तत्रहेतु
माह अन्येषांशास्त्रकर्तॄणामिति १९ २०

सर्वेशान्याः सर्वैश्वर्याः मम सा श्रुतिराज्ञास्ति सा नृभिः कथं त्याज्येत्यर्थः तथा च कूर्मपुराणे देवीवाक्यं द्वादशाध्याये ममैवाज्ञा परा शक्तिर्वेदसंज्ञा पुरा
तनी ऋग्यजुःसामरूपेण सर्गादौ संप्रवर्तते इति ममाज्ञाभूतश्रुतिरक्षणार्थं मया महान्यत्नः कृतोस्तीत्याह मदाज्ञेति २१ ततस्तस्माद्धेतोर्ज्ञेयं श्रुतेर्वचो
मे मम रहस्यमस्तीति २२ वेषान् शाकंभर्यादि रामकृष्णाद्यवतारान् अतएवेति वेदसंरक्षका देवास्तन्नाशका दैत्या इति विभागो वेदसद्भावादेव जा
तइत्यर्थः २३ २४ २५ ननु तर्हि किमर्थं तंत्राणि शिवेन प्रणीतानीति चेत्तत्राह अन्यानि यानीति २६ तेषां नामान्याह वामं कापालिकमिति २७

सर्वेशान्या मम माज्ञा सा श्रुतिस्त्याज्या कथं नृभिः मदाज्ञारक्षणार्थं तु ब्रह्मक्षत्रियजातयः २१ मया सृष्टास्ततो
ज्ञेयं रहस्यं मे श्रुतेर्वचः यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूधर २२ अभ्युत्थानमधर्मस्य तदा वेषान्बिभर्म्यहं देवदै
त्यविभागश्चाप्यत एवाभवन्नृप २३ येन कुर्वंति तद्धर्मं तच्छिक्षार्थं मया सदा संपादितास्तु नरकास्त्रासो यच्छ्रवणाद्भवे
त् २४ यो वेदधर्ममुज्झित्य धर्ममन्यं समाश्रयेत् राजा प्रवासयेद्देशान्निजादेतानधर्मिणः २५ ब्राह्मणैर्न च संभाष्याः
पंक्तिग्राह्या न च द्विजैः अन्यानि यानि शास्त्राणि लोकेस्मिन्विविधानि च २६ श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि तामसान्येव सर्व
शः वामं कापालकं चैव कौलकं भैरवागमः २७ शिवेन मोहनार्थाय प्रणीतो नान्यहेतुकः दक्षशापाद्भृगोः शापा
द्दधीचस्य च शापतः २८ दग्धा ये ब्राह्मणवरा वेदमार्गबहिष्कृताः तेषामुद्धरणार्थाय सोपानक्रमतः सदा २९ शैवा
श्च वैष्णवाश्चैव शौराः शाक्तास्तथैव च गाणपत्या आगमाश्च प्रणीताः शंकरेण तु ३० पापिनां वेदधर्माचरणे सद्गतिः स्यादिति

कर्मवैचित्र्याभावात्प्रपंचवैचित्र्यं न स्यादिति तेषां नानाफलप्रदर्शनेन तत्र प्रवृत्तये मोहार्थमेव वेदश्रद्धाप्रच्युत्यर्थं च तंत्राणि प्रणीतानीत्यर्थः किं च शाप
दग्धानां वेदबहिष्कृतानां ब्राह्मणानां सोपानक्रमेण जन्मांतरे वेदाधिकारप्राप्त्यर्थं किंचित्परमेश्वरोपासनं वक्तव्यमिति तदनुग्रहार्थं च तंत्राणि प्रणीतानीत्याह
दक्षशापादिति शापकथा च कूर्मपुराणे सूतसंहितायामस्मिन्द्वादशस्कंधे च प्रसिद्धा पुराणांतरेषु च २८ २९ ३०

ननु तर्हि तंत्राणि सर्वथा त्याज्यानीति पर्यवसन्नमिति चेन्नेत्याह तत्रवेदाविरुद्धांशइति तंत्रेषु द्विविधोंशोस्ति एको वेदाविरुद्धो द्वितीयो वेदाविरुद्धस्तत्र वैदिकैर्वेदविरुद्धांशस्त्याज्यो वेदाविरुद्धांशस्तु ग्राह्यइत्यर्थः तदुक्तं वायुसंहितायां शैवागमोपि द्विविधः श्रौतोश्रौतश्च तन्म
यः श्रुतिसारमयः श्रौतः स्वतंत्र इतरो मत इत्यादि श्रौतोग्राह्य एव वैदिकैरिति सूतसंहितायां तथापि योंशो मार्गाणां वेदेन न विरुध्यते सोंशः प्र
माणमित्युक्तमिति इत्थमेतावत्पर्यंतं वैदिकमतमुपपादितं तंत्राणां स्वतः प्रामाण्यमंगीकुर्वतां तांत्रिकाणां मतं त्वन्यदेवेति दिक् ३१ ३२ यस्माद्वेदो
क्तएव धर्मस्तस्माद्वेदमेवाश्रयेदित्याह तस्मादिति धर्मेण वेदोक्तेन ३३ पुनर्विराट्स्वरूपोपासकस्य निष्ठामाह सर्वैषणाइति ३४ ३५ ऐश्वरसं-

तत्र वेदाविरुद्धांशोप्युक्त एव क्वचित्क्वचित् वैदिकैस्तद्ग्रहे दोषो न भवत्येव कर्हिचित् ३१ सर्वथा वेदभिन्नार्थे नाधि
कारी द्विजो भवेत् वेदाधिकारहीनस्तु भवेत्तत्राधिकारवान् ३२ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिको वेदमाश्रयेत् धर्मेण सहितं
ज्ञानं परं ब्रह्म प्रकाशयेत् ३३ सर्वैषणाः परित्यज्य मामेव शरणं गताः सर्वभूतदयावंतो मानाहंकारवर्जिताः ३४ मच्चि
त्ता मद्गतप्राणा मत्स्थानकथने रताः संन्यासिनो वनस्थाश्च गृहस्था ब्रह्मचारिणः ३५ उपासंते सदा भक्त्या योगमैश्व
रसंज्ञितं तेषां नित्याभियुक्तानामहमज्ञानजं तमः ३६ ज्ञानसूर्यप्रकाशेन नाशयामि न संशयः इत्थं वैदिकपूजायाः प्र
थमाया नगाधिप ३७ स्वरूपमुक्तं संक्षेपाद्द्वितीयाया अथो ब्रुवे मूर्तौ वा स्थंडिले वापि तथा सूर्येंदुमंडले ३८ जलेऽथवा
बाणलिंगे यंत्रे वापि महापटे तथा श्रीहृदयांभोजे ध्यात्वा देवीं परात्परां ३९ सगुणां करुणापूर्णां तरुणीमरुणारुणां
सौंदर्यसारसीमां तां सर्वावयवसुंदरां ४० शृंगाररससंपूर्णां सदा भक्तार्तिकातरां प्रसादसुमुखीमंबां चंद्रखंडशिखं
डिनीं ४१ पाशांकुशवराभीतिधरामानंदरूपिणीं पूजयेदुपचारैश्च यथावित्तानुसारतः ४२

ज्ञितं विराट्स्वरूपोपासनाभिधं ३६ प्रथमवैदिकपूजास्वरूपकथनमुपसंहरति इत्थमिति ३७ वेदमार्गेण करचरणादिविशिष्टसुकुमारमू-
र्तिपूजारूपाया द्वितीयवैदिकपूजायाः स्वरूपमाह द्वितीयाया इति ३८ महापटे पटवस्त्रे ३९ सुकुमारां मूर्तिमाह सगुणामिति ४० ४१ ४२

इत्थं बाह्यपूजा कियत्कालपर्यंतं कर्तव्येति चेत्तत्राह यावदांतरेति आंतरपूजायामधिकारे जाते इत्यर्थः तदुक्तं सूतसंहितायां पंचमाध्याये शक्ति
पूजाप्रकरणे अथाभ्यंतरपूजायामधिकारो भवेद्यदि ।यस्त्का बाह्यामिमां पूजामाश्रयेदपरां बुध इति ४३ आंतरपूजास्वरूपमाह आभ्यंतरेति संविदि
ज्ञानरूपे ब्रह्मणि मयि यच्चेतसो लयस्तद्रूपे इत्यर्थः ४४ ४५ निर्मनस्केन निर्विकल्पेन योगयुक्तेन भक्तियोगयुक्तेन ४६ इयं याऽमूर्तौ पूजा संक्षेपेणोक्ता
तां विस्तरेण वक्तुं प्रतिजानीते अतः परमिति ४७ इति श्रीदे॰भा॰ति॰स॰स्कं॰ अध्यायः ३९ पंचाधिके श्वचत्वारिंशद्भिः पद्यैरतः परं बाह्यपूजा
विधानं च यथावदभिधीयते १ बाह्यपूजां वक्तुमुपक्रमते प्रातरुत्थायेति अष्टपंचप्रभवेत्प्रातरिति धर्मशास्त्रोक्तप्रातःकाले इत्यर्थः शिरसि स्वमस्त

यावदांतरपूजायामधिकारो भवेन्नहि तावद्बाह्यामिमां पूजां श्रयेज्जाते तु तां त्यजेत् ४३ आभ्यंतरा तु या पूजा सा तु
संविल्लयः स्मृतः संविदेव परं रूपमुपाधिरहितं मम ४४ अतः संविदि मद्रूपे चेतः स्थाप्यं निराश्रयं संविद्रूपातिरिक्तं तु
मिथ्या मायामयं जगत् ४५ अतः संसारनाशाय साक्षिणीमात्मरूपिणीं भावयेन्निर्मनस्केन योगयुक्तेन चेतसा ४६
अतः परं बाह्यपूजाविस्तारः कथ्यते मया सावधानेन मनसा शृणु पर्वतसत्तम ४७ इति॰दे॰भा॰स॰ अध्यायः ३९
श्रीदेव्युवाच प्रातरुत्थाय शिरसि संस्मरेत्पद्ममुज्ज्वलं कर्पूराभं स्मरेत्तत्र श्रीगुरुं निजरूपिणं १ सुप्रसन्नं लस
द्भूषाभूषितं शक्तिसंयुतं नमस्कृत्य ततो देवीं कुंडलीं संस्मरेद्बुधः २ प्रकाशमानां प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृताय
मानां अंतःपदव्यामनुसंचरंतीमानंदरूपामबलां प्रपद्ये ३ ध्यात्वैवं तच्छिखामध्ये सच्चिदानंदरूपिणीं मां ध्यायेदथ
शौचाद्दिक्रियाः सर्वाः समापयेत् ४ अग्निहोत्रं ततो हुत्वा मत्प्रीत्यर्थं द्विजोत्तमः होमांते स्वासने स्थित्वा पूजासंकल्प
माचरेत् ५ स्वके ब्रह्मरंध्रे पद्मं सहस्रारं तत्र तस्मिन्पद्मे निजरूपिणं निजगुरुसमानाकारमित्यर्थः १ शक्तिसंयुतं स्वपत्नीसंयुतं माता एव
गुरुश्चेत्तां पतिसंयुतां ध्यायेत् २ प्रकाशमानामिति प्रथमे प्रयाणे ब्रह्मरंध्रगमनरूपे प्रकाशमानां चिद्रूपत्वेन भासमानां प्रतिप्रयाणे ब्रह्मरंध्रान्मूलाधारं पुनरा
गमने अमृतायमानां आनंदामृतभरितां अंतःपदव्यां सुषुम्नायामनुसंचरंतीं गमनागमने कुर्वतीमबलां शक्तिं प्रपद्ये शरणं गतोऽस्मीत्यर्थः नविद्यते बलं

यस्याः सकाशादन्यत्रेत्यबला इत्थंयोगिभिः कुंडलिनीसाक्षात्कर्तव्यायोगाभावेनभावनावाकर्तव्या ३ तच्छिखामध्येसायाशि
खामूलाधारस्यचिदग्नेःशिखाकुंडलिनीतस्याःशिखायामध्यं परमात्माव्यवस्थित इति तैत्तिरीयश्रुत्युक्तातन्मध्येमांसच्चिदानंदरूपिणींध्यायेदि
त्यर्थः सर्वाःक्रियाःसंध्यावंदनांताः ४ होमांतेमत्प्रीत्यर्थमग्निहोत्रहोमांते इत्यर्थः ५ भूतशुद्धिमातृकान्यासौप्रसिद्धौगौरवान्नालिख्येते हृल्लेखा
मायाबीजंप्रत्यक्षरंमायाबीजंपूर्वंदत्त्वामातृकान्यासोयःकर्तव्यः हृल्लेखामातृकान्यासः शारदायांदशविधमातृकान्यासेषुप्रसिद्धः ६ ७ धर्मा

भूतशुद्धिंपुराकृत्वामातृकान्यासमेवच हृल्लेखामातृकान्यासंनित्यमेवसमाचरेत् ६ मूलाधारे हृ-
कारंचहृदयेचरकारकं भ्रूमध्येतद्वदीकारंह्रींकारंमस्तकेन्यसेत् ७ तत्तन्मंत्रोदितानन्यान्न्यासान्सर्वा
न्समाचरेत् कल्पयेत्स्वात्मनोदेहेपीठंधर्मादिभिःपुनः ८ ततोध्यायेन्महादेवींप्राणायामैर्विजृंभते हृदंभोजे
ममस्थानेप्रपंचेतासनेबुधः ९ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चईश्वरश्चसदाशिवः एतेपंचमहाप्रेतापादमूले
ममस्थिताः १० पंचभूतात्मकात्येतेपंचावस्थात्मकाअपि अहंत्वव्यक्तचिद्रूपातदतीतास्मिसर्वथा ११

दिभिरिति धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यान्विदिक्षुपीठखुरत्वेनभावयेत् अधर्माज्ञानावैराग्यानैश्वर्यान्पूर्वादिचतुर्दिक्षुपीठगात्रत्वेनभावयेत् त
त्पीठोपरिमध्येनंतायनमः पद्मायनमः अंसूर्यमंडलाय मंवह्निमंडलाय संसत्त्वाय रंरजसे तंतमसे पूर्वादिदिक्षु आं आत्मने अं
अंतरात्मने पंपरमात्मने ह्रींज्ञानात्मने ततःपद्मस्यपूर्वादिदले जयायै विजयायै अपराजितायै नित्यायै विलासिन्यै दोग्ध्र्यै अघो
रायै मध्यमंगलायैनमः इतिपीठशक्तीःपूजयेत् इदंशारदायांस्पष्टं ८ ततःप्राणायामैर्विकसितेहृत्पद्मेपंचप्रेतासनेदेवींध्यायेदित्याह त
तोध्यायेदिति ९ पंचप्रेतानाह ब्रह्माविष्णुश्चेति १० किमर्थमेतेत्वदासनतांगताइतितत्राह पंचभूतात्मकात्येते इति भूम्यादिपंचभूता

पूर्वपूजायांयेऽपचारादेयास्तेसर्वेमायाबीजमंत्रमुच्चार्यदेयाइत्याह सर्वंहृल्लेखयेति २८ कुतःसर्वमंत्राणांनायिकेतिचेन्ममतस्मिन्मंत्रे प्रत्यासत्त्यतिशयादित्याह हृल्लेखादर्पणेइति तथाचब्रह्मांडपुराणेर्ह्रींकारादर्शबिंबिकेति २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

सर्वंहृल्लेखयाकुर्यात्पूजनंममसुव्रत हृल्लेखासर्वमंत्राणांनायिकापरमास्मृता २८ हृल्लेखादर्पणेनित्यमहंतुप्रतिबिंबिता तस्माद्धृल्लेखयादत्तंसर्वमंत्रैःसमर्पितं २९ गुरुंसंपूज्यभूषाद्यैःकृतकृत्यत्वमावहेत यएवंपूजयेद्देवींश्रीमद्भुवनसुंदरीं ३० नतस्यदुर्लभंकिंचित्कदाचित्क्वचिदस्तिहि देहांतेतुमणिद्वीपंममयात्येवसर्वथा ३१ ज्ञेयोदेवीस्वरूपोसौदेवानित्यंनमंतितं इतितेकथितंराजन्महादेव्याःप्रपूजनं ३२ विमृश्यैतदशेषेणाप्यधिकारानुरूपतः कुरुमेपूजनंतेनकृतार्थस्त्वंभविष्यसि ३३ इदंतुगीताशास्त्रंमेनाशिष्यायवदेत्क्वचित् नाभक्तायप्रदातव्यंनधूर्तायचदुर्हृदे ३४ एतत्प्रकाशनंमातुरुद्घाटनमुरोजयोः तस्मादवश्यंयत्नेनगोपनीयमिदंसदा ३५ देयंभक्तायशिष्यायज्येष्ठपुत्रायचैवहि सुशीलायसुवेषायदेवीभक्तियुतायच ३६ श्राद्धकालेपठेदेतद्ब्राह्मणानांसमीपतः तृप्तास्तत्पितरःसर्वेप्रयांतिपरमंपदं ३७ व्यासउवाच इत्युक्त्वासाभगवतीतत्रैवांतरधीयत देवाश्चमुदिताःसर्वेदेवीदर्शनतोभवन् ३८ व्यासउवाच ततोहिमालयेजज्ञेदेवीहैमवतीतुसा यागौरीतिप्रसिद्धासीद्दत्तासाशंकरायच ३९ ततःस्कंधःसमुद्भूतस्तारकस्तेनपातितः समुद्रमंथनेपूर्वंरत्नान्यासन्नराधिप ४०

उरोजयोःस्तनयोः ३५ ३६ ३७ ३८ ततोदेवीवरप्रदानानंतरं ३९ इयंचगौर्याउत्पत्तिर्ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्यांमित्युक्तंकृत्यरत्नावल्यांज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्यांतुजातापूर्वमुमासती तस्मात्सात्रसंपू

पूज्यासर्वसौभाग्यहेतवे उपहारैश्चविविधैर्गीतनृत्योत्सवादिभिः होमैःपयोभिर्वस्त्रैश्चपत्रपुष्पैःस्रुगंधिभिरिति साचोत्पत्तिररुणोदयवे
लायां तदुक्तंमात्स्येतारकास्ुरयुद्धप्रस्तावे ततोजगत्परित्राणहेतुंहिमगिरेःप्रिया ब्राह्मेमुहूर्तेसुभगेप्रासूयतगुहारिणमिति इत्थंगौर्याउत्प-
त्तिंतस्याःशिवस्यप्राप्तिंसविस्तरामुपवर्ण्यलक्ष्म्युत्पत्तिंतस्याविष्णुप्राप्तिंचसंक्षेपेणवदति समुद्रमंथनेइति रत्नान्यासूरत्नान्युत्पन्नानीत्यर्थः

तत्रदेवैस्तुतादेवीलक्ष्मीप्राप्त्यर्थमादरात् तेषामनुग्रहार्थायनिर्गतातुरमान्तः ४१ वैकुंठायसुरै
र्दत्तातेनतस्यशुभोभवत् इतितेकथितंराजन्देवीमाहात्म्यमुत्तमं ४२ गौरीलक्ष्म्योःसमुद्भूतिविषयंसर्वका
मदं नवाच्यंतेतदन्यस्मैरहस्यंकथितंयतः ४३ गीतारहस्यभूतेयंगोपनीयाप्रयत्नतः सर्वमुक्तंसमा
सेनयत्पृष्टंतत्त्वयानघ ४४ पवित्रंपावनंदिव्यंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ४५ इतिश्रीदेवीभागवते
महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांसप्तमस्कंधेदेवीगीतायांचत्वारिंशोऽध्यायः ४० ॥ ॥
श्रीमद्देव्यर्पणमस्तु ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ शुभंभवतु ॥ ॥ श्रीचंडिकाप्रस
न्नास्तु ॥ ॥ श्रीजोगेश्वरीप्रसन्नास्तु ॥ ॥ ॥ छ ॥ सप्तमस्कंधःसमाप्तः ७

४० तत्रेति तस्मिन्नपिसमयेदेवैर्देवीपराशक्तिःस्तुताकिमर्थंलक्ष्मीप्राप्त्यर्थं ४१ ४२ ४३ ४४ विस्तारस्तुमत्कृतदेवीगीता
बृहट्टीकायांद्रष्टव्यः श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानर
हितस्यच व्याख्यांयःकृतवान्सम्यक्तिलकाख्यांमहत्तरां २ सप्तमस्कंधएतस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः प्रीयतांतेनमेनंतकोटिब्रह्मांडनायिका ३ इतिश्रीशै
वकुलोत्पन्नरंगनाथात्मज लक्ष्मीगर्भजनीलकंठकृतेश्रीमद्देवीभागवततिलकेसप्तमस्कंधेदेवीगीतायांचत्वारिंशोऽध्यायः ४० सप्तमस्कंधःस०

इतिश्रीमद्देवीभागवतेसप्तमस्कंधः स०

अथश्रीमद्देवीभागवते अष्टमस्कंध प्रारंभः

श्रीगणेशायनमः तरुणेंदुमौलितरुणीमरुणांकरुणारसंनपरिपूर्णां गुरुणाभरेणकुचयोर्नमितांनमतांभवेद्भवेनभवः १ अष्टाधिकेश्चचत्वारिंशत्यध्यैरथसादरं मनवेवरदानंचदेव्यादत्तमितीर्यते १ जनमेजयोराजासूर्यसोमोद्भवानां राज्ञांचरितंश्रुत्वानदनंतरंदेवीगीताश्रवणंकृतवांस्तस्यांचगीतायांदेव्याविराट्स्वरूपमुपवर्णितंतस्यविस्तारोनवर्णितस्तद्बुभुत्सुरथचमन्वंतरेषुयेनयेनरूपेणपूज्यतेतद्बुभुत्सुश्चतथाइलावृतादिवर्षरूपेषुयेषुस्थानेषुयेनयेनकर्मणापूज्यतेतद्बुभुत्सुश्चपृच्छति सूर्यचंद्रेति १ मन्वंतरेष्विति सर्वमन्वंतरेषुमनुभिर्मनुवंशजैश्चयेनयेनरूपेणपूज्यतेतद्वदेत्यन्वयः २ किंच यस्मिंश्चेति यस्मिन्यस्मिन्निलावृतादिवर्षेषुखंडेषुस्थानविशेषेषुयेनयेनकर्मणाव्यापारेणचकाराधेनसदाचारेणचपूज्यतेतत्कर्मतत्सदाचारंच

श्रीगणेशायनमः जनमेजयउवाच सूर्यचंद्रान्वयोत्थानांनृपाणांसत्कथाश्रितं चरितंभवताप्रोक्तंश्रुतंतदमृतास्पदं १ अधुनाश्रोतुमिच्छामिसादेवीजगदंबिका मन्वंतरेषुसर्वेषुयद्यद्रूपेणपूज्यते २ यस्मिन्यस्मिंश्चवैस्थानेयेनयेनचकर्मणा " शरीरेणचदेवेशीपूजनीयाफलप्रदा येनैवमंत्रबीजेनयत्रयत्रचपूज्यते " देव्याविराट्स्वरूपस्यवर्णनंचयथातथं ३ येनध्यानेनतत्सूक्ष्मेस्वरूपेस्यान्मतेर्गतिः तत्सर्ववदविप्रर्षेयेनश्रेयोहमाप्नुयां ४ व्यासउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिदेव्याराधनमुत्तमं यत्कृतेनश्रुतेनापिनरःश्रेयोत्रविंदते ५ ६ ६

देत्यन्वयः किंचदेव्याइति देव्याविराट्स्वरूपंयत्पूर्वमुक्तंतस्यवर्णनमपियथातथंयथावर्ततेतथेत्यर्थः तदपितत्सर्ववदेत्यन्वयः ३ ननुविराट्स्वरूपवर्णनस्यकोपयोगइतिचेत्तत्राह येनेति स्थूलरूपध्यानेनहि चित्तस्यैकाग्रतायांसंधितायांदेव्याः सूक्ष्मरूपेमतेर्बुद्धेर्गतिर्गमनंस्यान्नान्यथेतिस्थूलरूपध्यानार्थंस्थूलरूपसन्निवेशज्ञानमपेक्षितमित्यर्थः ४ तत्रमन्वंतरेषुसर्वेष्वित्यस्योत्तरंदशमस्कंधेवक्ष्यति प्रथमतोत्रतृतीयप्रश्नस्योत्तरंवक्तुमारभते शृणुराजन्निति देव्याराधनमिति यद्यपिराजातृतीयप्रश्नेविराट्स्वरूपसन्निवेशएवपृष्टोनत्वाराधनंतथापितत्स्वरूपसंनिवेशज्ञानफलमाराधनमेवेतिमनसिनिधायोक्तमाराधनमितिबोध्यं देव्याविराट्स्वरूपाया आराधनमित्यर्थः ५ ६ ६

तत्रेदंकथानकंनारदायनारायणेनपूर्वमुक्तं तदेवमयोच्यतेनान्यदित्याह एवमेतन्नारदेनेति ६ पूर्वकथामाह एकदेति ७ योगात्मनेयोगमूर्तयेप
र्यपृच्छदिमंचार्थमिति भवताहंयत्पृष्ट इमंचार्थं विराट्स्वरूपसंन्निवेशकथनरूपमर्थमन्यदपितस्यमनसियद्यदास्थितंतंचार्थंपर्यपृच्छ-
दित्यर्थः ८ ९ कुतश्चेदंप्रतिष्ठित एतस्यपालयिताकइत्यर्थः १० अंतंनाशं एतस्यनाशकर्ताकइत्यर्थः सर्वकर्मणांफलोदयःकुत्र

एवमेतन्नारदेनपृष्टोनारायणःपुरा तस्मैयदुक्तवान्देवोयोगचर्याप्रवर्तकः ६ एकदानारदःश्रीमान्पर्यटन्पृ
थिवीमिमां नारायणाश्रमंप्राप्तोगतखेदश्चतस्थिवान् ७ तस्मैयोगात्मनेनत्वाब्रह्मदेवतनूद्भवः पर्यपृच्छदि-
मंचार्थंयत्पृष्टोभवताऽनघ ८ नारदउवाच देवदेवमहादेवपुराणपुरुषोत्तम जगदाधारसर्वज्ञश्लाघनीयोरु
सद्गुण ९ जगतस्तत्त्वमाद्यंयत्तन्मेवदयथेप्सितं जायतेकुतएवेदंकुतश्चेदंप्रतिष्ठितं १० कुतोंतंप्राप्नुयात्का
लेकुत्रसर्वफलोदयः केनज्ञातेनमायेषामोहभूर्नाशमाप्नुयात् ११ कयार्चयाकिंजपेनकिंध्यानेनात्महृत्कुजे
प्रकाशोजायतेदेवतमस्यकेदियोयथा १२ एतत्प्रश्नोत्तरंदेवब्रूहिसर्वमशेषतः यथालोकस्तरेदंधतमसंत्वंजसैव
हि १३ व्यासउवाच एवंदेवर्षिणापृष्टःप्राचीनोमुनिसत्तमः नारायणोमहायोगीप्रतिनंद्यवचोब्रवीत् १४ ना
रायणउवाच शृणुदेवर्षिवर्यात्रजगतस्तत्त्वमुत्तमं येनज्ञातेनमर्त्योहिजायतेनजगद्भ्रमे १५ जगतस्तत्त्वमित्ये
वदेवीप्रोक्तामयापिहि ऋषिभिर्देवगंधर्वैरन्यैश्चापिमनीषिभिः १६ कस्मिन्सतिभवतीत्यर्थः ११ आत्महृत्कजे आ-
त्मनोहृदयकमलेइत्यर्थः प्रकाशआत्मनइत्यर्थः १२ अंधतमसमज्ञानरूपमंधकारं १३ प्रतिनंद्यतद्वचःसाधुसाध्वितिस्तुत्वेत्यर्थः १३ जगतःका
र्यरूपस्यरज्जुसर्पसदृशस्यतत्त्वंकारणमुपादानंनिमित्तंविवर्त्तरूपंचसर्पस्यरज्ज्वज्ञानादिवत् येनज्ञानेनतत्त्वेनजगद्रूपेभ्रमेनजायतेज्ञातेनरज्ज्वादिना
सर्पादिभ्रमइवपुनर्भ्रमोनभवतीतितात्पर्यं १५ देवीप्रोक्तेति साम्यावस्थमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीदेवीत्यर्थः तत्रमायोपादानकारणंमायायांचि

त्प्रतिबिंबोनिमित्तकारणंब्रह्मविवर्तकारणमितिविवेकः १६ १७ १८ पद्मपुत्रःपद्मसंभवः ब्रह्मपुत्रइत्यर्थः १९ २० २१ २२ मायांमायाविशि-
ष्टब्रह्मरूपिणीं २३ जगत्कारणंहिरण्यगर्भस्तस्यापिकारणेत्यर्थः नारायणत्वदाश्रितेइदंत्ववैष्णव्याः शक्तेःस्वरूपंशंखचक्रगदापद्महस्तंध्या

साजगत्सृजनेदेवीतयाचप्रतिपाल्यते तयाचनश्यतेसर्वमितिप्रोक्तंगुणत्रयात् १७ तस्याःस्वरूपंवक्ष्यामिदेव्याः
सिद्धर्षिपूजितं स्मरतांसर्वपापघ्नंकामदंमोक्षदंतथा १८ मनुःस्वायंभुवस्त्वाद्यःपद्मपुत्रःप्रतापवान् शतरूपाप-
तिःश्रीमान्सर्वमन्वंतराधिपः १९ समनुःपितरंदेवंप्रजापतिमकल्मषं भक्त्यापर्यचरत्पूर्वंतमुवाचात्मभूःसुतं२०
पुत्रपुत्रत्वयाकार्यंदेव्याराधनमुत्तमं तत्प्रसादेनतेतातप्रजासर्गःप्रसिध्यति २१ एवमुक्तःप्रजास्रष्टा मनुः
स्वायंभुवोविराट् जगद्योनिंतदादेवींतपसातर्पयद्विभुः २२ तुष्टावदेवींदेवेशींसमाहितमतिःकिल आद्यांमायां
सर्वशक्तिंसर्वकारणकारणाम् २३ मनुरुवाच नमोनमस्तेदेवेशिजगत्कारणकारणे शंखचक्रगदाहस्तेनारा
यणत्वदाश्रिते २४ वेदमूर्तेजगन्मातःकारणस्थानरूपिणि वेदत्रयप्रमाणज्ञेसर्वज्ञेवनुतेशिवे २५ माहेश्वरि
महाभागेमहामायेमहोदये महादेवप्रियावासेमहादेवप्रियंकरि २६ गोपेंद्रस्यप्रियेज्येष्ठेमहानंदेमहोत्सवे महा-
मारीभयहरेनमोदेवादिपूजिते २७ सर्वमंगलमांगल्येशिवेसर्वार्थसाधिके शरण्येत्र्यंबकेगौरिनारायणिनमो-
स्तुते २८ यतश्चेदंययाविश्वमोतंप्रोतंचसर्वदा चैतन्यमेकमाद्यंतरहितंतेजसांनिधिं २९ ब्रह्मायदीक्षणात्सर्वं-
करोतिचहरिःसदा पालयत्यपिविश्वेशःसंहर्तायदनुग्रहात् ३०

नार्थमुपन्यस्तं २४ कारणंमायातस्याःस्थानंब्रह्मतद्रूपिणी-
त्यर्थः वेदत्रयरूपप्रमाणज्ञेसर्वज्ञेइत्यर्थः २५ महादेवस्यप्रियआवासोवसतिरंद्धांगवासोयस्याःसा २६ गोपेंद्रोनंदस्तस्यप्रियेविंध्यवासिनीत्यर्थः
२७ २८ यतश्चेदमिति इदंजगद्यतोयस्याःसकाशादभूदित्यर्थः ययाश्रीदेव्याजगदोतंप्रोतंचव्यासंग्रथितमित्यर्थः तद्रूपंयच्चैतन्यमेकमाद्यंतरहितंतेजसानि-
धिंसर्वतस्तेजस्वीत्यर्थः तस्मैनमोस्त्वितिशेषः २९ यदीक्ष

णाद्यस्याः रूपावलोकनादित्यर्थः तस्मैनमोस्तुतेइत्यर्थः ३० ३१ ३२ ३३ ब्रह्मावेदनिधिरिति यस्याः प्रसादात् ब्रह्मावेदनिधिर्जातः कृष्ण-
स्तुलक्ष्म्यावासोलक्ष्मीपतिर्जातः पुरंदरोवज्रीत्रिलोकाधिपतिर्जातः इतियथायोग्यंयोजनीयं पाशीवरुणः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

मधुकैटभसंभूतभयार्त्तःपद्मसंभवः यस्यास्तवेनमुमुचे घोरेदैत्यभवांबुधेः ३१ त्वंह्रीःकीर्त्तिःस्मृतिःकांतिःक
मलागिरिजासती दाक्षायणीवेदगर्भाबुद्धिदात्रीसदाभया ३२ स्तोष्येत्वांचनमस्यामिपूजयामिजपामिच ध्याया
मिभावयेवीक्ष्येश्रोष्येदेविप्रसीदमे ३३ ब्रह्मावेदनिधिःकृष्णोलक्ष्म्यावासःपुरंदरः त्रिलोकाधिपतिःपाशीयाद
सांपतिरुत्तमः ३४ कुबेरोनिधिनाथोभूद्यमोजातःपरेतराट् नैर्ऋतोरक्षसांनाथःसोमोजातोत्त्वपोमयः ३५ त्रिलो
कवंद्यलोकेशिमहामांगल्यरूपिणि नमस्तेस्तुपुनर्भूयोजगन्मातर्नमोनमः ३६ नारायणउवाच एवंस्तुताभग-
वतीदुर्गानारायणीपरा प्रसन्नाप्राहदेवर्षेब्रह्मपुत्रमिदंवचः ३७ श्रीदेव्युवाच वरंवरयराजेंद्रब्रह्मपुत्रयदि-
च्छसि प्रसन्नाहंस्तवेनात्रभक्त्याचाराधनेनच ३८ मनुरुवाच यदिदेविप्रसन्नासिभक्त्याकारुणिकोत्तमे
तदानिर्विघ्नतःसृष्टिःप्रजायाःस्यात्तवाज्ञया ३९ श्रीदेव्युवाच प्रजासर्गःप्रभवतुममानुग्रहतःकिल निर्विघ्नेन
चराजेंद्रवृद्धिश्चाप्युत्तरोत्तरं ४० यःकश्चित्पठतेस्तोत्रंमद्भक्त्यात्वत्कृतंसदा तेषांविद्याप्रजासिद्धिःकीर्तिःकां
त्युदयःखलु ४१ जायंतेधनधान्यानिशक्तिरप्रहतानृणां सर्वत्रविजयोराजन्सुखंशत्रुपरिक्षयः ४२ नारायणउ-
वाच एवंदत्त्वावरान्देवीमनवेब्रह्मसूनवे अंतर्धानंगतात्वासीत्पश्यतस्तस्यधीमतः ४३ अथलब्धवरोराजाब्रह्म
पुत्रःप्रतापवान् ब्रह्माणमब्रवीत्तातस्थानंमेदीयतांरहः ४४ यत्राहंसमधिष्ठायप्रजाःस्रक्ष्यामिपुष्कलाः यक्ष्यामि
यज्ञैर्देवेशंतत्समादिशमाचिरं ४५

४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

४६ ४७ ४८ इतिश्रीदेवीभागवततिलके अष्टमस्कंधेप्रथमोध्यायः १ अष्टत्रिंशर्द्महापद्यैर्वराहेणधरातलं जलादुद्धृतमित्येतत्कथान
कमिहोच्यते १ पूर्वाध्यायेइदंमच्चिंतितंकार्यंभगवानादिपुरुषः करिष्यतीतिप्रोक्तेनवाक्येनपद्मयोनेर्निश्चयंज्ञात्वाभगवान्वराहरूपेणप्रादुरभू-
दित्याह एवंमीमांसतइति ननुनारदेनजगतस्तत्त्वमेवपृष्टंतच्चनारायणेनाभिहितंपुनस्तदुत्तरकथानकस्यनारदेनापृष्टस्यकथनेनोपयोगइतिचेन्न
अत्रापृष्टकथनान्यथानुपपत्त्यैवनारदेनैवतत्पृष्टमस्तीत्यर्थस्यापिकल्पनात् अतएवाग्रेविराट्स्वरूपसन्निवेशप्रश्नस्यनारदकृतस्याभावेपिप्र-

इतिपुत्रवचः श्रुत्वाप्रजापतिपतिर्विभुः चिंतयामाससुचिरंकथंकार्यंभवेदिदं ४६ सृजतोमेगतःकालोविपुलो
नंतसंख्यकः धरावार्भिःप्लुतामग्नारसंयातारिवला श्रया ४७ इदंमच्चिंतितंकार्यंभगवानादिपूरुषः करिष्य
तिसहायोमेयदादेशेहमाश्रितः ४८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेभुवनकोशोनामप्रथमोऽध्या
यः १ नारायणउवाच एवंमीमांसतस्तस्यपद्मयोनेःपरंतप मन्वादिभिर्मुनिवरैर्मरीचाद्यैःसमंततः १ ध्याय
तस्तस्यनासाग्राद्विरंचेःसहसानघ वराहरूपोनिरगादेकांगुलप्रमाणतः २ तस्यैवपश्यतःखस्थःक्षणेनकिल
नारद करिमात्रंप्रववृधेतदद्भुततमंत्वभूत् ३ मरीचिमुख्यैर्विप्रेंद्रैःसनकाद्यैश्चनारद तद्दृष्ट्वासौकरंरूपंतर्क-
यामासपद्मभूः ४ किमेतत्सौकरंव्याजंदिव्यंसत्वमवस्थितं अत्याश्चर्यमिदंजातंनासिकायाविनिःसृतं ५दृ
ष्टोंगुष्ठशिरोमात्रःक्षणाच्छैलेंद्रसन्निभः अहोस्विद्भगवान्किंवायज्ञोमेखेदयन्मनः ६

थमाध्यायस्थंतस्मैयोगात्मनेन
त्वाब्रह्मदेवतनूद्भवःपर्यपृच्छदिमंचार्थंयत्पृष्टोभवतानघेतिजनमेजयंप्रतिव्यासवाक्यंसंगच्छतेइति समंततस्तैर्मन्वादिभिःपरिवेष्टित-
स्येतिशेषः १ ध्यायतःपद्मयोनेरित्यन्वयः २ तस्यैवविरंचेरेव खस्थःपृथिव्यभावादाकाशस्थोवराहः ३ मरीचिमुख्यैःसहितोविरंचि-
स्तंदृष्ट्वेत्यर्थः ४ सत्त्वंमहाभूतमित्यर्थः ५ दृष्टोंगुष्ठशिरोमात्रइति यःपूर्वमंगुष्ठशिरोमात्रांगुष्ठमात्रपरिमितोदृष्टःसः क्षणात्पर्वतसन्निभोजा
तइत्यर्थः ६

ब्रह्मणः परमात्मनोऽग्रेइतिशेषः ७ संहतान् मिलितान् ८ ९ अपः जलानि अविशत् प्रविवेश ११ क्रूरसटाघातः कठोरशरीरकेशाघातः १२

इतितर्कयतस्तस्यब्रह्मणःपरमात्मनः वराहरूपोभगवान्जगर्जाचलसन्निभः ७ विरंचिंहर्षयामाससंहतांश्चद्वि-
जोत्तमान् स्वगर्जशब्दमात्रेणदिक्प्रांतमनुनादयन् ८ तंनिशम्यस्वखेदस्यक्षयिष्णुंघुर्घुरुस्वनं जनास्तपःस-
त्यलोकवासिनोमरवर्यकाः ९ छंदोमयैःस्तोत्रवरैर्ऋक्सामाथर्वसंभवैः वचोभिःपुरुषंत्वाद्यंद्विजेंद्राःपर्यवाकिर
न् १० तेषांस्तोत्रंनिशम्याद्योभगवान्हरिरीश्वरः कृपावलोकमात्रेणानुगृहीत्वापआविशत् ११ तस्यांतर्विशतः
क्रूरसटाघातप्रपीडितः समुद्रोथाब्रवीद्देवरक्षमांशरणार्तिहन् १२ इत्याकर्ण्यसमुद्रोक्तंवचनंहरिरीश्वरः वि-
दारयन्जलचरान्जगामांतर्जलेविभुः १३ इतस्ततोभिधावन्सविचिन्वन्पृथिवींधरां आघ्रायाघ्रायसर्वेशो
धरामासादयच्छनैः १४ अंतर्जलगतांभूमिंसर्वसत्वाश्रयांतदा भूमिंसदेवदेवेशोदंष्ट्रयोदाजहारतां १५ तांसमु
द्धृत्यदंष्ट्राग्रेयज्ञेशोयज्ञपूरुषः शुशुभेदिग्गजोयद्वदुद्धृत्याथसुपद्मिनी १६ तंदृष्ट्वादेवदेवेशोविरंचिःसमनुःस्वरा
ट् तुष्टावविवाग्भिरधेशंदंष्ट्रोद्धृतवसुंधरं १७ ब्रह्मोवाच जितंतेपुंडरीकाक्षभक्तानामार्तिशासनं खर्वीकृतसुरा-
धारसर्वकामफलप्रद १८ इयंचधरणीदेवशोभतेवसुधातव पद्मिनीवसुपुत्राढ्यामतंगजकरोद्धृता १९ इदंच
तेशरीरंवैशोभतेभूमिसंगमात् उद्धृतांबुजशुंडाग्रकरींद्रतनुसन्निभं २० नमोनमस्तेदेवेशसृष्टिसंहारकारक
दानवानांविनाशायकृतनानाकृतिप्रभो २१ अग्रतश्चनमस्तेस्तुपृष्ठतश्चनमोनमः सर्वामराधारभूतबृहद्धामनमो-
स्तुते २२

१३ १४ पद्मिनींकमलिनींशुंडाग्रेणोद्धृत्यदिग्गजोयथाशुशुभे १५ १६ १७ १८ १९ उद्धृतंमंबुजंयेनै-
तादृशंशुंडाग्रंयस्यसयः करींद्रस्तस्यतनुसन्निभं २० २१ २२ ६ ६ ६

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० लोकपेषुलोकपालेषुमान्यभूः पूज्यः ३१ ३२ ३३ ३४

त्वयाहंत्वप्रजासंगेनियुक्तःशक्तिबृंहितः त्वदाज्ञावशतःसर्गंकरोमिविकरोमिच २३ त्वत्सहायेनदेवेशाअमरा-
श्चपुराहरे सुधांविभेजिरेसर्वेयथाकालंयथाबलं २४ इंद्रस्त्रिलोकीसाम्राज्यंलब्धवांस्त्वन्निदेशतः भुनक्ति-
लक्ष्मींबहुलांसुरसंघप्रपूजितः २५ वन्हिःपावकतांलब्ध्वाजाठरादिविभेदतः देवासुरमनुष्याणांकरोत्या-
प्यायनंतथा २६ धर्मराजोथपितृणामधिपःसर्वकर्मदृक् कर्मणांफलदातासौत्वन्नियोगादधीश्वरः २७ नैरृ-
तोरक्षसामीशोयक्षोविघ्नविनाशनः सर्वेषांप्राणिनांकर्मसाक्षीत्वत्तःप्रजायते २८ वरुणोयादसामीशोलोकपालो
जलाधिपः त्वदाज्ञाबलमाश्रित्यलोकपालत्वमागतः २९ वायुर्गंधवहःसर्वभूतप्राणनकारणं जातस्त्वन्निदेशेनलोक
पालोजगद्गुरुः ३० कुबेरःकिन्नरादीनांयक्षाणांजीवनाशयः त्वदाज्ञांसंगतःसर्वलोकपेषुनमान्यभूः ३१ ईशानः
सर्वरुद्राणामीश्वरांतकरःप्रभुः जातोलोकेशवंद्योसौसर्वदेवाधिपालकः ३२ नमस्तुभ्यंभगवतेजगदीशायकुर्महे
यस्यांशभागाःसर्वेहिजातादेवाःसहस्रशः ३३ नारायणउवाच एवंस्तुतोविश्वसृजाभगवानादिपूरुषः लीलाव-
लोकमात्रेणाप्यनुग्रहमवासृजत् ३४ तत्रैवाभ्यागतंदैत्यंहिरण्याक्षंमहासुरं रुंधानमध्वनोभीमंगदयाताडयद्धरिः
३५ तद्रक्तपंकदिग्धांगोभगवानादिपूरुषः उद्धृत्यधरणींदेवोदंष्ट्रयालीलयाप्लुतां ३६ निवेश्यलोकनाथेशोजगाम
स्थानमात्मनः एतद्भगवतश्चित्रंधरण्युद्धरणंपरं ३७ शृणुयाद्यःपुमान्यश्चपठेच्चरितमुत्तमं सर्वपापविनिर्मुक्तोवै-
ष्णवींगतिमाप्नुयात् ३८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ ७ ७ ७

३५ ३६ ३७ ३८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २ ७ ७ ७

त्रयोविंशतिपद्यैस्तुमनोःस्वायंभुवस्यतु वंशस्यवर्णनंसम्यग्यथावदनुवर्ण्यते १ धरोद्धारानंतरंजातंकृत्यमाह महींदेवइति देवोवराहः स्वमा-

नारायणउवाच महींदेवःप्रतिष्ठाप्ययथास्थानेचनारद वैकुंठलोकमगमद्ब्रह्मोवाचस्वमात्मजं १ स्वायंभुवमहाबाहो
पुत्रतेजस्विनांवर स्थानेमहीमयेतिष्ठप्रजाःसृजयथोचितं २ देशकालविभागेनयज्ञेशंपुरुषंजय उच्चावचपदार्थै-
श्चयज्ञसाधनकैर्विभो ३ धर्ममाचरशास्त्रोक्तंवर्णाश्रमनिबंधनं एतेनक्रमयोगेनप्रजावृद्धिर्भविष्यति ४ पुत्रानु-
त्पाद्यगुणतःकीर्त्याकांत्यात्मरूपिणः विद्याविनयसंपन्नान्सदाचारवतांवरान् ५ कन्याश्चदत्त्वागुणवद्यशोवद्भ्यःसमा-
हितः मनःसम्यक्समाधायप्रधानपुरुषेपरे ६ भक्तिसाधनयोगेनभगवत्परिचर्यया गतिमिष्टांसदावंद्यांयोगिनां
गमितांभवान् ७ इत्याश्वास्यमनुंपुत्रंपद्मयोनिःप्रजापतिः प्रजासर्गेनियम्यासुंस्वधामप्रत्यपद्यत ८ प्रजाःसृज
तपुत्रेतिपितुराज्ञांसमादधत् स्वायंभुवःप्रजासर्गमकरोत्पृथिवीपतिः ९ प्रियव्रतोत्तानपदौमनुपुत्रौमहौजसौ
कन्यास्तिस्त्रःप्रसूताश्चतासांनामानिमेशृणु १० आकूतिःप्रथमाकन्याद्वितीयादेवहूतिका तृतीयाचप्रसूतिर्हिवि
ख्यातालोकपावनी ११ आकूतिंरुचयेप्रादात्कर्दमायचमध्यमां दक्षायादात्प्रसूतिंचयासांलोकइमाःप्रजाः १२ रु
चेःप्रजज्ञेभगवान्यज्ञोनामादिपूरुषः आकूत्यांदेवहूत्यांचकपिलोसौचकर्दमात् १३ सांख्याचार्यःसर्वलोकेवि
ख्यातःकपिलोविभुः दक्षात्प्रसूत्यांकन्याश्चबहुशोजज्ञिरेप्रजाः १४ यासांसंतानसंभूतादेवतिर्यङ्नरादः-
यः प्रसूतालोकविख्याताःसर्वेसर्गप्रवर्तकाः १५ यज्ञश्चभगवान्स्वायंभुवमन्वंतरेविभुः मनुंररक्षरक्षोभ्योया
मैर्देवगणैर्वृतः १६

ःप्रजंस्वायंभुवमनुं १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ आकूत्यामितिपूर्वेणान्वयः १३ १४ १५ य
ज्ञश्चेति रुचेःपुत्रोयज्ञोनामपुरुषःकस्मिंश्चित्समयेरक्षोभिरुपद्रुतंस्वायंभुवंमनुंयामैस्तन्नामकैर्देवगणैर्वृतः संस्तेभ्योरक्षोभ्योमनुंररक्षेतिक-

थापुराणांतरेप्रसिद्धा १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके ऽष्टमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ३ अष्टाविंशति
भिःश्लोकैः प्रियव्रतकथानकं यत्रद्वीपोद्भवः प्रोक्तस्तदेतत्सम्यगीर्यते १ मनुकन्यावंशकथनोत्तरं मनोःपुत्राणांवंशमाह मनोः स्वायंभुवस्ये-

कपिलोपिमहायोगीभगवान्स्वाश्रमेस्थितः देवहूत्यैपरंज्ञानंसर्वविद्यानिवर्त्तकं १७ सविशेषंध्यानयोगमध्या
त्मज्ञाननिश्चयं कापिलंशास्त्रमाख्यातंसर्वाज्ञानविनाशनं १८ उपदिश्यमहायोगीसययौपुलहाश्रमं अद्यापि
वर्ततेदेवोसांख्याचार्योमहाशयः १९ यन्नामस्मरणेनापिसांख्ययोगश्चसिध्यति तंवंदेकपिलंयोगाचार्यंस
र्ववरप्रदं २० एवमुक्तंमनोःकन्यावंशवर्णनमुत्तमं पठतांशृण्वतांचापिसर्वपापविनाशनं २१ अतःपरंप्रवक्ष्यामि
मनुपुत्रान्वयंशुभं यदाकर्णनमात्रेणपरंपदमवाप्नुयात् २२ द्वीपवर्षसमुद्रादिव्यवस्थायत्सुतैःकृता व्यवहार-
प्रसिद्ध्यर्थंसर्वभूतसुखाप्तये २३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेभुवनकोशेतृतीयोऽध्यायः ३
नारायणउवाच मनोःस्वायंभुवस्यासीज्ज्येष्ठःपुत्रः प्रियव्रतः पितुःसेवापरोनित्यंसत्यधर्मपरायणः १ प्रजापते
र्दुहितरंसुरूपांविश्वकर्मणः बर्हिष्मतींचोपयेमेसमानांशीलकर्मभिः २ तस्यांपुत्रान्दशगुणैरन्वितान्भाविता
त्मनः जनयामासकन्यांचोर्जस्वतींचयवीयसीं ३ आग्नीध्रश्चेध्मजिव्हश्चयज्ञबाहुस्तृतीयकः महावीरश्च-
तुर्थस्तुपंचमोरुक्मशुक्रकः ४ धृतपृष्ठश्चसवनोमेधातिथिरथाष्टमः वीतिहोत्रःकविश्चेतिदशैतेवन्हिनाम-
काः ५ एतेषांदशपुत्राणांत्रयोप्यासन्विरागिणः कविश्चसवनश्चैवमहावीरइतित्रयः ६ आत्मविद्यापरि-
ष्णाताःसर्वेतेत्यूर्ध्वरेतसः आश्रमेपरहंसाख्येनिःस्पृहात्यभवन्मुदा ७

ति १ विश्वकर्मणःप्रजापतेरित्यन्वयः २ दशपुत्रा-
न्गुणैरन्वितान् यवीयसींदशपुत्रेभ्यःकनिष्ठामूर्जस्वतींनाम ३ रुक्मशुक्रोहिरण्यरेतोनामकः ४ वन्हेर्नामानियेषांनत्वेतएववन्हयइतिभ्रमितव्यं
५ ६ आत्मविद्येति तेभ्या-

त्मविद्यायामर्भकभावादारभ्यकृतपरिचयाः पारमहंस्यमेवाश्रममभजन् ७ ८ ९ दशकोटिभिरेकमर्बुदमेतादृशानिवर्षाणामेकाद-
शार्बुदानिजगतींबुभुजेइत्यन्वयः विभागेप्रथमेइति यदैकस्मिन्भागेतपत्तदाद्वितीयभागेऽर्थादंधकारआसीदित्यर्थः १० ११ योगब-
लेनतपोबलेन १२ जगत्प्रकाशयन्सप्तकृत्वः प्रदक्षिणांचकार एवंकुर्वाणंप्रियव्रतमागत्यचतुराननस्तवाधिकारोयंनास्तीतिनिवारयां

अपरस्यांचजायायांत्रयःपुत्राश्चजज्ञिरे उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चेतिविश्रुताः ८ मन्वंतराधिपतयएतेपुत्रामहौ
जसः प्रियव्रतःसराजेंद्रोबुभुजेजगतीमिमां ९ एकादशार्बुदाब्दानामव्याहतबलेंद्रियः यदासूर्यःपृथिव्याश्च
विभागेप्रथमेतपत् १० भागेद्वितीयेतत्रासीदंधकारादयःकिल एवंव्यतिकरं राजाविलोक्यमनसाचिरं ११ प्र
शास्तिमयिभूम्यांचतमःप्रादुर्भवेत्कथं एवंनिवारयिष्यामिभूयोयोगबलेनच १२ एवंव्यवसितोराजापुत्रःस्वायंभु
वस्यसः रथेनादित्यवर्णेनसप्तकृत्वःप्रकाशयन् १३ तस्यापिगच्छतोराज्ञोभूमौयद्रथनेमयः पतितास्तेसमुद्रा
ख्यांभेजिरेलोकहेतवे १४ जाताःप्रदेशास्तेसप्तद्वीपाभूमौविभागशः रथनेमिसमुत्थास्तेपरिखाःसप्तसिंधवः १५
यतआसंस्ततःसप्तभुवोद्वीपाहितेस्मृताः जंबुद्वीपःप्लक्षद्वीपः शाल्मलीद्वीपसंज्ञकः १६ कुशद्वीपःक्रौंचदीपः शाक
द्वीपश्चपुष्करः तेषांचपरिमाणंतुद्विगुणंचोत्तरोत्तरं १७

मासेतिपुराणांतरेप्रसिद्धं १३ रथनेमयःसप्तकृत्वःप्रदक्षिणा
समयेयस्मिन्भूप्रदेशेरथनेमयः पतितास्तत्रसप्तमहागताजातास्तेसप्तसमुद्राइत्युच्यंते १४ प्रदेशाइति द्वयोर्द्वयोः समुद्रयोर्मध्येभूप्रदे
शास्तेषट्संख्यामध्यस्थभूप्रदेशश्चसप्तमइतिसप्तद्वीपाइत्यर्थः नदेवविशदयति रथनेमीति १५ यतः सप्तसिंधवआसंस्ततोद्व
योः समुद्रयोर्मध्येयाःषट्भुवोमध्यस्थानैकाभूस्तेसप्तद्वीपाः स्मृताइत्यर्थः १६ द्विगुणंचोत्तरोत्तरं पूर्वस्ययद्विस्तारमानंउत्तरस्त
द्विगुणेनमानेनेत्येवंसिंधुभ्योबहिः समंततः सप्तद्वीपाःपूर्वोक्तभागक्रमेणसंतीत्यर्थः १७ छ छ छ छ

१८ १९ २० द्वीपेक्षुरसेत्यार्षप्रयोगः प्रैयव्रतः प्रियव्रतस्यापत्यमित्यर्थः इध्मादिजिह्वकः इध्मजिह्वः २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ अथाधिकैश्चत्रिंशद्भिः पद्यैरथसविस्तरं भूमंडलस्यविस्तारोयथावदनुवर्ण्यते १ अधुनाभुवनकोशविस्तारमाह देवर्षेइति अत्रापिनारदस्यभुवनकोशविस्तारविषयकः प्रश्नोऽनुमे

समंततश्चोपक्लृप्तं बहिर्भागक्रमेणच क्षारोदेक्षुरसोदौचसुरोदश्चघृतोदकः १८ क्षीरोदोदधिमंडोदः शुद्धोदश्चेतिते स्मृताः सप्तैतेप्रतिविख्याताः पृथिव्यांसिंधवस्तदा १९ प्रथमोजंबुद्वीपाख्योयःक्षारोदेनवेष्टितः तत्पतिर्विदधेराजा पुत्रमाग्नीध्रसंज्ञकं २० प्लक्षद्वीपेद्वितीयेस्मिन्द्वीपेक्षुरससंप्लुते जातस्तदधिपःप्रैयव्रतइध्मादिजिह्वकः २१ शाल्मलीद्वीपएतस्मिन्सुरोदधिपरिप्लुते यज्ञबाहुंतदधिपंकरोतिस्मप्रियव्रतः २२ कुशद्वीपेतिरम्येच घृतोदेनोपवेष्टिते हिरण्यरेताराजाभूत्प्रियव्रततनूजनिः २३ क्रौंचद्वीपेपंचमेतुक्षीरोदपरिसंप्लुते प्रैयव्रतोघृतपृष्ठःपतिरासीन्महाबलः २४ शाकद्वीपेचारुतरेदधिमंडोदसंकुले मेधातिथिरभूद्राजाप्रियव्रतसुतोवरः २५ पुष्करद्वीपकेशुद्धोदकसिंधुसमाकुले वीतिहोत्रोबभूवासौराजाजनकसंमतः २६ कन्यामूर्जस्वतीनाम्नींददावुशनसेविभुः आसीत्तस्यांदेवयानीकन्याकाव्यस्यविश्रुता २७ एवंविभज्यपुत्रेभ्यः सप्तद्वीपान्प्रियव्रतः विवेकवशगोभूत्वायोगमार्गाश्रितोभवत् २८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेभुवनकोशोनामचतुर्थोध्यायः ४ श्रीनारायणउवाच देवर्षेशृणुविस्तारंद्वीपवर्षविभेदतः भूमंडलस्यसर्वस्ययथादेवप्रकल्पितं १ समासात्संप्रवक्ष्यामि नालंविस्तरतः क्वचित् जंबुद्वीपः प्रथमतः प्रमाणेलक्षयोजनः २

पः अन्यथाऽपृष्टविषयकोत्तरप्रदानस्यासंगत्यापत्तेः द्वीपवर्षविभेदतः द्वीपानिपूर्वोक्तानिवर्षाणिजंबुद्वीपनवखंडानितेषांविभेदेनेत्यर्थः देवेनपरमेश्वरेणकल्पितं १ जंबुद्वीपइति लक्ष-

योजनोविस्तीर्णः जंबूस्त्रीजंबुजांबवमितिकोशाज्जंबूशब्दोन्हस्वांतोपि कमलस्यकर्णिकावदस्तीत्यर्थः पूर्वापरायतंसूत्रमपिलक्षयोजनंदक्षिणोत्तरा यतमपिसूत्रंलक्षयोजनं २ नववर्षाणीति तदयसन्निवेशप्रकारः पूर्वापरायतदक्षिणोत्तरायतनमध्यसूत्रद्वयपातोन्तरंसमंवर्तुलं कृत्वापूर्वापररेखायां उत्तरभागेपूर्वापरायतंसमांशरेखांत्रयंदद्यात् एवंदक्षिणभागेपिसमांशरेखात्रयंदद्यात् तथादक्षिणोत्तररेखायाउत्तरभागेसमांशभागेनैकांरेखांदक्षिण भागेपिसमांशेनैकांरेखांदद्यात् पूर्वापरायतंमध्यंसूत्रंदक्षिणोत्तरायतंमध्यंसूत्रंचमार्जयेदेवंकृतेनवकोष्ठानिसंपद्यंते तानिनववर्षाणि याश्चाष्टौरेखाः पूर्वा

विशालोवर्तुलाकारोयथाब्जस्यचकर्णिका नववर्षाणियस्मिंश्चनवसाहस्रयोजनैः ३ आयामैःपरिसंख्यानि गिरिभिःपरितश्रितैः अष्टभिर्दीर्घरूपैश्चसुविभक्तानिसर्वतः ४ धनुर्वत्संस्थितेज्ञेये द्वेवर्षेदक्षिणोत्तरे दीर्घा- णितत्रचत्वारिचतुरस्त्रमिलावृतं ५ इलावृतंमध्यवर्षंयन्नाभ्यांसुप्रतिष्ठितः सौवर्णोगिरिराजोयंलक्षयोजन मुच्छ्रितः ६ कर्णिकारूपएवायंभूगोलकमलस्यच मूर्ध्निद्वात्रिंशत्सहस्रयोजनैर्विततस्त्वयं ७ मूलेषो डशसाहस्रस्तावतांतर्गतःक्षितौ इलावृतस्योत्तरतोनीलश्वेतश्चशृंगवान् ८

पिरायताः षट्दक्षिणोत्तरायतेच द्वेरेखेताअष्टौमर्यादापर्वताः तानिवर्षाणिआयामैर्विस्तारैर्नवसहस्रयोजनैः परिसंख्यानिज्ञेयानीत्यर्थः एकैकवर्षस्यनवसहस्रयोज नोविस्तारइत्यर्थः एतच्चभद्राश्वकेतुमालव्यतिरेकेणद्रष्टव्यं तयोश्चतुस्त्रिंशद्योजनसहस्रायामत्वात् मध्यस्थगिरीनाह गिरिभिरिति दीर्घरूपैः समुद्रपर्यंतंगामिभिरष्टमर्यादापर्वतैस्तानिवर्षाणिप्रविभक्तानीत्यर्थः ३ ४ जंबुद्वीपस्यसंनिवेशंस्त्वयमेवाह धनुर्वत्संस्थितेइ- तिदक्षिणोत्तरे अंतिमेद्वेवर्षे चाचाश्चिचतुरस्त्रेलावृतधनुराकारवर्षद्वयमध्यस्थानीत्यर्थः चतुरस्त्रमिति यदिलावृतंतच्चतुरस्त्रंभवतीत्यर्थः ५ इलावृतवर्षमध्येमेरुसंस्थामाह इलावृतमिति नाभ्यांमध्ये ६ भूगोलरूपकमलस्यायंकर्णिकास्थानोमेरुरित्यर्थः मूर्ध्निमस्तकेविततोविस्तीर्णः ७ मूलेऽधोभागेषोडशसहस्रःषोडशसहस्रयोजनपरिमितविस्तृतिरित्यर्थः तावताषोडशसहस्रयोजनमानेनचतुरशीतियोजन सहस्रमानेन

बहिर्दृश्यतेएवंलक्षयोजनोन्नाहः मर्यादापर्वतनामान्याह इलावृतस्येति उत्तरतः उत्तरस्यांदिशि ८ मर्यादावधयः त्रिषुवक्ष्यमाणवर्षेषुप्रो-
क्ताइत्यर्थः तेषांत्रयाणांनामान्याह रम्यकेति ९ प्रागायताः पूर्वतोदीर्घाः उभयतो मूलेग्रभागेच क्षारोदएवावधिर्येषांतेतथोक्ताः १० द्विसह
स्रपृथुनराः द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णाः एकैकशः एकस्मादेकस्मात्पूर्वात्पूर्वाद्युत्तरस्यांदिशिदशांशादीषदधिकोयोंशस्तेनदैर्घ्येएवन्हसं-
तिनतूच्चत्वेपृथुत्वेवा तदुक्तंविष्णुपुराणे लक्षप्रमाणोद्वौमध्येदशहीनास्तथापरेइति एतदपिस्थूलदृष्ट्यैवोक्तं तयोरपियथावन्मध्यत्वाप्ता
वेनलक्षप्रमाणत्वाभावात् ११ दक्षिणतोदक्षिणस्यांदिशि १२ प्राग्विस्तीर्णाःप्रागायताः अयुतोत्सेधभाजः अयुतयोजनउत्सेधउच्छ्रायोयेषां

त्रयोवैगिरयःप्रोक्तामर्यादावधयस्त्रिषु रम्यकाख्येतथावर्षेद्वितीयेचहिरण्मये ९ कुरुवर्षेतृतीयेतुमर्यादांव्यंजयंति
ते प्रागायताउभयतः क्षारोदावधयस्तथा १० द्विसहस्रपृथुनरास्तथाएकैकशः क्रमात् पूर्वात्पूर्वाच्चोत्तरस्यांदशांशा
दधिकांशतः ११ दैर्घ्यएवन्हसंतीमेनानानदनदीयुताः इलावृताद्दक्षिणतोनिषधोहेमकूटकः १२ हिमालयश्चेतित्र
यः प्राग्विस्तीर्णाःसुशोभनाः अयुतोत्सेधभाजस्तेयोजनैःपरिकीर्तिताः १३ हरिवर्षंकिंपुरुषंभारतंचयथातथं
विभागात्कथयंत्येतेमर्यादागिरयस्त्रयः १४ इलावृतात्पश्चिमतोमाल्यवान्नामपर्वतः पूर्वेणचततः श्रीमान्गंध
मादनपर्वतः १५ आनीलनिषधंत्वेतौचायतौद्विसहस्रतः योजनैःपृथुतांयातौमर्यादाकारकौगिरी १६ अयंचोत्सेधो

नीलादिपर्वतानामपिबोध्यः नीलादिपृथुत्वंचैषामपिद्रष्टव्यं १३ हरिवर्षादीनांत्रयाणामेतेमर्यादागिरयइत्याह हरिवर्षमिति एतेत्रयोगिरयोव-
र्षत्रयस्यमर्यादांकथयंतिबोधयंतीत्यर्थः १४ पश्चिमतः पश्चिमभागेमाल्यवान्पर्वतः पूर्वेणपूर्वभागेगंधमादनः १५ अनयोर्दैर्घ्यंमर्यादा-
माह आनीलनिषधंत्वेताविति उभावपिनीलनिषधपर्यंतंदीर्घावित्यर्थः अनयोर्विस्तारमाह द्विसहस्रतः द्विसहस्रयोजनैः पृथुतांवि-
स्तारतांप्राप्तावित्यर्थः तावेवकेतुमालभद्राश्ववर्षयोर्मर्यादाकारकौ १६ ७ ७ ७ ७ ७

नन्वेवंसतिपूर्वापरेरेखायांमिलावृतवेष्टितोमेरुर्मध्येततःपूर्वापरतोगिरिद्वयंवर्षद्वयंचनातःपरमस्ति दक्षिणोत्तरतोरेखायांतुतथैवेलावृतवेष्टितोम- ध्येमेरुरुभयतस्त्रीणित्रीणिवर्षाणिगिरयश्चपूर्वोक्तपरिमाणाःसंतितत्कथंसर्वतोलक्षप्रमाणत्वंजंबुद्वीपस्येतिचेदत्रोच्यते मेरोःषोडशसहस्रा णिसवतः स्थितत्वादिलावृतस्याष्टादश अन्येषांवर्षाणांचतुःपंचाशद्गिरीणांषण्णांद्वादशेत्येवंदक्षिणोत्तररेखायांतावल्लक्षंपूर्वापररेखायाम पिसुमेरोरिलावृतस्यचतुस्त्रिंशद्गिर्योश्चत्वारिशेषाणिद्विषष्टिसहस्राणिपूर्वापरवर्षयोर्दैर्घ्यद्रष्टव्यानि ततोनपूर्वापरविरोधइतिश्रीधरस्वा- मिनः मेरोरवष्टंभगिरीनाह मंदरश्चेति १७ मेरुपादकामेरोःपादाइत्यर्थः योजनायुतेति अयुतयोजनप्रमाणौविस्तारोन्नाहौयेषांविस्तीर्णम्

केतुमालाख्यभद्राश्ववर्षयोःप्रथितौन्नतौ मंदरश्चतथामेरुर्मंदरश्चसुपार्श्वकः १७ कुमुदश्चेतिविख्यातागिरयोमे- रुपादकाः योजनायुतविस्तारोन्नाहामेरोश्चतुर्दिशं १८ अवष्टंभकरास्तेतुसर्वतोभिविराजिताः एतेषुगिरिषुप्रासाः पादपाश्चूतजंबुनी १९ कदंबन्यग्रोधइतिचत्वारःपर्वतस्थिताः केतवोगिरिराजेषुएकादशशतोच्छ्रयाः २० तावद्विट पविस्ताराःशताख्यपरिणाहिनः चत्वारश्चह्रदास्तेषुपयोमध्विक्षुसज्जलाः २१ यदुपस्पर्शिनोदेवायोगैश्वर्याणिविं दते देवोद्यानानिचत्वारिभवंतिललनासुखाः २२ नंदनंचैत्ररथकंवैभ्राजंसर्वभद्रकं येषुस्थित्वामरगणाललनायूथसं युताः २३

श्चमेरोरवष्टंभत्वादेतेवष्टंभकाइत्युच्यंतेइत्यर्थः १८ पूर्वपश्चिमौगिरीदक्षिणोत्तरविस्तारौदक्षिणोत्तरौचपूर्वापरविस्तारौद्र- ष्टव्यौ सर्वतोदशयोजनसहस्रांगीकारेतिलावृतलोपात्पूर्वेणेलावृतमुपप्लावयंतीत्यादिविरोधःस्यात् १९ गिरिराजेषुचतुर्ष्वेतेपादपाःकेतवोध्वजरूपाइत्यर्थः एकादशशतोच्छ्रयाःएकादशशतयोजनोन्नताः २० तावत्प्रमाणाविटपविस्तारायेषांशताख्यपरिणाहिनः शतयोजनपरिणाहोविस्तारोयेषां इदमुत्तरत्रान्वे- ति तेष्वेवपर्वतेषुह्रदचतुष्टयमाह पयोमध्विति पयोह्रदोमधुह्रदइक्षुरसह्रदः सज्जलःमधुरजलह्रदइत्यर्थः २१ यदुपस्पर्शिनोयत्सेविनः तेष्वेवपर्वतेषुदेवोद्यानान्याह देवोद्यानानीति ललनासुखाः पुंस्त्वमार्षं स्त्रीसुखकारीणीत्यर्थः २२ २३ ७ ७ ७

२४ २५ २६ सुरसेनशोभनरसेनारुणोदसमानवर्णेनारुणोदानामनदीप्रादुर्भूतेत्यर्थः २७ तत्रत्याः सर्वेदेवाः सललनास्तत्पर्वतस्थितांश्री भगवतीमरुणाभिधांसर्वभावेनसर्वदोपासयंतीत्याह अरुणाख्येति २८ कल्मषघ्नीचासावभयप्रदाचेतिकर्मधारयः २९ यैर्नामभिः पूजयंति तानिनामानिप्राह आद्याब्रह्मरूपिणी मायातद्विशिष्टा ईश्वरंमालतेशोभयतितच्छीला ३० एतस्याःपूजाप्रभावेणजांबूनदंसुवर्णसुदावहन्निर्गत

उपदेवगणैर्गीतमहिमानोमहाशयाः विहरंतिस्वतंत्रास्तेयथाकामंयथासुखं २४ मंदरोत्संगसंस्थस्यदेवचूतस्यमस्तका त् एकादशशतोच्छ्रायात्फलान्यमृतभांजिच २५ गिरिकूटप्रमाणानिसुस्वादूनिमृदूनिच तेषांविशीर्यमाणानांफ- लानांसुरसेनच २६ अरुणोदसवर्णेनअरुणोदाप्रवर्तते नदीरम्यजलादेवदैत्यराजप्रपूजिता २७ अरुणाख्यामहारा जवर्ततेपापहारिणी पूजयंतिचतांदेवींसर्वकामफलप्रदां २८ नानोपहारबलिभिः कल्मषघ्नीमभयप्रदां तस्याःकृ- पावलोकेनक्षेमारोग्यंव्रजंतिते २९ आद्यामायातुलानंतापुष्टिरीश्वरमालिनी दुष्टनाशकरीकांतिदायिनीतिस्मृताभु- वि ३० अस्याःपूजाप्रभावेणजांबूनदसुदावहत् इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेभुवनलोकवर्णनंनामपं चमोऽध्यायः ५ श्रीनारायणउवाच अरुणोदानदीयातुमयाप्रोक्ताचनारद मंदरान्निपतंतीसापूर्वेणेलावृतंप्लवेत् १ यज्जोषणाद्भवान्याश्चानुचरीणांस्त्रियामपि यक्षगंधर्वपत्नीनांदेहगंधवहोनिलः २ वासयत्यभितोभूमिंदशयो जनसंख्यया एवंजंबूफलानांचतुंगदेशनिपातनात् ३ विशीर्यतामनस्थीनांकुंजरांगप्रमाणिनां रसेनचनदीजंबूनाम्नी मेर्वाख्यमंदरात् ४

मित्यर्थः इतिश्रीदेवीभा॰ति॰ अष्टमस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ द्वात्रिंशद्भिर्महापद्यैरितरद्रुमवर्णनं देवीनांवर्णनं- सर्वजनोपास्तिश्चवर्ण्यते १ अरुणोदाअरुणोयआम्रफलरसः सएवोदकंयस्याःसाअरुणोदापूर्वेणे लावृतमिलावृतस्यपूर्वभागेप्लवेत्गच्छेदित्यर्थः १ तस्मिन्निलावृतपूर्वभागेपरमेश्वरेणक्रीडंत्याभवान्याअनुचरीणां यज्जोषणाद्यस्यरसस्यसेवनादित्यर्थः २ एवमेवजंबूवृक्षस्यफलानिपतंतीत्याहएवं जंबूफलेति ३ अनस्थीनामि

तिसूक्ष्मबीजानां मेर्वाख्यमंदरान्मेरुमंदरपर्वतादित्यर्थः ४ इलावृतस्य दक्षिणभागेगतेत्यर्थः तत्रत्याःसर्वेऽमरास्तत्रस्थितांजंबूफलादनंभक्षणंकर्त्रीं
तच्छीलांजंब्वादिनीनाम्नींदेवींभगवतीमुपासतेइत्याह देवीजंबूफलेति ५ ६ ७ नाकिमान्यानाकिनोदेवास्तेषांमान्यापूजा ८ रोधसोरुभयतटयोः९

पतंतीभूमिभागेचदक्षिणेलावृतंगता देवीजंबूफलास्वादतुष्टाजंब्वादिनीस्मृता ५ तत्रत्यानांचलोकानांदेवनागर्षिरक्षसां
पूजनीयपदामान्यासर्वभूतदयाकरी ६ पावनीपापिनांरोगनाशनीस्मरतामपि कीर्तिताविघ्नसंहर्त्रीमाननीयादिवौक
सां ७ कोकिलाक्षीकामकलाकरुणाकामपूजिता कठोरविग्रहाधन्यानाकिमान्यागभस्तिनी ८ एभिर्नामपदैःकामं
जपनीयासदानृणां जंबूनदीरोधसोर्यामृत्तिकानीरवर्तिनी ९ जंबूरसेनानुविद्धामानावाय्वर्कयोगतः विद्याध-
रामरस्त्रीणांभूषणंविविधंमहत् १० जांबूनदसुवर्णंचप्रोक्तंदेवविनिर्मितं यत्सुवर्णंचविबुधायोषिद्भिःकामुकाःस
दा ११ मुकुटंकेटिसूत्रंचकेयूरादीन्प्रकुर्वते महाकदंबःसंप्रोक्तःसुपार्श्वेगिरिसंस्थितः १२ तस्यकोटरदेशेभ्यःपं-
चधाराश्चयाःस्मृताः सुपार्श्वगिरिमूर्ध्नीहपतंत्येताभुवंगताः १३ मधुधारापंचतास्तुपश्चिमेलावृतंप्लुताः याश्चोप
भुज्यमानानांदेवानांसुरवगंधभृत् १४ वायुःसमंततोगच्छन्शतयोजनवासनः धारेश्वरीमहादेवीभक्तानांकार्यका
रिणी १५ देवपूज्यामहोत्साहाकालरूपामहानना वसतेकर्मफलदाकांतारग्रहणेश्वरी १६ करालदेहाकालांगीका
मकोटिप्रवर्तिनी इत्येतैर्नामभिःपूज्यादेवीसर्वसुरेश्वरी १७ एवंकुमुदरूढोयोनाम्नाशतबलोवटः तत्स्कंधेभ्योधो
मुखाश्चनदाःकुमुदमूर्धतः १८ पयोदधिमधुघृतगुडान्नाद्यंबरादिभिः शय्यासनाद्याभरणैःसर्वकामदुघाश्चते १९

वाय्वर्कयोगतोवाय्वर्कयोगजन्यपरिपाकेनसुवर्णभूताविविधंभूषणंसृजतीत्यर्थः १० ११ १२ १३ पश्चिमेलावृतं छांदसःप्रयोगः इलावृतस्यप-
श्चिमदेशेगताइत्यर्थः १४ १५ १६ १७ कुमुदरूढः कुमुदपर्वतस्थः तत्स्कंधेभ्यःपंचनदाःकुमुदपर्वतमूर्धनिपतंतीत्यर्थः १८ आभरणैर्युक्ताः

पंचनदाइत्यर्थः १९ इलावृतस्योत्तरभागेतेगच्छंतीत्यर्थः तत्रत्यामेरुपास्यामीनाक्षीभगवतीतत्रवर्ततइत्याह मीनाक्षीति २० २१ २२ २३ २४
२५ जरामययोर्मृनिर्भरणं मुखोपप्लवोसुखरोगः २६ २७ २८ मूल विभागकेमूलदेशे केसरीभूयकमल केसरसदृशाः अल्पपरिमाणाविंश-

उत्तरेणेलावृतंते प्लावयंतिसमंततः मीनाक्षीतत्तलद्देवीदेवासुरनिषेविता २० नीलांबरारौद्रमुखीनीलालकयुताचसा
नाकिनांदेवसंघानांफलदावरदाचसा २१ अतिमान्यातिपूज्याचमत्तमातंगगामिनी मदनोन्मादिनीमानप्रियामानप्रियां
तरा २२ मारवेगधरामारपूजितामारमादिनी मयूरवरशोभाढ्याशिखिवाहनगर्भभूः २३ एभिर्नामपदैर्वेद्यादेवीसा
मीनलोचना जपतांस्मरतांमानदात्रीचेश्वरसंगिनी २४ तेषांनदानांपानीयपानानुगततेजसां प्रजानांनकदाचित्स्याद्व-
लीपलितलक्षणं २५ क्लमस्वेदादिदौर्गंध्यंजरामयमृतिर्भ्रमाः शीतोष्णवातवैवर्ण्यंसुखोपप्लवसंचयाः २६ नापद
श्चैवजायंतेयावज्जीवंसुखंभवेत् नैरंतर्येणतत्स्याद्धिसुखंनिरतिशायकं २७ ततऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिसंनिवेशंचतद्गिरेः
सुवर्णमयनाम्नोवैसुमेरोःपर्वताःपृथक् २८ गिरयोविंशतिपराःकर्णिकायाइवेहते केसरीभूयसर्वेपिमेरोर्मूलविभाग
के २९ परितश्चोपक्लृप्तास्तेतेषांनामानिशृण्वतः कुरंगःकुरगश्चैवकुसुंभोथोविकंकतः ३० त्रिकूटःशिशिरश्चैव
पतंगोरुचकस्तथा निषधश्चशितीवासःकपिलःशंखएवच ३१ वैडूर्यश्चारुधिश्चैवहंसोऋषभएवच नागःका
लंजरश्चैवनारदश्चेतिविंशतिः ३२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ श्रीनारायणउ
वाच गिरीमेरुंचपूर्वेणद्वौचाष्टादशयोजनैः सहस्रैरायतौचोदक्द्विसहस्रंपृथूच्चकौ १ निर्गिरयः २९ ३० ३१
३२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६ सप्ताधिकैश्चत्रिंशद्भिर्महापद्यैरतःपरं मूलादूर्ध्वमहामेरोर्वर्णनंसम्यगुच्यते।
मेरुंपूर्वेणमेरोःपूर्वभागेद्वौगिरी अष्टादशयोजनैःसहस्रैः सहस्रात्मकैरष्टादशसहस्रयोजनमित्यर्थः उदक् उदगायतौतावेवद्विसहस्रंपृ-

थूच्चकौपृथुतुंगौभवनइत्यर्थः चतुर्दिक्षमेरुमूलाद्योजनसहस्त्रंत्यक्त्वावन्हेः परिधयइवजठरदेवकूटादयस्तिष्ठंति अनोष्टादशयोजनसहस्त्रंप रिमाणमंत्रोक्तं वैष्णवादिपुराणेषुपरिमाणादियत्पुनरन्यथावर्णितंतत्तुकल्पभेदाद्यपेक्षया १ २ ३ प्रागायतौपूर्वदिशिदीर्घौ ४ ५ पंक- जजन्मनश्चतुराननस्य ६ ७ तांपुरीमनुलक्षीकृत्याष्टानांलोकानामीशिषामष्टलोके श्वराणांपराभिन्नाःपुर्यः यथादिशंप्राच्यादिदिक्षु ८

जठरोदेवकूटश्चतावेतौगिरिवर्यकौ मेरोःपश्चिमतोऽद्रीद्वौपवमानस्तथापरः २ परियात्रश्चतौतावद्दिरव्यातौ तुंगविस्तरौ मेरोर्दक्षिणतःरव्यातौकैलासकरवीरकौ ३ प्रागायतौपूर्ववत्तौमहापर्वतराजकौ एवंचोत्तरतोमेरो- स्त्रिशृंगमकरोगिरी ४ एतैश्चाद्रिवरैरष्टसंख्ये परिवृतोगिरिः सुमेरुःकांचनगिरिःपरिश्राजन्नविर्यथा ५ मेरो र्मूर्द्धनिधातुर्हिपुरीपंकजजन्मनः मध्यतश्चोपकॢप्तेयंदशसाहस्त्रयोजनैः ६ समानचतुरस्त्रांचशातकौंभमयींपुरीं वर्णयंतिमहात्मानःपरावरविदोबुधाः ७ तांपुरीमनुलोकानामष्टानामीशिषांपराः पुर्यःप्ररव्यातसौवर्णरूपास्ता श्चयथादिशं ८ यथारूपंसार्धनेत्रसहस्त्रप्रमिताःकृताः मेरौनवपुराणिस्युर्मनोवत्यमरावती ९ तेजोवतीसंय मनीतथाकृष्णांगनापरा श्रद्धावतीगंधवतीतथाचान्यामहोदया १० यशोवतीचब्रह्मेंद्रवन्ह्यादीनांयथाक्रमं तत्रैवय ज्ञलिंगस्यविष्णोर्भगवतोविभोः ११ वामपादांगुष्ठनरवनिर्भिन्नस्यचनारद अंडोर्ध्वभागरंध्रस्यमध्यात्संविशतीदिवः १२ मूर्धन्यवततारेयंगंगासंविशतीविभो लोकानामखिलानांचपापहारिजलाकुला १३ यथारूपंयस्यदिक्पालस्ययथा- शरीरवर्णस्तत्समानवर्णाः सार्धनेत्रसहस्त्रप्रमिताः सार्धद्विसहस्त्रप्रमाणेनपरिच्छिन्नाः तासांनामान्याह मेरौनवपुराणीति अष्टदिक्पालानाम ष्टौब्रह्मणश्चैकमितिनवेत्यर्थः ९ १० गंगासन्निवेशमाह तत्रैवेति मेरोर्मूर्द्धनीत्यर्थः यज्ञलिंगस्यबलेर्यज्ञेलिंगंत्रिविक्रममूर्तिर्यस्य ११ विष्णोर्वामपा- दांगुष्ठनखेननिर्भिन्नोयोंडकटाहस्तयोर्ध्वभागस्तेनपतितंयद्रंध्रंतस्यरंध्रस्यमध्यात्संविशंत्यंतःप्रविष्टादिवोमूर्द्धन्यवततारेयंगंगा १२ संविशंतीसं- स्त्रवंती १३

युगसाहस्रकेनकालेनबहुकालेनेत्यर्थः १४ आगत्यस्थितेत्यर्थः कोसौदिवोमूर्द्धानदाह यत्तद्विष्णुपदमिति १५ उत्तानपादस्यापत्यं १६ गंगाप्रथम-
तोबहुकालेनध्रुवमंडलमागतेत्यर्थः तत्रध्रुवमंडलेसप्तर्षयःप्रदक्षिणांकुर्वंतितेतस्यगंगाप्रवाहस्यप्रभावज्ञाआत्यंतिकीमोक्षसिद्धिरियंतपतांतप

इयंचसाक्षाद्भगवत्पदीलोकेषुविश्रुता कालेनमहतासातुयुगसाहस्रकेनतु १४ दिवोमूर्धानमागत्यदेवीदेवनदीश्वरी
यत्तद्विष्णुपदंनामस्थानंत्रैलोक्यविश्रुतं १५ औत्तानपादिर्यत्रास्तेध्रुवःपरमपावनः भगवत्पादयुगलपद्मकोशर
जोदधत् १६ अद्याप्यास्तेसराजर्षिःपदवीमचलांश्रितः तत्रसप्तर्षयस्तस्यप्रभावज्ञामहाशयाः १७ प्रदक्षिणं
प्रक्रमंतिसर्वलोकहितेप्सवः आत्यंतिकीसिद्धिरियंतपतांसिद्धिदायिनी १८ आद्रियंतेचशिरसाजटाजूटो-
षितेनच ततोविष्णुपदाद्देवीनैकसाहस्रकोटिभिः १९ विमानैराकुलेदेवयानेवतरतीचसा चंद्रमंडलमाप्लाव्य
पतंतीब्रह्मसद्मनि २० चतुर्धाभिद्यमानासाब्रह्मलोकेचनारद चतुर्भिर्नामभिर्देवीचतुर्दशमभिसृता २१ सरि
तांचनदीनांचपतिमेवान्वपद्यत सीताचालकनंदाचचतुर्भद्रेतिनामभिः २२ सीताचब्रह्मसदनाच्छिखरेभ्यः
क्ष्माभृतां केसराभिधनाम्नांचप्रस्रवंतीचस्वर्णदी २३ गंधमादनमूर्ध्नीहपतितापापहारिणी अंतरेणतु
भद्राश्ववर्षंप्राच्यांसमागता २४

स्विनांभवतिसिद्धिदायिनीतिमत्वाजटाजूटैरुषितेनयुक्तेनशिरसाताँगंगामाद्रियंतेनित्यं
स्नानंकुर्वंतीत्यर्थः १७ १८ १९ २० चंद्रमंडलात्ब्रह्मलोकेपतनसमयेचत्वारः प्रवाहाजाताइत्याह चतुर्धेति अभिसृतागता २१ तस्मा-
त्पतितायेचत्वारः प्रवाहास्तेषांचत्वारिनामान्यभवन्सर्वेप्रवाहाःसमुद्रंगताइत्याह सरितांचेति नामान्याह सीताचेति २२ सीतानाम्नीगंगाब्र-
ह्मसदनान्निर्गतापूर्वप्रोक्तायेक्ष्माभृतःपर्वताःकेसराभिधनामानः सुमेरुकर्णिकाकेसरभूतास्तेषांशिखरेभ्यःप्रस्रवंतीगंधमादनपर्वतमूर्द्ध
निपतितेत्यन्वयः केसराचलानांसमानोच्छ्रायत्वात्प्रथमंतेषामादिशिखरेषुसुरख्यश्टंगेषुपतितातेभ्योधोऽधःप्रस्रवंतीसतीं२३ भद्राश्ववर्षस्यांतरेण

मध्यतइत्यर्थः २४ २५ २६ २७ अब्जभूर्ब्रह्मातस्य पदात् सदनादित्यर्थः २८ २९ स्नानायस्नानार्थंसरतांगच्छतां ३० ३१ समुद्रमुत्तरस मुद्रं ३२ ३३ ३४ भौमस्वर्गप्रदानिचेत्यस्यार्थंस्वयमेवाह स्वर्गिणामिति तत्रत्यंभोगमाह पुरुषाणामिति ३५ दशभिर्नागसहस्त्रैः समबले

क्षारोदधिंगतासातुचक्षुर्नदीदेवपूजिता ततोमाल्यवतःशृंगाद्द्वितीयापरिनिर्गता २५ ततोवेगवतीभूत्वाकेतुमालंसमागता चक्षुर्नाम्नीदेवनदीप्रतीच्यांदिशमुपागता २६ सरितांपतिमाविष्टासागंगादेववंदिता ततस्तृतीयाधारातुनाम्नाख्याताचनारद २७ पुण्याचालकनंदावैदक्षिणेनाब्जभूपदात् वनानिगिरिकूटानिसमतिक्रम्यचागता २८ हेमकूटंगिरिवरंप्राप्तातोपीहनिर्गता अतिवेगवतीभूत्वाभारतंचागतापरा २९ दक्षिणंजलधिंप्राप्तातृतीयासासरिद्वरा यस्याःस्नानायसरतांमनुजानांपदेपदे ३० राजसूयाश्वमेधादिफलंतुनहिदुर्लभं ततश्चतुर्थीधारातुशृंगवत्पर्वतात्पुनः ३१ भद्राभिधासंस्रवंतीकुरूंन्संतर्प्यचोत्तरान् समुद्रंसमनुप्राप्तागंगात्रैलोक्यपावनी ३२ अन्येनदाश्चनद्यश्चवर्षेष्वेपिसंतिहि बहुशोमेरुमंदारप्रसूताश्चैवनारद ३३ तत्रापिभारतंवर्षंकर्मक्षेत्रमुशंतिहि अन्यानिचाष्टवर्षाणिभौमस्वर्गप्रदानिच ३४ स्वर्गिणांपुण्यशेषस्यभोगस्थानानिनारद पुरुषाणांचायुतायुर्वज्रांगादेवसन्निभाः ३५ पुरुषानागसाहस्रैर्दशभिःपरिकल्पिताः महासौरतसंतुष्टाःकलत्राढ्याःसुखान्विताः ३६ एकवर्षेणकेचायुष्याप्तगर्भाःस्त्रियोपिहि त्रेतायुगसमःकालोवर्ततेसर्वदैवहि ३७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीनारायणउवाच तेषुवर्षेषुदेवेशाःपूर्वोक्तैःस्तवनैःसदा पूजयंतिमहादेवींजपध्यानसमाधिभिः १

नपरिकल्पिताः दशसहस्त्रनागबलाइत्यर्थः ३६ एकवर्षेणेति आयुषिएकेनवर्षेणोनेन्यूनेसति आप्तगर्भागर्भवत्यस्त्रियोभवंतितावत्पर्यंतंयुवतयइत्यर्थः ३७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेअष्टमस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ त्रिंशद्भिरेकेनोनैरत्नुपद्यैरथसविस्तरं

इलावृतसमाचारः कथ्यतेभक्तिदृन्दये १ सर्वेषुवर्षेषुविद्यमानादेवादयः श्रीदेवीमुपासतेइत्याह तेषुवर्षेष्विति देवेशास्तत्तद्वर्षनत्तद्वीपस्थिता-
विष्णुरूपसंकर्षणाग्न्यादयोदेवावक्ष्यमाणाः पूर्वोक्तैः स्तवनैररुणाजंब्वादिनी धारेश्वरी मीनाक्षीणां कथितैः स्तोत्रैर्जपध्यान समाधिभिश्चश्रीभगव
तींसर्वेउपासंतेत्यन्वयः १ तत्रत्यवनवर्णनमाह सर्वर्तुकुसुमेति २ वर्षपर्वताः पूर्वोक्तावर्षमर्यादा कारकाः पर्वतास्तेषां सानुषु शिखरेषु ३
४ ५ सर्ववर्षेषुभिन्नरूपेणविष्णुरपिपूज्यतइत्याह नवस्वपिचवर्षेष्विति ६ आत्मव्यूहेनस्वमूर्तिभेदेन इज्यालोकैः क्रियमाणा पूजानद्धतुने

सर्वर्तुकुसुमश्रेणीशोभितावनराजयः फलानांपल्लवानांचयत्रशोभानिरंतरं २ तेषुकाननवर्येषुवर्षपर्वतसानुषु
गिरिद्रोणीषुसर्वासुनिर्मलोदकराशिषु ३ विकचोत्पलमालासुहंससारससंचयैः विमिश्रितेषुतेष्वेवपक्षिभिः कूजिते
षुच ४ जलक्रीडादिभिश्चित्रविनोदैः क्रीडयंतिच सुंदरीललितभ्रूणांविलासायतनेषुच ५ तत्रत्याविहरंत्यत्र
स्वैरंयुवतिभिःसह नवस्वपिचवर्षेषुभगवानादिपूरुषः ६ " नारायणाख्योलोकानामनुग्रहरतेकदृक् " देवीमा
राधयन्नास्तेसचसर्वैश्चपूज्यते आत्मव्यूहेनेज्ययासौसन्निधत्तेसमाहितः ७ इलावृतेतुभगवान्पद्मजाक्षिसमुद्भ
वः एकएवभवोदेवोनित्यंवसतिसांगनः ८ तत्क्षेत्रेनापरः कश्चित्प्रवेशोचितनोतिच भवान्याः शापतस्तत्रपुमा
न्स्त्रीभवतिस्फुटं ९ भवानीनाथकैःस्त्रीणामसंख्यैर्गणकोटिभिः संरुध्यमानोदेवेशोदेवंसंकर्षणंभजन् १०
आत्मनाध्यानयोगेनसर्वभूतहितेच्छया तांतामसींतुरीयांचमूर्तिंप्रकृतिमात्मनः ११ त्यर्थः सन्निधत्तेतेषुवर्षेषुसन्निधा

नंकरोतीत्यर्थः ७ पद्मजोब्रह्मातस्याक्षिलक्षणयाभ्रूमध्यंतस्मात्समुद्भवउत्पत्तिर्यस्य समुख्यशिवांशभूतोरुद्रोनतुमुख्यः शिवइत्यर्थः ८
अपरोर्वाचीनः कुतोनप्रविशतितत्राह भवान्याइति यतोरुद्रशक्तेर्भवान्याः शापतस्तत्रतस्मिन्क्षेत्रेस्फुटंस्पष्टंपुमान्पुरुषः प्रवेशमात्रेणस्त्री
भवतितत्तइत्यर्थः ९ भवानीरुद्राणीनाथोयेषांगणकोटीनांतैः संकर्षणंभजन् उपधावतेइत्यन्वयः १० आत्मनःप्रकृतिंकारणंपितामहं ११

उपासनामंत्रमाह ॐ नमइति सर्वेषांगुणानांसंख्यानांप्रकाशोयस्मात्स्वयंत्वव्यक्तायाप्रमेयाय १२ भजेभंजन्येति हेभजन्यभजनीय-
त्वात्वांपरमेश्वरंभजेइत्यन्वयः अरणंशरणंपादपंकजंयस्य कृत्स्नस्यभगस्यैश्वर्यादिषड्गुणस्यपरमयनमाश्रयः भक्तेषुचालमत्यर्थंभा-
वितंप्रकटितंभूतभावनंस्वरूपंयेन भवापहंसंसारहरं भक्तेष्वित्यनुषंगः भवंसंसारंभावयतीतिनथातमर्यादभक्तेष्विति द्रष्टव्यं १३ ईश्वर
त्वमुपपादयंस्तामसत्वेनप्रसक्तमनादरंवारयति नयस्येति निरीक्ष्यमाणस्यापिदृष्टिर्मायागुणैर्विषयैश्चित्तवृत्तिभिः करणैश्चअण्वपीषदपि
नाज्यतेनलिप्यते किमर्थंनिरीक्षमाणस्यईशेईशनायनियमनाय ईशनमीट् संपदादित्वाड्भावेक्विप् अत्रवैधर्म्येदृष्टांतः यथाजितक्रोधवेगानाम-

उपधावतेचैकाग्रमनसाभगवानजः श्रीभगवानुवाच ॐ नमोभगवतेमहापुरुषायसर्वगुणसंख्यानायानंतायाव्यक्ता
यनमइति १२ भजेभजन्यारणपादपंकजंभगस्यकृत्स्नस्यपरंपरायणं भक्तेष्वलंभावितभूतभावनंभवापहंत्वाभ
वभावमीश्वरं १३ नयस्यमायागुणकर्मवृत्तिभिर्निरीक्षितोह्यण्वपिदृष्टिरज्यते ईशेयथानोजितमन्युरंहसांकस्तंन
मन्येतजिगीषुरात्मनः १४ असद्दृशोयःप्रतिभातिमाययाक्षीबेवमध्वासवताम्रलोचनः ननागवध्वोर्हणईशिरेह्रि-
यायत्पादयोःस्पर्शनधर्षितेंद्रियाः १५ यमाहुरस्यस्थितिजन्मसंयमंत्रिभिर्विहीनंयमनंतमृषयः नवेदसिद्धार्थमि-
वक्वचित्स्थितंभूमंडलंमूर्द्धसहस्रधामसु १६

स्माकंदृष्टिरज्यतेननथेति अनआत्मनइंद्रियाणि जिगीषुर्जेतुमिच्छुर्मुमुक्षुस्तं
कोनमन्येतनाद्रियेत १४ ननुसुरामद्याभ्यांमत्तस्यकुतोदृष्टिर्नाज्यतेतत्राह असद्दृशोयइति असतीदृक्दृष्टिर्यस्यनस्य स्वमाययाक्षीबामत्तइ
वयोभयंकरः प्रतिभातिमध्वासवाभ्यामाताम्रलोचनइवचनागवधूविमोहेनतथातथाप्रतिभानंयुक्तमित्याहनेति पादार्चनेयस्यपादयोःस्पर्श-
नेनधर्षितंमोहितंइद्रियंमनोयासांताः ह्रियालज्जयाभुजाद्यर्हणेनईशिरेनशेकुः कस्तंनमन्येतेतिपूर्वेणान्वयः १५ यमाहुरिति अस्यविश्वस्य
स्थितिजन्मसंयमहेतुंयमाहुः अतएवत्रिभिःस्थित्यादिभिर्विहीनं अनतंचयमाहुः ऋषयोमंत्राः छंदोनुरोधेनदीर्घपाठेऋकारोदेवमाता

लक्ष्मीः सचक्रुषयश्चेत्यर्थः अनंतत्वंदर्शयति मूर्धसहस्रमेव धामानिस्थानानितेषु क्कचिदेकदेशेस्थितं भूमंडलंयीनवेदसिद्धार्थसर्षपमि वतस्मैनमः इतिचतुर्थेनान्वयः १६ तत्रजन्महेतुत्वंमहदादिद्वारेणप्रपंचयति यस्याद्यइति यस्यगुणनिमित्तोमहान्नामविग्रहआसीत् विज्ञा- नंसत्वंधिष्ण्य माश्रयोयस्यसः तस्यचित्तरूपत्वेनसत्वप्रधानत्वात् सएवकिलाधिदैवेवासुदेवाभेदविवक्षयाभगवान् अतोब्रह्मायत्संभवः प स्माद्ब्रह्मणः संभूतोहंरुद्रः त्रिवृतागुणेनस्वतेजसाविभूतिरूपेणाहंकारेणवैकारिकंदेवतावर्गं नामसंभूतवर्गं ऐंद्रियमिंद्रियवर्गंचसृजामि १७ किंचैतेवयंमहदादयः सर्वेयस्यानुग्रहादिदंब्रह्मांडंसृजाम कथंभूतायस्यमहात्मनोवशेस्थिताः संतोयतः सूत्रेणक्रियाशक्त्यायंत्रिताः

यस्याद्यआसीद्गुणविग्रहोमहान्विज्ञानधिष्ण्योभगवानजः किलः यत्संभृतोहंत्रिवृतास्वतेजसावैकारिकंता मसमैंद्रियंसृजे १७ एतेवयंयस्यवशेमहात्मनः स्थिताः शकुंताइवसूत्रयंत्रिताः महानहंवैकृततामसेंद्रियाः सृ जामसर्वेयदनुग्रहादिदं १८ यन्निर्मितांकर्ह्यपिकर्मपर्वणीं मायांजनोयंगुरुसर्गमोहितः नवेदनिस्तारणयोगमंज सातस्मैनमस्तेविलयोदयात्मने १९

प्रोताः शकुंताः पक्षिणइवलौकिकेन सूत्रेणवयमित्युक्तं तानाह महानहंकारश्चवैकृतादयः पूर्वोक्तावर्गाश्च १८ स्थितिलयहेतुत्वंदर्शयन्प्रणमति येननिर्मितामेतांमायामेवायंजनोंजसावेदनतुतन्निस्तारणयोगमुपायंकर्हिचिद- पिवेदेति स्थितिहेतुत्वंदर्शयति कीदृशींकर्माण्येवपर्वाणिग्रंथयस्तानिनयतिप्रापयतीतितथातांप्रलयहेतुत्वमाह विलीयंतेस्मिन्निति वि- लयः उदेत्यस्मादित्युदयः विलयश्चोदयश्चात्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः नन्वत्रत्यश्लोकानुपूर्व्याविष्णुभागवतोक्तश्लोकानुपूर्व्याश्चैकत्वंक- थंसिध्यतीतिचेन्न एतद्ग्रंथस्यात्रत्यविष्णुभागवतग्रंथस्यापितत्तद्वर्षस्थितदेवादिभिः कृतोपासनामंत्राणांतैः कृतस्तोत्राणांचानुवादकत्वा- द्यसमानानुपूर्विकत्वस्यापेक्षितत्वात् किंचक्कचित्कचित्पुराणांतरश्लोकानुपूर्विकत्वस्यपुराणांतरेदृष्टत्वात् यथानारदपुराणीयमंत्रखंडस्य तंत्रराजस्थयामलस्थश्लोकानुपूर्विकत्वं शिवरहस्यस्यप्रदोषाध्यायस्यब्रह्मोत्तरखंडस्थप्रदोषाध्यायसमानानुपूर्विकत्वंतथाब्रह्मवैवर्तीयप्रकृ-

निरवंडस्यदेवीभागवतनवमस्कंधसमानानुपूर्विकत्वमित्याघूल्यं तंत्रेष्वपिबहुषुतंत्रांतरसमानानुपूर्विकत्वमुपलभ्यतएवेति १९ २० अथभद्राश्व
वर्षीयसेव्यसेवकभावमुपवर्णयति तथैवेति भद्रश्रवानामधर्मपुत्रोवर्षपतिः तत्कुलस्यापिपतयस्तस्मिन्कुलेजायमानाःपुरुषाः कथंभूताः भ-
द्रस्यभद्रनाम्नोवर्षपतेःसेवकास्तेनेत्यर्थः २१ हयमूर्तिभिदाहयग्रीवमूर्तिभेदेनविश्रुतांतां तुतां चहयग्रीवपदांकितांहयग्रीवनाम्नीं २२ समाध्य
न्यवारकेणेति समाधेरन्यंबाह्यव्यापारादिनद्वारकेणतन्निवारकेणपरमेणपूजनेननिरंतरंसमाधिनैवनियंत्रितांबध्वांविषयीकृतामित्यर्थः गृणंतः
स्तुवंतः उपयांतिचसिद्धिंमूर्तिंवा २३ भद्रश्रवसऊचुरिति प्राणभृतउपदधातीतिवद्गुणलक्षणयातद्योगाद्गुणिषुलिंगसमवायन्यायेनबहुवचनं

नारायणउ० एवंसभगवान्रुद्रोदेवंसंकर्षणंप्रभुं इलावृतमुपासीतदेवीगणसमाहितः २०तथैवधर्मपुत्रोसौनाम्नाभद्रश्रवाइति
तत्कुलस्यापिपतयः पुरुषाभद्रसेवकाः २१ भद्राश्ववर्षेतांमूर्तिंवासुदेवस्यविश्रुताम्हयमूर्तिभिदातांतु हयग्रीवपदांकि
तां २२ परमेणसमाध्यन्यवारकेणनियंत्रितां एवमेवचतांमूर्तिंगृणंतउपयांतिच २३ भद्रश्रवसऊचुः ॐनमोभगवते
धर्मायात्मविशोधनायनमइति अहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितंघ्नंतंजनोयंहिमिषन्नपश्यति ध्यायन्नसद्यर्हिविकर्मसेवितुं
निर्हृत्यपुत्रंपितरंजिजीविषुः२४ वदंतिविश्वंकवयःस्मनश्वरंपश्यंतिचाध्यात्मविदोविपश्चितः तथापिमुह्यंतितवाजमाययासुविस्मि
तंकृत्यमजंनतोस्मितं२५विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्मतेह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः युक्तंनचित्रंत्वयिकार्यकारणेसर्वात्मनिव्यतिरिक्तेच
वस्तुतः २६

अहोविचित्रमिति अयंजनोमिषन्नपिपश्यन्नपिघ्नंतंहिंसंतंमृत्युंनपश्यंतीतिभगवद्विचेष्टितमेव तच्चवि-
चित्रं अदर्शनेलिंगं पुत्रंवापितरंचद्वन्द्वंमृतंनिर्हृत्यदग्ध्वास्वयंतदुभयधनैर्जिजीविषुर्जीवितुमिच्छतीत्यर्थः किंधर्मार्थंनयर्हियतोऽसत्तुच्छंवि
षयसुखंसेवितुंविकर्मपापमेवध्यायन् २४ नन्वविद्वान्नपश्यतिकिमत्रचित्रंतत्राह वदंतीति नश्वरंवदंतिस्मशास्त्रतःपश्यंतिचसमाधौहेअ
जतथापिमुह्यंति एतच्चतवकृत्यंचेष्टितंसुविस्मितंअतिविचित्रं अतःशास्त्रादिश्रमंविहायतंत्वांअजंनतोस्मि २५ इदमपरंचित्रवत्प्रतीयमान

मपित्वयिनचित्रमित्याह विश्वोद्भवेति विश्वोद्भवादिकर्माकर्तुरपि अपगताआवृत् आवरणंयस्मात् नादृशस्यापितेअंगीकृतंवेदेनत्वयितन्नचि-
त्रं यतोमाययासर्वात्मनिकार्यस्यकारणेस्त्रष्टरिकर्मयुक्तं वस्तुतः सर्वव्यतिरिक्तेनिरुपाधावनावृतत्वमकर्तृत्वंचयुक्तं २६ परमेश्वरत्वेनस्तु-
त्वाप्रस्तुतावतारचरितमाह वेदानिति तमसाँदैत्येनतिरस्कृतानपनीतान् नाचतुरंगश्चनृतुरंगी तद्रूपोविग्रहोयस्य कवयेब्रह्मणेतदर्थंअवित-
थेहितायसत्यसंकल्पाय २७ २८ देवीलोकेमणिद्वीपे २९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके ऽष्टमस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ८ त्रयोविंशतिभिःप

वेदान्युगांतेतमसातिरस्कृतान्रसातलाद्योनृतुरंगविग्रहः प्रत्याददेवैकवयेभियाचतेतस्मैनमस्तेवितथेहितायते
२७ एवंस्तुवंनिदेवेशंहयशीर्षंहरिंचते भद्रश्रवसनामानोवर्णयंतिचतद्गुणान् २८ एषांचरितमेतद्धियःपठे-
च्छ्रावयेच्चयः पापकंचुकमुत्सृज्यदेवीलोकेव्रजेच्चसः २९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेऽष्टमोऽ
ध्यायः ८ श्रीनारायणउवाच हरिवर्षेचभगवान्नृहरिःपापनाशनः वर्ततेयोगयुक्तात्माभक्तानुग्रहकारकः
१ तस्यतद्दयितंरूपंमहाभागवतोसुरः पश्यन्भक्तिसमायुक्तःस्तौतितद्गुणतत्त्ववित् २ प्रल्हादउवाच ॐ
नमोभगवतेनरसिंहायनमस्तेजस्तेजसेआविराविर्भववज्रदंष्ट्रकर्माशयान्रंधयरंधयतमोग्रस ॐस्वाहा अभयं
ममात्मनिभूयिष्ठाः ॐ क्ष्रौं स्वस्त्यस्तुविश्वस्यखलःप्रसीदतांध्यायंतुभूतानिशिवंमिथोधिया मनश्चभद्रंभ
जताद्धोक्षजेआवेश्यतांनोमतिरप्यहैतुकी ३ पद्यैर्मंत्रहीनैरतःपरं वर्षांतर्गतसंसेव्यसेवकत्वमिहोच्यते १ १ असुरः
प्रल्हादः २ तेजसामपितेजसे आविराविरतिप्रकटोभव वीप्सावा कर्माशयान्कर्मवासनाः कर्मश्रियानितिपाठेरागादीन् रंधयनिर्दह भूयि-
ष्ठाःभूयः स्वस्त्य स्त्वेति विश्वस्यस्वस्तिप्रार्थनेखलस्यापिभवेत् तच्चसाधुपीडांविनानस्यात् अन्योन्यममंगलंध्यायतांचभूतानामन्योन्यघात-
नंविनानभवेदित्याशंक्याह खलःप्रसीदतुक्रौर्यंत्यजतु भूतानिचमिथःशिवमेवध्यायंतु तेषांमनश्चभद्रमुपशमादिकंभजतु नोस्माकमपिम

भिः अहैतुकीनिष्कामासती ३ मागारेति नः संगः क्वापिमास्यांत् यदिकथंचित्स्यात्तर्हिअगारादिषुमास्यात् किंतुभगवत्प्रिये-
ष्वेव अगारादिसंगेदोषमाह यइति इंद्रियप्रियोगृहेष्वासक्तः ४ भगवत्प्रियसंगेगुणमाह यत्संगेति येषांभगवत्प्रि-
याणांसंगाल्लब्धंमुकुंदविक्रमंश्रुतिभिः श्रवणादिभिः संस्पृशतांसंसेवमानानांपुंसामंतर्गतोऽजोमानसंमलंहरति कथंभूतंविक्रमं नि-

मागारदारात्मजवित्तबंधुषुसंगोयदिस्याद्भगवत्प्रियेषुनः यः प्राणवृत्त्यापरितुष्टआत्मवान्सिद्ध्यत्यदूरान्नतथेंद्रि
यप्रियः ४ यत्संगलब्धंनिजवीर्यवैभवंतीर्थंमुहुः संस्पृशतांहिमानसं हरत्यजोंतःश्रुतिभिर्गतोंगजंकोवैनसेवेतमुकुंदवि-
क्रमं ५ यस्यास्तिभक्तिर्भगवत्यकिंचनासर्वैर्गुणैस्तत्रसमासतेसुराः हरावभक्तस्यकुतोमहद्गुणामनोरथेनास-
तिधावतोबहिः ६ हरिर्हिसाक्षाद्भगवान्शरीरिणामात्माझषाणामिवतोयमीप्सितं हित्वामहांस्तंयदिसज्जतेगृ
हेतदामहत्त्वंवयसादंपतीनां ७ तस्माद्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलं हित्वागृहंसंसृतिचक्र
वालंनृसिंहपादंभजताकुतोभयं ८

जमसाधारणंवीर्यंवैभवंप्रभावातिशयोयस्य तीर्थंतुगंगादिमुहुः संस्पृशतामंगजंम
लंकेवलंहरति तान्कोवैनसेवेतेत्यन्वयः ५ मानसमलापगमेफलमाह यस्येति अकिंचनानिष्कामामनः शुद्धोहरेर्भक्तिर्भवति न-
तश्चतत्प्रसादेसतिसर्वेदेवाः सर्वैर्गुणैर्धर्मज्ञानादिभिः सहतत्रसम्यगासतेनित्यंवसंति गृहाद्यासक्तस्यतुहरिभक्त्यसंभवात्कुतोमह
तांगुण ज्ञानवैराग्यादयोभवंति असतिविषयसुखेमनोरथेनबहिर्धावतः ६ ननुहरिविमुखस्यापिगृहाद्यासक्तस्यलोकेमहत्त्वंदृश्य
ते सत्यं तत्तूपहासास्पदमितिसहेतुकमाह हरिर्हीति यथाझषाणांमीनानामीप्सितंतोयमेवात्मातेनविनाजीवनाभावात् महानतिप्र
सिद्धोपिगृहेयदिसज्जतेतदादंपतीनांमिथुनानांशूद्रादिष्वपिप्रसिद्धंवयसैवकेवलंयन्महत्त्वंतदेवतस्यभवति नतुज्ञानादिनामिथुनेषु
तेषुपूज्यमानेषुस्त्रीभ्यः पुंसांमहत्त्वं बालमिथुनेभ्यश्चवृद्धमिथुनानांमहत्त्वंयथेत्यर्थः ७ यस्मादेवंतस्मात्गृहंहित्वाऽकुतोभयंनृ-

सिंहपादंभजतेत्यसुरानुपदिशति तस्मादितिकीदृशंगृहं रजस्तृष्णा रागोऽभिनिवेशः रजआदीनांमूलंकारणं अतएवसंसृतीनांजन्ममरणादी
नां चक्रवालंमंडलमविच्छेदोयस्मात् ८ ९ १० ११ सर्वैर्गुणविशेषैः श्रेष्ठवस्तुभिर्विलक्षितोलक्षीकृतआत्मायस्य आकूतीनांक्रियाणां
चित्तीनांज्ञानानांचेतसांसंकल्पाध्यवसायादीनांविशेषाणांतत्तद्विषयाणां षोडशकलाअंशाएकादशेंद्रियपंचविषयलक्षणायस्य छंदोमया
यवेदोक्तकर्मप्राप्याय अन्नमयायान्नेनोपष्टभ्यत्वात् अमृतमयायपरमानंदाविष्कारत्वात् सर्वमयायसर्वविषयत्वात् सहसेओजसेब-

एवंदैत्यपतिःसोपिभक्त्यानुदिनमीडते नृहरिंपापमातंगहरिंहृत्पद्मवासिनं ९ केतुमालेचवर्षेहिभगवान्स्मररूपधृ
क् आस्तेतद्वर्षनाथानांपूजनीयश्चसर्वदा १० एतेनोपासतेस्तोत्रजालेनचरमाब्धिजा तद्वर्षनाथासततंमहतां
मानदायिका ११ रमोवाच ॐ ह्रांह्रींह्रूं ॐ नमोभगवतेहृषीकेशायसर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मने आकूती
नांचितीनांचेतसांविशेषाणांचाधिपतयेषोडशकलायछंदोमायायान्नमयायामृतमयायसहसेओजसेबलायकां-
तायकामायनमस्तेउभयत्रभूयात् स्त्रियोव्रतैस्त्वाहृषीकेश्वरंस्वतोह्याराध्यलोकेपतिमाशासतेन्यं तासांननतेवै
परिपांत्यपत्यंप्रियंधनायूंषियतोऽस्वतंत्राः १२ सवैपतिःस्यादकुतोभयःस्वतःसमंततःपातिभयातुरंजनं सएक
एवेतरथामिथोभयंनैवात्मलाभादधिमन्यतेपरं १३ यातस्यतेपादसरोरुहार्हणंनकामयेत्साखिलकामलंपटा तदे-
वरासीप्सितमीप्सितोर्चितोयद्भग्नयाच्ञाभगवन्प्रतप्यते १४ लायतद्धेतुत्वात् अकामेनैवत्वत्सेवकत्वादहंकृतार्थास्मि अ-
न्यकामनयातुत्वामर्चंत्योनपरिपूर्णमनोरथाःस्युरित्याह स्त्रियइति स्वतएवहृषीकाणामीश्वरंपतिंसंतंत्वामाराध्ययाःस्त्रियोऽन्यपतिंप्रार्थयंते पति
कामानांहिकामाराधनंव्रतेषुप्रसिद्धं तासामपत्यादीनितेपतयोनपातुंशक्ताः १२ अतस्तेपतयएवनभवंतीत्याह सवाइति सत्वैवंभूतःपतिर्भवानेक
एवनान्यः योभवानात्मलाभात्परमन्यदधिकंनमन्यते इतरथान्याधीनसुखस्यनस्वतंत्रतास्वतंत्रनानात्वेचमंडलेश्वराणामिवमिथोभयंस्यादित्यर्थः
१३ किंचनिष्कामभजनेअप्रार्थि

ताएवसर्वेकामाभवंतिसकामभजनेतुकामितमात्रमनित्यंचेत्याह यातस्यतेइति यास्त्रीतस्योक्तलक्षणस्यते पादसरोरुहस्यार्हणं पूजा मेवकामयेत्नफलांतरं साखिलेषुकामेषुलंपटासर्वान्कामान्प्राप्नोतीत्यर्थः ईप्सितमीप्सितःफलांतरेषाप्नुमपेक्षितः सन् अर्चितश्चेत्तर्हिति देवतदेकंरासिदद्दासि किंचयद्यतःफलभोगानंतरंभग्नायाच्चआयाचितोर्थोयस्याःसाप्रनष्यतेदुःखंप्राप्नोति तदेवरासिनतुनित्यं १४ ननुम मार्हणेकुतःसर्वकामप्राप्तिस्त्वमेवहिकामार्थिभिःसेव्यसेतत्राह मत्प्राप्तयेइति मत्प्राप्तयेब्रह्मादयस्तपस्तप्यंतेकुर्वंति कथंभूताः एंद्रियेसु खेधीर्येषां अलुक्समासः तथापिभगवत्पादपरायणादृतेमांनविंदंतिमत्कटाक्षविलसिताविभूतीर्नलभंतेइत्यर्थः यतस्त्वय्येवत्द्दयंयस्याः

मत्प्राप्तयेजेशसुरासुरादयस्तप्यंतउग्रंतपऐंद्रियेधियः ऋतेभवत्पादपरायणान्नमांविंदंत्यहंत्वद्धृदयायतोजित १५ सत्वंममाप्यच्युतशीर्ष्णिवंदितंकरांबुजंयत्त्वदधायिसात्वतां बिभर्षिमांलक्ष्मवरेण्यमाययाकईश्वरस्येहितमूहितुंविभुः १६ एवंकामंस्तुवंत्येवलोकबंधुस्वरूपिणं प्रजापतिमुखावावर्षनाथाकामस्यसिद्धये १७ रम्यकेनामव र्षेन्वमूर्तिभगवतःपरां मात्स्यींदेवासुरैर्वंद्यांमनुःस्तौतिनिरंतरं १८ मनुरुवाच ॐ नमोमुख्यतमायनमःसत्त्वाय प्राणायौजसेबलायमहामत्स्यायनमः अंतर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपोविचरस्युरुस्वनः सईश्वरस्त्वंय इदंवशेनयन्नाम्नायथादारुमयींनरःस्त्रियं १९

साहंत्वत्परतंत्रत्वात्त्वदनुवर्तिनंविलोकयामिनान्यमित्यर्थः १५ इदानींत्वत्क पांप्रार्थयतेसत्वमिति यद्भजनंविनानकश्चित्पुरुषार्थः सत्वंत्वदिति त्वयायत्करांबुजंसात्वतांभक्तानांशीर्ष्णिअधायिकृपयान्यस्तंतन्ममापिशीर्ष्णिनिधेहीतिशेषः कथंभूतंवंदितंसर्वकामवर्षित्वेनसद्भिःस्तुतंनन्वमयितवानादरः यतोहेवरेण्यमांवक्षसिलक्ष्मबिभर्षि अहोचित्रमेतन्मयिकेवलमादरमात्रंभक्तेषुतु पर माकृपाअतईश्वरस्यतवयन्मायायाईहितंतत्कोवितर्कयितुंसमर्थइत्यर्थः १६ १७ १८ सत्त्वायसत्त्वप्रधानाय प्राणायसूत्रात्मने उरुस्वनोवेदा त्मकोनादोयस्य यइदंविश्वंब्राह्मणादिनाम्नाविधिनिषेधालंबनभूतेनवशेअनयत्नियमितवान् सत्वमीश्वरः तथाचश्रुतिः तस्यवाक्तंतिर्नामा नीति १९

नन्विंद्रादयोवशंनयांतिकुतोहंनत्राह य मिति मत्सरएवज्वरोयेषांते यंहित्वाद्विपदश्चतुष्पदःसरीसृपंजंगमंस्थावरंचयदत्रदृश्यते नत्किंचिदपि पातुंनशक्ताः सत्वमेवप्राणरूपेणपालकईश्वरश्चेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ताअहंसताहसुक्थमतस्म्यहसुक्थमस्मीत्यादि २० अवतारचरित्रमाह भवानिति भवानिमांक्षोणींमयामनुनासहमत्सहितां धृत्वेत्यध्याहारः ऊर्मिमालिनि प्रलयार्णवे ओजसाउरुक्रमते विचरति यद्वा पातुमित्यस्यानुषंगः क्षोणींपातुंक्रमतेउत्सहते इत्यर्थः यतः अजः कीदृशीमौषधीनांवीरुधांचनिधिंआश्रयभूतां जगतोयः प्राणगणस्तस्यात्मनेनियंत्रे २१ २२ २३

यंलोकपालाःकिलमत्सरज्वराहित्वायतंतोपिपृथक्समेत्यच पातुंनशेकुर्द्विपदश्चतुष्पदःसरीसृपंस्थाणुयदत्रदृश्यते २०
भवान्युगांतार्णवऊर्मिमालिनिक्षोणीमिमामोषधिवीरुधांनिधिं मयासहोरुक्रमतेजओजसातस्मैजगत्प्राणगणात्मनेनमः २१
एवंस्तौतिचदेवेशंमनुःपार्थिवसत्तमः मत्स्यावतारंदेवेशंसंशयच्छेदकारणं २२ ध्यानयोगेनदेवस्यनिर्धूताशेषकल्मषः आस्तेपरस्मिन्भक्त्यामहाभागवतोत्तमः २३ इति॰ दे॰ भा॰ म॰ ऽ ष्टमस्कंधे भुवनकोशवर्णनेनवमोऽध्यायः ९ श्रीना॰ उ॰ हिरण्मयेनामवर्षेभगवान्कूर्मरूपधृक् आस्तेयोगपतिःसोयमर्यम्णापूज्यईज्यते १ अर्यमोवा॰ ॐनमोभगवते अकूपारायसर्वसत्वगुणविशेषणायनोपलक्षितस्थानायनमोवर्ष्मणेनमोभूम्नेनमोवस्थानायनमस्ते यद्रूपमेतन्निजमाययार्पितमर्थस्वरूपंबहुरूपरूपितं संख्यानयस्यास्त्ययथोपलंभनात्तस्मैनमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे २

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेनवमोऽध्यायः ९ अर्धेनियेकविंशत्याप्यन्यवर्षांतरेष्वपि सेव्यसेवकरूपाणांवर्णनंसम्यगीर्यते १ अर्यमापितृगणाधिपतिः १ अकूपारायकूर्मायसर्वःसंपूर्णःसत्वगुणविशेषणंयस्यनोपलक्षितंस्थानंयस्यवारिचरत्वात् वर्ष्मणेवर्षीयसेकालानवच्छिन्नाय भूम्नेसर्वगताय अवस्थानायआधाराय यद्रूपमिति निजमाययार्पितंप्रकाशितमेतदर्थस्वरूपंदृश्यंपृथिव्यादियस्यैवंरूपं यतःपृथक्नास्ति कथंभूतं बहुभीरूपैरूपितंनिरूपितं यस्यचसंख्यानास्ति कुतः अयथामिथ्यैवोपलंभात् नहिमरीचिजलमेतावदितिसंख्यातुंशक्यते अव्यपदेशरूपिणेअनिरुक्तप्रपंचाकाराय २

बहुरूपत्वंदर्शयंस्तस्येश्वराद्व्यतिरेकमाह जरायुजमिति द्वीपग्रहर्क्षमित्यभिधेयस्त्वमेवैकः नत्वद्व्यतिरिक्तोस्ति सर्वंखल्विदंब्रह्मेतिश्रु-
तिभिरित्यर्थः ३ सप्रपंचतामनूद्यतन्निरासेनप्रणमति यस्मिन्निति असंख्येया अनंता विशेषायेषांतानिनामानिरूपाण्याकृतयश्च
यस्यतादृशेयस्मिन् त्वयिकविभिः कपिलादिभिरियंचतुर्विंशत्यादिसंख्याकल्पितासतीययातत्त्वदृशायेनतत्त्वज्ञानेनापनीयतेतस्मैते-
सांख्यसिद्धांतरूपायनमः परमार्थरूपायेतिवा ४ ५ ६ ७ मंत्रैस्तत्वेनलिंग्यतेइतितयातस्मै यज्ञाअयूपाः क्रतवः सयूपास्तद्रूपाय

जरायुजंस्वेदजमंडजोद्भिदंचराचरंदेवर्षिपितृभूतमैंद्रियं द्यौः खंक्षितिः शैलसरित्समुद्रद्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेयएकः
३ यस्मिन्नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौकविभिः कल्पितेयं संख्याययातत्त्वदृशापनीयतेतस्मैनमः सांख्यनि
दर्शनायते ४ एवंस्तुवंतिदेवेशमर्यमासहवर्षपैः गीयतेचापिभजतेसर्वभूतभवंप्रभुं ५ तथोत्तरेषुकुरुषुभगवा
न्यज्ञपूरुषः आदिवाराहरूपोसौधरण्यापूज्यतेसदा ६ संपूज्यविधिवद्देवंतद्भक्त्यार्द्रार्द्रहृत्कजा भूमिस्तौतिहरिं
यज्ञवाराहंदैत्यमर्द्दनं ७ भूरुवाच ॐनमोभगवतेमंत्रतत्त्वलिंगाययज्ञक्रतवेमहाध्वरावयवायमहावराहायनमः
कर्मशुक्लायत्रियुगायनमस्ते ८ यस्यस्वरूपंकवयोविपश्चितोगुणेषुदारुष्विवजातवेदसं मथ्नंतिमथ्नामनसादिदृ-
क्षवोगूढंक्रियार्थैर्नमईरितात्मने ९ द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुभिरीक्षितात्मने आन्वीक्षयांगाति
शयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतयेनमोस्तुते १०
अतएवमहांतोध्वरा अवयवभूतायस्य कर्मणाशुक्लायशुद्धाययज्ञानुष्ठात्रे त्रियु
गायकृतयुगेयज्ञाभावात् यद्वाकलियुगे छन्नत्वात् कवयोविद्वांसः विपश्चितोनिपुणाः गुणेषुदेहेंद्रियादिषुमथ्नंतिविचिन्वंति मथ्नाविवेकसा
धनेनमनसा क्रियार्थैः कर्मभिस्तत्फलैश्चगूढं अप्रकाशमानंदिदृक्षवः एवंमंथनेईरितः प्रकटितआत्मास्वरूपंयस्यतस्मैनमः ९ मंथनमेवद
र्शयन्नाह द्रव्यक्रियेति द्रव्यंविषयः क्रियाइंद्रियव्यापारः हेतुर्देवता अयनंदेहः ईशः कालः कर्त्ताअहंकारः एतैर्मायागुणैः कार्यैरुपल

क्षणैर्वस्तुत्वेननिरीक्षितोयआत्मातस्मै आन्वीक्षयाविचारेणअंगैर्यमनियमादिभिरतिशयात्मानिश्चयवतीबुद्धिर्येषांतैः निरस्तामायानिर्मिताआ
कृतिर्यस्मैतस्मै १० तंदेवंनिर्गुणरूपेणनत्वापरमेश्वररूपेणप्रणमति करोतीति यस्येक्षितुर्जीवार्थमीप्सितमत्यंतानिच्छायामीक्षणायोगा-
त् स्वार्थंतुनेप्सितं विश्वस्थित्यादिस्वगुणैर्मायाकरोति तस्याजडत्वेपिपरमेश्वरसन्निधानात्प्रवृत्तिंदृष्टांतेनाह यथायोलोहंग्राव्णोऽय-
स्कांतादिनिमित्तात्भ्रमति तदाश्रयंतदभिमुखं सद्गुणानांकर्मणांजीवादृष्टानांचसाक्षिणेतस्मैनमः ११ अवतारचरित्रमाह प्रमथ्येति
योजगतामादिःकारणभूतः सूकरःमांपृथ्वीमग्रेदंष्ट्राग्रेकृत्वारसातलादारभ्यउदन्वतःप्रलयार्णवात्इभोगजइवनिरगात् ततश्चप्रतिग

करोतिविश्वस्थितिसंयमोदयंयस्येप्सितंनेप्सितुमीक्षितुर्गुणैः मायायथायोभ्रमतेतदाश्रयंग्राव्णोनमस्तेगु-
णकर्मसाक्षिणे ११ प्रमथ्यदैत्यंप्रतिवारणंमृधेयोमांरसायाजगदादिसूकरः कृत्वाग्रदंष्ट्रेनिरगादुदन्वतःक्रीड-
न्निवेभःप्रणतास्मितंविभुं १२ किंपुरुषवर्षेस्मिन्भगवंतंदाशरथिंचसर्वेशं सीतारामंदेवंश्रीहनुमानादिपूरुषंस्तौ-
ति १३ हनुमानुवाच ॐ नमोभगवतेउत्तमश्लोकायनमइति आर्यलक्षणशीलव्रतायनमउपशिक्षितात्मने
उपासितलोकायनमःसाधुवादनिकषणायनमोब्रह्मण्यदेवायमहापुरुषायमहाभागायनमइति यत्तद्विशुद्धानुभवा
त्ममेकंस्वतेजसाध्वस्तगुणव्यवस्थं प्रत्यक्प्रशांतंसुधियोपलंभनंत्वनामरूपंनिरहंप्रपद्ये १४

जतुल्यंदैत्यंप्रमथ्यपः
क्रीडन्स्थितस्त्वंविभुंप्रणतास्मीत्यन्वयः १२ किंपुरुषेइत्यार्याच्छंदः १३ आर्याणिलक्षणानिशीलंव्रतंचयस्मिन् उपशिक्षितात्मनेसंयत-
चित्तायउपासितोनुसृतोलोकोयेन साधुवादःसाधुत्वप्रसिद्धिस्तस्यनिकषणायनिकषाश्मवन्निर्धारणस्थानायपरमसीम्नेइत्यर्थः श्रीरामंपर
मार्थरूपेणप्रणमति यत्तदिति यदेकंवेदांतेषुप्रसिद्धंतत्त्वंतत्प्रपद्ये कथंभूतं विशुद्धश्चासावनुभवश्चसएवमात्रास्वरूपंयस्य विशुद्धत्वेहेतुः प्र-
शांतंतत्रापिहेतुः स्वतेजसास्वरूपप्रकाशेनध्वस्तागुणानांविविधा जाग्रदाद्यवस्थायस्मिन् अनुभवमात्रत्वेहेतुःप्रत्यक्दृश्यादन्यत्तत्कुतः अ
नामरूपः १४

ननुएवंभूतस्यापिजीवस्योक्तसर्वविपर्ययोदृश्यतेतत्राह विभोर्मर्त्यावतारस्तुरक्षसोरावणस्यवधाय नतस्यमनुष्यादन्यतोऽवध्यत्वात् नकेवल
मेतावदेव किंतु इहसंसारेस्त्रीसंगादिकृतंदुःखंदुर्वारमितिमर्त्यानांशिक्षणंचशिक्षार्थमपीत्यर्थः अन्यथास्वेस्वरूपेरममाणस्येश्वरस्यसीता
विरहकृतानिव्यसनानिकुतःस्युः १५ विषयासक्त्यभावेनव्यसनानर्हत्वमुपपादयति नवैसभगवांस्त्रिलोक्यांक्वापिसक्तः यतआत्मव
तांधीराणामात्मासुहृत्तमश्च अतोनस्त्रीकृतंमोहंप्राप्नुयात् नलक्ष्मणंच देवदूतेनश्रीरामंमंत्रयताविज्ञापितमत्रागतस्त्वयावध्यइतिनिदे
वद्वारिस्थितंलक्ष्मणंदुर्वाससमागतंविज्ञापयितुंप्रविष्टंहंतुमुद्यतोवसिष्ठवाक्यात्तत्याज तच्चनयुज्येतेत्यर्थः १६ अतःश्रीरामएवसर्वैःसेव्य

मर्त्यावतारस्त्विहमर्त्यशिक्षणंरक्षोवधायैवनकेवलंविभोः कुतोन्यथास्याद्रमतःस्वआत्मनःसीताकृतानिव्यसना
नीश्वरस्य १५ नवैसआत्मात्मवतांसुहृत्तमःसक्तस्त्रिलोक्यांभगवान्वासुदेवः नस्त्रीकृतंकश्मलमश्नुवीतनल-
क्ष्मणंचापिविहातुमर्हति १६ नजन्मनूनंमहतोनसौभगंनवाङ्नबुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतुः तैर्यद्विसृष्टानपिनो
वनौकसश्चकारसख्येबतलक्ष्मणाग्रजः १७ सुरोऽसुरोवाप्यथवानरोनरःसर्वात्मनायःसुकृतज्ञमुत्तमं भजेतरा
मंमनुजाकृतिंहरिंयउत्तराननयत्कोसलान्दिवं १८ नारायणउवाच एवंकिंपुरुषेवर्षेसत्यसंधंदृढव्रतं रामंराजी
वपत्राक्षंहनुमान्वानरोत्तमः १९ स्तौतिगायतिभक्त्याचसंपूजयतिसर्वशः यएतच्छृणुयाच्चित्रंरामचंद्रकथा
नकं २० सर्वपापविशुद्धात्मायातिरामसलोकतां इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेदशमोऽध्यायः १०

इतिवक्तुंनतस्यतोषहेतुः सत्कुलजन्मादि किंतुभक्तिरेवेत्याह नजन्मेति महतःपुरुषाज्जन्म महतःश्रीरामचंद्रस्येतिवा सौभगंसौंदर्यंआ
कृतिर्जातिः यद्यस्मात्तैर्जन्मादिभिर्विसृष्टान्त्यक्तानपिनोवनेचरान्बताहोलक्ष्मणस्याग्रजोपिसखिलेकृतवान् १७ तस्मात्सुरोवान्यो
वायःकोपिश्रीराममेवसर्वप्रकारेणभजेतसुकृतज्ञंअल्पीयस्यपिभजनेबहुमानिनं उत्तरान्कोसलानयोध्यावासिनः१८ १९ २० इति

श्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेदशमोऽध्यायः १० अर्धाधिकैश्चद्वात्रिंशत्सश्लोकैरस्यय थातथ्यं अन्यवर्षक्रमप्राप्तासेव्यसेकृकतोन्च्यते १
अहंनारायणएव आदिजेतिनारदसंबोधनंकर्मधारयोवा अहंतिष्ठामि भवतामसस्तवनंक्रियतइत्यन्वयः १ नारदस्तोत्रमाह ॐनमइति
मंत्रमिमंजपतिनारदइत्यर्थः उपरतात्स्यायनिरहंकारायेत्यर्थः असक्तश्चासौविविक्तश्चसाक्षीतस्मैनमः असक्तत्वंदर्शयति अस्यवि
श्वस्यसर्गादिषुकर्तापियोनबध्यतेअहंकर्तेतिनमन्यते विविक्तत्वमाह देहगतोपिदेहिकैः क्षुत्पिपासादिभिर्योनहन्यतेनाभिभूय
ते साक्षित्वमाह यस्यद्रष्टुरपिसतोदृष्टिर्गुणैर्दृश्यैर्नदूष्यतेनविक्रियते २ योगकौशलंनिरूपयन्योगंप्रार्थयतेइदमितित्रिभिः हे

श्रीनारायणउवाच भारताख्येत्ववर्षेऽस्मिन्नहमादिजपूरुषः तिष्ठामिभवताचैवस्तवनंक्रियतेऽनिशं १ नारद
उवाच ॐनमोभगवतेउपशमशीलायोपरतानात्म्यायनमोऽकिंचनवित्तायऋषिऋषभायनरनारायणायपरमहंस
परमगुरवेआत्मारामाधिपतयेनमोनमइति कर्तास्यसर्गादिषुयोनबध्यतेनहन्यतेदेहगतोपिदैहिकैः द्रष्टुर्नदृग्यस्य
गुणैर्विदूष्यतेतस्मैनमोसक्तविविक्तसाक्षिणे २ इदंहियोगेश्वरयोगनैपुणंहिरण्यगर्भोभगवान्जगादयत् यदंतका
लेत्वयिनिर्गुणेमनोभक्त्यादधीतोज्झितदुष्कलेवरः ३ यथैहिकामुष्मिककामलंपटः सुतेषुदारेषुधनेषुचिंतयन् शं-
केतविद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्तस्ययत्नःश्रमएवकेवलं ४ तन्नःप्रभोत्वंकुकलेवरार्पितांत्वन्माययाहंममतामधोक्ष
ज भिंद्यामयेनाशुवयंसुदुर्भिदांविधेहियोगंत्वयिनःस्वभावं ५ योगेश्वरहिरण्यगर्भोयद्योगनैपुणंजगाद इदमेवतत्किंजन्मप्रभृ
तिभक्त्यांतकालेपुमांस्त्वयिमनोधारयेदितियत् कथंभूतःसन्उज्झितंदुष्कलेवरंतदाभिमानोयेन ३ अन्यथातस्यशास्त्राभ्यासादिश्रमोव्य
र्थइत्याह ऐहिकामुष्मिककामेषुलंपटोमूर्खः सुतादिषुयोगक्षेमंविचिंतयन्कुत्सितस्यकलेवरस्यात्ययान्मृत्योर्यथाशंकेत तथाविद्वान
पिसन्यः शंकेततस्ययत्नःश्रमएव ४ यस्माद्विदुषोपीयमवस्थातस्मात्हेप्रभोअधोक्षजत्वमेवनोयोगंविधेहि कीदृशंत्वयिस्वभावं

सहजवासनारूपंयेनयोगेनवयंत्वन्मायया नः कुकलेवरे अर्पितामहंममतांशीघ्रंभिंधांत्यजेम सुदुर्धियामुपायांतरैः सर्वथात्यक्तुमशक्यां ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ वेदस्मृतिश्चमहानदीचेति द्वंद्वः १६ १७ १८ शुक्लोहितकृष्णाख्यैः सात्त्विक राजस

एवंस्तौतिसदादेवंनारायणमनामयं नारदोमुनिशार्दूलः प्रज्ञाताखिलसारदृक् ६ अस्मिन्वैभारतेवर्षेसरि-च्छैलास्तुसंतिहि तान्प्रवक्ष्यामिदेवर्षेश्रृणुष्वैकाग्रमानसः ७ मलयोमंगलप्रस्थोमैनाकश्चत्रिकूटकः ऋष भःकूटकःकोल्लुःसह्योदेवगिरिस्तथा ८ ऋष्यमूकश्चश्रीशैलोव्यंकटाद्रिर्महेंद्रकः वारिधारश्चविंध्यश्चशुक्ति मानृक्षपर्वतः ९ पारियात्रस्तथाद्रोणश्चित्रकूटगिरिस्तथा गोवर्धनोरैवतकः ककुभोनीलपर्वतः १० गोका-मुखश्चेंद्रकीलोगिरिःकामगिरिस्तथा एतेचान्येप्यसंख्यातागिरयोबहुपुण्यदाः ११ एतदुत्पन्नसरितःशतशो थसहस्रशः पानावगाहनस्नानदर्शनोत्कीर्तनैरपि १२ नाशयंतिचपापानित्रिविधानिशरीरिणां ताम्रपर्णीचंद्र वशाकृतमालावटोदका १३ वैहायसीचकावेरीवेणाचैवपयस्विनी तुंगभद्राकृष्णावेणाशर्करावर्तकातथा १४ गोदावरीभीमरथीनिर्विंध्याचपयोष्णिका तापीरेवाचसुरसानर्मदाचसरस्वती १५ चर्मण्वतीचसिंधुश्चअंध शोणौमहानदौ ऋषिकुल्यात्रिसामाचवेदस्मृतिमहानदी १६ कौशिकीयमुनाचैवमंदाकिनीदृषद्वती गोमती सरयूरोधवतीसप्तवतीतथा १७ सुषोमाचशतद्रुश्चचंद्रभागामरुद्वृधा वितस्ताचअसिक्नीचविश्वाचेतिप्रकी-र्तिताः १८ अस्मिन्वर्षेलब्धजन्मपुरुषैःस्वस्वकर्मभिः शुक्लोहितकृष्णाख्यैर्दिव्यमानुषनारकाः १९ भवं तिविविधाभोगाःसर्वेषांचनिवासिनां यथावर्णविधानेनापवर्गोभवतिस्फुटं २०

तामसैः स्वकर्मभिर्यथाक्रमंदिव्यमा-नुषनारकाभोगाभवंतीत्युत्तरेणान्वयः१९एवमेवसर्वेषांच निवासिनांकर्मवैचित्र्यादनुभूयमानाविविधाभोगाभवंतीत्यर्थः यथावर्णेति

यस्यवर्णस्ययद्विधानंमोक्षप्रकारः संन्यासवानप्रस्थादितदनतिक्रमेणास्मिन्नेववर्षेनृणामपवर्गश्चभवति एतच्चकर्मादिबहुसाधनसं-
भवाभिप्रायेणोक्तं नत्वन्यत्रापवर्गाभावेन तदुपर्यपिबादरायणः संभवादितिदेवानामपिमोक्षस्यसूचितत्वात् २० एतदेवप्राधान्यम-
स्यवर्षस्यकिंतत्कार्यस्यसिद्धितः सार्वविभक्तिकस्तसिः अनायासेनेश्वरप्रसादरूपकार्यसिद्धिस्वरूपमित्यर्थः अनेनहिसर्वलोका
पेक्षयायंलोकःप्रधानइतिस्वर्गवासिनोपिवदंति २१ किंस्वर्गवासिनोपिवदंतितत्राह अहोइति अमीषामेभिः उत् स्वित् अथवास्वय
मेवसाधनंविनैवहरिरेषांप्रसन्नोभूत् एवंभूतस्यपुण्यस्यदुष्करत्वात् भारताजिरेभारतांगणे नः केवलंस्पृहैवयत्रतन्मुकुंदसेवयोपयो-

एतदेवचवर्षस्यप्राधान्यंकार्यसिद्धितः वदंतिमुनयोवेदवादिनःस्वर्गवासिनः २१ अहोअमीषांकिमकारिशो
भनंप्रसन्नएषांस्विदुतस्वयंहरिः यैर्जन्मलब्धंनृषुभारताजिरेमुकुंदसेवौपयिकंस्पृहाहिनः २२ किंदुष्करै-
र्नःक्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वाद्युजयेनफल्गुना नयत्रनारायणपादपंकजस्मृतिःप्रमुष्टातिशयेंद्रियोत्सवात्
२३ कल्पायुषास्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषांभारतभूजयोवरं क्षणेनमर्त्येनकृतंमनस्विनःसंन्यस्यसंयांत्यभयं
पदंहरेः २४ नयत्रवैकुंठकथासुधापगानसाधवोभागवतास्तदाश्रयाः नयत्रयज्ञेशमखामहोत्सवाःसुरेशलो
कोपिनवैससेव्यतां २५ प्राप्तानृजातिंत्विहयेचजंतवोज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृतां नवैयतेरन्नपुनर्भवायते
भूयोवनौकाइवयांतिबंधनं २६

गिजन्मनृषुलब्धं स्पृहामेवाह किमित्यादिसप्तभिः दुष्करैः क्रत्वादिभिर्नः फल्गुनातुच्छेनद्यु
जयेनस्वर्गप्राप्त्याकिंनकिंचित्फलं कुतः यत्रनारायणपादपंकजस्मृतिर्नास्ति प्रमुष्टातिशयितादिंद्रियोत्सवाद्रागात्प्रमुष्टाभूत् २३ क्षण
मल्पमेवायुर्येषांवरत्वेहेतुः मर्त्येनापिदेहेनक्षणेनैव कालेनकृतंकर्मसंन्यस्यहरेःपदंसम्यग्यांति २४ अतोयत्रवैकुंठकथामृतनद्योन-
संति तदाश्रयाःकथापगाश्रयाःमहांतोनृत्याद्युत्सवायेषुतादृशायज्ञेशस्यमखाश्चपूजाःससुरेशस्यब्रह्मणोपिलोकोनसेव्यतां २५ अप्

मुक्षून्नरान्निंदंति प्राप्ताइति ज्ञानंचतदर्थाःक्रियाश्चतदर्थानिद्रव्याणिचतेषांकलापेनसंभृतांसंपूर्णां अपुनर्भवायमोक्षायवनौकाइववनौकसः प
क्षिणोयथालुब्धकान्मुक्ताअपिपुनर्यदितस्मिन्नेववृक्षेप्रसक्ताविहरंतितर्हियथाबध्यंतेतद्वत् २६ अहोभारतवासिनांभाग्यमित्याहुः यैरि
ति अग्नयेजुष्टंनिर्वपामिइंद्रायजुष्टंनिर्वपामिइत्येवंभागशोनिरुप्तंपृथक्कृतं कथं विधानप्रकारेणमंत्रेणवस्तुतश्चपुरोडाशादिभेदेनइष्टांदेवतामु
द्दिश्यत्यक्तंनिरुप्तंचममेदमितिस्वीकृत्यत्यागानंतरमश्नातीत्यर्थः पृथक्इंद्रादिनामभिराहुतआहूतः आशिषांप्रभुःस्वयंपूर्णोपिहरिः २७

यैःश्रद्धयाबर्हिषिभागशोहविर्निरुप्तमिष्टंविधिमंत्रवस्तुतः एकःपृथङ्नामभिराहुतोमुदागृह्णातिपूर्णःस्वयमाशि
षांप्रभुः २७ सत्यंदिशत्यर्थितमर्थितोनृणांनैवार्थदोयत्पुनरर्थितायतः स्वयंविधत्तेभजतामनिच्छतामिच्छापि-
धानंनिजपादपल्लवं २८ "यद्यत्रनःस्वर्गसुखावशेषितंस्विष्टस्यपूर्त्तस्यकृतस्यशोभनं तेनाजनाभेस्मृतिमज्जन्म
नःस्याद्वर्षेहरिर्भजतांशंतनोति १" नारायणउवाच एवंस्वर्गगतादेवाःसिद्धाश्चपरमर्षयः प्रवदंतिचमाहा
त्म्यंभारतस्यसुशोभनं २९ जंबुद्वीपस्यचाष्टौहिउपद्वीपाःस्मृताःपुरे हयमार्गान्विशोधद्भिःसागरैःपरिकल्पि
ताः ३० स्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्रआवर्तनरमाणकौ मंदरोपारव्यहरिणोपांचजन्यस्तथैवच ३१ सिंहलश्चैवलंकेति
उपद्वीपाष्टकंस्मृतं जंबुद्वीपस्यमानंहिकीर्तितंविस्तरेणच ३२ अतःपरंप्रवक्ष्यामिप्लक्षादिद्वीपषट्ककं इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११

तत्रापिनिष्कामाःकृतार्थाइत्याहुः सत्यमिति प्रार्थितःस-
न्नर्थितंददातीतिसत्यं अथापिपरमार्थदोनभवत्येवयद्यस्माद्यतोदत्तानंतरंपुनरप्यर्थिताभवति ननुनार्थितश्चेत्किमपिनदद्यादित्याशंक्या
ह अनिच्छतांनिष्कामानांतुइच्छानांपिधानमाच्छादकंसर्वकामपरिपूरकंनिजपादपल्लवंस्वयमेवसंपादयति २८ २९ हयमार्गानपत्हृ-
ताश्वमार्गान्विशोधद्भिरन्वेषमाणैः ३० ३१ ३२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेअष्टमस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ ७ ७

अर्धाधिकैश्चसप्तत्रिंशद्भिर्योजनैरतःपरं द्वीपांतरसमाचारोयथावदभिवर्ण्यते १ तावतालक्षविस्तारेण१ जंबुद्वीपेनयथामेरुर्वेष्टितस्तथाद्वि-
गुणविस्तारेणविशालेनप्लक्षद्वीपेनक्षारोदधिर्वेष्टितः २ यथापरिखा बाह्योपवनेनवेष्ट्यतेतद्वत् तस्मिन्प्लक्षाख्येद्वीपे प्लक्षाख्यःप्लक्षनाम-
कोवृक्षोजंबूद्वीपस्थजंबूवृक्षप्रमाणेनसमानोन्नाहविस्तारःस्वयंतिष्ठति कथंभूतोहिरण्मयोहिरण्यकांतिः द्वीपरूपंनामतद्धारयति द्वीपा-
ख्याकारः तन्नाम्नैवहितद्द्वीपंप्रसिद्धमित्यर्थः द्वीपशब्दोनपुंसकोपि ३ तत्रैवतद्वृक्षाधएवाग्निर्मूर्तिमांस्तिष्ठति लोकानांदेवीधर्मानुप

श्रीनारायणउवाच जंबुद्वीपोयथाचायंयत्प्रमाणेनकीर्तितः तावतासर्वतः क्षारोदधिनापरिवेष्टितः १ जंबवा
ख्येनयथामेरुस्तथाक्षारोदकेनच क्षारोदधिस्तुद्विगुणप्लक्षाख्येनोपवेष्टितः २ यथैवपरिखाबाह्योपवनेनहि
वेष्ट्यते प्लक्षाख्यश्चस्वयंजंबुप्रमाणोद्वीपरूपधृक् ३ हिरण्मयोग्निस्तत्रैवतिष्ठतीतिविनिश्चयः प्रियव्रतात्म-
जस्तत्रसप्तजिव्हइतिस्मृतः ४ अग्निस्तदधिपास्त्विध्मजिव्हःस्वंद्वीपमेवच विभज्यसप्तवर्षाणिस्वपुत्रेभ्योद
दौविभुः ५ स्वयमात्मविदांमान्यांयोगचर्यांसमाश्रितः तेनैवचात्मयोगेनभगवंतमुपागतः ६ शिवंचयवसं
भद्रंशांतंक्षेमामृतंतथा अभयंचेतिसप्तैवतद्वर्षाणिसदक्षतां ७ तेषुप्रोक्तानदीःसप्तगिरयःसप्तचैवहि अरु-
णानृम्णांगिरसीसावित्रीसुप्रभातिका ८ दिशन्स्वयंचदेव्याराधनंकुर्वन्नित्यनुक्तमपिपूर्वग्रंथानुरोधेनोन्नेयं कोसावग्निस्त-
त्राह सप्तजिव्हइतिस्मृतोयःसोग्निरित्यर्थः प्रियव्रतात्मजइत्यस्यतु तदुत्तरश्लोकस्थेनेध्मजिव्हइत्यनेनान्वयः तदुक्तंविष्णुभागवते य-
त्राग्निरुपास्तेसप्तजिव्हस्तस्याधिपतिः प्रियव्रतात्मजइध्मजिव्हइति ४ सतत्द्वीपाधिपतिरिध्मजिव्हःस्वंद्वीपंसप्तधाविभज्यतानिसप्तवर्षा
णिसप्तखंडानिस्वपुत्रेभ्योवक्ष्यमाणेभ्योददौ ५ भगवंतंपरब्रह्मात्मकमुपागतःप्राप्तइत्यर्थः ६ तत्रयान्येवतत्पुत्रनामानितान्येवतद्वर्षनामानि
बोध्यानीत्यभिप्रायेणवर्षनामान्याह शिवमिति भद्रंसुभद्रं क्षेमामृतेक्षेमममृतंचेत्यर्थः ७ नदीरित्यत्रवाछंदसीनिपूर्वसवर्णदीर्घः सुप्रभा-

तिकासुप्रभाता ८ ९ १० ११ हंसादयोब्राह्मणादिस्थानीयावर्णाः १२ मानसोत्तरस्यमंडलाकारत्वोक्तेरतःप्लक्षादिपंचद्वीपेषुवर्षाद्रय-
स्तिर्यक्रेखाकाराउभयतोब्धिंस्पृशंतइतिगम्यते अन्यथासप्तभिःसप्तवर्षविभागासंभवात्वैष्णवेवर्षाणांपूर्वादिक्रमोक्तेश्च स्वर्गद्वारं
तन्नामकं त्रयीविद्याविधानेनवैदिकमार्गेण १३ प्रत्नस्येति प्रत्नस्यपुराणस्यपुरुषस्यविष्णोर्यद्रूपंतंसूर्यमीमहीतिशरणंव्रजेमकथं-

ऋतंभरासत्यंभराइतिनद्यः प्रकीर्तिताः मणिकूटोवज्रकूटइंद्रसेनस्तथैवच ९ ज्योतिष्मान्वैसुपर्णश्चहिरण्य
ष्ठीवएवच मेघमालइतिख्याताःप्लक्षद्वीपस्यपर्वताः १० नदीनांजलमात्रेणदर्शन स्पर्शनादिभिः निर्धूताशेष
रजसोनिस्तमस्काःप्रजास्तथा ११ हंसश्चैवपतंगश्चऊर्ध्वायनइतीवच सत्यांगसंज्ञाश्चत्वारोवर्णाःप्लक्षस्य-
द्वीपके १२ सहस्रायुःप्रमाणाश्चविविधोपमदर्शनाः स्वर्गद्वारंत्रयीविद्याविधिनार्कंयजंतिते १३ प्रत्नस्यवि
ष्णोरूपंचसत्यर्तस्यचब्रह्मणः अमृतस्यचमृत्योश्चसूर्यमात्मानमीमहि १४ प्लक्षादिषुचसर्वेषुपंचद्वीपेषुनार
द आयुरिंद्रियमोजश्चबलंबुद्धिःसहोपिच १५ विक्रमःसर्वलोकानांसिद्धिरौत्पत्तिकीसदा प्लक्षद्वीपात्परंचे-
क्षुरसोदःसरितांपतिः १६ प्लक्षद्वीपंसमग्रंचपरिवार्यावतिष्ठते शाल्मलाख्यस्ततोद्वीपश्चास्माद्विगुणवि-
स्तरः १७ समानेनसुरोदेनसिंधुनापरिवेष्टितः यत्रवैशाल्मलीवृक्षःप्लक्षायामःप्रकीर्तितः १८ स्थानंत
त्पक्षिराजस्यगरुडस्यमहात्मनः तस्यद्वीपस्यनाथोहियज्ञबाहुःप्रियव्रतात् १९ जातःसएवसप्तभ्यःस्व
पुत्रेभ्योददौधरां तद्वर्षाणांचनामानिकथितानिनिबोधत २०

भूतंसत्यादीनामात्मभूतमधिष्ठातारं तत्रसत्यमनुष्ठीयमानो
धर्मः ऋतंप्रतीयमानोधर्मः ब्रह्मणस्तद्बोधकस्यधर्मस्यामृतस्यशुभफलस्यमृत्योरशुभफलस्य १४ १५ औत्पत्तिकीस्वाभावि-
की १६ अस्मात्प्लक्षद्वीपात्द्विगुणविस्तारः १७ समानेनशाल्मलीद्वीपसमानेनमानेन शाल्मलीवृक्षः प्लक्षसमानमानः १८ १९
२०

२१ २२ २३ २४ श्रुतधरादयश्चत्वारोब्राह्मणादिस्थानीयावर्णाः २५ स्वगोभिः स्वरश्मिभिः अन्नमितिशेषः कृष्णशुक्लयोः पक्षयोः पितृदेवेभ्योविभजन्नित्यन्वयः २६ सुरोदादनंतरमित्यर्थः द्विगुणः पूर्वद्वीपापेक्षयासुरोदाद्विगुणइतिवा २७ कुशस्तंबोदेवेनकृतः

सुरोचनंसौमनस्यंरमणंदेववर्षकं पारिभद्रंतथाचाप्यायनंविज्ञाननामकं २१ तेषुवर्षाद्रयः सप्तसप्तैवस-रितःस्मृताः सरसःशतशृंगश्चवामदेवश्चकंदकः २२ कुमुदःपुष्पवर्षश्चसहस्रश्रुतिरेवच एतेचपर्वताःस प्तनदीनामानिचोच्यते २३ अनुमतिःसिनीवालीसरस्वतीकुहूस्तथा रजनीचैवनंदाचराकेतिपरिकीर्ति-ताः २४ तद्वर्षपुरुषाःसर्वेचातुर्वर्ण्यसमाह्वयाः श्रुतधरोवीर्यधरोवसुंधरइषुंधरः २५ भगवंतंवेदमयंयजंतेसो ममीश्वरं स्वगोभिःपितृदेवेभ्योविभजन्कृष्णशुक्लयोः २६ सर्वासांचप्रजानांचराजासोमःप्रसीदतु एवं सुरोदाद्विगुणःस्वमानेनप्रकीर्तितः २७ घृतोदेनावृतःसोयंकुशद्वीपःप्रकाशते यस्मिन्नास्तेकुशस्तंबोद्वीपा ख्याकारणोज्वलन् २८ स्वशष्परोचिषाकाष्ठाभासयन्परितिष्ठते हिरण्यरेतास्तद्द्वीपपतिःप्रैयव्रतःस्वराट् २९ स्वपुत्रेभ्यश्चसप्तभ्यस्तंद्वीपंसप्तधाभजत् वसुश्चवसुदानश्चतथादृढरुचिःपरः ३० नाभिगुप्तस्तुत्यव्रतोविवि क्तनामदेवकौ तेषांवर्षेषुसप्तैवसीमागिरिवराःस्मृताः ३१ नद्यःसप्तैवसंतीहतन्नामानिनिबोधत चक्र-स्तथाचतुःशृंगःकपिलश्चित्रकूटकः ३२ देवानीकश्चोर्ध्वरोमाद्रविणःसप्तपर्वताः रसकुल्यामधुकुल्यामित्र विंदातथैवच ३३ श्रुतविंदादेवगर्भाघृतच्युन्मंत्रमालिके यत्पयोभिःकुशद्वीपवासिनःसर्वएवते ३४ कुशलः कोविदश्चैवाप्यभियुक्तस्तथैवच कुलकश्चेतिसंज्ञाभिश्चतुर्वर्णाःप्रकीर्तिताः ३५

२८ स्वशष्परोचिषास्वशष्पा-णिस्वकोमलशिखास्तेषांरोचिषा २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ कुशलादयश्चत्वारोब्राह्मणादिस्थानीयावर्णाः ३५ ७

कर्मजःकौशलैः कुशलकर्मभिः ३६ हे जातवेदः त्वं साक्षात्परस्य ब्रह्मणो हव्यवाडसि अतो देवानां यज्ञेन परमेश्वरमेव यज अंगानां नाम्नाद्
मंगिनं समर्पयेत्यर्थः ३७ इति श्रीदेवीभागवततिलके अष्टमस्कंधे द्वादशोऽध्यायः १२ अर्द्धाधिकैश्च षट्त्रिंशन्महापद्यैरनंतरं शिष्टद्वीप-

जातवेदसरूपं तं देवं कर्मजकौशलैः यजंते देववर्याभाः सर्वे सर्वविदो जनाः ३६ परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवे
दोसि हव्यवाट् देवानां पुरुषांगानां यज्ञेन पुरुषं यज ३७ एवं यजंते ज्वलनं सर्वे द्वीपाधिवासिनः इति श्रीदेवीभाग
वते महापुराणे अष्टमस्कंधे द्वादशोऽध्यायः १२ नारद उवाच शिष्टद्वीपप्रमाणं च वद सर्वार्थदर्शन येन विज्ञान-
मात्रेण परानंदमयो भवेत् १ श्रीनारायण उवाच कुशद्वीपस्य परितो घृतोदावरणं महत् ततो बहिः क्रौंचद्वीपो द्वि
गुणः स्यात्स्वमानतः २ क्षीरोदेनावृतो भाति यस्मिन्क्रौंचाद्रिरस्ति च नामनिर्वर्तकः सोयं द्वीपस्य परिवर्तते
३ योसौ गुहस्य शक्त्या च भिन्नकुक्षिः पुराभवत् क्षीरोदेनासिच्यमानो वरुणेन चरक्षितः ४ घृतपृष्ठं ना-
मयस्य विभाति किल नायकः प्रियव्रतात्मजः श्रीमान्सर्वलोकनमस्कृतः ५ स्वद्वीपं तु विभज्यैव स सप्तधा-
स्वात्मजान्ददौ पुत्रनामसु वर्षेषु वर्षपान्सन्निवेशयन् ६ स्वयं भगवतस्तस्य शरणं संजगाम ह आमो मधुरुह
श्चैव मेघपृष्ठः सुधामकः ७ भ्राजिष्ठो लोहितार्णश्च वनस्पतिरितीरिताः नगानद्यश्च सप्तैव विख्याता भुवि सर्वतः ८ शु
क्लो वै वर्धमानश्च भोजनश्चोपबर्हणः नंदश्च नंदनः सर्वतोभद्र इति कीर्तिताः ९ अभया अमृतौघा च आर्यका तीर्थव-
तीति च वृत्तिरूपवती शुक्ला पवित्रवतिका तथा १० एतासामुदकं पुण्यं चातुर्वर्ण्येन पीयते पुरुषऋषभौ तद्द्द्र-
विणाख्यश्च देवकः ११ एते चतुर्वर्णजाताः पुरुषा निवसंति हि तत्रत्याः पुरुषा आपोमयं देवमपांपतिं १२

समाचारो यथा-
वदनुवर्ण्यते १ शिष्टद्वीपेति १ द्विगुणः पूर्वद्वीपापेक्षया २ नामनिर्वर्तकः स्वनाम्ना द्वीपनामोत्पादकः ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० पुरुषादयो ब्राह्मणादिस्था
नीया वर्णाः ११ १२

आपइति हे आपः पुरुषवीर्यईश्वराल्लब्धवीर्याः स्थभवथ अतएवभूर्भुवः स्वः त्रैलोक्यंपुनंत्यः ताभवंत्योनोस्माकंस्पृशतांस्पर्शनंकुर्वतां

पूर्णेनांजलिनाभक्त्यायजंतेविविधक्रियाः आपःपुरुषवीर्यास्थपुनंतीर्भूर्भुवःस्वरः १३ तानःपुनीतामीवघ्नीः स्पृशतामात्मनाभुवः इतिमंत्रजपांतेचस्तुवंतिविविधैःस्तवैः १४ एवंपरस्तात्क्षीरोदात्परितश्चोपवेशितः द्वात्रिंशल्लक्षसंख्याकयोजनायामसमाश्रितः १५ स्वमानेनचद्वीपोयंदधिमंडोदकेनच शाकद्वीपोविशिष्टोयंयस्मिन्शाकोमहीरुहः १६ स्वक्षेत्रव्यपदेशस्यकारणंसहिनारद प्रैयव्रतोधिपस्तस्यमेधातिथिरितिस्मृतः १७ विभज्यसप्तवर्षाणिपुत्रनामानितेषुच सप्तपुत्रान्निजान्स्थाप्यस्वयंयोगगतिंगतः १८ पुरोजवोमनःपूर्वजयोथपवमानकः धूम्रानीकश्चित्ररेफोबहुरूपोथविश्वधृक् १९ मर्यादागिरयःसप्तनद्यःससैवकीर्तिताः ईशानउरुशृंगोथबलभद्रःशतकेसरः २० सहस्रस्रोतकोदेवपालोप्यंतेमहासनः एतेद्रयःसप्तचोक्ताःसरिन्नामानिसप्तच २१ अनघाप्रथमायुर्दाउभयस्पृष्टिरेवच अपराजितापंचपदीसहस्रस्रुतिरेवच २२ ततोनिजधृतिश्चोक्ताःसप्तनद्योमहोज्वलाः तद्वर्षपुरुषाःसर्वेसत्यव्रतक्रतुव्रतौ २३ दानव्रतानुव्रतौचचतुर्वर्णाउदीरिताः भगवंतंप्राणवायुंप्राणायामेनसंयुताः २४ यजंतिनिर्धूतरजस्तमसःपरमंहरिं अंतःप्रविश्यभूतानियोबिभर्त्यात्मकेतुभिः २५ अंतर्यामीश्वरःसाक्षात्पातुनोयद्वशेइदं परस्ताद्दधिमंडोदात्तनस्तुबहुविस्तरः २६ पुष्करद्वीपनामायंशाकद्वीपद्विसंगुणः स्वसमानेनस्वादूदकेनायंपरिवेष्टितः २७ ७॥

भुवः शरीराणिपुनंतु यतः आत्मनः स्वरूपेणैव अमीवघ्नीः पापहंत्र्यः १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ आत्मकेतुभिः प्राणादिवृत्तिभिः २५ २६ शाकद्वीपद्विसगुणः शाकद्वीपद्विगुणपरिमाणइत्यर्थः २७ ७ ७ ७ ७

ज्वलनशिखावदमलानांकनकपत्राणामयुतानियस्मिंस्तत् २८ २९ तस्मिन्द्वीपेएकएवपर्वतःखंडद्वयंचेत्याह तद्वीपेएकएवेति ३० ३१ ३२
देवाहोरात्रतः देवानामहोरात्राभ्यामुत्तरदक्षिणायनाभ्यामित्यर्थः ३३ ३४ ब्रह्मरूपिणंकमलासनमूर्तिं ३५ सकर्मकेनब्रह्मसालोक्यादिसाध
नेन कर्ममयंकर्मफलरूपं ब्रह्मलिंग्यतेयस्मात् ३६ एकस्मिन्नेवपरमेश्वरेंनोनिष्ठायस्यतत् अतएववस्तुतोद्वैतं इतिश्रीदेवीभागवततिलके-
अष्टमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ त्रिंशद्भिरेकेनोनैस्तुपद्यैरथततःपरं लोकालोकगिरेः सम्यक्व्यवस्थास्पष्टमुच्यते १ ततःपरस्तादिति ततःशृ

यत्रास्तेपुष्करंभ्राजदग्निचूडानिभानिच पत्राणिविशदानीहस्वर्णपत्रायुतायुतं २८ श्रीमद्भगवतश्चेदमासनंपर
मेष्ठिनः कल्पितंलोकगुरुणासर्वलोकसिसृक्षया २९ तद्वीपएकएवायंमानसोत्तरनामकः अर्वाचीनपराचीनव
र्षयोरवधिर्गिरिः ३० उच्छ्रायायामयोःसंख्यायुतयोजनसंमिता यत्रदिक्षुचचत्वारिचतस्रृषुपुराणिह ३१ इं-
द्रादिलोकपालानांयदुपर्यर्कनिर्गमः मेरुंप्रदक्षिणीकुर्वन्भानुःपर्येतियत्रहि ३२ संवत्सरात्मकंचक्रंदेवाहोरात्रतो
भ्रमन् प्रैयव्रतोधिपोवीतिहोत्रःस्वात्मजकद्वयं ३३ वर्षद्वयेपरिस्थाप्यवर्षनामधरंक्रमात् रमणोधातकिश्चैव
तत्तद्वर्षपतीउभौ ३४ कृतास्वयपूर्वजवद्भगवद्भक्तितत्पराः तद्वर्षपुरुषाब्रह्मरूपिणंपरमेश्वरं ३५ सकर्मकेन
योगेनयजंतिपरिशीलितः यत्तत्कर्ममयंलिंगंब्रह्मलिंगंजनोर्चयेत् ३६ एकांतमद्वयंशांतंतस्मैभगवतेनमः इ०
दे० भा० अष्ट० त्रयोदशोऽध्यायः १३ श्रीनारायणउवाच ततःपरस्तादचलोलोकालोकेतिनामकः अंतरा
लेचलोकालोकयोर्यःपरिकल्पितः १ यावदस्तिचदेवर्षेत्वंतरंमानसोत्तरात् सुमेरोस्तावतीशुद्धाकांचनीभूमि
रस्तिहि २ ङ्गोदात्परस्तात्लोकःसूर्याद्यालोकवान्देशोलोकस्तद्रहितस्तयोरंतरालेमध्ये तयोर्विभागार्थेयःकल्पितः सलोका
लोकाचलोस्तीत्यर्थः १ ततःपरस्तादित्युक्तंतदेतत्कियत्तांतरेणेत्यपेक्षयानदंतर्वर्तिनींभूमिमाह यावदस्तीति यावन्मानसोत्तरंमेर्वो

रंतरंसार्धसप्तलक्षोत्तरसार्धकोटिपरिमितं तावतीभूः शुद्धोदात्परतोस्तितत्रप्राणिनोपिसंति कांचनीभूमिरित्यत्रपूर्वोक्तभूमेरन्येतिशे
षः एवंचततःपूर्वोक्तभूमेरन्याकांचनीभूमिरस्तीत्यर्थः साचैकोनचत्वारिंशल्लक्षनोत्तरकोट्यष्टकपरिमिताज्ञेया अर्धपुष्करद्वीपेनस
ह शुद्धोदःषण्णवतिलक्षाणि एवंहिसतिमेरुलोकालोकयोरंतरंसार्द्धद्वादशकोटिपरिमितंवक्ष्यमाणमुपपन्नंभवति एतदेवशैवतंत्रे
षूक्तं कोटिद्वयंत्रिपंचाशल्लक्षाणिचततःपरं पंचाशच्चसहस्राणिसप्तद्वीपाःसमागताः ततोहेममयीभूमिर्दशकोटिवरानने देवानांक्रीड
नार्थायलोकालोकस्ततःपरमिति अत्रचदशकोटित्वंपूर्वोक्तभूम्यासहद्रष्टव्यं २ सर्वप्राणिविवर्जितेतिदेवव्यतिरेकेणेतिविज्ञेयं देवानां

दर्पणादरतुल्यासासर्वप्राणिविवर्जिता यस्यांपदार्थःप्रहितोनकिंचित्प्रत्युदीयते ३ अतःसर्वप्राणिसंघरहि
तासाचनारद लोकालोकइतिव्याख्यायदत्रपरिकल्पिता ४ लोकालोकांतरेचास्यवर्ततेसर्वदास्थितिः ईश्वरेण
सलोकानांत्रयाणामंतगःकृतः ५ सूर्यादीनांध्रुवांतानांरश्मयोयद्वशादिह अर्वाचीनाश्चत्रीँल्लोकानातन्वानाःक
दापिहि ६ पराचीनत्वभाजोहिनभजंतिचनारद तावदुन्नहनायामःपर्वतेंद्रोमहोदयः ७ एतावांल्लोकविन्या
सोयंसंस्थामानलक्षणैः कविभिःसतुपंचाशत्कोटिभिर्गणितस्यच ८

क्रीडनार्थायेत्युक्तत्वात् प्रत्युदीयते प्रत्युपलभ्यते सुव
र्णमेवभवतीत्यर्थः ३ यतःसुवर्णमेवभवति नतुतृणौषधिधान्यादिकं ततोन्यप्राणिनिवासयोग्यस्थानाभावादन्यप्राणिनोदेवादिव्यतिरिक्ता
नसंतीत्याह अतइति ४ लोकालोकइतिव्याख्यायदत्रपरिकल्पिता पूर्वंतस्यकारणंशृण्वित्याह लोकालोकांतरेचेति लोकवद्देशलोकाभावव
द्देशयोरंतरेयतोस्यपर्वतस्यस्थितिर्वर्ततेतेनतइत्यर्थः केनैतस्यास्थितिःकल्पितातत्राह ईश्वरेणेति अंतगःलोकत्रयस्यांतेपरिमितोमर्यादारू-
पोविहितः ५ तन्निमित्तमाह यस्मात्प्रतिबंधकात् सूर्यआदिर्येषां ध्रुवोंतोयेषां आतन्वानाःसमंतात्प्रकाशयंतः परतोगंतुंनशक्नुवंतितावद-
दुन्नहनमुत्सेधस्तदनुरूपआयामश्चविस्तारोयस्य ध्रुवादप्युच्छ्रितत्वात्त्रिलोकीमर्यादाभूतइत्यर्थः ६ ७ एतावानिति संस्थाकारः कथितः

कविभिर्मयावालोकालोकाचलस्यपरिमाणमाह सत्त्वेति सोयंतुलोकालोकाचलश्चतुर्थांशिसार्द्धद्वादशकोट्योमेरोरेकतइतिद्रष्टव्यं ८ तस्योपरिप र्वतोपरि ९ १० तेषांचेति तेषांदिग्गजानां स्वविभूतीनांस्वांशभूतानांमहेंद्रादीनांचविविधवीर्योपबृंहणायसकललोकस्वस्तयेनभगवांस्त- स्मिन्नास्तेइत्यन्वयः किंकुर्वन् आत्मनःस्वस्ययद्विशुद्धंसत्त्वंतत्संधारयमाणः आविःष्कुर्वन् कीदृशंसत्त्वंधर्मज्ञानादीन्यष्टमहासिद्ध- यश्चोपलक्षणंयस्यतत् दोर्दंडैरुपलक्षितःसमहाविभूतेःपरमैश्वर्यस्यपतित्वादेकयैवमूर्त्याआत्मनोयोगमाययारचित स्यास्यलोक-

भूगोलस्यचतुर्थांशोलोकालोकाचलोमुने तस्योपरिचतुर्दिक्षुब्रह्मणाचात्मयोगिना ९ निवेशितादिग्गजायेत न्नामानिनिबोधत ऋषभःपुष्कचूडोथवामनोथापराजितः १० एतेसमस्तलोकस्यस्थितिहेतवईरिताः तेषां चस्वविभूतीनांबहुवीर्योपबृंहणं ११ विशुद्धसत्त्वंचैश्वर्यंवर्द्धयन्भगवान्हरिः आस्तेसिद्ध्यष्टकोपेतोविष्वक्सेनादि संवृतः १२ निजायुधैःपरिवृतोभुजदंडैःसमंततः आस्तेसकललोकस्यस्वस्तयेपरमेश्वरः १३ आकल्पमेवं- वेषंसगतोविष्णुःसनातनः स्वमायारचितस्यास्यगोपीथायात्मसाधनः १४ योंतर्विस्तारएतेनत्वलोकपरि- माणकं व्याख्यातंयद्बहिर्लोकालोकाचलइतीरणात् १५ ततःपरस्ताद्योगेशगतिंशुद्धांबरंबहिः अंडमध्य- गतःसूर्योद्यावाभूम्योर्यदंतरं १६ सूर्यांडगोलयोर्मध्येकोट्यःस्युःपंचविंशतिः मृतेंडएषएतस्मिन्जातोमार्तंड शब्दभाक् १७ स्यगोपीथायरक्षणायैषभगवानेवंभूतआकल्पवेषंगतइतिसार्धत्रिश्लोकानामर्थः ११ १२ १३ १४ योंतरिति योयमंतरवि- स्तारआख्यातः एतेनालोकपरिमाणंमेरोरेकतःसार्द्धद्वादशकोट्योव्याख्यानंभवति यद्यस्मादेतस्माद्बहिर्लोकालोकाचलोभवतीति कथितंतस्मादि त्यर्थः १५ ततःपरस्ताल्लोकालोकाचलात् आलोकाद्वापरस्तात्तुविशुद्धाद्विजपुत्रानयनेर्जुनस्यश्रीकृष्णेनदर्शिता विस्तारेणोक्तंब्रह्मांडमानंसर्वतो- पिनिरूपयति अंडमध्यगतइति अंडमध्यगतः किंतन्मध्यंतदाह द्यावाभूम्योःपूर्वोत्तरकपालयोर्यदंतरंमध्यंस्थानं १६ सर्वतःपंचविंशति-

कोस्यः अंडमध्यावस्थानेकारणंतन्नामनिर्वचनेनाह मृतेअचेतने एषवैराजरूपेण यस्मात्प्रविष्टस्ततइत्यर्थः १७ किंचसूर्येणैवविभज्यं
तेदिशः खमंतरिक्षं भिदाअन्योपिविभागः स्वर्गापवर्गौभोगमोक्षदेशौ रसौकांसिअतलादीनि १८ उपासनार्थमाह देवादीनांसूर्य-
आत्माहग्गीश्वरोनेत्राधिष्ठाताच १९ भूमंडलसंनिवेशकथनमुपसंहरति एतावानिति विस्तारेण पंचाशत्कोट्यः उत्सेधेन पंचविंशतिः
२० एतत्परिमाणंदिवोद्युलोकस्य तत्रदृष्टांतोद्विदलयोर्मध्येयथैकस्यमानेनापरस्यमानमुपदिश्यतेतद्वत् २१ तयोर्द्विदलयोर्मध्येयदंतरं

हिरण्यगर्भइतियद्धिरण्यांडसमुद्भवः सूर्येणहिविभज्यंतेदिशःखंद्यौर्महीभिदा १८ स्वर्गापवर्गौनरकार
सौकांसिचसर्वशः देवतिर्यङ्मनुष्याणांसरीसृपसवीरुधां १९ सर्वजीवनिकायानांसूर्यआत्माहग्गीश्व
रः एतावान्भूमंडलस्यसन्निवेशउदाहृतः २० एतेनहिदिवोमानंवर्णयंतिचतद्विदः द्विदलानांचनिष्पावा-
दीनांचदलयोर्यथा २१ अंतरेणतयोरंतरिक्षंतदुभयसंधितं यन्मध्यगश्चभगवान्भानुर्वैतपतांवरः २२ आ
तपेनत्रिलोकींचप्रतपत्येवभासयन् उत्तरायणमासाद्यगतिमांद्यंवितन्वते २३ आरोहणस्थानमसौगत्वा
होदैर्घ्यमाचरेत् दक्षिणायनमासाद्यगतिशैघ्र्यंवितन्वते २४ अवरोहस्थानमसौगच्छन्ह्रस्वंदिनंचरेत्
विषुवत्संज्ञमासाद्यगतिसाम्यंवितन्वते २५ समस्थानमथासाद्यदिनसाम्यंकरोतिच यदाचमेषतुलयोःसंच
रेद्धिदिवाकरः २६ किंतत्राह तदुभयसंधितंताभ्यामुभयतःसंलग्नं यन्मध्यगोयस्यांतरिक्षस्यमध्यगइत्यर्थः २२ २३ उत्त-
रायणंगत्वाकिमितिगतिमांद्यंकरोतितेनचकिंभवतितदाह आरोहणस्थानमुच्चस्थानं पर्वतमारोहतियनस्तस्यगतिमांद्यंप्रसिद्धमेव त
थात्रापिउत्तरायणकालेआरोहणस्थानेनगच्छतितेनचाहोदैर्घ्यंदिवसदैर्घ्यंभवतीत्यर्थः एवमेवावरोहस्थानेननीचमार्गेणगमनेगतिशैघ्र्यं
दिवसाल्पत्वंचभवतीत्याह दक्षिणायनेति २४ एवमेवसाम्यमार्गेणगच्छतःसाम्यंभवतीत्याह विषुवदिति २५ तदेवप्रपंचयति यदेति २६

समानानीति अत्यंतवैषम्याभावात्समानानीत्युक्तं २७ २८ २९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ पंचाधि
कैश्च चत्वारिंशत्पचैरथविस्तरात् रवेर्गमनमांद्यादिप्रकारः सम्यगुच्यते १ १ मध्यंगतिस्थानंजरद्गवसंज्ञकमुत्तरमैरावतंदक्षिणंवैश्वानर-
मित्यर्थः तत्रैकैकंस्थानंवीथित्रयात्मकमस्तीत्याह अश्विनीति याम्याभरणी आदित्याअदितिदेवताकापुनर्वसुः तथाचत्रिभिस्त्रिभिरश्वि-

समप्नानित्वहोरात्रा प्यातनोतित्रयीमयः वृषादिपंचसुयदाराशिष्वर्कोविरोचते २७ तदाहानिचवर्धंतेरात्रयोपि
न्हसंतिच वृश्चिकादिषुसूर्योहियदासंचरतेरविः २८ तदापीमान्यहोरात्राणिभवंतिविपर्ययात् २९ इतिश्रीदेवी
भागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीनारायणउवाच अतःपरंप्रवक्ष्यामिभानोर्गमनमुत्तमं शी
घ्रमंदादिगतिभिस्त्रिविधंगमनंरवेः १ सर्वग्रहाणांत्रीण्येवस्थानानिसुरसत्तम स्थानंजरद्गवंमध्यंतथैरावतमुत्तरं
२ वैश्वानरंदक्षिणतोनिर्दिष्टमितितत्वतः अश्विनीकृत्तिकायाम्यानागवीथीतिशब्दिता ३ रोहिण्यार्द्रामृगशिरोग
जवीथ्याभिधीयते पुष्याश्लेषातथादित्यावीथीचैरावतीस्मृता ४ एतास्तुवीथयस्तिस्त्रउत्तरोमार्गउच्यते तथाद्वेचा
पिफल्गुन्यौमघाचेवार्षभीमता ५ हस्तश्चित्रातथास्वातीगोवीथीतितुशब्दिता ज्येष्ठाविशाखानुराधावीथीजारद्ग-
वीमता ६ एतास्तुवीथयस्तिस्त्रोमध्यमोमार्गउच्यते मूलाषाढोत्तराषाढाअजवीथ्यभिशब्दिता ७ श्रवणंचधनि
ष्ठाचमार्गीशततभिषक्तथा वैश्वानरीभाद्रपदेरेवतीचैवकीर्तिता ८ एतास्तुवीथयस्तिस्त्रोदक्षिणोमार्गउच्यते उत्त-
रायणमासाद्ययुगाक्षांतर्निबद्धयोः ९

न्यादिनक्षत्रैर्नागवीथीगजवीथीऐरावतीचेत्युत्तरमार्गेणवीथीत्रयंसंपन्नं ३ ४ पूर्वाफल्गुनीउत्तराफ-
ल्गुनीमघाचेतिनक्षत्रत्रयात्मिकाआर्षभीवीथी ५ तथाचत्रिभिस्त्रिभिः पूर्वाफाल्गुन्यादिनक्षत्रैरार्षभागोवीथीजारद्गवीचेतिवैषुवतेमध्यमार्गेवीथीत्रयं
संपन्नं ६ मूलेति मूलनक्षत्रं आषाढापूर्वाषाढेत्यर्थः ७ मार्गीमृगवीथीत्यर्थः तथाचत्रिभिस्त्रिभिर्मूलादिनक्षत्रैरजवीथीमृगवीथीवैश्वानरीचेतिद-
क्षिणमार्गेवीथीत्रयंसंपन्नं ८ उत्तरायणमितियु-

गाक्षांतर्निबद्धयोः पाशयोरित्यन्वयः वायुबद्धयोरेतादृशयोः पाशयोर्यत्कर्षणं तदेवरोहणंस्मृतमित्यर्थः अयंभावः ध्रुवेणयुगाक्षकोटिनिबद्धवायुपाश
द्वयाकर्षणेरथस्यारोहणंतदाभ्यंतरमंडलप्रवेशोगतिमांद्यंचेतिदिनवृद्धीरात्रिह्रासश्च दक्षिणायनेचपाशप्रेरणादवरोहणे बहिर्मंडलप्रवेशोगतिशैघ्र्यंचे
त्यहोरात्रयोर्विपर्ययः वैषुवतेतुपाशसाम्यात्समावस्थानेमध्यममंडलप्रवेशोगतिसाम्यंचेत्यहोरात्रयोः साम्यमिति ९ १० ११ १२ १३

कर्षणंपाशयोर्वायुबद्धयोरोहणंस्मृतं तदाभ्यंतरगान्मंडलाद्रथस्यगतेर्भवेत् १० मांद्यंदिवसवृद्धिंचजायतेसुर
सत्तम रात्रिह्रासश्चभवतिसौम्यायनक्रमोत्थयं ११ दक्षिणायनकेपाशेप्रेरणादवरोहणं बहिर्मंडलवेशेनगति
शैघ्र्यंतदाभवेत् १२ तदादिनाल्पताराात्रिवृद्धिश्चपरिकीर्तिता वैषुवेपाशसाम्यात्तुसमावस्थानतोरवेः १३ मध्य
मंडलवेशश्चसाम्यंरात्रिंदिनादिके आकृष्येतेयदातौतुध्रुवेणासमधिष्ठितौ १४ तदाभ्यंतरतःसूर्योभ्रमतेमंड-
लानिच ध्रुवेणमुच्यमानेनपुनारश्मियुगेनतु १५ तथैवबाह्यतःसूर्योभ्रमतेमंडलानिच तस्मिन्मेरौपूर्वभागे
पुर्यैंद्रीदेवधानिका १६ दक्षिणेवैसंयमनीनामयाम्यामहापुरी पश्चान्निम्लोचनीनामवारुणीवैमहापुरी १७
तदुत्तरेपुरीसौम्याप्रोक्तानामविभावरी ऐंद्रपुर्यांरवेःप्रोक्तउदयोब्रह्मवादिभिः १८ संयमन्यांचमध्याह्नोनि
म्लोचन्यांनिमीलनं विभावर्यांनिशीथःस्यात्तिग्मांशोःसुरपूजितः १९ प्रवृत्तेश्चनिमित्तानिभूतानांनानिस
र्वशः मेरोश्चतुर्दिशंभानोःकीर्तितानिमयामुने २०

एतदेवस्पष्टयति आकृष्येतेइति तौवायुपाशावित्यर्थः १४ १५
तृतीयकोटिस्त्वर्थादुक्तेतिबोध्यं अथोदयास्तादिकंवक्तुमुपक्रमते तस्मिन्मेराविति पूर्वमेरावष्टपुर्योभिहितास्तास्वैंद्रीपुरीपूर्वभागेवर्तत
इत्यर्थः एवमुत्तरत्र १६ १७ १८ १९ प्रवृत्तेश्चनिमित्तानिगमनानीतिशेषः चतुर्दिशमित्यनेनयेमेरोर्दक्षिणेदेशेतेषामैंद्रीमारभ्यपू
र्वदिग्यः येपश्चिमेदेशेतेषांयाम्यामारभ्ययेउत्तरेतेषांवारुणीमारभ्ययेपूर्वेतेषांसौम्यामारभ्येत्युक्तं २० ७ ७ ७ ७

सव्यंगच्छन्निति नक्षत्राभिमुखतयास्वगत्यामेरुंवामतः कुर्वन्नपिप्रदक्षिणावर्तप्रवहाख्यवायुभ्राम्यमाणज्योतिश्चक्रवशात्प्रत्यहंदक्षिणंक
रोति अतश्चक्रभ्रमणवशादतिदूरतोभूसंलग्नस्येवदर्शनमुदयः आकाशमारूढस्येवदर्शनंमध्यान्हः भूमिंप्रविष्टस्येवदर्शनमस्तमयः ततो-
तीवदूरगमनेनिशीथइतिसमुद्रतीरस्थदृष्टाच्च अह्नो वाएषप्रातरुदेत्यपः सायंप्रविशतीतिश्रुतिव्यवहारोनवस्तुनः इदंसर्वंमनसिनिधाया

मेरुस्थानांसदामध्यंगतएवविभातिहि सव्यंगच्छन्दक्षिणेनकरोतिस्वर्णपर्वतं २१ उदयास्तमयेचैव
सर्वकालंतुसन्मुखे दिशास्वशेषासुतथासुराणांविदिशासुच २२ येयत्रदृश्यतेभास्वान्सतेषामुदयःस्मृ
तः तिरोभावंचयत्रेतितत्रेवास्तमनंरवेः २३ नैवास्तमनमर्कस्यनोदयःसर्वदासतः उदयास्तमनाख्यंहि
दर्शनादर्शनंरवेः २४ शक्रादीनांपुरेतिष्ठन्स्पृशत्येषपुरत्रयं विकर्णौद्वौविकर्णस्थस्त्रीन्कोणान्द्वेपुरेतथा २५
सर्वेषांद्वीपवर्षाणांमेरुरुत्तरतःस्थितः येयत्रदृश्यतेभानुःसैषप्राचीतिचोच्यते २६ तद्वामभागतोमेरुर्वर्तते
तिविनिर्णयः यदिचैंद्र्याःप्रचलतेघटिकादशपंचभिः २७ याम्यांतदायोजनानांसपादंकोटियुग्मकं सार्द्धद्वा
दशलक्षाणिपंचनेत्रसहस्रकं २८ प्रक्रामतिसहस्रांशुःकालमार्गप्रदर्शकः एवंततोवारुणींचसौम्यांमैंद्रींसि
हस्रदृक् २९ पर्येतिकालचक्रात्माद्युमणिःकालबुद्धये तथाचान्येग्रहाःसोमाद्यायेदिविचारिणः ३०

ह दक्षिणेनकरो
तीत्यादिना २१ २२ २३ २४ शक्रादीनामिति यदाशक्रपुर्यांतिष्ठतितदापुरत्रयंइंद्रपुरंयमपुरंसौम्यपुरंविकर्णौईशानकोणवन्हिकोणौस्पृशति
अन्यपुरेषुविकर्णेषुचस्पर्शाभावोमेरुणाव्यवधानात् एवंविकर्णस्थोवन्हिपुरनिष्ठोयदाभवतितदात्रिकोणान्वन्हिकोणनिर्ऋतिकोणेशानकोणान्
द्वेपुरेइंद्रपुरंयमपुरंचस्पृशतिनान्यदुक्तयुक्तेरितिभावः एवंयाम्यादिपुरस्थस्यापिबोध्यं २५ २६ यदाचैंद्र्याःसकाशात्पंचदशघटिकाभिर्याम्यांप्रचलतेतत-
दायोजनानांसपादकोटिद्वयंसार्द्धद्वादशलक्षाणि पंचनेत्रसहस्रकं नेत्रशब्देनद्वौ अंकानांवामतोगतिः पंचविंशतिसहस्रंगच्छतीत्यर्थः २७ २८ २९
३०

नक्षत्रैः सहेति यद्यपिवस्तुनः सूर्यस्यापिनक्षत्रैः सहैवोदयास्तमयौ तथापितस्य नत्साहित्यादर्शनात्सोमादीनामिव नत्साहित्यमुक्तं ३१ त्रयीम
यइत्याद्युपासनार्थं प्रवहाख्यात्समीरणाद्वायोरित्यर्थः ३२ कालचक्रं संवत्सरात्मकं द्वादशमासाअरायस्य त्रीणिचातुर्मास्यानिनाभयो
यस्य ३३ षट्ऋतवोनेमयोयस्य मानसोत्तरपर्वतेलक्षार्धादुपरिवायुबन्द्भूमाविति द्रष्टव्यं चक्रवातावदुच्छ्रितभितिमंतव्यं अन्यथायुतमा
त्रोच्छ्रायत्वान्मानसोत्तरस्यमेरोश्चतुरशीत्युच्छ्रायत्वादक्षस्यसाम्यानुपपत्तेः ३४ ३५ तस्मिन्नक्षेचक्रप्रांतंकृतमूलं निबद्धपूर्वभागः प्रथ

नक्षत्रैःसहचोद्यंतिसहचास्तंव्रजंतिते एवंमुहूर्तेनरथोभानोरष्टशताधिकं ३१ योजनानांचतुस्त्रिंशल्लक्षाणिभ्रम
तिप्रभुः त्रयीमयश्चतुर्दिक्षुपुरीषुचसमीरणात् ३२ प्रवहाख्यात्सदाकालचक्रंपर्येतिभानुमान् यस्यचक्रंरथस्यैकं
द्वादशारंत्रिनाभिकं ३३ षण्नेमिःकवयस्तंचवत्सरात्मिकमूचिरे मेरुमूर्द्धनितस्याक्षोमानसोत्तरपर्वते ३४ कृ
तेनरविभागोयःप्रोतंतत्ररथांगकं तैलकारकयंत्रेणचक्रसाम्यंपरिभ्रमन् ३५ मानसोत्तरनाम्नीहगिरौपर्येतिचांशु
मान् तस्मिन्नक्षेकृतंमूलंद्वितीयोक्षोध्रुवेकृतः ३६ तुर्यमानेनतैलस्ययंत्राक्षवदितीरितः कृतोपरितनोभागःसूर्यै
स्यजगतांपतेः ३७ रथनीडस्तुषट्त्रिंशल्लक्षयोजनमायतः तत्तुर्यभागतःसोयंपरिणाहेनकीर्तितः ३८ तावानर्क
रथस्यात्रयुगस्तस्मिन्हयाःशुभाः सप्तच्छंदोभिधानाश्चसूरसूतेनयोजिताः ३९ वहंतिदेवमादित्यंलोकानांसु
खहेतवे पुरस्तात्सवितुःसूतोऽरुणःपश्चान्नियोजितः ४०

मोक्षोमेरुमानसोत्तरायतःसार्धसप्तलक्षाधिकसार्धकोटिप्रमा
णः तस्यतुर्यमानेनसार्धसप्तत्रिंशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्षमानेनध्रुवेकृतोवायुपाशेननिबद्धउपरिभागोयस्य ३६ उपरितनो-
भागःकृतइतिविभक्तिलोपश्छांदसः ३७ नीडउपवेशस्थानं परिणाहोदैर्घ्यं ३८ युगइत्यस्यपरिणाहेनकीर्तितइत्यनेनान्वयः सप्तच्छंदोभि
धानाःगायत्र्यादिछंदोनामानः सूरसूतेनारुणेनसारथिना ३९ पुरस्तात्सवितुरिति पुरस्तात्स्थितोपिपश्चात्प्रत्यङ्मुखआस्ते यद्वायत्सूर्य

स्यपुरस्तात्तस्यैवपश्चिमत्वात्सम्यादित्युक्तं ४० ४१ सूक्तवाक्यैर्वेदमंत्रैः सुभाषितैर्वा ४२ ४३ एकैकशश्चतुर्दशद्वंद्वशः सप्तगुणाः संतो मासिमास्युपास्यंत इत्यन्वयः ४४ गव्यूतिः क्रोशयुगसगंव्यूत्युत्तरंयथाभवतितथा ४५ इतिश्रीदेवीभागवततिलके अष्टमस्कंधे पंचदशोऽध्यायः १५ सप्तत्रिंशच्छ्लोकवर्यैःसोमादीनामथोत्तरं स्थानंगत्यनुसारेणविविधंफलमुच्यते १ गमादिकं गमनस्थानादिकमित्यर्थः शुभा

सौत्येकर्मणिसंयुक्तोवर्ततेगरुडाग्रजः तथैववालखिल्याख्याऋषयोंगुष्ठपर्वकाः ४१ प्रमाणेनपरिख्याताःषष्टि साहस्र्यसंख्यकाः स्तुवंतिपुरतःसूर्यंसूक्तवाक्यैःसुशोभनैः ४२ तथाचान्येचऋषयोगंधर्वाअप्सरोरगाः ग्राम- ण्योयातुधानाश्चदेवाःसर्वपरेश्वरं ४३ एकैकशःसप्तसप्त मासिमासिविरोचनं सार्द्धलक्षोत्तरंकोटिनवकंभूमिमंड लं ४४ द्विसहस्रंयोजनानांसगव्यूत्युत्तरंक्षणात् पर्येतिदेवदेवेशोविश्वव्यापीनिरंतरं ४५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहा पुराणेऽष्टमस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ श्रीनारायणउवाच अथातः श्रूयतांचित्रंसोमादीनांगमादिकं तद्गत्यनु सृतानृणांशुभाशुभनिदर्शना १ यथाकुलालचक्रेणभ्रमताभ्रमतांसह तदाश्रयाणांचगतिरन्याकीटादिनांभ वेत् २ एवंहिराशिवृंदेनकालचक्रेणतेनच मेरुंध्रुवंचसरतांप्रादक्षिण्येनसर्वदा ३ ग्रहाणांभानुमुख्यानांगतिर- न्यैवदृश्यते नक्षत्रांतरगामित्वाद्भांतरेगमनंतथा ४ गतिद्वयंचाविरुद्धंसर्वत्रैषविनिर्णयः सएवभगवानादिपुरु षोलोकभावनः ५ नारायणोखिलाधारोलोकानांस्वस्तयेभ्रमन् कर्मशुद्धिनिमित्तंतुआत्मानंवैत्रयीमयं ६

शुभनिदर्शनातयोः प्राप्तिस्तद्गत्यनुसृतासोमादिगत्यनुरोधेननृणांभवतीत्यर्थः १ ननुमेरुंप्रदक्षिणीकुर्वत आदित्यस्य राशीनामभिमुखमप्रदक्षिणंग मनमुपवर्णितंनतद्युक्ता रूढं दृष्टांतेनविनाभवतीत्याशंकांश्रोतुर्मनसिजायमानांनिराकरोति यथाकुलालेति कीटादिनामितिदीर्घश्छा वआर्षः २ ३ ४ चक्रवशात्स्वतश्चगतिद्वयमविरुद्धमितिपरिहारार्थः ५ ६ ६ ६ ६ ६

विजिज्ञास्योवितर्कमाणः अर्कधाद्वादशधा ७ यथोपजोषंयथाकर्मभोगं ऋतुगणान् शीतोष्णादीन् ८ ९ मतमभीष्टं सएषएवस्वग-
त्यामासादिव्यवहारकारणमित्याह अथैषेति एषलोकानामात्माद्यावापृथिव्योरंतरेणमध्येयदंतरिक्षंतस्यमध्येयत्कालचक्रंतद्गतमेषादिद्वा
दशराशिभिः संज्ञायेषांद्वादशमासानांतान्मासान्भुंक्तेइत्यर्थः चैत्रादिसंज्ञास्तुचांद्रमासानां १० संवत्सरस्यावयवानितिपूर्वेणान्वयः मा
समाह पक्षद्वयंमासइति इदंचांद्रेणमानेन सपादंऋक्षद्वयंसौरेण दिवानक्तंचाहोरात्रमितिपित्र्येण ११ षष्ठमंशंराशिद्वयंसऋतुरित्य
र्थः १२ यावतार्द्धेनऋतुत्रयात्मकेन १३ तंकालमयनमितिप्राक्तनावर्णयंति अथयावदिति सहद्यावापृथिव्योर्मंडलाभ्यामितिशेषः

कविभिश्चैववेदेनविजिज्ञास्योर्कधाभवत् षट्सुक्रमेणऋतुषुवसंतादिषुचस्वयं ७ यथोपजोषंऋतुजान्गुणान्वैवि
दधातिच तमेनंपुरुषाःसर्वेत्रय्यात्वविद्ययासदा ८ वर्णाश्रमाचारपथातथाम्नातैश्चकर्मभिः उच्चावचैःश्रद्धयाचयोगा
नांचवितानकैः ९ अंजसाचयजंतेयेश्रेयोविंदंतितेमतं अथैषआत्मालोकानांद्यावाभूम्यंतरेणच १० कालचक्रगतो
भुंक्तेमासान्द्वादशराशिभिः संवत्सरस्यावयवान्मासःपक्षद्वयंदिवा ११ नक्तंचेतिसपादर्क्षद्वयमित्युपदिश्यते याव-
ताषष्ठमंशंसभुंजीतऋतुरुच्यते १२ संवत्सरस्यावयवःकविभिश्चोपवर्णितः यावतार्द्धेनचाकाशवीथ्यांप्रचरतेर-
विः १३ तंप्राक्तनावर्णयंतिअयनंमुनिपूजिताः अथयावन्नभोमंडलंसहप्रतिगच्छति १४ कात्स्न्येनसहभुंजी
तकालंतंवत्सरंविदुः संवत्सरंपरिवत्सरमिडावत्सरमेवच १५ अनुवत्सरमिद्वत्सरमितिपंचकमीरितं भानोर्मांद्य
शैघ्र्यसमगतिभिःकालवित्तमैः १६

ताभ्यांमंडलाभ्यांसहगच्छतिससूर्यः १४ यंकालंकात्स्न्येनषड्ऋतुभिर्द्वादशरा-
शिभिर्वाभुंजीततंकालंवत्सरंविदुरित्यर्थः सचसंवत्सरःपंचधाभिन्नइत्याह संवत्सरंपरिवत्सरमिति १५ भानोरिति अयंभावःयदाशुक्लप्रतिपदिसंक्रांति
स्तदासौरचांद्रयोर्मासयोर्युगपदुपक्रमोभवतिससंवत्सरः ततःसौरमानेनवर्षेषट्दिनानिवर्द्धंते चांद्रमानेनषट्न्ह्रसंतीतिद्वादशदिनव्यवधानादु —

भयोरग्रपश्चाद्भावोभवति एवंपंचवर्षाणिगच्छंतितन्मध्येद्वौमलमासौभवतस्ततःपुनःसंवत्सरोभवतितदेवमतांतरभेदेनसंवत्सरादिपं-
चकंभानोर्माघशैघ्र्यसमगतिभिर्भवतीति १६ सोमादीनामपिस्थानंकार्यंचाह एवंचंद्रइति अर्करश्मिभ्योमंडलरूपेभ्यः १७ मित्रस्य-
सूर्यस्यसंवत्सरभुक्तिंपक्षाभ्यांभुंक्ते मित्रस्यमासभुक्तिंसपादभाभ्यां भाशब्दऋक्षवाची सपाददिनद्वयेनभुंक्ते मित्रस्यपक्षभुजिंपक्ष
भुक्तिंदिवसभुक्तिंचरेत् एकदिनेनैवभुनक्तीत्यर्थः एवंद्रुततरगमनश्चंद्रमाभवतीत्यर्थः १८ १९ २० पूर्वापरसुघस्त्रकैः पूर्वपक्षापरप-
क्षाभ्यामहोरात्राणिवितन्वानइत्यर्थः सर्वेषांजीवनिवहानांप्राणोन्नमयत्वादमृतमयत्वाच्च अतएवजीवनहेतुत्वाज्जीवश्च २१ २२ २३ २४

एवंभानोर्गतिःप्रोक्ताचंद्रादीनांनिबोधत एवंचंद्रोर्करश्मिभ्योलक्षयोजनमूर्ध्वतः १७ उपलभ्यमानोमित्रस्यसंव-
त्सरभुजिंचसः पक्षाभ्यांचौषधीनाथोभुंक्तेमासभुजिंचसः १८ सपादभाभ्यांदिवसभुक्तिंपक्षभुजिंचरेत् एवंशीघ्र
गतिःसोमोभुंक्तेनूनंभचक्रकं १९ पूर्यमाणकलाभिश्चामराणांप्रीतिमावहन् क्षीयमाणकलाभिश्चपितॄणांचित्त
रंजकः २० अहोरात्राणितन्वानःपूर्वापरसुघस्त्रकैः सर्वजीवनिकायस्यप्राणोजीवःसएवहि २१ भुंक्तेचैकैकन
क्षत्रंमुहूर्तत्रिंशताविभुः सएवषोडशकलःपुरुषोऽनादिरुत्तमः २२ मनोमयोप्यन्नमयोमृतधामासुधाकरः देव
पितृमनुष्यादिसरीसृपससवीरुधां २३ प्राणाप्यायनशीलत्वात्ससर्वमयउच्यते ततोभचक्रंभ्रमतियोजनानांत्रिल
क्षतः २४ मेरुप्रदक्षिणेनैवयोजितंचेश्वरेणतु अष्टविंशतिसंख्यानिगणितानिसहाभिजित् २५ ततःशक्रोद्वि
लक्षेणयोजनानामथोपरि पुरःपश्चात्सहैवासावर्कस्यपरिवर्तते २६

प्रदक्षिणेनैवनतुतेषांपृथगन्यागतिरस्तीत्यर्थः
योजितंकालचक्रेईश्वरेणैवयोजितमित्यर्थः सहाभिजिन् विभक्तिलोपआर्षः उत्तराषाढाश्रवणसंधावभिजिन्नामनक्षत्रंफलविशेषपृ
थक्कल्पितंतेनसहेत्यर्थः २५ पुरःपश्चादिति पुरतःसूर्येणभोक्ष्यमाणेनक्षत्रेपश्चाद्भुक्ते सहैवभज्यमाने २६ ७ ७ ७

२७ वृष्टेर्विष्टंभस्तंभनंयस्मात्त्रहात्तमुपशमयतीतितथा २८ शुक्रवदिति पुरतःपश्चात्सहैववासूर्यस्यचरतीत्यर्थः कंचिद्विशेषंचाह यदार्के
ति सौम्योबुधः २९ ३० यदिवक्रइति यदिनवक्रेणाभिवर्ततेतर्हित्रिभिस्त्रिभिःपक्षैः ३१ अघानांदुःखानां ३२ यदिवक्रोभवेन्नैवे
ति यदिनवक्रःस्यात्तर्हिपरिवत्सरमित्यर्थः ३३ त्रिंशन्मासैरिति एकैकस्मिन्राशौत्रिंशन्मासान्विलंबमानःसर्वानेवानुपर्येति

शीघ्रमंदसमानाभिर्गतिभिर्विचरन्विभुः लोकानामनुकूलोयंप्रायःप्रोक्तःशुभावहः२७वृष्टिविष्टंभशमनोभार्गवः स-
र्वदामुने शुक्राद्बुधःसमाख्यातोयोजनानांद्विलक्षतः २८ शीघ्रमंदसमानाभिर्गतिभिःशुक्रवत्सदा यदार्कात्व्यति
रिच्येतसौम्यःप्रायेणतत्रतु २९ अतिवाताभ्रपातानांवृष्ट्यादिभयसूचकः उपरिष्टात्ततोभौमोयाजनानांद्वि
लक्षतः ३० पक्षैस्त्रिभिस्त्रिभिःसोयंभुंक्तेराशीनथैकशः द्वादशापिचदेवर्षेयदिवक्रोनजायते ३१ प्रायेणाशुभ
कृत्सोयंग्रहोघानांचसूचकः ततोद्विलक्षमानेनयोजनानांचगीष्पतिः ३२ एकैकस्मिन्नथोराशौभुंक्तेसंवत्स
रंचरन् यदिवक्रोभवेन्नैवानुकूलोब्रह्मवादिनां ३३ ततःशनैश्चरोघोरोलक्षद्वयपरोमितः योजनैःसूर्यपुत्रोयं
त्रिंशन्मासैःपरिभ्रमन् ३४ एकैकराशौपर्येतिसर्वान्राशीन्महाग्रहः सर्वेषामशुभोमंदःप्रोक्तःकालविदांवरैः ३५
ततउत्तरतःप्रोक्तमेकादशसुलक्षकैः योजनैःपरिसंख्यातंसप्तर्षीणांचमंडलं ३६ लोकानांशंभावयंतोमुनयःसप्ततेमु
ने यत्तद्विष्णुपदंस्थानंदक्षिणंक्रमतेचवै ३७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६
श्रीनारायणउवाच अथर्षिमंडलादूर्ध्वयोजनानांप्रमाणतः लक्षैस्त्रयोदशमितैःपरमंवैष्णवंपदं १ तावद्भिरनुवत्सरैःप्रा

येणहिसर्वेषामशांतिकरः ३४ ३५ ३६ दक्षिणंक्रमतेचवैइति प्रदक्षिणंप्रक्रमंतीत्यर्थः ३७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेअष्टमस्कंधेषोड
शोऽध्यायः॥१६ त्रिंशद्भिरेकेनोनैस्तुपद्यैरथसविस्तरं ध्रुवमंडलसंस्थानंयथावदनुवर्ण्यते १ वैष्णवंपरमंपदमस्तीत्यर्थः १ ७ ७ ७

यत्रवैष्णवेपदेमहाभागवतोध्रुवोऽस्तीत्यर्थः २ समकालमेवयुज्यतेइतितथा तेननक्षत्रगणेनसहितइत्यर्थः ३ ४ कालेनेति सहिध्रुवःसर्वेषांज्यो
तिर्गणानांग्रहनक्षत्रभादिनांन्हस्वआर्षः अव्यक्तरंहसास्पष्टवेगेनानिमिषेणकालेनभ्राम्यतांभ्राम्यमाणानांस्थाणुरिवावष्टंभःपरमेश्वरेणविहि
तइत्यन्वयः ५ मेढिस्तंभेइति मेढिस्तंभेयुक्ताबद्धाः पशवोबलीवर्दाः ६ सवनत्रितयेनत्रिकालं ७ ध्रुवमेवमेढिस्थानापन्नंचरन्चरंतइत्यर्थः

महाभागवतःश्रीमान्वर्ततेलोकवंदितः औत्तानपादिरिंद्रेणवन्हिनाकश्यपेनच २ धर्मेणसहचैवास्तेसमकालयु-
जाध्रुवः बहुमानंदक्षिणतःकुर्वद्भिःप्रेक्षकैःसदा ३ आजीव्यःकल्पजीविनामुपास्तेभगवत्पदं ज्योतिर्गणानां
सर्वेषांग्रहनक्षत्रभादिनां ४ कालेनानिमिषेणायंभ्राम्यतांव्यक्तरंहसा अवष्टंभस्थाणुरिवविहितश्चेश्वरेणसः ५
भासतेभासयन्भासास्वीययादेवपूजितः मेढिस्तंभेयथायुक्ताःपशवःकर्षणार्थकाः ६ मंडलानिचरंतीमेसवनत्रित
येनच एवंग्रहादयःसर्वेभगणाद्यायथाक्रमं ७ अंतर्बहिर्विभागेनकालचक्रेनियोजिताः ध्रुवमेवावलंब्याशुवायुनो
दीरिताश्चरन् ८ आकल्पांतंचक्रमंतिखेश्येनाद्याःखगाइव कर्मसारथयोवायुवशाःसर्वतएवते ९ एवंज्योतिर्गणाः
सर्वप्रकृतेःपुरुषस्यच संयोगानुगृहीतास्तेभूमौननिपतंतिच १० ज्योतिश्चक्रंकेचिदेतच्छिशुमारस्वरूपकं
सोपयोगंभगवतोयोगधारणकर्मणि ११ यस्यावाक्शिरसःकुंडलीभूतवपुषोमुने पुच्छाग्रेकल्पितोयोयंध्रुवउ-
त्तानपादजः १२

८ खेआकाशेश्येनाद्याःखगाःपक्षिणोयथाक्रमंतिगच्छंतितद्वदित्यर्थः कर्मसारथिःसहायोयेषां ९ नन्वेतेज्योति
र्गणानिराधाराःकुतोभुविनपतंतितत्राह एवमिति प्रकृतेःपुरुषस्यचयः संयोगोत्यंतस्तेनानुगृहीतामायाशबलब्रह्मरूपभगवत्यनुगृहीतानपतंती
त्यर्थः १० ईश्वराधारत्वात्पतनशंकैवनास्तीतिवक्तुंमतांतरमाह केचिदिति एतस्यापिशिशुमारचक्रस्यपरिच्छिन्नत्वादेतस्यापिकआधारइत्याकांक्षायां
सर्वव्यापकमायाशबलब्रह्मरूपिणीभगवत्येवाधारइतिवक्तव्यं तस्मात्प्रथममतमेवमुख्यमितिकेचित्पदेनसूचितं योगधारणकर्मणियोगधारणायांस्थि
तमिति शेषः११२

लांगूलेअग्रादधोभागे १३ १४ उत्तरायणभानिअभिजिदादीनिपुनर्वस्वंतानिचतुर्दशनक्षत्राणि दक्षिणपार्श्वेदक्षिणायनानिपुष्यादीन्युत्तराषा
ढांतानिचतुर्दशवामपार्श्वे १५ १६ आकाशसरित्‌आकाशगंगाऔदरेउदरेइत्यर्थः तदेवस्थानविशेषेणविभज्यदर्शयति पुनर्वसुश्चे-

लांगूलेस्यचसंप्रोक्ताःप्रजापतिरकल्मषः अग्निरिंद्रश्चधर्मश्चतिष्ठंतेसुरपूजिताः १३ धाताविधातापुच्छांलेक-
स्थांसप्तर्षयस्ततः दक्षिणावर्तभोगेनकुंडलाकारमीयुषः १४ उत्तरायणभानीहदक्षपार्श्वेर्पितानिच दक्षिणायन
भानीहसव्येपार्श्वेर्पितानिच १५ कुंडलाभोगवेशस्यपार्श्वयोरुभयोरपि समसंख्याश्चावयवाभवंतिकजनंदन
१६ अजवीथीपृष्ठभागेआकाशसरिदोदरे पुनर्वसुश्चपुष्यश्चश्रोण्योदक्षिणवामयोः १७ आर्द्राश्लेषेपश्चिमयोः
पादयोर्दक्षवामयोः अभिजिच्चोत्तराषाढानासयोर्दक्षवामयोः १८ यथासंख्यंचदेवर्षेश्रुतिश्चजलभंतथा कल्पि
तेकल्पनाविद्भिर्नेत्रयोर्दक्षवामयोः १९ धनिष्ठाचैवमूलंचकर्णयोर्दक्षवामयोः मघादीन्यष्टभानीहदक्षिणायनगा-
निच २० युंजीतवामपार्श्वीयवंक्रिषुक्रमतोमुने तथैवमृगशीर्षादीन्युदग्भानिचयानिहि २१ दक्षपार्श्वेवंक्रि
केषुप्रतिलोम्येनयोजयेत् शततारातथाज्येष्ठास्कंधयोर्दक्षवामयोः २२ अगस्तिश्चोत्तरहनावधरायांहनौयमः मु
खेष्वंगारकःप्रोक्तोमंदःप्रोक्तउपस्थके २३ बृहस्पतिश्चककुदिवक्षस्यर्कोग्रहाधिपः नारायणश्चहृदयेचंद्रोमनसिस्थि
ष्ठति २४ स्तनयोरश्विनौनाभ्यामुशनाः परिकीर्तितः बुधःप्राणापानयोश्चगलेराहुश्चकेतवः २५ सर्वांगेषुतथा
रोमकूपेतारागणाःस्मृताः एतद्भगवतोविष्णोःसर्वदेवमयंवपुः २६ संध्यायांप्रत्यहंध्यायेत्प्रयतोवाग्यतोमुनिः निरी
क्षमाणश्चोत्तिष्टेन्मंत्रेणानेनधीधरः २७

नि दक्षिणवामयोःश्रोण्यावित्यर्थः १७ दक्षिणवामयोःपश्चिमयोःपादयोरार्द्राश्लेषेइत्यन्वयः१८
श्रुतिःश्रवणनक्षत्रंजलभंपूर्वाषाढानक्षत्रं इमेदक्षवामनेत्रयोःकल्पितेइत्यर्थः१९ २० वामपार्श्वीयवंक्रिषुवामपार्श्वास्थिषु२१ दक्षपार्श्वेविद्यमानेषुप्रातिलो-
म्येनपूर्वाभाद्रपदांतानि२२ २३ २४ २५ २६ २७

२८ २९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके ऽष्टमस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः १७ चतुस्त्रिंशच्छ्लोकवर्यैराहुमंडलमुच्यते सूर्याधःसंस्थितंयेन ग्रहणंचंद्रसूर्ययोः १ सूर्यमारभ्यध्रुवांतंसन्निवेशंनिरूप्येदानींसूर्याधस्तान्निरूपयति अधस्तात्सवितुरिति सैंहिकेयः सिंहिकायाः सुतोराहुः १ खेटत्वंनक्षत्रत्वं२

नमोज्योतिर्लोकायकालायानिमिषांपतयेमहापुरुषायाभिधीमहीति २८ ग्रहर्क्षतारामयमाधिदैविकंपापापहंमंत्रकृतांत्रिकालं नमस्यतःस्मरतोवात्रिकालंनश्येततत्कालजमाशुपापं २९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेष्टमस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीनारायणउवाच अधस्तात्सवितुःप्रोक्तमयुतंराहुमंडलं नक्षत्रवच्चरतिचसैंहिकेयोत्तदर्हणः १ सूर्याचंद्रमसोरेवमर्दनःसिंहिकासुतः अमरत्वंचखेटत्वंलेभेयोविष्ण्वनुग्रहात् २ यददस्तरणेर्बिंबंतपतोयोजनायुतं तच्छादकोसुरोज्ञेयोप्यर्कसाहस्रविस्तरं ३ त्रयोदशसहस्रंतुसोमस्याच्छादकोग्रहः यःपर्वसमयेवैरानुबंधीछादकोभवत् ४ सूर्याचंद्रमसोर्दूराद्भवेच्छादनकारकः तन्निशम्योभयत्रापिविष्णुनाप्रेरितंस्वकं ५ चक्रंसुदर्शनंनामज्वालामालातिभीषणं तत्तेजसादुःसहेनसमंतात्परिवारितं ६ मुहूर्तोद्विजमानस्तुदूराच्चकितमानसः आरान्निवर्ततेसोयमुपरागइतीवह ७

ग्रहणंवक्तुमाह यददस्तरणेरिति योजनायुतंतरणेर्बिंबमित्यन्वयः अर्कसाहस्रविस्तरं-द्वादशसाहस्रयोजनविस्तारंसोमस्यमंडलमित्यन्वयः त्रयोदशसहस्रंतुत्रयोदशसहस्रयोजनपरिमाणंतु आच्छादकोग्रहोराहुर्वर्ततेस तच्छादकस्तयोः सूर्यसोममंडलयोराच्छादकोभवतीत्यर्थः३ कदा छादकस्तदाह पर्वसमयेइति अमावास्यापूर्णिमारूपेकालेयश्छाद-कोभवेदित्यन्वयः वैरानुबंधीअमृतपानसमयेसूर्याचंद्रमसोर्मध्येप्रविष्टस्यताभ्यांविष्णवेकथनात्तयोर्वैरमनुबध्नातिततोहेतोः सूर्याचंद्रम-सोर्दूराच्छादनकारकोभवेदित्यन्वयः ४ तर्हिसूर्याचंद्रमसौकुतोनभक्षयतितत्राह तन्निशम्येति ५ समंतात्परिवारितंचक्रमित्यन्वयः ६ दुःसहेनतत्तेजसामुहूर्तोद्विजमानोमुहूर्तंबिभ्यमानश्चकितत्हृदयः सन्नारात् दूरादेवनिवर्ततेसोयमुपरागइतिलोकेप्रोच्यतेइत्यर्थः ७ ७ ७

८ विद्याध्राणांविद्याधराणां अधस्तादित्युक्तंतन्मर्यादामाह योजनायुतेइति राहुमंडलादधस्ताद्योजनायुतपरिमितेदेशेसिद्धादीनांलोकाःसंती
त्यर्थः ९ विहाराजिरंवासस्थानं १० अंतरिक्षंग्रहहीनं तस्यावधिमाह यावद्वायुःप्रवातीतितीव्रोवातितस्याप्यवधिमाह यावन्मेघाइति ११

उच्यतेलोकमध्येतुदेवर्षेअवबुध्यतां ततोधस्तात्समाख्यातालोकाःपरमपावनाः ८ सिद्धानांचारणानांचविद्याध्राणां
चसत्तम योजनायुतविख्यातालोकाःपुण्यनिषेविताः ९ ततोप्यधस्ताद्देवर्षेयक्षाणांचसरक्षसां पिशाचप्रेतभूता-
नांविहाराजिरमुत्तमं १० अंतरिक्षंचतत्प्रोक्तंयावद्वायुःप्रवातिहि यावन्मेघास्तथोद्यंतितत्प्रोक्तंज्ञानकोविदैः ११
ततोधस्ताद्योजनानांशतंयावद्द्विजोत्तम पृथिवीपरिसंख्यातासुपर्णश्येनसारसाः १२ हंसादयःप्रोत्पतंतिपार्थिवाः
पृथिवीभवाः भूसन्निवेशावस्थानंयथावदुपवर्णितं १३ अधस्तादवनेःसप्तदेवर्षेविवराःस्मृताः एकैकशोयोज
नानामायामोच्छ्रायतःपुनः १४ अयुतांतरविख्याताःसर्वर्तुसुखदायकाः अतलंप्रथमंप्रोक्तंद्वितीयंवितलंत-
था १५ तृतीयंसुतलंप्रोक्तंचतुर्थंवैतलातलं महातलंपंचमंचषष्ठंप्रोक्तंरसातलं १६ सप्तमंविप्रपातालंसप्तैतेवि
वराःस्मृताः एतेषुबिलस्वर्गेषुदिवोप्यधिकमेवच १७ कामभोगैश्वर्यसुखसमृद्धभुवनेषुच नित्योद्यानविहारे
षुसुखास्वादःप्रवर्तते १८ दैत्याश्चकाद्रवेयाश्चदानवाबलशालिनः नित्यंप्रमुदितारक्ताःकलत्रापत्यबंधुभिः
१९ सुहृद्भिरनुजीवाद्यैःसंयुताश्चगृहेश्वराः ईश्वरादप्रतिहतकाममायाविनश्वते २० निवसंतिसदात्हृष्टाःसर्व
र्तुसुखसंयुताः मयेनमायाविभुनायेषुयेषुचनिर्मिताः २१

१२ पृथिव्याउपरिभूर्लोकावधिमाह हंसादयइति पार्थिवाःपृथिवी
विकाराः १३ एकैकशोयोजनानामिति योजनायुतांतरेणप्रत्येकमुच्छ्रिताः आयामोयोप्यंडकटाहस्यतद्विस्तारेण १४ अयुतमंतरमेकैकस्यविवर-
स्य १५ १६ विप्रेतिसंबोधनं १७ १८ काद्रवेयाःसर्पाः १९ अनुजीवाद्यैरनुचरादिभिः ईश्वरादपिअप्रतिहतः कामोयेषां २० मायाविभुनामायास्वामिना-

मायाविनेत्यर्थः २१ प्रकामशोयथेच्छंभक्ताविभक्ताःकृताइत्यर्थः मणिप्रवरशालिनइतिउत्तरत्रान्वेति २२ २३ २४ २५ स्वच्छार्णो-
नस्वच्छजलेनपूरिताह्रदायेषुतैःपाठीनामत्स्याः २६ नीरजातैःकमलैः २७ २८ २९ ३० ३१ जीर्णत्वंजरावैवर्ण्यंदेहस्यवयोवस्था

पुरःप्रकामशोभक्तामणिप्रवरशालिनः विचित्रभवनाट्टालगोपुराद्याःसहस्रशः २२ सभाचत्वरचैत्यादिशोभा
ढ्याःसुरदुर्लभाः नागासुराणांमिथुनैःसपारावतसारिकैः २३ कीर्णकृत्रिमभूमिश्चविवरेशगृहोत्तमैः अलंकृता
श्चकासंतिउद्यानानिमहांतिच २४ मनःप्रसन्नकारीणिफलपुष्पविशालिभिः ललनानांविलासार्हस्थानैःशोभि
तभांजिच २५ नानाविहंगमव्रातसंयुक्तजलराशिभिः स्वच्छार्णपूरितन्हदैःपाठीनसमलंकृतैः २६ जलजंतु
क्षुब्धनीरनीरजातैरनेकशः कुमुदोत्पलकल्हारनीलरक्तोत्पलैस्तथा २७ तेषुकृतनिकेतानांविहारैःसंकुलानि
च इंद्रियोत्सवकारैश्चतथैवविविधैःस्वरैः २८ अमराणांचपरमांश्रियंचातिशयंतिच यत्रनैवभयंकापिका-
लांगैर्दिनरात्रिभिः २९ यत्राहिप्रवराणांचशिरस्थैर्मणिरश्मिभिः नित्यंतमःप्रबाध्येतसदाप्रस्फुटकांतिभिः ३०
नवाएतेषुवसतांदिव्यौषधिरसायनैः रसान्नपानस्नानाद्यैर्नाधयोनचव्याधयः ३१ वलीपलितजीर्णत्वंवैवर्ण्यस्वे
दगंधताः अनुत्साहवयोवस्थानबाधंतेकदाचन ३२ कल्याणानांसदातेषांनचमृत्युभयंकुतः भगवत्तेजसोन्य
त्रचक्राच्चैवसुदर्शनात् ३३ यस्मिन्प्रविष्टेदैतेयवधूनांगर्भराशयः प्रायोभयात्पतंत्येवस्रवंतिब्रह्मपुत्रक ३४ इ-
तिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीनारायणउवाच प्रथमेविवरेविप्रअतलाख्येम
नोरमे मयपुत्रोबलोनामवर्ततेखर्वगर्वकृत् १

सहिताएतेनबाधंतेइत्यन्वयः ३२ ३३ यस्मिन्भगवत्तेजसिप्रविष्टे ३४ इति
श्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः १८ द्वात्रिंशत्पद्यकैःपश्चादतलादेश्चवर्णनं क्रियतेयत्रभोगानांपराकाष्ठास्फुटाभवेत् १

अखर्वीमहान्योगर्वस्तंकरोतिसनथा १ षण्णवतिमायामध्येकाश्चनधारयंतिनसर्वाः दुःसंपाद्यत्वात् २ उपपद्यंतउत्सन्नाः ३ सवर्णेरिताःस्वै-
रिण्यः कामिन्यस्त्वसवर्णे तत्राप्यतिचंचलाःपुंश्चल्यः बिलायनंविलायतनं ४ साधयित्वासंभोगसमर्थंकृत्वास्वस्मिन्नसाधारणाविला-

षण्णवत्योयेनसृष्टामायाःसर्वार्थसाधकाः मायाविनोयाश्चसद्योधारयंतिचकाश्चन २ जृंभमाणस्ययस्यैवबल-
स्यबलशायिनः स्त्रीगणाउपपद्यंतेत्रयोलोकविमोहनाः ३ पुंश्चल्यश्चैवस्वैरिण्यःकामिन्यश्चेतिविश्रुताः या
वैबिलायनंप्रेष्ठंप्रविष्टंपुरुषंरहः ४ रसेनहाटकाख्येनसाधयित्वाप्रयत्नतः स्वविलासावलोकानुरागस्मितविगूह-
नैः ५ संलापविभ्रमाद्यैश्चरमयंत्यपिताःस्त्रियः यस्मिन्नुपयुक्तेजनोमनुतेबहुधास्वयं ६ ईश्वरोहमहंसिद्धो
नागायुतबलोमहान् आत्मानंमन्यमानःसन्मदांधइवकथ्यते ७ एवंप्रोक्तास्थितिश्चात्रअतलस्यचनारद द्वि-
तीयविवरस्यात्रवितलस्यनिबोधत ८ भूतलाधस्तलेचैववितलेभगवान्भवः हाटकेश्वरनामायंस्वपार्षदगणैर्वृ-
तः ९ प्रजापतिकृतस्यापिसर्गस्यबृंहणायच भवान्यामिथुनीभूयआस्तेदेवाधिपूजितः १० भवयोर्वीर्यसंभू-
ताहाटकीसरिदुत्तमा समिद्धोमरुतावन्हिरोजसापिबतीवहि ११ तन्निष्ठ्यूतंहाटकाख्यंसुवर्णंदैत्यवल्लभं दै-
त्यांगनाभूषणार्हंसदासंधारयंतिहि १२ तद्बिलाधस्तलात्प्रोक्तंसुतलाख्यंबिलेश्वरं पुण्यश्लोकोबलिर्नामाआस्ते
वैरोचनिर्मुने १३ महेंद्रस्यचदेवस्यचिकीर्षुःप्रियमुत्तमं त्रिविक्रमोपिभगवान्सुतलेबलिमानयत् १४ त्रैलो-
क्यलक्ष्मीमाक्षिप्यस्थापितःकिलदैत्यराट् इंद्रादिष्वप्यलब्धायासाश्रीस्तमनुवर्तते १५

सास्तत्पूर्वकोविलोकस्तेनानुरा-
गयुक्तंस्मितंतेनविगूहनमुपगूहनमालिंगनंतदादिभिः ५ यस्मिन्रसेउपयुक्तेसेवितेइत्यर्थः ६ ७ ८ ९ १० मरुतासमीरणेनसमिद्धोदी-
सः ११ तन्निष्ठ्यूतमिति तेनवन्हिनानिष्ठ्यूतंथूत्कृत्यत्यक्तं १२ १३ १४ १५ छ छ छ

१६ १७ १८ १९ २० अस्माननुजग्राहेतिनारायणोक्तिः २१ सर्वक्लेशादिहेतुमित्यैश्वर्यविशेषणं आत्मानुस्मृतेर्मोषणमपहारकं २२ २३ गिरिदर्यामिवमुच्यस्थितस्तस्यद्वारेईश्वरस्तद्दुःखंभक्तिप्रेम्णालेशतोप्यगणयन्बलिर्वक्ष्यमाणमब्रवीदित्यर्थः २४ प्रसन्नंविष्णुं लोकसंपदंलोक

तमेवदेवदेवेशमाराधयतिभक्तितः व्यपेतसाध्वसोद्यापिवर्ततेसुतलाधिपः १६ भूमिदानफलंत्वेतत्पात्रभूतेखिलेश्वरे वर्णयंतिमहात्मानोनैतद्युक्तंचनारद १७ वासुदेवेभगवतिपुरुषार्थप्रदेहरौ एतद्दानफलंविप्रसर्वथानह्रियुज्यते १८ यस्यैवदेवदेवस्यनामापिविवशोगृणन् स्वकीयकर्मबंधीयगुणान्विधुनुतेऽजसा १९ यत्क्लेशबंधहानायसांख्ययोगादिसाधनं कुर्वंतेयतयोनित्यंभगवत्यखिलेश्वरे २० नचायंभगवानस्माननुजग्राहनारद मायामयंचभोगानामैश्वर्यंव्यतनोत्परं २१ सर्वक्लेशाधिहेतुंतदात्मानुस्मृतिमोषणं यंसाक्षाद्भगवान्विष्णुःसर्वोपायविदीश्वरः २२ याच्याछलेनापहृतंसर्वस्वंदेहशेषकं अप्राप्तान्योपायईशःपाशैर्वारुणसंभवैः २३ बंधयित्वावसुन्व्यापिगिरिदर्यामिवाब्रवीत् असाविंद्रोमहामूढोयस्यमंत्रीबृहस्पतिः २४ प्रसन्नमिममत्यर्थमयाचल्लोकसंपदं त्रैलोक्यमिदमैश्वर्यंकियदेवातितुच्छकं २५ आशिषांप्रभवंसुक्त्वायोमूढोलोकसंपदि अस्मत्पितामहःश्रीमान्प्रल्हादोभगवत्प्रियः २६ दास्यंवव्रेविभोस्तस्यसर्वलोकोपकारकः पित्र्यमैश्वर्यमतुलंदीयमानंचविष्णुना २७ पितर्युपरतेवीरैनैवेच्छद्भगवत्प्रियः तस्यातुलानुभावस्यसर्वलोकोपधीमतः २८ अस्मद्विधोनाल्पपक्वेतरदोषोवगच्छति एवंदैत्यपतिःसोयंबलिःपरमपूजितः २९

स्वामित्वमयाचत् २५ लोकसंपदिआसक्तइतिशेषः इदमिंद्रेणात्यंतमनुचितंकृतमितिभावः प्रल्हादंवर्णयति अस्मदिति २६ २७ सर्वलोकोपधीमतःसर्वलोकोपाधियुक्तस्यविष्णोरतुलप्रभावस्यांतमितिशेषः २८ पक्वेभ्यःपरिपक्वेभ्यइतरेअपरिपक्वायेनल्पाबहवोदोषास्तेयस्यसंतिसोस्मद्विधोमत्सदृशोदुष्टः कोवग-

च्छतिनकोपीत्यर्थः २९ ३० ३१ ३२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः १९ सप्तत्रिंशन्महापद्यैरधश्लोकेन चाधिकैः नलातलःस्थितिःसम्यक्विचारेणोपपाद्यते १ त्रिपुराधिपतिस्त्रिपुरस्वामी १ त्रिलोक्याःशंकरेणकल्याणकरेणशिवेनदग्धंपुर-त्रयंयस्यसदग्धंपू स्त्रयोमयासुरोमहादेवभक्तोयंपालितोरक्षितोदेवदेवस्यशिवस्यप्रसादेनतत्रास्तेइत्यर्थः २ ३ ४ अनेकशिरसांमध्येप्रधा

सुतलेवर्ततेयस्यद्वारपालोहरिःस्वयं एकदादिग्विजयेराजारावणोलोकरावणः ३० प्रविशन्सुतलेयेनभ-क्तानुग्रहकारिणा पादांगुष्ठेनप्रक्षिप्तोयोजनायुतमन्त्रहि ३१ एवंभूतानुभावोयंबलिःसर्वसुरैकभुक् आस्ते सुतलराज्यस्थोदेवदेवप्रसादतः ३२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ श्री-नारायणउवाच ततोधस्ताद्विवरकंतलातलमुदीरितं दानवेंद्रोमयोनामत्रिपुराधिपतिर्महान् १ त्रिलोक्याः शंकरेणायंपालितोदग्धपूस्त्रयः देवदेवप्रसादात्तुलब्धराज्यसुखास्पदः २ आचार्योमायिनांसोयंनानामायावि शारदः पूज्यतेराक्षसैर्घोरैः सर्वकार्यसमृद्धये ३ ततोधस्तात्सुविख्यातंमहातलमितिस्फुटं सर्पाणांकाद्र वेयाणांगणःक्रोधवशोमहान् ४ अनेकशिरसांविप्रप्रधानान्कीर्तयामिते कुहकस्तक्षकश्चैवसुषेणःकालि यस्तथा ५ महाभोगामहासत्वाःक्रूराःक्रूरस्वजातयः पतत्रिराजाधिपतेरुद्विग्नाःसर्वएवते ६ स्वकलत्रा पत्यसुहृत्कुटुंबस्यचसंगताः प्रमत्ताविहरंत्येवनानाक्रीडाविशारदाः ७ ततोधस्ताच्चविवरेरसातलसमाह्व ये दैतेयानिवसंत्येवपणयोदानवाश्चये ८ निवातकवचानामहिरण्यपुरवासिनः कालेयाइतिचप्रोक्ताःप्र-त्यनीकाहविर्भुजां ९ महौजसश्चोत्पत्त्यैवमहासाहसिनस्तथा सकलेशस्यचहरेस्तेजसाहतविक्रमाः १०

नान् ५ पतत्रिराजोगरुडः ६ ७ ८ प्रत्यनीकाःशत्रवोहविर्भुजांदेवानां ९ १० ५९ ५९ ५९ ५९

सरमयाशक्रदूत्येति इंद्रदूत्याप्रयुक्ताभिर्मंत्ररूपाभिर्वाग्भिः एवंहिवैदिकमाख्यानंपणिभिरसुरैर्निगूढांगांअन्वेष्टुंसरमांदेवशुनीमिंद्रेणप्र-
हितांसंधिमिच्छंतःपणयःप्राहुःकिमिच्छंतीसरमेत्यादि सात्वसंधिमनिच्छंतींद्रस्तुतिपूर्वकंतान्प्रतिपरुषमाह हताइंद्रेणपणयः शयध्वमि-

बिलेशयाइवसदाविवरेनिवसंतिहि येवैवाग्भिःसरमयाशक्रदूत्यानिरंतरं ११ मंत्रवर्णाभिरसुरास्ताडिताबि
भ्यतिस्मह ततोप्यधस्तात्पातालेनागलोकाधिपालकाः १२ वासुकिप्रमुखाःशंखःकुलिकःश्वेतएवच धनंज
योमहाशंखोधृतराष्ट्रस्तथैवच १३ शंखचूडःकंबलाश्वतरोदेवीपदत्तकः महामर्षामहाभोगानिवसंतिविषो-
ल्बणाः १४ पंचमस्तकवंतश्चफणासप्तकभूषिताः केचिद्दशफणाःकेचिच्छतशीर्षास्तथापरे १५ सहस्रशि
रसःकेपिरोचिष्णुमणिधारकाः पातालरंध्रतिमिरनिकरंस्वमरीचिभिः १६ विधमंतिचदेवर्षेसदासंजातमन्यवः
अस्यमूलप्रदेशोहित्रिंशत्साहस्रकेंतरे १७ योजनैःपरिसंख्यातेतामसीभगवत्कला अनंताख्यासमास्तेहि
सर्वदेवप्रपूजिता १८ अहमित्यभिमानस्यलक्षणंयंप्रचक्षते संकर्षणंसात्वतीयाःकर्षणंदृष्टृदृश्ययोः १९ इ
दंभूमंडलंयस्यसहस्रशिरसःप्रभोः अनंतमूर्तःशेषस्यध्रियमाणंचशीर्षके २० पृथ्वीगोलमशेषंहिसिद्धार्थइव
लक्ष्यते यस्यकालेनदेवस्यसंजिहीर्षोःसमंविभोः २१ चराचरंभ्रुवोरंतर्विवराद्‌उपपद्यत सांकर्षणोनामरुद्रोव्यूहे
कादशशोभितः २२ त्रिलोचनश्चत्रिशिखंशूलमुत्तंभयन्स्वयं उदतिष्ठन्महासत्त्वोमहाभूतक्षयंकरः २३ त्यादितेचत-

च्छ्रुत्वाबिभ्यतीति ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ संकर्षणनाम्नोनिरुक्तिमाह अहमित्यभिमानस्येति द्रष्टृदृश्ययोःसम्यक्कर्षण
मेकीकरणंयेनतत्कृतोहमित्यभिमानोलक्षणंचिन्हमधिष्ठातुर्यस्याहंकाराधिष्ठानेनचदृग्दृश्ययसंकर्षणात्संकर्षणइत्यर्थः १९ २० सिद्धार्थः
सर्षपः २१ व्यूहेकादशशोभितः एकादशरुद्रमूर्तिरूपेण २२ २३ ६७ ६७ ६७ ६७

नखमंडलेइतिजात्यैकवचनं मंडलेष्वित्यर्थः विराजन्मणिमंडलेष्वित्यनुरोधात् २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ मतंगमोहस्तीपथाकांचनींस्वर्णम-
यींवरत्रांकक्षांयद्वद्बिभर्त्तितथैवायंकांचनींकक्षांबिभर्तीत्यर्थः उमासंहितायां ध्रुवमंडलमारभ्यशेषलोकांतमीश्वरि नानालोकाः समारब्धातास्तत्रतल्लोकवासिनः नानार
त्नमयींमूर्त्तिंनानाधातुमयींतथा स्थापयित्वापूजयंतिनानास्वच्छोपचारकैः कैलासेचैववैकुंठेब्रह्मलोकेतथैवच नवरत्नमयींमूर्तिंभगवत्यानिरंतरं शिवद्रुहिणवैकुंठाः पूजयं

यस्यांघ्रिकमलद्वंद्वशोणाच्छनखमंडले विराजन्मणिबिंबेषुमहाहिपतयोनिशं २४ एकांतभक्तियोगेनसहस्राल
तपुंगवैः प्रणमंतः स्वमूर्ध्नातिस्वमुखानिसमीक्षते २५ स्फुरत्कुंडलमाणिक्यप्रभामंडलभांत्यपि सुकपोलानिचारू-
णिगंडस्थलद्युमंतिच २६ नागराजकुमार्योपिचार्वंगविलसत्त्विषः विशदैर्विपुलैस्तद्वद्धवलैः सुभगैस्तथा २७ रुचि
रैर्भुजदंडैश्चशोभमानाइतस्ततः चंदनागरुकाश्मीरपंकलेपेनभूषिताः २८ तदभिमर्षसंजातकामवेशसमाकुलाः
ललितस्मितसंयुक्ताः सव्रीडंलोकयंतिच २९ अनुरागमदोन्मत्तविघूर्णारुणलोचनं करुणावलोकनेत्रंच आशासाना
स्तथाशिषः ३० सोनंतोभगवान्देवोनंतसत्त्वोमहाशयः अनंतगुणवार्द्धिश्च आदिदेवोमहाद्युतिः ३१ संहृतामर्ष
रोषादिवेगोलोकशुभायच आस्तेमहासत्त्वनिधिः सर्वदेवप्रपूजितः ३२ ध्यायमानः सुरैः सिद्धैरसुरैश्चोरगैस्तथा
विद्याधरैश्चगंधर्वैर्मुनिसंघैश्चनित्यशः ३३ अनारतमदोन्मत्तलोकविह्वललोचनः वाक्यामृतेनविबुधान्स्वपार्ष
दगणानपि ३४ आप्यायमानः सविभुर्वैजयंतींस्रजंदधत् अम्लानाभिनवैः स्वच्छैस्तुलसीदलसंचयैः ३५ माद्य
न्मधुकरव्रातघोषश्रीसंयुतः सदा नीलवासादेवदेवएककुंडलभूषितः ३६ हलस्यककुदिन्यस्तसुपीवरभुजोव्ययः
माहेंद्रः कांचनीयद्वद्वरत्रांचमतंगमः ३७ उदारलीलोदेवेशोवर्णितः सात्वतर्षभैः इति॰ दे॰ भा॰ म॰ ष्टमस्कंधे विंशो
ध्यायः २०

तिविधानतः नानावर्षेषुवर्षाधिपतयश्चतथैवच नकश्चित्त्रिषुलोकेषुलोकएवंविधः क्वचित् यत्रदेव्याः पदार्चानतथातस्याः स्मृतिः परेति ३७ इति॰
दे॰ति॰ ऽष्टमस्कंधे विंशोऽध्यायः २०

अष्टाविंशतिभिः श्लोकैः शेषस्तुतिपुरःसरं नरकाणांस्वरूपंचयथावदभिवर्ण्यते १ तस्येति तस्यअनंतस्य १ उत्पत्तीति अस्यजगतउत्प-
त्यादिहेतवोगुणायस्य यस्येक्षयाकल्पाः समर्थाः स्वस्वकार्येआसन् यस्यतुरूपंध्रुवमनंतमकृतमनादि तत्रहेतुः यदेकमेवसत् आत्मन्ना-
त्मनिनानाकार्यप्रपंचमधात् तस्यब्रह्मस्वरूपस्यवर्त्मतत्त्वंजनः कथामुहवेदनवेदैवेत्यर्थः २ तर्हिकथमसौमुमुक्षुभिः सेव्यतेतत्राह मूर्तिमि

नारायणउवाच तस्यानुभावंभगवान्ब्रह्मपुत्रः सनातनः सभायांब्रह्मदेवस्यगायमानउपासते १ उत्पत्तिस्थि-
तिलयहेतवोस्यकल्पाः सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणायदीक्षयासन् यद्रूपंध्रुवमकृतंयदेकमात्मन्नानाधात्कथमुहवेदत
स्यवर्त्म २ मूर्तिंनः पुरुकृपयाबभारसत्त्वंसंशुद्धंसदसदिदंविभातियत्र यल्लीलांमृगपतिराददेनवद्यामादातुंस्व
जनमनांस्युदारवीर्यः ३ यन्नामश्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्तोवायदिपतितः प्रलंभनाद्वा हंत्यंहः सपदिनृणामशे
षमन्यंकं शेषाद्भगवतआश्रयेन्मुमुक्षुः ४ मूर्द्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नोभूगोलंसगिरिसरित्समुद्रसत्त्वं आनं
त्यादनमितविक्रमस्यभूम्नः कोवीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिव्हः ५ एवंप्रभावोभगवाननंतोदुरंतवीर्योरुगुणा
नुभावः मूलेरसायाः स्थितआत्मतंत्रोयोलीलयाक्ष्मांस्थितयेबिभर्ति ६ एताह्येवेहनृभिर्गंतव्योमुनिसत्तम गंत
व्याबहुशोयद्वद्यथाकर्मविनिर्मिताः ७ यथोपदेशंचकामान्सदाकामयमानकैः एतावतीर्हिराजेंद्रमनुष्यमृगपक्षिषु
८ विपाकगतयः प्रोक्ताधर्मस्यवशगास्तथा उच्चावचाविसदृशायथाप्रश्नंनिबोधत ९ ति यत्रेदंसदसद्विभातिसनोस्माकंभक्तानां

पुरुकृपयाबहुकृपयासंशुद्धंसत्त्वंमूर्तिंबभारस्वजनानांमनांस्यादातुंवशीकर्तुंयस्यलीलांमृगपतिः सिंहः आददेअशिक्षयन् यतउदाराणिवीर्याणि यस्य
तस्मादन्यंमुमुक्षुःकमाश्रयेदित्युत्तरेणान्वयः ३ प्रलंभनाद्वापरिहासात् ४ सत्त्वानिप्राणिनः सहस्रजिव्होपिकोगणयत् ५ ६ एतावत्यएवेहका
मान्कामयमानैर्नृभिरुपगंतव्यागतयइत्यन्वयः ७ यथोपदेशंयथाशास्त्रंकामान्कामयमानकैः कामयमानैरित्यर्थः ८ ९ ७, ७ ७

कर्मणांसर्वप्राणिकर्मणांसमानत्वेवैषम्यनैर्घृण्यरहितेनमायाशबलब्रह्मणाकथमेतस्यवैचित्र्यंकृतमितियथातथंतन्नोब्रूहीत्यन्वयः १० क-
र्मणांसमानत्वमेवनास्तिकर्मकर्तॄणांत्रिगुणमायाशक्तिसंबद्धत्वात् तयामायाशक्त्यापूर्वपूर्वकर्मवशाद्यथायथासात्त्विकादिकर्मसुप्रेर्यतेतथातथा
करोति तदनुरूपफलोपभोगायचलोकभोगफलवैचित्र्यंकृतमित्याह कर्तुःश्रद्धावशादेवेति तासांश्रद्धानांत्रिगुणत्वात्सात्त्विकादिभेदेनगु-

नारदउवाच वैचित्र्यमेतल्लोकस्यकथंभगवताकृतं समानत्वेकर्मणांचतन्नोब्रूहियथातथं १० नारायणउवाच क-
र्तुःश्रद्धावशादेवगतयोपिपृथग्विधाः त्रिगुणत्वात्सदातासांफलंविसदृशंत्विह ११ सात्त्विक्याश्रद्धयाकर्तुःसुखि-
त्वंजायतेसदा दुःखित्वंचतथाकर्तू राजस्याश्रद्धयाभवेत् १२ दुःखित्वंचैवमूढत्वंतामस्याश्रद्धयोदितं तारतम्या
त्तुश्रद्धानांफलवैचित्र्यमीरितं १३ अनाद्यविद्याविहितकर्मणांपरिणामजाः सहस्रशःप्रवृत्तास्तुगतयोद्विजपुंगव-
१४ तद्भेदान्वर्णयिष्यामिप्राचुर्येणद्विजोत्तम त्रिजगत्याअंतरालेदक्षिणस्यांदिशीहवै १५ भूमेरधस्तादुपरिचत
लस्यचनारद अग्निष्वात्ताःपितृगणावर्ततेपितरश्चह १६ वसंनियस्यांस्वीयानांगोत्राणांपरमाशिषः सत्याःसमा-
धिनाशीघ्रंत्वाशासानाःपरेणवै १७ पितृराजोपिभगवान्संपरेतेषुजंतुषु विषयंप्रापितेष्वेषुस्वकीयैःपुरुषैरिह १८
सगणोभगवत्प्रोक्ताज्ञापरोदमधारकः यथाकर्मयथादोषंविदधातिविचारदृक् १९ स्वान्गणान्धर्मतत्त्वज्ञान्सर्वानाज्ञा
प्रवर्तकान् सदाप्रेरयतिप्राज्ञोयथादेशनियोजितान् २० नरकानेकविंशत्यासंख्ययावर्णयंतिहि अष्टाविंशमिता-
न्केचित्तताननुक्रमतोब्रुवे २१ तामिस्रअंधतामिस्रोरौरवोपितृतीयकः महारौरवनामाचकुंभीपाकोपरोमतः २२

णत्रयात्मकत्वाद्विसदृशमसमानंफलमित्यर्थः ११ १२ १३ १४ तस्मान्मायाशक्तिशबलब्रह्मरूपभगवत्याएवाराधनंकर्तव्यमितिगूढोभिसं-
धिः १५ १६ १७ विषयंयमलोकरूपंदेशं १८ दमधारकोदंडधारकोविदधातिदंडमितिशेषः १९ २० २१ २२

२३ वज्रकंटकशाल्मलीत्येको नरकः २४ २५ २६ २७ २८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेऽष्टमस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ द्विपंचाशत्पद्यव
र्यैर्यातनाकारकाणिच पातकानिसमासेनप्रोच्यंतेसंग्रहेणतु १ कर्मभेदायातनाप्राप्तिभूमयोयातनाकारकाः १ २ ३ ४ यः पतिमिति यां-

कालसूत्रंतथाचासिपत्रारण्यमुदाहृतं सूकरस्यमुखंचांधकूपोथकृमिभोजनः २३ संदंशस्तप्तमूर्तिश्चवज्र-
कंटकएवच शाल्मलीचाथदेवर्षेनाम्नावैतरणीतथा २४ पूयोदःप्राणरोधश्चतथाविशसनंमतं लालाभक्षःसार
मेयादनमुक्तमतःपरं २५ अवीचिरप्यपःपानंक्षारकर्दमएवच रक्षोगणाख्यसंभोजःशूलप्रोतोप्यतःपरं २६
दंदशूकोवटारोधोपर्यावर्तनकःपरं सूचीमुखमितिप्रोक्ताअष्टाविंशतिनारकाः २७ इत्येतेनारकानामयातना
भूमयःपराः कर्मभिश्चापिभूतानांगम्याःपद्मजसंभव २८ इतिश्रीदेवीभागवतेम० अष्टमस्कंधेएकविंशोऽध्यायः
२१ नारदउवाच कर्मभेदाःकतिविधाःसनातनमुनेमम श्रोतव्याःसर्वथैवैतेयातनाप्राप्तिभूमयः १ श्रीनारा
यणउवाच योवैपरस्यवित्तानिदारापत्यानिचैवहि हरतेसहिदुष्टात्मामममानुचरगोचरः २ कालपाशेनसंबद्धो
याम्यैरतिभयानकैः तामिस्रनामनरकेपात्यतेयातनास्पदे ३ ताडनंदंडनंचैवसंतर्जनमतःपरं याम्याःकुर्वं
तिपाशाढ्याःकश्मलंयातिचैवहि ४ मूर्च्छामायातिविवशोनारकीपद्मभूसुत यःपतिंवंचयित्वातुदारादीनुपभु-
ञ्ज्याति ५ अंधतामिस्रनरकेपात्यतेयमकिंकरैः पात्यमानोयत्रजंतुर्वेदनापरवान्भवेत् ६ नष्टदृष्टिर्नष्टमतिर्भ
वत्येवविलंबतः वनस्पतिर्भज्यमानमूलोयद्वद्भवेदिह ७ तस्मादप्यंधतामिस्रनाम्नाप्रोक्तःपुरातनैः एतन्ममा
हमितियोभूतद्रोहेणकेवलं ८ पुष्णातिमत्यहंस्वीयकुटुंबंकार्यलंपटः एतद्विहायचात्रैवस्वाशुभेनपतेदिह ९

स्त्रियंगच्छतितस्याःपतिंवंचयित्वेत्यर्थः उपभुञ्ज्यतिसेवतेइत्यर्थः ५ ६ ७ एतन्ममाहमिति एतदहमितिममाहमितिभूतद्रोहेणेत्यर्थः ८ यत्कुटुंबा-

र्थमेवंकरोतितद्वैतदत्रैवविहायस्वाशुभेनकर्मणाइहरौरवेपतेदित्यर्थः ९ १० ११ १२ क्रव्येमांसेघातयंति १३ १४ १५ १६ १७ पाखंड
मिति तदुक्तंपुराणांतरे यानिरूपाणिजगृहेइंद्रोहयजिहीर्षया तानिपापस्यखंडानिलिंगंखंडमिहोच्यतेइति १ पाशब्देनतुवेदार्थः पाखंडा

रौरवेनामनरकेसर्वसत्त्वभयावहे इहलोकेमनुष्यैस्तुहिंसिताजंतवःपुरा १० तएवरुरवोभूत्वापरत्रपीडयंति
तं तस्माद्रौरवमित्याहुःपुराणज्ञामनीषिणः ११ रुरुःसर्पादतिक्रूरोजंतुरुक्तःपुरातनैः एवंमहारौरवाख्यो
नरकोयत्रपूरुषः १२ यातनांप्राप्यमाणोहियःपरंदेहसंभवः क्रव्यादानामरुरवस्तंक्रव्येघातयंतिच १३ य
उग्रःपुरुषःक्रूरःपशुपक्षिगणानपि उपरंधयतेमूढोयाम्यास्तंरंधयंतिच १४ कुंभीपाकेतप्ततैलेउपर्यपिचनार
द यावंतिपशुरोमाणितावद्वर्षसहस्रकं १५ पितृविप्रब्राह्मणध्रुक् कालसूत्रेसनारके अग्न्यर्काभ्यांतप्य
मानेनारकीविनिवेशितः १६ क्षुत्तृट्पिपासादह्यमानोंतःशरीरस्तथाबहिः आस्तेशेतेचेष्टतेचावतिष्ठतिचधाव
ति १७ निजवेदपथाद्योवैपाखंडंचोपयातिच अनापद्यपिदेवर्षेतंपापंपुरुषंभटाः १८ असिपत्रवनंनाम
नरकंवेशयंतिच कशयाप्रहरंत्येवनारकीनद्रुतस्तदा १९ इतस्ततोधावमानउतालमतिवेगितः असिपत्रै-
श्छिद्यमानउभयत्रत्त्वधारभिः २० संछिद्यमानःसर्वांगोहाहतोस्मीतिमूर्च्छितः वेदनांपरमांप्राप्तःपतत्येवपदे
पदे २१ स्वधर्मानुगतभुंक्तेपाखंडफलमल्पधीः योराजाराजपुरुषोदंडयेद्दैत्वधर्मतः २२ द्विजेशरीरदंडंच
पापीयान्नारकीचसः नरकेसूकरमुखेपात्यतेयमकिंकरैः २३ विनिष्पिष्टावयवकोबलवद्भिस्तथेक्षुवत् आर्त
स्वरेणस्वनयन्मूर्छितःकश्मलंगतः २४ सपीड्यमानोबहुधावेदनांयात्यतीवहि विविक्तपरिपीडोयोप्यविविक्तपर-
व्यथा २५

स्तस्यखंडकाइतिच१८ १९ धारभिरार्षप्रयोगोधाराभिरित्यर्थः २० २१ २२ २३ २४ विविक्तपरिपीड इति ईश्वरेणोपकल्पि

तारक्तपानादिलक्षणावृत्तिर्येषांमत्कुणादीनां नविविक्ताविज्ञातापरव्यथायैरविवेकिभिस्तेषां द्वितीयाषष्ठ्यर्थे ब्राह्मणादिभावेनविधिनिषे-
धपूर्वकमुपकल्पितावृत्तिर्यस्य विविक्ताविज्ञातापरव्यथायेनविवेकिनासयदितादृशानांव्यथामाचरतेसोंधकूपेपततीत्यन्वयः २५ २६

ईश्वरांकितवृत्तीनांव्यथामाचरतेस्वयं सचांधकूपेपततितदभिद्रोहयंत्रिते २६ तत्रासौजंतुभिः क्रूरैः पशुभि
मृगपक्षिभिः सरीसृपैश्चमशकैर्यूकामत्कुणजातिभिः २७ मक्षिकाभिश्चतमसिदंदशूकैश्चपीड्यते परिक्रा
मतिचैवात्रकुशरीरेचजंतुवत् २८ यस्तुसंविहितः पंचयज्ञैःकाकैश्चसंस्तुतः अश्नातिचासंविभज्ययत्किंचिदु
पपद्यते २९ सपापपुरुषः क्रूरैर्याम्यैश्चकृमिभोजने नरकाधमकेदुष्टकर्मणापरिपात्यते ३० लक्षयोजनविस्ती
र्णेकृमिकुंडेभयंकरे कृमिरूपंसमासाद्यभक्ष्यमाणश्चतैःस्वयं ३१ अप्रत्ताप्रहुतादोयःपातमाप्नोतितत्रवै यस्तुते
येनचबलाद्धिरण्यंरत्नमेवच३२ब्राह्मणस्यापिहरतिअन्यस्यापिचकस्यचित् अनापदिचदेवर्षेतममुत्रयमानुगाः
३३ अयस्मयैरग्निपिंडैः सदंशैर्निष्कुषंतिच योगम्यांयोषितंगच्छेदगम्यंपुरुषंचया ३४ तावमुत्रापिक
शयाताडयंतोयमानुगाः तिग्मयालोहमय्याचसूर्म्याप्याल्लिंगयंतितं ३५ तांचापियोषितंसूर्म्यालिंगयंतियमानु-
गाः यस्तुसर्वाभिगमनःपुरुषःपापसंचयी ३६ निरयेमुत्रतयाम्याः शाल्मलीरोपयंतिते वज्रकंटकसंयुक्तांशा
ल्मलींतामयस्मयीं ३७ राजन्याराजपुरुषायेवापाषंडवर्तिनः धर्मसेतुंविभिंदंतितेपरेत्यगतानराः ३८

२७ अत्रा-
स्मिंल्लोके२८ यस्त्विति यत्किंचिद्धनान्नादिकमुपपद्यतेप्राप्तंभवतितत्संविहितैःशास्त्रेणविहितैः पंचमहायज्ञैर्देवताभ्योऽसंविभज्यनदत्वाअश्नातियः
पुरुषः कथंभूतः काकैःसंस्तुतः समत्वेनवर्णितइत्यन्वयः २९ ३० ३१ अप्रत्तमसंविभक्तमतिथिभ्यो प्रहुतंचात्तीतिसअप्रत्ताप्रहुतादोयोभवति
सपातमाप्नोतीत्यर्थः ३२ ३३ निष्कुषंतित्वचिछिंदंति ३४ तिग्मयासूर्म्याप्रतिमया ३५ सूर्म्यापुरुषप्रतिमयातमया सर्वाभिगमनःपश्वाद्युपसंगता ३६
३६ ३७ ३८

३९ नालंदेहे नवियुजंतिवियोगंप्राप्नुवंति असुभिःप्राणैरोह्यमानाऊर्ध्वोच्छ्वासवंतइत्यर्थः ४० ४१ ४२ पशुचर्यास्वेच्छाचारः ४३ ४४ ४५

वैतरण्यांपतंत्येवभिन्नमर्यादपातकाः नद्यांनिरयदुर्गस्यपरिखायांचनारद ३९ यादोगणैःसमंतात्तुभक्ष्यमाणा इतस्ततः नात्मनावियुजंत्येवनासुभिश्चापिनारद ४० स्वीयेनकर्मपाकेनोपतपंतिचसर्वतः विण्मूत्रपूयरक्तैश्च केशास्थिनखमांसकैः ४१ मेदोवसासंयुतायांनद्यामुपपतंतिते वृषलीपतयोयेचनष्टशौचागतत्रपाः ४२ आचार नियमैस्त्यक्ताःपशुचर्यापरायणाः तेत्रानुकष्टगतयोविण्मूत्रश्लेष्मरक्तकैः ४३ श्लेष्ममलसमापूर्णेनिपतंति दुराग्रहाः तदेवखादंत्येतान्यमानुचरवर्गकाः ४४ येश्वानगर्दभादीनांपतयोवैद्विजादयः मृगयारसिकानि त्यमतीर्थेमृगघातकाः ४५ परेतास्तान्यमभटालक्षीभूतान्नराधमान् इषुभिश्चविभिंदंति तांस्तान्दुर्नयमागता न् ४६ येदंभादंभयज्ञेषुपशून्घ्नंतिनराधमाः तानमुष्मिन्यमभटानरकेवैशसेतदा ४७ निपात्यपीडयंत्येवकशा घातैर्दुरासदैः योभार्यांचसवर्णांवैद्विजोमदनमोहितः ४८ रेतःपाययतेमूढोमुत्रतंयमकिंकराः रेतःकुंडेपातयं तिरेतः संपाययंतिच ४९ येदस्यवोग्निदाश्चैवगरदाःसार्थघातकाः ग्रामान्सार्थान्विलुंपंतिराजानोराजपूरुषाः ५० तान्परेतान्यमभटानयंतिश्वानकादनं विंशत्यधिकसंख्याताःसारमेयामहाद्भुताः ५१ सप्तशत्यासमाख्या तारभसंखादयंतिते सारमेयादनंनामनरकंदारुणंमुने ५२ अतःपरंप्रवक्ष्यामिअवीचिप्रमुखान्मुने इतिश्रीदे- वीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ श्रीनारायणउवाच येनराःसर्वदासाक्ष्येअनृतंभाषयंति- च दानेविनिमयेर्थस्यदेवर्षेपापबुद्धयः १

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ सप्तशत्येति विंशत्यधिकसप्तशतसंख्याःसारमेयाइत्यन्वयः ५२

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेअष्टमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ एकत्रिंशन्महापद्यैः शिष्टास्तुनरकाभिदाः वर्णनंक्रियतेतेषांवैराग्यंलभ्यतेयतः १

येनराड्ति १ २ अनाकाशेनिरवकाशेनिरालंबेइत्यर्थः ३ वीचिस्तरंगस्तद्वीचिमत् नवीचिमदवीचिमत् ततोहेतोस्तत्स्थलमवीचिमदवीचि संज्ञकमित्यर्थः ४ अन्योपिवाव्रतस्थः सन्राजन्योवावैश्योवासोमपीथः कृतसोमपान इत्यर्थः ५ ६ वन्हिनाद्रवमाणस्य कार्ष्णायसोलो

तेप्रेत्यामुत्रनरकेअवीच्याख्येतिदारुणे योजनानांशतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः पतंतिहि २ अनाकाशेधःशिरसस्तद वीचीतिनामके यत्रस्थलंदृश्यतेचजलवद्वीचिसंयुतं ३ अवीचिमत्ततस्तत्र तिलशश्छिन्नविग्रहः म्रियतेनैवदेव र्षेपुनरेवावरोप्यते ४ योवाद्विजोवाराजन्योवैश्योवाब्रह्मसंभव सोमपीथस्तत्कलत्रंसुरांवापिबतीवहि ५ प्रमाद तस्तुतेषांवैनिरयेपरिपातनं कुर्वंतियमदूतास्तेपानंकार्ष्णायसोमुने ६ वन्हिनाद्रवमाणस्यनितरांब्रह्मसंभव सं भावनेनस्वस्यैवयोऽधमोपिनराधमः ७ विद्याजन्मतपोवर्णाश्रमाचारवतोनरान् वरीयसोपिनबहुमन्यतेपुरु- षाधमः ८ सनीयतेयमभटैःक्षारकर्दमनामके निरयेवाक्शिराघोरांदुरंतयातनाभ्रुते ९ येत्वैनराजयंत्यन्यं नरमेधेनमोहिताः स्त्रियोपिवानरपशुंखादंत्यत्रमहामुने १० पशवोनिहितास्तेतुयमसद्मनिसंगताः शौनिका इवतेसर्वेविदार्यासिनधारया ११ असृक्पिबंतिनृत्यंतिगायंतिबहुधामुने यथेहमांसभोक्तारःपुरुषादादुरास दाः १२ अनागसोपियेरण्येग्रामेवाब्रह्मपुत्रक वैश्रंभुकैरुपसृतान्विश्रंभय्याजिजीविषून् १३ शूलसूत्रादि षुप्रोतान्क्रीडनोत्कारकानिव पातयंतिचतेप्रेत्यशूलाग्रेनेपतंतिह १४ शूलादिषुप्रोतदेहाःक्षुत्तृड्भ्यांचा तिपीडिताः तिग्मतुंडैःकंकबकैरितश्चेतश्चताडिताः १५

हस्यपानंकारयतीतिशेषः संभावनेनात्मसंभावनयेत्यर्थः ७ ८ यातनाभ्रुतेअत्रविभक्तिलोपआर्षः ९ यजंतिअन्यदेवं भैरवादीन्नरमेधेननरपशुना १० ११ १२ वैश्रंभकंविश्वासोपायैः विश्रंभ य्य विश्वासंकारयित्वा १३ क्रीडनोत्कारकान्क्रीडासाधनानीवविद्यमानान् घातयंतिविश्वासघातिन इत्यर्थः १४ १५ ६१ ६१

आत्मशबलमात्मनाकृतंपापं उद्वेजयंतिकठोरभाषणादिभिर्भयंददाति उल्बणवृत्तयःक्रूरस्वभावाः १६ यथासर्पादिकाःक्रूराउद्वेजयंति
तथा १७ पंचाननाः सप्तमुखाः सर्पाः बिलेशयामूषकान् यथाग्रसंतितथा १८ अवटेषुअंधकूपेषु कुसूलादिषु निःप्रकाशगृहादिषु
गुहादिषुचांधकारयुक्तासु निरुंधतेजीवान्रोधयंति १९ तेष्वेवस्थानेषुउपविशित्वास्थापयित्वा सगरेणसविषेण २० २१ २२ आ

पीडिताआत्मशबलंबहुधासंस्मरंतिहि येभूतान्युद्वेजयंतिनराउल्बणवृत्तयः १६ यथासर्पादिकास्तेपिनर
केनिपतंतिहि दंदशूकाभिधानेचयत्रोत्तिष्ठंतिसर्वतः १७ पंचाननाः सप्तमुखाःग्रसंतिनरकागतान् यथाबिले
शयाविप्रक्रूरबुद्धिसमन्विताः १८ येऽवटेषुकुसूलादिगुहादिषुनिरुंधते नानमुत्रोप तकराःकीनाशपरिसेवकाः
१९ तेष्वेवोपविशित्वाचसगरेणचवन्हिना धूमेनचनिरुंधंतिपापकर्मरतान्नरान् २० योतिथीन्समयप्राप्तान्दि
धक्षुरिवचक्षुषा पापेनेहालोकयेच्चस्वयंगृहपतिर्द्विजः २१ तस्यापिपापदृष्टेर्हिनिरयेयमकिंकराः अक्षिणी
वज्रतुंडायेकंकाःकाकवटादयः २२ गृध्राः क्रूरतराश्चापि प्रसह्योत्पाटयंतिहि यआढ्याभिमतिर्यातिअहंकृ
त्यातिगर्वितः २३ तिर्यक्प्रेक्षणएवात्राभिविशंकी नराधमः चिंतयार्थस्यसर्वत्रायतिव्ययस्वरूपया २४
शुष्यन्हृदयवक्त्रश्चनिर्वृतिंनैवगच्छति ग्रहवद्रक्षतेचार्थसप्रेतोयमकिंकरैः २५ सूचिमुखेचनरकेपात्य
तेनिद्यकर्मणा वित्तग्रहंचपुरुषंवायकाइवयाम्यकाः २६ किंकराःसर्वतोंगेषुसूत्रैःपरिवयंतिहि एतेबहुविधा
वित्तनरकाःपापकर्मणां २७

ढ्याभिमतिर्धनगर्वितः अहंकृत्यातिगर्वितः २३ तिर्यक्प्रेक्षणंयस्यअभिविशंकीगुर्वादिरपिधनं-
चोरयिष्यतीतिविशंकमानः अर्थस्यधनस्यायतिःप्राप्तिर्व्ययश्च तत्स्वरूपयातद्विषयया २४ शुष्यमाणंत्हृदयंवक्त्रंचयस्य ग्रहवद्ब्रह्मपिशाचवदर्थं
रक्षतेयः २५ वित्तग्रहंवित्तरक्षकंब्रह्मराक्षसंतंपुरुषंयाम्यकायमसंबंधिनःकिंकरावायकाइवपरिवयंतिसूत्रप्रोतान्कुर्वंति २६ २७ छ

२८ २९ तत्रयद्यपिउत्तमधर्मप्रापकोपिधर्मोबहुधाविगीतः कथितस्तथापि सर्वधर्मेषुभगवतीचरणसपर्या धर्मएवमुख्य इत्याह स्वधर्मइ ति यथातववहुधाविगीतोऽष्टमस्कंधेप्रथमाध्यायेजंब्वादनीधारेश्वरीमीनाक्ष्यरुणामाहात्म्यप्रसंगेनचध्यानपूजादिलक्षणः कथितः सएवदेवी पूजनरूपोदेव्याराधनलक्षणोमुख्योधर्मइत्यर्थः तत्रदेवीपूजनरूपेत्यनेनस्थूलमूर्तेर्ग्रहणंदेव्याराधनलक्षणइत्यनेनविराट्स्वरूपभगवत्यादेवीपदेन ग्रहणमितिविवेकः ३० कुतःस्वधर्मोमुख्यइतिचेत्तत्राह येनेति नरकंनैवभजेत् किंचसादेवीति एकैकगुणोपाधिब्रह्मविष्णुरुद्रापेक्षयासाम्या वस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याभगवत्याः स्वतंत्रत्वात्सर्वोत्कृष्टत्वाच्चसैवदेवीभवपाथोधेर्भवसमुद्राडुद्धर्त्रीतितत्पूजनरूपोधर्मएवमुख्यइत्यर्थः ब्रह्मविष्णुरुद्रास्तुतत्प्रेरिताएवफलंप्रयच्छंतिनस्वातंत्र्येण तस्मात्सैवदेवीपूज्यतिभावः तथाचश्रुतिः अहमेवस्वयमिदंवदामिजुष्टंदेवेभिरुतमानु-

नराणांशतशः संतियातनास्थानभूमयः सहस्रशोपिदेवर्षेउक्तानुक्तास्तथापिहि २८ विंशतिनरकानेता न्यातनाबहुलान्मुने तथाधर्मपराश्चापिलोकान्यांतिसुखोज्ज्वलान् २९ स्वधर्मोबहुधागीतोयथातवमहामुने देवी पूजनरूपोहिदेव्याराधनलक्षणः ३० येनानुष्ठितमात्रेणनरोननरकंव्रजेत् सादेवीभवपाथोधेरुद्धर्त्रीपूजितानृ णां ३१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेत्रयोविंशोऽध्यायः २३ नारदउवाच धर्मश्चकीदृशस्तातदे व्याराधनलक्षणः कथमाराधितादेवीसाददातिपरंपदं १ आराधनविधिः कोवाकथमाराधिताकदा केनसादुर्गनर काद्दुर्गात्राणप्रदाभवेत् २

येभिः यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमितंब्रह्माणंतमृषिंतंसुमेधामिति ३१ इतिश्रीदे०भा०अ०स्कं० अध्यायः २३ एको नसप्ततिश्लोकैर्देव्याराधनमुच्यते नानाविधोपचारैश्चभुक्तिमुक्तिप्रदायकं १ प्रथमतोनारदेनवेदशास्त्रप्रतिपाद्यंजगतस्तत्त्वंपृष्टंतत्रनारायणेनमायाशक्तिश वलब्रह्मादिकंश्रीभगवतीरूपमेवसर्ववेदसर्वशास्त्रप्रभारभूतंजगतस्तत्त्वंप्रतिपाद्यतस्यध्यानोपयोगिस्वरूपंविराडात्मकंप्रतिपादितं तदनंतरंचतस्यादेव्या राधनमेवसर्वधर्मेषुवरिष्ठोधर्मः सचभोगमोक्षदायकइत्युक्तं तच्छ्रुत्वातदाराधनविधेर्विशेषतोजिज्ञासुर्नारदःपृच्छति धर्मश्चेति १ कथमाराधितेति—

स्यानप्रश्नाभिप्रायेणोच्यते कदेतिकालप्रश्नः केनेतिस्तोत्रप्रश्नः २ ३ प्राणिमात्रस्यनान्यःस्वधर्मःकिंतुश्रीदेव्याराधनलक्षणएवातएववर्णत्रय
स्यश्रीगायत्र्युपासनमेवनित्यत्वेनविहितं नान्यदेवतोपासनंतथेत्यभिप्रायेणाह स्वधर्मोयादृशइति ४ संकटादिषुसंसारसंकटादिषु ५ तत्रपंच

श्रीनारायणउवाच देवर्षेशृणुचित्तैकाग्र्येणमेविदुषांवर यथाप्रसीदतेदेवीधर्माराधनतःस्वयं ३ स्वधर्मोयादृ
शःप्रोक्तस्तंचमेशृणुनारद अनादाविहसंसारेदेवीसंपूजितास्वयं ४ परिपालयतेघोरसंकटादिषुसामुने सादेवी
पूज्यतेलोकेर्यथावत्तद्विधिंशृणु ५ प्रतिपत्तिथिमासाद्यदेवीमाज्येनपूजयेत् घृतंदद्याद्ब्राह्मणायरोगहीनोभवेत्सदा
६ द्वितीयायांशर्करयापूजयेज्जगदंबिकां शर्करांप्रददेद्विप्रेदीर्घायुर्जायतेनरः ७ तृतीयादिवसेदेव्यैदुग्धंपूजन
कर्मणि क्षीरंदत्त्वाद्विजाग्र्यायसर्वदुःखातिगोभवेत् ८ चतुर्थ्यांपूजनेपूपादद्याद्देव्यैद्विजायच अपूपाएवदातव्यान
विघ्नैरभिभूयते ९ पंचम्यांकदलीजातंफलंदेव्यैनिवेदयेत् तदेवब्राह्मणेदेयंमेधावान्पुरुषोभवेत् १० षष्ठीति
थौमधुप्रोक्तंदेवीपूजनकर्मणि ब्राह्मणायचदातव्यंमधुकांतिर्यनोभवेत् ११ सप्तम्यांगुडनैवेद्यंदेव्यैदत्त्वाद्विजा
यच गुडंदत्त्वाशोकहीनोजायतेद्विजसत्तम १२ नारीकेलमथाष्टम्यांदेव्यैनैवेद्यमर्पयेत् ब्राह्मणायप्र
दातव्यंतापहीनोभवेन्नरः १३ नवम्यांलाजमंबायैचार्पयित्वाद्विजायच दत्त्वासुखवाधिकोभूयादिहलोकेपर
त्रच १४

दशतिथिषुपूजनमाह आज्येनआज्यनैवेद्येन तच्चाज्यंगोघृतं गोघृतेनचपूजयेदित्यरुणाचलमाहात्म्येकथनात् तत्रषोडशोपचारेषुमुख्योपचार
त्वान्नैवेद्यएवतस्यग्रहणेनषोडशोपचाराअप्याक्षिप्तावेदितव्याः ब्राह्मणायघृतदानंसदक्षिणंकार्यं ६ ७ ८ ९ १० मधुकांतिः सुं
दरकांतिः ११ १२ १३ १४ ष

१५ १६ १७ १८ १९ २० अमावास्यायांतुपरिशेषात्पूर्णिमानैवेद्यएवग्राह्यः हवनमिति नित्यहोमोयः पूजापटलेउक्तः सइत्यर्थः २१
वारपूजनमाह रविवारेइति अत्रवारतिथिकरणयोगादीनांपूजात्वेकैवनैवेद्याएवतु पृथक्देयाः २२ गुरुवासरेशर्करारक्तादेयासैवसिताशर्क-
राशुक्रवारे २३ एतेषांद्रव्याणामपिनित्यहोमःकर्तव्यः २४ किलाटकंदुग्धमलयीतिभाषया दधिकूर्चीलोकेदधिमलयीतिप्रसिद्धा के-
चित्तुशर्करायुक्तं मथितंदधिदधिकूर्चीशब्देनोच्यतेइत्याहुः तथाचकोशः कूर्चिकाक्षीरविकृतिःस्याद्रसालातुमार्जिकेति फेणिकामहा

दशम्यामर्पयित्वातुदेव्यैकृष्णतिलान्मुने ब्राह्मणायप्रदत्त्वातुयमलोकाद्भयंनहि १५ एकादश्यांदधितथादेव्यैचा
र्पयतेतुयः ददातिब्राह्मणायैतद्देवीप्रियतमोभवेत् १६ द्वादश्यांपृथुकान्देव्यैदत्त्वाचार्यायियोददेत् तानेवचमु
निश्रेष्ठसदेवीप्रियतांव्रजेत् १७ त्रयोदश्यांचदुर्गायैचणकान्प्रददातिच तानेवदत्त्वाविप्रायप्रजासंततिवान्भवेत्
१८ चतुर्दश्यांचदेवर्षेदेव्यैसक्तून्प्रयच्छति तानेवदद्याद्विप्रायशिवस्यदयितोभवेत् १९ पायसंपूर्णिमातिथ्या
मपर्णायैप्रयच्छति ददातिचद्विजाग्र्यायपितॄनुद्धरतेखिलान् २० तत्तिथौहवनंप्रोक्तंदेवीप्रीत्यैमहामुने तत्तति-
थ्युक्तवस्तूनामशेषारिष्टनाशनं २१ रविवारेपायसंचनैवेद्यंपरिकीर्तितं सोमवारेपयःप्रोक्तंभौमेचकदलीफलं
२२ बुधवारेचसंप्रोक्तंनवनीतंनवंद्विज गुरुवारेशर्करांचसितांभार्गववासरे २३ शनिवारेघृतंगव्यंनैवेद्यंपरिकी
र्तितं सप्तविंशतिनक्षत्रनैवेद्यंश्रूयतांमुने २४ घृतंतिलंशर्करांचदधिदुग्धंकिलाटकं दधिकूर्चींमोदकंचफेणि
कांघृतमंडकं २५ कंसारंवटपत्रंच घृतपूरमतःपरं वटकंकोकरसकं पूरणंमधुसूरणं २६

राष्ट्रभाषायांतारफेणीतिप्र-
सिद्धा घृतमंडकंशक्करवाराइतिप्रसिद्धं २५ कंसारमिति गोधूमपिष्टगुडनिर्मितंगुर्जरभाषायांप्रसिद्धं महाराष्ट्रभाषायांसांजाइति वटप
त्रंपापडइतिप्रसिद्धं घृतपूरंघीवरइतिप्रसिद्धं वटकंप्रसिद्धं कोकरसकं कोकश्चक्रेद्रकेज्ये ब्यांखर्जूरीद्रुमदर्दुरे इतिमेदिनीकोशात्खर्जू

ररसइत्यर्थः पूरणंचणकपिष्टगुडनिर्मितंमहाराष्ट्रभाषायांप्रसिद्धं मधुमाक्षिकं सूरणंप्रसिद्धं तच्च घृतपक्वंशर्करामिश्रितंग्राह्यं अन्य-
त्सर्वंप्रसिद्धं २६ २७ भनैवेद्यंनक्षत्रनैवेद्यमित्यर्थः २८ कृतेषुदत्तेष्वित्यर्थः २९ ३० ३१ जंभफलं जंभैदैत्यविशेषेस्याद्दंतेजंबीरभक्ष
योरितिमेदिनीकोशाज्जंभफलशब्देनजंबीरफलं ३२ ३३ कंसारादयः पूर्वमुक्ताएव ३४ ३५ मधूकवृक्षमिति मधूकवृक्षे वक्ष्यमाण

गुडंपृथुकद्राक्षेचखर्जूरंचैवराजकं अपूपंनवनीतंच मुद्गंमोदकएवच २७ मातुलिंगमितिप्रोक्तंभनैवेद्यंचना
रद विष्कंभादिषुयोगेषुप्रवक्ष्यामिनिवेदनं २८ पदार्थानांकृतेष्वेषुप्रीणातिजगदंबिका गुडंमधुघृतंदुग्धंद-
धितक्रंत्वपूपकं २९ नवनीतंकर्कटीचकूष्मांडंचापिमोदकं पनसंकदलंजंबूफलमाम्रफलंतिलं ३० नारंगंदा
डिमंचैवबदरीफलमेवच धात्रीफलंपायसंचपृथुकंचणकंतथा ३१ नारिकेलंजंभफलंकसेरुंसूरणंतथा एतानि
क्रमशोविप्रनैवेद्यानिशुभानिच ३२ विष्कंभादिषुयोगेषुनिर्णीतानिमनीषिभिः अथनैवेद्यमाख्यास्येकरणा-
नांपृथङ्मुने ३३ कंसारंमंडकंफेणीमोदकंवटपत्रकं लड्डुकंघृतपूरंचतिलंदधिघृतंमधु ३४ करणानामिदंप्रो
क्तंदेवीनैवेद्यमादरात् अथान्यत्संप्रवक्ष्यामिदेवीप्रीतिकरंपरं ३५ विधानंनारदमुनेशृणुतत्सर्वमादृतः चैत्र
शुद्धतृतीयायांनरोमधुकवृक्षकं ३६ पूजयेत्पंचखाद्यंचनैवेद्यमुपकल्पयेत् एवंद्वादशमासेषुतृतीयातिथिषु
क्रमात् ३७ शुक्लपक्षेविधानेननैवेद्यमभिदध्महे वैशाखमासेनैवेद्यंगुडयुक्तंचनारद ३८ ज्येष्ठमासेमधुप्रो-
क्तंदेवीप्रीत्यर्थमेवतु आषाढेनवनीतंचमधूकस्यनिवेदनं ३९ श्रावणेदधिनैवेद्यंभाद्रमासेचशर्करा आश्विने-
पायसंप्रोक्तंकार्तिकेपयउत्तमं ४०

तत्तन्मासनामभिर्मंगलावैष्णवीमायेत्यादिभिः श्रीदेवीमावाह्यपूजयेदित्यर्थः मधूकवृ-
क्षोमधुद्रुमः भाषायांमहुवाइतिप्रसिद्धः ३६ ३७ मासभेदेननैवेद्यभेदमाह वैशाखमासइति ३८ ३९ ४० ॐ ॐ ॐ

मार्गेमार्गशीर्षे फेणीपूर्वोक्ता दधिकूर्चिकापूर्वोक्ता ४१ ४२ द्वादशमासेषुभगवत्याद्वादशनामान्याह मंगलेति मतंगीमातंगी ४३ नामपदे

मार्गेफेण्युत्तमाप्रोक्तापौषेचदधिकूर्चिका माघेमासिचनैवेद्यंघृतंगव्यंसमाहरेत् ४१ नारिकेलंचनैवेद्यंफाल्गुनेपरिकीर्तितं एवंद्वादशनैवेद्यैर्मासिचक्रमतोर्चयेत् ४२ मंगलावैष्णवीमायाकालरात्रिर्दुरत्यया महामायामतंगीचकालीकमलवासिनी ४३ शिवासहस्रचरणासर्वमंगलरूपिणी एभिर्नामपदैर्देवींमधूकेपरिपूजयेत् ४४ ततस्तुवीतदेवेशींमधूकस्थांमहेश्वरीं सर्वकामसमृद्ध्यर्थंव्रतपूर्णत्वसिद्धये ४५ नमःपुष्करनेत्रायैजगद्धात्र्यैनमोस्तुते माहेश्वर्यैमहादेव्यैमहामंगलमूर्तये ४६ परमापापहंत्रीचपरमार्गप्रदायिनी परमेश्वरीप्रजोत्पत्तिःपरब्रह्मस्वरूपिणी ४७ मददात्रीमदोन्मत्तामानगम्यामहोन्नता मनस्विनीमुनिध्येया मार्तंडसहचारिणी ४८ जयलोकेश्वरिप्राज्ञेप्रलयांबुदसन्निभे महामोहविनाशार्थंपूजितासिसुरासुरैः ४९ यमलोकाभावकर्त्रीयमपूज्यायमाग्रजा यमनिग्रहरूपाचयजनीयेनमोनमः ५० समस्वभावासर्वेशीसर्वसंगविवर्जिता संगनाशकरीकाम्यरूपाकारुण्यविग्रहा ५१ कंकालक्रूराकामाक्षीमीनाक्षीमर्मभेदिनी माधुर्यरूपशीलाचमधुरस्वरपूजिता ५२ महामंत्रवतीमंत्रगम्यामंत्रप्रियंकरी मनुष्यमानसगमा मन्मथारिप्रियंकरी ५३ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

रिति एकैकमासेक्रमेणैकैकनाम्ना ४४ ४५ ४६ प्रजायाविश्वस्योत्पत्तिर्यस्याःसकाशात्साप्रजोत्पत्तिः ४७ मार्तंडसहचारिणीसूर्यमंडलवर्तिनी ४८ ४९ ५० ५१ मधुरस्वरःप्रणवस्तेनपूजिता ५२ महामंत्रोमायाबीजादिरूपस्तद्वतीवाच्यवाचकतासं

बंधेन मंत्रेणैवगम्याप्राप्यामंत्रजपेनप्रसन्नैवप्राप्यनेयतः मंत्रएकांतविचारोनिदिध्यासनरूपः सप्रियंकरोयस्याः एतादृशीसर्वोत्कृष्टा पिपामरमनुष्यमानसेनगम्यतेप्राप्यतेसामनुष्यमानसगमाएनादृश्यतिकरुणावतीत्यर्थः ५३ अश्वत्थेत्यादिनामधूकवृक्षपूजावत्

अश्वत्थवटनिंबाम्रकपित्थबदरीगते पनसार्ककरीरादिक्षीरवृक्षस्वरूपिणी ५४ दुग्धवल्लीनिवासार्हेदयनीयेदयाधिके दाक्षिण्यकरुणारूपेजयसर्वज्ञवल्लभे ५५ एवंस्तवेनदेवेशीपूजनानंस्तुवीतनतां व्रतस्य सकलंपुण्यंलभतेसर्वदानरः ५६ नित्यंयःपठतेस्तोत्रंदेवीप्रीतिकरंनरः आधिव्याधिभयंनास्तिरिपुभीतिर्नतस्यहि ५७ अर्थार्थीचार्थमाप्नोतिधर्मार्थीधर्ममाप्नुयात् कामानवाप्नुयात्कामीमोक्षार्थीमोक्षमाप्नुयात् ५८ ब्राह्मणोवेदसंपन्नोविजयीक्षत्रियोभवेत् वैश्यश्चधनधान्याढ्योभवेच्छूद्रःसुखादिकः ५९ स्तोत्रमेतच्छ्राद्धकालेयःपठेत्प्रयतोनरः पितॄणामक्षयातृप्तिर्जायतेकल्पवर्तिनी ६० एवमाराधनंदेव्याः सम्युक्तंसुरपूजितं यःकरोतिनरोभक्त्यासदेवीलोकभाक्भवेत् ६१ देवीपूजनतोविप्रसर्वेकामाभवंतिहि सर्वपापहृतिःशुद्धामतिरंतेप्रजायते ६२ यत्रतत्रभवेत्पूज्योमान्योमानधनेषुच जायतेजगदंबायाःप्रसादेनविरंचिज ६३ नरकाणांनतस्यास्तिभयंस्वप्नेपिकुत्रचित् महामायाप्रसादेनपुत्रपौत्रादिवर्धनः ६४

अश्वत्थादिवृक्षेष्वपिपूजनमस्तीतिसूचितं ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ वेदसंपन्नोभवेदित्यर्थः ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

६५ तद्वच्चैवत्रवत् ६६ ६७ एवंमधूकपूजांसंसारहारिणीमुक्त्वा धारेश्वरीमीनाक्ष्यरुणाजंब्वादिनीमधूकेश्वरी पंचकवदन्यदपिप्रकृतेः पंचकं वक्ष्यमाणंश्टणुवित्याह अथान्यदिति परंत्वेतावान्विशेषः प्रथमंपंचकंस्वतंत्रमूलदेवीतएवोत्पन्नंद्वितीयंपंचकंतुविष्णुशरीरस्थितायाः श्रीभगवत्याःशक्तिस्तस्याः सकाशादुत्पन्नमिति ६८ ६९ अत्राष्टमस्कंधारंभेमन्वादिभिः कथंपूज्यतेइत्येकः प्रश्नः कृतः केषुस्थानेषुकेनरूपेण पूज्यतेइतिद्वितीयः प्रश्नः सदाचारविषयकस्तृतीयः विराट्स्वरूपस्ययथावद्वर्णनंकुर्विति-चतुर्थःप्रश्नः तत्रव्यासेननारदनारायण-

देवीभक्तोभवत्येवनात्रकार्याविचारणा इत्येवंतेसमाख्यातंनरकोद्धारलक्षणं ६५ पूजनंहिमहादेव्याः सर्वमंगलकारकं मधूकपूजनंतद्वन्मासानांक्रमतोमुने ६६ सर्वंसमाचरेद्यस्तुपूजनंमधुकाह्वयं नतस्यरोगबाधादिभयमुद्भवतेनघ ६७ अथान्यदपिवक्ष्यामिप्रकृतेः पंचकं परं नाम्नारूपेणचोत्पत्त्याजगदानददायकं ६८ साख्यानंचसमाहात्म्यंप्रकृतेः पंचकंमुने कुतूहलकरंचैव श्टणुमुक्तिविधायकं ६९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैय्यासिक्यांसमाराधनविधानेअष्टमस्कंधेदेवीपूजननिरूपणंनामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ७ ७ ७ ७

योःसंवादमिषेणचतुर्थप्रश्नस्योत्तरंदत्तं द्वितीयप्रश्नस्यापितत्संवादमिषेणकिंचिदुत्तरंदत्तं नवमस्कंधेनतु सर्वमुत्तरंदास्यति दशमस्कंधेनतुप्रथमप्रश्नस्योत्तरंदास्यतीतिबोध्यं श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजः सुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यांयः कृतवान्सम्यक् तिलकाख्यांमहत्तरां २ अष्टमस्कंधएतस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः प्रीयतांतेनमेनंतकोटिब्रह्मांडनायिका ३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके अष्टमस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ७ ७ ७

इतिश्रीमद्देवीभागवते अष्टमस्कंधः समाप्तः

अथश्रीमद्देवीभागवतेनवमस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः श्रीदेव्यैनमः काश्मीरबिंदुभालांकरुणाशृंगारसारसीमांतां सीमंतबद्धचंद्रामुनिद्रांभोरुहाननांवंदे १ स्कंधेस्मिन्नवमेपंचप्रकृतीनांप्रपंचनं तत्प्रसंगेनचान्यासांक्रियतेविस्तरेणाच २ आर्धाधिकाष्टपंचाशत्संयुतैःशतपद्यकैः संक्षेपेणाचशक्तीनांवर्णनंतावदुच्यते ३ ननुसर्वोऽप्ययंनवमस्कंधोऽध्यायतोग्रंथानुपूर्वितश्चब्रह्मवैवर्तांतर्गतप्रकृतिखंडेनसमानएव क्वचित्क्वचिद्भेदोपिप्रायशः कथंजातइतिचेत्सत्यं किंतावदत्राश्चर्यकारणं कुत्रचिदेतादृशंसमानानुपूर्विकत्वेननदृष्टमितिचेत्तदसत् शिवरहस्योक्तप्रदोषपूजाध्यायस्यब्रह्मोत्तरखंडस्थप्रदोषपूजाध्यायेनसमानानुपूर्विकत्वदर्शनात् तथानारदपुराणीयमंत्रखंडस्थवचनानांतंत्रराजस्थवचनैःसमानत्वात् तथातंत्रेषुबहुषुतंत्रांतरस्थपटलानांसमानानामुपलंभात् तथावेदेपिरुद्राध्यायस्यशतशाखासुसमानत्वात् पुरुषसूक्तादिसूक्तानांचशाखांतरेषुसमानानुपूर्विकत्वस्यस्पष्टमुपलभ्यमानत्वात् तथाचयथासर्वत्रसमानानुपूर्विकत्वमन्यत्रदृष्टंतथादेवीभागवतेऽपिनवमस्कंधस्यप्रकृतिखंडसमानानुपूर्विकत्वमस्तुकिमाश्चर्यं ननुतथाप्यत्रपूर्वापरविरोधःस्पष्टएव

श्रीगणेशायनमः श्रीनारायणउवाच गणेशजननीदुर्गाराधालक्ष्मीःसरस्वती सावित्रीचसृष्टिविधौप्रकृतिःपंचधास्मृता १

तथाहि पूर्वत्रतृतीयस्कंधेब्रह्मविष्णुरुद्राणांसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मणोभगवतीपदवाच्यादुत्पत्तिरभिहिता तथागौरीलक्ष्मीसरस्वतीनांचभगवतीसकाशादेवोत्पत्तिरुक्ताभगवत्यैवताःशक्तयस्तेभ्योदत्ताइत्युक्तं नवमस्कंधेतुगोपालसुंदरीरूपश्रीकृष्णमूर्तेर्ब्रह्मादीनामुत्पत्तिस्तथागौर्यादीनामुत्पत्तिस्ताश्चशक्तयोब्रह्मादिभ्योदत्ताः श्रीकृष्णेनैवेत्यादिकमुक्तमन्यच्चक्वचिदस्मिन्स्कंधेपूर्वविरुद्धमेवोक्तं तथाचपूर्वापरविरोधःस्पष्टएवेतिचेन्न भिन्नवक्तृकत्वात् पूर्वग्रंथस्यवक्ताव्यासोनवमस्कंधस्यवक्तानारायणइतिभिन्नवक्तृकत्वात् कल्पभेदेनोभयमप्युपपद्यते यथापुराणेषुक्वचिच्छिवाद्ब्रह्मविष्ण्वोरुत्पत्तिःक्वचित्तुब्रह्मणःसकाशाच्छिवविष्ण्वोः क्वचिद्गणेशादेतेषांत्रयाणांतथासूर्यादेतेषां त्रयाणां कल्पभेदेनोत्पत्तिरभिहिता तथैवात्रापिकल्पभेदेनउभयार्थस्यापिसंभवात् ननुपुराणभेदेनतत्रभिन्नाभिन्ना सृष्टिप्रक्रियाअभिहिता अत्रत्वेकस्मिन्नेवपुराणेभिन्नाप्रक्रियाभिहितेतिजनमेजयस्यैकस्यश्रोतुर्व्यामोहः स्यादितिचेन्न महाभारतेशिवमा-

हात्म्यप्रकरणे शिवस्यब्रह्मविष्णुकारणत्वं विष्णुमाहात्म्यप्रकरणेविष्णोरेवब्रह्मरुद्रकारणत्वमितिमर्यादायाएकस्मिन्नपिपुराणेदृष्टत्वादेवमेव
कूर्मपुराणादिषुकल्पभेदेनसृष्टिभेदस्यैकपुराणेएवदृष्टत्वाच्च ननुतथापिश्रोतुर्व्यामोहः कथंनभवतीतिचेन्न उभयोर्विरुद्धयोः प्रतिपादनेनसृष्टेर्मा-
यिकत्वेनमिथ्यात्वान्मिथ्यापदार्थेश्रुतेः पुराणादीनांचनाग्रहइतिश्रोतुर्बोधसंभवात् यथेंद्रजालंकस्मादुत्पन्नमितिविमर्शे नतत्रकिंचित्कारणंमा
यातिरिक्तंलभ्यते तथात्रापिसृष्टौमायैवमुख्यंकारणमितिबोधनार्थमेवव्यासेनतथोक्तत्वाच्च यदैकविधैवसृष्टिस्तस्याश्चकारणमेकविधमेव-
प्रतिपाद्येततदाजगतः सत्यत्वशंकापिस्यात्सामाभवतुकिंत्वनिर्वचनीयमेवजगद्भवतीत्यनिर्वचनीयत्वज्ञानार्थंविविधसृष्टिप्रतिपादनस्यविविधकारणप्रतिपादनस्यावश्यक
त्वाच्च तदुक्तंगौडपादाचार्यैः मृल्लोहविस्फुलिंगाद्यैः सृष्टिर्याचोदितान्यथा उपायःसोवतारायनास्तिभेदः कथंचनेति व्याख्यातंचभगवद्भिर्भा
ष्यकारैर्मृल्लोहविस्फुलिंगादिदृष्टांतोपन्यासैः सृष्टिर्याचोदिताप्रकाशितान्यथान्यथाचससर्वसृष्टिप्रकारोजीवपरमात्मैकत्वबुद्ध्यवतारायोपायो

नारदउवाच आविर्बभूवसाकेनकावासाज्ञानिनांवर किंवातल्लक्षणंसाधोबभूवपंचधाकथं २

ऽस्माकं य
थाप्राणसंवादेवागाद्यासुरपाप्मवेदाख्यायिकाकल्पिताप्राणमुख्यत्वबोधनाय तदप्यसिद्धमितिचेन्न शाखाभेदेन्यथान्यथाचप्राणादिसंवादश्रवणात्
यदिसंवादःपरमार्थएवाभूदेकरूपएवसंवादः सर्वशाखास्वश्रोष्यद्विरूद्धानेकप्रकारेणनाश्रोष्यत्श्रूयतेतु नस्मान्नतादर्थ्येसंवादश्रुतीनांतथोत्पत्तिवाक्या-
निप्रत्येतव्यानीति तत्राष्टमस्कंधांतेनारायणेनअथान्यदपिवक्ष्यामिप्रकृतेः पंचकंपरमितिप्रतिज्ञातंप्रकृतिपंचकंनिर्दिशति नारायणउवाच गणेशज
ननीति गणेशजननीदुर्गेत्येकादेवताप्रकृतिः पंचधेतिगुणत्रयसाम्यावस्थात्मकमायाशबलब्रह्मरूपाकृतिः प्रकृतिश्चप्रतिज्ञादृष्टांतानुरोधादितिब्रह्म
सूत्रप्रतिपादिता अपरेयमितस्त्वन्यांविद्धिमेप्रकृतिंपरां जीवरूपांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदितिस्मृतिप्रतिपाद्याच सैवपंचधापंचविग्रहरूपेणस्मृ
ता एकस्याभगवत्यामूलप्रकृतेरेवैतेदुर्गादयः पंचावताराइत्यर्थः सृष्टिविधौसृष्टिविधानेसृष्टिसमयेइत्यर्थः सृष्ट्युपकारार्थमितिवार्थः तथाचैतासांपूज
नेऽपिमूलप्रकृतेःश्रीभुवनेश्वर्याएवपूजाजायतइतिबोद्धव्यं १ प्रकृतिपंचकनामश्रवणमात्रेणसंजातहर्षोनारदः पृच्छति नारदउवाच आविर्बभूवेति

केननिमित्तेनसापंचधाआविर्भूतायाचाविर्भूतासाकावा जडावाचेतनावा जडायामायायाब्रह्मणश्चप्रकृतित्वस्यशास्त्रेश्रवणादाशंकायुक्तैव यदिजडा यदिवाचेतनाकिंवातस्यालक्षणंज्ञापकं साचपंचधाकथंकेनप्रकारेणबभूव साक्षादेवपंचावताराग्रहीताउतरूपांनरद्वारेणेतिप्रश्नार्थः तदेतत्संशयचतुष्टयं व्याख्यातुमर्हसीत्यर्थः २ किंचसर्वासांदुर्गादीनांचरितमवतारचरितंपूजाविधानंपूजाप्रकारः ईप्सितोगुणोयस्यादेवतायाउपासनेयोयोगुणःफलंभवतिस गुणःकस्याअवतारःकुत्रकैलासेवावैकुंठेवातिष्ठतितच्चव्याख्यातुमर्हसीत्यर्थः ३ उत्तरमाह नारायणउवाच प्रकृतेरिति क्षमोभवेत्तस्याअनादित्वादनिर्वचनीयत्वात्तदुत्तरंजायमानानांपरिच्छिन्नानामस्माकमल्पपरिच्छिन्नबुद्धेरविषयत्वाच्चेतस्यालक्षणंयथावद्वक्तुंनकोऽपिसमर्थइत्यर्थः ४ तत्रप्रथमतस्तटस्थलक्षणमाहप्रकृष्टवाचकइति प्राप्रूरणइतिधातोः पचाद्यचिनिष्पन्नःप्रशब्दः कृतिशब्दस्यव्यापारसामान्यार्थकत्वात्सृष्टिव्यापारार्थकत्वं तथाचप्राप्रकृ

सर्वासांचरितंपूजाविधानंगुणईप्सितः अवतारःकुत्रकस्यास्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ३ श्रीनारायणउवाच प्रकृतेर्लक्षणंवत्सकोवावक्तुंक्षमोभवेत् किंचित्तथापिवक्ष्यामियच्छ्रुतंधर्मवक्त्रतः ४ प्रकृष्टवाचकःप्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचकः सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृतिःसाप्रकीर्तिता ५ गुणेसत्त्वेप्रकृष्टेचप्रशब्दोवर्ततेश्रुतः मध्यमेरजसिकृश्चतिशब्दस्तमसिस्मृतः ६ त्रिगुणात्मस्वरूपायासाचशक्तिसमन्विता प्रधानासृष्टिकरणेप्रकृतिस्तेनकथ्यते ७

ष्टामुख्याकृतौसृष्टौयासाप्रकृतिरितिव्यधिकरणपदबहुव्रीहिणात्वेतस्यार्थस्यलाभः पृषोदरादित्वात्प्राशब्दस्यन्हस्वत्वं तथाचमुख्यत्वेनसृष्टिकर्त्रीयासाप्रकृतिरित्यर्थः ५ स्वरूपलक्षणमाह गुणेसत्त्वेइति प्रकृष्टेसत्त्वेगुणेप्रशब्दोवर्तते व्युत्पत्तिस्तुपूर्ववदेवमध्यमेरजसिमध्यमःकृशब्दोवर्ततेमध्यमत्वसादृश्यात् तमसितमोगुणेचरमेचरमस्तिशब्दोवर्ततेचरमत्वतादित्वसादृश्यादित्यर्थः ६ पदार्थमुक्त्वाविशिष्टार्थमाह त्रिगुणात्मेति निरतिशयावरणविक्षेपादिशक्तिरहितागुणत्रयसाम्यावस्थात्मिकासृष्टिकरणेप्रधानायासाप्रकृतिशब्देनोच्यतइत्यर्थः तथाचप्रसंयुक्तःकृःप्रकृःसत्त्वेनगुणेनसहितोरजोगुणइत्यर्थः शाकपार्थिवादित्वात्संयुक्तपदलोपः पुनःप्रकृयुक्तस्तिःसत्त्वगुणरजोगुणेनयुक्तस्तिस्तमोगुणोयस्यां

वर्ततेइतिबहुव्रीहिणागुणत्रयात्मिकेत्यर्थः पृषोदरादित्वात्साधुत्वं ७ पुनर्लक्षणांतरमाह प्रथमेवर्ततइति प्रशब्दव्युत्पत्तिः पूर्ववत् तथाच्चप्राप्रथमासृष्टेर्यासाप्र
कृतिः सृष्टेरादिभूतेत्यर्थः व्यधिकरणबहुव्रीहिः पृषोदरादित्वात्साधुत्वं ८ एतेन किंवातल्लक्षणंसाधोइतिप्रश्नस्योत्तरमुक्तं गुणत्रयसाम्यावस्थात्मिकावर्ततइ
तिलक्षणेनजडावर्ततइत्युक्तेतेनकावासेतिप्रश्नस्योत्तरमुक्तं इतःपरमाविर्बभूवसाकेनबभूवपंचधाकथमित्यस्योत्तरमाह सृष्टिविधौसृष्टिविधाननिमित्तं योगेनमा
याशक्त्यापूर्वोक्तलक्षणयाप्रकृत्यायुक्तआत्मापरमात्माद्विधारूपोर्धनारीश्वररूपोबभूवेत्यर्थः तस्मिन्देहेपुरुषभागस्त्रीभागयोर्देहमाह पुमांश्चेति मा
याशबलब्रह्मणोभगवतीपदवाच्यादर्धनारीश्वरःकृष्णःसमुत्पन्नइतिवक्ष्यमाणग्रंथादवसेयं ९ ननुमायाशक्तिर्जडानिर्विकारापरमात्मापिनिर्विकारइत्य
नयोर्विभिन्नयोर्निर्विकारयोगः कथंघटेतेत्याशंक्याह साचब्रह्मस्वरूपाचेति यथावन्हेर्दाहिकाशक्तिर्नवन्हेर्भिन्नानिष्ठतिकिंतुवन्ह्यभेदेनैवतिष्ठति तथे

प्रथमेवर्ततेप्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचकः सृष्टेरादौचयादेवीप्रकृतिःसाप्रकीर्तिता ८ योगेनात्मासृष्टिविधौ
द्विधारूपोबभूवसः पुमांश्चदक्षिणार्धांगोवामार्धाप्रकृतिःस्मृता ९ साचब्रह्मस्वरूपाचनित्यासाचस
नातनी यथात्माचतथाशक्तिर्यथाग्नौदाहिकास्थिता १० अतएवहियोगींद्रैःस्त्रीपुंभेदोनमन्यते सर्वब्रह्म
मयंब्रह्मन्छश्वत्सदपिनारद ११

यमपिब्रह्मशक्तिर्नततोभिन्नातिष्ठतिकिंतुब्रह्मस्वरूपाब्रह्माभेदेनैवतिष्ठतीत्यर्थः तथाचनित्यसंबंध
त्वादुभयोर्योगः कथंघटेतेतिनशंकनीयं शक्तेःकेवलायाजडत्वान्निर्विकारत्वेपिचैतन्यरूढायास्तस्याःसविकारत्वस्यसर्वश्रुतिष्वभ्युपगमाल्लोहचुंबकवद्दृ
ष्टांतसंभवाच्चमायाशक्तेर्निर्विकारत्वंनसंभावनीयमितिभावः नित्यामोक्षपर्यंतंस्थायिनी सनातनीअनादिरित्यर्थः तेनचानादिसांतेतिबोधितंयस्मा
दनयोर्नित्यसंबंधस्तस्मादात्मोपासनायांशक्तेरुपासनाजातैव तथाशक्त्युपासनयाप्यात्मपूजाजातैवेतियथात्मनोमहिमासर्वोत्तरस्तथैवतच्छक्तेरपी-
त्याह यथात्माचतथाशक्तिरिति यथावन्हौहोमइववन्हिशक्तौहोमोऽर्थसिद्धोभवति तथावन्हिशक्तौहोमेपिवन्हौहोमोर्थसिद्धइतिशक्तिशक्तिमतो
रीषदपिनकिंचिद्भेदकमस्तीतिभावः १० अतएवेति यतःशक्तेःशक्तिमतश्चनभेदोऽतएवयोगींद्रैर्विवेकिभिःस्त्रीपुंभेदइयंस्त्रीअयंपुमानितिभेदोन
मन्यते

किंतुस्त्रीवापुरुषोवाद्वयमपिमायाविशिष्टंब्रह्मैवास्तीतिमन्यतइत्यर्थः अयंभावः मायाविशिष्टंब्रह्मैवब्रह्मविष्ण्वादिपुरुषरूपेणगौरीलक्ष्म्यादिस्त्रीरूपेणचभासते तयान्वोभयोरपिमायाविशिष्टब्रह्मात्मकत्वमविशिष्टमितिनतेषांस्त्रीपुरुषत्वेपितत्त्वतः कश्चिद्भेदइत्यर्थः एतेनगौरीलक्ष्म्यादिशक्तीनामुपासनायांकेवलमायाशक्तेरेवोपास्यत्वंब्रह्मविष्ण्वाद्युपासनायांतुमायाविशिष्टब्रह्मणउपास्यत्वमितिवदंतः परास्ताः शक्त्युपासनायामपिशक्तेर्ब्रह्मानतिरिक्तायाःकेवलायाउपासनायाअसंभवेनमायाविशिष्टब्रह्मणएवतत्रोपास्यत्वात् तदेवाह सर्वंब्रह्ममयमिति मायाविशिष्टब्रह्ममयमित्यर्थः ब्रह्मन्निितिसंबोधनं ११ केननिमित्तेनपंचधाजाता तत्राह स्वेच्छामयेति स्वंप्रकृतिस्तस्यायाइच्छासैवेच्छापरमात्मनोपिभवत्युभयोरभिन्नत्वात् ततःस्वेच्छामयस्यपरमात्मनइच्छया किमात्मिकया श्रीकृष्णस्यसिसृक्षयाकृष्णाकर्मकसर्जनेच्छात्मिकया सापराशक्तिःपंचमहाभूतोत्पत्त्यनंतरंपंचभूतांशानगृहीत्वाप्रथमंकृष्णारूपेणाविर्बभूवेत्यर्थः नहिपंचभूतोत्पत्तिंविनादेहधारणंसंभवतितस्मात्तदुत्पत्त्यनंतरमेवकृष्णास्यो-

स्वेच्छामयस्येच्छयाचश्रीकृष्णस्यसिसृक्षया साविर्बभूवसहसामूलप्रकृतिरीश्वरी १२ तदाज्ञयापंचविधासृष्टिकर्मविभेदिका अथभक्तानुरोधाद्वाभक्तानुग्रहविग्रहा १३ गणेशमातादुर्गायाशिवरूपाशिवप्रिया नारायणीविष्णुमायापूर्णब्रह्मस्वरूपिणी १४

त्पत्तिः श्रीभगवत्याकृतेतिबोध्यं अयंचोत्पन्नःकृष्णागोपालसुंदरीइतिवक्ष्यति ततोनवैष्णवमतप्रवेशइतिबोध्यं १२ अनंतरंतदाज्ञयापरमात्माज्ञयाश्रीकृष्णस्यस्वेनगृहीतावतारस्यशरीरात्पंचविधापंचप्रकारादुर्गादिभेदेनसृष्टिकर्मविभेदिकातत्कर्मणोनानाभेदेनकर्त्रीप्रादुर्बभूवेत्यर्थः श्रीकृष्णाशरीरेस्थःस्वकीयांशःस्थितस्तमंशंसृष्ट्युपयोगार्थंपंचधादुर्गादिभेदेनाकरोदितिपिंडितोर्थः तत्रविकल्पमाह अथभक्तानुरोधाद्वेति भक्तकार्यार्थंवापंचविधाजातेत्यर्थः अत्रयद्यपिस्वाज्ञयैवस्वयंप्रकृतिःपंचधाजातानतुपरमात्माज्ञयातस्यनिर्विकारत्वात्तथापिस्वास्वकीयाज्ञैवपरमात्मनोऽपिभवतिद्वयोरप्येकत्वात्तस्मात्तदाज्ञयेत्युक्तं तत्रपंचविधरूपधारणेस्वेच्छारूपंनिमित्तंभक्तानुग्रहनिमित्तंसृष्ट्युपयोगरूपंनिमित्तंचोक्तंभवति कृष्णावतारद्वारापंचविधाजातेत्यनेनबभूवपंचधाकथमितिप्रश्नस्योत्तरंचोक्तंभवति १३ पंचविधावतारमध्येदुर्गावतारमहिमानमाह

गणेशमातेति कृष्णोगणेशरूपेणजनितस्तस्यमातापूर्णब्रह्मस्वरूपिणी मायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्यादुर्गायाःस्वस्वरूपावरणाभावात्पूर्णत्वं १४ १५ धर्मसत्याधर्मः प्रजापालनादिरूपःसत्योव्यभिचाररहितोयस्याःसा १६ तदधिष्ठातृदेवतातच्छब्देनकृष्णास्यअंतःकरणरूपंतेजोगृह्यतेतस्याधिष्ठातृदेवता तदुक्तमुत्तरत्रदेवतातदुक्तद्वितीयाध्याये बुद्ध्यधिष्ठातृदेवीसाकृष्णस्यपरमात्मनइतितत्रापिबुद्धिशब्देनांतःकरणं १७ १८ १९ सर्वशक्तिस्वरूपेति बुद्धेःसर्वशक्तिमत्त्वात्कृष्णास्यबुद्धेरधिष्ठात्र्यादुर्गायाःसर्वशक्तिरूपत्वंयुक्तमेव २० उक्तःश्रुतौश्रुतगुणइति श्रुतौवेदेयःश्रुत

ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभिःपूजितास्तुता सर्वाधिष्ठात्रीदेवीसाशर्वरूपासनातनी १५ धर्मसत्यापुण्यकी-
र्तिर्यशोमंगलदायिनी सुखमोक्षहर्षदात्रीशोकार्तिदुःखनाशिनी १६ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा।
तेजःस्वरूपापरमातदधिष्ठातृदेवता १७ सर्वशक्तिस्वरूपाचशक्तिरीशस्यसंततं सिद्धेश्वरीसिद्धरूपा
सिद्धिदासिद्धिरीश्वरी १८ बुद्धिर्निद्राक्षुत्पिपासाछायातंद्रादयास्मृतिः जातिःक्षांतिश्चभ्रांतिश्चशांतिःकां
तिश्चचेतना १९ तुष्टिःपुष्टिस्तथालक्ष्मीर्धृतिर्मायातथैवच सर्वशक्तिस्वरूपासाकृष्णास्यपरमात्मनः २०
उक्तःश्रुतौश्रुतगुणश्चापिस्वल्पोयथागमं गुणोऽस्त्यनंतोऽनंतायाअपरांचनिशामय २१ शुद्धसत्त्वस्वरू
पायापद्मासापरमात्मनः सर्वसंपत्स्वरूपासातदधिष्ठातृदेवता २२ कांतातिदांताशांताचसुशीलासर्वमं
गला लोभमोहकामरोषमदाहंकारवर्जिता २३

गुणःप्रसिद्धोगुणोऽस्तिदुर्गायाःसगुणोयथागममागमाननतिक्रम्यातिस्वल्पोमयोक्तःवेदोक्तागुणाःसर्वेमयानोक्ताइत्यर्थः कुतइतिचेद्दुर्गायाअनंतगुणवत्त्वस्यवेदप्रतिपादनात् तावद्गुणप्रतिपादनेशक्त्यभावादित्याह गुणोऽस्त्यनंतइति गुणइतिजात्यैकवचनं अपरामिति पंचप्रकृत्यवतारमध्येएकोवतारउक्तोद्वितीयावतारंनिशामयशृण्वित्यर्थः २१ शुद्धसत्त्वेति याशुद्धसत्त्वस्वरूपापद्मालक्ष्मीःसापरात्मनोद्वितीयाशक्तिःद्वितीयशक्त्यवताररूपासर्वसंपत्स्वरूपातदधिष्ठातृदेवतापरमेश्वरसंपत्तेरधिष्ठात्रीत्यर्थः इदमप्यग्रेवक्ष्यति २२ २३

२४ सर्वसस्यात्मिकासर्वधान्यात्मिकेत्यर्थः सर्वशस्तात्मिकेतिपाठेसर्वप्रशस्तपदार्थरूपेत्यर्थः वैकुंठेइति इयंवैकुंठवासिनीत्यर्थः २५ २६ २७ सैवलक्ष्मीःपुण्यवतांधर्मायभवतिपापिनांतुपापायभवतीत्याह पापिनामिति २८ अन्यांपंचसुमध्येतृतीयांज्ञानाधिष्ठात्रींतच्चज्ञानंपरमात्मनः परमेश्वरस्यबुद्धिवृत्तिरूपंगृह्यते सरस्वत्याविद्याधिष्ठातृत्वात् २९ तदेवाह सर्वविद्यास्वरूपेति कवितापदरचनारूपकविताकारिणीक

भक्तानुरक्तापत्युश्चसर्वाभ्यश्चपतिव्रता प्राणतुल्याभगवतःप्रेमपात्रंप्रियंवदा २४ सर्वसस्यात्मिकादेवीजीवनोपायरूपिणी महालक्ष्मीश्चवैकुंठपतिसेवारतासती २५ स्वर्गेचस्वर्गलक्ष्मीश्चराजलक्ष्मीश्चराजसु गृहेषुगृहलक्ष्मीश्चमर्त्यानांगृहिणांतथा २६ सर्वप्राणिषुद्रव्येषुशोभारूपामनोहरा प्रीतिरूपापुण्यवतांप्रभारूपानृपेषु च २७ वाणिज्यरूपावणिजांपापिनांकलहांकुरा दयारूपाचकथितावेदोक्तासर्वसंमता २८ सर्वपूज्यासर्ववंद्याचान्यांमत्तोनिशामय वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिष्ठात्रीचपरमात्मनः २९ सर्वविद्यास्वरूपायासाचदेवीसरस्वती साबुद्धिःकवितामेधाप्रतिभास्मृतिदानृणां ३० नानाप्रकारसिद्धांतभेदार्थकलनामता व्याख्याबोधस्वरूपाचसर्वसंदेहभंजिनी ३१ विचारकारिणीग्रंथकारिणीशक्तिरूपिणी स्वरसंगीतसंधानतालकारणरूपिणी ३२ विषयज्ञानवाग्रूपाप्रतिविश्वोपजीविनी व्याख्यावादकरीशांतावीणापुस्तकधारिणी ३३ शुद्धसत्त्वस्वरूपाचसुशीलाश्रीहरिप्रिया हिमचंदनकुंदेंदुकुमुदांभोजसन्निभा ३४ यजंतीपरमात्मानंश्रीकृष्णंरत्नमालया तपःस्वरूपातपसांफलदात्रीतपस्विनां ३५

वितारूपावा मेधाग्रंथधारणसामर्थ्यं प्रतिभाविषयस्फुरणं ३० नानाप्रकारायेसिद्धांतभेदास्तेषांयेऽर्थाविषयास्तेषांकलनाआकलनरूपेत्यर्थः ३१ स्वराःसप्तस्वराःषड्जादयस्तद्विशिष्टंसंगीतंगायनंतस्य संधानेनानुसंधानेनयस्तालस्तस्यकारणंतत्प्रतिपादकंशास्त्रंतस्यकारिणी ३२ विषयज्ञानरूपावाग्रूपाचेत्यर्थः प्रतिविश्वोपजीविनीसर्वजीवसंजीविनीत्यर्थः ३३ ३४ ३५

३६ ३७ ३८ ३९ ब्रह्मणःप्रियेत्यनेनगायत्रीब्रह्मलोकवासिनीत्युक्तं ४० ४१ तदधिष्ठातृदेवताब्रह्मतेजोजीवरूपश्चिदाभासस्तदधि-
ष्ठात्रीत्यर्थः ४२ ४३ पंचप्राणाधिदेवीराधा पंचप्राणाधिष्ठात्रीत्यर्थः ४४ ४५ ४६ ४७ गोपीवेषविधायिकागोपिकारूपाणांजनयित्री-

सिद्धिर्विद्यास्वरूपाचसर्वसिद्धिप्रदासदा ययाविनातुविप्रौघोमूकोमृतसमःसदा ३६ देवीतृतीयागदिताश्रुत्यु
क्ताजगदंबिका यथागमंयथाकिंचिदपरांत्वंनिबोधमे ३७ माताचतुर्णांवर्णानांवेदांगानांचछंदसां संध्यावंद
नमंत्राणांतंत्राणांचविचक्षणां ३८ द्विजातिजातिरूपाचजपरूपातपस्विनी ब्रह्मण्यतेजोरूपाचसर्वसंस्का
ररूपिणी ३९ पवित्ररूपासावित्रीगायत्रीब्रह्मणःप्रिया तीर्थानियस्याःसंस्पर्शंवांछंतिह्यात्मशुद्धये ४० शु
-द्धस्फटिकसंकाशाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी परमानंदरूपाचपरमाचसनातनी ४१ परब्रह्मस्वरूपाचनिर्वाणपद
दायिनी ब्रह्मतेजोमयीशक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ४२ यत्पादरजसापूतंजगत्सर्वंचनारद देवीचतुर्थीकथिता
पंचमींवर्णयामिते ४३ पंचप्राणाधिदेवीयापंचप्राणस्वरूपिणी प्राणाधिकप्रियतमासर्वाभ्यःसुंदरीपरा
४४ सर्वयुक्ताचसौभाग्यमानिनीगौरवान्विता वामार्धांगस्वरूपाचगुणेनतेजसासमा ४५ परावरासार
भूतापरमाद्यासनातनी परमानंदरूपाचधन्यामान्याचपूजिता ४६ रासक्रीडाधिदेवीश्रीकृष्णस्यपरमात्म
नः रासमंडलसंभूतारासमंडलमंडिता ४७ रासेश्वरीसुरसिकारासावासनिवासिनी गोलोकवासिनीदे
वीगोपीवेषविधायिका ४८ परमाल्हादरूपाचसंतोषहर्षरूपिणी निर्गुणाचनिराकारानिर्लिप्तात्मस्वरू
पिणी ४९ निरीहानिरहंकाराभक्तानुग्रहविग्रहा वेदानुसारिध्यानेनविज्ञातासाविचक्षणैः ५०

त्यर्थः ४८
४९ वेदानुसारिध्यानेनवेदोक्तध्यानेनविज्ञाताध्यातेत्यर्थः ५० ५ ५ ५ ५ ५ ५

दृष्टिदृष्टेति ईशेरीश्वरैरपिसुरेंद्रैर्मुनिपुंगवैश्चसादृष्टिदृष्टाचक्षुषादृष्टानभवतीत्यर्थः वन्हिशुद्धांशुकधरावन्हौ त्यक्तमपिनदग्धंभवत्येतादृशंयत्तं तुविशेषत्यांशुकंवस्त्रंतद्वन्हिशुद्धांशुकमित्युच्यतेतत्परिधानकर्त्रीत्यर्थः ५१ पुष्टापूर्णायासर्वश्रीः श्रीकृष्णस्ययेभक्तिदास्येतयोः करासंपदांचक राकर्त्रीत्यर्थः ५२ अवतारेचवाराहेइति वाराहावतारेवाराहकल्पेइत्यर्थः तस्मिन्कल्पेवृषभानुर्व्रजस्थःकश्चनगोपस्तस्यसुताचयाभवतीत्यर्थः ५३ याब्रह्मादिभिरप्यदृष्टासासर्वैर्भारतेखंडेवृंदावनेदृष्टेत्यर्थः ५४ यथांबरेइति अंबरेविद्यमानोयोनवघनस्तरुणघनोनिबिडघनस्तस्मिन् यासौदामनीविद्युल्लतातद्वच्छोभतेइत्यर्थः ५५ ५६ अयंभावः मूलप्रकृतिस्तावत्सर्वेश्वरीमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणी यथासमष्टिव्य

दृष्टिदृष्टानसाचेशैःसुरेंद्रैर्मुनिपुंगवैः वन्हिशुद्धांशुकधरानानालंकारभूषिता ५१ कोटिचंद्रप्रभापुष्टसर्व श्रीयुक्तविग्रहा श्रीकृष्णभक्तिदास्यैककराचसर्वसंपदां ५२ अवतारेचवाराहेवृषभानुसुताचया यत्पा दपद्मसंस्पर्शपवित्राचवसुंधरा ५३ ब्रह्मादिभिरदृष्टायासर्वैर्दृष्टाचभारते स्त्रीरत्नसारसंभूताकृष्णावक्ष स्थलेस्थिता ५४ यथांबरेनवघनेलोलासौदामनीमुने षष्टिवर्षसहस्राणिप्रतप्तंब्रह्मणापुरा ५५ यत्पाद पद्मनखरदृष्टयेचात्मशुद्धये नचदृष्टाचस्वप्नेपिप्रत्यक्षस्यापिकाकथा ५६ तेनैवतपसादृष्टाभुविवृंदाव नेवने कथितापंचमीदेवीसाराधाचप्रकीर्तिता ५७

ष्टींद्रियाणामधिष्ठात्रीर्देवतादिग्वातार्कप्रचेतोऽश्विवन्हींद्रोपेंद्रमि-त्ररूपाविनिर्ममे तथैवसमष्टिव्यष्ट्यंतःकरणानामधिष्ठात्रींदुर्गांसमष्टिव्यष्टिसंपत्त्यधिष्ठात्रींलक्ष्मींसमष्टिव्यष्टिबुध्यधिष्ठात्रींज्ञानाधिष्ठात्रीं सरस्वतींसमष्टिव्यष्ट्यात्मब्रह्मतेजोरूपजीवाधिष्ठात्रींसावित्रींतथैवपंचप्राणाधिष्ठात्रींराधांचश्रीकृष्णस्वरूपंधृत्वातत्स्वरूपस्थितशक्तितोनिर्म मे आसांचपंचदेवीनांमूलप्रकृत्यवतारत्वात्सर्वव्यापकत्वंमूलप्रकृतिसमानमहिमत्वंचास्तीति मूलप्रकृतेर्मायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्याअधिष्ठा तृरूपंतुश्रीभुवनेश्वरीतितृतीयस्कंधेउक्तंनविस्मर्तव्यं यद्यपिपदार्थमात्रस्यमूलपदार्थप्रकृतिरूपत्वात् ब्रह्मविष्णवादिपुरुषाअपिमूलप्रकृति

रूपास्तदंशाएवतथापिस्त्रीषुप्रसवधर्मित्वरूपस्यविशेषगुणस्याधिकस्यसत्त्वादतएवस्त्रीलिंगप्रयोगस्यतत्रैवसत्त्वाच्चस्त्रीष्वेवतदंशव्यवस्थितिरुक्तापरमार्थ-
तस्तुपुरुषाअपिमूलप्रकृत्यंशरूपाएव तदुक्तमाचार्यैः प्रपंचसारेप्रथमपटले पुन्नपुंसकयोस्तुल्याप्यंगनासुनिशिष्यतेइति सर्वंदेवीमयंजगदितिच श्रु
तिश्चमायांतुप्रकृतिंविद्यान्मायिनंतुमहेश्वरं तयोर्विभूतिलेशोवैजगदेतच्चराचरमिति ५७ ननुकिमेतावत्यएवदेव्योनेत्याह अंशरूपाइति काश्चिद्देव
ताआभ्योदेवताभ्योअन्याः प्रकृतेरंशभूताअर्धांशभूताबव्ह्यः संतितथाकाश्चित्कलारूपाअर्धांशार्धांशरूपाः तथाकाश्चित्कलांशरूपाः काश्चित्क
लांशांशरूपाः काश्चित्कलांशांशांशरूपाबव्ह्यः संतीत्यर्थः ताः क्वसंतीतिचेत्प्रतिविश्वेषुसर्वलोकेषुयादेव्योयाश्चसर्वयोषितस्तद्रूपेणसंतीत्य-

अंशरूपाः कलारूपाः कलांशांशांशसंभवाः प्रकृतेः प्रतिविश्वेषुदेव्यश्चसर्वयोषितः ५८ परिपूर्णतमाः पं
चविद्यादेव्यः प्रकीर्तिताः यायाः प्रधानांशरूपावर्णयामिनिशामय ५९ प्रधानांशस्वरूपासागंगाभुवनपा
वनी विष्णुविग्रहसंभूताद्रवरूपासनातनी ६० पापिपापेध्मदाहायज्वलदग्निस्वरूपिणी सुखस्पर्श-
स्नानपानैर्निर्वाणपददायिनी ६१ गोलोकस्थानप्रस्थानसुखसोपानरूपिणी पवित्ररूपातीर्थानांसरितां
चपरावरा ६२ शंभुमौलिजटामेरुमुक्तापंक्तिस्वरूपिणी तपःसंपादिनीसद्योभारतेषुतपस्विनां ६३ र्थः ५८

तर्हिपंचैवेतिकथमुक्तमितिचेत्पंचदेव्यः प्रकृतेः पूर्णाअवताराः संतीत्यभिप्रायेणोक्तमित्याह परिपूर्णतमाइतिपंचदेव्योदुर्गादयः तत्रकाश्चिदं
शरूपादेवीर्दर्शयति प्रधानांशेति प्रधानंमूलप्रकृतिस्तदंशभूतायायास्तावर्णयामीत्यर्थः ५९ प्रधानांशेति अत्रप्रधानशब्देनमूलप्रकृतिस्तदं
शभूतागंगेत्यर्थः याप्रधानांशसंभूतासाप्रधानाभिन्नविष्णुविग्रहसंभूताजातैवेत्यभिप्रायेणाह विष्णुविग्रहेति अनेनचसर्वदेवतानांनकेव-
लशक्तिरूपत्वंकिंतुशक्तिविशिष्टब्रह्मरूपत्वमितिस्पष्टमेवोक्तमितिबोध्यं ६० पापरूपकाष्ठदाहंकर्तुंज्वलदग्निरेवेत्यर्थः ६१ प्रस्थानंग
मनंसोपानंनिश्रेणिका परंभिन्नंतीर्थमवरंकनिष्ठंयस्याः ६२ जटारूपोमेरुः मुक्तापंक्तिस्वरूपिणीश्वेतवर्णत्वात् ६३ ६४ ६४

६४ प्रधानांशसंभूतांतुलसीमाह प्रधानांशेति इयंचतुलसीवृक्षाधिष्ठात्रीस्त्रीमूर्तिर्वर्तते एवंगंगापिस्त्रीमूर्तिरस्तीतिबोध्यं ६५ ६६ ६७ ६८ ६९
७० प्रधानांशसंभूतांमनसादेवींवर्णयति मनसाकश्यपात्मजेति शंकरस्यप्रियशिष्यभूतेत्यर्थः शंकरेणोपदेशोमनसादेव्यैदत्तइत्यर्थः अतएवम

चंद्रपद्मक्षीरनिभाशुद्धसत्त्वस्वरूपिणी निर्मलानिरहंकारासाध्वीनारायणप्रिया ६४ प्रधानांशस्वरूपाच-
तुलसीविष्णुकामिनी विष्णुभूषणरूपाचविष्णुपादस्थितासती ६५ तपःसंकल्पपूजादिसंघसंपादिनीसुने सारभू
तात्वपुष्पाणांपवित्रापुण्यदासदा ६६ दर्शनस्पर्शनाभ्यांचसद्योनिर्वाणदायिनी कलौकलुषशुष्केध्मदहनायाग्नि
रूपिणी ६७ यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यःपूतावसुंधरा यत्स्पर्शदर्शनेचैवेच्छंतितीर्थानिशुद्धये ६८ ययाविनाच-
विश्वेषुसर्वकर्मचनिष्फलं मोक्षदायामुमुक्षूणांकामिनीसर्वकामदा ६९ कल्पवृक्षस्वरूपायाभारतेवृक्षरूपिणी
भारतीनांप्रीणनायजातायापरदेवता ७० प्रधानांशस्वरूपायामनसाकश्यपात्मजा शंकरप्रियशिष्याचमहाज्ञा
नविशारदा ७१ नागेश्वरस्यानंतस्यभगिनीनागपूजिता नागेश्वरीनागमातासुंदरीनागवाहिनी ७२ नागेंद्रग
णसंयुक्तानागभूषणभूषिता नागेंद्रवंदितासिद्धायोगिनीनागशायिनी ७३ विष्णुरूपाविष्णुभक्ताविष्णुपू
जापरायणा तपःस्वरूपातपसांफलदात्रीतपस्विनी ७४ दिव्यंत्रिलक्षवर्षंचतपस्तप्त्वाचयाहरेः तपस्विनी
षुपूज्याचतपस्विषुचभारते ७५ सर्वमंत्राधिदेवीचज्वलंतीब्रह्मतेजसा ब्रह्मस्वरूपापरमाब्रह्मभावनतत्परा
७६ जरत्कारुमुनेःपत्नीकृष्णांशस्यपतिव्रता आस्तिकस्यमुनेर्माताप्रवरस्यतपस्विनां ७७ प्रधानांशस्व
रूपायादेवसेनाचनारद मातृकासुपूज्यतमासाषष्ठीचप्रकीर्तिता ७८

हाज्ञानविशारदा ७१ ७२ ७३ ७४
७५ ७६ कृष्णांशस्यजरत्कारुमुनेःपत्नीत्यर्थः इयंकथापूर्वमुक्तासर्पसत्रप्रसंगे ७७ प्रधानांशसंभूतांदेवसेनांवर्णयति ७८ ६७ ६७

षष्ठीनाम्नोहेतुमाह षष्ठांशरूपाप्रकृतेरिति देवसेनेति षष्ठीतिचनामद्वयमस्याइत्यर्थः ७९ वृद्धरूपानतुतरुणी पूजाद्वादशमासेष्विति प्रसूति कालमारभ्यद्वादशमासपर्यंतंप्रतिमासमित्यर्थः ८० अत्राशक्यंप्रत्याह षष्ठदिनेशिशोरिति तत्राप्यसंभवेआह एकविंशतिमेइति ८१ ८२ सद्मगोचरेगृहस्थानेप्रधानांशभूतांमंगलचंडिकांवर्णयति प्रधानांशेति ८३ प्रकृतेर्मुखसंभूतेतिप्रकृतेर्व्यापिकायामुखस्यासंभवेऽपिप्रकृतेः पूर्णावतारभूतायादुर्गायामुखंग्राह्यं मंगलचंडीतिनामनिरुक्तिमाह सृष्टाविति चंडिकोपइत्यस्यचंडीतिरूपं सृष्टिसमयेमंगलत्वादति-

पुत्रपौत्रादिदात्रीचधात्रीत्रिजगतांसती षष्ठांशरूपाप्रकृतेस्तेनषष्ठीप्रकीर्तिता ७९ स्थानेशिशूनांपरमा वृद्धरूपाचयोगिनी पूजाद्वादशमासेषुयस्याविश्वेषुसंततं ८० पूजाचसूतिकागारेपुराषष्ठदिनेशिशोः एकविंशतिमेचैवपूजाकल्याणहेतुकी ८१ मुनिभिर्नमिताचैषानित्यकामाप्यतःपरा मातृकाचदयारूपाशश्वद्रक्षणकारिणी ८२ जलेस्थलेचांतरिक्षेशिशूनांसद्मगोचरे प्रधानांशस्वरूपाचदेवीमंगलचंडिका ८३ प्रकृतेर्मुखसंभूतासर्वमंगलदासदा सृष्टौमंगलरूपाचसंहारेकोपरूपिणी ८४ तेनमंगलचंडीसापंडितैःपरिकीर्तिता प्रतिमंगलवारेषुप्रतिविश्वेषुपूजिता ८५ पुत्रपौत्रधनैश्वर्ययशोमंगलदायिनी परितुष्टासर्ववांछाप्रदात्री सर्वयोषितां ८६ रुष्टाक्षणेनसंहर्तुंशक्ताविश्वंमहेश्वरी प्रधानांशस्वरूपासाकालीकमललोचना ८७ दुर्गाललाटसंभूतारणेशुंभनिशुंभयोः दुर्गार्धांशस्वरूपासागुणेनतेजसासमा ८८ कोटिसूर्यसमाजुष्टपुष्टजाज्वलविग्रहा प्रधानासर्वशक्तीनांवराबलवतीपरा ८९

शांतरूपत्वात् संहारकालेकोपनत्वात् ८४ मंगलचंडीतिनाममंगलाचासौचंडीचमंगलचंडी ८५ ८६ प्रधानांशसंभूतांकालींवर्णयति कालीति ८७ दुर्गाललाटेति यथाब्रह्मणोललाटाद्रुद्रउत्पन्नस्तथादुर्गाललाटात्प्रधानमूलप्रकृत्यंशभूता कालीउत्पन्नेत्यर्थः दुर्गार्धांशेति दुर्गायाःपूर्णावतारत्वात्तस्याअर्धांशत्वोक्तौमूलप्रकृत्याअपिअर्धांशत्वमुक्तमितिबोध्यं दुर्गायागुणेनतेजसाचेत्यन्वयः ८८ ८९

परमायोगरूपिणी त्यत्रपरमासिद्धयोगिनीत्यपिपाठः ९० ९१ ननुनिश्वासमात्रेणयदिब्रह्मांडसंहर्त्री तदापामरैर्दैत्यैः सहकिमर्थंयुद्धंकृतवनीतिचेत्तत्रा
ह रणमिति लोकशिक्षयेत्यत्रलोकरंजयेत्यपिपाठः लोकरंजनार्थंयुद्धंदैत्यैःसमंकृतवनीत्यर्थः ९२ प्रधानांशस्वरूपांवसुंधरांवर्णयतिवसुंधरेति ९३ सर्व
सस्यप्रसूतिकेत्यपिपाठः ९४ ९५ अथप्रकृतेःकलावतारानाह कलायायाइति ९६ ९७ दीयतेविमलंज्ञानं क्षीयतेकर्मवासना तेनदीक्षेतिसाप्रोक्ते

सर्वसिद्धिप्रदादेवीपरमायोगरूपिणी कृष्णाभक्ताकृष्णातुल्यातेजसाविक्रमैर्गुणैः ९० कृष्णाभावनयाशश्वत्कृ
ष्णावर्णासनातनी संहर्तुंसर्वब्रह्मांडंशक्तानिश्वासमात्रतः ९१ रणंदैत्यैःसमंतस्याःक्रीडयालोकशिक्षया धर्मा
र्थकाममोक्षांश्चदातुंशक्ताचपूजिता ९२ ब्रह्मादिभिःस्तूयमानामुनिभिर्मनुभिर्नरैः प्रधानांशस्वरूपासाप्र
कृतेश्चवसुंधरा ९३ आधाररूपासर्वेषांसर्वसस्याप्रकीर्तिता रत्नाकरारत्नगर्भासर्वरत्नाकराश्रया ९४ प्र
जाभिश्चप्रजेशैश्चपूजितावंदितासदा सर्वोपजीव्यरूपाचसर्वसंपद्विधायिनी ९५ ययाविनाजगत्सर्वंनिराधा
रंचराचरं प्रकृतेश्चकलायायास्तानिबोधमुनीश्वर ९६ यस्ययस्यचयापत्नीतत्सर्वंवर्णयामिते स्वाहादेवी
वह्निपत्नीप्रतिविश्वेषुपूजिता ९७ ययाविनाहविर्दानंनग्रहीतुंसुराःक्षमाः दक्षिणायज्ञपत्नीचदीक्षासर्वत्र
पूजिता ९८ ययाविनाहिविश्वेषुसर्वकर्महिनिष्फलं स्वधापितृणांपत्नीचमुनिभिर्मनुभिर्नरैः ९९ पूजितापितृ
दानंहिनिष्फलंचययाविना स्वस्तिदेवीवायुपत्नीप्रतिविश्वेषुपूजिता १०० आदानंचप्रदानंचनिष्फलंचयया
विना पुष्टिर्गणपतेःपत्नीपूजिताजगतीतले १०१ ययाविनापरिक्षीणाःपुमांसोयोषितोपिच अनंतपत्नीतुष्टि
श्चपूजितावंदिताभवत् २

सुक्तलक्षणादीक्षापदवाच्यासायज्ञस्यपत्नीत्यर्थः दक्षिणायज्ञपत्नीतिश्रुतेर्दक्षिणादीक्षाचयज्ञ
पत्नीत्यर्थः यज्ञपुरुषोमूर्तिमानदक्षिणाचमूर्तिमतीतिबोध्यं एवमेवसर्वत्र ९८ ९९ १०० आदानेप्रतिग्रहः प्रदानंद्रव्यस्यदानंउभेअपिस्वस्तीत्युक्तेसफलेभवतइ
त्यर्थः १०१ १०२

३ ४ ५ यत्रसत्यशक्तिर्नास्तितत्राविश्वासान्मनुष्यः स्नेहंनकरोतीतिबंधुतारहितोभवतीतियुक्तमेव मोहपत्नीतियत्रमोहोस्तितत्रदयायाःसत्वा
दयामाहपत्नी ६ ७ जीवन्मृतंप्रतिष्ठाभावेजीवतोपिमृतप्रायत्वात् ८ उद्योगोयत्नः ९ विधिहीनंक्रियाभावेतत्स्वरूपविधेरप्यभावः १० विधि
निर्मितंईश्वरनिर्मितंसर्वजगद्भूतसमुदायरूपमुच्छिन्नंभवति मिथ्याभाषणाभावेधूर्तत्वस्याभावान्मिथ्यावक्ताहिधूर्तःयुगभेदेनास्याःस्थितिमा

ययाविनानसंतुष्टाःसर्वलोकाश्चसर्वतः ईशानपत्नीसंपत्तिःपूजितान्वसुरैर्नरैः ३ सर्वेलोकादरिद्राश्चविश्वेषुच
ययाविना धृतिःकपिलपत्नीचसर्वैःसर्वत्रपूजिता ४ सर्वेलोकाअधैर्याश्चजगत्सुत्वययाविना सत्यपत्नीसती
मुक्तैःपूजिताजगतीप्रिया ५ ययाविनाभवल्लोकोबंधुतारहितःसदा मोहपत्नीदयासाध्वीपूजिताचजगत्प्रि
या ६ सर्वेलोकाश्चसर्वत्रनिष्फलाश्चययाविना पुण्यपत्नीप्रतिष्ठासापूजितापुण्यदासदा ७ ययाविनाजगत्स
र्वंजीवन्मृतसमंमुने सुकर्मपत्नीसंसिद्धाकीर्तिर्धन्यैश्चपूजिता ८ ययाविनाजगत्सर्वंयशोहीनंमृतंयथा
क्रियातूद्योगपत्नीचपूजितासर्वसंमता ९ ययाविनाजगत्सर्वंविधिहीनंचनारद अधर्मपत्नीमिथ्यासासर्वधू
र्तैश्चपूजिता १० ययाविनाजगत्सर्वमुच्छिन्नंविधिनिर्मितं सत्येअदर्शनायाचत्रेतायांसूक्ष्मरूपिणी ११
अर्धावयवरूपाचद्वापरेचैवसंवृता कलौमहाप्रगल्भाचसर्वत्रव्यापिकाबलात् १२ कपटेनसमंभ्रात्राभ्रमते
चगृहेगृहे शांतिर्लज्जाचभार्येद्वेसुशीलस्यचपूजिते १३ याभ्यांविनाजगत्सर्वमुन्मत्तमिवनारद ज्ञानस्यति
स्रोभार्याश्चबुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा १४ याभिर्विनाजगत्सर्वंमूढंमत्तसमंसदा मूर्तिश्चधर्मपत्नीसाकांतिरूपाम
नोहरा १५ परमात्माचविश्वौघोनिराधारोययाविना सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीर्मूर्तिमतीसती १६

हसत्यइति ११ १२ इयं-
मिथ्याकपटेनभ्रातृसहिताप्रतिगृहंभ्रमतीत्यर्थः १३ १४ धर्मपत्नीमूर्तिःसाचकांतिरूपाशोभारूपेत्यर्थः १५ शोभांविनापरमात्मापिनिराधारोनिरर्थकोभवतीत्यर्थः
१६

१७ रात्रिषुयोगेनसंबंधेन संध्यारात्रिवद्दिनानामपिकालाधीनत्वात् स्त्रीसदृशत्वात्स्त्रीत्वं १८ १९ चिंतातुरं क्षुत्पिपासानाशकान्नजलचिंतातुरमित्यर्थः
२० जरावन्मृत्योरपिकालादुत्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्वंतेमृत्युजरे कालस्यकन्ये प्रज्वारस्यप्रकृष्टज्वरस्य प्रियाप्रियेपत्न्यौभवतः प्रियातोपि

श्रीरूपामूर्तिरूपाचमान्याधन्यातिपूजिता कालाग्नीरुद्रपत्नीचनिद्रासासिद्धयोगिनी १७ सर्वलोकासमच्छ
न्नाययायोगेनरात्रिषु कालस्यतिस्रोभार्याश्चसंध्यारात्रिदिनानिच १८ याभिर्विनाविधाताचसंख्यांकर्तुं
नशक्यते क्षुत्पिपासेलोभभार्येधन्येमान्येचपूजिते १९ याभ्यांव्याप्तंजगत्सर्वंनित्यंचिंतातुरंभवेत् प्रभाच
दाहिकाचैवद्वेभार्येतेजसस्तथा २० याभ्यांविनाजगत्स्रष्टुंविधातुंचनहीश्वरः कालकन्येमृत्युजरेप्रज्वारस्यप्रि
याप्रिये २१ याभ्यांजगत्समुच्छिन्नंविधात्रानिर्मितंविधौ निद्राकन्याचतंद्रासाप्रीतिरन्यासुखप्रिये २२ या-
भ्यांव्याप्तंजगत्सर्वंविधिपुत्रविधेर्विधौ वैराग्यस्यचद्वेभार्येश्रद्धाभक्तिश्चपूजिते २३ याभ्यांशश्वज्जगत्सर्वंय
ज्जीवन्मुक्तिमन्मुने अदितिर्देवमाताचसुरभीचगवांप्रसूः २४ दितिश्चदैत्यजननीकद्रूश्चविनतादनुः उपयु
क्ताः सृष्टिविधौएतास्तुकीर्तिताःकलाः २५ कलाअन्याःसंतिबह्व्यस्तासुकाश्चिन्निबोधमे रोहिणीचंद्रप
त्नीचसंज्ञासूर्यश्चकामिनी २६ शतरूपामनोर्भार्याशचींद्रस्यचगेहिनी ताराबृहस्पतेर्भार्यावसिष्ठस्याप्य
रुंधती २७ अहल्यागौतमस्त्रीसाप्यनसूयात्रिकामिनी देवहूतीकर्दमस्यप्रसूतिर्दक्षकामिनी २८ पितॄणांमा
नसीकन्यामेनकासांबिकाप्रसूः लोपामुद्रातथाकुंतीकुबेरकामिनीतथा २९

प्रियातिशयितप्रियेत्यर्थः २१ समुच्छिन्नं
नष्टं निद्राकन्येति निद्रायाःकन्याएकातंद्राअन्याद्वितीयाकन्याप्रीतिः उभेअपिसुखस्यपुरुषस्थानीयस्यप्रियेपत्न्यौभवतः २२ २३ २४ उपयु
क्ताइति एताःकलाःसृष्टावुपयुक्ताइत्यर्थः २५ २६ २७ २८ अंबिकाप्रसूःपार्वतीमातामेनका २९ ६ ६

३० वृषभानोःपत्नीराधायामाता ३१ ३२ ३३ ३४ भृगोःपरशुरामस्य रामोबलरामस्तस्यमाता ३५ कृष्णभगिनीदुर्गाविंध्य वासिनी-
त्यर्थः एकनंदाचसैवएकनंदाचकाचिदन्यावा एवमन्याअपिकलाःसंतीत्याह बव्ह्यइति ३६ एवंकलावतारदेवतास्वरूपमुक्त्वाकलांशांशावतारदेवता

वरुणानीप्रसिद्धाचबलेर्विंध्यावलिस्तथा कांताचदमयंतीचयशोदादेवकीतथा ३० गांधारीद्रौपदीशैब्यासाच
सत्यवतीप्रिया वृषभानुप्रियासाध्वीराधामाताकुलोद्वहा ३१ मंदोदरीचकौसल्यासुभद्राकौरवीतथा रेवती
सत्यभामाचकालिंदीलक्ष्मणातथा ३२ जांबवतीनाग्नजितिर्मित्रवृंदातथापरा लक्ष्मणारुक्मिणीसीतास्व
यंलक्ष्मीःप्रकीर्त्तिता ३३ कालीयोजनगंधाचव्यासमातामहासती बाणपुत्रीतथोषाचचित्रलेखाचतत्स-
खी ३४ प्रभावतीभानुमतीतथामायावतीसती रेणुकाचभृगोर्मातारामभाताचरोहिणी ३५ एकनंदाच
दुर्गासाश्रीकृष्णभगिनीसती बव्ह्यःसत्यःकलाश्चैवप्रकृतेरेवभारते ३६ यायाश्चग्रामदेव्यःस्युस्ताःस-
र्वाःप्रकृतेःकलाः कलांशांशसमुद्भूताःप्रतिविश्वेषुयोषितः ३७ योषितामवमानेनप्रकृतेश्चपराभवः
ब्राह्मणीपूजितायेनपतिपुत्रवतीसती ३८ प्रकृतिःपूजितातेनवस्त्रालंकारचंदनैः कुमारीचाष्टवर्षाया
वस्त्रालंकारचंदनैः ३९ पूजितायेनविप्रस्यप्रकृतिस्तेनपूजिता सर्वाःप्रकृतिसंभूताउत्तमाधममध्य
माः ४० सत्वांशाश्चोत्तमाज्ञेयाःसुशीलाश्चपतिव्रताः मध्यमारजसश्चांशास्ताश्चभोग्याःप्रकीर्तिताः
४१ सुखसंभोगवश्याश्चस्वकार्यतत्परासदा अधमास्तमसश्चांशाअज्ञातकुलसंभवाः ४२ स्वरूपमाह प्रतिवि

श्वेषुयोषितइति प्रतिलोकेषुयाःस्त्रियःसंतिताइत्यर्थः ३७ यस्मात्सर्वाअपिस्त्रियःप्रकृत्यंशभूतास्तस्मात्तासामवमानेप्रकृतेरेवावमानइत्याह योषिता
मवमानेइति पराभवोवमानस्तासांपूजनेप्रकृतेःपूजा भवतीत्याह ब्राह्मणीति ३८ ३९ ४० सत्वांशानांलक्षणंपतिव्रताइति रजोंशानांलक्षणंभोग्याइति विषया
सक्ताइत्यर्थः ४१ ताःपूजयानवश्याःस्युःकिंतुभोगेनैवेत्याह सुखसंभोगेति अज्ञातकुलसंभवास्ताश्चाधमाइत्यर्थः ४२

कुलहाकुलहंत्र्यः ४३ ५४ एवंत्रैविध्येपिपूजार्हाएवताःसर्वाइति फलतारतम्यंतुसात्त्विक्यादिपूजायामस्त्येव अधुनापंचप्रकृतीनांसर्वैःपूज्यत्वमाह पू
जितेति पृथिव्यांसुरथेनादौपूजितातेनदेवादिभिर्देवलोकेनिरंतरंकृतायांपूजायामपिनदोषः सुरथोनामराजा ४५ ४६ दुर्गैवदक्षकन्यारूपेणोत्पन्नेत्या-

दुर्मुखाःकुलहाधूर्ताःस्वतंत्राःकलहप्रियाः पृथिव्यांकुलटायाश्चस्वर्गेचाप्सरसांगणाः ४३ प्रकृतेस्तमसश्चांशाः
पुंश्चल्यःपरिकीर्तिताः एवंनिगदितंसर्वप्रकृतेरूपवर्णनं ४४ ताःसर्वाःपूजिताःपृथ्व्यांपुण्यक्षेत्रेचभारते पूजि
तासुरथेनादौदुर्गादुर्गार्तिनाशिनी ४५ ततःश्रीरामचंद्रेणरावणस्यवधार्थिना तत्पश्चाज्जगतांमातात्रिषुलो
केषुपूजिता ४६ जातादौदक्षकन्यायानिहत्यदैत्यदानवान् ततोदेहंपरित्यज्ययज्ञेभर्तुश्चनिंदया ४७ जज्ञेहि
मवतःपत्न्यांलेभेपशुपतिंपतिं गणेशश्चस्वयंकृष्णःस्कंदोविष्णुकलोद्भवः ४८ बभूवतुस्तौतनयौपश्चात्तस्या
श्चनारद लक्ष्मीर्मंगलभूपेनप्रथमंपरिपूजिता ४९ त्रिषुलोकेषुतत्पश्चाद्देवतामुनिमानवैः सावित्रीचाश्वपति
नाप्रथमंपरिपूजिता १५० तत्पश्चात्त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिपुंगवैः आदौसरस्वतीदेवीब्रह्मणापरिपूजिता ५१
तत्पश्चात्त्रिषुलोकेषुदेवतामुनिपुंगवैः प्रथमंपूजिताराधागोलोकेरासमंडले ५२ पौर्णमास्यांकार्तिकस्यकृष्णेनप
रमात्मना गोपिकाभिश्चगोपैश्चबालिकाभिश्चबालकैः ५३ गवांगणैःसुरभ्याचतत्पश्चादाज्ञयाहरेः तदाब्रह्मा
दिभिर्देवैर्मुनिभिःपरयामुदा ५४ पुष्पधूपादिभिर्भक्त्यापूजितावंदितासदा पृथिव्यांप्रथमंदेवीसुयज्ञेनैवपूजि
ता ५५

ह जातादाविति ४७ स्वयंकृष्णइति श्रीकृष्णएवपूर्णावतारोपार्वत्याःपुत्रोगणेशरूपेणजातःस्कंदस्तुविष्णुकलोद्भवःवि
ष्ण्वंशजन्योनतुपूर्णावतारः ४८ मंगलभूपेनमंगलाभिधराज्ञा ४९ अश्वपतिनाराज्ञाक्वचित्सावित्रीचसरस्वत्याइत्यपिपाठः १५०
१५१ १५२ १५३ १५४ प्रथमंदेवीति भूतलेप्रथमंराधादेवीसुयज्ञेनराज्ञापूजितेत्यर्थः ५५ ७ ७ ७ ७

उपदिष्टेनविधिनेतिशेषः ५६ ५७ १५८ यस्मादेवंतस्मादेतादेवतानियमेनपूज्याइतितात्पर्यं इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधे
प्रथमोध्यायः १ अष्टाशीतिमहापद्यैः पंचप्रकृतिसंभवः प्रोच्यतेविस्तरेणैवतद्भर्तॄणांचसंभवः १ पृष्टवतेनारदायसर्वोऽपिनवमस्कंधउक्तः सं
क्षेपेणसूत्रभूतवाक्यैर्भगवतावर्णितस्तमर्थंसामान्यरूपेणज्ञातंविशेषाकारेणज्ञातुंपुनर्नारदः पृच्छति नारदउवाच समासेनेति समासेनसंक्षे
पेणबोधस्यसामान्याकारेणबोधविषयस्यपूर्वोक्तार्थस्यविबोधनायविशेषाकारेणबोधनायव्यासेनविस्तारेण १ विशेषार्थविषयंप्रश्नंस्वयमे

शंकरेणोपदिष्टेनपुण्यक्षेत्रेचभारते त्रिषुलोकेषुतत्पश्चादाज्ञयापरमात्मनः ५६ पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या
पूजितामुनिभिःसदा कलायायाःसमुद्भूताःपूजितास्ताश्चभारते ५७ पूजिताग्रामदेव्यश्चग्रामेचनगरे
मुने एवंतेकथितंसर्वंप्रकृतेश्चरितंशुभं १५८ यथागमंलक्षणंचकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि इतिश्रीदेवी
भागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ नारदउवाच समासेनश्रुतंसर्वंदेवीनांचरितंप्र
भो विबोधनायबोधस्यव्यासेनवक्तुमर्हसि १ सृष्टेराद्यासृष्टिविधौकथमाविर्बभूवह कथंवापंचधा
भूतावदवेदविदांवर २ भूतायायांशकलयातयात्रिगुणयाभवे व्यासेनतासांचरितंश्रोतुमिच्छामि
सांप्रतं ३ तासांजन्मानुकथनंपूजाध्यानविधिंबुध स्तोत्रंकवचमैश्वर्यंशौर्यंवर्णयमंगलं ५ श्रीना
रायणउवाच नित्यआत्मानभोनित्यंकालोनित्योदिशोयथा विश्वानांगोलकंनित्यंनित्योगोलोक
एवच ५

वकरोति सृष्टेरिति सृष्टेर्द्वैतप्रपंचस्यकार्यभूतस्याद्याकारणरूपामूलप्रकृतिर्मायाशक्तिपरादिशब्दवाच्यासृष्टिविधौसृष्टिक्रियायांप्रथ
मतः कथमाविर्बभूवोत्पन्ना पश्चाच्चकथंपंचधाभूतापंचप्रकारेणदुर्गादिरूपेणभिन्नाकथंवाजातातद्वदेत्यर्थः २ किंचभूतेति भवेसंसारेतयात्रिगुणाया
प्रकृतेरंशकलयायाभूतासंभूताशक्तिर्गंगातुलस्यादिरूपिणीतासांचरितमित्यर्थः ३ किंचतासामिति तासांतुलस्यादीनां ४ नारायणः प्रथमंप्रकृतेःस्व
रूपमाह

नारायणउवाच नित्येति नित्यआत्मायथातथाप्रकृतिर्नित्येत्यर्थः आत्मात्रचिदाभासोजीवः अस्यमोक्षपर्यंतमवस्थानान्नित्यत्वंनत्वत्रा
त्मशब्देनपरमात्मातस्यग्रहणेतस्मिन्परमात्मनित्रिकालाबाध्यत्वरूपनित्यत्वस्यसत्त्वात्तदेवनित्यत्वंमायायांबोधितंभवेत्तच्चमायायांनसंभवति
असत्वमरजस्कमतमस्कम मायमितितापनीयश्रुत्यामोक्षदशायांमायायानाशाभ्युपगमात्तस्माज्जीवएवात्मशब्देनग्राह्यस्तद्ग्रह-
णेतस्यमोक्षपर्यंतमवस्थानान्मायायाश्चमोक्षपर्यंतमवस्थानादुभयोः समानयोगक्षेमंनित्यत्वंसिध्यतीति नभःकालदिशादीनामपिप्राकृ
तप्रलयपर्यंतमवस्थानान्नित्यत्वमापेक्षिकमेवबोद्धव्यं विश्वानांभूरादिलोकानांगोलकंब्रह्मांडमित्यर्थः ५ तदेकदेशइति तदेकदेशोगो
लोकैकेदेशः नम्रभागानुसारकोगोलोकान्नम्रदेशेस्थितोवैकुंठइत्यर्थः परमार्थतोनित्यस्तुपरमात्मैव एकमेवाद्वितीयंब्रह्मनेहनानास्तिकिंचने

**तदेकदेशोवैकुंठोनम्रभागानुसारकः तथैवप्रकृतिर्नित्याब्रह्मलीलासनातनी ६ यथाग्नौदाहिकाचंद्रेपद्मे
शोभाप्रभारवौ शश्वद्युक्तानभिन्नासातथाप्रकृतिरात्मनि ७ विनास्वर्णंस्वर्णकारःकुंडलंकर्तुमक्षमः
विनामृदाघटंकर्तुंकुलालोहिनहीश्वरः ८ नहिक्षमस्तथात्माचसृष्टिंस्रष्टुंतयाविना सर्वशक्तिस्वरूपासा
ययाचशक्तिमान्सदा ९**

त्यादिश्रुतेः ६ ननुसाप्रकृतिःसांख्यशास्त्रोक्तप्रधानवदात्मनोभिन्नास्वतंत्रावास्तिकिंतत्राह यथाग्नौदाहिकेतिय
थावन्हौदाहिकाशक्तिःशश्वन्निरंतरंयुक्तासंयुक्तैववन्हिनानभिन्नावन्हेःकदापि यथावाचंद्रेपद्मेचशोभानित्यंसमवेतैवनभिन्ना यथावारवौप्रभातदभिन्नै
वनभिन्नाकदाचिदपितथैवेयंशक्तिःपरात्मनितदभेदेनैवतिष्ठति शक्तेःशक्तव्यतिरेकेणादर्शनात् तथाचश्वेताश्वतरश्रुतिः परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयते
स्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचेति तंत्रेष्वपि शक्तिश्चशक्तिमद्रूपाद्व्यतिरेकंनवांछति तादात्म्यमनयोर्नित्यंवन्हिदाहिकयोरिवेति तस्मान्नभिन्नाज
डास्वतंत्रा किंतुचेतनाधिष्ठिताचेतनेवभवतीतिभावः तदुक्तं चिच्छायावेशतःशक्तिश्चेतनेवविभातिसेति सूतसंहितायां ७ ननुशक्तिर्यदिपरमा
त्मनोनभिन्नाकिंतुतदभिन्नातदापरमात्मैवजगत्करोतु किमर्थंशक्तिस्तदेतिचेत्तदाह विनास्वर्णमिति ८ नहिक्षमइति शक्तिरहितस्यनिर्गुणस्यनि

र्विकारस्यनिरवयवस्यात्मनोनजगत्कर्तृत्वमुपपद्यते तस्मात्सर्वजननकर्त्रीसापेक्षितैवेतिभावः ९ शक्तिशब्दस्यनिर्वचनमाह ऐश्वर्येति शशब्दोमंग
लवाचकत्वादैश्वर्यवचनः क्तिशब्दस्यपृषोदरादित्वादकारलोपेक्तिशब्दःपराक्रमवाचकः शयुक्ताक्तिर्यस्यामितिव्युत्पत्त्याशक्तिशब्दः प्रकृतिवाच
कः पृषोदरादित्वाद्युक्तपदलोपस्तत्फलितमाह तत्स्वरूपेति १० भगवतीपदव्युत्पत्तिमाह ज्ञानमिति ज्ञानादिबलांतानांपदार्थानांवाचकोभगशब्दः
तेनकारणेनशक्तिर्भगवतीपदेनोच्यतइत्यर्थः भगानिसंत्यस्यामितिव्युत्पत्तेः ननुभगानिपराशक्तेर्भिन्नानिकस्मादागतानितत्राह भगरूपाचसेति भ
गान्यपितस्याएवविकाराइत्यर्थः ११ ननुतर्हिपरमात्माकथंभगवच्छब्देनोच्यतेइतिचेत्तादृशभगवतीशक्तियोगादेवेत्याह तयायुक्तइति तस्यागु

ऐश्वर्यवचनःशश्चक्तिःपराक्रमएवच तत्स्वरूपातयोर्दात्रीसाशक्तिःपरिकीर्तिता १० ज्ञानंसमृद्धिःसंपत्ति
र्यशश्चैवबलंभगं तेनशक्तिर्भगवतीभगरूपाचसासदा ११ तयायुक्तःसदात्माचभगवांस्तेनकथ्यते
सचस्वेच्छामयोदेवःसाकारश्चनिराकृतिः १२ तेजोरूपंनिराकारंध्यायंतेयोगिनःसदा वदंतिचपरंब्रह्मप
रमानंदमीश्वरं १३ अदृश्यंसर्वद्रष्टारंसर्वज्ञंसर्वकारणं सर्वदंतमरूपंचवैष्णवास्तंनमन्वते १४ वदंतिचैव
तेकस्यतेजःस्तेजस्विनाविना तेजोमंडलमध्यस्थंब्रह्मतेजस्विनंपरं १५ णाएवपरमात्मनोगुणाभवंतिपरस्पराध्या

सादित्यर्थः इत्थंपराशक्तिंवर्णयित्वातदवच्छिन्नंचैतन्यरूपंपरमात्मानंवर्णयति सचस्वेच्छामयइति प्रकृतेरिच्छैवैतस्येच्छानभिन्नेतिप्रकृती-
च्छयैवस्वेच्छामयइत्युच्यते अयंचपरमात्मानिराकारःसाकारश्चभवतीत्यर्थः १२ निराकारस्वरूपंचवर्णयति तेजोरूपमिति चिद्रूपस्वप्रकाश
तेजोरूपमित्यर्थः इदमेवपरंब्रह्मेतिवदंति १३ इत्थंनिराकारंपरमात्मरूपंयोगिनोज्ञानिनोवेदांताश्चयद्यपिवदंतितथापितद्रूपंवैष्णवाःस्थूलमूर्त्य
भिमानिनोनमन्वतेइत्यरुचिपूर्वकमाह वैष्णवास्तन्नमन्वतइति १४ तेकिंवदंतितत्राह वदंतीति भवद्भिर्यत्तेजःस्वीक्रियते तत्तेजस्तेजस्विनावि
नाकस्यसंभवेन्नकस्यापिनहिचंद्रिकाप्रभादीनिचंद्रसूर्याद्याश्रयरहितानिक्वचिदुपलक्ष्यंतेततोन्यथानुपपत्त्याकाचननित्यासावयवामूर्तिःस्वीकर्तव्ये
तितेवदंतीत्यर्थः कीदृशीमूर्तिःस्वीकर्तव्येतितांदर्शयतितेजोमंडलेति
१५

१६ किशोरोबालः १७ शोभायामोचनेनाशनेलोचनेयस्य मुक्ताछविर्विनिंद्यायययाएतादृशीयाएकाविरलामध्येव्यवधानरहितादंतपंक्ति-
स्तयामनोरमं १८ १९ २० २१ २२ निमेषोनेत्रमीलनं २३ कृष्णापदंनिर्वक्ति कृषिस्तद्भक्तीति कृषधातोर्भजनवाचकाद्भावेक्ति-
प्रत्ययेकृषशब्दोनिष्पन्नःसः तद्भक्तिवचनःकृष्णाभक्तिवाचकइत्यर्थः णमुधातोरपिप्रव्हत्ववाचकाद्भावेडप्रत्ययेकृष्णादास्यवाचकोनश-

स्वेच्छामयंसर्वरूपंसर्वकारणकारणं अतीवसुंदरंरूपंबिभ्रतंसुमनोहरं १६ किशोरवयसंशांतंसर्व
कांतंपरात्परं नवीननीरदाभासंधामैकंश्यामविग्रहं १७ शरन्मध्यान्हपद्मौघशोभामोचनलोचनं
मुक्ताछविविनिंद्यैकदंतपंक्तिमनोहरं १८ मयूरपिच्छचूडंचमालतीमाल्यमंडितं सुनसंसस्मितंकांतं
भक्तानुग्रहकारणं १९ ज्वलदग्निविशुद्धैकपीतांशुकसुशोभितं द्विभुजंमुरलीहस्तंरत्नभूषणभूषितं
२० सर्वाधारंचसर्वेशंसर्वशक्तियुतंविभुं सर्वैश्वर्यप्रदंसर्वस्वतंत्रंसर्वमंगलं २१ परिपूर्णतमंसिद्धं
सिद्धेशंसिद्धिकारकं ध्यायंतेवैष्णवाःशश्वद्देवदेवंसनातनं २२ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीति
हरंपरं ब्रह्मणोवयसायस्यनिमेषउपचर्यते २३ सचात्मासपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयते कृषिस्त
द्भक्तिवचनोनश्चतद्दास्यवाचकः २४ भक्तिदास्यप्रदातायःसचकृष्णःप्रकीर्तितः इत्याहुर्वैष्णवा
स्तत्रसिद्धांतःप्रोच्यतेमया २५

ब्दः तथाचकृद्वचनंचकृष्णेतेदातृत्वेनवर्ततेयस्मिन्नित्यर्थेऽर्शआद्यच् पृषोद-
रादित्वात्षकारश्रवणं २४ तत्फलितमाह भक्तिदास्येति २५ एतावत्पर्यंतंवैष्णवंमतमुपपादितं तत्रारुच्यैवमततिरस्कारोद-
र्शितस्तत्रयुक्तिस्त्वित्थंनह्यस्माभिश्चंद्रसूर्यतेजोवद्ब्रह्मतेजःस्वीक्रियतेयेनतदाश्रयस्याकांक्षास्यात्किंतुशुद्धत्वात्तेजःसदृशंस्वयंप्रका-
शंज्ञानरूपमेवतेजःपदेनोच्यतेनहितस्यसर्वाधारस्याधारापेक्षास्ति अनवस्थापत्तेः सभगवःकस्मिन्प्रतिष्ठितःस्वेमहिम्नीतिश्रु-

त्याच्चनिराधारस्यैवात्मनः प्रतिपादनात् किंचयामूर्तिःसावयवाभवद्भिः स्वीक्रियतेतस्यानित्यत्वंनस्यात् यद्यत्सावयवंतत्तन्नश्वरमितिव्याप्तेः
किंचयाभवतामभिमतामूर्तिः साकिंपांचभौतिकीवातद्रहितावा यदिपांचभौतिकीतदानित्यत्वप्रसंगोयदितद्रहितातर्हितस्यादृश्यत्वाभावः
स्यात्तथाचतस्याःसत्त्वेप्रमाणाभावः ननुवेदएवकृष्णमूर्तेर्ब्रह्मत्वप्रतिपादकःप्रमाणमितिचेन्न कृष्णमूर्त्यंतर्गतब्रह्मरूपप्रतिपादकत्वेनापि
वेदवाक्यस्यविषयलाभेनचारितार्थ्यात् अतएवसर्वंखल्विदंब्रह्मेतिसामानाधिकरण्यप्रतिपादिकश्रुतिश्चरितार्था किंचभवद्भिः कृष्णमूर्तिप्र
तिपादिकायाश्रुतिरुच्यतेसाकिमुपासनकांडस्थावाज्ञानकांडस्था यद्युपासनकांडस्थातर्हिसर्वश्रुतीनामुपक्रमोपसंहारादिषड्विधतात्पर्य-
लिंगेनाद्वैतेब्रह्मणिसमन्वयान्निर्गुणब्रह्मप्रतिपादकश्रुतिभ्योह्युपासनाकांडस्थश्रुतीनांदुर्बलत्वात्तन्मूर्त्यंतर्गतब्रह्मवर्णनप्रतिपादनेनापिता-
सांश्रुतीनांसार्थक्याच्चनतदुक्तार्थेप्रामाण्यं यदिज्ञानकांडस्थातदपिनसंभवतिनहिज्ञानकांडेब्रह्मरूपंनिर्गुणंविहायक्वचिदपिसगुणंरू

चिच्छक्तिरूपःस्वप्रदोसिसृक्षन्नेकएवच सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेनकालेनप्रेरितःप्रभुः २६

पंसावयवंपरिच्छिन्नंप्रतिपादितमस्ति तस्मान्मूलप्रकृतेर्हिरण्यगर्भोत्पत्तिद्वारापंचमहाभूतांशमादायहिरण्यगर्भरूपाभगवतीनानारूपा-
णिधारयामासेत्येवसर्वश्रुतिसिद्धांतः तदुक्तंनृसिंहतापनीयेंतिमेरखंडे उपद्रष्टानुमंतैषआत्मासिंहश्चिद्रूपएवाविकारोह्युपलब्धासर्वत्र-
नह्यस्तिद्वैतसिद्धिरात्मैवसिद्धोऽद्वितीयोमाययाह्यन्यदिवसवाएषआत्मापरएवैषसर्वंतथाहिप्राज्ञेसैषाविद्याजगत्सर्वमात्मापरमात्मैवस्वप्र-
काशोऽप्यविषयज्ञानत्वाज्ज्ञानन्नेवह्यत्रनविजानात्यनुभूतेर्मायाचतमोरूपानुभूतेरित्यादिएवमेवैषामायास्वाऽव्यतिरिक्तानिक्षेत्राणिदर्शयि
त्वाजीवेशावाभासेनकरोतिमायाचाऽविद्याचस्वयमेवभवतिसैषाचित्रासुदृढाबह्वंकुरागुणाभिन्नांकुरेष्वपिगुणाभिन्नासर्वत्रब्रह्मविष्णुशि-
वरूपिणीचैतन्यदीप्तातस्मादात्मन एवत्रैविध्यंसर्वत्रयोनित्वमप्यभिमंताजीवोनियंतेश्वरःसर्वाहंमानीहिरण्यगर्भस्त्रिरूपईश्वरवत्व्यक्तचैत
न्यःसर्वगोह्येषईश्वरःक्रियाज्ञानात्मासर्वंसर्वमयंसर्वेजीवाःसर्वमयाःसर्वावस्थासुतथाप्यल्पासवाएषभूतानींद्रियाणिविराजंदेवताःकोशांश्च-

सृष्ट्वाप्रविश्यामूढोमूढइवव्यवहरन्नास्तेमाययैवतस्मादद्वयएवात्मेति ननुतर्हिप्रथमाध्याये स्वेच्छामयस्येच्छयाचश्रीकृष्णस्यसिसृक्षया साविर्बभूवसहसामूलप्रकृतिरीश्वरीतिवाक्येश्रीकृष्णस्येच्छयेतिकथमुक्तंपरमात्मनइच्छयेतिवक्तव्यमितिचेच्छृणु कृष्णशब्दोहियोगरूढ्यागोलोकवासिदेवतायांरूढः केवलयोगार्थमादायतुपरमात्मनिप्रयुक्तएवमेवसर्वेपिशब्दायोगरूढ्यातत्तद्विशेषपदार्थवाचकाअपियोगार्थमादायसर्वेब्रह्मवाचकाअपिभवंतीतिनदोषः ननुतर्हिसाम्यावस्थमायोपाधिकसर्वकारणब्रह्मणःकिंमुख्यंयोगरूढंनामेतिचेदुच्यते केवलब्रह्मणोनिर्गुणब्रह्मप्रतिपादकश्रुतिषुसत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेत्यादिवाक्येषुप्रतिपादितानिसत्यंज्ञानमित्यादीनिनामानिमुख्यानितदतिरिक्तनामानिशिवविष्णुब्रह्मेत्यादीनियौगिकानितेषांतत्तद्गुणोपाधिचैतन्येरूढत्वेनैकत्रक्लृप्तशक्त्यानिर्वाहेन्यत्रशक्तिकल्पनेप्रमाणाभावाद्गौरवाच्च तत्तद्गुणोपाधिषुशिवविष्ण्वादिनाम्नांशक्तिस्तुमैत्रायणीयश्रुतावभिहिता योहखलुवावास्यसात्त्विकोंशःसविष्णुर्योहखलुवावास्यतामसोंशःसयोयंरुद्रइत्यादिवाक्यैः कृष्णादिशब्दास्तुरूढ्याविष्णुतत्त्वस्यैववाचकाः तत्तदुपनिषत्सुतथैवप्रतिपादनात् सगुणशबलकारणब्रह्मणःसाम्यावस्थमायांतःप्रविष्टस्यतुमुख्याःशब्दामायाशक्तिप्रकृतिपराभगवतीदेवीत्यादयः यथागजादिशरीरेप्रविष्टस्यचैतन्यस्यगजादिसंज्ञामुख्यास्तद्वत् तदुक्तंश्वेताश्वतरे देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति आत्मरूपांशक्तिमित्यर्थः सूतसंहितायांसौरसंहितायांकूर्मपुराणेच चिन्मात्राश्रयमायायाःशक्त्याकारेद्विजोत्तमाः अनुप्रविष्टायासंविन्निर्विकल्पास्वयंप्रभा साशिवापरमादेवीशिवाभिन्नाशिवंकरीति तस्मात्कारणब्रह्मणोऽपिमायाशक्त्यादिसंज्ञाएवमुख्याब्रह्मविष्ण्वादिसंज्ञास्तुगौणाः तत्तद्गुणोपाधिषुतेषांशक्तेःक्लृप्तत्वेनान्यत्रशक्तिकल्पनेप्रमाणाभावाद्गौरवाच्च तस्मात्कारणब्रह्मोपासकेनमायाशक्तिपरामूलप्रकृतिभगवतीदेवीत्यादिमुख्यशब्दैरेवकारणंब्रह्मोपास्यंनतुब्रह्मविष्ण्वादिशब्दैरित्येवतत्त्वं अतएवकारणब्रह्मणःशक्तितत्त्वमितिसंज्ञाशैवसिद्धांतेप्रसिद्धा शाक्तदर्शनेचेत्यलमप्रसक्तानुप्रसक्त्या वस्तुतस्तुपूर्वत्रपरमात्मनइच्छयेत्येवपूर्ववचनार्थः श्रीकृष्णस्येत्यस्यसिसृक्षयेत्यनेनान्वयइतिपूर्वंव्याख्यातंतदानकोपिदोषः इत्थंवैष्णवमतमरुच्याविनिंद्याधिष्ठातृदेवीनांदेवानांचसाकारमूर्तीनांनिराकारब्रह्मणोमायाविशिष्टादुत्पत्तिमाह चिच्छक्तिरूपःस्रष्टादाविति आदौप्रथमंसर्वस्रष्टामायाश-

बलः परमेश्वरोऽपंचीकृतभूतात्मकहिरण्यगर्भोत्पत्तिद्वारापंचमहाभूतात्मकब्रह्मांडोत्पत्त्यनंतरमित्यर्थाद्बोध्यं सिसृक्षन्सृष्टानांपदार्थानामधिष्ठा
तृदेवताःस्रष्टुमिच्छन्परमात्मनोंशइवतस्मिन्विद्यमानेनकालेनप्रेरितःसन् २६ स्वेच्छामयोयतोभवतिततोहेतोःस्वेच्छयाशक्त्यार्द्धनारीश्वररूपेणद्विधा
बभूवेत्यर्थः तत्रस्वेच्छामयःस्वेच्छयेतिपदद्वयेनद्विधाभवनंप्रकृतेरेवकार्यंतत्प्रकृतेःकार्यमात्मन्यारोपेणाभासतइत्युक्तंभवति तथाचार्द्धनारीश्वररूपेण
मूलप्रकृतिरेवपरिणामंप्राप्ताइत्यर्थः साचप्रकृतिश्चैतन्यरहितानैवतिष्ठतीतितदधिष्ठानंविवर्तकारणंसर्वत्रागतमेव २७ उत्पत्त्यनंतरंवृत्तमाह-

स्वेच्छामयःस्वेच्छयाचद्विधारूपोबभूवह स्त्रीरूपोवामभागांशोदक्षिणांशःपुमान्स्मृतः २७ तांददर्शमहा
कामीकामाधारांसनातनः अतीवकमनीयांचचारुपंकजसन्निभां २८ चंद्रबिंबविनिंद्यैकनितंबयुगलांपरां
सुचारुकदलीस्तंभनिंदितश्रोणिसुंदरीं २९ श्रीयुक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमां पुष्पजुष्टांसुवलितांमध्य
क्षीणांमनोहरां ३० अतीवसुंदरींशांतांसस्मितांवक्रलोचनां वह्निशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषितां ३१
शश्वच्चक्षुश्चकोराभ्यांपिबंतींसततंमुदा कृष्णस्यमुखचंद्रंचचंद्रकोटिविनिंदितं ३२ कस्तूरीबिंदुनासार्द्धम
धश्चंदनबिंदुना समंसिंदूरबिंदुंचभालमध्येचबिभ्रतीं ३३ वक्रिमंकबरीभारंमालतीमाल्यभूषितं रत्नेंद्र
सारहारंचदधतींकांतकामुकीं ३४ कोटिचंद्रप्रभामृष्टपुष्टशोभासमन्वितां गमनेनराजहंसगजगर्वविनाशि
नीं ३५ दृष्ट्वातांतुतयासार्द्धंरासेशोरासमंडले रासोल्लासेसुरसिकोरासक्रीडांचकारह ३६ तांददर्शेति २८ चंद्रबिंब
विनिंद्यंयस्यतादृशमेकंमिलितंनितंबयुगलंयस्याः कदलीस्तंभोनिंदितोययातयाश्रोण्यालक्षणयाश्रोण्याधोभागेनसुंदरी २९ श्रीफलंबिल्वफलं मौलौ
पुष्पैर्जुष्टांसेवितां ३० वक्रलोचनांकटाक्षवतीं ३१ ३२ कस्तूरीबिंदुनेति सीमंतसन्निधौसिंदूरबिंदुस्तदधः काश्मीरचंदनबिंदुस्तदधः कस्तूरीतिफलितोर्थः
३३ वक्रिमंकुटिलं कबरीकेशसन्निवेशः ३४ पुष्टशोभापूर्णशोभाराजहंसगजयोर्गर्वस्यगमनाभिमानस्यविनाशिनीं ३५ ३६ ६९

शृंगारंकुर्वन्नितिशेषः ब्रह्मणोदिनपरिमितकालपर्यंतं ३७ शुभक्षणेशुभकाले ३८ श्रमजलंघर्मजलं ३९ महाक्रमणांमहालिंगनं पंचीकृतपंचमहाभू-
तात्मकंविश्वगोलकंपूर्वमेवजातंतत्सर्वंश्रमजलंवव्रेआवृणोदित्यर्थः अतोपिज्ञापकात्संचमहाभूतोत्पत्यनंतरमेवेयमधिष्ठातृदेवतानामुत्पत्तिरितिबोध्यं
४० जीविनांप्राणिनां ४१ मूर्तिमद्वायोरित्यनेनतस्मिन्नेवसमयेप्रकृत्यासर्वप्राणिनांनिश्वासवायोरधिष्ठात्रीमूर्तिरपिप्रकटीकृतेतिबोध्यं पत्नीच

नानाप्रकारश्शृंगारंशृंगारोमूर्तिमानिव चकारसुखसंभोगंयावद्वैब्रह्मणोदिनं ३७ ततःसचपरिश्रांतस्तस्यायोनौजग
त्पिता चकारवीर्याधानंचनित्यानंदेशुभक्षणे ३८ गात्रतोयोषितस्तस्याःसुरतांतेचसुव्रत निःससारश्रमजलंश्रांता
यास्तेजसाहरेः ३९ महाक्रमणाक्लिष्टायानिश्वासश्चबभूवह तदाववेश्रमजलंतत्सर्वंविश्वगोलकं ४० सचनिश्वास
वायुश्चसर्वाधारोबभूवह निश्वासवायुःसर्वेषांजीविनांचभवेषुच ४१ बभूवमूर्तिमद्वायोर्वामांगात्प्राणवल्लभा
तत्पत्नीसाचतत्पुत्राःप्राणाःपंचचजीविनां ४२ प्राणोपानःसमानश्चोदानव्यानौचवायवः बभूवुरेवतत्पुत्राअ
धःप्राणाश्चपंचच ४३ घर्मतोयाधिदेवश्चबभूववरुणोमहान् तद्वामांगाच्चतत्पत्नीवरुणानीबभूवसा ४४
अथसाकृष्णचिच्छक्तिःकृष्णगर्भंदधारह शतमन्वंतरंयावज्ज्वलंतीब्रह्मतेजसा ४५ कृष्णप्राणाधिदेवी
साकृष्णप्राणाधिकप्रिया कृष्णस्यसंगिनीशश्वत्कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ४६ शतमन्वंतरांतेचकालेतीते
तेपिसुंदरी सुषावडिंभंस्वर्णाभंविश्वाधारालयंपरं ४७ दृष्ट्वाडिंभंचसादेवीहृदयेनव्यदूयत उत्ससर्जच-
कोपेनब्रह्मांडगोलकेजले ४८ मूर्तिमती प्राणाःपंचपुत्राअपिपंचप्राणानामधिदेवामूर्तिरूपाएव ४२ अधःप्राणाःकनिष्ठायेप्राणानागा-
दयः पंचतेषामप्यधिदेवाःपंचतदेवोत्पादिताइत्याह बभूवुरेवेति एतेदशप्राणाधिदेवावायुपत्नीतउत्पन्नाइत्यर्थः ४३ धर्मस्यतोयस्यचाधिदेवोवरुणोबभूव
प्रकृत्याउत्पादितइत्यर्थः ४४ ४५ ४६ डिंभंबालकं ४७ व्यदूयतभयंकरंमहांतंबालकंदृष्ट्वाहृदयेनांतःकरणावच्छेदेनचकंपेइत्यर्थः यथाभिलषि-

तसुकुमारबालकाभावप्रयुक्तसंजानकोपेनब्रंह्मांडगोलकेयज्जलंतस्मिन्नुत्ससर्ज ४८ ४९ ५० ५१ जिव्हाग्रात्कृष्णावधूजिव्हाग्रादित्यर्थः ५२ ५३ साचेति कृष्णस्त्रीत्यर्थः ५४ ५५ वाणींजिव्हाग्राज्जातांकृष्णोद्विभुजः अस्यचतुर्भुजनारायणस्यमानिनीराधाअत्रैवमन्निकटेएवस्थास्यतिम

दृष्ट्वाकृष्णाश्चतस्यांगंहाहाकारंचकारह शशापदेवींदेवेशस्तत्क्षणंचयथोचितं ४९ यतोपत्यंत्वयात्यक्तंकोपशीलेचनिष्ठुरे भवत्वंत्वनपत्यापिचाद्यप्रभृतिनिश्चितं ५० यायास्त्वदंशरूपाश्चभविष्यंतिसुरस्त्रियः अनपत्याश्चताःसर्वास्त्वत्समानित्ययौवनाः ५१ एतस्मिन्नंतरेदेवीजिव्हाग्रात्सहसाततः आविर्बभूवकन्यैकाशुक्लवर्णामनोहरा ५२ श्वेतवस्त्रपरीधानावीणापुस्तकधारिणी रत्नभूषणभूषाढ्यासर्वशास्त्राधिदेवता ५३ अथकालांतरेसाचद्विधारूपाबभूवह वामार्धांगाच्चकमलादक्षिणार्द्धाच्चराधिका ५४ एतस्मिन्नंतरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवसः दक्षिणार्द्धश्चद्विभुजोवामार्धश्चचतुर्भुजः ५५ उवाचवाणींकृष्णास्त्वंत्वमस्यकामिनीभव अत्रैवमानिनीराधातवभद्रंभविष्यति ५६ एवंलक्ष्मींचप्रददौतुष्टोनारायणायच सजगामचवैकुंठेताभ्यांसार्द्धंजगत्पतिः ५७ अनपत्येचतेद्वेचजातेराधांशसंभवे भूतानारायणांगाच्चपार्षदाश्चचतुर्भुजाः ५८ तेजसावयसारूपगुणाभ्यांचसमाहरेः बभूवुःकमलांगाच्चदासीकोट्यश्चतत्समाः ५९ अथगोलोकनाथस्यलोम्नांविवरतोमुने भूताश्चासंख्यगोपाश्चवयसातेजसासमाः ६० रूपेणचगुणेनैवबलेनविक्रमेणच प्राणतुल्यप्रियाःसर्वेबभूवुःपार्षदाविभोः ६१ राधांगलोमकूपेभ्योबभूवुर्गोपकन्यकाः राधातुल्याश्चताःसर्वाराधादास्यःप्रियंवदाः ६२

मपत्नीभविष्यतीत्यर्थः यतोमानिनीततस्त्वैतस्याश्चैकपतित्वेसामानाधिकरण्यंनसंभवेदित्यर्थः ५६ ताभ्यांलक्ष्मीसरस्वतीभ्यां ५७ अनपत्येपूर्वोक्तशापाद्यतोराधांशसंभवेततः नारायणांगाद्वैकुंठाधिपतेश्चतुर्भुजात् ५८ ५९ गोलोकनाथस्यद्विभुजकृष्णस्यभूताजाताः ६० ६१ ६२

६३ एतस्मिन्नंतरइति राधाकृष्णशरीरविभागसमयेविष्णोःपरमात्मनोमायाशक्तिर्दुर्गारूपेणप्रादुर्बभूवेत्यर्थः यथालक्ष्मीसरस्वत्यौराधावता
रौतथादुर्गानराधावतारः किंतुमूलप्रकृतेरेवसाक्षादवतारइतिभावः लक्ष्मीसरस्वत्यौराधावतारावपिमूलप्रकृतेः पूर्णावतारावेवप्रथमाध्याय
स्थवचनात् साक्षान्मूलप्रकृतेर्दुर्गाराधातस्तुलक्ष्मीसरस्वत्यावेतावानेवविशेषः ६४ साक्षादवतारत्वेनाधिकंमहिमानंदुर्गायावर्णयति देवी
त्यादिना नारायणीलक्ष्मीस्तत्स्वरूपत्वादियमपिनारायणीबुद्ध्यधिष्ठात्री अत्रबुद्धिशब्देनांतःकरणंपरमात्मनोगृह्यते सरस्वत्याःपृथग्बुद्ध्य

रत्नभूषणभूषाढ्याःशश्वत्सुस्थिरयौवनाः अनपत्याश्चताःसर्वाःपुंसःशापेनसंततं ६३ एतस्मिन्नंतरेवि
प्रसहसाकृष्णदेवता आविर्बभूवदुर्गासाविष्णुमायासनातनी ६४ देवीनारायणीशानासर्वशक्तिस्वरूपि
णी बुद्ध्यधिष्ठात्रीदेवीसाकृष्णस्यपरमात्मनः ६५ देवीनांबीजरूपाचमूलप्रकृतिरीश्वरी परिपूर्णतमा
तेजःस्वरूपात्रिगुणात्मिका ६६ तप्तकांचनवर्णाभाकोटिसूर्यसमप्रभा ईषद्धास्यप्रसन्नास्यासहस्रभु
जसंयुता ६७ नानाशस्त्रास्त्रनिकरंबिभ्रतीसात्रिलोचना वह्निशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषिता
६८ यस्याश्चांशांशकलयाबभूवुःसर्वयोषितः सर्वेविश्वस्थितालोकामोहितास्युश्चमायया ६९ स
र्वैश्वर्यप्रदात्रीचकामिनांगृहवासिनां कृष्णभक्तिप्रदायाचवैष्णवानांचवैष्णवी ७० मुमुक्षूणांमोक्षदा
त्रीसुखिनांसुखदायिनी स्वर्गेषुस्वर्गलक्ष्मीश्चगृहलक्ष्मीर्गृहेषुच ७१

धिष्ठातृत्वेनाभिधानात्परमात्मनइत्युपलक्ष
णंव्यष्टिजीवानामपि तथाचसमष्टिव्यष्ट्यंतःकरणाधिष्ठात्रीदुर्गेत्यर्थः ६५ ६६ ६७ ६८ लोकाःकृष्णादयःमाययाय
स्यामाययेत्यर्थः तेनमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीयमितिस्पष्टमेवोक्तंभवति ६९ कृष्णभक्तिप्रदात्रीकृष्णशब्दोयौगिकार्थेनपरमा
त्मवाचकस्तथाच स्वस्वरूपभूतपरमात्मनोभक्तेर्दात्रीत्यर्थः वैष्णवानामुपास्यावैष्णवीलक्ष्मीस्तद्रूपेत्यर्थः ७० ७१ ७२ ७३

७२ ७३ ७४ ७५ ७६ सर्वेशंमूलप्रकृतेः पूर्णावतारंस्वस्मात्प्रथमतः प्रादुर्भूतंवयसाधिकंश्रीकृष्णंसंस्तूयेत्यर्थः ७७ निःससारेति
सस्त्रीकःसावित्रीस्त्रियासहितउसन्नइत्यर्थः ७८ ७९ ८० तंस्वापेक्षयावयसाज्ञानेनचाधिकंश्रीकृष्णंतुष्टावेत्यर्थः ८१ एकएवकृष्णोद्वि

तपस्विषुतपस्याचश्रीरूपातुनृपेषुच यावन्हौदाहिकारूपाप्रभारूपाचभास्करे ७२ शोभारूपाचचंद्रेचसा
पद्मेषुचशोभना सर्वशक्तिस्वरूपायाश्रीकृष्णेपरमात्मनि ७३ ययाचशक्तिमानात्माययाचशक्तिमज्जग-
त् ययाविनाजगत्सर्वंजीवन्मृतमिवस्थितं ७४ याचसंसारवृक्षस्यबीजरूपासनातनी स्थितिरूपाबुद्धि
रूपाफलरूपाचनारद ७५ क्षुत्पिपासादयारूपानिद्रातंद्राक्षमाधृतिः शांतिलज्जातुष्टिपुष्टिभ्रांतिकां
त्यादिरूपिणी ७६ साचसंस्तूयसर्वेशंतत्पुरःसमुवासह रत्नसिंहासनंतस्यैप्रददौराधिकेश्वरः ७७ एत
स्मिन्नंतरेतत्रसस्त्रीकश्चचतुर्मुखः पद्मनाभोनाभिपद्मान्निस्ससारमहामुने ७८ कमंडलुधरःश्रीमां-
स्तपस्वीज्ञानिनांवरः चतुर्मुखैस्तंतुष्टावप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ७९ सातदासुंदरीसृष्टाशतचंद्रसमप्रभा
वन्हिशुद्धांशुकाधानारत्नभूषणभूषणा ८० रत्नसिंहासनेरम्येसंस्तूयसर्वकारणं उवासस्वामिनासार्द्धं
कृष्णास्यपुरतोमुदा ८१ एतस्मिन्नंतरेकृष्णोद्विधारूपोबभूवसः वामार्द्धांगोमहादेवोदक्षिणोगोपिकापतिः
८२ शुद्धस्फटिकसंकाशःशतकोटिरविप्रभः त्रिशूलपट्टिशधरोव्याघ्रचर्मांबरोहरः ८३ तप्तकांचनवर्णा
भोजटाभारधरःपरः भस्मभूषितगात्रश्चसस्मितश्चंद्रशेखरः ८४ दिगंबरोनीलकंठःसर्पभूषणभूषि
तः बिभ्रद्दक्षिणहस्तेनरत्नमालांसुसंस्कृतां ८५

धाभूतइत्यर्थः ८२ ८३ ८४ रत्नमालांरत्ननिर्मितांजपोपयोगिनीमक्षमा
लांसुसंस्कृतांमालासंस्कारोदितविधिनासुसंस्कृतांदक्षिणहस्तेनबिभ्रत् ८५ ५२ ५ ५२ ५२ ५२

ब्रह्मज्योतिर्मायाशबलसर्वकारणमूलप्रकृत्यात्मकब्रह्मज्योतिर्मंत्रप्रणवमायाबीजादिरूपंजपन्नित्यर्थः सत्यस्वरूपंश्रीकृष्णंसंस्तूयेत्यन्वयः
८६ ८७ यतःश्रीकृष्णोमृत्योरपिमृत्युर्मारकस्ततस्तदभिन्नस्यशिवस्यापिमृत्युंजयेतिसंज्ञाइत्यर्थः अत्रदुर्गास्त्रीत्वेनमहादेवायदत्ताश्रीकृष्णेनेत्येत
दनुक्तमपिनारदपुराणादवगंतव्यं ८८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ द्विषष्टिश्लोकवर्यैश्चसृष्टंयद्देवतादिकं व्यव
स्थितिस्तस्यसम्यग्यथावदभिधीयते १ अथडिंभइति डिंभोपिबालिशेबालेइतिमेदिनीकोशात् डिंभोबालोयोराधयापूर्वंस्वस्माज्जातोजलेप्रक्षि
प्तः सयावद्ब्रह्मणोवयस्तावत्सरिमितकालपर्यंतंजलेतिष्ठंस्ततःसबालकः कालेपरिपूर्णसमयेजातेसतिद्विधाभूतोबभूव तदंडंनिर्भिद्यबहिर्नि

भजपन्मंत्रवक्त्रेणब्रह्मज्योतिःसनातनं सत्यस्वरूपंश्रीकृष्णंपरमात्मानमीश्वरं ८६ कारणंकारणानांच
सर्वमंगलमंगलं जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरंपरं ८७ संस्तूयमृत्योर्मृत्युंतंयतोमृत्युंजयाभिधः
रत्नसिंहासनेरम्येसमुवासहरःपुरः ८८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेद्वितीयोध्यायः २
श्रीनारायणउवाच अथडिंभोजलेतिष्ठन्यावद्वैब्रह्मणोवयः ततःसकालेसहसाद्विधाभूतोबभूवह १
तन्मध्येशिशुरेकश्चशतकोटिरविप्रभः क्षणंरोरूयमाणश्चस्तनांधःपीडितःक्षुधा २ पित्रामात्रापरित्य-
क्तोजलमध्येनिराश्रयः ब्रह्मांडासंख्यनाथोयोददर्शोर्ध्वमनाथवत् ३ र्गतइत्यर्थः अनेनचग्रंथेनपूर्वंराधायाउदरात्सस्यंडव

दंडरूपेणनिर्गतः सचवृद्धदंडरूपोभयात्तयाजलेक्षिप्तस्तदंडंबहुनाकालेनपुनर्भिन्नंसद्द्विधाजातंतन्मध्येपुरुषोबालकरूपोयंस्थितइतिप्रतिभाति पु
राणांतरेचतदंडमुदकेशयमित्यादिनातथैवप्रतिपादनाच्च १ तदेवाह तन्मध्येशिशुरेकश्चेति स्तनांधइति स्तनावेवांधोभक्ष्यमाणमन्नंयस्यसस्तनां
धोमात्रात्यक्तत्वात्स्तनपानरहितः क्षुधाक्षुधयापीडितोरोरूयमाणःपुनःपुनारोदनकर्ताभवदित्यर्थः २ अनाथवदिति सर्वेश्वरादुत्पन्नःस्वयमसंख्यब्रह्मांडना
थःसन्नपिएतादृशींदुर्दशांप्राप्तवांस्तदान्यस्यकाकथास्मिन्संसारेतस्माद्धिगयंसंसारइतिसंसाराद्विरज्येतेत्युक्तंभवति ऊर्ध्वंददर्शकोममपालयितास्यादित्य
भिप्रायेण ३

परमाणुरिति यथापरमाणुःसूक्ष्मादपिपरः सूक्ष्मस्तद्वदयंस्थूलात्स्थूलइत्यर्थः ४ अयंविराट्‌कृष्णस्यषोडशांशोभवतीत्याह तेजसेति शक्त्येत्यर्थः प्राकृतःराधाप्रकृतेरुत्पन्नः ५ विराजंवर्णयति प्रत्येकमिति सर्वस्थूलसमष्टिप्रपंचस्याधिपतित्वादेतद्वर्णनंयुक्तमेव ६ संख्याचेदिति चेद्-यथाशब्दार्थकः यथाविश्वानांविश्वसंबंधिरजसांयथासंख्यानकदाचनास्तितथास्यशरीरेविद्यमानानांब्रह्मविष्णुशिवादीनांसंख्यानविद्यत

स्थूलात्स्थूलतमःसोपिनाम्नादेवोमहाविराट् परमाणुर्यथासूक्ष्मात्परःस्थूलात्तथाप्यसौ ४ तेजसाषोडशांशोऽयंकृष्णस्यपरमात्मनः आधारःसर्वविश्वानांमहाविष्णुश्चप्राकृतः ५ प्रत्येकंलोमकूपेषुविश्वानि-निखिलानिच अस्यापितेषांसंख्यांचकृष्णोवक्तुंनहिक्षमः ६ संख्याचेद्रजसामस्तिविश्वानांनकदाचन ब्रह्मविष्णुशिवादीनांतथासंख्यानविद्यते ७ प्रतिविश्वेषुसंत्येवंब्रह्मविष्णुशिवादयः पातालाद्ब्रह्मलोकांतंब्रह्मांडंपरिकीर्तितं ८ अतऊर्ध्वंचवैकुंठोब्रह्मांडाद्बहिरेवसः ततऊर्ध्वंचगोलोकःपंचाशत्कोटियोजनः ९ नित्यःसत्यस्वरूपश्चयथाकृष्णस्तथाप्ययं सप्तद्वीपमितापृथ्वीसप्तसागरसंयुता १० ऊनपंचाशदुपद्वीपासंख्यशैलवनान्विता ऊर्ध्वंसप्तस्वर्गलोकाब्रह्मलोकसमन्विता ११ पातालानिचसप्ताधश्चैवंब्रह्मांडमेवच ऊर्ध्वंधरायाभूर्लोकोभुवर्लोकस्ततःपरं १२ ततःपरश्चस्वर्लोकोजनलोकस्तथापरः ततःपरस्तपोलोकःसत्यलोकस्ततःपरः १३ ततःपरंब्रह्मलोकस्तप्तकांचनसन्निभः एवंसर्वंकृत्रिमंचबाह्याभ्यंतरमेवच १४

इत्यर्थः ७ प्रतिविश्वेषुप्रतिब्रह्मांडेषुयतःसंतितत्स्तेषांसंख्यानंनविद्यतइत्यभिप्रायः प्रसंगेनब्रह्मांडस्वरूपमाह पातालादिति ८ ९ तथाप्ययंतथैवायं प्राकृतप्रलयपर्यंतमेतस्यावस्थानान्नित्यत्वंनतुपरमार्थतोनित्यत्वंएकमेवाद्वितीयंब्रह्मेति-श्रुतिविरोधात् ब्रह्मांडस्वरूपंविशदयति सप्तद्वीपेति १० ११ १२ १३ १४ ६५ ६५ ६५ ६५ ६५

तद्विनाशेब्रह्मांडविनाशेजलबुद्बुदवन्मायिकत्वात् १५ नित्याविति प्रलयपर्यंतमवस्थितत्वात् १६ १७ १८ चराचराःएतत्सर्वंब्रह्मांडांतर्गतमेवास्तीत्यर्थः १९ ऊर्ध्वंदृष्ट्वाडिंभस्यांतरेअंडस्यांतरेमध्येशून्यमेवददर्शद्वितीयंकिंचनददर्शेत्यर्थः २० ज्ञानंप्राप्येति पूर्वकल्पस्यएवकश्चि-

तद्विनाशेविनाशश्चसर्वेषामेवनारद जलबुद्बुदवत्सर्वंविश्वसंघमनित्यकं १५ नित्यौगोलोकवैकुंठौप्रोक्तौ शश्वदकृत्रिमौ प्रत्येकंलोमकूपेषुब्रह्मांडंपरिनिश्चितं १६ एषांसंख्यांनजानातिकृष्णोन्यस्यापिकाकथा प्रत्येकंप्रतिब्रह्मांडंब्रह्मविष्णुशिवादयः १७ तिस्रःकोट्यःसुराणांचसंख्यासर्वत्रपुत्रक दिगीशाश्चैवदिक्पाला नक्षत्राणिग्रहादयः १८ भुविवर्णाश्चचत्वारोप्यधोनागाश्चराचराः अथकालेनसविराडूर्ध्वंदृष्ट्वापुनःपुनः १९ डिंभांतरेचशून्यंचनद्वितीयंचकिंचन चिंतामवापक्षुधुक्तोरुरोदचपुनःपुनः २० ज्ञानंप्राप्यतदादध्यौकृष्णंपरमपूरुषं ततोददर्शतत्रैवब्रह्मज्योतिःसनातनं २१ नवीनजलदश्यामंद्विभुजंपीतवाससं सस्मितंमुरलीहस्तंभ-क्तानुग्रहकातरं २२ जहासबालकस्तुष्टोदृष्ट्वाजनकमीश्वरं वरंतदाददौतस्मैवरेशःसमयोचितं २३ मत्समोज्ञानयुक्तश्चक्षुत्पिपासादिवर्जितः ब्रह्मांडासंख्यनिलयोभववत्सलयावधि २४ निष्कामोनिर्भयश्चैवसर्वेषांवरदोभव जरामृत्युरोगशोकपीडादिवर्जितोभव २५ इत्युक्त्वातस्यकर्णेसमहामंत्रंषडक्षरं त्रिःकृत्वश्चप्रजजापवेदांगप्रवरंपरं २६ प्रणवादिंचतुर्थ्यंतंकृष्णइत्यक्षरद्वयं वह्निजायांतमिष्टंचसर्वविघ्नहरंपरं २७ मंत्रंदत्वातदाहारंकल्पयामाससवैविभुः श्रूयतांतद्ब्रह्मपुत्रनिबोधकथयामिते २८

ज्जीवोज्ञानकर्मवशात्प्रजापतिभावमापद्यतइति सोबिभेत्सनैवरेमेइत्यादीनाबृहदारण्यकेप्रतिपादितं तथाचसजीवोबालकःपूर्वकृतश्रवणपरिपाकेनतत्संस्कारवशादस्तिकश्चिदीश्वरइतिस्मृत्वातंदध्यौध्यातवानित्यर्थः २१ २२ २३ २४ २५ २६ प्रणवादीनि वह्निजायास्वाह ॐ कृष्णायस्वाहेत्येवंमंत्रः २७ २८

प्रतिविम्बमिति प्रतिविम्बंप्रतिब्रह्मांडंयोवैष्णवोजनोनैवेद्यंददातितस्यषोडशांशोविषयिणोविषयोवैकुंठरूपोदेशस्तद्रतस्तसतेर्विष्णोःकलि
तइतिशेषः पंचदशभागाअस्यविराट्पुरुषस्यकल्पिताइतिशेषः २९ स्वस्यनित्यतृप्तत्वान्नस्वार्थंनैवेद्यःकल्पितइत्याह निर्गुणस्येति ३० सत्वे

प्रतिविश्वंयन्नैवेद्यंददातिवैष्णवोजनः तत्षोडशांशोविषयिणोविष्णोःपंचदशास्यवै २९ निर्गुणस्यात्मनश्चै
वपरिपूर्णतमस्यच नैवेद्यंचैवकृष्णास्यनहिकिंचित्प्रयोजनं ३० यद्यद्ददातिनैवेद्यंतस्मैदेवाययोजनः सत्व
स्वादतितत्सर्वंलक्ष्मीनाथोविराट्तथा ३१ तंचमंत्रवरंदत्वातमुवाचपुनर्विभुः वरमन्यंकिमिष्टंतेतन्मेब्रूहिददा
मिच ३२ कृष्णास्यवचनंश्रुत्वातमुवाचविराड्विभुः कृष्णंतंबालकस्तावद्वचनंसमयोचितं ३३ बालकउवा
च वरोमेत्वत्पदांभोजेभक्तिर्भवतुनिश्चला सततंयावदायुर्मेक्षणंवासुचिरंचवा ३४ त्वद्भक्तियुक्तोलोके
स्मिन्जीवन्मुक्तश्चसंततं त्वभक्तिहीनोमूर्खजीवन्नपिमृतोहिसः ३५ किंतज्जपेनतपसायज्ञेनपूजनेन
च व्रतेनचोपवासेनपुण्येनतीर्थसेवया ३६ कृष्णाभक्तिविहीनस्यमूर्खस्यजीवनंवृथा येनात्मनाजीवित
श्चतमेवनहिमन्यते ३७ यावदात्माशरीरेस्तितावत्सशक्तिसंयुतः पश्चाद्यांतिगतेतस्मिन्स्वतंत्राःसर्वश
क्तयः ३८ सचत्वंचमहाभागसर्वात्माप्रकृतेःपरः स्वेच्छामयश्चसर्वाद्योब्रह्मज्योतिःसनातनः ३९ इत्यु
क्त्वाबालकस्तत्रविरराम चनारद उवाचकृष्णःप्रत्युक्तिंमधुरांश्रुतिसुंदरीं ४० श्रीकृष्णउवाच सुचिरंसु-
स्थिरंतिष्ठयथाहंत्वंतथाभव ब्रह्मणोसंख्यपातेचपातस्तेनभविष्यति ४१ ति सचलक्ष्मीनाथोवैकुंठपतिर्विष्णुर्विराट्चेत्यर्थः

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ येनात्मनायंजीवोजीवितस्तमेवात्मानंनहिमन्यतेततस्तस्यजीवितंकृतघ्नस्येवव्यर्थमित्यर्थः३७ आत्मनांजीवितत्वमेवोपपादयति
यावदात्मेति३८ सचत्वंचेति हेकृष्ण सचात्मात्वमेवासीत्यर्थः ३९ ४० ब्रह्मणोसंख्यपातेचेति अनेकब्रह्मदेवपातेनाशेपितवनाशोनभविष्यतीत्यर्थः अनेकब्रह्मांडा-
भिप्रायेणेयमुक्तिः ४१

अंशेनेति त्वंस्वांशेनप्रतिब्रह्मांडंक्षुद्रविराडल्पोविराड्भवप्रतिब्रह्मांडंभिन्नोभिन्नोविराड्रूपोभवेत्यर्थः तेनन्वार्यविराडनेककोटिब्रह्मांडांतर्ग
तविराड्रूपाणांसमष्टिरधिपतिरस्तीतिबोधितं ४२ ४३ तेषुएकादशरुद्रेषुएकःकालाग्निरुद्रइत्यर्थः विषयीविषयभोगवान्क्षुद्रांशेनअल्पांशे
न ४४ ४५ यामीति हेवत्सत्वमत्रतिष्ठाहंलोकंस्वलोकंगोलोकंयामिगच्छामीत्युक्त्वासकृष्णोंतरधीयतांतर्धानंगतवानित्यर्थः ४६ स्वलोकंग
त्वास्रष्टारंब्रह्माणंस्रष्टुंशंकरमीशंसंहर्तुंचोवाचेत्यर्थः इमौब्रह्मशंकरौयौपूर्वंकृष्णाशरीरान्निर्गतौताविति बोध्यं ४७ किमुवाचतदाह सृष्टिंस्रष्टुं

अंशेनप्रतिब्रह्मांडेत्वंचक्षुद्रविराड्भव त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्माचविश्वस्रष्टाभविष्यति ४२ ललाटेब्रह्मणश्चैवरु
द्राश्चैकादशैवते शिवांशेनभविष्यंतिसृष्टिसंहरणायवै ४३ कालाग्निरुद्रस्तेष्वेकोविश्वसंहारकारकः पाता
विष्णुश्चविषयीक्षुद्रांशेनभविष्यति ४४ मद्भक्तियुक्तःसततंभविष्यसिवरेणमे ध्यानेनकमनीयंमांनित्यंद्र-
क्ष्यसिनिश्चितं ४५ मातरंकमनीयांचममवक्षःस्थलस्थितां यामिलोकंतिष्ठवत्सेत्युक्त्वासोंतरधीयत ४६
गत्वास्वलोकंब्रह्माणंशंकरंसमुवाचह स्रष्टारंस्रष्टुमीशंचसंहर्तुंचैवतत्क्षणं ४७ श्रीभगवानुवाच सृष्टिं
स्रष्टुंगच्छवत्सनाभिपद्मोद्भवोभव महाविराट्लोमकूपेक्षुद्रस्यचविधेशृणु ४८ गच्छवत्समहादेवब्रह्म
भालोद्भवोभव अंशेनचमहाभागस्वयंचसुचिरंतप ४९ इत्युक्त्वाजगतांनाथोविरराभविधेःसुत जगाम-
ब्रह्मातंनत्वाशिवश्चशिवदायकः ५०

मिति प्रतिब्रह्मांडंयेविराट्पुरुषाअसंख्याःसंतितेषांनाभिपद्मोद्भवोभवनाभिपद्माद्उत्पन्नो
भव किमर्थंसृष्टिंस्रष्टुमुत्पादयितुं तेविराट्पुरुषाः कुसंतितत्राह महाविराडिति सर्वविराड्रूपाणांसमष्टिभूतोयोमहाविराट्तस्यलोमकूपेषुयान्य
नेकानिब्रह्मांडानितत्रयोयःक्षुद्रविराट्तस्यनाभिपद्मेंशेनहेविधेत्वंभवइदंमद्वचनंत्वंशृण्वित्यर्थः ४८ शिवंप्रत्याह गच्छेति हेशिववत्सअनेकब्र-
ह्मांडांतर्गतानेकब्रह्मदेवललाटान्त्वमंशेनजगत्संहर्तुमुत्पन्नोभव स्वयंचत्वंसुचिरंबहुकालंतप तपश्चर्यांचकुर्वित्यर्थः ४९ विधेःसुतहेनारद ५०

इदंब्रह्मरुद्रौप्रतियथोक्तवांस्तथान्वतुर्भुजमपिविष्णुंपालनार्थमुक्तवानेवेदंचानुक्तमप्यर्थाद्बोध्यं पूर्वविराजंप्रतितथैवप्रतिज्ञानात् तदुक्तमधुनैव पाताविष्णुश्चविषयीक्षुद्रांशेनभविष्यतीति ब्रह्मरुद्रौयावत्कालपर्यंतंतत्रनगतौततः पूर्वमेवमहाविराट्क्षुद्रविराट्रूपेणप्रतिब्रह्मांडंभिन्नोभिन्नोबभूवेत्याह महाविराडिति विराडंशेनस्वांशेनेत्यर्थः ५१ तस्यरूपमाह श्यामइति ५२ बभ्रामममूलशोधनार्थं ५३ पितातवेतिनारदंप्रत्युक्तिः ५४ क्षुद्रंविराजं

महाविराट्लोमकूपेब्रह्मांडगोलकेजले बभूवचविराट्क्षुद्रोविराडंशेनसांप्रतं ५१ श्यामोयुवापीतवासाः शयानोजलतल्पके ईषद्धास्यप्रसन्नास्योविश्वव्यापीजनार्दनः ५२ तन्नाभिकमलेब्रह्माबभूवकमलोद्भवः संभूयपद्मदंडेचबभ्रामयुगलक्षकं ५३ नांतंजगामदंडस्यपद्मनालस्यपद्मजः नाभिजस्यचपद्मस्यचिंतामापपितातव ५४ स्वस्थानंपुनरागम्यदध्यौकृष्णपदांबुजं ततोददर्शक्षुद्रंतंध्यानेनदिव्यचक्षुषा ५५ शयानंजलतल्पेचब्रह्मांडगोलकाप्लुते यल्लोमकूपेब्रह्मांडंतंचतत्परमीश्वरं ५६ श्रीकृष्णंचापिगोलोकंगोपगोपीसमन्वितं तंसंस्तूयवरंप्रापततःसृष्टिंचकारसः ५७ बभूवुर्ब्रह्मणःपुत्रामानसाःसनकादयः ततोरुद्रकलाश्चापिशिवस्यैकादशस्मृताः ५८ बभूवपाताविष्णुश्चक्षुद्रस्यवामपार्श्वतः चतुर्भुजश्चभगवान्श्वेतद्वीपेसचावसत् ५९ क्षुद्रस्यनाभिपद्मेचब्रह्माविश्वंससर्जह स्वर्गंमर्त्यंचपातालंत्रिलोकींसचराचरां ६० एवंसर्वलोमकूपेविश्वंप्रत्येकमेवच प्रतिविश्वेक्षुद्रविराड्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ६१ इत्येवंकथितंब्रह्मन्कृष्णसंकीर्तनंशुभं सुखदंमोक्षदंब्रह्मन्किंभूयःश्रोतुमिच्छसि ६२

५५ तंचतत्परमीश्वरंक्षुद्रंविराजंमहाविराजंचददर्शेत्यर्थः ५६ ५७ ५८ क्षुद्रस्यवामपार्श्वतः क्षुद्रविराजोवामभागादित्यर्थः सवामभागान्निर्गतोविष्णुःश्वेतद्वीपेवसन्निवासंकृतवानित्यर्थः ५९ ६० क्षुद्रविराडल्पविराड् ६१ अत्रेदंबोध्यंप्रथमस्कंधेन तस्यास्तुसात्त्विकीशक्तीराजसीतामसीतथा महाकालीमहालक्ष्मीर्महासरस्वतीतितास्त्रियः तासांतिसृणांशक्तीनांदेहांगीकारलक्षणः सृ

स्यर्थंचसमारव्यातः सर्गःशास्त्रविशारदैः हरिद्रुहिणरुद्राणामुत्पत्तिस्तु ततः स्मृता पालनोत्पत्तिनाशार्थंप्रतिसर्गः स्मृतोहिसइत्यनेनप्रतिज्ञातोयःसर्गः
प्रतिसर्गश्चप्रथमस्कंधेपंचमस्कंधेच्चमधुकैटभवधमहिषासुरशुंभनिशुंभवधप्रसंगेनमहाकाल्याद्युत्पत्तिकथनेनतथातृतीयस्कंधेगुणत्रयेणसमस्त-
जगतोपंचीकृतभूतमहाभूतसृष्टिकथनोत्तरंब्रह्मविष्णवाद्युत्पत्तिकथनेनतेषांसृष्टिस्थितिसंहृतिव्यापारेआज्ञाकरणेनचप्रतिपादितः पुनश्चसएवसर्गः प्र
तिसर्गश्चकल्पांतरभेदेनभिन्नःप्रकारांतरेणनवमस्कंधेउच्यते तन्निष्कर्षस्त्वित्थंप्रथमंमूलप्रकृतिर्मायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीस्वतंत्रास्वेच्छयाप्राणिकर्मव
शेनापंचीकृतपंचभूतोत्पत्त्यनंतरंपंचीकृतपंचमहाभूतोत्पत्तिंतृतीयस्कंधोक्तप्रकारेणेंद्रियप्राणांतःकरणानामुत्पत्तिंपंचमहाभूतांशानुगृहीत्वानं
तकोटिब्रह्मांडोत्पत्तिंचप्रथमंचकार ततस्तेषांब्रह्मांडानामधिपत्याकांक्षायांपंचमहाभूतांशानुगृहीत्वास्वयमेवप्रकृतिः सर्वाधिपत्यर्धनारीश्वरश्रीकृ
ष्णरूपेणप्रादुर्बभूवयंगोपालसुंदरींवदंति एवंसर्वाधिपतिः श्रीकृष्णोर्धनारीश्वरउत्पादितस्तदनंतरंचतयार्धनार्यासकृष्णोमिथुनीभूयस्वषोडशांशेना
नंतकोटिब्रह्मांडानियस्यरोमकूपेषुस्थास्यंतितादृशंसर्वब्रह्मांडानामधिपतिंमहाविराजंश्रीमूलप्रकृतिप्रेरणयैवजनयामास ततः श्रीकृष्णार्धभागिनीपराश
क्तिः समष्टिव्यष्टिज्ञानाधिष्ठात्रींसरस्वतींस्वजिव्हाग्राज्जनयामास ततःकालांतरेकृष्णार्धभागिनीशक्तिर्द्विधाबभूव वामभागेनलक्ष्मीरूपेणदक्षिणभा
गेनराधारूपेण तत्रलक्ष्मीः समष्टिव्यष्टिसंपत्त्यधिष्ठातृत्वेनकल्पिता राधातुसमष्टिव्यष्टिप्राणाधिष्ठातृत्वेनकल्पिता मूलप्रकृतिप्रेरणयैव ततोर्धभा
गरूपः श्रीकृष्णोपिमूलप्रकृतीच्छयैववामभागेनविष्णुरूपेणदक्षिणभागेनश्रीकृष्णरूपेणद्विधाजातः तदनंतरंवाणींलक्ष्मींचचतुर्भुजायविष्णवेस्त्रीत्वे
नददौ राधांतुस्त्रीत्वेनस्वयमेवकृष्णोजग्राह ततोमूलप्रकृतेःसकाशात्सहस्रभुजादुर्गादेवतासमष्टिव्यष्ट्यंतःकरणाधिष्ठात्रीसमुत्पन्ना ततःपद्मनाभेश्च
तुर्भुजस्यविष्णोर्नाभिकमलात्सावित्रीस्त्रीसहितोब्रह्मदेवः समुत्पन्नोमूलप्रकृतिरूपएव तत्रसावित्रीसर्वजीवात्माधिष्ठात्रीदेवता ततः श्रीकृष्णो-
द्विभुजोपिपुनर्वामभागेनमहादेवरूपेणदक्षिणभागेनश्रीकृष्णरूपेणद्विधाजातः ततःसादुर्गादेवतामहादेवायस्त्रीत्वेनदत्तेत्येतदत्रानुक्तमपिनारदपुरा
णादवगंतव्यं एतेसर्वेकृष्णादयः पुरुषाः दुर्गादयःपंचप्रकृतयश्चमूलप्रकृतेःपूर्णावताराएव ततः श्रीकृष्णाज्ञयामहाविराट्प्रतिब्रह्मांडंभिन्नभिन्नवि
राट्रूपेणबभूव ततः श्रीकृष्णाज्ञयामूलभूतश्चतुर्मुखोब्रह्मासस्त्रीकोभिन्नभिन्नरूपैस्तत्तद्ब्रह्मांडांतर्गतविराट्पुरुषनाभिकमलाग्राद्दुर्बभूव महादेवो

ऽपिश्रीकृष्णाज्ञयातत्तद्ब्रह्मांडांतर्गतचतुर्मुखललाटाद्भिन्नभिन्नरूपैः प्रादुर्बभूव ततः श्रीकृष्णाज्ञयाचतुर्भुजोविष्णुरपितत्तद्ब्रह्मांडांतर्गतविराट्पुरुषवामभागाद्भिन्नरूपैः प्रादुर्बभूव तदेवंप्रकारेणप्रतिब्रह्मांडंब्रह्मविष्णुमहेश्वराःसस्त्रीकाःसृष्टिस्थित्यंतकारिणोभिन्नाः विराट्पुरुषोऽपि भिन्नोमूलभूताविराड्ब्रह्मविष्णुमहेश्वरास्तुसकलब्रह्मांडांतर्गतविराट्चतुर्मुखविष्णुरुद्राणामधिपतयस्तेषांसर्वेषामधिपतिर्वक्ष्यमाणरीत्या गोपालसुंदरीरूपः श्रीकृष्णास्तस्याप्यधिपतिः सकलमूलभूतामूलप्रकृतिर्मायाशबलब्रह्मरूपिणीतदभिमानिनीदेवतातु श्रीभुवनेश्वरीतितृतीयस्कंधेभिहितं ताःपंचप्रकृतयस्ते कृष्णब्रह्मादिपुरुषाश्चपरस्परमभिन्नाएव नतत्रन्यूनाधिकभावः केनचित्कर्तव्यः न्यूनाधिकभावेननरकपातश्रवणात् तदेवंप्रकारेणसर्वस्त्रीपुरुषात्मकंचेतनाचेतनात्मकंचजगन्मूलप्रकृतिमयंमूलप्रकृत्यधीनंचेतिसैवमूलप्रकृतिः सर्वदासेव्यैःसर्वै

नारदउवाच श्रुतंसर्वमयापूर्वंत्वत्प्रसादात्सुधोपमं अधुनाप्रकृतीनांचव्यस्तंवर्णयपूजनं १ कस्याःपूजाकृताकेनकथंमर्त्येप्रचारिता केनवापूजिताकावाकेनकावास्तुताप्रभो २ तासांस्तोत्रंचध्यानंचप्रभावंचरितंशुभं काभिःकेभ्योवरोदत्तस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ३ श्रीनारायणउवाच गणेशजननीदुर्गाराधालक्ष्मीःसरस्वती सावित्रीचसृष्टिविधौप्रकृतिःपंचधास्मृता ४ आसांपूजाप्रसिद्धाचप्रभावःपरमाद्भुतः सुधोपमंचचरितंसर्वमंगलकारणं ५

रूपोपास्येतितत्त्वमिति ६२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ एकाधिकेश्चनवतिश्लोकैरथसमासतः सरस्वतीस्तोत्रपूजाकवचादिकमुच्यते १ अधुनानारदःपूर्वोक्तानांदेवतानांपूजादिकंपृच्छति नारदउवाच श्रुतंसर्वमिति व्यस्तंभिन्नंभिन्नं १ कस्याःपूजाकेनपुरुषेणकृतामर्त्यलोकेकथंकेनप्रकारेणतस्यादेवतायाःपूजाप्रचारिता केनवामंत्रेणकादेवतापूजिता केनवास्तोत्रेणकादेवतास्तुतातत्सर्वंवदेत्यर्थः २ ३ ४ आसांपूजेति आसांपंचदेवतानांपूजास्तोत्रमंत्रचरित्रादिकंसर्वंप्रसिद्धमेवसर्वत्रवेदपुराणतंत्रादिषुविद्यतेऽतस्तन्मयानोच्यते किंतु याःप्रकृत्यंशभूताःकलास्तासांपूजादिकंसर्वंवक्ष्यामीत्याह प्रकृत्यंशाइति ५ ६२ ६२ ६२

६ कास्ताः कलास्तदाह कालीवसुंधरेति ७ संक्षिप्तमासामिति आसामेतादृशीनांदेवतानांचरितंप्रसंगेनजीवकर्मविपाकंचवैराग्यार्थंवक्ष्यामीत्यर्थः ८ किंचिदुर्गायाइति चरितमनुष्ठानविधिंसंक्षेपतःपश्चादंतेप्रवक्ष्यामीत्यन्वयः ९ १० कृष्णयोषितोराधायाः देवीसरस्वती वक्रतोजिव्हाग्रात् इयंकथापूर्वमुक्ता इयेषकृष्णमिति पतित्वेनकृष्णमियेषेत्यर्थः ११ १२ १३ १४ कांतेहेसरस्वति ममराधापत्नीत्वत्तोबलवत्यधिकामानिनी

प्रकृत्यंशाः कलायाश्चतासांचचरितंशुभं सर्ववक्ष्यामितेब्रह्मन्सावधानोनिशामय ६ कालीवसुंधरागंगाषष्ठीमंगलचंडिका तुलसीमनसानिद्रास्वधास्वाहाचदक्षिणा ७ संक्षिप्तमासांचरितंपुण्यदंश्रुतिसुंदरं जीवकर्मविपाकंचतच्चवक्ष्यामिसुंदरं ८ दुर्गायाश्चैवराधायाविस्तीर्णंचरितंमहत् तद्वत्पश्चात्प्रवक्ष्यामिसंक्षेपक्रमतःशृणु ९ आदौसरस्वतीपूजाश्रीकृष्णेनविनिर्मिता यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठमूर्खोभवतिपंडितः १० आविर्भूतायथादेवीवक्त्रतः कृष्णयोषितः इयेषकृष्णंकामेनकामुकीकामरूपिणी ११ सचविज्ञायतद्भावंसर्वज्ञःसर्वमातरं तामुवाचहितंसत्यंपरिणामेसुखावहं १२ श्रीकृष्णउवाच भजनारायणंसाध्विमदंशंचचतुर्भुजं युवानंसुंदरंसर्वगुणयुक्तंचमत्समं १३ कामज्ञंकामिनीनांचतासांचकामपूरकं कोटिकंदर्पलावण्यंलीलालंकृतमीश्वरं १४ कांतेकांतंचमांकृत्वायदिस्थातुमिहेच्छसि त्वत्तोबलवतीराधानभद्रंतेभविष्यति १५ योयस्माद्बलवान्वाणिततोन्यंरक्षितुंक्षमः कथंपरान्साधयतियदिस्वयमनीश्वरः १६ सर्वेशःसर्वशास्ताहंराधांबाधितुमक्षमः तेजसामत्समासाचरूपेणचगुणेनच १७

भवत्यतस्तवमत्पत्नीत्वेसपत्नीजन्यदुःखेनभद्रंनभविष्यतीत्यर्थः १५ ननुतांपत्नींशिक्षयेतिचेत्तत्राह योयस्मादिति हेवाणि यःपुरुषोयस्मान्निर्बलाद्बलवान्भवतितस्मान्निर्बलात्सकाशाद्रक्षितुमन्यंससबलःक्षमोभवति नाहंराधातोबलवांस्ततश्चराधातोरक्षितुंत्वांनक्षमोऽस्मीत्यर्थः तत्रप्रसिद्धंन्यायमाह कथमिति साधयतिरक्षति १६ सर्वशास्ताहंयद्यपीत्यर्थः १७

प्राणतोपीति केषामपिपुरुषाणांकश्चनकोपिपुत्रः प्राणतोऽपिकिंप्रियोऽस्तिनास्तीत्यर्थः तथाचपुत्रेभ्योपिप्रियः प्राणस्तत्प्राणरूपांराधां
त्यक्तुंकथमहंक्षमइत्यर्थः १८ तर्हिममकागतिस्तत्राह त्वंभद्रेति १९ ननुतत्रापिलक्ष्मीः सपत्नीवर्ततइतिचेन्नसालक्ष्मीराधासदृशीमानिनीकिं-
त्वतिशांतास्तीत्याह लोभेति २० २१ प्रतिविम्बेषुप्रतिब्रह्मांडंतांपूजामित्यस्यकरिष्यंतीत्यनेनान्वयः माघस्यशुक्लपंचम्यामित्यनेनतद्दिने

प्राणाधिष्ठातृदेवीसाप्राणांस्त्यक्तुंचकःक्षमः प्राणतोपिप्रियःपुत्रःकेषांवास्तिचकश्चन १८ त्वंभद्रेगच्छ
वैकुंठंतवभद्रंभविष्यति पतिंतमीश्वरंकृत्वामोदस्वसुचिरंसुखं १९ लोभमोहकामक्रोधमानहिंसाविवर्जिता
तेजसात्वत्समालक्ष्मीरूपेणान्वगुणेनच २० तयासार्द्धंतवप्रीत्याशश्वत्कालःप्रयास्यति गौरवंचहरिस्तुल्य
करिष्यतिद्वयोरपि २१ प्रतिविम्बेषुतांपूजांमहतींगौरवान्वितां माघस्यशुक्लपंचम्यांविद्यारंभेचसुंदरि
२२ मानवामनवोदेवामुनींद्राश्चमुमुक्षवः वसवोयोगिनःसिद्धानागागंधर्वराक्षसाः २३ मद्वरेणकरिष्यंति
कल्पेकल्पेलयावधि भक्तियुक्ताश्चदत्त्वावैचोपचाराणिषोडश २४ कण्वशाखोक्तविधिनाध्यानेनस्तवनेन-
च जितेंद्रियाःसंयताश्चघटेचपुस्तकेपिच २५ कृत्वासुवर्णगुटिकांगंधचंदनचर्चितां कवचंतेग्रहिष्यंति
कंठेवादक्षिणेभुजे २६ पठिष्यंतिचविद्वांसःपूजाकालेचपूजिते इत्युक्त्वापूजयामासतांदेवींसर्वपूजितां २७ त
तस्तत्पूजनंचक्रुर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः अनंतश्चापिधर्मश्चमुनींद्राःसनकादयः २८ सर्वेदेवाश्चमुनयोनृपाश्च
मानवादयः बभूवपूजितानित्यासर्वलोकेःसरस्वती २९

सरस्वत्यामहोत्सवोबोधितः तद्दिनस्यविद्यारंभइतिविशेषणंतु
शास्त्रेतद्दिनेविद्याया आरंभःकर्तव्यइतिश्रवणात् २२ २३ २४ कण्वशाखोक्तेति यद्यपिसविधिरधुनोपलब्धशाखायांनास्तितथाप्युच्छिन्न
शाखासुवर्ततइतिबोध्यं घटेपुस्तकेवा आवाह्येत्यर्थः २५ सुवर्णगुटिकामिति भूर्जपत्रेकवचमष्टगंधेनसंलिख्यस्वर्णगुटिकायांधारयेत्तांचगुटिकांकंठादिषु
धारयेदित्यर्थः २६ २७ २८ २९

३० ३१ ३२ समयंसंकेतं ३३ ३४ अभीष्टांसरस्वतीं ३५ ३६ ३७ इक्षुंसंपूर्णखंडंवा स्वस्तिकमिति स्वस्तिकोमंगलद्रव्येचतुष्कगृहभेद
योरितिमेदिनीकोशान्मंगलद्रव्यंयद्यत्तत्सर्वंग्राह्यं ३८ ३९ स्वस्तिकस्यापियस्यकस्यापिमंगलद्रव्यस्यपिष्टकंघृतसंयुतमित्यर्थः पक्करंभाफल

नारदउवाच पूजाविधानंकवचंध्यानंचापिनिरंतरं पूजोपयुक्तंनैवेद्यंपुष्पंचचंदनादिकं ३० वदवेदविदांश्रे
ष्ठश्रोतुंकौतूहलंमम वर्ततेल्हृदयेशश्वत्किमिदंश्रुतिसुंदरं ३१ श्रीनारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिकण्व
शाखोक्तपद्धतिं जगन्मातुःसरस्वत्याःपूजाविधिसमन्वितां ३२ माघस्यशुक्लपंचम्यांविद्यारंभेदिनेपिच पू
र्वेन्हिसमयंकृत्वातत्रान्हिसंयतःशुचिः ३३ स्नात्वानित्यक्रियाःकृत्वाघटंसंस्थाप्यभक्तितः स्वशाखोक्तवि
धानेनतांत्रिकेणाथवापुनः ३४ गणेशंपूर्वमभ्यर्च्यततोभीष्टांप्रपूजयेत् ध्यानेनवक्ष्यमाणेनध्यात्वाबाह्यघ
टेध्रुवं ३५ ध्यात्वापुनःषोडशोपचारेणपूजयेद्व्रती पूजोपयुक्तंनैवेद्यंयच्चवेदनिरूपितं ३६ वक्ष्यामिसौम्य
तत्किंचिद्यथाधीतंयथागमं नवनीतंदधिक्षीरंलाजांश्चतिललड्डुकं ३७ इक्षुमिक्षुरसंशुक्लवर्णपक्वगुडंमधु
स्वस्तिकंशर्कराशुक्लधान्यस्याक्षतमक्षतं ३८ अस्विन्नशुक्लधान्यस्यपृथुकंशुक्लमोदकं घृतसैंधवसंयु
क्तंहविष्यान्नंयथोदितं ३९ यवगोधूमचूर्णानांपिष्टकंघृतसंयुतं पिष्टकंस्वस्तिकस्यापिपक्वरंभाफलस्यच
४० परमान्नंचसघृतंमिष्टान्नंचसुधोपमं नारिकेलंतदुदकंकसेरुंमूलमार्द्रकं ४१ पक्वरंभाफलंचारुश्री-
फलंबदरीफलं कालदेशोद्भवंचारुफलंशुक्लंचसंस्कृतं ४२ सुगंधंशुक्लपुष्पंचसुगंधंशुक्लचंदनं नवीनशुक्ल
वस्त्रंचशंखंचसुंदरंमुने ४३ माल्यंचशुक्लपुष्पाणांशुक्लहारंचभूषणं यादृशंचश्रुतोध्यानंप्रशस्यंश्रुतिसुं-
दरं ४४

स्यशुष्कस्यपिष्टकमित्यर्थः ४० परमान्नंपायसंकसेरुःप्रसिद्धः मूलंमूलकं ४१ ४२ ४३ ४४ ६९

४५ कोटिचंद्रप्रभामुष्टापल्हतायेनताहृशःपुष्टश्रीपूर्णश्रीयुतोविग्रहोयस्याः ४६ ४७ ४८ नित्यक्रियेति सर्वेषांजनानांविद्यारंभेवर्षांतेपंचमी-
दिनेमाघशुक्लपंचम्यामियंक्रियानित्यावश्यकर्तव्येत्यर्थः ४९ मूलंचसर्वस्यमूलभूतमित्यर्थः ५० येषांपुरुषाणांयेनहेतुनोपदेशोजातस्तेनहेतुनाते

तन्निबोधमहाभागभ्रमभंजनकारणं सरस्वतींशुक्लवर्णांसस्मितांसुमनोहरां ४५ कोटिचंद्रप्रभामुष्टपुष्टश्री
युक्तविग्रहां वन्हिशुद्धांशुकाधानांवीणापुस्तकधारिणीं ४६ रत्नसारेंद्रनिर्माणनवभूषणभूषितां सुपूजि
तांसुरगणेर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ४७ वंदेभक्त्यावंदितांचमुनींद्रमनुमानवैः एवंध्यात्वाचमूलेनसर्वंदत्त्वा
विचक्षणः ४८ संस्तूयकवचंधृत्वाप्रणमेद्दंडवद्भुवि येषांचेयमिष्टदेवीतेषांनित्याक्रियासुने ४९ विद्यारं
भेचवर्षांतेसर्वेषांपंचमीदिने सर्वोपयुक्तोमूलंचवैदिकाष्टाक्षरःपरः ५० येषांयेनोपदेशोवातेषांसमूलए
वच सरस्वतीचतुर्थ्यंतंवन्हिजायांतमेवच ५१ लक्ष्मीमायादिकंचैवमंत्रोयंकल्पपादपः पुरानारायणश्चेमंवाल्मीकायकृपानि
धिः ५२ प्रददौजान्हवीतीरेपुण्यक्षेत्रेचभारते भृगुर्ददौचशुक्रायपुष्करेसूर्यपर्वणि ५३ चंद्रपर्वणिमारीचोददौवाक्पतये
मुदा भृगोश्चैवददौतुष्टोब्रह्माबदरिकाश्रमे ५४ अस्तिकस्यजरत्कारुर्ददौक्षीरोदसन्निधौ विभांडकोददौमे
रोऋष्यशृंगायधीमते ५५ शिवःकणादमुनयेगौतमायददौमुदा सूर्यश्चयाज्ञवल्क्यायतथाकात्यायनायच ५६
शेषःपाणिनयेचैवभारद्वाजायधीमते ददौशाकटायनायसुतलेबलिसंसदि ५७ चतुर्लक्षजपेनैवमंत्रःसि
द्धोभवेन्नृणां यदिस्यान्मंत्रसिद्धोहि बृहस्पतिसमोभवेत् ५८ कवचंशृणुविप्रेंद्रयद्दत्तंब्रह्मणापुरा विश्व
स्त्रष्टाविश्वजयंभृगवेगंधमादने ५९ भृगुरुवाच ब्रह्मन्ब्रह्मविदांश्रेष्ठब्रह्मज्ञानविशारद सर्वज्ञसर्वजनकसर्वेशस
र्वपूजित ६०

षांसमंत्रएवसर्वस्यमूलोमूलभूतइत्यर्थः ५१ मंत्रोयमिति श्रींह्रींसरस्वत्यैस्वाहेतिवैदिकोमंत्रःकल्पवृक्षइत्यर्थः ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ब-
लिसंसदि बलिसभायां ५७ ५८ विश्वजयंतन्नामकं ५९ ६०

अयातयामंनिर्दोषं ६१ श्रुतिसुखंकर्णमधुरं ६२ महांब्रह्मणे ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० शारदाशारंशीर्णशरीरसमूहंद्य
तिरखंडयतिसाशारदादेवता ७१ ७२ प्रथममंत्रेश्रीबीजंमायाबीजंक्रमेणादौवर्तते श्रीबीजाद्योद्वितीयः ७३ तारमायाद्यस्तृतीयः तारश्रीमा

सरस्वत्याश्चकवचंब्रूहिविश्वजयंप्रभो अयातयामंमंत्राणांसमूहसंयुतंपरं ६१ ब्रह्मोवाच शृणुवत्सप्रवक्ष्या
मिकवचंसर्वकामदं श्रुतिसारंश्रुतिसुखंश्रुत्युक्तंश्रुतिपूजितं ६२ उक्तंकृष्णेनगोलोकेमह्यंवृंदावनेवने रासेश्वरे
णाविभुनारासेवैरासमंडले ६३ अतीवगोपनीयंचकल्पवृक्षसमंपरं अश्रुताद्भुतमंत्राणांसमूहैश्चसमन्वितं ६४
यद्धृत्वाभगवाञ्छुक्रःसर्वदैत्येषुपूजितः यद्धृत्वापठनाद्ब्रह्मन्बुद्धिमांश्चबृहस्पतिः ६५ पठनाद्धारणाद्वाग्मी
कवींद्रोवाल्मीकोमुनिः स्वायंभुवोमनुश्चैवयद्धृत्वासर्वपूजितः ६६ कणादोगौतमःकण्वःपाणिनिःशाकटाय
नः ग्रंथंचकारयद्धृत्वादक्षःकात्यायनःस्वयं ६७ धृत्वावेदविभागंचपुराणान्यखिलानिच चकारलीलामात्रे
णकृष्णा द्वैपायनःस्वयं ६८ शातातपश्चसंवर्तोवसिष्ठश्चपराशरः यद्धृत्वापठनाद्ग्रंथंयाज्ञवल्क्यश्चकारसः
६९ ऋष्यशृंगोभरद्वाजश्चास्तिकोदेवलस्तथा जैगीषव्योययातिश्चधृत्वासर्वत्रपूजिताः ७० कवचस्यास्य
विप्रेंद्रऋषिरेवप्रजापतिः स्वयंछंदश्चबृहतीदेवताशारदांबिका ७१ सर्वतत्त्वपरिज्ञानसर्वार्थसाधनेषुच
कवितासुचसर्वासुविनियोगःप्रकीर्तितः ७२ श्रींह्रींसरस्वत्यैस्वाहाशिरोमेपातुसर्वतः श्रींवाग्देवतायैस्वाहाभा
लंमेसर्वदावतु ७३ ॐह्रींसरस्वत्यैस्वाहेतिश्रोत्रेपातुनिरंतरं ॐश्रींह्रींभगवत्यैसरस्वत्यैस्वाहानेत्रयुग्मंसदावतु ७४
ऐंह्रींवाग्वादिन्यैस्वाहानासांमेसर्वदावतु ॐह्रींविद्याधिष्ठातृदेव्यैस्वाहाचोष्ठंसदावतु ७५ ॐश्रींह्रींब्रा
ह्म्यैस्वाहेतिदंतपंक्तिंसदावतु ऐमित्येकाक्षरोमंत्रोममकंठंसदावतु ७६

याद्यश्चतुर्थकः ७४ वाग्भवमायाद्यःपंचमः तारमायाद्यःष-
ष्ठः ७५ तारश्रीमायाद्यःसप्तमः वाग्भवाद्योष्टमः ७६

तारश्रीमायाद्योनवमः श्रीबिजाद्योदशमः तारमायाद्योमंत्रएकादशः ७७ तारमायाद्योद्वादशः तारमायाकामबीजाद्यस्त्रयोदशः ७८ ताराद्यौ-
चतुर्दशपंचदशौ ७९ ताराद्यौषोडशसप्तदशौ ८० तारवाग्भवमायाश्रीकामबीजाद्योष्टादशः ८१ वाग्भवमायाश्रीबीजाद्यऊनविंशः तार

ॐ श्रींन्हींपातुमेग्रीवांस्कंधौमेश्रींसदावतु ॐ न्हींविद्याधिष्ठातृदेव्यैस्वाहावक्षःसदावतु ७७ ॐ ह्रींविद्यास्वरू-
पायैस्वाहामेपातुनाभिकां ॐ न्हींक्लींवाण्यैस्वाहेतिममहस्तौसदावतु ७८ ॐ सर्ववर्णात्मिकायैपादयुग्मंसदा
वतु ॐ वागधिष्ठातृदेव्यैस्वाहासर्वंसदावतु ७९ ॐ सर्वकंठवासिन्यैस्वाहाप्राच्यांसदावतु ॐ सर्वजिव्हाग्र
वासिन्यैस्वाहाग्निदिशिरक्षतु ८० ॐ न्हींश्रींक्लींसरस्वत्यैबुधजनन्यैस्वाहा सततंमंत्रराजोयंदक्षिणेमांस-
दावतु ८१ ऐंन्हींश्रींत्र्यक्षरोमंत्रोनैर्ऋत्यांसर्वदावतु ॐ ऐंजिह्वाग्रवासिन्यैस्वाहामांवारुणेवतु ८२ ॐ सर्वा-
बिकायैस्वाहावायव्येमांसदावतु ॐ ऐंश्रींक्लींगद्यवासिन्यैस्वाहामामुत्तरेवतु ८३ ऐंसर्वशास्त्रवासिन्यैस्वाहेशा
न्यांसदावतु ॐ न्हींसर्वपूजितायैस्वाहाचोर्द्ध्वंसदावतु ८४ न्हींपुस्तकवासिन्यैस्वाहाधोमांसदावतु ॐ ग्रंथ
बीजस्वरूपायैस्वाहामांसर्वतोवतु ८५ इतितेकथितंविप्रब्रह्ममंत्रौघविग्रहं इदंविश्वजयंनामकवचंब्रह्मरूप
कं ८६ पुराश्रुतंधर्मवक्त्रात्सर्वतेगंधमादने तवस्नेहान्मयाख्यातंप्रवक्तव्यंनकस्यचित् ८७ गुरुमभ्यर्च्य-
विधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः प्रणम्यदंडवद्भूमौकवचंधारयेत्सुधीः ८८ पंचलक्षजपेनैवसिद्धंतुकवचंभवेत्
यदिस्यात्सिद्धकवचोबृहस्पतिसमोभवेत् ८९ महावाग्मीकवींद्रश्चत्रैलोक्यविजयीभवेत् शक्नोतिसर्वंजेतुं
चकवचस्यप्रसादतः ९० वाग्भवाद्योविंशः ८२ ताराद्यएकविंशः तारवाग्भवश्रीकामाद्योद्वाविंशः ८३ वाग्भवाद्यस्त्रयोविंशः तारमा
याद्यश्चतुर्विंशः ८४ मायाद्यःपंचविंशः ताराद्यःषड्विंशः ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९१

९१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ अर्धाधिकैश्चद्वात्रिंशत्पद्यैधर्मात्मजः परं सरस्वत्यामहास्तोत्रंनारदायोक्तवान्स्फु
टं १ नारायणउवाच वाग्देवतायाइति १ रविस्थानंलोलार्कं २ ३ सूर्यस्तमिति देवः सूर्यस्तंयाज्ञवल्क्यंवेदंवेदांगंचपाठयामासे

इदंचकण्वशाखोक्तंकवचंकथितंमुने स्तोत्रपूजाविधानंचध्यानंचवंदनंशृणु ९१ इतिश्रीदेवीभागवतेम
हापुराणेनवमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ श्रीनारायणउवाच वाग्देवतायाःस्तवनंश्रूयतांसर्वकामदं महामु
निर्याज्ञवल्क्योयेनतुष्टावतांपुरा १ गुरुशापाच्चसमुनिर्हतविद्योबभूवह तदाजगामदुःखार्तोरविस्थानंसु
पुण्यदं २ संप्राप्यतपसासूर्यंलोलार्केदृष्टिगोचरे तुष्टावसूर्यंशोकेनरुरोदचमुहुर्मुहुः ३ सूर्यस्तंपाठया
मासवेदवेदांगमीश्वरः उवाचस्तोहिवाग्देवींभक्त्याचस्मृतिहेतवे ४ तमित्युक्त्वादिननाथोप्यंतर्धानंचका
रसः मुनिःस्नात्वाचतुष्टावभक्तिनम्रात्मकंधरः ५ याज्ञवल्क्यउवाच कृपांकुरुजगन्मातर्मामेवंहततेज
सं गुरुशापात्स्मृतिभ्रष्टंविद्याहीनंचदुःखितं ६ ज्ञानंदेहिस्मृतिंविद्यांशक्तिंशिष्यप्रबोधिनीं ग्रंथकर्तृत्वश-
क्तिंचसुशिष्यंसुप्रतिष्ठितं ७ प्रतिभांसत्सभायांचविचारक्षमतांशुभां लुप्तंसर्वंदैवयोगान्नवीभूतंपुनःकुरु ८
यथांकुरंभस्मनिचकरोतिदेवतापुनः ब्रह्मस्वरूपापरमाज्योतीरूपासनातनी ९ सर्वविद्याधिदेवीयात
स्यैवाण्यैनमोनमः विसर्गबिंदुमात्रासुयदधिष्ठानमेवच १० तदधिष्ठात्रीयादेवीतस्यैनित्यंनमोनमः व्या
ख्यास्वरूपासादेवीव्याख्याधिष्ठातृरूपिणी ११

त्यर्थः ४ ५ दुःखितंपाहीतिशेषः ६ सुशिष्यंसुप्रतिष्ठितंमह्यंदेहीत्य
न्वयः ७ ८ तत्रदृष्टांतोयथाभस्मन्यप्यंकुरंदेवतासर्वेश्वरः कदाचित्करोतितद्वन्मयिसर्वलुप्तंसाधयेत्यर्थः ९ विसर्गबिंदुमात्रास्विति विसर्ग
बिंदुमात्रासुयदधिष्ठानंसर्वाक्षराणितदाश्रयाहिविसर्गबिंदुमात्राः तेषामक्षराणामधिष्ठात्रीत्यर्थः १० ११ ६५ ६२

१२ १३ १४ आजगामेतिच्छेदः १५ १६ सिद्धांतंब्रह्मसिद्धांतं १७ १८ १९ सस्मारवाल्मीकिः पुराणसूत्ररचनाशक्त्यर्थंस्मृतवानित्यर्थः
हेदेवित्वद्दूरेणतदासवाल्मीकिर्भ्रमरूपांधकारध्वंसेदीपरूपंज्ञानंसंप्राप्यसिद्धांतंपुराणसूत्रभूतंचकार २० तत्पुराणसूत्रंव्यासःकृष्णकलोद्भ

यथाविनाप्रसंख्यावान्संख्यांकर्तुंनशक्यते कलासंख्यास्वरूपायातस्यैदेव्यैनमोनमः १२ भ्रमसिद्धांतरूपा
यातस्यैदेव्यैनमोनमः स्मृतिशक्तिज्ञानशक्तिबुद्धिशक्तिस्वरूपिणी १३ प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्याचतस्यै
नमोनमः सनत्कुमारोब्रह्माणंज्ञानंपप्रच्छयत्रवै १४ बभूवमूकवत्सोपिसिद्धांतंकर्तुमक्षमः तदाजगामभगवा
नात्माश्रीकृष्णईश्वरः १५ उवाचसचतांस्तौहिवाणीमिष्टांप्रजापते सचतुष्टावतांब्रह्माचाज्ञयापरमात्मनः १६
चकारतत्प्रसादेनतदासिद्धांतमुत्तमं यदाप्यनंतंपप्रच्छज्ञानमेकंवसुंधरा १७ बभूवमूकवत्सोपिसिद्धांतंक
र्तुमक्षमः तदातांसचतुष्टावसंत्रस्तःकश्यपाज्ञया १८ ततश्चकारसिद्धांतंनिर्मलंभ्रमभंजनं व्यासःपुराणसू
त्रंचपप्रच्छवाल्मीकिंयदा १९ मौनीभूतश्चसस्मारतामेवजगदंबिकां तदाचकारसिद्धांतंत्वद्दूरेणमुनीश्वरः २०
संप्राप्यनिर्मलंज्ञानंभ्रमांधध्वंसदीपकं पुराणसूत्रंश्रुत्वाचव्यासःकृष्णकलोद्भवः २१ तांशिवांवेदद्ध्यौचश
तवर्षंचपुष्करे तदात्वत्तोवरंप्राप्यसत्कवींद्रोबभूवह २२ तदावेदविभागंचपुराणंचचकारसः यदामहेंद्रःपप्र-
च्छतत्त्वज्ञानंसदाशिवं २३ क्षणंतामेवसंचिंत्यतस्मैज्ञानंददौविभुः पप्रच्छशब्दशास्त्रंचमहेंद्रश्चबृहस्पतिं २४
दिव्यंवर्षसहस्रंचसत्वांदध्यौचपुष्करे तदात्वत्तोवरंप्राप्यदिव्यवर्षसहस्रकं २५ उवाचशब्दशास्त्रंचतदर्थं
चसुरेश्वरं अध्यापिताश्चयेशिष्यायैरधीतंमुनीश्वरैः २६

वः कृष्णकलांशः श्रुत्वातदर्थंकवितारूपेणस्पष्टीकर्तुंत्वांशिवांवेददध्यौ
ध्यातवांश्चेत्यर्थः २१ २२ सदाशिवंपप्रच्छ किंपप्रच्छतत्राह तत्त्वज्ञानमिति २३ २४ सबृहस्पतिः २५ शब्दशास्त्रंव्याकरणंतस्यार्थंचोवाच २६ ६२

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेपंचमोध्यायः ५ अर्धाधिकैःसप्तषष्टिश्लोकैरथसमासतः लक्ष्मीगंगा
भारतीनांशापाज्जन्मोच्यतेभुवि १ सरस्वतीतुवैकुंठे इति स्वयंपूर्णरूपेणवैकुंठनिष्ठतीत्यर्थः पश्चाद्गंगायाःशापेनकलयांशेनभारतेखंडेसरित्स

तेत्वतांपरिसंचिंत्यप्रबर्त्तेसुरेश्वरीं त्वंसंस्तुतापूजिताचमुनींद्रैर्मनुमानवैः २७ दैत्येंद्रैश्चसुरैश्चापिब्रह्मविष्णु-
शिवादिभिः जडीभूतःसहस्रास्यःपंचवक्त्रश्चतुर्मुखः २८ यांस्तोतुंकिमहंस्तौमितामेकास्येनमानवः इत्यु-
क्त्वायाज्ञवल्क्यश्चभक्तिनम्रात्मकंधरः २९ प्रणनामनिराहारोरुरोदचमुहुर्मुहुः ज्योतिरूपामहामायातेन
दृष्टाप्युवाचतं ३० सुकवींद्रोभवेत्युक्त्वावैकुंठंचजगामह याज्ञवल्क्यकृतंवाणीस्तोत्रमेतत्तुयःपठेत् ३१ स
कवींद्रोमहावाग्मीबृहस्पतिसमोभवेत् महामूर्खश्चदुर्बुद्धिर्वर्षमेकंयदापठेत् ३२ सपंडितश्चमेधावीसुकवीं
द्रोभवेद्ध्रुवं इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेपंचमोध्यायः ५ श्रीनारायणउवाच सरस्वतीतु
वैकुंठेस्वयंनारायणांतिके गंगाशापेनकलहात्कलयाभारतेसरित् १ पुण्यदापुण्यरूपाचपुण्यतीर्थस्वरूपि
णी पुण्यवद्भिर्निषेव्याचस्थितिःपुण्यवतांमुने २ तपस्विनांतपोरूपातपसःफलरूपिणी कृतपापेध्मदा-
हायज्वलदग्निस्वरूपिणी ३ ज्ञानात्सरस्वतीतोयेमृतायेमानवाभुवि तेषांस्थितिश्चवैकुंठेसुचिरंहरिसंस
दि ४ भारतेकृतपापश्चस्नात्वातत्रावलीलया मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकेवसेच्चिरं ५ चातुर्मास्यां
पौर्णमास्यामक्षयायांदिनक्षये व्यतीपातेचग्रहणेऽन्यस्मिन्पुण्यदिनेपिच ६ अनुषंगेणयःस्नातोहेतुनाश्र
द्धयापिवा सारूप्यंलभतेनूनंवैकुंठेसहरेरपि ७

रस्वतीनाम्नीसरिज्जातेत्यर्थः १ यस्यास्तीरेपुण्यवतांस्थितिरित्यर्थः २ ३ ४ ५
अक्षयायांतिथावक्षयनवम्यां ६ अनुषंगेणान्यकार्यार्थमागतोमध्येतीर्थेपतितमस्तीतिस्नानमपिकर्तव्यमितिबुध्याहेतुनान्येनवाकारणेनद्रव्यग्रह-

णारूपेण अश्रद्धयापीतिच्छेदः ७ तत्रसरस्वतीतीरे ८ मुंडयन्नेकवारं प्रथमतोमुंडनंकुर्वन् ९ १० ११ १२ श्रुतेःसाराणांसारभूतानांकथानां श्रवणेइत्यन्वयः मेतृप्तिःकथामृतेनैवास्ति केनश्रेयसितृप्यतेनकेनापीत्यर्थः १३ १४ १५ १६ १७ १८ तद्दृष्ट्वाविष्णोर्हास्यंदृष्ट्वालक्ष्मीः

सरस्वतीमनुंतत्रमासमेकंचयोजपेत् महामूर्खःकवींद्रश्चसभवेन्नात्रसंशयः ८ नित्यंसरस्वतीतोयेयःस्नायान्मुंडयन्नरः नगर्भवासंकुरुतेपुनरेवसमानवः ९ इत्येवंकथितंकिंचिद्भारत्यागुणकीर्तनं सुखदंकामदंसारं भूयःकिंश्रोतुमिच्छसि १० सूतउवाच नारायणवचःश्रुत्वानारदोमुनिसत्तमः पुनःपप्रच्छसंदेहमिमंशोनकसत्वरं ११ श्रीनारदउवाच कथंसरस्वतीदेवीगंगाशापेनभारते कलयाकलहेनैवबभूवपुण्यदासरित् १२ श्रवणेश्रुतिसाराणांवर्द्धतेकौतुकंमम कथामृतेनमेतृप्तिःकेनश्रेयसितृप्यते १३ कथंशशापसागंगापूजितांतांसरस्वतीं सातुसत्त्वस्वरूपायापुण्यदाशुभदासदा १४ तेजस्विनोर्द्वयोर्वादकारणंश्रुतिसुंदरं सुदुर्लभं पुराणेषुतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १५ श्रीनारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिकथामेतांपुरातनीं यस्याःश्रवणमात्रेणसर्वपापात्प्रमुच्यते १६ लक्ष्मीःसरस्वतीगंगातिस्रोभार्याहरेरपि प्रेम्णासमास्तास्तिष्ठंति सततंहरिसन्निधौ १७ चकारसैकदागंगाविष्णोर्मुखनिरीक्षणं सुस्मिताचसकामाचसकटाक्षंपुनःपुनः १८ विभुर्जहासतद्वक्त्रंनिरीक्ष्यचक्षणंतदा क्षमांचकारतद्दृष्ट्वालक्ष्मीर्नैवसरस्वती १९ बोधयामासपद्मातांसत्त्वरूपाचसस्मिता क्रोधाविष्टाचसावाणीनचशांताबभूवह २० उवाचवाणीभर्तारंरक्तास्यारक्तलोचना कंपिताकामवेगेनशश्वत्प्रस्फुरिताधरा २१ सरस्वत्युवाच सर्वत्रसमताबुद्धिःसद्भर्तुःकामिनींप्रति धर्मिष्ठस्यवरिष्ठस्यविपरीताखलस्यच २२

क्षमांचकारनक्रोधं सरस्वतीतुनक्षमांचकारकिंतुक्रोधं १९ तांक्रुद्धांसरस्वतीं २० २१ २२

सौभाग्यंप्रेमागंगालक्ष्म्योस्तवप्रेमास्तिमयिनास्तीत्यर्थः २३ गंगायाइति यदिलक्ष्म्यांगंगातुल्यातवप्रीतिर्नस्यात्ततोगंगयासार्धंलक्ष्म्याःप्रीतिर्नैवभ-
वेत्प्रीतिस्तुवर्ततेयतस्तेनहेतुनाप्रीतिसद्भावहेतुनाविपरितमिदंसपत्नीहास्यंतवदृष्ट्वाक्षमांचकारहरिप्रियातस्मात्क्षमयानयोःप्रीतिर्निश्चीयते तयाप्री
त्याचतयोःसमःप्रेमातवनिश्चीयतइत्यर्थः २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० मध्यदेशंतयोर्मध्यभागेगत्वा ३१ शशापवाणीतांपद्मांसपत्नी

ज्ञातंसौभाग्यमधिकंगंगायांतेगदाधर कमलायांचतत्तुल्यंनचकिंचिन्मयिप्रभो २३ गंगायाःपद्मयासार्द्धंप्रीति-
श्चास्तिसुसंमता क्षमांचकारतेनेदंविपरीतंहरिप्रिया २४ किंजीवनेनमेत्रैवदुर्भगायाश्चसांप्रतं निष्फलंजीवनंत
स्यायापत्युःप्रेमवंचिता २५ त्वांसर्वसत्त्वरूपंचयेवदंतिमनीषिणः तेचमूर्खानवेदज्ञानजानंतिमतिंतव २६ सरस्व
तीवचःश्रुत्वादृष्ट्वातांकोपसंयुतां मनसाचसमालोच्यसजगामबहिःसभां २७ गतेनारायणेगंगामुवाचानिर्भ
यंरुषा वागधिष्ठातृदेवीसावाक्यंश्रवणदुष्करं २८ हेनिर्लज्जेहेसकामेस्वामिगर्वंकरोषिकिं अधिकंस्वामिसौभा
ग्यंविज्ञापयितुमिच्छसि २९ मानचूर्णंकरिष्यामितवाद्यहरिसन्निधौ किंकरिष्यतितेकांतोममैवंकांतवल्लभे
३० इत्येवमुक्त्वागंगायाःकेशंगृहितुमुद्यता वारयामासतांपद्मामध्यदेशंसमाश्रिता ३१ शशापवाणीतांप
द्मांमहाबलवतीसती वृक्षरूपासरिद्रूपाभविष्यसिनसंशयः ३२ विपरीतंततोदृष्ट्वाकिंचिन्नोवक्तुमर्हसि
संतिष्ठतिसभामध्येयथावृक्षोयथासरित् ३३ शापंश्रुत्वातुसादेवीनशशापचुकोपह तत्रैवदुःखितातस्थौ
वाणींधृत्वाकरेणच ३४ अत्युन्नतांतुतांदृष्ट्वाकोपप्रस्फुरिताधरां उवाचगंगातांदेवींपद्मांचारक्तलोचनां ३५

पक्षपातिनीयमितिमत्वातांपद्मांवृक्षरूपेणभविष्यसिसरिद्रूपाचभविष्यसीतिशशापेत्यर्थः ३२ विपरीतमितियतःकारणाद्यथासभामध्येवादेप्राप्तेवृक्षः सरिद्वाजड
त्वान्नकिंचिद्वदतिकिंतुकेवलंतिष्ठत्येवतथात्वंविपरीतमन्याय्यंगंगायादृष्ट्वाकिंचिदपिवक्तुंजडवन्नार्हसिनयोग्यासितस्माज्जडात्मकवृक्षसरिद्रूपाभवेत्यर्थः ३३ नशशाप
नचुकोपचेत्यर्थः शांतत्वादितिभावः वाणींधृत्वेतिपरस्परताडननिवारणार्थंकरेणवाणींधृत्वातस्थावित्यर्थः ३४ अ

त्युन्नतामत्युन्मत्तांतांवाणीं ३५ ३६ ३७ स्वबलमिति यद्यस्मात्कारणात्स्वबलंममबलंचेयंज्ञातुमिच्छतितस्मान्मुंचेत्यर्थः ३८ सादेवीगं
गा ३९ यासरस्वतीत्वांपद्मांशशापसासरस्वतीसरिद्भवत्वित्यर्थः ४० तांगंगां ४१ लभिष्यसिलप्स्यसे ४२ ४३ ४४ सामयिकांसमयोचितां

श्रीगंगोवाच त्वमुत्सृजमहोग्रांचपद्मेकिंमेकरिष्यति दुःशीलामुखरानष्टानित्यंवाचालरूपिणी ३६ वागधिष्ठातृ
देवीयंसततंकलहप्रिया यावतीयोग्यतास्यायावतीशक्तिरेवच ३७ तथाकरोतुवादंचमयासार्धंचदुर्मुखी
स्वबलंयन्ममबलंविज्ञापयितुमिच्छति ३८ जानंतुसर्वेह्युभयोःप्रभावंविक्रमंसति इत्येवमुक्त्वा सादेवीवाण्येशा
पंददाविति ३९ सरित्स्वरूपाभवतुसायात्वांचशशापह अधोमर्त्यंसाप्रयातुसंतियत्रैवपापिनः ४० कलौतेषांच-
पापानिग्रहीष्यतिनसंशयः इत्येवंवचनंश्रुत्वातांशशापसरस्वती ४१ त्वमेवयास्यसिमहींपापिपापंलभिष्यसि एत
स्मिन्नंतरेतत्रभगवानाजगामह ४२ चतुर्भुजश्चतुर्भिश्चपार्षदैश्चचतुर्भुजैः सरस्वतींकरेधृत्वावासयामासवक्षसि ४३
बोधयामाससर्वज्ञःसर्वज्ञानंपुरातनं श्रुत्वारहस्यंतासांचशापस्यकलहस्यच ४४ उवाचदुःखितास्ताश्चवाचं
सामयिकांविभुः श्रीभगवानुवाच लक्ष्मिलंकलयागच्छधर्मध्वजगृहंशुभे ४५ अयोनिसंभवाभूमौतस्य
कन्याभविष्यसि तत्रैवदैवदोषेणवृक्षत्वंचलभिष्यसि ४६ मदंशस्यासुरस्यैवशंखचूडस्यकामिनी भूत्वाप-
श्चान्ममपत्नीभविष्यसिनसंशयः ४७ त्रैलोक्यपावनीनाम्नातुलसीतिचभारते कलयाचसरिद्भावंशीघ्रंग
च्छवरानने ४८ भारतंभारतीशापान्नाम्नापद्मावतीभव गंगेयास्यसिपश्चात्त्वमंशेनविश्वपावनी ४९

धर्मध्वजोराजा कलयांशेन ४५ भूमौस्थिताभूमेरुत्पन्नेत्यर्थः ४६ शंखचूडस्यकामिनीपत्नी ४७ तुलसीतिनाम्नापश्चान्ममपत्नीभ
विष्यसीत्यन्वयः कलयांशेनसरिदपिभव ४८ पद्मामुक्त्वा गंगामाहगंगेइति ४९ ध ध ध ध

५० जायेभवेः यद्वाहे जायेसमुद्रस्यजायाभवेत्यर्थः ५१ शंतनोश्चकारणवशाज्जायाभवेत्यर्थः सरस्वतीमाह गंगाशापेनेति ५२ सपत्नीभ्यां सहकलहस्येत्यन्वयः स्वयंचेति अंशेनभारतेसरिद्भवस्वयंन्चपूर्णरूपेण ब्रह्मलोके ब्रह्मणः पत्नीभवेत्यर्थः ५३ गंगात्विति गंगाप्यंशेनसरिद्भवतुपू

भारतंभारतीशापात्पापदाहायपापिनां भगीरथस्यतपसातेननीतासुकल्पिते ५० नाम्नाभागीरथीपूताभवि ष्यसिमहीतले मदंशस्यसमुद्रस्यजायाजायेममाज्ञया ५१ मत्कलांशस्यभूपस्यशंतनोश्चसुरेश्वरि गंगाशापे नकलयाभारतंगच्छभारति ५२ कलहस्यफलंभुंक्ष्वसपत्नीभ्यांसहाच्युते स्वयंचब्रह्मसदनेब्रह्मणःकामि नीभव ५३ गंगायातुशिवस्थानमत्रपद्मैवतिष्ठतु शांताचक्रोधरहितामद्भक्तासत्त्वरूपिणी ५४ महासा ध्वीमहाभागासुशीलाधर्मचारिणी यदंशकलयासर्वाधर्मिष्ठाश्चपतिव्रताः ५५ शांतरूपाःसुशीलाश्चप्र तिविश्वेषुपूजिताः तिस्रोभार्यास्त्रिशीलाश्चत्रयोभृत्याश्चबांधवाः ५६ ध्रुवंवेदविरुद्धाश्चनह्येतेमंगलप्रदाः स्त्रीपुंवच्चगृहेयेषांगृहिणांस्त्रीवशःपुमान् ५७ निष्फलंचजन्मतेषामशुभंचपदेपदे मुखेदुष्टायोनिदुष्टायस्य स्त्रीकलहप्रिया ५८ अरण्यंतेनगंतव्यंमहारण्यंगृहाद्वरं जलानांचस्थलानांचफलानांप्राप्तिरेवच ५९ स ततंसुलभातत्रनतेषांगृहएवच वरमग्नौस्थितिर्हिंस्रजंतूनांसन्निधौसुखं ६० ततोपिदुःखंपुंसांचदुष्टस्त्री सन्निधौध्रुवं व्याधिज्वालाविषज्वालावरंपुंसांवरानने ६१ दुष्टस्त्रीणांमुखज्वालामरणादतिरिच्यते पुंसां चस्त्रीजितानांचैवभस्मांतंशौचमध्रुवं ६२

र्णरूपेणतुशिवस्थानंयातुतस्यपत्नीभवतु अत्रमन्निकटेतुपद्मैवतिष्ठतु यतःशां तेत्याह शांताचेति ५४ ५५ स्वखेदंवर्णयति तिस्रइति त्रिशीलाभिन्नस्वभावाः त्रिशीलेतिसर्वत्रान्वेति ५६ एतेत्रयोवेदविरुद्धावेदानुमत्यविषयाः येषांगृहे पुंवत्पुरुषवत्प्राधान्यात्स्त्रीभवतीत्यर्थः ५७ ५८ ५९ ६० ६१ भस्मांतंमरणांतंशौचंपवित्रताअध्रुवंनभवतीत्यर्थः ६२ ६१

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेषष्ठोध्यायः ६ अर्धाधिकैश्चतुःपंचाशद्भिः पद्यैरतःपरं शापोद्धार
प्रकारश्चातिस्तृणांसम्यगुच्यते १ विररामचनारदेति नारदंप्रतिनारायणोक्तिः १ २ प्रथमंसरस्वतीप्रार्थनांकरोति विशापमिति ३ अत्यु

यदन्हिकुरुतेकर्मनतस्यफलभाग्भवेत् निंदितोत्रपरत्रैवसर्वत्रनरकंव्रजेत् ६३ यशःकीर्तिविहीनोयोजीवन्नपि
मृतोहिसः बह्वीनांचसपत्नीनांनैकत्रश्रेयसेस्थितिः ६४ एकभार्यःसुखीनैवबहुभार्यःकदाचन गच्छगंगेशिव
स्थानंब्रह्मस्थानंसरस्वति ६५ अत्रतिष्ठतुमद्गेहेसुशीलाकमलालया सुसाध्यायस्यपत्नीचसुशीलाचपतिव्र
ता ६६ इहस्वर्गसुखंतस्यधर्मोमोक्षःपरत्रच पतिव्रतायस्यपत्नीसचमुक्तःशुचिःसुखी ६७ जीवन्मृतोशुचि
र्दुःखीदुःशीलापतिरेवच इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेषष्ठोध्यायः ६ श्रीनारायणउवाच
इत्युक्त्वाजगतांनाथोविररामचनारद अतीवरुरुदुर्देव्यःसमालिंग्यपरस्परं १ ताश्चसर्वाःसमालोक्यक्रमेणो
चुस्तदेश्वरं कंपिताःसाश्रुनेत्राश्चशोकेनचभयेनच २ सरस्वत्युवाच विशापंदेहिहेनाथदुष्टमाजन्मशोच
नं सत्स्वामिनापरित्यक्ताःकुतोजीवंतिताःस्त्रियः ३ देहत्यागंकरिष्यामियोगेनभारतेध्रुवं अत्युन्नतो
हिनियतंपातुमर्हतिनिश्चितं ४ गंगोवाच अहंकेनापराधेनत्वयात्यक्ताजगत्पते देहत्यागंकरिष्यामि
निर्दोषायावधंलभ ५ निर्दोषकामिनीत्यागंकरोतियोनरोभुवि सयातिनरकंघोरंकिंतुसर्वेश्वरोपिवा ६
पद्मोवाच नाथसत्त्वस्वरूपस्त्वंकोपःकथमहोतव प्रसादंकुरुभार्येद्वेसदीशस्यक्षमावरा ७ भारतेभारतीशा
पाद्यास्यामिकलयाह्यहं कियत्कालंस्थितिस्तत्रकदाद्रक्ष्यामितेपदे ८ न्नततायाःफलंमयालब्धमित्याह अत्युन्नतोहीति ४ तदनंतरंगं
गोवाच अहंकेनेति सरस्वत्याअपराधःकृतोमयातुनकृतइतिभावः तेननकारणेननिर्दोषायास्त्वंवधंलभलभस्वेत्यर्थः ५ सर्वेश्वरोपियदिस्यात्तथापि ६ द्वेभार्ये
प्रतीत्यर्थः ७ ८

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ भारतीकलयैकांशेननदीभवतुअर्धांशेनब्रह्मसदनंगच्छतुपूर्णांशेनवैकुंठेतिष्ठतु तथैवगंगापि
तेनममवाक्यमपिसत्यंजातंवैकुंठवासेनतिसृणांसमतान्वजाताभविष्यतीति १७ १८ तत्रैवेति एकांशावतारेएवेत्यर्थः नतुतस्याःसरस्वती

दास्यंतिपापिनःपापंसद्यःस्नानावगाहनात् केनतेनविमुक्ताहमागमिष्यामितेपदं ९ कलयातुलसीरूपंधर्मध्व
जसुतासती भुक्त्वाकदालभिष्यामित्वत्पादांबुजमच्युत १० वृक्षरूपाभविष्यामित्वदधिष्ठातृदेवता समुद्ध
रिष्यसिकदातन्मेब्रूहिकृपानिधे ११ गंगासरस्वतीशापाद्यदियास्यतिभारते शापेनमुक्तापापाच्चकदात्वांचल
भिष्यति १२ गंगाशापेनवावाणीयदियास्यतिभारतं कदाशापाद्विनिर्मुच्यलभिष्यतिपदंतव १३ तांवाणींब्र
ह्मसदनंगंगांवाशिवमंदिरं गंतुंवदसिहेनाथतत्क्षमस्वचतेवचः १४ इत्युक्त्वाकमलाकांतपादंधृत्वाननामसा
स्वकेशैर्वेष्टनंकृत्वारुरोदचपुनःपुनः १५ “उवाचपद्मनाभस्तांपद्मांकृत्वास्ववक्षसि ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो
भक्तानुग्रहकातरः” श्रीभगवानुवाच त्वद्वाक्यमाचरिष्यामिस्ववाक्यंचसुरेश्वरि समतांचकरिष्यामिशृणु
त्वंकमलेक्षणे १६ भारतीयातुकलयासरिद्रूपाचभारते अर्धासाब्रह्मसदनंस्वयंतिष्ठतुमद्गृहे १७ भगीरथेनसानी
तागंगायास्यतिभारते पूतंकर्तुंत्रिभुवनंस्वयंतिष्ठतुमद्गृहे १८ तत्रैवचंद्रमौलेश्चमौलिंप्राप्स्यतिदुर्लभं त
तःस्वभावतःपूताप्यतिपूताभविष्यति १९ कलांशांशेनगच्छत्वंभारतेवामलोचने पद्मावतीसरिद्रूपातु
लसीवृक्षरूपिणी २० कलेःपंचसहस्रेचगतेवर्षेचमोक्षणं युष्माकंसरितांचैवमद्गेहेचागमिष्यथ २१ संप
दांहेतुभूतान्चविपत्तिःसर्वदेहिनां विनाविपत्तेर्महिमाकेषांपद्मभवेभवे २२ मन्मंत्रोपासकानांचसतांस्नानावगा
हनात् युष्माकंमोक्षणंपापाद्दर्शनात्स्पर्शनात्तथा २३

वदर्धांशावतारइत्यर्थः तदपेक्षयास्यान्यूनापराधत्वात् १९ २० २१ हेपद्मभवे २२ मन्मंत्रो

पासकानामिति इदमुपलक्षणं ब्रह्मनिष्ठशैवशाक्त गाणेशसौराणांभक्तानामपि तेषामपिपुराणांतरेषुतीर्थादिपावकत्वस्यश्रवणात् २३ २४

पृथिव्यांयानितीर्थानिसंत्यसंख्यानिसुंदरि भविष्यंतिचपूतानिमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् २४ मन्मंत्रोपासकाभक्ता
विश्रमंतिचभारते पूतंकर्तुंलारितुंचसुपवित्रांवसुंधरां २५ मद्भक्तायत्रतिष्ठंतिपादंप्रक्षाल्यंतिच तत्स्थानंच
महातीर्थंसुपवित्रंभवेद्ध्रुवं २६ स्त्रीघ्नोगोघ्नःकृतघ्नश्चब्रह्मघ्नोगुरुतल्पगः जीवन्मुक्तोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्श
नात् २७ एकादशीविहीनश्चसंध्याहीनोथनास्तिकः नरघातीभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् २८ असिजी-
वीमसीजीवीधावकोग्रामयाजकः वृषवाहोभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् २९ विश्वासघातीमित्रघ्नोमिथ्या
साक्ष्यस्यदायकः स्थाप्यहारीभवेत्पूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ३० अत्युग्रवाग्दूषकश्चजारकःपुंश्चलीपतिः पू
तश्चपुंश्चलीपुत्रोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ३१ शूद्राणांसूपकारश्चदेवलोग्रामयाजकः अदीक्षितोभवेत्पूतोमद्भ
क्तस्पर्शदर्शनात् ३२ पितरंमातरंभार्यांभ्रातरंतनयंसुतां गुरोःकुलंचभगिनींचक्षुर्हीनंचबांधवं ३३ श्वश्रूं
चश्वशुरंचैवयोनपुष्णातिसुंदरि समहापातकीपूतोमद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ३४ अश्वत्थनाशकश्चैवमद्भक्तनिंद
कस्तथा शूद्रान्नभोजीविप्रश्चपूतोमद्भक्तदर्शनात् ३५ देवद्रव्यापहारीचविप्रद्रव्यापहारकः लाक्षालोहर
सानांचविक्रेतादुहितुस्तथा ३६ महापातकिनश्चैवशूद्राणांशवदाहकः भवेयुरेतेपूताश्चमद्भक्तस्पर्शदर्शना
त् ३७ श्रीमहालक्ष्मीरुवाच भक्तानांलक्षणंब्रूहिभक्तानुग्रहकातर येषांसुदर्शनस्पर्शात्सद्यःपूतानरा
धमाः ३८ हरिभक्तिविहीनाश्चमहाहंकारसंयुताः स्वप्रशंसारताधूर्ताःशठाश्चसाधुनिंदकाः ३९

२५ २६ २७

२८ धावकइति रजककर्मकर्ताब्राह्मणइत्यर्थः २९ ३० पूतश्चभवतीत्यर्थः ३१ सूपकारःपाककर्त्ता ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ कीदृशानराधमास्तानाह ह-
रिभक्तीति ३९

कीदृशावैष्णवास्तानाह पुनंतीति क्षणादहोइत्येतत्पर्यंतंलक्ष्मीप्रश्नः ४० ४१ अम्मयानिजलमयानीत्यर्थः ५२ श्रेष्ठोपचक्रमेइत्यत्रश्रेष्ठेतिलुप्तप्र-

पुनंतिसर्वतीर्थानियेषांस्नानावगाहनात् येषांचपादरजसापूतापादोदकान्मही ४० येषांसंदर्शनंस्पर्शंयेवावांछं तिभारते सर्वेषांपरमोलाभोवैष्णवानांसमागमः ४१ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्यपि कालेनविष्णुभक्ताःक्षणादहो ४२ सूतउवाच महालक्ष्मीवचःश्रुत्वालक्ष्मीकांतश्चसस्मितः निगूढतत्वंक थितुमपिश्रेष्ठोपचक्रमे ४३ श्रीभगवानुवाच भक्तानांलक्षणंलक्ष्मिगूढंश्रुतिपुराणयोः पुण्यस्वरूपंपाप घ्नंसुखदंभक्तिमुक्तिदं ४४ सारभूतंगोपनीयंनवक्तव्यंखलेषुच त्वांपवित्रांप्राणतुल्यांकथयामिनिशामय ४५ गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रोयस्यकर्णेपतिष्यति वदंतिवेदास्तंचापिपवित्रंचनरोत्तमं ४६ पुरुषाणांशतंपूर्वंतथा तज्जन्ममात्रतः स्वर्गस्थंनरकस्थंवामुक्तिमाप्नोतितत्क्षणात् ४७ येःकैश्चिद्यत्रवाजन्मलब्धंयेषुचजंतुषु जीवन्मुक्तास्तुतेपूतायांतिकालेहरेःपदं ४८ मद्भक्तियुक्तोमर्त्यश्चसमुक्तोमद्गुणान्वितः मद्गुणाधीनवृत्तिर्यःक थाविष्टश्चसंततं ४९ मद्गुणश्रुतिमात्रेणसानंदःपुलकान्वितः सगद्गदःसाश्रुनेत्रःस्वात्मविस्मृतएवच ५० न वांछतिसुखंमुक्तिंसालोक्यादिचतुष्टयं ब्रह्मत्वममरत्वंवातद्वांछाममसेवने ५१ इंद्रत्वंचमनुत्वंचब्रह्मत्वंचसुदु र्लभं स्वर्गराज्यादिभोगंचस्वप्नेपिचनवांछति ५२ भ्रमंतिभारतेभक्तास्तादृग्जन्मसुदुर्लभं मद्गुणश्रवणाश्रा व्यगानैर्नित्यंमुदान्विताः ५३ तेयांतिचमहींपूत्वानरंतीर्थममालयं इत्येवंकथितंसर्वंपद्मेकुरुयथोचितं ५४

थमांतं आर्षत्वाच्छ्रेष्ठउपचक्रमेइत्यर्थः ४३ ४४ ४५ विष्णुमंत्रइति इदमुपलक्षणं शिवशक्तिगणेशसूर्यमंत्राणामपि ४६ ४७ ४८ ४९ स्वात्मास्वदेहोभक्तिवशतयाविस्मृतोयेन वाहिताग्न्यादिषुइत्येनेनसाधुत्वं ५० ५१ ५२ श्राव्यगानैर्मधुरगानैः ५३ ५४ ७॥

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ दशोत्तरशतैःपद्यैर्गंगादीनांचभारते कथयित्वासमुत्पत्तिंकलौवर्णनमुच्यते १ पूर्वाध्या
येतदाज्ञयातास्तच्चक्रुरित्यनेनसरस्वत्यादयोनदीरूपाअभवन्नित्युक्तंतदेवस्पष्टयति नारायणउवाच सरस्वतीति गंगायाःशापेनसरस्वतीकलयां
शेनभारतेखंडेआजगाम स्वयंपूर्णरूपेणहरेःपदेवैकुंठेतस्थौस्थितवतीत्यर्थः १सरस्वतीनाम्नांनिरुक्तिमाह भारतीति भारतखंडेनदीरूपेणागग-
मनाद्भारतीत्वं अर्शआद्यजंताद्गौरादिपाठान्ङीप् ब्रह्मणःप्रियात्वाद्ब्राह्मी ब्रह्मणइयमित्यस्मिन्नर्थेणिब्राह्मोजातावितिनिपातनाट्टिलोपेकृतेण्यां
तत्वान्ङीप् वाण्यधिष्ठात्रीति वाण्याअधिष्ठातृत्वाल्लक्षणयावाणीतिनाम २ सरोवाप्यामिति ह्रियतःसरसिवाप्यांस्रोतस्सुअन्यत्रापिसर्वत्रदेशेह

तदाज्ञयातास्तच्चक्रुर्हरिस्तस्थौसुरवासने इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ श्रीनारा
यणउवाच सरस्वतीपुण्यक्षेत्रमाजगामचभारते गंगाशापेनकलयास्वयंतस्थौहरेःपदे १ भारतीभारतंग-
त्वाब्राह्मीचब्रह्मणःप्रिया वाण्यधिष्ठातृदेवीसातेनवाणीप्रकीर्तिता २ सरोवाप्यांचस्रोतस्सुसर्वत्रैवहिदृश्यते
हरिःसरस्वांस्तस्येयंतेननाम्नासरस्वती ३ सरस्वतीनदीसाचतीर्थरूपातिपाविनी पापिनांपापदाहायज्वल
दग्निस्वरूपिणी ४ पश्चाद्भागीरथीनीतामहींभगीरथेनच सावैजगामकलयावाणीशापेननारद ५ तत्रैवस
मयतांचदधारशिरसाशिवः वेगंसोढुमयंशक्तोभुवःप्रार्थनयाविभुः ६ पद्माजगामकलयासाचपद्मावतीन
दी भारतंभारतीशापात्स्वयंतस्थौहरेःपदे ७

रिर्दृश्यतेसर्वत्रव्यापकत्वात्तेनहेतुनासरसिविद्यमानत्वाद्धरिःसरस्वान्भवति तस्येयं
शक्तिर्यतस्तेनहेतुनानाम्नासरस्वतीयंकथ्यतइत्यर्थः सरस्वच्छब्दस्यलक्षणयासरस्वत्संबंधिनीशक्तिरित्यर्थेउगितश्चेतिङीपिसरस्वतीशब्दःसिद्धः ३
४ सरस्वत्युत्पत्त्यनंतरंगंगोत्पत्तिपश्चादिति वाणीशापेनकलयांशेनजगाम ५ तत्रैवेति ऊर्ध्वदेशादधःपतनसमयेएवतस्याधारायावेगमसहमानायाभुवःप्रार्थनया
वेगं सोढुंशक्तःसमर्थःशिवःशिरसातांगंगांदधारेत्यर्थः ६ पद्मेति यापद्माकलयाजगामसापद्मावतीनाम्नानदीअभवदित्यर्थः स्वयंपूर्णरूपेणहरेःपदेवै

कुंठेतस्याविति पूर्ववत् ७ ततोन्ययेति एकांशेनयथानदीजातातद्वत्तदनंतरं अन्ययाकलयाद्वितीययाकलयाभारतेखंडेजन्मलेभेतज्जन्मधर्मध्वजो दरेजातमितिधर्मध्वजसुतेतियथालक्ष्म्यंशत्वाल्लक्ष्मीति तथातुलसीतिचनाम्नाविख्याताअभवदित्यर्थः ८ पुरेति सालक्ष्मीः पुरापूर्वंयःसरस्वतीशापउपपादितस्तस्मात्पश्चाच्चहरिशापोजातस्तस्माच्चमनुष्यरूपिणीतुलसीतिनाम्नास्थितापिवृक्षरूपाबभूवेत्यर्थः तवकेशसमूहश्चपुण्यवृक्षोभविष्यतीतिचतुर्विंशाध्यायेवक्ष्यमाणोहरिशापः ९ एतानद्यःकियत्पर्यंतमत्रस्थास्यंतीतिचेत्तत्राह कलेरिति जग्मुर्गमिष्यंतीत्यर्थः हरेःपदंवैकुंठं

ततोन्ययासाकलयालेभेजन्मचभारते धर्मध्वजसुतालक्ष्मीर्विख्यातातुलसीतिच ८ पुरासरस्वतीशापात्पश्चाच्चहरिशापतः बभूववृक्षरूपासाकलयाविश्वपावनी ९ कलेःपंचसहस्रंचवर्षंस्थित्वाचभारते जग्मुस्ताश्चसरिद्रूपंविहायश्रीहरेःपदं १० यानिसर्वाणितीर्थानिकाशीवृंदावनंविना यास्यंतिसार्धंताभिश्चवैकुंठमाज्ञयाहरेः ११ शालग्रामःशक्तिशिवौजगन्नाथश्चभारतं कलेर्दशसहस्रांतेत्यक्त्वायांतिनिजंपदं १२ साधवश्चपुराणानिशंखानिश्राद्धतर्पणे वेदोक्तानिचकर्माणिययुस्तैःसार्द्धमेवच १३ देवपूजादेवनामतत्कीर्तिगुणकीर्तनं वेदांगानिचशास्त्राणिययुस्तैःसार्द्धमेवच १४ संतश्चसत्यधर्मश्चवेदाश्चग्रामदेवताः व्रतंतपश्चानशनंययुस्तैःसार्धमेवच १५ वामाचाररताःसर्वेमिथ्याकपटसंयुताः तुलसीरहितापूजाभविष्यतिततःपरं १६

१॰ काशीवृंदावनंविनेति इदंक्षेत्रद्वयंतुमलयपर्यंतं लोकोत्धारायभूमावेवस्थास्यतीतिभावः ११ जगन्नाथःपुरुषोत्तमः शक्तिशिवौशक्तिशिवमूर्तिस्थापनानस्यादित्यर्थः भारतंभारतखंडंत्यक्त्वेत्यन्वयः निजंपदंस्वस्थानं १२ साधवश्चेति शाक्तशैववैष्णवाद्याः साधवः शंखानिक्लीबत्वमार्षं ययुर्यास्यंतीत्यर्थः १३ देवपूजादेवादीनांपूजातेषामेवनामदेवनामतेषामेवकीर्तीनांगुणानांचकीर्त्तनं १४ अनशनंव्रतं १५ वामाचारोमद्यमांसनिषेवणादिः कामाचाररताइत्यपिपाठःयथेष्टाचाररताइतितत्पक्षेर्थः १६ ६२ ६

१७ पुंसांपरस्परंभेदोमित्रत्वाभावइत्यर्थः यद्वास्त्रीपुंभेदएवकेवलंस्थास्यतिनतुजातिभेदइत्यर्थः अनएवजातिभेदाभावाद्विवाहः सर्वस्त्री
भिःसहसर्वपुरुषाणांनिर्भयःस्यादित्यर्थः स्वस्वामिभेदइति पितुर्वस्तुपितुरेव पुत्रस्यवस्तुपुत्रस्यैवनपरस्परंदास्यंतीत्यर्थः १८ १९ भृत्याधि
कोभृत्यापेक्षयाप्यधिकोधमोगृहीगृहस्वामीत्यर्थः वध्वाःस्नुषायाःश्वश्रूः चेटीसमादासीसमा श्वशुरश्चदाससमःस्यादित्यर्थः २० योनि

शठाःक्रूरादांभिकाश्चमहाहंकारसंयुताः चौराश्चहिंसकाःसर्वेभविष्यंतिततःपरं १७ पुंसांभेदश्चस्त्रीभेदो
विवाहोवापिनिर्भयः स्वस्वामिभेदोवस्तूनांभविष्यतिततःपरं १८ सर्वस्त्रीवशगाःपुंसःपुंश्चल्यश्चगृहेगृहे
तर्जनैर्भर्त्सनैःशश्वत्स्वामिनंताडयंतिच १९ गृहेश्वरीचगृहिणीगृहीभृत्याधिकोधमः चेटीदाससमोवध्वाःश्व
श्रूश्चश्वशुरस्तथा २० कर्तारोबलिनोगेहेयोनिसंबंधिबांधवाः विद्यासंबंधिभिःसार्धंसंभाषापिनविद्यते २१
यथापरिचितालोकास्तथापुंसश्चबांधवाः सर्वकर्माक्षमाःपुंसोयोषितामाज्ञयाविना २२ ब्रह्मक्षत्रविद्शू-
द्राणांजात्याचारविवर्जिताः संध्यान्चयज्ञसूत्रंचभवेल्लुप्तंनसंशयः २३ म्लेच्छाचाराभविष्यंतिवर्णाश्चत्वा
रएवच म्लेच्छशास्त्रंपठिष्यंतिस्वशास्त्राणिविहायच २४ ब्रह्मक्षत्रविशांवंशाःशूद्राणांसेवकाःकलौ सूप
काराधावकाश्चवृषवाहाश्चसर्वशः २५ सत्यहीनाजनाःसर्वेसस्यहीनाचमेदिनी फलहीनाश्चतरवोपत्यही
नाश्चयोषितः २६ क्षीरहीनास्तथागावःक्षीरंसर्पिर्विवर्जितं दंपतीप्रीतिहीनौचगृहिणःसत्यवर्जिताः २७

संबंधिनःस्त्रीसंबंधिनोबांधवागृहेषुकर्तारोनस्वबांधवाः विद्यासंबंधिभिःसतीर्थ्यैः २१ यथापरिचितेति पुंसोगृहस्वामिनोबांधवायथापरि
चयरहितालोकास्तथाभविष्यंतीत्यर्थः सर्वकर्माक्षमाःसर्वकर्माणिकर्तुमक्षमाअसमर्थाः २२ जात्याचारविवर्जितास्तेतेवर्णाइत्यर्थः २३
२४ सूपकाराः शूद्राणामन्नपाचकाइत्यर्थः तेषामेवधावकावस्त्रक्षालकाः २५ २६ २७ ७ ७ ७ ७

दीर्घिकाअल्पनद्यः २८ २९ ३० ह्रस्वकुटीकुटीरः ३१ करपीडिताःराजग्राह्योभागःकरः ३२ तडागेषुअन्यत्रसस्यभावंतेषुभविष्यंति
प्रकृष्टवंशजाःकुलीनाहीनानीचाभविष्यंति ३३ ३४ येदेवभक्तास्तेनास्तिकाभविष्यंति अदेवभक्ताइतिवाछेदः ३५ गदेरोगेरायुक्ताःसंब

प्रतापहीनाभूपाश्चप्रजाश्चकरपीडिताः जलहीनामहानद्योदीर्घिकाकंदरादयः २८ धर्महीनाःपुण्यहीनाव
र्णाश्चत्वारएवच्च लक्षेषुपुण्यवान्कोपिनतिष्ठतिततःपरं २९ कुत्सिताविकृताकारानरानार्यश्चबालकाः कुवा
र्ताकुत्सितःशब्दोभविष्यतिततःपरं ३० केचिद्ग्रामाश्चनगरानरशून्याभयानकाः केचित्स्वल्पकुटीरेणनरेण
चसमन्विताः ३१ अरण्यानिभविष्यंतिग्रामेषुनगरेषुच्च अरण्यवासिनःसर्वेजनाश्चकरपीडिताः ३२ सस्यानि
चभविष्यंतितडागेषुनदीषुच्च प्रकृष्टवंशजाहीनाभविष्यंतिकलौयुगे ३३ अलीकवादिनोधूर्ताःशठाश्चास
त्यवादिनः प्रकृष्टानिचक्षेत्राणिसस्यहीनानिनारद ३४ हीनाःप्रकृष्टाधनिनोदेवभक्ताश्चनास्तिकाः हिंसका
श्चदयाहीनाःपौराश्चनरघातिनः ३५ वामनाव्याधियुक्ताश्चनरानार्यश्चसर्वतः स्वल्पायुषोगदायुक्तायौवनेर
हिताःकलौ ३६ पलिताःषोडशेवर्षेमहावृद्धश्चविंशतौ अष्टवर्षाचयुवतीरजोयुक्ताचगर्भिणी ३७ वत्सरांत
प्रसूतास्त्रीषोडशेन्चजरान्विता पतिपुत्रवतीकाचित्सर्वावंध्याःकलौयुगे ३८ कन्याविक्रयिणःसर्वेवर्णाश्च
त्वारएवच्च मातृजायावधूनांचजारोपेतान्नभक्षकाः ३९ कन्यानांभगिनीनांवाजारोपात्तान्नजीविनः ह
रेर्नामविक्रयिणोभविष्यंतिकलौयुगे ४० स्वयमुत्सृज्यदानंचकीर्तिवर्द्धनहेतवे ततःपश्चात्स्वदानंचस्वयमुल्लं
घयिष्यति ४१

द्धाः ३६ ३७ ३८ वधूःस्नुषाएतासांजारैरुपेतानिदत्तान्यन्नानितेषांभक्षकाः ३९ हरेर्नामजपित्वातज्जन्यंपुण्यं
द्रव्यंगृहीत्वाविक्रेष्यंतीत्यर्थः ४० स्वयमुत्सृज्येति प्रथमतोदानंकीर्त्यर्थंकरिष्यतिनत्वीश्वरप्रीत्यर्थंततःपश्चादनंतरंयद्भूलंगवादिकंदानंतत्स्वयमुल्लंघ

यिष्यति मयानब्राह्मणायदत्तमित्युक्त्वाब्राह्मणादपहरिष्यति ४१ देववृत्तिंदेवजीविकां ४२ ४३ ४४ ४५ पत्नीनामिति कस्यकापत्नीत-
स्याःकोवाभर्त्तेतिननिर्णयः सर्वेषांपरस्परंपत्नीभर्तृभावात् वस्तूनांचविशेषतोननिर्णयइत्यर्थः ४६ ४७ ४८ ४९ कुहूरात्रिरमावास्यारात्रिः

देववृत्तिंब्रह्मवृत्तिंवृत्तिंगुरुकुलस्यच स्वदत्तांपरदत्तांवासर्वमुल्लंघयिष्यति ४२ कन्यकागामिनःकेचित्केचिच्च
श्वश्रुगामिनः केचिद्वधूगामिनश्चकेचिच्चसर्वगामिनः ४३ भगिनीगामिनःकेचित्सपत्नीमातृगामिनः भ्रा
तृजायागामिनश्चभविष्यंतिकलौयुगे ४४ अगम्यागमनंचैवकरिष्यंतिगृहेगृहे मातृयोनिंपरित्यज्यविहरि
ष्यंतिसर्वतः ४५ पत्नीनांनिर्णयोनास्तिभर्तृणांचकलौयुगे प्रजानांचैवग्रामाणांवस्तूनांचविशेषतः ४६
अलीकवादिनःसर्वेसर्वेचौराश्चलंपटाः परस्परंहिंसकाश्चसर्वेचनरघातिनः ४७ ब्रह्मक्षत्रविशांवंशा भवि
ष्यंतिचपापिनः लाक्षालोहरसानांचव्यापारंलवणस्यच ४८ वृषवाहाविप्रवंशाःशूद्राणांशवदाहिनः
शूद्रान्नभोजिनःसर्वेसर्वेचवृषलीरताः ४९ पंचयज्ञविहीनाश्चकुहूरात्रौचभोजिनः यज्ञसूत्रविहीनाश्चसं
ध्याशौचविहीनकाः ५० पुंश्चलीवार्धुषाजीवाकुट्टनीचरजस्वला विप्राणांरंधनागारेभविष्यतिचपाचि-
का ५१ अन्नानांनियमोनास्तियोनीनांचविशेषतः आश्रमाणांजनानांचसर्वेम्लेच्छाःकलौयुगे ५२ एवं
कलौसंप्रवृत्तेसर्वंम्लेच्छमयंभवेत् हस्तप्रमाणेवृक्षेचअंगुष्ठेचैवमानवे ५३ विप्रस्यविष्णुयशसःपुत्रःकल्कि
र्भविष्यति नारायणकलांशश्चभगवान्बलिनांवरः ५४ दीर्घेणकरवालेनदीर्घघोटकवाहनः म्लेच्छशून्यांचपृ
थिवींत्रिरात्रेणकरिष्यति ५५

५० कुट्टनीत्यत्रकुष्ठिनीत्यपिक्वचित्पाठः तदाकुष्ठवतीत्यर्थः रंधनागारेपाकशालायां ५१ योनीनांस्त्रीणांजना
नामाश्रमाणांचननियमइत्यर्थः ५२ मानवेमनुष्येअंगुष्ठेअंगुष्ठप्रमाणे वृक्षेचहस्तप्रमाणेजातेसतिकलियुगशेषेवृक्षमनुष्याएतत्प्रमाणाभविष्यंतीत्यर्थः ५३ विष्णुय
शोनामाकश्चिद्ब्राह्मणः ५४ घोटकोश्वः ५५

कल्केरंतर्धानोत्तरंवृत्तमाह अराजकेति ५६ स्थुलास्थूलरूपामहीअप्रमाणावहुविस्तीर्णेत्यर्थः षड्डात्रमत्यंतंसंयोगेद्वितीया षड्डात्रव्यापकवर्ष-
धाराभिराप्लुतासतीलोकशून्येत्यर्थः ५७ ५८ इत्थंकलेरवसानेजातेपश्चात्पुनःकृतयुगंप्रवर्ततेइत्याह कलौगतेइति ५९ ६० ६१ ६२ सर्वे
पिकृतयुगेदेवीभक्ताःसर्वकारणमूलप्रकृतिभक्ताःभविष्यंतीत्यर्थः देवीमंत्रामायाबीजादयस्तस्मिन्निरताः तथादेवीध्यानंतृतीयस्कंधादिषूक्तंत

निर्म्लेच्छांवसुधांकृत्वाचांतर्धानंकरिष्यति अराजकाचवसुधादस्युग्रस्ताभविष्यति ५६ स्थूणाप्रमाणांषड्डात्रं
वर्षधाराप्लुतामही लोकशून्यावृक्षशून्यागृहशून्याभविष्यति ५७ ततश्चद्वादशादित्याःकरिष्यंत्युदयंमुने प्रा
प्नोतिशुष्कतापृथ्वीसमातेषांचतेजसा ५८ कलौगतेचदुर्द्धर्षेप्रवृत्तेचकृतेयुगे तपःसत्वसमायुक्तोधर्मःपूर्णो
भविष्यति ५९ तपस्विनश्चधर्मिष्ठावेदज्ञाब्राह्मणाभुवि पतिव्रताश्चधर्मिष्ठायोषितश्चगृहेगृहे ६० राजा
नःक्षत्रियाःसर्वेविप्रभक्तामनस्विनः प्रतापवंतोधर्मिष्ठाःपुण्यकर्मरताःसदा ६१ वैश्यावाणिज्यनिरताविं
प्रभक्ताश्चधार्मिकाः शूद्राश्चपुण्यशीलाश्चधर्मिष्ठाविप्रसेविनः ६२ विप्रक्षत्रविशांवंशादेवीभक्तिपराय
णाः देवीमंत्ररताःसर्वेदेवीध्यानपरायणाः ६३ श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञाऋतुमांसऋतुगामिनः लेशोनास्तिह्यधर्म
स्यपूर्णोधर्मःकृतेयुगे ६४ धर्मस्त्रिपाच्चत्रेतायांद्विपाच्चद्वापरेततः कलौवृत्तेचैकपाच्चसर्वलुप्तिस्ततःपरं ६५
वाराःसप्ततथाविप्रतिथयःषोडशस्मृताः तथाद्वादशमासाश्चऋतवश्चषडेवच ६६ द्वौपक्षौचायनेद्वेचचतुर्भिः
प्रहरैर्दिनं चतुर्भिःप्रहरैरात्रिर्मासस्त्रिंशद्दिनैस्तथा ६७

त्परायणाः तद्ध्यानेकविधतदुक्तंयामले स्त्रीरूपांचिंतयेद्देवींपुंरूपांवाविचिंत
येत् अथवानिष्फलंध्यायेत्सच्चिदानंदविग्रहमितिपुंरूपांविराड्रूपामित्यर्थः ६३ पूर्णोधर्मःकृतयुगेधर्मःपूर्णश्चतुष्पादित्यर्थः ६४ उत्तरोत्तरमेकैकपादह्रास इ-
त्याह धर्मस्त्रिपादिति ६५ अधुनाकालस्वरूपमाह वाराःसप्तेति वारशब्दोवासरपरः ६६ पक्षौशुक्लकृष्णाख्यौ दक्षिणायनमुत्तरायणं ६७ ६८ ६९

वर्षपंचविधंतच्चाष्टमस्कंधेउक्तं संवत्सरपरिवत्सरेडावत्सरादिभेदैः यथान्वायांनियांत्यैवेति यथादिनान्यायांतियांतिच तथादिनात्मकत्वा-
द्युगानांतान्यप्यायांनियांतिचेत्यर्थः ६८ मनुष्यादिदिनादीनांस्वरूपमुक्त्वादेवदिनादिस्वरूपमाह वर्षपूर्णेइति मनुष्यवर्षमेवदेवानामेकदिनं
भवति नराणांषष्टि युगाधिकशतत्रययुगविशिष्टेयुगेयुगसमूहात्मकेकालेगतेसतीत्यर्थः तावत्कालोदेवानामेकंयुगंज्ञेयं ६९ देवानामेक
सप्ततियुगात्मकः कालएकंमन्वंतरमित्युच्यते ७० एवमष्टाविंशतिमेशचीपतौगतेसतितावत्परिमितःकालोब्रह्मणोहिरण्यगर्भस्यैकंदिनंभव
तीत्यर्थः ७१ एवमष्टोत्तरशतवर्षात्मकेकालेगतेब्रह्मापततितदाप्राकृतःप्रलयोभवतीत्यर्थः तत्रक्रममाह तत्रादृष्टेति भुवंजलेजलंवन्हौ

वर्षपंचविधंज्ञेयंकालसंख्याविधिक्रमे यथान्वायांतियांत्येवयथायुगचतुष्टयं ६८ वर्षपूर्णेनराणांचदेवा-
नांचदिवानिशं शतत्रयेषष्ट्यधिकेनराणांचयुगेगते ६९ देवानांचयुगंज्ञेयंकालसंख्याविदांमतं मन्वंतरंतु
दिव्यानांयुगानामेकसप्ततिः ७० मन्वंतरंसमंज्ञेयमायुष्यंचशचीपतेः अष्टाविंशतिमेचेंद्रेगतेब्रह्मदिवानि
शं ७१ अष्टोत्तरशतवर्षगतेपातश्चब्रह्मणः प्रलयःप्राकृतोज्ञेयस्तत्रादृष्टावसुंधरा ७२ जलप्लुतानिवि
श्वानिब्रह्मविष्णुशिवादयः ऋषयोज्ञानिनःसर्वेलीनाःसत्येचिदात्मनि ७३ तत्रैवप्रकृतिर्लीनातत्रप्राकृति
कोलयः लयेप्राकृतिकेजातेपातेचब्रह्मणोमुने ७४ निमेषमात्रंकालश्चश्रीदेव्याःप्रोच्यतेमुने एवंनश्यंतिस
र्वाणिब्रह्मांडान्यखिलानिच ७५

वह्निंवायौनभस्यमुंविलाप्यखमहंकारेमहत्तत्वेप्यहंकृतिंमहांतंप्रकृतौमायामात्मनिप्रविलापयेदित्ये
वंक्रमेणोत्तरोत्तरभूतेषुपूर्वपूर्वभूतानांलयोभवति तथाचजलेधरायानिमग्नत्वाल्लीनत्वात्तत्रतस्मिन्कालेवसुंधराऽदृष्टाज्ञानविषयोनभवतीत्यर्थः ७२
क्ववसुंधरालीनेतिचेत्तत्राह जलप्लुतानीति विश्वानिब्रह्मांडानिसर्वाणिवसुंधरासहितानिजलेलीनानीत्यर्थः तदुत्तरंजलमपिवन्हौलीनमित्यनुक्रम
प्यर्थाद्बोध्यं ब्रह्मादयस्तुज्ञानित्वाच्चिदात्मनिलीनाभवंतीत्याह ब्रह्म विष्ण्विति ७३ तत्रैवेति चिदात्मन्येवप्रकृतिर्लीनातदभेदेनैवतिष्ठतीत्यर्थः तत्रतस्मि
न्कालेसलयःप्राकृतइत्युच्यते प्रकृतेरपिब्रह्मणिलीनत्वात् ७४ अयंप्र।

दे॰भा॰न॰
३१

कृतप्रलयपर्यंतंसर्वोपिकालःपरमेश्वर्यामूलप्रकृतेर्निमेषमात्रमुच्यतइत्याह निमेषमात्रमिति श्रीदेव्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्यामूलप्रकृतेः ७५ पुनर्निमेषमात्रेणश्रीमूलप्रकृतेर्निमेषमात्रेणसृष्टिक्रमेणानंतानिब्रह्मांडानिभवंतीत्यत्रगणनासृष्टिप्रलयानांनास्तीत्याह निमेषांतरकालेनेति तदुक्तंमुमासंहितायां निमेषमात्रतोयस्याब्रह्मांडानांचकोटयः जायंतेपिचनश्यंतिसैषाभवगवतीशिवेति ७६ गतायाताआदौगताःपश्चादागताइत्यर्थः ७७ ब्रह्मांडेइतिजातावेकवचनं अनंतब्रह्मांडेष्वनंतब्रह्मविष्णवादीनांसत्वान्नतेषांसंख्यास्तीत्यर्थः तर्हिसर्वेषामपीश्वरः करत्राह ब्रह्मांडानांचेति ७८ महाविराडिति अनेकब्रह्मांडांतर्गतक्षुद्रविराड्रूपाणांपूर्वोक्तानांसमष्टिभूतोमहाविराडपिपरमात्मनोंशइत्यर्थः ७९ ननुपूर्वंमू-

निमेषांतरकालेनपुनःसृष्टिक्रमेणच एवंकतिविधासृष्टिर्लयःकतिविधोपिवा ७६ कतिकल्पागतायाताःसंख्यांजानातिकःपुमान् सृष्टीनांचलयानांचब्रह्मांडानांचनारद ७७ ब्रह्मादीनांचब्रह्मांडेसंख्यांजानातिकःपुमान् ब्रह्मांडानांचसर्वेषामीश्वरश्चैकएवसः ७८ सर्वेषांपरमात्माचसच्चिदानंदरूपधृक् ब्रह्मादयश्चतस्यांशास्तस्यांशश्चमहाविराट् ७९ तस्यांशश्चविराट्क्षुद्रःसैवेयंप्रकृतिःपरा तस्याःसकाशात्संजातोप्यर्द्धनारीश्वरस्ततः ८० सैवकृष्णाद्द्विधाभूतोद्विभुजश्चचतुर्भुजः चतुर्भुजश्चवैकुंठेगोलोकेद्विभुजःस्वयं ८१ ब्रह्मादितृणपर्यंतंसर्वंप्राकृतिकंभवेत् यद्यत्प्राकृतिकंसृष्टंसर्वंनश्वरमेवच ८२ एवंविधंसृष्टिहेतुसत्यंनित्यंसनातनं स्वेच्छामयंपरंब्रह्मनिर्गुणंप्रकृतेःपरं ८३

लप्रकृतेःकारणत्वमुक्तमधुनापरमात्मनःकारणत्वंकथमुच्यतेतत्राह सैवेयंप्रकृतिःपरेति नकेवलनिर्गुणस्यात्मनःकारणत्वंसंभवति किंतुमायाविशिष्टस्यैव तथाचयथागजशरीरेप्रविष्टंचैतन्यंगजइत्युच्यतेतथैवमूलप्रकृतौप्रविष्टंप्रथमतश्चैतन्यंमूलप्रकृतिरित्युच्यतेइतिनतयोर्भेदइत्यर्थः तस्याइतितस्याःमूलप्रकृतेःसकाशाच्छ्रुत्युक्तप्रकारेणपंचमहाभूतोत्पत्त्यनंतरंपांचभौतिकोर्द्धनारीश्वरोगोपालसुंदरीसंज्ञकःश्रीकृष्णोजातइत्यर्थः ८० ८१ ८२ तस्मात्कृष्णाद्ब्रह्मादयोदेवाउत्पन्नाइतिपूर्वमुक्तमेव तदेवंप्रकारेणसर्वंजगद्ब्रह्मरूपेण

टी॰अ॰
८

सत्यमस्तीत्याह सत्यंनित्यमिति ८३ तस्यैवमूलप्रकृतेःस्वरूपस्यमहिमानमाह करोतीति ८४ तपतपश्चर्याशिवश्चकारेतिशेषः ८५ ८६ ८७
८८ पूर्वोक्ताःपंचप्रकृतयोऽपिमूलप्रकृत्याराधनादेवमहत्वंप्रापुरित्याह सावित्रीचेति वेदज्ञाजातेत्यर्थः ८९ सर्वविद्याधिदेवीसरस्वतीपूज्या-

निरुपाधिर्निराकारंभक्तानुग्रहकातरं करोतिब्रह्माब्रह्मांडंयज्ज्ञानात्कमलोद्भवः ८४ शिवोमृत्युंजयश्चैव
संहर्तासर्वसत्त्ववित् यज्ज्ञानाद्यस्यतपसासर्वेशस्सुतपोमहान् ८५ महाविभूतियुक्तश्चसर्वज्ञःसर्वदर्शी
नः सर्वव्यापीसर्वपाताप्रदातासर्वसंपदां ८६ विष्णुःसर्वेश्वरःश्रीमान्यद्भक्त्यातस्यसेवया महामाया-
चप्रकृतिःसर्वशक्तिमयीश्वरी ८७ सेवप्रोक्ताभगवतीसच्चिदानंदरूपिणी यज्ज्ञानाद्यस्यतपसायद्भक्त्या
यस्यसेवया ८८ सावित्रीदेवमाताचवेदाधिष्ठातृदेवता पूज्याद्विजानांवेदज्ञायज्ज्ञानाद्यस्यसेवया ८९ स
र्वविद्याधिदेवीसापूज्याचविदुषांपरा यत्सेवयायत्तपसासर्वविश्वेषुपूजिता ९० सर्वग्रामाधिदेवीसासर्वसंप
त्प्रदायिनी सर्वेश्वरीसर्ववंद्यासर्वेषांपुत्रदायिनी ९१ सर्वस्तुताचसर्वज्ञासर्वदुर्गार्तिनाशिनी कृष्णवामां
शसंभूताकृष्णप्राणाधिदेवता ९२ कृष्णप्राणाधिकाप्रेम्णाराधिकाशक्तिसेवया सर्वाधिकंचरूपंच
सौभाग्यंमानगौरवे ९३ कृष्णवक्षःस्थलस्थानंपत्नीत्वंप्रापसेवया तपश्चकारसापूर्वंशतशृंगेचपर्वते ९४
दिव्यवर्षसहस्रंचपतिप्राप्त्यर्थमेवच जातेशक्तिप्रसादेतुदृष्टांचंद्रकलोपमां ९५

जातेत्यर्थः यत्सेवयायस्यामूलप्र
कृतेःसेवयाएवंयज्ज्ञानाद्यत्तपसेत्यत्रापिसर्वत्रबोध्यं ९० सर्वसंपत्प्रदायिनीलक्ष्मीःयज्ज्ञानाद्यत्तपसासर्ववंद्याजातेत्यर्थः ९१ दुर्गासर्वसंस्तुतायत्से
वयाजातेत्यर्थः यत्सेवयाराधिकाप्येवंगुणविशिष्टाजातेत्याह कृष्णवामांशेति ९२ शक्तिसेवयामूलप्रकृतिसेवयेत्यर्थः ९३ कदाकुत्रवाराधिकयामूलप्र
कृतेःसेवाकृतातदाह तपश्चकारेति ९४ किमर्थंतपश्चकारतदाह पतिप्राप्त्यर्थमेवचेति गोपालसुंदरीरूपश्रीकृष्णोमेपतिर्भवत्वितदर्थमित्यर्थः ततः

शक्तेः प्रसादेजातेश्रीकृष्णःपतिरभवदित्याह दृष्ट्वाचंद्रकलोपमामिति १५ १६ १७ १८ १९ अन्यायायाइति पंचप्रकृतिव्यतिरिक्तायायादे
व्यः पूर्वकलारूपाः कलांशांशरूपावोक्तास्ताः सर्वाअपिशक्तिसेवयामूलप्रकृतिसेवयैवपूजिताजाताइत्यर्थः १०० कयाकतिवर्षपर्यंतंतपः कृतंतदाह-

कृष्णोवक्षःस्थलेकृत्वारुरोदकृपयाविभुः वरंतस्यैददौसारंसर्वेषामपिदुर्लभं १६ ममवक्षःस्थलेतिष्ठममभक्ता
चशाश्वता सौभाग्येनचमानेनप्रेम्णाचगौरवेणाच १७ त्वंमेश्रेष्ठाचज्येष्ठाचप्रेयसीसर्वयोषितां वरिष्ठाचग
रिष्ठाचसंस्तुतापूजितामया १८ सततंतवसाध्योहंवश्यश्चप्राणवल्लभे इत्युक्त्वाचजगन्नाथश्चकारललनां
ततः १९ सपत्नीरहितांतांचचकारप्राणवल्लभां अन्यायायाश्चतादेव्याःपूजिताःशक्तिसेवया १०० तपस्तुयादृशं
यासांतादृक्ताहृकृफलंमुने दिव्यंवर्षसहस्रंचतपस्तप्त्वाहिमाचले १ दुर्गाचतत्पदंध्यात्वासर्वपूज्याबभूवह स
रस्वतीतपस्तप्त्वापर्वतेगंधमादने २ लक्षवर्षंचदिव्यंचसर्ववंद्याबभूवसा लक्ष्मीर्युगशतंदिव्यंतपस्तप्त्वाचपु
ष्करे ३ सर्वसंपत्प्रदात्रीचजातादेवीनिषेवणात् सावित्रीमलयेतप्त्वापूजावंद्याबभूवसा ४ षष्टिवर्षसहस्रं
चदिव्यंध्यात्वाचतत्पदं शतमन्वंतरंतप्तंशंकरेणपुराविभो ५ शतमन्वंतरंचैवब्रह्माशक्तिंजजापह शतमन्वंतरं
विष्णुस्तप्त्वापाताबभूवह ६ दशमन्वंतरंतप्त्वाश्रीकृष्णःपरमंतपः गोलोकंप्राप्तवान्दिव्यंमोदतेद्यापियत्र
हि ७ दशमन्वंतरंधर्मस्तप्त्वाचभक्तिसंयुतः सर्वप्राणःसर्वपूज्यःसर्वाधारोबभूवसः ८ एवंदेव्याश्चतपसा
सर्वेदेवाश्चपूजिताः मुनयोमनवोभूपाब्राह्मणाश्चैवपूजिताः ९ एवंतेकथितंसर्वंपुराणंचयथागमं गुरु
वक्त्राद्यथाज्ञातंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ११०

दिव्यंवर्षसहस्रमिति १ तत्पदंमूलप्रकृतिपदं २ दिव्यंदेवानांलक्षवर्षमित्य
र्थः ३ ४ पंचप्रकृतिवद्ब्रह्मादिभिरपिमूलप्रकृत्याराधनादेवतत्तत्पदंलब्धमित्याह शतमन्वंतरमिति ५ ६ ७ ८ ९ ११०

एवंप्रकारासर्वोत्तमासर्ववंद्यासर्वकारणामूलप्रकृतिर्भवतीत्यर्थः इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेऽष्टमोध्यायः ८ त्रिषष्टिश्लोकव
र्यैस्तुशक्त्युत्पत्तिप्रसंगतः भूमिशक्तेःसमुत्पत्तिर्यथावदभिवर्ण्यते १ अथेप्रश्नार्थंपूर्वाध्यायोक्तार्थसंक्षेपेणानुवदति देव्यानिमेषेति १ अदृ
ष्टाजलेलीनेत्यर्थः २ कथंपुनरिति जलेलीनापुनःकथमुत्पन्नेत्यर्थः ३ ५ तत्रप्रसंगादसदुत्पत्तिवादंखंडयन्सदुत्पत्तिवादमवलंब्योत्तरयति
सर्वादिसृष्टाविति इतिश्रुतिरिति मायावाएषानारसिंहीसर्वमिदंसृजतीत्यादि नतस्यकार्यंकरणंचविद्यते परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेइ-

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापु॰ नवमस्कंधेशक्तिप्रादुर्भावेनारदनारायणसंवादेऽष्टमोध्यायः ८ श्रीनारदउ
वाच देव्यानिमेषमात्रेणब्रह्मणःपातएवच तस्यपातःप्राकृतिकःप्रलयःपरिकीर्तितः १ प्रलयेप्राकृतेचो
क्तातत्रादृष्टावसुंधरा जलप्लुतानिविश्वानिसर्वेलीनाःपरात्मनि २ वसुंधरातिरोभूताकुत्रवासाचतिष्ठ-
ति सृष्टेर्विधानसमयेसाविर्भूताकथंपुनः ३ कथंबभूवसाधन्यामान्यासर्वाश्रयाजया तस्याश्चजन्मक
थनंवदमंगलकारणं ४ श्रीनारायणउवाच सर्वादिसृष्टौसर्वेषांजन्मदेव्याइतिश्रुतिः आविर्भावस्तिरो
भावःसर्वेषुप्रलयेषुच ५ श्रूयतांवसुधाजन्मसर्वमंगलकारणं विघ्ननिघ्नकरंपापनाशनंपुण्यवर्धनं ६
अहोकेचिद्वदंतीतिमधुकैटभमेदसा बभूववसुधाधन्यातद्विरुद्धमतःशृणु ७ ऊचतुस्तौपुराविष्णुंतुष्टौयुद्धे
नतेजसा आवांवधानयत्रोर्वीपाथसासंवृतेतिच ८

त्यादि सर्वेवैदेवादेवीमुपतस्थुःकासित्वंमहादेवि साब्रवीदहंब्रह्मरूपिणीमत्तःप्र
कृतिपुरुषात्मकंजगदित्यादिश्रुतयऊह्याः तत्रोत्पत्तिर्नामनापूर्वोद्भवोवंध्यापुत्रादेरप्युत्पत्तिप्रसंगात्किंतुसतांमूलप्रकृत्यात्मनाविद्यमानानामेवावि
र्भावउत्पत्तिस्तिरोभावोनाशइत्यभिप्रायेणाह आविर्भावइति ५ ६ भूजन्मविषयेपरमतमुपन्यस्यखंडयति अहोकेचिदिति मधुकैटभयोर्मरणे
तयोःशरीरान्मेदउत्पन्नंजलोपरिस्थितमेवसूर्यकिरणैर्घनीभूतंमेदिनीपदवाच्यंभवतीत्यर्थः तन्मतमतोवक्ष्यमाणात्कारणाद्विरुद्धंभवतिकिंतत्कारणंतर्हिशृणु
७ ऊचतुरिति

हेविष्णोतवयुद्धेनतेजसावांतुष्टौस्वोवरंवृणु ततोमत्तोभवतोर्मरणंभवत्विति विष्णुनावृतेयत्रोर्वीपायसाजलेननसंवृतानयुक्तातत्रावयोर्वधस्त्व-
याकार्यइतितावूचतुरित्यर्थः यदितयोर्मरणात्पूर्वमुर्वीनास्तितदानयत्रोर्वीतिकथनमसंगतमेवस्यात्किंचमेदसोरसत्वेनजलसंबंधेसूर्यशतैरपितस्य
शुष्कतापादनस्यासंभवश्चस्यादितिभावः ८ तस्मात्पूर्वोक्तंमतंनयुक्तंकिंत्वेतदित्याह तयोर्जीवनेति तयोर्जीवनकालेमेदिनीजलेनिमग्नास्थिता
ताभ्यांज्ञातान्वेसाप्रत्यक्षातुनासीत् तज्ज्ञात्वाताभ्यामुर्व्यभावान्मरणंनभविष्यतीतिविचिंत्यनयत्रोर्वीपायसासंवृतेतिवाक्यमुक्तं तदनंतरंजघनरू

तयोर्जीवनकालेनप्रत्यक्षासाभवत्स्फुटं ततोबभूवमेदश्चमरणानंतरंतयोः ९ मेदिनीतिचविख्यातेत्युक्तमे
तन्मतंशृणु जलधौताकृतापूर्ववर्धितामेदसायतः १० कथयामिचतज्जन्मसार्थकंसर्वमंगलं पुराश्रुतंयन्ध्छु
त्युक्तंधमर्वक्त्राच्चपुष्करे ११ महाविराद्शरीरस्यजलस्थस्यचिरंस्फुटं मनोबभूवकालेनसर्वांगव्यापकंध्रुवं
१२ तच्चप्रविष्टंसर्वेषांतल्लोम्नांविवरेषुच कालेनमहतापश्चाद्बभूववसुधामुने १३ प्रत्येकंप्रतिलोम्नांचकूपे
षुसंस्थितासदा आविर्भूतातिरोभूतासजलाचपुनःपुनः १४ आविर्भूतासृष्टिकालेतज्जलोपर्युपस्थिता
प्रलयेचतिरोभूताजलस्योभ्यंतरेस्थिता १५ प्रतिविश्वेषुवसुधाशैलकाननसंयुता सप्तसागरसंयुक्तासप्तद्वी
पसमन्विता १६

पायामुर्व्यांतयोर्नाशेकृतेमेदउसन्नंतज्जलोपरिस्थितं पश्चाद्वराहेणधरोद्धारेजलात्कृतेसतिमेदःसंबंधोधरायांजातस्त
तोमेदोयुक्तत्वान्मेदिनीतिनामाभवदित्यर्थः ९ एतन्मतमेवमुख्यंसंग्रहेणोच्यतेतच्छृण्वित्याह मतंशृण्विति संग्रहवाक्यंवदति जलधौतेति यतोजला
न्निष्कासनानंतरंमेदसावर्द्धितातत एवमेदिनीजातेतिशेषः १० इत्थंस्वमतमुपपाद्यधरोत्पत्तिमाह कथयामीति सार्थकंसप्रयोजनं ११ महाविराजःपू
र्वोक्तस्यमनःसर्वांगव्यापकंबभूव ततस्तन्मनोलोम्नांविवरेषुप्रविष्टमास ततःपंचीकरणासमयेयामहापृथ्वीजातातस्याअनेकान्खंडान्कृत्वालोमवि
वरेषुजलमध्येखंडशः पृथ्वीस्थापितासासृष्टिकालेआविर्भूताभवतिजलात् प्रलयकालेतिरोभूताजलेएवभवतीत्यर्थः १२ १३ १४ १५ प्रतिब्रह्मांडंविश्व

मानांवसुधांवर्णयति प्रतिविश्वेष्विति १६ १७ १८ पातालससंपातालसप्तकमित्यर्थः १९ विश्वानिलोकाइत्यर्थः कृत्रिमाणिमिथ्या नीत्यर्थः २० २१ नित्यौप्रवाहरूपेणनित्योनतुपरमार्थनित्यौस्थितिप्रलयौ नित्याधिष्ठात्रीति नित्याप्रवाहरूपेणनित्यापृथिवीतस्याअ-धिष्ठात्रीदेवीमूर्तिमतीवाराहेवाराहकल्पेभूम्युद्धारानंतरंपूजितेत्यर्थः २२ साधरामूर्तिर्वाराहस्यविष्णोःपत्नीत्यर्थः २३ तत्पुत्रोवराहात्पृथि-

हेमाद्रिमेरुसंयुक्ताग्रहचंद्रार्कसंयुता ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चसुरैर्लोकैस्तदाज्ञया १७ पुण्यतीर्थसमायुक्तापुण्य भारतसंयुता कांचनीभूमिसंयुक्तासप्तस्वर्गसमन्विता १८ पातालसप्ततदधस्तदूर्ध्वंब्रह्मलोककः ध्रुव-लोकश्चतत्रैवसर्वविश्वंचतत्रवै १९ एवंसर्वाणिविश्वानिपृथिव्यांनिर्मितानिच नश्वराणिचविश्वानिसर्वा णिकृत्रिमाणिवै २० प्रलयेप्राकृतेचैवब्रह्मणश्चनिपातने महाविराडादिसृष्टौसृष्टःकृष्णेनचात्मना २१ नित्यौस्थितिश्चप्रलयोकाष्ठाकालेश्वरैःसह नित्याधिष्ठातृदेवीसावाराहेपूजितासुरैः २२ मुनिभिर्मनुभि र्विप्रैर्गंधर्वादिभिरेवच विष्णोर्वराहरूपस्यपत्नीसाश्रुतिसंमता २३ तत्पुत्रोमंगलोज्ञेयोघटेशोमंगला-त्मजः नारदउवाच पूजिताकेनरूपेणवाराहेचसुरैर्मही २४ वाराहेचैववाराहीसर्वैःसर्वाश्रयासती मूलप्रकृतिसंभूतापंचीकरणमार्गतः २५ तस्याःपूजाविधानंचाप्यधश्चोर्ध्वमनेकशः मंगलंमंगलस्या पिजन्मव्यासंवदप्रभो २६ नारायणउवाच वाराहेचवराहश्चब्रह्मणासंस्तुतःपुरा उद्दधारमहींहत्वा हिरण्याक्षंरसातलात् २७

वीदेवतायागर्भेजातोमंगलस्तत्पुत्रोघटेशइत्यर्थः २४ वाराहीपृथ्वी पृथिव्याविशेषणं मूलप्रकृतिसंभूतेति केनप्रकारेणमूलप्रकृतेःसंभूतातत्रा ह पंचीकरणमार्गतइति २५ अधःपृथिव्यामूर्ध्वंस्वर्लोकेयथापूजाविधानंभवतितत्व्यासंविस्तारेणयथास्यात्तथाकथय जन्मापिकथयेत्यर्थः २६ हिरण्या क्षंहत्वेत्यर्थः २७

२८ अधिदेवीं पृथ्वीस्वामिनीं सुंदरीं स्त्रियं २९ मूर्तिमिति वराहोरतियोग्यांस्वमूर्तिंकृतवानित्यर्थः ३० विदग्धायाविरहिण्याः ३१ ३२ वराहरूपंधृत्वातेनरूपेणतांदेवींध्यात्वापूजांचकारेत्यर्थः ३३ ३४ ३५ अंबुवाचीत्यागेति आर्द्रानक्षत्राद्यपादावच्छेदेनपृथिवीऋतुमती

जलेतांस्थापयामासपद्मपत्रंयथाह्रदे तत्रैवनिर्ममेब्रह्माविश्वंसर्वमनोहरं २८ दृष्ट्वातदाधिदेवींचसकामांकामु कोहरिः वाराहरूपीभगवान्कोटिसूर्यसमप्रभः २९ कृत्वारतिकलांसर्वांमूर्तिंन्चसुमनोहरां क्रीडांचकाररहसि दिव्यवर्षमहर्निशं ३० सुखसंभोगसंस्पर्शान्मूर्छांसंप्रापसुंदरी विदग्धायाविदग्धेनसंगमोतिसुखप्रदः ३१ वि ष्णुस्तदंगसंश्लेषाद्बुबुधेनदिवानिशं वर्षांतेचेतनांप्राप्यकामीतत्याजकामुकीं ३२ पूर्वरूपंवराहंचदधारसचलीलया पूजांचकारतांदेवींध्यात्वाचधरणींसतीं ३३ धूपैर्दीपैश्चनैवेद्यैःसिंदूरैरनुलेपनैः वस्त्रैःपुष्पैश्चबलिभिः संपूज्योवाचतांहरिः ३४ श्रीभगवानुवाच सर्वाधाराभवशुभेसर्वैःसंपूजितासुखं मुनिभिर्मनुभिर्देवैःसिद्धै श्चदानवादिभिः ३५ अंबुवाचीत्यागदिनेगृहारंभेप्रवेशने वापीतडागारंभेचगृहेचकृषिकर्मणि ३६ तवपू जांकरिष्यंतिमद्वरेणसुरादयः मूढायेनकरिष्यंतियास्यंतिनरकंचते ३७ वसुधोवाच वहामिसर्वंवाराह रूपेणाहंतवाज्ञया लीलामात्रेणभगवन्विश्वंचसचराचरं ३८ मुक्तांशुक्तिंहरेरर्चांशिवलिंगंशिवांतथा शंखंप्रदीपंयंत्रंचमाणिक्यंहीरकंतथा ३९ यज्ञसूत्रंचपुष्पंचपुस्तकंतुलसीदलं जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंच सुवर्णकं ४० गोरोचनंचंदनंचशालग्रामजलंतथा एतान्वोढुमशक्ताहंक्लिष्टाचभगवच्छृणु ४१

तिष्ठतितस्यारजस्वलायाःपृथ्व्या अंबुवाचीतिसंज्ञातत्त्यागदिनेतद्भिन्नदिनेतवपूजांकरिष्यंतीत्यन्वयः तद्दिनस्यनिषिद्धत्वंकृत्यतत्त्वेज्योतिःशास्त्रेउक्तं मृगशिरसि- निपातेरौद्रपादेंबुवाचीऋतुमतिखलुपृथ्वीवर्जयेत्त्रीण्यहानि नस्वाध्यायोवषट्कारोनदेवपितृपूजनं नापिपाठोबीजवापोनवाभूखननादिकमित्यादि ३६ ३७ अहंरूपेणस्वरूपेणेत्यर्थः ३८ अर्चांप्रतिमांशालग्राममश्चशिवांदेवीप्रतिमां ३९ ४० ४१

४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ प्रणवमायाश्रीकामबीजपूर्वकोवसुधायैस्वाहेतिमंत्रः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४

श्रीभगवानुवाच द्रव्याण्येतानियेमूढा अर्पयिष्यंतिसुंदरि यास्यंतिकालसूत्रंतेदिव्यंवर्षशतंत्वयि ४२ इत्येव मुक्त्वाभगवान्विरराम चनारद बभूवतेनगर्भेणतेजस्वीमंगलग्रहः ४३ पूजांचक्रुः पृथिव्याश्चतेसर्वेचाज्ञयाहरेः कण्व शाखोक्तध्यानेनतुष्टुवुश्चस्तवेनते ४४ ददुर्मूलेनमंत्रेणनैवेद्यादिकमेवच संस्तुतात्रिषुलोकेषुपूजितासाबभूवह ४५

नारदउवाच किंध्यानंस्तवनंतस्यामूलमंत्रंचकिंवद गूढंसर्वपुराणेषुश्रोतुंकौतूहलंमम ४६ श्रीनाराय णउवाच आदौचपृथिवीदेवीवराहेणचपूजिता ततोहिब्रह्मणापश्चात्पूजितापृथिवीतदा ४७ ततःसर्वै र्मुनींद्रैश्चमनुभिर्मानवादिभिः ध्यानंचस्तवनंमंत्रंशृणुवक्ष्यामिनारद ४८ ॐह्रींश्रींक्लींवसुधायैस्वाहेत्य नेनमंत्रेणविष्णुनापूजितापुरा श्वेतपंकजवर्णाभांशरच्चंद्रनिभाननां ४९ चंदनोक्षिप्तसर्वांगींरत्नभूषणभू षितां रत्नाधारांरत्नगर्भांरत्नाकरसमन्वितां ५० वन्हिशुद्धांशुकाधानांसस्मितांवंदितांभजे ध्यानेनानेनसादे वीसर्वैश्चपूजिताभवत् ५१ स्तवनंशृणुविप्रेंद्रकण्वशाखोक्तमेवच श्रीनारायणउवाच जयजयेजलाधारेज लशीलेजयप्रदे ५२ यज्ञसूकरजायेचजयंदेहिजयावहे मंगलेमंगलाधारेमांगल्येमंगलप्रदे ५३ मंगलार्थे मंगलेशेमंगलंदेहिमेभवे सर्वाधारेचसर्वज्ञेसर्वशक्तिसमन्विते ५४ सर्वकामप्रदेदेविसर्वेष्टंदेहिमेभवे पु ण्यस्वरूपेपुण्यानांबीजरूपेसनातनि ५५ पुण्याश्रयेपुण्यवतामालयेपुण्यदेभवे सर्वसस्यालयेसर्वसस्या ढ्येसर्वसस्यदे ५६ सर्वसस्यहरेकालेसर्वसस्यात्मिकेभवे भूमेभूमिपसर्वस्वेभूमिपालपरायणे ५७ भू मिपानांसुखकरेभूमिंदेहिचभूमिदे इदंस्तोत्रंमहापुण्यंप्रातरुत्थाययःपठेत् ५८

५५ ५६ ५७ ५८

५९ भूमिदानहरणात्पापादित्यर्थः अंबुवाचीभूकरणेति अंबुवाचीपूर्वोक्तलक्षणारजस्वलाभूः पृथिवीतस्याः करणात्खननादित्यर्थः ६०

कोटिजन्मसुसंभवेद्बलवान्भूमिपेश्वरः भूमिदानकृतंपुण्यंलभ्यतेपठनाज्जनैः ५९ भूमिदानहरात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः अंबुवाचीभूकरणपापात्समुच्यतेध्रुवं ६० अन्यकूपेकूपखननपापात्समुच्यतेध्रुवं परभूमिहरात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ६१ भूमौवीर्यत्यागपापाद्भूमौदीपादिस्थापनात् पापेनमुच्यतेसोपिस्तोत्रस्यपठनान्मुने ६२ अश्वमेधशतंपुण्यंलभतेनात्रसंशयः भूमिदेव्यामहास्तोत्रंसर्वकल्याणकारकं ६३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनवमोध्यायः ९ नारदउवाच भूमिदानंकृतंपुण्यंपापंतद्धरणेनच परभूहरणात्पापंकूपेकूपखननेतथा १ अंबुवाच्यांभूखननेवीर्यस्यत्यागएवच दीपादिस्थापनात्पापंश्रोतुमिच्छामियत्नतः २ अन्यद्वापृथिवीजन्यंपापंयत्पृच्छतेपरं यदस्तितत्प्रतीकारंवदवेदविदांवर ३ श्रीनारायणउवाच वितस्तिमात्रंभूमिंचयोददातिचभारते संध्यापूतायविप्रायसयातिशिवमंदिरं ४ भूमिंचसर्वसस्याढ्यांब्राह्मणायददातिच भूमिरेणुप्रमाणाब्दंमंतेविष्णुपदेस्थितिः ५ ग्रामंभूमिंचधान्यंचब्राह्मणायददातियः सर्वपापाद्विनिर्मुक्तौचोभौदेवीपुरस्थितौ ६ भूमिदानंचतत्कालेयःसाधुश्चानुमोदते सचप्रयातिवैकुंठेमित्रगोत्रसमन्वितः ७ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेत्तुयः सतिष्ठतिकालसूत्रेयावच्चंद्रदिवाकरौ ८

अन्यकूपेइति अन्येनयत्कृतेनिर्जलेकूपेतस्याज्ञांविनातस्यकूपस्यखननजन्यात्पापादित्यर्थः ६१ ६२ ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेनवमोध्यायः ९ त्रिंशत्तमेध्यायेधरादेव्याअपराधेकृतेसति नरकादिफलप्राप्तिर्जायतेनेचेतिकथ्यते १ भूमिदानेति १ २ पापफलंतत्प्रतीकारंचवदेत्यर्थः ३ ४ ५ उभौदातृप्रतिगृहीतारौदेवीपुरस्थितौदेवीलोकवासिनौभवतइत्यर्थः ६ ७ वृत्तिंवेतनं ८ ६२ ६२

९ गवांमार्गेविनिष्कृष्येति धर्मशास्त्रेग्रामाद्बहिर्गोप्रचारदेशंविहायसस्यक्षेत्रंकर्तव्यमितिनियमस्तत्रयः पुरुषस्तंगवांमार्गेगोप्रचारदेशंविनिष्कृष्य-
गृहीत्वातस्मिन्देशेसस्यंकृत्वातत्सस्यंधान्यंक्षेत्रंब्राह्मणायददातीत्यर्थः १० गोष्ठंतडागमिति यत्रदेशेगावोवर्षातपादिनिवृत्यर्थंवर्षातपादि-
बाधारहितेदेशेतिष्ठंतिसदेशोगोष्ठं तंदेशंतथातडागंचनिष्कृष्याकृष्योपमृद्यतस्मिन्मार्गेस्थानेसस्यंकृत्वाददातीत्यर्थः ११ पंचपिंडानुद्धृत्ति

तत्पुत्रपौत्रप्रभृतिर्भूमिहीनःश्रियाहतः पुत्रहीनोदरिद्रश्चघोरंयातिचरौरवं ९ गवांमार्गेविनिष्कृष्ययश्चसस्यं
ददातिच दिव्यंवर्षशतंचैवकुंभीपाकेचतिष्ठति १० गोष्ठंतडागंनिष्कृष्यमार्गेसस्यंददातियः सचतिष्ठत्यसि
पत्रेयावदिंद्राश्चतुर्दश ११ पंचपिंडाननुद्धृत्यपरकूपेचस्नातियः प्राप्नोतिनरकंचैवस्नानंनिष्फलमेवच
१२ कामीभूमौचरहसिवीर्यत्यागंकरोतियः भूमिरेणुप्रमाणंचवर्षंतिष्ठतिरौरवे १३ अंबुवाच्यांभूकरणं
यःकरोतिचमानवः सयातिकृमिदंशंचस्थितिस्तत्रचतुर्युगं १४ परकीयेलुप्तकूपेकूपंमूढःकरोतियः पुष्क
रिण्यांचलुप्तायांपुष्करिणींददातियः १५ सर्वफलंपरस्यैवतप्तकुंडंव्रजेच्चसः तत्रतिष्ठतिसंतप्तोयावदिंद्राश्च
तुर्दश १६ परकीयेतडागेचपंकमुद्धृत्यचोन्मृजेत् रेणुप्रमाणवर्षंचब्रह्मलोकेवसेन्नरः १७ पिंडंपित्रे
भूमिभर्तुर्नप्रदायचमानवः श्राद्धंकरोतियोमूढोनरकंयातिनिश्चितं १८

कायाःपरकूपेइदमुपलक्षणंतडागादेः १२
वर्षमितिजात्यैकवचनंवर्षाणीत्यर्थः १३ अंबुवाचीपूर्वोक्तलक्षणारजस्वलापृथिवीतस्यांभूकरणाद्भूखननादित्यर्थः १४ कूपंमूढइति तत्कूपस्वामिन
आज्ञांविनेत्यर्थः तदाज्ञयाकरणेतुजीर्णोद्धारफलस्यसत्वान्नदोषः तथैवलुप्तायांपुष्करिण्यांतत्स्वामिनआज्ञांविनापुष्करिणींकृत्वेत्यर्थः तदा-
ज्ञयाकरणेतुपुण्यमेव १५ १६ पंकमुद्धृत्योन्मृजेत्स्नायात् १७ पिंडंपित्रेइति पिंडमित्युपलक्षणंकिंचिद्द्रव्यंयथासंभवंभूमिभर्तरिजीवतितत्पित्रादेस्त-
स्मिन्मृतेसतितत्सहितस्यश्राद्धोद्देशेनब्राह्मणायनप्रदायश्राद्धंकरोतीत्यर्थः इदंयन्मौल्येनगृहंनगृहीतंतद्विषयमौल्येनगृहीतेतुनतत्रतदुद्देशेनतद्देयमिति १८

१९ मणिंमाणिक्यादिकं २० शिवांदेवीमूर्तिं अर्चांशालग्रामं २१ शंखादीनां पुनरुपादानमतिनिषिद्धत्वावबोधनार्थः २२ २३ २४ २५ सर्व
वर्णकैः सर्ववर्णैः पूज्यंनकेनाप्यवमानःकर्तव्यइतिप्रसंगादुक्तं यद्वा यतःपूज्यंनतोभूमौयःस्थापयेदितिपूर्वेणान्वयः २६ २७ २८ भूम्यादि

भूमौदीपंयोर्पयतिसचांधःसप्तजन्मसु भूमौशंखंचसंस्थाप्यकुष्ठंजन्मांतरेलभेत् १९ मुक्तंमाणिक्यहीरौंचस्व
वर्णंचमणिंतथा पंचसंस्थापयेद्भूमौसचांधःसप्तजन्मसु २० शिवलिंगंशिवामर्चांयश्चार्पयतिभूतले शतम-
न्वंतरंयावत्कृमिभक्षस्सतिष्ठति २१ शंखंयंत्रंशिलातोयंपुष्पंचतुलसीदलं यश्चार्पयतिभूमौचसतिष्ठेन्नर
कंध्रुवं २२ जपमालांपुष्पमालांकर्पूरंरोचनं तथा योमूढश्चार्पयेद्भूमौसयातिनरकंध्रुवं २३ भूमौचंदनका-
ष्ठंचरुद्राक्षंकुशमूलकं संस्थाप्यभूमौनरकेवसेन्मन्वंतरावधि २४ पुस्तकंयज्ञसूत्रंचभूमौसंस्थापयेन्नरः न
भवेद्विप्रयोनौचतस्यजन्मांतरेजनिः २५ ब्रह्महत्यासमंपापमिहवैलभतेध्रुवं ग्रंथियुक्तंयज्ञसूत्रंपूज्यंचसर्व
वर्णकैः २६ यज्ञंकृत्वातुयोभूमिंक्षीरेणनहिसिंचति सयातितप्तभूमिंचसंतप्तःसप्तजन्मसु २७ भूकंपेग्र
हणेयोहिकरोतिखननंभुवः जन्मांतरेमहापापोह्यंगहीनोभवेद्ध्रुवं २८ भवनंयत्रसर्वेषांभूमिस्तेनप्रकीर्तिता
काश्यपीकश्यपस्येयमचलास्थिररूपतः २९ विश्वंभराधारणाच्चानंतानंतस्वरूपतः पृथिवीपृथुकन्यात्वाद्वि
स्तृतत्वान्महामुने ३० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेदशमोध्यायः १० नारदउवाच श्रु
तंपृथिव्युपाख्यानमतीवसुमनोहरं गंगोपाख्यानमधुनावदवेदविदांवर १ पदानांनिरुक्तिमाह भवनमिति पृथोराज्ञःक-
न्यात्वाद्विस्तृतत्वाद्वापृथिवीत्यर्थःपृषोदरादित्वात्साधुत्वं २९ ३० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेदशमोध्यायः १० पंचसप्ततिपद्यैस्तुगंगोत्पत्तिः
समुच्यते यस्यास्तुश्रवणेनैवचित्तशुद्धोभवेन्नरः १ पृथिव्युपाख्यानानंतरंगंगोपाख्यानंपृच्छति नारदउवाच श्रुतंपृथिव्युपाख्यानमिति १

वानात्रसंशयः त्वदंशाश्चैवशाक्ताश्चसत्यंवैगिरिनंदिनीति ५२ ५३ तद्गुणकीर्तनंमूलप्रकृतिगुणकीर्तनमित्यर्थः ५४ देवीलोकेमणिद्वीपे तृती
यस्कंधोक्ते ५५ ५६ ५७ कायव्यूहमनेकंदेहं ५८ ५९ ६० पूर्वत्रनामस्मृतिर्यथाकथंचित् द्वितीयवचने तुभक्तिपूर्विकाततोवि

तत्रैवत्वमधिष्ठानंकरिष्यत्यघमोचनं सार्द्धसरिद्भिःश्रेष्ठाभिःसरस्वत्यादिभिःशुभे ५३ तत्तुतीर्थंभवेत्सद्यो
यत्रतद्गुणकीर्तनं त्वद्रेणुस्पर्शमात्रेणपूतोभवतिपातकी ५४ रेणुप्रमाणवर्षंचदेवीलोकेवसेद्ध्रुवं ज्ञानेनत्व
यियेभक्त्यामन्नामस्मृतिपूर्वकं ५५ समुत्सृजंतिप्राणांश्चतेगच्छंतिहरेःपदं पार्षदप्रवरास्तेचभविष्यंतिहरेश्चि
रं ५६ लयंप्राकृतिकंतेचद्रक्ष्यंतिचाप्यसंख्यकं मृतस्यबहुपुण्येनतच्छवंत्वयिविन्यसेत् ५७ प्रयातिसत्त्ववै
कुंठंयावदन्हःस्थितिस्त्वयि कायव्यूहंततःकृत्वाभोजयित्वास्वकर्मकं ५८ तस्मैददामिसारूप्यंकरोमितंच
पार्षदं अज्ञानीत्वज्जलस्पर्शाद्यदिप्राणान्समुत्सृजेत् ५९ तस्मैददामिसालोक्यंकरोमितंचपार्षदं अन्यत्र
वात्यजेत्प्राणांस्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकं ६० तस्मैददामिसालोक्यंयावद्वैब्रह्मणोवयः अन्यत्रवात्यजेत्प्राणां
स्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकं ६१ तस्मैददामिसारूप्यमसंख्यंप्राकृतंलयं रत्नेंद्रसारनिर्माणयानेनसहपार्षदैः ६२
सद्यःप्रयातिगोलोकंममतुल्योभवेद्ध्रुवं तीर्थेष्यतीर्थेमरणेविशेषोनास्तिकश्चन ६३ मन्मंत्रोपासकानांच
नित्यंनैवेद्यभोजिनां पूतंकर्तुंसशक्तोहिलीलयाभुवनत्रयं ६४

शेषः ६१ ६२ मन्मंत्रोपासकानांतुतवनोपयोगः किंतुतेस्वयमे
वपूताअतएवपापिसंबंधजन्यंत्वयिविद्यमानंपापंतेप्रहरंतीतिपूर्वमुक्तंनविस्मर्तव्यमित्यभिप्रायेणाह तीर्थेष्यतीर्थेइति ६३ मन्मंत्रोपासकानामिति
गोपालसुंदरीमंत्रोपासकानामित्यर्थः इदमुपलक्षणंशैवशाक्तब्रह्मनिष्ठगाणपत्यसौरभक्तानामपि तदुक्तंमुंडमालायां राजानमाश्रितानांतुचौराद्या
वशगायथा तथैवदेवीभक्तानांकामक्रोधादिशत्रवः राजचिन्हांकितंदृष्ट्वासामंताःपर्युपासते देवीभक्त्यंकितंदृष्ट्वाब्रह्माद्याःसमुपासते यमेनापि

स्यदूतास्तुशश्वत्अतिभयेनच शाक्तेषुदेवीभक्तेषुनवोदृष्टिःपतत्विति शाक्तास्तुसर्वतीर्थानिपुनंतिनिजवैभवादिति ६४ ६५ ६६ ६७ ६८
कौथुमोक्तेनकौथुमिशाखोक्तेन ६९ ७० ७१ वन्हिमग्निहोत्रस्थितं ७२ ७३ शौन्चायशुद्ध्यैलक्ष्मीप्राप्त्यर्थंविष्णुंपूजयेदित्यर्थः मु-

रथेंद्रसारथ्यानेनगोलोकंसंप्रयातिच मद्भक्ताबांधवायेषांतेपिपश्वादयोपिहि ६५ प्रयांतिरथयानेनगोलोकं
चातिदुर्लभं यत्रयत्रस्मृतास्तेचज्ञानेनज्ञानिनःसति ६६ जीवन्मुक्ताश्चतेपूतामद्भक्तेःसंविधानतः इत्युक्त्वा
श्रीहरिस्तांचप्रत्युवाचभगीरथं ६७ स्तुहिगंगामिमांभक्त्यापूजांचकुरुसांप्रतं भगीरथस्तांतुष्टावपूजया-
मासभक्तितः ६८ कौथुमोक्तेनध्यानेनस्तोत्रेणापिपुनःपुनः प्रणनामचश्रीकृष्णंपरमात्मानमीश्वरं ६९ भ
गीरथश्चगंगाचसोंतर्धानंचकारह नारदउवाच केनध्यानेनस्तोत्रेणकेनपूजाक्रमेणच ७० पूजांचकारनृप
तिर्वदवेदविदांवर श्रीनारायणउवाच स्नात्वानित्यक्रियांकृत्वाधृत्वाधौतेचवाससी ७१ संपूज्यदेवषट्
कंचसंयतोभक्तिपूर्वकं गणेशंचदिनेशंचवन्हिंविष्णुंशिवंशिवां ७२ संपूज्यदेवषट्कंचसोधिकारीचपूजने
गणेशंविघ्ननाशायआरोग्यायदिवाकरं ७३ वन्हिंशौचायविष्णुंचलक्ष्म्यर्थंपूजयेन्नरः शिवंज्ञानायज्ञानेशंशि
वांचमुक्तिसिद्धये ७४ संपूज्यैतांल्लभेत्प्राज्ञोविपरीतमतोन्यथा दध्यावनेनध्यानेनतद्ध्यानंशृणुनारद ७५
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेएकादशोध्यायः ११ श्रीनारायणउवाच ध्यानंचकण्वशाखो
क्तंसर्वपापप्रणाशनं श्वेतपंकजवर्णाभांगंगांपापप्रणाशिनीं १

क्तिसिद्धयेमोक्षार्थंशिवांमूलप्रकृतिंदेवींपूज
येदित्यर्थः ७४ ७५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेएकादशोध्यायः ११ एकोनाशीतिपद्यैस्तुराधाकृष्णांगसंभवा गोलो
केप्रथमंगंगासमुद्भूतेतिचोच्यते १ नारायणोगंगायाध्यानंवदति नारायणउवाच ध्यानमिति १ ५ ५ ५ ५

भारतीशापात्पूर्वमुपपादितान् २ ३ ४ शैब्यायांशिबेरपत्यकन्यायां असमंजास्तन्नामकः पुत्रोजातः ५ अन्यावैदर्भीनाम्नीराजकामिनी ६
रुरोदेति किमिदंत्वयाफलंदत्तमित्यभिप्रायेण ७ ८ ९ कपिलस्येति सगरेअश्वमेधार्थंप्रसक्तेतंयज्ञीयमश्वमपहृत्येंद्रोध्याननिष्ठस्यकपिलस्यपृ

भारतेभारतीशापात्साजगामसुरेश्वरी विष्णुस्वरूपापरमास्वयंविष्णुपदीतिच २ कथंकुत्रयुगेकेनप्रार्थिताप्रे
रितापुरा तत्क्रमंश्रोतुमिच्छामिपापघ्नंपुण्यदंशुभं ३ श्रीनारायणउवाच राजराजेश्वरःश्रीमान्सगरःसूर्यवं
शजः तस्यभार्याचवैदर्भीशैब्याचद्वेमनोहरे ४ तत्पत्न्यामेकपुत्रश्चबभूवसुमनोहरः असमंजाइतिख्यातः
शैब्यायांकुलवर्द्धनः ५ अन्याचाराधयामासशंकरंपुत्रकामुकी बभूवगर्भस्तस्याश्चहरस्यचवरेणच ६ गते
शताब्देपूर्णेचमांसपिंडंसुषावसा तंदृष्ट्वासाशिवंध्यात्वारुरोदोच्चैःपुनःपुनः ७ शंभुर्ब्राह्मणरूपेणतत्समी
पंजगामह चकारसंविभज्यैतत्पिंडंषष्टिसहस्रधा ८ सर्वेबभूवुःपुत्राश्चमहाबलपराक्रमाः ग्रीष्ममध्या
न्हमार्तंडप्रभामुष्टकलेवराः ९ कपिलस्यमुनेःशापाद्बभूवुर्भस्मसाच्चते राजारुरोदतच्छ्रुत्वाजगामगहने
वने १० तपश्चकारासमंजागंगानयनकारणात् लक्षवर्षंतपस्तप्त्वाममारकालयोगतः ११ अंशुमांस्त
स्यतनयोगंगानयनकारणात् तपःकृत्वालक्षवर्षंममारकालयोगतः १२ भगीरथस्तस्यपुत्रोमहाभा
गवतःसुधीः वैष्णवोविष्णुभक्तश्चगुणवानजरामरः १३ तपःकृत्वालक्षवर्षंगंगानयनकारणात् ददर्श
कृष्णंग्रीष्मस्थसूर्यकोटिसमप्रभं १४

ष्ठदेशेबबंधपश्चाद्राजपुत्राःसगराअश्वान्वेषणेचलितास्तत्रदेशेकपिलसंनिधावश्वं
दृष्ट्वंतरूतोयमेवाश्वहर्त्ताचौरोस्तीत्यूचुःततोमुनिनाशापेनभस्मीकृताइतिकथापुराणांतरेप्रसिद्धा १० असमंजाद्वितीयोराजपुत्रःपितृव्यानां
शापदग्धानामुद्धारार्थंगंगानयनोद्देशेनतपश्चकारेत्यर्थः ११ तत्पुत्रोंशुमानप्येवंममारेत्याह अंशुमानिति १२ १३ १४ ६२

गोपालसुंदरीरूपमिति कदाचिदाद्यालालिताप्रुंरूपाकृष्णाविग्रहेतितंत्रराजेस्यावतारस्यस्पष्टत्वात् ध्यानंचतंत्रांतरेस्पष्टमेव गोपालसुंदर्याः
गोलोकेअधिष्ठात्रीदेवतामुख्यत्वेनगोपालसुंदर्यैवसृष्टेरादौमूलप्रकृतेर्गोपालसुंदरीउत्पन्नाततोन्याः शक्तयस्तएवास्मिन्भागवतेगोपालसुंदरी
रूपश्रीकृष्णस्यपुनःपुनर्महिमाप्रोच्यतेइतिबोध्यं सखीवेषधारीश्रीकृष्णोगोपालसुंदरी १५ १६ प्रकृतेःपरमितिवास्तविकात्मरूपेणवर्णनं

द्विभुजंमुरलीहस्तंकिशोरंगोपवेषिणं गोपालसुंदरीरूपंभक्तानुग्रहरूपिणं १५ स्वेच्छामयंपरंब्रह्मपरि
पूर्णतमप्रभुं ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्चस्तुतंमुनिगणैर्नुतं १६ निर्लिप्तंसाक्षिरूपंचनिर्गुणंप्रकृतेःपरं ईषि-
द्धास्यप्रसन्नास्यंभक्तानुग्रहकारकं १७ वन्हिशुद्धांशुकाधानरत्नभूषणभूषितं तुष्टावदृष्ट्वानृपतिःप्रण
म्यचपुनःपुनः १८ लीलयाचवरंप्रापवांछितंवंशतारणं कृत्वाचस्तवनंदिव्यंपुलकांकितविग्रहः १९
श्रीभगवानुवाच भारतंभारतीशापाद्गच्छशीघ्रंसुरेश्वरि सगरस्यसुतान्सर्वान्पूतान्कुरुममाज्ञया २०
त्वत्स्पर्शवायुनापूतायास्यंतिमममंदिरं बिभ्रतोमममूर्तीश्चदिव्यस्यंदनगामिनः २१ मत्पार्षदाभवि
ष्यंतिसर्वकालंनिरामयाः समुच्छिद्यकर्मभोगान्कृतान्जन्मनिजन्मनि २२ कोटिजन्मार्जितंपाप-
भारतेयत्कृतंनृभिः गंगायावातस्पर्शेननश्यतीतिश्रुतौश्रुतं २३ स्पर्शनाद्दर्शनाद्देव्याःपुण्यंदश-
गुणंततः मौसलस्नानमात्रेणसामान्यदिवसेनृणां २४ शतकोटिजन्मपापंनश्यतीतिश्रुतौश्रुतं
यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच २५ जन्मसंख्यार्जितान्येवकामतोपिकृतानिच तानिसर्वाणि
नश्यंतिमौसलस्नानतोनृणां २६

१७ १८ दर्शनोत्तरंस्तवनंकृत्वावांछितंवंशतारणंवरंत्वसूर्वजोद्धारार्थेगंगांददामीत्येवंरूपंप्रापेत्यन्व
यः १९ इत्थंगोपालसुंदरीरूपःश्रीकृष्णोवरंदत्वागंगांयदुक्तवांस्तदाह श्रीभगवानुवाच भारतंभारतीशापादिति २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

किंचिदिति पुण्याहदिवसस्नानजंफलंवेदायत्किंचिदेवबुद्धेरविषयत्वाद्वदंतीत्यर्थः २७ संकल्पंस्नानसंकल्पजन्यंफलमित्यर्थः २८
संकल्परहितमुसलस्नानतोविधिरहितस्नानतो यत्फलं पूर्वोक्तं तस्माद्दशगुणंसंकल्पपुरःसरस्नानतोभवतीत्यर्थः २९
३० अक्षयायामक्षय्यनवम्यां ३१ स्नानफलमुक्त्वादानफलमाह सामान्यदिवसेति शतगुणमिति सामान्यदिवसस्नानाच्छतगुणंगं-

पुण्याहंस्नानतःपुण्यंवेदोनैववदंतिच्च किंचिद्वदंतितेविप्रफलमेवयथागमं २७ ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्चसर्वे
नैववदंतिच्च सामान्यदिवसस्नानसंकल्पंशृणुसुंदरि २८ पुण्यंदशगुणंचैवमौसलस्नानतःपरं ततस्त्रिंशद्गु
णंपुण्यंरविसंक्रमणेदिने २९ अमायांचापितत्तुल्यंद्विगुणंदक्षिणायने ततोदशगुणंपुण्यंनराणामुत्तरा-
यणे ३० चातुर्मास्यांपौर्णमास्यामनंतंपुण्यमेवच्च अक्षयायांचतत्तुल्यंचैतद्वेदेनिरूपितं ३१ असंख्यपुण्यफ
लदमेतेषुस्नानदानकं सामान्यदिवसस्नानाद्दानाच्छतगुणंफलं ३२ मन्वंतराद्यायांतिथौयुगाद्यायांतथेवच्च
माघस्यसितसप्तम्यांभीष्माष्टम्यांतथैवच्च ३३ अथाप्यशोकाष्टम्यांचनवम्यांचतथाहरेः ततोपिद्विगुणंपुण्यं
नंदायांतवदुर्लभं ३४ दशहरादशम्यांतुयुगाद्यादिसमंफलं नंदासमंचवारुण्यांमहत्पूर्वेचतुर्गुणं ३५ ततश्च
तुर्गुणंपुण्यंहिमहत्पूर्वकेसति पुण्यंकोटिगुणंचैवसामान्यस्नानतोपियत् ३६ चंद्रोपरागसमयेसूर्येदशगु
णंततः पुण्यमर्द्धोदयेकालेततःशतगुणंफलं ३७ इत्येवमुक्त्वादेवेशोविररामतयोःपुरः तमुवाचततोगंगाभक्ति
नम्रात्मकंधरा ३८

गातीरदानात्फलंभवतीत्यर्थः ३२ ३३ हरेर्नवम्यांरामनवम्यांनंदायांतवेतितवदशहरायांयानंदाप्रतिपत्तिथिस्तस्यामित्यर्थः ३४
नंदापूर्वोक्ता महत्पूर्वेपुल्लिंगमार्षं महावारुण्यामित्यर्थः ३५ हिमहत्पूर्वकेसतीति हिमहच्छब्दपूर्वकत्वेवारुणीशब्दस्यसतीत्यर्थः तेनमहामहावारुणीतिसिद्धं
३६ चंद्रोपरागसमयेसामान्यस्नानफलात्पूर्वोक्तात्कोटिगुणंफलंभवतीत्यर्थः सूर्येसूर्यग्रहेचंद्रग्रहणाद्दशगुणमित्यर्थः ततःसूर्यग्रहफलात् ३७ तयोर्गंगाभा
गीरथयोः ३८

३९ ४० ४१ ममान्यद्वांछितमिति भूतले मम पतिः कोवा भविष्यतीत्येतद्रूपं वांछितं लज्जया वक्तुं न शक्नोमीति भावः ४२ ४३ विदग्धायाविर हिण्याः ४४ सौभाग्यासुरव्येत्यर्थः ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० प्रकृतेर्मूलप्रकृतेर्भुवनेश्वर्या भक्तस्य संस्पर्शादित्यर्थः ५१

गंगोवाच यामिचेद्भारतं नाथ भारतीशापतः पुरा तवाज्ञया च राजेंद्र तपसा न्वैव सांप्रतं ३९ दास्यंति पापिनो मह्यं पापानि यानि कानि च तानि मे केन नश्यंति तमुपायं वद प्रभो ४० कति कालं परिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते क दायास्यामि देवेश तद्विष्णोः परमं पदं ४१ ममान्यद्वांछितं यच्च तत्सर्वं जानासि सर्ववित् सर्वांतरात्मन्सर्वज्ञ तदुपायं वद प्रभो ४२ श्रीभगवानुवाच जानामि वांछितं गंगे तव सर्वं सुरेश्वरि पतिस्ते द्रवरूपाया लवणोदो भविष्यति ४३ ममांशास्वरूपश्च त्वं च लक्ष्मीस्वरूपिणी विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भुवि ४४ यावंत्यः संति नद्यश्च भारत्याद्याश्च भारते सौभाग्या त्वं च तास्वेव लवणोदस्य सो रते ४५ अद्य प्रभृति देवेशि कलेः पंचसहस्रकं वर्षं स्थितिस्ते भारत्याः शापेन भारते भुवि ४६ नित्यं त्वमब्धिना सार्द्धं करिष्यसि रहो रतिं त्वमेव रसिका देवि रसिकेंद्रेण संयुता ४७ त्वां स्तोष्यंति च स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यंति भक्तितः ४८ कण्वशाखोक्तध्यानेन ध्यात्वा त्वां पूजयिष्यति यः स्तौति प्रणमेन्नित्यं सोश्वमेधफलं लभेत् ४९ गंगा गंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ५० सहस्रपापिनां स्नानाद्यत्पापं ते भविष्यति प्रकृतेर्भक्तसंस्पर्शाद्देवतद्धि विनंक्ष्यति ५१ पापिनां तु सहस्राणां शवस्पर्शेन यत्त्वयि तन्मंत्रोपासकस्नानात्तदघं च विनंक्ष्यति ५२

पापिनां सहस्राणां शवानां स्पर्शेन च यत्पापं त्वयि भविष्यति तदपि तन्मंत्रोपासकस्नानात्तस्या मूलप्रकृतेर्भुवनेश्वर्या मंत्रा मायाबीजप्रभृतयस्तदुपासकस्य स्नानात्तदघं नंक्ष्यतीत्यर्थः तदुक्तं मुंडमालायां मदंशाश्चैव ये भूतास्तेशे-

कृष्णाविग्रहसंभूतांकृष्णशरीरोद्भवामियंकथावक्ष्यमाणाध्यायेस्पष्टा २ इंदुशतकैश्चमृष्टाशुद्धायाप्रभातस्याआकरांखनिं ३ ४ नानाचि-
त्रसमन्वितंबिभ्रतीत्यर्थः ५ बिंबफलंविनिंद्यंयस्यैतादृशमच्छंचार्वोष्ठपुटंबिभ्रतीत्यर्थः सुष्ठापद्धतायायादंतपंक्त्या ६ ७ रंभास्तंभोविनिंदितो·

कृष्णाविग्रहसंभूतांकृष्णातुल्यांपरांसतीं वन्हिशुद्धांशुकाधानांरत्नभूषणभूषितां २ शरत्पूर्णेंदुशतकमृष्टशो
भाकरांपरां ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांशश्वत्सुस्थिरयौवनां ३ नारायणप्रियांशांतांतत्सौभाग्यसमन्वितां बिभ्र
तींकबरीभारंमालतीमाल्यसंयुतं ४ सिंदूरबिंदुललितंसार्द्धंचंदनबिंदुभिः कस्तूरीपत्रकंगंडेनानाचित्र-
समन्वितं ५ पक्वबिंबविनिंद्याच्छचार्वोष्ठपुटमुत्तमं मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतपंक्तिमनोरमां ६ सुचारुवक्र
नयनंसकटाक्षंमनोहरं कठिनंश्रीफलाकारंस्तनयुग्मंचबिभ्रती ७ बृहच्छ्रोणिंसुकाठिनांरंभास्तंभविनिं
दितां स्थलपद्मप्रभामुष्टपदपद्मयुगंबरं ८ रक्तपादुकसंयुक्तंकुंकुमाक्तंसयावकं देवेंद्रमौलिमंदारमकरं
दकणारुणं ९ सुरसिद्धमुनींद्रैश्चदत्तार्घसंयुतंसदा तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेणिसंयुतं १० मुक्तिप्र
दंमुमुक्षूणांकामिनांसर्वभोगदं वरांवरेण्यांवरदांभक्तानुग्रहकारिणीं ११ श्रीविष्णोःपदद्दात्रींचभजेविष्णु
पदींसतीं इत्यनेनैवध्यानेनध्यात्वात्रिपथगांशुभां १२ दत्वासंपूजयेद्ब्रह्मन्नुपचाराणिषोडश आसनंपा
दमर्घ्यंचस्नानीयंचानुलेपनं १३ धूपंदीपंचनैवेद्यंतांबूलंशीतलंजलं वसनंभूषणंमाल्यंगंधमाचमनी
यकं १४ मनोहरंस्कृतल्पंचदेयान्येतानिषोडश दत्वाभक्त्याचप्रणमेत्संस्तूयसंपुटांजलिः १५

ययास्वकीयोरुद्वयशोभयेतिशेषः पदपद्मयुगंबरंवरूंतत्पर्यंतंबिभ्रतीतिशेषः ८ रत्नपादुकेत्यारभ्यसर्वभोगदमेतत्पर्यंतंपाद
पद्मस्यविशेषणानि यावकंपादभूषणंतत्सहितं ९ १० ११ १२ उपचाराणिदत्वेत्यन्वयः नपुंसकत्वमार्षं १३ १४ १५ ६२ ६२

१६ १७ शिवसंगीतेति इदंसर्वमनुपदोक्तकथायांस्पष्टीभविष्यतिशिवसगीतेनसंमुग्धोमोहितोयः श्रीकृष्णस्तस्यांगसमुद्भवां राधांगद्रवेणसंयुतांराधांगजलेनसयुतां १८ १९ कार्तिक्यांपौर्णमास्यांराधामहोत्सवेय ज्जन्मप्रथमतोभूदितिपूर्वान्वयस्यायोजनीयं २० कोटियोजनेति

संपूज्यैवंप्रकारेणसोश्वमेधफलंलभेत् नारदउवाच श्रोतुमिच्छामिदेवेशलक्ष्मीकांतजगत्पते १६ विष्णो
र्विष्णुपदीस्तोत्रंपापघ्नंपुण्यकारकं श्रीनारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिपापघ्नंपुण्यकारणं १७ शिव
संगीतसंमुग्धश्रीकृष्णांगसमुद्भवां राधांगद्रवसंयुक्तांतां गंगांप्रणमाम्यहं १८ यज्जन्मसृष्टेरादौचगो-
लोकेरासमंडले सन्निधानेशंकरस्यतांगंगांप्रणमाम्यहं १९ गोपैर्गोपीभिराकीर्णेशुभेराधामहोत्सवे कार्ति
कीपूर्णिमायांचतांगंगांप्रणमाम्यहं २० कोटियोजनविस्तीर्णादैर्घ्येलक्षगुणाततः समावृतायागोलोकंतां
गंगांप्रणमाम्यहं २१ षष्टिलक्षयोजनायाततोदैर्घ्येचतुर्गुणा समावृतायावैकुंठेतांगंगांप्रणमाम्यहं २२
त्रिंशल्लक्षयोजनायादैर्घ्येपंचगुणाततः आवृताब्रह्मलोकेयातांगंगांप्रणमाम्यहं २३ त्रिंशल्लक्षयोजना
यादैर्घ्येचतुर्गुणाततः आवृताशिवलोकेयातांगंगांप्रणमाम्यहं २४ लक्षयोजनविस्तीर्णादैर्घ्येसप्तगु
णाततः आवृताध्रुवलोकेया तांगंगांप्रणमाम्यहं २५ लक्षयोजनविस्तीर्णादैर्घ्येपंचगुणाततः आ
वृताचंद्रलोकेयातांगंगांप्रणमाम्यहं २६ षष्टिसहस्रयोजनायादैर्घ्येदशगुणाततः आवृतासूर्यलोकेयातां
गंगांप्रणमाम्यहं २७ लक्षयोजनविस्तीर्णादैर्घ्येपंचगुणाततः आवृतायातपोलोकेतांगंगांप्रणमाम्यहं २८

अतिदीर्घातिविस्तृतेत्येवतात्पर्यंबोध्यंनतुतावद्योजनदीर्घविस्तृतत्वेअसंभवात् एवमेवोत्तरत्रापि २१ ग्रंथार्थस्तुस्पष्टएवआयामेनष
ष्टिलक्षयोजनेत्यर्थः एवमुत्तरत्रबोध्यं २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ ६२ ६३ ६४

सहस्रयोजनायामादैर्घ्येदशगुणाततः आवृताजनलोकेयातांगंगांप्रणमाम्यहं २९ दशलक्षयोजनाया
दैर्घ्येपंचगुणाततः आवृतायामहर्लोकंतांगंगांप्रणमाम्यहं ३० सहस्रयोजनायामादैर्घ्येशतगुणाततः
आवृतायाचकैलासंतांगंगांप्रणमाम्यहं ३१ शतयोजनविस्तीर्णादैर्घ्येदशगुणाततः मंदाकिनीयेंद्रलोके
तांगंगांप्रणमाम्यहं ३२ पातालेभोगवतीचैवविस्तीर्णादशयोजना ततोदशगुणादैर्घ्येतांगंगांप्रणमाम्य
हं ३३ क्रोशैकमात्रविस्तीर्णाततःक्षीणाचकुत्रचित् क्षितौचालकनंदायातांगंगांप्रणमाम्यहं ३४ स
त्येयाक्षीरवर्णाचत्रेतायामिंदुसन्निभा द्वापरेचंद्रनाभायातांगंगांप्रणमाम्यहं ३५ जलप्रभाकलौयाच
नान्यत्रपृथिवीतले स्वर्गेचनित्यंक्षीराभातांगंगांप्रणमाम्यहं ३६ यत्तोयकणिकास्पर्शेपापिनांज्ञानसं
भवः ब्रह्महत्यादिकंपापंकोटिजन्मार्जितंदहेत् ३७ इत्येवंकथिताब्रह्मन्गंगापद्यैकविंशतिः स्तोत्ररूपं
चपरमंपापघ्नंपुण्यजीवनं ३८ नित्यंयोहिपठेद्भक्त्यासंपूज्यचसुरेश्वरीं सोश्वमेधफलंनित्यंलभतेनात्रसंशयः
३९ अपुत्रोलभतेपुत्रंभार्याहीनोलभेत्स्त्रियं रोगात्प्रमुच्यतेरोगीबंधान्मुक्तोभवेद्ध्रुवं ४० अस्पष्टकीर्तिःसु
यशामूर्खोभवतिपंडितः यःपठेत्प्रातरुत्थायगंगास्तोत्रमिदंशुभं ४१ शुभंभवेच्चदुःस्वप्नेगंगास्नानफलंल
भेत् श्रीनारायणउवाच स्तोत्रेणानेनगंगांचस्तुत्वाचैवभगीरथः ४२ जगामतांगृहीत्वाचयत्रनष्टाश्च
सागराः वैकुंठंतेययुस्तूर्णंगंगायाःस्पर्शवायुना ४३ भगीरथेनसानीतातेनभागीरथीस्मृता इत्येवंकथितंसर्वंगं
गोपाख्यानमुत्तमं ४४ पुण्यदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि नारदउवाच कथंगंगात्रिपथगाजाताभुवन
पाविनी ४५

नारायणेउपरतेप्रथमंगंगायाजन्मगोलोकेकार्तिक्यांपौर्णिमायांश्रीगोपालसुंदरीरूपकृष्णशरीरात्कथंजातमित्यादिकंपृच्छति नारदउवाच कथंगंगात्रिपथगेति ४५ तत्रस्थास्तल्लोकस्थाः ४६ ४७ ४८ ऊषुः संपूज्यस्थिताइत्यर्थः कृष्णसंगीतारूष्णसंबंधिनीसंगीतशास्त्राधिष्ठात्रीत्यर्थः ४९ हारकंरत्नहारमित्यर्थः ५० मणिसारंसर्वोत्तमंमणिं ५१ हारसारंहारश्रेष्ठं ५२ विष्णुमायाब्रह्ममाया

कुत्रवाकेनविधिनातत्सर्वंवदमेप्रभो तत्रस्थाश्चजनायेयेतेचकिंचक्रुरुत्तमं ४६ एतत्सर्वं तुविस्तीर्णंकृत्वावक्तुमिहार्हसि नारायणउवाच कार्तिकीपूर्णिमायांतुराधायाःसुमहोत्सवः ४७ कृष्णःसंपूज्यतांराधामुवासरासमंडले कृष्णेनपूजितांतांतुसंपूज्यहृष्टमानसाः ४८ ऊषुर्ब्रह्मादयःसर्वेऋषयःशौनकादयः एतस्मिन्नंतरेकृष्णसंगीताचसरस्वती ४९ जगौसुंदरतालेनवीणयाचमनोहरं तुष्टोब्रह्माददौतस्यैरत्नेंद्रसारहारकं ५० शिवोमणींद्रसारंतुसर्वब्रह्मांडदुर्लभं कृष्णःकौस्तुभरत्नंचसर्वरत्नात्सरंवरं ५१ अमूल्यरत्ननिर्माणंहारसारंचराधिका नारायणश्चभगवान्ददौमालांमनोहरां ५२ अमूल्यरत्ननिर्माणंलक्ष्मीःकनककुंडलं विष्णुमायाभगवतीमूलप्रकृतिरीश्वरी ५३ दुर्गानारायणीशानाब्रह्मभक्तिंसुदुर्लभां धर्मबुद्धिंचधर्मश्चयशश्चविपुलंभवे ५४ वन्हिशुद्धांशुकंवन्हिर्वायुश्चमणिनूपुरान् एतस्मिन्नंतरेशंभुर्ब्रह्मणाप्रेरितोमुहुः ५५ जगौश्रीकृष्णसंगीतंरासोल्लाससमन्वितं मूर्छांप्रापुःसुराःसर्वेचित्रपुत्तलिकायथा ५६ कष्टेनचेतनांप्राप्यददृशूरासमंडले स्थलंसर्वंजलाकीर्णंराधाकृष्णविहीनकं ५७

मूलप्रकृतिर्मूलप्रकृतेःसाक्षादुद्भवान्मूलप्रकृतित्वं ५३ ब्रह्मभक्तिंपरमात्मभक्तिंभवेप्रपंचे ५४ ५५ कृष्णसंगीतंरासोल्लासस्यवर्णनंयस्मिंस्तादृशंगोपालसुंदर्यात्मककृष्णोद्देश्यकंसंगीतंगानमित्यर्थः एतस्यकृष्णस्यगोपालसुंदर्यात्मकत्वेनपूर्वमभिधानान्नवमस्कंधेसर्वत्रकृष्णशब्देनगोपालसुंदर्यात्मकृष्णस्यैवात्रग्रहणमितिबोध्यं ५६ ५७ ५८ ५९

सर्वंतीर्थमिति लोकोद्धारार्थंराधाकृष्णास्तीर्थरूपोजातइत्यर्थः ५८ ५९ अयमेववांछितोवरइत्यर्थः ६० सर्वात्माहमिति अहंसर्वात्मासर्व
व्यापकोस्म्येवनकदाचिन्ममभवतांचवियोगोस्तितथेयराधिकाशक्तिरपिसर्वव्यापिकास्त्येवेतिनतयापिभवतांवियोगोस्तिकेवलमावयोर्देहे
नैवभवतांवियोगोजातस्तत्रमिथ्यादेहेनकिंकर्तव्यंभवतामस्तिनकिंचिदपीत्यर्थः ६१ अथापिममभक्तानांदर्शनार्थंमन्मूर्तिरपेक्षितेतीच्छथय
दितदायन्मयोच्यतेतत्कर्तव्यमित्याह मनवइति ६२ ६३ स्वयंविधातरिति हेविधातस्त्वंजगद्गुरुंशिवंप्रत्याज्ञांकुरु ६४ किंविषयामितिचेत्तत्रा

अत्युच्चैरुरुदुःसर्वेगोपागोप्यःसुराद्विजाः ध्यानेनब्रह्माबुबुधेसर्वंतीर्थमभीप्सितं ५८ गतश्चराधयासार्द्धंश्रीकृ
ष्णोद्रवतामिति ततोब्रह्मादयःसर्वेतुष्टुवुःपरमेश्वरं ५९ स्वमूर्तिंदर्शयविभोवांछितंवरमेवनः एतस्मिन्नं
तरेतत्रवाग्बभूवाशरीरिणी ६० तामेवशुश्रुवुःसर्वेसुव्यक्तंमधुरान्वितां सर्वात्माहमियंशक्तिर्भक्तानुग्रहवि
ग्रहा ६१ ममाप्यस्याश्चदेहेनकर्त्तव्यंचकिमावयोः मनवोमानवाःसर्वेमुनयश्चैववैष्णवाः ६२ मन्मंत्रपूतामां
द्रष्टुमागमिष्यंतिमत्सदं मूर्तिंद्रष्टुंचसुव्यक्तांयदीच्छथसुरेश्वराः ६३ करोतुशंभुस्तत्रैवंमदीयंवाक्यपालनं स्व
यंविधातस्त्वंब्रह्मन्नाज्ञांकुरुजगद्गुरुं ६४ कर्तुंशास्त्रविशेषंचवेदांगंसुमनोहरं अपूर्वमंत्रनिकरैःसर्वाभीष्टफल
प्रदैः ६५ स्तोत्रैश्चनिकरैर्ध्यानैर्युतंपूजाविधिक्रमैः मन्मंत्रकवचस्तोत्रंकृत्वायत्नेनगोपनं ६६ भवंतिविमुखा
येनजनामातत्करिष्यति सहस्रेषुशतेष्वेकोमन्मंत्रोपासकोभवेत् ६७ जनामन्मंत्रपूताश्चगमिष्यंतिचमत्सदं
अन्यथानभविष्यंतिसर्वेगोलोकवासिनः ६८

ह कर्तुमिति शास्त्रंसात्वतंतंत्रमित्यर्थः ६५ ६५ भवंतीति येनगोपनेनज
नाःपापिष्ठामयिविमुखाभविष्यंतितद्गोपनंकरिष्यतिकरोत्वित्यर्थः सर्वथागोपनेशास्त्रप्रणयनंव्यर्थमेवस्यादितिचेत्पुण्यवतांसाधूनामग्रे
प्रकाशंकरोत्वित्यभिप्रायेणाह सहस्रेष्विति ६७ अन्यथाममशास्त्राभावे ६८ ७ ७ ७ ७

ननुकेषांचिदग्रेप्रकाशनेपिपरंपरयासर्वत्रप्रकाशोभविष्यतितितश्चसर्वेपिगोलोकवासिनोभविष्यंतितदाब्रह्मांडंनिष्फलंप्राणिनामभावात्स्या
दितिचेत्त्वंहेब्रह्मन्पंचप्रकारान्सात्त्विकादिभेदेननानाविधाञ्जनान्कुरुकर्मवशात्तदातेजनाःपापबाहुल्यात्प्रकाशमानमपितंत्रंनग्रहीष्यंतित
तश्चनब्रह्मांडांतर्गतलोकानामभावेनब्रह्मांडंनिष्फलंस्यादित्यभिप्रायेणाह निष्फलंचेति ६९ हेब्रह्मन्निदंमच्छास्त्रंकर्तुंशिवोयदिप्रतिज्ञां
करिष्यतिततोमन्मूर्तिदर्शनंस्यादित्याह इदंकर्तुमिति ७० ७१ ७२ स्वीकारमिति गंगाजलंहस्तेगृहीत्वाशपथपुरःसरंप्रतिज्ञांकृतवानि

निष्फलंभवितासर्वंब्रह्मांडंन्नैवब्रह्मणः जनाःपंचप्रकाराश्चयुक्ताःस्रष्टुंभवेभवे ६९ पृथिवीवासिनःकेचित्के
चित्स्वर्गनिवासिनः इदंकर्तुंमहादेवःकरोतिदेवसंसदि ७० प्रतिज्ञांसुदृढांसद्यस्ततोमूर्तिंचद्रक्ष्यति इत्येवमु
क्त्वागगनेविरराससनातनः ७१ तच्छ्रुत्वाजगतांधातातमुवाचशिवंमुदा ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाज्ञानेशोज्ञानि
नांवरः ७२ गंगातोयंकरेकृत्वास्वीकारंचचकारसः संयुक्तंविष्णुमायायामंत्रौघैःशास्त्रमुत्तमं ७३ वेदसारं
करिष्यामिप्रतिज्ञापालनायच गंगातोयमुपस्पृश्यमिथ्यायदिवदेज्जनः ७४ सयातिकालसूत्रंचयावद्वै
ब्रह्मणोवयः इत्युक्तेशंकरेब्रह्मन्गोलोकसुरसंसदि ७५ आविर्बभूवश्रीकृष्णोराधयासहितस्ततः तंसुदृष्ट्वा
चसंतुष्टास्तुष्टुवुःपुरुषोत्तमं ७६ परमानंदपूर्णाश्चचक्रुश्चपुनरुत्सवं कालेनशंभुर्भगवान्मुक्तिदीपंचकारसः
७७ इत्येवंकथितंसर्वंसुगोप्यंचसुदुर्लभं सएवद्रवरूपासागंगागोलोकसंभवा ७८

त्यर्थः प्रतिज्ञास्वरूपमाह-
संयुक्तमिति विष्णुमायायाराधायामंत्रौघैःसहितंशास्त्रंविष्णुमंत्रविषयंवेदसारंवेदाविरुद्धंकरिष्यामीत्यर्थः ७३ गंगाजलेनशपथंकृत्वा
तत्कार्याकरणेमहाननर्थइतिदर्शयितुंशिवेनगंगाजलंगृहीतमित्यभिप्रायेणाह गंगातोयमिति ७४ हेब्रह्मन्हेनारदेतिनारायणोक्तिः
७५ ७६ मुक्तिदीपंमुक्तिप्रकाशकंसात्वतंतंत्रमित्यर्थः सएवश्रीकृष्णएवद्रवरूपागंगेत्युच्यतइत्यर्थः ७७ ७८ ६९ ६९

७९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेद्वादशोध्यायः १२ षट्त्रिंशदधिकैःपद्यैःशतसंख्यैस्तुजान्हवी नारायणप्रियाजाताविस्तरादेतदु च्यते १ कलेःपंचसहस्रांतेभुवंत्यक्त्वावैकुंठेगंगागमिष्यतीत्युक्तंतत्रगोलोकोद्भवागंगागोलोकंविहायकिमितिवैकुंठेगमिष्यतीत्यभिप्रायेण- पृच्छति नारदउवाच कलेरिति क्कगतेति वैकुंठेइतिपूर्वमुक्तमपितन्मोषणंकुत्वेयमुक्तिः १ २ पद्मावतीगंगाचोभेनद्यौवैकुंठेगतेइत्यर्थः

राधाकृष्णांगसंभूताभुक्तिमुक्तिफलप्रदा स्थानेस्थानेस्थापितासाकृष्णेनचपरात्मना ११ कृष्णस्वरूपापरमा सर्वब्रह्मांडपूजिता इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेद्वादशोध्यायः १२ नारदउवाच कलेःपंच सहस्राब्देसमतीतेसुरेश्वर क्कगतासामहाभागतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १ नारायणउवाच भारतंभारती शापात्समागत्येश्वरेच्छया जगामतत्रवैकुंठेशापांतेपुनरेवसा २ भारतीभारतंत्यक्त्वातज्जगामहरेःपदं प द्मावतीचशापांतेगंगासाचैवनारद ३ गंगासरस्वतीलक्ष्मीश्चैतास्तिस्रःप्रियाहरेः तुलसीसहिताब्रह्मंश्चत स्रःकीर्तिताःशुभाः ४ नारदउवाच केनोपायेनसादेवीविष्णुपादाब्जसंभवा ब्रह्मकमंडलुस्थाचश्रुता शिवप्रियाचसा ५ बभूवसामुनिश्रेष्ठगंगानारायणप्रिया अहोकेनप्रकारेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ६ श्रीनारायणउवाच पुराबभूवगोलोकेसागंगाद्रवरूपिणी राधाकृष्णांगसंभूतातदंशातत्स्वरूपिणी ७ द्रवाधिष्ठातृदेवीयारूपेणाप्रतिमाभुवि नवयौवनसंपन्नासर्वाभरणभूषिता ८

३ ननुगोलोकंविहाय किमितिवैकुंठंगताइतिचेद्वैकुंठवासिनोनारायणस्ययतएताश्चतस्रःस्त्रियोभवंतिततइत्याह गंगेति ४ तत्रगंगाकथंविष्णुपदाब्जा न्निर्गताकथंवानारायणस्त्रीजाताब्रह्मणाकथंकमंडलौस्थापिताशिवेनकथंमस्तकेधृतातत्सर्वंवर्णयेत्याह नारदउवाच केनोपायेनेति शि वप्रियाशिववधूःकथंजाता ५ ६ नदंशाराधाकृष्णांशा ७ द्रवोजलंतत्स्वामिनी ८ ९ ९ ९ ९

तप्तकांचनेति पूर्वस्फटिकरूपत्वेनवर्णनंत्वनिशुद्धत्वाभिप्रायेण ९ सुपीनाकठिनाश्रोणिर्यस्याःसुनितंबयुगंबरंवस्त्रंयस्याः १० अथद्वि तीयांतानांपदानांबीभ्रतीत्यनेनान्वयः वक्रिमंवामं ११ १२ १३ १४ द्रवरूपिणींगंगामूर्तिंधृत्वाकृष्णसन्निधौकामातुरास्थि-

शरन्मध्यान्हपद्मास्यासस्मितासुमनोहरा तप्तकांचनवर्णाभाशरच्चंद्रसमप्रभा ९ स्निग्धप्रभातिसुस्निग्धाशु द्धसत्वस्वरूपिणी सुपीनकठिनश्रोणिःसुनितंबयुगंबरा १० पीनोन्नतंसुकठिनंस्तनयुग्मंसुवर्तुलं सुचारु नेत्रयुगलंसकटाक्षंसुवक्रिमं ११ वंक्रिमंकबरीभारंमालतीमाल्यसंयुतं सिंदूरबिंदुललितंसार्द्धंचंदनबिंदुभिः १२ कस्तूरीपत्रिकायुक्तंगंडयुग्मंमनोरमं बंधूककुसुमाकारमधरोष्ठंचसुंदरं १३ पक्कदाडिमबीजाभदंत पंक्तिसमुज्वलं वाससीवन्हिशुद्धेचनीवियुक्तेचबिभ्रती १४ सासकामाकृष्णापार्श्वेसमुवाससुलज्जिता वाससासुखमाच्छाद्यलोचनाभ्यांविभोर्मुखं १५ निमेषरहिताभ्यांचपिबंतीसततंमुदा प्रफुल्लवदनाहृ- र्षान्नवसंगमलालसा १६ मूर्छिताप्रभुरूपेणपुलकांकितविग्रहा एतस्मिन्नंतरेतत्रविद्यमानाचराधि- का १७ गोपीत्रिंशत्कोटियुक्ताकोटिचंद्रसमप्रभा कोपेनरक्तपद्मास्यारक्तपंकजलोचना १८ पीतचंपक वर्णाभागजेंद्रमंदगामिनी अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषिता १९ अमूल्यरत्नखचितममूल्यंवन्हि शौचकं पीतवस्त्रस्ययुगलंनीवीयुक्तंचबिभ्रती २० स्थलपद्मप्रभामुष्टंकोमलंचसुरंजितं कृष्णादत्तार्घ्य संयुक्तंविन्यसंतीपदांबुजं २१ रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानादवरुह्यसा सेव्यमानाचऋषिभिःश्वेतचामरवा युना २२ कस्तूरीबिंदुभिर्युक्तंचंदनेनसमन्वितं दीपदीपप्रभाकारंसिंदूरंबिंदुशोभितं २३

नेतिसमुदायार्थः

१५ १६ १७ गंगांपत्नीमवलोक्यराधाकोपिताजातेत्याह कोपेनेति १८ १९ २० २१ २२ २३ ६७ ६७

२४ २५ २६ २७ २८ २९ नम्रभागोनीचस्थानं ३० ३१ ३२ द्वादशवर्षवयोवर्तीकन्याचासावभिनवयौवनाचेत्यर्थः

दधतीभालमध्येचसीमंताधःस्थलोज्वले पारिजातप्रसूनानांमालायुक्तंसुवंक्रिमं २४ सुचारुकबरीभारंकंपयं-
तीसुकंपिता सुचारुरागसंयुक्तमोष्ठंकंपयतीरुषा २५ गत्वावासकृष्णपार्श्वे रत्नसिंहासनेशुभे सखीनांचसमूहे
श्चपरिपूर्णाविभोःप्रिया २६ तांदृष्ट्वाचसमुत्तस्थौकृष्णःसादरपूर्वकं संभाष्यमधुरालापैःसस्मितश्चससंभ्रमः
२७ प्रणेमुरतिसंत्रस्तागोपानम्रात्मकंधराः तुष्टुवुस्तेचभक्त्याचतुष्टावपरमेश्वरः २८ उत्थायगंगासहसास्तु-
तिंबहुचकारसा कुशलंपरिपप्रच्छभीतातिविनयेनच २९ नम्रभागस्थितात्रस्ताशुष्ककंठोष्ठतालुका ध्या
नेनशरणायत्ताश्रीकृष्णचरणांबुजे ३० तांहृत्पद्मस्थितांकृष्णोभीतायैचाभयंददौ बभूवस्थिरचित्तासा
सर्वेश्वरवरेणच ३१ ऊर्ध्वसिंहासनस्थांचराधांगंगाददर्शया सुस्निग्धांसुखदृश्यांचज्वलंतींब्रह्मतेजसा ३२
असंख्यब्रह्मणःकर्त्रीमादिसृष्टेःसनातनीं सदाद्वादशवर्षीयांकन्याभिनवयौवनां ३३ विश्ववृंदेनिरूपमां
रूपेणचगुणेनच शांतांकांतामनंतांतामाद्यंतरहितांसतीं ३४ शुभांसुभद्रांसुभगांस्वामिसौभाग्यसंयु
तां सौंदर्यसुंदरींश्रेष्ठांसर्वासुसुंदरीषुच ३५ कृष्णार्द्धांगांकृष्णसमांतेजसावयसात्विषा पूजितांचमहाल
क्ष्मींलक्ष्म्यालक्ष्मीश्वरेणच ३६ प्रच्छाद्यमानांप्रभयासभामीशस्यसुप्रभां सखीदत्तंचतांबूलंभुक्तवतींच
दुर्लभं ३७ अजन्यांसर्वजननींधन्यांमान्यांचमानिनीं कृष्णप्राणाधिदेवींचप्राणप्रियतमांरमां ३८
दृष्ट्वारासेश्वरींतृप्तिंनजगामसुरेश्वरी निमेषरहिताभ्यांचलोचनाभ्यांपपौचता ३९ एतस्मिन्नंतरेराधा
जगदीशमुवाचसा वाचामधुरयाशांताविनीतासस्मितामुने ४०

३३ ३४ ३५ महालक्ष्मींराधां ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ कृष्णेनपूर्वंकृतानपराधाननुवदति दृष्टस्त्वमिति विरजानाम्नीकाचिद्गोपी ४६ देहंतत्याजेति राधा
त्रासादित्यर्थः ४७ कोटियोजनेति इयमुक्तिरतिशयदीर्घविस्तृतत्वेएवनतुतावत्प्रमाणदीर्घविस्तृतत्वेपीत्यर्थः ४८ तदंतिकेविरजानदी

राधोवाच केयंप्राणेशकल्याणीसस्मितात्वन्मुखांबुजं पश्यंतीसस्मितंपार्श्वेसकामावक्रलोचना ४१ मूर्च्छांप्रा
प्नोतिरूपेणपुलकांकितविग्रहा वस्त्रेणमुखमाच्छाद्यनिरीक्षंतीपुनःपुनः ४२ त्वंचापितांसंनिरीक्ष्यसकामःस-
स्मितःसदा मयिजीवतिगोलोकेभूतादुर्वृत्तिरीदृशी ४३ त्वमेवचैवदुर्वृत्तंवारंवारंकरोषिच क्षमांकरोमिप्रे-
म्णाचस्त्रीजातिःस्निग्धमानसा ४४ संगृह्येमांप्रियामिष्टांगोलोकाद्गच्छलंपट अन्यथानहितेभद्रंभविष्यति
व्रजेश्वर ४५ दृष्टस्त्वंविरजायुक्तोमयाचंदनकानने क्षमाकृतामयापूर्वंसखीनांवचनादहो ४६ त्वयामच्छब्द
मात्रेणतिरोधानंकृतंपुरा देहंतत्याजविरजानदीरूपाबभूवसा ४७ कोटियोजनविस्तीर्णाततोदैर्घ्येचतुर्गुणा
अद्यापिविद्यमानासातवसत्कीर्तिरूपिणी ४८ गृहंमयिगतायांचपुनर्गत्वातदंतिके उच्चैरुरोदविरजेविरजेच
तिसंस्मरन् ४९ तदातोयात्समुत्थायसायोगात्सिद्धयोगिनी सालंकारामूर्तिमतीददौतुभ्यंचदर्शनं ५० तत-
स्तांचसमाक्षिप्यवीर्याधानंकृतंत्वया ततोबभूवुस्तस्यांचसमुद्राःसप्तएवच ५१ दृष्टस्त्वंशोभयागोप्यायु
क्तश्चंपककानने सद्योमच्छब्दमात्रेणातिरोधानंकृतंत्वया ५२ शोभादेहंपरित्यज्यजगामचंद्रमंडले ततस्त
स्याःशरीरंवस्निग्धंतेजोबभूवह ५३ संविभज्यत्वयादत्तंहृदयेनविदूयता रत्नायकिंचित्स्वर्णायकिंचिन्मणिव
रायच ५४

समीपेत्वंपुनर्गत्वेत्यर्थः ४९ ५० समाक्षिप्यआकृष्यमिथुनीभूय सप्तसमुद्रास्तदधिष्ठातारः पुरुषाः
५१ द्वितीयमपराधमाह दृष्टस्त्वमिति ५२ स्निग्धंशीतलंकोमलंवा ५३ ५४ ६७ ६७ ६७

५५ ५६ तृतीयमपराधमाह दृष्टस्त्वमिति ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ चतुर्थमपराधमाह शांतीति ६३ ६४ ६५

किंचित्स्त्रीणांमुखाब्जेभ्यः किंचिद्राज्ञेचकिंचन किंचित्किसलयेभ्यश्चपुष्पेभ्यश्चापिकिंचन ५५ किंचित्फलेभ्यः पक्केभ्यः सस्येभ्यश्चापिकिंचन नृपदेवगृहेभ्यश्चसंस्कृतेभ्यश्चकिंचन ५६ किंचिन्नूतनपत्रेभ्योदुग्धेभ्यश्चापिकिंचन दृष्टस्त्वंप्रभयागोप्यायुक्तोवृंदावनेवने ५७ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया प्रभादेहंपरित्यज्यजगामसूर्यमंडले ५८ ततस्तस्याःशरीरंचतीव्रंतेजोबभूवह संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाप्ररुदतापुरा ५९ विसृष्टंचक्षुषोःकृष्णालज्जयाचभयेनच हुताशनायकिंचिच्चयक्षेभ्यश्चापिकिंचन ६० किंचित्पुरुषसिंहेभ्योदेवेभ्यश्चापिकिंचन किंचिद्विष्णुजनेभ्यश्चनागेभ्यापिचकिंचन ६१ ब्राह्मणेभ्योमुनिभ्यश्चतपस्विभ्यश्चकिंचन स्त्रीभ्यःसौभाग्ययुक्ताभ्योयशस्विभ्यश्चकिंचन ६२ तच्चदत्वाचसर्वेभ्यः पूर्वंप्ररुदितंत्वया शांतिगोप्यायुतस्त्वंचदृष्टोसिरासमंडले ६३ वसंतेपुष्पशय्यायांमाल्यवांश्चंदनोक्षितः रत्नप्रदीपैर्युक्तेचरत्ननिर्माणमंदिरे ६४ रत्नभूषणभूषाढ्योरत्नभूषितयासह तयादत्तंचतांबूलंभुक्तवांश्चपुराविभो ६५ सद्योमच्छब्दमात्रेणतिरोधानंकृतंत्वया शांतिर्देहंपरित्यज्यभियालीनात्वयिप्रभो ६६ ततस्तस्याःशरीरंचगुणश्रेष्ठंबभूवह संविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाप्ररुदतापुरा ६७ विश्वेलुविपिने किंचिद्ब्राह्मणेचमयिप्रभो शुद्धसत्वस्वरूपायैकिंचिल्लक्ष्म्यैपुराविभो ६८ त्वन्मंत्रोपासकेभ्यश्चशाक्तेभ्यश्चापिकिंचन तपस्विभ्यश्चधर्मायधर्मिष्ठेभ्यश्चकिंचन ६९ मयापूर्वंचत्वंदृष्टोगोप्याचक्षमयासह सुवेषयुक्तोमालावान्गंधचंदनचर्चितः ७०

६६ ६७ मयिराधिकायां ६८ ६९ पंचममपराधमाह मयापूर्वमिति ७०

७१ इतिपूर्वजातंसत्यंवानवेतिस्मर ७२ गृहीतंमयेतिशेषः ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ स्वजलंपूर्वमुत्पन्नं ८०

रत्नभूषितयागंधचंदनोक्षितयासह सुखेनमूर्छितस्तल्पेपुष्पचंदनचर्चिते ७१ श्लिष्टोनिद्रितयासद्यः सुखे नवसंगमात् मयाप्रबोधितासाचभवांश्चस्मरणंकुरु ७२ गृहीतंपीतवस्त्रंचमुरलीचमनोहरा वनमाला-कौस्तुभश्चाप्यमूल्यंरत्नकुंडलं ७३ पश्चात्प्रदत्तंप्रेम्णाचसखीनांवचनाद्हो लज्जयाकृष्णवर्णोभूद्भवान्पापेनयःप्रभो ७४ क्षमादेहंपरित्यज्यलज्जयापृथिवींगता ततस्तस्याःशरीरंचगुणश्रेष्ठंबभूवह ७५ सेविभज्यत्वयादत्तंप्रेम्णाप्ररुदतापुनः किंचिद्दत्तंविष्णवेचवैष्णवेभ्यश्चकिंचन ७६ धार्मिकेभ्यश्चधर्मायदुर्बलेभ्यश्चकिंचन तपस्विभ्योपिदेवेभ्यःपंडितेभ्यश्चकिंचन ७७ एतत्तेकथितंसर्वंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि त्वद्गुणंनैवबहुशोनजानामिपरंप्रभो ७८ इत्येवमुक्त्वासाराधारक्तपंकजलोचना गंगांवक्तुंसमारेभेनम्रास्यांलज्जितांसतीं ७९ गंगारहस्यंविज्ञाययोगेनसिद्धयोगिनी तिरोभूयसभामध्येस्वजलंप्रविवेशसा ८० राधायोगेनविज्ञायसर्वत्रावस्थितांचतां पानंकर्तुंसमारेभेगंडूषात्सिद्धयोगिनी ८१ गंगारहस्यंविज्ञाययोगेनसिद्धयोगिनी श्रीकृष्णचरणांभोजेविवेशशरणंययौ ८२ गोलोकेसाचवैकुंठेब्रह्मलोकादिकेतथा ददर्शराधासर्वत्रनैवगंगांददर्शसा ८३ सर्वत्रजलशून्यंचशुष्कपंकंचगोलकं जलजंतुसमूहैश्चमृतदेहैःसमन्वितं ८४ ब्रह्मविष्णुशिवानंतधर्मेंद्रेंदुदिवाकराः मनवोमुनयःसर्वेदेवसिद्धतपस्विनः ८५ गोलोकंचसमाजग्मुःशुष्ककंठोष्ठतालुकाः सर्वेप्रणेमुर्गोविंदंसर्वेशंप्रकृतेःपरं ८६ वरंवरेण्यंवरदंवरिष्ठंवरकारणं गोपिकागोपवृंदानांसर्वेषांप्रवरंप्रभुं ८७

८१ ८२ ८३ जलशून्यंचेति गंगाजलस्यकृष्णचरणेलीनत्वात् ८४ ८५ ८६ ८७ ८८

८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १ किंसेव्यंसेवकंकिंवेति सर्वे

निरीहंचनिराकारंनिर्लिप्तंचनिराश्रयं निर्गुणंचनिरुत्साहंनिर्विकारंनिरंजनं ८८ स्वेच्छामयंचसाकारंभक्ता
नुग्रहकारकं सत्वस्वरूपंसत्येशंसाक्षिरूपंसनातनं ८९ परंपरेशंपरमंपरमात्मानमीश्वरं प्रणम्यतुष्टुवुःस
र्वेभक्तिनम्रात्मकंधराः ९० सगद्गदाःसाश्रुनेत्राःपुलकांकितविग्रहाः सर्वेसंस्तूयसर्वेशंभगवंतंपरात्परं ९१
ज्योतिर्मयंपरंब्रह्मसर्वकारणकारकं अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितं ९२ सेव्यमानंचगोपालैःश्वेत
चामरवायुना गोपालिकानृत्यगीतंपश्यंतंसस्मितंमुदा ९३ प्राणाधिकप्रियतमराधावक्षःस्थलस्थितं तया
प्रदत्तंतांबूलंभुक्तवंतंसुवासितं ९४ परिपूर्णतमंरासेददृशुश्चसुरेश्वरं मुनयोमानवाःसिद्धास्तपसान्वतपस्वि
नः ९५ प्रहृष्टमनसःसर्वेजग्मुःपरमविस्मयं परस्परंसमालोक्यप्रोचुस्तेचचतुर्मुखं ९६ निवेदितंजगन्नाथं
स्वाभिप्रायमभीप्सितं ब्रह्मातद्वचनंश्रुत्वाविष्णुंकृत्वास्वदक्षिणे ९७ वामतोवामदेवंचजगामकृष्णासंनि
धिं परमानंदयुक्तंचपरमानंदरूपिणं ९८ सर्वंकृष्णमयंधातादद्दर्शरासमंडले सर्वसमानवेषंचसमानासनसं
स्थितं ९९ द्विभुजंमुरलीहस्तंवनमालाविभूषितं मयूरपिच्छचूडंचकौस्तुभेनविराजितं १०० अतीवकमनी
यंचसुंदरंशांतविग्रहं गुणभूषणरूपेणतेजसावयसात्विषा १ परिपूर्णतमंसर्वंसर्वैश्वर्यसमन्वितं किंसेव्यं
सेवकंकिंवादृष्ट्वानिर्वक्तुमक्षमः २ क्षणंतेजःस्वरूपंचरूपंतत्रस्थितंक्षणं निराकारंचसाकारंददर्शद्विविधं
क्षणं ३ एकमेवक्षणंकृष्णंराधयारहितंपरं प्रत्येकासनसंस्थंचतयासार्द्धंचतत्क्षणं ४ राधारूपधरंकृष्णंकृ
ष्णरूपंकलत्रकं किंस्त्रीरूपंचपुरुषंविधाताध्यातुमक्षमः ५

षांतत्रत्यानांभगवत्समानरूपैश्वर्यवत्त्वात्दुर्ज्ञेयत्वमितिभावः २ ३
४ कलत्रंकंराधाकृष्णरूपे

त्यर्थः एतेनप्रकृतिपुरुषयोरत्यंताभेदःसूचितः ५ परिहारमपराधक्षमापनं ६ ७ ८ ९ १० ११ राधाइमामितिच्छेदः यूयमिमांगंगांराधांप्रा

हृत्पद्मस्थंचश्रीकृष्णंध्यात्वाध्यानेनचक्षुषा चकारस्तवनंभक्त्यापरिहारमनेकधा ६ ततःस्वचक्षुरुन्मील्य पुनश्चतदनुज्ञया ददर्शकृष्णमेकंचराधावक्षःस्थलस्थितं ७ स्वपार्षदैःपरिवृतंगोपीमंडलमंडितं पुनःप्रणेमुस्तंदृष्ट्वातुष्टुवुःपरमेश्वरं ८ तदभिप्रायमाज्ञायतानुवाचपरमेश्वरः सर्वात्मासचसर्वज्ञःसर्वेशःसर्वभावनः ९ श्रीभगवानुवाच आगच्छकुशलंब्रह्मन्नागच्छकमलापते इहागच्छमहादेवशश्वत्कुशलमस्तुवः १० आगताहिमहाभागागंगानयनकारणात् गंगाचचरणांभोजेभयेनशरणंगता ११ राधेमांपातुमिच्छंती दृष्ट्वामत्सन्निधानतः दास्यामिमांचभवतांयूयंकुरुतनिर्भयां १२ श्रीकृष्णस्यवचःश्रुत्वासस्मितःकमलोद्भवः तुष्टावराधामाराध्यांश्रीकृष्णपरिपूजितां १३ वक्त्रैश्चतुर्भिःसंस्तूयभक्तिनम्रात्मकंधरः धाताचतुर्णांवेदानामुवाचचतुराननः १४ चतुराननउवाच गंगात्वदंगसंभूताप्रभोश्चरासमंडले युवयोर्द्रवरूपासामुग्धयोःशंकरस्वनात् १५ कृष्णांशात्वदंशाचत्वत्कन्यासदृशीप्रिया त्वन्मंत्रग्रहणंकृत्वाकरोतुतवपूजनं १६ भविष्यतिपतिस्तस्यावैकुंठेशश्चतुर्भुजः भूस्थायाःकलयातस्याःपतिर्लवणवारिधिः १७ गोलोकस्थाचयागंगासर्वत्रस्थातथांबिके तदंबिकात्वंदेवेशिसर्वदासात्वदात्मजा १८ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वास्वीचकारचसस्मिता बहिर्बभूवसाकृष्णपादांगुष्ठनखाग्रतः १९ तत्रैवसत्कृताशांतातस्थौतेषांचमध्यतः उवासतोयादुत्थायतदधिष्ठातृदेवता २० तत्तोयंब्रह्मणाकिंचित्स्थापितंचकमंडलौ किंचिद्दधारशिरसिचंद्रार्धकृतशेखरः २१

र्थनयानिर्भयांकुरुत

१२ १३ १४ मुग्धयोर्मोहितयोः १५ १६ कलयाभूस्थायाइत्यन्वयः १७ तदंबिकातस्यागंगायामातात्वमित्यर्थः १८ १९ २० २१

२२ २३ यस्त्वंगंगाकृष्णशरीरान्निर्गतासापदांबुजात्कथंजाता ब्रह्मकमंडलौकथंगताशिवशिरसिकथंगता नारायणप्रियाकथंजातेतितत्सर्वंविस्त

गंगायैराधिकामंत्रंप्रददौकमलोद्भवः तत्स्तोत्रंकवचंपूजांविधानंध्यानमेवच २२ सर्वंतत्सामवेदोक्तंपुरश्चर्याक्रमंतथा गंगातामेवसंपूज्यवैकुंठंप्रययौसह २३ लक्ष्मीःसरस्वतीगंगातुलसीविश्वपाविनी एतानारायणस्यैवच तस्त्रोयोषितोमुने २४ अथतंसस्मितःकृष्णोब्रह्माणंसमुवाचसः सर्वकालस्यवृत्तांतंदुर्बोधमविपश्चितां २५ श्रीकृष्णउवाच गृहाणगंगांहेब्रह्मन्हेविष्णोहेमहेश्वर शृणुकालस्यवृत्तांतमत्तोब्रह्मन्निशामय २६ यूयंचयेन्ये देवाश्चमुनयोमनवस्तथा सिद्धायशस्विनश्चैवयेयेत्रैवसमागताः २७ एतेजीवंतिगोलोकेकालचक्रविवर्जिते जलप्लुतंसर्वविश्वंजातंकल्पक्षयोधुना २८ ब्रह्माद्यायेन्यविश्वस्थास्तेविलीनाधुनामयि वैकुंठंचविनासर्वंजलमग्नंचपद्मज २९ गत्वासृष्टिंकुरुपुनर्ब्रह्मलोकादिकंभवं स्वंब्रह्मांडंविरचयपश्चाद्गंगाप्रयास्यति ३० एवमन्येषुविश्वेषुसृष्टोब्रह्मादिकंपुनः करोम्यहंपुनःसृष्टिंगच्छशीघ्रंसुरैःसह ३१ गताबहुतरःकालोयुष्माकंचचतुर्मुखाः गताःकतिविधास्तेचभविष्यंतिचवेधसः ३२ इत्युक्त्वाराधिकानाथोजगामांतःपुरेमुने देवागत्वापुनःसृष्टिंचक्रुरेवप्रयत्नतः ३३ गोलोकेचस्थितागंगावैकुंठेशिवलोकके ब्रह्मलोकेस्थितान्यत्रयत्र यत्रपुरःस्थिता ३४ तत्रैवसागतागंगाचाज्ञयापरमात्मनः निर्गताविष्णुपादाब्जात्तेनविष्णुपदीस्मृता ३५ इत्येवंकथितंब्रह्मन्गंगोपाख्यानमुत्तमं सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ३६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेगंगोपाख्याननामत्रयोदशोध्यायः १३

रेणवर्णितंतदुपसंहरति लक्ष्मीःसरस्वतीति २४ २५ २६ २७ कल्पक्षयोधुनेति खंडप्रलयःकेषांचिद्ब्रह्मांडानांजातइत्यर्थः २८ तदेवाह ब्रह्माद्याइति २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेत्रयोदशोध्यायः १३

त्रयोविंशतिभिः पद्यैर्गंगाविष्ण्वोः परस्परं संबंधस्तु कुतः केनेत्येतदत्राभिधीयते १ पूर्वोक्तमनूद्य नारदः पृच्छति नारदउवाच लक्ष्मीसर
स्वतीति १ २ ३ राधाकृष्णांगयोः संभूता ४ तदंगसंभवा कृष्णांगसंभवा तं कृष्णं विनानान्यं पतिं वृणोतीत्यर्थः ५ तर्ह्यत्र किमर्थमागते

नारदउवाच लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपाविनी एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति १ गंगाज
गाम वैकुंठमिदमेव श्रुतं मया कथं सा तस्य पत्नी च बभूवेति च न श्रुतं २ श्रीनारायणउवाच गंगाजगाम वै
कुंठं तत्पश्चाज्जगतां विधिः गत्वोवाच तया सार्द्धं प्रणम्य जगदीश्वरं ३ ब्रह्मोवाच राधाकृष्णांगसंभू
ताया देवी द्रवरूपिणी नवयौवनसंपन्ना सुशीला सुंदरी वरा ४ शुद्धसत्त्वस्वरूपा च क्रोधाहंकारवर्जिता त
दंगसंभवानान्यं वृणोतीयं च त्वं विना ५ तत्रातिमानिनी राधा सा च तेजस्विनी वरा समुद्युक्ता पातुमिमां भी
तेयं बुद्धिपूर्वकं ६ विवेश चरणांभोजे कृष्णस्य परमात्मनः सर्वत्र गोलकं शुष्कं दृष्ट्वाहमगमं तदा ७ गो-
लोके यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तांतप्राप्तये सर्वांतरात्मा सर्वेषां ज्ञात्वाभिप्रायमेव च ८ बहिश्चकार गंगां च पादां
गुष्ठनखाग्रतः दत्त्वास्यै राधिकामंत्रं पूरयित्वा च गोलकान् ९ प्रणम्य तां च राधेशं गृहीत्वात्रागमं प्रभो गां
धर्वेण विवाहेन गृहाणेमां सुरेश्वरीं १० सुरेश्वरेषु रसिको रसिकेयं समागता त्वं रत्नपुंसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वि
यं सती ११ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् उपस्थितां स्वयं कन्यां न गृह्णाति हि यः पुमान् १२
तं विहाय महालक्ष्मी रुष्टा याति न संशयः यो भवेत्पंडितः सोपि प्रकृतिं नावमन्यते १३ सर्वे प्राकृतिकाः
पुंसः कामिन्यः प्रकृतेः कलाः त्वमेव भगवान्नाथो निर्गुणः प्रकृतेः परः १४

तिचेच्छृणु तत्रातीति इमां गंगां पातुं भ-
क्षितुं समुद्युक्ता यदा तदेयं भीता सती कृष्णस्य चरणे विवेश गुप्ता बभूव ६ ७ ८ ९ १० रसिके त्वयि ११ १२ १३ प्राकृतिका मूलप्रकृतेरुद्भूताः कामिन्यो

पिप्रकृतेः कलाः मूलप्रकृतेरेवोद्भूताः अतः परस्परमेकत्वादवमानो न कर्त्तव्य इत्यर्थः तदुक्तं पुराणांतरे स्त्रियस्तुष्टाः स्त्रियो रुष्टास्तुष्टा रुष्टाश्च देवताः
वर्धयंति कुलं तुष्टा नाशयंत्यपमानिता इति ननु कृष्णासक्ते यं कथं मां वरितुमागतेति चेद्युवयोः कृष्णनारायणयोः पूर्वोक्तोत्पत्त्यनुसारेणैकत्वादि-
त्याह त्वमेवेति १४ १५ सा च राधिका दक्षिणांशः वामांशः कमला येन कारणेनैवं रीत्योभयोः कृष्णनारायणयोरभेदस्तेन कारणेनेत्यर्थः

अर्द्धांगाद्द्विभुजः कृष्णो योऽर्द्धांगेन चतुर्भुजः कृष्णवामांगसंभूता बभूव राधिका पुरा १५ दक्षिणांशः स्वयं सा च
वामांशः कमला तथा तेनेयं त्वां वृणोत्येव यतस्त्वद्देहसंभवा १६ एकांगं चैव स्त्रीपुंसोर्यथा प्रकृतिपूरुषौ इत्ये
वमुक्त्वा धाता तां तं समर्प्य जगाम सः १७ गांधर्वेण विवाहेन तां जग्राह हरिः स्वयं नारायणः करं धृत्वा पुष्पचंद
नचर्चितं १८ रेमे रमापतिस्तत्र गंगया सहितो मुदा गंगा पृथ्वीं गता या सा स्वस्थानं पुनरागता १९ निर्गता विष्णुपा
दाब्जात्तेन विष्णुपदीति च मूर्च्छां संप्राप सा देवी नवसंगमलीलया २० रसिका सुखसंभोगाद्रसिकेश्वरसंयुता
तां दृष्ट्वा दुःखिता वाणी पद्मया वर्जितापि च २१ नित्यमीर्ष्यति तां वाणी न च गंगा सरस्वतीं गंगा शशाप कोपेन
भारते च हरिप्रिया २२ गंगया सह तस्यैव तिस्रो भार्या रमापतेः सार्द्धं तुलस्या पश्चाच्च तस्याश्चाभवन्मुने
२३ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः १४ नारद उवाच नारायणप्रिया साध्वी
कथं सा च बभूव ह तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि १

१६ यथा मूलप्रकृतियुक्तः पुरुषः परमात्मा एकस्तथा स्त्री
पुंसोरेकांगमेव भवतीत्यर्थः १७ १८ उपसंहरति गंगेति एवंप्रकारेण पृथ्वीं गता पुनः स्वस्थानं वैकुंठं गता १९ २० वर्जिता निवारितापि तां गंगां
वाणी सरस्वती नित्यमीर्ष्यति द्वेष्टि गंगा तु न च सरस्वतीं द्वेष्टि सर्वेयं पूर्वोक्तकथोपसंहारः २१ २२ २३ इति श्रीदेवीभागवततिलके नवम
स्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः १४ अर्धाधिके कपंचाशत्पद्यैरथ तु नारदः ज्ञातुं तुलस्युपाख्यानं पप्रच्छेति च वर्ण्यते १ ६५ ६५

तुलस्युपाख्यानंपृच्छति नारदउवाच नारायणप्रियेति १ प्रकृतेःपरंविष्णुंकेनतपसाप्राप्तेत्यन्वयः २ ३ ४ एतादृशीमहाविष्णुप्रियासत्यपी-
त्यर्थः असुरग्रस्ताराधणेनपीडितेत्यर्थः ५ प्रेरयन्मांकथाश्रवणेप्रवर्तयत्सन्निष्ठतीत्यर्थः अतश्छेत्तुमर्हसिसंदेहमित्याह छेत्तुमिति ६ ७

कस्यवासाकुलेजाताकस्यकन्याकुलेसती केनवातपसासाचसंप्राप्ताप्रकृतेःपरं २ निर्विकारंनिरीहंचसर्वविश्व-
स्वरूपकं नारायणंपरंब्रह्मपरमेश्वरमीश्वरं ३ सर्वाराध्यंचसर्वेशंसर्वज्ञंसर्वकारणं सर्वाधारंसर्वरूपंसर्वेषांपरिपा
लकं ४ कथमेतादृशीदेवीवृक्षत्वंसमवापह कथंसाप्यसुरग्रस्तासंबभूवतपस्विनी ५ सुस्निग्धंमेमनोलोलं
प्रेरयन्मांमुहुर्मुहुः छेत्तुमर्हसिसंदेहंसर्वसंदेहभंजन ६ नारायणउवाच मनुश्चदक्षसावर्णिःपुण्यवान्वैष्णा
वःशुचिः यशस्वीकीर्तिमांश्चैवविष्णोरंशसमुद्भवः ७ तत्पुत्रोब्रह्मसावर्णिधर्मिष्ठोवैष्णवःशुचिः तत्पुत्रोध
र्मसावर्णिर्वैष्णवश्चजितेंद्रियः ८ तत्पुत्रोरुद्रसावर्णिर्भक्तिमान्विजितेंद्रियः तत्पुत्रोदेवसावर्णिविष्णुव्रतप
रायणः ९ तत्पुत्रइंद्रसावर्णिर्महाविष्णुपरायणः वृषध्वजश्चतत्पुत्रोवृषध्वजपरायणः १० यस्याश्रमेस्वयंशं
भुरासीद्देवयुगत्रयं पुत्रादपिपरःस्नेहोनृपेतस्मिन्शिवस्यच ११ नचनारायणंमेनेनलक्ष्मींनसरस्वतीं पूजांचस
र्वदेवानांदूरीभूतांचकारसः १२ भाद्रेमासिमहालक्ष्मीपूजांमत्तोबभंजह तथामाघीयपंचम्यांविस्तृतांसर्वदेवतैः
१३ पापःसरस्वतीपूजांदूरीभूतांचकारसः यज्ञंचविष्णुपूजांचनिंदंतंतंदिवाकरः १४ चुकोपदेवोभूपेंद्रंशशापशि
वकारणात् भ्रष्टश्रीस्त्वंचभवेतितंशशापदिवाकरः १५

९ वृषध्वजपरायणःशिवभक्तः १० देवानांयुगत्रयं ११ १२ बभंजह नकृतवा
न् १३ सरस्वतीपूजांमाघपंचम्या यज्ञंअग्निहोत्रादिकं निंदंतंसर्वदेवान्निंदंतंवृषध्वजंराजानंदिवाकरश्चुकोपेत्यन्वयः १४ शिवकारणात्सर्वव्या-
पकस्यसर्वदेवतामयस्यशिवस्यपरिच्छेदकत्वात्द्वैतभावेनपूजनादित्यर्थः एतेनैकंदेवंपरिच्छिन्नतयाज्ञात्वातमेवसंपूज्यान्यदेवतापूजनत्यागेम

हाननर्थोभवति किंतुस्वेष्टदेवंसर्वात्मकत्वेनज्ञात्वासर्वदेवतास्वरूपंस्वेष्टदेवमभेदबुध्यावेदोक्तानुष्ठानप्रकारेणतत्तत्कालेतत्तद्देवतारूपेणपू
जयेदित्युक्तंभवतीतिबोध्यं १५ अधावच्छंकरइति इमामेववेदोक्तांमर्यादांस्थापयितुमेतादृशभक्तस्यस्वेष्टदेवतयापिकल्याणंकर्तुंनन

शूलंगृहीत्वातंसूर्यमधावच्छंकरःस्वयं पित्रासार्द्धंदिनेशश्चब्रह्माणंशरणंययौ १६ शिवस्त्रिशूलहस्तश्चब्र-
ह्मलोकंययौक्रुधा ब्रह्मासूर्यंपुरस्कृत्यवैकुंठंचययौभिया १७ ब्रह्मकश्यपमार्तंडाःसंत्रस्ताःशुष्कतालुकाः ना
रायणंचसर्वेशंतेययुःशरणंभिया १८ मूर्ध्नाप्रणेमुस्तेगत्वातुष्टुवुश्चपुनःपुनः सर्वंनिवेदनंचक्रुर्भयस्यकार
णंहरौ १९ नारायणश्चकृपयातेभ्यश्चह्यभयंददौ स्थिराभवंतहेभीताभयंकिंचमयिस्थिते २० स्मरं-
तियेयत्रतत्रमांविपत्तौभयान्विताः तांस्तत्रगत्वारक्ष्यामिचक्रहस्तस्त्वरान्वितः २१ पाताहंजगतांदेवाःक
र्ताचसततंसदा स्रष्टाचब्रह्मरूपेणसंहर्ताशिवरूपतः २२ शिवोहंत्वमहंचापिसूर्योहंत्रिगुणात्मकः विधायना
नारूपंचकरोमिसृष्टिपालनं २३ यूयंगच्छतभद्रंवोभविष्यतिभयंकुतः अद्यप्रभृतिमद्वरेणभयंवोनास्तिशं
करात् २४ सर्वेशोवैसभगवान्शंकरश्चसतांपतिः भक्ताधीनश्चभक्तानांभक्तात्माभक्तवत्सलः २५ सुदर्शनः
शिवश्चैवममप्राणाधिकःप्रियः ब्रह्मांडेषुनतेजस्वीहेब्रह्मन्ननयोःपरः २६ शक्तःस्रष्टुंमहादेवःसूर्यकोटिंचली
लया कोटिंचब्रह्मणामेवंनासाध्यंशूलिनःप्रभोः २७ बाह्यज्ञानंनैवकिंचित्ध्यायतेमांदिवानिशं मन्मंत्रान्मद्गु
णान्भक्त्यापंचवक्त्रेणगायति २८

शक्यतइतिबोधनार्थंसूर्येणममाभिलषितंकृतमितिजानन्नपिसर्वज्ञःशिवोभिनिवेशेनसूर्यंप्रत्य
धावन्गतवानितिभावः पित्राकश्यपेन १६ १७ १८ १९ मयिस्थितेकिंभयंनकिमपीत्यर्थः २० २१ २२त्वंब्रह्माप्यहमेव २३ २४ विष्णुःशंकरस्यपू
र्वोक्ताभिप्रायंमनसिज्ञात्वासम्यक्शंकरेणकृतमित्यभिप्रायेणशंकरंस्तौति सर्वेशइति २५ सुदर्शनःसूर्यः २६ २७ बाह्यंज्ञानंतस्यनकिंचिदप्यस्तिकिंतुनिरं

तरंमामेवध्यायतीत्यर्थः २८ २९शिवस्यमोक्षस्याधिष्ठाता ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

अहमेवच्चिंतयामितत्कल्याणंदिवानिशं यथाच्चमांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहं २९ शिवस्वरूपोभगवाञ्शिवाधिष्ठा
तृदेवता शिवंभवतितस्माच्चशिवंतेनविदुर्बुधाः३० एतस्मिन्नंतरेतत्रजगामशंकरःस्थितः शूलहस्तोवृषारूढोरक्त
पंकजलोचनः ३१ आरुह्यचवृषाच्चूर्णंभक्तिनम्रात्मकंधरः ननामभक्त्यातंशांतंलक्ष्मीकांतंपरात्परं ३२ रत्नसिंहा
सनस्थंचरत्नालंकारभूषितं किरीटिनंकुंडलिनंचक्रिणंवनमालिनं ३३ नवीननीरदश्यामंसुंदरंचचतुर्भुजं चतुर्भु
जैःसेवितंचश्वेतचामरवायुना ३४ चंदनोक्षितसर्वांगंभूषितंपीतवाससं लक्ष्मीप्रदत्ततांबूलंभुक्तवंतंचनारद
३५ विद्याधरीनृत्यगीतंपश्यंतंसस्मितंसदा ईश्वरंपरमात्मानंभक्तानुग्रहविग्रहं ३६ तंननाममहादेवोब्रह्मणा
नमितश्चसः ननामसूर्योभक्त्याचसंत्रस्तश्चंद्रशेखरं ३७ कश्यपश्चमहाभक्त्यातुष्टावचननामच शिवःसंस्तू
यसर्वेशंसमुवाससुखासने ३८ सुखासनेसुखासीनंविश्रांतंचंद्रशेखरं श्वेतचामरवातेनसेवितंविष्णुपार्षदैः
३९ पीयूषतुल्यंमधुरंवचनंसुमनोहरं विष्णुरुवाच आगतोसिकथंचात्रवदकोपस्यकारणं ४० महादेवउ
वाच वृषध्वजंचमद्भक्तंममप्राणाधिकंप्रियं सूर्यःशशापइतिमेप्रकोपस्यतुकारणं ४१ पुत्रवत्सलशोकेनसू
र्यंहंतुंसमुद्यतः सब्रह्माणंप्रपन्नश्चसूर्यश्चसविधिस्त्वयि४२त्वयियेशरणापन्नाध्यानेनवचसापिवा निरापदाविं
शंकास्तेजरामृत्युश्चतेर्जिताः ४३ प्रत्यक्षंशरणापन्नास्तत्फलंकिंवदामिभो हरिस्मृतिश्चाभयदासर्वमंगलदासदा
४४ किंमेभक्तस्यभवितातन्मेब्रूहिजगत्प्रभो श्रीहतस्यास्यमूढस्यसूर्यशापेनहेतुना ४५ विष्णुरुवाच
कालोतियातोदैवेनयुगानामेकविंशतिः वैकुंठघटिकार्द्धेनशीघ्रंगच्छत्वमालयं ४६ ४३ ४४ ४५ ४६

५९

४७ ४८ कमलातपसालक्ष्म्युद्देश्यकंतपस्ययायुक्तौ कलयांशेनलक्ष्मीर्भविष्यतिअवतरिष्यति ४९ ५० ५१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवम
स्कंधेपंचदशोध्यायः १५ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तु अर्द्धश्लोकेनचाधिकैःमहालक्ष्म्याराजगृहेजन्मसम्यगथोच्यते १ नारायणस्तदुत्तरंजातंवृत्तांत

वृषध्वजोमृतःकालाद्दुर्निवार्यात्सुदारुणात् रथध्वजश्चतत्पुत्रोमृतःसोपिश्रियाहृतः ४७ तत्पुत्रौचमहाभागौधर्मध्वज
कुशध्वजौ हृतश्रियौसूर्यशापात्स्मृतौपरमवैष्णवौ ४८ राज्यभ्रष्टौश्रियाभ्रष्टौकमलातपसारतौ तयोश्चभार्ययोर्ल
क्ष्मीःकमलाचभविष्यति ४९ संपद्युक्तौतदातौचनृपश्रेष्ठौभविष्यतः मृतस्तेसेवकःशंभोगच्छयूयंचगच्छत ५० इत्युक्त्वा
चसलक्ष्मीकःसभातोभ्यंतरंगतः देवाजग्मुःसंप्रहृष्टाःस्वाश्रमंपरमंमुदा ५१ शिवश्चतपसेशीघ्रंपरिपूर्णतमोययौ इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारायणनारदसंवादेशक्तिप्रादुर्भावेपंचदशोध्यायः १५ श्रीनारायणउवाच
लक्ष्मींतौचसमाराध्यचोग्रेणतपसामुने वरमिष्टंचप्रत्येकंसंप्रापतुरभीप्सितं १ महालक्ष्मीवरेणैवतौपृथ्वीशौबभू
वतुः पुण्यवंतौपुत्रवंतौधर्मध्वजकुशध्वजौ २ कुशध्वजस्यपत्नीचदेवीमालावतीसती सासुषावचकालेनकमलांशां
सुतांसतीं ३ साचभूमिष्ठकालेनज्ञानयुक्ताबभूवह कृत्वावेदध्वनिंस्पष्टमुत्तस्थौसूतिकागृहात् ४ वेदध्वनिंसाचका
रजातमात्रेणकन्यका तस्मात्तांचवेदवतींप्रवदंतिमनीषिणः ५ जातमात्रेणसुस्नाताजगामतपसेवनं सर्वैर्निषिद्धाय
त्नेननारायणपरायणा ६ एकमन्वंतरंचैवपुष्करेचतपस्विनी अत्युग्रांचतपस्यांचलीलयाहिचकारसा ७ तथापिपु
ष्टानक्लिष्टानवयौवनसंयुता शुश्रावसाचसहसासुवाचमशरीरिणीं ८ जन्मांतरेचतेभर्ताभविष्यतिहरिःस्वयं ब्रह्मादि
भिर्दुराराध्यंपतिंलप्स्यसिसुंदरि ९

माह लक्ष्मींतौचेति १ २ कमलांशांलक्ष्म्यंशांभूमिष्ठकालेनबहुकालेनसुतांकन्यांसासु
षावेत्याह सुषावेति ३ साचजन्मनैवज्ञानयुक्ताल्क्ष्म्यंशत्वाद्बभूवह ४ ५ जातमात्रेणजन्ममात्रेण ६ ७ सुवाचंदेववाचं ८ ९ ६२ ६२

१० ११ १२ १३ १४ शृंगारंमैथुनं १५ १६ तस्यरावणस्यस्तवनंसुकृतंपरलोकप्रदानेनफलंचकारेत्यर्थः नहिपराशक्तेःस्तवनंव्यर्थंभविष्यती
ति १७ इदंममवाचोबलंसामर्थ्यंविलोकय १८ देहत्यागमिति परपुरुषेणस्पृष्टदेहस्यदुष्टत्वात्तत्त्यागएवोचितइतिसतीधर्ममर्यादाबोधिता १९

इतिश्रुत्वाचसात्वष्टाचकारहपुनस्तपः अतीवनिर्जनस्थानेपर्वतेगंधमादने १० तत्रैवसुचिरंतस्थाविश्वस्यसमुवास-
सा ददर्शपुरतस्तत्ररावणंदुर्निवारणं ११ दृष्ट्वासातिथिभक्त्याचपाद्यंतस्मैददौकिल सुस्वादभूतंचफलंजलंचापिसु
शीतलं १२ तच्चभुक्त्वासपापिष्ठश्चोवासतत्समीपतः चकारप्रश्नमितितांकात्वंकल्याणिवर्तसे १३ तांदृष्ट्वासवरारो
हांपीनश्रोणिपयोधरां शरत्पद्मोत्सवास्यांचसस्मितांसुदतींसतीं १४ मूर्छामवापरूपणःकामबाणप्रपीडितः सक
रेणसमाकृष्यशृंगारंकर्तुमुद्यतः १५ सतीचुकोपदृष्ट्वातंस्तंभितंचचकारह सजडोहस्तपादैश्चकिंचिद्वक्तुंनचक्षमः
१६ तुष्टावमनसादेवींप्रययौपद्मलोचनां सातुष्टातस्यस्तवनंसुकृतंचचकारह १७ साशशापमदर्थेत्वंविनंक्ष्य-
सिसबांधवः स्पृष्टाहंचत्वयाकामाद्बलंचाप्यवलोकय १८ इत्युक्त्वासाचयोगेनदेहत्यागंचकारसा गंगायांतांच
संन्यस्यस्वगृहंरावणोययौ १९ अहोकिमद्भुतंदृष्टंकिंकृतंवानयाधुना इतिसंचिंत्यसंचिंत्यविललापपुनःपुनः २० सा
चकालांतरेसाध्वीबभूवजनकात्मजा सीतादेवीतिविख्यातायदर्थेरावणोहतः २१ महातपस्विनीसाचतपसापूर्वज-
न्मतः लेभेरामंचभर्तारंपरिपूर्णतमंहरिं २२ संप्रापतपसाराध्यंदुराराध्यंजगत्पतिं सारमासुचिरंरेमेरामेणसहसुं-
दरी २३ जातिस्मरानस्मरतितपसश्चक्लमंपुरा सुखेनतज्जहौसर्वंदुःखंचापिसुखंफले २४ नानाप्रकारविभवंचकारसुचि
रंसती संप्राप्यसुकुमारंतमतीवनवयौवना २५

विललापरावणः २० २१ २२ २३ तपसःक्लमंखेदं दुःखंचापिसुखंफलेइति
परिणामेउत्तमफलेसतिदुःखमपिसुखमेवभवतीत्यर्थः २४ तंरामं २५ ७२ ७२ ७२ ७२ ७२ ७२ ७२ ७२

२६ २७ २८ २९ ३० जगत्प्रसूंसीतां ३१ विप्रोनाहंकिंतुहुताशनः ३२ लक्ष्मणंप्रतितमर्थंनप्रकाश्यनप्रकटीकृत्य ३३ ३४ इदंगोप्यंवस्तुकस्मै-

गुणिनंरसिकंशांतंकांतंदेवमनुत्तमम् स्त्रीणांमनोज्ञंरुचिरंतथालेभेयथेप्सितं २६ पितुःसत्यपालनार्थंसत्यसंधोरघूद्वहः
जगामकाननंपश्चात्कालेनचबलीयसा २७ तस्थौससमुद्रनिकटेसीतयालक्ष्मणेनच ददर्शतत्रवन्हिंचविप्ररूपधरंहरिः
२८ रामंचदुःखितंदृष्ट्वासचदुःखीबभूवह उवाचकिंचित्सत्येष्टंसत्यंसत्यपरायणः २९ द्विजउवाच भगवन्श्रूयतांराम
कालोयंयदुपस्थितः सीताहरणकालोयंतवैवसमुपस्थितः ३० दैवंचदुर्निवार्यंचनचदैवात्परोबली जगत्प्रसूंमयिन्य
स्यछायांरक्षांतिकेधुना ३१ दास्यामिसीतांतुभ्यंचपरीक्षासमयेपुनः दैवैःप्रस्थापितोहंचनचविप्रोहुताशनः ३२
रामस्तद्वचनंश्रुत्वानप्रकाश्यचलक्ष्मणं स्वीकारंवचसश्चक्रेत्हृदयेनविदूयता ३३ वन्हिर्योगेनसीतायामायासीतां
चकारह तत्तुल्यगुणासर्वांगांददौरामायनारद ३४ सीतांगृहीत्वासययौगोप्यंवक्तुंनिषिध्यच लक्ष्मणोनैवबुबुधेगो
प्यमन्यस्यकाकथा ३५ एतस्मिन्नंतरेरामोददर्शकनकंमृगं सीतातंप्रेरयामासतदर्थेयत्नपूर्वकं ३६ संन्यस्यलक्ष्म
णंरामोजानक्यारक्षणेवने स्वयंजगामतूर्णंतंविव्याधसायकेनच ३७ लक्ष्मणेतिचशब्दंसकृत्वाचमाययामृगः
प्राणांस्तत्याजसहसापुरोदृष्ट्वाहरिंस्मरन् ३८ मृगदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपंविधायच रत्ननिर्माणयानेनवैकुंठंसजगा
मह ३९ वैकुंठलोकद्वार्यासीत्किंकरोद्वारपालयोः पुनर्जगामतद्वारमादेशाद्वारपालयोः ४० अथशब्दंचसाश्रुत्वा
लक्ष्मणेतिचविक्लवं तंहिसाप्रेरयामासलक्ष्मणंरामसन्निधौ ४१ गतेचलक्ष्मणेरामंरावणोदुर्निवारणः सीतांगृहीत्वा
प्रययौलंकामेवस्वलीलया ४२

चिह्नकुंनिषिध्यसीतांगृहीत्वासोग्निर्ययौ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ पूर्वंद्वारपालयोःकिंकरआसीत्स
कारणवशाद्राक्षसोभूत्सपुनरपिरामबाणेनहतोवैकुंठेद्वारपालयोःसमीपेजगामेत्यर्थः ४० ४१ ४२ ७ ७ ७ ७

४३ ४४ ४५ ४६ तांसीतांवह्निपरीक्षांदिव्यं ४७ वह्निंरामंचछायासीताइतःपरंकिमहंकरिष्यामिकिंमयाकर्तव्यमित्युपायंवदस्वेत्युवाच ४८ ४९ ५०

विषादच्चरामश्चवनेदृष्ट्वाचलक्ष्मणं तूर्णंचस्वाश्रमंगत्वासीतांनैवददर्शसः ४३ मूर्छांसप्रापसुचिरंविललापभृशंपुनः पुनः
पुनश्चबभ्रामतदन्वेषणपूर्वकं ४४ कालेनप्राप्यतद्वार्तांगोदावरीनदीतटे सहायान्वानरान्कृत्वाबबंधसागरंहरिः ४५ लंकां
गत्वारघुश्रेष्ठोजघानसायकेनच कालेनप्राप्यतंहत्वारावणंबांधवैःसह ४६ तांचवह्निपरीक्षांचकारयामाससत्वरं हुताशस्त
त्रकालेतुवास्तवींजानकींददौ ४७ उवाचछायावह्निंचरामंचविनयान्विता करिष्यामीतिकिमहंतदुपायंवदस्वमे ४८
श्रीरामाग्नीऊचतुः त्वंगच्छतपसेदेविपुष्करंचसुपुण्यदं कृत्वातपस्यांतत्रैवस्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि ४९ साचतद्वचनंश्रु
त्वाप्रतप्यपुष्करेतपः दिव्यंत्रिलक्षवर्षंचस्वर्गलक्ष्मीर्बभूवह ५० साचकालेनतपसायज्ञकुंडसमुद्भवा कामिनीपांडवानांच
द्रौपदीद्रुपदात्मजा ५१ कृतेयुगेवेदवतीकुशध्वजसुताशुभा त्रेतायांरामपत्नीचसीतेतिजनकात्मजा ५२ तच्छायाद्रौ
पदीदेवीद्वापरेद्रुपदात्मजा त्रिहायणीचसंप्रोक्ताविद्यमानायुगत्रये ५३ नारदउवाच प्रियाःपंचकथंतस्याबभूवुर्मु
निपुंगव इतिमच्चित्तसंदेहंभंजसंदेहभंजन ५४ नारायणउवाच लंकायांवास्तवीसीतारामंसंप्रापनारद रूपयौवन
संपन्नाछायाचबहुचिंतया ५५ रामाग्न्योराज्ञयातप्तुसुपास्तेशंकरंपरं कामातुरापतिव्यग्राप्रार्थयंतीपुनःपुनः ५६ पतिं
देहिपतिंदेहिपतिंदेहित्रिलोचन पतिंदेहिपतिंदेहिपंचवारंचकारसा ५७ शिवस्तत्प्रार्थनांश्रुत्वाप्रहस्यरसिकेश्वरः प्रिये
तवप्रियाःपंचभविष्यंतिवरंददौ ५८ तेनसापांडवानांचबभूवकामिनीप्रिया इतितेकथितंसर्वंप्रस्तावंवास्तवंशृणु ५९ अ
थसंप्राप्यलंकायांसीतांरामोमनोहरां बिभीषणायतांलंकांदत्वायोध्यांययौपुनः ६०

साचेति स्वर्गलक्ष्मीः ५१ ५२ यतोयुग
त्रयेवर्तमानाततस्त्रिहायणीतिनामहायनशब्दोत्रयुगपरः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३

६१ ६२ ६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेषोडशोध्यायः १६ अष्टाधिकैश्चचत्वारिंशत्पद्यैस्तुसविस्तरं धर्मध्वजसुतायास्तुतुलस्याश्च
कथोच्यते १ तुलसीकथायांप्रवृत्तायांप्रसंगागतांकुशध्वजसुताकथांसमाप्यधर्मध्वजसुतायास्तुलस्याःकथामाह श्रीनारायणउवाच धर्मध्वज

एकादशसहस्राब्दंकृत्वाराज्यंचभारते जगामसर्वैर्लोकैश्चसार्द्धंवैकुंठमेवच ६१ कमलांशावेदवतीकमलायांवि
वेशसा कथितंपुण्यमाख्यानंपुण्यदंपापनाशनं ६२ सततंमूर्तिमंतश्चवेदाश्चत्वारएवच संतियस्याश्चजिव्हाग्रे
साचवेदवतीश्रुता ६३ धर्मध्वजसुताख्यानंनिबोधकथयामिते इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेषोड
शोध्यायः १६ श्रीनारायणउवाच धर्मध्वजस्यपत्नीचमाधवीतिचविश्रुता नृपेणसार्धंसारामेरम्येचगंधमादने
१ शय्यांरतिकरींकृत्वापुष्पचंदनचर्चितां चंदनालिप्तसर्वांगीपुष्पचंदनवायुना २ स्त्रीरत्नमतिचार्वंगीरत्नभूष-
णभूषिता कामुकीरसिकासृष्टारसिकेनचसंयुता ३ सुरतेविरतिर्नास्तितयोःसुरतिविज्ञयोः गतंदेववर्षशतंनज्ञा
तंचदिवानिशं ४ ततोराजामतिंप्राप्यसुरताद्विरराम च कामुकीसुंदरीकिंचिन्नचतृप्तिंजगामसा ५ दधारगर्भंसा-
सद्योदैवादब्दशतंसती श्रीगर्भाश्रीयुतासाचसाबभूवदिनेदिने ६ शुभेक्षणेशुभदिनेशुभयोगेनचसंयुते शुभ
लग्नेशुभांशेचशुभस्वामिग्रहान्विते ७ कार्तिकीपूर्णिमायांतुसितवारेचपाद्मज सुषावसाचपद्मांशंपद्मिनीतांम-
नोहरां ८ शरत्पार्वणचंद्रास्यांशरत्पंकजलोचनां पक्वबिंबाधरोष्टींचपश्यंतींसस्मितांगृहं ९ हस्तपादतलारक्तां-
निम्ननाभिंमनोरमां तदधस्त्रिवलीयुक्तांनितंबयुगवर्तुलां १० शीतेसुखोष्णसर्वांगींग्रीष्मेचसुखशीतलां श्यामां
सुकेशींरुचिरांन्यग्रोधपरिमंडलां ११

स्येति साआरामेइतिच्छेदः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ सितवारेशुक्रवा
रे पाद्मजपद्माज्जातोब्रह्मापाद्मस्तस्माज्जातोनारदःपाद्मजः ८ ९ १० न्यग्रोधसटावल्लंबायमानंकेशपरिमंडलंयस्याःसा ११ ६२

१२ तुलसीति तुलामुपमामस्यनिक्षिपतिसातुलसी असुक्षेपणेइतिधातोः पचाद्यचिशकंध्वादित्वात्सररूपेगोरादिपाठान्ङीष् भूमिष्ठमात्रेणभूमौपतन-

पीनचंपकवर्णाभांसुंदरीष्वेवसुंदरीं नरानार्यश्चतांदृष्ट्वातुलनांदातुमक्षमाः १२ तेननाम्नाचतुलसीतांवदंतिम
नीषिणः साचभूमिष्ठमात्रेणयोग्याऽस्त्रीप्रकृतिर्यथा १३ सर्वैर्निषिद्धातपसेजगामबदरीवनं तत्रदेवाब्दलक्षंन्चच
कारपरमंतपः १४ मनसानारायणःस्वामीभवितेतिचनिश्चिता ग्रीष्मेपंचतपाःशीतेतोयवस्त्राचप्रावृषि १५ आ
सनस्थावृष्टिधाराःसहंतीतिदिवानिशं विंशत्सहस्त्रवर्षंचफलतोयाशनाचसा १६ त्रिंशत्सहस्त्रवर्षंचपत्राहारातप-
स्विनी चत्वारिंशत्सहस्राब्दंवाय्वाहाराकृशोदरी १७ ततोदशसहस्त्राब्दंनिराहाराबभूवसा निर्लक्षांचैकपाद-
स्थांदृष्ट्वातांकमलोद्भवः १८ समाययौवरंदातुंपरंबदरिकाश्रमं चतुर्मुखंचसादृष्ट्वाननामहंसवाहनं १९ तामुवा
चजगत्कर्ताविधाताजगतामपि ब्रह्मोवाच वरंवृणीष्वतुलसियत्तेमनसिवांछितं २० हरिभक्तिंहरेर्दास्य
मजरामरतामपि तुलस्युवाच शृणुतातप्रवक्ष्यामियन्मेमनसिवांछितं २१ सर्वज्ञस्यापिपुरतःकालज्जाम
मसांप्रतं अहंतुतुलसीगोपीगोलोकेहंस्थितापुरा २२ कृष्णप्रियाकिंकरीचतदंशातत्सखीप्रिया गोविंदरति
संभुक्तामतृप्तांमांचमूर्छितां २३ रासेश्वरीसमागत्यददर्शरासमंडले गोविंदंभर्त्सयामासमांशशापरुषान्विता २४
याहित्वंमानवींयोनिमित्येवंचशशापह मामुवाचसगोविंदोमदंशंन्चचतुर्भुजं २५ लभिष्यसितपस्तप्त्वाभारतेब्र
ह्मणोवरात् इत्येवमुक्त्वादेवेशोप्यंतर्धानंचकारसः २६ देव्याभियातनुंत्यक्त्वाप्राप्तंजन्मगुरोभुवि अहंनारा
यणंकांतंशांतंसुंदरविग्रहं २७ सांप्रतंतंपतिंलब्धुंवरयेत्वंचदेहिमे ब्रह्मदेवउवाच सुदामानामगोपश्चश्रीकृष्णांगस
मुद्भवः २८

मात्रेणेत्यर्थः १३ १४ तोयवस्त्रा तोयमेववस्त्रंयस्याजलस्थेत्यर्थः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८

राधिकाशापादितिसन्चशापोवक्ष्यमाणः २९ ३० विलंभितुंत्वामालिंगयितुं ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ रक्षाधिदेवीति तुलसीवृक्षस्ययाधिदेव्य

तदंशश्चातितेजस्वीलेभेजन्मन्चभारते सांप्रतंराधिकाशापाद्दनुवंशसमुद्भवः २९ शंखचूडेतिविख्यातस्त्रैलोक्येनन्च
तत्समः गोलोकेत्वांपुराद्दृष्ट्वाकामोन्मथितमानसः ३० विलंभितुंनशशाकराधिकायाःप्रभावतः सन्चजातिस्मरस्त
स्मात्सुदामाभूच्च्यसागरे ३१ जातिस्मरात्वमपिसासर्वंजानासिसुंदरि अधुनातस्यपत्नीत्वंसंभविष्यसिशोभने ३२
पश्चान्नारायणंशांतंकांतमेववरिष्यसि शापान्नारायणस्यैवकलयादैवयोगतः ३३ भविष्यसिवृक्षरूपात्वंपूता
विश्वपाविनी प्रधानासर्वपुष्पेषुविष्णुप्राणाधिकाभवेः ३४ त्वयाविनान्चसर्वेषांपूजान्चविफलाभवेत् वृंदावनेवृ
क्षरूपानाम्नावृंदावनीतिच ३५ त्वत्पत्रैर्गोपिगोपाश्चपूजयिष्यंतिमाधवं वृक्षाधिदेवीरूपेणसार्द्धंकृष्णेनसंततं
३६ विहरिष्यसिगोपेनस्वच्छंदंमद्वरेणच इत्येवंवचनंश्रुत्वासस्मिताहृष्टमानसा ३७ प्रणनामच ब्रह्माणंतंचकिं
चिदुवाचसा तुलस्युवान्च यथामेद्विभुजेकृष्णेवांच्छाचश्यामसुंदरे ३८ सत्यंब्रवीमिहेतातनतथान्चचतुर्भुजे
अतृप्ताहंचगोविंदेदैवाच्छृंगारभंगतः ३९ गोविंदस्यैववचनात्प्रार्थयामिचतुर्भुजं त्वत्प्रसादेनगोविंदंपुनरेवसुदु
र्लभं ४० ध्रुवमेवलभिष्यामिराधाभीतिंप्रमोचय ब्रह्मदेवउवाच गृहाणराधिकामंत्रंददामिषोडशाक्षरं
४१ तस्याश्चप्राणतुल्यात्वंमद्वरेणभविष्यसि शृंगारंयुवयोर्गोप्यंनज्ञास्यतिचराधिका ४२ राधासमात्वंसु
भगेगोविंदस्यभविष्यसि इत्येवमुक्त्वादत्त्वाचदेव्यावैषोडशाक्षरं ४३ मंत्रंचैवजगद्धातास्तोत्रंचकवचंपरं सर्वपूजा
विधानंचपुरश्चर्याविधिक्रमं ४४ परांशुभाशिषंचैवपूजांचैवचकारसा बभूवसिद्धासादेवीतत्प्रसादाद्रमायथा ४५

धिदेवतारूपीमूर्तिमतीतद्रूपेणेत्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ९२ ९

४६ ४७ ४८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेसप्तदशोध्यायः १७ एकाधिकैः शतश्लोकैः शंखचूडेनसंगतिः जातातुलस्याः संवादोप्यभूत्तेने

सिद्धमंत्रेणतुलसीवरंप्रापयथोदितं बभुजेचमहाभोगंयद्विश्वेषुचदुर्लभं ४६ प्रसन्नमनसादेवीतत्याजतपसः क्लमं सिद्धेफलेनराणांचदुःखंचसुखमुत्तमं ४७ भुक्त्वापीत्वाचसंतुष्टाशयनंचचकारसा तल्पेमनोरमेतत्रपुष्पचंदनचर्चिते ४८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेतुलस्युपाख्यानेसप्तदशोध्यायः १७ श्रीनारायणउवाच तुलसीपरितुष्टाचसुष्वापहृष्टमानसा नवयौवनसंपन्नावृषध्वजवरांगना १ चिक्षेपपंचबाणश्चपंचबाणांश्चतांप्रति पुष्पायुधेनसादग्धापुष्पचंदनचर्चिता २ पुलकांचितसर्वांगीकंपितारक्तलोचना क्षणंसाशुष्कतांप्रापक्षणंमूर्छामवापह ३ क्षणमुद्विग्नतांप्रापक्षणंतंद्रांसुखावहां क्षणंचदहनंप्रापक्षणंप्रापप्रसन्नतां ४ क्षणंसाचेतनांप्रापक्षणंप्रापविषण्णतां उत्तिष्ठंतीक्षणंतल्पाद्गच्छंतीनिकटंक्षणं ५ भ्रमंतीक्षणमुद्वेगान्निवसंतीक्षणंपुनः क्षणमेवसमुद्वेगात्सुष्वापपुनरेवसा ६ पुष्पचंदनतल्पंचतद्बभूवातिकंटकं विषहारिसुखंदिव्यंसुंदरंचफलंजलं ७ निलयंचबिलाकारंसूक्ष्मवस्त्रंहुताशनः सिंदूरपत्रकंचैवव्रणतुल्यंचदुःखदं ८ क्षणंददर्शतंद्रायांसुवेषंपुरुषंसति सुंदरंचयुवानंचसस्मितंरसिकेश्वरं ९ चंदनोक्षितसर्वांगंरत्नभूषणभूषितं आगच्छंतंमाल्यवंतंपिबंतंतन्मुखांबुजं १० कथयंतंरतिकथांब्रुवंतंमधुरंमुहुः संभुक्तवंतंतल्पेचसमाश्लिष्यंतमीप्सितं ११ पुनरेवतुगच्छंतमागच्छंतंचसन्निधौ यांतंकयासिप्राणेशतिष्ठेत्येवमुवाचसा १२ पुनश्चचेतनांप्राप्यविललापपुनःपुनः एवंसायौवनंप्राप्यतस्थौतत्रैवनारद १३

तिकथ्यते १ तपश्चर्यातस्तुलस्यामुपरतायामनंतरंजातंरत्नमाह तुलसीपरितुष्टाचेति १ २ ३ ४ विषण्णतांखिन्नतां निकटंतल्पनिकटं ५ ६ सुंदरंसुखंसुखकरंफलंजलंच विषहारिविषोपमं ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ ६७

१४ यत्तेमनसिवांछितंतद्भवत्वितिवरंप्राप्यबदरींचसमाययावित्यन्वयः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ यावकंपादभूषणंतस्यावलिःपंक्तिः २२ २३ २४ २५ -

शंखचूडोमहायोगीजैगीषव्यान्मनोहरं कृष्णामंत्रंचसंप्राप्यकृत्वासिद्धंतुपुष्करे १४ कवचंचगलेबध्वासर्वमंगलमंग
लं ब्रह्मणश्चवरंप्राप्ययत्तेमनसिवांछितं १५ आज्ञयाब्रह्मणःसोपिबदरींचसमाययौ आगच्छंतंशंखचूडंददर्श
तुलसीमुने १६ नवयौवनसंपन्नंकामदेवसमप्रभं श्वेतचंपकवर्णाभंरत्नभूषणभूषितं १७ शरत्पार्वणचंद्रास्यंशर
त्पंकजलोचनं रत्नसारविनिर्माणविमानस्थंमनोहरं १८ रत्नकुंडलयुग्मेनगंडस्थलविराजितं पारिजातप्रसूनानां
मालावंतंचसुस्थितं १९ कस्तूरीकुंकुमायुक्तंसुगंधिचंदनान्वितं सादृष्ट्वासन्निधावेतंमुखमाच्छाद्यवाससा २०
सस्मितातंनिरीक्षंतीसकटाक्षंपुनःपुनः बभूवातिनम्रमुखीनवसंगमलज्जिता २१ शारदिंदुविनिंद्यैकस्वमुखेंदुविरा
जिता अमूल्यरत्ननिर्माणयावकावलिसंयुता २२ मणींद्रसारनिर्माणक्वणन्मंजीररंजिता दधतीकबरीभारंमाल
तीमाल्यसंयुतं २३ अमूल्यरत्ननिर्माणमकराकृतिकुंडला चित्रकुंडलयुग्मेनगंडस्थलविराजिता २४ रत्नेंद्रसार
हारेणस्तनमध्यस्थलोज्ज्वला रत्नकंकणकेयूरशंखभूषणभूषिता २५ रत्नांगुलीयकैर्दिव्यैरंगुल्यावलिराजिता।
दृष्ट्वातांललितांरम्यांसुशीलांसुंदरींसतीं २६ उवासतत्समीपेतुमधुरंतामुवाचसः शंखचूडउवाच कात्वंकस्यचक
न्याचधन्यामान्याचयोषितां २७ कात्वंमानिनिकल्याणिसर्वकल्याणदायिनि मौनीभूतेकिंकरेमांसंभाषांकुरुसुं
दरि २८ इत्येवंवचनंश्रुत्वासकामावामलोचना सस्मितानम्रवदनासकामंतमुवाचसा २९ तुलस्युवाच धर्मध्व
जसुताहंचतपस्यायांतपोवने तपस्विन्यहंतिष्ठामिकस्त्वंगच्छयथासुखं ३० कामिनींकुलजातांचरहस्येकाकिनीं
सतीं नपृच्छतिकुलेजातइत्येवंमेश्रुतौश्रुतं ३१

२६ २७ २८ २९ तपस्यायांतिष्ठामीत्यन्वयः ३० कुलेजातःकुलीनोनपृच्छतीत्यर्थः ३१

कीदृशः पुरुषस्तर्हि कामिनीं पृच्छति तत्राह लंपट इति ३२ कीदृशीं कामिनीं तत्राह आपातरमणीयामित्यादि प्रसन्नवदनेक्षणामित्यंतं ३३ ३४ ३५ दुराशयो नय

लंपटोऽसत्कुलेजातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः सकामीच्छति कामिनीं ३२ आपातमधुरांमन्त्यामं
तकांपुरुषस्यतां विषकुंभाकाररूपाममृतास्यांचसंततं ३३ त्हृदयेक्षुरधाराभांशश्वन्मधुरभाषिणीं स्वकार्यप-
रिनिष्पत्त्यैतत्परांसततंचतां ३४ कार्यार्थेस्वामिवशगामन्यथैवावशांसदा स्वांतर्मलिनरूपांचप्रसन्नवदनेक्षणां
३५ श्रुतौपुराणेयासांचचरित्रमतिदूषितं तासुकोविश्वसेत्प्राज्ञः प्रज्ञावांश्चदुराशयः ३६ तासांकोवारिपुर्मित्रं
प्रार्थयंतिनवंनवं दृष्ट्वासुवेषंपुरुषमिच्छंतीत्हृदयेसदा ३७ बाह्येस्वार्थसतीत्वंचज्ञापयंतीप्रयत्नतः शश्वत्कामा
चरामाचकामाधारामनोहरा ३८ बाह्येछलात्खेदयंतीस्वांतर्मैथुनमानसा कांतंहसंतीरहसिबाह्येतीवसुलज्जिं
ता ३९ मानिनीमैथुनाभावेकोपनाकलहांकुरा सुप्रीताभूरिसंभोगात्स्वल्पमैथुनदुःखिता ४० सुमिष्टान्नाच्छीत
तोयादाकांक्षंतीचमानसे सुंदरंरसिकंकांतंयुवानंगुणिनंसदा ४१ सुतात्परमभिस्नेहंकुर्वतीरसिकोपरि प्राणाधि
कंप्रियतमंसंभोगकुशलंप्रियं ४२ पश्यंतीरिपुतुल्यंचवृद्धंवामैथुनाक्षमं कलहंकुर्वतीशश्वत्तेनसार्द्धंसुकोपना
४३ वाचयाभक्षयंतीतंसर्पआखुमिवोल्बणं दुःसाहसस्वरूपाचसर्वदोषाश्रयासदा ४४ ब्रह्मविष्णुशिवादीनां
दुःसाध्यामोहरूपिणी तपोमार्गार्गलाशश्वन्मोक्षद्वारकपाटिका ४५ हरिभक्तिव्यवहितासर्वमायाकरंडिका सं
सारकारागारेचशश्वन्निगडरूपिणी ४६ इंद्रजालस्वरूपाचमिथ्याचस्वप्नरूपिणी बिभ्रतीबाह्यसौंदर्यमधोंग
मतिकुत्सितं ४७

इत्यर्थः ३६ कोवारिपुः कोवामित्रंनकोपिरिपुर्मित्रंवेत्यर्थः स्वार्थपराएवकेवलं ३७ ३८ खेदयंतीपुरुषमित्यर्थः ३९ ४० ४१
४२ ४३ ४४ तपोमार्गार्गलांतपोमार्गप्रतिबंधकां ४५ भक्तिव्यवहिताभक्तिरहिता अधोंगंयोनिरूपम् ४६ ४७ ६८ ६९ ६७

रक्तेनारक्तं ४८ ४९ ५० ५१ ५२ लक्ष्मीःसरस्वतीति लक्ष्म्यादीनांपूर्णावताराणांगंगादीनामंशावताराणांतथाकलाकलांशानांचस्वरूपंप्रशस्यमन्यद
प्रशस्यमित्यर्थः सृष्टिसूत्रस्वरूपाचसृष्टिमूलभूतेत्यर्थः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० कलांशस्वरूपंचोत्तममित्यर्थः स्वर्वैश्यादिक

नानाविण्मूत्रपूयानामाधारंमलसंयुतं दुर्गंधिदोषसंयुक्तंरक्तारक्तमसंस्कृतं ४८ मायारूपामायिनांचविधिनानिर्मि
तापुरा विषरूपामुमुक्षूणामद्रक्ष्याप्यनवांछिता ४९ इत्युक्त्वातुलसीतंचविरराममचनारद सस्मितःशंखचूडश्चप्रव
क्तुमुपचक्रमे ५० शंखचूडउवाच त्वयायत्कथितंदेविनचसर्वमलीककं किंचित्सत्यमलीकंचकिंचिन्मत्तो
निशामय ५१ निर्मितंद्विविधंधात्रास्त्रीरूपंसर्वमोहनं कृत्यारूपंवास्तवंचप्रशस्यंचाप्रशंसितं ५२ लक्ष्मीःसरस्व
तीदुर्गासावित्रीराधिकादिका सृष्टिसूत्रस्वरूपान्चआद्यासृष्टिर्विनिर्मिता ५३ एतासामंशरूपंचस्त्रीरूपंवा-
स्तवंस्मृतं तत्प्रशस्यंयशोरूपंसर्वमंगलकारकं ५४ शतरूपादेवहूतीस्वधास्वाहाचदक्षिणा छायावतीरोहिणी
चवरुणानीशचीतथा ५५ कुबेरस्यचपत्नीयाप्यदितिश्चदितिस्तथा लोपामुद्रानुसूयाचकोटभीतुलसीतथा ५६
अहल्यारुंधतीमेनातारामंदोदरीतथा दमयंतीवेदवतीगंगाचमनसातथा ५७ पुष्टिस्तुष्टिःस्मृतिर्मेधाकालि
काचवसुंधरा षष्ठीमंगलचंडीचमूर्तिश्चधर्मकामिनी ५८ स्वस्तिश्श्रद्धाचशांतिश्चकांतिक्षांतिस्तथापरा निद्रा
तंद्राक्षुत्पिपासासंध्यारात्रिदिनानिच ५९ संपत्तिर्धृतिकीर्तीचक्रियाशोभाप्रभाशिवा यत्स्त्रीरूपंचसंभूतमु
त्तमंतुयुगेयुगे ६० कलाकलांशरूपंचस्वर्वैश्यादिकमेवच तदप्रशस्यंविश्वेषुपुंश्चलीरूपमेवच ६१ सत्त्वप्रधा
नंयद्रूपंतद्युक्तंचप्रभावतः तदुत्तमंचविश्वेषुसाध्वीरूपंप्रशंसितं ६२ तद्वास्तवंचविज्ञेयंप्रवदंतिमनीषिणः
रजोरूपंतमोरूपंकलासुविधिसंस्मृतं ६३

मेवचेत्सस्यतदप्रशस्यमित्युत्तरेणान्वयः ६१ साध्वीरूपमुत्तममित्याह सत्त्वप्रधानमिति ६२ ६३

६४ यतएतामध्यमाएतादृशदोषविशिष्टाअतोरजोरूपस्यस्त्रीवस्तुनःसाध्वीत्वंनैवोपजायतइत्यर्थः ६५ तमोरूपंतुदुर्निवार्य्यत्वादधममेवेत्यर्थः ६६
तथाच तवलक्ष्म्यंशत्वात्तवरूपंत्वदुक्तरीत्यानिंद्यंनकिंत्वतिप्रशस्तमेवभवतीतिममत्वयीच्छाजातायुक्तेतिभावः यदुक्तंत्वयाकुलीनःपरस्त्रियंनपश्यती

मध्यमारजसश्चांशास्तास्तुभोगेषुलोलुपाः स्रुखसंभोगवश्याश्चस्वकार्येनिरताःसदा ६४ कपटामोहकारिण्यो
धर्मार्थविमुखाःसदा रजोरूपस्यसाध्वीत्वमतोनैवोपजायते ६५ इदंमध्यमरूपंचप्र वदंतिमनीषिणः तमोरू
पंदुर्निवार्यमधमंत द्विदुर्बुधाः ६६ नपृच्छतिकुलेजातःपंडितश्चपरस्त्रियं निर्जनेनिर्जलेवापिरहस्यपिपरस्त्रि
यं ६७ आगच्छामित्वत्समीपमाज्ञयाब्रह्मणोधुना गांधर्वेणविवाहनत्वांग्र हीष्यामिशोभने ६८ अहमेवशंख
चूडोदेवविद्रावकारकः दनुवंशोविशेषेणस्रुदामाहंहरेःपुरा ६९ अहमष्टसुगोपेषुगोपोपिपार्षदेषुच अधुना
दानवेंद्रोहंराधिकायाश्चशापतः ७० जातिस्मरोहंजानामिकृष्णमंत्रप्रभावतः जातिस्मरात्वंतुलसीसंभुक्ताह
रिणापुरा ७१ त्वमेवराधिकाकोपाज्जातासिभारतेभुवि त्वांसंभोक्तुमुत्स्रुकोहंनालंराधाभयात्ततः ७२ इत्येव
मुक्त्वा सपुमान्विरराममहामुने सस्मितंतुलसीतुष्टाप्रवक्तुमुपचक्रमे ७३ तुलस्युवाच एवंविधोबुधोनित्यंविश्वेषु
चप्रशंसितः कांतमेवंविधंकांताशश्वदिच्छतिकामतः ७४ त्वयाहमधुनासत्यंविचारेणपराजिता सनिंदितश्चा
प्यशुचिर्यःपुमांश्चस्त्रियाजितः ७५ निंदंतिपितरोदेवाबांधवाःस्त्रीजितांतरं स्त्रीजितंमनसामातापिताभ्राता
चनिंदति ७६ तितत्तथैवतथाप्यहंब्रह्मणआज्ञयात्वत्समीपमागतोस्मीत्यभिप्रायेणाह नपृच्छतीति ६७ ६८ दनुवंशेजातःपुरापूर्वंहरेःसखासुदा
माहं अधुनातुशापाद्दनोर्वंशेजातइत्यर्थः ६९ ७० पूर्वकथांस्मारयति जातिस्मरोहमिति ७१ संभोक्तुंनालंसमर्थोराधाभयादित्यन्वयः ७२ ७३ एवंविधोवक्ष्यमाण
स्त्रीजितादन्यइत्यर्थः विश्वेषुलोकेषु ७४ त्वयाहंविचारेणपूर्वोक्तवादेनजितास्मिनमयालंजितइतित्वंस्त्रीजितोनासीत्यर्थः ७५ ७६ ६७ ६८

७७ एषुवर्णसंकरश्चेत्समातृवत्यज्जातीयामातातज्जात्युक्तसूतकपरिपालनेनशुध्येदित्यर्थः स्त्रीजितस्यतुदेहांतप्रायश्चित्तेनैवशुद्धिरित्याह अशुचि

शुद्धोविप्रोदशाहेनजातकेमृतकेयथा भूमिपोद्वादशाहेनवैश्यःपंचदशाहतः ७७ शूद्रोमासेनवेदेषुमातृवद्धीनसं करः अशुचिःस्त्रीजितःशुध्येच्चितादहनकालतः ७८ नगृण्हंतीच्छयातस्यपितरःपिंडतर्पणं नगृण्हंतीवदेवाश्चतस्य पुष्पजलादिकं ७९ किंवाज्ञानेनतपसाजपहोमप्रपूजनैः किंविद्ययाचयशसास्त्रीभिर्यस्यमनोहृतं ८० विद्याप्रभाव ज्ञानार्थंमयात्वंचपरीक्षितः कृत्वापरीक्षांकांतस्यवृणोतिकामिनीवरं ८१ वरायगुणहीनायवृद्धायाज्ञानिनेतथा दरिद्रायचमूर्खायरोगिणेकुत्सितायच ८२ अत्यंतकोपयुक्तायवात्यंतदुर्मुखायच पंगवेचांगहीनायचांधायबधि रायच ८३ जडायचैवमूकायक्लीबतुल्यायपापिने ब्रह्महत्यांलभेत्सोपिस्वकन्यांप्रददातियः ८४ शांतायगुणिनेचै वयूनेचविदुषेपिच साधवेचसुतांदत्वादशयज्ञफलंलभेत् ८५ यःकन्यापालनंकृत्वाकरोतियदिविक्रयं विक्रेता धनलोभेनकुंभीपाकंसगच्छति ८६ कन्यामूत्रंपुरीषंचतत्रभक्षतिपातकी कृमिभिर्दंशितःकाकैर्यावदिंद्राश्च तुर्दश ८७ तदंतेव्याधिसंयुक्तंसलभेज्जन्मनिश्चितं विक्रीणातिमांसभारंवहत्येवदिवानिशं ८८ इत्येवमुक्त्वा तुलसीविररामतपोनिधे ब्रह्मोवाच किंकरोषिशंखचूडसंवादमनयासह ८९ गांधर्वेणविवाहेनत्वंचास्याग्र हणंकुरु त्वंहिपुरुषेषुरत्नंस्त्रीषुरत्नंत्वियंसती ९० विदग्धायाविदग्धेनसंगमोगुणवान्भवेत् निर्विरोधसुखंराज- न्कोवात्यजतिदुर्लभं ९१ योऽविरोधसुखत्यागीसपशुर्नात्रसंशयः किंपरीक्षसित्वंकांतमीदृशंगुणिनंसति ९२

रिति एता दृशोतिनीचोयमितिभावः ७८ तदेवाह नगृण्हंतीति ७९ ८० मयातुतवविद्यापरीक्षाकृतेत्याह विद्याप्रभावेति ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ एत स्मिन्नंतरेतत्रब्रह्मागत्योवाचेत्यर्थाद्बोध्यं किमुवाचतदाह ब्रह्मोवाच किंकरोषीति ८९ ९० ९१ ९२ ६९ ६९ ६९ ६९

९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० इतिश्रीदेवीभागवततिलके नवमस्कंधेष्टादशोध्यायः १८ चतुर्नवतिपद्येस्तुतुलसीशंखचूडयोः विवाहानंतरं

देवानामसुराणांचदानवानांविमर्दकं यथालक्ष्मीश्चलक्ष्मीशेयथाकृष्णेचराधिका ९३ यथामयिचसावित्रीभवानीच
भवेयथा यथाधरावराहेचदक्षिणाचयथाध्वरे ९४ यथात्रेरनुसूयाचदमयंतीयथानले रोहिणीचयथाचंद्रेयथा
कामेरतिःसती ९५ यथादितिःकश्यपेचवसिष्ठेरुंधतीसती यथाहल्यागौतमेचदेवहूतिश्चकर्दमे ९६ यथाबृह
स्पतौताराशतरूपामनौयथा यथाचदक्षिणायज्ञेयथास्वाहाहुताशने ९७ यथाशचीमहेंद्रेचयथापुष्टिर्गणेश्वरे
देवसेनायथास्कंदेधर्मेमूर्तिर्यथासती ९८ सौभाग्यासुप्रियात्वंचशंखचूडेतथाभव अनेनसार्धंसुचिरंसुंदरेण
चसुंदरि ९९ स्थानेस्थानेविहारंचयथेच्छंकुरुसंततं पश्चात्प्राप्स्यसिगोलोकेश्रीकृष्णंपुनरेवसा १०० चतुर्भुजं
चवैकुंठेशंखचूडेमृतेसति इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेष्टादशोध्यायः १८ नारदउवाच वि-
चित्रमिदमाख्यानंभवतासमुदाहृतं श्रुतेनयेनमेतृप्तिर्नकदापिहिजायते १ ततःपरंतुयज्जातंतत्त्वंवदमहामते
नारायणउवाच इत्येवमाशिषंदत्वास्वालयंचययौविधिः २ गांधर्वेणविवाहेनजगृहेतांचदानवः स्वर्गेदुंदुभि
वाद्यंचपुष्पवृष्टिर्बभूवह ३ सरेमेरामयासार्द्धंवासगेहेमनोरमे मूर्छांसाप्रापतुलसीनवसंगमसंगता ४ निम
ग्नानिर्जलेसाध्वीसंभोगसुखसागरे चतुःषष्टिकलामानंचतुःषष्टिविधंसुखं ५ कामशास्त्रेयन्निरुक्तंरसिकानां
यथेप्सितं अंगप्रत्यंगसंश्लेषपूर्वकंस्त्रीमनोहरं ६ तत्सर्वंरसशृंगारंचकाररसिकेश्वरः अतीवरम्यदेशेचसर्वजंतु
विवर्जिते ७

देवावैकुंठंजग्मुरुत्तमं १ इत्थंब्रह्मणातौबोधिताविस्युक्तंततःपरंकिंजातमितिपृच्छति नारदउवाच विचित्रमिदमिति १ २ ३
४ चतुःषष्टिशृंगारकलाभिर्मीयतेपरिछिद्यतेतत्तादृशंचतुःषष्टिविधंसुखंताः कलाश्चरसालोकेस्पष्टीकृताः ५ ६ ७ ६९ ६९

८ ९ १० ११ जहारपरस्परशरीरावयवमर्दनेन १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३

पुष्पचंदनतल्पेच पुष्पचंदनवायुना पुष्पोद्यानेनदीतीरे पुष्पचंदनचर्चिते ८ गृहीत्वा रसिको रासे पुष्पचंदनचर्चि
तां भूषितो भूषणेनैव रत्नभूषणभूषितां ९ स्मरते विरतिर्नास्तितयोः सुरतिविज्ञयोः जहारमानसं भर्तुर्लोलया ली
लया सती १० चेतनां रसिकायाश्च जहाररसभाववित् वक्षसश्चंदनं राज्ञास्तिलकं विजहारसा ११ सच जहारत-
स्याश्च सिंदूरं बिंदुपत्रकं सलहक्षस्सुरोजेच नखरेखां ददौ मुदा १२ साददौ तद्वामपार्श्वे करभूषणलक्षणं राजा
तदोष्ठपुटकेददौ रदनदंशनं १३ तद्गंडयुगलेसाच प्रददौ तच्चतुर्गुणं आलिंगनं चुंबनं च जंघादिमर्दनंतथा १४
एवं परस्परं क्रीडां चक्रतुस्तौ विजानतौ सुरते विरतेतौ च समुत्थाय परस्परं १५ सुवेषंचक्रतुस्तत्र यद्यन्मनसि वांछि
तं चंदनैः कुंकुमारक्तैः सातस्य तिलकं ददौ १६ सर्वांगे सुंदरे रम्ये चकारचानुलेपनं सुवासंचैव तांबूलं वन्हिश
द्धेंच वाससी १७ पारिजातस्य कुसुमं जरारोगहरं परं अमूल्यरत्ननिर्माणमंगुलीयकमुत्तमं १८ सुंदरंच मणि
वरं त्रिषुलोकेषु दुर्लभं दासीनवाहमित्येवं समुच्चार्य पुनः पुनः १९ ननाम परया भक्त्या स्वामिनं गुणशालिनं स
स्मिता तन्मुखांभोज लोचनाभ्यां पुनः पुनः २० निमेषरहिताभ्यां च कटाक्षं च सुसुंदरं सचतां च समाकृष्य चका
र वक्षसि प्रियां २१ सस्मितं वाससाच्छन्नं ददर्श मुखपंकजं चुचुंब कठिने गंडे बिंबोष्ठौ पुनरेव च २२ ददौ तस्यै वस्त्र
युग्मं वरुणादाहृतंचयत् तदाहृतां रत्नमालां त्रिषु लोकेषु दुर्लभां २३ ददौ मंजीरयुग्मंच स्वाहाया आहृतंचयत् के
यूरयुग्मंछायाया रोहिण्याश्चैव कुंडले २४ अंगुलीयकरत्नानि रत्याश्च करभूषणं शंखंचरुचिरं चित्रं यद्दत्तं विश्वकर्म
णा २५

स्वाहाया वन्हेर्पदाहृतं छायायाः सूर्यपत्न्याः रोहिण्याश्चंद्रपत्न्याः २४ २५ ६५ ६५ ६५ ६५

विचित्राणांपद्मकानांपद्मरागमणीनांश्रेणयोयस्यांशय्यायां २६ पत्रकंचंदनवल्लीरूपं २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

विचित्रपद्मकश्रेणींशय्यांचापिसुदुर्लभां भूषणानिचदत्त्वाचभूपोहासंचकारह २६ निर्ममेकबरीभारेतस्या मांगल्यभूषणं सुचित्रंपद्मकंगंडेकपोलेस्याःसमंतया २७ चंद्रलेखात्रिभिर्युक्तंचंदनेनसुगंधिना परीतंपरितश्चित्रैःसार्द्धंकुंकुमबिंदुभिः २८ ज्वलत्प्रदीपाकारंचसिंदूरतिलकंददौ तत्पादपद्मयुगलेस्थलपद्मविनिंदिते २९ चित्रालक्तकरागंचनखरेषुददौमुदा स्ववक्षसिमुहुर्न्यस्यसरागंचरणांबुजं ३० हेदेवितवदासोहमित्युच्चार्य पुनःपुनः रत्नभूषितहस्तेनतां चकृत्वास्ववक्षसि ३१ तपोवनंपरित्यज्यराजास्थानांतरंययौ मलयेदेवनिलयेशैले शैलेतपोवने ३२ स्थानेस्थानेतिरम्येचपुष्पोद्यानेचनिर्जने कंदरेकंदरेसिंधुतीरेचैवातिसुंदरे ३३ पुष्पभद्रानदीतीरेनीरवातमनोहरे पुलिनेपुलिनेदिव्येनद्यांनद्यांनदेनदे ३४ मधौमधुकराणांचमधुरध्वनिनादिते विस्पंदनेस्रुरसनेनंदनेगंधमादने ३५ देवोद्यानेनंदनेचचित्रचंदनकानने चंपकानांकेतकीनामाधवीनांचमाधवे ३६ कुंदानांमालतीनांचकुमुदांभोजकानने कल्पवृक्षेकल्पवृक्षेपारिजातवनेवने ३७ निर्जनेकांचनेस्थानेधन्येकांचनपर्वते कांचीवनेकिंजलकेकंचुकेकांचनाकरे ३८ पुष्पचंदनतल्पेषुपुंस्कोकिलरुतश्रुते पुष्पचंदनसंयुक्तःपुष्पचंदनवायुना ३९ कामुक्याकामुकःकामात्सरेमेरामयासह नहितृप्तोदानवेंद्रस्तृप्तिंनैवजगामसा ४० हविषाकृष्णावर्त्मेवववृधेमदनस्तयोः तयासहसमागत्यस्वाश्रमंदानवस्ततः ४१ रम्यंक्रीडालयंगत्वाविजहारपुनःपुनः एवंसबुभुजेराज्यंशंखचूडःप्रतापवान् ४२ एकमन्वंतरंपूर्णंराजराजेश्वरोमहान् देवानामसुराणांचदानवानांचसंततं ४३

विस्पंदनेतन्नाम्निवनेतथैवसुरसननाम्निवने ३५ माधवेवसंते माधवीनांवासंतीमाधवीलतेत्यमराद्वासंतीलतानांवनेइत्युत्तरेणान्वयः ३६ ३७ ३८ पुंस्कोकिलरुतंश्रुतंप्रसिद्धंयस्मिंस्तस्मिन्वने ३९ ४० ४१ ४२ ४३

गंधर्वाणांकिंनराणांराक्षसानांचशांतिदः त्वताधिकारादेवाश्चचरंतिभिक्षकायथा ४४ तेसर्वेतिविषण्णा-
श्चप्रजग्मुर्ब्रह्मणःसभां वृत्तांतंकथयामासूरुरुदुश्चभृशंमुहुः ४५ तदाब्रह्मासुरैःसार्द्धंजगामशंकरालयं
सर्वेशंकथयामासविधाताचंद्रशेखरं ४६ ब्रह्माशिवश्चतैःसार्द्धंवैकुंठंचजगामह दुर्लभंपरमंधामजराम‍ृ
त्युहरंपरं ४७ संप्रापचवरंद्वारमाश्रमाणांहरेरहो ददर्शद्वारपालांश्चरत्नसिंहासनस्थितान् ४८ शोभिता
न्पीतवस्त्रैश्चरत्नभूषणभूषितान् वनमालान्वितान्सर्वाञ्श्यामसुंदरविग्रहान् ४९ शंखचक्रगदापद्मधरांश्चैवच
तुर्भुजान् सस्मितान्स्मेरवक्त्रास्यान्पद्मनेत्रान्मनोहरान् ५० ब्रह्मातान्कथयामासवृत्तांतंगमनार्थकं
तेनुज्ञांचददुस्तस्मैप्रविवेशतदाज्ञया ५१ एवंषोडशद्वाराणिनिरीक्ष्यकमलोद्भवः देवैःसार्द्धंतानतीत्य-
प्रविवेशहरेःसभां ५२ देवर्षिभिःपरिवृतांपार्षदैश्चचतुर्भुजैः नारायणस्वरूपैश्चसर्वैःकौस्तुभभूषितैः
५३ नवेंदुमंडलाकारांचतुरस्त्रांमनोहरां मणींद्रहारनिर्माणांहीरासारसुशोभितां ५४ अमूल्यरत्न
खचितांरचितांस्वेच्छयाहरेः माणिक्यमालाजालाभांमुक्तापंक्तिविभूषितां ५५ मंडितांमंडलाकारैर
त्नदर्पणकोटिभिः विचित्रैश्चित्ररेखाभिर्नानाचित्रविचित्रितां ५६ पद्मरागेंद्ररचितांरुचिरांमणिपंक
जैः सोपानशतकैर्युक्तांस्यमंतकविनिर्मितैः ५७ पट्टसूत्रग्रंथियुक्तैश्चारुचंदनपल्लवैः इंद्रनीलस्तंभ
वर्यैर्वेष्टितांसुमनोहरां ५८ सद्रत्नपूर्णकुंभानांसमूहैश्चसमन्वितां पारिजातप्रसूनानांमालाजालैर्वि
राजितां ५९

६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६९ ७० ७१ ७२ शापमाह तत्रैकदेति ७३

कस्तूरीकुंकुमारक्तैः सुगंधिचंदनद्रुमैः सुसंस्कृतां तु सर्वत्र वासितां गंधवायुना ६० विद्याधरीसमूहानां
नृत्यजालैर्विराजितां सहस्रयोजनायामां परिपूर्णां च किंकरैः ६१ ददर्श श्रीहरिं ब्रह्माशंकरश्च सुरैः सह
वसंतं तन्मध्यदेशे यथेंदुं तारकावृतं ६२ अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासने स्थितं किरीटिनं कुंडलिनं वनमा
लाविभूषितं ६३ चंदनोक्षितसर्वांगं बिभ्रतं केलिपंकजं पुरतो नृत्यगीतं च पश्यंतं सस्मितं मुदा ६४ शांतंस
रस्वतीकांतं लक्ष्मीधृतपदांबुजं लक्ष्म्या प्रदत्ततांबूलं भुक्तवंतं सुवासितं ६५ गंगया परया भक्त्या सेवितं श्वे
तचामरैः सर्वैश्च स्तूयमानं च भक्तिनम्रात्मकंधरैः ६६ एवंविशिष्टं तं दृष्ट्वा परिपूर्णतमं प्रभुं ब्रह्मादयः सुराः स
र्वे प्रणम्य तुष्टुवुस्तदा ६७ पुलकांचितसर्वांगाः साश्रुनेत्राश्च गद्गदाः भक्त्याश्च परया भक्त्या भीतानम्रात्मकंध
राः ६८ कृतांजलिपुटो भूत्वा विधाता जगतामपि वृत्तांतं कथयामास विनयेन हरेः पुरः ६९ हरिस्तद्वचनं
श्रुत्वा सर्वज्ञः सर्वभाववित् प्रहस्योवाच ब्रह्माणं रहस्यं च मनोहरं ७० श्रीभगवानुवाच शंखचूडस्य वृ
त्तांतं सर्वं जानामि पद्मज मद्भक्तस्य च गोपस्य महातेजस्विनः पुरा ७१ शृणु तत्सर्ववृत्तांतमितिहासं पुरा
तनं गोलोकस्यैव चरितं पापघ्नं पुण्यकारकं ७२ सुदामा नाम गोपश्च पार्षदप्रवरो मम स प्राप दानवीं योनिं रा
धाशापात्सुदारुणात् ७३ तत्रैकदाहमगमं स्वालयाद्रासमंडलं विरजा अपि नीलाच मम प्राणाधिकापरा ७४
सा मां विरजया सार्द्धं विज्ञाय किंकरीमुखात् पश्चात्क्रुद्धा सा जगाम न ददर्श च तत्र मां ७५ विरजां च नदीरूपां मां
ज्ञात्वा च तिरोहितं पुनर्जगाम सा दृष्ट्वा स्वालयं सखिभिः सह ७६ विरजां कांचनगोपीं प्राणाधिकाराधा ७४ ७५ ७६

५८

७७ ७८ ७९ ८० तत्ताडनंतेनशंखचूडेनकृतंतासांसखीनांताडनंश्रुत्वेत्यर्थः ८१ मांप्रणम्यगच्छंतंशंखचूडंतुष्टासावारयामासेत्यन्वयः वि

मांदृष्ट्वामंदिरेदेवीसुदाम्नासहितंपुरा भृशंसाभर्त्सयामासमौनीभूतंचसुस्थिरं ७७ तच्छ्रुत्वासहमानश्चसुदा
मातांचुकोपह सचतांभर्त्सयामासकोपेनममसन्निधौ ७८ तच्छ्रुत्वाकोपयुक्तासारक्तपंकजलोचना बहि
ष्कर्तुंचकाराज्ञांसंत्रस्तंममसंसदि ७९ सखीलक्षंसमुत्तस्थौदुर्वारंतेजसोल्बणं बहिश्चकारतंतूर्णंजल्पंतंचपुनः
पुनः ८० साचतत्ताडनंतासांश्रुत्वारुष्टाशशापह याहिरेदानवींयोनिमित्येवदारुणंवचः ८१ तंगच्छंतंशपं
तंचरुदंतंमांप्रणम्यच वारयामासतुष्टासारुदंतीकृपयापुनः ८२ हेवत्सतिष्ठमागच्छक्वयासीतिपुनःपुनः
समुच्चार्यचतत्पश्चाज्जगामसाचविक्लवं ८३ गोप्यश्चरुरुदुःसर्वागोपाश्चापिसुदुःखिताः तेसर्वेराधिकाचा
पितत्पश्चाद्बोधितामया ८४ आयास्यतिक्षणार्धेनकृत्वाशापस्यपालनं सुदामंस्त्वमिहागच्छेत्युक्त्वासा
चनिवारिता ८५ गोलोकस्यक्षणार्धेनचैकंमन्वंतरंभवेत् पृथिव्याजगतांधातरित्येववचनंध्रुवं ८६ इत्येवं
शंखचूडश्चपुनस्तत्रैवयास्यति महाबलिष्ठोयोगेशःसर्वमायाविशारदः ८७ ममशूलंगृहीत्वाचशीघ्रंग
च्छतभारतं शिवःकरोतुसंहारंममशूलेनरक्षसः ८८ ममैवकवचंकंठेसर्वमंगलकारकं बिभर्तिदानवःशश्व
त्संसारेविजयीततः ८९ तस्मिन्ब्रह्मस्थितेनैवनकोपिहिंसितुंक्षमः तद्याचनांकरिष्यामिविप्ररूपोहमे
वच ९० सतीत्वहानिस्तत्पत्न्यायत्रकालेभविष्यति तत्रैवकालेतन्मृत्युरितिदत्तोवरस्त्वया ९१ तत्प
त्न्याश्चोदरेवीर्यमर्पयिष्यामिनिश्चितं तत्क्षणेचैवतन्मृत्युर्भविष्यतिनसंशयः ९२

क्वयासीदं ८२ ८३

८४ ८५ ८६ ८७ रक्षसः दानवस्य ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ६२ ६२ ६२ ६२

पश्चात्स्वेति तत्पत्नीत्यर्थः ९३ ९४ इतिश्रीदेवीभाग॰ तिलके नवमस्कंधेएकोनविं॰ १९ चतुरशीतिपद्यैस्तु शंखचूडासुरस्यच देवानांचैवसंग्रामो यथावदभिवर्ण्यते १ भारतेदेवागमनोत्तरंजातंवृत्तमाह ब्रह्माशिवमिति १ २ ३ महेंद्रनगरादुत्कृष्टं ४ ५ ६ वणिजांमहा

पश्चात्सादेहमुत्सृज्य भविष्यति मम प्रिया इत्युक्त्वा जगतांनाथो ददौ शूलं हरायच ९३ शूलंदत्वाययौ-
शीघ्रंहरिरभ्यंतरंमुदा भारतंचययुर्देवा ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ९४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवम
स्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ श्रीनारायणउवाच ब्रह्माशिवंसन्नियोज्यसंहारेदानवस्यच जगामस्वा
लयंतूर्णंयथास्थानंसुरोत्तमाः १ चंद्रभागानदीतीरेवटमूलेमनोहरे तत्रतस्थौमहादेवोदेवविस्तारहेत
वे २ दूतंकृत्वाचित्ररथंगंधर्वेश्वरमीप्सितं शीघ्रंप्रस्थापयामासशंखचूडांतिकंमुदा ३ सर्वेश्वराज्ञया
शीघ्रंययौतन्नगरंपरं महेंद्रनगरोत्कृष्टंकुबेरभवनाधिकं ४ पंचयोजनविस्तीर्णंदैर्घ्येतद्विगुणंभवेत्
स्फटिकाकारमणिभिर्निर्मितंयानवेष्टितं ५ सप्तभिःपरिखाभिश्चदुर्गमाभिःसमन्वितं ज्वलदग्निनिभैः
शश्वत्कल्पितंरत्नकोटिभिः ६ युक्तंचवीथीशतकैर्मणिवेदिविचित्रितैः परितोवणिजांसौधैर्नानावस्तुविरा
जितैः ७ सिंदूराकारमणिभिर्निर्मितैश्चविचित्रितैः भूषितंभूषितैर्दिव्यैराश्रमैःशतकोटिभिः ८ गत्वाद
दर्शतन्मध्येशंखचूडालयंपरं अतीववलयाकारंयथापूर्णेंदुमंडलं ९ ज्वलदग्निशिखाक्ताभिःपरिखाभि
श्चतसृभिः तद्दुर्गमंचशत्रूणामन्येषांसुगमंसुखं १० अत्युच्चैर्गगनस्पर्शिमणिशृंगविराजितं राजितंद्वाद
शद्वारैर्द्वारपालसमन्वितं ११ मणींद्रसारनिर्माणैःशोभितंलक्षमंदिरैः शोभितंरत्नसोपानैरत्नस्तंभविराजि
तं १२

जनानांवैश्यानां ७ ८ ९ १० अत्युच्चैश्चतानिगगनस्पर्शीणिमणिशृंगानितैर्विराजितं ११ १२ ६५ ६७

१३ १४ रणस्यरणसंबंधिनंयुद्धाव्हानार्थमागतंदूतरूपंपुरुषंश्रुत्वानकोपिरक्षतितस्यप्रतिबंधोनक्रियतइत्यर्थः एतादृशःशंखचूडःशूरइतिभावः १५
रणस्यसर्वंवृत्तांतंराजानंप्रतिशीघ्रंविज्ञापयतइत्युवाच १६ १७ १८ १९ २० माल्येनसहितंलेपनंदधतमित्यन्वयः २१ पुष्पदंतइति चित्रर-

तद्दृष्ट्वापुष्पदंतोपिवरंद्वारंददर्शसः द्वारेनियुक्तंपुरुषंशूलहस्तंचसस्मितं १३ तिष्ठंतंपिंगलाक्षंचताम्रवर्णंभयंकरं
कथयामासवृत्तांतंजगामतदनुज्ञया १४ अतिक्रम्यन्चतद्द्वारंजगामाभ्यंतरंपुनः नकोपिरक्षतिश्रुत्वादूतरूपंर-
णस्यच १५ गत्वासोभ्यंतरद्वारंद्वारपालमुवाचह रणस्यसर्ववृत्तांतंविज्ञापयतमाचिरं १६ सचतंकथयित्वाच-
दूतोगंतुमुवाचह सगत्वाशंखचूडंतंददर्शसुमनोहरं १७ राजमंडलमध्यस्थंस्वर्णसिंहासनेस्थितं मणींद्ररचितंदिव्यंर
त्नदंडसमन्वितं १८ रत्नकृत्रिमपुष्पैश्चप्रशस्तैःशोभितंसदा भृत्येनमस्तकेन्यस्तंस्वर्णछत्रंमनोहरं १९ सेवितं
पार्षदगणैरुचिरैःश्वेतचामरैः सुवेषंसुंदरंरम्यंरत्नभूषणभूषितं २० माल्येनलेपनंसूक्ष्मंसुवस्त्रंदधतंमुने दान
वेंद्रैःपरिवृतंसुवेषैश्चत्रिकोटिभिः २१ शतकोटिभिरन्यैश्चभ्रमद्भिरस्त्रपाणिभिः एवंभूतंचतंदृष्ट्वापुष्पदंतःस
विस्मयः २२ उवाचसन्चवृत्तांतंयदुक्तंशंकरेणच पुष्पदंतउवाच राजेंद्रशिवभृत्योहंपुष्पदंताभिधःप्रभो २३
यदुक्तंशंकरेणैवतद्ब्रवीमिनिशामय राज्यंदेहिचदेवानामधिकारंचसांप्रतं २४ देवाश्चशरणापन्नादेवेशंश्रीहरिं
परं हरिर्दत्वास्यशूलंचतेनप्रस्थापितःशिवः २५ पुष्पभद्रानदीतीरेवटमूलेत्रिलोचनः विषयंदेहितेषांचयुद्धं
वाकुरुनिश्चितं २६ गत्वावक्ष्यामिकिंशंभुमथतद्दूदमामपि दूतस्यवचनंश्रुत्वाशंखचूडःप्रहस्यच २७ प्रभा
तेहंगमिष्यामित्वंचगच्छेत्युवाचह सगत्वोवाचतंतूर्णंवटमूलस्थमीश्वरं २८

थगंधर्वस्यैवनामांतरं पुष्पदंतइति
२२ २३ २४ २५ पुष्पभद्रेति चंद्रभागायानामांतरं विषयंस्वदेशंतेषांदेवानां २६ २७ २८

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ अभयासारिपुंरिपवेभयंददातीत्यर्थः ३८ ३९ ४०

शंखचूडस्यवचनंतदीयंतन्मुखोदितं एतस्मिन्नंतरेस्कंदआजगामशिवांतिकं २९ वीरभद्रश्चनंदीचमहाका
लःसुभद्रकः विशालाक्षश्चबाणश्चपिंगलाक्षोविकंपनः ३० विरूपोविकृतिश्चैवमणिभद्रश्चबाष्कलः कपिला
ख्योदीर्घदंष्ट्रोविकटस्ताम्रलोचनः ३१ कालकंठोबलीभद्रःकालजिव्हःकुटीचरः बलोन्मत्तोरणश्लाघीदुर्जयो
दुर्गमस्तथा ३२ अष्टौचभैरवारौद्रारुद्राश्चैकादशस्मृताः वसवोष्टौवासवश्चआदित्याद्वादशस्मृताः ३३ हुता
शनश्चचंद्रश्चविश्वकर्माश्विनौचतौ कुबेरश्चयमश्चैवजयंतोनलकूबरः ३४ वायुश्चवरुणश्चैवबुधश्चमंगल
स्तथा धर्मश्चशनिरीशानःकामदेवश्चवीर्यवान् ३५ उग्रदंष्ट्राचोग्रचंडाकोटराकैटभीतथा स्वयंचाष्टभुजादेवी
भद्रकालीभयंकरी ३६ रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानोपरिसंस्थिता रक्तवस्त्रपरीधानारक्तमाल्यानुलेपना ३७ नृ
त्यंतीचहसंतीचगायंतीसुस्वरंमुदा अभयंददातिभक्तेभ्योभयासाचभयंरिपुं ३८ बिभ्रतीविकटांजिव्हांसु
लोलांयोजनायतां शंखचक्रगदापद्मखड्गचर्मधनुःशरान् ३९ खर्परंवर्तुलाकारंगंभीरंयोजनायतं त्रिशूलं
गगनस्पर्शिशक्तिंचयोजनायतां ४० मुद्गरंमुसलंवज्रंखेटंफलकमुज्ज्वलं वैष्णवास्त्रंवारुणास्त्रंवान्हेयंनागपा
शकं ४१ नारायणास्त्रंगांधर्वंब्रह्मास्त्रंगारुडंतथा पर्जन्यास्त्रंपाशुपतंजृंभणास्त्रंचपार्वतं ४२ माहेश्वरास्त्रं
वायव्यंदंडंसंमोहनंतथा अव्यर्थमस्त्रकंदिव्यंदिव्यास्त्रशतकंपरं ४३ आगत्यतत्रतस्थौचयोगिनीनांत्रिको
टिभिः सार्द्धंचडाकिनीनांचविकटानांत्रिकोटिभिः ४४ भूतप्रेतपिशाचाश्चकूष्मांडाब्रह्मराक्षसाः वेतालारा
क्षसाश्चैवयक्षाश्चैवतुकिन्नराः ४५

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ६२ ६७

४६ ४७ ४८ ४९ मनसिवांछितंरतिक्रीडां ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ यापराप्रकृतिःसैवब्रह्मादीनामीश्वरइत्यर्थः ५७ सप्रकृतिरूपएवेश्वरः पातासंहर्त्तास्रष्टाचभवतिसएवात्माभवतिसएवकालस्यापिनर्त्तकः ५८ सएवसृष्टिकालेस्वाभिन्नांप्रकृतिंमा-

ताभिश्चैवसहस्कंदःप्रणम्यचंद्रशेखरं पितुःपार्श्वेसहायार्थेसमुवासतदाज्ञया ४६ अथदूतेगतेतत्रशंखचूडः
प्रतापवान् उवाचतुलसींवार्तांगत्वाभ्यंतरमेवच ४७ रणवार्त्तांचसाश्रुत्वाशुष्ककंठोष्ठतालुका उवाचमधुरंसा-
ध्वीत्हृदयेनविदूयता ४८ तुलस्युवाच हेप्राणबंधोहेनाथतिष्ठमेवक्षसिक्षणं हेप्राणाधिष्ठातृदेवरक्षमेजी
वितंक्षणं ४९ भुंक्ष्वजन्मसमासाद्ययन्मेमनसिवांछितं पश्यामित्वांक्षणंकिंचिल्लोचनाभ्यांचसादरं ५० आं
दोलयंतेप्राणामेमनोदग्धंचसंततं दुःस्वप्नश्चमयादृष्टश्चाद्यैवचरमेनिशि ५१ तुलसीवचनंश्रुत्वाभुक्त्वापी
त्वानृपेश्वरः उवाचवचनंप्राज्ञोहितंसत्यंयथोचितं ५२ शंखचूडउवाच कालेनयोजितंसर्वंकर्मभोगनि
बंधनं शुभंहर्षंसुखंदुःखंभयंशोकश्चमंगलं ५३ कालेभवंतिवृक्षाश्चस्कंधवंतश्चकालतः क्रमेणपुष्पवं
तश्चफलवंतश्चकालतः ५४ तेषांफलानिपक्वानिप्रभवंत्येवकालतः तेसर्वेफलिताःकालेपातंयांतिचकाल
तः ५५ कालेभवंतिविश्वानिकालेनश्यंतिसुंदरि कालात्स्रष्टाचसृजतिपातापातिचकालतः ५६ संहर्त्ता-
संहरेत्कालक्रमेणसंचरंतिते ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरःप्रकृतिःपरा ५७ स्रष्टापाताचसंहर्तासचात्मा-
कालनर्त्तकः कालेसएवप्रकृतिंस्वाभिन्नांस्वेच्छयाप्रभुः ५८ निर्मायकृतवान्सर्वान्विश्वस्थांश्चचराचरान्
सर्वेशःसर्वरूपश्चसर्वात्मापरमेश्वरः ५९ जनंजनेनजनिताजनंपातिजनेनयः जनंजनेनहरतेतंदेवंभजसांप्र
तं ६०

यारव्यांनिर्मायपृथक्कृत्यचराचरंचकृतवानित्यर्थः ५९ सएवजनेनजनंजनिताजनयितेत्यर्थः तथाजनेनजनंपातिरक्षति तथाजनेनजनंहर

ति यस्मादेवंमूलप्रकृत्यात्मकईश्वरएवकरोतिसर्वंतस्मात्तादृशस्येच्छांकोनिवारयितुंसमर्थस्तर्हिकिंकर्तव्यमितिचेत्तमेवशरणंगंतव्यमित्याह तंदेवमि
ति ६० ६१ मृत्युश्चरतिजंतुष्विति तथाचश्रुतिः भीषाप्माद्वातःपवते भीषोदेतिसूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्च मृत्युर्धावतिपंचमइति ६२

यस्याज्ञयावातिवातःशीघ्रगामीचसांप्रतं यस्याज्ञयाचतपनस्तपत्येवयथाक्षणं ६१ यथाक्षणंवर्षतींद्रोमृ-
त्युश्चरतिजंतुषु यथाक्षणंदहत्यग्निश्चंद्रोप्यमतिशीतवान् ६२ मृत्योर्मृत्युंकालकालंयमस्यचयमंपरं विभुंस्र
ष्टुश्चस्रष्टारंपातुश्चपातृकंभवे ६३ संहर्तारंचसंहर्तुस्तंदेवंशरणंव्रज कोवाबंधुश्चकेषांवासर्वबंधुंभजप्रिये ६४
अहंकोवाचत्वंकावाविधिनायोजितःपुरा त्वयासार्द्धंकर्मणाचपुनस्तेनवियोजितः ६५ अज्ञानीकातरःशोकेवि
पत्तौनचपंडितः सुखंदुःखंक्रमत्येवकालनेमिक्रमेणाच ६६ नारायणंतंसर्वेशंकांतंयास्यसिनिश्चितं तपःकृ
तंयदर्थंचपुराबदरिकाश्रमे ६७ मयात्वंतपसालब्धाब्रह्मणस्तुवरेणाच हर्यर्थेयत्तवतपोहरिंप्राप्स्यसिकामि
नि ६८ वृंदावनेचगोविंदंगोलोकेत्वंलभिष्यसि अहंयास्यामितल्लोकंतनुंत्यक्त्वाचदानवीं ६९ तत्रद्रक्ष्यसिमां
त्वंचद्रक्ष्यामित्वांचसांप्रतं अगमंराधिकाशापाद्भारतंचसुदुर्लभं ७० पुनर्यास्यामितत्रैवकःशोकोमेशृणु-
प्रिये त्वंचदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपंविधायच ७१ तत्कालंप्राप्स्यसिहरिंमाकांतेकातराभव इत्युक्त्वाचदिनां
तेचतयासार्द्धंमनोहरं ७२ सुष्वापशोभनेतल्पेपुष्पचंदनचर्चिते नानाप्रकारविभवंचकाररत्नमंदिरे ७३ रत्न
प्रदीपसंयुक्तेस्त्रीरत्नंप्राप्यसुंदरीं निनायरजनींराजाक्रीडाकौतुकमंडलैः ७४ कृत्वावक्षसितांकांतांरुदंतीम
तिदुःखितां कृशोदरींनिराहारांनिमग्नांशोकसागरे ७५ पुनस्तांबोधयामासदिव्यज्ञानेनज्ञानवित् पुराकृष्णेन
यद्दत्तंभांडीरेतत्त्वमुत्तमं ७६ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ गोलोकेभांडीरेस्थानेतत्त्वंज्ञानं ७६

मंगलेन

७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेविंशोध्यायः २० द्व्यशीतिपद्यवर्यैस्तुशंखचूड

सचतस्यैददौसर्वंसर्वशोकहरंपरं ज्ञानंसंप्राप्यसादेवीप्रसन्नवदनेक्षणा ७७ क्रीडांचकारहर्षेणसर्वंमत्वेतिनश्व
रं तौदंपतीचक्रीडंतौनिमग्नौसुखसागरे ७८ पुलकांचितसर्वांगौमूर्छितौनिर्जनेमुने अंगप्रत्यंगसंयुक्तौसुप्री-
तौसुरतोत्सुकौ ७९ एकांगौचतथातौद्वौचार्द्धनारीश्वरौयथा प्राणेश्वरंचतुलसीमेनेप्राणाधिकंपरं ८० प्राणा
धिकांचतांमेनेराजाप्राणेश्वरींसतीं तौस्थितौसुखसुप्तौचतंद्रितौसुंदरौसमौ ८१ सुवेषौसुखसंभोगादन्वेष्टौ
सुमनोहरौ क्षणंसुचेतनौतौचकथयंतौरसाश्रयात् ८२ कथांमनोरमांदिव्यांहसंतौचक्षणंपुनः क्षणंचकेलिसं
युक्तौरसभावसमन्वितौ ८३ सुरतेविरतिर्नास्तितौतद्विषयपंडितौ सततंजययुक्तौद्वौक्षणंनैवपराजितौ ८४
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेशक्तिप्रादुर्भावेविंशोध्यायः २० श्रीना
रायणउवाच श्रीकृष्णंमनसाध्यात्वारक्षःकृष्णपरायणः ब्राह्मेमुहूर्तेउत्थायपुष्पतल्पान्मनोहरात् १ रात्रि
वासःपरित्यज्यस्नात्वामंगलवारिणा धौतेचवाससीधृत्वाकृत्वातिलकमुज्ज्वलं २ चकाराह्निकमावश्यमभी
ष्टदेववंदनं दध्याज्यमधुलाजांश्चददर्शवस्तुमंगलं ३ रत्नश्रेष्ठंमणिश्रेष्ठंवस्त्रश्रेष्ठंचकांचनं ब्राह्मणेभ्यो
ददौभक्त्यायथानित्यंचनारद ४ अमूल्यरत्नंयत्किंचिन्मुक्तामाणिक्यहीरकं ददौविप्रायगुरवेयात्रामंगलहेत
वे ५ गजरत्नमश्वरत्नंधनरत्नंमनोहरं ददौसर्वंदरिद्रायविप्रायमंगलायच ६ भांडाराणांसहस्राणिनगराणां
द्विलक्षकं ग्रामाणांशतकोटिंचब्राह्मणायददौमुदा ७

महेशयोः युद्धंमहात्रासकरंयथावदभिवर्ण्यते १ रात्र्युत्तरंजातं
वृत्तमाह श्रीकृष्णमिति रक्षोराक्षसः १ २ ३ नित्यंनित्यदानं ४ ५ ६ स्वस्यमरणंनिश्चितंज्ञात्वाभांडाराणिददावित्याह ७

८ ९ १० धानुष्काणांधनुर्धराणां ११ १२ १३ भांडोपंद्रव्यसमूहंत्रिंशदक्षौहिणीबाधंपीडितंचकाररक्षितंत्रिंशदक्षौहिणीभिश्चकोरेत्य

पुत्रंकृत्वातुराजेंद्रंसर्वेषुदानवेषुच पुत्रेसमर्प्यभार्यानांराज्यंचसर्वसंपदं ८ प्रजानुचरसंघंचभांडारंवाहनादिकं
स्वयंसन्नाहयुक्तश्चधनुष्पाणिर्बभूवह ९ भृत्यद्वाराक्रमेणैवचकारसैन्यसंचयं अश्वानांचत्रिलक्षेणलक्षेणवरहस्ति
नां १० रथानामयुतेनैवधानुष्काणांत्रिकोटिभिः त्रिकोटिभिर्वर्मिणांचशूलिनांचत्रिकोटिभिः ११ कृतासेनाप
रिमितादानवेंद्रेणनारद तस्यांसेनापतिश्चैवयुद्धशास्त्रविशारदः १२ महारथःसविज्ञेयोरथिनांप्रवरोरणे त्रि
लक्षाक्षौहिणीसेनापतिंकृत्वानराधिपः १३ त्रिंशदक्षौहिणीबाधंभांडौघंचचकारह बहिर्बभूवशिबिरान्मनसा
श्रीहरिंस्मरन् १४ रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानमारुरोहसः गुरुवर्गान्पुरस्कृत्यप्रययौशंकरांतिकं १५ पुण्यभद्रानदी
तीरेयत्राक्षयवटःशुभः सिद्धाश्रमंचसिद्धानांसिद्धिक्षेत्रंचनारद १६ कपिलस्यतपःस्थानंपुण्यक्षेत्रेचभार
ते पश्चिमोदधिपूर्वेचमलयस्यचपश्चिमे १७ श्रीशैलोत्तरभागेचगंधमादनदक्षिणे पंचयोजनविस्तीर्णादै-
र्घ्येशतगुणातथा १८ शुद्धस्फटिकसंकाशाभारतेचसुपुण्यदा शाश्वतीजलपूर्णाचपुण्यभद्रानदीशुभा १९
लवणाब्धिप्रियाभार्याशश्वत्सौभाग्यसंयुता शरावतीमिश्रिताचनिर्गतासाहिमालयात् २० गोमतींवाम-
तःकृत्वाप्रविष्टापश्चिमोदधौ तत्रगत्वाशंखचूडोददर्शचंद्रशेखरं २१ वटमूलेसमासीनंसूर्यकोटिसमप्रभं
कृत्वायोगासनंदृष्ट्वामुद्रायुक्तंचसस्मितं २२ शुद्धस्फटिकसंकाशंज्वलंतंब्रह्मतेजसा त्रिशूलपट्टिशधरंव्याघ्र-
चर्मांबरंवरं २३ भक्तमृत्युहरंशांतंगौरीकांतंमनोहरं तपसांफलदातारंदातारंसर्वसंपदां २४ आशुतोषंप्रसन्ना
स्यंभक्तानुग्रहकातरं विश्वनाथंविश्वबीजंविश्वरूपंचविश्वजं २५ र्थः १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ देवानांक्त्रमेविषयेमि-

विश्वंभरंविश्ववरंविश्वसंहारकारकं कारणंकारणानांचनरकार्णवतारणं २६ ज्ञानप्रदंज्ञानबीजंज्ञानानंदं-
सनातनं अवरुह्यविमानाच्चतंदृष्ट्वादानवेश्वरः २७ सर्वैःसार्धंभक्तियुक्तःशिरसाप्रणनामसः वामतोभद्रका
लींचस्कंदंचतत्पुरःस्थितं २८ आशिषंचददौतस्मैकालीस्कंदश्चशंकरः उत्तस्थुरागतंदृष्ट्वासर्वेनंदीश्वरादयः २९
परस्परंचभाषांतेचक्रुस्तत्रचसांप्रतं राजाकृत्वाचसंभाषामुवासशिवसन्निधौ ३० प्रसन्नात्मामहादेवोभगवां-
स्तमुवाचह महादेवउवाच विधाताजगतांब्रह्मापिताधर्मस्यधर्मवित् ३१ मरीचिस्तस्यपुत्रश्चवैष्णवश्चा
पिधार्मिकः कश्यपश्चापितत्पुत्रोधर्मिष्ठश्चप्रजापतिः ३२ दक्षःप्रीत्याददौतस्मैभक्त्याकन्यास्त्रयोदश तास्वे
कांचदनुःसाध्वीतत्सौभाग्यविवर्द्धिता ३३ चत्वारिंशद्दनोःपुत्रादानवास्तेजसोल्बणाः तेष्वेकोविप्रचित्तिश्च-
महाबलपराक्रमः ३४ तत्पुत्रोधार्मिकोदंभोविष्णुभक्तोजितेंद्रियः जजापपरमंमंत्रंपुष्करेलक्षवत्सरं ३५शु
क्राचार्यंगुरुंकृत्वाकृष्णस्यपरमात्मनः तदात्वांतनयंप्रापपरंकृष्णपरायणं ३६ पुरात्वंपार्षदोगोपोगोपेष्वपिसु
धार्मिकः अधुनाराधिकाशापाद्भारतेदानवेश्वरः ३७ आब्रह्मस्तंबपर्यंतंतुच्छंमेनेचवैष्णवः सालोक्यसार्ष्टि-
सारूप्यंसामीप्यंचहरेरपि ३८ दीयमानंनगृह्णंतिवैष्णवाःसेवनंविना ब्रह्मत्वममरत्वंवातुच्छंमेनेचवैष्णवः
३९ इंद्रत्वंवामनुत्वंवानमेनेगणनासुच कृष्णभक्तस्यतेकिंवादेवानांविषयेभ्रमे ४० देहिराज्यंचदेवानांम-
त्प्रीतिंरक्षभूमिप सुखंस्वराज्येत्वंतिष्ठदेवास्तिष्ठंतुवैपदे ४१ अलंभूतविरोधेनसर्वेकश्यपवंशजाः यानिकानिचपा
पानिब्रह्महत्यादिकानिच ४२

थ्यारूपेदेशेतवकिंवाफलंनकिमपीत्यर्थः ४० ४१सर्वेयूयंदेवासुराःकश्यपवंशोत्पन्नाबंधवोऽतोनपरस्परंद्रोहोयु-
क्तइत्यर्थः ४२

दैवेभ्योराज्येदत्तेममसंपदोहानिः स्यात्तत्राह स्वसंपदामिति ४३ ४४ ४५ ब्रह्मणोन्यूनत्वंकालवशादुपपाद्यधर्मस्यापिन्यूनत्वमाह धर्मः सत्येइ
ति सत्येसत्ययुगेपूर्णोधर्मइत्यर्थः ४६ ४७ कुह्वांअमावास्यायां ४८ ४९ प्रकांडतांप्रचंडतां ५० ५१ ५२ ५३

ज्ञातिद्रोहस्यपापानिकलांनार्हतिषोडशीं स्वसंपदांचहानिंचयदिराजेंद्रमन्यसे ४३ सर्वावस्थाचसमतांकेषां
यातिचसर्वदा ब्रह्मणश्चतिरोभावोलयेप्राकृतिकेसदा ५४ आविर्भावः पुनस्तस्यप्रभावादीश्वरेच्छया ज्ञान
वृद्धिश्चतपसास्मृतिलोपश्चनिश्चितं ४५ करोतिसृष्टिंज्ञानेनस्रष्टासोपिक्रमेणच परिपूर्णतमोधर्मः सत्येस
त्याश्रयेसदा ४६ त्रिभागः सोपित्रेतायांद्विभागोद्वापरेस्मृतः एकभागः कलौपूर्वंतदंशश्चक्रमेणच ४७ कला
मात्रंकलेः शेषेकुह्वांचंद्रकलायथा यादृक्तेजोरवेर्ग्रीष्मेनतादृक्शिशिरेपुनः ४८ दिनेषुयादृक्मध्यान्हे
सायंप्रातर्नतत्समं उदयंयातिकालेनबाल्तांचक्रमेणच ४९ प्रकांडतांचतत्पश्चात्कालेस्तंपुनरेतिसः दिने
प्रच्छन्नतांयातिकालेनदुर्दिनेघने ५० राहुग्रस्तेकंपितश्चपुनरेवप्रसन्नतां परिपूर्णतमश्चंद्रः पूर्णिमायां
चजायते ५१ तादृशोनभवेन्नित्यंक्षयंयातिदिनेदिने पुनश्चपुष्टिमायातिपरः कुह्वादिनेदिने ५२ संपद्युक्तः
शुक्लपक्षेकृष्णेम्लानश्चयक्ष्मणा राहुग्रस्तेदिनेम्लानोदुर्दिनेनविरोचते ५३ कालेचंद्रोभवेच्छुक्लोभ्रष्टश्रीः
कालभेदतः भविष्यतिबलिश्चेंद्रोभ्रष्टश्रीः सुतलेधुना ५४ कालेनपृथ्वीसस्याढ्यासर्वाधारावसुंधरा काले-
जलेनिमग्नासातिरोभूतांबुविप्लुता ५५ कालेनश्यंतिविश्वानिप्रभवंत्येवकालतः चराचराश्चकालेननश्यंति
प्रभवंतिच ५६ ईश्वरस्यैवसमताब्रह्मणः परमात्मनः अहंमृत्युंजयोयस्मादसंख्यप्राकृतंलयं ५७

५४ ५५ ५६

यथैतेकालेननश्यंतितत्रनदुःखंतथातवसंपदस्त्वंचनंक्ष्यसितत्रकिंदुःखमित्यर्थः तर्हिन्यूनत्वादिदोषाभाववान्कस्तत्राह ईश्वरस्यैवेति यस्मात्परमात्म

नोनुग्रहादहं मृत्युंजयोजातोऽथच प्राकृतंलयंपश्यामि कारणात्मनाभिन्नः सन्सईश्वरइत्यर्थः सएवेश्वरोमायाविशिष्टत्वान्मायाशक्तिप्रकृतिपुरुषइ
त्यादिशब्दैर्व्यवह्रियते गजशरीरेप्रविष्टचैतन्यस्यगजइतिव्यवहारवत् ५७ ५८ अतोजन्ममरणादिभयमवश्यभावित्वात्त्याज्यमेवतर्हिकिंकर्तव्य
मितिचेत्सर्वभावेनमूलप्रकृतिरूपःसएवाराधनीयइत्याह तन्नामेति ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ गृहीत्वेति धर्मः

अदर्शंचापिद्रक्ष्यामिवारंवारंपुनःपुनः सचप्रकृतिरूपंचसएवपुरुषःस्मृतः ५८ सचात्मासचजीवश्चनानारू
पधरःपरः करोतिसततंयोहितन्नामगुणकीर्तनं ५९ कालेमृत्युंसजयतिजन्मरोगंभयंजरां स्रष्टाकृतोविधि-
स्तेनपाताविष्णुःकृतोभवेत् ६० अहंकृतश्चसंहर्तावयंविषयिणःकृताः कालाग्निरुद्रंसंहारेनियोज्यविषयेनृप
६१ अहंकरोमिसततंतन्नामगुणकीर्तनं तेनमृत्युंजयोहंचज्ञानेनानेननिर्भयः ६२ मृत्युर्मृत्युभयाद्या
तिवैनतेयादिवोरगाः इत्युक्त्वासचसर्वेशःसर्वभावनतत्परः ६३ विररामचशंभुश्चसभामध्येचनारद राजा
तद्वचनंश्रुत्वाप्रशशंसपुनःपुनः ६४ उवाचमधुरंदेवंपरंविनयपूर्वकं शंखचूडउवाच त्वयायत्कथितंदेवना
न्यथावचनंस्मृतं ६५ तथापिकिंचिद्यथार्थंश्रूयतांमन्निवेदनं ज्ञातिद्रोहेमहत्पापंत्वयोक्तमधुनाव्ययत् ६६ गृ
हीत्वातस्यसर्वस्वंकुतःप्रस्थापितोबलिः मयासमुद्धृतंसर्वमूर्ध्वमैश्वर्यमीश्वर ६७ सुतलाच्चसमुद्धर्तुंनालंतत्र
गदाधरः सभ्रातृकोहिरण्याक्षःकथंदेवैश्चहिंसितः ६८ शुंभादयश्चासुराश्चकथंदेवैर्निपातिताः पुरासमुद्रमथ
नेपीयूषंभक्षितंसुरैः ६९

वद्भिर्भवद्भिर्बलिर्धनंगृहीत्वाकुतः प्रस्थापितस्तत्रकिंनज्ञातिद्रोहोस्तीतितस्मात्परोपदेशेकुशलाएवयूयमितिप्रतिभाती
त्यभिप्रायः तलातालेगतमैश्वर्यमधुनामयोर्ध्वंसमुद्धृतंतत्कथंजीवन्दास्यामीतिभावः ६७ तर्हिबलिस्त्वयाकुतोनोद्धृतइतिचेत्सामर्थ्याभावादित्याह
सुतलाच्चेति समुद्धर्तुंबलिमितिशेषः कुतः सामर्थ्याभावोयतस्तत्रबलिद्वारिगदाधरस्तिष्ठतितिइत्यर्थः तथानेकेपराधाभवतांसंतीत्याह सभ्रातृकइति ६८
६९

तेसर्वेदेवाःप्रकृतेर्मूलप्रकृतिसंज्ञस्यपरमात्मनइत्यर्थः ७० ७१ पराजयोजयइति कदाचित्तेषांजयपराजयौकदाचिदस्माकमित्यर्थः इदंत्वधिकमित्याह तदावयोरितिआवयोर्देवासुरयोर्विरोधेतवागमनंनिःफलं ७२ कुतइतिचेत्तवदेवासुरयोःसमत्वादित्याह समसंबंधिनइति समसंबंधिनोबंधोर्देवासुरमित्रस्यतवात्रागमनंनोचितमितिभावः किंचइयंतेइति अस्माभिःसहयुद्धेतवमहतीलज्जाअस्मासुनीचत्वात्त्वयिमहत्वात् ७३ किंचजयेइति अ

क्लेशभाजोवयंतत्रतेसर्वेफलभोगिनः क्रीडाभांडमिदंविश्वंप्रकृतेःपरमात्मनः ७० यस्मैयत्रसददातितस्यैश्वर्यंभवेत्तदा देवदानवयोर्वादःशश्वन्नैमित्तिकःसदा ७१ पराजयोजयस्तेषांकालेस्माकंक्रमेणच तदावयोर्विरोधेवागमनंनिष्फलंपरं ७२ समसंबंधिनोबंधोरीश्वरस्यमहात्मनः इयंतेमहतीलज्जायुद्धेस्माभिःसहाधुना ७३ जयेततोधिकाकीर्तिर्हानिश्चैवपराजये इत्येतद्वचनंश्रुत्वाप्रहस्यचत्रिलोचनः ७४ यथोचितमुत्तरंतमुवाचदानवेश्वरं महादेवउवाच युष्माभिःसहयुद्धेमेब्रह्मवंशसमुद्भवैः ७५ कालज्ज्ञा महतीराजन्नाकीर्तिर्वापराजये युद्धमादौहरेरेवमधुनाकैटभेनच ७६ हिरण्यकशिपोश्चैवसहतेनात्मनानृप हिरण्याक्षस्ययुद्धंचपुनस्तेनगदाभृता ७७ त्रिपुरैःसहयुद्धंचमयापिचपुराकृतं सर्वेश्वर्य्याःसर्वमातुःप्रकृत्याश्चबभूवह ७८ सहशंभादिभिःपूर्वसमरःपरमाद्भुतः पार्षदप्रवरस्त्वंचकृष्णस्यपरमात्मनः ७९ येयेहताश्चदैतेयानहिकेपित्वयासमाः कालज्ज्ञामहतीराजन्ममयुद्धेत्वयासह ८० सुराणांशरणस्यैवप्रेषितश्चहरेरहो देहिराज्यंचदेवानामितिमेनिश्चितंवचः ८१

स्माकंजयेअस्माकमेवाधिकाकीर्तिस्तवजयेतुनतादृशीनहिसिंहःसृगालंहत्वाकीर्तिंलभते तवपराजयेतुतवमहतीहानिर्नतथास्माकंसाभवतीतिविशेषइति ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ कालज्ज्ञेति अस्माकंदेवतानांदैत्यैःसहयुद्धंकर्तव्यमित्येवसनातनोधर्मश्चलितोस्ति ततोनकापिलज्ज्ञेत्यर्थः ८० शरणस्याश्रयस्यप्रेषितस्तेन प्रेषितइत्यर्थः ८१ ८२ ८२ ८२

८२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेएकविंशोध्यायः २१ पंचसप्ततिपद्यैस्तुयुद्धारंभःसचोच्यते यत्रदेवासुराणांचपराक्रमउदीर्यते

"युद्धंवाकुरुमत्सार्धंवाग्व्ययेकिंप्रयोजनं" इत्युक्त्वाशंकरस्तत्रविररामचनारद उत्तस्थौशंखचूडश्चह्यमात्यैःस
हसत्वरं ८२ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांनवमस्कंधेनारदश्रीनारायणसं
वादेएकविंशोध्यायः २१ श्रीनारायणउवाच शिवंप्रणम्यशिरसादानवेंद्रःप्रतापवान् समारुरोहयानं
चसहामात्यैःससत्वरः १ शिवःस्वसैन्यंदेवांश्चप्रेरयामाससत्वरं दानवेंद्रःससैन्यश्चयुद्धारंभेबभूवह २
स्वयंमहेंद्रोयुयुधेसार्द्धंचवृषपर्वणा भास्करोयुयुधेविप्रचित्तिनासहसत्वरः ३ दंभेनसहचंद्रश्चचकारपरमं
रणं कालस्वरेणकालश्चगोकर्णेनहुताशनः ४ कुबेरःकालकेयेनविश्वकर्मामयेनच भयंकरेणमृत्युश्चसंहारेण
मयस्तथा ५ विकंकणेनवरुणश्चंचलेनसमीरणः बुधश्चधृतपृष्ठेनरक्ताक्षेणशनैश्चरः ६ जयंतोरत्नसारेण
वसवोवर्चसांगणैः अश्विनौचदीप्तिमताधूम्रेणनलकूबरः ७ धुरंधरेणधर्मश्चउषाक्षेणचमंगलः शोभाक
रेणवैभानुःपिठरेणचमन्मथः ८ गोधामुखेनचूर्णेनखड्गेनचध्वजेनच कांचीमुखेनपिंडेनधूम्रेणसहनंदिना
९ विश्वेनचपलाशेनादित्याद्यायुयुधुःपरे एकादशचरुद्रावैएकादशभयंकरैः १० महामारीचयुयुधेचो-
ग्रचंडादिभिःसह नंदीश्वरादयःसर्वेदानवानांगणैःसह ११ युयुधुश्चमहायुद्धेप्रलयेपिभयंकरे वटमूलेच
शंभुश्चतस्थौकाल्यासुतेनच १२ सर्वेचयुयुधुःसैन्यसमूहाःसततंमुने रत्नसिंहासनेरम्येकोटिभिर्दानवैःसह १३

१ शंखचूडोयुद्धार्थमुत्थितवानित्युक्तंतदुत्तरंजातंवृत्तमाह शिवंप्रणम्येति १ २ केनसाकंकस्ययुद्धंद्वंद्वयुद्धंजातंतदाह स्वयंमहेंद्रइति ३ अत्रतृतीयांतादैत्याःप्र
थमांतादेवाः ४ ५ ६ ७ ८ ९ गोधामुखादिभिरादित्याद्यायुयुधुः एकादशरुद्रा एकादशभयंकरैर्दैत्यैर्युयुधुः १० महामारीदैत्यपक्षीयाउग्रचंडादयोदेवताः
११ १२ १३

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ राजाशंखचूडः २४ वन्ह्युत्थानं परस्परशस्त्रवर्षणात् २५

उवासशंखचूडश्चरत्नभूषणभूषितः शंकरस्यचयेयोधादानवैश्चपराजिताः १४ देवाश्चदुद्रुवुःसर्वेभीताश्चक्षततवि
ग्रहाः चकारकोपंस्कंदश्चदेवेभ्यश्चाभयंददौ १५ बलंचस्वगणानांचवर्द्धयामासतेजसा सोयमेकश्चयुयुधेदानवानां
गणैःसह १६ अक्षौहिणीनांशतकंसमरेचजघानसः असुरान्पातयामासकालीकमललोचना १७ पपौरक्तंदा-
नवानामतिक्रुद्धाततःपरं दशलक्षंगजेंद्राणांशतलक्षंचकोटिशः १८ समादायैकहस्तेनमुखेचिक्षेपलीलया कबं
धानांसहस्रंचननर्तसमरेमुने १९ स्कंदस्यशरजालेनदानवाःक्षतविग्रहाः भीताश्चदुद्रुवुःसर्वेमहारणपराक्र
माः २० वृषपर्वाविप्रचित्तिर्दंभश्चापिविकंकणः स्कंदेनसार्धंयुयुधुस्तेसर्वेविक्रमेणच २१ महामारीचयुयु
धेनबभूवपराङ्मुखी बभूवुस्तेचसंक्षुब्धाःस्कंदस्यशक्तिपीडिताः २२ नदुद्रुवुर्भयात्स्वर्गेपुष्पवृष्टिर्बभूवह
स्कंदस्यसमरंदृष्ट्वामहारुद्रंसमुल्बणं २३ दानवानांक्षयकरंयथाप्राकृतिकोलयः राजाविमानमारुह्यचकारबा
णवर्षणं २४ नृपस्यशरवृष्टिश्चघनस्यवर्षणंयथा महाघोरांधकारश्चवन्ह्युत्थानंबभूवच २५ देवाःप्रदुद्रुवुः
सर्वेप्यन्येनंदीश्वरादयः एकएवकार्तिकेयस्तस्थौसमरमूर्धनि २६ पर्वतानांचसर्पाणांशिलानांशाखिनांतथा नृपश्च
कारवृष्टिंचदुर्वारांचभयंकरीं २७ नृपस्यशरवृष्ट्याचप्रहितःशिवनंदनः नीहारेणाचसांद्रेणप्रहितोभास्करोय
था २८ धनुश्चिच्छेदस्कंदस्यदुर्वहंचभयंकरः बभंजचरथंदिव्यंचिच्छेदरथपीठकान् २९ मयूरंजर्जरीभूतंदि-
व्यास्त्रेणचकारसः शक्तिंचिच्छेदसूर्याभांतस्यवक्षस्यघातिनीं ३० क्षणंमूर्छांचसंप्रापबभूवचेतनःपुनः गृहीत्वा
तद्धनुर्दिव्यंयद्दत्तंविष्णुनापुरा ३१

२६ २७ २८ २९ वक्षस्यवक्षसइत्यर्थः ३० ३१ ६५ ६५

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ कार्तिकस्यस्कंदस्यसमरंरक्षितुं ४२ वाद्यभांडःसमुदायः ४३

रत्नेंद्रसारनिर्माणंयानमारुह्यकार्तिकः शस्त्रास्त्रंचगृहीत्वाचचकाररणमुल्बणं ३२ सर्पाश्चपर्वतांश्चैववृक्षां
श्चप्रस्तरांस्तथा सर्वांश्चिच्छेदकोपेनदिव्यास्त्रेणशिवात्मजः ३३ वन्हिंनिर्वापयामासपार्जन्येनप्रतापवान् रथं
धनुश्चचिच्छेदशंखचूडस्यलीलया ३४ सन्नाहंसारथिंचैवकिरीटंमुकुटोज्वलं चिक्षेपशक्तिंशक्रश्लाघ्यांदानवेंद्रस्य
वक्षसि ३५ मूर्छासंप्राप्यराजाच्चचेतनश्चबभूवह आरुरोहयानमन्यंधनुर्जग्राहसत्वरः ३६ चकारशरजालंच
माययामायिनांवरः गुहंचच्छादसमरेशरजालेननारद ३७ जग्राहशक्तिमव्यग्रांशतसूर्यसमप्रभां प्रलयाग्निशि
खारूपांविष्णोश्चतेजसावृतां ३८ चिक्षेपतांचकोपेनमहावेगेनकार्तिके पपातशक्तिस्तद्गात्रेवन्हिराशिरिवो
ज्ज्वला ३९ मूर्छांसंप्रापशक्त्याचकार्तिकेयोमहाबलः कालीगृहीत्वातंक्रोडेनिनायशिवसन्निधौ ४० शिव
स्तंचापिज्ञानेनजीवयामासलीलया ददौबलमनंतंचसमुत्तस्थौप्रतापवान् ४१ कालीजगामसमरंरक्षितुंकार्ति
कस्यया वीरास्तामनुजग्मुश्चतेचनंदीश्वरादयः ४२ सर्वेदेवाश्चगंधर्वायक्षराक्षसकिन्नराः वाद्यभांडश्चबहु-
शःशतशोमधुवाहकाः ४३ साचगत्वाथसंग्रामंसिंहनादंचकारच देव्याश्चसिंहनादेनप्रापुर्मूर्च्छांचदानवाः
४४ अट्टाट्टहासमशिवंचकारचपुनःपुनः दृष्ट्वापपौचमाध्वीकंननर्तरणमूर्धनि ४५ उग्रदंष्ट्राचोग्रदंडाको
टर्कीचपपौमधु योगिनीडाकिनीनांचगणाःसुरगणादयः ४६ दृष्ट्वाकालींशंखचूडःशीघ्रमाजौसमाययौ
दानवाश्चभयंप्रापूराजातेभ्योभयंददौ ४७ कालीचिक्षेपवन्हिंचप्रलयाग्निशिखोपमं राजानिर्वापयामास
पार्जन्येनचलीलया ४८

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ५ ५

४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ पाशुपतास्त्रत्यागंनिरोद्धुंआकाशवाणीबभूवेत्यर्थः ५६ ५७ ५८ ५९

चिक्षेपवारुणंसाचतीव्रंन्चमहदद्भुतं गांधर्वेणाच्चचिच्छेददानवेंद्रश्चलीलया ४९ माहेश्वरंप्रचिक्षेपकाली
वन्हिशिखोपमं राजाजघानतांशीघ्रंवैष्णवेनन्चलीलया ५० नारायणास्त्रंसादेवीचिक्षेपमंत्रपूर्वकं राजान
नामतद्दृष्ट्वाचावरुह्यरथादसौ ५१ उर्ध्वंजगामतच्चास्त्रंप्रलयाग्निशिखोपमं पपातशंखचूडश्चभक्त्यातंद
ण्डवद्भुवि ५२ ब्रह्मास्त्रंसाचचिक्षेपयत्नतोमंत्रपूर्वकं ब्रह्मास्त्रेणमहाराजोनिर्वापंचचकारसः ५३ तदाचिक्षे
पदिव्यास्त्रंसादेवीमंत्रपूर्वकं राजादिव्यास्त्रजालेनतन्निर्वाणंचकारच ५४ देवीचिक्षेपशक्तिंचयत्नतोयोजनाय
तां राजादिव्यास्त्रजालेनशतखंडांचकारह ५५ जग्राहमंत्रपूतंचदेवीपाशुपतंरुषा निक्षेपणंनिरोद्धुंचवाग्ब
भूवाशरीरिणी ५६ मृत्युःपाशुपतेनास्तिनृपस्यचमहात्मनः यावदस्तिचमंत्रस्यकवचंचहरेरिति ५७
यावत्सतीत्वमस्त्येवसत्याश्चनृपयोषितः तावदस्यजरामृत्युर्नास्तीतिब्रह्मणोवचः ५८ इत्याकर्ण्यभद्र
कालीनतच्चिक्षेपशस्त्रकं शतलक्षंदानवानांजग्रासलीलयाक्षुधा ५९ ग्रस्तुंजगामवेगेनशंखचूडंभयंकरी
दिव्यास्त्रेणसुतीक्ष्णेनवारयामासदानवः ६० खड्गंचिक्षेपसादेवीग्रीष्मसूर्योपमंयथा दिव्यास्त्रेणदानवेंद्रः
शतखंडंचकारसः ६१ पुनर्ग्रस्तुंमहादेवीवेगेनचजगामतं सर्वसिद्धेश्वरःश्रीमान्ववृधेदानवेश्वरः ६२ वेगेन
मुष्टिनाकालीकोपयुक्ताभयंकरी बभंजचरथंतस्यजघानसारथिंसती ६३ साचशूलंचचिक्षेपप्रलयाग्निशि
खोपमं वामहस्तेनजग्राहशंखचूडःस्वलीलया ६४ मुष्ट्याजघानतंदेवीमहाकोपेनवेगतः बभ्रामचतयादैत्यः
क्षणंमूर्छामवापच ६५

६० ६१ ग्रस्तुंग्रसितुं ६२ ६३ ६५ ६५

देव्यासहबाहुयुद्धंनचकारकिंतुतदाननाम किंचदेव्याअस्त्रंस्वयंचिच्छेदनतुतस्याउपरिस्वयंचिक्षेपस्वतेजसाअस्त्रंजयाहच कुतोनास्त्रंचिक्षेपयतोवैष्णव
स्ततोमातृबुद्ध्यानास्त्रंचिक्षेप ६६ ६७ ६८ ६९ ७० क्षतजंरक्तंक्षुधाक्षुधयापपौ ७१ ७२ ७३ पाशुपतेनहंतुमुद्युक्तेत्यर्थः तदेविशेषः

क्षणेनचेतनांप्राप्यसमुत्तस्थौप्रतापवान् नचकारबाहुयुद्धंदेव्यासहननामतां ६६ देव्याश्चास्त्रंसचिच्छेदजग्राहचस्वतेजसा
नास्त्रंचिक्षेपतांभक्तोमातृभक्त्यातुवैष्णवः ६७ गृहीत्वादानवंदेवीभ्रामयित्वापुनःपुनः ऊर्ध्वंचप्रापयामासमहावेगेनकोपि
ता ६८ ऊर्ध्वात्पपातवेगेनशंखचूडःप्रतापवान् निपत्यचसमुत्तस्थौप्रणम्यभद्रकालिकां ६९ रत्नेंद्रसारनिर्माणंविमानंसुमनो
हरं आरुरोहहर्षयुक्तोनविश्रांतोमहारणे ७० दानवानांचक्षतजंसादेवीचपपौक्षुधा पीत्वाभुक्त्वाभद्रकालीजगामशंकरांतिकं
७१ उवाचरणवृत्तांतंपौर्वापर्यंयथाक्रमं श्रुत्वाजहासशंभुश्चदानवानांविनाशनं ७२ लक्षंचदानवेंद्राणामवशिष्टंरणेधुना भुजं
त्यानिर्गतंवक्त्रात्तदन्यंभुक्तमीश्वर ७३ संग्रामेदानवेंद्रंचहंतुंपाशुपतेनवै अवध्यस्तवराजेतिवाग्बभूवाशरीरिणी ७४ राजेंद्र-
श्चमहाज्ञानीमहाबलपराक्रमः नचचिक्षेपमय्यस्त्रंचिच्छेदममसायकं ७५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेना
रदनारायणसंवादेद्वाविंशोध्यायः २२ श्रीनारायणउवाच शिवस्तत्त्वंसमाकर्ण्यतत्त्वज्ञानविशारदः य
यौस्वयंचसमरेस्वगणैःसहनारद १ शंखचूडःशिवंदृष्ट्वाविमानादवरुह्यच ननामपरयाभक्त्याशिरसादंडव-
द्भुवि २ तंप्रणम्यचवेगेनविमानमारुरोहसः तूर्णंचकारसन्नाहंधनुर्जग्राहदुर्वहं ३ शिवदानवयोर्युद्धंपूर्णमब्द
शतंमुने नबभूवतुरन्योन्यंब्रह्मन्जयपराजयौ ४

७४ ७५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेद्वाविंशोध्यायः २२
अर्धाधिकैश्चत्रिंशद्भिःपद्यैरथजनार्दनः शंखचूडस्यकवचंजहारेतिचवर्ण्यते १ भद्रकालीवाक्यश्रवणोत्तरंशिवोयच्चकारतदाह शिवस्तत्त्वमिति युद्धवृत्तां
तरूपंतत्त्वमित्यर्थः १ २ तंप्रणम्येति एतादृशोयंभगवद्भक्तइतिभावः सन्नाहंयुद्धोद्योगं ३ अब्दशतमभूदितिशेषः ४ ५ ६ ७

५ उद्धृतमुन्मथितंदानवानांशतकमनेकेदानवाइत्यर्थः ६ ७ ८ पश्चात्त्वामिति मत्पुरः प्रथमतोतिसत्यंकुरुदास्यामीतिशपथंकुरुपश्चात्त्वांयन्मदभि
लषितंतत्कथयिष्यामीत्यर्थः ९ १० कवचंभूर्जपत्रेविलिख्यस्वर्णपेटिकायांस्थापयित्वाकंठेयद्धृतंतदित्यर्थः ११ १२ १३ शिवकेशवयोरन्येनताभ्या

न्यस्तशस्त्रश्चभगवान्न्यस्तशस्त्रश्चदानवः रथस्थःशंखचूडश्चवृषस्थोवृषभध्वजः ५ दानवानांचशतक
मुद्धृतंचबभूवह रणेयेयेमृताःशंभुर्जीवयामासतान्विभुः ६ एतस्मिन्नंतरेवृद्धब्राह्मणःपरमातुरः आगत्यचर
णास्थानमुवाचदानवेश्वरं ७ वृद्धब्राह्मणउवाच देहिभिक्षांचराजेंद्रमह्यंविप्रायसांप्रतं त्वंसर्वसंपदांदा
तायन्मेमनसिवांछितं ८ निरीहायचवृद्धायतृषितायचसांप्रतं पश्चात्त्वांकथयिष्यामिपुरःसत्यंचकुर्वति ९
ॐमित्युवाचराजेंद्रःप्रसन्नवदनेक्षणः कवचार्थीजनश्चाहमित्युवाचेतिमायया १० तच्छ्रुत्वाकवचंदिव्यंज-
ग्राहहरिरेवच शंखचूडस्यरूपेणजगामतुलसींप्रति ११ गत्वातस्यांमाययाचवीर्याधानंचकारच अथशंभु
र्हरेःशूलंजग्राहदानवंप्रति १२ ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रलयाग्निशिखोपमं दुर्निवार्य्यंचदुर्धर्षमव्यर्थंवैरिघातकं
१३ तेजसाचक्रतुल्यंचसर्वशस्त्रास्त्रसारकं शिवकेशवयोरन्यदुर्वहंचभयंकरं १४ धनुःसहस्रंदैर्घ्येणप्रस्थे
नशतहस्तकं सजीवंब्रह्मरूपंचनित्यरूपमनिर्दिशं १५ संहर्तुंसर्वब्रह्मांडमलंयत्स्वीयलीलया चिक्षेपतोल
नंकृत्वाशंखचूडेचनारद १६ राजाचापंपरित्यज्यश्रीकृष्णाचरणांबुजं ध्याने चकारभक्त्याचकृत्वायोगासनंधि
या १७ शूलंचभ्रमणंकृत्वापपातदानवोपरि चकारभस्मसात्तंचसरथंचावलीलया १८ राजाधृत्वादिव्य
रूपंकिशोरंगोपवेषकं द्विभुजंमुरलीहस्तंरत्नभूषणभूषितं १९

मन्येनपुरुषेणादुर्वहमित्यर्थः १४ प्रस्थेनविस्तारेण
सजीवंचेतनयासहितमित्यर्थः नित्यरूपमित्याद्यतिशयोक्तिः १५ १६ १७ १८ १९ ६७ ६७

२० २१ २२ तंचेति श्रीकृष्णंप्रतीत्यर्थः २३ २४ शंभुनाविनेत्यनेनशिवोपरिशंखजलंनदेयमितिभावः २५ २६ स्त्रीणांचेति स्त्रीशू
द्रैःशंखध्वनिर्नकर्तव्यइत्यर्थः २७ विपक्षेबाधकमाह २८ २९ ३० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः २३ एकाधिकशत

रत्नेंद्रसारनिर्माणंवेष्टितंगोपकोटिभिः गोलोकादागतंयानमारुरोहपुरंययौ २० गत्वाननामशिरसासराधा
कृष्णयोर्मुने भक्त्याचचरणांभोजंरासेवृंदावनेवने २१ सुदामानंचतौदृष्ट्वाप्रसन्नवदनेक्षणौ क्रोडेचक्रतुरत्यंतं
प्रेम्णातिपरिसंयुतौ २२ अथशूलंचवेगेनप्रययौतंचसादरं अस्थिभिःशंखचूडस्यशंखजातिर्बभूवह २३
नानाप्रकाररूपेणशश्वत्पूतासुरार्चने प्रशस्तंशंखतोयंचदेवानांप्रीतिदंपरं २४ तीर्थतोयस्वरूपंचपवित्रंशंभुना
विना शंखशब्दोभवेद्यत्रतत्रलक्ष्मीःसुसंस्थिरा २५ सस्नातःसर्वतीर्थेषुयःस्नातःशंखवारिणा शंखोहरेरधि
ष्ठानंयत्रशंखस्ततोहरिः २६ तत्रैववसतेलक्ष्मीर्दूरीभूतममंगलं स्त्रीणांचशंखध्वनिभिःशूद्राणांचविशेषतः
२७ भीतारुष्टायातिलक्ष्मीस्तत्स्थलादन्यदेशतः शिवोपिदानवंहत्वाशिवलोकंजगामह २८ प्रहृष्टोवृषभारू
ढःस्वगणेश्चसमावृतः सुराःस्वविषयंप्रापुःपरमानंदसंयुताः २९ नेदुर्दुंदुभयःस्वर्गेजगुर्गंधर्वकिन्नराः
बभूवपुष्पवृष्टिश्चशिवस्योपरिसंततं ३० प्रशशंसुःसुरास्तंचमुनींद्रप्रवरादयः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापु
राणेनवमस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः २३ नारदउवाच नारायणश्चभगवान्वीर्याधानंचकारह तुल
स्यांकेनरूपेणतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १ श्रीनारायणउवाच नारायणश्चभगवान्देवानांसाधनेषुच शंख
चूडस्यकवचंगृहीत्वाविष्णुमायया २

श्लोकेस्तुलसीसंगवर्णनं कृत्वातदुत्तरं तस्यामाहात्म्यमपिचोच्यते १ नाराय
णस्तुलसीसंगंकथंकृतवानितिकथांपृच्छतिनारदः नारदउवाच नारायणश्चेति १ साधनेषुसाधननिमित्तमित्यर्थः २

नस्यास्तुलस्याः पातिव्रत्यनाशेनतस्यतेः शंखचूडस्यहननेच्छयेत्यर्थः ३ ४ परमानंदेति मत्पतिर्जयंसंपाद्यागतइतिहेतोरित्यर्थः ५ ६ ७

पुनर्विधायतद्रूपंजगामतत्सतीगृहं पातिव्रत्यस्यनाशेनशंखचूडजिघांसया ३ दुंदुभिंवादयामासतुलसीद्वार सन्निधौ जयशब्दंचतद्द्वारेबोधयामाससुंदरीं ४ तच्छ्रुत्वाचरवंसाध्वीपरमानंदसंयुता राजमार्गंगवाक्षेणददर्श परमादरात् ५ ब्राह्मणेभ्योधनंदत्वाकारयामासमंगलं बंदिभ्योभिक्षुकेभ्यश्चवाचिभ्यश्चधनंददौ ६ अव रुह्यरथाद्देवोदेव्याश्चभवनंययौ अमूल्यरत्ननिर्माणंसुंदरंसुमनोहरं ७ दृष्ट्वाचपुरतःकांतंसातंकांतंमुदान्वि ता तत्पादंक्षालयामासननामचरुरोदच ८ रत्नसिंहासनेरम्येवासयामासकामुकी तांबूलंचददौतस्मैकर्पूरा दिसुवासितं ९ अद्यमेसफलंजन्मजीवनंचबभूवह रणेगतंचप्राणेशंपश्यंत्याश्चपुनर्गृहे १० सस्मितासक टाक्षंचसकामापुलकांकिता पप्रच्छरणवृत्तांतंकांतंमधुरयागिरा ११ तुलस्युवाच असंख्यविश्वसंहर्त्रासा र्द्धमाजौतवप्रभो कथंबभूवविजयस्तन्मेब्रूहिकृपानिधे १२ तुलसीवचनंश्रुत्वाप्रहस्यकमलापतिः शंखचूड स्यरूपेणतामुवाचामृतंवचः १३ श्रीभगवानुवाच आवयोःसमरःकांतेपूर्णमब्दंबभूवह नाशोबभूवसर्वे षांदानवानांचकामिनि १४ प्रीतिंचकारयामासब्रह्माचस्वयमावयोः देवानामधिकारश्चप्रदत्तोब्रह्मणाज्ञ या १५ मयागतंस्वभवनंशिवलोकंशिवोगतः इत्युक्त्वाजगतांनाथःशयनंचचकारह १६ रेमेरमापति स्तत्ररामयासहनारद सासाध्वीसुखसंभोगादाकर्षणव्यतिक्रमात् १७

कांतंसुंदरं ८ ९ १० ११ संहर्त्राशि वेन १२ १३ अब्दमब्दशतमित्यर्थः पूर्वंशतवर्षयुद्धस्योक्तत्वात् १४ आवयोःशिवस्यममचप्रीतिंस्नेहं १५ १६ व्यतिक्रमात्पूर्वपति संगमाकर्षणोपक्षयाभेदात् १७ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

नायंपतिःकिंतुपतिवेषधारीकश्चिदितिमत्वाह कस्त्वमिति १८ यदस्मात् १९ २० २१ २२ २३ २४ भवेप्रपंचे २५ भक्तः शंखचूडः
परार्थेदेवार्थे २६ २७ मदर्थेमत्प्रयोजनायममपतिः कृष्णोभवत्वितीच्छयेत्यर्थः २८ तेननतपश्चर्यात्वदर्थंकृतातस्यफलंतेनभुक्तं अधुनात्वया

सर्वंवितर्कयामासकस्त्वमेवेत्युवाचसा तुलस्युवाच कोवात्वंवदमायेशभुक्ताहंमाययात्वया १८ दूरीकृतंम
त्सतीत्वंयद्तस्त्वांशपामिहे तुलसीवचनंश्रुत्वाहरिःशापभयेनच १९ दधारलीलयाब्रह्मन्सुमूर्तिंसुमनोहरां
ददर्शपुरतोदेवीदेवदेवंसनातनं २० नवीननीरदश्यामंशरत्पंकजलोचनं कोटिकंदर्पलीलाभंरत्नभूषणभूषितं
२१ ईषद्धास्यंप्रसन्नास्यंशोभितंपीतवाससं तंदृष्ट्वाकामिनीकामंमूर्छांसंप्रापलीलया २२ पुनश्चचेतनांप्राप्य
पुनःसातमुवाचह तुलस्युवाच हेनाथतेदयानास्तिपाषाणसदृशस्यच २३ छलेनधर्मभंगेनममस्वामीत्व
याहतः पाषाणहृदयस्त्वंहिदयाहीनोयतःप्रभो २४ तस्मात्पाषाणरूपस्त्वंभवेदेवभवाधुना येवदंतिचसाधुं
त्वांतेभ्रांताहिनसंशयः २५ भक्तोविनापराधेनपरार्थेचकथंहतः भृशंरुरोदशोकार्ताविललापमुहुर्मुहुः
२६ ततश्चकरुणांदृष्ट्वाकरुणारससागरः नयेनतांबोधयितुमुवाचकमलापतिः २७ श्रीभगवानुवाच
तपस्त्वयाकृतंभद्रेमदर्थेभारतेचिरं त्वदर्थेशंखचूडश्चचकारसुचिरंतपः २८ कृत्वात्वांकामिनींसोपिविज
हारचतत्क्षणात् अधुनादातुमुचितंतवैवतपसःफलं २९ इदंशरीरंत्यक्त्वाचदिव्यदेहंविधायच रामेरम
मयासार्द्धंत्वंरमासदृशीभव ३० इयंतनुर्नदीरूपागंडकीतिचविश्रुता पूतासुपुण्यदानॄणांपुण्यंभवतुभार
ते ३१ तवकेशसमूहश्चपुण्यवृक्षोभविष्यति तुलसीकेशसंभूतातुलसीतिचविश्रुता ३२

यदर्थंतपस्तप्तंतस्यफलं
दातुमुचितमितिकृत्वामयैतादृशंकृतमित्यर्थः २९ ३० ३१ तस्यपुण्यवृक्षस्यतुलसीकेशसंभूतत्वात्तुलसीतिसंज्ञास्यादित्यर्थः ३२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ मस्तकेतुलसीपत्रपतनप्राप्तयेइत्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ स्वीका

त्रिषुलोकेषुपुष्पाणांपत्राणांदेवपूजने प्रधानरूपातुलसीभविष्यतिवरानने ३३ स्वर्गेमर्त्येंचपातालेगोलोके
ममसन्निधो भवत्वंतुलसीवृक्षवरापुष्पेषुसुंदरी ३४ गोलोकेविरजातीरेरासेवृंदावनेवने भांडीरेचंपकवने
रम्येचंदनकानने ३५ माधवीकेतकीकुंदमालिकामालतीवने वासस्तेत्रैवभवतुपुण्यस्थानेषुपुण्यदः ३६
तुलसीतरूमूलेषुपुण्यदेशेषुपुण्यदं अधिष्ठानंचतीर्थानांसर्वेषांचभविष्यति ३७ तत्रैवसर्वदेवानांममाधि
ष्ठानमेवच तुलसीपत्रपतनप्राप्तयेचवरानने ३८ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः तुलसीपत्रतोयेन
योभिषेकंसमाचरेत् ३९ सुधाघटसहस्राणांयातुष्टिस्तुभवेद्धरेः साचतुष्टिर्भवेन्नूनंतुलसीपत्रदानतः ४०
गवामयुतदानेनयत्फलंतत्फलंभवेत् तुलसीपत्रदानेन्तत्फलंकार्तिकेसति ४१ तुलसीपत्रतोयंचमृत्यु
कालेचयोलभेत् मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकेमहीयते ४२ नित्यंयस्तुलसीतोयंभुंक्तेभक्त्याचमानवः
लक्षाश्वमेधजंपुण्यंसंप्राप्नोतिचमानवः ४३ तुलसींस्वकरेकृत्वाधृत्वादेहेचमानवः प्राणांस्त्यजतितीर्थेषु
विष्णुलोकंसगच्छति ४४ तुलसीकाष्ठनिर्माणमालांगृण्हातियोनरः पदेपदेश्वमेधस्यलभतेनिश्चितंफलं ४५
तुलसींस्वकरेकृत्वास्वीकारंयोनरक्षति सयातिकालसूत्रंचयावच्चंद्रदिवाकरौ ४६ करोतियोमिथ्याशपथं
तुलस्यांयोत्रमानवः सयातिकुंभीपाकंचयावदिंद्राश्चतुर्दश ४७ तुलसीतोयकणिकांमृत्युकालेचयोल
भेत् रत्नयानंसमारुह्यवैकुंठेप्राप्यतेध्रुवं ४८ पूर्णिमायाममायांचद्वादश्यांरविसंक्रमे तैलाभ्यंगंचकृत्वा
चमध्यान्हेनिशिसंध्ययोः ४९

रमितःपरमिदंकरिष्यामीत्येवंरूपं तुलसींस्वकरेकृत्वाधृत्वाकृतंस्वीकारंयोनरक्षतीत्यर्थः ४६ ४७ ४८ ४९

५० ५१ ५२ एवंवृक्षरूपेणत्वंपृथिव्यांस्थास्यसितदधिष्ठातृमूर्तिरूपेणतुगोलोकेमत्सन्निधौस्थास्यसीत्याह ५३ नद्यधिष्ठात्रीगंड
क्यधिष्ठात्री ५४ त्वंचस्वयंपूर्णरूपेणेत्यर्थः ५५ ५६ मदीयकंचक्रंसुदर्शनं ५७ वनमालाशिलोपरीमालाकारारेषालक्ष्मीनारायणाभिधं

अशौचेशुचिकालेयेरात्रिवासोन्वितानराः तुलसींयेविचिन्वंतितेछिंदंतिहरेःशिरः ५० त्रिरात्रंतुलसीपत्रंशु
द्धंपर्युषितंसति श्राद्धेव्रतेचदानेचप्रतिष्ठायांसुरार्चने ५१ भूगतंतोयपतितंयद्दत्तंविष्णवेसति शुद्धंचतु
लसीपत्रंक्षालनादन्यकर्मणि ५२ वृक्षाधिष्ठातृदेवीयागोलोकेचनिरामये कृष्णेनसार्द्धंनित्यंचनित्यंक्री
डांकरिष्यसि ५३ नद्यधिष्ठातृदेवीयाभारतेचसुपुण्यदा लवणोदस्यसापत्नीमदंशस्यभविष्यसि ५४
त्वंचस्वयंमहासाध्वीवैकुंठेममसन्निधौ रमासमाचरामात्वंभविष्यसिनसंशयः ५५ अहंचशैलरूपेण
गंडकीतीरसन्निधौ अधिष्ठानंकरिष्यामिभारतेतवशापतः ५६ कोटिसंख्यास्तत्रकीटास्तीक्ष्णदंष्ट्रावरा
युधैः तच्छिलाकुहरेचक्रंकरिष्यंतिमदीयकं ५७ एकद्वारंचतुश्चक्रंवनमालाविभूषितं नवीननीरदाकारं
लक्ष्मीनारायणाभिधं ५८ एकद्वारंचतुश्चक्रंनवीननीरदोपमं लक्ष्मीजनार्दनोज्ञेयोरहितोवनमाल
या ५९ द्वारद्वयेचतुश्चक्रंगोष्पदेनविराजितं रघुनाथाभिधंज्ञेयंरहितंवनमालया ६० अतिक्षुद्रंद्विचक्रंच
नवीनजलदप्रभं तद्वामनाभिधंज्ञेयंरहितंवनमालया ६१ अतिक्षुद्रंद्विचक्रंचवनमालाविभूषितं विज्ञेयं
श्रीधररूपंश्रीप्रदंगृहिणांसदा ६२ स्थूलंचवर्तुलाकारंरहितंवनमालया द्विचक्रंस्फुटमत्यंतंज्ञेयंदामोदराभिधं ६३
मध्यमंवर्तुलाकारंद्विचक्रंबाणविक्षतं रणरामाभिधंज्ञेयंशरतूणसमन्वितं ६४

रूपमितिशेषः ५८ ५९ गोष्पदंप्रसिद्धं
६० ६१ ६२ ६३ बाणविक्षतंशरप्रहारचिन्हांकितमित्यर्थः शरतूणसमन्वितं तूणोनिषंगस्तत्समन्वितमित्यर्थः ६४ ६५ ६६

६५ ६६ चक्राकारंसश्रीकंवामांके लक्ष्मीचिन्हसहितमितिराघवभट्टः मध्यमंमध्यमपरिमाणमित्यर्थः ६७ हयवक्त्राभंहयमु
खाकारं ६८ विकटंभयंकरं ६९ ७० द्वारदेशेद्वारस्थानेएवनतुमध्यतः समंवक्रभिन्नं ७१ सुषिरेमहामुखांतःसूक्ष्मछि

मध्यमंसप्तचक्रंचछत्रभूषणभूषितं राजराजेश्वरंज्ञेयंराजसंपत्प्रदंनृणां ६५ द्विसप्तचक्रंस्थूलंच
नवनीरदसुप्रभं अनंताख्यंचविज्ञेयंचतुर्वर्गफलप्रदं ६६ चक्राकारंद्विचक्रंचसश्रीकंजलदप्रभं
सगोष्पदंमध्यमंचविज्ञेयंमधुसूदनं ६७ सुदर्शनंचैकचक्रंगुप्तचक्रंगदाधरं द्विचक्रंहयवक्त्राभंहय
ग्रीवंप्रकीर्तितं ६८ अतीवविस्तृतास्यंचद्विचक्रंविकटंसति नरसिंहंसुविज्ञेयंसद्योवैराग्यदंनृणां ६९
द्विचक्रंविस्तृतास्यंचवनमालासमन्वितं लक्ष्मीनृसिंहंविज्ञेयंगृहिणांचसुखप्रदं ७० द्वारदेशेद्विचक्रं
चसश्रीकंचसमंस्फुटं वासुदेवंतुविज्ञेयंसर्वकामफलप्रदं ७१ प्रद्युम्नंसूक्ष्मचक्रंचनवीननीरदप्रभं सु
षिरेछिद्रबहुलंगृहिणांचसुखप्रदं ७२ द्वेचक्रेचैकलग्नेचपृष्ठंयत्रतुपुष्कलं संकर्षणंसुविज्ञेयंसुखदंगृहि
णांसदा ७३ अनिरुद्धंतुपीताभंवर्तुलंचातिशोभनं सुखप्रदंगृहस्थानांप्रवदंतिमनीषिणः ७४ शा
लग्रामशिलायत्रतत्रसन्निहितोहरिः तत्रैवलक्ष्मीर्वसतिसर्वतीर्थसमन्विता ७५ यानिकानिचपापा
निब्रह्महत्यादिकानिच तानिसर्वाणिनश्यंतिशालग्रामशिलार्चनात् ७६ छत्राकारेभवेद्राज्यंवर्तुले
चमहाश्रियः दुःखंचशकटाकारेशूलाग्रेमरणंध्रुवं ७७ विकृतास्येचदारिद्र्यंपिंगलेहानिरेवच भग्नच
क्रेभवेद्व्याधिर्विदीर्णेमरणंध्रुवं ७८

द्राणिबहुलानियस्मिन् ७२ द्वयोश्चक्रयोर्मुखंपरस्परंसंलग्नंयत्रतथातयोःचक्र
योःपृष्ठंपुष्कलंविशालंयत्रतथारूपमित्यर्थः ७३ ७४ ७५ ७६ छत्राकारेरूपेशूलाकारंयस्याग्रं ७७ विदीर्णेस्फुटिते ७८

७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० पत्रविच्छेदंवियोगं ९१ ९२ ९३

व्रतंदानंप्रतिष्ठाञ्चश्राद्धंचदेवपूजनं शालग्रामस्यसान्निध्यात्प्रशस्तंतद्भवेदिति ७९ सस्नातःसर्वती
र्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः सर्वयज्ञेषुतीर्थेषुव्रतेषुचतपःसुच ८० पाठेचतूर्णांवेदानांतपसांकरणेसति तत्पुण्यं
लभतेनूनंशालग्रामशिलार्चनात् ८१ "शालिग्रामशिलातोयैर्योभिषेकंसदाचरेत् सर्वदानेषुयत्पुण्यंप्रदक्षि
णंभुवोयथा" शालग्रामशिलातोयंनित्यंभुंक्तेचयोनरः सुरेप्सितंप्रसादंचलभतेनात्रसंशयः ८२ तस्यस्प
र्शंचवांछंतितीर्थानिनिखिलानिच जीवन्मुक्तोमहापूतोप्यंतंयातिहरेःपदं ८३ तत्रैवहरिणासार्द्धमसंख्यं
प्राकृतंलयं यास्यत्येवहिदास्येचनियुक्तोदास्यकर्मणि ८४ यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच
तंदृष्ट्वाचपलायंतेवैनतेयादिवोरगाः ८५ तत्पादरजसादेवीसद्यःपूतावसुंधरा पुंसांलक्षंतत्पितॄणांनिस्त
रेत्तस्यजन्मतः ८६ शालग्रामशिलातोयंमृत्युकालेचयोलभेत् सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति
८७ निर्वाणमुक्तिंलभतेकर्मभोगात्प्रमुच्यते विष्णोःपदेप्रलीनश्चभविष्यतिनसंशयः ८८ शालग्रामशिलांधृ
त्वामिथ्यावाक्यंवदेत्तुयः सयातिकुंभीपाकेचयावद्वैब्रह्मणोवयः ८९ शालग्रामशिलांधृत्वास्वीकारंयोनपालये
त् सप्रयात्यसिपत्रंचलक्षमन्वंतरावधि ९० तुलसीपत्रविच्छेदंशालग्रामेकरोतियः तस्यजन्मांतरेकांतस्त्रीवि
च्छेदोभविष्यति ९१ तुलसीपत्रविच्छेदंशंखेयोहिकरोतिच भार्याहीनोभवेत्सोपिरोगीचसप्तजन्मसु ९२
शालग्रामंचतुलसींशंखंचैकत्रमेवच योरक्षतिमहाज्ञानीसभवेच्छ्रीहरेःप्रियः ९३ सकृदेवहियोयस्यांवीर्या
धानंकरोतिच तद्विच्छेदेतस्यदुःखंभवेदेवपरस्परं ९४

९४ ९५ ९५ ९५ ९५ ९५

९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० रवेरुपतापासिंगलाभवंति ताःस्थलस्थानपूज्याइतिपूर्वमुक्तं नदीजलस्थाःपूज्याः १०१ इतिश्रीदेवी भागवततिलके नवमस्कंधे चतुर्विंशोध्यायः २४ चतुर्भिरधिकैश्चत्वारिंशत्संख्यैस्तुपूजनं तुलस्याश्चमहामंत्रसहितंतावदुच्यते १ अथतु

त्वंप्रियाशंखचूडस्यचैकमन्वंतरावधि शंखेनसार्धंत्वद्द्वेदः केवलंदुःखदस्तथा ९५ इत्युक्त्वाश्रीहरिस्तांच विररामचनारद साचदेहंपरित्यज्यदिव्यरूपंविधायच ९६ यथाश्रीश्चतथासाचाप्युवासहरिवक्षसि सजगामतयासार्धंवैकुंठंकमलापतिः ९७ लक्ष्मीःसरस्वतीगंगातुलसीचापिनारद हरेःप्रियाश्चतस्रश्चबभूवुरीश्वरस्यच ९८ सद्यस्तद्देहजाताचबभूवगंडकीनदी ईश्वरःसोपिशैलश्चतत्तीरेपुण्यदोनृणां ९९ कुर्वंति तत्रकीटाश्चशिलाबहुविधांमुने जलेपतंतियायाश्चफलदास्ताश्चनिश्चितं १०० स्थलस्थापिंगलाज्ञेयाश्चोपतापाद्रवेरिति इत्येवंकथितंसर्वंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १०१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेचतुर्विंशोध्यायः २४ नारदउवाच तुलसीचयदापूज्याकृतानारायणप्रिया अस्याःपूजाविधानंचस्तोत्रंचवदसांप्रतं १ केनपूजाकृताकेनस्तुताप्रथमतोमुने तत्रपूज्यासाबभूव केनवावदमामहो २ सूतउवाच नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रहस्यमुनिपुंगवः कथांकथयितुमारेभेपुण्यांपापहरांपरां ३ नारायणउवाच हरिःसंपूज्यतुलसींरेमेचरमयासह रमासमानसौभाग्यांचकारगौरवेणच ४ सेहेचलक्ष्मीर्गंगाचतस्याश्चनवसंगमं सौभाग्यंगौरवंकोपात्तन्नसेहेसरस्वती ५ सातांजघानकलहेमानिनीहरिसन्निधौ व्रीडयाचापमानेनसांतर्धानंचकारह ६ सर्वसिद्धेश्वरीदेवीज्ञानिनांसिद्धियोगिनी जगामादर्शनंकोपात्सर्वत्रचहरेरहो ७

लसीपूजाविधानंनारदःपृच्छति तुलसीचेति १ २ ३ ४ ५ सातुलसीअंतर्धानंचकार ६ ७ ७

८ ९ लक्ष्मीः श्रीबीजं मायाभुवनेश्वरी बीजंकामोमन्मथबीजंवाणीवाग्भवबीजं एतद्बीजचतुष्टयपूर्वकंवृंदावनीतिङें‌तंतेनवृंदावन्यैइति इति-

हरिर्नदृष्ट्वातुलसींबोधयित्वासरस्वतीं तदनुज्ञांगृहीत्वाचजगामतुलसीवनं ८ तत्रगत्वाचसुस्नातोहरिःस
तुलसींसतीं पूजयामासतांध्यात्वास्तोत्रंभक्त्याचकारह ९ लक्ष्मीमायाकामवाणीबीजपूर्वंदशाक्षरं वृंदाव
नीतिङें‌तंचवन्हिजायांतमेवच १० अनेनकल्पतरुणामंत्रराजेननारद पूजयेद्योविधानेनसर्वसिद्धिंलभेद्ध्रुवं ११
घृतदीपेनधूपेनसिंदूरचंदनेनच नैवेद्येनचपुष्पेणचोपचारेणनारद १२ हरिस्तोत्रेणतुष्टासाचाविर्भूतामहीरुहात्
प्रसन्नाचरणांभोजेजगामशरणंशुभा १३ वरंतस्यैददौविष्णुःसर्वपूज्याभवेरिति अहंत्वांधारयिष्यामिसुरूपां
मूर्ध्निवक्षसि १४ सर्वेत्वांधारयिष्यंतिस्वमूर्ध्निचसुरादयः इत्युक्त्वातांगृहीत्वाचप्रययौस्वालयंविभुः १५ नार
दउवाच किंध्यानंस्तवनंकिंवाकिंवापूजाविधानकं तुलस्याश्चमहाभागतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १६ नारा
यणउवाच अंतर्हितायांतस्यांचहरिर्वृंदावनेतदा तस्याश्चक्रेस्तुतिंगत्वातुलसींविरहातुरः १७ श्रीभगवा
नुवाच वृंदरूपाश्चवृक्षाश्चयदैकत्रभवंतिच विदुर्बुधास्तेनवृंदांमत्प्रियांतांभजाम्यहं १८ पुराबभूवयादेवी-
त्वादौवृंदावनेवने तेनवृंदावनाख्यातांसौभाग्यांतांभजाम्यहं १९ असंख्येषुचविश्वेषुपूजितायानिरंतरं तेनविश्व
पूजिताख्यापूजितांचभजाम्यहं २० असंख्यानिचविश्वानिपवित्राणित्वयासदा तांविश्वपावनींदेवींविरहे
णस्मराम्यहं २१ देवानतुष्टाःपुष्पाणांसमूहेनययाविना तांपुष्पसारांशुद्धांचद्रष्टुमिच्छामिशोकतः २२
विश्वेयत्प्राप्तिमात्रेणभक्तानंदोभवेद्ध्रुवं नंदिनीतेनविख्यातासाप्रीताभवतादिहं २३

सिद्धंङें‌तंचतुर्थ्यंतंवन्हिजायास्वाहा तथाचदशाक्षरोमंत्रःसंपन्नः १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८, १९ २० २१ २२ २३

यस्यादेव्यास्तुलानास्तिविश्वेषुनिखिलेषुच तुलसीतेनविख्यातातांयामिशरणंप्रियां २४ कृष्णाजीवनरू-
पासाशश्वत्प्रियतमासती तेनकृष्णजीवनीसासामेरक्षतुजीवनं २५ इत्येवंस्तवनंकृत्वातस्थौतत्ररमापतिः
ददर्शतुलसींसाक्षात्पादपद्मनतांसतीं २६ रुदतीमवमानेनमानिनींमानपूजितां प्रियांदृष्ट्वाप्रियःशीघ्रंवा
सयामासवक्षसि २७ भारत्याज्ञांगृहीत्वाचस्वालयंचययौहरिः भारत्यासहतत्प्रीतिंकारयामाससत्वरं २८
वरंविष्णुर्ददौतस्यैसर्वपूज्याभवेरिति शिरोधार्याचसर्वेषांवंद्यामान्याममेतिच २९ विष्णोर्वरेणसादेवीपरि
तुष्टाबभूवच सरस्वतीतामाकृष्यवासयामाससन्निधौ ३० लक्ष्मीर्गंगासस्मितातांचतांसमाकृष्यनारद गृ
हंप्रवेशयामासविनयेनसतींसदा ३१ वृंदावृंदावनीविश्वपूजिताविश्वपावनी पुष्पसारानंदनीचतुलसीकृ
ष्णजीवनी ३२ एतन्नामाष्टकंचैवस्तोत्रंनामार्थसंयुतं यःपठेत्तांचसंपूज्यसोश्वमेधफलंलभेत् ३३ का
र्तिकीपूर्णिमायांचतुलस्याजन्ममंगलं तत्रतस्याश्चपूजाचविहिताहरिणापुरा ३४ तस्यांयःपूजयेत्तांच
भक्त्याचविश्वपावनीं सर्वपापाद्विनिर्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति ३५ कार्तिकेतुलसीपत्रंयोददातिचवि
ष्णवे गवामयुतदानस्यफलंप्राप्नोतिनिश्चितं ३६ अपुत्रोलभतेपुत्रंप्रियाहीनोलभेत्प्रियां बंधुहीनोलभे
द्बंधूंस्तोत्रश्रवणमात्रतः ३७ रोगीप्रमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबंधनात् भयान्मुच्यतभीतस्तुपापान्मुच्येत
पातकी ३८ इत्येवंकथितंस्तोत्रंध्यानंपूजाविधिंशृणु त्वमेववेदजानासिकण्वशाखोक्तमेवच ३९ तद्वृक्षे-
पूजयेत्तांचभक्त्याचावाहनंविना तांध्यात्वाचोपचारेणध्यानंपातकनाशनं ४०

३६ ३७ ३८ ३९ ४०

४१ ४२ ४३ ४४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेपंचविंशोध्यायः २५ सप्ताशीतिमहापद्यैरर्धश्लोकाधिकैरथ सावित्र्याः
सर्ववेदेषुश्रुतमाख्यानमुच्यते १ सावित्र्युपाख्यानंनारदःपृच्छति नारदउवाच तुलस्युपाख्यानमिति १ पुराकेनेतिसासावित्रीश्रु
तेर्वेदस्यप्रसूर्जननीभवतितादृशीयंमहतीदेवीवेदोत्पादकत्वरूपब्रह्मलिंगान्नित्यैवभवतितथापितयामनुष्यदेहधारणंतुकृतमस्तितत्केननिमि
त्तेनकृतमितितन्निमित्तरूपंवदेतितात्पर्यं किंचसोत्पन्नाप्रथमेकालेप्रथममित्यर्थः तथापरेकालेअनंतरमित्यर्थः केनपूजितातदपिवदेत्यर्थः

तुलसींपुष्पसारांचसतींपूतांमनोहरां कृतपापेध्मदाहायज्वलदग्निशिखोपमां ४१ पुष्पेषुतुलनाय
स्यानास्तिवेदेषुभाषितं पवित्ररूपासर्वासुतुलसीसाचकीर्तिता ४२ शिरोधार्याचसर्वेषामीप्सिता
विश्वपावनी जीवन्मुक्तांमुक्तिदांचभजेतांहरिभक्तिदां ४३ इतिध्यात्वाचसंपूज्यस्तुत्वाचप्रणमेत्सुधीः
उक्तंतुलस्युपाख्यानंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ४४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेपंचविं
शोध्यायः २५ नारदउवाच तुलस्युपाख्यानमिदंश्रुतंचातिसुधोपमं ततःसावित्र्युपाख्यानंत
न्मेव्याख्यातुमर्हसि १ पुराकेनसमुद्भूतासाश्रुताचश्रुतेःप्रसूः केनवापूजितालोकेप्रथमेकैश्चवापरे
२ नारायणउवाच ब्रह्मणावेदजननीप्रथमेपूजितामुने द्वितीयेचवेदगणैस्तत्पश्चाद्विदुषांगणैः ३

तथाचश्रुतिर्गोपथब्राह्मणे तत्सवितुर्वरेण्यमितिसावित्र्याःप्रथमःपादःपृथिव्यर्चंसमदधादृचाग्निमभिनाश्रियमित्यादिना तथाभर्गोदेवस्य
धीमहीतिसावित्र्याद्वितीयःपादोंतरिक्षेणयजुःसमदधादित्यादिपूर्ववत् तथाधियोयोनःप्रचोदयादितिसावित्र्यास्तृतीयःपादोदिवासामस
मदधात्साम्नादित्यमित्यादिपूर्ववत् अनयाचश्रुत्यासावित्रीपादत्रयाद्वेदत्रयलोकत्रयाग्न्यादितेजस्त्रयपूर्वकसर्वब्रह्मांडसृष्टिःसावित्रीतएवोक्ता
तथासर्ववेदेषुपुराणेषुच २ तत्रप्रथमप्रश्नोत्तरमग्रेदास्यति द्वितीयप्रश्नोत्तरंतुसंप्रतिवदति ब्रह्मणेति याब्रह्मणासहोत्पन्नेतिपूर्वमुक्तंसाप्रथमेका

लेप्रथममित्यर्थः द्वितीयेद्वितीयकालेअनंतरमित्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७ ८ प्रत्यादेशमिति तयाबहुकालंतपश्चर्याकृतातथापि-
साराज्ञीभगवत्याः सावित्र्याः प्रत्यादेशंप्रत्युत्तरंवरंनप्राप्तानतांदेवींददर्शच ततस्त्रस्तागृहंजगाम ९ १० तदाराजादेवींतुनददर्शपरंतुतस्याः
प्रत्यादेशआज्ञारूपोबभूव ११ कोसौतदाह शृण्वावेति दशलक्षमिति ननुशतसंवत्सरमनुष्ठानस्यकृतत्वेनदशलक्षजपोजातएवेतिचेन्नगा-

तदाचाश्वपतिर्भूपः पूजयामासभारते तत्पश्चात्पूजयामासुर्वर्णाश्चत्वारएवच ४ नारदउवाच कोवा
सोश्वपतिर्ब्रह्मन्केनवातेनपूजिता सर्वपूज्याचसादेवीप्रथमंकेश्चवापरे ५ नारायणउवाच भद्रदे
शेमहाराजोबभूवाश्वपतिर्मुने वैरिणांबलहर्ताचमित्राणांदुःखनाशनः ६ आसीत्तस्यमहाराज्ञीम
हिषीधर्मचारिणी मालतीतिसमाख्यातायथालक्ष्मीर्गदाभृतः ७ साचराज्ञीचवंध्याचवसिष्ठस्योप
देशतः चकाराराधानंभक्त्यासावित्र्याश्चैवनारद ८ प्रत्यादेशंनसाप्राप्तामहिषीनददर्शतां गृहंजगा
मदुःखार्ताहृदयेनविदूयता ९ राजातांदुःखितांदृष्ट्वाबोधयित्वानयेनवै सावित्र्यास्तपसेभक्त्याजगा
मपुष्करंतदा १० तपश्चकारतत्रैवसंयतःशतवत्सरं नददर्शचसावित्र्याःप्रत्यादेशोबभूवच ११ शृ
श्रावाकाशवाणींचनृपेंद्रश्चाशरीरिणी गायत्र्यादशलक्षंचजपत्वंकुरुनारद १२ एतस्मिन्नंतरेतत्रआज
गामपराशरः प्रणनामततस्तंचमुनिर्नृपमुवाचच १३ मुनिरुवाच सकृज्जपश्चगायत्र्याःपापंदिनभवं
हरेत् दशवारंजपाच्चैवनश्येत्पापंदिवानिशं १४

यच्चातिरिक्तमंत्रेणैवशतसंवत्सरमनुष्ठानंकृतमित्याशयात् हेनारद
इतिआकाशवाणींशृश्रावेत्यन्वयः १२ तत्रराजसमीपेतंपराशरं १३ मुनिर्जपमहिमानंवदतिसकृज्जपइति दिवानिशंरात्रिदिवसकृत
मित्यर्थः १४ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

१५ लक्षोजपः हरेदितिशेषः १६ मुक्तिंज्ञानप्राप्तिद्वारा दशगुणोदशकोटिः जपकालेदक्षिणहस्तमुद्रामाह करमिति रंध्रमंगुलिच्छिद्रंमु
द्रितंयस्यतमूर्ध्वांगुल्यग्रमधोमुखमचलंयस्यताहृशंकरंहृदयेकृत्वाजपेदित्यर्थः १७ करमालामाह अनामिकेति अवामक्रमेणदक्षावर्तक्र
मेणेत्यर्थः १८ १९ मालासंस्कारमाह संस्थाप्येति अश्वत्थपत्रेचपद्मपत्रे २० २१ स्नात्वास्नापयित्वेत्यर्थः २२ २३ २४ कर्मस

शतवारंजपेच्चैवपापंमासार्जितंहरेत् सहस्रधाजपश्चैवकल्मषंवत्सरार्जितं १५ लक्षोजन्मकृतंपापंदश
लक्षोन्यजन्मजं सर्वजन्मकृतंपापंशतलक्षाद्विनश्यति १६ करोतिमुक्तिंविप्राणांजपोदशगुणस्ततः करं
सर्पफणाकारंकृत्वातद्रंध्रमुद्रितं १७ आनम्रमूर्द्धमचलंप्रजपेत्प्राङ्मुखोद्विजः अनामिकामध्यदेशाद
धोवामक्रमेणच १८ तर्जनीमूलपर्यंतंजपस्यैवंक्रमःकरे श्वेतपंकजबीजानांस्फटिकानांचसंस्कृतां १९
कृत्वावामालिकांराजञ्जपेत्तीर्थेसुरालये संस्थाप्यमालामश्वत्थपत्रेपद्मेचसंयतः २० कृत्वागोरोच
नाक्तांचगायत्र्यास्नापयेत्सुधीः गायत्रीशतकंतस्यांजपेच्चविधिपूर्वकं २१ अथवापंचगव्येनस्नात्वा
मालांसुसंस्कृतां अथगंगोदकेनैवस्नात्वावातिसुसंस्कृता २२ एवंक्रमेणराजर्षेदशलक्षंजपकुरु
साक्षाद्दृक्ष्यसिसावित्रींत्रिजन्मपातकक्षयात् २३ नित्यंसंध्यांचहेराजन्करिष्यसिदिनेदिने मध्यान्हे
चापिसायान्हेप्रातरेवशुचिःसदा २४ संध्याहीनोशुचिर्नित्यमनर्हःसर्वकर्मसु यदन्हा कुरुतेकर्मनत
स्यफलभाग्भवेत् २५ नोपतिष्ठतियःपूर्वांनोपास्तेयस्तुपश्चिमां सशूद्रवद्बहिःकार्यःसर्वस्माद्द्विजक
र्मणः २६ यावज्जीवनपर्यंतंत्रिःसंध्यांयःकरोतिच सचसूर्यसमोविप्रस्तेजसातपसासदा २७

त्कर्म २५ पूर्वांप्रातःसंध्यांपश्चिमांसायंसंध्यां २६ २७ ६९ ६९ ६९ ६९

२८ ततस्तस्मात्पुरुषात् २९ ३० तन्मंत्रस्यमूलप्रकृतिमंत्रस्यमायाबीजस्येत्यर्थः तदुत्सवोमूलप्रकृतेरुत्सवःसचससमस्कंधेउक्तः विषहीनः सर्पोअजगरइत्यर्थः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ विप्रस्यावीरापतिपुत्ररहिताब्राह्मणीत्यर्थः ऋतुस्नातात्चतुर्थदिवसेइत्यर्थः ३६ भगजीवी

तत्पादपद्मरजसासद्यःपूतावसुंधरा जीवन्मुक्तःसतेजस्वीसंध्यापूतोहियोद्विजः २८ तीर्थानिचपवित्राणितस्यसंस्पर्शमात्रतः ततःपापानियांत्येववैनतेयादिवोवरगाः २९ नगृण्हंतिसुराःपूजांपितरः पिंडतर्पणं स्वेच्छयाचद्विजातेश्चत्रिसंध्यारहितस्यच ३० मूलप्रकृत्यभक्तोयस्तन्मंत्रस्याप्यनर्चकः तदुत्सवविहीनश्चविषहीनोयथोरगः ३१ विष्णुमंत्रविहीनश्चत्रिसंध्यारहितोद्विजः एकादशीविहीनश्चविषहीनोयथोरगः ३२ हरेरनैवेद्यभोजीधावकोवृषवाहकः शूद्रान्नभोजीयोविप्रोविषहीनोयथोरगः ३३ शूद्राणांशवदाहीयोसविप्रोवृषलीपतिः शूद्राणांसूपकारश्चविषहीनोयथोरगः ३४ शूद्राणांचप्रतिग्राहीशूद्रयाजीचयोद्विजः मसिजीवीअसिजीवीविषहीनोयथोरगः ३५ यःकन्याविक्रयीविप्रोयोहरेर्नामविक्रयी योविप्रोवीरान्नभोजीऋतुस्नातान्नभोजकः ३६ भगजीवीवार्धुषिकोविषहीनोयथोरगः योविद्याविक्रयीविप्रोविषहीनोयथोरगः ३७ सूर्योदयेस्वपेद्योहिमत्स्यभोजीचयोद्विजः शिवापूजादिरहितोविषहीनोयथोरगः ३८ इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठःसर्वपूजाविधिक्रमं तमुवाचचसावित्र्याध्यानादिकमभीप्सितं ३९ दत्वासर्वंनृपेंद्रायययौचस्वाश्रमेमुने राजासंपूज्यसावित्रींददर्शवरमापच ४० नारदउवाच किंवाध्यानंचसावित्र्याःकिंवापूजाविधानकं स्तोत्रंमंत्रंचकिंदत्वाप्रययौसपराशरः ४१

कुट्टनःवार्धुषिकोवृद्ध्याजीवति विद्याविक्रयीद्रव्यंगृहीत्वाविद्यांददाति ३७ शिवापूजादेवीपूजा ३८ मुनिश्रेष्ठःपराशरः ३९ ४० ४१

४२ ४३ ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यामथवाशुक्ले काले चतुर्दश्यामित्यन्वयः यद्वाज्येष्ठकृष्णास्थमेवतिथिद्वयंग्राह्यं तथाचज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यामथवाज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यांवक्ष्यमाणप्रकारेणव्रतंकर्तव्यमित्यर्थः पक्षद्वयस्थस्याप्येतत्त्रिरात्रस्यसावित्रीव्रतपरत्वेनोक्तत्वात् धर्मशास्त्रग्रंथेस्फुटमेतत् ४४ द्विसप्तफलसंयुतंचतुर्दशफलसंयुतंचतुर्दशफलानिदेव्यैसमर्पणीयानितथानैवेद्याश्चतुर्दशैवेत्याह दत्त्वेति ४५

नृपः केनविधानेनसंपूज्यश्रुतिमातरं वरंचकंवासंप्रापसंपूज्यतुविधानतः ४२ तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामिसावित्र्याःपरमंमहत् रहस्यातिरहस्यंचश्रुतिसिद्धंसमासतः ४३ नारायणउवाच ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यांशुद्धकालेचयलतः व्रतमेवंचतुर्दश्यांव्रतीभक्त्यासमाचरेत् ४४ व्रतंचतुर्दशाब्दंचद्विसप्तफलसंयुतं दत्त्वाद्विसप्तनैवेद्यंपुष्पधूपादिकंचरेत् ४५ वस्त्रंयज्ञोपवीतंचभोजनंविधिपूर्वकं संस्थाप्यमंगलघटंफलशाखासमन्वितं ४६ गणेशंचदिनेशंचवन्हिंविष्णुंशिवंशिवां संपूज्यपूजयेदिष्टंघटेआवाहितेद्विजः ४७ शृणुध्यानंचसावित्र्याश्चोक्तंमाध्यंदिनेचयत् स्तोत्रंपूजाविधानंचमंत्रंचसर्वकामदं ४८ तप्तकांचनवर्णाभांज्वलंतींब्रह्मतेजसा ग्रीष्ममध्यान्हमार्तंडसहस्रसमितप्रभां ४९ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषितां वन्हिशुद्धांशुकाधानांभक्तानुग्रहविग्रहां ५० सुखदांमुक्तिदांशांतांकांतांचजगतांविधेः सर्वसंपत्स्वरूपांचप्रदात्रींसर्वसंपदां ५१ वेदाधिष्ठातृदेवींचवेदशास्त्रस्वरूपिणीं वेदबीजस्वरूपांचभजेतांवेदमातरं ५२ ध्यात्वाध्यानेननैवेद्यंदत्त्वापाणिंस्वमूर्धनि पुनर्ध्यात्वाघटेभक्त्यादेवीमावाहयेद्व्रती ५३

४६ आवाहितेघटेइष्टंपूजयेत्सावित्रींघटेआवाह्यपूजयेदित्यर्थः ४७ माध्यंदिनेतच्छाखायां ४८ तप्तकांचनेति रक्तवर्णेत्यर्थः पूर्वोक्तंस्फटिकवर्णत्वंतुस्वच्छताभिप्रायेणबोध्यं ४९ ५० ५१ वेदबीजंप्रणवः ५२ स्वमूर्धनिपाणिमंजलिंदत्त्वानमस्कुर्यादित्यर्थः इत्थंप्रथमतोहृदयेध्यात्वानैवेद्यंदत्त्वानैवेद्यमित्युपलक्षणं

षोडशोपचारान्मनसा दत्त्वा नमस्कृत्य पश्चात् घटे आवाह्येत्पूजयेदित्याह पुनर्ध्यात्वेति ५३ ५४ उपचारानाह आसनमिति ५५ ५६ आसनादी नां स्वरूपं मंत्रस्वरूपदर्शनेनैव दर्शयति दारुसारेति दारुसारं चंदनमिति राघवभट्टः तन्निर्मितं पीठमासनमित्यर्थः ५७ ५८ ५९ ६० गंध

दत्त्वा षोडशोपचारं वेदोक्तं मंत्रपूर्वकं संपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवीं विधानतः ५४ आसनं पाद्यमर्घ्यं च स्नानीयं चानुलेपनं धूपं दीपं च नैवेद्यं तांबूलं शीतलं जलं ५५ वसनं भूषणं माल्यं गंधमाचमनीयकं मनोहरं सुतल्पं च दद्यादेतानि षोडश ५६ दारुसारविकारं च हेमादिनिर्मितं च वा देवाधारं पुण्यदं च मयातुभ्यं निवेदितं ५७ तीर्थोदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत् पूजांगभूतं शुद्धं च मयातुभ्यं निवेदितं ५८ पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पदलान्वितं पुण्यदं शंखतोयाक्तं मयातुभ्यं निवेदितं ५९ सुगंधं गंधतोयं च स्नेहं सौगंधकारकं मयानिवेदितं भक्त्या स्नानीयं प्रतिगृह्यतां ६० गंधद्रव्योद्भवं पुण्यं प्रीतिदं दिव्यगंधदं मयानिवेदितं भक्त्या गंधतोयं त्वांबिके ६१ सर्वमंगलरूपं च सर्वं च मंगलप्रदं पुण्यदं च सुधूपं त्वं गृहाण परमेश्वरि ६२ सुगंधयुक्तं सुखदं मयातुभ्यं निवेदितं जगतां दर्शनार्थाय प्रदीपं दीप्तिकारकं ६३ अंधकारध्वंसबीजं मयातुभ्यं निवेदितं तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं क्षुद्विनाशनं ६४ पुण्यदं स्वादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां तांबूलप्रवरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितं ६५ तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मयातुभ्यं निवेदितं सुशीतलं वारि शीतं पिपासानाशकारणं ६६ जगतां जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यतां देहशोभास्वरूपं च सभाशोभाविवर्धनं ६७ कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यतां कांचनादिविनिर्माणं श्रीकरं श्रीयुतं सदा ६८

द्रव्यं कुंकुमादि तदुद्भवं ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ कृमिजं पट्टवस्त्रं ६८ ६९ ६९ ६९

६९ ७० मालामापादलंबिनीमालां ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ लक्ष्मीबीजंश्रीबीजंमायाबीजंभुवनेश्वरीबीजंकामोम

सुखदंपुण्यदंरत्नभूषणंप्रतिगृह्यतां नानावृक्षसमुद्भूतंनानारूपसमन्वितं ६९ फलस्वरूपंफलदंफलंच
प्रतिगृह्यतां सर्वमंगलरूपंच सर्वमंगलमंगलं ७० नानापुष्पविनिर्माणंबहुशोभासमन्वितं प्रीतिदंपुण्य
दंचैवमाल्यंचप्रतिगृह्यतां ७१ पुण्यदंचसुगंधाढ्यंगंधंचदेविगृह्यतां सिंदूरंचवरंरम्यंभालशोभाविवर्द्ध
नं ७२ भूषणानांचप्रवरंसिंदूरंप्रतिगृह्यतां विशुद्धग्रंथिसंयुक्तंपुण्यसूत्रविनिर्मितं ७३ पवित्रंवेदमंत्रे-
णयज्ञसूत्रंचगृह्यतां द्रव्याण्येतानिमूलेनदत्त्वास्तोत्रंपठेत्सुधीः ७४ ततोविप्रायभक्त्याचव्रतीदद्याच्च
दक्षिणां सावित्रीतिचतुर्थ्यंतंवन्हिजायांतमेवच ७५ लक्ष्मीमायाकामपूर्वंमंत्रमष्टाक्षरंविदुः माध्यंदि
नोक्तंस्तोत्रंचसर्वकामफलप्रदं ७६ विप्रजीवनरूपंचनिबोधकथयामिते कृष्णेनदत्तांसावित्रींगोलोकेब्र
ह्मणेपुरा ७७ नायातिसातेनसार्धंब्रह्मलोकंचनारद ब्रह्माकृष्णाज्ञयाभक्त्यातुष्टाववेदमातरं ७८ त
दासापरितुष्टाचब्रह्माणंचकमेपतिं ब्रह्मोवाच सच्चिदानंदरूपेत्वंमूलप्रकृतिरूपिणि ७९ हिरण्य
गर्भरूपेत्वंप्रसन्नाभवसुंदरि तेजःस्वरूपेपरमेपरमानंदरूपिणि ८० द्विजातीनांजातिरूपेप्रसन्नाभव
सुंदरि नित्येनित्यप्रियेदेविनित्यानंदस्वरूपिणि ८१ सर्वमंगलरूपेचप्रसन्नाभवसुंदरि सर्वस्वरूपे
विप्राणांमंत्रसारेपरात्परे ८२ सुखदेमोक्षदेदेविप्रसन्नाभवसुंदरि विप्रपापेध्मदाहायज्वलदग्निशि
खोपमे ८३

न्मथबीजं एतद्बीजत्रयपूर्वकःसावित्र्यैस्वाहेतिमंत्रोष्टाक्षरः एतन्मंत्रपूर्वकपूर्वमंत्रैरुपचारादेयाः स्वाहारहितोन-
मोंतस्तुस्त्रीणांजपेपि ७६ कृष्णेनगोपालसुंदरीरूपेण ७७ नायातिनागच्छतिततःकारणात्तुष्टावेत्यर्थः ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ६२ ६२

८४ ८५ ८६ ८७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेषड्विंशोध्यायः २६ पंचविंशतिपद्यैस्तुजन्मराजोदरेततः सावित्र्याः कल

ब्रह्मतेजःप्रदेदेविप्रसन्नाभवसुंदरि कायेनमनसावाचायत्पापंकुरुतेनरः ८४ तत्तत्स्मरणमात्रेणभ-स्मीभूतंभविष्यति इत्युक्त्वाजगतांधातातस्थौतत्रचसंसदि ८५ सावित्रीब्रह्मणासार्धंब्रह्मलोकंजगामसा अनेनस्तवराजेनसंस्तूयाश्वपतिर्नृपः ८६ ददर्शतांचसावित्रींवरंप्रापमनोगतं स्तवराजमिमंपुण्यंसंध्यांकृत्वाचयःपठेत् ८७ पाठेचतुर्णांवेदानांयत्फलंलभतेचतत् इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेषड्विंशोध्यायः २६ श्रीनारायणउवाच स्तुत्वानेनसोश्वपतिःसंपूज्यविधिपूर्वकं ददर्शतत्रतांदेवींसहस्रार्कसमप्रभां १ उवाचसाचराजानंप्रसन्नासस्मितासती यथामातास्वपुत्रंचद्योतयंतीदिशस्त्विषा २ सावित्र्युवाच जानाम्यहंमहाराजयत्तेमनसिवांछितं वांछितंतवपत्न्याश्चसर्वंदास्यामिनिश्चितं ३ साध्वीकन्याभिलाषंचकरोतितवकामिनी त्वंप्रार्थयसिपुत्रंचभविष्यतिक्रमेणच ४ इत्युक्त्वासातदादेवीब्रह्मलोकंजगामह राजाजगामस्वगृहंतत्कन्यादौबभूवह ५ आराधनाच्चसावित्र्याबभूवकमलापरा सावित्रीतिचतन्नामचकाराश्वपतिर्नृपः ६ कालेनसावर्द्धमानाबभूवचदिनेदिने रूपयौवनसंपन्नाशुक्लेचंद्रकलायथा ७ सावरंवरयामासद्युमत्सेनात्मजंसदा सत्यवंतंसत्यशीलंनानागुणसमन्वितं ८ राजातस्मैददौतांचरत्नभूषणभूषितां सोपिसार्धंकौतुकेनतांगृहीत्वागृहंययौ ९ सचसंवत्सरेतीतेसत्यवान्सत्यविक्रमः जगामफलकाष्ठार्थंप्रहर्षपितुराज्ञया १०

याजातमितिसम्यगथोच्यते १ सावित्रीदर्शनादिकंवर्णयतिस्तुत्वेति १ २ ३ ४ ५ कमलाकमलासदृशीसुंदरीत्यर्थः सावित्रीतदंशत्वात् ६ ७ ८ ९ १०

वृक्षात्पतित्वाममारेत्यर्थः ११ अंगुष्ठसममिति तदुक्तंमहाभारते अथसत्यवतःकायात्पाशबद्धंवशंगतं अंगुष्ठमात्रंपुरुषंनिश्चकर्षयमोबलादिति प्रययौसतीति यदिपतिदर्शनंनस्यात्तदादेहस्त्याज्यः पतिस्तुयमहस्तेदृश्यतएवेतिनदेहंतत्याजकिंतुतत्पश्चाद्देवययौ ननुयदायमोदेहात्सतिंनिश्च-कर्षतदासावित्र्यापतिव्रतयाकथंननिवारितोयमोनहिकाचित्सतिव्रतापतिमरणमिच्छंतीदृष्टानतुनिवारितएवेतिचेत्सकथंपतिव्रतावचनमुल्लंघ्य तंगृहीत्वागतः नन्वीश्वराणांसामर्थ्यातिशयान्नपतिव्रतादीनांभयमस्तीतिचेत्तर्हिस्वयमेवकिमर्थमत्रागतोनहिकुत्रचिद्यमःस्वयंगच्छति किंतर्हि स्वसत्त्वयैवसर्वंकार्यंकरोति तथाप्यस्याःपातिव्रत्यसामर्थ्याद्भयान्नस्वसत्त्वयादूतादिनावाकार्यंभवेदितिमनीषयाहिस्वयमागतस्तथाचानयान तादृशसामर्थ्यवत्यासर्वथा निरोद्धव्यइतिचेन्न अन्याशयात् सावित्र्याअयमभिप्रायः नहिकुत्रचिद्यमोमहानुभावःपरमेश्वरःस्वयंगच्छतिनच गत्वापापिनांमादृशानांचक्षुर्गोचरोभवतिकेवलंमदनुग्रहेणैवतुममदृष्टिगोचरोजातस्ततस्तादृशस्यपरमेश्वरस्यममाश्रमेअतिथिरूपेणागतस्यकथम

जगामसाध्वीतत्पश्चात्सावित्रीदैवयोगतः निपत्यवृक्षाद्दैवेनप्राणांस्तत्याजसत्यवान् ११ यमस्तंपुरुषंदृष्ट्वाबध्वांगुष्ठसमंमुने गृहीत्वागमनंचक्रेतत्पश्चात्प्रययौसती १२

भिलषितंनसंपादनीयंनचपतिवियोगभयात्तत्संपादनंपतिव्रतानामावश्यकमित्यस्यविषयोस्तिमयैतत्सहैवगमनेपतिवियोगस्यैवाभावात् नन्वयमलोकेमनुष्यदेहोनगमिष्यतीतिसहगमनमपिकेनाभिप्रायेणभविष्यतीतिवाच्यं परमेश्वरदर्शनेनस्वदेहानामपिपूर्वराजशूराणांस्वर्गादिगमनस्यजातस्यश्रुतत्वेनममापिपरमेश्वरस्यैतस्य दर्शनस्यजातत्वेनसहगमनंभविष्यतीत्यभिप्रायस्यसत्त्वादिति यमस्तुतंगृहीत्वाअतिसामर्थ्यवतीयंनिरोद्धुंसमर्थापिकिमितिनपतिनयनेनिरोधं कृतवतीकिंचिदस्यामनसिकिमप्यन्यत्कर्तव्यमस्तीतिभियापृष्ठतोददर्श तत्रचसुदतींतांददर्शदंतवर्णनेनेषद्धास्यवतींददर्शेत्यर्थः तादृशानर्थेहास्यकारणंत्वित्थं ममसामर्थ्येसत्यपिएतादृशमहानुभावस्येश्वरस्यातिथ्यार्थंसंतोषार्थंप्राणाधिकमपिपतिंदत्तवतीतदेनंदौदार्यममदृष्ट्वाकथंनदेवस्तुतोष किंचिद्भाषणमपिनकृतवान्किंचैतादृशदर्शनेकल्याणमेवभवतीतिदर्शनस्वभावः तत्कथमयंदयालुःसर्वज्ञःसन् स्वस्वभावंनजानातिज्ञात्वाच

कथमबलायाममपतिंनयतीत्याश्चर्यमेवेति यमोपितदभिप्रायेणहास्यंज्ञात्वालज्जितोमधुरंप्रोवाच नन्वतिक्रूरःकिमित्युच्यतेइतिचेत्तत्राह साधूनां
प्रवरइति दुष्टानांक्रूरोभासतेस्वतस्तुसाधुरेवेतिभावः १२ १३ अहोक्वयासीति यद्यपितवमल्लोकगमनेसामर्थ्यमस्तितथापिसाधुभिरीश्वरमर्या-
दोल्लंघनंकर्तुमनुचितमितिभावः १४ ईश्वरमर्यादामेवदर्शयति गंतुमिति १५ तवभर्तामयानीतइतिमदपराधंकदापिनजानीहि किंचत्वमपि

पश्चात्तांरुदतींदृष्ट्वायमःसंयमनीपतिः उवाचमधुरंसाध्वींसाधूनांप्रवरोमहान् १३ धर्मराजउवाच
अहोक्वयासिसावित्रिगृहीत्वामानुषींतनुं यदियास्यसिकांतेनसार्द्धंदेहंतदात्यज १४ गंतुंमर्त्योनशक्नो
तिगृहीत्वापांचभौतिकं देहंचममलोकंचनश्वरंनश्वरःसदा १५ भर्तुस्तेपूर्णकालोवैबभूवभारतेसति
स्वकर्मफलभोगार्थंसत्यवान्यातिमद्गृहं १६ कर्मणाजायतेजंतुःकर्मणैवप्रलीयते सुखंदुःखंभयंशोकःक
र्मणैवप्रणीयते १७ कर्मणेंद्रोभवेज्जीवोब्रह्मपुत्रःस्वकर्मणा स्वकर्मणाहरेर्दासोजन्मादिरहितोभवेत् १८
स्वकर्मणासर्वसिद्धिममरत्वंलभेद्ध्रुवं लभेत्स्वकर्मणाविष्णोःसालोक्यादिचतुष्टयं १९ सुरत्वंचमनुत्वंच
राजेंद्रत्वंलभेन्नरः कर्मणाचशिवत्वंचगणेशत्वंतथैवच २० कर्मणाचमुनींद्रत्वंतपस्वित्वंस्वकर्मणा स्व
कर्मणाक्षत्रियत्वंवैश्यत्वंचस्वकर्मणा २१ कर्मणैवचम्लेच्छत्वंलभतेनात्रसंशयः स्वकर्मणाजंगमत्वंशै
लत्वंचस्वकर्मणा २२ कर्मणाराक्षसत्वंचकिन्नरत्वंस्वकर्मणा कर्मणैवाधिपत्यंचवृक्षत्वंचस्वकर्मणा २३

पतिवियोगजन्यंखेदंमाकुरुप्राणिमात्रस्यकर्माधीनत्वादितिदर्शयितुंतवमर्यादयातुष्टोहंब्रह्मविद्यांदास्यामीतिस्वौदार्यंसावित्र्यौदार्यापेक्षयाधि
कमितिचदर्शयितुमाह भर्तुस्तेपूर्णकालइति १६ प्राणिमात्रस्यकर्माधीनत्वंवर्णयति कर्मणेत्यादिविरामसंवेयमइत्यंतंतथाचयदितवमद्दर्शनफलमपेक्षितं
तदातवपतिव्यतिरिक्तंयद्यदपेक्षितंतत्तद्दास्यामिपतिंतुनैवदास्यामीतिगूढोभिसंधिः १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ ६७ ६८ ६९

२४ २५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेसप्तविंशोध्यायः २७ अर्धाधिकैश्चत्रिंशद्भिः पद्यैरध्यात्ममेवच पप्रच्छदेवीसंक्षेपा-
त्तदिदानीमथोच्यते १ सावित्रीतुकर्मणाबद्धंसर्वंभवतिनकश्चित्प्रपंचेस्वतंत्रोस्ति ब्रह्मविष्णुरुद्रादयोपिकर्मणैवजाताः कर्मणैवबद्धाश्चेतियमध
र्मवाक्यंश्रुत्वातिशुद्धांतःकरणासंसाराद्विरक्तासतीपतिनिष्कासनोपायंदेवसंतोषेणैवपश्चात्करिष्यामिप्रथमंत्वयंवक्तुमुद्युक्तोदेवदेवोब्रह्मनिष्ठोस्मिन्स
मयेदुर्लभाब्रह्मविद्यापिपृच्छ्यतेचेन्मयिसंतोषाद्वक्ष्यतीतिभासतेनैतादृशज्ञानिप्रवरस्यसमागमोममदुर्भगायाः कदाचिदपिस्यात् ततःसर्वसारभूता
ब्रह्मविद्याप्रष्टव्येत्यभिप्रायेणतत्कर्मनाशायकर्मस्वरूपंतन्निमित्तकारणंतदुपादानकारणंयः कर्मणाबद्धोदेहीसकइत्यादिकंसर्वंपृच्छति यमस्येति तुष्टा

कर्मणैवपशुत्वंचवनजीवीस्वकर्मणा कर्मणाक्षुद्रजंतुत्वंकृमित्वंचस्वकर्मणा २४ दैतेयत्वंदानवत्वंअसुरत्वं
स्वकर्मणा इत्येतदुक्त्वासावित्रींविररामसवैयमः २५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेसप्तविंशोध्या
यः २७ श्रीनारायणउवाच यमस्यवचनंश्रुत्वासावित्रीचपतिव्रता तुष्टावपरयाभक्त्यातमुवाचमन
स्विनी १ सावित्र्युवाच किंकर्मतद्भवेत्केनकोवातद्धेतुरेवच कोवादेहीचदेहःकःकोवात्रकर्मकारकः २
किंवाज्ञानंचबुद्धिःकाकोवाप्राणःशरीरिणां कानींद्रियाणिकिंतेषांलक्षणंदेवताश्चकाः ३ भोक्ताभोजयिता
कोवाकोवाभोगश्चनिष्कृतिः कोजीवःपरमात्माकस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ४

वेति हेदेवदेवत्वंममाद्यारभ्यगुरुः त्वयाय
दुच्यतेतत्सत्यमेवेत्यादिवाक्यैस्तुष्टावेत्यर्थः तथापितत्रकश्चिन्ममप्रष्टव्यांशोवर्ततेतंदयांकृत्वावदेत्यभिप्रायेणपृच्छति १ किंकर्मेति कर्मस्वरूपंकीदृशंकेन
कीदृशेननिमित्तेनतत्कर्मभवेत् किंचतस्यकर्मणोहेतुरुपादानभूतःकःतेनकर्मणाबद्धोदेहिकः देहश्चकःकर्मकारकःकर्मकर्तात्रकः २ येनज्ञानेनमुक्तिर्भव
तीतितज्ज्ञानंकीदृशंबुद्धिश्चकाकीदृशी तेषामिंद्रियाणांलक्षणंकिंतेषांदेवताश्चकाः ३ कश्चभोक्तास्मिन्देहेभोजयितावाकःकश्चभोगः तस्यास्य
संसारस्यनिष्कृतिर्नाशश्चकीदृशःकोजीवः कश्चपरमात्मातदेतत्सर्वंवद यद्दिष्टलिवियोगेनसंतप्तायाममचित्तशांतिंकर्तुमिच्छसीत्यर्थः ४ ६८

तत्रप्रथमतःकर्मस्वरूपमाह वेदेति द्विविधंहिकर्मशुद्धमशुद्धंशुभमशुभंचतत्रवेदोक्तंकर्मशुभंतारकंवेदानुक्तंतुकर्माशुभंनरकादिप्रदमित्यर्थः वेदस्यसर्वमूलप्रकृतिप्रणीतत्वेनतस्मिन्भ्रांतवाक्यत्वाभावादितरेषांशास्त्राणांत्वसर्वज्ञाज्ञानविशिष्टकर्तृप्रणीतत्वेनतेषांभ्रांतवाक्यत्वादितिभावः ५ ननुवेदोक्तशुभकर्मणामपिस्वर्गकामोयजेतेत्यादिवाक्यैरनित्यफलमेवभवतीतिकथंतस्यतारकत्वं किंचैतादृशशुभाशुभकर्मतद्भोगेप्रवाहपतित-स्यनरस्यनकेनापिप्रकारेणनिष्कासनोपायोदृश्यतइतिचेत्तत्राह अहैतुकीति हेतुःफलंतद्रहिताकिंचसंकल्पःफलवासनातद्रहितान्वयादेवसेवादेवप्रीत्यर्थंसेवासाकर्मनिर्मूलनंयावत्कर्माभावस्तद्रूपातस्यकर्त्रीचित्तशुद्धिदायिनीत्यर्थः अयंभावः वेदोक्तमेवकर्मपरमेश्वरप्रीत्यर्थंनिष्कामनयाक्रियमाणंचित्तशुद्धिद्वारापरात्मनिपरानुरक्तिरूपपरभक्त्युत्पादनद्वाराज्ञानप्राप्तयेभवतीतितारकमेवतत्कर्मेत्यर्थइति ६ कोवाकर्मेतिइत्थंपरभक्तिंयः

धर्मउवाच वेदप्रणिहितोधर्मःकर्मयन्मंगलंपरं अवैदिकंतुयत्कर्मतदेवाशुभमेवच ५ अहैतुकीदेवसेवा संकल्परहितासती कर्मनिर्मूलरूपाचसाएवपरभक्तिदा ६ कोवाकर्मफलंभुंक्तेकोवानिर्लिप्तएवच ब्रह्मभक्तोयोनरश्चसचमुक्तःश्रुतःश्रुतौ ७ जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिविवर्जितः भक्तिश्चद्विविधा-साध्वीश्रुत्युक्तासर्वसंमता ८ निर्वाणपददात्रीचहरिरूपप्रदानृणां हरिरूपस्वरूपांचभक्तिंवांच्छंतिवै-ष्णवाः ९

प्राप्तः सब्रह्मभक्तःसर्वतोनिर्लिप्तश्चकोवाकर्मकरोतीतिशेषः तथाकोवाफलंकर्मणोभुंक्तेनकोप्येतादृशोब्रह्मभक्तःकर्मकरोतिनचतत्फलंभुंक्तेकिंतुश्रुतौसएवनरोमुक्तइतिश्रुतइत्यर्थः नचैतादृशस्यकर्मफलभोगप्रवाहपतितत्वंसंभवतीतिभावः ७ मुक्तस्वरूपंवर्णयतिजन्ममृत्युजरेति तत्रभक्तिः किंनिर्गुणेस्थापनीयोतसगुणेइतिविशेषमाह द्विविधेति ८ निर्वाणेति एकानिर्वाणपददात्रीकैवल्यपददात्री निर्गुणात्मविषयिणीत्यर्थः द्वितीयाहरिरूपप्रदाहरिरित्युपलक्षणंसगुणब्रह्मणःतथाचसगुणब्रह्मरूपप्रदात्रीसगुणब्रह्मविषयिणीद्वितीयाभक्तिरित्यर्थः तत्रद्विविधयोर्भक्त्योरधिकारिणमाह हरिरूपस्वरूपांचेति हरिपदमुपलक्षणं सगुणब्रह्मणोवैष्णवपदमुपलक्षणंसाधकानां तथाच साधकाः मध्यमाधिकारिण उत्तमाधिकारप्राप्त्यर्थं हरिरूपस्वरूपांसगुणब्रह्मविषयिणीभक्तिंवांछंति ९

अन्येइति ब्रह्मवित्तमायोगिनोनिर्वाणमिच्छंति अर्थान्निर्गुणभक्तिंवांछंतीत्यर्थः कर्मणउपादानकारणस्वरूपमाह कर्मणोबीजरूपश्चेति यः परमात्माकर्मणोबीजरूपस्तत्फलप्रदः कर्मफलप्रदाताच १० कर्मरूपश्चसृष्टिस्थितिसंहारात्मकस्तत्कर्ताचयःप्रकृतिःपरमूलप्रकृतिरूपः सोपि सएवतद्धेतुरूपश्चकर्मणउपादानकारणमित्यर्थः मायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीमूलप्रकृतिः कर्मणउपादानकारणंविवर्तकारणंनिमित्तकारणंचेति भावः तत्राविद्योपादानमविद्यायांचित्प्रतिबिंबोनिमित्तकारणंब्रह्मविवर्तकारणमितिविभागःअविद्यातःकामःकामतःकर्मेतिसिद्धांतात् एतेननिमित्तकारणमदृष्टरूपमकथितमप्यर्थाद्बोद्धव्यं देहः कइत्यस्योत्तरमाह नश्वरएवेतियोत्रमृतस्यनश्वरःपततिसदेहइत्यर्थः ११ सचपांचभौतिकइत्या

अन्येनिर्वाणमिच्छंतियोगिनोब्रह्मवित्तमाः कर्मणोबीजरूपश्चसततंतत्फलप्रदः १० कर्मरूपश्चभगवान्परात्माप्रकृतिःपरा सोपितद्धेतुरूपश्चदेहोनश्वरएवच ११ पृथिवीवायुराकाशोजलंतेजस्तथैवच एतानिसूत्ररूपाणिसृष्टिरूपविधौसतः १२ कर्मकर्ताचदेहीचआत्माभोजयितासदा भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्तिरेवच १३ सदसद्भेदबीजंचज्ञानंनानाविधंभवेत् विषयाणांविभागानांभेदिबीजंचकीर्तितं १४

ह पृथिवीवायुरितिसूत्ररूपाणिमणिषुसूत्रवत्सर्वदेहव्यापकानिएतानिपंचभूतानीत्यर्थः सतोब्रह्मणः सृष्टिरूपविधौदेहादिसृष्टिविधावेतानिसूत्राणिपंचभूतानीत्यर्थः ततश्चपांचभौतिकोदेहइतिसिद्धं १२ कर्मकर्तेति यःकर्मकर्ताजीवःसएवदेहीनान्यइत्यर्थः अनेनप्रश्नद्वयोत्तरंदत्तंभवतिदेहीचेतिचकारेणभोक्तापिसएवेतिबोध्यं आत्माभोजयितेति अंतर्यामीभोजयिताप्रेरकइत्यर्थः विभवभेदःसुखदुःखसाक्षात्काररूपोभोगशब्देनोच्यतइत्यर्थः निष्कृतिर्मुक्तिः आत्मस्वरूपावस्थानरूपामुक्तिर्निष्कृतिपदवाच्येत्यर्थः १३ सदसद्भेदबीजंचेति सदात्माअसन्मायादिकंतयोर्भेदोविवेकस्तस्यबीजंकारणंयत्तज्ज्ञानशब्देनोच्यते अपरोक्षात्मवस्तुविषयंब्रह्मविद्यारूपंज्ञानशब्देनोच्यतइत्यर्थः नानाविधमिति नानाविधंघटपटादिविषयकंतथाविषयाणांयेपरस्परंविभागास्तेषांभेदिभेदकंयद्बीजंसर्ववासनानांकीर्तितं १४ ६९

सासर्वविवेचनरूपानिश्चयरूपाबुद्धिपदेनोच्यतइतिसाचबुद्धिः पूर्वोक्तस्यानुभवात्मकस्यज्ञानस्यबीजंभवति एकैवबुद्धिरंतर्मुखतयाविलसंतीज्ञा
नब्रह्मविधेत्यादिपदेर्बहिर्मुखतयाविलसंतीबुद्ध्यादिपदेरुच्यतइत्यर्थः वायुभेदाऊर्ध्वाधोभेदेनयेहृदयादिषुप्रसिद्धास्तेत्रप्राणपदेनोच्यंतइत्य
र्थः तएवबलरूपाइतिविशेषरूपप्रदर्शनार्थं १५ बुद्धेर्निश्चयात्मकंरूपमुक्त्वासंकल्पविकल्पात्मकंमनसःस्वरूपमाह इंद्रियाणांप्रवरमिति ते
षांश्रेष्ठंईश्वरस्यपरमात्मनोबिंबभूतस्यांशः अंशइवअंशः प्रतिबिंबरूपोयस्मिन्नंतःकरणरूपेमनसितादृशंअनूहकंऊहस्तर्कोनिश्चयात्मक
स्तदभाववत्संशयात्मकमित्यर्थः कर्मणामिंद्रियव्यापाराणांप्रेरकंदुर्निवार्यंस्वाधीनंकर्तुमशक्यमतिचंचलमित्यर्थः १६ अनिरूप्यमेतादृशमि-

बुद्धिर्विवेचनासाचज्ञानबीजंश्रुतोश्रुतं वायुभेदाश्चप्राणाश्चबलरूपाश्चदेहिनां १५ इंद्रियाणांच
प्रवरमीश्वरांशमनूहकं प्रेरकंकर्मणांचैवदुर्निवार्यंचदेहिनां १६ अनिरूप्यमदृश्यंचज्ञानभेदोमनःस्मृतं
लोचनश्रवणंघ्राणत्वक्करसनमिंद्रियं १७ अंगिनामंगरूपंचप्रेरकंसर्वकर्मणां रिपुरूपंमित्ररूपंसुखरू
पंचदुःखदं १८ सूर्योवायुश्चपृथिवीब्रह्माद्यादेवताःस्मृताः प्राणदेहादिभृद्योहिसजीवःपरिकीर्तितः
१९ परमंव्यापकंब्रह्मनिर्गुणःप्रकृतेःपरः कारणंकारणानांचपरमात्मासउच्यते २० इत्येवंकथितंसर्वं
त्वयापृष्टंयथागमं ज्ञानिनांज्ञानरूपंचगच्छवत्सयथासुखं २१ तिनिरूपयितुमशक्यंज्ञानभेदो बुद्धिभेदोयस्तदेवमनइत्यर्थः बु

द्धेरेवैतौद्वौभेदावित्यर्थः ज्ञानेंद्रियाण्याह लोचनमिति १७ अंगिनामवयविनामंगरूपमवयवरूपंसर्वकर्मणांसर्वकर्मेंद्रियव्यापाराणांप्रेरकमित्यर्थः
रिपुरूपमेतदेवेंद्रियंविषयेष्वासक्तंरिपुरूपंदुःखदंभवति तदेवसद्विषयेष्वासक्तंमित्ररूपंसुखदंभवतीत्यर्थः १८ इंद्रियाणांदेवताआह सूर्यइति
अत्रसंग्रहेणोक्ताः अन्यत्रतुदिग्वातार्कप्रचेतोश्विवन्हींद्रोपेंद्रमित्रकाइतिविशेषेणोक्ताः जीवस्वरूपमाह प्राणदेहादीति यःप्राणदेहादीनांधारकोंतः
करणेप्रतिबिंबरूपः सोत्रजीवशब्देनोच्यतइत्यर्थः १९ परमात्मस्वरूपमाह परममिति स्पष्टोर्थः २० इत्येवमिति हेवत्सेममतनयेयत्त्वयापृ

ष्टमप्रष्टव्यमपियदर्थमिंद्रादयोपिशतसंवत्सरंगुरुशुश्रूषांकृतवंतस्तत्सर्वंयथागममौपनिषदंतत्त्वंकथितंकेवलंत्वत्सौजन्यवशादिदमेवज्ञानिनांज्ञानरूपं-
एतज्ज्ञानेनैवज्ञानिनःकृतकृत्याःसनकादयोजीवन्मुक्ताःसंतोमुक्तिंप्रापुस्तदेतन्मयोक्तंत्वंहृदिनिश्चित्यपतिवियोगजन्यंखेदंमाकार्षीःअतएवाचखे
दंयथासुखंस्वस्थानंप्रतिगच्छेत्यर्थः अत्रसावित्र्याःसौजन्यंपरमास्तिकतांस्वोपदिष्टातिसूक्ष्मतत्त्वग्राहकतांस्वस्मिन्मुखचर्याभाषणादिभिर्निर्व्याजभ
क्तिंचज्ञात्वातिगद्गदांतःकरणोझटितिवत्सेत्युवाचेतिबोध्यं २१ सावित्रीतुमांप्रतिदेवदेवेनस्वमुखेनैववत्सेइत्युक्तंततएतस्याग्रेयथेष्टभाषणेकोदोषइ
त्यभिप्रायेणवदति त्यक्त्वेति हेदेवकांतंपतिंत्यक्त्वाक्कयामियास्यामिनक्वचिदिदंतुस्थलमस्तीत्यर्थः अयंभावः यावत्पर्यंतमहंसामान्यास्थितातावत्प
र्यंतंसर्वोपिदिशोममगंतव्यएवस्थितोधुनातुत्वयावत्सेत्युक्तंततोनाहंसामान्यांकिंतुतवकन्यास्मिततोयमकन्येयंविधवालोकेव्यवहरतीतित-

सावित्र्युवाच त्यक्त्वाक्कयामिकांतंवात्वांवाज्ञानार्णवंध्रुवं यद्यत्करोमिप्रश्नंचतद्भवान्वक्तुमर्हसि २२ कां
कांयोनिंयातिजीवःकर्मणाकेनवापुनः केनवाकर्मणास्वर्गंकेनवानरकंपितः २३ केनवाकर्मणामुक्तिःके
नभक्तिर्भवेद्गुरो केनवाकर्मणायोगीरोगीवाकेनकर्मणा २४ केनवादीर्घजीवीचकेनाल्पायुश्चकर्मणा
केनवाकर्मणादुःखीसुखीवाकेनकर्मणा २५ अंगहीनश्चकाणश्चबधिरःकेनकर्मणा अंधोवापंगुरपिवा
प्रमत्तःकेनकर्मणा २६ क्षिप्तोतिलुब्धकश्चौरःकेनवाकर्मणाभवेत् केनसिद्धिमवाप्नोतिसालोक्यादिच
तुष्टयं २७

वाचशक्तुंकथंलोकेगमिष्यामीति किंचस्त्रियाःप्रथमंपतिःसंरक्षकस्तदभावेपुत्रस्तत्रममद्वयोरभावस्तदापित्रैवसापालनी-
याततश्चत्वांपितरंज्ञानार्णवंहित्वाक्कयामिनक्वचिदपिनस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हतीतिनियमादित्याह त्वांवाज्ञानार्णवमिति यद्यपिश्वशुरःपालकोस्तितथापित्वं
पिताब्रह्मविद्योपदेष्टागुरुश्चभवसिततस्त्वांहित्वाकथंयास्यामिनहिब्रह्मदातृगुरोर्वियोगःकस्यापिसोढव्योभवतीतिज्ञानार्णवपदेनसूचितंननुगुरोः
सन्निधौकिंतवप्रष्टव्यमस्तीतिचेद्बहुप्रष्टव्यमस्तीत्याह यद्यत्करोमीति २२ ननुकेतेप्रश्नाइतिचेत्तत्राह कांकांयोनिमिति तेनयमराजेनवत्सेइत्युक्तेसतिसा
-वित्रीपितृपदेनसंबोधयति पितरिति २३ भवेद्गुरोसर्वजनकपरमात्मनीत्यर्थः २४ २५ २६ २७

२८ गोलोकंकेनवायातीत्यन्वयः २९ कियंतंकालमित्यर्थः तेषुनरकेष्वित्यर्थः ३० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८
सप्ततिश्लोकवर्यैश्चाप्यर्द्धश्लोकाधिकैरथ दानधर्मफलंसर्वंयथावदभिवर्ण्यते १ अथधर्मराजोममसुखाद्वत्सेइतिपदंनिसृतंतावन्मात्रेणानया
बद्धोऽहंनकिंचित्कर्तुंशक्नोमीतिमनसिविस्मितः संस्तस्यागुणभक्तितत्त्वज्ञानश्रद्धावलोकनतोऽतिसंतुष्टत्वद्दयोनकिंचिदस्याअदेयमस्तीत्यभिप्रायेणा
हसावित्रीति प्रहस्येति अनेनसावित्रीविषयेतिप्रेमाकुलंनिष्कपटंचित्तंजातमितिबोधितं १ प्रथमतःप्रसन्नःसंस्तांवदति कन्याद्वादशेतिहेवत्से

केनवाब्राह्मणत्वंचतपस्वित्वंचकेनवा स्वर्गभोगादिकंकेनवैकुंठंकेनकर्मणा २८ गोलोकःकेनवाब्रह्मन्स
र्वोत्कृष्टोनिरामयः नरकोवाकतिविधःकिंसंख्योनामकिंचवा २९ कोवाकंनरकंयातिकियंतंतेषुतिष्ठति
पापिनांकर्मणांकेनकोवाव्याधिःप्रजायते ३० यद्यत्प्रियंमयापृष्टंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि इतिश्रीदेवीभा
गवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेऽष्टाविंशोऽध्यायः २८ श्रीनारायणउवा
च सावित्रीवचनंश्रुत्वाजगामविस्मयंयमः प्रहस्यवक्तुमारेभेकर्मपाकंतुजीविनां १ धर्मउवाच कन्या
द्वादशवर्षीयावत्सेत्वंवयसाधुना ज्ञानंतेपूर्वविदुषांज्ञानिनांयोगिनांपरं २ सावित्रीवरदानेनत्वंसावित्रीक-
लासती प्राप्तापुराभूभृतान्चतपसातत्समासुते ३ यथाश्रीःश्रीपतेःक्रोडेभवानीचभवोरसि यथादितिःकश्य
पेचयथाहल्याचगोतमे ५

यद्यपित्वंवयसाद्वादशवर्षीया द्वादशवर्षवतीसुकुमारीअसितथापितेज्ञानंनतादृशवयोनुरूपंकिं
तुपूर्वविदुषांसनकादीनांपरंपरिपाकदशायांजायमानंज्ञानंतद्भवतिअतिप्रौढज्ञानवत्यसीत्यर्थः २ त्वमेतादृशांस्वस्वरूपंनजानासिपरंत्वहंजानामित-
त्किमितिचेत्तत्राह सावित्रीवरदानेनेति सावित्रीकलासावित्र्याअंशरूपासीत्यर्थः भूभृतातनपित्रातपसापुराकृतेनतेनजायमानेनसावित्र्यावरदानेनत
त्समासावित्रीकलासावित्र्याअंशरूपासीत्यर्थः ३ अतःप्रथममेकंवरमहंदास्यामितच्छृण्वित्याह यथाश्रीरिति यथैतेषांदेवानामेताःस्त्रियोखंडित

सौभाग्यास्तथात्वंसत्यवतः सौभाग्याखंडितसौभाग्यवतीप्रियाभवेतिसमुदायार्थः ४ ५ ६ ७ अयमेकोवरोमयादत्तोन्यच्चयद्यत्तवापेक्षितंतत्सर्वंवृण्वित्याह अयंतुभ्यमिति ८ सावित्रीस्वाभिलषितंवृणोति सत्यवतइति ९ श्वशुरस्यांधस्यराज्यलाभःशत्रुणापहृतस्यराज्यस्यलाभःनेत्रादि-

यथाशचीमहेंद्रेचयथाचंद्रेचरोहिणी यथारतिःकामदेवेयथास्वाहाहुताशने ५ यथास्वधाचपितृषुयथा संज्ञादिवाकरे वरुणानीचवरुणेयज्ञेचदक्षिणायथा ६ यथावराहेपृथिवीदेवसेनाचकार्तिके सौभाग्यासु प्रियात्वंचतथासत्यवतःप्रिये ७ अयंतुभ्यंवरोदत्तोप्यपरंचयथेप्सितं वृणुदेविमहाभागेददामिसकले-प्सितं ८ सावित्र्युवाच सत्यवतऔरसानांपुत्राणांशतकंमम भविष्यतिमहाभागवरमेतन्मदीप्सितं ९ मत्पितुःपुत्रशतकंश्वशुरस्यचचक्षुषी राज्यलाभोभवत्वेवंवरमेतन्मदीप्सितं १० अंतेसत्यवतासार्धंयास्यामि हरिमंदिरं समतीतेलक्षवर्षेदेहीदंमेजगत्प्रभो ११ जीवकर्मविपाकंचश्रोतुंकौतूहलंमम विश्वनिस्तारबीजंच तन्मेव्याख्यातुमर्हसि १२ धर्मराजउवाच भविष्यतिमहासाध्विसर्वंमानसिकंतव जीवकर्मविपाकंचकथ यामिनिशामय १३ शुभानामशुभानांचकर्मणांजन्मभारते पुण्यक्षेत्रेचनान्यत्रसर्वंचभुंजतेजनः १४ सुरादैत्यादानवाश्चगंधर्वाराक्षसादयः नरश्चकर्मजनकोनसर्वेजीविनःसति १५ विशिष्टजीविनःकर्मभुंजतेसर्वयोनिषु शुभाशुभंचसर्वत्रस्वर्गेषुनरकेषुच १६

लाभः १० समतीतेलक्षवर्षेलक्षवर्षानंतरमंतेसत्यवतापतिनासहैवेत्यर्थः ११ तन्मेव्याख्यातुमिति इत्थंवरंदत्वातदपिवदेत्यर्थः १२ १३ नान्यत्रेति अन्यत्रभारतखंडादितरत्रनोभयंशुभाशुभंभुंजतेकिंतु स्वर्गादौशुभमेवनरकादावशुभमेवभुंजतेइत्यर्थः १४ कर्मजनकाएतेसर्वेकर्मजनकाः कर्मकारिणोनसर्वेजीविनःपश्वादयइतिकर्माधिकारिणो दर्शिताः १५ विशिष्टजीविनःमुख्यजीविनःकर्माधिरूतामनुष्यादयःपूर्वोक्ताइत्यर्थः १६ ६९ ६९ ६९ ६९

पूर्वार्जितंपूर्वसंपादितं १७ १८ निर्वाणरूपेति एकानिर्गुणभक्तिः द्वितीया ब्रह्मणः प्रकृतेर्मायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्यामूलप्रकृतेरित्यर्थः उ
भयोरपिभक्तिः कर्मनिर्मूलनेकर्मनाशनेक्षमेत्यर्थः १९ २० इदंसर्वंपूर्वोक्तैकैकप्रश्नानामुत्तरंभवतीतिबोध्यं २१ २२ २३ २४

विशेषतोजीविनश्चपत्रमृतेसर्वयोनिषु शुभाशुभंभुंजतेचकर्मपूर्वार्जितंपरं १७ शुभेनकर्मणायाति
स्वर्ल्लोकादिकमेवच कर्मणाचाशुभेनैवपत्रमंतिनरकेषुच १८ कर्मनिर्मूलनेभक्तिःसाचोक्ताद्विविधास-
ति निर्वाणरूपाभक्तिश्चब्रह्मणःप्रकृतेरिह १९ रोगीकुकर्मणाजीवश्चारोगीशुभकर्मणा दीर्घजीवी
चक्षीणायुःसुखीदुःखीचकर्मणा २० अंधादयश्चांगहीनाःकर्मणाकुत्सितेनच सिद्ध्यादिकमवाप्नोति
सर्वोत्कृष्टेनकर्मणा २१ सामान्यंकथितंदेविविशेषंशृणुसुंदरि सुदुर्लभंसुगोप्यंचपुराणेषुस्मृतिष्व
पि २२ दुर्लभामानुषीजातिःसर्वजातिषुभारते सर्वेभ्योब्राह्मणःश्रेष्ठःप्रशस्तःसर्वकर्मसु २३ ब्रह्मनि-
ष्ठोद्विजश्चैवगरीयान्भारतेसति निष्कामश्चसकामश्चब्राह्मणोद्विविधःसति २४ सकामाच्चप्रधानश्च
निष्कामोभक्तएवच कर्मभागीसकामश्चनिष्कामोनिरुपद्रवः २५ सयातिदेहंत्यक्त्वाचपदंयत्तन्निरामयं
पुनरागमनंनास्तितेषांनिष्कामिणांसति २६ सेवंतेद्विभुजंकृष्णंपरमात्मानमीश्वरं गोलोकंप्रतितेभक्ता
दिव्यरूपविधारिणः २७ सकामिनोवैष्णवाश्चगत्वावैकुंठमेवच भारतंपुनरायांतितेषांजन्मद्विजातिषु
२८ कालेनतेचनिष्कामाभवंत्येवक्रमेणच भक्तिंचनिर्मलांतेभ्योदास्यामिनिश्चितंपुनः २९ ब्राह्मणा
वैष्णवाश्चैवसकामाःसर्वजन्मसु नतेषांनिर्मलाबुद्धिर्विष्णुभक्तिविवर्जिताः ३०

२५ २६ येस्वधर्माचारवंतःसकामाः
पंचायतनदेवोपासकास्तेतत्तद्देवतालोकंगत्वापुनरायांति येनिष्कामाःसंतःस्वधर्माचारवंतःपंचदेवतोपासकास्तेतत्तद्देवतालोकंगत्वातत्रज्ञानंलब्ध्वामु-
क्ताभवंति नपुनरावर्त्ततेइतिसमुदायार्थः २७,२८,२९,३०

३१ ३२ ३३ द्वीपंतृतीयस्कंधोक्तंदेवीलोकं ३४ ३५ अन्यदेवेज्याःपंचायतनदेवेभ्योन्यदेवोपासकाइत्यर्थः ३६ ३७ देवान्यसेवनाद्देवसेवा
रहिताइत्यर्थः ३८ स्वधर्मेति स्वधर्मनिरताःशुभकर्मफलभोगिनः ३९ तद्रहितानरकगामिनस्तेचनकदापिभारतेखंडेसाम्यकर्मफलभोगिनोभ

तीर्थाश्रिताद्विजायेचतपस्यानिरताःसति तेयांतिब्रह्मलोकंचपुनरायांतिभारते ३१ स्वधर्मनिरतायेच-
तीर्थान्यत्रनिवासिनः ब्रजंतितेसत्यलोकंपुनरायांतिभारते ३२ स्वधर्मनिरताविप्राःसूर्यभक्ताश्चभारते
ब्रजंतितेसूर्यलोकंपुनरायांतिभारते ३३ मूलप्रकृतिभक्तायेनिष्कामाधर्मचारिणः मणिद्वीपंप्रयांत्येव
पुनरावृत्तिवर्जितं ३४ स्वधर्मनिरताभक्ताःशैवाःशाक्ताश्चगाणपाः तेयांतिशिवलोकंचपुनरायांतिभारते
३५ येविप्राअन्यदेवेज्याःस्वधर्मनिरताःसति तेयांतिसर्वलोकंचपुनरायांतिभारते ३६ हरिभक्ताश्च
निष्कामाःस्वकर्मनिरताद्विजाः तेचयांतिहरेर्लोकंक्रमाद्भक्तिबलादहो ३७ स्वधर्मरहिताविप्रादेवान्य
सेवनाःसदा भ्रष्टाचाराश्चकामाश्चतेयांतिनरकंध्रुवं ३८ स्वधर्मनिरताएववर्णाश्चत्वारएवच भवंत्येव-
शुभस्यैवकर्मणःफलभोगिनः ३९ स्वकर्मरहितायेचनरकंयांतितेध्रुवं भारतेनभवंत्येवकर्मणःफलभोगि
नः ४० स्वधर्मनिरताएववर्णाश्चत्वारएवच स्वधर्मनिरताविप्राःस्वधर्मनिरतायच ४१ कन्यांददाति-
विप्रायचंद्रलोकंप्रयांतिते वसंतितत्रतेसाध्वियावदिंद्राश्चतुर्दश ४२ सालंकृतायादानेनद्विगुणंफलमु-
च्यते सकामायांतितल्लोकंननिष्कामाश्चसाधवः ४३

वंतिनरकान्तेषामनुद्धारादित्यर्थः ४० तस्मात्स्वधर्मनिरतत्वमेवचतुर्भि
र्वर्णैःसंपादनीयमित्याह स्वधर्मनिरताइति इदानींविशेषकर्मणांविशेषफलंदर्शयति स्वधर्मनिरताविप्राइति ४१ ददतिप्रयच्छंति ४२ सकामाइति यदित-
ल्लोकप्राप्तीच्छयाकन्यांप्रयच्छंतितदा तल्लोकंयांतियदितुनिष्कामतयेश्वरप्रीत्यर्थंकन्यांप्रयच्छंतितदाचित्तशुद्धिरेवफलमितिबोध्यं ४३

ततश्चित्तेशुद्धेज्ञानंभवतिप्रतिबंधकसत्त्वेनज्ञानाभावेतुविष्णवादीनांस्वेष्टदेवतानांयेलोकास्तान्प्रतिगच्छंतीत्याह तेप्रयांतीति विष्णुपदमुपलक्षणं स्वेष्टदेवतानां ४४ ४५सुवर्णाःशोभनवर्णाः ४६ ब्राह्मणायददतीत्यन्वयः ४७ विपुलेविस्तीर्णेलोके ४८ ४९ विपुलंबहुकालं ५० ५१

तेप्रयांतिविष्णुलोकंफलसंघातवर्जिताः गव्यंचरजतंस्वर्णंवस्त्रंसर्पिःफलंजलं ४४ येददत्येवविप्रेभ्य श्चंद्रलोकंप्रयांतिते वसंतितेचतल्लोकेयावन्मन्वंतरंसति ४५ सुचिराःसुचिरंवासंकुर्वंतितेनतेजनाः यो ददातिसुवर्णांश्चगाश्चताम्रादिकंसति ४६ तेयांतिसूर्यलोकंचशुचयेब्राह्मणायच वसंतितेतत्रलोके वर्षाणामयुतंसति ४७ विपुलसुचिरंवासंकुर्वंतिचनिरामयाः ददातिभूमिंविप्रेभ्योधनानिविपुलानिच ४८ सयातिविष्णुलोकंचश्वेतद्वीपंमनोहरं तत्रैवनिवसत्येवयावच्चंद्रदिवाकरौ ४९ विपुलेविपुलंवा संकरोतिपुण्यवान्मुने गृहंददतिविप्राययेजनाभक्तिपूर्वकं ५० तेयांतिविष्णुलोकंचसुचिरंसुखदायकं गृहेरेणुप्रमाणंचविष्णुलोकेमहत्तमे ५१ विपुलेविपुलंवासंकुर्वंतिमानवाःसति यस्मैयस्मैचदेवाययो- ददातिगृहंनरः ५२ सयातितस्यलोकंचरेणुमानाब्दमेवच सौधेचतुर्गुणंपुण्यंदेशेशतगुणंफलं ५३ प्र कृष्टेद्विगुणंतस्मादित्याहकमलोद्भवः योददातितडागंचसर्वपापापनुत्तये ५४ सयातिजनलोकंच रेणुमानाब्दमेवच वाप्यांफलंदशगुणंप्राप्नोतिमानवःसदा ५५ सतुवापीप्रदानेनतडागस्यफलंभवे त् धनुश्चतुःसहस्रेणदैर्घ्येमानेननिश्चितं ५६

यस्मैयस्मैचेति यद्यद्देवप्रीत्यर्थमित्यर्थः ५२ सौधेराजसदनेदेवाय- ब्राह्मणायवादत्तेगृहापेक्षयाचतुर्गुणमित्यर्थः ५३ प्रकृष्टेमहत्तरेदेशेइत्यर्थः ५४ ५५ वापीलक्षणमाह धनुश्चतुःसहस्रेणेति धनुःप्र माणमुक्तंमार्कंडेयपुराणे चतुर्हस्तोधनुर्दंडोनालिकातद्युगेनतु क्रोशोधनुःसहस्रेद्वेगव्यूतिश्चचतुर्गुणेति धनुश्चतुःसहस्रेदैर्घ्यवतीत्यर्थः ५६

प्रस्थेविस्तारेतावतीधनुश्चतुःसहस्रप्रमाणवतीत्यर्थः न्यूनाचेति अथवाविस्तारेप्रमाणनियमोनास्तीत्यर्थः देवीपुराणेतुवापीदंडमयादूर्ध्वंद
शवर्गान्नयोत्तमेरितिवचनाच्चत्वारिंशद्धस्तावाप्युक्ताचतुर्हस्तोदंडस्तदादिदशवर्गाः दशगुणदंडावधिचत्वारिंशद्धस्तपर्यंतमित्यर्थः ५७ पंकोद्धारेत-

न्यूनावातावतीप्रस्थेसावापीपरिकीर्तिता दशवापीसमाकन्यायदिपात्रेप्रदीयते ५७ फलंददातिहिगु
णंयदिसालंकृताभवेत् यत्फलंचतडागेच तदुद्धारेचतत्फलं ५८ वाप्याश्चपंकोद्धरणेवापीतुल्यफलं
लभेत् अश्वत्थवृक्षमारोप्यप्रतिष्ठांयःकरोतिच ५९ सप्रयातितपोलोकंवर्षाणामयुतंसति पुष्पो
द्यानंयोददातिसावित्रिसर्वभूतये ६० सवसेद्ध्रुवलोकंचवर्षाणामयुतंध्रुवं योददातिविमानंचवि-
ष्णवेभारतेसति ६१ विष्णुलोकेवसेत्सोपियावन्मन्वंतरंपरं चित्रयुक्तेचविपुलेफलंतस्यचतुर्गुणं ६२
तस्यार्द्धंशिबिकादानेफलमेवलभेद्ध्रुवं योददातिभक्तियुक्तोहरयेदोलमंदिरं ६३ विष्णुलोकेवसेत्सो
पियावन्मन्वंतरंशतं राजमार्गसौधयुक्तंयःकरोतिपतिव्रते ६४ वर्षाणामयुतंसोपिशक्रलोकेमहीयते
ब्राह्मणेभ्योथदेवेभ्योदानेसमफलंलभेत् ६५ यद्धिदत्तंचतद्भुंक्तेनदत्तंनोपतिष्ठते भुक्त्वास्वर्गादिजं
सौख्यंपुण्यवान्जन्मभारते ६६ लभेद्धिप्रकुलेष्वेवक्रमेणैवोत्तमादिषु भारतेपुण्यवान्विप्रोभुक्त्वा-
स्वर्गादिकंफलं ६७ पुनःसोपिभवेद्विप्रश्चैवंचक्षत्रियादयः क्षत्रियोवाथवैश्योवाकल्पकोटिशतेनच
६८ तपसाब्राह्मणत्वंचनप्राप्नोतिश्रुतौश्रुतं नाभुक्तंक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतैरपि ६९

डागपंकोद्धारेइत्यर्थः ५८ ५९ ६० ६१ चित्रयुक्तेविचित्रेविमानेदत्तेइत्यर्थः विपुलेविस्तीर्णेइत्यर्थः ६२ दोलमंदिरं
दोलस्थानयोग्यंतद्युक्तंवामंदिरं ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ब्राह्मणत्वमतिदुर्लभंनैतत्तपसालभ्यतेकिंतुजन्मनैवेत्याह क्षत्रि
योवेति ६८ ६९

७॰ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेएकोनत्रिंशोध्यायः २९ शताधिकैश्चचत्वारिंशत्संख्यैःपद्यकैरथ नानादानफलंसम्यक्स्वर्गादि
प्रदमुच्यते १ अथनानाविधदानानिस्वर्गादिफलप्रदानिपृच्छतिप्रयांतीति अन्नप्रदानवर्षेअन्नस्ययेरेणवस्तत्प्रमाणवर्षमित्यर्थः शिवलोकेके-

अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं दैवतीर्थसहायेनकायव्यूहेनशुध्यति ७॰ एतत्तेकथितंकिंचित्किंभू
यःश्रोतुमिच्छसि इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेएको
नत्रिंशोध्यायः २९ सावित्र्युवाच प्रयांतिस्वर्गमन्यंचयेनैवकर्मणायम मानवाःपुण्यवंतश्चतन्मे-
व्याख्यातुमर्हसि १ धर्मराजउवाच अन्नदानंचविप्राययःकरोतिचभारते अन्नप्रमाणवर्षंचशि
वलोकेमहीयते २ अन्नदानंमहादानमन्येभ्योपिकरोतियः अन्नदानप्रमाणंचशिवलोकेमहीयते ३
अन्नदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति नात्रपात्रपरीक्षास्यान्नकालनियमःक्वचित् ४ देवेभ्योब्राह्मणे-
भ्योवाददातिचासनंयदि महीयतेविष्णुलोकेवर्षाणामयुतंसति ५ योददातिचविप्रायदिव्यांधेनुंप
यस्विनीं तल्लोममानवर्षंचविष्णुलोकेमहीयते ६ चतुर्गुणंपुण्यदिनेतीर्थेशतगुणंफलं दानंनाराय
णक्षेत्रेफलंकोटिगुणंभवेत् ७ गांयोददातिविप्रायभारतेभक्तिपूर्वकं वर्षाणामयुतंचैवचंद्रलोके
महीयते ८ यश्चोभयमुखीदानंकरोतिब्राह्मणायच तल्लोममानवर्षंचविष्णुलोकेमहीयते ९ यो
ददातिब्राह्मणायश्वेतछत्रंमनोहरं वर्षाणामयुतंसोपिमोदतेवरुणालये १० विप्रायपीडितायवस्त्र
युग्मंददातिच महीयतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंसति ११

लासे १ २अन्येभ्योब्राह्मणातिरिक्तेभ्यः ३ ४ आसनमुपवेशनाय
५ ६ नारायणक्षेत्रइति तच्चक्षेत्रंगंगाप्रवाहसन्निधचतुर्हस्तपरिमितदेशात्मकमग्रेवक्ष्यमाणं ७ गांयइतिवृषभमित्यर्थः ८ ९ १० ११ ६९

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० हरेर्नामेति इदमुपलक्षणं शिवदेवीगणेशसूर्यनाम्नामपि २१ दोलनंसर्वदेवानांपूर्णिमारा

योददातिब्राह्मणायशालग्रामंसवस्त्रकं महीयतेस वैकुंठेयावच्चंद्रदिवाकरौ १२ योददातिब्राह्मणायदि
व्यांशय्यांमनोहरां महीयतेचंद्रलोकेयावच्चंद्रदिवाकरौ १३ योददातिप्रदीपंचदेवेभ्योब्राह्मणायच या
वन्मन्वंतरंसोपिवन्हिलोकेमहीयते १४ करोतिगजदानंचयश्चिविप्रायभारते यावदिंद्रोनरस्तावदिंद्रस्या
र्द्धासनेवसेत् १५ भारतेयोश्वदानंचकरोतिब्राह्मणायच मोदतेवारुणेलोकेयावदिंद्राश्चतुर्दश १६ प्रकृ
ष्टांशिबिकांयोहिददातिब्राह्मणायच मोदतेवारुणेलोकेयावदिंद्राश्चतुर्दश १७ प्रकृष्टांवाटिकांयोहिद
दातिब्राह्मणायच महीयतेवायुलोकेयावन्मन्वंतरंसति १८ योददातिचविप्रायव्यजनंश्वेतचामरं मही
यतेवायुलोकेवर्षाणामयुतंध्रुवं १९ धान्यरत्नंयोददातिचिरजीवीभवेत्सुधीः दाताग्रहीतातौद्वौचध्रुववै
कुंठगामिनौ २० सततंश्रीहरेर्नामभारतेयोजपेन्नरः सएवचिरजीवीचततोमृत्युःपलायते २१ योनरो
भारतेवर्षेदोलनंकारयेत्सुधीः पूर्णिमारजनीशेषेजीवन्मुक्तोभवेन्नरः २२ इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यं
तेविष्णुमंदिरं निश्चितंनिवसेत्तत्रशतमन्वंतरावधि २३ फलमुत्तरफाल्गुन्यांततोपिद्विगुणंभवेत् कल्पां
तजीवीसभवेदित्याहकमलोद्भवः २४ तिलदानंब्राह्मणाययःकरोतिचभारते तिलप्रमाणवर्षंचमोद
तेशिवमंदिरे २५ ततःसुयोनिंसंप्राप्यचिरजीवीभवेत्सुखी ताम्रपात्रस्यदानेनद्विगुणंचफलंलभे
त् २६ सालंकृतांचभोग्यांचसवस्त्रांसुंदरींप्रियां योददातिब्राह्मणायभारतेचपतिव्रतां २७

त्रेश्वरमभागे २२ २३ २४ २५ २६ २७ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

२८ २९ इदंरूप्यदानंप्रथमतःकृत्वापश्चात्रूप्यभारपरिमितंसुवर्णं ब्राह्मणायदत्वातांस्त्रियंस्वयंगृण्हीयादितिपतिव्रतापदेनसूचितं अन्यथादातृप्रतिग्र

महीयतेचंद्रलोकेयावदिंद्राश्चतुर्दश तत्रसर्वेस्वयासार्धंमोदतेचदिवानिशं २८ ततोगंधर्वलोकेचवर्षा-
णामयुतंध्रुवं दिवानिशंकौतुकेनचोर्वश्यासहमोदते २९ ततोजन्मसहस्रंचप्राप्नोतिसुंदरींप्रियां स
तींसौभाग्ययुक्तांचकोमलांप्रियवादिनीं ३० प्रददातिफलंचारुब्राह्मणायचयोनरः फलप्रमाणव
र्षंचशक्रलोकेमहीयते ३१ पुनःसुयोनिंसंप्राप्यलभतेसुतमुत्तमं सफलानांचवृक्षाणांसहस्रंचप्र
शंसितं ३२ केवलंफलदानंवाब्राह्मणायददातिच सुचिरंस्वर्गवासंचकृत्वायातिचभारते ३३
नानाद्रव्यसमायुक्तंनानासस्यसमन्वितं ददातियश्चविप्रायभारतेविपुलंगृहं ३४ सुरलोकेवसेत्सोपि
यावन्मन्वंतरंशतं ततःसुयोनिंसंप्राप्यसमहाधनवान्भवेत् ३५ योनरःसस्यसंयुक्तांभूमिंचसुचिरां
सतिं ददातिभक्त्याविप्रायपुण्यक्षेत्रेचभारते ३६ महीयतेचवैकुंठेमन्वंतरशतंध्रुवं पुनःसुयोनिंसं
प्राप्यमहांश्चभूमिपोभवेत् ३७ तंनत्यजतिभूमिश्चजन्मनाशतकंपरं श्रीमांश्चधनवांश्चैवपुत्रवां-
श्चप्रजेश्वरः ३८ सव्रजंचप्रकृष्टंचग्रामंदद्याद्द्विजायच लक्षमन्वंतरंचैववैकुंठेसमहीयते ३९ पुनः
सुयोनिंसंप्राप्यग्रामलक्षसमन्वितः नजहातिचतंपृथ्वीजन्मनांलक्षमेवच ४० सुप्रजंचप्रकृष्टंचप-
क्वसस्यसमन्वितं नानापुष्करणीवृक्षफलवल्लीसमन्वितं ४१ नगरंयश्चविप्रायददातिभारतेभुवि मही
यतेसकैलासेदशलक्षेंद्रकालकं ४२

हीत्रोरूभयोर्नरकःस्यादितिस्पष्टमन्यपुराणे तदुक्तंस्कांदे स्त्रियंदत्वानतस्तांतुक्रीणी

यात्कांचनादिनेति ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ६२ ६२

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ स्वाधिकारंस्वकृतराजामात्याद्यधिकारं ४९ ५० सर्वाण्यपीमानिदानानितथासर्वास्तपश्चर्यास्तथास-
र्वमन्यत्पुण्यकर्मदेवीभक्तेस्तुलनांनार्हंतीत्याह जंबुद्वीपमहीदातुरिति ५१ महेशितुर्मूलप्रकृतेर्भक्तस्येत्यर्थः ५२ तेदेव्याभक्ताभुवनेशितुर्भुवनेश्वर्याम

पुनःसुयोनिंसंप्राप्यराजेंद्रोभारतेभवेत् नगराणांचनियुतंसलभेन्नात्रसंशयः ४३ धरातंनजहात्येववज्ज
न्मनामयुतंध्रुवं परमैश्वर्यनियुतोभवेदेवमहीतले ४४ नगराणांचशतकंदेशंयोहिद्विजालये सुप्रकृष्टंमध्य
कृष्टप्रजायुक्तंददातिच ४५ वापीतडागसंयुक्तंनानावृक्षसमन्वितं महीयतेसवैकुंठेकोटिमन्वंतरावधि
४६ पुनःसुयोनिंसंप्राप्यजंबुद्वीपपतिर्भवेत् परमैश्वर्यसंयुक्तोयथाशक्रस्तथाभुवि ४७ महीतंनजहात्ये
वजन्मनांकोटिमेवच कल्पांतजीवीसभवेद्राजराजेश्वरोमहान् ४८ स्वाधिकारंसमग्रंचयोददातिद्विजातये
चतुर्गुणंफलंचांतेभवेत्तस्यनसंशयः ४९ जंबुद्वीपंयोददातिब्राह्मणायतपस्विने फलंशतगुणंचांतेभ
वेत्तस्यनसंशयः ५० जंबुद्वीपमहीदातुःसर्वतीर्थानिसेवितुः सर्वेषांतपसांकर्तुस्सर्वेषांवासकारिणः
५१ सर्वदानप्रदातुश्चसर्वसिद्धेश्वरस्यच अस्त्येवपुनरावृत्तिर्नभक्तस्यमहेशितुः ५२ असंख्यब्रह्म
णांपातंपश्यंतिभुवनेशितुः निवसंतिमणिद्वीपश्रीदेव्याःपरमेपदे ५३ देवीमंत्रोपासकाश्चविहायमा
नवींतनुं विभूतिंदिव्यरूपंचजन्ममृत्युजराहरं ५४ लब्ध्वादेव्याश्चसारूप्यंदेवीसेवांचकुर्वते पश्यंति-
तेमणिद्वीपेसखंडंलोकसंक्षयं ५५ नश्यंतिदेवाःसिद्धाश्चविश्वानिनिखिलानिच देवीभक्तानानश्यंतिज
न्ममृत्युजराहराः ५६

णिद्वीपेनिवसंतितत्रस्थित्वाअसंख्यब्रह्मणांपातंपश्यंति तावत्कालपर्यंतंवसंतीत्यर्थः ५३ तदेव-
स्पष्टयति देवीमंत्रोपासकाश्चेति ५४ लोकसंक्षयंप्रलयंसखंडंकल्पप्रलयमित्यर्थः ५५ ५६ ५ ६२ ६२ ६२

५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ यदाभास्करस्तपतिनदेत्यर्थः ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७०

कार्तिकेतुतुलादानंकरोतिहरयेचयः युगत्रयप्रमाणंचमोदतेहरिमंदिरे ५७ पुनःसुयोनिंसंप्राप्यह
रिभक्तिंलभेद्ध्रुवं जितेंद्रियाणांप्रवरःसभवेद्भारतेभुवि ५८ मध्येयःस्नातिगंगायामरुणोदयकाल
तः युगषष्टिसहस्राणिमोदतेहरिमंदिरे ५९ पुनःसुयोनिंसंप्राप्यविष्णुमंत्रंलभेद्ध्रुवं त्यक्त्वाचमा
नुषंदेहंपुनर्यातिहरेःपदं ६० नास्तितत्पुनरावृत्तिर्वैकुंठाच्चमहीतले करोतिहरिदास्यंचतथासारूप्यमे
वच ६१ नित्यस्नायीचगंगायांसपूतःसूर्यवद्भुवि पदेपदेश्वमेधस्यलभतेनिश्चितंफलं ६२ तस्यैवपा
दरजसासद्यःपूतावसुंधरा मोदतेसचवैकुंठेयावच्चंद्रदिवाकरौ ६३ पुनःसुयोनिंसंप्राप्यहरिभक्तिं
लभेद्ध्रुवं जीवन्मुक्तोतितेजस्वीतपस्विप्रवरोभवेत् ६४ स्वधर्मनिरतःशुद्धोविद्वांश्चसजितेंद्रियः
मीनकर्कटयोर्मध्येगाढंतपतिभास्करः ६५ भारतेयोददात्येवजलमेवसुवासितं समोदतेचकैलासे
यावदिंद्राश्चतुर्दश ६६ पुनःसुयोनिंसंप्राप्यरूपवांश्चसुखीभवेत् शिवभक्तश्चतेजस्वीवेदवेदांगपारगः
६७ वैशाखेसक्तुदानंचयःकरोतिद्विजातये सक्तुरेणुप्रमाणाब्दंमोदतेशिवमंदिरे ६८ करोतिभारतेयो
हिकृष्णाजन्माष्टमीव्रतं शतजन्मकृतंपापमुच्यतेनात्रसंशयः ६९ वैकुंठेमोदतेसोपियावदिंद्राश्चतुर्दश
पुनःसुयोनिंसंप्राप्यकृष्णेभक्तिंलभेद्ध्रुवं ७० इहैवभारतवर्षेशिवरात्रिंकरोतियः मोदतेशिवलोकेसस-
प्तमन्वंतरावधि ७१ शिवायशिवरात्रौचबिल्वपत्रंददातिच पत्रमानयुगंतत्रमोदतेशिवमंदिरे ७२
पुनःसुयोनिंसंप्राप्यशिवभक्तिंलभेद्ध्रुवं विद्यावान्पुत्रवाञ्छ्रीमान्प्रजावान्भूमिमान्भवेत् ७३

७१ ७२ ७३

७४ ७५ ७६ ७७ महिषैश्छागलैरिति ब्राह्मणातिरिक्तविषयं कालिकापुराणादिषु तथाविध बलिदाने ब्राह्मणस्य निषेधात् ७८ ७९

चैत्रमासेथवामाघे शंकरं योर्चयेद्व्रती करोति नर्तनं भक्त्या वेत्रपाणिर्दिवानिशं ७४ मासं वाप्यर्धमासं-
वा दश सप्त दिनानि च दिनमानयुगं सोपि शिवलोके महीयते ७५ श्रीरामनवमीं यो हि करोति भारते पु
मान् सप्तमन्वंतरं यावन्मोदते विष्णुमंदिरे ७६ पुनः सुयोनिं संप्राप्य रामभक्तिं लभेद्ध्रुवं जितेंद्रियाणां-
प्रवरो महांश्च धनवान् भवेत् ७७ शारदीयां महापूजां प्रकृतेर्यः करोति च महिषैश्छागलैर्मेषैः खड्गैर्भेका
दिभिः सति ७८ नैवेद्यैरुपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा नृत्यगीतादिभिर्वाद्यैर्नानाकौतुकमंगलं ७९
शिवलोके वसेत्सोपि सप्तमन्वंतरावधि पुनः सुयोनिं संप्राप्य नरो बुद्धिं च निर्मलां ८० अतुलां श्रियमा-
प्नोति पुत्रपौत्रविवर्द्धनीं महाप्रभावयुक्तश्च गजवाजिसमन्वितः ८१ राजराजेश्वरः सोपि भवेद्वन
संशयः ततः शुक्लाष्टमीं प्राप्य महालक्ष्मीं च योर्चयेत् ८२ नित्यं भक्त्या पक्षमेकं पुण्यक्षेत्रे च भारते द
त्वा तस्यै प्रकृष्टानि चोपचाराणि षोडश ८३ गोलोके च वसेत्सोपि यावदिंद्राश्चतुर्दश पुनः सुयोनिं संप्रा
प्य राजराजेश्वरो भवेत् ८४ कार्तिकीपूर्णिमायां तु कृत्वा तु रासमंडलं गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां श
तकं तथा ८५ शिलायां प्रतिमायां च श्रीकृष्णं राधया सह भारते पूजयेद्भक्त्या चोपचाराणि षोडश ८६
गोलोके वसते सोपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः भारते पुनरागत्य कृष्णे भक्तिं लभेद्दृढां ८७ क्रमेण सुदृढां
भक्तिं लब्ध्वा मंत्रं हरेरहो देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति सः ८८ ततः कृष्णस्य सारूप्यं पार्षदप्र
वरो भवेत् पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् ८९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९

९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ गांसुवर्णादिकमिति इदंनित्यंप्रतिदिनंक्रियमाणंदानंपूर्वोक्तंगोस्वर्णादिकंदानंतुनै

शुक्लांवाप्ययवाकृष्णांकरोत्येकादशींचयः वैकुंठेमोदतेसोपियावद्वैब्रह्मणोवयः ९० भारतंपुनरागत्य-
कृष्णभक्तिंलभेद्ध्रुवं क्रमेणभक्तिंसुदृढांकरोत्येकांहरेरहो ९१ देहंत्यक्त्वाचगोलोकंपुनरेवप्रयातिसः
ततःकृष्णस्यसारूप्यंसंप्राप्यपार्षदोभवेत् ९२ पुनस्तत्पतनंनास्तिजरामृत्युहरोभवेत् भाद्रेचशुक्लद्वाद
श्यांयःशक्रंपूजयेन्नरः ९३ षष्टिवर्षसहस्राणिशक्रलोकेमहीयते रविवारेचसंक्रांत्यांसप्तम्यांशुक्लपक्ष
के ९४ संपूज्यार्कंहविष्यान्नंयःकरोतिचभारते महीयतेसोर्कलोकेयावदिंद्राश्चतुर्दश ९५ भारतंपुन
रागत्यचारोगीश्रीयुतोभवेत् ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यांसावित्रींयोहिपूजयेत् ९६ महीयतेब्रह्मलोकेसप्तम
न्वंतरावधि पुनर्महींसमागत्यश्रीमानतुलविक्रमः ९७ चिरजीवीभवेत्सोपिज्ञानवान्संपदायुतः मा
घस्यशुक्लपंचम्यांपूजयेद्यःसरस्वतीं ९८ संयतोभक्तितोदत्वाचोपचाराणिषोडश महीयतेमणिद्वीपेया
वद्ब्रह्मदिवानिशं ९९ संप्राप्यचपुनर्जन्मसभवेत्कविपंडितः गांसुवर्णादिकंयोहिब्राह्मणायददातिच
१०० नित्यंजीवनपर्यंतंभक्तियुक्तश्चभारते गवांलोमप्रमाणाब्दंद्विगुणंविष्णुमंदिरे १०१ मोदतेहरिणा
सार्द्धंक्रीडाकौतुकमंगलैः तदंतेपुनरागत्यराजराजेश्वरोभवेत् २ श्रीमांश्चपुत्रवान्विद्वान्ज्ञानवान्सर्वतः
सुखी भोजयेद्योपिमिष्टान्नंब्राह्मणेभ्यश्चभारते ३ विप्रलोमप्रमाणाब्दंमोदतेविष्णुमंदिरे ततःपुनरिहा
गत्यसुखीचधनवान्भवेत् ४ विद्वान्सुचिरजीवीचश्रीमानतुलविक्रमः योवक्तिवाददात्येवहरेर्नामानि
भारते ५

मित्तिकमितिविशेषः १०० १०१ २ ३ ४ १०५ ६ ७ ८ ९ १०

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ अथसर्वयज्ञापेक्षयादेवीयज्ञस्यसर्वोत्कृष्टत्वमाह सर्वेभ्यो
पीति देवीमूलप्रकृतिः श्रीभुवनेश्वरीतत्प्राप्त्यर्थंयद्यदनुष्ठानंज्योतिष्टोमाद्यश्वमेधांतंतथाकोटिहोमादिकंतथानवरात्रोत्सवादिकंतत्सर्वंदेवी

युगंनामप्रमाणंच्चविष्णुलोकेमहीयते ततःपुनरिहागत्यससुखीधनवान्भवेत् ६ यदिनारायणक्षेत्रे-
फलंकोटिगुणंभवेत् नाम्नांकोटिंहरेर्योहिक्षेत्रेनारायणेजपेत् ७ सर्वपापविनिर्मुक्तोजीवन्मुक्तोभवे
द्ध्रुवं नलभेत्सपुनर्जन्मवैकुंठेसमहीयते ८ लभेद्विष्णोश्वसारूप्यंनतस्यपतनंभवेत् विष्णुभक्तिंलभे
त्सोपिविष्णुसारूप्यमाप्नुयात् ९ शिवंयःपूजयेन्नित्यंकृत्वालिंगंच्चपार्थिवं यावज्जीवनपर्यंतंसयाति
शिवमंदिरं १० मृदोरेणुप्रमाणाब्दंशिवलोकेमहीयते ततःपुनरिहागत्यराजेंद्रोभारतेभवेत् ११ शि
लांच्चपूजयेन्नित्यंशिलातोयंचभक्षति महीयतेच्चवैकुंठेयावद्ब्रह्मणःशतं ११२ ततोलब्ध्वापुनर्जन्म
हरिभक्तिंचदुर्लभां महीयतेविष्णुलोकेनतस्यपतनंभवेत् ११३ तपांसिचैवसर्वाणिव्रतानिनिखिला-
निच कृत्वातिष्ठतिवैकुंठेयावदिंद्राश्चतुर्दश १४ ततोलब्ध्वापुनर्जन्मराजेंद्रोभारतेभवेत् ततोमुक्तोभ
वेत्सश्चापुनर्जन्मनविद्यते १५ यःस्नात्वासर्वतीर्थेषुभुवःकृत्वाप्रदक्षिणां सतुनिर्वाणतांयातिनतुज
न्मभवेद्भुवि १६ पुण्यक्षेत्रेभारतेच्चयोश्वमेधंकरोतिच्च अश्वलोममिताब्दंचशक्रस्यार्द्धासनंभवेत्
१७ चतुर्गुणंराजसूयेफलमाप्नोतिमानवः सर्वेभ्योपिमखेभ्योहिपरोदेवीमखःस्मृतः १८ विष्णुनाच्च
कृतःपूर्वंब्रह्मणाच्चवरानने शंकरेणमहेशेनत्रिपुरासुरनाशने १९

मखशब्देनोच्यते सदेवीमखोदेवीप्रीत्यर्थंक्रियमाणोयज्ञःसर्वे
भ्योपिमखेभ्यस्तत्तद्देवतोद्देशेनकृतेभ्यःसर्वयज्ञेभ्यःपरःश्रेष्ठोभवतीत्यर्थः मूलप्रकृत्युद्देशेनकृतत्वादितिभावः १८ सचयज्ञःपूर्वंविष्णवादिभिः कृतइत्याह वि-

ष्णुनाचेति साचकथातृतीयस्कंधेऊक्ता त्रिपुरासुरजयार्थेशिवेनकृतइत्यर्थः १९ २० दक्षेणतुयदायंदेवीमखः कृतस्तदामहाननर्थोजा-
तइत्याह दक्षेणचेति २१ २२ दक्षप्रभृतयःसर्वेपिदेवीमखकर्तारोभवंतीत्याह धर्मश्चकश्यपश्चेति २३ २४ २५ २६ २७

शक्तियज्ञःप्रधानश्चसर्वयज्ञेषुसुंदरि नानेनसदृशोयज्ञस्त्रिषुलोकेषुविद्यते १२० दक्षेणचकृतःपूर्वं
महान्संभारसंयुतः बभूवकलहोयत्रदक्षशंकरयोःसति २१ शेपुश्चनंदिनंविप्रानंदीविप्रांश्चकोपतः
यद्वेतोर्दक्षयज्ञंचबभंजचंद्रशेखरः २२ चकारदेवीयज्ञंसपुरादक्षःप्रजापतिः धर्मश्चकश्यपश्चैवशेष
श्चापिचकर्दमः २३ स्वायंभुवोमनुश्चैवतत्पुत्रश्चप्रियव्रतः शिवःसनत्कुमारश्चकपिलश्चध्रुवस्तथा
१२४ राजसूयसहस्राणांफलमाप्नोतिनिश्चितं देवीयज्ञात्परोयज्ञोनास्तिवेदेफलप्रदः २५ वर्षाणां-
शतजीवीचजीवन्मुक्तोभवेद्ध्रुवः ज्ञानेनतेजसाचैवविष्णुतुल्योभवेदिह २६ देवानांचयथाविष्णुर्वै-
ष्णवानांचनारदः शास्त्राणांचयथावेदावर्णानांब्राह्मणोयथा २७ तीर्थानांचयथागंगापवित्राणांशिवो
यथा एकादशीव्रतानांचपुष्पाणांतुलसीयथा २८ नक्षत्राणांयथाचंद्रःपक्षिणांगरुडोयथा यथास्त्री
णांचप्रकृतीराधावाणीवसुंधरा २९ शीघ्राणांचेंद्रियाणांचचंचलानांमनोयथा प्रजापतीनांब्रह्माचप्र-
जानांचप्रजापतिः ३० वृंदावनंवनानांचवर्षाणांभारतंतथा श्रीमतांचयथाश्रीश्चविदुषांचसरस्वती.
३१ पतिव्रतानांदुर्गाचसौभाग्यानांचराधिका देवीयज्ञस्तथावत्ससर्वयज्ञेषुभामिनि ३२ अश्वमेध-
शतेनैवशक्रत्वंचलभेद्ध्रुवं सहस्रेणविष्णुपदंसंप्राप्तःपृथुरेवच ३३

२८ २९ ३० ३१ ३२ अश्वमेधस्यका-
मनापरत्वमप्याह अश्वमेधेति पृथुःपूर्वजातोराजा ३३

इतःपरंसर्वकामापेक्षयाश्रीदेवीसेवनंसर्वोत्कृष्टमित्याह स्नानंचसर्वतीर्थानामिति ३४ फलभूतमिति एतैःसर्वैःपुण्यैर्जायमानैरेवश्रीशक्तिसेवनं
मुक्तिप्रदंलभ्यतेनान्यथेत्यर्थः तस्मात्सर्वोत्कृष्टंश्रीमूलप्रकृतिसेवनमितिभावः ३५ अतएवसर्वशास्त्रेषुपुराणादिषुमूलप्रकृतिसेवनमेवसर्वोत्कृ
ष्टत्वेनवर्णितमित्याह पुराणेषुचेति ३६ तद्वर्णनमित्यादौतत्पदेनमूलप्रकृतिः ३७ ३८ यस्मादेवंतस्मान्मूलप्रकृतिंभजेत्याह भजनित्यमि
ति परंब्रह्मनिर्गुणंप्रकृतिंपरांमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणींमूलप्रकृतिमित्यर्थः ३९ ४० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेत्रिंशोध्यायः

स्नानंचसर्वतीर्थानांसर्वयज्ञेषुदीक्षणं सर्वेषांव्रतानांचतपसांफलमेवच ३४ पाठेचतुर्णांवेदानांप्रा
दक्षिण्यंभुवस्तथा। फलभूतमिदंसर्वंभुक्तिदंशक्तिसेवनं ३५ पुराणेषुचवेदेषुचेतिहासेषुसर्वतः निरू
पितंसारभूतंदेवीपादांबुजार्चनं ३६ तद्वर्णनंचतद्ध्यानंतन्नामगुणकीर्तनं तत्स्तोत्रस्मरणंचैववंदनंज
पमेवच ३७ तत्पादोदकनैवेद्यंभक्षणंनित्यमेवच सर्वसम्मतमित्येवंसर्वेप्सितमिदंसति ३८ भज
नित्यंपरंब्रह्मनिर्गुणंप्रकृतिंपरां गृहाणस्वामिनंवत्सेसुखंवसचमंदिरे ३९ अयंतेकथितःकर्मविपा
कोमंगलोनृणां सर्वेप्सितस्सर्वमतस्तत्त्वज्ञानप्रदःपरः ४० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवम
स्कंधेत्रिंशोध्यायः ३० श्रीनारायणउवाच शक्तेरुत्कीर्तनंश्रुत्वासावित्रीयमवक्त्रतः साश्रुनेत्रासपु-
लकायमंपुनरुवाचसा १ सावित्र्युवाच शक्तेरुत्कीर्तनंधर्मसकलोद्धारकारणं श्रोतॄणांचैववक्तॄणां
जन्ममृत्युजराहरं २

३० अर्धाधिकैःसप्तदशश्लोकैरथमहाविभोःमूलशक्तेर्महामंत्रंसावित्र्यैदत्तवान्यमः १ पूर्वाध्यायेमूलप्रकृतेःसर्वो-
त्कृष्टत्वेनप्रतिपादनंश्रुत्वातन्मंत्रग्रहणेच्छयासावित्रीयमंप्रत्याहेतिनारायणआहशक्तेरुत्कीर्तनमितिशक्तेर्मूलशक्तेरुत्कीर्तनंसर्वोत्कृष्टत्वेनप्रतिपादनमि
त्यर्थः १ सावित्रीकिमाहेतिचेत्तत्राह सावित्र्युवाच शक्तेरुत्कीर्तनमितिमूलप्रकृतिरुत्कीर्तनंसर्वोत्कृष्टत्वेनवर्णनंसकलोद्धारकंभवतितयाजन्ममृत्युजराहरंभ
वति २

तथातपसांपरमंस्थानंभवति तथाविभोःशक्तेःकीर्तनंयोगानांवेदानांचसेवनंभवति ३ मुक्तित्वादिफलमपितेनैवकीर्तनेनासिध्यतीत्याह मुक्तित्वमिति किंबहुनाशक्तिसेवकतुल्यःकोपिनास्तीत्याह श्रीशक्तिसेवकस्यैवेति ४ यस्मादेवंतस्मात्केनविधिनाभजामितंविधिंशुभकर्मविपाककथनंवदशुभकर्मविपाकंचवदेत्याह भजामीति ५ ६ तुष्टावेति गुरुप्रसन्नतयालब्धाविद्याफलायभवतिनान्यथेत्यभिप्रायेणय

दानवानांचसिद्धानांतपसांचपरंपदं योगानांचैववेदानांकीर्तनंसेवनंविभो ३ मुक्तित्वममरत्वंचसर्व-सिद्धित्वमेवच श्रीशक्तिसेवकस्यैवकलांनार्हंतिषोडशीं ४ भजामिकेनविधिनावदवेदविदांवर शुभकर्मविपाकंचश्रुतंनृणांमनोहरं ५ कर्माशुभविपाकंचतन्मेव्याख्यातुमर्हसि इत्युक्त्वाचसतीब्रह्मन्भक्तिनम्रात्मकंधरा ६ तुष्टावधर्मराजंचवेदोक्तेनस्तवेनच सावित्र्युवाच तपसाधर्ममाराध्यपुष्करेभास्करः पुरा ७ धर्मंसूर्यःसुतंप्रापधर्मराजंनमाम्यहं समतासर्वभूतेषुयस्यसर्वस्यसाक्षिणः ८ अतोयन्नामशमनमितितंप्रणमाम्यहं येनांतश्चकृतोविश्वेसर्वेषांजीविनांपरं ९ कामानुरूपंकालेनतंकृतांतंनमाम्यहं बिभर्तिदंडंदंडायपापिनांशुद्धिहेतवे १० नमामितंदंडधरंयःशास्तासर्वजीविनां विश्वंचकलयत्येवयःसर्वेषुचसंततं ११ अतीवदुर्निवार्यंचतंकालंप्रणमाम्यहं तपस्वीब्रह्मनिष्ठोयःसंयमीसंजितेंद्रियः १२ जीवानांकर्मफलदस्तंयमंप्रणमाम्यहं स्वात्मारामश्चसर्वज्ञोमित्रंपुण्यकृतांभवेत् १३ पापिनांक्लेशदोयस्तंपुण्यमित्रंनमाम्यहं यज्जन्मब्रह्मणोंशेनज्वलंतंब्रह्मतेजसा १४ योध्यायतिपरंब्रह्मतमीशंप्रणमाम्यहं इत्युक्त्वासाचसावित्रीप्रणनामयमंमुने १५

मंगुरुंतुष्टावेत्यर्थः तथाचश्रुतिःयस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइति धर्मंधर्ममूर्तिंदेवं ७ सूर्योधर्मंधर्मांशंसुतंप्राप तंसूर्यसुतंधर्मांशंधर्मराजसंज्ञकंनमामीत्यर्थः ८ ९ दंडायदंडनायशिक्षणायेत्यर्थः १० ११ १२ १३ १४ १५

ततएतत्स्तोत्रेणस्तुतोयमस्तस्यैसावित्र्यैशक्तिभजनंमूलप्रकृतिमंत्रमशुभकर्मविपाकंचोवाचेत्यर्थः १६ १७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधे एकत्रिंशोध्यायः ३१ अष्टाविंशतिपद्यैश्वपातकानांस्थलानिच नानाविधानिकुंडानिप्रोच्यंतेदुःखदानिच १ पूर्वाध्यायेयमस्तांशक्तिभजनंकर्मपाकमुवाचेहेत्युक्तं तत्कीदृशंशक्तिभजनंकथंवाकर्मविपाकउक्तस्तत्स्पष्टीकर्तुमाह नारायणउवाच मायाबीजंमहामंत्रमिति मूलप्रकृतेर्भुवनेश्व-

यमस्तांशक्तिभजनंकर्मपाकमुवाचह इदंयमाष्टकंनित्यंप्रातरुत्थाययःपठेत् १६ यमात्तस्यभयंनास्ति- सर्वपापात्प्रमुच्यते महापापीयदिपठेन्नित्यंभक्तिसमन्वितः १७ यमःकरोतिसंशुद्धंकायव्यूहेननिश्चितं इतिश्रीदेवीभागवतमहापुराणेनवमस्कंधेएकत्रिंशोध्यायः ३१ नारायणउवाच मायाबीजंमहामंत्रंप्रदत्त्वाविधिपूर्वकं कर्माशुभविपाकंचतामुवाचरवेःसुतः १ धर्मराजउवाच शुभकर्मविपाकान्ननरकंयातिमानवः कर्माशुभविपाकंचकथयामिनिशामय २ नानापुराणभेदेननामभेदेनभामिनि नानाप्रकारंस्वर्गंचयातिजीवःस्वकर्मभिः ३ शुभकर्मविपाकान्ननरकंयातिकर्मभिः कुकर्मणाचनरकंयातिनानाविधंनरः ४ नरकाणांचकुंडानिसंतिनानाविधानिच नानाशास्त्रप्रमाणेनकर्मभेदेनयानिच ५ विस्तृतानिचगर्तानिक्लेशदानिचदुःखिनां भयंकराणिघोराणिहेवत्सेकुत्सितानिच ६ षडशीतिच कुंडानिएवमन्यानिसंतिच निबोधतेषांनामानिप्रसिद्धानिश्रुतौसति ७ वह्निकुंडंतप्तकुंडंक्षारकुंडं भयानकं विट्कुंडंमूत्रकुंडंचश्लेष्मकुंडंचदुःसहं ८

र्यामंत्रंदत्त्वेत्यर्थः तथाचश्रीभुवनेश्वर्युपासनारूपंशक्तिभजनमुक्तवानित्यर्थः विधिपूर्वकंचाक्षुषदीक्षाविधिनेत्यर्थः रवेःसुतोयमःअशुभकर्मविपाकंचोक्तवानित्यर्थः १ शुभकर्मेति शुभकर्मणांवेदोक्तकर्मणांविपाकान्नरकंकदापिनयातीत्यर्थः कर्माशुभेति कर्मणोवेदविरुद्धकर्मणोऽशुभविपाकादेवनरकंयातितंकर्माशुभविपाकंकथयामीत्यर्थः २ तत्रशुभकर्मणांफलानिस्वर्गाःनानाविधाःसंतीति प्रसंगादाह नानापुराणेति नानाभेदेनविशिष्टंनानाप्रकारकंस्वर्गमित्यन्वयः ३ सर्वथाशुभकर्मणाननरकःकिंत्वशुभकर्मणेवेत्याह शुभकर्मेति ४ ५ ६ तत्रषडशी

तिकुंडानिमुख्यानितदन्यानितूपकुंडानिसंतीत्याह षडशीतीति ७ कुंडनामान्याह वन्हिकुंडमिति अत्रोत्तराध्यायद्वयेनक्रमेणकुंडानिकथितानि-
तेनैवक्रमेणात्रापिकथितानिनामानिसंतीतिबोध्यं भयानकमितिस्वतंत्रंकुंडंचतुर्थकं दुःसहमितिश्लेष्मकुंडविशेषणं ८ दूषिकाकुंडंनेत्रमल-
कुंडं शुक्रंबीजकुंडं असृक्कुंडंरक्तकुंडं अश्रुकुंडंनेत्राश्रुकुंडंकुत्सित मितिविशेषणं ९ १० दुस्तरमितिपदद्वयंविशेषणं नतुस्वतंत्रंकुंडं प्रत-

गरकुंडंदूषिकाकुंडंवसाकुंडंतथैवच शुक्रकुंडमसृक्कुंडंपशुकुंडंचकुत्सितं ९ कुंडंगात्रमलानांचकर्ण
विट्कुंडमेवच मज्जाकुंडंमांसकुंडंनखकुंडंचदुस्तरं १० लोमकुंडंकेशकुंडमस्थिकुंडंचदुस्तरं ताम्र
कुंडंलोहकुंडंप्रतप्तंक्लेशदंमहत् ११ चर्मकुंडंतप्तसुराकुंडंचपरिकीर्तितं तीक्ष्णकंटककुंडंचविषोदं
विषकुंडकं १२ प्रतप्तकुंडंतैलस्यकुंतकुंडंचदुर्वहं कृमिकुंडंपूयकुंडंसर्पकुंडंदुरंतकं १३ मशकुंडं
दंशकुंडंभीमंगरलकुंडकं कुंडंचवज्रदंष्ट्राणांवृश्चिकानांचसुव्रते १४ शरकुंडंशूलकुंडंखड्गकुंडंच-
भीषणं गोलकुंडंनक्रकुंडंकाककुंडंशुचास्पदं १५ मंथानकुंडंबीजकुंडंवज्रकुंडंचदुःसहं तप्तपाषाणकुंडं
चतीक्ष्णपाषाणकुंडकं १६ लालाकुंडंमसीकुंडंचूर्णकुंडंतथैवच चक्रकुंडंवक्रकुंडंकूर्मकुंडंमहो
ल्बणं १७ ज्वालाकुंडंभस्मकुंडंदग्धकुंडंशुचिस्मिते तप्तसूचीमसिपत्रंक्षुरधारंसूचीमुखं १८
गोकामुखंनक्रमुखंगजदंशंचगोमुखं कुंभीपाकंकालसूत्रंमत्स्योदंकृमिकंतुकं १९

संक्लेशदंमहदितिलोहकुं
डविशेषणं ११ विषोदमिति विषकुंडविशेषणं १२ कुंतकुंडंनानाविधायुधकुंडंदुर्वहमितिविशेषणं दुरंतकमितिविशेषणं१३ १४ मशकुंडंमशकानांकुंडं
वृश्चिकानांकुंडमितिशेषः शुचास्पदमि तिविशेषणं १५ मंथानकुंडंमंथानोजीवविशेषःतस्यकुंडंबीजकुंडंबीजोजीवविशेषः दुःसह मितिविशेषणं
१६महोल्बणमितिविशेषणं १७ १८ गोकामुखंनक्रमुखंनक्राकारंमुखंयस्यतत्पूर्वोक्तंनक्रकुंडंतुनक्रसमूहघटितत्वान्नक्रकुंडं कृमिकंतुकंएतस्य

वक्ष्यमाणाध्यायद्वयेरुंतुदमितिसंज्ञा १९ २० कषंकषनामकंकुंडं शूर्पंशूर्पाकारंकुंडं २१ नियुतैरनेकैरित्यर्थः २२ २३ २४ आसन्नमृत्युभिः पापिभिः दृष्टैर्दूतैरित्यन्वयः २५ पुण्यवद्भिरदृश्यैरित्यन्वयः २६ स्वतंत्रैकेर्ज्ञानिभिः स्वप्नदृष्टदेवरूपैः पुरुषैरदृश्यायमदूता इत्यर्थः इत्थंपापिस्थानमुक्त्वा तच्छ्रुत्वापुण्यवतांभयंस्यादितितद्भयनिरासार्थमाह येषांनिवासइति तान्कथयामीत्यर्थः २७ २८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधे

पांसुभोज्यंपाशवेष्टंशूलप्रोतंप्रकंपनं उल्कामुखमंधकूपंवेधनंताडनंतथा २० जालरंध्रंदेहचूर्णंदलनंशोषणंकषं शूर्पंज्वालमुखंचैवधूमांधंनागवेष्टनं २१ कुंडान्येतानिसावित्रिपापिनांक्लेशदानिच नियुतैःकिंकरगणैरक्षितानिचसंततं २२ दंडहस्तैःपाशहस्तैर्मदमत्तैर्भयंकरैः शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैरसिहस्तैः सुदारुणैः २३ तमोयुक्तैर्दयाहीनैर्निवार्यैश्चसर्वतः तेजस्विभिश्चनिःशंकैरातात्रपिंगलोचनैः २४ योगयुक्तैःसिद्धियुक्तैर्नानारूपधरैर्भटैः आसन्नमृत्युभिर्दृष्टैःपापिभिःसर्वजीविभिः २५ स्वकर्मनिरतैः सर्वैःशाक्तैःसौरैश्चगाणपैः अदृश्यैःपुण्यकृद्भिश्चसिद्धैर्योगिभिरेवच २६ स्वधर्मनिरतैर्वापिविरतैर्वास्वतंत्रकैः बलवद्भिश्चनिःशंकैःस्वप्नदृष्टैश्चवैष्णवैः २७ एतत्तेकथितंसाध्विकुंडसंख्यानिरूपणं येषांनिवासोयत्कुंडेनिबोधकथयामिते २८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेद्वात्रिंशोध्यायः ३२ धर्मराजउवाच हरिसेवारतःशुद्धोयोगसिद्धोव्रतीसतितपस्वीब्रह्मचारीचनयातिनरकंध्रुवं १ कटुवाचाबांधवांश्चबललेपेनयोनरः दग्धान्करोतिबलवान्वन्हिकुंडंप्रयातिसः २

द्वात्रिंशोध्यायः ३२ षड्विंशत्यधिकैःश्लोकैःशतसंख्यैरतःपरं कुंडेषुयेपतंत्येवंतेषांलक्षणमुच्यते १ पुण्यवंतःकदापिनरकंनगच्छंतीतिनिश्चयार्थंपुनराह हरिसेवेति हरिपदंदेवतांतरस्याप्युपलक्षणं सतीतिसंबोधनं १ तर्हिकेतेषुकुंडेषुगच्छंतीतितान्पूर्वोक्तकुंडक्रमानुरोधेनप्रत्येककुं

डगामिनःपापिनआह कटुवाचेति कटुवाचाअप्रियवाचाबांधवांश्चचकारेणतदतिरिक्ताअपिजनाः बललेपेनशरीरसामर्थ्यधनविद्यादिरू
पबलगर्वेणदग्धान्संतप्तान् २ किं यत्कालपर्यंतंतत्रतिष्ठतितत्राह स्वगात्रेति वन्हिकुंडभोगोत्तरं पुनः कगच्छंतितत्राह पशुयोनिमितिरौद्रदग्धां
वनेत्युष्णेनसूर्यसंतापेनदग्धांछायारहितवनेएवपशुजन्मत्रयंभवतीत्यर्थः ३ अथद्वितीयतप्तकुंडगामिनआह ब्राह्मणमिति ४ तल्लोममानं
ब्राह्मणलोममानंवर्षतावंतिवर्षाणीत्यर्थः अन्यत्सर्वंपूर्ववत् ५ ६ क्षारकुंडमाह रविवारेचेति क्षारसंयोगंमलनिष्कासनार्थंरजकैःक्षारोदी

स्वगात्रलोममानाब्दंतत्रस्थित्वाहुताशने पशुयोनिमवाप्नोतिरौद्रदग्धांत्रिजन्मनि ३ ब्राह्मणंतृषितंतं
संक्षुधितंगृहमागतं नभोजयतियोमूढस्तप्तकुंडंप्रयातिसः ४ तत्रतल्लोममानंचवर्षंस्थित्वाचदुःख
दे तप्तस्थलेवन्हितल्पेपक्षीचसप्तजन्मसु ५ रविवारेचसंक्रांत्याममायांश्राद्धवासरे वस्त्राणांक्षारसं
योगंकरोतिकेवलंनरः ६ सयातिक्षारकुंडंचसूत्रमानाब्दमेवच सव्रजेद्रजकीयोनिंसप्तजन्मसुभार
ते ७ मूलप्रकृतिनिंदांयःकुरुतेमानवाधमः वेदनिंदांशास्त्रनिंदांपुराणानांतथैवच ८ ब्रह्मविष्णु
शिवादीनांतथानिंदापरोजनः गौरीवाण्यादिदेवीनांतथानिंदापरोजनः ९ तेसर्वेनिरयेयांतितस्मि-
न्कुंडेभयानके नातःपरतरंकुंडंदुःखदंतुभविष्यति १० तत्रस्थित्वानेककल्पंसर्पयोनिंव्रजेत्पुनः
देवीनिंदापराधस्यप्रायश्चित्तंनविद्यते ११

यत्तेसक्षारः ७ भयानककुंडाधिकारिणआह मूलप्रकृतीति मूलप्रकृतिः
साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीशास्त्रनिंदास्मृतिरूपधर्मशास्त्रनिंदा ८ शिवादीत्या दिपदेनगणेशसूर्यादयः वाण्यादीत्यादिपदेनगाय
त्रीलक्ष्म्यादयः ९ भयानककुंडस्यसर्वकुंडापेक्षयातिदुःखप्रदत्वमाह नातःपरमिति तस्मान्नैतेषांनिंदाकदापिकर्तव्येतिभावः १० तत्रब्रह्मादि
देवानांनिंदायांप्रायश्चित्तंस्यात्सर्वकारणमूलप्रकृतिनिंदारूपापराधस्यतुप्रायश्चित्तमेवनास्तीत्याह देवीनिंदेति ११ ६७ ६७

विट्कुंडमाह स्वदत्तामिति वृत्तिंयोहरेदितिशेषः १२ तावंत्येवषष्टिवर्षसहस्राण्येव १३ मूत्रकुंडमाहपरकीयेति परकीयेतडागेशु-
ष्कजलेतदनुज्ञांविनायस्तडागंकरोतिअथचसजलेतडागेदैवदोषेणमूत्रंयद्युत्सृजेत्तर्हिसमूत्रकुंडंप्रयातीत्यर्थः केचित्तुपरकीयतडागसमीपे

स्वदत्तांपरदत्तांवाद्वृत्तिंचसुरविप्रयोः षष्टिवर्षसहस्राणिविट्कुंडंचप्रयातिसः १२ तावंत्येवचवर्षा
णिविड्भोजीतत्रतिष्ठति षष्टिवर्षसहस्राणिविट्कृमिश्चपुनर्भुवि १३ परकीयतडागेचतडागंयःकरो-
तिच उत्सृजेद्दैवदोषेणमूत्रकुंडंप्रयातिसः १४ तद्रेणुमानवर्षंचतद्भोजीतत्रतिष्ठति पुनःपूर्णशताब्दं
चसवृषोभारतेभवेत् १५ एकाकीमिष्टमश्नातिश्लेष्मकुंडंप्रयातिच पूर्णमब्दशतंचैवतद्भोजीतत्र
तिष्ठति १६ ततःपूर्णशताब्दंचसप्रेतोभारतेभवेत् श्लेष्ममूत्रपरंचैवपूयंभुंक्तेततःशुचिः १७ पितरं
मातरंचैवगुरुंभार्यांसुतंसुतां योनपुष्णात्यनाथंचगरकुंडंप्रयातिसः १८ पूर्णमब्दशतंचैवतद्भोजीत
त्रतिष्ठति ततोव्रजेद्भूतयोनिंशतवर्षंततःशुचिः १९ दृष्ट्वातिथिंवक्रचक्षुःकरोतियोहिमानवः पितृदे
वास्तस्यजलंनगृण्हंतिचपापिनः २० यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यादिकानिच इहैवलभतेचांतेदूषि
काकुंडमाव्रजेत् २१ पूर्णमब्दशतंचैवतद्भोजीतत्रतिष्ठति ततोव्रजेद्भूतयोनिंशतवर्षंततःशुचिः २२
दत्वाद्रव्यंचविप्रायचान्यस्मैदीयतेयदि सतिष्ठतिवसाकुंडेतद्भोजीशतवत्सरं २३

यस्तडागंकरोतीत्यर्थइ
तिवदंति १४ तद्रेणुमानंतडागेरेणुमानं तद्भोजीमूत्रभोजी शताब्दंचेति शतसंवत्सरपर्यंतंपुनःपुनर्वृषोभवतीत्यर्थः १५ श्लेष्मकुंडमाह
एकाकीति १६ भुंक्तेप्रेतयोनावित्यर्थः १७ गरकुंडमाह पितरमिति अनाथंकंचनान्यं १८ १९ दूषिकाकुंडमाह दृष्ट्वेति वक्रचक्षुःक्रोधे
नकुटिलचक्षुः २० २१ २२ वसाकुंडमाह दत्वेति तदेवद्रव्यमन्यस्मैयदिदीयतइत्यर्थः द्रव्यमित्युपलक्षणंदानमात्रस्य २३

कृकलासः सरटः २४ शुक्रकुंडमाह पुमांसमिति शुक्रंपाययतिकामानुरागादिनेत्यर्थः २५ २६ असृक्कुंडमाह संताड्येति २७
२८ अश्रुकुंडमाह योऽश्रुतत्याजेति योनरोदेवमुद्दिश्यसगद्गदंययास्यात्तथादेवगुणान्गायंतंभक्तंदृष्ट्वातदसहमानोऽश्रुतत्याजप्रेमाश्रुयस्य

कृकलासोभवेत्सोपिभारतेसप्तजन्मसु ततोभवेन्महारौद्रोदरिद्रोल्पायुरेवच २४ पुमांसंकामिनीवा
पिकामिनींवापुमानथ यःशुक्रंपाययत्येवशुक्रकुंडंप्रयातिसः २५ पूर्णशब्दशतंचैवतद्भोजीतत्रतिष्ठ
ति कृमियोनिंशताब्दंचव्रजेद्भूत्वाततःशुचिः २६ संताड्यचगुरुंविप्रंरक्तपातंचकारयेत् सचतिष्ठत्य
सृक्कुंडेतद्भोजीशतवत्सरं २७ ततोलभेद्व्याघ्रजन्मसप्तजन्मसुभारते ततःशुद्धिमवाप्नोतिमानवश्च
क्रमेणह २८ योऽश्रुतत्याजगायंतंभक्तंदृष्ट्वासगद्गदं श्रीकृष्णगुणसंगीतेहसत्येवहियोनरः २९ स
वसेदश्रुकुंडेचतद्भोजीशतवर्षकं ततोभवेच्चचंडालस्त्रिजन्मनिततःशुचिः ३० करोतिशठतांतद्वन्नित्यं
स्कंददियोनरः कुंडंगात्रमलानांचसप्रयातिशताब्दकं ३१ ततःसगार्दभींयोनिमवाप्नोतित्रिजन्मनि
त्रिजन्मनिचसार्गालींततःशुद्धोभवेद्ध्रुवं ३२ बधिरंयोहसत्येवनिंदत्येवाभिमानतः सवसेत्कर्णविट्
कुंडेतद्भोजीशतवत्सरं ३३ ततोभवेत्सबधिरोदरिद्रःसप्तजन्मसु सप्तजन्मन्यंगहीनस्ततःशुद्धिंलभे
द्ध्रुवं ३४ लोभात्स्वभरणार्थायजीविनंहंतियोनरः मज्जाकुंडेवसेत्सोपितद्भोजीलक्षवत्सरं ३५ त
तोभवेच्चशशकोमीनश्चसप्तजन्मसु त्रिजन्मनिवराहश्चकुक्कुटःसप्तजन्मसु ३६

नागतमित्यर्थः यद्वातादृशंभ
क्तंदृष्ट्वातज्जन्यंगायनजन्यंच हर्षसुखमकृत्वातस्मिन्समयेस्वसंसारजन्यदुःखेनाश्रुतत्याजरोदितितथाश्रीकृष्णगुणसंगीतेकृष्णेत्युपलक्ष
णंदेवगुणसंगीतेदेवगुणगायनेप्रचलितेसतियोनरोविनोदादिनाहसतिसोश्रुकुंडेवसेदित्यर्थः २९ ३०गात्रमलकुंडमाह शठतांधूर्ततां ३१ ३२ ३३ ३४ ३५
३६

३७ ३८ ३९ कन्याविट्कृमिगस्तत्कीटोदरेजन्मभवतीत्यर्थः ४० ४१ अथनरवकुंडलोमकुंडकेशकुंडास्थिकुंडचतुष्टयस्यसमुच्चि-
त्यपृथक्त्वाधिकारिणमाह व्रतानामिति संगमेप्राप्नोतद्दिनेइत्यर्थः ४२ ४३ दैवदिनमानाब्दंदेववर्षपरिमितकालमित्यर्थः ४४ मृद्द्रेणुमानवर्षा

एणाद्यश्चकर्मभ्यस्ततःशुद्धिंलभेद्ध्रुवं स्वकन्यापालनंकृत्वाविक्रीणातिच्चयोनरः ३७ अर्थलोभान्महा
मूढोमांसकुंडंप्रयातिसः कन्यालोमप्रमाणाब्दंतद्भोजीतत्रतिष्ठति ३८ तस्यदंडप्रहारंचकुर्वंतिममकिंक
राः मांसभारंमूर्ध्निकृत्वारक्तभारंलिहेत्क्षुधा ३९ ततोहिभारतेपापीकन्याविट्कृमिगोभवेत् षष्टिवर्षस-
हस्राणिव्याधश्चसप्तजन्मसु ४० त्रिजन्मनिवराहश्चकुक्कुटःसप्तजन्मसु मंडूकोहिजलौकाश्चसप्तज-
न्मसुभारते ४१ सप्तजन्मसुकाकश्चततःशुद्धिंलभेद्ध्रुवं व्रतानामुपवासानांश्राद्धादीनांचसंगमे ४२
करोतियःक्षौरकर्मसोशुचिःसर्वकर्मसु सच्चतिष्ठतिकुंडेचनरवादीनांचसुंदरि ४३ तद्दैवदिनमानाब्दंत
द्भोजीदंडताडितः सकेशंपार्थिवंलिंगंयोवार्चयतिभारते ४४ सतिष्ठतिकेशकुंडेमृद्रेणुमानवर्षकं तदं
तेयावनींयोनिंप्रयातिहरकोपतः ४५ शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोतिराक्षसःसभवेद्ध्रुवं पितॄणांयोविष्णु
पदेपिंडंनैवददातिच ४६ सचतिष्ठत्यस्थिकुंडेस्वलोमाब्दंमहोल्बणे ततःसुयोनिंसंप्राप्यकुरवंजःस
सजन्मसु ४७ भवेन्महादरिद्रश्चततःशुद्धोहिदह्यतः यःसेवतेमहामूढोगुर्विणींचस्वकामिनीं ४८
प्रतप्तेताम्रकुंडेचशतवर्षंसतिष्ठति अवीरान्नंचयोभुंक्तेऋतुस्नातान्नमेवच ४९

कंमृद्रेणुप्रमाणवर्षाणीत्यर्थः ४५
शताब्दपर्यंतंतवोराक्षसोभवतीत्याह शताब्दादिति विष्णुपदेगयास्थिते ४६ ४७ ताम्रकुंडमाहयःसेवतइति ४८ तप्तलोहकुंडमाह अवीरान्नंचे-
ति अवीरापुत्रहीनाविधवाऋतुस्नातासुवासिनीच्चतुर्थदिवसेसुवासिनीतयास्पृष्टमन्नमित्यर्थः ४९ ५० ५० ५०

तप्तलोहकुंडेइत्यन्वयः ५० चर्मकुंडमाह योहीति वर्माक्तहस्तेनचर्मस्पर्शिहस्तेनाधौतेन ५१ तप्तसुराकुंडमाह यःशूद्रेणेतिअभ्यनुज्ञातो
निमंत्रितः ५२ ५३ तीक्ष्णकंटककुंडमाह वाग्दुष्टेति कटुकोकटुभाषी ५४ ५५ ततोनरकभोगानंतरंसप्तजन्मसूच्चैःश्रवाअश्वोभवतीत्यर्थः

लोहकुंडेशताब्दंचसचतिष्ठतितप्तके सव्रजेद्रजकीयोनिंकाकानांसप्तजन्मसु ५० महाव्रणीदरिद्रश्च
ततःशूद्रोभवेन्नरः योहिचर्माक्तहस्तेनदेवद्रव्यमुपस्पृशेत् ५१ शतवर्षप्रमाणंचचर्मकुंडेसतिष्ठति
यःशूद्रेणाभ्यनुज्ञातोभुंक्तेशूद्रान्नमेवच ५२ सचतप्तसुराकुंडेशताब्दंतिष्ठतिद्विजः ततोभवेच्छू
द्रयाजीब्राह्मणःसप्तजन्मसु ५३ शूद्रश्राद्धान्नभोजीचततःशूद्रोभवेद्ध्रुवं वाग्दुष्टःकटुकोवाचाता
डयेत्स्वामिनंसदा ५४ तीक्ष्णकंटककुंडेसतद्भोजीतत्रतिष्ठति ताडितोयमदूतेनदंडेनचचतुर्गुणं ५५
ततउच्चैःश्रवाःसप्तजन्मस्वेवततःशुचिः विषेणजीविनंहंतिनिर्दयोयोहिमानवः ५६ विषकुंडेचतद्भोजीस
हस्राब्दंचतिष्ठति ततोभवेन्नृघातीचव्रणीचशतजन्मसु ५७ सप्तजन्मसुकुष्ठीचततःशूद्रोभवेद्ध्रुवं दं
डेनताडयेद्व्रांहिवृषंचवृषवाहकः ५८ भृत्यद्वारास्वतंत्रोवापुण्यक्षेत्रेचभारते प्रतप्ततैलकुंडेसोतिष्ठति
सचतुर्युगं ५९ गवांलोमप्रमाणाब्दंवृषोभवतितत्परं कुंतेनहंतियोजीवंवन्हिलोहेनहेलया ६० कुंत
कुंडेवसेत्सोपिवर्षाणामयुतंसति ततःसुयोनिंसंप्राप्यचोदरेव्याधिसंयुतः ६१ जन्मनैकेनक्लेशेनततः
शूद्रोभवेन्नरः योभुंक्तेचवृथामांसंमांसलोभीद्विजाधमः ६२

विषकुंडमाह विषेणेति ५६ नृघातीभिल्लोव्रणीव्रणवान्
५७ प्रतप्ततैलकुंडमाह दंडेनेति ५८ स्वतंत्रःस्वयमेवपुण्यक्षेत्रेचकारादन्यत्रापि ५९ कुंतकुंडमाह कुंतेनेति वन्हिलोहेनवन्हिनातप्तेनलो
हरूपेणकुंतशस्त्रेणेत्यर्थः हेलयापीत्यर्थः ६० ६१ कृमिकुंडमाह योभुंक्तेचेति वृथामांसंयज्ञातिरिक्तं ६२ ६७ ६५ ६७

तथाहरेरित्युपलक्षणं देवतांतरस्यापि तद्द्रोजीमांसभोजी ६३ पूयकुंडमाह ब्राह्मणइति ६४ ६५ ६६ सर्पकुंडमाह कृष्णमिति कृष्णं
सर्पतथायस्यकेमस्तकेपद्मकंपद्माकारंचिन्हमस्तितंचसर्पमित्यर्थः इदमुपलक्षणंसर्पजातिमात्रस्य ६७ ६८ ६९ सर्पेणभक्षितात्सर्पेणा
कृतेनभक्षणेनैवतस्यमृत्युर्भवतीत्यर्थः दंशमशयोःकुंडद्वयंसमुच्चित्याह विधिदत्तेति विधिनादैवेनप्रदत्ताउपजीव्यावृत्तिर्येषामेतादृशायेना

हरेरनैवेद्यभोजीकृमिकुंडंप्रयातिसः स्वलोममानवर्षंचतद्द्रोजीतत्रतिष्ठति ६३ ततोभवेन्म्लेच्छजाति
स्त्रिजन्मनिततोद्विजः ब्राह्मणःशूद्रयाजीचशूद्रश्राद्धान्नभोजकः ६४ शूद्राणांशवदाहीचपूयकुंडे
वसेद्ध्रुवं यावल्लोमप्रमाणाब्दंयमदंडेनसुव्रते ६५ ताडितोयमदूतेनतद्द्रोजीतत्रतिष्ठति ततोभार
तमागत्यसशूद्रःसप्तजन्मसु ६६ महारोगीदरिद्रश्चबधिरोमूकएवच कृष्णंपद्मंचकेयस्यतंसर्पंह
तियोनरः ६७ स्वलोममानवर्षंचसर्पकुंडंप्रयातिसः सर्पेणभक्षितःसोयममदूतेनताडितः ६८ वसेच्च
सर्पविट्भोजीततःसर्पोभवेद्ध्रुवं ततोभवेन्मानवश्चस्वल्पायुर्दद्रुसंयुतः ६९ महाक्लेशेनतन्मृत्युःसर्पेण
भक्षिताद्ध्रुवं विधिप्रदत्तजीव्यांश्चक्षुद्रजंतूंश्चहंतियः ७० सदंशमशयोःकुंडेजंतुमानाब्दमेवच दि
वानिशंभक्षितस्तैरनाहारश्चशब्दवान् ७१ हस्तपादादिबद्धश्चयमदूतेनताडितः ततोभवेत्क्षुद्रजंतु
र्जातिश्चयावनीभवेत् ७२ ततोभवेन्मानवश्चसोंगहीनस्ततःशुचिः योमूढोमधुमश्नातिहत्वाचमधु
मक्षिकाः ७३ सएवगारलेकुंडेजीवमानाब्दकंवसेत् भक्षितोगरलैर्दग्धोयमदूतेनताडितः ७४

थाःक्षुद्रजंतवः ७० शब्दवान्हाहेतिशब्दंकुर्वाणः ७१ क्षुद्रजंतुजन्मोत्तरंयावनीयवनजातिर्भवेदित्यर्थः ७२ गरलकुंडमाह यो-
मूढइति मधुमाक्षिकं ७३ गारलेगरलामधुमक्षिकारूतत्पूर्णेकुंडे ७४ ५९ ५९ ५९ ५९ ५९

तप्तलोहकुंडे इत्यन्वयः ५० चर्मकुंडमाह योहीति चर्माक्तहस्तेनचर्मस्पर्शिहस्तेनाधौतेन ५१ तप्तसुराकुंडमाह यःशूद्रेणेतिअभ्यनुज्ञातो
निमंत्रितः ५२ ५३ तीक्ष्णकंटककुंडमाह वाग्दुष्टेति कटुकोकटुभाषी ५४ ५५ ततोनरकभोगानंतरंसप्तजन्मसूच्चैःश्रवाअश्वोभवतीत्यर्थः

लोहकुंडेशताब्दंचसचतिष्ठतितप्तके सव्रजेद्गजकीयोनिंकाकानांसप्तजन्मसु ५० महाव्रणीदरिद्रश्च
ततःशुद्धोभवेन्नरः योहिचर्माक्तहस्तेनदेवद्रव्यमुपस्पृशेत् ५१ शतवर्षप्रमाणंचचर्मकुंडेसतिष्ठति
यःशूद्रेणाभ्यनुज्ञातोभुंक्तेशूद्रान्नमेवच ५२ सचतप्तसुराकुंडेशताब्दंतिष्ठतिद्विजः ततोभवेच्छू
द्रयाजीब्राह्मणःसप्तजन्मसु ५३ शूद्रश्राद्धान्नभोजीचततःशुद्धोभवेद्ध्रुवं वाग्दुष्टःकटुकोवाचाता
डयेत्स्वामिनंसदा ५४ तीक्ष्णकंटककुंडेसतद्भोजीतत्रतिष्ठति ताडितोयमदूतेनदंडेनचचतुर्गुणं ५५
ततउच्चैःश्रवाःसप्तजन्मस्वेवततःशुचिः विषेणजीविनंहंति निर्दयोयोहिमानवः ५६ विषकुंडेचतद्भोजीस
हस्राब्दंचतिष्ठति ततोभवेन्नृघातीचव्रणीचशतजन्मसु ५७ सप्तजन्मसुकुष्ठीचततःशुद्धोभवेद्ध्रुवं दं
डेनताडयेद्यांहिवृषंचवृषवाहकः ५८ भृत्यद्वारास्वतंत्रोवापुण्यक्षेत्रेचभारते प्रतप्ततैलकुंडेसोतिष्ठति
स्मचतुर्युगं ५९ गवांलोमप्रमाणाब्दंवृषोभवतितत्परं कुंतेनहंतियोजीवंवह्निलोहेनहेलया ६० कुंत-
कुंडेवसेत्सोपिवर्षाणामयुतंसति ततःसुयोनिंसंप्राप्यचोदरव्याधिसंयुतः ६१ जन्मनैकेनक्लेशेनततः
शुद्धोभवेन्नरः योभुंक्तेचवृथामांसंमांसलोभीद्विजाधमः ६२

विषकुंडमाह विषेणेति ५६ नृघातीभिल्लोव्रणीव्रणवान्
५७ प्रतप्ततैलकुंडमाह दंडेनेति ५८ स्वतंत्रःस्वयमेवपुण्यक्षेत्रेचकारादन्यत्रापि ५९ कुंतकुंडमाह कुंतेनेति वह्निलोहेनवह्निनातप्तेनलो
हरूपेणकुंतशस्त्रेणेत्यर्थः हेलयापीत्यर्थः ६० ६१ कृमिकुंडमाह योभुंक्तेचेति वृथामांसंयज्ञातिरिक्तं ६२ ७ ७ ७

तथाहरेरित्युपलक्षणं देवतांतरस्यापि तद्भोजीमांसभोजी ६३ पूयकुंडमाह ब्राह्मणइति ६४ ६५ ६६ सर्पकुंडमाह कृष्णमिति कृष्णं
सर्पतथायस्यकेमस्तकेपद्मकंपद्माकारंचिन्हमस्तितंचसर्पमित्यर्थः इदमुपलक्षणंसर्पजातिमात्रस्य ६७ ६८ ६९ सर्पेणभक्षितात्सर्पेणा
कृतेनभक्षणेनैवतस्यमृत्युर्भवतीत्यर्थः दंशमशयोःकुंडद्वयंसमुच्चित्याह विधिदत्तेति विधिनादैवेनप्रदत्ताउपजीव्यावृत्तिर्येषामेतादृशायेना

हरेरनैवेद्यभोजीकृमिकुंडंप्रयातिसः स्वलोममानवर्षंचतद्भोजीतत्रतिष्ठति ६३ ततोभवेन्म्लेच्छजाति
स्त्रिजन्मनिततोद्विजः ब्राह्मणःशूद्रयाजीचशूद्रश्राद्धान्नभोजकः ६४ शूद्राणांशवदाहीचपूयकुंडे
वसेद्ध्रुवं यावल्लोमप्रमाणाब्दंयमदंडेनसुव्रते ६५ ताडितोयमदूतेनतद्भोजीतत्रतिष्ठति ततोभार
तमागत्यसशूद्रःसप्तजन्मसु ६६ महारोगीदरिद्रश्चबधिरोमूकएवच कृष्णंपद्मंचकेयस्यतंसर्पंह
तियोनरः ६७ स्वलोममानवर्षंचसर्पकुंडंप्रयातिसः सर्पेणभक्षितःसोयममदूतेनताडितः ६८ वसेच्च
सर्पविद्भोजीततःसर्पोभवेद्ध्रुवं ततोभवेन्मानवश्चस्वल्पायुर्दद्रुसंयुतः ६९ महाक्लेशेनतन्मृत्युःसर्पेण
भक्षिताद्ध्रुवं विधिप्रदत्तजीव्यांश्चक्षुद्रजंतूंश्चहंतियः ७० सदंशमशयोःकुंडेजंतुमानाब्दमेवच दि
वानिशंभक्षितस्तैरनाहारश्चशब्दवान् ७१ हस्तपादादिबद्धश्चयमदूतेनताडितः ततोभवेत्क्षुद्रजंतु
र्जातिश्चयावनीभवेत् ७२ ततोभवेन्मानवश्चसोंगहीनस्ततःशकृविः योमूढोमधुमश्नातिहत्वाचमधु
मक्षिकाः ७३ सएवगारलेकुंडेजीवमानाब्दकंवसेत् भक्षितोगरलैर्दग्धोयमदूतेनताडितः ७४

थाःक्षुद्रजंतवः ७० शब्दवान्हाहेतिशब्दंकुर्वाणः ७१ क्षुद्रजंतुजन्मोत्तरंयावनीयवनजातिर्भवेदित्यर्थः ७२ गरलकुंडमाह यो-
मूढइति मधुमाक्षिकं ७३ गारलेगरलामधुमक्षिकास्तत्पूर्णेकुंडे ७४ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

वज्रदंष्ट्रकुंडमाह दंडंकरोतीति अदंड्येपराधरहितेविप्रेचसापराधेअयोग्यंदंडंयःकरोतीत्यर्थः ७५ ७६ शब्दरुत्हाहादिशब्दरुत् ७७
७८ दृश्चिककुंडमाह अर्थलोभेनेति तल्लोमाब्दंप्रजालोमाब्दं ७९ ८० अथशरकुंडशूलकुंडखड्गकुंडानिसमुच्चित्याह ब्राह्मणइति धावको-

ततोहिमक्षिकाजातिस्ततःशुद्धोभवेन्नरः दंडंकरोत्यदंडेचविप्रेदंडंकरोतिच ७५ सकुंडंवज्रदंष्ट्राणां-
कीटानांयातिसत्वरं सतल्लोमप्रमाणाब्दंतत्रतिष्ठत्यहर्निशं ७६ शब्दरुद्भक्षितस्तैस्तुममदूतेनताडितः
करोतिरोदनंभद्रेहाहाकारंक्षणेक्षणे ७७ पुनःसूकरयोनौचजायतेसप्तजन्मसु त्रिजन्मनिकोकयोनौत
तःशुद्धोभवेन्नरः ७८ अर्थलोभेनयोमूढःप्रजादंडंकरोतिसः दृश्चिकानांचकुंडंचतल्लोमाब्दंवसेद्ध्रुवं
७९ ततोदृश्चिकजातिश्चसप्तजन्मसुभारते ततोनरश्चांगहीनोव्याधिशुद्धोभवेद्ध्रुवं ८० ब्राह्मणः
शस्त्रधारीयोह्यन्येषांधावकोभवेत् संध्याहीनश्चयोविप्रोहरिभक्तिविहीनकः ८१ सतिष्ठतिस्वलोमा
ब्दंकुंडेषुचशरादिषु विद्धःशरादिभिःशश्वत्ततःशुद्धोभवेन्नरः ८२ कारागारेसांधकारेप्रणिहंतिप्रजा
श्चयःप्रमत्तःस्वस्यदोषेणगोलकुंडंप्रयातिसः ८३ सपंकतप्ततोयाक्तंसांधकारंभयंकरं तीक्ष्णदंष्ट्रै
श्चकीटैश्चसंयुक्तंगोलकुंडकं ८४ कीटैर्विद्धोवसेत्तत्रप्रजालोमाब्दमेवच ततोभवेत्प्रजाभृत्यस्ततः
शुद्धोभवेत्क्रमात् ८५ सरोवरादुत्थितांश्चनक्रादीन्हंतियोनरः नक्रकंटकमानाब्दंनक्रकुंडंप्रया
तिसः ८६ ततोनक्रादिजातीयोभवेन्नक्रादिषुध्रुवं ततःसद्यो विशुद्धोहिदंडेनैवपुनःपुनः ८७

वस्त्रक्षालकःहरिपदमन्यदेवस्याप्युपलक्षणं ८१ ८२ गोलकुंडमाह कारागारेइति ८३ ८४ ८५ नक्रकुंडमाह सरो
वरादिति आदिनामत्स्यादीन् ८६ ८७ ध्र ध्र ध्र ध्र ध्र ध्र ध्र

काकतुंडमाह वक्षःश्रोणीति पुण्यक्षेत्रेचकारादन्यत्रच ८८दग्धोऽग्न्या दिना ८९ मंथानकुंडमाह स्वर्णस्तेयीति ९० मंथानैर्मथान दंडैः तद्विट्
मंथानः कीटविशेषस्तस्यविट् तस्यमलइत्यर्थः ९१ स्वर्णकारोत्तरंस्वर्णवणिक्स्वर्णविक्रेताभवतीत्यर्थः ९२ कुंडमाह योभारतेइति बीजकुंडेअ
त्रबीजशब्देनाष्टमोधातुरोजोगृह्यतेनतुशुक्रं तत्कुंडस्यपूर्वमुक्तत्वात्यद्वाबीजोजीवविशेषः ९३ बीजरूपविड्भोजी जीवपक्षेतेषांविड्भो-

वक्षःश्रोणीस्तनास्यंचयःपश्यतिपरस्त्रियः कामेनकामुकोयोहिपुण्यक्षेत्रेचभारते ८८ सवसेत्काकतुंडे
चकाकैःसंचूर्णलोचनः ततःस्वलोममानाब्दंभवेद्दग्धस्त्रिजन्मनि ८९ स्वर्णस्तेयीचयोमूढोभारतेसुरवि
प्रयोः सचमंथानकुंडेवैस्वलोमाब्दंवसेद्ध्रुवं ९० ताडितोयमदूतेनमंथानैश्छन्नलोचनः तद्विट्भोजी
चतत्रैवततश्चांधस्त्रिजन्मनि ९१ सप्तजन्मदरिद्रश्चमहाक्रूरश्चपातकी भारतेस्वर्णकारश्चसचस्वर्णव
णिक्ततः ९२ योभारतेताम्रचौरोलोहचौरश्चसुंदरि सचस्वलोममानाब्दंबीजकुंडंप्रयातिसः ९३ त-
त्रैवबीजविड्भोजीबीजैश्चछन्नलोचनः ताडितोयमदूतेनततःशुद्धोभवेन्नरः ९४ भारतेदेवचोरश्च
देवद्रव्यापहारकः सदुस्तरेवज्रकुंडेस्वलोमाब्दंवसेद्ध्रुवं ९५ देहदग्धोपितद्वज्रैरनाहारश्चशब्दकृ
त् ताडितोयमदूतैश्चततःशुद्धोभवेन्नरः ९६ रौप्यगव्यांशुकानांचयश्चोरःसुरविप्रयोः तीक्ष्णपा
षाणकुंडेचस्वलोमाब्दंवसेद्ध्रुवं ९७ त्रिजन्मनिचकंसोपिश्वेतरूपस्त्रिजन्मनि जन्मैकंश्वेतचिन्हश्चवत
तोन्यश्वेतपक्षिणः ९८ ततोरक्तविकारीचशूलीवैमानवोभवेत् सप्तजन्मसुचाल्पायुस्ततःशुद्धो-
भवेन्नरः ९९

जी ९४ वज्रकुंडमाह भारतेदेवचोरश्चेति ९५ ९६ तप्तपाषाणकुंडमाह रौप्यगव्येति ९७ कंसःकूर्मःश्वेत
रूपःकुष्ठीश्वेतचिन्हःकुष्ठचिन्हः श्वेतपक्षिणोयावंतस्तेषांयोनिंप्रथमंप्राप्नोति ततोमनुष्यजन्मनिकुष्ठीभवतीतिबोध्यं ९८ ९९ ६७

तीक्ष्णपाषाणकुंडमाह रेतमिति रैतंपित्तलनिर्मितं १०० अधिकांगजातिः अंडवृद्ध्यादिरोगवान् १०१ लालाकुंडमाह पुंश्चल्यन्नंचेति २ ३
मसीकुंडमाह म्लेच्छसेवीति ४ ५ ६ चूर्णकुंडमाह धान्यादीति शस्यंप्रशस्तंकिंचिद्वस्तु ७ ८ ९ चक्रकुंडमाह करोती-

रैतंकांस्यमयंपात्रंयोहरेद्देवविप्रयोः तीक्ष्णपाषाणकुंडेचस्वलोमाब्दंवसेन्नरः १०० सभवेदश्वजाति
श्चभारतेसप्तजन्मसु ततोधिकांगजातिश्चपादरोगीततःशुचिः १ पुंश्चल्यन्नंचयोभुंक्तेपुंश्चलीजीव्यजी
विनः स्वलोममानवर्षंचिलालाकुंडेवसेद्ध्रुवं २ ताडितोयमदूतेनसभोजीतत्रदुःखितः ततश्चक्षुःशूल
रोगीततःशुद्धःक्रमेणसः ३ म्लेच्छसेवीमसीजीवीयोविप्रोभारतेभुवि वसेत्स्वलोममानाब्दंमसीकुंडे
सदुःखभाक् ४ ताडितोयमदूतेनतद्भोजीतत्रतिष्ठति ततस्त्रिजन्मनिभवेत्कृष्णावर्णःपशुःसति ५
त्रिजन्मनिभवेच्छागः कृष्णवर्णस्त्रिजन्मनि ततःसतालवृक्षश्चततःशुद्धोभवेन्नरः ६ धान्यादिशस्यंतां
बूलंयोहरेत्सुरविप्रयोः आसनंचतथातल्पंचूर्णकुंडेप्रयातिसः ७ शताब्दंतत्रनिवसेद्यमदूतेनताडितः
ततोभवेन्मेषजातिःकुक्कुटश्चत्रिजन्मनि ८ ततोभवेद्वानरश्चकासव्याधियुतोभुवि वंशहीनोदरिद्रश्च
अल्पायुश्चततःशुचिः ९ करोतिचक्रंविप्राणांहृत्वाद्रव्यंचयोजनः सवसेच्चक्रकुंडेचशताब्दंदंडताडितः
१० ततोभवेन्मानवश्चतैलकारस्त्रिजन्मनि व्याधियुक्तोभवेद्रोगीवंशहीनस्ततःशुचिः ११ गोधनेषुचविप्रे
षुकरोतिवक्रतांप्रमान् प्रयातिवक्रतुंडंसतिष्ठेद्युगशतंसति १२ ततोभवेत्सवक्रांगोहीनांगःसप्तजन्मनि द
रिद्रोवंशहीनश्च भार्याहीनस्ततः शुचिः १३

ति विप्राणांद्रव्यंहृत्वायश्चक्रंचक्रपूजांकरोति मंत्रशास्त्रे
प्रसिद्धाचक्रपूजा यद्वाचक्रंकुलालादिचक्रंयः करोतीत्यर्थः १० ११ वक्रकुंडमाह गोधनेष्विति वक्रतांकुटिलदृष्टिं १२ ११३ ६७

१४ कूर्मकुंडमाह निषिद्धमिति १५ १६ ज्वालाकुंडंभस्मकुंडंचसमुच्चित्याह घृतमिति १७ १८ दग्धकुंडमाह सुगंधीति धात्री-

ततोभवेद्गृध्रजन्मात्रिजन्मनिचसूकरः त्रिजन्मनिबिडालश्चमयूरश्चत्रिजन्मनि १४ निषिद्धंकूर्म-
मांसंचब्राह्मणोयोहिभक्षति कूर्मकुंडेवसेत्सोपिशताब्दंकूर्मभक्षितः १५ ततोभवेत्कूर्मजन्मत्रिज
न्मनिचसूकरः त्रिजन्मनिबिडालश्चमयूरश्चततःशुचिः १६ घृतंतैलादिकंचैवयोहरेत्सुरविप्रयोः
सयातिज्वालाकुंडंचभस्मकुंडंचपातकी १७ तत्रस्थित्वाशताब्दंचसभवेत्तैलपायितः सप्तज
न्मनिमत्स्यश्चमूषकश्चततःशुचिः १८ सुगंधितैलंधात्रीवागंधद्रव्यान्यदेववा भारतेपुण्यवर्षेच
योहरेत्सुरविप्रयोः १९ सवसेद्दग्धकुंडेचभवेद्दग्धोदिवानिशं स्वलोममानवर्षंचततोदुर्गंधिकोभ
वेत् २० दुर्गंधिकःसप्तजन्ममृगनाभिस्त्रिजन्मनि सप्तजन्मसुमंथानस्ततोहिमानवोभवेत् २१
बलेनैवछलेनैवहिंसारूपेणवासति बलिष्ठश्चहरेद्भूमिंभारतेपरपैतृकीं २२ सवसेत्तप्तसूचींचभवेत्ता
पीदिवानिशं तप्ततैलेयथाजीवोदग्धोभवतिसंततं २३ भस्मसान्नभवत्येवभोगदेहोननश्यति सप्त
मन्वंतरंपापीसतप्तस्तत्रतिष्ठति २४ शब्दंकरोत्यनाहारोयमदूतेनताडितः षष्टिवर्षसहस्राणिवि
ट्कृमिश्चभवेत्ततः २५ ततोभवेद्भूमिहीनोदरिद्रश्चततःशुचिः ततःस्वयोनिंसंप्राप्यशुभकर्माचरेत्पु
नः १२६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३

मामलकचूर्णं १९ २० २१ तप्तसूचीकुंडमाह बलेनैवेति २२ १२३ २४ २५ १२६ इति
श्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ ६ ६ ६ ६ ६ ६ ६

अर्धाधिकैकनवतिश्लोकैरथसविस्तरं कुंडानामवशिष्टानांकथ्यंतेह्यधिकारिणः १ क्रमप्राप्तमसिपत्रकुंडमाह छिनत्तीति १ २

यमधर्मउवाच छिनत्तिजीवंखङ्गेनदयाहीनःसुदारुणः नरघातीहंतिनरमर्थलोभेनभारते १ असिपत्रेवसेत्सोपियावदिंद्राश्चतुर्दश तेषुयोब्राह्मणान्हंतिशतमन्वंतरंवसेत् २ छिन्नांगःसवसेत्सोपि खङ्गधारेणसंततं अनाहारःशब्दमुच्चैर्यमदूतेनताडितः ३ मंथानःशतजन्मानिशतजन्मानिसूकरः कुक्कुटःसप्तजन्मानिसृगालःसप्तजन्मसु ४ व्याघ्रश्चसप्तजन्मानिवृकश्चैवत्रिजन्मसु सप्तजन्मसु मंडूकोयमदूतेनताडितः ५ सभवेद्भारतेवर्षेमहिषश्चततःशुचिः ग्रामाणांनगराणांवादहनंयःकरोतिच ६ क्षुरधारेवसेत्सोपिछिन्नांगस्त्रियुगंसति ततःप्रेतोभवेत्सद्योवन्हिवक्त्रोभ्रमन्महीं ७ सप्तजन्मामेध्यभोजीकपोतःसप्तजन्मसु ततोभवेन्महाशूलीमानवःसप्तजन्मनि ८ सप्तजन्मगलत्कुष्ठीततःशुद्धोभवेन्नरः परकर्णेमुखंदत्त्वापरनिंदांकरोतियः ९ परदोषेमहाश्लाघीदेवब्राह्मणनिंदकः सूचीमुखेवसेत्सोपिसूचीविद्धोयुगत्रयं १० ततोभवेद्वृश्चिकश्चसर्पश्चसप्तजन्मसु वज्रकीटःसप्तजन्मभस्मकीटस्ततःपरं ११ ततोभवेन्मानवश्चमहाव्याधिस्ततःशुचिः गृहिणांहिगृहंभित्त्वावस्तुस्तेयंकरोतियः १२ गाश्चछागांश्चमेषांश्चयातिगोकामुखेचसः ताडितोयमदूतेनवसेत्तत्रयुगत्रयं १३ ततोभवेत्सप्तजन्मगोजातिर्व्याधिसंयुतः त्रिजन्मनिमेषजातिश्छागजातिस्त्रिजन्मनि १४ ततोभवेन्मानवश्चनित्यरोगीदरिद्रकः भार्याहीनोबंधुहीनःसंतापीचततःशुचिः १५

३ मंथानोजीवविशेषः ४ ५ क्षुरधारंकुंडमाह ग्रामाणामिति ६ वन्हिवक्त्रोनित्यंप्रज्वलद्वक्त्रइत्यर्थः ७ ८ सूचीमुखकुंडमाह परकर्णेइति ९ १० ११ गोकामुखंकुंडमाह गृहिणांहीति १२ १३ १४ १५ ६५ ६५ ६५ ६५

नक्रमुखकुंडमाह सामान्येति नक्रमुखंनक्राकारंमुखंयस्यपूर्वोक्तंनक्रकुंडंतुनक्रजंतुघटितत्वान्नक्रकुंडं १६ १७ गजदंशकुंडमाह हं

सामान्यद्रव्यचौरश्चयातिनक्रमुखंचसः ताडितोयमदूतेनवसेत्तत्राब्दकत्रयं १६ ततोभवेत्सप्तजन्म गोपतिर्व्याधिसंयुतः ततोभवेन्मानवश्चमहारोगीततःशुचिः १७ हंतिगाश्चगजांश्चैवतुरगांश्चनगांस्त था सयातिगजदंशंचमहापापीयुगत्रयं १८ ताडितोयमदूतेननागदंतेनसंततं सभवेद्गजजातिश्चतु रगश्चत्रिजन्मनि १९ गोजातिर्म्लेच्छजातिश्चततःशुद्धोभवेन्नरः जलंपिबंतींतृषितांगांवारयतियः पुमान् २० नरकंगोमुखाकारंकृमितप्तोदकान्वितं तत्रतिष्ठतिसंतप्तोयावन्मन्वंतरावधि २१ ततोन रोपिगोहीनोमहारोगीदरिद्रकः सप्तजन्मांत्यजातिश्चततःशुद्धोभवेन्नरः २२ गोहत्यांब्रह्महत्यांच करोतिह्यातिदेशिकीं योहिगच्छत्यगम्यांचयःस्त्रीहत्यांकरोतिच २३ भिक्षुहत्यांमहापापीभ्रूण हत्यांचभारते कुंभीपाकेवसेत्सोपियावदिंद्राश्चतुर्दश २४ ताडितोयमदूतेनचूर्णमानश्चसंततं क्षणंपततिवन्हौचक्षणंपततिकंटके २५ क्षणंपतेत्तप्ततैलेतप्तोयेनक्षणंक्षणं क्षणंचतप्तलोहेच क्षणंचतप्तताम्रके २६ गृध्रोजन्मसहस्राणिशतजन्मानिसूकरः काकश्चसप्तजन्मानिसर्पश्च- सप्तजन्मसु २७ षष्टिवर्षसहस्रापिविष्ठायांजायतेकृमिः नानाजन्मसुवृषस्ततःकुष्ठीदरिद्रकः २८ सावित्र्युवाच विप्रहत्याचगोहत्याकिंविधाचातिदेशिकी कावानृणामगम्याचकोवासंध्याविहीन कः २९

तीति नगान् वृक्षान् १८ १९ गोमुखकुंडमाह जलंपिबंतीमिति २० २१ २२ कुंभीपाककुंडमाह गोहत्यामिति आतिदेशिकींशास्त्रव- चनोक्तांअ गम्यांस्त्रियंवक्ष्यमाणांयोनरोगच्छति २३ २४ २५ २६ २७ २८ अधुनागोहत्यांब्रह्महत्यांचयःकरोत्यतिदेशिकीमितिधर्मवाक्यंश्रु

त्वातिदेशिकीगोहत्याब्रह्महत्याचकीदृशीभवतिकिंवा तस्यालक्षणमितिसावित्रीपृच्छति सावित्र्युवाच विप्रहत्येति किंचागम्यायागम्यायाश्चलक्षणंवदत
थासंध्याविहीनस्यादीक्षितस्यतीर्थप्रतिग्राहिणश्चलक्षणंतथाग्रामयाजिदेवलयोश्चलक्षणंवदेत्यर्थः २९ ३० ३१ तदर्चायांकृष्णप्रतिमायां
तथाअन्येषांदेवानांचप्रकृतौप्रतिमायांसूर्यमणौसूर्यकांतेतथागणेशेतत्प्रतिमायांतथादुर्गायांतत्प्रतिमायांचएतेषुदेवेषुपरस्परंभेदबु

अदीक्षितःपुमान्कोवाकोवातीर्थप्रतिग्रही द्विजःकोवाग्रामयाजीकोवाविप्रोथदेवलः ३० शूद्राणां-
सूपकारश्चप्रमत्तोवृषलीपतिः एतेषांलक्षणंसर्वंवदवेदविदांवर ३१ धर्मराजउवाच श्रीकृष्णेचत
दर्चायामन्येषांप्रकृतौसति शिवेचशिवलिंगेचसूर्येसूर्यमणौतथा ३२ गणेशेवाथदुर्गायामेवंसर्वत्रसुं
दरि यःकरोतिभेदबुद्धिंब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ३३ स्वगुरौस्वेष्टदेवेचजन्मदातरिमातरि करोतिभेद-
बुद्धिंयोब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ३४ वैष्णवेषुचभक्तेषुब्राह्मणेष्वितरेषुच करोतिभेदबुद्धिंयोब्रह्महत्यांल
भेत्तुसः ३५ विप्रपादोदकेचैवशालग्रामोदकेतथा करोतिभेदबुद्धिंयोब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ३६ शिव
नैवेद्यकेचैवहरिनैवेद्यकेतथा करोतिभेदबुद्धिंयो ब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ३७ सर्वेश्वरेश्वरेकृष्णेसर्वकारण
कारणे सर्वाद्येसर्वदेवानांसेव्येसर्वांतरात्मनि ३८

द्धिंयःकरोतितथैतेषांप्रतिमादिषुभेदबुद्धिंयःकरोतिसइत्यर्थः इयं
वचनबोधितत्वादातिदेशिकीब्रह्महत्यासाक्षाद्ब्रह्महत्यासमफलैवेत्यर्थः एवमुत्तरत्रापिसर्वत्रबोद्धव्यं ३२ ३३ स्वगुराविति इष्टेदेवगुरुपितृजननीषुपर-
स्परंयोभेदबुद्धिंकरोतीत्यर्थः तदुक्तं गुरौमनुष्यबुद्धिंचमंत्रेचाक्षरबुद्धिता प्रतिमासुशिलाबुद्धिंकुर्वाणोनरकंव्रजेदिति ३४ वैष्णवेष्विति इष्टदेवतांतरभक्ताना
मप्युपलक्षणं ३५ ३६ शिवनैवेद्यकेइति यथाशिवनैवेद्यमहिमातथैवविष्णुनैवेद्यमहिमानात्रतरतमभावःकर्तव्योयदिकरोतितर्हिब्रह्महत्यांलभेदेवेत्यर्थः
शिवमंत्रदीक्षितानांशिवनैवेद्यभक्षणस्यावश्यंविहितत्वात् शिवनैवेद्यभक्षणनिषेधवाक्यानितदीक्षितविषयाणीतिह्यप्पय्यदीक्षितग्रंथेषुस्पष्टं ३७ कृष्णेगो
पालसुंदरीरूपे ३८

निर्गुणब्रह्मणाकृष्णेनत्वयोर्भेददृष्टिंबुद्धिंकरोतीत्यर्थः अथवाईशेनमहादेवेनकृष्णस्यचभेदबुद्धिंयःकरोतीत्यर्थः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ कारणब्रह्मरूपिणींमूलप्रकृतिंश्रीभुवनेश्वरीमित्यर्थः ४४ ४५ वारेरवेः रविवासरइत्यर्थः ४६ पंचपर्वाणिव्रतदिनानीत्यर्थः ४७ अंबुवाचीआर्द्रानक्षत्राद्यपादावच्छेदेनत्रि

माययानेकरूपेवाप्येकएकवह्निर्निर्गुणे करोतीशेनभेदंयोब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ३९ शक्तिभक्तेद्वेषबुद्धिंशक्तिशास्त्रेतथैवच द्वेषंयःकुरुतेमर्त्योब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ४० पितृदेवार्चनंयोवात्यजेद्वेदनिरूपितं यःकरोतिनिषिद्धंच ब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ४१ योनिंदतिहृषीकेशंतन्मंत्रोपासकंतथा पवित्राणांपवित्रंच ज्ञानानंदंसनातनं ४२ प्रधानंवैष्णवानांच देवानांसेव्यमीश्वरं येनार्चयंतिनिंदंतिब्रह्महत्यांलभंतिते ४३ येनिंदंतिमहादेवींकारणब्रह्मरूपिणीं सर्वशक्तिस्वरूपांचप्रकृतिंसर्वमातरं ४४ सर्वदेवस्वरूपांचसर्वेषांवंदितांसदा सर्वकारणरूपांचब्रह्महत्यांलभंतिते ४५ कृष्णजन्माष्टमींरामनवमींचसुपुण्यदां शिवरात्रिंतथाचैकादशींवारेरवेस्तथा ४६ पंचपर्वाणिपुण्यानियेनकुर्वंतिमानवाः लभंतिब्रह्महत्यांतेचांडालाधिकपापिनः ४७ अंबुवाच्यांभूखननंजलशौचादिकंचये कुर्वंतिभारतेवर्षेब्रह्महत्यांलभंतिते ४८ गुरुंचमातरंतातंसाध्वींभार्यांसुतंसुतां अनिंद्यांयोनपुष्णातिब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ४९ विवाहोयस्यनभवेन्नपश्यतिसुतंतुयः हरिभक्तिविहीनोयोब्रह्महत्यांलभेत्तुसः ५० हरेरनैवेद्यभोजीनित्यंविष्णुंनपूजयेत् पुण्यंपार्थिवलिंगंचब्रह्महासोप्रकीर्तितः ५१ गोप्रहारंप्रकुर्वंतंदृष्ट्वायोननिवारयेत् यातिगोविप्रयोर्मध्येगोहत्यांतुलभेत्तुसः ५२

दिनंपृथ्वीरजस्वलातिष्ठतिसाअंबुवाचीपदवाच्येतिज्योतिःशास्त्रेउक्तंतस्यांरजस्वलायांभुविभूखननात्तथाशौचादिकरणात् ब्रह्महत्यांलभतेइत्यर्थः ४८ ४९ ५० इत्थमातिदेशिकब्रह्महत्यामुक्त्वातिदेशिकगोहत्यामाह गोप्रहारमिति गोविप्रयोर्मध्येमार्गान्तरेसतीतितात्पर्यं ५१ ५२ ६२ ६२

५३ ५४ ५५ स्नात्वाधौतांघ्रिर्गेहंदेवगृहंयदिविशेदित्यन्वयः ५६ स्निग्धपादेनार्द्रपादेन ५७ अवीरापुत्रसहितायोनिजीवीकुट्टनः त्रिसंध्यावि
हीनलक्षणमग्रेवक्ष्यति ५८ ५९ गोमार्गेति अस्यार्थः पूर्वमुक्तएवपृथिव्युपाख्याने वर्जनंनाशनं सस्यंक्षेत्रंतयातडागेदुर्गेवातडागंदुर्गंवोपमृद्यतस्मि

दंडैर्गास्ताडयेन्मूढोयोविप्रोवृषवाहनः दिनेदिनेगोवधंचलभतेनात्रसंशयः ५३ ददातिगोभ्यउच्छिष्टंभो
जयेद्वृषवाहकं भुनक्तिवृषवाहान्नंसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ५४ वृषलीपतिंयाजयेद्योभुंक्तेन्नंतस्ययोनरः गो
हत्याशतकसोपिलभतेनात्रसंशयः ५५ पादंददातिवन्होयोगाश्चपादेनताडयेत् गेहंविशेद्धौतांघ्रिःस्ना
त्वागोवधमाप्नुयात् ५६ योभुंक्तेस्निग्धपादनशेतेस्निग्धांघ्रिरेवच सूर्योदयेचयोभुंक्तेसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं
५७ अवीरान्नंचयोभुंक्तेयोनिजीव्यस्यचद्विजः यस्त्रिसंध्याविहीनश्चगोहत्यांलभतेचसः ५८ स्वभर्त
रिचदेवेवाभेदबुद्धिंकरोतिया कटूक्त्यातांडयेत्कांतंसागोहत्यांलभेद्ध्रुवं ५९ गोमार्गवर्जनंकृत्वाददाति
सस्यमेववा तडागेवातुदुर्गेवासगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ६० प्रायश्चित्तेगोवधस्ययःकरोतिव्यतिक्रमं पुत्रलो
भाद्दयाज्ञानात्सगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ६१ राजकेदैवकेयत्नाद्गोस्वामीगांनरक्षति दुःखंददातियोमूढोगोह
त्यांसलभेद्ध्रुवं ६२ प्राणिनोलंघयेद्योहिदेवार्चामनलंजलं नैवेद्यंपुष्पमन्नंचसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ६३
शश्वन्नास्तीतियोवादीमिथ्यावादीप्रतारकः देवद्वेषीगुरुद्वेषीसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ६४ देवताप्रतिमांदृष्ट्वागुरुंवाब्राह्म
णंसति संभ्रमान्ननमेद्योहिसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ६५ नददात्याशिषंकोपात्प्रणतायचयोद्विजः विद्यार्थिनेचवि
द्यांचसगोहत्यांलभेद्ध्रुवं ६६ न्स्थानेइत्यर्थः ६० पुत्रलोभादिति पुत्रेणकृतायांगोहत्यायांप्रायश्चित्तेप्राप्तेतस्यव्यतिक्रममुल्लंघनंपुत्रलोभाद्यः
पिताकरोतिसोपिगोहत्यांलभेदित्यर्थः ६१ राजकेराज्ञोपद्रवेदैवकेदैवोपद्रवे ६२ लंघयेदित्यस्यसर्वत्रानुषंगः ६३ शश्वन्नास्तीति अतिथिंप्रतीतिशेषः ६४ ६५ ६६

उपसंहरति गोहत्येति अधुनागम्यामगम्यांचस्त्रियंवदति गम्यामिति ६७ ६८ अतिशयेनागम्याआह अत्यगम्याहीति ६९ ७० कुंभीपाकेउभावपि शूद्रब्राह्मणपत्न्यौगच्छतइत्यर्थः ७१ ७२ ७३ ७४ सुरापीति सुरापस्तथाविड्भोजीतथावृषलीपतिस्तथातप्तमुद्राभिर्दग्धोदेहोयस्यसत-

गोहत्याविप्रहत्याचकथिताचातिदेशिकी गम्यांस्त्रियंनृणामेवनिबोधकथयामिते ६७ स्वस्त्रीगम्याचसर्वेषामि तिवेदानुशासनं अगम्याचतदन्यायाचेतिवेदविदोविदुः ६८ सामान्यंकथितंसर्वविशेषंशृणुसुंदरि अत्यगम्या स्त्रियायाश्चनिबोधकथयामिताः ६९ शूद्राणांविप्रपत्नीचविप्राणांशूद्रकामिनी अत्यगम्याचनिंद्याचलोकेवेदे पतिव्रते ७० शूद्रश्चब्राह्मणींगत्वाब्रह्महत्याशतंलभेत् तत्समंब्राह्मणीचापिकुंभीपाकंलभेद्ध्रुवं ७१ शू द्राणांविप्रपत्नीचविप्राणांशूद्रकामिनी यदिशूद्रांव्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेवसः ७२ सभ्रष्टोविप्रजातेश्च चांडालात्सोधमःस्मृतः विष्ठासमश्चतत्पिंडोमूत्रंतस्यचतर्पणं ७३ नपितृणांसुराणांचतद्दत्तमुपतिष्ठति कोटिजन्मार्जितंपुण्यंतस्यार्चातपसार्जितं ७४ द्विजस्यवृषलीलोभान्नश्यत्येवनसंशयः ब्राह्मणश्चसुरापी तिविड्भोजीवृषलीपतिः ७५ तप्तमुद्रादग्धदेहस्तप्तशूलांकितस्तथा हरिवासरभोजीचकुंभीपाकंव्रजेद्द्विजः ७६ गुरुपत्नींराजपत्नींसपत्नीमातरंध्रुवं सुतांपुत्रवधूंश्वश्रूंसगर्भांभगिनींसतीं ७७ सोदरभ्रातृजायांच मातुलानींपितुःप्रसूं मातुःप्रसूंतत्स्वसारंभगिनींभ्रातृकन्यकां ७८ शिष्यांशिष्यस्यपत्नींचभागिनेयस्यका मिनीं भ्रातुःपुत्रप्रियांचैवात्यगम्याआहपद्मजः ७९ एताःकामेनकांतायोव्रजेद्द्मानवाधमः समातृगामीवेदेषु ब्रह्महत्याशतंव्रजेत् ८०

तप्तमुद्राधारीवैष्णवस्तथातप्तशूलधारीशैवोहरिवासरभोजीएकादशीव्रतेष्वन्नभुक्एतेकुंभीपाकेव्रजंतीत्यर्थः ७५ ७६ सगर्भा कांचनस्त्रियंयद्वासगर्भांसोदरांभगिनीमित्यन्वयः ७७ तत्स्वसारंमातृप्रसूस्वसारमित्यर्थः भगिनीभ्रात्रोःकन्यकामित्यर्थः ७८ एताअगम्यास्त्रियइत्यर्थः ७९ ८०

८१ संध्याहीनमाह करोत्यशुद्धामिति अशुद्धांशास्त्रोक्तप्रकाररहितां तिसृणांसंध्यानांसमाहारः त्रिसंध्यमेवंप्रकारेणासंध्यारहितोयःससंध्या-
हीनइत्यर्थः ८२ तथादीक्षितमाह वैष्णवमिति ८३ तीर्थप्रतिग्राहिणमाह प्रवाहमवधिमिति ८४ तत्रनारायणक्षेत्रेकाश्यादिस्थानेषुचयः प्रतिग्राही

अकर्मार्होप्यसंस्पृश्योलोकेवेदेचनिंदितः सयातिकुंभीपाकेचमहापापीसुदुष्करे ८१ करोत्यशुद्धांसंध्यांवानसं
ध्यांवाकरोतिच त्रिसंध्यांवर्जयेद्योवासंध्याहीनश्चसद्विजः ८२ वैष्णवंचतथाशैवंशाक्तंसौरंचगाणपं योहंकारा-
न्नगृण्हातिमंत्रंसोदीक्षितःस्मृतः ८३ प्रवाहमवधिंकृत्वायावद्धस्तचतुष्टयं तत्रनारायणःस्वामीगंगागर्भां
तरेवसत् ८४ तत्रनारायणक्षेत्रेमृतोयातिहरेःपदं वाराणस्यांबदर्यांचगंगासागरसंगमे ८५ पुष्करेहरिहरक्षे
त्रेप्रभासेकामरूस्थले हरिद्वारेचकेदारेतथामातृपुरेपिच ८६ सरस्वतीनदीतीरेपुण्येवृंदावनेवने गोदावर्यांच
कौशिक्यांत्रिवेण्यांचहिमाचले ८७ एषुतीर्थेषुयोदानंप्रतिगृण्हातिकामतः सचतीर्थप्रतिग्राहीकुंभीपाकेप्रया-
तिसः ८८ शूद्रसेवीशूद्रयाजीग्रामयाजीतिकीर्तितः तथादेवोपजीवीचदेवलःपरिकीर्तितः ८९ शूद्रपाकोप
जीवीयःसूपकारइतिस्मृतः संध्यापूजनहीनश्चप्रमत्तःपतितःस्मृतः ९० उक्तंसर्वंमयाभद्रेलक्षणंवृषलीपतेः
एतेमहापातकिनःकुंभीपाकंप्रयांतिते ९१ कुंडान्यन्यानियेयांतिनिबोधकथयामिते इतिश्रीदेवीभाग-
वतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४

सतीर्थप्रतिग्राही-
तिसमुदायार्थः ८५ हरिहरक्षेत्रेत्र्यंबके मातृपुरंमातृपुरसंज्ञकंश्रीरेणुकास्थानं ८६ ८७ कामतइच्छातोनत्वनुपप
त्तितः ८८ ग्रामयाज्यादीनांलक्षणान्याह शूद्रसेवीति ८९ ९० ९१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कं
धेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰

अर्धाधिकैकोनषष्टिश्लोकैरथसविस्तरं कुंडानामवशिष्टानांकथ्यंतेह्यधिकारिणः १ एतादृशनानाविधदुःखनिवृत्तिरीश्वरसेवांविनानभवतीतिधे
यार्थमाह धर्मराजउवाच देवसेवामिति सुकर्मणातुसुकर्मवर्द्धतेनतुतस्यकर्मणोनिकृंतनमित्याह शुद्धकर्मेति शुद्धबीजंशुद्धकर्मबीजंचेत्य-

धर्मराजउवाच देवसेवांविनासाध्विनभवेत्कर्मकृंतनं शुद्धकर्मशुद्धबीजंनरकश्चकुकर्मणा १ पुंश्चल्य
न्नंचयोभुंक्तेयोऽस्यांगच्छेत्सतिव्रते सद्विजःकालसूत्रंचमृतोयातिसुदुर्गमं २ शतवर्षंकालसूत्रेस्थिरोभूतो
भवेद्ध्रुवं तत्रजन्मनिरोगीचततःशुद्धोभवेद्द्विजः ३ पतिव्रताचैकपतौद्वितीयेकुलटास्मृता तृतीयेध
र्षिणीज्ञेयाचतुर्थेपुंश्चलीत्यपि ४ वेश्याचपंचमेषष्ठेपुंगीचसप्तमेष्टमे ततऊर्ध्वंमहावेश्यासास्पृश्यासर्वजाति
षु ५ योद्विजःकुलटांगच्छेद्धर्षिणींपुंश्चलीमपि पुंगीवेश्यांमहावेश्यांमत्स्योदंयातिनिश्चितं ६ शताब्दं
कुलटागामीधृष्टागामीचतुर्गुणं षड्गुणंपुंश्चलीगामीवेश्यागामीगुणाष्टकं ७ पुंगीगामीदशगुणंवसेत्तत्र
नसंशयः महावेश्याकामुकश्चततोदशगुणंवसेत् ८ तत्रैवयातनांभुंक्तेयमदूतेनताडितः तित्तिरिःकुल
टागामीधृष्टागामीचवायसः ९ कोकिलःपुंश्चलीगामीवेश्यागामीवृकःस्मृतः पुंगीगामीसूकरश्चसप्तजन्मा
निभारते १० महावेश्याप्रगामीचजायतेशाल्मलीतरुः योभुंक्तेज्ञानहीनश्चग्रहणेचंद्रसूर्ययोः ११ अरुंतुदं
सयात्येवाप्यन्नमानाब्दमेवच ततोभवेन्मानवश्चाप्युदररोगपीडितः १२ गुल्मयुक्तश्चकाणश्चदंतहीनस्त
तःशुचिः वाक्प्रदत्तांस्वकन्यांचयोन्यस्मैप्रददातिच १३

र्थःकुकर्मणातुनरकश्चकारात्कुकर्मचभवतीत्यर्थः १कालसूत्रकुंडमाह पुंश्चल्य
न्नमिति २ तत्रजन्मनिकालसूत्रभोगोत्तरजन्मनीत्यर्थः ३ मत्स्योदकुंडगामिनआह पतिव्रताचैकपताविति द्वितीयेपतौसतिकुलटाएवंसर्वत्रज्ञेयं ४ पंचमेषष्ठेचपतौवे
श्येत्यन्वयः सप्तमेष्टमेचपतौपुंगीभवतीत्यन्वयःसाअस्पृश्येतिछेदः ५ ६ चतुर्गुणंचतुःशताब्दंएवंसर्वत्रज्ञेयं ७ ८ ९ १० कृमिकंतुककुंडमाह योभुंक्तेइति ११ अरुंतुदस्तु
मर्मस्पृक् कीटविशेषःतस्यकुंडं अन्नमानाब्दंयावंतोन्नस्यावयवास्तावंतिवर्षाणीत्यर्थः १२ पांसु

भोज्यंकुंडमाह वाक्प्रदत्तामिति २३पांसुवेष्टंकुंडमाह तद्द्रव्यहारीति कन्याविक्रेताइत्यर्थः २४ शूलप्रोतंकुंडमाह भक्त्येति १५ १६प्रकंपनंकुंडमाह करोतीति

सवसेत्पांसुकुंडेचतद्भोजीशतवत्सरं तद्द्रव्यहारीयःसाधिपांसुवेष्टेशताब्दकं १४ निवसेच्छरशय्यायांममदूतेनताडि
तः भक्त्यानपूजयेद्विप्रःशिवलिंगंचपार्थिवं १५ सयातिशूलिनःपापाच्छूलप्रोतंसुदारुणं स्थित्वाशताब्दंतत्रैव
व्याधःसप्तजन्मसु १६ ततोभवेद्देवलश्चसप्तजन्मततःशुचिः करोतिकुंठितंविप्रंयद्भियाकंपतेद्विजः १७ प्रकं
पनेवसेत्सोपिविप्रलोमाब्दमेवच प्रकोपवदनाकोपात्स्वामिनंयाचपश्यति १८ कटूक्तिंतंप्रवदतिसोल्मुकंसंप्रयाति
हि उल्कांददातितद्वक्त्रेसततंममकिंकरः १९ दंडेनताडयेन्मूर्ध्नितल्लोमाब्दप्रमाणकं ततोभवेन्मानवीचविधवा
सप्तजन्मसु २० साभुक्त्वाचैववैधव्यंव्याधियुक्तातःशुचिः याब्राह्मणीशूद्रभोग्याचांधकूपेप्रयातिसा २१ त
प्तशौचोदकेध्वांतेतदाहारीदिवानिशं निवसेदतिसंतप्तायमदूतेनताडिता २२ शौचोदकेनिमग्नासायावदिंद्राश्च
तुर्दश काकीजन्मसहस्राणिशतजन्मानिसूकरी २३ सृगालीशतजन्मानिशतजन्मानिकुक्कुटी पारावतीसप्तजन्म-
वानरीसप्तजन्मसु २४ ततोभवेत्साचांडालीसर्वभोग्याचभारते ततोभवेच्चरजकीयक्ष्मग्रस्ताचपुंश्चली २५ ततः
कुष्ठयुतातैलकारीशुद्धाभवेत्ततः निवसेद्वेधनेवेश्यापुंगीचदंडताडने २६ जलरंध्रेवसेद्वेश्याकुलटादेहचूर्णके
स्वैरिणीदलनेचैवधृष्टाचशोषणेतथा २७ निवसेद्यातनायुक्ताममदूतेनताडिता विण्मूत्रभक्षासततंया
वन्मन्वंतरंसति २८ ततोभवेद्विट्कृमिश्चलक्षवर्षंततःशुचिः ब्राह्मणोब्राह्मणींगच्छेत्क्षत्रियांवापिक्षत्रियः २९

कुंठितंकुतर्केण १७ उल्कामुखंकुंडमाह प्रकोपेति १८ १९ २० अंधकूपकुंडमाह ब्राह्मणीशूद्रभोग्येति २१ २२ २३ २४ २५ वेधनंकुंडमाह नि
वसेदिति ताडनादिपंचकुंडान्याह पुंगीचेति २६ २७ २८ कषकुंडमाह ब्राह्मणइति २९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

परदारैस्सहेत्यर्थः कषेयांतितयासहेत्यपिपाठः ३० ३१ शूर्पकुंडमाह क्षत्रियोब्राह्मणीमिति ३२ ३३ ३४ ज्वालामुखंकुंडमाह करेधृत्वेति तुल
सींकरेधृत्वाकृतांप्रतिज्ञांयोनपालयेदित्यर्थः ३५ तथैवगंगातोयेपिज्ञेयं ३६ शिलांशालग्रामशिलां देवप्रतिमांवाकरेकृत्वाकृतांप्रतिज्ञांयोनपाल-
येदित्यर्थः तथास्वदक्षिणहस्तंतस्यहस्तोपरिदत्वाकृतांप्रतिज्ञामित्यर्थः ३७ स्थित्वेति देवगृहेस्थित्वाकृतांप्रतिज्ञांयोनपालयेदितिशेषः तयाब्रा-

वैश्योवैश्यांचशूद्रांवाशूद्रश्चापिव्रजेद्यदि सवर्णपरदारैश्चकषायंयांतितेजनाः ३० भुक्त्वाकषायंतत्सो
दंनिवसेद्द्वादशाब्दकं ततोविप्रोभवेच्छुद्धस्ततोवैक्षत्रियादयः ३१ योषितश्चापिशुध्यंतीत्येवमाहपिता
महः क्षत्रियोब्राह्मणींगच्छेद्वैश्योवापिपतिव्रते ३२ मातृगामीभवेत्सोपिशूर्पेचनरकेवसेत् शूर्पाकारैश्च
कृमिभिर्ब्राह्मण्यासहभक्षितः ३३ प्रतप्तमूत्रभोजीचयमदूतेनताडितः तत्रैवयातनांभुंक्तेयावदिंद्राश्चतु
र्दश ३४ सप्तजन्मवराहश्चछागलश्चततःशुचिः करेधृत्वातुतुलसींप्रतिज्ञांयोनपालयेत् ३५ मिथ्यावाश
पथंकुर्यात्सचज्वालामुखंव्रजेत् गंगातोयंकरेकृत्वाप्रतिज्ञांयोनपालयेत् ३६ शिलांवादेवप्रतिमांस-
चज्वालामुखंव्रजेत् दत्वादक्षिणहस्तंचप्रतिज्ञांयोनपालयेत् ३७ स्थित्वादेवगृहेवापिसचज्वालामुखंव्रजेत्
आस्पृश्यब्राह्मणंगांचज्वालावन्हिंव्रजेद्द्विजः ३८ नपालयेत्प्रतिज्ञांचसचज्वालामुखंव्रजेत् मित्रद्रोहीकृ
तघ्नश्चयश्चविश्वासघातकः ३९ मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैवसचज्वालामुखंव्रजेत् एतेतत्रवसंत्येवयावदिंद्रा
श्चतुर्दश ४० तथांगारप्रदग्धाश्चयमदूतेनताडिताः चांडालस्तुलसींस्पृष्ट्वासप्तजन्मततःशुचिः ४१

ह्मणंगांचा-
स्पृश्यस्पर्शंकृत्वाकृतांप्रतिज्ञामित्यर्थः ३८ नपालयेदिति पूर्वोक्तंशपथमकृत्वापिकृतांप्रतिज्ञांयोनपालयेत्सोपीत्यर्थः ३९ ४० एतेशपथकारिणोज्वा
लामुखेवसंति ज्वालामुखभोगोत्तरंकःशपथकारीकिंजन्मप्राप्नोतीतितदुच्यते चांडालइति तुलसींस्पृष्ट्वायेन कृताप्रतिज्ञानपालितासज्वालामुखभो

गोत्तरंसप्तजन्मसुचांडालोभवतीत्येवंसर्वत्रज्ञेयं ४१ ४२ ब्रह्मकृमिर्ब्राह्मणगृहस्थःकृमिः ४३ ४४ ४५ गंडकइति गंडकःपुंसिखङ्गेस्यात्संध्यावि-
द्याप्रभेदयोः अवच्छेदेंतरायेचेतिमेदिनीकोशाल्लक्षणयांतरायकर्ताविघ्नकर्ताभवतीत्यर्थः ४६ मंडूकः सप्तजन्मसु भल्लूकइत्यपिपाठः ४७ एतेषांसर्वे

म्लेच्छोगंगाजलस्पर्शीपंचजन्मततःशुचिः शिलास्पर्शीविट्कृमिश्चसप्तजन्मसुसुंदरि ४२ अर्चास्पर्शी
ब्रह्मकृमिःसप्तजन्मततःशुचिः दक्षहस्तप्रदाताचसर्पश्चसप्तजन्मसु ४३ ततोभवेद्ब्रह्महीनोमानवश्च
ततःशुचिः मिथ्यावादीदेवगृहेदेवलःसप्तजन्मसु ४४ विप्रादिस्पर्शकारीचव्याघ्रजातिर्भवेद्ध्रुवं ततो
भवेच्चमूकःसबधिरश्चत्रिजन्मनि ४५ भार्याहीनोबंधुहीनोवंशहीनस्ततःशुचिः मित्रद्रोहीचनकुलः
कृतघ्नश्चापिगंडकः ४६ विश्वासघातीव्याघ्रश्चसप्तजन्मसुभारते मिथ्यासाक्षीचवक्तव्येमंडूकःसप्त
जन्मसु ४७ पूर्वान्सप्तापरान्सप्तपुरुषान्हंतिचात्मनः नित्यक्रियाविहीनश्चजडत्वेनयुतोद्विजः ४८ य-
स्यानास्थावेदवाक्येमंदंहसतिसंततं व्रतोपवासहीनश्चसद्वाक्यपरनिंदकः ४९ धूम्रांधेचवसेत्सोपि
शताब्दंधूम्रभक्षकः जलजंतुर्भवेत्सोपिशतजन्मक्रमेणच ५० ततोनानाप्रकारश्चमत्स्यजातिस्ततः
शुचिः यःकरोत्युपहासंचदेवब्राह्मणयोर्धने ५१ पातयित्वासपुरुषान्दशपूर्वान्दशापरान् सोयंयाति
चधूम्रांधंधूमध्वांतसमन्वितं ५२ धूम्रक्लिष्टोधूम्रभोजीवसेत्तत्रचतुर्गुणं ततोमूषकजातिश्चसप्तज
न्मसुभारते ५३ ततोनानाविधाःपक्षिजातयःकृमिजातिभिः ततोनानाविधावृक्षाःपशवश्चततोनरः ५४

षांचतु
र्दशपुरुषाअप्यधःपतंतीत्याह पूर्वान्सप्तेति धूम्रांधकुंडमाह नित्यक्रियेति ४८ मंदंहसतिकपटेन ४९ ५० उपहास्यंइदमतिनिंद्यंभवतीत्यभिप्रायेण
धनमित्युपलक्षणंतद्वस्तुमात्रस्य ५१ ५२ चतुर्गुणमिति शताब्दंधूम्रभक्षकइतिपूर्वमुक्तंतदपेक्षयार्थाच्चतुर्गुणंग्राह्यंचतुर्युगमित्यपिपाठः ५३ ५४

नागवेष्टनंकुंडमाह विप्रोदैवज्ञइति ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ इतिश्रीदेवीभागवतेतिलकेनवमस्कंधेपंचत्रिंशोध्यायः ३५ अर्धाधिकैस्त्रयस्त्रिंशा
त्सद्यैर्यमपुरीभयं देवभक्त्यानश्यतीतिविस्तरेणोपवर्ण्यते १ नरकुंडवर्णनंतदधिकारिणस्तद्यातनाश्चश्रुत्वाकोहिनरोभूत्वातेषुपातकेष्वेकमपिपातकंन

विप्रोदैवज्ञजीवीचवैद्यजीवीचिकित्सकः लाक्षालोहादिव्यापारीरसादिविक्रयीचयः ५५ सयातिनागवेष्टंच-
नागैर्वेष्टितमेवच वसेत्सलोमभानाब्दंतत्रैवनागपाशितः ५६ ततोनानाविधाःपक्षिजातयश्चततोनरः ततो
भवेत्सुगणकोवैद्यश्चसप्तजन्मसु ५७ गोपश्चकर्मकारश्चरंगकारस्ततःशुचिः प्रसिद्धानिचकुंडानिकथितानि
पतिव्रते ५८ अन्यानिचाप्रसिद्धानिक्षुद्राणिसंतितत्रवै संतिपातकिनस्तेषुस्वकर्मफलभोगिनः ५९ भ्रमं
तिनानायोनिंचकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेपंचत्रिंशोध्यायः ३५
साविच्युवाच धर्मराजमहाभागवेदवेदांगपारग नानापुराणेतिहासेयत्सारंतत्प्रदर्शय १ सर्वेषुसार
भूतंयत्सर्वेष्टंसर्वसंमतं कर्मच्छेदबीजरूपंप्रशस्तंसुखदंनृणां २ सर्वप्रदंचसर्वेषांसर्वमंगलकारणं ॥
यदुःखंनपश्यंतियेनवैसर्वमानवाः ३ कुंडानितेनपश्यंतितेषुनैवपतंतिच नभवेद्येनजन्मादितत्कर्मवद
सांप्रतं ४ किमाकाराणिकुंडानितानिचानिर्मितानिच केनचकेनैवरूपेणतत्रतिष्ठंतिपापिनः ५ स्वदे
हेभस्मसाद्भूतेयातिलोकांतरंनरः केनदेहेनवाभोगंकरोतिचशुभाशुभं ६ सुचिरंक्लेशभोगेनकथंदे-
होननश्यति देहोवाकिंविधोब्रह्मंस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ७

कुर्यात्ततश्चकथंगतिर्भविष्यतीतिभीतासावित्रीपृच्छति धर्म-
राजेति यत्सारंसंसारोद्धारकारकमित्यर्थः १ २ सर्वप्रदंसर्वंब्रह्मतत्प्रदं ३ ४ किंचप्रश्नांतरमाह किमाकाराणीति ५ प्रश्नांतरमाह स्वदेहइति देहेभ
स्मनिजातेकेनदेहेनपरलोकेशुभाशुभंभोगंकरोतीत्यर्थः ६ किंचप्रश्नांतरमाह सुचिरमिति क्षणमात्रंवन्हौपतितंवस्तुदग्धंभवति अनेकवर्षवन्ह्यादिकुंडे

षुपतितोदेहः कथंननष्टोभवतीत्यर्थः तस्माद्विलक्षणोदेहःस्यात् सचकीदृशइतिवदेत्यर्थः ७ ८ ९ पंचदेवाःशिवशक्तिविष्णुगणेशसूर्याः

नारायणउवाच सावित्रीवचनंश्रुत्वाधर्मराजोहरिंस्मरन् कथांकथयितुमारेभेकर्मबंधनिकृंतनीं ८ धर्मराजउवाच वत्सेचतुर्षुवेदेषुधर्मेषुसंहितासुच पुराणेष्वितिहासेषुपांचरात्रादिकेषुच ९ अन्येषुधर्मशास्त्रेषुवेदांगेषुचसुव्रते सर्वेष्टंसारभूतंचपंचदेवानुसेवनं १० जन्ममृत्युजराव्याधिशोकसंतापनाशनं सर्वमंगलरूपंचपरमानंदकारणं ११ कारणंसर्वसिद्धीनांनरकार्णवतारणं भक्तिवृक्षांकुरकरंकर्मवृक्षनिकृंतनं १२ विमोक्षसोपानमिदमविनाशपदंस्मृतं सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रदंशुभे १३ कुंडानियमदूतेश्वरक्षितानि सदाशुभे नहिपश्यंतिस्वप्नेच पंचदेवार्चकानराः १४ देवीभक्तिविहीनायेतेपश्यंतिममालयं यांतियेहरितीर्थंवाश्रयंतिहरिवासरं १५ प्रणमंतिहरिंनित्यंहर्यर्चांकलयंतिच नयांतितेपिघोरांचममसंयमिनींपुरीं १६ त्रिसंधिपूताविप्राश्चशुद्धाचारसमन्विताः निवृत्तिंनैवलप्स्यंतिदेवीसेवांविनानराः १७ स्वधर्मनिरताचाराःस्वधर्मनिरतास्तथा गच्छंतोमृत्युलोकंचदुर्दर्शाममकिंकराः १८ भीताःशिवोपासकेभ्योवैनतेयादिवोरगाः स्वदूतंपाशहस्तंचगच्छंतंवारयाम्यहं १९ यास्यंतितेत्रसर्वत्रहरिदासाश्रयंविना कृष्णमंत्रोपासकाच्चैवैनतेयादिवोरगाः २० देवीमंत्रोपासकानांनाम्नांचैवनिकृंतनं करोतिनरवलेखन्याचित्रगुप्तश्चभीतवत् २१ मधुपर्कादिकंतेषांकुरुतेचपुनःपुनः विलंघ्यब्रह्मलोकंचलोकंगच्छंतितेसति २२

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ स्वधर्मनिरतेति स्वधर्मेनिरतोबाह्यआचारोयेषांतथास्वधर्मेनिरतमंतःकरणंयेषांतेस्वधर्मनिरताः १८ १९ २० नाम्नामज्ञानाच्चित्रगुप्तेनलिखितानां २१ लोकंगच्छंतीति मणिद्वीपसंज्ञकंदेवीलोकंगच्छंतीत्यर्थः २२

२३ यथाच्चप्रज्वलद्वन्हावितिपूर्वान्वयि मोहोपिसंमोहंप्राप्नोतितान्प्रतिमोहोनगच्छतीत्यर्थः २४ ततस्तस्मात्पुरुषाल्लोभक्रोधौगच्छतइत्य-
र्थः २५ येयेनयांतीति पंचदेवोपासकाइत्यर्थः २६ अधुनाद्वितीयप्रश्नोत्तरंविस्तरेणाग्रेवक्तव्यमस्तीतितद्विहायान्यप्रश्नानामुत्तराण्याह शृ

दुरितानिचनश्यंतियेषांसंस्पर्शमात्रतः तेमहाभाग्यवंतोहिसहस्त्रकुलपावनाः २३ यथाच्चप्रज्वलद्वन्हौ
शुष्काणिचतृणानिच प्राप्नोतिमोहःसंमोहंतांश्चदृष्ट्वाचभीतवत् २४ कामश्चकामिनंयातिलोभक्रोधौ-
ततःसति मृत्युःप्रलीयतेरोगोजराशोकोभयंतथा २५ कालःशुभाशुभंकर्महर्षोभोगस्तथैवच येये
नयांतितांपीडाकथितास्तेमयासति २६ शृणुदेहविवरणंकथयामियथागमं पृथिवीवायुराकाश-
स्तेजस्तोयमितिस्फुटं २७ देहिनांदेहबीजंचस्त्रष्टुःसृष्टिविधौपरं पृथिव्यादिपंचभूतैर्योदेहोनिर्मितो
भवेत् २८ सकृत्रिमोनश्वरस्यभस्मसाच्चभवेदिह बद्धांगुष्ठप्रमाणश्चयोजीवःपुरुषःकृतः २९ बि
भर्तिसूक्ष्मंदेहंतंतद्रूपंभोगहेतवे सदेहोनभवेद्भस्मज्वलदग्नौयमालये ३० जलेननष्टोदेहीवाप्रहारेसुचि
रंकृते नशस्त्रेणनवास्त्रेणसुतीक्ष्णकंटकेनतथा ३१ तप्तद्रवेतप्तलोहेतप्तपाषाणएवच प्रतप्तप्रतिमाश्लेषे
यत्पूर्वपतनेपिच ३२ नदग्धोनचभग्नःसभुंक्तेसंतापमेवच कथितोदेहवृत्तांतःकारणंचयथागमं ३३ कुं
डानांलक्षणंसर्वंबोधायकथयामिते इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६
धर्मराजउवाच पूर्णेंदुमंडलाकारंसर्वंकुंडंचवर्तुलं निम्नंपाषाणभेदैश्चपाचितंबहुभिःसति १ ण्विति पंचभूतात्मकेदेहेद

ग्धेप्यंगुष्ठपरिमितोलिंगदेहोमोक्षपर्यंतंकथमपिवन्ह्यादिकुंडेषुपतितोपिननश्यतीतितेनदेहेनभोगः संभवतीतिसमुदायार्थः २७ २८ २९ ३० ३१
३२ ३३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेषट्त्रिंशोध्यायः ३६ एकोनविंशत्यधिकैःशतश्लोकैःसविस्तरं कुंडानांलक्षणंसम्यक्यथावदभिवर्ण्य

ते १ अथकुंडाकारविषयकस्यसाविव्याकृतप्रश्नस्योत्तरमाह पूर्णेंदुमंडलेति अतिनिम्नमित्यपिपाठः पाषाणभेदैर्विलक्षणपाषाणरूपां गारैःपाचितंज्वलितमित्यर्थः १ २ ऊर्ध्वंशतहस्तपरिमिताःशिखाज्वालास्ताभिःसमन्वितं ३ तप्तकुंडाकारमाह प्रतप्तोदकेति काकुशब्दंत त्रस्थितानांप्राणिनांशब्दस्यानुकरणंकाकुइति ४ ५ तद्दूतैरित्यत्रतदितिपूर्वान्वयि तप्तक्षारोदकमाह तप्तक्षारेति पुनःकाकैश्चसंकुलंन

ननश्वरंचाप्रलयंनिर्मितंचेश्वरेच्छया कुशदंपातकानांचनानारूपंतदालयं २ ज्वलदंगाररूपंचशत हस्तशिखान्वितं परितःक्रोशमानंचवह्निकुंडंप्रकीर्तितं ३ महाशब्दंप्रकुर्वद्भिःपापिभिःपरिपूरितं र क्षितंममदूतैश्चताडितैश्चापिसंततं ४ प्रतप्तोदकपूर्णंचहिंस्रजंतुसमन्वितं महाघोरंकाकुशब्दंप्रहारेण दृढेनच ५ क्रोशार्द्धमानंतद्दूतैस्ताडितैर्ममपार्षदैः तप्तक्षारोदकैःपूर्णंपुनःकाकैश्चसंकुलं ६ संकुलंपापि भिश्चैवक्रोशमानंभयानकं त्राहीतिशब्दंकुर्वद्भिर्ममदूतैश्चताडितैः ७ प्रचलद्भिरनाहारैःशुष्ककंठोष्ठता- लुकैः विड्भिरेवकृतंपूर्णंक्रोशमानंचकुत्सितं ८ अतिदुर्गंधिसंसक्तंव्याप्तंपापिभिरन्वहं ताडितैर्ममदूतै श्वतदाहारैःक्रूदारुणैः ९ रक्षेतिशब्दंकुर्वद्भिस्तत्कीटैरेवभक्षितैः तप्तमूत्रद्रवैःपूर्णंमूत्रकीटैश्चसंकु लं १० युक्तंमहापातकिभिस्तत्कीटैर्भक्षितैःसदा गव्यूतिमानंध्वांतात्तंशब्दकृद्भिश्चसंततं ११ मद्दूते स्ताडितैर्घोरैःशुष्ककंठोष्ठतालुकैः श्लेष्मपूर्णंप्रशमितंतत्कीटैःपूरितंसदा १२ तद्भोजिभिःपापिभि श्चवेष्टितंवेष्टितैःसदा क्रोशार्धंगरकुंडंचगरभोजिभिरन्वितं १३ गरकीटैर्भक्षितैश्चपापिभिःपूर्णमेव- च ताडितैर्ममदूतैश्चशब्दकृद्भिश्चकंपितैः १४

कैश्चसंकुलमित्यपिपाठः ६ भयानककुंडमाह संकुलंपापिभिरिति ७ विट्कुंडमाह विड्भिरिति ८ ९ मूत्रकुंडमाह तप्तमूत्रेति १० ११ श्लेष्मकुंडमाह श्लेष्मपूर्णमिति १२ वेष्टितैःश्लेष्मणेतिशेषः गरकुंडमाह क्रोशार्द्धमिति १३ १४

दूषिकाकुंडमाह नेत्रयोरिति १५ वसाकुंडमाह वसारसेनेति क्रोशतूर्यंक्रोशचतुर्थांशमानमित्यर्थः १६ शक्रकुंडमाह १७ द्रवद्भिर्धावद्भिः रक्तकुंडमाह दुर्गंधीति वापीमानंप्रमाणंपूर्वमुक्तंतन्मानं १८ कीटभक्षितैःपापिभिःसंकुलमित्यन्वयः अश्रुकुंडमाह पूर्णनेत्राश्रुभिरिति १९ वापीतुर्येति पूर्वोक्तवापीमान

सर्पाकारैर्वज्रदंष्ट्रैःशष्कंकंठैःसुदारुणैः नेत्रयोर्मलपूर्णंचक्रोशार्धंकीटसंयुतं १५ पापिभिःसंकुलंशश्वद्भ्रमद्भिः कीटभक्षितैः वसारसेनसंपूर्णंक्रोशतुर्यंसुदुःसहं १६ तद्भोजिभिःपातकिभिर्यमदूतैश्चताडितैः शुक्रकुंडंक्रोशमितंशक्रकीटैश्चसंयुतं १७ पापिभिःसंकुलंशश्वद्द्रवद्भिः कीटभक्षितैः दुर्गंधिरक्तपूर्णंचवापीमानंगभीरकं १८ तद्भोजिभिःपापिभिश्चसंकुलंकीटभक्षितं पूर्णंनेत्राश्रुभिस्तत्संबहुपापिभिरन्वितं १९ वापीतुर्यप्रमाणंचरुदद्भिः कीटभक्षितैः नृणांगात्रमलैर्युक्तंतद्भक्षैःपापिभिर्युतं २० ताडितैर्यमदूतैश्चव्यग्रैश्चकीटभक्षितैः कर्णविट्परिपूर्णंचतद्भक्षैःपापिभिर्वृतं २१ वापीतुर्यप्रमाणंचब्रुवद्भिः कीटभक्षितैः मज्जापूर्णंनराणांचमहादुर्गंधिसंयुतं २२ महापातकिभिर्युक्तंवापीतुर्यप्रमाणकं परिपूर्णंस्निग्धमांसैर्यमदूतैश्चताडितैः २३ पापिभिःसंकुलंचैववापीमानंभयानकं कन्याविक्रयिभिश्चैवतद्भक्ष्यैःकीटभक्षितैः २४ पोहीतिशब्दंकुर्वद्भिस्त्रासितैश्चभयानकैः वापीतुर्यप्रमाणंचनरवादिकचतुष्टयं २५ पापिभिःसंयुतंशश्वन्मयदूतैश्चताडितैः प्रतप्ततामकुंडंचताम्रोपर्युल्मुकान्वितं २६ ताम्राणांप्रतिमालक्षैःप्रतप्तैर्व्याप्तंसदा प्रत्येकंप्रतिमाश्लिष्टैरुदद्भिःपापिभिर्युतं २७

चतुर्थांशमानमित्यर्थः गात्रमलकुंडमाह नृणामिति २० कर्णविट्कुंडमाह कर्णविडिति २१ ब्रुवद्भिर्हाहेतिशब्दंकुर्वाणैः मज्जाकुंडमाह मज्जापूर्णमिति २२ मांसकुंडमाह परिपूर्णमिति २३ २४ नखादिकुंडचतुष्टयमाह वापीतुर्येति चतुष्टयंनखकुंडलोमकुंडकेशकुंडास्थिकुंडात्मकमित्यर्थः २५ प्रतप्तताम्रकुंडमाह प्रतप्तेति २६ २७

गव्यूतिस्त्रीक्रोशयुगं लोहकुंडमाह प्रतप्तेति २८ २९ ३० चर्मकुंडमाह चर्मकुंडमिति तप्तसुराकुंडमाह तप्तसुरेति ३१ कंटककुंडमाह अतःशाल्मलीति ३२ धनुर्मानैर्हस्तचतुष्टयपरिमितैः कंटकैरित्यर्थः ३३ वृक्षाग्रान्च्छाल्मलीरक्षाग्रान्निपतद्भिः कंटकैरित्यर्थः ३४

गव्यूतिमानंविस्तीर्णंयमदूतैश्चताडितैः प्रतप्तलोहधारंचज्वलदंगारसंयुतं २८ लोहानांप्रतिमाश्लिष्टैरुदद्भिःप्राणिभिर्युतं प्रत्येकंप्रतिमाश्लिष्टैःशश्वत्प्रज्वलितैर्भिया २९ रक्षरक्षेतिशब्दंचकुर्वद्भिर्दूतताडितैः महापातकिभिर्युक्तंद्विगव्यूतिप्रमाणकं ३० भयानकंध्वांतयुक्तंलोहकुंडंप्रकीर्तितं चर्मकुंडंतप्तसुराकुंडंवाप्यर्द्धमेवच ३१ तद्भोजिपापिभिर्व्याप्तंयमदूतैश्चताडितैः अतःशाल्मलीकुंडंचवृक्षकंटकशोभितं ३२ लक्षपौरुषमानंचक्रोशमानंचदुःखदं धनुर्मानैःकंटकैश्चसुतीक्ष्णैःपरिवेष्टितं ३३ प्रत्येकंविद्धगात्रैश्चमहापातकिभिर्युतं वृक्षाग्रान्निपतद्भिश्चयमदूतैश्चपातितैः ३४ जलंदेहीतिशब्दंचकुर्वद्भिःशुष्कतालुकैः महाभियातिव्यग्रैश्चदंडैःसंभग्नमस्तकैः ३५ प्रचलद्भिर्यथातप्ततैलजीविभिरेवच विषोदैस्तक्षकाणांचपूर्वंचक्रोशमानकं ३६ तद्भक्षैःपापिभिर्युक्तंयमदूतैश्चताडितैः प्रतप्ततैलपूर्णंचकीटादिपरिवर्जितं ३७ महापातकिभिर्युक्तंदग्धांगारैश्चवेष्टितं कुकुशब्दंप्रकुर्वद्भिश्चलद्भिर्दूतपीडितैः ३८ ध्वांतयुक्तंक्रोशमानंकुशदंचभयानकं शूलाकारैःसुतीक्ष्णाग्रैर्लोहशस्त्रैश्चवेष्टितं ३९ शस्त्रतल्पस्वरूपंचक्रोशतूर्यप्रमाणकं वेष्टितंतत्पातकिभिःकुंतविद्धैश्चवेष्टितैः ४०

३५ तत्रदृष्टांतोयथेति विषोदंकुंडमाह विषोदैरिति ३६ प्रतप्ततैलकुंडमाह प्रतप्तेति ३७ ३८ कुंतकुंडमाह शूलाकारैरिति ३९ तल्पमास्तरणंकुंतंशस्त्रविशेषः ४० ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

कृमिकुंडमाह कीटैरिति ४१ ४२ पूयकुंडमाह द्विगव्यूतीति ४३ सर्पकुंडमाह तालेति ४४ मशकुंड दंशकुंडगरलकुंडान्याह कुंडत्रय
मिति ४५ ४६ वज्रदंष्ट्रकुंडवृश्चिककुंडद्वयमाह वज्रेति ४७ दंशितैर्दष्टैरित्यर्थः शरकुंडशूलकुंडखड्गकुंडान्याह कुंडत्रयमिति

ताडितैर्यमदूतैश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकैः कीटैश्च शंकुप्रमितैः सर्पमानैर्भयंकरैः ४१ तीक्ष्णदंतैश्च विकृतै
र्व्याप्तं ध्वांतयुतं सति महापातकिभिर्युक्तं यमदूतैश्च ताडितैः ४२ द्विगव्यूतिप्रमाणं च पूयकुंडं प्रचक्षते
तद्भक्ष्यैः प्राणिभिर्युक्तं यमदूतैश्च ताडितैः ४३ तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतं सर्पवेष्टितगात्रै-
श्च पापिभिः सर्पभक्षितैः ४४ संकुलं शब्दकृद्भिश्च यमदूतैश्च ताडितैः कुंडत्रयं मशादीनां पूर्णं च मशका
दिभिः ४५ सर्वक्रोशार्द्धमानं च महापातकिभिर्युतं हस्तपादादिबद्धैश्च क्षतजौघेन लोहितैः ४६ हा
हेति शब्दं कुर्वद्भिस्ताडितैर्यमपार्षदैः वज्रवृश्चिकयोः कुंडं ताभ्यां च परिपूरितं ४७ वाप्यर्द्धं पापिभिर्यु
क्तं वज्रवृश्चिकदंशितैः कुंडत्रयं शरादीनां तैरेव परिपूरितं ४८ तैर्विद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्द्धं रक्तलो
हितैः तप्ततोयोदकैः पूर्णं सध्वांतं गोलकुंडकं ४९ कीटैः संकुलमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतं वा-
प्यर्द्धमानं भीतैश्च पापिभिः कीटभक्षितैः ५० रुदद्भिः क्रोशमानैश्च यमदूतैश्च ताडितैः अतिदुर्गंधि
संयुक्तं दुःखदं पापिनां सदा ५१ दारुणैर्विकृताकारैर्भक्षितं पापिभिर्युतं वाप्यर्द्धं परिपूर्णं च जलस्थै
र्नक्रकोटिभिः ५२ विण्मूत्रश्लेष्मभक्षैश्च संयुतं शतकोटिभिः काकैश्च विकृताकारैर्भक्षितैः पापि-
भिर्युतं ५३ मंथानकुंडं बीजकुंडं ताभ्यां पूर्णं धनुःशतं भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च संततं ५४

४८ वाप्यर्द्ध-
मानं कुंडत्रयं गोलकुंडमाह तप्ततोयोदकैरिति ४९ ५० ५१ नक्रकुंडमाह दारुणैरिति ५२ काककुंडमाह विण्मूत्रेति ५३ मंथानकुंडमाह मंथानेति बीजकुंड

माह बीजेति मंथानबीजोकीटविशेषौ ५४ वज्रकुंडमाह धनुःशतमिति जीवयुक्तंवज्राकारदंष्ट्रान्वितजीवयुक्तमित्यर्थः ५५ तप्तपाषाणकुंड माह वापीद्विगुणेति ५६ तीक्ष्णपाषाणकुंडमाह क्षुरधारोपमैरिति परंतीक्ष्णपाषाणकुंडमित्यर्थः लालाकुंडमाह लालाकुंडंचलोहितैरितिलोहितयुक्तैः प्राणिभिरन्वितमित्यर्थः ५७ मसीकुंडमाह तप्तांजनेति तप्तोयोंजनाचलस्तदाकारैःपाषाणैरन्वितमित्यर्थः ५८यमदूतैश्चताडि

धनुःशतंजीवयुक्तंपापिभिःसंकुलंसदा शब्दकृद्भिर्वज्रदंष्ट्रैःसांद्रध्वांतमयंपरं ५५ वापीद्विगुणमानंच तप्तप्रस्तरनिर्मितं ज्वलदंगारसदृशंचलद्भिःपापिभिर्युतं ५६ क्षुरधारोपमैस्तीक्ष्णैःपाषाणैर्निर्मितंपरं महापातकिभिर्युक्तंलालाकुंडंचलोहितैः ५७ क्रोशमात्रंचगंभीरंममदूतैश्चताडितैः तप्तांजनाचलाकारैःपरिपूर्णंधनुःशतं ५८ चलद्भिःपापिभिर्युक्तंममदूतैश्चताडितैः पूर्णंचूर्णद्रवैःक्रोशमानंपापिभिरन्वितं ५९ तद्रोजिभिःप्रदग्धैश्चममदूतैश्चताडितैः कुंडंकुलालचक्रंचघूर्णमानंचसंततं ६० सुतीक्ष्णंषोडशारंचचूर्णितैःपापिभिर्युतं अतीववक्रंनिम्नंचद्विगव्यूतिप्रमाणकं ६१ कंदराकारनिर्माणंतप्तोदैश्च समन्वितं महापातकिभिर्युक्तंभक्षितैर्जलजंतुभिः ६२ ज्वलद्भिःशब्दकृद्भिश्चध्वांतयुक्तंभयानकं कोटिभिर्विकृताकारैःकच्छपैश्चसुदारुणैः ६३ जलस्थैःसंयुतंतैश्चभक्षितैःपापिभिर्युतं ज्वालाकलापैस्तेजोभिर्निर्मितंक्रोशमानकं ६४ शब्दकृद्भिःपातकिभिःसंयुतंक्लेशदंसदा क्रोशमानंचगंभीरंतप्तभस्मभिरन्वितं ६५

तैर्महापातकिभिर्युक्तमित्यनुक्तस्थलेसर्वत्रबोध्यम् चूर्णकुंडमाह पूर्णचूर्णेति सप्तचूर्णरेणुभिरित्यर्थः ५९ चक्रकुंडमाह कुलालेति घूर्णमानंभ्रममाणं ६० वक्रकुंडमाह अतीववक्रमिति ६१ कंदरादरीः६२ कूर्मकुंडमाह कोटिभिरिति ६३ जलस्थैः कच्छपैः संयुतंतैः कच्छपैर्भक्षितैःपापिभिर्युतमित्यन्वयः ज्वालाकुंडमाह ज्वालाकलापैरिति ६४ भस्मकुंडमाह क्रोशमानमिति ६५ ६५ ६५ ६५ ६५ ६५

६६ दग्धकुंडमाह क्रोशमानंध्वांतयुक्तमिति क्रोशमानंपापिभिःशब्दायमानं ६७ ६८ ६९ ७० तप्तसूचीकुंडमाह प्रतप्तसूचीति असिपत्रकुं
डमाह असीवेति यस्यतालतरोः पत्रस्यधाराऽसीवासिलताधारेवभवति तस्यतालतरोरधःक्रोशार्धमानाधोदेशेपतत्तालसमन्वितंतदसिपत्रकुंडंभवती

शश्वज्ज्वलद्भिःसंयुक्तंपापिभिर्भस्मभक्षितैः सप्तपाषाणलोहानांसमूहैःपरिपूरितैः ६६ पापिभिर्दग्धगात्रैश्च-
युक्तंचशुष्कतालुकैः क्रोशमानंध्वांत युक्तंगंभीरमतिदारुणं ६७ ताडितैश्चप्रदग्धैश्चदग्धकुंडंप्रकीर्ति
तं अतीवोर्मियुतंतोयंप्रतप्तक्षारसंयुतं ६८ नानाप्रकारैर्विरुतैर्जलजंतुभिरन्वितं द्विगव्यूतिप्रमाणंचगं-
भीरंध्वांतसंयुतं ६९ तद्भक्ष्यैःपातकिभिर्युक्तंदंशितैःर्जलजंतुभिः ज्वलद्भिःशब्दरुद्भिश्चनपश्यद्भिःपरस्परं
७० प्रतप्तसूचिकुंडंचकीर्तितंचभयानकं असीवधारापत्रस्याप्युच्चैस्तालतरोरधः ७१ क्रोशार्द्धमानंकुं
डंचपतत्पत्रसमन्वितं पापिनांरक्तपूर्णंचवृक्षाग्रात्पततांध्रुवं ७२ परित्राहीतिशब्दंचकुर्वतामसतामपि गं
भीरंध्वांतयुक्तंचरक्तकीटसमन्वितं ७३ तदसिपत्रकुंडंचकीर्तितंचभयानकं धनुःशतप्रमाणंचक्षुरधारा-
स्त्रसंयुतं ७४ पापिनांरक्तपूर्णंचक्षुरधारंभयानकं सूचीमुखास्त्रसंयुक्तंपापिरक्तौघपूरितं ७५ पंचाशद्ध
नुरायामंक्लेशदंचसूचीमुखं कस्यचिज्जंतुभेदस्यगोकाख्यस्यमुखाकृति ७६ कूपरूपंगभीरंचधनुर्विंशत्प्र-
माणकं महापातकिनांचैवमहत्क्लेशप्रदंपरं ७७ तत्कीटभक्षितानांचनम्रास्यानांचसंततं कुंडंनक्रमुखा
कारंधनुःषोडशमानकं ७८

त्यर्थः दीर्घस्तुछांदसः क्षुरधारकुंडमाह धनुःशतेति ७१ ७२ ७३ ७४ सूचीमुखकुंडमाह
सूचीमुखेति ७५ गोकामुखकुंडमाह कस्यचिदिति गोकाख्यस्यगोकानामकस्यकस्यचिज्जंतुविशेषस्यमुखस्येवमुखंयस्यतद्गोकामुखमित्यभिप्रा
यः ७६ ७७ तत्कीटभक्षितानां गोकामुखकीटभक्षितानांपातकिनामित्यर्थः नक्रमुखाकारकुंडमाह कुंडंनक्रेति ७८ ६९ ६९ ६९

गजदंशकुंडमाह धनुःशतमिति पापिभिःसंयुतमित्यादिकमत्राप्युदाहार्य्यं ७९ गोमुखाकारंकुंडमाह धनुस्त्रिंशदिति ८० कुंभीपाककुंड-
माह कालचक्रेणेति कालाकारभयंकरचक्रेणेत्यर्थः ८१ तस्मिन्कुंभीपाकेन्यानिकुंडान्यप्यंतर्भूतानिसंतीत्याह कुत्रचित्तप्ततैलमिति ८२ मू

गंभीरंकूपरूपंचपापिनांसंकुलंसदा धनुःशतप्रमाणंन्चकीर्तितंगजदंशनं ७९ धनुस्त्रिंशत्प्रमाणंन्चकुंडं
न्चगोमुखाकृति पापिनांक्लेशदंशश्चद्गोमुखंपरिकीर्तितं ८० कालन्चक्रेणसंयुक्तं भ्रममाणंभयानकं
कुंभाकारंध्वांतयुक्तंद्विगव्यूतिप्रमाणकं ८१ लक्षपौरुषमानंन्चगंभीरंविस्तृतंसति कुत्रचित्तप्ततैलंन्चता
म्रादिकुंडमेवच ८२ पापिनांन्चप्रधानैश्चमूर्छितैःकृमिभिर्युतं परस्परंचनश्यद्भिःशब्दकृद्भिश्चसंततं
८३ ताडितैर्यमदूतैश्चमुसलैर्मुद्गरैस्तथा घूर्णमानैःपतद्भिश्चमूर्छितैश्चक्षणंक्षणं ८४ पातितैर्यमदूतै
श्चरुदंत्यस्मात्क्षणंपुनः यावंतःपापिनःसंतिसर्वकुंडेषुसुंदरि ८५ ततश्चतुर्गुणाःसंतिकुंभीपाकेचदुःख
दे सुचिरंवध्यमानास्तेभोगदेहाननश्वराः ८६ सर्वकुंडप्रधानंन्चकुंभीपाकंप्रकीर्तितं कालनिर्मितसूत्रेण
निबद्धायत्रपापिनः ८७ उत्थापिताश्चदूतैश्चक्षणमेवनिमज्जिताः निश्वासबद्धाःसुचिरंतथामोहंगताः
पुनः ८८ अतीवक्लेशसंयुक्तादेहभोगेनसुंदरि प्रतप्ततोययुक्तंचकालसूत्रंप्रकीर्तितं ८९ अवटःकू
पभेदश्चमत्स्योदःसउदाहृतः प्रतप्ततोयपूर्णंन्चचतुर्विंशत्प्रमाणकं ९० व्याप्तंमहापातकिभिर्व्यादग्धां
गैश्चसंततं महदूतैस्ताडितैःशश्वदवटोदंप्रकीर्तितं ९१

र्छितैःपापिनांप्रधानैःकृमिभिश्चयुत मित्यर्थः ८३ ८४ ८५ ८६
कालसूत्रंकुंडमाह कालनिर्मितेति कालेननिर्मितमतिकर्कशंसूत्रमित्यर्थः ८७ ८८ ८९ मत्स्योदकुंडमाह अवटइतिसएव
मत्स्योदइत्यर्थः तल्लक्षणमाह प्रतप्तेति चतुर्विंशतिधनुःप्रमाणकंविस्तरेणेत्यर्थः ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५

धनुःशतेतत्प्रमाणेगर्तैइत्यर्थः ९२ कृमिकंतुकंकुंडमाह अरुंतुदेति अरुंतुदंकृमिकंतुकं ९३ पांसुभोज्यंकुंडमाह तप्तपांसुभिरिति ९४ पाशवेष्टनंकुंड
माह पातमात्रेणेति पतनमात्रेणेत्यर्थः ९५ शूलप्रोतमाह पातमात्रेणेति ९६ प्रकंपनंकुंडमाह पततामिति ९७ उल्कामुखंकुंडमाह ददत्येवहीति उल्का

यत्रोदस्पर्शमात्रेणसर्वव्याधिश्च पापिनां भवेदकस्मात्पततांयस्मिन्कुंडेधनुःशते ९२ अरुंतुदैर्भक्षितैस्तुप्राणि
भिर्यच्चसंकुलं हाहेतिशब्दंकुर्वद्भिस्तदेवारुंतुदंविदुः ९३ तप्तपांसुभिराकीर्णंज्वलद्भिस्तुषदग्धकैः तद्भक्षैः
पापिभिर्युक्तंपांसुभोजैर्धनुःशतं ९४ पातमात्रेणपापीचपाशेनवेष्टितोभवेत् क्रोशमात्रेणकुंडंचतत्पाशवेष्टनं
विदुः ९५ पातमात्रेणपापीचशूलेनवेष्टितोभवेत् धनुर्विंशत्प्रमाणंचशूलप्रोतंप्रकीर्तितं ९६ पततांपा
पिनांयत्रभवेदेवप्रकंपनं अतीवहिमतोयान्तंक्रोशार्द्धंचप्रकंपनं ९७ ददत्येवहिमेदूतायत्रोल्काःपापि
नांमुखे धनुर्विंशत्प्रमाणंतदुल्काभिश्चसुसंकुलं ९८ लक्षपौरुषमानंचगंभीरंचधनुःशतं नानाप्र
कारकृमिभिःसंयुक्तंचभयानकं ९९ अत्यंधकारव्याप्तंचकूपाकारंचवर्तुलं तद्भक्ष्यैःपापिभिर्युक्तंप्रणाश्य
द्भिःपरस्परं १०० तप्ततोयप्रदग्धैश्चज्वलद्भिःकीटभक्षितैः ध्वांतेनचक्षुषांचांधंरंधकूपंप्रकीर्तितं १ नाना
प्रकारशस्त्रौघैर्यत्रविद्धाश्चपापिनः धनुर्विंशत्प्रमाणंचवेधनंतत्प्रकीर्तितं २ दंडेनताडितायत्रयमदूतै-
श्चपापिनः धनुःषोडशमानंचतत्कुंडंदंडताडनं ३ निरुद्धाश्चमहाजालैर्यथामीनाश्चपापिनः धनुर्विंश
त्प्रमाणंचजालरंध्रंप्रकीर्तितं ४ पततांपापिनांकुंडेदेहश्चूर्णोभवेदिह लोहबंदीनिबद्धानांकोटिपौरुषमानकं ५

ज्वलत्काष्ठानि ९८ अंधकूपमाह लक्षपौरुषमानंचेति गंभीरमधइत्यर्थः धनुःशतंविस्तीर्णं ९९ १०० १०१ वेधनंकुंडमाह नानाप्रकारेति २ ताडनंकुंडमाह दंडे
नेति ३ जालरंध्रकुंडमाह निरुद्धाइति ४ देहचूर्णकुंडमाह पततांपापिनामिति लोहबंदीलोहबेडीतिभाषया ५ ६ ६ ६ ६

धनुर्विंशत्प्रमाणकंविस्तृत्या ६ दलनंकुंडमाह दलिताइति ७ शोषणंकुंडमाह पतनेनैवेति १०८ १०९ कषंकुंडमाह नानाचर्मेति १० शूर्पकुं
डमाह शूर्पाकारमुखमिति ११ १२ ज्वालामुखंकुंडमाह प्रतप्तवालुकेति ११३ १४ १५ धूम्रांधंकुंडमाह तप्तेष्टकाभ्यंतरितमिति १६ नागवे

गंभीरंध्वांतसंयुक्तंधनुर्विंशत्प्रमाणकं मूर्च्छितानांजडानांचदेहचूर्णप्रकीर्तितं ६ दलिताःपापिनोयत्र
यमदूतैश्चताडिताः धनुःषोडशमानंचतत्कुंडंदलनंस्मृतं ७ पतनेनैवपापीचशुष्ककंठोष्ठतालुकः वालु
कासुचतप्तासुधनुस्त्रिंशत्प्रमाणकं ८ शतपौरुषमानंचगंभीरंध्वांतसंयुतं शोषणंकुंडमेतद्धिपापिनांप
रदुःखदं ९ नानाचर्मकषायोदपरिपूर्णधनुःशतं दुर्गंधियुक्तंतद्भक्ष्यैःप्राणिभिःसंकुलंकषं १० शूर्पा-
कारमुखंकुंडंधनुर्द्वादशमानकं तप्तलोहवालुकाभिःपूर्णपातकिसंयुतं ११ दुर्गंधियुक्तंतद्भक्ष्यैःपापि-
भिःसंकुलंसति शूर्पाकारमुखंकुंडंधनुर्द्वादशमात्रकं १२ प्रतप्तवालुकापूर्णमहापातकिभिर्युतं अंत
रग्निशिखानांचज्वालाव्याप्तमुखंसदा १३ धनुर्विंशतिमात्रंचप्रमाणंयस्यसुंदरि ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्च
पापिभिर्व्याप्तमेवच १४ तन्महाक्लेशदंशश्वत्कुंडंज्वालामुखंस्मृतं पातमात्राद्यत्रपापीमूर्च्छितोवैनरोभ
वेत् १५ तप्तेष्टकाभ्यंतरितंव्याप्यर्धजिह्मकुंडकं धूम्रांधकारसंयुक्तंधूम्रांधैःपापिभिर्युतं १६ धनुःशतंश्वा
सरुद्धैर्धूम्रांधंपरिकीर्तितं पातमात्राद्यत्रपापीनागैश्चवेष्टिताभवेत् १७ धनुःशतंनागपूर्णंतन्नागैर्वे-
ष्टितंभवेत् षडशीतिचकुंडानिमयोक्तानिनिशामय ११८ लक्षणंचापितेषांचकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि इ
तिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेसावित्र्युपाख्यानेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७

ष्टनंकुंडमाह पातमात्राद्यत्रेति १७ ११८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधे सप्तत्रिंशोध्यायः ३७ ६२ ६२ ६२

नवतिश्लोकवर्यैश्च षट्पद्यैः संयुतैस्तथा देव्याः कृत्वा महोत्कर्षं भक्तिं रूपं च वर्ण्यते १ पूर्वाध्यायेनानायातनाप्रदानिकुंडानिश्रुत्वातिभीतासावित्रीदेवीभक्त्या सर्वमिदंभयादिकं नश्यतीति धर्मराजवदनात्पूर्वंश्रुत्वा यया भक्त्या सर्वमिदं नश्यति सा भक्तिरेव प्रथमं गुरुप्रसादं विना दुर्लभेत्यभिप्रायेण धर्मराजं गुरुं प्रति देवीभक्तिमेव याचते देवीभक्तिं देहीति गुरुप्रसादमंतरा दुर्लभास्तीति त्वमेव प्रसादं कृत्वा देहीत्यभिप्रायः भक्तिमेव वर्णयति पुंसामिति द्वारबीजं भक्तिरूपं वस्त्विति शेषः नपुंसकप्रयोगात् १ २ किंच मुक्तयः कतिविधाः संति तासां लक्षणं च किं तथा भक्तेः स्वरूपं किं तद्भेदाश्च कति संति तथा निषेकः कृतकर्मणां भोगो वक्ष्यमाणलक्षणस्तस्य खंडनं नाशनं च केन भवति तदेतत्सर्वं वदेत्यभिप्रायेण पृच्छति मुक्तिश्चेति ३ ननु त्वमेव बुद्ध्या जानीहीति चेत्तत्राह तत्वज्ञानेति विधिना दैवेन स्त्रीजातिर्वेदशास्त्रानधिकारिण्यतिमूढा निर्मिता तथा च तादृशी सा कथमतिसूक्ष्मं वस्तु स्वबुद्ध्या ज्ञातुं समर्थेति भावः न

सावित्र्युवाच देवीभक्तिं देहि मह्यं साराणां चैव सारकं पुंसां मुक्ति द्वारबीजं नरकार्णवतारकं १ कारणं मुक्ति साराणां सर्वाशुभविनाशनं दारकं कर्मवृक्षाणां कृतपापौघहारणं २ मुक्तिश्च कतिधा प्रभ्वस्ति किं वा ता सां च लक्षणं देवीभक्तिं भक्तिभेदं निषेकस्यापि खंडनं ३ तत्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता किंचिज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदांवर ४ सर्वं दानं च यज्ञश्च तीर्थस्नानं व्रतं तपः अज्ञानिज्ञानदानस्य कलां नार्हंति षोडशीं ५ पितुः शतगुणा माता गौरवे चेति निश्चितं मातुः शतगुणः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ६ ननु तादृश्या

मूढया मया पि किं वक्तव्यमिति चेत्तत्राह किंचिज्ज्ञानमिति केवलं सारभूतं वस्तु गुर्वनुग्रहवशान्मूढे नापि ज्ञातुं शक्यते तर्कादिकमेव तु बुद्धिसाध्यं तन्नास्ति चेन्मास्त्विति भावः तथा च श्रुतिः यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशंते महात्मन इति वेदविदांवरेत्यनेन नचिकेतसे बालकाय त्वयैव कृपया ब्रह्मविद्योपदिष्टा तया च स ज्ञानिप्रवरो जात इति कठवल्युक्ता कथा सूचिता ४ मादृश्याः पामराया अनाथाया उद्धारे महती धर्मवृद्धिस्तवस्या-दित्याह सर्वं दानं चेति अनेन चोपदेश्यवस्तुनः सर्वसारभूतत्वं स्वस्य च तस्मिन्नातुरता सूचिता ५ ननु तव परमेश्वरे यद्यपि प्रेमास्ति तथापि गुरौ नास्तीति

चेत्तत्राह पितुःशतगुणेति मनसात्वयिप्रेमानिरतिशयएवममास्तिबाह्यंसेवादिकंतुतवपरमेश्वरस्यमयाकिंकर्तुंशक्यतइतिभावः ६ इत्थंसा
वित्रीवाक्यंश्रुत्वाहृदयेसगद्गदोधर्मराजआह धर्मराजउवाच पूर्वंसर्वइति हेवत्सेयत्त्वयाज्ञानंप्रार्थ्यतेसर्वांछितस्तेमनसिविद्यमानोवरोम
यापूर्वमेवदत्तोनातः परमधिकंज्ञानमस्तितत्रैवविश्वासंकुर्वितिभावः यस्याभगवत्याः प्रसादेनतत्त्वज्ञानंजायतेतद्भक्तिरधुनाप्रार्थ्यतेचेत्सापिमद्वर

धर्मराजउवाच पूर्वंसर्वोवरोदत्तोयस्तेमनसिवांछितः अधुनाशक्तिभक्तिस्तेवत्सेभवतुमद्वरात् ७
श्रोतुमिच्छसिकल्याणिश्रीदेवीगुणकीर्तनं वक्तॄणांपृच्छकानांचश्रोतॄणांकुलतारणं ८ शेषोवक्त्रस
हस्रेणनहियद्वक्तुमीश्वरः मृत्युंजयोनक्षमश्चवक्तुंपंचमुखेनच ९ धाताचतुर्णांवेदानांविधाताजग
तामपि ब्रह्माचतुर्मुखोनैवनालंविष्णुश्चसर्ववित् १० कार्तिकेयःषण्मुखेननापिवक्तुमलंध्रुवं नगणेशः
समर्थश्चयोगींद्राणांगुरोर्गुरुः ११ सारभूताश्चशास्त्राणांवेदाश्चत्वारएवच कलामात्रंयद्गुणानांनवदंतिबुधा
श्चये १२ सरस्वतीजडीभूतानालंतद्गुणवर्णने सनत्कुमारोधर्मश्चसनंदनश्चसनातनः १३ सनकःकपिलः
सूर्योयेऽन्येचब्रह्मणःसुताः विचक्षणानयद्वक्तुंकिंचान्येजडबुद्धयः १४ नयद्वक्तुंक्षमाःसिद्धामुनींद्रा
योगिनस्तथा केचान्येचवयंकेवाश्रीदेव्यागुणवर्णने १५ ध्यायंतेयत्पदांभोजंब्रह्मविष्णुशिवादयः अ
तिसाध्यंस्वभक्तानांतदन्येषांसुदुर्लभं १६ कश्चित्किंचिद्विजानातितद्गुणोत्कीर्तनंशुभं अतिरिक्तंविजा
नातिब्रह्माब्रह्मविशारदः १७

प्रसादाद्भवत्वित्याह अधुनाशक्तिभक्तिस्तेइति ७ अथयदिमूलप्रकृतेर्जगन्मातुर्गुणश्रवणेत
ववांछास्तिचेत्तत्राह श्रोतुमिच्छसीति ८ तस्यागुणवर्णनंतुमहतामपिदुःशंकमित्याह शेषोवक्त्रसहस्रेणेति ९ १० ११ यद्गुणानांयस्यभग
वत्यागुणानामित्यर्थः १२ १३ १४ १५ १६ लोकेषुकश्चिन्मनुष्यःकिंचिद्विजानातितदपेक्षयाअतिरिक्तमधिकंतुब्रह्माविजानातीत्याह कश्चि
दिति १७

तदपेक्षयाधिकंगणेशोजानातीत्याह ततोतिरिक्तमिति १८ १९ तत्रैवगोलोके एव तद्गुणोत्कीर्तनं भगवतीगुणोत्कीर्तनंश्रीकृष्णेनशिवंप्रतिकथितमित्यर्थः धर्मंचेति तच्छ्रुत्वातस्याः देव्याः प्रापकंधर्मंतंत्रादिषुशिवःशिवलोकमागत्यकथयामासेत्यर्थः २० तमेवधर्मंपृच्छतेभास्वतेसूर्यायधर्ममूर्तिर्भगवान्कथयामासेत्याह धर्मस्त्विति यांभगवतीमाराध्यमसितासूर्यस्तपसाप्रापभगवतीस्वरूपमितिशेषः २१ स्वंविषयंयमलोकाधिपत्यंदेवैर्दीयमानंनगृण्हामिनगृहीतवान् कुतोयतोहं वैराग्ययुक्तस्ततोलोकानांपीडाकरमधिकारंकथंग्रहीष्यामि किंतुतपसेगंतुमिच्छामिइच्छांकृतवान् २२

ततोतिरिक्तंजानातिगणेशोज्ञानिनांगुरुः सर्वातिरिक्तंजानातिसर्वज्ञःशंभुरेवसः १८ तस्मैदत्तंपुराज्ञानं-
कृष्णेनपरमात्मना अतीवनिर्जनेरण्येगोलोकेरासमंडले १९ तत्रैककथितंकिंचित्तद्गुणोत्कीर्तनंशुभं धर्मं
चकथयामासशिवलोकेशिवःस्वयं २० धर्मस्तुकथयामासभास्वतेपृच्छतेतथा यांमाराध्यमसितापिसं
प्रापतपसासति २१ पूर्वंस्वविषयंचाहंनगृण्हामिप्रयत्नतः वैराग्ययुक्तस्तपसेगंतुमिच्छामिसुव्रते २२
तदामांकथयामासपितातद्गुणकीर्तनं यथागमंतद्वदामिनिबोधातीवदुर्गमं २३ तद्गुणंसानजानाति
तदन्यस्यचकाकथा यथाकाशोनजानातिस्वांतमेववरानने २४ सर्वात्मासर्वभगवान्सर्वकारणकारणः
सर्वेश्वरश्चसर्वाद्यःसर्ववित्परिपालकः २५ नित्यरूपीनित्यदेहीनित्यानंदोनिराकृतिः निरंकुशोनिराशंकोनि
र्गुणश्चनिरामयः २६

तदामामिति यदैवमिच्छांकृतवांस्तदामसितासूर्यःतस्याभगवत्यागुणकीर्तनंस्वरूपानुभवोयेनभवतितथात्कृतवांस्तदाहंभगवतीस्वरूपज्ञानेननिर्भयोभूत्वाधिकारंयमलोकस्यकृतवानित्यर्थः तदेवमसित्रोपदिष्टंत्वांप्रतिकथयामीत्याह यथागममिति २३ तद्गुणमिति सैवस्वयं भगवतीस्वस्यगुणंनजानातितदन्यस्यतुकाकथातथापियथामतिवक्ष्यामीतिभावः तत्रदृष्टांतमाह यथाकाशइति २४ मायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्याभगवत्याःस्वरूपंप्रथमतः सकलकारणकारणंवर्णयति सर्वात्मेति २५ नित्योदेहःस्वरूपंयस्य २६ ६९ ६९ ६९ ६९

सएवपरमात्मामायाविशिष्टः प्रकृतिर्मूलप्रकृतिर्भगवतीत्यर्थः यथागजशरीरेप्रविष्टचैतन्यस्यगजेतिसंज्ञातथामायाशरीरेप्रविष्टचैतन्यस्यमायाप्र
कृतिरितिसंज्ञेतिभावः तस्याविकाराः प्रकृतपदवाच्याः सर्वेभवंतीत्यर्थः २७ तदेवोपपादयति स्वयंपुमांश्चेति स्वयमेवात्माप्रकृतियोगात्प्रकृ-
तिशब्दवाच्यइत्यर्थः २८ २९ सासर्वकारणभूतामूलप्रकृतिः सृष्टिसमयेभूतोत्पत्तिक्रमेण ब्रह्मांडंसृष्ट्वाभक्तानुग्रहार्थंनानारूपाणिबभारतत्रक-

निर्लिप्तःसर्वसाक्षीचसर्वाधारःपरात्परः मायाविशिष्टःप्रकृतिस्तद्विकाराश्चप्राकृताः २७ स्वयंपुमांश्चप्रकृति
स्तावभिन्नौपरस्परं यथावन्हेस्तस्यशक्तिर्नभिन्नास्त्येवकुत्रचित् २८ सेयंशक्तिर्महामायासच्चिदानंदरू
पिणी रूपंबिभर्त्यरूपाचभक्तानुग्रहहेतवे २९ गोपालसुंदरीरूपंप्रथमंसासमर्जह अतीवकमनीयंच
सुंदरंसुमनोहरं ३० नवीननीरदश्यामंकिशोरंगोपवेषकं कंदर्पकोटिलावण्यंलीलाधाममनोहरं ३१ श
रन्मध्यान्हपद्मानांशोभामोचनलोचनं शरत्पार्वणकोटींदुशोभाप्रच्छादनाननं ३२ अमूल्यरत्ननि
र्माणंनानाभूषणभूषितं सस्मितंशोभितंशश्वदमूल्यपीतवाससा ३३ परब्रह्मस्वरूपंचज्वलंतंब्रह्म
तेजसा सुखदृश्यंचशांतंचराधाकांतमनंतकं ३४ गोपीभिर्वीक्ष्यमाणंचसस्मिताभिश्चसंततं रासमंडल
मध्यस्थंरत्नसिंहासनस्थितं ३५ वंशींक्वणंतंद्विभुजंवनमालाविभूषितं कौस्तुभेंद्रमणींद्रेणशश्वद्व
क्षःस्थलोज्ज्वलं ३६ कुंकुमागरुकस्तूरीचंदनार्चितविग्रहं चारुचंपकमालाक्तंमालतीमाल्यमंडितं ३७
चारुचंद्रकशोभाढ्यंचूडावंक्रिमराजितं एवंभूतंचध्यायंतेभक्ताभक्तिपरिप्लुताः ३८

स्मिंश्वेतकल्पेगोपालरूपमेवप्रथ
मतोबभारेत्याह गोपालसुंदरीति तदुक्तंतंत्रराजे कदाचिदाद्याललितापुंरूपाकृष्णविग्रहेति कूर्मपुराणेपिप्रकृत्याःप्रथमोभागउमादेवीयशस्विनी
व्यक्तःसर्वमयोविष्णुःस्त्रीसंज्ञोलोकभावनइतिगोपालसुंदरीसखीवेषधारीश्रीकृष्णः कृष्णाध्यानमाह अतीवेति ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ इंद्रायुश्चेति-

यद्भयाज्जगतांधाताविधत्तेसृष्टिमेवच कर्मानुसाराल्लिखितंकरोतिसर्वकर्मणां ३९ तपसांफलदाताचकर्म
णांचयदाज्ञया विष्णुःपाताचसर्वेषांयद्भयात्पातिसंततं ४० कालाग्निरुद्रःसंहर्तासर्वविश्वेषुयद्भयात्
शिवोमृत्युंजयश्चैवज्ञानिनांचगुरोर्गुरुः ४१ यज्ज्ञानाज्ज्ञानवानस्तियोगीशोज्ञानविल्प्रभुः परमानंदयुक्त
श्चभक्तिवैराग्यसंयुतः ४२ यद्भयाद्वातिपवनःप्रवरःशीघ्रगामिना तपनश्चप्रतपतियद्भयात्संततंसति ४३
यदाज्ञयावर्षतींद्रोमृत्युश्चरतिजंतुषु यदाज्ञयादहेद्वन्हिर्जलमेवंसुशीतलं ४४ दिशोरक्षंतिदिक्पालामहाभी
तायदाज्ञया भ्रमंतिराशिचक्राणिग्रहाश्चयद्भयेनच ४५ भयात्फलंतिवृक्षाश्चपुष्प्यंत्यपिचयद्भयात् यदाज्ञां
तुपुरस्कृत्यकलः कालेहरेद्भयात् ४६ तथाजलस्थलस्थाश्चनजीवंतियदाज्ञया अकालेनाहरेद्वि्द्धरणे-
षुविषमेषुच ४७ धत्तेवायुस्तोयराशिंतोयंकूर्मंतदाज्ञया कूर्मोनंतंसचक्षोणींसमुद्रान्सांश्चपर्वतान् ४८
सर्वांश्चैवक्षमारूपानानारत्नंबिभर्तिया यतःसर्वाणिभूतानिस्थीयंतेहंतितत्रहि ४९ इंद्रायुश्चैवदिव्यानां
युगानमेकसप्ततिः अष्टाविंशेशक्रपातेब्रह्मणश्चदिवानिशं ५० एवंत्रिंशद्दिनैर्मासोद्वाभ्यामाभ्यामृतुःस्मृ
तः ऋतुभिःषड्भिरेवाब्दंब्रह्मणोवैवयःस्मृतं ५१ ब्रह्मणश्चनिपातेचचक्षुरुन्मीलनंहरेः चक्षुरुन्मीलनेतस्य
लयंप्राकृतिकंविदुः ५२ प्रलयेप्राकृतेसर्वेदेवाद्याश्चचराचराः लीनाधाताविधाताचश्रीकृष्णनाभि-
पंकजे ५३

तदुक्तंप्रपंचसारे युगानामेकसप्तत्यामन्वंतरमिहोच्यते ब्रह्मणोदिवसेप्रोक्तामनवस्तुचतुर्दश तावतीतस्यरात्रिश्चकथिताकालवेदि
भिः तयाविधंतदब्दानांशतंलमपिजीवसील्यंतं ५० वयःस्मृतमिति एवंशतवर्षपरिमितमितिशेषः ५१ ५२ ५३ ६ ६ ६

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ विराडंशाश्चमहतीति क्षुद्रविराड्रूपाणिमहतिमहाविराड्रूपेलीनानीत्यर्थः अ
त्रनवमस्कंधेप्रथमाध्यायेयस्माद्यस्माद्यस्योसत्तिरुक्तातस्मिन्नेवतस्यलयउक्तइतिबोध्यं ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ एतादृश

विष्णुःक्षीरोदशायीचवैकुंठेयश्चतुर्भुजः विलीनोवामपार्श्वेचकृष्णस्यपरमात्मनः ५४ यस्यज्ञानेशिवो-
लीनोज्ञानाधीशःसनातनः दुर्गायांविष्णुमायायांविलीनाःसर्वशक्तयः ५५ साचकृष्णस्यबुद्धौचबुद्ध्यधि
ष्ठातृदेवता नारायणांशःस्कंदश्चलीनोवक्षसितस्यच ५६ श्रीकृष्णांशश्चतद्बाहौदेवाधीशोगणेश्वरः प
द्मांशांशैवपद्मायांसाराधायांचसुव्रते ५७ गोप्यश्चापिचतस्यांचसर्वाश्चदेवयोषितः कृष्णप्राणाधिदे-
वीसातस्यप्राणेषुसंस्थिता ५८ सावित्रीचसरस्वत्यांवेदाःशास्त्राणियानिच स्थितावाणीचजिह्वायांतस्यै
वपरमात्मनः ५९ गोलोकस्यचगोपाश्चविलीनास्तस्यलोमसु तत्प्राणेषुचसर्वेषांप्राणावाताहुताशनः
६० जठराग्नौविलीनाश्चजलंतद्रसनाग्रतः वैष्णवाश्चरणांभोजेपरमानंदसंयुताः ६१ सारात्साररताभ
क्तीरसपीयूषपायिनः विराडंशाश्चमहतिलीनाःकृष्णेमहाविराट् ६२ यस्यैवलोमकूपेषुविश्वानिनिखिलानि
च यस्यचक्षुषउन्मेषेप्राकृतःप्रलयोभवेत् ६३ चक्षुरुन्मीलनेसृष्टिर्यस्यैवपुनरेवसः यावत्कालोनिमे
षेणतावदुन्मीलनेनच ६४ ब्रह्मणश्चशताब्देचसृष्टेःसूत्रलयःपुनः ब्रह्मसृष्टिलयानांचसंख्यानास्त्येव
सुव्रते ६५ यथाभूरजसांचैवसंख्याननैवविद्यते चक्षुर्निमेषेप्रलयोयस्यसर्वांतरात्मनः ६६ उन्मीलनेपुनः
सृष्टिर्भवेदेवेश्वरेच्छया सकृष्णःप्रलयेतस्यांप्रकृतौलीनएवहि ६७

महावैभववान्कृष्णस्तयामूलप्रकृत्यासृष्टिस
मयेप्रथममुत्पादितः सप्रलयसमयेतस्यामेवविलीनोभवतीत्याह सकृष्णइति ६७ ६७ ६७ ६७ ६७ ६७

तत्रश्रुतिंप्रमाणयति सदेवेदमिति ६८ ६९ एतादृश्यामूलप्रकृत्यागुणकीर्तनंकर्तुंकः समर्थोनकोपीत्याह तद्गुणोत्कीर्तनमिति अधुना-
सावित्र्यापृष्टान्मुक्तिभेदानाह मुक्तयश्चेति ७० मुक्त्यपेक्षयाभक्तिर्गरीयसीतिभक्तौश्रद्धोत्पादनार्थमुक्त्वामुक्तिभेदानाह तत्प्रधानेति मुक्त्यपेक्ष
याप्रधानेत्यर्थः ७१ विभोर्मूलप्रकृतेःसेवनंविनेत्यर्थः ७२ शिवत्वादीन्यपिनिर्वाणमोक्षांतानिस्थानानिभक्तास्तुच्छतयाविदुरित्याह शिवत्वमि

एकैवत्वपराशक्तिर्निर्गुणःपरमःपुमान् सदेवेदमग्रआसीदितिवेदविदोविदुः ६८ मूलप्रकृतिरव्यक्ताप्यव्या
कृतपदाभिदा चिदभिन्नत्वमापन्नाप्रलयेसैवतिष्ठति ६९ तद्गुणोत्कीर्तनंवक्तुंब्रह्मांडेषुचकः क्षमः मु
क्तयश्चचतुर्वेदैर्निरुक्ताश्चचतुर्विधाः ७० तत्प्रधानादेवभक्तिर्मुक्तेरपिगरीयसी सालोक्यदाभवेदेकात-
थासारूप्यदापरा ७१ सामीप्यदायनिर्वाणप्रदामुक्तिश्चतुर्विधा भक्तास्तानहिवांछंतिविनातत्सेवनंवि
भोः ७२ शिवत्वममरत्वंचब्रह्मत्वंचावहेलया जन्ममृत्युजराव्याधिभयशोकादिकंदनं ७३ दिव्यरू
पधारणंचनिर्वाणंमोक्षणंविदुः मुक्तिश्चसेवारहिताभक्तिःसेवाविवर्द्धिनी ७४ भक्तिमुक्त्योरयंभेदो
निषेकखंडनंशृणु विदुर्बुधानिषेकंचभोगंचकृतकर्मणां ७५ तत्खंडनंचशुभदंश्रीविभोःसेवनंपरं त
त्वज्ञानमिदंसाध्विस्थिरंचलोकवेदयोः ७६ निर्विघ्नंशुभदंचोक्तंगच्छवत्सेयथासुखं इत्युक्त्वासूर्यपुत्र
श्चजीवयित्वाचतत्पतिं ७७ तस्यैशुभाशिषंदत्वागमनंकर्तुमुद्यतः दृष्ट्वायमंचगच्छंतंसासावित्रीप्रणम्य
च ७८ रुरोदचरणौधृत्वासाधुच्छेदेनदुःखिता सावित्रीरोदनंश्रुत्वायमश्चैवकृपानिधिः ७९

ति विदुस्तुच्छतयेतिशे
षः ७३ कुतोभक्तानांमुक्त्यपेक्षया भक्तौनिर्भरइतिचेत्तत्रहेतुमाह मुक्तिश्चेति अत्रयतइतिशेषः ७४ निषेकखंडनस्यस्वरूपंसावित्र्यापृष्टंवक्तुंप्रथमतोनिषेकस्वरू
पंवक्ति विदुर्बुधाइति ७५ श्रीविभोर्मूलप्रकृतेःसेवनंसर्वकृतकर्मणांनिषेकपदवाच्यानांखंडनंनाशनमित्यर्थः तस्मात्तदेवसर्वैराश्रयणीयमितिभावः उपसंहरति तत्त्वज्ञा-
नमिति ७६ ७७ ७८ साधुच्छेदेनसाधुवियोगेन ७९ ६२

एतादृशींसुशीलांकन्यांपुनः कदाहंद्रक्ष्यामीतिकन्यावियोगजन्यदुःखेनयमोपिरोदनंकृतवानित्याह स्वयंचैवरुरोदहेति तदुक्तंपुत्रात्प्रियतरः शिष्योयदियोग्यगुणोभवेदिति ८० तल्लोकंदेवीलोकंमणिद्वीपसंज्ञकं इतःपरंत्वंगृहंगत्वान्यत्सर्वंहित्वादेवीव्रतानिकुर्वित्याह गत्वेति देवीव्रतान्याह सावित्र्याश्चेति ८१ ८२ ८३ विभोःपदंमूलप्रकृतेःस्थानंमंगलदायिनींमंगलचंडिकां ८४ षष्ठींदेवसेनाभिधां ८५ कार्तिक्यां

नामित्युवाचसंतुष्टःस्वयंचैवरुरोदह धर्मउवाच लक्षवर्षसुखंभुंक्त्वापुण्यक्षेत्रेचभारते ८० अंतेयास्यसितल्लोकंयत्रदेवीविराजते गत्वाचस्वगृहंभद्रेसावित्र्याश्चव्रतंकुरु ८१ द्विसप्तवर्षपर्यंतंनारीणांमोक्षकारणं ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यांसावित्र्याश्चव्रतंशुभं ८२ शुक्लाष्टम्यांभाद्रपदेमहालक्ष्म्यायथाव्रतं द्व्यष्टवर्षंव्रतंचैवप्रत्यादेयंशुचिस्मिते ८३ करोतिभक्त्यायानारीसायातिचविभोःपदं प्रतिमंगलवारेचदेवींमंगलदायिनीं ८४ प्रतिमासंशुक्लषष्ठ्यांषष्ठींमंगलदायिनीं तथाचाषाढसंक्रांत्यांमनसांसर्वसिद्धिदां ८५ राधांरासेचकार्तिक्यांकृष्णप्राणाधिकप्रियां उपोष्यशुक्लाष्टम्यांचप्रतिमासंवरप्रदां ८६ विष्णुमायांभगवतींदुर्गांदुर्गार्तिनाशिनीं प्रकृतिंजगदंबांचपतिपुत्रवतीषुच ८७ पतिव्रतासुशुद्धासुयंत्रेषुप्रतिमासुच यानारीपूजयेद्भक्त्याधनसंतानहेतवे ८८ इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यंतेश्रीविभोःपदं एवंदेव्याविभूतीश्चपूजयेत्साधकोनिशं ८९ सर्वकालंसर्वरूपासंसेव्यापरमेश्वरी नातःपरतरंकिंचित्कृतकृत्यत्वदायकं ९०

कार्तिकपौर्णमास्यांराधां शुक्लाष्टम्यामिति दुर्गाव्रतंतदुक्तमीशानसंहितायां एकादशीकोटिसहस्रतुल्याजन्माष्टमीपर्वतराजपुत्र्याः ततोपिशुक्लागुणिताशतेनपराशरव्यासवसिष्ठमुख्यैः ८६ ८७ एतादेवतास्तदुक्तदिनेषुयंत्रेषुप्रतिमासुवायानारीपूजयेदिति सर्वत्रद्वितीयांतपदानामत्रान्वयः ८८ विभोःपदंमूलप्रकृतेःस्थानं ८९ इत्थंव्रतानिकुर्वतीसर्वकालंमूलप्रकृतिंश्रीभुवनेश्वरींभजेत्याह सर्वकालमिति नातःपरतरमिति देवीभजनादधिकंकृतकृत्यत्वदायकंनैवास्ति ततस्तत्कृत्वावत्सेतिष्ठशांताभव

अहंगुरुस्त्वद्धृदये चैतन्यरूपेणतिष्ठामिततोमद्वियोगजन्यखेदेनरोदनंमाकुर्विंतिभावः ९० ९१ अन्यान्स्वबांधवान् ९२ जनकः पिता साच
सावित्री ९३ देवीलोकंमणिद्वीपं ९४ सावित्रीपदनिरुक्तिमाह सवितुश्चेति सूर्यमंडलात्मकसवितुरधिदेवीतदंतर्यामिब्रह्मरूपिणीमंत्रः सूर्यांत
र्गतब्रह्मप्रतिपादकोगायत्रीरूपस्तदधिष्ठात्रीचदेवतायतस्ततोभगवत्यागायत्र्याः सावित्रीनामेत्यर्थः सवितुरियंसावित्रीतिव्युत्पत्तेः किंचवेदानांसावि

इत्युक्त्वातांधर्मराजोजगामनिजमंदिरं गृहीत्वास्वामिनंसाचसावित्रीचनिजालयं ९१ सावित्रीसत्यवांश्चैव
प्रययोचयथागमं अन्यांश्चकथयामासस्ववृत्तांतंहिनारद ९२ सावित्रीजनकःपुत्रान्संप्राप्तःप्रक्रमेणच श्व
शुरश्चक्षुषीराज्यंसाचपुत्रान्वरेणच ९३ लक्षवर्षंसुखंभुक्त्वापुण्यक्षेत्रेचभारते जगामस्वामिनासार्धंदेवी
लोकंपतिव्रता ९४ सवितुश्चाधिदेवीयामंत्राधिष्ठातृदेवता सावित्रीह्यपिवेदानांसावित्रीतेनकीर्तिता
९५ इत्येवंकथितंवत्ससावित्र्याख्यानमुत्तमं जीवकर्मविपाकंचकिंपुनःश्रोतुमिच्छसि ९६ इतिश्रीदेवीभा
गवतेमहापुराणेनवमस्कंधेना० ना० सावि० अष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८ नारदउवाच श्रीमूलप्रकृतेर्देव्यागा
यत्र्यास्तुनिराकृतेः सावित्रीयमसंवादेश्रुतंवैनिर्मलंयशः १ तद्गुणोत्कीर्तनंसत्यंमंगलानांचमंगलं अधुना
श्रोतुमिच्छामिलक्ष्म्युपाख्यानमीश्वर २ केनादौपूजितासापिकिंभूताकेनवापुरा तद्गुणोत्कीर्तनंमह्यंवद
वेदविदांवर ३

त्रीजननीतेषामुत्पादनकर्त्रीभवतिततोपिसावित्रीनामेत्याहसावित्रीह्यपीति सूयतेप्राणिप्रसवंकरोतीति
सासावित्रीतिव्युत्पत्तेः ९५ ९६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८ अर्धाधिकैस्त्रयस्त्रिंशत्पद्यैरथसविस्तरं म
हालक्ष्म्याउपाख्यानंयथावदभिवर्ण्यते १ सावित्र्युपाख्यानानंतरंमहालक्ष्म्याउपाख्यानंपृच्छति श्रीमूलप्रकृतेरिति मूलप्रकृतेर्गायत्र्याश्चयशः
श्रुतमित्यन्वयः १ २ केनकर्त्रीकिंभूताकिंस्वरूपाकेनमंत्रेणस्तोत्रेणचेत्यर्थः ३ ६७ ६७ ६७ ६७ ६७

पूर्वोक्तंवृत्तंकथयति सृष्टेरादाविति देवीराधावामांशःकृष्णस्यवामांशइत्यपिपाठः ४ ५ ६ ७ यथैवराधायागुणास्तथैवलक्ष्म्याअपिगुणाइ-
त्याह स्वीयरूपेणेति ८ ९ चकमेद्विभुजमित्यर्थः १० तद्गौरवेणराधायागौरवेण ११ महालक्ष्मीपदनिरुक्तिमाह लक्ष्यतेइति लक्ष्यतेदृश्यतेयया-

नारायणउवाच सृष्टेरादौपुराब्रह्मन्कृष्णस्यपरमात्मनः देवीवामांशसंभूताबभूवरासमंडले ४ अतीव
सुंदरीश्यामान्यग्रोधपरिमंडिता यथाद्वादशवर्षीयाशश्वत्सुस्थिरयौवना ५ श्वेतचंपकवर्णाभासुखदृश्या
मनोहरा शरत्पार्वणकोटींदुप्रभाप्रच्छादनानना ६ शरन्मध्यान्हपद्मानांशोभामोचनलोचना सादेवीद्वि
विधाभूतासहसैवेश्वरेच्छया ७ स्वीयरूपेणवर्णेनतेजसावयसात्विषा यशसावाससाकृत्याभूषणेनगु
णेनच ८ स्मितेनवीक्षणेनैवप्रेम्णावानुनयेनच तद्वामांशान्महालक्ष्मीर्दक्षिणांसाचराधिका ९ राधा-
दौवरयामासद्विभुजंचपरात्परं महालक्ष्मीश्चतत्पश्चात्चकमेकमनीयकं १० कृष्णास्तद्गौरवेणैवद्विधारूपो
बभूवह दक्षिणांशश्चद्विभुजोवामांशश्चचतुर्भुजः ११ चतुर्भुजायद्विभुजोमहालक्ष्मींददौपुरा लक्ष्य
तेदृश्य तेविश्वंस्निग्धदृष्ट्यायथानिशं १२ देवीभूताचमहतीमहालक्ष्मीश्चसास्मृता राधाकांतश्चद्विभु
जोलक्ष्मीकांतश्चतुर्भुजः १३ शुद्धसत्वस्वरूपाचगोपैर्गोपीभिरावृता चतुर्भुजश्चवैकुंठंप्रययौपद्मयास
ह १४ सर्वांशेनसमौतौद्वौकृष्णनारायणौपरौ महालक्ष्मीश्चयोगेननानारूपाबभूवसा १५ वैकुंठेचमहा
लक्ष्मीःपरिपूर्णतमारमा शुद्धसत्वस्वरूपाचसर्वसौभाग्यसंयुता १६ प्रेम्णासाचप्रधानाचसर्वासुरमणी
षुच स्वर्गेषुस्वर्गलक्ष्मीश्चशक्रसंपत्स्वरूपिणी १७ पातालेनागलक्ष्मीश्चराजलक्ष्मीश्चराजसु गृहलक्ष्मी
र्गृहेष्वेवगृहिणांचकलांशतः १८

सालक्ष्मीरित्यर्थः १२ १३ १४ योगेनशक्त्या १५ १६ १७ कलांशतइति एतानिरूपाण्यंशरूपाणीत्यर्थः पूर्णा

शस्तुवैकुंठेएवास्तीत्यर्थः १८ सुरभ्यादयोपिलक्ष्म्यंशभूताइत्याह गवांप्रसूतिरिति १९ २० २१ २२ २३ एतेषुसर्वेषुलक्ष्म्यंशाःसंतीत्यर्थः
२४ किंभूतेत्यस्योत्तरमुक्त्वाकेनादौपूजितेत्यस्योत्तरमाह वैकुंठेपूजितेति २५ ततःपरंकेनकेनकस्मिन्कालेपूजितेत्यत्राह २६ २७ २८

संपत्स्वरूपागृहिणांसर्वमंगलमंगला गवांप्रसूतासासुरभिर्दक्षिणायज्ञकामिनी १९ क्षीरोदसिंधुकन्या
साश्रीरूपापद्मिनीषुच शोभास्वरूपाचंद्रेचसूर्यमंडलमंडिता २० विभूषणेषुरत्नेषुफलेषुचजलेषुच
नृपेषुनृपपत्नीषुदिव्यस्त्रीषुगृहेषुच २१ सर्वसस्येषुवस्त्रेषुस्थानेषुसंस्कृतेषुच प्रतिमासुचदेवानांमं
गलेषुघटेषुच २२ माणिक्येषुचमुक्तासुमाल्येषुचमनोहरा मणींद्रेषुचहीरेषुक्षीरेषुचंदनेषुच २३
वृक्षशाखासुरम्यासुनवमेघेषुवस्तुषु वैकुंठेपूजितासादौदेवीनारायणेनच २४ द्वितीयेब्रह्मणाभक्त्या
तृतीयेशंकरेणच विष्णुनापूजितासाचक्षीरोदेभारतेमुने २५ स्वायंभुवेनमनुनामानवेंद्रैश्चसर्वतः
ऋषींद्रैश्चमुनींद्रैश्चसद्भिश्चगृहिभिर्भवे २६ गंधर्वैश्चैवनागाद्यैःपातालेषुचपूजिता शुक्लाष्टम्यांभाद्र
पदेकृतापूजाचब्रह्मणा २७ भक्त्याचपक्षपर्यंतंत्रिषुलोकेषुनारद चैत्रेपौषेचभाद्रेचपुण्यमंगलवास
रे २८ विष्णुनापूजितासाचत्रिषुलोकेषुभक्तितः वर्षांतेपौषसंक्रांत्यांमाघ्यामावाह्यमंगले २९ मनु
स्तांपूजयामाससाभूताभुवनत्रये पूजितासामहेंद्रेणमंगलेनैवमंगले ३० केदारेणैवनीलेनसुबलेननले
नच ध्रुवेणोत्तानपादेनशक्रेणबलिनातथा ३१ कश्यपेनचदक्षेणकर्दमेनविवस्वता प्रियव्रतेनचंद्रेण
कुबेरेणैववायुना ३२ यमेनवन्हिनाचैववरुणेनैवपूजिता एवंसर्वत्रसर्वेषुपूजितावंदितासदा ३३

२९ मंगलेनराज्ञा ३० केदारनीलादयोराजानः ३१ ३२ ३३

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेएकोनचत्वारिंशोध्यायः ३९ ध्यधिकैर्नवतिश्लोकैर्नारदायसविस्तरं लक्ष्मीजन्मनिमित्तंचप्रो-

सर्वैश्वर्याधिदेवीसासर्वसंपत्स्वरूपिणी इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेएकोनचत्वारिंशो
ध्यायः ३९ नारदउवाच नारायणप्रियासाचवरावैकुंठवासिनी वैकुंठाधिष्ठातृदेवीमहालक्ष्मीः
सनातनी १ कथंबभूवसादेवीपृथिव्यांसिंधुकन्यका पुराकेनस्तुतादौसातन्मेव्याख्यातुमर्हसि २
श्रीनारायणउवाच पुरादुर्वाससःशापाद्भ्रष्टश्रीश्वपुरंदरः बभूवदेवसंघश्चमर्त्यलोकेचनारद ३ ल-
क्ष्मीःस्वर्गादिकंत्यक्त्वारुष्टापरमदुःखिता गत्वालीनाचवैकुंठेमहालक्ष्मीश्चनारद ४ तदाशोकाद्ययुः
सर्वेदुःखिताब्रह्मणःसभां ब्रह्माणंचपुरस्कृत्यययुर्वैकुंठमेवच ५ वैकुंठेशरणापन्नादेवानारायणेपरे
अतीवदैन्ययुक्ताश्चशुष्ककंठोष्ठतालुकाः ६ तदालक्ष्मीश्चकलयापुराणपुरुषाज्ञया बभूवसिंधुक-
न्यासासर्वसंपत्स्वरूपिणी ७ तयामथित्वाक्षीरोदंदेवादैत्यगणैःसह संप्रापुश्चमहालक्ष्मींविष्णु-
स्तांचददर्शह ८ सुरादिभ्योवरंदत्वावनमालांचविष्णवे ददौप्रसन्नवदनातुष्टाक्षीरोदशायिनी ९
देवाश्चाप्यसुरग्रस्तंराज्यंप्रापुश्चनारद तांसंपूज्यचसंभूयसर्वत्रचनिरापदः १० नारदउवाच कथं
शशापदुर्वासामुनिश्रेष्ठःकदाचन केनदोषेणवाब्रह्मन् ब्रह्मिष्ठस्तत्त्ववित्पुरा ११ ममंथुःकेनरूपेणज
लधिंतेसुरादयः केनस्तोत्रेणवादेवीशक्रंसाक्षाद्बभूवसा १२ कोवातयोश्चसंवादोबभूवतद्वद प्रभो
श्रीनारायणउवाच मधुपानप्रमत्तश्चत्रैलोक्याधिपतिःपुरा १३

क्त्यतेभक्तिशालिने १ नारदोलक्ष्म्युत्पत्तिंपृच्छतिना
रायणेति १ केनस्तुतासतीसिंधुकन्याकाजातेत्यर्थः २ ३ ४ ५ ६ कलयांशेन ७ ८ ९ १० ११ १२ तयोःशक्रदुर्वाससोः १३

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८

क्रीडांचकाररहसिरंभयासहकामुकः कृत्वाक्रीडांतयासार्द्धंकामुक्याहृतमानसः १४ तस्थौतत्रम
हारण्येकामोन्मथितमानसः केलासशिखरेयांतंवेकुंठादृषिसत्तमं १५ दुर्वाससंददर्शेंद्रोज्वलंतंब्र
ह्मतेजसा ग्रीष्ममध्यान्हमार्तंडसहस्रप्रभमीश्वरं १६ प्रतप्तकांचनाकारंजटाभारमहोज्ज्वलं शुक्लय
ज्ञोपवीतंच्चीरदंडोकमंडलुं १७ महोज्वलंचतिलकंबिभ्रतंचेंदुसन्निभं समन्वितंशिष्यलक्षैर्वेदवेदां
गपारगैः १८ दृष्ट्वाननामशिरसासंप्रमत्तःपुरंदरः शिष्यवर्गतदाभक्त्यातुष्टावचमुदान्वितं १९ मुनि
नाचसशिष्येणदत्तास्तस्मैशुभाशिषः विष्णुदत्तंपारिजातपुष्पंचसुमनोहरं २० तज्जरारोगमृत्युघ्नंशो
कघ्नंमोक्षकारकं शक्रःपुष्पंगृहीत्वाचप्रमत्तोराज्यसंपदा २१ पुष्पंसन्यस्तयामासतदैवकरिमस्तके हस्ती
तत्स्पर्शमात्रेणारूपेणाचगुणेनच २२ तेजसावयसाकस्माद्विष्णुतुल्योबभूवह त्यक्त्वाशक्रंगजेंद्रश्चजगा
मघोरकाननं २३ नशशाकमहेंद्रस्तंरक्षितुंतेजसामुने तत्पुष्पंत्यक्तवंतंचदृष्ट्वाशक्रंसुनीश्वरः २४ तमु
वाचमहारुष्टोशशापचरुषान्वितः मुनिरुवाच अरेश्रियाप्रमत्तस्त्वंकथंमामवमन्यसे २५ मद्दत्तपुष्पंद-
त्तंचगर्वेणकरिमस्तके विष्णोर्निवेदितंचैवनैवेद्यंवाफलंजलं २६ प्राप्तिमात्रेणभोक्तव्यंत्यागेनब्रह्महाभ
वेत् भ्रष्टश्रीर्भ्रष्टबुद्धिश्चपुरभ्रष्टोभवेत्तुसः २७ यस्त्यजेद्विष्णुनैवेद्यंभाग्येनोपस्थितंशुभं प्राप्तिमा
त्रेणायोभुंक्तेभक्तोविष्णुनिवेदितं २८ पुंसांशतंसमुद्धृत्यजीवन्मुक्तःस्वयंभवेत् नैवेद्यभोजनंकृत्वानि
त्यंयःप्रणमेद्धरिं २९ पूजयेत्स्तौतिवाभक्त्यासविष्णुसदृशोभवेत् तत्स्पर्शवायुनासद्यस्तीर्थौघश्चविशु-
ध्यति ३०

२९ ३०

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ब्राह्मणान्नंतीर्थप्रतिग्राहिणांब्राह्मणानामन्नमित्यर्थः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

तत्पादरजसामूढसद्यःपूतावसुंधरा पुंश्चल्यन्नमवीरान्नंशूद्रश्राद्धान्नमेवच ३१ यद्धरेरनिवेद्यंचवृथा
मांसस्यभक्षणं शिवलिंगप्रदानंच यद्वृत्तंशूद्रयाजिना ३२ चिकित्सकद्विजान्नंचदेवलान्नंतथैवच क
न्याविक्रयिणामन्नंयदन्नंयोनिजीविनां ३३ उच्छिष्टान्नंपर्युषितंसर्वभक्षावशेषितं शूद्रापतिद्विजा
नांचवृषवाहद्विजान्नकं ३४ अदीक्षितद्विजानांचयदन्नंशवदाहिनां अगम्यागामिनांचैवद्विजानाम
न्नमेवच ३५ मित्रद्रुहांकृतघ्नानामन्नंविश्वासघातिनां मिथ्यासाक्ष्यप्रदान्नंचब्राह्मणान्नंतथैवचं ३६
एतेसर्वेविशुध्यंतिविष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् श्वपचश्चेद्विष्णुसेवीवंशानांकोटिमुद्धरेत् ३७ हरेरभक्तो
मनुजःस्वंचरक्षितुमक्षमः अज्ञानाद्यदिगृण्हातिविष्णोर्निर्माल्यमेवच ३८ सप्तजन्मार्जितात्पापा-
न्मुच्यतेनात्रसंशयः ज्ञात्वाभक्त्याचगृण्हातिविष्णोर्नैवेद्यमेवच ३९ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यतेनि
श्चितंहरे यस्मात्त्वंस्थापितंपुष्पंगर्वेणकरिमस्तके ४० तस्माद्युष्मान्परित्यज्ययातुलक्ष्मीर्हरेःपदं
नारायणस्यभक्तोहंनबिभेमिसुराद्विधः ४१ कालान्मृत्योर्जरातश्चकानन्यान्गणयामिच्च किंकरि
ष्यतितेतातःकश्यपश्चप्रजापतिः ४२ बृहस्पतिर्गुरुश्चैवनिःशंकस्यचमेहरे इदंपुष्पंयस्यमूर्ध्नितस्यै
वपूजनंपरं ४३ इतिश्रुत्वामहेंद्रश्चधृत्वासचरणंमुनेः उच्चैरुरोदशोकार्तस्तमुवाचभयाकुलः ४४
महेंद्रउवाच दत्तःसमुचितःशापोमह्यंमायापहःप्रभो त्वतांनयाचेसंपत्तिंकिंचिज्ज्ञानंचदेहिमे ४५

४२ ४३ ४४ मायापहः प्रभोइत्यत्रमह्यंमत्तायहे प्रभोइत्यपिपाठः मायापहोमोहनाशकइत्यर्थः किमेवंप्रार्थनयालक्ष्मीप्राप्तिमिच्छसिने

त्याह त्वतांनयान्वेइति तर्हिकिंप्रार्थ्यतेतत्राह किंचिज्ज्ञानमिति संसारोद्धारकंज्ञानंदेहीत्यर्थः ४५ ऐश्वर्यकुतोनप्रार्थ्यतेइतिचेत्तत्राह ऐ
श्वर्यमिति महादोषकरत्वात्तस्यप्रार्थनानक्रियतइत्यर्थः ४६ इंद्रेणसंपन्नावुक्तंदोषंमुनिरंगीकृत्यतदुक्तंदोषमेवविशदयतिजन्ममृत्युजरेति बी-
जांकुरंलक्ष्मीरूपं ४७ ४८ ४९ ५० ५१ प्रवृत्तिलक्षणधर्मेयत्फलंतदाह चरंतीति निर्विरोधमुन्मत्तवदित्यर्थः ५२ अयाती

ऐश्वर्यंविपदांबीजंज्ञानप्रच्छन्नकारणं मुक्तिमार्गकुठारश्चभक्तेश्चव्यवधायकं ४६ मुनिरुवाच जन्ममृ
त्युजराशोकरोगबीजांकुरंपरं संपत्तितिमिरांधश्चमुक्तिमार्गंनपश्यति ४७ संपन्मत्तोविमूढश्चसुरामत्तः
सएवच बांधवैर्वेष्टितःसोपिबंधुत्वेनैवहेहरे ४८ संपत्तिमदमत्तश्चविषयांधश्चविह्वलः महाकामीरा
जसिकःसत्वमार्गंनपश्यति ४९ द्विविधोविषयांधश्चराजसस्तामसःस्मृतः अशास्त्रज्ञस्तामसश्चशास्त्र
ज्ञोराजसःस्मृतः ५० शास्त्रंचद्विविधंमार्गंदर्शयत्सुरपुंगव प्रवृत्तिबीजमेकंचनिवृत्तेःकारणंपरं ५१
चरंतिजीविनश्चादौप्रवृत्तेर्दुःखवर्त्मनि स्वच्छंदंचप्रसन्नंचनिर्विरोधंचसंततं ५२ आयातिमधुनोलो
भात्क्लेशेनसुखमानितः परिणामेनाशबीजेजन्ममृत्युजराकरे ५३ अनेकजन्मपर्यंतंकृत्वाचभ्रमणंमु
दा स्वकर्मविहितायांचनानायोन्यांक्रमेणच ५४ ततःक्लेशानुग्रहाच्चसत्संगंलभतेचसः सहस्रेषु-
शतेष्वेकोभवाब्धिपारकारणं ५५ साधुस्तत्वप्रदीपेनमुक्तिमार्गंप्रदर्शयेत् तदाकरोतियत्नंचजीवोबंध
नखंडने ५६ अनेकजन्मयोगेनतपसानशनेनच तदालभेन्मुक्तिमार्गंनिर्विघ्नंसुखदंपरं ५७ इदंश्रुत्वागु
रोर्वक्त्राद्यत्पृच्छसिपुरंदर मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वावीतरागोबभूवसः ५८ ति यथामधुनोलोभात् भ्रमरआयातिकमलेतस्मि
न्मुकुलितेस्वयंबद्धोभवतीतिनजानातितथायंप्राणीक्लेशेदुःखरूपेसंसारेसुखमानितः सुखबुद्धिः सन्नायाति नाशबीजेजन्ममृत्युजरास्थानेसंसारेइ-
तिभावः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ यस्मात्प्रवृत्ति-

मार्गोनमुक्तिदस्तस्मात्प्रवृत्तिमार्गंविहायसद्गुरुमाश्रित्यज्ञानाभ्यासेनमुक्तोभवेदितिनियन्त्वयापृष्टंज्ञानंतन्मयोक्तमितिभावः ५८ वर्धयामासणि
च्प्रयोगआर्षः वदृधेइत्यर्थः ५९ ६० ६१ ६२ साश्रुनेत्रंईश्वरेपूर्णप्रेम्णोलक्षणमेतत् ६३ ६४ ६५ ६६ पुनरनंतरंवरो

वैराग्यंवर्द्धयामासतस्यब्रह्मन्दिनेदिने मुनेःस्थानाद्गृहंगत्वासंददर्शामरावतीं ५९ दैत्यैरसुरसंघैश्चस
माकीर्णांभयाकुलां विषमोपप्लवांकुत्रबंधुहीनांचकुत्रचित् ६० पितृमातृकलत्रादिविहीनामतिचं
चलां शत्रुग्रस्तांचतांदृष्ट्वाजगामवाक्पतिंप्रति ६१ शक्रोमंदाकिनीतीरेददर्शगुरुमीश्वरं ध्यायमानं
परंब्रह्मगंगातोयेस्थितपरं ६२ सूर्याभिसंमुखंपूर्वमुखंचविश्वतोमुखं साश्रुनेत्रंपुलकिनंपरमानंदसंयु
तं ६३ वरिष्ठंचगरिष्ठंचधर्मिष्ठंश्रेष्ठसेवितं प्रेष्ठंचबंधुवर्गाणामतिश्रेष्ठंचज्ञानिनां ६४ ज्येष्ठंचभ्रातृव
र्गाणामनिष्टंसुरवैरिणां दृष्ट्वागुरुंजपंतंचतत्रतस्थौसुरेश्वरः ६५ प्रहरांतेगुरुंदृष्ट्वाचोत्थितंप्रणनामसः
प्रणम्यचरणांभोजेरुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ६६ वृत्तांतंकथयामासब्रह्मशापादिकंतथा पुनर्वरोपलब्धिं
चज्ञानप्राप्तिंसुदुर्लभां ६७ वैरिग्रस्तांचस्वपुरींक्रमेणैवसुरेश्वरः शिष्यस्यवचनंश्रुत्वासुबुद्धिर्वदतांव-
रः ६८ बृहस्पतिरुवाचेदंकोपसंरक्तलोचनः गुरुरुवाच श्रुतंसर्वंसुरश्रेष्ठमारोदीर्वचनंशृणु ६९ न
कातरोहिनीतिज्ञोविपत्तौनकदाचन संपत्तिर्वाविपत्तिर्वानश्वराभ्रमरूपिणी ७० पूर्वस्वकर्मायत्ताचस्व
यंकर्तातयोरपि सर्वेषांचभवत्येवशश्वज्जन्मनिजन्मनि ७१

पलब्धिंज्ञानप्राप्तिरूपांमुनेःसकाशाज्जातांचकथयामासे
त्यर्थः ६७ सुरेश्वरःकथयामासेत्यन्वयः ६८ ६९ विपत्तावपिनीतिज्ञोधैर्यंत्यक्त्वाकातरोनभवतीत्यर्थः नीतिमेवाह संपत्तिर्वेति ७० पूर्वेति यतःसा
संपत्तिर्वाविपत्तिर्वापूर्वजन्मनिकृतस्वकर्मायत्तातदधीनाभवतिततस्तयोःकर्तापिस्वयमेवभवतितस्मात्कर्मानुरूपंफलंभविष्यत्येवनकातरतयातन्नाशो

भविष्यतीत्यर्थः एतादृशंदुःखंसर्वेषांभवतीत्याह सर्वेषांचेति ७१ ७२ ७३ ७४ कमलोद्भवंब्रह्माणंसंबोध्यतंप्रत्युक्तंकृष्णेनेत्यर्थः जन्मेति कृतकर्म
णां भोगावशेषेतेषांकर्मणामनुरूपंजन्मभारतेऽन्यत्रवाभवतीत्यन्वयः ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ देशकालपात्रभेदेनकृतानांकर्मणांफलतारत

चक्रनेमिक्रमेणैवतत्रकापरिदेवना उक्तंहिस्वकृतंकर्मभुज्यतेखिलभारते ७२ शुभाशुभंचयत्किंचित्स्वक
र्मफलभुक्पुमान् नाभुक्तंक्षीयतेकर्मकल्पकोटिशतेरपि ७३ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाशुभं इ
त्येवमुक्तंवेदेचकृष्णेनपरमात्मना ७४ सामवेदोक्तशाखायांसंबोध्यकमलोद्भवं जन्मभोगावशेषेचसर्वेषां
कृतकर्मणां ७५ अनुरूपंहितेषांचभारतेन्यत्रचैवहि कर्मणाब्रह्मशापंचकर्मणाचशुभाशिषं ७६ कर्म
णाचमहालक्ष्मींलभेद्दैन्यंचकर्मणा कोटिजन्मार्जितंकर्मजीविनामनुगच्छति ७७ नहित्यजेद्विनाभोगं
तच्छायेवपुरंदर कालभेदेदेशभेदेपात्रभेदेचकर्मणां ७८ न्यूनताधिकभावोपिभवेदेवहिकर्मणा वस्तु
दानेनवस्तूनांसमंपुण्यंदिनेदिने ७९ दिनभेदेकोटिगुणमसंख्यंवाधिकंतथा समेदेशेचवस्तूनांदानेपुण्यं
समंस्मर ८० देशभेदेकोटिगुणमसंख्यंवाततोधिकं समेपात्रेसमेपुण्यंवस्तूनांकर्तुरेवच ८१ पात्र
भेदेशतगुणमसंख्यंवाततोधिकं यथाफलंतिसस्यानिन्यूनान्यप्याधिकानिच ८२ कर्षकाणांक्षेत्रभेदेपा
त्रभेदेफलंतथा सामान्यदिवसेविप्रदानंसमफलंभवेत् ८३ अमायांरविसंक्रांत्यांफलंशतगुणंभवेत्
चातुर्मास्यांपौर्णमास्यामनंतंफलमेवच ८४ ग्रहणेशशिनःकोटिगुणंचफलमेवच सूर्यस्यग्रहणेवा
पिततोशतगुणंभवेत् ८५ अक्षयायामक्षयंतदसंख्याफलमुच्यते एवमन्यत्रपुण्याहेफलाधिक्यंभवे
दिति ८६

-म्यंभवतीतिसविस्तरवर्णयति दिनभेदेइति ८० ८१ ८२ यथाकर्षकाणांक्षेत्रभेदसस्यानिन्यूनान्यधिकानिवाफलंतितद्वदित्यर्थः ८३
८४ ८५ अक्षयायांनवम्यां ८६

८७ ८८ एवंकर्माधीनत्वेसतितन्निवृत्तिःकेनभवतितत्राह यस्याज्ञयेति ८९ ९० ९१ इष्टमिष्टदेवं ९२ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवम-
स्कंधेचत्वारिंशोध्यायः ४० एकोनषष्टिश्लोकैस्तुशक्रः सुरगणैःसह निवेदितुंनिजंदुःखंगतोब्रह्माणमीश्वरं १ बृहस्पतिवाक्योत्त

यथादानेतथास्नानेजपेन्यपुण्यकर्मसु एवंसर्वत्रबोद्धव्यंनराणांकर्मणांफलं ८७ यथादंडेनचक्रेणश
रावेणभ्रमेणाच कुंभंनिर्मातिनिर्माताकुंभकारोमृदाभुवि ८८ तथैवकर्मसूत्रेणफलंधाताददातिच
यस्याज्ञयासृष्टमिदंतंचनारायणंभज ८९ सविधाताविधातुश्चपातुःपाताजगत्त्रये स्रष्टुःस्रष्टाच
संहर्तुःसंहर्ताकालकालकः ९० महाविपत्तौसंसारेयःस्मरेन्मधुसूदनं विपत्तौतस्यसंपत्तिर्भवेदित्या
हशंकरः ९१ इत्येवमुक्त्वातत्त्वज्ञःसमालिंग्यसुरेश्वरं दत्वाशुभाशिषंचेष्टंबोधयामासनारद९२इतिश्री
देवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेचत्वारिंशोध्यायः ४० नारायणउवाच हरिंध्यात्वाहरिर्ब्रह्म
न्जगामब्रह्मणःसभां बृहस्पतिंपुरस्कृत्यसर्वैःसुरगणैःसह १ शीघ्रंगत्वाब्रह्मलोकंदृष्ट्वाचकमलो
द्भवं प्रणेमुर्देवताःसर्वाःसहेंद्रागुरुणासह २ वृत्तांतंकथयामाससुराचार्योविधिंप्रति प्रहस्योवाचत
च्छ्रुत्वामहेंद्रंकमलासनः ३ ब्रह्मोवाच वत्समद्वंशजातोसिप्रपौत्रोमेविचक्षणः बृहस्पतेश्चशि-
ष्यस्त्वंसुराणामधिपःस्वयं ४ मातामहश्चदक्षस्तेविष्णुभक्तःप्रतापवान् कुलत्रयंयस्यशुद्धंकथंसोहं
कृतोभवेत् ५ मातापतिव्रतायस्यपिताशुद्धोजितेंद्रियः मातामहोमातुलश्चकथंसोहंकृतोभवेत् ६
जनःपैतृकदोषेणदोषान्मातामहस्यच गुरुदोषात्त्रिभिर्दोषैर्हरिदोषीभवेद्ध्रुवं ७ रंशक्रोयत्कृतवांस्तदाह हरिंध्यात्वेति
हरिरिंद्रः १ २ ३ ४ कथंसोहमिति कथमेतादृशोहंकृतोहंकारयुक्तोभवेद्यथापित्वंजातस्तदेतदाश्चर्यमितिभावः ५ ६ हरिदोषींदेवापराधवा-
न्भवतीत्यर्थः ७

सदैव आत्मरूपोदेहाद्यस्य प्रयातीत्यन्वयः ८ देहनगरस्थितस्यात्मनोराज्ञःसेवकानाह मनोहमिति अहं ब्रह्माइंद्रियेशंमनोभवामीत्यर्थः प्र-
कृतिर्विष्णोरात्मनः प्राणस्वरूपाराधारूपा प्रकृतिर्भवतीत्यर्थः बुद्धिस्तुसतीभगवती दुर्गाभवतीत्यर्थः ९ निद्राक्षुधादयस्तुतस्यैवात्मनःश

सर्वांतरात्माभगवान्सर्वदेहेष्ववस्थितः यस्यदेहात्सप्रयातिसशवस्तत्क्षणेभवेत् ८ मनोहमिंद्रियेशंच-
ज्ञानरूपोहिशंकरः विष्णुप्राणाच्चप्रकृतिर्बुद्धिर्भगवतीसती ९ निद्रादयःशक्तयश्चताःसर्वाःप्रकृतेःकलाः
आत्मनःप्रतिबिंबश्चजीवोभोगशरीरभृत् १० आत्मनीशेगतेदेहात्सर्वेयांतिससंभ्रमाः यथावर्त्मनिगच्छं
तंनरदेवमिवानुगाः ११ अहंशिवश्चशेषश्चविष्णुर्धर्मोमहाविराट् यूयंयदंशाभक्ताश्चतत्पुष्पंन्यक्कृतंत्व
या १२ शिवेनपूजितंपादपद्मंपुष्पेणयेनच तच्चदुर्वाससादत्तंदैवेनन्यक्कृतंत्वया १३ तत्पुष्पंमस्तकेयस्य
कृष्णापादाब्जप्रच्युतं सर्वेषांचसुराणांचतत्पूजापुरतोभवेत् १४ दैवेनवंचितस्त्वंहिदैवंचबलवत्तरं भा
ग्यहीनंजनंमूढंकोवारक्षितुमीश्वरः १५ साश्रीर्गताधुनाकोपात्कृष्णानिर्माल्यवर्जनात् अधुनागच्छवै
कुंठंमयाचगुरुणासह १६ निषेव्यतत्रश्रीनाथंश्रियंप्राप्स्यसिमद्वरात् एवमुक्त्वाचसब्रह्मासर्वैःसुरग
णैःसह १७ तत्रगत्वापरंब्रह्मभगवंतंसनातनं दृष्ट्वातेजःस्वरूपंतंप्रज्वलंतंस्वतेजसा १८ ग्रीष्ममध्यान्ह
मार्तंडशतकोटिसमप्रभं शांतमनादिमध्यांतंलक्ष्मीकांतमनंतकं १९ चतुर्भुजैःपार्षदैश्चसरस्वत्यायु
तंप्रभुं भक्त्याचतुर्भिर्वेदैश्चगंगयापरिवेष्टितं २० तंप्रणेमुःसुराःसर्वेमूर्ध्नाब्रह्मपुरोगमाः भक्तिनम्राः
साश्रुनेत्रास्तुष्टुवुःपरमेश्वरं २१

क्तेःकलाभवंतीत्यर्थः आत्मनोयोबुद्धौप्रतिबिंबरूपःसजीवोभोगशरीरभृद्भवतीत्यर्थः १० तत्पुष्पंतादृशमहि
मावतःश्रीगोपालसुंदरीरूपश्रीकृष्णस्यपुष्पंनिर्माल्यभूतंत्वयान्यक्कृतंतिरस्कृतंसएषमहानपराधस्त्वयाकृतइतिभावः ११ १२ १३ सुराणांमध्येइत्यर्थः १४ १५ १६
१७ १८ १९ २० २१

२२ २३ २४ २५ २६ २७ यंयंरुष्टोयंयंपुरुषंप्रतिरुष्टइत्यर्थः २८ २९ शिवार्चनंशिवस्यशिवायाश्चार्चनमित्यर्थः ३० ३१ ३२

वृत्तांतंकथयामासस्वयंब्रह्माकृतांजलिः रुरुदुर्देवताःसर्वाःस्वाधिकारच्युताश्चताः २२ सददर्शसुरगणं
विपद्ग्रस्तंभयाकुलं रत्नभूषणशून्यंचवाहनादिविवर्जितं २३ शोभाशून्यंहतश्रीकंनिष्प्रभंसभयंपरं उवा-
चकातरंदृष्ट्वाभयभीतिविभंजनः २४ भगवानुवाच माभैर्ब्रह्मन्हेसुराश्चभयंकिंवोमयिस्थिते दास्या
मिलक्ष्मीमचलांपरमैश्वर्यवर्द्धिनीं २५ किंचमद्वचनंकिंचिच्छ्रूयतांसमयोचितं हितंसत्यंसारभूतंपरि
णामसुखावहं २६ जनाश्चासंख्यविश्वस्थामदधीनाश्चसंततं यथातथाहंमद्भक्तपराधीनोऽस्वतंत्रकः
२७ यंयंरुष्टोहिमद्भक्तोमत्परोहिनिरंकुशः तद्गृहेहंनतिष्ठामिपद्मयासहनिश्चितं २८ दुर्वासाशंक-
रांशश्चवैष्णवोमत्परायणः तच्छापादागतोहंचसलक्ष्मीकोहिवोगृहात् २९ यत्रशंखध्वनिर्नास्तितु
लसीनशिवार्चनं नभोजनंचविप्राणांनपद्मातत्रतिष्ठति ३० मद्भक्तानांचमेनिंदायत्रब्रह्मन्भवेत्सुराः
महारुष्टामहालक्ष्मीस्ततोयातिपराभवं ३१ मद्भक्तिहीनोयोमूढोभुंक्तेयोहरिवासरे ममजन्मदिनेवापि
यातिश्रीस्तद्गृहादपि ३२ मन्नामविक्रयीयश्चविक्रीणातिस्वकन्यकां यत्रातिथिर्नभुंक्तेचमत्प्रियाया
तितद्गृहात् ३३ योविप्रःपुंश्चलीपुत्रोमहापापीचतत्पतिः पापिनोयोगृहंयातिशूद्रश्राद्धान्नभोजकः ३४
महारुष्टाततोयातिमंदिरात्कमलालया शूद्राणांशवदाहीचभाग्यहीनोद्विजाधमः ३५ यातिरुष्टातद्गृहाच्चदेवी
कमलवासिनी शूद्राणांसूपकारीयोब्राह्मणोवृषवाहकः ३६ तत्तोयपानभीताचकमलायातितद्गृहात्
अशुद्धहृदयःक्रूरोहिंसकोनिंदकोद्विजः ३७

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ६५ ६२

३८ ३९ ४० ४१ वाचालोऽसद्बहुभाषणवान् ४२ योन्यांगंपुरुषांतरस्यांगमित्यर्थः ४३ ४४ ४५ एतेषुस्थलेषुनतिष्ठतिचेत्कुत्रतिष्ठति

ब्राह्मणःशूद्रायाजीचयातिदेवीचतद्गृहात् अवीरान्नंचयोभुंक्तेतस्माद्यातिजगत्प्रसूः ३८ तृणंछिनत्तिनखैरस्ते-वायोविलिखेन्महीं निराशोब्राह्मणोयत्रतद्गृहाद्यातिमत्प्रिया ३९ सूर्योदयेद्विजोभुंक्तेदिवास्वापीचब्राह्मणः दिवामैथुनकारीचयस्तस्माद्यातिमत्प्रिया ४० आचारहीनोविप्रोयोयश्चशूद्रप्रतिग्रही अदीक्षितोहियोमूढस्तस्माद्धियातिमत्प्रिया ४१ स्निग्धपादश्चनग्नोहियःशेतेज्ञानदुर्बलः शश्वद्वसतिवाचालोयातिसातद्गृहात्सती ४२ शिरस्नातस्तुतैलेनयोन्यांगंसमुपस्पृशेत् स्वांगेचवादयेद्वाद्यंरुष्टासायातितद्गृहात् ४३ व्रतोपवासहीनोयःसंध्याहीनोशुचिर्द्विजः विष्णुभक्तिविहीनस्तुतस्माद्यातिचमत्प्रिया ४४ ब्राह्मणंनिंदयेद्योहितचयोद्वेष्टिसंततं जीवहिंसोदयाहीनोयातिसर्वप्रसूस्ततः ४५ यत्रयत्रहरेरर्चाहरेरुत्कीर्तनंतथा तत्रतिष्ठतिसादेवीसर्वमंगलमंगला ४६ यत्रप्रशंसाकृष्णस्यतद्भक्तस्यपितामह साचकृष्णप्रियादेवीतत्रतिष्ठतिसततं ४७ यत्रशंखध्वनिःशंखःशिलाचतुलसीदलं तत्सेवावंदनंध्यानंतत्रसापरितिष्ठति ४८ शिवलिंगार्चनंयत्रतस्यचोत्कीर्तनंशुभं दुर्गार्चनंतद्गुणाश्चतत्रपद्मनिवासिनी ४९ विप्राणांसेवनंयत्रतेषांचभोजनंशुभं अर्चनंसर्वदेवानांतत्रपद्ममुखीसती ५० इत्युक्त्वाचसुरान्सर्वान्रमामाहरमापतिः क्षीरोदसागरेजन्मकलयाकलयेतिच ५१ इत्युक्त्वातांजगन्नाथोब्रह्माणंपुनराहच मथित्वासागरंलक्ष्मींदेवेभ्योदेहिपद्मज ५२ इत्युक्त्वाकमलाकांतोजगामांतःपुरंमुने देवाश्चिरेणकालेनययुःक्षीरोदसागरं ५३

तत्राह यत्रयत्रेति ४६ ४७ ४८ ४९ ५० कलयस्वीकुरु ५१ ५२ ५३ ६९

५४ ५५ ५६ ब्रह्मशापेति देवामर्यादाहेतोर्हिब्राह्मणशापस्तदभावेतुतस्यशापस्यनाशनमभूदित्यर्थः ५७ स्वविषयंस्वस्थानं वरदा
नेनब्रह्मणाश्रियंप्राप्स्यसिमद्वरादितिपूर्वोक्तवाक्येनकृतेन ५८ ५९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेएकचत्वारिंशोध्यायः
४१ पंचसप्ततिपद्येस्तुमहालक्ष्म्यर्चनक्रमं मंत्रस्तोत्रादिकंचैवयथावदभिवर्ण्यते १ अथनारदोलक्ष्म्याध्यानादिकंपृच्छतिहरेरु

मंथानंमंदरंकृत्वाकूर्मंकृत्वाचभाजनं कृत्वाशेषंमंथपाशंममंथुरसुराःसुराः ५४ धन्वंतरिंचपीयूष-
मुच्चैःश्रवसमीप्सितं नानारत्नंहस्तिरत्नंप्रापुर्लक्ष्मींसुदर्शनं ५५ वनमालांददौसाचक्षीराद्शायिने
मुने सर्वेश्वरायरम्यायविष्णवेवैष्णवीसती ५६ देवैस्तुत्वापूजिताचब्रह्मणाशंकरेणच ददौदृष्टिंसुर
गृहेब्रह्मशापविमोचनात् ५७ प्रापुर्देवाःस्वविषयंदैत्यग्रस्तंभयंकरं महालक्ष्मीप्रसादेनवरदानेननारद
५८ इत्येवंकथितंसर्वंलक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमं सुखदंसारभूतंचकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ५९ इतिश्री
देवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेएकचत्वारिंशोध्यायः ४१ नारदउवाच हरेरुत्कीर्तनंभद्रं
श्रुतंतज्ज्ञानमुत्तमं ईप्सितंलक्ष्म्युपाख्यानंध्यानंस्तोत्रंवदप्रभो १ नारायणउवाच स्नात्वातीर्थेपुरा
शक्रोधृत्वाधौतेचवाससी घटंसंस्थाप्यक्षीरोदेषट्देवान्पर्यपूजयत् २ गणेशंचदिनेशंचवन्हिंविं
ष्णुंशिवंशिवां एतान्भक्त्यासमभ्यर्च्यपुष्पगंधादिभिस्तदा ३ अवत्यचमहालक्ष्मींपरमैश्वर्यरूपिणीं
पूजांचकारदेवेशोब्रह्मणाचपुरोधसा ४

त्कीर्तनंगुणानुवर्णनं लक्ष्म्याउपाख्यानंचश्रुतमधुनाध्यानंस्तोत्रंपूजादिकंचवदे
त्यर्थः १ तत्रनारायणःप्रथमतःपूजाविधिक्रमेणैवसर्वमाह स्नात्वेति क्षीरोदेक्षीरसमुद्रेषट्देवान्वक्ष्यमाणान्पूजितवान् तेषांपूजांविनान्यक-
र्मण्यनधिकारात् २ षट्देवानाह गणेशंचेति वन्हिमग्निहोत्रहोमंपुरोधसाबोधितइतिशेषः ३ ४ ५ ६ ७

५ ६ ध्यानंचेति हरिणासामवेदोक्तंध्यानंयद्ब्रह्मणेदत्तंतेनध्यात्वेत्यर्थः ७ मुष्टिश्चौर्ये ८ ९ १० ११ १२ प्रशस्तानीत्युपचारवस्तूनामु

पुरःस्थितेषुमुनिषुब्राह्मणेषुगुरौहरौ देवादिषुसुदेशेचज्ञानानंदेशिवेमुने ५ पारिजातस्यपुष्पंचगृहीत्वाचंद
नोक्षितं ध्यात्वादेवींमहालक्ष्मींपूजयामासनारद ६ ध्यानंचसामवेदोक्तंयद्दत्तंब्रह्मणेपुरा हरिणातेनध्या
नेनतन्निबोधवदामिते ७ सहस्रदलपद्मस्थकर्णिकावासिनींपरां शरत्पार्वणकोटींदुप्रभामुष्टिकरांपरां
८ स्वतेजसाप्रज्वलंतींसुखदृश्यामनोहरां प्रतप्तकांचननिभशोभांमूर्तिमतींसतीं ९ रत्नभूषणभूषा
ढ्यांशोभितांपीतवाससं ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांशश्वत्सुस्थिरयौवनां १० सर्वसंपत्प्रदात्रींचमहालक्ष्मींभजे
शुभां ध्यानेनानेनतांध्यात्वानानागुणसमन्वितां ११ संपूज्यब्रह्मवाक्येनचोपचाराणिषोडश ददौभक्त्या
विधानेनप्रत्येकंमंत्रपूर्वकं १२ प्रशस्तानिप्रकृष्टानिवराणिविविधानिच अमूल्यरत्नसारंचनिर्मितंवि
श्वकर्मणा १३ आसनंचविचित्रंचमहालक्ष्मीःप्रगृह्यतां शुद्धंगंगोदकमिदंसर्ववंदितमीप्सितं १४
पापेध्मवन्हिरूपंचगृह्यतांकमलालये पुष्पचंदनदूर्वादिसंयुतंजान्हवीजलं १५ शंखगर्भस्थितंस्वर्घ्यंगृ
ह्यतांपद्मवासिनि सुगंधिपुष्पतैलंचसुगंधामलकीफलं १६ देहसौंदर्यबीजंचगृह्यतांश्रीहरेःप्रि
ये कार्पासजंचकृमिजंवसनंदेविगृह्यतां १७ रत्नस्वर्णविकारंचदेहभूषाविवर्धनं शोभायैश्री
करंरत्नंभूषणंदेविगृह्यतां १८ सर्वसौंदर्यबीजंचसद्यःशोभाकरंपरं वृक्षनिर्यासरूपंचगंधद्रव्यादि
संयुतं १९ श्रीकृष्णकांतेधूपंचपवित्रंप्रतिगृह्यतां सुगंधियुक्तंसुखदंचंदनंदेविगृह्यतां २०

पलक्षणं आसनादिमंत्राना
हृ अमूल्येति अत्रमंत्राएवसंगृहीत्यंतेपूजोपचारक्रमस्तुप्रसिद्धएवग्राह्यइतिबोध्यं १३ १४ १५ आमलकीफलचूर्णमित्यर्थः १६ १७ १८ १९ सुगंधियुक्त

मितिपूर्वोक्तंकार्पासजंचेत्यर्धश्लोकावेवमंत्रौ २० २१ २२ २३ २४ स्वस्तिकंपक्वान्नविशेषः २५ २६ २७ सस्यानांमुद्गादिधान्यानां२८

जगच्चक्षुस्स्वरूपंचपवित्रंतिमिरापहं प्रदीपंसुखरूपंचगृह्यतांचसुरेश्वरि २१ नानोपहाररूपंचनानारस समन्वितं अतिस्वादुकरंचैवनैवेद्यंप्रतिगृह्यतां २२ अन्नंब्रह्मस्वरूपंचप्राणरक्षणकारणं तुष्टिदं पुष्टिदंचैवदेव्यन्नंप्रतिगृह्यतां २३ शाल्यन्नजंसूपक्वंचशर्करागव्यसंयुतं स्वादुयुक्तंमहालक्ष्मीःपर मान्नंप्रगृह्यतां २४ शर्करागव्यपक्वंचसुस्वादुसुमनोहरं मयानिवेदितंभक्त्यास्वस्तिकंप्रतिगृह्यतां २५ नानाविधानिरम्याणिपक्वान्नानिफलानिच सुरभिस्तनसंत्यक्तंसुस्वादुक्रमनोहरं २६ मर्त्यामृतं सुगव्यंचगृह्यतामच्युतप्रिये सुस्वादुरससंयुक्तमिक्षुवृक्षसमुद्भवं २७ अग्निपक्वमतिस्वादुगुडंच प्रतिगृह्यतां यवगोधूमसस्यानांचूर्णरेणुसमुद्भवं २८ सुपक्वगुडगव्याक्तंमिष्टान्नंदेविगृह्यतां स स्यचूर्णोद्भवंपक्वंस्वस्तिकादिसमन्वितं २९ मयानिवेदितंभक्त्यानैवेद्यंप्रतिगृह्यतां शीतवायुप्रदंचैवदा हेचसुखदंपरं ३० कमलेगृह्यतांचेदंव्यजनंश्वेतचामरं तांबूलंचवरंरम्यंकर्पूरादिसुवासितं ३१ जि- ह्वाजाड्यच्छेदकरंतांबूलंप्रतिगृह्यतां सुवासितंसुशीतंचपिपासानाशकारणं ३२ जगज्जीवनरूपं चजीवनंदेविगृह्यतां देहसौंदर्यबीजंचसदाशोभाविवर्द्धनं ३३ कार्पासजंचकृमिजंवसनंदेविगृह्यतां रत्नस्वर्णविकारंचदेहभूषादिवर्द्धनं ३४ शोभाधारंश्रीकरंचभूषणंदेविगृह्यतां नानाकुसुमनिर्माणंब हुशोभाश्रयंपरं ३५ सुरभूपप्रियंशुद्धंमाल्यंदेविप्रगृह्यतां शुद्धिदंशुद्धरूपंचसर्वमंगलमंगलं ३६ मिष्टान्नंलड्डुकं

सस्यचूर्णोद्भवंमुद्गादिधान्यचूर्णोद्भवं २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ अत्रकेचिन्मंत्राःपुनःपठ्यंतेतदभिप्रायस्त्वियं यथाजनागृहेसामान्यातुपचारा

नगृण्हंति सभायांतुविशिष्टास्तथैवदेव्यैसामान्यविशेषभावेनोपचारादेयाइति ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ लक्ष्मीःश्रीबीजंमायाभुवनेश्वरी

गंधवस्तूद्भवंरम्यंगंधंदेविप्रगृह्यतां पुण्यतीर्थोदकंचैवविशुद्धंशुद्धिदंसदा ३७ गृह्यतांकृष्णकांतेत्वंरम्यमाच
मनीयकं रत्नसारादिनिर्माणंपुष्पचंदनचर्चितं ३८ वस्त्रभूषणभूषाढ्यंसुतल्पंदेविगृह्यतां यद्यद्द्रव्यमपूर्वं
चपृथिव्यामपिदुर्लभं ३९ देवभूषार्हभोग्यंचतद्द्रव्यंदेविगृह्यतां द्रव्याण्येतानिदत्वाचमूलेनदेवपुंगव ४०
मूलंजजापभक्त्याचदशलक्षंविधानतः जपेनदशलक्षेणमंत्रसिद्धिर्बभूवह ४१ मंत्रश्चब्रह्मणादत्तः
कल्पवृक्षश्चसर्वतः लक्ष्मीर्मायाकामवाणीङेंताकमलवासिनी ४२ वैदिकोमंत्रराजोयंप्रसिद्धःस्वाहृ
यान्वितः कुबेरोनेनमंत्रेणपरमैश्वर्यमाप्तवान् ४३ राजराजेश्वरोदक्षःसावर्णिर्मनुरेवच मंगलोनेनमंत्रेण
सप्तद्वीपेऽवनीपतिः ४४ प्रियव्रतोत्तानपादोकेदारोनृपएवच एतेसिद्धाश्चराजेंद्रामंत्रेणानेननारद ४५
सिद्धेमंत्रेमहालक्ष्मीःशक्रायदर्शनंददौ रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानस्थावरप्रदा ४६ सप्तद्वीपवतींपृथ्वींछा
दयंतीत्विषाचसा श्वेतचंपकवर्णाभारत्नभूषणभूषिता ४७ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यभक्तानुग्रहकातरा बि
भ्रतीरत्नमालांचकोटिचंद्रसमप्रभां ४८ दृष्ट्वाजगत्प्रसूंशांतांतुष्टावतांपुरंदरः पुलकांचितसर्वांगःसा
श्रुनेत्रःकृतांजलिः ४९ ब्रह्मणाचप्रदत्तेनस्तोत्रराजेनसंयुतः सर्वाभीष्टप्रदेनेववैदिकेनैवतत्रच ५०
पुरंदरउवाच नमःकमलवासिन्यैनारायण्यैनमोनमः कृष्णप्रियायैसततंमहालक्ष्म्यैनमोनमः ५१ प
द्मपत्रेक्षणायैचपद्मास्यायैनमोनमः पद्मासनायैपद्मिन्यैवैष्णव्यैचनमोनमः ५२

बीजंकामोमन्मथबीजंवाणीवाग्भ
वंङेंताचतुर्थ्यंताकमलवासिनीतदाकमलवासिन्यैइतिजातंस्वाहयान्वितः स्वाहांतइत्यर्थः ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ६॥

५३ रत्नपद्मेस्थितायैइतिशेषः ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ स्तनांधःस्तनपायीबालकोमातृहीनोपिजीवति

सर्वसंपत्स्वरूपिण्येसर्वाराध्यैनमोनमः हरिभक्तिप्रदात्र्यैचहर्षदात्र्यैनमोनमः ५३ कृष्णवक्षस्थितायै-
चकृष्णेशायैनमोनमः चंद्रशोभास्वरूपायैरत्नपद्मेचशोभने ५४ संपत्त्यधिष्ठातृदेव्यैमहादेव्यैनमोनमः
नमोवृद्धिस्वरूपायैवृद्धिदायैनमोनमः ५५ वैकुंठेयामहालक्ष्मीर्यालक्ष्मीःक्षीरसागरे स्वर्गलक्ष्मीरिंद्रगेहे
राजलक्ष्मीर्नृपालये ५६ गृहलक्ष्मीश्चगृहिणांगेहेचगृहदेवता सुरभिःसागरेजातादक्षिणायज्ञकामिनी
५७ अदितिर्देवमातात्वंकमलाकमलालया स्वाहात्वंचहविर्दानेकव्यदानेस्वधास्मृता ५८ त्वंहिविष्णु-
स्वरूपाचसर्वाधारावसुंधरा शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वंनारायणपरायणा ५९ क्रोधहिंसावर्जिताचवरदाशा
रदाशुभा परमार्थप्रदात्वंचहरिदास्यप्रदापरा ६० ययाविनाजगत्सर्वंभस्मीभूतमसारकं जीवन्मृतंच
विश्वंचशश्वत्सर्वंययाविना ६१ सर्वेषांचपरामातासर्वबांधवरूपिणी धर्मार्थकाममोक्षाणांत्वंचकारणरू
पिणी ६२ यथामातास्तनांधानांशिशूनांशैशवेसदा तथात्वंसर्वदामातासर्वेषांसर्वरूपतः ६३ मातृ
हीनस्तनांधस्तुसचजीवतिदैवतः त्वयाहीनोजनःकोपिनजीवत्येवनिश्चितं ६४ सुप्रसन्नस्वरूपात्वंमांप्र
सन्नाभवांबिके वैरिग्रस्तंचविषयंदेहिमह्यंसनातनि ६५ अहंयावत्त्वयाहीनोबंधुहीनश्चभिक्षुकः स
र्वसंपद्विहीनश्चतावदेवहरिप्रिये ६६ ज्ञानंदेहिचधर्मंचसर्वसौभाग्यमीप्सितं प्रभावंचप्रतापंचसर्वाधि
कारमेवच ६७ जयंपराक्रमंयुद्धेपरमैश्वर्यमेवच इत्युक्त्वाचमहेंद्रश्चसर्वैःसुरगणैःसह ६८

त्वयाविनातुजनोनैव-
जीवतीत्यर्थः ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

प्रणनामसाश्रुनेत्रोमूर्धाचैवपुनःपुनः ब्रह्माचशंकरश्चैवशेषोधर्मश्चकेशवः ६९ सर्वेचक्रुःपरीहारंसुरा र्थेचपुनःपुनः देवेभ्यश्चवरंदत्वापुष्पमालांमनोहरां ७० केशवायददौलक्ष्मीःसंतुष्टासुरसंसदि ययु र्देवाश्चसंतुष्टाःस्वंस्वंस्थानंचनारद ७१ देवीययौहरेःस्थानंहृष्टाक्षीरोदशायिनः ययतुश्चैवस्वगृहंब्रह्मे शानौचनारद ७२ दत्वाशुभाशिषंतौचदेवेभ्यःप्रीतिपूर्वकं इदंस्तोत्रंमहापुण्यंत्रिसंध्यंयःपठेन्नरः ७३ कु बेरतुल्यःसभवेद्राजराजेश्वरोमहान् पंचलक्षजपेनैवस्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणां ७४ सिद्धस्तोत्रंयदिपठेन्मा समेकंतुसंततं महासुखीचराजेंद्रोभविष्यतिनसंशयः ७५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कं धेद्विचत्वारिंशोध्यायः ४२ नारायणउवाच नारायणमहाभागनारायणसमप्रभो रूपेणैवगुणेः नैवयशसातेजसात्विषा १ त्वमेवज्ञानिनांश्रेष्ठःसिद्धानांयोगिनांमुने तपस्विनांमुनीनांचपरोवेदविदां वरः २ महालक्ष्म्याउपाख्यानंविज्ञातंमहदद्भुतं अन्यत्किंचिदुपाख्यानंनिगूढंवदसांप्रतं ३ अतीव गोपनीयंयदुपयुक्तंचसर्वतः अप्रकाश्यंपुराणेषुवेदोक्तंधर्मसंयुतं ४ नारायणउवाच नानाप्रकारमा ख्यानमप्रकाश्यंपुरातनं श्रुतंकतिविधंगूढमास्तेब्रह्मन्सुदुर्लभं ५ तेषुयत्सारभूतंचश्रोतुंकिंवात्वमि च्छसि तन्मेब्रूहिमहाभागपश्चाद्वक्ष्यामितत्पुनः ६ नारदउवाच स्वाहादेवीहविर्दानेप्रशस्तासर्वकर्मसु पितृदानेस्वधाशस्तादक्षिणासर्वतोवरा ७

अर्धाधिकैश्चतुःपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरं स्वाहाशक्तेरुपाख्यानंयथावदभिवर्ण्यते १ एवमे तासांमहादेवतानामाख्यानंश्रुत्वानारदःपृच्छति नारायणेति १ २ निगूढंगुप्तंरहस्यभूतमित्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७ ६८ ६९

८ ९ प्रथमतोब्रह्मलोकंययुस्ततोब्रह्मसभामाजग्मुः १० ब्रह्माश्रुत्वेति देववाक्यंश्रुत्वाभवतांब्राह्मणैर्हविर्यद्दीयतेतस्यप्राप्त्याहारव्यवस्थांक
रिष्यामीतिब्रह्माप्रतिज्ञायदेवकल्याणार्थंहरिंनिषेवेअस्तौदित्यर्थः ११ ननुयज्ञेब्राह्मणैर्हविर्दीयतेतेनकिंतेषांतृप्तिर्नभवतीत्याशंक्यतेनारदः य
ज्ञरूपोहीति यज्ञरूपोहिपरमात्मायज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः तस्मिन्यज्ञेयद्ब्राह्मणैस्तेभ्योदेवेभ्योहविर्दीयतेतेनकिंतेषांतृप्तिर्नभवतीतिशेषः १२नारायणः
समाधत्ते हविर्ददतीति सत्यंहविर्यज्ञेदीयतेतथापितद्धविर्देवान्प्रतियदिप्राप्नुयात्तदातेनहविषादेवानांतृप्तिः स्यान्नचतस्यप्रापकःकश्चिद

एतासांचरितंजन्मफलप्राधान्यमेवच श्रोतुमिच्छामित्वद्वक्त्राद्वदवेदविदांवर ८ सूतउवाच नारदस्यव
चःश्रुत्वाप्रहस्यमुनिसत्तम कथांकथितुमारेभेपुराणोक्तांपुरातनीं ९ नारायणउवाच सृष्टेःप्रथमतो
देवाःस्वाहारार्थंययुःपुरा ब्रह्मलोकंब्रह्मसभामाजग्मुःसुमनोहरां १० गत्वानिवेदनंचक्रुराहारहेतुकंमु
ने ब्रह्माश्रुत्वाप्रतिज्ञायनिषेवेश्रीहरिंपरं ११ नारदउवाच यज्ञरूपोहिभगवान्कलयाचबभूवह
यज्ञेयद्धविर्दानंदत्तंतेभ्यश्चब्राह्मणैः १२ नारायणउवाच हविर्ददतिविप्राश्चभक्त्याचक्षत्रियाद
यः सुरानैवप्राप्नुवंतितद्दानंमुनिपुंगव १३ देवाविषण्णास्तेसर्वेतत्सभांचययुःपुनः गत्वानिवेदनंचक्रु
राहाराभावहेतुकं १४ ब्रह्माश्रुत्वातुध्यानेनश्रीकृष्णंशरणंययौ पूजांचकारप्रकृतेर्ध्यानेनैवतदाज्ञया १५
प्रकृतेःकलयाचैवसर्वशक्तिस्वरूपिणी अतीवसुंदरीश्यामारमणीयामनोहरा १६ ईषद्धास्यप्रसन्नास्याभ
क्तानुग्रहकातरा उवाचेतिविधेरग्रेपद्मयोनेवरंवृणु १७

स्तितोनदेवानांतृप्तिरित्यर्थः १३ अतएवंततोब्रह्मसभांप्रतिदेवायन
युरित्याह देवाविषण्णाइति १४ ततोदेववाक्यंश्रुत्वाब्रह्मातत्कल्याणार्थंश्रीकृष्णंध्यानस्तोत्रादिनाशरणंययौ ततःश्रीकृष्णेनेतत्कार्यार्थंमूलप्रकृतिः
समाराधनीयेत्युक्तेतदाज्ञयामूलप्रकृतिमाराधितवानित्याह पूजांचकारेति १५ ततोमूलप्रकृतेरंशःस्वाहारूपेणप्रादुरभूदित्याह प्रकृतेःकलयेति १६ १७

शक्तिःपत्नीचभवेत्यर्थः १८ किमर्थंशक्तिर्भवेतिचेत्तस्याग्नेर्दग्धुंशक्त्यभावादित्याह दग्धुमिति प्रकृतिशब्देनाहुतयस्तृप्तिकारणत्वात् पत्नीकिम
र्थंभवेतिचेद्देवेभ्योहुतद्रविःप्रापणार्थमित्याह त्वन्नामोच्चार्येति १९ सुरेभ्योदास्यतीत्यन्वयः तद्धविःसुराःप्राप्नुवंतितथाकुर्वितिशेषः २० २१
स्वयंभुवंब्रह्माणं कृष्णोममपतिरभिलषितस्ततस्तपसाकृष्णंपतिंकरिष्यामीत्याह अहंकृष्णामिति २२ ब्रह्मंस्त्वदन्यमिति तस्मात्कृष्णा

विधिस्तद्वचनंश्रुत्वासंभ्रमात्समुवाचतां प्रजापतिरुवाच त्वमग्नेर्दाहिकाशक्तिर्भवयातीवसुंदरी १८ द-
ग्धुंनशक्तःप्रकृतीर्हुताशश्चत्वयाविना त्वन्नामोच्चार्यमंत्रांतेयोदास्यतिहविर्नरः १९ सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवंति
सुराःसानंदपूर्वकं अग्नेःसंपत्स्वरूपाचश्रीरूपासागृहेश्वरी २० देवानांपूजिताशश्वन्नरादीनांभवांबिके
ब्रह्मणश्चवचःश्रुत्वासाविषण्णाबभूवह २१ तमुवाचततोदेवीस्वाभिप्रायंस्वयंभुवं स्वाहोवाच अहंकृ
ष्णांभजिष्यामितपसासुचिरेणच २२ ब्रह्मंस्तदन्यंयत्किंचित्स्वप्नवद्भ्रममेवच विधाताजगतस्त्वंचशंभुर्मृ
त्युंजयोविभुः २३ बिभर्तिशेषोविश्वंचधर्मःसाक्षीचधर्मिणां सर्वाद्यपूज्योदेवानांगणेषुचगणेश्वरः २४
प्रकृतिःसर्वसंपूज्या यत्प्रसादात्पुराभवत् ऋषयोमुनयश्चैवपूजितायन्निषेवया २५ तत्पादपद्मंनिय-
तंभावेनचिंतयाम्यहं पद्मास्ती पाद्ममित्युक्त्वापद्मनाभानुसारतः २६ जगामतप्तमेदेवीध्यात्वाकृष्णंनि-
राम यमृतपस्तेपेवर्षलक्षंएकपादेनपद्मजा २७ तदाद दर्शश्रीकृष्णंनिर्गुणंप्रकृतेःपरं अतीवकमनीयं-
चरूपंदृष्ट्वाचरूपिणी २८

दन्यंयत्किंचिद्वस्तुस्वप्नवत् भ्रमकच्चमिथ्याजानामीत्यर्थः २३ २४ प्रकृतिर्दुर्गाराधादिरूपापूर्वोक्त
पंचप्रकृतिप्रकारानतुमूलप्रकृतिस्तस्याःसर्वोत्तमत्वात् २५ पाद्मंपद्मसंभवंब्रह्माणमित्युक्त्वापद्मनाभानुसारं तस्य स्योद्देशेनजगामेत्यन्व-
यः २६ पद्मजालक्ष्म्यंशभूता २७ प्रकृतेःपरमितिकृष्णांतर्गतब्रह्माभिप्रायेण २८ ६२ ६२ ६२ ६२

२९ वाराहेकल्पे ३० ३१ मंत्रांगरूपामंत्रांतेप्रयुज्यमानातदंगरूपा ३२ ३३ संत्रस्तोमामियंवरिष्यतिनवेत्यभिप्रायेण ३४ ३५ ३६

मूर्छांसंप्रापकालेनकामेशस्यचकामुकी विज्ञायतदभिप्रायंसर्वज्ञस्तामुवाचह २९ समुत्थाप्यचतांक्रोडे
क्षीणांगींतपसाचिरं श्रीभगवानुवाच वाराहेवेत्वमंशेनममपत्नीभविष्यसि ३० नाम्नानाग्नजितीक
न्याकांतेनग्नजितस्यच अधुनाग्नेर्दाहिकात्वंभवपत्नीचभामिनी ३१ मंत्रांगरूपापूज्याचमत्प्रसादाद्भ
विष्यसि वह्निस्त्वांभक्तिभावेनसंपूज्यचगृहेश्वरीं ३२ रमिष्यतित्वयासार्द्धंरामयारमणीयया इत्युक्त्वा
तर्दधेदेवोदेवींसंभाष्यनारद ३३ तत्राजगामसंत्रस्तोवह्निर्ब्रह्मनिदेशतः सामवेदोक्तध्यानेनध्यात्वा
तांजगदंबिकां ३४ संपूज्यपरितुष्टावपाणिंजग्राहमंत्रतः तदादिव्यंवर्षशतंसरेमेरामयासह ३५
अतीवनिर्जनेदेशेसंभोगसुखदेसदा बभूवगर्भस्तस्यांचहुताशस्यचतेजसा ३६ तद्धारचसादेवी
दिव्यंद्वादशवत्सरं ततःसुषावपुत्रांश्चरमणीयान्मनोहरान् ३७ दक्षिणाग्निंगार्हपत्याह्वनीयान्क्रमेणच
ऋषयोमुनयश्चैवब्राह्मणाःक्षत्रियादयः ३८ स्वाहांतमंत्रमुच्चार्यहविर्दानंचचक्रिरे स्वाहायुक्तंचमंत्रंच
योगृण्हातिप्रशस्तकं ३९ सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यमंत्रग्रहणमात्रतः विषहीनोयथासर्पोवेदहीनोयथाद्विजः
४० पतिसेवाविहीनास्त्रीविद्याहीनोयथापुमान् फलशाखाविहीनश्चयथावृक्षोहिनिंदितः ४१ स्वाहा
हीनस्तथामंत्रोनहुतःफलदायकः परितुष्टाद्विजाःसर्वेदेवाःसंप्रापुराहुतीः ४२ स्वाहांतेनैवमंत्रेणसफ
लंसर्वमेवच इत्येवंकथितंसर्वंस्वाहोपाख्यानमुत्तमं ४३ सुखदंमोक्षदंसारंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ना
रदउवाच स्वाहापूजाविधानंचध्यानंस्तोत्रंमुनीश्वर ४४

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ७

संपूज्यवन्हिस्तुष्टावयेनतद्वद्मेप्रभो श्रीनारायणउवाच ध्यानंचसामवेदोक्तंस्तोत्रंपूजाविधानकं ५५
वदामिश्रूयतांब्रह्मन्सावधानोमुनीश्वर सर्वयज्ञारंभकालेशालग्रामेघटेथवा ५६ स्वाहांसंपूज्ययत्नेनय
ज्ञंकुर्यात्फलासये स्वाहांमंत्रांगयुक्तांचमंत्रसिद्धिस्वरूपिणीं ४७ सिद्धांचसिद्धिदांनृणांकर्मणांफलदां
शुभां इतिध्यात्वाचमूलेनदत्वापाद्यादिकंनरः ४८ सर्वसिद्धिंलभेत्स्तुत्वामूलमंत्रंमुनेशृणु ॐह्रींश्रीं
वन्हिजायायैदेव्यैस्वाहेत्यनेनच ४९ यःपूजयेच्चतांभक्त्यासर्वेष्टंसभवेद्ध्रुवं वन्हिरुवाच स्वाहावन्हिप्रि
यावन्हिजायासंतोषकारिणी ५० शक्तिःक्रियाकालदात्रीपरिपाककरीध्रुवा गतिःसदानराणांचदाहि
कादहनक्षमा ५१ संसारसाररूपाचघोरसंसारतारिणी देवजीवनरूपाचदेवपोषणकारिणी ५२ षोड
शैतानिनामानियःपठेद्भक्तिसंयुतः सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्यइहलोकेपरत्रच ५३ नांगहीनंभवेत्तस्यसर्वक
र्मसुशोभनं अपुत्रोलभतेपुत्रंभार्याहीनोलभेत्प्रियां ५४ रंभोपमांस्वकांतिंचसंप्राप्यसुखमाप्नुयात्
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेस्वाहोपाख्यानेत्रिचत्वारिंशोध्यायः
४३ श्रीनारायणउवाच नारदशृणुवक्ष्यामिस्वधोपाख्यानमुत्तमं पितृणांचतृप्तिकरंश्राद्धान्नफलव
र्द्धनं १ सृष्टेरादौपितृगणान्ससर्जजगतांविधिः चतुरश्चमूर्तिमंतस्त्रींश्चतेजःस्विरूपिणः २

सप्तपितृगणान् कव्यवालोनलःसोमोयमश्चैवार्यमातथा अग्निष्वात्ताबर्हिषदःसोमपाः पितृदेवताइतिपुराणांतरप्रसिद्धान् ३ तर्पणपर्यंतंश्रा

दृष्ट्वासप्तपितृगणानूरूस्वरूपान्मनोहरान् आहारंसंससृजेतेषांश्राद्धंतर्पणपूर्वकं ३ स्नानंतर्पणपर्यंतंश्रा द्धंतुदेवपूजनं आह्निकंचत्रिसंध्यांतंविप्राणांचश्रुतौश्रुतं ४ नित्यंनकुर्याद्योविप्रस्त्रिसंध्यंश्राद्धतर्पणं बलिं वेदध्वनिंसोपिविषहीनोयथोरगः ५ देवीसेवाविहीनश्चश्रीहरेरनिवेद्यभुक् भस्मांतंसूतकंतस्यनकर्मार्हश्चनार द ६ ब्रह्माश्राद्धादिकंसृष्ट्वाजगामपितृहेतवे नप्राप्नुवंतिपितरोददतिब्राह्मणादयः ७ सर्वेचजग्मुःक्षु धिताःखिन्नास्तुब्रह्मणःसभां सर्वंनिवेदनंचक्रुस्तमेवजगतांविधिं ८ ब्रह्माचमानसींकन्यांससृजे- चमनोहरां रूपयौवनसंपन्नांशतचंद्रनिभाननां ९ विद्यावतींगुणवतीमतिरूपवतींसतीं श्वेतचंप कवर्णाभांरत्नभूषणभूषितां १० विशुद्धांप्रकृतेरंशांसस्मितांवरदांशुभां स्वधाभिधांचसुदतींल- क्ष्मीलक्षणसंयुतां ११ शतपद्मपदन्यस्तपादपद्मंचबिभ्रतीं पत्नींपितृणांपद्मास्यांपद्मजांपद्मलोचनां १२ पितृभ्यश्चददौब्रह्मातुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीं ब्राह्मणानांचोपदेशंचकारगोपनीयकं १३ स्वधांतंमंत्र मुच्चार्यपितृभ्योदेयमित्यपि क्रमेणतेनविप्राश्चपित्रेदानंददुःपुरा १४ स्वाहाशस्तादेवदानेपितृदाने- स्वधास्मृता सर्वत्रदक्षिणाशस्ताहतंयज्ञमदक्षिणं १५ पितरोदेवताविप्रामुनयोमनवस्तथा पूजांचक्रुः स्वधांशातांतुष्टुवुःपरमादरात् १६ देवादयश्चसंतुष्टाःपरिपूर्णमनोरथाः विप्रादयश्चपितरःस्वधां देवीवरेणच १७

द्धंदेवपूजनंपंचायतनपूजनंत्रिसंध्यांतमाह्निकं ४ बलिंबलिहरणं ५ भस्मांतंमरणपर्यंतंतस्यसूतकमशुचित्व मित्यर्थः त देवाह नकर्मार्हश्चेति ६ स्व स्थानंजगामेत्यर्थः नप्राप्नुवंतीति पूर्ववद्व्यापकाभावात् ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ ६९

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ तारमायारमाकामबीजपूर्वोमंत्रः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

इत्येवंकथितंसर्वस्वधोपाख्यानमेवच्च सर्वेषांच्चतुष्टिकरंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि १८ नारदउवाच स्वधापू
जाविधानंच्चध्यानंस्तोत्रंमहामुने श्रोतुमिच्छामियत्नेनवदवेदविदांवर १९ नारायणउवाच ध्यानंच्चस्तव
नंब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वमंगलं सर्वजानासिच्चकथंज्ञातुमिच्छसिवृद्धये २० शरत्कृष्णात्रयोदश्यांमघायांश्राद्ध
वासरे स्व धांसंपूज्ययत्नेनततःश्राद्धंसमाचरेत् २१ स्वधांनाभ्यर्च्ययोविप्रःश्राद्धंकुर्यादहंमतिः नभवे
त्फलभाक्सत्यंश्राद्धस्यतर्पणस्यच २२ ब्रह्मणोमानसींकन्यांशश्वत्सुस्थिरयौवनां पूज्यानांपितृदेवानां
श्राद्धानांफलदांभजे २३ इतिध्यात्वाशिलायांवाह्यथवामंगलेघटे दद्यात्पाद्यादिकंतस्यैमूलेनेतिश्रुतौ
श्रुतं २४ ॐह्रींश्रींक्लींस्वधादेव्यैस्वाहेतिच्चमहामुने समुच्चार्यचसंपूज्यस्तुत्वातांप्रणमेद्द्विजः २५ स्तो
त्रंशृणुमुनिश्रेष्ठब्रह्मपुत्रविशारद सर्ववांच्छाप्रदंनृणांब्रह्मणायत्कृतंपुरा २६ नारायणउवाच स्वधोच्चा
रणमात्रेणतीर्थस्नायीभवेन्नरः मुच्यतेसर्वपापेभ्योवाजपेयफलंलभेत् २७ स्वधास्वधास्वधेत्येवंयदिवा
रत्रयंस्मरेत् श्राद्धस्यफलमाप्नोतिबलेश्चतर्पणस्यच २८ श्राद्धकालेस्वधास्तोत्रंयःशृणोतिसमाहितः
सलभेच्छ्राद्धसंभूतंफलमेवनसंशयः २९ स्वधास्वधास्वधेत्येवंत्रिसंध्यंयःपठेन्नरः प्रियांविनीतां
सलभेत्साध्वींपुत्रंगुणान्वितां ३० पितॄणांप्राणतुल्यात्वंद्विजजीवनरूपिणी श्राद्धाधिष्ठातृदेवीच
श्राद्धादीनांफलप्रदा ३१ नित्यात्वंसत्यरूपासिपुण्यरूपासिसुव्रते आविर्भावतिरोभावौसृष्टौच्चप्रल
येतव ३२ ॐस्वस्तिश्चनमःस्वाहास्वधात्वंदक्षिणातथा निरूपिताश्चतुर्वेदैःप्रशस्ताःकर्मिणांपुनः ३३

३४ ३५ ३६ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेचतुश्चत्वारिंशोध्यायः ४४ अष्टाधिकैश्चनवतिश्लोकैरथप्रविस्तरंदक्षि

कर्मपूर्त्यर्थमेवैताईश्वरेणविनिर्मिताः इत्येवमुक्त्वासब्रह्माब्रह्मलोकेस्वसंसदि ३४ तस्थौचसहसासद्यः स्वधासाविर्बभूवह तदापितृभ्यःप्रददौतामेवकमलाननां ३५ तांसंप्राप्ययुस्तेचपितरश्चप्रहर्षिताः स्वधास्तोत्रमिदंपुण्यंयःशृणोतिसमाहितः ३६ सुस्नातःसर्वतीर्थेषुवांछितंफलमाप्नुयात् इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेस्वधोपाख्यानेचतुश्चत्वारिंशोध्यायः ४४ श्रीनारायणउवाच उक्तंस्वाहास्वधाख्यानंप्रशस्तंमधुरंपरं वक्ष्यामिदक्षिणाख्यानंसावधानोनिशामय १ गोपीसुशीलागोलोकेपुरासीत्प्रेयसीहरेः राधाप्रधानासध्रीचीधन्यामान्यामनोहरा २ अतीवसुंदरीरामासुभगासुदतीसती विद्यावतीगुणवतीचातिरूपवतीसती ३ कलावतीकोमलांगीकांताकमललोचना सुश्रोणीसुस्तनीश्यामान्यग्रोधपरिमंडिता ४ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यारत्नालंकारभूषिता श्वेतचंपकवर्णाभाबिंबोष्ठीमृगलोचना ५ कामशास्त्रेषुनिपुणाकामिनीहंसगामिनी भावानुरक्ताभावज्ञाकृष्णस्यप्रियभामिनी ६ रसज्ञारसिकारासेरासेशस्यरसोत्सुका उवासादक्षिणेक्रोडेराधायाःपुरतःपुरा ७ संबभूवानम्रमुखोभयेनमधुसूदनः दृष्ट्वाराधांचपुरतोगोपीनांप्रवरोत्तमां ८ कामिनींरक्तवदनारक्तपंकजलोचनां कोपेनकंपितांगींचकोपेनस्फुरिताधरां ९ वेगेनतांतुगच्छंतींविज्ञायतदनंतरं विरोधभीतोभगवानंतर्धानंचकारसः १०

णायाउपाख्यानंयथावदभिवर्ण्यते १ दक्षिणाख्यानंवक्तुंप्रतिजानीतेउक्तमिति १ २
३ न्यग्रोधवृक्षवद्वटवृक्षवच्छोभिताशरीरशोभया ४ ५ ६ अदक्षिणेक्रोडेवामांके ७ ८ ९ १०

११ १२ देवींराधांरक्षरक्षेत्युक्तवंत्यः १३ १४ १५ गमनमात्रेणागमनमात्रेण. १६ रासेशंकृष्णमाजुहावाकारितवती १७ १८
१९ ननुत्वयागर्वः किमर्थंकृतइतिचेत्त्वयाममसंमानस्तथैवकृतस्तस्मादित्याह स्त्रीगर्वइति पतिसौभाग्यात्पतिकृतसंमानादित्यर्थः ननुत

पलायंतंचकांतंचशांतंसत्त्वंसुविग्रहं विलोक्यकंपितागोप्यःसुशीलाद्यास्ततोभिया ११ विलोक्यलंपटंतत्रगो
पीनांलक्षकोटयः पुटांजलियुताभीताभक्तिनम्रात्मकंधराः १२ रक्षरक्षेत्युक्तवंत्योदेवीमितिपुनःपुनः ययुर्भ
येनशरणंतस्याश्चरणपंकजे १३ त्रिलक्षकोटयोगोपाःसुदामादयएवच ययुर्भयेनशरणंतत्पादाब्जेचना
रद १४ पलायंतंचकांतंचविज्ञायपरमेश्वरी पलायंतींसहचरींसुशीलांचशशापसा १५ अद्यप्रभृतिगो
लोकंसाचेदायातिगोपिका सद्योगमनमात्रेणभस्मसाच्चभविष्यति १६ इत्येवमुक्त्वातत्रैवदेवदेवेश्वरीरु
षा रासेश्वरीरासमध्येरासेशमाजुहावह १७ नालोक्यपुरतःकृष्णंराधाविरहकातरा युगकोटिसमंमेने
क्षणभेदनसुव्रता १८ हेकृष्णप्राणनाथेशागच्छप्राणाधिकप्रिय प्राणाधिष्ठातृदेवेशप्राणायांतित्वया
विना १९ स्त्रीगर्वःपतिसौभाग्याद्वर्धतेचदिनेदिने सुखंचविपुलंयस्मात्तंसेवेद्धर्मतःसदा २० पतिर्बंधुः
कुलस्त्रीणामधिदेवःसदागतिः परसंपत्स्वरूपश्चमूर्तिमान्भोगदःसदा २१ धर्मदःसुखदःशश्वत्प्रीतिदःशां
तिदःसदा सन्मानेदीप्यमानश्चमानदोमानखंडनः २२ सारात्सारतरःस्वामीबंधूनांबंधुवर्द्धनः नचभर्तुः
समोबंधुर्बंधोर्बंधुषुदृश्यते २३ भरणादेवभर्ताचपालनात्पतिरुच्यते शरीरेशाच्चसस्वामीकामदः
कांतउच्यते २४ बंधुश्चसुखवृद्ध्याचप्रीतिदानात्प्रियःस्मृतः ऐश्वर्यदानादीशश्चप्राणेशात्प्राणनायकः २५

त्वयाधुनागर्वएवपाल्यतांतत्राह सुखंचेति त्वत्प्रीतौसत्यामेवगर्वात्सुखंभवतिनान्यथायस्मादेवंतस्मात्सुखार्थंधर्मेणपतिंसेवेदित्यर्थः २० २१ २२ बंधुषुस्त्रीणांभ
र्तुर्बंधोःसमोबंधुर्नेत्यन्वयः २३ २४ २५

२६ कुलजानां पतिव्रतानां यात्वसत्कुलप्रसूता सा कांतं विज्ञातुमक्षमा भवतीति दूरतस्तस्य पुनः सेवादिकमित्यर्थः २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

रतिदानाच्चरमणः प्रियो नास्ति प्रियात्परः पुत्रस्तु स्वामिनः शुक्राज्जायते तेन स प्रियः २६ शतपुत्रात्परः स्वामी कुलजानां प्रियः सदा असत्कुलप्रसूता या कांतं विज्ञातुमक्षमा २७ स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दक्षिणा प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि च २८ सर्वाण्येव व्रतादीनि महादानानि यानि च उपोषणानि पुण्यानि यान्यानि श्रुतानि च २९ गुरुसेवा विप्रसेवा वेदसेवादिकं च यत् स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हति षोडशीं ३० गुरुविप्रेंद्रदेवेषु सर्वेभ्यश्च पतिर्गुरुः विद्यादाता यथा पुंसां कुलजानां तथा प्रियः ३१ गोपीनां लक्षकोटीनां गोपानां च तथैव च ब्रह्मांडानामसंख्यानां तत्रस्थानां तथैव च ३२ विश्वादिगोलकांतानामीश्वरी यत्प्रसादतः अहं न जाने तं कांतं स्त्रीस्वभावो दुरत्ययः ३३ इत्युक्त्वा राधिका कृष्णं तत्र दध्यौ स्वभक्तितः रुरोद प्रेम्णा सा राधा नाथ नाथेति साब्रवीत् ३४ दर्शनं देहि रमण दीनाविरहदुःखिता अथ सा दक्षिणा देवी ध्वस्ता गोलोकतो मुने ३५ कृच्छ्रं चिरं च तपस्तप्त्वा विवेश कमलातनौ अथ देवादयः सर्वे यज्ञं कृत्वा सुदुष्करं ३६ नालभंस्ते फलं तेषां विषण्णाः प्रययुर्विधिं विधिर्निवेदनं श्रुत्वा देवादीनां जगत्पतिं ३७ दध्यौ च सुचिरं भक्त्या प्रत्यादेशमवाप सः नारायणश्च भगवान्महालक्ष्म्याश्च देहतः ३८ विनिष्कृष्य मर्त्यलक्ष्मीं ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ ब्रह्मा ददौ तां यज्ञाय पूरणार्थं च कर्मणां ३९ यज्ञः संपूज्य विधिवत्तां तुष्टाव तदा मुदा तप्तकांचनवर्णाभां चंद्रकोटिसमप्रभां ४० अतीव कमनीयां च सुदर्शनमनोहरां कमलास्यां कोमलांगीं कमलायतलोचनां ४१

तं कांतं सर्वापेक्षया सेव्यं न जाने यतः स्त्रीस्वभावो दुरत्ययो भवति

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ जगत्पतिं विष्णुं दध्यौ चिंतितवान् प्रत्यादेशमुत्तरं तव कार्यं करिष्यामीत्येवंरूपमवाप प्राप्तवान् ३८ मर्त्यलक्ष्मीं मनुष्याणां लक्ष्मीं दक्षिणानाम्नीं ब्रह्मणे ददौ यज्ञाय यज्ञपुरुषाय ३९ ४० ४१

४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ दक्षिणायांदीयमानायांफलस्यजायमानत्वेनकर्मफलंदक्षिणायाःपुत्रइत्यर्थः ४९ ५०

कमलासनपूज्यांचकमलांगसमुद्भवां वन्हिशुद्धांशुकाधानांबिंबोष्ठींसुदतींसतीं ५२ बिभ्रतींकबरीभारं
मालतीमाल्यसंयुतं ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांरत्नभूषणभूषितां ५३ सुवेषाढ्यांचसुस्नातांमुनिमानसमो
हिनीं कस्तूरीबिंदुभिःसार्द्धंसुगंधिचंदनेंदुभिः ५४ सिंदूरबिंदुनाल्पेनाप्यलिकाधःस्थलोज्ज्वलां सुप्रश
स्तनितंबाढ्यांबृहच्छ्रोणिपयोधरां ४५ कामदेवाधाररूपांकामबाणप्रपीडितां तांदृष्ट्वारमणीयांचय
ज्ञोमूर्च्छामवापह ४६ पत्नींतामेवजग्राहविधिबोधितपूर्वकं दिव्यंवर्षशतंचैवतांगृहीत्वातुनिर्जने ४७
यज्ञोरेमेमुदायुक्तोरामेशोरमयासह गर्भंदधारसादेवीदिव्यंद्वादशवर्षकं ४८ ततःसुषावपुत्रंचफलं
वैसर्वकर्मणां परिपूर्णेकर्मणिचतत्पुत्रःफलदायकः ४९ यज्ञोदक्षिणयासार्द्धंपुत्रेणचफलेनच कर्मि
णांफलदाताचेत्येवंवेदविदोविदुः ५० यज्ञश्चदक्षिणांप्राप्यपुत्रंचफलदायकं फलंददौचसर्वेभ्यःकर्म
णांचैवनारद ५१ तदादेवादयस्तुष्टाःपरिपूर्णमनोरथाः स्वस्थानेतेययुःसर्वेधर्मवक्त्रादिदंश्रुतं ५२ कृ
त्वाकर्मचकर्ताचतूर्णंदद्याच्चदक्षिणां तत्क्षणंफलमाप्नोतिवेदेरुक्तमिदंमुने ५३ कर्मीकर्मणिपूर्णे
चतत्क्षणेयदिदक्षिणां नदद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्चदैवेनाज्ञानतोथवा ५४ मुहूर्तेसमतीतेतुद्विगुणासाभवे
द्ध्रुवं एकरात्रेव्यतीतेचभवेच्छतगुणाचसा ५५ त्रिरात्रेतच्छतगुणासप्ताहेद्विगुणाततः मासेलक्षगु
णाप्रोक्ताब्राह्मणानांचवर्द्धते ५६

तत्पुत्ररूपंफलंदक्षिणायामुत्पन्नंसर्वेभ्योयजमानेभ्योददावित्यर्थः ५१ ५२ यतएवं
ततोदक्षिणादानेविलंबोनकर्तव्यइत्याह कृत्वाकर्मचेति ५३ ५४ ५५ तच्छतगुणा शतगुणादक्षिणाशतगुणितेत्यर्थः द्विगुणाशतगुणा

शतगुणाशतगुणितादक्षिणाद्विगुणितेत्यर्थः एवमन्यत्रव्याख्येयं एवंब्राह्मणानांदक्षिणावर्धतइत्यर्थः ५६ एवंदक्षिणायाअप्र
दानेनिष्फलंकर्मभवेदित्यर्थः ५७ ५८ ५९ सुराः पूजांनगृण्हंतितद्दत्तामाहुतिंचाग्निर्नगृण्हातीत्यर्थः दत्तंचनदीयतइति कर्मसमये

संवत्सरेव्यतीतेतुसात्रिकोटिगुणाभवेत् कर्मतद्यजमानानांसर्वंवैनिष्फलंभवेत् ५७ सचब्रह्मस्वहारीचन
कर्मार्होशुचिर्नरः दरिद्रोव्याधियुक्तश्चतेनपापेनपातकी ५८ तद्गृहाद्यातिलक्ष्मीश्चशापंदत्वासुदारुणं
पितरोनैवगृण्हंतितद्दत्तंश्राद्धतर्पणं ५९ एवंसुराश्चतत्पूजांतद्दत्तामग्निराहुतिं दत्तंनदीयतेदानंगृहीता
नैवयाचते ६० उभौतौनरकेयातश्छिन्नरज्जौयथाघटः नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितश्चापिदक्षिणां ६१
भवेद्ब्रह्मस्वापहारिकुंभीपाकंव्रजेद्ध्रुवं वर्षलक्षंवसेत्तत्रयमदूतेनताडितः ६२ ततोभवेत्सचांडालोव्याधि
युक्तोदरिद्रकः पातयेत्पुरुषान्सप्तपूर्वांश्चसप्तजन्मतः ६३ इत्येवंकथितंविप्रकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि
नारदउवाच यत्कर्मदक्षिणाहीनंकोभुंक्तेतत्फलंमुने ६४ पूजाविधिंदक्षिणायाःपुरायज्ञकृतंवद
नारायणउवाच कर्मणोदक्षिणस्यैवकुतएवफलंमुने ६५ सदक्षिणेकर्मणिचफलमेवप्रवर्तते अद
क्षिणंचयत्कर्मतद्भुंक्तेचबलिर्मुने ६६ बलयेतत्प्रदत्तंचवामनेनपुरामुने अश्रोत्रियश्राद्धद्रव्यमश्रद्धा
दानमेवच ६७ वृषलीपतिविप्राणांपूजाद्रव्यादिकंचयत् असद्द्विजैःकृतंयज्ञमशुचेःपूजनंचयत् ६८

दत्तंमनसासंकल्पितंदानंदक्षिणारूपंयजमानेनयदिनदीयतेतथागृहीताविप्रोयदितद्दक्षिणारूपंनयाचतेइत्यर्थः ६० ६१ ६२ ६३
६४ यज्ञपुरुषेणाकृतंपूजाविधिमित्यर्थः कर्मणइति अदक्षिणस्ययज्ञस्यफलमेवनास्तितदातत्फलंकस्यभविष्यतीतिशंकायामैवेति-
भावः ६५ एवकारोभिन्नक्रमः कर्मण्येवेत्यर्थः फलमभ्युपेत्याह तद्भुंक्तेचबलिरिति ६६ चकारेणादक्षिणयज्ञफलमित्यर्थः ६७ असद्द्विजैर्व्यभिचा
रादिदोषदुष्टैः ६८

६९ ७० ७१ ७२ दक्षिणांसाद्दक्षिणस्कंधादित्यर्थः ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० तंयज्ञपुरुषंपतिंभे-

गुरावभक्तस्यकर्मबलिर्भुक्तेनसंशयः दक्षिणायांश्चयज्ञ्या नंस्तोत्रंपूजाविधिक्रमं ६९ तत्सर्वंकण्वशा
खोक्तंप्रवक्ष्यामिनिशामय पुरासंप्राप्यतायज्ञः कर्मदक्षान्वदक्षिणां ७० मुमोहास्याःस्वरूपेणतुष्टाव-
कामकातरः यज्ञउवाच पुरागोलोकगोपीत्वंगोपीनांप्रवरावरा ७१ राधासमातत्सखीचश्रीकृष्णप्रेय
सीप्रिया कार्तिकीपूर्णिमायांतुरासेराधामहोत्सवे ७२ आविर्भूतादक्षिणांसाल्लक्ष्म्याश्चतेनदक्षिणा
पुरात्वंचसुशीलाख्याख्याताशीलेनशोभने ७३ लक्ष्मीदक्षांसभागात्वंराधाशापाच्चदक्षिणा गोलो
कात्त्वंपरिभ्रष्टाममभाग्यादुपस्थिता ७४ कृपांकुरुमहाभागे मामेवस्वामिनंकुरु कर्मिणांकर्मणांदेवी
त्वमेवफलदासदा ७५ त्वयाविनाच्चसर्वेषांसर्वंकर्मंचनिष्फलं त्वयाविनातथा कर्मकर्मिणांच्चनशोभते
७६ ब्रह्मविष्णुमहेशाश्चदिक्पालादयएवच कर्मणश्चफलंदातुंनशक्ताश्चत्वयाविना ७७ कर्मरूपीस्व
यंब्रह्मा फलरूपीमहेश्वरः यज्ञरूपीविष्णुरहंत्वमेषांसाररूपिणी ७८ फलदातृपरंब्रह्मनिर्गुणाप्रकृतिःप
रा स्वयंकृष्णश्चभगवान्सचशक्तस्त्वयासह ७९ त्वमेवशक्तिःकांतेमेशश्वज्जन्मनिजन्मनि सर्वकर्मणिशक्तो
हंत्वयासहवरानने ८० इत्युक्त्वाचपुरस्तस्थौयज्ञाधिष्ठातृदेवता तुष्टाबभूवसादेवीभेजेतंकमलाकला ८१
इदंचदक्षिणास्तोत्रंयज्ञकालेचयःपठेत् फलंचसर्वयज्ञानांप्राप्नोतिनात्रसंशयः ८२ राजसूयेवाजपेयेगोमे
धेनरमेधके अश्वमेधेलांगलेचविष्णुयज्ञेयशस्करे ८३ धनदेभूमिदेपूर्तेफलदेगजमेधके लोहयज्ञेस्वर्णयज्ञे
रत्नयज्ञेथताम्रके ८४

जेसेवितवती ८१ ८२ ८३ ८४ ५ ५ ५

८५ भद्रकेकल्याणकरेयोनियागेमूलप्रकृतियागेऽम्बायज्ञेइत्यर्थः एतेचयागाःकेचित्प्रसिद्धशाखायांप्रसिद्धाः केचिदप्रसिद्धशाखायामि-
तिबोध्यं ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ तारलक्ष्मीकाममायाबीजाद्योमंत्रः ९२ ९३ अंगहीनंनभवेत्सांगंभवेदित्यर्थः ९४

शिवयज्ञेरुद्रयज्ञेशक्रयज्ञेचबंधुके वृष्टौवरुणयागेचकंडुकेवैरिमर्दने ८५ शुचियज्ञेधर्मयज्ञेऽध्वरेचपाप
मोचने ब्रह्माणिकर्मयागेचयोनियागेचभद्रके ८६ एतेषांचसमारंभेइदंस्तोत्रंचयःपठेत् निर्विघ्नेनचत
त्कर्मसर्वंभवतिनिश्चितं ८७ इदंस्तोत्रंचकथितंध्यानंपूजाविधिंशृणु शालग्रामेघटेवापिदक्षिणांपूजये-
त्सुधीः ८८ लक्ष्मीदक्षांससंभूतांदक्षिणांकमलाकलां सर्वकर्मसुदक्षांचफलदांसर्वकर्मणां ८९ वि-
ष्णोःशक्तिस्वरूपांचपूजितांवंदितांशुभां शुद्धिदांशुद्धिरूपांचसुशीलांशुभदांभजे ९० ध्यात्वानेनैव
वरदांमूलेनपूजयेत्सुधीः दत्त्वापाद्यादिकंदेव्यैवेदोक्तेनैवनारद ९१ ॐश्रींक्लींह्रींदक्षिणायैस्वाहेतिचवि
चक्षणः पूजयेद्विधिवद्भक्त्यादक्षिणांसर्वपूजितां ९२ इत्येवंकथितंब्रह्मन्दक्षिणाख्यानमेवच सुखदं-
प्रीतिदंचैवफलदंसर्वकर्मणां ९३ इदंचदक्षिणाख्यानंयःशृणोतिसमाहितः अंगहीनंचतत्कर्मनभवेद्भार
तेभुवि ९४ अपुत्रोलभतेपुत्रंनिश्चितंचगुणान्वितं भार्याहीनोलभेद्भार्यांसुशीलांसुंदरींपरां ९५ वरारोहां
पुत्रवतींविनीतांप्रियवादिनीं पतिव्रतांचशुद्धांचकुलजांचवधूंवरां ९६ विद्याहीनोलभेद्विद्यांधनहीनोल
भेद्धनं भूमिहीनोलभेद्भूमिंप्रजाहीनोलभेत्प्रजां ९७ संकटेबंधुविच्छेदेविपत्तौबंधनेतथा मासमेकमिदंश्रु
त्वामुच्यतेनात्रसंशयः ९८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादे दक्षिणोपा
ख्यानेपंचचत्वारिंशोध्यायः ४५

९५ ९६ ९७ ९८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेपंचचत्वारिंशोध्यायः
४५

त्रिसप्ततिश्लोकवर्यैःषष्ठ्युपाख्यानमद्भुतं पृच्छतेनारदायात्रयथावदभिवर्ण्यते १ दक्षिणोपाख्यानंश्रुत्वान्यशक्त्युपाख्यानंपृच्छति नारदउ
वाच अनेकानामिति सरस्वत्यादिदेवीनामित्यर्थः अन्यासांषष्ठ्यादिदेवीनामित्यर्थः १ वेदेषुसर्वदेवीनांपृथक् पृथगाख्यानमुपवर्णितमस्ति-
तन्मयाकियत्सर्यतंवक्तव्यंतन्मध्येयासांदेवीनामाख्यानंतवाभिलषितंतत्पृच्छेत्याह सर्वासामिति २ ३ तत्रतिसृणांमध्येषष्ठ्युपाख्या-

नारदउवाच अनेकानांचदेवानांश्रुतमाख्यानमुत्तमं अन्यासांचरितंब्रह्मन्वेदवेदविदांवर १ नाराय
णउवाच सर्वासांचरितंविप्रवेदेषुचपृथक्पृथक् पूर्वोक्तानांचदेवीनांकासांश्रोतुमिहेच्छसि २ नारद
उवाच षष्ठीमंगलचंडीचमनसाप्रकृतेःकला उत्पत्तिमासांचरितंश्रोतुमिच्छामितत्वतः ३ नारा-
यणउवाच षष्ठांशाप्रकृतेर्याचसाचषष्ठीप्रकीर्तिता बालकानामधिष्ठात्रीविष्णुमायाचबालदा ४
मातृकासुचविख्यातादेवसेनाभिधाचया प्राणाधिकप्रियासाध्वीस्कंधभार्याचसुव्रता ५ आयुः
प्रदाचबालानांधात्रीरक्षणकारिणी संततंशिशुपार्श्वस्थायोगेनसिद्धियोगिनी ६ तस्याःपूजावि-
धिंब्रह्मन्नितिहासमिदंशृणु यच्छ्रुतंधर्मवक्त्रेणसुखदंपुत्रदंपरं ७ राजाप्रियव्रतश्चासीत्स्वायंभुवम
नोःसुतः योगींद्रोनोवहेद्भार्यांतपस्यासुरतःसदा ८ ब्रह्माज्ञयाचयत्नेनकृतदारोबभूवह सुचिरंकृ
तदारश्चनलेभेतनयंमुने ९ पुत्रेष्टियज्ञंतंचापिकारयामासकश्यपः मालिन्यैतस्यकांतायैमुनिर्यज्ञच
रुंददौ १० भुक्त्वाचरुंतस्याःसद्योगर्भोबभूवह दधारतंचसादेवीदैवंद्वादशवत्सरं ११

नमाह षष्ठां-
शेति प्रकृतेर्मूलप्रकृतेःषष्ठांशत्वात्षष्ठीपदवाच्यत्वं ४ देवसेनेति आयुष्यसूक्तेतुषष्ठींचयामिंद्रसेनेत्युतआहुस्तांविद्यामिति वाक्येनेंद्रसेनेति
नामोक्तंतथाचदेवसेनाइंद्रसेनेत्यर्थः ५ ६ ७ ८ ९ १० चरुंभुक्त्वास्थितायाइतिशेषः दैवंदेवानां द्वादशवर्षाणीत्यर्थः ११ ६२ ६७

ततःकृषावसाब्रह्मन्कुमारंकनकप्रभं सर्वावयवसंपन्नंमृतमुत्तारलोचनं १२ तंदृष्ट्वारुरुदुःसर्वानार्यश्च
बांधवस्त्रियः मूर्च्छामवापतन्मातापुत्रशोकेनभूयसा १३ स्मशानंचययोराजागृहीत्वाबालकंमुने रुरो
दतत्रकांतारपुत्रंकृत्वास्ववक्षसि १४ नोत्सृजद्बालकंराजाप्राणांस्त्यक्तुंसमुद्यतः ज्ञानयोगंविसस्मा
रपुत्रशोकात्सुदारुणात् १५ एतस्मिन्नंतरेतत्रविमानंचददर्शसः शुद्धस्फटिकसंकाशंमणिरा-
जविनिर्मितं १६ तेजसाज्वलितंशश्वच्छोभितंक्षौमवाससा नानाचित्रविचित्राढ्यपुष्पमालाविराजितं
१७ ददर्शतत्रदेवींचकमनीयांमनोहरां श्वेतचंपकवर्णाभांशश्वत्सुस्थिरयौवनां १८ ईषद्धास्यप्र
सन्नास्यांरत्नभूषणभूषितां कृपामयींयोगसिद्धांभक्तानुग्रहकातरां १९ दृष्ट्वातांपुरतोराजातुष्टावपर
मादरं चकारपूजनंतस्याविहायबालकंभुवि २० पप्रच्छराजातांतुष्टांग्रीष्मसूर्यसमप्रभां तेजसाज्व-
लितांशांतांकांतांस्कंदस्यनारद २१ राजोवाच कात्वंसुशोभनेकांतेकस्यकांतासिसुव्रते कस्यकन्या-
वरारोहेधन्यामान्याचयोषितां २२ नृपेंद्रस्यवचःश्रुत्वाजगन्मंगलचंडिका उवाचदेवसेनासादेवानां
रणकारिणी २३ देवानांदैत्यग्रस्तानांपुरासेनाबभूवसा जयंददौसातेभ्यश्चदेवसेनाचतेनसा २४
श्रीदेवसेनोवाच ब्रह्मणोमानसीकन्यादेवसेनाहमीश्वरी सृष्ट्वामांमनसाधातादद्दौस्कंदायभूमिप २५
मातृकासुचविख्यातास्कंदभार्याचसुव्रता विश्वेषष्ठीतिविख्याताषष्ठांशाप्रकृतेःपरा २६ अपुत्रायपु
त्रदाहंप्रियादात्रीप्रियायच धनदाहंदरिद्रेभ्यः कर्मिभ्यश्चस्वकर्मदा २७

२८ २९ ३० ३१ परमुत्कृष्टेनादृशमहत्कर्मणो दात्र्यहमस्मीतिभावः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

सुखंदुःखंभयंशोकोहर्षोमंगलमेवच संपत्तिश्चविपत्तिश्चसर्वंभवतिकर्मणा २८ कर्मणाबहुपुत्र-
श्चवंशहीनःस्वकर्मणा कर्मणामृतपुत्रश्चकर्मणाचिरजीवनः २९ कर्मणागुणवांश्चैवकर्मणाचांग
हीनकः कर्मणाबहुभार्यश्चभार्याहीनश्चकर्मणा ३० कर्मणारूपवान्धर्मीरोगीशश्वत्स्वकर्मणा
कर्मणाचभवेद्व्याधिःकर्मणारोग्यमेवच ३१ तस्मात्कर्मपरराजन्सर्वेभ्यश्चश्रुतोश्रुते इत्येवमुक्त्वा
सादेवीगृहीत्वाबालकंमुने ३२ महाज्ञानेनसादेवीजीवयामासलीलया राजाददर्शतंबालंसस्मि
तंकनकप्रभं ३३ देवसेनांचपश्यंतंनृपमापृच्छ्यसातदा गृहीत्वाबालकंदेवीगगनंगंतुमुद्य
ता ३४ पुनस्तुष्टाववताराजाशुष्ककंठोष्ठतालुकः नृपःस्तोत्रेणसादेवीपरितुष्टाबभूवह ३५
उवाचतंनृपंब्रह्मन्वेदोक्तंकर्मनिर्मितं देव्युवाच त्रिषुलोकेषुत्वंराजास्वायंभुवमनोःसुतः ३६ ममपूजा
चसर्वत्रकारयित्वास्वयंकुरु तदादास्यामिपुत्रंतेकुलपद्मंमनोहरं ३७ सुव्रतंनामविख्यातंगुणवंतंसुपंडि
तं जातिस्मरंचयोगींद्रंनारायणकलात्मकं ३८ शतक्रतुकरंश्रेष्ठंक्षत्रियाणांचवंदितं मत्तमातंगलक्षा
णांधृतवंतंबलंशुभं ३९ धनिनंगुणिनंशुद्धंविदुषांप्रियमेवच योगिनांज्ञानिनांचैवसिद्धिरूपंतपस्विनां
४० यशस्विनंचलोकेषुदातारंसर्वसंपदां इत्येवमुक्त्वासादेवीतस्मैतद्बालकंददौ ४१ राजाचकारस्वीका
रंपूजार्थंचप्रियव्रतः जगामदेवीस्वर्गंचदत्त्वातस्मैशुभंवरं ४२ आजगामसहामात्यःस्वगृहंहृष्टमानसः
आगत्यकथयामासवृत्तांतंपुत्रहेतुकं ४३

४१ ४२ ४३ ५ ५ ५ ५

४४ ४५ ४६ षष्ठदिवसेथवाएकविंशतिमेवासरे वर्द्धयामासपूजामित्यर्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ प्रणवमाया

श्रुत्वाबभूवुःसंतुष्टावरानार्यश्चनारद मंगलंकारयामाससर्वत्रपुत्रहेतुकं ४४ देवींचपूजयामासब्राह्मणेभ्योधनंददौ राजान्चप्रतिमासेषुशुक्लषष्ठ्यांमहोत्सवं ४५ षष्ठ्यादेव्याश्चयत्नेनकारयामाससर्वतः बालानांसूतिकागारेषष्ठाहे यत्नपूर्वकं ४६ तत्पूजांकारयामासचैकविंशतिवासरे बालानांशुभकार्येचशुभान्नप्राशनेतथा ४७ सर्वत्रवर्धयामासस्वयमेवचकारह ध्यानंपूजाविधानंचस्तोत्रंमत्तोनिशामय ४८ यच्छ्रुतंधर्मवक्त्रेणकौथुमोक्तंचसुव्रत शालग्रामेघटेवाथवटमूलेथवामुने ४९ भित्त्यांपुत्तलिकांकृत्वापूजयेद्वाविचक्षणः षष्ठांशांप्रकृतेःशुद्धांप्रतिष्ठाप्यचसुप्रभां ५० सुपुत्रदांचशुभदांदयारूपांजगत्प्रसूं श्वेतचंपकवर्णाभांरत्नभूषणभूषितां ५१ पवित्ररूपांपरमांदेवसेनांपराभजे इतिध्यात्वास्वशिरसिपुष्पंदत्त्वाविचक्षणः ५२ पुनर्ध्यात्वाचमूलेनपूजयेत्सुव्रतांसतीं पाद्यार्घ्याचमनीयैश्चगंधपुष्पप्रदीपकैः ५३ नैवेद्यैर्विविधैश्चापिफलेनशोभनेनच ॐ ह्रींषष्ठीदेव्यैस्वाहेतिविधिपूर्वकं ५४ अष्टाक्षरंमहामंत्रंयथाशक्तिजपेन्नरः ततःस्तुत्वाचप्रणमेद्भक्तियुक्तःसमाहितः ५५ स्तोत्रंचसामवेदोक्तंवरपुत्रफलप्रदं अष्टाक्षरमहामंत्रंलक्षधायोजपेत्ततः ५६ सुपुत्रंसलभेन्नूनमित्याहकमलोद्भवः स्तोत्रंशृणुमुनिश्रेष्ठसर्वकामशुभावहं ५७ वांछाप्रदंचसर्वेषांगूढंवेदेषुनारद प्रियव्रतोवाच नमोदेव्यैमहादेव्यैसिद्ध्यैशांत्यैनमोनमः ५८ शुभायैदेवसेनायैषष्ठ्यैदेव्यैनमोनमः वरदायैपुत्रदायैधनदायैनमोनमः ५९ सुखदायैमोक्षदायैषष्ठ्यैदेव्यैनमोनमः सृष्ट्यैषष्ठांशरूपायैसिद्धायैचनमोनमः ६०

बीजायोमंत्रः ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

मायायैसिद्धयोगिन्यैषष्ठीदेव्यैनमोनमः सारायैशारदायैचपरादेव्यैनमोनमः ६१ बालाधिष्ठातृदेव्यैच
षष्ठीदेव्यैनमोनमः कल्याणदायैकल्याण्यैफलदायैचकर्मणां ६२ प्रत्यक्षायैस्वभक्तानांषष्ठ्यैदेव्यैनमोनमः
पूज्यायैस्कंदकांतायैसर्वेषांसर्वकर्मसु ६३ देवरक्षणकारिण्यैषष्ठीदेव्यैनमोनमः शुद्धसत्त्वस्वरूपायैवं
दितायैनृणांसदा ६४ हिंसाक्रोधवर्जितायैषष्ठीदेव्यैनमोनमः धनंदेहिप्रियांदेहिपुत्रंदेहिसुरेश्वरि ६५
मानंदेहिजयंदेहिद्विषोजहिमहेश्वरि धर्मंदेहियशोदेहिषष्ठीदेव्यैनमोनमः ६६ देहिभूमिंप्रजांदेहिवि
द्यांदेहिसुपूजिते कल्याणंचजयंदेहिषष्ठीदेव्यैनमोनमः ६७ इतिदेवींचसंस्तूयलेभेपुत्रंप्रियव्रतः य
शस्विनंचराजेंद्रषष्ठीदेव्याःप्रसादतः ६८ षष्ठीस्तोत्रमिदंब्रह्मन्यःशृणोतितुवत्सरं अपुत्रोलभतेपुत्रंवरं
सुचिरजीविनं ६९ वर्षमेकंचयोभक्त्यासंपूज्येदंशृणोतिच सर्वपापाद्विनिर्मुक्तोमहावंध्याप्रसूयते ७०
वीरंपुत्रंचगुणिनंविद्यावंतंयशस्विनं सुचिरायुष्यवंतंचसूतेदेवीप्रसादतः ७१ काकवंध्याचयानारीमृ
तवत्साचयाभवेत् वर्षंश्रुत्वालभेत्पुत्रंषष्ठीदेवीप्रसादतः ७२ रोगयुक्तेचबालेचपितामाताशृणोतिच
मासेनमुच्यतेबालःषष्ठीदेवीप्रसादतः ७३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायण
संवादेषष्ठ्युपाख्यानेषट्चत्वारिंशोध्यायः ४६ श्रीनारायणउवाच कथितंषष्ठ्युपाख्यानंब्रह्मपुत्रय
थागमं देवीमंगलचंडीचतदाख्यानंनिशामय १

नवमस्कंधेषट्चत्वारिंशोध्यायः ४६ अष्टाधिके
श्चपंचाशत्सद्यैरथसमासतः कथामंगलचंड्याश्चयथावदभिधीयते १ मंगलचंड्युपाख्यानमाह कथितमिति १ ६

२ मंगलचंडीनाम्नोनिरुक्तिमाह दक्षायाइति कल्याणेषुकल्याणकरणेषुयादक्षाचंडीप्रतापवतीतथामंगलेषुतेषांमध्येयामंगलातेनमंग-
लचंडीतिनामेत्यर्थः मंगलाचासौचंडीचमंगलचंडीतिव्युत्पत्त्यामंगलचंडीतिनामसिद्धं ३ व्युत्पत्त्यंतरमाह पूज्यायाइति मंगलोभूमिपुत्रस्त
स्यपूज्यातदभीष्टदात्रीचयाचंडीसामंगलचंडीत्यर्थः ४ ५ दुर्गायारूपांतरमिदंभवतीत्याह मूर्तिभेदेनेति ६ ७ संकटेदुर्गतेतेनप्राप्ते

तस्याः पूजादिकंसर्वंधर्मवक्त्रेणयच्छ्रुतं श्रुतिसंमतमेवेष्टंसर्वेषांविदुषामपि २ दक्षायावर्ततेचंडीकल्या-
णेषुचमंगला मंगलेषुचयादक्षासौचमंगलचंडिका ३ पूज्यायावर्ततेचंडीमंगलोपिमहीसुतः मंगला
भीष्टदेवीयासावामंगलचंडिका ४ मंगलोमनुवंशश्चसप्तद्वीपधरापतिः तस्यपूज्याभीष्टदेवीतेनमंगल-
चंडिका ५ मूर्तिभेदेनसादुर्गामूलप्रकृतिरीश्वरी रूपारूपातिप्रत्यक्षायोषितामिष्टदेवता ६ प्रथमं
पूजितासाचशंकरणपरात्परा त्रिपुरस्यवधेघोरेविष्णुनाप्रेरितेनच ७ ब्रह्मन्ब्रह्मोपदेशेनदुर्गतेनचसं
कटे आकाशात्पतितेयानेदैत्येनपातितेरुषा ८ ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्चदुर्गांतुष्टावशंकरः साचमंगलचं
डीयाबभूवरूपभेदतः ९ उवाचपुरतःशंभोर्भयंनास्तीतितिप्रभो भगवान्वृषरूपश्चसर्वेशस्तेभविष्य
ति १० युद्धशक्तिस्वरूपाहंभविष्यामिनसंशयः मायात्मनाचहरिणासहायेनवृषध्वज ११ जहिदैत्यं
स्वशत्रुंचसुराणांपदघातकं इत्युक्त्वांतर्हितादेवीशंभोःशक्तिर्बभूवसा १२ विष्णुदत्तेनशस्त्रेणजघा-
नतमुमापतिः मुनींद्रपतितेदैत्येसर्वेदेवामहर्षयः १३

नशिवेनेत्यर्थः किंसंकटंप्राप्तमितिचेत्तत्राह आकाशादिति
दैत्येनकेनचिद्युद्धसमयेरुषापातितेआकाशाद्यानेपतितेसतीत्यर्थः ८ ९ भयंनास्तीति अधुनानिर्भयंयुद्धंकुर्वितिभावः ननुममवाह
नाभावात्कथंयुद्धंभविष्यतितत्राह भगवानिति भगवान्विष्णुर्वृषरूपेणतेवाहनंभविष्यतीत्यर्थः १०मायात्मनामूलप्रकृत्यंशभूतेनहरिणेत्यर्थः
११ १२ १३

१४ १५ १६ १७ पिष्टकैः पूर्वोक्तलक्षणैः पक्वान्नविशेषैः १८ १९ प्रणवमायाश्रीकामबीजपूर्वोमंत्रः सर्वपूज्येइतिस्वरूपग्रहणंदेविमं

तुष्टुवुःशंकरंदेवंभक्तिनम्रात्मकंधराः सद्यःशिरसिशंभोश्चपुष्पवृष्टिर्बभूवह १४ ब्रह्माविष्णुश्चसंतुष्टोददौ
तस्मैशुभाशिष ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्चसुस्नातःशंकरस्तथा १५ पूजयामासतांभक्त्यादेवींमंगलचंडिकां
पाद्यार्घ्याचमनीयैश्चवस्त्रैश्चविविधैरपि १६ पुष्पचंदननैवेद्यैर्भक्त्यानानाविधैर्मुने छागैर्मेषैश्चमहिषैर्गव
यैःपक्षिभिस्तथा १७ वस्त्रालंकारमाल्यैश्चपायसैःपिष्टकैरपि मधुभिश्चसुधाभिश्चफलैर्नानाविधैरपि
१८ संगीतैर्नर्तकैर्वाद्यैरुत्सवैर्नामकीर्तनैः ध्यात्वामाध्यंदिनोक्तेनध्यानेनभक्तिपूर्वकं १९ ददौद्रव्या
णिमूलेनमंत्रेणैवचनारद ॐ ह्रींश्रींक्लींसर्वपूज्येदेविमंगलचंडिके २० हुंहुंफट्स्वाहाप्येकविंशाक्ष
रोमनुः पूज्यः कल्पतरुश्चैवभक्तानांसर्वकामदः २१ दशलक्षजपेनैवमंत्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवं ध्यानंचश्रू
यतांब्रह्मन्वेदोक्तंसर्वसंमतं २२ देवींषोडशवर्षीयांशश्वत्सुस्थिरयौवनां बिंबोष्ठींसुदतींशुद्धांशरत्पद्म
निभाननां २३ श्वेतचंपकवर्णाभांसुनीलोत्पललोचनां जगद्धात्रींचदात्रींचसर्वेभ्यःसर्वसंपदां २४ सं
सारसागरेघोरेज्योतीरूपांसदाभजे देव्याश्चध्यानमित्येवंस्तवनंश्रूयतांमुने २५ महादेवउवाच र
क्षरक्षजगन्मातर्देविमंगलचंडिके हारिकेविपदांराशेर्हर्षमंगलकारिके २६ हर्षमंगलदक्षेचहर्षमंग
लदायिके शुभमंगलदक्षेचशुभमंगलचंडिके २७ मंगलेमंगलार्हेचसर्वमंगलमंगले सतांमंगल
देदेविसर्वेषांमंगलालये २८

गलचंडिके इत्यपिस्वरूपग्रहणंततोक्षरद्वयंकवचात्मकंततोऽस्त्रमंत्रस्ततोवह्निजा
यासर्वमेकीकृत्यैकविंशाक्षरोमंत्रः २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ ६५ ६५

२९ ३० मंगसुखेति मंगंसर्वतोविसर्पद्यत्सुखंबहुलंसुखमित्यर्थस्तत्प्रदेतिभावः मगिसर्पणइत्यस्यरूपं ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ मंगलचंड्याउपाख्यानंसमाप्यमनसायाउपाख्यानमाह उक्तमिति ३८ मनसापदस्यव्युत्पत्तिमाह कन्येति मनो

पूज्येमंगलवारेच्चमंगलाभीष्टदैवते पूज्येमंगलभूपस्यमनुवंशस्यसंततं २९ मंगलाधिष्ठातृदेविमंग-लानांचमंगले संसारमंगलाधारेमोक्षमंगलदायिनि ३० सारेच्चमंगलाधारेपारेच्चसर्वकर्मणां प्रतिमंगलवारेच्चपूज्येमंगसुखप्रदे ३१ स्तोत्रेणानेनशंभुश्चस्तुत्वामंगलचंडिकां प्रतिमंगलवारेच्चपूजांदत्त्वागतःशिवः ३२ प्रथमेपूजितादेवीशिवेनसर्वमंगला द्वितीयेपूजितासाच्चमंगलेनग्रहेणच ३३ तृतीयेपूजिताभद्रामंगलेननृपेणाच्च चतुर्थेमंगलेवारेसुंदरीभिःप्रपूजिता ३४ पंचमेमंगलाकांक्षिनरैर्मंगलचंडिका पूजिताप्रतिविश्वेषुविश्वेशपूजितासदा ३५ ततःसर्वत्रसंपूज्याबभूवपरमेश्वरी देवैश्च मुनिभिश्चैवमानवैर्मनुभिर्मुने ३६ देव्याश्चमंगलस्तोत्रंयःशृणोतिसमाहितः तन्मंगलंभवेत्तस्यनभवेत्तदमंगलं वर्द्धतेपुत्रपौत्रैश्चमंगलंचदिनेदिने ३७ नारायणउवाच उक्तंद्वयोरुपाख्यानंब्रह्मपुत्रयथागमं श्रूयतांमनसाख्यानंयच्छ्रुतंधर्मवक्त्रतः ३८ साचकन्याभगवतीकश्यपस्यचमानसी तेनेवमनसादेवीमनसायाचदीव्यति ३९ मनसाध्यायतेयाच्चपरमात्मानमीश्वरं तेनसामनसादेवीतेनयोगेनदीव्यति ४० आत्मारामाचसादेवीवैष्णवीसिद्धयोगिनी त्रियुगंचतपस्तप्त्वाकृष्णस्यपरमात्मनः ४१

जन्यत्वान्मनसादेवनाद्वामनःशब्दादर्शआद्यचिकृतेमनसेतिसिद्धं मनसाध्यायतेइतिमनःकरणकध्यानकर्तृत्वाद्वामनसेतिसिद्धमित्यर्थः ३९ अत्राप्यर्शआद्यजेव जनकत्वेनदेवनध्यानसाधनत्वेनवामनोस्तियस्याइतिव्युत्पत्तेः तेनयोगेनपरमात्मसमाधिरूपेणयतोदीव्यतिततइत्यर्थः ४० ४१

जरत्कार्वृ तिजीर्णवस्त्रादिकंनद्दत्तपस्यायाक्षीणंशरीरंमनसायाद्दृष्वा यद्वाजरत्कारुमुनिवत्क्षीणंशरीरंदृष्ट्वाकृष्णोमनसायाजरत्कारु रितिनामच
क्रेइत्यर्थः ४२ ४३ मनसायानामांतराणिसनिमित्तकान्याह भृशमिति ४४ ४५ ४६ विषंसंहर्तुमीशास्वतंत्रेत्यर्थः ४७ म

जरत्कारुशरीरंचदृष्ट्वाय त्क्षीणमीश्वरः गोपीपतिर्नामचक्रेजरत्कारुरितिप्रभुः ४२ वांछितंचददौतस्यै
रूपयाचरूपानिधिः पूजांचकारयामासचकारचस्वयंप्रभुः ४३ स्वर्गेचनागलोकेचपृथिव्यांब्रह्मलोक
तः भृशंजगत्सुगौरीसासुंदरीचमनोहरा ४४ जगद्गौरीतिविख्यातातेनसापूजितासती शिवशिष्याच
सादेवीतेनशैवीप्रकीर्तिता ४५ विष्णुभक्तातीवशश्वद्वैष्णवीतेनकीर्तिता नागानांप्राणरक्षित्रीयज्ञ पा
रिक्षितस्यच ४६ नागेश्वरीतिविख्यातासानागभगिनीतिच विषंसंहर्तुमीशायातेनविषहरीस्मृता ४७
सिद्धयोगंहराल्प्रापतेनसासिद्धयोगिनी महाज्ञानंचयोगंचमृतसंजीवनींपरां ४८ महाज्ञानयुतांतां
चप्रवदंतिमनीषिणः आस्तीकस्यमुनींद्रस्यमातासापितपस्विनी ४९ आस्तीकमाताविज्ञाताजगती
सुप्रतिष्ठिता प्रियामुनेर्जरत्कारोर्मुनींद्रस्यमहात्मनः ५० योगिनोविश्वपूज्यस्यजरत्कारुप्रियाततः
जरत्कारुर्जगद्गौरीमनसासिद्धयोगिनी ५१ वैष्णवीनागभगिनीशैवीनागेश्वरीतथा जरत्कारुप्रियास्ती
कमाताविषहरेतिच ५२ महाज्ञानयुताचैवसादेवीविश्वपूजिता द्वादशैतानिनामानिपूजाकालेतुयःपठे
त् ५३ तस्यनागभयंनास्तितस्यवंशोद्भवस्यच नागभीतेचशयनेनागग्रस्तेचमंदिरे ५४ नागक्षोभेम
हादुर्गेनागवेष्टितविग्रहे इदंस्तोत्रंपठित्वातुमुच्यतेनात्रसंशयः ५५ नित्यंपठेद्यस्तंदृष्ट्वानागवर्गःपलायते
दशलक्षजपेनैवस्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणां ५६

हाज्ञानादिकंयतोहराल्प्रापततोमहाज्ञानयुतांवदंतीत्यन्वयः ४८ ४९ ५० ५१ ५२
५३ ५४ ५५ ५६

५७ ५८ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेसप्तचत्वारिंशोध्यायः ४७ पंचश्लोकन्यूनसार्धशतश्लोकैरनंतरं मनसायाःकथास्तोत्रध्यानादिकमिहोच्यते १ मनसायाःपूजादिकंकथयति मत्तइति १ २ ३ मूलेनमूलमंत्रेणवक्ष्यमाणेनसर्वानुपचारान्दद्यादित्यर्थः

स्तोत्रसिद्धिर्भवेद्यस्यसविषंभोक्तुमीश्वरः नागैश्चभूषणंकृत्वासभवेन्नागवाहनः ५७ नागासनोनागतल्पोमहासिद्धोभवेन्नरः अंतेचविष्णुनासार्द्धंक्रीडत्येवदिवानिशं ५८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेनारदनारायणसंवादेसप्तचत्वारिंशोध्यायः ४७ श्रीनारायणउवाच मत्तःपूजाविधानंचश्रूयतांमुनिपुंगव ध्यानंचसामवेदोक्तंप्रोक्तंदेवीविधानकं १ श्वेतचंपकवर्णाभांरत्नभूषणभूषितां वन्हिशुद्धांशुकाधानांनागयज्ञोपवीतिनीं २ महाज्ञानयुतांतांचप्रवरज्ञानिनांवरां सिद्धाधिष्ठातृदेवींचसिद्धांसिद्धिप्रदांभजे ३ इतिध्यात्वाचतांदेवींमूलेनैवप्रपूजयेत् नैवेद्यैर्विविधैर्धूपैःपुष्पगंधानुलेपनैः ४ मूलमंत्रश्चवेदोक्तोभक्तानांवांछितप्रदः मुनेकल्पतरुर्नामसुसिद्धोद्वादशाक्षरः ५ ॐ ह्रींश्रींक्लींऐंचमनसादेव्यैस्वाहेतिकीर्तितः पंचलक्षजपेनैवमंत्रसिद्धिर्भवेन्नृणां ६ मंत्रसिद्धिर्भवेद्यस्यससिद्धोजगतीतले सुधासमंविषंतस्यधन्वंतरिसमोभवेत् ७ ब्रह्मन्स्नात्वातुसंक्रांत्यांगूढशालासुयत्नतः आवाह्यदेवीमीशानांपूजयेद्योतिभक्तितः ८ पंचम्यांमनसाध्यायन्देव्यैदद्याच्चयोबलिं धनवान्पुत्रवांश्चैवकीर्तिमान्सभवेद्ध्रुवं ९ पूजाविधानंकथितंतदाख्याननिशामय कथयामिमहाभागयच्छ्रुतंधर्मवक्त्रतः १०

४ ५ प्रणवमायाश्रीकामवाणीबीजपूर्वकोमनसादेव्यैस्वाहेत्यंतोमंत्रः पंचलक्षजपःपुरश्चरणंहोमद्रव्यानुक्त्वात्तिलैर्होमः ६ ७ प्रयोगमाह ब्रह्मन्स्नात्वेति गूढशालासुगुप्तशालासु ८ साचसंक्रांतिःपंचम्यामपेक्षितेत्याह पंचम्यामिति यद्वापंचम्यांवेत्यर्थः ९ १०

११ मंत्रांश्चसर्पादिविषहरान् १२ मंत्राधिष्ठातृदेवींसर्वविषहरमंत्राधिष्ठात्रीमित्यर्थः १३ १४ १५ १६ ङेंतंचतुर्थ्यंतंकृष्णपदंनमोंतोमंत्रः १७

पुरानागभयाक्रांताबभूवुर्मानवाभुवि गतास्तेशरणंसर्वेकश्यपंमुनिपुंगवं ११ मंत्रांश्चससृजेभीतःकश्यपोब्र
ह्मणान्वितः वेदबीजानुसारेणचोपदेशेनब्रह्मणः १२ मंत्राधिष्ठातृदेवींतांमनसाससृजेतथा तपसाम
नसातेनबभूवमनसाचसा १३ कुमारीसाचसंभूताजगामशंकरालयं भक्त्यासंपूज्यकैलासेतुष्टावचंद्र
शेखरं १४ दिव्यवर्षसहस्रंतंसिषेवेचमुनेःसुता आशुतोषोमहेशश्चतांचतुष्टोबभूवह १५ महाज्ञानं-
ददौतस्यैपाठयामाससामच कृष्णमंत्रंकल्पतरुंददावष्टाक्षरंमुने १६ लक्ष्मीमायाकामबीजंङेंतंकृष्ण
पदंततः त्रैलोक्यमंगलंनामकवचंपूजनक्रमं १७ पुरश्चर्याक्रमंचापिवेदोक्तंसर्वसंमतं प्राप्यमृत्युंजया-
न्मंत्रंसासतीचमुनेःसुता १८ जगामतपसेसाध्वीपुष्करंशंकराज्ञया त्रियुगंचतपस्तप्त्वाकृष्णस्यपरमात्म
नः १९ सिद्धाबभूवसादेवीददर्शपुरतःप्रभुं दृष्ट्वाकृशांगींबालांचकृपयाचकृपानिधिः २० पूजांचकारया
मासचकारचस्वयंहरिः वरंचप्रददौतस्यैपूजितात्वंभवेभव २१ वरंदत्त्वाचकल्याण्यैततश्चांतर्दधेहरिः
प्रथमेपूजितासाचकृष्णेनपरमात्मना २२ द्वितीयेशंकरेणैवकश्यपेनसुरेणच मुनिनामनुनाचैवनागेन
मानवादिभिः २३ बभूवपूजितासाचत्रिषुलोकेषुसुव्रता जरत्कारुमुनींद्रायकश्यपस्तांददौपुरा २४अ
याचितोमुनिश्रेष्ठोजग्राहब्राह्मणाज्ञया कृत्वोद्वाहंमहायोगीविश्रांतस्तपसाचिरं २५ सुष्वापदेव्याजघने
वटमूलेचपुष्करे निद्रांजगामसमुनिःस्मृत्वानिद्रेशमीश्वरं २६ जगामास्तंदिनकरःसायंकालउपस्थिते संचिं
त्यमनसासाध्वीमनसासापतिव्रता २७

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ देव्यामनसायाजघनेशिरःस्थाप्येत्यर्थः २६ २७

च्चकारालोचनंविचारंकृतवतीत्यर्थः तमेवविचारमाह अकृत्वेति द्विजन्मनांनित्यां २८ लभिष्यतिलप्स्यति पूर्वांप्रातःसंध्यां २९ ३० ३१

धर्मलोपभयेनैवच्चकारालोचनंसती अकृत्वापश्चिमांसंध्यांनित्यांचैवद्विजन्मनां २८ ब्रह्महत्यादिकंपापंलभिष्यतिपतिर्मम नोपतिष्ठतियःपूर्वांनोपास्तेयस्तुपश्चिमां २९ ससर्वत्राशुचिर्नित्यंब्रह्महत्यादिकंलभेत् वेदोक्तमितिसंचिंत्यबोधयामाससुंदरी ३० सचबुद्धोमुनिश्रेष्ठस्तांचुकोपभृशंमुने मुनिरुवाच कथंमेसुखिनःसाध्वीनिद्राभंगःकृतस्त्वया ३१ व्यर्थंव्रतादिकंतस्यायाभर्तुश्चापकारिणी तपश्चानशनंचैवव्रतंदानादिकंचतत् ३२ भर्तुरप्रियकारिण्याःसर्वंभवतिनिष्फलं ययाप्रियःपूजितश्चश्रीकृष्णःपूजितस्तया ३३ पतिव्रताव्रतार्थंचपतिरूपोहरिःस्वयं सर्वदानंसर्वयज्ञःसर्वतीर्थनिषेवणं ३४ सर्वंव्रततपःसर्वमुपवासादिकंचयत् सर्वधर्मश्चसत्यंचसर्वदेवप्रपूजनं ३५ तत्सर्वंस्वामिसेवायाःकलांनार्हतिषोडशीं पुण्येचभारतेवर्षेपतिसेवांकरोतिया ३६ वैकुंठेस्वामिनासार्द्धंसायातिब्रह्मणःपदं विप्रियंकुरुतेभर्तुर्विप्रियंवदतिप्रियं ३७ असत्कुलेप्रसूताहितत्फलंश्रूयतांसति कुंभीपाकंव्रजेत्सायावच्चंद्रदिवाकरौ ३८ ततोभवतिचांडालीपतिपुत्रविवर्जिता इत्युक्त्वाचमुनिश्रेष्ठोबभूवस्फुरिताधरः ३९ चकंपेतेनसासाध्वीभयेनोवाचतंपतिं साध्व्युवाच संध्यालोपभयेनैवनिद्राभंगःकृतस्तव ४० कुरुशांतिंमहाभागदुष्टायाममसुव्रत शृंगाराहारनिद्राणांयश्चभंगंकरोतिवै ४१ सव्रजेत्कालसूत्रंवैयावच्चंद्रदिवाकरः इत्युक्त्वामनसादेवीस्वामिनश्चरणांबुजे ४२ पपातभक्त्याभीताचरुरोदचपुनःपुनः कुपितंचमुनिंदृष्ट्वाश्रीसूर्यंशप्तुमुद्यतं ४३

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० शृंगारोरतिः ४१ ४२ शप्तुमुद्यतमिति मदर्घ्यदानंविनाकथमयमस्ताचलंप्राप्तइतिहेतोः ४३

४४ ४५ ४६ यतोयस्मात्क्रोधात् ४७ ४८ ४९ प्रतिज्ञापालनायचेति यदीयंममाज्ञानपालयिष्यतितदैनांत्यक्ष्यामीतिवि

तत्राजगामभगवान्संध्ययासहनारद तत्रागत्यमुनिंसम्यगुवाचभास्करःस्वयं ४४ विनयेनचभीतश्च-
तयासहयथोचितं भास्करउवाच सूर्यास्तसमयंदृष्ट्वासाध्वीधर्मभयेनच ४५ बोधयामासत्वांविप्रशर
णंत्वामहंगतः क्षमस्वभगवन्ब्रह्मन्मांशप्तुंनोचितंमुने ४६ ब्राह्मणानांचहृदयंनवनीतसमंसदा तेषांक्ष
णार्द्धः क्रोधश्चयतोभस्मभवेज्जगत् ४७ पुनःस्रष्टुंद्विजःशक्तोनतेजस्वीद्विजात्परः ब्राह्मणोब्रह्मणोव
शःप्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ४८ श्रीकृष्णंभावयेन्नित्यंब्रह्मज्योतिःसनातनं सूर्यस्यवचनंश्रुत्वाद्विजस्तुष्टोब
भूवह ४९ सूर्योजगामस्वस्थानंगृहीत्वाब्राह्मणाशिषं तत्याजमनसांविप्रःप्रतिज्ञापालनायच ५० रुदं
तींशोकसंयुक्तांहृदयेनविदूयता सासस्मारगुरुंशंभुमिष्टदेवंविधिंहरिं ५१ कश्यपंजन्मदातारंविपत्तोभ
यकर्षिता तत्राजगामगोपीशोभगवाञ्छंभुरेवच ५२ विधिश्चकश्यपश्चैवमनसापरिचिंतितः दृष्ट्वाविप्रो
भीष्टदेवंनिर्गुणंप्रकृतेःपरं ५३ तुष्टावपरयाभक्त्याप्रणनाममुहुर्मुहुः नमश्चकारशंभुंचब्रह्माणंकश्यपं
तथा ५४ कथमागमनंदेवाइतिप्रश्नंचकारसः ब्रह्मातद्वचनंश्रुत्वासहसासमयोचितं ५५ प्रत्युवाचनम
स्कृत्यहृषीकेशपदांबुजं यदित्यक्ताधर्मपत्नीधर्मिष्ठामनसासती ५६ कुरुष्वास्यांसुतोत्पत्तिंस्वधर्मपालना
यवै जायायांचसुतोत्पत्तिंकृत्वापश्चात्त्यजेन्मुने ५७ अकृत्वातुसुतोत्पत्तिंविरागीयस्त्यजेत्प्रियां स्रव
तेतस्यपुण्यंचचालन्यांचयथाजलं ५८ ब्रह्मणोवचनंश्रुत्वाजरत्कारुर्मुनीश्वरः चकारनाभिसंस्पर्शंयोज
नंमंत्रपूर्वकं ५९

वाहसमयेकृताप्रतिज्ञेतितुपुराणांतरेप्रसिद्धंतस्याःपालनाय ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

एवंमुनिश्रेष्ठेतिनारदसंबोधनंद्वितीयंप्रथमांतंजरत्कारोर्नाम ६० ६१ ६२ प्रियस्यपत्युः प्रियवादिनी ६३ योबंधुःसहरिभक्तिप्रदश्चेदेव

मनसायामुनिश्रेष्ठमुनिश्रेष्ठउवाचतां जरत्कारुरुवाच गर्भेणानेनमनसेतवपुत्रोभविष्यति ६० जितें
द्रियाणांप्रवरोधार्मिष्ठोब्राह्मणाग्रणीः तेजस्वीन्चतपस्वीन्चयशस्वीन्चगुणान्वितः ६१ वरोवेदविदांन्चैव
ज्ञानिनांयोगिनांतथा सन्चपुत्रोविष्णुभक्तोधार्मिकःकुलमुद्धरेत् ६२ नृत्यंतिपितरःसर्वेजन्ममात्रेणवै
मुदा पतिव्रतासुशीलायासाप्रियाप्रियवादिनी ६३ धर्मिष्ठापुत्रमातान्चकुलस्त्रीकुलपालिका हरिभ
क्तिप्रदोबंधुर्नचाभीष्टसुखप्रदः ६४ योबंधुश्चेत्सन्चपिताहरिवर्मप्रदर्शकः सागर्भधारिणीयान्चगर्भा-
वासविमोन्चनी ६५ दयारूपान्चभगिनीयमभीतिविमोन्चिनी विष्णुमंत्रप्रदातान्चसगुरुर्विष्णुभक्तिदः
६६ गुरुश्चज्ञानदोयोहियज्ज्ञानंकृष्णभावनं आब्रह्मस्तंबपर्यंतंयतोविश्वंचराचरं ६७ आविर्भूतंति
रोभूतंकिंवाज्ञानंतदन्यतः वेदजंयज्ञजंयद्यत्तत्सारंहरिसेवनं ६८ तत्त्वानांसारभूतंन्चहरेरन्यद्विडंबनं दत्तंज्ञा
नंमयातुभ्यंसस्वामीज्ञानदोहियः ६९ ज्ञानात्प्रमुन्च्यतेबंधात्सरिपुर्योहिबंधदः विष्णुभक्तियुतंज्ञानं-
नोददातिहियोगुरुः ७० सरिपुःशिष्यघातीन्चयतोबंधान्नमोन्चयेत् जननीगर्भजक्लेशाद्यमयातनयात
था ७१ नमोन्चयेद्यःसकथंगुरुस्तातोहिबांधवः परमानंदरूपंन्चकृष्णमार्गमनश्वरं ७२ नदर्शयेद्यःस
ततंकीदृशोबांधवोनृणां भजसाध्विपरंब्रह्माच्युतंकृष्णंचनिर्गुणं ७३ निर्मूलंन्चभवेत्पुंसांकर्मवैतस्यसे
वया मयाछ्छलेनत्वंत्यक्ताक्षमस्वैवंममप्रिये ७४

बंधुर्नकेवलमभीष्टसुखप्रदोबंधुरित्यर्थः एवंसर्वत्रयोज्यं ६४ ६५
६६ ६७ किंवाज्ञानमितिकिंशब्दःक्षेपे कृष्णःपरंब्रह्मतस्यभावनादन्यत्किंज्ञानमस्तिनकिमपीत्यर्थः ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४

७५ ७६ ७७ यत्र स्मरामीति यदास्मरामितदामांप्रत्यागच्छेत्यर्थः ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८४ क्रोडमंकं ८५

क्षमायुतानांसाध्वीनांसत्त्वात्क्रोधोनविद्यते पुष्करेतपसेयामिगच्छदेवियथासुखं ७५ श्रीकृष्णाचरणांभोजे
निःस्पृहाणांमनोरथाः जरत्कारुवचःश्रुत्वामनसाशोककातरा ७६ साश्रुनेत्राचविनयादुवाचप्राणवल्ल
भं मनसोवाच दोषोनास्त्येवमेत्यक्तुंनिद्राभंगेनतेप्रभो ७७ यत्रस्मरामित्वांनित्यंतत्रमामागमिष्यसि बं
धुभेदः क्लेशतमःपुत्रभेदस्ततःपरं ७८ प्राणेशभेदःप्राणानांविच्छेदात्सर्वतःपरः पतिःपतिव्रतानांतुशतपु
त्राधिकंप्रियः ७९ सर्वस्मात्तुप्रियःस्त्रीणांप्रियस्तेनोच्यतेबुधैः पुत्रिणांचैवपुत्रेषुवैष्णवानांयथाहरौ ८०
नेत्रेयथैकनेत्राणांतृषितानांयथाजले क्षुधितानांयथान्नेचकामुकानांचमैथुने ८१ यथापरस्वेचौराणांय
थाजारेकुयोषितां विदुषांचयथाशास्त्रेवाणिज्येवणिजांयथा ८२ तथाशश्वन्मनःकांतेसाध्वीनांयो
षितांप्रभो इत्युक्त्वामनसादेवीपतित्वास्वामिनःपदे ८३ क्षणंचकारक्रोडेतांकृपयाचकृपानिधिः ने
त्रोदकेनमनसांस्नापयामासतांमुनिः ८४ साश्रुनेत्रामुनेःक्रोडंसिषेवेभेदकातरा तदाज्ञानेनतौद्वौच
विशोकौसंबभूवतुः ८५ स्मारंस्मारंपदांभोजंकृष्णस्यपरमात्मनः जगामतपसेविप्रःस्वकांतांसंप्रबो
ध्यच ८६ जगाममनसाशंभोःकैलासंमंदिरंगुरोः पार्वतीबोधयामासमनसांशोककर्षितां ८७
शिवश्चातीवज्ञानेनशिवेनचशिवालयः सुप्रशस्तेदिनेसाध्वीसुषुवेमंगलक्षणे ८८ नारायणांशंपुत्रं
तंयोगिनांज्ञानिनांगुरुं गर्भस्थितोमहाज्ञानंश्रुत्वाशंकरवक्त्रतः ८९ संबभूवचयोगींद्रोयोगिनांज्ञानि
नांगुरुः जातकंकारयामासवाचयामासमंगलं ९०

८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१

शिशोःशिवाय ९१ ९२ ज्ञानमपरोक्षंसंजीविनींवा ९३ यस्याःमनसायाःआस्तिकशब्दोस्मिन्नर्थेपृषोदरादित्वात्साधुः ९४ महामंत्रं

वेदांश्चपाठयामासशिवायचशिवःशिशोः मणिरत्नकिरीटांश्चब्राह्मणेभ्योददौशिवः ९१ पार्वतीचग
वांलक्षंरत्नानिविविधानिच शंभुश्चचतुरोवेदान्वेदांगानितरांस्तथा ९२ बालकंपाठयामासज्ञानंमृत्युंज
यंपरं भक्तिरस्त्यधिकाकांतेभीष्टदेवेगुरौतथा ९३ यस्यास्तेनचतत्पुत्रोबभूवास्तीकएवच जगामत
पसेविष्णोःपुष्करंशंकराज्ञया ९४ संप्राप्यचमहामंत्रंततश्चपरमात्मनः दिव्यंवर्षत्रिलक्षंचतपस्त-
प्त्वातपोधनः ९५ आजगाममहायोगीनमस्कर्तुंशिवंप्रभुः शंकरंचनमस्कृत्यस्थित्वातत्रैवबालकः
९६ साचाजगाममनसाकश्यपस्याश्रमंपितुः तांसपुत्रांसुतांदृष्ट्वामुदंप्रापप्रजापतिः ९७ शतलक्षं-
चरत्नानांब्राह्मणेभ्योददौमुने ब्राह्मणान्भोजयामाससोसंख्यान्श्रेयसेशिशोः ९८ अदितिश्चदिति
श्चान्यामुदंप्रापपरंतप सासपुत्राचसुचिरंतस्थौतातालयेसदा ९९ तदीयंपुनराख्यानंवक्ष्यामितन्निशा
मय अथाभिमन्युतनयेब्रह्मशापःपरिक्षिते १०० बभूवसहसाब्रह्मन्दैवदोषेणकर्मणा सप्ताहेसम-
तीतेतुतक्षकस्त्वांचधक्ष्यति १०१ शशापशृंगीतत्रैवकौशिक्याश्चजलेनवै राजाश्रुत्वातत्प्रवृत्तिंनिर्वा
तस्थानमागतः २ तत्रतस्थौचसप्ताहंदेहरक्षणतत्परः सप्ताहेसमतीतेतुगच्छंतंतक्षकंपथि ३ धन्वं
तरिर्नृपंभोक्तुंददर्शगामुकःपथि तयोर्बभूवसंवादःस्तप्रीतिश्चपरस्परं ४ धन्वंतरिर्मणिंप्रापतक्षकः
स्वेच्छयाददौ सययौतंगृहीत्वातुसंतुष्टोहृष्टमानसः १०५ मूलप्रकृतेर्मंत्रं ९५ ९६ ९७ ९८ ९९
१०० १०१ १०२ तक्षकमितिनृपंभोक्तुंगच्छंतंतक्षकंधन्वंतरिर्ददर्शेत्यन्वयः १०३ गामुकोगंतुकामः १०४ १०५ ६ ६

१०६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० प्रणवमायाश्रीबीजाद्यो

तक्षकोभक्षयामासनृपंतंमंचकेस्थितं राजाजगामतरसादेहंत्यक्त्वापरत्रच १०६ संस्कारंकारयामासपि
तुर्वेजनमेजयः राजाचकारयज्ञंचसर्पसत्रंततोमुने ७ प्राणांस्तत्याजसर्पाणांसमूहोब्रह्मतेजसा सतक्ष
कोवैभीतस्तुमहेंद्रंशरणंययौ ८ सेंद्रंचतक्षकंहंतुंविप्रवर्गःसमुद्यतः अथदेवाश्चसेंद्राश्चसंजग्मुर्मनसांतिकं ९
तांतुष्टावमहेंद्रश्चभयकातरविह्वलः ततआस्तीकआगत्ययज्ञंचमातुराज्ञया १० महेंद्रतक्षकप्राणा
न्ययाचेभूमिपंपरं ददौवरंनृपश्रेष्ठःकृपयाब्राह्मणाज्ञया ११ यज्ञंसमाप्यविप्रेभ्योदक्षिणांचददौमु-
दा विप्राश्चमुनयोदेवागत्वाचमनसांतिकं १२ मनसांपूजयामा सुस्तुष्टुवुश्चपृथक्पृथक् शक्रःसं-
भृतसंभारोभक्तियुक्तःसदाशुचिः १३ मनसांपूजयामासतुष्टावपरमादरं दत्त्वाषोडशोपचारंबलिंचतत्प्रि
यंतदा १४ प्रददौपरितुष्टश्चब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया संपूज्यमनसांदेवींप्रययुःस्वालयंचते १५ इत्येवंक
थितंसर्वंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि नारदउवाच केनस्तोत्रेणतुष्टावमहेंद्रोमनसांसतीं १६ पूजाविधि-
क्रमंतस्याःश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः नारायणउवाच सुस्नातःशुचिराचांतोधृत्वाधौतेचवाससी १७ रत्न
सिंहासनेदेवींवासयामासभक्तितः स्वर्गंगायाजलेनैवरत्नकुंभस्थितेनच १८ स्नापयामासमनसांमहेंद्रो
वेदमंत्रतः वाससीवासयामासवह्निशुद्धेमनोहरे १९ सर्वांगेचंदनंकृत्वापादार्घ्यंभक्तिसंयुतः गणेशंच
दिनेशंचवह्निंविष्णुंशिवंशिवां २० संपूज्यादौदेवषट्कंपूजयामासतांसतीं ॐ ह्रींश्रींमनसादेव्यैस्वाहे-
त्येवंचमंत्रतः २१

मनसादेव्यैस्वाहेत्यंतोमंत्रः १२१ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

दशाक्षरेणमूलमंत्रेण १२२ २३ २४ २५ २६ २७ नचशक्त इति तेनतवोत्तमस्वभावेनत्वांत्यक्तुंमुनिर्जरत्कारुर्नशक्तोयतोगमन।

दशाक्षरेणमूलेनददौसर्वंयथोचितं दत्वाषोडशोपचारान्दुर्लभान्देवनायकः १२२ पूजयामासभक्त्याच
विष्णुनाप्रेरितोमुदा वाद्यंनानाप्रकारंचवादयामासतत्रवै २३ बभूवपुष्पवृष्टिश्चनभसोमनसोपरि दे
वप्रियाज्ञयातत्रब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया २४ तुष्टावसाश्रुनेत्रश्चपुलकांकितविग्रहः पुरंदरउवाच देवि
त्वांस्तोतुमिच्छामिसाध्वीनांप्रवरांवरां २५ परात्परांचपरमांनहिस्तोतुंक्षमोधुना स्तोत्राणांलक्षणंवेदे
स्वभावाख्यानतत्परं २६ नक्षमःप्रकृतेवक्तुंगुणानांगणनांतव शुद्धसत्त्वस्वरूपात्वंकोपहिंसाविवर्जि
ता १२७ नचशक्तोमुनिस्तेनत्यक्तुंयाच्ञाकृतायतः त्वंमयापूजितासाध्वीजननीमेयथादितिः १२८
दयारूपाचभगिनीक्षमारूपायथाप्रसूः त्वयामेरक्षिताःप्राणाःपुत्रदाराःसुरेश्वरि १२९ अहंकरोमि
त्वत्पूजांप्रीतिश्चवर्द्धतांसदा नित्यायद्यपिपूज्यात्वंसर्वत्रजगदंबिके १३० तथापितवपूजांचवर्द्धयामि
सुरेश्वरि येत्वामाषाढसंक्रांत्यांपूजयिष्यंतिभक्तितः १३१ पंचम्यांमनसाख्यायांमासांतेवादिनेदि
ने पुत्रपौत्रादयस्तेषांवर्धतेचधनानिवै १३२ यशस्विनःकीर्तिमंतोविद्यावंतोगुणान्विताः येत्वांन-
पूजयिष्यंतिनिंदंत्यज्ञानतोजनाः १३३ लक्ष्मीहीनाभविष्यंतितेषांनागभयंसदा त्वंस्वयंसर्वलक्ष्मी
श्चवैकुंठेकमलालया १३४ नारायणांशोभगवान्जरत्कारुर्मुनीश्वरः तपसातेजसात्वांचमनसाससृजे
पिता १३५ अस्माकंरक्षणायैवतेनत्वंमनसाभिधा मनसादेविशक्त्यात्वंस्वात्मनासिद्धयोगिनी १३६ यत्वांप्र

तिया च्चांकृतवांस्तस्मात्तसुत्तमगुणासीतिभावः २८ २९ ३० ३१ पंचम्यांमनसाख्यायामितिमनसेत्याख्यायस्याःसापंचमीनागपंचमीत्यर्थः ३२ ३३ ३४
३५ १३६

१३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ १४५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेष्टचत्वारिंशोध्यायः ४८ त्रयस्त्रिंश-

तेनत्वंमनसादेवीपूजितावंदिताभव येभक्त्यामनसादेवीं पूजयंत्यनिशंभृशं ३७ तेनत्वांमनसादेवींप्रवदं-
तिमनीषिणः सत्यस्वरूपादेविस्वंशश्वत्सत्यनिषेवणात् ३८ योहित्वांभावयेन्नित्यंसत्वांप्राप्नोतितत्परः
इंद्रश्चमनसांस्तुत्वागृहीत्वाभगिनीवरं ३९ प्रजगामस्वभवनंभूषयासपरिच्छदं पुत्रेणसार्द्धंसादेवीचिरंत
स्थौपितुर्गृहे ४० धातृभिःपूजिताशश्वन्मान्यावंद्याचसर्वतः गोलोकात्सुरभिर्ब्रह्मन्तत्रागत्यसुपूजितां ४१
तांस्नापयित्वाक्षीरेणपूजयामाससादरं ज्ञानंचकथयामासगोप्यंसर्वसुदुर्लभम् ४२ तयादेवैःपूजितासा
स्वर्लोकंचपुनर्ययौ इंद्रस्तोत्रंपुण्यबीजंमनसांपूजयेत्पठेत् ४३ तस्यनागभयंनास्तितस्यवंशोद्भवस्यच
-विषंभवेत्सुधातुल्यंसिद्धस्तोत्रोयदाभवेत् ४५ पंचलक्षजपेनैवसिद्धस्तोत्रोभवेन्नरः सर्पशायीभवेत्सो
पिनिश्चितंसर्पवाहनः १४५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेष्टचत्वारिंशोध्यायः ४८

नारदउवाच कावासासुरभिर्देवीगोलोकादागतात्वया तज्जन्मचरितंब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामियत्नतः
१ नारायणउवाच गवामधिष्ठातृदेवीगवामाद्यागवांप्रसूः गवांप्रधानासुरभिर्गोलोकेसासमुद्भवा २
सर्वादिसृष्टेश्चरितंकथयामिनिशामय बभूवतेनतज्जन्मपुरावृंदावनेवने ३ एकदाराधिकानाथो
राधयासहकौतुकी गोपांगनापरिवृतोपुण्यवृंदावनंययौ ४

-महापद्येःसुरभ्याख्यानमुच्यते गावोयस्याः
समुद्भूतायाचगोनायिकास्मृता १ पूर्वाध्यायेसुरभ्यामहिमानंश्रुत्वापृच्छतिकावासेति १ समुद्भवेत्यर्शआद्यजंतंसमुद्भूतेत्य-
र्थः २ सर्वादिसृष्टेरिति सर्वगवामादावुत्पन्नायाइत्यर्थः तेनकारणेनेत्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७

५ मनोरथोयथेष्टेच्छातद्रूपस्तस्याःसुरभ्यामनोरथोवत्सः ६ ७ भांडविस्त्रंसनेनहस्ताद्भांडस्यपतनेन ८ ९ १० यावंतोगोलोके-

सहसातत्ररहसिविजहाररसकौतुकात् बभूवक्षीरपानेच्छातस्यस्वेच्छामयस्यच ५ ससृजेसुरभिंदे
वीलीलयावामपार्श्वतः वत्सयुक्तांदुग्धवतींवत्सोनाममनोरथः ६ दृष्ट्वासवत्सांश्रीदामानवभांडेदुदो
हच क्षीरंसुधातिरिक्तंचजन्ममृत्युजराहरं ७ तदुष्णंचपयःस्वादुपपौगोपीपतिःस्वयं सरोबभूवपयसांभां
डविस्त्रंसनेनच ८ दीर्घंचविस्तृतंचैवपरितःशतयोजनं गोलोकेयंप्रसिद्धश्चसोपिक्षीरसरोवरः ९ गोपि
कानांचराधायाःक्रीडावापीबभूवसा रत्नेंद्ररचितापूर्णभूताचापीश्वरेच्छया १० बभूवकामधेनूनां
सहसालक्षकोटयः यावंतस्तत्रगोपाश्चसुरभ्यालोमकूपतः ११ तासांपुत्राश्चबहवःसंबभूवुरसंख्य
काः कथितान्वगवांसृष्टिस्तयाच्चपूजितंजगत् १२ पूजांचकारभगवान्सुरभ्याश्चपुरामुने ततोबभूव
तत्पूजात्रिषुलोकेषुदुर्लभा १३ दीपान्वितापरदिनेश्रीकृष्णस्याज्ञयाहरेः बभूवसुरभिःपूज्याधर्मव
क्त्रादिदंश्रुतं १४ ध्यानंस्तोत्रंमूलमंत्रंयद्यत्पूजाविधिक्रमं वेदोक्तंचमहाभागेनिबोधकथयामिते
१५ ॐसुरभ्यैनमइतिमंत्रस्तस्याःषडक्षरः सिद्धोलक्षजपेनैवभक्तानांकल्पपादपः १६ ध्यानंय
जुर्वेदगीतंतस्याःपूजाचसर्वतः ऋद्धिदावृद्धिदाचैवमुक्तिदासर्वकामदा १७ लक्ष्मीस्वरूपांपर-
मांराधांसहचरींपरां गवामधिष्ठातृदेवींगवामाद्यांगवांप्रसूं १८ पवित्ररूपांपूतांचभक्तानांसर्वका
मदां ययापूतंसर्वविश्वंतांदेवींसुरभिंभजे १९

गोपाःसंतितेषांगृहेएकैकाकामधेनुर्भवत्वितीच्छयाबभूवेत्यर्थः

११ १२ १३ दीपान्वितेति दीपान्विताआश्विनकृष्णामावास्यातस्याःपरदिनेइत्यर्थः १४ १५ प्रणवादिर्मंत्रः १६ १७ १८ १९ ६७

गवांबंधनस्तंभेइत्यर्थः २० २१ वाराहेकल्पेचिंतिताश्चिंतायुक्ताः २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ सुरस्य
सुरसमूहस्य ३० ३१ ३२ ३३ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेनवमस्कंधेएकोनपंचाशत्तमोध्यायः ४९ राधायाश्चैवदुर्गाया-

घटेवाधेनुशिरसिबंधस्तंभेगवामपि शालग्रामेजलाग्नौवासुरभिंपूजयेद्द्विजः २० दीपान्वितापरदिनेपूर्वा
ण्हेभक्तिसंयुतः यःपूजयेच्चसुरभिंसचपूज्योभवेद्भुवि २१ एकदात्रिषुलोकेषुवाराहेविष्णुमायया क्षी
रंजहारसुरभिश्चिंतिताश्चसुरादयः २२ तेगत्वाब्रह्मलोकेचब्रह्माणंतुष्टुवुस्तदा तदाज्ञयाच्चसुरभिं
तुष्टावपाकशासनः २३ पुरंदरउवाच नमोदेव्यैमहादेव्यैसुरभ्यैचनमोनमः गवांबीजस्वरूपायैनम-
स्तेजगदंबिके २४ नमोराधाप्रियायैचपद्मांशायैनमोनमः नमःकृष्णप्रियायैचगवांमात्रेनमोनमः
२५ कल्पवृक्षस्वरूपायैसर्वेषांसततंपरे क्षीरदायैधनदायैबुद्धिदायैनमोनमः २६ शुभदायैसुभद्रा-
यैगोप्रदायैनमोनमः यशोदायैकीर्तिदायैधर्मदायैनमोनमः २७ स्तोत्रश्रवणमात्रेणतुष्टाहृष्टाजगत्प्रसूः
आविर्बभूवतत्रैवब्रह्मलोकेसनातनी २८ महेंद्रायवरंदत्वावांछितंचापिदुर्लभं जगामसाचगोलोकंय
युर्देवादयोगृहं २९ बभूवविश्वंसहसादुग्धपूर्णंचनारद दुग्धंघृतंततोयज्ञस्ततःप्रीतिःसुरस्यच ३० इदं
स्तोत्रंमहापुण्यंभक्तियुक्तश्चयःपठेत् सगोमान्धनवांश्चैवकीर्तिमान्पुत्रवांस्तथा ३१ सस्नातःसर्वती
र्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः इहलोकेसुखंभुक्त्वायात्यंतेकृष्णमंदिरे ३२ सुचिरंनिवसेत्तत्रकरोतिकृष्णसेवनं न
पुनर्भवनंतत्रब्रह्मपुत्रोभवेत्ततः ३३ इतिश्रीदेवीभा० म० नवमस्कंधेएकोनपंचाशत्तमोध्यायः ४९ नारदउ०
श्रुतंसर्वमुपाख्यानंप्रकृतीनांयथातथं यच्छ्रुत्वामुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारबंधनात् १ विधानंसकलार्थदं समासतःप्रोच्यतेत्रशत
श्लोकैरतःपरं १

अत्रनवमस्कंधेतृतीयाध्यायेदुर्गायाश्चैवराधायाविस्तीर्णंचरितंमहत् तद्वत्सश्चात्रवक्ष्यामिसंक्षेपक्रमतः शृण्वित्युक्तंतत्पृच्छतिनारदः श्रुतंसर्वमिति १
२ महिमातुतयोर्वर्णितएवेतिनसपृच्छ्यतइत्याह महिमेति परयोराधादुर्गयोस्त्वंमहिमानं ३ ययोराधादुर्गयोःजगत्सर्वंपूर्वोक्तरीत्यांशोभवतीत्य
र्थः विधानंमंत्रानुष्ठानप्रकाररूपं ४ ५ मूलप्रकृतिरूपिण्याःपरसंविदोभुवनेश्वर्याः सकाशाज्जगदुद्भवेसतिसमष्टिव्यष्टिप्राणानामधिदैवतं
राधाशक्तिरूपंतथासमष्टिव्यष्टिबुद्धी नामधिदैवतंदुर्गारूपमितिशक्तियुग्मंप्रादुर्भूतमितिपूर्वकथास्मारिता ६ ७ यतएतच्छक्तियुग्मं

अधुनाश्रोतुमिच्छामिरहस्यंवेदगोपितं राधायाश्चैवदुर्गायाविधानंश्रुतिचोदितं २ महिमावर्णितो
तीवभवतापरयोर्द्वयोः श्रुत्वातंतद्भुतंचेतोनकस्यस्यान्मुनीश्वर ३ ययोरंशोजगत्सर्वंयन्नियम्यंचराचरं
ययोर्भक्त्याभवेन्मुक्तिस्तद्विधानंवदाधुना ४ नारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिरहस्यंश्रुतिनोदितं
यन्नकस्यापिचाख्यातंसारात्सारपरात्परं ५ श्रुत्वापरस्मैनोवाच्यंयतोतीवरहस्यकं मूलप्रकृतिरूपि-
ण्याःसंविदोजगदुद्भवे ६ प्रादुर्भूतंशक्तियुग्मंप्राणबुद्ध्यधिदैवतं जीवानांचैवसर्वेषांनियंतृप्रेरकंसदा
७ तदधीनंजगत्सर्वंविराडादिचराचरं यावत्तयोःप्रसादोनतावन्मोक्षोहिदुर्लभः ८ ततस्तयोःप्रसा-
दार्थंनित्यंसेवेततद्द्वयं तत्राद्योराधिकामंत्रंशृणुनारदभक्तितः ९ ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्नित्यंसेवितोयंप
रात्परः श्रीराधेतिचतुर्थ्यंतंवह्निजायाततःपरं १० षडक्षरोमहामंत्रोधर्माद्यर्थप्रकाशकः मायाबीजा-
दिकश्चायंवांछाचिंतामणिःस्मृतः ११

प्राणबुद्ध्यधिदैवंततःसर्वनियंतृभवतीत्याह तदधीनमिति मोक्षोहीति बुद्धिप्राण
संयमनाधीनोहियोगविचारोतदधीनस्तुमोक्षस्तथाचबुद्धिप्राणाधिदेवताप्रसादमंतरासदुर्लभएवेत्यर्थः ८ ९ १० एतस्यमंत्रस्यादो-
मायाबीजंदत्वामंत्रोजप्तव्यइत्याह मायाबीजेति ह्रींश्रीराधायैस्वाहेतिमंत्रः ११ ६२ ६२ ६२ ६२

१२ कृष्णायाकाशवाचामूलदेव्यैवोपदेशः कृतइत्याह उपदेशादिति १३ तेनेत्यत्रोपदिष्टइत्यस्यानुवृत्तिः १४ अहमिति नारायणोक्तिः १५ राधामंत्रोपा
सनायाआवश्यकत्वमाह कृष्णार्चायांपूजायामित्यर्थः १६ १७ राधापदव्युत्पत्तिमाह राध्नोतीति साधयतीत्यर्थः अत्रोक्तानामिति दुर्गामंत्रव्यतिरि
क्तायेस्मिन्नवमस्कंधेमंत्राउक्तास्तेषांसर्वेषामहमेवनारायणाख्य ऋषिरित्यर्थः १८ अत्रचराधिकेति अत्रैवराधामंत्रे राधादेवताअन्यमंत्रेषुतुयाया

वक्त्रकोटिसहस्रैस्तुजिव्हाकोटिशतैरपि एतन्मंत्रस्यमाहात्म्यंवर्णितुंनैवशक्यते १२ जग्राहप्रथमंमंत्रंश्रीकृष्णो
भक्तितत्परः उपदेशान्मूलदेव्यागोलोकेरासमंडले १३ विष्णुस्तेनोपदिष्टस्तुतेनब्रह्माविराट्तथा तेनधर्म
स्तेनचाहमित्येषाहिपरंपरा १४ अहंजपामितंमंत्रंतेनाहमृषिरीरितः ब्रह्माद्याःसकलादेवानित्यंध्यायंति
तांमुदा १५ कृष्णार्चायांनाधिकारोयतोराधार्चनंविना वैष्णवैःसकलैस्तस्मात्कर्तव्यंराधिकार्चनं १६
कृष्णप्राणाधिदेवीसातदधीनोविभुर्यतः रासेश्वरीतस्यनित्यंतयाहीनोनतिष्ठति १७ राध्नोतिसकलान्का
मांस्तस्माद्राधेतिकीर्तिता अत्रोक्तानांमनूनांचऋषिरस्म्यहमेवच १८ छंदश्चदेवीगायत्रीदेवतात्रचराधि
का तारोबीजंशक्तिर्बीजंशक्तिस्तुपरिकीर्तिता १९ मूलावृत्त्याषडंगानिकर्तव्यानीतरत्रच अथध्यायेन्महादे
वींराधिकारासनायिकां २० पूर्वोक्तरीत्यातुमुनेसामवेदेविगीतया श्वेतचंपकवर्णाभांशरदिंदुसमाननां २१
कोटिचंद्रप्रतीकाशांशरदंभोजलोचनां बिंबाधरांपृथुश्रोणींकांचीयुतनितंबिनीं २२ कुंदपंक्तिसमानाभदंतपं
क्तिविराजितां क्षौमांबरपरीधानांवन्हिशुद्धांशुकान्वितां २३ ईषद्धास्यप्रसन्नास्यांकरिकुंभयुगस्तनीं सदाद्वा
दशवर्षीयांरत्नभूषणभूषितां २५

देवताउक्तासैवग्राह्येत्यर्थः तारोबीजमितिसर्वमंत्रेषुनारायणऋषिः देवीगायत्रीछंदः प्रणवोबीजं
भुवनेश्वरीशक्तिरित्यर्थः १९ सर्वमंत्रेषुषडंगमाह मूलावृत्त्येति मूलमंत्रस्यषड्वारमावृत्त्याषडंगइत्यर्थः २० विगीतयाकथितयारीत्येत्यर्थः २१ २२ २३ २४

२५ २६ २७ २८ २९ ३० तत्रैवयंत्रेएवस्नानशालांतांभावयित्वातस्यांशालायांनयेदित्यर्थः ३१ वाससीप्रथमंदत्वाततोनानालंका-
रान्दत्वाचंदनंदद्यादित्यर्थः ३२ ३३ ३४ ततोष्टदलेषुदेव्यग्रस्थितपत्रमारभ्यदक्षिणावर्तक्रमेणमालावत्याद्यष्टशक्तीः पूजयेदित्यर्थः वन्हि-

शृंगाररसिंधुलहरींभक्तानुग्रहकातरां मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजितां २५ सुकुमारांगलतिकांरा
समंडलमध्यगां वराभयकरांशांतांशश्वत्सुस्थिरयौवनां २६ रत्नसिंहासनासीनांगोपीमंडलनायिकां
कृष्णप्राणाधिकांवेदबोधितांपरमेश्वरीं २७ एवंध्यात्वाततोबाह्येशालग्रामेघटेथवा यंत्रेवाष्टदलेदेवींपू
जयेत्तुविधानतः २८ आवाह्यदेवींतत्पश्चादासनादिप्रदीयतां मूलमंत्रंसमुच्चार्यचासनादीनिकल्पयेत्
२९ पाद्यंतुपादयोर्दद्यान्मस्तकेर्घ्यंसमीरितं मुखेत्वाचमनीयंस्यात्त्रिवारंमूलविद्यया ३० मधुपर्कंततो
दद्यादेकांगांचपयस्विनीं ततोनयेत्स्नानशालांतांचतत्रैवभावयेत् ३१ अभ्यंगादिस्नानविधिंकल्पयि
त्वायवाससी ततश्चचंदनंदद्यान्नानालंकारपूर्वकं ३२ पुष्पमालाबहुविधास्तुलसीमंजरीयुताः पारिजा
तप्रसूनानिशतपत्रादिकानिच ३३ ततःकुर्यात्पवित्रंतत्परिवारार्चनंविभोः अग्नीशासुरवायव्यमध्येदिक्ष्वं
गपूजनं ३४ कृत्वापश्चादष्टदलेदक्षिणावर्ततोग्रतः मालावतीमग्रदलेवन्हिकोणेचमाधवीं ३५ रत्न
मालांदक्षिणेचनैर्ऋत्येतुसुशीलकां पश्चाद्दलेशशिकलांपूजयेन्मतिमान्नरः ३६ मारुतेपारिजातांचाप्युत्त
रेचपरावतीं ईशानकोणेसंपूज्यासुंदरीप्रियकारिणी ३७ ब्राह्म्याद्यस्तुतद्बाह्येप्याशापालांस्तुभूपुरे वज्रा
दिकान्यायुधानिदेवीमित्थंप्रपूजयेत् ३८ ततोदेवींसावरणांगंधाद्यैरुपचारकैः राजोपचारसहितैःपूजयेन्मति
मान्नरः ३९

कोणेइति नात्रवन्हिकोणःप्रसिद्धोग्राह्यः प्रादक्षिण्येत्यनेनविरोधापत्तेः किंतुपूज्यपूजकयोर्मध्येप्राचीत्यनेनोक्तक्रमेणैवेति
बोध्यं ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

ततस्तुवीतदेवेशींस्तोत्रैर्नामसहस्रकैः सहस्रसंख्यंचजपंनित्यंकुर्यात्प्रयत्नतः ४० यएवंपूजयेद्देवींराधांरासे-
श्वरींपरां सभवेद्विष्णुतुल्यस्तुगोलोकंयातिसंततं ४१ यःकार्तिक्यांपौर्णिमायांराधाजन्मोत्सवंबुधः कुरुतेत
स्यसान्निध्यंदद्याद्रासेश्वरीपरा ४२ केनचित्कारणेनैवराधावृंदावनेवने वृषभानुसुताजातागोलोकस्थायि
नीसदा ४३ अत्रोक्तानांतुमंत्राणांवर्णसंख्याविधानतः पुरश्चरणकर्मोक्तंदशांशंहोममाचरेत् ४४ तिलै
स्त्रिस्वादुसंयुक्तैर्जुहुयाद्भक्तिभावतः नारदउवाच स्तोत्रंवदमुनेसम्यक्येनदेवीप्रसीदति ४५ नारायणउ
वाच नमस्तेपरमेशानिरासमंडलवासिनि रासेश्वरिनमस्तेस्तुकृष्णप्राणाधिकप्रिये ४६ नमस्त्रैलोक्यज
ननिप्रसीदकरुणार्णवे ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्देवैर्वंद्यमानपदांबुजे ४७ नमःसरस्वतीरूपेनमःसावित्रिशंकरि
गंगापद्मावतीरूपेषष्ठिमंगलचंडिके ४८ मनसीतुलसीरूपेनमोलक्ष्मीस्वरूपिणी नमोदुर्गेभगवतिनमस्ते
सर्वरूपिणि ४९ मूलप्रकृतिरूपांत्वांभजामःकरुणार्णवां संसारसागरादस्मानुद्धरांबदयांकुरु ५० इदं
स्तोत्रंत्रिसंध्यंयःपठेद्राधांस्मरन्नरः नतस्यदुर्लभंकिंचित्कदाचिच्चभविष्यति ५१ देहांतेचवसेन्नित्यंगोलो
केरासमंडले इदंरहस्यंपरमंनचाख्येयंतुकस्यचित् ५२ अधुनाशृणुविप्रेंद्रदुर्गादेव्याविधानकं यस्याःस्म
रणमात्रेणपलायंतेमहापदः ५३ एनांनभजतेयोहिताहृक्नास्त्येवकुत्रचित् सर्वोपास्यासर्वमाताशैवी
शक्तिर्महाद्भुता ५४ सर्वबुद्ध्यधिदेवीयमंतर्यामिस्वरूपिणी दुर्गसंकटहंत्रीतिदुर्गेतिप्रथिताभुवि ५५ वैष्ण
वानांचशैवानामुपास्येयंचनित्यशः मूलप्रकृतिरूपासासृष्टिस्थित्यंतकारिणी ५६ त्रिभिस्तिलैर्जुहुयादित्यर्थः ४५ ४६ ४७
४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

शंभुवनिता भुवनेश्वरीबीजं ५७ चामुंडायैविच्चेइतिस्वरूपग्रहणं ५८ अस्यमंत्रस्यऋषित्रयं छंदस्त्रयंदेवतात्रयंबीजत्रयंशक्तित्रयंचास्ती
त्याह ब्रह्मविष्णुमहेशानाइति ५९ ६० ६१ स्तनयोरितिबीजत्रयंदक्षिणस्तने शक्तित्रयंवामस्तने ६२ चतुर्भिश्चामुंडायैइत्य क्ष
रचतुष्टयेन द्वाभ्यांविच्चेइत्यक्षरद्वयेन सर्वेणसर्वमंत्रेण जातियुक्तानिनमःस्वाहावषट्हुंवौषट्फट्पदयुक्तानीत्यर्थः ६३ वर्णन्यासमाह

तस्यानवाक्षरंमंत्रंवक्ष्येमंत्रोत्तमोत्तमं वाग्भवंशंभुवनिताकामबीजंततःपरं ५७ चामुंडायैपदंपश्चाद्वि
च्चेइत्यक्षरद्वयं नवाक्षरोमनुःप्रोक्तोभजतांकल्पपादपः ५८ ब्रह्मविष्णुमहेशानाऋषयोस्यप्रकीर्तिताः
छंदांस्युक्तानिसततंगायत्र्युष्णिगनुष्टुभः ५९ महाकालीमहालक्ष्मीःसरस्वत्यपिदेवता स्याद्रक्तदंति-
काबीजंदुर्गाचभ्रामरीतथा ६० नंदाशाकंभरीदिव्योभीमाचशक्तयःस्मृताः धर्मार्थकाममोक्षेषुविनि
योगउदाहृतः ६१ ऋषिश्छंदोदेवतानिमौलौवक्त्रेहृदिन्यसेत् स्तनयोःशक्तिबीजानिन्यसेत्सर्वार्थसिद्ध
ये ६२ बीजत्रयैश्चतुर्भिश्चद्वाभ्यांसर्वेणचैवहि षडंगानिमनोःकुर्याज्जातियुक्तानिदेशिकः ६३ शिखायां
लोचनद्वंद्वेश्रुतिनासाननेषुच गुदेन्यसेन्मंत्रवर्णान्सर्वेणव्यापकंचरेत् ६४ खड्गचक्रगदाबाणचापानिप
रिघंतथा शूलंभुशुंडींचशिरःशंखंसंदधतींकरैः ६५ महाकालींत्रिनयनांनानाभूषणभूषितां नीलांजन
समप्रख्यांदशपादाननांभजे ६६ मधुकैटभनाशार्थंयांतुष्टावांबुजासनः एवंध्यायेन्महाकालींकामबीजस्व
रूपिणीं ६७ अक्षमालांचपरशुंगदेषुकुलिशानिच पद्मंधनुष्कुंडिकांचदंडंशक्तिमसिंतथा ६८

शिखायांलोचने
ति लोचनद्वयंश्रुतिद्वयं नासाद्वयंचदक्षवामभेदेनसर्वेणसर्वमंत्रेण ६४ ध्यानमाह खड्गेति ६५ दशपादांदशाननांचेत्यर्थः ६६ कामबीजस्वरूपि
णींनवार्णमंत्रांतर्गतकामबीजदेवतारूपिणीमित्यर्थः वाच्यवाचकयोरभेदात्कामबीज स्वरूपत्वं ६७ महालक्ष्मीध्यानमाह अक्षमालांचेति ६८

मायाबीजस्वरूपिणींनवार्णमंत्रांतर्गतमायाबीजदेवतामित्यर्थः ६९ ७० महासरस्वतीध्यानमाह घंटाशूलेति ७१ वाणीबीजस्वरूपिणीं न
वार्णमंत्रांतर्गतवाग्भवबीजदेवतेत्यर्थः ७२ एतासांदेवतानांध्यानविशेषस्तुसप्तशतीरहस्यत्रयेस्तितद्व्याख्यानेचमयास्पष्टीकृतस्तत्रैवावधार्यः यंत्र
माह यंत्रमस्याइति त्र्यस्रंत्रिकोणमित्यर्थः ७३ ७४ जयादिशक्तीति जयायैनमः विजयायै० अजितायै० अपराजितायै० नित्यायै० विलासि

चर्मांबुजंतथाघंटांसुरापात्रंचशूलकं पाशंसुदर्शनंचैवदधतीमरुणप्रभां ६९ रक्तांबुजासनगतांमायाबीज
स्वरूपिणीं महालक्ष्मींभजेदेवमहिषासुरमर्दिनीं ७० घंटाशूलेहलंशंखंमुसलंचसुदर्शनं धनुर्बाणान्हृ
स्तपद्मैर्दधानांकुंदसंन्निभां ७१ शुंभादिदैत्यसंहर्त्रीवाणीबीजस्वरूपिणीं महासरस्वतींध्यायेत्सच्चिदानं
दविग्रहां ७२ यंत्रमस्याःशृणुप्राज्ञत्र्यस्रंषट्कोणसंयुतं ततोष्टदलपद्मंचचतुर्विंशतिपत्रकं ७३ भूगृहे
णसमायुक्तंयंत्रमेवंविचिंतयेत् शालग्रामेघटेवापियंत्रेवाप्रतिमासुवा ७४ बाणलिंगेथवासूर्येयजे-
द्देवीमनन्यधीः जयादिशक्तिसंयुक्तेपीठेदेवींप्रपूजयेत् ७५ पूर्वकोणेसरस्वत्यासहितंपद्मजंयजेत्
श्रियासहहरिंतत्रनैर्ऋतेकोणकेयजेत् ७६ पार्वत्यासहितंशंभुंवायुकोणेसमर्चयेत् देव्याउत्तरतःपूज्यः
सिंहोवामेमहासुरं ७७ महिषंपूजयेद्देतषट्कोणेषुयजेत्क्रमात् नंदजांरक्तदंतांचतथाशाकंभरींशिवां ७८
दुर्गांभीमांभ्रामरींचततोवसुदलेषुच ब्राह्मींमाहेश्वरींचैवकौमारींवैष्णवींतथा ७९

न्यै० दोग्ध्र्यै० अघोरायै०
मंगलायै० इत्येताःपीठशक्तयोनवमस्कंधोक्तसर्वदेवतानांबोध्याः पीठेनुक्तेशक्तिपीठमितिसामान्यपरिभाषोक्तत्वात् ७५ आवरणदेवताआह
पूर्वकोणेइति देव्यग्रकोणेइत्यर्थः सरस्वतीसहिताय ब्रह्मणेनमः इतिप्रयोगः एवमन्यत्रबोध्यं ७६ उत्तरतोदक्षिणदेशे वामेवामभागे तदु
क्तं वामभागेगतोदेव्याश्छिन्नशीर्षमहासुरं पूजयेन्महिषंयेनप्राप्तंसायुज्यमीशयेति ७७ ७८ वसुदलेषुअष्टदलेषु ७९ ६८ ६९

तत्त्वपत्रेषुचतुर्विंशतिपत्रेषु पूर्वतोदेव्यग्रपत्रमारभ्य ८० ८१ ८२ ८३ तद्वाह्येभूपुरे ८४ मंत्रार्थपूर्वकमिति अथमंत्रेमंत्रार्थः मंत्रेबीजत्रयं क्रमेणमहासरस्वतीमहालक्ष्मीमहाकालीनांवाचकंविच्चेइत्यत्रापिचित्चइइतिपदत्रयंक्रमेणचित्सदानंदानांवाचकं तच्चसंबोधनांतंबीजत्रयस्यक्रमेणविशेषणं चामुंडापदंब्रह्मविद्यावाचकं तादर्थ्येचतुर्थीअनुसंदध्महेइतिशेषः तथाचायमर्थः हेचिद्रूपिणिमहासरस्वतिहेसद्रूपिणिमहालक्ष्मीः हेआनंदरूपिणीमहाकालित्वांचामुंडायैब्रह्मविद्याप्राप्त्यर्थमनुसंदध्महेध्यायामइत्यर्थः तदयंसंग्रहः महासरस्वतिचित्तेमहालक्ष्मीः स

वाराहींनारसिंहींचऐंद्रींचामुंडकांतथा पूजयेच्चततःपश्चात्तत्त्वपत्रेषुपूर्वतः ८० विष्णुमायाचेतनाचबुद्धिर्निद्राक्षुधातथा छायाशक्तिःपरातृष्णाक्षांतिर्जातिश्चलज्जया ८१ शांतिःश्रद्धाकीर्तिलक्ष्म्यौधृतिर्वृत्तिःश्रुतिःस्मृतिः दयातुष्टिस्ततःपुष्टिर्माताभ्रांतिरितिक्रमात् ८२ ततोभूपुरकोणेषुगणेशंक्षेत्रपालकं बटुकंयोगिनीश्चापिपूजयेन्मतिमान्नरः ८३ इंद्राद्यानपितद्बाह्येवज्राद्यायुधसंयुतान् पूजयेदनयारित्यादेवींसावरणांततः ८४ राजोपचारान्विविधान्दद्याद्बाप्रतुष्टये ततोजपेन्नवार्णंचमंत्रंमंत्रार्थपूर्वकं ८५ ततःसप्तशतीस्तोत्रंदेव्याअग्रेतुसंपठेत् नानेनसदृशंस्तोत्रंविद्यतेभुवनत्रये ८६ ततश्चानेनदेवेशींतोषयेत्प्रत्यहंनरः धर्मार्थकाममोक्षाणामालयंजायतेनरः ८७ इतितेकथितंविप्रश्रीदुर्गायाविधानकं कृतार्थतायेनभवेत्तदेतत्कथितंतव ८८ सर्वेदेवाहरिब्रह्मप्रमुखामनवस्तथा मुनयोज्ञाननिष्ठाश्चयोगिनश्चाश्रमास्तथा ८९

दात्मिके महाकाल्यानंदरूपेत्वत्तत्त्वज्ञानसिद्ध्येअनुसंदध्महेदेविवयंत्वांहृदयांबुजेइति अयंचार्थः सप्तशतीगुप्तवतीटीकायांपदव्युत्पत्तिप्रदर्शनपूर्वकंभास्कररायैः प्रदर्शितस्ततएवावधार्यः ८५सप्तशतीस्तोत्रंमार्कंडेयपुराणेप्रसिद्धं ८६ अस्यमंत्रस्यचतुर्लक्षंपुरश्चरणं पायसान्नेनदशांशहोमः तदुक्तंकात्यायनीतंत्रेजपेच्चतुर्लक्षमेनंपायसान्नेनहोमयेदिति ८७ ८८ अस्यमंत्रस्यसर्वाराध्यत्वमाह सर्वेदेवाइति ८९

९० ९१ उपसंहरति तदेतदिति ९२ ग्रंथश्रवणफलमाह श्रुत्वैतदिति ९३ ९४ ९५ नित्यंपाठंनवमस्कंधस्यविधत्ते नित्यमेकैकमिति ९६
अस्मिन्ग्रंथेनवमस्कंधात्मके कार्यार्थेकर्तव्यांशकुनपरीक्षांविधत्तेशकुनांश्चेति तद्विधिमाह कुमारीति ९७ ९८ तयाकुमार्या ९९ १०० श्री
मच्छैवकुलोपन्नोरंगनाथात्मजः सुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यां

लक्ष्म्यादयस्तथादेव्यः सर्वेध्यायंतितांशिवां तदेवजन्मसाफल्यंदुर्गास्मरणमस्तिचेत् ९० चतुर्दशापिमन
वोध्यात्वाच्चरणपंकजं मनुत्वंप्रासवंतश्चदेवाः स्वस्वंपदंतथा ९१ तदेतत्सर्वमाख्यातंरहस्यातिरहस्यकं
प्रकृतीनांपंचकस्यतदंशानांचवर्णनं ९२ श्रुत्वैतन्मनुजोनित्यंपुरुषार्थचतुष्टयं लभतेनात्रसंदेहः सत्यं
सत्यंमयोदितं ९३ अपुत्रोलभतेपुत्रंविद्यार्थीप्राप्नुयाच्चतां यंयंकामंस्मरेद्वापितंतंश्रुत्वासमाप्नुयात्
९४ नवरात्रेपठेदेतद्व्यग्रेतुसमाहितः परितुष्टाजगद्धात्रीभवत्येवहिनिश्चितं ९५ नित्यमेकैकमध्यायंप
ठेद्यः प्रत्यहंनरः तस्यवश्याभवेद्देवीदेवीप्रियकरोहिसः ९६ शकुनांश्चपरीक्षेतनित्यमस्मिन्यथाविधि
कुमारीदिव्यहस्तेनयद्वाबटुकरांबुजात् ९७ मनोरथंतुसंकल्प्यपुस्तकंपूजयेत्ततः देवींचजगदीशानीं
प्रणमेच्चपुनःपुनः ९८ सुस्नातांकन्यकांतत्रानीयाभ्यर्च्ययथाविधि शलाकांरोपयेन्मध्येतयास्वर्णनिनि
र्मितां ९९ शुभंवाप्यशुभंतत्रयदायातिचतद्भवेत् उदासीनेप्युदासीनंकार्यंभवतिनिश्चितं १०० इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेपंचाशत्तमोध्यायः ५०

यः कृतवान्सम्यक्तिलकाख्यांमहत्तरां नवमस्कंधएतस्याः समासोभूच्छुभार्थदः तेनतुष्यतुसादेवीपंचप्रकृतिरूपिणी इतिश्रीशै
वकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भसंभवनीलकंठकृतेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधानेनवमस्कंधेपंचाशत्तमोध्यायः ५०

इतिश्रीमद्देवीभागवतेनवमस्कंधःसमाप्तः

अथश्रीमद्देवीभागवते दशमस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः देवेंद्रमौलिर्मंदारमकरंदकणारुणौ अरुणाचरणौवंदेकरुणावरुणालयौ ॥ १ ॥ चतुर्विंशतिभिः पद्यैर्मनोः स्वायं
भुवस्यच आख्यानंवर्ण्यतेसम्यग्यत्रदेव्याः कथानकं १ तत्राष्टमस्कंधादौजनमेजयेनराज्ञाभगवत्याविराट्स्वरूपंपृष्टं तथायस्मिन्यस्मिं
श्चवेस्थानेयेनयेनचपूज्यते तत्सर्ववदेतिपृष्टोव्यासोनारदनारायणसंवादमुखेनसर्ववर्णयामासनवमस्कंधपर्यंतं तथाष्टमस्कंधेएवान्यः प्रश्नः

श्रीगणेशायनमः नारदउवाच नारायणधराधारसर्वपालनकारणं भवतोदीरितंदेवीचरितंपापनाशनं
१ मन्वंतरेषुसर्वेषुयादेवीयत्स्वरूपिणी यदाकारेणाकुरुतेप्रादुर्भावंमहेश्वरी २ तान्नःसर्वान्समाख्या-
हिदेवीमाहात्म्यमिश्रितान् यथाचयेनयेनेहपूजितासंस्तुतापिहि ३ मनोरथान्पूरयतिभक्तानांभक्तवत्स
ला तन्नःशुश्रूषमाणानांदेवीचरितमुत्तमं ४ वर्णयस्वकृपासिंधोयेनाप्नोतिसुखंमहत् श्रीनारायण
उवाच आकर्णयमहर्षेत्वंचरितंपापनाशनं ५ भक्तानांभक्तिजननंमहासंपत्तिकारकं जगद्योनिर्महा
तेजाब्रह्मालोकपितामहः ६ आविरासीन्नाभिपद्माद्देवदेवस्यचक्रिणः सचतुर्मुखआसाद्यप्रादुर्भा
वंमहामते ७ मनुंस्वायंभुवंनामजनयामाससमानसात् समानसोमनुःपुत्रोब्रह्मणःपरमेष्ठिनः ८ श
तरूपाचतत्पत्नीजज्ञेधर्मस्वरूपिणी समनुःक्षीरसिंधोश्चतीरेपरमपावने ९ देवीमाराधयामासमहा
भाग्यफलप्रदां मूर्तिंचमृन्मयींतस्याविधायपृथिवीपतिः १०

कृतोमन्वंतरेषुसर्वेषुयद्यद्रूपेणपूज्यतेतत्सर्ववदेतितस्योत्त
रंनारदनारायणसंवादमुखेनैवदशमस्कंधेवदति तत्रनवमस्कंधांतेसर्वेमनवोभगवतीमेवाराध्यतत्तत्पदंप्रापुरितिप्रश्नबीजमुपलभ्यनारदःपृच्छ-
ति नारायणधराधरेति १ २ तान्नःसर्वानिति तान्सर्वानाकारानित्यर्थः किंचयेनयेनमंत्रेणस्तोत्रेणवापूजितासती मनोरथान्पूरयतितदपिवदेत्याह यथा
चयेनेति ३ शुश्रूषमाणानामितिबहुवचनंभक्त्यतिशयेनगौरवद्योतनार्थंभक्त्यतिशयद्योतनेएवपर्यवस्यति ४ ५ ६ ७ मानसात्अंतःकरणात् ८ जज्ञेउ
त्पादिता ९ १०

११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ मादृशामस्मदादीनां १८ १९ २० प्रवृद्धाःमहांतः २१ २२ भवतांजायतां २३ २४ इतिश्रीदे-

उपासतेस्मतांदेवींवाग्भवंसजपन्रहः निराहारोजितश्वासोनियमव्रतकर्शितः ११ एकपादेनसंतिष्ठन्धरायाम-
निशंस्थिरः शतवर्षंजितःकामः क्रोधस्तेनमहात्मना १२ भेजेस्थावरतांदेव्याश्चरणौचिंतयन्हृदि तस्यत
त्तपसादेवीप्रादुर्भूताजगन्मयी १३ उवाचवचनंदिव्यंवरंवरयभूमिप ततआनंदजनकंश्रुत्वावाक्यंमहीपतिः
१४ वरयामासतान्हृत्स्थान्वरानमरदुर्लभान् श्रीमनुरुवाच जयदेविविशालाक्षिजयसर्वांतरस्थिते
१५ मान्येपूज्येजगद्धात्रिसर्वमंगलमंगले त्वत्कटाक्षावलोकेनपद्मभूःसृजतेजगत् १६ वैकुंठःपालय
त्येवहरःसंहरतेक्षणात् शचीपतिस्त्रिलोक्याश्चशासकोभवदाज्ञया १७ प्राणिनःशिक्षयत्येवदंडेनचप
रेतराट् यादसामधिपःपाशीपालनंमादृशामपि १८ कुरुतेसकुबेरोपिनिधीनांपतिरव्ययः हुतभुग्नै
र्ऋतोवायुरीशानःशेषएवच १९ त्वदंशसंभवाएवत्वच्छक्तिपरिबृंहिताः अथापियदिमेदेविवरोदेयो-
स्तिसांप्रतं २० तदाप्रवृद्धाःस्वर्गकार्येविघ्नानश्यंतुमेशिवे वाग्भवस्यापिमंत्रस्ययेकेचिदुपसेविनः २१
तेषांसिद्धिःसत्वरापिकार्याणांजायतामपि येसंवादमिमंदेविपठंतिश्रावयंतिच २२ तेषांलोकेभुक्ति
मुक्तीसुलभेभवतांशिवे जातिस्मरत्वंभवतुवक्तृत्वंसौष्ठवंतथा २३ ज्ञानसिद्धिःकर्ममार्गसंसिद्धिर-
पिचास्तुहि पुत्रपौत्रसमृद्धिश्चजायेदित्येवमेवचः २४ इतिश्रीदेवीभा०महा० दशमस्कंधेप्रथमोध्यायः १
श्रीदेव्युवाच भूमिपालमहाबाहोसर्वमेतद्भविष्यति यत्त्वयाप्रार्थितंतत्तेददामिमनुजाधिप १ वीभागवततिलकेदश

मस्कंधेप्रथमोध्यायः १ अष्टाविंशतिभिःपद्यैरर्धश्लोकाधिकैरथवरंदत्वाभगवतीविंध्याद्रिंचजगामह १ स्वायंभुवमनुस्तोत्रंश्रुत्वादेवीयद-

येकृतवतीतदाह श्रीदेव्युवाच भूमिपालेति १ २ मत्सदे ब्रह्मपदे ३ ४ कुंभोद्भवोगस्तिः गगनमंतरिक्षं स्पृशन्व्यापयन् ५ ६ ७

अहंप्रसन्नादैत्येंद्रनाशनामोघविक्रमा वाग्भवस्यजपेनैवतपसातेसुनिश्चितं २ राज्यंनिष्कंटकंतेस्तुपुत्रावंश कराअपि मयिभक्तिर्दृढावत्समोक्षांतेसत्सदेभवेत् ३ एववरान्महादेवीतस्मैदत्त्वामहात्मने पश्यतस्तुम नोरेवजगामविंध्यपर्वतं ४ योसौविंध्याचलोरुद्धःकुंभोद्भवमहर्षिणा भानुमार्गावरोधार्थंप्रवृत्तोगग नंस्पृशन् ५ साविंध्यवासिनीविष्णोरनुजावरदेश्वरी बभूवपूज्यालोकानांसर्वेषांमुनिसत्तम ६ ऋष यऊचुः कोसौविंध्याचलःसूतकिमर्थंगगनंस्पृशन् भानुमार्गावरोधंचकिमर्थंकृतवानसौ ७ कथंचमैत्रा वरुणिःपर्वतंतंमहोन्नतं प्रकृतिस्थंचकारेतिसर्वंविस्तरतोवद ८ नहितृप्यामहेसाधोत्वदास्यगलितामृ तं देव्याश्चरित्ररूपाख्यंपीत्वातृष्णाप्रवर्धते ९ सूतउवाच आसीद्विंध्याचलोनाममान्यःसर्वधराभृतां महावनसमूहाढ्योमहापादपसंवृतः १० सुपुष्पितैरनेकैश्चलतागुल्मैस्तुसंवृतः मृगावराहामहिषाव्या घ्राःशार्दूलकाअपि ११ वानराःशशकाऋक्षाःशृगालाश्चसमंततः विचरंतिसदाहृष्टाःपुष्टाएवमहो द्यमाः १२ नदीनदजलाक्रांतोदेवगंधर्वकिन्नरैः अप्सरोभिःकिंपुरुषैःसर्वकामफलद्रुमैः १३ एतादृ शेविंध्यनगेकदाचित्पर्यटन्महीं देवर्षिःपरमप्रीतोजगामस्वेच्छयामुनिः १४ तंदृष्ट्वासनगोमंक्षुतूर्णमु त्थायसंभ्रमात् पाद्यमर्घ्यंतथादत्त्वावरासनमथार्पयत् १५ सुखोपविष्टंदेवर्षिंप्रसन्नंनगऊचिवान् विं ध्यउवाच देवर्षेकथ्यतांजातआगमःकुतउत्तमः १६ तवागमनतोजातमनर्घ्यंममर्मंदिरं तवचंक्रमणादे वाभयार्थंहियथारवेः १७

मैत्रावरुणिरगस्तिः प्रकृतिस्थंयथापूर्वंस्वभावस्थं ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ ६९

इंद्रारिः शत्रुर्यस्यपर्वतपक्षच्छेदकत्वादिंद्रस्यपर्वतारित्वं स्वर्णगिरेःसुमेरोः १८ १९ अगपर्वत इतिचोक्त्वेतिसूतवाक्यं आविशत्त्यक्तवान् २०
शैलराट् विंध्याद्रिः देवऋषेइत्यत्रऋत्यकइतिप्रकृतिभावः २१ उक्तवचनं २२ गुरुःपिता २३ आवसथोगृहं २४ २५ २६ २७ एवं-
मानाभिमानंतमिति मानेनाभिमानोयस्यतं नैकेश्चिदपिप्रपंचेभिमानः कर्तव्यइतिशास्त्रमर्यादातथापिसोभिमानंकरोतीतितत्स्मरणासं-

अपूर्वंयन्मनोवृत्तंतद्ब्रूहिममनारद श्रीनारदउवाच ममागमनमिंद्रारेजातंस्वर्णगिरेरथ १८ तत्रदृष्टामया
लोकाःशक्राग्नियमपाशिनां सर्वेषांलोकपालानांभवनानिसमंततः १९ मयादृष्टानिविंध्यागनानाभोगप्रदा
निच इतिचोक्त्वाब्रह्मयोनिःपुनरुच्छ्वासमाविशत् २० उच्छ्वसंतंमुनिंदृष्ट्वापुनःपप्रच्छशैलराट् उच्छ्वास
कारणंकिंतद्ब्रूहिदेवऋषेमम २१ इत्याकर्ण्यनगस्योक्तंदेवर्षिरमितद्युतिः अब्रवीच्छ्रूयतांवत्समभोच्छ्वास-
स्यकारणं २२ गौरीगुरुस्तुहिमवाञ्शिवस्यश्वशुरःकिल संबंधित्वात्पशुपतेःपूज्यआसीत्क्षमाभृतां २३ ए
वमेवचकैलासःशिवस्यावसथःप्रभुः पूज्यःपृथ्वीभृतांजातोलोकेपापौघदारणः २४ निषेधःपर्वतोनीलोगंध
मादनएवच पूज्याःस्वस्थानमासाद्यसर्वएवक्षमाभृतः २५ यंपर्येतिचविश्वात्मासहस्त्रकिरणःस्वराट्
सग्रहर्क्षगणोपेतःसोयंकनकपर्वतः २६ आत्मानंमनुतेश्रेष्ठंवरिष्ठंचधराभृतां सर्वेषामहमेवास्योनास्ति
लोकेषुमत्समः २७ एवंमानाभिमानंतंस्मृत्वोच्छ्वासोमयोज्झितः अस्तुनैतावताकृत्यंतपोबलवतांनग २८
प्रसंगतोमयोक्तंतेगमिष्यामिनिजंगृहं इतिश्रीदेवीभा० महा० दश० द्वितीयोध्यायः २ सूतउ० एवंसमुपदिश्यायंदे
वर्षिःपरमःस्वराट् जगामब्रह्मणोलोकंस्वैरचारीमहामुनिः १

जाताश्चर्येणमयोच्छ्वासस्त्यक्तइतिभावः उज्झितस्त्यक्तः तपोबलवता
मस्माकं २८ निजंगृहं ब्रह्मलोकं इतिश्रीदेवीभा० तिलके दशमस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ पंचविंशतिभिःश्लोकैरर्धश्लोकाधिकैरथ भानुमार्गनिरोधश्चविं
ध्येनकृतउच्यते १

नारदगमनोत्तरंजातंवृत्तमाह एवंसमुपदिश्येति १ चिंतांलेभेसजातीयस्यसुमेरोरभिमानासहिष्णुश्चिंतांप्राप्तवानित्यर्थः अंतरभ्यंतरेकृतं शोचनंशोकोयेनसः २ अत्रकिंकार्यंकथंवाकर्तव्यमित्यर्थः ३ ४ दोषकारिणीअपराधकारिणी ५ तेनकारणेनसदायंनगोदृप्यतिगर्वंकरो-तीत्यर्थः तथाचतस्यसूर्यस्यगतिनिरोधेमयाकृतेप्रदक्षिणासंभवादर्थात्तस्याभिमानोनष्टःस्यादित्यभिप्रायंविंध्यस्याह तस्यमार्गस्येति ६

गतेमुनिवरेविंध्यश्चिंतांलेभेऽनपायिनीं नैवशांतिंसलेभेचसदांतःकृतशोचनः २ कथंकिंत्वत्रमेकार्यंकथं मेरुंजयाम्यहं नैवशांतिंलभेनापिस्वास्थ्यंमेमानसेभवेत् ३ "धिगुत्साहंचमानंचधिग्मेकीर्तिंचधिक्कुलं" धिग्बलंमेपौरुषंधिक्स्मृतंपूर्वंमहात्मभिः एवंचिंतयमानस्यविंध्यस्यमनसिस्फुटं ४ प्रादुर्भूतामतिःकार्यक-र्तव्येदोषकारिणी मेरुंप्रदक्षिणांकुर्वन्नित्यमेवदिवाकरः ५ सग्रहर्क्षगणोपेतःसदादृप्यत्ययंनगः तस्यमार्ग-स्यसंरोधंकरिष्यामिनिजैःकरैः ६ तदानिरुद्धोद्युमणिःपरिक्रामेत्कथंनगं एवंमार्गेनिरुद्धेतुमयादिनकरस्य च ७ भग्नदर्पोदिव्यनगोभविष्यतिविनिश्चितं एवंनिश्चित्यविंध्याद्रिःखंस्पृशन्ववृधेभुजेः ८ महोन्नतैः शृंगवरैःसर्वंव्याप्यव्यवस्थितः कदोदेष्यतिभास्वांस्तंरोधयिष्याम्यहंकदा ९ एवंसंचिंतयानस्यसाव्यती-याययशर्वरी प्रभातंविमलंजज्ञेदिशोवितिमिराःकरैः १० कुर्वन्सनिर्गतोभानुरुदयायोदयेगिरौ प्रकाशतेस्म विमलंनभोभानुकरैःशुभैः ११ विकासंनलिनीभेजेमीलनंचकुमुद्वती स्वानिकार्याणिसर्वेचलोकाःसमुपतस्थिरे १२ हव्यंकव्यंभूतबलिंदेवानांचप्रवर्धयन् प्राण्हापराण्हमध्यान्हविभागेनत्विषांपतिः १३

७ भुजैःशृंगैः ८ ९

१० ११ नलिनीसूर्यविकासिनी कुमुद्वतीचंद्रविकासिनी १२ प्राण्हेति प्राण्हापराण्हमध्यान्हविभागेनहव्यंकव्यंचवर्धयन्सन् एवंक्रमेणवियोगिनींविर-हिणींप्राचींदिशंतथाग्नेयींदिशंचसमाश्वास्याथभास्करःकृशानोरग्नेर्दिशंविहाययाम्यांयमसंबंधिनींदक्षिणदिशंगंतुंप्रतस्थेप्रस्थानंकृतवानितिसमु

दायार्थः कथंभूतांवियोगिनींचिरकालीनविरहात्कामिनीमिवज्वलंतीं १३ १४ १५ नशेकुरिति अश्वाइतिशेषः व्यजिज्ञपद्विज्ञापितवान्
१६ त्वद्वृत्तांप्रदक्षिणांप्रेप्सुस्तस्याइच्छावानित्यर्थः अनूरुररुणः १७ १८ दैवचरित्रमेवोपपादयति राहुबाहुग्रहेति राहोर्बाहुभ्यांग्रहेण
आकलनेनव्यग्रोपियः क्षणमात्रमपिनावतिष्ठतेस्थिरोभवतिताद्दशःसइत्यन्वयः किंकरोतिनकिंचित्कर्तुंसमर्थइत्यर्थः यतोविधिर्बलीभव

एवंप्राचींतथाग्नेयींसमाश्वास्यवियोगिनीं ज्वलंतींचिरकालीनविरहादिवकामिनीं १४ भास्करोथकृशानो
श्चदिशंनूनंविहायच याम्यांगंतुंततस्तूर्णंप्रतस्थेकमलाकरः १५ नशेकुश्चाग्रतोगंतुंततोऽनूरुर्व्यजिज्ञ
पत् अनूरुरुवाच भानोमानोन्नतोविंध्योनिरुध्यगगनंस्थितः १६ स्पर्धतेमेरुणाप्रेप्सुस्त्वद्वृत्तांचप्र
दक्षिणां सूतउवाच अनूरुवाक्यमाकर्ण्यसविताह्यासचिंतयन् १७ अहोगगनमार्गोपिरुध्यतेचाति-
विस्मयः प्रायःशूरोनकिंकुर्यादुत्पथेवर्त्मनिस्थितः १८ निरुद्धोनोवाजिमार्गोदैवंहिबलवत्तरं राहुबाहु
ग्रहव्यग्रोयःक्षणंनावतिष्ठते १९ सुचिरंरुद्धमार्गोपिकिंकरोतिविधिर्बली एवंचमार्गेसंरुद्धेलोकाःसर्वे
चसेश्वराः २० नान्वविंदंतुशरणंकर्तव्यंनान्वपद्यत चित्रगुप्तादयःसर्वेकालंजानंतिसूर्यतः २१ सरुद्धो
विंध्यगिरिणाअहोदैवविपर्ययः यदानिरुद्धःसवितागिरिणास्पर्धयातदा २२ नष्टःस्वाहास्वधाकारो
नष्टप्रायमभूज्जगत् एवंचपाश्चिमालोकादाक्षिणात्यास्तथोवच २३ निद्रामीलितचक्षुष्कानिशामेवप्रपे
दिरे प्रांचस्तथोत्तराह्याश्चतीक्ष्णतापप्रतापिताः २४ मृतानष्टाश्चभग्नाश्चविनाशमभजन्प्रजाः हाहाभू
तंजगत्सर्वंस्वधाकव्यविवर्जितं २५

ति १९ २० कोपिकर्तव्यंनान्वपद्यतनप्राप्तवान् २१ २२ २३
२४ २५ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेदशमस्कंधेतृतीयोध्यायः ३ एकोनविंशतिश्लोकैर्देवदेवंवृषध्वजं स्तुत्वासर्वेस्ववृत्तांतंकथयामासुराद

देवाःसेंद्राःसमुद्विग्नाःकिंकुर्मइतिवादिनः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदेवीमाहात्म्येतृतीयोध्यायः ३ सूतउवाच ततःसर्वेसुरगणामहेंद्रप्रमुखास्तदा पद्मयोनिंपुरस्कृत्यरुद्रंशरणमन्वयुः १ उपतस्थुःप्रणतिभिस्तोत्रैश्चारुविभूतिभिः देवदेवंगिरिशयंशशिलोलितशेखरं २ देवाऊचुः जयदेवगणाध्यक्षउमालालितपत्कज अष्टसिद्धिविभूतीनांदात्रेभक्तजनायते ३ महामायाविलसितस्थानायपरमात्मने वृषांकायामरेशायकैलासस्थितिशालिने ४ अहिर्बुध्न्यायमान्यायमनवेमानदायिने अजायबहुरूपायस्वात्मारामायशंभवे ५ गणनाथायदेवायगिरिशायनमोस्तुते महाविभूतिदात्रेतेमहाविष्णुस्तुतायच ६ विष्णुहृत्कंजवासायमहायोगरतायच योगगम्याययोगाययोगिनांपतयेनमः ७ योगीशायनमस्तुभ्यंयोगानांफलदायिने दीनदानपरायापिदयासागरमूर्तये ८ आर्तिप्रशमनायोग्रवीर्यायगुणमूर्तये वृषध्वजायकालायकालकालायतेनमः ९ सूतउवाच एवंस्तुतःसदेवेशोयज्ञभुग्भिर्वृषध्वजः प्राहगंभीरयावाचाप्रहसन्विबुधर्षभान् १० श्रीभगवानुवाच प्रसन्नोहंदिविषदःस्तोत्रेणोत्तमपूरुषाः मनोरथंपूरयामिसर्वेषांदेवतर्षभाः ११ देवाऊचुः सर्वदेवेशगिरिशशशिमौलिविराजित आर्तानांशंकरस्त्वंचशंविधेहिमहाबल १२ पर्वतोविंध्यनामास्तिमेरुद्वेष्टामहोन्नतः भानुमार्गनिरोद्धाहिसर्वेषांदुःखदोनघ १३ तद्वृद्धिंस्तंभयेशानसर्वकल्याणरूद्भव भानुसंचाररोधेनकालज्ञानंकथंभवेत् १४

रात् १ एवंजगदुपद्रवेसातितदनंतरंजातंवृत्तमाह ततःसर्वेइति १ २ पत्कजंकंजलंतस्माज्जातंकमलंकजं पच्छब्दःपदंघ्रिश्चरणोस्त्रियामितिकोशात्पादवाची चरणकमलमित्यर्थः ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

१५ १६ १७ १८ १९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके दशमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ सप्तविंशतिपद्यैर्वाप्यर्धश्लोकाधिकैरथ देवादि-

नष्टस्वाहास्वधाकारेलोकेकःशरणंभवेत् अस्माकंचभयार्तानांभवानेवहि दृश्यते १५ दुःखनाशकरोदेवप्र-
सीदगिरिजापते श्रीभगवानुवाच नास्माकंशक्तिरस्तीहतद्बुद्धिस्तंभनेसुराः १६ इममेवचवंदामोभगवंतं
रमाधवं सोस्माकंप्रभुरात्माचपूज्यःकारणरूपधृक् १७ गोविंदोभगवान्विष्णुःसर्वकारणकारणः तंगत्वाक
थयिष्यामःसदुःखांतोभविष्यति १८ इत्येवमाकर्ण्यगिरीशभाषितंदेवाश्चसेंद्राःसप्रयोजसंभवाः रुद्रंपुर
स्कृत्यचवेपमानावैकुंठलोकंप्रतिजग्मुरंजसा १९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहा० दशमस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४
सूतउवाच तेगत्वादेवदेवेशंरमानाथंजगद्गुरुं विष्णुंकमलपत्राक्षंददृशुःप्रभयान्वितं १ स्तोत्रेणतुष्टुवुर्भ
क्त्यागद्गदस्वरसत्कृताः देवाऊचुः जयविष्णोरमेशाद्यमहापुरुषपूर्वज २ दैत्यारेकामजनकसर्वकाम
फलप्रद महावराहगोविंदमहायज्ञस्वरूपक ३ महाविष्णोध्रुवेशाद्यजगदुत्पत्तिकारण मत्स्यावतारे-
वेदानामुद्धाराधाररूपक ४ सत्यव्रतधराधीशमत्स्यरूपायतेनमः जयाकूपारदैत्यारेसुरकार्यसमर्पक ५
अमृताप्तिकरेशानकूर्मरूपायतेनमः जयादिदैत्यनाशार्थमादिसूकररूपधृक् ६ मह्युद्धारकृतोद्योगको
लरूपायतेनमः नारसिंहंवपुःकृत्वामहादैत्यंददारयः ७ करजैर्वरदृप्तांगंतस्मैनृहरयेनमः वामनंरूप-
मास्थायत्रैलोक्यैश्वर्यमोहितं ८ बलिंसंछलयामासतस्मैवामनरूपिणे दुष्टक्षत्रविनाशायसहस्रकरश
त्रवे ९ भिः कृतंस्तोत्रंमहाविष्णोरितीर्यते १ शिववाक्यश्रवणोत्तरंदेवावैकुंठंगताइत्याह तेगत्वेति १ २ ३ ४
अकूपारायसमुद्रकूर्मरूप ५ ६ कोलरूपायवराहरूपाय ७ करजैर्नखैः ८ सहस्रकरः कार्तवीर्यः ९ ६२ ६२ ६२

जामदग्न्यायपरशुरामाय पौलस्त्योरावणः १० ११ १२दुष्टयज्ञाअविधियज्ञाः १३ १४ १५ नारीजलात्मसुयेनरूपंधृतमित्यन्वयः

रेणुकागर्भजातायजामदग्न्यायतेनमः दुष्टराक्षसपौलस्त्यशिरश्छेदपटीयसे १० श्रीमद्दाशरथेतुभ्यंनमोनंतक्र
मायच कंसदुर्योधनाद्यैश्चदैत्यैःपृथ्वीशलांछनैः ११ भाराक्रांतांमहींयोसावुज्जहारमहाविभुः धर्मसंस्थाप-
यामासपापंकृत्वासुदूरतः १२ तस्मैकृष्णायदेवायनमोस्तुबहुधाविभो दुष्टयज्ञविघातायपशुहिंसानिवृत्त
ये १३ बौद्धरूपंदधौयोसौतस्मैदेवायतेनमः म्लेच्छप्रायेखिलेलोकेदुष्टराजन्यपीडिते १४ कल्किरूपंसमा
दध्यौदेवदेवायतेनमः दशावतारास्तेदेवभक्तानांरक्षणायवै १५ दुष्टदैत्यविघातायतस्मात्त्वंसर्वदुःखहृ
त् जयभक्तार्तिनाशायधृतंनारीजलात्मसु १६ रूपंयेनत्वयादेवकोन्यस्त्वत्तोदयानिधिः इत्येवंदेवदेव
शंस्तुत्वाश्रीपतिवासरं १७ प्रणेमुर्भक्तिसहिताःसाष्टांगंविबुधर्षभाः तेषांस्तवंसमाकर्ण्यदेवःश्रीपुरुषो
त्तमः १८ उवाचविबुधान्सर्वान्हर्षयञ्श्रीगदाधरः श्रीभगवानुवाच प्रसन्नोस्मिस्तवेनाहंदेवास्तापंवि
मुंचथ १९ भवतांनाशयिष्यामिदुःखंपरमदुःसहं वृणुध्वंचवरंमत्तोदेवाःपरमदुर्लभम् २० ददामिपरम-
प्रीतःस्तवस्यास्यप्रसादतः यएतत्पठतेस्तोत्रंकल्पउत्थायमानवः २१ मयिभक्तिंपरांकृत्वानतंशोकःस्पृ
शेत्कदा अलक्ष्मीःकालकर्णीचनाक्रामेत्तद्गृहंसुराः २२ नोपसर्गानवेतालानग्रहाब्रह्मराक्षसाः नरोगा
वातिकाःपैत्ताःश्लेष्मसंभविनस्तथा २३ नाकालमरणंतस्यकदापिचभविष्यति संततिश्चिरकालस्थाभो
गाःसर्वेसुखादयः २४ संभविष्यंतितन्मर्त्यगृहेयःस्तोत्रपाठकः किंपुनर्बहुनोक्तेनस्तोत्रंसर्वार्थसाधकं २५

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ ६९ ६९ ६९ ६९

२६ अणुमात्रमपिसंदेहोनास्तीत्यर्थः २७ वृषाकपिंविष्णुं इतिश्रीदेवीभागवततिलकेदशमस्कंधेपंचमोध्यायः ५ सप्तविंशतिपद्यैर्वाप्यर्ध

एतस्यपठनान्नृणांभुक्तिमुक्तीनदूरतः देवाभवत्सुयद्दुःखंकथ्यतांतदसंशयं २६ नाशयामिनसंदेहश्चात्रका-
र्येणुरेवच एवंश्रीभगवद्वाक्यंश्रुत्वासर्वेदिवौकसः २७ प्रसन्नमनसःसर्वेपुनरूचुर्वृषाकपिं इतिश्रीदेवीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचमोध्यायः ५ सूतउवाच श्रीशस्यवचनाद्देवाःसंतुष्टाःसर्वएवहि प्र-
सन्नमनसोभूत्वापुनरेनमवोचत १ देवाऊचुः देवदेवमहाविष्णोसृष्टिस्थित्यंतकारण विष्णोविंध्यनगो
ऽर्कस्यमार्गरोधंकरोतिहि २ तेनभानुविरोधेनसर्वएवमहाविभो अलब्धभोगभागाहिकिंकुर्मःकुत्रयाम
हि ३ श्रीभगवानुवाच याकर्त्रीसर्वजगतामाद्याचकुलवर्धनी देवीभगवतीतस्याःपूजकःपरमद्युतिः
४ अगस्त्योमुनिवर्योसौवाराणस्यांसमासते तत्तेजोवंचकोगस्त्योभविष्यतिसुरोत्तमाः ५ तंप्रसाद्यद्वि
जवरमगस्त्यंपरमौजसं याचध्वंविबुधाःकाशींगत्वानिश्रेयसःपदीं ६ सूतउवाच एवंसमुपदिष्टास्तेविष्णु
नाविबुधोत्तमाः प्रतीताःप्रणताःसर्वेजग्मुर्वाराणसींपुरीं ७ क्षणेनविबुधश्रेष्ठागत्वाकाशीपुरींशुभां म-
णिकर्णीसमाप्लुत्यसचैलंभक्तिसंयुताः ८ संतर्प्यदेवांश्चपितॄन्दत्वादानंविधानतः आगत्यमुनिवर्यस्य
चाश्रमंपरमंमहत् ९ प्रशांतश्वापदाकीर्णंनानापादपसंकुलं मयूरैःसारसैर्हंसैश्चक्रवाकैरुपाश्रितं १०
महावराहैःकोलैश्चव्याघ्रैःशार्दूलकैरपि मृगैरुरुभिरत्यर्थंखड्गैःशरभकैरपि ११

श्लोकाधिकैरथ देवैः
संप्रार्थितोगस्तिर्विंध्याद्रेर्वृद्धिकुंठने १ विष्णुवाक्यश्रवणानंतरंजातंवृत्तमाह श्रीशस्येति १ २ ३ पूजकः अतएवभगवत्याअगस्त्युपा
सितालोपामुद्रोपासितेतिनामब्रह्मांडपुराणेतंत्रेषुप्रसिद्धमेवैतत् ४ तत्तेजोवंचकोविंध्याद्रिवृद्धिखंडकः ५ निःश्रेयसोमोक्षस्यपदींस्थानं ६
७ ८ ९ १० ११

१२ १३ १४ यस्यागस्तिनक्षत्रस्योदये १५ काशपुष्पेति अगस्तिनक्षत्रस्योदयेकाशपुष्पंमुनिपुष्पं भाषायांयस्यागस्तिपुष्पमितिसंज्ञाभ
वतितत्काशपुष्पंतस्यविकासोभवति ततोहेतोः काशपुष्पविकासाय लंकायांवासोगमनमभिलषितंयस्यसरामचंद्रोलंकावासस्तस्यप्रि-

समाश्रितंपरमयालक्ष्म्यामुनिवरंतदा दंडवत्पतिताःसर्वेप्रणेमुश्चपुनःपुनः १२ जयद्विजगणाधीशमान्य
पूज्यधरासुर वातापीबलनाशायनमस्तेकुंभयोनये १३ लोपामुद्रापतेश्रीमन्मैत्रावरुणिसंभव सर्ववि-
द्यानिधेऽगस्त्यशास्त्रयोनेनमोस्तुते १४ यस्योदयेप्रसन्नानिभवंत्युज्वलभांज्यपि तोयानितोयराशीनांत
स्मैतुभ्यंनमोस्तुते १५ काशपुष्पविकासायलंकावासप्रियायच जटामंडलयुक्तायसशिष्यायनमोस्तुते
१६ जयसर्वामरस्तव्यगुणराशेमहामुने वरिष्ठायचपूज्यायसस्त्रीकायनमोस्तुते १७ प्रसादःक्रियतां
स्वामिन्वयंत्वांशरणंगताः दुस्तराच्छैलजादुःखात्पीडिताःपरमद्युते १८ इत्येवंसंस्तुतोगस्त्योमुनिःपरम
धार्मिकः प्राहप्रसन्नयावाचाविहसन्द्विजसत्तमः १९ मुनिरुवाच भवंतःपरमश्रेष्ठादेवास्त्रिभुवनेश्व
राः लोकपालामहात्मानोनिग्रहानुग्रहक्षमाः २० योमरावत्यधीशानःकुलिशंयस्यचायुधं सिद्धयष्टकं
चयद्वारिसशक्रोमरुतांपतिः २१ वैश्वानरःकृशानुर्हिहव्यकव्यवहोनिशं मुखंसर्वामराणांहिसोऽग्निःकिं
तस्यदुष्करं २२ रक्षोगणाधिपोभामःसर्वेषांकर्मसाक्षिकः दंडव्यग्रकरोदेवःकिंतस्यासुकरंसुराः २३ तथा
पियदिदेवेशाःकार्यमच्छक्तिसिद्धिभूत् अस्तिचेदुच्यतांदेवाःकरिष्यामिनसंशयः २४ एवंमुनिवरेणोक्तं
निशम्यविबुधर्षभाः प्रतीताःप्रणयोद्विग्नाःकार्यंनिजगदुर्निजं २५

याय गुरवेशिवगीतोपदेशशिवमंत्रोपदेशकर्त्रे
शिवगीतायांस्पष्टमेतत् १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ भामोदीप्तिमान् २३ २४ २५ ६१ ६१

२६ २७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेदशमस्कंधेषष्ठोध्यायः ६ षड्विंशतिमहापद्यैरर्धश्लोकाधिकैरथ मुनिनाविंध्यवृद्धेश्चकुंठनंकृत-

महर्षेर्विंध्यगिरिणानिरुद्धोर्कविनिर्गमः त्रैलोक्यंतेनसंविष्टंहाहाभूतमचेतनं २६ तद्वृद्धिंस्तंभयमुनेनिजया-
तपसःश्रिया भवतस्तेजसागरुत्यनूननम्रोभविष्यति २७ एतदेवास्मदीयंचकार्यंकर्तव्यमस्तिहि इतिश्री
देवीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषष्ठोध्यायः ६ सूतउवाच इतिवाक्यंसमाकर्ण्यविबुधानांद्विजोत्त
मः करिष्येकार्यमेतद्वःप्रत्युवाचततोमुनिः १ अंगीकृतेतदाकार्येमुनिनाकुंभजन्मना देवाःप्रमुदिताः
सर्वेबभूवुर्द्विजसत्तमाः २ तेदेवाःस्वानिधिष्ण्यानिभेजिरेमुनिवाक्यतः पत्नींमुनिवरःश्रीमानुवाचनृ
पकन्यकां ३ अयेनृपसुतेप्राप्तोविघ्नोनर्थस्यकारकः भानुमार्गनिरोधेनकृतोविंध्यमहीभृता ४ आ
ज्ञातंकारणंतच्चस्मृतंवाक्यंपुरातनं काशीमुद्दिश्ययद्गीतंमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ५ अविमुक्तंनमोक्त-
व्यंसर्वथैवमुमुक्षुभिः किंतुविघ्नाभविष्यंतिकाश्यांनिवसतांसतां ६ सोंतरायोमयाप्राप्तःकाश्यांनिव
सताप्रिये इत्येवमुक्त्वाभार्यांतांमुनिःपरमतापनः ७ मणिकर्ण्यांसमाप्लुत्यदृष्ट्वाविश्वेश्वरंविभुं दंडपाणिं
समभ्यर्च्यकालराजंसमागतः ८ कालराजमहाबाहोभक्तानांभयहारक कथंदूरयसेपुर्याःकाशीपुर्याः-
स्त्वमीश्वर ९ त्वंकाशीवासिविघ्नानांनाशकोभक्तरक्षकः मांकिंदूरयसेस्वामिन्भक्तार्तिविनिवारक १०
परापवादोनोक्तोमेनपैशून्यंनचानृतं केनकर्मविपाकेनकाश्याद्दूरंकरोषिमां ११ एवंप्रार्थ्यचतंकालनाथंकुं
भोद्भवोमुनिः जगामसाक्षिविघ्नेशंसर्वविघ्ननिवारणं १२

मुच्यते १ देववाक्यंश्रुत्वामुनिर्यत्कृतवांस्तदाह सूतउवाच इतिवाक्य
मिति १ २ ३ ४ एतस्यविघ्नस्यकिंकारणमितिचेदधुनैवतत्कारणंस्मृतमित्याह आज्ञातमिति ५ ६ ७ कालराजंकालभैरवं ८ ९ १० ११ १२ ६२

१३ १४ तपएववयोगएवयानंयस्य योगशक्त्याक्षणार्द्धेनगतइत्यर्थः १५ किमर्थंखर्वतरोनम्रतरोजातइतिचेत्तत्रोत्प्रेक्षामाह विवक्षुरवनीमिवे
ति अवनीं पृथिवीं किंचिद्रहस्यंकर्णेविवक्षुर्वक्तुमिच्छुरिव अतिशयेननम्रोजातइतितात्पर्यं १६ तदेवाह दंडवदिति १७ १८ १९ अवारुह्य पृ

तंदृष्ट्वाभ्यर्च्यसंप्रार्थ्यततःपुर्याविनिर्गतः लोपामुद्रापतिःश्रीमानगस्त्योदक्षिणांदिशं १३ काशीविरहसंतप्तोम
हाभाग्यनिधिर्मुनिः संस्मृत्यानुक्षणंकाशींजगामसहभार्यया १४ तपोयानमिवारुह्यनिमिषार्धेनवैमुनिः
अग्रेददर्शतंविंध्यंरुद्धांबरमथोन्नतं १५ चकंपेचाचलस्तूर्णंदृष्ट्वैवाग्रेस्थितंमुनिं गिरिःखर्वतरोभूत्वाविवक्षुर
वनीमिव १६ दंडवत्पतितोभूमौसाष्टांगंभक्तिभावितः तंदृष्ट्वानम्रशिखरंविंध्यंनाममहागिरिं १७ प्रसन्नवद
नोऽगस्त्योमुनिर्विंध्यमथाब्रवीत् वत्सैवंतिष्ठतावत्त्वंयावदागम्यतेमया १८ अशक्तोहंगंडशैलारोहणेतवपुत्र
क एवमुक्त्वामुनिर्याम्यदिशंप्रतिगमोत्सुकः १९ आरुह्यतस्यशिखराण्यवारुहदनुक्रमात् गतोयाम्यदिशं
चापिश्रीशैलंप्रेक्ष्यवर्त्मनि २० मलयाचलमासाद्यतत्राश्रमपरोभवत् सापिदेवीतत्रविंध्यमागतामनुपूजिता २१
लोकेषुप्रथिताविंध्यवासिनीतिचशौनक सूतउवाच एतच्चरित्रंपरमंशत्रुनाशनमुत्तमं २२ अगस्त्यविंध्यन
गयोराख्यानपापनाशनं राज्ञांविजयदंतच्चद्विजानांज्ञानवर्द्धनं २३ वैश्यानांधान्यधनदंशूद्राणांसुखदंतथा
धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिधनार्थीधनमाप्नुयात् २४ कामानवाप्नुयात्कामीभक्त्याचास्यसकृच्छ्रवात् एवंस्वाय
भुवमनुर्देवीमाराध्यभक्तितः २५ लेभेराज्यंधरायाश्चनिजमन्वंतराश्रयं इत्येतद्वर्णितंसौम्यमयामन्वंतरा
श्रितं २६ आद्यंचरित्रंश्रीदेव्याःकिंपुनःकथयामिते

थिवींप्रत्यवातरदित्यर्थः २० इत्थंविंध्यकथांसमाप्यपूर्वसं
बंधंयोजयति सापिदेवीति २१ २२ २३ २४ २५ २६

इतिश्रीदेवीभागवततिलकेदशमस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ चतुर्विंशतिभिः पद्यैःस्वारोचिषमनोः कथा अर्द्धश्लोकाधिकैरेवसंक्षेपात्प्रोच्यतेधु
ना १ स्वायंभुवमनोः कथाश्रवणानंतरंमनूनामन्येषामपिशौनकः कथांपृच्छति आद्योमन्वंतरइति १ सूतस्तुयादृशंभवतापृच्छ्यतेतादृशमेवनार

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेसप्तमोध्यायः ७ शौनकउवाच आद्योमन्वंतरःप्रोक्तोभवताचायमु
त्तमः अन्येषामुद्भवंब्रूहिमनूनांदिव्यतेजसां १ सूतउवाच एवमाद्यस्यचोत्पत्तिंश्रुत्वास्वायंभुवस्यहि अन्ये-
षांक्रमशस्तेषांसंभूतिंपरिपृच्छति २ नारदःपरमोज्ञानीदेवीतत्त्वार्थकोविदः नारदउवाच मेमनूनांसमा
ख्याहिसूत्पत्तिंचसनातन ३ नारायणउवाच प्रथमोयंमनुःस्वायंभुवउक्तोमहामुने देव्याराधनतोयेनप्राप्तं
राज्यमकंटकं ४ प्रियव्रतोत्तानपदौमनुपुत्रौमहौजसौ राज्यपालनकर्तारौविख्यातौवसुधातले ५ द्वितीय
श्चमनुःस्वारोचिषउक्तोमनीषिभिः प्रियव्रतसुतःश्रीमानप्रमेयपराक्रमः ६ सस्वारोचिषनामापिकालिंदीकू
लतोमनुः निवासंकल्पयामाससर्वसत्त्वप्रियंकरः ७ जीर्णपत्राशनोभूत्वातपःकर्तुमनुव्रतः देव्यामूर्तिंमृन्म
यींचपूजयामासभक्तितः ८ एवंद्वादशवर्षाणिवनस्थस्यतपस्यतः देवीप्रादुरभूत्तत्रसहस्रार्कसमद्यु-
तिः ९ ततःप्रसन्नादेवेशीस्तवराजेनसुव्रता ददौस्वारोचिषायैवसर्वमन्वंतराश्रयं १० आधिपत्यंजगद्धा
त्रीतारिणीतिप्रथामगात् एवंस्वारोचिषमनुस्तारिण्याराधनात्ततः ११ आधिपत्यंचलेभेससर्वारातिवि
वर्जितं धर्मसंस्थाप्यविधिवद्राज्यंपुत्रैःसमंविभुः १२

देननारायणंप्रतिपृष्टमित्याह एवमाद्यस्येति आद्यस्यादिभूतस्य-
स्वायंभुवमनोः परिपृच्छतिनारदइत्यन्वयः २ सनातनहेनारायण ३ ४ ५ ६ कूलतःकूले ७ ८ ९ १० तारिणीति यादृशमहा
विद्यासुमध्येतारिणीतिप्रथामगात्सास्वारोचिषायमन्वंतराधिपत्यंददावित्यन्वयः तारामहाविद्योपासकोयमितिभावः ११ १२ ६९

तृतीयोमनुरित्यन्वयः १३ १४ १५ १६ चतुर्थोमनुरित्यन्वयः १७ कामराजकूटंकामबीजं तच्चदक्षिणामूर्तिसंहितायांकामेश्वर्याउन्क्रम-
स्तीतिकामेश्वर्याअयमुपासकइतिभावः १८ १९ २० अंबरंपरलोकं तामसानुजः पूर्वोक्तोयःप्रियव्रतसुतस्तामसस्तस्यानुजः २१ २२ २३

भुक्त्वाजगामस्वर्लोकंनिजमन्वंतराश्रयात् तृतीयउत्तमोनामप्रियव्रतसुतोमनुः १३ गंगाकूलेतपस्तप्त्वावाग्भ
वंसंजपन्नृहः वर्षाणित्रीण्युपवसन्देव्यनुग्रहमाविशत् १४ स्तुत्वादेवींस्तोत्रवर्यैर्भक्तिभावितमानसः राज्यंनि-
ष्कंटकंलेभेसंततिंचिरकालिकीं १५ राज्योत्थान्यानिसौख्यानिभुक्त्वाधर्मान्युगस्यच सोप्याजगामपदवीं
राजर्षिवरभावितां १६ चतुर्थस्तामसोनामप्रियव्रतसुतोमनुः नर्मदादक्षिणेकूलेसमाराध्यजगन्मयीं १७
महेश्वरींकामराजकूटजापपरायणः वासंतेशारदेकालेनवरात्रसपर्यया १८ तोषयामासदेवेशींजलजाक्षी
मनूपमां तस्याःप्रसादमासाद्यनुत्वास्तोत्रैरनुत्तमैः १९ अकंटकंमहद्राज्यंबुभुजेगतसाध्वसः पुत्रान्बलोद्ध
ताञ्शूरान्दशवीर्यनिकेतनान् २० उत्पाद्यनिजभार्यायांजगामांबरमुत्तमं पंचमोमनुराख्यातोरैवतस्ताम-
सानुजः २१ कालिंदीकूलमाश्रित्यजजापकामसंज्ञकं बीजंपरमवाग्दर्पदायकंसाधकाश्रयं २२ एतदा-
राधनादापस्वाराज्यर्द्धिमनुत्तमां बलमप्रहतंलोकेसर्वसिद्धिविधायकं २३ संततिंचिरकालीनांपुत्रपौत्रमयीं
शुभां धर्मान्व्यस्यव्यवस्थाप्यविषयाननुपभुज्यच २४ जगामाप्रतिमःशूरोमहेंद्रालयमुत्तमं इतिश्रीदेवी
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टमोध्यायः ८ श्रीनारायणउवाच अथातःश्रूयतांचित्रंदेवीमाहात्म्यमु
त्तमं अंगपुत्रेणमनुनायथासंराज्यमुत्तमं १

२४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेदशमस्कंधेऽष्टमोध्यायः ८ एकोनत्रिं

शत्पद्येस्तुचाक्षुषस्यमनोःकथा यथावद्वर्ण्यतेयत्रदेवीमाहात्म्यविस्तरः १ अवशिष्टषष्ठमनोःकथामाह अथातरिति १ ६८

२ ३ ४ अपवर्गलाभोमोक्षलाभोंतेस्यादित्यर्थः ५ ६ ७ ८ ९ वाग्भवंबीजंमहासरस्वतीदेवता १० पाद्मः पद्मसंभवोब्रह्मा

अंगस्यराज्ञः पुत्रोभूच्चाक्षुषोमनुरुत्तमः षष्ठः सपुलहंनामब्रह्मर्षिंशरणंगतः २ ब्रह्मर्षेत्वामहंप्राप्तः शरणं
प्रणतार्तिहन् शाधिमांकिंकरंस्वामिन्येनाहंप्राप्नुयांश्रियं ३ मेदिन्याश्चाधिपत्यंमेस्याद्यथावदखंडितं
अव्याहतंभुजबलंशस्त्रास्त्रनिपुणंक्षमं ४ संततिश्चिरकालीनाप्यखंडवयमुत्तमं अंतेऽपवर्गलाभश्चस्यात्त
थोपदिशाद्यमे ५ इत्येवंवचनंतस्यमनोःकर्णपथेभवत् प्रत्युवाचमुनिःश्रीमान्देव्याःसंराधनंपरं ६ राजन्ना
कर्णयवचोममश्रोत्रसुखंमहत् शिवामाराधयाद्यत्वंतत्प्रसादादिदंभवेत् ७ चाक्षुषउवाच कीदृगाराध
नंदेव्यास्तस्याःपरमपावनं केनाकारेणकर्तव्यंकारुण्याद्वक्तुमर्हसि ८ मुनिरुवाच राजन्नाकर्णयतांदेव्याः
पूजनंपरमव्ययं वाग्भवंबीजमव्यक्तंसंजप्यमनिशंतया ९ त्रिकालंसंजपन्मर्त्योभुक्तिमुक्तीलभेत्तुहि न
बीजंवाग्भवादन्यदस्तिराजन्यनंदन १० जपात्सिद्धिकरंवीर्यबलवृद्धिकरंपरं एतस्यजापात्पाद्मोपिसृष्टि
कर्तामहाबलः ११ विष्णुर्यज्जपतःसृष्टिपालकःपरिकीर्तितः महेश्वरोपिसंहर्तायज्जपादभवन्नृप १२ लो
कपालास्तथान्येपिनिग्रहानुग्रहक्षमाः यदाश्रयादभूवंस्तेबलवीर्यमदोद्धताः १३ एवंत्वमपिराजन्यमहेशीं
जगदंबिकां समाराध्यमहर्द्धिंचलप्स्यतेचिरकालतः १४ एवंसमुनिवर्येणपुलहेनप्रबोधितः अंगपुत्रस्त
पस्तप्तुंजगामविरजांनदीं १५ सचतेपेतपस्तीव्रंवाग्भवस्यजपेरतः बीजस्यपृथिवीपालःशीर्णपर्णाशनो
विभुः १६ प्रथमेब्देपल्लवाशोद्वितीयेतोयभक्षणः तृतीयेब्देपवनभुक्तस्थोस्थाणुरिवाचलः १७

११ १२ १३ १४ १५ १६ तृतीयेब्देतृतीयवर्षे १७ ६५ ६५ ६५ ६५

१८ १९ ईश्वरीमहासरस्वती २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेदश

एवंद्वादशवर्षाणित्यक्ताहारस्यभूभुजः वाग्भवंजपतोनित्यंमतिरासीच्छुभान्विता १८ तथाचदेव्याःप
रमंमंत्रंसंजपतोरहः प्रादुरासीज्जगन्माताक्षात्छ्रीपरमेश्वरी १९ तेजोमयीदुराधर्षासर्वदेवमयीश्व
री उवाचागतनूजंतंप्रसन्नललिताक्षरं २० देव्युवाच पृथिवीपालतेयत्स्याच्चिंतितंपरमंवरं तद्ब्रूहिसं
प्रदास्यामितपसोतेसुतोषिता २१ चाक्षुषउवाच जानासिदेवदेवेशियत्प्रार्थ्यंमनसेप्सितं अंतर्या
मिस्वरूपेणतत्सर्वदेवपूजिते २२ तथापिममभाग्येनजातंयत्तवदर्शनं ब्रवीमिदेविमेदेहिराज्यंमन्वंत
राश्रितं २३ श्रीदेव्युवाच दत्तंमन्वंतरस्यास्यराज्यंराजन्यसत्तम पुत्रामहाबलास्तेचभविष्यंतिगुणाधि
काः २४ राज्यंनिष्कंटकंभाविमोक्षोतेचापिनिश्चितः एवंदत्वापरंदेवीमनवेवरमुत्तमं २५ जगामादर्शनं
सद्यस्तेनभक्त्याचसंस्तुता सोपिराजामनुःषष्ठःप्रसादात्तुतदाश्रयात् २६ बभूवमनुमान्योसौसार्वभौम
सुखैर्वृतः पुत्रास्तस्यबलाद्युक्ताःकार्यभारसहाहताः २७ देवीभक्ताश्चशूराश्चमहाबलपराक्रमाः अन्य
त्रमाननीयाश्चमहाराज्यसुखास्पदाः २८ एवंचचाक्षुषमनुर्देव्याराधनतःप्रभुः बभूवमनुवर्योसौजगामां
तेशिवापदं २९ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदेवीचरित्रेनवमोध्यायः ९ श्रीनारायणउवा
च सप्तमोमनुराख्यातोमनुर्वैवस्वतःप्रभुः श्राद्धदेवःपरानंदभोक्तामान्यस्तुभूभुजां १ सचवैवस्वतमनुः
परदेव्याःप्रसादतः तथातत्तपसाचैवजातोमन्वंतराधिपः २

मस्कंधेनवमोध्यायः ९ पंचविंशतिभिः
श्लोकैरर्धश्लोकाधिकैरथ मनोःसावर्णिसंज्ञस्यकथानकमिहोच्यते १ सप्तमाष्टममन्वोःकथामाह १ २ ६७

३ ४ पृथिव्युद्भवायामहीमयमूर्तेर्देव्याःकथमाराधनंकृतमित्यन्वयः ५ सुरथोनामेति ब्रह्मणःपुत्रोत्रिस्तस्यपुत्रोनिशाकरःसएवराजसूयंकृत्वाद्विजराजोभवत् तस्यपुत्रोबुधस्तस्यपुत्रश्चैत्रस्तस्यपुत्रोविरथःतस्यपुत्रःसुरथः तदुक्तंब्रह्मवैवर्तेप्रकृतिखंडेदुर्गोपाख्याने तस्यचैत्रस्यपुत्रश्चराजाविरथएवहि तस्यपुत्रश्च

अष्टमोमनुराख्यातःसावर्णिःप्रथितःक्षितौ सजन्मांतरआराध्यदेवींतद्वरलाभतः ३ जातोमन्वंतरपतिःसर्वराजन्यपूजितः महापराक्रमीधीरोदेवीभक्तिपरायणः ४ नारदउवाच कथंजन्मांतरेतेनमनुनाराधनंकृतं देव्याःपृथिव्युद्भवायास्तन्ममाख्यातुमर्हसि ५ श्रीनारायणउवाच चैत्रवंशसमुद्भूतोराजास्वारोचिषेंतरे सुरथोनामविख्यातोमहाबलपराक्रमः ६ गुणग्राहीधनुर्द्धारीमान्यःश्रेष्ठःकविःकृती धनसंग्रहकर्ताचदातायाचकमंडले ७ अरीणांमर्दनोमानीसर्वास्त्रकुशलोबली तस्यैकदाबभूवुस्तेकोलाविध्वंसिनोनृपाः ८ शत्रवःसैन्यसहिताःपरिवार्यैनमूर्जिताः रुरुधुर्नगरींतस्यराज्ञोमानधनस्यहि ९ तदाससुरथोनामराजासैन्यसमावृतः निर्ययौनगरात्स्वीयात्सर्वशत्रुनिबर्हणः १० तदाससमरेराजासुरथःशत्रुभिर्जितः अमात्यैर्मंत्रिभिश्चैवतस्यकोशगतंधनं ११ हृतंसर्वमशेषेणतदाप्रभ्यतभूमिपः निष्काशितश्चनगरात्सराजापरमद्युतिः १२ जगामाश्वमथारुह्यमृगयामिषतोवनं एकाकीविजनेरण्येबभ्रामोद्भ्रांतमानसः १३ मुनेःकस्यचिदागत्यस्वाश्रमंशांतमानसः प्रशांतजंतुसंयुक्तंमुनिशिष्यगणैर्युतं १४ उवासकंचित्कालंसराजापरमशोभने आश्रमेमुनिवर्यस्यदीर्घदृष्टेःसुमेधसः १५

सुरथश्चक्रवर्तीबृहद्धन्द्धर्वाइति ६ ७ कोलाविध्वंसिनः कोलानाम्नीराज्ञोनगरीतस्याविध्वंसिनइत्यर्थः तदप्युक्तंप्रकृतिखंडेदुर्गामाहात्म्ये ध्रुवस्यपौत्रोबलवान्नंदिरूत्कुलनंदनःस्वायंभुवमनोर्वंशःसत्यवादीजितेंद्रियः अक्षौहिणीनांशतकंगृहीत्वासैन्यमेवच कोलांचवेष्टयामाससुरथस्यमहीपतेःयुद्धंबभूवनियतंपूर्णमब्दंचनारद जिगायसुरथंराजाध्रुववंशोद्भवस्तदेति ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

१६ १७ १८ १९ २० ब्रह्मविष्णुहराणामुद्भवोजन्मयस्याःसकाशादित्यर्थः २१ २२ २३ २४ २५ इतिश्रीदेवीभागवतटिलकेद

एकदासमहीपालोमुनिंपूजावसानके कालेगत्वाप्रणम्याशुपप्रच्छविनयान्वितः १६ मुनेममममनोदुःखंबाध
तेचाधिसंभवं ज्ञाततत्त्वस्यभूदेवनिःप्रज्ञस्यचसंततं १७ शत्रुभिर्निर्जितस्यापिहृतराज्यस्यसर्वतः त
थापितेषुमनसिमम त्वंजायतेस्फुटं १८ किंकरोमिक्वगच्छामिकथंशर्मलभेन्मुने त्वदनुग्रहमाशासेवदवे
दविदांवर १९ मुनिरुवाच आकर्णयमहीपालमहाश्चर्यकरंपरं देवीमाहात्म्यमतुलंसर्वकामप्रदंपरं
२० जगन्मयीमहामायाविष्णुब्रह्महरोद्भवा साबलादपहृत्यैवजंतूनांमानसानिहि २१ मोहायप्रतिसंय
च्छेदितिजानीहिभूमिप सासृजत्यखिलंविश्वंसापालयतिसर्वदा २२ संहारेहररूपेणसंहरत्येवभूमिप
कामदात्रीमहामायाकालरात्रिर्दुरत्यया २३ विश्वसंहारिणीकालीकमलाकमलालया तस्यांसर्वंजग
ज्जातंतस्यांविश्वंप्रतिष्ठितं २४ लयमेष्यतितस्यांचतस्मात्सैवपरात्परा तस्यादेव्याःप्रसादश्चयस्यो
परिभवेन्नृप २५ सएवमोहमत्येतिनान्यथाधरणीपते इतिश्रीदेवीभा० महा० दशमस्कंधेदशमो
ध्यायः १० राजोवाच कासादेवीत्वयाप्रोक्ताब्रूहिकालविदांवर कामोहयतिसत्त्वानिकारणंकिंम
वेद्द्विज १ कस्मादुत्पद्यतेदेवीकिंरूपासाकिमात्मको सर्वमाख्याहिभूदेवकृपयाममसर्वतः २ मु
निरुवाच राजन्देव्याःस्वरूपंतेवर्णयामिनिशामय यथाचोत्पतितादेवीयेनवासाजगन्मयी ३

शमस्कंधेदशमोध्यायः १० चतुस्त्रिंशन्महापद्यैस्त्रैलोक्यक्षेमकारकं महाकालीचरित्रंचसंक्षेपेणात्रकथ्यते १ मुनिवाक्यंश्रु
त्वाराजापृच्छति कासादेवीति सत्त्वानिजीवान् कारणंकिंमोहनेइत्यर्थः १ २ ३ ४ ५ ६

४ ५ ६ ७ ८ ९ निद्रांलक्षणयानिद्राधिष्ठात्रींमहाकालींभगवतीं प्रथमचरित्रदेवता अतएवसर्वप्रसूतिकामितिविशेषणंसंग
च्छते १० समुद्रशयनेसमुद्रवंत्यस्माद्भूतजातानीतिसमुद्रः परमात्मासशयनंवासस्थानंयस्याः ब्रह्मरूपिणीत्यर्थः ११ १२ १३
१४ एकाअद्वितीया एकस्वरूपाएकसंख्यारूपा सद्वितीयाद्वितीयमायावस्तुसहिता द्वयात्मिकाद्वित्वसंख्याविशिष्टपदार्थात्मिका-

यदानारायणोदेवोविश्वंसंहृत्ययोगराट् आस्तीर्यशेषंभगवान्समुद्रेनिद्रितोभवत् ४ तदाप्रस्वापवश
गोदेवदेवोजनार्दनः तत्कर्णमलसंजातौदानवौमधुकैटभौ ५ ब्राह्मणंहंतुमुद्युक्तौदानवौघोररूपिणौ
तदाकमलजोदेवोदृष्ट्वातौमधुकैटभौ ६ निद्रितंदेवदेवेशंचिंतामापदुरत्ययां निद्रितोभगवानीशो
दानवौचदुरासदौ ७ किंकरोमिक्वगच्छामिकथंशर्मलभेत्वहं एवंचिंतयतस्तस्यपद्मयोनेर्महात्मनः ८
बुद्धिःप्रादुरभूत्तात्ततदाकार्यप्रसाधिनी यस्यावशंगतोदेवोनिद्रितोभगवान्हरिः ९ तांदेवींशरणंया
मिनिद्रांसर्वप्रसूतिकां ब्रह्मोवाच देवदेविजगद्धात्रिभक्ताभीष्टफलप्रदे १० जगन्मायेमहामायेसमुद्र
शयनेशिवे त्वदाज्ञावशगाःसर्वेस्वस्वकार्यविधायिनः ११ कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिर्मदोत्कटा व्या
पिनीवशगामान्यामहानंदैकशेवधिः १२ महनीयामहाराध्यामायामधुमतीमही परापराणांसर्वेषांपर
मात्वंप्रकीर्तिता १३ लज्जापुष्टिःक्षमाकीर्तिःकांतिःकारुण्यविग्रहा कामनीयाजगद्वंद्याजाग्रदादिस्वरू
पिणी १४ परमापरमेशानीपरनंदापरायणा एकाप्येकस्वरूपाचसद्वितीयाद्वयात्मिका १५ त्रयीत्रिव
र्गनिलयातुर्यातुर्यपदात्मिका पंचमीपंचभूतेशीषष्ठीषष्ठेश्वरीतिच १६

१५ त्रयीवेदत्रयीतद्रूपागुणत्रयरूपावा
त्रिवर्गाधर्मार्थकामाः तुर्यातुर्यावस्थारूपा तुर्यपदंब्रह्मतदात्मिका यद्वा तुर्यातुरीयसंख्यारूपा एवमेकादिपदैरपिएकत्वादिसंख्याएवलक्षणा

याग्राह्याः यद्वाप्रतिपदादितिथयोग्राह्याः पंचमीपंचत्वसंख्यारूपा षष्ठीषट्संख्यारूपा एवमेयषष्ठेश्वरीषष्ठः षण्णांपूरकः पदार्थस्तस्येश्वरी एवंसर्वत्रव्याख्येयं १६ १७ १८ १९ त्रयोदशात्मिकेति मलमासेनसह त्रयोदशमासात्मिकेत्यर्थः २० २१ पंचाधिकदशी पंचदशीकापराजविद्यारूपा

सप्तमीसप्तवारेशीसप्तसप्तवरप्रदा अष्टमीवसुनाथाचनवग्रहमयीश्वरी १७ नवरागकलारम्यानवसं-
ख्यानवेश्वरी दशमीदशदिक्पूज्यादशाशाव्यापिनीरमा १८ एकादशात्मिकाचैकादशरुद्रनिषेविता ए
कादशीतिथिप्रीताएकादशगणाधिपा १९ द्वादशीद्वादशभुजाद्वादशादित्यजन्मभूः त्रयोदशात्मिका
देवीत्रयोदशगणप्रिया २० त्रयोदशाभिधाभिन्नाविश्वेदेवाधिदेवता चतुर्दशेंद्रवरदाचतुर्दशमनुप्रसूः
२१ पंचाधिकदशीविद्यापंचाधिकदशीतिथिः षोडशीषोडशभुजाषोडशेंदुकलामयी २२ षोडशात्मक
चंद्रांशुव्याप्तदिव्यकलेवरा एवंरूपासिदेवेशिनिर्गुणेतामसोदये २३ त्वयागृहीतोभगवान्देवदेवोर-
मापतिः एतौदुरासदौदैत्यौविक्रांतौमधुकैटभौ २४ एतयोश्चवधार्थायदेवेशंप्रतिबोधय मुनिरुवाच
एवंस्तुताभगवतीतामसीभगवत्प्रिया २५ देवदेवंतदात्यक्त्वामोहयामासदानवौ तदैवभगवान्वि-
ष्णुःपरमात्माजगत्पतिः २६ प्रबोधमापदेवेशोददृशेदानवोत्तमौ तदातौदानवौघोरौदृष्ट्वातंमधुसू
दनं २७ युद्धायसमुपतस्थतुः सन्निधिहरेः युयुधेचततस्ताभ्यांभगवान्मधुसूदनः २८ पंचव
र्षसहस्राणिबाहुप्रहरणोविभुः तौतदातिबलोन्मत्तौजगन्मायाविमोहितौ २९ व्रियतांवरइत्येवमूचतु
तुःपरमेश्वरं एवंनयोर्वचःश्रुत्वाभगवानादिपूरुषः ३०

त्रिपुरसुंदरीविद्यातयावेद्येत्यर्थः पंचा
धिकदशीतिथिः पंचदशीतिथिरूपेत्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

यत्रैववध्यावुभौमेऽद्यभवेतामितिनिश्चितं तौतदातिबलौदेवंपुनरेवोचतुरीदृशं ३१ आवांजहिनयत्रोर्वीपयसा चपरिप्लुता तथेत्युक्त्वाभगवतागदाशंखभृतानृप ३२ कृत्वाचक्रेणवैछिन्नेजघनेशिरसीतयोः एवंदेवी समुत्पन्नाब्रह्मणासंस्तुतानृप ३३ महाकालीमहाराजसर्वयोगेश्वरेश्वरी महालक्ष्म्यास्तथोत्पत्तिंनिशा मयमहीपते ३४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे देवीमाहात्म्ये एकादशोध्यायः ११ मुनिरु वाच महिषीगर्भसंभूतोमहाबलपराक्रमः देवान्सर्वान्पराजित्यमहिषोभूज्जगत्प्रभुः १ सर्वेषांलोकपा लानामधिकारान्महासुरः बलान्निर्जित्यबुभुजेत्रैलोक्यैश्वर्यमद्भुत २ ततःपराजिताःसर्वेदेवाःस्वर्गपरि च्युताः ब्रह्माणंचपुरस्कृत्यतेजग्मुर्लोकमुत्तमं ३ यत्रोत्तमौदेवदेवौसंस्थितौशंकराच्युतौ वृत्तांतंकथया मासुर्महिषस्यदुरात्मनः ४ देवानांचैवसर्वेषांस्थानानितरसासुरः विनिर्जित्यस्वयंभुंक्ते बलवीर्यमदो द्धतः ५ महिषासुरनामासौदुष्टदैत्योमरेश्वरौ वधोपायंचतस्याशुचिंत्यतामसुरार्दनौ ६ एवंश्रुत्वा सभगवान्देवानामार्तियुग्वचः चकारकोपंसुबहुंतथाशंकरपद्मजौ ७ एवंकोपयुतस्यास्य हरेरास्या न्महीपते तेजःप्रादुरभूद्दिव्यंसहस्रार्कसमद्युति ८ अथानुक्रमतस्तेजःसर्वेषांत्रिदिवौकसां शरीराद् द्रुतंप्रापहर्षयद्विबुधाधिपान् ९ यदभूच्छंभुजंतेजोमुखमस्योदपद्यत केशाबभूवुर्याम्येनवैष्णवेनच बाहवः १० सौम्येनचस्तनौजातौमाहेंद्रेणचमध्यमः वारुणेनततोभूपजंघोरूसंबभूवतुः ११

नितंबौतेजसाभूमेःपादौब्राह्मेणतेजसा पादांगुल्योभानवेनवासवेनकरांगुलीः १२ कौबेरेणतथानासादं
ताःसंजज्ञिरेतदा प्राजापत्येनोत्तमनतेजसावसुधाधिप १३ पावकेनचसंजातंलोचनत्रितयंशुभं साध्ये
नतेजसाजातेभ्रुकुट्यौतेजसोनिधी १४ कर्णौवायव्यतोजातौतेजसोमनुजाधिप सर्वेषांतेजसादेवीजाता
महिषमर्दिनी १५ शूलंददौशिवोविष्णुश्चक्रंशंखंचपाशभृत् हुताशनोददौशक्तिंमारुतश्चापसायकौ
१६ वज्रंमहेंद्रःप्रददौघंटांचैरावताद्गजात् कालदंडंयमोब्रह्माचाक्षमालाकमंडलू १७ दिवाकरो
रश्मिमालांरोमकूपेषुसंददौ कालःखड्गंतथाचर्मनिर्मलंवसुधाधिप १८ समुद्रोनिर्मलंहारमजरेचांब
रेनृप चूडामणिंकुंडलेचकटकानित्वथांगदे १९ अर्धचंद्रंनिर्मलंचनूपुराणितथाददौ ग्रैवेयकंभू
षणंचतस्यैदेव्यैमुदान्वितः २० विश्वकर्मात्वूर्मिकाश्चददौतस्यैधरापते हिमवान्वाहनंसिंहंरत्ना
निविविधानिच २१ पानपात्रंसुरापूर्णंददौतस्यैधनाधिपः शेषश्चभगवान्देवोनागहारंददौविभुः २२
अन्यैरशेषविबुधैर्मानितासाजगन्मयी तांतुष्टुवुर्महादेवींदेवामहिषपीडिताः २३ नानास्तोत्रैर्महेशानींजग
दुद्भवकारिणीं तेषांनिशम्यदेवेशीस्तोत्रंविबुधपूजिता २४ महिषस्यवधार्थायमहानादंचकारह तेननादे
नमहिषश्चकितोभूद्धरापते २५ आससादजगद्धात्रींसर्वसैन्यसमावृतः ततःससुयुधेदेव्यामहिषाख्यो
महासुरः २६ शस्त्रास्त्रैर्बहुधाक्षिप्तैःपूरयन्नंबरांतरं चिक्षुरोग्रामणीःसेनापतिर्दुर्धरदुर्मुखौ २७ बाष्क
लस्ताम्रकश्चैवबिडालवदनोपरः एतैश्चान्यैरसंख्यातैःसंग्रामांतरसन्निभैः २८

२६ २७ २८ १२

२९ ३० रूपांतराणिगजादीनां ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

योधैःपरिवृतोवीरोमहिषोदानवोत्तमः ततःसाकोपताम्राक्षीदेवीलोकविमोहिनी २९ जघानयोधान्समरेदे
वीमहिषमाश्रितान् ततस्तेषुहतेष्वेवसदैत्योरोषमूर्छितः ३० आससादतदादेवींतूर्णंमायाविशारदः रूपां
तराणिसंभेजेमाययादानवेश्वरः ३१ तानितान्यस्यरूपाणिनाशयामाससातदा ततोंतेमाहिषंरूपंबिभ्रा-
णममरार्दनं ३२ पाशेनबद्ध्वासुदृढंछित्वाखड्गेनतच्छिरः पातयामासमहिषंदेवीदेवगणांतकं ३३ हा-
हाकृतंततःशेषसैन्यंभग्नंदिशोदश तुष्टुवुर्देवदेवेशींसर्वेदेवाःप्रमोदिताः ३४ एवंलक्ष्मीःसमुत्पन्नामहि
षासुरमर्दिनी राजञ्शृणुसरस्वत्याःप्रादुर्भावोयथाभवत् ३५ एकदाशुंभनामासीद्दैत्योमदबलोत्कटः
निशुंभश्चापितद्भ्रातामहाबलपराक्रमः ३६ तेनसंपीडितादेवाःसर्वेभ्रष्टश्रियोनृप हिमवंतमथासाद्यदे
वींतुष्टुवुरादरात् ३७ देवाऊचुः जयदेवेशिभक्तानामार्तिनाशनकोविदे दानवांतकरूपेत्वमजराम
रणेऽनघे ३८ देवेशिभक्तिसुलभेमहाबलपराक्रमे विष्णुशंकरब्रह्मादिस्वरूपेऽनंतविक्रमे ३९ सृ
ष्टिस्थितिकरेनाशकारिकेकांतिदायिनि महातांडवसुप्रीतेमोददायिनिमाधवि ४० प्रसीददेवदेवेशि
प्रसीदकरुणानिधे निशुंभशुंभसंभूतभयापारांबुवारिधेः ४१ उद्धरास्मान्प्रपन्नार्तिनाशिकेशरणाग
तान् एवंसंस्तुवतांतेषांत्रिदशानांधरापते ४२ प्रसन्नागिरिजाप्राहब्रूतस्तवनकारणं एतस्मिन्नंत
रेतस्याःकोशरूपात्समुत्थिता ४३ कौशिकीसाजगत्पूज्यादेवान्प्रीत्येदमब्रवीत् प्रसन्नाहंसुरश्रेष्ठाः-
स्तवनोत्तमरूपिणी ४४ व्रियतांवरइत्युक्तेदेवाःसर्वेब्रिरेवरं शुंभनामावरोभ्रातानिशुंभस्तस्यविश्रुतः ४५

४६ ४७ ४८ ४९ प्रथममदर्शनंगतांपुनर्हिमालयेसुंदरंरूपंधृत्वास्थितांतांचंडमुंडौदृष्टवंतावित्याह चंडमुंडाविति अत्रपंचमस्कंधो

त्रैलोक्यमोजसाक्रांतंदैत्येनबलशालिना तद्वधश्चिंत्यतांदेविदुरात्मादानवेश्वरः ४६ बाधतेसततंदेविति
रस्कृत्यनिजौजसा श्रीदेव्युवाच देवशत्रुंपातयिष्येनिशुंभंशुंभमेवच ४७ स्वस्थास्तिष्ठतभद्रंवःकंटकं
नाशयामिवः इत्युक्त्वाद्रुतंदेवेशीदेवान्सेंद्रान्दयामयी ४८ जगामादर्शनंसद्योमिषतांत्रिदिवौकसां दे
वाःसमागताल्हृष्टाःसुवर्णाद्रिगुहाशुभां ४९ चंडमुंडौपश्यतःस्मभृत्यौशुंभनिशुंभयोः दृष्ट्वातांचारुस
र्वांगींदेवींलोकविमोहिनीं ५० कथयामासतूराज्ञेभृत्यौतौचंडमुंडकौ देवसर्वासुरश्रेष्ठरत्नभोगार्हमानद
५१ अपूर्वाकामिनीदृष्टाचावाभ्यांरिपुमर्दन तस्याःसंभोगयोग्यस्त्वमस्येवतवसांप्रतं ५२ तांसमानय
चार्वंगींभुंक्ष्वसौख्यसमन्वितः तादृशीनासुरीनागीनगंधर्वीनदानवी ५३ नमानवीनापिदेवीयादृशीसा
मनोहरा एवंभृत्यवचःश्रुत्वाशुंभःपरबलार्दनः ५४ दूतंसंप्रेषयामाससुग्रीवंनामदानवं सदूतस्त्वरितंग
त्वादेव्याःसविधमादरात् ५५ वृत्तांतंकथयामासदेव्यैशुंभस्ययद्वचः देविशुंभासुरोनामत्रैलोक्यवि
जयीप्रभुः ५६ सर्वेषांरत्नवस्तूनांभोक्तामान्योदिवौकसां तदुक्तंशृणुमेदेविरत्नभोक्ताहमव्ययः ५७
त्वंचापिरत्नभूतासिभजमांचारुलोचने सर्वेषुयानिरत्नानिदेवासुरनरेषुच ५८ तानिमय्येवसुभ्रुगेभ
जमांकामजैरसैः देव्युवाच सत्यंवदसिहेदूतदैत्यराजप्रियंकर ५९ प्रतिज्ञायामयापूर्वंकृतासाप्य
नृताकथं भवेत्तांशृणुमेदूतयाप्रतिज्ञामयाकृता ६०

त्तकथयात्रत्योक्तकथयाचक्वचित्क्वचिद्विरोधोदृश्यतेस

वक्तृभेदात्कल्पभेदाच्चपरिहार्यः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ वाहनेनसिंहेन ७३ ७४ ७५ ७६

योमेदर्पविधुनुतेयोमेबलमपोहति योमेप्रतिबलोभूयात्सएवममभोगभाक् ६१ ततएनांप्रतिज्ञांमेस
त्यांकृत्वासुरेश्वरः गृह्णातुपाणिंतरसातस्याशक्यंकिमत्रहि ६२ तस्माद्गच्छमहादूतस्वामिनंब्रूहिचा
दृतः प्रतिज्ञांचापिमेसत्यांविधास्यतिबलाधिकः ६३ एववाक्यंमहादेव्याःसमाकर्ण्यसदानवः कथ
यामासशुंभायदेव्यास्तत्तांतमादितः ६४ तदप्रियंदूतवाक्यंशुंभःश्रुत्वामहाबलः कोपमाहारयामास
महांतंदनुजाधिपः ६५ ततोधूम्राक्षनामानंदैत्यंदैत्यपतिःप्रभुः आदिदेशशृणुवचोधूम्राक्षममचादृतः
६६ तांदुष्टांकेशपाशेषुधृत्वाप्यानीयतांमम समीपमविलंबेनशीघ्रंगच्छस्वमेपुरः ६७ इत्यादेशं
समासाद्यदैत्येशोधूम्रलोचनः षष्ट्यासुराणांसहितःसहस्राणांमहाबलः ६८ तुहिनाचलमासाद्यदे
व्याःसविधमेवसः उच्चैर्देवींजगादाशुभजदैत्यपतिंशुभे ६९ शुंभनाममहावीर्यंसर्वभोगानवाप्नुहि
नोचेत्केशान्गृहीत्वात्वांनेष्येदैत्यपतिंप्रति ७० इत्युक्त्वासांततोदेवींदैत्येनत्रिदशारिणा उवाच
दैत्ययक्षपतेसत्यंतमहाबल ७१ राजाशुंभासुरस्त्वंचकिंकरिष्यसितद्वद इत्युक्तोदैत्यपोधावच्चूर्ण
शस्त्रसमन्वितः ७२ भस्मसात्तंचकाराशुहुंकारेणमहेश्वरी ततःसैन्यंवाहनेनदेव्याभग्नंमहीपते ७३
दिशोदशाभजच्छीघ्रंहाहाभूतमचेतनं तद्वृत्तांतंसमाश्रुत्यसशुंभोदैत्यराड्विभुः ७४ चुकोपचम-
हाकोपाद्भृकुटीकुटिलाननः ततःकोपपरीतात्मादैत्यराजःप्रतापवान् ७५ चंडमुंडरक्तबीजक्रमतः
प्रेषयद्विभुः तेचगत्वात्रयोदैत्याविक्रांताबहुविक्रमाः ७६ छ छ छ छ

७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३

देवींग्रहीतुमारब्धयत्नास्तेह्यभवन्बलात् तानापततएवासौजगद्धात्रीमहोत्कटा ७७ शूलंगृहीत्वावेगेनपातयामासभूतले ससैन्यान्निहतान्छ्रुत्वादैत्यास्त्रीन्दानवेश्वरौ ७८ शुंभश्चैवनिशुंभश्चसमाजग्मतुरोजसा निशुंभश्चैवशुंभश्चकृत्वायुद्धंमहोत्कटं ७९ देव्याश्चवशगौजातौनिहतौचतयासुरौ इतिदैत्यवरंशुंभंघातयित्वाजगन्मयी ८० विबुधैःसंस्तुतातत्रत्साक्षाद्वागीश्वरीपरा एवंतेवर्णितोराजन्प्रादुर्भावोतिरम्यकः ८१ काल्याश्चैवमहालक्ष्म्याःसरस्वत्याःक्रमेणाच परापरेश्वरीदेवीजगत्सर्गंकरोतिच ८२ पालनंचैवसंहारंसैवदेवीदधातिहि तांसमाश्रयदेवेशींजगन्मोहनिवारिणीं ८३ महामायांपूज्यतमांसाकार्यंतेविधास्यति श्रीनारायणउवाच इतिराजावचःश्रुत्वासुनःपरमशोभनं ८४ देवींजगामशरणंसर्वकामफलप्रदां निराहारोयतात्माचतन्मनाश्चसमाहितः ८५ देवीमूर्तिंमृण्मयींचपूजयामासभक्तितः पूजनांतेबलिंतस्यैनिजगात्रासृजंददत् ८६ तदाप्रसन्नादेवेशीजगद्योनिःकृपावती प्रादुर्बभूवपुरतोवरंब्रूहीतिभाषिणी ८७ सराजानिजमोहस्यनाशनंज्ञानमुत्तमं राज्यंनिष्कंटकंचैवयाचेतिस्ममहेश्वरीं ८८ श्रीदेव्युवाच राजन्निष्कटकंराज्यंज्ञानंवैमोहनाशनं भविष्यतिमयादत्तमस्मिन्नेवभवेतव ८९ अन्यच्चशृणुभूपालजन्मांतरविचेष्टितं भानोर्जन्मसमासाद्यसावर्णिर्भविताभवान् ९० तत्रमन्वंतरस्यापिपतित्वंबहुविक्रमं संततिंबहुलांचापिप्राप्स्यसेमहद्भवान् ९१ एवंदत्त्वावरंदेवीजगामादर्शनंतदा सोपिदेव्याःप्रसादेनजातोमन्वंतराधिपः ९२ एवंतेवर्णितंसाधोसावर्णेर्जन्मकर्मच एतत्पठंस्तथाशृण्वन्देव्यनुग्रहमाप्नुयात् ९३ ६१ ६२ ६२ ६२

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदेवीमाहात्म्येद्वादशोध्यायः १२ श्रीनारायणउवाच अथा तः श्रूयतांशेषमनूनांचित्रमुद्भवं यस्यस्मरणमात्रेणदेवीभक्तिःप्रजायते १ आसन्वैवस्वतमनोःपुत्राःषड्विमलोदयाः करूषश्चपृषध्रश्चनाभागोदिष्टएवच २ शर्यातिश्चत्रिशंकुश्चसर्वएवमहाबलाः ततःषडेवतेगत्वाकालिंद्यास्तीरमुत्तमं ३ निराहाराजितश्वासाःपूजांचक्रुस्ततःस्थिताः देव्यामहीमयींमूर्तिंविनिर्मायपृथक्पृथक् ४ विविधैरुपचारैस्तांपूजयामासुरादृताः ततश्चसर्वएवैतेतपःसारामहाबलाः ५ जीर्णपर्णाशनावायुभक्षणास्तोयजीवनाः धूम्रपानारश्मिपानाःक्रमशश्चबहुश्रमाः ६ ततस्तेषामादरेणाराधनंकुर्वतांसदा विमलामतिरुत्पन्नासर्वमोहविनाशिनी ७ बभूवुर्मनुपुत्रास्तेदेवीपादैकचिंतनाः मत्यविमलयातेषामात्मन्येवाखिलंजगत् ८ दर्शनंसंजगामाशुतदद्भुतमिवाभवत् एवंद्वादशवर्षांतेतपसाजगदीश्वरी ९ प्रादुर्बभूवदेवेशीसहस्त्रार्कसमद्युतिः तां दृष्ट्वाविमलात्मानोराजपुत्राःषडेवते १० तुष्टुवुर्भक्तिनम्रांतःकरणाभावसंयुताः राजपुत्राऊचुः महेश्वरिजयेशानिपरमेकरुणालये ११ वाग्भवाराधनप्रीतेवाग्भवप्रतिपादिते क्लींकारविग्रहेदेवीक्लींकारप्रीतिदायिनी १२ कामराजमनोमोददायिनीश्वरतोषिणि महामायेमोदपरेमहासाम्राज्यदायिनि १३

ते १ अष्टमनूनांवृत्तमभिधायावशिष्टषण्मनूनांवृत्तंकीर्तयतिअथातइति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ आत्मन्येवस्वात्मन्येवसर्वेजगद्दर्शनंजगामसर्वाधिष्ठानब्रह्मरूपदेव्याःसाक्षात्कारस्तेषांजातइतिभावः तथाचमनुःसर्वभूतस्थमात्मानंसर्वभूतानिचात्मनि संपश्यन्नात्मनाजीवैःस्वाराज्यमधिगच्छतीति ८ तदद्भुतमिवेति यद्योगादिभिरपिवस्तुनप्राप्यतेतत्केवलंभगवत्याराधनेनात्मस्वरूपंलब्धमित्याश्चर्यंलोकानामभवदित्यर्थः ९ १० ११ १२ का

मराजः कामेश्वरः १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ भ्रामरीजगदंबिकेति अनेनैवैतेषण्मनवोभ्रामर्यादेवतायाउपा

धिष्ण्वर्कहरशक्रादिस्वरूपेभोगवर्द्धिनि एवंस्तुताभगवतीराजपुत्रैर्महात्मभिः १४ प्रसादसुमुखीदेवीप्रोवा-
चवचनंशुभं श्रीदेव्युवाच राजपुत्रामहात्मानोभवंतस्तपसायुताः १५ निष्कल्मषाःशुद्धधियोजातावै
मदुपासनात् वरंमनोगतंसर्वेयाचध्वमविलंबितं १६ प्रसन्नाहंप्रदास्यामियुष्माकंमनसिस्थितं राजपुत्रा
ऊचुः देविनिष्कंटकंराज्यंसंततिश्चिरजीविनी १७ भोगाअव्याहताःकामंयशस्तेजोमतिश्चह अकुंठि
तत्वसर्वेषामेषएववरोहितः १८ श्रीदेव्युवाच एवमस्तुचसर्वेषांभवतांयन्मनोगतं अथान्यदपिमेवाक्यं
श्रूयतामादरादिदं १९ भवंतःसर्वएवैतेमन्वंतरपतीश्वराः संतत्यादीर्घयाभोगैरनेकैरपिसंगमः २० अखं
डितबलैश्वर्ययशस्तेजोविभूतयः भवितारोमत्प्रसादाद्राज पुत्राःक्रमेणतु २१ श्रीनारायणउवाच
एवंतेभ्योवरान्दत्त्वाभ्रामरीजगदंबिका अंतर्धानंजगामाशुभक्त्यातैःसंस्तुतासती २२ तेराजपुत्राःसर्वे
पितस्मिञ्जन्मन्यनुत्तमं राज्यंमहीगतान्भोगान्बुभुजुश्चमहौजसः २३ संततिंचाखंडितांतेसमुत्पाद्यमही
तले वंशंसंस्थाप्यसर्वेपिमनूनांपतयोऽभवन् २४ भवांतरेक्रमेणैवसावर्णिपदभागिनः प्रथमोदक्षसाव
र्णिर्नवमोमनुरीरितः २५ अव्याहतबलोदेव्याःप्रसादादभवद्विभुः द्वितीयोमेरुसावर्णिर्दशमोमनुरेवच २६
बभूवमन्वंतरपामहादेवीप्रसादतः तृतीयोमनुराख्यातःसूर्यसावर्णिनामकः २७ एकादशोमहोत्साहोतप
सास्वेनभावितः चतुर्थश्चंद्रसावर्णिर्द्वादशोमनुराड्विभुः २८ देवीसमाराधनेनजातोमन्वंतरेश्वरः पंचमोरुद्र
सावर्णिस्त्रयोदशमनुःस्मृतः २९

सकाइतिबोधितं २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ६

३० ३१ ३२ भ्रामर्यास्तुप्रसादतइतिश्रुत्वानारदःपृच्छति केयमिति ३३ अस्यश्रवणमात्रेणैवमृत्युर्नास्तीत्यर्थः ३४ ३५ ३६ अरुणाख्यः

महाबलोमहासत्त्वोबभूवजगदीश्वरः षष्ठश्चविष्णुसावर्णिश्चतुर्दशमनुःस्मृती ३० बभूवदेवीवरतोजगतांप्रथितः
प्रभुः चतुर्दशैतेमनवोमहातेजोबलैर्युताः ३१ देव्याराधनतःपूज्यावंद्यालोकेषुनित्यशः महाप्रतापिनःसर्वेभ्रा
मर्यास्तुप्रसादतः ३२ नारदउवाच केयंसाभ्रामरीदेवीकथंजाताकिमात्मिका तदाख्याह्यनवद्यप्राज्ञविचित्रंशो
कनाशकं ३३ नतृप्तिमधिगच्छामिपिबन्देवीकथामृतं अमृतंपिबतांमृत्युर्नास्यश्रवणतोयतः ३४ श्रीना
रायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिजगन्मातुर्विचेष्टितं अचिंत्याव्यक्तरूपायाविचित्रंमोक्षदायकं ३५ यद्य
च्चरित्रंश्रीदेव्यास्तत्सर्वंलोकहेतवे निर्व्याजयाकरुणयापुत्रेमातुर्यथातथा ३६ पूर्वंदैत्योमहानासीदरुणाख्यो
महाबलः पातालेदैत्यसंस्थानेदेवद्वेषीमहाखलः ३७ सदेवाञ्जेतुकामश्चचकारपरमंतपः पद्मसंभवमुद्दि
श्यसनरस्त्राताभविष्यति ३८ गत्वाहिमवतःपार्श्वेगंगाजलसुशीतले पक्वपर्णाशनोयोगीसनिरुध्यमरुद्गणं
३९ गायत्रीजपसंसक्तःसकामस्तमसायुतः दशवर्षसहस्राणिततोवारिकणाशनः ४० दशवर्षसहस्राणित
तःपवनभोजनः दशवर्षसहस्राणिनिराहारोभवत्ततः ४१ एवंतपस्यतस्तस्यशरीरादुत्थितोनलः ददाहजग
तींसर्वांतदद्भुतमिवाभवत् ४२ किमिदंकिमिदंचेतिदेवाःसर्वेचुकंपिरे संत्रस्ताःसकलालोकाब्रह्माणंशर
णंययुः ४३ विज्ञापितंदेववरैःश्रुत्वातत्रचतुर्मुखः गायत्रीसहितोहंससमारूढोययौमुदा ४४ प्राणमात्रा
वशिष्टंतंधमनीशतसंकुलं शुष्कोदरंक्षामगात्रंध्यानमीलितलोचनं ४५ ददर्शतेजसादीप्तंद्वितीयमिवपाव
कं वरंवरयभद्रंतेवत्सयन्मनसिस्थितं ४६ अयंविप्रचित्तिवंशोद्भवइतिपुराणांतरेस्पष्टं ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६

४७ ४८ ब्रह्मप्रणवंगायत्रींवाजपंतं ४९ ५० ५१ ५२ नपुंभ्योनापियोषितइति अत्रस्त्रीपुंशब्देनमनुष्याकारावेवस्त्रीपुमांसोगृह्येतेनपुरुषमा
त्रंनवास्त्रीलिंगमात्रं अन्यथाद्विपाच्चतुष्पादादीनामपिस्त्रीपुंसोरेवांतर्भावात्तेषांपुनर्ग्रहणंव्यर्थमेवस्यादतएवदेव्याःस्त्रीपुंरूपैर्भ्रमरैर्दैत्यस्यवधेकृ-

श्रुतिमात्रेणसंतोषकारकंवाक्यमूचिवान् श्रुत्वाब्रह्ममुखाद्वाणींसुधाधारामिवारुणः ४७ उन्मीलिताक्षःपुरतो
ददर्शजलजोद्भवं गायत्रीसहितंदेवंचतुर्वेदसमन्वितं ४८ अक्षस्रक्कुंडिकाहस्तंजपंतंब्रह्मशाश्वतं दृष्ट्वोत्था
यननामाथस्तुत्वाचविविधैःस्तवैः ४९ वरंवव्रेस्वबुद्धिस्थमाभवेन्मृत्युरित्यपि श्रुत्वारुणवचोब्रह्माबोधयामा-
ससादरं ५० ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यामृत्युनाकवलीकृताः तदान्येषांतुकावार्तामरणेदानवोत्तम ५१ वरंयोग्यं
ततोब्रूहिदातुंयःशक्यतेमया नात्राग्रहंप्रकुर्वंतिबुद्धिमंतोजनाःक्वचित् ५२ इतिब्रह्मवचःश्रुत्वापुनःप्रोवाच
सादरं नयुद्धेनचशस्त्रास्त्रान्नपुंभ्योनापियोषितः ५३ द्विपाद्भ्योवाचतुष्पाद्भ्योनोभयाकारतस्तथा भवेन्मे
मृत्युरित्येवंदेवदेहिवरंप्रभो ५४ बलंचविपुलंदेहियेनदेवजयोभवेत् इतितस्यवचःश्रुत्वातथास्त्वितिवचोब्र
वीत् ५५ दत्त्वावरंजगामाशुपद्मजःस्वंनिकेतनं ततोरुणाख्योदैत्यस्तुपातालात्स्वाश्रयास्थितान् ५६ दैत्याना
कारयामासब्रह्मणोवरदर्पितः आगत्यतेऽसुराःसर्वेदैत्यशंतंप्रचक्रिरे ५७ दूतंचप्रेषयामासुर्युद्धार्थममरा
वतीं दूतवाक्यंतदाश्रुत्वादेवराड्भयकंपितः ५८ देवैःसार्द्धंजगामाशुब्रह्मणःसदनंप्रति ब्रह्मविष्णूपुर
स्कृत्यजग्मुस्तेशंकरालयं ५९ विचारंचक्रिरेतत्रवधार्थंतेसुरद्रुहां एतस्मिन्समयेतत्रदैत्यसेनासमावृतः ६० अ
रुणाख्योदैत्यराजोजगामाशुत्रिविष्टपं सूर्येंदुयमवह्नीनामधिकारान्पृथक्पृथक् ६१ तेपिनदोषइतिबोध्यं ५३ नोभयाद्विपा
च्चतुष्पाद्रूपनारसिंहगजाननाद्युभयात्मकरूपान्नपुंसकरूपाच्चेत्यर्थः भ्रमराणांषट्पदत्वान्नद्विपाच्चतुष्पात्त्वं ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० जांबूनदेश्वरीं अष्टमस्कंधोक्तजंब्वानदेश्वरीमित्यर्थः ७१ देवीमखः पूर्वोक्तो देवीयज्ञः ७२ ७३

स्वयंचकारतपसानानारूपधरोमुने स्वस्वस्थानच्युताःसर्वेजग्मुःकैलासमंडलं ६२ शशंसुःशंकरंदेवाःस्वस्वदुःखं
पृथक्पृथक् महान्विचारस्तत्रासीत्किंकर्तव्यमतःपरं ६३ नयुद्धेनचशस्त्रास्त्रैर्नपुंभ्योनापियोषितः द्विपान्द्वावा
चतुष्पाद्भ्योनोभयाकारतोपिवा ६४ मृत्युर्भवेदितिब्रह्माप्रोवाचवचनंयतः इतिचिंतातुराःसर्वेकर्तुंकिंचिन्नच
क्षमाः ६५ एतस्मिन्समयेतत्रवागभूदशरीरिणी भजध्वंभुवनेशानींसावःकार्यंविधास्यति ६६ गायत्रीजप
संसक्तोदैत्यराड्यदितांत्यजेत् मृत्युयोग्यस्तदाभूयादित्युच्चैस्तोषकारिणी ६७ श्रुत्वादेवींतथावाणींमंत्र
यामासुराहताः बृहस्पतिंसमाहूयवचनंप्राहदेवराट् ६८ गुरोगच्छसुराणांतुकार्यार्थमसुरंप्रति यथाभवे-
च्चगायत्रीत्यागस्तस्यतथाकुरु ६९ अस्माभिःपरमेशानीसेव्यतेध्यानयोगतः प्रसन्नासाभगवतीसाहाय्यं
तेकरिष्यति ७० इत्यादिश्यगुरुंसर्वेजग्मुर्जांबूनदेश्वरीं सास्मान्दैत्यभयत्रस्तान्पालयिष्यतिशोभना ७१
तत्रगत्वातपश्चर्यांचक्रुःसर्वेसुनिष्ठिताः मायाबीजजपासक्तादेवीमखपरायणाः ७२ बृहस्पतिरुतःशी
घ्रंजगामासुरसन्निधौ आगतंमुनिवर्यंतंपप्रच्छाथसदैत्यराट् ७३ मुनेकुत्रागमःकस्मात्किमर्थमितिमेवद
नाहंयुष्मत्पक्षपातीप्रत्युताराातिरेवच ७४ इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रोवाचमुनिनायकः अस्मत्सेव्याचयादे-
वीसात्वयापूज्यतेऽनिशं ७५ तस्मादस्मत्पक्षपातीनभवेस्त्वंकथंवद इतितस्यवचःश्रुत्वासोहितोदेवमा
यया ७६ तत्याजपरमंमंत्रमभिमानेनसत्तम गायत्रीत्यागतोदैत्योनिस्तेजस्कोबभूवह ७७

अरातिः शत्रुः त
थाचशत्रुगृहेतवागमनमनुचितमितिभावः ७४ ७५ ७६ तत्याजेति ननुबृहस्पतिवाक्यश्रवणमात्रेणकथंतेनस्वेष्टदेवतागायत्रीत्यक्ते

तिन्चेत्स्वेष्टदेवतात्यागोभवतुसर्वस्वनाशोवाभवतुतथापिदेषपक्षपातित्वंनस्वीकरिष्यामीत्याशयात् इत्थंदेवद्वेषेपिकारणंतुमोहितोदेवमाययेति मूलेएवोक्तं देवसेवयाजांबूनदेश्वरीप्रसन्नादैत्यंमुमोहसचमोहितोदैत्यएवमभिमानेनगायत्रींनत्याजेतितदर्थः ननुदेव्यापिस्वोपासकोदैत्यः कथंमोहितइतिचेन्न सकामस्त्वमसाग्युतइतिपूर्वोक्तवचनेनतस्यनिष्कामोपासकत्वाभावात् निष्कामोपासकएवदेवानांप्रियोभवतिनान्यइति

कृतकार्योगुरुस्तस्मात्स्थानान्निर्गतवान्मुनः ततोवृत्तांतमखिलंकथयामासवज्रिणे ७८ संतुष्टास्तेसुराःसर्वे भेजिरेपरमेश्वरीं एवंबहुगतेकालेकस्मिंश्चित्समयेमुने ७९ प्रादुरासीज्जगन्माताजगन्मंगलकारिणी कोटिसूर्यप्रतीकाशाकोटिकंदर्पसुंदरा ८० चित्रानुलेपनादेवीचित्रवासोयुगान्विता विचित्रमाल्याभरणाचित्रभ्रमरमुष्टिका ८१ वराभयकराशांताकरुणामृतसागरा नानाभ्रमरसंयुक्तपुष्पमालाविराजिता ८२ भ्रमरीभिर्विचित्राभिरसंख्याभिःसमावृता भ्रमरैर्गायमानैश्चह्रींकारमनुमन्वहं ८३ समंततःपरिवृताकोटिकोटिभिरंबिका सर्वशृंगारवेषाढ्यासर्ववेदप्रशंसिता ८४ सर्वात्मिकासर्वमयीसर्वमंगलरूपिणी सर्वज्ञासर्वजननीसर्वासर्वेश्वरीशिवा ८५ दृष्ट्वातांतरलात्मानोदेवाब्रह्मपुरोगमाः तुष्टुवुर्हृष्टमनसोविष्टरश्रवसंशिवां ८६ देवाऊचुः नमोदेविमहाविद्येसृष्टिस्थित्यंतकारिणि नमःकमलपत्राक्षिसर्वाधारेनमोस्तुते ८७ सविश्वतैजसप्राज्ञविराट्सूत्रात्मिकेनमः नमोव्याकृतरूपायैकूटस्थायैनमोनमः ८८

तुबृहदारण्यकेपुराणांतरेषु चस्पष्टं ७७ ७८ ७९ ८० चित्रभ्रमरामुष्टौयस्याःसा ८१ ८२ ह्रींकारमनुंह्रींकारमंत्रंगायमानैर्भ्रमरैरित्यन्वयः एतेनसर्वेदेविनिकटस्थाह्रींकारमंत्रजपशालिनोभवंतीतिबोधितं ८३ ८४ ८५ विष्टरश्रवसंविष्टरावेदास्तेषुश्रवःश्रवणंयस्याःसा विष्टरेभ्योवाश्रवोयस्याःसातांवेदप्रतिपाद्यामित्यर्थः ८६ ८७ ८८ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

अर्गलाशृंखला भर्गापापस्यभर्जनात्अविद्यादिभर्जनाद्वा ८९ कालिकादयोदशमहाविद्यास्तंत्रेषुप्रसिद्धाः ९० पीतांबराबगलामुखी ९१

दुर्गेसर्गादिरहितेदुष्टसंरोधनार्गले निरर्गलप्रेमगम्येभर्गेदेविनमोस्तुते ८९ नमःश्रीकालिकेमातर्नमोनीलस
रस्वति उग्रतारमहोग्रेतेनित्यमेवनमोनमः ९० नमःपीतांबरेदेविनमस्त्रिपुरसुंदरि नमोभैरविमातंगिधूमावति
नमोनमः ९१ छिन्नमस्तेनमस्तेस्तुक्षीरसागरकन्यके नमःशाकंभरिशिवेनमस्तेरक्तदंतिके ९२ निशुंभ
शुंभदलनिरक्तबीजविनाशिनि धूम्रलोचननिर्नाशेवृत्रासुरनिबर्हिणि ९३ चंडमुंडप्रमथिनिदानवां
तकरेशिवे नमस्तेविजयेगंगेशारदेविकचानने ९४ पृथ्वीरूपेदयारूपेतेजोरूपेनमोनमः प्राणरूपे
महारूपेभूतरूपेनमोस्तुते ९५ विश्वमूर्तेदयामूर्तेधर्ममूर्तेनमोनमः देवमूर्तेज्योतिमूर्तेज्ञानमूर्तेनमोस्तु
ते ९६ गायत्रिवरदेदेविसावित्रिचसरस्वति नमःस्वाहेस्वधेमातर्दक्षिणेतेनमोनमः ९७ नेतिनेतीति
वाक्यैर्याबोध्यतेसकलागमैः सर्वप्रत्यकूस्वरूपांतांभजामःपरदेवतां ९८ भ्रमरैर्वेष्टितायस्माद्भ्रामरी
याततःस्मृता तस्यैदेव्यैनमोनित्यंनित्यमेवनमोनमः ९९ नमस्तेपार्श्वयोःपृष्ठेनमस्तेपुरतोंबिके नमऊ
र्ध्वेनमस्त्वाधःसर्वत्रैवनमोनमः १०० कृपांकुरुमहादेविमणिद्वीपाधिवासिनि अनंतकोटिब्रह्मांडना
यिकेजगदंबिके १ जयदेविजगन्मातर्जयदेविपरात्परे जयश्रीभुवनेशानिजयसर्वोत्तमोत्तमे २
कल्याणगुणरत्नानामाकरेभुवनेश्वरि प्रसीदपरमेशानिप्रसीदजगतोरणे ३ नारायणउवाच
इतिदेववचःश्रुत्वाप्रगल्भंमधुरंवचः उवाचजगदंबासामत्तकोकिलभाषिणी ४ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७

९८ भ्रमरैर्वेष्टितेति भ्रमराणामियंस्वामिनीभ्रामरीत्यर्थेतस्येदमित्यण्णंतात्ङीप् ९९ १०० १ २ जगतोरणेजगद्योने ३ ४ ६७

५ ६ ७ ८ ९ मटचीयूथवदिति मटचीशब्देनशलभाश्छांदोग्यभाष्ये मटचीहतेषुकुरुष्विति श्रुतौमटचीशब्देनकरकागृहीतास्तावामटची

श्रीदेव्युवाच प्रसन्नाहंसदादेवावरदेशशिखामणिः श्रुवंतुविबुधाःसर्वेयदेवस्याच्चिकीर्षितं ५ देवीवाक्यंसुराःश्रु
त्वाप्रोचुर्दुःखस्यकारणं दुष्टदैत्यस्यचरितंजगद्बाधाकरंपरं ६ देवब्राह्मणवेदानांहेलनंनाशनंतथा स्थान
भ्रंशंसुराणांचकथयामासुरादृताः ७ ब्रह्मणोवरदानंचयथावत्तेसमूचिरे श्रुत्वादेवमुखाद्वाणीमहाभगव-
तीतदा ८ प्रेरयामासहस्तस्थान्भ्रमरान्भ्रामरीतदा पार्श्वस्थानग्रभागस्थान्नानारूपधरांस्तदा ९ जन-
यामासबहुशोयैर्व्याप्तंभुवनत्रयं मटचीयूथवत्तेषांसमुदायस्तुनिर्गतः ११० तदांतरिक्षंतैर्व्याप्तमंधका-
रःक्षितावभूत् दिविपर्वतशृंगेषुद्रुमेषुविपिनेष्वपि ११ भ्रमराएवसंजातास्तदद्भुतमिवाभवत् तेस
वैदैत्यवक्षांसिदारयामासुरुद्धताः १२ नरमधुहरंयद्वन्मक्षिकाःकोपसंयुताःउपायोनचशस्त्राणांनयास्त्राणां
तदाभवत् १३ नयुद्धंनचसंभाषाकेवलंमरणंखलु यस्मिन्यस्मिन्स्थलेयेयेस्थितादैत्यायथायथा १४ तत्रै
वचतथासर्वेमरणंप्रापुरुत्स्मयाः परस्परंसमाचारोनकस्याप्यभवत्तदा १५ क्षणमात्रेणतेसर्वेविनष्टा
दैत्यपुंगवाः कृत्वेत्थंभ्रमराःकार्यंदेवीनिकटमाययुः १६ आश्चर्यमेतदाश्चर्यमितिलोकाःसमूचिरे
किंचित्रंजगदंबायायस्यामायेयमीदृशी १७ ततोदेवगणाःसर्वेब्रह्मविष्णुपुरोगमाः निमग्नाहर्षजल
धौपूजयामासुरंबिकां १८ नानोपचारैर्विविधैर्नानोपायनपाणयः जयशब्दंप्रकुर्वाणामुमुचुःसुम-
नांसिच १९ दिविदुंदुभयोनेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः पेठुर्वेदान्मुनिश्रेष्ठागंधर्वाद्याजगुस्तथा २०

शब्देनोच्यंते ११० ११ १२ मधुहरंमाक्षिकहरं १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० ६५ ६५ ६५

२१ २२ २३ २४ २५ २६ १२७ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नो रंगनाथात्मजः सुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतो नीलकंठाभिधा-

मृदंगमुरजावीणाढक्काडमरुनिःस्वनैः घंटाशंखनिनादैश्च व्याप्तमासीज्जगत्त्रयं २१ नानास्तोत्रैस्तदास्तुत्वा मूर्ध्न्याधायांजलींस्तदा जयमातर्जयेशानीत्येवं सर्वे समूचिरे २२ ततस्तुष्टा महादेवी वरान्दत्त्वा पृथक् पृथक् स्वस्मिंश्च विपुलां भक्तिं प्रार्थितां तैर्ददौ च तां २३ पश्यतामेव देवानामंतर्धानं गता ततः इति ते सर्वमाख्यातं सन्नामर्याश्चरितं महत् २४ पठतां शृण्वतां चैव सर्वपापप्रणाशनं श्रुतमाश्चर्यजनकं संसारार्णवतारकं २५ एवं मनूनां सर्वेषां चरितं पापनाशनं देवीमाहात्म्यसंयुक्तं पठन् शृण्वन् शुभप्रदं २६ यश्चैतत्पठते नित्यं शृणुयाद्वाप्यनिशं नरः सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीसायुज्यमाप्नुयात् १२७ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः १३ दशमस्कंधः समाप्तः १०

नतः १ देवीभागवतव्याख्यां तिलकाख्यां ससर्ज यां दशमस्कंध एतस्याः समाप्तोऽभूच्छुभार्थदः २ इति श्रीशैवोपनामक रंगभट्टसुतल-क्ष्मीगर्भजनीलकंठकृते देवीभागवतव्याख्याने तिलकाभिधे दशमस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः १३ ६९ ६९ ६९

इतिश्रीमद्देवीभागवतेदशमस्कंधसमाप्तः

अथश्रीमद्देवीभागवतेएकादशस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः असारेसंसारेकिमपिनहिसारंभगवतीपदांभोजादन्यत्सुखकरमहोमोक्षजनकं ततोहित्वासर्वंधनसुतकलत्रादिकमुमापदांभोजंशश्वन्नमतजपतध्यायतजनाः १ अर्धाधिकोनपंचाशत्संख्यैःपद्यैरतःपरं सदाचारप्रसंगेनप्रातःकृत्यंसमुच्यते १ तत्राष्टमस्कंधेमन्वंतरेषुसर्वेषुयद्यद्रूपेणपूज्यतेयस्मिन्यस्मिंश्चवैस्थानेयेनयेनचकर्मणेतिजनमेजयप्रश्नवाक्ये चकारेणसदाचारस्यापिसंगृहीतत्वात्तत्सदाचारस्यापिराज्ञःप्रश्नविषयत्वेनतंसदाचारमपिनारदायनारायणेनोक्तमेवकथयिष्यामीत्यभिप्रायेणैकादशद्वादशस्कंधावारभ्येते तत्रनारदो-

श्रीगणेशायनमः नारदउवाच भगवन्भूतभव्येशनारायणसनातन आख्यातंपरमाश्चर्यंदेवीचारित्रमुत्तमं १ प्रादुर्भावःपरोमातुःकार्यार्थमसुरद्रुहांअधिकारोक्तिरुक्तात्रदेवीपूर्णकृपावशात् २ अधुनाश्रोतुमिच्छामियेनप्रीणाति सर्वदा स्वभक्तान्परिपुष्णातितमाचारंवदप्रभो ३ नारायणउवाच शृणुनारदतत्त्वज्ञसदाचारविधिक्रमं यदनुष्ठानमात्रेणदेवीप्रीणातिसर्वदा ४ प्रातरुत्थायकर्त्तव्यंयद्द्विजेनदिनेदिने तदहंसंप्रवक्ष्यामिद्विजानामुपकारकं ५ उदयास्तमयंयावत्द्विजःसत्कर्मकृद्भवेत् नित्यनैमित्तिकैर्युक्तःकाम्यैश्चान्यैरगर्हितैः ६ आत्मनोनसहायार्थेपितामाताचतिष्ठति नपुत्रदारानज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठतिकेवलं ७

ष्टमस्कंधनवमस्कंधदशमस्कंधोक्तप्रकारेणश्रीभगवत्यामहिमानंसर्वोत्तरंश्रीभगवत्याएवमुख्यत्वेनसर्वाराध्यत्वंचनारायणमुखाच्छ्रुत्वातदाराधनप्रकारंज्ञातुंपृच्छति नारदउवाच भगवन्भूतभव्येशेति आख्यातंअष्टमनवमदशमस्कंधोक्तप्रकारेण चरित्रमेवचारित्रं १ प्रादुर्भावःमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वतीभ्रामर्यादिदेवीनां असुरद्रुहांदेवानांअधिकाराप्तिर्दैत्यैर्हृतस्यतत्तदधिकारस्याप्तिःप्राप्तिः यद्वास्वयंभ्वादिमनूनांमन्वंतराधिकारस्याप्तिःप्राप्तिः २ ३ ४ ५ सत्कर्मकृदिति नहि कश्चित्क्षणमपिजातुतिष्ठत्यकर्मकृदितिन्यायेनव्यापाररहितत्वस्यासंभवेनान्यव्यापारंविहाय सद्व्यापारएवाश्रयणीयइत्यर्थः ६ ननुपित्रादिभिर्लालनहास्यविनोदेनकालःसुखेनगच्छति तदातद्विहायकिमितिधर्मआस्थेयइतिचेत्त

त्राह आत्मनइति परलोकेनपित्रादयः सहायाभविष्यंतिकिंतुधर्मएवसचात्मनैवजायतेइति आत्मैवस्वस्यसहायोनान्यइतिस्वेनैवस्वस्य
धर्माचरणेनकल्याणंकर्तव्यमितिभावः तदुक्तमात्मैवह्यात्मनोबंधुरात्मैवरिपुरात्मनइति ७ तदेवस्पष्टयति तस्मादिति संचिनुगृहाण त-
मोदुःखंअज्ञानंवा ८ तत्रधर्मस्यानेकविधत्वेपिमुख्यरूपस्यतस्याश्रयणेनापिनिर्वाहादवश्यंसविधेयइतिदर्शयन्धर्मस्यमुख्यंरूपमाह आ
चारइति प्रथमोमुख्यः सचश्रुत्युक्तः स्मृत्युक्तश्चमान्यः आत्मनः सदाचारेद्विजोनित्यंसमायुक्तःस्यादित्यन्वयः ९ आचाररूपधर्मस्य

तस्माद्धर्मसहायार्थंनित्यंसंचिनुसाधनैः धर्मेणैवसहायात्तुतमस्तरतिदुस्तरं ८ आचारःप्रथमोधर्मःश्रुत्युक्तः
स्मार्तएवच तस्माद्स्मिन्समायुक्तोनित्यंस्यादात्मनोद्विजः ९ आचाराल्लभतेचायुराचाराल्लभतेप्रजाः आचा
रादन्नमक्षय्यमाचारोहंतिपातकम् १० आचारःपरमोधर्मोनृणांकल्याणकारकः इहलोकेसुखीभूत्वापरत्रल
भतेसुखं ११ “ परित्यजेदर्थकामौयौस्यातांधर्मवर्जितौ धर्ममप्यसुखोदर्कंलोकविद्विष्टमेवच ” अज्ञानांधजना
नांतुमोहितेभ्र्रामितात्मनां धर्मरूपोमहादीपोमुक्तिमार्गप्रदर्शकः १२ आचारात्प्राप्यतेश्रेष्ठमाचारात्कर्मलभ्यते
कर्मणोजायतेज्ञानमितिवाक्यंमनोःस्मृतं १३ सर्वधर्मवरिष्ठोयमाचारःपरमंतपः तदेवज्ञानमुद्दिष्टंतेनसर्वंप्र-
साध्यते १४ यस्त्वाचारविहीनोत्रवर्तेतद्विजसत्तमः सशूद्रवद्बहिःकार्योयथाशूद्रस्तथैवसः १५

मुख्यत्वंप्रतिपा-
दयति आचाराल्लभतेइति १० ११ तत्रहारीतस्मृतिमर्थतःपठति अज्ञानांधेति मोहितैर्भ्रांतैःपुरुषैः अज्ञानात्तमसांधानांभ्रामितानांकुदृष्टि-
भिः धर्मशास्त्रप्रदीपोयंधार्योमार्गोपदेशकइतिहिहारीतवचः १२ अत्रैवमनुवचनमर्थतःपठति आचारात्प्राप्यतइति तथाचमनुः आचारा-
त्परमोधर्मइत्यादिकर्मणोजायतेज्ञानंज्ञानान्मोक्षमवाप्यतइत्यंतं १३ १४ पराशरस्मृतिमर्थतःपठति यस्त्वाचारविहीनइति तथाचपराश
रः आचारःपरमोधर्मइत्यादिसर्वधर्मबहिःकार्योयथाशूद्रस्तथैवसइत्यंतं १५ ७ ७ ७ ७ ७

१६ नैवतांल्लंघयेदिति तथाच गौतमः यद्यपिस्यात्स्वयंब्रह्मेत्यादि तथापिलौकिकाचारंमनसापिनलंघयेदिति १७ सदाचारत्यागेदृष्टदोषमाह दु-
राचारोहीति १८ ननुदुराचारत्यागेर्थकामावपित्यक्तौस्यातांनहिसदाचारासक्तस्यार्थकामसंपादनंसंभवति ततश्चपुरुषार्थचतुष्टये धर्ममोक्षरू
पार्थद्वयमेवसंपादितंस्यात्तथाचपुरुषार्थचतुष्टयावाप्तिः सदाचारिणांभवतीतिवचनानिविरुध्येरन्नित्यतआह परित्यजेदिति धर्मवर्जितावर्थ
कामौपरित्यजेदेवेत्यर्थः नहिपुरुषार्थचतुष्टये धर्मविरुद्धावर्थकामौगृहीतौयेननद्विरोधः स्यात्किंतुधर्माविरुद्धावर्थकामौसदाचारिणोनायासेन-
जायमानावेवगृहीताविति भावः ननुधर्मस्यगवालंभादिरूपस्यापिसत्वात्सोपिकर्तव्यइतिचेत्तत्राह धर्ममप्यसुखोदर्कमिति असुखोदर्कंप्राणिनांपी
डाकरंदुःखदायकंलोकेविद्विष्टंगवालंभादिकमपित्यजेदित्यर्थः नहिसनित्योधर्मोयदकरणेप्रत्यवायःस्यात्किंत्वभ्युदयार्थः सचाभ्युदयोबहुभि

आचारोद्विविधःप्रोक्तः शास्त्रीयोलौकिकस्तथा उभावपिप्रकर्तव्यौनत्याज्यौशुभमिच्छता १६ ग्रामधर्माजातिधर्मा
धर्मादेशधर्माः कुलोद्भवाः परिग्राह्यानृभिःसर्वैर्नैवतांल्लंघयेन्मुने १७ दुराचारोहिपुरुषोलोकेभवतिनिंदितः
दुःखभागीचसततंव्याधिनाव्याप्तएवच १८ परित्यजेदर्थकामौयौस्यातांधर्मवर्जितौ धर्ममप्यसुखोदर्कंलोक
विद्विष्टमेवच १९ नारदउवाच बहुत्वादिहशास्त्राणांनिश्चयःस्यात्कथंमुने कियत्प्रमाणंतद्ब्रूहिधर्ममार्गवि
निर्णये २० नारायणउवाच श्रुतिस्मृतिउभेनेत्रेपुराणंहृदयंस्मृतं एतन्मयोक्तएवस्याद्धर्मोनान्यत्रकुत्रचि
त् २१

रन्यसाधनैः शास्त्रेषूक्तएवेतिनाभ्युदयार्थंप्राणिदुःखकरंलोकेविद्विष्टंधर्ममाचरेदितिभावः तथाचपद्ये मधुपर्केग
वालंभोलोकविद्विष्टएवच सचनैवप्रकर्तव्योयतःसनियतोनहीति १९ तत्रधर्मस्यावश्यकर्तव्यतायांप्रतिपादितायांशास्त्रकारैर्धर्मस्वरूप
स्यानेकधाप्रतिपादनात्तन्निश्चयस्यासंभवेनकथंतन्निश्चयंविनाधर्मः कर्तव्यइतिपृच्छति नारदउवाच बहुत्वादिहेति अनेकशास्त्रेषुधर्म-
मार्गविनिर्णये धर्मनिश्चयेकिंशास्त्रंप्रमाणंतद्ब्रूहीत्यर्थः २० उभेनेत्रेपरमेश्वरस्येत्यर्थः चक्षुर्वैसत्यमितिश्रुतेः परमेश्वरेणश्रुतिस्मृति

रूपचक्षुर्भ्यांदृष्टोधर्मः सत्यश्चक्षुषादृष्टमेवमनसिनिश्चिनोतीतिपुराणरूपहृदयेनिश्चितोधर्मोपिसत्यइत्यर्थः २१ ननुत्रयाणामपिकुत्रचित्त
समुद्रादिविधौविरोधोदृश्यतेतत्रकिंवरमितिचेत्तत्राह विरोधोयत्रत्विति श्रुतिस्तत्रेति स्मृतिपुराणापेक्षयाश्रुतिःप्रबलेत्यर्थः द्वयोरिति पु
राणस्मृत्योः परस्परंविरोधेइत्यर्थः स्मृतिर्वरेति पुराणापेक्षयास्मृतेर्वेदमूलकत्वात्प्रामाण्यमित्यर्थः २२ श्रुतिद्वैधंषोडशीग्रहणादिषुध-
र्मावुभौनतत्रपरस्परंबाधःकिंतुधर्मद्वयमपिसत्यमित्यर्थः विषयःकल्प्यतामिति भिन्नविषयकल्पनयाविरोधः परिहरणीयइत्यर्थः २३ ननुय-
थास्मृतीनांवेदमूलकत्वात्प्रामाण्यंतथापुराणानामपिवेदमूलकत्वादेवप्रामाण्यंस्मृतिसमानमेवकिंनस्यादतआह पुराणेष्विति नकेवलंपुराणा
निवेदमूलकानिकिंतुतंत्रमूलकान्यपिसंति तथाचपुराणापेक्षयाकेवलवेदमूलकत्वात्स्मृतीनांपुराणापेक्षयाप्राबल्यमुक्तमव्याहतमेव न
दुक्तंस्कांदेसूतसंहितायां क्वचित्कदाचित्तंत्रार्थकटाक्षेणमुनीश्वराः संतिनानिपुराणानिसोंशोग्राह्योनवैदिकैरिति २४ ननुतंत्राणामपि-

विरोधोयत्रतुभवेत्त्रयाणांचपरस्परं श्रुतिस्तत्रप्रमाणंस्याद्द्वयोर्द्वैधेस्मृतिर्वरा २२ श्रुतिद्वैधंभवेद्यत्रतत्रधर्मा-
वुभौस्मृतौ स्मृतिद्वैधंतुयत्रस्याद्विषयःकल्प्यतांपृथक् २३ पुराणेषुक्वचिच्चैवतंत्रदृष्टंयथातथं धर्मंवदंति
तंधर्मंगृण्हीयान्नकथंचन २४ वेदाविरोधिचेत्तंत्रंतत्प्रमाणंनसंशयः प्रत्यक्षश्रुतिरुद्धंयत्तत्प्रमाणंभवेन्न
च २५ साक्षादीश्वरप्रणीतत्वात्प्रामाण्यंतथाचतन्मूलकपुराणानामपिप्रामाण्यंकिंनस्यात्तत्राह वेदाविरोधीति देहवताशिवे
नप्रणीतस्यागमस्यस्वतःप्रामाण्यंकिंतुवेदमूलकत्वादेव तथाचब्राह्मणस्यप्रत्यक्षश्रुतिविरुद्धतप्तमुद्राधारणादिप्रतिपादकतंत्रस्यनप्रामा
ण्यंकिंतुवेदाविरोध्यंशेएवप्रामाण्यमितिभावः श्रुतिरुद्धंश्रुतिविरुद्धमित्यर्थः नत्प्रमाणंभवेन्नचेति वैदिकस्येतिशेषः तथाचतंत्रार्थप्र
तिपादकपुराणस्यप्रत्यक्षश्रुतिविरोधान्नप्रामाण्यमितिभावः तदुक्तंशिवेनैवमहाकालसंहितादिषु वेदाविरोधीयोंशस्तुसैवग्राह्योद्विजोत्तमैः
अधिकारिबहुत्वाच्चाप्यनेकार्थेत्रिकथ्यते अनेकाधिकारणउद्दिश्यतंत्रंविधीयतेतथाचयस्ययत्राधिकारस्तत्तेनग्राह्यमितितदर्थः ब्राह्मणवि

षयकत्वमितितुरहस्यं अनेनचाधिकारिभेदेनसर्वेषांतंत्राणांप्रामाण्यंसमर्थितं तथाचभूतसंहितायां तंत्रंप्रकृत्याधिकारिविभेदेनप्रमाणंनात्रसंशयः मृषावादीकथंशिवइतिच तथाचतंत्राणामपिस्मृतिष्वेवांतर्भावाद्धर्मप्रतिपादकचतुर्दशविद्यासुसंग्रहोस्तीतिबोध्यं २५ यस्मादेवंतस्मादाह सर्वथा वेदएवेति २६ २७ २८ २९ तादृग्वेदविरुद्धाचरणवंतःकेतान्दर्शयति कामाचाराइति यथेष्टाचरणवंतइत्यर्थः लिंगधारिणइतिपाशुपता इत्यस्यविशेषणं ३० वैखानसमतानुगाइतितप्तमुद्रांकिताइत्यस्याविशेषणं ३१ उत्थायोत्थायेति प्रतिदिनमितिशेषः कृतंसुकृतंकिंमया

सर्वथावेदएवासौधर्ममार्गप्रमाणकः तेनाविरुद्धंयत्किंचित्तत्प्रमाणंनचान्यथा २६ योवेदधर्ममुज्झित्यवर्तते न्यप्रमाणतः कुंडानितस्यशिक्षार्थंयमलोकेवसंतिहि २७ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनवेदोक्तंधर्ममाश्रयेत् स्मृतिःपुरा णमन्यद्वातंत्रंवाशास्त्रमेवच २८ तन्मूलत्वेप्रमाणंस्यान्नान्यथातुकदाचन येकुशास्त्राभियोगेनवर्तयंतीहमा नवान् २९ अधोमुखोर्ध्वपादास्तेयास्यंतिनरकार्णवं कामाचाराःपाशुपतास्तथावैलिंगधारिणः ३० तप्तमुद्रां- कितायेचवैखानसमतानुगाः तेसर्वेनिरयंयांतिवेदमार्गबहिष्कृताः ३१ वेदोक्तमेवसद्धर्मंतस्मात्कुर्यान्नरःसदा उत्थायोत्थायबोद्धव्यंकिंमयाद्यकृतंकृतं ३२ दत्तंवादापितंवापिवाक्येनापिचभाषितं उपपापेषुसर्वेषुपातकेषुमह त्स्वपि ३३ अवाप्यरजनीयामंब्रह्मध्यानंसमाचरेत् ऊरुस्थोत्तानचरणःसव्येचोरौतथोत्तरं ३४ उत्तानंकिंचिदु न्नानंमुखमवष्टभ्यचोरसानिमीलिताक्षःसत्वस्थोदंतैर्दंतान्नसंस्पृशेत् ३५ यद्कृतमित्यन्वयः ३२ किमित्यस्यदत्तादिष्व- न्वयः महत्स्वपिपातकेषुकिंमयापातकंकृतमिति विचार्यमितिभावः ३३ अथाह्निकमाह अवाप्येति यामंचतुर्थं तत्रध्यानमुद्रामाह ऊरु- स्थोत्तानचरणइति ऊरुस्थउत्तानचरणोयस्येत्यर्थः कस्मिन्नूरौकोवाउत्तानचरणस्तत्राह सव्येचोराविति अत्रसव्यशब्देनसव्यंदक्षिणवामयो रितिकोशाद्वामोरुर्गृह्यतेतस्मिन्सव्येवामोरौइतरंदक्षिणंपादमुत्तानं विन्यस्येत्यर्थः तथाचवीरासनंसिद्धंअग्रिमश्लोकस्थमुत्तानपदंपूर्वान्वयि ३४ किंचि

दुत्तानं मुखं पृष्ठभागे कृत्वा तन्मुखमुरसावष्टभ्य हनुना उरस्थलं स्पृशेदित्यर्थः ३५ तालुस्थेति जिह्वां परावृत्य तच्छिद्रद्वारा तालुनि नयेदित्यर्थः संवृता-
स्यो विवृतास्यः नातिनिम्नेति चैलाजिनकुशोत्तरे आसने आसीन इत्यर्थः ३६ प्रथमं प्राणायामं कृत्वा पश्चादियं मुद्रा कर्तव्या तं प्राणायाममाह द्विगु
णमिति मुद्राबंधनोत्तरं प्राणायामस्यासंभवात् प्रथमतः प्राणायामं कृत्वा मुद्राबंधः कर्तव्य ततो देवो ध्येयस्तदाह ततो ध्येय इति दीपवत्स्वप्रकाश इ
त्यर्थः प्रभुरात्मा ३७ तस्मिन्नात्मनि किंचिद्धारणमाह धारयेदिति आत्मानमंतः करणं इत्थं धारणां धारयेदित्यर्थः उक्तं प्राणायाममुत्तमादिभेदेन
षड्विधं वर्णयति सधूम इति सधूमः श्वाससंयुक्त इति लक्षणात्प्राणायामे प्रथमतोभ्यसनीये झटिति प्राण उपरि आयाति स प्राणायामो तिलघुः पुनर
तिशयाभ्यासेन चित्ते स्थिरीभूते सति यः प्राणायामो भवति स मध्यमः सोपि द्विविधः सगर्भो मंत्रजपसहितोऽगर्भस्तद्रहितः ३८ पुनरतिशयाभ्या

तालुस्थाचलजिह्वश्च संवृतास्यः सुनिश्चलः सन्निरुद्धेंद्रियग्रामो नातिनिम्नस्थितासनः ३६ द्विगुणं त्रिगुणं
वापि प्राणायाममुपक्रमेत् ततो ध्येयः स्थितो योसौ हृदये दीपवत्प्रभुः ३७ धारयेत्तत्र चात्मानं धारणां धारयेद्बु
धः सधूमश्च विधूमश्च सगर्भश्चाप्यगर्भकः ३८ सलक्ष्यश्चाप्यलक्ष्यश्च प्राणायामस्तु षड्विधः प्राणायामस
मो योगः प्राणायाम इतीरितः ३९ प्राणायाम इति प्रोक्तो रेचपूरककुंभकैः वर्णत्रयात्मका ह्येते रेचपूरककुंभ
काः ४० स एव प्रणवः प्रोक्तः प्राणायामश्च तन्मयः इडया वायुमारोप्य पूरयित्वोदरे स्थितं ४१

सेन चित्ते स्थिरीभू-
ते सति यः प्राणायामः स उत्तमः सोपि द्विविधः सलक्ष्यो लक्ष्यं देवता तद्ध्यानसहितोऽलक्ष्यो ध्यानरहित इत्यर्थः प्राणायामेति प्राणायामसमो यो
गः प्राणायाम एव नान्य इत्यर्थः ३९ रेचकादिभेदेन प्राणायामस्त्रैविध्यमाह प्राणायाम इति रेचकादिषु क्रमेण प्रणववर्णत्रयं ध्येयमित्याह व-
र्णत्रयात्मक इति ४० स एवेति स एव प्रसिद्धः परमात्मैव प्रणवः प्रोक्तस्तदात्मकत्वादतः प्राणायामोपि वर्णत्रयात्मकत्वात्परमात्मरूप एव ज्ञेय
इति प्राणायामे श्रद्धां वर्धयति प्राणायामप्रकारमाह इडयेति इडा वामे स्थिता नाडी पिंगला दक्षिणे मतेति वचनाद्वामनासापुटे न द्वात्रिंशद्वारमकार

मावृत्यवायुमारोप्याकृष्यपूरयित्वा तादृशं पूरकं कृत्वा पश्चाच्चतुःषष्टिवारमुकारमावर्तयन्नेवोदरे स्थितं कृत्वा कुंभकं कृत्वा पुनर्दक्षिणनासा
पुटेन षोडशवारं मकारमावर्तयन्नेव रेचयेत् तं वायुमित्यर्थः ४१ अन्ययेते पिंगलयेत्यर्थः तदुक्तं द्वात्रिंशता चतुःषष्ट्या क्रमात् षोडशसंख्ययेन्-
ति इत्थं प्रथमं सधूमं प्राणायाममुपसंहरति एवमिति एवमेवाधिकाभ्यासेन मध्यमोत्तमावपि कर्तव्यावित्यर्थाद् उक्तं भवति ४२ इत्थं प्राणायामे
कृते पश्चात् षट्चक्रभेदेन क्रमेण कुंडलिनीं ब्रह्मरंध्रे नीत्वा हृदये पूर्वोक्तं निर्वातदीपसमानमात्मानं ध्यायेदिति योगमर्यादा तदभिप्रायेण षट्च-
क्रस्वरूपमाह आधारे इति आधारो मूलाधारः तालुमूलं कंठः ललाटं भ्रूमध्यं लिंगं च नाभिश्च प्रकटित हृदयं चेति समाहारद्वंद्वे प्राण्यंगत्वादेक
वद्भावः तथा च स्थानत्रयं विवक्षितं इत्थं षट्चक्राणां षट्स्थानान्युक्त्वा तेषां पत्रसंख्यां व्युत्क्रमेणाह द्वैपत्रे इति द्वे पत्रे यस्य तद्द्विपत्रं द्विपत्रमेव
द्वैपत्रं तथा च योग्यत्वाल्ललाटे विद्यमानं यत् द्विपत्रं कमलं तस्मिन्विद्यमानं यत्तत्त्वार्थयुक्तं तत्त्वार्थवाचकं हक्षं वर्णरूपं तन्नमामीत्यर्थः एवमेव सर्वत्रा-
न्वयः कर्तव्यः षोडशारे अरं पत्रं तथा च तालुमूले कंठदेशे विद्यमाने षोडशपत्रे कमले विद्यमानं स्वराणां वर्णरूपं नमामीत्यर्थः तथाधारे विद्यमाने चतु-

**शनैः षोडशमात्राभिरन्यया तं विरेचयेत् एवं सधूमः प्राणानामायामः कथितो मुने ४२ आधारे लिंगनाभिप्रकटित
हृदये तालुमूले ललाटे द्वैपत्रे षोडशारे द्विदशदशदले द्वादशार्द्धे चतुष्के वासांते बालमध्ये डफकठसहिते कंठदेशे स्व-
राणां हक्षं तत्त्वार्थयुक्तं सकलदलगतं वर्णरूपं नमामि ४३**

ष्के च तु ष्पत्रयुक्ते कमले कथं भूते वासांते वासांतशब्दो ऽर्श आद्यजंतः
वेत्यकारउच्चारणार्थः वसांतमेव वासांतं वसांतशब्दे वशब्दो वादिपरस्तथा च वकारादि सकारांतवर्णचतुष्कयुक्ते इत्यर्थः तस्मिन्विद्यमानं यद्वर्ण
रूपं तन्नमामीत्यर्थः अथ बालमध्ये इफ कठसहिते इत्यस्य समुदायस्य लिंगनाभिप्रकटितहृदये द्विदशदशदलद्वादशार्धे इति समुदायेनान्वयः
पश्चात्पार्ष्णिकोयथायोग्यमन्वयः आद्यंतौ टकिनौ जलपृथिव्योः स्नेहगंधाविनिवत् तथा च लिंगे विद्यमाने द्वादशार्धे षट्दलकमले बालमध्ये
आकार उच्चारणार्थः बकारादिलकारांतयुक्ते विद्यमानं यद्वर्णरूपं तन्नमामीत्यर्थः तथा नाभौ विद्यमाने दशदलकमले डफसहिते डकारादिफकारां

नदशवर्णयुक्ते विद्यमानं वर्णरूपंनमामीत्यर्थः तथाप्रकटितत्दृदयेविद्यमाने द्विदशदले द्वादशदले कठसहितेक कारादिठकारांनद्वादशवर्णसहिते विद्यमानं यद्वर्णरूपंतन्नमामीत्यर्थः अयंभावः मूलाधारलिंगानाभित्दृदयकंठभ्रूमध्येषुचतुर्दलषट्दलदशदलद्वादशदलषोडशदलद्विदलानि कमलानिभावयित्वातेषुकमलपत्रेषुप्रादक्षिण्येन पूर्वोक्तान् वर्णान् भावयित्वानमेदिति इदंसर्वंतंत्रविदांस्पृष्टं एतानिषट्कमलानितद्गतावर्णा श्चससमस्कंधेदेवीगीतायांस्पष्टाः ४३ एवंषट्चक्रभावनोत्तरंकुंडलिनींध्यायेदित्याह अरुणकमलेति अरुणकमलंमूलाधारस्थंचतुर्दलकमलंत त्रसंस्थितातद्रजःपुंजवर्णारजोगुणवतीत्यर्थः हरनियमि तचिन्हामायाबीजावयवहकाररेफरूपंनियमितंचिन्हंयस्यांसामायाबीजवाच्येत्यर्थः पद्मतंतुर्बिसतंतुस्तत्स्वरूपासूक्ष्मा रविश्चमिश्रबिंदुर्हुतवहोरक्तबिंदुःराकानायकश्चंद्रः श्वेतबिंदुस्तद्रूपमास्यं स्तनयुग्मंचतेनाढ्या युक्ता

अरुण कमलसंस्थातद्रजःपुंजवर्णाहरनियमि तचिन्हापद्मतंतुस्वरूपा भजतिभवतिभीष्टंप्राप्यतेपांशुकं ठंशिवपदमभयदातृत्वाद्यसूर्यप्रभातं रविहुतवहराकानायकास्यस्तनाढ्यासकृदपियदिचित्तेसंवसेत्स्यात्स मुक्तः ४४ स्थितिःसैवागतियात्रामतिश्चिंतास्तुतिर्वचः अहंसर्वात्मकोदेवस्तुतिःसर्वंत्वदर्चनं ४५ अहं देवीनचान्योस्मिब्रह्मैवाहंनशोकभाक् सच्चिदानंदरूपोहंस्वात्मानमितिचिंतयेत् ४६ प्रकाशमानांप्रथमेप्र- याणेप्रतिप्रयाणेप्यमृतायमानां अंतःपदव्यामनुसंचरंतीमानंदरूपामबलांप्रपद्ये ४७

तत्ररविबिंदुर्मुखमितरद्विंदुद्व- यंस्तनयुग्ममितिविवेकः इदंबिंदुत्रयंरहस्याम्नायेप्रकाशाविमर्शसंवादेविस्तरेणनिर्णीतंतत्त एवावधार्यं अतिरहस्यात्वादत्रनस्पष्टीक्रियते तदुक्तं मिहिरबिंदुमुखींतदधोल्लसच्छशिहुताशनबिंदुयुगस्तनीं सहहरार्धकलाररसनास्पदां भजतसत्यमिमांपरदेवतामिति अयमर्थोगुरुमुखादेवावगं तव्यः एवंसकृदपिध्यानेनसाक्षात्कृतेजीवन्मुक्तएवभवतीत्याह सकृदपीति ४,५इत्थंदेवींकुंडलिनींध्यात्वास्वत्दृदयेतयासहात्मरूपिणींश्रीभगवतीं- ध्यात्वाग्रेजायमानंसर्वंकर्मत्वदर्चनस्थानीयमेवममभवत्विति देवींप्रार्थयेदित्याह स्थितिःसैवेति ४५ अनंतरमात्मानंदेवीरूपत्वेनकृतार्थंजानीयादि त्याह अहंदेवीति ४६ पुनरपिहर्षगद्गदचेतसादे

वींकुंडलिनींभावयेदित्याह प्रकाशमानांप्रथमेप्रयाणे ब्रह्मरंध्रस्थानं प्रतिगमने प्रकाशमानां विद्युदिवद्योतमानां प्रतिप्रयाणेपुनर्मूलाधारंप्रति
प्रत्यागमनेअमृतायमानाममृतलुलितां ब्रह्मरंध्रस्थामृतधारालुलितामित्यर्थः अतः पद्व्यांसुषुम्नायामनुसंचरतीगच्छंतीमबलांकुंडलिनींश
रणंप्रपद्येइत्यर्थः ४७ इत्थमात्मानंध्यात्वागुरुंध्यायेदित्याह ततोनिजेतिमानसैर्मनसाकल्पितैः ४८ ४९ इतिश्रीदेवीभागवततिल-
के एकादशस्कधेप्रथमोऽध्यायः १ द्यधिकैश्चैवचत्वारिंशत्पद्यैस्तुततः परं प्रातः कृत्योत्तरं सम्यक् शौचादिविधिरुच्यते १ तत्रप्रथमतआ-
चाराभावे सर्वव्यर्थंभवतीत्याह आचारहीनमिति नीडंगृहं तस्मादाचारोवक्ष्यमाणोवश्यंकर्तव्यइत्यर्थः १ कस्मात्कालादारभ्यसदाचारः क

ततोनिजब्रह्मरंध्रेध्यायेत्तंगुरुमीश्वरं उपचारैर्मानसैश्चपूजयेत्तंयथाविधि ४८ स्तुवीतानेनमंत्रेणसाधकोनियता
त्मवान् गुरुर्ब्रह्मागुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवोमहेश्वरः ४९ गुरुरेव परंब्रह्मतस्मैश्रीगुरवेनमः इतिश्रीदेवीभागवते
महापुराणएकादशस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीनारायणउवाच आचारहीनंनपुनंतिवेदायद्यप्यधीताःसहषड्भि
रंगैः छंदांस्येनंमृत्युकालेत्यजंतिनीडंशकुंताइवजातपक्षाः १ ब्राह्मेमुहूर्तेचोत्थायतत्सर्वंसम्यगाचरेत् रात्रेरं-
तिमयामेतुवेदाभ्यासंचरेद्बुधः २ किंचित्कालंततः कुर्यादिष्टदेवानुचिंतनं योगीतुपूर्वमार्गेणब्रह्मध्यानंसमाचरेत्
३ जीवब्रह्मैक्यतायेनजायतेतुनिरंतरं जीवन्मुक्तश्चभवतितत्क्षणादेवनारद ४ पंचपंचउषःकालःसप्तमंचारुणोद
यः अष्टपंचभवेत्प्रातःशेषःसूर्योदयःस्मृतः ५

र्तव्यस्तदाह ब्राह्मेमुहूर्तइति उत्थायततः प्रभृतीत्यर्थः कोसौब्राह्मोमुहूर्त
स्तत्राह रात्रेरंतिमयामइति चतुर्थयामेउत्थायमुखप्रक्षालनादिकंकृत्वेत्यर्थाद्बोध्यम् २ वेदाभ्यासमर्यादामाह किंचित्कालमिति रात्रिप-
श्चिमयामतृतीयमुहूर्तपर्यंतामित्यर्थः तदुक्तंवायुपुराणे रात्रेःपश्चिमयामे तुघटिकाषट्कमेवहि वेदाभ्यासंद्विजः कुर्यात्सावेलापाठदायिनी
ति योगीत्विति तस्यवेदपाठाभावात्पूर्वमार्गेणप्रथमाध्यायोक्तप्रकारेणब्रह्मध्यानमेवतावत्घटिकाषट्कपर्यंतंकुर्यादित्यर्थः ३ ४ अग्निमश्लो-

कोक्तप्रातः शब्दार्थंकथयति पंचपंचेति पंचपंचाशत्घटिकोत्तरमुषःकालः सप्तपंचाशत्घटिकोत्तरमरुणोदयसंज्ञकःकालः अष्टपंचाशत्
घटिकायांप्रातः कालः शेषः सूर्योदयसंज्ञकइत्यर्थः ५ प्रातः पदार्थमुक्त्वातस्मिन्कर्तव्यमाह प्रातरिति यः कुर्यात्सनैर्ऋत्यांदिशिभुवः श-
यनस्थानात् इषुविक्षेपपरिमितमधिकंवादेशमतीत्यकुर्यादित्यर्थः इदंदूरदेशमात्रस्योपलक्षणं तथाचमनुः दूरादावसथान्मूत्रंदूरात्पादावसे
चनमिति नैर्ऋत्यामित्युपलक्षणंदक्षिणस्याः तथाचापस्तंबः दक्षिणांदिशंदक्षिणापरांवेति ६ प्रथमेआश्रमेब्रह्मचर्याश्रमेकर्णस्थंयज्ञसूत्रंकुर्या

प्रातरुत्थाययःकुर्याद्विण्मूत्रंद्विजसत्तमः नैर्ऋत्यामिषुविक्षेपमतीत्याभ्यधिकंभुवः ६ विण्मूत्रेपिचकर्णस्थ
माश्रमेप्रथमेद्विजः निवीतंपृष्ठतःकुर्याद्वानप्रस्थगृहस्थयोः ७ कृत्वायज्ञोपवीतंतुपृष्ठतःकंठलंबितं विण्मूत्रंतुगृ
हीकुर्यात्कर्णस्थंप्रथमाश्रमी ८ अंतर्धायतृणैर्भूमिंशिरःप्रावृत्यवाससा वाचंनियम्ययत्नेनष्ठीवनश्वासवर्जितः ९
नफालकृष्टेनजलेनचितायांनपर्वते जीर्णदेवालयेकुर्यान्नवल्मीकेनशाद्वले १० नससत्वेषुगर्तेषुनगच्छन्नपथिस्थि-
तः संध्ययोरुभयोर्जप्येभोजनेदंतधावने ११ पितृकार्येचदैवेचतथामूत्रपुरीषयोः उत्सारेमैथुनेवापितथावैगुरुस-
न्निधौ १२ यागेदानेब्रह्मयज्ञेद्विजोमौनंसमाचरेत् देवताऋषयःसर्वेपिशाचोरगराक्षसाः १३ इतोगच्छंतुभूता
निबहिर्भूमिंकरोम्यहं इतिसंप्रार्थ्यपश्चात्तुकुर्याच्छौचंयथाविधि १४ वाय्वग्नीविप्रमादित्यमापःपश्यंस्तथैवगाः न
कदाचनकुर्वीतविण्मूत्रस्यविसर्जनं १५

दित्यर्थः निवीतमिति यज्ञोपवीतंनिवीतंकृत्वापृष्ठतोलंबयेदित्यर्थः ७ तदेवस्पष्टयति कृत्वा
यज्ञोपवीतमिति यज्ञोपवीतंपूर्ववचनान्निवीतरूपं गृहीतिवानप्रस्थस्योपलक्षणं ८ श्वासवर्जितोधिकश्वासवर्जितोधावन्शौचंनकुर्यादित्यर्थः ९ वल्मी
केसर्पस्थाने नशाद्वलेनहरिततृणे १० ससत्त्वेषुजीवसहितेषुगर्तेषु नपथिस्थितः लोकगंतव्यमार्गेस्थितोनकुर्यादित्यर्थः शौचादिसमयेमौनमाह
संध्ययोरिति जप्येजपकर्मणि ११ १२ तत्रशौचसमयेमंत्रः पठनीयइत्याह देवताऋषयइति १३ १४ १५ छ छ छ

तृणादिभिरित्यत्रादिनारवर्परादिना सूर्यकिरणस्पर्शाभावार्थमाच्छादनं १६ अन्यत्रजलदूरदेशे १७ अन्यवर्णकाः क्षत्रियवैश्यशूद्राः १८ श्वेतादिमृत्तिकाभावेआह अथवेति अयात्यमृत्तिकाआह अंतर्जलादिति १९ २० मूत्रशौचज्ञानार्थमाह एकालिंगइति एकाएकवारमित्यर्थः तिस्रः त्रिवारं उभयोर्हस्तयोर्द्विवारं २१ विट्शौचेमृत्तिकाविभागंस्पष्टमेवाह विट्शौचेइतिएकस्मिन्करेइत्यर्थः २२ २३ २४ एकैकवारंग्राह्य

उदङ्मुखोदिवाकुर्याद्रात्रौचेद्दक्षिणामुखः ततआच्छाद्यविण्मूत्रंलोष्ठपर्णतृणादिभिः १६ गृहीतलिंगउत्थायसग च्छेद्वारिसन्निधौ पात्रेजलंगृहीत्वातुगच्छेदन्यत्रचैवहि १७ गृहीत्वामृत्तिकांकूलाच्छुद्धांब्राह्मणसत्तमः रक्तां-पीतांतथाकृष्णांगृण्हीयुश्चान्यवर्णकाः १८ अथवायायत्रदेशेसैवग्राह्याद्विजोत्तमैः अंतर्जलाद्देवगृहाद्वल्मीकान्मूषकोत्करात् १९ कृतशौचावशिष्टाचनग्राह्याःसप्तमृत्तिकाः मूत्रात्तुद्विगुणंशौचंमैथुने त्रिगुणंस्मृतं २० ए-कालिंगेकरेतिस्त्रउभयोर्मृद्द्वयंस्मृतं मूत्रशौचंसमाख्यातंशौचंतद्द्विगुणंस्मृतं २१ विट्शौचेलिंगदेशेतुमद द्यान्मृत्तिकाद्वयं पंचापानेदशैकस्मिन्नुभयोःसप्तमृत्तिकाः २२ वामपादंपुरस्कृत्यपश्चाद्दक्षिणमेवच प्रत्ये कंचचतुर्वारंमृत्तिकांलापयेत्सुधीः २३ एवंशौचंगृहस्थस्यद्विगुणंब्रह्मचारिणः त्रिगुणंवानप्रस्थस्ययती-नांचचतुर्गुणं २४ आर्द्रामलकमानातुमृत्तिकाशौचकर्मणि प्रत्येकंतुसदाग्राह्यानातोन्यूनाकदाचन २५ ए तद्दिवास्याद्विट्शौचंतदर्धंनिशिकीर्तितं आतुरस्यतदर्धंतुमार्गस्थस्यतदर्धकं २६ स्त्रीशूद्राणामशक्तानांबा-लानांशौचकर्मणि यथागंधःक्षयस्स्यात्तु तथाकुर्यादसंख्यकं २७ गंधलेपक्षयोयावत्तावच्छौचंविधीयते सर्वे षामेववर्णानामित्याहभगवान्मनुः २८ वामहस्तेनशौचंतुकुर्याद्दैदक्षिणेननन नाभेरधोवामहस्तोनाभेरूर्ध्वंतुदक्षिणः २९

मृत्तिकायाःप्रमाणमाह आर्द्रामलकेति २५ २६ २७ गंधलेपनाशपर्यंतंमृत्तिकालेपनमयदित्यत्रमनुसंमतिमाह गंधलेपेति २८ २९

३० ३१ प्रायश्चित्तमाह जलाहारइति जापाद्गायत्र्याः ३२ ३३ ३४ क्षीरवृक्षाः अश्वत्थोदुंबरप्लक्षन्यग्रोधाः ३५ पूर्वार्धेअग्रभागेपाषाणेनकुंचितंकृत्वाग्राह्यमित्यर्थः ३६ दंतधावनेमंत्रमाह अन्नाद्यायेति ३७ ३८ प्रतिषिद्धदिनेषुचेति तानिदिनान्यग्रेवक्ष्यति ३९ सवितापभक्षितइत्यस्ययोदंतानांकाष्ठसंयोगंकरोतितेनेत्युत्तरेणान्वयः ४० दिनान्याह प्रतिपद्दर्शेति तथाचव्यासः प्रतिपद्दर्शषष्ठीषुनवम्यांचैव

शौचकर्मणिविज्ञेयोनान्यथाद्विजपुंगवैः जलपात्रंनगृह्णीयाद्विण्मूत्रोत्सर्जनेबुधः ३० गृह्णीयाद्यदिमोहेनप्रायश्चित्तंतरेत्ततः मोहाद्वाप्यथवालस्यान्नकुर्याच्छौचमात्मनः ३१ जलाहारस्त्रिरात्रंस्यात्ततोजापाच्चशुध्यति देशकालद्रव्यशक्तिस्वोपपत्तीश्चसर्वशः ३२ ज्ञात्वाशौचंप्रकर्तव्यमालस्यंनात्रधारयेत् पुरीषोत्सर्जनेकुर्याद्गंडूषान्द्वादशैवतु ३३ चतुरोमूत्रविक्षेपेनातोन्यूनान्कदाचन अधोमुखंनरः कृत्वात्यजेत्तंवामतः शनैः ३४ आचम्यचततः कुर्याद्दंतधावनमादरात् कंटकिक्षीरवृक्षोत्थंद्वादशांगुलमव्रणम् ३५ कनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलंपूर्वार्धेकृतकूर्चकं करंजोदुंबरौचूतः कदंबोलोध्रचंपकौ ३६ बदरीतिद्रुमाश्चेतिप्रोक्तादंतप्रधावने अन्नाद्यायव्यूहध्वंसे सोमोराजायमागमत् ३७ समेमुखंप्रक्षाल्यतेयशसाचभगेनच आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशुवसूनिच ३८ ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वन्नोदेहिवनस्पते अभावेदंतकाष्ठस्यप्रतिषिद्धदिनेषुच ३९ अपांद्वादशगंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनं सविताभक्षितस्तेनस्वकुलंतेनघातितं ४० प्रतिपद्दर्शषष्ठीषुनवम्येकादशीरवौ दंतानांकाष्ठसंयोगाद्दहत्यासप्तमंकुलं ४१ कृत्वालंपादशौचंह्यमलमथजलंत्रिःपिबेद्द्विर्विमृज्य तर्जन्यांगुष्ठवत्यासजलमभिमृशेन्नासिकारंध्रयुग्मम् अंगुष्ठनामिकाभ्यांनयनयुगयुतंकर्णयुग्मंकनिष्ठांगुष्ठाभ्यांनाभिदेशेत्हृदयमथतलेनांगुलीभिःशिरांसि ४२

भारत दंतानांकाष्ठसंयोगाद्दहत्यासप्तमंकुलमिति एवमन्येपिकालाग्रंथांतरादवसेयाः ४१ दंतधावनोत्तरमाचमनमाह कृ

त्वालमिति त्रिःपिबेत्केशवादित्रिनामभिः द्विर्विमृज्यवचनांतरानुमत्याआस्यमित्यर्थः यद्यपिवचनांतरादास्यस्यैकवारमेवोन्मार्जनंतथापिओ
ष्ठोन्मार्जनस्यापि वचनांतरप्राप्तत्वेनतस्मिन्कृतेमुखस्यद्विरुन्मार्जनंजातमेवेत्यभिप्रायेणेयमुक्तिः अनंतरमंगुष्ठवत्यातर्जन्यांगुष्ठयुक्तयातर्जन्या
नासिकारंध्रयुग्मंसजलंयथास्यात्तथाभिमृशेत्स्पृशेदित्यर्थः अनंतरमंगुष्ठानामिकाभ्यांनयनयुगयुतंकर्णयुग्मंनयनद्वुगंकर्णद्युगंचाभिमृशेत्-
स्पृशेत् अनंतरंकनिष्ठांगुष्ठाभ्यानाभिदेशेस्पृशेत् अथतलेनहस्ततलेनहृदयंस्पृशेत् अनंतरंसर्वाभिरंगुलीभिःशिरांस्यभिमृशेदिति तथाचयाज्ञवल्क्यः अंत
र्जानुशुचौदेशेउपविष्टउदङ्मुखः प्राग्वाब्राह्मणतीर्थेनद्विजोनित्यमुपस्पृशेत्त्रिःप्राश्यापोद्विरुन्मृज्यखान्यद्भिः समुपस्पृशेदिति ४२ इतिश्रीदेवीभा॰ति॰

इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ श्रीनारायणउवाच “शुद्धंस्मार्तंचाचमनं
पौराणंवैदिकंतथा तांत्रिकंश्रौतमित्याहुःषड्विधंश्रुतिनोदितं विण्मूत्रादिकशौचंचशुद्धंचपरिकीर्तितं स्मार्तंपौ
राणिकंकर्मआचांतेविधिपूर्वकं वैदिकंश्रौतमित्यादिब्रह्मयज्ञादिपूर्वकं अस्त्रविद्यादिकंकर्मतांत्रिकोविधिरु
च्यते” स्मृत्वाचोंकारगायत्रींनिबध्नीयाच्छिखांतथा पुनराचम्यहृदयंबाहूस्कंधौचसंस्पृशेत् १ क्षुतेनिष्ठी
वनेचैववदंतोच्छिष्टेतथानृते पतितानांचसंभाषेदक्षिणंश्रवणंस्पृशेत् २ अग्निरापश्चवेदाश्चसोमःसूर्यो-
निलस्तथा सर्वेनारदविप्रस्यकर्णेतिष्ठंतिदक्षिणे ३
ततस्तुगत्वानद्यादौप्रातःस्नानंविशोधनं समाचरेन्मुनिश्रेष्ठदेहसंशुद्धिहेत

वे ४ केएकादशस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ सप्तत्रिंशन्महापद्यैःस्नानादिविधिपूर्वकं रुद्राक्षधारणस्यापिमहिमातीवकथ्यते १ आच
मनोत्तरंशिखाबंधमाह स्मृत्वेति ओंकारयुक्तांगायत्रीमित्यर्थः तदुक्तंवायुपुराणे ओंकारयुक्तगायत्रींसमुच्चार्यततोद्विजः शिखाबंधंप्रकु-
र्वीतयेनस्याद्विघ्नबंधनमिति शिखाबंधनोत्तरंपुनराचमनमाह पुनराचम्येति प्रसंगाच्छ्रोत्राचमनमाह क्षुतेनिष्ठीवनइति २ दक्षिणकर्णस्पर्शेहेतु
माह अग्निरापइति ३ अनंतरंस्नानमाह ततस्त्विति ४

५ ६ ७ ८ स्नानादिविधेर्बाहुल्याद्धोमकालस्याल्पत्वात्तादृशस्नानविधिं कृत्वा संध्यादिविधिं कुर्वतो होमकालो नैव मिलति तस्मात्प्रातः काले तादृ
शविधिना स्नानं नैव कर्त्तव्यं किंतु संक्षेपेण स्नानविधिस्तु मध्यान्हस्नाने चरितार्थ इत्याह अल्पत्वादिति ९ किंतु सामान्यस्नानोत्तरमेतादृश प्राणा
यामेनैव स्नानविधिफलमायातीत्याह गायत्र्यास्त्विति १० संयुतां पठन्निति शेषः ११ वायुं प्राणवायुं वायाव पानेवायौ जयेद्वशी कुर्यात्प्राणापानौ समौ कुर्यादित्य

अत्यंतमलिनो देहो नवद्वारैर्मलं वहन् सदास्तेन च्छोधनाय प्रातः स्नानं विधीयते ५ अगम्यागमनात्पापं यच्च-
पापं प्रतिग्रहात् रहस्याचरितं पापं मुच्यते स्नानकर्मणा ६ अस्नातस्य क्रियाः सर्वा भवंति विफला यतः तस्मा
त्प्रातश्चरेत्स्नानं नित्यमेव दिने दिने ७ दर्भयुक्तश्चरेत्स्नानं तथा संध्याभिवंदनं सप्ताहं प्रातरस्नायी संध्याहीन-
स्त्रिभिर्दिनैः ८ द्वादशाहमनग्निः सन् द्विजः शूद्रत्वमाप्नुयात् अल्पत्वाद्धोमकालस्य बहुत्वात्स्नानकर्मणः
९ प्रातर्न तु तथा स्नायाद्धोमकाले विगर्हितः गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परत्र च १० गायंतं त्रायते यस्मा
द्गायत्रीत्यभिधीयते प्रणवेन तु संयुक्तां व्याहृतित्रयसंयुताम् ११ वायुं वायौ जयेद्विप्रः प्राणसंयमनत्रयात्
ब्राह्मणः श्रुतिसंपन्नः स्वधर्मनिरतः सदा १२ स वैदिकं जपेन्मंत्रं लौकिकं न कदाचन गोश्टंगे सर्षपो यावत्तावत्ता
वद्येषां न संस्थिरः १३ न तारयंत्युभौ पक्षौ पितॄनेकोत्तरं शतं सगर्भो जपसंयुक्त अगर्भो ध्यानमात्रकः १४ स्ना
नांगतर्पणं कृत्वा देवर्षिपितृतोषकं शुद्धवस्त्रपरीधाय जलाद्बहिरुपागतः १५ र्थः प्राणायामादिसमये ब्राह्मणो वैदिकमंत्र

मवजपेदित्याह ब्राह्मणइति १२ प्राणायामेन वायोरस्थिरीकरणे दोषमाह गोश्टंगेइति गोश्टंगे यावत्सर्षपस्तिष्ठति तावदपि येषां प्राणायामेन-
वायुः स्थिरो नेत्यर्थः तेन तारयंतीत्यन्वयं १३ तस्यैव द्वैविध्यमाह सगर्भेति १४ स्नानांगतर्पणमिति तथा च कार्ष्णाजिनिः देवर्षिपितृणां चैव ए
कद्वित्रिक्रमेण च जले दद्याज्जलं चात्रासंस्कृतानां तटे तथेति असंस्कृतानां मृतानामित्यर्थः असंस्कृतप्रमीतानामेकमेव तटे क्षिपेदिति बो

धायनोक्तेः अत्रपितृशब्देनस्वपितरश्च तदुक्तंहेमाद्रौब्रह्मवैवर्ते नाभिमात्रेजलेस्थित्वाकुर्यात्स्नानांगतर्पणं देवान्ऋषीन्पितृगणान्स्वपितॄंश्चापि तर्पयेत् स्नानांगतर्पणंकृत्वायक्ष्मणेजलमाहरेदिति १५ १६ दशनपरिमितान्द्वात्रिंशत्संख्यकान् विंशतीद्वेविंशतिश्चविंशतिश्चविंशतीइत्येक शेषः द्वेविंशतीचत्वारिंशदित्यर्थः करयुगलकृतेकरयुगार्थंद्वादशद्वादशैवैकैकहस्तेद्वादशद्वादशेत्यर्थः इंदोःकलाभिः षोडशसंख्यैरित्यर्थः एकमे

विभूतिधारणंकार्यंरुद्राक्षाणांचधारणं क्रमयोगेनकर्तव्यंसर्वदाजपसाधकैः १६ रुद्राक्षान्कंठदेशेदशनपरिमिता न्मस्तकेविंशतीद्वेषट्षट्कर्णप्रदेशेकरयुगुलकृतेद्वादशद्वादशैव बाह्वोरिंदोःकलाभिर्नयनयुगकृतेत्वेकमेकंशि- खायांवक्षस्यष्टाधिकंयःकलयतिशतकंसस्वयंनीलकंठः १७ बध्वास्वर्णेनरुद्राक्षंरजतेनाथवामुने शिखायांधार येन्नित्यंकर्णयोर्वासमाहितः १८ यज्ञोपवीतेहस्तेवाकंठेतुंदेथवानरः श्रीमत्पंचाक्षरेणैवप्रणवेनतथापिवा १९ निर्व्याजभक्त्यामेधावीरुद्राक्षंधारयेन्मुदा रुद्राक्षधारणंसाक्षाच्छिवज्ञानस्यसाधनं २० रुद्राक्षंयच्छिखायांत त्तारतत्वमितिस्मरेत् कर्णयोरुभयोर्ब्रह्मन्देवंदेवींचभावयेत् २१ यज्ञोपवीतेवेदांश्चतथाहस्तेदिशःस्मरेत् कंठे सरस्वतींदेवींपावकंचापिभावयेत् २२ सर्वाश्रमाणांवर्णानांरुद्राक्षाणांचधारणं कर्तव्यंमंत्रतःप्रोक्तंद्विजानांना- न्यवर्णिनां २३ रुद्राक्षधारणाद्रुद्रोभवत्येवनसंशयः पश्यन्नपिनिषिद्धांश्चतथाशृण्वन्नपिस्मरन् २४ जि- घ्रन्नपितथाचाश्नन्प्रलपन्नपिसंततं कुर्वन्नपिसदागच्छन्विसृजन्नपिमानवः २५ रुद्राक्षधारणादेवसर्वपा पैर्नलिप्यते अनेनभुक्तंदेवेनभुक्तंयत्तुतथाभवेत् २६ पीतंरुद्रेणतत्पीतं घ्रातंघ्रातंशिवेनतत् रुद्राक्षधार- णेलज्जायेषामस्तिमहामुने २७

कंनयनेशिखायामेकमित्यर्थः १७ १८ १९ २० २१ २२ नान्यवर्णिनामिति अत्रद्विजशब्देनब्राह्मणक्षत्रियवैश्यास्तेषांमंत्रतोधारणं शूद्रादीनांतुमंत्रतोनधारणंकिंत्वमंत्रकमेवेत्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७

२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेतृतीयोध्यायः ३ चत्वारिंशन्महाश्लोकैरु-

तेषांनास्तिविनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः रुद्राक्षधारणंदृष्ट्वापरिवादंकरोतियः २८ उत्पत्तौतस्यसांकार्य-
मस्त्येवेतिविनिश्चयः रुद्राक्षधारणादेवरुद्रोरुद्रत्वमाप्नुयात् २९ मुनयःसत्यसंकल्पाब्रह्माब्रह्मत्वमागतः रुद्रा
क्षधारणाच्छ्रेष्ठंनकिंचिदपिविद्यते ३० रुद्राक्षधारिणेभक्त्यावस्त्रंधान्यंददातियः सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलो
कंसगच्छति ३१ रुद्राक्षधारिणंश्राद्धेभोजयेतविमोदतः पितृलोकमवाप्नोतिनात्रकार्यविचारणा ३२ रुद्राक्ष
धारिणःपादोप्रक्षाल्याद्भिःपिबेन्नरः सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकेमहीयते ३३ हारंवाकटकंवापिसुवर्णंवाद्वि-
जोत्तमः रुद्राक्षसहितंभक्त्याधारयन्रुद्रतामियात् ३४ रुद्राक्षंकेवलंवापियत्रकुत्रमहामते समंत्रकंवामंत्रेण
रहितंभाववर्जितं ३५ योवाकोवानरोभक्त्याधारयेल्लज्जयापिवा सर्वपापविनिर्मुक्तः सम्यग्ज्ञानमवाप्नुयात् ३६
अहोरुद्राक्षमाहात्म्यंमयावक्तुंनशक्यते तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकुर्याद्रुद्राक्षधारणं ३७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहा
पुराणेएकादशस्कंधेतृतीयोध्यायः ३ नारदउवाच एवंभूतानुभावोयंरुद्राक्षोभवतानघ वर्णितोमहतांपूज्यः
कारणंतत्रकिंवद १ नारायणउवाच एवमेवपुरापृष्टोभगवान्गिरिशःप्रभुः षण्मुखेनचरुद्रस्तंयदुवाचश्रृणुष्व
तत् २ ईश्वरउवाच श्रृणुषण्मुखतत्त्वेन कथयामिसमासतः त्रिपुरोनामदैत्यस्तुपुरासीत्सर्वदुर्जयः ३ ह
तास्तेनसुराःसर्वेब्रह्मविष्ण्वादिदेवताः सर्वैस्तुकथितेतस्मिंस्तदाहंत्रिपुरंप्रति ४ अचिंतयंमहाशस्त्रमघो
राख्यंमनोहरं सर्वदेवमयंदिव्यंज्वलंतंघोररूपियत् ५ त्रिपुरस्यवधार्थायदेवानांतारणायच सर्वविघ्नोपशमनम
घोरास्त्रमचिंतयम् ६

द्राक्षोत्पत्तिपूर्वकं रुद्राक्षाणांबहुविधंवर्णनंसमुदीर्यते १ रुद्राक्षमहिमानंश्रुत्वानारदःपृच्छति नारदउवाच एवंभूते
ति १ २ ३ ४ ५ ६

७ ८ कपिलाअनेकवर्णवंतः अतएवाग्रेरक्तोमिश्रश्चेतिवक्ष्यति ९ १० ब्राह्मउच्यते तथाचसब्राह्मणैर्धार्यइत्यर्थः एवमुत्तरत्र ११

दिव्यवर्षसहस्रंतुचक्षुरुन्मीलितंमया पश्चान्ममाकुलाक्षिभ्यःपतिताजलबिंदवः ७ तत्राश्रुबिंदुतोजातामहा
रुद्राक्षवृक्षकाः ममाज्ञयामहासेनसर्वेषांहितकाम्यया ८ बभूवुस्तेचरुद्राक्षाअष्टत्रिंशत्प्रभेदतः सूर्यनेत्रस
मुद्भूताःकपिलाद्वादशस्मृताः ९ सोमनेत्रोत्थिताःश्वेतास्तेषोडशविधाःक्रमात् वह्निनेत्रोद्भवाःकृष्णाद
शभेदाभवंतिहि १० श्वेतवर्णश्चिरुद्राक्षोजातितोब्राह्मउच्यते क्षात्रोरक्तस्तथामिश्रोवैश्यःकृष्णास्तुशूद्रकः
११ एकवक्त्रःशिवःसाक्षाद्ब्रह्महत्यांव्यपोहति द्विवक्त्रोदेवदेवःस्याद्द्विविधंनाशयेदघं १२ त्रिवक्त्रस्त्वनलः
साक्षात्स्त्रीहत्यांदहति क्षणात् चतुर्वक्त्रःस्वयंब्रह्मानरहत्यांव्यपोहति १३ पंचवक्त्रःस्वयंरुद्रःका
लाग्निर्नामनामतः अभक्ष्यभक्षणोद्भूतैरगम्यागमनोद्भवैः १४ मुच्यतेसर्वपापैस्तुपंचवक्त्रस्यधारणात्
षड्वक्त्रःकार्तिकेयस्तुसधार्योदक्षिणेकरे १५ ब्रह्महत्यादिभिःपापैर्मुच्यतेनात्रसंशयः सप्तवक्त्रोमहा
भागोह्यनंगोनामनामतः १६ तद्धारणान्मुच्यतेहिस्वर्णस्तेयादिपातकैः अष्टवक्त्रोमहासेनसाक्षाद्दे-
वोविनायकः १७ अन्नकूटंतूलकूटंस्वर्णकूटंतथैवच दुष्टान्वयस्त्रियंवाथसंस्पृशंश्चगुरुस्त्रियं १८ ए
वमादीनिपापानिहंतिसर्वाणिधारणात् विघ्नास्तस्यप्रणश्यंतियातिचांतेपरंपदं १९ भवंत्येतेगुणाःसर्वे
ह्यष्टवक्त्रस्यधारणात् नववक्त्रोभैरवस्तुधारयेद्वामबाहुके २० भुक्तिमुक्तिप्रदःप्रोक्तोममतुल्यबलोभवेत्
भ्रूणहत्यासहस्राणिब्रह्महत्याशतानिच २१ सद्यःप्रलयमायांतिनववक्त्रस्यधारणात् दशवक्त्रस्तुदेवेशःसाक्षाद्दे
वोजनार्दनः २२

एकवक्त्रादिरुद्राक्षाणांतत्तद्देवतारूपत्वमाह एकवक्त्रइति १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

ग्रहाश्चैवपिशाचाश्चवेतालाब्रह्मराक्षसाः पन्नगाश्चोपशाम्यंतिदशवृक्त्रस्यधारणात् २३ वक्त्रैकादशरुद्राक्षोरु
द्रैकादशकंस्मृतं शिखायांधारयेद्योवैतस्यपुण्यफलंशृणु २४ अश्वमेधसहस्रस्यवाजपेयशतस्यच गवांशत
सहस्रस्यसम्यग्दत्तस्ययत्फलं २५ तत्फलंलभतेशीघ्रंवक्त्रैकादशधारणात् द्वादशास्यस्यरुद्राक्षस्यैवकर्णेतु
धारणात् २६ आदित्यास्तोषितानित्यंद्वादशास्यव्यवस्थिताः गोमेधेचाश्वमेधेचयत्फलंतदवाप्नुयात् २७ शृंगिणां
शस्त्रिणांचैवव्याघ्रादीनांभयंनहि नचव्याधिभयंतस्यनैवचाधिःप्रकीर्तितः २८ नकिंचिद्भयंतस्यनचव्याधिःप्रव
र्तते नकुतश्चिद्भयंतस्यसुखीचैवेश्वरोभवेत् २९ हस्त्यश्वमृगमार्जारसर्पमूषकदर्दुरान् खरांश्चश्वशृगालांश्च
हत्वाबहुविधानपि ३० मुच्यतेनात्रसंदेहोवृक्त्रद्वादशधारणात् वृक्त्रत्रयोदशोवत्सरुद्राक्षोयदिलभ्यते ३१ का
र्तिकेयसमोज्ञेयः सर्वकामार्थसिद्धिदः रसोरसायनंचैवतस्यसर्वंप्रसिद्ध्यति ३२ तस्यैवसर्वभोग्यानिनात्रका
र्याविचारणा मातरंपितरंचैवभ्रातरंवानिहंतियः ३३ मुच्यतेसर्वपापेभ्योधारणात्तस्यषण्मुख चतुर्दशास्योरु
द्राक्षोयदिलभ्येतपुत्रक ३४ धारयेत्सततंमूर्ध्नितस्यपिंडःशिवस्यतु किंमुनेबहुनोक्तेनवर्णनेनपुनःपुनः ३५
पूज्यतेसंततंदेवैःप्राप्यतेचपरागतिः रुद्राक्षएकःशिरसाधार्योभक्त्याद्विजोत्तमैः ३६ षड्विंशद्भिःशिरोमालापं
चाशद्धृदयेनतु कलाक्षैर्बाहुवलयेअर्काक्षैर्मणिबंधनं ३७ अष्टोत्तरशतेनापिपंचाशद्भिःषडानन अथवास-
प्तविंशत्याकृत्वारुद्राक्षमालिकां ३८ धारणाद्वाजपाद्वापित्यनंतफलमश्नुते अष्टोत्तरशतैर्मालारुद्राक्षैर्धार्य-
तेयदि ३९ एतेचपक्षाःशिवपुराणेप्रसिद्धाः प्रयोजनाभावात्तद्वचनानिनोदाहृियंते ३७ ३८ ३९ ७

४० इतिश्रीदेवीभागवतेतिलके एकादशस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ षट्त्रिंशद्भिरथश्लोकैर्जपमालाविधानकं सम्यगुक्त्वापुनारुद्राक्षाणांतुमहि-

क्षणेक्षणेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोतिषण्मुख त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्यशिवलोकेमहीयते ४० इतिश्रीदेवीभागवते
महापुराणेएकादशस्कंधेचतुर्थोध्यायः ४ ईश्वरउवाच लक्षणंजपमालायाः शृणुवक्ष्यामिषण्मुख रुद्राक्ष
स्यमुखंब्रह्माबिंदूरुद्रइतीरितः १ विष्णुःपुच्छंभवेच्चैवभोगमोक्षफलप्रदं पंचविंशतिभिश्चाक्षैःपंचवक्त्रैःस
कंटकैः २ रक्तवर्णैःसितैर्मिश्रैःकृतरंध्रविदर्भितैः अक्षसूत्रंप्रकर्तव्यंगोपुच्छंवलयाकृति ३ वक्त्रंवक्त्रेण
संयोज्यपुच्छंपुच्छेनयोजयेत् मेरुमूर्ध्वमुखंकुर्यात्तदूर्ध्वंनागपाशकं ४ एवंसंग्रथितांमालांमंत्रसिद्धिप्रदायि
नीं प्रक्षाल्यगंधतोयेनपंचगव्येनचोपरि ५ ततःशिवांभसाक्षाल्यततोमंत्रगणान्न्यसेत् स्पृष्ट्वाशिवास्त्रमं
त्रेणकवचेनावगुंठयेत् ६ मूलमंत्रंन्यसेत्पश्चात्पूर्ववत्कारयेत्तथा सद्योजातादिभिःप्रोक्ष्ययाव-
दष्टोत्तरंशतं ७ मूलमंत्रंसमुच्चार्यशुद्धभूमौनिधायच तस्योपरिन्यसेत्सांबंशिवंपरमकारणं ८ प्रतिष्ठिताभ
वेन्मालासर्वकामफलप्रदा यस्यदेवस्ययोमंत्रस्तांतेनैवाभिपूजयेत् ९ मूर्ध्निकंठेथवाकर्णेन्यसेद्वाजपमालि
कां रुद्राक्षमालयाचैवंजप्तव्यंनियतात्मना १० कंठेमूर्ध्निदृदिप्रांनेकर्णेबाहुयुगेथवा रुद्राक्षधारणंनित्यं
भक्त्यापरमयायुतः ११ किमत्रबहुनोक्तेनवर्णनेनपुनःपुनः रुद्राक्षधारणंनित्यंतस्मादेतत्प्रशस्यते १२

मोच्यते १ जपमालालक्षणमाह लक्षणमिति रुद्राक्षेभावनीयदेवानाह रुद्राक्षस्येति १ पंचविंशतिमणिमालापक्षमाह पंचविंशतिभिरिति
२ विदर्भितैः ग्रथितैः ३ गोपुच्छलक्षणमाह वक्त्रंवक्त्रेणेति नागपाशकंग्रंथिरूपं ४ ५ शिवांभसाशुद्धजलेन आक्षाल्येतिछेदः शिवा-
स्त्रेति शिवमंत्रषडंगे योस्त्रमंत्रस्तेनेत्यर्थः कवचेनेति कवचमंत्रोहुमिति अवगुंठयेदेकत्रकुर्यात् ६ मूलमंत्रंजप्यमंत्रं इदमनुष्ठानंस्वयंकुर्यात्पू-
र्ववदथवाकारयेद्वागुरुहस्तेनेत्यर्थात् ७ ८ ९ १० ११ १२

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० भागवतोत्तमाः भगवतः शिवस्यभक्तेषूत्तमाः २१ २२ मूलरूपिणोमूलपुरुषाः

स्नानेदानेजपेहोमेवैश्वदेवेसुरार्चने प्रायश्चित्तेतथाश्राद्धेदीक्षाकालेविशेषतः १३ अरुद्राक्षधरोभूत्वायत्किं-
चित्कर्मवैदिकं कुर्वन्विप्रस्तुमोहेननरकेपततिध्रुवं १४ रुद्राक्षंधारयेन्मूर्ध्निकंठेसूत्रेकरेथवा सुवर्णमणिसं
भिन्नंशुद्धंनान्यैर्धृतंशिवं १५ नाशक्नविर्धारयेदक्षंसदाभक्त्यैवधारयेत् रुद्राक्षतरुसंभूतवातोद्धूततृणान्य-
पि १६ पुण्यलोकंगमिष्यंतिपुनरावृत्तिदुर्लभम् रुद्राक्षंधारयन्पापंकुर्वन्नपिनचमानवः १७ सर्वंतरतिपाप्मा
नंजाबालश्रुतिराहहि पशवोहिचरुद्राक्षधारणाद्यांतिरुद्रताम् १८ किमुयेधारयंतिस्मनरारुद्राक्षमालिकां रु
द्राक्षःशिरसाल्वेको धार्योरुद्रपरैःसदा १९ ध्वंसनंसर्वदुःखानांसर्वपापविमोचनं व्याहरंतिचनामानियेशं
भोः परमात्मनः २० रुद्राक्षालंकृतायेचतेवैभागवतोत्तमाः रुद्राक्षधारणंकार्यंसर्वश्रेयोर्थिभिर्नृभिः २१ कर्ण
पाशेशिखायांचकंठेहस्तेतथोदरे महादेवश्चविष्णुश्चब्रह्मातेषांविभूतयः २२ देवाश्चान्येतथाभक्त्याखलुरु-
द्राक्षधारिणः गोत्रर्षयश्चसर्वेषांकूटस्थामूलरूपिणः २३ तेषांवंशप्रसूताश्चमुनयःसकलाअपि श्रौतध
र्मपराःशुद्धाःखलुरुद्राक्षधारिणः २४ श्रद्धानजायतेसाक्षाद्वेदसिद्धेविमुक्तिदे बहूनांजन्मनामंतेमहादेवप्र-
सादतः २५ रुद्राक्षधारणेवांछास्वभावादेवजायते रुद्राक्षस्यतुमाहात्म्यंजाबालेरादरेणतु २६ पठ्यतेमु-
निभिःसर्वैर्मयापुत्रतथैवच रुद्राक्षस्यफलंचैवत्रिषुलोकेषुविश्रुतं २७ फलस्यदर्शनेपुण्यंस्पर्शात्कोटिगु-
णंभवेत् शतकोटिगुणंपुण्यंधारणाल्लभतेनरः २८

२३ २४ विमुक्तिदेरुद्राक्षधारणेइतिशेषः २५ जाबालैर्जाबा
लशाखिभिः २६ २७ फलस्येति रुद्राक्षफलस्येत्यर्थः २८ ७ ७ ७ ७ ७

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ चतुर्भिरधिकैः पंचाशद्भिः पद्यैरनं

लक्षकोटिसहस्राणिलक्षकोटिशतानिच जपाच्चलभतेनित्यंनात्रकार्याविचारणा २९ हस्तेचोरसिकंठेच कर्णयोर्म
स्तकेतथा रुद्राक्षंधारयेद्यस्तुसरुद्रोनात्रसंशयः ३० अवध्यः सर्वभूतानांरुद्रवद्विचरेद्भुवि सुराणामसुराणांचवंद
नीयोयथाशिवः ३१ रुद्राक्षधारीसततंवंदनीयस्तथानरैः उच्छिष्टोवाविकर्मस्थोयुक्तोवासर्वपातकैः ३२ मुच्यते
सर्वपापेभ्योरुद्राक्षस्यतुधारणात् कंठेरुद्राक्षमाबध्यश्वापिवाम्रियतेयदि ३३ सोपिमुक्तिमवाप्नोति किंपुनर्मनु
ष्योपिसः जपध्यानविहीनोपिरुद्राक्षंयदिधारयेत्३४सर्वपापविनिर्मुक्तः सयातिपरमांगतिं एकंवापिहिरुद्राक्षंकृ-
त्वायत्नेनधारयेत् ३५ कुलैकविंशतिमुद्धृत्यरुद्रलोकेमहीयते अतःपरंप्रवक्ष्यामिरुद्राक्षस्यपुनर्विधिं ३६
इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेपंचमोऽध्यायः ५ ईश्वरउवाच महासेनकुशग्रंथिपुत्रजीवादयः
परे रुद्राक्षस्यतुनैकोपिकलामर्हतिषोडशीं १ पुरुषाणांयथाविष्णुर्ग्रहाणांचयथारविः नदीनांतुयथागंगामुनी
नांकश्यपोयथा २ उच्चैःश्रवायथाश्वानांदेवानामीश्वरोयथा देवीनांतुयथागौरीतद्वच्छ्रेष्ठमिदंभवेत् ३ नातःप
रतरंस्तोत्रंनातःपरतरंव्रतं अक्षय्येषुचदानेषुरुद्राक्षस्तुविशिष्यते ४ शिवभक्तायशांतायदद्याद्रुद्राक्षमुत्तमं
तस्यपुण्यफलस्यांतंनचाहंवक्तुमुत्सहे ५ धृतरुद्राक्षकंठाययस्त्वन्नंसंप्रयच्छति त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्यरुद्रलो
कंसगच्छति ६ यस्यभालेविभूतिर्ननांगेरुद्राक्षधारणं नशंभोर्भवनेपूजासविप्रःश्वपचाधमः ७ खादन्मांसंपि-
बन्मद्यंसंगच्छन्नंत्यजानपि पातकेभ्योविमुच्येतरुद्राक्षेशिरसिस्थिते ८ सर्वयज्ञतपोदानवेदाभ्यासैश्चयत्फलं त
त्फलंलभतेसद्योरुद्राक्षस्यतुधारणात् ९

तरं रुद्राक्षमहिमातीवमोच्यतेभक्तिवृद्धये अन्यमालानांनिंदामाह महासेनेति १ २ ३ ४
५ ६ ७ ८ ९

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ भक्तिवर्जितः सोपीत्यर्थः १९ २० २१ २२

वेदैश्चतुर्भिर्यत्पुण्यंपुराणपठनेनच यत्तीर्थसेवनेनैवसर्वविद्यादिभिस्तथा १० तत्पुण्यंलभतेसद्योरुद्राक्षस्यतु-
धारणात् प्रयाणकालेरुद्राक्षंबंधयित्वाम्रियेद्यदि ११ सरुद्रत्वमवाप्नोतिपुनर्जन्मनविद्यते रुद्राक्षंधारयेत्कंठे
बाह्वोर्वाम्रियतेयदि १२ कुलैकविंशमुत्तार्यरुद्रलोकेवसेन्नरः ब्राह्मणोवापिचांडालोनिर्गुणःसगुणोपिच १३
भस्मरुद्राक्षधारीयःसदेवत्वंशिवंव्रजेत् शुचिर्वाप्यशुचिर्वापितथाभक्ष्यस्यभक्षकः १४ म्लेच्छोवाप्यथचां
डालोयुतोवासर्वपातकैः रुद्राक्षधारणादेवसरुद्रोनात्रसंशयः १५ शिरसाधारितेकोटिःकर्णयोर्दशकोटयः
शतकोटिर्गलेबद्धोमूर्ध्निकोटिसहस्रकं १६ अयुतंचोपवीतेतुलक्षकोटिर्भुजेस्थिते मणिबंधेतुरुद्राक्षोमोक्ष-
साधनकःपरः १७ रुद्राक्षधारकोभूत्वायत्किंचित्कर्मवैदिकं कुर्वन्विप्रःसदाभक्त्यामहदाप्नोति तत्फलं १८
रुद्राक्षमालिकांकंठेधारयेद्भक्तिवर्जितः पापकर्मातुयोनित्यंसमुक्तःसर्वबंधनात् १९ रुद्राक्षार्पितचेतायोरु
द्राक्षस्तेनवैधृतः असौमाहेश्वरोलोकेनमस्यःसतुलिंगवत् २० अविद्योवासविद्योवारुद्राक्षस्यतुधारणात् शि
वलोकंप्रपद्येतकीकटेगर्दभोयथा २१ स्कंदउवाच रुद्राक्षान्संदधेदेव गर्दभःकेनहेतुना कीकटेकेनवादत्तस्तद्ब्रूहि
परमेश्वर २२ श्रीभगवानुवाच शृणुपुत्रपुरावृत्तंगर्दभोविंध्यपर्वते धत्तेरुद्राक्षभारंतुवाहितःपथिकेनतु २३ श्रांतो-
समर्थस्तद्भारंवोढुंपतितवान्भुवि प्राणैस्त्यक्तस्त्रिनेत्रस्तुशूलपाणिर्महेश्वरः २४ मत्प्रसादान्महासेनमदंतिकमुपा
गतः यावद्वक्त्रस्यसंख्यानंरुद्राक्षाणांसुदुर्लभं २५ तावद्युगसहस्राणिशिवलोकेमहीयते स्वशिष्येभ्यस्तुवक्त-
व्यंनाशिष्येभ्यःकदाचन २६

२३ २४ २५ २६

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८

अभक्तेभ्योपिमूर्खेभ्यः कदाचिन्नप्रकाशयेत् अभक्तोवास्तुभक्तोवानीचोनीचतरोपिवा २७ रुद्राक्षान्धारयेद्यस्तुमुच्य
तेसर्वपातकैः रुद्राक्षधारणंपुण्यंकेनवासदृशंभवेत् २८ महाव्रतमिदंप्राहुर्मुनयस्तत्वदर्शिनः सहस्रंधारयेद्यस्तु
रुद्राक्षाणांधृतव्रतः २९ तंनमंतिसुराःसर्वेयथारुद्रस्तथैवसः अभावेतुसहस्रस्यबाह्वोःषोडशषोडश ३० एकंशि
खायांकरयोर्द्वादशद्वादशैवतु द्वात्रिंशत्कंठदेशेतुचत्वारिंशच्चमस्तके ३१ एकैककर्णयोःषट्षट्वक्षस्यष्टोत्तरंशतं
योधारयतिरुद्राक्षान्रुद्रवत्सतुपूज्यते ३२ मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यवैडूर्यकांचनैः समेतान्धारयेद्यस्तुरुद्राक्षान्स
शिवोभवेत् ३३ केवलानपिरुद्राक्षान्यधालस्याद्बिभर्तियः तंनस्पृशंतिपापानितमांसीवविभावसुं ३४ रुद्राक्ष
मालयामंत्रोजप्तोनंतफलप्रदः यस्यांगेनास्तिरुद्राक्षएकोपिबहुपुण्यदः ३५ तस्यजन्मनिरर्थंस्यात्त्रिपुंड्ररहितंय
था रुद्राक्षंमस्तकेधृत्वाशिरःस्नानंकरोतियः ३६ गंगास्नानफलंतस्यजायतेनात्रसंशयः एकवक्त्रः पंचवक्त्रएः
कादशमुखाःपरे ३७ चतुर्दशमुखाःकेचिद्रुद्राक्षालोकपूजिताः भक्त्यासंपूज्यतेनित्यंरुद्राक्षःशंकरात्मकः
३८ दरिद्रंवापिपुरुषंराजानंकुरुतेभुवि अत्रतेकथयिष्यामिपुराणमनमुत्तमं ३९ कोसलेषुद्विजःकश्चिद्गिरिनाथ
इतिश्रुतः महाधनीचधर्मात्मावेदवेदांगपारगः ४० यज्ञकृद्दीक्षितस्तस्यतनयःसुंदराकृतिः नाम्नागुणनिधिः
ख्यातस्तरुणःकामसुंदरः ४१ गुरोःसुधिषणस्याथपत्नींमुक्तावलीमथ मोहयामासरूपेणयौवनेनमदेनच
४२ संगतस्तुतयासार्द्धंकंचित्कालंततोभिया विषंददौचगुरवेयेभेपश्चात्तुनिर्भयः ४३

३९ ४० ४१ सुधिषणनाम्नोगुरोः मुक्तावलीनाम्नीपत्नी ४२ पश्चाद्गुरौमृतेसति येभेमैथुनंकृतवान् ४३ ७ ७ ७

तद्विषात्तस्माद्विषात् ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेष

यदामातापिताकर्मकिंचिज्ज्ञानातितत्क्षणे मातरंपितरंचापिमारयामासतद्विषात् ४४ नानाविलासभोगैश्चजा
तेद्रव्यव्ययेततः ब्राह्मणानांगृहेचौर्यंचकारसतदाखलः ४५ सुरापानमदोन्मत्तस्तदाज्ञातिबहिष्कृतः ग्रामान्नि
ष्काशितः सर्वैस्तदासोभूद्वनेचरः ४६ मुक्तावल्यानयासार्धंजगामगहनंवनं मार्गेस्थितोद्रव्यलोभाज्जघानब्रा-
ह्मणान्बहून् ४७ एवंबहुगतेकालेममारसतदाधमः नेतुंतंयमदूताश्चसमाजग्मुःसहस्रशः ४८ शिवलोका-
च्छिवगणास्तथैवचसमागताः तयोःपरस्परंवादोबभूवगिरिजासुत ४९ यमदूतास्तदाप्रोचुःपुण्यमस्तिकिम-
स्तिहि ब्रुवंतुसेवकाःशंभोर्यद्येनंनेतुमिच्छथ ५० शिवदूतास्तदाप्रोचुरयंयस्मिन्स्थलेमृतः दशहस्तादधोभूमे
रुद्राक्षस्तत्रचास्तिहि ५१ तत्प्रभावेनहेदूतानेष्यामःशिवसन्निधौ ततोविमानमारुह्यदिव्यरूपधरोद्विजः ५२
गतोगुणनिधिर्दूतैःसहितःशंकरालयम् इतिरुद्राक्षमाहात्म्यंकथितंतवसुव्रत ५३ एवंरुद्राक्षमहिमासमासा
त्कथितोमया सर्वपापक्षयकरोमहापुण्यफलप्रदः ५४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेषष्ठोध्या
यः ६ श्रीनारायणउवाच एवंनारदषड्वक्त्रोगिरिशेनविबोधितः रुद्राक्षमहिमानंचज्ञात्वासीत्सकृतार्थकः १
इत्थंभूतानुभावोयंरुद्राक्षोवर्णितोमया सदाचारप्रसंगेनशृणुचान्यत्समाहितः २ यथारुद्राक्षमहिमावर्णितो
नंतपुण्यदः लक्षणंमंत्रविन्यासंतथाहंवर्णयामिते ३ लक्षंतुदर्शनात्पुण्यंकोटिस्तत्स्पर्शनाद्भवेत् तस्यकोटि
गुणंपुण्यंलभतेधारणान्नरः ४ लक्षकोटिसहस्राणिलक्षकोटिशतानिच तज्जपाल्लभतेपुण्यंनरोरुद्राक्षधारणा
त् ५

ष्ठोध्यायः ६ अर्धाधिकैकचत्वारिंशत्पद्यैरथवर्णनं एकवक्त्रादिकाक्षाणांक्रियतेभक्तिसृद्धये १ षड्वक्त्रःस्कंदः १ २ ३ ४ तज्जपात्तस्य-

मालयाजपादित्यर्थः ५ भद्राक्षधारणादितिल्यब्लोपेपंचमी भद्राक्षधारणमपेक्ष्यरुद्राक्षाणांमहाफलंभवतीत्यर्थः एतेनरुद्राक्षाभावेभद्रा-

रुद्राक्षाणांतुभद्राक्षधारणात्स्यान्महाफलं धात्रीफलप्रमाणंयच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतं ६ बदरीफलमात्रंतु प्रोच्यतेम-
ध्यमंबुधैः अधमंचणमात्रंस्यात्प्रतिज्ञैषामयोदिता ७ ब्राह्मणाक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चेतिशिवाज्ञया वृक्षाजाताः
पृथिव्यांतुतज्जातीयाःशुभाक्षजाः ८ श्वेतास्तुब्राह्मणाज्ञेयाःक्षत्रियारक्तवर्णकाः पीतावैश्यास्तुविज्ञेयाःकृष्णाः
शूद्राःप्रकीर्तिताः ९ ब्राह्मणोबिभृयाच्छ्वेतान्रक्तान्राजातुधारयेत् पीतान्वैश्यस्तुबिभृयात्कृष्णाञ्छूद्रस्तुधारये
त् १० समास्निग्धादृढास्तद्वत्कंटकैःसंयुताःशुभाः कृमिदष्टांश्छिन्नभिन्नान्कंटकैरहितांस्तथा ११ व्रणयुक्तानावृ
तांश्चषड्रुद्राक्षांस्तुवर्जयेत् स्वयमेवकृतद्वारोरुद्राक्षःस्यादिहोत्तमः १२ यत्तुपौरुषयत्नेनकृतंतन्मध्यमंभवेत् समा
न्स्निग्धान्दृढान्वृत्तान्क्षौमसूत्रेणधारयेत् १३ सर्वगात्रेषुसाम्येनसमानातिविलक्षणा निघर्षहेमलेखाभायस्यलेखा
प्रदृश्यते १४ तदक्षमुत्तमंविद्यात्सधार्यःशिवपूजकैः शिखायामेकरुद्राक्षंत्रिंशद्वैशिरसावहेत् १५ षट्त्रिंशच्चग
लेधार्याबाव्होःषोडशषोडश मणिबंधेद्वादशाक्षान्स्कंधेपंचाशतंभवेत् १६ अष्टोत्तरशतैर्मालोपवीतंचप्रकल्पयेत्
द्विसरंत्रिसरंवापि बिभृयात्कंठदेशतः १७ कुंडलेमुकुटेचैवकर्णिकाहारकेषुच केयूरेकटकेचैवकुक्षिबंधेतथैवच १८
सुप्तेपीतेसर्वकालंरुद्राक्षंधारयेन्नरः त्रिंशत्तदधमंपञ्चशतंमध्यममुच्यते १९ सहस्रमुत्तमंप्रोक्तंचैवंभेदेनधारयेत्
शिरसीशानमंत्रेणकर्णेतत्पुरुषेणच २०

क्षधारणेनुमतिर्दर्शिता उत्तमादिभेदेनरुद्राक्षभेदमाह धात्रीति ६ ७ ८ ९ १० छिन्नान्खं
डितान्भिन्नान्विदीर्णान् ११ १२ कृतंद्वारमितिशेषः १३ सर्वगात्रेरुद्राक्षाणांसर्वावयवेषु समानातिविलक्षणाच निघर्षःसुवर्णपरीक्षा
पाषाणस्तत्रयाहेमलेखातत्समानासुवर्णलेखायत्रदृश्यते इत्यर्थः १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

आघोरेबीजमंत्रेणसचहकारसकारौकारात्मकः वामदेवेनेति तेचमंत्राः सद्योजातादयः पंचब्रम्हमंत्राश्चतएव अंगैरंगमंत्रैः तेचमंत्राः शिवषडं

अघोरेणललाटेतु तेनैवत्हृदयेपिच अघोरबीजमंत्रेणकरयोर्धारयेत्सुनः २१ पंचाशदक्षग्रथितांवामदेवेनचोदरे पं
चब्रह्मभिरंगैश्चाप्येवंरुद्राक्षधारणं २२ ग्रथितान्मूलमंत्रेणसर्वानक्षांस्तुधारयेत् एकवक्त्रस्तुरुद्राक्षः परतत्त्व
प्रकाशकः २३ परतत्त्वधारणाच्चजायतेतत्प्रकाशनं द्विवक्त्रस्तुमुनिश्रेष्ठअर्धनारीश्वरोभवेत् २४ धारणादर्धना
रीशः प्रीयतेतस्यनित्यशः त्रिवक्त्रस्त्वनलःसाक्षात्स्त्रीहत्यांदहतिक्षणात् २५ त्रिमुखश्चैवरुद्राक्षोप्यग्नित्रयस्व
रूपकः तद्धारणाच्चहुतभुक्तस्यतुष्यतिनित्यशः २६ चतुर्मुखस्तुरुद्राक्षः पितामहस्वरूपकः तद्धारणान्महाश्री
मान्महदारोग्यमुत्तमं २७ महतीज्ञानसंपत्तिः शुद्धयेधारयेन्नरः पंचमुखस्तुरुद्राक्षः पंचब्रह्मस्वरूपकः २८
तस्यधारणमात्रेणसंतुष्यतिमहेश्वरः षड्वक्त्रश्चैवरुद्राक्षः कार्तिकेयाधिदैवतः २९ विनायकंचापिदैवंप्रवदंतिमनी
षिणः सप्तवक्त्रस्तुरुद्राक्षः सप्तमात्राधिदैवतः ३० सप्ताश्वदैवतश्चैवमुनिसप्तकदैवतः तद्धारणान्महाश्रीःस्यान्म
हदारोग्यमुत्तमं ३१ महतीज्ञानसंपत्तिः शुचिर्वैधारयेन्नरः अष्टवक्त्रस्तुरुद्राक्षोप्यष्टमात्राधिदैवतः ३२ वस्वष्टक
प्रीतिकरोगंगाप्रीतिकरः शुभः तद्धारणादिमेप्रीताभवेयुःसत्यवादिनः ३३ नववक्त्रस्तुरुद्राक्षोयमदैवउदाहृतः
तद्धारणाद्यमभयंनभवत्येतुसर्वथा ३४ दशवक्त्रस्तुरुद्राक्षोदशाशादैवतस्मृतः दशाशाप्रीतिजनकोधारणेनात्रसं-
शयः ३५ एकादशमुखस्त्वक्षोरुद्रैकादशदैवतः तमिंद्रदैवतंचाहुः सदासौख्यविवर्द्धनं ३६ रुद्राक्षोद्वादशमुखोम
हाविष्णुस्वरूपकः द्वादशादित्यदैवश्चबिभर्त्येवहितत्परः ३७ त्रयोदशमुखश्चाक्षः कामदः सिद्धिदः शुभः तस्यधा
रणमात्रेणकामदेवः प्रसीदति ३८ गेषुप्रसिद्धाः २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ अष्टमातरोब्राम्ह्याद्याः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

३९ रुद्राक्षधारणकर्तामद्यादिपदार्थान्नभक्षयेदित्याह मद्यंमांसमिति शिग्रुशब्देनसौभांजनः भाषायांसुगवाइतिप्रसिद्धः तथाचकोशःसौ भांजनेशिग्रुतीक्ष्णगंधकाक्षीवमोचकाइति विड्वराहोग्रामसूकरइतिमिताक्षरा ४० नित्यंरुद्राक्षधारणाभावेपिएतेषुदिनेषुनियतंधारयेदि त्याह ग्रहणेविषुवेचैवेति ४१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेएकादशस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ एकविंशतिपद्यैस्तुभूतशुद्धिःसमुच्यते य याविनानाधिकारोजपपूजादिकर्मणि १ प्रथमतोवस्त्रपरिधानानंतरमासनेउपविश्यभस्मधारणंकार्यंततोरुद्राक्षधारणंकार्यंततोभूतशुद्धिः

चतुर्दशमुखश्चाक्षोरुद्रनेत्रसमुद्भवः सर्वव्याधिहरश्चैवसर्वारोग्यप्रदायकः ३९ मद्यंमांसंचलशुनंपलांडुंशिग्रुमेव च श्लेष्मातकंविड्वराहं भक्षणेवर्जयेत्ततः ४० ग्रहणेविषुवेचैवसंक्रमेअयनेतथा दर्शेचपौर्णमासेचपुण्येषुदिवसे ष्वपि ४१ रुद्राक्षधारणात्सद्यःसर्वपापैःप्रमुच्यते इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीनारायणउवाच भूतशुद्धिप्रकारंचकथयामिमहामुने मूलाधारात्समुत्थायकुंडलींपरदेवतां १ सुषुम्ना मार्गमाश्रित्यब्रह्मरंध्रगतांस्मरेत् जीवंब्रह्मणिसंयोज्यहंसमंत्रेणसाधकः २ पादादिजानुपर्यंतंचतुष्कोणंस वज्रकं लंबीजाढ्यंस्वर्णवर्णंस्मरेदवनिमंडलं ३ जान्वाद्यानाभिचंद्रार्धनिभंपद्मद्वयांकितं वंबीजयुक्तंश्वेता भमंभसोमंडलंस्मरेत् ४ नाभेर्हृदयपर्यंतंत्रिकोणंस्वस्तिकान्वितं रंबीजेनयुतंरक्तंस्मरेत्पावकमंडलं ५ हृदोभ्रूमध्यपर्यंतंवृत्तंषड्बिंदुलांछितं यंबीजयुक्तंधूम्राभंनभस्वन्मंडलंस्मरेत् ६

कर्तव्येत्याह भूतशुद्धिप्रकारमिति मू- लाधारादिति कुंभकप्राणायामेनेत्यर्थः १ २ जीवब्रह्मसंयोजनानंतरंकृत्यमाह पादादिति सवज्रकमिति कोणचतुष्टयेपित्रिषष्ठ्यंकयु क्तमित्यर्थः वज्रस्यत्रिषष्ठ्यंकाकारत्वात् तस्यमध्येलंबीजं ध्यायेदेवमवनिमंडलपृथ्वीमंडलंध्यायेदित्यर्थः अनाभिनाभिपर्यंतंअर्धचंद्रस्याग्रद्वये पद्मद्वयंध्यायेदित्यर्थः वंबीजमध्ये ४ कोणत्रयाग्रेप्रसिद्धस्वस्तिकान्वितं ५ षड्बिंदुलांछितमिति समभागे वृत्तस्पर्शिनः षड्बिंदवोध्येयाइत्यर्थः नभस्वमंडलं वायुमंडलं मध्येबीजयुक्तं ६

७ भुवंजलेइति पृथ्वीमंडलंजलमंडलेविलापयेदित्यर्थः विलापयन्नामकार्यस्य कारण रूपतापादनं एवंपूर्वपूर्वकार्यस्योत्तरोत्तरकारणेवि-
लापोब्रह्मपर्यंतंकार्यः अमुंवायुंनभसि विलापयेदित्यर्थः ८ ९ भूतलयानंतरंस्वशरीरे पापपुरुष ध्यानमाह चिंतयेदिति १० ११ १२
वायुबीजंयमितिस्मरंस्तद्बीजोद्भूतवायुना पूरक प्राणायामेनदेहंसंपूर्येनंपापपुरुषंशोषयेत् शुष्कंकुर्यादित्यर्थः पश्चात्स्वशरीरयुतंपापपुरुषंव
न्हिबीजेनरमितिबीजोच्चारणेनतदुत्थाग्निनादहेदित्यर्थः १३ कुंभकेपरिजप्तेनवन्हिबीजेनेतिपूर्वेणान्वयः ततोवायुबीजमुच्चार्यपापनरोद्भ

आब्रह्मरंध्रंभ्रूमध्याहृत्तंस्वच्छंमनोहरं हंबीजयुक्तमाकाशमंडलंचविचिंतयेत् ७ एवंभूतानिसंचिंत्यप्रत्येकंसंवि
लापयेत् भुवंजलेजलंवन्हौवन्हिंवायौनभस्यमुं ८ विलाप्यखमहंकारेमहत्तत्त्वेप्यहंकृतिं महांतंप्रकृतौमयामात्म-
निप्रविलापयेत् ९ शुद्धसंविन्मयोभूत्वाचिंतयेत्पापपूरुषं वामकुक्षिस्थितंकृष्णमंगुष्ठपरिमाणकं १० ब्रह्महः-
त्याशिरोयुक्तंकनकस्तेयबाहुकं मदिरापानहृदयंगुरुतल्पकटीयुतं ११ तत्संसर्गिपदद्वंद्वमुपपातकमस्तकं खड्ग
चर्मधरंदुष्टमधोवक्त्रंसुदुःसहं १२ वायुबीजंस्मरन्वायुंसंपूर्येनंविशोषयेत् स्वशरीरयुतंमंत्रीवन्हिबीजेननिर्दहे
त् १३ कुंभकेपरिजप्तेनततःपापनरोद्भवं बहिर्भस्मसमुत्सार्यवायुबीजेनरेचयेत् १४ सुधाबीजेनदेहोत्थंभस्म
संप्लावयेत्सुधीः भूबीजेनघनीकृत्यभस्मतत्कनकांडवत् १५ विशुद्धमुकुराकारंजपन्बीजंविहायसः मूर्द्धादिपा
दपर्यंतान्यंगानिरचयेत्सुधीः १६ आकाशादीनिभूतानिपुनरुत्पादयेच्चितः सोहंमंत्रेणचात्मानमानयेद्धृदयांबुजे१७

वंपापपुरुषोद्भवंकेवलंभस्मबहिः स्वशरीराद्बहिः समुत्सार्यरेचयेत्त्यजेदित्यर्थइयंक्रियारेचकप्राणायामेनकर्तव्येत्यर्थः १४ अनंतरंस्वशरी
रोद्भवंयद्भस्मतत्सुधाबीजेनामृतबीजेन वमित्युच्चारणेन तदुत्थामृतेनसंप्लावयेद्यथापिंडोभवति पश्चाद्भूबीजेनलमितिमंत्रेणतद्भस्मद्रवीभू
तंघनीभूतंकुर्यादित्यर्थः तच्चकनकांडवद्भावयेत् १५ पुनर्विहायसआकाशस्यबीजंहमित्युच्चार्यतंपिंडंमुकुराकारंभावयेत् ततःकठिन-
पिंडस्यमूर्धादिनखांनाअवयवामनसारचनीयाइत्यर्थः १६ पुनर्येनक्रमे

णपंचभूतानांसंहारोब्रह्मणिकृतस्तेनैवक्रमेणसृष्टिमार्गेणनितोब्रह्मणः सकाशादुत्पाद्ययथापूर्वस्थानंतानिभूतानिस्थापयेत् ततःसोह
मितिमंत्रेणब्रह्मण्येकीभूतंजीवं स्वत्हृदयांबुजेआनयेदित्यर्थः १७ तत्रप्रकारमाह कुंडलीति पूर्वयथाकुंडलिन्याजीवोब्रह्मणिसंयोजितः
सैवकुंडलीतांपरसंगात्परमात्मनःसंगात्सुधामयंजीवंत्हृदयांभोजेसंस्थाप्यमूलाधारगतांसंस्मरेदितिजीवानयनप्रकारइत्यर्थः तत्रप्राण-
स्थापनंपश्चात्कर्तव्यमित्यनुक्तमपिप्राणशक्तिध्यानकथनादर्थाद्बोध्यं तदुक्तं भूतशुद्धिंविधायेत्थंप्राणस्थापनमाचरेदिति तत्रप्राणप्रतिष्ठा-

कुंडलीजीवमादायपरसंगात्सुधामयं संस्थाप्यत्हृदयांभोजेमूलाधारगतांस्मरेत् १८ रक्तांभोधिस्थपोतोल्लस
दरुणसरोजाधिरूढाकराब्जैः शूलंकोदंडमिक्षूद्भवमथगुणमप्यंकुशंपंचबाणान् बिभ्राणासृक्कपालंत्रिनय
नलसितापीनवक्षोरुहाढ्यादेवीबालार्कवर्णाभवतुसुखकरीप्राणशक्तिःपरानः १९ एवंध्यात्वाप्राणशक्तिं
परमात्मस्वरूपिणीं विभूतिधारणंकार्यंसर्वाधिकृतिसिद्धये २० विभूतेर्विस्तरंवक्ष्येधारणेचमहाफलं श्रु
तिस्मृतिप्रमाणोक्तंभस्मधारणमुत्तमं २१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेअष्टमोऽध्यायः ८
श्रीनारायणउवाच इदंशिरोव्रतंचीर्णंविधिवद्यैर्द्विजातिभिः तेषामेव परांविद्यांवदेदज्ञानबाधिकां १ विधिव
च्छ्रद्धयासार्धंनचीर्णंयैःशिरोव्रतं श्रौतस्मार्तसमाचारस्तेषामनुपकारकः २

मंत्रःस्पष्टएवास्तीतिनात्रलिख्यते १८ प्राणश
क्तिध्यानमाह रक्तांभोधिस्थेति रक्तांभोधिःशोणसमुद्रस्तत्रास्थितःपोतोनौकातस्मिन्नुल्लसितंयदरुणसरोजंतस्मिन्नारूढा असृक्कपा-
लंरक्तपूर्णकपालं इक्षूद्भवंकोदंडमिक्षुधनुष्यं गुणंपाशं षट्हस्ताध्येया १९ ध्यात्वाप्राणस्थापनमाचरेदितिशेषः सर्वाधिकृतिसिद्ध्येय-
द्विभूतिधारणंकर्तव्यमित्युक्तंतस्यविधिःसिंहावलोकनन्यायेनाधुनाकथ्यतइतिशेषः २० २१ इतिश्रीदे॰ भा॰ टी॰ एकादशस्कंधेअष्टमोध्या
यः ८ अधिकैश्चैवचत्वारिंशत्पद्यैरथसादरं शिरोव्रतविधानंचयथावदभिधीयते १ इदंवक्ष्यमाणंविद्यांब्रह्मविद्यां १ २ ७ ७

२ सकलाअपिदेवताः शिरोव्रतंकुर्वंतीतिशेषः तदुक्तंसूतसंहितायां शिवेनविष्णुनाचैवब्रह्मणावज्रिणातथा देवताभिर्धृतंभस्मत्रिपुंड्रोद्धू
लनात्मनेति उमादेव्याचलक्ष्म्याचवाचाचान्याभिरास्तिकाः सर्वस्त्रीभिर्धृतंभस्मत्रिपुंड्रोद्धूलनात्मनेति बृहज्जाबालेपिस्पष्टमेतत् ४
५ अथर्वणःश्रुतेः शिरसिप्रोक्तत्वाच्छिरोव्रतमेतस्यनामेत्यर्थः ६ शाखाभेदेष्विति क्वचिच्छिरोव्रतमितिक्वचित्पाशुपतंव्रतमितिक्वचिच्छि-

शिरोव्रतसमाचाराद्देवब्रह्मादिदेवताः देवताअभवन्विद्वन्खलुनान्येनहेतुना ३ शिरोव्रतस्यमहात्म्यंपूर्वैःपूर्वतरंकृतं ब्र-
ह्माविष्णुश्चरुद्रश्चदेवताःसकलाअपि ४ सर्वपातकयुक्तोपिमुच्यतेसर्वपातकैः शिरोव्रतमिदंयेनचरितंविधिवद्बुधः ५
शिरोव्रतमिदंनामशिरस्याथर्वणश्रुतेः यदुक्तंतद्विनेवान्यत्तत्तुपुण्येनलभ्यते ६ शाखाभेदेषुनामानिव्रतस्यास्यविभेदतः
पठ्यंतेमुनिशार्दूलशाखास्वेकंव्रतंहितत् ७ सर्वशाखासुवस्त्वेकंशिवाख्यंसत्यचिन्द्धनं तथातद्विषयंज्ञानंतथैवचशि
रोव्रतं ८ शिरोव्रतविहीनस्तुसर्वधर्मविवर्जितः अपिसर्वासुविद्यासुसोधिकारीनसंशयः ९ शिरोव्रतमिदंका-
र्यपापकांतारदाहकं साधनंसर्वविद्यानांयतस्तत्सम्यगाचरेत् १० श्रुतिराथर्वणीसूक्ष्मासूक्ष्मार्थस्यप्रकाशिनी य
दुवाचव्रतंपीत्यातन्नित्यंसम्यगाचरेत् ११ अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैःषड्भिःशुद्धेनभस्मना सर्वांगोद्धूलनंकुर्याच्छिरो-
व्रतसमाव्हयं १२ एतच्छिरोव्रतंकुर्यात्संध्याकालेषुसादरं यावद्विद्योदयस्तावत्तस्यविद्याखलूत्तमो १३ द्वादशाब्द
मथाब्दंवातदर्धंचतदर्धकं प्रकुर्याद्द्वादशाहंवासंकल्पेनशिरोव्रतं १४ शिरोव्रतेनयःस्नातस्तंतुनोपदिशेत्तुयः तस्यवि
द्याविनष्टास्यान्निर्घृणःसगुरुःखलु १५

वव्रतमितिशाखाभेदेन संज्ञाभेदेप्येकमेवव्रतमिदंसर्वशाखास्वस्तीत्यर्थः ७ ८ सर्वासुविद्यासु
यद्यप्यधिकारीतथापिधर्मवर्जितएवसञ्जे यइतिभावः ९ १० ११ अग्निरित्यादिभिरिति अग्निरितिभस्मजलमितिभस्मस्थलमितिभस्म वायुरिति
भस्म सर्वंहवाइदंभस्मेतिषड्भिराथर्वणप्रोक्तैर्मंत्रैर्भस्मनासर्वांगोद्धूलनंकुर्यादिदंशिरोव्रतमित्यर्थः १२ विद्योदयोब्रह्मविद्योदयः १३ १४ १५

ब्रह्मविद्यागुरुरिति ब्रह्मविद्याप्रदाताहि परमकारुणिकोपेक्षितस्तथाचेत्तादृशाशिरोव्रतकर्त्रेपियदितांनोपदिशेत्तर्हितस्यविद्याविनष्टास्यात्तन्नप्रचरेदेवेत्यर्थः एतेनसकृज्ज्ञातापिब्रह्मविद्यामोक्षदायिनीभवतीतिश्रुतिप्राबल्याद्विनष्टायामपिकोदोषइतिशंकापरास्ता ब्रह्मविद्याप्रचारस्याभिलषितत्वात्तस्यचनाशप्रसंगइतिदोषस्यसत्त्वात् १६ नकदाचनेति अन्यथाकदाचनकदापिनेत्यर्थः १७ १८ १९ २० तान्पशून्हत्वेत्यर्थः अतिशयोक्तिपरमिदंवाक्यं २१जाबालैरादरेणत्विति ब्राह्मणानामयमेवधर्मोयमेवधर्मोयमेवधर्मइत्यादिवाक्यैरित्यर्थः जाबालश्रुतौस्पष्टमेवतत्

ब्रह्मविद्यागुरुःसाक्षान्मुनिःकारुणिकःखलु यथासर्वेश्वरःश्रीमान्मृदुःकारुणिकःखलु १६ जन्मांतरसहस्रेषुनरायेधर्मचारिणः तेषामेवखलुश्रद्धाजायतेनकदाचन १७ प्रत्युताज्ञानबाहुल्याद्द्वेषएवविजायते अतःप्रद्वेषयुक्तस्यनभवेदात्मवेदनं १८ ब्रह्मविद्योपदेशस्यसाक्षादेवाधिकारिणः तएवनेतरेविद्वन्येतुस्नाताःशिरोव्रतैः १९ व्रतंपाशुपतंचीर्णंयैर्द्विजैरादरेणतु तेषामेवोपदेष्टव्यमितिवेदानुशासनं २० यःपशुस्तत्पशुत्वंचव्रतेनानेनसंत्यजेत् तान्हत्वानसपापीयान्भवेद्वेदांतनिश्चयः २१ त्रिपुंड्रधारणंप्रोक्तंजाबालैरादरेणतु त्रियंबकेनमंत्रेणसतारेणाशिवेनच २२ त्रिपुंड्रंधारयेन्नित्यंगृहस्थाश्रममाश्रितः ओंकारेणात्रिरुक्तेनसहंसेनत्रिपुंड्रकं २३ धारयेद्भिक्षुकोनित्यमितिजाबालिकीश्रुतिः त्रियंबकेनमंत्रेणप्रणवेनशिवेनच २४ गृहस्थश्चवनस्थश्चधारयेच्चत्रिपुंड्रकं मेधावीत्यादिनावापिब्रह्मचारिदिनेदिने २५ भस्मनासजलेनापिधारयेच्चत्रिपुंड्रकं ब्राह्मणोविधिनोत्पन्नस्त्रिपुंड्रंभस्मनैवतु २६ गृहस्थस्यभस्मलापनमंत्रानाह त्र्यंबकेनेति शिवेनपंचाक्षरमंत्रेणवा तथाचजाबालश्रुतिः स्मरन्नमःशिवायेतिललाटेतुत्रिपुंड्रकमिति सूतसंहितायांतु त्र्यंबकेनमंत्रेणसतारेणाशिवेनवा गृहस्थश्चवनस्थश्चधारयेच्चत्रिपुंड्रकमिति २२ सहंसेनहंसइतिमंत्रसहितेन इदमपिजाबालश्रुतौस्पष्टं सूतसंहितायांच २३ २४ मेधावीत्यादिनेति इदमपिबृहज्जाबालेसूतसंहितायांचस्पष्टं २५ २६

२७ आदिब्राह्मणभूतेनब्रह्मणेत्यर्थः २८ देहगुंठनंदेहोद्धूलनं २९ पंचाक्षरमंत्रेणेत्येतावत्पर्यंतंगृहस्थविषयंप्रणवेनेतितुसंन्यास विषयं३० ३१ त्रियायुषेणत्रियायुषंजमदग्नेरितिमंत्रेणेत्यर्थः गौणेनभस्मनेति अग्निहोत्रजंभस्ममुख्यंतदतिरिक्तंगौणमित्यर्थः अतएवाग्रेवक्ष्यतिगौणं नानाविधंप्रोक्तमितितयाचब्रह्मचारिणास्वाग्निजन्येनभस्मनागौणेनत्रिपुंड्रादिकंधार्यमित्यर्थः ३२ ३३ ३४ तत्त्वात्सर्वधर्मवरेण्यत्वादित्य

ललाटेधारयेन्नित्यंतिर्यग्भस्मावगुंठनम् " महादेवस्यसंबंधात्तद्धर्मेप्यस्तिसंगतिः " सम्यक्त्रिपुंड्रधर्मंचब्रा-ह्मणोनित्यमाचरेत् २७ आदिब्राह्मणभूतेनत्रिपुंड्रंभस्मनाधृतं यतोतएवविप्रस्तुत्रिपुंड्रंधारयेत्सदा २८ भस्मनावेदसिद्धेनत्रिपुंड्रंदेहगुंठनं रुद्रलिंगार्चनंवापिमोहतोपिनत्यजेत् २९ त्रियंबकेनमंत्रेणसतारेणतथैव च पंचाक्षरेणमंत्रेणप्रणवेनतथैवच ३० ललाटेहृदयेचैवदोर्द्वंद्वेचमहामुने त्रिपुंड्रधारयेन्नित्यंसंन्यासाश्रमसाश्रितः ३१ त्रियायुषेणमंत्रेणमेधावीत्यादिनाथवा गौणेनभस्मनाधार्यंत्रिपुंड्रंब्रह्मचारिणा ३२ नमोंतेनशिवेनैवशूद्रःशुश्रूषणेरतः उद्धूलनंत्रिपुंड्रंचनित्यंभक्त्यासमाचरेत् ३३ अन्येषामपिसर्वेषांविनामंत्रेणसुव्रत उद्धूलनंत्रिपुंड्रंचकर्तव्यंभक्तितोमुने ३४ भूत्यैवोद्धूलनंतिर्यक्त्रिपुंड्रस्यचधारणं वरेण्यंसर्वधर्मेभ्यस्तत्त्वान्नित्यंसमाचरेत् ३५ भस्माग्निहोत्रजंवाथविरजाग्निसमुद्भवं आदरेणसमादायशुद्धेपात्रेनिधायतत् ३६ प्रक्षाल्य पादौहस्तौचद्विराचम्यसमाहितः गृहीत्वाभस्मतत्पंचब्रह्ममंत्रैःशनैःशनैः ३७ प्राणायामत्रयंकृत्वाअग्नि रित्यादिमंत्रितं तैरेवसप्तभिर्मंत्रैस्त्रिवारमभिमंत्रयेत् ३८

र्थः ३५ शिरोव्रतविधिमाह भस्माग्निहोत्रजमिति विरजाग्नि समुद्भवमग्रेवक्ष्यमाणं ३६ पंचब्रह्ममंत्रैःसद्योजातंप्रपद्यामीत्यादिभिः ३७ अग्निरित्यादिमंत्रितं अग्निरितिभस्म जलमितिभस्म स्थल मितिभस्म वायुरितिभस्म व्योमेतिभस्म सर्वंहवाइदंभस्मेतिषड्भिराथर्वणप्रोक्तमंत्रैरभिमंत्रितमित्यर्थः एतैर्मंत्रैस्त्रिवारमभिमंत्रये

दित्यर्थः तैरेवसप्तभिरिति बृहज्जाबालेतेषामेवषण्मंत्राणांमध्येवायुरितिभस्मेत्यस्याग्रेतेजोभस्मेतिसप्तमोमंत्रःपठ्यतेतेनसहितैस्तैरेवसप्तभिर्मंत्रै-
रित्यर्थः ३८ ध्यात्वेतिमहादेवंध्यात्वेत्यर्थः मंत्रानग्निरितिभस्मेत्यादिकान् ३९ इत्थंशुष्कभस्मनोद्धूलनंकृत्वापश्चाज्जलमिश्रितेनकर्तव्यमित्या
ह ततोध्यात्वेति ४० ४१ स्वाश्रमोचितमंत्रतः तेचमंत्रास्त्र्यंबकमित्यादयःपूर्वमुक्ताः ४२ अनुलोमविलोमतः सव्यापसव्येन अंगुलिद्वयेन
वामभागमारभ्यदक्षभागपर्यंतंरेखाद्वयंकृत्वांगुष्ठेनदक्षभागमारभ्यवामभागपर्यंतमेकांरेखांकुर्यादित्यर्थः ४३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके

ओमापोज्योतिरित्युक्त्वाध्यात्वामंत्रानुदीरयेत् सितेनभस्मनापूर्वंसमुद्धूल्यशरीरकं ३९ विपापोविरजोमर्त्योजाय
तेनात्रसंशयः ततोध्यात्वामहाविष्णुंजगन्नाथंजलाधिपम् ४० संयोज्यभस्मनातोयअग्निरित्यादिभिःपुनःविमृज्य-
सांबंध्यात्वासमुद्धूल्यादूर्ध्वमस्तकं ४१ तेनभावनयाब्रह्मभूतेनसितभस्मना ललाटवक्षःस्कंधेषुस्वाश्रमोचि
तमंत्रतः ४२ मध्यमानामिकांगुष्ठैरनुलोमविलोमतः त्रिपुंड्रंधारयेन्नित्यंत्रिकालेष्वपिभक्तितः ४३ "होमदं
डजटाहीनमेतत्पाशुपतव्रतं" इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेनवमोऽध्यायः ९ नारायणउवाच
आग्नेयंगौणमज्ञानध्वंसकंज्ञानसाधकं गौणंनानाविधंविद्धिब्रह्मन्ब्रह्मविदांवर १ अग्निहोत्राग्निजंतद्वद्विर
जानलजंमुने औपासनसमुत्पन्नंसमिधग्निसमुद्भवं २पचनाग्निसमुत्पन्नंदावानलसमुद्भवं त्रैवर्णिकानांसर्वेषा
मग्निहोत्रसमुद्भवं ३

एकादशस्कंधेनवमोध्यायः ९ त्रयस्त्रिंशत्पद्यवर्यैर्गौणिभस्मानुवर्णनं कीर्तयित्वाकथ्यतेतद्विरजानलसं
भवं १ पूर्वाध्यायेगौणेनभस्मनेत्युक्तंगौणंभस्मदर्शयति आग्नेयमिति गौणमप्याग्नेयंभस्माज्ञानध्वंसकमित्यर्थः तच्चानेकविधमित्याह
गौणंनानेति १ यथाग्निहोत्राग्निजंभस्मतद्वदेवसमानमाहात्म्यंविरजानलजमेकंगौणंभस्मास्तीत्यर्थः औपासनसमुत्पन्नंस्मार्तंविवाहा
ग्निजन्यंगृहस्थानांसमिधग्निसमुद्भवंब्रह्मचारिणां २ दावानलजन्यमेतानिगौणभस्मानीत्यर्थः तत्रतत्तद्भस्मनामधिकारिभेदेनविभागमाह

त्रैवर्णिकानामिति ३ उभयभस्माधिकारिणस्त्रैवर्णिकाइत्यर्थः गृहस्थानांविधुररहितानामित्यर्थः औपासनसमुत्पन्नंविवाहाग्निजंस्मार्तंभ-
स्माप्यस्तीत्यर्थस्तेनपूर्वोक्ताग्निहोत्रभस्मनोपिसंग्रहः ४ ५ विरजानलजभस्मनउत्पत्तिमाह कालश्चित्रेति चित्रायुक्तापौर्णमासीमुख्यः
कालस्तदलाभेन्योपि कालोबृहज्जाबालेउक्तः उपोष्यचचतुर्दश्यांशुक्लेकृष्णेथवाव्रती परेद्युःप्रातरुत्थायशुचिर्भूत्वासमाहितइति स्वीयः
परिग्रहः यस्मिन्देशेस्वयंनिष्ठतिसएवदेशइत्यर्थः ६ पूर्वत्रयोदश्यांपौर्णमासीतः पूर्वत्रयोदश्यामित्यर्थः ७ वैशेषिकींविशिष्टामित्यर्थः

विरजानलजंचैवधार्य्यंभस्ममहामुने औपासनसमुत्पन्नंगृहस्थानांविशेषतः ४ समिधग्निसमुत्पन्नंधार्यंवैब्रह्म
चारिणा शूद्राणांश्रोत्रियागारपचनाग्निसमुद्भवं ५ अन्येषामपिसर्वेषांधार्यंदावानलोद्भवं कालश्चित्रापौर्णमासी
देशःस्वीयःपरिग्रहः ६ क्षेत्रारामाद्यरण्यंवाप्रशस्तःशुभलक्षणः तत्रपूर्वत्रयोदश्यांसुस्नातःसुकृतान्हिकः ७
अनुज्ञाप्यस्वमाचार्यंसंपूज्यप्रणिपत्यच पूजांवैशेषिकींकृत्वाशुक्लांबरधरःस्वयं ८ शुद्धयज्ञोपवीतीचशुक्ल-
माल्यानुलेपनः दर्भासनेसमासीनोदर्भमुष्टिंप्रगृह्यच ९ प्राणायामत्रयंकृत्वाप्राङ्मुखोवाप्युदङ्मुखः ध्या-
त्वादेवंचदेवींचतद्विज्ञापनवर्त्मना १० व्रतमेतत्करोमीतिभवेत्संकल्पदीक्षितः यावच्छरीरपातंवाद्वादशाब्दमथो
पिवा ११ तदर्द्धंवातदर्धंवामासद्वादशकंतुवा तदर्धंवातदर्धंवामासमेकमथापिवा १२
दिनद्वादशकंवापिदिनषट्कमथापिवा तदर्धंदिनमेकंवाव्रतसंकल्पनावधि १३ अग्निमा-
धायविधिवद्विरजाहोमकारणात् हुत्वाज्येनसमिद्भिश्चचरुणाचयथाविधि १४

८ ९ तद्विज्ञापनवर्त्मनानयोरनुज्ञा
जातेतिमनसातदनुज्ञांगृहीत्वेत्यर्थः १० तत्रव्रतकालमनेकविधमाह यावच्छरीरपातमित्यादि ११ १२ १३ इत्थंसंकल्पंकृत्वापश्चात्स्वगृ-
ह्योक्तप्रका

रेणाग्निस्थापनंकुर्यादित्याह अग्निमाधायविधिवदिति स्वगृह्योक्तप्रकारेणेत्यर्थः तथाचबृहज्जाबालश्रुतिः स्वगृह्योक्तप्रकारेणप्रतिष्ठा प्याग्निमीजयेदिति वस्तुतस्तुतांत्रिकप्रकारस्याग्रेवक्ष्यमाणत्वात्तांत्रिकविधिरेवात्रग्राह्यइति हुत्वाज्येनेति ततोग्निस्थापनानंतरमाज्येन वाचरुणावासमिद्भिर्वाजुहुयादित्यर्थः १४ पूताहात्पुरतइति अयंचहोमः पूताहात्पौर्णमासीदिनात्पूर्वमेवमम तत्वशुद्धिर्भवत्वित्युद्देशे नकार्यइत्यर्थः होमःकेनमंत्रेणकर्तव्यस्तदाह जुहुयादिति मूलमंत्रेण संख्यानुक्तौगजांतकसहस्रकमितिनियमादष्टोत्तरसहस्रंहोमः१५

पूताहात्पुरतोभूयात्तत्वानांशुद्धिमुद्दिशन् जुहुयान्मूलमंत्रेणतैरेवसमिदादिभिः १५ तत्वान्येतानिमेदेहे शुध्यं तामित्यनुस्मरन् पश्चाद्भूतादितन्मात्राः पंचकर्मेंद्रियाणिच १६ ज्ञानकर्मविभेदेनपंचपंचविभागशः त्वगादि धातवःसप्तपंचप्राणादिवायवः १७ मनोबुद्धिरहंकारोगुणाःप्रकृतिपूरुषौ रागोविद्याकलाचैवनियतिःकाल एवच १८ मायाचशुद्धविद्याचमहेश्वरसदाशिवौ शक्तिश्चशिवतत्वंचतत्वानिक्रमशोविदुः १९ मंत्रैस्तुवि रजैर्हुत्वाहोतासौविरजोभवेत् अथगोमयमादायपिंडीकृत्याभिमंत्र्यच २० न्यस्याग्नौतंचसंरक्ष्यदिनेतस्मि न्हविष्यभुक् प्रभातेचचतुर्दश्यांकृत्वासर्वंपुरोदितं २१

तद्धोमानंतरंकृत्यमाह पश्चादिति पृथ्वीतत्वंमेशुध्यतांज्योतिरहं विरजाविपाप्माभूयासंस्वाहेत्याद्यैर्मंत्रैर्वक्ष्यमाणैकैकतत्वनामोच्चारसहितैर्होमैः कार्यइत्यर्थः तेषांपृथिव्यादितत्वानांनामान्याह भूतादीनि पं- चमहाभूतानितथापंचतन्मात्राः तथापंचकर्मेंद्रियाणि१६ज्ञानवनकर्मेति पंचज्ञानेंद्रियाण्यपिग्राह्याणीत्यर्थः १७ बुद्धिशब्देनचित्तस्यापिसंग्रहः कर्तव्यः गुणाःसत्वादयः१८ १९ अथेति अभिमंत्र्यपंचाक्षरमंत्रेण २० न्यस्याग्नावित्यत्रतूष्णींकेवलंन्यासएवोक्तोबृहज्जाबालेतुपंचानांत्वेतिमं त्रेणापडानांतुचतुर्दशकुर्यादित्युक्त्वाषडक्षरस्यमंत्रस्यव्याहृतस्यतथाक्षरैःस्वाहांतैर्जुहुयात्तत्रवर्णदेवायपिंडकाःहोतव्याःपंचब्रह्मणिनमोहिरण्यबाह-

हवेइतिसर्वाहुतीर्हुत्वेत्यनेनहोमएवोक्तः इत्थंपिंडमग्नौन्यस्यतंचाग्निंसंस्कृतंतस्मिन्दिनेसंरक्ष्यहविष्यभुग्भूयादित्याहन्यस्येतिकृत्वासर्वमि-
ति चतुर्दश्यांनित्यकर्मसमाप्यनंतरंपूर्वोक्तरीत्यापंचाक्षरमंत्रेणहोमंतस्मिन्नेवाग्नौतद्दिनेपिकृत्वानिराहारः सन्कालशेषंसमापयेदित्यर्थः २१
प्रातःपर्वणीति तदनंतरंपर्वणिपूर्णिमायांप्रातर्नित्यकर्मसमाप्यपुनस्तथैवपंचाक्षरमंत्रेणहोमंकृत्वाहोमांगंसमाप्याग्निंविसर्जयेदित्यर्थः२२
तदाह उपसंहृत्यरुद्राग्निमिति रुद्राग्निमित्येतेनशैवमतोक्तोयंप्रकारोस्तीतिबोधितं तेनबृहज्जाबालोक्तप्रकारस्यैतत्प्रकारस्यचभेदेपि

तस्मिन्दिनेनिराहारःकालशेषंसमापयेत् प्रातःपर्वणिचाप्येवंकृत्वाहोमावसानतः २२ उपसंहृत्यरुद्राग्निंगृ-
हीत्वाभस्मयत्नतः ततश्चजटिलोमुंडःशिखैकजटएवच २३ भूत्वास्नात्वापुनर्वीतलज्जश्चेत्स्याद्दिगंबरः अ-
न्यःकाषायवसनश्चर्मचीरांबरोथवा २४ एकांबरोवल्कलवान्भवेद्दंडीचमेखली प्रक्षाल्यचरणौपश्चाद्द्विराच-
म्यात्मनस्तनुं २५ संकलीकृत्यैतद्भस्मविरजानलसंभवं अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैःषड्भिराथर्वणैःक्रमात् २६
विमृज्यांगानिमूर्द्धादिचरणांतंचतैःस्पृशेत् ततस्तेनक्रमेणैवसमुद्धूल्यचभस्मना २७ सर्वांगोद्धूलनंकुर्यात्प्र
णवेनशिवेनवा ततश्चपुंड्रंरचयेत्त्रियायुषसमाह्वयं २८ शिवभावंसमागम्यशिवभावमथाचरेत् कुर्यात्त्रिसंध्य
मप्येवमेतत्पाशुपतंव्रतं २९ भुक्तिमुक्तिप्रदंचैवपशुत्वंविनिवर्तयेत् तत्पशुत्वंपरित्यज्यकृत्वापाशुपतंव्रतं ३०
पूजनीयोमहादेवोलिंगमूर्तिःसदाशिवः भस्मस्नानंमहापुण्यंसर्वसौख्यकरंपरं ३१ नविरोधइति इत्थंभस्मसंपाद्यजटावा
न्वामुंडशिखोवाएकजटोवाभूयादित्याह ततश्चेति २३ इत्थंभूत्वापुनःस्नात्वावीतलज्जस्त्यक्तलज्जश्चेद्दिगंबरोभवेदन्यश्चेत्काषायवसनोभवेदित्याह भूत्वे
ति २४ दंडधारीमेखलाधारीचभवेदित्याह भवेद्दंडीति २५ संकलीकृत्यैकीकृत्य षड्भिः पूर्वोक्तैर्मंत्रैः २६ तैर्मंत्रैः २७ त्रियायुषसमाह्वयंयस्य
त्रियायुषमितिसंज्ञास्तितच्छास्त्रेतत्त्रिपुंड्रंवक्ष्यमाणप्रकारेणकुर्यादित्यर्थः २८ एतत्पाशुपतमिति इदंपाशुपतंव्रतंभवतीत्यर्थः २९ ३० ३१ ७

३२ ३३ इतिश्रीदेवीभागवतनिलकेएकादशस्कंधेदशमोऽध्याय १० सप्तविंशतिपद्यैस्तुश्लोकार्द्धेनसमायुतैः त्रिविधत्वंकथ्यतेत्रमाहात्म्यं चविशेषतः १ पूर्वाध्यायांते शांतिकंपौष्टिकंभस्मकामदंत्वत्रिधाभवेदितित्रिविधंभस्मश्रुत्वापृच्छति त्रिविधत्वमिति १ २ ब्राह्मैर्मंत्रैः स-

आयुष्यबलमारोग्यंश्रीपुष्टिवर्धनंयतः रक्षार्थंमंगलार्थंचसर्वसंपत्समृद्धये ३२ भस्मस्निग्धमनुष्याणांमहा-
मारीभयंनच शांतिकंपौष्टिकंभस्मकामदंचत्रिधाभवेत् ३३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेद
शमोऽध्यायः १० नारदउवाच त्रिविधत्वंकथंचास्यभस्मनःपरिकीर्तितं एतत्कथयमेदेवमहत्कौतूहलंमम १
नारायणउवाच त्रिविधत्वंप्रवक्ष्यामिदेवर्षेभस्मनःशृणु महापापक्षयकरंमहाकीर्तिकरंपरं २ गोमयंयोनि
संबन्द्धंतन्द्धस्तेनैवगृत्यते ब्राह्मैर्मंत्रैस्तुसंदग्धंतच्छांतिकमुदिहोच्यते ३ सावधानस्तुगृण्हीयान्नरोवैगोमयंतु
यत् अंतरिक्षेगृहीत्वातत्षडंगेनदहेदतः ४ पौष्टिकंतत्समाख्यातंकामदंचततःशृणु प्रासादेनदहेदतत्कामदं
भस्मकीर्तितं ५ प्रातरुत्थायदेवर्षेभस्मव्रतपरःशुचिः गवांगोष्ठेषुगत्वातुनमस्कृत्वातुगोकुलं ६ गवांवर्णा
नुरूपाणांगृण्हीयाद्गोमयंशुभं ब्राह्मणस्यचगोःश्वेतारक्तागोःक्षत्रियस्यच ७ पीतवर्णातुवैश्यस्यकृष्णाशूद्र
स्यकथ्यते पौर्णमास्याममावास्यामष्टम्यांवाविशुद्धधीः ८ प्रासादेनतुमंत्रेणगृहीत्वागोमयंशुभं हृदयेनतु
मंत्रेणपिंडीकृत्यतुगोमयं ९ रविरश्मिसुसंतप्तंशुचौदेशेमनोहरे तुषैर्वाबुसैर्वापिप्रासादेनतुनिक्षिपेत् १०

द्योजातादिपंचब्रह्ममंत्रैः ३ षडंगेनषडक्षरमंत्रषडंगेन उभयत्रापिभूम्यस्पृष्टमंतरिक्षेएवग्राह्यंगोमयम् ४ प्रासादेनहौमितिमंत्रेण ५
गोमयग्रहणप्रकारमाह प्रातरुत्थायेति ६ ७ ८ हृदयेननमइतिमंत्रेण ९ रविरश्मीति तंगोमयपिंडंरविरश्मिसुसंतप्तंरविकिरणे
नशुष्कंजातंतुषेणवाबुसैर्वापिवेष्टितंप्रासादमंत्रेण शुचौदेशेस्थापयेदित्यर्थः १० ६९ ६९ ६९ ६९

पश्चादग्निस्थापनंकृत्वातंपिंडंपूर्वोक्तरीत्याजुहुयादित्याह अरण्युद्भवमिति अरण्युद्भवमग्निंश्रोत्रियागारजंवाग्निमानीय विधिवत्संस्कृतेत
दग्नौशिवबीजेनमंत्रतः शिवमंत्रेणतंपिंडंपूर्वोक्तरीत्यान्यसेज्जुहुयादित्यर्थः ११ १२ १३ १४ ईशानमंत्रतः ईशानः सर्वविद्यानामितिमं
त्रः १५ १६ १७ १८ परतः संध्यायां १९ न्यासस्थानंत्रिपुंड्रन्यासस्थानं २० संक्षेपेणोक्तेत्रिपुंड्रविधाने अंगुलिनियममाह पंचांगुलै

अरण्युद्भवमग्निंवाश्रोत्रियागारजंतुवा तदग्नौविन्यसेत्तत्रशिवबीजेनमंत्रतः ११ गृण्हीयादथतत्राग्निकुंडाद्भस्म
विचक्षणः नवपात्रंसमादायप्रासादेनतुनिक्षिपेत् १२ केतकीपाटलीतद्वदुशीरंचंदनंतथा नानासुगंधिद्रव्या-
णिकाश्मीरप्रभृतीनिच १३ निक्षिपेत्तत्रपात्रंतुसद्योमंत्रेणशुद्धधीः जलस्नानंपुराकृत्वाभस्मस्नानमतः परं
१४ जलस्नानेत्वशक्तश्चेभस्मस्नानंसमाचरेत् प्रक्षाल्यपादौहस्तौच शिरश्चेशानमंत्रतः १५ समुद्धूल्यत
तःपश्चादाननंतत्पुरुषेणतु अघोरेणतुहृदयंनाभिंवामेनतत्परं १६ सद्योमंत्रेणसर्वांगंसमुद्धूल्यविचक्षणः पू
र्ववस्त्रंपरित्यज्यशुद्धवस्त्रपरिग्रहेत् १७ प्रक्षाल्यपादौहस्तौचपश्चादाचमनंचरेत् भस्मनोद्धूलनाभावेत्रिपुं
ड्रंतुविधीयते १८ मध्यान्हात्प्राग्जलैर्युक्तंपरतोजलवर्जितं तर्जन्यनामिकामध्यैस्त्रिपुंड्रंचसमाचरेत् १९ मू
र्ध्निचैवललाटेच कर्णेकंठेतथैवच हृदयेचैवबाहौचन्यासस्थानंहिचोच्यते २० पंचांगुलैर्न्यसेन्मूर्ध्निप्रासादेनतु
मंत्रतः त्र्यंगुलैर्विन्यसेद्भाले शिरोमंत्रेणदेशिका २१ सद्येनदक्षिणेकर्णेवामदेवेनवामतः अघोरेणतुकंठेचमध्यां
गुल्यास्पृशेद्बुधः २२ हृदयंहृदयेनैवत्रिभिरंगुलिभिःस्पृशेत् विन्यसेद्दक्षिणेबाहौशिखामंत्रेणदेशिकः २३

र्न्यसेन्मूर्ध्नीति त्र्यंगुलैस्तर्जन्यनामिकामध्यैः पूर्वोक्तैः शिरोमंत्रेणस्वाहामंत्रेण अनेककल्पोक्तप्रकाराअत्रकथ्यंतेइतिपूर्वोक्तमंत्रापेक्षया-
तिरिक्तमंत्रकथनेपिनदोषइतिबोध्यं २१ २२ हृदयेनैवनमइतिमंत्रेणैव शिखामंत्रेणवषणमंत्रेण २३ ७ ७ ७ ७

कवचेनहुमितिमंत्रेण मध्येनमध्यमांगुल्याइत्यर्थः इतिमंत्रनइति अयमप्येकः पक्षइत्यर्थः २४ स्थानभेदेनस्थितस्यत्रिपुंड्रस्यदेवताआ-
ह ब्रह्मविष्णिवति २५ एकांगुलेनेति एकांगुलेनयत्रभस्मलापनं मध्यमेनस्पृशेन्नाभ्यामित्यत्र तत्रेश्वरोदेवइत्यर्थः २६ धूलनमुद्धूलनं सं
त्यजेन्नकुर्यादित्यर्थः २७ किंतुमंत्रेणरहितंत्रिपुंड्रमेवकुर्यादित्यर्थः इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ अ-

वामबाहौन्यसेद्धीमान्कवचेनत्रियंगुलैः मध्येनसंस्पृशेन्नाभ्यामीशानइतिमंत्रतः २४ ब्रह्मविष्णुमहेशाना
स्तिस्रो रेखाइतिस्मृताः आद्योब्रह्माततोविष्णुस्तदूर्ध्वंतुमहेश्वरः २५ एकांगुलेनन्यस्तंयदीश्वरस्तत्रदेवता शि
रोमध्येलयंब्रह्माईश्वरस्तुललाटके २६ कर्णयोरश्विनौदेवौगणेशस्तुगलेतथा क्षत्रियश्चतथावैश्यः शूद्रश्चे-
द्धूलनंत्यजेत् २७ सर्वेषामंत्यजातीनांमंत्रेणरहितंभवेत् "उदीक्षितंमनुष्याणामपिमंत्रंविनाभवेत्" इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेएकादशोऽध्यायः ११ श्रीनारायणउवाच देवर्षेशृणुतत्सर्वंभस्मोद्धू
लनजंफलम् सरहस्यविधानंचसर्वकामफलप्रदं १ कपिलायाःशकृत्स्वच्छंगृहीत्वागगनेपतत् नक्लिन्नंना-
पिकठिनंनदुर्गंधंनचोषितं २ उपर्यधःपरित्यज्यगृण्हीयात्पतितंयदि पिंडीकृत्यशिवाग्न्यादौतत्क्षिपेन्मूलमंत्रि
तं ३ आदायवाससाच्छाद्यभस्माधानेविनिक्षिपेत् सुकृतेसुदृढेशुद्धेक्षालितेप्रोक्षितेशुभे ४ विन्यस्येमं-
त्रीमंत्रेणपात्रेभस्मविनिक्षिपेत् तैजसंदारवंचाथमृन्मयंचैलमेवच ५ अन्यद्वाशोभनंशुद्धंभस्माधारंप्रकल्प
येत् क्षौमेचैवातिशुद्धेवाधनवद्भस्मनिक्षिपेत् ६ प्रस्थितोभस्मगृण्हीयात्स्वयंचानुचरोपिवा नचायुक्तकरेदद्या
न्नचाशुचितलेक्षिपेत् ७ र्धाधिकैकचत्वारिंशत्पद्यैश्चसविस्तरं कल्पांतरोक्तरीत्यापिभस्मधारणमुच्यते १ १ गगने पतदेवनभूमौ
पतितमित्यर्थः २ ३ आधानेभस्मस्थाने ४ भस्माधारपात्राण्याह तैजसमिति सुवर्णताम्रादिनिर्मितं चैलंवस्त्रंवा ५ क्षुमाअतसीतन्नि
र्मितेवस्त्रेवा ६ प्रस्थितोमार्गेगच्छन्नित्यर्थः ७

८ ९ वैदिकैः संपादितंभस्मतांत्रिकैर्ग्राह्यं नांत्रिकैः संपादितंतुवैदिकैर्नग्राह्यमित्याह शैवैरिति १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

नसंस्पृशेत्तुनीचांगैर्नक्षिपेन्नचलंघयेत् तस्माद्भसितमादायविनियुंजीतमंत्रितं ८ विभूतिधारणविधिःस्मृ
तिप्रोक्तोमयेरितः यदीयाचरणेनैवशिवतुल्योनसंशयः ९ शैवैः संपादितंभस्मवैदिकैःशिवसन्निधौ भक्त्याप
रमयाग्राह्यंप्रार्थयित्वातुपूजयेत् १० तंत्रोक्तवर्त्मनासिद्धंभस्मतांत्रिकपूजकैः यत्रकुत्रापिदत्तंचेत्तद्ग्राह्यंने
ववैदिकैः ११ शूद्रैःकापालिकैर्वापिपाखंडैरपरैस्तुतत् त्रिपुंड्रंधारयेद्भक्त्यामनसापिनलंघयेत् १२ श्रुत्यावविधी
यतेयस्मात्तत्त्यागीपतितोभवेत् त्रिपुंड्रधारणंभक्त्यातथादेहावगुंठनं १३ द्विजःकुर्याद्विमंत्रेणतत्त्यागीपतितो
भवेत् उद्धूलनंत्रिपुंड्रंचभक्त्यानैवाचरंतिये १४ तेषांनास्तिविनिर्मोक्षःसंसाराज्जन्मकोटिभिः येनभस्मो
क्तमार्गेणधृतेनमुनिपुंगव १५ तस्यविद्धिमुनेजन्मनिष्फलंसौकरंयथा येषांवपुर्मनुष्याणांत्रिपुंड्रेणविनास्थि
तं १६ श्मशानसदृशंतत्स्यान्नप्रेक्ष्यंपुण्यकृज्जनैः धिग्भस्मरहितंभालंधिग्ग्राममशिवालयम् १७ धिग
नीशार्चनंजन्मधिग्विद्यामशिवाश्रयां त्रिपुंड्रंयेविनिंदंतिनिंदंतिशिवमेवते १८ धारयंतिचयेभक्त्याधारयंतित
मेवते यथाकृशानुरहितोभूधरोनविराजते १९ अशेषसाधनेष्प्येवंभस्महीनंशिवार्चनं उद्धूलनंत्रिपुंड्रंचश्रद्धयाना
चरंतिये २० तैःपूर्वाचरितंसर्वंविपरीतंभवेदपि भस्मनावेदमंत्रेणत्रिपुंड्रस्यचधारणं २१ विनावेदोचिता-
चारंस्मार्तस्यानर्थकारणं कृतंस्यादकृतंतेनश्रुतमप्यश्रुतंभवेत् २२ अधीतमनधीतंचत्रिपुंड्रंयोनधारयेत् वृ-
थावेदावृथायज्ञावृथादानंवृथातपः २३ वृथाव्रतोपवासेनत्रिपुंड्रंयोनधारयेत् भस्मधारणकल्पस्त्वामुक्तिमिच्छ
तियःपुमान् २४

अशिवाश्रयाम शिवविषयां १८ कृशानुरहितोग्निहोत्ररहितोभूधरोब्राह्मणः १९ २० २१ २२ २३ २४

२५ सृष्टिच्छलमेवाह सससर्जेति भस्मत्रिपुंड्रलापनयोग्यं तिर्यगेव ससर्जनोर्ध्वं नवावर्तुलं स ससर्जेत्यर्थः तेनच जगत्स्रष्टुर्मनसि सर्वैर्भि-

विषपानेननित्यत्वं कुरुतेत्यात्मनोहिसः स्रष्टास्रृष्टिच्छलेनाहत्रिपुंड्रस्यच धारणं २५ संससर्जसललाटं हि
तिर्यगूर्ध्वं नवर्तुलं तिर्यग्रेखाःप्रदृश्यंते ललाटे सर्वदेहिनां २६ तथापिमानवामूर्खानकुर्वंतित्रिपुंड्रकं नतत्ध्या
नंनतन्मोक्षननज्ज्ञानंननत्तपः २७ विनातिर्यक्त्रिपुंड्रंच विप्रेणयदनुष्ठितं वेदस्याध्ययनेशूद्रोनाधिकारीय
थाभवेत् २८ त्रिपुंड्रेणविनाविप्रोनाधिकारीशिवार्चने प्राङ्मुखश्चरणौहस्तौप्रक्षाल्याचम्यपूर्ववत् २९ प्रा-
णानायम्यसंकल्प्यभस्मस्नानंसमाचरेत् आदायभसितंशुद्धमग्निहोत्रसमुद्भवं ३० ईशानेनतुमंत्रेणस्वमूर्द्धनि
विनिक्षिपेत् ततआदायतद्भस्ममुखेन्चपुरुषेणतु ३१ अघोराख्येनत्दृदयेगुह्येवामाव्हयेनच सद्योजाताभि
धानेनभस्मपादद्वयेक्षिपेत् ३२ सर्वांगंप्रणवेनैव मंत्रेणोन्द्धलनंततः एतदाग्नेयकंस्नानमुदितंपरमर्षिभिः
३३ सर्वकर्मसमृत्ध्यर्थंकुर्यादादाविदंबुधः ततःप्रक्षाल्यहस्तौदीनुपस्पृश्ययथाविधि ३४ तिर्यक्त्रिपुंड्रंवि
धिनाललाटेत्हृदयेगले पंचभिर्ब्रह्मभिर्वापिकृतेनभसितेनच ३५ धृतमेतत्त्रिपुंड्रस्यात्सर्वकर्मसुपावनं शूद्रै
रंत्यजहस्तस्थंनधार्यंभस्मचक्वचित् ३६ भस्मनासाग्निहोत्रेणालिप्तःकर्मसमाचरेत् अन्यथासर्वकर्माणिन
फलंतिकदाचन ३७ सत्यंशौचंजपोहोमस्तीर्थदेवादिपूजनं तस्यव्यर्थमिदंसर्वंयस्त्रिपुंड्रंनधारयेत् ३८
त्रिपुंड्रधृग्विप्रवरोयोरुद्राक्षधरःशुचिः सहंतिरोगदुरितव्याधिदुर्भिक्षतस्करान् ३९ समाप्नोतिपरंब्रम्ह
यतोनावर्ततेपुनः सपंक्तिपावनःश्राद्धेपूज्योविप्रैःसुरैरपि ४०

स्मधारणंकर्तव्यमितिवर्ततइतिभावः तिर्यग्रेखात्रि-
पुंड्राकाराः २६ मोक्षमितिनपुंसकत्वमार्षं २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

४१ इदंजाबालबृहज्जाबालेस्पष्टं इतिश्रीदेवीभागवततिलकेएकादशस्कंधेद्वादशोध्यायः १२ अर्धाधिकैश्चपंचत्रिंशत्पद्यैरथसादरं भस्म

श्राद्धेयज्ञेजपेहोमेवैश्वदेवेसुरार्चने धृतत्रिपुंड्रःपूतात्मामृत्युंजयतिमानवः ४१ भस्मधारणमाहात्म्यंभूयो
पिकथयामिते इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीनारायणउवाच महापात
कसंघाश्चपातकान्यपराण्यपि नश्यंतिमुनिशार्दूलसत्यंसत्यंनचान्यथा १ एकंभस्मधृतंयेनतस्यपुण्यफलंशृ
णु यतीनांज्ञानदंप्रोक्तंवनस्थानांविरक्तिदं २ गृहस्थानांमुनेतद्वद्धर्मवृद्धिकरंतथा ब्रह्मचर्याश्रमस्थानांस्वा-
ध्यायप्रदमेवच ३ शूद्राणांपुण्यदंनित्यमन्येषांपापनाशनं भस्मनोद्धूलनंचैवतथातिर्यक्त्रिपुंड्रकं ४ रक्षार्थंस-
र्वभूतानांविधत्तेवैदिकीश्रुतिः भस्मनोद्धूलनंचैवतथातिर्यक्त्रिपुंड्रकं ५ यज्ञत्वेनैवसर्वेषांविधत्तेवैदिकीश्रुतिः
भस्मनोद्धूलनंचैवतथातिर्यक्त्रिपुंड्रकं ६ सर्वधर्मतयातेषांविधत्तेवैदिकीश्रुतिः भस्मनोद्धूलनंचैवतथातिर्यक्त्रिपुं
ड्रकं ७ माहेश्वराणांलिंगार्थंविधत्तेवैदिकीश्रुतिः भस्मनोद्धूलनंचैवतथातिर्यक्त्रिपुंड्रकं ८ विज्ञानार्थंचसर्वे-
षांविधत्तेवैदिकीश्रुतिः शिवेनविष्णुनाचैवब्रह्मणावज्रिणातथा ९ हिरण्यगर्भेणतदवतारैर्वरुणादिभिः देवता-
भिर्धृतंभस्मत्रिपुंड्रोद्धूलनात्मकम् १० उमादेव्याचलक्ष्म्याचवाचाचान्याभिरास्तिक सर्वस्त्रीभिर्धृतंभस्मत्रि
पुंड्रोद्धूलनात्मना ११ यक्षराक्षसगंधर्वसिद्धविद्याधरादिभिः मुनिभिश्चधृतंभस्मत्रिपुंड्रोद्धूलनात्मना १२
ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैःशूद्रैरपिचसंकरैः अपभ्रंशैर्धृतंभस्मत्रिपुंड्रोद्धूलनात्मना १३ उद्धूलनंत्रिपुंड्रंचयैः
समाचरितंमुदा नएवशिष्टाविद्वांसोनेतरेमुनिपुंगव १४

नोमहिमातीवप्रोच्यतेविस्तरेणतु १ भस्मनोनानाफलप्रदत्व-

माह महापातकेति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ ७.

शिवलिंगमणिरिति यथापरस्त्रीवश्यकर्मणिकंठेनमर्घ्यमणिरेकंसाधनं द्वितीयंसाधनंसरव्यं तृतीयंसाधनंवाजिकरणात्मकमौषधं व
शीकरणगुटिकवा तथापुंसांमुक्तिरूपरस्त्रीवश्यकर्मणिशिवलिंगमेवानघ्येमिणिः पंचाक्षरमंत्रएवसरव्यंविभूतिरेवौषधमित्यर्थः १५ १६

शिवलिंगंमणिःसरव्यंमंत्रःपंचाक्षरस्तथा विभूतिरौषधंपुंसांमुक्तिस्त्रीवश्यकर्मणि १५ भुनक्तियत्रभस्मांगो
मूर्खोवापंडितोपिवा तत्रभुंक्तेमहादेवःसपत्नीकोवृषध्वजः १६ भस्मसंछन्नसर्वांगमनुगच्छतियःपुमान्
सर्वपातकयुक्तोपिपूजितोमानवोचिरात् १७ भस्मसंछन्नसर्वांगंयःस्तौतिश्रद्धयासह सर्वपातकमुक्तोपि
पूज्यतेमानवोचिरात् १८ त्रिपुंड्रधारिणोभिक्षाप्रदानेनहिकेवलं तेनाधीतंश्रुतंतेन तेनसर्वमनुष्ठितं १९ ये
नविप्रेणशिरसित्रिपुंड्रंभस्मनाकृतं कीकटेष्वपिदेशेषुयत्रभूतिविभूषणः २० मानवस्तुवसेन्नित्यंकाशी
क्षेत्रसमंहितत् दुःशीलःशीलयुक्तोवायोगयुक्तोप्यलक्षणः २१ भूतिशासनयुक्तोवासपूज्योममपुत्रवत्
छद्मनापिचरेद्योहिभूतिशासनमैश्वरं २२ सोपियागांतमाप्नोतिनतोयज्ञशतैरपि संपर्काल्लीलयावापि
भयाद्वाधारयेत्तुयः २३ विधियुक्तोविभूतिंतुसचपूज्योयथाप्यहं शिवस्यविष्णोर्देवानांब्रह्मणस्तृप्तिकार
णं २४ पार्वत्याश्चमहालक्ष्म्याभारत्यास्तृप्तिकारणं नदानेननयज्ञेनेनतपोभिःसुदुर्लभः २५ नतीर्थया
त्रयापुण्यंत्रिपुंड्रेणचलभ्यते दानंयज्ञाश्चधर्माश्चतीर्थयात्राश्चनारद २६ ध्यानंतपस्त्रिपुंड्रस्यकलांनार्हंति
षोडशीं यथाराजास्वचिन्हांकंस्वजनंमन्यतेसदा २७ तथाशिवस्त्रिपुंड्रांकंस्वकीयमिवमन्यते द्विजातिर्वान्यजाति-
र्वाशुक्लचिन्तेनभस्मना २८ धारयेद्यस्त्रिपुंड्रांकं रुद्रस्तेनवशीकृतः त्यक्तसर्वाश्रमाचारोलुप्तसर्वक्रियो
पिसः २९

१७ १८ १९ २० २१ ममपुत्रोब्रह्मातद्वदितिनारायणवाक्यमेतत् २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९

३० ३१ ३२ ३३ ३४ पंचशिवमंत्राः सद्योजातादयः ३५ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३

सकृत्तिर्यक्त्रिपुंड्रांकं धारयेत्सोपिमुच्यते नास्यज्ञानंपरीक्षेतनकुलंनव्रतंतथा ३० त्रिपुंड्रांकितभालेनपूज्य एवहिनारद शिवमंत्रात्परोमंत्रोनास्तितुल्यंशिवात्परं ३१ शिवार्चनात्परंपुण्यंनहितीर्थंचभस्मना रुद्राग्नेयत्परंवीर्यंतद्भस्मपरिकीर्तितम् ३२ ध्वंसनंसर्वदुःखानांसर्वपापविशोधनं अंत्यजोवाऽधमोवापिमूर्खोवा पंडितापिवा ३३ यस्मिन्देशेवसेन्नित्यंभूतिशासनसंयुतः तस्मिन्सदाशिवःसोमःसर्वभूतगणैर्वृतः सर्वतीर्थैश्वसंयुक्तः सान्निध्यंकुरुतेसदा ३४ एतानिपंचशिवमंत्रपवित्रितानिभस्मानिकामदेहनांगविभूषितानि त्रैपुंड्रकाणिरचितानिललाटपट्टेलुंपंतिदैवलिखितानिदुरक्षराणि ३५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ नारायणउवाच भस्मदिग्धशरीराययोददातिधनंमुदा तस्यसर्वाणिपापानिविनश्यंतिनसंशयः १ श्रुतयःस्मृतयःसर्वाःपुराणान्यखिलान्यपि वदंतिभूतिमाहात्म्यंतत्तस्माद्धारयेद्द्विजः २ सितेनभस्मनाकुर्यात्त्रिसंध्यंयस्त्रिपुंड्रकं सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकेमहीयते ३ योगीसर्वांगकं स्नानआपादतलमस्तकं त्रिसंध्यमाचरेन्नित्यमाशुयोगमवाप्नुयात् ४ भस्मस्नानेनपुरुषः कुलस्योद्धारकोभवेत् भस्मस्नानंजलस्नानादसंख्येयगुणान्वितं ५ सर्वतीर्थेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलं तत्फलंलभतेसर्वंभस्मस्नानान्नसंशयः ६ महापातकयुक्तोवायुक्तोवाप्युपपातकैः भस्मस्नानेनतत्सर्वंदहत्यग्निरिवेंधनं ७ भस्मस्नानात्परंस्नानंपवित्रंनैवविद्यते एवमुक्तंशिवेनादौतदास्नातःस्वयंशिवः ८

सप्ताधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथसविस्तरं विभूतिधारणस्यैवमाहात्म्यमनुवर्ण्यते १ भस्मदिग्धेति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ आर्द्रस्नानादिति आर्द्रजलस्नानाद्भस्मस्नानंवरंश्रेष्ठमित्यर्थः यतोभस्मस्नानादार्द्रस्य प्रकृतिपुरुषबंधन
स्यवधोनाशोभवतितत इत्यर्थः तदेवाह आर्द्रलिति अशुष्कधान्यवदशुष्ककर्मयुक्तत्वात्प्रकृतेरार्द्रत्वं तांचप्रकृतिबंधनंविदुरित्यन्वयः १६

तदाप्रभृतिब्रह्माद्यामुनयश्चशिवार्थिनः सर्वकर्मसुयत्नेनभस्मस्नानंप्रचक्रिरे ९ तस्मादेतच्छिरस्नानमाग्नेयं
यःसमाचरेत् अनेनैवशरीरेणसहिरुद्रोनसंशयः १० येभस्मधारिणंदृष्ट्वापरितृप्ताभवंतिते देवासुरमुनी
द्रैश्चपूज्यानित्यंनसंशयः ११ भस्मसंछन्नसर्वांगंदृष्ट्वोत्तिष्ठतियःपुमान् तंदृष्ट्वादेवराजोपिदंडवत्प्रणमि
ष्यति १२ अभक्ष्यभक्षणंयेषांभस्मधारणपूर्वकं तेषांतद्भक्ष्यमेवस्यान्मुनेनात्रविचारणा १३ यःस्ना
तिभस्मनानित्यंजलेस्नात्वाततःपरं ब्रह्मचारीगृहस्थोवावानप्रस्थोथवादरात् १४ सर्वपापविनिर्मु-
क्तःसयातिपरमांगतिं आग्नेयभस्मनास्नानंयतीनांचविशिष्यते १५ आर्द्रस्नानाद्वरंभस्मस्ना-
नमार्द्रवधोध्रुवः आर्द्रंतुप्रकृतिंविद्यात्प्रकृतिबंधनंविदुः १६ प्रकृतेस्तुप्रहाणायभस्मनास्नानमिष्य
ते भस्मनासदृशंब्रह्मन्नास्तिलोकत्रयेष्वपि १७ रक्षार्थंमंगलार्थंचपवित्रार्थंपुरासुरैः भस्मदृष्ट्वासु
नेपूर्वंदत्तंदेव्यैप्रियेणतु १८ तस्मादेतच्छिरस्नानमाग्नेयंयःसमाचरेत् भवपाशैर्विनिर्मुक्तःशिवलो-
केमहीयते १९ ज्वररक्षःपिशाचाश्चपूतनाकुष्ठगुल्मकाः भगंदराणिसर्वाणिचाशीतिर्वातरोग-
काः २० चतुःषष्टिःपित्तरोगाश्लेष्माःसप्तत्रिपंचकाः व्याघ्रचौरभयंचैवाप्यन्येदुष्टग्रहाअपि २१
भस्मस्नानेननश्यंतिसिंहेनेवयथागजाः शुद्धशीतजलेनैवभस्मनाचत्रिपुंड्रकं २२ छ छ

१७ पुरासुरैःस्वीकृतमितिशेषः प्रियेणशिवेनदेव्यैदत्तमित्यन्वयः १८ १९ २० २१ २२ छ छ छ

२३ पार्मीलिपिं २४ वक्षसाधारणादितिशेषः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

योधारयेत्परंब्रह्मसप्राप्नोतिनसंशयः " भस्मनात्रिपुंड्रंचयःकोपिधारयेत्परं सब्रह्मलोकमाप्नोतिमुक्तपापो नसंशयः" यथाविधिललाटेवैवन्हिवीर्यप्रधारणात् २३ नाशयेल्लिखितांयामींललाटस्थांलिपिंध्रुवं कंठोपरिकृतपापनाशयेत्तत्रधारणात् २४ कंठेचधारणात्कंठभोगादिकृतपातकं बाव्होर्बाहुकृतंपापंवक्षसामनसाकृतं २५ नाभ्यांशिश्नकृतंपापंगुदेगुदकृतहरेत् पार्श्वयोर्धारणाद्ब्रह्मन्परस्त्र्यालिंगनादिकं २६ तद्भस्मधारणंशस्तंसर्वत्रैवत्रिलिंगकं ब्रह्मविष्णुमहेशानांत्र्यग्नीनांचधारणं २७ गुणलोकत्रयाणांचधारणंतेनवैकृतं भस्मच्छन्नोद्विजोविद्वान्महापातकसंभवैः २८ दोषैर्विमुच्यतेसद्योमुच्यतेचनसंशयः भस्मनिष्ठस्यदत्त्यंतेदोषाभस्माग्निसंगमात् २९ भस्मस्नानविशुद्धात्माआत्मनिष्ठइतिस्मृतः भस्मनादिग्धसर्वांगोभस्मदीप्तत्रिपुंड्रकः ३० भस्मशायीचपुरुषोभस्मनिष्ठइतिस्मृतः भूतप्रेतपिशाचाधारोगाश्चातीवदुःसहाः ३१ भस्मनिष्ठस्यसान्निध्याद्विद्रवंतिनसंशयः भासनाद्भसितंप्रोक्तंभस्मकल्मषभक्षणात् ३२ भूतिर्भूतिकरीपुंसांरक्षारक्षाकरीपुरा त्रिपुंड्रधारणंदृष्ट्वाभूतप्रेतपुरःसराः ३३ भीताःप्रकंपिताःशीघ्रंनश्यंत्येवनसंशयः स्मरणादेवरुद्रस्ययथापापंप्रणश्यति ३४ अप्यकार्यसहस्राणि कृत्वायःस्नातिभस्मना तत्सर्वंदहतेभस्मयथाग्निस्तेजसावनम् ३५ कृत्वापिचातुलंपापंमृत्युकालेपियोद्विजः भस्मस्नायीभवेत्कश्चित्क्षिप्रंपापैःप्रमुच्यते ३६ भस्मस्नानाद्विशुद्धात्माजितक्रोधोजितेंद्रियः मत्समीपंसमागम्यनसभूयोभिवर्तते ३७

३५ ३६ ३७

वनस्पतिगतेसोमइति चंद्रेवनस्पतिगतेसतीत्यर्थः सचामावास्यायांगच्छतीतिप्रसिद्धंबृहदारण्यके तस्यरात्रयएवपंचदशाकलाः ध्रुवैवास्यषोडशीकलासरात्रिभिरेवापूर्यतेऽपक्षीयतेसोमावास्यांरात्रिमेतयाषोडश्याकलयासर्वमिदंप्राणभृदनुप्रविश्यततः प्रात

वनस्पतिगतेसोमेभस्मोद्धूलितविग्रहः अर्चितंशंकरंदृष्ट्वासर्वपापैःप्रमुच्यते ३८ आयुःकामोथवाविद्वान्भूतिकामोथवानरः नित्यंवैधारयेद्भस्ममोक्षकामीचवैद्विजः ३९ त्रिपुंड्रंपरमंपुण्यंब्रह्मविष्णुशिवात्मकं येघोराराक्षसाःप्रेतायेचान्येक्षुद्रजंतवः ४० त्रिपुंड्रधारणंदृष्ट्वापलायंतेनसंशयः कृत्वाशौचादिकंकर्मस्नात्वातु विमलेजले ४१ भस्मनोद्धूलनंकार्यमापादतलमस्तकं केवलंवारुणंस्नानंदेहबाह्यमलापहं ४२ विभूतिस्नानमनघंबाह्यांतरमलापहं त्यक्त्वापिवारुणंस्नानंतत्परःस्यान्नसंशयः ४३ कृतमप्यकृतंसत्यंभस्मस्नानंविनामुने भस्मस्नानंश्रुतिप्रोक्तमाग्नेयंस्नानमुच्यते ४४ अंतर्बहिश्चसंशुद्धःशिवपूजाफलंलभेत् यद्बाह्यमलमात्रस्यनाशकंस्नानमस्तितत् ४५ तन्नाशयतितीव्रेणप्राणिबाह्यांतरंमलं कृत्वापिकोटिशोनित्यंवारुणंस्नानमादरात् ४६ नभवत्येवपूतात्माभस्मस्नानंविनामुने यद्भस्मस्नानमाहात्म्यंतद्वेदोवेदतत्त्वतः ४७ यद्वावेदमहादेवःसर्वदेवशिरोमणिः भस्मस्नानमकृत्वैवयःकुर्यात्कर्मवैदिकं ४८ सतत्कर्मफलार्द्धार्द्धमपिनाप्नोतिवस्तुतः यःकरिष्यतियत्नेनभस्मस्नानंयथाविधि ४९ सएवैकःसर्वकर्मस्वधिकारीश्रुतिश्रुतः पावनंपावनानांचभस्मस्नानंश्रुतिश्रुतं ५० नकरिष्यतियोमोहात्समहापातकीभवेत् अनंतैर्वारुणैःस्नानैर्यत्पुण्यंप्राप्यतेद्विजैः ५१ ततोनंतगुणंपुण्यंभस्मस्नानादवाप्यते कालत्रयेपिकर्त्तव्यंभस्मस्नानंप्रयत्नतः ५२

र्जायतइत्यादिनातथाचसोमवारस्यामावास्यायामित्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२

५३ ५४ ५५ ५६ ५७ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेएकादशस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ अष्टादशाधिकैः श्लोकैः शत

भस्मस्नानंस्मृतंश्रौतंतत्त्यागीपतितोभवेत् मूत्राद्युत्सर्जनांतेतुभस्मस्नानंप्रयत्नतः ५३ कर्तव्यमन्यथा
पूतानभविष्यंतिमानवाः विधिवत्कृतशौचोपिभस्मस्नानंविनाद्विजः ५४ नभविष्यतिपूतात्मा नाधि-
कोर्यपिकर्मणि अपानवायुभिर्यातिजृंभणेस्कंदनेक्षुते ५५ श्लेष्मोद्गारेपिकर्तव्यंभस्मस्नानंप्रयत्नतः
श्रीभस्मस्नानमाहात्म्यस्यैकदेशोत्रवर्णितः ५६ पुनश्चसंप्रवक्ष्यामिभस्मस्नानोत्थितंफलं सावधाने
नमनसाश्रोतव्यंमुनिपुंगव ५७ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ नारा
यणउवाच अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैर्भस्मसंशोध्यसादरं धारणीयंललाटादौत्रिपुंड्रंकेवलंद्विजैः १ ब्रह्म
क्षत्रियवैश्याश्च एतेसर्वेद्विजाःस्मृताः तस्माद्द्विजैःप्रयत्नेनत्रिपुंड्रंधार्यमन्वहं २ यस्योपनयनंब्रह्मन्
सएवद्विजउच्यते तस्माच्छ्रौतंद्विजैःकार्यंत्रिपुंड्रस्यचधारणं ३ विभूतिधारणंत्यक्त्वायःसत्कर्मसमा-
चरेत् तत्कृतंचाकृतप्रायंभवत्येवनसंशयः ४ नैगायत्र्युपदेशोपिभस्मनोधारणंविना ततोधृत्वैवभस्मां
गेगायत्रीजपमाचरेत् ५ गायत्रीमूलमेवाहुर्ब्राह्मण्येमुनिपुंगव साभस्मधारणाभावेनकेनाप्युपदिश्य
ते ६ नतावदधिकारोस्तिगायत्रीग्रहणेमुने यावन्नभस्मभालादौधृतमग्निसमुद्भवं ७ भस्महीनलला
टत्वंनब्राह्मण्यानुमापकं एवमेवमयाब्रह्मन्हेतुरुक्तःसुपुण्यदः ८ मंत्रपूतंसितंभस्मललाटेपरिवर्तते
सएवब्राह्मणोविद्वान्सत्यंसत्यंमयोच्यते ९ यस्यास्तिसहजाप्रीतिर्मणिवद्भस्मसंग्रहे सएवब्राह्मणोब्रह्मन्सत्यं
सत्यंमयोच्यते १०

संरब्धैरतःपरं अर्धाधिकैस्त्रिपुंड्रोर्ध्वपुंड्रयोर्महिमोच्यते १ अग्निरित्यादिभिरिति तेचमंत्राःपूर्वमुक्ताः १ २ ३
४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

दे·भा·ए· ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ टी·अ·१५

२५

नयस्यसहजाप्रीतिर्मणिवद्भस्मसंग्रहे सचांडालइतिज्ञेयोजन्मजन्मांतरेध्रुवं ११ नयस्यसहजाप्रीतिस्त्रि पुंड्रोद्धूलनादिषु सचांडालइतिज्ञेयःसत्यंसत्यंमयोच्यते १२ येभस्मधारणंत्यक्त्वाभुंजतेचफलादिकं ते सर्वेनरकंघोरंप्राप्नुवंतिनसंशयः १३ “विभूतिधारणंत्यक्त्वायःशिवंपूजयिष्यति सदुर्भगःशिवद्वेष्टा सद्वेषोनरकप्रदः सर्वकर्मबहिर्भूतोभस्मधारणवर्जितः” विभूतिधारणंत्यक्त्वाकुर्वन्हेमतुलामपि नतत्फलमवाप्नोतिपतितोहिभवेद्द्विजः १४ यथोपवीतरहितैःसंध्यानक्रियतेद्विजैः तथासंध्यानकर्तव्याविभूतिरहितैरपि १५ गतोपवीतैःसंध्यायांकार्यःप्रतिनिधिःक्वचित् जपादिकंतुसावित्र्यास्तथैवोपोषणादिकं १६ विभूतिधारणेत्वन्योनास्तिप्रतिनिधिःक्वचित् विभूतिधारणंत्यक्त्वायदिसंध्यांकरोतियः १७ प्रत्यवैत्येवयेनासौनाधिकारीतदाद्विजः यथाश्रुतांत्यजोवेदान्प्रत्यवैतितथाद्विजः १८ प्रत्यवैतिनसंदेहःसंध्यायांभस्मवर्जितः संपादनीयंयत्नेनश्रौतंभस्मसदाद्विजैः १९ स्मार्तंवातदभावेतुलौकिकंवासमाहितैः यादृशंतादृशंवास्तुपवित्रंभस्मसंततं २० धारणीयंप्रयत्नेनद्विजैःसंध्यादिकर्मसु नसंविशंतिपापानिभस्मनिष्ठेतनःसदा २१ कर्तव्यमपियत्नेनब्राह्मणैर्भस्मधारणं मध्यांगुलित्रयेणैवस्वदक्षिणकरस्यतु २२ षडंगुलायतंमानमपिचाधिकमानकं नेत्रयुग्मप्रमाणेनभालेदीप्तंत्रिपुंड्रकं २३ कदाचिद्भस्मनाकुर्यात्सरुद्रोनात्रसंशयः अकारोनामिकाप्रोक्ताउकारोमध्यमांगुलिः २४ मकारस्तर्जनीतस्मात्त्रिपुंड्रंत्रिगुणात्मकं त्रिपुंड्रंमध्यमातर्जन्यनामाभिरनुलोमतः २५

२३ २४ २५

२५

अत्रेतिहासमाह अत्रतेकथयामीति २६ २७ कव्यवालादयइति तेच कव्यवालोनलः सोमोयमश्चैवार्यमातथा अग्निष्वात्ताबर्हि

अत्रतेकथयाम्येनमितिहासंपुरातनं कदाचिदथदुर्वासाः पितृलोकंगतोभवत् २६ भस्मसंदिग्धसर्वांगोरुद्राक्षाभरणान्वितः शिवशंकरसर्वात्मन्श्रीमातर्जगदंबिके २७ नामानीतिगणन्नुच्चैस्तापसानांशिखामणिः कव्यवालादयस्तेतुप्रत्युत्थानाभिवादनैः २८ आसनाद्युपचारैश्चसंमानंबहुचक्रिरे नानाकथाभिरन्योन्यंसंभाषांचक्रिरेतदा २९ तस्मिंस्तुसमयेकुंभीपाकस्थानांतुपापिनां घोरःसमभवच्छब्दोहाहताःस्मेतिवादिनां ३० मृताःस्मेतिवदंत्येकेदग्धाःस्मेतिपुरोजगुः छिन्नाःस्मेतिविभिन्नाःस्मेत्येवंरोदनकारिणः ३१ श्रुत्वातंकरुणाशब्दंदुःखितोमुनिराड्हृदि पप्रच्छपितृनाथांस्तान्केषांशब्दोयमित्यपि ३२ तेसमूचुर्मुनिंत्वेवपुरीसंयमनीपुरा वर्ततेयमराडत्रपापिनांभोगदायकः ३३ नानादूतैःकालरूपैःकृष्णवर्णैर्भयंकरैः सहितोत्रैवतत्पुर्यानायकोविद्यतेनघ ३४ तत्रकुंडान्यनेकानिपापिनांभोगदानिच षडशीतिर्घोररूपैर्दूतैःपरिवृतानिच ३५ तत्रमुख्यतमंकुंडंकुंभीपाकाभिधंमहत् वर्ततेतत्कृतानांचयातनानांतुवर्णनं ३६ कर्तुंनशक्यतेकैश्चिदपिवर्षशतैरपि येशिवद्रोहिणःसंतितथादेवीविनिंदकाः ३७ येविष्णुद्रोहिणःसंतिपतंत्यत्रैवतेमुने येवेदनिंदकाःसंतिसूर्यस्यचगणेशितुः ३८

षदः सोमपाः पितृदेवता इतिवचनोक्ताः पितृगण स्वामिनः २८ २९ ३० ३१ ३२
३३ ३४ षडशीतिरिति तानिकुंडानिनामतोरूपतश्चनवमस्कंधेसावित्र्युपाख्यानेकथितानि ३५ ३६
केकेतस्मिन्कुंडेपतंतितानाह येशिवद्रोहिणइति ३७ ३८ ७ ७ ७ ७

कामाचाराश्चेति यथेष्टाचरणवंत इत्यर्थः ३९ त्रिशूलधारिणइति तप्तत्रिशूलधारिणः शैवाइत्यर्थः ४० ४१ ४२ ४३

ब्राह्मणानांद्रोहिणोयेपतंत्यत्रैववनेमुने कामाचाराश्चयेसंतितप्तमुद्रांकिताश्चये ३९ त्रिशूलधारिणोये
चपतंत्यत्रैववनेमुने मातृपितृगुरुज्येष्ठपुराणस्मृतिनिंदकाः ४० येधर्मदूषकाःसंति पतंत्यत्रैववनेमुने
तेषामयंमहाघोरःशब्दःश्रवणदारुणः ४१ श्रूयतेस्माभिरनिशंवैराग्यंयच्छ्रुतेर्भवेत् इतितेषांवचःश्रु
त्वामुनिराट्तद्दिदृक्षया ४२ उत्थायचलितस्तूर्णंययौकुंडसमीपतः अवांङ्मुखोददर्शाधस्तास्मिन्नेव
क्षणेमुने ४३ तत्रत्यानांपापिनांतुस्वर्गाधिकमभूत्सुखं हसंतिकेचिद्गायंतिनृत्यंतिचतथापरे ४४ पर
स्परंरमंतेतेष्वुन्मत्ताःसुखवर्धनात् मृदंगमुरजावीणाढक्कादुंदुभिनिःस्वनाः ४५ समुद्भूतास्तुमधुराःपं
चमस्वरभूषिताः वसंतवल्लीपुष्पाणांसुगंधमरुतोववुः ४६ मुनिस्तुचकितोदृष्ट्वायमदूताश्चविस्मि-
ताः शीघ्रंतेकथयामासुर्धर्मराजायवेदिने ४७ महाराजमहाश्चर्यमधुनेवाभवद्विभो स्वर्गादप्यधिकं
सौख्यंकुंभीपाकस्थपापिनां ४८ निमित्तंनैवजानीमःकस्मादिदमभूद्विभो चकिताःस्मवयंसर्वेप्राप्ता
देवत्वदंतिकं ४९ निशम्यदूतवाणींतांधर्मराट्शीघ्रमुत्थितः महामहिषमारूढोययौतत्रपापिनः ५०
तावातांप्रेषयामासदूतद्वारामरावतीं श्रुत्वातांदेवराजोपिप्रायासीद्देवगणैःसह ५१ ब्रह्मलोकात्पद्मजोपिवै
कुंठाद्विष्टरश्रवाः तत्तल्लोकाच्चदिक्पालाःसमाजग्मुर्गणैःसह ५२ परिवार्यस्थिताःसर्वेकुंभीपाकमित-
स्ततः अपश्यंस्तद्गतान्जीवान्स्वर्गाधिकसुखान्वितान् ५३ चकिताएवतेसर्वेनविदुस्तस्यकारणं अहो
पापस्यभोगार्थंकुंडमेतद्विनिर्मितं ५४

तत्रत्यानांकुंडस्थानां ४४ ४५ ४६ वेदिनेज्ञानवते ४७ ४८ ४९ ५० अमरावती
मिद्रंप्रति ५१ ५२ ५३ ५४

५५ स्वस्यसंकल्पंकुंभीपाकस्थानांदुःखंभवत्वित्येवंरूपंसंकल्पमित्यर्थः विततंमिथ्या ५६ ५७ ५८ ५९ सचतुर्वेदं चतु

तत्रसौख्यंयदाजातंतदापापात्तुकिंभयं उच्छिन्नावेदमर्यादा परमेशकृताकथं ५५ भगवान्स्वस्यसंकल्पं विततंकृतवान्कथं आश्चर्यमेतदाश्चर्यमेतदित्येवभाषिणः ५६ तटस्थाअभवन्सर्वेनविदुस्तत्रकारणं एतस्मिन्नंतरेशौरिः संमंत्र्यविबुधादिभिः ५७ ययौकैश्चित्सुरगणैः सहितः शंकरालयं पार्वत्यासहितंदेवंकोटिकंदर्पसुंदरं ५८ रमणीयतमांगंतंलावण्यखनिमद्भुतं सदाषोडशवर्षीयंनानालंकारभूषितं ५९ नानागणैःपरिवृतंलालयंतंप्रांशिवां ददर्शचंद्रमौलिंसचतुर्वेदंननामह ६० वृत्तांतंकथयामास चमत्कृतमनिस्फुटं एतस्यकारणंदेवनजानीमः कथंचन ६१ वदतत्कारणंदेवसर्वज्ञोसियतः प्रभो विष्णुवाक्यंतदाश्रुत्वाप्रसन्नमुखपंकजः ६२ उवाचमधुरंवाक्यंमेघगंभीरयागिरा शृणुविष्णोतन्निमित्तंनाश्चर्यंतत्रविद्यते ६३ भस्मनोमहिमैवायंभस्मनाकिंभवेन्नहि कुंभीपाकंगतोदृष्टंदुर्वासाः शैवसंमतः ६४ अवाङ्मुखोददर्शाधस्तदावायुवशाद्दूरे भालभस्मकणास्तत्रपतितादैवयोगतः ६५ तेन जातमिदंसर्वंभस्मनोमहिमात्वयं इतः परंतुतत्तीर्थंपितृलोकनिवासिनां ६६ भविष्यतिनसंदेहो यत्रस्नात्वासुखीभवेत् पितृतीर्थंतुतन्नाम्नाप्यतऊर्ध्वंभविष्यति ६७ मल्लिंगस्थापनंतत्रकार्यंदेव्याश्चसत्तम पूजयिष्यंतितेतत्रपितृलोकनिवासिनः ६८ त्रैलोक्येयानितीर्थानितत्रश्रेष्ठमिदंभवेत् पित्रीश्वरीपूजयातु त्रैलोक्यंपूजितंभवेत् ६९

वेदैः सहितंशिवमित्यर्थः ६० ६१ ६२ ६३ निमित्तमाह कुंभीपाकमिति ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ पित्रीश्वरीतितस्मिंस्तीर्थेस्थापितादेवी ६९ ७ ७ ७

७० ७१ ७२ ७३ ७४ तत्रकैलासे ७५ निरुद्धमिति यदितत्रापिशैवगमनंस्यात्तदापुनश्चकुंभीपाकोच्छेदएवस्यादितिभियाकुंभीपाकमार्गेशैवैर्नैवगंतव्यमितिनिरोधः कृतइत्यर्थः ७६ अथोर्ध्वपुंड्रविधिमाह ऊर्ध्वपुंड्रविधिमिति ७७ ७८ ७९ ८० श्या

नारायणउवाच इतिदेववचःश्रुत्वादेवंमूर्ध्नाप्रणम्यच तदनुज्ञांसमादायययौदेवांतिकंहरिः ७० तत्सर्वंकथयामासकारणंशंकरोदितं साधुसाध्वितितेप्रोचुरमरामौलिचालनैः ७१ शशंसुर्भस्ममाहात्म्यंहरिब्रह्मादयःसुराः पितरश्चैवसंतुष्टास्तीर्थलाभात्परंतप ७२ तत्तीर्थतीरेलिंगंचदेव्यामूर्तिंयथाविधि स्थापयामासुरमराःपूजयामासुरन्वहं ७३ तत्रयेप्राणिनोभूवन्पापभोगार्थमास्थिताः तेविमानंसमारुह्यगताःकैलासमंडलं ७४ नाम्नाभद्रगणास्तेतुवसंत्यद्यापितत्रहि पुनश्चदूरदेशेतुकुंभीपाकोविनिर्मितः ७५ निरुद्धंशैवगमनंदेवैस्तत्रतुतद्दिनात् इतितेसर्वमाख्यातंभस्ममाहात्म्यमुत्तमं ७६ नातःपरतरंकिंचिदधिकंविद्यतेमुने ऊर्ध्वपुंड्रविधिंचैवाप्यधिकारिविभेदतः ७७ प्रवक्ष्येमुनिशार्दूलवैष्णवागमलोकनात् ऊर्ध्वपुंड्रप्रमाणानिदिव्यान्यंगुलिभेदतः ७८ वर्णाभिमंत्रदेवांश्चप्रवक्ष्यामिफलानिच पर्वताग्रेनदीतीरेशिवक्षेत्रेविशेषतः ७९ सिंधुतीरेचवल्मीकेतुलसीमूलमाश्रिते मृदएतास्तुसंग्राह्यावर्जयेदन्यमृत्तिकाः ८० श्यामंशांतिकरंप्रोक्तंरक्तंवश्यकरंभवेत् श्रीकरंपीतमित्याहुर्धर्मदंश्वेतमुच्यते ८१ अंगुष्ठःपुष्टिदःप्रोक्तोमध्यमायुःकरीभवेत् अनामिकान्नदानित्यंमुक्तिदाचप्रदेशिनी ८२ एतैरंगुलिभेदैस्तुकारयेन्ननखैःस्पृशेत् वर्तिदीपाकृतिर्वेणुपत्राकृतिंतथा ८३

मंमूर्ध्वपुंड्रमित्यर्थः एवमुत्तरत्र ८१ अंगुलिनियममाह अंगुष्ठइति ८२ ऊर्ध्वपुंड्राकारमाह वर्तिदीपेति वर्तिवृत्तिर्योदीपस्तस्ययावलिःपंक्ति रूर्ध्वरेषारूपाअधःस्थूलांतरसूक्ष्मरूपातद्वदाकृतिराकृतिर्यस्येत्यर्थः ८३

एतेषांविनियोगोब्रम्हांडपुराणे ललाटे बाहुवच्चैवदंडवत्कर्णपल्लवे हृदयेकमलाकारमुदरेदीपवल्लिखेत् वेणुपत्रसमाकारंबाव्होर्मध्येलिखे-त्सुधीः अधः पृष्ठेस्कंधदेशेन्यसेज्जंबूपलाशवदिति ८४ तत्रोत्तमंत्रिपुंड्रमंगुलिप्रमाणभेदेनत्रिविधमाह दशांगुलीति दशांगुलप्रमाण मुत्तमोत्तमं उत्तमेत्रिपुंड्रेउत्तममित्यर्थः मध्यममुत्तमेत्रिपुंड्रे मध्यममित्यर्थः अधः परमिति उत्तमेऊर्ध्वपुंड्रेधः कनिष्ठमित्यर्थः ८५ म-

पद्मस्यमुकुलाकारंतथाकुर्यात्प्रयत्नतः मत्स्यकूर्माकृतिंवापिशंखाकारंनतःपरं ८४ दशांगुलिप्रमाणंतुउ त्तमोत्तममुच्यते नवांगुलंमध्यमंस्यादष्टांगुलमतःपरं ८५ सप्तषट्पंचभिःपुंड्रंमध्यमंत्रिविधंस्मृतं चतुः स्त्रिद्व्यंगुलैःपुंड्रंकनिष्ठंत्रिविधंभवेत् ८६ ललाटेकेशवंविद्यान्नारायणमथोदरे माधवंतुहृदिन्यस्यगोविं दंकंठकूपके ८७ उदरेदक्षिणेपार्श्वेविष्णुरित्यभिधीयते तत्पार्श्वेबाहुमध्येचमधुसूदनमेवच ८८ त्रि विक्रमंकर्णदेशेवामेकुक्षौतुवामनं श्रीधरंबाहुकेवामेहृषीकेशंतुकर्णके ८९ पृष्ठेचपद्मनाभंतुककुद्दामो दरंस्मरेत् द्वादशैतानिनामानिवासुदेवेतिमूर्धनि ९० पूजाकालेचहोमेचसायंप्रातःसमाहितः नामान्युच्चा र्यविधिनाधारयेदूर्ध्वपुंड्रकं ९१ अशुचिर्वाप्यनाचारोमनसापापमाचरेत् शुचिरेवभवेन्नित्यंमूर्ध्निपुंड्रांकि तोनरः ९२ ऊर्ध्वपुंड्रधरोमर्त्योम्रियतेयत्रकुत्रचित् श्वपाकोपिविमानस्थोममलोकेमहीयते ९३ एकांति नोमहाभागामत्स्वरूपविदोमलाः सांतरालान्प्रकुर्वंतिपुंड्रान्विष्णुपदाकृतीन् ९४

ध्यमोर्ध्वपुंड्रमपित्रिविधमाह सप्तषट्पंचभिरिति ८६ ऊर्ध्वपुंड्रेदेवताध्यानमाह ललाटेकेशवमिति ८७ तत्पार्श्वेउदरस्यवामपार्श्वेइत्यर्थः ८८ कर्णकेदक्षिणकर्णे ८९ ककुदिनिलुप्तसप्तम्यंतं ककुदीत्यर्थः ९० ९१ तत्रशुक्लकृष्णपक्षभेदेननामभेदोब्रह्मांडपुराणेउक्तः संकर्षणादिभिः शुक्लेकृ ष्णेत्वेत्केशवादिभिरिति ९२ ९३ सांतरालान्रेखाद्वयमध्येवकाशसहितान् ९४ ७ ७ ७ ७

ऊर्ध्वपुंड्रभेदमाह हरिद्राचूर्णसंयुक्तानिति रामानुजसंप्रदायेस्पष्टमेवनत् ९५ पद्मशब्देनपद्ममुकुलं गृह्यते पूर्वंतदुक्तत्वात् ९६ केव
लवैष्णवाभागवताइत्यर्थः ९७ एकांतिनामेकांतभक्तानांवीरवैष्णवानांपरमैकांतिनामपि वीरवैष्णवेभ्योपिमहावीरवैष्णवानामि-

परमैकांतिनोप्येवंमत्पादैकपरायणाः हरिद्राचूर्णसंयुक्ताञ्छलाकारांस्तुवामलान् ९५ अन्येतुवैष्णवाः
पुंड्रानच्छिद्रानपिभक्तितः मकुर्वीरन्दीपपद्मवेणुपत्रोपमाकृतीन् ९६ अच्छिद्रानपिसच्छिद्रान्कुर्युःकेव
लवैष्णवाः अच्छिद्रकरणेतेषांप्रत्यवायोनविद्यते ९७ एकांतिनांप्रपन्नानांपरमैकांतिनामपि अच्छिद्रपुं-
ड्राकरणेप्रत्यवायोमहान्भवेत् ९८ ऊर्ध्वपुंड्रंतुयःकुर्याद्दंडाकारंतुशोभनम् मध्येच्छिद्रंवैष्णवश्चनमोंतैः
केशवादिभिः ९९ विमलान्यूर्ध्वपुंड्राणिसांतरालानियोनरः करोतिविपुलंतत्रमंदिरंमेकरोतिसः १०० ऊ
र्ध्वपुंड्रस्यमध्येतुविशालेसुमनोहरे लक्ष्म्यासार्कंसहासीनोरमतेविष्णुरव्ययः १ निरंतरालंयःकुर्यादूर्ध्वपुं
ड्रंद्विजाधमः सहितत्रस्थितंविष्णुंश्रियंचैवव्यपोहति २ अच्छिद्रमूर्ध्वपुंड्रंतुयःकरोतिविमूढधीः सपर्यायेि-
णतानेतिनरकानेकविंशति ३ ऋजूनिस्फुटपार्श्वानिसांतरालानिविन्यसेत् उर्ध्वपुंड्रानिदंडाब्जदीपम-
त्स्यनिभानिच ४ शिखोपवीतवद्धार्यमूर्ध्वपुंड्रंद्विजेनच विनाकृताश्चेद्विफलाः क्रियाःसर्वामहामुने ५ त
स्मात्सर्वेषुकार्येषुकार्यंविप्रस्यधीमतः ऊर्ध्वपुंड्रंत्रिशूलंचवर्तुलंचतुरस्रकं ६ अर्द्धचंद्रादिकंलिंगंवेदनिष्ठो
नधारयेत् जन्मनालब्धजातिस्तुवेदपंथानमाश्रितः ७

त्यर्थः तेचसांप्रतंमध्वरामानुजाश्चक्रमेणभवंति ९८ म-
ध्येच्छिद्रमुभयोरेखयोर्मध्येवकाशंकुर्यादित्यर्थः नमोंतैः केशवादिभिरितिपूर्वोक्तानुवादः ९९ तदेवस्पष्टयति विमलान्यूर्ध्वेति १००
१ २ ३ ४ ५ इतः परमूर्ध्वपुंड्रादीनामधिकारिण माह ऊर्ध्वपुंड्रमिति ६ वैदिकस्याधिकारोनास्तिवैदिकातिरिक्त एवाधिकारी
त्यर्थः ७

८ श्रौतंतिर्यक्त्रिपुंड्रमित्यस्यपूर्वेणान्वयः ९ ।१० अंकितस्तप्तमुद्रादिभिः ११ १२ १३ १४ नचेतरदिति वैदिकविष्णुभक्तस्या
पिश्रौतंभस्मादिकमेवविधीयते तप्तमुद्रोर्ध्वपुंड्रादिकं तुतंत्रोक्तदीक्षावतांवैष्णवानां विधीयत इतिभावः १५ प्रादुर्भावविशेषाणांराम

पुंड्रांतरंभ्रमाद्वापिललाटेनैवधारयेत् ख्यातिकांत्यादिसिद्ध्यर्थंचापिविष्ण्वागमादिषु ८ स्थितंपुंड्रांतरं
नैवधारयेद्वैदिकोजनः तिर्यक्त्रिपुंड्रंसत्यज्यश्रौतंकथमितिभ्रमात् ९ ललाटेभस्मनातिर्यक्त्रिपुंड्रस्यच
धारणं विनापुंड्रांतरंमोहाद्धारयन्नारकीभवेत् ११० वेदमार्गैकनिष्ठस्तुमोहेनाप्यंकितोयदि पतत्येवनसं
देहस्तथापुंड्रांतरादपि ११ नांकनंविग्रहेकुर्याद्वेदमार्गसमाश्रितः श्रौतधर्मैकनिष्ठानांलिंगंतुश्रौतमेव
हि १२ अश्रौतधर्मनिष्ठानामश्रौतंलिंगमीरितं देवतावेदसिद्धायास्तासांलिंगंतुवैदिकं १३ अश्रौत
तंत्रनिष्ठायास्तासामश्रौतमेवहि वेदसिद्धोमहादेवः साक्षात्संसारमोचकः १४ भक्तानामुपकारायश्रौतंलिं
गंदधातिच वेदसिद्धस्यविष्णोश्चश्रौतंलिंगंनचेतरत् १५ प्रादुर्भावविशेषाणामपितस्यतदेवहि श्रौतंलिंगं
तुविज्ञेयंत्रिपुंड्रोद्धूलनादिकं १६ अश्रौतमूर्ध्वपुंड्रादिनैवतिर्यक्त्रिपुंड्रकं वेदमार्गैकनिष्ठानांवेदोक्तेनैववर्त्म
ना १७ ललाटेभस्मनातिर्यक्त्रिपुंड्रंधार्यमेवहि यस्तुनारायणंदेवंप्रपन्नः परमंपदं ११८ धारयेत्सर्वदा
शूलंललाटेगंधवारिणा इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ कृष्णाद्यवतारा

णां तेषामुपासकैरपिभस्मोद्धूलनंभस्मत्रिपुंड्रादिकमेवधार्यमितिभावः १६ ऊर्ध्वपुंड्रादिकमेवाश्रौतं भवतिनतिर्यक्त्रिपुंड्र
कमित्यन्वयः १७ तस्मात्तांत्रिकैरेवोर्ध्वपुंड्रंधार्यंनवैदिकैरित्युपसंहरति यस्त्विति १८ इतिसर्वंसूतसंहितापराशरोपपुरा
ण कूर्मपुराणादिषुस्पष्टं इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेपंचदशोऽध्यायः १५ ५ ५ ५

शनश्लोकैः षडधिकैः संध्योपासनमुत्तमं द्विजानांकथ्यतेयेन जगदंबातुतुष्यति १ तिलकविधानानंतरं संध्याविधिंकथयति
अथातइति संध्यायाः संध्याकालाधिष्ठात्र्यागायत्रीदेव्याउपासनमित्यर्थः तथाच याज्ञवल्क्यः संधौसंध्यामुपासीत नोदितेनास्त
गेरवाविति संध्याशब्दवाच्यांदेवीमाह संध्यात्रयंतु कर्तव्यमित्यत्रतुसंध्याशब्दः संध्याकालिककर्मपरः तत्रयाज्ञवल्क्यवाक्येसंधावि
तिमध्यान्हस्याप्युपलक्षणं पूर्वसंध्यातुगायत्रीसावित्रीमध्यमास्मृता याभवेत्पश्चिमासंध्यासाविज्ञेयासरस्वती श्वेताभवतिगायत्रीसावि
त्रीरक्तवर्णिका कृष्णासरस्वतीज्ञेयासंध्यात्रयमुदाहृतमितितदुक्तेश्च अनेनैवक्रमेणब्रह्मरुद्रविष्णुसमानाकारत्वाद्गायत्र्यादीनांब्रम्ह
रुद्रविष्णुरूपत्वमुक्तंनत्वत्रब्रह्मरुद्रविष्णूनांस्त्रीरूपत्वेनध्येयत्वमितिबोध्यं तत्रोपासनंनामध्यानमात्रं नभिन्नांप्रतिपद्येत गाय-
त्रींब्रह्मणासह साहमस्मीत्युपासीत विधिनायेनकेनचिदिति व्यासवचनादितिकेचित् परेतु ध्यानपूर्वकोमंत्रजपएवात्रोपासनं या
सासंध्याजगत्सूतिर्मायातीताहिनिष्कला ईश्वरीकेवलाशक्तिस्तत्त्वत्रयसमुद्भवा ध्यात्वार्कमंडलगतांसावित्रींमजपेद्बुधइतिकौर्मे-

नारायणउवाच अथातःश्रूयतांपुण्यंसंध्योपासनमुत्तमं भस्मधारणमाहात्म्यंकथितंचैवविस्तरात् १

पवचनेनध्यानस्यांगत्वप्रतिपादनात् देवतांध्यायन्जपंकुर्यादिति शंखस्मृतेश्च एवंचनभिन्नामितिव्यासवाक्येंगभूतध्यानस्यैवोपास
नात्वेनाभिध्यानं नित्योदकः संध्यामुपासीतेत्युपक्रम्यगायत्रीजपस्यैवाश्वलायनेनाभिधानाच्च गायत्रीजपस्यैवप्राधान्यप्रतीतेः ऋष
योदीर्घसंध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुयुरिति मनुरपिगायत्रीजपपरतयैवब्रह्माभिन्नार्कोपस्थानादित्याहुः केचित्तुगायत्रीमंत्ररूपांतत्प्रतिपाद्यब्र-
ह्माभिन्नत्वेनगृहीतांजपेन साहमित्युपासीतेतिव्यासवाक्यार्थमाहुः सर्वथापिअत्रसंध्यापदेनस्त्रीरूपाणांब्रह्मरुद्रविष्णूनांसंध्याकालेनग्रहणंन-
वागायत्र्यतिरिक्तायाः कस्याश्चित्संध्याकालाधिष्ठात्र्यादेव्याग्रहणंकिंतुब्रह्मणएवार्कमंडलांतर्गतचैतन्याभिन्नस्यगायत्र्यर्थभूतस्यसंध्यात्रयेगा
यत्र्याद्याकारधारिणोग्रहणं तथाचैकैवगायत्रीसंध्यात्रयेआकारत्रयैरुपास्यासंध्याकालातिरिक्तकालेजपेकर्तव्येतुमुक्ताविद्रुमहेमनीलेत्या

दिध्यानप्रकारेणोपास्येतिबोध्यं एतेनसंध्यापदेनस्त्रीरूपाणांब्रह्मरुद्रविष्णूनांग्रहणंगायत्र्यतिरिक्तस्यदेवतात्रयस्यकस्यचिद्वाग्रहणं-
गायत्रीजपेत्तुगायत्र्यासुक्ताविद्रुमेतिप्रोक्तध्यानाया एवग्रहणमितिप्राचोक्तमपास्तं १ संध्योपासनकालमाह प्रातःसंध्यामिति २ उ
त्तमाधमभेदेनकालभेदमाह तद्भेदानिति ३ ४ ५ संध्योपासनस्यावश्यकत्वमाह विप्रोवृक्षइति ६ ७ ८ ९ प्रायश्चित्तमाह कालाति

प्रातःसंध्याविधानंचकथयिष्यामितेनघ प्रातःसंध्यांसनक्षत्रांमध्यान्हेमध्यभास्करां २ ससूर्यांपश्चिमांसं
ध्यांतिस्रःसंध्याउपासते तद्भेदानपिवक्ष्यामिशृणुदेवर्षिसत्तम ३ उत्तमातारकोपेतामध्यमालुप्ततारका अ
धमासूर्यसहिताप्रातःसंध्यात्रिधामता ४ उत्तमासूर्यसहितामध्यमास्तमितेरवौ अधमातारकोपेतासायंसं
ध्यात्रिधामता ५ विप्रोवृक्षोमूलकान्यत्रसंध्यावेदःशाखाःकर्मधर्माणिपत्रं तस्मान्मूलंयत्नतोरक्षणी-
यंछिन्नेमूलेनैववृक्षोनशाखा ६ संध्यायेननविज्ञातासंध्यायेनानुपासिता जीवमानोभवेच्छूद्रोमृतश्वा
चैवजायते ७ तस्मान्नित्यंप्रकर्तव्यंसंध्योपासनमुत्तमं तदभावेन्यकर्मादावधिकारीभवन्नहि ८ उद
यास्तमयादूर्ध्वंयावत्स्याद्घटिकात्रयं तावत्संध्यामुपासीतप्रायश्चित्तंततःपरं ९ कालातिक्रमणेजातेचतु-
र्थार्घ्यंप्रदापयेत् अथवाष्टशतंदेवींजप्त्वादौतांसमाचरेत् १० यस्मिन्कालेतुयत्कर्मतत्कालाधीश्वरींचतां
संध्यामुपास्यपश्चात्तुतत्कालीनंसमाचरेत् ११ गृहेसाधारणाप्रोक्तागोष्ठेवैमध्यमाभवेत् नदीतीरेचोत्त
मास्याद्देवीगेहेतदुत्तमा १२ यतोदेव्याउपास्येयंततोदेव्यास्तुसन्निधौ संध्यात्रयंप्रकर्तव्यंतदानंत्यायकल्प-
ते १३

क्रमणेइतिअर्घ्यत्रयानंतरंप्रायश्चित्तार्थमर्घ्यांतरंदेयमित्यर्थः आदौप्रथमतः प्रायश्चित्तार्थंदेवींगायत्रींजप्त्वासंध्यां
समाचरेदित्यर्थः अल्पकालातिक्रमेचतुर्थोर्घ्योबहुकालातिक्रमेष्टशतंजपइतितुरहस्यं १० ११ तदुत्तमाउत्तमातोप्युत्तमेत्यर्थः १२ तत्रहेतु

माह यतोदेव्याइति गायत्रीदेव्याउपासनादेव्याः समीपेएवकर्तव्येत्यर्थः १३ १४ १५ १६ १७ संध्याक्रममाह आचांतइति केशवादि
नामभिराचांतइत्यन्वयः प्रथमतआचांतः पश्चात्प्राणमायम्य संकल्पं कुर्यादितिशेषः सचेत्थं ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्री
त्यर्थं प्रातः संध्यामुपासिष्येइति केशवादिनामान्याह केशवश्चेति १८ १९ २० २१ स्वाहांतैर्नामभिराचमनं नमोंतैरंगस्पर्शः कार्यइत्य-
र्थः २२ तदेवाह केशवादिभिरिति संकर्षणादिदेवानांनामभिरितिशेषः तत्रप्रकारः ॐ केशवायस्वाहेति एवंत्रिनामभिः पीत्वा

एतस्याअपरंदैवंब्राह्मणानांनविद्यते नविष्णूपासनानित्यानशिवोपासनातथा १४ यथाभवेन्महादेव्यागाय
त्र्याः श्रुतिचोदिता सर्ववेदसारभूतागायत्र्यास्तुसमर्चना १५ ब्रह्मादयोपिसंध्यायांतांध्यायंतिजपंतिच वे
दाजपंतितांनित्यंवेदोपास्यानतः स्मृता १६ तस्मात्सर्वेद्विजाः शाक्ताःनशैवानचवैष्णवाः आदिशक्तिमुपास-
तेगायत्रींवेदमातरं १७ आचांतः प्राणमायम्यकेशवादिकनामभिः केशवश्चतथानारायणोमाधवएवच १८
गोविंदोविष्णुरेवाथमधुसूदनएवच त्रिविक्रमोवामनश्चश्रीधरोपिततःपरं १९ हृषीकेशः पद्मनाभोदामो
दरस्ततःपरं संकर्षणोवासुदेवः प्रद्युम्नोप्यनिरुद्धकः २० पुरुषोत्तमाधोक्षजौच नारसिंहोच्युतस्तथा जनार्द
नउपेंद्रश्चहरिः कृष्णोंतिमस्तथा २१ ॐकारपूर्वकंनामचतुर्विंशतिसंख्यया स्वाहांतैः प्राशयेद्वारिनमोंतैःस्प
र्शयेत्तथा २२ केशवादित्रिभिः पीत्वाद्वाभ्यांप्रक्षालयेत्करौ मुखंप्रक्षालयेद्वाभ्यांद्वाभ्यामुन्मार्जनंतथा २३
एकेनपाणिंसंप्रोक्ष्यपादावपिशिरोपिच संकर्षणादिदेवानांद्वादशांगानिसंस्पृशेत् २४ गोविंदायनमोविष्णवेनम

इतिकरौप्रक्षाल्यमधुसूदनत्रिविक्रमेतिद्वाभ्यामंगुष्ठमूलेनोष्ठौसंमृज्यवामनश्रीधरेतिद्वाभ्यांतथैवमुखमुन्मार्ज्यहृषीकेशेतिवामकरं प्रोक्ष्य
पद्मनाभेति पादौसंप्रोक्ष्यदामोदरेतिमूर्द्धानंसंप्रोक्ष्यसंकर्षणेतिसंपन्नमध्यमांगुलित्रयेणास्यंसंस्पृश्यवासुदेवप्रद्युम्नेतिद्वाभ्यामंगुष्ठन-

र्जनीभ्यांनासापुटेसंस्पृश्यानिरुद्धपुरुषोत्तमेति द्वाभ्यामंगुष्ठानामिकाभ्यांचक्षुषीसंस्पृश्याधोक्षजनारसिंहेति द्वाभ्यांतथैवश्रोत्रेसंस्पृश्याच्युतेति-
कनिष्ठांगुष्ठाभ्यांनाभिंसंस्पृश्यजनार्दनेतिपाणितलेनहृदयंसंस्पृश्योपेंद्रेतिशिरःसंस्पृश्यहरयेनमः कृष्णायनमइति द्वाभ्यांदक्षिणवामबाहु
मूलेस्पृशेदिति एतच्चाचाराह्निकेस्पष्टं २४ उदकंपीत्वेति उदकपानसमयेवामेनहस्तेनदक्षिणंस्पृशेदित्यर्थः २५ २६ आचमनमुद्रामाह

दक्षिणेनोदकंपीत्वावामेनसंस्पृशेद्बुधः तावन्नशुध्यतेतोयंयावद्वामेननस्पृशेत् २५ गोकर्णाकृतिहस्तेनमा
षमात्रंजलंपिबेत् ततोन्यूनाधिकंपीत्वासुरापानीभवेद्द्विजः २६ संहतांगुलिनातोयंपाणिनादक्षिणेनतु मुक्तां
गुष्ठकनिष्ठाभ्यांशेषेणाचमनंविदुः २७ प्राणायामंततःकृत्वाप्रणवस्मृतिपूर्वकं गायत्रींशिरसासार्द्धंसतु-
र्यपदसंयुतां २८ दक्षिणेरेचयेद्वायुंवामेनपूरितोदरं कुंभेनधारयेन्नित्यंप्राणायामंविदुर्बुधाः २९ पीडयेद्द
क्षिणांनाडीमंगुष्ठेनतथोत्तराम् कनिष्ठानामिकाभ्यांतुमध्यमांतर्जनींत्यजेत् ३० रेचकःपूरकश्चैवप्राणाया
माथकुंभकः प्रोच्यतेसर्वशास्त्रेषुयोगिभिर्यतमानसैः ३१ रेचकःसृजतेवायुंपूरकःपूरयेत्तुतं साम्येनसंस्थि
तिर्यत्तत्कुंभकःपरिकीर्तितः ३२ नीलोत्पलदलश्यामंनाभिमध्येप्रतिष्ठितं चतुर्भुजंमहात्मानंपूरकेचिंतयेद्ध-
रिं ३३ कुंभकेतुहृदिस्थानेध्यायेत्तुकमलासनं प्रजापतिंजगन्नाथंचतुर्वक्त्रंपितामहं ३४ रेचकेशंकरंध्या
येल्ललाटस्थंमहेश्वरं शुद्धस्फटिकसंकाशंनिर्मलंपापनाशनं ३५ पूरकेविष्णुसायुज्यंकुंभकेब्रह्मणोगतिं रेचके
नतृतीयंतुप्राप्नुयादीश्वरंपरं ३६ संहतांगुलिनेति मिलितांगुलिनेत्यर्थः २७ आचमनविधिमुक्त्वाप्राणायामविधिमाह प्रा
णायाममिति तुर्यपदंतुर्यपादस्तत्संहितामित्यर्थः तांजपन्प्राणायामंकुर्यादित्यर्थः २८ २९ पीडयेदिति दक्षनासापुटेऽंगुष्ठंस्थापयेद्वामनासापुटेक
निष्ठनामिकेस्थापयेन्मध्यमांतर्जनींचबहिःप्रसारयेदित्यर्थः ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

३७ तदित्यृचंतत्सवितुरित्यादि ३८ प्रतिप्रणवेति प्रत्येकव्याहृतौप्रणवयोगः कर्तव्यइत्यर्थः ३९ प्राणायामेपक्षांतरेणमुद्रांतरमाह पं-
चांगुलिभिरिति ४० मार्जनमाह आपोहिष्ठेतीति तिसृभिर्ऋग्भि स्त्रिवारंप्रोक्षणं यद्वातिसृणांऋचांनव पादाभवंतितत्र पादादौ प्रणवमुच्चा

पौराणाचमनाद्यंच प्रोक्तंदेवर्षिसत्तम श्रौतमाचमनाद्यंचश्रृणुपापापहंमुने ३७ प्रणवंपूर्वमुच्चार्यगायत्रींतुतदित्यृ
चं पादादौव्याहृतीस्तिस्रःश्रौताचमनमुच्यते ३८ गायत्रींशिरसासार्द्धंजपेद्व्याहृतिपूर्वकां प्रतिप्रणव
संयुक्तांत्रिरयंप्राणसंयमः ३९ " सलक्षणंतुप्राणानामायामंकीर्त्यतेधुना नानापायैकशमनंमहापुण्यफ
लप्रदं " पंचांगुलीभिर्नासाग्रंपीडयेत्प्रणवेनतु सर्वपापहरामुद्रावानप्रस्थगृहस्थयोः ४० कनिष्ठानामिकांगुष्ठै
र्यतेश्चब्रह्मचारिणः आपोहिष्ठेतितिसृभिः प्रोक्षणंस्यात्कुशोदकैः ४१ ऋगंतेमार्जनंकुर्यात्पादांतेवासमाहि
तः नवप्रणवयुक्तेनापोहिष्ठेत्यनेनतु ४२ नश्येदघंमार्जनेनसंवत्सरसमुद्भवं ततआचमनंकृत्वासूर्यश्चे
तिपिबेदपः ४३ अंतःकरणसंभिन्नंपापंतस्यविनश्यति प्रणवेनव्याहृतिभिर्गायत्र्याप्रणवाद्यया ४४
आपोहिष्ठेतिसूक्तेनमार्जनंचैवकारयेत् उद्धृत्यदक्षिणेहस्तेजलंगोकर्णवत्कृते ४५ नीत्वातंनासिका
ग्रंतुवामकुक्षौस्मरेदघं पुरुषंकृष्णवर्णंचऋतंचेतिपठेत्ततः ४६ द्रुपदांवाऋचंपश्चाद्दक्षनासापुटेनच
श्वासमार्गेणतंपापमानयेत्करवारिणि ४७ नावलोक्यैवतद्वारिवामभागेश्मनिक्षिपेत् निष्पापंतुशरीरंमेसं
जातमितिभावयेत् ४८ उत्थायतुततःपादौद्वौसमौसन्नियोजयेत् जलांजलिंगृहीत्वातुतर्जन्यंगुष्ठवर्जितं ४९

र्यनवभिःपादैर्नववारंमार्जनंकुर्यादित्यर्थः ४१ ४२ सूर्यश्चेतीति सूर्यश्चमामन्युश्चेतिऋचा ४३ मार्जनांतरमाह प्रणवेनेति सर्वैर्मिलि
त्वैकंमार्जनमित्यर्थः ४५ ऋतंचेति ऋतंचसत्यंचेत्यादिः ४६ द्रुपदांद्रुपदादिवेन्मुमुचानइत्यादि ४७ ४८ ४९

५० मध्यान्हेइति मध्यान्हेतुसकृदेवार्घ्यदानसंध्ययोरुभयोस्तुत्रिवारमर्घ्यदानमित्यर्थः ५१ ५२ अर्घ्यदानकारणमाह उदकमिति ५३ ५४ ५५
नथाचनैत्तिरीयश्रुतिः ताआपोवज्रीभूतास्तानिरक्षांसिमंदेहान्वारुणेद्वीपेक्षिपंतीति ५६ ५७ ५८ आगच्छवरदेइति तूष्णींगायत्रीप्रार्थना

वीक्ष्यभानुंक्षिपेद्वारिगायत्र्याचाभिमंत्रितं त्रिवारंमुनिशार्दूलविधिरेषोर्घमोचने ५० ततः प्रदक्षिणांकुर्यादसा-
वादित्यमंत्रतः मध्यान्हेसकृदेवस्यात्संध्ययोस्तुत्रिवारतः ५१ ईषन्नम्रः प्रभातेतुमध्यान्हेदंडवत्स्थितः आसनेचो
पविष्टस्तुद्विजः सायंक्षिपेदपः ५२ उदकंप्रक्षिपेद्यस्मात्तत्कारणमतःशृणु त्रिंशत्कोट्योमहावीरामंदेहानामराक्ष
साः ५३ कृतघ्नादारुणाघोराः सूर्यमिच्छंतिखादितुं ततोदेवगणाः सर्वेऋषयश्चतपोधनाः ५४ उपासतेमहा
संध्यांप्रक्षिपंत्युदकांजलीन् दह्यंतेतेनदैत्यास्तेवज्रीभूतेनवारिणा ५५ एतस्मात्कारणाद्विप्राः संध्यांनित्यमुपा
सते महापुण्यस्यजननंसंध्योपासनमीरितं ५६ अर्घ्यांगभूतमंत्रोयंप्रोच्यतेशृणुनारद यदुच्चारणमात्रे
णसांगंसंध्याफलंभवेत् ५७ सोहमर्कोस्म्यहंज्योतिरात्माज्योतिरहंशिवः आत्मज्योतिरहंशुक्रः सर्वज्यो
तीरसोस्म्यहं ५८ आगच्छवरदेदेवीगायत्रीब्रह्मरूपिणी जपानुष्ठानसिद्ध्यर्थंप्रविश्यहृदयंमम ५९ उत्तिष्ठ
देविगंतव्यंपुनरागमनायच अर्घ्येषुदेविगंतव्यंप्रविश्यहृदयंमम ६० ततःशुद्धः स्थलेनैजमासनंस्थापयेद्बुधः
तत्रारुह्यजपेत्पश्चाद्गायत्रींवेदमातरं ६१ अत्रैवखेचरीमुद्राप्राणायामोत्तरंमुने प्रातःसंध्याविधानेचकीर्तिता
मुनिपुंगव ६२ तन्नामार्थंप्रवक्ष्यामिसादरंशृणुनारद चित्तंचरतिखेयस्माज्जिव्हाचरतिखेगता ६३ भ्रु-
वोरंतर्गताद्दृष्टिर्मुद्राभवतिखेचरी नचासनंसिद्धसमंनकुंभसदृशोनिलः ६४ ५९ ६० ६१ ६२ ६३

इयंखेचरीमुद्राहठप्रदीपिकायांप्रसिद्धा ६४ छ छ छ छ छ छ छ

गायत्रीमंत्राक्षरन्यासः

घंटावत्तन्नादवत्प्रणवोच्चा रादित्यर्थः प्लुतप्रणवोच्चारादिनितात्पर्यं ६५ ६६ योनिस्थानकमिति एकंपादमूलंलिंगमूलेद्वितीयपादमूलंवृषणाधइत्यर्थः
हृदयंसमंविग्रहंशरीरंचसमंदंडवदित्यर्थः ६७ ततआसनबंधानंतरंगायत्र्यावाहनमंत्रमाह आयात्विति ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३

नरखेचरीसमामुद्रासत्यंसत्यंचनारद घंटावत्प्रणवोच्चाराद्वायुंनिर्जित्य यत्नतः ६५ स्थिरासनेस्थिरोभू
त्वानिरहंकारनिर्ममः लक्षणंनारदमुनेशृणुसिद्धासनस्यच ६६ योनिस्थानकमंघ्रिं मूलघटितंकृत्वादृढंवि
न्यसेन्मेढ्रेपादमथैकमेवत्हृदयंकृत्वासमंविग्रहं स्थाणुःसंयमितेंद्रियोचलदृशापश्यन्भ्रुवोरंतरंतिष्ठत्येतद
तीवयोगिसुखदंसिद्धासनंप्रोच्यते ६७ आयातुवरदादेवीअक्षरंब्रम्हसंमितं गायत्रींछंदसांमातरिदंब्रम्ह
जुषस्वमे ६८ यदन्हा कुरुतेपापंतदन्हा प्रतिमुच्यते यद्रात्र्या कुरुतेपापंतद्रात्र्या प्रतिमुच्यते ६९ स
र्ववर्णेमहादेविसंध्याविद्येसरस्वति अजरेअमरेदेविसर्वदेविनमोस्तुते ७० ओजोसीत्यादिमंत्रेणदेवीमावा
हयेत्ततः यत्कृतंत्वदनुष्ठानंतत्सर्वंपूर्णमस्तुमे ७१ ततःशापविमोक्षायविधानंसम्यगाचरेत् ब्रह्मशाप
स्ततोविश्वामित्रस्यचतथैवच ७२ वसिष्ठशापइत्येतत्त्रिविधंशापलक्षणं ब्रह्मणःस्मरणेनैवब्रह्मशापोनि
वर्त्यते ७३ विश्वामित्रस्मरणतोविश्वामित्रस्यशापकः वसिष्ठस्मरणादेवतस्यशापोविनश्यति ७४
हृत्पद्ममध्येपुरुषंप्रमाणंसत्यात्मकंसर्वजगत्स्वरूपं ध्यायामिनित्यंपरमात्मसंज्ञंचिद्रूपमेकंवचसाम
गम्यं ७५ अथन्यासविधिंवक्ष्येसंध्यायाअंगसंभव ॐकारंपूर्वमुच्चार्यततोमंत्रानुदीरयेत् ७६ भूरि
त्युक्त्वाचपादाभ्यांनमइत्येवचोच्चरेत् भुवःपूर्वंजानुनीभ्यांस्वःकटिभ्यांनमोवदेत् ७७

७४ न्यासात्पूर्वंपरमात्मनः स्मरणमाह हृत्पद्ममध्येइति ७५ ७६ व्याहृतिन्यासमाह भूरित्युक्त्वेति ॐ भूः पादाभ्यांनमइत्येवमंत्राऊह्याः ७७

७८ अंगुष्ठादिन्यासमाह अंगुष्ठाभ्यामिति तत्सवितुरंगुष्ठाभ्यांनमइत्येवंमंत्राऊह्याः ७९ ८० हृदयादिन्यासमाह ब्रह्मात्मनेइति
तत्सवितुर्ब्रह्मात्मनेहृदयायनमइत्येवंमंत्राऊह्याः ८१ ८२ ८३ वर्णन्यासमाह अक्षरन्यासेति ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९०
९१ एतन्न्यासकथनेनऋषिच्छंदोन्यासोपिसूचितइत्यर्थाद्बोद्धव्यं तेचऋषिच्छंदोन्यासाग्रंथांतरेप्रसिद्धाएवसंतीतिगौरवभियान

महर्नाभ्यैजनश्चैवहृदयायततस्तपः कंठायचततःसत्यंललाटेपरिकीर्तयेत् ७८ अंगुष्ठाभ्यांतत्स
वितुस्तर्जनीभ्यांवरेण्यकं भर्गोदेवस्यमध्यमाभ्यांधीमहीत्येवकीर्तयेत् ७९ अनामाभ्यांकनिष्ठाभ्यांधि-
योयोनःपदंवदेत् प्रचोदयात्करपृष्ठतलयोर्विन्यसेत्सुधीः ८० ब्रह्मात्मनेतत्सवितुर्हृदयायनमस्तथा वि
ष्णवात्मनेवरेण्यंचशिरसेनमइत्यपि ८१ भर्गोदेवस्यरुद्रात्मनेशिखायैप्रकीर्तितं शक्त्यात्मनेधीमहीति
कवचायततःपरं ८२ कालात्मनेधियोयोनोनेत्रत्रयउदीरितं प्रचोदयाच्चसर्वात्मनेस्त्रायपरिकीर्तितं ८३
अक्षरन्यासमेवाग्रेकथयामिमहामुने गायत्रीवर्णसंभूतन्यासःपापहरःपरः ८४ प्रणवंपूर्वमुच्चार्यव
र्णन्यासःप्रकीर्तितः तत्कारमादावुच्चार्यपादांगुष्ठद्वयेन्यसेत् ८५ सकारंगुल्फयोस्तद्वद्विकारंजंघयो
र्न्यसेत् जान्वोस्तुकारंविन्यस्यऊर्वोश्चैववकारकं ८६ रेकारंचगुदेन्यस्यणिकारंलिंगएवच कट्यांयका
रमेवाथभकारंनाभिमंडले ८७ गोकारंहृदयेन्यस्यदेकारंस्तनयोर्द्वयोः वकारंहृदिविन्यस्यस्यकारंकंठकूप
के ८८ धीकारंमुखदेशेतुमकारंतालुदेशके हिकारंनासिकाग्रेतुधिकारंनेत्रमंडले ८९ भ्रूमध्येचैवयोका
रंयोकारंचललाटके नःकारंवैपूर्वमुखेप्रकारंदक्षिणेमुखे ९० चोकारंपश्चिममुखेदकारंचोत्तरेमुखे या
कारंमूर्ध्निविन्यस्यतकारंव्यापकंन्यसेत् ९१एतन्न्यासविधिंकेचिन्नेच्छंतिजपतत्पराः ततोध्यायेन्महादेवीं
जगन्मातरमंबिकां ९२ लिख्यंते एतन्न्यासविधिंकेचिदिति तथाचगृह्यपरिशिष्टेशुचौदेशेदर्भाभिसोक्षितेदर्भा

नास्तीर्यव्याहृतिभिरुपविश्यमाणायामत्रयंकृत्वात्मानं व्याहृतिभिराभ्युक्ष्यसावित्र्याऋषिदैवतच्छंदांस्यनुस्मृत्यषड्भिस्तदंगमंत्रै
रित्यादिन्यसेदेषोगंन्यासएनमप्येकेनेच्छंतिसहिविधिरवैदिकइत्युक्तं अत्रैकेतिपदेनाकरणेप्रत्यवायोनास्तिकृतेत्वभ्युदयइतिसूचितमन्य
था एकेतिकथनस्यवैयर्थ्यापत्तेः ९२ ९३ चतुरास्यांचतुर्मुखां द्विनेत्रांप्रतिवक्त्रं नेत्रद्वयं मालांजपमालां कुंडिकांकमंडलुं ९४ ऋग्वेदा-
ध्यायिनीमृग्वेदमुद्गिरंतीं ऋग्वेदोत्पादिकामित्यर्थः हंसपत्रांहंसवाहनांहंसोपरिरक्तांबुजंतदारूढामित्यर्थः ब्रह्मदेवतांब्रह्मणश्चतुर्मुख

भास्वज्जपाप्रसूनाभांकुमारींपरमेश्वरीं रक्तांबुजासनारूढांरक्तगंधानुलेपनां ९३ रक्तमाल्यांबरधरांचतुरा-
स्यांचतुर्भुजां द्विनेत्रांस्रुक्स्रुवौमालांकुंडिकांचैवबिभ्रती ९४ सर्वाभरणसंदीप्तामृग्वेदाध्यायिनीपरां हंस
पत्रामाहवनीयमध्यस्थांब्रह्मदेवतां ९५ चतुष्पदामष्टकुक्षिंसप्तशीर्षांमहेश्वरीं अग्निवक्त्रांरुद्रशिखांविष्णु-
चित्तांतुभावयेत् ९६ ब्रह्मातुकवचंयस्यागोत्रंसंख्यायनंस्मृतं आदित्यमंडलांतस्थांध्यायेद्देवींमहेश्वरीं ९७
एवंध्यात्वाविधानेनगायत्रींदेवमातरं ततोमुद्राःप्रकुर्वीतदेव्याःप्रीतिकराःशुभाः ९८ संमुखंसंपुटंचैवविततं
विस्तृतंतथा द्विमुखंत्रिमुखंचैवचतुष्कंपंचकंतथा ९९ षण्मुखाधोमुखंचैवव्यापकांजलिकंतथा शकटंयमपा
शंचग्रंथितंसंमुखोन्मुखं १०० प्रलंबमुष्टिकंचैवमत्स्यंकूर्मंवराहकं सिंहाक्रांतंमहाक्रांतंमुद्गरंपल्लवंतथा १

स्यदेवतां
तदुपास्यामित्यर्थः ९५ चतुष्पदामिति तदुक्तंगायत्रीहृदये ऋग्वेदोस्याःप्रथमःपादोभवति यजुर्वेदोद्वितीयःपादः सामवेदस्तृतीयःपादः अथर्व
वेदश्चतुर्थःपादः पूर्वादिक्प्रथमाकुक्षिर्भवति दक्षिणादिक्द्वितीयाकुक्षिर्भवति पश्चिमादिक्तृतीयाकुक्षिर्भवति उत्तरादिक्चतुर्थीकुक्षिर्भवति
ऊर्ध्वादिक्पंचमीकुक्षिर्भवति अधरादिक्षष्ठीकुक्षिर्भवति अंतरिक्षादिक्सप्तमीकुक्षिर्भवति अवांतरादिक्अष्टमीकुक्षिर्भवति व्याकरणमस्याःप्रथमं
शिरोभवतिशिक्षाद्वितीयंशिरोभवतिकल्पस्तृतीयंशिरोभवति निरुक्तंचतुर्थंशिरोभवति ज्योतिषंनयनमितिपंचमशिरोभवति इतिहासपुराणानि
षष्ठंशिरोभवति उपनिषदःसप्तमंशिरोभवतीति ९६,९७,९८,९९,१००,१

चतुर्विंशतिमुद्राश्चेति आसांनामानिलक्षणानिचब्रह्मकल्पोक्तानि लिख्यंते अथातोदर्शयेन्मुद्राः संमुखंसंपुटंतथा ततोवितनविस्तीर्णेद्विमुखंत्रिमुखंत
था चतुर्मुखंपंचमुखंषण्मुखाधोमुखेततः व्यापकांजलिकंचैव शकटंतदनंतरं यमपाशंतुग्रंथितं ततःस्यात्संमुखोन्मुखं विलंबोमुष्टिकोमीनस्ततः
कूर्मवराहकौ सिंहाक्रांतंमहाक्रांतं ततोमुद्गरपल्लवे चतुर्विंशतिरित्येता गायत्र्याःपरिकीर्तिताः जपकाले प्रयोक्तव्या अन्यथानिष्फलोजपः नजातु
दर्शयेन्मुद्रामहाजनसमागमे क्षुभ्यंतिदेवतास्तस्य निष्फलंचभवेदिति अथैतासांलक्षणमाह संमुखंसंहतौहस्तावुत्तानौकुंचितांगुली संपुटं पद्म
कोशाभौकरावन्योन्यसंहतौ विततंसंहतौहस्तावुत्तानावायतांगुली विस्तीर्णंसंहतौपाणी मिथोमुक्तांगुलीयकौ संमुखंसक्तयोः पाण्योःकनिष्ठा
द्वययोगतः शेषांगुलीनांवैकल्येद्वि मुखत्रिमुखादयः शेषांगुलीनांसंयोगात्पूर्वसंयोगनाशनं तिर्यक्संयुज्यमानाग्रौ संयुक्तांगुलिमंडलौ ह
स्तौषण्मुखमित्युक्ता मुद्रामुद्राविशारदैः आकुंचिताग्रौसंयुक्तावर्वाक्हस्तावधोमुखौ उत्तानौतादृशावेव व्यापकंकुंचितौकरौ अधोमुखौतु

चतुर्विंशतिमुद्राश्चगायत्र्याःसंप्रदर्शयेत् शताक्षरांचगायत्रींसकृदावर्तयेत्सुधीः २ चतुर्विंशत्यक्षराणिगाय
त्र्याःकीर्तितानिहि जातवेदसनाम्नींचऋचमुच्चारयेदतः ३

मुक्तायांगुष्ठकौशकटंकरौ बद्धमुष्टिकयोःपाण्योरुत्तानांनामत
र्जनीं कुंचितान्यातुबध्नातितर्जनीयमपाशकं उत्तानसंधिसंलीनबद्धांगुलिदलौकरौ संमुखौ घटितौदीर्घांगुष्ठौग्रथितमुच्यते कुंचितोर्ध्वांगुलिर्वा
मोहस्तोदक्षेणतादृशा अधोमुखेनसंयुक्तः संमुखोन्मुखमुच्यते उत्तानोन्नतकोटीच विलंबःकथितः करौ मुष्टीचान्योन्यसंयुक्तावुत्तानौमुष्टिकोभ
वेत् मीनस्तुसंमुखीभूतौमुत्तानामाकनिष्ठिकौ ऊर्ध्वसंयुक्तवक्त्रेतुशेषांगुलिदलौकरौ अधोमुखःकरोवामस्तादृशोदक्षिणेनतु पृष्ठदेशेस
माक्रांतःकूर्मोनामाभिधीयते ऊर्ध्वमध्यंवामहस्तःकक्षायामाश्रयेत्करं वराहःकथ्यतेकंठसमीपाश्रयकेकरे सिंहाक्रांतंसमाक्रांतंकरौकर्णाश्रि
तावुभौ किंचित्तुकुंचिताग्रौचमहाक्रांतंस्मृतंहितौ ऊर्ध्वंकिंचित्कृतौपाणीमुद्गरोवामतर्जनी ग्रस्तादक्षिणहस्तेनपल्लवोदक्षिणःकरः अधोमु
खःस्थितोमूर्ध्निमुद्राणामितिलक्षणं शताक्षरगायत्रीस्वरूपमाह शताक्षरामिति २ जातवेदसनाम्नीं जातवेदसेसुनवामसोममितिमंत्रः

२

त्र्यंबकस्यर्चत्र्यंबकंयजामहेइतिमंत्रः एतत्त्रयंमिलित्वाशताक्षरागायत्रीभवति तदुक्तंनित्याह्निके गायत्रीजपतः पूर्वंसकृज्जप्याशताक्षरातेनरक्षाभ
वेन्नूनंपरमात्माप्रसीदतीति ४ नित्यजपनीयगायत्रीस्वरूपमाह ओंकारंपूर्वमुच्चार्येति एकप्रणवव्याहृतित्रययुक्तगायत्रीजपएवमुख्यः पक्षइ-
त्यर्थः ५ १०६ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेषोडशोऽध्यायः १६ अर्धाधिकैः सप्तचत्वारिंशत्सयैरतः परं संध्यादिकृत्यंयत्किंचित्त
त्रिभागांतमुच्यते १ भिन्नपादेति पादत्रयंभिन्नंपठेन्नतुसंलग्नंपठित्वाजपेदित्यर्थः तदुक्तंनित्याह्निके सावकाशनयाविद्वान्भिन्नपादांजपेद्बु

त्र्यंबकस्यर्चमावृत्त्यगायत्रीशतवर्णका भवतीयंमहापुण्यासकृज्जप्याबुधैरियं ४ ॐकारंपूर्वमुच्चार्यभूर्भुव-
स्स्तथैवच चतुर्विंशत्यक्षरांचगायत्रींप्रोच्चरेत्ततः ५ एवंनित्यंजपंकुर्याद्ब्राह्मणोविप्रपुंगवः सेसमग्रंफलंप्राप्य
संध्यायाःसुखमेधते १०६ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेषोडशोध्यायः १६ नारायणउवाच
भिन्नपादातुगायत्रीब्रह्महत्याप्रणाशिनी अभिन्नपादागायत्रीब्रह्महत्यांप्रयच्छति १ अच्छिन्नपादागायत्रीज
पंकुर्वंतियेद्विजाः अधोमुखाश्चतिष्ठंतिकल्पकोटिशतानिच २ संपुटैकषडोंकारागायत्रीत्रिविधामता धर्म
शास्त्रपुराणेषुइतिहासेषुसुव्रत ३ पंचप्रणवसंयुक्तांजपेदित्यनुशासनं जपसंख्याष्टभागांतेपादोजप्यस्तुरी
यकः ४ सद्विजःपरमोज्ञेयःपरंसायुज्यमाप्नुयात् अन्यथाप्रजपेयस्तुसजपोविफलोभवेत् ५ संपुटैकाषडों
काराभवेत्साऊर्ध्वरेतसां गृहस्थोब्रह्मचारीवामोक्षार्थीतुरीयांजपेत् ६

धः एकश्वासोच्चारणात्तुसंदिग्धंत्वक्षरंभवेदि
ति १ २ संपुटाप्रणवसंपुटा एकषडोंकाराएकोंकाराषडोंकाराचेत्यर्थः ३ पंचप्रणवेति अयमप्येकः पक्षोस्तीत्यर्थः गायत्रीजपेकिंचि-
द्विशेषमाह जपसंख्येति यत्संख्ययाजपः कर्तव्यस्तत्संख्याया अष्टभागांतइत्यर्थः तुरीयः पादः परोरजसेत्यादि तदुक्तंनित्याह्निकेजपसंख्या
ष्टभागांतेजपेत्पादंतुरीयकं उन्मुखत्वंभवेत्तेनसच्चिदानंदरूपिणइति ४ ५ चतुर्विधगायत्र्याअधिकारिणआह संपुटैकेति एकासंपुटा

द्वितीयाषडोंकारा पंचप्रणवयुक्तायाद्दसुपलक्षणं एतद्गायत्री त्रितयंऊर्ध्वरेतसांभवतीत्यर्थः अथचगृहस्थोब्रह्मचारीवामोक्षार्थीचेत् पूर्वोक्त
भेदचतुष्टयेतुरीयामेकप्रणवयुक्तांजपेदित्यर्थः तदुक्तंव्यासेन संपुटैकाषडोंकारागायत्रीत्रिविधामता तत्रैकप्रणवाद्यात्वाद्यागृहस्थैर्ब्रह्मवादि-
भिः गृहस्थोब्रह्मचारीच प्रणवाद्यमि मांजपेत् अंतेयःप्रणवंकुर्यान्नासौवृद्धिमवाप्नुयात् संपुटांचषडोंकारांगायत्रींप्रजपेद्यतिरिति ६ पूर्वोक्तं
गायत्र्यास्तुरीयपादमाह तुरीयपादइति ७ तुरीयपादजपेब्रह्मध्येयमित्याहहृद्दिविकसितेति यस्यपीठमेतादृशंस च्चिदानंदरूपइत्यर्थः ८

तुरीयपादोगायत्र्याः परोरज सेसावदों ध्यानमस्यप्रवक्ष्यामिजपसांगफलप्रदं ७ हृद्दिविकसितपद्मंसार्कसो-
माग्निबिंबं प्रणवमयमचिंत्यंयस्यपीठंप्रकल्पं अचलपरमसूक्ष्मंज्योतिराकाशसारंभवतुममसुदेसोसच्चिदा
नंदरूपः ८ त्रिशूलयोनीसुरभिमक्षमालांचलिंगकं अंबुजंचमहामुद्रामितिसप्तप्रदर्शयेत् ९ यासंध्यासै
वगायत्रीसच्चिदानंदरूपिणी भक्त्यातांब्राह्मणोनित्यंपूजयेच्चनमेत्ततः १० ध्यातस्यपूजांकुर्वीतपंचभिश्चो
पचारकैः लंपृथिव्यात्मनेगंधमर्पयामिनमोनमः ११ हंआकाशात्मनेपुष्पंचार्पयामिनमोनमः यंचवाय्वात्मने
धूपंचार्पयामिततोवदेत् १२ रंचवन्ह्यात्मनेदीपमर्पयामिततोवदेत् वममृतात्मनेतस्मैनैवेद्यमपिचार्पयेत्
१३ यंरंलंवंहमितिचपुष्पांजलिमथार्पयेत् एवंपूजांविधायाथचांतेमुद्राः प्रदर्शयेत् १४ ध्यायेत्तुमनसादेवींमं
त्रमुच्चारयेच्छनैः नकंपयेच्छिरोग्रीवांदंतान्नैवप्रकाशयेत् १५ विधिनाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेववा दशवार
मशक्तोवानातोन्यूनंकदाचन १६

तुरीयागायत्र्यामुद्राआह त्रिशूलेति ९ १० गायत्र्यामानसींपूजामाह ध्यातस्यपूजा-
मिति ध्यातस्यचिंतितस्यदेवस्येत्यर्थः ११ १२ १३ पंचभूतात्मनेपरमेश्वरायगायत्रीस्वरूपायपंचभूतात्मकानेवोपचारानर्पयामीत्यर्थः
मुद्राः पूर्वोक्ताः संमुखंसंपुटमित्यादयेस्मिन्समयेदर्शयेदित्यर्थः १४ १५ विधिनेति मंत्रार्थानुसंधानपुरःसरमित्यर्थः मंत्रार्थश्च विश्वामि

त्रकल्पेउक्तः देवस्यसवितुस्तस्य धियोयोनःप्रचोदयात् भर्गोवरेण्यंतद्ब्रह्मधीमहीत्यतउच्यतइति इतोप्यधिकोमंत्रार्थः प्रपंचसारेश्रीमच्छंकर भगवत्पादैरुक्तोवेदितव्यः अन्यत्रसहस्रपरमामित्युक्तत्वात्सहस्रजपोमुख्यःपरोगौणः १६ ततइति जपानंतरं गायत्रींगायत्र्यस्येकपदीद्वि पदीत्रिपदीचतुष्पद्यपद्यसिनहिपद्यसेनमस्तेतुरीयायदर्शनायपदाय परोरजसेसावदोमाप्रापदिति बृहदारण्यकप्रोक्तोपस्थानेन तामुपस्थाप्यान्य स्मृतिभासमप्यंगकलापंसमाप्यउत्तमेशिखरेजातेइतिमंत्रेणतांनमस्कृत्यविसर्जयेदित्यर्थः गायत्रीजपोजलेनकार्यइत्येकदेशिमतमाह नगाय त्रींजपेदिति तथाचगोभिलः कदाचिदपिनोविद्वान्गायत्रीमुदकेजपेत् गायत्र्यग्निमुखीप्रोक्तातस्मादुत्थायतांजपेदिति उत्थायजलादित्यर्थः

ततउद्वासयेद्देवीमुत्तमेत्यनुवाकतः नगायत्रींजपेद्विद्वाञ्जलमध्येकथंचन १७ यतःसाग्निमुखीप्रोक्तेत्याहुःके चिन्महर्षयः सुरभिर्ज्ञानशूर्पंचकूर्मोयोनिश्चपंकजं १८ लिंगंनिर्वाणकंचैवजपांतेषट्प्रदर्शयेत् यदक्षरपदभ्रष्टंस्वरव्यंजनवर्जितं१९तत्सर्वंक्षम्यतांदेविकश्यपप्रियवादिनि गायत्रीतर्पणंचातः करणीयंमहामुने २० गायत्री छंदआख्यातंविश्वामित्रऋषिःस्मृतः सवितादेवताप्रोक्ताविनियोगश्चतर्पणे २१ भूरित्युक्त्वाचऋग्वेदपुरुषंतर्प यामिच भुवइत्येतदुक्त्वाचयजुर्वेदमथोवदेत् २२ स्वर्व्याहृतिंसमुक्त्वाचसामवेदंसमुच्चरेत् महइत्येतदुक्त्वांते थर्ववेदंचतर्पयेत् २३ जनःपदांतइतिहासपुराणमितीरयेत् तपःसर्वागमंचैवपुरुषंतर्पयामिच २४

तु अत्रकेचित्सदे नारुचिर्बाधितासाचेत्थंनिमज्याप्सुजपेन्मासंशतमिष्टमवाप्नुयात् एवंशतोत्तरंजप्त्वासहस्रंसर्वमाप्नुयात् तथाजानुदघ्नेजलेस्थित्वावीक्ष्यतोपगतंरविं गा यत्रींप्रजपेद्विद्वान्सर्वपापापनुत्तयेइतिविश्वामित्रकल्पवचनात् तथार्द्रवासाजलेकुर्यात्तर्पणाचमनंजपमितिहारीतवचनाच्चजलेपिगायत्रीजपोननिषिद्ध इति नर्हिगोभिलवचनस्यकागतिरितिचेदालस्यादिनाकश्चिदासनंविहायजलेजपंकरिष्यतितन्निषेधार्थतद्वचनस्यसत्त्वादिति १७ जपानंतरंमुद्राःषट्प्र- प्रदर्शयेदितिपूर्वमेववक्तव्यमत्राह सुरभिर्ज्ञानेति१८ यदक्षरेतिप्रार्थनामंत्रः१९ संध्यांगतर्पणमाह गायत्रीतर्पणमिति २० २१भूरित्युक्त्वेतितर्पणमंत्राः स्पष्टाएव २२ २३ २४ ॥

२५ २६ २७ २८ पश्चादुषसीं गायत्रीमित्यादिनामभिर्गायत्रीं तर्पयेदित्यर्थः २९ जातवेदसमिति जातवेदसे सुनवाम सोममिति मंत्रः
३० ३१ ३२ ३३ एतावत्पर्यंतं कर्म कृत्वा पश्चाद्गायत्रीं विसर्जयेदिति नक्तं संध्योत्तरं कृत्यमाह संध्याकर्मेति ३४ होमोत्तरं पंचायतनपू-

सत्यं च सत्यलोकाख्यपुरुषं तर्पयामि च ॐ भूर्भूर्लोकपुरुषं तर्पयामि ततो वदेत् २५ भुवश्चेति भुवर्लोकपुरुषं
तर्पयामि च स्वः स्वर्गलोकपुरुषं तर्पयामि ततः परं २६ ॐ भूरेकपदां नाम गायत्रीं तर्पयामि च भुवो द्विपदां गा
यत्रीं तर्पयामीति कीर्तयेत् २७ स्वश्च त्रिपदां गायत्रीं तर्पयामि ततो वदेत् ॐ भूर्भुवः स्वश्चेति तथा गायत्रीं च चतु
ष्पदां २८ उषसीं चैव गायत्रीं सावित्रीं च सरस्वतीं वेदानां मातरं पृथ्वीमजां चैव तु कौशिकीं २९ सांकृतिं वैसा
र्वजितिं गायत्रीं तर्पणे वदेत् तर्पणांते च शांत्यर्थं जातवेदसमीरयेत् ३० मानस्तोकेति मंत्रं च शांत्यर्थं प्रजपे
त्सुधीः ततोपि त्र्यंबको मंत्रः शांत्यर्थः परिकीर्तितः ३१ तच्छंयोरिति मंत्रं च जपेच्छांत्यर्थमेव तु अतो देवा
इति द्वाभ्यां सर्वांगस्पर्शनं चरेत् ३२ स्योना पृथिवि मंत्रेण भूम्यै कुर्यात्प्रणामकं यथाविधि च गोत्रादीनुच्चरेद्द्वि
जसत्तमः ३३ एवं विधानं संध्यायाः प्रातःकाले प्रकीर्तितं संध्याकर्म समाप्यांते ह्यग्निहोत्रं स्वयं हुनेत् ३४ पंचा
यतनपूजां च ततः कुर्यात्समाहितः शिवां शिवं गणपतिं सूर्यं विष्णुं तथार्चयेत् ३५ पौरुषेण तु सूक्तेन व्याहृत्या
वा समाहितः मूलमंत्रेण वा कुर्यात् ह्रीश्चेत इति मंत्रतः ३६ भवानीं तु यजेन्मध्ये तथैशान्यां तु माधवं आग्नेय्यां
गिरिजानाथं गणेशं रक्षसां दिशि ३७

जामाह पंचायतनेति पंचायतनदेवता आह शिवामिति ३५ मूलमंत्रेण देव्या मूलमंत्रे
ण मायाबीजाद्यात्मकेनेत्यर्थः ह्रीश्चत इति तैत्तिरीयशाखोक्त ह्रीश्चते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ इति मंत्रेणेत्यर्थः ३६ देवीपंचायतने स्थापनीयदे
वतास्थानान्याह भवानीं भवानीमूर्तिं हीरकमाणिक्येंद्रनीलपद्मरागादिरत्ननिर्मितां सुवर्णरौप्यताम्रादिधातुनिर्मितां वा पाषाणमृदादिनि-

र्मितांवामध्येस्थानेयजेत् अत्रपूर्वादयःप्रसिद्धाएवग्राह्यानतुपूज्यपूजकयोःप्राचीत्यागमोक्ता इतिनिबंधकाराः ३७ हरेदग्धादयंपक्षःपुरु
षसूक्तेनपूजापक्षे ३८ पुरतःप्रथमतोमुख्यांदेवींपूजयित्वानंतरंविष्ण्वादिपूजनंकर्तव्यमित्यर्थः ३९ दूर्वाभिर्नार्चयेदुर्गामिति अयंनिषेधो
दुर्गायाएवनत्वन्यदेवीविग्रहेषु अग्रेदेवीतुष्टिकरपुष्पेदूर्वायाग्रहणात् शमीदूर्वांकुराश्वत्थपल्लवैरित्यादिनादक्षिणामूर्तिसंहितायांदूर्वायाःपू
जायांस्वीकाराच्च ४० देवीप्रियकरपुष्पाण्याह मल्लिकाजातीति ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ सर्वपुष्पेषुकुंदपुष्पंप्रियकरंदेव्याइति

वायव्यामर्चयेत्सूर्यमितिदेवस्थितिक्रमः षोडशानुपचारांश्चषोडशर्भिर्हरेन्नरः ३८ देवीमभ्यर्च्यपुरतोयजेद-
न्याननुक्रमात् नदेवीपूजनात्पुण्यमधिकंक्वचिदीक्ष्यते ३९ अतएवतुसंध्यासुसंध्योपास्तिःश्रुतीरिता नाक्षतैरर्च
येद्विष्णुंनतुलस्यागणेश्वरं ४० दूर्वाभिर्नार्चयेद्दुर्गांकेतकेनमहेश्वरं मल्लिकाजातिकुसुमंकुटजंपनसंतथा ४१ किं
शुकंबकुलंकुंदंलोध्रंतुकरवीरकं शिंशपा राजितापुष्पंबंधूकागस्त्यपुष्पके ४२ मदंतंसिंधुवारंचपालाशकु
सुमंतथा दूर्वांकुरंबिल्वदलंकुशमंजरिकातथा ४३ शल्लकीमाधवीपुष्पमर्कमंदारपुष्पकं केतकींकर्णिकारं
चकदंबकुसुमंतथा ४४ पुन्नागचंपकस्तद्वद्यूथिकातगरोतथा एवमादीनिपुष्पाणिदेवीप्रियकराणिच ४५
गुग्गुलस्यभवेद्धूपोदीपःस्यात्तिलतैलतः कृत्वेत्थंदेवतापूजांततोमूलमनुंजपेत् ४६ एवंपूजांसमाप्यैववेदा
भ्यासंचरेद्बुधः ततःस्ववृत्त्याकुर्वीतपोष्यवर्गार्थसाधनं४७तृतीयेदिनभागेतुनियमेनविचक्षणः इतिश्रीदे-
वीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७

तुवामनपुराणं तिलतैलतइति घृतदीपोप्यपेक्षितः वामदक्षि
णभागयोर्दीपद्वयंदेयमित्यर्थः ४६ इत्थंपूजांप्रथमदिवसभागेसमाप्यद्वितीयभागेवेदाभ्यासंकुर्यादित्याह वेदाभ्यासमिति पोष्यवर्गास्तुमाता
पितागुरुपत्नीभार्यासुतानाथादयोधर्मशास्त्रेप्रसिद्धाः ४७ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेसप्तदशोऽध्यायः १७ ७ ७ ७

एकसप्ततिपद्यैस्तुपूजायांतुविशेषतः उपचाराः समुच्यंतेकिंचिच्चैवकथानकं १ पूर्वाध्यायेदिवसप्रथमभागकृत्ये पूजां संक्षेपतः श्रुतांविशेषेणज्ञा
तुं पृच्छतिपूजांविशेषंश्रीदेव्याइति १ २ भूतशुद्ध्यादिकमिति तत्रपूर्वमुक्तमेव मातृकान्यासः प्रसिद्धएव षडंगन्यासोनामोपास्यदेवतामंत्रस्य षडंग-

श्रीनारदउवाच पूजाविशेषंश्रीदेव्याःश्रोतुमिच्छामिमानद येनाश्रितेनमनुजःकृतकृत्यत्वमावहेत् १ श्रीनारायणउ
वाच देवर्षेशृणुवक्ष्यामिश्रीमातुःपूजनक्रमं भुक्तिमुक्तिप्रदंसाक्षात्समस्तापन्निवारणं २ आचम्यमौनीसंकल्प्य भू
तशुद्ध्यादिकंचरेत् मातृकान्यासपूर्वंतुषडंगन्यासमाचरेत् ३ शंखस्यस्थापनंकृत्वासामान्यार्घ्यंविधायच पूजाद्रव्या
णिचास्त्रेणप्रोक्षयेन्मतिमान्नरः ४ गुरोरनुज्ञामादायततःपूजांसमारभेत् पीठपूजांपुराकृत्वादेवींध्यायेत्ततःपरं ५
आसनाद्युपचारैश्चभक्तिप्रेमयुतःसदा स्नापयेत्परदेवींतांपंचामृतरसादिभिः ६ पौंड्रेक्षुरसपूर्णैस्तुकलशैःशतसं-
ख्यकैः स्नापयेद्योमहेशानींनसभूयोभिजायते ७ यश्चचूतरसैरेवंस्नापयेज्जगदंबिकां वेदपारायणंकृत्वारसेने
क्षूद्भवेनवा ८ तद्गेहंनत्यजेन्नित्यंरमाचैवसरस्वती यस्तुद्राक्षारसेनैववेदपारायणंचरन् ९ अभिषिंचेन्महेशानीं
सकुटुंबोनरोत्तमः रसरेणुप्रमाणंचदेवीलोकेमहीयते १० कर्पूरागरुकाश्मीरकस्तूरीपंकपंकिलैः सलिलैःस्नापयेद्दे
वींवेदपारायणंचरन् ११ भस्मीभवंतिपापानिशतजन्मार्जितानिच योदुग्धकलशैर्देवींस्नापयेद्वेदपाठतः १२ आक-
ल्पंसवसेन्नित्यंतस्मिन्वैक्षीरसागरे यस्तुदध्नाभिषिंचेत्तांदधिकुल्यापतिर्भवेत् १३ मधुनाचघृतेनैवतथाशर्करयापिच
स्नापयेन्मधुकुल्यादिनदीनांसपतिर्भवेत् १४

न्यासः ३ शंखस्थापनमपिप्रसिद्धमेव सामान्यार्घ्यकलशस्थापनरूपमपिप्रसिद्धमेव अस्त्र
जलेनफट्मंत्रजलेन ४ पीठपूजादेवतायाआसनपूजाएतेसर्वेप्रकाराः शारदातिलकादिनिबंधेषुस्पष्टास्ततएववेदितव्याः ५ ६ रसादिभिरित्यत्रादिपद
ग्राह्यानाह पौंड्रेक्षुरसेति ७ वेदपारायणमिति अनेकदिवससाध्यमनुष्ठानमेतत् ८ ९ १० ११ १२ १३ मधुकुल्यादयोनद्योदेवलोकेसंतीतितैत्तिरीयशा-
खायामुक्तं १४

१५, १६, चरणेलक्तपत्रकमिति अलक्तकरसेनस्त्रियो लतादिरूपंशोभायमानंचरणेलिखंतिनद्वात्यं १७ १८ १९ बिल्वपत्रत्रयेइति बिल्वपत्रस्ययत्सर्णत्रयमस्तितस्मिन्पर्णत्रयेपिमायाबीजत्रयंरक्तचंदनेनलिखित्वान्हींभुवनेश्वर्यैनमइत्यादिकंमंत्रमुक्त्वातद्बिल्वपत्रंकोमलंदेव्यैसमर्पये

सहस्त्रकलशैर्देवींस्नापयन्भक्तितत्परः इहलोकेसुखीभूत्वाप्यन्यलोकेसुखीभवेत् १५ क्षौमंवस्त्रद्वयंदत्वावायुलोकंसगच्छति रत्ननिर्मितभूषाणांदानान्निधिपतिर्भवेत् १६ काश्मीरचंदनंदत्वाकस्तूरीबिंदुभूषितं तथासीमंतसिंदूरंचरणेऽलक्तपत्रकं १७ इंद्रासनेसमारूढोभवेद्देवपतिःपरः पुष्पाणिविविधान्याहुः पूजाकर्मणिसाधवः १८ तानिदत्वायथालाभंकैलासंलभतेस्वयं बिल्वपत्राण्यमोघानियोदद्यात्परशक्तये १९ तस्यदुःखंकदाचिच्चक्वचिच्चनभविष्यति बिल्वपत्रत्रयेरक्तचंदनेनतुसंलिखेत् २० मायाबीजत्रयंयत्नात्सुस्फुटंचातिसुंदरं मायाबीजादिकंनामचतुर्थ्यंतंसमुच्चरेत् २१ नमोंतंपरयाभक्त्यादेवीचरणपंकजे समर्पयेन्महादेव्यैकोमलंतच्चपत्रकं २२ यएवंकुरुतेभक्त्यामनुत्वंलभतेहिसः यस्तुकोटिदलैरेवंकोमलैरतिनिर्मलैः २३ पूजयेद्भुवनेशानींब्रह्मांडाधिपतिर्भवेत् कुंदपुष्पैर्नवीनैस्तुलुलितैरष्टगंधतः २४ कोटिसंख्यैःपूजयेत्तुप्राजापत्यंलभेद्ध्रुवं मल्लिकामालतीपुष्पैरष्टगंधेनलोलितैः २५ कोटिसंख्यैःपूजयातुजायतेसचतुर्मुखः दशकोटिभिरप्येवंतैरेवकुसुमैर्मुने २६ विष्णुत्वंलभतेमर्त्योयत्सुरेष्वपिदुर्लभं विष्णुनैतद्व्रतंपूर्वंकृतंस्वपदलब्धये २७ शतकोटिभिरप्येवंसूत्रात्मत्वंव्रजेद्ध्रुवं व्रतमेतत्पुरासम्यक्कृतंभक्त्याप्रयत्नतः २८ तेनव्रतप्रभावेनहिरण्योदरतांव्रजेत् जपाकुसुमपुष्पस्यबंधूककुसुमस्यच २९

दित्यर्थः २० २१ २२ २३, कुंदपुष्पैरिति तस्मिन्नपिपुष्पेष्टगंधेनमायाबीजंलिखेदित्यर्थः शाक्ताष्टगंधश्चजटामांसीकपियुताशक्तेर्गंधाष्टकंविदुरित्यनेनशारदातिलकेउक्तः इमान्यनुष्ठानान्यनेकदिवससाध्यानि २४ २५ २६, २७ कृतंहिरण्यगर्भेणेत्यर्थः २८ व्रजेद्व्रतइत्यर्थः हिरण्योदरतांहिरण्यगर्भतां

ब्रह्मविष्णुरुद्रादयोहिरण्यगर्भस्यांशाः सचहिरण्यगर्भः कश्चित्पूर्वजन्मनिजीवस्थितःसचकर्मोपासनयाद्वितीयजन्मनिहिरण्यगर्भोजातइतिबृह-
दारण्यकेस्पष्टंतद्व्याख्यायांचास्माभिःस्पष्टीकृतंतयाचैतादृशानुष्ठानेनतैरेतत्पदंलब्धमित्युक्तं युक्तमेवेति २९ ३० नामसहस्त्रंद्वादशस्कंधेवक्ष्यमा

दाडिमीकुसुमस्यापिविधिरेषउदीरितः एवमन्यानिपुष्पाणिश्रीदेव्यैविधिनार्पयेत् ३० तस्यपुण्यफलस्यांतंनजानाती
श्वरोपिसः तत्तदृतुभवैःपुष्पैर्नामसाहस्त्रसंख्यया ३१ समर्पयेन्महादेव्यैप्रतिवर्षमतंद्रितः यएवंकुरुतेभक्त्याम-
हापातकसंयुतः ३२ उपपातकयुक्तोपिमुच्यतेसर्वपातकैः देहांतेश्रीपदांभोजंदुर्लभंदेवसत्तमैः ३३ प्राप्नोतिसा
धकवरोमुनेनास्त्यत्रसंशयः कृष्णागरुंसकर्पूरंचंदनेनसमन्वितं ३४ सिल्हकंचाज्यसंयुक्तंगुग्गुलेनसमन्वि
तं धूपंदद्यान्महादेव्यैयेनस्याद्धूपितंगृहं ३५ तेनप्रसन्नादेवेशीददातिभुवनत्रयं दीपंकर्पूरखंडैश्चदद्याद्देव्यैनि
रंतरं ३६ सूर्यलोकमवाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा शतदीपांस्तथादद्यात्सहस्त्रान्वासमाहितः ३७ नैवेद्यंपुरतोदेव्याः
स्थापयेत्पर्वताकृतिं लेह्यैश्चोष्यैस्तथापेयैः षड्रसैस्तुसमाहितैः ३८ नानाफलानिदिव्यानिस्वादूनिरसवंतिच स्वर्ण
पात्रस्थितान्नानिदद्याद्देव्यैनिरंतरं ३९ तृप्तायांश्रीमहादेव्यांभवेत्तृप्तंजगत्त्रयं यतस्तदात्मकंसर्वंरज्जौसर्पोयथातथा
४० ततःपानीयकंदद्याच्छुभंगंगाजलंमहत् कर्पूरवालासंयुक्तंशीतलंकलशास्थितं ४१ तांबूलंचततोदेव्यैकर्पूर
शकलान्वितं एलालवंगसंयुक्तंमुखसौगंध्यदायकं ४२ दद्याद्देव्यैमहाभक्त्यायेनदेवीप्रसीदति मृदंगवीणामुरजा
ढक्कादुंदुभिनिस्वनैः ४३ तोषयेज्जगतांधात्रींगायनैरतिमोहनैः वेदपारायणैःस्तोत्रैःपुराणादिभिरप्युत ४४ छत्रं
चचामरेद्वेचदद्याद्देव्यैसमाहितः राजोपचारान्श्रीदेव्यैनित्यमेवसमर्पयेत् ४५ णंकर्मपुराणोक्तंललितोपाख्यानोक्तंवा-

३१ ३२ श्रीपदांभोजंदेवीपदांभोजं ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ६ ६ ६

४६ ४७ ४८ बृहद्रथस्येति अयंचशाकायन्यमुनेःशिष्यइतिमैत्रायणीयोपनिषदिस्पष्टम् ४९ ५० कणलोभाद्धान्यकणलोभात् ५१

प्रदक्षिणांनमस्कारंकुर्याद्देव्याअनेकधा क्षमापयेज्जगद्धात्रींजगदंबांमुहुर्मुहुः ४६ सकृत्स्मरणमात्रेणयत्रदेवीप्रसी
दति एताहृशोपचारैश्चप्रसीदेदत्रकःस्मयः ४७ स्वभावतोभवेन्माता पुत्रेइतिकरुणावती तेनभक्तीकृतायांतुवक्त
व्यंकिंततःपरं ४८ अत्रतेकथयिष्यामिपुरावृत्तंसनातनं बृहद्रथस्यराजर्षेःप्रियंभक्तिप्रदायकं ४९ चक्रवाकोभवेत्प
क्षीकचिद्देशेहिमालये भ्रमन्नानाविधान्देशान्ययौकाशिपुरंप्रति ५० अन्नपूर्णामहास्थाने प्रारब्धवशतोद्विजः जगा
मलीलयातत्रकणलोभादनाथवत् ५१ कृत्वाप्रदक्षिणामेकांजगामसविहायसो देशांतरंविहायैवपुरींमुक्तिप्रदायि-
नीं ५२ कालांतरेममारासोगतःस्वर्गपुरींप्रति बुभुजेविषयान्सर्वान्दिव्यरूपधरोयुवा ५३ कल्पद्वयंततोभुक्त्वा
पुनःप्रापभुवंप्रति क्षत्रियाणांकुलेजन्मप्रापसर्वोत्तमोत्तमम् ५४ बृहद्रथेतिनाम्नाभूत्प्रसिद्धःक्षितिमंडले महायज्वा
धार्मिकश्चसत्यवादीजितेंद्रियः ५५ त्रिकालज्ञःसार्वभौमोयमीपरपुरंजयः पूर्वजन्मस्मृतिस्तस्यवर्ततेदुर्लभाभुवि
५६ इतिश्रुत्वाकिंवदंतींमुनयःसमुपागताः कृतातिथ्यान्नृपेंद्रेणविष्टरेषूपुरेवते ५७ पप्रच्छुर्मुनयःसर्वेसंशयोस्ति
महान्नृप केनपुण्यप्रभावेनपूर्वजन्मस्मृतिस्तव ५८ त्रिकालज्ञानमेवापिकेनपुण्यप्रभावतः ज्ञातंतवेतितज्ज्ञातुमा
गताःस्मतवांतिकं ५९ वदनिर्व्याजयावृत्त्यातदस्माकंयथातथं नारायणउवाच इतितेषांवचःश्रुत्वाराजापरमधार्मि-
कः ६० उवाचसकलंब्रह्मंस्त्रिकालज्ञानकारणं श्रूयतांमुनयःसर्वेममज्ञानस्यकारणं ६१ चक्रवाकःस्थितःपूर्वंनी
चयोनिगतोपिवा अज्ञानतोपिकृतवानन्नपूर्णाप्रदक्षिणां ६२ तेनपुण्यप्रभावेनस्वर्गेकल्पद्वयस्थितिः त्रिकालज्ञानता
प्यस्मिन्नभूज्जन्मनिसुव्रताः ६३

५२ ५३ ५४ ५५ ५६ किंवदंतींजनश्रुतिंऊषुःस्थितवंतः ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३

६४ ६५ नित्याश्रुत्यैवचोदितेति अहरहः संध्यामुपासीतेतिश्रुत्यादेव्युपासनैवनित्याविहितेत्यर्थः ६६ ६७ ६८ गतामुनयः ६९ यदाज्ञानकृ-
तप्रदक्षिणायाइदंफलंराजर्षेर्जातंतदाभक्त्यायः पूजांकरोतितस्यफलंनकेनचित्प्रष्टव्यंनकेनचिद्वक्तव्यमित्यर्थः ७० ७१इतिश्रीदेवीभागवत-
तिलकेएकादशस्कंधेअष्टादशोध्यायः १८ चतुर्विंशतिभिः पद्यैरन्होभागेचतुर्थके मध्यान्हसंध्याकरणंप्रोच्यतेऽत्रसमासतः १ दिवस-

कोवेदजगदंबायाःपदस्मृतिफलंकियत् स्मृत्वातन्महिमानंतुपतंत्यश्रूणिमेनिशं ६४ धिगस्तुजन्मतेषांवैकृतघ्ना
नांतुपापिनां येसर्वमातरंदेवींस्वोपास्यांनभजंतिहि ६५ नशिवोपासनानित्यानविष्णूपासनातथा नित्योपा-
स्तिःपरादेव्यानित्याश्रुत्यैवचोदिता ६६ किंमयाबहुवक्तव्यंस्थानेसंशयवर्जिते सेवनीयंपदांभोजंभगवत्यानिरं
तरं ६७ नातःपरतरंकिंचिदधिकंजगतीतले सेवनीयापरादेवीनिर्गुणासगुणाथवा ६८ नारायणउवाच इतित-
स्यवचःश्रुत्वाराजर्षेर्धार्मिकस्यच प्रसन्नहृदयाःसर्वेगताःस्वस्वनिकेतनं ६९ एवंप्रभावासादेवीतत्पूजायाःफलं
कियत् अस्तीतिकेनप्रष्टव्यंवक्तव्यंवानकेनचित् ७० येषांतुजन्मसाफल्यंतेषांश्रद्धातुजायते येषांतुजन्मसांक
र्यंतेषांश्रद्धानजायते ७१ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेअष्टादशोऽध्यायः १८ नारायणउवाच अ
थातःश्रूयतांब्रह्मन्संध्यांमाध्यान्हिकींशुभां यदनुष्ठानतोपूर्वंजायतेत्युत्तमंफलं १ सावित्रींयुवतींश्वेतवर्णांचैव
त्रिलोचनां वरदांचाक्षमालाढ्यांत्रिशूलांभयहस्तकां २ वृषारूढांयजुर्वेदसंहितांरुद्रदेवतां तमोगुणयुतांचैवभु
वर्लोकव्यवस्थितां ३

स्यतृतीयभागकृत्यमुक्त्वाचतुर्थभागकृत्यमाह अथातइति अथवृत्त्यापोष्यवर्गपोषणनिमित्तार्थसंपाद-
नोत्तरमतः श्रुतिप्रोक्तत्वाद्धेतोरित्यर्थः अपूर्वंतत्संज्ञकंफलमित्यर्थः १ अत्रसर्वमनुष्ठानंप्रातःसंध्यावदेवध्यानएवविशेषमाह सावित्रीमि-
तितन्नाम्नीं गायत्रीमित्यर्थः २ यजुर्वेदसंहितांयजुर्वेदमुद्गिरंतीमित्यर्थः रुद्रदेवतांरुद्रोपास्यां ३ ७ ७ ७ ७

मायाशबलब्रह्मरूपिणीं ४ ५ उर्ध्वमर्घ्यंक्षिस्वान्यत्सर्वंकृत्यंजपादिकंपूर्ववत्प्रतिपादयेत्साधयेदित्यर्थः ६ मध्यान्हसंध्यायांगायत्र्याअ
र्घ्यदानंप्राप्तंनिषेधति मध्यान्हेइति असंप्रदायमिति तस्मान्नकर्तव्यमित्यर्थः ७ तत्रहेतुमाह कारणमिति अयंभावः उभयोः संध्ययो-
र्मंदेहानामराक्षसाः सूर्यंभक्षितुमिच्छंतितेषांनाशनंनसामान्यमंत्रेण भवतीत्यमोघाप्रतिहतगायत्रीमंत्रेणैवार्घ्यदानंयुक्तं तादृशसामर्थ्यव
तोन्यमंत्रस्याभावान्मध्यान्हेतुनदैत्यनाशार्थमर्घ्यंप्रक्षिप्यते किंतुसूर्यप्रीत्यर्थमेव तत्रसूर्यमंत्रेणैवाकृष्णेनेत्यनेनहंसः शुचिषदित्यनेनवात-

आदित्यमार्गसंचारकर्त्रींमायांनमाम्यहं आदिदेवीमथध्यात्वाचमनादिचपूर्ववत् ४ अथचार्घ्यप्रकरणंपुष्पाणि
चिनुयात्ततः तदलाभेबिल्वपत्रंतोयेनामिश्रयेत्ततः ५ ऊर्ध्वंचसूर्याभिमुखंक्षिस्वार्घ्यंप्रतिपादयेत् प्रातःसंध्या
दिवत्सर्वमुपसंहारपूर्वकं ६ मध्यान्हेकेचिदिच्छंतिसावित्रींतुतदित्यृचं असंप्रदायंतत्कर्मकार्यहानिस्तुजायते
७ कारणंसंध्ययोश्चोत्रमंदेहानामराक्षसाः भक्षितुंसूर्यमिच्छंतिकारणंश्रुतिनोदितम् ८ अतस्तुकारणाद्धिमः
संध्यांकुर्यात्प्रयत्नतः संध्ययोरुभयोर्नित्यंगायत्र्याप्रणवेनच ९ अंभस्तुप्रक्षिपेत्तेननान्यथाश्रुतिघातकः आ
कृष्णेनेतिमंत्रेणपुष्पैर्वांबुविमिश्रितं १० अलाभेबिल्वदूर्वादिसूत्रेणोक्तेनपूर्वकं अर्घ्यंदद्यात्प्रयत्नेनसांगसं-
ध्याफलंलभेत् ११ अत्रैवतर्पणंवक्ष्येशृणुदेवर्षिसत्तम भुवःपुनःपूरुषंतुतर्पयामिनमोनमः १२ यजुर्वेदं
तर्पयामिमंडलंतर्पयामिच हिरण्यगर्भंचतथांतरात्मानंतथैवच १३

स्यार्घ्यस्यप्रक्षेपेणनिर्वाहेऽमोघगायत्रीमंत्रस्या
स्थानेविनियोजनेकार्यहानिरूपानर्थादिकंभवेदेवेति इतिकारणंश्रुतिनोदितमित्यन्वयः ८ गायत्र्याप्रणवेनचेति प्रणवेनयुक्तयागायत्र्या
संध्ययोरुभयोःसंध्यांलक्षणयासंध्यानिमित्तमर्घ्यदानंकुर्यादित्यर्थः ९ अंभस्तुप्रक्षिपेदितितेनहेतुनागायत्रीमंत्रेणैवसंध्ययोरर्घ्यंप्रक्षिपेदि
त्यर्थः आकृष्णेनेति अत्रमध्यान्हसंध्यायांइतिशेषः १० ११ मध्यान्हसंध्यांगतर्पणमाह अत्रैवेति अत्रापीत्यर्थः पुनर्भुवःपदादनंतर-
मित्यर्थः १२
१३

१४ पुरुषंतुतर्पयामीतिशेषः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ त्रीणिजन्मानिजन्मत्रयोद्भवानीत्यर्थः २२ २३ २४ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेए-

सावित्रींचततोदेवमातरंसांकृतिंतथा संध्यांतथैवयुवतींरुद्राणींनीमृजांतथा १४ सर्वार्थानांसिद्धिकरींसर्वमंत्रार्थ
सिद्धिदां भूर्भुवःस्वःपुरुषंतुइतिमाध्यान्हतर्पणं १५ उदुत्यमितिसूक्तेनसूर्योपस्थानमेवच चित्रंदेवानामितिचसू
र्योपस्थानमेवच १६ ततोजपंप्रकुर्वीतमंत्रसाधनतत्परः जपस्यापिप्रकारंतुवक्ष्यामिशृणुनारद १७ कृत्वोत्तानौकरौ
प्रातःसायंचाधःकरौतथा मध्यान्हेत्हृदयस्थौतुकृत्वाजपमुदीरयेत् १८ पर्वद्वयमनामिक्याःकनिष्ठादिक्रमेणतु तर्जनीमूलपर्यं
तंकरमालाप्रकीर्तिता १९ गोघ्नःपितृघ्नोमातृघ्नोभ्रूणहागुरुतल्पगः ब्रह्मस्वक्षेत्रहारीचयश्चविप्रःसुरांपिबेत् २०
सगायत्र्याःसहस्रेणपूतोभवतिमानवः मानसंवाचिकंपापंविषयेंद्रियसंगजं २१ तत्किल्बिषंनाशयतित्रीणि-
जन्मानिमानवः गायत्रींयोनजानातिवृथातस्यपरिश्रमः २२ पठेच्चचतुरोवेदान्गायत्रींचैकतोजपेत् वेदानां-
चावृतेस्तद्गायत्रीजपउत्तमः २३ इतिमध्यान्हसंध्यायाःप्रकारःकीर्तितोमया अतःपरंप्रवक्ष्यामिब्रह्मयज्ञवि
धिक्रमं २४ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेएकोनविंशोध्यायः १९ नारायणउवाच त्रिराचम्यद्वि
जःपूर्वंद्विर्मार्जनमथाचरेत् उपस्पृश्यसव्यपाणिंपादौचप्रोक्षयेत्ततः १ शिरसिचक्षुषितथानासायांश्रोत्रदेशके
त्हृदयेचतथामौलौप्रोक्षणंसम्यगाचरेत् २ देशकालौसमुच्चार्यब्रह्मयज्ञमथाचरेत् हौदर्भौदक्षिणेहस्तेवामेत्रीं-
नासनेसकृत् ३ उपवीतेशिखायांचपादमूलेसकृत्सकृत् विमुक्तयेसर्वपापक्षयार्थंचैवमेवहि ४ कादशस्कंधेएकोन

विंशोध्यायः १९ अर्धाधिकैश्चतुःपंचाशतपद्यैस्तुततःपरं ब्रह्मयज्ञादिकंसर्वमुच्यतेत्रसमासतः १ प्रतिज्ञातंब्रह्मयज्ञविधिमाह त्रिराच
म्येति १ २ त्रीन्दर्भानित्यर्थः सकृत्सकृत्एकैकोदर्भइत्यर्थः ३ ४ ७ ७ ७ ७ ७

सूत्रोक्तेति यस्ययस्ययत्सूत्रंतदुक्तदेवताप्रीत्यैइत्यर्थः ब्रह्मयज्ञेजप्यमंत्रानाह गायत्रीमिति ५ ६ ७ ८ ९ अथातोब्रह्मइत्यपीति अथातोब्र-
ह्मजिज्ञासेतिसूत्रमित्यर्थः ब्रह्मणेनमइत्यपीति नमोब्रह्मणेनमोस्त्वग्नयेनमः पृथिव्यैनमओषधीभ्यइत्यादिकोमंत्रइत्यर्थः एतेचमंत्राऋग्वेदि
नांतर्पणेप्रसिद्धाएवेतिनात्रगौरवाल्लिख्यंते अत्रयस्ययाशाखातस्याः क्रमेण।ध्यायएकोद्वौवाअर्द्धाध्यायोवानिरंतरंपठनीयइतितुपुराणांतरा-

सूत्रोक्तदेवताप्रीत्यैब्रह्मयज्ञंकरोम्यहं गायत्रींत्रिर्जपेत्पूर्वंचाग्निमीळेततःपरं ५ यदंगेतिततःप्रोच्यअग्निर्वैइतिकीर्तयेत् अथम
हाव्रतंचैवपंथाएतच्चकीर्तयेत् ६ अथातःसंहितायाश्चविदामघवदित्यपि महाव्रतस्येतितथाइषेत्वोर्जेइतीवहि ७ अग्नआयाहि
चेत्येवंशन्नोदेवीरितीतिच अथतस्यसमाम्नायोवृद्धिरादैजितीवहि ८ अथशिक्षांप्रवक्ष्यामिपंचसंवत्सरेतिच मयर
सतजभेत्येवगौर्ग्माइत्येवकीर्तयेत् ९ अथातोधर्मजिज्ञासाअथातोब्रह्मइत्यपि तच्छंयोरितिचप्रोच्यब्रह्मणेनम
इत्यपि १० तर्पणंचैवदेवानांततःकुर्यात्प्रदक्षिणं प्रजापतिश्चब्रह्माचवेदादेवास्तथर्षयः ११ सर्वाणिचैवछं
दांसितथोंकारस्तथैवच वषट्कारोव्याहृतयःसावित्रीचततःपरं १२ गायत्रीचैवयज्ञाश्चद्यावापृथिवीइत्यपि अं
तरिक्षंत्वहोरात्राणिचसांख्याअतःपरं १३ सिद्धाःसमुद्रानद्यश्चगिरयश्चततःपरं क्षेत्रौषधिवनस्पत्योगंधर्वाप्सर
सस्तथा १४ नागावयांसिगावश्चसाध्याविप्रास्तथैवच यक्षारक्षांसिभूतानीत्येवमंतानिकीर्तयेत् १५ अथोप
वीतीभूत्वाचऋषीन्संतर्पयेदपि शतर्चिनोमाध्यमाश्चगृत्समदस्तथैवच १६ विश्वामित्रोवामदेवोऽत्रिर्भारद्वाज
एवच वसिष्ठश्चप्रगाथश्चपावमान्यस्ततःपरं १७

८स्मृत्यंतराच्चबोध्यं १० तर्पणीयदेवताआह तर्पणंचैवदेवानामिति अत्रस्व-
स्वसूत्रोक्ताएवतर्पणीयदेवताग्राह्याः उदाहरणार्थंत्वत्राश्वलायनसूत्रोक्ताएवप्रदर्श्यंते ११ १२ द्यावापृथिवीति एकदेवतास्थलेतृप्यत्विति द्वि
देवतास्थलेतृप्यतामिति बहुदेवतास्थलेतृप्यंत्विति प्रयोगः तृपप्रीणनइत्यस्यधातोःपरस्मैपदित्वात् १३ क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरसस्तृप्यंत्वित्ये
कोमंत्रः १४ एवमंतानितृप्यंत्वित्येकोमंत्रः १५ १६ १७

१८ १९ सुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारत धर्माचार्यास्तृप्यंत्वित्येकोमंत्रः सूत्राद्यनुरोधात् २० एवंजानंतिबाहविगार्ग्यगौत
मशाकल्यबाभ्रव्यमांडव्यमांडूकेयास्तृप्यं त्वित्येकोमंत्रः २१ गर्गीवाचक्नवीतृप्यतु वडवाप्रातिथेयीतृप्यतु सुलभामैत्रेयीतृप्यतु २२ २३-

क्षूद्रसूक्तामहासूक्ताः सनकश्चसनंदनः सनातनस्तथैवात्र सनत्कुमारएवच १८ कपिलासूरिनामानोवोह-
लिःपंचशीर्षकः प्राचीनावीतिनातच्चकर्तव्यमथतर्पणं १९ सुमंतुजैमिनीवैशंपायनःपैलसूत्रयुक् भाष्यभा
रतपूर्वंचमहाभारतइत्यपि २० धर्माचार्याइमेसर्वेतृप्यंत्वितिचकीर्तयेत् जानंतिबाहवीगार्ग्यगौतमाश्चैवशाकलः
२१ बाभ्रव्यमांडव्ययुतोमांडूकेयस्ततःपरं गर्गीवाचक्नवीचैववडवाप्रातिथेइका २२ सुलभायुक्तमैत्रेयीकुहो-
लश्चततःपरं कौषीनकंमहाकौषीतकंवैतर्पयेत्ततः २३ भारद्वाजंचपैंग्यंचमहापैंग्यंसुयज्ञकं सांख्यायनमैत
रेयंमहैतरेयमेवच २४ बाष्कलंशाकलंचैवसुजातवक्त्रमेवच औदवाहिंचसौजामिंशौनकंचाश्वलायनं २५ ये
चान्येसर्वआचार्यास्तेसर्वेतृप्तिमाप्नुयुः येकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः २६ तेगृण्हंतुमयादत्तंवस्त्र
निष्पीडनोदकं एवंतेब्रह्मयज्ञस्याविधिरुक्तोमहामुने २७ यश्चाप्येवंकुरुतेब्रह्मयज्ञस्यविधिमुत्तमं सर्ववेदांगपाठ
स्यफलमाप्नोतिसाधकः २८ वैश्वदेवंततःकुर्यान्नित्यश्राद्धंतथैवच अतिथिभ्योन्नदानंचनित्यमेवसमाचरेत्
२९गोग्रासंचततोदत्वाभुंजीतब्राह्मणैःसह अन्हस्तुपंचमेभागेप्रकुर्यादेतदुत्तमं ३० इतिहासपुराणाद्यैःषष्ठ
सप्तमकौनयेत् अष्टमेलोकयात्रातुबहिःसंध्यांततःपुनः ३१ अथसायंतनींसंध्यांप्रवक्ष्यामिमहामुने यदनु-
ष्ठानमात्रेणमहामायाप्रसीदति ३२

२४ सूत्राणांबहुत्वान्मुनेश्चसर्वज्ञत्वादाश्वलायनसूत्रोक्तकतिचिद्देवता
त्यागेऽन्यासांचग्रहणेपिनदोषः २५ येकेचास्मत्कुलेइत्यनेनैवपितृतर्पणंसूचितंतदपिकर्तव्यं २६ २७ २८ २९ ३० षष्ठसप्तमकावन्होभागौ
३१ ३२

३३ ३४ ३५ सायंसंध्याध्यानमाह ध्यानंप्रकुर्यादिति ३६ ३७ ३८ सामवेदेनसहितांसामवेदमुद्गिरंतीम् ३९ ४० अत्रयद्यपिध्यानंकृत्वासंकल्पःकर्तव्यइत्युक्तंतथापिपाठक्रमादर्थक्रमोबलवानितिन्यायेनप्रातःसंध्यावदेवसंकल्पादिकंकृत्वाध्यानंकर्तव्यमितिबोध्यं सायंकाले अग्निश्चमा

आचम्यप्राणानायम्यसाधकःस्थिरमानसः बद्धपद्मासनोयोगीसायंकालेस्थिरोभवेत् ३३ श्रुतिस्मृत्यादिक-
र्मादौसगर्भप्राणसंयमः अगर्भेध्यानमात्रंतुसचामंत्रःप्रकीर्तितः ३४ भूतशुद्ध्यादिकंकृत्वानान्यथाकर्मकीर्तितं सलक्ष्योदेवतांध्यात्वापूरकुंभकरेचकैः ३५ ध्यानंप्रकुर्यात्संध्यायांसायंकालेविचक्षणः वृद्धांसरस्वतींदेवींकृष्णांगींकृष्णवाससं ३६ शंखचक्रगदापद्मंहस्तांगरुडवाहनां नानारत्नलसद्भूषांक्वणन्मंजीरमेखलां ३७ अनर्घ्यरत्नमुकुटांतारहारवलीयुतां ताटंकबद्धमाणिक्यकांतिशोभिकपोलकां ३८ पीतांबरधरांदेवींसच्चिदानंदरूपिणीं सामवेदेनसहितांसंयुतांसत्त्ववर्त्मना ३९ व्यवस्थितांचस्वर्लोकेआदित्यपथगामिनीं आवाहयाम्यहंदेवीमायांतींसूर्यमंडलात् ४० एवंध्यात्वाचतांदेवींसंध्यासंकल्पमाचरेत् आपोहिष्ठेतिमंत्रेणअग्निश्चेतितथैवच ४१ विदध्यादाचमनंकंशेषंपूर्ववदीरितं गायत्रीमंत्रमुच्चार्यश्रीनारायणप्रीतये ४२ अर्घ्यंदद्याच्चसूर्याय साधकःशुद्धमानसः उभौपादौसमौकृत्वाहस्तेधृत्वाजलांजलिं ४३ देवंध्यात्वामंडलस्थंक्षिपेदर्घ्यंततःक्रमात् अर्घ्यंदद्यात्तुयोनीरेमूढात्माज्ञानवर्जितः ४४ उल्लंघ्यस्मृतिमंत्रांश्चप्रायश्चित्तीभवेद्द्विजः ततःसूर्यमुपस्थायाप्यसावादित्यमंत्रतः ४५ गायत्र्याश्चजपंकुर्यादुपविश्यततोब्रुसिं सहस्रंवातदर्धंवाश्रीदेवीध्यानपूर्वकं ४६ यथाप्रातःपुनस्तद्वदुपस्थानादिकंचरेत् सायंसंध्यातर्पणेचक्रमेणपरिकीर्तयेत् ४७

मन्युश्चेतिमंत्रेणमार्जनानंतर-
माचमनंकर्तव्यमित्याह अग्निश्चेति ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ अनंतरंजपंसमर्प्ययथाप्रातर्गायत्र्युपस्थानादिकमनुष्ठानंकृतंतथैवसायंकालेपि

कुर्यादित्याहः यथाप्रातरिति ४७ सायंसंध्यांगतर्पण माह सायंकालीनेति विष्णुरूपाविष्णुसमानाकारासरस्वतीदेवतेत्यन्वयः ४८ स्वरित्यु-
क्त्वाचेति स्वःपुरुषंतर्पयामीतिवक्तव्यमित्यर्थः ४९ मंडलेचेतिसूर्यमंडलंतर्पयामीतितर्पयेदित्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ इन्दे० एकादशस्कं० विंशोध्यायः २० अर्था

वसिष्ठोऋषिरेवात्रसरस्वत्याःप्रकीर्तितः देवताविष्णुरूपासाछंदश्चैवसरस्वती ४८ सायंकालीनसंध्यायास्त
र्पणेविनियोगकः स्वरित्युक्त्वाचपुरुषंसामवेदंतथैवच ४९ मंडलंचेतिसंप्रोच्यहिरण्यगर्भकंतथा तथैवपरमा
त्मानंततोपिचसरस्वतीं ५० वेदमातरमेवात्रसंकृतिंतद्देवच संध्यांरुद्रांतथाविष्णुरूपिणीमुषसींतथा ५१ नि
र्मृजींचतथासर्वसिद्धीनांकारिणींतथा सर्वमंत्राधिपतिकांभूर्भुवःस्वश्चपूरुषं ५२ इत्येवंतर्पणंकार्यंसंध्यायाः
श्रुतिसंमतं सायंसंध्याविधानंचकथितंपापनाशनं ५३ सर्वदुःखहरंव्याधिनाशकंमोक्षदंतथा सदाचारेषुसं-
ध्यायाःप्राधान्यंमुनिपुंगव ५४ संध्याचरणतोदेवीभक्ताभीष्टंप्रयच्छति इतिश्रीदेवीभाग० महापुराणएका
दशस्कंधेविंशोऽध्यायः २० श्रीनारायणउवाच अथातःश्रूयतांब्रह्मन् गायत्र्याःपापनाशनं पुरश्चरणकंपु
ण्यंयथेष्टफलदायकं १ पर्वताग्रेनदीतीरेबिल्वमूलेजलाशये गोष्ठेदेवालयेश्वत्थेउद्यानेतुलसीवने २ पुण्य
क्षेत्रेगुरोःपार्श्वेचित्तैकाग्र्यस्थलेपिच पुरश्चरणकृन्मंत्रीसिध्यत्येवनसंशयः ३ यस्यकस्यापिमंत्रस्यपुरश्चर
णमारभेत् व्याहृतित्रयसंयुक्तांगायत्रींचायुतंजपेत् ४ नृसिंहार्कवराहाणांतांत्रिकंवैदिकंतथा विनाजप्त्वा
तुगायत्रींतत्सर्वंनिष्फलंभवेत् ५ धिकैःपंचपंचाशद्भिःपद्यैरतःपरं पुरश्चरणकंकर्मगायत्र्याःसम्परुच्यते १ गायत्रीपुरश्चरण

माह अथसदाचारकथनानंतरमतःसदाचारकर्तुरेवात्राधिकारोयतस्ततः १ २ ३ पुरश्चरणकर्माधिकारसिद्ध्यर्थंप्रायश्चित्तमाह यस्यक
स्यापीति आरभेद्यदानदेतिशेषः ४ वैदिकंवेदमंत्राणांपुरश्चरणंकर्मनृसिंहार्कवराहाणांतांत्रिकंपुरश्चरणंकर्मेत्यर्थः नृसिंहेत्याद्युपलक्ष

णंदेवतांतराणां ५ ननुकिमितिनिष्फलंभवेत्तत्राह सर्वेशाक्ताइति यतःसर्वेषांद्विजानांमुख्यपरमेष्टभूतादेवतागायत्र्येवप्रथमतोवेदेनोपदिष्टाततः
स्वेष्टदेवतानुग्रहंविनातत्सर्वंकृतंनिष्फलंस्यादेवेत्यर्थः ६ मंत्रंसंशोध्येति इत्थमयुतजपेनमंत्रंपुरश्चरणेजप्यमंत्रंप्रथमतःसंशोध्यअथानंतरंपुर
श्चरणतत्परोभवेदितिशेषः तत्रगायत्र्याअयुतजपरूपमंत्रसंशोधनस्यपूर्वंगंप्रथमतःसंपादनीयमात्मशोधनंभवतितदर्थंत्रिलक्षमेकलक्षंवात्मत

सर्वेशाक्ताद्विजाःप्रोक्तानशैवानचवैष्णवाः आदिशक्तिमुपासंतेगायत्रींवेदमातरं ६ मंत्रंसंशोध्ययत्नेनपुर
श्चरणतत्परः मंत्रशोधनपूर्वांगमात्मशोधनमुत्तमं ७ आत्मतत्त्वशोधनायत्रिलक्षंप्रजपेद्बुधः अथवाचैकलक्षं
तुश्रुतिप्रोक्तेनवर्त्मना ८ आत्मशुद्धिंविनाकर्तुर्जपहोमादिकाःक्रियाः निष्फलास्तास्तुविज्ञेयाःकारणंश्रुतिनो
दितं ९ तपसातापयेद्देहंपितॄन्देवांश्चतर्पयेत् तपसास्वर्गमाप्नोतितपसाविंदतेमहत् १० क्षत्रियोबाहुवीर्ये
णतरेदापदआत्मनः धनेनवैश्यःशूद्रस्तुजपहोमैर्द्विजोत्तमः ११ अतएवतुविप्रेंद्रतपःकुर्यात्प्रयत्नतः शरीर
शोषणंप्राहुस्तापसास्तपउत्तमं १२ शोधयेद्विधिमार्गेणकृच्छ्रचांद्रायणादिभिः अथान्नशुद्धिकरणंवक्ष्यामि
शृणुनारद १३ अयाचितोंछशुक्लाख्यभिक्षावृत्तिचतुष्टयं तांत्रिकैर्वैदिकैश्चैवप्रोक्तान्नस्यविशुद्धिता १४ भि
क्षान्नंशुद्धमानीयकृत्वाभागचतुष्टयं एकंभागंद्विजेभ्यस्तुगोग्रासस्तुद्वितीयकः १५

त्वशोधनायगायत्रींजपेदित्याह मं
त्रशोधनपूर्वांगमिति तदुक्तंपुरश्चरणभास्करे मंत्रशोधनतःपूर्वंदेहशुद्धिर्विधीयते तदर्थंतुजपंकुर्यात्त्रिलक्षंलक्षमेववेति ७ प्रथमतोदेहशुद्ध्यर्थंल
क्षत्रयमेकलक्षंवाजपित्वापश्चान्मंत्रसिद्ध्यर्थंगायत्र्याअयुतंजपेत्ततोभिलषितमंत्रस्यपुरश्चरणंकुर्यादितिभावः गायत्रीपुरश्चरणेप्येवमेवबोध्यं ८ आत्मशु
द्धेःपूर्वोक्तायाअवश्यकत्वमाह आत्मशुद्धिमिति ९ साचात्मशुद्धिर्जपरूपावाकृच्छ्रचांद्रायणादिरूपावानेकविधाभवतीत्याह तपसाइति १० शूद्रस्त्वि
ति शूद्रस्तुद्विजसेवयेतिस्मरणाच्छूद्रस्तुद्विजसेवयाआपदोहरेदितिशेषः ११ १२ पुरश्चरणसमयेभक्षणीयमन्नंतच्छोधनंचाह अथान्नेति १३ अ
याचितेति अयाचितोंछशुक्लभिक्षारूपवृत्तिचतुष्टयंमुख्यं अनेनसंपादितस्यान्नस्यविशुद्धितातांत्रिकैर्वैदिकैश्चप्रोक्तेत्यर्थः १४ संपादितस्या-

न्नस्यविभागमाह भिक्षान्नमिति १५ स्वभार्ययोः स्वस्यभार्यायाश्चेत्यर्थः आश्रमस्येति यस्याश्रमस्ययथाग्रासविधिर्यत्संख्ययाग्रासविधिर्विहित
स्तंविधिंक्रमात्ब्रह्मचारिप्रभृतिभिः कृत्वास्वीकृत्यतावत्परिमितमन्नंपात्रेगृहीत्वेत्यर्थः १६ आदाविति तस्मिन्नन्नेआदौगोमूत्रंक्षिप्त्वातदूर्ध्वंग्रास

अतिथिभ्यस्तृतीयस्तुतदूर्ध्वंतुस्वभार्ययोः आश्रमस्ययथायस्यकृत्वाग्रासविधिंक्रमात् १६ आदौक्षिप्त्वातुगोमूत्रं
यथाशक्तियथाक्रमं तदूर्ध्वंग्रासंसंख्यास्याद्वानप्रस्थगृहस्थयोः १७ कुक्कुटांडप्रमाणंतुग्रासमानंविधीयते अ-
ष्टौग्रासागृहस्थस्यवनस्थस्यतदर्धकम् १८ ब्रह्मचारीयथेष्टंचगोमूत्रविधिपूर्वकम् प्रोक्षणंनववारंच षड्वारंचत्रि
वारकं १९ निच्छिद्रंतुकरंकृत्वासावित्रींचतदित्यृचं मंत्रमुच्चार्यमनसाप्रोक्षणेविधिरुच्यते २० चौरोवायदि
चांडालोवैश्यःक्षत्रस्तथैवच अन्नंदद्यात्तुयःकश्चिदधमोविधिरुच्यते २१ शूद्रान्नंशूद्रसंपर्कंशूद्रेणचसहाश
नं तेयांतिनरकंघोरंयावच्चंद्रदिवाकरौ २२ गायत्री छंदोमंत्रस्ययथासंख्याक्षराणिच तावल्लक्षाणिकर्तव्यंपु
रश्चरणकंतथा २३ द्वात्रिंशल्लक्षमानंतुविश्वामित्रमतंतथा जीवहीनोयथादेहःसर्वकर्मसुनक्षमः २४ पुरश्चर-
णहीनस्तुतथामंत्रःप्रकीर्तितः ज्येष्ठाषाढौभाद्रपदंपौषंतुमलमासकं २५ अंगारंशनिवारंचव्यतीपातंचवैधृतिं
अष्टमींनवमींषष्ठींचतुर्थींचत्रयोदशीं २६ चतुर्दशीममावास्यांप्रदोषंचतथानिशां यमाग्निरुद्रसर्पेंद्रवसुश्रवण-
जन्मभं २७ मेषकर्कतुलाकुंभान्मकरंचैववर्जयेत् सर्वाण्येतानिवर्ज्यानिपुरश्चरणकर्मणि २८ चंद्रताराऽनुकूलेचशु
क्लपक्षेविशेषतः पुरश्चरणकंकुर्यान्मंत्रसिद्धिःप्रजायते २९

संख्यास्यात् ग्राससंख्याकर्तव्येत्यर्थः वानप्रस्थगृहस्थयोरि-
त्यस्यकुक्कुटांडेत्यनेनान्वयः १७ १८ अन्नस्यप्रोक्षणंगायत्रीमंत्रेणकियद्वारंकर्तव्यंतदाह प्रोक्षणमिति १९ २० निषिद्धान्नमाह चौरोवेति २१ २२
गायत्रीमंत्रपुरश्चरणसंख्यामाह गायत्री छंदोमंत्रस्येति २३ २४ पुरश्चरणंनिषिद्धदिनेनारब्धव्यंतन्निषिद्धंदिनमाह ज्येष्ठेति २५ २६ २७ २८ कुर्यात्प्रारभेदि
त्यर्थः २९

३० प्रत्यङ्मुखशिवस्थानेपश्चिमाभिमुखलिंगसन्निधावित्यर्थः अन्यतमेवान्येवाशिवस्थानेइत्यर्थः ३१ तानिस्थानान्याह काशीपुरीति नाशिकंक्षेत्रं पंचदीपाःपंचसिद्धिस्थानानीत्यर्थः ३२ एतत्क्षेत्रातिरिक्तस्थलेतुकूर्मचक्रमेवदीपइत्याह सर्वत्रैवहीति कूर्मासनमिति तच्चचक्रंशारदातिलके दीपस्थानंसमाश्रित्यकृतंकर्मशुभप्रदमित्यादिनाप्रसिद्धं ३३ ३४ ३५ ३६ अंधसाक्षीरौदनेन पत्रैर्बिल्वपत्रैर्घृतमधुशर्करायुक्तैर्दशांशहोमोविश्वामि

स्वस्तिवाचनकंकुर्यान्नांदीश्राद्धंयथाविधि विप्रान्संतर्प्ययत्नेनभोजनाच्छादनादिभिः ३० आरभेत्तुततःपश्चादनुज्ञानपुरःसरं प्रत्यङ्मुखशिवस्थानेद्विजश्चान्यतमेजपेत् ३१ काशीपुरीचकेदारोमहाकालोथनाशिकं त्र्यंबकंचमहाक्षेत्रंपंचदीपाइमेभुवि ३२ सर्वत्रैवहिदीपस्तुकूर्मासनमितिस्मृतं प्रारंभदिनमारभ्यसमाप्तिदिवसावधि ३३ नन्यूनंनातिरिक्तंचजपंकुर्याद्दिनेदिने नैरंतर्येणकुर्वीतिपुरश्चर्यांमुनीश्वराः ३४ प्रातरारभ्यविधिवज्जपेन्मध्यंदिनावधि मनःसंहरणंशौचंध्यानंमंत्रार्थचिंतनं ३५ गायत्रीछंदोमंत्रस्ययथासंख्याक्षराणिच तावल्लक्षाणिकर्तव्यंपुरश्चरणकंतथा ३६ जुहुयात्तद्दशांशेनसघृतेनपयोंधसा तिलैःपत्रैःप्रसूनैश्चयवैश्चमधुरान्वितैः ३७ कुर्याद्दशांशतोहोमंततःसिद्धोभवेन्मनुः गायत्रीचैवसंसेव्याधर्मकामार्थमोक्षदा ३८ नित्येनैमित्तिकेकाम्येत्रितयेतुपरायणः गायत्र्यास्तुपरंनास्तिइहलोकेपरत्रच ३९ मध्यान्हमितभुङ्मौनीत्रिःस्नानार्चनतत्परः जलेलक्षत्रयंधीमाननन्यमानसक्रियः ४० कर्मणायोजयेत्पश्चात्कर्मभिःस्वेच्छयापिवा यावत्कार्यंनसिध्येत्तुतावत्कुर्याज्जपादिकं ४१

त्रकल्पेप्युक्तः शारदातिलकप्रपंचसारादितंत्रेषुतुशतांशहोमोप्युक्तः तदुक्तंशारदायां तत्त्वलक्षंविधानेनभिक्षाशीविजितेंद्रियः क्षीरौदनंतिलादूर्वाःक्षीरवृक्षसमिद्वरान् पृथक्सहस्रत्रितयंजुहुयान्मंत्रसिद्धयेइति अष्टद्रव्यैःपृथक्सहस्रत्रितयंहोमश्चतुर्विंशतिसहस्रःसंपन्नः ३७ ३८ ३९ पुरश्चरणांतरमाह मध्यान्हमितभुगिति जलेलक्षत्रयमिति एतेनगायत्रीमंत्रोजलेनजप्तव्यइतिवदंतःपरास्ताः ४० इत्थंप्रथमतःपुर-

श्चरणंकृत्वा पश्चात्कर्मणाकाम्यकर्मणायोजयेत् कर्मभिः शास्त्रोक्तैः काम्यकर्मभिर्वास्वेच्छयाभिलषितैः काम्यकर्मभिर्वायोजयेदित्यर्थः

सामान्यकाम्यकर्मादौयथावद्विधिरुच्यते आदित्यस्योदयेस्नात्वासहस्त्रंप्रत्यहंजपेत् ४२ आयुरारोग्यमैश्वर्यं धनंचलभतेध्रुवं षण्मासंवात्रिमासंवावर्षांतेसिद्धिमाप्नुयात् ४३ पश्चानांलक्षहोमेन घृताक्तानांहुताशने प्राप्नोतिनिखिलंमोक्षंसि-ध्यत्येवनसंशयः ४४ मंत्रसिद्धिंविनाकर्तुर्जपहोमादिकाः क्रियाः काम्यंवायदिवामोक्षः सर्वंतन्निष्फलंभवेत् ४५ पंचविंशतिलक्षेणदध्नाक्षीरेणवाहुतात् स्वदेहेसिध्यतेजंतुर्महर्षीणांमतंतथा ४६ अष्टांगयोगसिद्ध्याचनरः प्राप्नोतियत्फलं तत्फलंशीघ्रमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा ४७ शक्तोवापित्वशक्तोवाआहारंनियतंचरेत् षण्मासात्तस्यसिद्धिःस्याद्गुरुभक्तिरतःसदा ४८ एकाहंपंचगव्याशीचैकाहंमारुताशनः एकाहंब्राह्मणान्नाशीगायत्रीजपकृद्भवेत् ४९ स्नात्वागंगादितीर्थेषुशतमंतर्जलेजपेत् शतेनापस्ततःपीत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते ५० चांद्रायणादिकृच्छ्रस्यफलंप्राप्नोतिनिश्चितं राजावायदिवाविप्रस्तपःकुर्यात्स्वकेगृहे ५१ गृहस्थोब्रह्मचारीवावानप्रस्थोथवापिच अधिकारपरत्वेनफलंयज्ञादिपूर्वकं ५२श्रौतस्मार्तादिकंकर्मक्रियतेमोक्षकांक्षिभिः साग्निकश्चसदाचारोविद्वद्भिश्चसुशिक्षितः ५३ तपःकुर्यात्प्रयत्नेनफलमूलोदकादिभिः भिक्षान्नंशुद्धमश्नीयादष्टौग्रासान्स्वयंभुजेत् ५४ एवंपुरश्चरणकंकृत्वामंत्रसिद्धिमवाप्नुयात् देवर्षेयदनुष्ठानाद्दारिद्र्यंविलयंव्रजेत् ५५ यच्छ्रुत्वापिचपुण्यानांमहतींसिद्धिमाप्नुयात् इति॰देवीभा॰म॰एकादशस्कंधेएकविंशो-ध्यायः २१

४१ काम्यकर्मादि आदित्यस्योदयेइति ४२लभतेध्रुवमिति अयंजपोनित्यजपातिरिक्तएव ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ नियतंचरेत्जपंचकुर्यादितिशेषः ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेएकविंशोऽध्यायः २१ ६२

अर्धाधिकैः पंचचत्वारिंशत् श्लोकैः रतःपरं वैश्वदेवादिकंसर्वंयथावदभिधीयते १ पूर्वंसामान्यतोवैश्वदेवादिकं कर्तव्यमित्युक्तं तत्स्मरणप्रसंगेनविशदयति अथातइति १ तत्रपंचमहायज्ञानाह देवयज्ञइति एतेवश्यंकर्तव्याइतिशेषः २ पंचसूनाइति तेषांपापस्यशांतयेवैश्वदेवंप्रकुर्वीतेत्यन्वयः तत्स्वरूपमुक्तमाश्वलायनेन यदग्नौजुहोतिसदेवयज्ञोयद्बलिंकरोतिसभूतयज्ञोयत्पितृभ्योददातिसपि

नारायणउवाच अथातःश्रूयतांब्रह्मन्वैश्वदेवविधानकं पुरश्चर्याप्रसंगेनममापिस्मृतिमागतं १ देवयज्ञोब्रह्मयज्ञोभूतयज्ञस्तथैवच पितृयज्ञोमनुष्यस्ययज्ञश्चैवतुपंचमः २ पंचसूनागृहस्थस्यचुल्लीपेषिण्युपस्करः कंडणीचोदकुंभश्चतेषांपापस्यशांतये ३ नचुल्ल्यांनायसेपात्रेनभूमौनचखर्परे वैश्वदेवंप्रकुर्वीतकुंडेवास्थंडिलेपिवा ४ नपाणिनानशूर्पेणनचमेध्याजिनादिभिः मुखेनोपधमेदग्निंमुखादेवव्यजायत ५ पटकेनभवेद्व्याधिःशूर्पेणधननाशनं पाणिनामृत्युमाप्नोतिकर्मसिद्धिर्मुखेनतु ६ फलैर्दधिघृतैःकुर्यान्मूलशाकोदकादिभिः अलाभेयेनकेनापिकाष्ठमूलतृणादिभिः ७ जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तंतैलक्षारविवर्जितं दध्यक्तंवापायसाक्तं तदभावेंभसापिवा ८ शुष्कैःपर्युषितैःकुष्ठीउच्छिष्टेनद्विषांवशी रूक्षैर्दरिद्रतांयातिक्षारंहुत्वाव्रजत्यधः ९ अंगारान्भस्ममिश्रांस्तुनिर्हृत्योत्तरतोनलात् जुहुयाद्वैश्वदेवंतुनक्षारादिविमिश्रितं १० अकृत्वावैश्वदेवंतुयोभुंक्तेमूढधीर्द्विजः समूढोनरकंयातिकालसूत्रमवाक्शिराः ११

तृयज्ञोयत्स्वाध्यायमधीतेसब्रह्मयज्ञोयन्मनुष्येभ्योददातिसमनुष्यइति तानेनान्यज्ञानहरहः कुर्वीतेति एतेषांस्वरूपंप्रसिद्धमेवास्तीतिमूलेनोक्तं ३ कुंडेवास्थंडिलेवाकुर्वीतेत्यन्वयः ४ नचमेध्याजिनादिभिरुपधमेदित्यर्थः किंतुमुखेनोपधमेदित्यन्वयः तत्रहेतुर्यतोमुखादेवाग्निर्व्यजायततनइत्यर्थः ५ पटकेनपटेननोपधमेत् मुखेनतुधमनीद्वारामुखेनैवोपधमेदित्यर्थः ६ ७ ८ ९ अनलादन्नपाचकानलादुत्तरदेशेंगारान्निर्हृत्यनिष्कास्येत्यर्थः १० ११ छ छ छ छ छ

यदाहारंस्वस्येत्यर्थः १२ भिक्षौब्रह्मचारिणि परमहंसेवाभिक्षार्थमागतेइत्यन्वयः १३ १४ भिक्षुमेवाह यतीचेति १५ १६ १७ १८ गृहांगणेति
ष्ठेदतिथिमार्गप्रतीक्षांकुर्वन्नित्यर्थः १९ २० एतेपोष्याभवंतिएतदर्थमेवतृतीयभागेदिवसस्यान्नसंपादनंकर्तव्यमित्युक्तं तस्मादेतेभ्योवश्यमन्नं

शाकंवायदिवापत्रंमूलंवायदिवाफलं संकल्पयेद्यदाहारंतेनाग्नौजुहुयादपि १२ अकृतेवैश्वदेवेतुभिक्षौभिक्षार्थ
मागते उद्धृत्यवैश्वदेवार्थंभिक्षांदत्वाविसर्जयेत् १३ वैश्वदेवकृतंदोषंशक्तोभिक्षुर्व्यपोहितुं नतुभिक्षुकृतंदोषं
वैश्वदेवोव्यपोहति १४ यतीचब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभौ तयोरन्नमदत्वातुभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् १५ वैश्व
देवानंतरंचगोग्रासंप्रतिपादयेत् तद्विधानंप्रवक्ष्यामिश्रृणुदेवर्षिपूजित १६ सुरभिर्वैष्णवीमातानित्यंविष्णुपदे-
स्थिता गोग्रासंचमयादत्तंसुरभेप्रतिगृह्यतां १७ गोभ्यश्चनमइत्येवपूजांकृत्वागवेर्पयेत् गोग्रासेनतुगोमा
तासुरभिः संप्रसीदति १८ ततोगोदोहनंकालंतिष्ठेच्चैवगृहांगणे अतिथिर्यत्रभग्नाशोगृहात्प्रतिनिवर्तते १९
सतस्मैदुष्कृतंदत्वापुण्यमादायगच्छति मातापितागुरुर्भ्राताप्रजादासःसमाश्रितः २० अभ्यागतोतिथि
श्चाग्निरेतेपोष्याउदाहृताः एवंज्ञात्वातुयोमोहान्नकरोतिगृहाश्रमं २१ तस्यनायंतुनपरोलोकोभवतिधर्मतः य
त्फलंसोमयागेनप्राप्नोतिधनवान्द्विजः २२ सम्यक्पंचमहायज्ञैर्दरिद्रस्तेनचाप्नुयात् अथप्राणाग्निहोत्रंतुव-
क्ष्यामिमुनिपुंगव २३ यज्ज्ञात्वामुच्यतेजंतुर्जन्ममृत्युजरादिभिः परिज्ञानेनमुच्यंतेनराःपातककिल्बिषैः २४
विधिनाभुज्यतेयेनमुच्यतेसऋणत्रयात् कुलान्युद्धरतेविप्रोनरकादेकविंशतिः २५ सर्वयज्ञफलप्राप्तिःसर्व-
लोकेषुगच्छति हृत्पुंडरीकमरणिर्मनोमंथनसंज्ञकं २६

देयमित्यर्थः तदन्नदानाकरणंदोषमाह एवंज्ञात्वेति २१ २२
भोजनप्रकारमाह अथप्राणेति २३ २४ २५ प्राणाग्निहोत्रसामग्रीमाह हृत्पुंडरीकेति हृत्पुंडरीकशब्देनोदरंगृह्यतेतदरणिंभावयेत्

मनोमंथनसंज्ञकं मंथनदंडरूपं भावयेत् २६ वायुरज्ज्वावायुं रज्जुं भावयेत् मथेदग्निमुदरस्थमग्निं मंथनजन्यं भावयेत् आत्मचक्षुषमध्वर्युं भावयेदितितात्पर्यं तस्मिन्जाठराग्नौ प्राणादिदेवतातृप्त्यर्थं होमोविधेयस्तान्प्राणादिदेवतामंत्रांस्तत्रांगुलिनियमंचाह तर्जनीति २७ २८ २९ स्वाहांतानिति ॐ प्राणायस्वाहेत्येवमंत्राऊह्याः तत्रभोजनसमयेमूलाधारादारभ्यमुखपर्यंतं जाठराग्नेर्ज्वालातिष्ठतितत्रस्थानभे

वायुरज्ज्वामथेदग्निंचक्षुरध्वर्युरेवच तर्जनीमध्यमांगुष्ठैः प्राणस्यैवाहुतिंक्षिपेत् २७ मध्यमानामिकांगुष्ठैरपानस्याहुतिंक्षिपेत् कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्व्यानस्यतदनंतरं २८ कनिष्ठातर्जन्यंगुष्ठैरुदानस्याहुतिंक्षिपेत् सर्वांगुलेर्गृहीत्वान्नंसमानस्याहुतिंक्षिपेत् २९ स्वाहांतान्प्रणवाद्यांश्चनाममंत्रांश्चवैपठेत् मुखेचाहवनीयस्तुहृदयेगार्हपत्यकः ३० नाभौचदक्षिणाग्निःस्यादधःसभ्यावसथ्यकौ वाग्घोताप्राणउद्गाताचक्षुरध्वर्युरेवच ३१ मनोब्रह्माभवेच्छ्रोत्रमाग्नीध्रस्थानएवच अहंकारःपशुश्चात्रप्रणवःपर्यईरितं ३२ बुद्धिश्चपत्नीसंप्रोक्तायदधीनोगृहाश्रमी उरोवेदिस्तुरोमाणिदर्भाःस्युःस्रुक्स्रुवौकरौ ३३ प्राणमंत्रस्यचत्रऋषीरुक्मवर्णःक्षुधाग्निकः देवतादित्यएवात्रगायत्रीछंदउच्यते ३४ प्राणायचतथास्वाहामंत्रांतेकीर्तयेदपि इदमादित्यदेवायनममेतिवदेदपि ३५ अपानमंत्रस्यतथागोक्षीरधवलाकृतिः श्रद्धाग्निऋषिरेवात्रसोमोवैदेवतास्मृता ३६ उष्णिक्छंदस्तथापानायस्वाहेत्यपिकीर्तयेत् सोमायेदंचनममेत्यन्तोहःपरिकीर्तितः ३७ व्यानमंत्रस्यचाख्यातोंबुजवर्णहुताशनः ऋषिरुक्तोदेवताग्निरनुष्टुप्छंदईरितं ३८

देनपंचाग्नीन्भावयेदित्याह मुखेचाहवनीयस्त्विति ३० अधोनाभेरधोदेशेस्वाधिष्ठानसंज्ञकेसभ्याग्निंतदधोमूलाधारेअवसथ्याग्निंभावयेदित्यर्थः वाक्प्राणादिषुऋत्विगादिकल्पनामाह होताप्राणइति ३१ ३२ ३३ प्राणाहुतिमंत्राणामृषिच्छंदोदेवताआह प्राणमंत्रस्येति रुक्मवर्णः सुवर्णकांतिः क्षुधाग्निर्ऋषिरित्यर्थः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ६७ ६८

३९ पूर्ववदुदानायस्वाहेत्येवमित्यर्थः ४० ४१ ४२ पर्जन्यायेदंनममेत्युक्त्वाषष्ठीमाहुतिंवक्ष्यमाणमंत्रेणक्षिपेदित्यर्थः ४३ देवस्त्वात्मेति ओं
ब्रह्मणेस्वाहेतिमंत्रप्रयोगः ४४ अत्रषष्ठमंत्रप्रयोगेसर्वंभक्षणीयमन्नमाहुतिस्थानेभावयेदित्याचारदर्पणेउक्तं ४५ इतिश्रीदेवीभागवत
तिलकेएकादशस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रिषष्टिश्लोकवर्यैस्तुभोजनांतेचयद्भवेत् तदुक्त्वातसक्रुच्छ्रादिलक्षणंकिंचिदुच्यते १ भो-

व्यानायचतथास्वाहाग्नयेदंनममेत्यपि उदानमंत्रस्यतथाशक्रगोपसवर्णकः ३९ ऋषिरग्निः समाख्यातोवायु
र्वैदेवतास्मृता बृहती छंदआख्यातमुदानायचपूर्ववत् ४० वायवेचेदंनममएवंचैवोच्चरेद्द्विजः समानवायुमं
त्रस्यविद्युद्वर्णोविरूपकः ४१ ऋषिरग्निःसमाख्यातःपर्जन्योदेवतामता पंक्तिश्छंदःसमाख्यातंसमानायच
पूर्ववत् ४२ पर्जन्यायेदमित्युक्त्वाषष्टींचैवाहुतिंक्षिपेत् वैश्वानरोमहानग्निर्ऋषिर्वैपरिकीर्तितः ४३ गाय-
त्री छंदआख्यातंदेवस्त्वात्माभवेदपि स्वाहांतोमंत्रआख्यातःपरमात्मनउच्चरेत् ४४ इदंनममचेत्येवंजा
तंप्राणाग्निहोत्रकं एतज्ज्ञात्वाविधिंकृत्वाब्रह्मभूयायकल्पते ४५ प्राणाग्निहोत्रविध्येयंसंक्षेपात्कथितामहि
ते इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ नारायणउवाच अमृतापिधानमि-
त्येवमुच्चार्यसाधकोत्तमः उच्छिष्टभाग्भ्यः पात्रान्नंदद्यादंतेविचक्षणः १ येकेचास्मत्कुलेजातादासादास्यो
न्नकांक्षिणः तेसर्वेतृप्तिमायांतुमयादत्तेनभूतले २ रौरवेपुण्यनिलयेपद्मार्बुदनिवासिनां अर्थिनामुदकं
दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ३ पवित्रग्रंथिमुत्सृज्यमंडलेभुविनिक्षिपेत् पात्रेतुनिक्षिपेद्यस्तुसविप्रःपंक्तिदूषकः ४

जनांतेअमृतापिधानमसीतिमंत्रेणाचमनंकुर्यादित्याह अमृतापिधानमिति उच्चार्याचामेदितिशेषः एतेनामृतोपस्तरणमसीतिप्रथमन-
आचमनंकर्तव्यमित्यनुक्तमप्यर्थात्सूचितं अनंतरमुच्छिष्टभाग्भ्योन्नंदेयमित्याह उच्छिष्टेति १ तत्रमंत्रमाह येकेचास्मेति तदुपरिजलम
नेनमंत्रेणदेयमित्याह रौरवेति २ ३ भोजनसमये

हस्तेविद्यमानंयत्पवित्रंतस्यग्रंथिंविसर्जयेदित्याह पवित्रेति ४ तेनोच्छिष्टेनोच्छिष्टः पुरुषोयदिसंस्पृष्टइत्यर्थः उच्छिष्टेनपुरुषेणोच्छिष्टपुरुषस्पर्शोनकर्तव्यइत्यर्थः ५ ६ पंचभिः पंचप्राणाहुतिभिः पंचकोटीनांयज्ञानामित्यर्थः यस्मादेवंतस्मात्प्राणाहुतिप्रदानंतत्फलमि-

उच्छिष्टस्तेनसंस्पृष्टःशुनाशूद्रेणचद्विजः उपोष्यरजनीमेकांपंचगव्येनशुध्यति ५ अनुच्छिष्टेनसंस्पृष्टःस्नानमेवविधीयते एकाहुतिप्रदानेनकोटियज्ञफलंलभेत् ६ पंचभिःपंचकोटीनांतदनंतफलंस्मृतं प्राणाग्निहोत्रवेत्रेयोत्यन्नदानंकरोतिच ७ दातुश्चैवतुयत्पुण्यंभोक्तुश्चैवतुयत्फलं प्राप्नुतस्तौतदेवद्वावुभौतौस्वर्गगामिनौ ८ सपवित्रकरोभुंक्तेयस्तुविप्रोविधानतः ग्रासेग्रासेफलंतस्यपंचगव्यसमंभवेत् ९ पूजाकालत्रयेनित्यंजपस्तर्पणमेवच होमोब्राह्मणभुक्तिश्चपुरश्चरणमुच्यते १० अधःशयानोधर्मात्माजितक्रोधोजितेंद्रियः लघुमिष्टहिताशीचविनीतःशांतचेतसा ११ नित्यंत्रिषवणस्नायीनित्यंसशुभभाषणः स्त्रीशूद्रपतितव्रात्यनास्तिकोच्छिष्टभाषणं १२ चांडालभाषणंचैवनकुर्यान्मुनिसत्तम नलानैवचभाषेतजपहोमार्चनादिषु १३ मैथुनस्यतथालापंतद्गोष्ठीमपिवर्जयेत् कर्मणामनसावाचासर्वावस्थासुसर्वदा १४ सर्वत्रमैथुनत्यागोब्रह्मचर्यंप्रचक्षते राज्ञश्चैवगृहस्थस्यब्रह्मचर्यंसुदाहृतं १५ ऋतुस्नातेषुदारेषुसंगतिर्याविधानतः संस्कृतायांसवर्णायास्मृतुंदृष्ट्वाप्रयत्नतः १६ रात्रौतुगमनंकार्यंब्रह्मचर्यंहरेन्नतत् ऋणत्रयमसंशोध्यत्वनुत्पाद्यसुतानपि १७ तथायज्ञान निष्ठ्वाचमोक्षमिच्छन्व्रजत्यधः अजागलस्यपज्जन्मतज्जन्मश्रुतिनोदितम् १८

त्यर्थः ७ एवंप्राणाग्निहोत्रविदन्नदातुःफलमाह दातुश्चैवत्विति यत्पुण्यंशास्त्रेप्रोक्तमित्यर्थः ८ ९ पुनः किंचित्पुरश्चरणशेषमाह पूजाकालत्रयेइति भुक्तिश्चेति चकारेणमार्जनमपिग्राह्यंतदापंचांगंपुरश्चरणंसंपन्नं १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

तेदेवानामिति तेद्विजादेवादीनामृणिनोभवंतीत्यर्थः १९ ऋणत्रयमोचनप्रकारमाह ऋषिभ्यइति यस्मादेवंतस्मात्स्वाश्रमं धर्मंतदु

अतःकार्यंतुविप्रेंद्रऋणत्रयविशोधनं तेदेवानामृषीणांच पितॄणामृणिनस्तथा १९ ऋषिभ्योब्रह्मचर्येणपितृ-
भ्यस्तुतिलोदकैः मुच्येद्यज्ञेनदेवेभ्यः स्वाश्रमंधर्ममाचरेत् २० क्षीराहारीफलाशीवाशाकाशीवाहविष्यभुक्
भिक्षाशीवाजपेद्विद्वान्कृच्छ्रचांद्रायणादिकृत् २१ लवणंक्षारमृल्लंचगृंजनंकांस्यभोजनं तांबूलंचद्विभु-
क्तंचदुष्टवासःप्रमत्तनम् २२ श्रुतिस्मृतिविरोधंचजपंरात्रौविवर्जयेत् वृथानकालंगमयेत्द्यूतस्त्रीस्वापवाद
तः २३ गमयेद्देवतापूजास्तोत्रागमविलोकनैः भूशय्याब्रह्मचारित्वंमौनचर्यातथैवच २४ नित्यंत्रिषवणस्ना
नंशूद्रकर्मविवर्जनं नित्यपूजानित्यदानमानंदस्तुतिकीर्तनं २५ नैमित्तिकार्चनंचैवविश्वासोगुरुदेवयोः जप
निष्ठस्यधर्मायेद्वादशैतेसुसिद्धिदाः २६ नित्यंसूर्यमुपस्थायतस्यचाभिमुखोजपेत् देवताप्रतिमादौवावन्हौवा
भ्यर्च्यतन्मुखः २७ स्नानपूजाजपध्यानहोमतर्पणतत्परः निष्कामोदेवतायांचसर्वकर्मनिवेदकः २८ एवमादीं
श्चनियमान्पुरश्चरणकृच्चरेत् तस्माद्द्विजःप्रसन्नात्माजपहोमपरायणः २९ तपस्यध्ययनेयुक्तोभवेद्भूतानुकंप
कः तपसास्वर्गमाप्नोतितपसाविंदतेमहत् ३० तपोयुक्तस्यसिद्ध्यंतिकर्माणिनियतात्मनः विद्वेषणंसंहरणंमार
णंरोगनाशनं ३१ येनयेनार्थऋषिणायदर्थंदेवतास्तुता ससकामःसमृध्येततेषांतेषांतथातथा ३२ तानिकर्मा
णिवक्ष्यामिविधानानिचकर्मणां पुरश्चरणमादौचकर्मणांसिद्धिकारकं ३३ स्वाध्यायाभ्यसनस्यादौप्राजापत्यंच
रेद्द्विजः केशश्मश्रुलोमनखान्वापयित्वाप्लुतःशुचिः ३४

चितंधर्ममाचरेदित्यर्थः २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१
तेषांपुरश्चरणकारिणां ३२ तानिशांत्यादिकर्माणिवक्ष्यामिअग्निमाध्याये इत्यर्थः परंतु तानि कर्माणिप्रथमतः पुरश्चरणंकृत्वाकर्तव्यानीत्याह पुरश्च
रणमिति ३३ तच्चपुरश्चरणंप्राजापत्यादि

प्रायश्चित्तानिकृत्वाकर्तव्यमित्याह स्वाध्यायेति स्वाध्यायाभ्यसनंगायत्रीमंत्रपुरश्चरणरूपंनस्यादौप्राजापत्यादिकंचरेदित्यर्थः तच्चप्राजा
पत्यमपिकेशादीन्वापयित्वाशांत्यर्थंशुद्ध्यर्थंचवक्ष्यमाणान्मंत्रांश्चजपित्वाकर्तव्यमित्याह केशश्मश्रुनखेति आप्लुतःस्नातः ३४ ३५ ३६

तिष्ठेदहनिरात्रौतुशुचिरासीतवाग्यतः सत्यवादीपवित्राणिजपेद्व्याहृतयस्तथा ३५ ॐकाराद्यास्तुनाज-
प्त्वासावित्रींचतदित्यृचं आपोहिष्ठेतिसूक्तंचपवित्रंपापनाशनं ३६ पुनंत्यःस्वस्तिमत्यश्चपावमान्यस्तथैव
च सर्वत्रैतत्प्रयोक्तव्यमादावंतेचकर्मणां ३७आसहस्राद्वाशताद्वाप्यादशादथवाजपेत् ॐकारंव्याहृतीस्त्रि
स्त्रःसावित्रीमथवायुतं ३८ तर्पयित्वाङ्गिराचार्यान्नृषींश्छंदांसिदेवताः अनार्षेणनभाषेतशूद्रेणापिनगर्हितैः ३९
नापिचोदक्ययावध्यापतितैर्नांत्यजैर्नृभिः नदेवब्राह्मणैर्द्विष्टैर्नाचार्यगुरुनिंदकैः ४० नमातृपितृविद्विष्टैर्नावमन्ये
तकंचन कृच्छ्राणामेषसर्वेषांविधिरुक्तोनुपूर्वशः ४१ प्राजापत्यस्यकृच्छ्रस्यतथासांतपनस्यच पराकस्यच
कृच्छ्रस्यविधिश्चांद्रायणस्यच ४२ पंचभिःपातकैःसर्वैर्दुष्कृतैश्चप्रमुच्यते तप्तकृच्छ्रेणसर्वाणिपापानिदह
तिक्षणात् ४३ त्रिभिश्चांद्रायणैःपूतोब्रह्मलोकंसमश्नुते अष्टभिर्देवताःसाक्षात्पश्येतवरदास्तदा ४४ छंदांसि
दशभिर्ज्ञात्वासर्वान्कामान्समश्नुते त्र्यहंप्रातस्त्र्यहंसायंत्र्यहमद्यादयाचितः ४५

३७ ३८ ३९ ४० ४१वि
धिश्चांद्रायणस्यचेतिप्रोच्यतेइतिशेषः ४२ प्रथमस्तेषांफलमाह पंचभिरिति ४३ अष्टभिश्चांद्रायणैः ४४ दशभिश्चांद्रायणैः कृच्छ्र
प्राजापत्यस्वरूपमाह त्र्यहमिति त्र्यहंदिनत्रयंप्रातरितिमध्यान्हस्योपलक्षणंतस्मिन्भुंजीतेत्यर्थः तदुत्तरदिनत्रयेसायंकाले भुंजीतेत्यर्थः तन-
दुत्तरदिनत्रयेअयाचितमन्नमद्यादित्यर्थः तदुत्तरंदिनत्रयंनाश्नीयादुपवसेदित्यर्थः इत्थंप्रकारेणप्राजापत्यंद्विजश्चरेदित्यर्थः तदुक्तंमनुना
त्र्यहंप्रातस्त्र्यहंसायंत्र्यहमद्यादयाचितं त्र्यहंपरंचनाश्नीयात्प्राजापत्यंचरन्द्विजइति ४५ छ छ छ छ छ छ

सांतपनस्यस्वरूपमाह गोमूत्रमिति पूर्वेद्युराहारांतरपरित्यागेन गोमूत्रादीनिगव्यानि पंचद्रव्याणिकुशोदकसहितानिसंयोज्यपीत्वापरे
द्युरुपवसेदितिद्वैरात्रिकःसांतपनःकृच्छ्रः जाबालेनतुसप्ताहसाध्यंसांतपनमुक्तं गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिः कुशोदकं एकैकंप्रत्यहं-
पीत्वात्वहोरात्रमभोजनं कृच्छ्रःसांतपनोनाम सर्वपापप्रणाशनइति ४६ अतिकृच्छ्रंव्रतमाह एकैकंग्रासमिति ४७ महासांतपनमिति
इदंत्र्यमेनपंचदशाहः संपाद्यमुक्तं त्र्यहंपिबेत्तुगोमूत्रंत्र्यहंवैगोमयंपिबेत् त्र्यहंदधित्र्यहंक्षीरंत्र्यहंसर्पिस्ततःशुचिः महासांतपनंत्वेतत्सर्व

त्र्यहंपरंचनाश्नीयात्प्राजापत्यंचरेद्द्विजः गोमूत्रंगोमयंक्षीरंदधिसर्पिःकुशोदकं ४६ एकरात्रोपवास
श्चकृच्छ्रसांतपनंस्मृतं एकैकंग्रासमश्नीयादहानित्रीणिपूर्ववत् ४७ त्र्यहंचोपवसेदित्थमतिकृच्छ्रंच
रेद्द्विजः एवमेवत्रिभिर्युक्तंमहासांतपनंस्मृतं ४८ तप्तकृच्छ्रंचरन्विप्रोजलक्षीरघृतानिलान् प्रतित्र्यहं-
पिबेदुष्णान्सकृत्स्नायीसमाहितः ४९ नियतस्तुपिबेदापःप्राजापत्यविधिःस्मृतः यतात्मनोप्रमत्तस्यद्वा
दशाहमभोजनं ५० पराकोनामकृच्छ्रोयंसर्वपापप्रणोदनः एकैकंतुन्ह्रसेत्पिंडंकृष्णेशुक्लेचवर्द्धयेत् ५१
अमावास्यांनभुंजीतएवंचांद्रायणोविधिः उपस्पृश्यत्रिषवणमेतच्चांद्रायणंस्मृतं ५२ चतुरःप्रातरश्नीया
द्विप्रःपिंडान्कृताह्निकः चतुरोस्तमितेसूर्येशिशुचांद्रायणंस्मृतं ५३ अष्टावष्टौसमश्नीयात्पिंडान्मध्यंदि
नास्थिते नियतात्माहविष्यस्ययतिचांद्रायणंव्रतं ५४

पापप्रणाशनमिति तथाचत्रिभिर्युक्तमित्यस्यत्रिभिर्दिनैर्युक्तमि-
त्यर्थः ४८ तप्तकृच्छ्रमाह तप्तकृच्छ्रमिति तथाचमनुनाद्वादशरात्रनिर्वर्त्योयमभिहितः तप्तकृच्छ्रंचरन्विप्रोजलक्षीरघृतानिलान् प्रतित्र्य
हंपिबेदुष्णांसकृत्स्नायीसमाहितइति ४९ पराककृच्छ्रमाह नियतस्त्विति ५० चांद्रायणमाह एकैकंग्रसेत्पिंडमिति पिंडंग्रासं कृष्णपक्षेएकै
कंग्रासं न्ह्रसेन्न्यूनंकुर्याच्छुक्लेपक्षेत्वेकैकंग्रासंवर्धयेत् अमावास्यायांतूपोषणमित्यर्थः ५१ ५२ ५३ ५४

गायत्री पुरश्चरणविधिः

५५ एकैकमिति इदंअन्नंएकैकं धातुंसप्तरात्रेणपुनातिशोधयतीत्यर्थः तदेवाह त्वगसृगिति ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२
६३ इतिश्रीदेवीभागवततिलके एकादशस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः २३ अतःपरंशतश्लोकैः काम्यकर्माणिसंग्रहात् प्रोच्यंतेलोक

एतद्रुद्रास्तथादित्यावसवश्चाचरंतिहि सर्वेकुशलिनोदेवामरुतश्चभुवासह ५५ एकैकंसप्तरात्रेणपुनातिविधि
वत्कृतं त्वगसृक्पिशितास्थीनिमेदोमज्जावसास्तथा ५६ एकैकंसप्तरात्रेणशुध्यत्येवनसंशयः एभिर्व्रतैर्विपू-
तात्माकर्मकुर्वीतनित्यशः ५७ एवंशुद्धस्यकर्माणिसिध्यंत्येवनसंशयः शुद्धात्माकर्मकुर्वीतसत्यवादीजितें-
द्रियः ५८ इष्टान्कामांस्ततःसर्वान्संप्राप्नोतिनसंशयः त्रिरात्रमेवोपवसेद्रहितःसर्वकर्मणा ५९ त्रीणिनक्ता
निवाकुर्यात्ततःकर्मसमारभेत् एवंविधानंकथितंपुरश्चर्याफलप्रदं ६० गायत्र्याश्चपुरश्चर्यासर्वकामप्रदायिनी
कथितातववदेवर्षेमहापापविनाशिनी ६१ आदौकुर्यात्कृतंमंत्रीदेहशोधनकारकं पुरश्चर्यांततःकुर्यात्समस्तफ
लभाग्भवेत् ६२ इतितेकथितंगुह्यंपुरश्चर्याविधानकं एतत्परस्मैनोवाच्यंश्रुतिसारंयतःस्मृतं ६३ इति-
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेत्रयोविंशोध्यायः २३ नारदउवाच नारायणमहाभागगायत्र्या
स्तुसमासतः शांत्यादिकान्प्रयोगांस्तुवदस्वकरुणानिधे १ नारायणउवाच अतिगुह्यमिदंपृष्टंत्वयाब्रह्मतनूद्भव
नकस्यापिचवक्तव्यंदुष्टायपिशुनायच २ अथशांतिःपयोक्ताभिःसमिद्भिर्जुहुयाद्द्विजः शमीसमिद्भिःशाम्यंति-
भूतरोगग्रहादयः ३ रक्षार्थंप्रायश्चित्तविधिंतथा १ प्राजापत्यादीनिकृच्छ्राणिकृत्वादेहंसंशोध्यपुरश्चरणोत्तरंकाम्यकर्माणिकुर्यादि
त्युक्तंपूर्वाध्यायेतानिकाम्यकर्माणिवक्तुंप्रश्नमुत्थापयति नारदउवाच नारायणमहाभागेति १ २ तत्रप्रथमतः शांतिकर्माह अथशांतिरिति काभिः
समिद्भिस्तत्राह शमीसमिद्भिरिति जुहुयादिति अत्रसंख्यानुक्तौअनुक्तसंख्ययोः संख्यासहस्रंजपहोमयोर्गजांतकसहस्रकमिति सामान्य

वचनादष्टोत्तरसहस्रसंख्या पलाशसमिधोनुक्ते इति सामान्यपरिभाषोक्तासंख्या ग्राह्या ३ क्षीरवृक्षस्येति अश्वत्थोदुंबरप्लक्षन्यग्रोधाः क्षीरद्रुमाः शारदाति लकेउक्तास्तदन्यतमस्यसमिद्भिरित्यर्थः शकलैर्वाक्षीरवृक्षखंडैर्वाहोमस्तुगायत्रीमंत्रेणैवसर्वत्र ४ एतद्धोमादिकं तर्पणादिकंचानुष्ठानमेकोनपंचाशद्दिनपर्यं तंप्रत्यहंकार्यंसहस्रहोमोहोमस्थलेतर्पणंचतावत्संख्यंतर्पणस्थलेसामान्यकार्यशेषकार्यानुरोधेनतर्पयेदिति शारदातिलकेसूर्यमंत्रप्रकरणेयोविधिरुक्त-स्तेनविधिनागायत्रीमंत्रांतेसूर्यंतर्पयामिनमइतिमंत्रंपठित्वातर्पयेदित्यर्थः ५ सर्वेभ्यः शांतिकर्मभ्योधिकइतिशेषः इदमपिमंडलपर्यंतमेव ६ प्रयोगांत

आर्द्राभिःक्षीरवृक्षस्यसमिद्भिर्जुहुयाद्द्विजः जुहुयाच्छकलैर्वापिभू तरोगादिशांतये ४ जलेनतर्पयेत्सूर्यं पाणिभ्यांशां तिमाप्नुयात् जानुदघ्नेजलेजप्त्वासर्वान्दोषाञ्छमंनयेत् ५ कंठदघ्नेजलेजप्त्वा मुच्येत्प्राणांतिकाद्भयात् सर्वेभ्यःशांतिकर्म भ्योनिमज्याप्सुजपःस्मृतः ६ सौवर्णेराजतेवापिपात्रेताम्रमयेपिवा क्षीरवृक्षमयेवापिनिर्व्रणेमृन्मयेपिवा ७ सहस्रंपंचगव्ये नहुत्वासुज्वलितेनले क्षीरवृक्षमयैःकाष्ठैः शेषंसंपादयेच्छनैः ८ प्रत्याहुतिस्पृशञ्जप्त्वा सहस्रंपात्रसंस्थितं तेनतंप्रोक्ष येद्देशंकुशैर्मंत्रमनुस्मरन् ९ बलिंकिरंस्ततस्तस्मिन्ध्यायेत्तुपरदेवतां अभिचारसमुत्पन्नाकृत्यापापंचनश्यति १० देवभू तपिशाचाद्यान्यद्येवंकुरुतेवशे गृहंग्रामंपुरंराष्ट्रंसर्वंतेभ्योविमुच्यते ११ निखनेन्मुच्यतेतेभ्योलिखनेमध्यतोपिच मंडलेशूल मालिख्यपूर्वोक्तेचक्रमेपिवा १२ रमाह सौवर्णेइति सौवर्णाद्यन्यतमेपात्रेपंचगव्यंस्थापयित्वेत्यर्थः ७ क्षीरवृक्षमयैरिति तस्मिन्होमेइंधन मन्यन्नग्राह्यंकिंतुपूर्वोक्त क्षीरवृक्षकाष्ठैरेवेंधनादिकार्यंकर्तव्यमित्यर्थः ८ प्रत्याहुतीति प्रत्ये काहुतौ पंचगव्यंस्पृशन्सहुत्वापश्चात्पात्रस्थपंचगव्यंगाय त्रीमंत्रेणसहस्रंजप्त्वाभिमंत्र्यप्रोक्ष येदित्यन्वयः मंत्रंगायत्रीमंत्रं ९ तस्मिन्देशेउपद्रवस्थलेबलिंचदद्यादित्यर्थः तेनपरकृताभिचारोनश्यतीत्यर्थः १० यद्ये वंकुरुतेतदादेवभूतपिशाचाद्यान्वशेकुरुतइत्यन्वयः ११ निखनेइति वक्ष्यमाणशूलस्यचतुरस्रमंडलेलिखनेकृतेतस्यचभूमौनिखनेकृतेइत्यर्थः तेभ्यः पिशाचादिभ्यः तदेवाह मंडलेइति पूर्वोक्तेक्रमिभूताद्युपद्रवरूपेसतीत्यर्थः मंडलेचतुरस्रमंडले शूलमष्टगंधेनालिख्यतच्छूलंगायत्र्या सहस्रवारम

भिमंत्र्यभूमौनिखनेदित्यर्थः १२ अभिषेकमाह१३ १४ १५ क्रांताविष्णुक्रांतां देवीसहदेवी क्षीरवृक्षाअश्वत्थोदुंबरप्लक्षन्यग्रोधाः १६ कुशकूर्चमिति स
सविंशतिदर्भाणांवेण्यग्रंग्रंथभूषितमिति कूर्चलक्षणसहितंकुशकूर्चमित्यर्थः १७ एवंभूताद्युपद्रुतंपुरुषमभिषिंचयेत्गायत्रीमंत्रंपठन् अभिमंत्रणमपि
गायत्रीमंत्रेणैव अत्रकुंभस्थापनादिविधिः सर्वोपिशारदातिलकेदीक्षापटलेउक्तोग्राह्यः १८ १९ शतमिति शतंगावोदक्षिणाइत्यर्थः २० २१ पर्वपर्ववि-

अभिमंत्र्यसहस्रंतन्निखनेत्सर्वशांतये सौवर्णंराजतंवापिकुंभंताम्रमयंचवा १३ मृन्मयंवानवंदिव्यंसूत्रवेष्टितमव्रणं स्थंडिले
सैकतेस्थाप्यपूरयेन्मंत्रविज्जलैः १४ दिग्भ्यआहृत्यतीर्थानिचतसृभ्योद्विजोत्तमैः एलाचंदनकर्पूरजातीपाटलमल्लिकाः १५ बि
ल्वपत्रंतथाक्रांतांदेवींव्रीहियवांस्तिलान् सर्षपान्क्षीरवृक्षाणांप्रवालानिचनिक्षिपेत् १६ सर्वाण्यभिविधायैवंकुशकूर्चसमन्वि
तं स्नातःसमाहितोविप्रः सहस्रंमंत्रयेद्बुधः १७ दिक्षुसौरानधीयीरन्मंत्रान्विप्रास्त्रयीविदः प्रोक्षयेत्पाययेदेनंनीरंतेनाभिषिं
चयेत् १८ भूतरोगाभिचारेभ्यःसनिर्मुक्तःसुखीभवेत् अभिषेकेनमुच्येतमृत्योरास्यगतोनरः १९ अवश्यंकारयेद्विद्वान्राजा
दीर्घजिजीविषुः गावोदेयाश्चऋत्विग्भ्यअभिषेकेशतंमुने २० दक्षिणायेनवातुष्टिर्यथाशक्त्याथवाभवेत् जपेदश्वत्थ
मालभ्यमंदवारेशतंद्विजः २१ भूतरोगाभिचारेभ्योमुच्यतेमहतोभयात् गुडूच्याःपर्वविच्छिन्नाःपयोक्ताजुहुयाद्द्विजः २२
एवंमृत्युंजयोहोमःसर्वव्याधिविनाशनः आम्रस्यजुहुयात्पत्रैःपयोक्तैर्ज्वरशांतये २३ वचाभिःपयसाक्ताभिःक्षयंहु
त्वाविनाशयेत् मधुत्रितयहोमेनराजयक्ष्माविनश्यति २४ निवेद्यभास्करायान्नंपायसंहोमपूर्वकं राजयक्ष्माभ्यभूतंच
प्राशयेच्छांतिमाप्नुयात् २५ लताःपर्वसुविच्छिद्यसोमस्यजुहुयाद्द्विजः सोमेसूर्येणसंयुक्तेपयोक्ताःक्षयशांतये २६ कु-
सुमैःशंखवृक्षस्यहुत्वाकुष्ठंविनाशयेत् अपस्मारविनाशःस्यादपामार्गस्यतंडुलैः २७

च्छिन्नाःसमिधइत्यर्थः २२ २३ हुत्वाक्षयंरोगंवि-
नाशयेदित्यन्वयः मधुत्रितयंप्रसिद्धंपयोदधिघृतरूपं २४ २५ सोमेसूर्येणसंयुक्तेअमावास्यायामित्यर्थः २६ तंडुलैर्बीजैरित्यर्थः २७ छ छ

२८ मसूरिकांपादरोगविशेषं २९ ३० पिपीलिमधुवल्मीकेइति पिपीलिकावल्मीके मधुवल्मीकेचेत्यर्थः मधुवल्मीकोमोहोलइतिप्रसिद्धः गृहेतयोरुपद्रवेजा
तेसतीत्यर्थः सर्पिर्युक्तशमीसमिद्भिः सर्पिर्युक्तान्नेनौदनेनप्रत्येककार्येशतद्वयंहोमः ३१ शेषैर्होमावशेषैः अतएवपूर्वद्रव्ययोः समुच्चयोभवति नयथासंख्यं
: समिद्भिर्बलिदानासंभवात् अभ्रस्तनितशब्देनविद्युल्लतापातोविवक्षितः वनवेतसः समिधः ३२ ३३ बद्धस्यशत्रुभिः कारागृहेपातितस्यानुष्ठानसामग्र्य

क्षीरवृक्षसमिद्धोमादुन्मादोपिविनश्यति औदुंबरसमिद्धोमादतिमेहः क्षयंव्रजेत् २८ प्रमेहंशमयेद्धुत्वामधुनेक्षुरसेनवा म
धुत्रितयहोमेननयेच्छांतिंमसूरिकां २९ कपिलासर्पिषाहुत्वानयेच्छांतिंमसूरिकां उदुंबरवटाश्वत्थैर्गोगजाश्वामयंहरेत् ३०
पिपीलिमधुवल्मीकेगृहेजातेशतंशतं शमीसमिद्भिरन्नेनसर्पिषाजुहुयाद्द्विजः ३१ तदुत्थंशांतिमायातिशेषैस्तत्रबलिंहरे
त् अभ्रस्तनितभूकंपालक्ष्यादौवनवेतसः ३२ सप्ताहंजुहुयादेवंराष्ट्रराज्यंसुखीभवेत् यांदिशंशतजसेनलोष्ठेनाभिभ्रता
डयेत् ३३ ततोग्निमारुतारिभ्योभयंतस्यविनश्यति मनसैवजपेदेनांबद्धोमुच्येतबंधनात् ३४ भूतरोगविषादिभ्यः स्पृ
शन्जस्वाविमोचयेत् भूतादिभ्योविमुच्येतजलंपीत्वाभिमंत्रितं ३५ अभिमंत्र्यशतंभस्मन्यसेद्भूतादिशांतये शिरसाधा
रयेद्भस्ममंत्रयित्वानदित्सृचा ३६ सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः सुखीजीवेच्छतंसमाः अशक्तः कारयेच्छांतिंविप्रंदत्वानुदक्षिणां ३७
अथपुष्टिंश्रियंलक्ष्मींपुष्पैर्हुत्वाप्नुयाद्द्विजः श्रीकामोजुहुयात्पद्मैरक्तैः श्रियमवाप्नुयात् ३८ हुत्वाश्रियमवाप्नोतिजातीपुष्पै
र्नवैः शुभैः शालितंडुलहोमेनश्रियमाप्नोतिपुष्कलां ३९ समिद्भिर्बिल्ववृक्षस्यहुत्वाश्रियमवाप्नुयात् बिल्वस्यशकलैर्हुत्वा
पत्रैः पुष्पैः फलैरपि ४० श्रियमाप्नोतिपरमांमूलस्यशकलैरपि समिद्भिर्बिल्ववृक्षस्यपायसेनचसर्पिषा ४१ शतंशतंच
सप्ताहंहुत्वाश्रियमवाप्नुयात् लाजैस्त्रिमधुरोपेतैर्होमेकन्यामवाप्नुयात् ४२

भावात्तत्कल्याणार्थमाह मनसैवेति ३४ स्पृशन्निति दर्भैर्णे
तिविशेषः तन्त्रांतरानुरोधात् ३५ ३६ ३७ यदुक्तंपुष्पैर्हुत्वेतितदेवस्पष्टयति श्रीकामइति रक्तैः पद्मैरपिश्रियमेवाप्नोतीत्यर्थः ३८ ३९ ४० ४१ ४२

त्रिमधुरंपयोदधिघृतंचेनिसमंत्रिमधुरंस्मृतमितिशेखरे ४३ जलंहुत्वेति जलेनतर्पयित्वेत्यर्थः जलस्थंहेमजलेगुप्तंहेमेत्यर्थः व्रीहीन्हुत्वेतिशेषः ४४ प्रियंगुपायसाज्यैश्चेतिबहुवचनाद्द्रव्यत्रयं ४५ ४६ सप्ररोहाभिरिति प्ररोहोग्रंतत्सहिताभिः पलाशसमिद्भिरित्यर्थः अनुक्तेपलाशसमिधइतिविश्वा

अनेनविधिनाकन्यावरमाप्नोतिवांछितं रक्तोत्पलशतंहुत्वासप्ताहंहेममाप्नुयात् ४३ सूर्यबिंबेजलंहुत्वाजलस्थंहे-ममाप्नुयात् अन्नंहुत्वाप्नुयादन्नंव्रीहीन्व्रीहिपतिर्भवेत् ४४ करीषचूर्णैर्वत्सस्यहुत्वापशुमवाप्नुयात् प्रियंगुपायसाज्यै-श्चभवेद्धोमादिभिःप्रजा ४५ निवेद्यभास्करायान्नंपायसंहोमपूर्वकं भोजयेत्तदृतुस्नातांपुत्रंपरमवाप्नुयात् ४६ सप्र-रोहाभिरार्द्राभिरायुर्हुत्वासमाप्नुयात् समिद्भिःक्षीरवृक्षस्यहुत्वायुषमवाप्नुयात् ४७ सप्ररोहाभिरार्द्राभिरक्ता-भिर्मधुरत्रयैः व्रीहीणांचशतंहुत्वाहेममायुरवाप्नुयात् ४८ सुवर्णकुड्मलंहुत्वाशतमायुरवाप्नुयात् दूर्वाभिःपय-सावापिमधुनासर्पिषापिवा ४९ शतंशतंचसप्ताहमपमृत्युंव्यपोहति शमीसमिद्भिरन्नेनपयसावाचसर्पिषा ५० शतंशतंचसप्ताहमपमृत्युंव्यपोहति न्यग्रोधसमिधोहुत्वापायसंहोमयेत्ततः ५१ शतंशतंचसप्ताहमपमृत्युंव्य-पोहति क्षीराहारोजपेन्मृत्योःसप्ताहाद्विजयीभवेत् ५२ अनश्नन्वाग्यतोजप्त्वात्रिरात्रंमुच्यतेयमात् निमज्याप्सु जपेदेवसद्योमृत्योर्विमुच्यते ५३ जपेद्बिल्वंसमाश्रित्यमासंराज्यमवाप्नुयात् बिल्वंहुत्वाप्नुयाद्राज्यंसमूलफलपल्ल-वं ५४ हुत्वापद्मशतंमासंराज्यमाप्नोत्यकंटकं यवागूंग्राममाप्नोतिहुत्वाशालिसमन्वितं ५५ अश्वत्थसमिधोहु-त्वायुद्धादौजयमाप्नुयात् अर्कस्यसमिधोहुत्वासर्वत्रविजयीभवेत् ५६ संयुक्तैःपयसापत्रैःपुष्पैर्वावेतसस्यच पा-यसेनशतंहुत्वासप्ताहंवृष्टिमाप्नुयात् ५७

मित्रकल्पेसामान्यपरिभाषणात् ४७ ४८ सप्ररोहाभिरितिक्षीरवृक्षसमिधोविशेषणम् सुवर्णकुड्मलंहेमकमलं ४९ ५० ५१ ५२ ५३ समूलफलपल्लवंसंपूर्णवृक्षमित्यर्थः ५४ यवागूंहुत्वेतिशेषः ५५ ५६ ५७ ५८

५८ ५९ ६० ६१ लक्ष्मीपुष्पैःबिल्ववृक्षपुष्पैः ६२ एतान्यनुष्ठानान्यन्यमुद्दिश्यापिकुर्यादित्याह कुर्यादिति ६३ ६४ ६५ चतुर्भि

नाभिदघ्नेजलेजप्त्वासप्ताहंवृष्टिमाप्नुयात् जलेभस्मशतंहुत्वामहावृष्टिंनिवारयेत् ५८ पालाशाभिरवाप्नोति
समिद्भिर्ब्रह्मवर्चसं पलाशकुसुमैर्हुत्वासर्वमिष्टमवाप्नुयात् ५९ पयोहुत्वाप्नुयान्मेधामाज्यंबुद्धिमवाप्नुयात् अ
भिमंत्र्यपिबेद्ब्राह्मीरसंमेधामवाप्नुयात् ६० पुष्पहोमेभवेद्वासस्तंतुभिस्तद्विधंपटं लवणंमधुसंमिश्रंहुत्वेष्टंवशमान
येत् ६१ नयेदिष्टंवशेहुत्वालक्ष्मीपुष्पैर्मधुप्लुतैः नित्यमंजलिनात्मानमभिषिंचेज्जलेस्थितः ६२ मतिमारोग्यमायु
ष्यमग्र्यंस्वास्थ्यमवाप्नुयात् कुर्याद्विप्रोन्यमुद्दिश्यसोपिपुष्टिमवाप्नुयात् ६३ अथचारुविधिर्मासंसहस्रंप्रत्यहंजपे
त् आयुष्कामःशुचौदेशेप्राप्नुयादायुरुत्तमं ६४ आयुरारोग्यकामस्तुजपेन्मासद्वयंद्विजः भवेदायुष्यमारोग्यंश्रि
यैमासत्रयंजपेत् ६५ आयुःश्रीपुत्रदाराद्याश्चतुर्भिश्चयशोजपात् पुत्रदारायुरारोग्यंश्रियंविद्यांचपंचभिः ६६ ए
वमेवोत्तरान्कामान्मासैरेवोत्तरैर्व्रजेत् एकपादोजपेदूर्ध्वबाहुःस्थित्वानिराश्रयः ६७ मासंशतत्रयंविप्रःसर्वान्कामा
नवाप्नुयात् एवंशतोत्तरंजप्त्वासहस्रंसर्वमाप्नुयात् ६८ रुध्वाप्राणमपानंचजपेन्मासंशतत्रयं यदिच्छेत्तदवाप्नोति
सहस्रात्परमाप्नुयात् ६९ एकपादोजपेदूर्ध्वबाहूरुध्वानिलंवशः मासंशतमवाप्नोतियदिच्छेदितिकौशिकः ७० ए
वंशतत्रयंजप्त्वासहस्रंसर्वमाप्नुयात् निमज्याप्सुजपेन्मासंशतमिष्टमवाप्नुयात् ७१ एवंशतत्रयंजप्त्वासहस्रंसर्वमा
प्नुयात् एकपादोजपेदूर्ध्वबाहूरुध्वानिराश्रयः ७२ नक्तंप्रभन्हविष्यान्नंवत्सरादृषितामियात् गीरमोघाभवेदेवं
जप्त्वासंवत्सरद्वयं ७३ र्मासैः पंचभिर्मासैः ६६ ६७ ६८ परमभीष्टम् ६९ मासंशतंजपेदित्यन्वयः ७० ७१ ७२ रुध्वाप्राण

मित्यर्थः अमोघासत्यवाग्भवेदित्यर्थः ७३ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

त्रिवत्सरंजपेदेवंभवेत्त्रैकालदर्शनं आयातिभगवान्देवश्चतुःसंवत्सरंजपेत् ७४ पंचभिर्वत्सरैरेवमणिमादि
गुणोभवेत् एवंषड्वत्सरंजस्वाकामरूपित्वमाप्नुयात् ७५ सप्तभिर्वत्सरैरेवममरत्वमवाप्नुयात् मनुत्वंनवभिः
सिद्धमिंद्रत्वंदशभिर्भवेत् ७६ एकादशभिराप्नोतिप्राजापत्यंतुवत्सरैः ब्रह्मत्वंप्राप्नुयादेवंजस्वाद्वादशवत्सरान्
७७ एतेनैवजितालोकास्तपसानारदादिभिः शाकमन्येपरेमूलंफलमन्येपयःपरे ७८ घृतमन्येपरेसोमममपरेच
रुवृत्तयः ऋषयःपक्षमश्नंतिकेचिद्भैक्ष्याशिनोहनि ७९ हविष्यमपरेऽश्नंतःकुर्वंत्येवपरंतपः अथशुद्ध्यैरहस्या
नांत्रिसहस्रंजपेद्द्विजः ८० मासंशुद्धोभवेत्स्तेयात्सुवर्णस्यद्विजोत्तमः जपेन्मासंत्रिसाहस्रंसुरापःशुद्धिमाप्नुया
त् ८१ मासंजपेत्त्रिसाहस्रंशुचिःस्याद्गुरुतल्पगः त्रिसहस्रंजपेन्मासंकुटींकृत्वावनेवसन् ८२ ब्रह्महामुच्यतेपा
पादितिकौशिकभाषितं द्वादशाहंनिमज्याप्सुसहस्रंप्रत्यहंजपेत् ८३ मुच्येरन्नंहसःसर्वेमहापातकिनोद्विजाः
त्रिसाहस्रंजपेन्मासंप्राणानायम्यवाग्यतः ८४ महापातकयुक्तोवामुच्यतेमहतोभयात् प्राणायामसहस्रेणब्र
ह्महापिविशुध्यति ८५ षट्कृत्वस्त्वभ्यसेदूर्ध्वंप्राणापानौसमाहितः प्राणायामोभवेदेषसर्वपापप्रणाशनः
८६ सहस्रमभ्यसेन्मासंक्षितिपःशुचिनामियात् द्वादशाहंत्रिसाहस्रंजपेद्गोवधेद्विजः ८७ अगम्यागमन
स्तेयहननाभक्ष्यभक्षणे दशसाहस्रमभ्यस्तागायत्रीशोधयेद्द्विजं ८८ ७ ७ ७ ७ ७

८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यांयःकृतवान्सम्यक्तिलकाख्यं

प्राणायामशतंकृत्वामुच्यतेसर्वकिल्बिषात् सर्वेषामेवपापानांसंकरेसतिशुद्धये ८९ सहस्रमभ्यसेन्मासंनित्यजापीवनेवसन् उपवाससमंजप्यंत्रिसहस्रंतदित्यृचः ९० चतुर्विंशतिसाहस्रमभ्यस्ताकृच्छ्रसंज्ञिता चतुःषष्टिसहस्राणिचांद्रायणसमानितु ९१ शतंकृत्वोभ्यसेन्नित्यंप्राणानायम्यसंध्ययोः तदित्यृचमवाप्नोतिसर्वपापक्षयंपरं ९२ निमज्याप्सुजपेन्नित्यंशतकृत्वस्तदित्यृचं ध्यायन्देवींसूर्यरूपांसर्वपापैः प्रमुच्यते ९३ इतितेसम्यगाख्याताःशांतिशुद्ध्यादिकल्पनाः रहस्यातिरहस्याश्चगोपनीयास्त्वयासदा ९४ इतिसंक्षेपतः प्रोक्तःसदाचारस्यसंग्रहः विधिनाचरणादस्यमायादुर्गाप्रसीदति ९५ नैमित्तिकंचनित्यंचकाम्यंकर्मयथाविधि आचरेन्मनुजःसोयंभुक्तिमुक्तिफलाप्तिभाक् ९६ आचारःप्रथमोधर्मोधर्मस्यप्रभुरीश्वरी इत्युक्तंसर्वशास्त्रेषुसदाचारफलंमहत् ९७ आचारवान्सदापूतःसदैवाचारवान्सुखी आचारवान्सदाधन्यःसत्यंसत्यंचनारद ९८ देवीप्रसादजनकंसदाचारविधानकं यदपिश्रृणुयान्मर्त्योमहासंपत्तिसौख्यभाक् ९९ सदाचारेणसिध्येच्चऐहिकामुष्मिकंसुखं तदेवतेमयाप्रोक्तंकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि १०० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेएकादशस्कंधेसदाचारनिरूपणंनाम चतुर्विंशोऽध्यायः २४ एकादशस्कंधःसमाप्तः ११ छ छ छ

समुज्ज्वलं २ स्कंधश्चैकादशस्तस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः प्रीयतांतेनमेदेवीगायत्रीपरमेश्वरी ३ इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भजनीलकंठकृतेदेवीभागवततिलकेएकादशस्कंधेचतुर्विंशोध्यायः २४ एकादशस्कंधःसमाप्तः ११ श्रीजगदंबार्पणमस्तु श्रीरस्तु॰

इतिश्रीदेवीभागवतेएकादशस्कंधःसमाप्तः

अथश्रीमद्देवीभागवतेद्वादशस्कंधप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः इच्छातुसर्वजगतामधिनाथतायांकर्तृत्वमंबतुपुनर्नरकप्रदंमे कोवादयालुरधुनामधुनाशकर्त्रित्वत्तोधिकोममनोरथपूरकःस्यात् १ सप्तविंशतिपद्यैस्तुश्लोकार्धेनसमाहितैः ऋष्यादिकंतुगायत्र्यायथावदभिधीयते १ पूर्वाध्यायेगायत्रीविधानंसदाचारंश्रुत्वा तत्रपृच्छति नारदउवाच सदाचारेति १ २ दुःखसाध्यानीति सदाचारविधिस्त्वभिलषित एवकिंतुकृच्छ्रादिव्रतानिदेहशुद्ध्यर्थंकथितान्यशक्तस्यनकर्तुंशक्यानित-स्मात्तत्रकिंचिदुपायांतरमस्तिचेत्तत्कृपांकृत्वावदेत्येकःप्रश्नः श्लोकचतुष्टयपर्यंतं ३ ४ द्वितीयंप्रश्नमाह सदाचारेति मुख्यतममिति मूढस्यसोपि

श्रीगणेशायनमः नारदउवाच सदाचारविधिर्देवभवतावर्णितःप्रभो तस्याप्यतुलमाहात्म्यंसर्वपापविनाशनं १ श्रुतंभवन्मुखांभोजच्युतंदेवीकथामृतं व्रतानियानिचोक्तानिचांद्रायणमुखानिते २ दुःखसाध्यानि-जानीमः कर्त्रसाध्यानितानिच तदस्मात्सांप्रतंयत्तुसुखसाध्यंशरीरिणां ३ देवीप्रसादजनकंसुखानुष्ठा-नसिद्धिदं तत्कर्मवदमेस्वामिन्कृपापूर्वंसुरेश्वर ४ सदाचारविधौयश्चगायत्रीविधिरीरितः तस्मिन्मुख्यतमंकिंस्यात्किंवापुण्याधिकप्रदं ५ येगायत्रीगतावर्णास्तत्त्वसंख्यास्त्वयेरिताः तेषांकेऋषयःप्रोक्ताःकानिच्छंदांसिवैमुने ६ तेषांकादेवताःप्रोक्ताःसर्वंकथयमेप्रभो महत्कौतूहलंमेचमानसेपरिवर्तते ७ श्रीनारायणउवाच कुर्यादन्यन्नवाकुर्यादनुष्ठानादिकंतथा गायत्रीमात्रनिष्ठस्तुकृतकृत्योभवेद्द्विजः ८ संध्यासुचार्घ्यदानंचगायत्रीजपमेवच सहस्रत्रितयंकुर्वन्सुरैःपूज्योभवेन्मुने ९

विधिर्दुर्घटएवास्तीति तदुपयोग्युपायांतरंविद्यतेचेत्तदपिवदेत्यर्थः ५ तृतीयंप्रश्नमाह येगायत्रीति तत्त्वसंख्याश्चतुर्विंशतिसंख्याः ६ सर्वंतेषांतत्पादादिकं ७ तत्रप्रथमप्रश्नोत्तरमाह कुर्यादिति अनुष्ठानादिकंदेहशुद्ध्यर्थंकृच्छ्रादिकंकरोतुवानकरोतुकेवलंगायत्रीमात्रस्यनिर्व्याजयाभक्त्यानिरंतरमभ्यासात्कृतकृत्योभवतिनान्यापेक्षास्तीत्यर्थः अतएवगायत्रीप्रकरणेपूर्वमुक्तमेतादृशजपेनकृच्छ्रादिकंभवतीतिनदुक्तंकूर्मपुराणे एकतश्चतुरोवेदागायत्रीचैकतःपरेति ८ द्वितीयप्रश्नोत्तरमाह संध्या

स्विति संध्यात्रयेर्घ्यदानंसहस्त्रत्रयगायत्रीजपएवमुख्योन्यत्त्वाभ्युदयिकमितिभावः ९ तदेवाह न्यासानिति १० ११ तृतीयप्रश्नोत्तरमाह अ-
थातइति १२ महातेजाइतिविश्वामित्रविशेषणं १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ देवताआह आग्नेयमिति अत्रपंचमषष्ठवर्णयोरेकआदित्य

न्यासान्करोतुवामावागायत्रीमेवचाभ्यसेत् ध्यात्वानिर्व्याजयावृत्यासच्चिदानंदरूपिणीं १० यदक्षरैकसंसिद्धेः
स्पर्धतेब्राह्मणोत्तमः हरिशंकरकंजोत्थसूर्यचंद्रहुताशनैः ११ अथातःश्रूयतांब्रह्मन्वर्णऋष्यादिकांस्तथा छं-
दांसिदेवतास्तद्वत्क्रमात्तत्त्वानिचैवहि १२ वामदेवोत्रिर्वसिष्ठःशुक्रः कण्वः पराशरः विश्वामित्रोमहातेजाः
कपिलःशौनकोमहान् १३ याज्ञवल्क्योभरद्वाजोजमदग्निस्तपोनिधिः गौतमोमुद्गलश्चैववेदव्यासश्चलोमशः
१४ अगस्त्यःकौशिकोवत्सःपुलस्त्योमांडुकस्तथा दुर्वासास्तपसांश्रेष्ठोनारदःकश्यपस्तथा १५ इत्येतेऋषयः
प्रोक्तावर्णानांक्रमशोमुने गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्चबृहतीपंक्तिरेवच १६ त्रिष्टुभंजगतीचैवतथातिजगतीमता
शक्वर्यतिशक्वरीचधृतिश्चातिधृतिस्तथा १७ विराट्प्रस्तारपंक्तिश्चकृतिःप्रकृतिराकृतिः विकृतिःसंकृतिश्चै
वाक्षरपंक्तिस्तथैवच १८ भूर्भुवःस्वरितिछंदस्तथाज्योतिष्मतीस्मृतं इत्येतानिचछंदांसिकीर्तितानिमहामुने
१९ देवतानिश्शृणुप्राज्ञतेषामेवानुपूर्वशः आग्नेयंप्रथमंप्रोक्तंप्राजापत्यंद्वितीयकं २०

एवदेवतेत्युक्तंसप्तदशाष्टमा-
क्षरयोर्मैत्रावरुणदेवतात्वमेवोक्तं गायत्रीब्रह्मकल्पेतुभिन्नाएवदेवताउक्ताः तथाहि आद्योवर्णोग्निदेवःस्याद्वायुदेवोद्वितीयकः तृतीयःसू-
र्यदैवत्योधनदेवश्चतुर्थकः यमःपंचमवर्णस्यवारुणःषष्ठएवच सप्तमोबार्हस्पत्योहिपार्जन्योनारदोष्टमः वर्णस्यनवमस्येंद्रोगंधर्वादशमस्यच ए-
कादशस्यवर्णस्यदेवतापोष्ठउच्यते द्वादशस्यतुवर्णस्यमित्रावरुणदेवता स्यात्तुत्रयोदशोवर्णस्त्वाष्ट्रदैवतसंयुतः चतुर्दशस्यवर्णस्यदेवतावासवः
स्मृतः मरुद्देवतकोवर्णः पंचदशमएवच सोमस्तुदेवताज्ञेयावर्णस्यषोडशस्यच सप्तदशस्यवर्णस्यदेवताअंगिराभवेत् अष्टादशस्यवर्णस्य

विश्वेदेवाश्चदेवताः एकोनविंशतिमस्यवर्णस्यदेवताश्विनौ विंशतिमस्यवर्णस्य पूषादेवः प्रकीर्तितः रुद्रोदेवस्तुवर्णस्याप्येकविंशतिमस्यहि द्वा-
विंशतितमोवर्णोविद्युद्देवः प्रकीर्तितः ब्रह्मदैवतकोवर्णस्त्रयोविंशतिमः स्मृतः चतुर्विंशतिमोवर्णोभवेददितिदेवताइति २० २१ २२ २३ २४

तृतीयंचतथासौम्यमीशानंचचतुर्थकं सावित्रंपंचमंप्रोक्तंषष्ठमादित्यदैवतं २१ बार्हस्पत्यंसप्तमंतुमैत्रावरु
णमष्टमं नवमंभगदैवत्यंदशमंचार्यमैश्वरं २२ गणेशमेकादशमंत्वाष्ट्रंद्वादशमंस्मृतं पौष्णंत्रयोदशंप्रोक्त
मैंद्राग्नंचचतुर्दशं २३ वायव्यंपंचदशमंवामदेव्यंचषोडशं मैत्रावरुणिदैवत्यंप्रोक्तंसप्तदशाक्षरं २४ अष्टाद
शंवैश्वदेवमूनविंशतिमातृकं वैष्णवंविंशतितमंवसुदैवतमीरितं २५ एकविंशतिसंख्याकंद्वाविंशंरुद्रदैव
तं त्रयोविंशंचकौबेरमाश्विनंतत्त्वसंख्यकं २६ चतुर्विंशतिवर्णानांदेवतानांचसंग्रहः कथितः परमश्रेष्ठो
महापापैकशोधनः २७ यदाकर्णनमात्रेणसांगंजाप्यंफलंमुने इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कं-
धेगायत्रीविचारोनामप्रथमोऽध्यायः १ श्रीनारायणउवाच वर्णानांशक्तयः काश्चताः शृणुष्वमहामुने वा
मदेवीप्रियासत्याविश्वाभद्राविलासिनी १ प्रभावतीजयाशांताकांतादुर्गासरस्वती विद्रुमाचविशालेशा
व्यापिनीविमलातथा २ तमोपहारिणीसूक्ष्माविश्वयोनिर्जयावशा पद्मालयापराशोभाभद्राचत्रिपदास्मृ
ता ३ चतुर्विंशतिवर्णानांशक्तयः समुदाहृताः अतः परंवर्णवर्णान्व्याहरामियथातथं ४

२५ २६ २७ अ-
त्रव्याहृतीनांदेवताकृष्यादयश्च प्रसिद्धत्वान्नोक्ताः इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वादशस्कंधेप्रथमोऽध्यायः १ अष्टादशश्लोकवर्ग्यैर्वर्णानां श
क्तयस्तथा श्वेतपीतादयोवर्णावर्णानामक्षरक्रमात् उच्यंतेचैवमुद्राश्च प्रोक्ताएवप्रसंगतः १ वर्णशक्तीराह वर्णानां शक्तयइति १ २ ३ वर्ण-
वर्णांश्चतुर्विंशतिवर्णानांश्वेतपीनाकारान् वर्णानित्यर्थः ४ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

५ ६ ७ ८ ९ वर्णतत्त्वान्याह पृथिव्यापइति पूर्वोक्तेगायत्र्या अक्षरन्यासस्थले इदंतत्त्वऋषिवर्णाद्यात्मकं प्रत्यक्षरंस्मृत्वावर्णान्ध्यसेदि

चंपकाअतसीपुष्पसन्निभंविद्रुमंतथा स्फटिकाकारकंचैवपद्मपुष्पसमप्रभं ५ तरुणादित्यसंकाशंशंख
कुंदेंदुसन्निभं प्रवालपद्मपत्राभंपद्मरागसमप्रभं ६ इंद्रनीलमणिप्रख्यंमौक्तिकंकुंकुमप्रभं अंजनाभं-
चरक्तंचवैडूर्यंक्षौद्रसन्निभं ७ हरिद्रकुंददुग्धाभंरविकांतिसमप्रभं शुकपुच्छनिभंतद्वच्छतपत्रनिभंतथा ८
केतकीपुष्पसंकाशंमल्लिकाकुसुमप्रभं करवीरश्चइत्येतेक्रमेणपरिकीर्तिताः ९ वर्णाःप्रोक्ताश्चवर्णानांम-
हापापविशोधनाः पृथिव्यापस्तथातेजोवायुराकाशमेवच १० गंधोरसश्चरूपंचशब्दःस्पर्शस्तथैवच उप
स्थंपायुपादंचपाणीवागपिचक्रमात् ११ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्च त्वक्श्रोत्रंचततःपरं प्राणोपानस्तथोदा
नःसमानोव्यानएवच १२ तत्त्वान्येतानिवर्णानांक्रमशःकीर्तितानितु अतःपरंप्रवक्ष्यामिवर्णमुद्राःक्रमेण
तु १३ संमुखंसंपुटंचैवविततंविस्तृतंतथा द्विमुखंत्रिमुखंचैवचतुःपंचमुखंतथा १४ षण्मुखाधोमुखं
चैवव्यापकांजलिकंतथा शकटंयमपाशंचग्रंथितंसंमुखोन्मुखं १५ प्रलंबंमुष्टिकंचैवमत्स्यंकूर्मंवराहकं
सिंहाक्रांतंमहाक्रांतंमुद्गरंपल्लवंतथा १६ त्रिशूलयोनिसुरभिश्चाक्षमालाचलिंगकं अंबुजंचमहामुद्रास्तुर्य
रूपाःप्रकीर्तिताः १७ इत्येताःकीर्तितामुद्रावर्णानांतेमहामुने महापापक्षयकराःकीर्तिदाःकांतिदामुने
१८ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे द्वादशस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः २

तिरहस्ये १० पायुपादंचेत्यत्रप्राण्यंगत्वादेकव
द्भावः क्वचित्पायुःपादौचेत्यपिपाठः ११ १२ १३ १४ १५ १६ तुर्यरूपाः गायत्र्याश्चतुर्थचरणस्येत्यर्थः १७ १८ एतामुद्राएकादशस्कं
धेउक्ताएवप्रसंगादत्रकथिताइतिबोध्यं जपसमयेसर्वेऋषयः सर्वाणिछंदांसिसर्वाः शक्तयःसर्वाणितत्त्वानिसर्वेवर्णवर्णाः स्मर्तव्यामुद्राश्च

दर्शनीयाइतिसमुदायार्थः इतिश्रीदेवीभागवततिलके द्वादशस्कंधेद्वितीयोध्यायः २ पंचविंशतिभिः पद्यैर्जगन्मातुः परात्परं कवचंप्रोच्यते सम्यक्सर्वमंगलकारकं १ नारदः कवचंपृच्छति स्वामिन्निति पातकात्केनपुण्येन मुच्येतइत्यन्वयः १ २ ३ ४ ५ ६ तद्वीजमिति

नारदउवाच स्वामिन्सर्वजगन्नाथसंशयोस्तिममप्रभो चतुःषष्टिकलाभिज्ञ पातकाद्योगविद्वर १ मुच्येतकेनपुण्येन ब्रह्मरूपः कथंभवेत् देहश्चदेवतारूपोमंत्ररूपोविशेषतः २ कर्मतच्छ्रोतुमिच्छामिन्यासंचविधिपूर्वकं ऋषिश्छंदोधिदैवंच ध्यानंचविधिवत्प्रभो ३ नारायणउवाच अस्त्येकंपरमंगुह्यंगायत्रीकवचंतथा पठनाद्धारणान्मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ४ सर्वान्कामानवाप्नोति देवीरूपश्चजायते गायत्रीकवचस्यास्यब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ५ ऋषयोऋग्यजुःसामाथर्वछंदांसिनारद ब्रह्मरूपादेवतोक्ता गायत्रीपरमाकला ६ तद्बीजंभर्गइत्येषाशक्तिरुक्तामनीषिभिः कीलकंचधियः प्रोक्तं मोक्षार्थेविनियोजनं ७ चतुर्भिर्हृदयंप्रोक्तं त्रिभिर्वर्णैः शिरःस्मृतं चतुर्भिःस्याच्छिखापश्चात्त्रिभिस्तुकवचंस्मृतं ८ चतुर्भिर्नेत्रमुद्दिष्टंचतुर्भिःस्यात्तदस्त्रकं अथध्यानंप्रवक्ष्यामिसाधकाभीष्टदायकं ९ मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिंदुनिबद्धरत्नमुकुटांतत्त्वार्थवर्णात्मिकां गायत्रींवरदाभयांकुशकशाः शुभ्रंकपालंगुणंशंखंचक्रमथारविंदयुगलंहस्तैर्वहंतींभजे १० गायत्रीपूर्वतःपातु सावित्रीपातुदक्षिणे ब्रह्मसंध्यातुमेपश्चादुत्तरायांसरस्वती ११

तत्सदंबीजमित्यर्थः ७ प्रथमंचतुर्भिरक्षरैर्हृदयमित्यर्थः एवमुत्तरत्रबोध्यं ८ ९ ध्यानमाह मुक्ताविद्रुमेति प्रत्येकमीक्षणत्रयवद्भिःपंचभिर्मुखैर्युक्तामित्यर्थः तत्त्वार्थवर्णात्मिकामिति चतुर्विंशतितत्त्वान्यर्थोयेषांवर्णानां तत्सवितुरित्यादीनांतदात्मिकेत्यर्थः दक्षाद्यूर्ध्वयोर्हस्तयोः कमलद्वयंतदधस्तनयोश्चक्रशंखौतदधस्तनयोः रज्जुकपालेतदधःस्थयोःपाशांकुशौतदधःस्थयोरभयवरौकशाशब्देन पाशोगुणोरज्जुरित्यायुधध्यानं १० ब्रह्मसंध्या

टी॰अ॰२

पंचभिः

ब्रह्मणाराध्यासंध्याब्रह्मसंध्या ११ १२ १३ हेब्रह्माणिभवतीमेऊर्ध्वेदेशंरक्षेदित्यन्वयः १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३

पार्वतीमेदिशंरक्षेन्नृपावृक्षींजलशायिनी यातुधानींदिशंरक्षेद्यातुधानभयंकरी १२ पावमानींदिशंरक्षेत्स्वमानविलासिनी दिशंरौद्रींचमेपातुरुद्राणीरुद्ररूपिणी १३ ऊर्ध्वंब्रह्माणिमेरक्षेदधस्ताद्वैष्णवीतथा एवंदशदिशोरक्षेत्सर्वांगंभुवनेश्वरी १४ तत्पदंपातुमेपादौजंघेमेसवितुःपदं वरेण्यंकटिदेशेतुनाभिंभर्गस्तथैवच १५ देवस्यमेतन्हृदयंधीमहीतिचगल्लयोः धियःपदंचमेनेत्रेयःपदंमेललाटकं १६ नःपातुमेपदंमूर्ध्निशिखायांमेप्रचोदयात् तत्पदंपातुमूर्द्धानंसकारःपातुभालकं १७ चक्षुषीतुविकारार्णोतुकारस्तुकपोलयोः नासापुटंवकारार्णोरेकारस्तुमुखेतथा १८ णिकारऊर्ध्वमोष्ठंतुयकारस्त्वधरोष्ठकं आस्यमध्येभकारार्णोगोकारश्चुबुकेतथा १९ देकारःकंठदेशेतुवकारःस्कंधदेशकं स्यकारोदक्षिणंहस्तंधीकारोवामहस्तकं २० मकारोहृदयंरक्षेद्धिकारउदरंतथा धिकारोनाभिदेशेतुयोकारस्तुकटिंतथा २१ गुह्यंरक्षतुयोकारऊरूद्वौनःपदाक्षरं प्रकारोजानुनीरक्षेच्चोकारोजंघदेशकं २२ दकारंगुल्फदेशंतुयाकारःपदयुग्मकं तकारंव्यंजनंचैवसर्वांगेमेसदावतु २३ इदंतुकवचंदिव्यंबाधाशतविनाशनं चतुःषष्टिकलाविद्यादायकंमोक्षकारकं २४ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःपरंब्रह्माधिगच्छति पठनाच्छ्रवणाद्वापिगोसहस्रफलंलभेत् २५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेगायत्रीमंत्रकवचवर्णनंनामतृतीयोऽध्यायः ३ नारदउवाच भगवन्देवदेवेशभूतभव्यजगत्प्रभो कवचंचश्रुतंदिव्यंगायत्रीमंत्रविग्रहं १

२४ २५ इतिश्रीदेवीभागवतनिलके द्वादशस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ३ अथश्रीजगदंबायागायत्र्यास्तद्दयंपरं अथर्वोक्तंक्रमेणैवगाथारूपेणकथ्यते १ कवचश्रवणोत्तरंगा

यत्रीत्हृदयंपृच्छति भगवन्निति १ २ तदेवेति आनुपूर्वीक्रमेणैवेत्यर्थः ३ विराड्रूपामिति विराडरूपांगायत्रीं ध्यात्वातस्या अंगस्थानीपावक्ष्य

अधुनाश्रोतुमिच्छामिगायत्रीत्हृदयंपरं यद्धारणाद्भवेत्पुण्यंगायत्रीजपतोखिलं २ नारायणउवाच देव्याश्च त्हृदयंप्रोक्तंनारदाथर्वणेस्फुटं तदेवाहंप्रवक्ष्यामिरहस्यातिरहस्यकं ३ विराड्रूपांमहादेवींगायत्रींवेदमातरं ध्यात्वातस्यास्त्वथांगेषुध्यायेदेताश्चदेवताः ४ पिंडब्रह्मांडयोरैक्याद्भावयेत्स्वतनौतथा देवीरूपेनिजेदेहे तन्मयत्वायसाधकः ५ नादेवोभ्यर्चयेद्देवमितिवेदविदोविदुः ततोभेदायकायेस्वेभावयेद्देवताइमाः ६ अ-थतत्संप्रवक्ष्यामितन्मयत्वमथोभवेत् गायत्रीत्हृदयस्यास्याप्यहमेवऋषिःस्मृतः ७ गायत्रीछंदउद्दिष्टंदेवतापरमेश्वरी पूर्वोक्तेनप्रकारेणकुर्यादंगानिषट्क्रमात् आसनेविजनेदेशेध्यायेदेकाग्रमानसः ८ अथार्थन्यासः द्यौर्मूर्ध्निदैवतं दंतपंक्तावश्विनौ उभेसंध्येचोष्ठौ मुखमग्निः जिह्वासरस्वती ग्रीवायांतुबृहस्पतिः स्तनयोर्वसवोष्टौ बाह्वोर्मरुतः त्हृदयेपर्जन्यः आकाशमुदरं नाभावंतरिक्षं कट्योरिंद्राग्नी जघनेविज्ञानघनःप्रजापतिः कैलासमलयेऊरू विश्वेदेवाजान्वोः जंघायांकौशिकः गुह्यमयने ऊरूपितरः पादौपृथिवी वनस्पतयोंगुलीषु ऋषयोरोमाणि नखानिमुहूर्तानि अस्थिषुग्रहाः असृङ्मांसंऋतवः संवत्सरावैनिमिषं अहोरात्रावादित्यश्चंद्रमाः प्रवरांदिव्यांगायत्रींसहस्रनेत्राशरणमहंप्रपद्ये ॐ तत्सवितुर्वरेण्यायनमः ॐ तत्पूर्वाजयायनमः तत्प्रातरादित्यायनमः तत्प्रातरादित्यप्रतिष्ठायैनमः प्रातरधीयानोरात्रिकृतंपापंनाशयति

माणदेवताभावयित्वापिंडब्रह्मांडयोरैक्यान्निजंदेहमपिश्रीगायत्रीरूपंविभाव्यतस्मिन्देहेवक्ष्यमाणदेवता

न्यसेदित्यर्थः ४ ५ ६ अहमेवनारायणऋषिरित्यर्थः ७ परमेश्वरीगायत्रीदेवता ८ द्यौर्दैवतंमूर्ध्निभावयेदित्यर्थः सर्वत्रएवंयथायोग्यमर्थऊ

हनीयः सवितुर्वरेण्यायतेजसे इत्यर्थः पूर्वजयाय पूर्वस्यांदिश्युदितायेतिफलितोर्थः प्रातरादित्ये आदित्यमंडले प्रतिष्ठायस्यागायत्र्यास्तस्यैन
मइत्यर्थः फलमाह प्रातरधीयानइति इतिश्रीदे॰भा॰ द्वादशस्कंधेचतुर्थेध्यायः ४ एकोनत्रिंशतिश्लोकैर्गायत्र्याः स्तोत्रमुच्यते सिद्धेष्टकंभ

सायमधीयानोदिवसकृतंपापंनाशयति सायंप्रातरधीयानोअपापोभवति सर्वतीर्थेषुस्नातोभवति सर्वैर्देवै
र्ज्ञातोभवति अवाच्यवचनात्पूतोभवति अभक्ष्यभक्षणात्पूतोभवति अभोज्यभोजनात्पूतोभवति अचो-
ष्यचोषणात्पूतोभवति असाध्यसाधनात्पूतोभवति अलेह्यलेहनात्पूतोभवति अपेयपानात्पूतोभवति अ
गम्यागमनात्पूतोभवति दुष्प्रतिग्रहशतसहस्रात्पूतोभवति सर्वप्रतिग्रहात्पूतोभवति पंक्तिदूषणात्पूतोभव-
ति अनृतवचनात्पूतोभवति अथाब्रह्मचारीब्रह्मचारीभवति अनेनहृदयेनाधीतेनक्रतुसहस्रेणेष्टंभवति
षष्टिशतसहस्रगायत्र्याजप्यानिफलानिभवंति अष्टौब्राह्मणान्सम्यग्ग्राहयेत् तस्यसिद्धिर्भवति यइदंनित्य
मधीयानोब्राह्मणःप्रातःशुचिःसर्वपापैःप्रमुच्यतइति ब्रह्मलोकेमहीयते इत्याहभगवान्श्रीनारायणः
इतिश्रीदेवीभा॰ द्वादशस्कंधेगायत्रीहृदयंनामचतुर्थोध्यायः ४ नारदउवाच भक्तानुकंपिन्सर्वज्ञहृदयंपा
पनाशनं गायत्र्याःकथितंतस्माद्गायत्र्याःस्तोत्रमीरय १ नारायणउवाच आदिशक्तेजगन्मातर्भक्तानुग्रहका
रिणि सर्वत्रव्यापिकेनंतेश्रीसंध्येतेनमोस्तुते २ त्वमेवसंध्यागायत्रीसावित्रीचसरस्वती ब्राह्मीचवैष्णवी
रौद्रीरक्ताश्वेतासितेतरा ३

वेत्सिहृदयेनतन्मयतापिच १ गायत्रीहृदयश्रवणोत्तरंनारदः पृच्छति नारदउवाच भक्तानु-
कंपिन्निति १ २ गायत्री ब्राह्मीब्रह्मणःसमानाकारत्वात्तेनाराध्यत्वाद्वा सावित्रीरौद्रीतत्समानाकारत्वात्तेनाराध्यत्वाद्वा सरस्वतीवैष्णवी
विष्णुसमानाकारत्वात्तेनाराध्यत्वाद्वा गायत्रीरक्ता सावित्रीश्वेता सरस्वतीसितेतराकृष्णा ३ ५ ५ ५ ५ ५

तिसृणांक्रमेणवयोवस्थामाह प्रातरिति याचिंत्यतेतस्यैनमइतिशेषः४ तिसृणांदेवतानांवाहनान्याह हंसस्थेति हंसस्थाब्राह्मी गरुडारूढास
रस्वती वृषभवाहिनीसावित्री देवतात्रयस्य क्रमेणवेदत्रयोत्पादकत्वमाह ऋग्वेदेति ५ १भ्राम्यमाणेति भुविसर्वत्रविद्यमानापिरुद्रलोकंगते-
त्यर्थः रुद्रलोकंगतेतिदेवतात्रयस्ययथायोग्यंलोकत्रयंयोजनीयं ६ अमर्त्यानुग्रहकारिणीतिच्छेदः यैतादृशीतस्यैनमइतिशेषः ७ शिवयोरि

प्रातर्बालाचमध्याह्नेयौवनस्थाभवेत्पुनः वृद्धासायंभगवतीचिंत्यतेमुनिभिः सदा ४ हंसस्थागरुडारूढात-
थावृषभवाहिनी ऋग्वेदाध्यायिनीभूमौदृश्यतेयातपस्विभिः ५ यजुर्वेदंपठंतीचअंतरिक्षेविराजते सासामगा-
पिसर्वेषुभ्राम्यमाणातथाभुवि ६ रुद्रलोकंगतात्वंहिविष्णुलोकनिवासिनी त्वमेवब्रह्मणोलोकेमर्त्यानुग्रहकारि
णी ७ सप्तर्षिप्रीतिजननीमायाबहुवरप्रदा शिवयोःकरनेत्रोत्थात्यश्रुस्वेदसमुद्भवा ८ आनंदजननीदुर्गादश
धापरिपठ्यते वरेण्यावरदाचैववरिष्ठावरवर्णिनी ९ गरिष्ठाचवराहाचवरारोहाचसप्तमी नीलगंगातथासंध्या
सर्वदाभोगमोक्षदा १० भागीरथीमर्त्यलोकेपातालेभोगवत्यपि त्रिलोकवाहिनीदेवीस्थानत्रयनिवासिनी ११
भूर्लोकस्थात्वमेवासिधरित्रीशोकधारिणी भुवोलोकेवायुशक्तिः स्वर्लोकेतेजसांनिधिः १२ महर्लोकेमहासि-
द्धिर्जनलोकेजनन्यपि तपस्विनीतपोलोकेसत्यलोकेतुसत्यवाक् १३ कमलाविष्णुलोकेचगायत्रीब्रह्मलोकदा
रुद्रलोकेस्थितागौरीहरार्द्धांगिनिवासिनी १४ अहमोमहतश्चैवप्रकृतिस्त्वंहिगीयसे साम्यावस्थात्मिकात्वंहिश
बलब्रह्मरूपिणी १५ ततःपरापराशक्तिः परमात्वंहिगीयसे इच्छाशक्तिःक्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिस्त्रिशक्तिदा १६

तिशिवयोःशिवशक्त्योःकरनेत्रेभ्योवयवेभ्योयानिर्गतादशविधादशरूपादुर्गासापित्वमेवासीत्यर्थः इयंकथाकात्यायनीतंत्रादौप्रसिद्धा ८ दश
विधदुर्गाणांनामान्याह वरेण्येति ९ भोगमोक्षदेत्येका १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ ७ ७

१७ १८ तोयाकरतोया १९ गांधार्यादयः शरीरस्थानाड्यः २० स्वप्ननायिकेति कंठेस्वप्नइतिश्रुतेः कंठस्थायाः स्वप्नजनकत्वात् २१ बिंदुस्था
भ्रूमध्यस्थाबिंदुमालिनीबिंदुरूपेणमालतेशोभनइत्यर्थः मूलेमूलाधारेकुंडली केशमूलगाचूडामूलपर्यंतंव्यासाव्यापिनी २२ शिखामध्यासना ल

गंगाचयमुनाचैवविपाशाचसरस्वती सरयूर्देविकासिंधुर्नर्मदैरावतीतथा १७ गोदावरीशतद्रूश्चकावेरीदेवलोकगा
कौशिकीचंद्रभागाच वितस्ताचसरस्वती १८ गंडकीतापिनीतोयागोमतीवेत्रवत्यपि इडाचपिंगलाचैवसुषुम्नाच
तृतीयका १९ गांधारीहस्तजिह्वाचपूषापूषानथैवच अलंबुषाकुहूश्चैवशंखिनीप्राणवाहिनी २० नाडीचत्वं -
शरीरस्थागीयसेप्राक्तनैर्बुधैः हृत्पद्मस्थाप्राणशक्तिः कंठस्थास्वप्ननायिका२१ तालुस्थात्वंसदाधाराबिंदुस्था-
बिंदुमालिनी मूलेतुकुंडलीशक्तिर्व्यापिनीकेशमूलगा २२ शिखामध्यासनात्वंहिशिखाग्रेतुमनोन्मनी किमन्
न्यद्बहुनोक्तेनयत्किंचिज्जगतीत्रये २३ तत्सर्वत्वंमहादेविश्रियेसंध्येनमोस्तुते इतीदंकीर्तिदंस्तोत्रंसंध्यायांबहु
पुण्यदं २४ महापापप्रशमनंमहासिद्धिविधायकं यइदंकीर्तयेत्स्तोत्रंसंध्याकालेसमाहितः २५ अपुत्रःप्रा
प्नुयात्पुत्रंधनार्थीधनमाप्नुयात् सर्वतीर्थतपोदानयज्ञयोगफलंलभेत् २६ भोगान्भुक्त्वाचिरंकालमंतेमोक्ष
मवाप्नुयात् तपस्विभिःकृतंस्तोत्रंस्नानकालेतुयःपठेत् २७ यत्रकुत्रजलेमग्नः संध्यामज्जनजंफलं लभतेना
त्रसंदेहः सत्यंसत्यंचनारद २८ श्रृणुयाद्योपितद्भक्त्यासतुपापात्प्रमुच्यते पीयूषसदृशंवाक्यंसंध्योक्तंनारदेरि
तं २९

स्याः शिखायामध्येपरमात्माव्यवस्थितइतिश्रुत्युक्ताशिखाज्ञानकलातस्यामध्येआसनंस्थितिर्यस्याः सापरमात्मरूपिणीत्यर्थः
शिखाग्रेतस्याएवशिखायाअग्रेब्रह्मरंध्रेमनसिगतेसतिमनोन्मनीशक्तिरेवावतिष्ठतेइतियोगप्रसिद्धं २३ श्रियेमोक्षलक्ष्म्यर्थमित्यर्थः संध्येइत्येकवचने
नैकैवगायत्रीसंध्यात्रयरूपेणध्येयेत्युक्तमितिबोध्यं उपपादितंचैतदेकादशस्कंधे २४ २५ २६ २७ २८ नारदेतिसंबोधनं संध्योक्तंसंध्योद्देशेनोक्तं

स्तोत्रमित्यर्थः २९ इतिश्रीदेवीभागवततिलके द्वादशस्कंधे पंचमोऽध्यायः ५ पंचषष्टिश्लोकवर्यैः शतश्लोकाधिकैरथ गायत्र्याश्चमहादेव्यानाम्नांसा
हस्त्रमुच्यते १ अथनारदः सर्वाभीष्टप्रदंसर्वानुष्ठानन्यूनंतापूर्तिकरंगायत्रीसहस्त्रनामस्तोत्रंश्रोतुकामः पृच्छति भगवन्सर्वधर्मज्ञइति १ विद्यावेद
विद्या २ ३ ४ ५ भगवताब्रह्मणा६,७ मातृकाक्षरैरिति मातृकामंत्रषडंगएवास्यषडंगइत्यर्थः ८ प्रातःकालिकगायत्रीसंध्यारूपायादेव्याध्यानमा
ह रक्तेति रक्तश्वेतहिरण्यनीलधवलैर्नानावर्णविशिष्टैर्मणिगणैर्युक्तामित्यर्थः प्रातःसंध्यायाश्चतुर्वक्त्रत्वात् पंचमुखत्वेनवर्णनंयुक्तमितिमणिगणैरि-

इतिश्रीदेवीभागवते महापुराणेद्वादशस्कंधेगायत्रीस्तोत्रंनामपंचमोऽध्यायः ५ नारदउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञ
सर्वशास्त्रविशारद श्रुतिस्मृतिपुराणानांरहस्यंत्वन्मुखाच्छ्रुतं १ सर्वपापहरंदेवयेनविद्याप्रवर्तते केनवाब्रह्मवि-
ज्ञानंकिंनुवामोक्षसाधनं २ ब्राह्मणानांगतिःकेनकेनवामृत्युनाशनं ऐहिकामुष्मिकफलंकेनवापद्मलोचन ३
वक्तुमर्हस्यशेषेणसर्वंनिखिलमादितः श्रीनारायणउवाच साधुसाधुमहाप्राज्ञसम्यक्पृष्टंत्वयानघ ४ शृणुव
क्ष्यामियत्नेनगायत्र्यष्टसहस्त्रकं नाम्नांशुभानांदिव्यानांसर्वपापविनाशनं ५ सृष्ट्यादौयद्भगवतापूर्वंप्रोक्तंब्रवी
मिते अष्टोत्तरसहस्त्रस्यऋषिर्ब्रह्माप्रकीर्तितः ६ छंदोनुष्टुप्तथादेवीगायत्रीदेवतास्मृता हलोबीजानितस्यैवस्व
राःशक्तयईरिताः ७ अंगन्यासकरन्यासावुच्येतेमातृकाक्षरैः अथध्यानंप्रवक्ष्यामिसाधकानांहितायवै ८ रक्तश्वे
तहिरण्यनीलधवलैर्युक्तांत्रिनेत्रोज्ज्वलांरक्तांरक्तनवस्त्रजंमणिगणैर्युक्तांकुमारीमिमां गायत्रींकमलासनांकरतल-
व्यानद्धकुंडांबुजांपद्माक्षींचवरस्त्रजंचदधतींहंसाधिरूढांभजे ९ अचिंत्यलक्षणाव्यक्ताप्यर्थमात्रमहेश्वरी अ-
मृतार्णवमध्यस्थाप्यजिताचापराजिता १०

त्यस्यैवविशेषणंयुक्तं रक्तनवस्त्रजंरक्तपुष्पस्त्रजमित्यर्थः कुंडंकुंडिकाअंबुजंचकरत
लाभ्यांव्यानद्धंधृतंयया वरमिष्टंस्त्रजमक्षमालां ९ अथमातृकाक्षरक्रमेणैवसहस्त्रनामान्युच्यंते तत्रप्रथमतोचिंत्यलक्षणेत्यारभ्यांत्यजार्चितेत्यंता-

न्यकारादीनि पंचत्रिंशन्नामान्याह अचिंत्यलक्षणेति अबुद्धिलक्षणेत्यर्थः यतोवाचोनिवर्तंतइतिश्रुतेः अव्यक्ता अस्पष्टा नामरूप रहितेत्यर्थः तद्धे
दंतर्ह्यव्याकृतमासीत्तन्नामरूपाभ्यां व्याक्रियतइतिश्रुतेः अर्थमानारः प्रपंचरूपार्थपरिच्छेदकाब्रह्मादयस्तेषांमहेश्वरीनियंत्री अपिशब्दःसंध्य
भावायासंदेहार्थः अजितानान्यैर्जिता अपराजितायुद्धेन पराजितानपराजयंप्राप्ता अजितापराजितेष्टपीठशक्त्यंतर्गतेदेवतेवा १० अणिमादि-
गुणा अणिमादिसिद्धयस्तेषामाधाराआधाराश्रयभूता अजा अजामेकामितिश्रुतेः नपरोधिकोयस्याः साऽपरा नधर्मेजात्यादिनिमित्तोयस्याः

अणिमादिगुणाधाराप्यर्कमंडलसंस्थिता अजराजापराधर्माअक्षसूत्रधराधरा ११ अकारादिक्षकारांताप्य
रिषड्वर्गभेदिनी अंजनाद्रिप्रतीकाशाप्यंजनाद्रिनिवासिनी १२ अदितिश्चाजपाविद्याप्यरविंदनिभेक्षणा
अंतर्बहिःस्थिताविद्याध्वंसिनीचांतरात्मिका १३ अजाचाजमुखावासाप्यरविंदनिभानना अर्धमात्रार्थदा
नशाप्यरिमंडलमर्दिनी १४ असुरघ्नीत्यमावास्याप्यलक्ष्मीघ्न्यंत्यजार्चिता आदिलक्ष्मीश्चादिशक्तिराकृ-
तिश्चायतानना १५ आदित्यपदवीचाराप्यादित्यपरिसेविता आचार्यावर्तनाचाराप्यादिमूर्तिनिवासि
नी १६

साऽधर्मा अधरानिकृष्टरूपापीयमेव ११ अकारआदिर्यस्याः क्षकारोंतेयस्याः सा मातृकारूपिणीत्यर्थः १२ अदितिर्देवमा-
ता अजपागायत्री अविद्याजीवोपाधिस्तस्यध्वंसिनी १३ अजाच्छागी अजमुखंब्रह्ममुखंतस्मिन्निवासोयस्याः अर्धमात्रा अर्धमात्रास्थिता
नित्येत्युक्ता अर्थदानंपुरुषार्थचतुष्टयदानंतस्यज्ञाज्ञात्रीत्यर्थः १४ अंत्यजामातंगीरूपिणीतयाअर्चितापूजिता आदिलक्ष्मीइत्यारभ्यांतरध्वां
तनाशिनीत्यंतान्याकारादीनिद्वाविंशतिनामानि आदिलक्ष्मीः साम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपिणीमूर्तिस्तसकांचनवर्णाभानसकांचनभूषणे
तिरहस्योक्तामहालक्ष्मीः आदिशक्तिर्माया आकृतिराकाररूपिणी आयतंदीर्घास्येनविस्तृतमाननंयस्याः १५ आदित्यपदवीआदित्यमार्गस्तस्मिंश्चा
रश्चरणंयस्याः आदित्येनादितिपुत्रेणसेविता आचार्यास्तर्यव्याख्यात्री आवर्तनाजगद्वर्तयित्री आचारादक्षिणाचाराद्याचाररूपिणीत्यर्थः आ

दिमूर्निर्ब्रह्मनस्मिन्निवासशीला १६ आग्नेयी अग्निदेवताकाकृदिशायां आमरी अमराणामियं पुरी आमरी अमरावती रूपिणीत्यर्थः आधारो मू-
लाधारः स निलयो वासस्थानं यस्याः कुंडलिन्याः सा आधारा सर्वाधाररूपिणी आकाशांतो हंकारतत्त्वं तस्मिन्नाकाशस्य लयात् तस्मिन्निवासशी-
ला १७ अंतरे देहमध्ये भव आकाशो दहराकाशस्तद्रूपिणी आंतरध्वांतमविद्यांधकारस्तस्य नाशिनी १८ इंदिरेत्यारभ्येंद्राक्षीत्यंतानि त्रयोद-
शह्रस्वेकारादीनि नामानि चकारः संध्यभावार्थः इरावती इरा भूवाक्सुरांबुष्विति मेदिनीकोशात् भूवाक्सुरांबुवतीत्यर्थः १९ इक्षुकोदंडं पौंड्रे-
क्षु धनुस्तेन संयुक्ता पौंड्रेक्षुपाशांकुशपुष्पबाणहस्ते नमस्ते जगदेकमातरिति ललिताध्याने उक्तत्वात् २० इंद्राक्षी शताक्षीनाम्नी देवता ईश्वरी-

आग्नेयी चामरी चाद्या चाराध्या चासनस्थिता आधारनिलयाधारा चाकाशांतनिवासिनी १७ आद्याक्षर-
समायुक्ता चांतराकाशरूपिणी आदित्यमंडलगता चांतरध्वांतनाशिनी १८ इंदिरा चेष्टदा चेष्टा चेंदीवरनि-
भेक्षणा इरावती चेंद्रपदा चेंद्राणी चेंदुरूपिणी १९ इक्षुकोदंडसंयुक्ता चेषुसंधानकारिणी इंद्रनीलसमाका-
रा चेडापिंगलरूपिणी २० इंद्राक्षी चेश्वरी देवी चेहात्रयविवर्जिता उमा चोषा ह्युडुनिभा उर्वारुकफलानना २१
उडुप्रभा चोडुमती ह्युडुपा ह्युडुमध्यगा ऊर्ध्वं चाप्यूर्ध्वकेशी चाप्यूर्ध्वाधोगतिभेदिनी २२ ऊर्ध्वबाहुप्रिया चो-
र्मिमालावाग्ग्रंथदायिनी ऋतं चर्षिर्ऋतुमती ऋषिदेवनमस्कृता २३ देवी ईहात्रयविवर्जितेति नामद्वयं दीर्घेकारादिकं ई-
श्वरीणां महाकाल्यादीनां देवी ईश्वरी देवी ईहात्रयमेषणात्रयं तेन विवर्जिता उमेत्यारभ्योडुमध्यगेत्यंतान्यष्टौ ह्रस्वोकारादीनि नामानि उमा प्रसिद्धा उ-
षा रात्रिशेषरूपिणी बाणासुरसुता वा उषा बाणसुता रात्र्योरिति मेदिनी उडुनिभा नक्षत्रसदृशी उर्वारुकं कर्कटी २१ उडुपा पोतरूपिणी चंद्ररूपिणी-
वा ऊर्ध्वादीन्यूर्मिमालावाग्ग्रंथदायिनीत्यंतानि पंच दीर्घोकारादीनि नामानि ऊर्ध्वमूर्ध्वदेशरूपिणी ऊर्ध्वकेशी ऊर्ध्वाः केशा यस्याः ऊर्ध्वाधोग-
तिरुच्चनीचगतिस्तस्य भेदिनी २२ ऊर्मिमाला समुद्रतरंगमाला तद्वद्वाचां ग्रंथः कवितारूपः कक्षारूपो वा तस्य दायिनी ऋतमित्यादीनि ऋज्वी-

त्यंनानित्रयोदशह्रस्वऋकारादीनिनामानि ऋतंसूनृतवाणीरूपाऋषिर्वेदरूपा ऋतुमतीरजस्वला २३ २४ दीर्घॠकारादीनांनाम्नामप्रसिद्धत्वा
न्नानिनोक्तानि ऌकारादिनामान्यप्यप्रसिद्धानियद्यपितथापिऌकारेलकारस्यसत्त्वात्तदादिकमेवनामत्रयमुच्यते लूतारिवरसंभूता भुक्तेलूतातू-
र्णनाभपिपीलिकागदांतरेइतिमेदिनीकोशाल्लूतारोगविशेषस्तस्यारिवरःशत्रुश्रेष्ठस्तन्नाशकोमंत्रःससंभूतोयस्याःसा २५ एकाक्षरेत्यार-
भ्यनामचतुष्टयमेकारवर्णादिकमर्थस्तुस्पष्टएव ऐंद्रीत्यादिनामत्रयमैकारादिकं ऐहिकामुष्मिकफलस्यप्रदात्रीत्यर्थः २६ ओंकारेत्यादी
निचत्वारिनामान्योकारादीनि ओंकाराप्रणवरूपिणी ओतामणिषुसूत्रवत्सर्वाभ्यंतरे स्थिता कस्मिन्निदमोतंचेतिश्रुत्या परमात्मनिसर्वं

ऋग्वेदाऋणहर्त्रीच ऋषिमंडलचारिणी ऋद्धिदाऋजुमार्गस्थाऋजुधर्माऋतुप्रदा २४ ऋग्वेदनि
लयाऋज्वीलुप्तधर्मप्रवर्तिनी लूतारिवरसंभूतालूतादिविषहारिणी २५ एकाक्षराचैकमात्राचै-
कांचैकैकनिष्ठिता ऐंद्रीत्यैरावतारूढाचैहिकामुष्मिकप्रदा २६ ओंकारात्योषधीचोताचोतप्रोतनिवा
सिनी और्वत्यौषधसंपन्नाऔपासनफलप्रदा २७ अंडमध्यस्थितादेवीचाःकारमनुरूपिणी का-
त्यायनीकालरात्रिःकामाक्षीकामसुंदरी २८ अमलाकामिनीकांताकामदाकलकंठिनी करिकुंभस्तन-
भराकरवीरसुवासिनी २९

जगदोतंचप्रोतंचास्तीति तस्मिन्नोतप्रोतेजगतिनिवसतितच्छीलाओतप्रोतनिवासिनीत्य
र्थः और्वेत्यादिनामत्रयमौकारादिकं उर्व्यांभवाऔर्वा २७ अनुस्वारादिकमेकंनाम विसर्गादिकमेकंनाम अंडमध्यस्थितानांशक्तीनां-
देवीत्यर्थः अःकाररूपोविसर्गरूपोयोमंत्रस्तद्रूपिणीतंत्रराजेविसर्गस्यशक्त्यात्मकत्वेनवर्णनात् मायाशक्त्यभिधःसर्गः सर्वभूतात्मकः
प्रभुरितितंत्रांतरोक्तेश्च कात्यायनीत्यारभ्यकुक्षिस्थाखिलविष्टपेत्यंतानिएकोनसप्ततिःककारादीनिनामानि २८ करवीरसुवासिनी कर-
वीरंकृपाणीस्त्रीहृत्यभेदाश्वमारयोरितिमेदिनी कोशात् करवीरोदैत्य विशेषस्तेनपूजितासुवासिनीत्यर्थः यद्वाकरवीरंमहालक्ष्मीक्षेत्रंतत्र

निवसनशीलेत्यर्थः २९ कुरुविंददलाकाराकुरुविंदंरत्नभेदेमुस्ताकुल्माषयोः पुमानितिमेदिनीकोशान्मुस्तादलाकारेत्यर्थः ३० ३१ कामचा
रोपथेष्टाचरणंतस्यनाशिनी ककुभं नाककुभांदिशानामंतावासनारूपा ३२ केसरी सिंहरूपिणीत्यर्थः कलशोद्भवोगस्तिस्तेनसंस्तुता ३३
कुंडमग्निहोत्रकुंडंतन्निलया ३४ केतकीतिस्वतंत्रंनाम कुसुमप्रियेति स्वतंत्रंनाम कालीत्यत्र क्रूरेत्यपिपाठः ३५ कक्षेत्यत्र कुब्जेत्यपि पाठः ३६

कल्याणीकुंडलवतीकुरुक्षेत्रनिवासिनी कुरुविंददलाकाराकुंडलीकुमुदालया ३० कालजिह्वाकरालास्याका
लिकाकालरूपिणी कमनीयगुणाकांतिःकलाधाराकुमुद्वती ३१ कौशिकीकमलाकाराकामचारप्रभंजिनी कौ
मारीकरुणापांगीककुभंताकरिप्रिया ३२ केसरीकेशवनुताकदंबकुसुमप्रिया कालिंदीकालिकाकांचीकलशो
द्भवसंस्तुता ३३ काममाताक्रतुमतीकामरूपाकृपावती कुमारीकुंडनिलयाकिरातीकीरवाहना ३४ कैकेयी
कोकिलालापाकेतकीकुसुमप्रिया कमंडलुधराकालीकर्मनिर्मूलकारिणी ३५ कलहंसगतिःकक्षाकृतकौतुक
मंगला कस्तूरीतिलकाकम्राकरींद्रगमनाकुहूः ३६ कर्पूरलेपनाकृष्णाकपिलाकुहराश्रया कूटस्थाकुधराकम्रा
कुक्षिस्थाखिलविष्टपा ३७ खड्गखेटकराखर्वाखेचरीखगवाहना खट्वांगधारिणीख्यातारवगराजोपरिस्थि-
ता ३८ खलघ्नीखंडितजराखडाख्यानप्रदायिनी खंडेंदुतिलकागंगा गणेशगुहपूजिता ३९ गायत्रीगोमती
गीतागांधारीगानलोलुपा गौतमीगामिनीगाधागंधर्वाप्सरसेविता ४०

कृष्णेत्यत्रकृष्टेत्यपिपाठः कृष्टाआकृष्टा कम्रे-
तिपुनरुक्तंनाम तदर्थस्तुपूर्वत्रकम्रासुंदरीद्वितीयेकम्रानाम्नीकाचनदेवांगना कंप्रेतिपाठेनपुनरुक्तिः ३७ खड्गखेटकरेत्यारभ्यखंडेंदुतिलकेत्यंता-
निएकादशखकारादीनिनामानि खड्गखेटकरेनिएकंनामबोध्यं ३८ खडाख्यानप्रदायिनी खडःपानांतरे भेदेइतिमेदिनीकोशात्खंडःपानशास्त्रंभे
दशास्त्रंवातस्याख्यानदायिनी गंगेत्यारभ्यगुह्यमंडलवर्तिनीत्यंतानिषट्त्रिंशद्गकारादीनिनामानि गणेशगुहपूजितेतिनाम३९ गामिनीगमनशीला

गाधाप्रतिष्ठारूपिणी गंधर्वाप्सरेत्यत्र सकारलोप आर्षः ४० गोत्रा पृथ्वी गमी गमोनाक्षविवर्तेस्याद्पर्यालोचने ध्वनी तिमेदिनीकोशाद्गमो पर्या-
लोचनं तद्यस्यास्तीत्यर्थे इनि भाव न् तस्य स्त्रीत्यर्थे पुंयोगादाख्यायामिति ङीप् ४१ ४२ ४३ गोकर्णनिलयासक्ता गोकर्णस्थानासक्ता घर्मदेत्यार-
भ्य घनवेगिनीत्यंतानि चतुर्दश घकारादीनि नामानि ४४ घृणिमंत्रः सूर्यमंत्रः ४५ घनं निबिडमरिमंडलं दैत्यरूपं यस्याः सा ङकारादिनाम्नो ऽप्र-

गोविंदचरणाक्रांता गुणत्रयविभाविता गंधर्वी गह्वरी गोत्रा गिरिशा गहना गमी ४१ गुहावासा गुणवती गु
रुपापप्रणाशिनी गुर्वी गुणवती गुह्या गोप्तव्या गुणदायिनी ४२ गिरिजा गुह्यमातंगी गरुडध्वजवल्लभा ग-
र्वापहारिणी गोदा गोकुलस्था गदाधरा ४३ गोकर्णनिलयासक्ता गुह्यमंडलवर्तिनी घर्मदा घनदा घंटा घोरदा-
नवमर्दिनी ४४ घृणिमंत्रमयी घोषा घनसंपत्तिदायिनी घंटारवप्रिया घ्राणा घृणिसंतुष्टिकारिणी ४५ घना
रिमंडला घूर्णा घृताची घनवेगिनी ज्ञानधातुमयी चर्चा चर्चिता चारुहासिनी ४६ चटुला चंडिका चित्रा चित्र
माल्यविभूषिता चतुर्भुजा चारुदंता चातुरी चरितप्रदा ४७ चूलिका चित्रवस्त्रांता चंद्रमःकर्णकुंडला चं
द्रहासा चारुदात्री चकोरी चंद्रहासिनी ४८ चंद्रिका चंद्रधात्री च चौरी चोरा च चंडिका चंचद्वाग्वादिनी चं
द्रचूडा चोरविनाशिनी ४९

प्रसिद्धत्वाज्ज्ञो र्योगे ज्ञ इत्यक्षरं निष्पन्नं तस्य क्वचिद्भाषायां ङकाररूपेणोच्चारात् तदा
दिकमेकमेव नाम ज्ञानधातुमयीत्युच्यते ज्ञानधातुश्चिन्द्धातुस्तन्मयी चर्चेत्यारभ्य चारुहेतुकीत्यंतानि चकारादीन्येकोनपंचाश-
न्नामानि चर्चा परिभाषण क्रियारूपा चर्चिता चंदनादिना ४६ ४७ चूलिका नाटकस्यांगे कर्णमूले च हस्तिनामिति मेदिनी चंद्र-
माः कर्णकुंडलं यस्याः सा चंद्रावदाल्हादकारो हासो यस्याः स्वड्गरूपा वा चंद्रस्य हासिनी हसनशीला चंद्रापेक्षयोस्वस्यातिशयाल्हादजनकत्वा
त् ४८ चौरी चुराशीलमस्याः सा चोरा चोरः पाटच्चरे पि स्याच्चौरपुष्पौषधावपीति मेदिनीकोशादौषधिविशेषरूपा ४९ ७ ७ ७

चंदिलाकर्नाटदेशेप्रसिद्धदेवता चंद्रिकेत्यपिपाठः ५० चक्रंसुदर्शनंबाह्वोर्हस्तेयस्याःसा ५१ चंद्रमास्तत्स्वरूपा ५२ चोदयित्री प्रेरयित्री चारु हेतुर्जगत्सर्जनेयस्याःसा गौरादिपाठात्सा धुत्वं छत्रयातेत्यारभ्यछेदनप्रियेत्यंतानिचतुर्दशछकारादीनिनामानि छंदःपरिच्छदा छंदो वश्येप्यभिप्रायेधीदापुत्रीमनीषयोरितिमेदिनीकोशात्कोपिच्छंदोग्रात्यः ५३ छायायादेवीस्वामिनी छिद्रनरवा छिद्रंदूषणंरंध्रयोरि- तिमेदिनीकोशात्रंध्रवंतिनरवानियस्याः छन्नेंद्रियाउपसंहृतेंद्रियाः पुरुषायोगिनस्तेषुविसर्पतिगच्छतितच्छीला छंदःसंज्ञकायानुष्टुप् नस्याःप्रतिष्ठायाःस्थलस्यांतःसमाप्तिः अनुष्टुपूछंदस्कमंत्रबोध्येत्यर्थः छिद्रोपद्रवाःकपटोपद्रवास्तेषांभेदिनी ५४ जननीत्यारभ्यज्वलज्ञाणि

चारुचंदनलिप्तांगीचंचच्चामरवीजिता चारुमध्याचारुगतिश्चंदिलाचंद्ररूपिणी ५० चारुहोमप्रियाचार्वाचरि- ताचक्रबाहुका चंद्रमंडलमध्यस्था चंद्रमंडलदर्पणा ५१ चक्रवाकस्तनीचेष्टाचित्राचारुविलासिनी चित्स्वरू पाचंद्रवतीचंद्रमाश्चंदनप्रिया ५२ चोदयित्रीचिरप्रज्ञाचातकाचारुहेतुकी छत्रयाताछत्रधराछायाछंदःपरि- च्छदा ५३ छायादेवीछिद्रनखाछन्नेंद्रियविसर्पिणी छंदोनुष्टुप्प्रतिष्ठांनाछिद्रोपद्रवभेदिनी ५४ छेदाछत्रेश्व रीछिन्नाछुरिकाछेदनप्रिया जननीजन्मरहिताजातवेदाजगन्मयी ५५ जाह्नवीजटिलाजेत्रीजरामरणवर्जिता जं- बूद्वीपवतीज्वालाजयंतीजलशालिनी ५६ जितेंद्रियाजितक्रोधाजितामित्राजगत्प्रिया जातरूपमयीजिह्वाजा नकीजगतीजरा ५७ जनित्रीजह्नुतनयाजगत्त्रयहितैषिणी ज्वालामुखीजपवतीज्वरघ्नीजितविष्टपा ५८ जि ताक्रांतमयीज्वालाजाग्रतीज्वरदेवता ज्वलंतीजलदाज्येष्ठाज्याघोषास्फोटदिङ्मुखी ५९

क्यकुंडलेत्यंतानिचत्वारिंश- ज्जकारादीनिनामानि ५५ ५६ ५७ ५८ जितेनजयेनाक्रांताःपुरुषास्तन्मयी ज्याघोषास्फोटोदिङ्मुखेयस्याः साज्याघोषास्फोटदिङ्मुखा- ज्याघोषव्याप्तादिगंतेत्यर्थः ५९ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

जंभिनी जंभोभक्ष्येन्चदंतेन्चेतिकोशाद्भक्ष्यवतीदंतवतीवेत्यर्थः झिंझिकेत्यारभ्य चत्वारिंझकारादीनिनामानि झिंझिकापक्षिविशेषोयस्यभाषायां
झिंगुरवाइतिप्रसिद्धिरस्तिझणइतिनिर्घोषोयस्याः झंझावातेनारवायावितिकोशात् झंझामारुतोभयंकरवातस्तद्वद्वेगोयस्याः ६० भकारादिकं
नामद्वयं भरूपा भःपुमान्स्याद्बलीवर्देशुक्रकेवाममतावपीतिकोशाद्बलीवर्दरूपा भःशुक्रोभुजेहस्तेयस्याः सा शामलांबिकाभभुजा भवद्ब-

जंभिनीर्जृंभिणाजृंभाज्वलन्माणिक्यकुंडला झिंझिकाझणनिर्घोषाझंझामारुतवेगिनी ६० झल्लकीवाद्य
कुशला भरूपाभभुजास्मृता टंकबाणसमायुक्तादंकिनीटंकभेदिनी ६१ टंकीगणकृताघोषाटंकनीयमहोर-
सा टंकारकारिणीदेवीठठशब्दनिनादिनी ६२ डामरीडाकिनीडिंभाडुंडुमारैकनिर्जिता डामरीतन्त्रमार्गस्थाड
मड्डमरुनादिनी ६३ डिंडीरवसहाडिंभलसत्क्रीडापरायणा ढुंढिविघ्नेशजननीढक्काहस्ताढिलिव्रजा ६४ नि
त्यज्ञानानिरुपमानिर्गुणानर्मदानदी त्रिगुणात्रिपदातंत्रीतुलसीतरुणातरुः ६५ त्रिविक्रमपदाक्रांतातुरीयप
दगामिनी तरुणादित्यसंकाशातामसीतुहिनातुरा ६६ त्रिकालज्ञानसंपन्नात्रिवलीचत्रिलोचना त्रिश-
क्तिस्त्रिपुरातुंगातुरंगवदनातथा ६७ तिमिंगिलगिलातीव्रात्रिस्रोतातामसादिनी तंत्रमंत्रविशेषज्ञातनुम-
ध्यात्रिविष्टपा ६८ त्रिसंध्यात्रिस्तनीतोषासंस्थातालप्रतापिनी तादंकिनीतुषाराभातुहिनाचलवासिनी ६९

लीवर्दवत्भुजौयस्याइतिवा टंकबाणेत्यादीनि षट्टकारादीनिनामानि टंकःपरशुः ६१ टंकीगणवत्रुद्रगणवत्कृतआघोषोययासा टंकनीयंवर्णनीयंम
होरोयस्याः सा टंकारकारिणीनांटंकारशब्दंकुर्वतीनांदेवीनांदेवीस्वामिनीत्यर्थः ठकारादिकमेकमेवनाम ६२ डकारादीन्यष्टौनामानि डिंभाबालकरूपा
डुंडुमारोराक्षसः ६३ डिंडीरवोवाद्यविशेषरवस्तस्यसहासहनकर्त्री ढकारादीनित्रिणिनामानि ढुंढिविघ्नेशोढुंढिराजः ढिलीनामकागणाः शिवपुराणेप्रसि-
द्धास्तेषांव्रजःसमुदायोयस्याः सा ६४ णकारादिनाम्नोप्रसिद्धत्वात्तत्स्थानेनकारादिनामपंचकमाहनित्यज्ञानेति त्रिगुणेत्यारभ्यतकारादीनिद्वाषष्टिर्ना-
मानि ६५ ६६ ६७ ६८ तोषेसंतोषे

आसंस्थासम्यक्स्थितिर्यस्याः सा त्रिस्तनीमलयध्वजराज्ञः कन्यापार्वतीहालास्यमाहात्म्यप्रसिद्धा ६९ ७० त्रिभिर्गुणैर्वेदत्रयेणवायुनायुक्ता तन्वीत्यत्रतंत्रीत्यपिपाठः ७१ ७२ ७२ त्रिभंगीस्थानत्रयवक्रतायुक्ता तनुस्तन्वीवल्लरिर्देहलतायस्याः सा थकारादीनित्रीणिनामानि थात्कारीथादि निशब्दंकुर्वती थारवा थंरक्षणेमंगलेत्रसाध्वसेचनपुंसकं शिलोच्चयेपुमानेवक्वचित्तुभयरक्षकेइतिमेदिनीकोशात् भयरक्षकआरावःशब्दोय-

नंतुजालसमायुक्तानारहारावलिप्रिया तिलहोमप्रियातीर्थातमालकुसुमाकृतिः ७० तारकात्रियुतातन्वी त्रिशंकुपरिवारिता तलोदरीतिरोभाषाताटंकप्रियवादिनी ७१ त्रिजटातित्तिरीतृष्णात्रिविधातरुणाकृतिः तप्तकांचनसंकाशातप्तकांचनभूषणा ७२ त्रैयंबकात्रिवर्गाचत्रिकालज्ञानदायिनी तर्पणातृप्तिदातृप्तातामसीतुंबरुस्तुता ७३ तार्क्ष्यस्थात्रिगुणाकारात्रिभंगीतनुवल्लरिः थात्कारीथारवाथांतादोहिनीदीनवत्सला ७४ दानवांतकरीदुर्गादुर्गासुरनिबर्हिणी देवरीतिर्दिवारात्रिर्द्रौपदीदुंदुभिस्वना ७५ देवयानीदुरावासादारिद्र्यभेदिनीदिवा दामोदरप्रियादीप्तादिग्वासादिग्विमोहिनी ७६ दंडकारण्यनिलयादंडिनीदेवपूजिता देववंद्यादिविषदाद्वेषिणीदानवाकृतिः ७७ दीनानाथस्तुतादीक्षादैवतादिस्वरूपिणी धात्रीधनुर्धराधनुर्धारिणी धर्मचारिणी ७८ धुरंधराधराधाराधनदाधान्यदोहिनी धर्मशीलाधनाध्यक्षाधनुर्वेदविशारदा ७९ धृतिर्धन्याधृतपदाधर्मराजप्रियाध्रुवा धूमावतीधूमकेशीधर्मशास्त्रप्रकाशिनी ८० नंदानंदप्रियानिद्रानृनुतानंदनात्मिका नर्मदानलिनीनीलानीलकंठसमाश्रया ८१ नारायणप्रियानित्यानिर्मलानिर्गुणानिधिः निराधारानिरुपमानित्यशुद्धानिरंजना ८२

स्याः सा थांताथस्यमंगलस्यांतापर्यवसानभूमिः दोहिनीत्यारभ्यदकारादीनिसप्तविंशतिर्नामानि ७४ दिवायुक्तारात्रिर्दिवारात्रिः ७५ ७६ दंडिनीवाराहीललितोपाख्यानेप्रसिद्धा ७७ धात्रीत्यारभ्यधकारादीनिविंशतिनामानि ७८ ७९ ८० नंदेत्यारभ्यनकारादी-निपंचपंचाशन्नामानि ८१ ८२

नृसिंहिनीनृसिंहउपासकोस्तियस्याःसानृसिंहवेषवतीवा नृपनागविभूषितेतिएकन्नाम ८३ ८४ ज्योतिर्ज्योतिःशास्त्रं ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ पार्वतीत्यारभ्यपल्लवोदरीत्यंतानि पंचविंशत्यधिकशतंनामानिपकारादीनि पंचब्रह्मात्मिकासद्योजातादिपंचब्रह्मात्मिका परब्रह्मात्मिकेत्यपिपाठः परे

नादबिंदुकलातीतानादबिंदुकलात्मिका नृसिंहिनीनगधरानृपनागविभूषिता ८३ नरकक्लेशशमनीनारायणपदोद्भवा निरवद्यानिराकारानारदप्रियकारिणी ८४ नानाज्योतिःसमाख्यातानिधिदानिर्मलात्मिका नवसूत्रधरानीतिर्निरुपद्रवकारिणी ८५ नंदज्ञानवरत्नाढ्यानैमिषारण्यवासिनी नवनीतप्रियानारीनीलजीमूतनिःस्वनो ८६ निमेषिणीनदीरूपानीलग्रीवानिशीश्वरी नामावलिर्निशुंभघ्नीनागलोकनिवासिनी ८७ नवजांबूनदप्रख्यानागलोकाधिदेवता नूपुराक्रांतचरणानरचित्तप्रमोदिनी ८८ निमग्नारक्तनयनानिर्घातसमनिस्वना नंदनोद्यानिलयानिर्व्यूहोपरिचारिणी ८९ पार्वतीपरमोदारापरब्रह्मात्मिकापरा पंचकोशविनिर्मुक्तापंचपातकनाशिनी ९० परचित्तविधानज्ञापंचिकापंचरूपिणी पूर्णिमापरमाप्रीतिःपरतेजःप्रकाशिनी ९१ पुराणीपौरुषीपुण्यापुंडरीकनिभेक्षणा पातालतलमग्नाचप्रीताप्रीतिविवर्द्धिनी ९२ पावनीपादसहितापेशलापवनाशिनी प्रजापतिःपरिश्रांतापर्वतस्तनमंडला ९३ पद्मप्रियापद्मसंस्थापद्माक्षीपद्मसंभवा पद्मपत्रापद्मपदापद्मिनीप्रियभाषिणी ९४ पशुपाशविनिर्मुक्तापुरंध्रीपुरवासिनी पुष्कलापुरुषापर्वपारिजातसुमप्रिया ९५ पतिव्रतापवित्रांगीपुष्पहासपरायणा प्रज्ञावतीसुतापौत्रीपुत्रपूज्यापयस्विनी ९६

निस्वनंत्रनाम ९० पंचिकाश्रीविद्यायांपंचपंचिकापूजनंदक्षिणामूर्त्तिसंहितादिषुवर्णितंतत्पंचिकादेवतारूपा पंचरूपिणीप्रपंचरूपिणीपरमाप्रीतिरितिनामद्वयं ९१ पौरुषीपुरुषसंबंधिनी ९२ पादसहिताकिरणसहिताप्रजापतिस्तद्रूपिणी ९३ ९४ पुरंध्रीत्येकंनाम पुरवासिनीमातापुरवासिनी ९५ प्रज्ञावत्याःसु

नेत्येकंनाम पुत्रपूज्यापुत्रेण पूज्येत्यर्थः ९६ ९७ पुंडरीक पुरंचिदंबरक्षेत्रं ९८ ९९ प्रणवानांप्रस्तोत्रीणांदेवांगनानांगतिः पंचवाणीविस्तृ
तावाणी पंचिकाकाचिद्देवता १०० परप्रीतिरित्येकंनाम १ २ पंचभक्षामकार. पंचकभक्षावामाचारिणस्तेषांप्रियआचारोयस्याःसा पूतने

पट्टिपाशधरापंक्तिःपितृलोकप्रदायिनी पुराणीपुण्यशीलाचप्रणतार्तिविनाशिनी ९७ प्रद्युम्नजननीपुष्टा
पितामहपरिग्रहा पुंडरीकपुरावासापुंडरीकसमानना ९८ पृथुजंघापृथुभुजापृथुपादापृथूदरी प्रवालशोभा
पिंगाक्षीपीनवासाःप्रचापला ९९ प्रसवापुष्टिदापुण्याप्रतिष्ठाप्रणवागतिः पंचवर्णापंचवाणीपंचिकापंजरस्थि
ता १०० परमायापरज्योतिःपरप्रीतिःपरागतिः पराकाष्ठापरेशानीपाविनीपावकद्युतिः १ पुण्यभद्रापरिच्छे-
द्यापुष्पहासापृथूदरा पीतांगीपीतवसनापीतशय्याविशायिनी २ पीनक्रियापिशाचघ्नीपाटलाक्षीपटुक्रिया
पंचभक्षप्रियाचारापूतनाप्राणघातिनी ३ पुन्नागवनमध्यस्थापुण्यतीर्थनिषेविता पंचांगीचपराशक्तिःपर-
माल्हादकारिणी ४ पुष्पकांडस्थितापूषापोषिताखिलविष्टपा पानप्रियापंचशिखापन्नगोपरिशायिनी ५
पंचमात्रात्मिकापृथ्वीपथिकापृथुदोहिनी पुराणन्यायमीमांसापाटलीपुष्पगंधिनी ६ पुण्यप्रजापारदात्रीपरमा
र्गैकगोचरा प्रवालशोभापूर्णाशाप्रणवापल्लवोदरी ७ फलिनीफलदाफल्गुःफूत्कारीफलकाकृतिः फणींद्रभो
गशयनाफणिमंडलमंडिता ८ बालबालाबहुमताबालातपनिभांशुका बलभद्रप्रियावंद्यावडवाबुद्धिसंस्तुता ९
बंदीदेवीबिलवतीबडिशघ्नीबलिप्रिया बांधवीबोधिताबुद्धिर्बंधूककुसुमप्रिया ११०

त्येकंनाम ३ ४ ५ पाटलीत्येकं-
नाम ६ प्रणवाप्रणवरूपिणी ७ फलिनीत्यादीनिसप्तफकारादीनिनामानि ८ बालबालेत्यारभ्यब्रह्मकंकणसूत्रिणीत्यंतानिपंचाशद्बकारा
दीनिनामानि तत्रबवयोरभेदात्वकारादीनिनामान्यपिकानिचित्सवर्गीयादिनामसुपठ्यंते बालबालाबालादपिबाला ९ बिलवती बिलंकर्मछि

द्रंतद्दतीनद्रष्ट्रीत्यर्थः बडिशंकपटंतस्यहंत्रीत्यर्थः ११० ११ बालाकिनी बलाकानांबकपंक्तीनांसमूहो बालाकंनदस्तियस्याः साबालाकिनी बि
लाह्वाराकर्मछिद्रभक्षणकर्त्रीत्यर्थः बिलवासाबिलेगुहारूपेवासोयस्याःसा १२ १३ बन्धूगोधांगुलित्राणा गोधातलनिहाकयोरितिमेदिनी-
कोशात् गोधाहस्ततलंतस्यत्राणमंगुलित्राणंच बन्धूंययासावीरलक्षणमेतत् बन्धूगोधांगुलित्राणाः कालिंदीमभितोययुरितिमहाभारतेवि

बालभानुप्रभाकाराब्राह्मीब्राह्मणदेवता बृहस्पतिस्तुतावृंदावृंदावनविहारिणी ११ बालाकिनीबिलाहाराबिल
वासाबहूदका बहुनेत्राबहुपदाबृहुकर्णावतंसिका १२ बहुबाहुयुताबीजरूपिणीबहुरूपिणी बिंदुनादकलाती
ताबिंदुनादस्वरूपिणी १३ बन्धूगोधांगुलित्राणाबदर्याश्रमवासिनी वृंदारकावृहत्स्कंधावृहतीबाणपातिनी १४
वृंदाध्यक्षाबहुनुतावनिताबहुविक्रमा बन्धूपद्मासनासीनाबिल्वपत्रतलस्थिता १५ बोधिद्रुमनिजावासा बडि-
स्थाबिंदुदर्पणा बालाबाणासनवतीवडवानलवेगिनी १६ ब्रह्मांडबहिरंतस्थाब्रह्मकंकणसूत्रिणी भवानीभीष
णवतीभाविनीभयहारिणी १७ भद्रकालीभुजंगाक्षीभारतीभारताशया भैरवीभीषणाकाराभूतिदाभूतिमा
लिनी १८ भामिनीभोगनिरताभद्रदाभूरिविक्रमा भूतवासाभृगुलता भार्गवीभूसुरार्चिता १९ भागीरथी
भोगवतीभवनस्थाभिषग्वरा भामिनीभोगिनीभाषाभवानीभूरिदक्षिणा १२० भर्गात्मिकाभीमवतीभवबंधवि
मोचिनी भजनीयाभूतधात्रीरंजिताभुवनेश्वरी २१

राटपर्वणिप्रसिद्धं १४ १५ बडिस्थाडलयोरभेदाद्बलिस्थेत्यर्थः बिंदुरव्यक्तमा
यात्मकःसदर्पणोयस्याःसातत्रप्रतिबिंबितत्वात् मायायाबिंदुत्वंच नमस्तेसमस्तेशिबिंदुस्वरूपेइतिप्रपंचसारेस्पष्टं बाणासनवती धनुष्यहस्तेत्यर्थः
१६ ब्रह्मकंकणसूत्रिणीब्रह्मशब्देनब्रह्मविद्यादानंलक्षणयातद्विषयकंयत्कंकणंसूत्रंनदस्तियस्याः साब्रह्मविद्याप्रचारेबद्धपरिकरेत्यर्थः भवानीत्यार-
भ्यभागधेयिनीत्यंतानिएकोनचत्वारिंशद्भकारादीनिनामानि १७ भारताशयाभास्वप्रकाशासंविन्तस्यांरतायेज्ञानिनस्तेषुआशयोयस्याःसा १८
१९ १२० भूतधात्र्यारंजितेत्येकंनाम १२१ ७

सहस्रनाम

मातेत्यारभ्यमहिषासुरमर्द्दिनीत्यंतानिचतुःपंचाशन्मकारादीनिनामानि २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ योगासनेत्यारभ्ययातुधानाभ-

भुजंगवलयाभीमाभेरुंडाभागधेयिनी मातामायामधुमतीमधुजिह्वामधुप्रिया २२ महादेवीमहाभागामा
लिनीमीनलोचना मायातीतामधुमतीमधुमांसामधुद्रवा २३ मानवीमधुसंभूतामिथिलापुरवासिनी मधुकैट
भसंहर्त्रीमेदिनीमेघमालिनी २४ मंदोदरीमहामायामैथिलीमसृणप्रिया महालक्ष्मीर्महाकालीमहाकन्याम
हेश्वरी २५ माहेंद्रीमेरुतनयामंदारकुसुमार्चिता मंजुमंजीरचरणामोक्षदामंजुभाषिणी २६ मधुरद्राविणी
मुद्रामलयामलयान्विता मेधामरकतश्यामामागधीमेनकात्मजा २७ महामारीमहावीरामहाश्यामामनुस्तु
ता मातृकामिहिराभासामुकुंदपदविक्रमा २८ मूलाधारस्थितामुग्धामणिपूरकवासिनी मृगाक्षीमहि-
षारूढामहिषासुरमर्द्दिनी २९ योगासनायोगगम्यायोगायौवनकाश्रया यौवनीयुद्धमध्यस्थायमुनायुगधा-
रिणी १३० यक्षिणीयोगयुक्ताचयक्षराजप्रसूतिनी यात्रायानविधानज्ञायदुवंशसमुद्भवा ३१ यकारादिहक
रांतायाजुषीयज्ञरूपिणी यामिनीयोगनिरतायातुधानभयंकरी ३२ रुक्मिणीरमणीरामारेवतीरेणुकारतिः
रौद्रीरौद्रप्रियाकारारामभातारतिप्रिया ३३ रोहिणीराज्यदारेवारमाराजीवलोचना राकेशीरूपसंपन्नारत्न-
सिंहासनस्थिता ३४ रक्तमाल्यांबरधरारक्तगंधानुलेपना राजहंससमारूढारंभारक्तबलिप्रिया ३५ रमणी
ययुगाधाराराजिताखिलभूतला रुरुचर्मपरीधानारथिनीरत्नमालिका ३६ रोगेशीरोगशमनीराविणीरोमहर्षि
णी रामचंद्रपदाक्रांतारावणच्छेदकारिणी ३७

यंकरीत्यंतानियकारादीनिविंशतिर्नामानि ३० यक्षराजस्यप्रसूतिकाप्रसावि
त्री ३१ ३२ रुक्मिणीत्यारभ्यरुक्मभूषणेत्यंतानिसप्तत्रिंशद्रकारादीनिनामानि ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ छ छ छ छ

२१८५१ ७।७

लज्जेत्यारभ्यलोकधारिणीत्यंतानित्रयोदशलकारादीनिनामानि ३८ ३९ वरदेत्यारभ्यवाल्मीकिपरिसेवितेत्यंतानिसप्तत्रिंशद्वकारादीनिनामानि ४० ४१ ४२ ४३ ४४ शाकंभरीत्यारभ्यशर्वरीवंद्येत्यंतानिएकोनत्रिंशच्छकारादीनिनामानि ४५ ४६ ४७ ४८ षड्भाषेत्यारभ्यषडंगरूपसुमनिसुरा

रत्नवस्त्रपरिच्छिन्नारथस्थारुक्मभूषणा लज्जाधिदेवतालोलाललितालिंगधारिणी ३८ लक्ष्मीर्लीलालुप्तवि षालोकिनीलुप्तविश्रुता लज्जालंबोदरीदेवीललनालोकधारिणी ३९ वरदावंदिताविद्यावैष्णवीविमलाकृतिः वाराहीविरजावर्षावरलक्ष्मीर्विलासिनी ४० विनताव्योममध्यस्थावारिजासनसंस्थिता वारुणीवेणुसंभूतावीतिहोत्राविरूपिणी ४१ वायुमंडलमध्यस्थाविष्णुरूपाविधिक्रिया विष्णुपत्नीविष्णुमतीविशालाक्षीवसुंधरा ४२ वामदेवप्रियावेलावज्रिणीवसुदोहिनी वेदाक्षरपरीतांगीवाजपेयफलप्रदा ४३ वासवीवामजननीवैकुंठनिलयावरा व्यासप्रियावर्मधरावाल्मीकिपरिसेविता ४४ शाकंभरीशिवाशांताशारदाशरणागतिः शातोदरीशुभाचाराशुंभासुरविमर्दिनी ४५ शोभावतीशिवाकाराशंकरार्द्धशरीरिणी शोणाशुभाशयाशुभ्राशिरःसंधानकारिणी ४६ शरावतीशरानंदाशरज्ज्योत्स्नाशुभानना शरभाशूलिनीशुद्धाशबरीशुकवाहना ४७ श्रीमतीश्रीधरानंदाश्रवणानंददायिनी शर्वाणीशर्वरीवंद्याषड्भाषाषडृतुप्रिया ४८ षडाधारस्थितादेवीषण्मुखप्रियकारिणी षडंगरूपसुमनिसुरासुरनमस्कृता ४९ सरस्वतीसदाधारासर्वमंगलकारिणी सामगानप्रियासूक्ष्मासावित्रीसामसंभवा १५० सर्ववासासुरानंदासुस्तनीसागरांबरा सर्वैश्वर्यप्रियासिद्धिःसाधुबंधुपराक्रमा ५१

सुरनमस्कृतेत्यंतानिपंचषकारादीनिनामानि षडाधारामूलाधारप्रभृतयस्तत्रस्थितानांदेवीनांदेवीस्वामिनी षडंगरूपायेसुमतिसुरास्तैरसुरैश्चनमस्कृतेत्यर्थः ४९ सरस्वतीत्यारभ्यसोमसंहतिरित्यंतानिसप्तविंशतिःसकारादीनिनामानि सावित्रीत्येकंनाम सामसंभवेत्येकंनाम ५० साधुबंधु

पदक्रमासाधूनांस्वभक्तानांयेबंधवोमित्राणितेषुपदक्रमः पदसंचारोयस्याः स्मककेष्वपिदयावतीत्यर्थः ५१ ५२ सरघामधुमक्षिका ५३ हिरण्य

सप्तर्षिमंडलगतासोममंडलवासिनी सर्वज्ञासांद्रकरुणासमानाधिकवर्जिता ५२ सर्वोत्तुंगासंगहीनासद्गुणास कलेष्टदा सरघासूर्यतनयासुकेशीसोमसंहतिः ५३ हिरण्यवर्णाहरिणीह्रींकारीहंसवाहिनी क्षौमवस्त्रपरीतांगी क्षीराब्धितनयाक्षमा ५४ गायत्रीचैवसावित्रीपार्वतीचसरस्वती वेदगर्भावरारोहाश्रीगायत्रीपरांबिका ५५ इ-तिसाहस्रकंनाम्नांगायत्र्याश्चैवनारद पुण्यदंसर्वपापघ्नंमहासंपत्तिदायकं ५६ एवंनामानिगायत्र्या स्तोषोत्पत्तिकराणिहि अष्टम्यांचविशेषेणपठितव्यंद्विजैःसह ५७ जपंकृत्वाहोमपूजाध्यानंकृत्वाविशेषतः यस्मैकस्मैनदातव्यंगायत्र्यास्तुविशेषतः ५८ सुभक्तायसुशिष्यायवक्तव्यंभूसुरायवै भ्रष्टेभ्यःसाधकेभ्यश्चबांधवेभ्योनदर्शयेत् ५९ यद्गृहेलिखितंशास्त्रंभयंतस्यनकस्यचित् चंचलापिस्थिराभूत्वाकमलातत्रतिष्ठति १६० इदंरहस्यंपरमंगुह्याद्गुह्यतरंमहत् पुण्यप्रदंमनुष्याणांदरिद्राणांनिधिप्रदं ६१ मोक्षप्रदंमुमुक्षूणांकामिनांसर्वकामदं रोगाद्वैमुच्यतेरोगीबद्धोमुच्येतबंधनात् ६२ ब्रह्महत्यासुरापानसुवर्णस्तेयिनोनराः गुरुतल्पगतोवापिपातकान्मुच्यतेसकृत् ६३ असत्प्रतिग्रहाच्चैवाभक्ष्यभक्षाद्विशेषतः पाखंडानृतमुख्येभ्यः पठनादेवमुच्यते ६४ इदंरहस्यममलंमयोक्तंपद्मजोद्भव ब्रह्मसायुज्यदंनॄणांसत्यंसत्यंनसंशयः १६५ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेगायत्रीसहस्रनामस्तोत्रकथनंनामषष्ठोऽध्यायः ६

वर्णेत्यादीनिचत्वारिहकारादीनिनामानि ळलयोरभेदाल्लकारादिनामभिरेवळकारादिनामान्यपिसंगृहीतानीतिमन्यतेमुनिः क्षौमवस्त्रपरीतांगीत्यारभ्यत्रीणिनामानिक्षकारादिकानि ५४ गायत्र्यादीन्यष्टौनामानिमातृकाक्षरक्रमरहितानि ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ इति॰दे॰नि॰द्वादशस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६

पूजाविधि १

पंचपंचाशदधिकैः शतश्लोकैरतः परं दीक्षाविधिं समासेन वक्ति नारायणो मुनिः १ अत्राधुनिक पुस्तकेषु अष्टावध्यायावैष्णवतंत्रस्थाः केनचित्प्रक्षि साहश्यंते तत्र शक्तिदीक्षाप्रकरणे तत्कथनस्यासंगतेः प्राचीनपुस्तकेषु तेषामदर्शनाच्च सोप पाठः ततः प्राचीनपुस्तक पाठमनुरुध्यैव व्याख्यायते सहस्रनामश्रवणोत्तरं नारदः पृच्छति श्रुतं सहस्रनामेति १ दीक्षालक्षणं दीक्षाविधिस्वरूपमित्यर्थः ब्राह्मणानामित्यर्द्ध स्यदेवीमंत्रेधिकारितेतिपू

नारदउवाच श्रुतं सहस्रनामाख्यं श्रीगायत्रीफलप्रदं स्तोत्रं महोन्नतिकरं महाभाग्यकरं परं १ अधुनाश्रो तुमिच्छामि दीक्षालक्षणमुत्तमं विनायेन न सिध्येत देवीमंत्रेधिकारिता २ ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां विशां स्त्रीणां तथैवच सामान्यविधिना सर्वं विस्तरेण वद प्रभो ३ श्रीनारायणउवाच शृणु दीक्षां प्रवक्ष्यामि शिष्याणां भावि तात्मनां देवाग्निगुरुपूजादावधिकारो यया भवेत् ४ दिव्यं ज्ञानं हि यद्दद्यात्कुर्यात्पापक्षयं तु या सैव दीक्षेति संप्रो- क्ता वेदतंत्रविशारदैः ५ अवश्यं सा तु कर्तव्या यतो बहुफला मता गुरुशिष्यावुभावत्राप्यतिशुद्धावपेक्षितौ ६ गुरुस्तु विधिवत्प्रातः कृत्यं सर्वं विधाय च स्नानं संध्यादिकं सर्वं यथाविधि विधाय च ७ कमंडलुकरो मौ- नी गृहं यायात्सरित्तटात् यागमंडपमासाद्य विशेत्तत्रासने वरे ८ आचम्य प्राणानायम्य गंधपुष्पविमिश्रितं सप्तवारास्त्रमंत्रेण जलं वारि सुसाधयेत् ९

र्वेणान्वयः २ ३ यया भवेदिति तदुक्तं अदीक्षितस्य मरणं रौरवाय प्रकल्पते नपूजाद्यधिकारोस्ति विना दीक्षां वराननेइति ४ दीक्षापदार्थमाह दिव्यं ज्ञानमिति दाण् दाने क्षि क्षये इति धातुद्वयनिष्पन्नो दीक्षाशब्द इत्यर्थः यादीक्षाक्रिया ५ अतिशुद्धौ मातृतः पितृतश्च आचारतश्चेत्यर्थः तदुक्तं शारदायां मातृतः पितृतः शुद्धइति ६ विधिवदिति पूर्वोक्तप्रकारेण ७ यागमंडपं दीक्षास्थानं मंडपशब्देन कुंडमंडपोक्तविधिना षोडशहस्तपरिमितः कुंडमंडपः कर्तव्य इति सूचितं तदुक्तं पिंगलामते कलाकरप्रमा णः स्यान्मंडपो मुख्य एवचेति तद्विधिश्च ग्रंथांतरादवसेयः ८ अस्त्रमंत्रेणेति अर्घ्यपात्रे जलं गृहीत्वा गंधपुष्पं प्रक्षिप्य सप्तवारं फडित्यस्त्र

मंत्रेणाभिमंत्रयेदित्यर्थः ९ अस्त्रमंत्रं फट्मंत्रं द्वारं मंडपद्वारं द्वारमिति जात्यैकवचनाच्चत्वारि मंडपद्वाराणीत्यर्थः १० ऊर्ध्वोदुंबरके शा-
द्वारस्योर्ध्वफलकप्रथमप्रांते गणनाथं मध्ये लक्ष्मीं द्वितीयप्रांते च सरस्वतीं च पूजयेदित्यर्थः नाममंत्रैर्गणेशाय नम इत्यादिभिः ११ गंगां
प्रथमतः संपूज्य तद्वामभागे विघ्नेशमर्चयेदित्यर्थः तथा क्षेत्रपालं प्रथमतस्तद्वामभागे सूर्यजां यमुनां पूजयेदित्यर्थः १२ देहल्यामधो देहल्या

वारिणा तेन मतिमानस्त्रमंत्रं समुच्चरन् प्रोक्षयेद्द्वारमखिलं ततः पूजां समाचरेत् १० ऊर्ध्वोदुंबरके देवं गणनाथं
तथा श्रियं सरस्वतीं नाममंत्रैः पूजयेद्गंधपुष्पकैः ११ द्वारदक्षिणशाखायां गंगां विघ्नेशमर्चयेत् द्वारस्य वामशा
खायां क्षेत्रपालं च सूर्यजां १२ देहल्यां पूजयेदस्त्रदेवतामस्त्रमंत्रतः सर्वदेवीमयं दृश्यमिति संचिंत्य सर्वतः १३
दिव्यानुत्सारयेद्विघ्नानस्त्रमंत्रजपेन तु अंतरिक्षगतान्विघ्नान्पादघातैस्तु भूमिगान् १४ वामशाखां स्पृशन्न्य
ग्भात्प्रविशेद्दक्षिणांघ्रिणा प्रविश्य कुंभं संस्थाप्य सामान्यार्घ्यं विधाय च १५ ७ ७ ७

अस्त्रमंत्रतः फट्मंत्रतः अनंतरं मंडपमध्ये सर्वं देवीम
यमस्तीति विभाव्योर्ध्वं पश्यन् दिविभवान्विघ्नानुत्सारयेदित्यर्थः १३ पादघातैस्त्रिभिर्भौमान्विघ्नानुत्सारयेदित्यर्थः १४ अनंतरं अंतः
स्थितविघ्ननिर्गमनार्थं मार्गं परित्यज्य द्वारवामशाखां स्पृशन्दक्षिणांघ्रिमग्रे दत्त्वा मंडपे प्रविशेदित्याह वामशाखामिति अंतःस्थिता वि-
घ्ना निर्गच्छंतु अहं त्वंतः प्रविशामीति भावयन्प्रविशेदिति तात्पर्यं सामान्यार्घ्यं पूर्ववत् १५ ७ ७ ७ ७

१६ १७ शराणुनास्त्रमंत्रेण १८ मंडपक्ष्मांमंडपभुवनं १९ विकिरानिति तदुक्तं चिद्दल्लीतंत्रे जालचंदनसिद्धार्थभस्मदूर्वांकुराक्षताः वि किराइतिसंदिष्टाः सर्वविघ्नौघनाशनाइति तांस्त्विति तान्विकिरानित्यर्थः २० तत्पुंजमिति तस्मिन्पुंजेग्रेवर्धनीस्थापनंवक्ष्यति २१ देय मंत्रस्येति शिष्यस्यचोदेयोमंत्रस्तस्यदेवतामित्यर्थः २२ पूर्वोक्तेनैकादशस्कंधोक्त प्रकारेण २३ ऋष्यादिन्यासस्थानान्याह न्यसेदिति

तेनचार्घ्यजलेनापिनैर्ऋत्यांदिशिपूजयेत् वास्तुनाथंपद्मयोनिंगंधपुष्पाक्षतादिभिः १६ ततःकुर्यात्पंचग-व्यंतेनचार्घ्योदकेनच तोरणस्तंभपर्यंतंप्रोक्षयेन्मंडपंगुरुः १७ सर्वंदेवीमयंचेदंभावयेन्मनसाकिल मूलमं-त्रंजपन्भक्त्याप्रोक्षणंस्याच्छराणुना १८ शरमंत्रंसमुच्चार्यताडयेन्मंडपक्ष्मां हुंमंत्रंतुसमुच्चार्यकुर्यादभ्युक्ष णंततः १९ धूपयेदंतरंधूपैर्विकिरान्विकिरेत्ततः मार्जयेत्तांस्तुमार्जन्याकुशनिर्मितयापुनः २० ईशानदिशि तत्पुंजंकृत्वासंस्थापयेन्मुने पुण्याहवाचनंकृत्वादीनानाथांश्चतोषयेत् २१ विशेन्मृद्वासनेपश्चान्नमस्कृत्य गुरुंनिजं प्राङ्मुखोविधिवद्ध्यात्वादेयमंत्रस्यदेवतां २२ भूतशुद्ध्यादिकंकृत्वापूर्वोक्तेनैववर्त्मना ऋष्यादि न्यासकंकुर्याद्देयमंत्रस्यवैमुने २३ न्यसेन्मुनिंतुशिरसिमुखेछंदःसमीरितं देवतांहृदयांभोजेगुह्येबीजंतु पादयोः २४ शक्तिंविन्यस्यपश्चात्तुतालत्रयरवात्ततः दिग्बंधंकारयेत्पश्चाच्छोटिकाभिस्त्रिभिर्नरः २५ प्रा णायामंततःकृत्वामूलमंत्रमनुस्मरन् मातृकांविन्यसेद्देहेतत्प्रकारस्तथोच्यते २६ ॐ अंनमइतिप्रोच्यन्यसे च्छिरसिमंत्रवित् एवमेवतुसर्वेषुन्यसेत्स्थानेषुवैमुने २७ मूलमंत्रषडंगंचन्यसेदंगेषुसत्तमः अंगुष्ठादिष्वंगुली षुत्हृदयादिषुचक्रमात् २८

२४ तालत्रयरवादितितालत्रयशब्देनदिव्यांतरिक्षभौमविघ्नानुत्सार्य छोटिकाभिर्दिग्बंधंकुर्या दित्यर्थः २५ २६ ओंअंनमइति ओंआंनमः ओंइंनमइत्यादिप्रकारेणशिरआदिस्थानेषुमातृकान्यासप्रकरणेसर्वत्रप्रसिद्धेषुन्यसेदित्यर्थः२७ मूल

मंत्रेति देयमंत्रस्येत्यर्थः सचषडंगस्तत्तत्कल्पेप्रसिद्धः षडंगन्यासस्थानान्याह अंगुष्ठादिष्विति २८ नमःस्वाहेतिहृदयायनमः शिरसेस्वाहा शि-
खायैवषट्कवचायहुंनेत्रत्रयायवौषट्अस्त्रायफडेवंरीत्येत्यर्थः २९ ३० ततोनिजदेहेवक्ष्यमाणक्रमेणदेव्याआसनंकल्पयेदित्याह ततोनि-
जेइति तमेवक्रममाह दक्षांसेइति ३१ ३२ नञादीनिति नञ्पूर्वादित्यर्थः तथाचाधर्मायनमः अज्ञानायनमः अवैराग्यायनमः अनैश्व

नमःस्वाहावषड्युक्तैर्हुंवौषट्फट्पदान्वितैः प्रणवादियुतैर्मंत्रैः षड्भिरेवंषडांगकं २९ वर्णन्यासादिकंप-
श्चान्मूलमंत्रस्ययोजयेत् स्थानेषुतत्तत्कल्पोक्तेष्विति न्यासविधिःस्मृतः ३० ततोनिजेशरीरेस्मिंश्चिंतयेदास-
नंशुभं दक्षांसेचन्यसेद्धर्मंवामांसेज्ञानमेवच ३१ वामोरौचापिवैराग्यंदक्षोरावथविन्यसेत् ऐश्वर्यंसुखदेशेतुमु
नेध्यायेदधर्मकं ३२ वामपार्श्वेनाभिदेशेदक्षपार्श्वेतथापुनः नञादींश्चापिज्ञानादीन्पूर्वोक्तानेवविन्यसेत् ३३ पा
दाधर्मादयःप्रोक्ताःपीठस्यमुनिसत्तम अधर्माद्यास्तुगात्राणिस्मृतानिमुनिपुंगवैः ३४ मध्येनंतंतद्धिस्थाने
न्यसेन्मृद्वासनेस्थले प्रपंचपद्मंविमलंतस्मिन्सूर्येंदुपावकान् ३५ न्यसेत्कलायुतान्मंत्रीसंक्षेपात्तावदाम्य
हं सूर्यस्यद्वादशकलास्ताइंदोःषोडशस्मृताः ३६ दशवन्हेःकलाःप्रोक्तास्ताभिर्युक्तांस्तुतान्स्मरेत् सत्त्वंर-
जस्तमश्चैवन्यसेत्तेषामथोपरि ३७

र्यायनमइतिमंत्राःसंपन्नाः ३३ तस्मिन्कल्पितेआसनेपर्यंककल्पनामाह पादाधर्माद
यइति पादाः पर्यंकखुराधर्मादयोज्ञेयाइत्यर्थः अधर्मादयस्तुपर्यंकगात्राणीतिज्ञेयाइत्यर्थः ३४ मध्येनंतमिति तंचानंतंमृद्वासनेमृ
दुतूलिकास्थानेभावयेदित्यर्थः तस्मिन्ननंतेप्रपंचपद्मंभावयेत्तस्मिन्कमलेसूर्येंदुपावकानुपर्युपरिन्यसेद्भावयेच्चेत्याह प्रपंचपद्ममिति ३५ क-
लायुतानिमंडलानिन्यसेदित्याह न्यसेत्कलायुतानिति कस्यकतिकलाःसंतीतितदाह सूर्यस्यद्वादशेति ३६ तेचसूर्यादयःप्रणवस्यवर्णत्रयपूर्व
कान्यस्तव्याइतितंत्रांतरेउक्तं तथाचायंप्रयोगः अंसूर्यमंडलायद्वादशकलात्मनेनमः उंसोममंडलायषोडशकलात्मनेनमः मंवन्हिमंड-

लायदशकलात्मनेनमः इतिप्रयोगंकृत्वान्यसेदित्यर्थः तदुपरिसत्वादिगुणत्रयंन्यसेदित्याह सत्त्वंरजइतिसंसत्त्वायनमः रंरजसेनमः तंतमसेनम इतिप्रयोगः ३७ आत्मानमिति तेन्चचत्वारआत्मानोदेवीस्थानात्पूर्वादिदिक्षुन्यसेदितितुचिहल्लीतंत्रादूर्ध्वं ३८ अमुकासनायनमइतीति अमुकशब्दस्थानेपूजनीयदेवतानामग्राह्यमित्यर्थः यथादुर्गासनायनमः गायत्र्यासनायनमइति ३९ ४० ४१ विशेषार्घ्यस्थापनमाह ततःस्वे

आत्मानमंतरात्मानंपरमात्मानमेवच ज्ञानात्मानंन्यसेद्दिक्षुनित्थंपीठस्यकल्पना ३८ अमुकासनायनमइ निमंत्रेणसाधकः आसनंपूजयित्वातुतस्मिन्ध्यायेत्सुरांबिकां ३९ कल्पोक्तविधिनामंत्रीदेयमंत्रस्यदेवतां मानसैरुपचारैश्चपूजयेत्तांयथाविधि ४० मुद्राःप्रदर्शयेद्दिक्षुकल्पोक्तामोदकारकाः याभिर्विरचिताभिस्तुमोदोदेव्यास्तुजायते ४१ नारायणउवाच ततःस्ववामभागाग्रेषट्कोणोपरिवर्तुलं चतुरस्रयुतंसम्यङ्मध्येमंडलमालिखेत् ४२ मध्येत्रिकोणंसंलिख्यशंखमुद्रांप्रदर्शयेत् षडंगानिचषट्कोणेष्वर्चयेत्कुसुमादिभिः ४३ अग्न्यादिषुतुकोणेषुषडंगार्चनमाचरेत् आधारपात्रमादायशंखस्यमुनिसत्तम ४४ अस्त्रमंत्रेणसंप्रोक्ष्यस्थापयेत्तत्रमंडले मंवह्निमंडलायोक्त्वाततोदशकलात्मने ४५ अमुकदेव्याअर्घ्यपात्रस्थानायनमइत्यपि संत्रोयमुक्तः शंखस्याप्याधारस्थापनेबुधैः ४६ आधारेपूर्वमारभ्यप्रदक्षिणक्रमेणतु दशवह्निकलाःपूज्यावह्निमंडलसंस्थिताः ४७

त्ति षट्कोणोपरीति प्रथमतःषट्कोणंकृत्वातदुपरिवर्तुलंकृत्वाचतुरस्रंकुर्यात्चंदनेनेत्यर्थः ४२ मध्येषट्कोणमध्ये त्रिकोणमधोमुखंकुर्यादित्यर्थः षडंगानिदेयमंत्रस्यषडंगानि ४३ कांदिशिमारभ्यषडंगानिपूजयेत्तत्राह अग्न्यादिष्विति अत्रपूज्यपूजकयोर्मध्येप्राचीग्राह्यातदनुरोधेनाग्न्यादिकल्पनाकर्तव्या तदुक्तं दक्षिणामूर्तिसंहितायां अग्नीशासुरवायव्यमध्येदिक्ष्वंगपूजनमिति ततःषडंगपूजनानंतरंकृत्यमाह आधारपत्रमिति त्रिपादिकामित्यर्थः ४४ त्रिपादिकायांभावनापुरःसरंपूजामंत्रमाहमंवह्निमंडलायेति मंवह्निमंडलायदशकलात्मनेदुर्गादेव्यर्घ्यपात्रस्थानायनमइतिमंत्रः ४५ ४६ पूर्वमा-

रभ्य पूर्वदिशमारभ्यनस्यांत्रिपादिकायांवन्हिमंडलसंपुतादशवन्हिकलाः पूज्याइत्यर्थः नाभ्यकलाःशारदातिलकादिषुस्पष्टाएव ४७ मूलमंत्रे
णदेयमंत्रेण ४८ अंसूर्यमंडलायद्वादशकलात्मनेदुर्गादेव्यर्घ्यपात्रायनमइतिमंत्रः ४९ ५० तपिन्याद्यास्तपिनीतापिनी धूम्राद्याः शारदातिलका

ततोवैमूलमंत्रेण प्रोक्षितंशंखमुत्तमं स्थापयेत्तत्रचाधारेमूलमंत्रमनुस्मरन् ४८ अंसूर्यमंडलायोक्त्वाद्वादशां
तेकलात्मने अमुकदेव्यर्घ्यपात्रायनमइत्युच्चरेत्ततः ४९ शंशंखायपदंप्रोच्यनमइत्येतदुच्चरेत् प्रोक्षयेत्तेन तं
शंखंतस्मिन्द्वादशपूजयेत् ५० सूर्यस्यद्वादशकलास्तपिन्याद्याययाक्रमं विलोममातृकांप्रोच्यमूलमंत्रंविलोम
कं ५१ जलैरापूरयेच्छंखंतत्रचेंदोः कलान्यसेत् उंसोममंडलायोक्त्वातेषोडशकलात्मने ५२ अमुकार्घ्यामृ-
तायेतित्वन्मंत्रांतोमनुस्मृतः पूजयेन्मनुनानेनजलंतुसृणिमुद्रया ५३ तीर्थान्यावाह्यतत्रैवाप्यष्टकृत्वोजपेन्मनुं
षडंगानिजलेन्यस्यत्वद्दासंपूजयेदपः ५४ अष्टकृत्वाजपेन्मूलंछादयेन्मत्स्यमुद्रया ततोदक्षिणदिग्भागेशंख
स्यप्रोक्षणींन्यसेत् ५५ शंखांबुकिंचिन्निक्षिप्यप्रोक्षयेत्तेनसर्वतः पूजाद्रव्यंनिजात्मानंविशुद्धंभावयेत्ततः ५६
नारायणउवाच ततःस्वपुरतोवेद्यांसर्वतोभद्रमंडलं संलिख्यकर्णिकामध्यंपूरयेच्छालितंदुलैः ५७ आस्तीर्य
दर्भास्तत्रैवन्यसेत्कूर्चंसलक्षणं आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्वंतमर्चयेत् ५८

दिषुस्पष्टाः ५१ ५२ सृणिमुद्रयांकु-
शमुद्रया ५३ त्वद्दानमइतिमंत्रेण ५४ प्रोक्षणींसामान्यार्घ्यस्थानीयां शंखोविशेषार्घः प्रोक्षणीसामान्यार्घः ५५ ५६ अर्घ्यस्थापनो
त्तरंकृत्यमाह ततस्तुपुरतोवेद्यामिति चतुष्कोणैकहस्तविदीतस्यांसर्वतोभद्रमंडलंलिखेदित्यर्थः तन्मंडलस्यकर्णिकामध्येप्रथमतः शालि
भिः पूरणंततस्तंडुलैःपूरणमित्यर्थः ५७ कूर्चमिति सप्तविंशतिदर्भाणांवेण्यग्रंग्रंथिभूषितमित्युक्तलक्षणंकूर्चं आधारशक्तिमिति
आधारशक्त्यैनमः प्रकृत्यैनमः कूर्मायनमः शेषायनमः क्षमायैनमः सुधासिंधवेनमइत्यादिशारदातिलकक्वचिद्वल्लीतंत्रोक्तप्रकारेण पीठ

मन्वंतमिति दुर्गादेवीयोगपीठायनम इतिपीठमंत्रः ५८ अस्त्राद्भिः फट्मंत्राभिमंत्रितैर्जलैः त्रिगुणेत्यनेन तस्मिंस्त्रिवारवेष्टितंतंतौसत्त्व गुणरजोगुणतमोगुणभावनाकार्येत्यर्थः अरुणेनरक्तवर्णेनतंतुनेत्यर्थः ५९ कूर्चःपूर्वोक्तः तारमंत्रेणप्रणवोच्चारेण ६० तत्रकुंभस्यपी ठस्यचैकत्वंभावयेदित्याह ऐक्यमिति प्रतिलोमंक्षकारमारभ्याकारपर्यंतंमातृकामंत्रमुच्चरंस्तीर्थोदकैः पूरयेदित्यन्वयः ६१ ६२ छादयेदिति

निर्व्रणांकुंभमादायाप्यस्त्राद्भिःक्षालितांततरं तंतुनावेष्टयेत्तंतुत्रिगुणेनारुणेनच ५९ नवरत्नोदरंकूर्चयुतंगंधा दिपूजितं स्थापयेत्तत्रपीठेतुतारमंत्रेणदेशिकः ६० ऐक्यंकुंभस्यपीठस्यभावयेत्पूरयेत्ततः मातृकांप्रतिलोमे नजपंस्तीर्थोदकैर्मुने ६१ मूलमंत्रंचसंजप्यपूरयेद्देवताधिया अश्वत्थपनसाम्राणांकोमलैर्नवपल्लवैः ६२ छा दयेत्कुंभवदनंचषकंसफलाक्षतं संस्थापयेतमतिमान्वस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत् ६३ प्राणस्थापनमंत्रेणप्राणस्थापन माचरेत् आवाहनादिमुद्राभिर्मोदयेद्देवतांपरां ६४ ध्यायेत्तांपरमेशानींकल्पोक्तेनप्रकारतः स्वागतंकुशलप्रश्नं देव्याअग्रेसमुच्चरेत् ६५ पाद्यंदद्यात्ततोप्यर्घ्यंततश्चाचमनीयकं मधुपर्कंचसाभ्यंगंदेव्यैस्नानंनिवेदयेत् ६६ वाससीचततोदद्याद्रक्तेक्षौमेसुनिर्मले नानामणिगणाकीर्णानाकल्पान्कल्पयेत्ततः ६७ मनुनापुटितैर्वर्णैर्मा तृकायाविधानतः देव्याअंगेषुविन्यस्यचंदनाद्यैःसमर्चयेत् ६८ गंधःकालागरुभवःकर्पूरेणासमन्वितः का- श्मीरंचंदनंचापिकस्तूरीसहितंमुने ६९ कुंदपुष्पादिपुष्पाणिपरदेव्यैसमर्पयेत् धूपोगरुपुरुव्रातोशीरचंदनश र्कराः ७०

तेषुनवपल्लवेषुकल्पवृक्षभावनाकर्तव्येतितुशारदातिलकेउक्तं वस्त्रयुग्मेनरक्तेनेतिबोध्यं ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ मनु नापुटितैरिति ह्रींमं ह्रीं ह्रीमां ह्रीमित्यादिप्रकारेणदेयमंत्रेणपुटितैर्मातृकाक्षरैर्देवतायाअंगेषुमातृकाक्षरन्यासस्थानेषुशिरः प्रभृतिषुपुष्पैः पूज येदित्यर्थः ६८ ६९ कुंदपुष्पादीनि आदिनापूर्वमेकादशस्कंधोक्तानिग्राह्याणि पुरुर्गुग्गुलस्तस्यव्रातः समुदायः अगरुगुग्गुलोशीरचंदनानां-

चूर्णंकृत्वाशर्करामधुभ्यांचमिश्रितंकृत्वागुटिकांकुर्यात्तस्य धूपोदेव्याअतिप्रियइत्यर्थः ७० ७१ प्रोक्षणीस्थं पूर्वोक्तसामान्यार्घ्यपात्रस्थं तदु-
क्तंशारदायां सर्वमेतत्प्रयुंजीत प्रोक्षणीस्थेनवारिणेति अंगपूजांदेवतायाः षडंगपूजां ७२ ७३ मूर्तिस्थांकलशस्थां तारव्याहृतिभिरि
ति ओंस्वाहाभूस्वाहेतिप्रकारेणप्रथमतोहुत्वापंचविंशतिवारंदेयमंत्रेणहुत्वापुनश्चपूर्ववत्तारव्याहृतिभिर्जुहुयादित्यर्थः ७४ ७५ हविषा

मधुमिश्राःस्मृतादेव्याःप्रियाधूपात्मनासदा दीपाननेकान्दत्त्वाथनैवेद्यंदर्शयेत्सुधीः ७१ प्रतिद्रव्यंजलेद
द्यात्प्रोक्षणीस्थंनचान्यथा ततःकुर्यादंगपूजांकल्पोक्तावरणानिच ७२ सांगांदेवीमथाभ्यर्च्यवैश्वदेवंततश्च
रेत् दक्षिणेस्थंडिलंकृत्वातत्राधाययहुताशनं ७३ मूर्तिस्थांदेवतांतत्रावाह्यसंपूज्यचक्रमात् तारव्याहृति
भिर्हुत्वामूलमंत्रेणवैततः ७४ पंचविंशतिवारंतुपायसेनससर्पिषा हुनेत्पश्चाद्व्याहृतिभिःपुनश्चजुहुयान्मु
ने ७५ गंधाद्यैरर्चयित्वाचदेवींपीठेतुयोजयेत् वन्हिंविसृज्यहविषापरितोविकिरेद्बलिं ७६ देवतायाःपार्षदे
भ्योगंधपुष्पादिसंयुतं पंचोपचारान्दत्त्वाथतांबूलंछत्रचामरे ७७ दद्याद्देव्यैततोमंत्रंसहस्राावृत्तितोजपेत्
जपंसमर्प्यचैशान्यांविकिरेद्दिशिसंस्थिते ७८ कर्करींस्थापयेत्तस्यांदुर्गामावाह्यपूजयेत् रक्षरक्षेतिचोच्चा
र्यनालमुक्तेनवारिणा ७९ अस्त्रमंत्रंजपन्देशंसेचयेत्तुप्रदक्षिणं कर्करींस्थापयेत्स्थानेपूजयेच्चास्त्रदेवतां ८०
पश्चाद्गुरुस्तुशिष्येणसहभुंजीतवाग्यतः तस्यांरात्रौतुतद्वेद्यांनिद्रांकुर्यात्प्रयत्नतः ८१ नारायणउवाच ततः
कुंडस्यसंस्कारंस्थंडिलस्यचवामुने प्रवक्ष्यामिसमासेनयथाविधिविधानतः ८२

होमावशिष्टपायसेन ७६ ७७ ऐ
शान्यांदिशीति ऐशान्यांदिशिपूर्वंसंमार्जनंकृत्वासंस्थापितेविकिरेकर्करीमुभयमुखींस्थापयेदित्यर्थः ७८ ७९ देशमंडपस्थंदेशंअस्त्रदेवतांदुर्गां ८०
वेद्यांमंडपेएवनिद्रांकुर्यादित्यर्थः अयमधिवासनप्रकारः सद्योधिवासनंवाकार्यं स्पष्टंचेदंचिद्बल्लीतंत्रशारदातिलकयोः ८१ अधिवासनानंतर

मग्निमुखमाह ततःकुंडस्येति अत्रकुंडस्येतिपदेननवकुंडीविधानंसूचितं तच्चात्रानुक्तमपि शारदातिलकादिनिबंधोक्तरीत्या कार्यंतदभावे
आह स्थंडिलस्यचेति ८२ मूलमंत्रंसमुच्चार्यकुंडंवीक्षयेदित्यर्थः तेनैवास्त्रमंत्रेणैवप्रोक्षणंदृढीकरणार्थंसमिधादिभिस्ताडनंचकार्यमित्यर्थः
८३ कवचेनहुमितिमंत्रेणाभ्युक्षणंचेत्यर्थः लिखेल्लेखाः समिधादिभिः ८४ पीठमिति आधारशक्तयेनमइत्यारभ्यामुकदेवीयोगपीठायनमइ

मूलमंत्रंसमुच्चार्यवीक्षयेदस्त्रमंत्रतः प्रोक्षयेत्ताडनंकुर्यात्तेनैवकवचेनतु ८३ अभ्युक्षणंसमुद्दिष्टंतिस्रस्तिस्र
स्ततःपरं प्रागग्राउदगग्राश्चलिखेल्लेखाःसमंततः ८४ प्रणवेनसमभ्युक्ष्यपीठंदेव्याःसमर्चयेत् आधारश
क्तिमारभ्यपीठमंत्रावसानकं ८५ तस्मिन्पीठेसमावाह्यशिवौपरमकारणौ गंधाद्यैरुपचारैश्चपूजयेत्तौस
माहितः ८६ देवींध्यायेदृतुस्नातांसंसक्तांशंकरेणतु कामातुरांतयोःक्रीडांकिंचित्कालंविभावयेत् ८७
अथवन्हिंसमादायपात्रेणपुरतोन्यसेत् क्रव्यादांशंपरित्यज्यपूर्वोक्तैर्वीक्षणादिभिः ८८ संस्कृत्यवन्हिंरबी
जमुच्चार्यतदनंतरं चैतन्यंयोजयेत्तस्मिन्प्रणवेनाभिमंत्रयेत् ८९ सप्तवारंततोधेनुमुद्रांसंदर्शयेद्गुरुः शरेणर
क्षितंकृत्वातनुत्रेणावगुंठयेत् ९० अर्चितंत्रिःपरिभ्राम्यप्रादक्षिण्येनसत्तमः कुंडोपरिजपंस्तारंजानुस्पृष्ट
महीतलः ९१ शिवबीजधियादेव्यायोनौवन्हिंविनिक्षिपेत् आचामयेत्ततोदेवंदेवींचजगदंबिकां ९२ चित्पिंग
लहनदहपचयुग्मंततःपरं सर्वज्ञाज्ञापयस्वाहामंत्रोयंवन्हिदीपने ९३

त्येतत्पर्यंतपीठंकुंडेपूजयेदित्यर्थः ८५ ८६ क्रीडां
रतिं ८७ ८८ ८९ सप्तवारंप्रणवेनाभिमंत्रयेदित्यन्वयः शरेणास्त्रमंत्रेण तनुत्रेणहुमितिमंत्रेण ९० अर्चितंचंदनादिभिः पूजितंवन्हिं
कुंडोपरित्रिस्त्रिवारंपरिभ्रामयित्वाजानुभ्यांस्पृष्टमहीतलः संस्तारमंत्रमुच्चरन्सन् शिवबीजधियाशिववीर्यधियादेव्यायोनौवन्हिंविनिक्षिपे
दित्यन्वयः ९१ ततोदेवायदेव्यैचाचमनंदद्यादित्याह आचामयेदिति ९२ हनदहपचयुग्ममिति हनहनदहदहपचपचेत्येवंरूपमित्यर्थः

वह्निदीपनेइति अनेनमंत्रेणप्रज्वालयेदित्यर्थः ९३ अग्न्युपस्थानमंत्रमाह अग्निंप्रज्वलितमिति ९४ ९५ ९६ जातियुक्ताः नमः स्वाहावषट् हुंवौषट्फट्पदैर्युक्ताइत्यर्थः ओंसहस्रार्चिषेत्हृदयायनमः स्वस्तिपूर्णायशिरसेस्वाहेत्यादयः षडंगमंत्राऊह्याइत्यर्थः पूर्वस्थानेषुत्हृदया- दिषु ९७ इष्टंवरमुद्रा अभीरभयमुद्रा ९८ त्रिकोणवृत्तेति त्रिकोणोपरिषट्कोणंततोवृत्तंततोष्टपत्रंततोभूपुरमित्येवंरीत्याग्निस्थापनात्

अग्निंप्रज्वलितंवंदेजातवेदंहुताशनं सुवर्णवर्णममलंसमिद्धंविश्वतोमुखं ९४ मंत्रेणानेनतंवह्निंस्तुवीतप रमादरात् ततोन्यसेद्ह्रांह्लिंमंत्रैःषडंगंदेशिकोत्तमः ९५ सहस्रार्चिःस्वस्तिपूर्णउत्तिष्ठपुरुषःस्मृतः धूमव्या- पीसप्तजिह्वोधनुर्धरइतिक्रमात् ९६ जातियुक्ताःषडंगाःस्युःपूर्वस्थानेषुविन्यसेत् ध्यायेद्ह्रांह्लिंहेमवर्णंत्रि नेत्रंपद्मसंस्थितं ९७ इष्टशक्तिस्वस्तिकाभीधारकंमंगलंपरं परिषिंचेत्ततःकुंडेमेखलोपरिमंत्रवित् ९८ द र्भैःपरिस्तरेत्पश्चात्परिधीन्विन्यसेदथ त्रिकोणवृत्तषट्कोणंसाष्टपत्रंसभूपुरं ९९ यंत्रंविभावयेद्हृदेःपूर्व- वासंलिखेदथ तन्मध्येपूजयेद्ह्रांह्लिंमंत्रेणानेनवैमुने १०० वैश्वानरततोजातवेदःपश्चादिहावह लोहिताक्ष पदंप्रोक्त्वासर्वकर्माणिसाधय १ वह्निजायांतकोमंत्रस्तेनवह्निंतुपूजयेत् मध्येषट्स्वपिकोणेषुहिरण्या गगनातथा २ रक्ताकृष्णासुप्रभाचबहुरूपातिरक्तिका पूजयेत्सप्तजिह्वास्ताःकेसरेष्वंगपूजनं ३ दले षुपूजयेन्मूर्तीःशक्तिस्वस्तिकधारिणीः जातवेदाःसप्तजिह्वोहव्यवाहनएवच ४ अश्वोदरजसंज्ञोन्यःपुनर्वै श्वानराह्वयः कौमारतेजाःस्याद्विश्वमुखोदेवमुखःस्मृतः ५ तारामयेपदाद्याःस्युर्न्नत्यंतावह्निमूर्तयः लो कपालांश्चतुर्दिक्षुवज्राद्यायुधसंयुतान् ६ र्वमेवयंत्रंलिखेद्धुनैववाभावयेत् ९९ १०० १ २ ३ मूर्तीराह जातवे दाइति ४ ५ तारामयेइति ओंअग्नयेजातवेदसेनमइत्यादिप्रयोगऊह्यः ६ ७ ७ ७ ७

वन्हिपूजानंतरंकृत्यमाह ततःस्त्रुक्स्त्रुवसंस्काराविति तेचसंस्काराः शारदातिलकादिनिबंधेषुस्पष्टाएवसंतीतितनएवावधार्याः पुराणेतेषामुप
योगाभावाद्गौरवाच्चनात्रलिख्यंते होमंततःकुर्यादिति ततःस्त्रुक्स्त्रुवसंस्कारानंतरंवक्ष्यमाणरीत्याहोमंकुर्यादित्यन्वयः ७ दक्षिणभागादिति
आज्यस्थाल्यांदक्षिणवामभागकल्पनांकृत्वादक्षिणभागात्स्त्रुवेणाज्यमादाय अग्नयेस्वाहाइतिमंत्रेणाग्नेर्दक्षिणलोचनेजुहुयात्तथैववामभा-

नारायणउवाच ततःस्त्रुक्स्त्रुवसंस्कारावाज्यसंस्कारएवच कृत्वाहोमंततःकुर्यात्स्त्रुवेणादायवैघृतं ७ द-
क्षिणान्हुतभागात्तुवह्नेर्दक्षिणलोचने जुहुयादग्नयेस्वाहेत्येवंवैवामतोन्यतः ८ सोमायस्वाहेतिमध्यात्तुघृतमा
दायसत्तम अग्नीषोमाभ्यांस्वाहेतिमध्यनेत्रेहुनेत्ततः ९ पुनर्दक्षिणभागात्तुघृतमादायवैसुरवे अग्नयेस्विष्ट
कृतेस्वाहेत्यनेनैवहुनेत्ततः १० सतारामिव्याहृतिभिर्जुहुयादथसाधकः जुहुयादग्निमंत्रेणत्रिवारंतुततःपरं
११ ततस्तुप्रणवेनैवाप्यष्टावष्टौघृताहुतीः गर्भाधानादिसंस्कारकृतेतुजुहुयान्मुने १२ गर्भाधानंपुंसवनंसीमं
तोन्नयनंततः जातकर्मनामकर्माप्युपनिष्क्रमणंतथा १३ अन्नाशनंतथाचूडाव्रतबंधस्तथैवच महानाम्न्यंव्रतं
पश्चात्तथौपनिषदंव्रतं १४ गोदानौद्वाहकःप्रोक्ताःसंस्काराःश्रुतिचोदिताः ततःशिवंपार्वतींचपूजयित्वाविस-
र्जयेत् १५ जुहुयात्संचसमिधोवह्निमुद्दिश्यसाधकः पश्चादावरणानांचाप्येकैकामाहुतिंहुनेत् १६ घृतंस्त्रुचि
समादायचतुर्वारंस्त्रुवेणच पिधायतांतुतेनैवमुनेतिष्ठन्निजासने १७

गादादायसोमायस्वाहेति वामलोचनेमध्यभा-
गादादायाग्नीषोमाभ्यांस्वाहेतितृतीयलोचनेजुहुयादित्यर्थः ८ ९ १० सतारामिरिति ओंभूःस्वाहा ओंभुवःस्वाहेत्येवंरीत्या अग्निमंत्रे-
णपूर्वोक्तेन ११ संस्कारकृतेसंस्कारार्थमष्टावष्टावाहुतीर्जुहुयादित्यर्थः १२ गर्भाधानादिसंस्कारान्गणयति गर्भाधानमिति १३ १४ ए
तत्संस्काराणांस्वरूपंधर्मशास्त्रेस्पष्टं शिवंपार्वतींचेति वन्हेःपितृभूतौदेवावित्यर्थः १५ १६ १७ ७ ७ ७

वन्हेर्मनुनापूर्वोक्तेनमहागणेशमंत्रेणेति ओं ओंस्वाहा १ ओंश्रींस्वाहा २ ओंश्रीं ह्रींस्वाहा ३ ओंश्रींह्रींक्लींस्वाहा ४ ओंश्रीं ह्रींक्लींग्लौं स्वाहा ५ ओंश्रीं ह्रीं क्लींग्लौंगंस्वाहा ६ ओंश्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौंगंगणपतये इत्यंतंससमः वरवरदइत्यंतोष्टमः सर्वजनंमेवशमित्यंतोनवमः आनय स्वाहेत्यंतोदशमः इतिदशाहुतीर्जुहुयादित्यर्थः १८ वह्नौपीठमितिदेयमंत्रदेवतायाः पीठंतत्तत्कल्पोक्तंवन्हौपूजयेदित्यर्थः तद्वक्त्रेदेवतायाव

वौषडंतेनमनुनावह्नेस्तुजुहुयात्ततः महागणेशमंत्रेणजुहुयादाहुतीर्दश १८ वह्नौपीठंसमभ्यर्च्यदेयमंत्रस्यदेवतां वह्नौध्यात्वातुतद्वक्त्रेपंचविंशतिसंख्यया १९ मूलमंत्रेणजुहुयाद्वक्त्रैकीकरणायच वह्निदेवतयोरैक्यंभावयन्नात्मनासह २० एकीभूतंभावयेत्तुततस्तुसाधकोत्तमः षडंगदेवतानांच जुहुयादाहुतीःपृथक् २१ एकादशैवजुहुयादाहुतीर्मुनिसत्तम एतेननाडीसंधानंवन्हिदेवतयोर्मुने २२ एकैकक्रमयोगेनाप्यावृतीनांतथैवच एकैकक्रमयोगेनघृतेनजुहुयान्मुने २३ ततःकल्पोक्तद्रव्यैस्तुजुहुयादथवातिलैः देवतामूलमंत्रेणगजांतकसहस्रकं २४ एवंहुत्वाततोदेवींसंतुष्टांभावयेन्मुने तथैवावृतिदेवीश्चवन्ह्याद्यादेवताअपि २५ ततःशिष्यंचसुस्नातंकृतसंध्यादिकक्रियंवस्त्रद्वयपुतंस्वर्णाभरणेनसमन्वितं २६ कमंडलुकरंशुद्धंकुंडस्यांतिकमानयेत् नमस्कृत्यततःशिष्योगुरूनथसभासदः २७ कुलदेवंनमस्कृत्यविशेत्तत्राथविष्टरे गुरुस्ततस्तुतंशिष्यंकृपादृष्ट्याविलोकयेत् २८ तच्चैतन्यंनिजेदेहेभावयेत्संगतंत्विति ततःशिष्यतनुस्थानामध्वनांपरिशोधनं २९ कुर्याच्चहोमतोविद्वान्दिव्यदृष्ट्यवलोकनात् येनजायेतशुद्धात्मायोग्योदेवाद्यनुग्रहे ३०

वक्त्रे १९ वक्त्रैकीकरणायचेति वन्हिदेवतयोरेकवक्त्रतासंपादनार्थमित्यर्थः २० २१ २२ एकैकेक्रमयोगेनेति एकांदेवतामुद्दिश्यैकामाहुतिंजुहुयादित्यर्थः २३ गजांतकसहस्रकं अष्टोत्तरसहस्रकं २४ २५ २६ २७ २८ तच्चैतन्यमिति शिष्यचैतन्यंनिजात्मनिप्रविष्टमितिभावयेदित्यर्थः अध्वनांवक्ष्यमाणानां २९ ३० छ छ छ छ

षडध्वशोधनंकर्तव्य मित्युक्तं तत्रकेतेषडध्वानः कुत्रसंतीतिसर्वमाह तनौध्यायेदिति अंघ्रीलिंगेन त्वाध्वकं तत्त्वाध्वानं न्यसेदित्यर्थः ३१ ३२
३३ ओंअस्यशिष्यस्यकलाध्वानंशोधयामिस्वाहेतिमंत्रेणाष्टवारंतंकलाध्वानंपादयोः स्थितंकूर्चेनवामहस्तेन स्पृशञ्जुहुयादेवंप्रत्यध्वमितरा

नारायणउवाच तनौध्यायेत्तुशिष्यस्यषडध्वानःक्रमेणतु पादयोस्तुकलाध्वानमंघ्रौतत्त्वाध्वकं पुनः ३१ नाभौतुभु
वनाध्वानंवर्णाध्वानंतथाहृदि पदाध्वानंतथाभालेमंत्राध्वानंतुमूर्द्धनि ३२ शिष्यंस्पृशंस्तुकूर्चेनतिलैराज्यपरिप्लुतैः
शोधयाम्यमुमध्वानंस्वाहेतिमनुमुच्चरन् ३३ नाराद्यंजुहुयादष्टवारंप्रत्यध्वमेवहि षडध्वनस्ततस्तेतुलीनान्ब्रह्म-
णिभावयेत् ३४ पुनरुत्पादयेत्तस्मात्सृष्टिमार्गेणवैगुरुः आत्मस्थितंतच्चैतन्यंपुनःशिष्येतुयोजयेत् ३५ पूर्णाहुतिं
ततोहुत्वादेवतांकलशेनयेत् पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वावन्हेरंगाहुतीस्तथा ३६ एकैकशोगुरुर्दत्वाविसृजेद्धृहिमात्म
नि ततःशिष्यस्यनेत्रेतुबध्नीयाद्वाससागुरुः ३७ नेत्रमंत्रेणतंशिष्यःकुंडतोमंडलंनयेत् पुष्पांजलिंमुख्य
देव्यांकारयेच्छिष्यहस्ततः ३८ नेत्रबंधंनिराकृत्यवेशयेत्कुशविष्टरे भूतशुद्धिंशिष्यदेहेकुर्यात्प्रोक्तेनवर्त्मना
३९ मंत्रोदितांस्तथान्यासान्कृत्वाशिष्यतनौततः मंडलेवेशयेच्छिष्यमन्यस्मिन्कुंभसंस्थितान् ४० पल्लवाञ्छि
ष्यशिरसिविन्यसेन्मातृकांजपेत् कलशस्थजलैःशिष्यंस्नापयेद्देवतात्मकैः ४१ वर्द्धनीजलसेकंचकुर्याद्रक्षार्थमं
जसा ततःशिष्यःसमुत्थायवाससीपरिधायच ४२ कृतभस्मावलेपश्चसंविशेद्गुरुसंनिधौ ततोगुरुःस्व
कीयात्तुहृदयान्निर्गतांशिवां ४३

ध्वसुकुर्यादित्यर्थः ३४ तस्माद्ब्रह्मणः आत्मस्थितमिति पूर्वंयत्स्वस्मिन्योजितंतदित्यर्थः ३५ देवतामि
ति होमार्थमग्नावावाहितांदेवतांकलशेनयत्कलशेगतामितिभावयेद्विसर्जनमंत्रेणेत्यर्थः ३६ ३७ नेत्रमंत्रेणवौषण्मंत्रेणनेत्रबंधंकृत्वातंशिष्यंकुंडस्थला-
न्मंडलंकलशंप्रति नयेदित्यर्थः ३८ ३९ मंत्रोदितान्देयमंत्रोदितान् ४० ४१ वर्धनीयापूर्वमीशान्यांस्थापितातस्यांस्थितैर्जलैरभिषेकंकुर्यादित्यर्थः ४२
४३

नयोःशिष्यदेवतयोरैक्यंभावयन्देवताबुद्ध्याशिष्यंपूजयेदित्यर्थः ४४ स्वहस्तंदक्षिणहस्तंशिष्यशिरसिअमृतमयंस्थापयेदित्यर्थः ४५ ४६ ४७ ४८ इतिनेकथितइतिनारायणोनारदंप्रत्युपसंहारंकरोति ४९ ५० ५१ तत्तदुक्तेति वैदिकरीत्यास्वस्वगृह्योक्तरीत्यादीक्षितोवैदिकान्प्रयोगान् कुर्यात्कुंडमंडपादिपुरःसर तंत्रोक्तप्रकारेणदीक्षावांस्तांत्रिकान् प्रयोगान्कुर्यादित्यर्थः ५२ ५३ व्यासोजनमेजयंप्रतिनाराय-

प्रविष्टंशिष्यत्हृदयेभावयेत्करुणानिधिः पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैरैक्यंवैभावयंस्तयोः ४४ ततस्त्रिशोदक्षकर्णेशिष्यस्योपदिशेद्गुरुः महामंत्रंमहादेव्याःस्वहस्तंशिरसिन्यसेत् ४५ अष्टोत्तरशतंमंत्रंशिष्योपिप्रजपेन्मुने दंडवत्प्रणमेद्भूमौतंगुरुंदेवतात्मकं ४६ सर्वस्वमर्पयेत्तस्मैयावज्जीवमनन्यधीः ऋत्विग्भ्योदक्षिणांदत्त्वाब्राह्मणांश्चापिभोजयेत् ४७ सुवासिनीःकुमारीश्चबटुकांश्चैवसर्वशः दीनानाथान्दरिद्रांश्चवित्तशाठ्यविवर्जितः ४८ कृतार्थतांस्वस्यबुद्ध्वानित्यमाराधयेन्मनुं इतितेकथितःसम्यग्दीक्षाविधिरनुत्तमः ४९ विमृश्यैतदशेषेणभजदेवीपदांबुजं नान्यस्तुपरमोधर्मोब्राह्मणस्यात्रविद्यते ५० वैदिकःस्वस्वगृह्योक्तक्रमेणोपदिशेन्मनुं तांत्रिकस्तंत्ररीत्यातुस्थितिरेषासनातनी ५१ तत्तदुक्तप्रयोगांस्तेतेतेकुर्युर्नचान्यथा नारायणउवाच इतिसर्वंमयाख्यातंयत्पृष्टंनारदत्वया ५२ अतःपरंपरांबायाभजनित्यंपदांबुजं नित्यमाराध्यतच्चाहंनिर्वृतिंपरमांगतः ५३ व्यासउवाच इतिराजन्नारदाय प्रोक्त्वासर्वमनुत्तमं समाधिमीलिताक्षस्तुदध्यौदेवीपदांबुजं ५४ नारायणस्तुभगवान्मुनिवर्यशिखामणिः नारदोपिततोनत्वागुरुंनारायणंपरं ५५ जगामसद्यस्तपसेदेवीदर्शनलालसः इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७

णनारदसंवादकथामुपसंहरति व्यासउवाच इतिराजन्निति दध्यौ नारायणइत्यर्थः ५४ ५५ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वादशस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अर्धाधिकैकनवतिश्लोकैरथसुविस्तृता केनोप निषदुद्दिष्टाकथाप्रस्तूयतेधुना १ इत्यमेतावत्पर्यंतंसर्वदेवर्षिमानवानांश्रीदेव्याराधकत्वमु-
क्तंश्रुत्वाजगतिश्रीदेव्याउपासनांनित्यांविहायविष्णुशिवगणेशादिदेवतोपासकाञ्जनानालक्ष्यविस्मितोराजापृच्छतिजनमेजयउवाच भगव
न्सर्वधर्मज्ञेति द्विजातीनामिति ब्राह्मणक्षत्रियविशांशक्त्युपास्तिः श्रीगायत्र्युपास्तिर्नित्याश्रुतिभिर्वेदचतुष्टयैरीरिता कथितेत्यर्थः तथाच
श्रुतिरहरहः संध्यामुपासीतेति तदकरणेप्रत्यवायः प्रायश्चित्तंचश्रुत्योक्तंनैव शिवविष्णूपासनायानित्यत्वप्रतिपादिकाश्रुतिरस्तितस्मा-
द्गायत्र्युपासनैवनित्येतिभावः १ कस्मिन्कालेतदाह संध्याकालत्रयेति त्रिसंध्यंद्विजैर्नित्यंश्रीगायत्र्युपासना कर्तव्यानदतिक्रमेश्रुति-
स्मृत्यादिषुप्रायश्चित्तकथनात् यदाप्रथमतःश्रुत्यागायत्रीष्टदेवताद्विजानामुदिताधर्मकामार्थमोक्षदातदातांस्वेष्टदेवतांपराशक्तिंसंध्याका
लातिरिक्तेन्यस्मिन्कालेनिरंतरंस्मरेदिदमपिश्रुत्यैवोक्तं स्वेष्टदेवतास्मरणंविहायान्यदेवतास्मरणेप्रयोजनाभावात् तथाचश्रुतिः यावैस्वांदेव
तामतियजतेप्रस्वायैदेवतायैच्यवतेनपरांप्राप्नोतिपापीयान्भवतीति तथाचतादृशमिष्टदेवतांपराशक्तिंविहायतांस्वीकृत्यवानदभिमानंवि-

जनमेजयउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रवतांवर द्विजातीनांतुसर्वेषांशक्त्युपास्तिःश्रुतीरिता १ संध्या
कालत्रयेन्यस्मिन्कालेनित्यतयाविभो तांविहायद्विजाःकस्माद्गृह्णीयुश्चान्यदेवताः २

हायकस्मात्प्रयोजनादन्यदेव
ताउपास्यत्वेनगृह्णीयुः नकिंचित्प्रयोजनमस्तीत्यर्थः श्रीगायत्र्याःसर्वार्थदातृत्वंचश्रुत्यैवाभिहितं तथाचगोपथब्राह्मणेगायत्र्युपनिषदिब्र
ह्महेदंश्रियंमतिष्ठामायतनमैक्षनतत्तपस्वयदितद्व्रतेध्रियेततत्सत्येप्रत्यतिष्ठत् ससविनासावित्र्याब्राह्मणंसृष्ट्वातत्सावित्रींपर्यदधादित्यादि
योहवाएवंवित्सब्रह्मवित्पुण्यांचकीर्तिंलभतेसुरभींश्चगंधान्सोपहतपाप्मानंतांश्रियमश्नुतेयएवंवेदयश्चैवंविद्वानेवमेतांवेदानांमातरंसावित्रींसंप
दमुपनिषदमुपास्तेइति तथासामविधिब्राह्मणे अथगायत्र्यंगानिव्याख्यास्यामः शिरोब्रह्माललाटंद्यौश्चंद्रादित्यौचक्षुषीमुखमग्निर्जिह्वासर
स्वतीत्वष्टाग्रीवावसवश्चरुद्राश्चबाहूउरोवायुः पृष्ठमिंद्रोविष्णुर्नाभिः प्रजापतिर्जघनमूरूमरुतौवेदाःपादौस्मितंविद्युच्छ्वसितंवायुरस्थीनिपर्वताः

समुद्रावासांसिनक्षत्राण्यलंकारोयएवंवेददुष्टुतादुरुपयुक्तान्न्यूनाधिकाच्चसर्वस्मात्स्वस्तिदेवऋषिभ्यश्चब्रह्मसत्यंचपातुमांब्रह्मसत्यंचपातुमामिति
तथाबृहदारण्यकोपनिषदि साहैषागयांस्तत्रेप्राणावैगयांस्तत्प्राणांस्तत्रेतद्यद्गयांस्तत्रेतस्माद्गायत्रीनामेति एवमेवचतुर्षुवेदेषुविद्यमानाःश्रुतयउदाहा-
र्याः नन्नुविष्णुशिवगणपतिप्रभृतिदेवतानामपिपुराणागमादिषुगायत्रीप्रतिपाद्यत्वंप्रतिपादितंतथाचमैत्रायणीयश्रुतिः योह्वाअमुष्मिन्नादित्येनि-
हितस्तारकोक्षिणिवैषभर्गाख्योभाभिर्गतिरस्यहीतिभर्गोभर्जयतीतिवैषभर्गइतिरुद्रइतिअनयाचश्रुत्याशिवस्यगायत्रीप्रतिपाद्यत्वमुक्तं तथाग्निपु-
राणेतंत्रेषुचनारायणस्यगायत्रीप्रतिपाद्यत्वंप्रतिपादितं तथाचगायत्रीमंत्रस्यपराप्रकृतिरेवदेवतेतिनियमोनसिद्धइतिचेन्न गायत्रीमंत्रस्यांतर्यामिप्र
तिपादकत्वेनांतर्यामिणश्चसर्वपदार्थजातांतर्यामित्वेनगायत्रीमंत्रस्यतद्देवताप्रतिपादकत्वकथनेपिमुख्यगायत्र्युपास्तौचतुर्षुवेदेषुस्त्रीत्वविशिष्टदेव
तायाएव आयातुवरदादेव्यक्षरंब्रह्मसंमितं गायत्रींछंदसांमातेदंब्रह्मजुषस्वमे इत्यावाहनमंत्रे उत्तमेशिखरेजाते भूम्यांपर्वतमूर्द्धनि ब्राह्मणेभ्योभ्य
नुज्ञातागच्छदेवियथासुखमिति विसर्जनमंत्रे तथाध्यानमंत्रेपिबालांबालादित्यमंडलमध्यस्थामित्यादिना ध्येयत्वेनस्त्रीत्वविशिष्टदेवतायाएवकथना-
त्पराचिच्छक्तिरेवगायत्रीमंत्रप्रतिपाद्येतिनियमात् अत्यल्पमिदमुच्यते शिवविष्णुगणेशानामेवगायत्रीप्रतिपाद्यत्वमितिगायत्र्याब्रह्मप्रतिपादकत्वेनब्र
ह्मणश्चसर्वात्मकत्वेनसर्वपदार्थजातस्यैवगायत्रीप्रतिपाद्यत्वसंभवात् तथापिवेदेषूपासनासमयेयद्रूपंध्येयत्वेनोक्तं तदेवोपास्यमस्माकं द्विजानांतच्च-
स्त्रीत्वविशिष्टमेववेदेषूक्तमिति तदेवपराशक्तिरूपमेवास्माकमुपास्यंनशिवविष्ण्वादिरूपं ननुवेदेपिगायत्र्यागायत्रीच्छंदोविश्वामित्रऋषिः सवितादेव
ताअग्निर्मुखंब्रह्माशिरोविष्णुर्हृदयंरुद्रःशिखाइत्यनेनसवितृरूपमेवदेवतात्वेनोक्तमितिचेन्न नात्रसवितृशब्देनसूर्यमंडलाधिष्ठाताकश्चित्पुरुषोविवक्षि
तः किंतुतदंतर्गतोजगत्प्रसवकर्त्तापरमात्माविवक्षितस्तस्यचस्त्रीरूपत्वेनैवतस्मिन्नेवमंत्रेध्येयत्वोक्त्याविरोधाभावात् अन्यथागायत्रीमंत्रेणसवि
तुःसंबंधिवरेण्यंश्रेष्ठमंतर्यामिरूपंध्येयत्वेनस्वमुखेनसाक्षात्प्रतिपादितंब्राह्मणमंत्रेणतुसवितैवध्येयत्वेनोक्तइतिमहान्विरोधःस्यादतएवमैत्रायणीयब्रा-
ह्मणेषष्ठप्रपाठकेपिसवितृमंडलाधिष्ठितपुरुषांतर्गतपरमात्मरूपमेवगायत्रीमंत्रप्रतिपाद्यत्वेनोक्तं तथाचश्रुतिर्मैत्रायणीयब्राह्मणे अथभर्गोदेवस्यधीमही-
तिसर्वितावैदेवस्ततोयोस्यभर्गाख्यस्तच्चिंतयामीत्याहुर्ब्रह्मवादिनइति अनेनचसवितुर्देवस्यसूर्यस्यसंबंधियदंतर्यामिभर्गाख्यंतेजस्तद्धीमहीत्यन्वयउ-

न्कः अतएवपुराणांतरेपिसंध्येतिसूर्यगंब्रह्मसंधानादविभागतइत्युक्तं सूर्येणाविभागतः संधानाद्दर्त्तनात्संध्योपास्तिंकरिष्येइत्यादौसंध्याशब्देनसूर्यगं-
ब्रह्मोच्यतइतितदर्थः अस्तुवासूर्योदेवतातथापितस्यध्यानंस्त्रीलिंगविशिष्टमेवकर्तव्यमितितस्मिन्नेवमंत्रेऽभिहितं तथाचसमंत्रःसवितादेवताग्निर्मुखंब्र-
ह्माशिरोविष्णुर्हृदयंरुद्रःशिखापृथिवीयोनिः प्राणापानव्यानोदानसमान सप्राणाश्वेतवर्णासांख्यायनसगोत्रागायत्रीचतुर्विंशत्यक्षरात्रिपदाषट्कुक्षिः
पंचशीर्षोपनयनेविनियोगइति तथाचस्त्रीलिंगविशिष्टासूर्यरूपापराशक्तिरेवोपास्येतिसिध्यति किंचशिवविष्ण्वादीनांगायत्रीदेवतात्वेगायत्रीदेवताया
अंगेषुब्रह्माशिरोविष्णुर्हृदयंरुद्रःशिखेतिमंत्रेणशिवादीनांविन्यासोपवर्णनंसर्वथानसंगच्छतेतस्मात्स्त्रीत्वविशिष्टापराशक्तिर्गायत्रीदेवतैवगायत्रीमं
त्रेणसर्वद्विजातिभिर्नित्यतयोपास्येतितांस्वेष्टदेवतांविहायकिमित्यन्यदेवतांगृह्णंतीतिउक्तएवप्रश्नः २ नन्वन्यदेवतोपासकाःकेसंतितान्दर्शयति दृ

दृश्यंतेवैष्णवाःकेचिद्गाणपत्यास्तथापरे कापालिकाश्चीनमार्गरतावल्कलधारिणः ३ दिगंबरास्तथाबौद्धा
श्चार्वाकाएवमादयः दृश्यंतेबहवोलोकेवेदश्रद्धाविवर्जिताः ४ किमत्रकारणंब्रह्मंस्तद्भवान्वक्तुमर्हसि बुद्धिमंतः
पंडिताश्चनानातर्कविचक्षणाः ५ अपिसंत्येववेदेषुश्रद्धयातुविवर्जिताः नहिकश्चित्स्वकल्याणंबुद्ध्याहातुमिहे
च्छति ६ किमत्रकारणंतस्माद्वदवेदविदांवर मणिद्वीपस्यमहिमावर्णितोभवतापुरा ७

श्यंतेइति वयंवैष्णवाइतिकेचिद्वदंतिपरेवयंगाणपत्याइतिवदंतिके
चित्तुकापालिकावयमितिवदंति चीनमार्गरताश्चीनदेशीयमार्गरताः ३ आदिनाशैवतंत्रानुयायिनः दृश्यंतइतिइमेवेदश्रद्धाविवर्जितागायत्र्युपास्ति-
निष्ठारहिताश्चबहवोदृश्यंतेइत्यर्थः ४ नकेवलंमूढास्तन्मतेप्रवृत्ताःकिंतुबुद्धिमंतोपीत्याह बुद्धिमंतइति ५ स्वकल्याणंवेदादेवजायमानंनहिक-
श्चित्स्वबुद्ध्याऽन्यमतमवलंब्यवेदमार्गंहातुंत्यक्तुमिहेच्छति नकोपीत्यर्थः ६ तथापितथाबहवोदृश्यंतेतस्मात्प्रबलंकिंचित्कारणंवेदत्यागेगा
यत्रीश्रद्धाभावेचवर्ततेतद्वदेत्याह किमत्रकारणमिति किंचतृतीयस्कंधमारभ्यद्वादशस्कंधपर्यंतंमणिद्वीपस्यमहिमाबहुविधः श्रुतोस्तितस्था

नंकीदृगस्तिनदपिवदेत्याह मणिद्वीपस्येति ७ ८ ९ १० जनमेजयवाक्यंश्रुत्वाव्यासउवाच सम्यक्पृष्टमिति ११ तत्रसत्ययुगेसर्वेद्विजागायत्री-
रूपपराशक्तिनिष्णातावेदश्रद्धावंतश्च स्थिताः पश्चात्कारणवशात्तद्रहिताजाताइतिवदन्प्रथमनस्तलवकारोपनिषदुक्त पराशक्तिमहिमानंकथय
ति पूर्वमदोद्धताइति १२ १३ पराशक्तिकृपावेशाद्देवैर्जितादैत्याभुवंस्वर्गंचपरित्यज्यपातालेगताइत्यन्वयः १४ स्वपराक्रमेति पराशक्तिप्रसादे
नजयेलब्धेपितंप्रसादमुन्मादेनविस्मृत्यस्वपराक्रमवर्णनंचक्रुरित्यर्थः १५ कथंचक्रुस्तदाह जयोस्माकमिति १६ १७ तथाचश्रुतिः तल

कीदृक्तदस्तियद्देव्याः परंस्थानंमहत्तरं तच्चापिवदभक्तायश्रद्दधानायमेनघ ८ प्रसन्नास्तुवदंत्येवगुरवोगुह्यम
प्युत सूतउवाच इतिराज्ञोवचः श्रुत्वाभगवान्बादरायणः ९ निजगादततः सर्वंक्रमेणैवमुनीश्वराः यच्छ्रुत्वातुद्वि
जातीनांवेदश्रद्धाविवर्धते १० व्यासउवाच सम्यक्पृष्टंत्वयाराजन्समयेसमयोचितं बुद्धिमानसिवेदेषुश्रद्धावांश्चै
वलक्ष्यसे ११ पूर्वंमदोद्धतादैत्यादेवैर्युद्धंतुचक्रिरे शतवर्षंमहाराजमहाविस्मयकारकं १२ नानाशस्त्रप्रहरणंना
नामायाविचित्रितं जगत्क्षयकरन्नूनंतेषांयुद्धमभून्नृप १३ पराशक्तिकृपावेशाद्देवैर्दैत्याजितायुधि भुवंस्वर्गंप-
रित्यज्यगताः पातालवेश्मनि १४ ततः प्रहर्षितादेवाः स्वपराक्रमवर्णनं चक्रुः परस्परंमोहात्साभिमानाः समंततः
१५ जयोस्माकंकुतोनस्यादस्माकंमहिमायतः सर्वोत्तरः कुत्रदैत्याः पामरानिष्पराक्रमाः १६ सृष्टिस्थितिक्षयक
रावयंसर्वेयशस्विनः अस्मदग्रेपामराणांदैत्यानांचैवकाकथा १७ पराशक्तिप्रभावंतेनज्ञात्वामोहमागताः तेषाम
नुग्रहंकर्तुंतदेवजगदंबिका १८ प्रादुरासीत्कृपापूर्णायक्षरूपेणभूमिप कोटिसूर्यप्रतीकाशंचंद्रकोटिसुशीतलं १९

यका-
रोपनिषदि ब्रह्महदेवेभ्योविजिग्येतस्यहब्रह्मणोविजयेदेवाअमहीयंतनतऐक्षंतास्माकमेवायंविजयोस्माकमेवायंमहिमेति अनुग्रहं कर्तुमहंकारेणवि
मूढानुद्धर्तुमित्यर्थः अनेनचाप्रार्थितापिदेवीनिजभक्तपरिपालनंकरोतीत्यहोभक्तवात्सल्यंश्रीभगवत्याइति बोधितं यतोदेवैरप्रार्थितापितानुद्धारेति
१८ यक्षरूपेणेति य-

क्षंयजनीयंअतिपूज्यंतेजःपुंजरूपेण प्रादुरासीदित्यर्थः तथाच श्रुतिः तद्धैषांविजज्ञौ तेभ्योह प्रादुर्बभूवतन्नव्यजानतकिमिदंयक्षमिति तेजोवर्ण यतिकोटिसूर्यैरिति १९ २० अहोकिमिदमपूर्वंयक्षंकिमिदमपूर्वंयक्षमिति प्राहुरित्यर्थः तैः कृतानानेकांस्तर्कान्विशदयति दैत्यानामिति २१ २२ प्र तिक्रियेति यद्ययंप्रबलः शत्रुस्तदापलायनंयदिसमबलस्तदायुद्धंयद्ययमीश्वरस्तदाभक्त्यातदनुसरणमेवंरूपाप्रतिक्रियेत्यर्थः २३ यतोसि मुखमुत्तममिति अग्निर्वैदेवानामास्यमितिमुखादग्निरजायतेतिश्रुतेरित्यर्थः २४ यतस्त्वंमुखमस्माकं ततस्त्वमेवमुखेभवत्वान्मुख्यस्ततस्त्व

विद्युत्कोटिसमानाभंहस्तपादादिवर्जितं अदृष्टपूर्वंतदृष्ट्वातेजःपरमसुंदरं २० सविस्मयास्तदाप्रोचुःकिमिदंकि-
मिदंत्विति दैत्यानांचेष्टितंकिंवामायाकापिमहीयसी २१ केनचिन्निर्मितावाथदेवानांस्मयकारिणी संभूयतेतदा
सर्वेविचारंचक्रुरुत्तमं २२ यक्षस्यनिकटेगत्वाप्रष्टव्यंकस्त्वमित्यपि बलाबलंततोज्ञात्वाकर्तव्यातुप्रतिक्रिया २३
ततोवन्हिंसमाहूयप्रोवाचेंद्रःसुराधिपः गच्छवन्हेत्वमस्माकंयतोसिमुखमुत्तमं २४ ततोगत्वातुजानीहि किमिदं
यक्षमित्यपि सहस्राक्षवचःश्रुत्वास्वपराक्रमगर्भितं २५ वेगात्सनिर्गतोवन्हिर्ययौयक्षस्यसंन्निधौ तदाप्रोवाचत्य
क्षंतंत्वंकोसीतिहुताशनं २६ वीर्यंचत्वयिकिंयत्तद्वदसर्वंममाग्रतः अग्निरस्मितथाजातवेदाअस्मीतिसोब्रवीत् २७
सर्वस्यदहनेशक्तिर्मयिविश्वस्यतिष्ठति तदायक्षंपरंतेजस्तदग्रेनिदधौतृणं २८

मेवैतद्विशिष्टंकार्यंकुरुष्वेत्याह ततोगत्वेति तथाचश्रुतिः तेग्निमब्रुवञ्जातवेदैतद्विजानीहिकिमेतद्यक्षमिति २५ वेगादिति तेनचवन्हेःसाहंकारत्वंबोधितं यक्षस्यसन्निधौहुताशनेगते सतितंहुताशनंतद्यक्षः कोसित्यमित्यपृच्छदित्याह तदाप्रोवाचेति तथाचश्रुतिः तदभ्यद्रवत्तमभ्यवदत्कोसीति २६ त्वयिकिंवीर्यम-स्तितदपिवदेत्याह वीर्यंचेति यक्षवाक्यंश्रुत्वायदग्निरवदत्तदाह अग्निरस्मीति २७ स्ववीर्यमाह सर्वस्येति सर्वविश्वदाहिकाशक्तिर्मयितिष्ठ तीत्यर्थः तथाचश्रुतिः अग्निर्वाअहमस्मीत्यब्रवीज्जातवेदावाअहमस्मीति तस्मिंस्त्वयिकिंवीर्यमित्यपीदंसर्वंदहेयंयदिदंपृथिव्यामितिसा

भिमानाग्निवाक्यं श्रुत्वा यद्येतादृशी शक्तिस्त्वयि तिष्ठति तर्ह्येतत्तृणलेशं दग्ध्वा दर्शय स्वशक्तिमिति वदद्यक्षं हुताशनस्याग्रे तृणं दधारेत्याह तद-
ग्रे निदधौ तृणमिति २८ २९ ३० सर्वेशित्वादिके नहि षये इत्यर्थः तथा च श्रुतिः तस्मै तृणं निदधावेतद्दहेति तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशा
क दग्धुं स तत एव निववृते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यक्षमिति ३१ कार्योत्साहाय वायुं स्तौति त्वयि प्रोतमिति प्रोतं ग्रथितं तथा च श्रुतिः वायुर्वै-

दहैनं यदि ते शक्तिर्विश्वस्य दहनेऽस्ति हि तदा सर्वबलेनैवाकरोद्यत्नं हुताशनः २९ न शशाक तृणं दग्धुं लज्जितो
गात्सुरान्प्रति पृष्टे देवैस्तु वृत्तान्ते सर्वं प्रोवाच हव्यभुक् ३० वृथाभिमानो ह्यस्माकं सर्वेशित्वादिके सुराः ततस्तु वृ
त्रहा वायुं समाहूयेदमब्रवीत् ३१ त्वयि प्रोतं जगत्सर्वं त्वच्चेष्टाभिस्तु चेष्टितं त्वं प्राणरूपः सर्वेषां सर्वशक्तिविधा
रकः ३२ त्वमेव गत्वा जानीहि किमिदं यक्षमित्यपि नान्यः कोपि समर्थोस्ति ज्ञातुं यक्षं परं महः ३३ सहस्राक्षव
चः श्रुत्वा गुणगौरवगुंफितं साभिमानो जगामाशु यत्र यक्षं विराजते ३४ यक्षं दृष्ट्वा ततो वायुं प्रोवाच मृदुभाषया कोसि
त्वं त्वयि का शक्तिर्वद सर्वं ममाग्रतः ३५ ततो यक्षवचः श्रुत्वा गर्वेण मरुदब्रवीत् मातरिश्वाहमस्मीति वायुरस्मीति चा
ब्रवीत् ३६ वीर्यं तु मयि सर्वस्य चालने ग्रहणेस्ति हि मच्चेष्टया जगत्सर्वं सर्वव्यापारवद्भवेत् ३७ इति श्रुत्वा वायुवाणीं
निजगाद परं महः तृणमेतत्तवाग्रे यत्तच्चालय यथेप्सितं ३८ नोचेद्गर्वं विहायैनं लज्जितो गच्छ वासवं श्रुत्वा यक्षवचो
वायुः सर्वशक्तिसमन्वितः ३९ उद्योगमकरोत्तच्च स्वस्थानान्न चचाल ह लज्जितो गाद्देवपार्श्वे हित्वा गर्वं स चानिलः ४०
वृत्तान्तमवदत्सर्वं गर्वनिर्वापकारणं नैतज्ज्ञातुं समर्थाः स्मो मिथ्यागर्वाभिमानिनः ४१

गौतमतत्सूत्रं वायुना वै गौतम सूत्रेण सर्वा-
णि भूतानि संदृब्धानीति ३२ ३३ ३४ यक्षं दृष्ट्वेति वायुं दृष्ट्वा कोसि त्वं त्वयि च का शक्तिरस्तीति सर्वं ममाग्रतो वदेति तद्यक्षं प्रोवाचेत्यन्वयः ३५ ३६
३७ ३८ ३९ उद्योगमिति स वायुः सर्वशक्तियुतश्चालयितुं प्रवृत्तोपि तत्तृणं स्वस्थानान्न चचाल ततो लज्जितः सन्वायुरपि जगामेत्यर्थः ४० गर्वनिर्वापोग

र्वनाशः नसमर्थाःस्मोवयंदेवाइतिशेषः तथाचश्रुतिः अथवायुमब्रुवन् वायावेतद्विजानीहि किमेतद्यक्षमिति तथेतितदभ्यद्रवत्तमभ्यवदत्कोसीति
वायुर्वाअहमस्मीत्यब्रवीन्मातरिश्वावाअहमस्मीतितस्मिंस्त्वयिकिंवीर्यमित्यपीदंसर्वमाददीयंयदिदंपृथिव्यामितितस्मैतृणंनिदधावेतदादत्स्वेति-
तदुपप्रेयायसर्वजवेनतन्नशशाकादातुंसततएवनिववृतेनैतदशकंविज्ञातुंयदेतद्यक्षमिति ४१ ४२ ४३ प्राद्रवच्चेति नकेवलंसामान्यतइंद्रः समुपाज-

अलौकिकंभातियक्षंतेजःपरमदारुणं ततःसर्वेसुरगणाःसहस्त्राक्षंसमूचिरे ४२ देवराडसियस्मात्त्वंयक्षंजानीहित
त्वतः ततइंद्रोमहागर्वात्तद्यक्षंसमुपाद्रवत् ४३ प्राद्रवच्चपरंतेजोयक्षरूपंपरात्परं अंतर्धानंततःप्रापतद्यक्षंवास
वाग्रतः ४४ अतीवलज्जितोजातोवासवोदेवराडपि यक्षसंभाषणाभावाल्लघुत्वंप्रापचेतसि ४५ अतःपरंनगंत
व्यंमयातुसुरसंसदि किंमयातत्रवक्तव्यंस्वलघुत्वंसुरान्प्रति ४६ देहत्यागोवरस्तस्मान्मानोहिमहतांधनं मानेनष्टेजी-
वि तंतुमृतितुल्यंनसंशयः ४७ इतिनिश्चित्यतत्रैवगर्वंहित्वासुरेश्वरः चरित्रमीदृशंयस्यतमेवशरणंगतः ४८ त
स्मिन्नेवक्षणेजाताव्योमवाणीनभस्तले मायाबीजंसहस्त्राक्षजपतेनसुखीभव ४९ ततोजजापपरमंमायाबीजं
परात्परं लक्षवर्षंनिराहारोध्यानमीलितलोचनः ५० अकस्माच्चैत्रमासीयनवम्यांमध्यगेरवौ तदेवाविरभूत्तेजस्त
स्मिन्नेवस्थलेपुनः ५१

गामकिंतुवेगेनप्राद्रवच्चेति ततस्तत्तेजोमयंयक्षरूपंमहोंतर्धानंप्रापेत्यर्थः ४४ अतीवलज्जितइति मदपेक्ष
यान्यूनावग्निवायूतयोरनेनयक्षेणसंभाषणमभूदहंतदपेक्षयाधिकःसन्नपिमयासहयक्षेणभाषणमपिनकृतमतोलज्जितइत्यर्थः ४५ तत्रगत्वामयास्वलघु
त्वंवक्तव्यंकिमित्यन्वयः ४६ ४७ नायंकश्चिच्छत्रुर्यदिशत्रुःस्यात्तर्हियुद्धार्थंप्रवृत्तःस्यात्तथायंनप्रवृत्तः किंत्वंतर्हितस्तस्मादयमीश्वरएवेति निश्चित्यतमेव-
शरणंगतइत्याह इतिनिश्चित्येति ४८ मायाबीजंसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मवाचकंभुवनेश्वरीबीजमित्यर्थः तेनचसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपि-
णीमूलप्रकृतिर्भुवनेश्वरीयंप्रादुर्भूतातिरोभूताचेतिबोधितं ४९ लक्षवर्षंनिराहारइत्यनेनश्रीमूलप्रकृतिदर्शनंनाल्पपुण्येनलभ्यतेकिंतुबहुपुण्येनेतिबोधि-
तं ५० अकस्मादिति

चैत्रशुक्लनवम्यांमध्यान्हेइत्यर्थः यस्मिन्नेवस्थलेतेजस्तिरोभूतंतस्मिन्नेवस्थलेतद्देवतेजः पुनराविरासीदित्यर्थः ५१ तस्मिंस्तेजोमंडलेकुमारींका-
चिद्दिलक्षणांददर्श तांवर्णयति तेजोमंडलमध्येत्विति ५२ पाशांकुशेष्टाभयमुद्रायुक्तहस्तचतुष्टयसहितातिरमणीयांभुवनेश्वरीमूर्तिंददर्शेतिस
मुदायार्थः ५३ ५४ ५५ पद्मरागीकृतक्ष्मांदंतच्छदाभिर्दाडिमीबीजसदृशदंतपंक्तिदीधितिभिः पद्मरागमणिसन्निभकृतभूतलां ५६ हैमव-

तेजोमंडलमध्येतुकुमारींनवयौवनां भास्वज्जपाप्रसूनाभांबालकोटिरविप्रभां ५२ बालशीतांशुमुकुटांवस्त्रांतर्व्यं
जितस्तनीं चतुर्भिर्वरहस्तैस्तुवरपाशांकुशाभयान् ५३ दधानांरमणीयांगींकोमलांगलतांशिवां भक्तकल्पद्रुमामं
बांनानाभूषणभूषितां ५४ त्रिनेत्रांमल्लिकामालाकबरीजूटशोभितां चतुर्दिक्षुचतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुतां ५५
दंतच्छदाभिरभितः पद्मरागीकृतक्ष्मां प्रसन्नस्मेरवदनांकोटिकंदर्पसुंदरां ५६ रक्तांबरपरीधानांरक्तचंदनचर्चि-
तां उमाभिधानांपुरतोदेवींहैमवतींशिवां ५७ निर्व्याजकरुणामूर्तिंसर्वकारणकारणां ददर्शवासवस्तत्रप्रेमसद्गदि
तांतरः ५८ प्रेमाश्रुपूर्णनयनोरोमांचिततनुस्ततः दंडवत्प्रणनामाथपादयोर्जगदीशितुः ५९ तुष्टावविविधैःस्तो-
त्रैर्भक्तिसन्नतकंधरः उवाचपरमप्रीतः किमिदंयक्षमित्यपि ६० प्रादुर्भूतंचकस्मात्तद्वदसर्वंसुशोभने इतितस्यवचः
श्रुत्वाप्रोवाचकरुणार्णवा ६१ रूपंमदीयंब्रह्मैतत्सर्वकारणकारणं मायाधिष्ठानभूतंतुसर्वसाक्षिनिरामयं ६२

तींहैमकल्पिताभरणवतीं हिमवतोदुहितरंवेतिपार्वत्यभेदादियमुक्तिः तथाचश्रुतिः अथेंद्रमब्रुवन्मघवन्नेतद्विजानीहिकिमेतद्यक्षमिति तथेति
तदभ्यद्रवत्तस्मात्तिरोदधे सतस्मिन्नेवाकाशेस्त्रियमाजगामबहुशोभमानामुमांहैमवतीं तांहोवाचकिमेतद्यक्षमितिब्रह्मेतिहोवाचेति ५७ ५८ जग
दीशितुःश्रीभुवनेश्वर्याः ५९ उवाचेति इदंयक्षंकिमस्ति ६० कस्माच्चकारणात्प्रादुर्भूतंतत्सर्वंवदेत्यर्थः ६१ रूपंमदीयमिति इदंयद्यक्षंतन्मदीयं
मुख्यरूपंइदमेवब्रह्मसर्वकारणंभवतीत्यर्थः तदेवब्रह्मस्वरूपंवर्णयति मायाधिष्ठानेति साम्यावस्थमायाधिष्ठानमित्यर्थः तद्विशिष्टमितिफलितं ६२

सर्ववेदप्रतिपाद्यत्वंतस्याह सर्वेवेदाइति यत्पदंपद्यतेप्राप्यतेज्ञानिभिरितिपदंतदेतत्पदंब्रह्मसर्ववेदाआमनंतिप्रतिपादयंति तथासर्वाणितपांसिचास्माभि-
रात्वीर्णैरिदमेवप्राप्यमितिवदंति तथायदिच्छंतोब्राह्मणाब्रह्मचर्यंगुरुकुलवासमष्टविधमैथुनत्यागंचचरंत्याचरंति तदेतद्वस्तुतेतुभ्यंसंग्रहेणनाम्नाब्र-
वीमिकथयामि सर्वोपासनाकर्मफलभूतमिदमेवेत्यर्थः ६३ किंतन्नामेतिचेत्तदाह ओमित्येकाक्षरंब्रह्मेति सर्ववेदेष्वोमितिपदेनयदुद्घोष्यतेतदेतत्
ब्रह्मेत्यर्थः तस्यैवह्रींकारमंत्रोपिवाचकइत्याह तदेवाहुश्चह्रींमयमिति आहुर्वेदाइत्यर्थः तथाचश्रुतिः ओमितिब्रह्मेति तथाह्रींब्रह्मेतिचाथर्वणे
तत्वेकस्यैववस्तुनोद्वेबीजेकिमितिवाचकेजातेतत्रकारणमाह द्वेबीजेइति ६४ भागद्वयवतीति यतोहंमायाभागब्रह्मभागरूपभागद्वयवतीमायाश-
बलब्रह्मरूपिणीसर्वंजगत्सृजामितस्मात्कारणान्ममभागद्वयत्वाद्बीजद्वयंवाचकमित्यर्थः कौतौभागौतत्राह तत्रैकभागइति ६५ ननुतर्हिब्रह्मभा

सर्वेवेदायत्पदमामनंतितपांसिसर्वाणिचयद्वदंति यदिच्छंतोब्रह्मचर्यंचरंतितत्तेपदंसंग्रहेणब्रवीमि ६३ ओमि-
त्येकाक्षरंब्रह्मतदेवाहुश्चह्रींमयं द्वेबीजेममर्मंत्रौस्तोमुख्यत्वेनसुरोत्तम ६४ भागद्वयवतीयस्मात्सृजामिस-
कलंजगत् तत्रैकभागःसंप्रोक्तःसच्चिदानंदनामकः ६५ मायाप्रकृतिसंज्ञस्तुद्वितीयोभागईरितः साचमाया
पराशक्तिःशक्तिमत्यहमीश्वरी ६६ चंद्रस्यचंद्रिकेवेयंममाभिन्नत्वमागता साम्यावस्थात्मिकाचैषामायाम-
मसुरोत्तम ६७ प्रलयेसर्वजगतोमदभिन्नैवतिष्ठति प्राणकर्मपरीपाकवशतःपुनरेवहि ६८ गस्यवाचकःप्रणवोमायाभा

गस्यवाचकंमायाबीजमितिपर्यवसन्नंतथाचप्रणवोपासनायामुपास्येब्रह्मणिशक्तेर्भागोनंतर्भूतस्तथामायाबीजोपासनायांब्रह्मभागोनंतर्भूतइतिभास-
मितिचेत्तत्राह साचमायेति६६ममाभिन्नत्वमागतेति नहिशक्तिःशक्तिमतःपृथगुपलभ्यतेवन्ह्यादिशक्तिषुवन्ह्यादेःशक्तेःपृथगनुपलंभात्किंतुममशक्तिमतो
मायाशक्तिर्मदभिन्नैवतिष्ठति तथाचाग्निशक्तौहोमेग्नौहोमार्थसिद्धोयथावाग्नौहोमेग्निशक्त्यांहोमोर्थसिद्धस्तथाब्रह्मभागवाचकस्यप्रणवस्यशक्तिविशिष्टब्र
ह्मवाचकत्वंमायाशक्तिभागवाचकस्यमायाबीजस्यमायाविशिष्टब्रह्मवाचकत्वंबीजद्वयस्यापिविशिष्टवाचकत्वमतएवह्रींब्रह्मेतिसामानाधिकरण्यंश्रुत्युक्तं
संगच्छतइतिभावः ६७ ननुप्रलयेमायाल-

यात्कथंत्वदभिन्नासेतिचेत्तत्राह प्रलयइति प्रलयेमायानाशेउत्तरसर्गानुपपत्तिप्रसंगान्मायानाशः प्रलयेनास्तिकिंतुप्रलयेमदभिन्नैवसातिष्ठतीत्य-
र्थः ननुतर्हिप्रलयेपिमायासत्त्वेनिरंतरंकारणसत्त्वात्कार्यंजगत्सर्जनादिरूपंनिरंतरमेवस्यादितिचेत्तत्राह प्राणिकर्मेति नकेवलंमायासहायंकर्मादि
कंविहायजगत्करोतिकिंतुतदपेक्षयैवकरोतितथाचप्रलयेसर्वकर्मणांपरिपक्वानांफलस्यदत्तत्वेनापरिपक्वानांचकर्मणांफलदानसमयाभावेनप
रिपक्वकर्मरूपसहायाभावान्प्रलयोभवति ६८ तदनंतरमवशिष्टप्राणिकर्मणांपरिपाकेसतिसैवव्यक्तरूपामायापरिपक्वकर्मरूपसहायसहिता
व्यक्तभावमुपैतीतिनकारणसत्त्वेपिकार्यस्यजगत्सर्जनरूपस्यनिरंतरमुत्पत्तिरितिभावः ननुतर्हिमायायाः प्रलयेपिविद्यमानत्वे तमआसीत्त-
मसागूळ्हमग्रेइतिश्रुतौमायायाः कथमुत्पत्तिरुक्तेतिचेत्तत्राह अंतर्मुखाखिति अयमर्थः अंतर्मुखायामायायाअवस्थागुणत्रयसाम्यावस्थारूपा-

रूपंतद्वमव्यक्तंव्यक्तभावमुपैतिच अंतर्मुखातुयावस्थासामायेत्यभिधीयते ६९ बहिर्मुखातुयामायातमःशब्देन
सोच्यते बहिर्मुखात्तमोरूपाज्जायतेसत्त्वसंभवः ७० रजोगुणस्तदैवस्यात्सर्गादौसुरसत्तम गुणत्रयात्मकाः
प्रोक्ताब्रह्माविष्णुमहेश्वराः ७१ रजोगुणाधिकोब्रह्माविष्णुःसत्त्वाधिकोभवेत् तमोगुणाधिकोरुद्रःसर्वकारण
रूपधृक् ७२

सानित्यानतस्याउत्पत्तिःश्रुतौश्रूयते किंतुतस्यागुणत्रयस्ययद्वैषम्यमुत्पद्यतेनतदेवतमआसीदित्यादिनोत्पत्त्याश्रयत्वेना
भिधीयतेतच्चोत्पद्यमानंतमोरूपंबहिर्मुखमायारूपमुच्यतइतिनमायायाउत्पत्तिःश्रुतावभिहिताकिंतुमायागुणानामेवोत्पत्तिरिति ६९ तत्र
प्रथमतः कोवागुणउत्पद्यतेतत्राह बहिर्मुखादिति प्रथमतोव्यक्तात्तमोगुणउत्पद्यतेततः सत्त्वगुणस्ततोरजोगुणइत्यर्थः ७० एतद्गुणत्रयविशिष्ट
चैतन्यस्यनामांतराण्याह गुणत्रयात्मकाइति गुणत्रयमध्येएकैकगुणाभिमानिनोब्रह्मादयइत्यर्थः ७१ विभागेनतदेवाह रजोगुणाधिकइति य-
द्यपिगुणत्रयात्मकाएवब्रह्मादयः सर्वंजगच्चतथापियस्ययस्यगुणस्ययत्राधिक्यंतत्तद्गुणरूपत्वंतस्योच्यतेइतिबोधनार्थमधिकपदं सर्वकारणरूप
धृगिति तमोगुणादेवरजःसत्त्वगुणोद्भवस्योक्तत्वात्तमोगुणोपाधिकरुद्रस्यसर्वकारणरूपत्वमुक्तंयुक्तमेव ७२ ๑ ๑ ๑ ๑

७२ तवतुरीयरूपायाः कोवाउपाधिस्तत्राह साम्यावस्थेति यागुणत्रयसाम्यावस्थांतर्मुखामायासामेतुरीयरूपस्योपाधिरित्यर्थः ननुतर्हितुरी
यस्यमायाविशिष्टेंतर्भावेनिर्गुणंब्रह्मकिंभविष्यतीतिचेत्तुरीयातीतंभविष्यतीत्याह अतऊर्ध्वमिति मायारहितंतुरीयातीतंयत्तदेवनिर्गुणंब्रह्मभविष्य
तीत्यर्थः इदमवस्थापंचकंतापनीयश्रुतौप्रसिद्धं ७४ निर्गुणसगुणभेदेन तदेवस्वस्वरूपंविशदयति निर्गुणमिति ७५ अंतर्यामिरूपाहमेवेत्या
ह साहंसर्वमिति तथाचश्रुतिः तत्सृष्ट्वातदेवानुप्रविशदिति यथायस्यकर्मतथातंप्रेरयामीत्यर्थः ७६ तिरोधानेसंहारे कारणात्मकं कारणदेहाभिमा-
निनमित्यर्थः तथाचमदाज्ञयातेब्रह्मादयः सृष्टिंकुर्वंतीतिमुख्यत्वेनसृष्टिस्थितिसंहारकर्त्र्यहमेवास्मीतिभावः ७७ नकेवलंब्रह्मादयएवमदधीनाः

स्थूलदेहोभवेद्ब्रह्मालिंगदेहोहरिःस्मृतः रुद्रस्तुकारणोदेहस्तुरीयात्वहमेवहि ७३ साम्यावस्थातुयाप्रोक्तासर्वांतर्या
मिरूपिणी अतऊर्ध्वंपरंब्रह्ममद्रूपंरूपवर्जितं ७४ निर्गुणंसगुणंचेतिद्विधामद्रूपमुच्यते निर्गुणंमाययाहीनंसगु
णंमाययायुतं ७५ साहंसर्वजगत्सृष्ट्वातदंतःसंप्रविश्यच प्रेरयाम्यनिशंजीवंयथाकर्मयथाश्रुतं ७६ सृष्टिस्थिति-
तिरोधानेप्रेरयाम्यहमेवहि ब्रह्माणंचतथाविष्णुंरुद्रंवैकारणात्मकं ७७ मद्भयाद्वातिपवनोभीत्यासूर्यश्चगच्छति
इंद्राग्निमृत्यवस्तद्वत्साहंसर्वोत्तमास्मृता ७८ मत्प्रसादाद्भवद्भिस्तुजयोलब्धोस्तिसर्वथा युष्मानहंनर्तयामिका-
ष्ठपुत्तलिकोपमान् ७९ कदाचिद्देवविजयंदैत्यानांविजयंक्वचित् स्वतंत्रास्वेच्छयासर्वंकुर्वेकर्मानुरोधतः ८० तां
मांसर्वात्मिकांयूयंविस्मृत्यनिजगर्वतः अहंकारावृतात्मानोमोहंप्राप्तादुरंतकं ८१ अनुग्रहंततःकर्तुंयुष्मद्देहादनुत्त
मं निःसृतंसहसातेजोमदीयंयक्षमित्यपि ८२

किंतर्हिसर्वेदेवाइत्याह मद्भयादिति इंद्राग्निमृत्यवस्तद्वन्मद्भयादेवव्यवहारंकुर्व
तीतिशेषः तथाचश्रुतिः भीषास्माद्वातः पवतेभीषोदेतिसूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति ७८ एतावत्पर्यंतंकिमिदंयक्षमि-
त्यपीतिदेवेंद्रप्रश्नस्योत्तरंदत्तंततःपरंप्रादुर्भूतंचकस्मात्तदितिद्वितीयप्रश्नस्योत्तरमाह मत्प्रसादादिति ७९ ८० ८१ ८२ ७ ७

८३ ततःसर्वे इति तद्दिनादारभ्येतिशेषः ८४ गायत्रीजपतत्पराः पूर्वमपि सर्वे गायत्रीजपवंतएवस्थितास्तद्दिनादारभ्यतु गायत्रीजपनिष्णाताजाता इत्यर्थः ८५ एवंसत्ययुगेसर्वे द्विजदेवादयोगायत्रीप्रणवहृल्लेखामंत्राणामेवमूलप्रकृतिवाचकानामुपासकाःस्थिता इत्यर्थः ८६ यतोमूलप्रकृतिःस र्वेश्वरीसर्वोत्तमास्तितस्मादेवकारणात्तस्याएवगायत्रीरूपायादीक्षोपासनाच नित्यत्वेनसर्ववेदैः प्रतिपादितानशिवविष्ण्वादिदेवानामित्याह नविष्णूपास नेति अहरहःसंध्यामुपासीतेतिगायत्र्युपासनविधिवन्नकुत्रापि विष्ण्वादिदेवतोपासनविधिर्नित्यत्वेन द्विजानांश्रूयते तस्मान्नविष्ण्वादिदेवतानामु- पासनादीक्षाचनित्या यदिचसानित्यास्यात्तदासर्वेशैवावैष्णवावाभवेयुर्नचतथादृश्यंते केचित्तुवैष्णवाः केचिच्छैवाः केचिद्गाणपत्यास्तस्मात्तदुपा-

"अतःपरंसर्वभावैर्हित्वागर्वंतुदेहजं मामेवशरणंयातसच्चिदानंदरूपिणीं" १ ,, व्यासउवाच इत्युक्त्वाचमहादे वीमूलप्रकृतिरीश्वरी अंतर्धानंगतासद्योभक्त्यादेवैरभिष्टुता ८३ ततःसर्वेस्वगर्वंतु विहायपदपंकजं सम्यगाराधयामा सुर्भगवत्याःपरात्परं ८४ त्रिसंध्यंसर्वदासर्वेगायत्रीजपतत्पराः यज्ञभागादिभिःसर्वेदेवींनित्यंसिषेविरे ८५ एवंस त्ययुगेसर्वेगायत्रीजपतत्पराः तारहृल्लेखयोश्चापिजपेनिष्णातमानसाः ८६ नविष्णूपासनानित्यावेदेनोक्तातुकुत्रचि त् नविष्णुदीक्षानित्यास्तिशिवस्यापितथैवच ८७ गायत्र्युपासनानित्यासर्ववेदैःसमीरिता ययाविनात्वधःपातोब्रा- ह्मणस्यास्तिसर्वथा ८८ तावताकृतकृत्यत्वंनान्यापेक्षाद्विजस्यहि गायत्रीमात्रनिष्णातोद्विजोमोक्षमवाप्नुयात् ८९

सनाभ्युदयिकीकाम्यैवेतिभावः ८७ नित्योपासनानार्हिकास्तीत्यत्राह गायत्र्युपासनेति द्विजोयदिगायत्रीदीक्षितोनस्यात्तदाधएवपतेन्नतथाशिवविष्णु गणेशदीक्षाभावेधःपातोद्विजस्यकुत्राप्युक्तस्तथात्वेसर्वेशैवावैष्णवागाणपत्यावाबभूवुर्नचकेचिच्छैवाःकेचिद्वैष्णवाःकेचिद्गाणपत्याइति गायत्रीदी क्षावंतस्तुसर्वेद्विजादृश्यंतेतस्माद्गायत्रीदीक्षैवनित्येतिभावः ८८ नन्वभ्युदयार्थमपिद्विजस्यशैववैष्णवादिदीक्षापेक्षितेतिचेत्तत्राह तावताकृत कृत्यमिति गायत्र्युपासनायांयदिकश्चिदभ्युदयार्थोन्यूनःस्यात्तदातत्राभ्यर्थमन्यदेवतोपास्तिर्द्विजस्यापेक्षिता नतुतथास्ति तावताकेवलगायत्रीमंत्रेणैवकृतकृत्यत्वं द्विजस्यश्रुतिर्ब्रवीतितस्माद्विजस्याभ्युदयार्थमपिनान्यदेवतोपास्तिरपेक्षितेतिभावः तथाचश्रुतिर्बृहदारण्यके अष्टाक्षरंवाएकंगायत्र्यैपदंए-

नदुहास्याएतत्सयावदेतेषुलोकेषुतावद्धजयतियोस्याएतदेवंपदंवेदेति एतत्सयावतीयंत्रयीविद्यातावद्धजयतियोस्याएतदेवंपदंवेदएतत्सयावदिदंप्रा
णितावद्धजयतियोस्याएतदेवंपदंवेदेतितथासाहैषागयांस्तत्रेप्राणावैगयास्तत्प्राणांस्तत्रेरत्तद्यद्ग यांस्तत्रेतरस्माद्गायत्रीनामेति तथागोपथब्राह्मणे·
योहवाएवंवित्सब्रह्मविलुण्यांचकीर्तिंलभतेसुरभींश्चगंधान्सोपहतपाप्मानंतांश्रियमश्नुतेयएवंवेदयश्चैवंविद्वानेवमेतांवेदानांमातरंसावित्रींसंप
दमुपनिषदमुपास्ते इत्यादिसर्ववेदेषुश्रुतयोद्रष्टव्याः ननुतर्हिवेदेषु किमित्यन्यदेवतोपास्तिरुक्तेतिचेदिच्छायावैचित्र्यात्स्वभावतइतरदेवताभ-
क्तानामिच्छाविघाताभावायेतिब्रूमः ८९ मनुरपिगायत्रीमंत्रेणैवद्विजस्यकृतकृत्यत्वमाहेत्याह कुर्यादन्यन्नवेति तथाचमनुः कुर्यादन्यन्नवाकु

कुर्यादन्यन्नवाकुर्यादितिप्राहमनुःस्वयं विहायतांतुगायत्रींविष्णूपास्तिपरायणः ९० शिवोपास्तिरतोविप्रोनरकं-
यातिसर्वथा तस्माद्याद्ययुगेराजन्गायत्रीजपतत्पराः ९१ देवीपदांबुजरताआसन्सर्वेद्विजोत्तमाः इतिश्रीदेवीभाग
वतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेअष्टमोध्यायः ८ व्यासउवाच कदाचिदथकालेतुदशपंचसमाविभो प्राणिनांकर्मव-
शतोनववर्षशतक्रतुः १ अनावृष्ट्यातिदुर्भिक्षमभवत्क्षयकारकं गृहेगृहेशवानांतुसंख्यांकर्तुंनशक्यते २ यन्मैत्रोब्रा

ह्मणउच्यतेइति महाभारतेपिशांतिपर्वणिजप्यमाहात्म्येगायत्रीमंत्रस्यैवप्राशस्त्यमुक्तं किंचगायत्रीमंत्रमगृहीत्वाद्विजोविष्ण्वादिदेवतोपास्तिपरा
यणोनरकमेवसर्वथायाति विष्ण्वादिदेवतामंत्रमगृहीत्वाकेवलगायत्रीमंत्रपरायणोमोक्षंयातितस्मात्पराशक्तेर्गायत्र्याएवोपास्तिर्नित्यासर्वोत्तमाचे-
त्याह विहायतांतुगायत्रीमिति उपसंहरति तस्मादिति अतएवहेतोः सत्ययुगेसर्वेपराशक्तिगायत्रीपादांबुजरतादेवीभक्ताआसन्नित्यर्थः प्रथमतो
द्विजातीनांवेदेनोपदिष्टगायत्र्युपासनयासकलेष्टसंभवेऽन्यदेवतोऽपासनायांप्रयोजनाभावएवेतिभावः ९१ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वादशस्कं
धेअष्टमोऽध्यायः ८ शतश्लोकैर्ब्राह्मणानांशापाद्गौतमसंभवात् अन्यदेवोपासनासुश्रद्धाजातेतिचोच्यते १ इत्थंसत्ययुगेपराशक्तिभक्तिंपराशक्तिमहि
माप्रकाशनपूर्वकमुपपाद्यानंतरमन्यदेवोपासनाश्रद्धायांनिमित्तंराज्ञापृष्टंकथयितुंपूर्ववृत्तमाह व्यासउवाच कदाचिदथेति दशपंचसमाःपंचदशवर्षाणि
शतक्रतुरिंद्रः १ २

२ ४ ५ ६ ७ ८ औत्तराहाउत्तरस्यांभवाः उत्तरादाहञ्इतिसूत्रेणाहञ्प्रत्ययः ९ आगमकारणमागमनकारणं १० ११ १२ १३ १४ १५

केचिदश्वान्वराहान्वाभक्षयंतिक्षुधार्दिताः शवानिचमनुष्याणांभक्षयंत्यपरेजनाः ३ बालकंबालजननीस्त्रि
यंपुरुषएवच भक्षितुंचलिताःसर्वेक्षुधयापीडितानराः ४ ब्राह्मणाबहवस्तत्रविचारंचक्रुरुत्तमं तपोधनोगौत
मोस्तिसनःखेदंहरिष्यति ५ सर्वैर्मिलित्वागंतव्यंगौतमस्याश्रमेधुना गायत्रीजपसंसक्तगौतमस्याश्रमेधुना ६
सुभिक्षंश्रूयतेतत्रप्राणिनोबहवोगताः एवंविमृश्यभूदेवाःसाग्निहोत्राःकुटुंबिनः ७ सगोधनाःसदासाश्चगौतम
स्याश्रमंययुः पूर्वदेशाद्ययुःकेचित्केचिद्दक्षिणदेशतः ८पाश्चात्त्याऔत्तराहाश्चनानादिग्भ्यःसमाययुः दृष्ट्वासमाजंविप्राणांप्रणना
मसगौतमः ९आसनाद्युपचारैश्चपूजयामासवाडवान् चकारकुशलप्रश्नंनतृश्चागमकारणं १० तेसर्वेस्वस्ववृत्तांतंकथयामासुरुत्स्म
याः दृष्ट्वातान्दुःखितान्विप्रानभयंदत्तवान्मुनिः ११युष्माकमेतत्सदनंभवद्दासोस्मिसर्वथा काचिंताभवतांविप्रामयिदासेविराजति१२
धन्योहमस्मिन्समयेयूयंसर्वेतपोधनाः येषांदर्शनमात्रेणदुष्कृतंसुकृतायते १३ तेसर्वेपादरजसापावयंतिगृहंमम,कोमदन्योभवेद्ध
न्योभवतांसमनुग्रहात् १४ स्थेयंसर्वैःसुखेनैवसंध्याजपपरायणैः व्यासउवाच इतिसर्वान्समाश्वास्यगौत-
मोमुनिराट्ततः १५ गायत्रींप्रार्थयामासभक्तिसन्नतकंधरः नमोदेविमहाविद्येवेदमातःपरात्परे १६ व्याहृत्या
दिमहामंत्ररूपेप्रणवरूपिणि साम्यावस्थात्मिकेमातर्नमोन्हींकाररूपिणि १७ स्वाहास्वधास्वरूपेत्वांनमामि
सकलार्थदां भक्तकल्पलतांदेवीमवस्थात्रयसाक्षिणीं १८ तुर्यातीतस्वरूपांचसच्चिदानंदरूपिणीं सर्ववेदांतसं
वेद्यांसूर्यमंडलवासिनीं १९ प्रातर्बालांरक्तवर्णांमध्यान्हेयुवतींपराम् सायान्हेकृष्णवर्णांतांवृद्धांनित्यंनमाम्यहं २०

गायत्रींस्वेष्टदेवतांब्राह्मणकुटुंबपोषणार्थंप्रार्थयामासेत्यर्थः गायत्रीस्तोत्रमाह नमोदेविमहाविद्येइति १६ १७ १८ १९ २०

२१ २२ २३ तस्मात्पूर्णपात्रात् २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० दारामुनीनामितिशेषः ३१ ३२ शतयोजनपर्यंतमेक एवातिविस्तीर्णो-

सर्वभूतारणेदेविक्षमस्वपरमेश्वरि इतिस्तुताजगन्माताप्रत्यक्षंदर्शनंददौ २१ पूर्णपात्रंददौतस्मैयेनस्यात्सर्वपोषणं
उवाचमुनिमंबासायंयंकामंत्वमिच्छसि २२ तस्यपूर्तिकरंपात्रंमयादत्तंभविष्यति इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीगायत्रीपरमा
कला २३ अन्नानांराशयस्तस्मान्निर्गताःपर्वतोपमाः षड्रसाविविधाराजंस्तृणानिविविधानिच २४ भूषणानिच
दिव्यानिक्षौमाणिवसनानिच यज्ञानांचसमारंभाःपात्राणिविविधानिच २५ यद्यदिष्टमभूद्राजन्मुनेस्तस्यमहात्म
नः तत्सर्वंनिर्गतंतस्माद्गायत्रीपूर्णपात्रतः २६ अथाहूयमुनीन्सर्वान्मुनिराड्गौतमस्तदा धनंधान्यंभूषणानिवसना
निददौमुदा २७ गोमहिष्यादिपशवोनिर्गताःपूर्णपात्रतः निर्गतान्यज्ञसंभारान्स्त्रुक्स्त्रुवप्रभृतीन्ददौ २८ तेस
र्वेमिलितायज्ञांश्चक्रिरेमुनिवाक्यतः स्थानंतदेवभूयिष्ठमभवत्स्वर्गसन्निभं २९ यत्किंचित्त्रिषुलोकेषुसुंदरंवस्तु
दृश्यते तत्सर्वंतत्रनिष्पन्नंगायत्रीदत्तपात्रतः ३० देवांगनासमादाराःशोभंतेभूषणादिभिः मुनयोदेवसदृशा
वस्त्रचंदनभूषणैः ३१ नित्योत्सवःप्रववृतेमुनेराश्रममंडले नरोगादिभयंकिंचिन्नचदैत्यभयंक्वचित् ३२ समुने-
राश्रमोजातः समंताच्छतयोजनः अन्येचप्राणिनोयेपितेपितत्रसमागताः ३३ तांश्चसर्वान्सुपोषायंदत्त्वाभयम
थात्मवान् नानाविधैर्महायज्ञैर्विधिवत्कल्पितैःसुराः ३४ संतोषंपरमंप्रापुर्मुनेश्चैवजगुर्यशः सभायांवृत्रहाभू
योजगौश्लोकंमहायशाः ३५ अहोअयन्नःकिलकल्पपादपोमनोरथान्पूरयतिप्रतिष्ठितः नोचेदकांडेक्वहविर्वपावासु
दुर्लभायत्रतुजीवनाशा ३६ मुनेराश्रमोजातइत्यर्थः अन्येपिब्राह्मणातिरिक्तानरागोमहिष्यादयश्च ३३ ३४ ३५ तमेवश्लोकमाह
अहोअयंनइति अहोअयमित्यत्र ओदितिप्रगृह्यत्वेप्रकृतिभावः अयंगौतमोनोस्माकंकस्मिन्कालेकल्पपादपःकल्पवृक्षोस्तीत्यर्थः अकांडे-

अनिदुर्धरकाले ३६ ३७ गायत्र्याःपरमस्थानंसर्वमुनीनांदेवीदर्शनार्थंचकारेत्यर्थः ३८ तत्रगायत्रीस्थानेऽद्यापिवर्तमानंचमत्कारमाह अद्यापीति ३९

इत्थंद्वादशवर्षाणिपुपोषमुनिपुंगवान् पुत्रवन्मुनिराड्गर्वगंधेनपरिवर्जितः ३७ गायत्र्याःपरमंस्थानंचकारमुनिस-
त्तमः यत्रसर्वैर्मुनिवरैःपूज्यतेजगदंबिका ३८ त्रिकालंपरयाभक्त्यापुरश्चरणकर्मभिः अद्यापितत्रदेवीसाप्रातर्बा-
लातुदृश्यते ३९ मध्यान्हेयुवतीवृद्धासायंकालेतुदृश्यते तत्रैकदासमायातोनारदोमुनिसत्तमः ४० रणयन्महतीं
गायन्गायत्र्याःपरमान्गुणान् निषसादसभामध्येमुनीनांभावितात्मनां ४१ गौतमादिभिरत्युच्चैःपूजितःशांतमा-
नसः कथाश्चकारविविधायशसोगौतमस्यच ४२ नारदउवाच ब्रह्मर्षेदेवसदसिदेवराट्तवयद्यशः जगौबहु
विधंस्वच्छंमुनिपोषणजंपरम् ४३ श्रुत्वाशचीपतेर्वाणींत्वांद्रष्टुमहमागतः धन्योसित्वंमुनिश्रेष्ठजगदंबाप्रसादतः
४४ व्यासउवाच इत्युक्त्वामुनिवर्यस्तंगायत्रीसदनंययौ ददर्शजगदंबांतांप्रेमोत्फुल्लविलोचनः ४५ तुष्टावविधि-
वद्देवींजगामत्रिदिवंपुनः अथतत्रस्थितायेतेब्राह्मणामुनिपोषिताः ४६ उत्कर्षंतुमुनेःश्रुत्वासूययारेवदमागताः
यथास्यनयशोभूयात्कर्त्तव्यंसर्वथैवहि ४७ कालेसमागतेपश्चादितिसर्वैस्तुनिश्चितं ततःकालेनकियताप्यभू
द्वृष्टिर्धरातले ४८ सुभिक्षमभवत्सर्वदेशेषुनृपसत्तम श्रुत्वावार्तांसुभिक्षस्यमिलिताःसर्ववाडवाः ४९ गौत
मंशप्तुमुद्योगंहाहाराजन्प्रचक्रिरे धन्यौतेषांचपितरौययोरुत्पत्तिरीदृशी ५० कालस्यमहिमाराजन्वक्तुंकेनहिश-
क्यते गौर्निर्मितामाययैकामुमूर्षुर्जरतीनृप ५१ ४० ४१ ४२ नारदोगौतमंप्रतिदेवेंद्रसभायांजातंवृत्तांतंकथयति ब्रह्मर्षइति ४३

४४ ४५ ४६ ४७ कालेसमागतेइतिसुभिक्षेकालेसमागतेयथास्यगौतमस्यापकीर्तिःस्यात्तथाकृत्वागंतव्यमितिसर्वैर्निश्चितमित्यर्थः ४८ ४९ एतादृशमुप
कारिणंगौतमंप्रतिमुनिभिःप्रत्युपकारएतादृशःकृतइतिस्वमुखेनव्यासोक्तिर्जन्मेजयंप्रति हाहाराजन्प्रचक्रिरेइति तमेवरवेदंविशदयति धन्यौचतेषांपितराववि-
ति ययोःपित्रोरीदृशीकृतघ्नाउत्पत्तिःसंततिरस्तीत्यर्थः ५० तदनंतरं–

ब्राह्मणैः किं कृतं तदाह गौर्निर्मितेति ५१ हुंहुं शब्दैर्गौर्निमेन वारितेत्यर्थः ५२ ५३ ५४ ५५ अनुन्मुखा भवतेति शशापेत्यर्थः अनुन्मुखास्त्यागिनः ५६

जगाम सा च शालायां होमकाले मुनेस्तदा हुंहुं शब्दैर्वारिता सा प्राणांस्तत्याज तत्क्षणे ५२ गौर्हतानेन दुष्टेनेत्येवं ते चुक्रुशुर्द्विजाः होमं समाप्य मुनिराड्विस्मयं परमं गतः ५३ समाधिमिलिताक्षः संश्चिंतयामास कारणं कृतं सर्वैर्द्विजेरेतदिति ज्ञात्वा तदैव सः ५४ दधार कोपं परमं प्रलये रुद्रको पवत् शशाप च ऋषीन्सर्वान्कोपसंरक्तलोचनः ५५ वेदमातरि गायत्र्यां तद्ध्याने तन्मनोर्जपे भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ५६ वेदे वेदोक्तयज्ञेषु तद्वार्तासु तथैव च भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ५७ शिवे शिवस्य मंत्रे च शिवशास्त्रे तथैव च भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ५८ मूलप्रकृत्यां श्रीदेव्यां तद्ध्याने तत्कथासु च भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ५९ देवि मंत्रे तथा देव्याः स्थाने नुष्ठानकर्मणि भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६० देव्युत्सवदिदृक्षायां देवीनामानुकीर्तने भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६१ देवीभक्तस्य सान्निध्ये देवीभक्तार्चने तथा भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६२ शिवोत्सवदिदृक्षायां शिवभक्तस्य पूजने भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६३ रुद्राक्षे बिल्वपत्रे च तथा शुद्धे च भस्मनि भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६४ श्रौत-स्मार्तसदाचारे ज्ञानमार्गे तथैव च भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६५ अद्वैतज्ञाननिष्ठायां शांतिदांत्यादिसाधने भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६६ नित्यकर्माद्यनुष्ठाने प्यग्निहोत्रादिसाधने भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ६७ स्वाध्यायाध्ययने चैव तथा प्रवचने पि च भवतानु० ६८ गोदानादिषु दानेषु पितृश्राद्धेषु चैव हि भवतानुन्मु० ६९

५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ प्रवचने स्वाध्यायपाठने ६८ ६९ ६९

७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ भवत्समाः भवद्विधाः ७७ ७८ वाग्दंडंशापं ७९ ८० कृतिं कृतनम्रतारूपां ८१ गायत्रीस्वमु-

कृच्छ्रचांद्रायणेचैव प्रायश्चित्तेनतथैवच भवतानुन्मुखायूयंसर्वदाब्राह्मणाधमाः ७० श्रीदेवीभिन्नदेवेषुश्रद्धा
भक्तिसमन्विताः शंखचक्राद्यंकिताश्च भवतब्राह्मणाधमाः ७१ कापालिकमतासक्ता बौद्धशास्त्ररताःसदा पा
खंडाचारनिरताभवतब्राह्मणाधमाः ७२ पितृमातृसुतभ्रातृकन्याविक्रयिणस्तथा भार्याविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्रा
ह्मणाधमाः ७३ वेदविक्रयिणस्तद्वत्तीर्थविक्रयिणस्तथा धर्मविक्रयिणस्तद्वद्भवतब्राह्मणाधमाः ७४ पांचरात्रे-
कामशास्त्रेतथाकापालिकेमते बौद्धेश्रद्धायुतायूयंभवतब्राह्मणाधमाः ७५ मातृकन्यागामिनश्चभगिनीगामिन-
स्तथा परस्त्रीलंपटाःसर्वेभवत ब्राह्मणाधमाः ७६ युष्माकंवंशजाताश्चस्त्रियश्चपुरुषास्तथा मद्दत्तशापदग्धा
स्तेभविष्यंतिभवत्समाः ७७ किंमयाबहुनोक्तेनमूलप्रकृतिरीश्वरी गायत्रीपरमाभूयाद्युष्मासुखलुकोपिता ७८
अंधकूपादिकुंडेषुयुष्माकंस्यात्सदास्थितिः व्यासउवाच वाग्दंडमीदृशंकृत्वाप्युपस्पृश्यजलंततः ७९ जगामद-
र्शनार्थंचगायत्र्याःपरमोत्सुक प्रणनाममहादेवींसापिदेवीपरात्परा ८० ब्राह्मणानांकृतिंदृष्ट्वास्मयंचित्तेचकारह
अद्यापितस्यावदनंस्मययुक्तंचदृश्यते ८१ उवाचमुनिवर्यंतंस्मयमानमुखांबुजा गायत्र्युवाच भुजंगायार्पितंदु-
ग्धंविषायैवोपजायते ८२ शांतिंकुरुमहाभाग कर्मणोगतिरीदृशी व्यासउवाच इतिदेवींप्रणम्याथततोगात्स्वा
श्रमंप्रति ८३ ततोविप्रैःशापदग्धैर्विस्मृतावेदराशयः गायत्रीविस्मृतासर्वैस्तदद्भुतमिवाभवत् ८४ तेसर्वे
थमिलित्वातुपश्चात्तापयुतास्तथा प्रणेमुर्मुनिवर्यंतंदंडवत्पतिताभुवि ८५ नोचुःकिंचिनवाक्यंतुलज्जयाधोमु-
खाःस्थिताः प्रसीदेतिप्रसीदेतिप्रसीदेतिपुनःपुनः ८६

खेनमुनिंसांत्वयति उवाचेति ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ७ ७

८७ ८८ ८९ शापमोक्षणमाह मच्छापस्येति ९० ९१ किमर्थमन्यदेवतोपास्तिंजनाःकुर्वंतीत्यस्योत्तरमेतत्पर्यंतमुक्तं निगमयति

प्रार्थयामासुरभितःपरिवार्यमुनीश्वरं करुणापूर्णहृदयोमुनिस्तान्समुवाचह ८७ कृष्णावतारपर्यंतंकुंभीपाकेभवेत्स्थितिः नमेवाक्यंमृषाभूयादितिजानीथसर्वथा ८८ ततःपरंकलियुगेभुविजन्मभवेद्विवः मदुक्तंसर्वमेतत्तुभवेद्वनचान्यथा ८९ मच्छापस्यविमोक्षार्थंयुष्माकंस्याद्यदीषणा नहिसेव्यंसदासर्वैर्गायित्रीपदपंकजं ९० व्यास उवाच इतिसर्वान्विसृज्याथगौतमोमुनिसत्तमः प्रारब्धमितिमत्वातुचित्तेशांतिंजगामह ९१ एतस्मात्कारणाद्राजन्गतेकृष्णेतुधामनि कलौयुगेप्रवृत्तेतुकुंभीपाकात्तुनिर्गताः ९२ भुविजाताब्राह्मणाश्चशापदग्धाःपुरातुये संध्यात्रयविहीनाश्चगायत्रीभक्तिवर्जिताः ९३ वेदभक्तिविहीनाश्चपाखंडमतगामिनः अग्निहोत्रादिसत्कर्मस्वधास्वाहाविवर्जिताः ९४ मूलप्रकृतिमव्यक्तांनैवजानंतिकर्हिचित् तप्तमुद्रांकिताःकेचित्कामाचाररताःपरे ९५ कापालिकाःकौलिकाश्चबौद्धाजैनास्तथापरे पंडिताअपितेसर्वेदुराचारप्रवर्तकाः ९६ लंपटाःपरदारेषुदुराचारपरायणाः कुंभीपाकंपुनःसर्वेयास्यंतिनिजकर्मभिः ९७ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्संसेव्यापरमेश्वरी नविष्णूपासनानित्यानशिवोपासनातथा ९८ नित्याचोपासनाशक्तेर्यांविनातुपतत्यधः सर्वमुक्तंसमासेनयत्पृष्टंतत्वयानघ ९९ अतःपरं मणिद्वीपवर्णनंशृणुसुंदरं यत्परंस्थानमाद्यायाभुवनेश्याभवारणेः १०० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापु०अष्टादशसहस्रसंहितायांद्वादशस्कंधेनवमोऽध्यायः ९

एतस्मादिति ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ नविष्णूपासनेति इदंपूर्वाध्यायेस्पष्टीकृतं ९८ शक्तेर्गायत्र्याः ९९ अथमणिद्वीपवर्णनविषयकस्यद्वितीयप्रश्नस्योत्तरं वक्तुंप्रतिजानीते अतःपरमिति भवारणेर्भवयोनेः १०० इतिश्रीदेवीभागवततिलके द्वादशस्कंधेनवमोऽध्यायः ९ ७ ७ ७ ७ ७

अर्धाधिकशतश्लोकैर्मणिद्वीपस्यवर्णनं यथावत्क्रियतेयेनभक्तिर्देव्यांविवर्धते १ पूर्वाध्यायेप्रतिज्ञातंमणिद्वीपस्यवर्णनंप्रस्तौति व्यासउवाच ननुमणिद्वीपंश्रुतौक्वप्रसिद्धंतत्राह ब्रह्मलोकादिति सुबालोपनिषदि ब्रह्मलोकादूर्ध्वभागेयः सर्वलोकः श्रुतौश्रुतः प्रसिद्धोस्तिसएवनामांतरेणमणिद्वीपमित्युच्यते यत्रसाक्षाद्देवीमूलकारणभूताविराजतेइत्यर्थः तथाचसुबालोपनिषदि अथहैनंरैक्वः पप्रच्छभगवन्कस्मिन्सर्वेप्रतिष्ठिताभवंतीति तस्मैसहोवाचरसातललोकेष्विति होवाचकस्मिन्रसातल लोका ओताश्च प्रोताश्चेतिभूर्लोकेष्वितिहोवाचेत्यारभ्यसत्यलोकांतमुक्त्वाकस्मिन्सत्यलोकाओताः प्रोताश्चेतिप्रजापतिलोकेष्वितिहोवाचकस्मिन्प्रजापतिलोकाओताः प्रोताश्चेतिब्रह्मलोके ष्विति होवाचकस्मिंश्चब्रह्मलोकाओताश्चप्रोताश्चेतिसर्वलोकेष्वितिहोवाचसर्वलोकाआत्मनिब्रह्मणिमणयइवोताश्चप्रोताश्चेति अत्रतस्यलोकस्यैकत्वेपितदंतर्गतप्राकाराणां बहुत्वात्सर्वलोकेष्वितिबहुवचनमुक्तं १ ननुतस्यसर्वलोकइतिकिमितिसंज्ञातत्राह सर्वस्मादधिकोयस्मादिति नन्वयंलोकः केननिर्मितइतिचेत्तत्राह पुरापरांबयैवायमिति श्रीभगवत्यैवनिजवासार्थंस्वेच्छयास्वर्गादौनिर्मितोयंलोकइत्यर्थः २ अयंचमणिद्वीपरूपोलोकेदेवीप्रार्थनयाशिवेननिर्मितइतिशिवरहस्येद्वितीयेउक्तं तदुक्तंशिवरहस्येद्वितीयेंशेष्टमाध्याये श्रीदेव्युवाच देवदेवमहादेवलीलाललितविग्रह विचित्रशक्तेभगवन्ममस्थानमनुत्तमं सुंदरात्सुंदरंशंभोआनंदामृतसागरं नक्षुत्पिपासेनोग्लानिर्नतृष्णानजरादिकं तत्रस्थितानांसर्वेषांकैलासादपिसुंदरं सृजविश्वेशदययाममैवापरकौतुकं नसृष्टंनविधात्रापिविष्णुनावातथोत्तरं स्रष्टुंशक्यंत्वयादेवमनसैवमहेश्वर त्वंसर्वमंगलाकारस्तस्मात्स्थानवरंमम लोकोत्तरंमहादेवविहारंचावयोः सदा सृजैवमनसादेवमत्प्रियार्थंमहेश्वर इतिदेव्यामहादेवः प्रार्थितः सतदामुदा जातहर्षः सशीर्ष्णाताप्रोमित्यांदोलयन्मुदा परमानंदसंदोहसागरांतर्निमग्नधीः क्षणंदध्यौमहादेवोलीलासृष्टिप्रवर्तकः तत्क्षणाद्भास्वरंतेजः समुत्तस्थौसुधांबुधेः कोटिभास्करसंकाशं

व्यासउवाच ब्रह्मलोकादूर्ध्वभागेसर्वलोकोस्तियःश्रुतः मणिद्वीपः सएवास्तियत्रदेवीविराजते १ सर्वस्मादधिकोयस्मात्सर्वलोकस्ततःस्मृतः पुरापरांबयैवायंकल्पितोमनसेच्छया २ सर्वादौनिजवासार्थंप्रकृत्यामूलभूतया कैलासादधिकोलोकोवैकुंठादपिचोत्तमः ३

पार्वणेंदुशताधिकं विद्युत्कोटिप्रतीकाशंचैंद्रचापाद्युतोत्तरं बलक्षंभासिताकाशंज्योतिर्मयमनुत्तमं तत्प्रभाभासितालोकाभुवनानिचतुर्दशेति प-
श्चात्त्रयोदशाध्यायपर्यंतंसविस्तरंतद्देवद्वीपमुपवर्णितं चतुर्दशाध्यायेपुनरुक्तं द्यावाभूम्योरंतराले लोकजालेतथाभुवि विष्णुब्रह्मेशभवनेदिक्पालानां-
पुरेतथा नागानामपिलोकेषुदैत्येंद्राणांपुरीष्वपि कैलासेवामहादेवी चिंतामणिगृहाधिकः ईदृक्संपत्तिसंभारोनकुत्रभुवनेश्वरीति सर्वोत्तमसंपत्तिम-
त्त्वंचोपपाद्याग्रेतत्परिमाणंचोक्तं पंचाशल्लक्षमानोयंद्वीपरत्नमिदंशिवेइति ब्रह्मांडपुराणेललितोपाख्यानेतुदेवाज्ञयासुमेरुमध्यशृंगेविश्वकर्मणा-
निर्मितोयंलोकइत्युक्तं तदुक्तंललितोपाख्यानेसप्तविंशेऽध्याये भोविश्वकर्मन्शिल्पज्ञभोभोमयमहोदय युवाभ्यांललितादेव्यानित्यज्ञानमहोद-
धेः षोडशीक्षेत्रमध्येतुतत्क्षेत्रसमसंख्यया कर्तव्याश्चीनगर्योहिनानारत्नैरलंकृताः यत्रषोडशधाभिन्नाललितापरमेश्वरी विश्वत्राणायसततंनि-
वासंचकरिष्यतीति तत्परिमाणंचदुर्वासमुनिकृतस्तवरत्नेउक्तं तत्रचतुःशतयोजनपरिणाहंदेवशिल्पिनारचितं नानासालमनोज्ञंनमाम्यहंनगर

गोलोकादपिसर्वस्मात्सर्वलोकोधिकःस्मृतः नैतत्समंत्रिलोक्यांतुसुंदरंविद्यतेक्वचित् ४ छत्रीभूतंत्रिजगतोभवसं-
तापनाशकं छायाभूतंतदेवास्तिब्रह्मांडानांतुसत्तम ५ बहुयोजनविस्तीर्णोगंभीरस्तावदेवहि मणिद्वीपस्यपरितोव-
र्ततेतुसुधोदधिः ६

मादिविद्यायाइति इत्थंपुराणत्रयविरोधेकल्पभेदेनकेचिद्व्यवस्थामाहुः वयंतुब्रूमोललितोपाख्यानोक्तंशिवरह-
स्योक्तंचमणिद्वीपश्रीत्रिपुरसुंदर्याधिष्ठितंभिन्नमेवदेवीभागवतोक्तंमणिद्वीपंतुश्रीभुवनेश्वर्याधिष्ठितंसर्वलोकपदवाच्यंब्रह्मलोकाधिकंब्रह्मांडाद्बहिरेव
विद्यमानंभिन्नमेवेति अतएवदेवीभागवतेप्रतिब्रह्मांडवर्तिनांब्रह्मविष्ण्वादिदेवानांनियंतारोब्रह्मादयःसमष्टिभूताअत्रवसंतीतिवक्ष्यमाणंसंगच्छ-
तेतदुक्तमागमे ब्रह्मलोकाधिकोलोकःसर्वलोकाभिधःपरः तत्रश्रीभुवनेशानीपराशक्तिर्विराजतेइति ३ ४ छत्रीभूतमिति सर्वब्रह्मांडोपर्यंत-
रस्यविद्यमानत्वाच्छत्रसाम्यं ५ मणिद्वीपसंबंधिसुधासमुद्रंवर्णयति बहुयोजनविस्तीर्णइति चिंतामणिगृहस्यसर्वप्राकारमध्यस्थस्यपरिमाणमग्रे
वक्ष्यतितत्प्राकाराणांचपूर्वस्मात्पूर्वस्माद्उत्तरस्यपरिमाणंद्विगुणंवक्ष्यतितन्मानेनैवसर्ववेष्टनभूतसुधासिंधोरपिमानमुन्नेयं मणिद्वीपस्यपरितआसमं-
तात् ६

संघट्टनंसंमर्दस्तेनोत्कीर्णाउच्छलंतोयेतरंगास्तेषांशतैःसंकुलः रत्नवालुकायुक्तः ७ महांतस्तरंगावीचयस्तेषांसंघर्षेणसंजाताल हर्योल्पतरंगास्तेषांकणैः
शीतलः गतागतैरितस्ततोगमनागमनैः ८ तीरेरत्नसमानकांतयोद्रुमायस्य इत्थंसुधासमुद्रमुपवर्ण्यायोधातुनिर्मितंप्रथमंप्राकारंवर्णयति तदुत्तरमयो-
धातुनिर्मितइति गगनेततोत्युच्चैर्विद्यमानइति ९ उच्चैस्त्वंवर्णयति सप्तयोजनविस्तीर्णइति विस्तीर्णउन्नतइत्यर्थः नत्वत्रविस्तारोविवक्षितोविस्ता
रस्यबहुप्रमाणस्यवक्ष्यमाणत्वात् तत्रत्यगणानाह नानाशस्त्रप्रहरणाइति १० ११ एतत्प्राकारस्यलोहमयस्यांतः प्रतिब्रह्मांडवर्तिनोयेब्रह्मादयोदे-

मरुत्संघट्टनोत्कीर्णतरंगशतसंकुलः रत्नाच्छवालुकायुक्तोझषशंखसमाकुलः ७ वीचिसंघर्षसंजातलहरीकण-
शीतलः नानाध्वजसमायुक्तनानापोतगतागतैः ८ विराजमानःपरितस्तीररत्नद्रुमोमहान् तदुत्तरमयोधातुनिर्मि
तोगगनेततः ९ सप्तयोजनविस्तीर्णःप्राकारोवर्ततेमहान् नानाशस्त्रप्रहरणानानायुद्धविशारदाः १० रक्षकानिवसं
त्यत्रमोदमानाःसमंततः चतुर्द्वारसमायुक्तोद्वारपालशतान्वितः ११ नानागणैःपरिवृतोदेवीभक्तियुतैर्नृप दर्शना-
र्थंसमायांतियेदेवाजगदीशितुः १२ तेषांगणावसंत्यत्रवाहनानिचतत्रहि विमानशतसंघर्षघंटास्वनसमाकुलः १३
हयहेषाखुराघातबधिरीकृतदिङ्मुखः गणैःकिलकिलारावैर्वेत्रहस्तैश्चताडिताः १४ सेवकादेवसंघानांभ्राजंतेत
त्रभूमिप तस्मिन्कोलाहलेराजन्नशब्दःकेनचित्क्वचित् १५ कस्यचिच्छ्रूयतेत्यंतंनानाध्वनिसमाकुले पदेपदेमि
ष्टवारिपरिपूर्णसरांसिच १६ वाः श्रीजगदीशितुर्भुवनेश्वर्यादर्शनार्थमागतास्तेषांगणावाहनानिचतत्रनिवसंतीत्याह दर्शनार्थंसमा
यांतीतिश्चतत्रैवान्यब्रह्मांडस्थदेवानांविमानान्यप्यवतरंतीत्याह विमानशतेति प्राकारविशेषणं १३ हयहेषेति दर्शनार्थमागतानांदेवानांयेहयावा-
हनभूतास्तेषांहेषाशब्दैःखुराघातशब्दैश्चबधिरीकृतंदिङ्मुखंयस्मिन् देव्यागणैर्द्वारस्थैः किलकिलारावैः किलकिलशब्दंकुर्वद्भिर्वेत्रहस्तैरनिसं
मर्दसतिताडिताअन्यदेवानांसेवकायत्रयस्मिन्प्राकारेभ्राजंतेइत्यन्वयः १४ देवगणकोलाहलंवर्णयति तस्मिन्कोलाहलेइति १५ अथंसमारंभोया

पिराजद्वारेषूपलभ्यते १६ इत्थंलोहप्राकारमुपवर्ण्यतदुत्तरंकांस्यप्राकारंवर्णयति तदुत्तरंमहासारेति महासारः कांस्यंतेननिर्मितोद्वितीयः प्राकार इत्यर्थः १७ तेजसास्याच्छतगुणइति शाणेनिशितस्यनिस्त्रिंशस्ययत्तेजस्तत्तेजोलोहप्राकारस्यततोपिशतगुणंतेजः कांस्यप्राकारस्येत्यर्थः अस्यप्राकारस्योच्चतापिपूर्वोक्तैवग्राह्याविशेषानुक्तेः सालःप्राकारः१८ १९ २० वृक्षनामान्याह पनसाइति२१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९

वाटिकाविविधाराजन्रत्नद्रुमविराजिताः तदुत्तरंमहासारधातुनिर्मितमंडलः १७ सालःपरोमहानस्तिगगनस्पर्शियच्छिरः तेजसास्याच्छतगुणःपूर्वसालादयंपरः १८ गोपुरद्वारसहितोबहुवृक्षसमन्वितः यावृक्षजातयः संतिसर्वास्तास्तत्रसंतिच १९ निरंतरंपुष्पयुताःसदाफलसमन्विताः नवपल्लवसंयुक्ताःपरसौरभसंकुलाः २० पनसाबकुलालोध्राःकर्णिकाराश्चशिंशपाः देवदारुकांचनाराआम्राश्चैवसुमेरवः २१ लिकुचाहिंगुलाश्चैलालवंगाःकट्फलास्तथा पाटलामुचकुंदाश्चफलिन्योजघनेफलाः २२ तालास्तमालाःसालाश्चकंकोलानागभद्रकाः पुन्नागाःपीलवःसाल्वकावैकर्पूरशाखिनः २३ अश्वकर्णाहस्तिकर्णास्तालपर्णाश्चदाडिमाः गणिकाबंधुजीवाश्चजंबीराश्चकुरंडकाः २४ चांपेयाबंधुजीवाश्चतथावैकनकद्रुमाः कालागुरुद्रुमाश्चैवतथाचंदनपादपाः २५ खर्जूरायूथिकास्तालपर्ण्यश्चैवतथेक्षवः क्षीरवृक्षाश्चखदिराश्चिंचाभल्लानकास्तथा २६ रुचकाःकुटजावृक्षाबिल्ववृक्षास्तथैवच तुलसीनांवनान्येवंमल्लिकानांतथैवच २७ इत्यादितरुजातीनांवनान्युपवनानिच नानावापीशतैर्युक्तान्येवंसंतिधराधिप २८ कोकिलारावसंयुक्तागुंजद्भ्रमरभूषिताः निर्यासस्राविणःसर्वेस्निग्धच्छायास्तरूत्तमाः २९ नानाऋतुभवावृक्षानानापक्षिसमाकुलाः नानारसस्राविणीभिर्नदीभिरतिशोभिताः३० पारावतशुकव्रातसारिकापक्षमारुतैः हंसपक्षसमुद्भूतवातव्रातैश्चलद्द्रुमं ३१

३० वातव्रातैश्चलंतोद्रुमायस्मिन्वनोत्तमेतत्तादृशमिपमनिश-

योक्तिर्बहुपक्षिसद्भावदर्शिका ३१ ३२ नृत्यंतोयेबर्हिणोमयूरास्तेषांकदंबस्यसमूहस्यसंबंधिनोयेकेकारवास्तैर्नादितं मधुस्त्राविवृक्षमधुस्त्रावि ३३ एतत्प्राकारनिवासिनोनानाविधसिद्धाः सिद्धांगनाश्चज्ञेयाः अग्रिमप्राकारेगंधर्वादीनांवासस्योक्तत्वात् अतएवक्वचित्पुस्तकेतत्रसिद्धांगनाः सिद्धागायंतिसततंगुणान् भगवत्यामहाराजजपंतिचरमंतिचेतिश्लोकोपिदृश्यते अथतृतीयंताम्रप्राकारमाह कांस्यसालादुत्तरेत्विति चतुरस्त्रोयं-

सुगंधग्राहिपवनपूरितंतद्वनोत्तमं सहितंहरिणीयूथैर्धावमानैरितस्ततः ३२ नृत्यद्बर्हिकदंबस्यकेकारावैः सुखप्रदैः नादितंतद्वनंदिव्यंमधुस्त्राविसमंततः ३३ कांस्यसालादुत्तरेतुताम्रसालःप्रकीर्तितः चतुरस्त्रसमाकारउन्नत्या सप्तयोजनः ३४ द्वयोस्तुसालयोर्मध्येसंप्रोक्ताकल्पवाटिका येषांतरूणांपुष्पाणिकांचनाभानिभूमिप ३५ पत्राणिकाञ्चनाभानिरत्नबीजफलानिच दशयोजनगंधोहिप्रसर्पतिसमंततः ३६ तद्वनंरक्षितंराजन्वसंतेनर्तुनानिशं पुष्पसिंहासनासीनःपुष्पच्छत्रविराजितः ३७ पुष्पभूषाभूषितश्चपुष्पासवविघूर्णितः मधुश्रीर्माधवश्रीश्चद्वेभार्येतस्यसंमते ३८ क्रीडतःस्मेरवदनेसुमस्तबककंदुकैः अतीवरम्यंविपिनंमधुस्त्राविसमंततः ३९ दशयोजनपर्यंतंकुसुमामोदवायुना पूरितंदिव्यगंधर्वैःसांगनैर्गानलोलुपैः ४० शोभितंतद्वनंदिव्यंमत्तकोकिलनादितं वसंतलक्ष्मीसंयुक्तंकामिकामप्रवर्द्धनं ४१ ताम्रसालादुत्तरत्रसीससालःप्रकीर्तितः समुच्छ्रायःस्मृतोप्यस्यसप्तयोजनसंख्यया ४२

सालः ३४ द्वयोस्तुसालयोर्मध्येइति एकस्ताम्रसालोद्वितीयः सीससालस्तयोर्मध्येइत्यर्थः कल्पवाटिकाकल्पवृक्षवाटिका ३५ ३६ तत्सालाधिपतिमाह तद्वनंरक्षितंराजन्निति वसंतर्तुध्यानमाह पुष्पसिंहासनासीन इति ३७ मधुश्रीश्चैत्रलक्ष्मीर्माधवश्रीर्वैशाखलक्ष्मीरेवमुत्तरत्रप्रतिमासलक्ष्म्य ऊह्याः ३८ सुमस्तबकाःप्रसूनगुच्छाएककंदुकास्तैः ३९ ४० ४१ अथचतुर्थंसीससालमाह ताम्रसालादुत्तरत्रेति अत्रापिपूर्वपूर्वसालादुत्तरोत्तरसालः शतगुणिततेजसायुक्तइतिबोध्यं ४२ ७ ७

सालयोः सीससालपित्तसालयोर्मध्येसंतानवृक्षवाटिकावर्ततइत्यर्थः ४३ ४४ ४५ संतापत्रस्तलोकास्त्वित्यादिनाग्रीष्मर्तुलक्ष्मीवर्णनं ४६
४७ अथपंचमंपित्तलप्राकारमाह सीससालादुत्तरत्रेति आरकूटमयः पित्तलनिर्मितः ४८ तयोःपित्तलसालपंचलोहमयसालयोर्मध्ये ४९ ५०

संतानवाटिकामध्येसालयोस्तुद्वयोर्नृप दशयोजनगंधस्तुप्रसूनानांसमंततः ४३ हिरण्याभानिकुसुमान्युत्फु-
ल्लानिनिरंतरं अमृतद्रवसंयुक्तफलानिमधुराणिच ४४ ग्रीष्मर्तुर्नायकस्तस्यावाटिकायानृपोत्तम शुक्रश्रीश्चशु
चिश्रीश्चद्वेभार्येतस्यसंमते ४५ संतापत्रस्तलोकास्तुवृक्षमूलेषुसंस्थिताः नानासिद्धैःपरिवृतोनानादेवैःसमन्वि
तः ४६ विलासिनीनांवृंदैस्तुचंदनद्रवपंकिलैः पुष्पमालाभूषितैस्तुतालवृंतकरांबुजैः ४७ प्राकारःशोभितोरा
जन्शीतलांबुनिषेविभिः सीससालादुत्तरत्राप्यारकूटमयःशुभः ४८ प्राकारोवर्ततेराजन्मुनियोजनदैर्घ्यवान् ह
रिचंदनवृक्षाणांवाटीमध्येतयोःस्मृता ४९ सालयोरधिनाथस्तुवर्षर्तुर्मेघवाहनः विद्युत्पिंगलनेत्रश्चजीमूतकव
चःस्मृतः ५० वज्रनिर्घोषमुखरश्चैंद्रधन्वासमंततः सहस्रशोवारिधारामुंचन्नास्तेगणावृतः ५१ नभःश्रीश्चन-
भस्यश्रीःस्वरस्यारस्यमालिनी अंबादुलानिरलिश्चाभ्रमतीमेधयंतिका ५२ वर्षयंतीचिबुणिकावा-
रिधाराचसंमताः वर्षर्तोर्द्वादशप्रोक्ताःशक्तयोमदविह्वलाः ५३ नवपल्लववृक्षाश्चनवीनलतिकान्विताः हरितानि
तृणान्येववेष्टितायैर्धराखिला ५४ नदीनदप्रवाहाश्चप्रवहंतिचवेगतः सरांसिकलुषांबूनिरागिचित्तसमानिच ५५
वसंतिदेवाःसिद्धाश्चयेदेवीकर्मकारिणः वापीकूपतडागाश्चयैर्देव्यर्थंसमर्पिताः ५६

ऐंद्रंधनुश्चापंयस्य ५१ वर्षर्तोर्द्वाद
शांगनाआह नभःश्रीश्चेति ५२ ५३ ५४ यथारागिणांविषयिणांचित्तानिकलुषितानितथासरोजलानीत्यर्थः ५५ देवीप्रीत्यर्थंयेकर्मयज्ञादिकंकु-
र्वंतितथायैर्देवीप्रीत्यर्थंतडागावापीकूपाश्चसमर्पितास्तेजनास्तत्रवसंतीत्यर्थः ५६ ७ ७ ७ ७

अथषष्ठंपंचलोहमयप्राकारमाह आरकूटमयादग्रेइति दैर्घ्यवानुच्चतावान् ५७ ५८ ५९ अथसप्तमंरौप्यप्राकारमाह पंचलोहमयादग्रेइति ६० ६१ ६२ ६३ देवीव्रतकारिणोदेवीप्रीत्यर्थंकृच्छ्रादिव्रतकारिणः ६४ अथअष्टमंसुवर्णसालमाह रौप्यसालमयादग्रेइति ६५ ६६

तेगणानिवसंत्यत्रसविलासाश्चसांगनाः आरकूटमयादग्रेसप्तयोजनदैर्घ्यवान् ५७ पंचलोहात्मकःसालोमध्ये मंदारवाटिका नाना पुष्प लताकीर्णानानापल्लवशोभिता ५८ अधिष्ठातात्रसंप्रोक्तःशरहतुरनामयः ईषल-क्ष्मीरूर्जलक्ष्मीर्द्वेभार्येतस्यसंमते ५९ नानासिद्धावसंत्यत्रसांगनाःसपरिच्छदाः पंचलोहमयादग्रेसप्तयोजन दैर्घ्यवान् ६० दीप्यमानोमहाशृंगैर्वर्ततेरौप्यसालकः पारिजाताटवीमध्येप्रसूनस्तबकान्विता ६१ दशयोजन गंधीनिकुसुमानिसमंततः मोदयंतिगणान्सर्वान् येदेवीकर्मकारिणः ६२ तत्राधिनाथःसंप्रोक्तोहेमंतर्तुमहोज्वलः सगणःसायुधःसर्वान्रागिणोरंजयन्नृप ६३ सहश्रीश्चसहस्यश्रीर्द्वेभार्येतस्यसंमते वसंतितत्रसिद्धाश्चयेदेवी व्रतकारिणः ६४ रौप्यसालमयादग्रेसप्तयोजनदैर्घ्यवान् सौवर्णसालःसंप्रोक्त स्तप्तहाटककल्पितः ६५ म-ध्येकदंबवाटीतुपुष्पपल्लवशोभिता कदंबमदिराधाराःप्रवर्तंतेसहस्रशः ६६ याभिर्निपीतपीताभिर्निजानंदो नुभूयते तत्राधिनाथःसंप्रोक्तःशैशिरर्तुर्महोदयः ६७ तपश्रीश्चतपस्यश्रीर्द्वेभार्येतस्यसंमते मोदमानःसहैता भ्यांवर्तते शिशिराकृतिः ६८ नानाविलाससंयुक्तोनानागणसमावृतः निवसंतिमहासिद्धायेदेवीदानकारिणः ६९ नानाभोगसमुत्पन्नमहानंदसमन्विताः सांगनाःपरिवारैस्तुसंघशः परिवारिताः ७० स्वर्णसालमयादग्रेमु नियोजनदैर्घ्यवान् पुष्परागमयःसालःकुंकुमारुणविग्रहः ७१

निपीतपीताभिर्यथेष्टंपीताभिः ६७ ६८ देवीदानकारिणः देवीप्रीत्यर्थंगोदानभूदानादिदानकारिणः ६९ ७० अथनवमंपुष्परागमयप्राकारमाह स्वर्णसालमयादग्रेइति मुनियोजनानिसप्तयोजनानि ७१

रत्नाकारवृक्षाणामालवाला अपि पुष्परागमया एव ७२ अथरत्नादिसालेषु सामान्यपरिभाषामाह प्राकारोयस्यरत्नस्येति येनरत्नेनयः प्राकारोनिर्मित
स्तस्मिन्प्राकारेयेद्रुमाःपक्षिणश्चान्यच्चयद्यत्सर्वंतत्प्राकारस्थंतत्सर्वंतद्रत्नरचितमेवबोध्यं ७३ ७४ किंचपूर्वस्मात्पूर्वस्मात्सालादुत्तरोत्तरोरत्नप्राकारोलक्षगु
णतेजसायुक्तःस्यादित्यर्थः ७५ अस्मिन्प्राकारेकेनिवसंतितत्राह दिक्पालाइति प्रतिब्रह्मांडवर्तिनामिंद्रादिदिक्पालानांव्यष्टिभूतानांयेनायकाःस

पुष्परागमयीभूमिर्वनान्युपवनानिच रत्नवृक्षालवालाश्चपुष्परागमयाःस्मृताः ७२ प्राकारोयस्यरत्नस्यतद्रत्नरचि
ताद्रुमाः वनभूःपक्षिणश्चैवरत्नवर्णजलानिच ७३ मंडपामंडपस्तंभाःसरांसिकमलानिच प्राकारेतत्रयद्यस्मात्तत्स
र्वंतत्समंभवेत् ७४ परिभाषेयमुद्दिष्टारत्नसालादिषुप्रभो तेजसास्याल्लक्षगुणःसर्वसालात्परोनृप ७५ दिक्पाला
निवसंत्यत्रप्रतिब्रह्मांडवर्तिनां दिक्पालानांसमष्ट्यात्मरूपाःस्फूर्जद्वरायुधाः ७६ पूर्वाशायांसमुत्तुंगशृंगापूरमरा
वती नानोपवनसंयुक्तामहेंद्रस्तत्रराजते ७७ स्वर्गशोभाचयास्वर्गेयावतीस्यात्ततोधिका समष्टिशतनेत्रस्यस-
हस्रगुणतःस्मृता ७८ ऐरावतसमारूढोवज्रहस्तःप्रतापवान् देवसेनापरिवृतोराजतेत्रशतक्रतुः ७९ देवांगना
गणयुताशचीतत्रविराजते वह्निकोणेवह्निपुरीवह्निपूःसदृशीनृप ८० स्वाहास्वधासमायुक्तोवह्निस्तत्रविराजते
निजवाहनभूषाढ्योनिजदेवगणैर्वृतः ८१ याम्याशायांयमपुरीतत्रदंडधरोमहान् स्वभटैर्वेष्टितोराजंश्चित्रगुप्तपुरोग
मैः ८२

मष्टिभूताइंद्रादयोयेश्रीभुवनेश्वरीयंत्रेभूपुरेपूज्यंतेतएवात्रवसंतीत्यर्थः भुवनेश्वरीयंत्रदेवतानामेवाग्रेवक्ष्यमाणत्वात् ७६ तत्र-
प्रथमतःपूर्वदिशिसहस्राक्षंवज्रधरंवर्णयति पूर्वाशायामिति समुत्तुंगानिशृंगाणियस्याःसापूर्नगरीअमरावतीतिष्ठतीत्यर्थः तस्यान्नगर्यामिंद्र-
स्तिष्ठति ७७ ७८ ७९ देवांगनासहिताशचींद्राण्यपितत्रलोकेराजते वह्निपूःसदृशीति प्रतिब्रह्मांडवर्तिन्योयावह्निपुर्यस्तत्सदृशीतत्समाना
कारेयंसमष्टिवह्नेःपुरीत्यर्थः एवंसर्वदिक्पतिपुरीषुबोध्यं ८० निजदेवगणैर्वृतोऽग्निलोकस्थदेवगणैर्वृतः ८१ ८२ ७ ७ ७

भास्वत्तनयः सूर्यपुत्रः ८३ ८४ झषोमत्स्यः यादोगणाजलाधिपतयः ८५ वरुणानीवरुणांगनानस्यारतेनाकुलः ८६ वायुसाधनंप्राणायामरूपं ८७
८८ ८९ यक्षसेनापतीनाह मणिभद्रइति ९० इत्यादयोयेयक्षसेनान्योयक्षसेनापतयस्तत्सहितइत्यर्थः ९१ रुद्राधिदैवतमिति योब्रह्मणो

निजशक्तियुतोभास्वत्तनयोस्तियमोमहान् नैरृत्यांदिशिराक्षस्यांराक्षसैः परिवारितः ८३ खड्गधारीस्फुर-
न्नास्तेनिरृतिर्निजशक्तियुक् वारुण्यांवरुणोराजापाशधारीप्रतापवान् ८४ महाझषसमारूढोवारुणीमधु
विह्वलः निजशक्तिसमायुक्तोनिजयादोगणान्वितः ८५ समास्तेवारुणेलोकेवरुणानीरताकुलः वायुकोणेवा
युलोकोवायुस्तत्राधितिष्ठति ८६ वायुसाधनसंसिद्धयोगिभिः परिवारितः ध्वजहस्तोविशालाक्षो मृगवाहनसं
स्थितः ८७ मरुद्गणैः परिवृतोनिजशक्तिसमन्वितः उत्तरस्यांदिशिमहान्यक्षलोकोस्तिभूमिप ८८ यक्षाधि
राजस्तत्रास्तेवृद्धिऋद्ध्यादिशक्तिभिः नवभिर्निधिभिर्युक्तस्तुंदिलोधननायकः ८९ मणिभद्रः पूर्णभद्रोमणि
मान्मणिकंधरः मणिभूषोमणिस्रग्वीमणिकार्मुकधारकः ९० इत्यादियक्षसेनानीसहितोनिजशक्तियुक् ई-
शानकोणेसंप्रोक्तोरुद्रलोकोमहत्तरः ९१ अनर्घ्यरत्नखचितोयत्ररुद्रोधिदैवतं मन्युमान्दीप्तनयनोबद्धपृष्ठम-
हेषुधिः ९२ स्फूर्जद्धनुर्वामहस्तोऽधिज्यधन्वभिरावृतः स्वसमानैरसंख्यातरुद्रैः शूलवरायुधैः ९३ विकृता
स्यैः करालास्यैर्वमद्वह्निभिरास्यतः दशहस्तैः शतकरैः सहस्रभुजसंयुतैः ९४ दशपादैर्दशग्रीवैस्त्रिनेत्रैरुग्र
मूर्तिभिः अंतरिक्षचरायेचयेचभूमिचराः स्मृताः ९५ रुद्राध्यायेस्मृतारुद्रास्तैः सर्वैश्चसमावृतः रुद्राणीको
टिसहितोभद्रकाल्यादिमातृभिः ९६

ललाटात्सृष्टिसमयेउत्पन्नोरुद्रः सोत्रविवक्षितोनतुब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकमूर्तित्रयांतर्गतः
कारणभूतोरुद्रस्तस्यसर्वेश्वरत्वेनदिक्पतित्वाभावात् तस्यकैलासवासित्वाच्च बद्धाः पृष्ठेमहेषुधयोयेनसः ९२ ९३ ९४ ९५ ९६

९७ ९८ ९९ १०० ईशानएवचेति ईशानरुद्रइत्येवंख्यातइत्यर्थः इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वादशस्कंधेदशमोऽध्यायः १० दशाधिक-
शतश्लोकैः पद्मरागादिनिर्मिताः प्राकाराः संभवक्ष्यंतेचिंतामणिगृहांतकाः १ अथदशमंपद्मरागमणिमयंप्राकारमाह पुष्परागमयादग्रेइति
तादृशीपद्मरागमणिमयी १ दैर्घ्येऔन्नत्ये २ अस्मिन्स्थानेयाभुवनेश्वरीयंत्रेचतुःषष्टिकलाः प्रपंचसारादितंत्रेषूक्तास्ताः संतीत्याह म-

नानाशक्तिसमाविष्टडामर्यादिगणावृतः वीरभद्रादिसहितोरुद्रोराजन्विराजते ९७ मुंडमालाधरोनागवल-
योनागकंधरः व्याघ्रचर्मपरीधानोगजचर्मोत्तरीयकः ९८ चिताभस्मांगलिप्तांगः प्रमथादिगणावृतः निनद
डुडमरुध्वानैर्बधिरीकृतदिङ्मुखः ९९ अट्टहासास्फोटशब्दैः संत्रासितनभस्तलः भूतसंघसमाविष्टोभूता
वासोमहेश्वरः १०० ईशानदिक्पतिःसोयंनाम्नाचेशानएवच इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधे
दशमोऽध्यायः १० व्यासउवाच पुष्परागमयादग्रेकुंकुमारुणविग्रह पद्मरागमयःसालोमध्येभूश्चैवतादृ
शी १ दशयोजनवान्दैर्घ्येगोपुरद्वारसंयुतः तन्मणिस्तंभसंयुक्तामंडपाःशतशोनृप २ मध्येभुविसमासी-
नाश्चतुःषष्टिमिताःकलाः नानायुधधरावीरारत्नभूषणभूषिताः ३ प्रत्येकलोकस्तासांतुतत्तल्लोकस्यनायकाः
समंतात्पद्मरागस्यपरिवार्यस्थिताःसदा ४ स्वस्वलोकजनैर्जुष्टाःस्वस्ववाहनहेतिभिः तासांनामानिवक्ष्या-
मिश्रृणुत्वंजनमेजय ५ पिंगलाक्षीविशालाक्षीसमृद्धिर्वृद्धिरेवच श्रद्धास्वाहास्वधाभिख्यामायासंज्ञावसुंध
रा ६ त्रिलोकधात्रीसावित्रीगायत्रीत्रिदशेश्वरी सुरूपाबहुरूपाचस्कंदमाताच्युतप्रिया ७ छ. छ.

ध्येभुवीति ३ चतुःषष्टिशक्तिषुएकैकस्याः शक्तेरेकैकलोकः स्वतंत्रस्तस्मिन्प्राकारेस्तीत्याह प्रत्येकलोकस्तासांत्विति यथामध्यस्थंचिंतामणिगृहं
वेष्टयित्वादशदिक्पाललोकाः स्थितास्तथाचिंतामणिगृहंवेष्टयित्वैवचतुःषष्टिशक्तीनांलोकाः स्थिताइत्याह समंतात्पद्मरागस्येति परिवार्यमध्यगृहंवे-
ष्टयित्वेत्यर्थः ४ ५ ६ ७

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ तासांसेनावर्णनमाह शताक्षौहिणिकासेनेति एकैकस्याः शक्तेः शताक्षौहिणिकासेनाविद्यतेएवंभूताश्चतुःषष्टिशक्तयस्तत्संख्याक्षौहिणीयुताः संतीत्यर्थः १८ तासांसामर्थ्यमाह एकैकशक्तेरिति अक्षौहिण्यंतर्गतायाश्चैकैक

विमलाचामलातद्वदरुणीपुनरारुणी प्रकृतिर्विकृतिःसृष्टिःस्थितिःसंहृतिरेवच ८ संध्यामातासतीहंसीमर्दिकावज्रिकापरा देवमाताभगवतीदेवकीकमलासना ९ त्रिमुखीसप्तमुख्यन्या सुरासुरविमर्दिनी लंबोष्ठीचोर्ध्वकेशीचबहुशीर्षावृकोदरी १० रथरेखाह्वयापश्चाच्छिरेखा तथापरा गगनवेगापवनवेगाचैवततःपरं ११ अग्रेभुवनपालास्यात्तस्माच्चमदनातुरा अनंगानंगमथनातथैवानंगमेखला १२ अनंगकुसुमापश्चाद्विश्वरूपासुरादिका क्षयंकरीभवेच्छक्तिरक्षोभ्याचततःपरं १३ सत्यवादिन्यथप्रोक्ता बहुरूपाशुचिव्रता उदाराख्याचवागीशीचतुःषष्टिमिताःस्मृताः १४ ज्वलज्जिह्वाननाःसर्वावमन्त्योवह्निमुल्बणं जलंपिबामःसकलंसंहरामोविभावसुं १५ पवनंस्तंभयामोद्य भक्षयामोखिलंजगत् इतिवान्वंसंगिरंतेक्रोधसंरक्तलोचनाः १६ चापबाणधराःसर्वायुद्धायैवोत्सुकाःसदा दंष्ट्राकटकटारावैर्बधिरीकृतदिङ्मुखाः १७ पिंगोर्ध्वकेश्यःसंप्रोक्ताश्चापबाणधराःसदा शताक्षौहिणिकासेनाप्येकैकस्याःप्रकीर्तिता १८ एकैकशक्तेःसामर्थ्यंलक्षब्रह्मांडनाशने शताक्षौहिणिकासेनातादृशीनृपसत्तम १९ किन्नकुर्याज्जगत्यस्मिन्नशक्यंवक्तुमेवतत् सर्वापियुद्धसामग्रीतस्मिन्सालेस्थितामुने २० रथानांगणनानास्तिहयानांकरिणांतथा शस्त्राणांगणनानद्धद्गणानांगणनातथा २१

शक्तिस्तस्या लक्षब्रह्मांडनाशनेसामर्थ्यंभवति एवंभूतशताक्षौहिणीयुक्ताचैकैकाशक्तिरित्यर्थः १९ यदैकैकस्याःशक्तेरिदंसामर्थ्यं तदासर्वापीयंसेनाकिंनकुर्यात्तन्नवक्तुंशक्यतइत्याह किंनकुर्यादिति इदंभगवत्याःसेनास्थानमस्तीत्याह सर्वापियुद्धसामग्रीति २० २१ ७ ७ ७ ७

३२ शक्ति नामानि

अथैकादशंगोमेदमणिप्राकारमाह पद्मरागमयादिति २२ २३ २४ २५ प्रत्येकलोकेति एकैकस्याः शक्तेर्दशाक्षौहिणीकासेनायुक्तोएकैक-
लोकएवंद्वात्रिंशल्लोकास्तस्मिन्प्राकारेचिंतामणिगृहंसमंततः परिवार्यस्थिताइत्यर्थः पिशाचवदनाअतिभयंकराइत्यर्थः २६ स्वलोकवासि-

पद्मरागमयादग्रे गोमेदमणिनिर्मितः दशयोजनदैर्घ्येणप्राकारोवर्ततेमहान् २२ भास्वज्जपाप्रसूनाभोमध्य
भूस्तस्यतादृशी गोमेदकल्पितान्येवतद्वासिसदनानिच २३ पक्षिणस्तंभवर्याश्चवृक्षावाप्यः सरांसिच गोमे-
दकल्पिताएवकुंकुमारुणविग्रहाः २४ तन्मध्यस्थामहादेव्योद्वात्रिंशच्छक्तयः स्मृताः नानाशस्त्रप्रहरणा
गोमेदमणिभूषिताः २५ प्रत्येकलोकवासिन्यः परिवार्यसमंततः गोमेदसालेसन्नद्धाः पिशाचवदनान्नृप २६
स्वलोकवासिभिर्नित्यंपूजिताश्चक्रबाहवः क्रोधरक्तेक्षणाभिंधिपचच्छिंधिदहेतिच २७ वदंतिसततंवाचंयु
द्धोत्सुकहृदंतराः एकैकस्यामहाशक्तेर्दशाक्षौहिणिकामता २८ सेनातत्राप्येकशक्तिर्लक्षब्रह्मांडनाशिनी ता-
दृशीनांमहासेनावर्णनीयाकथंनृप २९ रथानांनैवगणनावाहनानांतथैवच सर्वयुद्धसमारंभस्तत्रदेव्याविराज
ते ३० ॥तासांनामानिवक्ष्यामिपापनाशकराणिच विद्याह्रीपुष्टयः प्रज्ञासिनीवालीकुहूस्तथा ३१ रुद्रावीर्याप्र
भानंदापोषणीऋद्धिदाशुभा कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकालीकपर्दिनी ३२ विकृतिर्दंडिमुंडिन्योसेंदुखंडाशिखं
डिनी निशुंभशुंभमथिनीमहिषासुरमर्दिनी ३३ इंद्राणीचैवरुद्राणीशंकरार्द्धशरीरिणी नारीनारायणीचैवत्रि
शूलिन्यपिपालिनी ३४ अंबिकाल्हादिनीपश्चादित्येवंशक्तयः स्मृताः यद्येताःकुपितादेव्यस्तदाब्रह्मांडनाशन ३५

भिस्तत्तच्छक्तिलोकनिवासिभिः २७ २८ २९ सर्वयुद्धेति इयमंतरंगासेनाजगदंबिकायाः ३० ३१ ३२ ३३ ३४ इत्येवंशक्तयःस्मृता
इति एताःशक्तयःश्रीभुवनेश्वर्याआवरणपूजायांदक्षिणामूर्तिसंहितादितंत्रेषूक्ताः ३५ ७ ७ ७ ७ ७

अथद्वादशंवज्रमणिप्राकारमाह गोमेदकमयादग्रेइति ३६ ३७ ३८ ३९ परिचारिकादास्यस्तावर्णयति एकैकालक्षदासीभिरितिल
क्षदासीनांनायिकाएकादासी एवमष्टलक्षदासीसहिताअष्टौदास्यः समंततःसंतीत्यर्थः ४० चषकानानापानकरसपरिपूरितानिविशेषपा

पराजयोनचैतासांकदाचित्क्वचिदस्तिहि गोमेदकमयादग्रेसद्वज्रमणिनिर्मितः ३६ दशयोजनतुंगोसौगो
पुरद्वारसंयुतः कपाटशृंखलाबद्धोनववृक्षसमुज्वलः ३७ सालस्तन्मध्यभूम्यादिसर्वंहीरमयंस्मृतं गृहाणि
वीथयोरथ्यामहामार्गांगणानिच ३८ वृक्षालवालतरवःसारंगाअपितादृशाः दीर्घिकाश्रेणयोवाप्यस्तडागाः
कूपसंयुताः ३९ तत्रश्रीभुवनेश्वर्याविसंतिपरिचारिकाः एकैकालक्षदासीभिःसेवितामदगर्विता ४० ता
लवृंतधराःकाश्चिच्चषकाढ्यकरांबुजाः काश्चित्तांबूलपात्राणिधारयंत्योतिगर्विताः ४१ काश्चित्तुछत्रधा-
रिण्यश्चामराणांविधारिकाः नानावस्त्रधराःकाश्चित्काश्चित्पुष्पकरांबुजाः ४२ नानादर्शकराःकाश्चि-
त्काश्चित्कुंकुमलेपनं धारयंत्यःकज्जलंचसिंदूरचषकंपराः ४३ काश्चिच्चित्रकनिर्मात्र्यःपादसंवाहनेर-
ताः काश्चित्तुभूषाकारिण्योनानाभूषाधराःपराः ४४ पुष्पभूषणनिर्मात्र्यःपुष्पशृंगारकारिकाः नानावि
लासचतुराः बह्व्यएवंविधाःपराः ४५ निबद्धपरिधानीयायुवत्यःसकलाअपि देवीकृपालेशवशात्तुच्छी-
कृतजगत्त्रयाः ४६ एतादूत्यःस्मृतादेव्यःशृंगारमदगर्विताः तासांनामानिवक्ष्यामिशृणुमेनृपसत्तम ४७

त्राणितद्युक्तकरांबुजाः ४१ ४२ ४३ चित्रकनिर्मात्र्यइति स्त्रीणांभालेचंदनेननिर्मितोलंकारविशेषश्चित्रकस्तथाचभगवत्याभालेचि
त्रकालंकारनिर्मात्र्योतिकुशलाइत्यर्थः पादसंवाहनेइति अत्रसर्वत्रभगवत्याइतियोज्यं भूषाकारिण्यः भगवत्यायोग्यभूषाकारिण्यः भूषा
धराभगवत्याभूषापूरितरत्नकरंडकधराः ४४ ४५ परिकरबद्धाइत्यर्थः दासीनांस्वभावएवायं ४६ ४७ छ छ छ

भुवनेश्वर्याः दूतिनामानि [illegible]

४८ ४९ विद्युद्दामसमानांग्यइति तेजस्विन्योतिचंचलाइत्यर्थः बहिरंतरितस्ततइति बहिर्देशादंतरंतद्देशाद्बहिरेवंचतुर्दिक्षु धावमानाइत्यर्थः दूतीनांस्व भावएवायं ५० ५१ प्राकाराद्बहिर्वैडूर्यप्राकाराद्बहिरित्यर्थः एतादूत्यःशारदातिलकादितंत्रेषुभुवनेश्वर्यावरणेप्रसिद्धाः तदुक्तं पश्चाद्बहिः समभ्य-

अनंगरूपाप्रथमाप्यनंगमदनापरा तृतीयातुततःप्रोक्तासुंदरीमदनातुरा ४८ ततोभुवनवेगास्यात्तथाभुवनपालिका स्यात्सर्वशिशिरानंगवेदनानंगमेखला ४९ विद्युद्दामसमानांग्यः क्वणत्कांचीगुणान्विताः रणन्मंजीरचरणबहिरंतरितस्ततः ५० धावमानास्तुशोभंतेसर्वाविद्युल्लतोपमाः कुशलाःसर्वकार्येषुवेत्रहस्ताःसमंततः ५१ अष्टदिक्षु तथैतासांप्राकाराद्बहिरेवच सदनानिविराजंतेनानावाहनहेतिभिः ५२ वज्रसालादग्रभागेसालोवैडूर्यनिर्मितः दशयोजनतुंगोसौगोपुरद्वारभूषितः ५३ वैडूर्यभूमिःसर्वापिगृहाणिविविधानिच वीथ्योरथ्यामहामार्गाःसर्वेवैडूर्यनिर्मिताः ५४ वापीकूपतडागाश्चस्रवंतीनांतटानिच वालुकाचैवसर्वापिवैडूर्यमणिनिर्मिता ५५ तत्राष्टदिक्षुपरितोब्राह्म्यादीनांचमंडलं निजैर्गणैःपरिवृतंभ्राजतेनृपसत्तम ५६ प्रतिब्रह्मांडमातॄणांताःसमष्टयईरिताः ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवीतथा ५७ वाराहीचतथेंद्राणीचामुंडाःसप्तमातरः अष्टमीतुमहालक्ष्मीर्नाम्नाप्रोक्तास्तुमातरः ५८ ब्रह्मरुद्रादिदेवानांसमाकारास्तुताःस्मृताः जगत्कल्याणकारिण्यःस्वस्वसेनासमावृताः ५९ तत्सालस्यचतुर्द्वार्षुवाहनानिमहेशितुः सज्जानिनृपतेसंतिसालंकाराणिनित्यशः ६० दंतिनःकोटिशोवाहाः कोटिशःशिबिकास्तथा हंसाःसिंहाश्चगरुडा मयूरावृषभास्तथा ६१

र्च्याःशक्तयःपरिचारिकाइति ५२ अथत्रयोदशंवैडूर्यमणिप्राकारमाह वज्रसालादग्रभागेइति ५३ ५४ ५५ अस्मिन्प्राकारे ष्टदिक्षुब्राह्म्याद्यष्टमातरः संतीत्याह तत्राष्टदिक्ष्विति ५६ प्रतिब्रह्मांडसंस्थानांब्राह्म्यादीनामेताब्राह्म्यादयः समष्टिभूताइत्याह प्रतिब्रह्मांडेति ५७ ५८ ययाब्रह्मादिदेवानामाकारास्तथैवतेषांशक्तीनामप्याकाराबोध्याइत्याह ब्रह्मरुद्रादीति ५९ अस्मिन्सालेभगवत्यावाहनानिनानाविधानिवसंतीत्याह तत्सालस्येति ६० ६१

नैर्दंतिसिंहादिभिर्युक्ताः स्यंदनारथाइत्यर्थः ६२ ६३ अथचतुर्दशमिंद्रनीलमणिप्राकारमाह वैडूर्यमणीति ६४ ६५ तस्मिन्प्राकारेषोडशदलंपद्मं देवीयंत्रावयवंविधत्तइत्याह तत्रपद्मंतिति ६६ ६७ ६८ षोडशशक्तयइति एताभुवनेश्वरीयंत्रपूजायांशारदातिलकादिषुस्पष्टाः तदुक्तंशार

नैर्युक्ताः स्यंदनास्तद्वत्कोटिशोनृपनंदन पार्ष्णिग्राहसमायुक्ताध्वजैराकाशचुंबिनः ६२ कोटिशस्तुविमानानिनाना चिह्नान्वितानिच नानावादित्रयुक्तानिमहाध्वजयुतानिच ६३ वैडूर्यमणिसालस्याप्यग्रेसालः परः स्मृतः दशयोज नतुंगोसाविंद्रनीलाश्मनिर्मितः ६४ तन्मध्यभूस्तथावीथ्योमहामार्गागृहाणिच वापीकूपतडागाश्चसर्वेतन्मणिनि र्मिताः ६५ तत्रपद्मंतुसंप्रोक्तंबहुयोजनविस्तृतं षोडशारंदीप्यमानंसुदर्शनमिवापरं ६६ तत्रषोडशशक्तीनांस्था नानिविविधानिच सर्वोपस्करयुक्तानिसमृद्धानिवसंतिहि ६७ तासांनामानिवक्ष्यामिशृणुमेनृपसत्तम कराली विकरालीचतथोमाचसरस्वती ६८ श्रीदुर्गोषातथालक्ष्मीःश्रुतिश्चैवस्मृतिर्धृतिः श्रद्धामेधामतिःकांतिरार्याषो डशशक्तयः ६९ नीलजीमूतसंकाशाः करवालकरांबुजाः समाः खेटकधारिण्योयुद्धोपक्रांतमानसाः ७० सेना- न्यः सकलाएताःश्रीदेव्याजगदीशितुः प्रतिब्रह्मांडसंस्थानांशक्तीनांनायिकाः स्मृताः ७१ ब्रह्मांडक्षोभकारिण्यो देवीशक्त्युपबृंहिताः नानारथसमारूढानानाशक्तिभिरन्विताः ७२ एतत्पराक्रमंवक्तुंसहस्रास्योपिनक्षमः इंद्र- नीलमहासालादग्रेतुबहुविस्तृतः ७३ मुक्ताप्राकारउदितोदशयोजनदैर्घ्यवान् मध्यभूः पूर्ववत्प्रोक्तातन्मध्येऽष्टद- लांबुजं ७४ मुक्तामणिगणाकीर्णंविस्तृतंतुसकेसरं तत्रदेवीसमाकारादेव्यायुधधराःसदा ७५

दायां खड्गखेटकधारिण्यः श्यामाः पूज्याश्चमातरः ६९ ७० ७१ ७२ अथपंचदशंमुक्ताप्राकारमाह इंद्रनीलमहासालेति ७३ तस्मिन्प्राकारेभुवनेश्वरीयंत्रेविद्यमानमष्टद लंपद्मंविधत्तेइत्याह तन्मध्येष्टदलांबुजमिति ७४ सकेसरमितिपद्मविशेषणं देवीसमाकारारक्तवर्णाः देव्यायुधधराः पाशांकुशवराभयधारिण्यः ७५

जगद्वार्ताप्रबोधकाः एतद्ब्रह्मांडेइदंजातंतस्मिन्ब्रह्मांडेनज्ज्ञातमितिप्रतिब्रह्मांडसंबंधिवार्तानांबोधकाइत्यर्थः अमात्यानांस्वभावएवायं ७६ वि-
दंतिजानंति ७७ ७८ ७९ ८० ८१ अथषोडशंमरकतप्राकारमाह मुक्तासालादग्रभागेइति ८२ ८३ षट्कोणमत्रेति अस्मिन्प्राकारे
भुवनेश्वरीयंत्रावयवंषट्कोणंवर्तनेइत्यर्थः तदुक्तंशारदायां पद्ममष्टदलंबाह्येवृत्तंषोडशभिर्दलैः विलिखेत्कर्णिकामध्येषट्कोणमतिसुं

संप्रोक्ताअष्टमंत्रिण्योजगद्वार्ताप्रबोधकाः देवीसमानभोगास्ताइंगितज्ञास्तुपंडिताः ७६ कुशलाःसर्वका
र्येषुस्वामिकार्यपरायणाः देव्यभिप्रायबोध्यस्ताश्चतुराअतिसुंदराः ७७ नानाशक्तिसमायुक्ताः प्रतिब्रह्मांडवर्ति-
नां प्राणिनांताःसमाचारंज्ञानशक्त्याविदंतिच ७८ तासांनामानिवक्ष्यामिमत्तःशृणुनृपोत्तम अनंगकुसुमा
प्रोक्ताप्यनंगकुसुमातुरा ७९ अनंगमदनातद्वदनंगमदनातुरा भुवनपालागगनवेगाचैवततःपरं ८० शशिरे
खाचगगनरेखाचैवततःपरं पाशांकुशवराभीतिधराअरुणाविग्रहाः ८१ विश्वसंबंधिनींवार्तांबोधयंतिप्रति
क्षणं मुक्तासालादग्रभागेमहामारकतोपरः ८२ सालोत्तमःसमुद्दिष्टोदशयोजनदैर्घ्यवान् नानासौभाग्यसंयु
क्तोनानाभोगसमन्वितः ८३ मध्यभूस्तादृशीप्रोक्तासदनानितथैवच षट्कोणमत्रविस्तीर्णंकोणस्थादेवताः
शृणु ८४ पूर्वकोणेचतुर्वक्त्रोगायत्रीसहितोविधिः कुंडिकाक्षगुणाभीतिदंडायुधधरःपरः ८५ तदायुधध
रादेवीगायत्रीपरदेवता वेदाःसर्वमूर्तिमंतःशास्त्राणिविविधानिच ८६

दरमिति ८४ पूर्वकोणइति पूज्यपूजकयोर्मध्ये
प्राचीतिनियमाद्देव्यग्रभागस्थःकोणःपूर्वकोणशब्देनग्राह्यः तदनुरोधेनैवषट्कोणानांव्यवस्थाबोध्या तस्मिन्पूर्वकोणेगायत्रीसहितोब्रह्मावर्
र्ततइत्यर्थः कुंडिकाकमंडलुः अक्षगुणोऽक्षसूत्रं अभीतिरभयं ८५ तान्येवायुधानिगायत्र्याःसंतीत्याह तदायुधधरेति तदुक्तंशारदायांइं
द्रकोणेलसद्दंडकुंडिकाक्षगुणाभयां गायत्रींपूजयेन्मंत्रीब्रह्माणमपितादृशमिति ब्रह्मसन्निधौवेदामूर्तिमंतःसंतीत्याह वेदाःसर्वेइति ८६

ब्रह्मविग्रहाब्रह्मणोवतारा: ८७ ८८ ८९ ९० दक्षिणास्यादयोदक्षिणमूर्तिप्रभृतयः ९१ गौरीभेदाःपार्वत्यवतारा: ९२ ९३ ९४ निधिप-
तिर्देव्याधनपतिः ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ अथसप्तदशंप्रवालप्राकारमाह म हामारकतस्यायेइति १०० पंचभूतानांपृथिव्यादिं

स्मृतयश्चपुराणानिमूर्तिमंतिवसंतिहि येब्रह्मविग्रहाःसंतिगायत्रीविग्रहाश्चये ८७ व्याहृतीनांविग्रहाश्च
तेनित्यंतत्रसंतिहि रक्षःकोणेशंखचक्रगदांबुजकरांबुजा ८८ सावित्रीवर्ततेतत्रमहाविष्णुश्चतादृशः
येविष्णुविग्रहाःसंतिमत्स्यकूर्मादयोखिलाः ८९ सावित्रीविग्रहायेन्चतेसर्वेतत्रसंतिहि वायुकोणेपरश्व-
क्षमालाभयवरान्वितः ९० महारुद्रोवर्ततेत्रसरस्वत्यपितादृशी येयेतुरुद्रभेदास्युर्दक्षिणास्यादयोनृप ९१
गौरीभेदाश्चयेसर्वेतेतत्रनिवसंतिहि चतुःषष्ट्यागमायेन्चयेचान्येप्यागमाःस्मृताः ९२ तेसर्वेमूर्तिमंतश्चतत्रवैनिवसंतिहि
अग्निकोणेरत्नकुंभंतथामणिकरंडकं ९३ दधानोनिजहस्ताभ्यांकुबेरोधनदायकः नानाविधिसमायुक्तोमहालक्ष्मीसमन्वितः
९४ देव्यानिधिपतिस्त्वास्तेस्वगणैःपरिवेष्टितः वारुणेतुमहाकोणेमदनोरतिसंयुतः ९५ पाशांकुशधनुर्बाणधरोनित्यंविराजते
शृंगारमूर्तिमंतस्तुतत्रसन्निहिताःसदा ९६ ईशानकोणेविघ्नेशोनित्यंपुष्टिसमन्वितः पाशांकुशधरोवीरोविघ्नहर्ताविराज
ते ९७ विभूतयोगणेशस्ययायाःसंतिनृपोत्तम ताःसर्वानिवसंत्यत्रमहैश्वर्यसमन्विताः ९८ प्रतिब्रह्मा-
डसंस्थानांब्रह्मादीनांसमष्टयः एतेब्रह्मादयःप्रोक्ताःसेवंतेजगदीश्वरीं ९९ महामारकतस्याग्रेशतयोजन
दैर्घ्यवान् प्रवालसालोस्त्यपरःकुंकुमारुणविग्रहः १०० मध्यभूस्तादृशीप्रोक्तासदनानिचपूर्ववत् तन्म
ध्येपंचभूतानांस्वामिन्यःपंचसंतिच १ हृल्लेखागगनारक्ताचतुर्थीतुकरालिका महोच्छुष्मापंचमीचपंच
भूतसमप्रभाः २ पाशांकुशवराभीतिधारिण्योमितभूषणाः देवीसमानवेषाढ्यानवयौवनगर्विताः ३

चभूतानांनायि-
काः १ २ ३

अथाष्टदशंनवरत्नप्राकारमाह प्रवालसालादग्रेइति ४ आम्नायदेवीनामिति पूर्वाम्नायपश्चिमाम्नायदक्षिणाम्नायोत्तराम्ना-
योर्ध्वाम्नायदेवताआगमेप्रसिद्धास्तासांदेवतानांस्थानानितत्रवसंतीत्यर्थः ५ श्रीभगवत्यायेवतारागृहीतादैत्यनाशार्थंभक्तानुग्रहार्थंचते-
पितस्मिन्नेवप्राकारेवसंतीत्याह श्रीदेव्याइति तेचपाशांकुशेश्वरीभुवनेश्वरीभैरवीकपालभुवनेश्वरीअंकुशभुवनेश्वरीप्रसादभुवनेश्वरी-
श्रीक्रोधभुवनेश्वरीत्रिपुटाश्वारूढानित्यक्लिन्नान्नपूर्णात्वरितादयोभुवनेश्वर्यवताराभुवनेश्वरीसंहितायांप्रसिद्धाः महाविद्यामहाभेदा
इति कालीतारामहाविद्याषोडशीत्यादयोदशमहाविद्यास्तासांयेमहाभेदाअवतारास्तेपितत्रप्राकारेवसंतीत्यर्थः दशमहाविद्यामहावि-
द्यावताराश्चसंतीत्यर्थः ६.७ अथमुख्यंदेवीसदनमाह नवरत्नमयादग्रेइति ८ तत्रचिंतामणिगृहस्तंभानाह सूर्योद्गारोपलैरिति सूर्यस

प्रवालसालादग्रेतु नवरत्नविनिर्मितः बहुयोजनविस्तीर्णोमहासालोस्तिभूमिप ४ तत्रचाम्नायदेवीनांस
दनानिबहून्यपि नवरत्नमयान्येवतडागाश्चसरांसिच ५ श्रीदेव्यायेवताराःस्युस्तेतत्रनिवसंतिहि महावि
द्यामहाभेदाःसंतितत्रैवभूमिप ६ निजावरणदेवीभिर्निजभूषणवाहनैः सर्वादेव्योविराजंतेकोटिसूर्यसम-
प्रभाः ७ सप्तकोटिमहामंत्रदेवताःसंतितत्रहि नवरत्नमयादग्रेचिंतामणिगृहंमहत् ८ तत्रत्यंवस्तुमात्रं-
तुचिंतामणिविनिर्मितं सूर्योद्गारोपलैस्तद्वच्चंद्रोद्गारोपलैस्तथा ९ विद्युत्प्रभोपलैःस्तंभाःकल्पितास्तुस
हस्रशः येषांप्रभाभिरंतरस्थंवस्तुकिंचिन्नदृश्यते ११० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेए-
कादशोऽध्यायः ११

मानकांतिमुद्गिरंतिवमंतितेसूर्योद्गारास्ताद्दशायेउपलाः पाषाणाःसूर्य
समानकांतयस्तैस्तथाचंद्रोद्गारोपलैश्चंद्रसमानकांतिपाषाणैस्तथाविद्युत्प्रभपाषाणैश्चचिंतामणिगृहेसहस्रशःस्तंभाः कल्पिताइत्यर्थः
९ वस्तुकिंचिन्नदृश्यतेइति एकविद्युद्दर्शनेनेत्रांध्यंभवतिकिंपुनरनेकविद्युत्समकांतिसहस्रस्तंभदर्शनेइत्यर्थः१० इतिश्रीदेवीभागवतति-

लके द्वादशस्कंधे एकादशोऽध्यायः ११ त्रिसप्ततिमहापद्मैश्चिंतामणिगृहस्य हि कृत्वा तु वर्णनं सम्यग्देव्या ध्यानमिहोच्यते १ अथ चिंतामणि-
गृहं वर्णयति तदेवदेवीसदनमिति सर्वषोडशदलाष्टदलषट्कोणमध्ये यच्चिंतामणिगृहं बिंदुस्थानभूतं तदेवदेवीसदनं मूलप्रकृतेर्देव्यास्तदेव-
स्थानं तत्र चत्वारो मंडपाः संतीत्याह सहस्रस्तंभेति १ मंडपनामान्याह शृंगारमंडपइति तत्र सहस्रस्तंभयुक्तो एकोमंडप एवं चतुर्दिक्षु चत्वारो मं
डपाः तत्र सहस्रशब्दोसंख्यापर्यायः असंख्यस्तंभाः संतीत्यर्थः सभाया अतिविस्तीर्णत्वात् २ ३ तन्मंडपानामिति चतुर्णां मंडपानां परितउभय
तएकाकाश्मीरवनिका द्वितीयामल्लिकावनिका तृतीया कुंदवनिकास्तीत्यर्थः ४ यासु वनिकासु वाटीषु असंख्याताः पुष्कलकागंधमृगा मृगमद

व्यासउवाच तदेवदेवीसदनं मध्यभागे विराजते सहस्रस्तंभसंयुक्ताश्चत्वारस्तेषु मंडपाः १ शृंगारमंडपश्चै-
को मुक्तिमंडपएव च ज्ञानमंडपसंज्ञस्तु तृतीयः परिकीर्तितः २ एकांतमंडपश्चैव चतुर्थः परिकीर्तितः नानावि
तानसंयुक्ता नानाधूपैस्तु धूपिताः ३ कोटिसूर्यसमाः कांत्या भ्राजंते मंडपाः शुभाः तन्मंडपानां परितः काश्मी
रवनिका स्मृता ४ मल्लिकाकुंदवनिका यत्र पुष्कलकाः स्थिताः असंख्याता मृगमदैः पूरितास्तत्स्रवा नृप ५ म-
हापद्माटवी तद्वद्रत्नसोपाननिर्मिता सुधारसेन संपूर्णा गुंजन्मत्तमधुव्रता ६ हंसकारंडवाकीर्णा गंधपूरितदिक्त
टा वनिकानां सुगंधैस्तु मणिद्वीपं सुवासितं ७ शृंगारमंडपे देव्यो गायंति विविधैः स्वरैः सभासदो देववरा मध्ये-
श्रीजगदंबिका ८ मुक्तिमंडपमध्ये तु मोचयत्यनिशं शिवा ज्ञानोपदेशं कुरुते तृतीये नृपमंडपे ९

पूरितास्तत्स्राविणश्च
संतीत्यर्थः ५ मंडपचतुष्टयोभयभागेपि महापद्माटवी वर्तते तां वर्णयति महापद्माटवीति ६ एतद्वनिकानां वाटिकानां सुगंधेन सर्वमपि मणिद्वीपं वासि
तमित्यर्थः ७ तत्र शृंगारमंडपस्थकृत्यमाह शृंगारमंडपे देव्य इति शृंगारमंडपे देवी मध्यसिंहासने निषीदति मणिद्वीपवासिनो देववराः पूर्वोक्ताः सर्वे स
भासदः संति देव्यो देवांगना वशिन्याद्यश्च सर्वा अप्सरसश्च देवीपुरतो गायंतीत्यर्थः ८ मुक्तिमंडपे तु सर्वान्प्रतिब्रह्मांडवर्तिनो भक्तान्मोचयति चतुर्वि

धांमुक्तिंददातीत्याह मुक्तिमंडपेति तृतीयमंडपे भक्तेभ्योज्ञानोपदेशंनिजब्रह्मरूपविषयकज्ञानोपदेशंकरोतीत्याह ज्ञानोपदेशमिति ९ चतुर्थमंडप
स्थंकृत्यमाह चतुर्थमंडपेचैवेति मंत्रिणीसहितेति मंत्रिण्यःपूर्वोक्ता अनंगकुसुमाद्या अष्टदलस्थाः शक्तयस्ताभिः सहिताजगद्रक्षाविचिंतनंजग-
त्कल्याणचिंतनंकरोतीत्यर्थः महाराजस्वभावएवायं १० मुख्यदेवीस्थानमाह चिंतामणिगृहेइति शक्तितत्त्वात्मकैरिति शक्तितत्त्वानिमूलप्रकृतेर्भु
वनेश्वर्यास्तत्त्वानिदश संख्यानि तदुक्तंशारदायां निवृत्त्याद्याःकलाःपंचततोबिंदुःकलापुनः नादःशक्तिसदापूर्वःशिवश्चप्रकृतेर्विंदुरिति तानिच
दशशक्तितत्त्वानिसोपानरूपाणिश्रेणीरूपाणि अत्युच्चमंचेधिरोहणार्थस्थितानितैर्दशभिःसोपानैर्युक्तोमंचकोवक्ष्यमाणोविराजतइत्यर्थः ११ मंचक

चतुर्थमंडपेचैवजगद्रक्षाविचिंतनं मंत्रिणीसहितानित्यंकरोतिजगदंबिका १० चिंतामणिगृहेराजच्छक्तितत्त्वा
त्मकैःपरैः सोपानैर्दशभिर्युक्तोमंचकोप्यधिराजते ११ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चईश्वरश्चसदाशिवः एतेमंचखुराःप्रो
क्ताःफलकस्तुसदाशिवः १२ तस्योपरिमहादेवोभुवनेशोविराजते यादेवीनिजलीलार्थेद्विधाभूताबभूवह १३
सृष्ट्यादौतुसएवायंतदर्धांगोमहेश्वरः कंदर्पदर्पनाशोद्यत्कोटिकंदर्पसुंदरः १४ पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्चमणिभूषण
भूषितः हरिणाभीतिपरशून्वरंचनिजबाहुभिः १५ दधानःषोडशाब्दोसौदेवःसर्वेश्वरोमहान् कोटिसूर्यप्रतीका
शश्चंद्रकोटिसुशीतलः १६ शुद्धस्फटिकसंकाशस्त्रिनेत्रःशीतलद्युतिः वामांकेसन्निषण्णास्यदेवीश्रीभुवने-
श्वरी १७

स्वरूपमाह ब्रह्माविष्णुश्चेति ब्रह्मादयश्चत्वारोमंचकखुराःसदाशिवस्तुफलकस्थानीयइत्यर्थः १२ तस्मिन्मंचेभुवनेश्व-
रोमहादेवोविराजते कोसौभुवनेश्वरइतिचेत्तत्राह यादेवीति निजलीलार्थयोग्यनिजदेहानुरूपक्रीडार्थंसृष्ट्यादौस्वयंभगवतीद्विधाभूताबभूव तद्दक्षि
णार्धभागोयंभुवनेश्वरइत्यर्थः एकैवसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपिणीभगवतीभुवनेश्वरीभुवनेश्वररूपेणप्रादुर्बभूवेत्यर्थः १३ कंदर्पस्ययःसौंदर्य
दर्पस्तन्नाशनेउद्यंतउत्पन्नायेकोटिकंदर्पास्तद्वत्सुंदरोभुवनेश्वरइत्यर्थः अभूतोपमेयं निरतिशयसौंदर्यवानित्यर्थः १४ १५ १६ त्रिनेत्रइति प्रतिवक्त्रं

त्रिनेत्र इत्यर्थः तस्य भुवनेश्वरस्य वामांके श्रीभुवनेश्वरी विराजते इत्याह वामांक इति १७ तां वर्णयति नवरत्नेति नवरत्नगणाकीर्णयक्कांचीदामक
टिसूत्रं तेनान्विता तप्तकांचने सन्नद्धाः खचिताये वैडूर्यमणयस्तद्युक्तमंगदं भूषणं बाहुभूषणं यस्याः सा १८ कनद्दीप्यमानं श्रीचक्रं तदाकारं यत्ताटंकं
कर्णभूषणं तेन विटंकं सुंदरं वदनांबुजं यस्याः सा ललाटकांतिविभवेन विजितोर्धसुधाकारोर्धचंद्रो यस्याः सा ययासेतिवा अष्टमीचंद्रबिंबस
दृशललाटवतीत्यर्थः १९ बिंबकांतेस्तिरस्कारि यद्रदच्छदमोष्ठपुटं तेन विराजिता २० दिव्योयश्चूडामणिः शिरोभूषणं तस्मिन् स्फारौवि-

नवरत्नगणाकीर्णकांचीदामविराजिता तप्तकांचनसन्नद्धवैडूर्यांगदभूषणा १८ कनच्छ्रीचक्रताटंकविटंक
वदनांबुजा ललाटकांतिविभवविजितार्धसुधाकरा १९ बिंबकांतितिरस्कारिरदच्छदविराजिता लसत्कुंकु
मकस्तूरीतिलकोल्लासितानना २० दिव्यचूडामणिस्फारचंचच्चंद्रकसूर्यका उद्यत्कविसमस्वच्छनासाभ
रणभासुरा २१ चिंताकलंबितस्वच्छमुक्तागुच्छविराजिता पटीरपंककर्पूरकुंकुमालंकृतस्तनी २२ वि-
चित्रविविधाकल्पाकंबुसंकाशकंधरा दाडिमीफलबीजाभदंतपंक्तिविराजिता २३ अनर्घ्यरत्नघटित-
मुकुटांचितमस्तका मत्तालिमालाविलसदलकाढ्यमुखांबुजा २४ कलंककार्श्यनिर्मुक्तशरच्चंद्रनिभान-
ना जाह्नवीसलिलावर्तशोभिनाभिविभूषिता २५ माणिक्यशकलाबद्धमुद्रिकांगुलिभूषिता पुंडरीकद
लाकारनयनत्रयसुंदरी २६ कल्पिताच्छमहारागपद्मरागोज्ज्वलप्रभा रत्नकिंकिणिकायुक्तरत्नकंकणशोभि
ता २७

स्तीर्णैचिंचच्चंद्रकसूर्यकौयस्याः चंद्रकसूर्यकाविल्यत्रेवेमति कृताविति कन् रत्ननिर्मितचंद्रसूर्यसंबद्धचूडामणिभूष
णविराजितेत्यर्थः उद्यन्यः कविः शुक्रनक्षत्रं तेन समं स्वच्छं यन्नासाभरणं तेन भासुरा २१ चिंताकं कंठभूषणविशेषस्तस्मिंल्लंबितोयः स्व
च्छमुक्तागुच्छस्तेन विराजिता २२ २३ २४ कलंककार्श्याभ्यां निर्मुक्तोयः शरच्चंद्रस्तन्निभमाननं यस्याः २५ २६ कल्पितः शाणघर्षणेन सं

पादितोच्छमहारागो यस्य तादृशोयः पद्मराग स्तद्दुज्वलाप्रभायस्याः सा किंकिणिकाक्षुद्रघंटिका २७ मणिमुक्तासरेषुमणिमुक्तामाला सुविद्यमानाअपाराअमौल्यालसत्पदक संततिर्यस्याः सा २८ मल्लिकायाआमोदीयोधम्मिल्लस्तस्मिन्यामल्लिकामल्लिकामालानस्मिन्योलिसरोभ्रमर पंक्तिस्तेनान्विता २९ सुवृत्तनिबिडोत्तुंगकुचभारेणालसाखिन्ना ३० संलापोवाणीतस्यामाधुर्येणविनिर्भर्त्सिता कच्छपीवीणा यस्या यथावासा ३१ ३२ ३३ इच्छाशक्त्येति इदंमूर्तिमच्छक्तित्रयंदेव्याः सन्निधावस्तीत्यर्थः ३४ जयादिनवपीठशक्तयोपिमूर्तिमत्यो-

मणिमुक्तासरापारलसत्पदकसंततिः रत्नांगुलिप्रविततप्रभाजाललसत्करा २८ कंचुकीगुंफितापारनानारत्नततिद्युतिः मल्लिकामोदिधम्मिल्लमल्लिकालिसरावृता २९ सुवृत्तनिबिडोत्तुंगकुचभारालसाशिवा वरपाशांकुशाभीतिलसद्बाहुचतुष्टया ३० सर्वशृंगारवेषाढ्यासुकुमारांगवल्लरी सौंदर्यधारासर्वस्वानिर्व्याजकरुणामयी ३१ निजसंलापमाधुर्यविनिर्भर्त्सितकच्छपी कोटिकोटिरवीदूनांकांतियाबिभ्रतीपरा ३२ नानासखीभिर्दासीभिस्तथादेवांगनादिभिः सर्वाभिर्देवताभिस्तु समंतात्परिवेष्टिता ३३ इच्छाशक्त्याज्ञानशक्त्याक्रियाशक्त्यासमन्विता लज्जातुष्टिस्तथापुष्टिःकीर्तिःकांतिःक्षमादया ३४ बुद्धिर्मेधास्मृतिर्लक्ष्मीर्मूर्तिमत्योंगनाःस्मृताः जयाचविजयाचैवाप्यजिताचापराजिता ३५ नित्याविलासिनीदोग्ध्रीत्वघोरामंगला नवा पीठशक्तयएतास्तुसेवंतेयांपरांबिकां ३६ यस्यास्तुपार्श्वभागेस्तोनिधीतौशंखपद्मकौ नवरत्नवहानद्यस्तथावैकांचनस्रवाः ३७ सप्तधातुवहानद्योनिधिभ्यांतुविनिर्गताः सुधासिंध्वंतगामिन्यस्ताःसर्वानृपसत्तम ३८

देवींस्तुवंतीत्याह जयाचेति ३५ ३६ देवीपार्श्वभागस्थौनिधीवर्णयति यस्यास्त्विति शंखनिधिःपद्मनिधिश्च ३७ निधिभ्यांनिधिसकाशाद्विनिर्गताइत्यर्थः तारत्नवहानद्यः सुधासिंध्वंतगामिन्यः संतीत्यनेनमध्यस्थप्राकाराणांनदीनिर्गमन-

योग्यानिद्वाराणिसंतीत्येतदुक्तंभवति. ३८ एतादृशीयाभुवनेश्वरी साभुवनेश्वरस्यांकेतिष्ठतीत्याह सादेवीति ३९ सहस्रयोजनायाममिति
चिंतामणिगृहंसहस्रयोजनायामंतदुत्तरसालास्तुपूर्वस्मात्पूर्वस्माद्द्विगुणविस्ताराइत्यर्थः ४० इदंमणिद्वीपंनभूमिष्ठंकिंत्वंतरिक्षगतमस्ती
त्याह अंतरिक्षगनमिति ४१ किंचास्यमणिद्वीपस्यप्रलयेपिननाशस्तथासृष्टिसमयेनोत्पत्तिः किंतुप्रलयेपटवत्संकोचोभवतिसृष्टिसमयेविका

सादेवीभुवनेशानीतद्वामांकेविराजते सर्वेशत्वमहेशस्ययत्संगादेवनान्यथा ३९ चिंतामणिगृहस्यास्य
प्रमाणंश्रृणुभूमिप सहस्रयोजनायामंमहांतस्तत्प्रचक्षते ४० तदुत्तरेमहासालाः पूर्वस्माद्द्विगुणाःस्मृताः
अंतरिक्षगतंत्वेतन्निराधारंविराजते ४१ संकोचश्चविकासश्चजायतेऽस्यनिरंतरं पटवत्कार्यवशतःप्रलये
सर्जनेतथा ४२ सालानांचैवसर्वेषांसर्वकांतिपरावधि चिंतामणिगृहंप्रोक्तंयत्रदेवीमहोमयी ४३ येयेउपा
सकाःसंतिप्रतिब्रह्मांडवर्तिनः देवेषुनागलोकेषुमनुष्येष्वितरेषुच ४४ श्रीदेव्यास्तेचसर्वेपिव्रजंत्यत्रैवभू-
मिप देवीक्षेत्रेयेत्यजंतिप्राणान्देव्यर्चनेरताः ४५ तेसर्वेयांतितत्रैवयत्रदेवीमहोत्सवा घृतकुल्यादुग्धकु
ल्यादधिकुल्यामधुस्रवाः ४६ स्यंदंतिसरितःसर्वास्तथामृतवहाःपराः द्राक्षारसवहाःकाश्चिज्जंबूरसव
हाःपराः ४७ आम्रेक्षुरसवाहिन्योनद्यस्तास्तुसहस्रशः मनोरथफलावृक्षावाप्यःकूपास्तथैवच ४८ यथे-
ष्टपानफलदानन्यूनंकिंचिदस्तिहि नरोगपलितंवापिजरावापिकदाचन ४९ नचिंतानचमात्सर्यंकामक्रो-
धादिकंनथा सर्वेयुवानःसस्त्रीकाःसहस्रादित्यवर्चसः ५०

सोभवति तथाचसंकोचविकासशालिकमलवत्पटवच्चास्ती
त्याह संकोचश्चेति कार्यवशतइत्यनेनप्रतिब्रह्मांडवर्तिनांभक्तानांबहूनांसंघर्षेनथाप्रतिब्रह्मांडवर्तिनांदेवादीनांचसंघर्षेविकासोभवतिवृद्धिंग
च्छति तदभावेसंकोचोभवतीत्येतदुक्तंभवति ४२ ४३ अस्मिन्मणिद्वीपेयेव्रजंतितानाह येयेउपासकाःसंतीति ४४ श्रीदेव्याःपराशक्तेरुपासका
इत्यन्वयः देवीक्षेत्रेषुसप्तमस्कंधोक्तेषु ४५ ४६, ४७ ४८ ४९ ५०

५१ ५२ समष्टयइति यायामणिद्वीपेदेवतास्ताः सर्वाः प्रतिब्रह्मांडवर्तिनांदेवानांसमष्टयः संतीत्यर्थः ५३ मायाशबलविग्रहामुपासतेइत्यन्वयः ५४

भजंतिसततंदेवींतत्रश्रीभुवनेश्वरीं केचित्सलोकतापन्नाःकेचित्सामीप्यतांगताः ५१ सरूपतांगताःकेचि-
त्सार्ष्टितांचपरेगताः यायास्तुदेवतास्तत्रप्रतिब्रह्मांडवर्तिनां ५२ समष्टयःस्थितास्तास्तुसेवंतेजगदीश्वरीं
सप्तकोटिमहामंत्रान्मूर्तिमंतउपासते ५३ महाविद्याश्चसकलाःसाम्यावस्थात्मिकांशिवां कारणंब्रह्मरूपांतां-
मायाशबलविग्रहां ५४ इत्थंराजन्मयाप्रोक्तंमणिद्वीपंमहत्तरं नसूर्यचंद्रोनोविद्युत्कोटयोऽग्निस्तथैवच ५५ ए
तस्यभासाकोट्यंशकोट्यंशेनापिते समाः क्वचिद्विद्रुमसंकाशंक्वचिन्मरकतच्छवि ५६ विद्युद्भानुसमच्छा
यंमध्यसूर्यसमंक्वचित् विद्युत्कोटिमहाधारासारकांतिततंक्वचित् ५७ क्वचित्सिंदूरनीलेंद्रमाणिक्यसदृ
शच्छवि हीरसारमहागर्भधगद्धगितदिक्तटं ५८ कांत्यादावानलसमंतप्तकांचनसन्निभं क्वचिच्चंद्रोपलो-
द्गारंसूर्योद्गारंचकुत्रचित् ५९ रत्नशृंगिसमायुक्तंरत्नप्राकारगोपुरं रत्नपत्रैरत्नफलैर्वृक्षैश्चपरिमंडितं
६० नृत्यन्मयूरसंघैश्चकपोतरणितोज्वलं कोकिलाकाकलीलापैःशुकलापैश्चशोभितं ६१ सुरम्यरमणी
यांबुलक्षावधिसरोवृतं तन्मध्यभागविलसद्विकचद्रत्नपंकजैः ६२ सुगंधिभिःसमंतात्तुवासितंशतयो
जनं मंदमारुतसंभिन्नचलद्द्रुमसमाकुलं ६३ चिंतामणिसमूहानांज्योतिषावितताबंरं रत्नप्रभाभिर
भितोधगद्धगितदिक्तटं ६४ वृक्षव्रातमहागंधवातव्रातसुपूरितं धूपधूपायितंराजन्मणिदीपायुतोज्वलं ६५
मणिजालकसच्छिद्रतरलोदरकांतिभिः दिङ्मोहजनकंचैतद्दर्पणोदरसंयुतं ६६

समुदितंमणिद्वीपंवर्णयति इत्थंराज
न्निति ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ रत्नशृंगिणोरत्नपर्वतास्तद्युक्तं ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६

ऐश्वर्यादीनामुत्तमगुणानांसमाप्तिरत्रवर्ततइत्याह ऐश्वर्यस्यसमग्रस्येति ६७ ६८ नैत्तिरीयश्रुतौसार्वभौमानंदमारभ्यब्रह्मलोकपर्यंतमानंदभेदायेउक्तास्तेसर्वेप्यानं-
दाअत्रवसंतीत्याह राज्ञआनंदमारभ्येति ६९ मणिद्वीपवर्णनमुपसंहरति इतितेवर्णितमिति ७० प्राणोत्क्रमणसंधौमरणसमयेएतन्मणिद्वीपंस्मृत्वामृतःप्राणीतत्रैवम-
णिद्वीपेएवगच्छतीत्यर्थः ७१ अष्टमाध्यायमारभ्यद्वादशाध्यायपर्यंतंपंचाध्यायाःसंतितेषांपठनेयत्फलंतत्कथयति अध्यायपंचकंत्वेतदिति ७२ ७३ इतिश्रीदेवी
भागवततिलके द्वादशस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ त्रिंशत्पद्यैरर्धपद्यसहितैर्जनमेजयः देवीमखंचकारेतिकथ्येयमुपवर्ण्यते १ एतावत्पर्यंतंश्रीदेवीभागवतपुराणं-

ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यशृंगारस्याखिलस्यच सर्वज्ञतायाः सर्वायास्तेजसश्चाखिलस्यच ६७ पराक्रमस्यसर्वस्यसर्वोत्तमगुणस्य
च सकलायादयायाश्चसमाप्तिरिहभूपते ६८ राज्ञआनंदमारभ्यब्रह्मलोकांतभूमिषु आनंदायेस्थिताःसर्वेतत्रैवांतर्भवंति-
हि ६९ इतितेवर्णितंराजन्मणिद्वीपंमहत्तरं महादेव्याःपरंस्थानंसर्वलोकोत्तमोत्तमं ७० एतस्यामरणात्सद्यःसर्वपापंविनश्यति
प्राणोत्क्रमणसंधौतुस्मृत्वातत्रैवगच्छति ७१ अध्यायपंचकंत्वेतत् पठेन्नित्यंसमाहितः भूतप्रेतपिशाचादिबाधातत्रभवेन्न-
हि ७२ नवीनगृहनिर्माणेवास्तुयागेतथैवच पठितव्यंप्रयत्नेनकल्याणंतेनजायते ७३ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वा-
दशस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ व्यासउवाच इतितेकथितंभूपयद्यत्पृष्टंत्वयानघ नारायणेनयत्प्रोक्तंनारदायमहात्मने १ श्रुत्वै-
तत्तुमहादेव्याःपुराणंपरमाद्भुतं कृतकृत्योभवेन्मर्त्योदेव्याःप्रियतमोहिसः २ कुरुचांबामखंराजन्स्वपितुरुद्धरणायवै खि-
न्नोसियेनराजेंद्रपितुर्ज्ञात्वातुदुर्गतिं ३ गृहाणत्वंमहादेव्यामंत्रंसर्वोत्तमोत्तमं यथाविधिविधानेनजन्मसाफल्यदायकं ४

कथितंतदुपसंहरति इतितेकथितंभूपेति यत्पृष्टंप्रथमस्कंधमारभ्यैतावत्पर्यंतंयद्यत्पृष्टंतन्मयोक्तंतत्राष्टमस्कंधारंभेयद्यत्त्वयापृष्टंतत्सर्वंनारायणनारदसंवादमु
खेनमयैवप्रोक्तमित्यर्थः १ २ अथयत्त्वयातृतीयस्कंधेउक्तंममपितापमृत्युनामृतोदुर्गतिंगतस्तदुद्धारार्थंकिंचिद्वदेतितत्रतदुद्धारार्थंदेवीमखंकुर्वित्या
ह कुरुचांबामखमिति ३ अथचस्वस्योद्धारायपित्रुद्धारायचदेव्यामहामंत्रंगृहाणेत्याह गृहाणत्वमिति ४ ७ ७ ७

देवीप्रणवसंज्ञकमिति सचमायाबीजात्मकः श्रीभुवनेश्वर्यामंत्रस्तंजग्राहेत्यर्थः देवीप्रणवत्वादेवैतस्योपदेशः काश्यामुक्तो रुद्रयामले काशीपुरीपरिसरे सुरसिंधुतीरेकर्णेजपत्यनुदिनं
किलदेहभाजां मोक्षार्थमेवदयया शशिखंडमौलिः श्रीशक्तिबीजमनघं सुरसंघसेव्यमिति अन्यवचनान्यपिदुर्गाप्रदीपेद्रष्टव्यानि तत्रवैष्णवेभ्योराममंत्रस्यशैवेभ्यः पंचाक्षरस्यबृह
ज्जाबालोक्त्याशाक्तेभ्यः शक्तिबीजस्यभुवनेश्वरीमंत्रस्ययतिभ्यः प्रणवस्योपदेशइतिव्यवस्था ५ इत्थंदीक्षाविधानेनतस्माद्देवव्यासाद्भुवनेश्वरीमंत्रंगृहीत्वादेवीमखसंपादनार्थं
धौम्यादिकऋषीनाहूतवानित्याह ततआहूयेति नवरात्रसमागमेइत्यनेनकोटिहोमात्मकोदेवीमखः कृतइतिप्रतिभाति ६ तस्मिन्यज्ञेब्राह्मणैः कर्तृभिर्देवीभागवतंपुराणंपाठया

सूतउवाच तच्छ्रुत्वानृपशार्दूलः प्रार्थयित्वामुनीश्वरं तस्माद्देवमहामंत्रंदेवीप्रणवसंज्ञकं ५ दीक्षाविधिविधानेनजग्राहनृपसत्तमः
ततआहूयधौम्यादीन्नवरात्रसमागमे ६ अंबायज्ञंचकाराशुवित्तशाठ्यविवर्जितः ब्राह्मणैः पाठयामासपुराणंत्वेतदुत्तमं ७ श्रीदे
व्यग्रेंबिकाप्रीत्यैदेवीभागवतंपरं ब्राह्मणान्भोजयामासाप्यसंख्यातान्सुवासिनीः ८ कुमारीर्बटुकादींश्चदीनानाथांस्तथैवच द्र-
व्यप्रदानैस्तान्सर्वान्संतोष्यवसुधाधिपः ९ समाप्ययज्ञंसंस्थानेसंस्थितोयावदेवहि तावदेवहिचाकाशान्नारदः समवातरत् १०
रणयन्महतींवीणांज्वलदग्निशिखोपमः ससंभ्रमः समुत्थायदृष्ट्वातंनारदंमुनिं ११ आसनाद्युपचारैश्चपूजयामासभूमिपः
कृत्वातुकुशलप्रश्नंपप्रच्छागमकारणं १२ राजोवाच कुतआगमनंसाधोब्रूहिकिंकरवाणिते सनाथोहंकृतार्थोहंत्वंदागम
नकारणात् १३ इतिराजोवचः श्रुत्वाप्रोवाचमुनिसत्तमः अद्याश्चर्यंमयादृष्टंदेवलोकेनृपोत्तम १४ तन्निवेदयितुंप्राप्तस्त्वत्सका
शेसविस्मितः तेपितादुर्गतिंप्राप्तोनिजकर्मविपर्ययात् १५ सएवायंदिव्यरूपवपुर्भूत्वाधुनैवहि देवदेवैःस्तुतः सम्यगप्सरोभिः
समंततः १६ विमानवरमारुह्यमणिद्वीपंगतोभवत् देवीभागवतस्यास्यश्रवणोत्थफलेनच १७ मासेत्याह ब्राह्मणैरिति एतत्पुराणंश्रीदे
वीभागवतंपुराणमित्यर्थः ७ श्रीदेव्यग्रेइति मंडपस्थलस्थापितश्रीदेव्याअग्रेइत्यर्थः ८ ९ यावदेवहीति यस्मिन्कालेराजादेवीमखंसमाप्यस्थितस्तस्मिन्नेवका
लेइत्यर्थः १० ससंभ्रमः सहर्षोराजासमुत्थायेत्यर्थः ११ १२ १३ १४ निजकर्मविपर्ययान्निजकर्मव्यत्यासेनब्राह्मणापराधलक्षणेनविष्णुभागवतश्रवणेनोन्नत इतितुकल्पां
तराभिप्रायेणविष्णुभागवतेउक्तं १५ १६ मणिद्वीपं

तृतीयस्कंधोक्तंदेवीलोकं केनपुण्यफलेनेदंजातंतत्राह देवीभागवतस्यास्येति १७ तातःपिता १८ १९ इदंसर्वंदुर्घटंफलंव्यासगुरुप्रसादादेवमयालब्धमितितं-
व्यासंप्रणमति पपातेति २० नमस्काराद्दतेनमस्कारंविनाकिंमयाप्रतिकर्तव्यंतवोपकारस्यप्रत्युपकारोमयाकःकर्तव्योनकथमपीत्यर्थः २१ २२ २३ २४ हरिरुद्रौमुखे
प्रथमंयेषांपुराणानांतानिचशिवपुराणप्रभृतीनि २५ देवीभागवतस्यैवसर्वोत्कृष्टत्वेहेतुमाह मूलप्रकृतिरेवैषेति मूलप्रकृतिजन्यविष्णुब्रह्मप्रभृतीनामेकैकगुणो-
पाधिकानांप्रतिपादकानिपुराणान्यन्यानि देवीभागवतंतुगुणत्रयसाम्यावस्थमायाशबलब्रह्मरूपमूलप्रकृतिप्रतिपादकंसाक्षाद्भवतितस्मादिदमेवसर्वोत्कृष्टमे-

अंबामखफलेनापिपितातेसुगतिंगतः धन्योसिकृतकृत्योसिजीवितंसफलंतव १८ नरकादुद्धृतस्तातस्त्वयातुकुलभूषण
देवलोकेस्फीतकीर्तिस्तवाद्यविपुलाभवत् १९ सूतउवाच नारदोक्तंसमाकर्ण्यप्रेमगद्गदितांतरः पपातपादांबुजयोर्व्यासस्यामित
तकर्मणः २० तवानुग्रहतोदेवकृतार्थोहंमहामुने किंमयाप्रतिकर्तव्यंनमस्काराद्दतेतव २१ अनुग्राह्यःसदैवाहमेवमेवत्व
यामुने इतिराज्ञोवचःश्रुत्वाव्यासःशीर्भिरभिवाद्यच २२ उवाचवचनंश्लक्ष्णंभगवान्बादरायणः राजन्सर्वंपरित्यज्यभजदेवी
पदांबुजं २३ देवीभागवतंचैवपठनित्यंसमाहितः अंबामखंसदाभक्त्याकुरुनित्यमतंद्रितः २४ अनायासेनतेनत्वंमोक्ष्यसे
भवबंधनात् संत्यन्यानिपुराणानिहरिरुद्रमुखानिच २५ देवीभागवतस्यास्यकलांनार्हंतिषोडशीं सारमेतत्पुराणानांवेदा
नांचैवसर्वशः २६ मूलप्रकृतिरेवैषायत्रतुप्रतिपद्यते समंतेनपुराणंस्यात्कथमन्यन्नृपोत्तम २७ पाठेवेदसमंपुण्यंयस्यस्या-
ज्जनमेजय पठितव्यंप्रयत्नेनतदेवविबुधोत्तमैः २८ इत्युक्त्वान्नृपवर्यंतंजगाममुनिराट्ततः जग्मुश्चैवयथास्थानंधौम्या
दिमुनयोमलाः २९ देवीभागवतस्यैवप्रशंसांचक्रुरुत्तमां राजाप्रशासद्धरणींततःसंतुष्टमानसः ३० देवीभागवतंचैवपठ-
ञ्छृण्वन्निरंतरं इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३

तत्सदृशमन्यपुराणंकथंभविष्यती-
त्यर्थः २७ २८ २९ ३० इतिश्रीदेवीभागवततिलकेद्वादशस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ ७ ७ ७ ७ ७

त्रिंशच्छ्लोकेर्गतैर्व्यासेनूपसंहारउच्यते पुराणस्यसमग्रस्यफलदर्शनपूर्वकं १ श्रीव्यासगमनोत्तरं शौनकादिऋषिभ्यः सूतोवदति सूतउवाच अर्धश्लो
केनितृतीयस्कंधेवटपत्रशयनायविष्णवेबालरूपिणे श्लोकार्धेनतदासर्वंभगवत्याखिलार्थदं सर्वंखल्विदमेवाहंनान्यदस्तिसनातनमिति प्रोक्तवचनेय-
च्छ्लोकार्धंश्रीभगवतीमुखांबुजान्निर्गतंश्रीमद्भागवतंअर्धश्लोकात्मकंसूत्ररूपंदेवीभागवतमित्यर्थः सर्वंखल्विदंब्रह्मेतिवेदसिद्धांतस्यबोधकमित्यर्थः
१ तत्सूत्ररूपंदेवीभागवतमर्धश्लोकात्मकंपुरापूर्वंब्रह्मणाचतुर्मुखेनशतकोटिप्रविस्तीर्णंकृतंतस्यसूत्रभागवतस्यव्याख्यानरूपेणैतावान्विस्तारः कृतइत्य-
र्थः २ शुकहेतवेशुकककल्याणार्थं ३ तच्छतकोटिप्रविस्तीर्णंक्वास्तीतिचेत्तत्राह अद्यापीति ४ एतस्यदेवीभागवतस्यैकैकपदस्यपाठेश्वमेधफलंभ-

सूतउवाच अर्द्धश्लोकात्मकंयत्तुदेवीवक्त्राब्जनिर्गतं श्रीमद्भागवतंनामवेदसिद्धांतबोधकं १ उपदिष्टंविष्णवेयद्वटप-
त्रनिवासिने शतकोटिप्रविस्तीर्णंतत्कृतंब्रह्मणापुरा २ तत्सारमेकतः कृत्वाव्यासेनशुकहेतवे अष्टादशसहस्रंतुद्वाद
शस्कंधसंयुतं ३ देवीभागवतंनामपुराणंग्रथितंपुरा अद्यापिदेवलोकेतद्बहुविस्तीर्णमस्तिहि ४ नानेनसदृशंपुण्यंपवित्रं
पापनाशनं पदेपदेश्वमेधस्यफलमाप्नोतिमानवः ५ पौराणिकंपूजयित्वावस्त्राद्याभरणादिभिः व्यासबुद्ध्यातन्मुखात्तु
श्रुत्वैतत्समुपोषितः ६ लिखित्वानिजहस्तेनलेखकेनाथवामुने प्रौष्ठपद्यांपौर्णमास्यांहेमसिंहसमन्वितं ७ दद्यात्पौराणिका-
याथदक्षिणांचपयस्विनीं सालंकृतांसवत्सांचकपिलांहेममालिनीं ८ भोजयेद्ब्राम्हणांस्तेष्वध्यायपरिसंमितान् सुवासि-
नीस्तावतीश्चकुमारीबटुकैःसह ९ देवीबुद्ध्यापूजयेत्तान्वसनाभरणादिभिः पायसान्नवरेणापिगंधस्रक्कुसुमादिभिः १०

वतीत्याह प
देपदेश्वमेधस्येति ५ पुराणस्यविधिमाह पौराणिकमिति प्रथमतोदेवीभागवतंनिजहस्तेनलेखकहस्तेनवालिखित्वातदेवपुस्तकं व्यासायपौराणिकायदत्वातंभूष
णादिभिः संपूज्यव्यासबुद्ध्यातंमत्वातन्मुखादिदंभागवतंश्रुत्वा समाप्तिदिनेप्रौष्ठपद्यांपौर्णमास्यांभाद्रपदपौर्णमास्यांदेवीतिथौहेमसिंहसमन्वितंदेवीवाहनंहिसिंहः पुराणं
चदेवीस्वरूपंततोहेमसिंहेपुराणंदेवीभागवतंसंस्थाप्यपौराणिकायदद्यात्तदुपरिदक्षिणार्थंकपिलांगांदद्यादंतेपुराणदानसांगत्वाययावंतः पुराणस्याध्यायाः अष्टादशा-
धिकत्रिशतसंख्याकास्तावतोब्राह्मणान्सुवासिनीः कुमारीश्चतावतीस्तावद्बटुकैःसहभोजयेत्पायसान्नेनेत्यर्थः ६ ७ ८ ९ १०

एतादृशस्यपुराणदानस्यफलमाह पुराणदानेनैतेनेति ११ १२ १३ काकवंध्यासकृत्प्रसववती तद्दोषाद्वंध्यत्वदोषात् १४ १५ १६ १७ प्रतिसंध्यमिति संध्यात्रयेपिसं-
ध्योपासनांकृत्वाश्रीगायत्र्याअग्रेस्तोत्ररूपेणैतस्यैकैकमध्यायंपठेत्तेनज्ञानंमोक्षदायकंभवतीत्यर्थः १८ शकुनांश्चैवेति कार्याकार्यविषयेसंकटेप्राप्तेनवमस्कंधोक्तप्र-
कारेणशकुनानीक्षेत ततःकार्यारंभंकुर्यादित्यर्थः इदंपद्मपुराणेशकुनपरीक्षायांचोक्तं तद्वचनंचोपोद्घातेएवदर्शितं १९ २० इदंचदेवीभागवतंपुराणंशैवैर्वैष्णवैर्गाण
पत्यैः सौरैः शाक्तैर्वैदिकैः सर्वैश्चपठनीयमित्याह वैष्णवैरिति स्वेष्टशक्तेश्चतुष्टयेइति स्वस्ययोइष्टोदेवोविष्णुर्वाशिवोवागणेशोवासूर्योवातस्यशक्तिः पार्वतीराधा

पुराणदानेनैतेनभूदानस्यफलंलभेत् इहलोकेसुखीभूत्वाप्यंतेदेवीपुरंव्रजेत् ११ नित्यंयःशृणुयाद्भक्त्यादेवीभागवतंपरं न
तस्यदुर्लभंकिंचित्कदाचित्क्वचिदस्तिहि १२ अपुत्रोलभतेपुत्रान्धनार्थीधनमाप्नुयात् विद्यार्थीप्राप्नुयाद्विद्यांकीर्तिमंडित
भूतलः १३ वंध्यावाकाकवंध्यावामृतवंध्याचयांगना श्रवणादस्यतद्दोषान्निवर्तेतनसंशयः १४ यद्गेहेपुस्तकंचैतत्पूजितंयदिति
ष्ठति तद्गेहंनत्यजेन्नित्यंरमाचैवसरस्वती १५ नेक्षंतितत्रवेतालाडाकिनीराक्षसादयः ज्वरितंतुनरंस्पृष्ट्वापठेदेतत्समाहितः
१६ मंडलान्नाशमाप्नोतिज्वरोदाहसमन्वितः शतावृत्त्यास्यपठनात्क्षयरोगोविनश्यति १७ प्रतिसंध्यंपठेद्यस्तुसंध्यांकृत्वासमा
हितः एकैकमस्यचाध्यायंसनरोज्ञानवान्भवेत् १८ शकुनांश्चैववीक्षेतकार्याकार्येषुचैवहि तत्प्रकारःपुरस्तात्तुकथितोस्तिम
यामुने १९ नवरात्रेपठेन्नित्यंशारदीयेतिभक्तितः तस्यांबिकातुसंतुष्टाददातीच्छाधिकंफलं २० वैष्णवैश्चैवशैवैश्चरमोमाप्रीतयेसदा
सौरैश्चगाणपत्यैश्चस्वेष्टशक्तेश्चतुष्टये २१ पठितव्यंप्रयत्नेननवरात्रचतुष्टये वैदिकैर्निजगायत्रीप्रीतयेनित्यशोमुने २२ पठितव्यं-
प्रयत्नेनविरोधोनात्रकस्यचित् उपासनात्तुसर्वेषांशक्तियुक्तास्तुसर्वदा २३

लक्ष्मीः सिद्धिबुद्धिच्छायारूपातस्यास्तुष्टयेइत्यर्थः २१ नवरात्र
चतुष्टयेआषाढाश्विनमाघचैत्रशुक्लपक्षनवरात्रचतुष्टयेवैदिकैरपिस्वेष्टदेवतागायत्रीप्रीतयेनिरंतरमस्यपाठःकर्तव्यइत्याह वैदिकैरिति २२ विरोधोनात्रेति अ-
स्मिन्देवीभागवतेशैववैष्णवादीनांकेषांचिदपिविरोधोनास्तीत्यर्थः तत्रहेतुमाह शक्तियुक्तास्त्वीति नहिकस्यापिवैष्णवस्यशैवस्यगाणपत्यस्यसौरस्यवाउपास

नाशक्तिरहितास्तिकिंतुशक्तिसहितैव राधाकृष्णलक्ष्मीनारायणसीतारामपार्वतीपरमेश्वरोपासनासुसर्वत्रशक्तिसहितायाएवोपासनायाःसत्त्वात्
तस्मात्तत्तच्छक्तिसंतोषार्थंसर्वैरपिवैष्णवादिभिरेतत्पुराणंपठितव्यमित्यर्थः २३ २४ २५ २६ ग्रंथसमाप्तौगायत्रीपदघटितंमंगलंकरोति स-
च्चिदानंदरूपांतामिति ह्रींमयींह्रींबीजवाच्यां ह्रींब्रह्मेतिश्रुतेः २७ २८ २९ निर्जगामेति नैमिषारण्यक्षेत्रादन्यत्रगतवानित्यर्थः ३० श्रीम-
च्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोभिधानतः १ देवीभागवतस्यास्यव्याख्यानरहितस्यच व्याख्यां-
यःकृतवान्सम्यक्तिलकाख्यांमहत्तरां २ द्वादशस्कंधएतस्याःसमाप्तोभूच्छुभार्थदः तेनतुष्यतुसादेवीपंचप्रकृतिरूपिणी ३ इतिश्री

तच्छक्तेरेवतोषार्थंपठितव्यंसदाद्विजैः स्त्रीशूद्रोनपठेदेतत्कदापिचविमोहितः शृणुयाद्विजवक्त्रात्तुनित्यमेवेति
चस्थितिः २४ किंपुनर्बहुनोक्तेनसारंवक्ष्यामितत्त्वतः वेदसारमिदंपुण्यंपुराणंद्विजसत्तमाः वेदपाठसमंपाठे-
श्रवणेचतथैवहि २५ सच्चिदानंदरूपांतांगायत्रीप्रतिपादितां नमामिह्रींमयींदेवींधियोयोनःप्रचोदयात् २६
इतिसूतवचःश्रुत्वानैमिषीयास्तपोधनाः पूजयामासुरत्युच्चैःसूतंपौराणिकोत्तमं २७ प्रसन्नहृदयाःसर्वेदेवी
पादांबुजार्चकाः निवृत्तिंपरमांप्राप्ताःपुराणस्यप्रभावतः २८ नमश्चक्रुःपुनःसूतंक्षमाप्यचमुहुर्मुहुः संसार
वारिधेस्तातप्लवोस्माकंत्वमेवहि २९ इतिसमुनिवरसणामग्रतःश्रावयित्वासकलनिगमगुह्यंदौर्गमेतत्पुराणं न-
तमथमुनिसंघैर्वर्धयित्वाशिषांबाच्चरणकमलभृंगोनिर्जगामाथसूतः ३० इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेष्टाद
शसाहस्र्यांसंहितायांद्वादशस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः १४ ११५५ शैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भसंभवनीलकं

ठविरचितेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाभिधेद्वादशस्कंधेचतुर्दशोध्यायः १४ समाप्तमेतत् ॐ ॐ ॐ
ग्रत्यध्यायंमूलसंख्याटीकायांसमुदाहृता अष्टादशसहस्रंतु समग्रंमूलमीरितं १ पंचाशच्छ्लोकसहितशतपंचकसंयुता सहस्रसंख्याटिप्प

ण्याः स्कंधे प्रथमके स्मृता २ चतुस्त्रिंशच्छ्लोकयुतशतत्रयमिता स्मृता द्वितीयस्कंधमध्यस्था टीका मंगलकारिणी ३ एकत्रिंशच्छ्लोकयु
तान्वैकादशशतात्मिका तृतीयस्कंधमध्यस्था टिप्पणी मंगलप्रदा ४ पंचाशत्पद्यसंयुक्तशतसप्तकसंयुता चतुर्थस्कंधमध्यस्था टिप्पणी
समुदाहृता ५ पंचाशत्पद्यरहितसहस्रपरिसंमिता पंचमस्कंधमध्यस्था टिप्पणी समुदाहृता ६ अशीतिपद्यसहितशतसप्तकसंमिता षष्ठे-
स्कंधे समुदिता टिप्पणी तिलकाभिधा ७ शतत्रयसमायुक्तसहस्रपरिसंमिता सप्तमस्कंधमध्यस्था टिप्पणी तोषकारिणी ८ पंचत्रिंशत्प
द्ययुतषट्शतश्लोकसंख्यया अष्टमस्कंधमध्यस्था टिप्पणी समुदाहृता ९ शतसप्तकसंयुक्तसहस्रपरिसंमिता नवमस्कंधसंमध्य-
स्था टिप्पणी समुदाहृता १० चत्वारिंशत्पद्ययुतशतश्लोकमितापरा दशमस्कंधमध्यस्था टिप्पणी समुदाहृता ११ सप्ततिश्लोकस-
हितशतसप्तकसंमिता एकादशस्कंधगता टिप्पणी समुदाहृता १२ सपादत्रिशतश्लोकयुक्सहस्रमितापरा द्वादशस्कंधगा ज्ञेया टिप्प-
णी तिलकाभिधा १३ श्रीमच्छैवकुले शिवार्चनरतो जातो मयूरेश्वरः श्रीशंभोर्वरदानतो यमलभच्छैवोपनामोत्तमं सूनुस्तस्य शिवार्चकः
समभवच्छ्रीनीलकंठाभिधस्तत्सूनुः कविराजराजिमुकुटः श्रीरंगनाथाभिधः १४ तत्सूनुः खलु नीलकंठ इति यो नाम्नास्ति लक्ष्मीसुतो देवी
भागवताभिधोत्तमपुराणस्य स्फुटां टिप्पणीं व्याख्याभीरहितस्य सोयमकृत श्रुत्यागमोद्ग्रंथितां सेयं श्रीतिलकाभिधा भवतु मे व्याख्या शिवा
तुष्टये १५ पतंजलिपराशरात्मजसरस्वतीसारसस्रवन्मधुस्फुधारसाकलनमोदमानांतराः कथं तव सरस्वतीं श्रृणुयुरेनदस्तीव यत्तथापि भ-
वति स्पृहा मतिमतां शिशोर्भाषणे १६ नतो व्यरचि टिप्पणी यदि नते मुदं प्राप्नुयुस्तथापि जगतः प्रसूर्भुवननायिका तोष्यति नमातुरुदरोद्भवे
विमलवाचि वा पामरे सुतेतरनमादपानच विभेदबुद्धिः क्वचित् १७ विविच्य सदसत्प्रकारकमिदं यथेष्टं बुधा विहाय मतिमत्सरं किल वदंतु यद्दूष-
णं नमूर्खजनदूषणैः किमपि हीयते मामकं दिनांधशतनिंद्यानहि दिनेशरवेदो भवेत् १८ सत्याद्रिपर्वतवरामलदेशभेदमाता पुरां तररताजेम
दग्निशंभोः प्राणप्रिया परशुरामजनन्यभीष्टं दद्यादियं हि कुलदैवतमेकवीरा १९ नवापांगालोकादमृतझरलोकात्कतिपयेन लोकालोकानामधिप
तय आसन्भगवति गुणं दोषं दुष्टे मयि मनसि संचिंतयसि चेत्तदा कातेकीर्तिर्निरवधिकृपावारिधिरिति २० सर्वात्मना तव पदांबुरुहावलंबमानःक

…स्तद्ध्यनविधृतोस्तिमयाधुनामांहित्वागमिष्यसिनदापयशोबहुस्यात् २१ यत्किंचिदारचितमंबसुतेनचित्रंमानाकरोति …गुरुकरवलुतस्यलोके अस्यांकृतौतुकुतुकंनतनोषिचेत्त्वंकोन्यस्तदाममकरिष्यतिमंदबुद्धेः २२ उत्तुंगपीवरपयोधरभारनम्राद्ब्रह्मादिदेवपरिवंदितपादपद्मात् नेत्रत्रयभ्रमरशोभिमुखारविंदादंतःपुरात्पुररिपोरपरंनविद्मः २३ इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भसंभवनीलकंठविरचितंदेवीभागवतव्याख्यानंतिलकाभिधंसमाप्तं ॐ ॐ शके १८०२ वैशाखशुद्ध २ सोमवारविक्रमनामसंवत्सरे ॐ

यहपुस्तक और दुसरे पुस्तकें मुंबापुरीमध्ये काळकादेवीके मंदिरके सन्मुख नथु भाई तलकचंदके गृह मेनगददामसें मिलेंगा·

पुस्तकनकेनाम·	मूल्य रू·	आ·	पै·
श्रीमद्देवीभागवतसटीक. (सूचीपत्रसहित·)	१२	०	०
सचूर्णिकश्रीमद्भागवत·	१०	०	०
स्वात्मनिरूपण सटीक. श्रीशंकराचार्यकृत (वेदांत)	०	६	०
आत्मबोध(अज्ञानबोधनी·) " " "	०	२	६
महावाक्यरत्नावलि. (वेदांत)	०	४	६
मालविकाग्निमित्रनाटक छायासहित· श्री कालिदासकृत·	०	६	०
रत्नावलीनाटक छायासहित. श्रीहर्षदेवकृत·	०	५	६
श्रीमद्भागवतमाहात्म्य·	०	५	०

(हिंदुस्थानी·)

पुस्तकनकेनाम·	मूल्य रू·	आ·	पै·
तुलसीदासकृतरामायणसाटिनकेपुठे औरमहात्म्यसहित·	३	०	०
प्रेमसागर साटिनके पुठेसहित·	२	८	०
कबीरपद संग्रह.(ए संग्रह अबतक कहींभीं छपानहींहे·	१	०	०
(गुजराती·)			
फोटोग्राफ (सूर्यकीरोसनीसे छबी पाडनेकी विद्या·	१	०	०
बनयात्रा· (८४ यात्राके ठाम·)	०	४	०
आनंदघनबोहतरी और देवचंदजीकृत चौविसी·	०	२	०
संपविज्य·	०	१	०

बाहेररेहनेवालेकूं यहपुस्तकनका पोष्टकारवर्चनहिं लियाजायगा· दुसरेपुस्तकनकादाम भेजेसे ताबडतोब पुस्तके भेजेजायगे· (मुंबई ता० १५ मे सन १८८० ई·

॥ इतिश्रीमद्देवीभागवतेद्वादशस्कंधः समाप्तः ॥

[OrderDescription]
,CREATED=22.05.20 16:42
,TRANSFERRED=2020/05/22 at 17:19:39
,PAGES=333
,TYPE=STD
,NAME=S0003026
,Book Name=1421
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF

FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF

FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF

FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF

FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF

FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF

FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF

FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF

FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF

FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF
,FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF

FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
,FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF
,FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF
,FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF

FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF
,FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF
,FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF
,FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF

FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF
,FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF
,FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,FILE286=00000286.TIF
,FILE287=00000287.TIF
,FILE288=00000288.TIF
,FILE289=00000289.TIF
,FILE290=00000290.TIF

FILE291=00000291.TIF
,FILE292=00000292.TIF
,FILE293=00000293.TIF
,FILE294=00000294.TIF
,FILE295=00000295.TIF
,FILE296=00000296.TIF
,FILE297=00000297.TIF
,FILE298=00000298.TIF
,FILE299=00000299.TIF
,FILE300=00000300.TIF
,FILE301=00000301.TIF
,FILE302=00000302.TIF
,FILE303=00000303.TIF
,FILE304=00000304.TIF
,FILE305=00000305.TIF
,FILE306=00000306.TIF
,FILE307=00000307.TIF
,FILE308=00000308.TIF
,FILE309=00000309.TIF
,FILE310=00000310.TIF
,FILE311=00000311.TIF
,FILE312=00000312.TIF
,FILE313=00000313.TIF

FILE314=00000314.TIF
,FILE315=00000315.TIF
,FILE316=00000316.TIF
,FILE317=00000317.TIF
,FILE318=00000318.TIF
,FILE319=00000319.TIF
,FILE320=00000320.TIF
,FILE321=00000321.TIF
,FILE322=00000322.TIF
,FILE323=00000323.TIF
,FILE324=00000324.TIF
,FILE325=00000325.TIF
,FILE326=00000326.TIF
,FILE327=00000327.TIF
,FILE328=00000328.TIF
,FILE329=00000329.TIF
,FILE330=00000330.TIF
,FILE331=00000331.TIF
,FILE332=00000332.TIF
,FILE333=00000333.TIF
,